

DIVI IRENÆI, LVGDVNENSIS EPISCOPI, ET MARTYRIS,

Aduersus Valentini, & similium Gnosticorum Hæreses, Libri quinque:

IAM secundò diligenti editorum codicum collatione, vetustissimi etiam, magnæq; fidei manuscripti Codicis, atque alterius Vaticani, ab innumeris mendis repurgati, & aliquot capitibus aucti: Præterea, omnibus, quæ apud veteres exstant, fragmentis Græcis ac Latinis, item, quibusdam S. POLYCARPI, Episcopi Smyrnensis, & Martyris scriptis, numquam antea editis, denique, vniuersis aliorum eiusdem D. Irenæi operum, quæ reperire licuit, partibus locupletati.

ADDITAE sunt, ad singula capita variæ Annotationes, quibus emendationum ratio redditur, obscura multa illustrantur, & quicquid ad antiquitatem Ecclesiasticam, ac tam veterum quàm recentium hæreseon confutationem pertinet, quod ex his libris erui potuit, copiosè traditur.

ACCESSIT QVOQ. ARNOBII CATHOLICI, ET SERAPIONIS AEGYPTII CONFLICTVS, de Deo trino & vno, & duabus in Christo naturis, numquam typis excusus.

Ad Illustriss. Principem & Reuerendiss. Cardinalem CAROLVM *Lotharingum, &c.*

Omnia studio & opera F. FRANCISCI FEV-ARDENTII, Ordinis F. Minorum, in S. Facultate Parisiensi Doctoris Theologi.

Accessit index Scripturarum & rerum magis memorabilium.

Reliqua vide, Lector, magis speciatim, pagina sequente.

COLONIAE AGRIPPINAE,
In Officina Birckmannica, sumptibus Hermanni Mylij.
ANNO M. DC. XXV.
Cum gratia & priuilegio Sac. Cæs. Maiestatis.

Huic secundæ editioni iam accessêre:

1 Omnia Græca fragmenta, quæ ex Irenæo quondam in scriptis suis citârunt, Iustinus Martyr, Basilius Magnus, Epiphanius, Eusebius, Theodoretus, Anastasius Nicenus, Melissa, Demetrius Diacopus, Damascenus, Nicetas.

2 Eadem Latinè reddita, ab Ioachimo Perionio, Iacobo Billio, Ioanne Christophorsono, alijsque viris æquè piis ac eruditis.

3 Scholia Iacobi Billii, & Notæ Frontonis Ducæi, Societatis Iesu Theologi, in octodecim primi libri capita.

4 Annotationes R.P.F. Francisci Feu-ardentij, singulis omnium librorum capitibus maiori ex parte auctæ ac locupletatæ.

5 Fragmenta omnium aliorum B. Irenæi librorum, quæ hactenus inueniri potuerunt, additis eiusdem F. Francisci Feu-ardentii annotationibus.

6 Fragmenta quinque ex scriptis B. Polycarpi, nunquam antea impressa.

7 B. Irenæi encomia ex alijs Patribus collecta.

8 Additus est Conflictus Arnobij & Serapionis de Deo trino & vno, deque duabus in Christo naturis in vno supposito, numquam hactenus etiam editus.

ILLVSTRISSIMO PRINCIPI, AC REVERENDISSIMO CARDINALI, CAROLO LOTHARINGO, METENSI ET ARGENTINENSI EPISCOPO, AC S. D. N. A LATERE LEGATO, F. Franciscus Feuardentius, D. Theol. S. P.

RAECLARE certè de republica merentur, Illustrißime Princeps, & Cardinalis ampliß. illi magno & excellenti ingenio viri, qui nouis quidem, sed oleum lucernamque resipientibus scriptis, vel sacrorum Bibliorum libros explicant; vel exorientes hæreses solidè refellunt: vel denique alijs rationibus pietatem ac philosophiam Christianam exornant: sed hi quoque rem non minus vtilem ac necessariam ab æquis æstimatoribus præstare iudicantur, qui veterum præsertim Theologorum sanctißima doctißimaque monumenta vel ex obliuionis sepulchro in hanc lucem reuocant, vel à mendis & deprauationibus, quas temporum partim iniuria, exscribentium partim incuria contraxerunt, repurgata, pristino nitori ac splendori suo pro viribus restituunt. Illi etenim, quod à communi omnium spiritualium charismatum largitore Christo, ingeniorum, studiorum, & meditationum vnum aut alterum talentum acceperunt, ad salutis proximorum religiosam committunt vsuram, dant familiæ Diuinæ in tempore tritici mensuram, feliciterque negotiantur, dum ille à cunctis rationem exacturus aduenerit. Matt. 25. Luc. 12.
Hi verò multò ampliora, quæ veteribus illis ac primitias Spiritus habentibus viris concessa, & scriptis ad posterorum memoriam commissa fuerunt, è situ squaloreque vindicantes, efficiunt, vt quod illi dudum ab Apostolis & Apostolicis viris didicerunt, suis nobiscum verbis adhuc loquantur, tantò præstantioribus, quantò potioribus eiusdem Spiritus sancti donis ac virtutibus huius ætatis homines antecelluerunt, & ipsum veritatis Solem fontemq; Christum propius attigerunt. Veneranda sunt enim, vt magnus inquit Basilius, vetusta dogmata, quòd ob antiquitatem, ceu canitiem quandam, habeant quiddam reuerendum. Quibus adde, præsertim Martyrum, qui Apostolici pectoris generosam & masculam quandam vim retinentes, & tam diserta quam fortia loquentes, ipsam doctrinam suam illustrißimo pro gloria Dei functi certamine, proprio cruore confirmauerunt. insuper, eosdem Apostolos, vel horum discipulos, proximosque successores suæ pietatis ac doctrinæ habuerunt præceptores. Quisquis ergo primitiuæ Ecclesiæ formam ac speculum intueri, veras ac germanas Apostolorum traditiones, à supposititijs discernere, sacrorũ vtriusq; Te- Rom. 8. Lib. de Spiritu S. c. 29.

 stamenti

stamenti voluminum syncera certaque intelligentia, motis de religione controuersijs finem imponere, eam denique doctrinam ac fidem complecti, quæ ab initio Christianismi toto orbe seminata, rigata, & plantata fuit, ex animo volet; hos consulat, hos audiat, hos imitetur necesse est. Hi namq; (exactissimo Diui Augustini iudicio) Lib. de morib. Cathol. Eccl. cap. 1. *fuerunt Catholicæ fidei strenui defensores ac rectores; ciuitatis Dei fulgentissima luminaria; viri doctrina insignes, & clara præditi sanctitate, miraculis cæterisque donis Spiritus sancti illustres, beati Ecclesiæ Dei Patres, Filij, Sacerdotes, Doctores, & Antistites, sacrarum disputationum peritissimi cognitores, & iudices æquissimi, quippe qui ab omni studio partium liberrimi.* Lib. 1. & 2. con. Iul. Pelag. *Hi post Domini discipulos, omnium per orbem Ecclesiarum plantatores, rigatores, & cultores seduli, gregis Dominici Pastores peruigiles, ministri Christi, & dispensatores mysteriorum Dei.* Luc. 12. *Hi serui boni & fideles, quos constituit Dominus super familiam suam.* Isa. 62. *Hi super muros spiritalis Ierosolymæ custodes à Deo constituti, qui nec diebus tranquillitatis, nec acerbissimarum persequutionum tenebrosis noctibus cessauerunt laudare nomen Domini, & ad idem similiter præstandum, verbo, opere, exemplo, vita, mortèque alijs præluxerunt. Aliquot eorum, atque in primis B. Irenæi nostri, testimonijs & iudicijs Iulianum Pelagianum premens, idem Aurelius Augustinus subiicit: Horum sententijs credere & assentiri debet, si vllus in eo Dei timor, vel hominum pudor superest, cum ab omni partium studio alienos iudices eos esse nullus nesciat.*

EORVNDEM sanctorum ac veterum Scriptorum amore succensi Ruff. li. 11. hist. Ec. c. 9. *Basilius & Nazianzenus, duo præclara Orientis lumina, annos tredecim in quoddam monasterium seipsos abdiderunt, & sanctarum Scripturarum sensum ex illorum scriptis solicitè perquirentes, eundem incredibili totius Ecclesiæ vtilitate sunt consequuti. Multum quoque temporis & laboris in eorundem Theologorum, de quibus disserimus, scriptis euoluendis, consultandis, ac meditandis Augustinum, Hieronymum & Ambrosium, tres Ecclesiæ Latinæ firmissimas columnas, impendisse oportet, quando ille viginti & quatuor vno simul loco Pelagianis constanter opponit, iste centum viginti duorum tam Græcorum quam Latinorum opera quæ perlegerat, enumerat in Catalogo, hic aduersus hæreticos in aciem illos educit, scriptáque eorum appositissimè vocat librum signatum à Confessoribus, Martyrum sanguine consecratum, Patrumque hæreditatem nulla temeritate violãdam. Eximius sanctissimæ Trinitatis propugnator Athanasius, eorundem doctrinam & fidem, vt murum ahæneum Arianorum opponit furoribus, summum asseuerans nefas esse tot Sanctorum authoritatem repudiare, & interpretationes aspernari, vt neotericorum & vilissimorum apostatarum inuenta eis præferantur.*

SED

SED quid in singulis sigillatim commemorandis immoror? Constat enim antiquissimas totius Ecclesiæ Christianæ, etiam à nouissimis hæresiarchis admissas probatasque Synodos, de summis Religionis nostræ capitibus aduersus hostes illius, potius ex veterum Patrum sibi mirabiliter consentientium interpretationibus & dogmatibus pronunciasse & definiuisse, quàm expressis Scripturarum testificationibus. Nicæna namque Filium Dei CONSVBSTANTIALEM *esse Patri, etsi nunquam in Biblijs extet, sanctorum Patrum traditionibus inhærens, credendum & profitendum esse sanciuit. Constantinopolitana, ex ijsdem, Spiritum sanctum diuinam ac æternam* PERSONAM, PATRI ET FILIO CONSVBSTANTIALEM, COADORANDVM, ET CONGLORIFICANDVM *esse, aduersus Macedonianos decreuit. Ephesina, beatissimam Mariam Virginem,* DEIPARAM *censendam & prædicandã esse aduersus Nestorianos iudicauit, quod hãc fidem diuini tradiderant discipuli, & ita à Patribus edocti essent. Chalcedonensis* IMPERMIXTAS DEI ET HOMINIS SVBSTANTIAS IN VNA CHRISTI PERSONA, *iuxta sanctorum ac veterum Patrũ placita, contra Eutychianos credendum esse docuit. Atque hæc sunt Synodorum, quas libenter amplecti reuererique fatentur hæretici, de veterum Scriptorum libris iudicia, hæc testimonia.*

AT quis fidem dexteramque non porriget, cùm ipsummet Spiritum sanctum audierit, nos etiam sacrarum Scripturarum claris vocibus ac præceptis ad illorum subsellia remittentem? Quid ni verò, cùm illi sint Episcopi, quos posuit regere Ecclesiam Dei, Act. 20.
quam acquisiuit sanguine suo? *Quorumque vocibus & calamis Ecclesiæ suggerit omnia, quæ olim Christus de illa statuit; docetque omnem veritatem?* Interroga generationem pristinã, Iob. 8.
inquit, & diligenter inuestiga patrum memoriam, & ipsi docebunt te: loquentur tibi, & de corde suo proferent eloquia. In antiquis enim est sapientia; & in Iob. 12.
multo tempore prudentia. *Et ne diuinissimi huius mandati aliquando nobis excideret memoria, iterum iubet:* State super vias, Ierem. 6.
& videte: & interrogate de semitis antiquis, quæ sit via bona: ambulate in ea, & inuenietis requiem animabus vestris. *Atque in horum communi sensu & doctrina omnino acquiescendum, & omni tempore permanendum idem rursus præcipit, dicens:* Ne transgrediaris terminos antiquos, quos Prou. 22.
posuerunt patres tui. *Enimuerò ex his coaluit, constitit, viguit, simulque floruit priscorum sæculorum vna & vera Ecclesia, quã* Luc. 10. Matth. 18.
Christus sub æternæ perditionis interminatione audire amplectique præcepit. Nemo itaque, nisi reclamante, intusque surdo verbere flagellante conscientia,

scientia; nemo nisi profligatæ ac perditæ mentis nebulo, nemo deniq; nisi à Satana omnino excæcatus & possessus, poterit tam præstantium Dei seruorum doctrinam, fidem, atque consensum aspernari ac reijcere.

Verum à thesi ad hypothesim, id est ab vniuersorum, ad huius vnius B. IRENÆI Episcopi Lugdunensis, & Martyris libros, à nobis iam secundò recognitos, emendatos, & locupletatos, atque illustriss. & Reuerendiss. C. T. nunc commendatos & oblatos descendamus. Authorem sine vlla controuersia, habuerũt antiquißimũ, doctißimũ, & sanctißimum: quibus quid præstantius aut sublimius in Scriptore Ecclesiastico desiderari posit, non video. Non enim solùm beatiss. Polycarpum, sancti IOANNIS Apostoli ac Euangelistæ auditorem, habuit præceptorẽ, verùm & cum alijs plurimis Presbyteris Apostolorũ discipulis & successoribus familiariter conuersatus, quicquid de Domino, & Apostolorum eius doctrina, moribus, vita, morte disserebant, auido perspicacíq; ingenio iuuenis concepit, tenacißimæ commisit memoriæ, & quantum oportuit ac decuit alijs patefecit. His vixit ac floruit temporibus, quibus & Christi recens effusus pijs feruebat circum præcordia sanguis; & præstantißima externa, internaq; illa Spiritus S. dona prophetiæ, linguarum, interpretationis sermonum, & omne genus edendorum miraculorum adhuc in Ecclesia florebant, & in omni terra sonus Apostolorum, & verba eorum propemodũ adhuc personabant & audiebãtur, vt sibi testis est amplißimus. Multos in Ecclesia fratres ipsi audiuimus, Lib. 5. ca. 6. Li. 2. c. 56. & 57. Euseb. li. 5. hist. c. 7. *inquit, qui & dona prophetiæ habet, & varijs linguis per Spiritus S. gratiam loquuntur, & occulta hominum in apertum proferunt, & mysteria Dei perspicuè & euidenter aperiũt. Alii eos qui grauibus morbis afflictantur, per manuum impositionem curant. Iam & mortui suscitati sunt, & multos annos postea apud nos commorati. Hæc ille: quibus in eiusmodi viri amorem simul & admirationem, ac venerationem nemo, opinor, tã ferus, aut immanis est, qui non raperetur: nemo, qui non libenter & attentè de sacris rebus disserentem audiret: nemo, qui non assurgeret, & Catholica dogmata confirmanti planè assentiretur: nemo, qui hæreses reprobanti atque damnanti non consentiret. His verò germanis operibus ac Scriptis suis, tametsi corpore defunctus adhuc no-* Heb. 11. *biscum tamen disserit & loquitur, adhuc traditiones & sententias Apostolicas explicat, adhuc veteres ac nouos errores refellit.*

Summam porrò viri tam in diuinis, quam in humanis rebus eruditionem ac peritiam, quis non miretur? Siquidem sacras literas, vt alter Timotheus, doctore Polycarpo, ab infantia didicit, hisq; copiosè & grauiter tribus præsertim posterioribus libris, omnes hæreses sapienter coarguit & labefactat: dogmata verò Catholica mirandum in modum confirmat. Apostolicas traditiones recenti memoria cõplectens, & præcipuarum per orbem Ecclesiarum successiones, doctrinæ formas,

ritus,

ritus, mores in promptu habens, ex his desumit argumenta & rationes, quibus suppressis damnatisq; vniuersis erroribus ad vnius, sanctæ, Catholicæ, Apostolicæ, & Romanæ Ecclesiæ fidem ac obedientiam amplexandam omnes tam sanctè quàm grauiter adhortatur ac impellit. Nec præcedentiū Patrum diuinæ scriptiones, ac de rebus Theologicis dissertationes eum latuerunt, quandoquidem Clementis, Ignatij, Polycarpi, Papiæ, Pastoris, Iustini martyris & similium quorundam aliorum Anonymorum scripta traditaq; singulari ingenij felicitate legit, expēdit, libris suis inseruit, ac hostibus fidei nostræ constanter obiecit: quinetiam vir omnium disciplinarum, vt de eo testificatur Tertullian. curiosissimus explorator, nec ab hæreticorum commentariorum lectione & perquisitione abstinendum esse sibi persuasit, vt horum agnitos errores ex ipsorummet principijs, placitis, antilogijs conuelleret; quod toto præsertim libro 2. mirum in modum perfecit & præstitit. Quā etiā diligentem ac strenuam vniuersis Græcorum Philosophis ac Poetis nauarit operam, palam ostendūt & frequenter & appositè ab eo laudata horum testimonia: & Gnosticorum errores ad illa velut ad suos fontes, reuocati. Hæreses quoq; planè portentosæ, & ab authoribus incredibili studio velatæ & absconsæ, in apertū velut feræ è lustris suis, eductæ; insuper, & firmissimis argumentis refutatæ atque conuulsæ, satis manifestant quantum in arte differendi valuerit.

Lib. 3. cap. 3.

Li. adu. Valen.

Quis ergo cum ratione ambigere potest inde factum esse, vt huius tāti viri scripta, etiā ab antiquis Patribus, certatim sint expetita, transscripta, perlecta, & pro confirmandis dogmatibus nostris aduersus illorum hostes citata? Nam magno illorum desiderio, cùm per horrendas Tyrannorum persequutiones, & hæreticorum fraudes diu latuissent, & Romanos & Gallos Pontifices flagrasse, satis indicat beatus Papa Gregorius, ad Ætherium Viennæ in Gallia Episcopum ita scribens; Scripta beati Irenæi iam diu est quod solicitè quæsiuimus: sed hactenus ex eis inueniri aliquid non valuit. Damascenus, Melissa, Anastasius Nicænus, Oecumenius, Euthymius, Arethas & Andreas Cappadoces, IRENÆI sententiis, velut vermiculatis emblematibus, ac fulgentissimis stellis scripta sua libenter exornant. Theodoretus tribus aduersus diuersas hæreses Dialogis, decem & octo locis IRENÆVM, vt Apostolicorū temporum insignem ac omnibus verendum Theologum, citat. Augustinus eundem vt firmissimum aggerem Pelagianicis fluctibus semel & iterum opponit. Epiphanius tanto huius viri studio tenebatur, vt non modò verba & sententias eius frequenter vsurpet; verùm & continua oratione decem & octo libri eius primi capita ad verbum ex eo transcribat, & libris suis aduersus hæreses inserat. Hieronymus præter Catalogū, etiā Commentarijs suis in Prophetas,

 illius

illius non rarò meminit. Basilius magnus ductis semel & iterum ab IRENÆO testimonijs, Spiritus sancti diuinitatem aduersus impugnatores illius comprobat. Cyrillus Ierosolymitanus catecheses suas eius exornat eloquijs. Eusebius Irenæi pietatem, eruditionem, aßumptos pro religione Christiana labores, scripta, fortißimum deniq; martyrium, nunquam satis sibi laudasse videtur in historia Ecclesiastica. Patres Ægypty, & Alexandrini concily, cui magnus Athanasius præfuit, Christum non solùm humanam carnem, sed & animam aßumpsisse contra Arianos decernunt, quod veteres Doctores, inprimis verò Clemens, Irenæus, Apollinarius, & Serapion scriptis suis id tradiderant. Quid præterea? Tertullianus eorum cum laude meminit. Iustinus Martyr & Philosophus insignis, quæstionum sibi ab Orthodoxis factarum, responsionem & dissolutionem ab huius IRENÆI nostri scriptis quærendam & accipiendam esse respondet.

VITÆ porrò illius sanctitatem, ac eximias virtutes, cùm etiam sanctißimi Galliarum martyres, data ad Eleutherium beatißimum quoque Romanum Pontificem & martyrem Epistola, vt in eius vita paulo post recitabimus, multis laudibus exornent ac prædicent: duplex quoque martyrii videlicet ac doctoris ab eo reportata & adepta nunc in cælis aureola coram Deo & angelis eius testificetur: non est quod in eius descriptione diutius inhæreamus.

PRÆSTAT ergo vt his quoque nunc respondeamus, qui veterum Gnosticorum institutam his libris ab IRENÆO descriptionem ac refutationem, aut nihil, aut parum admodum, ad ista tempora nostra iudicant pertinere: ac iccirco illorum editionem ac lectionem non magnopere necessariam esse. Allucinantur profectò boni viri, & plurimum falluntur, putantes non minus absurda, portentosa, aduersa, peruersa, & diuersa esse, quæ nunc à plurimis Sectarijs, vtpotè Anabaptistis, Suuenckfeldianis, Arianis, Samosatenianis, Tritheistis, & Antitrinitariis per Europam inuehuntur, illis quæ olim à Valentinianis & consimilibus conficta & prædicata fuerunt.

QVID quod etiam Lutherani & Caluiniani à Simone mago, velut à parente accepta impietatum suarum hæreditate, ab eo didicerũt Diuum Petrum horrendis probris lacerare, eidem in successore Romano Præsule sese opponere, hominem libero spoliare arbitrio, soli fidei iustitiam tribuere, ac operibus iustis nullum repositum esse in cælis præmium? An non etiam horum sacrilegiis, quibus Bythi, Propatoris, ac Pleromatis Æonum fictionibus, plures deos comminiscebantur, se se nunc quoque inuoluunt & contaminant Beza, Essentiam diuinam in tres realiter distinguens; Musculus, Trinitatis personas gradu, forma, & specie inter seipsas diuidens; Caluinus, cupiens harum nomina

omni-

omnino sepulta esse? insuper, & Poloni, publica Synodo suis ministris prohibentes eas à cætero in concionibus appellare? Hugnostici etiam Galli, concinentes eas esse tres spiritus, tres causas, triaque rerum principia? Ebionem profectò dicentem, omnino impoßibile Deo esse, vt Virgo eius ope conciperet, & inuiolata pareret, multis Parasangis præcedunt ac superant Sacramentarij, palàm prædicantes, & eam in partu necessariò violatam fuisse: & quindecim (quæ alibi notauimus,) à se conficta capita Deo prorsus esse impoßibilia. Sic & Marcionis Deum furti, bellique authorem asserentis, ac veteris Testamenti Sanctos viros inferis mancipantis improbitates antecedunt, vociferantes omnia tam hominum quàm dæmonum peccata Dei voluntate, decreto impulsu, operéque fieri; & quotquot hactenus Caluiniana dogmata non sunt amplexi, velut idololatræ, Antichristíque mancipia periisse. Gnostici Christum literas sub quodam humano præceptore didicisse commenti sunt: Hugnostici vniuersæ hominum ignorantiæ illum subijcientes, aiunt, eum pro concionibus impropriè & absurdè loquutum, nec solidè sua probasse, nec appositè respondisse, nec satis rectè argumentando collegisse. Illi in tantam illum aliquando ... *incidisse nugabantur, vt exclamauerit,* Deus meus, vt quid me dereliquisti: *isti distento guttere blasphemant eum de salute sua dubitasse, iram Patris sensisse, omnia damnatorum supplicia subiisse, ac tandem in voces desperatione plenas erupisse. Illi non alios esse præter huius mundi calamitates, inferos dixerunt: isti, quicquid de horum receptaculis hactenus à Theologis definitum est, meras fabulas reputant; & inferorum frequentes in Biblijs voces semper ad sepulcra, quibus conduntur mortuorum corpora, impiè simul ac imperitè referunt: Illi Martyres spernebant, ac etiam Apostolos calumniabantur, velut imperfectos, & qui imperfectè docuissent: isti, eosdem etiam post acceptam Spiritus sancti plenitudinem, censent epicuream vitam duxisse, insuper & Dei contemptores, apostatas, idololatras, superstitiosos, stolido zelo plenos, Euangelij deformatores, gratiæ Christi ac libertatis Christianæ oppressores, non erubescunt nec formidant appellare. Illi quædam Euangelia reijciebant, alia mutilabant: istis, vltimum caput Marci, historia de Christi sudore sanguineo per Lucam descripta, & vndecim primi versus capitis octaui Ioannis, fide laborant; & Matthæus prophetarum testimonia contra eorum proprium sensum detorquet: omnes autem impropriè loquuntur, solœcismos committunt, & ex abrupto sine contextu multa referunt: quædam denique superstitiosa narrant, quæ Christus hominum superstitiosorum ruditati se accommodans tolerat & probat. Quidam Gnostici promiscuos peragebant & docebant concubitus: Hugnostici incestos laudant, polygamiam docent ac exercent, continentiam*

omnino

omnino impoßibilem dictitant: horumq; proles Anabaptistæ in vagam se effundunt libidinem; & quicquid libet, licere putant, eò quod semel regeneratos deinceps peccare, aut Spiritum sanctum semel acceptum nunquam postea amittere se posse impudenter iactitant. Illi, formam & materiam quorundam Sacramentorum adulterabant: isti, verborum à Christi relictorum vsum, magiam appellant, materiam vel mutant vel tollunt, ipsa nuda tantùm & inefficacia signa esse iudicant: denique, nulla prorsus, præter vnum Christum, & fidem in eum Christianis superesse scribunt. Illi, carni veram resurrectionem & salutem suffurabantur: hanc Farellistæ, Caluino teste, incredibilem putant, & Anabaptistæ palam confiteri recusant.

NIMIVS essem si singula doctrinæ fideiq; Christianæ capita à prioribus Gnosticis temerata, & à posterioribus istis vel conuulsa, vel penitus labefactata hoc loco & ordine persequerer. Satis ergo sit superioribus euicisse, huius æui sectarios nullis impietatibus & portentosis hæresibus, Valentinianis & consimilibus, quos B. IRENÆVS his libris expugnat, cedere: imò istos illorum malorum coruorum mala oua, impurorum parentum prolem esse vitiosiorem demonstrasse. Ita enim semper sibi similis est Satanas pater mendacij, & Christianæ religionis hostis infestißimus in pseudoprophetis, pseudoapostolis, ac hæresiarchis omnibus longa serie succedentibus sibi sæculis subordinandis, & suis artibus communiendis, qui veritatem impugnent, & priscam antiquatamqúe tyrannidem suam, profligato sublatoque Christi regno, quod est Ecclesia catholica, super miserum genus humanum huiusmodi fanaticis erroribus instaurent. Denique isthæc B. IRENÆI, & consimilium veterum Theologorum, qui aduersus hæc monstra non minus fortiter quàm feliciter decertarunt, sanctißima & eruditißima Scripta, non modò commoda, sed & pernecessaria nobis esse.

COGITANTI porrò cuius auspicijs illa à nobis emendata, locupletata, & singulis capitibus annotata, rursum in lucem prodirent, statim celeberrimus nominis tui, CARDINALIS Amplis. & Princeps Illustriß. splendor occurrit: quippe qui ex imperiali quondam ac regio illius Caroli verè magni, qui Occidenti imperauit, Orientem terruit, Septentrionem domuit, Africam suis se contingere finibus coegit, totumque orbem singularis pietatis, doctrinæ, ac fortitudinis suæ fulgoribus in sui amorem simul & admirationem conuertit: deinde Godefredi Lotharingiæ & Bullonij Ducis Asiam, Syriam, adeoqúe ipsius Christi Domini & Saluatoris nostri natiuitate, conuersatione, miraculis, doctrina, morte, resurrectione, & ascensione sanctificatam prouinciam, fortißimis prælijs Christianorum possesßioni restituentis, sanguine cretus, ipsorum virtutibus, ac pro Christi nomine laboribus assumendis nequaquam tibi cedendum existimes. Et ne singulo-

gulorum Lotharingiæ Ducum C.T. progenitorum præclara pro pietate facinora, simulq; nomina, percurram, adhuc in auribus & linguis omnium versantur ANTONII cognomento Boni Ducis, de rusticorum Lutheranorum seditiosissima simul & exitiosissima colluuie amplissima trophæa. Habet etiam plurima in optimo & illustrissimo Parente, quæ miretur & imitetur: quippe qui alienis (quibus sua cingitur & commiscetur ditio) prouincijs ac regnis plusquam ciuilibus in mutuam perniciem ac ruinam multis iã annis incumbentibus cruentissimis bellis, eandem non modò sartam tectamq; mirabili prudentia seruauit, sed auxit: hæreseonq; tempestati cedentibus alijs, Lotharingiam suam in vnius & solius veræ fidei Catholicæ professione, sanctæq; Sedis Apostolicæ reuerentia & obedientia hactenus constanter retinuit. Nec minor eiusdem in bello fortitudo, quàm in pace prudentia, quando collectum ex Germanis, Heluetijs, Anglis, perfugisq; Gallis, hæreticũ 1587. *immanemque exercitum, & ad id quod superest auitæ in Francia pietatis exterminium incredibili furore anhelantem & properantem, paucis, sed fortissimis viribus suis sic attriuit, vt & a Ditionibus suis inuadendis coegerit abstinere, & cognatis semifractum occidione propemodum occidendum & proterendum reliquerit. Alterum quadriennio post, à cunctis ferè Germaniæ hæreticis Principibus ac prouincijs coactum, & duce Anhaltino principe, ad perdendos in Lotharingia & Francia Catholicæ religionis professores immissum, Diuinis auspicijs sic* 1591. & *vtriusque finibus prohibuit, & dissipauit, vt nulla re memorabili gesta,* 1592. *in finibus Palatinatus Rheni, qui superfuerunt morti signa sua lacerare, & confusione ignominiaque pleni manipulatim ad sua redire sint coacti. Tametsi verò huiusmodi à parentibus accepta virtutum ornamenta, velut aliena censeantur, non propria; plurimum tamen ad virtutes eorum vel æquandas, vel clarioribus adhuc facinoribus superandas conferre posteris nemo dubitabit. Age ergo, de his quæ propria sunt, quando vniuersa recensendo numerare non sit nostrarum virium, quædam strictim perpendamus.*

MAXIMAM esse inter Christianos sanctæ Romanæ Ecclesiæ D. CARDINALIVM *antiquitatem, præstantiam, & authoritatem, quã pro eximijs in rempublicam meritis consequutus es, nemo nescit. In actis namq; secundi Concilij Romani, ante mille trecentos & septuaginta annos collecti, septem Cardinales eidem adfuisse leguntur.* Cap. 5. & 7 *Nam præter commune cum alijs Ecclesiæ præsulibus officium, his solis nunc commissa est summorum in Ecclesia Pontificum electio, & vt ipsi, velut collaterales (ait S. Bernard.) coadiutores, seduli ac intimi, in rebus grauibus sint a consilijs; horũ speciali industria tollantur scandala* Li. 4. de consideratione. Epist. 188. *de regno Dei: surgentes succidantur spinæ; sedentur querelæ; soluantur finianturq; de fide, doctrina, & disciplina emergentes quæstiones;*

& tan-

& tanquam in cardinibus ſuis ſtent, moueantur & regantur vniuerſi orbis Eccleſiæ. In hanc igitur toto orbe præcellentiſsimam dignitatē C. T. ob ſingulares corporis & animi dotes, eximiam caſtimoniam, in Catholica religione ſeruanda & ornanda indefeſſum ſtudium, & ſingularem in Deum pietatem, iamdudum aſſumptam & cooptatam fuiſſe, propriarum eſt virtutum, nec modicæ apud mortales laudis & gloriæ: quæ omnia rurſum non parum adauget ac exornat etiam LEGATI à latere creditum à B. Petri ſucceſſore ſummum officium. Nec id tantum, ſed & vt Metenſium, deinde etiam Argentinenſ. ampliſsimarum diœceſium curā ſuſciperet, & afflictis rebus in illis opere & ſermone conſuleret; q perierat, requireret; quod abiectum, reduceret; quod confractū, alligaret; quod infirmum, ſolidaret; quod deniq; forte, cuſtodiret; id Ezech. 34. eſt, omnia veri Epiſcopi munera, tanquam Deo omnipotenti de cunctis illis exactam rationem redditura, ſubiret atq; præſtaret. Præſtantiſsima certè, ſi rectè adminiſtrentur, officia; ſin minus, omniū grauiſsima & periculoſiſsima. His ſanè præſtandis viribus opus eſt, & pectore firmo. Quid igitur vt his faceret ſatis T. Celſitudo? Accinxit fortitudine lumbos ſuos, roborauit brachium ſuum, nullis pepercit impenſis, nulla timuit etiam vitæ propriæ ſubire diſcrimina, vt Argentinenſes præſertim, iam à multis annis partim Caluiniana, partim Lutherana hæreſi laborantes, ad ſanitatem reuocaret. Semel igitur ac iterum miſsis ad eos literis, hos de ſua in Epiſcopum eorum legitima electione, & ſummis Chriſtianorum principibus Papa & Cæſare approbatione commonefecit; & vt direptas Eccleſiaſticorum facultates reſtituerent; eoſdem ſedibus ſuis per ſummam iniuriam eiectos, reuocarent; iniuſtis bellis Diœceſanos non infeſtarent: ſed vt Chriſtianos decet, Poteſtatibus à Deo conſtitutis, ſibiq; præfectis à cætero parerēt, ſeriò eſt adhortata. Primæ & ſecundæ correptioni non obtēperantibus illis, tertiò rursū illos admonuit, vt aliquot Canonicos apoſtatas, inceſtibus, rapinis, & ſacrilegijs nobilitatos, veluti peſtiferos homines, Ciuitate ſua interdicerent; viris religioſis ſua monaſteria reſtituerent; & religionis Catholicæ in ſūmo templo admitterent exercitium. At illi paſtoris ſui vocē non audientes, ſed alienorum: patriæ ac religioni bellū inferūt, q tamen hæretica vafritie ſuis auſpicijs vel auxilijs geri negabant, donec vt maiori captis eorū centurionibus, machinis, & ſignis, publicæ fraudis & impoſturæ ſunt cōuicti. Nec ſic tamen emendati: quinimò ꝓficientes in peius, perduellionis ſuæ ſocios & auxiliares aduocāt Brandemburgenſes, Luneburgenſes, Mansfeldenſes, Anhaltinos, Badenſes, Palatinos, & Heluetios hæreticos, vt hæreticis viribus ac cōſilijs ſuis adeſſent: q nec impigrè, nec ſegniter ab eis præſtitū eſt, nō paucis Diœceſis arcib. captis, & direptis. Quid ad hæc T. Celſitudo? Accepto ab optimo Parente, & Illuſt. fratrib. fortiore & valentiore exercitu, hæreticas copias

ſemel

ſemel & iterum egregiè profligat, cædit, fugat, obſeſſas quaſdam ab illis arces liberat, captas alias è manibus hoſtium eripit, & perducto fortiter ac excurrente ad portas vſque hæreticæ perduelliſq; ciuitatis victorioſo exercitu, iuſtis armis tamdiu hoſtes atterit & conficit, donec fatigati fractiquè, in quaſdam pacis & obedientiæ conditiones conſenſerint: nimirum; primaria litis cauſa ſex Imperij principũ, deniq; Cæſaris arbitrio definienda relicta, octo interea in Alſatia diœceſeos ſatis munita amplaquè oppida C.T. retineret; quædã verò vltra Rhenum Brandeburgico competitori cederent, vt dignum videlicet, patella daretur operculum.

MACTE itaque virtute, ſic ad officium hæreticos cõpelli, Tertulliano authore, non inlici dignum eſt: horumquè duritia vincenda eſt, non ſuadenda: ad inſtar idololatriæ, quæ ita vitãda præcipitur à Deo, vt loca exterminari, & idololatras ac Pſeudoprophetas interfici iuſſerit. Sic enim & tria hominum apoſtatarum milia à Moyſe & Leuitis cæſa ſunt: & viginti tria milia ob idololatriam, domeſticis obtruncata gladijs, diuinæ iræ litauerunt. Defuncto Ieſu Naue, derelinquentes Deum patrum ſuorum, Dominus tradidit in manus diripientium, nec poterant ſubſiſtere à facie inimicorum ſuorum. Quis autem negabit hæreſim eſſe ſeceſſionem à Deo patrum noſtrorum; ac idololatriã ſaltem ſpiritalem, quia miſeri homines proprij capitis figmẽta Diuini verbi loco ſtatuunt, ac venerantur? Nec ab hoc Chriſtiano, & Lotharingico ſanguine creto Principe, digniſſimo ardentiſſimoq; zelo, à mollibus & policitis quibuſdam proditoribus, dicam, an aulicis neſcio, aſſentatoribus, vnquã ſe abduci T.C. patiatur. Cùm probauerint Samuelẽ, Eliã, Eliſeum, Michæam eximios Dei ſeruos & Prophetas, pſeudoprophetis & ſeductoribus pepercisse, aut Mathathiam, Iudam, Ionatham, Simonem ſummos veteris Sinagogæ Pontifices, fidei parentum ſuorum deſertoribus indulſiſſe: aut denique, Petrum & Paulum præcipuos Domini IESV CHRISTI Apoſtolos, cum Simone Mago, Nicolao, Himenæo, Phileto, Ebione ſimilibuſquè hæreticis colluſiſſe, ac diſſimulaſſe, tum eidem T.C. ſuadeant, vt ſeductores iſtos quietè agere, & ſubditorum ſuorum animas pro libidine faſcinare perdereque permittat. Interea Sapientis adhortatione, vſque ad mortẽ certet pro iuſtitia, & Deus expugnabit inimicos ſuos. Caroli magni Saxonum toties perfidorum & relapſorum, Pannonum, Dalmatarum, Slauonum, Longobardorum, Saracenorumue aut infidelium, aut hæreticorum domitoris, legitimam prolem, clarumq; nepotem rebus ipſis comprobare non ceſſet. Famam factis extendat: nec relinquat quod habet, ne alius coronam ſuam accipiat. Laboret vt bonus miles Chriſti IESV, & mercedem magnam in cælis tandem aliquando repoſitam ſibi eſſe comperiet. Adhoc autem

Li. Scorp. aduer. . . . Gnoſt.

Deut. 13. 12. & 13.
Exod. 32.
Num. 25.
1. Cor. 10.
Iudic. 2.

Eccli. 4.

B. IRENÆI, id eſt, eximij Lugdunenſis Præſulis, Opera, egregio Metenſi & Argentinenſi Pontifici, Galliarum quondam Primatis, Illuſtriſsimo in Gallijs, Lotharenis, & Germanijs Principi; & conſtantiſsimi Martyris aduerſus omnes hæreſes Scripta, fortiſsimo fidei noſtræ propugnatori, & ad ſanguinem, vt veſtis purpurea commonefacit, pro eiuſdem ſanctiate profundendum paratiſsimo, dicata, ſacrata, oblata, non parum prodeſſe poterunt.

Huc deniq; accedit, quod cùm miſerandæ Galliarum noſtrarum calamitates, inſtantiaq; meæ vocationis ac inſtituti profeſſoribus diſcrimina, procul me à patria exegiſſent, C. T. ditione exceptus humaniſsimè, & in ipſa Lotharenorum auguſta vrbe ſeptem menſibus ad docendum admiſſus, multaq; tam Illuſtriſſ. Ducis, nobiliſſ. fratrum, religioſiſſ. heroidũ, quàm inprimis eiuſdem C. T. attentione auditus, ad familiare frequenſque colloquium vocatus, demumq; non illiberaliter dimiſſus, iſtud quantuluncunque ſit, viri certè Theologi ac religioſi publicum meæ erga eandem C. T. teſtimonium, cum omni obſequio deferendum ac offerendum è re mea eſſe cenſui. Quod cùm facio, id conſueta humanitate ſua C. T. gratoque vultu ſuſcipiat, & me in clientela ſua ſeruare ac retinere pergat. Deus immortalis, Rex regũ, & Dominus Dominantium eandem C. T. diutiſsimè feliciſsimeque ſeruet incolumem: ac finito huius vitæ curriculo, in beatum ac ſempiternum regnum ſuum perducat. Coloniæ Agrippinæ, idibus Auguſti, anno Dom. M. D. XCV.

Illuſtriſsimæ Celſitudinis Tuæ

Seruus obſequentiſsimus

Franciſcus Feu-ardentius.

DE ISTA QVINQVE LIBRORVM D. IRENAEI EDITIONE AD LECTORES F. FRANCISCI Feu-ardentii Commonitio.

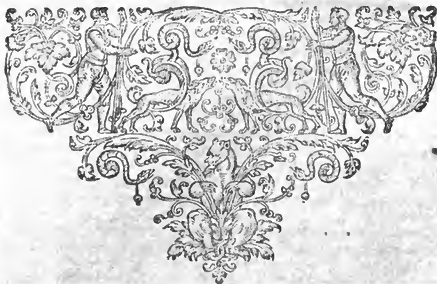
N Beatissimi Patris & Martyris IRENAEI quinque Libros, denuò collatos, emẽdatos, & locupletatos noua editione, in publicam studiosorum vtilitatem emittimus. Quos, etsi quidam adhuc subdubitent, Græcè ab auctore eleganter, idq; ante mille & quadringentos annos, conscriptos, & in rem totius Ecclesiæ Catholicæ vulgatos fuisse, non dubitamus tamen id cunctis persuasum iri, qui tot longa egregiaq; fragmẽta, quæ ex Epiphanio, Eusebio, Theodoreto, & alijs Græcè ad verbum ex authore transcripta & scriptis suis quondam inserta, & à nobis opportunis locis recitata, ac velut postliminio eidem restituta, attentis animis expenderint. Comm. in c. 36. Ezech. *Accedit grauissimum D. Hieronymi testimonium, qui Græcis librorum Inscriptionibus ab Authore editis, & à superioribus Patribus probatis* ἐλέγχου καὶ ἀνατροπῆς τῆς ψευδωνύμου γνώσεως βιβλία πέντε, *Reprehensionis ac euersionis falsò nominatæ scientiæ Libri quinque, alijsque permotus rationibus eum inter Scriptores Græcos annumerat, & Græcè scripsisse non ambigit. Accedunt phrasis planè Græca: innumeræ dictiones, formæq; loquẽdi Latinis non vsitatæ: Græci authores tam diuini quàm humani persæpe ad verbum citati, nunquam verò Latini: vt etiam à Græcis frequenter citetur, rarò à Latinis. Testentur denique nonnulli pij & docti viri, se Græcum exemplar in Venetiana bibliotheca legisse: alij quoque in Vaticana visum ferant: quæ tamen ibi postea frustra quæsita sint.*

De primo horum Librorum interprete nondum satis mihi apparet quid pro certo statuam, cùm nullus ad hoc vsque tempus illum quod sciam, indicauerit. Si de re tam ancipite & obscura sententiam ferre licuerit, citra cuiusquam animi offensionem, lubens affirmem Authorem & Interpretem eundem esse: qui quod Græcè pereleganter & scienter primò scripserit, Latinè postea, non pari licet sermonis felicitate, & lepore, Latinis, inter quos versabatur, impertiuerit. Quid ni, cùm & Tertullianus eidem ferè æqualis Græco Latioq; sermone stylum exercuerit? Athanasius quoque, ac plurimi alij religionis nostræ proceres vtraque lingua, non pauca ediderint? Sic enim & horum Librorum authoritas nulla parte vacillabit: sed erit semper augustior & firmior: & quod de seipso ait, quod in barbara lingua (nam sola Græca ei natiua & propria erat) inter Celtas degens plurimam operam collocaret, apertius euadet. Nec parum sententiam istam confirmant, duo citati per D. Augustinum ex hoc Authore loci, eadem ferè, qua hactenus prodijt vetustissima certè tralatione. Aut profectò Presbyterum quendam ad manũ IRENAEVS habuit, qui eius iussu de verbo ad verbũ coram Latinæ orationis splendore artificioq; neglecto, transtulerit: aut, vt idem de scripto suo testatur, ἁπλῶς, καὶ ἀληθῶς, καὶ ἰδιωτικῶς, *id est, simpliciter, & verè, ac vulgari tunc inter Latino sermone translatos separatim postea communicauerit, & mẽtem sensaq; authoris fideliter expresserit. Qui firmioribus coniecturis aut testimonijs certioribus productis, alium primumq; interpretem indicauerit, nos sibi magno beneficio gratos & deuinctos habebit. Atque hæc de sermonis genere, ac interprete dicta sint: nunc quid hac potissimum editione nouissima præstitum sit, accipe.*

Libri primi decem & octo priora capita ab Epiphanio quondam ad verbum ex Irenæo Græcè transcripta: deinde ex Eusebio fragmenta viginti & duo: ex Theodoreto, quatuordecim: ex Basilio duo: ex Melissa totidem: vnum ex Anastasio Nicæno suis locis Græcè prout ab Irenæo primũ descripta, hinc ab his Patribus laudata fuerunt, typis euulganda curauimus. Deinde ad finem operis sex alia ex diuersis eiusdem Irenæi operibus fragmenta, ex authore quæst. & responsionũ ad Orthodoxos apud Iustinum Martyrẽ, Eusebio & Demetrio Diacono collecta Græcè subiecimus: & tã illa, quàm ista maiori parte à laudatissimo viro Iacobo Billio, reliqua à doctiss. interpretibus Ioanne Christophorsono, Herueto, Erasmo, Fabro Latinè reddita quã decẽti fieri potuit ordine collocauimus. Superiora decẽ & octo libri primi capita Græca idem Billius Scholijs, deinde R.P. Fronto Ducæus, Societatis IESV tam pius quàm doctus Theologus, suis Notis ad Epiphanij Græca exemplaria contulerunt, emendarunt, & illustrarunt. Nos quoq; nõ solùm ad illa, sed ad singula librorum capita & adiecta de nouo fragmenta Annotationes locupletissimas addidimus, quibus emendationum rationes reddimus, obscuriora & ambigua plurima loca, multasq; Græcis, & Latinis minus vsitatas phrases explicamus, & quicquid ad Ecclesiæ Catholicæ doctrinã, hierarchiã, ritus, fidemq; confirmandã, & antiquas nouasq; hæreses refellendas pertinere deprehẽdimus: denique quod expunctũ vel immutatũ à nobis est, ne quid iniuria sublatũ sibi queritentur aliqui, retinemus & obseruamus. Accessit quoq; editioni, cum

Vaticano manuscripto codice noua collatio, cuius, præsertim verò per illustrem ac eruditum D. Ioannem Sant-Andreanum Ecclesiæ Parisiensis Canonicum, nobis pridem commodati codicis veteris attentiore lectione & meditatione, adhuc supra sexcentos locos emendatiores reddidimus. Addita duabus clausulis, nonnunquam vnica & numero quodam signamus: varijs adhuc quibusdam lectionibus asteriscis in margine notatis. Adhæc, beatissimi, & verè Apostolici viri Polycarpi, Episcopi Smyrnensis, & Martyris, quinque non aspernanda fragmenta ante mille & centum annos à Victore Capuano citata, & Latio donata, à nobis verò in vetustissimo codice reperta & transcripta conuenienti sede locauimus: Irenæi nostri ex sanctis Patribus collecta Encomia: & recentium hæreticorum imposturis, maledictis, & in hunc sanctissimum authorem nostrum confictis criminationibus, post authoris vitam à nobis tam ex scriptis eius, quàm ex alijs scriptis ac histor. eccles. fideliter collectã, operis initio præfiximus: sicut ad finẽ totius operis locupletissimos indices in Lectorum commodiorem vsum subiungendos curauimus. Denique Leoaij, in monasterio S. Iacobi memoriæ sacro, repertum à nobis ARNOBII Catholici cũ SERAPIONE Aegyptio Conflictum, vtcunque per nos emendatum & annotatum, ac nunquam antea typis publicatum, communi studiosorum vtilitati iudicauimus esse communicandũ. Multas fateor dictiones & phrases minus Latinas, hiulcas adhuc sententias & periodos, adeoq; nõ paucos adhuc locos in vtroq; Authore luxatos, imperfectos & obscuros à nobis relictos inuenire licebit: tũ quod plurium ac emendatiorũ codicum auxilio destituti fuimus, tum quòd tam veteribus ac sanctis Patribus manum temerè inferre religio fuit. Cæterùm, hæc solo natali, & quod longe molestius est, musæo ac nostra Bibliotheca exacti, solumq; nunc ab illis, mox ab istis commodato inter peregrinandum acceptis libris adiuti contexuimus, & in publicam studiosorũ vtilitatem emittimus: quæ cùm acceperint candidi Lectores, & his nostris qualibuscunque laboribus fruiti fuerint, studijs nostris benè fauere: ac præsertim nostram salutem suis precibus apud communem Saluatorem ac iudicem nostrum D. IESVM CHRISTVM commendare rogo & obsecro, non recusent.

VITA

VITA
D. IRENAEI EPISCOPI ET MARTYRIS, EX ILLIVS, ET ALIORVM PATRVM SCRIPTIS COLLECTA,

PER F. FRANCISCVM FEV-ARDENTIVM.

D. Irenæi Episcopi Lugdunensis ac Martyris patriam, parentes, natalem diem, & locum habitationis ætatis initio, conscribere, & pro certo ac explorato nunc exhibere, difficile sanè & operosum fuerit: præsertim cùm nulli antiquorum, quod sciam, ea literis prodiderint. Vitæ genus & mores, supremus dies indicat. Gallum quidem ipsum vocat Oecumenius, *In c. 3. epi. 2. B Petri.* sed eum functionem Episcopi in Gallia respexisse potius, quàm natale solum, lubens admitterem: nam quantum coniectura consequi possum, Asianus, non Gallus; Græcus, non Latinus, & fortè Smyrnæus fuit, pijs & Christianis parentibus ortus. D. IRENAEI patria. Quí enim à Gallijs Smyrnam Asiæ minoris oppidum profectus, peragratis Cycladibus, totum mare AEgæum paruulus traiecisset, quò Polycarpum illic docentem audiret? Opinionem nostram videtur confirmare nomen Græcum εἰρηναῖος, pro more Catholico, in sacro fonte ei inditum; quod Latinè expressum, pacificum significat. Porrò ipsum scripsisse Græcè non solùm ex Iustini martyris, Demetrii, Eusebij, Basilij, Epiphanij, Hieronymi, Theodoreti, Melissæ, Anastasij & Damasceni scriptis colligere licet: verùm & illius quoque opera id manifestissimè testantur, sic vt nihil certius esse constet.

Optimis à pueritia philosophiæ disciplinis & artibus præclarè fuisse institutum Institutio. & imbutum, ostendunt subtiles abstrusarum hæreseon inuestigationes, quibus res perobscuras & confusas summa perspicuitate & electione in lucem producit & repræsentat: acutæ item & acres disputationes idem probant, quibus eas refutat. Præterea ordo rerum tractandarum, quo singulis libris præfationes singulas præfigit; anacephalæoses etiam illæ superiorum, & subsequentium hypotheses, demùm, quòd quatuor postremis libris nunc hæreses easdem pugnantia inter se continere, nunc apertis rationibus atque traditionibus vniuersarum Ecclesiarum aduersari commõstrat: & partim à Prophetarum vaticinijs, partim Apostolorum & Euangelistarum testimonijs ductis argumentis, quas libro primo recensuit, tanquam machinis admotis expugnat, hominem dicendi ac disserẽdi arte peritum, planeq; philosophum demonstrant. Omnem dubitationẽ huius rei tollit Cap. 19. libri secundi in quo fallacibùs argumentis exacto iudicio semel expulsis & reiectis, euincit errores omnes quos impugnat, ex veterum Philosophorum atque Poëtarum placitis & fabulis, immutatis tantùm nomenclaturis, petitos esse: quæ res omnibus satis pro testimonio esse debet, quàm accuratè diligenterque Thaletis, Anaximandri, Anaxagoræ, Democriti, Empedoclis, Platonis, Aristotelis, aliorumque veteris philosophiæ authorum libros euoluerit. Idem de Tragicis, Comicis, & Lyricis Poetis intelligendum, quando illorum exclamationibus, prouerbiis, & exemplis sæpe & apposite vtatur: *Lib aduers. Valen. ca. 5.* istorum versus hinc inde decerptos, in concinnos centones pro re nata consuat atq; adaptet. Meritò igitur eas ob res, Tertullianus eum omnium doctrinarum curiosissimum exploratorem appellat.

Sed quia præclarum organum Ecclesiæ suæ Deus ex hoc puero formare decreuerat, huius mentem Spiritus sanctus flectit, pectus sancto amore inflammat, vt sanctarum literarum desiderio ardeat, mireque carũ studio delectetur. Studia sacra sub B. Polycarpo. Polycarpi ergo venerandæ antiquitatis viri, qui non tantùm Ioannis Euangelistæ auditor, sed & alijs Apostolis & discipulis, qui Christum in carne viderant, familiariter vsus fuerat, ex quorum viua voce tanquam purissimo fonte, doctrinam pietatis nostræ hauserat, scholam quasi pulcherrimam omnium virtutum officinam petit, Polycarpoq; instituendum se tradit & penitus informãdum. iuuenis alacritate simul & pietate valde delectatum senem, toto pectore gratias Deo egisse mihi persuaserim, quòd Ecclesię suæ instrumenta futura præpararet, & ad vsus vtilissimos & amplissimos deinceps idoneos magna solertia redderet. Polycarpo dein siue publicè scripturas mira ingenij dexteritate pertractanti, siue priuatim difficiliores quæstiones explicanti ac dissoluenti, Irenæus se beneuolum & attentum auditorem præbet; & incredibili discẽdi cupiditate annis, pietateque grauem ac obseruandum præceptorem audit, admiratur, ab huius ore omnino pendet, perinde atque si ab Apostoli, vel Christi cęlestem

doctrinam sibi dictitantis exciperat: dicta & facta tanti viri sic intimo pectori committit, atque adeò insculpit, vt nihil eorum per totam vitam prætermissum fuerit, quin explicuerit. Hæc ita se habere comprobant ea, quæ idem refert Irenæus Epistola ad Florinum, quem in schola Polycarpi socium offenderat; sed iam ad hæreses delapsum. Locum, ait, in quo assidebat Polycarpus cùm dissereret, illius eò aduentum & introitum, formam & modum vitæ, corporis effigiem, disceptationes ac sermones quos apud multitudinem habebat, & vt necessitudinem ac vitæ vsum cum Ioãne, & reliquis qui ipsum Dominum vidissent, se habuisse narraret, & quo pacto memoraret eorum sermones; quin etiam quænam ab illis de Domino audiuisset: quomodo de miraculis eius ac virtutibus, & de doctrina denique sicut ab illis qui fuissent suis oculis Verbum vitæ conspicati, scripturis verè consentientia narraret, videar mihi posse ritè percensere. Hæc eo tempore per Dei misericordiam, quam erga me ostendebat, studiosè & attentè audiebam, atque non chartę & literis, sed interioris mentis cogitationi mandabam, & perpetuò Dei iuuante gratia, ingenuè & exquisitè recordatione renouo. Hactenus ille.

Euseb lib. 5. hist cap. 19.

Nec Polycarpi modò, sed & Papiæ Hieropolitani Episcopi, & Ioannis Ephesii, & Aristionis, & consimilium aliquot Apostolicorum virorum & cooperariorum discipulus fuit. Insuper, & si qui ex Apostolorum auditoribus alicubi aduentarent aut hærerent, qui donis illis singularibus, quibus ad eius vsque ætatem claruit Ecclesia, essent illustres, Apostolosque referrent, iis omnibus præsertim se adiungebat: quo fidei & pietatis maiorem accessionem faceret, & confidentius postea cõtradicentibus sese opponeret. Quod ex animi sententia magno totius Ecclesiæ commodo contigisse sibi ipse his verbis locupletissimus testis est: Plurimum abest vt hæretici possint mortuũ suscitare sicut Dominus ipse, sicut eius Apostoli prædicationis subsidio adiuti, sicut aliquè fratribus complures suscitarunt. Sæpenumerò autẽ aliqua de causa necessaria illud ipsum postulãte, spiritus mortui (propterea quod tota Ecclesia illius loci vbi eiusmodi res gerebatur, cum ieiunio & multa intercessione Deum orabat) in corpus rediit, & hominis vita sanctorum precibus donata est. Et rursus: Qui verè sũt Christi discipuli, in nomine illius per gratiam ab illo acceptam eiusmodi præstant, quo reliquis hominibus gratificentur, sicut quisque eorum ab eo donum acceperit. Quidam enim dœmones sic pro certo & verè eiiciunt, vt non rarò ii qui malis & nequam spiritibus purgati fuerint, tum fidem recipiant, tum in Ecclesia & fidelium hominum societate constanter perseuerent. Nonnulli rerum futurarum præscientia, diuina visione & prædicatione prophetica imbuuntur: alii eos qui grauibus morbis affliguntur per manuum impositionem curant, & ad pristinam valetudinem restituunt. Iam verò, vt diximus, mortui suscitati sunt, & multos annos post apud nos commorati. Quid plura? Dona sanè nec dicendo quidem numerari poterunt, quæ Deus Ecclesię per vniuersum mundum diffusè donauit, quibusq; illa in nomine Iesu Christi sub Pontio Pilato crucifixi, in dies singulos multa miracula ad Gentium vtilitatem efficit. Iterum alibi planius & apertius: Multos fratres in Ecclesia ipsi audiuimus, qui & dona prophetiæ habent, & variis linguis per Spiritus sancti gratiam loquuntur, & occulta hominum in apertum proferunt ad aliorum commoditatem, & mysteria Dei perspicuè & euidenter aperiunt. Inde porrò factum est, vt idem ab Epiphanio, Hieronymo, & aliis vir Apostolicorum temporum, & Apostolorum successor, passim appelletur. Atque hæc de eius ortu, adolescentia, institutiones partim ex Patribus certa, partim ex coniecturis dicta sunto: nunc functiones explicemus.

Lib 2. c. 56. & 57 & apud Euseb. lib 5 hist. c. 7.

Lib 5. ca 6. & apud Euseb li. 5 hist cap. 7.

Epiph. cõtr. hæres: 4. Hier in c. 36 Ezech.

Presbyter Lugdunẽsis.

In Ecclesia Lugdunensi (quæ ciuitas est in Gallia celebris, cuius populus iam inde à tempore Apostolorum, pietatis Christianę amantissimũ, & aduersus hæreses ætate nostra propugnatorem acerrimum se præstitisse palam est) munus presbyterij gessit. Quod ipsemet subindicat proœmio Li. 1. cùm dicat se inter Celtas commorari; & alibi, Rhodanensem regionem se incolere. In hanc Galliæ partem à B. Polycarpo legatum testis est Gregor. Turonensis. Vnde apparet vehementissimũ ætatis illius pastorum studium, qui omnes Christi gloriæ & saluti hominum tantum incumberent: nostris cõtra omne ius & fas, Christo & salute gregis sui neglectis, multis sacerdotiis comparandis & coaceruandis, aulæque omnium improbitatum officinæ, etiam contentiosè inhiantibus ac incumbentibus. Quanta autem fide & sedulitate Presbyterii seu Sacerdotii sui partes omnes obierit, facilè est iudicare. Huius prima pars est Christi corpus sacro ore (verbis Hier. vtor) conficere: idemque rationali ac incruento sacrificio Deo oblatum, creditis sibi populis distribuere. id quod magna diligentia & religione se præstitisse hunc in modũ de Eucharistia disserens adfirmat: Oportet nos oblationem Deo facere, & in omnibus gratos inueniri fabricatori Deo, in sententia

In Gallias mittitur à D. Polycarpo

Lib 1. ca 9. Lib. 1 c 29.

Hiero. epist. ad Heliod. Clemens Rec. lib. 6. Const. cap 23. Lib. 4. c. 34.

tentia

tentia pura, & fide sine hypocrisi, in spe firma, in dilectione feruēti. Et postea: Offerimus enim ei quæ sunt eius, cōgruenter communicationē & vnitatē prædicātes carnis & spiritus. Quemadmodū enim qui est à terra panis, percipiens inuocationē Dei, (en consecratio) iā non cōmunis panis est, sed Eucharistia ex duabus rebus constans, terrena & cœlesti, sed gratias agentes dominationi eius &c. Et iterū: Ipsum Verbū dedit populo præceptū faciendarum oblationū, quamuis nō indigeret eis, vt disceret Deo seruire: sic & ideo nos quoq; offerre vult (en oblatio) munus ad altare frequenter sine intermissione. Eadem repetit lib. 5. cap. 2. Quantum autem studij & diligentiæ adhibuerit ad prædicationem Euangelii, & conseruationem disciplinæ & pacis Ecclesiasticæ, quibus alias Sacerdotii partes complectimur, sub venerandæ pietatis & antiquitatis viro Photino, postea Martyre, ex veteribus nunc accipiendum.

Ab hoc itaque venerando sene in partē solicitudinis assumptus, vitæ ac doctrinæ tam admirabili virtute, ait Gregorius Turonensis, Lugduni enituit, vt in breui temporis spatio, prædicatione sua maximè ciuitatem Christianam vniuersam effecerit. At, tam prosperis successibus inuidens inimicus, duplici excitata calamitate fœlicitatem hanc interturbare studuit: quando & atroci immaniq; Gentilium persequutione Viennensem ac Lugdunensem clarissimas Galliarum Ecclesias infestauit: & Asiæ Phrygiæq; iisdē pia doctrinæ ac fidei consensione coniunctissimas, Montani, Alcibiadis, Theodoti, & Maximillę confictis propheriis, spurcissimis autē hæresibus cōmaculare & dissipare conatus est. Soliciti ergo de fratrū salute Galli, amplissimas & de rebus, quæ apud se gerebantur Martyrum Epistolas, & priuatum iudicium suū, idq;, inquit Eusebius, prudens & rectum cum primis, de Mō anistarum opinionibus in Asiam transmittere constituerunt. Nec modò, verùm etiam Eleuthero Episcopo Romano (quem vehementer rogabant, vt pax & concordia in Ecclesiis constitueretur) literas exararunt, & iisdem Epistolis fratribus in Asia & Phrygia destinatis adiecerunt. Quis verò tam sancta, graui, dupliciq; legatione dignius fungeretur, præter vnum IRENAEVM, quem ad omnem laborem, omneq; periculum pro Christo & eius Ecclesia subeundum promptissimum cognouerant? Hic itaque à Photino, aliisq; Ecclesiarum Galliæ proceribus, & Martyribus adhuc in carcere constitutis, rogatus, ob quasdam Ecclesiæ quæstiones, ait Hieronymus, Legatus Romam missus, honorificas super nomine suo ad Eleutherum perfert literas, Pōtificem de dubijs consulit, iudicium Gallorum de Montanistis ab eodem probandum & firmandum communicat: rebusq; sic ex animo Romæ compositis, in Asiam patriam suam alacris proficiscitur, afflictas & perturbatas illic Ecclesias sua simul præsentia & doctrina Occidentaliumque Sedis Apostolicæ sententia confirmato iudicio consolaturus, & in recepta semel fide Catholica, contra nouarum hæreseon figmenta firmaturus & assertururus. Quod non solùm vir totus Deo addictus magna cum laude, ac Ecclesiarum Orientis vtilitate præstitit; verùm etiam his & alijs de rebus fidei cōgregato, in Cæsarea Palęstinæ Concilio interfuit, vt ex priscorum monimentis Nauclerus, Vincentius Bellouacensis, & Hugo Floriacensis memoriæ tradiderunt.

Lib. 1. c. 29. hist. Franc.

Euseb. lib. 5. hist. c. 1. 2. 3.

In Catalogo script. eccl.

Lib. 11 Spec. hist. cap. 12. In Chronic.

Ex quibus efficitur, non esse satis firmum ad præpediendam IRENAEI nostri ad Asianos legationem Baronij argumentum, quòd nulla penes Eusebium, Hieronymum, vel alium antiquorum quempiam huius mentio fit: cùm etiam Eusebius scribat, Martyres literas suas ad Eleutherū, Epistolis ad Asianos adiectas eidē IRENÆO perferendas tradidisse, nulliusq; alterius Legati meminerit. Oportet ergo aut hunc Legatum in Asiam profectum fuisse, aut nullum, quod nemo dixerit. Non fuit igitur illa IRENÆI in Asiā profectio in contentionē reuocanda: aut FEV ARDENTIVS ob eius assertionē notandus. Quantū verò tēporis in conficiēda huiusmodi duplici Legatione cōsumpserit, aut quot anni antequam Lugdunum repeteret effluxerint, definitè distinctèq; ex veteribus affirmare non possumus. Veruntamen constat eum cùm Photinus nonagenarius vnà cum alijs in Gallia Martyribus ex hac vita migrasset, à Legatione redeuntem Ecclesiæ Lugdunensis Episcopatum sumpsisse.

Lib. 5 hist. cap. 4.

Initium autem administrationis eius fuit graue, insedatum & turbulentum, quoniam aut partem Ecclesię persecutionis rabies vel longè dissiparat, vel absumpserat, vel certè deiecerat: hostes feri nimis & immanes adhuc vndique imminebant, quando imperator homo Stoicus & à primis annis in Saliorum sacrificulorum collegio educatus, ob idque Christianis durior, quartæ persecutionis à Nerone edictā necdū penitus reuocarat. In tanto igitur Ecclesiæ naufragio colligendo, ac reficienda salute communi, ad pristinumque statum & auctiorem disciplina restituenda, omnia reperientur IRENAEI dicta, facta, consilia versata. Haudquaquam enim ex eorum numero erat, quos videmus in prælio ceruos, in pace leones. Nam orando, prædicādo,

instan-

image
not
available

manifestum schisma erumpere, ac inter Asiaticos & Europæos contentionis proiectum pomum esse videretur. Asiatici, quorum Primas erat Polycrates Ephesius, ex antiqua patrum suorum traditione pertinaciter censebant more Iudæorum decimo quarto die Lunæ, in quemcumque diem hebdomadę incidisset, Pascha celebrandum: quibus è regione se opponebat Victor Romanus Episcopus, docens ex principis Apostolorum traditione, & Concilij Romæ coacti determinatione, non nisi dominico die, quo Saluator à mortuis surrexerat, ieiunium soluendum, festumque illud celebrandum. Congregati ea de re in synodum Galliarum Episcopi, quibus præerat Irenæus, Victoris partes vno animo sequuntur: coacta etiam sunt nonnulla in Oriente, Asia, & Palæstina à sanctissimis Episcopis Concilia, in quibus Romanæ Ecclesiæ mos vt verè Apostolicus, imitandus comprobatur. Ecclesiæ Ponti, Palma viro Apostolico præside, atque Achaiæ præsidente Bachylo Corinthiorum præsule, B. Petri successorem sequendum omnes iudicant. Quibus permotus Victor huic liti finem semel (vt sibi videbatur) impositurus, plurimas minoris Asiæ Ecclesias cum alijs finitimis, tanquam alterius fidei, simul à communi vnitate Ecclesiæ amputare cogitat, & in eas grauiter per literas inuectus, omnes fratres eam incolentes regionem à communione prorsus secludendos edicit. At Irenæus noluit tam funesti belli spectator otiosus haberi. Nam nominis sui appellationi pulchrè respondens, concordiam inter Ecclesias omni studio amplexandam, retinendam, & propagandam ratus, nunc ad istos, mox ad alios plerosque Episcopos literas dirigit, dissidia compescit, alienatos animos conciliat: & vt externi ritus diuersæ obseruationes vinculum pacis & dilectionis non dissoluant, hortatur, rogat, obsecrat. Hinc Episcopi Romani præceps consiliũ cæteris omnibus, & si cum eo de re controuersa sentirent, non placet, sed improbatur. Inter quos IRENÆVS grauissimis ad eum suo & fratrum, quibus præerat, nomine scriptis & directis literis, hominem grauiter & acerbè coarguit, Gallica sanctaque libertate obiurgat, & magnoperè adhortatur, vt pacis, concordiæ & charitatis erga proximos diligentiorem & circumspectiorem curam haberet: atque Aniceti & Polycarpi exemplo proposito, & multis ac grauibus aliis argumentis, ab abscindendis de corpore Christi tam illustribus ecclesiis virum omnino deterret ac reuocat: sicque post turbulentam tempestatem, quæ Christianas ecclesias iactauerat, magna tranquillitas & serenitas subsequuta est.

Euseb. li. 5. hist. cap. 22. & 23. — *Euseb. l. 5. cap. 22.* — *Euseb. l. 5. hist. cap. 24*

Tum vir pijssimus toto conatu studens acquisitas iam Christo animas retinere: ne posthac omni vento doctrinæ circumferrentur, sed in ea quam Apostoli tradiderant constanter perseuerarent, librum edidit, in quo Apostolicæ prædicationis modum & rationem exponit: eumque fratri cuidam Martiano dedicauit. Librum rursus alium de disciplina: Item librum Διαλέξεων διαφόρων, id est, de variarum rerum disquisitione: in quo tum Epistolæ ad Hebræos, tum libri Sapientiæ mentionem facit, certaque testimonia ab eisdem deprompta citat, ad Ecclesiæ informationem. Nec satis illi fuit Lugduni magnum Christo gregem consecrasse & deuouisse, verùm vt & Gentes finitimas multorum deorum erroribus adhuc implicatas, Euangelicæ gratiæ faceret participes, Ferreolum Presbyterum, & Ferrutionem Diaconum, à se prius salubribus præceptis & exemplis informatos & institutos sanctos viros, ad Vesontii ciuitatis populos Christo initiandos: deinde Felicem Presbyterum, Achilæum Diaconum, & Fortunatum ad Valentinam vrbem Deo vero prædicatione pietatis nostræ insinuandam delegauit. Et quo ad plures veri Dei agnitio citius penetraret, Librum edidit aduersus Gentium errores, quem de scientia inscripsit, breuem quidem illum, ait Eusebius, summè tamen necessarium. Huiusmodi sanctis laboribus aliquot annos perfuncto sub Antonino principe, toto deinde Commodi imperii tempore, aliquo denique sub Seuero, cùm iam satis longo cursu bonum certamen certasset, fidemque seruasset, supererat corona accipienda. Seuerus igitur Pertinax, in omnes sæuus, in Christianos sæuissimus, anno imperii nono, Christi ducentesimo sexto, quinta à Nerone persequutione Christianos vexans, plurimos per diuersas prouincias, martyrio coronauit. Lugduni verò omnium maximè sæuitum refert Turonensis, taliaque ibidem per Tyrannos diabolum bella exercuisse, tantamque multitudinem Christianorum ob confessionem Dominici nominis iugulatam, vt per plateas sanguinis Christiani flumina currerent, quorum nec numerus, nec nomina colligi potuerunt: sed Dominus eos in libro vitæ conscripsit. Tunc & B. Irenæum diuersis pœnis affectum, cum omni ferè ciuitatis suæ populo, Christo Domino per martyrium carnifex dedicauit, quod 4. Calen. Iulii contigisse scripto mandauit Trithemius: cum iam natus annos circiter sexa-

Euseb. l. 5. hist. cap. 25. — *Vsuardus in Martyrolog. Surius to. 2. 23. Aprilis* — *Euseb. lib. 5. hist. cap. 25.* — *Euseb. in Chronico.* — *Ado Viennensis ætate 6. c. 195.* — *Greg. Turō. lib. 1. cap. 29 Vsuardus.*

sexaginta, procurationem Euangelij Lugdunensis Episcopus creatus suscepisset, & ad nonagesimum ferè annum, vt aliqui ferunt, peruenisset. Quo autem à Christi natiuitate anno martyrio consummatus sit, tam varia est scriptorum sententia, vt id definire non valeam: hoc vno contentus, quod Christianam, & Catholicam fidem, quã hic viuens verbo & scripto asseruerat, fortiter pro Christo moriens proprio sanguine subsignauit. Nam Sixtus Senensis lib. 4. Bibliothecæ refert martyrium eius ad annũ 175. VVernerus in fasciculo, ad 184. Pamelius in vita Tertulliani, ad 203. Baronius Annalium tomo 2. ad 205. Bergomas in Supplemento Chronic. ad 210. Author Chronicorum mundi fol. CXVI. de illo peculiariter adiicit: quod positus inter duos colles IRENAEVS, cùm in vno crucem, in alio idolum Tyranni posuissent: vt vel mortẽ per crucem, vel vitam per idolum eligeret: cum populo suo ad crucem veniens, omnes martyrio consummati sunt.

Martyriũ. Sanctas porrò corporis eius reliquias studiosè collectas, magna religione eius vrbis ciues ad hanc ætatem vsque adseruarant: donec Hu-Gnosticorũ furor omnium qui ab orbe condito geniti fuerunt, tyrannorum rabie efferatior & perniciosior, Anno Domini 1562. deprædatis fermè vniuersæ Galliç templis, Lugdunum & aliàs varias vrbes occupat, depopulatur, diripit. Monasteria, præcipuè & sacra loca Turcico more deuastat, imaginibus, bibliothecis, altaribus, sacramentis, sacris nullis parcit. Proh nefas! Cum vita functis cæloque regnantibus hæretici illi bellum gerunt, S. IRENAEI martyris ossa de requie sepulturæ tollunt, ab asylo mortis, in quo clarissimum Christi Iesu aduentum & resurrectionem gloriosam expectabant, auellunt, in ea iterum sæuiunt, iterum debacchantur, iterum quantũ in eis situm fuit, ad martyrii certamen reposcunt. O tẽpus! O mores! Qui Gnosticos represserat, eius reliquiæ Hu-Gnosticorum, cruentatas iam pridem sanguine bonorum ac barbaras manus effugere non potuerunt. Martyrum corporibus, capillis, thiaris septies accensæ fornaces pepercerunt: Vrsi, Pardi, Tygrides, Leones sępenumerò quę attingere formidarũt: Dan 3. nouum ac reformatum (si Deo placet) Euangelium ea vel flammis absumit, vel in Euseb. li. 8. hist. flumen, sterquilinium, aut cloacam proiicit. Ad martyrum tumulos, vrnas, & ossa Dæmones in oraculis silent, & in corporibus obsessorum distorquentur, rugiunt, Aug. ep. 137. & l. 22. de Ciu. c. 8. Hier in Epi. Paul. & l. cõt. Virg. confitentur, morborum omnium genera sanãtur: at nihil veriti huius defecatæ sectę ac rebellionis antistites post thecarum aurum direptum, preciosarum reliquiarum B. Irenæi partem aliam in profluentem demergunt, aliam, capitis nempe cranium, pilæ more pedibus protrudunt, & per vicos plateasque tota die contumeliosè deludunt. Quod tandẽ in riuulo derelictum Catholicus quidam Chirurgus clam suffuratum, domi abdidit, donec fermè post biennium Christianissimus & Catholicæ religionis vindex Carolus Rex nonus, vrbe recuperata, Archiepiscopo, Clero, Magistratui, populoque Catholico plenam libertatem reddidit. Qui omnes publica supplicatione indicta, ad domum, in qua latere reliquias didicerant, cum magna religione properant, veneranda ossa colligunt, ad Ecclesiam nomini eius sacram reuerenter deferunt, & asseruanda collocant. Hæc autem vt maiorem apud posteros fidem haberent, curauerunt diligenter in Acta publica referri, à quibus nos hæc accepimus.

ANTI-

ANTIDOTA ADVERSVS PROBRA, ET IMPIAS CRIMINATIONES, QVIBVS ILLVSTRISSIMAM B. IRENAEI FAMAM LACERARE, AVTHORITATEMQVE VEL IMMINUERE, *vel labefactare conantur nouissimi huius temporis haeretici.*

VT vetus ac sempiternum illud odium, quo in omnes Sanctos flagrat Satanas plenius effundat, bellumque aduersus eos ab initio susceptum vi maiore redintegret, nouissimis Gnosticis ministris ac satellitibus suis persuadet, in eos præsertim omnibus conuitijs maledictisq; furere & bacchari, quos maximè nouerunt hæreticis opinionibus suis aduersari. Nec id sanè sine astuto, & fraudibus suis valdè apposito cõsilio. Vt enim solent facinorosi pro sceleribus ad tribunalia pertracti, non solùm actores, sed & iudices ipsos confictis criminibus prægrauare, vt horum vel imminuant fidē, vel subterfugiant iudicia: sic & isti à veterum Patrum ac Doctorum scriptis, testimonijs, æquissimisq; decretis adeò timent ac toti perhorrescunt, vt nihil cõsultius ac magis è re sua fore putarint, quā illos omni maledictorum genere lacessere, probrisq; vexare ac proscindere, vt eos imperitis, à seque prius seductis turbis aspernandos relinquant & respuēdos. Horū sannas & conuicia multis locis retulimus. Verum parum prosunt authoribus hæ fraudes atque fallaciæ, quando his artibus & causam suam pijs omnibus suspectam inuisamq; duntaxat reddunt; & filij perditionis bellum cum Sanctis gesturi, & eos qui habitant in cælo blasphematuri se prodomos, castrorumque metatores esse palā ostendunt. His deniq; accidit, quod furiosis & amentibus illis, qui in cælos iaculantur vel conspuunt, contingere solet. Tantum abest enim vt eos vel lædant, vel commaculent, vt è contrariò ipsi proprijs in eos recidentibus iaculis conficiantur, ac sputis inquinentur: & sic isti maledictis suis Sanctos Dei seruos nihil lædunt, pios autē è contrario omnes ad eorum celebrandas laudes prædicandasq; virtutes magis accendunt. Coniectas ergo ab Hæreticis in beatissimum Ecclesiæ Doctorem, & fortissimum Christi Martyrem IRENAEVM contumelias & vituperationes depulsuri, à Caluinianis ducemus exordium.

CALVINIANORVM MALEDICTA.

HI non vulgari libro, sed quem fidei suæ CLYPEVM appellauerunt, & Gallico idiomate iam sexies typis publicauerunt, hæc ad verbum Latina facta de B. IRENAEO asseuerare non verentur. *Nunquam sacras perlegit Scripturas: nec symbolum Apostolorum intellexit. Multa protulit in Christū pestifera, nefaria, & ab omnibus reijcienda. Multa temerè cõmutauit, & à vera Apostolica q; doctrina deflexit*: quibus paucis, sed impudētissimis verbis quinque ei pro crimine obijciunt, quorum nec vnicum probant, nec vnquā probare poterunt. Nos contrà, etiā vniuersos Caluinianæ scholæ ministros ac professores, quibus aliquid adhuc sanæ mētis superest, ad lectionē IRENAEI prouocantes, audemus ab eis rectam aduersus hanc cõministri sui improbitatē & mendaciū animaduersionem expectare. Tam enim densè appositeq; vtriusq; Testamēti sacris Scripturis, quatuor præsertim postremis libris hæreses refellit, & dogmata Christiana comprobat, vt nemini veterū Doctorum hac in re cedat, plerosq; exsuperet, palam ostēdens se omni studio & attentione etiam ab infantia easdem perlegisse, expendisse, atque didicisse. *Dial 8.*

Quod de symbolo Apostolorum garrit Caluinianus minister, certè hominis est amentissimi, quiq; nihil vnquam in IRENAEI libris attentè perlegerit. Ille namq; ad finem primi cap. lib 1. Symbolū istud appellat *Regulam veritatis immobilem, per Baptismum acceptā*: eo quod (vt est Clementis & aliorum veterum sententia) Catechumenis illud in primis discendum & profitendum traderetur, vt suo loco demõstrauimus. Hoc ipsum eiusdem libri c. 2. integrum refert, & cunctis hæresibus fidenter opponit, velut fidei Christianæ summam ab Apostolis vniuersæ per orbē Ecclesiæ traditam. Eiusdem rursū li. c. 19. illud *Regulam veritatis* iterum vocat: quod Tertull. Aug. Chrysost. ab illo didicerunt, & scriptis suis inseruerunt. Et non intellexisset? Isthæc fidei rudimenta tantus Doctor & Antistes animo & cogitatione non comprehendisset? Apage te tantam amentiam & insaniam. *Li 7. cõst. c. 41. Ruff. in sym. Hier. epist. ad Pama. Amb. Aug.*

Sed quæ sunt illa *& multa, & pestifera, & nefaria ab omnibus reijcienda, quæ in Christum protulit*, pro cuius nomine & gloria tam sanctè constanterque vitam istam posuit? Vel vnum saltē, ex tam multis, Caluinianus minister prodere debuit. Christum certè IRENAEVS vbique prædicat verū Deum & hominem esse, huius mundi redemptorem & iudicem, & cuncta quæ de illo veteres annunciauerunt Prophetæ, toto orbe prædicauerunt Apostoli, scripserunt Euāgelistę, & hactenus credidit Ecclesia Catholica. Nū hæc pestifera & Caluinianis nefaria? Nū ab omnibus reijcienda, vt tum Syluano, Neusero, alijsque non paucis huius sectę ministris, impietatibus Maometicis initientur? Absit tantum scelus, vel sola commemoratione horrendum atque detestabile.

Adijcit quarto loco, IRENAEVM *multa temerè cõmutasse*. Dic quibus in locis, quibus in dogmatis Apostolici capitibus, & eris mihi magnus Apollo. Hæc commutatio penitus siletur, vox de locis nulla mittitur, muta est de rebus accusatio, capita doctrinæ mutatę nō attinguntur: quoniam reapse nulla fuerunt. Impia igitur est criminatio, vel ipso huius sectæ authore Caluino testante, nihil per quadringentos annos in doctrina Apostolica per omnes Ecclesias immutatum fuisse: sed eam vnanimi Patrum consensu synceram integramq; seruatam viq; ad Augustini tempora, qui plus trecentis annis B. IRENAEO fuit posterior. *Lib 1. Inst. c. 11. & lib. 4. cap. 2.*

Scribit

Scribit poſtremo loco moleſtus accuſator, hunc virum Apoſtolicum à *vera, Apoſtolicaq́ue doctrina turpiſſimè deflexiſſe.* Si accuſaſſe ſufficit, quis innocens? Deflexerunt ab illa Simon, Nicolaus, Ebion, plurimique alij: ſed moxà Patribus carbone notati, palamq́ue reprehenſi, damnati, ſacriſq́ue Chriſtianis ideò ſummoti ſunt. De B. IRENAEO autem quis vel per ſomnium quid vnquam huiuſmodi cogitauit? quis in hæreticorum aut fidei deſertorum numerum retulit? Quis priſcorum Scriptorum, hanc ei turpiſsimam maculam præter hunc furioſum ac ſordidum Caluinianæ maledicentiæ miniſtrum, inuſsit? Sed *hoc vltimum eſt*, inquit Hieronymus, *hæreticorum præſidium, vt cum cauſam ſuam conſpiciant damnatum iri, incipiant virus ſerpentina lingua diffundere: & cum ſe victos cernunt, ad contumelias proſilire.*

LVTHERANORVM CRIMINATIONES.

CAluinianis ſuccenturiantur Lutherani Rhapſodi Magdeburgenſes, ſed eò magis veteratoriè, quò ſuas calumnias quibuſdam IRENAEI verbis incruſtare ac operire nituntur: ac velut ex inſidijs compoſitæ orationis erumpentes in ſanctiſsimi viri iugulum multis modis inuadunt. Ac primò quidem vniuerſum eiuſdem cum illo temporis ſanctorum Patrum chorum, quantùm in ipſis eſt, lacerantes & conſcientes, aiunt: *Etiamſi hæc ætas Apoſtolis admodum vicina fuit, tamen doctrina Chriſti & Apoſtolorum non parum obſuſcari cœpit. Multæ enim monſtroſæ & incommodæ opiniones paſſim à Doctoribus ſparſæ reperiuntur.* Nimirum, quę fanaticis hęreſibus veſtris aduerſantur, vtpote quæ ſubijcitis de libero arbitrio, Euchariſtiæ ſacrificio, Eccleſiæ Romanæ primatu, Sanctorũ inuocatione, ac conſimilibus multis pietatis Chriſtianæ capitibus, quæ penitus conuulſa eſſe cupitis. Dein, vt ſolus apoſtata Lutherus cum ſuo nocturno præceptore Satana, de quo toties gloriatur, doctrinam Chriſti & Apoſtolorum rectè intellexerit, prædicauerit, orbique nouus Euangeliſta tradiderit: ac ſic omniũ, quantumuis antiquorum, ſanctorum, & probatorum Doctorum ſcriptis longum valere iuſsis, huius æui impuriſsimorum apoſtatarum inſulſi pernicioſiq́ue libelli terantur, atque priſcorum temporum hæreſes vniuerſæ inſtaurentur.

Cent. 2. col. 5.

Hinc eum accuſant, *quod de Spiritu S. rarius loquitur.* Loquitur tamen aliquoties, & ſecundum Chriſti & Apoſtolorum doctrinam de illo loquitur, vt tacito ſenſu confitemini: quod pijs omnibus, ſatis eſſe debet, vt à veſtris hac in re maledictis liberetur. Loquitur, inquam, adeò rectè pieq́ue de Spiritus ſancti Diuinitate, vt Baſilius Magnus ante mille & ducentos annos illius ſententijs eam aduerſus hoſtes ſtudioſè libenterque comprobauerit, vt ſuis locis indicamus. Loquitur iterum, & ſæpius, quando plus decem capitibus, illum ex diuinis operibus velut creationis, iuſtificationis, & ſalutis noſtræ Deum verum ac omnipotentem eſſe demonſtrat, vt paſsim, præſertim autem in caput 9. tertij libri ſignauimus. Sed fingamus vobiſcum, quod de eo rarius loquutus ſit. Quid tum inde? Rarius etiam loquitur de æterna hominum electione, & prædeſtinatione, reprobatione: ergo in his errauit? Rarius de angelorum tam bonorum quàm malorum creatione, ordinibus, lapſu, & officijs loquitur: ergo propterea carpendus & vellicandus eſt? Rarius de Baptiſmo, forma, materia, ac effectibus eius loquitur: ergo propterea inter reos deferendus? Quis non videt ineptiſsimas ſimul & nequiſsimas eſſe huiuſmodi veſtras conſequutiones?

Cent. 2. columna. 227

Li. 5. c. 8. & 9.

Sed *in IRENAEO ſolo mirari hoc poſſis*, aiunt iſti, *quod Spiritum ſanctum nuſquam quidem expreſsè videtur vocare Deum.* Demus ita eſſe. Nec id quoque tam expreſsè ſingulariterq; faciunt Moyſes, Dauid, Iſaias, alijque Prophetæ: nec Paulus in pleriſq; Epiſtolis: nec Euangeliſtæ, alijve Apoſtoli; quin Macedoniani æternam eius Diuinitatem abnegauerint. Ergo & illi, & cũ illis IRENAEVS ſilentio ſuo in Spiritum ſanctum peccauerunt? Aut eius oppugnatoribus anſam præbuerunt? Abſit. Satis enim fuit ſanctis illis hominibus, communi tribus perſonis DEI appellatione, Spiritum ſanctum Deum toties vocare & ſignificare, quoties indeterminate illius meminerunt: nondum præſertim in orbem exortis, qui poſtea perſonalem eius diuinamq́ue maieſtatem in quæſtionem adduxerunt. Verùm, nec facilè conceſſerim eis quod criminantur: quandoquidem ipſo ſtatim libri primi capite ſecundo, ſcribens IRENAEVS, Eccleſiam Catholicam ab Apoſtolis accepiſſe eam fidem, quæ eſt in vnum DEVM, PATREM nimirum omnipotentem: & in vnum IESVM CHRISTVM Filium eius: & in SPIRITVM SANCTVM, qui locutus eſt per Prophetas; Dei nomine æquè Spiritum, ac Patrem & filium comprehendit, appellat, profitetur. Deinde, cuncta Dei opera eidem, vt diximus, tribuens; cum primis autem incarnationis Verbi diuiniſsimum myſterium: ſatis dilucidè & conſtanter illum Deum eſſe agnoſcit & prædicat.

Cent. 2. col. 40.

Inde criminis loco ponunt IRENAEO: *Ita obſcurè & perplexe non rarò vocabulo Verbi ſeu τȣ λόγȣ vtitur, vt videatur non perſpicuè inde Verbum ſubſtantiale, & verbum vocale ſeu oris diſtinguere.* Vobis videtur, quod excæcauit malitia, & maledicendi rabies egit in præceps. Puris autem animis contra, videtur Gnoſticos nominatim coarguere, qui τȣ λόγȣ, id eſt humanioris ſermonis ac verbi internam conceptionem, quam ſuffocationem appellat, ſucceſsiuamque prolationem, euaneſcentiam, aliaſque plurimas imperfectiones, τȣ λόγȣ, id eſt, Dei Verbo tribuerent: quod cum ſit Deus ſimplex, incompoſitus, & omniũ accidentiũ expers, totus eſt mens, totus Logos, hoc idem cogitās quod loquitur, & loquens quod cogitat. Concludit autem *Vos generationem* (verbi Diuini) *adiuinantes, & verbi hominum per linguam factam prolationem, transferentes in Verbũ Dei, iuſtè detegimini quod neq; humana neq; Diuina noueritis.* Et paulò poſt, quęrentibus: *Quomodo Filius prolatus eſt à Patre?* ſapienter reſpondet. *Generationem eius inenarrabile exiſtentem nemo nouit, non Valētinus, non Marcion, nõ Angeli, non Archangeli, niſi ſolus qui generauit Pater, & qui natus eſt Filius.* Ac ſic illo expreſsè diſtributeq; Verbum, quod Deus eſt, & ſubſtātiale per ſe ſubſiſtit: à verbo oris humani prodeunte, ſtatim-

Cent. 2. col. 227.

Lib. 1. c. 47. 48. 49.

ſtatimque in auras euaneſcente diſtinguit? Accedit, quod non raro profitetur Verbum quod Deus eſt, *Lib. 1. ca. 19*
non eſſe creatum vel factum, ſed ſemper Deo Patri coextitiſſe, ac cum eo cuncta condidiſſe: quibus *lib. 2. ca. 43.*
Verbum ſubſtantiale, diuinum, ac permanens, ſatis à fluxo caducoque verbo noſtro ſecernit. *lib. 3. c. 6. & 9. li. 4. c. 17.*

Iam ad parentem ſuum, id eſt, ſpiritum blaſphemiæ accedentes, aiunt: *IRENAEVS ſentit Diabolum* *Cent. 2. col. 56.*
tum demum cœpiſſe labi, cùm hominem ſeduxit. Sic enim ſentire videtur lib. 4. c. 78. Immò verò ex ipſiuſmet
IRENAEI verbis patet, vos verè διαβόλους, id eſt, calumniatores prauoſque delatores eſſe. Non enim
ait, *tum demum cœpiſſe labi, cum hominem ſeduxit.* vt vos falsò confingitis: ſed *ex tunc Apoſtatam & inimicũ*
factum, ex quo zelauit plaſma Dei. Zelauit porrò & inuidit hominis à Deo plaſmati & conditi fœlicitati
priuſquam eum aggrederetur, & in ruinam eum ſuaſionibus ſuis præcipitaret. Igitur IRENAEI sẽ-
tentia, Diabolus à Deo defecerat, & nequam damnatuſque ſpiritus erat, antequam in hominem inua-
dens, eum per fœminam ſeduceret.

At ille ſenſit, *tum etiam primum maledictum & abiectum eſſe, cùm ſcilicet poſt hominis lapſum diceret* *Cent. 2. col.*
Deus: Semen mulieris conteret caput tuũ. Item: Maledictus eris &c. Sic enim ſentire videtur lib. 4. cap. 78. Nec *56.*
iſta ſenſit aut docuit vnquam IRENAEVS, vt comminiſcimini: ſed voluit dũtaxat, fraudes, ſcelera,
conſilia, ac proinde maledictionem damnationemque Diaboli tùm primùm nobis verbo Dei mani-
feſtari, cùm refertur à Deo maledictus & proſcriptus. Nihil enim de his ante hominis lapſum à Moſe
patefactum aut relatum fuerat. Quod adeò verum & certum eſt, vt & ipſi hæreſiarchæ Com. in Gene-
ſim, & alij paſsim in ſuis Locis communibus vltrò fateantur.

Subijciunt illicò: *Tale quiddam eſt, quod idem IRENAEVS lib. 5. ex traditione Iuſtini (quod & Euſebius*
lib. 4. c. 18. indicat) ſentit Diabolum ante Chriſti aduentum, non fuiſſe auſum blaſphemare Deum, quia nondum
ſciuerit damnationem ſuam. Id non modò Iuſtinus ac IRENAEVS fortiſsimi duo martyres, ſed & Cle-
mens, & Origenes, & Epiphanius, multoque plures illuſtriſsimi & antiquiſsimi Scriptores eccleſiaſtici
ſenſerunt & docuerunt, vt in lib. 3. c. 26. conſignauimus: quorum ſententiam cùm nondum (quod nunc
meminerim) damnauerit Eccleſia Catholica, nec nos damnare debemus. Multa enim iudicia Diuina
Dœmones latuerunt, deſtinataque ibi in inferorum locis æterna ſupplicia ſupra quàm dici poteſt sẽ-
per horruerunt, vt indicant iſti eorum clamores: *Quid veniſti ante tempus torquere nos? Si eijcis nos, mitte* *Matt. 9.*
nos in porcos. Rogabant illum ne imperaret illis vt in abyſſum irent. Et Petrus apertè dicit, *dæmones reſerua-* *Luca 8.*
ri cruciandos. Quis tam abdita iudicia perfectè penetrauit? Denique, plurima inter viros doctos adhuc
inquiri, & variè diſputari poſſunt de cacodœmonum peccatis, lapſu, ſcientia, ignorantia, & ſupplicijs:
quæ cùm ad fidei Catholicæ iam definita capita non pertineant, damnari non debent, qui aliter & a-
liter antea ſenſerint.

Accuſationes ſic perſequuntur. *IRENAEVS non ſine errore dixit, lib. 4. c. 73. Hominem non eſſe condi-* *Cent. 2. col.*
tum à Deo perfectum. Et poſtea: *De homine videtur ſentire, quaſi non ſit perfectus à Deo conditus.* Perfectio- *56. & 227.*
nem omnem eſſentialem, quæ in corporis & animæ rationalis vnitione conſiſtit, hominem à Deo ini-
tio habuiſſe IRENAEVS conſtanter prædicat: accidentariam verò tam verè pernegat, vt impium
ſit aliter ſentire vel dicere. Probat enim apertis ſcripturis, exemplis, & rationibus non ſolum homi-
nem, ſed & omnem Creaturam, cum per infinitum diſtet à Creatore, plurimis & maximis imperfe-
ctionibus etiam ab initio circundatam & implicitam eſſe. Et vt de homine ſolo dicamus, ex viliſſimo
terræ limo conditus eſt, potens tentari, vinci, peccare, mori, damnari: quæ procul dubio maximæ
ſunt imperfectiones. Nec iſta pugnant (vt fingitis) cum his creationis verbis: *Vidit Deus cuncta*
quæ fecerat, & erant valde bona: quoniam hæc de naturalibus, & gratuitis bonis dicta ſunt, quibus
homo in iuſtitia, innocentia omnium rerum ſcientia conditus abundauit: non ipſius vitæ animalis
imperfectiones, aut animi ad bonum & malum libertatem & flexibilem ſortem tollunt, in qua
conſtitutus fuit. Non errat ergo Beatus IRENAEVS cùm hoc ſentit: ſed vos per ſceleratam ma-
ledicendi rabiem in tetris erroribus verſamini, quando hæc & conſimilia in ſanctis Eccleſiæ Pa-
tribus, in Conſiſtorijs veſtris roditis, in libellis vellicatis, vbique carpitis, vt ſoli rectè ſapere videa- *Col. 57.*
mini.

Aiunt rurſum: *IRENAEVS ſenſit hominem non eſſe conditum ad imaginem Dei.* Magnum & impudens eſt *Lib. 5. cap. 1*
mendacium, quandoquidem ſcribat: *Non effugit Adam manus Dei, ad quas Pater loquens dicit: Faciamus* *2. & 6.*
hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram. Et iterum: *Et propter hoc in fine, non ex voluntate carnis,*
neque ex voluntate viri, ſed ex beneplacito Patris, manus eius viuum perfecerunt hominem, vt fiat Adam ſecun-
dùm imaginem & ſimilitudinem Dei. Et paulò pòſt: *Chriſtus reſtaurauit ſuo plaſmati, quod dictum eſt, In prin-*
cipio factum hominem ſecundùm imaginem & ſimilitudinem Dei. Tantum itaque docet alibi noſter IRE-
NAEVS imaginem Dei peccato plurimum turpificatam & deformatam fuiſſe, gratia vero Chriſti
reformatam: quod dogma planè Apoſtolicum eſt. *Col. 57.*

Pergunt inſanire & calumniari dicentes: *De imagine Dei admodum periculosè IRENAEVS loquitur,*
cùm affirmat in lib. 5. illud dictum, Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram: pertinuiſſe ad
Chriſtum, qui certo tempore homo fieri, illamque imaginem repræſentare debuerit. Et ne ſatis eſſet ſemel cri-
minatos eſſe, rurſum aiunt: *De homine videtur ſentire, quod ſententia de eo faciendo ad imaginem Dei,* *Coloſſ. 1.*
Chriſtum ſignificarit. Ecquis hominum Chriſtianorum neſcit omnium potiſsimam & pulcherrimam *1. Cor. 4.*
imaginis Dei rationẽ in homine Chriſto relucere? Et propterea à Paulo per antonomaſiam appellari, *Hebr. 1.*
imaginem Dei inuiſibilis? Item, Splendorem gloriæ, & characterem ſeu expreſſam imaginem ſub-
ſtantiæ eius? Item, Chriſtum eſſe imaginem, hominem verò imaginem Chriſti? Vult itaque vir A-
poſtolicus hanc Dei ac Chriſti Filij eius perfectam imaginem, per aduentus Chriſti beneficia longè
ſplendidiorem & illuſtriorem in nobis factam eſſe: omnium verò illuſtriſsimam fore, quando *1. Ioan. 3.*
eidem ſimiles erimus in gloria. Quando item reuelata facie gloriam Domini ſpeculantes, in ean- *2. Cor. 3.*
dem imaginem transformabimur à claritate in claritatem, tanquam à Domini Spiritu. Hoc ipſum
manifeſtant iſta de Chriſto eius verba: *Conformat nos, & coaptat ad vitam, & adeſt plaſmati ſuo, &*

Lib.5.c.16. perficit illud *secundùm imaginem & similitudinem Dei,* &c.

Col.56. Gen.6. Et proficientes in peius adijciunt. *Fanaticum quiddam edit, quod asserit lib. 4. c.30. Enoch hominem placentem Deo, legatione Dei ad angelos functum esse.* Immò vos homines cæci ac furentes, qui non attenditis illum Septuaginta sequutum, angelos appellasse filios Seth, ad quos amandatus Enoch, conciones habuit de futuro iudicio, & pœnis reproborum, vt eos à Cainitarum consortio, perfidia, sceleribus, quibus paulatim assuescebant & deprauabantur, ad Dei timorem & cultum reuocarent. Concionum eius illustrissimam planè & grauissimam partem Epistolæ suæ inseruit beatus Iudas Apostolus: quam nos Commentarijs exposuimus, simulque ita sensisse Pastorem, Clemētem, Tertullianum, Origenem, aliosque veteres ostendimus.

Col.56. Progrediuntur vlterius dicentes: *Eodem spectat quod affirmat lib.4.c.70. homines temporibus Noah, Deo fructificare non potuisse: ideo quod angeli transgressores essent ijs commixti.* Quid autem hoc certius atque ve-

Gen.6.& 7. rius? An non cum multiplici & grauissima emphasi de illis temporibus in Genesi dicitur, & identidem refertur, Multam fuisse hominum malitiam super terram: cunctam cogitationem humani cordis intentam fuisse ad malum: omnem carnem corrupisse viam suam: terram repletam fuisse iniquitate? Ecquis ambigere potest tot tantaque flagitia transgressorum angelorum tentationibus & suasionibus commissa fuisse: *Sed Diabolus* (inquiunt) *est hostis perpetuus hominum, semper excubans, ac circumiens vt leo rugiens, & insidias generi humano moliens.* Istud porrò quis negat? Non profectò I-

Lib.3. RENAEVS, qui eius astu primos parentes deceptos æquè constanter prædicat; ac eundem sub mun-

Lib.5. di finem Antichristo & ministris ac satellitibus eius aduersus Ecclesiam Catholicam omni ope adfuturum scribit.

Insectantur illum, quòd suo iudicio, *non distinctè de potestate humanarum virium ratiocinatur: & in eam sententiam multa Prophetarum, Christi, & Pauli dicta detorquet, quemadmodum in toto cap.72. lib.4. videre est.* Non solùm ibi, sed & cap. 9. 29. 71. & alibi passim firmissimis Scripturarum testimonijs euincit, hominem libero arbitrio communitum esse, & ab omni coactione sic exemptum, vt non credat, non speret, non diligat Deum vel proximum nisi velit: non blasphemet, non à fide deficiat, non occidat, non mœchetur, non furetur, nisi velit: idque sanctissimè comprobat aduersus Simonianos & Marcionitas, postea in Manichæis & Priscillianistis, denique in vobis Lutheranis, Caluinianis, & Libertinis hoc sæculo renascentes. Ad hæc huic humanæ liberæ voluntati tam necessa-

Ioan.15. rium esse Diuinæ gratiæ præsidium & auxilium contra futuros Pelagianos asseuerat, quàm terræ solis

2.Cor.3. calor, ac cœlestis pluuia vt fructus suos edat: quandoquidem sine ea nihil boni possimus facere, nec qui-

1.Cor.3. dem efficaciter cogitare ac velle. Dei cooperatores sumus. Non est hæc sufficiens distributaque ratiocinatio?

Col.58 & 59. Iniquo valde animo ferunt, *quod non tantùm in operibus: sed etiam in fide, liberum, & suæ potestatis arbitrium homini à Domino seruatum dicat.* Sed hoc ipsum probat ex his Filij Dei ad Apostolos verbis:

Ioan.6. *Nunquid & vos vultis abire?* Nimirum cum incredulis Capernaitis, & quibusdam apostatis ab eo deficientibus: Palam ostendens, Credere, vel non Credere liberrimum esse. Deinde, confirmat & his eiusdem ad alios verbis: *Secundùm fidem tuam fiat tibi: Fides tua te saluam fecit: Magna est fides tua:* quibus docemur, fidem & nostram esse, propter liberum voluntatis consensum; & nihilominus præclarum donum Dei eam per Spiritum suum mentibus nostris offerentis, largientis, & confirmantis. Isthęc dumtaxat ex Augustino nunc adijcio: *Intrare Ecclesiam quisquam potest nolens: accedere potest ad altare nolens: accipere sacramenta potest nolens: credere non potest, nisi volens.* Cætera capitibus signatis obseruauimus.

Indignantur etiam plurimum, quod ait: *Prophetæ & Apostoli hortabantur homines iustitiam agere, bonum quoque operari, quia in nobis hoc sit.* Situm est planè, præueniente & cooperante diuina gratia: sicut Paulus de se ipso asseuerat: *Omnia possum in eo qui me confortat. Plus omnibus laboraui. Non ego,* nimirum solus: *sed gratia Dei mecum.* Et alibi bona opera sua enumerans ait: *Bonum certamen certaui, cursum consummaui, fidem seruaui, &c.* Ad alios verò ait: *Dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes. Bonum facientes, non deficiamus, &c.* Profectò enim errauerunt Prophetæ dicentes, *Discite benefacere, subuenite oppresso, liberate viduam, &c.* errauerunt & Angeli inquientes, *Bona est oratio cum eleemosyna. Confitemini Deo cœli,* &c. errauit etiam Christus, præcipiens, *Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus,* &c. errauit denique Deus benedictus in sæcula, tanta authoritate & grauitate iubens, *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo,* &c. *Honora Patrem tuum & matrem,* &c. si per errorem lapsus est IRENAEVS scribens Prophetas & Apostolos ad iustitiam & bona opera hortatos, quod id in nobis situm sit.

Fastidiosè rursum stomachantur, *eo quod ait,* inquiunt, *lib.4.c.30. Patres ante Legem promulgatam iustos fuisse lege naturæ.* Primò egregiè imponunt sanctissimo Patri. Non enim ait, *eos fuisse iustos lege naturæ:* sed *iustos virtute Decalogi, conscriptam habentes Legem in cordibus suis, diligentes Deum qui fecit eos, & abstinentes erga proximum ab iniustitia.* Quibus docet, illos fide gratiaque Diuina instructos Dei manda-

Apoc.22. ta seruasse: istaque obedientia magis magisque iustos effectos: secundum illa Spiritus oracula; *Iustus iustificetur adhuc, & sanctus sanctificetur adhuc. Non cesses in æternum iustificari. Augebit incrementa frugum iustitiæ vestræ. Habenti dabitur, & abundabit, &c.* Secundò, admittamus Centuriatoribus IRENAEVM dixisse, Patres sanctificatos lege naturæ. Quid tum incommodi absurdive consequetur? Nonne eo loco expressi verbi diuini authoritate probat, Enoch ante legem Mosaicam placuisse Deo? Noe fuisse virum iustum atque perfectum? Abraham amicum Dei appellatum? Isaac, Iacob, Ioseph, Iob, Deo viuenti charissimos seruos? Euangelio quoque Abelis iustitiam commendari? Sed sola fide, responsabunt viri improbi ac molesti, iusti fuerunt: non obseruatione legis naturæ. At solius fidei iustitiam nunquam probare poterunt expresso verbo Dei: nos autem solam fidem mor-

tuam

tuam in efficacem esse ad iustitiam comprobamus. Deinde, veterũ testimonijs euincimus solius fidei constitutionem, crassissimum fuisse Simonis Magi, Valentinianorũ, Eunomianorum, imò & Pseudo-apostolorum errorem: à Petro, Ioanne, & Iacobo data opera in Epistolis suis damnatũ. Postremò Legis naturæ obseruationi semper Dei omnipotentis gratiam præuenientem, comitantem, cooperantem, & opera bona coronantem, tam IRENAEVS, quàm reliqui deinceps adiunctam volunt Theologi: sicque nihil habent, de quo iustè conquerantur viri morosi. *Irenæus li. 1. Aug. li. lib. de fide & operibus.*

At, ne semper mentiri videantur, aliquid tandem verum, nec tamen omnino sine manifesta impostura subnectunt: *Christum ait baptizatum quidem esse anno 30. docuisse verò 40. & passum esse quinquagesimo.* Signant enim lib. 2. cap. 34. in quo nihil huiusmodi prorsus habetur. Cap. porrò 39. eiusdem libri ait quidem IRENAEVS Christum ætatem magistri, id est, quadragesimum annum habentem docuisse: quod ibi & proximo capite quibusdam coniecturis stabilire nititur. Sed hoc sanctissimo Patri excidit, eo disputationis feruore, quo Gnosticos vnum tantùm prædicationis annum eidem Christo concedentes, refellens in contrariam sententiam longius abreptus est: quod doctissimis & prudentissimis etiam viris non rarò contingere solere ostendunt etiam beati Pauli hyperbolæ & hyperbata: Augustini quoque & Chrysostomi nonnullæ sententiæ. Mitto enim opinionem eius, qui putat istud IRENAEI Libris superadditum fuisse, quoniam & codices omnes consentiunt: & dicendi character, cum sequentibus adiectis probationibus, id eum ita sensisse palam ostendunt.

Fremunt porrò, ac extra se rapiuntur, quod de oblatione corporis & sanguinis Christi in Eucharistia sic propriè & disertè loquitur, veluti aduersus eorum hæreses sibi tum fuisset confligendum. *De oblatione* (inquiunt) *& IRENAEVS lib. 4. cap. 32.* (*si tamen locus fraude ac mendo vacat*) *satis videtur loqui incommodè, cùm ait, Noui Testamenti nouam docuit oblationem, quam Ecclesia ab Apostolis accipiens, in vniuerso mundo offert Deo. Sed IRENAEVS sese in sequentibus, ac præcipuè cap. 34. copiosè declarat, quod nequaquam intelligat oblationem consecrati panis, sed adhuc consecrandi in vsum cœnæ Domini, & alioquin in vsum sacerdotum & pauperum.* Hæc illi: in quibus cum primis per summam fraudem & malitiam fingunt locum corruptum esse, vt tantæ authoritatis pondus eleuent, ac suspectum reddant. At verò, omnes tam manuscripti, quàm editi; etiam ab hæreticis Lausanæ & Basileæ magna diligentia recogniti codices sic habent: nulla ergo in hoc loco fraus est, nullum mendacium; sed germanus syncerúsque B. IRENAEI contextus. Attende & alteram illorum ludificationem & calumniam. *Non intelligit oblationem consecrati panis,* inquiunt, *sed consecrandi in vsum, &c.* Et vnde hoc efficitis? Nihil enim tale apud IRENAEVM habetur: sed à vobis vafrè & impiè confingitur. Deinde, si de consecrandi in vsum cœnæ sacerdotum & pauperum intelligit, profectò in beatissimum Martyrem iniuriosi & contumeliosi estis, dicentes eum *de hac oblatione incommodè loqui.* Rursus, si de pane in vsum sacerdotum & pauperum oblato loquitur, quomodo nouam noui Testamenti oblationem vocaret illam, quæ in veteri tam vulgata & communis præcesserat? Quomodo etiam diceret illam offerri Deo, si pauperibus porrigebatur? Sic ex omni parte mentitur iniquitas sibi: & doli fraudésque in ceruices authorum suorum reuoluuntur. *Col. 65.*

Verè autem de incruento corporis & sanguinis Christi in Eucharistia sacrificio loquitur illic IRENAEVS, quod Iudaicis cunctis oblationibus, vt multis Prophetarum testimonijs ibidem ostendit, propriè successit: & à Christo noui Testamenti authore Apostolis commendatum, ab his per vniuersum orbem prædicatum, oblatum, & traditum est, vt copiosius illic obseruamus & probamus. Quod autem de pane iam consecrato, non adhuc consecrando loquatur, pro certo manifestant hæc illius verba: *Christus eum, qui ex natura panis est, accepit, & gratias egit dicens, Hoc est corpus meum. Et calicem similiter, qui est ex ea creatura, quæ est secundùm nos, suum sanguinem confessus est, & noui Testamenti nouam docuit oblationem, quam Ecclesia ab Apostolis accipiens, in vniuerso mundo offert Deo, &c.* Ecce oblationem Deo factam, non pauperibus: nouo Testamento specialem, non vtrique communem: ab Ecclesia, id est, sacerdotibus & pastoribus Ecclesiarum oblatam, non à cunctis promiscuè, velut porriguntur eleemosynæ: & oblationem corporis Christi & sanguinis, non cruentam, qualis facta est in cruce: ergo incruentam, & sub speciebus panis & vini iam Christi omnipotentis Dei verbis consecrati: quæ omnia hæreticorum nugas & putidas cauillationes solidè refellunt & damnant. *Lib. 4. c. 32.*

Quoniam verò imperitis fucum facere nituntur, dicētes IRENAEVM se in sequentibus, ac præcipuè cap. 34. copiosè declarare, & hunc malitiosum dolum retegamus. Ipso capitis 34. initio scribit: *Igitur Ecclesiæ oblatio, quam Dominus docuit offerri in vniuerso mundo, purum sacrificium reputatum est apud Deum, & acceptum est ei, &c.* An non hoc apertè Sacrificium Eucharistiæ confirmat, & hostes illius coarguit? Subijcit illicò: *In omni simplicitate & innocentia Dominus volens nos offerre, prædicauit dicens, Cùm offers munus tuum ad altare, &c.* Quid ad hæc, sacrilega & planè Turcica per Caluinianos, Anabaptistas, Lutheranos, & nouos Arianos passim facta sacrorum altarium demolitio? Sed ad IRENAEVM: *Oportet nos* (inquit ibidem) *oblationem Deo facere, & in omnibus gratos inueniri fabricatori Deo. Hanc oblationem Ecclesia sola puram offert fabricatori, offerens ei cum gratiarum actione ex creatura eius.* Denique concludit: *Nos quoque Verbum offerre vult munus ad altare frequenter sine intermissione.* Hæc sanè egregia & clara IRENAEI interpretatio, Catholicam de sacrificio incruento doctrinam apertè roborat, non infirmat: hæreses autem huic contrarias omninò confutat & reprobat. Cætera videat Lector locis suis.

Nec minus frendent ijdem Centuriatores aduersus IRENAEVM, quod inuocationem Sanctorum asserat, dicens: *Virginis Euæ Virginem Mariam factam esse aduocatam. Lib. 5. cap. 19.* Sed si reipsa Mater Dei facta est, quo in rebus creatis nihil præstantius aut excellentius fingi potest; cur non pro peccatoribus apud illum patrona, quod longè minus est? An non intercedens pro conuiuantium in nu- *Col. 65.*

 ptijs

ptijs penuria, illicò edito ad eius intercessionem miraculo exaudita est? Si iudicium mundi authoritatem Apostolis, & consimilibus sæculi contemptoribus Christus repromisit; an non aduocatæ patrocinium Matri suæ concessit? Quod si præcellentes Mediatorum, Saluatorum, Fratrum, & Amicorum tituli, hique nec vani nec inefficaces, quibusdam Sanctis à Deo communicati fuerunt, vt ex sacris literis peruium est: nefas profectò credendum, vt nec Aduocatæ nomen remque propriæ Matri suæ reliquerit. De hoc copiosius Annotationibus in eum IRENAEI locum egimus.

Cent 2. col. 64. Rumpuntur rursum audientes eum Romanam Ecclesiam cunctis alijs vt matrem dignitate & authoritate præferre. *Nouitatem quandam illud resipere quibusdam videri posset*, aiunt illi, *quod in exemplaribus* I R E N AE I, *qualia nunc habentur, extat lib. 3. cap. 3, Ad hanc Ecclesiam, propter potentiorem principalitatem, necesse est omnem conuenire Ecclesiam: hoc est eos qui sunt vndique fideles: in qua semper ab his qui sunt vndique, conseruata est ea quæ est ab Apostolis traditio. Sed hæc sententia tantùm de consensu in doctrina ab Apostolis tradita loquitur, sicut ex contextu* I R E N AE I *manifestum est*. Audis nouam rursum fraudem & malitiam, qua sancti viri cuncta exemplaria in suspitionem & contemptum adducere conantur: quasi non & similia de libris vtriusque Testamenti non dixerint & sparserint Marcionitæ, Manichæi, alijque veteres hæretici, vt omnem eis fidem detraherent. Verùm, si tantùm de consensu in doctrina ab Apostolis tradita loquatur IRENAEVS, cur id nouitatem appellatis? cur propterea exemplarium authoritatem eleuare nitimini? cur denique ab hoc consensu doctrinæ illius recedit is? Aut recedentes, minimè vos esse de numero fidelium non agnoscitis? Sed verba illa *propter potentiorem principalitatem*, manifestissimè demóstrant, non de solo doctrinę consensu loqui IRENAEVM, verùm etiam de præcellenti quadam authoritate & iurisdictione, quam in reliquas totius vniuersi recepit Ecclesias, vt nos ibidem multis probauimus.

Colum. 67. Reprehendunt etiam illum, *quod lib. 2. c. 64. scribat, Vnamquamq; gentem dignam habitationem percipere ante iudicium*. Porrò si neque cœlis, neque inferis suscipiuntur animæ hinc emigrantes ante iudiciũ, aut profectò tertius ac medius locus est quo admittantur, à quo tamen magnopere abhorretis: aut certè interea nullibi sunt, atque sic neque sunt, quod atheismum planè resipit. Superest ergo IRENAEVM verè ac piè dixisse, hinc commigrantes spiritus ante iudicium habitationibus congruis recipi: quod etiam manifestè & solidè probat ex Lazari & Diuitis spiritibus, quorum vnus cum Abraham loco consolatorio potitur, alter in inferno est cum tormentis. Lib. 2. c. 62. & 63. Cùm rursus animæ Latronis promisit Christus, *Hodie mecum eris in Paradiso*; moriens proprium spiritum in manus Patris commendauerit; Stephani denique animæ è corpore recedenti cœlos aperuerit, non est dubium piorum animas ante iudicium dignam percipere habitationem. Contrà verò, quando constat Dathan, Core, Abyron descendisse in inferos, similesque sceleratos regnum Dei non possidere: nemo ambigere potest illos abripi in gehennam, &c.

De mille annis post resurrectionem corporum, in qua sententia Papiam & Iustinum Martyrem sequutus est, satis copiosè dicimus ad finem libri quinti. Iam tempus est, vt iustè conceptam aduersus maledicos homines istos animorum indignationem, sanctorum ac veterũ Theologorum de IRENAEO scriptis Elogijs mitigemus, ac offensionem obliteremus.

ENCOMIA B. IRENAEI EX priscis Patribus collecta.

Itaque viginti & sex superioribus hæreticorum criminationibus, totidem nunc obijcimus veterum Theologorum certissima de insigni pietate, sapientia, & sanctitate Diui IRENAEI testimonia, quibus eum condignis elogijs appellant & laudibus concelebrant: vt ex his nemo non videat quanti fieri debeant huius sanctissimi merita & opera.

1. In primis enim MARTYRES illi Galliarum, qui sub Marco Aurelio, circa annum Christi 170. id est, ante mille & quadringentos annos, Lugduni ac Viennæ pro pietate Christiana tenebantur in vinculis, B. IRENAEVM tunc adhuc Ecclesiæ Lugdunensis Presbyterum, literis suis ad B. Eleutherum Episcopum Romanum in scriptis plurimum commendant: permultaque illi virtutis perhibent testimonia, sicut ipsa literarum verba declarant in hunc modum: *TE in Deo omnibus in rebus perpetuò, Pater Eleuthere, valere optamus. Has literas ad te perferre fratrem nostrum* I R E N AE V M, *& ministerij consortem, rogauimus: teq; obsecramus, vt illum, vtpote* STVDIO INCREDIBILI ERGA TESTAMENTVM CHRISTI FLAGRANTEM, *gratia & beneuolentia complectaris. Quòd si locum & gradum Ecclesiastici ministerij vim & facultatem habere iustitia cuiquam impetrandæ animaduerteremus: hunc vt Presbyterum Ecclesiæ (hoc namque munus obtinet) in primis tibi commendassemus*. Hucusque ex epistola MARTYRVM Eusebius, simul & Nicephorus. Euseb. lib. 5. hist. c. 4.

2. Scribit & de illo AVTHOR responsionum ad quæstiones Orthodoxorum, apud Iustinum illustrem Philosophum & Martyrem, quæst. 115. *Consuetudo non flectendi genua tempore Christi resurrectionis, ab Apostolorum temporibus cœpit, quemadmodum ait* B. IRENAEVS MARTYR, ET LVGDVNENSIS PONTIFEX, *in Libro de Pascha, &c.*

3. TERTVLLIANVS, lib. adu. Valentinianos, cap. 5. *Nec vndique dicemur ipsi nobis finxisse materias, quas tot iam viri* SANCTITATE ET PRAESTANTIA INSIGNES, *nec solùm vestri antecessores, sed ipsorum hæresiarcharum contemporales* INSTRVCTISSIMIS VOLVMINIBVS *& prodiderunt, &*

image
not
available

Occidentalium, & Hippolytum, & Methodium, Archiepiscopos & Martyres, & alios, quorum doctrinam coniungant. Et post multa sic concludit. *Successores diuorum Apostolorum fuerunt hi viri, quorum aliqui sanctam ipsorum vocem audiuerunt, & consuetudine eorundem, qua nihil melius, nihil optabilius cogitari potest, vsi sunt. Plurimi verò martyrij coronis ornati sunt. An non tibi piaculum videtur, contra hos blasphemam agitare linguam?*

17. & 18. ANDREAS Cappadox, referente ARETHA etiam Cappadoce, Comment. in cap. 4. Apocalypseos, ait: *Septem lampades, septem spiritus, id est, diuina Spiritus dona oportet intelligere, nempe, sapientiæ, fortitudinis, consilij, & quæ sequuntur: aut sicut IRENAEVS & Clemens στρατιώτας ministrantes & eminentes supra cæteros ordines.* Ijdem in cap. 6. *Per cœlum sicut liber inuolutum intelligi admonemur, quod corpus cœli non sustineat perfectam abolitionem, quemadmodum ait IRENAEVS LVGDVNENSIS quinto redargutionis Libro aduersus electionem falsò dictæ sapientiæ.*

19. 20. 21. 22. 23. ANASTASIVS Nicænus Patriarcha Libro quæstionum & responsionum in sacram Scripturam, quæst. 88. DAMASCENVS in Parallelis: ANTONIVS Melissa in sermonibus: PROCOPIVS Gazæus Comment. in Genesim: NICETAS Choniates, in Thesauro orthodoxiæ, omnes Græci & antiqui Scriptores Ecclesiastici, semper cum eximiæ laudis & venerationis Præfatione illum citant.

24. OECVMENIVS quoque in caput secundum Epistolæ 2. Beati Petri, de veteribus Gnosticis disputans ait: *Quod si quispiam de his discere velit, sumpto in manus Libro, à B. VIRO IRENAEO GALLO COMPOSITO, quem aduersus falsò dictam sapientiam inscripsit, inueniet horum immunditias, &c.*

25. & 26. VSVARDVS in Martyrologio, & ADON Viennensis ætate sexta, de illustri martyrio eius tradunt: *Apud Lugdunum Galliæ, SANCTI IRENAEI EPISCOPI ET MARTYRIS, QVEM CONSTAT B. POLYCARPI SACERDOTIS ET MARTYRIS FVISSE DISCIPVLVM, vt scribit Hieronymus, & Apostolicorum temporum vicinum. Postea persecutione Seueri, cum omni ferè ciuitatu sua populo, GLORIOSO coronatus est martyrio.*

Prætereo quæ cum omni laude & veneratione de eodem sanctissimo & Apostolico viro scriptis suis reliquerunt Simeon Metaphrastes, Gregorius Turonensis, venerabilis Beda, & alij, qui deinceps aut de Sanctorum vitis, aut de claris Scriptoribus, aut denique de Ecclesiasticis historijs monumenta reliquerunt: quorum ne vnus quidem de IRENAEI nostri præcellenti doctrina & pietate silendum sibi induxit in animum. Sed vniuersi eum Apostolicorum temporum virum, Apostolicæ pietatis & doctrinæ sedulum imitatorem & propagatorem, omnium hæreticorum expugnatorem, fortissimum martyrem, & beatissimum Episcopum, appellant, spectant, mirantur: soli nouissimi Gnostici spiritu afflati blasphemiæ eum aspernantur & traducunt. Et de his hactenus.

INTER-

INTERPRETATIO LATINA VOCABULORUM GRAECORUM QUAE IN IRENAEO PASSIM OBVIA SUNT, PER F. F. F.

A

Αἰών, *Aeon*. Sæculum, Aeuum, vita. *Hieronymus* in 26. Ezech. αἰών, inquit, id est, sęculum septuaginta annorum continet.

Αἶνος, *Aenos*, laus, gloria.

Ἀκατάληπτος, *Acataleptus*. Cicero libr. II. Academic. Quod comprehendi & percipi non potest.

Ἀκίνητος, *Acinetus*. Cic. lib. de vniuer. immobilis.

Ἀγάπη, *Agape*. Charitas, dilectio, beneuolentia.

Ἀγέννητος, *Agennetus*. Ingenitus, ortu carens, increatus, non natus, non factus, cui nulla est origo.

Ἀγήρατος, *Ageratus*. Cicero de vniuer. qui omni senio caret. Innascibilis, æternus, senij ignatus.

Ἀγώγιμον, *Agogimum*. Vectura, onus: adiect. vtile, operæpretium, præstabile.

Ἀεινοῦς, *Ainus*. Perpetuò fluens, vti Mens est, quæ ab Aristot. appellatur Entelechia.

Ἀλήθεια, *Alethia*. Veritas.

Ἄνθρωπος, *Anthropus*. Homo.

Ἀνεννόητος, *Anennoetus*. Incogitabilis, Inexplicabilis, Indoctus, inexercitatus, apud Polyb.

Ἀνονόμαστος, *Anonomastus*. innominabilis.

Ἀόρατος, *Aoratus*. Cic. lib. de vniuer. oculorum effugiens obtutum. Qui cerni non potest. Cæcus, Occultus, Oculos fallens.

Ἀπάτωρ. *Apator*. Hebr. 7. Qui patris est ignoti. Carens patre. A patre alienus. Non paternus.

Ἀφθαρσία. *Aphtharsia*. Conditio immunis ab interitu, æternitas, perpetuitas, incorruptio, integritas.

Ἀποκατάστασις, *Apocatastasis*. Act. 3. finis sæculorũ, restitutio in pristinum statum, rei turbulentæ & commotæ compositio. Polyb. libro 4. histor.

Ἀπορία, *Aporia*. Consilij inopia, indigentia, difficultas, dubitatio, controuersia, periclitatio, Hæsitatio, Desperatio.

Ἀποτέλεστος *Apotelestus*. Absolutus, perfectus.

Ἀλλόφυλος, *Allophylus*. Hieron. in ca. 2. Isaię. Nomen commune pro proprio, significans hodie gentem Palęstinorum. Alienigena, inusitatus, peregrinus.

Ἀρχή, *Arche*. Cicero 1. Tusc. Principium: libr. de vniuer. causa, exordium. Item magistratus, imperium, principatus.

Ἀρχέγονος, *Archegonus*. Priscius: Primigenius, prior natus, author generis.

Arotheas. Nomen fictum à Gnosticis. ἀπὸ τῆς ἀρετῆς id est, à virtute, quamuis addita sit h.

Αὐτοφυής, *Autophyes*. Suapte natus. sponte per se naturalis, non arte.

Αὐτογενής, *Autogenes*. Spontè natus, per se genitus, qualis Deus ab Orpheo & Sybillis dicitur, id est, ingenitus.

B.

Βυθός, *Bythus*; Profunditas, profundum, imus gurges.

C.

Κακία, *Cacia*. Cic. 4. Tusc. Vitiositas: & lib. de vniuer. fraus aut vitium. Item scelus & maleficium, culpa, dedecus.

Καλαμίσκος, *Calamiscus*. Parua harundo, exiguus calamus.

Καρπιστής, *Carpistes*. Fructificator.

Κένωμα, *Cenoma*. Euacuatio, inanitas, exinanitio, purgatio, deiectio.

Κοσμοκράτωρ, *Cosmocrator*, Princeps mundi, rector, aut Dominus mundi.

Κωμῳδεῖν, *Comœdisare*. Reprehendere, obiurgare, mordere, suggillare.

Κυνικός, *Cynicus*. Caninus, mordax, inuerecundus.

Χάρις, *Charis*. Gratia, festiuitas, beneficium, studiũ, meritum, fauor, suauitas, &c.

Χοϊκός, *Choicus*. Terrenus.

D.

Δημιουργός, *Demiurgus*. Cic. libr. de vniuer. Artifex, effector & genitor. Conditor, fabricator mundi.

Δυάς, *Dyas*. Dualitas, binarius numerus.

Δύναμις, *Dynamis*. Cic. libr. de vniuer. vis. Orat. ad Quint. Frat. Potestas, Imperium, magistratus, vis, robur, exercitus.

Διάστημα, *Diastema*. Intercãpedo, spatium, interuallum, dimensio.

E.

Ἐκκλησιαστικός, *Ecclesiasticus*. Ad concionem pertinens, concionalis, deliberatiuus.

Ἐλπίς, *Elpis*. Cic. 1. Tusc. Spes, fiducia, credulitas, metus, expectatio.

Ἔννοια, *Ennœa*. Cic. in Top. Notio. 3. de Finib. intelligentia, cogitatio, intentio, prudentia, intellectus, sensus.

Ἐνθύμησις, *Enthymesis*. Cogitatio, inuentio.

Ἐπιθυμία, *Epithymia*. Cic. 4. Tusc. libido vel cupiditas effrænata, Concupiscentia, auiditas, animus, affectio, voluntas cupedia.

Ἐριννύς, *Erinnys*. Furia.

Ἐπίσημον, *Episemon*: Vmbilicus clypei, nota, signũ, macula, insigne.

Ἑπτάμυχος, *Heptamychus*. Septem habens calyculos.

G.

Γέννησις, *Genesis*. Natiuitas, generatio.

Γνῶσις, *Gnosis*. Cognitio, familiaritas, consilium, decretum, fama, iudicium, consideratio, sententia.

Γνωστικός, *Gnosticus*. Peritus, vi cognoscendi præditus. Gaza lib. 4. γνωστικοί, Hæretici erant sic dicti ob insignem eruditionem, quam sibi vendicabant, cum nihil istis nec indoctius, nec stultius esset.

H.

Ἁγνή, *Hagne*. Casta, pura.

Ἁρμογή, *Harmoge*. Coniunctio, commissura & coagmentatio commissurarum.

Ἡδονή, *Hedone*. Cic. 4. de Finibus. voluptas: & 3. de Finibus. Corporis & animi lætitia, quasi gestientis animi elatio voluptaria. Idem 4. Tuscul. lætitia gestiens vel nimia, sine ratione animi elatio.

Ἡδύοσμος, *Hedyosmus*. Gaza libr. 7 Mentastrum, dicitur autem sic ab odoris gratia.

Ἕν, *Hen*. Vnum.

Ὁμοσύγκρασις, *Homosyncrasis*. Contemperamentum.

Ἕνωσις, *Henosis*. Vnitas, coniunctio, solitudo, singularitas, concursus in vnum.

Ἑνότης, *Henotes*. Vnitas.

Ὁροθέτης, *Horothetes*. Finium positor, aut designator.

Ὅρος, *Horus*. Terminus, meta, limes, definita linea.

Ὑλικός, *Hylicus*. Materialis, materiam exhibens, carnalis, crassus.

Ὑστέρα, *Hystera*. Vulua, vterus.

Ὑπερβατόν, *Hyperbaton*. Verborum & constructionis ordo turbatus.

Ὑποκριτής, *Hypocrita*. Mimus, simulator, actor, pronunciator, histrio.

L.

Λητώ, *Leto*. Latona, filia Cæi & Phœbes, huius hymnum habes apud Hesiod.

Λόγος, *Logos*. Verbum, sermo, ratio.

Λόγιον, *Logion*. Oraculum, responsum diuinum, vaticinium.

Λυτρωτής, *Lytrotes*. Redemptor.

M.

Μακαρία, *Macaria*. Beata, Cic. 2. de Finibus. Beatus dies.

Μακαριότης, *Macariotes*. Beatitudo, fœlicitas.

Μεταγωγεύς, *Metagogeus*. Qui in vlteriora ducit, transferens, transmutans, deducens.

Μητρικός, *Metricus*. Maternus.

Μητροπάτωρ, *Metropatur*. Auus maternus, aut simul pater & mater.

Μῖξις, *Mixis*. Mixtio, temperamentum, coitus.

Μονογενής, *Menogenes*. Vnigenitus, vnicus, genere simplex.

Μονάς, *Monas*. Vnitas, Solitas, si permitteret Latinus sermo.

Μονότης, *Monotes*. Singularitas, solitas.

N.

Νοητός, *Noetus*. Cic. de vniuer. Sub intelligentiam cadens. Intelligibilis, mente perceptibilis.

Νοῦς, *Nus*. Cic. de vniuer. Intelligentia: libro de Senect. Animus, Ingenium, astus, pars animæ præcipua. 1. Cor. 14. affectus animi seu sensus.

O.

Ὀγδοάς, *Ogdoas*. Octonarius numerus.

Ὀφῖται, *Ophitæ*. Serpentini, à serpente quem colebant.

P.

Παράκλητος, *Paracletus*. Consolator, patronus, Ioan. 14. accersitus & rogatus.

Πάρεδρος, *Paredrus*. Assessor, consiliarius, custos.

Πατρικός, *Patricus*. Paternus.

Πάρεργον, *Parergum*. Operis appendix, accessio, & quasi auctarium quoddam. Quod oscitanter & negligenter fit.

Πεντάς, *Pentas*. Numerus quinarius.

Πέπων, *Pepo*. & per translationem, fractus, effœminatus, ignauus.

Πίστις, *Pistis*. fides, certitudo, persuasio.

Πιθανολογία, *Pithanologia*. Sermo verisimilis & persuasorius. Coloss. 2.

Πλάσμα, *Plasma*. figmentum, simulachrum.

Πλήρωμα, *Pleroma*. Rom. 11. Supplementum, expletio, plenitudo, consummatio.

Προανεννόητος, *Proanennoetus*. Qui nulla præcogitatione comprehendi potest.

Προαρχή, *Proarche*. Ante principium.

Προανυπόστατος, *Proanypostatos*. Qui ante non substiterit.

Προκυλινδομένη, *Procylindomene*. Quæ prius adoratur.

Προβολή, *Probole*. Hic significat emissiones, proiectiones, productiones.

Προπάτωρ, *Propator*. Prior patre.

Προών, *Proon*. Qui prius fuit.

Προύνικος, *Prunicus*. Velox, acer, terribilis.

Πρόγνωσις, *Prognosis*. Præscientia, prænotio.

Πρόβλημα, *Problema*. Obex, vallum, agger, quæstio, propositio.

Φίλτρον, *Philtron*. Amatorium veneficium, res ad amorem inducens.

Φρόνησις, *Phronesis*. Cic. lib. de vniuer. Prudentia, sapientia, intelligentia.

Ψυχικός, *Psychicus*. Animalis, humanus, Ephes. 1.

S.

Σιγή, *Sige*. Silentium.

Σοφία, *Sophia*. Sapientia.

Σωτήρ, *Soter*. Cic. 4. in Verrem, qui salutem dedit.

Σκαρίζω, *Scarizo*. Salto, palpito, turbor, bullio.

Σταυρός, *Stauros*. Crux.

Συμφωνή, *Symphone*. Concentus.

Σύνεσις, *Synesis*. intelligentia.

Συζυγία, *Syzygia*. Coniugatio.

T.

Τετράς, *Tetras*. Quaternio.

Τελετός, *Teletus*. Perfectus.

Τριάς, *Trias* Ternio.

Τύπος, *Typus*. Figura.

Θέλημα, *Thelema*. Voluntas.

Θέλησις, *Thelesis*. Voluntas.

Z.

Ζηλωτής, *Zelotes*. Aemulator.

Ζῆλος, *Zelus*. Aemulatio. Cic. 4. Tusc.

Ζωή, *Zoe*. Vita.

Hebraicas dictiones singulas suis locis in Annotationibus explicauimus.

SANCTVM IRENEVM RESTITVTVM ET ILLVSTRATVM

FRANCISCO FEV-ARDENTIO, GALLO, FRANCISCANÆ *PIETATIS OBSERVANTISSIMO, PARISIIS SORBONÆ* ***Theologo, Venerando Patri, Fratri Religiosissimo gratulatur***

GVILIELMVS SALSMANNVS

COLONIENSIS, ILLVSTRISS. ET REVERENDISS. D. D. CORIOLANO, EPISCOPO AVSSERENSI, Nuncio Apostolico Coloniæ residenti à sacris.

IC FRANCISCE vigès OBSERVANTISSIMVS æqui,
Æmulus Assisij, sub pietate, Patris.
Sic FRANCISCE vetus FRANCORVM libera proles,
O GALLOS pugnax inter habende tuos.
SOLIS AVIS meritò patriæ cognomen & vnum,
Sole vocat lucem iam velut illa nouo;
Tu cælo reuocas lucem, CHRISTIQVE fluentem
Ambrosiam stillas, Doctor ô alme, pijs.
SOl ardet, Soliq; instar Deus vrit amantem
Te, facibusq; nouis pectora cogit amans:
Diceris hinc etiam titulis ARDENTIVS aptis,
Sic vt inardescat mens tibi tota Deo.
Ignis inest auibus, leuioraq; corpora reddit,
Sic etiam GALLO plurimus ignis inest,
Cristatas inter volucres rex imperat ille;
Sic doctos regnas inter, amice, viros.
SOLIS AVIS prior, est Gallorum ductor, & idem
Ipse pater, nomen gentis & vsque tua.
Tu Gallo es similis; facient te tempora longa
Viuacem; moriens viuere namq; potes.
Plus fatis poterit diuina scientia, Doctor,
Perq; illam fatis deinde superstes eris,
Altera SOLIS AVIS, semperq; ARDENTIVS ales,
Temporis & PHOENIX huius & vsque virûm.
Cynnama cum casia sacram prosternis in aram,
Atque adeò viues parturiente rogo.
Cynnama sunt monumenta tuæ redolentia famæ,
In quibus ingenium condis, opusq; sacrum:
In quibus ore sacro cælum cum numine condis,
Atque adeò seclis debita scripta nouis.
Vidi ego, sed vidit mecum Agrippina, coronans
Rhenum magnificis mœnibus, atque locis,
Quando sacrorum medius, pulcherq; Magistris,
Fatidico faceres verba, fidemq; sono.
Quo simul impietas tremuit, quo perfidus error;
Cui posuit victum Gallica Lerna caput,
Nescio de Gallis fuerit Sodomisne coorta,
Tisiphone partu vel rabiosa tuo:
CALVINVM dico Caluastrum, & nomine Caluo,
Et cui Cana fides, postea Calua fides.
Ecce triumphandum hunc ipsum tibi corripis hostem,
Fixisti libris hunc adeoq; tuis;
Qui dum Gallorum lingua loquerentur & ore,
Vidit eos Latijs cognita Musa modis:
Corripit imperio cum te verbisq; benigna:
De Gallo Latium quin facis autor opus?
Obsequium præstas, fiunt Latialia verba,
Celtarum primo, quæ dedit, ore lepos.
Hæc prælo subigit Mylius bene ciuis Agrippæ,
Artes innumeras extudit ille libris.
Postea, pauca licet quondam scribentis IVDAE
Verba, notis profers condecorata nouis.
Cum quo ijsdem veluti miles versatus in armis,
Perfidiam carpis, barbariemq; virûm,
Qui grege diuiso sacrum prædantur ouile,
Lanigeras CHRISTI subijciuntq; lupis.
Regia tunc HESTHER, sceptris admissa, toroq;
ASSVERI, libris quam dicat alma Fides,
Per te subiectis monumentis clarior exit;
Illustras magnum lumen & ipse tuo.
Hic verum vero socias, pia scripta reformat
Docta manus, HESTHER debet & ipsa tibi.
Ista fuêre veluti noua classica belli,
Arma quod expediunt talia scripta pijs.
Fastidimus Erin, tibi fastiditur Enyo,
Irenen placuit voce vocare noua.
Hinc CALVINE procul, procul hinc crudelis AMANE,
Disq; niger pugnax qui Michaelis eras.
IRENEVS adest victor cum pace serena,
Excipit & lauros mitis oliua feras.
Huic vigilasse suum dicat hic, cui castra dicauit,
Excubias agitat pacis & ante fores.
IRENEVS ei tribuit fastigia palmæ,
Nam datus est operis huic nitor, atque decor.
Quod vetus est, primis Patribus quod cognitus illis,
Qui CHRISTI hauserunt auribus ante sonos.
IRENEVS ei placuit, ceu Gallicus autor,
LVGDVNVM cuius rexit habena sacra,
Flumen vbi duplex, vrbs vna, sed vna videri,
Vrbibus è multis condita posset ea.
Agmine præcipiti RHODANVS secum arripit illum,
Quem dicunt ARARIM tardius ire vadis.
Nunc quoque monstratur collis sacer, ordine tanto
Annorum, sanguis nam rubefecit eum,
IRENEE tuus, cui mors cum ciuibus olim
Omnibus vna fuit, vnaq; causa Fides.
Cum grege Pastor obit, cum pastoralibus armis,
Albis cum vittis candidus ense cadit,
Pectore quantus, & ore Pater, quam plenus olympi,
Eloquij diues, quàm pietate calens!
Scripta manent, etiam sacer est post tempora vitæ,
Et sunt æternum, quæ monumenta, dedit.
Heu durum potuere nefas mandare furentes,
HVGONOTARVM nomine quotquot erant,

Corpus

Corpus enim Diui, de corpore vidimus ossa,
Eheu in cineres tum dedit hora nocens.
Ast dextræ labor vsq; manet, verbiq; fluentis
Ambrosia, & cedri deniq; tempus habent.
Per scelus indignum haud soluetur littera diues,
Non in vulcanum nobile abibit opus.
Gentilem FRANCISCE tuum, gentisq; magistrum
Ergo tua, quamuis claruit ante, nouus.
Asseris à falso, ne truncet adultera dextra,
Addat ne vetitas res aliena manus.
Apponisq; nouam lucem, & noua sidera vero,
Interpres tanti dignior esse Patris.
Explorare tuos voluisti humerosq;, manusq;,
Euentu frueris prosperiore Pater.
Sumpsistique tuis, multorum haud viribus, aptum
Istud opus, vitam nunc quoque fœtus habet.
Numinis, imperijque sacri sub nomine viuet,
Laudatur, legitur, iam viget, atque placet.
Te velut amisso gemui, cùm limine nostro
Hinc procul, hacque procul cum legis vrbe viam,
Perque LOTHARIGENAS doctâ sublimis in vrbe,
Cum multa sedem laude docentis habes,
Ire tua vt nequeam modò per præcepta docendus,
Sacrorum studijs deditus, atque tibi.
Vt memini docuisse tuum, argumentaque docta,
Influit in pectus mobile dulcis amor,
Tam solidus, tàmque argutus, tam callidus astu
Maior, tam forti sub ratione pius.
Te meus ille, cui me, cui mea debeo, Præsul
AVSSARICAE gentis fouit amore pio.
Complexu toties, quoties excepit amico,
Communes secum iussit habere dapes,
CORIOLANVS hic AEneadum qui missus ab vrbe,
Et PETRI claues vsque gerente Patre,
Sacrorum causas agit, atque negotia summa
PONTIFICIS missu clarus vbique locum,
Quos ALEMANNVS habet, cũ MOENO RHENVS,
& ALBIS,
MOSA, MOSELLA, petens SCALDIS & ipse fretũ.
Tantus, amore tuo & fama flagrabat, vt esses
Et mensæ, & lateris, colloquijq; comes.
Mirabar vos sæpe duos quæsita referre,
Quæsiti causas hic petit, ille docet;
Hic docet, ille petit, vicibus responsa feruntur,
Ex adyto numeris ceu noua verba sacris.
Condimenta fuère sacræ quæ suauia mensæ;
Doctor & Antistes mutua verba serunt.
Sic GARZADORVS, genuit VINCENTIA clarum,
AVSSARICVSq; modò est, disserit, atq; docet,
Iunctior hoc etiam, docilis per Gallica quondam
Versatus multum quando Licea fuit,
Felsineamq; prius studijs florentibus vrbem,
Quæ studij mater dicitur esse Bona.
Postea PARIIISIOS excelsa mente petiuit,
Gallica ne desit laurea fortè viro.
Hoc meminisse iuuat; tecum partitur amores
Musarum, Galli est sic lepor oris ei.
Credere SORBONAM potui constare duobus
Vobis, SORBONAE tu quoq; Doctor eras.
Aula mei Domini poterit SORBONA videri,
Namque patet doctis, semper aperta pijs.
Præ studijs sacris Domino nil gratius vnquam,
Succedunt sacris hisce minora quoq;.
Temporis annales antiqui callet, & orbis
Mores, & populũm iura, situsq; vagos.
Seq; gerit Græcum, radijs describit & orbem
Arte Syracusia, sidera mensus habet.
Harmoniam nouit numeris, & vocibus aptam,
Pierides sacræ quin comitantur eum.
Meque etiam lucos Parnassi tollit in altos,
Et facit audentem gressibus ipse suis.
Doctus amat doctos: FRANCISCE Ardentius ergo
Te numero cœpit doctus habere suo.
Quando Palæstinam profers HESTHERA, potitam
Sceptri dimidio, Persa, torique tui.
Artis opus, pietatis opus, memorabile cunctis,
Nunc argumento nobiliusq; tuo.
CORIOLANVS huic prælucet, nomen herile,
Et vindex operis fronte videndus adest;
Sacrasti huic etenim. iam maior nuncius ornat
Te FRANCISCE, noui est famaque magna libri.
En IRENEVS per te rediuiuus & auctus,
Par IRENEO sit tua fama precor.

S. FRANCISCVS ASSISIAS repræsentatus in FRANCISCO FEV-ARDENTIO.

SERAPHICO flagrans olim FRANCISCVS ab igne
Vmber, sidereo nunc velut igne micat:
Alter FRANCISCVS nunc est ARDENTIVS illi
Alite SERAPHICO flagrat & vsque Deo.

SACRARVM LITERARVM studioso Lectori.

SVnt quorum inscriptis facundia plurima lucet,
Sed qui syncera nil pietatis habent.
Sunt etiam quorum pia scripta probantur: at ipsos
Horrida barbaries delituisse iubet.
Hos IRENAEVS longo anteit interuallo:
Siue placet grauitas, seu pietatis honos.
Monstrorum vindex superans Alceida triumphis,
Gnostica cui calamo victa Chimæra iacet.
Is lacer & mutilus fuerat qui corpore toto,
Comptus & ornatus nunc subit ora virũm.
Is labor artificis, retulit qui nomen ab IGNE
ARDENTI, nostræ flosque decusque togæ.
Miraris? sic vita placet, sic lingua probatur,
Monstret vt ardentes flamma sepulta rogos.

F. Gilb Rondreux Franciscanus
Theol. Monlucensis.

ΕἸΣ ΦΡΑΝΚΙ΄ΣΚΟΝ ΠΥΡΑΙ΄ΘΩΝΑ τὸν θεολόγον καὶ ἐκκλησιαστὴν εὐσεβέστατον καὶ ἐπισημότατον.

Πῦρ μὲν ἄνω φέρεται καὶ οὐρανοῦ ἅπτεται αὔλης.
Θεσπιδαὲς πανόλως πῦρ θεὸς ἐμφάνετο.
Οὔνομα σοῦ πυρόεν, καὶ σὴ κράσις αἰθαλόεσσα,
Σὸς δὲ νόος σελαγεῖ φωτὸς ἀπ' αἰθερίου.
Ὅσσα θεοπνεύστοις ὀμφαῖς, πυριλαμπέϊ μύθῳ,
Αἰθόμενος μέμαας, ζωπυρέει φθιμένους.
Καὶ μάκαρ Εἰρηναῖος ἐν αὐτοῦ μνήμασιν, αὐγὴν
Σοῦ πυρὸς ἀμφιδάνεται τοῦ δὲ θεοφλεγέος.
Οἷος δ' ἦν, ἔργῳ τε λόγῳ τε πυρίπνοος ἀνήρ,
Πυρκαϊῶν φλογόεις αἱρετικῶν ἐλατήρ.
Τοῖος ἔφυς, τίς δ' ἦν, νοερῷ πυρὶ πάντα καθαίρων.
Ἄσβεστον τόδε πῦρ πόσσα καὶ εἶτα φανεῖ?

Ν. Γυλωνίου. Αυρ. Γαμϐ.

DOXO-

DOXOLOGIA SAPPHICA IN

BEATISS. MARTYREM IRENÆVM, HORVM librorum auctorem.

O Decus cœli, generose Doctor,
Solis obscurans radios nitore,
Qui satis dignas celebrare laudes
Carmine quibo?
Obstupent sensus, fugit omne robur,
Lingua mutescit, ratio laborat,
Cùm rei pondus, seriemq; verbis
Dicere tento.
Nam quis, ô Martyr, tua facta certet
Eloqui? quæ te satis ora tollant,
Et tuas laudes noua concinendo
Carmina fingant?
Hoc tamen supplex modulabor ipse,
Quod tua fretus pietate conor:
Tu foue dulci modò nos clientes
Nectare cœli.
Vnguibus Christum teneris amasti,
Tu fidem sacram tenuisti, & ipsis
Litteris pollens, cupijsti adire
Culmina cœli.
Tu Deo soli voluisti adesse,
Quæquè erant semper redamans honesta,
Vnicum semper studium, & voluptas,
Fidere Christo.
Abnuit lautè genium fouere,
Et simul fœda Veneri litare,
Abnuit pronæ quoque amœna carnis
Gaudia ferre.
Rectè opes largas, fragilesquè spresti,
Quæ suis obsunt dominis: relictæ
Non enim placare Deum valebunt
Tempore mortis.
Symbolum in primo rutilanti agone
Præbet insigne, egregiumquè honoris
Barbaros formans facili tyrannos
Dogmate Christi.
Rite subducto hic faciem rubore
Porrigens, toruis loquitur tyrannis
Prædicat Christum Dominum, Deumque
Christicolarum.
Non minas horret, gladios, secures,
Vngulas, ignes, lapidesque duros,
Barbarus tortor latus omne carpat,
Vincet Iesus.
Sufficit: quicquid faciant tyranni,
Sanguinem fundant, lacerentquè membra,
Tum suum virtus referet trophæum
Omne fausto.
Arte virtutis, fideiquè scuto
Tectus, horrendas didicit domare
Hæreses, castis domuitquè prauos
Ictibus hostes.
Qui Deum sanctè, reuerenter & qui
Ipsius perstant in amore firmi,
Hos bonus semper, placidusquè summo
Spectat olympo.
Inuidus toruo micat (ah) furore
Marcion, falsi pariter sodales,
Cùm vident tantum assiduò magistrum
Sancta docere.
Cedat hic tetrum genus inuidorum
Dæmonum, cesset rabies nephanda,
Martyr hic noster siquidem sub omni
Grandine crescet.
Quid? boni ciues, populusquè Christi
Feruidus seruat cineres sepulchro.
Seruat amplectens tumulo beati
Martyris ossa.
Mortuum credunt, tamen is reuixit,
Hunc colunt docti, volitat per orbem
Acriter pseudo quatiens prophetas
Dogmate sancto.
Gratus es Christo siquidem benigno,
Quisquè tot laudum cumulos loquatur?
Quos tuos vltra numeret triumphos?
Nemo profectò
Martyrum si quis placeat tonanti,
Et simul cœlum mereatur altum,
Dignus ex istis, fateor beatas
Scandere sedes.
Si sonent linguæ totidem, quot astra
Emicant, vel quot mare fert arenas,
Non erunt laudi, meritisq; tantis
Sufficientes
Accipe ô tandem querulos precatus,
Et tuos specta famulos ab alto,
Fac tuis pro tot meritis innitemur
Omne per æuum.

F. Iacobus A lo
Francisc. ponebat.

IN LAUDEM REVERENDmi ET SERENmi PRINCIPIS, AC DOMINI, D. Caroli à Lotharingia, Cardinalis amplissimi, S. D. N. P. Legati à latere, Metensis, & Argentinensis Episcopi Carmen:

AD R.dum PATREM, ET EXIMIVM Magistrum nostrum P. Franciscum Feu-ardentium, Sacræ Theologiæ Parrhisijs ante has tempestates Professorem.

Vrges me calamo (Doctor) celebrare Lotbringum
Nomen, & ingentis recludere Principis acta
Viribus inualidum: non hæc mea munera, docti
Mæonidæ fuerant, celebris vel cura Maronis,
Tanta viri virtus, & claris gloria factis:
Quid facerem? quando tua iussa capessere fas est,
Aggrediar: mentem vestro date more Sorores.
CAROLVS hic magni genus alto à sanguine CARLI,
Nobilitate potens, quid non pietate, quid armis
Non præstat? quid non antiquæ laudis in illo
Cernis, cui longè cedit superata vetustas?
In quo miraris nulli concessa priorum,
Seu Charitum spectes charissima munera, siue
Quicquid habet Phœbæa cohors, quod Martia bellis
Turba valet, ratione potest: O mira potestas
Consilij! nec enim taceo quid Marte furenti
Profuit Armatis, vt clari castra Parentis,
Vt Fratrum generosa cohors, vt Gusia virtus
Millia multa darent letho, dum plurima multis
Iam constructa annis acies Theutonica diro
Milite compleret latè loca, strenuus omnes
Aduertendo virûm techuas, & mente sagaci
Perpendens quid agendo breui superarier hostis,
Quique Dei nollet, iuga dira subire Charontis
Posset, & in Stygijs fastum deponeret vndis.
Ante aras humili primùm prece numen adorat,
Inque sacris, votisque Deo versatur agendis,
Deuotúmque mouet populum deuotior ipse,
Sat memoratus opis diuinæ, postea castris
Vires adiungit monitis, audacior inde
Factus Miles adit Superis inuisa malorum
Castra virûm, vincit, frangitque, fugátque, fugaces
Insequitur, pereunt immanis turba superbæ
Gentis, & immensum currit citò fama per orbem.
Sic tuus, ô Doctor, malè cautis cautior artes
Artibus eludens Heros melioribus, omnes
Hostibus eripuit validis, & pace beauit.
At quibus auspicijs tanto insignitus honore
Procedit populis multum mirandus? & vnde
Vel cur sunt ipsi tot credita munera? dicam.
Audierat Præsul summus facta inclyta magni
Præsulis, & forma quantum decus esset in illo,
Quam áque vis animi, laudauerat, ecce superno
Numine motus ait, quid adhuc tam clara Lotbringi
Principis acta manent meritis priuata tropbæis?
Dignus erat rebus multò melioribus, ergo
Huc veniat, nec enim voti non compos abibit.
Paruit Antistes, venitque per ampla Sororis
Tecta (Ducem quam diues habet Florentia) Romam.
Hic loca sancta citò deuotè visitat, atque
Vt grates referunt grati, sic numina templis
Agnoscit, steterant rebus quæ semper in arctis.
Hinc ad Pontificem summum deflectit; at ille
Vt claros vidit vultus, nobis ades, inquit,
Pax tibi, paxque tuis, ô ter charissime, nobis
Exoptatus ades, causas aduerte: tametsi
Cælestum vis magna, Deus, qui regnat olympo
Perpetuis annis, possit licet omnia solus,
Humanis vti voluit bonus ille Ministris.
Nitamur, quibus est cura prouincia, firmis
Præsidijs nostro prompti succurrere seclo:
Viribus hic opus est, animis, & pectore: cerno,
Heu cerno ruptis inter se legibus vrbes
Multas, & populos ad prælia magna moueri.
Lerna suos edit fœtus, decurre laborem
Inceptum, pereatque tuis malè vipera telis,
Gratus eris Diuis, te cælo certa manebunt
Præmia, nos capiti meritum diadema decoro
Ponemus, dignumque tibi dabit illud honorem.
Attamen istud erit non parui muneris, æquo
Partibus vt nostris animo fungare Lotbringis
Finibus, & populos cogas ad iura rebelles,
Et quibus in Superos deuotio crescit, eosdem
Confirmes, doceas in religione manere,
Subueniásque rati, quæ iam superantibus vndis
Cedit, victa nouis, quas cernis adesse, procellis.
Dixerat: attento fari sic incipit Heros:
Deficerent vires nobis (Pater alme) labores
Munus habet multos, at enim sperare licebit,
Omnipotens nil non poterit, nos illius imo
Pectore deposcemus opem, nos illius aris
Debita soluemus; nostri miserebitur, atq;
Perstringet laqueum, quo nititur hæreticorum
Gens inimica boni, nec me sententia fallet.
O vates! ô spes operum subnixa bonorum
Vi, certaque fide, docet hic, docet exitus ingens
Multa Deum veris præstare fidelibus, istud
Nouit lethali serpentum sola veneno
Libera, sola vacans reptante Lothringia peste;
Metensis nouit firmis Ecclesia cœptis
Constans: nouit item varijs erroribus acta
Argentina, diu falso seducta priorum
Dogmate, quanta malis impendant fulmina, quantis
Inuoluat sese vesana libido periclis.
Gens etenim diuisa fuit, pars altera magnum
Legerat Heroem, pars altera fraude nefandi
Cœperat Hæretici varios renouare tumultus;
Horrida tentabant non cautè bella feroces
Heluetij, phaleris pubes Germana superbis
Incedebat agris, populisq; infesta; suasq;
Gallia quisquilias Calno mittebat amicas.
At Princeps armis multò melioribus vsus,
Reddidit imbelles, & pacis ad æqua coegit
Fœdera præcipites alti virtute Tonantis.
Nec mirum, siquidem vultu, facieque decora
Pulchrior est animus conseruans corpora casta
Casta pudicitiæ, (quæ rara Potentibus,) inde
Spiritus ille Dei, quo ducitur, inde suorum,
Cura virûm, pietas, lenitas, qua mente benigna
Syncerus faciles cunctis accommodat aures;
Hinc pax, atque salus, Nobis hic alter ab illo
Irenæus erit, cui tu nolò sancta dicasti
Sancti scripta viri, durus qui malleus olim
Extitit Hæreseon: quem tu (Reuerende) loquentem
Græcis græca facis, pariterque latina Latinis.
Hæc igitur (nec enim credo quin talia quondam
Ex diuis monumenta retexeris auspice:) tradis,
Vt populi tanto moueantur Principe, certo
Tramite synceræ fidei gradiantur, & alto
Fœlices possint æternùm viuere cœlo.

CLAVD. CHEV. Stainuill.

DIVI IRENÆI LVGDVNENSIS EPISCOPI, CAPITA LIBRI PRIMI CONTRA HAERESES.

DIVI IRENAEI EPISCOPI LVGDVNENSIS ADVERSVS HAERESES Libri primi Capita, quæ reperiri potuerunt.

Ex Epiphanio hæres. 31.

Hactenus pauca hæc percurri, quæ sequuntur ex ijs, quæ scripsit vir ille, de quo loquuti sumus, seruus Dei, Irenæus inquam, ea integrè apponam. Sic autem habet.

NOVA INTERPRETATIO IACOBI BILLIJ, *Abbatis S. Michaelis in Eremo.*

A QVONIAM nonnulli repudiata veritate, sermones & genealogias vanas inducunt, quæ quidem quæstiones potius, vt Apostolus ait, præstãt, quam ædificationem Dei, quæ in fide est, ac per probabilitatem subdolè comparatam, seducunt mentē imperitiorũ, eosq́; deprauandis oraculis diuinis, ijsq́; quæ rectè dicta sunt, malè exponēdis, captiuos trahunt, scientiæq́; prætextu multos euertũt, atque ab eo qui vniuersitatem hanc condidit & exornauit, abducunt, perinde videlicet ac sublimius aliquid, & præstantius ostendere possint, quàm Deus, qui cælum & terram, & B omnia, quæ eorum cõplexu continētur, effecit: scito quidem illi atque ad persuadendum apposito verborum artificio eos, quorum simplex ingenium est, ad quærendi modum illicientes, cæterùm inscitè ac præposterè perniciem eis afferentes, hoc nimirum nomine, quòd cõtumeliosam & impiam eorum sententiã, in summum illum rerum omnium Conditorem efficiunt, vt qui falsum à vero discernere nequeant, (neque enim fraus & impostura seorsim ostenditur, ne alioqui velut detractis vestibus perspicuè se prodat: verùm illecebroso amictu callidè adornata, id assequitur, vt per externam speciē apud imperitiores verior quoq; veritate ipsa esse videatur: quemadmodũ de huiusmodi hominibus, à quodam me præstantiore dictum est, quòd smaragdo, præclaro alioqui lapidi, C ingentisque apud quosdam pretij, vitrum, artis industria ad eius similitudinem elaboratũ, dedecus infert, cùm haudquaquam præstò est, qui explorare, atque artis solertia, id quod versutè factum est, deprehendere queat. Cùm autem æs argento immixtum fuerit, quis tandem erit, qui facilè atq; incorruptè id explorare possit?) Quocirca ne culpa nostra nonnulli, tanquã oues à lupis, abripiantur, eos nimirum ob externum ouillæ pellis integumentum, haudquaquam agnoscentes (quos nobis vitandos esse Dominus præcepit) vt qui eadem quidem loquantur, sed non eadē sentiant, necessarium duxi, cùm in Valentini discipulorum, vt ipsi aiunt, cõmentarios incidissem, atq; etiã D cum nonnullis ipsorum pedem contulissem, quidque sentirent percepissem, prodigiosa & profunda eorum mysteria, quæ non omnes capiunt, quia non omnes cerebrum expuerunt, tibi, vir mihi charissime, indicare: vt ea tu quoque, cùm ex me didiceris, omnibus ijs, qui tecum versantur, patefacias, eosq́; moneas, vt ab amentiæ, blasphemiæque in Christum voragine sibi caueant. Et verò pro virili nostra, tum eorum, qui nunc perperã docent, hoc est Ptolemæi, sententiam, quæ Valentini scholæ velut flosculus est, breuiter ac dilucidè referemus, tum pro facultatis nostræ mediocritate, ansam tibi ad eam euertēdam porrigemus, absurda, atq; à veritate absona esse demonstrantes, ea quæ ab illis afferuntur. Nõ quod scribēdi vsu exerciti sumus, aut dicēdi artem coluerimus: sed quod nos charitas hortetur, vt tibi, omnibusq́; qui tecũ sũt, doctrinas eas indicemus, quę cũ hactenus in abstruso

ΤΟΥ ἉΓΙΟΥ ΕΙΡΗΝΑΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΛΟΥΓΔΟΥΝΟΥ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΠΡΟΣ τὰς αἱρέσεις λόγου τὰ εὑρισκόμενα.

Ἐκ τοῦ Ἐπιφανίου αἱρέσ. λα.

Ἕως δὲ τούτου τὰ ὀλίγα ταῦτα διεξελθὼν, τὰ ἑξῆς ἀπὸ τοῦ προειρημένου ἀνδρὸς δούλου Θεοῦ, Εἰρηναίου δέ φημι, τὴν παράθεσιν ὁλοσχερῶς ποιήσομαι. Ἔχει δὲ οὕτως.

A ΕΠὶ * τὴν ἀλήθειαν παραπεμπόμενοί τινες, ἐπεισάγουσι λόγους * καὶ γενεαλογίας ματαίας, αἵτινες ζητήσεις μᾶλλον παρέχουσι, καθὼς ὁ ἀπόστολός φησιν, ἢ οἰκοδομὴν θεοῦ τὴν ἐν πίστει, καὶ διὰ τῆς πανούργως συγκεκροτημένης πιθανότητος παράγουσι τὸν νοῦν τῶν ἀπειροτέρων, καὶ αἰχμαλωτίζουσιν αὐτοὺς, ῥᾳδιουργοῦντες τὰ λόγια κυρίου, ἐξηγηταὶ κακοὶ τῶν καλῶς εἰρημένων γινόμενοι, καὶ πολλοὺς ἀνατρέπουσιν ἀπάγοντες αὐτοὺς προφάσει γνώσεως, ἀπὸ τοῦ τόδε τὸ πᾶν συστησαμένου καὶ κεκοσμηκότος, ὡς ὑψηλότερόν τι καὶ μεῖζον ἔχοντες ἐπιδεῖξαι τοῦ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ πάντα B τὰ ἐν αὐτοῖς πεποιηκότος θεοῦ, πιθανῶς μὲν ἐπαγόμενοι διὰ λόγων τέχνης τοὺς ἀκεραίους εἰς τὸν τοῦ ζητεῖν τρόπον, ἀπιθάνως δὲ ἀπολλύντες αὐτοὺς ἐν τῷ βλάσφημον καὶ ἀσεβῆ τὴν γνώμην αὐτῶν κατασκευάζειν εἰς τὸν δημιουργὸν, * μὴ δὲ ὄντων διακρίνειν δυναμένων τὸ ψεῦδος ἀπὸ τοῦ ἀληθοῦς. ἡ γὰρ πλάνη καθ' αὐτὴν μὲν οὐκ ἐπιδείκνυται, ἵνα μὴ γυμνωθεῖσα γένηται κατάφωρος· πιθανῷ δὲ περιβλήματι πανούργως κοσμουμένη, καὶ αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἀληθεστέραν ἑαυτὴν παρέχειν * φαίνεσθαι διὰ τῆς ἔξωθεν φαντασίας τοῖς ἀπειροτέροις, καθὼς ὑπὸ τοῦ κρείττονος ἡμῶν εἴρηται ἐπὶ τῶν τοιούτων, ὅτι λίθον τὸν τίμιον σμάραγδον ὄντα, καὶ πολυτίμητόν τισιν ὕαλος ἐνυβρίζει διὰ τέχνης παρομοιουμένη, ὁπόταν μὴ παρῇ ὁ δυνάμενος δοκιμάσαι, καὶ τέχνῃ διελέγξαι τὴν πανούργως γενομένην. ὅταν δὲ ἐπι- C μιγῇ ὁ χαλκὸς εἰς τὸν ἄργυρον, τίς εὐκόλως δυνήσεται τοῦτον ἀκεραίως δοκιμάσαι; ἵνα οὖν μὴ τὴν ἡμετέραν αἰτίαν συναρπάζωνταί τινες ὡς πρόβατα ὑπὸ λύκων, ἀγνοοῦντες αὐτοὺς διὰ τὴν ἔξωθεν τῆς προβατείου δορᾶς * ἐπιβουλὴν, οὓς φυλάσσειν παρήγγελκεν ἡμῖν ὁ κύριος, ὅμοια μὲν λαλοῦντας, ἀνόμοια δὲ φρονοῦντας ἀναγκαῖον ἡγησάμην ἐντυχὼν τοῖς ὑπομνήμασι τῶν, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν, Οὐαλεντίνου μαθητῶν, ἐνίοις δὲ αὐτῶν καὶ συμβαλὼν, καὶ καταλαβόμενος τὴν γνώμην αὐτῶν, μηνῦσαί σοι ἀγαπητὲ τὰ τερατώδη καὶ βαθέα μυστήρια, ἃ οὐ πάντες χωροῦσιν, ἐπεὶ μὴ πάντες τὸν ἐγκέφαλον ἐξεπτύκασιν, ὅπως καὶ σὺ μαθὼν αὐτὰ πᾶσι τοῖς μετὰ σοῦ φανερὰ ποιήσῃς, καὶ παραινέσῃς αὐτοῖς φυλάξασθαι τὸν βυθὸν τῆς D ἀνοίας, καὶ τῆς εἰς χριστὸν βλασφημίας. καὶ καθὼς δύναμις ἡμῖν τὴν τε γνώμην αὐτῶν τῶν νῦν παραδιδασκόντων, (λέγω δὴ τῶν περὶ Πτολεμαῖον, ἀπάνθισμα οὖσαν τῆς Οὐαλεντίνου σχολῆς) συντόμως καὶ σαφῶς ἀπαγγελοῦμεν, καὶ ἀφορμὰς δώσομεν κατὰ τὴν ἡμετέραν μετριότητα, πρὸς τὸ ἀνατρέπειν αὐτὴν, ἀλλόκοτα, καὶ ἀνάρμοστα τῇ ἀληθείᾳ ἐπιδεικνύντες τὰ ὑπ' αὐτῶν λεγόμενα, μήτε συγγράφειν εἰθισμένοι, μήτε λόγων τέχνην ἠσκηκότες· ἀγάπης δὲ ἡμᾶς προτρεπομένης, σοί τε καὶ πᾶσι τοῖς μετὰ σοῦ μηνῦσαι τὰ μέχρι μὲν νῦν κεκρυμ-

Marginal notes: * Ἐπεὶ * ψευδεῖς * μὴ διακρίνειν * φαίνεται * ἐπιβολήν.

DIVI
IRENAEI EPISCOPI
LVGDVNENSIS, ET MARTYRIS,
*ADVERSVS HAERESES VALENTINI SIMILIVMQVE

*CONTRA OMNES HÆRESES LIBRI QVINQVE.

LIBER PRIMVS.

PRÆFATIO.

A [1]VATENVS veritatem refutantes quidam indu-
[2]unt verba falsa, & [3] genealogias infinitas, quæ quæ-
stiones magis præstant, quemadmodum Apostolus *1.Tim.1.4.*
ait, quàm ædificationem DEI, quæ est in fide: & per
eam quæ est subdolè [4] exercitata] verisimilitudo,
transducunt sensum eorum, qui sunt inexpertiores, &
in captiuitatem ducunt eos, fallantes [5] verba] Domi-
ni, [6] interpretatores mali eorum, quæ benè dicta sunt,
effecti: & multos euertunt, attrahentes eos sub occa- *2.Tim.2.23.*
sione agnitionis ab eo, qui hanc vniuersitatem consti-
tuit & ordinauit; quasi altius aliquid & maius haben-
tes ostendere, quàm eum, qui cœlum & terram, & om- *Psal.145.6.*
nia quæ in eis sunt, fecit; suadenter quidem illi illici- *Apoc 14.7.*
B unt per [7] verborum artem] simpliciores ad requirendi modum, malè autem perdunt eos [8] in eo quod blasphemam] & impiam ipsorum sententiam faciant in Fabricatorem, non discernere valentium verum à falso. Error enim secundum semetipsum non ostenditur,] ne denudatus fiat comprehensibilis, suasorio autem cooperimento subdolè adornatus, & ipsa veritate (ridiculum est dicere) veriorem semetipsum *præstat, vt decipiat exteriori phantasmate rudiores: [9] quemadmodum à meliore nobis dictum est de huiusmodi. *Quomodo lapidem pretiosum smaragdum magni precij apud quosdam, vitreum in eius contumeliam per artem assimilatum, quoadusque non adest, qui potest probare, & artificium arguere, quod subdolè sit factum. Quum enim commixtum fuerit æramentum argento, quis facilè poterit, rudis cùm sit, hoc probare? Igitur ne fortè & [10] cum nostro delicto abripiantur quidam quasi oues à lupis, ignorantes eos propter exterius [11] ouilis pellis superindumentum, à quibus cauere denunciauit nobis Dominus, similia [12] quidem nobis loquentes, dissimilia verò sentientes: necessarium duxi, [13] cum legerim Commentarios ipsorum, quem-
C admodum ipsi dicunt, Valentini discipulorum, quibusdam autem ipsorum & congressus, & apprehendens sententiam ipsorum, manifestare tibi, Dilectissime, portentuosissima & altissima mysteria eorum, quæ non omnes capiunt, quia non omnes cerebrum habent, vt & tu cognoscens ea omnibus his, qui sunt tecum, manifesta facias, & præcipias eis obseruare se à profundo insensationis, & eius quæ est in DEVM blasphemationis. Et quantum nobis virtutis adest, sententiam ipsorum, qui nunc aliud docent, dico autem eorum, [14] qui sunt circa Ptolemæum, qui est velut flosculus Valentini scholæ, compendiosè, & manifestè [15] ostendemus] [16] & alijs occasiones dabimus secundum nostram mediocritatem ad euertendum eam, non *constantia neque apta veritati ostendentes ea, quæ ab ijs dicuntur: [17] neque conscribere consueti, neque qui sermonum arti studuerimus: dilectione autem nos adhortante, & tibi & omnibus qui sunt tecum manifestare, quæ vsque adhuc erant abscon-

Matt.7.15. *Act.20.29.*

Scopus Authoris & operis.

*præfert.

*Quoniam

*stantia.

abstruso delituerint, nunc Dei beneficio in lucem venerunt. Nihil enim opertum est, quod non reueletur, neq; absconditum, quòd non sciatur. Nec verò facies, vt à nobis, qui inter Gallos degimus, atque in barbara lingua vt plurimùm operam ponimus, verborum artificium, quod non didicimus, exposcas: nec vim conscriptoris, in qua comparanda non elaborauimus: nec dictionum ornamentum, nec persuadendi facultatem, cuius expertes & ignari sumus. Verùm, ea quæ simpliciter, & verè, ac vulgari sermone, beneuolo tamen animo, ad te scripta sunt, tu quoq; pari animi beneuolentia accipies, eaq; ipse, vtpote nobis eruditior, quasi semina quædam, & initia à nobis accepta, apud te amplificabis, atque in mentis tuæ latifundio, quæ breuiter à nobis dicta sunt, vberius efferes, quæque nos imbecillè narrauimus, ea tu ijs, quibuscum tibi consuetudo est, non sine robore declarabis. Et quemadmodum nos, flagitante te iã pridem, quænam ipsorum sententia esset intelligere, studuimu, sedulò non modò eam tibi perspicuam reddere, sed ad ipsius falsitatem commonstrandam, facultates suppeditare: eodem modo tu quoq; pro ea gratia, quam à Domino cõsequutus es, promptè, atque obnixo studio, cæteris inseruies: vt homines non iam amplius eorum oratione ad persuadendum comparata distrahantur. Est autem ea huiusmodi:

A μένα, ἤδη δὲ κατὰ τὴν χάριν τοῦ θεοῦ εἰς φανερὸν ἐληλυθότα διδάγματα. οὐδὲν γάρ ἐστι κεκαλυμμένον, ὃ οὐκ ἀποκαλυφθήσεται, καὶ κρυπτὸν, ὃ οὐ γνωσθήσεται. οὐκ ἐπιζητήσεις δὲ παρ' ἡμῶν τῶν ἐν * δέλφοις διατριβόντων, καὶ βάρβαρον διάλεκτον τὸ πλεῖστον ἀσχολουμένων λόγων τέχνην, ἣν οὐκ ἐμάθομεν, οὔτε δύναμιν συγγραφέως, ἣν οὐκ ἠσκήσαμεν, οὔτε καλλωπισμὸν λέξεων, οὔτε πειθανότητα ἣν οὐκ οἴδαμεν· ἀλλὰ ἁπλῶς καὶ ἀληθῶς καὶ ἰδιωτικῶς τὰ μετὰ ἀγάπης σοι γραφέντα μετὰ ἀγάπης σὺ προσδέξῃ, καὶ αὐτὸς αὐξήσεις αὐτὰ παρὰ σεαυτῷ, ἅτε ἱκανώτερος ἡμῶν τυγχάνων· οἱονεὶ σπέρματα καὶ ἀρχὰς λαβὼν παρ' ἡμῶν, καὶ ἐν τῷ πλάτει σου τοῦ νοῦ ἐπὶ πολὺ καρποφορήσεις τὰ δι' ὀλίγων ὑφ' ἡμῶν εἰρημένα, καὶ δυνατῶς παραστήσεις τοῖς μετὰ σοῦ τὰ * ἀσθενῶς ὑφ' ἡμῶν ἀπηγγελμένα. καὶ ὡς ἡμεῖς ἐφιλοτιμήθημεν
B πάλαι ζητοῦντός σου μαθεῖν τὴν γνώμην αὐτῶν μὴ μόνον σοι ποιῆσαι φανερὰν, ἀλλὰ καὶ ἐφόδια δοῦναι πρὸς τὸ ἐπιδεικνύειν αὐτὴν ψευδῆ· οὕτω δὲ καὶ σὺ φιλοτίμως τοῖς λοιποῖς διακονήσεις, κατὰ τὴν χάριν τὴν ὑπὸ τοῦ κυρίου σοι δεδομένην εἰς τὸ μηκέτι παρασύρεσθαι τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ τῆς ἐκείνων πιθανολογίας οὔσης τοιαύτης.

*κέλταις
*ἀσθενῶς

SCHOLIA D. BILLII IN
Procemium Irenæi.

QVoniam nonnul'i] *Græci exemplaris vitium, à Gallasio non animaduersum, dẽsas ei nebulas offundit. Legendum enim est ἐπεὶ, non ἐπὶ, vt facilè perspiciet, qui propius animum attenderit. Longißima autem est hæc periodus, vtpote in quam multa Irenæus inculcarit. Potuisset enim breuiter ea dicere: Quoniam nõnulli falsas doctrinas inuehunt, eas tibi indicandas duxi, vt eas ijs, qui tecum versantur, perspicuas facias, desq; operam ne quisquam in prodigiosos huiusmodi errores præceps ruat.*

Repudiata veritate] τὴν ἀλήθειαν παραιτούμενοι, *id est, vt Apostolus loquitur,* ἀποστρεφόμενοι, *reijciẽtes, auersãtes: non, vt ineptè vertit Gallasius, præter ius fasq; demißi.*

Falsos] *Addo* ψευδεῖς *in Græco ex vet. interp.*

Deprauandis] ῥᾳδιουργεῖν τὰ θεῖα λόγια, *est oracula diuina mala fide exponere. Verba sunt Apostoli 2. Tim. 2.*

Inscitè] ἀπιθάνως, *inscitè, frigidè, parum ad persuadẽdũ appositè.*

Vt qui falsum] *In Græcò pro* μηδὲ ἐν τῷ διακρίνειν, *legendum* μὴ διακρίνειν. *quemadmodum etiam habet vetus translatio, vt quidem nunc extat*

Fraus & impostura] πλάνη *enim idem est quod* ἀπάτη.

Esse videatur] *in Græc. pro* φαίνεσθαι. *legendũ* φαίνεται.

Artis solertia] *vetus interpres legisse videtur* τέχνην *in Accusatiuo. Vertit enim artificium arguere, quod subdolè sit factum.*

Integumentum] ἐπιβολὴν, *lego, non* ἐπιβουλὴν, *astipulante etiam veteri interprete, qui vertit superindumẽtum.*

Cerebrum expuerũt] *id est, ingenij perspicacia prædìti sunt. Vel etiam contrario modo, vt idem sit cerebrum expuisse, quod cerebro carere. Prior tamen sensus mihi simplicior ac rectior videtur. Existimo enim hoc velle Irenæum, idcirco non omnes capaces esse doctrinæ Valentinianæ, quòd multi saniore sint cerebro, quàm vt portentosa huiusmodi dogmata audire sustineant.*

Voraginem] βυθὸν *alludit iam ad Bythum, de quo mox verba facturus est:* βυθὸς *enim profundum significat.*

Inter Gallos] *in Græ. pro* δελφοῖς, κέλταις *restituendũ est.*

Imbecilliter] *legendum in Græco* ἀσθενῶς.

IN PRAEFATIONEM NOtæ ex aduersarijs Frontonis Ducæi.

QVatenus veritatem] *Restitutus est hic locus ex emendatione V. C. Iac. Billij, reiecta*
C *Gallasij interpretatione, qui vertit,* Nonnulli in veritatem præter ius & fas emißi, introducunt fabulas. *At enim vt aliquo tibicine ruinosum parietem fulciret, vel potius vt se in ipso limine defecisse ostenderet, congessit exempla, vt verbum* παραπέμπεσθαι *doceret de ijs accipiendum, qui falso prætextu in veritatem ipsam emißi sunt, nullamque mißionem aut vocationem legitimam habent, falsi Doctores, sed præter rationem & ordinem à Satana emißi sunt, quos & hic auctor dicit* παραδιδάσκειν, *vt à Demosthene* παραπρεσβεία, *falsa legatio appellatur. Atqui enim vel ipsa vulgata Lexica docere potuerunt,* παραπέμπειν *idem esse quod spernere vel reijcere. Esther cap. 13. vers. 3.* παραπέμποντας διὰ παντὸς τὰ τῶν βασιλέων διατάγματα. *Clemens Alexandr. 3.*
D *Pæd.* ἤδονὰς εἰκῇ λέγεσθαι παραπεμπτέον. *Gregorius Nazianz.* παραπέμπεσθαι σιωπῇ. *Chrysostom.* παραπεμπόμεθα τὰς αὐτῶν ἱκετηρίας. *Hæc ideò repetenda fuerunt, ne quis ei assentiatur, hoc tanquam ariete valido veteris interpretis auctoritatem primo impetu labefactanti: quem si consulere sæpius grauatus non esset, tot nouis erroribus Cornarij interpretationem non deprauasset, neque id nobis negotij exhibuisset, vt quàm plurima, quæ ab ipso fuerant immutata, vel ex collatione Basiliensis editionis Epiphanij M. D. XLIV. vel ex doctißi. Billij scholijs, vel ex nostra coniectura, duce veteri interprete, restituenda superessent. Porrò* veritatem refutantes, *dixit, quomodo & Cicero, refutetur ac reijciatur Philoctetæus ille clamor, & non modò non aspernari, ac refutare, sed complecti.*

Verba falsa] *Rectè monet Billius addendum esse* ψευδεῖς *post* λόγους, *quod tamen in eius interpreta-*

sa, iam autem secundum gratiam Dei, in manifestum venerunt doctrinæ ipsorum. Nihil enim est opertum, quod non manifestabitur: & nihil absconsum, quod non cognoscetur. 18 Non autem exquires à nobis, qui apud Celtas commoramur, & in barbarum sermonem plerumque auocamur, orationis artem quam non didicimus, neque vim conscriptoris, quam non affectauimus, neque ornamentum verborum, neque suadelam quam nescimus: sed simpliciter & verè & idioticè ea, quæ tibi cum dilectione scripta sunt, cũ dilectione percipies, & ipse augeas ea penes te, vt magis idoneus quam nos, quasi semen & initia accipiens à nobis: & in latitudine sensus tui in multũ fructificabis ea, quæ in paucis à nobis dicta sunt, & potenter afferes iis, qui tecum sunt ea, quæ inualidè à nobis relata sunt. Et quemadmodum nos elaborauimus olim, quærẽti tibi discere sententiam eorum, non solum facere tibi manifestam, sed & subministrationem dare, vti ostenderemus eam falsam: sic & tu efficaciter reliquis ministrabis secundum gratiam, quæ tibi à Domino data est, vt iam non abstrahantur homines ab illorum suadela, quæ est talis.

Mat. 10.26. Luc. 8.17. & 12.2.

*vt potenter afferas.

pretatione siue typographi, siue amanuensi cuius culpa præterm[issum] est vocabulum, ... perperam scribere, sermones falsos & genealogias vanas inducunt. tametsi vetus interpres non ματαίας, legisse videtur, sed ἀπεράντους, dũ vertit, infinitas: vt est apud Ambrosium ad Timoth. I. c. 4. Latina vulg. genealogias interminatas: Tertull. de præscript. cũ genealogias indeterminatas nominat, Valentinum agnoscitur. Cornarius etiã voce ψευδεῖς videtur legisse: scribit enim, sermones falsos, & genealogias vanas. Vitreũ in eius contumeliam] Græcè ὕαλος, vitrum vt apud Hieronymum Ep. 8. in prouerbio, quod natum videtur ex hac consuetudine adulterandi gemmas: Tanti, vt dicitur, vitrũ, quanti margaritum? Sed apud Tertullianũ ad Martyres cap. 4. legimus: Tanti vitreum? quanti verum margaritum? ne in vsu tantũ putetur hæc vox numero multitud. apud Plin. & Petron. vitrea fracta.

Rudis cùm sit.] Interpres legisse videtur ἀκέραιος, non ἀκριβής, simplex cum sit, non, incorruptè, synceré: ita paulò ante, φαίνεται τοῖς ἀκεραιοτέροις, vt decipiat rudiores.

Quæ est in Deum blasphemationis] Græcè liber habet, εἰς Χριστὸν βλασφημίαν, vetus legisse videtur, εἰς θεόν. Paulo ante pro, ἐπεὶ μὴ πάντες τὸν ἐγκέφαλον ἔχουσιν ... t, quia nõ omnes cerebrum habent, quod prorem expositionẽ Billy confirmat, quasi idem sit expuisse cerebrũ, quod ingenij perijsse ac depraditum esse, siue, vt monet Gallasius, ductus sit hoc genus loquendi à medicis, qui grauata humoribus capita sternutamentis aliis remediis pituitam & sputa educentibus repurgare solent: siue ab iis, qui natura cerebrum non habent iis humoribus impeditũ: ideò ergo hæc conuenit, quia non omnes suo Marte illa deprehendere possunt. nam cum addit, vt & tu cognoscens ea, omnibus manifesta facias, profectò videtur velle ea cognosci portenta, vt ipsorũ absurditate perspecta vitentur, ac damnẽtur. ... quod porrigitur pro gemma vitrũ, nouerit esse vitrũ, reijcit protinus & contemnit. Irenæus lib. 1. c. 35. aduersus eos victoria est, sententiæ eorũ manifestatio. Hieron. ad Ctesiphontem, sententias vestras prodidisse, superasse est.

ANNOTATIONES R. P. FR. Feu-ardentij.

D. IRENAEI] Hanc vulgatam librorũ D. Irenæi inscriptionem initio mihi suspe-

A ctam reddiderat, non solum vetus codex manuscriptus, qui paulo uniuersam habet, vt in margine signauimus; verum etiam Eusebius, qui hos nominat Ἐλέγχου καὶ ἀνατροπῆς τῆς ψευδωνύμου γνώσεως βιβλία πέντε, Reprehensionis ac euersionis falso nominatæ scientiæ libros quinque. Subscribunt ei Andreas Cæsariensis & Arethas in cap. 16. Apocalypsis. Oecumenius quoq; Ioan. Hentenio interprete, eosdem appellat, Libros aduersus falsò dictam sapientiam. Item: Confutationem falsò dictæ scientiæ. Sed amplius me mouerat idem Irenæus, qui Præfatione in librum secundum ad hanc inscriptionẽ alludens, ait, se Arguere falsi nominis agnitionem. Et paulò post eandem ita confirmat: Quod sit detectio & euersio sententiæ ipsorum (hæreticorũ) operis huius conscriptione ita titulauimus. Rursumq; Præfatione in librum quartum idem ait: Hunc quartum librum transmittens tibi operis, quod est de detectione & euersione falsæ cognitionis. Et iterum, ad quarti libri finem scribit: Integrum tibi opus exprobrationis & euersionis falsò cognominatæ agnitionis, præstante Deo, præbebimus. Præfatione deniq; B in librum quintum ait: In hoc lib. 5. qui est de traductione operis vniuersi, & euersione falsò cognominatæ agnitionis & cæt. quibus assignata per Eusebium inscriptio dilucidè probatur. Constat præterea, Irenæum Ἔλεγχον ad librum primũ, in quo hæreticorum errores retegit tantum; Ἀνατροπὴν autem ad sequentes quatuor, in quibus plurimis grauissimisq; disputationibus eos reuincit, concinne retulisse.

Quia tamen pro eadem vulgata Latinaq; inscriptione facit, quod apud eundem Eusebium prius in eodem capite, ita citatur Græcè, vt fert vetus inscriptio: rursusq; lib. quarto Historiæ, c. 10. idem dicit: ταῦτα δέ φησιν ἐν δευτέρῳ τῶν πρὸς τὰς αἱρ... & c. 14. εὗρ... ὁ ... ἐν τῷ τρίτῳ τῶν πρὸς τὰς αἱρέσεις. Hoc dicit in tertio aduersus hæreses libro. Idemq; rursus Eusebius, interprete Rufino, eiusdem lib. c. 17. 22. & 27. appellat libros contra hæreses: insuper, Cyrillus Ierosol. Institutiones contra hæreses. Hieronym. quoq; in Catalogo, item Theodoretus & Procopij ... interpretes, libros contra hæreses: Anastasius Nicenus, Sermones C cõtra hæreses: idem postremò Irenæus scribat, Qui istas hæreses expugnat, ... cæteras omnes facilè euersurum: hanc eandem vulgatam, antiquam inscriptionem etiam nunc cũ vetere interprete retinendam existimo: et Græcũ fragmentum altera præfigenda esset. Hæc enim ... videtur mihi elegantior, quod allusionem habeat ad Gnosticorum appellationem, simulq; Apostoli Pauli conueniat verbis, quibus euitandas ... ἀντιθέσεις τῆς ψευδωνύμου γνώσεως grauiter sanctèq; præmonet.

1. Quatenus veritatem refutantes quidam] Longum est huius principij hyperbaton, sed hic auctor familiare, librorum præcipue initiis: nec potest hic facile deprehendi, atq; in D Græco. Ego ibi tamdiu lectorem suspendi membrorum multitudine, longaq; illa parenthesi, ex Patris aliquos auditati fortasse, potius quam scripto sermone auctor, donec ad verbũ præcipuum ἀπαγγέλλειν ὑμῖν..., veniatur. Omnino autem ... legen-

Lib. 5 hist. c. cap. 6.

I. primæ Petri, & in Epist. Iudæ.

Catech. 1. Dialog. 1. In c. ... Gen. Quæstion. in Scriptur.

legendum esse apparet, iidemq; Irenæo sunt παραπεμπόμενοι ἀλήθειαν, qui Paulo ad Titum 1. ἀποστρεφόμενοι. Fuisset igitur pura magis & facilis interpretatio, si, Quoniam veritatem auersantes quidam dixisset interpres: sed venerandam & retinendam veterem interpretationem vel eo sum arbitratus, quòd quæ Græca supersunt fragmenta, atque etiam integrum opus, si quando Græcè in lucem prodeat, emendare, multisq; locis restituere possit.

3. Genealogias infinitas.] Inanibus Iudæorum fabulis, & Genealogiis interminatis, quibus attendere prohibet Apostolus, aptissimè comparat Gnosticorum deliramenta. Siquidē [o]cula Prophetarum Rabbini detorquebant ad impura somnia, quibus totum orbem longè lateq; iam peruaganti Apostolicæ prædicationi de Christo vero Messia, tetram caliginem offunderent, Archisynagogus Trypho apud Iustinum dici. Messiā nullam potestatem habiturum, imò ne seipsum quidem agniturum, donec venerit Helias, qui vnctione ipsū inauguret. Primo homini affingebant duas vxores (ait Augustinus) ex quibus genealogias infinitas texebant, & infructuosissimas quæstiones. Vaniora verò & deteriora istis, audebant contra fidei nostræ præcipua capita Gnosticorū antesignani. Simon omnium horum caput Selenen, alii vocant Helenam, quandam sibi è prostibulo assumptam mulierculam, Mineruā: se vero Iouem inter gentes: Deum patrem inter Samaritanos: & filium Dei apud Iudæos, autumabat: nec deerant, qui fidem dictis adhiberent. Testis est statua, quā nomini illius erexerūt Romani, cū hac inscriptione, SIMONI DEO SANCTO. Testis & Nero imperat. qui in eius gratiam Petrum Apost. neci tradidit. Nicolaitarum impuritates, Ophitarum idolomaniæ, Carpocratis fœditates, Caineorum impietates, & Marcionis blasphemiæ, Iudaica commenta multis parasangis anteuertebant. Quid vtilitatis conferebant Basilidis, & Valentini coniugationes AEonum, Profundi, Silentii, Pleromatis, Syncraseos, Propatoris fabulæ, Ogdoadum, Decadum, & Duodecadū omnibus labyrintis inextricabiliores anfractus? Isthæc igitur, & cætera id genus portenta, meritò auersari docemur.

Li. 3. cōt. ad uers. legis c. 1.

Iustin. Apolog. 2.
Aug. lib de Hæret.

4. Exercitata] Ita vetus codex: deleuimus autem exercita. Vult verò artem persuadendi, qua in nassam suam multos pertrahebant Gnostici, veteratoriè instructam, & non nisi ad fraudem ab illis comparatam fuisse.

5. Verba Domini] Deleuimus verbū, authoritate veteris codicis, cui cōsentit lectio Græca apud Epiph. τὰ λόγια habēs.

6. Interpretatores mali.] Errores non ex sacrarum literarum fonte, sed peruersarum interpretationū lacunis hauriri ostendit: qua de re Vigilius Martyr. lib. 2. Contra Eutychē his verbis conqueritur: Origo cunctarum impietatum hæc est, dum cælestium dictorum virtus, vitio malæ intelligentiæ temerata, non secundum qualitatem sui sensus perpenditur, sed in alias res pro arbitrio legentis, secus quàm veri ratio postulat, deriuatur. Et post pauca: Maximè dolendum hominem inde impium fieri, vnde alius pius exsistit: inde miserabiles captiuitatis sortiri ærumnas, vnde libertas acquiritur. Nunquam igitur nos terreant, aut sibi blandiantur, ait Hieronymus, si de scripturarum capitulis, sibi videntur affirmare quod dicunt: cùm & Diabolus de scripturis aliqua sit locutus, & Scripturæ non in legendo consistant, sed in intelligendo.

Apol. cōtra Lucif.

7. Per verborum artem.] Expunximus, per bonorum morem, aliàs, mortem, quod supposuerat Erasmus, qui si Epiphanium consuluisset, ab eo legendum esse didicisset, διὰ λόγων τέχνης: consentit Epiphanio vetus co. Porrò, loci huius optimus interpres erit Tertullianus scribens, illos errones importunè inculcasse illud, Quærite & inuenietis, quo anxia curiositate Catholicorum animos spreta Ecclesiæ doctrina, ad inuestigandum alium Deum, retroactis seculis ignotum concitarent, & sic eos in casses suas pertraherent. At nobis, inquit ille, curiositate opus non est post Christum Iesum, nec inquisitione post Euangelium. Cæterùm, si quærere

Lib. Præscript.

A debemus, quando finis quærendi? Vbi statio credendi? Vbi expunctio inueniendi? Apud Marcionē? Sed & Valētinus proponit, Quærite & inuenietis. Apud Valentinum? Sed & Apelles hac me pronunciatione pulsauit, & Ebion, & Simon, & omnes ex ordine non habent aliud quo se mihi insinuantes, me sibi adducant &c. Obseruandum, hæreticos sinuosi anguis illius halitum spirantes, variarum quæstionum machinis, simpliciorum mentes perpetuò pulsasse, Quare; & quomodo, Iudaica vocabula continuè occinētes: quæ à fidei rebus procul relegāda, ante Theophylactum, & Cyrillum Alex. multis seculis docuit Iustinus Martyr lib. de Trinit.

In 6. c. Ioh.

8. In eo quod blasphemam.] Viginti tres has voces, veteris co. authoritate, & Græcorum miro consensu restituimus: deleuimus autem, iniqui, & impiam sententiam ipsorum
B factam non ostendunt.

9. Quemadmodum à meliore nobis] Obseruauit pridem Eusebius l. 5. hist. Irenæū, cuiusdam Viri Apostolici, cuius nomē reticet, sermonum frequenter meminisse: quod ex c. 13. libri huius: 19. & 35. tertii: & 45. quarti clarum est. Quis autem ille sit, cùm Eusebii acerrimum iudicium fugerit, non à me expectes. Id tantū ausim affirmare, nusquā illa quæ recitat, in publicatis libris eorum, qui ætatem illius præcesserunt, inueniri. Perspicis interea, B. hunc Martyrem, non tantùm Scripta, sed & Tradita à Patribus, aduersus hæreses producere.

Cæterùm, non solus Irenæus, sed & Tertullianus apertè notat Valentinianos non apertè aut cādidè proposita sua prædicasse: sed multis strophis & ambagibus occultasse. Nihil magis cu-
C rant, inquit, quàm occultare; quod prædicant; si tamen prædicant, qui occultant. Deinde, illa comparans cum Eleusiniis gentilium sacris, quæ ob sui fœditatē occultabātur, subdit istos sanctis nominibus, & titulis, & argumētis veræ religionis vanissima atq; turpissima figmenta sua configurasse, &c.

L. aduer. Valēt. c. 1.

10. Ne fortè & cum nostro delicto] Ecclesiarum pastores, Dominicæ illius comminationis submonere videtur, qua sanguis pereuntium de manibus illorum reposcetur: cuius terror querulosas, & vberioribus lacrymis interlitas voces has excussit Augustino, cùm in consortium Episcopatus vocaretur à Valerio: Nihil apud Deum miserius, tristius, & damnabilius, Episcopi,
D presbyteri, aut Diaconi officio, si perfunctoriè res agatur. Sacer Ignatius scribit, Episcopum non tam suipsius esse, quàm aliorum. Hinc eligendus Ambrosius fugam meditatur: Ammonius, aurem sibi amputat: Sinesius, hoc ministerio multas prælegit mortes: sese occultat Basilius magnus: Chrysostomus, quantum potest onus detrectat: & quidam apud B. Hieronymum formidat, ne de dānatorum numero esset, si Episcopus fuisset. Horrendum illud fulgur, nunc à multis inane spectrum existimari videtur.

Epist. 148.
Epist. 1.
Paul. in vit. Ambros.
Niceph. l. 12
Epist. 13.
Chrys. l. de sacer.
In reg. Mona.

11. Ouilis pellis.] Nisi legas ouillæ, id est, ouinæ (est enim vtrumque vsitatum) Soloecismus est: habet tamen ouilis, vetus co.

Cæterùm, hunc Irenæi locum egregiè æmulatū ac interpretatum esse existimo Cyrillum Ierosol. Catechesi quarta, his ex interprete verbis: quæ etiā sequentē illustrabunt notā. Imitatur virtutem

tectam improbitas, & zizania contendit triticū videri: quod quidem specie quadā tritico assimilatur, gustu autem a sentientibus facilè discernitur. Et diabolus quoq; transformatur in Angelū lucis, vt homines cæcitatis caligine, & incredulitatis pestilentia irretiat. Multi lupi obambulant in vestimentis ouium, & vestes quidem ouium nanciscuntur: sed nō vngues aut dentes. At pelle quidem mansueta induti, specie probitatis decipiunt: perniciosum verò venenum, ex dentibus emittunt. Opus est igitur diuina gratia, & sobria mente, & vigilantibus oculis, ne zizanijs pro tritico vescentes, imprudenter pereamus: ne ve lupū existimantes esse ouem, capiamur: ne ve perditorē nostrum diabolum, bonum esse Angelum putātes, deglutiamur. Ad id etiā spectat, quod Cyprianus martyr refert Nouatianos hæreticos, luporum more tenebrosam caliginem optasse, qua facilè possent ferina sua crudelitate, oues à pastoribus direptas, tenebrosis speluncis suis laniare. De his, quę ac similibus Dominum prædixisse: Multos rapaces lupos esse venturos sub pellibus ouium. Et alibi scribit, huiusmodi animarum proditores, mentiri vt fallant, blandiri vt noceant, bona promittere vt malum tribuant, & vitam polliceri vt perimāt. Epistola ad plebem, de quinque Presbyteris schismaticis. Legatur & Chrysostomus, tomo primo, Homilia de Ieiunijs & Geneseos lectione.

Ep. ad Nouatianum.

12. Similia quidem nobis loquentes.] *Et aliam fraudē Gnosticorū retegit, quæ prima verborum specie, cum Orthodoxis facere videbātur; reipsa tamen simpliciorum oculos præstigiatorū instar, tantum perstringebant, longè diuersa sētientes. Cauēdum semper igitur ab hæreticis, ne fucantis imponant,* quia quando vrgeri cœperint, aut scribendum illis fuerit, *ait Hieronymus*, miras strophas videas: sic verba temperant, sic ordinem vertunt, & ambigua quæque concinnant, vt & nostra, & aduersariorum confessionem teneant, vt aliter hæreticus, aliter Catholicus audiat. *Pelagianos huius fraudis ita reos agit idem:* Aliud audiūt cubiculorum secreta, aliud rostrorum populi, &c. *Quàm strenuè hoc idem præstent, inter posteriorum Gnosticorum sectas Sacramentarij, nemo nescit. Vocibus quidem Deum omnipotentem esse; veræ carnis Christi substantiam nobis offerri; Christum ad inferos descendisse; & alia permulta nobiscum credere se fingunt: interpretationibus verò pugnantibus & planè blasphemis, adiectis, vanissimos & perniciosissimos se ostendunt illusores.* Fides vero pura, *scribit idem Hieronymus*, non quærit strophas: quod simpliciter creditur, simpliciter confitendum est. *Et Tertullianus, contra Valentinianos:* Nihil veritas erubescit, nisi tantum abscondi.

Ep. ad Ocean. & Pammach. — *Ep. ad Ctesiphontem.* — *Ep. ad Theophilum.*

13. Cùm legerim commentarios ipsorū] *Non solum ergo Valentinus hæresiarcha quædam scriptis euulgauit, velut Euangelium, Psalmos, & Sophiam, vt est apud Tertullianum, Clementem Alexandr. ac Epiphan. verùm etiam discipulos habuit polygraphos, quorum Commētarios post Irenæū se legisse profitetur Tertullianus libro de carne Christi, cap. 15. 16. 17. & 20. An verò lectio librorum hæreticorum quibusuis permittenda sit, discutiemus postea.*

L. præscrip. L. 4. Strom.

14. Qui sunt circa Ptolemæum] *De hoc plura refert idem Irenæus ad finem capitis libri primi: item libro secundo capite quarto et quadragesimo. Tertullianus sub calcem libri Præscribit enim eum Valentino per omnia se fuisse, a liedis tamen octo nouis Æonibus ad triginta, et negando Æone 30. excessisse de Pleromate. Et idem rursum meminit libro adu. Valent. capit. quarto, octauo, & duodecimo. Nicetas Choniates libro quarto thesauri orthodoxiæ, cap. quinto, refert eum huic Bytho, quem Deum vocabat, duas asstruxisse coniuges, Ennœam seu cogitationem, & Thelema seu voluntatem. Insuper, epistola ad Floram (quam transcripsit Epiphanius) in Mosis legem inuectum, solum Decalogum veluti à Deo datum hominibus, admittendum esse. Huius porrò errores post Irenæum, solide refellunt Epiphanius, Euthymius, Nicetas, & Theodorus Scutariotes.*

15. Ostendemus.] *Quia Græca vox ἀπαγγελοῦμεν, est futuri temporis, & ita legit vetus codex, loco detecimus* ostendimus.

16. Et alijs occasiones dabimus.] *Cupit omnes alios qui scribendi & dicendi arte pollebant, suo exemplo aduersus hæreticos decertare, & nullo pacto in eorum sceleribus maximis conniuere. Gloriatur Hieronymus se nunquam hæreticis pepercisse, sed omni egisse studio, vt hostes Ecclesiæ, sui quoque fierent, in Proœmio Dialo. contra Pelagian. Hortatur idem, Augustin. ad eum data epistola, pro signo maximæ gloriæ ducere, quòd eum omnes hæretici detestarentur, secumque pari odio prosequerētur, vt quos gladijs nequibant, votis saltem interficerent.*

17. Neque scribere consueti] *Non ineptè forsan quis ex hoc diuinare posset, hos quinque Libros primum esse fœtum Irenæi, quem sub annum Christi centesimum octogesimum, Pontificatus verò Eleutherij Papæ secūdum, emiserit aduersus Valentinum: antequam in Florinum & Blastum eiusdem impietatis sectatores stylum acueret.*

18. Non autem exquires à nobis.] *Obserua, Patres veritati & simplicitati, magis quàm eloquentiæ studuisse. Hinc Cyprianus epist. ad Donatum:* In concione pro rostris, opulenta facundia volubili ambitione iactetur: cum autem de Deo vox est, vocis pura syncoritas, non eloquentiæ viribus nititur ad fidei argumenta, sed rebus. *Et Augustinus, quarto de Doctrin. Christian. cap. decimoquinto.* Agat, Doctor eccle., quantum potest vt intelligenter, vt libenter, vt obedienter audiatur: & hæc se posse, pietate magis orationum, quàm Oratorum facultate non dubitet, vt orando pro se, ac pro illis quos est allocuturus, sit orator, antequam doctor.

19. Qui apud Celtas] *Plinius libro quarto, cap. decimoseptimo scribit Galliæ comatæ tertiam partem Celticam et Lugdunēsem vocari, eam nimirum, quæ est inter Sequanam et Garumnam. De his infra libro primo, capite tertio, annot. 5. & apud Tertul. lib de anima ca. 57. item Strabonem, Pomponium, Cæsarem &c.*

20. Idioticè.] *Id est vulgari more, vel forsan rectius, priuatum: vt referatur ad pronomen tibi.*

21. Et in latitudine sensus tui.] *Apertius, Et pro ingenij tui fœcunditate, quæ paucis à nobis dicta sunt, vberiora lōgè facies.*

22. Subministrationem dare.] *Græcè ἐφόδια δοῦναι, eleganter dicimus, viaticum præbere. Hic idem quod ἀφορμὴν, opitulationem, auxilium, aut subsidium significat.*

ADVMBRATIO QVÆDAM QVINDECIM COPVLATIONVM, SEV CONIVGATIONVM TRIGINTA AEONVM PLEROMATIS GNOSTICOrum, quas primo capite describit Irenæus.

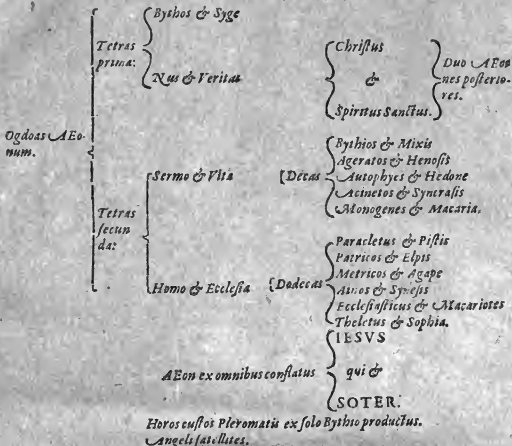
Pleromatis vniuersi AEones 30. diuiduntur in

- Ὀγδοάδα, quam *Octonationem* vocat: in qua copulantur,
  - 1. Βυθὸς καὶ Σιγὴ, id est, Profunditas & Silentium: quæ etiam Propatorem & Charint Proarchen & Ennœam appellant.
  - 2. Νοῦς καὶ Ἀλήθεια, id est, Mens, & Veritas.
  - 3. Λόγος καὶ ζωὴ, id est, Verbum & Vita.
  - 4 Ἄνθρωπος καὶ ἐκκλησία, id est, Homo & Ecclesia.
- Δεκάδα, id est, decennarium numerum. Nam ex λόγῳ καὶ τῇ ζωῇ, id est, Verbo & Vita, ortum ducunt & copulantur adinuicem hi AEones decem:
  - Βύθιος καὶ Μίξις, id est, Profundum & Mixtura.
  - Ἀγήρατος καὶ Ἕνωσις, id est, Qui omni senio caret & Vnio.
  - Αὐτοφυὴς καὶ ἡδονὴ, id est, Ex se natus & Voluptas.
  - Ἀκίνητος καὶ Σύγκρασις, id est, Immobilis & Temperatura.
  - Μονογενὴς καὶ Μακαρία, id est, Vnigenitus & Beata.
- Δωδεκάδα, id est, duodenarium numerum. Nā ex Ἀνθρώπῳ καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ, id est, Homine & Ecclesia prodeunt & coniunguntur duodecim Aeones isti.
  - Παράκλητος καὶ Πίστις, id est, Cōsolator & Fides.
  - Πατρικὸς καὶ Ἐλπὶς, id est, Paternus, & Spes.
  - Μητρικὸς καὶ ἀγάπη, id est Maternus & Charitas.
  - Αἶνος καὶ Σύνεσις, id est, Laus & Intelligentia.
  - Θελητὸς καὶ Σοφία, id est, Perfectus & Sapientia.
  - Ἐκκλησιαστικὸς καὶ Μακαριότης, id est, Ecclesiasticus & Beatitudo.

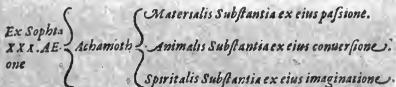
De his verò figmentis quid statuendum sit, cùm alibi, tum maximè libro secundo, cap. 6. 7. 14. 15. 16. 18. 19. 20, 24. docet fusissimè Irenæus: & nos suis locis indicabimus.

VALENTINI PLEROMA TRICENARIAE DIVINITATIS, SIVE XXX. AEONVM, PER TRIA TABVLATA A RHENANO ET PAmelio, iuxta Tertulliani mentem, dispositum.

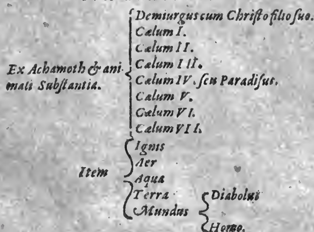
TABVLATVM SVPERIVS.

TABVLATVM MEDIVM, QVI ET LOCVS MEDIETATIS, ET VACVVM DICITVR EPICVRI.

TABVLATVM INFIMVM, QVOD ET SABBATHVM, SIVE SOLIVM DEMIVRGI.

IMPIAE

IMPIAE VALENTINIANORVM FAbulæ narratio. CAP. I.

A

Aiunt enim esse quendam in sublimitatibus illis, quę nec oculis cerni, nec nominari possunt, perfectum AEonem præexistentem, quem & Proarchem, & Propatorem, & Bythum vocant. Eum autem, cùm incomprehensibilis & inuisibilis, sempiternus item, & ingenitus esset, infinitis temporum sæculis, in summa quiete ac tranquillitate fuisse. Vnà etiam cum eo Ennœam extitisse, quam & Charin, & Sigen nuncupant. Hunc porrò Bythum in animum aliquando induxisse rerum omniũ initium proferre, atque hãc, quã in animum induxerat, productionẽ, in Sigen, quæ vnà cum eo erat, nõ secus atq; in vuluã demisisse. Hãc verò suscepto hoc semine pregnantẽ effectã peperisse Nun, parenti suo parẽ & æqualẽ, atq; ita comparatũ, vt solus paternæ magnitudinis capax esset. Atq; hunc Nun, & Monogenem, & Patrẽ, & Principiũ omniũ rerum appellant. Cũ eo a'it Veritatem quoq; in ortum productã esse aiunt. Atq; hanc esse primã ac primigenam Pythagoricã quaternitatem, quã etiam rerum omniũ stirpem ac radicẽ vocant. Est enim Bythus & Syge, ac deinde Nus & Veritas. Cumq; Monogenes hic persensisset, quam ob causam productus fuisset, edidisse quoq; ipsum Sermonem & Vitam, patrem omnium qui post se futuri essent, ac principium & formationem totius Pleromatis. Iam verò ex Sermone & Vita, per coniugationem ortos esse Hominem & Ecclesiam. Atque hanc esse primigenam Ogdoadem, ex qua, tanquam ex radice ac parente, omnes extiterunt, quatuor nominibus apud ipsos appellatam, Bythum nimirùm & Nun, & Sermonem & Hominem. Esse quippe eorũ quemlibet masculofœminem, ad hunc modum. Primùm enim Propatorem coniugij nexu cum sua Ennœa, quam & Charin, & Sigen vocant, copulatum fuisse: Monogenem deinde, hoc est Nun, cum Veritate: Sermonem cũ Vita: ac denique Hominem cum Ecclesia. Hos autem AEonas ad parentis sui gloriam productos, quòd ipsi de suo quoque paternam gloriam illustrare vellent, fœtus coniugales edidisse, Sermonem nempè & Vitam: posteaquam Hominem & Ecclesiam produxissent, alios insuper decem AEonas in ortum protulisse, quorum nomina hæc esse dicunt, Bythius & Mixis, Ageratus & Henosis, Autophies & Hedone, Acinetus & Syncrasis, Monogenes & Macaria. Hi sunt decem AEones, quos ex Sermone & Vita ortos esse asserunt. Hominem autem etiam ipsum vnà cum Ecclesia decem AEonas produxisse, quibus hæc ab ipsis nomina tribuuntur, Paracletus & Pistis, Patricus & Elpis, Metricus & Agape, Ainus & Phronesis, Ecclesiasticus & Macariotes, Theletus & Sophia. Hi sunt errantium hominũ AEones triginta, qui silentio velut obuoluti sunt, nec à quoquam cognoscuntur: hoc inuisibile ac spiritale eorum Pleroma, trifariam diuisum in Ogdoadem, Decadem, & Duodecadem. Atque ob eã causam Saluatorem, (neque enim eum Dominum appellare ipsis placet) 30. annis palam, atque in hominum luce nihil fecisse, vt videlicet AEonum horum mysterium ostenderet. Quin in ea quoque parabola, quæ est de operarijs ad vineam missis, hos 30. AEonas apertissimè indicatos esse contendunt. Mittuntur enim partim circa horam primam, partim circa tertiam, partim circa sextam, partim circa nonam, partim circa vndecimam. Omnes porrò hæ horæ in vnum conflatæ, tricenarium numerum explent. Vna enim, & tres & sex, & nouem, & vndecim tricenarium efficiunt. Per horas autem AEonas significari volunt: atque hæc esse ingentia illa & admiranda, atq; in vulgus non

Λέγουσι γάρ τινα εἶναι ἐν ἀοράτοις καὶ ἀκατονομάστοις ὑψώμασι τέλειον αἰῶνα προόντα, τοῦτον δὲ * καὶ προπάτορα καὶ βυθὸν καλοῦσιν. ὑπάρχοντα δὲ αὐτὸν ἀχώρητον καὶ ἀόρατον, ἀΐδιόν τε καὶ ἀγέννητον, ἐν ἡσυχίᾳ καὶ ἠρεμίᾳ πολλῇ γεγονέναι, ἐν ἀπείροις αἰῶσι χρόνων. συνυπάρχειν δὲ αὐτῷ καὶ ἔννοιαν, ἣν δὴ καὶ χάριν καὶ σιγὴν ὀνομάζουσι, καὶ ἐννοηθῆναί ποτε ἀφ' ἑαυτοῦ προβαλέσθαι τὸν βυθὸν τοῦτον ἀρχὴν τῶν πάντων. καὶ καθάπερ σπέρμα τὴν προβολὴν ταύτην, ἣν προβαλέσθαι ἐνενοήθη, καὶ καθέσθαι ὡς ἐν μήτρᾳ τῇ συνυπαρχούσῃ ἑαυτῷ σιγῇ. ταύτην δὲ ὑποδεξαμένην τὸ σπέρμα τοῦτο, καὶ ἐγκύμονα γενομένην ἀποκυῆσαι

B νοῦν ὅμοιόν τε καὶ ἴσον τῷ προβαλόντι, καὶ μόνον χωροῦντα τὸ μέγεθος τοῦ πατρός. τὸν δὲ νοῦν τοῦτον καὶ μονογενῆ καλοῦσι, καὶ πατέρα καὶ ἀρχὴν τῶν πάντων. συμπροβεβλῆσθαι δὲ αὐτῷ ἀλήθειαν, καὶ εἶναι ταύτην πρώτην καὶ ἀρχέγονον πυθαγορικὴν τετρακτὴν, ἣν καὶ ῥίζαν τῶν πάντων καλοῦσιν. ἔστι γὰρ βυθὸς καὶ σιγή, ἔπειτα νοῦς καὶ ἀλήθεια. αἰσθόμενόν τε τὸν μονογενῆ τοῦτον ἐφ' οἷς προεβλήθη προβαλεῖν καὶ αὐτὸν λόγον καὶ ζωήν, πατέρα πάντων τῶν μετ' αὐτὸν ἐσομένων, καὶ ἀρχὴν, καὶ μόρφωσιν παντὸς τοῦ πληρώματος. ἐκ δὴ τοῦ λόγου καὶ τῆς ζωῆς προβεβλῆσθαι κατὰ συζυγίαν ἄνθρωπον καὶ ἐκκλησίαν, καὶ εἶναι ταύτην ἀρχέγονον ὀγδοάδα, ῥίζαν καὶ ὑπόστασιν τῶν πάντων, τέτρασιν ὀνόμασι παρ' αὐτοῖς * καλουμένων, βυθῷ καὶ νῷ καὶ λόγῳ καὶ ἀνθρώπῳ. εἶναι γὰρ αὐτῶν ἕκαστον ἀρρενόθηλυν οὕτως· πρῶτον τὸν προπάτορα ἡνῶσθαι

C κατὰ συζυγίαν τῇ ἑαυτοῦ ἐννοίᾳ. τὸν δὲ μονογενῆ, τουτέστι τὸν νοῦν, τῇ ἀληθείᾳ, τὸν δὲ λόγον τῇ ζωῇ, καὶ τὸν ἄνθρωπον τῇ ἐκκλησίᾳ. τούτους δὲ τοὺς αἰῶνας εἰς δόξαν τοῦ πατρὸς προβεβλημένους, βουληθέντας καὶ αὐτοὺς διὰ τοῦ ἰδίου δοξάσαι τὸν πατέρα, προβαλεῖν * προβαλὰς ἐν συζυγίᾳ. τὸν μὲν λόγον καὶ τὴν ζωὴν μετὰ τὸ προβαλέσθαι τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν ἐκκλησίαν, ἄλλους δέκα αἰῶνας, ὧν τὰ ὀνόματα λέγουσι ταῦτα· βύθιος καὶ μίξις, ἀγήρατος καὶ ἕνωσις, αὐτοφυὴς καὶ ἡδονή, ἀκίνητος καὶ σύγκρασις, μονογενὴς καὶ μακαρία. οὗτοι δέκα αἰῶνες, οὓς καὶ φάσκουσιν ἐκ λόγου καὶ ζωῆς προβεβλῆσθαι. τὸν δὲ ἄνθρωπον καὶ αὐτὸν προβαλεῖν μετὰ τῆς ἐκκλησίας αἰῶνας δώδεκα, οἷς ταῦτα τὰ ὀνόματα χαρίζονται· παράκλητος καὶ πίστις, πατρικὸς καὶ ἐλπίς, μητρικὸς καὶ ἀγάπη, ἀείνους καὶ σύνεσις, ἐκκλησιαστικὸς καὶ μακαριότης, θελητὸς καὶ σοφία. οὗτοι εἰσὶν οἱ τριάκοντα αἰῶνες τῆς

D πλάνης αὐτῶν, οἱ σεσιγημένοι καὶ μὴ γινωσκόμενοι. τοῦτο τὸ ἀόρατον καὶ πνευματικὸν κατ' αὐτοὺς πλήρωμα τριχῇ διεσταμένον εἰς ὀγδοάδα, καὶ δεκάδα, καὶ δωδεκάδα. καὶ διὰ τοῦτο τὸν σωτῆρα λέγουσιν (οὐδὲ γὰρ κύριον ὀνομάζειν αὐτὸν θέλουσι) τριάκοντα ἔτεσι κατὰ τὸ φανερὸν μηδὲν πεποιηκέναι, ἐπιδεικνύντα τὸ μυστήριον τούτων τῶν αἰώνων. ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς παραβολῆς τῆς εἰς τὸν ἀμπελῶνα πεμπομένων ἐργατῶν φασὶ φανερώτατα τοὺς τριάκοντα τούτους αἰῶνας μεμηνῦσθαι. πέμπονται γὰρ οἱ μὲν περὶ πρώτην ὥραν, οἱ δὲ περὶ τρίτην, οἱ δὲ περὶ ἕκτην, οἱ δὲ περὶ ἐνάτην, ἄλλοι δὲ περὶ ἑνδεκάτην. συντεθέμεναι οὖν αἱ προειρημέναι ὧραι εἰς ἑαυτὰς, τὸν τῶν τριάκοντα ἀριθμὸν ἀναπληροῦσι. μία γὰρ καὶ τρεῖς καὶ ἕξ, καὶ ἐννέα καὶ ἕνδεκα, τριάκοντα γίνονται. διὰ δὲ τῶν ὡρῶν τοὺς αἰῶνας μεμηνῦσθαι θέλουσι, καὶ ταῦτ' εἶναι τὰ μεγάλα καὶ θαυμαστὰ καὶ ἀπόρρητα

* καὶ προάρχην καὶ προπάτορα.

* καλουμένων.

* προβολάς.

A

NARRATIO OMNIS ARGVmenti Valentini discipulorum.

CAPVT I.

DICVNT[1] esse quendam in inuisibilibus, & inenarrabilibus altitudinibus perfectum AEonem, qui antè fuit. Hunc autem & Proarchen, & Propatora, & Bython vocant: esse autem illum inuisibilem, & quem nulla res capere posit. Cùm autem à nullo caperetur, & esset inuisibilis, sempiternus, & ingenitus, in silentio & in quiete multa fuisse, in [2] immensis AEonibus. Cùm ipso autem fuisse & Ennœan, quam etiam Charin, & Sigen vocant, & aliquando voluisse à semetipso emittere hunc Bythum initium omnium, & velut semen prolationem hanc, quam [3] præmitti voluit,] & eam deposuisse quasi in vulua eius, quæ cum eo erat Sige. Hanc autem suscepisse semen hoc, & prægnantem factam generasse Nun, simi-
B lem & æqualem ei qui emiserat, [4] & solum capientem magnitudinem Patris. Nun autem hunc, Vnigenitum vocant, & Patrem, & Initium omnium. Vnà autem cum eo emissam Veritatem, [5] & hanc esse primam & primogenitam Pythagoricam quaternationem, quam & radicem omnium dicunt. Est enim Bythus & Sige, deinde Nus & Alethia, [6] Sentientem autem Vnigenitum hunc in quæ prolatus est, emisisse & ipsum Logon, & Zoen patrem omnium eorum, qui post se futuri essent. & initium & formationem vniuersi Pleromatis. [7] De Logo autem & Zoe emissam secundam coniugationem, Hominem & Ecclesiam, & esse hanc primogenitam Octonationem, Ogdoas. radicem & substantiam omnium, quatuor nominibus apud eos nuncupatam, Bython & Nun, & Logon, & Anthropon. [8] Esse enim illorum vnumquemque masculofœminam. Sic initio Propatorem illum coisse secundum coniugationem suæ Ennœæ, id est, cogitationi, quam Gratiam & Silentium vocant, Vnigenitum autem, hoc est Nun, Alethiæ, id est, Veritati. Logon autem Zoæ, id est, vitæ, & Anthropon cum Ecclesia.

Hos autē AEonas in gloriā Patris emissos, volentes & ipsos de suo clarificare Patrem, emisisse emissiones in coniugationem, Logon quidem & Zoen posteaquam emissus est Homo & Ecclesia, alteros decem AEonas, quorū nomina dicunt hæc: By- Decas.
C thius & Mixis, Ageratos & Henosis, Autophyes & Hedone, [9] Acinetos] & Syncrasis, Monogenes & Macaria. Hi decē AEones, quos dicūt ex Logo & Zoe emissos. Anthropō aūt & ipsum emisisse cū Ecclesia AEonas duodecim, quibus nomina hæc [10] donāt] Dodecas. Paraclerus & Pistis, Patricos & Elpis, Metricos & Agape, AEnos & Synesis, Ecclesiasticos & Macariotes, Theletos & Sophia. [11] Hi sunt triginta erroris eorū AEones, qui tacētur & non agnoscuntur. Hoc inuisibile & spiritale secundū eos Pleroma, tripartitè diuisum in octonationem & decada & duodecada: & propter hoc Saluatorē dicūt Insulsæ probationes 30. Aeonum. [12] (nec enim Dominū eū nominare volunt) per triginta annos in manifesto [13] nihil fecisse, ostendentem mysteriū horū AEonū. Sed & in parabola eorum operariorum, Matt. 20. qui in vineā mittuntur, dicunt manifestissimè triginta hos AEonas declaratos. Mittuntur enim alij quidē circa primā horā, alij circa tertiam, alij circa sextam, alij circa nonā, alij circa vndecimā. Compositæ igitur prædictæ horæ in semetipsas, triginta numerū adimplent. Vna enim, & tres, & sex, & nouē, & vndecim, triginta sunt. Per horas autē, AEonas manifestari volunt, & hæc esse magna & admirabilia & abscon-

D

SCHOLIA D. BILLII IN CAP. I.

PRoarchen] *hanc vocem addo & ex vet. interp. & ex Tertul.*

Bythum] *parum congruenter hoc nomen à Valentinianis tributum esse scribit Tertul. lib. aduers. Valent. qui in sublimitatibus habitat. Bythus enim profundum significat. Bythium tamen dicit ille, non Bythum.*

Monogenem] *hunc item Protogenem aptius vocandum fuisse ait Tertull. quàm Monogenem, cùm eum non Vnigenitum, sed primogenitum fingant.*

Pythagoricam quaternitatem] *tetradem & quadrigam dicit Tertull. Pythagoricam autem eā vocat, quòd philosophus ille quaternarium numerum in tanto honore haberet, vt etiam hanc formulā iurandi discipulis suis præscriberet, οὐ μὰ τὸν ἡμετέρᾳ γενεᾷ παραδόντα τετρακτύν.*

Quam & Charin & Sigen vocant] *hæc verba in Græco exemplari desiderantur, quæ ex veteri interpr. adiecimus.*

Adducere cuperet] *vetus translatio habet, nollet: Tertullianus tamen Græcæ lectioni suffragatur.*

Deriuauit] *ita reddit Tertullianus hoc verbū ἀπέσκηψε, similitudinemque ducit à vitijs, quæ in corpore alibi enata, in aliud membrum perniciem suam efflant. ἀπέσκηψε, gal. se descharge a, ingruit, impetu desijt.*

Temeritate] *Non enim æmulabatur, solum de patre gaudentem. Tertull.*

Fœmina] *θήλεια lego cum vet.*

Ne esse

A efferenda mysteria, quæ ipsi proferunt: & si quid vsquam est in literis sacris, quod eorum commento accommodari atque comparari possit. Ac Propatorem quidem suum Monogeni soli ex se orto, hoc est No, cognitũ esse dicunt, à cæteris omnibus nec cerni, nec comprehendi posse. Itaque Nus solus, de eorum sententia, Patrem contemplans in magna voluptate versabatur, atq; immensam ipsius magnitudinem considerans exultabat, ac reliquis etiam AEonibus amplitudinem Patris exponere cogitabat, nempe quantus, quamq; ingens is esset, quodq; & principio careret, & omnem mentis comprehensionem, atque oculorum obtutum fugeret. Verùm Sige de patris consilio eum inhibuit, quòd omnes ipsos ad cogitationem, & desiderium inuestigãdi prædicti sui Propatoris adducere cuperet. Quocirca cæteri quidem omnes AEones, taciti quodammodo seminis sui productorem intueri gestiebant, ac radicem illam principij expertẽ cõ-
B templari: at vltimus ille AEon, minimusque natu ex ea duodecade, quæ ab Homine & Ecclesia orta fuerat, hoc est Sophia, longè præsilijt, passionemq; sine complexu coniugis sui Theleti contraxit; quæ quidem cùm initium cœpisset in ijs qui circa Nun, & Veritatem erant, tandem in hunc deprauatum AEonem decubuit, prætextu quidem amoris, sed reuera temeritate impulsũ, quòd videlicet perfecto patri minimè communicasset, quemadmodum Nus. Hæc autem passio nihil aliud erat, quàm Patris inuestigatio. Perceptam enim, vt dicunt, ipsius magnitudinem habere cupiebat. Quòd cùm consequi nequiuisset, propterea quòd rem impossibilem aggressus erat, cumque in extrema quadam anxietate versaretur, ac tum ob profunditatis magnitudinem, imperuestigabilemq; patris naturam, tum ob singularem suam erga eum beneuolentiam, ad vlteriora semper per præ ipsius dulcedine sese extenderet, ad extremum absorptus, atque in integram
C essentiam redactus fuisset, nisi in vim eam & facultatem, quæ omnia fulcit, atq; extra ineffabilem magnitudinem custodit, incidisset. Hanc autem vim Horũ appellant, à quo repressum cum & suffultum esse dicunt, ac tandem aliquando ad sese redeuntem, sibique patrem incomprehensibilem esse persuadentẽ, priorem cogitationem simul cum ea passione, quæ ex stupendo illo miraculo orta erat, abiecisse. Nonnulli autem ipsorum hanc Sophiæ passionem & conuersionem, ita quodãmodo fabulantur. Eam enim impossibilem atq; incomprehensibilem rem aggressam, informem essentiam, qualemq; naturam fœmina poterat, peperisse. Quam etiam posteaquam conspexisset, primò quidem ob inchoatum fœtum mœstitia affectam fuisse, deinde autem extimuisse, ne ipsum etiam esse, non plenè ac perfectè haberet: ab postea velut de potestate exijsse, atque in summa perplexitate hæsisse,
D causam huiusce rei indagantem, & quonam modo id quod acciderat occultaret. In ijs autem affectionibus diu, multumq; versatam, tandem meliorem mentem induisse, atq; ad Patrem ascendere tentasse. Sed quum aliquantisper conata esset, elanguisse, Patrique supplicem extitisse: ac cum ea quoque reliquos AEones obsecrasse, ac Nun præsertim. Atque hinc demũ materiæ essentiam ortum traxisse narrant, nempe ex ignorantia, & mœrore, & metu, ac stupore. At verò pater Horum eum, de quo superius verba fecimus, per Monogenem postea in imagine sua coniugis experte, ac masculofœmina producit. Patrem etenim interdum coniugij vinculo cum Sige mancipatum esse volunt, interdum supra marem ac fœminam esse. Porrò Horum, & Crucẽ, & Lytroten, & Carpisten, & Horothetẽ, &

ῥητὰ μυστήρια, ἃ καρποφοροῦσιν αὐτοί, καὶ εἴ πού τι ἐκ τῶν ἐν πλήθει εἰρημένων ἐν ταῖς γραφαῖς δυνηθείη προσαρμόσαι καὶ εἰκάσαι τῷ πλάσματι αὐτῶν. τὸν μὲν οὖν προπάτορα αὐτῶν γινώσκεσθαι μόνῳ λέγουσι τῷ ἐξ αὐτοῦ γεγονότι μονογενεῖ, τουτέστι τῷ νῷ, τοῖς δὲ λοιποῖς πᾶσιν ἀόρατον καὶ ἀκατάληπτον ὑπάρχειν. μόνος δὲ ὁ νοῦς κατ' αὐτοὺς ἐτέρπετο θεωρῶν τὸν πατέρα καὶ τὸ μέγεθος τὸ ἀμέτρητον αὐτοῦ κατανοῶν, ἠγάλλετο, καὶ διενοεῖτο καὶ τοῖς λοιποῖς αἰῶσιν ἀνακοινώσασθαι τὸ μέγεθος τοῦ πατρός, ἡλίκος τε καὶ ὅσος ὑπῆρχε, καὶ ὡς ἦν ἄναρχός τε καὶ ἀχώρητος, καὶ οὐ καταληπτὸς ἰδεῖν. κατέσχε δὲ αὐτὸν ἡ σιγὴ βουλήσει τοῦ πατρός, διὰ τὸ θέλειν πάντας αὐτοὺς εἰς ἔννοιαν καὶ πόθον ζητήσεως τοῦ προειρημένου προπάτορος αὐτῶν ἀγαγεῖν. καὶ οἱ μὲν λοιποὶ ὁμοίως αἰῶνες ἡσυχῇ πως ἐπεπόθουν τὸν προβολέα τοῦ σπέρματος αὐτῶν ἰδεῖν, καὶ τὴν ἄναρχον ῥίζαν ἱστορῆσαι. προήλατο δὲ πολὺ ὁ τελευταῖος καὶ νεώτατος τῆς δωδεκάδος τῆς ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἐκκλησίας προβεβλημένος αἰών, τουτέστιν ἡ σοφία, καὶ ἔπαθε πάθος ἄνευ τῆς ἐπιπλοκῆς τοῦ ζυγοῦ τοῦ θελητοῦ, ὃ ἐνήρξατο μὲν ἐν τοῖς περὶ τὸν νοῦν καὶ τὴν ἀλήθειαν, ἀπέσκηψε δὲ εἰς τοῦτον τὸν παρατραπέντα πρόφασιν μὲν ἀγάπης, τόλμης δὲ διὰ τὸ μὴ κεκοινωνῆσθαι τῷ πατρὶ τῷ τελείῳ, καθὼς καὶ ὁ νοῦς. τὸ δὲ πάθος εἶναι ζήτησιν τοῦ πατρός. ἤθελε γάρ, ὡς λέγουσι, τὸ μέγεθος αὐτοῦ καταλαβεῖν, ἔπειτα μὴ δυνηθῆναι διὰ τὸ ἀδυνάτῳ ἐπιβαλεῖν πράγματι, καὶ ἐν πολλῷ πάνυ ἀγῶνι γενόμενον διά τε τὸ μέγεθος τοῦ βάθους, καὶ τὸ ἀνεξιχνίαστον τοῦ πατρός, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν στοργὴν ἐκτεινόμενον ἀεὶ ἐπὶ τὸ πρόσθεν ὑπὸ τῆς γλυκύτητος αὐτοῦ, τελευταῖον ἂν καταπεπόσθαι καὶ ἀναλελύσθαι εἰς τὴν ὅλην οὐσίαν, εἰ μὴ τῇ στηριζούσῃ καὶ ἐκτὸς τοῦ ἀρρήτου μεγέθους φυλαττούσῃ τὰ ὅλα συνετετύχει δυνάμει. ταύτην δὲ τὴν δύναμιν καὶ ὅρον καλοῦσιν, ὑφ' ἧς ἐπεσχῆσθαι καὶ ἐστηρίχθαι, καὶ μόγις ἐπιστρέψαντα εἰς ἑαυτόν, καὶ πεισθέντα ὅτι ἀκατάληπτός ἐστιν ὁ πατήρ, ἀποθέσθαι τὴν προτέραν ἐνθύμησιν σὺν τῷ ἐπιγινομένῳ πάθει ἐκ τοῦ ἐκπλήκτου ἐκείνου θαύματος. ἔνιοι δὲ αὐτῶν πῶς τὸ πάθος τῆς σοφίας, καὶ τὴν ἐπιστροφὴν μυθολογοῦσιν. ἀδυνάτῳ καὶ ἀκαταλήπτῳ πράγματι αὐτὴν ἐπιχειρήσασαν τεκεῖν οὐσίαν ἄμορφον, οἵαν φύσιν εἶχε * θήλειαν τεκεῖν, ἣν καὶ κατανοήσασαν πρῶτον μὲν λυπηθῆναι διὰ τὸ ἀτελὲς τῆς γενέσεως, ἔπειτα φοβηθῆναι* μηδὲ αὐτὸ τὸ εἶναι τελείως ἔχειν, εἶτα ἐκστῆναι καὶ ἀπορῆσαι ζητοῦσαν τὴν αἰτίαν, καὶ ὅντινα τρόπον ἀποκρύψει τὸ γένος. ἐγκαταγενομένην δὲ τοῖς πάθεσι λαβεῖν ἐπιστροφήν, καὶ ἐπὶ τὸν πατέρα ἀναδραμεῖν πειραθῆναι, καὶ μέχρι τινὸς τολμήσασαν ἐξασθενῆσαι, καὶ ἱκέτιν τοῦ πατρὸς γενέσθαι. συνδεηθῆναι δὲ αὐτῇ καὶ τοὺς λοιποὺς αἰῶνας, μάλιστα δὲ τὸν νοῦν. ἐν τούτοις λέγουσι πρώτην ἀρχὴν ἐσχηκέναι τὴν οὐσίαν * ἐκ τῆς ἀγνοίας καὶ τῆς λύπης, καὶ τοῦ φόβου, καὶ τῆς ἐκπλήξεως. ὁ δὲ πατὴρ τὸν προειρημένον ὅρον ἐπὶ τούτοις διὰ τοῦ μονογενοῦς προβάλλεται ἐν εἰκόνι ἰδίᾳ ἀσύζυγον ἀθήλυντον. τὸν γὰρ * ποτὲ μὲν μετὰ συζυγίας τῆς σιγῆς, ποτὲ δὲ καὶ ὑπὲρ ἄρρεν καὶ ὑπὲρ θῆλυ εἶναι θέλουσι. τὸν δὲ ὅρον τοῦτον * καὶ συλλυτρωτὴν καὶ καρπιστὴν καὶ ὁροθέτην, καὶ μετα-

*θήλεια
*μὴ καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι τέλος ἔχῃ
*τῆς ὕλης ἐκ τῆς
*πατέρα ποτὲ
*σταυρὸν καὶ λυτρωτὴν

A dita mysteria, quæ ipsi fructificant: & sicubi quid eorum quæ dicuntur in scripturis potuerunt adaptare & adsimilare figmento suo. Et propatorem quidem eorum cognitū soli dicunt ei, qui ex eo natus est Monogeni, hoc est [No.] Reliquis verò[14] omnibus] inuisibilem & incomprehensibilem esse. Solus autem Nus, secundū eos delectabatur videns Patrem, & magnitudinem immensam eius considerans exultabat, & excogitabat[15] reliquis quoque AEonibus communicare] magnitudinem Patris, quantus & quam magnus existeret, & quemadmodum erat sine initio, & incapabilis, incōprehēsibilis ad videndum Continuit autem eum Sige voluntate Patris, quoniam[16] vellet] omnes hos in intellectum & desiderium exquisitionis Patris sui adducere. Et reliqui quidem AEones omnes tacitè quodammodo desiderabant prolatorem seminis sui videre, & eam quæ sine initio est radicem contemplari.

Error de inani conatu Filij.

Præsilijt autem valdè vltimus & iunior de duodecade ea; quæ ab Anthropo & Ecclesia emissa fuerat, AEon, hoc est, Sophia: & passa est passionem sine complexu coniugis Theleti, quæ[17] exorsa] quidem fuerat in iis quæ sunt erga] Nun & Alethiam. Deriuauit autem in hunc AEonem, id est, Sophiam demutatam sub occasione quidem * B dilectionis, temeritatis autem, quoniam non communicauerat Patri perfecto, quēadmodum & Nus. Passionem autem esse exquisitionem Patris: voluit enim, vt dicūt, magnitudinem eius comprehendere. Dehinc quum non posset, quoniam impossibilē rem aggrederetur, in magna agonia constitutum propter magnitudinem altitudinis, & propter quod inuestigabile Patris est, & propter eam quæ erat erga eum dilectionē, quum extenderetur semper in priora,[18] à dulcedine] eius, nouissimè * forte absorptum fuisse & resolutum in vniuersam substantiam, nisi ei, quæ confirmat extra inenarrabilem magnitudinem, & custodit omnia, occurrisset virtuti. Hanc autem virtutem Horon vocant, à qua[19] abstentum] & confirmatum vix reuersum in semetipsum & credentem iam, quoniam incomprehensibilis est [Pater], deposuisse pristinam intentionem cum ea quæ acciderat passione, ex illa stuporis admiratione.

De sapientia.

* delectationis.

* verò

Quidam autem ipsorum huiusmodi passionem & reuersionem Sophiæ, velut fabulam narrant, impossibilem & incomprehensibilem rem eam aggressam, [20] peperisse substantiam informē, qualem naturam habebat fæmina parere: in quam cum intendisset, primò quidem contristatam, propter incōsummationē generationis, pòst deinde timuisse ne hoc ipsum finem habeat, dehinc expauisse & aporiatā, id est, confusam, quærentem causam & quemadmodum [21] absconderet] id quod erat natum. In ijs autē C passionibus factam, accepisse regressionem, & in Patrem regredi conari. Et aliquandiu ausam, tamen defecisse, & supplicem Patri factam. Vnà autē cum ea rogasse & reliquos AEonas, maximè autem [Nun.] Hinc dicunt primum initium habuisse substantiam materiæ de ignorantia, & tædio, & timore, & stupore. Pater autem prædictū Horon super hæc per Monogenem præmittit in imagine sua, sine coniuge masculo fæmina. Patrem[22] enim aliquando quidem cū coniuge Sige, modò verò & pro [masculo &] femina esse volunt. Horon verò hunc & Stauron, & Lytroten, & Carpisten, & Horotherē, &

De fœtu sapientiæ

De initio materiæ

Ne esse quoque ipsum finem haberet] *Græcus codex habet,* μηδὲ αὐτὸ τὸ εἶναι τελείως ἔχειν. *Sed apparet ex veteri interpret. legendum esse,* μὴ καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι τέλος ἔχῃ. *Quam etiam lectionem confirmat Tertullianus. Sic enim ait: & metuere postremò, ne finis quoque insisteret.*

Id quod acciderat] *Epiphanij codex habet* τὸ γένος. *Sed* γεγονὸς *malo cum vet. interp. præsertim cùm ab hac sententia stet Tertull. qui casum, non genus dicit.*

D Materiæ essentiam] τῆς ὕλης *addo in Græco ex vet. interp. & ex Tertull.*

Coniugis experte] *Sic vertendum esse apparet tum ex vet. interpr. tum ex Tertull. qui imaginem fœminamarem dicit, ac denique ex his quæ sequuntur. Neque enim hæc ratio quam subijcit, satis quadraret, si* ἀσύζυγος ἀρρενόθηλυς *ad Horum referrentur.*

Patrem enim] *add. in Græco* πατέρα.

Et Crucem & Lytrotem] *in Græco corruptè legitur* συλλυτρωτὴν: *pro quo reponendum ex vet. interp. & Tertull.* σταυρὸν καὶ λυτρωτήν.

Cruci affixam esse] *pro* ἀποστερηθῆναι *in Græco legendum* ἀποσταυρωθῆναι. *Crucifixam enim & vetus interpres, & Tertullianus habent, non priuatam.*

Id videlicet agentis] *hæc desunt in veteri translatione, sed ex Græco supplenda sunt & Tertull.*

Hoc est Christum & Spiritum sanctum] *meritò hanc coniugationem ridet Tertullianus, vt turpissimam, nempe duorum marium.*

Quodque in quibus] *hoc loco Tertulliano non conuenit cū veteri interprete: cuius ego vestigia sequutus, ita hæc verti, quasi in Græco sit,* ἀγεννήτου κατάληψιν γινώσκοντας, ἑαυτοῖς ἱκανοὺς εἶναι. *Tertull. inducere (id est docere) innati generationē, & idoneos efficere generādi in se agnitionem patris. Videtur legisse in Græco nō* ἀναγορεῦσαι, *id est deprædicare, sed* ἀναγεννῆσαι.

Nisi Monogenis beneficio] *ad verbum per Monogenem. In Græco expungendum est verbum,* γινώσκεται.

Cur ij omnes perpetui sint] αἰώνιον διαμονὴν *perpetuitatem vertit Tertullianus, ridetque vecordiā Valētinianorum, qui hanc perpetuitatis AEonū causā afferant. Ex ea enim sequi, vt AEonibus præstiterit Patrem non comprehēdisse,*

Metagogea vocant. Atq; huius Hori opera purgatam ac suffultam, coniugioq; restitutam fuisse Sophiam asserunt. Submota enim ab ea, & sublata Enthymesi vnà cum ea passione, in quam inciderat, ipsam quidem intra Pleroma esse, cæterùm ipsius Enthymesin vnà cum ea passione ab Horo secretam, crucique affixam fuisse, atque extra Pleroma sitā esse quidem eam spiritualem essentiam, ac naturalem quendam AEonis impetū, verùm formæ ac figuræ expertem: quod videlicet nihil comprehenderit. Eaq; ratione fructū ipsius imbecillum, & fœmineum esse tradunt. Postea quam autem ipsa extra AEonum Pleroma relegata fuisset, materq; ipsius ad coniugium suum, quasi postliminio redijsset, Monogenem rursus de Patris consilio ac prouidentia (id videlicet agentis, ne quisquā Aeonum in eandem, quàm ipsa, calamitatem incideret) muniendi, fulciendiq; Pleromatis causa per alterum produxisse, hoc est, Christum, & Spiritum sanctū, à quibus AEones omnibus numeris absoluti sint. Christum enim coniugij naturā eos edocuisse, quodque ij, quibus ingeniti comprehensio nota esset, sibi ipsis sufficerent: prædicasse quoque apud eos Patris agnitionem, nēpe quòd nec percipi, nec intelligi, nec denique cerni, aut audiri, nisi Monogenis beneficio, queat. Ac causam quidem, cur ij omnes perpetui atq; æterni sint, in eo quod de Patre comprehendi nequit, consistere: ortus autem eorum ac formationis, in eo quod de eo comprehēdi potest, hoc est in Filio, sitam esse. Atque hæc quidem ille recens editus Christus in ipsis fabricatus est. Sanctus autem Spiritus eos omnes inter se exæquatos, gratias agere docuit, ac veram requiem induxit. Ad hunc scilicet modum, AEonas tum forma, tum voluntate, ac sententia pares constitutos fuisse commemorant, omnes nimirum Noas, omnes Sermones, omnes Homines, omnes denique Christos effectos: fœminasque item omnes Veritates, omnes Vitas, omnes Spiritus, & Ecclesias. Atque hinc confirmata, & ad summam quietem adducta vniuersitate, eos non sine magna lætitia Propatorem laudibus extulisse dicunt, magna quoque ipsum voluptate perfruētem: ac beneficij huiusce nomine, cœtum omnem AEonum communi consilio ac sententia, consentientibus etiam Christo, & Spiritu sancto, atque eorum quoque Patre calculum suum adijciente, quicquid pulcherrimū ac præstantissimum quisque in se habebat, in medium cōtulisse, atque hæc aptè coniungentes, ac concinnè copulantes, ad honorē & gloriam Bythi, perfectissimam quandam pulchritudinem, & sidus Pleromatis, ac perfectum fructum produxisse, hoc est Iesum, quem etiam Saluatorem appellatum esse, & Christum, & patrito nomine Sermonem, ac denique Omnia, eò quòd ex omnibus ortus esset: ad eorumque honorem satellites ipsi Angelos, quorum idem cum eo genus esset, vnà editos fuisse. Atque hæc est illa, quæ ab ijs commemoratur, intra Pleroma negotiatio, & affecti AEonis ac penè, vt in multa materia, extincti, propter inuestigationem Patris, nata calamitas: & Hori, & Crucis, & Lytrotæ, & Carpistæ, & Horotheti, & Metagogeos, & AEonum coagmētatio, & primi Christi, ac Spiritus sancti, ex Patris videlicet pœnitentia, AEonum ortu posterior natiuitas, & secundi Christi, quem etiam Saluatorem appellant, velut ex ære collatitio structura. Hæc autem nō quidem perspicuè declarata esse, propterea quòd huiusmodi rerum cognitio, non in omnium captum caderet, verùm tectè ac mysticè à Saluatore ijs ostensa esse, qui intelligendi facultate præditi sint, idque hoc modo. Triginta enim AEonas per eos triginta annos subin-

A μεταγωγέα καλοῦσι. διὰ δὲ τοῦ ὅρου τούτου φασὶ κεκαθάρθαι καὶ ἐστηρίχθαι τὴν σοφίαν, καὶ ἀποκαταστάθῆναι τῇ συζυγίᾳ. χωρισθείσης γὰρ τῆς ἐνθυμήσεως, ἀπ' αὐτῆς σὺν τῷ ἐπιγινομένῳ πάθει, αὐτὴν μὲν ἐντὸς πληρώματος εἶναι, τὴν δὲ ἐνθύμησιν αὐτῆς σὺν τῷ πάθει ὑπὸ τοῦ * ὅρους ἀφορισθῆναι καὶ * ἀποσορηθῆναι, καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ γενομένην εἶναι μὲν πνευματικὴν οὐσίαν, φυσικήν τινα αἰῶνος ὁρμὴν τυγχάνουσαν, ἄμορφον δὲ καὶ ἀνείδεον διὰ τὸ μηδὲν καταλαβεῖν. καὶ διὰ τοῦτο καρπὸν ἀσθενῆ καὶ θῆλυν αὐτὴν λέγουσι. μετὰ δὲ τὸ ἀφορισθῆναι ταύτην ἐκτὸς τοῦ πληρώματος τῶν αἰώνων, τήν τε μητέρα αὐτῆς ἀποκατασταθῆναι τῇ ἰδίᾳ συζυγίᾳ τὸν μονογενῆ πάλιν ἑτέραν προβαλέσθαι συζυγίαν, κατὰ προμήθειαν τοῦ πατρὸς, ἵνα μὴ ὁμοίως ταύτῃ πάθῃ τις τῶν αἰώνων, χριστὸν καὶ πνεῦμα ἅγιον εἰς πῆξιν καὶ στηριγμὸν τοῦ πληρώματος, ὑφ' ὧν καταρτισθῆναι τοὺς αἰῶνας. τὸν μὲν γὰρ χριστὸν διδάξαι αὐτοὺς συζυγίας φύσιν, ἀ-

B γεννήτου κατάληψιν * γινώσκοντας, ἱκανοὺς εἶναι, ἀναγορεῦσαί τε ἐν αὐτοῖς τὴν τοῦ πατρὸς ἐπίγνωσιν, ὅτι τε ἀχώρητός ἐστι καὶ ἀκατάληπτος, καὶ οὐκ ἔστιν οὔτε ἰδεῖν οὔτε ἀκοῦσαι αὐτὸν, ἢ διὰ μόνου τοῦ μονογενοῦς γινώσκεται. καὶ τὸ μὲν αἴτιον τῆς αἰωνίου διαμονῆς τοῖς λοιποῖς τὸ πρῶτον ἀκατάληπτον ὑπάρχειν τοῦ πατρὸς, τῆς δὲ γενέσεως αὐτοῦ καὶ μορφώσεως τὸ καταληπτὸν αὐτοῦ, ὃ δὴ * ἰσός ἐστι. καὶ ταῦτα μὲν ὁ ἄρτι προβληθεὶς χριστὸς ἐν αὐτοῖς ἐδημιούργησε, τὸ δὲ ἓν πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐξισωθέντας αὐτοὺς πάντας εὐχαριστεῖν ἐδίδαξε, καὶ τὴν ἀληθινὴν ἀνάπαυσιν ἡγήσατο. οὕτως τε μορφῇ καὶ γνώμῃ ἴσους κατασταθῆναι τοὺς αἰῶνας λέγουσι, πάντας γενομένους νόας καὶ πάντας λόγους καὶ πάντας ἀνθρώπους καὶ πάντας χρι-

C στοὺς, καὶ τὰς θηλείας ὁμοίως πάσας ἀληθείας καὶ πάσας ζωὰς καὶ πνεύματα καὶ ἐκκλησίας. στηριχθέντα δὲ ἐπὶ τούτῳ τὰ ὅλα, καὶ ἀναπαυσάμενα τελέως μετὰ μεγάλης χαρᾶς φησὶν ὑμνῆσαι τὸν προπάτορα πολλῆς εὐφρασίας μετασχόντα. καὶ ὑπὲρ τῆς εὐποιΐας ταύτης βουλῇ μιᾷ καὶ γνώμῃ τὸ πᾶν πλήρωμα τῶν αἰώνων, συνευδοκοῦντος τοῦ χριστοῦ καὶ τοῦ πνεύματος, τοῦ δὲ πατρὸς αὐτῶν συνεπισφραγιζομένου, ἕνα ἕκαστον τῶν αἰώνων, ὅπερ εἶχεν ἐν ἑαυτῷ κάλλιστον καὶ ἀνθηρότατον συνενεγκαμένους καὶ ἐρανισαμένους, καὶ ταῦτα ἁρμοδίως πλέξαντας καὶ ἐμμελῶς ἑνώσαντας, προβαλέσθαι * προβλήματα εἰς τιμὴν καὶ δόξαν τοῦ βυθοῦ, τελειότατον

D κάλλος τε καὶ ἄστρον τοῦ πληρώματος τέλειον καρπὸν τὸν ἰησοῦν, ὃν καὶ σωτῆρα προσαγορευθῆναι καὶ χριστὸν καὶ λόγον πατρωνυμικῶς * καὶ κατὰ πάντα, διὰ τὸ ἀπὸ πάντων εἶναι. δορυφόρους τε αὐτῶν εἰς τιμὴν τὴν αὐτῶν ὁμογενεῖς ἀγγέλους συμπροβεβλῆσθαι. αὕτη μὲν οὖν ἐστὶν ἡ ἐντὸς πληρώματος ὑπ' αὐτῶν λεγομένη πραγματεία, καὶ ἡ τοῦ πεπονθότος αἰῶνος, καὶ * μετὰ μικρὸν ἀπολωλότος, ὡς ἐν πολλῇ ὕλῃ διὰ ζήτησιν τοῦ πατρὸς συμφορὰ, καὶ ἡ τοῦ ὅρου καὶ σταυροῦ καὶ λυτρωτοῦ καὶ καρπιστοῦ καὶ ὁροθέτου καὶ μεταγωγέως * ἐξάγωνος σύμπηξις, καὶ ἡ τοῦ πρώτου χριστοῦ σὺν τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἐκ μετανοίας ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτῶν μεταγενεστέρα τῶν αἰώνων γένεσις, καὶ ἡ τοῦ δευτέρου χριστοῦ, ὃν καὶ σωτῆρα λέγουσιν ἐξ ἐράνου σύνθετος κατασκευή. ταῦτα δὲ φανερῶς μὲν μὴ εἰρῆσθαι, διὰ τὸ μὴ πάντας χωρεῖν τὴν γνῶσιν, * μυστηριωδῶς δὲ ὑπὸ τοῦ σωτῆρος διὰ παραβολῶν μεμηνῦσθαι τοῖς συνιεῖν δυναμένοις οὕτως. τοὺς μὲν γὰρ τριάκοντα αἰῶνας μεμηνῦσθαι διὰ τῶν τριάκοντα ἐτῶν,

* ὅρου
* ἀποσαυρωθῆναι
* γινώσκοντας αὐτοῖς ἱκανούς
* ὃ δὴ υἱός ἐστι
* προβλήματα
* καὶ πάντα
* κατὰ μικρόν
* καὶ αἰώνων σύμπ.
* γν. αὐτ. μ.

A Metagogea vocant. Per Horon autem hunc dicunt [23] mundatam] & confirmatam Sophiam, & restitutam coniugi. Separata enim intentione ab ea cum appendice passione, ipsam quidem infra Pleroma perseuerasse. Concupiscentiam verò eius cũ passione ab Horo separatam & crucifixam, & extra eum factam esse quandam spiritalem substantiam, & naturalem quendam AEonis impetum, informem verò & sine specie, quoniam nihil apprehendisset, & propter hoc fructum eius inualidam & fœmineum dicunt.

Postea verò quàm separata sit hæc extra Pleroma AEonũ, & mater eius redintegrata suæ coniugationi, Monogenem iterum alteram emisisse coniugationem, secundum prouidentiam Patris, Christũ & Spiritum sanctum, à quibus consummatos esse dicunt AEonas. Christum enim docuisse eos coniugationis naturam, innati comprehensionem [24] cognoscentes, sufficientes] sibi illos idoneos esse: declarasse quoq; in eis Patris agnitionem, quoniam incapabilis est, & incomprehensibilis, & non est neque videre, neque audire eum nisi per solum Monogenem. Et causam quidem æternæ perseuerationis, ijs omnibus incomprehensibile Patris esse: generationis autem & formationis [25] comprehensibile] eius, quod quidem Filius est. Et hæc quidem [qui] nunc emissus erat Christus in eis operatus [est]: Spiritus verò sanctus adæquatos B cos omnes gratias agere docuit, & veram requiem induxit, & sic forma & sententia similes factos AEonas, dicunt vniuersos factos Noas & Logos, & omnes Anthropos, & [26] omnes Christos: &] fœminas similiter omnes Alethias, & Zoas, & Spiritus, & Ecclesias. Confirmata quoque in hoc omnia, & requiescẽtia ad perfectum cum magno gaudio dicunt [27] hymnizare Propatorem magnæ exultationis participantem, & propter hoc beneficium vna voluntate, & sententia vniuersum Pleroma AEonum consentiente Christo, & Spiritu, vnumquemque [28] AEonum,] quòd habebat in se optimum [&] florentissimum conferentes, collationem fecisse.

Et hæc aptè compingentes, & diligenter in vnum adaptãtes, emisisse problema & honorem, & [in] gloriam [29] Bythi] perfectissimum decorem quendam, & sidus Pleromatis perfectum fructum Iesum, quem & Saluatorem vocari, & Christum, & Logon, patronymicè, ac omnia, quoniam ab omnibus esset. [30] Satellites quoque ei in honorem ipsorum eiusdem generis, Angelos cum eo prolatos. Hæc igitur est quæ C intra Pleroma ipsorum dicitur [31] negotiatio] & passi AEonis, & penè perditi, & quasi in multa materia propter inquisitionem Patris calamitas, & Hori, & Crucis ipsorum, & Redemptoris, & * Carpistæ, & Horothetæ, & Metagogei, & Aeonum compago, & primi Christi cum Spiritu sancto, de pœnitentia] à Patre ipsorum. Postrema AEonum genesis, & secundi Christi, quem Soterem dicunt ex collatione composita fabricatio. Hæc autem manifestè quidem non esse dicta, quoniam non omnes capiant agnitionem ipsorum, mysterialiter autem à Saluatore per parabolas ostẽsa iis, qui possũt intelligere: sic triginta Aeonas significari per triginta

De Christo & Spiritu sancto.

De Iesu.

* Carpistæ & Horothetæ.

De duplici Christo.

disse, quàm si eum comprehendissent. Hinc enim perpetuitatem ipsis comparatam esse, cùm ex ipsius comprehensibilitate, hoc est ex Filio, formam tantam acceperint.

Ortus] *dele in Græc.* αὐξ.

D Hoc est in Filio] *in Græc. corruptè habetur* ὡδηίσ© ἐϛὶ. *Legendum enim est* ὃ δὴ ὁ υἱός ἐϛι, *suffragante nõ modò veteri interprete, sed etiam Tertulliano, qui his verbis vtitur: Filium autem statuunt apprehensibilem Patris. Vbi tamen legẽdum apprehensibile, id est,* τὸ καταληπτόν.

Omnes Noas, omnes sermones] *Ouidius Metamorphoses suas deleuisset, si maiorẽ cognouisset. Tertull.*

Produxisse] *Græc.* προβαλέσθαι, προβλήματα. *Legendum* πρόβλημα. *Neque enim hic agitur nisi de Iesu. Ridet autem hic quoque Tertullianus Valentinianorum amentiam, qui AEonas suos velut ex ære collatitio Iesũ ornasse statuunt, cùm tamen eos vnum omnes effectos fuisse asserant. Si enim, inquit, omnes vnum erant ex supradicta peræquatione, vacabat symbolæ ratio, quæ fermè ex varietatis gratia constat. Oportuneque hoc loco Pandoræ Hesiodi mentionem facit, quemadmodum & Irenæus lib. 2. cap. 19.*

Ac denique omnia.] *Legendum in Græc.*] καὶ πάντα, *non* καὶ κατὰ πάντα, *astipulantibus vet. interp. & Tertull. Sicq; ead. lin. pro* αὐτῶν, *reponendum* αὐτῷ.

Ac penè] *existimo legendum in Græc.* κατὰ, *vel* παρὰ, *non* μετά.

Et AEonum] *sic lego cum veteri. In codice Epiphanij nõ est* καὶ αἰώνων, *sed* ἑξάγωνος, *id est, sexangula. Quòd si quis ita legere malit, referendum erit hoc vocabulum ad sex Horis nomina, quæ præcedunt.*

Eorum] *addo* αὐτῶν *ex vet.*

Duodecadis autem] *Corrigendus est Græcus Theodoreti codex libro primo hæreticarum fabularum in hæresi Valentini, ac pro* τὸν δύο καὶ τὸν δέκα, *legendum* τὸν δωδέκατον. *Duodenarium enim summo in pretio habebant Valentiniani.*

Significari asserunt] *Græca transposita sunt. Nam pro* σημαίνουσι λέγεσθαι, *reponendũ est* σημαίνεσθαι λέγουσι.

A dicari, de quibus superius loquuti sumus: in quibus nihil à Saluatore palàm, ac publicè actum esse dicunt: atque item per operariorum vineæ parabolam. Quin Paulum quoq; sæpenumerò hos Aeonas apertissimè nominare asserunt, atque insuper eorum ordinem seruasse, cùm his verbis vteretur: In omnes generationes sæculorum sæculi. Atque adeò nos quoq;, cùm in gratiarum actione dicimus, In sæcula sæculorum, Aeonas illos significare. Deniq; vbi sæculi vel sæculorum vocabulum vsurpatur, id ad illos referri volunt. Iam verò Duodecadis Aeonum productionem ex eo indicari, quòd Dominus cùm duodecimum ætatis annum ageret, cum Legis doctoribus disseruit: atq; item per Apostolorum electionem. Duodecim enim Apostolos esse. Postremò reliquos duodeuiginti Aeonas hinc declarari, quòd eum, postquam à morte ad vitam redijsset, decem & octo menses cum discipulis versatum esse dicunt. Adhæc per duas primas nominis ipsius literas, hoc est ι & η, octodecim Aeonas significanter indicari: eodemque modo decem AEonas per

B literam ι, quæ in ipsius nomine principem locum tenet, significari asserunt. Atq; huc spectasse Saluatorem, cùm diceret, Iota vnum, aut apex vnus non præteribit, donec omnia fiant. At verò calamitatem eam, quæ duodecimo AEoni accidit, per Iudæ, qui Apostolorum duodecimus erat defectionem, innui dicunt: atq; hinc etiam, quòd Christus duodecimo mense passus sit. Eum enim vnum duntaxat à Baptismo annum prædicationis munus obijsse volunt. Insuper etiam hoc in muliere illa, quæ sanguinis profluuio laborabat, apertissimè declarari. Hanc enim, cùm duodecim annis ægrotasset, Saluatoris aduentu ac præsentia curatam esse, contacta nimirùm ipsius fimbria. Atq; ob eam caussam dixisse Saluatorem, Quis me tetigit? His scilicet verbis mysterium illud, quod inter AEonas contigerat, affectiq; AEonis curationem, Apostolis

C tradentem. Hanc enim quæ duodecim annis aduersa valetudine laborauerat, AEonis illius figuram extitisse, cuius essentia, quemadmodum ipsi aiunt, sese extendebat, atq; in infinitum fluebat, ac nisi vestem ipsius contigisset, hoc est primæ quaternitatis veritatem, quæ per fimbriam significatur, in totam ipsius essentiam resoluta fuisset. Verùm stetit: ac morbo conflictari desijt. Etenim egressa à Filio virtus (hanc autem Horum esse volunt) medicinam ei fecit, morbúmque ab ea depulit. Quòd autem Saluator, qui ex omnibus ortus est, omnia sit, per hæc Scripturæ verba ostendi asserunt: Omne masculinum adaperiens vuluam. Ipsum enim, quum omne sit, aperuisse vuluam Enthymesis AEonis illius affecti, atq; extra Pleroma eiecti, quam etiam secundam Ogdoadem appellant: de qua paulò pòst verba faciemus. Atq; eam ob caussam disertè quoq; à Paulo dictum esse aiunt, Et ipse

D est omnia. Et iterùm, Omnia in eum, & ex ipso omnia. Ac rursus, In ipso habitat omnis plenitudo diuinitatis. Itemq; illud, Instaurare omnia in Christo per Deum. Ad hunc modum hæc, & si quæ alia huiusmodi sunt, interpretantur. Postea de Horo suo, quem etiam pluribus nominibus appellant, verba facientes, duplici cum facultate præditum esse statuunt, altera fulciente, altera diuidente: & quatenus constabilit ac firmat, Crucem esse, qua autem ratione diuidit ac distinguit, Horum. Saluatorem porrò ipsius facultates, ita indicasse. Ac primò quidem eam qua fulcit & confirmat, in his verbis, Qui non tollit crucem suam & sequitur me, non potest meus esse discipulus. Et rursus, Tollens crucem, sequere me: deinde autem eam qua secernit ac dirimit, cùm his verbis vteretur, Non

A ἐτῶν, ὡς προέφαμεν, ἐν οἷς οὐδὲν ἐν φανερῷ φάσκουσι πεποιηκέναι τὸν Σωτῆρα, καὶ διὰ τῆς παραβολῆς τῶν ἐργατῶν ἀμπελῶνος. καὶ τὸν Παῦλον φανερώτατα λέγουσι, τοὺς δὲ αἰῶνας ὀνομάζειν πολλάκις, ἵνα δὲ καὶ τὴν τάξιν αὐτῶν τετηρηκέναι, οὕτως εἰπόντα, εἰς πάσας τὰς γενεὰς τῶν αἰώνων τοῦ αἰῶνος. ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς ἐπὶ τῆς εὐχαριστίας λέγοντας, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἐκείνους τοὺς αἰῶνας σημαίνειν. καὶ ὅπου ἂν αἰὼν ἢ αἰῶνες ὀνομάζωνται, τὴν ἀναφορὰν εἰς ἐκείνους εἶναι θέλουσι. τὴν δὲ τῆς δωδεκάδος τῶν αἰώνων προβολὴν μηνύεσθαι διὰ τοῦ δωδεκαετῆ ὄντα τὸν κύριον διαλεχθῆναι τοῖς νομοδιδασκάλοις, καὶ διὰ τῆς τῶν ἀποστόλων ἐκλογῆς. δώδεκα γὰρ ἀπόστολοι. καὶ τοὺς λοιποὺς δεκαοκτὼ αἰῶνας φανεροῦσθαι διὰ τὸ μετὰ * τὴν νεκρῶν ἀνάστασιν δεκαοκτὼ μησὶ λέγειν διατετριφέναι αὐτὸν σὺν τοῖς μαθηταῖς. ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν προηγουμένων τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ δύο γραμμάτων, τοῦ τε ἰῶτα καὶ τοῦ ἦτα, τοὺς δεκαοκτὼ αἰῶνας, *τὴν ἐκ νεκρῶν.

B εὐσήμως μηνύεσθαι. καὶ τοὺς δέκα αἰῶνας ὡσαύτως διὰ τοῦ ἰῶτα γράμματος, ὃ προηγεῖται τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, * σημαίνουσι λέγεσθαι. καὶ διὰ τοῦτο εἰρηκέναι τὸν Σωτῆρα, ἰῶτα ἓν ἢ μία κεραία οὐ μὴ παρέλθῃ, ἕως πάντα γένηται. τὸ δὲ περὶ τὸν δωδέκατον αἰῶνα γεγονὸς πάθος * ὑποσημαίνεσθαι λέγουσι τῆς ἀποστασίας * διὰ Ἰούδα, ὃς δωδέκατος ἦν τῶν ἀποστόλων, γενομένης προδοσίας δείκνυσθαι λέγουσι. καὶ ὅτι δὲ δωδεκάτῳ μηνὶ ἔπαθεν. ἐνιαυτῷ γὰρ ἑνὶ βούλονται αὐτὸν μετὰ τὸ βάπτισμα αὐτοῦ κεκηρυχέναι. ἔτι τε ἐπὶ τῆς αἱμορροούσης σαφέστατα τοῦτο δηλοῦσθαι. δώδεκα γὰρ ἔτη παθοῦσαν αὐτὴν ὑπὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας τεθεραπεῦσθαι, ἁψαμένης τοῦ κρασπέδου αὐτοῦ.
*σημαίνεσθαι λέγουσι
*ὑποσημαίνεσθαι λέγουσι
*διὰ τῆς ἀποστασίας τοῦ Ἰούδα

C καὶ διὰ τοῦτο εἰρηκέναι τὸν Σωτῆρα, τίς μου ἥψατο; διδάσκοντα τοὺς μαθητὰς τὸ γεγονὸς ἐν τοῖς αἰῶσι μυστήριον, καὶ τὴν ἴασιν τοῦ πεπονθότος αἰῶνος. ἡ γὰρ παθοῦσα δώδεκα ἔτη, ἐκείνη ἡ δύναμις ἐκτεινομένης αὐτῆς καὶ εἰς ἄπειρον ῥεούσης τῆς οὐσίας, ὡς λέγουσιν, * εἰ μὴ ἔψαυσε τοῦ φορήματος αὐτοῦ, τουτέστι τῆς ἀληθείας τῆς πρώτης τετράδος, ἥτις διὰ τοῦ κρασπέδου μεμήνυται, ἀνελύθη ἂν εἰς τὴν οὐσίαν αὐτῆς, ἀλλὰ ἔστη καὶ ἐπαύσατο τοῦ πάθους. ἡ γὰρ ἐξελθοῦσα δύναμις * τοῦ υἱοῦ, εἶναι δὲ * ταύτης τὸν ὅρον θέλουσιν, ἐθεράπευσεν αὐτήν, καὶ τὸ πάθος ἐχώρισεν ἀπ' αὐτῆς. τὸ δὲ Σωτῆρα τὸν ἐκ πάντων ὄντα τὸ πᾶν εἶναι διὰ τοῦ λόγου τοῦ, πᾶν ἄρρεν διανοῖγον μήτραν, δηλοῦσθαι λέγουσιν. ὃς τὸ πᾶν ὢν διήνοιξε τὴν μήτραν τῆς ἐνθυμήσεως τοῦ πεπονθότος * αἰῶνος, καὶ ἐξορισθείσης ἐκτὸς τοῦ πληρώματος, ἣν δὴ καὶ δευτέραν ὀγδοάδα καλοῦσι, περὶ ἧς μικρὸν ὕστερον ἐροῦμεν. καὶ ὑπὸ τοῦ Παύλου δὲ φανε-
*καὶ εἰ μὴ
*καὶ τοῦ υἱοῦ
*κλίνουν
*αἰῶνος, καὶ ὑπὸ τοῦ Παύλου

D ρῶς διὰ τοῦτο εἰρῆσθαι λέγουσι, καὶ αὐτός ἐστι τὰ πάντα. καὶ πάλιν, πάντα εἰς αὐτὸν, καὶ ἐξ αὐτοῦ τὰ πάντα. καὶ πάλιν, ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος. καὶ τὸ ἀνακεφαλαιώσασθαι δὲ τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ διὰ τοῦ θεοῦ, ἑρμηνεύουσιν εἰρῆσθαι, καὶ εἴ τινα ἄλλα τοιαῦτα. ἔπειτα περὶ τοῦ ὅρου αὐτῶν, ὃν δὴ καὶ πλείοσιν ὀνόμασι καλοῦσι, δύο ἐνεργείας ἔχειν αὐτὸν ἀποφαινόμενοι, τὴν ἑδραστικὴν καὶ τὴν μεριστικήν. καὶ καθὰ μὲν ἑδράζει καὶ στηρίζει, σταυρὸν εἶναι· καὶ καθὸ δὲ μερίζει καὶ διορίζει, ὅρον. τὸν μὲν * σταυρὸν οὕτως λέγουσι μεμηνυκέναι τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ. καὶ πρῶτον μὲν τὴν ἑδραστικὴν ἐν τῷ εἰπεῖν, ὃς οὐ βαστάζει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖ μοι, μαθητὴς ἐμὸς οὐ δύναται γενέσθαι. καὶ, ἄρας τὸν σταυρὸν αὐτοῦ ἀκολούθει μοι. τὴν δὲ διοριστικὴν αὐτοῦ ἐν τῷ εἰπεῖν, οὐκ ἦλθον
*Σωτῆρα

ἦλθον

A annos, sicut prædiximus, in quibus nihil in manifesto dicunt fecisse Saluatorē, & per Mat. 20. 2.
parabolam operariorum vineæ.[33] Et Paulum manifestissimè dicunt AEonas nomi- 1. Cor. 2. 6. & 7.
nare sæpissimè. Adhuc etiam & ordinem ipsorum seruare, sic dicentem, In vniuersas Ephe. 1. 21.
generationes sæculi sęculorum. Sed[34] & nosipsos denique in gratiarū actionibus di- Collo. 1. 26.
centes, AEonas AEonum, illos AEonas significare: & vbicunque AEon aut AEones Hebr. 1. 2.
nominantur, in illos id referri volunt.

Duodecadis autem AEonum emissionem significatā per id quod duodecim anno-
rum existens Dominus, disputauerit cum legis doctoribus: & per Apostolorū electio- Luc. 2. 46.
nem: duodecim enim Apostolos elegit. Et reliquos octodecim AEonas manifestari Ioan. 6. 67.
per id, quod post resurrectionem à mortuis[35] octodecim mensibus dicant conuersa-
tum eum cum discipulis. Sed & præcedentes nominis eius duas literas Iota & Eta, octo- ἰησοῦς.
decim AEonas significanter manifestare. Et decem autem AEonas similiter per Iota
literam quod præcedit, in nomine eius significari dicunt, & propter hoc dixisse Salua- *præteribit.
torem, Iota vnum, aut vnus apex non *præteriet, quoadusque omnia fiant. Mat. 5. 19.

Hanc autem passionem quæ circa duodecimum AEonem facta est, significari dicūt Mat. 26.
per apostasiam Iudæ, qui duodecimus erat Apostolorum, & quoniam duodecimo 14. Actor. 1.
B mense passus est. Vno[36] enim anno volunt eum post baptisma prædicasse. Adhuc etiā 17.
in ea quæ profluuium sanguinis patiebatur, manifestissimè hoc significari. Duodecim De tempore prædicationis Christi.
enim annis passam, eam per Domini aduētum esse sanatam, cùm tetigisset fimbriam
vestimenti eius, & propter hoc dixisse Saluatorem: Quis me tetigit? docētem discipu- Mat. 9. 20.
los quod factum *est inter AEonas mysterium, & curationem passi AEonis. Per illam *esset.
enim quæ passa est duodecim annis, illa virtus significatur, eò quòd extēderetur, & in
immensum flueret eius substantia, quemadmodum dicunt. Et nisi tetigisset vestimē-
tum, hoc est illius Filij, qui est veritas primæ tetradis, quæ per fimbriam manifestata
est, aduenisse in omnem substātiam suam. Sed stetit & quieuit à passione per egressam
virtutem Filij. Esse autem hunc Horon volunt, qui curauit eam, & passionem separa-
uit ab ea.

Quòd autem Saluatorem ex omnibus existentem, [37]omne] esse, per hoc responsum, De Saluatore.
Omne masculinum aperiens vuluam, manifestari dicunt. Qui cùm omnia sit, aperuit τὸ πᾶν.
vuluam excogitationis passi AEonis, & separata ea extra Pleroma, [38]quam] etiam secū- Exod. 13. 2.
dam Ogdoadem vocant, de qua paulò pòst dicemus. Et à Paulo autem manifestè pro- Luc. 2. 23. Rom. 11. 36.
C pter hoc dictum dicunt, Et ipse est omnia. Et rursus, Omnia in ipsum, & ex ipso omnia.
Et iterum, in ipso habitat omnis plenitudo diuinitatis. Et illud, Recapitulata esse o- Coll. 1. 19. & 20.
mnia in Christo per Deum. Sic & interpretantur dicta , & quæcunque alia sunt ta-
lia.

Adhuc etiam de Horo suo (quē etiam plurimis nominibus vocant) duas operatio- De Termino.
nes habere eum ostendunt, confirmatiuam & separatiuam, & secundùm id quidem,
quod firmat & cōstabilit, Crucem esse: secundùm id quòd verò diuidit, Horon. Salua-
torem autem sic manifestasse operationes eius. Et primò quidem confirmatiuam,
in eo quod dicit, Qui non tollit crucem suam, & sequitur me, discipulus meus esse non Mat. 10. 38.
potest. & item, Tollens crucem, sequere me. Separatiuam autem in eo quod dicit, Non Mar. 8. 34.

Innui] *pro* ὑπερσημαίνεσθαι *legendum* ὑποσημαίνεσθαι, *& ead. lin. pro* τῆς ἀποστασίας ἐἴδεσα, διὰ ἰδέαν *restituendum ex vet. int. & ita postu-*
D *lante sensu.*

Cuius] *pro* αὐτῆς *legendum* αὐτῇ, *& paulò pòst, ante* εἰμὴ, *ponenda est particula copulatiua* καὶ *ex vet.*

Resoluta fuisset] *vet. interp. hic mihi lapsus esse videtur. Vertit enim, aduenisse in omnem essentiam suam: perinde ac si in Græco haberetur* ἀναλελύθει. *Sed verior est lectio* ἀναλύθηκεν, *id est, redacta ac resoluta fuisset: quemadmodum patet ex his quæ superius dixit Irenæus, cùm de Sophiæ calamitate verba faceret.*

Egressa virtus à filio] *ex vet. interpret. pro* τοῦτου *restituo* τοῦ υἱοῦ. *Ibidem pro* ταύτης, *legendum* ταύτην.

Atque extra complementum] *Græc.* καὶ ἐξορισθείσης ἐκτὸς τοῦ πληρώματος, ἣν δὴ καὶ δευτέραν ὀγδοάδα καλοῦσι, περὶ ἧς μικρὸν ὕστερον ἐροῦμεν. *Quæ quidē verba, tametsi in veteri quoq; interpretatione extant, meo tamen indicio delēda sunt. Nec enim quicquam ad rem faciunt, nec sententiam absolutam habent. Ac præterea falsum est Valentinianos Enthymesin secundam ogdoadem appellare.*

Saluatorem porrò] *In Græc. pro* τὸν μὲν ὅρον, *legendum* τὸν δὲ σωτῆρα.

Ventilabrum enim illud] ἐκεῖνο *lego cum vet.*

Nam cùm multæ] *Veterem interpretem hoc loco sequor, qui hæc verba* ἕτεροι δὲ *haudquaquam agnoscit: & certè redundant.*

Et vacuitatis loca] *in Græc. pro* σχηνώματος, *reponendum* κενώματος *ex Theod. libro 1. hæret. fab. vt etiam legit vetus interpres, & Tertul. consentit, qui Enthymesin in loca luminis aliena (hoc est σκιᾶς) & in vacuum illud & inane Epicuri explosam fuisse ait.*

Superiorem] *addo* ἄνω, *ex veteri: quemadmodum & paulò pòst* αὐτὴν *pòst* καταλιπεῖν.

In se] *pro* αὐτὴν, *legendum* αὐτῇ ὑπὸ *ex vet. interpr.*

Inuisibiliter] *lego* ἀοράτως *cum vet.*

Atque in omnium] *veterem hoc loco sequor, qui ita legit,* ἀγνοοῦσα δὲ τὰ πάντα οὐκ αὐτὰ ἅπερ *&c. Hæc enim lectio mihi simplicior videtur.*

Et omnem] καὶ *addo ex vet.*

veni mittere pacem, sed gladium. Ioãnem etiam hoc A
ipsum significasse, cùm diceret, Ventilabrum in ma-
nu eius, & purgabit areã, & colliget triticum in hor-
reum suum, paleam autẽ comburet igni inextingui-
bili. His enim verbis Hori vim ac facultatem decla-
rasse. Ventilabrum enim hoc crucẽ esse interpretan-
tur, quæ quidẽ ea omnia, quæ materia constant, absũ-
mat, non secus ac paleas ignis. purgat autem eos, qui
salutem consequuntur, perinde ac ventilabro triticũ
purgatur. Quin ipsum quoq; Paulum crucis huiusce
mentionem facere dicunt, cum in hæc verba loquitur:
Verbum crucis pereuntibus quidẽ stultitia est, ijs au-
tem, qui salui fiunt, hoc est nobis, virtus Dei. Ac rur-
sus, Mihi aũt absit gloriari, nisi in Cruce Iesu Christi
per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mun-
do. Ac talia quidem de Pleromate suo & commento
cuncti dicunt, detorquẽtes videlicet ea, quæ rectè di-
cta sunt, ad ea, quæ improbè ac sceleratè ipsi cõfinxe-
runt. Nec verò ex Euangelicis tantùm, & Apostoli-
cis libris, quos peruersè interpretantur, ac mala fide
exponunt, hæc probare conantur, verum etiam ex Le-
ge ac Prophetis. Nã cum multæ in ijs parabolæ & alle- B
goriæ sint quæ in varios sensus trahi queunt, ipsi sen-
tentiæ ambiguitatem callida & versuta interpretatio-
ne commento suo accommodãtes, à varietate abstra-
ctos eos in captiuitatẽ abducunt, qui parum firmã in
Deum Patrem omnipotentem, & in vnum Dominũ
Iesum Christum, filium Dei, fidem tuentur. At verò
quæ extra Pleroma ab ijs dicuntur, sunt huiusmodi.
Enthymesin superioris illius Sophiæ, quam & A-
chamoth nuncupant, vnà cum passione à Pleromate
submotam, in vmbras, & vacuitatis loca, necessariò
veluti æstu quodam, abreptam esse aiunt. Eam enim
extra lucem & Pleroma extitisse, formæ ac figuræ
expertem, non secus ac fœtum aliquem ab ortu ege-
stum: eò quod nihil comprehendisset. Superiorem
autem Christum, ipsius calamitate commotum, ac
per Crucem extensum, vi sua formam quidem ei in-
didisse: sed essentiæ duntaxat, non item scientiæ.
Eoque negotio perfunctum, contracta virtute sua C
ad supera sese recepisse, eamque deseruisse: quo vi-
delicet ea, calamitatem suam persentiscens, vt quæ à
Pleromate submota esset, præstantiorum desiderio
inflammaretur, habens interim nonnullum incor-
ruptibilitatis odorem à Christo & Spiritu sancto in
se relictum. Qua etiam de causa duobus eam nomi-
nibus appellant, Sophiam nempe paterno nomine,
(Pater enim ipsius Sophia nuncupatur) & Spiritum
sanctum, ab eo scilicet Spiritu, quo Christus est præ-
ditus. Formatam autem eam ac mentis compotem
effectam, moxq; Sermone eo, qui inuisibiliter cũ ipsa
erat, hoc est Christo, spoliatam & orbatam, ad inuesti-
gandum illud lumen, quod eam deseruerat sese cõtu-
lisse: verùm obstitisse Horum, quominus id consequi
posset. Atq; hic etiam Horum coercentem eã ne vlte-
rius progrederetur, Iao inclamasse: hincq; vocẽ hanc
Iao originem duxisse tradũt. Cũ ergo ob eam, cui im-
plicita erat, passionem, Horum prætergredi nequi- D
uisset, solaque foris relicta esset, omni perturbationis
generi succubuisse (multiplex enim hæc passio erat,
ac compluribus partibus constabat.) Nam & mœro-
re affectam fuisse, quod minimè comprehendisset:
& metu, ne quemadmodum eam lux, ita etiam vita
deficeret: ac deniq; animi anxietate. Atq; in omni re-
rum ignoratione versantem, non matris ipsius pri-
mæ Sophiæ & Æonis instar varietatem in tur-
bidis illis animi motibus, sed repugnantiam habuis-
se. Accidisse etiam ei alterum passionis genus, ni-

ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν. καὶ τὸν
ἰωάννην δὲ λέγουσιν αὐτὸ τοῦτο μεμηνυκέναι, εἰ-
πόντα, τὸ πτύον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ διακα-
θαριεῖ τὴν ἅλωνα, καὶ συνάξει τὸν σῖτον εἰς
τὴν ἀποθήκην αὐτοῦ, τὸ δὲ ἄχυρον κατακαύ-
σει πυρὶ ἀσβέστῳ. καὶ διὰ τούτου τὴν ἐνέργειαν
τοῦ ὅρου μεμηνυκέναι. πτύον γὰρ * ἐκεῖνον τὸν *ἐκεῖνο
σταυρὸν ἑρμηνεύουσιν εἶναι, ὃν δὴ καὶ ἀναλίσ-
κειν τὰ ὑλικὰ πάντα, ὡς ἄχυρα πῦρ· καθαίρειν
δὲ τοὺς σωζομένους, ὡς τὸ πτύον τὸν σῖτον. Παῦ-
λον δὲ τὸν ἀπόστολον καὶ αὐτὸν ἐπιμιμνήσκεσθαι
τούτου τοῦ σταυροῦ λέγουσιν οὕτως· ὁ λόγος γὰρ
ὁ τοῦ σταυροῦ τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μωρία ἐστί,
τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῖν δύναμις Θεοῦ. καὶ πάλιν,
ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο ἐν μηδενὶ καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν
τῷ σταυρῷ τοῦ ἰησοῦ, δι' οὗ ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρω-
ται, κἀγὼ τῷ κόσμῳ. τοιαῦτα μὲν οὖν περὶ τοῦ
πληρώματος αὐτῶν, καὶ τοῦ πλάσματος πάν-
τες λέγουσιν, ἐφαρμόζειν βιαζόμενοι τὰ κα-
λῶς εἰρημένα τοῖς κακῶς ἐπινενοημένοις ὑπ' αὐ-
τῶν. καὶ οὐ μόνον ἐκ τῶν εὐαγγελικῶν καὶ τῶν
ἀποστολικῶν πειρῶνται τὰς ἀποδείξεις ποιεῖ-
σθαι, παρατρέποντες τὰς ἑρμηνείας, καὶ ῥᾳδιουρ-
γοῦντες τὰς ἐξηγήσεις, ἀλλὰ καὶ ἐκ νόμου καὶ προ-
φητῶν, ἅτε πολλῶν παραβολῶν καὶ ἀλλη-
γοριῶν εἰρημένων, καὶ εἰς πολλὰ ἕλκειν δυνα-
μένων τὸ ἀμφίβολον διὰ τῆς * ἐξηγήσεως· ἕτε- *ἐξηγήσει
ροι δὲ δεινῶς τῷ πλάσματι αὐτῶν καὶ δολίως ἐ- ως δεινῶς
φαρμόζοντες αἰχμαλωτίζουσιν ἀπὸ τῆς ἀλη-
θείας, τοὺς μὴ ἑδραίαν τὴν πίστιν εἰς ἕνα Θεὸν
πατέρα παντοκράτορα, καὶ εἰς ἕνα κύριον Ἰη-
σοῦν Χριστὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ διαφυλάσσοντας. τὰ
δὲ ἐκτὸς τοῦ πληρώματος λεγόμενα ὑπ' αὐτῶν
ἐστὶ τοιαῦτα· τὴν ἐνθύμησιν τῆς ἄνω σοφίας, ἣν
καὶ ἀχαμὼθ καλοῦσιν, ἀφορισθεῖσαν τοῦ πλη-
ρώματος σὺν τῷ πάθει λέγουσιν ἐν σκιαῖς καὶ
* σκηνώματος τόποις ἐκβεβράσθαι κατὰ ἀ- *κενώματος
νάγκην. ἔξω γὰρ φωτὸς ἐγένετο καὶ πληρώμα- τος
τος ἄμορφος καὶ ἀνείδεος, ὥσπερ ἔκτρωμα,
διὰ τὸ μηδὲν κατειληφέναι, οἰκτείραντά τε αὐτὴν
* τὸν χριστὸν, καὶ διὰ τοῦ σταυροῦ ἐπεκταθέντα τῇ ἰδίᾳ * τὸν ἄνω
δυνάμει, μορφῶσαι μόρφωσιν τὴν κατ' οὐσίαν χριστὸν
μόνον, ἀλλ' οὐ τὴν κατὰ γνῶσιν. καὶ πράξαντα τοῦ-
το ἀναδραμεῖν συστείλαντα αὐτοῦ τὴν δύναμιν, καὶ
* καταλιπεῖν, ὅπως αἰσθομένη τοῦ περὶ αὐτὴν πάθους *καταλει-
διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ πληρώματος ὀρεχθῇ τῶν δια- πεῖν αὐτὴν
φερόντων, ἔχουσά τινα ὀδμὴν ἀφθαρσίας, ἐγκατα-
λειφθεῖσαν * αὐτὴν ὑπὸ τοῦ χριστοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. * αὐτῇ ὑπὸ
διὸ καὶ αὐτὴν τοῖς ἀμφοτέροις ὀνόμασι καλεῖσθαι, τοῦ
σοφίαν τε πατρωνυμικῶς· ὁ γὰρ πατὴρ αὐτῆς σο-
φία κλήζεται, καὶ πνεῦμα ἅγιον ἀπὸ τοῦ περὶ τὸν
χριστὸν πνεύματος, μορφωθεῖσάν τε αὐτὴν καὶ ἔμ-
φρονα γενηθεῖσαν. παραυτίκα δὲ κενωθεῖσαν τοῦ * * ἀοράτως
ἀοράτου αὐτῇ συνόντος λόγου, τουτέστι τοῦ χριστοῦ, ἐ-
πιζήτησιν ὁρμῆσαι τοῦ καταλιπόντος αὐτὴν φωτὸς,
καὶ μὴ δυνηθῆναι καταλαβεῖν αὐτὸ, διὰ τὸ κωλυθῆ-
ναι ὑπὸ τοῦ ὅρου. καὶ ἐνταῦθα τὸν ὅρον κωλύοντα αὐτὴν
τῆς εἰς τοὔμπροσθεν ὁρμῆς εἰπεῖν ἰαώ. ὅθεν τὸ ἰαὼ ὄ-
νομα γεγενῆσθαι φάσκουσι μὴ δυνηθεῖσαν δὲ διοδεῦσαι
τὸν ὅρον, διὰ τὸ συμπεπλέχθαι τῷ πάθει, καὶ μόνην ἀ-
πολειφθεῖσαν ἔξω, παντὶ μέρει τοῦ πάθους ὑποπεσεῖν
πολυμεροῦς καὶ πολυποικίλου ὑπάρχοντος, καὶ πα-
θεῖν, λύπην μὲν, ὅτι οὐ κατέλαβε· φόβον δὲ, μὴ καθάπερ
αὐτὴν τὸ φῶς, οὕτω καὶ τὸ ζῆν ἐπιλίπῃ· ἀπορίαν τε
ἐπὶ τούτοις. * ἐν ἀγνοίᾳ δὲ τὰ πάντα, καὶ οὐ καθά- * ἀγνοοῦσα
περ ἡ μήτηρ αὐτῆς ἡ πρώτη σοφία καὶ αἰὼν, ἑτεροίωσιν δὲ τὰ πάν-
ἐν τοῖς πάθεσιν εἶχεν, ἀλλὰ ἐναντιότητα. ἐπισυμ- τα οὐ κα-
βεβηκέναι δὲ αὐτῇ καὶ ἑτέραν διάθεσιν τὴν τῆς ἐπι- θάπερ
στροφῆς

A veni mittere pacem, sed gladium. Et Ioannem dicunt hoc ipsum manifestasse, dicentem, Ventilabrum in manu eius, & emundabit aream, & colliget frumentum in horreum suum, paleas autem comburet igni inextinguibili, & per hæc operationem Hori significasse. Ventilabrum enim illud crucem interpretantur esse, quæ scilicet consumit materialia omnia, quemadmodum paleas ignis: emundat autem eos qui saluantur, sicut ventilabrum triticum. Paulum autem Apostolum & ipsum reminisci huius crucis dicunt, sic, Verbum enim crucis ijs qui pereũt, stultitia est ijs: autem qui saluantur, virtus Dei. & iterum, Mihi autem non eueniat in vllo gloriari, nisi in Christi cruce, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Talia igitur de Pleromate ipsorum, & plasmate vniuersorum dicunt, adaptare cupientes ea quæ benè dicta sunt, ijs quæ malè adinuenta sunt ab ipsis.

Matt. 10. 34. Matt. 3. 12. Luc. 3. 16.

1 Cor. 1. 18. Galat. 6. 14.

[39] Non solum autem ex Euangelicis & Apostolicis tentant ostensiones facere, conuertentes interpretationes, & adulterantes expositiones: sed etiam ex Lege & Prophetis, cùm multæ parabolæ & allegoriæ sint dictæ, & in multa trahi possint, ambiguum B per expositionem propensius ad figmentum suum & dolosè adaptantes, in captiuitatem ducunt à veritate eos, qui non firmam fidem in vnum Deum Patrem omnipotentem, & in vnum Iesum Christum Filium Dei conseruant.

Deprauant Scripturas.

Ea verò quæ extra Pleroma dicuntur ab ijs, sunt talia: Enthymesin illius superioris Sophiæ, [40] quam & Achamoth vocant, separatam à superiore Pleromate cum passione dicunt in [41] vmbræ, & vacuitatis locis deferbuisse] per necessitatẽ: extra enim lumen facta est, [&] extra Pleroma, informis, & sine specie quasi abortus, ideoque nihil apprehendit. Misertum autem eius superiorem Christum, & per crucem extensum sua virtute formasse formam, quæ esset secundùm substantiam tantùm, sed non secundùm agnitionem: & hæc operatum recurrere subtrahentem suam virtutem, & reliquisse illam, vti sentiens passionem, quæ erga illam esset per separationem Pleromatis, cõcupiscat eorum quæ meliora essent, habẽs aliquam [42] odorationem] immortalitatis relictam in semetipsa à Christo & Spiritu sancto. Quapropter ipsam duobus nominibus vocari, Sophiam paternaliter (Pater enim eius Sophia vocatur) & Spiritum sanctum ab eo, qui est erga Christum Spiritus, formatam autem eam & sẽsatam factam. Statim autem euacuatã ab eo qui inuisibiliter cùm ea erat Verbo, hoc est Christo, in exquisitionem egressam eius luminis, quod se dereliquisset; & non potuisse apprehendere C illud, quoniam coercebatur ab Horo. Et sic Horon coercentem eam ne anterius irrueret, dixisse [43] Iao] vnde & Iao nomen factum dicunt: & cum non posset pertransire Horon, quoniam complexa fuerat passionem, & sola fuisset derelicta foris, [44] omni parti passionis succubuisse multifariæ & variæ existẽtis: & passam eam tristitiam quidem, quoniam non apprehendit, timorem autem [45] ne quemadmodum eam lumen, sic & vita relinqueret. Consternationem autem] super hoc. Ignorans autem omnia, non quemadmodum mater eius prima Sophia AEon, demutationem in passionibus habuit, sed contrarietatem. Super hæc autem euenisse ei & alteram adfectionem [46]

Quid extra Pleroma.

Enthymesis.

Enimuerò gestit animus] *habuit, inquit Tertull. & salsas & amaras & dulces & frigidas guttas, & bituminosas & ferruginantes & sulphurantes & venenatas &c.*

Ab ipsius sudoribus] *Græca hoc loco mendosa sunt. Legendum enim γένεσιν ἐσχηκέναι ἀπὸ τῶν ἱδρώτων αὐτῆς, vt legit vetus interpr. & postu-* D *lat sensus.*

Quoniam autem] *lege ἐπεὶ δὲ.*

Ad eam] *legendum in Græco πρὸς αὐτὴν vel αὐτῇ. Rursus descendere apud Theod. loco suprà citato mendosè legitur μεθελθεῖν pro κατελθεῖν.*

Atque item AEonibus] *hic quoq; in Græco mendum irrepsit. Nam pro δεόμενος legendũ δὲ ὁμοίως, vt vetus interp.*

Sibi obduxit] *malo sibi legere, cum Tertulliano, vt ad ipsam Achamoth referatur, quàm ei, cum vet. interp.*

Scientiæ formam] *Apud Tertull. corruptè hoc loco habetur confirmauit. legendum est enim conformauit.*

Secretas eas] *corruptus est hic locus in Græco. pro χωρήσει τοῦ enim χωρὶς substituendũ est. Non enim hoc vult Irenæus has passiones minimè confusas fuisse, sed contra potius permixtas inter se atque confusas.*

Incorpoream materiam] *In Græco pro ἀσώματον legendum ἐνσώματον ex vet. interp. & Tertull.*

Altera mala] *Tertul. de vitiis pessima: de conuersione passionalis: Græcè ἐμπαθής.*

Achamoth autem] *δὲ legendum, quemadmodum sequ. lin. σὺν αὐτῷ, non ἐν αὐτῷ. ex vet. interp.*

Arripuisse] *Locus hic magnopere me torsit. Nam cùm συλλαβεῖν hoc loco idem esse existimarem quod concipere, non videbam quænam esset hæc contemplationis angelorum cõceptio. Huc etiã accedebat, quod aliquanto inferius Achamoth non contemplationem peperisse, sed κατὰ τὴν ἐκείνων θεωρίαν, fœtum edidisse scribitur. Ne dicam quod si hic συλλαβεῖν idem esset quod concipere, cõceptio congressui antecederet. Id quod vel cogitare absurdum est. Denique Tertullianus ipse eã angelicorũ luminum contemplatione tantummodo concalefactam esse, ac velut ad Venerem exarsisse scribit, non autẽ contemplationem concepisse. Quare hoc loco συλλαβεῖν τὴν θεωρίαν, nihil mihi aliud significare videtur, quàm θεωρεῖν.*

Cumq; ipsis congressam] *ἐγκισσᾶν hoc loco est ad Venerem admittere. Tertul. vertit subare.*

Ad similitudinem effectum] *legendum in Græco γεγονός, non γεγονότων.*

mirum Conuersionem ad eum qui huic coagmenta- A
tioni vitam impertiuerat: vnde materiæ essentiã, ex
qua hic mundus conflatus est, ortam esse tradunt. Ex
Conuersione enim, & mundi, & Demiurgi, & deniq;
omnem aliam animam ortum accepisse: ex metu au-
tem ac mœrore reliqua initium habuisse. Etenim ex
ipsius lachrymis liquidam omnem essentiam extitis-
se, ex risu autem lucem, ex mœrore deniq; & stupore
corporea mundi elementa. Nonnũquã enim flebat,
& in mœrore versabatur, vt ipsi aiunt, ob id nempe
quòd sola in tenebris & vacuo relicta esset: nonnun-
quam autem lumen illud, quod eam deseruerat, secũ
ipsa considerãs, lætitia diffundebatur, ac ridebat. In-
terdum rursus metuebat, interdum item perplexo &
anxio animo erat, atq; etiam mẽtis errore afficieba-
tur. Atq; hic iam non leuis tragœdia, & imaginatio
existit, singulis nimirum eorum alio atq; alio modo
quonam ex affectu, & ex cuiusmodi elemento orta B
sit, non sine fastu & arrogãtia exponentibus. Quę et-
iam ipsi non abs re mihi videntur, nolle omnibus pa-
làm tradere, verũ ijs solis, qui ingentem pro talibus
mysterijs mercedem pendere queant. Nec enim iam
hæc ad ea accedunt, de quibus Dominus noster dixit,
Gratis accepistis, gratis date: sed semota sunt, ac pro-
digiosa & profunda mysteria, quęq; non sine magno
labore ab hominibus mentiendi studiosis comparẽ-
tur. Ecquis enim facultates omnes suas non expẽdat,
vt discat quemadmodum ex lachrymis Enthymesis
calamitosi illius AEonis maria & flumina, atque om-
nis aquarum substantia ortum acceperit: ex ipsius au-
tem risu lux, ex stupore & anxietate corporea mũdi
elementa? Enimuerò gestit animus ad eorum frutica-
tionem aliquid etiam conferre. Quoniã enim aquas
partim dulces, vt fontes, & fluuios, & imbres, cætera-
que id generis, partim salsas, vt in mari, esse perspi- C
cio, ita mecũ reputo, non omnes eas ex ipsius lacry-
mis promanasse: quãdoquidẽ lachryma qualitate sua
salsa est. Perspicuũ est itaque salsas aquas eas esse, quę
ex lachrymis ortæ sunt. At verò credibile est eam in
magna anxietate, atq; consilij inopia constitutam, su-
dorem etiam emisisse Atq; hinc iuxta ipsorũ figmẽ-
tum existimare par est fontes & amnes, & si quæ aliæ
aquę dulces sunt, ab ipsius sudoribus originẽ habuis-
se. Neque .n. probabile est, cũ vna eademq; qualitate
lacrymę præditę sint, ex ipsis tamen partim dulces,
partim salsas aquas prodijsse. Illud autem ad simili-
tudinem veri propius accedit, eas partim ex lacry-
mis, partim ex sudoribus fluxisse. Quoniam autem in
mundo, & calidæ quædam, & acres aquæ sunt, tuum
est cogitare, quonam modo, & quanam ex parte eas D
emiserit. Tales enim fructus eorum commentis con-
ueniunt. Cùm ergo mater eorum per omne pertur-
bationum genus grassata esset, ac tandem aliquando
ex ijs emersisset, aiunt eam ad lumen illud, à quo de-
serta fuerat, hoc est ad Christum rogandum, & obse-
crandum, sese conuertisse. Hũc porro cùm ad Plero-
ma iã reuersus esset, atq; vti probabile est, rursus de-
scendere pigeret, Paracletum, hoc est Saluatorem, ad
eam emisisse, patre ei potẽtiam omnem concedente,
omniaque ipsius imperio subijciẽte, atque itẽ AEo-
nibus: vt in ipso omnia cõcederentur, tã quæ in aspe-
ctum cadunt, quàm quæ oculorum obtutum fugiũt,
hoc est, throni, deitates, dominationes. Comites etiã
ei adiuncti sunt Angeli, ipsius coætanei. At verò A-
chamoth, quemadmodum ipsi narrant, eum reueri-
ta, primò quidẽ velum præ pudore sibi obduxit, po-
steaquam autẽ ipsum cum omnibus suis dotibus con-
spicata est, viribus ex ipsius præsentia collectis, ad eũ

στροφῆς ἐπὶ τὸν ζωοποιήσαντα ταύτην σύστασιν,
καὶ οὐσίαν τῆς ὕλης γεγενῆσθαι λέγουσιν, ἐξ ἧς ὅδε ὁ
κόσμος συνέστηκεν. ἐκ μὲν γὰρ τῆς ἐπιστροφῆς τὴν
τοῦ κόσμου καὶ τοῦ δημιουργοῦ * πᾶσαν ψυχὴν τὴν γέ- * καὶ πᾶσαν
νεσιν εἰληφέναι, ἐκ δὲ τοῦ φόβου καὶ τῆς λύπης τὰ λοι-
πὰ τὴν ἀρχὴν ἐσχηκέναι. ἀπὸ γὰρ τῶν δακρύων
αὐτῆς γεγονέναι πᾶσαν ἔνυγρον οὐσίαν, ἀπὸ δὲ τοῦ
γέλωτος τὴν φωτεινήν, ἀπὸ δὲ τῆς λύπης καὶ τῆς
ἐκπλήξεως τὰ σωματικὰ τοῦ κόσμου στοιχεῖα. πο-
τὲ μὲν γὰρ ἔκλαιε καὶ ἐλυπεῖτο, ὡς λέγουσι, διὰ
τὸ καταλελεῖφθαι μόνην ἐν τῷ σκότει καὶ τῷ κενώ-
ματι· ποτὲ δὲ εἰς ἔννοιαν ἥκουσα τοῦ καταλιπόντος
αὐτὴν φωτὸς, διεχεῖτο καὶ ἐγέλα, ποτὲ δὲ αὖ πά-
λιν ἐφοβεῖτο. ἄλλοτε δὲ ἠπόρει, καὶ ἐξίστατο. καὶ τί
γὰρ τραγῳδία πολλὴ λοιπὸν ἦν ἐνθάδε, καὶ φαν-
τασία ἑνὸς ἑκάστου αὐτῶν, ἄλλως καὶ ἄλλως σοβα-
ρῶς ἐκδιηγουμένου ἐκ ποταποῦ πάθους, ἐκ ποίου
στοιχείου ἡ οὐσία τὴν γένεσιν εἴληφεν, ἃ καὶ εἰκό-
τως δοκοῦσί μοι μὴ ἅπαντας θέλειν ἐν φανερῷ
διδάσκειν, ἀλλ᾽ ἢ μόνους ἐκείνους τοὺς καὶ μεγά-
λους μισθοὺς ὑπὲρ τηλικούτων μυστηρίων τελεῖν
δυναμένους. οὐκέτι γὰρ ταῦτα ὅμοια ἐκείνοις,
περὶ ὧν ὁ κύριος ἡμῶν εἴρηκε, Δωρεὰν ἐλάβετε,
δωρεὰν δότε. ἀλλὰ ἀνακεχωρηκότα καὶ τερα-
τώδη καὶ βαθέα μυστήρια μετὰ πολλοῦ καμάτου
περιγινόμενα τοῖς φιλοψευδέσι. τίς γὰρ οὐκ ἂν
ἐκδαπανήσειε πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, ἵνα
μάθῃ ὅτι ἀπὸ τῶν δακρύων τῆς ἐνθυμήσεως τοῦ πε-
πονθότος αἰῶνος θάλασσαι καὶ ποταμοὶ καὶ πᾶ-
σα ἔνυδρος οὐσία τὴν γένεσιν εἴληφεν, ἐκ δὲ τοῦ
γέλωτος αὐτῆς τὸ φῶς, καὶ ἐκ τῆς ἐκπλήξεως καὶ τῆς
ἀμηχανίας τὰ σωματικὰ τοῦ κόσμου στοιχεῖα; βού-
λομαι δὲ καὶ αὐτὸς συνεισενεγκεῖν τι τῇ καρπο-
φορίᾳ αὐτῶν, ἐπειδὴ γὰρ ὁρῶ τὰ μὲν γλυκέα ὕδα-
τα ὄντα, οἷον πηγὰς καὶ ποταμοὺς καὶ ὄμβρους καὶ
τὰ τοιαῦτα, τὰ δὲ ἐπὶ ταῖς θαλάσσαις ἁλμυρά, ἐ-
πινοῶ μὴ πάντα ἀπὸ τῶν δακρύων αὐτῆς προβε-
βλῆσθαι, διότι τὸ δάκρυον ἁλμυρὸν τῇ ποιότητι
ὑπάρχει. φανερὸν οὖν, ὅτι τὰ ἁλμυρὰ ὕδατα ταῦ-
τά ἐστι τὰ ἀπὸ τῶν δακρύων. εἰκὸς δὲ αὐτὴν ἐν ἀ-
γωνίᾳ πολλῇ καὶ ἀμηχανίᾳ γεγονυῖαν, καὶ ἱδρωκέ-
ναι. ἐντεῦθεν δὴ κατὰ τὴν ὑπόθεσιν αὐτῶν ὑπολαμ-
βάνειν δεῖ πηγὰς καὶ ποταμοὺς, καὶ εἴ τινα ἄλλα γλυ-
κέα ὕδατα ὑπάρχει, τὴν γένεσιν μὴ ἐσχηκέναι ἀπὸ
τῶν * αὐτῆς. ἀπίθανον γὰρ μιᾶς ποιότητος οὔσης * ἱδρώτων
τῶν δακρύων, τὰ μὲν ἁλμυρά, τὰ δὲ γλυκέα ὕ-
δατα ἐξ αὐτῶν προελθεῖν. τοῦτο δὲ πιθανώτερον,
τὰ μὲν εἶναι ἀπὸ τῶν δακρύων, τὰ δὲ ἀπὸ τῶν ἱδρώ-
των. * ἐπειδὴ καὶ θερμὰ καὶ δριμέα τινὰ ὕδατά * ἐπειδὴ
ἐστιν ἐν τῷ κόσμῳ, νοεῖν ὀφείλεις τί ποιήσασα, καὶ
ἐκ ποίου μορίου, προήκατο ταῦτα. ἁρμόζουσι γὰρ
τοιοῦτοι καρποὶ τῇ ὑποθέσει αὐτῶν. διεξελθοῦ-
σαν οὖν πᾶν πάθος τὴν μητέρα αὐτῶν, καὶ μό-
γις ὑπερκύψασαν ἐπὶ ἱκεσίαν τραπῆναι τοῦ κα-
ταλιπόντος αὐτὴν φωτὸς, τουτέστι τοῦ χριστοῦ, λέ-
γουσιν. ὃς ἀνελθὼν μὲν εἰς τὸ πλήρωμα, αὐτὸς μὲν
εἰκὸς, ὅτι ὤκνησεν ἐκ δευτέρου κατελθεῖν, τὸν
παράκλητον δὲ ἐξέπεμψεν * αὐτήν, τουτέστι τὸν * πρὸς αὐτὴν
σωτῆρα, ἐνδόντος αὐτῷ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ
πατρὸς, καὶ πᾶν ὑπ᾽ ἐξουσίαν παραδόντος, καὶ τῶν
αἰώνων * δεόμενος, ὅπως ἐν αὐτῷ τὰ πάντα κτι- * δὲ ὁμοίως
σθῇ, τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, θρόνοι, θεότητες, κυ-
ριότητες. ἐκπέμπεται καὶ πρὸς αὐτὴν μετὰ τῶν ἡλικι-
ωτῶν αὐτοῦ τῶν ἀγγέλων. τὴν δὲ ἀχαμὼθ ἐντραπεῖσαν
αὐτὸν λέγουσι, πρῶτον μὲν κάλυμμα ἐπιθέσθαι
δι᾽ αἰδῶ, μετέπειτα δὲ ἰδοῦσαν αὐτὸν σὺν ὅλῃ τῇ καρ-
ποφορίᾳ αὐτοῦ προσδραμεῖν αὐτῷ δύναμιν λα-
βοῦσαν ἐκ τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ, κἀκεῖνον μορφῶσαι
αὐτὴν

A cōuersionis] ad eum qui viuificauit eam, collectionē & substantiam fuisse materię dicunt, ex qua hic mundus constat. De conuersione enim mundi & Demiurgi omnē animam genesim accepisse. De timore autem & tristitia reliqua initium habuisse. A lacrymis enim eius factam vniuersam humidā substātiam, à risu autem lucidā, à tristitia autem & pauore corporalia mundi elementa. Aliquando enim plorabat & tristis erat, quomodo dicunt, quòd derelicta sola esset in tenebris & in vacuo. Aliquādo autē in cogitationem veniens eius quòd dereliquerat eam lumē, diffundebatur & ridebat. Aliquando autem rursus timebat. Aliquando consternabatur, & ecstasin patiebatur. Et quidem enim tragœdia multa est iam hic, & phantasia vniuscuiusque illorum aliter & aliter grauiter exponentis, ex quali passione, & ex quali elemento substantia generationem accepit. [17] Quæ etiam conuenienter videntur mihi non omnes velle manifestò docere. [18] sed solos illos qui etiam grandes mercedes pro talibus mysterijs præstare possunt. Non enim iā dicunt similia illis, de quibus Dominus [noster] dixit: Gratis accepistis, gratis date: sed separata & portentuosa, & alta mysteria cum magno labore exquisita fallacibus. Quis enim non eroget omnia quæ sunt eius, vti discat quoniā à lacrymis Enthymeseos, quæ ex passione AEonis, maria & fontes, & flumina, & vniuersa humida materia generationem acceperunt? De risu autem eius lumē, de pauore autem & inconstabilitate corporalia mundi elementa? [19] Volo autem aliquid & ego conferre fructificationi eorum. Quoniam enim video dulces quidem quasdam aquas, & fontes, & flumina, & imbres, & alia, quæ autem sunt in mari salsas, adinuenio non omnia à lacrymis eius emissa, quoniam lacrymæ salsæ sunt qualitate. Manifestū est igitur, quoniam salsæ aquæ hæ sunt à lacrymis. Opinor autem eam in agonia & in inconstantia] grandi constitutam & sudasse. Vnde etiam secūdum argumentationem ipsorum suspicari oportet, fontes & flumina, & si quæ sunt aliæ aquæ dulces generationem habuisse à sudoribus eius. Nō est enim suadibile, cùm sint vnius qualitatis lacrymæ, alteras quidem salsas, alteras dulces aquas ex eis exisse. Hoc autem magis suadibile, alteras quidem esse à lacrymis, alteras verò à sudoribus. Quoniam autem & calidæ & austeræ quædam sunt aquæ in mundo, intelligere* debemus quid faciens, & ex quo membro emisit has. Apti sunt enim huiusmodi fructus argumento ipsorum.

Errores de ortu materiæ, mundi & animarum.

Matt. 10. 8.

B

Ironia.

*debes.

Cùm igitur peragrasset omnem passionem mater ipsorum, & vix cùm elata esset, ad obsecrationem conuersa est eius luminis, quod dereliquerat eam, hoc est, Christi, dicunt: qui regressus in Pleroma, ipse quidem vt datur intelligi pigritatus est secundò descendere: Paracletum autem misit ad eam, hoc est, Saluatorem, præstāte ei virtutem omnem Patre, & omnia sub potestate tradente. Et AEonibus autem similiter, vti in eo omnia cōderentur, visibilia & inuisibilia, throni, diuinitates, dominationes. Mittitur autem ad eam cum coætaneis suis Angelis. [20] Hanc autem Achamoth reueritam eum dicunt, primò quidem coopertionem imposuisse ei propter reuerentiā. Deinde aūt cùm vidisset eum cū vniuersa fructificatione sua accurrisse ei, virtute accepta de

C

Ita formasse] μεμορφώκέναι. *mendosè legitur apud Theod.* ἰδιοποιῆσαι, *pro* εἰδοποιῆσαι.

Ac nihil eiusmodi sentiens.] *Hæc verba addo ex Tertul. perspicuitatis causa. Illic tamen pro, à quo, reponendum, à qua.*

Quæ post eum] *lego* μὲν *cum vet. interp.*

Hoc est Hylicorum] *apud Tertull. pro, materiam, legendum materialium. ex ipso procreatos,* τούτῳ *lego ex veteri interp. & Tertul.*

Spirituales] νοητοὺς, *id est, qui intelligentia tantùm comprehenduntur, non autem in aspectū cadunt. Delenda porrò hic in Græco est particula negatiua, vt apparet ex vet. interp. & Tertul. qui tamen* νοερούς *legit, non* νοητούς. *quod mihi magis placet.*

D

Huiusce opinionis] *ὁμοίως enim habet Epiphanij codex. Tamen* ποιότητος *legit vet. interp. Vertit enim operationis. Prior tamen lectio magis conuenire videtur cum his quæ antecedunt.*

Quia imbecillior] *Græcè,* ἀσθενέστερον αὐτὸν ὑπάρχοντα, *vet. interpr.* ἀνώτερον αὐτὸν ὑπάρχοντα προγινώσκειν. *Ita enim habet, superiorem ipsum existentem præscire. Sed hæc lectio parum congruit cum authoris sensu.*

Psychicum filium] *addo* ψυχικὸν *ex vet.*

Quia psychicus sit] *in Græco pro* ψυχικὰ *substituendū* ψυχικὸν *ex vet. interp.*

In subcœlesti] *legendum est in Græco* ὑπουράνιον, *vt opponatur* τῷ ὑπερουρανίῳ, *in quo mater sedem habet.*

Cosmocratorem autem] κοσμοκράτορα *lego, non* παντοκράτορα. *Diabolum enim intelligit. Consentiunt vetus interp. & Tertull.*

Terram nimirum] γῆν *lego, non* τὴν, *ex veter. & Tertullian.*

Metus motionem] *Delenda videntur hæc verba in Græco* τῶν δακρύων. *nec ea agnoscit vetus interp.*

Mœroris concretionem] λύπης. *Vetus legit* ὕλης, *sed malè.*

Insitum esse] *legendum* ἐμπεφυκέναι, *non* ἐκπεφυκέναι. *Ridet autem hoc loco Tertul. Valentinianos, qui vnde ignis extiterit, minimè prodant. Itaque ait, credibile esse Achamoth in tantis vexationibus febricitasse, ex eóque æstu ignē prodijsse.*

Et fusili] *addo* καὶ *ex vet.*

Vt quæ] *addo* ἅτε *ex vet.*

Perfecti sermonis] *addo* λόγου *ex vet. & Tertull.*

Spiritualis homo] *lego* ἄνθρωπος *ex vet. & ead. lin.* δυνάμει καὶ.

Atque

accurrit : actum ille scientiæ formam ei indidit, A eamque perturbationibus liberauit. Nec tamen has ab ea ita secreuit, ac depulit, vt curam omnem earum abijceret. (Nec enim deleri poterant, quemadmodum prioris Sophiæ affectiones : quòd radices iam egissent, ac robur contraxissent) verum secretas eas confudit, & condensauit, atq; ex incorporea affectione, in corpoream materiam immutauit, ac deinde eam illis aptitudinem, & naturam attulit, vt in concretiones, & in corpora venirent, efficerenturq; duæ essentiæ, altera mala, quæ ex passionibus extitisset, altera autem passionibus obnoxia, quæ ex conuersione orta esset. Quæ etiam ipsa causa est, cur Saluatorem potentia fabricasse dicant. Achamoth autem affectu suo liberatam, præ lætitia contemplationem luminum eorum, quæ cum ipso erant, hoc est Angelorum, quos ipse comites habebat, arripuisse : cumq; ipsis congressam, fructus secundùm imaginem peperisse docent, partum videlicet spiritualem ad similitudinem effectum sa- B tellitum Saluatoris. Tribus igitur his de eorum sententia in ortum productis, vno nimirùm ex passione, quod erat materia, altero ex conuersione, quod erat animale, tertio, quòd ipsa in lucem ediderat, hoc est, spirituali, ad formam ipsis afferendam, postea se conuertisse. Verùm id quod spirituale erat haudquaquam ab ipsa informari potuisse, quoniam eiusdem cum ea essentiæ erat. Itaq; ad animalis essentiæ, quę de ipsius conuersione ortum habuerat, formationem se contulisse, ac disciplinas eas, quæ à Saluatore profectæ sunt, in lucem edidisse. Ac primùm ex animali substantia parentem, & Regem omnium, tam quæ eandem cum ipso essentiam habent, hoc est, Psychicorum, quæ etiam dextra appellant, quàm quæ ex passione & materia procreata sunt, quæ quidem sinistra vo- C cant, informasse. Hunc enim omnia, quæ post eum extiterunt ; ita formasse asserunt ; vt occultè, ac nihil eiusmodi sentiens, à matre impelleretur. Quocirca & Metropatorem ; & Apatorem, & Demiurgum, ac Patrem eum nuncupant, dextrorum quidem, hoc est, Psychicorum, Patrem eum dictitantes; sinistrorum autem, hoc est, Hylicorum opificem, omnium verò Regem. Hanc enim Enthymesin, ad AEonum honorem cuncta efficere cupientem, imagines eorum effecisse tradunt ; vel potius Saluatorem opera ipsius. Ab eo enim ipsam quidem in inuisibilis Patris imagine ita conseruatam esse ; vt Demiurgo prorsus ignota esset. Hunc autem in Monogenis filij imagine, in reliquorum verò AEonum, Archangelos, & Angelos ex ipso procreatos. Itaque Patrem eum, ac Deum eorum, quę extra Pleroma sunt, extitisse D dicunt, vt pote omnium tam Psychicorum quàm Hylicorum effectorem. Distinctis enim duabus illis essentijs, ante confusis, itaque ex incorporeis in corporeas immutatis, tam cælestia, quàm terrestria condidisse, & Hylicorum, & Psychicorum, & dextrorum; & sinistrorum, & leuium, & grauium, & sursum tendentium, ac deorsum vergentium architectum extitisse. Septem enim cælos ab eo conditos fuisse, supra quos eum esse aiunt. Ob idque Hebdomadem eum appellant: matrem autem illam Achamoth, Ogdoadem, seruantem videlicet numerum Primigenæ, ac Principis illius, quæ in Pleromate est, Ogdoadis. Septem porrò hos cælos spirituales esse aiunt, Angelosque ipsos statuunt; atq; item Demiurgum ipsum Angelum Deo similem, quemadmodum & Paradisum, qui supra tertiū cælum situs est, potentia, quartum Angelum esse astruunt: Adamumq; ab eo aliquid sumpsisse, cū in eo versaretur. Atq; ita quidem Demiurgū in

A αὐτὴν μόρφωσιν τὴν κατὰ γνῶσιν, καὶ ἴασιν τῶν παθῶν ποιήσασθαι αὐτῆς. χωρίσαντα δὲ αὐτὰ αὐτῆς, μὴ ἀμελῆσαι δὲ αὐτῶν. οὐ γὰρ ἦν δυνατὰ ἀφανισθῆναι, ὡς τὰ τῆς προτέρας, διὰ τὸ ἑκτικὰ ἤδη καὶ δυνατὰ εἶναι, ἀλλ' ἀποκρίναντα * συγχέαι καὶ πῆξαι, καὶ ἐξ ἀσωμάτου πάθους εἰς * ἀσώματον τὴν ὕλην μεταβαλεῖν αὐτά, εἶθ' οὕτως ἐπιτηδειότητα καὶ φύσιν ἐμπεποιηκέναι αὐτοῖς, ὥστε εἰς συγκρίματα καὶ σώματα ἐλθεῖν πρὸς τὸ γενέσθαι δύο οὐσίας, τὴν φαύλην τῶν παθῶν, τήν τε τῆς ἐπιστροφῆς ἐμπαθῆ. καὶ διὰ τοῦτο δυνάμει τὸν σωτῆρα δεδημιουργηκέναι φάσκουσι. * τὴν δὲ ἀχαμὼθ ἐκτὸς πάθους γενομένην, καὶ συλλαβοῦσαν τῇ χαρᾷ τῶν * ἐν αὐτῷ φώτων τὴν θεωρίαν, τουτέστι τῶν ἀγγέλων τῶν μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐγκισσήσασαν αὐτούς, κεκυηκέναι καρποὺς κατὰ τὴν εἰκόνα διδάσκουσι, κύημα πνευματικὸν καθ' ὁμοίωσιν * γεγονότων τῶν δορυφό- B ρων τοῦ σωτῆρος. τριῶν οὖν ἤδη τούτων ὑποκειμένων κατ' αὐτούς, τοῦ μὲν, ἐκ τοῦ πάθους, ὃ ἦν ὕλη· τοῦ δέ, ἐκ τῆς ἐπιστροφῆς, ὃ ἦν τὸ ψυχικόν· τοῦ δέ, ὃ ἀπεκύησε, τουτέστι τὸ πνευματικόν, οὕτως ἐτράπη ἐπὶ τὴν μόρφωσιν αὐτῶν. ἀλλὰ τὸ μὲν πνευματικὸν μὴ δεδυνῆσθαι αὐτὴν μορφῶσαι, ἐπειδὴ ὁμοούσιον ὑπῆρχεν αὐτῇ. τετράφθαι δὲ ἐπὶ τὴν μόρφωσιν τῆς γενομένης ἐκ τῆς ἐπιστροφῆς αὐτῆς ψυχικῆς οὐσίας, προβαλεῖν τε τὰ παρὰ τοῦ σωτῆρος μαθήματα. καὶ πρῶτον μεμορφωκέναι αὐτὴν ἐκ τῆς ψυχικῆς οὐσίας λέγουσι τὸν πατέρα καὶ βασιλέα πάντων, τῶν τε ὁμοουσίων αὐτῷ, τουτέστι τῶν ψυχικῶν, ἃ δὴ δεξιὰ καλοῦσι, καὶ τῶν ἐκ τοῦ πάθους καὶ τῆς ὕλης, ἃ δὴ ἀριστερὰ καλοῦσι. πάντα γὰρ τὰ * κατ' αὐ- C τὸν φάσκουσι μεμορφωκέναι λεληθότως κινούμενον ὑπὸ τῆς μητρός, ὅθεν καὶ μητροπάτορα καὶ ἀπάτορα καὶ δημιουργὸν αὐτὸν καὶ πατέρα καλοῦσι. τῶν μὲν δεξιῶν πατέρα λέγοντες αὐτόν, τουτέστι τῶν ψυχικῶν· τῶν δὲ ἀριστερῶν, τουτέστι τῶν ὑλικῶν, δημιουργόν, συμπάντων δὲ βασιλέα. τὴν γὰρ ἐνθύμησιν ταύτην βουληθεῖσαν εἰς τιμὴν τῶν αἰώνων τὰ πάντα ποιῆσαι, εἰκόνας λέγουσι πεποιηκέναι αὐτῶν, μᾶλλον δὲ τὸν σωτῆρα δι' αὐτῆς. καὶ αὐτὴν μέν, ἐν εἰκόνι τοῦ ἀοράτου πατρὸς τετηρηκέναι μὴ γινωσκομένην ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ. τοῦτον δέ, τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ· τῶν δὲ λοιπῶν αἰώνων τοὺς ὑπὸ * τούτων γεγονότας ἀρχαγγέλους τε καὶ ἀγγέλους. πατέρα οὖν καὶ θεὸν λέγουσιν αὐτὸν γεγονέναι τῶν ἐκτὸς τοῦ πληρώματος, ποιητὴν ὄντα πάντων ψυχικῶν D τε καὶ ὑλικῶν. διακρίναντα γὰρ τὰς δύο οὐσίας συγκεχυμένας, καὶ ἐξ ἀσωμάτων * σωματοποιήσαντα, δεδημιουργηκέναι τά τε οὐράνια καὶ τὰ γήϊνα, καὶ γεγονέναι ὑλικῶν καὶ ψυχικῶν, δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν δημιουργόν, κούφων καὶ βαρέων, ἀνωφερῶν καὶ κατωφερῶν. ἑπτὰ γὰρ οὐρανοὺς κατεσκευακέναι, ὧν ἐπάνω τὸν δημιουργὸν εἶναι λέγουσι. καὶ διὰ τοῦτο ἑβδομάδα καλοῦσιν αὐτόν, τὴν δὲ μητέρα τὴν ἀχαμὼθ ὀγδοάδα, ἀποσώζουσαν τὸν ἀριθμὸν τοῦ ἀρχεγόνου, καὶ πρώτης τοῦ πληρώματος ὀγδοάδος. τοὺς δὲ ἑπτὰ * οὐρανοὺς οὐκ εἶναι νοητούς φασιν, ἀγγέλους δὲ αὐτοὺς ὑποτίθενται, καὶ τὸν δημιουργὸν δὲ καὶ αὐτὸν ἄγγελον θεῷ ἐοικότα, ὡς καὶ τὸν παράδεισον ὑπὲρ τρίτον οὐρανὸν ὄντα, τέταρτον ἄγγελον λέγουσι δυνάμει ὑπάρχειν, καὶ ἀπὸ τούτου τι εἰληφέναι τὸν ἀδὰμ διατετριφότα ἐν αὐτῷ. ταῦτα δὲ τὸν δημιουργὸν φάσκουσιν ἀφ' ἑαυτοῦ

*χωρὶς συγχέαι
*ἐνσώματον
*τὴν δὲ ἀχα.
*σὺν αὐτῷ
*γεγονὸς
*μετ' αὐτόν
*τούτου
*σώματα ποιήσαντα
*οὐρανοὺς εἶναι

A visu eius, & illum formasse eam formationem, quæ est secundum agnitionẽ, & curationem passionum fecisse eius, separantem eas ab ea, & non eas neglexisse. Nec enim erat possibile eas exterminari quemadmodum [51] priores,] eò quod iam habilia & possibilia essent. Sed segregantem separatim] commiscuisse & coagulasse, & de incorporali passione in corporalem materiam transtulisse eas, & sic aptabilitatẽ & naturã fecisse in eis, vt in congregationes & corpora venirent, vti fierent duæ substantiæ, vna quidem mala ex passionibus, altera autem conuersionis passibilis, & propter hoc virtute Saluatorem fabricasse dicunt. Hanc autem Achamoth extra passionem factam concepisse, & de gratulatione eorum quæcunq; sunt luminũ visionem, id est, Angelorum qui erant cum eo, & delectatam in conspectu eorum peperisse fructus, secundum illius imaginem docent, partum spiritualem secundum similitudinem factum satellitum Saluatoris. Error de ortu Saluatoris & Angelorum.

Tria igitur hæc cùm subsistant secũdum eos, vnum quidem ex passione, quod erat materia, alterum verò de conuersione, quod erat animale: alterum verò quod enixa est, quod est spirituale, sic conuersa est in formationem ipsorum. Sed spiritale quidem nõ potuisse eam formare, quoniam eiusdem substantiæ ei erat. Conuersam autem in formationem eius, quæ facta erat de conuersione eius animalis substantiæ, emisisse quoque à Saluatore doctrinas. Et primò quidem formasse eam de animalis substantia dicunt, Deum Patrem & Saluatorem & Regem omnium [52] eiusdem] substantiæ, ei, id est, animalium, quas dextra vocant: & eorum quæ ex passione & ex materia, quas sinistra dicunt. Ea enim quæ post eum sunt, eum dicũt formasse latenter motum à matre sua. Vnde [&] Metropatorem & Apatorẽ & Demiurgum eum & fratrem vocãt. Dextrorum quidem Patrem dicentes eum, id est, Psychicorum: Sinistrorum verò, id est, Hylicorum, Demiurgum: omniũ autem Regem. Hanc enim Enthymesin volentem in AEonum honorem omnia facere, imagines dicunt fecisse ipsorum, magis autem Saluatorem per ipsam. Et ipsam quidem in imagine inuisibilis Patris conseruasse incognitam à Demiurgo: [53] Hunc autem Vnigeniti] Filij: reliquorum verò AEonũ, eos qui ab hoc facti sunt & Angeli & Archangeli. Patrem itaque & Deum dicunt factũ eorum quæ sunt extra Pleroma, fabricatorem esse omnium Psychicorum & Hylicorum: separantem enim duas substantias confusas, & de incorporalibus corporalia facientem, fabricasse quæ sunt cœlestia & terrena, & factum Hylicorum & Psychicorũ, dextrorum & sinistrorum fabricatorem, leuium & grauium, sursum aduolantium, & deorsum [54] deuergentium:] septem quoque cælos fecisse, super quos Demiurgũ esse dicunt, & propter hoc Hebdomadam vocant eum. Matrem autem Achamoth Ogdoada, seruantem numerum primogenitæ & primariæ Pleromatis Ogdoadis. De rerum creatione.

[55] Septem autem cælos, quos intellectuales esse dicunt. Angelos autem eos tradũt & Demiurgum, & ipsum angelum: Deo autem similem, quemadmodum & Paradisum supra tertium cælum existentem virtutem [Archangelum quartum] dicunt esse, & ab hoc aliquid accepisse Adam conuersatum in eo. Hæc autem Demiurgum dicunt De cælis & Paradiso.

Atque hunc esse] *Græca ex veter. interp. ita corrigenda sunt,* καὶ τοῦτον εἶναι τὸν ἐν αὐτοῖς ἄνθρωπον ἀληθῆ.

Corpus à terra, carnem à materia] *hæc duo pro vno accipienda sunt. Nam cum paulò pòst tria genera inducit, hylicum duo hæc complectitur.*

Recipere queat] *in Græco veterem interpretem secutus* ἐπιδέξασθαι *lego, non* ἀποδείξασθαι.

Sese inflexerit] *legendum in Græcò* πρόσκλισιν, *non* πρόσκλησιν.

Salem] *alludit ad hunc, vt opinor, locum; Vos estis sal terræ, quo Valentiniani abutebantur.*

Psychicum etenim] *in Græco pro* τὸ ψυχικὸν, *substituendum est* τῷ ψυχικῷ. *Sicq; non modò vetus interpres habet, sed etiã Tertullianus: cuius hæc verba sunt, Indiguisse enim animalem etiam sensibilium disciplinarum.*

Ob eamque causam] *Pro* διὸ *lego* διὸ *cum veter.*

Primitias] ἀπαρχὰς. *Tertul. proficientias, parum commodè.*

A dispensatione] οἰκονομίας. *Tertull. administrationis vi.*

Vt & visibile] *in Græco lego* καὶ ὁρατὸν, καὶ ψηλάφητον *cum vet. interp. & Theod. & Tertul.*

Et ab Achamoth] *Græca hoc loco ita emendanda sunt: ex vet. interp.* καὶ ὑπὸ τῆς Ἀχαμὼθ μεμυημένους τὰ μυστήρια. ἑαυτοὺς δὲ τούτους ὑποτίθενται.

Quod ipsi esse volunt] *Sic enim lego cum vet.* ὃ θέλουσιν αὐτοί: *Græca enim hoc quoque loco corrupta sunt.*

Potest] *post* ἀδικῆσαι *addo* δυνάμενα *ex vet.*

Liberè ac sine] *legend. in Græc.* ἀδιαφόρως.

Indoctos] ἰδιωτῶν *vnica voce legendum.*

In vsu] χρήσει. *Opponitur autem* τῇ κτήσει.

Nobis adimatur] *his verbis alludit ad illud Euangelij, habenti dabitur; ei autem qui non habet, etiam quod habet, auferetur ab eo.*

Quisquis in mundo] *Degenerem nec legitimum veritatis aiunt, inquit Tertull. qui diuersatus in mundo, non amauerit fœminam, nec se ei iunxerit. Itaq; meritò eos de passiuitate viri & diligentia delictorum generositatem suam vendicare ait. Quo loco, vt obiter id admoneam, passiuitas non deducitur ab aduerbio passim, vt annotat Rhenanus; sed vocabulum est de Græco redditum. Quod enim ἐμπάθειαν Græci dicunt, id ille passiuitatem transtulit. Porrò vt ad authoris nostri verba redeã hæc*

ea opinione versatũ fuisse, vt se hæc omnia ex seipso construxisse existimaret: cæterùm ea fecisse producente Achamot. Cælum enim condidisse, cum cælum ignoraret: & hominẽ effinxisse, cùm hominem nesciret: & terrã patefecisse, cùm terram haudquaquam nosset, atque eodem modo in omnibus rebus aiunt eum rerum earum, quas efficiebat, formas atq; adeò ipsam quoq; matrẽ, ignorasse: atque opinionis errore hoc sibi finxisse, se solum omnia esse. Causam autem huiusce opinionis ipsi matrẽ extitisse ferunt, quòd eũ ita producere voluisset, caput quidẽ & principium essentiæ suæ, dominum autẽ, & arbitrũ totius negotij. Hanc porrò matrẽ, & Ogdoadẽ, & Sophiã, & Terram, & Hierusalẽ, & sanctum Spiritum, & masculino genere Dominum vocant. Versari autẽ in medietate, ac suprà Demiurgũ quidẽ esse, infra autem aut extra Pleroma vsq; ad consummationẽ. Quoniã autẽ materialem essentiam ex tribus affectibus conflatã esse dicunt, nempè ex metu & mœrore, & anxietate, hanc rationẽ ineunt, vt ex metu quidẽ & Conuersione ea omnia, quæ anima prædita sunt, coagmentata esse velint: Demiurgum nempè ex Conuersione, ex metu autẽ quicquid reliquum est animalis substantiæ, vt animę brutorum animantiũ, & ferarũ, & hominum. Ac propterea eũ, quia imbecillior sit, quàm vt quæ spiritualia sint cognoscere queat, se solum esse Deum existimasse, ac per Prophetas dixisse, Ego Deus, ac præter me nõ est alius. Ex mœstitia autem spirituales nequitias extitisse docẽt. Hinc enim & diabolum, quem & Cosmocratorẽ, idest, mũdi principẽ vocant, & dæmonas, & angelos, ac spiritualem omnem nequitię substantiam ortum duxisse. At verò Demiurgũ quidẽ Psychicum matris suæ filiũ esse dicunt. Cosmocratorem aũt Demiurgi opus. Et quidem Cosmocratorem, quæ supra ipsum sunt perspecta habere, quia nequitiæ spiritus est: Demiurgũ aũt ignorare, quia Psychicus sit. Porrò matrẽ eorũ in supercælesti loco, hoc est in medietate, domicilium habere. Demiurgum autem in subcælesti, hoc est in Hebdomade: Cosmocratorẽ verò in nostro hoc mundo. Postremò, ex stupore, & anxietate, velut ex ignobiliori stirpe, corporea, vti antè diximus, mũdi elemẽta, prodijsse: terrã nimirũ secundũ stuporis statum, aquã secundùm metus motionẽ, aerem secundùm mæroris concretionem, ignẽ deniq; omnibus ijs insitum esse mortiferum & exitiosum, quemadmodũ etiam ignorantiã hisce tribus perturbationibus abditã & occultatam esse tradunt. Condito autem mundo Hylicum etiã hominem effecisse, nõ illum quidem ex hac arida terra, sed ab inuisibili essentia, & fusili, ac fluida materia sumptũ: atq; in eum postea Psychicum insufflasse statuunt. Hũcq; eum esse, qui ad imaginem & similitudinẽ factus sit. Hylicum enim iuxta imaginẽ esse, Deo quidem persimilem, verùm non eiusdem cum eo essentiæ. Psychicum autem iuxta similitudinẽ. vnde etiã vitę spiritum, essentiã eius dictã esse, vt quæ ex spiritali defluuio existat. Postea autẽ intextam ipsi pelliceã tunicam fuisse aiunt, hoc est, corpus hoc quod in sensum cadit. At verò partum matris ipsius Achamoth, quẽ ex Angelorum eorum, quibus Saluatoris latus cinctũ erat, cõtemplatione protulit, quòd eiusdẽ cum matre essentię, ac spiritualis esset, nẽ ipsum quidem Demiurgum cognitum habuisse dicunt: sed furtim in eum nescientem depositum fuisse, vt per eum in animam ab eo conditã fusus, & in hoc materia constanti corpore, velut vtero gestatus & amplificatus, ad perfecti sermonis susceptionẽ aptus redderetur. Er-

A ἑαυτοῦ μὲν ᾠῆσθαι καταϲκευάζειν, πεποιηκέναι δὲ αὐτὰ τῆς ἀχαμὼθ προβαλλούσης· οὐρανὸν πεποιηκέναι μὴ εἰδότα τὸν οὐρανόν, καὶ ἄνθρωπον πεπλακέναι μὴ εἰδότα τὸν ἄνθρωπον, γῆν τε δεδειχέναι μὴ ἐπιστάμενον τὴν γῆν. καὶ ἐπὶ πάντων οὕτως λέγουσιν ἠγνοηκέναι * αὐτῶν τὰς ἰδέας ὧν ἐποίει, καὶ αὐτὴν τὴν μητέρα· αὐτὸν δὲ μόνον ᾠῆσθαι πάντα εἶναι. αἰτίαν δ' αὐτῷ γεγονέναι τὴν μητέρα τῆς οἰήσεως ταύτης φάσκουσι, τὴν οὕτω βουληθεῖσαν προαγαγεῖν αὐτόν, κεφαλὴν μὲν καὶ ἀρχὴν τῆς ἰδίας οὐσίας, κύριον δὲ τῆς ὅλης πραγματείας. ταύτην δὲ τὴν μητέρα καὶ ὀγδοάδα καλοῦσι, καὶ σοφίαν, καὶ γῆν, καὶ ἱερουσαλήμ, καὶ ἅγιον πνεῦμα, καὶ κύριον ἀρσενικῶς. ἔχειν δὲ τὸν τῆς μεσότητος τόπον αὐτήν, καὶ εἶναι ὑπεράνω μὲν τοῦ δημιουργοῦ, ὑποκάτω δὲ ἢ ἔξω τοῦ πληρώματος μέχρι συντελείας. ἐπεὶ B οὖν τὴν ὑλικὴν οὐσίαν ἐκ τριῶν παθῶν συστῆναι λέγουσι, φόβου τε καὶ λύπης καὶ ἀπορίας, ἐκ μὲν τοῦ φόβου καὶ τῆς ἐπιστροφῆς τὰ ψυχικὰ τὴν σύστασιν εἰληφέναι, ἐκ μὲν τῆς ἐπιστροφῆς τὸν δημιουργὸν βούλονται τὴν γένεσιν ἐσχηκέναι, ἐκ δὲ τοῦ φόβου τὴν λοιπὴν πᾶσαν ψυχικὴν ὑπόστασιν, ὡς ψυχὰς ἀλόγων ζώων, καὶ θηρίων καὶ ἀνθρώπων. διὰ τοῦτο ἀτονώτερον αὐτὸν ὑπάρχοντα πρὸς τὸ γινώσκειν τινὰ πνευματικά, αὐτὸν νενομικέναι μόνον εἶναι θεόν, καὶ διὰ τῶν προφητῶν εἰρηκέναι, ἐγὼ θεός, πλὴν ἐμοῦ οὐδείς. ἐκ δὲ τῆς λύπης τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας διδάσκουσι γεγονέναι, ὅθεν τὸν διάβολον τὴν γένεσιν ἐσχηκέναι, ὃν καὶ κοσμοκράτορα καλοῦσι, καὶ τὰ δαιμόνια, καὶ τοὺς ἀγγέλους, καὶ πᾶσαν τὴν πνευματικὴν τῆς πονηρίας ὑπόστασιν. ἀλλὰ τὸν μὲν δημιουργὸν * υἱὸν τῆς μητρὸς * αὐτῶν λέγου- *ψυχικὸν υἱὸν
C σι, τὸν δὲ κοσμοκράτορα κτίσμα τοῦ δημιουργοῦ. καὶ τὸν *αὐτοῦ
μὲν κοσμοκράτορα γινώσκειν τὰ ὑπὲρ αὐτόν, ὅτι πνεῦμά ἐστι τῆς πονηρίας· τὸν δὲ δημιουργὸν ἀγνοεῖν, ἅτε * ψυχικὰ ὄντα. οἰκεῖν * τὴν μητέρα αὐτῶν εἰς τὸν *ψυχικὸν
ὑπερουράνιον τόπον, τουτέστιν ἐν τῇ μεσότητι. τὸν δη- *δὲ
μιουργὸν δὲ εἰς τὸν * ὑπερουράνιον, τουτέστιν ἐν τῇ ἑβ- *ὑπουράνιον
δομάδι. τὸν δὲ * παντοκράτορα ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς κόσμῳ. ἐκ δὲ τῆς ἐκπλήξεως καὶ τῆς ἀμηχανίας, ὡς *κοσμοκράτορα
ἐκ τοῦ ἀσημοτέρου, τὰ σωματικά, καθὼς προείπαμεν, τοῦ κόσμου στοιχεῖα γεγονέναι. * τὴν μὲν κατὰ *γῆν μὲν
τῆς ἐκπλήξεως στάσιν, ὕδωρ δὲ κατὰ τὴν τοῦ * φόβου *φόβου κίνησιν
τῶν δακρύων κίνησιν, ἀέρα δὲ κατὰ τὴν λύπης πῆξιν. τὸ δὲ πῦρ ἅπασιν αὐτοῖς * ἐκπεφυκέναι θά- *ἐμπεφυκέναι
νατον καὶ φθοράν, ὡς καὶ τὴν ἄγνοιαν τοῖς τρισὶ πάθεσιν ἐγκεκρύφθαι διδάσκουσι. δημιουργήσαντα δὴ τὸν κόσμον, πεποιηκέναι καὶ τὸν ἄνθρωπον τὸν χοϊκόν, οὐκ ἀπὸ ταύτης δὲ τῆς ξηρᾶς γῆς, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀοράτου οὐσίας, * ἀπὸ τοῦ κεχυμένου καὶ ῥευστοῦ τῆς ὕλης λαβόντα, καὶ εἰς τοῦτον ἐμφυσῆσαι τὸ ψυ- *καὶ ἀπὸ
D χικὸν διορίζονται, καὶ τοῦτον εἶναι τὸν κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν γεγονότα. κατ' εἰκόνα μὲν τὸν ὑλικὸν ὑπάρχειν, παραπλήσιον μέν, ἀλλ' οὐχ ὁμοούσιον τῷ θεῷ. καθ' ὁμοίωσιν δὲ τὸν ψυχικόν, ὅθεν καὶ πνεῦμα ζωῆς τὴν οὐσίαν αὐτοῦ εἰρῆσθαι, * ἐκ πνευματικῆς ἀποῤῥοίας οὖσαν. ὕστερον δὲ πε- *ἅτε ἐκ πνευμ.
ριτεθεῖσθαι λέγουσιν αὐτῷ τὸν δερμάτινον χιτῶνα, τοῦτο δὲ τὸ αἰσθητὸν σαρκίον εἶναι λέγουσι. τὸ δὲ κύημα τῆς μητρὸς αὐτῶν τῆς ἀχαμὼθ, ὃ κατὰ τὴν θεωρίαν τῶν περὶ τὸν σωτῆρα ἀγγέλων ἀπεκύησεν, ὁμοούσιον ὑπάρχον τῇ μητρὶ πνευματικὸν, καὶ αὐτὸ ἠγνοηκέναι τὸν δημιουργὸν λέγουσι, καὶ λεληθότως καταλεθεῖσθαι εἰς αὐτὸν μὴ εἰδότος αὐτοῦ, ἵνα δι' αὐτοῦ εἰς τὴν ἀπ' αὐτοῦ ψυχὴν σπαρὲν, καὶ εἰς τὸ *τελείου λό-
ὑλικὸν τοῦτο σῶμα κυοφορηθὲν ἐν τούτοις καὶ αὐξη- γου. ἔλαθεν
θὲν, ἕτοιμον γένηται εἰς ὑποδοχὴν τοῦ * τελείου. ἐλα-
θεν

image
not
available

go ineffabili, vt ipsi aiunt, virtute ac prouidẽtia factũ est, vt spiritualis homo insciente Demiurgo, vnà cum ipsius insufflatione à Sophia inspersus sit. Vt enim ille matrem suam, ita ipsius quoque semen ignorauit: quod etiam ipsum Ecclesiam esse dicunt, supernæ illius Ecclesiæ imaginem. Atque hominem eum, quem fingunt, huiusmodi esse volunt, vt animam à Demiurgo habeat, corpus à terra, carnem à materia, ac denique spiritualem hominẽ à matre Achamoth. Tria igitur cùm sint, Hylicum quidẽ, quod etiã sinistrum vocant, ea esse conditione, vt necessariò ipsi pereundum sit, quippe quod nullum incorruptibilitatis afflatum recipere queat: Psychicum autem, quod item dextrum appellant, velut inter spirituale & hylicum interiectũ, eò abire, quocunq; sese inflexerit: spirituale denique ob eam causam emissum esse, vt hic Psychico coniunctũ formetur, vnà videlicet cum eo eruditum in cõuersatione. Atque hoc salem esse dicunt, & mundi lucem. Psychicum etenim sensibilibus disciplinis opus habuisse. Ob eamq; causam & mũdum fabricatum esse aiũt: & Saluatorem ipsum ad hoc Psychicum, vtpote arbitrij libertate præditum, venisse, vt ipsi salutem afferret. Quibus enim salutem allaturus erat, eorum primitias ipsum assumpsisse tradunt: nimirùm ab Achamoth id quod spirituale est accepisse, à Demiurgo autẽ Psychico Christo conuestitum fuisse, à dispẽsatione verò impositum ei corpus fuisse, animali essentia prȩditum, atque ineffabili arte ita cõstructum, vt & oculis cerni, & tractari, ac denique pati posset. Neque enim Hylicũ quicquam, hoc est materiale, ab eo assumptum fuisse aiunt: quandoquidem materia salutis neutiquam capax sit. Consummationem porrò tum demùm fore, cùm scientia informatum, atque perfectũ fuerit, quicquid spirituale est, hoc est spirituales homines, qui perfectã de Deo cognitionem habent, & ab Achamoth mysteria didicerunt. Hos autem se esse statuunt. Animalibus autem disciplinis imbuti sunt animales homines, qui per opera, & nudam fidem confirmantur, nec perfecta cognitione præditi sunt. Quales nos, qui Ecclesiæ fidem profitemur, esse aiunt. Ex quo etiam nobis hoc necesse esse pronunciant, vt probas actiones adhibeamus: nec enim alioqui fieri posse, vt salutem consequamur. At se non per actionem, sed quod naturâ spirituales sint, omnino ac sine vlla dubitatione saluos fore affirmant. Vt enim Hylicum nullo modo salutis particeps esse posse dicunt, quòd eius capax minimè sit: sic rursus spirituale (quod ipsi se esse volunt) ea conditione esse, vt nullo prorsus modo interitum atque corruptionem recipere queat, quibuscunque tandem in flagitijs sceleribusque versetur. Quemadmodum enim aurum in cœno positum, pulchritudinem suam haud proinde amittit, verùm naturam suam incolumem seruat, nec detrimẽti quicquam ei à cœno afferri potest: eodem modo sese quoque quibuslibet tandem in materialibus actionibus versentur, nihil hinc lædi, nec spiritualis essentiæ iacturam facere. Quò etiam fit, vt eorum perfectissimi quique omnia ea quæ legis interdicto prohibentur, & de quibus affirmat Scriptura, quòd qui hæc faciunt regni Dei hæreditatem minime consequentur, sine vllo metu perpetrent. Nam & ea quæ Idolis immolata sunt, liberè ac sine vllo discrimine edunt, nec ijs inquinari se arbitrantur: atque ad omnia Gentilium festa & oblectamenta, quæ ad idolorũ honorem, cultumq; celebrantur, primi confluunt: adeò vt nonnulli eorum, ne à sãguinario quidẽ & funesto, Deoq; & hominibus inuiso spectaculo, in quo cum feris dimicatur, vel gladiatores

A θεμοῦν, ὥς φασι, τὸν δημιουργὸν συγκαταπαρεῖς τῷ ἐμφυσήματι αὐτοῦ ὑπὸ τῆς Σοφίας πνευματικὸς * ἀνθρώπων ἀρρήτῳ * προνοίᾳ. ὡς γὰρ τὴν μητέρα ἠγνοηκέναι, οὕτω καὶ τὸ σπέρμα αὐτῆς, ὃ δὴ καὶ αὐτὸ ἐκκλησίαν εἶναι λέγουσιν, ἀντίτυπον τῆς ἄνω ἐκκλησίας. * καὶ τότε εἶναι τὸν ἐν αὐτοῖς ἀξιοῦσιν, ὥστε ἔχειν αὐτοὺς τὴν μὲν ψυχὴν ἀπὸ τοῦ δημιουργοῦ, τὸ δὲ σῶμα ἀπὸ τοῦ χοός, καὶ τὸ σαρκικὸν ἀπὸ τῆς ὕλης, τὸν δὲ πνευματικὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς μητρὸς τῆς Ἀχαμώθ. τριῶν οὖν ὄντων, τὸ μὲν ὑλικόν, ὃ καὶ ἀριστερὸν καλοῦσι, κατὰ ἀνάγκην ἀπόλλυσθαι λέγουσιν, ἅτε μηδεμίαν * ἐπιδέξασθαι πνοὴν ἀφθαρσίας δυνάμενον. τὸ δὲ ψυχικόν, ὃ καὶ δεξιὸν προσαγορεύουσιν, ἅτε μέσον ὂν τοῦ τε πνευματικοῦ καὶ ὑλικοῦ, ἐκεῖσε χωρεῖν ὅπου ἂν καὶ τὴν * πρόσκλησιν ποιήσηται. τὸ δὲ πνευματικὸν ἐκπεπέμφθαι, B ὅπως ἐνθάδε τῷ ψυχικῷ συζυγὲν μορφωθῇ, συμπαιδευθὲν αὐτῷ ἐν τῇ ἀναστροφῇ. καὶ τοῦτ' εἶναι λέγουσι τὸ ἅλας, καὶ τὸ φῶς τοῦ κόσμου. ἔδει γὰρ * τῷ ψυχικῷ καὶ αἰσθητῶν παιδευμάτων, * δι' ὧν καὶ κόσμον κατεσκευάσθαι λέγουσι, καὶ τὸν σωτῆρα δὲ ἐπὶ τοῦτο παραγεγονέναι τὸ ψυχικόν, ἐπεὶ καὶ αὐτεξούσιόν ἐστιν, ὅπως αὐτὸ σώσῃ. ὧν γὰρ ἤμελλε σώζειν, τὰς ἀπαρχὰς αὐτῶν εἰληφέναι φάσκουσιν, ἀπὸ μὲν τῆς Ἀχαμὼθ τὸ πνευματικόν, ἀπὸ δὲ τοῦ δημιουργοῦ ἐνδεδύσθαι τὸν ψυχικὸν Χριστόν, ἀπὸ δὲ τῆς οἰκονομίας περιτεθεῖσθαι σῶμα ψυχικὴν ἔχον οὐσίαν, κατεσκευασμένον δὲ ἀρρήτῳ τέχνῃ πρὸς τὸ καὶ * ἀόρατον, καὶ ἀψηλάφητον καὶ ἀπαθὲς γεγενῆσθαι. καὶ ὑλικὸν δὲ οὐδ' ὁτιοῦν εἰληφέναι λέγουσιν αὐτόν. μὴ γὰρ εἶναι τὴν ὕλην C δεκτικὴν σωτηρίας. τὴν δὲ συντέλειαν ἔσεσθαι, ὅταν μορφωθῇ, καὶ τελειωθῇ γνώσει πᾶν τὸ πνευματικόν, τουτέστιν οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι, οἱ τὴν τελείαν γνῶσιν ἔχοντες περὶ θεοῦ * καὶ τῆς Ἀχαμώθ. μεμυημένους δὲ μυστήρια εἶναι τούτους ὑποτίθενται. ἐπαιδεύθησαν γὰρ τὰ ψυχικὰ οἱ ψυχικοὶ ἄνθρωποι, οἱ δι' ἔργων καὶ πίστεως ψιλῆς βεβαιούμενοι, καὶ μὴ τὴν τελείαν γνῶσιν ἔχοντες. εἶναι δὲ τούτους ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας ἡμᾶς λέγουσι· διὸ καὶ ἡμῖν μὲν ἀναγκαῖον εἶναι τὴν ἀγαθὴν πρᾶξιν ἀποφαίνονται. ἄλλως γὰρ ἀδύνατον σωθῆναι. αὐτοὺς δέ, μὴ διὰ πράξεως, ἀλλὰ διὰ τὸ φύσει πνευματικοὺς εἶναι, πάντη τε καὶ πάντως σωθήσεσθαι δογματίζουσιν. ὡς γὰρ τὸ χοϊκὸν ἀδύνατον σωτηρίας μετασχεῖν, (οὐ γὰρ εἶναι λέγουσιν αὐτὸ δεκτικὸν αὐτῆς) οὕτως πάλιν τὸ * πνευματικὸν θέλουσιν οἱ αὐ- D τοὶ εἶναι ἀδύνατον φθορὰν καταδέξασθαι, κἂν ὁποίαις συγκαταγένωνται πράξεσιν. ὃν γὰρ τρόπον χρυσὸς ἐν βορβόρῳ κατατεθεὶς οὐκ ἀποβάλλει τὴν καλλονὴν αὐτοῦ, ἀλλὰ τὴν ἰδίαν φύσιν διαφυλάττει, τοῦ βορβόρου μηδὲν ἀδικῆσαι * τὸν χρυσὸν, οὕτω δὲ καὶ αὐτοὺς λέγουσι, κἂν ἐν ὁποίαις ὑλικαῖς πράξεσι καταγένωνται, μηδὲν αὐτοὺς παραβλάπτεσθαι, μηδὲ ἀποβάλλειν τὴν πνευματικὴν ὑπόστασιν. διὸ δὴ καὶ τὰ ἀπηγορευμένα πάντα ἀδεῶς οἱ τελειότατοι πράττουσιν αὐτῶν, περὶ ὧν αἱ γραφαὶ διαβεβαιοῦνται τοὺς ποιοῦντας αὐτὰ, βασιλείαν θεοῦ μὴ κληρονομήσειν. καὶ γὰρ εἰδωλόθυτα * διαφόρως ἐσθίουσι, μηδὲ μολύνεσθαι ὑπ' αὐτῶν ἡγούμενοι· καὶ ἐπὶ πᾶσαν ἑορτάσιμον τῶν ἐθνῶν τέρψιν εἰς τιμὴν τῶν εἰδώλων γινομένην, πρῶτοι συνίασιν, ὡς μηδὲ τῆς παρὰ θεῷ καὶ ἀνθρώποις μεμισημένης τῆς τῶν θηριομάχων καὶ μονομαχίας ἀνδροφόνου

* ἄνθρωπος;
* δυνάμει καὶ προνοίᾳ
* καὶ τοῦτον εἶναι τὸν ἐν αὐτοῖς ἄνθρωπον ἀξιοῦσιν,
* ἐπιδέξασθαι
* πρόσκλισιν
* δὲ ψυχικῷ
* διὸ
* ὁρατὸν, ψηλαφητὸν, παθητόν.
* καὶ ὑπὸ τῆς ἀχαμὼθ μεμυημένους τὰ μυστήρια ἑαυτοὺς δὲ τούτους εἶναι.
* πνευματικοὶ, ὃ θέλουσιν αὐτοὶ εἶναι.
* δυνάμενον τὸν
* ἀδιαφόρως

A Latuit igitur, quemadmodum dicunt, Demiurgum cōseminatus in subslatione eius à Sophia spiritalis homo, inenarrabili virtute & prouidentia. Quemadmodum enim Matrem suam ignorauit, sic & semen eius. Quod etiam ipsum Ecclesiam esse dicunt, exemplum superioris Ecclesiæ: & hunc esse in semetipsis hominem volunt, vti habeant animam quidem à Demiurgo, corpus autem à limo, & carnem à materia. Spiritalem verò hominem à matre Achamoth.

Cùm sint igitur tria, alterum materiale (quod etiam sinistrum vocāt) ex necessitate perire dicunt, quippe cum nullam inspirationē incorruptelæ recipere possit. Animale verò (quod etiam dextrum appellant) cùm sit medium spiritalis & materialis, illud redigi quocunque declinauerit.[63] Spiritale] verò emissum esse vti hic animali coiunctum formetur coeruditum ei in conuersatione. Et hoc esse dicunt, salem, & lumen mundi. Opus erat enim animali sensibilibus disciplinis. Ob quam causam & mūdum fabricatum esse dicunt, & Saluatorē ad hoc venisse animalem; quia suę potestatis est, vt id saluet. Quæ enim saluaturus erat, eorum primitias eum suscepisse dicunt. Ab Achamoth quidē spiritale, à Demiurgo autem indutum psychicum, id est animalem B Christum, à dispositione autem circūdatum corpus, animalem habens substantiam, Paratum verò inenarrabili arte, vt & visibile & palpabile & passibile fieret. Et Hylicum autem nihil omnino suscepit. Non enim esse Hylicum capacem salutis. *Error de triplici homine.*

Consummationem verò futuram, cùm formatum & perfectum fuerit sciētia omne spiritale, hoc est, homines qui perfectam agnitionē habent de Deo, & hi qui ab Achamoth initiati sunt mysteria: esse autem hos, semetipsos dicunt. Erudiūtur autem Psychica, id est animalia, Psychici, id est animales homines, qui per operationē & fidem nudam firmantur, & nō perfectam agnitionem habent. Esse autem hos, nos qui sumus ab Ecclesia, dicunt.[64] Quapropter & nobis quidem necessariam esse bonam conuersationem respondent: aliter enim impossibile esse saluari. Semetipsos autem non per operationem, sed eo quòd sunt naturaliter spiritales, omnino saluari dicūt. Quemadmodum enim Choicum impossibile est salutem percipere, nō enim esse illū capacem salutis dicunt: sic iterū quod Spiritale, (quod semetipsos esse volunt) impossibile esse corruptelam percipere, licet in quibuscūque fuerint factis.[65] Quemadmodum enim aurum in cœno depositum non amittit decorem suum, sed suam naturā C custodit, cùm cœnum nihil nocere auro possit: sic & semetipsos dicunt, licet in quibuscunque materialibus operibus sint, nihil semetipsos noceri, neque amittere spiritalem substantiam. *Error de consummatione sæculi, ac æterna hominum salute.*

Quapropter & intimoratè omnia quæ vetantur, hi qui sunt ipsorū perfecti, operantur. De quibus Scripturę confirmant, quoniā qui faciunt ea, regnū Dei nō hæreditabūt.[66] Etenim idolothyta indifferēter manducant, nihil inquinari ab ijs putantes;[67] & in omnem diem festum Ethnicorum pro voluntate in honore idolorum factum primi conueniunt; vti in nihilo quidem abstineant, quod est apud Deum & apud *Hæretici gulæ ac libidini dediti. Gal. 5. 21.*

Interno Pleromatis cœtui] *in Græco pro* ἐν τοῖς τοῦ *legendum cum vet. int.* τοῖς ἐντὸς τοῦ.

Ipsorum Christus] *lego* αὐτῶν *cum vet. quemadmodum & vers. ead.* αὐτὴν *pro* αὐτῇ, *&* οὖσαν *pro* οὔσης.

Renunciare his quæ in domo mea sunt] D ἀποτάξασθαι τοῖς ἐν τῷ οἴκῳ μου. *Vertit etiam potest, extremum salutare domesticos meos.*

Iam quod eorum] *in Græco pro* ὃ καὶ ἰδίαν, *legendum* ὃ καὶ δὴ ἴδιον.

Si radix sancta] *Gallasij oscitātiam nō queo non mirari, qui ne hic quoq; mendum Græci codicis deprehenderit, sed in apertissimo scripturæ loco tāquam in meridiana luce hallucinatus sit. Vertit enim & erāt primitiæ sanctæ. In Græco autē pro* ἦν *legendum* ἡ, *quemadmodū cuiuis, nisi planè cæco, perspicuum est.*

Atque in se contraxisse] συνεσταλκέναι. *Mendosum hoc loco fuisse codicem vet. interp. suspicor, qui erexisse vertit, quasi in Græco esset* συνανεστηκέναι.

Ad ouem quæ] *Deest vocabulum* πρόβατον *in Græco.*

Deo gratias egit] Θεῷ *lego cum vet. nō* αὐτῷ. *& ita legendum esse patet ex ipsius Cantico.*

Qui veniens] ὃς *legendum, non* ὡς.

Sedem figens] *lege* μένοντα *vnico vocabulo.* Et non] *hæc addo ex vet.* In principio autem] *addendum in Græc.* ἐν ἀρχῇ δὲ *ex vet.* Coniunctior ei est] οἰκειοτέρα, *propinquior, familiarior. Atq; hic delenda est præpositio* ἐν.

Frugescit] *Tertullianus pro verbo* καρποφορεῖν *interdum fruticare, interdum frugescere, reddit, ad verbum fructificare.*

Hominis nimirum] *in veteri translatione pro homines, legendum hominem. Ead. vers. delenda sunt hæc verba,* τῶν ἀνθρώπων. Totius Pleromatis] παντὸς τοῦ πληρώματος. *Vetus tamen interpres non* παντὸς, *sed* ἐντὸς *legisse videtur. Vertit enim intra: sed priori lectioni magis assentior.*

Quæ ex passione] *lego* πάντα τὰ *cum vet. quemadmodum & ead. lin.* μορφώσας, *pro* ἁρμόσας.

Atque in hunc modum Ptolemæus] *hæc verba addo ex veteri.*

Ipsas quoque] αὐτὰς *lego cum vet.*

Ioanni propositum] *legendum in dat.* Ἰωάννῃ.

Et non tanto post interuallo] *delenda sunt in Græco hæc verba* τοσοῦτον δεῖ χθὲν τὸ ὀγδοάδος καὶ οὐκ ἀνμελά.

Aut si reliquorum] *legendum in Græco* ἢ εἰ τῶν.

Ac nominibus abutentes] *addenda est in Græc. copulatiua particula.*

inter se pugnant, abstinendum sibi esse putent. Sunt etiam qui carnis voluptatibus ad satietatem vsq; obsequẽtes carnalia carnalibus, & spiritualia spiritualibus persolui aiunt. Quinetiã ipsi partim occultè cum mulierculis ijs, quas in doctrina sua erudiunt, stupri commerciũ habẽt, quemadmodum ipsæ sæpè à quibusdam ipsorum circumuentæ, atque in fraudem impulsæ, ac postea ad Dei Ecclesiam reuersæ, cum reliquo suo errore hoc quoque confessæ sunt: partim apertè, perfrictaque fronte, quascunque adamarint mulieres, eas à viris auulsas, matrimonio sibi copulant. Alij rursus cùm honestè primùm, velut cum sororibus, habitare se finxissent, progrediente tempore deprehensa fraus est, grauida nimirum à fratre facta sorore. Ac pleraque alia impia & execranda flagitia designantes, nos quidem qui Dei metu cauemus, ne vel cogitatione tenus & sermone peccemus, vt indoctos ac prorsus ignaros insectantur: seipsos autem mirificè extollunt, ac perfectos appellant, & semina electionis. Nos enim in vsu tantummodò gratiam accipere dicunt, ob idque fore, vt ea nobis adimatur: se autem eam, ab ineffabili, & omni nomine præstantiori coniugatione cælitùs deuectam, propriè possidere, ob eamque causam fore, vt ipsis accrescat: Proindeque sibi quouis modo faciendum esse, vt coniugij mysterium exerceant. Atque vt hoc stolidis hominibus persuadeant, his ipsis verbis vtuntur: Quisquis in mundo existens mulierem non amauit, ita vt ea potiatur, non est ex veritate, nec ad veritatem perueniet: quisquis autem de mundo existens cum muliere rem habuit, non perueniet ad veritatem, quoniam in concupiscentia mulieri succubuit. Propterea nobis quidem quos Psychicos vocant, ac de mundo esse statuunt, necessarium esse continentiæ ac bonarum actionum studium, vt per eas ad medietatis locum perueniamus: sibi autem, hoc est, vt ipsi se vocant, spiritualibus & perfectis, haudquaquam. Neque enim actionem aditum ad Pleroma munire: sed semen, quod pusillum quidem illinc emittitur, hic autem adolescit ac perficitur. Cùm autem vniuersum semen perfectum fuerit, tùm demùm Achamoth, matrem ipsorum ex medietatis loco migraturam, atque in Pleroma ingressuram, ac sponsum suum, hoc est Saluatorem ex omnibus ortum, accepturam esse, vt coniugium existat Saluatoris, & Achamoth. Et hoc esse, quod per sponsum & sponsam significetur, quemadmodum & Pleroma per cubiculum nuptiale. At verò spirituales, animis exutos, ac spiritus intelligentes effectos, incomprehensibili & inuisibili modo in Pleroma ingressos, in sponsas assignatum iri, Angelis ijs qui Saluatorem circumstant. Demiurgum porrò itidem ipsum ad matris Sophiæ locum, hoc est, ad medietatis locum transiturum esse, atque in eadem quoque regione animas eorum, qui iustitiam coluerint, in quiete futuras esse. Neque enim Psychici quicquam intra Pleroma admitti. Quæ cùm ad hunc modum contigerint, tum verò fore, vt ignis ille qui in mundo delitescit, effulgeat, & accendatur, confectaque vniuersa materia, simul quoque cum ea consumatur, atque in nihilum redigatur. Cæterùm, Demiurgum nihil horum exploratum habuisse asserunt, antequam Saluator aduenisset. Sunt etiam qui dicant eum Christum quoque filium suum produxisse, sed animalem: ac de hoc per Prophetas loquutum esse. Hunc autem eum esse, qui per Mariam transmearit, perinde atque aqua per tubum manat: atque in ipsum, cùm Baptismi aqua tingeretur, Saluatorem illum, qui de Pleromate erat, atque ex omnibus ortum traxerat, in

δροφόνου θυσίας ἀπέχεσθαι ἐνίους αὐτῶν. οἱ δὲ ταῖς τῆς σαρκὸς ἡδοναῖς κατακόρως δουλεύοντες, τὰ σαρκικὰ τοῖς σαρκικοῖς, καὶ τὰ πνευματικὰ τοῖς πνευματικοῖς ἀποδίδοσθαι λέγουσι. καὶ οἱ μὲν αὐτῶν λάθρα τὰς διδασκομένας ὑπ' αὐτῶν τὴν διδαχὴν ταύτην γυναῖκας διαφθείρουσιν, ὡς πολλάκις ὑπ' ἐνίων αὐτῶν ἐξαπατηθεῖσαι, ἔπειτα ἐπιστρέψασαι γυναῖκες εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ, σὺν τῇ λοιπῇ πλάνῃ καὶ τοῦτο ἐξωμολογήσαντο. οἱ δὲ καὶ κατὰ τὸ φανερὸν ἀπερυθριάσαντες, ὧν ἂν ἐρασθῶσι γυναικῶν, ταύτας ἀπ' ἀνδρῶν ἀποσπάσαντες, ἰδίας γαμετὰς ἡγήσαντο. ἄλλοι δ' αὖ πάλιν σεμνῶς κατ' ἀρχὰς, ὡς μετὰ ἀδελφῶν προσποιούμενοι συνοικεῖν, προϊόντος τοῦ χρόνου ἠλέγχθησαν, ἐγκύμονος τῆς ἀδελφῆς ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ γενηθείσης. καὶ ἄλλα δὲ πολλὰ μυσαρὰ καὶ ἄθεα πράσσοντες, ἡμῶν μὲν διὰ τὸν φόβον τοῦ θεοῦ φυλασ- B σομένων, καὶ μέχρις ἐννοίας καὶ λόγου ἁμαρτεῖν, κατατρέχουσιν, ὡς * ἰδίων καὶ μηδὲν ἐπισταμένων. ἑαυτοὺς δὲ ὑπερυψοῦσι τελείους ἀποκαλοῦντες, καὶ σπέρματα ἐκλογῆς. ἡμᾶς μὲν γὰρ ἐν χρήσει τὴν χάριν λαμβάνειν λέγουσι, διὸ καὶ ἀφαιρεθήσεσθαι αὐτῆς· αὐτοὺς δὲ ἰδιόκτητον ἄνωθεν ἀπὸ τῆς ἀρρήτου καὶ ἀνονομάστου συζυγίας συγκατεληλυθυῖαν ἔχειν τὴν χάριν, καὶ διὰ τοῦτο προστεθήσεσθαι αὐτοῖς. διὸ καὶ ἐκ παντὸς τρόπου δεῖν αὐτοὺς ἀεὶ τὸ τῆς συζυγίας μελετᾶν μυστήριον, καὶ τοῦτο πείθουσι τοὺς ἀνοήτους αὐταῖς λέξεσι λέγοντες οὕτως, Ὃς ἂν ἐν κόσμῳ γενόμενος γυναῖκα οὐκ ἐφίλησεν, ὥστε αὐτὴν κρατηθῆναι, οὐκ ἔστιν ἐξ ἀληθείας, καὶ οὐ χωρήσει εἰς ἀλήθειαν· ὁ δὲ ἀπὸ κόσμου γενόμενος, κρατηθεὶς γυναικὶ, οὐ χωρήσει εἰς ἀλήθειαν, διὰ τὸ ἐν ἐπιθυμίᾳ κρατηθῆναι γυναικός. διὰ τοῦτο οὖν * ἡμᾶς καλοὺς ψυχικοὺς ὀνομάζουσι, καὶ ἐκ κόσ- C μου εἶναι λέγουσι, καὶ ἀναγκαίαν ἡμῖν τὴν ἐγκράτειαν καὶ ἀγαθὴν πρᾶξιν, ἵνα δι' αὐτῆς ἔλθωμεν εἰς τὸν τῆς μεσότητος τόπον, αὐτοῖς δὲ πνευματικοῖς τε καὶ τελείοις καλουμένοις, μηδαμῶς. οὐ γὰρ πρᾶξις εἰς πλήρωμα εἰσάγει, ἀλλὰ τὸ σπέρμα τὸ ἐκεῖθεν νήπιον ἐκπεμπόμενον, ἐνθάδε δὲ τελειούμενον. ὅταν δὲ πᾶν τὸ σπέρμα τελειωθῇ, τὴν μὲν Ἀχαμὼθ τὴν μητέρα αὐτῶν μεταβῆναι τοῦ τῆς μεσότητος τόπου λέγουσι, καὶ ἐντὸς πληρώματος εἰσελθεῖν, καὶ ἀπολαβεῖν τὸν νυμφίον αὐτῆς τὸν σωτῆρα, τὸν ἐκ πάντων γεγονότα, ἵνα συζυγία γένηται τοῦ σωτῆρος καὶ σοφίας τῆς Ἀχαμώθ. καὶ τοῦτο εἶναι νυμφίον καὶ νύμφην, νυμφῶνα δὲ τὸ πᾶν πλήρωμα, τοὺς δὲ πνευματικοὺς ἀποδυσαμένους τὰς D ψυχὰς, καὶ πνεύματα νοερὰ γενομένους, ἀκρατήτως καὶ ἀοράτως ἐντὸς πληρώματος εἰσελθόντας, νύμφας ἀποδοθήσεσθαι τοῖς περὶ τὸν σωτῆρα ἀγγέλοις. τὸν δὲ δημιουργὸν μεταβῆναι καὶ αὐτὸν εἰς τὸν τῆς μητρὸς σοφίας τόπον, τουτέστιν ἐν τῇ μεσότητι. τάς τε τῶν δικαίων ψυχὰς ἀναπαύσεσθαι καὶ αὐτὰς ἐν τῷ τῆς μεσότητος τόπῳ. μηδὲν γὰρ ψυχικὸν ἐντὸς πληρώματος χωρεῖν. τούτων δὲ γενομένων οὕτως, τὸ ἐμφωλεῦον τῷ κόσμῳ πῦρ ἐκλάμψαν καὶ ἐξαφθὲν, καὶ κατεργασάμενον πᾶσαν ὕλην συναναλωθήσεσθαι αὐτῇ, καὶ εἰς τὸ μηκέτ' εἶναι χωρήσειν διδάσκουσι. τὸν δὲ δημιουργὸν μηδὲν τούτων ἐγνωκέναι ἀποφαίνονται πρὸ τῆς τοῦ σωτῆρος παρουσίας. εἰσὶ δὲ οἱ λέγοντες προβάλλεσθαι αὐτὸν καὶ χριστὸν υἱὸν ἴδιον, * ἀλλὰ καὶ ψυχικόν, περὶ τούτου διὰ τῶν προφητῶν λελαληκέναι. εἶναι δὲ τοῦτον τὸν διὰ Μαρίας διοδεύσαντα, καθάπερ ὕδωρ διὰ σωλῆνος ὁδεύει, καὶ εἰς τοῦτον ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος κατελθεῖν ἐκεῖνον τὸν ἀπὸ τοῦ πληρώματος ἐκ πάντων σωτῆρα ἐν εἴδει πε-

* ἰδιωτῶν

* ἡμῖν οὓς ψυχικοὺς ὀνομάζουσι, καὶ ἐκ κόσμου εἶναι λέγουσιν, ἀναγκαίαν τὴν

* ἀλλὰ ψυχικὸν καὶ

A homines odiosum muneris homicidiale spectaculum.[68] Quidam autem & carnis voluptatibus insatiabiliter inseruientes, carnalia carnalibus, spiritalia spiritalibus reddi dicunt. Et quidam quidem ex ipsis clàm eas mulieres quæ discunt ab eis doctrinã hanc, corrumpunt: quemadmodum multæ sæpè ab his suasæ, post conuersæ mulieres ad Ecclesiam Dei, cum reliquo errore & hoc confessæ sunt. Alij vero & manifeste, ne quidem erubescentes, quascunque adamauerint mulieres, has à viris suis abstrahentes, suas nuptas fecerunt. Alij vero valde modestè initio, quasi cum sororibus fingentes habitare, procedente tempore manifestati sunt, grauida sorore à fratre facta, & alia multa odiosa & irreligiosa facientes. Nos quidem qui per timorem Dei timemus etiam vsq; in mentibus nostris, & sermonibus peccare, arguunt quasi idiotas, & nihil scientes; semetipsos extollunt, perfectos vocantes, & semina electionis. Nos enim in vsu gratiam accipere dicunt, quapropter & auferri à nobis: semetipsos autem propriè possidere, desursum ab inenarrabili & innominabili syzygia descendentem habere gratiam, & propterea * adijci eis.[69] Quapropter ex omni modo oportere eos semper syzygiæ meditari mysterium. Et hoc suadent insensibilibus; iis, sermonibus dicentes sic: Quicunque in sæculo est, & vxorem non amat, vt ei coniugatur, non est de veritate, & non transiet in veritate. Qui autem de sæculo est mixtus mulieri, non transit B in veritatem: quoniam in concupiscentia mixtus est mulieri. Quapropter nobis quidem, quos Psychicos vocant, & de sæculo esse dicunt, necessariam continentia, & bonam operationẽ, vti per eam veniamus in medietatis locum. Sibi autem, spiritalibus, & perfectis vocatis, nullo modo. Non enim operatio in Pleroma inducit, sed semen quod est inde pusillum quidem emissum,] hic autem perfectum factum.

*adici

Matt. 12.

Cum autem vniuersum semen perfectum fuerit, Achamoth quidem matrem ipsorũ transire de medietatis loco dicũt, & intra Pleroma introire, & recipere sponsum suum Saluatorẽ, qui est ex omnibus factus vti syzygia fiat Saluatoris & Sophiæ, quæ est Achamoth, & hoc esse sponsũ & sponsam:[70] Nymphonem] vero vniuersum Pleroma, Spiritales vero expoliatos, animas, & spiritus intellectuales factos inapprehensibiliter & inuisibiliter intra] Pleroma ingressos sponsas reddi, iis qui circa Saluatorẽ sunt Angelis. Demiurgũ verò transire & ipsum in matris suæ Sophiæ locum, hoc est, in medietatẽ. Iustorum quoq; animas refrigerari & ipsas in medietatis loco. Nihil enim psychicum intra Pleroma transire. His autem factis ita, [is] qui latet in mũdo ignis exardescens, comprehendens vniuersam materiã consumit, & ipsum simul consumptum, abire in id, vt iam non sit. Demiurgum autem nihil horum cognouisse ostendunt ante Saluatoris aduentum. Sunt autem qui dicunt emisisse eum Christum filium suũ, sed animalem, & de hoc per Prophetas locutum esse. Esse autem hũc qui C per Mariam transierit,[71] quemadmodum aqua per tubum trãsit, & in hunc in baptismate descendisse illum qui esset de Pleromate ex omnibus Saluatorem in figura co-

Coniugia Saluatoris, Achamoth & Angelorum.

Mentionem nullam] *hic quoq́, negatiua particula μὴ in Græco addenda est.*

Qui ex omnibus ortus est] *lego cum veteri,* ὁ ἐκ πάντων γεγονὼς, *nõ, vt est apud Epiphaniũ,* ὁ τῆς οἰκονομίας. *Hic enim verba fictitium illum Valentinianorum Saluatorem intelligit, qui ex omnibus AEonibus ortum traxit, ac proinde Sermone illo, qui primæ AEonum classis est, natu posterior est.*

Ille, inquam, vnius] *Vetus Irenæi interpres videtur legisse* ἀπὸ τε, *non* ὁ τε: *sed vtrumq́, co-*
D *dem ferè recidit.*

Verba fecit] *in Græco pro* ἐμπεποίηται, *legendum* πεποίηται. *& seq. vers. pro* λέγουσιν, λέγουσι γὰρ.

Princeps eorum] *addo* γὰρ *in Græc. ex vet.*

Quam falsò] *pro* ψευδῶς *videtur legisse vetus interpres* ψευδωνύμως. *vertit enim, falsò nomine.*

Hæc aitatque alto] *Tota centonis huius, ex Homeri versibus cõsuti, gratia in interpretatione Latina perit. Sed multa in codẽ genere apud Latinos extãt, ac præcipuè apud Ausoniũ. Aptè autẽ Homero centonibus hæreticos cõfert Irenæus, qui vt prodigiosæ doctrinæ suæ gratiã fidemque conciliarent, ex varijs scripturæ locis, tanquam centonibus quibusdam consarcinabant.*

Comitantur eumtem] κιόντες *legisse videtur vetus interp. Sed* κιόντα *mihi magis arridet, vt ad Herculem referatur.*

Verius quidem ignoscet] *in Græco post* ἐπιγνώσεται, *hæc ex Vet. addenda sunt:* μὲν τὰ ἔπη, τὴν δὲ ὑπόθεσιν οὐκ ἐπιγνώσεται.

Libro suo] βίβλῳ *addo ex veter. quemadmodum & eod. vers. post* τὴν, παρ᾽ αὐτοῦ.

Quoniam autem] *lego* ἐπειδὴ *cum vet.*

Redemptio] *de Valentinianorum redemptione latè postea disseret. Gallasius hic toto cælo errat, quòd quid hæc redemptio sibi velit, non intelligat. Idq́, cum ipsemet hanc fabulam postea interpretetur. Quod sanè flagitiosè est ostitãtis. Hincque mihi fit verisimile eum versionem suam nunquam relegisse. Alioqui enim haud dubiè hunc locum ex 18. c. huius lib. vbi redemptionis fabula exponitur, emendasset.*

Eorum Mimum emensus] μετὰ τὴν αὐτῶν *lego cum veteri. Emetiri autem hoc loco Græc.* περαιοῦσθαι, *idem est quod trãsmeare, traycere. Vetus interpres quid legerit, no queo conijcere. Vertit enim explicans, quod longè à significatione verbi* περαιοῦσθαι.

Huiusce fabulæ] μύθου *lego cum vet. non* θυμοῦ, *vt corruptè legitur in Epiphanij codice. Sensus enim perspicuè postulat vt* μύθου *legamus.*

Subnectat] *in Græco pro* ἐπενεγκεῖν καλῶς ἔχειν ὑπερλάβομεν, *reponendum est* ἐπενέγκαι, καλῶς ἔχειν ὑπελάβομεν.

columbæ forma descendisse. Q[uin] in spirituale quoque A illud semen, ab Achamoth acceptū, in eo extitisse. Ac proinde Dominum nostrum primigenæ videlicet illius quaternitatis typum retinentem, ex quatuor his se conflatum fuisse tradunt, nimirùm ex spirituali, quod ab Achamoth erat: ex animali, quod à Demiurgo: ex dispensatione, quod ineffabili arte constructum erat: ac denique ex Saluatore, quod erat columba illa, quæ in eum descenderat. Atque hunc quidem ab omni perpessione immunem permansisse. Neque enim fieri poterat, vt is pateretur, qui comprehensionem omnem, & oculorum obtutum fugiebat. Ob eamque causam sublatum fuisse Christi Spiritum, qui in eum conditus fuerat, cùm ad Pilatum adduceretur. Quin ne semen quidem illud, quod à matre profectum fuerat, perpessum esse dicunt: etenim id quoq; omni perpessione præstantius esse, vtpote spirituale, ac ne in ipsius etiam Demiurgi aspectum cadens. Ita de ipsorum sententia Psychicus demùm Christus perpessus est, & is qui ex dispensatione mystico modo B constructus fuerat: vt per eum mater superioris illius Christi, in cruce extensi, quique essentiæ formam Achamothæ impresserat, typū exprimeret. Hæc enim omnia figuras illorum esse tradunt. Animas porrò eas, quæ Achamothæ semen habuerunt, reliquis meliores ac præstantiores esse aiunt: eoq; nomine præ cæteris adamatas esse à Demiurgo, qui rei huiusce causam haudquaquam perspectam habebat, verùm beneficio suo tales eas existimabat. Quocirca eas in Prophetas, vt ipsi inquiunt, & sacerdotes, & reges constituisse, ac multa de hoc semine, tanquam sublimiore natura prædito, verba à Prophetis habita fuisse interpretantur. Quin multa quoq; matrem de sublimioribus rebus loquutam esse, atque etiam per hunc, & per animas ab eo procreatas. Ac deinceps Prophetarum vaticinia scindunt, alia nempe à matre dicta C esse volentes, alia à semine, alia à Demiurgo. Eodemque modo Iesum alia Saluatoris, alia matris, alia Demiurgi instinctu dixisse, quemadmodum nos altius progredientes ostendemus. Demiurgum autem, vtpote ea, quæ ipso superiora erant, ignorantem, commotum quidem esse ijs quæ dicebantur, cæterùm ea tandem pro nihilo duxisse, aliàs nempe aliam causam existimantem, hoc est, vel spiritum vaticinantem, qui & ipse peculiarem motum habeat, vel hominem, vel denique complexionem deteriorum: atque ita tantisper in ignoratione perstitisse, quoad Saluator accessisset. Cùm enim illic venisset, ex eo ipsum cuncta didicisse, libentique animo sese ad eum cum omni sua potentia adiunxisse, eumque esse Centurionem illum, de quo in Euangelio fit mentio, his verbis ad Saluatorem vtentem: Nam & ego homo sub potestate mea habeo milites, & seruos, & quod eis impero, faciunt. Eum autem in mundi administrandi munere, D quandiu pareat, versaturum: idque præsertim, vt Ecclesiæ commodis cura sua ac diligentia consulat, atque ob id etiam quòd quidnam sibi præmij paratum sit, perspectum & exploratum habeat, hoc est, vt ad matris regionem perueniat. Iam verò hominum tria genera constituunt, Spirituale, Hylicum, Psychicum, quemadmodum fuerunt Cain, Abel, & Seth: vt videlicet ex his etiam tres naturas, non iam singulatim, sed in genere demonstrent. Atque Hylicum quidem ad interitum tendere: Psychicum autem, si quidem meliorum rerum studium amplexum fuerit, in media ista loco conquieturum, sin vero deteriora consectetur, ad similia quoque profecturum. At spiritualia quæ ab Achamoth sata

A περιστερᾶς. γεγονέναι δὲ ἐν αὐτῷ καὶ τὸ ἀπὸ τῆς Ἀχαμὼθ σπέρμα πνευματικόν. τὸν οὖν κύριον ἡμῶν ἐκ τεσσάρων τούτων σύνθετον γεγονέναι φάσκουσιν, ἀποσώζοντα τὸν τύπον τῆς ἀρχεγόνου καὶ πρώτης τετρακτύος· ἔκ τε τοῦ πνευματικοῦ, ὃ ἦν ἀπὸ τῆς Ἀχαμὼθ, καὶ ἐκ τοῦ ψυχικοῦ, ὃ ἦν ἀπὸ τοῦ δημιουργοῦ, καὶ ἐκ τῆς οἰκονομίας, ὃ ἦν κατεσκευασμένον ἀρρήτῳ τέχνῃ, καὶ ἐκ τοῦ σωτῆρος, ὃ ἦν ἡ κατελθοῦσα εἰς αὐτὸν περιστερά. καὶ * τοῦτο μὲν ἀπαθῆ διαμεμενηκέναι. οὐ γὰρ ἐνεδέχετο παθεῖν αὐτόν, ἀκράτητον καὶ ἀόρατον ὑπάρχοντα. καὶ διὰ τοῦτο ἦρθαι προσαγομένου αὐτοῦ τῷ Πιλάτῳ, τὸ εἰς αὐτὸν κατατεθὲν πνεῦμα Χριστοῦ. ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἀπὸ τῆς μητρὸς σπέρμα πεπονθέναι λέγουσιν. ἀπαθὲς γὰρ καὶ * αὐτὸ τὸ πνευματικόν, καὶ ἀόρατον καὶ αὐτῷ τῷ δημιουργῷ. ἔπαθε δὲ λοιπὸν κατ' αὐτοὺς ὁ ψυχικὸς Χριστός, καὶ ὁ ἐκ τῆς οἰκονομίας κατεσκευασμένος μυστηριωδῶς, ἵν' ἐπιδείξῃ* αὐτοῦ ἡ μήτηρ τὸν τύπον τοῦ ἄνω Χριστοῦ, ἐκείνου τοῦ ἐπεκταθέντος τῷ σταυρῷ καὶ μορφώσαντος τὴν Ἀχαμὼθ μόρφωσιν τὴν κατ' οὐσίαν. πάντα B γὰρ ταῦτα τύπους ἐκείνων εἶναι λέγουσι. τὰς δὲ ἐσχηκυίας τὸ σπέρμα τῆς Ἀχαμὼθ ψυχὰς * ἀμείνους εἶναι λέγουσι γεγονέναι τῶν λοιπῶν. διὸ καὶ πλεῖον τῶν ἄλλων ἠγαπῆσθαι ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ, μὴ εἰδότος τὴν αἰτίαν, ἀλλὰ παρ' αὐτὸν λογιζομένου εἶναι τοιαύτας. διὸ καὶ εἰς προφήτας, φασίν, ἔτασσεν αὐτούς, καὶ ἱερεῖς καὶ βασιλεῖς. καὶ πολλὰ ὑπὲρ τοῦ σπέρματος τούτου εἰρῆσθαι διὰ τῶν προφητῶν ἐξηγοῦνται, ἅτε ὑψηλοτέρας φύσεως * ὑπαρχούσης. πολλὰ δὲ καὶ τὴν μητέρα περὶ τῶν ἀνωτέρω εἰρηκέναι λέγουσιν, ἀλλὰ καὶ διὰ τούτου καὶ τῶν ὑπὸ τούτου γενομένων ψυχῶν. καὶ λοιπὸν τέμνουσι τὰς προφητείας, τὸ μέν τι ἀπὸ τῆς μητρὸς εἰρῆσθαι θέλοντες, τὸ δέ τι ἀπὸ τοῦ σπέρματος, τὸ δέ τι ἀπὸ τοῦ δημι- C ουργοῦ. ἀλλὰ καὶ τὸν Ἰησοῦν ὡσαύτως, τὸ μέν τι ἀπὸ τοῦ σωτῆρος εἰρηκέναι, τὸ δέ τι ἀπὸ τῆς μητρός, τὸ δέ τι ἀπὸ τοῦ δημιουργοῦ, καθὼς ἐπιδείξομεν προϊόντος ἡμῖν τοῦ λόγου. τὸν δὲ δημιουργὸν ἅτε ἀγνοοῦντα τὰ ὑπὲρ αὐτόν, κινεῖσθαι μὲν ἐπὶ τοῖς λεγομένοις, καταπεφρονηκέναι δὲ αὐτῶν, ἄλλοτε ἄλλην αἰτίαν νομίσαντα, ἢ τὸ πνεῦμα τὸ προφητεῦον ἔχον καὶ αὐτὸ ἰδίαν τινὰ κίνησιν, ἢ τὸν ἄνθρωπον, ἢ τὴν πρόσπλοκὴν τῶν * χειρῶν. καὶ οὕτως ἀγνοοῦντα διατετελεκέναι ἄχρι τῆς παρουσίας τοῦ * κυρίου. ἐλθόντος δὲ τοῦ σωτῆρος, μαθεῖν αὐτὸν παρ' αὐτοῦ πάντα λέγουσι, καὶ ἄσμενον αὐτῷ προσχωρῆσαι μετὰ πάσης τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. καὶ αὐτὸν εἶναι τὸν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ἑκατόνταρχον, λέγοντα τῷ σωτῆρι, Καὶ γὰρ ἐγὼ ὑπὸ τὴν ἐμαυτοῦ ἐξουσίαν ἔχω στρατιώτας καὶ δούλους, καὶ ὃ ἐὰν προστάξω D ποιοῦσι. τελέσειν δὲ αὐτὸν τὴν κατὰ τὸν κόσμον οἰκονομίαν μέχρι τοῦ δέοντος καιροῦ, μάλιστα δὲ διὰ τὴν τῆς ἐκκλησίας ἐπιμέλειαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ ἑτοιμασθέντος αὐτῷ ἐπάθλου, ὅτι εἰς τὸν τῆς μητρὸς τόπον χωρήσει. ἀνθρώπους δὲ τρία γένη ὑφίστανται, πνευματικόν, χοϊκόν, ψυχικόν, καθὼς ἐγένετο Κάϊν, Ἄβελ, Σήθ. * καὶ ἐκ τούτων τὰς τρεῖς φύσεις οὐκέτι καθ' ἕν, ἀλλὰ κατὰ γένος, καὶ τὸ μὲν χοϊκὸν εἰς φθορὰν χωρεῖν, καὶ τὸ ψυχικόν, ἐὰν τὰ βελτίονα ἕληται, ἐν τῷ τόπῳ τῆς μεσότητος * ἀναπαύσεσθαι, ἐὰν δὲ τὰ χείρω, χωρήσειν καὶ αὐτὸ πρὸς τὰ ὅμοια. τὰ δὲ πνευματικά, ἃ ἂν κατασπείρῃ ἡ Ἀχαμώθ, ἐκτοτε

* τοῦτον
* αὐτὸ ἅτε πνευματ.
* δι' αὐτοῦ.
* ἀμείνους λέγουσι
* ὑπάρχοντος
* χειρόνων
* σωτῆρος
* ἵνα ἐπιδείξωσι καὶ ἐκ τούτων
* ἀναπαύσασθαι

κας.

A lumbæ, fuisse autem in eo & illud quod est ab Achamoth semen spiritale.
Dominum igitur nostrum ex quatuor ijs compositum fuisse dicunt, seruantem ty- *Error contra Christi conceptionem, natiuitatem, & passionem.*
pum primogenitæ & primæ quaternionis; de spiritali, quod erat ab Achamoth, & de a-
nimali quod erat de Demiurgo, & de dispositione, quod erat factũ inenarrabili arte, &
de Saluatore, quod erat illa, quæ descendit in eum columba: & hunc quidem impassi-
bilem perseuerasse. Non enim possibile erat pati eum, cùm esset incomprehẽsibilis &
inuisibilis, & propter hoc ablatum esse, cùm traheretur ad Pilatum, illum qui disposi-
tus erat in eum spiritus Christi. Sed ne id quidem quod à matre erat semẽ, passum esse
dicunt. Impassibile enim & illud, quippe spiritale & inuisibile, etiam ipsi Demiurgo.
Passus est autem, secundùm hos, animalis Christus, & ille qui ex dispositione fabrica-
tus in mysterio, vt ostendat per eum mater typum superioris Christi, illius qui exten-
sus est cruci, & formauit Achamoth formationem secundùm substantiam. Omnia e-
nim hæc exempla illorum esse dicunt: eas verò quæ habuerunt semen id quod est ab
Achamoth, animas meliores dicũt fuisse quàm reliquas. Quapropter & plus eas dile-
ctas à Demiurgo non sciente causam, sed à semetipso putante esse tales. Quapropter
B & in prophetas, aiunt, distribuebat eas & sacerdotes, & reges, & multa de hoc semine
dicta per prophetas exponunt: quippe cum altioris naturæ esse. Multa autem & ma-
trem de superioribus dixisse dicunt. Sed & per hunc, & per eas, quæ ab hoc factæ sunt
animæ.

Ac deinceps diuidunt prophetias, aliquid quidem à matre dictum docentes, aliquid *Error de propheciis*
à semine, aliquid autem ab ipso Demiurgo: & Iesum tantũdem aliquid quidem Salua-
torem dixisse, aliquid à matre, aliquid à Demiurgo, quemadmodum ostẽdemus pro-
cedente nobis sermone. Demiurgum autem, quippe ignorantem quæ essent super
eum, moueri quidem in ijs quæ dicũtur: contempsisse verò ea, aliam atque aliam cau-
sam putantem, quàm spiritus qui prophetat, habens & ipse suam aliquam motionem,
siue hominẽ, siue perplexionem peiorum, & sic ignorantem conseruasse vsque ad ad-
uentum Saluatoris. Cùm venisset autem Saluator, didicisse eum ab eo omnia dicunt,
& in gaudium ei cessisse cum omni virtute sua, & eum esse illum in Euangelio Centu- *Matt. 8. 9*
rionem dicentem Saluatori: Et ego enim sub potestate mea habeo milites & seruos,
& quod iussero faciunt. Perfecturum autem eum eam quæ secundùm ipsum est mun- *De triplici hominum genere.*
C di creationem, vsque ad id tempus quod oportet, maximè autem propter Ecclesiæ
diligentiam atque curam, & propter agnitionem præparati præmij, quoniam in lo-
cum matris transibit. Hominum autem tria genera dicunt, Spiritalem, Psychicum,
Choicum, quemadmodum fuit Cain, Abel, Seth; vt ostendant & ex his tres naturas,
iam non secundùm vnumquemque, sed secundùm genus. Et Choicum quidem in
corruptelam abire: Animalẽ verò, si meliora elegerit, in loco medietatis refrigeratu-
rum: si verò peiora, transire & ipsum ad similia. Spiritalẽ verò inseminat Achamoth,

NOTAE EX ADVERSARIIS FRONTONIS Ducæi in Cap. I.

HVnc autem & Proarchen] *Vocem hanc etiam agnoscit Theodoretus lib. 1. Hæretic. fabularum, de Valentino, vbi legendum fore,* Anteprincipium. *Tertullianus aduersus Valentin. capit. 8. & Græcam vocem retinuit* προαρχὴν, *&* Proarchen *scripsit. c. 35.*

D Esse autem illum inuisibilem, & quem nulla res capere possit.] *Hæc absunt à Græco: verum Tertullianus simul ista profert: Innatum, immensum, infinitum, inuisibilem, æternumque definiunt.*

Et aliquando voluisse.] *In Græco delendum est illud* καὶ, *quod est ante* χαταθέσθαι, *vt consentiant Græca cum interpretatione Billij, in qua omissum est* καθάπερ σπέρμα, *ac tanquam semen, hanc quam in animum induxerat.*

Apud eos nuncupatam.] *Addidimus in margine,* καλουμένην, *pro* καλουμένων.

Masculo fœminam.] ἀρρενόθηλυν. *Tertull. c. 34. Ne apud solos Lunenses Hermaphroditum existimet Fenestella.*

Emissiones in coniugationem.] *Græcè scriptum* προβολὰς ἐν συζυγίᾳ, *ex quo legendum esset hic,* in coniugatione.

Bythus & Mixis] *Græcè* Βύθιος, Μίξις, *quo pacto & apud Tertullianum c. 8.* Bythius & Mixis, *& ita in manuscriptis omnibus legebatur, teste Pamelio, qui & hic, & lib. 2. ca. 19. Irenæi sic legendum censet; & Theodoretum, apud quẽ cũ reperisset interpres* Βύθιος, *vertit Profundum & Mixtionem: hunc Bythium ad differẽtiam primi parentis Bythi sic dictum suspicatur.*

Ageratos.] *Cap. 19. lib. 2. redditur Latinè,* innascibilem, *vel, vt est in margine,* insensibilem, *fortè,* insenescibilem, *vel,* insenilem: *apud interpretem Theodoreti lego,* senij expertem, vnionem & per se nascentem: *hoc vltimum est Autophyes.*

Ainos & Synesis.] *Scribendum hic, & apud Byllium, Ainos & Synesis.*

Theletos & Sophia.] *Non Teletos: nam sæpe τοὺς θελητοὺς, & τοῦ θελητοῦ meminit in his mysterijs hæreticorum Irenæus: vt cap. 6 huius libri: etsi aliter Pamelio videtur, Billius certè semper Theleti scripsit, neq; mihi vnquam occurrit τέλεος, perfectus: θελητὸν habes 1. Reg. 15. 22. εἰ θελητὸν τῷ κυρίῳ, si volitum Domino: itaq; melius voluntate expetitum reddidissent interpretes, quàm vt Cornarius,* voluntatem, *& Alius,* voluntarium.

A

funt, ex eo tempore huc vſque in iuſtorum hominum animis hic erudita & educata, quod videlicet puſilla adhuc & tenera emiſſa fuerit, poſt tandem, vbi omnes perfectam [illegible] fuerint, in ſponſas Angelis Saluatoris [illegible] tradunt, eorumque animos in media regione vna cum Demiurgo, ſempiterna quiete fruituros. At [illegible] ipſas animas rurſus diſtinguentes, [illegible] partim natura bonas eſſe, partim natura malas [illegible] eſſe, quæ ſeminis capaces effic[illegible], eas autem quæ natura malæ ſunt, ita eſſe comparatas, vt ſemen illud nunquam omnino recipiant. His ita abs[illegible], quemadmodum nec Prophetæ vnquam prædicarunt, nec Chriſtus docuit, nec Apoſtoli tradiderunt, ſe præ cæteris mortalibus rerũ omnium ſcientiam perceptam habere gloriantur, quædã videlicet de ijs, quæ literarum ſacrarum monumentis haudquaquam prodita ſunt, lectitantes: &, quod dici ſolet, funem ex arena nectere ſtudentes, probabiliter interim, atq; ad faciendam fidẽ appoſitè, vel parabolas quaſdam Dominicas, vel Propheticas voces, vel Apoſtolica verba, ijs quæ dicta ſunt accõmodare conantur, vt ne cõmentum ſuum nullius teſtimonij authoritate niti videatur: ita tamẽ vt Scripturarum ordinem, ſeriemque tranſiliant, ac, quantum in ipſis eſt, veritatis membra diſſoluant. Transferentes enim, ac refingentes, atq; aliud ex alio facientes, pleroſque per diuinorũ oraculorũ, quæ figmẽtis ſuis adaptant, prauè conſarcinatã argutiam, in fraudẽ inducunt. Perinde ſcilicet, ac ſi quis Regis imagine ex inſignibus gemmis, ab induſtrio quodã artifice pulchre & eleganter elaborata, ſubiectã hominis formã deleat, ac gẽmas illas trãsferat, atq; in diuerſum accõmodet, caniſq; aut vulpis formã efficiat, & quidẽ male conſtructã, ac deinde ſeriò affirmet, hanc eſſe pulchrã illã Regis imaginẽ, quã peritus ille artifex condiderat, (oſtendẽs nimirùm gẽmas illas, quę à priori quidẽ artifice, ad Regis imaginẽ præclarè cõpoſitę fuerant, verũ à poſteriore ad canis formã improbè tranſlatæ:) atq; per lapillorũ ſpeciẽ imperitiores homines, quiq; regiã formã haudquaquã norint, circumſcribat, fidẽq; ipſis faciat, putidũ hoc vulpis ſimulachrum, pulchrã illã Regis imaginẽ eſſe. Ad eũdẽ n. iſti quoq; modũ anilibus quibuſdã fabulis cõſutis, ac deinde verbis, & vocib. & parabolis hinc atq; hinc auulſis, oracula diuina fabulis ſuis accõmodare ſtudẽt. Atq; ea quidẽ omnia, quæ interno Pleromatis cętui adaptãt, iã cõmemorauimus: quæcũq; aut ijs etiã quæ à Pleromate remota ſunt, ex Scripturis accõmodare nitũtur, ſũt huiuſmodi. Dominũ extremis mũdi tẽporib. hac de cauſa ad ſubeundos cruciatus veniſſe aiunt, vt paſſionẽ eam, quę poſtremò AEoni contigerat, indicaret, ac per ipſum finem quis negotij illius, quod AEonibus contigit, futurus eſſet, declararet. Virginem autem illam, Archiſynagogi filiam, annos duodecim natã, quam ſuperueniens Dominus, à morte ad vitã reuocauit, figuram eſſe Achamoth aiunt, quã extenſus ipſorum Chriſtus informauit, luminiſq;, quod eam deſeruerat, ſenſum ei reſtituit. Quòd autẽ ipſi, cũ abortus cuiuſpiam inſtar eſſet, Saluator apparuerit, Paulũ in ea epiſtola, quam ad Corinthios ſcripſit, in hæc verba commemoraſſe. Poſtremò aut omniũ, tanquã abortiuo viſus eſt mihi. Quin Saluatoris quoq; vna cũ æqualibus ſuis aduentum ad Achamoth, eodẽ modo ipſum in eadẽ epiſtola declaraſſe, his verbis [illegible]: Mulierẽ oportet velamen habere in capite propter Angelos. Quòd autẽ veniẽte ad eã Saluatore ipſa præ pudore velamen ſibi obduxerit, perſpicuum id fecit Moſem cum vt annuẽ vultum ſuum obtexiſſet. Quinetiã paſſiones, quas ipſa ſubijt,

ἰας τοῦ νῦν, δικαίας ψυχαῖς παιδευθέντα ἐνθάδε, καὶ ἐκτραφέντα διὰ τὸ νήπια ἐκπεπέμφθαι, ὕστερον τελειότητος ἀξιωθέντα, νύμφας ἀποδοθήσεσθαι τοῖς τοῦ Σωτῆρος ἀγγέλοις δογματίζουσι. τῶν ψυχῶν αὐτῶν ἐν μεσότητι κατ' ἀνάγκην, ἐν [illegible] τοῦ δημιουργοῦ ἀναπαύσεσθαι [illegible] εἰς τὸ παντελές. καὶ αὐτὰς μὲν τὰς * ψυχικὰς [illegible] λέγουσιν, [illegible] ἀγαθὰς ἐξ ἡμῶν [illegible]. καὶ τὰς μὲν ἀγαθὰς ταύτας εἶναι, τὰς δεκτικὰς τοῦ σπέρματος γινομένας: [illegible] μηδέποτε ἀνεπιδέχεσθαι [illegible] σπέρμα. Τοιαύτης δὲ τῆς ὑποθέσεως αὐτῶν [illegible], ἣν οὔτε προφῆται ἐκήρυξαν, οὔτε ὁ κύριος ἐδίδαξεν, οὔτε ἀπόστολοι παρέδωκαν, [illegible] αὐχοῦσι [illegible] ἄλλων ἐγνωκέναι, ἐξ ἀγράφων ἀναγινώσκοντες, καὶ τὸ δὴ λεγόμενον ἐξ ἄμμου σχοινία πλέκειν ἐπιτηδεύοντες, [illegible] προσαρμόζειν πειρῶνται τοῖς εἰρημένοις, ἤτοι παραβολὰς κυριακὰς, ἢ ῥήσεις προφητικὰς, ἢ λόγους ἀποστολικοὺς, ἵνα τὸ πλάσμα αὐτῶν μὴ ἀμάρτυρον εἶναι δοκῇ, τὴν μὲν τάξιν καὶ τὸν εἱρμὸν τῶν γραφῶν ὑπερβαίνοντες, καὶ ὅσον ἐφ' ἑαυτοῖς λύοντες τὰ μέλη τῆς ἀληθείας, μεταφέρουσι δὲ καὶ μεταπλάττουσι, καὶ ἄλλο ἐξ ἄλλου ποιοῦντες ἐξαπατῶσι πολλοὺς τῇ τῶν ἐφαρμοζομένων κυριακῶν λογίων κακοσυνθέτῳ σοφίᾳ. ὅνπερ τρόπον εἴ τις βασιλέως εἰκόνος καλῆς κατεσκευασμένης ἐκ ψηφίδων ἐπιμελῶς ὑπὸ σοφοῦ τεχνίτου, λύσας τὴν ὑποκειμένην τοῦ ἀνθρώπου ἰδέαν, μετενέγκει τὰς ψηφῖδας ἐκείνας καὶ μεθαρμόσει καὶ ποιήσει μορφὴν κυνὸς, ἢ ἀλώπεκος, καὶ ταύτην φαύλως κατεσκευασμένην. ἔπειτα διορίζοιτο, καὶ λέγοι ταύτην εἶναι τὴν τοῦ βασιλέως ἐκείνην εἰκόνα τὴν καλὴν, ἣν ὁ σοφὸς τεχνίτης κατεσκεύασε, δεικνὺς τὰς ψηφῖδας τὰς καλῶς ὑπὸ τοῦ τεχνίτου τοῦ πρώτου εἰς τὴν τοῦ βασιλέως εἰκόνα συντεθείσας, κακῶς δὲ ὑπὸ τοῦ ὑστέρου εἰς κυνὸς μορφὴν μετατεθείσας, καὶ διὰ τῆς τῶν ψηφίδων φαντασίας μεθοδεύει τοὺς ἀπειροτέρους τοὺς κατάληψιν βασιλικῆς μορφῆς οὐκ ἔχοντας, [illegible] ἀλώπεκος ἰδέα ἐκείνη [illegible] καλὴ τοῦ βασιλέως εἰκών. τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ οὗτοι γραῶν μύθους συγκαττύσαντες, ἔπειτα ῥήματα καὶ λέξεις καὶ παραβολὰς ὅθεν καὶ πόθεν ἀποσπῶντες, ἐφαρμόζειν βούλονται τοῖς μύθοις αὐτῶν τὰ λόγια τοῦ θεοῦ. καὶ ὅσα μὲν * ἐν τοῖς τοῦ πληρώματος ἐφαρμόζουσιν, εἰρήκαμεν. ὅσα δὲ καὶ τοῖς ἐκτὸς τοῦ πληρώματος αὐτῶν προσοικειοῦν πειρῶνται ἐκ τῶν γραφῶν, ἔστι τοιαῦτα. τὸν κύριον ἐν τοῖς ἐσχάτοις τοῦ κόσμου χρόνοις διὰ τοῦτο ἐληλυθέναι ἐπὶ τὸ πάθος λέγουσιν, ἵν' ἐπιδείξῃ τὸ περὶ τὸν ἔσχατον τῶν αἰώνων γεγονὸς πάθος, καὶ διὰ τοῦ τέλους ἐμφήνῃ τὸ τέλος τῆς περὶ τοὺς αἰῶνας πραγματείας. τὴν δὲ δωδεκαέτιν παρθένον ἐκείνην τὴν τοῦ ἀρχισυναγώγου θυγατέρα, ἣν ἐπιστὰς ὁ κύριος ἐκ νεκρῶν ἤγειρε, τύπον εἶναι διηγοῦνται τῆς ἀχαμὼθ, ἣν ἐπεκτανθεὶς ὁ χριστὸς * αὐτ[illegible] ἐμόρφωσε, καὶ εἰς αἴσθησιν ἤγαγε τοῦ καταλείποντος * αὐτὴν φωτός. ὅτι δὲ αὐτῇ [illegible] ὁ σωτὴρ ἐκτὸς * οὔσης τοῦ πληρώματος, ἐν ἐκτρώματος μοίρᾳ, τὸν παῦλον λέγουσιν εἰρηκέναι [illegible] πρὸς κορινθίους, ἔσχατον δὲ πάντων [illegible] ὤφθη κἀμοί. [illegible] τοῦ σωτῆρος [illegible] παρουσίαν πρὸς τὴν ἀχαμὼθ ὁμοίως πεφανερῶσθαι [illegible]. ἡ αὐτῇ ἐπιστολῇ εἰπόντα, [illegible] κάλυμμα ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, διὰ τοὺς ἀγγέλους. καὶ ὅτι ἐλθόντος τοῦ σωτῆρος πρὸς αὐτὴν, δι' αἰδῶ κάλυμμα ἐπέθετο ἡ ἀχαμὼθ, μωσέα πεποιηκέναι [illegible] κάλυμμα [illegible] ἐπὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. καὶ τὰ πάθη δὲ αὐτῆς, ἃ ἐπαθεν [illegible] ἐπισεσημ[illegible].

B

C

D

* ψυχάς

* τοῖς ἐν- τοῖς τοῦ πληρώματος

* αὐτὴν

* αὐτὴν

* οὔσῃ

A ex illo tempore vsque nunc, propter quod & animæ erudientur quidem hic: & semina enutrita, quia pusilla emittantur, post deinde perfectione digna habita, sponsas reddi Saluatoris Angelis respondent, animabus eorum ex necessitate in medietate cum Demiurgo refrigeraturis in æternum. Et ipsas autem animas rursus subdiuidẽtes, dicunt quasdam quidam natura bonas, quasdam autem natura malas. Et bonas quidem has esse, quæ capaces seminis fiunt. Alias verò natura nequam, nunquam capere illud semen. De animabus.

[72]Cum sit igitur tale illorum argumentum, quod neque Prophetæ prædicauerũt, neque Dominus docuit, neque Apostoli tradiderunt, quod abundantius gloriantur plusquã cæteri cognouisse, de ijs quæ non sunt scripta legentes, & quod solet dici,[73] de arena resticulas nectere adfectantes, fide digna aptare conantur ijs quæ dicta sunt, vel parabolas dominicas, vel dictiones propheticas, aut sermones Apostolicos, vt figmentũ illorũ nõ sine teste esse videatur. Ordinẽ quidẽ & textũ Scripturarũ supergradientes, & quantũ in ipsis est, soluentes membra veritatis. Trãsferũt aũt & transfingunt & alterũ ex altero facientes, seducunt multos ex ijs quæ aptãt ex dominicis B eloquijs malè cõposito phantasmati.[74] Quomodo si quis Regis imaginẽ bonam fabricatam diligenter ex gẽmis pretiosis à sapiente artifice, soluens subiacentẽ hominis figurã transferat gẽmas illas, & reformans faciat ex ijs formã canis, vel vulpeculæ, & hãc malè dispositã, dehinc [75] confirmet] & dicat hanc esse Regis illã imaginem bonã, quã sapiens artifex fabricauit, ostendens gẽmas quæ bene quidẽ à primo artifice in Regis imagine compositæ erant, malè verò à posteriore in canis figuram trãslatæ sunt, & per gẽmarum phantasiã decipiat idiotas, qui comprehensionem Regalis formæ nõ habeãt, & suadet quoniã hæc turpis vulpeculæ figura, illa est bona Regis imago. Eodem modo & hi aniculariũ fabulas assumentes, post deinde sermones, & dictiones, & parabolas hinc inde afferentes, vt aptare volunt fabulis suis eloquia Dei. Et quanta quidẽ ijs qui sunt intra Pleroma aptant, diximus. Quanta autẽ de ijs, qui extra Pleroma sunt ipsorũ, ad suos insinuare conantur ex Scripturis, sunt talia. Dominũ in nouissimis mũdi temporibus propter hoc venisse ad passionẽ dicunt, vt ostẽdat quæ circa nouissimum AEonum facta est, passionem, & per hunc finẽ manifestet finem eius, quæ est circa AEonas dispositionis. Duodecim autẽ annorũ virginẽ illam Archisynagogi filiam, quam insistens Dominus à mortuis liberauit, typũ C esse narrant Achamoth, quẽ extensus Christus eorũ figurauit, & ad sensibilitatẽ adduxit eius, quod dereliquerat eã, luminis. Quoniam autẽ ei manifestauit semetipsũ [76]Saluator] existenti extra Pleroma in abortionis partu, Paulum etiam dicunt dixisse in prima ad Corinthios epistola, Nouissimè autem tanquam abortiuo visus est & mihi: & illam quæ est cũ coætaneis Saluatoris aduentationem ad Achamoth, similiter manifestasse eum in [eadẽ] epistola [dicentem,] Oportet mulierẽ velamẽ habere in capite propter Angelos, quoniam & aduentante Saluatore ad eã, propter verecũdiam velamẽ imposuit Achamoth [in] faciem suam. Et passiones autẽ quas passa est,

Figmenta sua probare non possũt.

Luc. 8. 41.

1. Cor. 15. 9.

1. Cor. 11. 15.

Quid eorum quæ dicuntur in Scripturis] *Gracè,* εἴπου τι τῶν ἐν πλήθει εἰρημένων ἐν ταῖς γραφαῖς. *Billius & Cornarius omiserunt illud* ἐν πλήθει. *Gallasius:* Eorum, quæ multa dicuntur in scripturis: *Suspicari possumus hoc velle Irenæum, Si quid in Scripturis dictum esset, numero aliquo multitudinis expresso, vt post 30. annos baptizari, duodecim Apostolos deligi, triginta cubitis* D *altum esse, id arreptum statim Gnosticos ad suos errores adumbrandos traduxisse. Vide ca. 15. sub finem.*

Sine complexu coniugis Theleti] *In Græco hic pro* ζυγοῦ *legendum,* ἄνευ τῆς συμπλοκῆς τοῦ συζύγου, sine complexu coniugis, *libr. 2. cap.* 14. sine permixtione coniugis. *Tertull.* sine coniugis Phileti societate. *L. Latinius illic frustra est, qui corrigit:* sine coniugis Phileti satietate.

Nouissimè fortè absorptum] *scribe,* Nouissimè fortè absorptum fuisse, *aut,* absorptus fuisset, *AEon scilicet. Pamelius in Tertull. pro* fortè, *aut quod hic est in margine,* verè, *legẽdum,* ferè: *potest tamen retineri,* fortè.

Τελευταῖον ἂν καταποθῆναι] *Tertul.* Modico abfuit præ vi dulcedinis & laboris deuorari. *Refutatur hæc nenia lib. 2 cap. 24. & 28.*

Qualem naturam habebat fœmina] *Græcè fuit* θήλειαν τεκεῖν: *Tert.* & procreat fœminam. *Ac Billius quidem legit ex veteri interp.* θήλεια τεκεῖν, *itaq; Cornarius verterat,* qualem feminea natura parere poterat: *Sed cùm nõ solum marem, sed neq; fœminam sola posit parere fœmina, suspicari posset quis, ita distinctum fuisse,* ἣν εἶχε φύσιν, θήλειαν τεκεῖν, *qualem naturam habebat, fœminam peperisse: vt scilicet AEon ille natura fœminea, sic & illa substantia informis eadem fœminea natura prædita fuit. Atq; ita commodius deleretur prius illud* τεκεῖν, *quod redundare sua interpretatione innuit Billius.*

In imagine sua siue coniuge] *Retrahenda è margine vera actio,* sua siue coniuge masculofœmina. *Tertull. ca. 10. Horon in hæc promit in imagine sua fœmina mare. Billius:* in imagine sua coniugij experte, ac masculofœmina producit. *In Græc. ergo pro* ἄζυγον ἀθήλωτον, *corrigendũ est,* ἀζύγῳ ἀρρενοθήλει. *vt Greg. Nazianz.* ἀρρενόθηλυς ὁ συμμορφότητος. *Cæterũ Metagogea Tert. exponit circũductorẽ.*

Et causam quidem] *Corrige,* Et causam quidem æternæ perseuerationis ijs omnibus incomprehensibile

Saluatore in cruce significatas esse dicunt. Et quidem A in his verbis, Deus meus, quare me dereliquisti? nihil aliud indicasse quam quod Sophia à lumine deserta fuisset, atque ab Horo prohibita, quo minus porrò progrederetur: mærorem autem ipsius, cùm dixit, Tristis est anima mea vsque ad mortem: metum verò, cum his verbis est vsus, Pater, si fieri potest, transeat à me calix iste: atque item anxietatem animique perplexitatem, cùm dixit, Et quid dicam, ignoro. Iam triplex hominum genus ita eum demonstrasse docet: Hylicum nempe, cùm ei qui dicebat, Sequar te, hoc responsi dedit, Non habet filius hominis vbi caput reclinet: Psychicum autem, in eo quod ei dixerat, Sequar te, sed permitte mihi prius renunciare his qui in domo mea sunt, ad hunc modum respondit, Nemo mittens manum ad aratrum, & respiciens retrò aptus est ad regnum cœlorum. Hunc enim mediæ classis esse asserunt, quemadmodum & illum, qui, cùm multas iustitiæ partes à se impletas esse profiteretur, postea tamen eum sequi detrectauit, opibusque victus est, & à perfectione retardatus. B Nam & hunc de Psychico genere fuisse illis placet. Denique spirituale in his verbis eum indicasse, Sine mortuos sepelire mortuos suos: tu verò profectus, annuncia regnum Dei. Et cùm Zachæo publicano dixit, Festinans descende, quia hodie in domo tua oportet me manere. Hos namque spiritualis generis fuisse tradunt. Atque etiam parabola ea, in qua de fermento agitur, quod mulier in tribus farinæ satis abscondisse dicitur, tria hæc genera declarari dicunt. Per mulierem enim Sophiam intelligendam esse docent, per farinæ sata triplex hominum genus, Spirituale, Psychicum, Hylicum: fermentum autem Saluatorem ipsum dictum esse. Paulum item Choicos, Psychicos, & Spirituales dixisse. Exempli causa cum dixit, C Qualis terrenus, tales & terreni. Et rursus, Animalis homo non percipit ea quæ sunt Spiritus. Et alio loco, Spiritualis omnia dijudicat. Illud autem, Animalis non percipit ea quæ sunt Spiritus, de Demiurgo vsurpatum esse aiunt, qui cum animalis esset, nec matrem, quæ spiritualis erat, nec ipsius semen, nec denique Æonas, qui in Pleromate sunt, cognouerit. Iam quòd eorum, quibus salutem allaturus erat, primitias Saluator assumpserit, Paulum his verbis testatum esse, Si radix sancta, vtique & massa. Quo loco per primitias id quod spirituale est, significari docent: per massam autem nos, hoc est Psychicam Ecclesiam, cuius eum massam assumpsisse, atque in se contraxisse dicunt, quoniam ipse fermentum erat. Quòd autem Achamoth extra Pleroma oberrauerit, atque à Christo formata, & à Saluatore quæsita sit, indicare eum, cùm se ad ouem eam, quæ à grege aberrauerat, D venisse ait. Etenim per ouem aberrantem, Matrem suam significari aiunt, ex qua Ecclesiam hanc satam esse volunt. Per aberrationem autem intelligi eius extra Pleroma in passionibus commorationem, ex quibus materiam ortam esse fingunt. Per eam item mulierem, quæ domum suam euerrit, & drachmam inuenit, superiorem Sophiam intelligendam esse censent, quæ quidem, perdita sua enthymesi, postea omnibus per Saluatoris aduentum perpurgatis, eam inuenit. Vnde etiam hanc de eorum sententia Pleromati restitutam fuisse. Simeonem porrò qui in vlnas suas Christum accepit, ac Deo gratias egit, & dixit, Nunc dimittis seruum tuum Domine, secundùm verbum tuum in pace, Demiurgi figuram esse tradunt, qui veniente Saluatore translationem sui didicit, & Bytho gratias egit. Consimilem etiam in modum per Annam illam, quæ in Euangelio Prophetissa dicitur, septemque annis cum viro trans-

A ἐπισημειοῦσθαι τὸν κύριον φάσκουσιν ἐν τῷ σταυρῷ, καὶ ἐν μὲν τῷ εἰπεῖν, ὁ θεός μου, εἰς τί ἐγκατέλιπές με, μεμηνυκέναι αὐτὸν ὅτι ἀπελείφθη ἀπὸ τοῦ φωτὸς ἡ σοφία, καὶ ἐκωλύθη ὑπὸ τοῦ ὅρου τῆς εἰς τοὔμπροσθεν ὁρμῆς· τὴν δὲ λύπην αὐτῆς ἐν τῷ εἰπεῖν, περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχή μου ἕως θανάτου· τὸν δὲ φόβον, ἐν τῷ εἰρηκέναι, πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον. καὶ τὴν ἀπορίαν δὲ ὡσαύτως, ἐν τῷ εἰρηκέναι, καὶ τί εἴπω οὐκ οἶδα. τρία δὲ γένη ἀνθρώπων οὕτως δεδειχέναι διδάσκουσιν αὐτόν, τὸν μὲν ὑλικόν, ἐν τῷ εἰπεῖν τῷ ἐρωτήσαντι, ἀκολουθήσω σοι; οὐκ ἔχει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ποῦ τὴν κεφαλὴν κλῖναι. τὸ δὲ ψυχικόν, ἐν τῷ εἰρηκέναι τῷ εἰπόντι, ἀκολουθήσω σοι, ἐπίτρεψον δέ μοι πρῶτον ἀποτάξασθαι τοῖς ἐν τῷ οἴκῳ μου· οὐδεὶς ἐπ' ἄροτρον τὴν χεῖρα ἐπιβαλών, καὶ εἰς τὰ ὀπίσω βλέπων, εὔθετός ἐστιν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν· τοῦτον γὰρ λέγουσι τὸν μέσον εἶναι. κἀκεῖνον B δὲ ὡσαύτως τὸν τὰ πλεῖστα μέρη τῆς δικαιοσύνης ὁμολογήσαντα πεποιηκέναι, ἔπειτα μὴ θελήσαντα ἀκολουθῆσαι, ἀλλὰ ὑπὸ πλούτου ἡττηθέντα πρὸς τὸ μὴ τέλειον γενέσθαι, καὶ τοῦτον τοῦ ψυχικοῦ γένους γεγενῆσθαι θέλουσι. τὸ δὲ πνευματικόν, ἐν τῷ εἰπεῖν, ἄφες τοὺς νεκροὺς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς. σὺ δὲ πορευθεὶς διάγγελλε τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ· καὶ ἐπὶ Ζακχαίου τοῦ τελώνου εἰπών, σπεύσας κατάβηθι, ὅτι σήμερον ἐν τῷ οἴκῳ σου δεῖ με μεῖναι. τούτους γὰρ πνευματικοῦ γένους καταγγέλλουσι γεγονέναι. καὶ τὴν τῆς ζύμης παραβολήν, ἣν ἡ γυνὴ ἐγκεκρυφέναι λέγεται εἰς ἀλεύρου σάτα τρία, τὰ τρία γένη δηλοῦν λέγουσι. γυναῖκα μὲν γὰρ τὴν σοφίαν λέγεσθαι διδάσκουσιν. ἀλεύρου σάτα τρία, τὰ τρία γένη τῶν ἀνθρώπων, πνευματικόν, ψυχικόν, χοϊκόν. ζύμην δὲ αὐτὸν τὸν σωτῆρα C εἰρῆσθαι διδάσκουσι· καὶ τὸν Παῦλον εἰρηκέναι χοϊκούς, ψυχικούς, πνευματικούς. ὅπου μέν, οἷος ὁ χοϊκός, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοϊκοί. ὅπου δέ, ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος. ὅπου δέ, πνευματικὸς ἀνακρίνει πάντα. τὸ δέ, ψυχικὸς οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος, ἐπὶ τοῦ δημιουργοῦ φασὶν εἰρῆσθαι, ὃν ψυχικὸν ὄντα μὴ ἐγνωκέναι μήτε τὴν μητέρα πνευματικὴν οὖσαν, μήτε τὸ σπέρμα αὐτῆς, μήτε τοὺς ἐν τῷ πληρώματι αἰῶνας, *ὅτι ἰδίων ἤμελλε σώζειν ὁ σωτὴρ τούτων τὰς ἀπαρχὰς ἀνέλαβε, τὸν Παῦλον εἰρηκέναι. *καὶ ἦν ἡ ἀπαρχὴ ἁγία, καὶ τὸ φύραμα, ἀπαρχὴν μὲν τὸ πνευματικὸν εἰρῆσθαι διδάσκοντες, φύραμα δὲ ἡμᾶς, τουτέστι τὴν ψυχικὴν ἐκκλησίαν, ἧς τὸ φύραμα ἀνειληφέναι λέγουσιν αὐτόν, καὶ ἐν αὐτῷ συνεσταλκέναι, ἐπεὶ ἦν αὐτὸς ζύμη. καὶ ὅτι ἐπλανήθη ἡ Ἀχαμὼθ ἐκτὸς τοῦ πληρώματος, καὶ ἐμορφώθη ὑπὸ τοῦ D Χριστοῦ, καὶ ἀνεζητήθη ὑπὸ τοῦ σωτῆρος, μηνύειν αὐτὸν λέγουσιν ἐν τῷ εἰπεῖν αὐτόν, ἐληλυθέναι ἐπὶ τὸ *πεπλανημένον. πρόβατον μὲν γὰρ πεπλανημένον τὴν μητέρα αὐτῶν ἐξηγοῦνται λέγεσθαι, ἐξ ἧς τὴν ὧδε θέλουσιν ἐσπάρθαι ἐκκλησίαν. πλάνην δὲ τὴν ἐκτὸς πληρώματος ἐν τοῖς πάθεσι διατριβήν, ἐξ ὧν γεγονέναι τὴν ὕλην ὑποτίθενται. τὴν δὲ γυναῖκα τὴν σαροῦσαν τὴν οἰκίαν, καὶ εὑρίσκουσαν τὴν δραχμήν, τὴν ἄνω σοφίαν διηγοῦνται λέγεσθαι, ἥτις ἀπολέσασα τὴν ἐνθύμησιν αὐτῆς, ὕστερον καθαρισθέντων πάντων διὰ τῆς τοῦ σωτῆρος παρουσίας, εὑρίσκει αὐτήν. διό, καὶ ταύτην ἀποκαθίστασθαι κατ' αὐτοὺς ἐντὸς πληρώματος. Συμεῶνα τὸν εἰς τὰς ἀγκάλας λαβόντα τὸν Χριστὸν καὶ εὐχαριστήσαντα *αὐτῷ, καὶ εἰπόντα, νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου δέσποτα, κατὰ τὸ ῥῆμά σου, ἐν εἰρήνῃ, τύπον εἶναι τοῦ δημιουργοῦ λέγουσιν, *ὡς ἐλθόντος τοῦ σωτῆρος ἔμαθε τὴν μετάθεσιν αὐτοῦ, καὶ ηὐχαρίστησε τῷ Βυθῷ. καὶ διὰ τῆς Ἄννης τῆς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ κηρυσσομένης προφήτιδος, ἑπτὰ ἔτη μετὰ ἀνδρὸς ἐζηκυίας, τὸν δὲ λοιπὸν

*ὅτι δὲ ὧν
*καὶ εἰ ἡ
*πεπλανημένον πρόβατον μὲν γὰρ
*θεῷ καὶ
*ὃς

A ſignificaſſe Dominum dicunt:in hoc quidem,quòd derelicta eſt à lumine;in eo, cùm *Matt. 27. 46.*
dicit in cruce: Deus meus, Deus meus, vt quid me dereliquiſti? manifeſtaſſe eum quo-
niam derelicta eſſet à lumine Sophia,& prohibita eſt ab Horo in priora impetum fa-
cere. Tædium autem eius in eo quod dixiſſet, Quàm triſtis eſt anima mea! Timorē au-
tem in eo quod dixerit: Pater, ſi poſsibile eſt, tranſeat à me calix iſte.[77] Et aporiam au- *Matt. 26. 38.*
tem, id eſt, conſternationem ſimiliter in eo quod dixerit: Et quid dicam neſcio.

Tria autem genera hominum oſtendiſſe docent eum, Hylicum quidem in eo quod
reſponderit dicenti, Sequar te, Non habet filius hominis vbi caput reclinet. Animale *Matt. 8. 20. Matt. 8. 19.*
autem, in eo quod dixerit dicenti, Sequar te, permitte autem mihi ire & renūciare do-
meſticis: Nemo ſuper aratrum manum imponens, & in poſteriora reſpiciēs, aptus eſt
regno cælorum. Hunc autem dicunt de medijs eſſe: & illum autem ſimiliter, qui mul-
tas partes iuſtitiæ cōfitebatur ſe feciſſe: poſt deinde noluiſſe ſequi, ſed à diuitijs victū,
vt ne fieret perfectus, & hunc de Pſychico genere fuiſſe volunt. Spiritale verò, in eo
B quod dicit, Remitte mortuos ſepelire mortuos ſuos, tu autem vade & annūcia regnū *Luc. 9. 6.*
Dei. Et Zachæo publicano, dicens, [Properans] deſcēde, quoniam hodie in domo tua
oportet me manere. Et in fermenti parabola quod mulier abſcondiſſe dicitur in fari- *Luc. 19. 5.*
næ ſata tria, tria genera manifeſtare dicunt: mulierem quidem Sophiam dici docent, *Luc. 13. 21.*
farinæ verò ſata tria, tria genera hominum, ſpiritale, animale, choicum; fermentum
verò ipſum Saluatorē dictum dicunt. Et Paulum autē manifeſtè dixiſſe, choicos, ani- *1. Cor. 15. vi. 46. 44. 46.*
males, ſpiritales. [Alibi quidem,] Qualis Choicus tales & choici. Alibi autē, animalis *47. 48. & c.*
homo non percipit quæ ſunt ſpiritus. Alibi autem, Spiritalis examinat omnia. Ani- *1. Cor. 2. 14.*
malis autem non percipit quæ ſunt ſpiritus, de Demiurgo dictum dicunt, qui cùm *1. Cor. 2. 15.*
Pſychicus ſit, non cognouerit neque matrem ſpiritalem exiſtentem, neq; ſemen eius,
neque eos qui ſunt in Pleromate AEones.

C Quoniam autem eorum quos ſaluaturus erat Saluator[78] initia] accepit, Paulū di-
xiſſe: Etſi delibatio ſancta, & maſſa. Delibationem quidem, quod eſt ſpiritale dictum *Rom. 11. 16.*
docentes, conſperſionem] autem nos, id eſt Pſychicam Eccleſiam, cuius ſubſtantiā ad
ſumpſiſſe dicunt eum, & cum ſemetipſo erexiſſe, quoniam erat ipſe fermētū. Et quo- *Error de Eccleſiæ exordio.*
niam errauit Achamoth extra Pleroma, & formata eſt à Chriſto, & quæſita eſt à Salua
tore, manifeſtare eum dicunt, in eo quod dixit ſemetipſum veniſſe ad eam quę erraſ-
ſet ouem. Ouem enim errantem matrē ſuam referunt dici, ex qua eam quæ ſit hic vo- *Luc. 15. 6.*
lunt eſſe ſeminatam Eccleſiam. Errorem autem, eam quæ eſt extra Pleroma in omni-
bus paſsionibus immorationem, ex quibus factam materiam tradunt. Mulierem au- *Luc. 15. 8.*
tem illam quæ mundat domum, & inuenit drachmam, ſuperiorem Sophiam narrant
dici. Quæ cum perdidiſſet intentionē ſuam, pòſt deinde mundatis omnibus per Sal-
uatoris aduentum[79] inuenit] eam: quoniam & [hæc] reſtituitur ſecundum eos, intra
Pleroma. Simeon autem eum qui in manus ſuas accepit Chriſtū, & gratias egit Deo,
*remittis & dixit, Nunc *dimittis ſeruum tuum Domine, ſecundum ſermonem tuum in pace, *Luc. 2.*
typum Demiurgi dicunt, qui veniente Saluatore didicit tranſpoſitionem ſuam, &
gratias egit Bytho. Et per Annam, quæ in Euāgelio dicitur ſeptem annis cum viro vi- *Luc. 2.*

D bile patris eſſe. *Tertull. cap. 11. docebantur incomprehenſibile quidem patris cauſſam eſſe perpetuitatis ipſorum.*

Satellites quoque] *Lectionem ex ea quæ in margine, & quæ in contextu conflatam Græca exponunt:* Satellites quoque ei in honorem ipſorum eiuſdem generis Angelos. *Tertull. cap. 12.* Satellites ei angelos proferunt: *Græc.* δορυφόρους τε αὐτῷ. *Theodoretus:* Vt eſſent eius ſatellites.

Et crucis ipſorum.] *Vox ipſorum abeſt à Græco, in quo* ... *ita ſcribendum:* καὶ τοῦ ὅρου καὶ σταυροῦ καὶ λυτρωτοῦ: *verior item lectio ex margine repetenda,* de pœnitentia, ἐκ μετανοίας.

In vniuerſas generationes.] *Græcè* τῶν αἰώνων τοῦ αἰῶνος, *ſæculorum ſæculi. ac Epheſ. 3. v. 21. legimus,* τοῦ αἰῶνος τῶν αἰώνων, *vt habet vet. interpres. Paulò poſt in nomine* ἰησοῦς *iota intellige valere decem,* η *Eta autem octo, ſicq; fiunt ex duabus prioribus literis octodecim.*

Qui eſt veritatis primæ] *Emenda;* Qui eſt veritas primæ tetradis, *vel,* hoc eſt veritatem primæ tetradis.

Tollens crucem ſequere] *Legendum in Græco* ἀκολούθει μοι. *Quæ verba leguntur in Græco Marci 10. v. 22.* καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι ἄρας τὸν σταυρόν. *Epiphanij interpres,* Tollens crucem ſuam, & ſequitur me; *minus rectè, quàm hic vetus,* Tollens crucem, ſequere me: *abeſt à vulgata illud* ἄρας τὸν σταυρόν: *Eraſmus quoq; non eſſe in veteribus codicibus ait, nec apud alios Euāgeliſtas reperiri, vt illinc huc tranſcriptum videri poſsit. Legit tamen præter hunc Irenæū Theophylactus in Marcum:* Et ſequere me ſublata cruce, *hoc eſt præparato teipſum ad mortem pro me. & vt videtur Nicetas Greg. Nazianz. orat. in Paſcha 2.* σὺ δὲ ... *Tu verò iuſtis etiam rationibus quæ ſitas opes excuties, vt leuiter crucem tollas, & diuitias quæ non cernuntur, aſſequaris.*

Ventilabrum eius in manu] *lege,* & emundabit aream, & colliget: *niſi fortè Helleniſmum eſſe voluit,* τοῦ καθαίρειν ... τὴν ἅλωνα.

Plaſmate vniuerſorum] πάντων *legit, non* πάντες, *vt habent Græca, ex quibus ſic ſcribendum eſſet,* & plaſmate vniuerſi *vel,* omnes, *dicunt: paulò poſt, expungēda eſt vox,* quando, *& legendum,* cùm multæ parabolæ.

In vmbratæ vanitatis] *Corrige ex Græc. & veſtigijs manu*

ſcripti.

actis, reliquum omne vitæ tempus in viduitate confecit, quousque Saluatorem vidit, eumque agnouit, atque apud omnes de eo verba faciebat, perspicuè Achamoth significari asserunt, quæ quidem cùm exiguo tempore Saluatorem, vnà cùm ipsius æqualibus conspexisset, per omne reliquum tempus in medietate sedem figens, opperiebatur eum, ecquando rursus veniret, eamque suo coniugio restitueret. Quin ipsius quoque nomen proditum fuisse à Saluatore, cùm diceret, Et iustificata est sapientia à filijs suis. Itemque à Paulo in his verbis, Sapientiam autem loquimur inter perfectos. Sed & coniugia ea, quæ in Pleromate sunt, Paulum commemorasse, in vno ostendentem. Nam cùm de vitæ huiusce coniugio scriberet, hunc in modum est loquutus: Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo, & Ecclesia. Ioannem præterea Domini discipulum, primam Ogdoadem indicasse docent, hisinet verbis vtentes. Ioannes Domini B discipulus, rerum omnium ortum exponere cupiens, iuxta quem Pater omnia produxit, principium quoddam ponit, id nempe quod primò à Deo genitum est, quem & Nun, & vnigenitum Filium, ac Deum appellauit, in quo Pater omnia seminali ratione procreauit. Ab eo autem Sermonem productum esse, & in eo omnem AEonum essentiam, quam postea Sermo ipse formauit. Quoniam igitur de primo rerum ortu verba facit, rectè à principio, hoc est à DEO, & Sermone doctrinam suam instituit. Ad hunc porrò modum loquitur: In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. In quibus verbis cùm primò hæc tria distinxisset, Deum, principium, & Verbum, rursus ea copulat: vt & horum vtriusque productionem ostendat; hoc est Filij, & Verbi, ac simul & horum inter se, & cum Patre coniunctionem. In Patre enim, & ex Patre est principium: In principio autem, & ex principio Verbum. Rectè itaque dixit, In principio erat Verbum, erat enim in Filio. Et Verbum erat apud Deum (principium etenim) & Deus erat Verbum Hoc enim consequitur: id quippe Deus est, quod de Deo genitum est. Hoc erat in principio apud Deum. Productionis ordinem demonstrat. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Verbum etenim AEonibus omnibus, qui post se extiterunt, formæ atque ortus author fuit. Quod factum est in ipso, vita erat. Hic verò coniugium etiam indicauit. Omnia enim per ipsum facta esse dixit: vitam autem in ipso. Hæc quippe quæ in eo facta est, coniùctior ei est, quàm ea quæ per ipsum facta sunt. Cum eo namque existit, ac per eum frugescit. Quandoquidem subdit. Et vita erat lux hominum. Hominis nimirum vocabulo, Ecclesiam quoque æquiuocè significauit: vt per vnam vocem, coniugij commercium declararet. Ex Verbo enim & Vita, Homo & Ecclesia orti sunt. Porrò hominum Lucem vitam appellauit, quòd ipsi ab ea illuminati sint; hoc est formati ac patefacti. Quod etiam Paulus his verbis ait: Omne autem id quod manifestatur, lux est. Quoniam itaque Vita & Hominem & Ecclesiam genuit ac patefecit, ipsorum proinde lux dicta est. Perspicuè igitur per hæc verba Ioannes tum alia, tum secundam quaternitatem, hoc est Sermonem & Vitam, Hominem & Ecclesiam, declarauit. Quin prima quoque ab eo quaternitas indicata est Nam de Saluatore verba faciens, dicensque omnia quæ extra Pleroma sunt, per eum formata fuisse, fructum eum esse ait totius Pleromatis. Etenim Lucem eum appellauit in tenebris lucentem, nec ab ijs cõprehensam: quandoquidem ipsis inscientibus omnia quæ

A ἐκ τὸ λοιπὸν ἅπαντα χρόνον χήρας μεινάσης ἄχρις οὗ τὸν σωτῆρα ἰδοῦσα ἐπέγνω αὐτὸν, καὶ ἐλάλει περὶ αὐτοῦ πᾶσι, φανερώτατα τὴν Ἀχαμὼθ μηνύεσθαι διορίζονται, ἥτις πρὸς ὀλίγον ἰδοῦσα τὸν Σωτῆρα μετὰ τῶν ἡλικιωτῶν αὐτοῦ, τῷ λοιπῷ χρόνῳ παντὶ * μένουσα ἐν τῇ μεσότητι προσεδέχετο αὐτὸν, πότε πάλιν ἐλεύσεται καὶ ἀποκαταστήσει αὐτὴν τῇ αὐτῆς συζυγίᾳ. καὶ τὸ ὄνομα δὲ αὐτῆς μεμηνῦσθαι ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἐν τῷ εἰρηκέναι, καὶ ἐδικαιώθη ἡ Σοφία ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῆς· καὶ ὑπὸ Παύλου δὲ οὕτως, Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις. καὶ τὰς συζυγίας καὶ τὰς ἐν τῷ πληρώματι τὸν Παῦλον εἰρηκέναι φάσκουσιν ἐπὶ ἑνὸς δείξαντα. περὶ γὰρ τῆς περὶ τὸν βίον συζυγίας γράφων ἔφη· τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν, ἐγὼ δὲ λέγω εἰς Χριστὸν καὶ τὴν ἐκκλησίαν. Ἔτι τε Ἰωάννην τὸν μαθητὴν τοῦ Κυρίου διδάσκουσι τὴν πρώτην ὀγδοάδα μεμηνυκέναι, αὐταῖς λέξεσι, λέγοντες οὕτως· Ἰωάννης ὁ μαθητὴς τοῦ Κυρίου βουλόμενος εἰπεῖν τὴν τῶν ὅλων γένεσιν, καθ᾽ ἣν τὰ πάντα προέβαλεν ὁ πατὴρ, ἀρχήν τινα ὑποτίθεται τὸ πρῶτον γεννηθὲν ὑπὸ τοῦ θεοῦ, ὃν δὴ καὶ υἱὸν μονογενῆ καὶ θεὸν κέκληκεν, ἐν ᾧ τὰ πάντα ὁ πατὴρ προέβαλε σπερματικῶς. ὑπὸ δὲ τούτου φησὶ τὸν λόγον προβεβλῆσθαι, καὶ ἐν αὐτῷ τὴν ὅλην τῶν αἰώνων οὐσίαν, ἣν αὐτὸς ὕστερον ἐμόρφωσεν ὁ λόγος. ἐπεὶ οὖν περὶ πρώτης γενέσεως λέγει, καλῶς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, τουτέστι τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ λόγου τὴν διδασκαλίαν ποιεῖται, λέγει δὲ οὕτως· ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος. οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν. πρότερον διαστείλας τὰ τρία, θεὸν, καὶ ἀρχὴν, καὶ λόγον, πάλιν αὐτὰ ἑνοῖ, ἵνα καὶ τὴν προβολὴν ἑκατέρων αὐτῶν δείξῃ, τοῦ τε υἱοῦ, καὶ τοῦ λόγου, καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλους ἅμα, καὶ τὴν πρὸς τὸν πατέρα ἕνωσιν. C ἐν γὰρ τῷ πατρὶ, καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς ἡ ἀρχὴ, * καὶ ἐκ τῆς ἀρχῆς ὁ λόγος. καλῶς οὖν εἶπεν, ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος. ἦν γὰρ ἐν τῷ υἱῷ. καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν. καὶ γὰρ ἡ ἀρχὴ, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος, ἀκολούθως· τὸ γὰρ ἐκ θεοῦ γεννηθὲν, θεός ἐστιν. οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν. ἔδειξε τὴν τῆς προβολῆς τάξιν. πάντα δι᾽ αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν· πᾶσι γὰρ τοῖς μετ᾽ αὐτὸν αἰῶσι μορφῆς καὶ γενέσεως αἴτιος ὁ λόγος ἐγένετο. ἀλλὰ ὃ γέγονεν ἐν αὐτῷ, φησὶ, ζωὴ ἐστίν, ἐνθάδε καὶ συζυγίαν ἐμήνυσε. τὰ μὲν γὰρ ὅλα, ἔφη, δι᾽ αὐτοῦ γεγενῆσθαι, τὴν δὲ ζωὴν ἐν αὐτῷ. αὕτη οὖν ἡ ἐν αὐτῷ γενομένη, οἰκειοτέρα ἐστὶν ἐν αὐτῷ τῶν δι᾽ αὐτοῦ γενομένων. σύνεστι γὰρ αὐτῷ, καὶ δι᾽ αὐτοῦ καρποφορεῖ. ἐπειδὴ γὰρ ἐπιφέρει, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. ἄνθρωπον εἰπὼν ἄρτι, καὶ τὴν ἐκκλησίαν * ὁμωνύμως, τῷ ἀνθρώπῳ ἐμήνυσεν, D ὅπως διὰ τοῦ ἑνὸς ὀνόματος δηλώσῃ τὴν τῆς συζυγίας κοινωνίαν. ἐκ γὰρ τοῦ λόγου καὶ τῆς ζωῆς ἄνθρωπος γίνεται καὶ ἐκκλησία. φῶς δὲ εἶπε τῶν ἀνθρώπων τὴν ζωὴν, διὰ τὸ πεφωτίσθαι αὐτοὺς ὑπ᾽ αὐτῆς, ὃ δή ἐστι μεμορφῶσθαι καὶ πεφανερῶσθαι. τοῦτο δὲ καὶ ὁ Παῦλος λέγει, Πᾶν γὰρ τὸ φανερούμενον φῶς ἐστίν. ἐπεὶ τοίνυν ἐφανέρωσε καὶ ἐγέννησε τόν τε ἄνθρωπον καὶ τὴν ἐκκλησίαν ἡ ζωὴ, φῶς εἰρῆσθαι αὐτῶν. σαφῶς οὖν δεδήλωκεν ὁ Ἰωάννης διὰ τῶν λόγων τούτων τά τε ἄλλα, καὶ τὴν τετράδα τὴν δευτέραν, λόγον καὶ ζωὴν, ἄνθρωπον καὶ ἐκκλησίαν. ἀλλὰ μὴν καὶ τὴν πρώτην ἐμήνυσε τετράδα. διηγούμενος γὰρ περὶ τοῦ Σωτῆρος, καὶ λέγων πάντα τὰ ἐκτὸς τοῦ πληρώματος δι᾽ αὐτοῦ μεμορφῶσθαι, καρπὸν εἶναι φησὶν αὐτὸν παντὸς τοῦ πληρώματος. καὶ γὰρ φῶς εἴρηκεν αὐτὸν τὸ ἐν τῇ σκοτίᾳ φαινόμενον, καὶ μὴ καταληφθὲν ὑπ᾽ αὐτῆς. ἐπειδὴ * πάντα γενόμενα

ἐκ τοῦ

μένουσα ἐν τῇ
* ἐν ἀρχῇ δὲ ... ἦν καὶ ἐκ τῆς ἀρχῆς
* ὁμωνύμως ἐμήνυσεν
* πάντα τὰ γενόμ.

A xisse, reliquum autē omne tempus vidua perseuerasse, donec vidisset Saluatorē, & agnouisset eum, & loqueretur de omnibus, manifestissimè Achamoth significari, dicūt:
quæ cùm ad modicum vidisset tunc Saluatorē, cum coætaneis suis postero omni tēpore perseuerans, in medietate sustinebat eū, quando iterum veniat & reponat eā suę
coniugationi. Et nomē autē eius significatū à Saluatore, in eo quod dixerit, Iustificata est Sapientia à filijs eius: & à Paulo aūt sic, Sapientiam autem loquimur perfectis. Mat. 11. 19. 1. Cor. 2. 6.

Et coniugationes autē quæ sunt intra Pleroma Paulum dixisse dicunt, in vno ostēdentē. De ea enim coniugatione, quæ est secundū hanc vitam scribens ait, Hoc enim
mysterium magnū est, dico autem in Christo & Ecclesia. Adhuc autē Ioannem discipulum Domini docent primā Ogdoadem, & omniū generationem significasse ipsis Ephes. 5. 32.
dictionibus. Itaq; principium quoddā subiecit, quod primum factum est à Deo: quod
etiā Nun vocat & filium: & vnigenitum Domini vocat, in quo omnia Pater *dimisit *præmisit.
seminaliter.[10] Ab hoc] aūt aiunt Verbū emisū, & in eo omnem] Aeonū substantiā,
quam ipsum postea formauit Verbū. Quoniā igitur de prima Genesi dicit, benè à principio, hoc est, à Filio & Verbo [11] doctrinā facit,] dicit aūt sic: In principio erat Verbū, Ioan. 1. 1.
B & Verbum erat apud Deū, & Deus erat Verbum: hoc erat in principio apud Deū. prius distinguens in tria, Deum, & Principium, & Verbū; iterum [ea] vniuit, vti & emissionem ipsorum vtrorumq; ostendat, id est, Filij, & Verbi, & eam quæ est ad inuicē simul & ad Patrem vnionem. In Patre enim & ex Patre principium, in principio autē
& ex principio Verbū. Bene igitur dixit, In principio erat Verbū, erat enim in Filio: &
Verbum erat apud Deum, etenim [12] principiū] & Deus erat Verbum, consequenter.
Quod enim ex Deo natum est, Deus est. Hic enim erat in principio apud Deū, ostendit
emissionis ordinē. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Omnibus Ioan. 1. 3.
enim ijs qui post eū sunt Aeonibus, formationis & generationis causa Verbū factum
est. Sed quod factum est in eo, inquit, vita. Hic enim syzygias manifestauit: omnia enim (ait) per ipsum facta sunt, vita aūt in ipso. Hæc ergo quę in eo] facta est, proximior
est quàm ea quæ per ipsum facta sunt: cum ipso est enim, & per ipsum fructificat. Quoniam infert, Et vita erat lux hominū. Homines autē nunc & Ecclesiā simili nomine Ioan. 1. 5.
significauit, vt per vnum nomen manifestet syzygiæ cōmunionem. Ex Logo enim &
Zoe homo generatur & Ecclesia. Lumen autem dixit hominum vitā, quoniā illuminati sunt ab ea, quod est formatum & manifestatū. Hoc autē & Paulus dicit, Omne.n. Ephes. 5. 13.
quod manifestatur lumen est. Quoniā igitur vita manifestauit & generauit Hominē
C & Ecclesiam, lumen dicta est eorum. Apertè igitur manifestauit Ioānes per sermones
hos, & alia, & quaternationem secundā Logon & Zoen, Anthropon & Ecclesiā. Sed &
primam significauit Tetradem. Narrās enim de Saluatore, & docēs omnia quæ extra
Pleroma sunt, per eum formata, fructū quoq; eum esse dicēs intra Pleroma: etenim
lumen dixit illum quod in tenebris lucet, & nō cōprehenditur ab eis, quoniā omnia Ioan. 1. 5.

scripti, In vmbrę, & vacuitatis locis deferbuisse. *Ita paulò post*: quòd derelicta sola esset in tenebris, & in vacuo: *ἐν τῷ κενώματι: quod confirmat Billij correctionem & interpret.* in vmbras & vacuitatis loca velut æstu quodam abreptā, *sed illud ἐκζεσθῆναι simplicius vertit Tert. c. 14.* Explosa est in loca luminis aliena. *quasi nihil aliud velit, quàm expulsam & eiectam, addit*, in vacuum & inane illud Epicuri: *cum quo vacuitatem hanc comperat etiam Iren. l. 2. c. 19.* Vmbram autem & vacuum ipsorum à Democrito & Epicuro sumentes. *sed in Græc. fortè ex manusc. ἐν σκιᾶς καὶ κενώματος: Theod.* Et in vm-
D bra quadam & inani degere.

Formatam ante] *verius* formatam autem.

Statim autem euacuatam] *lego Gr. κενωθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ὅρου τῆς αὐτῆς.* Ne aduersarius] *ne anterius irrueret. Porrò Tert. c. 14. in Valent. legit, Iao, nō Iaioth, in quem locū Pamelius admonet Iaioth hic legendum non videri, quod ea vox fuerit potius Basilidianorum, quàm Valentinianorū. Certè manus. Iao habet.* Omni parte passionis] *omni parti passionis succub. in. & v. existentis. Tert.* Omni genere passionis cœpit affligi. Mater eius prima Sophia.] *prima Sophia & Aeon, demutationem &c.* Quis enim non eroget] *pro, quæ ex passione Aeonis, Græc. ad verbum, qui est passus Aeonis, τοῦ ἐνθυμηθέντος τοῦ πεπονθότος αἰῶνος. Tert. c. 15.* Nam ex lacrymis eius vniuersa aquarum natura manauit. *Bill.* calamitosi illius Aeonis. *Corn.* afflicti seculi. *sed mallem passionis nomen exprimi, nam Tertul. & Iren. omni genere passionis dixerunt affligi: παντὶ μέρει τοῦ πάθους. Gallas.* à lacrymis Aeonis cogitatione perturbati. *Nō vidit sc. ἐνθυμητοῦ nomen esse Aeonis.* Præstante ei virtutem] *Lego. præstante ei virtutem omnem Patre. Præter Græci textus patrocinium ita Tert. c. 16. Largito ei Patre vniuersorū Aeonum summā potestatem subijciendu ei omnibus.* Achamoth reuerita] Achamoth reueritam eum dicunt, primò quidem coopertionem imposuisse ei propter reuerentiam. *In Græc. deest vox αὐτῷ. κάλυμμα ἐπιθέσθαι αὐτῷ, vel ἑαυτῇ, δι' αἰδῶ. Tert.* Protinus velamentū sibi obduxit ex officio primo venerationis. *paulò post*: separantē eas ab ea, & nō eas neglexisse. Habilia & possibilia essent.] *ἑκτικὰ καὶ δυνατὰ Bill.* quod radices egissent, & robur cōtraxissent. *Tert.* exercitata & vsu virtuosa. *Corn.* quod in habitum iam cessissent. Sed segregantem] *Lege, separatim contexuisse & coagulasse. Quod Bill. corrigit χωρὶς, cōfirmat Tert.* defixit seorsum in materię corporalē paraturam. *& Theodor.* separauit, eaq; separata compegit.

Altera autē conuersionis] *Scribe, cōuersionis passibilis: sic enim verti potest ἐμπαθῆ, neq; vocem Tertul. vsurpare necesse est, vt vult Rhenanus. Vt duplex substantiarum cōditio ordinaretur: de vitijs pessima: de conuersione passionalis. Hinc tamen disce melius potuisse verti; altera autem ex con-*

ex passione facta sunt, informauit. Ad hæc & Filium & veritatem & vitam cum dicit, & Verbum carnem effectum: cuius gloriam, inquit, perspeximus, & erat gloria ipsius quasi gloria vnigeniti, quæ a Patre ipsi concessa fuerat, plena gratia & veritate. Planè igitur & accuratè primam quoque quaternitatem ostendit, cùm Patrem & Charim, Monogenem item & Veritatem dixit. Atque ad hunc modum Ioannes de principe atque omnium AEonum parente Ogdoade locutus est. Patrem enim & Charin dixit, Monogenem & Veritatem, Sermonem & Vitam, Hominem & Ecclesiam. Atque in hunc modum Ptolemæus. Cernis, vir charissime, qua illi vafricie vtentes sibimet ipsis imposturam faciunt, Scripturas nimirum vexantes, dum per eas, fidem commentis suis astruere conantur. Ob id enim ipsas quoque eorum voces apposui, vt ex ijs artificij versutiem atque erroris improbitatem animaduertas. Primum enim si hoc Ioanni propositum fuisset, vt supernam illam Ogdoadem declararet, productionis vtique ordinem seruasset, ac primam quaternitatem, vtpote augustissimam, velut ipsi dicunt, summeque venerandam, in primis nominibus collocasset, atque ita secundam adnexuisset, vt per nominum ordinem, & seriem Ogdoadis ordo demonstraretur: non autem tanto pòst interuallo velut obliuione captus, ac postea in memoriam rediens, vltimo loco quaternitatis primæ mentionem fecisset. Deinde si coniugia quoque indicare voluisset, profectò Ecclesiæ nomen haud quaquam ab eo præteritum fuisset: verùm aut in reliquis etiam coniugationibus masculos appellare satis habuisset, (quippè quum æquè illæ vnà subaudiri possent) vt hac ratione vnitatem prorsus seruaret: aut si reliquorum coniuges recensebat, Hominis quoque coniugem declarasset, nec nobis ipsius nomen ex coniectura & diuinatione capiendum reliquisset. Plana est itaque expositionis huiusce falsitas. Nam cùm Ioannes vnum Deum omnipotentem, & vnum Vnigenitum Iesum Christum, per quem omnia facta sunt, prędicet, hunc Filium Dei, hunc vnigenitum, hunc omnium rerum effectorem, hunc veram lucem illuminantem omnem hominem, hunc mundi conditorem, hunc qui ad sua venerit, & caro factus sit, & in nobis habitauerit: hi speciosæ orationis lenocinio expositionem detorquentes, alium vnigenitum esse secundum productionem, quem etiam principium nuncupant, alium Saluatorem fuisse volunt, alium Sermonem Filium Monogenis, alium denique Christum ad Pleromatis instaurationem in lucem editum: atque vnumquodque eorum, quæ dicta sunt, à veritate dimouentes, ac nominibus abutentes, ad institutum suum transtulerunt: adeò vt de eorum sententia Ioannes in tot verbis Domini IESV Christi mentionem nullam fecerit. Si enim Patrem dixit & gratiam, & Vnigenitum, & Veritatem, & Verbum, & Vitam, & Hominem, & Ecclesiam, iuxta illorum sententiam de prima Ogdoade hæc dixit, in qua necdum est Iesus, necdum Christus Ioannis præceptor. Quod autem Apostolus non de ipsorum coniugijs, sed de Domino nostro Iesu Christo, quem & Dei Verbum agnoscit, verba fecerit, ipsemet apertè declarauit. Sermonem enim de eo Verbo, de quo suprà in principio locutus fuerat, in summam redigens, exponens deinde subiungit: Et Verbum caro factum est, & habitauit in nobis. Atqui si verum est, quod ipsi ponunt, haudquaquam Verbum caro factum est, vtpote quod ne ex Pleromate quidem vnquam excesserit, sed Saluator ille, qui ex omnibus ortus est, natuque minor Sermone. Discite igitur, vecordes homines, Iesum,

A ἐκ τοῦ πάθους * ἀρνόσας ἠγνοήθη ὑπ' αὐτῆς. καὶ υἱὸν δὲ, * μορφὴ.
καὶ ἀλήθειαν, καὶ ζωὴν λέγει αὐτὸν, καὶ λόγον σάρκα γενόμενον. οὗ τὴν δόξαν ἐθεασάμεθα, φησὶ, καὶ ἦν ἡ δόξα αὐτοῦ οἷα ἦν ἡ τοῦ μονογενοῦς, ἡ ὑπὸ τοῦ πατρὸς δοθεῖσα αὐτῷ, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. λέγει δὲ οὕτως· Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρὸς πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. ἀκριβῶς οὖν καὶ τὴν πρώτην ἐμήνυσε τετράδα, πατέρα εἰπὼν καὶ χάριν, καὶ τὸν μονογενῆ, καὶ ἀλήθειαν. οὕτως ὁ ἰωάννης περὶ τῆς πρώτης καὶ μητρὸς τῶν ὅλων αἰώνων ὀγδοάδος εἴρηκε· πατέρα γὰρ εἴρηκε, καὶ χάριν, καὶ μονογενῆ, καὶ ἀλήθειαν, καὶ λόγον, καὶ ζωὴν, καὶ ἄνθρωπον, καὶ ἐκκλησίαν. ὁρᾷς ἀγαπητὲ τὴν μέθοδον, ᾗ οἱ χρώμενοι, φρεναπατοῦσιν ἑαυτοὺς, ἐπηρεάζοντες τὰς γραφὰς, τὸ πλάσμα αὐτῶν δι' αὐτῶν συνιστάνειν πειρώμενοι. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ * αὐτὰς παρέθηκα αὐτῶν τὰς λέξεις, ἵνα ἐκ τούτων καταμάθῃς τὴν * αὐτὰς

B πανουργίαν τῆς μεθοδείας, καὶ τὴν πονηρίαν τῆς πλάνης. πρῶτον μὲν γὰρ, εἰ προέκειτο * ἰωάννῃ τὴν ἄνω ὀγδοάδα μηνύσειν, τὴν τάξιν ἂν τετηρήκει τῆς προβολῆς, καὶ τὴν πρώτην τετράδα σεβασμιωτάτην οὖσαν, καθὼς λέγουσι, ἐν πρώτοις ἂν τεθείκει τοῖς ὀνόμασι. καὶ οὕτως ἐπεζεύχθη τὴν δευτέραν, ἵνα διὰ τῆς τάξεως τῶν ὀνομάτων ἡ τάξις δειχθῇ τῆς ὀγδοάδος, καὶ οὐκ ἂν μετὰ τοσοῦτον διάστημα ὡς ἐκλελησμένος, ἔπειτα ἀναμνησθεὶς ἐπ' ἐσχάτῳ πρώτης ἐμέμνητο τετράδος. * ἰωάννην
ἔπειτα δὲ καὶ τὰς συζυγίας σημᾶναι θέλων, καὶ τὸ τῆς ἐκκλησίας οὐκ ἂν παρέλιπεν ὄνομα, ἀλλ' ἢ καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν ἠρκέσθη τῇ τῶν ἀῤῥένων προσηγορίᾳ, ὁμοίως δυναμένων κἀκείνων συνυπακούεσθαι, ἵνα τὴν ἑνότητα διὰ πάντων ᾖ πεφυλακώς. * εἰ τῶν λοιπῶν τὰς * συζύγους κατέλεγε, καὶ τὴν * ἢ εἰ τῶν λοιπῶν

C τοῦ ἀνθρώπου ἂν μεμηνύκει σύζυγον, καὶ οὐκ ἂν ἀφῆκεν ἐκ μαντείας ἡμᾶς λαμβάνειν τοὔνομα αὐτῆς. * συζυγίας
φανερὰ οὖν ἡ τῆς ἐξηγήσεως παραποίησις. τοῦ γὰρ ἰωάννου ἕνα θεὸν παντοκράτορα, καὶ ἕνα μονογενῆ χριστὸν ἰησοῦν κηρύσσοντος, δι' οὗ τὰ πάντα γεγονέναι λέγει, τοῦτον υἱὸν θεοῦ, τοῦτον μονογενῆ, τοῦτον πάντων ποιητὴν, τοῦτον φῶς ἀληθινὸν, φωτίζοντα πάντα ἄνθρωπον, τοῦτον κόσμου ποιητὴν, τοῦτον εἰς τὰ ἴδια ἐληλυθότα, τοῦτον αὐτὸν σάρκα γεγονότα καὶ ἐσκηνωκότα ἐν ἡμῖν. οὗτοι παρατρέποντες κατὰ τὸ πιθανὸν τὴν ἐξήγησιν, ἄλλον μὲν τὸν μονογενῆ θέλουσιν εἶναι κατὰ τὴν προβολὴν, ὃν δὴ καὶ ἀρχὴν καλοῦσιν, ἄλλον δὲ τὸν σωτῆρα γεγονέναι θέλουσι, καὶ ἄλλον τὸν λόγον υἱὸν τοῦ μονογενοῦς, καὶ ἄλλον τὸν χριστὸν εἰς ἐπανόρθωσιν τοῦ πληρώματος προβεβλημένον. καὶ ἓν ἕκαστον τῶν εἰρημένων ἄραντες ἀπὸ τῆς ἀληθείας, * καταχρησάμενοι τοῖς ὀνό-

D μασιν εἰς τὴν ἰδίαν ὑπόθεσιν μετήνεγκαν, ὥστε καθ' αὐτοὺς ἐν τοῖς τοσούτοις τὸν ἰωάννην τοῦ κυρίου ἰησοῦ χριστοῦ μνείαν οὐ ποιεῖσθαι. * καὶ καταχρ.
εἰ γὰρ πατέρα εἴρηκε, καὶ χάριν, καὶ μονογενῆ, καὶ ἀλήθειαν, καὶ λόγον, καὶ ζωὴν, καὶ ἄνθρωπον, καὶ ἐκκλησίαν, κατὰ τὴν ἐκείνων ὑπόθεσιν περὶ τῆς πρώτης ὀγδοάδος εἴρηκεν, ἐν ᾗ οὐδέπω ἰησοῦς, οὐδέπω χριστὸς ὁ τοῦ ἰωάννου διδάσκαλος. ὅτι δὲ οὐ περὶ τῶν συζυγιῶν αὐτῶν ὁ ἀπόστολος εἴρηκεν, ἀλλὰ περὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ, ὃν καὶ λόγον οἶδε τοῦ θεοῦ, αὐτὸς πεποίηκε φανερόν. ἀνακεφαλαιούμενος γὰρ περὶ τοῦ εἰρημένου αὐτῷ ἄνω ἐν ἀρχῇ λόγου ἐπεξηγεῖται, καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. κατὰ δὲ τὴν ἐκείνων ὑπόθεσιν, οὐχ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, ὅς γε οὐδὲ ἦλθέ ποτε ἐκτὸς πληρώματος, ἀλλὰ * ὁ τῆς οἰκονομίας μεταγενέστερος τοῦ λόγου σωτήρ. μάθετε οὖν ἀνόητοι, ὅτι ἰησοῦς * ὁ ἐκ πάντων γεγονὼς μεθ' ὕστερος
ὁ πα-

A quæ facta sunt ex passione formans, ignoratus est ab eis: & Filium & [illegible] Veritatem & Vitam dicit eum, & Verbum carnem factum. Cuius gloriã vidimus, ait, & erat gloria eius quasi vnigeniti, quæ a Patre data est ei, plena gratia & veritate. Dicit aũt sic, Et Verbum caro factum est, & habitauit in nobis, & vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à Patre, plena gratia & veritate. Diligenter igitur ostendit primam quaternationem, Patrem dicens, & Gratiam, & Monogenem, & Veritatem. Sic Ioannes de prima & matre omnium Aeonum Ogdoade dixit. Patrem. n. dixit, & Gratiam, & Monogenem, & Veritatem, & Verbum, & Vitam, & Hominem, & Ecclesiam. Et Ptolemæus quidem ita. *Ioan. 1. 14.*

Vides igitur dilectissime adinuentionem, qua vtentes seducunt semetipsos, calumniantes scripturis, fictionẽ suam ex eis constare adnitentes. Propter hoc enim & ipsas eorum adposui auditas & dictiones, vt ex eis cõsideres malitiam inuentionis & nequitiam erroris. Primò enim si propositum esset Ioanni illã, quæ sursum est Octonationẽ ostendere, ordinem custodisset vtiq; emissionis, & primam quaternationẽ, cũ sit venerabilior (quemadmodum dicunt) in primis vtiq; posuisset nominibus, & sic adiunxisset secundam, vt per ordinem nominum, ordo ostẽderetur Octonationis. Et nõ vtiq; B post tantum interuallum quasi oblitus [deinde] commemoratus in nouissimo, primæ memoratus fuisset quaternationis. Deinde aũt & coniugationes significare volens, & Ecclesiæ non prætermisisset nomen, sed aut & in reliquis coniugationibus contentus fuisset masculorum appellatione, similiter cùm possent & illa simul subaudiri, vt vnitatẽ per omnia esset custodiens. Aut si reliquorum cõiugationes enumerabat, & Anthropi, .i. Hominis, vtiq; manifestasset coniugem, & vtiq; non reliquisset de diuinatione nos accipere nomen ipsius. Manifesta igitur expositionis eorum transfictio. Ioãne .n. vnum Deum exponente, & vnum Vnigenitum Christum Iesum adnunciante, per quem omnia facta esse dicit, hunc Verbum Dei, hunc vnigenitum, hunc factorẽ omnium, hunc lumen verum illuminans omnẽ hominem, hunc mundi fabricatorem, hunc in sua venisse, hunc eundẽ carnem factum, & habitasse in nobis: Hi trãsuertẽtes secundum verisimilem expositionem, alterum quidem Monogenem volũt esse, secundum emissionem, quam scilicet & Principium vocant: alterum autem Soterem, id est, Saluatorem fuisse volunt, & alterum Logõ, id est, Verbum filium Monogenis, id est, vnigeniti, & alterum Christum, id est, ad emendationem Pleromatis emissum. Et vnumquodque eorum quæ dicta sunt auferẽtes à veritate, & abutentes nominibus in suam argumentationem transtulerunt: vt secundum eos in tantis Ioannes Domini C Christi Iesu memoriam nõ fecerit. Si enim Patrem dixisset, & Charin, & Monogenẽ, & Alethian, & Logon, & Zoen, & Anthropon, & Ecclesiam, secundum illorum argumentationem de prima Ogdoade dixit, in qua nõdum Iesus: nondum Christus Ioannis magister. Quia autem nõ de syzygijs ipsorum Apostolus dixit, sed de Domino nostro Iesu Christo, quẽ & Verbum scit esse Dei, idem ipse fecit manifestũ. Recapitulans enim de eo Verbo quod ei in principio dictũ est, insuper exponit, & Verbum caro factum est, & habitauit in nobis. Secundum autem illorum argumentationem, nõ Verbum caro factum est, quod quidem nec venit vnquã extra Pleroma: sed qui ex omnibus factus est, & posterior Verbo, Saluator. Discite igitur insensati, quoniam Iesus, *Ioan. 1.* *Errores cõtra vnicam Christi personam.*

Oppugnat impias illorum interpretationes.

ita sicut passibilis idest, obnoxia passioni.

Et propter hoc virtute [illegible] propter hoc virtute Saluatorem, & concepisse de gratulatione eorum quæ cum ipso sunt, luminum visione, *dele ex margine lectionem nihili,* D conceptu. Sed spiritale quod] *Græc. legendum est, τούτους ... non potuit transformare. Tert. ca. 18.* Sed spiritale quid de ea ita potuit attingere. *Hellenismus porrò est,* eiusdem substantiæ ei erat, *ὁμοούσια. Tert. cõsubstantiua dixit. Paulò post lege.* Conuersam aut in formationem eius. *denique illud;* quas dextras vocent, *vertendum est è Græco, quæ dextera vocat, & quæ sinistra dicunt: nisi intelligas substantias animales, vt loquitur Tert.* quæ ad dexterã cõntendit, & ad læuã delegant *apud Theod. ... qui à de ... pro haue substantiã.*

[illegible] *Omnia autem quæ post eum [illegible]* Demiurgũ & fratrẽ] *Demiurgum & patrem vocant.* Imaginem dicunt fecisse] *imagines dicunt f. Tert. n. 19.* Achamoth in honorẽ Aeonũ imagines commentatã.

Et ipsam quidem in imagine] *Gr. ἐν εἰκόνι. Pamelius in c. 19. Tert. εἰκόνα legi vult, & Latine pro in imagine, imagine inuisibilis patris cõseruasse, corrigendũq; vtrũq; exemplar, q. sequatur,* hũc aũt vnigeniti Filij (*sic enim legendum est τοῦτον δὲ τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ, supple εἰκόνα, imaginẽ, non, in imagine. Ait enim Irenæus Saluatorẽ fecisse Achamoth imagine patris, & eundẽ Saluatorẽ fecisse hunc Demiurgũ imagine: Nõ vnigeniti, seu Monogenis filij Propatoris, Demiurgum vero fecisse angelos & Archãgelos, qui sũt imagines reliquorũ Aeonũ. Inde ait hoc Tert.* Quia Soter per illã sit operatus vt ipsã quidẽ imaginẽ patris inuisibilis & incogniti daret. *Idẽ constare addit ex Iren. l. 2. c. 5. vbi hæc refutat.* Virtutẽ Archangelũ quartũ] *Gr. sonant, virtute angelũ quartũ dicũt esse, δυνάμει ἄγγελον. Tert. 20.* angelum quartum quoniam & hunc supra cælũ tertiũ pangunt. *refutantur hæc l. 2. c. 55.* Hæc aut Demiurgũ] *Hæc manca & obscura sic restituenda sunt.* Hæc aũt Demiurgũ dicunt à semetipso quidẽ & putasse fabricasse, fecisse aũt ea Achamoth producere. *Paulò post in Græc. legendum est ἐγκατέλιπε αὐτόντας ... verum enim vet.* ignorantem figuras. De timore autẽ] *Gr. omne animalem substantiã, vt brutorũ animaliũ & ferarum & hominũ.* Et propter hoc superiorẽ] *κατέχειν αὐτὸν ὑπάρχοντα ... legit, pro ἀγνοοῦντα &c. minus recte, vt Bil. monet: melius enim*

image
not
available

A qui passus est pro nobis, qui inhabitauit in nobis, idē ipse est Verbum Dei. Si enim alius ex AEonibus pro nostra salute caro factus est, æstimandum erat de altero dixisse Apostolum. Si autem Verbum Patris qui descendit, ipse est & qui ascendit, & ab vno Deo Vnigenitus Filius secundum Patris placitum incarnatus pro[86] hominibus, non de alio aliquo, [neque] de ogdoade Ioannes sermonē fecit, sed de Domino Christo Iesu. Neque enim Verbum secundum eos principaliter caro factum est. Dicunt enim Sotera induisse corpus animale, de dispositione aptatū inenarrabili prouidentia, vt visibile & palpabile fieret. Caro est autē illa vetus, de limo secundum Adā facta plasmatio à Deo, quā verè factum Verbum Dei manifestauit Ioannes, & soluta est illorū prima & primogenita octonatio. Cùm enim vnus & idē ostenditur Logos & Monogenes, & Zoe & Phos, & Soter & Christus filius Dei, & hic idem incarnatus pro nobis, soluta est octonationis illorum compago. Hac autem soluta, decidit illorum omnis argumentatio, quam falso nomine somniantes infamant Scripturas ad propriā argumentationem confingendā. Pòst deinde dictiones & nomina dispersim posita colligentes transferunt, sicut prædiximus, ex eo quod est secundum naturam, in id quod B est contra naturam: similia facientes ijs, qui cōtrouersias sibimetipsis quaslibet proponunt, pòst deinde conantur & Homericis versibus meditari eas: ita vt idiotæ putent ex illa temporali declamata controuersia, Homerum versus fecisse, & multi abducūtur per compositam consequentiam versuum, ne fortè hæc sic Homerus fecerit, quēadmodum Herculem[87] ab Eurystheo ad eum qui apud inferos est canem missum, ex Homericis versibus scribens ita, (Nihil enim prohibet exempli gratia commemorari, & horum, cùm sit similis & eadem vtrisque argumentatio.) *Ioan. 1.*

[88] Hæc vbi dicta dedit, emisit limine flentem
Herculem inuictum, magnarum non inscium rerum,
Eurystheus natus Sthenelo progenio Persei,
Ducturum ex Erebo canem atri ditis ad auras.
Vadit at ille, velut leo nutritus montibus acer,
Vrbem per mediam: noti simul omnes abibant,
Et senes, & pueri, & nondum nuptæ puellæ,
Plorantes multùm, ac si mortem iret ad ipsam.]
Mercurius præmittit & cæsia Pallas euntem:
Fratrem etenim sciebat quatenus dolor exagitaret.

C Quis non ex simplicibus abripiatur ab huiusmodi versibus, & putet sic illos Homerū in hoc argumento fecisse? Qui autē scit Homerica, cognoscet quidē versus, argumentum autem nō cognoscet, sciens quoniam aliquid quidem eorum etiam de Vlysse dictū, aliud verò de Hercule, aliud verò de Priamo, aliud de Menelao, & Agamēnone. Si aūt tulerit illos, vnūquemq; suo libro reddiderit, auferet de medio præsens argumētum. Sic aūt & qui regulam veritatis immobilem apud se habet, quam per Baptismū accipit, hæc quidē quæ sunt ex Scripturis, nomina, & dictiones, & parabolas cognoscet: blasphemū autem illorū argumentū nō cognoscet. Etenim si gemmas agnoscet, sed vulpem pro regali imagine non recipiet. Vnūquemq; aūt sermonū reddens suo

enim conuenit sensui auctoris, vt propter hoc imbecilliorem eum existentem ad sciendū quæ sunt spiritalia, se putasse solum Deum. *Ideoq; videndū an apud Tertull. ca. 21. commodius legi possit;* Adeo rerum non erat cōpos, de animali scilicet censu, inualidus spiritaD lia accedere, vt, se solum ratus, concionaretur, Ego Deus, & absq; me non est. *qui locus est Isaia 45. v. 6. sic cap. 19.* animali censui inscriptas, *idem Tertull. dixit.*

Sed Demiurgum quidem.] *Delendum est alterum vocabulum*, Filiū, *itaq; legendū*, Psychicum, filium matris suæ dicunt, *& ita Bil. in Græco tamē est*, τῆς μητρὸς αὐτῶν: *vnde Cornarius*, matris ipsorū, *ἑαυτοῦ, vt in margine scripsimus. sequitur tamen*: Habitare aūt matrē quidē ipsorū in eo qui sit cælestis locus: *vbi Græcè* ὑπερουράνιος, supercælestis. *Rursus pro eo quod sequitur*, in eo, qui sit in cælo, locus; *Græc.* ἐπουράνιον, *pro* ὑπερουράνιον *legit Bill.* in eo, qui sit sub cælo, locus. *Videndum tamen num editam lectionem tueatur quod sequitur*, hoc est hebdomade, *qua voce 7. cæli designari videntur. Tert. c. 23.* subest enim Demiurgus in Hebdomade sua, magis diabolus in isto nobiscū communi mūdo. *hoc est, vt exponit Pamelius, magis diabolus subest in nostro mūdo, qui cælis subest.* septē quoq; cælos fecisse, super quos Demiurgū ipsi dicūt, & propter hoc hebdomadā vocant eū. *& li. 2. c. 55.* S. Paulo reliquū fuisse quartum cælū, vt appropinquaret Demiurgo. *Quod si quæras quod opponatur τῷ ὑπερουρανίῳ, sequitur locus Cosmocratoris, siue vt Tert. Mundi tenentis*, in eo qui secundum nos mundo. *Itaq; perperā mutauit locū Tert. Pamelius. c. 31. Et Demiurgus tūc de Hebdomade subcælesti in superiora mutabit. rectè legebatur antea*, de Hebdomade cælesti. *lege igitur me auctore hic, εἰς τὸν οὐράνιον, τὸν ὄντα ἐν τῇ ἑβδομάδι. Est & apud eū le Tert. locus c. 23 corrigendus ex ijs quæ hic sequūtur*, ex Sophiæ vtilissimis calibus, *melius fortè*, vilissimis calibus, *Iren.* de vilaniori materia; ἐκ τοῦ ἀσημοτέρου; *Billius*, velut ex ignobili stirpe. Angelorum qui sūt erga] *Nō dubiū quin error sit librarij, pro, circa Saluatorē, περὶ τὸν σωτῆρα, Vt alibi eodē hoc cap.* ijs qui circa Saluatorē sūt angelis. *Tert. satellites eius appellat; Iræ. δορυφόρους.*

Eiusdē substātiæ matris suæ spiritalis,] *scribe* matri

 suæ

retulerit, ac veritatis corpori accommodauerit, ita demum eorum figmentum deteget, ac tale esse ostendet, vt nullo modo subsistere queat. Quoniam autem in hac scena redemptio adhuc desideratur, vt quispiam eorum Mimum velut emensus, orationem mox subiungat, qua hunc euertat, operæpretium esse duximus, in quibus ipsi huiusce fabulæ patres, vtpote diuersis erroris spiritibus afflati, inter se dissentiant, prius demonstrare. Etenim hinc quoque certò perspicere licebit, nullisdum etiam allatis argumentis, & firmam esse eam, quæ ab Ecclesia prædicatur, veritatem, & falsos eorum atque adulterinos sermones.

A τῇ ἰδίᾳ τάξει, καὶ προσαρμόσας τῷ τῆς ἀληθείας σωματίῳ, γυμνώσει καὶ ἀνυπόστατον ἐπιδείξει τὸ πλάσμα αὐτῶν. ✝ ἐπειδὴ τῇ σκηνῇ ταύτῃ λείπει ἡ ἀπολύτρωσις, ἵνα τις τὸν μῖμον ✝ αὐτῶν περιοδεύσας τὸν ἀνασκευάζοντα λόγον ✝ ἐπενέγκῃ, καλῶς ἔχειν ✝ ὑπελάβομεν ἐπιδεῖξαι πρότερον ἐν οἷς οἱ πατέρες αὐτοὶ τοῦ ✝ μύθου διαφέρονται πρὸς ἀλλήλους, ὡς ἐκ διαφόρων πνευμάτων τῆς πλάνης ὄντες. καὶ ἐκ τούτου γὰρ ἀκριβῶς ἐστι νοῆσαι, καὶ πρὸ τῆς ἀποδείξεως βεβαίαν τὴν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας κηρυσσομένην ἀλήθειαν, καὶ τὴν ὑπὸ τούτων παρατεθειμένην ψευδηγορίαν.

✝ ἐπ' ἰδίᾳ τῇ ✝ αὐτῶν ✝ ἐπενέγκῃ ✝ ὑπελάβομεν ✝ μύθου

suæ spiritalē. ὁμοούσιον τῇ μητρὶ πνευματικόν; saltē ita solet interpres noster vertere similia verba, vt paulò ante οὐχ ὁμοούσιον τῷ θεῷ, non eiusdem substantiæ esse Deo.

Perfectæ rationis.] legit interpres τοῦ τελείου λόγου, sed errauit, dū vertit, perfectæ rationis, si quidē illi potius, quàm Tertulliano assentiendū nō est, c. 25. aduers. Valēt. Idoneū inueniretur suscipiēdo quandoq; sermoni perfecto. Vnde & ex alijs eiusmodi colligere quis posset, auctorē huius Latinæ editionis nō esse Irenæū. Billius certè, etsi eū in emēdatione Græci codicis sequitur, nō tamē in interpretatione.

Et hūc esse in semetipsis] Pamelius in 25. Tertul. hic legi vult, & hūc esse ex semetipsis h. v. vt habeat. Sed necesse nō est, cum nō habeat Epiphanius, vt ipse vult ex figmento suo, & veterē sequatur Billius. Hic verò paulò post loco illorū, primitias eū suscepisse dicūt, admonet Tertullianum scripsisse, Prosipiciētias, parū commodē: sed animaduertit postea Latinius aut Petrus Ciaconius legēdū esse, proficias earū substantiarū induisse. Glossariū, Proficia ἀκροθίνια. Itē, Proficia αἱ τῶν θυμάτων ἀπαρχαί: vide Festū. Pamelio quoq; nō assentior, qui paulo post, pro à dispositione circundatū, legi vult, à dispēsatione. Vtroq; enim modo verti potest οἰκονομίας: & sæpius solet reddere hic noster, dispositione, vt alibi, & de dispositione quæ erat: ἐκ τῆς οἰκονομίας.

In honorē eorum] Gr. εἰς τιμὴν τῶν εἰδώλων; In honorem Idolorum, vel certè Deorum.

Apud homines odiosū muneris] Græc. voces duas expressit θηριομαχίαν καὶ μονομαχίας, bestiariorū & gladiatorū.

Insensibilibus ijs sermonibus] Insensibiles cape homines, non sermones, ἀνοήτους stolidos homines appellat. Paulo post verior lectio in marg. emissum.

Spiritales verò] Interpungenda hæc sunt hoc pacto: Spiritales verò expoliatos animas, & spirituales factos i. & i. intra Pleroma. Tertull. c. 32. despoliari est aūt deponere animas, quibus induti videbantur.

Refrigerare & ipsas] ἀναπαύσεσθαι. non aliter solet futura vertere, vt paulò ante πρεσβεύσεσθαι adijci, pro, in refrigerio fore. Bill. in quiete futuras esse.

His autem factis] Non exprimitur ab interprete τὸ ἐκλάμψαν, redduntur q; futura præsentibus tēporibus, quæ & ita restituenda essent. His autem factis ita, is, qui latet in mundo ignis effulgēs, & exardescens, cōprehendēs vniuersam materiā consumit, & ipse simul consumptus abit in id, vt iā non sit. Tert. c. 32. Tūc credo ignis ille arcanus erūpet, & vniuersā substantiam depopulatus, ipse quoq; decrematis omnib. in nihilū finietur.

Primogenitæ & primæ quaternionis] Primogeniti & primi; Gr. τὸ τετρακλόν, nisi forte scripsit, quaternationis.

Cùm traderetur] melius, traheretur, περιαγόμενος.

Quapropter & in Prophetas] In manuscripto legebatur eos, sicut & Gr. αὐτούς, sed probabilius sequutus est Bil. Quocirca eas in Prophetas: Itaq; in Græco scribendum, ἐκπέμπει αὐτάς: simile quid Apo. 5. 10. Tert. 29. Ex earū ergo Laterculo & in Reges & in Sacerdotes allegere consueuerat

Exponunt quippe eū] lege, dicta per prophetas exponunt: quippe id altioris naturæ esse, semen scilicet; quanquam suspicari quis posset fuisse scriptum, quippe eas altioris, cum sit Græcè ἅτε ὑψηλοτέρας φύσεως ὑπαρχούσας; vt referatur ad

B animas, quæ in Reges & Sacerdotes allegebantur, quod essent naturæ sublimioris, & quæ de semine adduntur, inserta sint per parenthesin. Paulo post scribe. & Iesum quidem aliquidà Saluatore dixisse, ἀπὸ τοῦ σωτῆρος, Saluatoris instinctu.

Quam spiritus qui prophetat] Interpres male vertit, scribe, siue spiritum, qui prophetat; & paulo post, conseruasse, sic accipe quasi esset dictum, perseuerasse.

Et in gaudium ei cessisse] Gr. καὶ ἀσμενον αὐτῷ προσχωρήσαντα. vbi commodius fortasse legeretur προσχωρῆσαι: & Lat. in gaudio ei accessisse, vel, cum gaudio ad eum accessisse. Tertull. c. 28. propere & ouanter accurrit, cum omnibus viribus suis.

In loco medietatis refrigeraturum] Hoc est, in refrigerio futurum: ἀναπαύσεσθαι vt postea refrigeraturis: ἀναπαυσομένων, requieturis.

C Spiritalia verò] Hæc perturbata sunt, & imperfectè reddita siue à librario, siue ab Interprete; melius ita legentur: Spiritalia verò, quæ seminarit Achamoth, ex illo tempore vsq; nunc in animabus iustis erudita & enutrita, quia pusilla emittantur, post deinde perfectione &c. Tertul. ca. 19. Id ergo granum seminis spiritalis modicum & paruulum iactu, sed erudita huius fides augetur atque mouebitur.

Fide digna] ἀξιοπίστως fide dignè. paulò post, ψηφῖδας lapillos siue calculos, aut testulas tales intelligere potes, quales ad museum opus siue musiuum, vt appellat Plinius, conficiendum adhibebantur, cum vermiculata pauimēta tessellis aut emblematà pingebātur, aut variegatis ad effigiem rerum & animalium crustis. Spartianus de Pescennio Nigro Imperatore, Hunc in Commodiani hor-

D tis in porticu curua pictum de musiuo inter Commodi amicissimos videmus sacra Isidis ferentem.

Anicularum fabulas assumentes] Gr. συγκαθύσαντες μύθους, fabulis cōsutis, videtur scripsisse, fabulas assuētes, &, hinc inde auferētes adaptare volunt iustiùs ad Zenā συναλλάγματα βίαια συγκάττουσι. In abortionis partu] ἐν ἐκτρώματος μοίρᾳ, abortus cuiusdam instar, vetus scripserat parte. Et passiones] præcedunt ista quædam de Mose in Græco, quæ ex Billij interpretatione peti possunt. In his deficit vetus interpretatio, sed redūdat in illis quæ sequūtur. In hoc quidem quod derelicta est à lumine, quæ absunt à Græco, & nullo sententiæ damno deleri possunt.

Quàm tristis est anima] A Græco abest illud, Quàm,

ordini,& aptans veritatis corpuſculo,denudabit,& in ſubſtantiuum oſtendet figmentum ipſorum. Quoniam autem ſcenæ huic deeſt redemptio, vt quis Mimum ipſorum explicans,deſtructorem ſermonem inferat, bene habere putauimus, oſtendere primò in quibus ipſi patres huius fabulæ diſcrepant,aduerſus ſe inuicem,quaſi qui ſint ex variis ſpiritibus erroris. Et ex hoc enim diligenter cognoſcere eſt: & ex oſtenſione,eam firmam,quæ ab Eccleſia prædicatur veritatem, & ab iis id quod fingitur falſiloquium.

Quam, *& λύπη melius triſtitia reddita eſſet, quam tædium.*

Dicenti,Sequar te,Non habet] *Græc.* ἐν τῷ εἰπόντι τῷ ἐρωτήσαντι ἀκολουθήσω σοι; *Ei qui interrogauerat, Sequar te? dixerit, Nō habet. Hoc doctiſs. Billius vertit,vt eſt Matt. 8. v. 19. Sed perperā iſta citare potuerūt hæretici,ex quorū myrothecijs iſta proferūtur. Rectè hoc conuerterat Cornarius, & eū ſequutus Gallaſ. ſed lacunā ipſius interpretationis malè explens in altero Euāgelij loco, permitte mihi,vt alius conſtituā de ijs,quæ ſunt domi meæ, melius enim vertitur à veteribus Euangelij & Irenæi interpretibus,renuntiare domeſticis,vel ijs qui domi ſunt. nā altera lectio vulgatæ Luc. 9. v. 61. hinc confirmatur, & illo Tert. 4. in Marcionē 23.* pri' ſuis valedicere parantē prohibet retrò ſpectare. *Iuſtin. Dialog.* μετανοίας καὶ ἀποταγῆς πρὸς ἀδικίαν. *quid ſit* ἀποτάττεσθαι *&* ἀποταγὴν *diſcat, Gallaſius ex Iſidoro Peluſiota, ſi quid nouū & inſolens ſibi velit cognoſcere.*

De medijs eſſe.] *In Græco legas fortaſſè rectius* τῶν μέσων, *quam* μέσου, *vel certè* ἐκ τῶν μέσων. *Bill. hunc mediæ claſſis eſſe.*

Sata tria.] *Addenda in Græco vox* τρία *poſt* σάτα. *poſt pauca ſic diſtinguenda ſunt illa,* Spiritalis examinat omnia. Animalis autem nō percipit,quæ ſunt ſpiritus &c. *Græc.* τὸ δὲ ψυχικὸς οὐ δέχεται. *Illud autem,* Animalis non percipit.

Conſperſiones autem] *verior lectio conſperſionem,* φύραμα. *Cæterum in interpret. doctiſs. Billij ſcribendum eſt,* teſtatum eſſe. Et ſi delibatio ſancta, vtique & maſſa. *Quo loco per delibationē id quod ſpirituale eſt ſignificari docēt. vide Rō. 11. v. 16. planè enim* μνημονικὸν ἁμάρτημα *tanti viri eſſe cenſeo, vel amanuenſis eius: nō enim ſolet à vulgatæ verbis diſcedere: quæ ſicut alibi,* ἀπαρχὴν *primitias & delibationem, ita* φύραμα *conſperſionem vertit aut maſſam cū veteri interp. Irenæi.*

In Euangelio] *adde è Græco,* propheteſſa dicitur ſeptem annis &c.

Quod etiam Nun vocat.] *Græca ſonant,* quem etiam Filium, vnigenitum & Deum vocauit,in quo omnia Pater præmiſit(*vel emiſit*)ſeminaliter. *&,* in eo omnem Æonū ſubſtantiā, *Vocem Nun vel Mentem nō reperio apud Ioannem; nec illius poſtea ſit mentio hoc loco,dum cætera Euangelij verba expenduntur.*

Quoniam igitur] *Ita diſtingue,* Quoniam igitur de prima geneſi dicit, benè à principio, hoc eſt à Deo & Verbo doctrinā facit. *Billius quoque hoc tantùm habet,* à principio, hoc eſt à Deo & ſermone doctrinam ſuam inſtituit. *delenda ergo vox,* Filio, *cùm abſit à Græco.*

Quod eſt formatum & manifeſtatū] *Interpres fortaſſè ſcripſit, quod eſt formatum eſſe*

A *& manifeſtatum, pro, formati ſunt & manifeſtati. ſic legit poſtea* εἴρηται *pro* εἰρῆσθαι, *lumen dicta eſt. quaternionem ſecūdam paulò poſt, & alibi dicit, familiari ſolœciſmo, niſi quaternationem malis ibi fuiſſe; vt in alijs locis.*

Dicit autem ſic, & verbum] *Hæc verba vſq; ad* Diligenter igitur, *cùm & apud Epiphanium, & apud vet. interp. reperirentur, miror in Billij interpretatione omiſſa eſſe. Porrò illud* πλήρης, *cum priori loco ita reddidiſſet Gallaſius, vt referret ad gloriam, plena gratia & v. poſteriore ita vertit vt Cornario ſapientior videretur, & repudiata voce verbū, nouā vſurparet,* Et ſermo factus eſt caro, & habitauit in nobis &c. & cōtemplati vidimus gloriā vt vnigeniti à Patre, plenū gratiæ & veritatis. *Vbi inſigniter lapſus eſt: nam vt eū docere potuit Eraſmus* πλήρης *refertur ad* λόγος, *vt ſit ſenſus,* verbum factum eſt caro, & habitauit in nobis, plenum
B gratiæ & veritatis *atq; ita vulgatæ auctor. Interpres autem Irenæi retulit ad gloriam, & vertit,* plena gratia, *poſteriore loco, vbi tamen plenam debuit reddere ex eorum ſentētia, qui putant Theophylactum non* πλήρης *ſed* πλήρη *legiſſe. Cyrillus quoq; in Ioan. l. 1. cap. 17. ſed ſi plena eſt gloria eius gratia, quo modo gratia profeciſſe apud Lucam ſcribitur? Nonnus verò* καὶ χάριτος πλήρης καὶ ἀληθείης γενετῆρος.

Aut ſi reliquorum coniugationes.] *Græc.* σύζυγος *coniuges, vt poſtea,* manifeſtaſſet coniugem. *ſed corrigendus eſt Græcus liber,* συζυγίας: *nam & ſic ait poſtea:* ἀλλὰ δὲ οὐ περὶ τῶν συζυγιῶν. *ita quoq; Billius vertit. nō remiſiſſet, hoc eſt, non permiſiſſet.*

Et alterum Chriſtum] *expungendum eſt illud,* id eſt, *vt alienum à ſententia, videturq; ſupereſſe ex interpretatione vocis* χριστόν, *fortè erat, Id eſt vnctum, & ante dixit Monogenis, id eſt vnigeniti. Sequitur Helleniſmus, memoriam non fe-*
C *cerit,* μνείαν οὐ πεποίηται, *mentionem n. f. &, quod ei in principio dictū eſt,* τοῦ εἰρημένου αὐτῷ ἄνω ἐν ἀρχῇ λόγου, *hoc eſt, quod ab eo dictum eſt. verum hæc paulò aliter fortaſſè vertenda ſūt hoc modo. Recapitulans enim de eo, quod ab eo dictum eſt in principio fuiſſe verbum, inſuper exponit. Quaſi dicat, illud ipſum Verbum, quod ſtatim antea initio dixerat fuiſſe in principio, factum eſſe carnem addidiſſe.*

Si autem verbū Patris] *verte,* verbum Patris quod deſcendit.

Irent, at ipſe] *vera lectio ex margine retrahenda in contextum, atq; ita conueniet cum Græco* κιόντα *non* κιόντες, *ac ſi mortem iret ad ipſam.*

D ANNOTATIONES R. P. FR. FEV-ARDENTII IN CAP. I.

* NArratio omnis argumenti Valentini diſcipulorum] *Quis vel qualis fuerit hic Valentinus, à quo Valentiniani opera pretium dicendum. Epiphanius ex fama refert hunc fuiſſe Phrebonitem(aliàs Phœbonitem, & Phibionitem) Aegypti maritimum, in Alexandria verò inſtitutū Græcorum literis. Vnde & imitatio Theogoniæ Heſiodi, deorū triginta apud ipſum Heſiodū relatorū. Et ipſe fabuloſa gentiū Poeſi in mente ſua concepta, & ab his qui cum ipſo & ante ipſum à veritate exciderunt, opinionē adeptus, etiam ipſe velut Heſiodus. alijs nominibus in alia tranſmutatis, mundum decipere voluit. Nā & hic triginta deos ac cælos adducere vult, quorum primum eſt Profundum, quomodo & Heſiodus Chaos* Contra hæreſ. 31.

primum deorum dixit. Clarum est autem Chaos & Profundum eandem significationem habere. Tradit rursum illum initio prædicasse fidem Catholicam in AEgypto, itemque in Ecclesia Romana: cui consentit Tertull. sed in Cyprum venientem, passum esse fidei naufragium. Quomodo autem sit lapsus in hæresim, Tertullianus his verbis recitat: Sperauerat Episcopatū Valentinus, quia & ingenio poterat & eloquio: sed alium ex Martyrij prærogatiua loci potitum indignatus, de Ecclesia authenticæ regulæ abrupit (vt solent animi pro priorata exciti præsumptione vltionis accendi) ad expugnandam conuersus veritatem, & cuiusdam veteris opinionis semini (non modò scilicet Basilidis, qui summum Deum Abraxax, cum CCCLXV. editionibus commentatus est: sed & Hesiodi Poetæ et huius Theogonia, vt docet Lactantius l. 1. c. 5.) acta colubroso viam deliniauit. Exortum autē voluit eum Irenæus lib. 2 cap. 4. Eusebius in Chronico, & Theodoretus l. 1. hæreticarum fabularum, circa annum Christi 145. Telesphoro summo Ecclesiæ Pōtifice, & Antonino Pio Romanis imperante. Diu porrò monstrum hoc Ecclesiæ negotium fecisse facilè colligitur ex Irenæo scribente, Valentinum Romam venisse sub Hygino Thelesphori proximo successore, inualuisse sub Pio, & prorogasse tempus vsque ad Anicetum. Quæ tempora incidere in ætatem Antonini primi Theodoretus l. 1. Hæret. fab. obseruauit.

Tert. l. præscript. c. 30. L. aduers. Valet. c. 4.

Lib. 3. c. 4.

1. Dicunt esse quendam, &c.] Obscurum & prolixum satis hoc caput, contractioribus & apertioribus his verbis habes apud Tertull. lib. contra Valent. & Theod. lib. 1. hæræ. fab. Quod si ad annum in nouum elexeris, nō multum studijs tuis decedere puta. Nam & ipsi fabularum tantarum concinnatores, ob præcedentia sua peccata, iusta cæcitate percussi, cæcutiebāt in meridie, non intelligentes (vt ait Paulus) quæ loquebantur, nec de quibus affirmabant, sibi ipsis talis ignorātiæ authores & causæ existentes. Hæc ita subscribit lib. de hæres. August. Illi, vt ita dixerim, fabulones, id est, qui fabulas vanas, easque longas & perplexas contexuerunt, tam multis falsis dogmatibus pleni sunt: vt ipsi quoque illa numerare non possint, aut difficillimè possint. Nec vlli alieno vlla hæresis facilè sic innotescit, vt suis.

2. In immensis AEonibus] Id est, per infinita sæculorum tempora, vel infinitis retro æuis, vt scripsit Tertull. Deum scilicet ociosum, qualem voluit Epicurus, fingentes. Sententia porrò Gnosticorum ac huius loci est huiusmodi. Primus AEonū, qui & perfectus, & ante principiū, & primus pater, & profundū dicitur, vere & solus est æternus, inuisibilis, ingenitus, & incomprehensibilis. Illis autem prodigiosis & fabulosis nominibus maluerunt Deum Patrem Domini nostri IESV CHRISTI designare, quàm cum Prophetis, & Apostolis, & Christianis omnibus profiteri Deum Patrem omnipotentem creatorem cæli & terræ. Adiunxit etiam illi (subijcerent) Ennœa, idest, intellectus, intentio, seu cogitatio, & gratia, & silentium. Volens autem Bythus rerum omnium initium per silentium emittere, genuit Intelligentiam sibi æqualem, quæ & Vnigenitus, & Pater, & Principium cunctorum dicitur: simulque Veritatem emisit, &c. Non dubito autem fanaticos illos homines per huiusmodi fabulas & nugas ineffabilem æternamque Filij à Patre generationem deformare, simulque principium Euangelij B. Ioannis, quo sanctissimè, & quantum capere potest humana mens, describitur, diabolico planè astu deprauare studuisse: quòd in Transyluania, Lithuania, & Polonia scriptis Caluiniano rum instructi noui Ariani, nunc incredibili conantur malitia.

3. Præmitti voluit] Deleuimus volunt, tum veteris codicis M.S. tum Græcæ lectionis authoritate: verba enim facit de Bythi cogitatione ac intentione.

4. Et solum capientem] Sic deformabant, quod clarè in Euangelio dicitur, Neque Patrem quis nouit, nisi Filius, &c. Quod August. explicans ait: Soli tibi integrè nota es

Mat. 11. 27.

A Trinitas sancta & omnipotens. Soliloquiorum c. 31. & Medit. cap. 29.

5. Et hanc esse primam] Pythagorici omnia penè numeris tribuentes, Quaternariū ideò cæteris præferebant, quòd denaria perficeretur multitudine: denarius verò Quaternarij esset cōpositio. Omnia quæ sunt, aiebāt, Quaternariū colligasse, elementa, vētos principes, orbis fines, ætatum compagines. Figuram quadratā alijs omnib⁹ perfectiorem, quòd contineatur quatuor lineis æqualibus, totidemque angelos æquales habeat. Corpus quadratū, vt est Cubus, perfectū habet enim sex superficies quadratas æquales, quarū vnaquæque quatuor habeat lineas & quatuor angulos, & quomodocūque iaceat, semper est rectus. Hinc virū bonum Quadratum dixerunt & tetragonum. Quin & animam rationis compotem quadam Quaternitate cōstare, videlicet, mēte, scientia, opinione atque sensū docētes, ex eo iusiurandi sibi religionē fecerant, vnde illud: B Per Quaternitatem animæ nostræ tradentem perennis fontem naturæ. Quid si agnouissent præcipuum nomen Dei omnium ferè gentium mirabili consensione, quatuor tantum literis efferri? Nam qui à nobis dicitur DEVS, à Græcis Θεὸς, ab Hebræis יהוה, ab Arabibus, Turcis, & Maometanis ALLA, à Persis STRE, à Magis ORSI, appellatur. Sed infelices Gnostici his antiquorum mysterijs, vt & diuinis Scripturis ad suas delirationes constituendas nequiter abutebantur.

Plut. l. 1. de plac. Philos. Diog. Laert. Rhodigin. l. 18. c. 14. & l. 2. ca. 9. Volat. l. 35. Philolog. Pau. Greg. commēt. in l. 6. syntaxis artis ad. mirab. c. 18.

6. Sentientem autem vnigenitum] locum hunc ita refert Tertull. Nus simul accepit prolationis suæ officium, emittit & ipse ex semetipso, Sermonem & Vitam. Miserrimi verò præstigiatores, qui Filium Dei vnigenitū alium constituebant à λόγῳ, id est, à Verbo & Vita: cùm apertè doceat Euangelista: Deus erat Verbum. in ipso vita erat.

C 7. De logo autem] Tertull. Sed & hæ soboles ad initium vniuersitatis, & formati Pleromatis totius emissæ, facit fructum. Hominem & Ecclesiam procreat.

8. Esse enim illorum] Quandam sed ineffabilem ac hominibus & Angelis incōprehensibilem, esse in Diuinis fœcunditatem patefaciūt Filij ac Spiritus sancti distinctæ emanationes. Confirmant & ista summorum Prophetarū oracula. Qui alios parere facio, nunquid sterilis ero? Ego hodie genui: Ex vtero ante Luciferum genui te: Ante omnes colles genuit me Dominus, &c. Cùm hanc ergo impuri Gnostici simpliciter credere nollent, aut capere nō possent, eam Hesiodi, Orphei, & aliarum prophanorum ethnicorumque poetarū more describe-D dā, imò & deturpandā susceperunt, diuersos sexus, coniugia, impurasque cōmixtiones in Diuinis cōfingētes. Vt post Lactantium lib. 4. cap. 8. diligenter obseruat Epiphanius, cōtra hæresim. 31.

9. Acinetos] Sic pro Agne reposuimus, ex Theodor. Epiphan. Tertullian. & sequentibus Irenæi.

10. Donant.] Ita restituimus ex manuscript. exemp. & Græca lec. quæ habet, ταῦτα τὰ ὀνόματα χαρίζονται, in plurali numero: Deleuimus verò donauit.

11. Hi sunt triginta] ad hūc locū respiciens Cyrillus Ierosol. contendit Valentinianos triginta deorum

Catech. 6.

deorum (nam Aeones instar deorum habebant) prædicatores, ethnicis paucos tantum confingentibus, longè deteriores fuisse. Athanasius quoq; Orat. 5. contra Arianos ait, istos pro veritate & verum fide, inania, simulacra introduxisse.

12. Nec enim Dominum, &c] *Domini appellationem priscis Christianis non vulgari religione obseruatam fuisse indicat Tertullia. Apolog.* Augustus (ait) ne Dominum quidem dici volebat. Et hoc enim Dei est cognomen. Dicam planè & imperatorem Dominum: sed more cõmuni: sed quãdo non cogor vt vice Dei dicã. Dominus meus vnus est, omnipotens, Deus æternus, idem qui & ipsius. *Et lib. contra Hermog.* Deus nominatur ab initio, Dominus autem non nisi post condita omnia. *Proinde dum sine addito enũtiatur, solius Dei est, semperque ἐκ τῆς πρὸς τι, & non nisi comparatione ad seruos dicitur, quibus creationis & prouidentiæ iure imperat. Qui igitur orbem ab alio conditum autumarent: qui & Christo Iesu seipsos similes, aliasque securiorem aliquid, vt scribit Irenæus, etiam eo se fortiores mentiuntur: idcirco nõ mirũ, si Christo & Dei, & Domini, nomen inuiderent. Obseruabis simul, hæreticos spreto veteri & Catholico more dicendi, sibi peregrinas & recentes formulas finxisse, prophanasque vocum nouitates, quas deuitare iubet Apostolus. In hunc errorem disputat, lib. 3. c. 6. Accedit quod propriũ nomẽ Dei* [illegible] *Græci vertentes per Κύριος, Dominum: quapropter sicut hi Christum verum ac æternum Deum esse negabant, sic & Dominum. Contra verò idẽ ille & Deus & Dominus appellatur, Psal. 44. & 109. Isaiæ 9. Ierem. 23. Ioan 13. & 20. Rom 8. Hebr 3. Et in Symbolo Apostolorum profiteri iubemur:* Et in Iesum Christum Filium Dei vnicum Dominum nostrum.

Lib. 1. c. 4

13. Nihil fecisse] *Imò verò puerulus ad se Magos duce stella perduxit, circumcisus, & oblatus est in templũ, fugit in Aegyptum, duodennis disseruit in templo cũ doctoribus, singulis annis cum parentibus Ierosolymam ad dies festos religiosissimè cõsciendit. Et reuersus in Galilæã, Iustini martyris, Basilij magni & aliquot aliorũ primæ notæ auctorũ sententia, cum Iosepho fabrilem artem aliquando exercuit, tũ vt mechanicas artes sanctificaret, tum maximè vt otium hoc exemplo fugiendum cunctos nos doceret.*

14. Reliquis vero omnibus] *Codices excusi,* hominibus: *sed vet. cod. cũ Græca lectione λοιποῖς πᾶσιν, id est,* reliquis omnibus, *habet.*

15. Reliquis quoque AEonibus] *Codic. ex.* reliquos quoque Aeonas participare: *quapropter exemplar manuscriptum, & lectionem Græcam immutauimus.*

16. Quoniam vellet] *Codices excusi,* nollet, *sed vetus codex & Græca lect.* διὰ τὸ [illegible], *vt restituimus. Tert.* Planè Nus quantum in ipso fuit, & voluerat & tentauerat, cæteris quoque, &c.

17. Quæ exorsa] *Codices excusi,* Exors. *Demæ erga Nun, restituimus pro* vt erga: *vtrinque ex Græca lectione, & codice manuscripto.*

18. Dulcedine] *Codices excusi habebant ad* vltionem, *restituimus vero ex manuscripto exemplari, consentientibus Epiph. & Tertull. Græca-*

A *que lectione: ὑπὸ τῆς γλυκύτητος.*

19. Abstentum] *Sic pro* absentem, *visum est reponere ex veteri codice. Abstentus autem iuris peritis est, qui tutoris auctoritate ab adeunda hæreditate renocatus est. Eo vocabulo vtitur Beatus Cyprianus Epist. 18. ad Cornelium, & epistola 42. ad Stephanum. Abstenti verò à nostris dicuntur, qui à communione Ecclesiæ, & sacrorum perceptione moti reiectique sunt.*

20. Peperisse substantiam informem] *Grauissimo sarcasmo hæc ita repetit Tertullianus.* Dehinc ex illo mœrore, ex semet ipsa sola, nulla opera coniugij: concepit, & procreat fœminam. Miraris hæc? Et gallina sortita est de suo parere. Sed & vultures fœminas tantum parere aiunt, & tamen sine masculo mater.

21. Absconderent] *Ita reposuimus,* pro absconderat, *ex vet. cod. & Græc.*

22. Patrem eũ aliquando, &c.] *Pro pudor! fanatici tenebriones sexus varios, commixtiones salacissimas, partus, fœtus, & Hermaphrodisimum diuinis rebus constituebant, vt ex hoc loco, & sine capitis quinti libri huius colligitur: qualia impuri Poetæ de dijs gentium fabulantur. Trismegisto Hermeti hanc infamiam exprobrat Lactantius, libro quarto, capite decimo octauo: quam egregiè euertit, lib. primo, capite octauo. Hanc dementiam ridens Tertullian.* Pudiciores (ait) maluerũt, Bytho nullum sexum deputare: & fortasse, hoc Deũ, non, hic Deus, neutro genere pronunciant. Alij contrà magis, & masculum & fœminam dicunt, ne apud solos Lunenses Hermaphroditum existimet Annalium commentator Fenestella.

23. Mundatam] *deleuimus* mundatum, *quia vetus codex sic habebat: Tertullian.* repressam ab illicitis, & purgatam à malis.

24. Cognoscentes sufficientes sibi, &c. *codices ex.* cognoscentem: *restituimus autem ex vetere codice, & Græc. lectione.*

25. Comprehensibile] *sic legendum proponimus ex Tertul-*
C *liano, Epiphanio, & veteri codice: quamquam* comprehensibilia, *haberent excusi cod.*

26. Omnes Christos] *hæc adiecimus ex codice veteri, Epiphanioque.*

27. Hymnizare Propatorem, &c.] *Græcismum hunc sic exprimit Tertull.* magno cum gaudij fructu hymnis patrẽ concinunt. Diffundebatur & ipse lætitia, vtique bene cantantibus filijs & nepotibus. Quidni diffunderetur omni iucunditate, Pleromate liberato?

28. Aeonum] *sic habet codex vetus, cum Epiphanio: excusi vero codices,* eò quod, *habebant.*

29. Et in gloriam Bythi] *sic codex vetus, & Epiphan. deleuimus* gloriam Hori.

30. Satellites quoque ei in honorem ipsorum] *Veteris codicis authoritate, & R. P. Frontonis commonitione in hunc locum restituimus. Ex hoc autẽ Athanasius Orat. 2. contra Aria-*
D *nos magnam Valentinianorum impudentiam coarguit, quod Angelos per Christum conditos, omnia namque per ipsum facta sunt, congeneres Christo pronunciarent.*

31. Negotiatio] *prius legebatur,* negatio: *Græc.* πραγματεία, *consentit ver. cod.*

32. De pœnitentia] *Ex veteri codice, & Græca lectione* ἐκ μετανοίας, *sic legimus, pro* dependentia.

33. Et Paulum manifestissime] *Quanta quæso dementia, ex eo quod Paulus nomen Seculi frequenter vsurpat, colligere triginta secula esse, eaque in numerum octonarium, denarium, & duodenarium esse distributa, eademque partim mascula, partim fœminina esse, aliaque ex alijs genita? Sed hi sunt frequentes topici hæreticorum, argumentari nimirum (quod dicitur) à baculo ad angulum.*

34. Sed & nos ipsos in gratiarum actionibus, &c] *Hæ sunt proculdubio gratiarum actiones, quas primum omnium*

fieri

fieri obsecrat Apostolus 1. ad Thimoth. 2. quaq; vniuersa Per orbem sic quotat Ecclesia in celebratione Eucharistiæ, interpretibus Augustino Epist. 59. Ambrosio, Chrysostomo & Prospero lib. 1. de vocatione, cap. 4. In ea verò Sacerdos preces, vota, supplicationesq; [illegible] rias, hac coronide absoluit, Per omnia secula sæculorum: *quod Apostolorum traditione acceptum ferendum, nō tantum hoc loco Irenæus, sed & omnium patrum Liturgiæ luce clarius ostendunt. In ea enim, quæ est B. Iacobi, decies & octo, quæ Clementis tribus, quæ Basilij sexdecim, quæ verò Chrysostomi viginti tribus vicibus, ea verba repetita cōperies. Ex hoc autē suorū AEonū figmenta asserere contendebant, qua impietate Valentiniani, qua insitia Sacramentarij corpus Christi arcere ab altari conantur ex his Præfationis nostræ verbis,* Sursū corda, habemus Dominū, *quæ tamen, ab eisdē Apostolis accepta, constanter retinemus. Testes sunt omni exceptione maiores, Augusti. lib. de sancta Viduitate, c. 16. & lib. De bono perseu. c. 13. Chrysost. Homil. de encenijs, & in Liturgia; Basilius in Liturgia; Clemens Romanus li. 8. constit. Apost. c. 16. Iacob in Liturgia; Ciprianus de orat. Dominica.*

35. Octōdecim mensibus.] *Hoc manifestissimè falsum esse docet B. Lucas Euangelista scribens: Per dies quadraginta Christū apparuisse Discipulis. Act. 1. Dies autē 40. vnicu duntaxat mensē, cū aliquot dieb. efficiunt, nō octodecim.*

36 Vno enim anno, &c.] *Hanc Valentini opinionem firmissimis scripturis & rationibus Irenæus refutat lib. 2. ca. 38. & 39. quo fit, vt existimē clarissimos Patres Tertull. Clementē Alexādr. Iul. Africanū, Lactantiū, Orosium, & Gaudentiū Brixianū, feruore disputationis alterius distractos, hunc locū parùm animaduertisse, quū similē ferè sequantur opinionem. Verba Tertulliani sunt lib. cont. Iudæos, quæ & Eusebius in Chronico ante nos obseruarat.* Quinto decimo anno Tiberij passus est Christus, annos habēs quasi triginta, cùm pateretur. *Clementis verò lib. 1. strom.* Quod anno solo oporteret Dominū prædicare, hoc quoque sic scriptū est; Annum acceptabilem Domini prædicatum misit me. Quinto decimo ergo anno Tiberij, & quinto decimo Augusti, sic implentur triginta anni, vsque ad tempus quo passus est, &c. Rectius porrò sentiunt, qui ætatis anno 33. passum Christum docent.

37. Omne esse] *Codices ex.* omnia esse, *at codex vetus, & Græc. habent vt restituimus. Tertullianus verò sic:* Iesum Soterē cognominant, & Christum, & Sermonē, de patruitis: & omnia iam, vt ex omniū defloratione constructum, graculum AEsopi, Pandorā Hesiodi, Accij Patinam, Nestoris Cocetum, Mucellaneā Ptolemæi.

38. Quam etiam] *Authoritate veteris co. & lectionis Gr. deleuimus,* quod.

39. Non solum autem ex Euang &c.] *Adhibita similitudine aptissima in calce huius capitis, illhæc hæreticorum sacrilegia in sacras litteras fusius declarabit.*

40. Quam & Achamoth] *Tertull. lib. cont. Vale. Apud illos nomen ininterpretabile fuisse dicit. Epiphā. cōtra hæresim trigesima primā Saluatorē & terminū, & crucē, sic eos vocasse asserit. Theodo. lib. 1. hæretic. fabularū, fœtū informē, & sapientiæ cognitionem, hoc nomine appellasse putat. Vocis porrò huius etymon ab Hebr.* חכמה *deducitur, quod sapientiā significat. a radice* חכם *id est, sapiens fuit, sapuit.*

41. In vmbræ, & vacuitatis [illegible]] *Sic ex veteri codice Græca litera, & R. P. Frontonis iudicio lectionem restituimus. Codices hactenus excusi,* in vmbra vanitatis [illegible] deseruisse.

42. Odorationem] *Ita restituimus ex Codice veteri, & Græ. lection. Tertull.* [illegible] odor incorruptibilitatis, *& Codices ex.* Adorationem.

43. Omni parti passionis succubuisse multifariæ & variæ existentis] *Ita ex manuscripto codice locum restituimus, pro eo quod excusi habebant,* omni parte passionis succubuisse multifariæ & variæ existenti.

44. Dixisse Iao] *vetus Codex,* Ioath *habebat. Sed magno consensu Tertull. Epiphan. Theod.* Iao *legunt: at Tertullianus quid hoc velit, non aliter explicat, quàm si quis exclamaret.* Porrò Quirites, *vt fidem Cæsaris Epiphanius contra Hæres. vigesimam sextam, Principem in primo cælo ab illis collocatum scribit. Macrobius lib. 1. Satur. c. 18. inter plura alia & hoc nomen à Paganis attributum fuisse Soli probat hoc oraculo Apollinis Clarij:* φράζεο τὸν πάντων ὕπατον θεὸν ἔμμεν ἰάω, *id est,* Intellige Iao esse omnium summum Deum. *Diodorus Siculus lib. 5. Biblioth. cap. 5. ignorantia vocis Iehoue, deceptus, somniat Mosem apud Iudæos, à Deo qui vocetur* Iao, *leges acceptas tulisse. Eusebius lib. 4. Demonstrationis Euang. ca. 29.* Iaho est salus, hoc est Dei salutare. L. Præscrip. c. 49. & lib. aduer. Valent. c. 14.

45. Ne quemadmodum, &c.] *Ex Codice veteri, & Græc. lection. decem voces adiecimus, quas omnes editiones veteres omiserant. Tertullianus habet:* ne sicut luce, ita & vita orbaretur conseruatione, tum ignorantia.

46. Conuersionis] *Ex Cod. veter. Tertull. & Græc. lectione ita scripsimus: Codices excusi habebant,* conuersationis.

47. Quæ etiam conuenienter, &cæt.] *Quo pacto turpissima figmenta sua occuluerint Valentiniani, hic graphicè explicat Tertullianus.* Si bona fide quæras; concreto vultu, suspenso supercilio, Altum est, aiunt. Si subtiliter tentes; per ambiguitates bilingues, communem fidem adfirmant. Si scire te ostendas; negant quicquid agnoscunt. Si cominus certes; tuam simplicitatem sua cæde dispergunt. Ne discipulis quidem proprijs, ante committunt, quàm suos fecerint, &c.

48 Sed solosillos, qui grandes mercedes, &c.] *Duæ sunt res, quæ maximè homines ad maleficia impellunt, luxuries & auaritia, quia nihil tam sanctum, quod non violari; nihil tam munitum, quod non expugnari; nihil tam purum, quod non fœdari pecunia possit. Et quid non mortalia pectora cogit auri sacra fames? Hæreticos autem vtroq; morbo omnibus sæculis laborasse, & sectarū nostri sæculi cædes, rapinæ, incendia, sacrilegiaq; & veterū authorum historum lectio, indicant. Ignatius Epist. 3. eos vocat,* mulierum corruptores, alienorum appetitores, pecuniarum rapaces, & quasi vortices. *Post Optatum Mileuitanum, grauiter conqueritur Augustin. libr. 1. cont. literas Petil. cap. 64. & lib. [illegible] contra Cresc. c. 42. de tyrannicis rapinis, inuasionibus, furtis, & deprædationibus [illegible] [illegible], omninò similibus eis, quibus Calumnistæ [illegible] [illegible] triginta annis [illegible] [illegible] [illegible].*

49 Volo autem & aliquid, &c.] *Ironia est, quæ & Tertullianus Chymericas [illegible] [illegible] fictione [illegible].* Hic [illegible] [illegible], quem [illegible] [illegible], qu[illegible] lacrymarum generibus [illegible]. Habuit & fal[illegible], [illegible] amaras & dulces, & calidas, & frigidas [illegible], & bituminosas, & ferruginatas, & sulphurantes, vtique & venenatas, vt & Nonacris *aquam [illegible] in [illegible]*

in Archadia scripserunt esse, Vitruuius, Pausanias, & Seneca) sudauerit, quæ Alexandrum occidit; & Lyncestarum (de his Liuius lib. 2. cap. 103.) inde defluxerit, quæ ebrios efficit; & Salmacis, (lege Vitruuium li. 2. Archi.) inde se soluerit, quæ masculos molle facit, Cælestes imbres pipiauit Achamotæ. Cæterum, Deum omnipotentem aquarum, vt & aliorum omnium, conditorem esse, passim explicant scripturæ, Genes. 1. Exod. 15. Iob. 26. Psal. 76. 103. 148.

50. Hanc autem Achamoth] Græca lectione, & R.P. Frontonis iudicio, reuerit am eum, pro, eam, & coopertionem, pro, cooperationem, substituimus. Et paulò pòst: & non eas neglexisse, pro, eum: item separatim, pro, separauit: & passibilis, pro, passibile.

51. Priores.] Codices excusi, prioris, sed mutauimus ex codice veteri, & Græc. lectione Epiphanij interpres: Non enim possibile erat ipsas deleri, velut illas priores, propterea quòd in habitum iam cessissent, & validæ essent.

52. Eiusdem subst.] Codices excusi, eius substantiæ: sed cod. vetus, eiusdem. Billius, nouus Irenæi interpres, aliiq; apud Epiphanium lat. hæc paulò dilucidius explicant. Cæterùm, quas dextra, & quas sinistra, videlicet, animalia, dicunt, legendum proposuimus, prò, dextras & sinistras, quod erat in cod. excusis.

53. Hunc autem vnigeniti filij.] Sic restituimus ex codic. vet. & lectio. Græc. deleuimus verò: Hanc autem vnigenitum. Epiphanij interp. Illum verò in imagine vnigeniti filij. Archangelos autem & Angelos ab his factos in imagine reliquorum sæculorum.

54. Deuergentium] demergentium prius erat: sed vet. cod. & lect. Græc. κατωφερῶν, cum Tertull. immutare fecerunt. Epiphanij interpres: & eorum quæ sursum feruntur, & eorum quæ deorsum subsidunt.

55. Septem autem cœlos, &c.] ex Tertull. Epiphan. & cod. man. quædam restituimus, verba Tertull. sunt: Cœlos autem noeros (id est intellectuales) deputant, & interdum angelos faciunt, sicut & ipsum Demiurgum: sicut & Paradisum Archangelum quartum; (Archangeli iiij. habebāt cod. ex.) quoniam & hunc supra cœlum tertium pangunt, ex cuius virtute sumpserit Adam, diuersatus illic inter nubeculas & arbusculas. Porrò, Paradisum visibilem negare, hæresim Seleucianorum & Hermianorū esse, August. lib. de hæres. asserit: & Origenem in Anchorato reprehendit Epiphanius, quòd in terris esse negasset. Placuit mihi valdè Beati Theophil. Antiocheni de eodem sententia, lib. secundo, ad Autolycum. Condito homini (ait) Deus elegit regionem in locis orientalibus amœnitate eximiam, lumine coruscantem, & splendido aere illustrem, plantis varijs fœcundam, & in hanc collocauit hominem, &c. Et Hieronymus in Danielem, iubet eorum deliramenta conticescere, qui flumina & arbores, & Paradisum putant allegoriæ legibus subruere: Philonem, opinor, perstringens. Augustinus longè latéque Genesim explicans, nunquam illius situm, aut locum indicare voluit: quia vbi sit, ad quæstiones, quæ sunt præter fidem, pertinere iudicat libro secundo contra Pelag. & Cælestin. capite vigesimo tertio.

A 56. Eam] Deleuimus, eum, authoritate vet. cod. & lect. Græcæ. Epiphanij vetus interpres: Habere verò ipsam medietatis locum, & esse quidem supra opificem, infra verò aut extra complementum vsque ad consummationem.

57. Cosmocratorem, &c.] Christus quidem Diabolum vocauit τὸν ἄρχοντα τοῦ κόσμου: Ioa. 12. & 14. & Paulus, θεὸν τοῦ αἰῶνος τούτου. 2. Cor. 4. item & κοσμοκράτορα τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου. Ephes. 6. Sed vt illius impotentem tyrannidē, quam in impios exercet; & superbiam, qua aduersus Deum erigitur, indicarent. Isti verò tam augusto epitheto illum exornabant, honoris gratia; quia huic inferiori mundo illum præesse, Demiurgoque sapientiorem asserebant. Hinc scitè illos vellicat Tert. dicens: Diabolum opus Demiurgi affirmant, & mundo tenentem appellant: & superiorum magis gnarum defendunt natura, vt spiritalem, quàm Demiurgum, vt animalem. Meretur ab illis prælationem, cui omnes hæreses procurantur. Sed de dæmonum & hæreticorum κοινωνίᾳ inferius dicetur. Lib. contr. Valent.

B

58. Creaturam Demiurgi] Licet cum excusis codicib. vetus noster cod. Creatorem haberet, tamen legendum Creaturam censuimus, quia Græc. κτίσμα, & Tertull. opus Demiurgi habent.

59. Cùm fabricasset] Tertullianus suo more isthæc sic effert. Quum talia de Deo, vel de deis, qualia de Homine figmenta? Molitus enim mundum Demiurgus, ad hominem manus confert, & substantiam ei capit non ex ista, inquiunt, arida: sed ex inuisibili corpore materiæ illius scilicet philosophicæ, de fluxili & fusili eius: quod vnde fuerit, haud queo æstimare, quia nusquam est, &c. Lib. aduers. Valent. cap. 24.

60. Defluxione] Ex Tertull. cod. vet. & Græc. ἐκ πνευματικῆς ἀποῤῥοίας οὖσαν, ita legendum proposuimus: deleuimus verò definitione. Lib. contr. Valent.

C

61. Dermatinam tunicam] Cùm Græcè sit δερμάτινον, & Tertullianus vertat pelliceā tunicam, de qua Moses scripsit: Fecit Dominus Adæ & vxori eius tunicas pelliceas, & induit eos, Genes. 3. 21. nihil dubitauimus ita locum restituere, explosis Erasmi, Rhenani, & quorundam aliorū varijs coniecturis. Delirium porrò horum Gnosticorum est, hanc tunicam esse carnem humanam, quum non sine sensili carne & pelle homo initio conditus fuerit: vt docet Tert. lib. de resurrectione carnis. Hieron. quoq; Ioannem Ierosolymitanum coarguat, quod per illas tunicas pelliceas, humana corpora intellexerit. Sed quia festiuè magis quàm grauiter à vulgo circumfertur; Deum inde primum fuisse pellionem: Vnde pelles illæ quibus protoparentum velata fuit nuditas, desumptæ fuerint, vide, si lubeat, quæst. 49. Iust. mart. ad orth. & Method. Tyri, apud Epiph. lib. 2. contra hæreses. Quid verò significauerint, tractat Aug. in Psal. 103.

D

62. Matri suæ spiritalem] Sic docet legendum R.P. Frōto, pro, matris suæ spiritalis, quod est in alijs excusis codicibus.

63. Spiritale verò] Græcus contextus vnà cum Latino vet. cod. sic legendum docuit, pro, In spiritalem. Pamelius quoque nota 281. in lib. Tert. aduersus Valent. docuit hic legendum esse spirituale, pro, spiritualem: & salem, pro sole: sicut & paulò supra, Cùm sint igitur tria, pro, tres, vt in hactenus excusis codicibus.

64. Quapropter, & nobis quidem, &c.] Ex hoc loco, & cap. 20. huius lib. liquet Valentini & Simonis magi impiū dogma fuisse, opera bona ad salutem, beatamq; vitam necessaria non esse. Nostri aūt sæculi proficientes in peius hæresiarcha multus parasangis hac impietate superata, vociferātur, opera ad salutem esse perniciosa: iustum in omni opere quantumuis bono, peccare: opera omnia hominum, non nisi æternos ignes mereri. Aeterna igitur supplicia (vt proprio iudicio condemnentur) debet, & indubiè rependet

illis

illis iustus iudex pro suis cœnis, cantiunculis, concionibus, & Catechismis: dignam certè tãtorum laborum mercedem. At verbum Dei docet, Reddendum vnicuiq; secũdum opera sua: & vnumquemq; mercedem accepturum secundum propriũ laborem: atq; processuros, qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ, &c. Salubrius igitur multò, proposito præmio, ad omne genus bonorum operum nos excitant Patres. Tertull. li. Scorp. Quomodo, *ait*, multæ mansiones apud Patrem: si non pro varietate meritorũm? Quomodo stella à stella distabit in gloria, nisi pro diuersitate radiorum? *Clem. Alexand. 6. Strom.* Proportione habita, sunt variæ mansiones pro dignitate & meritis eorum, qui crediderunt. *Et August. serm. 39. de verbis Domini.* Declina à malo, & fac bonum, & cùm hoc feceris, securus expecta vitam: & tunc bona fronte dices Domino, feci quod iussisti, redde quod promisisti.

65. Quemadmodum aurum, &c. sic & semetipsos, &c.] *Superbissimam hanc hæreticorum iactantiam, quasi natura spirituales & mundos esse, nullisq; quantumuis abominandis flagitijs maculari docebant, ab orco reuocasse mihi videntur Caluiniani, dum verbis, & scriptis mentiuntur se suosq; ab vteris matrum sanctificatos; nullaque crimina sibi imputari, modò fides in Christum adsit: nullis quantumuis execrandis sceleribus Spiritum à se recedere, &c.*

66. Etenim idolothyta, &c.] *Ingluuiei arguit illos, quodq; nullum seruarent, pro traditione Apostolica, ciborum delectum. Quandiu steterit gentilismus, tandiu Christianos ab Idolothytis cauisse, testes sunt, Tert. lib. de idolo, & de cibis Iudaicis Orig. lib. 8. contra Celsum, & Cypr. de lapsis. Abstinentiam verò à certis ciborum speciebus, tempore ieiuniorũ,* non propter abominationem eorum, sed vt mens ad cultum pietatis (*ait Canon 50. Apost.*) reddatur exercitatior, caroque contra Deum insurgens, inediæ tormentis atq; supplicijs puniatur, *inquit contra Psychicos Tert. per vniuersas Ecclesias tum obseruatam fuisse contestatur Clem. Rom. lib. Const. Apost. cap. 10. Qui & solo pane, sale, atq; oleribus vti concedit: à carnibus autem & vino abstinere, diebus ieiuniorum; & eiusdem lib. cap. 21. idem pluribus sacrarum literarum locis confirmat. Huius rei praxim in B. Petri conuersatione, lib. 7. Recog. adfert, qui laboriosis illis suis peregrinationibus, pane solo, cum oliuis & rarò oleribus fatiscens corpusculum reficiebat. Notæ sunt omnibus fortissimorum martyrum, Seuero imperante, istæ præclaræ voces:* Multum erratis, ô viri, putãtes humanis visceribus vesci eos, qui ne mutorum quidem animalium carnibus vtuntur. *Euseb. lib. 5. hist. cap. 1. Tum temporis quoque scribens contra Psychicos Tertullianus, Xerophagias diebus ieiuniorum obseruatas fuisse asserit, siccato cibo ab omni carne & iurulentia. & lib. de cultu mulierum, quosdam creaturas Dei sibi interdicere, abstinentes vino & animalibus. Hieronymus dicit* Paulum palmæ fructibus; & Hilarionem, paucis massæ caricis perpetuò victitasse. *Athanas. & Basilius lib. de Virginitate. Leguminibus, pane, & oleo, paucis nonnũquam adhibitis olusculis, ieiunijs carnem spiritui seruire cogentes, vti duntaxat volunt.*

67. In omnem diem festum Ethnicorum] *Arguit eos, quod dies, vel dijs, vel imperatoribus paganorum sacros cum illis celebrarent, vtiq; in eorum venerationem: imò nec à spectaculis illis abstinerent, in quibus vel gladiatorio certamine occumbebant, vel ferarum dentibus laniabantur multi. In hoc verò, sese audacissimos piarum paternarumq; traditionũ contemptores manifestabant, cùm omnes siue spectacula scenica siue ludos Circenses, aut theatrales, studiosè fugiẽdos monuerint, vt omniũ vitiorũ fomenta, malarumq; cupiditatũ irritamenta, ac (vt cum Chrysost. dicam) ciuitatis pestes, malorum omnium fomes, pestilentiæ cathedrã, incõtinentiæ gymnasiũ, luxuriæ officinam, impudicitiæ orchestram, & fornacem Babylonicam.* (*Hom. 8. de pœnit. & 62. ad pop.*) *Turpia enim spectandi cõsuetudo etiam imitandi licentiam sumit, & vitia per oculorum fenestras in animos nostros celerrimè conuolant, irritant, accendunt, & inflammant.* Nihil est nobis dictu, visu, auditu (*ait Tertullianus*) (*Cap. 38. Apolog.*) cum insania Circi, cum impudicitia theatri, cum atrocitate arenæ, cum Xisti vanitate. *Et solennia Cæsarum irridens paulò superius.* Grande, *ait*, videlicet officium focos & choros in publicum educere, vicatim epulari, ciuitatem tabernæ habitu abolefacere, vino lutum cogere, cateruatim cursitare, ad iniurias, ad impudentias, ad libidinis illecebras. Siccine exprimitur publicum gaudium per publicum dedecus? Hæcine solennes dies principium decent, quæ alios dies non decent? & cætera. *Et eo paulò inferior Minutius Felix:* Nos (*inquit*) (*In Octauio.*) qui moribus & pudore censemur, meritò pompis vestris & spectaculis abstinemus: quorum & de sacris originem nouimus, & noxia blandimenta damnamus. Nam in ludis currulibus, quis non horreat populi in se rixantis insaniam? In gladiatorijs, homicidij disciplinam? In scenicis, etiam non minor furor, turpitudo prolixior? Nunc enim mimus vel exponit adulteria, vel monstrat: nunc eneruis histrio, amorem dum fingit, infligit. Idem deos vestros induendo, stupra, suspiria, odio dedecorat, & cætera. *Effundit & eloquentiæ suæ flumen in theatris insectandis Lactantius libr. 6. capit. 20. Deterret & quãtum grauiter potest Cyprianus, epist. ad Donatum. Epiphanius, Ecclesiam Catholicam spectacula, vt equestria certamina damnare, scribit. Et B. Augustinus theatra vt caueas turpitudinum, & publicas flagitiorum professiones auersanda docet.* (*Lib. 1 de consens. Euãg. cap. 33.*)

68. Quidam & carnis voluptatibus, &c.] *Inferius quoque cap. 8. 9. 20. & 23. scortationum, adulteriorum, & variarum libidinum Gnosticos reos facit: quod adeò cunctis hæreticis commune fuit, vt scribat Hieron. in 9. cap. Oseæ.* Difficilè hæreticum inueniri, qui diligat castitatem. *Manifesta sunt omnibus Nicolaitarum lenocinia.* Carpocratianos *scribit Clemens Alex. 3. strom.* ad cœnas conuenientes viros simul & mulieres, lumine amoto, commisceri quomodo, & cum quibus voluissent. *Paria de Florianis ante Augustinum, scriptis mandauerat Philastrius.* Apellem desertorem continentiæ, & carne lapsum *vocat in præscript. Tertullianus:* vt & Marcionem propter stuprum virgini illatum, Ecclesia motum fuisse asserit. *Hermogeni exprobrat, quòd assiduè nuberet, & totus adulter esset, prædicatione & carne. Montanum describit apud Eusebium libr. 5. cap. 18. Apollonius, quas mulieres vt prophetissas circumducebat, à viris proprijs, ad propriam libidinem abstraxisse. Cyprianus Epistola decima octaua, quosdam sua tempestatis vocat* stupratores virginum, & matrimoniorum corruptores, ac depopulatores. *Parum ab istorum auorum suorum lubricis vestigijs deflexisse cernunt omnes huius sæculi nostri scismaticos, dum* continentiam omninò impossibilem esse, cunctis inculcant; sacramenti matrimonij vincula soluunt; & qui cœtibus eorum præsunt, omnes ferè deserto continentiæ voto, incestas nuptias amplexantur.

69. Qua-

69 Quapropter ex omni modo] Hic rursum & ex ipsis Gnosticorum verbis & factis indicat Irenæus, quàm lasciui & impuri fuerint, qui omni tempore & loco de syzygia, id est, carnali cum fœminis copulatione sibi meditandum profiterentur. Tertul. Irenæo subscribit his verbis: (Lib. aduers. Valent. c. 30) Nam & honorandorum coniugiorum supernorum gratia, dicitur apud illos meditandum atque celebrandum semper sacramentum, comiti, id est, fœminæ adhærendo. Alioqui degenerem nec legitimum veritatis, qui diuersatus in mundo non amauerit fęminam, nec se ei iunxerit. Ceterùm, ex his post doctum Pamelium, obseruo Tertull. Latinè scribentem, coniugium Sacramentum appellare, quod Epiphanius, Irenæus, & Paulus Apost. (Ephes. 5.) Græcè vocant μυστήριον. Itaq. his veteribus Gnosticis noui Hugnostici hac etiam in re deteriores sunt, quòd Matrimonium legitimum inter Christianos Sacramentum esse inficientur. Sed de hoc rursum postea.

70 Nymphonem] Codices ex. Symphonē: vetus, Nymphonem. Græc. νυμφῶνα, thalamū nuptialem: ex hoc igitur restituimus.

71 Quemadmodum aqua per tubum] Has blasphemias in Christi Domini incarnationem ex vtero B. Mariæ virginis, validißimè prosternit lib. 3. cap. 18. 31. & 32. Post eum verò Tertull. lib. de carne Christi acerrimè in illos pugnauit, & Vigilius martyr toto lib. 3. contra Eutychen, huic negotio incumbit.

72 Cum sit igitur tale illorum arg. &c.] Illorum sententiam reijcit, primò, quòd neq. propheticis concionibus, neq. Christi doctrina, aut Apostolica traditione niteretur. Iisdē telis Florini hæresim sic cōficit lib. de Monarchia apud Euseb. li. 5. hist. c. 19. Ista dogmata, Florine, sanę doctrinę, & sententię non sunt. Ista dogmata sunt Ecclesię repugnantia, vtpotè, quæ eos qui illis obsequuntur, in maximā impietatem deijciant. Ista dogmata, ne hæretici quidē, qui erant ab Ecclesia exturbati, vnquam asfirmare audebant. Ista dogmata Presbyteri qui ante nos fuerunt, quiq; erant ipsorum Apostolorum discipuli, minimè tibi tradiderunt. Vides quàm graue Irenæo visum fuerit à traditione sumptum argumētum: sed de hoc in sequentibus commodior erit dicendi locus. (Lib. 3.) Secundò verò, quòd suas Hypotheses ex ἀγράφοις, id est, nō scriptis, scil. legitimis, sed suppositiitijs, nothis, & à seipsis cōfictis stabilirēt, quibus simplices inescatos in retia sua pertraherēt, quod apertius infra ca. 17. indicat. Super hæc autem (ait) inenarrabilem multitudinem apocryphorum, & perperam scripturarum, quas ipsi finxerunt, adferunt, ad stuporem insensatorum, &c. Et cap. 35. Euangelium nomine Iudæ proditoris proponunt, &c. Addam & Epiphan. qui Marcionem, librum ex Euangeliorū, & Apostoli mutilatis & deprauatis sentētijs cōcinnatum, quem Apostolicum nominabat; Sethianos, libros septem nomine Seth; librum vnum nomine Abrahæ; aliosq. nomine Mosis; Encratitas, scripturas quæ dicebātur Andreæ, Ioānis, & Thomæ; Archonticos quoq;, sibi ipsis libros confictos, quos Symphoniæ magnæ, & paruæ, nomenclatura ornabant, cōscripsisse & circumtulisse in singulos scribens, testatur. De psalmis à Valentino magna

A impudentia confictis, conqueritur Tertull. li. de carne Christi. Augustinus quoq. lib. de natura boni, contra Manichæos, cap. 44. indicat scripturam quādam blasphemijs refertam, cui Thesauri nomen dabant, eosdē legisse, audiuisse, credidisse: sicut & epistolā Manichæi, quā Fundamentū nominabant, libro, quo prolixè eam cōfutat. Idem etiam lib. 14. de ciuit. ca. 23. Multa sub nominibus Prophetarū, & Apostolorū, ab hæreticis plata fuisse, quæ sub nomine apocryphorū, authoritate canonica, diligēti examine remota fuerint, testis est. Hoc quoq. stratagema, nec sæculi nostri hæreticis defuit, qui quendā Bertramū contra Eucharistiā; Carolū magnum, cōtra imagines, & Huldricum, siue Vldaricū, Augustanum, aduersus cœlibatum, cōfinxerunt, aut deprauarūt.

73. De arena resticulas nectere] Græca prouerbij verba sunt, Ἐξ ἄμμου σχοινία πλέκειν in quibus mira apparet in explicanda Valentinianorum stoliditate proprietas, qui B scripturarum vndiq. collecta ramenta, nullo pacto inter se cohærentia, ad sui erroris confirmationem nectere conarentur. Alio postea idem significante vsus est Synesius, epistola aduersus Andronicum, qui ciuilem virtutem cum Sacerdotio, quod est κλώθειν τὰ ἀσύγκλωστα, id est, ea nere, quæ neri nequeunt, eleganter epistola quinquagesima septima esse dicit Synesius, coniungebat.

74. Quomodo si quis regis imaginem, &c.] Hac homœosi, omniū hæreticorum artem veteratoriā lepidè explicat, qua putres fabulas suas eloquijs diuinis operiunt; ac si quis simiam fœdum ac turpe animal purpura ornaret, asinū exuuijs leonis indueret, & plumbeos enses (ait Nazianz. ad Nicobulum, argenteis vaginis conderet & occultaret, aut (si ex sacris manis) lupos rapaces vestimentis ouium; & Satanam in Angelum lucis transformaret. Valētinianos istos, scortis publicis similes asserit, stringens in illos calamū Tertullia. quæ vt illito quotidie sibi fuco lasciuos irretiunt, C sic & illi figmentis, quæ in dies comminiscebantur, incautos inescabant: pharmacopolas etiam referre, scribit Vincētius Lirinensis, qui noxia gramina salubribus titulis coronant.

75. Confirmet] Ita vet. cod. Græcè διορίζοντ: expunximus itaque, conformet.

76 Saluator] Deleuimus, Saluatore.

77 Et Aporiam, id est consternationem, &c.] Desperationem post Cornarium, vertit Nicolaus Galasius, vt suis, opinor, antistibus & symmystis patrocinetur, quos non puduit ex istis impijs Valētinianorum fabulis, Christū spem nostram & salutē, dum sanguinis guttas sudore emitteret, & in cruce penderet, ingēti onere iræ diuinæ obrutum, flammis inferni addictum (coactus, & non nisi exhorrescens, verbis eorum vtor, ne impostorem vociferentur.) profundo inferni gurgite sepultum, demersum, pereuntemque, & desperantem facere. Imò eò nequiores Valētinianis sunt, quod illi verborum idem significantium ambiguitate rem obscurant, dum Achamoth, Sophiam, & Christum pro eodem vsurpant: isti autem nihil circuitione vsi, etiam de conficta insigni in Christum contumelia gloriantur.

D Verum qui desperasset, qui pro alijs, eorū facinore excusato, tāta charitate orabat? Quō desperasse putādus est, qui regni consortium furi pollicebatur, spiritū cōmendabat in manus Patris, quem verbis nequaquā ambiguis obnixè precabatur. Spē abijciētes, aut manus sibi violētas adferūt, aut diuinam maiestatē cōtumelijs afficiunt, cōuitijsq. & blasphemijs proscindunt, nec certè vnquam pias has voces, Deus meus, Deus meus, vsurpant. Ego plura nisi properarem, aduersus ista blasphemiarū portenta attulissem: sed nūc primos earū authores, tāquam fontes digito indicasse sufficerit. Primū, vt ingratus hæresiarcharum animus, vel eorum saltē pateat discipulis, qui per quos profecerint, & à quib. hauserint (ijsdem enim Scripturis vtūtur) candidè nō agnoscāt. Deinde, vt nostros ad sanctorū Patrum assiduā lectionē adhorter, ex qua nihil ferè recētiores hæreticos (ne tātopere glorientur)

Hęc pertractauimus in dialogis nostris.

aduersum nos euomere, quod ex priorum graneolētis aueruis lacubus, autore dissimulato, haustum non sit, facilè deprehendent. Rursus de hoc infra lib. 2. c. 28.

78. Initia] *Deleuimus* initio, *authoritate vet. Cod. cui consentit Epiphanius his verbis,* horum quos volebat saluare Saluator, primitias assumpsit.

79. Inuenit eam quoniam, &c.] *Expunximus duas voces* in, & hoc, *authoritate veteris Codicis, cui conformis est lectio Græca,* εὑρίσκει αὐτὴν διὸ καὶ ταύτῃ, *&c.*

80. Ad hoc autem] *Deleuimus* adhuc *quoniam Græcè est,* ὑπὲρ δὲ τούτου. *Deinde omnem, pro communem, tū ex cod. vet. quàm Græco reposuimus.*

81. Doctrinam facit] *Vetus Codex,* facti: *sed illud maluimus, quoniam Græcè est,* τὴν διδασκαλίαν ποιεῖται.

82. Etenim principium] *Deleuimus,* in principio. *autho. vet. Cod. & lect. Græc.*

83. Et veritatem] *Ita vetus cod. Græce quoq́;* καὶ ἀλήθειαν. *expunximus autem* verbum.

84. Deinde] *Expunximus* de re, *authoritate vet. Cod. Græcè quoq́; legitur* ἔπειτα.

EXPOSITIO PRAEDICATIONIS VERITATIS, quam ab Apostolis Ecclesia perceptam custodit. CAP. II.

ETenim Ecclesia, tametsi per vniuersum orbem vsque ad extremos terræ fines dispersa, fidem eam ab Apostolis eorumque discipulis acceptam, quæ est in vnum Deum Patrem omnipotentem, qui fecit cælum & terram, & mare, & omnia quæ in eis sunt, & in vnum Iesum Christum filium Dei nostræ salutis causa incarnatum, & in Spiritum sanctum, qui per prophetas Dei dispensationes & aduentus prædicauit, & ortum ex Virgine, & passionem & resurrectionem à mortuis, & cum carne in cęlos ascensum dilecti Domini nostri Iesu Christi, & è cælo in gloria Patris aduentum ipsius ad instauranda omnia, & à morte ad vitam reuocādam omnem mortalium omnium carnem, vt Christo Iesu Domino nostro & Deo & Saluatori & regi de benigna Patris inuisibilis voluntate omne genu flectatur, cælestium, terrestrium & inferorum, & omnis lingua ei confiteatur, atque ipse iustam de omnibus sententiam ferat, spiritualia videlicet nequitiæ, & angelos transgressores, quique perfidè defecerant, impiosque item homines & iniustos, & flagitiosos, & blasphemos in ignem æternum mittens, iustis contrà & pietate præditis, quique ipsius præcepta seruauerunt, atque in ipsius charitate, partim iam inde ab initio, partim ex pœnitentia, persiiterunt, vitam donet, atque incorruptibilitatem largiatur, gloriamque sempiternam afferat.

SCHOLIA D. BILLII IN Cap. II.

ET mare] *Sic enim legendum in singulari. Est quippè Dauidis versus.* Dispensationes] *addo* θεοῦ *ex vet.*

Partim iam inde ab initio] *id est, qui de pietatis ac iustitiæ curriculo nunquam deflexerunt. Quibus eos subijcit, qui cùm prius vitiorum lenocinijs, ac voluptatum illecebris sese dedissent, posteà ad meliorem frugem se receperunt. hic autem post* τοῖς *addo* μὲν *ex vet.*

ANNOTATIONES R. P. FR. FEV-ARDENTII IN CAP. II.

1. Ecclesia enim] *Hic duas veræ Ecclesiæ certissimas notas obseruo: primā, quòd sit Catholica, id est, per totū orbem diffusa: secundā, quòd Vna, in summis fidei ac doctrinæ capitibus; quæ nullis vnquā hæreticorū sectis acciderunt. Deinde, Symbolū fidei, quod paulò supra nominabat* Regulā veritatis per Baptismū acceptā; *iterūq; initio sequētis 19. capitis; quamq; denominationē ab eo mutuati sunt Tertul. lib. præscript. de velādis virg. & contra Hermog. August. lib. 1. de Symbolo, & Chrys. Hom. 1. in Symbolum, ab ipsis Apostolis & Discipulis Christi editū, ac vniuersis terræ finibus traditū esse. Audacter aūt hi omnes illud opponūt hæreticorū placitis, eaq; ad huius amussim examinari volūt, q nullatenus dubitēt Apostolos cōposuisse, prædicasse, & vniuersis per orbē Ecclesiis tradidisse. Vt verò ab omnib. explodatur, & exsibiletur illorū impietas, q huius authores Apostolos esse pnegāt, aliorū Patrū testimonia priorib. adijciā. Clemēs Romanus auritus & oculatus testis epi. 1. ad Iacobum, ait:* Christo resurgente, & ascēdente

A 85 Hi transuertētes &c.] *Obserua istos impietati Nestorij, & Gnaphæi, quos Ephesina & Cōstantino. synodi damnarunt, nō tantū semina dedisse, verùm & eam superasse, cùm in quatuor illi, isti autem tātùm in duas personas vnicum Dominum nostrum Iesum Christum distraxerint. Vt verò illos validissimis argumentis in sequentibus prosternit: sic posteriores apertissimè conuicerunt Cyrillus Alexand. Gelasius, Vigilius martyr, libris 5. contra Eutychen, & Theodorus Antiochenus Isagoge in Anastasium. Cæterùm, in Nestoriano cœno volutari Lutherū, Zuinglium, & quotquot B. Virginem Dei genitricē vocari non sustinent, euincit dilucidè grauissimus scriptor Lindanus li. 1. de tranquillitate animi, & Dialogo 2. dubitātij, quòd hic indicare placuit, vt vel hinc contra eorum venena pharmacum petas.*

B 86. Pro hominibus] *Deleuimus,* omnibus, *& mox reposuimus.* Neque de Ogdoade, *expungendo* atque, *authoritate vet. Cod. & Græcæ lectionis.*

Ἡ μὲν γὰρ ἐκκλησία, καίπερ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἕως περάτων τῆς γῆς διεσπαρμένη, παρὰ δὲ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν ἐκείνων μαθητῶν παραλαβοῦσα τὴν εἰς ἕνα θεὸν πατέρα παντοκράτορα τὸν πεποιηκότα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ * τὰς θαλάσσας, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, πίστιν· καὶ εἰς ἕνα χριστὸν ἰησοῦν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ τὸν σαρκωθέντα ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας· καὶ εἰς πνεῦμα ἅγιον τὸ διὰ τῶν προφητῶν κεκηρυχὸς τὰς οἰκονομίας, * καὶ τὰς ἐλεύσεις, καὶ τὴν ἐκ παρθένου γέννησιν, καὶ τὸ πάθος, καὶ τὴν ἔγερσιν ἐκ νεκρῶν, καὶ τὴν ἔνσαρκον εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἀνάληψιν τοῦ ἠγαπημένου χριστοῦ ἰησοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν, καὶ τὴν ἐκ τῶν οὐρανῶν ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πατρὸς παρουσίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα, καὶ ἀναστῆσαι πᾶσαν σάρκα πάσης ἀνθρωπότητος, ἵνα χριστῷ ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, καὶ θεῷ καὶ σωτῆρι καὶ βασιλεῖ κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ πατρὸς τοῦ ἀοράτου. πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσηται αὐτῷ, καὶ κρίσιν δικαίαν ἐν τοῖς πᾶσι ποιήσηται, τὰ μὲν πνευματικὰ τῆς πονηρίας, καὶ ἀγγέλους τοὺς παραβεβηκότας, καὶ ἐν ἀποστασίᾳ γεγονότας, καὶ τοὺς ἀσεβεῖς, καὶ ἀδίκους, καὶ ἀνόμους, καὶ βλασφήμους τῶν ἀνθρώπων εἰς τὸ αἰώνιον πῦρ πέμψῃ, τοῖς δὲ δικαίοις καὶ ὁσίοις, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τετηρηκόσι, καὶ ἐν τῇ ἀγάπῃ αὐτοῦ διαμεμενηκόσι, * τοῖς ἀπ' ἀρχῆς, τοῖς δὲ ἐκ μετανοίας ζωὴν χαρισάμενος, ἀφθαρσίαν δωρήσηται, καὶ δόξαν αἰωνίαν περιποιήσῃ.

* τὴν θάλασσαν

* θεοῦ, καὶ τὰς

* τοῖς μὲν ἀπ'

A 87. Ab Eurystheo] *Suidas scribit hunc fuisse Steneli Mycenarum regis filiũ, qui Iunonis instinctu imperabat Herculi, vt varia monstra superaret, adeoq; in ipsum Cerberũ inferorum ianitorẽ inuaderet, quò posset perire. Vnde durus Eurystheus vocatur à Virgil. lib. 1. Georg. quòd nullis Herculis laboribus potuerit mitigari.*

88. Hęc vbi dicta dedit] *Hoc centone Homerico, in quo interpres spreta cũ quantitate lege carminis, syllabarũ tantũ numerum seruauit, palã facit, quã ineptè & impudẽter syluas scripturarũ cædant & comportent hæretici, ad suas opiniones adstruẽdas. Porrò pari cẽtone Medæã tragœdiã ex versibus Virgilij, Osidium Getam; et ex eodẽ quoq; poeta vicinum quendam suum Cebetis tabulã expreßisse, author est Tertu. l. de præscript. Hier. ad Paulinũ. se Virgiliocẽtonas,* B *Homerocẽtonasq; legisse affirmat, sed authores non indicat. Proba Falconia illustris fœmina, quæ sub Honorio & Theod. iuniore vixisse putatur, nomine ferũtur Cẽtones ex Maronis versibus, quibus, vtriusq; testamẽti varios locos describit. Legi etiam ex Homeri carminibus, mirabili industria consarcinatas plurimas sacrorum Bibliorum historias, Eudociæ Theodosij iunioris vxoris nomine, conscriptas; etsi Zonaras Patricio cuidam opus tribuat. Ceterùm,* iret ad ipsam, *restituimus, pro,* irent, at ipse.

89. Et in substantiuum] *Hac dictione non semel vtitur, vt ex capite 10. libri huius liquet: sed diuersa significatione. Hic quum Gracè sit, ἀνυπόστατον, nihil aliud significare puto, quàm adeò imbecillum & inualidum esse Gnosticorum argumentum, vt stare nequeat.*

Vt quis Mimum ipsorum] *Mimus est qui dicta & facta aliorum verbis ac gesticulationibus exprimere conatur. Inde Pãtomimi, omnium personarum imitatores: & Archimimi, pro histrionum principibus. Deniq; Mimus pro ridiculo facto, & quasi fabula risu digna, translatè ponitur.*

Patres huius fabulæ] *Veteris codicis nostri, & Græcæ lectionis authoritate,* patres *reposuimus,* partes *autem deleuimus.*

*EXPOSITIO PRÆDICATIONIS Veritatis, quam ab Apostolis Ecclesia *percipiens custodit.*

*prædicant

CAPVT II.

Ecclesia enim per vniuersum orbem vsque ad fines terræ seminata, & ab Apostolis & à discipulis eorum accepit eam fidem, quæ est in vnum Deum Patrem omnipotentem, qui fecit cælum & terram, mare & omnia quæ in *Psal. 145. 6. Act. 14. 15.*
C eis sunt; & in vnum Iesum Christum Filium Dei, incarnatum pro nostra salute; & in Spiritum sanctum, qui per prophetas prædicauit dispositiones Dei, & aduentum, & eam quæ est ex Virgine generationem, & passionem, & resurrectionem à mortuis, & in carne in cælos ascensionem dilecti Iesu Christi Domini nostri, & de cælis in gloria Patris aduentum eius, ad recapitulanda vniuersa, & resuscitandam omnem carnem humani generis, vt Christo Iesu Domino nostro, & Deo, & Saluatori, & Regi, secundum placitum Patris inuisibilis omne genu curuetur, cælestium, terrestrium & infernorũ, & omnis lingua confiteatur ei, & iudicium iustum in omnibus faciat. Spiritalia quidem nequitiæ, & angelos trãsgressos, atque apostatas factos, & impios, & iniustos, & iniquos, & blasphemos homines in æternum ignem mittat. Iustis autem & æquis, & præcepta eius seruantibus, & in dilectione eius perseuerantibus: quibusdam quidem ab initio, quibusdam autem ex pænitentia, vitam donans, incorruptelam loco muneris conferat, & claritatem æternam circundet. *Apoc. 14. 7. Ephe. 1. 10. Phil. 2. 10.*

dente in cælum, misso Sancto Spiritu, collata Apostolis scientia linguarum, adhuc in D vno positi, Symbolum, quod nunc fidelis tenet Ecclesia, vnusquisque quod sensit dicendo, condiderunt: vt discedentes ab inuicem, hanc regulam per omnes gentes prædicarent. *Adultos quoque disertis verbis illud idem recitasse cùm sacro Lauacro tingerentur, præscripto proculdubio Apostolorum, idem ipse scribit libro septimo de constitut. Apostolor. cap. 41. Subscribunt ei Ruffinus expo. symboli: Hieronymus epistol. ad Pammachium: Ambrosius epist. 81. & serm. 38. Augustinus serm. 115 & 181. de tempore; Leò magnus serm. & epistola 13 Isidorus libr. secundo de Eccles. officijs cap. 23. & Petrus Chrysolog. paß. m. Quin & Apostolos eosdem illud ipsum decantasse dũ sacrosancta Eucharistiæ mysteria celebrarent, facile mihi persuaserim, & maximè cùm post verba B. Dionys. Areopag. c. 3. Eccles. Hier. & B. Iacobi Ierosol. Episcopi sententiam mecum considero huiusmodi:* Diaconus d. Sapienter attendamus. Sacerdos. Credo in vnum Deum, Patrem omnipotentem, Factorem cœli & terræ. Et in vnum Dominum Iesum Christum filium Dei, & cæt. *Hæc ibi. Quis non videt primam hanc traditionem ad Apostolos, & non vel ad Concilium Toletanum tertium, vel Constantinop. referendam esse?*

Nec ingratum curiosis lectoribus fore existimo, si etiam ex hæresiarcha Luthero, hæreticos huius Apostolici Symboli aduersarios retudero. Frequenter ille in suis Colloquiis, (quæ collegit & publicauit 1571. commensalis eius Petrus Rebenstock) ad suos aiebat: Symboli verba ab Apostolis constituta esse credo, qui in congregatione sua hoc Symbolum verbis tam breuissimis & consolatorijs confecerunt. Est opus Spiritus sancti rem tanta breuitate, tam efficacissimis & emphaticis verbis describere. Extra Spiritum sanctum & Apostolos non potuisset ita componi, etiam si millia sæcula illud componere conarẽtur. &c. *Tomo 2. pag. 106*

2. Quæ est in vnum Deum] *Valentinus Gentilis, aliiq;*

noui ex Polonia & Transyluania Trinitarij & Arriani, hinc perfidiæ suæ aduersus coæternam & consubstantialem Patri Deitatem CHRISTI *præsidia sumere conantur: quasi mens Irenæi fuisset, solum Patrem* DEVM *& Creatorem mundi prædicare: non autem Filium ac Spiritum sanctum. Quam verò nequiter ac flagitiosè istud colligant, vel inde patet, quod è contrariò hic confirmet, vnam fidem habendam esse in vnum Deum Patrem, Filium, ac Spiritum sanctum, tanquam videlicet in Deum trinum & vnum: infra persæpè Filium appellet Deum ac Dominum: eidemq; ac Spiritui sancto cunctarum rerum creationem & gubernationẽ æquè atq; Patri tribuat. Hic ergo Beatus martyr formã seruans Symboli Apostolici, vocem Dei in singulis personis sibi repetendã, in tanta præsertim breuitate, minus necessarium existimauit, contentus vnum esse* DEVM *creatorem, nimirum Patrem, & Filium, & Spiritum profiteri. Sic enim & Iustinus martyr ait:* Vnus verè est Deus omnium, qui in Patre, Filio, Spirituque sancto cognoscitur. *Lib. de vera fide.*

3. Præcepta eius seruantibus, &cætr.] *Hæc dicta sunt in tetrum errorem Simonis Magi & Valentini, qui bona opera reijciebant. Proinde vides, quo pacto iustitiam veram coram Deo non sola fide, sed & spe, & charitate, & operibus bonis consistere docuerunt huius sæculi Patres; quod vel ex vnius Irenæi colligere peramplius poteris libro secundo, capite quinquagesimo primo, & libro tertio, capite vigesimo, libro quarto ca. vigesimo septimo, trigesimo secundo, trigesimo quarto, & 49. Quod annotare libuit, vt omnibus innotesceret impudens mendacium eorum,*

DE ECCLESIAE CHRISTIANAE VNANIMI CONsensu, in his quæ ad fidem & traditiones pertinent.

CAP. III.

A Cceptam inquam hanc prædicationem ac fidem, vti ante diximus, Ecclesia, tametsi per totũ terrarum orbem sparsa, summo studio & cura, perinde atque vnam domum incolens, conseruat, ac velut animam vnam atque vnum idemque cor habens, his æquè fidem accommodat, & miro consensu, quasi vno ore prædita, hæc prædicat, docet, ac tradit. Quãquam enim est traditionis vis. Ac neque hæ, quæ in Germanijs sitæ sunt, Ecclesiæ aliter credunt, aut aliter tradunt, nec quæ in Hispanijs, aut Gallijs, aut in Oriente, aut in Aegypto, aut in Africa, aut in mediterraneis orbis regionibus sedem habent. Verum vt Sol hic à Deo conditus in vniuerso mundo vnus atque idem est: ita etiam veritatis prædicatio passim lucet, omnesque homines, qui ad veritatis agnitionem venire cupiunt, illustrat. Nec verò aut is ex Ecclesiæ antistitibus, qui dicẽdi facultate pollet, ab his diuersa dicturus est (nemo enim supra magistrũ assurgit:) aut is rursus, qui parum dicendo valet, traditioni detrimentum afferet. Nam cùm vna atque eadem fides sit, nec qui de ea vberrimam orationem habere potest, exuberat: nec qui pauca habet quę dicat, eam imminuit.

Τοῦτο τὸ κήρυγμα παρειληφυῖα, καὶ ταύτην τὴν πίστιν, ὡς προέφαμεν, ἡ ἐκκλησία, καίπερ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ διεσπαρμένη ἐπιμελῶς φυλάσσει, ὡς ἕνα οἶκον οἰκοῦσα· καὶ ὁμοίως πιστεύει τούτοις, ὡς μίαν ψυχὴν καὶ τὴν αὐτὴν ἔχουσα καρδίαν καὶ συμφώνως ταῦτα κηρύσσει καὶ διδάσκει καὶ παραδίδωσιν, ὡς ἓν στόμα κεκτημένη. καὶ γὰρ αἱ κατὰ τὸν κόσμον διάλεκτοι ἀνόμοιαι, ἀλλ' ἡ δύναμις τῆς παραδόσεως μία καὶ ἡ αὐτή. καὶ οὔτε αἱ ἐν Γερμανίαις ἱδρυμέναι ἐκκλησίαι ἄλλως πεπιστεύκασιν, ἢ ἄλλως παραδιδόασιν, οὔτε ἐν ταῖς Ἰβηρίαις, οὔτε ἐν Κελτοῖς, οὔτε κατὰ τὰς ἀνατολάς, οὔτε ἐν Αἰγύπτῳ, οὔτε ἐν Λιβύῃ, οὔτε αἱ κατὰ μέσα τοῦ κόσμου ἱδρυμέναι, ἀλλ' ὥσπερ ὁ ἥλιος τὸ κτίσμα τοῦ θεοῦ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ εἷς καὶ ὁ αὐτός, οὕτω καὶ τὸ κήρυγμα τῆς ἀληθείας πανταχῆ φαίνει, καὶ φωτίζει πάντας ἀνθρώπους τοὺς βουλομένους εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν. καὶ οὔτε ὁ πάνυ δυνατὸς ἐν λόγῳ τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις προεστώτων, ἕτερα τούτων ἐρεῖ. οὐδεὶς γὰρ ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον, οὔτε ὁ ἀσθενὴς ἐν τῷ λόγῳ ἐλαττώσει τὴν παράδοσιν. μιᾶς γὰρ καὶ τῆς αὐτῆς πίστεως οὔσης, οὔτε ὁ πολὺ περὶ αὐτῆς δυνάμενος εἰπεῖν, ἐπλεόνασεν, οὔτε ὁ τὸ ὀλίγον, ἠλαττόνησε.

SCHOLIA D. BILLII IN Cap. III.

A Cceptam inquam] *Hoc caput cum præcedenti connecte. Necdum enim absoluta est periodus.*

Exuberat] *Alludit ad illud, quod de Manna scriptũ est, Nec qui plus habuit, abundauit: nec qui minus, minorauit.*

NOTAE EX ADVERSARIIS Frontonis Ducæi in Cap. III.

S Ic & lumen prædicatio] *Abundat in Lat. vox* lumen, *cùm absit à Græco Porrò locus ille de Manna est 2. Cor. 8. ver. 15.* Qui multum non abundauit, & qui modicum nõ minorauit, *sed apertius redditur Exod. 16. v. 18.* Nec qui plus collegerat, habuit amplius: nec qui minus parauerat, reperit minus. *Ad hoc exemplum fortasse hic quoque verba Irenæi Latine reddenda fuerunt: nam verba Græca LXX. planè eadem sunt, quæ apud Epiphanium.*

ANNOTATIONES R. P. Fr. FEVARDENTII IN CAP. III.

1. Hanc prædicationem, &c.] *Ecclesiarum omnium consensum vt inexpugnabilem aheneumque murum meritò hæreticis omnibus opponit, quia si vsquam Christi promissio de iugi Spiritus præsentia, si infernalium portarum profligatio, si Apostolicorum laborum fructus, si denique, quam tantis votis efflagitabat Dominus noster in postremo cõuiuio, vnio, consensio, & pax vsquam apparet: omnium maximè erit, quum qui tam variorum idiomatum diuersitate, tantorũ sæculorum lapsu, tanta terrarũ, regionum, prouinciarũ, climatum diremptione, tantis verticibus, fluminibus, & æquoreis fluctibus separati patres, vt alium orbẽ incolere videantur, eadem de eisdem sentiunt, credunt, scribunt, docent: idq; tanta animi constantia, vt potius ignes, bestias, cruces, gladios, ac mille mortes sustineãt, quam vt vel latum vnguem ab eis auellantur. Hæc procul dubio est vnitas Spiritus tantorũ populorũ vnius pedotribæ & doctoris, in vinculo pacis, per quã, vt sarta tecta ab omni incõmodo, & schismatica dissẽsione cõseruetur, omnia potius subeũda tormenta, arbitratur præclarus ille Dionysius Alexandrinus epistol. ad* Nouatum, *nec minus, sed multo plus cõmendationis habere martyriũ ea de re susceptũ docet, quã illud quod suscipitur, ne idolis omnino immoletur. Hegesippum dum Romam pergeret, refert Eusebius libro quarto hist. cap. vigesimo primo, & multis cum Episcopis Asiæ & Europæ sermonẽ cõferret, vnam eandemq; inuenisse doctrinæ formam & institutionem, virginem adhuc Ecclesiã exclamasse.*

A *qui centurias consarcinauerũt quos scribere non puduit, hunc martyrẽ & reliquos eius sæculi Patres, salutem & iustitiam coram Deo, soli fidei sine operibus acceptam tribui debere docuisse.*

4 Quibusdam quidem ab initio] *Vel paruulos intelligit, qui recens baptizati; nullo proprio interueniente delicto morientes, rectà cælum petunt, æterna claritate circundati: vel martyres, qui horrendis tormentis pro Christo excarnificati gloriosissimo functi certamine, mox Christo capiti suo suprema beatitate iunguntur. Ex his autẽ duo obseruanda arbitror: primum beat. hũc martyrem leuius æquo, à quibusdam annumerari inter illos, qui sanctorum animas ante extremũ diẽ iudicij, aperta Dei visione interdicunt, propter obscuriora quædam eius verba in calce libri quinti, quæ facile alio sensu intelligi possũt: cùm hic apertẽ dicat, quosdam sine pænitentia, ab initioq́, donari vita & claritate æterna. Secundum martyrij priuilegio, ante acta vitæ admissa peccata adeo emũdari & deleri, vt sine laboriosiore satisfactione hic vel alibi, mox itur in cælum, quod alijs post Baptismum peccantibus neutiquam conceditur. Illustrabitur autem hic locus adiectis Tertulliani, & B. Cypriani verbis, quæ non obscure fauent doctrinæ Catholicæ de purgatorio. Ille libro de resurrectio. carnis sic habet:* Nemo peregrinatus à corpore, statim immoratur penes Dominum, nisi ex martyrij prærogatiua, scilicet paradiso non inferis diuersurus. *Iste epistola 58. ad Antonianum:* Aliud est ad gloriam peruenire: aliud missum in carcerem non exire inde, donec soluat nouissimum quadrantem. Aliud statim fidei & virtutis accipere mercedem: aliud pro peccatis longo dolore cruciatum, emundari, & purgari diu igne. Aliud peccata omnia passione purgasse.

B *OSTENSIO NEQVE PLVS, NEQVE minus de ea quæ est fide posse quosdam dicere.*

CAPVT III.

HAnc prædicationem, cùm acceperit, & hanc fidem, quemadmodum prędiximus, Ecclesia, & quidem [2] in vniuersum mundum disseminata diligenter custodit, quasi vnam domum inhabitans, & similiter credit iis, videlicet quasi vnam animam habens & vnum cor, & consonanter hæc prædicat & docet & tradit, quasi vnum possidens os. Nam etsi in mundo loquelæ dissimiles sunt, sed tamen virtus traditionis vna & eadem est:[3] Et neque hæ quæ in Germania sunt fundatæ Ecclesiæ, aliter credunt, aut aliter tradunt:[4] neque hæ quæ in Hiberis sunt,[5] neque hæ quæ in Celtis,[6] neque hæ quæ in Oriente,[7] neque hæ quæ in AEgypto, neque hæ quæ in Libya,[8] neque hæ quæ in medio mundi sunt constitutæ:[9] sed sicut sol [10] creatura] Dei in vniuerso mundo vnus & idẽ C est,[11] sic & lumen, prædicatio veritatis, vbique lucet, & illuminat omnes homines, qui volunt ad cognitionem veritatis venire. Et neque qui valdè præualet in sermone, ex iis qui præsunt Ecclesijs, alia quàm hæc sunt, dicet, Nemo enim super magistrum est: neque infirmus in dicendo deminorabit traditionem. Cum enim vna & eadem fides sit, neque is qui multum de ea potest dicere [12] ampliat] neque is qui minus, deminorat.

Act. 4. 32 — *2. Cor. 8. 15. Exo. 16 18.*

exclamasse. Ista etiam consensione populorum & gentium, in gremio Ecclesiæ se iustissimè detentum profitetur Augustinus libro contra epist. Manichæi, capite quarto. Eos verò qui tot tantasq́, per vniuersum orbem Ecclesias errasse putant, vel vnius Tertulliani grauissimi & antiquissimi scriptoris verbis attendere optarem. Age (inquit) nunc omnes errauerint: deceptus sit Apostolus de testimonio reddendo quibusdam. Nullam respexerit Spiritus sanctus, D vti eam in veritate deduceret, ad hoc missus à Christo; ad hoc postulatus de Patre, vt esset doctor veritatis; neglexerit officium Dei villicus, & cætera. Aliquos Marcionitas & Valentinianos liberanda veritas expectabat: interea perperam euangelizabatur, perperam credebatur, tot millia millium perperam tincta, tot opera fidei perperam ministrata, tot virtutes, tot charismata perperam operata, tot sacerdotia, tot ministeria perperam functa, tot denique martyria perperam & in vacuum. *Miratur Vincentius Lirinensis post hæc adhuc quosdam superesse, tanta inueterata frontis duritia, tanta impudentia incude, tam adamantina pertinacia: qui tantis eloquiorum cælestium molibus non succũbant, tantis ponderibus non fatiscãt, tãtis malleis non conquassentur, tantis postremò fulminibus non conterantur.*

Lib. Præscr. — *Lib. contra Propha. nouat.*

2. In vniuersum mundum disseminata] *Obserua quã longè lateq́, iam extenditur Ecclesia, aduersus illos, qui instar cuiusdam ideæ Platonicæ, eam inspectabilem faciunt, vel quibus voluerint angulis terrarum, vt repagulis coercitam contendunt.* Ex quo cœpit congregatio Christianorum, *(ante Irenæum scripsit Hegesippus)* in omne hominũ penetrauit genus, nec vlla natio Romani orbis remãsit, quæ cult⁹ eius expers relinqueretur. *Dilucidius paulò post lib. contra Iudæos, Tertu regni Christi multò ampliora pomeria esse conuincit, quã vnquã Salomonis,* Darij, Pharaonis, Alexandri, aut Cæsaris: quippe suis limitibus conclusa: Christum autem credebant & audiebant Parthi, Medi, Elamitæ, Mesopotamij, Armeni, Phryges, Cappadoces, & incolentes Pontum, Asiam, & Pamphiliam, immorantes AEgyptum & regionem Aphricæ, quæ est trans Cyrenem, Romani, Hierosolymitæ, Getulorũ varietates, Maurorũ fines, Hispaniarũ omnes termini, Galliarum diuersæ nationes, & Britanorũ inaccessa Romanis loca, & Sarmatarũ, & Dacorum, & Germanorũ, & Scytharum, &c. In quibus omnibus locis Christi nomen & regnum

Lib. 1. de exci. ca. 22.

porrigitur, vbique creditur, ab omnibus colitur, vbiq; regnat, vbique adoratur. *Hactenus ille.*

3. Neque hæ quæ in Germania] *Succincta partium enumeratione superiorem thesin confirmat. Porrò Apostolorum sæculo, Germanos iam Christo nomen dedisse, scribit Ioannes Auentinus antiquitatum non segnis inuestigator, dum Lucium illum Cyrenensem Pauli consobrinum in Vindelicia, & Rhetijs: Marcum Pauli eiusdem collegam in Norico: Crescentem Moguntiæ, & Clementem quendam Metis, Euangelium primò promulgasse testatur. Maternū, Eucherium, & Valeriū à Beato Petro missos, vt Treuerīs, & Coloniæ, Christum annunciarent, tradunt eorum arthina, illi. quę illustres Ecclesias fuisse sua ætate testantur Athanasius & Hilarius. Arnobius quoque inter varias nationes Christo deditas, Alemannos nominat, li. 1. aduersus Gentes.*

4. Neque hæ, quæ in Hiberis] *Non illos, qui iuxta Pontum Caucasios montes incolunt populos, Irenæum arbitror commemorare, quum imperante Constantino, Christum amplexos narrent Ruffinus, Socrates, & Theodoretus: sed Hispanos, qui Iberos, nunc alluuntur, à quo vniuersa regio Iberia, sicut ab Hespero Hesperia, & postremò ab Hispali vrbe ad fretum Atlanticum sita (quæ nunc Seuilia est) Hispalia & iam Hispania nominatur. Europæ partibus adnunciatum iri Euangelium, prædixerat Abdias ita scribens:* Transmigratio exercitus huius filiorum Israel, *idest, Ecclesia discipulorum ex Iudæa,* omnia loca Chananæorum, vsque ad Zarpha, *Frāciam interpretantur omnes Hebræi:* & transmigratio Ierusalem, *idest, Apostolorum,* quæ est in Sepharad, *Chaldæus paraphrastes Hispaniam vertit,* possidebunt ciuitates Austri, *verbo scilicet & miraculis ad Christum adducendo. Beatum Iacobum Io Hispaniam, & sub occasum mundi partes luce prædicationis illustrasse scribit Isidorus: & Diuum illum Paulum assiduum Euangelij buccinatorem, cuius vnius ore vniuersus ferè terrarum orbis resonuit, à Nerone primò dimissum, in Gallias, Hispanias, aliasque Occidentis regiones, vt antea se in votis habuisse ad Romanos cap. 15. significauerat, profectum, ipsas Christo vindicasse asserunt, Athanasius ad Dracontium; Chrysostomus Homil. 7. de laudibus Pauli: Epiphanius, Addo Viennensis, & Sophronius. Celebres etiam Ecclesias in Hispania Tarraconensi, ad Legionem, Asturica, Cæsaraugusta, & Emerita in Lusitania, commemorat Beatus Cyprianus Epist. 35. Granatam quoque Christum agnouisse testatur Concilium Elibersinum.*

5. Neque hæ, quæ in Celtis] *Celtæ Pomponio, Appiano, & Plinio, populi sunt Galliæ comatæ inter Garumnam, & Sequanam, quorum etiam meminerunt Manethon Ægyptius, & Berosus Chaldæus libro quinto Antiquit. Vix autem inuenire licebit, aliquam orbis partem, quæ tanta auiditate, tantoque ardore animi Euangelium amplexa sit, & quæ tot Apostolicos viros DEO largitore habuerit, atque Gallia. Paulus enim Hispaniam petens, Trophimum Arelatæ; & Crescentem Viennæ Galliarum reliquit Apostolos, auctore Addone Viennensi. Massilienses, & Aquenses industria Lazari, Maximini, Marthæ, Magdalenæ, & Marcellæ, fidei elementa mox ab ascensione Domini susceperunt. Tholosanos, Burdegalenses, Cadurcenses, omnemque Aquitanorum, Vasconum & Gothorum gentem, totumq; tractum illum à Rhodano ad Oceanum vsq;, Beat. Martialem ex septuaginta Discipulis institutore & Doctore, Christi nomine oppletum, tradit eiusdem discipulus Aurelianus. Lugduni ante Irenæum verbum DEI annunciauerat Photinus Martyr: illicq; & Viennæ illustres Ecclesias Christianorum fuisse ante Cypriani Epistolam quadragesimam secundā, declarant graues literæ illa martyrū apud Eusebiū libro 5. cap. 1. Histor. quæ ingentem martyrum multitudinem ex eis locis referunt. Bituriges, Nathanaelem; Cenoman, Simonem leprosum, qui & Iulianus dicitur; Senonenses & Carnotenses, Sauinianum & Potentianum; Sixtum, & Sinicium, imperante Nerone, Suessionenses; adhucque superstite Beato Petro; pietatis Christianæ doctores habuerunt. Dionysius Areopagita Beati Pauli Discipulus, vnà cum Eleutherio, Rustico, Luciano, & Regulo, Apostolorum auditoribus, Parisienses, Meldenses, Siluanectenses, & Bellouacos, veræ fidei Catholicæ articulos docuerunt. Superioribus quoq; beatus Clemens adiunxerat Nicasium, Taurinum, & Exuperium, quos Rothomagenses, Ebroicenses, & Baiocenses, vt Apostolos & Pastores magna alacritate receperunt. Multo plures videre poteris apud Vincentium, Antoninum, Petrum de Natālibus, Fasciculum temporum, Sigebertum, Martyrologia, & Chartophylacia.*

6. Neque hæ, quæ in Oriente] *Christi adhuc in Palæstina agentis pietate, doctrina, & miraculis, peractos quosdam etiam Orientis Reges, clarū est ex Eusebio, Damasceno, & Nicephoro, qui Edessæ Toparcham ex Mesopotamiæ finibus ad eum misisse narrant. Persarum quoque Satrapam potentissimum, vt illius saltem effigie potiretur misso pictori negotium commisisse, vnus refert Nicephorus lib. 2. cap. 7. Parthos, Medos, Ælamitas, Mesopotamios, Cappadoces, Pōticos, Asianos, &c. Ierusolymis interfuisse, cūm Spiritus sanctus descendit in Apostolos, & suis linguis audisse eos loquentes magnalia Dei, Lucas recenset. B. Thomæ Parthiam in diuisione Apostolorum obtigisse scribit Eusebius lib. 3. cap. primo. Astipulatur Hieronymus, dicens se traditione accepisse, illum Parthis, Medis, Persis, Hircanis, Bactris, & Magis prædicasse; imò & ad insulam Taprobanam penetrasse addit Nicephorus lib. 3. cap. 1. In Scythiam concessisse B. Andream affirmat Eusebius lib. 3. ca. 1. cui Sogdianos & Sacos addit Sophronius; Nicephorus autem lib. 2. cap. 39. & lib. 3. cap. 1. eum per Cappadociam, Galatiam, & Bithyniā, in Scytharum solitudines, ad vtrumque Pontum Euxinum accessisse; Nazianzenus etiam missum in Epirum indicat oratione contra Arrianos. Asiæ minoris Ecclesiæ Christianæ, ex Apocalypsi beati Ioannis notiores sunt, quàm hic recensere opus sit.*

7. Neque hæ, quæ in Ægypto, neque hæ, quæ in Lybia] *In celebrioribus Africæ partibus Christianos conuentus frequentissimos habuisse abundè testatur Tertullianus, qui nec interioris Africæ incolas Getulos, nec Mauros, nec Carthaginenses, nec Ægyptios Euangelicæ lucis expertes fuisse sua tempestate scribit.* (Lib. contra Iud.) *Alexandriam à Beato Marco fidei nostræ sacris mysterijs initiatam, & recto inde ordine clarissimos pietatis Doctores Abilium, Iustum, Cerdonem, Anianum, Primum, Pantenum, Clementem, Heraclam, &c. habuisse ex Histor. Ecclesiast. clarum est: illicque ex Thebaide, & tota Ægypto, innumeros ferè martyrum greges, vt oues ad lanienam adductos, Epistola Beati Dionysij Alexandrini, ad Fabium Antiochenum apertè testatur.* (Euseb. l. 6. c. 34.) *Illa siquidem à Ptolemæis, ad Christum vsque, Philosophiæ, & omnium optimarum disciplinarum officina fuerat: à Christi verò ascensione, vsque ad furores Mahumeticos, peritissimos & facundissimos Theologos habuit, qui politiore doctrina, & eloquentia mirè instructi, sacrarumque literarum studio, ait Eusebius libro quinto, capite decimo, probè exercitati, Ecclesiam amplîarunt, & propagarunt: quales ex antiquorum monumentis fuisse colligimus Origenem, Pierium, Didymum, Ammonium, Petrum, Alexandrum, Athanasium,*

ſium, Theophylum, Cyrillum. Væ peccatis noſtris, numinis iram concitantibus; quæ florentiſſimam hanc dudum Eccleſiam, immaniſſimarum belluarum iugo, id eſt, Turcico imperio tradiderunt. Sed & interior Æthiopia ſtatim Chriſtum agnouit, credidit, adorauit, Candacis illius Eunuchi concionibus, quem Philippus baptiſauerat. Is ſiquidem poſt reditum in patriam, primùm vnius Dei cognitionem, & Seruatoris Ieſu in humanum genus ingreſſum, prædicauit, *inquit Euſebius: & eo nomine,* Æthiopum Apoſtolum *eum nominat Hieronymus: illucque poſtea miſſum beatum Matthæum alacri excepiſſe animo ſcribit Abdias libro ſeptimo: ac tandem glorioſo pro nomine Chriſti martyrio, vitæ finem feciſſe teſtis eſt Sophronius. Nominatim etiam Lybiæ Epiſcoporum meminit canon ſextus Nicenæ Synodi, & ex eadem prouincia Epiſcopos, ſuo; id eſt Carthaginenſi concilio interfuiſſe, teſtis eſt beatus martyr Cyprianus.*

Lib. 2. hiſt. cap. 1.
In cap. 53. Iſaiæ.

8. Neque hæ quæ in medio mundi] *Habitabilis terræ medium Hebræi magno conſenſu Iudæam conſtituunt, eam ob rem cor maris, ac vmbilicum terræ, non rarò à Prophetis nominari: quibus ante Vadianum & Lyranum, ſubſcribunt Hieronymus & Gregorius. Ipſam quoque Ieruſalem non vnius regionis Iudææ, ſed & multarum gentiũ metropolim vocitat Philo, Legatione ad Caiũ: quibus fit, vt Eccleſias quæ in Iudæa, & Paleſtina tũ extabant, hic commemorare beatum Irenæum exiſtimem. Illic enim primùm illuceſcere debuit Euangelij ſplendor, & hinc radios ſuos ſpargere in omnes gentes, quia de Sion legem exituram, & verbum Domini de Ieruſalem, prædixerat Iſaias: & virgam virtutis, qua robur Euangelij deſignatur, emittendam ex Sion, Dauid præcinuerat. Ante excidiũ Solymorũ in omnibus finibus Iudeæ, Samariæ, & Galilææ inſignes fuiſſe Chriſtianorum Eccleſias conſtat ex Chriſti, Apoſtolorũ & diſcipulorum eius concionibus & miraculis in Euangelijs, & Actis Apoſtolicis, quæ fratrum, qui Azoto, Lydda, Ioppe, Cæſarea, Ptolemaide, Pella, Eſſrem, Damaſco, Tyro, & Sidone erant, meminerunt. Sed & poſt horrendam illam vaſtationem Syriæ, & euerſionem Ieruſalem, Iudæis partim extinctis, partim per orbem diſperſis, regionem eam incolere & conuentus Eccleſiaſticos celebrare Chriſtianos permiſerunt Imperatores Romani. Vbi enim Iacobus martyrio ſublatus eſt, Diſcipuli, qui adhuc lucis vſura fruebantur, vnà cũ ijs, quibus cum Domino ſecundum carnem intercedebat cognatio, conuenientes, Simeoni filio Cleophæ, Eccleſiæ illius clauum commiſerunt: quem ad Traianum vſque feliciter rexit. Plurimos autem alios ex Hebræorum gente recto ſucceſſionis ordine poſt iſtum huic quoque præfuiſſe docet Euſebius libr. 3. Hiſtor. cap. decimo, vigeſimo ſexto, trigeſimo: & lib. 4. cap. 5.*

In Pſa 73.
Lib 37. mor. cap. 18.

9. Sed ſicut Sol] *Solis exemplo ob varias tribus, prouincias, & linguas, quibus profertur Eccleſia, vnitatem fidei & doctrinæ, nullo pacto dirimi poſſe appoſitè oſtendit: quod pari ſchemate, ſed vberiore facundia beatus martyr Cyprianus imitatus, his explicauit.* Eccleſia vna eſt, quæ in multitudinem latius incremento fœcunditatis extenditur: quomodo ſolis multi radii, ſed lumen vnum: & rami arboris multi, ſed robur vnum tenaci radice fundatum. Et cùm de fonte vno riui plurimi defluunt, numeroſitas licet diffuſa videatur, vnitas tamen ſeruatur in origine. Auelle radium ſolis à corpore, diuiſionem lucis vnitas non capit. A fonte præcide riuum, præciſus areſcet. Sic & Eccleſia Domini luce perfuſa, per orbem totum radios ſuos porrigit, vnum tamen lumen eſt, quod vbique diffunditur, nec vnitas corporis ſeparatur, &c.

Li. de Vnit. Eccleſ.

10. Creatura] *Deleuimus,* creaturæ, *author eſt vete. cod. & lectionis Græcè τὸ κτίσμα.*

11. Sic & lumen] *Religio fuit hanc vocem expungere; tametſi eam contextus Græcorum non habeat. Quia antè ſilegamus:* ſic & lumen, & prædicatio veritatis &c. *Sic enim aptius quadrabit aſſumptæ ſimilitudini de Sole: & his ſequentibus verbis,* vbique lucet, & illuminat & cæt. *Cæterùm, his videmus eam vnitatem doctrinæ & confeſſionem eiuſdem fidei, quam diximus vnam eſſe notarum veræ Eccleſiæ, hic vehementer vrgeri ab Irenæo, & diſſectis cunctorum hæreticorum ſectis appoſitè obijci: quandoquidem hæ nunquam ſecum, aut cum veritate conueniant. Manifeſtum eſt enim (vt Gnoſticos iſtos prætermittam) Arianos mox in quatuor, deinde in ſeptem, præterea in decem partes diuiſos eſſe: nec Donatiſtæ, Manichæi, Pelagiani eaſdem defenderunt hypotheſes. Quanta nunc etiam diſſidia ſunt inter Turcas, Perſas, Tartaros, & Mauros de Maometico Alcorano ac errore? Hoc ſæculo Lutheraniſmus vix exortus illicò diſtractus eſt in Careſtadianos, Zuinglianos, Caluinianos, Oecolampadianos, Schvvermeros, Anabaptiſtas, Suenckfeldianos, & alias plurimas claſſes. Omnibus modis, id eſt, Principum interceſſionibus, literis, precibus, officijs, ſynodis, & colloquijs habitis VVitebergæ, Marpurgi, Suabachij, Smalcaldiæ, Ratiſbonæ, Cõſtantiæ, Tiguri, Arouiæ, Baſileæ, VVormatiæ, Maulbrunæ, Altemburgi, Heidelbergæ, Frankentali, Mompelgarti & cæt. in concordiam redire ſategerunt: ſed infeſtioribus ſemper ex his diſceſſerunt Miniſtri, quàm acceſſerant. Non eſt igitur in horum cœtibus vera fides aut Eccleſia: ſed ſpiritus omnis erroris, vertiginis ac perditionis.*

12. Ampliat] *Expunximus,* amplius, *docente vet. cod. & Græco verbo πλεονάζει.*

QVA RATIONE FIAT, QVOD QVIDAM PLVS, quidam minus cognitionis habere putentur. A

CAP. IV.

QVod autem quidā ingenio ac ſcientia præſtare, aut inferiores eſſe dicantur, non eò fit, quod argumentum ipſum mutent, ac præter eum, qui huiuſce vniuerſitatis architectus & conſeruator eſt: (quaſi non in eo nobis ſatis præſidii ſit) alium quendam Deum, aut alium Chriſtum, aut alium vnigenitum excogitent: verùm in eo demum conſiſtit, vt quis ea omnia, quæ in parabolis dicta ſunt, accuratius pertractet, fideique argumento accommodet, in eoque etiam, vt Dei molitionem ac diſpenſationem ob humani generis ſalutem factam exponat, quodque diuturna animi lenitate tū angelorum, qui ab eo receſſerunt, defectionem; tum hominum inobedientiam tulerit, explanet: quidq; cauſæ ſit cur alia caduca, & alia æterna alia cæleſtia, & alia terrena, vnus & idem Deus procrearit, enarret: quaq; de B cauſa Deus, cū inuiſibilis eſſet, Prophetis tamen non in vna forma, ſed aliter alijs atque aliis conſpicandum ſe præbuerit, intelligat: quī etiam factum ſit vt plura Teſtamenta hominum generi contigerint, indicet, quiſque cuiuſque Teſtamenti character ſit, edoceat: quid item cauſæ fuerit, quam ob rem Deus omnia in incredulitate concluſerit, vt omnium miſereatur, inueſtiget: quam etiam ob cauſam Verbum Dei caro factum ſit, cruciatuſque ſubierit, grata oratione complectatur: cur præterea extremis temporibus, hoc eſt in fine potius quàm in initio, aduentus filii Dei extiterit, commemoret: de fine quoque ipſo & rebus futuris, quicquid in Scriptura ſitum eſt, explicet: tum etiam quamobrem Deus Gentiles, quorum ſalus deplorata erat, cohæredes & concorporeos, & participes ſanctorum effecerit, non taceat: quoque pacto mortale hoc corpus im- C mortalitate, & corruptibile hoc incorruptibilitate induendum ſit, ediſſerat: denique qui populus factus ſit, qui populus non erat, & dilecta, quæ dilecta non erat: & qui plures filij deſertæ, quam eius, quę virum habebat, prædicet. In his enim aliiſque id genus exclamauit Apoſtolus: O altitudo diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei, quam inſcrutabilia ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles viæ eius. In hoc inquam doctorum induſtria poſita eſt, non in eo, vt quiſpiam vltra Creatorem & opificem Enthymeſin errantis AEonis, quæ ipſius parens ſit, prætereà comminiſcatur, eoque blaſphemiæ prorumpat: aut rurſus in eo, quod ea ſublimius ſit, Pleromate: nunc triginta AEonas, nunc innumerabile Aeonum examen confingat: quemadmodum aiunt iſti diuinæ ſapientię verè expertes magiſtri: cùm interim vera & vniuerſa Eccleſia vnam & eandem toto terrarum orbe fidem teneat, vt antè diximus.

Τὸ δὲ πλεῖον ἢ ἔλαττον κατὰ σύνεσιν εἰδέναι τινὰς, οὐκ ἐν τῷ τὴν ὑπόθεσιν ἀλλοιοῦν γίνεται, καὶ ἄλλον θεὸν παρεπινοεῖν παρὰ τὸν δημιουργὸν, καὶ ποιητὴν, καὶ τροφέα τοῦδε τοῦ παντὸς ὡς μὴ ἀρκουμένου τούτου, ἢ ἄλλον χριστὸν, ἢ ἄλλον μονογενῆ· ἀλλὰ ἐν τῷ τὰ ὅσα ἐν παραβολαῖς εἴρηται προσεπεργάζεσθαι, καὶ οἰκειοῦν τῇ τῆς πίστεως ὑποθέσει, καὶ ἐν τῷ τήν τε πραγματείαν καὶ οἰκονομίαν τοῦ θεοῦ τὴν ἐπὶ τῇ ἀνθρωπότητι * γινομένην ἐκδιηγεῖσθαι, καὶ δὴ ἐμακροθύμησεν ὁ θεὸς ἐπί τε τῇ τῶν παραβεβηκότων ἀγγέλων ἀποστασίᾳ καὶ ἐπὶ τῇ παρακοῇ τῶν ἀνθρώπων σαφηνίζειν. καὶ διὰ τί τὰ μὲν πρόσκαιρα, τὰ δὲ αἰώνια. καὶ τὰ μὲν οὐράνια, τὰ δὲ ἐπίγεια εἷς καὶ ὁ αὐτὸς θεὸς πεποίηκεν ἀπαγγέλλειν. καὶ διὰ τί ἀόρατος ὢν, ἐφάνη τοῖς προφήταις ὁ θεὸς, οὐκ ἐν μιᾷ ἰδέᾳ, ἀλλὰ ἄλλως, ἄλλοις συνιέναι. καὶ διὰ τί διαθῆκαι πλείους γεγόνασι τῇ ἀνθρωπότητι μηνύειν, καὶ τίς ἑκάστης τῶν διαθηκῶν ὁ χαρακτὴρ διδάσκειν. καὶ διὰ τί συνέκλεισε πάντα εἰς ἀπείθειαν ὁ θεὸς, ἵνα τοὺς πάντας ἐλεήσῃ ἐξερευνᾶν. καὶ διὰ τί ὁ λόγος τοῦ θεοῦ σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἔπαθεν, εὐχαριστεῖν. καὶ διὰ τί ἐπ' ἐσχάτων τῶν καιρῶν ἡ παρουσία τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, τουτέστιν ἐν τῷ τέλει ἐφάνη * ἡ ἀρχὴ, ἀπαγγέλλειν. καὶ περὶ τοῦ τέλους καὶ τῶν μελλόντων, ὅσα τε κεῖται ἐν ταῖς γραφαῖς ἀναπτύσσειν, καὶ τί δὴ τὰ ἀπεγνωσμένα ἔθνη συγκληρονόμα καὶ σύσσωμα, καὶ συμμέτοχα τῶν ἁγίων πεποίηκεν ὁ θεὸς, μὴ σιωπᾶν. καὶ πῶς τὸ θνητὸν τοῦτο σαρκίον ἐνδύσεται ἀθανασίαν, καὶ τὸ φθαρτὸν ἀφθαρσίαν, διαγγέλλειν. πῶς τε ἐρεῖ, ὁ οὐ λαὸς λαὸς, καὶ ἡ οὐκ ἠγαπημένη ἠγαπημένη. καὶ πῶς πλείονα τῆς ἐρήμου τὰ τέκνα μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα, κηρύσσειν. ἐπὶ τούτων γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν ὁμοίων αὐτοῖς ἐπεβόησεν ὁ ἀπόστολος, Ὢ βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως θεοῦ, ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ. ἀλλὰ οὐκ ἐν τῷ ὑπὲρ τὸν κτίστην καὶ δημιουργὸν μητέρα * τούτων, καὶ αὐτοῦ ἐνθύμησιν αἰῶνος πεπλανημένου παρεπινοεῖν, καὶ εἰς τοσοῦτον ἥκειν βλασφημίας, * οὐδὲ τὸν ὑπὲρ ταύτην πάλιν πλήρωμα, * τὸ μὲν ἕνα, νῦν δὲ ἀνήριθμον φῦλον αἰώνων ἐπιψεύδεσθαι, καθὼς λέγουσιν οὗτοι οἱ ἀληθῶς ἔρημοι θείας συνέσεως διδάσκαλοι, τῆς οὔσης ἐκκλησίας πάσης μίαν καὶ τὴν αὐτὴν πίστιν ἐχούσης εἰς πάντα τὸν κόσμον, καθὼς προείπαμεν.

* γενομένην

* καὶ οὐκ ἐν ἀρχῇ

* τούτου καὶ

* οὐδὲ εἰς τὸ

* νῦν μὲν τριάκοντα

SCHOLIA D. BILLII IN Cap IV.

INgenio ac prudentia] *Habet in loco vetus interpres vocabulum vnum, quod in Græco deeſt, nempè intelligentiam, vt ſit ſenſus, Quod quidam pro ingenij acumine in Scripturarum intelligentia plus videant &c.*

In eo nobis ſatis præſidii] *ad verb. quaſi non ipſe nobis ſufficiat, in Græc. pro* τούτους *legendum* τούτῳ, *vel certè* ἀρκουμένου τούτου: *tametſi id minus probem.* ἀρκοῦντος *enim potius dixiſſet, ſi ſignificationem actiuam exprimere voluiſſet.*

Salutem factam] γενομένην *lego cum vet.*

Quodque diuturna lenitate] *Ex his verbis ſentire videtur Irenæus dæmonas ante extremum iudicij diem vindice illo igne minimè excruciari: id quod ſummæ Dei longanimitati tribuit. In qua ſententia eſt Theod. lib. 3. Polym. & nonnulli alij. Sed tamen contraria ſententia, vt verior ab Eccleſia tenetur.*

Grata oratione complectatur] *Suſpectum eſt mihi hoc loco verbum* εὐχαριστεῖν, *quod parū alijs his verbis reſpondeat,* διδάσκειν, μηνύειν, ἐξερευνᾶν, ἀπαγγέλλειν, *&c. Itaq; ſic verti, vt ſimul cum gratiarum actione, declarationis etiam cuiuſdam ſignificationem habeat.*

Potius quàm in initio] *in Græc. pro* ἡ ἀρχὴ *lego,* καὶ οὐκ ἐν ἀρχῇ *cum ver. tametſi non negem commodè quoque legi poſſe* ἡ ἀρχὴ, *vt hic locus ita vertatur, hoc eſt, Principium in fine apparuerit.*

Popu-

A SECVNDVM QVID FIAT PVTARE alios quidem plus, alios verò minus habere agnitionis.

CAPVT IV.

[1]Lus autem[aut]minus secundùm prudentiam nosse quosdam intelligẽtiam, non in eo quòd argumentum mutetur, efficitur; & alius Deus excogitetur præter fabricatorem, & factorem, & nutritorem huius vniuersitatis, quasi non ipse sufficiat nobis, aut alius Christus, aut alius Monogenes: sed in eo quòd omnia quæ in parabolis dicta sunt exquirere, & adiungere veritatis argumento, & in eo vt instrumẽtum & dispositionem Dei in genere humano factam enarret. Et quoniam magnanimus extitit Deus, & in transgressorum Angelorum apostasia, & in inobaudiẽtia huminum, edisserere: & quare alia quidem temporalia, alia verò æterna, & quædam cælestia, quædam terrena vnus & idem fecit annunciare. Et quare cùm inuisibilis sit, adparuit Prophetis Dei, nõ in vna forma, sed a-lijs aliter adesse, [3] & quare Testamenta multa tradita humano generi, annunciare: & quis sit vniuscuiusque Testamentorum character, docere: & quare cõclusit omnia in incredulitatem Deus, vt vniuersis misereatur, exquirere: & quare Verbum Dei caro factum est, & passus est, gratias agere: & quare in nouissimis tẽporibus aduentus Filij Dei, hoc est, in fine adparuerit, & nõ in initio, annũciare: & de fine, & de futuris quæcũq; posita sunt in Scripturis reuoluere: [4] & quare desperatas Gẽtes cohæredes & [concorporatas] & participes Sanctorum fecit Deus, nõ tacere: & quemadmodũ mortalis hæc caro induet immortalitatẽ, & corruptibile incorruptelam, annunciare: & quemadmodũ factus est, qui non erat populus, populus: & non dilecta, dilecta: & quẽadmodũ plures filij eius quæ deserta est, magis quàm eius quæ habet virum, [5] præconiare. In talibus enim & in similibus eis exclamauit Apostolus, O altitudo diuitiarũ sapientiæ & agnitionis Dei, quàm inscrutabilia iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius. Sed non in eo, vt supra Creatorem & fabricatorem, [matrem eius] & illorum Enthymesin AEonis errantis adinuenires, & ad tantam peruenires blasphemiam: neque in eo quod est super hanc rursus Pleroma, aliquãdo quidem xxx. aliquãdo verò innumerabiles multitudines AEonum mentiri. Quemadmodũ dicunt hi qui verè sunt deserti à diuina sententia magistri: cùm ea quę est Ecclesia vniuersa vnam & eandem fidem habeat in vniuerso mundo, quemadmodum prædiximus.

Hebr. 1. 1. Galat. 4. Rom. 11. Ioan. 1. 14. Ephes. 3. 6. 1. Cor. 15. 53. Osee. 2. 24. Rom. 9. 25. Galat. 4. 28 Rom. 11. 33.

Populus factus] *Hoc verbum non agnoscit vet. interp.*

Quæ ipsius parens sit] *vet. interp. legit in Græco, μητέρα τούτου καὶ αὐτῆς. ac τούτου quidem ego lubens lego. Insectatur enim Irenæus eos qui Demiurgo, hoc est summo illi rerum omnium opifici matrem Euthymesin affingunt. Sed αὐτῆς planè improbo. Ad quid enim referetur? Ac ne αὐτῶν quidem defendi potest: neq; enim AEonis illius inconsulti parens erat Enthymesis, sed ex eo potius orta, vt quidam stultissimi nebulones fingebant.*

Aut rursus in eo] *pro τὸν legendum est in* D *Græc. εἰς τὸ.*

Nunc triginta] *in Græc pro τὸ μὲν τὰ, corrigo ex vet. τὸ μὲν τριάκοντα.*

NOTAE EX ADVERSARIIS Frontonis Ducæi in CAP. IV.

Nosse quosdam intelligentiam] *Vox*, Intelligentiam, *redundat, vt è Græco apparet, sed substituenda est potius vox, φρόνησιν, pro*, prudentiam: *nam intelligentiã nosse, phrasis est scripturæ, vt Isa. 56. v. 11. οὐκ εἰδότες σύνεσιν. Hier. ne*scientes intelligentiã. *Rursus*, sed in eo quod exquirere, *ἐκζητεῖν, pro*, sed in eo vt exquirat quis & adiungat veritatis argumento, *ἐν τῷ προσεπεργάζεσθαι, sicut vertit, ἐν τῷ ἐκδιηγεῖσθαι*, in eo vt factam enarret, & quoniam magnanimus extitit Deus &c. edisserat, & quare alia &c. fecit, annuntiet, *& cætera eodem modo vsq; ad*, præconiare.

Quasi non ipse sufficiat] *apud Epiphan. in Basilien. edit. legebatur, ὡς μὴ ἀρκούμενος τούτοις: Gallasius edidit, ὡς μὴ ἀρκουμένου τούτου & vertit*, quasi ipse nobis non sufficiat, *melius quàm Corn.* ita vt hoc non sis contentus, *simplicius erit, quasi non sufficiat iste, hoc est, quasi non satis sit, sed alterius adiuuandus sit viribus. ἀρκεῖσθαι enim valet idem quod ἀρκεῖν, sufficere, satis esse.*

Sed alijs aliter adesse] *Interpres συνιέναι vertit adesse; cùm potius ita debuerit*, sed alijs aliter, intelligere, *vel*, intelligit, *hoc est, vt intelligat cur alijs aliter apparuerit; Paulò post*, passum est, *Verbum scilicet, quasi συνιέναι.*

Neque in eo quod est super hanc] *Græcas voces immutarat pro arbitrio Gallasius, nos ea vt in Basiliensi edit. Epiphanij erant edidimus, & in margine Billij correctiones, vt & in alijs locis addidimus, in quibus fortasse pro τὸ μὲν εἶναι scribendum τὸν μὲν λ: nota tricenarij.*

ANNOTATIONES R. P. FR. FEV. ARDENTII IN CAP. IV.

PLus autem] *Non est piorum ac sapientum virorũ aliũ Deum, aut Christum comminisci: sed quæ obscurè scripta sunt exquirere: ac inprimis Diuinam longanimitatem in peccatores, summam in iudicando æquitatem, in Verbi incarnatione ineffabilem gratiam, in Gentiũ vocatione beneuolentiam, similiaq; mysteria cum pietate atq; studio perquirere, alijsque manifestare.*

2. Et quoniam magnanimus extitit Deus,] *Sic Græcisans vertit ἐμακροθύμησεν, vetus interpres, pro magno animo, & multa patientia, tulit quorũdã angelorũ defectionem, cõcessa illis ad resipiscẽdũ si voluissent, aliquãta tẽporis mora: alludẽs ad Pauli verba, Romã.9.cap.* Sustinuit Deus ἐν μακροθυμίᾳ, *id est,* in multa patientia & longanimitate, vasa iræ aptata in interitum, & cæt.

3. Et quare testamenta multa] *vetus Testamentũ, quod cũ typis suis obsolevit; & recẽs Euãgelio, miraculis, & vtilioribus sacramẽtis sãcitũ, lõge diuersa esse fœdera hic & infra quoq; disserit, & probat li.4.c.21.22.& 24. id quod & ante eum abũdè cõuicerat B. Iustinus martyr & Philosophus toto ferè Dialogo cũ Triphone: & q.97.& 101. ad Ortho. Isthac autẽ obseruare placuit in eos, qui vt Iudaicorũ sacramentorũ vmbras, Euãgelicis sacramẽtis pares faciãt, & nihil amplius istis quàm illis, nobis præstari: ex duobus Testamentis vnicum esse vociferantur, contra apertissimas scripturas. Matth.26. 2.Cor.3. Hebr.7.8.12.13. Gal.4.*

4. Et quare desperatas Gẽtes] *Vix inuenias mysteriũ abstrusius, quodq; Iudæis & Apostolis ab*

QVAE SIT VALENTINI SENTENTIA: ET IN quibus ab eo discipuli eius discrepent. CAP. V.

Videamus nunc, cum vix duo aut tres sint, quàm sit inconstans eorum sententia, vt qui de ijsdem non eadem dicant, verùm & rebus & verbis pugnantia inter se pronuncient. Siquidem Valentinus, qui primus ex ea secta, quæ Gnostica nuncupatur, veteres doctrinas ad characterem suum & institutum accommodauit, ad hũc modum docet. Statuit enim binarium quendam esse, qui nullo nomine exprimi possit: cuius altera pars Arretus vocetur, altera Sige. Posteà ex hoc binario alterum binarium ortum esse, cuius partem alteram Patrem, alteram Veritatẽ appellat. Et hoc porrò quaternario Sermonem & Vitam, Hominem & Ecclesiam editos esse. Atque hanc esse primam Ogdoadem. Et quidem ex Sermone & Vita decem virtutes profluxisse, quemadmodum superius diximus: ex Homine autem & Ecclesia duodecim: è quibus vnam, cùm ab aliorum cœtu sese remouisset, reliquum negotium effecisse. Horos insuper duos finxit, vnum inter Bythum & reliquum Pleroma interiectum, progenitos AEonas ab ingenito patre distinguentem: alterum autẽ illorum matrem à Pleromate discriminentẽ. Quin Christum etiã nõ ab ijs AEonibus, qui in Pleromate sedem habẽt, productum fuisse; verùm à matre illinc exclusa secundum meliorum recordationẽ, non sine quadam vmbra procreatũ. Atq; hunc quidem, vt qui masculus esset, excisa à se vmbra ad Pleroma recurrisse: matrem autem vnà cum vmbra relictam, ac spirituali substãtia orbatam, alterum filiũ extulisse, atq; hunc esse Demiurgũ, quem etiam eorũ, quæ ipsi subiecta sunt Principem ac velut Imperatorem esse dicit. Cum eo porrò productum etiam fuisse sinistrum principem tradit: in quo nimirum ei cum illis conuenit, qui Gnostici falsò nuncupãtur, de quibus posteà di[...]mus. At verò Iesum interdum quidem ex eo, qui ab eorum matre sese contraxit, & cum rebus vniuersis refudit, hoc est ex Theleto ortum fuisse ait: interdum autẽ ex eo, qui ad Pleroma sese retulerat, hoc est à Christo: nonnunquã rursus ab Homine & Ecclesia. Deniq; Spiritum sanctum ab Ecclesia productum fuisse, ad AEonum examinationẽ & fœcunditatem, vt qui inuisibili modo in eos ingrediatur, efficiatq; vt illi veritatis plantas proferant. Secũdus autem Ogdoadem ita distinguit, vt alter quaternarius sit dexter, alter sinister: traditq; illum lucẽ appellari, hunc tenebras. Virtutem autem illam quæ abscessit, atque ab alijs sese remouit, non esse è numero triginta AEonum, sed post triginta AEonas.

Est quædam ante omnia Proarche cogitationem omnem & orationem ac nomenclaturam superans, quam ego Solitatem appello. Vnà cum hac Solitate vis alia existit, quam item ipsam Vnitatem voco. Vnitas porrò hæc & solitas, vnum cùm essent, non proferendo protulerunt initium omnium rerum intelle-

Φ ἴδωμεν νῦν καὶ τὴν τούτων ἄστατον γνώμην, δύο που καὶ τριῶν ὄντων, πῶς περὶ τῶν αὐτῶν οὐ τὰ αὐτὰ λέγουσιν, ἀλλὰ τοῖς πράγμασι καὶ τοῖς ὀνόμασιν ἐναντία ἀποφαίνονται. ὁ μὲν γὰρ πρῶτος ἀπὸ τῆς λεγομένης γνωστικῆς αἱρέσεως, τὰς * ἀρχὰς εἰς ἴδιον χαρακτῆρα * διδασκαλείου μεθαρμόσας Οὐαλεντῖνος, οὕτως ἐξηρεφόρησεν, ὁρισάμενος εἶναι * δυάδα ἀνονόμαστον, ἧς τὸ μὲν καλεῖσθαι ἄρρητον, τὸ δὲ, σιγήν. ἔπειτα ἐκ ταύτης τῆς δυάδος δευτέραν δυάδα προβεβλῆσθαι, ἧς τὸ μὲν πατέρα ὀνομάζει, τὸ δὲ, ἀλήθειαν. ἐκ δὲ τῆς τετράδος ταύτης καρποφορῆσθαι λόγον καὶ ζωήν, ἄνθρωπον καὶ ἐκκλησίαν. εἶναί τε ταύτην ὀγδοάδα πρώτην. καὶ ἀπὸ μὲν τοῦ λόγου καὶ τῆς ζωῆς δέκα δυνάμεις λέγει προβεβλῆσθαι, καθὼς προειρήκαμεν. ἀπὸ δὲ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἐκκλησίας δώδεκα, ὧν μίαν ἀποστᾶσαν καὶ ὑστερήσασαν τὴν λοιπὴν πραγματείαν πεποιῆσθαι. ὅρους τε δύο ὑπέθετο, ἕνα μὲν μεταξὺ τοῦ βυθοῦ, καὶ τοῦ λοιποῦ πληρώματος, διορίζοντα τοὺς * γενητοὺς αἰῶνας ἀπὸ τοῦ ἀγενήτου πατρός, ἕτερον δὲ τὸν ἀφορίζοντα * αὐτῶν τὴν μητέρα ἀπὸ τοῦ πληρώματος. καὶ τὸν χριστὸν δὲ οὐκ ἀπὸ τῶν ἐν τῷ πληρώματι αἰώνων προβεβλῆσθαι, ἀλλὰ ὑπὸ τῆς μητρὸς ἔξω γενομένης κατὰ * τὴν γνώμην τῶν κρειττόνων ἀποκεκυῆσθαι μετὰ σκιᾶς τινός. καὶ τοῦτον μὲν ἅτε ἄρρενα ὑπάρχοντα, ἀποκόψαντα ἀφ᾽ ἑαυτοῦ τὴν σκιάν, ἀναδραμεῖν εἰς τὸ πλήρωμα. τὴν δὲ μητέρα ὑπολειφθεῖσαν μετὰ τῆς σκιᾶς, κεκενωμένην τε τῆς πνευματικῆς ὑποστάσεως ἕτερον υἱὸν προενέγκασθαι. καὶ τοῦτον εἶναι τὸν δημιουργόν, ὃν καὶ παντοκράτορα λέγει τῶν * ὑποκειμένων. συμπροβεβλῆσθαι δὲ αὐτῷ καὶ * ἀριστερὸν ἄρχοντα ἐδογμάτισεν, ὁμοίως τοῖς ῥηθησομένοις ὑφ᾽ ἡμῶν ψευδωνύμως γνωστικοῖς. καὶ τὸν Ἰησοῦν ποτὲ μὲν ἀπὸ τοῦ συσταλέντος ἀπὸ τῆς μητρὸς αὐτῶν συνανακραθέντος τοῖς ὅλοις προβεβλῆσθαί φησι, τουτέστι τοῦ θελητοῦ. ποτὲ δὲ ἀπὸ τοῦ ἀναδραμόντος εἰς τὸ πλήρωμα, τουτέστι τοῦ χριστοῦ. ποτὲ δὲ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἐκκλησίας, καὶ τὸ πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον ὑπὸ τῆς * ἐκκλησίας φησὶ προβεβλῆσθαι εἰς ἀνάκρισιν καὶ καρποφορίαν τῶν αἰώνων, ἀοράτως εἰς αὐτοὺς εἰσιόν, δι᾽ οὗ τοὺς αἰῶνας καρποφορεῖν τὰ φυτὰ τῆς ἀληθείας. Σεκοῦνδος τίνος λέγει εἶναι τὴν πρώτην ὀγδοάδα τετράδα δεξιὰν καὶ τετράδα ἀριστεράν, οὕτως παραδιδοὺς καλεῖσθαι τὴν μὲν μίαν φῶς, τὴν δὲ ἄλλην σκότος. τὴν δὲ ἀποστᾶσάν τε καὶ ὑστερήσασαν δύναμιν μὴ εἶναι ἀπὸ τῶν τριάκοντα αἰώνων, ἀλλὰ μετὰ τοὺς τριάκοντα αἰῶνας, ὡς εἶναι ἀπὸ τῶν μετὰ τὴν ὀγδοάδα τὴν ἄλλην καρποφορίαν γενομένων.

Φασὶ δὲ καὶ οὕτως ἐπὶ τὸ ὑψηλότερον καὶ γνωστικώτερον ἐπεκτεινόμενοι τὴν πρώτην τετράδα οὕτως, ἔστι τις πρὸ πάντων προαρχὴ προανεννόητος, ἄρρητός τε καὶ ἀνονόμαστος, ἣν ἐγὼ μονότητα ἀριθμῶ. ταύτῃ τῇ μονότητι συνυπάρχει δύναμις, ἣν καὶ αὐτὴν ὀνομάζω ἑνότητα. αὕτη ἡ ἑνότης ἥ τε μονότης τὸ ἓν οὖσαι προήκαντο, μὴ προέμεναι * ἀρχὴν ἐπὶ πάν-

[Marginal notes: * ἀρχαίας * διδασκαλίας * δυάδα τινά * γεννητοὺς * ἀγεννήτου * αὐτῶν * μνήμην * ὑποχειμένων αὐτῷ * ἄριστον * ἀληθείας * ἀρχὴν πάντων]

A *initio maius negotiũ facesserit, quàm sit vocatio Gentiũ. Tãtis enim promissionibus semini Abrahæ Messiam pollicitum cernebant, vt huic tãtummodo destinatum putarent, quum ad plurimas eaq; euidentissimas sponsiones Gentibus factas non attenderet. Hinc exorta sũt varia dissidia, quæ vix publico Concilij decreto postea compescuerũt Apostoli. Hincq; Iudaisantem vt plurimũ Ecclesiã Ierosolymitanã sub Iacobo legimus. Ergo* desperatas Gentes, *vocat, quæ religionis Christianorum ineundæ, fideiq; excipiundæ in desperationẽ iam venerant: quarum salus ex cognitione Euangelij nulla inposterum speraretur. Deinde delenimus,* corporatas, *&* concorporatas, *reposuimus.*

5 Præconiare] *Nimia religione exprimẽdi* κηρύσσειν, *quod est publicare, voci præconis subijcere, interpres vertit* præconiare, *pro annunciare, promulgare, atq; prædicare. Hîc & passim animaduertas licet, interpretem curare verbum verbo reddere, vt loquitur Horatius, quo fidus appareat tum mentis, tum verborum Irenæi explanator, cùm verba de verbis expressa fidelissimè efferat, atque ea legenda & conferenda lectori prodat.*

*sit

*QVAE *EST VALENTINI SENTENTIA, IN QVIBVS DISCREPANT ADUERSUS EUM DISCIPULI EIUS.*

B

CAPVT V.

Ideamus nunc & eorum inconstantem sententiã, cùm sint duo vel tres, quemadmodum de eisdem non eadem dicunt: sed & nominibus, & rebus contraria respondent. Qui enim est primus ab ea quæ dicitur Gnostica hæresis, antiquas in suũ characterem doctrinas transferens Valentinus, sic diffiniuit [Dualitatem [2]quandam] innominabilem, cuius quidem aliquid vocari inenarrabile, aliud autem Sigen. Pòst deinde, ex hac dualitate, secundam dualitatem emissam, cuius aliud quidem Patrem [vocat, aliud] autem Aletheiam. Ex hac autem quaternatione fructificari Logõ & Zoen, Anthropon & Ecclesiam. Esse autem hãc octonationem primam, & à Logõ quidem & Zoe decẽ virtutes dicit emissas,] sicut prædiximus. Ab Anthropo autem & Ecclesia XII. ex quibus vnam discedentem & destitutam, reliquam dispositionem fecisse. Terminos autem duos adhibet. Vnum quidem inter Bythum & Pleroma, determinãtem] natos Æones [ab] infecto patre. Alterum verò separantem illorum matrem] à Pleromate. Et Christum autem non ab his qui sunt in Pleromate Æonibus emissum, sed à matre foris facta secundùm memoriam meliorum enixam esse cum quadam vmbra. Et hunc quidem, quippe cùm esset masculus, abscidisse à semetipso vmbram, & regressum ad Pleroma. Matrẽ autem subrelictam sub vmbra, vacuata autem spiritali substantia, alterum filium emisisse. Et hunc esse Demiurgum, quem & omnipotentem dicit eorum quæ ei subiacent. Coëmissum autem ei & sinistrum principem, similem ijs qui dicentur à nobis [3]falsi nominis Gnostici. Et Iesum autem aliquando quidem ab eo qui separatus à matre eorum, & coadunatus est cum reliquis, emissum dicit, id est, à Theleto: aliquando autem ab eo qui recurrit sursum in Pleroma, hoc est à Christo: aliquando autem ab Anthropo & Ecclesia. Et Spiritum autem sanctum à veritate dicit emissũ, in examinationem & fructificationem Æonum, inuisibiliter in eos introeuntem, per quem AEones fructificarent folia veritatis. Hæc quidem ille.

Errores de Christi ac Spiritus sancti emissione.

C

[4]Secundus autem primam Ogdoadem sic tradit, dicens: Quaternationẽ esse dextram, & quaternationem sinistram, & lumen & tenebras, & discedentem autem destitutam virtutem, non à triginta AEonibus dicit fuisse, sed à fructibus eorum.

[5]Alius verò quidam, qui & clarus est magister ipsorum, in maius sublime, & quasi in maiorem agnitionem extensus, primam quaternationẽ, dixit sic: Est quidem ante

D omnes Proarche, Proannennoetos, & Inenarrabilis, & Innominabilis, quã ego Monotetem voco. Cum hac Monotete est virtus, quã & ipsam voco Henotetem. Henotes & Monotes cùm sint vnum, emiserunt, cùm nihil emiserint, principiũ omnium

SCHOLIA D. BILII IN Cap. V.

VEteres doctrinas] *pro* ἀρχὰς διδασκαλείας, *repono* ἀρχαίας διδασκαλίας, *ex vet.*

Ad hunc modum docet] *Græc.* ἐξηροφόρησεν, *corrupte vt opinor: Vetus habet, sic definit, quasi legerit,* οὕτως ἐξῃ ὁρισάμενος.

Binarium quendam] *addo* τινὰ *ex vet.*

Illorum matrem] αὐτῶν *lego cum vet.*

Meliorem recordationem] μνήμην *lego cum veteri, non* γνώμην, *vt sit sensus, eam in recordatione beati illius status, quo non sine magno dolore carebat, eiusmodi factum edidisse.*

Ipsi subiectorum] *addo* αὐτῷ *ex vet.*

Sinistrum principem] ἀρίστερον. *lego cum vet. nõ* ἄριστον

Ei cum illis conuenit] *Vetus legit* ὅμοιον, *non* ὁμοίως, *sed malè, vt sensus apertè docet.*

A veritate] *malo cum veteri interpr. legere* ἀληθείας, *quàm* ἐκκλησίας, *quod id magis quadret cum eo quod post sequitur, vt veritatis plantas proferant. Vbi tamen illic quoq; annotandum est veterem interpretẽ* φύλλα *legisse, non* φυτά,

quam

ctuale, ingenitum, & inuisibile: quod quidem initium monas appellatur. Cùm hac porrò Monade simul existit vis eiusdem cum ea essentiæ, quam & ipsam vnam voco. Hæ denique virtutes, hoc est Solitas & vnitas, Monas & vnum, reliquum AEonum gregem produxerunt. *Sed & sacer Irenæus, deridens ipsos ob prædicta, tragicum illud in medium adduxit:*

Iu, iu, heu, heu. Tragicam enim exclamationem subdere sanè conuenit, ob tantam in fingendis nominibus audaciam: quemadmodum ille absterso omni pudore, nomina commento suo imposuit, in eo enim quod ait, Est quædam ante omnia Proarche cogitationem omnem excedens, quam ego Solitatem voco. & rursus, Cùm hac Solitate vis alia existit, quam & ipsam vnitatem nuncupo, manifestissimè se ea quæ dixit, commentitia esse confessus, quandoquidem figmento suo eiusmodi nomina imposuit, quæ ante ab alio nemine imposita fuerant. Perspicuumque est eum esse, qui temeritate adductus hæc nomina condiderit: ita nisi ille in mundo extitisset, nominibus veritas careret. Nihil igitur impedit quin alius etiam quispiam in eodem argumento nomina statuat hoc pacto. *Tum deinceps hæc idem beatus Episcopus Irenæus, velut diximus, ridicula verba etiam ipse adiungit, aliamque nomenclaturam ex seipso, velut dignam & conferendam nugacibus eorum deliramentis facetè apposuit: Peponum nimirum & cucumerum genera ac cucurbitarum veluti subiectis quibusdam assingens, sicut doctrina studiosis ex ijs quæ prius legerunt, clarum fuerit.*

Alij rursus ex ipsis primam ac primigeniam Ogdoadem his nominibus appellandam dixerunt. Primùm Proarchen, deinde Anennoetum, tertiam Arretum, quartam Aoratum. Atque ex prima Proarche ortam esse primo & quinto loco Archen: ex Anennoeto autem secundo & sexto loco Acataleptum: ex Areto tertio & septimo loco Anonomastum: ex Aorato denique quarto & octauo loco Agennetum, primæ Ogdoadis complementum. Atque has virtutes Bytho etiam & Sige antiquiores esse volunt, quò videlicet perfectis perfectiores, & Gnosticis eruditiores esse videantur. Ad quos meritò quispiam hæc verba vsurpare queat: O Nugatores Sophistæ! Etenim de ipsomet Bytho multæ variæque apud eos sunt sententiæ. Alij enim coniugis expertem eum esse dicunt, ac nec marem nec fœminam, nec omnino quicquam esse. Alij autem marem simul ac fœminam, esse asserunt, Hermaphroditi videlicet naturam ipsi tribuentes. Alij rursus Sigen ei coniugem adiungunt, vt fiat prima coniugatio.

A πάντων νοητῶν ἀγέννητόν τε καὶ ἀόρατον, ἣν ἀρχὴν ὁ λόγος * καλεῖ. ταύτῃ τῇ μονάδι συνυπάρχει δύναμις ὁμοούσιος αὐτῇ, ἣν καὶ αὐτὴν ὀνομάζω τὸ ἕν. αὗται αἱ δυνάμεις, ἥ τε μονότης καὶ ἑνότης, μονάς τε καὶ τὸ ἓν προῆκαν τὰς λοιπὰς προβολὰς τῶν αἰώνων.

* μονάδα καλεῖ

ἀλλὰ καὶ ὁ ἱερὸς Εἰρηναῖος καταγελῶν αὐτῶν τὸ τραγικὸν ἐκεῖνο ὃ ἐπὶ τοῖς προειρημένοις εἰς μέσον φέρων ἦχεν ἰοῦ ἰοῦ, καὶ φεῦ φεῦ. τὸ τραγικὸν γὰρ ὡς ἀληθῶς ἐπειπεῖν ἐστιν ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ συμφορᾷ τῶν τὰ γελοιώδη ταῦτα γεγραφότων τῆς τοιαύτης ὀνοματοποιίας, καὶ τῇ τοσαύτῃ τόλμῃ, ὡς ἀπεριθριάσας τῷ ψεύσματι αὐτοῦ * ὄνομα τέθεικεν. ἐν γὰρ τῷ λέγειν, ἔστι τις προαρχὴ πρὸ πάντων προανεννόητος, * ἣν ἐγὼ μονάδα καλῶ. καὶ πάλιν, ταύτῃ τῇ * μονάδι συνυπάρχει δύναμις. ἣν καὶ αὐτὴν ἑνότητα ὀνομάζω, σαφέστατα ὅτι τὸ πλάσμα αὐτοῦ ἐστὶ τὰ εἰρημένα ὡμολόγηκε, * καὶ ὅτι αὐτὸς ὀνόματα τέθεικε τῷ πλάσματι ὑπὸ μηδενὸς πρότερον ἄλλου τεθειμένα. καὶ σαφές ἐστιν ὅτι αὐτὸς ταῦτα τετόλμηκεν ὀνοματοποιῆσαι. καὶ εἰ B μὴ παρῆν τῷ βίῳ αὐτὸς, οὐκ ἂν ἡ ἀλήθεια εἶχεν * ὄνομα. οὐδὲν οὖν κωλύει καὶ ἄλλον τινὰ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως οὕτως ὁρίσασθαι ὀνόματα. [εἶτα λοιπὸν εἰς ταῦτα αὐτὸς ὁ μακάριος ἐπίσκοπος Εἰρηναῖος, ὡς γε προείπαμεν, γελοιώδη ῥήματα καὶ αὐτὸς προείπεν, ἑτερωνυμίαν ἀφ᾽ ἑαυτοῦ, ὡς ἀντάξια τῆς αὐτῶν ληρωδίας χαριεντιζόμενος, πεπόνων γένη, καὶ σικύων καὶ κολοκυνθῶν, ὡς ἐπὶ ὑποκειμένων τινῶν ἐπιπλαττόμενος, ὡς τοῖς φιλολόγοις σαφὲς ἂν εἴη, ἀφ᾽ ὧν προανέγνωσαν.]

* ὀνόματα

* ἣν ἐγὼ μονότητα

* μονότητι

* διὰ αὐτῆς

* ὀνόματα

ἄλλοι δὲ πάλιν αὐτῶν τὴν πρώτην καὶ ἀρχέγονον ὀγδοάδα τούτοις τοῖς ὀνόμασι κεκλήκασι. πρῶτον προαρχὴν, ἔπειτα ἀνεννόητον· τὴν δὲ τρίτην ἄρρητον, ἄλλοι δὲ πάλιν αὐτῶν καὶ τὴν τετάρτην ἀόρατον. καὶ ἐκ μὲν τῆς πρώτης προαρχῆς προβεβλῆσθαι πρώτῳ καὶ πέμπτῳ * ἀρχὴν, ἐκ δὲ τῆς ἀρχῆς τῆς C ἀνεννοήτου δευτέρῳ καὶ ἕκτῳ τόπῳ ἀκατάληπτον. * ἐκ δὲ τῆς ἀρρήτου τρίτῳ καὶ ἑβδόμῳ τόπῳ ἀνονόμαστον. ἐκ δὲ τῆς * ἀοράτου ἀγέννητον πλήρωμα τῆς πρώτης ὀγδοάδος. ταύτας βούλονται τὰς δυνάμεις προϋπάρχειν τοῦ βυθοῦ, καὶ τῆς σιγῆς, ἵνα τελείων τελειότεροι φανῶσιν ὄντες καὶ γνωστικῶν γνωστικώτεροι, πρὸς οὓς δικαίως ἄν τις ἐπιφωνήσειεν.

* τόπῳ ἀρχὴν

* ἐκ δὲ τῆς ἀνεννοήτου

* ἀοράτου τετάρτῳ καὶ ὀγδόῳ τόπῳ

ὦ ληρολόγοι σοφισταί. καὶ γὰρ περὶ αὐτοῦ τοῦ βυθοῦ πολλαὶ καὶ διάφοροι γνῶμαι παρ᾽ αὐτοῖς. οἱ μὲν γὰρ αὐτὸν ἄζυγον λέγουσι, μήτε ἄρρενα, μήτε θήλειαν, μήτε ὅλως ὄντα τι. ἄλλοι δὲ ἀρρενόθηλυν αὐτὸν λέγουσιν εἶναι, ἑρμαφροδίτου φύσιν αὐτῷ περιάπτοντες. σιγὴν δὲ πάλιν ἄλλοι συνευγίσιν αὐτῷ προσάπτουσιν, D ἵνα γένηται πρώτη συζυγία.

quàm tamen lectionem minus probo.

Sed post triginta AEonas] *Vet. à fructibus eorum. Tertullianus, à fructibus de substantia venientibus.*

Initium omnium] *delenda præpos.* ἐπὶ *apud Epiphanium.*

Quod quidem initium] *addendum in Græc. post* ὁ λόγος, μονάδα *ex vet. & Tertull.*

Nomina imposuit] ὀνόματα *lego ex Iren.*

Quam ego Solitatem voco] μονότητα *legendum in Græc. non* μονάδα, *quemadmodum ead. lin.* μονότητι, *non* μονάδι, *ex Iren. & Tertull.*

Quandoquidē figmento suo] *delendum* καὶ *in Græco.*

Nominibus veritas] ὀνόματα *lego cum vet.*

Primo & quinto loco] *addo* τόπῳ *ex vet. & Tertull.*

Ex Annenoeto] *deleo* τῆς ἀρχῆς *ex vet. & Tertull.*

Ex Aorato deniq;] ἀοράτου *in Græc. hæc verba addo ex vet. interp. & Tertul.* τετάρτῳ καὶ ὀγδόῳ τόπῳ. *Hoc autem, ait Tertull. quæ ratio disponat, vt singula & quidem tam intercisis locis nascantur, malo ignorare, quàm discere.*

O nugatores Sophistæ] ὦ ληρολόγοι σοφισταί. *Aliter tamē legisse videtur vet. interp. Vertit enim, O pepones Sophistæ vituperabiles. Quæ verba occasionem præbent suspicādi in Græco vel esse carmen illud Homericū,* ὦ πέπονες κάκ᾽ ἐλέγχε᾽ ἀχαιΐδες, οὐκ ἔτ᾽ ἀχαιοί. *Iliad. 2. vel certè paulum immutatum.*

Coniugis expertem] *Pudiciorès hos vocat Tertull. qui honorem diuinitatis recordati, vt etiam vnius coniugis dedecus à Bytho auellerēt, maluerunt nullum ei sexum deputare: & fortasse hoc Deum, non hic Deus pronunciant.*

Herma-

A noeten & agennetō aoratū, quam Archē sermo monada vocat. Cū hæc monade est virtus eiusdem substantiæ ei, quam & eam voco Hen. Hæ autē virtutes, id est, Monotes, & Henotes, & Monas, & Hen, emiserunt reliquas emissiones Aeonum. [6] Iu iu! & Pheu, pheu! Tragicum verò dicere oportet, super hanc nominum fictionem [&] tantam audaciam quemadmodum sine rubore mēdacio suo nomina posuit. [7] In eo] enim quod dicit, est ante omnia Proarche, Proanennoetos, quam ego Monoteta voco: Et iterum; Cum hac Monotete est virtus, quam & ipsam voco Henotetem. Manifestum [est] quoniam figmenta sunt quæcunque ab eo dicta sunt: confessus est, quoniam ipse nomina posuit figmento, quæ à nemine altero posita sunt: qui nisi hæc auderet, hodie veritas secundum eum non habuisset nomina. [8] Nihil igitur prohibet & alterū quemdam in tali argumento sic præfinire nomina. Est quædam Proarche regalis Proanennoetos, Proanypostatos virtus Propocylindomene. [9] Cum illa autem est virtus, quā ego cucurbitam voco: cum hac cucurbita] autem est virtus, quam & ipsam voco perinane, hæc cucurbita, & perinane cum sit vnum, emiserunt. Cum non emisissent fructum, [in omnibus visibilem manducabilem & dulcem, quem fructum] sermo cucu- Ironia.
B merem vocat. Cum hoc cucumere est virtus eiusdem potestatis ei, quam & ipsam peponem voco. Hæ virtutes cucurbita, & perinane, & cucumis, & pepo emiserunt reliquam multitudinem Valentini deliriosorum peponum. Si enim eum sermonem qui de vniuersis sit, transfigurari in primam quaternationem oportet, & quēadmodum vult aliquis ipse ponere nomina, quis prohibet his nominibus, & multo credibiliori bus, & in vsu positis, & ab *omnibus cognitis. *hominibus.

Alij autē rursus ipsorum primam & archegonō octonationē his nominibus nominauerunt. Primum Proarchen, deinde Anennoeton, tertiam autem Arrheton, & quartam Aoraton. Et de prima quidem Proarche emissum esse primo & quinto loco Archen, ex Anennoeto secundo & sexto loco Acatalepton, & de Arrheto autē tertio & septimo loco Anonomaston, de Aorato autē quarto & octauo loco Ageneton. Pleroma hoc primæ Ogdoadis, has volunt virtutes fuisse ante Bythō & Sigen, vt perfectorum perfectiores appareāt, & Gnosticorum magis gnostici viri, ad quos iustè quis hoc dicat. [10] Opepones, sophistæ vituperabiles, & non viri. Ambitus Gnosticorū

Etenim de ipso Bytho variæ sunt sententiæ apud eos. Quidam enim sine cōiugatione dicunt eum neque masculum, neque fœminam, neque omnino aliquid esse. Alij
C autem & masculum & fœminam dicentes esse, hermaphroditi genesim ei donāt. Sigen autem alij coniugem ei addunt, vt fiat prima coniugatio.

Hermaphroditi naturam] *Alij, inquit Tertull. masculum & fœminam eum dicunt, ne apud solos Lunenses Hermaphroditum existimat animalium commentator Fenestella.*

NOTAE EX ADVERSARIIS
Frontonis Ducæi in Cap. V.

SEd à matre] *lege,* sed à matre foris facta secundum memoriam meliorum enixum esse cum quadam vmbra, *vel,* foris autem facta enixa est. *Christum scilicet dicit procreatum fuisse à matre foras explosa. Porrò vocem* ἴχνος *restituimus ex Basiliens.*

D Similem ijs qui dicentur] *Int. legit* ὅμοιον, ὁμοίως, *sed male, vt Bill. monet: itaq; verti debuit, similiter ijs, vel, eo modo quo ij, qui dicentur.*

Fructificarent folia veritatis] *Interpres legit* τὰ φύλλα τῆς ἀληθείας: *apud Epipha. erat:* τὰ φυτὰ τῆς ἀληθείας, plantas veritatis: *quod magis probat Billius. Atq; editio quidem Gallasij ex Epiphanio Græca Irenæi hactenus repræsentabat: in hac autem ex eodem in alijs locis eadem ab hoc vsque ad caput 9. subijcere placuit. licet enim non seipsa verba Irenæi proferre Epiphanius profiteatur; tamen eadem penè verba vsurpat cum ijs, quæ interpres Irenæi conuertit è Græco: nam & Theodoretus, vt & ipse, ex eodem fonte istas hæresum narrationes hauserunt.*

Quaternionem esse dextram] *Scribe, dextrum, et sinistrum, item, & discedentem autē, ac destitutam virtutē non à triginta. In interpretat. Billij adde vocem vnam,* primam Ogdoadem: *Nam & hic vetus eam habet, & Epiphanius* πρώτην, *quē sequitur Billij interpretat. non vet. interp. vt cū vertit, sed post 30. AEonas, cuius loco noster,* sed à fructibus eorum.

Illud, Eiusdē substantiæ ei, quam & eam voco Hen, *hoc sibi vult,* ὁμοούσιον, *siue cōsubstātialē esse Monadi illā virtutē, quæ dicitur vnū, sic enim in Bill. interp. scribendum est.*

Iu iu, & pheu] *vbi superioribus attexuit quædam Epipha. de Epiphane, de Clemente Alexandr. redit ad hæc Irenæi, in quibus illud* φεῦ *vsurpat: de quo Suidas quidē notat esse* σχετλιαστικὸν ἐπίρρημα, ἔστι δὲ καὶ θαυμαστικόν, *sed admirātis notionē habet apud Tertul. adu. Valent. vbi scholastici* φεῦ *acclamāt & laudant; hic vero dolētis, & auctor ipse indicat apertius alio in loco,* ὅπερ τὸ φεῦ καὶ ὑπὲρ πᾶσαν τραγικὴν ἐκφώνησιν καὶ σχετλιαστικὸν ἐστι: *vel potius* σχετλιασμόν.

Quam & ipsam] *lego,* quam & ipsam voco Henotetem, manifestè quoniam figmenta sunt quæcunq; ab eo dicta sunt: confessus est. Quoniā &c.] *illud,* est, *quod aberat à prioribus editionibus non agnoscit Græcus lib. &* σαφέστατα manifestissimè *sonat.* Pleroma hoc primæ Ogdoadis] *addidim' in marg. primo loco vocē* τόπῳ *ex vet. int. apud quem interp. ita corrigenda est ex Græco, vt vicem expendat,* & octauo loco agenneton, Pleroma hoc primæ Ogdoadis. Has volunt fuisse, *etsi hoc abest à Græc. Agenneton scribi iubet nō modo Græcus,* ἀγέννητον, *sed & Tertull. qui omnia ista exagitat adu. Valent. cap. 35.*

ANNOTATIONES R. P. FR.
FEV-ARDENTII IN CAP. V.

1 Videamus nūc & eorū inconstantē, &c.] *Ecclesiarum omnium concordia mirabili, quæ nō nisi à Spiritu*

sancto oriri potest, hæreticorum dissidia, pugnas, & quæ nunquam coire possunt, sententias subijcit, vt zizaniorum & bellorum satorem, horum authorem esse nullus nesciat. Etenim sicut ea, quæ germana est sponsa & columba Christi, vnica est: eaque vnitate aduersus hostium cuiuslibet generis copias & impressiones inuicta permansit: sic hæreticorum sectæ dissectæ, & quasi ciuili bello pugnantia capita, mutuis vulneribus semper conciderunt. Falsitatum & mendaciorum tesserã hanc certissimam esse, ex antiquissimis patribus ostendere magis libet, quàm quippiam proprio marte cudere. Mentior *(ait Tertull.)* si non etiam à regulis suis variant inter se, dum vnusquisque proinde suo arbitrio modulatur, quæ accepit: quemadmodum de suo arbitrio ea composuit ille, qui tradidit. Agnoscit naturam suã, & originis suæ morem, profectus rei. Idem licuit Valentinianis, quod Valentino; idem Marcionitis, quod Marcioni, de arbitrio suo fidem innouare. *Et paulò superius.* Vnde extranei & inimici Apostolis hæretici, nisi ex diuersitate doctrinæ, quam vnusquisque de suo arbitrio aduersus Apostolos aut protulit, aut recepit? Illic igitur & Scripturarum & expositionum adulteratio deputanda est, vbi diuersitas inuenitur doctrinæ. *Hæc ille. Iustinum martyrem adijciam:* Nunc cùm damnent *(ait)* hæretici alij alios, ob opinionum dissensiones: perspicuum est omnes eorum hæreses, occasionem habuisse ex ambitione, & mutua inuidia hæresiarcharũ: propter quam causam, lupi graues ab Apostolo (Actor. 20.) nominati sunt. Imò, fidem nostram, dum sibi aduersantur, affirmant, *vt scribit Hilarius lib. 7. de Trinitate.* Inconsonæ perfidorum sententiæ in vnum rectæ fidei modulum concinunt, trophæumque nostræ victoriæ, eorum cassa certamina gignunt. Sabellij enim perfidia, Arij damnat errorem: rursus Ariani dogmatis error, Sabellij impietatem excludit, *ait Vigilius martyr. Quod si aliquando coire contingat, id demum efficitur, quod Athanasius scribit orat. 2. contra Arianos: Instar Herodis & Pilati in blasphemiis aduersus Christum illos cõsentire.*

Li. præscrip.

Quæ. 4. ad Ortho.

Li. 2. contr. Eutychen.

Poscit autem hic locus vt de nouissimorum quoque Hugnosticorum mutuis pugnis, atque manifestis dissensionibus, præter ea, quæ paulò ante proposuimus, etiam aliquid adijciamus. Inflatis buccis nunc crepant Geneuenses, Heidelbergenses, Tigurini, & Angli Caluinianis placitis addicti, sese esse Augustanæ Confessionis Professores, & cum fratribus Lutheranis concordes: sed quàm mendaciter & impudenter id dicãt, vel ex honorificis & fraternis titulis, quibus se se mutuò exornant, apertè colligitur. Caluinus namque lib. contra Heshusium, Lutheranos appellat, homines proteruos, improbos, rabiosos, mancipia Satanæ, quæ Diabolus horribili modo fascinauerit. *Item,* canes, nebulones, impuros spiritus, ebrios Saxones. *Et ne respondeant, à morte Caluini hæc dissidia sublata esse, audiant Bezam, in Creophagia his verbis aduersus eundem Heshusium succinctem:* Ignosce nobis, domine Doctor asine, cum reliquis tuæ speciei indiuiduis. *Exinde fraternitatis & prætensæ cõcordiæ gratia, vocat eum* Polyphemum, simiam, cothurnatum vegrandem & pileatum asinum. Canem in balneo, asinissimum sophistam, belluam, laruam, asinum bipedem & impurum, hominem histrionicum & monstrosum, mixtum ex simiarum & onagrorũ specie, animal carniuorũ, Cyclopem, asinũ sesquipedalem, & furentẽ, dignum qui ex tilia penderet. *Danæi quoque iudicio, Lutherani sunt* hæretici, damnati, & excommunicati. *Iezlerus denique libro de diuturnitate belli Eucharistici, pag. 93. recitat Lutheranos passim à suis Zuinglianis censeri* Antropophagos, hæmatopotas, thyestas, carnifices, Christicidas, artolatras, impanati Dei cultores, abnegatores redemptionis per Christum factæ, Eutychianos, Svvenckfeldianos, subuersores complurium articulorum fidei, &

Antiosida.

A cæt. *Atq; hoc Sacramẽtariorum de fratribus suis Lutheranis iudicium, hoc pacis & concordiæ confictæ argumentum, hæc, si superis placet, iactata harmonia.*

His autem excitati Lutherani, inquit ibidem Iezlerus, Zuinglianos vocarunt conuictos hæreticos, dæmoniacos, diaboli omni ex parte, ante, post, supra, infra, intus, & extra obsessos, diaboli martyres, gladio potius Magistratus ciuilis quàm verbis refellendos, fugiendos ab omnibus bonis, annumerandos cum Anabaptistis, Nestorianis, Arianis, Turcis, omnium mortalium quos vnquam terra sustinuit, deterrimos & cæt. *Quæ igitur inter hos concordia? quis Euangelicorum, & reformatorum fratrum Hugnosticorum consensus?* B *quod vnitatis, & Christianæ Apostolicæque charitatis vinculum? &c.*

2. Dualitatem quandam] *Deleuimus*, secundam, *authoritate vet. Cod. Et paulò post, pro,* vocant aliquid, *reposuimus* vocat aliud: *sicut* distiniuit, *pro,* definit, *Et paulò post,* emissas, *pro,* demissas. *Præterea,* determinantem, *pro,* determino autem: *&,* illorum matrem, *pro,* illum Nus à matre: *idq; tam authoritate veteris manuscripti codicis, quã Græcæ lectionis, & Domini Billij commonitione instructi.*

3. Falsi nominis Gnostici] *Hoc nomen Valentinianos sibijpsis indidisse ex 24. cap. huius libri patet, idq; ex omnium rerum amplissima notione, qua se præditos præ cunctis mortalibus iactabant, vt ait Clemens Alexan. li. 1. pædag. cap. 6. Hoc autẽ, quasi hæreditario iure ab omni æuo possident hæretici, vt speciosis titulis se suosq; cœ-* C *tus adornent. Simon se* virtutem Dei magnam *affirmabat: Mõtanus,* Paracletũ Ecclesiæ promissum: Noetus in eam dementiam delatus est *(ait Epiphanius)* vt se Mosem diceret esse, & fratrem suum Aaronem. *Manichæis frequẽter exprobrat Augustin. quòd nomẽ* Manetis *eorum Patriarchæ, vt apud Græcos significatio insaniæ vitaretur, geminata litera,* Mannichæũ, *quasi manna fundentem appellauerunt.* Magna quoque impudentia Nouatiani sese Catharos, id est, mundos & puros vocabant, *ait in eos scribens Epiphanius. Nostro verò sæculo & hanc auorum suorum philautiam pedibus & manibus sequuntur hæretici, dum suos hæresiarchas,* Prophetas, Apostolos, Paulos, & Helias, mũdique huius Soles & luminaria: *& vicissim illi,* Euangelicos, reformatos, sanctificatos ex vtero, *(& quid non?) quos miserè dementant,* D *vocare non erubescunt.*

Contra Noetia.

Li. de hære. c. 46. & lib. 19 cont Faustum c. 22.

4. Secundus autem] *Huius meminit Tertul. libro Præscriptionum, dicitque paucis exceptis, cum Valentino consentire. Augustinus in hoc tantùm distare scribit, quod opera turpitudinis adderet: Epiphanius verò, quòd vocibus magis sonoris aures quidem suorum demulceret: sed omni ratione ex seminario diaboli erroris sui ornatum haberet omnium miserabilium miserrimus. Theodoretus libro primo hæreticarum fabularum, pauciora recitat quàm hic Irenæus.*

Li. de hære.

5. Alius verò quidam] *Epiphanem istum vocant Theodoretus ac Epiphanius. Sed quàm obscœnum mõstrũ fuerit, & subita morte perierit, audire præstat ex Clemente Alexan. lib. 3. Strom.*

Hic

Hic autem Epiphanes (*ait*) filius erat Carpocratis, & matris Alexandriæ nomine; ex patre quidem Alexandrinus, ex matre verò Cephalenæus. Vixit autem solùm septemdecim annis, & Samæ, quæ vrbs est Cephaleniæ, vt Deus est honore affectus: quo in loco templum ex ingentibus lapidibus, altaria, delubra, musæum, ædificatum est & consecratum: & cùm est noua luna, conuenientes Cephalenæi, natalem in deos relationem Epiphani sacrificant, libantque & conuiuantur, & hymnos canût. *Et paulò ante:* Quià Carpocrate & Epiphane descendunt, censent oportere vxores esse communes, à quibus in nomen
Lib 4. hist. Ecclesi. ca. 7
(*Christianum*) maximum emanauit probrum. *Id autem luculentius sic exprimit Eusebius:* Gentibus copiam & tanquam ansam præbuerunt sacro Dei verbo petulanter, impieque obtrectandi: eo planè consilio, vt fama de flagitiosa istorum vitæ ratione passim dissipata, turpem ignominiæ notam vniuersæ Christianorum multitudini inureret. Vnde certè accidit, vt nefaria quædam opinio de nobis excitata per infidelium animos, longè lateque persuaderet, quòd videlicet nefando concubitu matres & sorores violare, tum etiam scelerato quodam alimenti genere vti non vereremur.

6. Iu, iu! & Pheu, pheu,] *Istas esse indignantium & dolentium, imò & demirantiū nonnumquam exclamationes, aliquando solas, aliquando duplicatas pro subiecta affectuum materia, Comicis simul & Tragicis Græcorum vsitatas notū est. In Auibus Aristophanis vtraque eadē ferè pagina reperias. In Sophoclis Aiace, vtraque etiā; apud Euripidem ita frequens est, ἰοὺ, ἰοὺ præcipuè, vt notare superuacuū sit. Ideò autem de Tragicis assumere maluit Iren. vt Valentinianarum opinionum portenta tanto maiora ostenderet, quanto personarū & rerū grauitate Comœdiam Tragœdia superat. Nec erit alienū, hic Tertullianū appellare.* Cogor, *ait libro contra Valentin.* hic quid ista nomina desiderent proferre de pari exemplo. In scholis Carthaginensibus fuit quidam rigidissimus Rhetor Latinus, Phosphorus nomine. Cùm virū fortem peroraret, Venio, inquit, ad vos, optimi ciues, de prælio cū victoria mea, cum felicitate vestra ampliatus, gloriosus, fortunatus, maximus, triumphalis. Et Scholastici statim familiæ Phosphori, φεῦ, acclamant. Audisti fortunatā, & Hedonen, & Acinetum, & Teletum; acclama familiæ Ptolemæi φεῦ. Hoc erit Pleroma illud arcanum, diuinitatis tricenariæ plenitudo.

A 7. In eo enim] *expunximus* nemo.

8. Nihil igitur prohibet] *Ridicula & anilia somnia hæc, & verba hæreticorum irrisurus Beatus Martyr,* etiam a seipso (*ait Epiphanius*) aliam nomenclaturam apposuit, *Contra hæres. 12.*
velut dignam ad conferendam ipsorum nugacibus deliramentis, nimirum, peponum, & cucumerorum, ac cucurbitarum generibus, &c. *Vrbanis quoque & facetis* *Libr. contra*
verbis, aliquando hæresim suggillare operæpretiū induxit *Valent.*
Tertullianus. Si ridebitur alicui, *ait*, materijs ipsis satisfiet, multa sunt sic digna reuinci, ne grauitate adorentur. Vanitati propriè festiuitas cedit. Congruit & veritati ridere, quia lætans: de æmulis suis ludere, quia secura est. Vbicunque dignus risus, officium est.

9. Cum illa autem] *Duodecim has voces, & paulò post, alias octo, ex magnæ fidei veteri manu scripto exemplari adiecimus, quæ etiam literam dilucidiorem faciunt.*

10. O Pepones sophistæ] *Versus est ex secūdo libr. Iliados Homeri, quem æquo iure in eos vsurpat, quo beatus Paulus Epimenidis, Menandri, & Arati verbis aliquādo vsus est. Pepo, cucumeris genus est Plinio, magnitudine cætera excedens, concoctu difficile, sed maximè refrigerans & aluum emolliens. Πέπων translatitiè Græci dicunt hominem fractū, effœminatū, dissolutum, & mollem, vt in suprascripto versu Homeri. Et alius, μαλθακώτερα πέπονος σύκου μοι γέροντας, id est, mollior mihi enasisti fico matura. Hi siquidem Gnostici tam fœdis libidinibus seipsos conspurcabant, vt hominis detracto nomine, atrocioribus, dignis tamen, nomenclaturis impositis, Patres eorū institutū detestentur. Hinc beati Ioannis auditor Polycarpus, Marcionem sibi obuium vocauit* Primogenitum Satanæ. *Iren. in sequentibus vocitat* apostatas, & *Irenæus lib.*
serpentis aduocatos; Pandoræ Sophistas peruersissi- *3. cap. 3. &*
mos; non homines, sed muta animalia, hominum vm- *lib 3. cap. 32*
bras præferentes. *Clemens Alexand. 7. Stromat.* agrestes *& lib. 4 ca.*
& inanes amygdalas, adulterantes veritatem; regulæ *2. & 60.*
Ecclesiæ fures, principes ac duces mysteriorum impiorū, animalia immunda, quæ bifidas quidem habent vngulas, minimè autem ruminant. *Et his antiquior Igna-* *Epi. ad Tral*
tius, vaniloquos, mentis seductores, Christum mercan- *& ad Phi-*
tes, verbi Euāgelici caupones, sycophātas, fructus mor- *lad. & ad*
tiferos, progeniē maledictam, inimicos crucis Christi, *Antioc.*
ramos eorum, qui Dominū gloriæ occiderunt prophetarum interfectores, malas herbas, feras homicidas, fermentum diaboli nequam, inimici seminarium, cippos & sepulchra mortuorum, malos operarios, canes mutos, serpentes se contrahentes, dracunculos squamosos, aspides, basiliscos, scorpiones, thoës astutos, & si- *Lib. 2. Cōst*
mies hominum imitatrices. *Et Clemens Roman.* non ho- *cap 24. &*
minas, sed feras crudeles in humana figura, lupos perni- *lib. 6. cap.*
ciosos, diaboli organa, & iræ filios. *Tam obscœnas siqui-* *12.*
dem & execrandas illorum impudentias fuisse refert Epiphan. libr. 1. contra hæres. 26. vt vix, ac ne vix quis legere valeat sine graui animi indignatione, & ob has tā monstruosa nomina meritò sortitos dicit, vt Borboriani, Coddiani, Stratiotici, Phibionitæ, Barbelitæ, Barbeliotæ *vocarentur: cui facilè subscribit Theodoretus lib. 1. hæret. fabularum.*

QVAE SVNT IN QVIBVS NON CONVENIAT inter Valentini discipulos. CAP. VI. A

AT verò Ptolemæus, Bytho, quem illi pro Deo colunt, coniuges duas, quas etiam affectiones vocat, excogitauit, ac dono dedit, Cogitationem scilicet, ac Voluntatem. Primùm enim in animum induxit aliquid proferre, ac deinde Voluntas, vt ipso inquit, secuta est. Quare duabus hisce affectionibus, vel etiam virtutibus (virtutes enim eas rursus appellat) hoc est Cogitatione & Voluntate velut inter se copulatis, Monogenis & Veritatis ortus ex coniugio extitit: quos quidem visibiles duarum inuisibilium Patris affectionum typos & imagines prodijsse ait, hoc est, Veritatem Voluntatis, & Nun Cogitationis. Ac propterea adueniente Voluntate masculus quidem ingenitæ Cogitationis imago extitit, fœmina autem Voluntatis. Itaque Voluntas Cogitationis facultas effecta est. Cogitatio etenim productionem illa quidem sibi proponebat: cæterum per se ipsa producere nequiebat, quæ cogitabat. Cùm autem Voluntatis facultas accessit, tum demùm, quod cogitabat, in ortum produxit.

Et heu vanam stulti deliram nugacitatem! Hoc enim neque de homine aliquis sana mente præditus acceperit, nedum de DEO. Videtur autem mihi prudentior ipso esse Homerus, in eo, quod Iouem curam secum in animo voluentem describit sollicitum & ægreferentem, & per totam noctem sine somno perseuerantem, quo Achiuis insidias strueret, quũ Thetis ipsum rogasset, vt pœnas darent Græcorum Principes, atque ipsi Græci, propter contumeliam ac iniuriam Achilli illatam.

Potius enim Homericam sententiam de Ioue & Achiuis meritò dixerit, qui tantam suam audaciam euomuit, quàm de vniuersorum Domino, qui simul vt cogitat, etiam perficit hoc, quod voluit: & simul vt vult, etiam hoc cogitat, quod voluit: tum cogitans cùm vult, & tum volens cùm cogitat: cùm totus sit cogitatus, totus mens, totus lux, totus oculus, totus auditus, totus fons omnium bonorum.

Ait Colorbasus primam Aeonum Ogdoadem non gradatim ita productam esse, vt alius ex alio fluxerit: verùm simul & confertim omnes AEonas à Propatore & Cogitatione sua procreatos esse non minus certò asseuerat, quàm si ipse obstetricis munere functus fuisset. Ac iam non ex Sermone & Vita Hominem & Ecclesiam, nec ex Homine & Ecclesia, vt alijs placet, Sermonem & Vitam procreatos esse ipse cum suis ait: verùm alio modo id ita refert. Quod Propator emittere cogitauit, hoc Patris nomen accepit. Quoniam autem id quod produxit, verum erat, hoc Veritas appellatum est. Porrò cum seipsum ostendere voluit, hoc Homo dictum est. Denique postquam eos quos antè cogitauerat, protulit, hoc Ecclesia nuncupatum est. Locutus est Homo Sermonem: hic est primogenitus filius. Sermonem vita consecuta est. Ita Ogdoas prima confecta & absoluta est.

OΥτος τοίνυν Πτολεμαῖος, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ, ἔτι ἐμπειρότερος ἡμῖν τῶν ἑαυτῶν διδασκάλων προελήλυθε, τῇ ἐκείνων ὑφηγήσει προσθήκης ἐκ νοὸς ὑπερβολὰς ἐξευρών. δύο γὰρ οὗτος συζύγους τῷ θεῷ παρ' αὐτοῖς βυθῷ καλουμένῳ ἐπενόησέ τε καὶ ἐχαρίσατο. ταύτας δὲ καὶ * διαθέσεσιν ἐκάλεσεν, ἔννοιάν τε καὶ θέλημα· καὶ τὴν μὲν ἔννοιαν ἀεὶ συνυπάρξασαν ἐν αὐτῷ ἐννοουμένην ἀεὶ τό τι προβαλέσθαι, τὸ δὲ θέλημα ἐν αὐτῷ ἐπιγινόμενον. πρῶτον γὰρ ἐνενοήθη προβαλεῖν, εἶτά φησιν ἠθέλησε. διὸ καὶ τῶν δύο διαθέσεων τούτων, ἢ καὶ δυνάμεων, δυνάμεις γὰρ αὐτὰς πάλιν καλεῖ, τῆς ἐννοίας καὶ τῆς θελήσεως, ὥστε συγκραθεισῶν εἰς ἀλλήλας * τῇ προβολῇ τοῦ μονογενοῦς καὶ τῆς ἀληθείας, κατὰ συζυγίαν ἐγένετο, οὓς τινὰς τύπους καὶ εἰκόνας τῶν δύο διαθέσεων τοῦ πατρὸς προελθεῖν τῶν ἀοράτων ὁρατάς, τοῦ μὲν θελήματος τὴν ἀλήθειαν, τῆς δὲ ἐννοίας τὸν νοῦν. καὶ * διὰ τούτου θελήματος ὁ μὲν ἄρρεν εἰκὼν τῆς ἀγεννήτου * οὐσίας γέγονεν, ὁ δὲ θῆλυς τοῦ θελήματος. τὸ θέλημα τοίνυν δύναμις ἐγένετο τῆς ἐννοίας. * ἐνενόει μὲν γὰρ ἡ ἔννοια τὴν προβολήν, οὐ μέντοι προβαλεῖν αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἠδύνατο ἃ ἐνενόει· ὅτε δὲ ἡ τοῦ θελήματος δύναμις ἐπεγένετο, τότε ὃ ἐνενόει προέβαλε [καὶ φεῦ τῆς τοιαύτης τοῦ ματαιόφρονος ληρῳδίας. οὔτε γὰρ οὐκ ἂν οὐδὲ ἐπὶ ἀνθρώπου λαμβάνοιτο παρά τινι τῶν ἐχόντων ἐῤῥωμένην τὴν διάνοιαν, μήτι γε ἐπὶ θεοῦ. δοκεῖ δέ μοι φρονιμώτερος αὐτοῦ ὑπάρχειν Ὅμηρος ἐν ᾧ τὸν Δία φροντίδα παρ' αὐτῷ ποιούμενον διαγράφεται μεριμνῶντά τε καὶ χαλεπαίνοντα, καὶ ἄϋπνον παννύχως διατετελεκότα τὸ πῶς τοῖς Ἀχαιοῖς ἐπιβουλεύσῃ, τῆς Θέτιδος αὐτὸν ἀξιωσάσης εἰς τὸ δίκην τῖσαι τοὺς τῶν Ἑλλήνων ἐξάρχους τε καὶ αὐτοὺς τοὺς Ἕλληνας διὰ τὴν πρὸς τὸν Ἀχιλλέα ὕβριν. μᾶλλον γὰρ τὴν Ὁμηρικὴν κατάληψιν περὶ Διὸς καὶ Ἀχαιῶν εἰκότως ἂν φήσειεν, τὴν τοσαύτην αὐτοῦ τόλμαν ἐξεμέσας, ἢ περὶ τοῦ τῶν ὅλων δεσπότου, ὃς ἅμα τῷ νενοηκέναι καὶ ἐπιτετέλεκέναι τοῦθ' ὅπερ ἠθέλησε, καὶ ἅμα τῷ θελῆσαι καὶ ἐννοεῖται τοῦθ' ὅπερ καὶ ἠθέλησε, * τοῦτ' ἐννοούμενος * ὃ καὶ θέλει, καὶ τότε θέλων ὅτε ἐννοεῖται, ὅλος ἔννοια ὤν, ὅλος νοῦς, ὅλος φῶς, ὅλος ὀφθαλμός, ὅλος ἀκοή, ὅλος πηγὴ πάντων τῶν ἀγαθῶν]

Καλόρβασος γὰρ λέγει τὴν πρώτην ὀγδοάδα, οὐ καθ' ὑπόβασιν ἄλλον ὑπὸ ἄλλου, ἀλλ' ὁμοῦ καὶ εἰς ἅπαξ τὴν τῶν ἓξ αἰώνων προβολὴν ὑπὸ τοῦ προπάτορος καὶ τῆς ἐννοίας αὐτοῦ τετέχθαι, ὡς αὐτὸς μαιωσάμενος διαβεβαιοῦται, καὶ οὐκ ἔτι ἐκ λόγου καὶ ζωῆς ἄνθρωπον καὶ ἐκκλησίαν, καὶ ἐξ ἀνθρώπου ὡς οἱ ἄλλοι καὶ ἐκκλησίας λόγον καὶ ζωὴν φασὶ τετέχθαι αὐτὸς καὶ οἱ αὐτοῦ. ἀλλὰ ἑτέρῳ τρόπῳ τοῦτο λέγουσιν, ὅτε ὅπερ ἐνετεθύμηθη προβαλεῖν ὁ προπάτωρ, τοῦτο πατὴρ ἐκλήθη. ἐπειδὴ δὲ ὃ προεβάλετο ἀλήθεια ἦν, τοῦτο ἀλήθεια ὠνομάσθη. ὅτε D οὖν ἠθέλησεν ἐπιδεῖξαι * αὐτὸν, τοῦτο ἄνθρωπος ἐλέχθη. οὓς δὲ προελογίσατο ὅτε προέβαλε, τοῦτο ἐκκλησία ὠνομάσθη, καὶ ὁ ἄνθρωπος τὸν * λόγον, οὗτός ἐστιν ὁ πρωτότοκος υἱός. ἐπακολουθεῖ δὲ τῷ λόγῳ, καὶ ἡ ζωή. καὶ οὕτως πρώτη ὀγδοὰς συνετελέσθη.

* διαθέσεις · * ἡ προβολὴ τοῦ · * διὰ τοῦτο · * ἐννοίας · * ἐπιγινομένου ὁ μὲν · * τότε · * ὅτε · * ἐξ αὐτοῦ μὲν · * λόγον λάλησεν

SCHOLIA D. BILLII IN Cap. VI.

ET affectiones] *apud Epiph. legendum* διαθέσεις, *nō* διαθέσεσι. *atque hic quædã sunt in Græco, quæ non habentur in veteri translatione, nempe,* καὶ τὴν μὲν ἔννοιαν ἀεὶ συνυπάρξασαν ἐν αὐτῷ ἐννοουμένην ἀεὶ τι προβάλλεσθαι, τὸ δὲ θέλημα ἐν αὐτῷ ἐπιγινόμενον. *i. ac cogitationem quidem semper vnà cum ipso extitisse, cogitantem aliquid proferri. Voluntatem verò ipsi aduentitiam fuisse.*

Veritatis ortus] *pro* τῇ προβολῇ, *lego* ἡ προβολὴ *ex vet. interp.*

Prodijsse] προελθεῖν. Nun cogitationis] *Idem hoc loco est,* νοῦς, *qui Monogenes.*

Ac propterea adueniente voluntate] *pro* διὰ τούτου, *lego cum vet.* διὰ τοῦτο. *addo autem* ἐπιγινομένου *(quo verbo superius quoq; vtitur author) quia vetus interp. habet aduentitiæ.*

Ingeni-

A

QVAE SVNT IN QVIBVS NON consonant aduersus inuicem hi, qui sunt à Valentino omnes.

CAPVT VI.

I verò qui i sunt circa Ptolemæum scientiores, duas coniuges habere Bythō dicunt, quas & dispositiones vocant, Ennœam & Thelesin. Primò enim mēte concepit quid emittere, (sicut dicunt) pòst deinde voluit. Quapropter duobus his affectibus & virtutibus, id est, Ennœę & Theleseos, velut commixtis inuicem, emissio Monogenis & Aletheiæ secundùm coniugationē facta est. Quos typos & imagines duorum affectuum Patris egressas esse inuisibilium visibiles, Thelematis quidem Nun, Ennœas autem Aletheian: & propter hoc aduētitiæ voluntatis masculus est imago, innatæ verò Ennœæ fęmininus, quoniam voluntas velut virtus facta est Ennœę. Cogitabat enim [a] Ennœa] semper emissionem, non tamen & emittere ipsa per semetipsam poterat quæ cogitabat. Cùm autem voluntatis virtus aduenit, tunc quod cogitabat, emisit. — Gnosticorum Deus Poeticus.

B

Non videtur tibi hi, ô dilectissime, [b] Homerici Iouis, propter solicitudinem non dormientis, sed curæ habentis quando poterit honorare Achillē, & multos perdere Græcorum, apprehensionem habuisse, magis quàm eius qui est vniuersorum Deus? Qui simul vt cogitauit, perficit id quod cogitauit: & simul ac voluit, & cogitat hoc quod voluit: [c] tunc cogitans cùm vult,] & tunc volens cùm cogitat: cùm sit totus cogitatus, & totus sensus, & totus oculus, & totus auditus, & totus fons omniū bonorum.

Qui autem prudentiores putantur illorum esse, primam octonationem nō gradatim, alterum ab altero * AEonem emissum dicunt, sed simul & in vnum Æonum emissionem à Propatore, & Ennœa eius, cumq; crearentur, ipsi se obstetricasse affirmant. Etiam non ex Logo & Zoë Anthropon & Ecclesiam, sed ex Anthropo & Ecclesia Logon & Zoēn dicunt generatos in hunc [d] modum] dicēres, Quando aliquid emittere voluit Propator, hoc Pater vocatus est; at vbi quæ emisit, vera fuerunt, hoc Aletheia vocatum est. Cùm autem voluit semetipsum ostendere, hoc Anthropos dictus est. Quos autem præcogitauerat postea quam emisit, hoc Ecclesia vocata est. Locutus est Anthropos Logon, hic est primogenitus Filius, subsequitur autem Logon, Zoë, & sic prima octonatio completa est. — * Aeone.

C

Ingenitæ cogitationis] *pro οὐσίας apud Epiph. reponendum est ἐννοίας, vt perspicuè sensus postulat.*

Non gradatim] *Quanto meliores, inquit Tertull. qui totum hoc tædium amoliti, nullum Aeonem voluerunt alium ex alio per gradus retera Gemonios structum, sed mappa, quod aiunt, missa, semel octoiugem istam ex Patre, & Ennœa eius exclusam.*

D

Seipsum ostendere] ἑαυτὸν *lego cum vet. Tertullianus autem, Quum semetipsum voluit probare.*

Locutus est homo sermonem] *addo* ἐλάλησε *in Græc. ex vet. int. atq; etiam ex ipso Tertull. qui tamen videtur legisse* ἤχησε. *Vertit enim, sonuit.* octoiugem istam ex patre & Ennœa eius exclusam voluerunt. *Cola basum idem nominat de Præscription. capite quinquagesimo cum nostro interprete Iren. cap. 10. lib. 1. Multa hic sunt ἀνακόλουθα, si ad Græcorum sententiam examinentur. quam eleganter expressit Billius, ad verbum dicendum fuisset, emissionem AEonum simul emissam esse, vel procreatam.*

Non videntur tibi hi] *Hæc ex eodem Epiphanio deprompta sunt, in quibus licet ipsa verba non proferat Irenæi, tamen ab eius sententia non multum discedit. Correximus autem in Cornarij interpretatione quæ videbantur corrigenda ex vet. interp. ex quo & pro τοῦτο & ὅ χ ligendum τότε & ὅτε. vnde constat etiam rectè à doctissimo Feu-ardentio quatuor illas voculas ex veteri codice adiectas esse. nec expunximus illud φῶς, tametsi abest à veteri, lux, quo modo scripsit Cornarius, non, lex.*

Porrò non video cur hic Billius vertat omnes Aeonas, pro, sex AEonas, sic enim Græcè Epiphanius, τὴν τῶν ἓξ αἰώνων προβολήν. licet enim Tertullianus octoiugem nominet, tamen id fit, quia parentes numerat cum liberis. Certè Græca Epiphanij sequutus est hoc loco Billius, cùm tamen iudicio quidem nostro, ex veteri interprete Græca fuerint emendanda. Planè enim opponi videntur hi Colorbasij Valentinianis: nam illi quidē, vt leges libro primo, capite primo, de Logo & Zoe emissam secundam coniugationem volebant, Hominem scilicet & Ecclesiam: at isti contra inuerso ordine ex Anthropo & Ecclesia Logon & Zoen: id adeò quæ sequuntur docent, locutus est Anthropos Logon, hic est primogenitus filius, *subsequitur Logon*

NOTAE EX ADVERSARIIS Frontonis Ducæi in Cap. VI.

Ennœan & Thelesin] *Apud Epiphanium in hæres. 33. videmus has voces,* θέλημα *&* θέλησιν *vsurpari* ἀδιαφόρως. *Tertull.* Cogitationē & voluntatem *Latinè dixit cap. 33. adu. Valen.*

Qui autem prudentiores] *Hæc Epiph. hæresi 35. Colorbaso cuidam attribuit, & eum sequutus Theodoretus libro primo hæreticarum fabularum, Colorbasijs: & Tertull. capite trigesimo sexto aduers. Valent.* Quanto meliores qui semel

Logon Zoë. Ac Pamelius quidem in Tertull. corrigendum esse vult Epiphaniũ, ita vt legatur, sed velut alii volunt, pro, aut velut alii volunt: sic enim verterat Cornarius καὶ ἐκ ἀνθρώπου ὡς οἱ ἄλλοι: nobis tamẽ videtur illud ὡς οἱ ἄλλοι: scribendũ post καὶ ἐκκλησίαν, vt Valẽtiniani designẽtur, ac deinde ἀλλ' ἐκ ἀνθρώπου. A

Vera fuerunt] *In Græco legendum ἃ προεβάλετο ἀληθῆ ἦν. Tertul. quoq;: Quũ protulit, quia vera protulit, hic veritas appellata est.*

ANNOTATIONES R. P. FR.
Feu-ardentij in Cap. VI.

1. Hi verò] *Persequens mutuas pugnas & contradictiones Gnosticorum, docet illos Deum verum in poeticum (qui variis coniugiorum, affectuum, & mutationum passionibus subiiciatur) transmutare: cùm tamen Deus verus ineffabili sapientia cuncta nouerit, & volũtate immutabili omnia possit atq; perficiat. Ad hunc certè locum respexit Cyrill. Ierosol. cùm scripsit:* B Deus non ex parte videns est, ex parte autem visione priuatus: sed totus oculus, totus auditus: & totus mens, &c.

2. Ennoeæ] *lectuimus*, Ennoeæ *authoritate vet. Codicis.*

3. Homerici Iouis] *locus est apud Homerum Iliad. 2.*

QVAM PVGNANTES SINT VALENTINIAnorum inter se sententia de Saluatore.
Cap. VII.

QVin de Saluatore quoque non parua inter eos pugna est. Sunt enim, qui eum ex omnibus ortum esse dicant: eaque etiam ratione Eudocetum ipsum nuncupant, quòd videlicet vniuerso Pleromati Patris gloriam per eum illustrare placuerit. Sunt item, qui eum ex solis iis decem Æonibus, quos Sermo & Vita in lucem extulerunt, productum fuisse tradant: ob eamque causam Sermonem & Vitam ipsum appellari, auita videlicet nomina retinentem. Alii rursus eum ex duodecim illis Æonibus, qui ex Homine & Ecclesia extiterunt, ortum esse malunt: hincq; fieri vt ipsemet sese Filium hominis confiteatur, tanquam Hominis nepotẽ. Alii præterea eum Christi & Spiritus sancti, qui fulciendi Pleromatis causa producti sunt, sobolem esse malunt: ob idque Christum eum dici, parentis nimirum illius, ex quo productus est, nomen seruantem. Non etiam desunt, qui omnium propatorem & proarchen, & proanennœton Hominem vocari asserant: & hoc esse magnum illud & abstrusum sacramentum, nempè quod vis illa, quæ omnia superat, complexuque suo continet, Homo appellatur: eamque esse causam cur Saluator filium Hominis se dicat.

SCHOLIA D. BILLII.
in Cap. VII.

PAtris gloriam] *addo in Græc. hæc verba ex text.* διὰ τούτου δοξάζειν τὸν πατέρα.

Ob eamq; causam] *hic quoq; add. ex vet. hæc verba*, καὶ διὰ τοῦτο λόγον, καὶ ζωὴν λέγεσθαι αὐτόν.

Auita nomina] προγονικά. *delendus est in Græco articulus* τά.

Ex Homine & Ecclesia] *Apud Epiphanium pro* ζωῆς, *legendum* ἐκκλησίας.

Sese] *addendum* ἑαυτὸν *in Græco.*

Hominis nepotem] ἀπόγονον.

Qui fulciendi Pleromatis] *corrigenda sunt Græca apud Epiphanium ex vet. interpret. ac sic legendum*, τῶν εἰς στήριγμα τοῦ πληρώματος προβεβλημένων.

A Ἄλλοι μέν ῥα θεοί τε, καὶ ἀνέρες ἱπποκορυσταὶ
Εὗδον παννύχιοι. Δία δ' οὐκ ἔχε νήδυμος ὕπνος,
Ἀλλ' ὅγε μερμήριζε κατὰ φρένα, ὡς Ἀχιλῆα
Τιμήσῃ, ὀλέσῃ δὲ πολέας ἐπὶ νηυσὶν ἀχαιῶν.

Sic nos vtcunque carmine reddidimus.

Iamq; alij placida diuiq; hominesq; quiete
Gaudebant: sed enim vigilans tum Iupiter vnus,
Mente volutabat clarum qui reddat Achillem,
Et cadat ad classẽ Græcorum multa virûm vis.

Ideò autem vltimum versum ambiguè extulimus, quòd consultus Eustathius ista moneat, ὅρα δὲ τὸ πολέας σχῆμα γὰρ ἀμφιβολίας ποιεῖ ἄδηλον γὰρ εἴτε πολλοὺς τῶν ἀχαιῶν ὀλέσῃ, ὧν ὀλλυμένων ἐτιμᾶτο ἀχιλλεύς, εἴτε πολλοὺς τρῶάς τε καὶ ἕλληνας, ἐπὶ ταῖς ναυσὶ ἀχαιῶν, ὅπερ κάλλιον. *id est*, *Aduerte autem ad* πολέας, *quod* multa virûm vis *reddidimus; habet enim figuram amphibologiæ: quia incertum multosve Græcorum, quorum nece honorabatur Achilles, an multos Troianorum simul & Græcorum, ad Græcorum naues (quod melius est) perditurus sit. Beatus*

ΠΟλλὴ δὲ μάχη παρ' αὐτοῖς καὶ περὶ τοῦ σωτῆρος. οἱ μὲν γὰρ αὐτὸν ἐκ πάντων γεγονέναι λέγουσι· διὸ καὶ εὐδοκητὸν καλεῖσθαι, ὅτι πᾶν τὸ πλήρωμα ηὐδόκησεν. * οἱ δὲ ἐκ μόνων τῶν δέκα αἰώνων τῶν ἀπὸ λόγου καὶ ζωῆς προβεβλῆσθαι αὐτὸν λέγουσι * τὰ προγονικὰ ὀνόματα τὰ διασώζοντα. οἱ δὲ ἐκ τῶν δεκαδύο αἰώνων τῶν ἐκ τοῦ ἀνθρώπου καὶ * ζωῆς γενομένων· καὶ διὰ τοῦτο υἱὸν ἀνθρώπου * ὁμολογεῖ, ὡσὰν εἰ ἀπόγονον ἀνθρώπου. οἱ δὲ ὑπὸ τοῦ χριστοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος * εἰς στήριγμα τοῦ πληρώματος γεγονέναι λέγουσιν αὐτόν. καὶ διὰ τοῦτο χριστὸν λέγεσθαι αὐτὸν τὴν τοῦ πατρὸς, ἀφ' οὗ προεβλήθη διασώζοντα προσηγορίαν. ἄλλοι δὲ ὡς εἰπεῖν τινες ἐξ αὐτῶν ῥαψῳδοὶ τὸν προπάτορα τῶν ὅλων, καὶ προάρχην, καὶ προανεννόητον ἄνθρωπον λέγουσι καλεῖσθαι. καὶ τοῦτ' εἶναι τὸ μέγα καὶ ἀπόκρυφον μυστήριον, ὅτι ἡ ὑπὲρ τὰ ὅλα δύναμις καὶ ἐμπεριεκτικὴ τῶν πάντων ἄνθρωπος καλεῖται, καὶ διὰ τοῦτο υἱὸν ἀνθρώπου ἑαυτὸν λέγειν τὸν Σωτῆρα. C

* διὰ τούτου δοξάζειν τὸν πατέρα. οἱ δέ.
* καὶ διὰ τοῦτο λόγον, καὶ ζωὴν λέγεσθαι τὰ π.ο.δ.
* ἐκκλησίας.
* ἑαυτὸν ὁμολ.
* τῶν εἰς στήριγμα τοῦ πληρώματος προβεβλημένων γεγόν.

NOTAE EX ADVERSARIIS
D Frontonis Ducæi in CAP. VII.

QVapropter beneplacitum] *Græc.* εὐδοκητὸν καλεῖσθαι: *vnde apud Theodoretum corrigendum est illud Sydochiteon, hoc est, complacendum, & scribendum, Eudocetum* εὐδοκητόν, *hoc est, beneplacitum, vel, complacitum. Sed ibidem legimus, vt apud Epiphanium, Seruatorem factum ad Pleromatis stabilimentum, hoc tamen apud vtrumque emendandum est, vt ex Tertulliano constat c. 39.* Alij à Christo & Spiritu sancto constabiliendæ vniuersitati prouisis confictum. *sic capit. 1. sub finem* τὸν χριστὸν εἰς ἐπανόρθωσιν τοῦ πληρώματος προβεβλημένον. *denique in Græco videtur legendum* ἑαυτὸν ὁμολογεῖν, *cùm vetus habeat, se confiteri.*

ANNOTATIONES R. P. FR.
Feu-ardentij in CAP. VII.

MVlta autem pugna apud eos] *Diuersas illorum sententias de Saluatoris nostri*

A *Irenæus eum sensum sequutus est, qui vel Eustathio ipsi melior videtur, nisi dicas post* perdere *deesse* ad naues, *vt apud eundem etiam Homerica seruatur ambiguitas: quod subtilius forsan quàm verius excogitatum putem, cùm id non doceat Vetus codex, & ad Homeri locum allusisse potius, quam eius verba vsurpasse videatur. Epiphanius aduersus Ptolemaitas, Irenæi sententiam pluribus verbis & apertioribus explicat.*

4. Tunc cogitans cùm vult] *Quatuor has voculas ex veteri codice adiecimus. Concinnè autem quatuor axiomatibus quæ de infinita Dei omnipotentia didicerat à Polycarpo, & alijs Apostolorum auditoribus, explicat, aduersus Gnosticorum impia figmenta, quibus illam certis limitibus coercebant, admittentes Deum quidem omnipotentem esse, sed eorum, quæ ei subiacebant: multa*
B *eundem subterfugere putantes, vt ex superiori capite colligitur. Sagaciter enim animaduertebat hic B. Martyr, Deum Patribus ne ad promissa eius & iussa capessenda trepidarent, omnipotentiam suam proposuisse, Apostolos quoque prætermissis boni, iusti, misericordis, & varijs alijs, hoc vnum Dei Patris epithetum credendum initio Symboli affixisse: demumque huius immensæ virtutis fidem, totius religionis Christianæ basim esse, quæ si aliquatenus vacillet, totum corruere Euangelium necesse sit. Iudicent igitur quorum dogmata amplexentur, nostri sæculi Sacramentarij, qui vt suas opiniones tueantur de absentia corporis Christi, summa cum Diuina maiestatis blasphemia, plurima eum posse facere pernegant. Quin & eo furore agitantur, vt reclamantibus omnibus Scripturis, miraculis, & operibus diuinis, Deum ipsum præter eius quam creauit naturæ leges, quicquam operari posse inficientur. An nō hoc est Gnosticum & Valentinianum, vel potius Atheismum buccis inflatis personare? Salubriùs multò Virginem percunctantem quanam arte viro non agnito pareret, Angelus iussit attendere, non esse impossibile apud Deū omne verbum. Huc pertinēt & istæ Scripturarum voces:* Nunquid manus Domini inualida est? Subest tibi cùm volueris posse: Non est abbreuiata manus Domini: sicut lutum in manu figuli, sic vos in manu mea. *Non supra naturæ leges, limum in carnem; carnem in statuam conuertit? Aridam virgam florere, solem sursum sistere, brutum humana verba vsurpare, flāmas alijs parcere, alios deuorare iussit?*

5. Modum] *ita vetus codex, Excusi habebant* mundum.

QVALIS CONVERSATIO IPSORVM, & quæ est figuratio vitæ.

CAPVT VII.

MVlta autem pugna apud eos, etiam de Saluatore. Quidam enim eum ex omnibus generatum dicūt, quapropter beneplacitum vocari, quoniam
C vniuersum Pleroma bene sensit per eum glorificare Patrem. Alij autem ex solis [decem] Æonibus, qui sunt à Logo & Zoë emissi, & [2] propter hoc Logon & Zoen dici eum, parentum nomina custodientem. Alij autem ex duodecim Æonibus [3] his [qui sunt ab Anthropo & Ecclesia facti: & [4] propter hoc Filium hominis se confiteri, velut postgenitum Anthropi. Alij à Christo & Spiritu sancto ijs] qui ad firmamentū Pleromatis emissi sunt, factū eum dicunt, [5] & propter hoc Christum vocari,] Patris sui à quo emissus est, custodientem appellationem. Alij autem sunt qui ipsum Propatorem omnium & Proarchen, & Proanennoeton, Anthropon dicunt vocari, & hoc esse magnum & abscōditum mysterium, quoniam quæ est super omnia virtus, & continet omnia, Anthropos vocatur, & ideo hoc Filium hominis [se] dicere Saluatorem.

Diuersis quinque sententiis super vostro Saluatore nostro pugnabāt.

æterna generatione, quam silentio potius adorare, quàm curiosiùs inuestigare debuissent, paucis enumerat. Obserua quàm verè dixerint, multifidas falsitatis semitas esse, vbi semel à veritatis regula recesseris: ac eorum qui blasphemijs gaudent, varios cuneos, & diuersa multum blasphemiarum sacula.

Theo. l. 2. de cura. Græ. affe. & ser. 3. ad Prom.

D *Mendacium enim multiplex & varium: sed veritatis gratia simplex est.* Talis est vecordia, *ait ad Cledonium Nazianzenus,* vt secum ipsa, & cum veritate pugnet.

2. Et propter hoc Logon, &c.] *Christum Dominum ea tantùm ratione Logon dicebāt, quod à decem illis sæculis, quæ Logi & Zoes tertia illa coniugatio genuerat, emissus esset: personam diuinam æternamque, vnà cum Patre fuisse, vt initio Euangelij docet B. Ioannes, vel inficiarij vel obscurare satagentes. In hoc autem vt Iudæorum impietatem sectabantur Gnostici, sic Arianorum & Mahumetis blasphemiis seminaria præbuerunt. Nostra porrò ætate, quæ ab Orco omniū priorū sæculorum sordes reuocare conatur Satanas, Seruetus Geneuæ, Stancarus in Polonia, & Matthias Flacius Illyricus in Germania, idem virus spargere conati sunt. Hic siquidem Filium Dei per quandam metaphoram λόγον vocari, simili Hebraismo, quo Baptista, Vox nominatur asseruit: & nunquā in scripturis sacris Diuinæ Trinitatis hypostasim significare, vt ante aliquot annos ex Melanchthonis epistola ad M. Vuarnerū euicit Fridericus Staphylus, parte 2. Epitomes sectæ Lutheranæ, & post eundē abundantiùs ex Georgij Maioris scriptis, Academiæ VVittebergensis censura, & Mansfeldensi cōfessione. grauissimus & catholicus scriptor Lindanus, Dialogo 2. dubitantij, & lib. 1. de Tranquill. animi.*

3. His] *expunximus* ij.

4. Propter hoc Filium hominis se confiteri] *Quorū sententias tertio & quinto ordine recitat, circa temporalem Domini ex B. Virgine conceptionē, & natalem fusiùs describit & confutat: lib. 3. c. 18. 26. 27 28 32. &c. ostendens eū ea ratione* Filium hominis, *se fateri, quòd iuxta Prophetarū oracula, veram carnem ex Maria Deipara Spiritu sancto cooperante assumpserit. Iustini etiam martyris verba super hoc nomine addere libet,* Filium hominis, *inquit,* seipsum dicebat, vel quia natus de Virgine oriunda à Dauide, Iacobo, Isaaco, Abrahamoque: vel quia ipse Abraham etiam reliquorum deinceps pater est, ex quibus Mariæ stirps exinde deducitur. Scimus enim patres filiarum, etiam liberorum patres esse, quos illæ pariunt. Cur homo Christus, *ait Tertul.* & Filius hominis, si nihil hominis, & nihil ex homine? Nisi si aut aliud est homo quàm

In dialog. & quæst. 66. ad orthodoxos.

Lib. de carne Christi.

image
not
available

A Domino nomen accommodauit, facta spiritalis, quia vnctus est à Deo Patre oleo lætitiæ præ participibus suis. Esaiæ 61. Luc. 4. Psal. 44. Heb. 1. Act. 4. Vnctus est autem non vt Deus, sed vt homo, *scribit Theodoretus*, & post incarnationem Christus nominatus est: *Cui penitus cōsona habet Vigilius martyr, li. 4. contr. Eutychen. Hoc autem nomen communè Regibus, Prophetis, & Sacerdotibus fuisse, idem testatur. Cum igitur Saluator noster horum omnium partes susceperit, & ad has obeundas cælestis Patris virtute vberrima, scilicet Spiritus sancti gratia, in animam eius effusa delibutus fuerit, meritò Christus dicitur, non à Pleromate, vel quibusdam Aeonibus, vt isti fanatici perperam somniant.*

*SIT

*QVÆ * EST COLARBASEORVM & Marci doctrina.*

CAPVT VIII.

ALius verò quidam ex ijs qui sunt apud eos, magistri emendatorem se esse glorians, Marcus est autem illi nomen, magicæ imposturæ peritissimus, per quam & viros multos, & non paucas fœminas seducens, ad se conuertit, velut, ad scientissimum & perfectissimum, & virtutem maximam ab

B inuisibilibus & ab inenarrabilibus locis] habentem fecit, præcursor quasi verè existens Antichristi. 4 Anaxilai enim ludicra, cum nequitia eorum qui dicuntur magi commiscens, per hæc 5 virtutes perficere putatur apud eos, qui sensum non habent, & à mente sua excesserunt.

significationis, nihil hic tamen aliud, quàm ea quibus nostris oculis illudunt præstigiatores, si ad Irenæi & Epiphanij verba attendas, significare videtur. Eum ergo ipsum esse suspicor, de quo ita Plinius: Lusit & Anaxilaus eo (sulphure, de quo ibi sermo est) candens in calice nouo, prunaq; subdita circumferens, exardescentis repercussu, pallorem dirum velut defunctorum, effundente conuiuijs, (vel vt alia lectio habet) offundēte cōuiuis. Ludēdi verbū vnde ludicra, *vt à* παίζειν παίγνια *deducas, Plinius vsurpauit. Deinde Anaxilaum poculo vsum, sicut & Marcum hæreticum præstigiarum Anaxilai imitatorem, idem Plinius & proximo* Lib. 35. c. 15

C *cap. Irenæus apertè docent.*

5. Virtutes perficere putatur] *Miracula vera & hic impostores istos edere pernegat: sed & multò euidentioribus verbis infra lib. 2. cap. 57. Hisdem fere verbis Clemens Ro. Impios in doctrinæ falsæ confirmationem, miracula facere posse inficiatus fuerat, nisi quatenus Antichristo sub finem mundi, permissum iri putat. Quod si omnino aliqua in conuenticulis hæreticorum peracta vel fuisse, vel fieri posse quis contendat:* errorem tamen eorum per illa, nihilò magis confirmari, *arguté docet Iustinus martyr*, quàm si impietatem Gentium, ideo quod sol oritur in eos, rore que cælesti aspergantur, Deo aliquis gratam putet. Li. 2. Recog. / qu. 5. ad Orthod.

D *August. quoq; pernegans hæreticos edere miracula, illa quæ falsò tribuebātur Donatistis, scribit meras esse fabulas. Ista de his B. Ignatij obseruanda est Apostolico digna spiritui præcautio.* Quisquis dixerit præter illa quæ statuta sunt, etiam si fide dignus sit, etiam si ieiunet, etiam si virginitatem seruet, etiam si signa faciat, etiam si prophetet: tibi lupus censeatur sub ouis pelle ouium corruptionem moliens. *His ergo satis constat sectas hæreticorum semper veris destitutas esse miraculis: ac proinde Authorum ac ministrorum extraordinariam, quam & ipsi profitentur, missionem, non esse à Deo. Currūt, & Dominus non mittit illos. Atq; hæc de nullis, vel falsis hæreticorum miraculis.* Contrà verò, *nullum esse in Ecclesia* Tract. 13. & 14 in Ioan. epist. ad Heronem. / Ierem. 3.

Catholica doctrinæ vel fidei caput, Sacramentū, ritūm, quem Deus de cælis per sanctos suos euidentissimis peractis miraculis non probauerit & asseruerit, omni exceptione maioribus testibus ac scriptoribus efficere facillimum est. Nā huius fidei primi assertores eā prædicauerunt vbique, Domino cooperante, & sermonē confirmāte sequentibus signis. *Notū est ex Eccl. hist. sanctissimorum concil. Niceni & Chalcedonensis decreta, in quibus Symbolum fidei nostræ primū locum obtinet, apertis miraculis comprobata fuisse. Baptismi sanctitatē & virtutē signis confirmatam fuisse docet historia Cōstantini, & quædā recitat Aug. lib. 22. ciu. ca. 8. Confirmationis præstantiā prædicat B. Lucas in Actis c. 8. 10. & 19. & miraculū in ampulla, qua seruabatur sanctū Chrisma, describitur ab Optato Mileuitano l. 2. con. Parm. Eucharistiæ adhibitione seruatos fuisse Cæsariū & Gorgoniā referunt Ambr. & Nazian. aliaq; miracula virtute eiusdē patrata recitant Chrysosto. Amphilochius, Optatus, Eusebius, Prosper, & alij plurimi. &c.* Marc. 16

Ad ritus accedo: Crucis Dominicæ pia cōsignatione cacodæmones è corporib. & locis fideliū profligatos fuisse testificantur Ignatius, Iustinus, Tertullianus, Cyprianus, Lactāt., veteres omnes. Aquæ lustralis vim eosdē nullibi ferre potuisse, ex Clē. Rom. Alex. Pōtif. Epiphanij, Theodoreti, Palladij, Nicephori scriptis constanter asseritur. Exorcismis Catholicis etiā nūc frequenter illos abigi, notius est quàm quis possit ire inficias. Montē è loco suo motū, vt huic Ecclesiæ ædificādæ cederet, idq; Gregorij Thaumaturgi precibus, testes sūt Gregorius Nissenus, Rufinus, Nicephor. Oleo sacrarū lāpadarū infirmos curatos & mortuos suscitatos esse scriptis mādauerūt Theodoretus, & August. li. 22. ciu. ca. 8. Vsū sacræ & benedictæ ceræ, agni figura cōpactæ, Deū multis signis cōprobasse docent Paulinus & Greg. Turonens. & disserit integro libro Vincētius Bonardus. Ad sepulcra, vestes, ossa & alias reliquias Sanctorū innumera beneficia mortalibus cōcessa fuisse prædicāt Hieron. Ambros. August. Chrysostō. Theodoret. Damascenus, &c. Hist. sanct. cap. 21.

Hæc autem & multo plura in Ecclesia Catholica facta esse adeò certum est, vt etiam præcipui hæreticorū ministri, qui iā tredecim Centurias annorum à Christo ad nos vsque historiæ in modum concinnauerunt, in singulis ætatibus hæc contigisse signatis Authoribus collegerint, scripserint, vulgauerint. Superest ergo, vt contemptis omnium sectariorum erroribus & blasphemijs, in ea fide & Ecclesia cum Augustino nos contineamus, quæ tot tantisq; miraculis à Deo omnipotente coadunata, & hactenus ostensa & probata fuit. Lib. de vtil. creden. c. 17. & li. contra epist. Manich. ca. 4.

DE

A

DE PRODIGIOSIS MARCI ERRORIBVS.
CAPVT IX.

POcula vino mixta fingens se cõsecrare, atque inuocationis verba in longius protendens, efficit vt purpurea & rubicunda appareant, existimeturque gratia ab ijs, quæ supra omnia sunt, sanguinem suum per ipsius inuocationem in poculum illud stillare, gestiantq; ij, qui adsunt, ex ea potione gustare, vt etiam in ipsos gratia ea, quæ per hunc magum prædicatur, influat. Rursus mulieribus pocula mixta porrigens, ipsas adstante se consecrari iubet. Quod cùm factum fuerit, ipse aliud poculum longè maius eo, quod à muliercula seducta consecratum est, proferens, atque ex minore illo, à muliere consecrato, in id quod à se allatum est transfundens, ac simul hæc verba subiungens, Gratia ea, quæ supra omnia est, cogitationemq; omnem & sermonem excedit, interiorem tuum hominẽ impleat, atque insperso in terram bonam sinapis grano, cognitionem suam in te amplificet, aliaq; nonnulla huiusmodi verba pronuncians, quibus miseram illam velut œstro quodam pungit, tum demum præstigiatoris hominis specimen edit, magno videlicet poculo ex paruo vsque adeò impleto, vt etiam redundet. Atque alia quædam consimilia faciens permultos fefellit, ac post se abduxit. Quin illud quoq; à vero nõ abhorret, habere eum dæmonẽ quendã assessorem, cuius opera tum ipse vaticinia edere videtur, tum etiam efficit vt eæ omnes, quas dignas censet quibus gratiam suam impertiat, vaticinentur: potissimum enim circa mulieres studiũ suum & operam impendit, easq; præsertim, quæ elegânter cultæ sunt ac purpuratę, maximisque opibus praeditæ: quas persæpe ad se allicere studens, assentabundè ita alloquitur: Libet tibi gratiam meam impertire, quandoquidem vniuersorum pater angelum tuum perpetuò cernit ante faciem suã. Locus autẽ tuæ magnitudinis in nobis situs est. Oportet nos vnum effici. Accipe primum ex me, & per me, gratiã. Adorna teipsam, vt sponsa sponsum suum expectans: vt sis, quod ego, & ego vicissim quod tu. Luminis semen in thalamo tuo colloca. Sponsum à me sume, & capax ipsius esto, atque in ipso facito vt capiaris. En gratia in te descendit: aperi os tuum, & vaticinare. Respondente autem muliere, Nunquã vates fui, nec vaticinandi artem calleo, rursus ille inuocationes quasdam faciens, vt seductam illam in admirationem ac stuporem trahat, his eam verbis affatur. Aperi os tuum: loquere quicquid libet, & prophetabis. His igitur verbis illa stultè elata ac tumida, atque ob vaticinandi spem & expectationẽ, in qua versatur animo incalescens, corde plusquàm sit par subsultãte, audacia effertur, ac meras nugas, & quicquid temerè occurrerit inaniter & impudenter, vtpotè inani spiritu concalefacta (quemadmodum quidam nobis præstantior de huiusmodi mulieribus ait, Audax & impudens res est anima inani aere concalefacta:) ac deinceps Prophetissam sese arbitratur, gratiasque Marco agit, qui gratiæ suæ participem eam fecerit, eumque non modò facultatum suarum largitione, vnde ille ingentem pecuniæ vim cogit, sed etiam corporis sui communicatione remunerari conatur, per omnia nimirum ei copulari studens, vt cum eo in vnum veniat. Enimuerò mulieres quædam fideliores, ac timore Dei præditæ, nec ab eo in fraudem inductæ, quas æquè ac reliquas seducere instituerat, iubens eas prophetare,) exsufflantes eum,

B

C

D

Ex Epiphan. hæres. 34.

Ποτήρια οἴνῳ κεκραμένα προσποιούμενος εὐχαριστεῖν, καὶ ἐπὶ πλεῖον ἐκτείνων τὸν λόγον τῆς ἐπικλήσεως, πορφύρεα καὶ ἐρυθρὰ ἀναφαίνεσθαι ποιεῖ, ὡς δοκεῖν τὴν ἀπὸ τῶν ὑπὲρ τὰ ὅλα χάριν τὸ αἷμα τὸ ἑαυτῆς στάζειν ἐν τῷ ἐκείνῳ ποτηρίῳ διὰ τῆς ἐπικλήσεως αὐτοῦ, καὶ ὑπεριμείρεσθαι τοὺς παρόντας ἐξ ἐκείνου γεύσασθαι τοῦ πόματος, ἵνα καὶ εἰς αὐτοὺς ἐπομβρήσῃ ἡ διὰ τοῦ μάγου τούτου κληιζομένη χάρις. πάλιν δὲ γυναιξὶν ἐπιδοὺς ἐκπώματα κεκραμένα, αὐτὰς εὐχαριστεῖν ἐγκελεύεται, παρεστῶτος αὐτοῦ· καὶ τούτου γενομένου αὐτὸς ἄλλο ποτήριον πολλῷ μεῖζον ἐκείνου, οὗ ἡ ἐξηπατημένη ηὐχαρίστησε, *προσεπεγκὼν, καὶ * μεταχελεύεται ἀπὸ τοῦ μικροτέρου τοῦ ὑπὸ τῆς γυναικὸς ηὐχαριστημένου, εἰς τὸ ὑπ' αὐτοῦ * κεκοσμημένον ἐπιλέγων ἅμα οὕτως, Ἡ πρὸ τῶν ὅλων, ἡ ἀνεννόητος καὶ ἄρρητος χάρις πληρώσαι σου τὸν ἔσω ἄνθρωπον, καὶ πληθύναι ἐν σοὶ τὴν γνῶσιν αὐτῆς, ἐγκατασπείρουσα τὸν κόκκον τοῦ σινάπεως εἰς τὴν ἀγαθὴν γῆν. καὶ τοιαῦτά τινα εἰπὼν, καὶ ἐξοιστρήσας τὴν ταλαίπωρον, θαυματοποιὸς ἀνεφάνη τοῦ μεγάλου πληρωθέντος ἐκ τοῦ * μεγάλου ποτηρίου, ὥστε καὶ ὑπερεκχεῖσθαι ἐξ αὐτοῦ. καὶ ἄλλα τινὰ τούτοις παραπλήσια ποιῶν ἐξηπάτησε πολλοὺς, καὶ ἀπήγαγεν ὀπίσω αὐτοῦ. εἰκὸς δὲ αὐτὸν καὶ δαίμονά τινα πάρεδρον ἔχειν, δι' οὗ αὐτός τε προφητεύειν δοκεῖ, καὶ ὅσας ἀξίας ἡγεῖται μετόχους τῆς χάριτος αὐτοῦ, προφητεύειν ποιεῖ. μάλιστα γὰρ περὶ γυναῖκας ἀσχολεῖται, καὶ τούτων τὰς εὐπαρύφους, καὶ περιπορφύρους, καὶ πλουσιωτάτας, ἃς πολλάκις ὑπάγεσθαι πειρώμενος *κολακεύειν φησὶν αὐταῖς, Μεταδοῦναί σοι θέλω τῆς ἐμῆς χάριτος, ἐπειδὴ ὁ πατὴρ τῶν ὅλων τὸν ἄγγελόν σου διαπαντὸς βλέπει πρὸ προσώπου αὐτοῦ. ὁ δὲ τόπος τοῦ μεγέθους * ἐν ἡμῖν ἐστι, δεῖ ἡμᾶς εἰς τὸ ἓν καταστῆσαι. Λάμβανε πρῶτον ἀπ' ἐμοῦ καὶ δι' ἐμοῦ τὴν χάριν. εὐτρέπισον σεαυτὴν ὡς νύμφη ἐκδεχομένη τὸν νυμφίον ἑαυτῆς, ἵνα ἔσῃ ὃ ἐγὼ, καὶ ἐγὼ ὃ σύ. καθίδρυσον ἐν τῷ νυμφῶνί σου τὸ σπέρμα τοῦ φωτός. λάβε παρ' ἐμοῦ τὸν νυμφίον, καὶ χώρησον αὐτὸν, καὶ χωρήθητι ἐν αὐτῷ. ἰδοὺ ἡ χάρις κατῆλθεν ἐπὶ σέ. ἄνοιξον τὸ στόμα σου, καὶ προφήτευσον. τῆς δὲ γυναικὸς ἀποκρινομένης, Οὐ προεφήτευσα πώποτε, καὶ οὐκ οἶδα προφητεύειν, ἐπικλήσεις τινὰς ποιούμενος ἐκ δευτέρου εἰς κατάπληξιν τῆς ἀπατωμένης, φησὶν αὐτῇ, Ἄνοιξον τὸ στόμα σου, λάλησον ὅ τι δήποτε, καὶ προφητεύσεις. ἡ δὲ χαυνωθεῖσα καὶ κεπφωθεῖσα ὑπὸ τῶν προειρημένων, διαθερμανθεῖσα τὴν ψυχὴν ὑπὸ τῆς προσδοκίας τοῦ μέλλειν αὐτὴν προφητεύειν, τῆς καρδίας πλέον τοῦ δέοντος παλλούσης, ἀποτολμᾷ λαλεῖν ληρώδη καὶ τὰ τυχόντα πάντα κενῶς καὶ τολμηρῶς, ἅτε ὑπὸ κενοῦ τεθερμαμένη πνεύματος, (καθὼς ὁ κρείσσων ἡμῶν ἔφη περὶ τῶν τοιούτων, ὅτι τολμηρὸν καὶ ἀναιδὲς, ψυχὴ κενῷ ἀέρι θερμαινομένη) καὶ ἀπὸ τούτου λοιπὸν προφήτιδα ἑαυτὴν * μεταλαμβάνει, καὶ εὐχαριστεῖ Μάρκῳ τῷ ἐπιδόντι τῆς ἰδίας χάριτος αὐτῇ, καὶ ἀμείβεσθαι αὐτὸν πειρᾶται, οὐ μόνον κατὰ τὴν τῶν ὑπαρχόντων δόσιν, ὅθεν καὶ χρημάτων πλῆθος πολὺ συνενήνοχεν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν τοῦ σώματος κοινωνίαν κατὰ πάντα ἑνοῦσθαι αὐτῷ προθυμουμένη, ἵνα σὺν αὐτῷ κατέλθῃ εἰς τὸ ἕν. ἤδη δὲ τῶν * προτέρων τινὲς γυναικῶν τῶν ἐχουσῶν τὸν φόβον τοῦ θεοῦ, καὶ μὴ ἐξαπατηθεισῶν, ἃς ὁμοίως ταῖς λοιπαῖς ἐπεχείρευσε παραπείθειν, κελεύων αὐταῖς προφητεύειν, καὶ καταφυ-

* προσενεγκὼν
* κεκομισμένον
* μακροῦ
* κολακεύων
* σοῦ ἐν ἐμοὶ
* ὑπολαμβάνει
* πιστοτέρων

A *QVÆ EST INDVSTRIA MARCI, ET quæ ſunt, quæ ab eo fiunt.*

CAPVT IX.

PRo calice enim vino mixto fingens ſe gratias agere, & in multum extendens ſermonem inuocationis, purpureum & rubicundum apparere facit poculum, vt putetur ea gratia ab ijs quæ ſunt ſuper omnia, ſuum ſanguinem ſtillare in illius calicem, per inuocationem eius, & valde concupiſcere præſentes ex illo guſtare poculo, vt & in eos ſtillet quæ per magum hunc vocatur gratia. Rurſus [2] mulieribus dans calices mixtos, ipſas gratias agere iubet, præſente ſe: & vbi hoc factum eſt, ipſe alium calicem multo maiorem quam eſt ille in quo illa ſeducta Euchariſtiam facit, proferens, & transfundens à minori qui eſt à muliere Euchariſtia factus, in illum qui eſt ab eo allatus multo maiorem, ſtatim dicens ita. Illa quę eſt ante omnia inexcogitabilis, & inenarrabilis gratia, adimpleat tuum intus hominem, & multiplicet in te agnitionem ſuam, inſeminans granum ſinapis in bonam B terram. Et talia quædam dicens, & in inſaniam mittens illam infelicem, admirabilia faciens apparuit, quando maior calix adimpletus eſt de minori calice, vt & ſupereffunderet ex eo. Et alia quædam [3] his ſimilia] faciens, exterminauit multos, & abſtraxit poſt ſe.

Datur autem intelligi eum & dæmonem quendam paredrum habere, per quem ipſe quoq; prophetare videtur. Et quot quot dignas putat fieri participes ſuę gratię, prophetare facit. Maximè enim circa mulieres vacat, & hoc circa eas quę ſunt honeſtę, & circum purpuratę, & ditiſſimæ, quas ſæpe adducere tētans, dicit blandiens eis, Participare te volo ex mea gratia, quoniam Pater [5] omnium angelum tuū ſemper videt ante faciem ſuam: locus autem tuæ magnitudinis in nobis eſt, oportet nos in vnum cōuenire. Sume primùm à me, & per [me] gratiam, adapta te vt ſponſa ſuſtinens ſponſū ſuū, vt ſis quod ego, & ego quod tu. Conſtitue in thalamo tuo ſemen luminis. Sume à me ſponſum, cape eum, & capere in eo. Ecce gratia deſcendit in te, aperi os tuum, & propheta. Cùm autem mulier reſponderit, Nunquam prophetaui, & neſcio prophetare: inuocationes quaſdam faciens denuo ad ſtuporem eius quæ ſeducitur, dicit ei. Aperi C os tuum, & loquere quæcunq;, & prophetabis. Illa autē ſeducta & elata ab ijs quæ prædicta ſunt, concalefaciens animam à ſuſpicione quod incipiat prophetare, cùm cor eius multo plus quam oporteat palpitet, audet, & loquitur deliriosa, & quæcunq; euenerint, omnia vacuè & audaciter, quippe calefacta ſpiritu, [6] ſicut melior nobis de talibus prophetis exequitur, quod audax & inuerecunda eſt] anima, quaſi è vacuo aere excalefacta eſt, & exinde Prophetidē ſemetipſam putat, & gratias agit Marco ei, qui participauit ei ſuam gratiam: & remunerare eum geſtit, non ſolum ſecundùm ſubſtantiæ ſuæ dationem, vnde diuitiarum copiam magnam collegit, ſed & ſecundū corporis copulationem, & ſecundū omnia vniri ei cupit, vt cum eo deſcendat in vnum. Iam verò quædam ex fideliſſimis mulieribus, quæ habent timorem Dei, & nō ſunt ſeducibiles, quas ſimiliter vt reliquas affectauit ſeducere, iubens eas prophetare, exufflantes &

Gnoſtici dęmonib⁹ & laſciuiæ dediti.

SCHOLIA D. BILLII IN Cap. IX.

D FIngens ſe conſecrare] *Græca vox* εὐχαριστεῖν *hoc loco conſecrandi ſignificationem habet, non gratiarum actionis. Id quod vel ſtupidè ignorauit Gallaſius, vel malitioſè diſſimulauit.*

Inuocationis verba] ἐπικλήσεως, *ſcilicet Spiritus ſancti. Quorſum autē ſpectet hæc Spiritus ſancti inuocatio ex liturgijs Græcis perſpicuè liquet: in quibus inuocatur Spiritus ſanctus, vt panem & vinum in Chriſti corpus & ſanguinē vertat. Id, quod rurſus vel veteratoriè, imò impiè diſſimulat Gallaſius, vel turpiter ignorat. Apud Epiphanium corruptè hoc loco legitur* ἐπικλύσεως, *quemadmodum & eodem verſu*, ποιεῖν, *pro* ποιεῖ.

Proferens] *in Græc. pro* προσενέγκαν, *legendum eſt* προσενεγκὼν *ex vet. interp.*

Quod à ſe allatū eſt] *Epiph. codicem emendo ex vet. ac pro* κεκοσμημένου, *lego* κεκομισμένου.

Ex paruo] μικροῦ *legendum non* μεγάλου.

Aſſentabundè] κολακεύων *legendum.*

Tuæ magnitudinis] *adeo* σοῦ *ex vet.*

Oportet nos] *legendum* δεῖ ἡμᾶς ἐν καταστῆναι. *Videtur tamen vetus interp. legiſſe* εἰς ἓν καταστῆναι.

Ac meras nugas] *addo* καὶ *ex vet.*

Seſe arbitratur] ὑπολαμβάνει *lego, non* μεταλαμβάνει.

Quædam fideliores] *pro* πρoτέρων *lego* πιστοτέρων *cum vet.*

Huiuſmodi choro] θάσου. *videtur tamen vet. interp. legiſſe* θιασώτου.

Quod autem Marcus] *Vet. legit* ἰδ, *ſed malè.*

Confiteri non deſtitit] ἐξομολογουμένη, *quæ tamen vox ſynecdochicè* ἀντὶ τοῦ μετανοοῦσα *hoc loco vſurpatur, quemadmodum & multis alijs locis apud authores Eccleſiaſticos.*

O quæ Deo aſſides] *Sic vetere placuit, vt perſpicuū ſit ad quem hæc referantur. Non enim ad iudicem diriguntur, vt prima fronte videri queat, ſed ad fictitiam quandam matrem,*

ac diris omnibus deuouentes ab huiusmodi choro sese abstraxerunt, vt quibus hoc exploratũ esset, vaticinandi munus non Marci beneficio hominibus contingere, verùm eos demum, quibus Deus gratiam suam supernè immiserit, diuinitus datam prophetiam habere, ac tum vbi, & quando Deus voluerit, loqui, non autem cùm Marcus iusserit. Etenim is qui iubet, eo cui imperatur maior est, atque authoritate præstãtior: quippe cũ ille presit, hic subsit. Quocirca si Marcus aut alius quispiam est qui iubet vt consueuerunt isti in cœnis illis quas sortibus ineunt, semper ludere, atque alij alijs prophetent imperare, consentaneaque cupiditatibus suis vaticinia sibijpsis edere, nimirum is qui iubet, homo cùm sit, maiore authoritate præditus erit, quàm Spiritus sãctus: quod quidem fieri nõ potest. Verùm huiusmodi spiritus, quibus illi imperant, quiq; ad eorum nutum arbitriumque loquuntur, infimi illi quidẽ & imbecilles sũt, cæterùm audaces & impudẽtes, à Satana missi ad eos in fraudem & exitium impellẽdos, qui fidem eam, quã ab Ecclesia primùm acceperũt, firmam ac vegetam haudquaquam tuentur. Quòd autẽ Marcus amatoria quædam & illectantia pharmaca (quò videlicet earũ quoque corporibus probrum & contumeliam inferat) si nõ omnibus, at certè nonnullis adhibere soleat, ipsæmet sæpe, cùm ad Dei Ecclesiam redijssent, confessæ sunt, seq; corpore ab eo cõtaminatas fuisse, miroque ipsius amore exarsisse: adeo vt Asianus etiam quidã ex nostris diaconus, cùm eum hospitio excepisset, in hãc calamitatem inciderit. Ipsius enim vxor, singulari pulchritudine fœmina, tum animo tũ corpore ab hoc mago corrupta est, eumque cùm perdiu secuta esset, postea non sine magno labore à fratribus conuersa, per omne reliquum vitæ tempus admissum scelus confiteri nõ destitit, labẽ eam, quæ ei à mago acciderat, lugens ac lacrymis prosequẽs. Quin ipsius etiam discipuli, in ijsdem studijs versantes, mulierculas multas in fraudem impulsas corruperunt: perfectos interim se appellantes, atque ea scientiæ magnitudine præditos, vt nemo ad eam aspirare posset, etiam si Paulum dixeris, etiam si Petrum, aut aliũ quẽquam Apostolorũ: verùm se scientia mortales omnes antecellere, sosolque ingentem illam ineffabilis potentiæ magnitudinem ebibisse, ac supra omnem virtutem in summo fastigio collocatos esse: ob idq; etiã liberè quiduis perpetrare, nullo rei vllius metu affectos. Redẽptionis enim beneficio effici, vt à iudice nec prehendi nec conspici possint. Quod si etiã ille manum ipsis iniiciat, adstãtes ei vnà cum redẽptione his ad eum verbis vtentur. O quæ Deo assides, & mysticæ ante AEonas Sigæ, quã magnitudines patris faciẽ semper intuentes, duce te ac perductore vtentes, sursum formas suas abstrahũt, quas illa magnopere audax animo informãs, ob Propatoris bonum nos earum imagines produxit, cùm tunc superarum rerum cogitationẽ insomnij cuiusdã instar haberet: en iudex imminet, ac præco causã dicere me iubet. Tu verò, vt res vtriusq; notas & exploratas habens, pro vtroque nostram rationẽ, vt quæ vna sit, iudici exhibe. Protinus autem vt mater hæc verba acceperit, Homericam Orci galeam illis imponit, vt prospectum eorum iudici eripiat, statimq; ipsos sursum tractos in thalamum inducit, ipsisq; suis attribuit. His verbis & actionibus multas quoq; in Rhodanẽsi nostra regione mulieres in fraudem impulerũt: quæ quidẽ velut cauterio quodã inustã conscientiã habentes, partim publicè pœnitẽtiã ege-

A ταφυσήσασαι, καὶ καταθεματίσασαι αὐτὸν, ἐχωρίσθησαν τοῦ τοιούτου θιάσου, ἀκριβῶς εἰδυῖαι ὅτι τὸ προφητεύειν οὐχ ὑπὸ Μάρκου τοῦ μάγου ἐγγίνεται τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλ' οἷς ἂν ὁ θεὸς ἄνωθεν ἐπιπέμψῃ τὴν χάριν αὐτοῦ, οὗτοι θεόσδοτον ἔχουσι τὴν προφητείαν, καὶ τότε λαλοῦσιν ἔνθα καὶ ὁπότε θεὸς βούλεται, ἀλλ' οὐχ ὅτε Μάρκος κελεύει. τὸ γὰρ κελεῦον τοῦ κελευομένου μεῖζόν τε καὶ κυριώτερον, ἐπεὶ τὸ μὲν προηγεῖται, τὸ δὲ ὑποτέτακται. εἰ οὖν Μάρκος μὲν κελεύει, ἢ ἄλλος τις, ὡς εἰώθασιν ἐπὶ τοῖς δείπνοις τοῦ κλήρου οὗτοι πάντοτε παίζειν, καὶ ἀλλήλοις ἐγκελεύεσθαι τὸ προφητεύειν, καὶ πρὸς τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας ἑαυτοῖς μαντεύεσθαι, ἔσται ὁ κελεύων μείζων τε καὶ κυριώτερος τοῦ προφητικοῦ πνεύματος, ἄνθρωπος ὢν, ὅπερ ἀδύνατον. ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα κελευόμενα ὑπ' αὐτῶν πνεύματα, καὶ λαλοῦντα ὁπότε βούλονται αὐτοὶ, ἐπίγεια καὶ ἀδρανῆ ἐστι, τολμηρὰ δὲ καὶ ἀναιδῆ ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ ἐκπεμπόμενα πρὸς ἐξαπάτησιν καὶ ἀπώλειαν τῶν μὴ εὔτονον τὴν πίστιν, ἣν ἀπ' ἀρ-B χῆς διὰ τῆς ἐκκλησίας παρέλαβον, φυλασσόντων. ὅτι δὲ φίλτρα καὶ ἀγώγιμα πρὸς τὸ καὶ τοῖς σώμασιν αὐτῶν ἐνυβρίζειν ἐμποιεῖ οὗτος ὁ Μάρκος ἐνίαις τῶν γυναικῶν, εἰ καὶ μὴ πάσαις, αὗται πολλάκις ἐπιστρέψασαι εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ, ἐξωμολογήσαντο, καὶ κατὰ τὸ σῶμα ἠχρειῶσθαι ὑπ' αὐτοῦ, καὶ ἐρωτικῶς πάνυ αὐτὸν πεφιληκέναι, ὥστε καὶ διάκονόν τινα τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ τῶν ἡμετέρων ὑποδεξάμενον αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, περιπεσεῖν ταύτῃ τῇ συμφορᾷ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ εὐειδοῦς ὑπαρχούσης, καὶ τὴν γνώμην, καὶ τὸ σῶμα διαφθαρείσης ὑπὸ τοῦ μάγου τούτου, καὶ ἐξακολουθησάσης αὐτῷ πολλῷ τῷ χρόνῳ, ἔπειτα μετὰ πολλοῦ κόπου τῶν ἀδελφῶν ἐπιστρεψάντων, αὐτὴ τὸν ἅπαντα χρόνον ἐξομολογουμένη διετέλεσε πενθοῦσα καὶ θρηνοῦσα C ἐφ' ᾗ ἔπαθεν ὑπὸ τοῦ μάγου διαφθορᾷ. καὶ μαθηταὶ δὲ αὐτοῦ τινες περιπολίζοντες ἐν τοῖς αὐτοῖς ἐξαπατῶντες γυναικάρια πολλὰ διέφθειραν, τελείους ἑαυτοὺς ἀναγορεύοντες, ὡς μηδενὸς δυναμένου ἐξισωθῆναι τῷ μεγέθει τῆς γνώσεως αὐτῶν, μηδ' ἂν Παῦλον, μηδ' ἂν Πέτρον εἴπῃς, μηδ' ἄλλον τινὰ τῶν ἀποστόλων, ἀλλὰ πλείω πάντων ἐγνωκέναι, καὶ τὸ μέγεθος τῆς γνώσεως τῆς ἀρρήτου δυνάμεως μόνους καταπεπωκέναι, εἶναί τε αὐτοὺς ἐν ὕψει ὑπὲρ πᾶσαν δύναμιν, διὸ καὶ ἐλευθέρως πάντα πράσσειν μηδένα ἐν μηδενὶ φόβον ἔχοντας. διὰ γὰρ τὴν ἀπολύτρωσιν ἀκρατήτους καὶ ἀοράτους γίνεσθαι τῷ κριτῇ, εἰ δὲ καὶ ἐπιλάβοιτο αὐτῶν, παραστάντες αὐτῷ μετὰ τῆς ἀπολυτρώσεως τάδε εἴποιεν, Ὦ πάρεδρε θεοῦ καὶ μυστικῆς πρὸ * αἰώνων Σιγῆς, ἣν τὰ μεγέθη διαπαντὸς βλέποντα τὸ πρόσωπον τοῦ πατρὸς, ὁδηγῷ σοι καὶ προσαγωγῷ * χρώμενα, ἀνασπῶσιν ἄνω τὰς αὐτῶν μορφὰς, ἃς ἡ μεγαλότολμος ἐκείνη φαντασιω-D θεῖσα διὰ τὸ ἀγαθὸν τοῦ προπάτορος προεβάλετο ἡμᾶς τὰς εἰκόνας, τότε ἐνθύμιον τῶν ἄνω ὡς ἐνύπνιον ἔχουσα. ἰδοὺ ὁ κριτὴς ἐγγὺς, καὶ ὁ κῆρυξ με κελεύει ἀπολογεῖσθαι, σὺ δὲ ὡς ἐπισταμένη τὰ ἀμφοτέρων, τὸν ὑπὲρ ἀμφοτέρων ἡμῶν λόγον, ὡς ἕνα ὄντα τῷ κριτῇ παράστησον. ἡ δὲ μήτηρ ταχέως ἀκούσασα τούτων τὴν Ὁμηρικὴν Ἄϊδος κυνέην αὐτοῖς περιέθηκε, πρὸς τὸ ἀοράτως ἐκφυγεῖν τὸν κριτήν. καὶ παραχρῆμα ἀνασπάσασα αὐτοὺς, εἰς τὸν νυμφῶνα εἰσήγαγε, καὶ ἀπέδωκε τοῖς ἑαυτῶν νυμφίοις. Τοιαῦτα δὲ λέγοντες καὶ πράττοντες, καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς κλίμασι τῆς Ῥοδανουσίας, πολλὰς ἐξηπατήκασι γυναῖκας, αἵτινες κεκαυτηριασμέναι τὴν συνείδησιν, αἱ μὲν καὶ εἰς φανερὸν ἐξομολογοῦνται,

* αἰώνων

* χρώμενα

A anathematizantes eum, separauerunt se ab huiusmodi insano, qui se diuinum spirare simulabat, pro certo scientes, quoniam prophetare nō à Marco mago inditur hominibus, sed quibuscunque Deus desuper immiserit gratiam suam, hi à Deo] traditā habent prophetiam, & tunc loquuntur [vbi, &] quando Deus vult: sed non quando Marcus iubet. Quod enim iubet, eo quod iubetur maius est & dominantius, quoniam illud quidem principatur, illud autem subiectum est. Si ergo Marcus quidē iubet, vel alius quis, sicut solent in cœnis fortibus hi omnes ludere, & sibimetipsis inuicem imperare vt prophetent, & secundùm suas concupiscentias eos sibi prophetare, erit ille qui iubet & maior & dominantior prophetico spiritu, cùm sit homo: quod est impossibile. Sed tales quidem qui iubentur ab ipsis spiritus & loquuntur quando volunt ipsi, terreni & infirmi sunt, audaces autem & impudentes à satana immissi ad seductionem & perditionem eorum, qui non firmam fidem, quam ab initio per Ecclesiam acceperunt, custodiunt.

7 Adhuc etiam [&] amatoria & adlectantia efficit, vt & corporibus ipsarum contumeliam inroget hic idem Marcus quibusdam mulieribus, etsi non vniuersis. Hę sæpissimè conuersæ ad Ecclesiam Dei, cōfessę sunt, & secundū corpus exterminatas se ab eo velut cupidine, & inflammatas valdè illum se dilexisse, vt & Diaconus quidam eorum qui sunt in Asia, suscipiens eum in domum suam, inciderit in huiusmodi calamitatē. Nam cùm esset vxor eius speciosa, & sententia & corpore corrupta esset à mago isto, & secuta eum esset multo tempore, post deinde cū magno labore fratres eam conuertissent, omne tempus in exhomologesi consūmauit, plangēs & lamentās ob hanc quam passa est ab hoc Mago corruptelam. Et discipuli autem eius quidem [circum obuersati] in iisdem, seducentes mulierculas multas corruperunt, perfectos semetipsos vocantes, quasi nemo possit exæquari magnitudini agnitionis ipsorum, nec si Paulum aut Petrum dicas, vel alterum quendam Apostolorum: sed plus omnibus se

B cognouisse, & magnitudinem agnitionis illius, quæ est inenarrabilis virtutis, solos ebibisse. Esse autem se in altitudine super omnem virtutem. Quapropter & liberè omnia agere, nullum in nullo timorem habentes: propter enim redemptionem & incōprehensibiles & inuisibiles fieri iudici. Si autem & apprehenderit eos, assistentes ei cū redemptione hæc dicent: O assessor Dei & mysticæ illius pro AEonon Siges, quā magnitudines semper videntes faciē Patris, te viæ duce & adductore vtentes, abstrahunt sursum suas formas, quas valdè audax illa ducta phantasmate propter bonum Propatoris emisit nos imagines illorum, tunc intentionem illorum quę sunt sursum, quasi somnium habens. Ecce, iudex in proximo, & præco me iubet meæ defensioni adesse, tu autē quasi quæ scias vtrorumque nostrorum rationem, tanquam vnum existentē, iudici assiste. Mater autem citò audiens hæc, Homericam inferorum galeam eis superimposuit, vt inuisibiliter effugerent iudicem, & statim eripiens eos in thalamum duxit, & reddidit suis sponsis. Talia autem dicentes, & operantes, & in iis quoque, quæ secundùm nos regiones Rhodanenses, multas seduxerunt mulieres, [13] quæ cauteriatas conscientias habentes, quædam quidem [14] etiam] in manifesto exhomologesin

Ebiibis vtebantur (margin note)

C *trem, cuius nondum superius facta est mentio.*

Ante æuum] *vet. interp.* ἀιώνων *legit in plu. Versu seq. apud Epiph.* χρώμθμα *legendum, non* χρώμεθα.

Orci galeā] *Vide Erasmum in prou. Orci galea.*

De vita Dei desperaten] *Verba sunt Apost.*

NOTAE EX ADVERSARIIS Frontonis Ducæi in CAP. IX.

EVcharistiam facit] *Contextus Græcus exigit vt legatur*, Eucharistiam fecit.

Audet, & loquitur deliriosa] *Billius vult addi* ϗ, *quod non aliter fieri potest, quam si ita efferantur ista,* ...τολμᾶ ϗ λαλεῖ λήρῶδη, *pro* ἀποτολμᾶ λαλεῖ. *Sic ad Rom. 10.20.* ἠσαΐας δὲ ἀποτολμᾶ ϗ λέγει. *fortasse interpres imitari voluit phrasim scripturæ: sed in interpretatione Billij deest verbum*, inaniter & impudenter effutit, *vel*, loquitur.

D In cœnis fortibus] *Hæ cœnæ, in quibus fortibus vtebantur, in memoriam nobis reuocant, illa apud Horatium :* Nec regna vini sortiere talis. *&*, quem Venus arbitrum dicet bibendi? *cùm Modiperatores talorum iactu deligerent.*

Pro AEonon Siges] *Græc.* πρὸ αἰώνων σιγῆς. *Billius tamen veterem sequutus est interpretem: vt & Epiphanij interpres*, mystici ante Sæcula silentij.

Nos imagines illorum] *In Græco immutatam à Gallasio restituimus lectionem Epiphanij, quam tuetur vetus interpr. suadetq, addamus* αὐτῶν *post* εἰκόνας: *Billius quoque vertit*, nos imagines earum produxit. *Sed retulit ad formas vel magnitudines, vetus autem ad AEones, ideoque forte scripsit*, illorum.

Quæ secundùm nos regiones,] *Tractum intelligit ad Rhodanum, siue Rhodanensem: non, vt vertit Gallas. in regionibus Rhodanusiæ, quod ita reperisset à Cornario versum apud Epiphanium.* Ῥοδανουσία *fortasse dicta regio, vt &* Λουγδουνησία, *Lugdunensis Gallia. Atqui Hieron. in 64. c. Isa. Gnosticos, ait, per Marcum AEgyptium Galliarum primum circa Rhodanum, deinde Hispaniarum nobiles fœminas decepisse, miscentes fabulis voluptatem, & imperitiæ suæ nomen scientiæ vendicantes.*

Quædam autem] *In Græco verbum addendum est,* ἠσυχήκοτας χωρίζουσιν, ἀπηλπικυῖαι. *Locus Apostoli, ad quem alludit, non alius videtur esse, quàm ille ad Ephes. 4. 18.* alienati à vita Dei.

runt, partim cùm id facere præ pudore non sustinerent, ac tacitè quodammodo de vita Dei desperarent, vel prorsus à fide desciuerunt: vel certè in vtramque partem propendent, quodque prouerbio dici solet, nec foris nec intus sunt, hunc videlicet ex scientiæ filiorum semine fructum percipientes.

A ται αἱ δὲ δυσωπούμεναι τοῦτο, ἡσυχῆ δὲ ἑαυτὰς ἀπηλπίκασι τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ, ἔνιαι μὲν εἰς τὸ παντελὲς ἀποστᾶσαι, ἔνιαι δὲ ἐπαμφοτερίζουσι, καὶ τὸ τῆς παροιμίας πεπόνθασι, μήτε ἔξω μήτε ἔσω οὖσαι, ταύτην ἔχουσαι τὴν ἐπικαρπίαν τοῦ σπέρματος τῶν τέκνων τῆς γνώσεως.

ANNOTATIONES R. P. FR. FEVARDENTII IN CAP. IX.

1. Pro calice enim vino mixto] *Ne Marcum hunc, magicæ imposturæ peritissimum iniuria superiori capite dixisse videretur, tria præstigiarum illius exempla subnectit. Primum apertius hic narrat post Epiphanium Nicetas Choniates lib. 4. thesauri c.* 6. Ille, vt Diuus Irenæus author est, vitrea quædam albi coloris pocula præparabat: deinde, carmine nescio quo vsus, confestim eorũ aliud in rubrum, aliud in purpureum, aliud denique in cæruleum conuertebat. *Postea confutans istas præstigias, addit.* Præsentium oculos fascinabat, efficiebatque vt ea, quæ conspicerentur, contra se habere viderentur B quàm eorum natura ferret. Nec enim pellucida vasorum vitreorum corpora in varios mutare colores potuisset, &c.

Secundum autem erat, dum ex minore poculo, quod seductis mulierculis porrexerat, multo maius, quod ipse tenebat, adeò explebatur, vt etiam ex ipso supereffundi putarẽt.

Postremum, quando deliria quæ palpitantes, & stupentes effutiebant, vaticinia esse sibi persuadebant. Hinc autem primum obserua quãtæ, qualesue sint hæresiarcharũ artes, & Cacodæmonis vires in erroribus propagãdis: quippe qui Apostolos, Prophetas & Martyres Catholicum dogma innumeris miraculis constabilisse cernentes, illisque hominũ mentes facilè cõmoueri: hoc charismate se omninò destitui iniquissimo animo ferũt, & tanto liuore tabescunt, vt Sanctorũ miraculis, quam maxime possunt, detrahãt. Vt autẽ vel illos æquare saltem videantur, ad diabolicas magorũ fraudes sese cõuertunt, quibus incautis imponant, auaritiam suam expleãt, & gloriæ inseruiãt. Nec deest furoris sui satellitibus, technarũque ministris mendaciorũ parens, qui cũ exigentibus C hominũ delictis permiserit æquissimus & supremus iudex, nihil nõ potest. Hinc stupẽdæ imposturæ Apollonij Tianei, quibus (apud Eusebiũ) Hierocles illum conatur Christo adæquare. Contra Hieroclem. *Inde oracula illa Delphica, Pythica, Claria, Dodonea, quæ saluberrimo Christi aduentu periisse scribit idẽ Eusebius. Ex eadẽ officina prodierũt insignes Simonis Magi illusiones, quas* Li. 4. de præpar. c. 1. & 2. & lib. 5. ca. 1. 2. 3. 4. *fusissimè describunt Clemẽs, Abdias, Iustinus, & hic noster Irenæus. Similib⁹ artibus grassabitur filius ille perditionis, cuius aduẽtus erit insignis & prodigijs mendacibus. Postremò, & hic obseruare licet, impios illos priores Gnosticos, relicto Catholicorũ ritu quẽ Christ⁹ per Apostolos omnib⁹ Ecclesijs tradiderat, celebrãdæ Eucharistiæ, recẽtes formulas cuiusdã Cœnæ finxisse, quod & posteriores nostro hoc æuo sedulò imitati sũt.* Lib. 6. de const. Apo. c. 5. & l. 2. recog.

2. Mulieribus dans calices mixtos] *Augustissimi sacrificij Eucharistiæ ceremonias illos mutasse, vel hinc clarum est, quòd consecrandi, offerendi, & integrum Sacerdotij munus, suis etiam meretriculis concederent: quod Quintiliani, Pepusiani, & Phrygæ postmodum imitati, eam ob rem, vt putrida membra, ab Ecclesia Christi resecti, inter Satanæ manus à Damasceno, Augustino, & Epiphanio traduntur.* Lib de hære. Contra hære 40. Non permittitur mulieri in Ecclesia loqui, *ait ex Paulo Tertullianus,* sed nec docere, nec tingere, nec offerre, nec vllius virilis muneris, nedum Sacerdotalis officij sortem sibi vendicare. Lib. de velan. virginibus. *Hoc institutum à Christo & Apostolis promanasse his testatur B. Clemens:* Lib. 3. const. Apost. Non permittimus (*verba Apostolorum recitat*) mulieres in Ecclesia docere, sed tantum orare, & magistros audire. Nam Magister ipse & Dominus IESVS CHRISTVS cùm nos duodecim ad docendum Gentes misisset, nusquam mulieres misit ad prædicationem, quamquam non deerant. Erat enim nobiscum Mater Domini, & sorores eius, præterea Magdalena, & Maria Iacobi, & Martha, & Maria, sorores Lazari, & Salomæ, & quædam aliæ. Si enim caput mulieris vir est, non est æquum reliquum corpus capiti imperet. *Et hanc quoque veterum Gnosticorum impietatem recentes imitantur, adeò verum est prouerbium, Patrem sequitur sua proles: cùm Sacerdotium nullum superesse asserunt, quod non etiam ad mulieres porrigatur: easdemque publicis suis cœtibus, quos Ecclesias putant, non tantùm interesse, de sacris differere, sed & cantitare iubent; licet Apostolus illas tacere magna cautione iubeat. 1. Corinth. 14. 1. ad Timot. 2. & quinto cap.*

3. His similia] *Ita vetus Codex: Græcè quoque* τούτοις παραπλήσια: *ideo deleuimus,* dissimilia.

4. Datur autem intelligi Dæmonem quẽdam] *Vt pijs Ecclesiæ DEI pastoribus nunquam non adest Spiritus sanctus, qui eos doceat, dirigat, & seruet: sic Pseudoprophetis Satanam operas suas non denegare, cùm hoc loco, tum libro secundo capite quinquagesimo septimo euidentissimè comprobat, vnam & eandem esse hæreticis cum Dæmonijs conuersationem asserens. Atque vt priscorum, scilicet Iudæ, Simonis, Manetis, Apellis, Nestorij, Montani, Nouati, & Berengarij* C *historias prætercam, aliquot nostri sæculi hæresiarcharum obsessiones attingam. Quisquis sedato animo Martini Lutheri arrogantiam, iactantiam, maledicentiam, frequentes vertigenes, paroxismos, consternationes, furorem animi, obscœna verba, furiosa conuitia in omnes ordines, & Satanicam superbiam, qua se mille Augustinos, mille Cyprianos, mille Concilia Martyrum, doctorumque priscorum myriadas, si contra se starent, non curare dicit: & aduersus dicta Patrum, Hominum, Angelorumque (verba illius sunt) dogma suum constituere: quisquis (inquam) hæc cum eis, quæ suis scripta reliquit, comparare voluerit, illum à diabolo corpore & animo agitatum fuisse non dubitabit. Scribit enim* D *Lib. pro scholis erigendis.* Aliqui gloriantur de spiritu: sed spiritus huc, spiritus illuc, ego quoque fui in spiritu, atque etiam ego vidi spiritus, fortè plusquam illi ipsi adhuc intra annum videbunt. *Et l[illegible] apertius libello de Missa angulari, ait: (T[illegible] septimo VVitebergæ impress. per Thomam Klug. pagina 228.)* Diabolum & se inter sese mutuum familiariter nosse, & quod plus vno salis modio simul comederint, illumque dulci alloquio se frequenter conuenisse, & nocte excitasse, atque stimulasse, vt contra Missam scriberet, & ad eam rem argumenta suppeditasse.

Quin-

faciunt, quædam autem [15] reuertentes hoc ipſum, in ſilentio ſenſim ſemetipſas retrahunt, deſperantes à vita Dei; quædam quidem in totum abſceſſerunt; quædam autem [inter] vtrunque dubitantes, [&] quod eſt prouerbii, paſſæ ſunt, [16] neque intus, neque foris exiſtentes, hunc fructum habentes ſeminis filiorum agnitionis.

Tom. 1. collo. menſ. Lutheri pag. 52.

Quinetiam de hac ipſa familiaritate cum Satana à ſe inita, gloriari ſolitum fuiſſe, ex his eius ad cōmenſales verbis à diſcipulo eius Henrico Petro Rebenſtock collectis & publicatis, apertè colligitur! Vndiquaque (*inquiebat*) me Satan vexat, non ſimpliciter, ſed compoſitè: multis enim modis mihi præ cæteris fauet. &cæt. *Quis verò ipſi Luthero de ſe inter amicos hæc affirmanti non crederet?*

Zuinglius Sacramentariorum coryphæus, lib. de ſupplemento Eucharistiæ narrat, anxiè cogitanti ſibi, quomodo verba inſtitutionis ſacramenti corporis Chriſti in alienum ſenſum detorqueret, intempeſta 13. Aprilis nocte ſpiritum monitorem adfuiſſe, & albúſne, an ater fuerit, ambigit. Qui autem mentis compos eſt, nocturnum illud negotium perambulans in tenebris, aliquem ex poteſtatibus tenebrarum extitiſſe non dubitabit. Quin & Lutherus lib. de abroganda Miſſa, Oecolampadium Zuinglij cooperarium, alioſque Sacramentarios ignitis Satanæ telis in ſubitaneam mortem impulſos affirmat. Eraſmus Albérus Baſilienſis Eccleſiaſtes Cacodæmonem Carolſtadio concionanti procerioris ſtaturæ hominis ſpecie apparuiſſe ſcribit, triduo antequam ad tartara abriperetur.

Quid Caluinum moror? Ipſe epiſtola ad Bucerum monentem, vt maledictis & conuicijs abſtineret, reſpondit: Non ſui eſſe ingenij morbum, ſed ſui Genij. *Num hoc ſit à ſpiritu Domini malo, qui ab eo qui pacis eſt, & Chriſtianæ modeſtiæ toto cælo differt, exagitari, & duci, iudicent prudentiores.*

5 Pater omnium] *Ita vetus cod. Græcè quoq;* πατὴρ τῶν ὅλων*: expunximus igitur* omnem.

6 Sicut melior nobis, &c.] *Licet,* meliora, *haberent veteres omnes editiones cum codice manuſcripto, viſum eſt tamen immutare; cùm apertiſsimum mendum eſſet: quod ex Græca lectione ſic reſtituimus: ſicut & paulo poſt ſubſtituimus,* quod audax & inuerecunda eſt anima, *pro eo quod erat,* eo quod audax & verecunda anima. *Et poſt aliquot lineas,* hi à Deo, *pro,* hi ab eo, *repoſuimus. Cuius autem Scriptoris verba ſint, ſi quæris, memineris ſuperius nos ex Euſebio annotaſſe, hunc martyrem priſcorum verba frequenter adducere, tecto nomine: difficile verò ac penè* ἀδύνατον *eſt, ex tam exiguis reliquijs Scriptorum illius ſæculi, quæ ſuperſunt, colligere.*

7 Adhuc etiam & amatoria] Pocula, *vel deeſſe, vel ſubaudiendum nō dubito. Philtris autem, id eſt poculis ad illecebras amoris ciendas arte compoſitis, impuros homines iſtos vſos fuiſſe: ſed & Carpocratis ſectatores ijſdem artibus pudicitiæ mulierum inſidiatos cap. 20. huius libri narrat. Verùm ab eorum vſu etiam profanos abhorruiſſe his oſtendit Ouidius.*

Nec data profuerint pallentia philtra puellis:
Philtra nocent animis, vimque furoris habent.

Attende igitur quàm vagis & fœdis libidinibus conſpurcata erat horum conuerſatio, quamq; propter

A *flagitioſos quoſdam nebulones, malè audiret nomen Chriſtianum, interq; gentes blaſphemaretur.*

8 Vt & Diaconus quidam] *Attende mercedem, qua hoſpites ſuos compenſare ſolent ſalaces hæreſeon miniſtri & prædicantes. Cæterùm non ſine fraude atque nequitia conatur Petrus Vermilius libro contra cælibatum & vota religioſa, ex hoc Irenæi loco ſuadere matrimonium cunctis Diaconis, Sacerdotibus, & Monachis licitum eſſe, propterea quod iſte ſcribatur vxorem habuiſſe. At verò, Aſiaticus & Græcus fuit, quibus poſt ſacros ordines fœminas, quas ante duxerunt, domi retinere ſemper fuit permiſſum. Adhæc, vel ex hoc quod tam facilè Marco illa conſenſerit, veriſimillimum efficitur Diaconum ſuſceptis ſemel ſacris ordinibus, ab eadem continuiſſe: vt & Petrus vocatus ad Apoſtolatum, omnia (& in his, ait Hieronymus, vxoris vſum) pro Chriſto reliquerat.*

B *Sed quàm malè miſereque cedat nouis iſtis apoſtatis cōtra diuinas eccleſiaſticaſque leges mire matrimonia, ſeu potius inceſtas ſacrilegaſq; nuptias, ex vno eorum omnium antbore Martino Luthero demonſtro. Is matrimonij ſui miſerias & calamitates referens (vt eſt apud diſcipulum eius Henricum Petrum Rebenſtock) aiebat:* Habeo vxorem, & ſex liberos. Anno 1525. in ſeditione ruſticorum (*cùm omnia plangore & lamentis alibi reſonarent*) 12. Iunij vxorem duxi. *Deinde expoſtulans cum ea.* Tu mihi perſuades quicquid vis. Totum habes dominium. Vos mulieres eſtis in culpa, quæ aſtu & technis ineſcatis viros, quod ego quoque experior &c. *Et poſtea:* Habui meam vxorem ſuſpectam ſuperbia, vt eſt &c. Omnes fœminæ didicerunt hanc artem, quia ſuis lacrymis, mendacijs, interlocutionibus virum capere, & verba mutare poſsūt &c. *Et alibi zelotypia laborans ait:* Nulla ego bona de vxore mea, atque Philippo Melanthone ſpero, &c. *Reliqua lubens prætermittam, quibus apparet iuſtiſsima vltione fieri, vt infelices iſti continentiæ deſertores miſerrimis modis à ſcortis ſuis accipiantur.*

Tom. 2. coll. pagin. 18.

Pagin. 158.

C

Pag. 125.

9 Omne tempus in exhomologeſi conſummauit] *Magno conſenſu Græci & Latini Patres, confeſsionem illam, qua quis poſt baptiſmum ſe multorum peccatorum reum ingenuè agnoſcit, non ſolum coram Deo, aut generali facta Confeſsione; ſed & coram eis qui Eccleſiæ præſunt, & quæ apertam diſtinctamq; continet delictorum enumerationem, Exhomologeſin vocarunt. Hāc verò Chriſti præſcripto, Apoſtolorum vſu, & vniuerſarum per orbem Eccleſiarum conſenſu, ad eluenda peccata neceſſarium remedium eſſe, & ſecundam à naufragio tabulam ex hoc capite apertum eſt.*

D *Qui autem ex ſacris literis hoc comprobari poſtulauerit; Auguſtinum audiat:* Nemo ſibi dicat, *ait,* occulte ago, apud Deum ago, nouit Deus qui mihi ignoſcit, quia in corde ago. Ergo ſine cauſa dictum eſt: Quæ ſolueritis in terra, ſoluta erunt in cælo? Ergo ſine cauſa ſunt claues datæ Eccleſiæ Dei? Fruſtramus Euangelium Dei? Fruſtramus verba Chriſti? *Non ſolùm apertis illis Ieſu Chriſti vocibus, quibus dicendi iuris in delinquentes, paſtoribus confertur poteſtas: ſed & Ioannis Baptiſtæ & Apoſtolorum praxi hanc euidentiſsimè confirmari, ante multa ſæcula exiſtimauit magnus ille Baſilius in Regulis breuioribus:* Neceſſariò, *inquit,* his peccata aperiri debent, quibus credita eſt diſpenſatio myſteriorum Dei. Siquidem rationem hanc in pœnitentia etiam veteres illos cernimus ſequutos fuiſſe, quando & in Euangelio ſcriptum eſt, quod Ioanni confitebantur peccata ſua; & in Actis

Li. 50. homi. hom. 49.

Matt. 18. 18. Ioan. 20. 23

Interrog. 288.

Matth. 3. 6.

Act.19.c. Apostolicis, ipsis à quibus etiam baptizabantur cuncti. Li. de Pœni. Viri Apostolici Tertulliani, addam suffragiũ: Tantum, ait, releuat Confessio delictum, quantum dissimulatio exaggerat. Confessio enim satisfactionis consilium est, dissimulatio contumaciæ. Actus pœnitentiæ, qui magis Græco vocabulo exprimitur & frequentatur, exhomologesis est, qua delictum Domino confitemur, non quidem vt ignaro: sed quatenus Satisfactio Confessione disponitur, Confessione pœnitentia nascitur, pœnitẽtia Deus mitigatur. Itaque exhomologesis prosternendi & humilificandi hominis disciplina est, &c. Et paulò post: Ieiunijs preces alere, ingemiscere, lacrymari, & mugire dies noctesque ad Dominum Deum tuum, Presbyteris aduolui, & caris Dei adgeniculari, &c. Tantum: Præceptorem sequatur non inferior discipulus Li. 3 de lapsis. Cyprianus: Videt Deus, ait, corda & pectora singulorũ, & iudicaturus est, non tantùm de factis, sed & de verbis, & de cogitationibus nostris, omnium mentes, voluntatesque conceptas in ipsis adhuc clausi pectoris latebris intuetur. Denique quanto & fide maiores, & timore meliores sunt, qui quamuis nullo sacrificij aut libelli facinore constricti: quoniã tamen de hoc vel cogitauerunt, hoc ipsum apud Sacerdotes Dei dolenter & simpliciter confitentes, exhomologesim conscientiæ faciunt, animi sui pondus exponunt, salutarem medelam, paruis licet & modicis vulneribus exquirunt, scientes scriptum esse; Deus non deridetur. Galat.6. *Græcas etiam per Orientem Ecclesias, hos docuisse & seruasse ritus, euidentissimum est ex Diui Clementis Epistola prima ad Iacobum: Dionysio ad Demophilum: Origene in Psalmum 32. Eusebio libro quinto Histor. capit. 27. & libro sexto, capite vigesimo septimo, quorum sententias breuitati consulens non adfero.*

10. Circumobuersati.] *Ita vet. Cod. deleuimus autem*, circumobseruati.

11. Patris, te viæ duce] *Sic restituendum tã ex vet. cod. quàm ex Græc. textu visum est, pro eo quod antea erat*, matris sui à te.

12. Homericâ inferorum galeâ] *Prouerbio isto innuit non maioris momẽti esse istorum somnia, quã poëtarum figmenta. Desumptum est autem ex Hom. Ili. 5. qui finxit Palladem se galea Orci cõtexisse, ne à Marte cõspiceretur. Idem postea vsurpat Naz. 1. orat. in Iul. qui rabiem & furorem in Christianos, externa cuiusdam philosoph. mansuetudinis simulacro operire volebat.* Nulla ratione, ait

QVEMADMODVM MARCVS PER NVMEROS, & syllabas, & per literas hypothesim suam constituere conetur.

CAPVT X.

HIC Marcus Colorbasicæ Siges vuluam & receptaculum se vnum fuisse dicens, vt qui Vnigenitus ipsi esset, defectus semen in se conditum ad hunc ferè modum peperit. Ipsam enim sublimissimam quaternitatem ex ijs locis quæ nec in aspectũ cadũt, nec vllo nomine appellari possunt, muliebri forma ad eum descendisse (neq; enim masculam eius vim mundus ferre poterat) atque & quænam esset, indicasse, & rerum omnium ortum, quem nemini vnquã nec Deorum, nec hominũ declarauerat, ei soli in hæc verba exposuisse. Quando primum is qui Patris expers est, quique nec in cogitationem cadit, nec substantia vlla præditus est, nec mas denique, nec fœmina est, id quod in eo inenarrabile est, gigni; & quod inuisibile est, informari voluit, os aperuit, ac sermonem sibi similem emisit: qui adstans hoc quod ipse erat ei ostendit, vtpote qui eius quod oculorum sensum fugiebat, forma extitisset. Nominis porrò pronuntiatio talis fuit. Primùm nominis ipsius sermonem protulit: qui quidem erat ἀρχὴ. Ac syllaba illius quatuor elementis constabat. Secundam adiunxit, quæ & ipsa quatuor elementa continebat. Deinceps & tertiam addidit, quæ etiã ipsa decem elementa complectebatur. Denique & quartam prolocutus est, quæ & ipsa duodecim elementorum erat: Itaque totius nominis enunciatio triginta literarum extitit ac quatuor syllabarum. Singula autem elementa peculiares literas, ac notas, peculiaremq; pronunciationem, & figuras atq; imagines habent, nec eorum quicquam est, quod illius, cuius elementum est, formam perspiciat. Quin nec ipsum quidem cognoscit, imò nec vlla ex ijs elementi vicini enunciationem nouit: verùm id quod enunciat, perinde esse arbitratur ac si totum enunciaret. Nam cùm horum quodlibet vniuersi pars sit, sonum suum integrum sonum esse censet, nec tinnire desinit, quousque ad extremam extremi elementi literam singulariter tinniens peruenìret. Tunc autem rerum omnium in integrum restitutio extitit, cum omnia in vnam literam delabentia vnum & eundem enunciationis sonum ediderint.

Οὗτος μάρκος μήτραν καὶ ἐκδοχεῖον τῆς κολορβάσου * εἰσηγήσατο, αὐτὸν μόνον ταύτην γεγονέναι λέγων, ἅτε μονογενὴς ὑπάρχων αὐτῷ, τὸ τοῦ ὑστερήματος * κατατεθὲν εἰς αὐτὸν, ὧδέ πως ἀποκυήσειν. αὐτὴν τὴν πανυπερτάτην ἀπὸ τῶν ἀοράτων καὶ ἀκατονομάστων * τόπων τετράδα κατεληλυθέναι σχήματι * γυναικείῳ πρὸς αὐτόν. ἐπειδὴ (φησὶ) τὸ ἄῤῥεν αὐτῆς ὁ κόσμος φέρειν οὐκ ἠδύνατο, καὶ μηνῦσαι * αὐτὴ τίς ἦν, καὶ τὴν τῶν πάντων γένεσιν, ἣν οὐδενὶ πώποτε οὐδὲ θεῶν οὐδὲ ἀνθρώπων ἀπεκάλυψε, τούτῳ μονωτάτῳ διηγήσασθαι, οὕτως εἰποῦσαν, Ὅτε τὸ πρῶτον * ὁ πατὴρ ὠδῖνεν, ὁ ἀνεννόητος καὶ ἀνούσιος, ὁ μήτε ἄῤῥεν, μήτε θῆλυ, ἠθέλησε μὲν αὐτοῦ τὸ ἄῤῥητον γεννηθῆναι, καὶ τὸ ἀόρατον μορφωθῆναι, ἤνοιξε τὸ στόμα, καὶ προήκατο λόγον ὅμοιον αὐτῷ. ὃς παραστὰς ὑπέδειξεν αὐτῷ ὃ ἦν, αὐτὸς τοῦ ἀοράτου μορφὴ φανείς. ἡ δὲ ἐκφώνησις τοῦ ὀνόματος ἐγένετο τοιαύτη. ἐλάλησε λόγον τὸν πρῶτον τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, ἥ τις ἦν ἀρχή. καὶ ἦν ἡ συλλαβὴ αὐτοῦ στοιχείων τεσσάρων. ἐπισυνῆψε τὴν δευτέραν, καὶ ἦν καὶ αὐτὴ στοιχείων τεσσάρων. ἑξῆς ἐλάλησε τὴν τρίτην, καὶ ἦν καὶ αὐτὴ στοιχείων δέκα. καὶ τὴν μετὰ ταῦτα ἐλάλησε, καὶ ἦν καὶ αὐτὴ στοιχείων δεκαδύο. ἐγένετο οὖν ἡ ἐκφώνησις τοῦ ὅλου ὀνόματος στοιχείων μὲν τριάκοντα, συλλαβῶν δὲ τεσσάρων, ἕκαστον δὲ στοιχείων ἴδια γράμματα καὶ ἴδιον χαρακτῆρα, καὶ ἰδίαν ἐκφώνησιν, καὶ σχήματα καὶ εἰκόνας ἔχειν, καὶ μηδὲν αὐτῶν εἶναι ὃ τὴν ἐκείνου καθορᾷ μορφὴν, οὗπερ αὐτὸ στοιχεῖόν ἐστιν· ἀλλὰ οὐδὲ γινώσκει αὐτὸ, οὐδὲ μὴν τὴν τοῦ πλησίον αὐτοῦ ἕκαστον ἐκφώνησιν * πολιορκεῖ, ἀλλὰ ὃ αὐτὸς ἐκφωνεῖ, ὡς τὸ πᾶν ἐκφωνοῦντα, τὸ ὅλον ἡγεῖσθαι ὀνομάζειν. ἕκαστον γὰρ αὐτῶν μέρος ὂν τοῦ ὅλου, τὸν ἴδιον ἦχον ὡς τὸ πᾶν ὀνομάζειν. καὶ μὴ παύσασθαι ἠχοῦντα, μέχρις ὅτου ἐπὶ τὸ ἔσχατον γράμμα τοῦ * ἑκάστου στοιχείου μονογλωσσήσαντος καταντῆσαι. τότε δὲ καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ὅλων ἔφη γίνεσθαι, ὅταν τὰ πάντα κατελθόντα εἰς τὸ ἓν γράμμα, μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐκφώνησιν ἠχήσῃ, ἧς ἐκ-

*Οὗτος *σιγῆς ἑαυτὸν μονώτατος *σπέρμα κατατεθὲν *τόπων *γυναικεῖον *ἑαυτὴν *ὁ πατὴρ ὁ ἀπάτωρ ὁ ἀνεννόητος. *γινώσκει *ἔσχατον στοιχείου μονογλωσσαντα ταύτην

A Theologus, vnquam seipsum occultabit, ne sii in omnem quidem partem se vertet, atque in omnes formas conciliorum calliditate atque artificio mutet, atque Orci galeam, vt dici solet, induat, aut Gygis annulo & Palæ conuersione sese suffuretur. *Vsus est & eodē Orig. l. 1. contra Celsum, magis conuenisse declarans, vt Christus in AEgyptum fugiens, subduceret sese Herodis insaniæ, quā si Plutonis galea latitans eundem fefellisset.*

2. Tim. 4. v. 1. 13. Cauteriatas] *Alludit ad hanc Pauli sententiam:* In nouissimis temporibus discedēt quidam à fide, attendentes spiritibus erroris, & doctrinis Dæmoniorum, in hypocrisi loquentium mendacium, cauteriatam habentium suam conscientiam: *qua, ducta metaphora à feruis maleficis, & bestijs quæ cauterio, vt dignosci queāt, notantur: futurorū B hæreticorū mēdacia, hypocrises, & imposturas, quibus noctes diesq; reclamāte consciētia, orbi imponūt, & tāta obstinatione quasi tradncto cauterio indurescunt, vt emunctiōnes quā corrigas.*

14. Etiam in manifesto exhomologesim faciunt] *Publicam pœnitētiam in prisca Ecclesia vsitatam fuisse vel ex hoc loco omnibus liquet, cuius hic modus erat: Facta coram legitimo Pastore peccatorū tū occultorū, tum publicorum, si quæ erant, enumeratione: cū Ecclesiæ ædificationi expediret, Sacerdotis authoritate, & pœnitentiū cōsensu, mulctas, satisfactiones, seu mauis, pœnitētiæ fructus palam agere iubebantur. Ritus lat[...] describit Concilium Agathense, distinct. 20. c. In capite. Hoc ita se habere, & Theodosij Imperatoris exemplū indicat: & disertis etbis testantur Origenes hom 2. in psal. 32. Cypri. lib. de lapsis: Tert. lib. de pœnit.*

15. Reuerentes] *Ita legendum, pro,* reuertentes, *cum Græcè legatur,* καὶ δὲ ἐνωσωπήσάμω, *idest, lentatis, defectionis, aliorumq; vitiorum, quibus depranata impostorū fallacia fuerant, pudore affecta, & in seipsis erubescentes.*

16. Neque intus, neque foris] *Græcum prouerbium est,* μήτε ἔξω, μήτε ἔσω, *eleganter his mulierculis accommodatum, quæ cum apertè viderent se à Gnosticis delusas, & corruptas mente & corpore fuisse, nec ipsis vltra adhærebant, nec Ecclesiæ per exhomologesim reconciliari satagebant. Simile est huic,* Media agina ferri, *quo Tertullianus vtitur in eos, qui inter bonum & malum, vt inter sacrum & saxum suo arbitrio agitati, in neutram partem feruntur. Ego nostri temporis mediatores, quos politicos vulgo appellamus, rectè* ἀμφοτερίζοντας, *&* ἀμφίβιους *mulierculis hisce non absimiles nominari posse crediderim.* Lib. contra Hermog.

QVEMADMODVM QVIDAM EX EIS per numeros, & syllabas, & per literas conantur constituere eam, quæ est secundum eos* argumentationem.

*ragulti[...] nem

CAPVT X.

C HIc igitur Marcus vuluam & susceptorium[a] Colarbasi silentij semet solū fuisse dicens, quippe vnigenitus existens defectus] semen, quod depositū est in eum, sic enixus est. Illam quæ est à summis, & ab inuisibilibus, [& innominabilibus] locis quaternationem descendisse figura muliebri ad eū. Quoniam, inquit, eius masculinum mundus ferre non poterat, & ostendisse quoque semetipsam quæ esset, & vniuersorum genesim, quam nemini vnquam neq; deorum neque hominum reuelauit, huic solo enarrasse, ita dicentem. Quando primum Pater, cuius Pater nemo est, qui est incogitabilis & [3]insubstantiuus, qui neq; masculus neq; fœmina est, voluit suum inenarrabilē, narrabilem fieri, & quod inuisibile sibi est, formari; aperuit os, & protulit Verbum simile sibi, quod adsistens ostendit ei quod erat ipse cum inuisibilis forma apparuisset. Enunciatio aūt nominis facta est talis: Loquutus est Verbum: verbum primū nominis eius fuit ἀρχὴ, & syllabæ eius literarum quatuor. Coniunxit & secundam, & fuit hæc literarū quatuor. Post loquutus est & tertiam, & fuit hæc literarum x. Et eam quæ est post hæc locutus est, & fuit ipsa literarum xii. Facta est ergo enunciatio vniuersi nominis, literarum xxx. syllabarum autem quatuor. Vnumquodq; autem elementorum suas literas, & suum characterem, & suam enunciationem, & figurationes, & imagines habere: & nihil eorum D esse, quod illius videat formam, +cuius] elementum est. Sed ne cognoscere eum, sed nequidem proximi eius vnumquodq; enunciationem scire, sed quod ipse enunciat, ita omne quod enunciat, illud quod est totum nominet. Vnumquemque enim ipsorum, pars existens totius, suum sonum quasi omne [nominare:] & non cessare sonantia, quoadusque ad nouissimam literam nouissimi elementi singulariter enunciata deueniant. Error de nomine tetragammaton.

[5]Tunc autem [&] redintegrationem vniuersorum dicit futuram, cum [6]omnia deuenientia in vnam litteram,] vnam & eandem consonationem sonent, cuius ex- De restitutione omnium.

SCHOLIA D. BILLII IN Cap. X.

HIc Marcus] δύλ@ *leg. cum vet.*

Siges] *hoc loco in Græc. pro* εἰσηγήτατο, αὐτὸν, *lego cum vet.* σιγῆς ἑαυτὸν, *sensu etiā hoc postulante.*

Defectus semen] *hic ex vet. interp. addo in Græc.* σπέρμα.

Ex ijs locis] *pro* τύπων, *repono* τόπων, *ex vet. & vers. seq.* γυναικείῳ *pro* γυναικεῖ.

Et quænam esset] ἑαυτὴν *lego cum vet.*

Cuius quidem enunciationis imaginem esse Amen A illud, quod nos vnà dicimus, esse fingebat. Sonos autem eos esse, qui AEonem illum substantiæ expertem atque ingenitum informant. Atque has demum eas formas esse (quas Dominus angelos appellauit) quæ Patris faciem perpetuò vident. Communia porrò & enarrabilia elementorum nomina AEonas, & Sermones, & radices, & semina, & Pleromata, & fructus nuncupauit. Singularia autem & cuiusq; propria in Ecclesiæ nomine contineri atque intelligi ait. Quorum elementorum extrema vltimi litera vocem suam emisit, cuius vox ad elementorum imaginem egressa, peculiaria elementa procreauit, ex quibus cum hæc in fera descripta, atque exornata, tum ea, quæ hæc antecesserunt, orta fuisse tradit. Et quidem literam ipsam, cuius sonus sonum infra sequebatur, à syllaba sua ad Vniuersi complementum sursum receptam esse: cæterùm sonum velut foras eiectum infra remansisse. At verò elementum ipsum à quo litera vnà cum sua B pronunciatione infra descendit, triginta literarum esse asserit, quarum etiam quælibet aliás rursus literas continet, quibus literæ nomen exprimitur. Ac rursus aliam atque aliam per alias atque alias literas appellari; ita vt literæ in infinitum quendam numerum excrescant. Ad hunc autem modum apertius id quod dico intelliges. Elementum Delta quinque literas complectitur, nimirum δ, & ε, & λ, & τ, & α: rursusque hæ literæ alijs literis perscribuntur, aliæque item alijs. Si ergo tota elementi Delta coagmentatio in infinitum cadit, alijs nimirum alia gignentibus, atque inter se succedentibus, quanto tandem elemento illo maius vastiusque tantum literarum pelagus erit? Et si vna litera vsque adeò infinita est, animaduertas velim, quæ in toto nomine sit literarum pro- C funditas, ex quibus Marci Sige Propatorem constare docuit. Qua etiam de causa Propatorem, quòd se comprehendi non posse perspectum haberet, hoc singulis elementis, quibus etiam AEonum nomen imponit, dedisse, vt propriam enunciationem ederent, quandoquidem singula vniuerso pronunciando impares erant. Hanc autem quaternitatem planius ipsis verbis declarasse. Lubet ipsam quoque veritatem tibi spectandam proponere. Ex superis quippe ædibus eam deuexi, vt nudam eam conspicias, eiusque pulchritudinem intelligas, atque adeò loquentem audias, eiusque prudentiam admireris. Vide igitur caput eius sursum Α & Ω, collum Β & Ψ, humeros vnà cum manibus Γ & Χ, pectus Δ & Φ, diaphragma Ε & Υ, dorsum Ζ & Τ, ventrem Η & Σ, fœmora Θ & Ρ, genua Ι & Π, tibias κ & ο, crura λ & ξ, pedes μ & ν. Hoc nimirum est de magi sententia corpus veritatis, hæc elementi fi- D gura, hic literæ character. Atq; hoc elementum hominem vocat, esseq; illud ait fontem omnis sermonis, atq; initium omnis vocis, & omnis inenarrabilis narrationē, & tacitæ Siges os. Hoc inquam est veritatis corpus. Tu verò in altum sublatā mētis intelligentia suiipsius genitorem ac Patris largitorē Sermonē ex ore veritatis audi. Hanc orationem cū illa habuisset, Veritatē coniectis in eum oculis, apertoq; ore sermonē edidisse ait, ac sermonem hūc nomen factū esse, hoc inquam nomen quod scimus ac loquimur, Christum Iesū: quod cum protulisset, statim cōticuisse. Cū autē Marcus ab ea longiorem aliquam orationem expectaret, quaternitas rursus in medium progressa, his verbis vsa est. Vilem & contemnendum sermonem eum esse arbitratus, quem ex ore veritatis accepisti. Atqui non hoc quod nosti, tenere te censes, antiquum nomen est. Vocem enim ipsius duntaxat habes: vim autem ignoras. Iesus etenim

τῆς ἐκφωνήσεως εἰκόνα τὸ ἀμὴν ὁμοῦ λεγόντων ἡμῶν ὑπέβαλλεν εἶναι, τοὺς δὲ φθόγγους ὑπάρχειν τοὺς μορφοῦντας τὸν ἀνούσιον καὶ ἀγέννητον αἰῶνα. καὶ εἶναι τούτους μορφάς, ἃς ὁ κύριος ἀγγέλους εἴρηκε, τὰς διηνεκῶς βλεπούσας τὸ πρόσωπον τοῦ πατρός. τὰ δὲ ὀνόματα τῶν στοιχείων τὰ ῥητὰ καὶ κοινά, αἰῶνας καὶ λόγους, καὶ ῥίζας, καὶ σπέρματα, καὶ πληρώματα, καὶ καρποὺς ὠνόμασε, τὰ δὲ καθ' ἕνα αὐτῶν καὶ ἑκάστου ἴδια ἐν τῷ ὀνόματι τῆς ἐκκλησίας ἐμπεριεχόμενα, νοεῖσθαι ἔφη.* ὡς στοιχείου τὸ ὕστερον γράμμα φωνὴν προήκατο τὴν αὐτοῦ, οὗ ἦχος ἐξελθὼν κατ' εἰκόνα τῶν στοιχείων στοιχεῖα ἴδια ἐγέννησεν, ἐξ ὧν τά τε ἐνταῦθα διακεκοσμῆσθαί φησι, καὶ * τὰ πρὸ τούτων γεγεννῆσθαι. τὸ μέν τοι *γράμμα αὐτὸ τὸ ἦχος τῷ ἤχει, οὗ ὁ ἦχος ἦν συνεπακολουθῶν τῷ ἤχει, καὶ τὸ ὑπὸ τῆς συλλαβῆς τῆς ἑαυτοῦ ἀνειλῆφθαι ἄνω * λέγει εἰς ἀναπλήρωσιν τοῦ ὅλου, μεμενηκέναι δὲ εἰς τὰ κάτω τὸν ἦχον, ὥσπερ ἔξω ῥιφέντα. τὸ δὲ στοιχεῖον αὐτὸ ἀφ' οὗ τὸ γράμμα σὺν τῇ ἐκφωνήσει τῇ ἑαυτοῦ συγκατῆλθε * κάτω, ὃ γραμμάτων εἶναί φησι τριάκοντα, καὶ ἐν ἕκαστον τῶν τριάκοντα γραμμάτων. ἐν ἑαυτῷ ἔχειν ἕτερα γράμματα, *δι' οὗ τὸ ὄνομα τοῦ γράμματος ὀνομάζεται· καὶ αὖ πάλιν τὰ ἕτερα δι' ἄλλων ὀνομάζεσθαι γραμμάτων, καὶ τὰ ἄλλα δι' ἄλλων, ὡς εἰς ἄπειρον ἐκπίπτειν τὸ πλῆθος τῶν γραμμάτων. οὕτω δὴ ἂν σαφέστερον μάθοις τὸ λεγόμενον. Τὸ δέλτα στοιχεῖον γράμματα ἐν αὐτῷ ἔχει πέντε· * αὐτὸ δὲ τὸ Δέλτα, καὶ τὸ Ε, καὶ τὸ Λάμβδα, καὶ τὸ Ταῦ, καὶ τὸ Ἄλφα, καὶ ταῦτα πάλιν τὰ γράμματα δι' ἄλλων γράφεται γραμμάτων· καὶ τὰ ἄλλα δι' ἄλλων. εἰ οὖν ἡ πᾶσα ὑπόστασις τοῦ Δέλτα εἰς ἄπειρον ἐκπίπτει, ἀεὶ ἄλλων ἄλλα γεννώντων, καὶ διαδεχομένων ἄλληλα, πόσῳ μᾶλλον ἐκείνου τοῦ στοιχείου μεῖζον εἶναι τὸ πέλαγος τῶν γραμμάτων; καὶ εἰ τὸ ἓν γράμμα οὕτως ἄπειρον, ὅρα ὅλου τοῦ ὀνόματος τὸν βυθὸν τῶν γραμμάτων, ἐξ ὧν τὸν προπάτορα ἡ μάρκου σιγὴ συνεστάναι ἐδογμάτισε. διὸ καὶ τὸν πατέρα ἐπιστάμενον τὸ ἀχώρητον αὐτοῦ, δεδωκέναι τοῖς στοιχείοις, ἃ καὶ αἰῶνας καλεῖ, ἑνὶ ἑκάστῳ αὐτῶν τὴν ἰδίαν ἐκφώνησιν ἐκβοᾶν, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι ἕνα τὸ ὅλον ἐκφωνεῖν. ταῦτα δὲ σαφηνίσασαν, αὐτῷ τὴν τετρακτὺν εἰπεῖν. *θέλω δή σοι καὶ αὐτὴν ἐπιδεῖξαι τὴν ἀλήθειαν. κατήγαγον γὰρ αὐτὴν ἐκ τῶν ὑπεράνωθεν δωμάτων, ἵν' ἐσίδῃς αὐτὴν γυμνήν, καὶ καταμάθοις τὸ κάλλος αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ἀκούσῃς αὐτῆς λαλούσης, καὶ θαυμάσῃς τὸ φρόνημα αὐτῆς. ὅρα οὖν κεφαλὴν ἄνω τὸ Ἄλφα καὶ τὸ Ω, τράχηλον δὲ Β καὶ Ψ, ὤμους ἅμα χερσὶ Γ καὶ Χ, στήθη Δ καὶ Φ, διάφραγμα Ε καὶ Υ, νῶτον Ζ καὶ Τ, κοιλίαν Η καὶ Σ, μηροὺς Θ καὶ Ρ, γόνατα Ι καὶ Π, κνήμας Κ καὶ Ο, σφυρὰ Λ καὶ Ξ, πόδας Μ καὶ Ν. τοῦτό ἐστι τὸ σῶμα τῆς κατὰ τὸν μάγον ἀληθείας, τοῦτο τὸ σχῆμα τοῦ στοιχείου, οὗτος ὁ χαρακτὴρ τοῦ γράμματος. Καὶ καλεῖ τὸ στοιχεῖον τοῦτο ἄνθρωπον, εἶναί τε πηγήν φησιν αὐτὸ παντὸς λόγου, καὶ ἀρχὴν πάσης φωνῆς, καὶ παντὸς ἀρρήτου ῥῆσιν, καὶ τῆς σιωπωμένης σιγῆς στόμα. καὶ τοῦτο μὲν τὸ σῶμα αὐτῆς. σὺ δὲ μετάρσιον ἐγείρας διανοίας νόημα, τὸν *αὐτογεννήτορα καὶ πατροδότορα λόγον, ἀπὸ *στομάτων ἀληθείας ἄκουε. ταῦτα δὲ ταύτης εἰπούσης, προσβλέψασαν αὐτῷ τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἀνοίξασαν τὸ στόμα λαλῆσαι λόγον· τὸν δὲ λόγον ὄνομα γενέσθαι, καὶ τὸ ὄνομα γενέσθαι τοῦτο, ὃ γινώσκομεν καὶ λαλοῦμεν χριστὸν ἰησοῦν. ὃ δὲ ὀνομάσασαν αὐτὴν παραυτῆ καὶ σιωπήν. προσδοκοῦντος δὲ τοῦ μάρκου πλεῖόν τι μέλλειν αὐτὴν λέγειν, πάλιν ἡ τετρακτὺς παρελθοῦσα εἰς τὸ μέσον, φησίν, Ὡς εὐκαταφρόνητον ἡγήσω τὸν λόγον, ὃν ἀπὸ στομάτων τῆς ἀληθείας ἤκουσας. οὐ τοῦθ', ὅπερ οἶδας καὶ *δοκεῖς, παλαιόν ἐστιν ὄνομα· φωνὴν γὰρ μόνον ἔχεις αὐτοῦ, τὴν δὲ δύναμιν ἀγνοεῖς. ἰησοῦς μὲν γάρ ἐστιν

*ὧν στοιχεί-
ων τὸ τοῦ ἐ-
σχάτου ὕ-
στατον
*τά
*γράμμα,
οὗ τὸ ἦχος
ὁ συν-
επακολου-
θῶν τῷ ἤχει
κάτω, ὑπὸ
τῆς
*λέγει
*κάτω
γραμμά-
των
*δι' ὧν
*αὐτό τε
Δέλτα
*θέλω
*αὐτογεν-
νήτορα
*στόματος
*παραυ-
τίκα σιω-
πῆσαι
*στόματος
*δοκεῖς ἔ-
χων, πα-
λαιὸν

A clamationis imaginem esse, Amen, simul dicentibus nobis tradidit [7] esse. Sonos] autem eos esse qui formãt insubstãtiuum & ingenitum AEona, & esse has formas, quas Dominus Angelos dixit, quæ sine intermissione vidẽt faciem Patris. Nomina autem elementorum communia & enarrabilia AEonas & verba & radices & semina & plenitudines & fructus vocauit, singula autem ipsorum & vniuscuiusque propria in nomine Ecclesiæ contineri, & intelligi ait. Quorum elementorum nouissimi elemẽti vltima litera vocem emisit suam, cuius sonus exiens secundum imaginem elementorũ elementa [8] propria] generauit, ex quibus & quæ sunt hic, disposita dicit, & ea quæ sunt ante hæc generata: ipsam quidem literam, cuius sonus erat consequens sonum deorsum à syllaba sua sursum receptam dicit, ad impletionem vniuersi. Remãsisse autem deorsum sonum quasi foras proiectum, elemẽtum autem ipsum ex quo litera cum enunciatione sua descendit deorsum, literarum ait esse xxx. [9] & vnamquamque ex his xxx. literis in semetipsa habere alias literas, per quas nomẽ literæ nominatur. Et rursus alias per alias nominari literas, & alias per alias, ita vt in immensum decidat multitudo literarum. De Angelis. De elementis.

B Sic autem planiùs disces quod dicitur. Delta elementum litteras habet in se quinque, ipsum Δ, & Ε, Λ, & Τ, & Α, & hæ rursus literæ per alias scribuntur literas, & aliæ per alias. Si ergo vniuersa substantia deltæ in immensum decidit, alijs alias literas generãtibus & succedentibus alterutrum, quanto magis illius elementi maius esse pelagus literarum? Et si vna litera sic immensa est, vide totius nominis profundum literarũ, ex quibus Propatora Marci silentium constare docuit. Quapropter & Patrem scientem incapabile suum, dedisse elementis, quæ & AEonas vocat vnicuique eorũ suam enunciationem exclamare, eo quòd non possit, vnum [10] illud] quod est totum enunciare. Hæc itaque exponentem ei quaternationem [dixisse.] Volo autem tibi & ipsam ostendere veritatem. Deposui enim illam de superioribus ædificijs, vt circunspicias eam nudam, & intuearis formositatem eius. Sed & audias eam loquẽtem, & admireris sapientiam eius. Vide quid igitur caput eius sursum primum Α & Ω. Collum autem Β & Ψ. Humeros cum manibus Γ & Χ. Pectus Δ & Φ. Cinctum Ε & Υ. Ventrem Χ & Τ. Verẽda Η & Σ. Femora Θ & Ρ. Genua Ι & Π. Tibias Κ & Ο. Crura Λ & Ξ. Pedes Μ & Ν. Hoc est corpus eius, quæ est secundùm Magum, Veritatis; hæc [11] figura] elementi, hic character literæ, [&] vocat elemẽtum hoc, Hominem. Esse autem fontem ait, eum omnis verbi, & initium vniuersæ vocis, & omnis inenarrabilis enarrationem, & taciti silẽtij os, & hoc quidem corpus eius. Deliratio de veritatis forma per literas Græcas.

C Tu autẽ sublimius alleuans sensus intelligentiã, Autogenitora & Patrodotora, verbum ab ore Veritatis audi. Hæc aũt cùm dixisset illa, attendẽtem ad eum Veritatẽ, & aperientẽ os, locuta est Verbum: Verbum aũt nomen factum, & nomen esse hoc quod scimus & loquimur Christum Iesum, quod cùm nominasset, statim tacuit. Cùm autẽ putaret Marcus plus aliquid eã dicturã, rursus Quaternatio veniens in mediũ ait, Tãquã contẽptibile putasti esse Verbũ quod ab ore Veritatis audisti, non hoc quod scis & putas habere, olim est nomẽ. Vocẽ.n. tantũ habes eius, virtutẽ autem ignoras. Iesus aũt

Qui Patris expers est] *addo ex vet.* ὁ ἀπάτωρ, *& deleo hoc verbum* ὤδινεν.

Gigni] τὸ ἄῤῥητον γεννηθῆναι. *Vetus legisse videtur* τὸ ἄῤῥητον ῥητὸν γεννηθῆναι. *Sed malo hoc loco Græca sequi, quod* γεννηθῆναι *aptius quadret cum* μορφωθῆναι *quod sequitur.*

D Ac syllaba illius] συλλαβὴ. *Complexionem primò verterã quàm syllaba, vt apud Grammaticos vsurpatur, hic quatuor literis nõ cõstaret. Sed propius animũ aduertẽti, aliter postea visũ est. Insanus enim Marcus omnia hic pro libidine sua fingit.*

Cuius elementum est] *vetus interpres legisse videtur,* οὐδὲ αὐτὸς ὑπῆρχε, *sed malè.*

Enunciationem nouit] γινώσκει *lego cum vet. non* πολιορκεῖ: *tametsi hæc quoq; lectio prorsus improbanda non sit.*

Extremi elementi] *pro* ἐκάστου *pro* ἐσχάτου *cum vet. Ibidem* το μονογλωσσήσαντος καταστῆναι, *lege* μονογλωσσήσαντα καταβῆναι, *cũ v.*

Quorum elementorum] *in Græco* ὡς στοιχείου τὸ ὕστερον *lego cum vet.* ὧν στοιχείων τὸ τοῦ ἐσχάτου ὕστατον. *Paulò post pro* καὶ τοῦ, *lego* καὶ τά.

Cuius sonus] *Græca hoc loco ita emendãda sunt,* οὗ τὸ ἦχος ἦν συνεπακολουθῶν τῷ ἤχει κάτω ὑπὸ &c. *Vers. seq. pro* λέγειν, *substituo* λέγει.

Triginta literarum] *dele in Græc.* ὁ *ex vet. linea seq. pro* δι᾽ ὅν, *lege* δι᾽ ὧν.

Quaternitatem] *inducitur hic quaternitas ea, quæ à Sige obscurius dicta erant, explanans.*

Libet] *in Græc pro* θέλων *legendum* θέλω *cum vet.*

Dorsum] *Vetus interpres pro dorso hic ventrem habet, ac postea pro ventre, uerenda: sed in literis error obrepsit.*

Suiipsius genitorem] *in Græco* ἑαυτοῦ γεννήτορα, *vel vnico verbo* αὐτογεννήτορα *lego cum vet. quemadmodum & eodem vers.* πατροδότορα *&* στόμαλος.

Statim conticuisse] *in Græc. pro* παραυτῆ καὶ σιωπὴν, *legendum* παραυτίκα σιωπᾶν, *vel* σιωπῆσαι. *lin. seq. rursus legendum* σώματος, *non* σωμάτων.

Te tenere censes] *post* δοκεῖς, *addo ex vet.* ἔχειν.

Sex literis constans] *pro* ἓξ ὧν *lege* ἓξ ἔχων.

Qui ipsum cognatione] αὐτοῦ *vel* αὐτῷ, *addo ex v. & lin. seq. pro* αὐτοῦ *repono* αὐτῷ.

Inferiorem elationem] *legendum in Græc.* ὑπὸ αὐτὰ, *aut aliquid simile.* ἀναφορὰν *oponit* ἀποῤῥοία.

Habent igitur] *addo* οὖν *ex vet.*

Quoniam autem non satis] ἐπειδὴ τοῦ ὑστερήσαντος λόγου.

insignẽ nomẽn est, sex literis constans, omnibus, qui vocati sunt, notum ac perspectum. At illud quod est apud Pleromatis AEonas, cùm multis patribus constet, alterius formæ ac figuræ est, his demum cognitum & exploratum, qui cognatione ipsum attingunt, quorumque magnitudines apud eum semper sunt. Quocirca ita habeto: has viginti quatuor literas, quæ apud vos sunt, velut riuuos quosdam esse, treseas virtutes, quibus vniuersus superorum elementorum numerus continetur, adumbrantes. Sic enim existima, nouem mutas literas, Patris & Veritatis esse, quòd videlicet muti ipsi sint, hoc est eiusmodi qui nullis verbis exprimi possint. Semiuocales autem, quæ octo sunt, Sermonis & Vitæ, quòd inter vocales & consonantes velut mediæ interiectæ sint, atque vt à superioribus defluant, ita vicissim inferiora ad eas referantur. Vocales porrò, quæ ipsæ quoque septem sunt, Hominis & Ecclesiæ: quandoquidem vox per hominem progressa omnia informauit. Vocis etenim sonus formam ipsis indidit. Habent igitur Sermo & Vita octo, Homo & Ecclesia septem, Pater & Veritas nouem. Quoniam autem non satis constabat numerus, is qui in Patre insidebat, descendit, ad eum videlicet à quo seiunctus fuerat idcirco missus, vt ea quæ facta erant, emendarentur, ac Pleromatum vnitas æqualitate prædita vnam in omnibus, quæ ex omnibus manat, virtutem proferret. Atque ita septenarius numerus octonarij vim accepit: factique sunt tres loci numeris consimiles, cum sint Ogdoades: qui quidem tres in se ducti quatuor & viginti efficiunt.

Et quidem tria elementa, (quæ ipse coniugij nexu cum tribus virtutib⁹ deuincta esse ait, ac proinde sex sunt, è quibus viginti quatuor literæ profluxerunt) per sermone omni præstantioris quaternitatis rationem quadruplicata eundem cum ipsis numerum pariunt: quæ quidem illius esse ait, qui appellationem omnem excedit. Ea porrò ad inuisibilis similitudinem à tribus virtutibus ferri. Atque horum elementorum imagines imaginum eas esse literas dicit, quas duplices appellamus: quæ quidem si viginti quatuor literis adiungantur, analogiæ vi tricenarium numerum edunt. Huius rationis & administrationis fructum in imaginis similitudine extitisse ait eum, qui post sex dies quartus in montem ascendit, ac sextus factus est: qui descendit, atque in hebdomade detentus est, cum insignis Ogdoas esset, atque omnem elementorum numerum in se contineret: quem, cum ad baptismum accessisset, columbæ descensus perspicuè ostendit, quæ quidem est ω & α. Huius enim numerus est vnum & octoginta. Ob eamque causam dixisse Mosem sexto die conditum hominem fuisse: iuxta administrationem autem sexto die, quæ est parasceue, vltimum hominem ad primi hominis regenerationem apparuisse. Cuius quidem administrationis principium ac finem extitisse sextam illam horam, in qua ligno affixus est. Perfectum enim Nun, cum senarium numerum procreandi ac regenerandi facultate præditum esse perspectum haberet, regenerationem eam, quæ per eum, qui insignis apparuit, in hunc numerum contigit, filijs lucis declarasse. Vnde etiam duplices literas insignem numerum habere ait. Etenim insignis numerus viginti quatuor elementis adiunctus nomen triginta literarum conficit. Ministra porrò quemadmodum ait Marici Sige, septem numerorum, magnitudine vsus est, vt voluntarij consilij fructus eluceret. Iam verò insignem hunc numerum, inquit, nunc eum intellige, qui ab insigni formatus est, quique velut

A ἐστὶν ἐπίσημον ὄνομα, * ἓξ ὂν γράμματα ὑπὸ πάντων τῶν τῆς κλήσεως γινωσκόμενον, τὸ δὲ παρὰ τοῖς αἰῶσι τοῦ πληρώματος πολυμερὲς τυγχάνον, ἄλλης ἐστὶ μορφῆς καὶ ἑτέρου τύπου, γινωσκόμενον ὑπ' ἐκείνων τῶν συγγενῶν, ὧν τὰ μεγέθη παρ * αὐτῷ ἐστὶ διαπαντός. ταῦτ' οὖν τὰ παρ' ἡμῖν εἰκοσιτέσσαρα γράμματα ἀπορροίας ὑπάρχειν γίνωσκε τῶν τριῶν δυνάμεων εἰκονικὰς τῶν περιεχουσῶν τὸν ὅλον τῶν ἄνω στοιχείων τὸν ἀριθμόν. τὰ μὲν γὰρ ἄφωνα γράμματα ἐννέα νόμιζε εἶναι, τοῦ πατρὸς καὶ τῆς ἀληθείας, διὰ τὸ ἀφώνους αὐτοὺς εἶναι, τουτέστιν ἀῤῥήτους καὶ ἀνεκλαλήτους. τὰ δὲ ἡμίφωνα, ὀκτὼ, ὄντα τοῦ λόγου καὶ ζωῆς, διὰ τὸ μέσα ὥσπερ ὑπάρχειν τῶν τε ἀφώνων καὶ τῶν φωνηέντων, καὶ ἀναδέχεσθαι τῶν μὲν ὕπερθεν τὴν ἀπόρροιαν, * τῶν δὲ ὑπ' αὐτὴν τὴν ἀναφοράν. τὰ δὲ φωνήεντα, καὶ αὐτὰ ἑπτὰ ὄντα, τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἐκκλησίας· ἐπειδὴ διὰ τοῦ ἀνθρώπου φωνὴ προελθοῦσα, ἐμόρφωσε τὰ ὅλα. ὁ γὰρ ἦχος τῆς φωνῆς μορφὴν αὐτοῖς περιεποίησεν. * ἔστιν ὁ μὲν λόγος ἔχων, καὶ ἡ ζωὴ τὰ ὀκτὼ, ὁ δὲ ἄνθρωπος καὶ ἡ ἐκκλησία, τὰ ἑπτά, ὁ δὲ πατὴρ καὶ ἡ ἀλήθεια τὰ ἐννέα. * ἐπειδὴ B δὲ ὑστερήσαντος λόγου ὁ ἀφεδρασθεὶς ἐν τῷ πατρὶ κατῆλθε, πεμφθεὶς ἐπὶ τὸν ἀφ' οὗ ἐχωρίσθη ἐπὶ διορθώσει τῶν πραχθέντων, ἵνα ἡ τῶν πληρωμάτων ἑνότης ἰσότητα ἔχουσα καρποφορῇ μίαν ἐν πᾶσι τὴν ἐκ πάντων δύναμιν. καὶ οὕτως ὁ τῶν ἑπτὰ τὴν τῶν ὀκτὼ ἐκομίσατο δύναμιν, καὶ ἐγένοντο οἱ * τόποι ὅμοιοι τοῖς ἀριθμοῖς ὀγδοάδες ὄντες, οἵτινες τρεῖς ἐφ' ἑαυτοὺς ἐλθόντες, τὸν τῶν εἰκοσιτεσσάρων ἀνέδειξαν ἀριθμόν. τὰ μέντοι τρία στοιχεῖα * ἀφίησιν αὐτὸς τῶν τριῶν ἐν συζυγίᾳ δυνάμεων ὑπάρχειν, ἅ ἐστιν ἕξ, ἀφ' ὧν ἀπεῤῥύη τὰ εἰκοσιτέσσαρα στοιχεῖα τετραπλασιασθέντα τῷ τοῦ ἀῤῥήτου τετράδος λόγῳ, τὸν αὐτὸν αὐτοῖς ἀριθμὸν ποιεῖ ἅπερ φησὶ τοῦ ἀνονομάστου ὑπάρχειν, φορεῖσθαι δὲ ταῦτα ὑπὸ τῶν τριῶν δυνάμεων, εἰς ὁμοιότητα τοῦ ἀοράτου, ὧν στοιχείων εἰκόνες εἰκόνων τὰ παρ' ἡμῖν διπλᾶ γράμματα ὑπάρχειν, ἃ συναριθμούμενα τοῖς εἰκοσιτέσσαρσι στοιχείοις * δυνάμει τῶν κατὰ ἀναλογίαν τὸν C τριάκοντα ποιεῖ ἀριθμόν. τούτου δὲ λόγου καὶ τῆς οἰκονομίας ταύτης καρπὸν φησὶν ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος * πεφυκέναι, ἐκεῖνον τὸν μετὰ τὰς ἓξ ἡμέρας, τέταρτον ἀναβάντα εἰς τὸ ὄρος, καὶ γενόμενον ἕκτον, * τὸν κρατηθέντα, καὶ καταβάντα ἐν τῇ ἑβδομάδι, ἐπίσημον ὀγδοάδα ὑπάρχοντα, καὶ ἔχοντα ἐν ἑαυτῷ τὸν ἅπαντα τῶν στοιχείων ἀριθμόν, * ἐφανέρωσεν ἐλθόντος αὐτοῦ ἐπὶ τὸ βάπτισμα, ἡ τῆς περιστερᾶς κάθοδος, ἥτις ἐστὶν ω καὶ A. ὁ γὰρ ἀριθμὸς αὐτῆς μία καὶ ὀκτακόσιαι. καὶ διὰ τοῦτο Μωσέα ἐν τῇ ἕκτῃ τῶν ἡμερῶν εἰρηκέναι τὸν ἄνθρωπον γεγονέναι * καὶ τὴν οἰκονομίαν δὲ ἐν τῇ ἕκτῃ τῶν ἡμερῶν, ἥτις ἐστὶ παρασκευή, τὸν ἔσχατον ἄνθρωπον εἰς ἀναγέννησιν τοῦ πρώτου ἀνθρώπου πεφηνέναι· ἧς οἰκονομίας ἀρχὴν καὶ τέλος καὶ τὴν ἕκτην ὥραν, ἐν ᾗ προσηλώθη τῷ ξύλῳ. D τὸν γὰρ τέλειον νοῦν ἐπιστάμενον τὸν τῶν ἓξ ἀριθμὸν δύναμιν ποιήσεως καὶ ἀναγεννήσεως ἔχοντα, φανερῶσαι τοῖς υἱοῖς τοῦ φωτὸς τὴν διὰ τοῦ φανέντος ἐπισήμου εἰς αὐτὸν * δι' αὐτοῦ γενομένην ἀναγέννησιν. ἔνθεν καὶ τὰ διπλᾶ γράμματα τὸν ἀριθμὸν ἐπίσημον ἔχειν φησίν. ὁ γὰρ ἐπίσημος ἀριθμὸς συγκερασθεὶς τοῖς εἰκοσιτέσσαρσι στοιχείοις, τὸ τριάκοντα γραμμάτων ὄνομα ἀπετέλεσε. κέχρηται δὲ διακόνῳ τῷ τῶν ἑπτὰ ἀριθμῶν μεγέθει, ὥς φησιν ἡ Μάρκου σιγή, ἵνα τῆς αὐτοβουλήτου βουλῆς φανερωθῇ ὁ καρπός. τὸν μέντοι ἐπίσημον τοῦτον ἀριθμὸν ἐπὶ τοῦ παρόντος φησὶ τὸν * ἐπὶ τοῦ ἐπισήμου μορφωθέντα, νόησον τὸν

ὥσπερ

* ἓξ ἔχον
* συγγενῶν αὐτοῦ ὢν
* αὐτῷ.
* τῶν δὲ ὑπὸ αὐτά
* ἔστιν οὖν ὁ μὲν
* ἐκ δὲ τοῦ ὑστερήσαντος
* οἱ τρεῖς τόποι
* ἅ φησιν
* δυνάμει τῇ κατὰ
* πεφηνέναι
* τὸν καταβάντα καὶ κρατηθέντα ἐν ἑβδομάδι
* κατὰ τὴν
* αὐτὸν ἀριθμὸν γενομένην
* τὸν ἀπὸ τοῦ ἐπισήμου

A est insigne nomen, sex habens literas, ab omnibus qui sunt vocationis cognitum. Illud autem quod est apud AEonas Pleromatis, cùm sit multifarium existens, alterius est formæ, & alterius typi. Quod intelligitur ab ipsis qui sunt cognati eius, quorum magnitudines apud eum sunt semper. Has igitur, quæ apud nos sunt viginti quatuor literæ, emanationes esse intellige trium virtutum imaginales eorum, quę continent vniuersum, quæ sunt sursum elementorum, numerum. Mutas enim literas nouem puta esse, Patris & Veritatis, quoniam sine voce sint, hoc est, & inenarrabiles & ineloquibiles. [Semiuocales] autem cùm sint octo, Logi esse & Zoës, quoniam quasi medię sint inter mutas & vocales, & recipere eorum quidem quæ supersint, emanationem, eorum verò quæ subsint eleuationem. Vocales autem & ipsas septem esse, Anthropi & Ecclesiæ: quoniam per Anthropum vox progrediēs formauit omnia. Sonus enim vocis, formam eis] circumdedit. Est igitur Logus habens & Zoë VIII. Anthropos autem & Ecclesia VII. Pater autem & Alethia IX. Ex minori autem computatione, qui] erat apud Patrem descendit emissus illuc vnde fuerat separatus ad emendationem factorum, vt Pleromatum vnitas æqualitatem habens, fructificet vnam in omnibus quæ est ex omnibus virtus: & sic is qui est numeri * VII. eorum qui sunt octo accepit B virtutem, & facta sunt tria loca similia numeris, cùm sint octonationes [quæ ter] in se venientia viginti quatuor ostenderunt numerum: & tria quidem elementa, quæ dicit ipse trium in coniugatione virtutum existere, quæ fiunt VI. ex quibus emanauerunt viginti quatuor literæ, quadripertita inenarrabilis Quaternationis ratione eūdem numerum faciunt, quæ quidē dicit illius qui est [innominabilis] existere. Indui autem eas à tribus virtutibus, in similitudinem illius qui est inuisibilis. Quorum elementorum imagines imaginum esse eas quæ sunt apud nos duplices literæ, quas cum XXIV. literis adnumerantes, virtute quæ est secundū analogiam, XXX. faciunt numerū. Huius rationis & dispositionis fructum dicit in similitudinem imaginis apparuisse, & illum qui post VI. dies quartus ascendit in montē, & factus est VI. qui descendit & detentus est [in] hebdomade cū esset insignis octonatio, & [12] haberet] in se omnem elementorum numerum, quem manifestauit, cū ipse venisset ad baptismum, colūbæ descensio, quæ est Ω & A. Numerus enim ipsius vnum & DCCC. & propter hoc Mosen in sexta die dixisse [hominem factum, dispositionem autem in sexta die] [13] quæ est in cœna pura: nouissimū hominem in regenerationem primi hominis apparuisse. C Cuius dispositionis initiū & finem sextam horam, in qua affixus est ligno: perfectū enim sensum sciētem eum numerū qui est sex, [14] virtutem] fabricationis & regenerationis habentem, manifestasse filijs luminis eam generationem quæ facta est per eū, qui manifestatus est insignis in eum numerū. [15] Hinc] etiam & duplices literas numerum insignē habere ait. Insignis enim numerus commixtus vigintiquatuor elementis, XXX. literarū nomē explicuit. [16] Vsus] est aūt Diacono VII. numerorū magnitudine,] quēadmodū dicit Marci Sige, vt ab se cogitatæ cogitationis manifestetur fructus: & insignē quidē hūc numerū in præsēti, [17] ait cū qui ab insigni figurat⁹ est, intelligi eū q quasi

* septenarij

ΙΗΣΟΥΣ.

Matt 17. 1.

Matt. 3. 16.

Gen. 1. 26.

λόγυ. *Malo tamen ἐκ δὲ. cum veteri. Neque enim quadrat ἐπειδὴ cum his quæ præcedunt. Sensus autem horum verborum hic est: Quoniam Pater & Veritas nouem literas continebant, Homo autem & Ecclesia septem duntaxat, Sermo verò & Vita octo, corrigēda huiusce numerorum inæqualitatis causa factum est, vt litera vna qua Pater abundabat, ad Hominem & Ecclesiam descenderit: ac sic cuiq; ex his coniugationibus suis literarum octernio constitit.* Tres loci] *τρεῖς addo ex vet.*

D

Deuincta esse ait] *pro ἀφῆσι, lego δέησι cum vet.*

Analogiæ vi] *legendum in Græco δυνάμει τῇ κατὰ ἀναλογίαν, ex vet. interp. & in lin. seq. πεφηνέναι, non πεφυκέναι.*

Qui descendit] *legendum in Græc. τὸν καταβάντα καὶ κρατηθέντα.*

Quem cum] *addo ὃν in Græc. ex vet. interp.*

Iuxta administrationem] *hoc loco pro καὶ, lego κατὰ, ob verbum πεφηνέναι, quod in actiua significatione nunquam in vllo authore legisse me memini, sed tantum in neutra.*

In hunc numerum] *in Græc. pro vlt. δι' αὐτοῦ.*

Bis enim habetur] *lego ἀριθμὸν cum vet.*

Insignem numerum] *ἐπίσημον, id est, senarium. Nota autem senarij apud Græcos est ς.* *Proinde cùm tres sint duplices literæ, senario æquipollent.*

Numerorum magnitudine] *ἀριθμῶν μεγέθει.*

Qui ab insigni] *ἀπὸ lego cum vet.*

Alia autem] *ἄλλα addo ex vet.*

Rerum inimitabilium] *ἀμιμήτων. Imitabilium habet vetus translatio. sed malè, vt existimo.*

Et quartum à medio] *μέσου lego cum vet. non μέρους.*

NOTAE EX ADVERSARIIS Frontonis Ducæi in CAP. X.

ET syllabæ eius] *Græca sonant*, & syllaba eius literarum quatuor.

Vnigenitum Aeonem] *Græcè reposuimus ἀγένητον, quod immutarat Gallasius in ἀγέννητον.*

Ipsa in quidem literam] *in Græco dele αὐτὸ τὸ ἦχος τῷ ἤχει, & lege, vt in margine scripsimus, τὸ μέν τοι γράμμα, οὗ τὸ ἦχος ἦν συνεπακολουθεῖν.* Ventrem X & T] *Ad exemplar Græ. scribendū esset, Cinctū E & Y. Dorsum Z & T. Ventrem H & Σ. Femora Θ & P. Paulò post in Græc. pro τὸ αὐτὸν γεννήτορα καὶ πατροδόρα. fortassè legēdum, τὸ αὐτογεννήτορα καὶ πατροδότορα: vt postea αὐτοθέλητος,* ab se cogitatæ, *vertitur.* Ex minori autem] *λόγος hic cōputatio vel ratio verti potest, nō autē sermo, quod scripserat Gallasius: paulò post:*

Qui

diuisus ac bifariam sectus est, forisque mansit ac vi & prudentia sua per productionem, quæ ex eo extitit, ad virtutis Hebdomadis imitationem huic mundo septem virtutibus constanti vitam dedit, cumque ita comparauit, vt rerum omnium quæ in aspectum cadunt, anima esset. Atque hic quidem hoc opere vtitur, vt sponte ac libera voluntate à se confecto: alia autem, & quæ rerum inimitabilium imitamenta sint, matris cogitationem subministrant. Ac primum quidem cælum α proloquitur, proximum ε, tertium η, quartum ac medium vim vocalis ι enunciat, quintum ο, sextum υ, septimum & quartum à medio ω exprimit, quemadmodum Marci Sige, quæ multa quidem blaterat, cæterùm nihil veri dicit, affirmat. Atque hæ virtutes, inquit, omnes simul inter se connexæ tinniunt, ac laudibus eum, à quo productæ sunt, efferunt. Gloria autem huius soni ad propatorem trāsmittitur. Huius porrò laudationis sonum in terrā delatum, eorum, quæ in terra sunt, effectorem ac parentē esse ait.

ὥσπερ μεριςθεῖσα, ἢ διχοτομηθεῖσα, καὶ ἔξω μένουσα, ὃς τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει τε καὶ φρονήσει, διὰ τῆς ἀπ' αὐτοῦ προβολῆς τοῦτον τὸν τῶν ἑπτὰ δυνάμεων κατὰ μίμησιν τῆς ἑβδομάδος δυνάμεως ἐψύχωσε κόσμον, καὶ ψυχὴν ἔθετο εἶναι τοῦ ὁρωμένου παντός. κέχρηται μὲν οὖν καὶ αὐτὸς οὗτος τῷδε τῷ ἔργῳ, ὡς αὐθαιρέτως ὑπ' αὐτοῦ γενομένῳ * τὰ δὲ διακονεῖ μιμήματα ὄντα τῶν * ἀμιμήτων τὴν ἐνθύμησιν τῆς μητρός. καὶ ὁ μὲν πρῶτος οὐρανὸς φθέγγεται τὸ Α, ὁ δὲ μετὰ τοῦτον τὸ Ε, ὁ δὲ τρίτος Η, τέταρτος δὲ καὶ μέσος τῶν ἑπτὰ τὴν τοῦ Ι δύναμιν ἐκφωνεῖ. ὁ δὲ πέμπτος τὸ Ο, ἕκτος δὲ τὸ Υ, ἕβδομος καὶ τέταρτος * ἀπὸ μέσου τὸ Ω στοιχεῖον * ἐκβοᾷ, καθὼς ἡ Μάρκου σιγὴ ἡ πολλὰ μὲν φλυαροῦσα, μηδὲν δὲ ἀληθὲς λέγουσα, διαβεβαιοῦται, αἵτινες δυνάμεις ὁμοῦ φησὶ πᾶσαι εἰς ἀλλήλας συμπλακεῖσαι, ἠχοῦσι καὶ δοξάζουσιν ἐκεῖνον, ὑφ' οὗ προεβλήθησαν. ἡ δὲ δόξα τῆς ἠχῆς ἀναπέμπεται εἰς τὸν προπάτορα. ταύτης μέντοι τῆς δοξολογίας τὸν ἦχον εἰς τὴν γῆν φερόμενον φησὶ πλάστην γενέσθαι καὶ γεννήτορα τῶν ἐπὶ τῆς γῆς.

qui est numeri VII. *intellige, qui est numeri septenarij, virtutem ipsorum octo accepit siue octonarij, sic enim solet interpres vertere articulos Græcos* τῶν ὀκτὼ, eorum qui sūt octo.

Quorum elementorum.] *lego in Græco* εἰκόνας εἰκόνων, *& in Latina interpretat. verto*, duplices literæ; quas cum XXIIII. literis adnumeraueris, virtute, q. e. s. analogiam, vel, quæ adnumeratæ faciunt numerum.

Quæ est in cœna pura.] *Græc.* ἥ ἐς ἐστι παρασκευή. *Hic veteris interpretis locus Ioseph. Scaligeri obseruationem confirmat in Festum voce Penem, Cœna pura est, qua fungebantur, cùm in casto essent. Glossarium: Cœna pura* προσάββατον, *imitatione Gentilium* παρασκευὴν *Iudæorū ita vocat. Porrò in Græcis, qui nihil hic immutādum censebit, verbo medio actiui dato significationem contendet. nam* φαίνειν *in actiua sæpe sumitur pro: in lucem edere, vel exhibere, aut proferre, vt apud Philonem,* τὴν εὐσέβειαν ἀπέφηνε. *Quod si placeat legere* κατ' οἰκονομίαν δὲ, *hic vertes, secundum dispositionem autem.*

Vsus est Diacono] *Apud Græcos nota senarij est* ς, *quæ & ipsa duabus lit.* στ *æquiualet;* ἐπίσημον *appellant: Alij* ἐπίσιγμον, *sed minus rectè, quomodo & apud Hieronymum legebatur in Psal. 77. in illo loco citato à Sixto Senen. li. 6. Bibliot. annot. 231. Scriptum est in Matthæo, quod Dominus noster hora sexta crucifixus sit. Rursum scriptum est in Marco, quia hora 3. crucifixus sit. Error scriptorum fuit: & in Marco hora 6. fuit: sed multi episemum Græcum* ς. *putauerunt esse* γ. *sic enim habet editio Victorij correctior.*

ANNOTATIONES R. P. FR. FEVARDENTII IN CAP. X.

1. Hic igitur Marcus] *Impurissimus nebulo Vnigenitū Dei se mentiebatur, & Quaternationē quādā de cælis descendentem forma muliebri, arcana plurima sibi reuelasse, quæ syllabis & literis Græcis adumbrarētur. In textu porrò reposuimus voces*, defectus, & sic: expunximus verò lumen: *tam Græcæ lectionis authoritate, quàm Reuerend. P. Frontonis commonitione.*

2. Colarbasi silentij] *Colarbasi huius meminit Tertullianus, quem ita cum Marco iungit, vt eadem cum illo senserit, videlicet, alterum Deum esse à Creatore; Christum in carnis substantia non fuisse; Corporum nullam fore resurrectionem; & Græcorum Alphabeti literis, sic veritatem omnem affixisse, vt ineptum, vanum, otiosum, imò & periculosum putet, illorum vanitates omnes adferre. At Augustinus, Theodoretus, & Damascenus sectam ei separatim tribuunt. Epiphanius, velut nodum dissoluens, primùm quidem Marci opinionem illum sequutum, tuncque sectam ipsorum instar bicipitis serpentis fuisse affirmat: sed postea velut maius quid præter socios nouisset, de suo quoque nomine vocatos cœtus habuisse. Nicetas in Orthodoxia scribit Colobarsum (seu Colabarsum) quasdam Ptolemai, Marci, & Valentini sententias refixisse, atque horum Quaternitatem ad Octonariū numerum perduxisse, scalas perditionis, tam sibi quàm factionis suæ sectatoribus compingendo: quos errores ibidem refellit.*

3. Insubstantiuus] *Græcè est* ἀνούσιος, *id est, substantiæ expers. Si substantiam, quatenus accidentibus substernitur, vel etiam limitibus coerceri potest, Deo haudquaquam quadrare senserint: tantum abest eos errasse, vt etiam suffragantes sibi Patres plurimos habeant. Augustinus manifestum esse dicit, Deum abusiuè vocari sub-*

LOCA QVAEDAM SCRIPTVRAE A MARCO detorta. CAP. XI.

HVIVS autem rei argumentum ducit ab infantibus recens in lucem editis, quorum sonus, confestim atque ex vulua prodierūt, vniuscuiusque horum elementorū sonū edit. Quemadmodū igitur, inquit ille, septem virtutes ipsum gloria afficiunt: sic etiā anima Marcum in infantibus plorans ac lugens eum concelebrat. Atque hinc est quod Dauid ait: Ex ore infantium & lactantiū perfecisti laudem: Et rursus: Cæli enarrāt gloriam Dei. Hincque etiam fit, vt anima cùm in la-

ΤΗν δὲ ἀπόδειξιν φέρει ἀπὸ τῶν ἄρτι γεννωμένων βρεφῶν, ὧν ἡ ψυχὴ ἅμα τῷ ἐκ μήτρας προελθεῖν ἐπιβοᾷ ἑνὸς ἑκάστου τῶν στοιχείων τοῦτον τὸν ἦχον. Καθὼς οὖν αἱ ἑπτὰ (φησὶ) δυνάμεις δοξάζουσι τὸν λόγον, οὕτως καὶ ἡ ψυχὴ ἐν τοῖς βρέφεσι κλαίουσα καὶ θρηνοῦσα Μάρκον, δοξάζει αὐτόν. διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὸν Δαβὶδ εἰρηκέναι, Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον. καὶ πάλιν, * Οἱ οὐρανοὶ τῶν * οὐρανῶν διηγοῦνται δόξαν θεοῦ. καὶ διὰ τοῦτο ἔν τε

ποναις

A in partes diuisus est, aut præcisus & foris perseuerauit, qui sua virtute & prudentia per eam quæ est ab eo emissionem, hunc qui septem virtutum secundùm [18] imitationem] hebdomadis virtutis animauit mūdum, & animam posuit esse huius vniuersi quod videtur. Vtitur autem & ipse hic hoc opere quasi spontaneè ab ipso] [19] facto: reliqua verò] ministrant, cùm sint imitationes imitabilium, enthymesin matris. Et primum quidem cælum sonat A, quod autem est post illum E, tertium autem H, quartum verò & medium numeri VII. lota virtutem enarrat, quintum verò O, sextum autē Y, septimum autem & IV. à medio Ω elementum [20] exclamat] quemadmodum Marci Sige, quæ multa quidem loquacius exequitur, nihil autem verum loquitur,) affirmat. Quę virtutes, ait, omnes simul in inuicem complexæ sonant & glorificant illum à quo emissæ sunt, gloria autem soni mittitur in Propatorem. Huius autem glorificationis sonum in terram delatum ait plasmatorem factum, & generatorem eorum quæ sunt in terra.

Lib. de cale. Hier c. 4. & l. 1. de Di. no. c. 1. & 5

stantiam. Dionysius, frequēter substantiam, sed ineffabilem, super substantialem, & omnibus substātijs superemineutem. Deitatem vocat. Damascenus lib. 1. c. 8. ταῖς ὅλαις οὐσίαις ὑπερβαλλοῦσαν, καὶ πάσης οὐσίας ἐξῃρημένην, *Idest, vniuersis substantijs superemmētem vltra omnia, & ab omni substantia exceptam.*

B

4. Cuius elementum est] *Ita legendum docuerunt Græcus contextus, & P. Fronto: expunximus autem*, neque ipsum super. *Item paulò post*, à, *pro*, extra, *substituimus codicis veteris authoritate.*

5. Tunc & redintegrationem vniuersorū] *Nonprocul recedere videntur à magno illo anno Platonis, quē bona fide dolet Tertull. omnium hæreticorum factum esse cōdimentarium. Quod verò exclamatione Ecclesiastica, AMEN, commenta sua confirmari putabant, eiusdem impudentiæ est cum eo, quod AEonum suorum labyrinthos hac coronide, PER OMNIA SAECVLA SAECVLORVM, probari volebant. Caterū*, postquam Patri omnium per nomen Filij & Spiritus sancti oblata fuerat Eucharistia corporis & sanguinis Christi, AMEN, quod Hebraica lingua, fiat, significat, totum cœtum Christianorum cecinisse, *scripsit ante Irenæum Iustinus martyr. Putat verò Augustinus, ex ijs nominibus esse, quæ propter sanctiorem authoritatem in aliam linguam transfusa non fuerunt. Huiusq., vt* Hallelu-ia, *sacrosanctum vsum esse affirmat epist. 198.*

Lib. de anima.

C

Apolog. 2. Li. 1. de do. Christ. c. 11.

6 Omnia deuenientia] *Quinque has voces ex vet. cod. adiecimus, consentiente Græca lectione*, ὅταν τὰ πάντα κατελθόντα εἰς τὸ ἓν γράμμα.

7 Esse Sonos] *Ita legendum docent codices Græci, quibus conformis est vet. cod.*

8. Propria] *Deleuimus*, progenia, *authoritate ve. cod. & Græca lectionis.*

9 Et vnamquamque ex his xxx. literis in semetipsa habere &c. *Sic hunc locum P. Frontonis consilio correximus. Excusi codices habebant*: & vnaquæque ex his xxx. literis in semetipso habere alias literas.

10. Illud] *Deleuimus* illam: *& mox pro* dedisse, *reposuimus*, dixisse, *authoritate vet. cod. & Græca lect.*

11. Figura] *Expunximus*, factura.

12. Haberet] *erasimus*, habet: *& mox septem dictiones addidimus, authoritate vet. cod. & lectionibus Græca.*

13. Quæ est cœna pura] *Ita & lib. 5. c. 23 sextam diem, qua Dominus cruci confixus est, appellant cœnam purā: cuius nominis meminerunt etiam Tertull. lib. 5. adu. Mar. cap. 4. Augustinus Tractatu 120 in Ioan. & Beda in c. 19. Ioā. Sic autem eam diem appellant, quòd iuxta Legis præscriptum puros vestimētis, cibis, corporibus, & animis eos esse debebat, qui sacrum Pascha essent celebraturi. Vnde & Iudæorum principes non intrauerunt prætorium Pilati, vt non contaminarentur (ait Euangelista,) sed puri videlicet, manducarent Pascha.*

14. Virtutem] *Ita vetus cod. Græcè etiam* δύναμιν *legitur: prius erat* virtutum.

15. Hinc etiam] *Prius legebatur*: Hic etiam.

16. Vsus est] *Cod. excusi* visus est.

17. Ait] *Expunximus*, vt.

18. Imitationem] *Deleuimus*, micationem.

19. Facto, reliqua verò] *Ita vet. cod. & litera Græca; deleuimus* ab eo fœtore aliqua.

20. Exclamat] *Expunximus* exdant, *authoritate ve. co. & Græca lectionis.*

D

QVOMODO SOLVUNT PARABOLAS.

CAPVT XI.

OStensionem autem affert ab ijs qui nunc nascuntur infantibus, quorum anima, simul vt de vulua progressa est, exclamat vniuscuiusque elementi hunc sonum. Sicut ergo septem virtutes (inquit) glorificant Verbum, sic & anima in infantibus plorans & plangens Marcum, glorificat eum. Propter hoc autem & Dauid dixisse, Ex ore infantium & lactantium perfecisti laudem: & iterum, Cæli enarrant gloriam Dei. Et propter hoc quando in doloribus & calamita- Psal. 83. Psal. 18.

SCHOLIA D. BILLII IN Cap. XI.

CAEli enarrant] *in Græc. delendum* τῶν οὐρανῶν.

Recreandi sui causa] εἰς διυλισμόν. *Vetus ad reuelationem*, διυλισμὸς *propriè per colationē significat.*

membris constat [*post* δωδεκαμελῆς, *pone* ὄντος *ex vet. & post* γραμμάτων, ἑκάστου.

Elocuta est] *Sic lego in Græco cum vet.* ἣν προσομιλήσει μὴ προσομιλήσασα.

Resolutione] ἀναλύσεως *lego cum vet.*

ANNO-

boribus & ærumnis versatur, recreandi sui causa in laudationis signum ω inclamet: quò nimirum superior anima quod sibi cognatum est, agnoscens, opem ei mittat. Ac de toto quidem nomine quod triginta literarum est, & de Bytho qui ex huius literis incrementum capit, ac præterea de veritatis corpore, quod duodecim membris constat, ac singula membra duabus literis, ad hæc de ipsa voce, quam elocuta est, cum non elocuta sit, & de nominis illius quod nullis verbis expressum est, resolutione, ac denique de mundi hominisque anima, quemadmodum dispensationem eam habent, quæ est iuxta imaginem, hoc pacto delirauit. Sequitur iam vt quonam modo Quaternitas parem ex nominibus vim ac facultatem ipsi demonstrauit, referamus: vt ne quid eorum, quæ ab ipsis tradi accepimus, te fugiat, quemadmodum sæpenumerò à nobis postulasti.

A πόνοις καὶ ταλαιπωρίαις ψυχὴ γενομένη εἰς διϋλισμὸν αὐτῆς ἐπιφωνεῖ τὸ Ω, εἰς σημεῖον αἰνέσεως, ἵνα γνωρίσασα ἡ ἄνω ψυχὴ τὸ συγγενὲς αὐτῆς, βοηθὸν αὐτῇ καταπέμψῃ. καὶ περὶ μὲν τοῦ παντὸς ὀνόματος τριάκοντα ὄντος γραμμάτων τούτου, καὶ τοῦ βυθοῦ τοῦ αὐξονομένου ἐκ τῶν τούτου γραμμάτων, ἔτι τε καὶ ἀληθείας σώματος δωδεκαμελοῦς * ἐκ δύο γραμμάτων συνεστῶτος, καὶ τῆς φωνῆς αὐτῆς, * ἣν προσομιλήσασα, καὶ περὶ τῆς * ἐπιλύσεως τοῦ μὴ λαληθέντος ὀνόματος, καὶ περὶ τῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς καὶ ἀνθρώπου, καθ' ἃ ἔχουσι τὴν κατ' εἰκόνα οἰκονομίαν οὕτως ἐλήρησεν. ἑξῆς δὲ ὡς ἀπὸ τῶν ὀνομάτων ἰσάριθμον δύναμιν ἐπέδειξεν ἡ τετρακτὺς αὐτῶν ἀπαγγελοῦμεν, ἵνα μηδέν σε λάθῃ τῶν εἰς ἡμᾶς ὑπ' αὐτῶν λεγομένων ἐληλυθότων, ἀγαπητὲ καθὼς πολλάκις ἀπῄτησας παρ' ἡμῶν.

*δύο, ἐκ δύο γραμμάτων ἐκ ... συνεστῶτος, * ἣν προσομιλήσασα, * ἀναλύσεως

ANNOTATIONES R. P. Fr. FEV-ARDENTII IN CAP. XI.

1 Ostensionem autem] *Quanta cæcitate, & stoliditate laborarēt præstigiatores, vel inde apparet, quòd à vagitu, & eiulatu recens editorum paruulorum, suorum placitorum demonstrationes peterent, & gloriolam sibi venarentur. At longè aliud lacrymas illas protendere monet Tertull.* Vitam nempè vagitu salutant, & de prospectu lacrymabilis vitæ, augurē incommodorū vocem illam flebilem quidam interpretantur, *(ait) Platonem, vt opinor, in Axiocho, si Platonis est: Lucretiū: aut fortassè Plinium subinducās. Is enim Naturā potius nouercæ crudelioris nomine, quàm melioris parentis appellandam censet, quod hominem tantùm nudum, & in nuda humo, natali die abijcit ad vagitus statim & ploratum, vt vitam à suppliciis auspicetur. Alia ratio vagitus puerorum atque hic recitata est, etiam adferri potest, quam ex verbis Martialis Campani Medici Burdegalensis, latronum vinculis & cæde diuinitus liberati, diligenter subiungam Vagitus puerorum, inquit, conuenienter naturæ prodeuntium*

Lib. de anima.

Lib. nat. hist.

B

QVO PACTO MARCVS AD PRODIGIOSVM Dogma suum constituendum literis ac numeris abutatur. CAP. XII.

AD hunc itaque modum, illa vndique sapientissima Sige, viginti & quatuor elementorum ortum ipsi exponit Cùm Solitate enim Vnitatem simul existere: ex quibus duæ, vti superius diximus, productiones extiterunt, Monas nimirum & Vnum: quæ quidem inter se iuncta quatuor efficiunt. Bis enim duo sunt quatuor. Ac rursus duo, & quatuor in vnum iuncta senarium numerum declararunt. Senarius porrò quater in se ductus viginti quatuor formas procreauit. Ac primæ quidem quaternitatis nomina, quæ sancta sanctorum intelliguntur, nec vllis verbis exprimi possunt, à solo filio cognoscuntur, quæ pater scit quænā sint. At verò augusta ac venerāda nomina, quæq; non sine fide vsurpantur, apud eum hæc sunt, ἄρρητος, σιγή, πατήρ, ἀλήθεια. Huius porrò quaternarij numerus totus est quatuor & viginti literarum. Nomen enim ἄρρητος septem literas in se complectitur, σιγή, quinque, πατήρ totidem, ἀλήθεια septem, quæ quidem, hoc est bis quinque & bis septem, in vnum coacta, quartum & vicenarium numerū conficiunt. Eodem etiā modo secunda Quaternitas, λόγος & ζωή, ἄνθρωπος & ἐκκλησία parem elemētorum numerum ostendunt. Quin Saluatoris quoque nomen id, quod in sermonem cadit, hoc est ἰησοῦς sex literarum est: illud autem quòd omnem sermonis facultatem superat, viginti quatuor literarum. Eodem modo Christus septem literarum est: quod autem in Christo eiusmodi est, vt omnem vim sermonis excedat, literarum triginta. Atque hac ratione ipse se dicit α & ω, vt περιστεράν, id est, columbam indicet: hūc enim numerum habet hæc auis. At verò Iesus, ait ille, inenarrabilem ortum hunc habet. etenim ex prima illa rerum omnium parente Quaternitate secunda Quaternitas filiæ instar processit, atque Ogdoas effecta est. Ex ea

C ΟΥΤΩΣ οὖν ἀπαγγέλλει ἡ πάνσοφος αὐτοῦ σιγὴ τὴν γένεσιν τῶν εἰκοσιτεσσάρων στοιχείων, τῇ μονότητι συνυπάρχειν * ἑνότητα, ἐξ ὧν δύο προβολαί, καθὰ προείρηται, μονάς τε καὶ τὸ ἓν ἐπὶ δύο οὖσαι, τέσσαρα ἐγένοντο. δὶς γὰρ δύο, τέσσαρες. καὶ πάλιν αἱ δύο καὶ τέσσαρες, εἰς τὸ αὐτὸ συντεθεῖσαι, τὸν τῶν ἓξ ἐφανέρωσαν ἀριθμόν. οὗτοι δὲ οἱ ἓξ τετραπλασιασθέντες, τὰς εἰκοσιτέσσαρας ἀπεκύησαν μορφάς. καὶ τὰ μὲν τῆς πρώτης τετράδος ὀνόματα, ἅγια ἁγίων νοούμενα, καὶ μὴ δυνάμενα λεχθῆναι, γινώσκεσθαι ὑπὸ μόνου τοῦ υἱοῦ, ἃ ὁ πατὴρ οἶδε τίνα ἐστί. τὰ δὲ σεμνά, καὶ μετὰ πίστεως ὀνομαζόμενα παρ' αὐτῷ, ἐστὶ ταῦτα· ἄρρητος καὶ σιγή, πατήρ τε καὶ ἀλήθεια. ταύτης δὲ τῆς τετράδος ὁ σύμπας ἀριθμός, ἐστὶ στοιχείων εἰκοσιτεσσάρων. ὁ γὰρ ἄρρητος ὄνομα, γράμματα ἔχει ἐν ἑαυτῷ ἑπτά, ἡ δὲ σιγή, πέντε, καὶ ὁ πατὴρ * καὶ ἡ ἀλήθεια ἑπτά, ἃ συντεθέντα ἐπὶ τὸ αὐτό, τὰ δὶς πέντε, καὶ δὶς ἑπτά, τὸν τῶν εἰκοσιτεσσάρων ἀριθμὸν ἀνεπλήρωσεν. ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ δευτέρα τετράς, λόγος καὶ ζωή, ἄνθρωπος καὶ ἐκκλησία, τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν τῶν στοιχείων ἀνέδειξεν. καὶ τὸ τοῦ σωτῆρος δὲ ῥητὸν ὄνομα * ἰησοῦς γραμμάτων ὑπάρχειν ἕξ, τὸ δὲ ἄρρητον αὐτοῦ, γραμμάτων εἰκοσιτεσσάρων. * υἱὸς χριστός, γραμμάτων δώδεκα, τὸ δὲ ἐν χριστῷ ἄρρητον, γραμμάτων τριάκοντα. καὶ διὰ τοῦτό φησιν αὐτὸν Α καὶ Ω, ἵνα τὴν περιστερὰν μηνύσῃ τοῦτον ἔχοντος τὸν ἀριθμὸν τούτου τοῦ ὀρνέου. ὁ δὲ ἰησοῦς ταύτην ἔχει (φησί) τὴν ἄρρητον γένεσιν. ἀπὸ γὰρ τῆς μητρὸς τῶν ὅλων τῆς πρώτης τετράδος ἐν θυγατρὸς τρόπῳ προῆλθεν ἡ δευτέρα τετράς, καὶ ἐγένετο ὀγδοάς, ἐξ ἧς προῆλθε δεκάς·

D

*ἑνότητα, *πέντε, καὶ ἡ, *ἰησοῦς, * καὶ χριστὸς γραμμάτων ἑπτά

A tibus anima fuerit, in releuationem suam dicit Ω, in signum laudationis, vt cognoscens illa quæ sursum est anima, quod est cognatum suum, adiutorium ei deorsũ mittat. Et de omni quidem nomine quod est x x x. literarum, & de Bytho, qui augmentum accepit ex huius literis, adhuc etiam de Veritatis corpore, quod est duodecim membrorum, vnoquoque membro ex duabus literis constante, & de voce eius quam locuta est non locuta, & de resolutione eius nominis, quod non est enarratum; & de mundi anima, & hominis secundùm quæ habent illam quæ est ad imaginem, dispositionem sic delirauit. Dehinc autem quemadmodum ex nominibus æquiparatam virtutem ostendit eorum Quaternatio, referemus, vt nihil lateat te Dilectissime, eorum quæ ad nos peruenerunt ex ijs, quæ ab ijs dicuntur, quemadmodum sæpe postulasti à nobis.

in lucem ex vtero matrũ, magno conatu impetuque facultatis expultricis, ea causa dari potest: B *quoniã in eo diu inclusi nouam tandẽ ac repentinã loci mutationem facere coguntur. Exclusi expulsiq; foras, post qualecunq; fuerit aeris tẽperamentũ, ratione reliquorũ diuersè semper affecti, confestim excipiũt, simul & induunt. Quo fit, prout corpora, & ambientis temperies ea circundantis exstiterint, vagitus vel edantur frequẽtes, vel nulli aut rari fiãt. Exoriuntur in summa, propter loci tepidi; & plerumq; temperati exitum, & propter aeris ambitum intemperie sua cutim puerorum ex tempore vellicantem, & acriter mordentem, atque sic vim prorsus alienã calori natiuo insinuantem. Natura puerorũ iam enatorũ rei nouitate perterrita, iniuriam quamuis etiam per se ægrè ferens queritur: & modò gemitus, modò lacrymas, modò vtrũq; statim exprimit: at cõtrà, quum nihil mali experitur, tunc quiescit, nec vagit læta sua sorte.*

QVEMADMODVM CONVERSATIOnem secundum figuram eius qui apud eos est, pleroma exponunt* factum.*

* quæ

* factum

CAPVT XII.

SIC[1] autem annũnciat perquàm sapiens eorum Sige, generationẽ x x x IIII. elementorum cum solitate esse[2] vnitatem] ex quibus duæ sunt emissiones, sicut prædictũ est, monas & hen, quæ duplicatæ, IIII. factę sũt: bis enim duo quatuor, & rursus duo & quatuor in idipsum compositæ, sex manifestauerunt numerũ. Hi autẽ] quadruplicati] viginti quatuor generauerũt figuras. Et qui- C dem quæ sunt primæ quaternationis[3] nomina sancta sanctorum intelligũtur, quę non [possunt] enarrari, intelliguntur autem à solo Filio, quæ Pater scit quænam sunt. Alia verò quæ cum grauitate, & honore, & fide nominantur apud eum sunt hæc, Ἄῤῥητος & σιγὴ, πατὴρ & ἀλήθεια. Huius autẽ quaternationis vniuersus numerus est literarũ viginti quatuor: ἄῤῥητος enim nomen literas habet in se septem, σιγὴ quinq;, πατὴρ quinq;, ἀλήθεια VII. quæ composita in se bis quinque, & bis septem, x x IIII. numerum adimpleuerũt. Similiter & secunda quaternatio Logos & Zoe, Anthropos & Ecclesia[4] eundem numerum elementorum ostenderunt] & Saluatoris quoque narrabile nomen ἰησοῦς, literarum est sex.[5] inenarrabile autem eius, literarum viginti quatuor.[6] Et χριστὸς literarum VII quod est autem in Christo inenarrabile, literarum x x x. Et propter hoc ait eum A & Ω, vt[7] περιστερὰν manifestet,] cùm hunc numerum habeat hæc auis. IESVS autẽ hanc habet [inquit] inenarrabilem genesim. A matre enim vniuersorum, id est primæ quaternationis, in filiæ locũ processit secunda quaternatio, & facta est octonatio, ex qua

SCHOLIA D. BILLII IN Cap. XII.

D VNitatem simul existere] ἑνότητα *legendum.*

Σιγὴ quinque] *atqui hæc vox quatuor tantùm literis constat. Sed furiosus Marcus, vt in reliquis alijs, sic in subducendis numeris de veritate parum laborat.*

Si literarum numerum] *Ne hic quidem numeri ratio constat, nec multis alijs locis.*

Πατὴρ totidem] *addo in Græco πέντε ex vet.*

Nomen id quod in sermonem cadit] *hoc loco in Græco pro ἑκτῷ καὶ δέκα legendum ἰησοῦς cum vet. & pro τὸν, τό.*

Eodem modo Christus] *Hic quoq; in Græco pro υἱὸς χριστὸς γραμμάτων δώδεκα, lego cum vet. καὶ χριστὸς γραμμάτων ἑπτά.*

Hæc auis] *Ne hic quidem video quo pacto vox περιστερὰ (quæ columbam significat) numero his literis α & ω respõdeat.*

Filiæ instar] ἐν θυγατρὸς ζόπῳ, *filiæ in modum. vetus interp. legisse videtur τόπῳ, non ζόπῳ, sed malè.*

Octo & octoginta emergunt] *deleudum in Græc. καὶ ω, & pro δεκαοκτὼ reponendum ἰησοῦς ex vet. interp. lin. sequ. pro ἰησοῦ legendum ἰησοῦς, & delendum ω, & pro ἔχει substituendum ἔχεις.*

Supercælestis] ὑπερουρανίου *malo, vt est in Græco, quàm ὑπερουρανίῳ, vt vetus interp. Verùm ibidem pro η καὶ τοῦ σ, legendum ex vet, τοῦ ἰησοῦ.*

Octingentorũ octoginta] *hic in Græ. dele ἔπειτα ex ve.*

Hoc est Iesum] *in Græc. pro τὸ ε ι η, repone ex veteri τὸν ἰησοῦν. lin. seq. pro τοῦ lege τοῦτο.*

Decas prodijt, seque decas & ogdoas extitit. Decas porrò cum ogdoade iuncta, eamque deculpans, octogenarium numerum peperit: rursusque octogenarium in decem ducens, octingentesimum numerum procreauit. Ita cum vniuersus literarum numerus ab octonario ad denarium progressus est, octo & octoginta emergunt: quod quidem est ἰησοῦς. Hoc enim nomen, si literarum numerum ineas, octo & octoginta efficit. Habes perspicuè quinam de eorum sententia supercælestis quoque Iesu ortus sit. Vnde etiam Græcorum alphabetum vnitates octo, decurias octo, totidemque centurias continere, quæ octingentorũ octoginta octo numerum edant, hoc est Iesum ex omnibus numeris constantem, ob idque α & ω eum nuncupari, vt ipsius ex omnibus ortus significetur. Ac rursus ad hunc modum id exponunt. Prima quaternitate iuxta numeri progressionem in sese composita, exijt denarius. Vna enim & dua & tres & quatuor in vnum conflatæ decem efficiunt, quod est Iota: idque Iesum esse volunt. Quinetiam Christus, inquit, qui literarum octo est, primam ogdoadem significat: quæ quidem cum decade copulata octogenarium numerum peperit. Dicitur autem & filius Christus, hoc est duodecas. Etenim nomen hoc υἱὸς literarum est quatuor, χριστὸς autem octo: quæ quidem simul iuncta duodecadis magnitudinem ostenderunt. Enimuerò priusquam huiusce nominis insigne filiis appareret, hoc est, ἰχθὺς, in magna ignoratione & errore homines versabantur. At postea quam nomen sex literarum conspicuum factum est (carnem videlicet induens, vt ad hominis sensum laberetur, habens in seipso sex & viginti quatuor) tum demum eo cognito, huiusmodi ignoratione liberati sunt, atque à morte ad vitam ascenderunt, vtpote quibus hoc nomen ad veritatis patrem ducis munus obierit. Placuisse enim rerum vniuersarũ parenti ignorationem depellere, ac mortem delere. Ignorationis porrò depulso ipsius cognitio extitit: Ob eamque causam de ipsius voluntate electum eum hominem fuisse, qui ad supernæ virtutis imaginem dispensatus est. Ex Quaternitate siquidem AEones profluxerunt. Etenim in quaternitate erant Homo & Ecclesia, Sermo & Vita. Ab his igitur, inquit, emanantes virtutes Iesum eum, qui in terra apparuit, produxerunt. Et quidem Sermonis locum suppleuisse Angelum Gabrielem; Vitæ, Spiritum sanctum; Hominis, Altissimi virtutem; Ecclesiæ denique locum, Virginem indicasse. Sic nimirum apud eum is homo, qui ex dispensatione extitit, per Mariam in ortum editus est, quem rerum omnium parens per vuluam transmeantem Sermonis opera ad sui cognitionem elegit. Cùm autem ad aquam sese contulisset, in ipsum columbæ instar descendisse illum ait, qui ad supera sese receperat, ac duodecimum numerum expleuerat, in quo inerat semen eorum qui vnà cum eo sati fuerant, simulque & descenderant, & ascenderant. Hanc porrò virtutem, quæ descendit, Patris semen esse, Patrem & Filium in se habens, eamque quæ per eos agnoscitur, nec vlla sermonis facultate exprimi potest, Siges virtutem, cunctosque AEonas. Atque hunc esse Spiritum illum, qui per os Iesu verba fecit, seque hominis filium confessus est, & Patrem patefecit: quique in Iesum descendit, ipsique copulatus est. Ac mortem, inquit, de medio sustulit ille ex dispensatione Saluator: Patrem autem Christum Iesum esse cognouit, proinde Iesum nomen esse illius, qui ex dispensatione extitit, docet, impositum autem fuisse ad exprimendam hominis illius, qui in eum descensurus erat, similitudinem ac formationem. Hunc porrò cùm excepisset, simul & ipsum hominem, &

A δεκὰς οὕτως ἐγένετο δεκὰς καὶ ὀγδοάς. ἡ οὖν δεκὰς
ἐπισυνελθοῦσα τῇ ὀγδοάδι, καὶ δεκαπλασίονα αὐτὴν
ποιήσασα τὸν τῶν ὀγδοήκοντα προεβίβασεν ἀριθμόν.
μόν· καὶ τὰ ὀγδοήκοντα πάλιν δεκαπλασιάσασα,
τὸν τῶν ὀκτακοσίων ἀριθμὸν ἐγέννησεν, ὥστε εἶναι τὸν
ἅπαντα τῶν γραμμάτων ἀριθμὸν ἀπὸ ὀγδοάδος εἰς δεκάδα προελθόντα, * Η καὶ Π καὶ Ω, ὅ ἐστι δε- * Η καὶ Π,
χαοκτώ. τὸ γὰρ ἰησοῦ ὄνομα κατὰ τὸν ἐν τοῖς γράμ- ἐστιν ἰχθῦς.
μασιν ἀριθμὸν Ω, ἐστιν ὀγδοήκοντα ὀκτώ. * ἔχει σα- τὸ γὰρ
φῶς καὶ τὴν ὑπερουράνιον * τοῦ Η καὶ τοῦ Σ κατ' αὐ- * ἔχεις σαφῶς
τοὺς γένεσιν. διὸ καὶ τὸν ἀλφάβητον τῶν ἑλλήνων ἔχειν
μονάδας ὀκτὼ, καὶ δεκάδας ὀκτὼ, καὶ ἑκατοντάδας ὀκ- * τοῦ ἰησοῦ
τὼ, τὴν τῶν ὀκτακοσίων ὀγδοήκοντα ὀκτὼ * ψῆφον ἐ- κατ'
πιδεικνύοντα, * τουτέστι τὸν Ι, Η, τὸν ἐκ πάντων * ψῆφον δεικνύοντα
συνεστῶτα τῶν ἀριθμῶν, καὶ διὰ * τοῦ Α καὶ Ω ὀνομά-
ζεσθαι αὐτὸν τὴν ἐκ πάντων γένεσιν σημαίνοντα. καὶ * τοῦτ' ἐστι
πάλιν οὕτως τῆς πρώτης τετράδος κατὰ * πρόσ- τὸν ἰησοῦν
B βασιν ἀριθμοῦ εἰς αὐτὴν συντιθεμένης, ὁ τῶν δέκα ἀ- τὸν ἐκ
νεφάνη ἀριθμός. μία γὰρ καὶ δύο καὶ * τρεῖς ἐπὶ τὸ αὐ- * ὕτο Α
τὸ συντεθεῖσαι, δέκα γίνονται. καὶ τοῦτ' εἶναι θέλουσι τὸν * πρόβασιν
ἰησοῦν. ἀλλὰ καὶ ὁ χριστὸς, φησὶ, γραμμάτων ὀκτὼ ὢν, * τρεῖς καὶ
τὴν πρώτην ὀγδοάδα σημαίνει, ἥτις τῷ δέκα συμ- τέσσαρες
πλακεῖσα τὸν ἰησοῦν ἀπεκύησε. λέγεται δὲ (φησὶ)
καὶ υἱὸς χριστὸς, τουτέστιν ἡ δωδεκάς. τὸ γὰρ υἱὸς ὄνομα
γραμμάτων ἐστὶ τεσσάρων, τὸ δὲ χριστὸς, ὀκτώ· ἅτινα
συντεθέντα τὸ τῆς δωδεκάδος ἐπέδειξαν μέγε-
θος. πρὶν μὲν οὖν (φησὶ) τούτου τοῦ ὀνόματος τὸ ἐπίση-
μον φανῆναι, τουτέστι τὸν ἰησοῦν τοῖς υἱοῖς, ἐν ἀγνοίᾳ
πολλῇ ὑπῆρχον οἱ ἄνθρωποι καὶ πλάνῃ. ὅτε δὲ ἐφανε-
ρώθη τὸ ἑξαγράμματον ὄνομα, ὃς σάρκα περιεβάλ-
λετο, ἵνα εἰς τὴν αἴσθησιν τοῦ ἀνθρώπου κατέλθῃ, ἔχων
ἐν ἑαυτῷ αὐτὰ τὰ ἓξ καὶ τὰ εἰκοσιτέσσαρα, τότε γ-
νόντες αὐτὸν, ἐπαύσαντο τῆς ἀγνοίας, ἐκ θανάτου δὲ
C εἰς ζωὴν ἀνῆλθον τοῦ ὀνόματος αὐτοῖς * ὁδοῦ γενη- * ὁδηγοῦ
θέντος πρὸς πατέρα τῆς ἀληθείας. τεθεληκέναι
γὰρ τὸν πατέρα τῶν ὅλων, λῦσαι τὴν ἄγνοιαν, καὶ
καθελεῖν τὸν θάνατον. ἀγνοίας δὲ λύσις, ἡ ἐπίγνω-
σις αὐτοῦ ἐγίνετο, καὶ διὰ τοῦτο ἐκλεχθῆναι τὸν κα-
τὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ κατ' εἰκόνα τῆς ἄνω δυνάμεως
οἰκονομηθέντα ἄνθρωπον. ἀπὸ τετράδος γὰρ
προῆλθον οἱ αἰῶνες. ἦν δὲ ἐν τῇ τετράδι ἄνθρωπος καὶ
ἐκκλησία, λόγος καὶ ζωή. ἀπὸ τούτων οὖν δυνάμεις
(φησὶν) ἀπορρυῆσαι ἐγενεσιούργησαν τὸν ἐπὶ γῆς φα-
νέντα ἰησοῦν. καὶ τοῦ μὲν λόγου ἀναπεπληρωκέναι τὸν
τόπον τὸν ἄγγελον Γαβριὴλ, τῆς δὲ ζωῆς τὸ ἅγιον
πνεῦμα, τοῦ δὲ ἀνθρώπου τὴν δύναμιν * τοῦ υἱοῦ, τὸν * τοῦ ὑψίστου
δὲ τῆς ἐκκλησίας τόπον ἡ παρθένος ἐπέδειξεν. οὕ-
τως τε ὁ κατ' οἰκονομίαν διὰ τῆς μαρίας γενεσιουρ-
D γεῖται παρ' αὐτῷ ἄνθρωπος, ὃν ὁ πατὴρ τῶν ὅλων
διελθόντα διὰ μήτρας, ἐξελέξατο διὰ λόγου εἰς ἐπίγνω-
σιν αὐτοῦ. ἐλθόντος δὲ αὐτοῦ εἰς τὸ ὕδωρ, κατελθεῖν
εἰς αὐτὸν ὡς περιστερὰν, τὸν ἀναδραμόντα ἄνω, καὶ
πληρώσαντα τὸν δωδέκατον ἀριθμὸν, ἐν ᾧ ὑπάρχει
τὸ σπέρμα τούτων τῶν συσπαρέντων αὐτῷ, καὶ συγ-
καταβάντων καὶ συναναβάντων. αὐτὴν δὲ τὴν δύνα-
μιν κατελθοῦσαν, σπέρμα φησὶν εἶναι τοῦ πατρὸς, ἔχον
ἐν ἑαυτῷ καὶ τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν, τὴν δὲ διὰ τούτων
γινωσκομένην ἀνονόμαστον δύναμιν τῆς σιγῆς καὶ
τοὺς ἅπαντας αἰῶνας. καὶ τοῦτ' εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ
λαλῆσαν * διὰ τοῦ ἰησοῦ, τὸ ὁμολογῆσαν ἑαυτὸν * διὰ στόματος τοῦ ἰησοῦ
υἱὸν ἀνθρώπου, καὶ φανερώσαντα τὸν πατέρα, κα-
τελθὸν μὲν εἰς τὸν ἰησοῦν, ἡνῶσθαι δ' αὐτῷ. καὶ καθεῖ-
λε μὲν τὸν θάνατον (φησὶν) ὁ ἐκ τῆς οἰκονομίας σω-
τὴρ, ἐγνώρισε δὲ τὸν πατέρα χριστόν. εἶναι οὖν
τὸν ἰησοῦν ὄνομα μὲν τοῦ ἐκ τῆς οἰκονομίας ἀν-
θρώπου λέγει, τεθεῖσθαι εἰς ἐξομοίωσιν καὶ μόρ- * ὃν χωρή-
φωσιν τοῦ μέλλοντος εἰς αὐτὸν κατέρχεσθαι ἀν- σαντα αὐτοῦ
θρώπου, τὸν χωρήσαντα αὐτόν. ἐσχηκέναι δὲ αὐτόν τε ἐσχηκέναι
τὸν ἀν- αὐτόν τε

A processa est decas, sic factum decimo octauo decas: itaque adiuncta octonationi & decuplum eam faciens [Lxxx. fecit numerum, & rursus] octuagies decies octingentorum numerum fecit, vt sit vniuersus literarum numerus ab octonatione in decadem progrediens octo & octuaginta & Dccc.] quod est IESVS. Iesus enim nomen secundum Græcarum literarum computum dat summam Lxxxviii. habens manifestè & supercælestis IESV secundum eos genesim. Quapropter [&] A B Græcorum habere monadas octo; & decadas viii. hecatondas viii. [Dccc] Lxxxviii. numerum ostendentia, hoc est, Iesum qui est ex omnibus constans numeris, & propter hoc A & Ω nominari eum, cum significet ex omnibus eius generationem. Et iterum ita primæ [quaternationis] secundum processionem numeri [in] semetipsam compositæ X. apparuit numerus. A enim & B [&] γ & δ in semetipso composita X. faciunt, quod est I, & hoc esse voluit Iesum.

Sed & Christus (inquit) literarum est viii. ex quibus primam octonationem significari, quæ cum Iota applicata [Dccc] Lxxxviii. numerum generauit. Dicitur autē (ait) & filius Christus, hoc est duodecadas: υἱὸς enim nomen literarum quatuor est, χριστὸς autem octo, quæ composita duodecadis ostenderunt magnitudinem. Prius autem, in-
B quit, quā huius nominis insigne appareret, hoc est, Iesus filius, in ignorantia magna fuerunt homines & errore. [Cum autem manifestatū] est vi. literarum nomen, hoc quod est, secundum carnem amictum est, vt ad sensibilitatē hominis descēderet, habens in semetipso ipsum quoq; [vi.] & viginti quatuor, tūc cognoscentes eū, cessauerunt ab ignoratione, & à morte in vitam ascenderūt, nomine eis facto ducatore ad Patrem veritatis. Voluisse enim Patrem vniuersorū soluere ignorātiā, & destruere mortē. Ignorantiæ aūt solutio, agnitio eius fiebat, & propter hoc dictū secundum voluntatē eius, eum qui est secundum imaginem eius, quæ sursum est virtus, dispositū hominē: à quaternatione enim progressi sunt AEones. Erat autē in quaternatione Anthropos & Ecclesia, Logos & Zoe. Ab iis igitur virtutes, ait, emanatę generauerūt eum qui in terra manifestatus est, Iesum: & Logi quidē locū adimplesse Angelum Gabriel, Zoes autem Spiritum sanctum, Anthropi autē Altissimi virtutem, Ecclesiæ autē locum Virgo ostendit. & sic ille qui est secundum dispositionem, per Mariam generatur apud eum homo, quem Pater omnium transeuntem per vuluā elegit per Verbum ad agnitionē suam. Cùm aūt venisset ipse ad aquam, descēdisse in eum quasi columbam eum qui recurrit sursum, & impleuit xii. numerū, in quo inerat semen eorum qui cō- *Luc. 3. 22. Ioan. 1. 32.*
C seminati sunt cum eo, & condescenderunt & coascenderunt. Ipsam aūt virtutem quę descendit, semen dicit esse Patris, habens in se & Patrem & Filium, & eam quæ per eos cognoscitur innominabilis virtus Siges, & omnes Aeonas: & hunc esse Spiritū qui locutus est per os Iesu, qui se confessus est Filiū hominis, & manifestauit Patrem, descēdens quidē in Iesum, vnitus est, & destruxit quidē mortem (ait) qui fuit ex dispositione Saluator Iesus. Agnouit aūt Patrem Christum Iesum esse. Ergo Iesum nomē quidē eius, qui [est] ex dispositione homo dicit, positum autem esse in [assimulationē] & figurationem eius, qui incipit in eum descendere hominis, quē capientē habere & ipsum

Iuxta numeri progressionem] προβασιν lego *cum vet. non* πρόσβασιν. *lin seq. post* ζωῆς, *addo* καὶ τεσσαρες *in Græc. ex vet. Hoc enim perspicuè sensus postulat.*

Quod est Iota] *addo in Græc.* ὅ ἐστιν *ex vet.*

D Octogenarium] *in Græco corruptè legitur* τὸν ἰησοῦν. *Vetus translatio habet* Lxxxviii. *numerum sed mendum hic esse censeo. Neque enim ex octonario & denario inter se ductu hic numerus emergit.*

Filijs appareret] *in vet. interp. corruptè legitur filius, pro filijs. Græc.* τοῖς υἱοῖς.

Sex & viginti quatuor] ἀλλὰ *vetus interp. non agnoscit.*

Ducis munus] *pro* ὁδοῦ, ὁδηγοῦ *lego cum veteri.*

Electum eum] *Vetus interp.* λεχθῆναι *legit, non* ἐκλεχθῆναι.

Altissimi virtutem] *in Græco non* υἱοῦ, *sed* ὑψίστου *lego cum vet.*

Per os Iesu] *addo in Græco* στόματος *ex vet.*

Proinde Iesum] *in Græ. hæc inuersa sunt. Nam pro* αὐτὸν τὸν, *legendum* τὸν αὐτόν.

Hunc porro cum excepisset] *pro* τὸν, *lego* ὃν, *cum vet. & vers. seq. deleo* δὲ.

Et Iu & Heu] *in Græco pro* ἰησοῦ *lego* ἰοὺ *cum vet. interp. Est autem* ἰοὺ *apud Græcos interiectio dolentis. lin. seq. pro* φάνησιν, ἐκφώνησιν *lubens legerim.*

Cum iam à principio] *sensus rationem potius habui, quàm verborum. Hic enim nec Græca mihi satisfaciunt, nec vetus translatio.*

Longas adiecisse] μακρὰ *lego cum vet. non* μικρά. *Et lin. seq. post* αὐτὸν, *addo* παρ.

Tu enim solus] *pro* μόνον *vet. legit.* μόνος εἷς.

Os aperuisse] αὐτὸν *legendum, non* αὐτο *cum vet.*

Patremque qui omnia capit] *in Græco pro* αὐτὸ γεγονότα πάντα, *legendum existimo* καὶ αὐτὸν τὸν.

Exponentem] ἐκδιηγούμενον *lego, non* ἐνδιηγούμενον.

Ipsiusque cogitationi] *pro* τοῦ υἱοῦ *legendum* τούτου, *ita postulante sensu. Ac sic etiam legit vet. interp. Ead. lin. lege* ἐπιψευδόμενος.

Marce idolorum architecte] *hæc metrica forma exprimuntur, etiam si pedum ratio non habeatur.*

Apostatica] ἀποστατικῆς *lego cum vet. non* ἀποστολικῆς.

Sermonem, & Patrem, & Arreton, & Sigen, & Veritatem, & Ecclesiam habuisse. Hæc verò iam & Iu, & Heu, & tragicam omnem exclamationem ac querelam superant. Quis enim non in tantorum mendaciorũ artificẽ & consarcinatorem odio commoueatur, veritatem perspiciens à Marco idolum effectam, atque Alphabeti literis recens, &, vt prouerbio dicitur, heri ac nudiustertius, quasi notis quibusdam compunctam, cùm iam inde à principio sit? Græci etenim se à Cadmo primùm sex & decem literas accepisse confitentur: ac postea temporis progressu nunc Aspiratas, nunc Duplices inuenisse: Postremùm verò omnium Palamedem Longas adiecisse tradunt. Quid igitur? antequam apud Græcos hæ literæ extarent, non erat veritas? Etenim de tua sententia, Marce, ipsius corpus Cadmo, ijsque qui Cadmi ætatẽ antecesserunt, posterius est: ijsq; item, qui reliquas literas addiderũt, atq; adeo te quoq; ipso posterius. Tu enim solus eam, quam tu veritatem voces, in idolum redegisti. Quisnam autem tuã istam tot nugas effundentem Sigen feret, quæ & omni nomine sublimiorem nominat, & omni sermone superiorem exponit, & imperuestigabilem explicat: eumque quem tu corporis ac figuræ expertem esse ais, os aperuisse, ac Sermonem, tanquam vnum aliquod ex compositis animantibus produxisse dicit: ipsiusq; Sermonẽ parenti suo similem, atq; inuisibilis formam referentẽ, triginta elementa & quatuor syllabas continere? Ex quo sequi necessum erit, vt de tua sententia ille rerum omnium parens, perinde ac Sermo, triginta elementis & quatuor syllabis constet. Ecquis rursus te feret in figuras & numeros, nunc triginta, nunc viginti quatuor, nunc sex duntaxat, rerum omnium conditorem & artificem & effectorem Dei Sermonem concludentem, eumque in quatuor syllabas & triginta elementa dissecantem? ac rerum omnium Dominum, qui cœlos firmauit, ad octingentesimum octuagesimum octauum numerum, æquè atque Alphabetum, deuehentem, Patremque, qui omnia capit, cùm à nullo ipse capiatur, in quaternitatem & ogdoadem, & decadem & duodecadem subdiuidentem, ac per huiusmodi multiplicationes id quod in Patre ineffabile est, omnique cogitatione, vt ipse inquis, præstãtius, exponentem? Et quem, tum corporis, tum substantiæ expertem appellas, eius naturam ac substantiã ex multis literis, quarum aliæ ex alijs gignantur, extruis ipse, falsum Dædalum, ac nefarium supremæ virtutis fabrum te præbens: quamque ab omni diuisione remotam esse ais, in mutos & vocales ac semiuocales sonos distribuens, idque quod in ipsis mutum est, rerum omnium parenti ipsiusque Cogitationi falsò attribuens, in summam blasphemiam grauissimamque impietatem eos omnes, qui tibi fidem adhibent, coniecisti. Quocirca etiam optimo iure, atque ad tantam temeritatem tuam perappositè Diuinus senex ac veritatis præco versibus ita in te exclamauit: Marce idolorum architecte, & portentorum obseruator, Astrologicæ ac magicæ artis perite, per quas falsis & cum errore coniunctis doctrinis robur concilias, his qui à te seducuntur, apostaticæ virtutis facinora pro miraculis ostendens, quorum edendorum facultatem per angelicam virtutem Azazelis pater tuus Satanas tibi suppeditat, vt qui te nefariæ atque impiæ versutiæ præcursorem nactus sit. Atque hæc quidem verba in te torsit pius senex. Nos verò reliqua eorum mysteria, quæ longa sunt, breui oratione complecti, & quæ diuturno tempore occultata sunt, in lucem proferre conabimur. Sic enim facilè ab omnibus refelli poterunt.

A τὸν ἄνθρωπον, αὐτόν τε τὸν λόγον, καὶ τὸν πατέρα, καὶ τὸν ἄῤῥητον, καὶ τὴν σιγὴν, καὶ τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἐκκλησίαν, καὶ ζωήν· ταύτη δὴ ὑπὲρ τὸ * ἰησοῦ καὶ τὸ φεῦ, καὶ ὑπὲρ τὸ πᾶσαν τραγικὴν * φώνησιν καὶ σχετλιασμόν ἐστι. τίς γὰρ οὐκ ἂν μισήσειε τῶν τηλικούτων ψευσμάτων κακοσύνθετον ποιητὴν, τὴν μὲν ἀλήθειαν ὁρῶν εἴδωλον ὑπὸ μάρκου γεγονυῖαν, καὶ τούτοις τοῦ ἀλφαβήτου γράμμασι κατεστιγμένην νεωστὶ πρὸς τὸ ἀπ᾽ ἀρχῆς, τὸ δὴ λεγόμενον χθὲς καὶ πρώην. ἕλληνες ὁμολογοῦσιν ἀπὸ κάδμου πρῶτον ἓξ καὶ δέκα παρειληφέναι, εἶτα μετέπειτα προβαινόντων τῶν χρόνων αὐτοὶ ἐξευρηκέναι, ποτὲ μὲν τὰ δασέα, ποτὲ δὲ τὰ διπλᾶ. ἔσχατον δὲ πάντων παλαμήδην φασὶ τὰ * μικρὰ τούτοις προστεθεικέναι. πρὸ τοῦ * οὖν ἕλλησι ταῦτα γενέσθαι, οὐκ ἦν ἀλήθεια; τὸ γὰρ σῶμα αὐτῆς κατὰ σὲ μάρκε, μεταγενέστερον μὲν κάδμου καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ, μεταγενέστερον δὲ τῶν τὰ λοιπὰ προστεθηκότων στοιχεῖα, μεταγενέστερον δὲ καὶ σαυτοῦ. σὺ γὰρ * μόνον εἴδωλον κατήγαγες τὴν ὑπὸ σοῦ λεγομένην ἀλήθειαν.

B τίς δ᾽ ἀνέξεταί σου τὴν τοσαῦτα φλυαροῦσαν σιγὴν, ἣ τὸν ἀνονόμαστον ὀνομάζει, καὶ τὸν ἄῤῥητον ἐξηγεῖται, καὶ τὸν ἀνεξιχνίαστον ἐξιστορεῖ, καὶ ἠνοιχέναι τὸ στόμα φησὶν, * αὐτὸ ὃν ἀσώματον καὶ ἀνείδεον λέγεις, καὶ προενέγκασθαι λόγον, ὡς ἕν τι τῶν συνθέτων ζώων, τόν τε λόγον αὐτοῦ ὅμοιον ὄντα τῷ προβαλόντι, καὶ μορφὴν τοῦ ἀοράτου γεγονότα, στοιχείων μὲν εἶναι τριάκοντα, συλλαβῶν δὲ τεσσάρων. ἔσται οὖν κατὰ τὴν ὁμοιότητα τοῦ λόγου, ὁ πατὴρ τῶν πάντων, ὡς σὺ φῂς, στοιχείων μὲν τριάκοντα, συλλαβῶν δὲ τεσσάρων. ἢ πάλιν τίς ἀνέξεταί σου εἰς σχήματα καὶ ἀριθμοὺς, ποτὲ μὲν τριάκοντα, ποτὲ δὲ εἰκοσιτέσσαρα, ποτὲ δὲ ἓξ μόνον συγκλείοντος τὸν τῶν πάντων κτίστην καὶ δημιουργὸν καὶ ποιητὴν λόγον τοῦ θεοῦ, κατακερματίζοντος αὐτὸν εἰς συλλαβὰς μὲν τέσσαρας, στοιχεῖα δὲ τριάκοντα, καὶ τὸν

C πάντων κύριον τὸν ἐστερεωκότα τοὺς οὐρανοὺς, εἰς ΩΠΗ κατάγοντος ἀριθμὸν ὁμοίως τῷ ἀλφαβήτῳ * αὐτὸν γεγονότα πάντα χωροῦντα πατέρα, ἀχώρητον δὲ ὑπάρχοντα εἰς τετράδα, καὶ ὀγδοάδα, καὶ δεκάδα, καὶ δωδεκάδα ὑπομερίζοντος· καὶ διὰ τῶν τοιούτων πολυπλασιασμῶν, τὸ ἄῤῥητον καὶ ἀνεννόητον, ὡς σὺ φῂς, τοῦ πατρὸς * ἐκδιηγούμενον, καὶ ὃν ἀσώματον καὶ ἀνούσιον ὀνομάζεις, τὴν τούτου οὐσίαν καὶ τὴν ὑπόστασιν ἐκ πολλῶν γραμμάτων ἑτέρων ἐξ ἑτέρων γεννωμένων, κατασκευάζεις, αὐτὸς δαίδαλος ψευδὴς καὶ τέκτων κακὸς γενόμενος τῆς προπανυπερτάτου δυνάμεως· καὶ ἣν ἀμέριστον φῂς εἶναι, εἰς ἀφώνους καὶ φωνήεντας καὶ ἡμιφώνους φθόγγους ὑπομερίζων τὸ ἄφωνον αὐτῶν τῷ τῶν πάντων πατρὶ, καὶ * τῇ τούτου ἐννοίᾳ * ἐπιψευδόμενοι, εἰς τὴν ἀνωτάτω βλασφημίαν καὶ μεγίστην ἀσέβειαν ἐμβέβληκας ἅπαντας τοὺς σοὶ πειθομένους. διὸ καὶ δικαίως καὶ ἁρμοζόντως τῇ τοιαύτῃ σου τόλμῃ ὁ θεῖος πρεσβύτης

D καὶ κήρυξ ἀληθείας ἐμμέτρως ἐπιβεβόηκέ σοι, εἰπὼν οὕτως, Εἰδωλοποιὲ μάρκε, καὶ τερατοσκόπε, ἀστρολογικῆς ἔμπειρε καὶ μαγικῆς τέχνης, δι᾽ ὧν κρατύνεις τῆς πλάνης τὰ διδάγματα, σημεῖα δεικνὺς τοῖς ὑπὸ σοῦ πλανωμένοις * ἀποστολικῆς δυνάμεως ἐγχειρήματα, ἃ σοὶ * χορηγεῖς ὡς πατὴρ σατανᾶς, * εἰ δὶ ἀγγελικῆς δυνάμεως ἐγχειρήματα ἀζαζὴλ ποιεῖν ἔχων σὲ πρόδρομον * ἀντιθέου πανουργίας. καὶ ταῦτα μὲν ὁ θεοφιλὴς πρεσβύτης· ἡμεῖς δὲ τὰ λοιπὰ τῆς μυσταγωγίας αὐτῶν μακρὰ ὄντα, πειρασόμεθα βραχέως διεξελθεῖν, καὶ τὰ πολλῷ χρόνῳ κεκρυμμένα εἰς φανερὸν ἀγαγεῖν. οὕτω γὰρ ἂν γένοιτο εὐέλεγκτα πᾶσι.

* ἰοὺ
* ἐλεφώνησιν
* μακρὰ
* οὖν παρ᾽ ἕλλησι
* μόνος εἰς εἴδωλον
* αὐτὸν δὲ
* καὶ αὐτὸν τὸν γεγονότα πάντα χωρ.
* ἐκδιηγούμενος
* τῇ τούτου ἐννοίᾳ
* ἐπιψευδόμενος
* ἀποστατικῆς
* χορηγοῦντος
* διὰ ἀγγελικῆς δυνάμεως ἀζ.
* ἀντιθέου

hominem,& ipsum Logon,& Patrem,& Arrheton,&[Sigen,]& Alethian, & Ecclesiam,& Zoen.

Hæc iam supra iu iu,& super pheu,& super vniuersam tragicam exclamationem & doloris vociferationem sunt. Quis enim non oderit eum, qui tantorum mendaciorũ malus compositor est poeta,cùm videat veritatem idolũ à Marco factam, & hoc Alphabeti literis stigmatã nuper, sicut quod est ab initio, quod dici solet, [10]Heri & antè? Græci confitentur à Cadmo se[primùm]sedecim accepisse. Pòst deinde procedẽtibus temporibus semetipsos adinuenisse,aliquando quidem adspiratas, aliquando autem duplices. Nouissimè autem omnium Palamedem aiunt longas eis adposuisse. Prius igitur quàm apud Græcos hæc fierent,non erat veritas? Corpus enim eius secũdùm te, Marce,posterius est tempore quàm Cadmos,& [11]ij]qui ante eum sunt; posterius autẽ his,qui reliqua elementa addiderunt; posterius autẽ tempore, quàm & tu ipse. Tu autem solus in idolum posuisti eam, quæ à te prædicatur Veritas. Quis autem sustinebit tuam illam, quæ tantùm verbosa est Sigen, quæ innominabilem nominat Aeonem,inenarrabilem exponit,& eum qui inuestigabilis est enũciat,& aperuisse os dicit eum quem incorporalem & infiguratum dicis, & emisisse verbum quasi vnum ex his quæ composita sunt animalia? Verbum quoque eius[simile]esse ei qui eum emisit,& formam inuisibilis factum]elementorum quidem esse triginta, syllabarum autem quatuor. Erit ergo secundum similitudinem verbi Pater omnium, sicut[12]tu ais]elementorum quidem triginta,syllabarum autem quatuor. Aut iterum quis sustinebit te in schemata & numeros,aliquando quidem triginta,aliquando autem vigintiquatuor,aliquando sex tantum, concludentem vniuersorum conditorem, & Demiurgum, & factorem verbum Dei, & minuentem eum in syllabas quidem quatuor, elementa autẽ triginta:& omniũ Dominũ qui firmauit cælos,in DCCC.LXXXVIII, deducẽtem numeros similiter atque Alphabetum? Et ipsum qui omnia capit Patrẽ,à nullo autem capitur, in quaternationem & octonationem & duodecadem subpartiẽtẽ,& per huiusmodi multiplicationes illud quod est inenarrabile & incognoscibile, quemadmodum tu dicis,Patris enarrantem? Et quem incorporalem & insubstantiuũ nominas,huius materiam & substantiam ex multis literis alijs ex alijs generatis fabricas,[13]ipse Dædalus fictor[&]faber malus factus sublimissimæ virtutis: & quẽ indiuisibilem dicis substantiam, in mutas,& vocales,& semivocales sonos subdiuidens, id quod est mutum. In his omnium Patri & huius intentioni mentiens, in summam blasphemiam & magnam impietatem immisisti omnes qui tibi credunt. Quapropter & iustè & aptè tali temeritati tuæ diuinæ adspirationis Senior & præco veritatis versibus]inuectus est in te dicens sic. [14]Idolorum fabricator Marce, & portentorum inspector,astrologiæ cognitor & magicæ artis,per quæ confirmas erroris doctrinas,signa ostendens his qui à te seducuntur,apostaticæ virtutis operationes,quæ tibi præstat tuus pater Satanas per Angelicam virtutem [15]Azazel facere,habens te præcursorem contrariæ aduersus Deum nequitiæ. Et hæc quidem amator Dei Senior. Nos autem reliqua mysteria eorum,quæ sunt longa,conabimur breuiter expedire, & ea quæ multo tempore sunt occultata,in manifestum producere. Sic enim fit vt facilè argui & conuinci possint ab omnibus.

Ead. lin. pro χωρηγεῖς ὡς, *lego cum vet.* χωρηγοῦ σός. *ibidem deleo hanc particulam* εἰ: *& lin. seq.* ἐγχειρήματα, *idque adstipulante vet. & pro* ἀντὶ διξ, *vnico vocabulo repono* ἀνλέξεις.

NOTAE EX ADVERSARIIS Frontonis Ducæi in CAP. XII.

Σιγὴ quinque] *Rationem numeri non constare vidit Billius, nisi huic voci dentur quinq, literæ, & reperiri tamen in ea quatuor tantùm, verùm furiosum Marcum de veritate parum laborare, quod confirmari potest exemplo vocis* χρεῖς, *in qua literas ait esse octo, neque enim, licet* ς *diuidas in* σ *&* τ, *plures quàm septem reperies: alij alia comminiscuntur, Cornarius apud Epiphanium scripsit,* σειγὴ verò quinque: *sed an ex auctoritate manuscripti, an ex coniectura, non monuit. Tantum hoc addam ex Catechesi 6.* τῶν φωτιζομ. *Cyrilli Hierosolymit.* τίκνον γὰρ εἶναι τ Βυθοῦ ἐλέγετο ἡ Σιωπὴ: proles enim Profundi dicebatur Silentium. *Ita si diceretur ille* Σιγὴ Αἰονσιωπὴ, *quinque literas haberet, verùm sæpius ab eodem Cyrillo, Epiphanio, & alijs Sige dicitur, quamobrem ad illud prius reuoluamur necesse est, vt cum illo Terentiano monitore dicamus:* Quæ res in se neq; consilium, neque modum habet vllum, eam consilio regere non potest. Quid enim, *inquit Tertullianus*, recti habent, quæ tam peruersè proferuntur?

Cùm hunc numerum habeat hæc auis.] *Quo pacto vox* περιστερὰ, *quæ columbã significat, numero his literis* α *&* ω *respondeat, se non videre, ait vir doctissimus: verùm id ostendere perfacile est:* π *valet* 80. ε 5. ρ 100. ι 10. σ 200. τ 300. ε 5. ρ 100. α 1. *quæ omnia collecta efficiunt vnum & octingenta: & hunc numerum notæ Græcorum designant* α *&* ω. α *enim vnũ,* ω *valet octingẽta. Tertull. de Præscript. cap. 50. & hic noster c.* 10. Quem manifestauit cùm ipse venisset ad baptismum, columbæ descensio, quæ est Ω & A. Numerus enim ipsius vnum & Dccc.

Et Dccc. quod est Iesus] *Non assentior Billio delenti* τὸ Ω, *sed Feu-ardẽtio potius restituẽti ex manuscripto, &* Dccc.

nam

nam quod tanto illi viro numeri ratio constare non visa sit, in A *causa fuit auctoritas interpretis veteris, aut quod Græcorum notas nimis anxiè noluerit excutere: sic enim æra summa possunt explicari: ι efficit decem, η octo, Ϲ 200. ο 700. υ 400 Ϲ 200. ergo collectæ hæ notæ ι, η, Ϲ, ο, υ, ς, reddunt* 888. *atque hoc est, quod postea dicit:* Iesus enim nomen secundum Græcarum literarum computũ dat summam DCCC. LXXXVIII. *Habes manifeste: sic enim restituendum est è Græco,* τὸ γὰρ ἰησοῦ ὄνομα κατὰ τὸν ἐν τοῖς γράμμασιν ἀριθμὸν ὀκτακόσια ὀγδοήκοντα ὀκτώ. *Testis laudari potest Sibylla Cumana li.* 1. ὀκτὼ γὰρ μονάδας, τόσσας δεκάδας ἐπὶ τούτοις, ἠδ' ἑκατοντάδας ὀκτὼ, ἀπιστοκόροις ἀνθρώποις Οὔνομα δηλώσει. Namque octo Monades, totidem decades super ista, Atque hecatontadæ octo infidis significabit Humanis nomen.

Quapropter & A B Græcorum] *Græc.* τὸν *vel* τὸ ἀλφάβητον. Quapropter & Alphabetum Græcorum habere monadas octo, & decadas octo, & hecatontadas octo, B DCCC. LXXXVIII. numerum ostendentia, *vel* ostendentes. *Ostendi verò hæc singula sic possunt: Ab α vsque ad ι sunt monades octo, nam Senarij nota asciscitur* ς *: ab ι vsque ad* ϙ *sunt decades octo, nonam enim exprimit nota alia* ϟ: ρ *vsque ad* ω *hecatontades octo, nonam hæc postrema refert* ϡ *millenarium verò* α *subscriptâ virgula.*

A enim & B & ς] *Græc.* μία γὰρ καὶ δύο καὶ τρεῖς, *A enim & B & Γ & Δ in semetipso composita X faciunt, vel remotis notis numerorum, vnum enim, & duo & tria, & quatuor in semetipso, vel, in vnum composita.*

Quæ cum iota applicata] *Billius in Græco esse corruptè* τὸ ἰησοῦν ἀπεκύησε, *in veteri verò translatione, LXXXVIII. numerum generauit. porro ibi mendum esse censet, quod ex octonario & denario inter se ductis hic numerus non emergat. At postquam hæc scripsit ille, restituit ex manuscripto legitimam lectionem Feuardentius DCCC. LXXVIII. numerum generauit. Sic igitur intelligendum est applicatam esse ogdoadem cũ iota sine decade, vt ante expositũ est, primum enim adiunctã decadem dixit octonationi, & decuplam eam facientem LXXX. fecisse numerum, & rursus applicatam octuagies decies octingentorum numerum fecisse: nam decies octoginta sunt* 800. *ac tum demum repetitur ogdoas tertio vt* 888. *efficiat. Sanè id fuisse in caussa, vt hic Græcè scriptum sit* τὸν ἰησοῦν *pro DCCC. LXXXVIII. quod literæ vocis* ἰησοῦς, *notæ sint numeri illius.*

ὖς enim nomen] *Literarum est quatuor, si intelligamus impropriam diphthongum* ῳ *duas complecti* υ *&* ι. *inde illa lectio manuscripti Irenæi,* ὑος, *pro* υ ιος.

per Mariam generatus] *generatur,* γεννᾶσθαι γίνεται.

Et super vniuersam] *in Græco dele,* τὸ, *& lege* ὑπὲρ πάσας: *& paulò post in Latino interp.* & hoc Alphabeti literis stigmatam nuper, sicut quod est ab initio, quod dici solet, heri & ante Græci confitentur à Cadmo se primùm sedecim accepisse. *videtur legisse,* ὥσπερ τὸ ἀπ' ἀρχῆς, *non* πρὸς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, *hoc opinor sensu, quod heri & nudiustertius vel admodum nuper actum est, perinde venditant, ac si ab orbe condito cœpisset esse. Cornarius apud Epiphanium verterat,* ad hoc quod ab initio est heri ac nudiustertius, quod dici solet *Gallasius sic immutauit,* ad id quod initio dictum est, Heri ac nudiustertius *atque ita indicauit se illa,* τὸ δὴ λεγόμενον, *non intellexisse notam esse prouerbij: vt ex his alijsque eiusmodi colligi possit eam propriam illius esse laudem, vt quæ non omninò malè à Cornario reddita erant, deteriora reddidisse videatur.*

Tempore quam Cadmos] *scribendum,* tempore quo Cadmus, & ij, qui ante eum sunt, posterius autem his qui reliqua elementa addiderunt, posterius autem tempore, quàm & tu ipse. quæ tantum verbosa est Sigen.

Innominabilem nominat Aeonem] *vox* AEonem *abest à Græco: itaque cogitandum est, an addenda sit ex veteri, hoc modo,* ὀνομάζει αἰῶνα.

Et formã inuisibilis factã,] *scribe,* factum: *verbum scilicet,* γεγονότα λόγον.

inuectus est in te dicens.] *Interpres vetus omisit aduerbium,* ἐμμέτρως, *quod Epiphanij interpres Cornarius ita reddiderat,* ac veritatis præco concinnus acclamauit. *Gallasius eum sequutus, edidit* κῆρυξ τῆς ἀληθείας ἔμμετρος, *nos antiquam lectionem restituimus, quam sequitur Billius, ideoque hic scribi potest,* præco veritatis versibus inuectus est: *vt apud Platonẽ,* ἐπιχειρεῖται δέ μοι ἐμμέτρως εἰπεῖν: *Et Plutarchus,* μὴ χρᾶν ἔμμετρα τὴν Πυθίαν, *de oratione numeris astricta: nam hos esse octo senarios iambicos non omninò malos, & excepto sexto, cui sextus pes deest, integros animaduertet, qui expendere volet, quorum primas voces notabo* 1. Εἰδωλοποιέ, 2. Ἀστρολογικῆς, 3. Δι' ὧν κρατύνεις, 4. Σημεῖα, 5. Ἀποστατικῆς, 6. Ἃ σοὶ χορηγεῖ, 7. Δι' ἀγγελικῆς, 8. Ἔχων πρόδρομον.

ANNOTATIONES R. P. FR. FEV. ARDENTII IN CAP. XII.

1. Sic autem] *Confingit Marcus Silentium sibi plurima narrasse de vnitate, senario, quaternione, nomine IESV CHRISTI, Spiritu sancto, & columba: quæ omnia velut impia & idololatrica figmenta coarguuntur. Hunc locum ita citat Nicetas libro quarto thesauri: Prolixam fabulam, eam, vt Irenæus ait. Sigen seu silentium vocabat. Nomine sanè, quod neutiquam fabulæ conueniret.*

2. Vnitatem] *Ita vet. Cod. cui conformis est Græc. lect. excusi habebant,* vnitam.

3. σιγὴ quinque] *Manifestus error Marci est: nisi aut literam vltimam* η, *velut compositam ex duplici, pro duabus computet: aut articulum adiecerit,* ἡ σιγή: *aut in quodam obliquo* σιγῇ, *aut* C σιγῆν: *aut denique, vt velle visus est, interpres Epiphanij,* σειγὴ *scribendum censuerit.*

4. Eundem numerum] *Ita restituimus ex vet. cod. indicio. Cæterum, hæ de nominis IESV literis delirationes refelluntur etiam lib. 2. c.* 41.

5. Inenarrabile autẽ eius] *Hæc Marci figmenta sibi non constant, quando vix interiecta linea, contrà scribit illud ipsum nomen esse literarum triginta. Quod autem sit nomen illud ineffabile, constans 24. aut 30. literis, nõ satis intelligo: quãdonec* Ἰησοῦς *nec* χριστὸς *tot continent: nec ineffabilia censentur nomina. Nomen quidem IEHOVA, à quo fortasse iudicauit nomen IESV deductum, prisci dixerunt esse* ἀνεκφώνητον, *id est, ineffabile: non quod effari non posset: sed quod magna reuerentia ab eo effando abstinerent.* D

6. Et χριστὸς literarum septem] *Hoc quidem verum: sed postea secum pugnans hæreticus ait, esse literarum octo, ex quibus primã octonatio significetur: adeò immemores sunt hi mendaciorum consarcinatores.*

7. Vt περιστερὰν manifestet] *Antiqua omnia exemplaria,* Per ista manifestè, *habebant, mendum tamen facilè indicat Tertul. in calce libri de præscript.* Denique Iesum Christum, aiebant hæretici, descendisse, id est, columbam in Iesum venisse, quæ Græco nomine cùm περιστερὰ pronuntietur, habere secundum numerũ DCCCI. *Accedit & Epiphanij Græca lectio,* ἵνα τὴν περιστερὰν μηνύσῃ *Vt* peristeram, id est, columbam manifestet.

8. Et Dccc.] *Hunc numerũ apposuimus ex vet. cod. consentiente Græ. lect. deleuimus verò* Dat.

9. Dccc.]

9. Dccc.] *Hunc numerum adiecimus cum ex Græco, tum P. Frontonis iudicio.*

10. Heri & ante Græci confitentur ab æſtimatione] *Quas firmas putabant demonſtrationes ex literis Græcorum, quaſi æternæ fuiſſent, ineptas & futiles eſſe oſtendit: cum heri & antè: id eſt, adeò recentem & temporaneam eſſe illarum inuentionem ingenuè profiteantur Græci, quod earum authores, & inuentores facilè aſſignent. Cæterùm à* CADMO PRIMVM, *non* ab æſtimatione, *legendum, certiſſimum eſt: Hunc enim è Phœnicia in Græciam primùm ſexdecim literas attuliſſe ferunt: α, β, γ, δ, ε, ι, κ, λ, μ, ν, ο, π, ρ, σ, τ, υ, idque paulò ante Xerxis tempora, euincit ex antiquitatibus Ioſephi Euſebius lib. 10. de præpara. euan. cap. 2. Simonidem Lyricum poetam poſtea quatuor iſtas ζ, η, ψ, & ω addidiſſe ſcribit Plinius lib. 8. cap. 58. Palamedem verò tempore belli Troiani θ, ξ, χ, φ, quæ ſupererant inueniſſe.*

Iuſt. mart. orat. para. Herod. l. 5.

11. Et ij qui ante ſunt] *A P. Frontone moniti deleuimus* eos: *& paulò poſt*, temporis quàm Palamedes; *cùm etiam abſint à Græco contextu. Sicut & in ſequentibus*, verboſa, *pro*, verbo lata: *&* factum, *pro* factam *ſubſtituimus.*

12. Tuais] *Deleuimus* tuus, *autho. vet. cod. & lect. Græc.*

13. Ipſe Dædalus fictor] *Rectè comparat eũ Senior cum Dædalo Athenienſi fabro, qui quod ſororis filium interemiſſet, iudicij metu fugit in Cretam, vbi Labyrinthum, opus portentoſiſſimum fabricaſſe dicitur: ſic & hic animorum proditor & perditor inextricabilium errorum labyrinthos extruebat.*

14. Idolorum fabricator Marce] *Non ſolius Idololatriæ interioris, quâ ſomnia ſua pro Dei vero verbo conſtituere ſatagebant, hæreticos reos facit: ſed etiam quod Dei naturam, & proprietates impuris mendacijs immutarent, aliumque, imò & plures deos alienos fingerent, frequenter conuincit infra lib. 1. cap. 19. lib. 2. c. 5. & 47. & lib. 3. cap. 40. Subſcribit Tert. dicens,* Hæreſes ab Idololatria non diſtare, cum & authoris & operis eiuſdem ſint, cuius & Idololatria. Deum enim aut fingunt alium &c. *Idem.* Sicut nationes manibus: ita & hæretici verbis idola fabricantur, id eſt, alium Deum, & alium Chriſtum. *Sic Athanaſius & Lucifer Calar. Arianorum hæreſim idololatriam reputant: Cyrillus Neſtorianam: Auguſtinus Manichæam: Hieronymus denique in cap. 8. Ezech. in cap. 3. Danielis, in cap. 2. Oſeæ, quæcunque à prophetis aduerſus idola dicuntur, ad hæreſes transferens, docet omnem hæreſim ſpiritalem idololatriam eſſe: Qui & rurſus ſcribit:* Hæreticorum vnuſquiſque fingit quod voluerit, & adorat figmentum ſuum, vt Marcion Deum otioſum, Valentinus αἰῶνας triginta, Baſilides deum Abraxas, &c. *Ita ſubſcribit Aug.* Quiſquis talem cogitat Deum, qualis non eſt Deus, alienum & falſum deum in corde ſuo portat. *De ſeipſo verò; cùm adhuc Manichæorum hæreſi detineretur, ait:* Vanum phantaſma & error meus, erat Deus meus.

Lib. Præſcr. cap. 40.

Lib adu. Praxeam.

In cap. 3. Amos.

Quæſt. 29. in Ioſue.

Li. 4. conf. cap. 7.

Sed propius aduertamus an pari turpitudine ac infamia nunc laborent Lutherani & Sacra- A *mentarij præcipui huius tempeſtatis hæretici. Id profectò ſi mutuis eorum de ſe inuicem teſtimonijs credendum, iam confectum & probatum eſt. Lutherus namq; Sacramentarios appellat,* canes, ſacramenti perdas, idololatras, qui Chriſtũ & Deum Patrem in verbis ſuis obtruncant, & diabolũ loco Dei proponunt. *Iezlerus verò Zuinglocaluinianus teſtatur ſuos Sacramentarios cenſere,* Lutheranos eſſe Antropophagos, Chriſticidas, artolatras, & impanati Dei cultores. *Ecquis negabit hoc mutuum tam Euangelicorum, & ab omni Pontificio errore defæcatorum miniſtrorum, de ſeipſis teſtimonium verum eſſe? Cum præſertim & Anglicani in ſua Apologia, & Geneuani in Præfat. Harmoniæ confeſſionum, & Polonici in conſenſu Sendomirienſi palàm conteſtentur,* Lutheranos & Zuinglianos fratres, amicos, & coniunctiſsimos verbi miniſtros eſſe: ac proinde iniquiſsimè eis diſcordiam & ataxiam obijci?

Theſi 27. cont. theſ. 31 Louan. anno 1545.

Lib. de diuturnit. belli Euchariſt. pag. 93.

Verùm, firmioribus argumentis quod propoſitum eſt efficiamus. Lutherus in c. 47. Gen. Chemnitius, Schluſſelburgius, & aſſeclæ Lutherani ex hac parte; Caluinus, Vermilius, Bucerus, B *Sacramentarij ex altera, ſponte admittunt,* Chriſtum in perceptione Euchariſtiæ, ex fide adorandum eſſe. *At verò, hi alibi proteſtantur, eundem Chriſtum tam à pane Cœnæ abeſſe, quàm ſummus cælorum vertex abeſt à centro terræ: illi verò iam nullum legitimum Sacerdotem, qui reuera conſecrare poſſit, miniſtrum habent: ſed meros laicos ac prophanos homines. Igitur Euchariſtiam ſeu Cœnæ ſuæ panem adorantes, reipſa ſunt idololatræ.*

Inſtit. lib. 4 c. 17. §. 37.

Defenſ. vet. Doct. de Cœna Domini

Deinde, manifeſtum eſt Lutheranos, opiniones quas Satanas contra Miſſæ ſacrificium Luthero ſuggeſſit, verbi Dei loco admittere & credere: Zuinglianos & Sacramentarios ſententiam illam velut Euangelium diuinum colere, quã ſpiritus perambulãs in te[...]ris nocturnis Zuinglio reuelauit. Nec has modò, ſed & vniuerſas quas vel recenter adinuenerunt, vel ex veteribus hæreſiarchis inſtaurauerunt hæreſes & fanaticas opiniones pro Dei verbo venerari. Nemo igitur negabit, hos omnes verè idololatras & dici & eſſe.

C *Præterea, Deum confingentes authorem malorum, id eſt, omnium tam in dæmonibus quam in hominibus ſcelerum effectorem: quique homines deſtinatò creet vt perdat; ad quodlibet audendi & agendi (ſublata omni arbitrij libertate) neceſſario compellat; qui nulla prauorum hominum cura tangatur; qui denique nec intelligere, nec velle, nec efficere valeat vt vnum corpus ſimul ſit in multis locis: an non nouum & falſum Deum comminiſcuntur & adorant? Huiuſmodi enim Deum nec Prophetæ, nec Apoſtoli prædicauerunt, nec vniuerſus mundus Chriſtianus hactenus cognouit.*

Adhæc, Chriſtum proponentes communi more de matre ſua natum; ignorantem; impropriè docentem, & abſurdè ratiocinantem: qui iudicio Dei oppoſitus nec mereri, nec ſatiſfacere pro nobis potuerit: qui mollitie animi oblitus ſit ſe eſſe Redemptorem mundi: qui officio ſuo fungi detrectauerit: vota inconſiderata, caſtiganda, reuocanda, & vocationi ſuæ contraria D *emiſerit: res impoſſibiles à Patre ſibi concedi poſtulauerit: qui denique omnium mundi peccatorum reus, diuinæ maledictioni ac iræ ſubditus, voces deſperationis plenas moriens emiſerit: Chriſtum planè nouum, id eſt, abominandum idolum à ſuis adorandum & colendum erigunt atque conſtituunt. Etenim talem Chriſtum non annunciauerunt Apoſtoli, non prædicauerunt Diſcipuli, non crediderunt Martyres, non inuocauerunt Confeſſores, non timuerunt Virgines, non coluit hactenus tota Chriſtianorum Eccleſia. &c. Aperiat itaque Spiritus S. oculos cæcorum iſtorum, vt perſpecta & relicta idolorum ſuorum fœda abominatione, ad vnius veri Dei & Chriſti eius cultum in Eccleſia Catholica hactenus ſeruatum tandem aliquando redire poſſint.*

15. Azazel] *Nomen vnius Dæmoniorum, qui elementis præſunt, operaſq; Magis impendunt, ex Cabala Hebræorum putat eſſe Agrippa, & meridiei regem eſſe,* Amaymonque *aliàs vocari nugatur, eundem quoque in exercitu Satanæ latiſſimè imperare ſcribit Reuchlinus lib. 3. de arte Cabaliſtica.*

Li. 2. de occulta Phil.

DE OVIS ERRORE ATQVE INTENTIONE A
Fanatica expositio: vnà cum pia authoris admonitione.

CAP. XIII.

ORtum igitur AEonum suorum, ouisque aberrationem & inuentionem in vnum coniungentes, mystico quodam & altiore sensu exponere nituntur isti, qui omnia ad numeros detorquent. Ex vnitate enim & binario omnia coagmentata esse inquiunt: atque ab vnitate vsque ad quaternarium numerantes, ad hunc modum decadem gignunt. Vnum etenim, & duo, & tria, & quatuor, in vnum conflata, decem AEonum numerum procrearunt. Rursus autem binarius ab ea progressus vsque ad senarium, hoc est duo, & quatuor, & sex, duodecadem effecerunt. Ac rursus si à binario ad denarium vsque numeremus, ex sit tricenarius, in quo octo & decem, & duodecim continentur. Itaque duodecadem, quòd asseclam senarium habuerit, senarij ratione passionem vocant. Ob eamque causam, quia circa duo-
B denarium numerũ error contractus sit, ouem abscessisse atque aberrasse: quandoquidem defectionem à duodecade factam esse contendunt. Eodemque modo à duodecade etiam virtutem vnam abscedentem perijsse vaticinantur: eamque per mulierem eam significari, quæ cum drachmam amisisset, accensa lucerna eam inuenit. Sic igitur & numeros qui supererant, nẽpe in drachma nouem, in oue vndecim, inter se coniunctos nonagenarium nonum numerum procreare, nouies quippe vndecim nonaginta nouem efficere. Vnde etiam ἀμὴν hunc numerum habere aiunt. Nec verò tibi aliam quoque eorum expositionem referre grauabor, vt vndecunq; eorum fructum animaduertas. Literam enim η addita senarij nota Ogdoadem esse volunt, vtpote à prima litera octauo loco sitam: ac rursus postea absque senarij nota literarum ipsarum numerum subducentes, easque
C vsque ad η copulantes, tricenarium edunt. Etenim qui ab α auspicatus in η desierit, per literarum numerum, dempta senarij nota, atque coniunctis literarum incrementis, tricenarium numerum reperiet. Etenim vsque ad elementum ε quindecim fiunt. Quibus si septenarium adiunxeris, duo & viginti emergent. Ad quæ cùm insuper accesserit η, qui est octonarius, mirificus ille tricenarius expletur. Atque hinc adducti, Ogdoadem triginta AEonum matrem esse probant. Quoniam igitur tricenarius numerus ex tribus virtutibus compactus est, ter in se ductus nonaginta efficit. Ter enim triginta nonaginta sunt. Atque item ternarius in seipso compositus nonarium procreauit. Et quoniã duodecimus AEõ abscedens vndecim alios sursum reliquit, aiunt literarũ formam in λόγου i. sermonis figura aptè & congruenter sitam esse. Vndecimam enim literarum esse λ, qui tricenarius est numerus, atque ad supernæ dispensationis imaginem collocatam esse: quandoquidem ab α, si senarij notam exceperis, literarum numerus vsq; ad λ compositus, iuxta earum incrementum adiuncta λ nonum ac nonagenarium numerũ efficit. Quod autem λ, quæ ordine vndecima est, ad æqualis suæ inuestigationem descenderit, vt duodenarium numerum absolueret, eoque inuento expleta sit, perspicuum esse ex ipsa figura literæ M, quæ ex duabus λ composita est. Ex quo etiam effici, vt ipsi nonagenarij noni locum, hoc est defectu, sinistræ manus typum per cognitionem fugiant, vnum autem consectentur, quod quidem si ad nonaginta nouem accesserit, ad dextram eos manum transfert. Equidem nõ dubito, vir charissime, quin tu, cùm hæc leges, huiuſ-

A ΤΗΝ οὖν γένεσιν τῶν αἰώνων αὐτῶν, καὶ τὴν πλάνην τοῦ προβάτου καὶ ἀνεύρεσιν ἑνώσαντες ἐπὶ τὸ αὐτὸ, μυστικώτερον ἐπιχειροῦσιν ἀπαγγέλλειν οὗτοι, οἱ εἰς ἀριθμοὺς τὰ πάντα κατάγοντες, ἐκ μονάδος καὶ δυάδος φάσκοντες τὰ ὅλα συνεστηκέναι, καὶ ἀπὸ μονάδος ἕως τῶν τεσσάρων ἀριθμοῦντες, οὕτω γεννῶσι τὴν δεκάδα. μία γὰρ καὶ δύο καὶ τρεῖς καὶ τέσσαρες συντεθεῖσαι ἐπὶ τὸ αὐτὸ, τὸν τῶν δέκα αἰώνων ἀπεκύησαν ἀριθμόν. πάλιν δὲ αὖ ἡ δυὰς ἀπ' αὐτῆς προελθοῦσα ἕως τοῦ ἐπισήμου, οἷον δύο καὶ τέσσαρες καὶ ἕξ, τὴν δωδεκάδα ἐπέδειξε. καὶ πάλιν ἀπὸ τῆς δυάδος ὁμοίως ἀριθμούντων ἡμῶν ἕως τῶν δέκα, ἡ Λ ἀνεδείχθη, ἐν ᾗ ὀκτὼ καὶ δέκα, καὶ δώδεκα. τὴν οὖν δωδεκάδα * διὰ τὸν ἐπίσημον συνεσχηκέναι, διὰ τὸ συνεπακολουθήσασαν αὐτῇ τὸ ἐπίσημον πάθος λέγουσι. καὶ διὰ τοῦτο περὶ τὸν
B δωδέκατον ἀριθμὸν τοῦ σφάλματος γενομένου, τὸ πρόβατον ἀποσκιρτῆσαν πεπλανῆσθαι· ἐπειδὴ τὴν ἀπόστασιν ἀπὸ δωδεκάδος γεγενῆσθαι φάσκουσι, ὡσαύτως καὶ ἀπὸ τῆς δωδεκάδος * ἀποστᾶσαν μίαν δύναμιν ἀπολωλέναι μαντεύονται. καὶ ταύτην εἶναι τὴν γυναῖκα τὴν ἀπολέσασαν τὴν δραχμὴν, καὶ ἅψασαν λύχνον καὶ εὑροῦσαν αὐτήν. οὕτως οὖν * καὶ ἐπὶ τοὺς ἀριθμοὺς τοὺς καταλειφθέντας, ἐπὶ μὲν τῆς δραχμῆς τοὺς ἐννέα, ἐπὶ δὲ τοῦ προβάτου τοὺς ἕνδεκα ἐπιπλεκομένους ἀλλήλοις, τὸν τῶν ἐνενήκοντα ἐννέα τίκτειν ἀριθμόν. ἐπεὶ ἐννάκις τὰ ἕνδεκα ἐνενηκονταεννέα γίνεται. διὸ καὶ τὸ ἀμὴν τοῦτον λέγουσιν ἔχειν τὸν ἀριθμόν. οὐκ ὀκνήσω δέ σοι καὶ ἄλλως ἐξηγουμένων αὐτῶν ἀπαγγεῖλαι, ἵνα πανταχόθεν κατανοήσῃς τὸν καρπὸν αὐτῶν. τὸ γὰρ στοιχεῖον τὸ Η σὺν μὲν τῷ ἐπισήμῳ ὀγδοάδα εἶναι θέλουσιν ἀπὸ τοῦ πρώτου ὀγδόου κείμενον τόπου, εἶτα πάλιν ἄνευ τοῦ ἐπισήμου ψηφίζοντες τὸν ἀριθμὸν
C αὐτῶν τῶν στοιχείων, καὶ ἐπισυνθέντες μέχρι τοῦ Η, τὴν τριακοντάδα ἐπιδεικνύουσιν. ἀρξάμενος γὰρ ἀπὸ τοῦ ἄλφα, καὶ τελευτῶν εἰς τὸ Η, ὑπὸ ἀριθμῶν τῶν στοιχείων * ὑπεξαιρούμενος δὲ τὸ ἐπίσημον, καὶ ἐπισυντιθεὶς τὴν ἐπαύξησιν τῶν γραμμάτων, εὑρήσεις τὸν τῶν τριάκοντα ἀριθμόν. μέχρι γὰρ * τοῦ Ε στοιχείου πεντεκαίδεκα γίνονται. ἔπειτα προστεθεὶς αὐτοῖς ὁ τῶν ἑπτὰ ἀριθμὸς, ΚΒ ἀπετέλεσε. προστεθὲν τούτοις τὸ Η, (ὅ ἐστιν ὀκτὼ) τὴν θαυμασιωτάτην τριακοντάδα ἀνεπλήρωσε. καὶ ἐντεῦθεν ἀποφαίνουσι τὴν ὀγδοάδα μητέρα τῶν τριάκοντα αἰώνων. ἐπεὶ οὖν * ἐκ τριάκοντα δυνάμεων ἥνωται ὁ τοῦ Λ ἀριθμὸς, τρεῖς αὐτὸς γενόμενος, τὰ ἐνενήκοντα ἐποίησε. τρὶς γὰρ τριάκοντα ἐνενήκοντα, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ τριὰς ἐφ' ἑαυτὴν συντεθεῖσα, ἐννέα ἐγέννησεν. οὕτως τε ἡ ὀγδοὰς τὸν τῶν * ἐννέα παρ' αὐτοῖς ἀπεκύησεν ἀριθμόν. καὶ ἐπειδὴ ὁ δωδέκατος αἰὼν ἀποστὰς κατέλειψε * τοὺς ἄνω ἕνδεκα, * κατάλληλον λέγουσι τὸν τύπον τῶν γραμμάτων * ὡς τῷ σχήματι τοῦ λόγου κεῖσθαι. ἑνδέκατον γὰρ τῶν γραμμάτων κεῖσθαι τὸ Λ, ὅ ἐστιν ἀριθμὸς τῶν Λ, καὶ κατ' εἰκόνα κεῖσθαι τῆς ἄνω οἰκονομίας. ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦ ἄλφα χωρὶς τοῦ ἐπισήμου αὐτῶν τῶν γραμμάτων ὁ ἀριθμὸς ἕως τοῦ Λ συντιθέμενος κατὰ τὴν παραύξησιν τῶν γραμμάτων σὺν αὐτῷ τῷ Λ τὸν τῶν ἐνενηκονταεννέα ποιεῖται ἀριθμόν. ὅτι δὲ τὸ Λ ἑνδέκατον ὂν τῇ τάξει, ἐπὶ τὴν τοῦ ὁμοίου αὐτοῦ κατῆλθε ζήτησιν, ἵνα ἀναπληρώσῃ τὸν δωδέκατον ἀριθμὸν, καὶ * εὑρὼν αὐτὸν ἐπληρώθη, φανερὸν εἶναι ἐξ αὐτοῦ τοῦ σχήματος τοῦ στοιχείου * ἐκ δύο Λ

Marg.: διὰ τὸ τὸν ἐπίσημον ἐσχηκέναι συνακολουθήσασαν αὐτῇ, διὰ τὸ ἐπίσημον π. λ. — * ἀποστᾶσαν — * καὶ τοὺς — * ὑπεξαιρουμένου τοῦ Ε — ἐκ τριῶν — * ἐννέα καὶ ἐνενήκοντα — * κατάλληλα — * ἄνω τοὺς — * ἐν τῷ — * εὑρὸν — * Μ ἐκ δύο — * αὐτοὺς — * αὐτοῖς

συγκειμένου. διὸ καὶ φεύγειν * αὐτοὺς διὰ τῆς γνώσεως τὴν τῶν ΕΘ χώραν, τουτέστι τὸ ὑστέρημα, τύπον ἀριστερᾶς χειρός. μεταδιώκειν δὲ τὸ ἕν, ὃ προστεθὲν τοῖς ἐνενήκοντα ἐννέα, εἰς τὴν δεξιὰν * αὐτοὺς χεῖρα μετέστησε. σὺ μὲν ταῦτα διερχόμενος ἀγαπητὲ, εὖ οἶδα,

A *QVEMADMODVM EA QVAE SVNT in lege in suum transferunt figmentum.*

CAPVT XII.

G[1]Enerationem itaque AEonum, & errorem ouis,& adinuentionem,[2] adunantes]in vnum : mysticè audent annunciare hi qui in numeros omnia deduxerunt,de monade & dualitate dicentes omnia constare,& à monade vsque ad quatuor numerantes,sic generant decadem. Vnum enim & duo, & tres, & quatuor, in vnum compositæ decem AEonum generauerũt numerũ. Rursus autem dualitas ab ea progressa vsque ad episemon,duo & quatuor & sex,duodecadem ostendit,& rursus à dualitate similiter numerantibus nobis, vsq; ad[x,[3] xxx. numerus ostensus est,in quo est Ogdoas & decas & duodecas.]Duodecadẽ]igitur eo quod
B episemon habuerit consequentem sibi,propter episemon passionem vocat. Et propter hoc circa duodecim numerum cum labes quædam facta fuisset,ouem luxuriatam aberrasse. Quoniam apostasiam, à duodecade factam dicunt. Similiter & à duodecade abscedentem vnam virtutem perisse diuinant,& hanc esse mulierem quæ perdiderit drachmam,& accenderit lucernam,& inuenerit eam. Sic igitur & nnmeros reliquos in drachma,quæ sunt nouẽ, [4] in oue verò vndecim perplexos sibimetipsis] xcviiii. numerum generare:quoniam nouies vndecim xcviiii. fiant. Quapropter & Amen] hunc habere dicunt numerum.

Non pigritabor autem tibi & aliter eos interpretantes annunciare, vt vndique cõspicias fructum eorum. Literam enim H cum[5] episemo Ogdoadem esse volunt cùm ab alphabeta octauo sit posita loco,rursus iterum sine episemo computãtes numerũ ipsarum literarum,& componentes vsque ad H, triacontadem ostendunt. Incipiẽs enim quis ab A,& perficiens in H, per numeros literarum, abstrahens autem episemũ, & insuperconiungens incremẽtum literarum,inueniet tricenarium numerum. Vsque[enim]ad E, literæ xv fiunt:post deinde[6] appositus] eis vii. numerus, ii & xx. perficit. Cum autem appositum est eis,H,quod est viii. admirabilem triacontadem adim-
C pleuit,& hinc ostendunt Ogdoadem matrem triginta AEonum. Quoniam igitur ex tribus virtutibus vnitus est tricenarius numerus,ter idem factus xc. fecit. Et ipsa autẽ trias in se composita viiii. generauit. Sic Ogdoas xcix. generauit numerũ. Et quoniã duodecimus AEon absistens reliquit.[sursum]xi. consequenter dicunt typum literarum in figura Logi positum esse. Vndecimã enim in literis esse Λ, qui est numerus xxx.& secundum imaginem positum esse superioris dispositionis, quoniã ab Alpha sine episemo,ipsarum literarum numerus[7] vsq; ad Λ compositus, secundum augmentum literarum cum ipso,Λ,xc,& ix facit numerum. Quoniam autem Λ,quę est] vndecimo loco in ordine,ad similis sui]descendit inquisitionem, vt impleret xii. numerũ, & cum inuenisset eum,adimpleta est:manifestũ esse ex ipsa figuratione literæ: Λ enim quasi ad sui similis inquisitionem adueniens,& inueniens,& in semet rapiens ipsum, *duodecimi adimpleuit locum, M, litera ex duobus Lambdis ΛΛ consistente. Quapropter & [8] fugere eos per agnitionem xcix. locum, hoc est, deminorationem, typum sinistrę manus; sectari autem vnum,quod additum super xcix.:in dexteram eos]manũ transtulit.

*duodecimum

D Tu quidem hæc pertransiens dilectissime, optimè scio quoniam ridebis multum,

SCHOLIA D. BILLII IN Cap. XIII.

QVis aberrationem & inuentionem] *Grac.* τὴν πλάνην τοῦ προβάτου καὶ ἀνεύρεσιν. *Vide autem quàm his fœdè hallucinatus sit Gallasius, hoc est in loco omnium facillimo, maximeq; perspicuo. Vertit enim* πλάνην *imposturã,&* ἀνεύρεσιν *commentum.*

Si à binario]*duo enim & quatuor, & sex,& octo,& decem,triginta efficiunt.*

Quod asseclam]*in Grac. legendum cum ve.* διὰ τὸ τὸν *lin. seq. Græca ita legenda sunt, delenda* διὰ τὸ, συμπαρακολουθήσαντα αὐτῇ διὰ τὸν ἐπίσημον:

Abscedentem]*legendum in Græ.* ἀποστᾶσαν. *lin. seq. delẽdum* ἐπὶ.

In oue vndecim] *falsa est hæc supputatio. Nam si vndecim legamus, vt habet Epiphanij codex, falsum erit quod hic dicitur in oue superesse vndecim, cum supersint 99. Rursus si legamus cum vet. interp. vndecies IX. hæc profectò in nouem ducta, non 99. sed 821. efficient. Malui tamen Græc. hoc loco sequi, vt numeri ratio constet, ac quæ sequuntur his respondeant.*

Ἀμὴν]*μ enim & ν efficiunt 90. η & α. 9.*

Dempta senarij nota] *pro* ὑπεξαιρουμένου *lege* ὑπεξαιρουμένου:

Vsque ad elementum ι]*sic legendum, non* θ.

Ex tribus virtutibus] τριακοντάς, *id est, triginta habẽt*

Epiph.

modi ipsorum falsa sapientiæ opinione sese venditantem stultitiam effusè risurus sis. Æquum est autem eos lugere, qui talem Dei cultum, vereq; ineffabilis potentiæ magnitudinem, totque ac tantas Dei administrationes per alpha & Beta; ac per numeros adeò frigidè & contortè lacerant. Ii autem omnes, qui ab Ecclesia abscedunt, atque anilibus hisce fabulis fidem arrogant; verè ipsimet à se condemnati sunt: quos Paulus nobis post vnam atque alteram admonitionem vitandos esse præcipit. Ioannes verò Domini discipulus condemnationem eorum auxit, vt qui ne ipsis quidem salutem à nobis dici velit. Qui enim, inquit, dicit eis; Aue, communicat operibus eorum malis. Idque haud sanè abs re. Non enim est salus impijs, dicit Dominus. Impij enim, imò omni impietate sceleratiores isti sunt, qui cæli ac terræ conditorem, solum Deum omnipotentem, præter quem Deus alius nullus est, ex defectu, eoque ex alio defectu orto, productum esse dicunt. ita vt de eorum mente ac sententia à tertio defectu ortum traxerit. Quam quidem sententiam profectò exsufflare & execrari debemus, procúlque ab eis fugere: quoque asseuerantius loquuntur, atque inuentis suis impensius oblectantur, eò magis persuasum habere eos à malorum spirituum Ogdoade vehementius afflari. Quemadmodum enim ij, qui in phrenesim inciderunt, quò effusius rident, ac valere se existimant, atque vt sani omnia faciunt, nonnulla etiam supra quàm sani, eò grauius ac periculosius ægrotant: ad eundem modum hi quoque, quò magis insigni quadam sapientia pollere sibi videntur, seque ipsos eneruant, dum arcu immodicè contento iaculantur; tantò magis desipiunt. Egressus enim immundus ignorantiæ spiritus; ac postea eos non Deo, sed mundanis quæstionibus occupatos nactus, assumptis septem alijs spiritibus nequioribus se, eorumque animo, quasi quæ supra Deum sint cogitatione comprehendere queant, intumefacto, atque aptè ad suscipiendam fraudem comparato, malorum ignorantiæ spirituum Ogdoadem in eos immisit.

οἶδα, ὅτι γελάσεις πολλὰ τὴν τοιαύτην αὐτῶν οἰησίσοφον μωρίαν. ἄξιοι δὲ πένθους οἱ τηλικαύτην θεοσέβειαν, καὶ τὸ μέγεθος τῆς * ἀληθείας ἀῤῥήτου δυνάμεως, καὶ τὰς τοσαύτας οἰκονομίας τοῦ θεοῦ, διὰ τοῦ ἄλφα καὶ τοῦ βῆτα, καὶ δι' ἀριθμῶν οὕτως ψυχρῶς καὶ βεβιασμένως διασύροντες. ὅσοι δὲ ἀφιστάντες τῆς ἐκκλησίας, καὶ τούτοις τοῖς γραώδεσι μύθοις πείθονται, ἀληθῶς αὐτοκατάκριτοι, οὓς ὁ παῦλος ἐγκελεύεται ἡμῖν, μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νουθεσίαν παραιτεῖσθαι. ἰωάννης δὲ ὁ τοῦ κυρίου μαθητὴς ἐπέτεινε τὴν καταδίκην αὐτῶν, μηδὲ χαίρειν αὐτοῖς ὑφ' ἡμῶν λέγεσθαι βουληθείς· ὁ γὰρ λέγων αὐτοῖς, φησὶ, χαίρειν, κοινωνεῖ τοῖς ἔργοις αὐτῶν τοῖς πονηροῖς. καὶ εἰκότως· οὐκ ἔστι γὰρ χαίρειν τοῖς ἀσεβέσι, λέγει κύριος. ἀσεβεῖς δὲ ὑπὲρ πᾶσαν ἀσέβειαν οὗτοι, οἱ τὸν ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, μόνον θεὸν παντοκράτορα, οὗ ὑπὲρ ὃν ἄλλος θεὸς οὐκ ἔστιν, ἐξ ὑστερήματος, καὶ αὐτοῦ ἐξ ἄλλου ὑστερήματος γεγονότος, προβεβλῆσθαι λέγοντες, ὥστε κατ' αὐτοὺς εἶναι αὐτὸν προβολὴν τρίτου ὑστερήματος. ἣν γνώμην ὄντως καταφυσήσαντας, καὶ καταθεματίσαντας, δέον πόῤῥω που μακρὰν φυγεῖν ἀπ' αὐτῶν· καὶ ὅσῳ ἂν πλέον διϊσχυρίζονται, καὶ χαίρουσιν ἐπὶ τοῖς παρευρέμασιν αὐτῶν, ταύτῃ μᾶλλον εἰδέναι πλέον αὐτοὺς ἐνεργεῖσθαι ὑπὸ τῆς ὀγδοάδος τῶν πονηρῶν πνευμάτων, καθάπερ οἱ εἰς φρενῖτιδα διάθεσιν ἐμπεσόντες, ὅσῳ πλέον γελῶσι, καὶ ἰσχύειν δοκοῦσιν, καὶ ὡς ὑγιαίνοντες πάντα πράττουσι, ἔνια δὲ καὶ ὑπὲρ τὸ ὑγιαίνειν, ταύτῃ μᾶλλον κακῶς ἔχουσιν· ὁμοίως δὲ καὶ οὗτοι οἱ μᾶλλον ὑπερφρονεῖν δοκοῦσι, καὶ ἐκνευρίζουσιν ἑαυτοὺς ὑπέρτονα τοξεύοντες, ταύτῃ μᾶλλον οὐ σωφρονοῦσιν. ἐξελθὸν γὰρ τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα τῆς ἀγνοίας, ἔπειτα σχολάζοντας αὐτοὺς οὐ θεῷ, ἀλλὰ κοσμικαῖς ζητήσεσι εὑρὸν, προσπαραλαβὸν ἕτερα ἑπτὰ πονηρότερα ἑαυτοῦ, καὶ χαυνῶσαν αὐτῶν τὴν γνώμην, ὡς δυναμένων τὰ ὑπὲρ τὸν θεὸν ἐννοεῖν καὶ * ἐπιτήδειον εἰς * ὑπερέκχρυσιν, κατασκευάσαν τὴν ὀγδοάδα τῆς * ἀνοίας τῶν πονηρῶν πνευμάτων εἰς αὐτοὺς ἐνθήκαισε.

* ἀληθῶς
* ἐπιτηδείων
* ὑπέκχρυσιν
* ἀγνοίας

Epiphanij codex: sed τριῶν malo cũ vet. Intelligit enim meo iudicio Ogdoadem, decadem & duodecadem.

Nonum & nonagenarium] ἐνενήκοντα addo ex vet.

Sursum reliquit] pro τοὺς ἄνω leg. cum vet. ἄνωθεν, & ead. lin. καταλλήλως.

In figura sermonis] deest ἐν apud Epiph. Nolui autem hic repugnante nõ modo Græco Codice, sed etiã veteri interprete quicquam immutare. Tantùm admonebo lectorem pro λόγου legendum mihi videri λ. Neque enim hic λόγος quicquam ad rem facit.

Figura literæ M] addendum M in Græco ex vet.

Typum fugiant] αὐτοὺς lego cum vet. quemadmodum & seq. lin.

Vereque ineffabilis] ἀληθῶς lego, non ἀληθείας.

Non est salus] id est salutatio, Græc. χαίρειν.

Ad suscipiendam fraudem] ὑπέκχρυσιν (sic enim legendum, non ὑπερέκχρυσιν) ita verto; vt idem significet quod παράχρυσιν.

Ignorantiæ spiritum] ἀγνοίας lego cum vet. postulante ita sensu, non ἀνοίας, vt in Epiph.

NOTAE EX ADVERSARIIS
Frontonis Ducæi in CAP. XIII.

VNum enim & duo] Vt consentiant hæc cum Græcis & inter se, ita corrigenda sunt, vnum enim & duo & tres & quatuor in vnum composita decem.

In oue verò vndecies IX.] Falsam esse supputationem ait vir doctiss. nã si legamus vndecim, vt habet Epiphanij Codex. falsum erit, quod hic dicitur in oue superesse vndecim, cùm supersint 99. Existimauit quippe hic alludi ad centenarium ouium numerum, Matth. 18 ex quibus vna perdita, superant 99. sed aduertendum est Irenæum initio capitis huius dixisse, cùm circa duodecim numerũ labes facta esset, ouem luxuriatã aberrasse, atq; ita reliqua esse vndecim, vt apud Epiphanium legimus: vtiq; hic legendum est; In oue verò vndecim perplexos sibimetipsis XCVIIII. numerum generare: quoniam nouies vndecim XCVIIII. fiant. Quapropter & Amen hunc habere dicunt numerum.

Ter idem factus] Græca dilucidiora sunt & vberiora, sed ita corrigenda: τρὶς αὐτὸς γενόμενος τ.ε.λ. τρὶς γὰρ τριάκοντα. ter idem factus XC. fecit. Ter enim triginta nonaginta sunt. Et ipsa autem.

Quoniam ab Alpha sine episemo] Restitue, quoniam ab Alpha sine episemo ipsarum literarum numerus vsque ad λ compositus secundum augmentum literarum cum ipso λ, XC. & IX. facit numerum. Quoniam autem λ; quæ est vndecimo loco, ad similis sui descendit inquisitionem, vt & ex.

Qua-

A tantam illorum in tumore sapientem stultitiam.[9] Sunt autem digni planctu qui tantum Dei religionem & magnitudinē verè inenarrabilis virtutis, & tantas dispositiones Dei per A & B, & per numeros tā frigidos, & sic[vi] extortos enūciant. Quotquot autem absistunt ab Ecclesia, & iis anilibus fabulis assentiunt, verè à semetipsis sūt dānati. Quos Paulus iubet nobis post primam & secundam correptionem deuitare.[10] Ioannes enim Domini discipulus superextendit damnationem in eos, neq; Aue[à] nobis eis dici volens. Qui enim dicit, inquit, eis Aue, communicat operibus ipsorū nequissimis: & meritò.[11] Non enim est gaudere impiis, dicit Dominus. Impii autem super omnem impietatem hi sunt, qui factorem cæli & terræ, vnum Deum omnipotentē, super quem alius Deus non est, ex Labe, & ipsa ex altera Labe facta emissum dicunt: & sic iam secundum eos esse eum emissionem tertiæ Labis. Quam sententiā dignè exsufflantes & catathematizantes,]oportet porrò alicubi & longè fugere ab eis: & quāto plus hæc affirmant & gaudent in iis adinuentionibus suis, tanto magis sciamus plus eos agitari ab Ogdoadis nequissimis spiritalibus, quemadmodum hi qui in phreneticam passionem inciderunt, aut plus rident & valere se putant, & quasi sani omnia agunt, quædam autem & quasi plus quàm sani sunt, tanto magis malè habent: similiter autem & hi quo magiis plus sapere putantur, eneruantes semetipsos super tonum sagittantes, tanto magis non sapiunt. Exiens enim immundus spiritus ignorantiæ, dein B vacantes eos non Deo, sed mundialibus quæstionibus inueniēs, assumens alios spiritus septem nequiores semetipso, & infatuans illorum sententiam, quasi possint quæ sunt super Deum adinuenire, & aptabiliter in exclusionem compositam Ogdoadem ignorantiæ nequissimorum spirituum in eos deposuit.

Tit. 3. 10. / 2. Ioan. 9. 11. / Isa. 48. 22. / Luc. 11.

Quapropter & fugere] *Hic locus in Græco est corrigendus:* τὴν τῶν ϛθ χώραν, *pro,* τὴν τῶν ΕΘ χώραν, *vel, vt in Epiphanij editione Basiliensi erat,* τὴν τῶν ιθ, *facili mutatione* τῶν ϟ, *quæ nota est nonagenarij, in* ε. *His lucem afferent, quæ docet Beda in libello de loquela per gestum digitorum: nam sinistra digitis vtebantur veteres, vt eorum gestibus vsque ad 99. numerarent, centum verò & reliquas centurias dextera gestibus exprimebant, vnguem scilicet indicis in medio figentes, artu pollicis centum dabant.*
Iuuenalis Sat. 10.

C Atque suos iam dextera computat annos.

Non est enim gaudere] *Locus est Isaiæ 48. v. 22. apud LXX.* οὐκ ἔστι χαίρειν, λέγει κύριος, τοῖς ἀσεβέσιν. *quæ cum nostro vertit August. de ciuit. 14. 8. vulgata Lat.* Non est pax impiis. *Atque vt Hebræi cùm salutarent se inuicem, dicebant* שלום לך *Pax tibi sic & Græci initio Epistolarum scribebant* χαίρειν: *& dum se salutabant,* χαῖρε: *ergo allusio in Græcis apertior est,* ὁ λέγων αὐτοῖς χαίρειν. Qui dicit illis gaudere *Et:* Non est gaudere impiis.

Ab Ogdoadis nequissimis spiritalibus] *Græca sonant,* ab Ogdoade nequissimorum spirituum.

Aut plus rident, & valere] *Interpres legisse videtur* ἢ *pro* ᾗ, quanto plus rident, & vale-
D re se putant *& cæt.* tanto magis malè habent.

Super tonum sagittantes] ὑπέρτονα τοξεύειν, *numero multitudinis, vt in prouerbio trito,* ἄσκοπα τοξεύειν. ὑπέρτονον, *autem non modò dicitur* τόνον, *chorda, quæ intēditur, sed & quiduis grande, vehemens, aut immodicum: vt apud Aristophanem,* βοάσομαι τὸν ὑπέρτονον βοάν. *Suidas,* μεγάλην, ὑψηλὴν, ὑπερέχουσαν. *& Clemens Alexand. 2. Strom.* ὑπέρτονον ᾄδειν: *& 3. Strom.* ὑπέρτονον φθέγγεσθαι. *Porro videant docti, num paulò post legendum sit,* τὸ πνεῦμα τῆς ἀνοίας, Spiritus insipientiæ: *vt sub finem capitis* τὴν ἔγδοξιν τῆς ἀνοίας: *etsi vtrobique interpretes,* ignorantiæ, *vertunt: dixit enim eos non sapere, quanto plus sapere putantur. & Apostolus. 2. Timoth. 3. 9.* Insipientia eorum manifesta erit. *denique auctor ipse cap. 1.* φυλάξασθαι τὸν βυθὸν τῆς ἀνοίας: obseruare se à Fundo insensationis.

ANNOTATIONES R. P. FR. FEV-ARDENTII IN CAP. XIII.

1. Generationem] *figmenta Marcosiorum de oue perdita, numero binario & senario, drachma perdita, litera episemo, lambda figura & virtute, non tam irrisione, quàm deploratione digna sunt: authoresq; eorum cauendi.*

2. Adunantes] *ita legendum docuit ve. cod. Græca lect. habet* ἐνώσαντο ἐπὶ τὸ αὐτό: *delenimus itaque* adunantis.

3. Duodecadem] *Expunximus,* Vndecadem, *authoritate ve. cod. & lectionis Græcæ.*

4. In oue verò duodecim perplexos sibimetipsis] *Sic legendum Billij ac Frontonis iudicio proponimus. Codices excusi,* vndecies nouem perplexos sibimetipsos: *vt proxima linea,* & Amen, *pro* tamen *restituimus.*

5. Cum episemo] *id est, cum numero senario.*

6. Appositus] *Ita reponendum, pro* appositis: *vt paulò post* sursum, *pro,* rursum, *docuit vet. cod. consentient: Græca lect.*

7. Vsque ad λ compositus] *Ita pro,* compositum, *& linea proxima,* facit numerum, *pro* faciunt: *deinde,* quæ est vndecimo loco: *&,* sui, *pro* suorum: *item paulò postea* eos, *pro* eius, *Frontonis substituimus iudicio.*

8. Et fugere] *Delenimus,* figuræ, *veteris cod. & Græc. lect. authoritate: vt paulò post pro* eos, *reposuimus* eius.

9. Sunt autem digni planctu] *Amentiam eorum pia miseratione deflēdam existimat pyssimus hic Martyr, quòd Prophetarū & Apostolorū scriptis tanta impudentia luxatis; spreta quoq; omnium per orbem Ecclesiarum Apostolica traditione; Christiana fidei adoranda mysteria per Pythagoricos numeros, & aniles Cabalistarū fabulas, violenter distorquebāt, & Gentibus irridenda exponebant. Itaq; hoc grauissimi Martyris dicto reuocamur, ne prolixorib. scholijs in numeris illis supputādis, colligendis, & explicādis, oleum & operā perdamus. Qui prophana sitiut, habent, vnde sitim expleant. Ego tantum præter ea, quæ ad veram Theologiā spectāt, lectiones priores cum veteri codice fideliter conferens, partes suscepi.*

10. Ioan-

11. Non eſt gaudere impijs] οὐκ ἔςιν χαίρειν, *Græciſmus eſt, & ſimilibus ſingulis ferè capitibus abundat, vt ſemper annotare immenſum & tædioſum fuerit.*

12. Exufflãtes & catathemaitzantes] *alludit ad ſacros illos ritus, quibus in Baptiſmo adulti conuerſi ad occidentem manibus impingebant, & expuendo exufflabant & execrabantur Dæmonem: quod & non minus cautè obſeruabãt, hæreticorum blaſphemias ſententiaspoſtmodum auerſantes. Porrò, baptiſandus antea edocebatur abrenunciare diabolo, vt pluribus in locis teſtatur Clemens Rom. & Chriſto ſe aggregare. In ipſo autem Baptiſmi articulo his profitebantur:* Abrenuncio Satanæ, & operibus eius, pompis, cultui, angelis, & machinationibus eius, & omnibus quæ ſub ipſo ſunt. *Hic adhuc apertiora alius etiam Apoſtolorum diſcipulus Dionyſius Areopag. habet.* Diſcinctum & miniſtrorum manibus exutum baptiſandum, occidentem verſus ſtatuens Epiſcopus, intendentem, manuſque impingentem, ad eandem regionem conuerſus, inſufflare, ἐμφυσῆσαι τῷ σατανᾷ, & conſpuere illum ter Satanam iubet, ac præterea ter abrenunciationem profiteri. *Non ſolum enim immunda quæque cum flatu expuere conſueuiſſe Chriſtianos ex Tertulliano conſtat, verùm & aquam baptiſmi adituros prius ſub Antiſtitis manu conteſtatos eſſe, ſe diabolo renunciare &*

Lib. 1. Cõſt. Apoſt. c. 18. & l. 7. c. 40. & 41.

Lib. de Eccleſ. Hierar. cap. 2.

Li. 2. aduxorẽ. l. de Coron. mil. Li. ad Scap.

QVAS ÆONVM SVORVM FIGVRAS AFFERANT. CAPVT XIV.

LIBET etiam, quo pacto creationem ipſam ad inuiſibiliũ imaginem à Demiurgo, velut ignorante eo, per matrem fabricatam eſſe aiunt, tibi exponere. Primùm igitur quatuor elementa, ignem, aquam, terram, aerem, ad ſupernæ quaternitatis imaginem producta fuiſſe tradunt: eorum autem actiones, hoc eſt caliditatem, frigiditatem, ſiccitatem, & humiditatem in eum numerum adiunctas, Ogdoadis imaginem planè referre: deinde virtutes decem ad hunc modum recenſent. Primùm ſeptem corpora globoſa orbiculari forma prædita, quæ etiam cælos appellant. Tum orbem eum, cuius complexu illa continentur, quem item octauum cælum nominant. Poſtremò Solem & Lunam. Hæc, quæ decem numero ſunt, inuiſibilis illius decadis, quæ à Sermone & Vita prodijt, imagines eſſe contendunt. At verò duodecadem per eum orbem, qui ſignifer appellatur, indicari. Per duodecim enim ſigna duodecadem illam ex Homine & Eccleſia natam perſpicuè adumbrari dicunt. Et quoniam Vniuerſitatis conuerſioni, cuius ſumma eſt celeritas, Saturnus ſublimiorem locum tenens, è contrario adiunctus eſt, qui ad cauitatem ipſam grauat, reliquorumque orbium celeritatem tarditate ſua compenſat: adeo vt ipſe trigeſimo quoq; anno conuerſionem ſuam à centro ad centrum conficiat. Qua de cauſa Hori, qui ipſorum matrem, triginta nominibus præditam continet, figuram eum eſſe aiũt. Lunam rurſus cælum ſuum triginta diebus peragrantem, per hos dies numerum triginta Aeonũ expreſsiſſe. Quin Solem quoq; duodecim menſibus orbẽ ſuum obeuntem circularemq; ſuam in integrum, vt ita dicam, reſtitutionem terminantem, per duodecim menſes Duodecadem apertè demonſtrare. Dies item, qui duodecim horarum ſpatio definiuntur, illuſtris Duodecadis figuram gerere. Horam item quæ duodecima diei pars eſt, triginta gradibus ad exprimendam Tricenarij figuram ornatam eſſe. Atque ipſius etiam Signiferi orbis ambitum eſſe trecentorum ſexaginta graduum: quodlibet enim ſignum triginta gradus habere. Eodemque modo per circulum, coniunctionis illius, quæ inter duodecim & triginta exiſtit, imaginem ſeruatam eſſe aſtruunt. Quin ipſam quoque terram (quam in duodecim climata diuiſam eſſe, ac ſingularem in ſingulis quibuſque climatibus virtutem cælitus ad perpendiculum ſuſcipere, fœtuſque virtuti illi, quæ influxionem ſuam traijcit, ſimiles procreare aiunt) Duodecadis, eiuſque filiorum apertiſsimum typum eſſe affirmant. Adhæc Demiurgum aiunt, cùm in animo habuiſſet ſupernæ Ogdoadis infinitatem, æternitatem, interminatamque ac temporis expertem naturam imitari, nec, quia ex defectu ortus erat, ipſius conſtantiam

B Βούλομαι δέ σοι καὶ ὡς αὐτὴν τὴν κτίσιν κατ' εἰκόνα τῶν ἀοράτων ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ ὡς ἀγνοοῦντος αὐτοῦ, κατεσκευάσθαι διὰ τῆς μητρὸς λέγουσι διηγήσασθαι. πρῶτον μὲν τὰ τέσσαρα στοιχεῖα φασὶ πῦρ, ὕδωρ, γῆν, ἀέρα, εἰκόνα προβεβλῆσθαι τῆς ἄνω πρώτης τετράδος. τὰς τε ἐνεργείας αὐτῶν συναριθμουμένας, οἷον θερμόν τε καὶ ψυχρὸν, ξηρόν τε καὶ ὑγρὸν, ἀκριβῶς ἐξεικονίζειν τὴν ὀγδοάδα. ἑξῆς δὲ δέκα δυνάμεις οὕτως καταριθμοῦσιν. ἑπτὰ μὲν *σωματικὰ κυκλοειδῆ, ἃ καὶ οὐρανοὺς καλοῦσιν, ἔπειτα τὸν περιεκτικὸν αὐτῶν κύκλον, ὃν καὶ ὄγδοον οὐρανὸν ὀνομάζουσι· πρὸς δὲ τούτοις ἥλιόν τε καὶ σελήνην: ταῦτα δέκα ὄντα τὸν ἀριθμὸν, εἰκόνας λέγουσιν εἶναι τῆς ἀοράτου δεκάδος τῆς ἀπὸ λόγου καὶ ζωῆς προελθούσης, τὴν δὲ δωδεκάδα μηνύεσθαι διὰ τοῦ *ζώου τοῦ καλουμένου κύκλου· τὰ γὰρ δώδεκα ζώδια φανερώτατα τὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἐκκλησίας θυγατέρα δωδεκάδα σκιαγραφεῖν λέγουσι· καὶ ἐπεὶ ἀντεπεζεύχθη, φασὶ τὴν τῶν ὅλων φορὰν ὠκυτάτην ὑπάρχουσαν, *οὗ-
C περ ὁ χρόνος, ὁ πρὸς αὐτῷ τῷ κύτει βαρύνων, καὶ ἀντιταλαντεύων τὴν ἐκείνων ὠκύτητα τῇ ἑαυτοῦ βραδυτῆτι, ὥστε αὐτὸν ἐν τριάκοντα ἔτεσι τὴν περίοδον ἀπὸ σημείου ἐπὶ σημεῖον ποιεῖσθαι, εἰκόνα λέγουσιν αὐτὸν τοῦ ὅρου τοῦ τὴν τριακοντώνυμον μητέρα αὐτῶν περιέχοντος. τὴν σελήνην τε πάλιν ἑαυτῆς οὐρανὸν *ἐμπεριεχομένην τριάκοντα ἡμέραις διὰ τῶν ἡμερῶν τὸν ἀριθμὸν τῶν τριάκοντα αἰώνων *ἐκτυποῦσι: καὶ τὸν ἥλιον δὲ ἐν δεκαδύο μησὶ περιερχόμενον, καὶ τερματίζοντα τὴν κυκλικὴν αὐτοῦ ἀποκατάστασιν, διὰ τῶν δώδεκα μηνῶν τὴν δωδεκάτην φανερὰν ποιεῖν. τὰς δὲ ἡμέρας δεκαδύο ὡρῶν τὸ μέτρον ἐχούσας, τύπον τῆς φαεινῆς δωδεκάδος εἶναι. ἀλλὰ μὴν καὶ τὴν ὥραν φασὶ τὸ δωδέκατον τῆς ἡμέρας ἐκ τριάκοντα μοιρῶν κε-
D κοσμεῖσθαι διὰ τὴν εἰκόνα τῆς τριακοντάδος. καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου τὴν περίμετρον εἶναι μοιρῶν τριακοσίων ἑξήκοντα. ἕκαστον γὰρ ζώδιον μοίρας ἔχει τριάκοντα. οὕτως δὲ καὶ διὰ τοῦ κύκλου τὴν εἰκόνα τῆς συναφείας τῶν δώδεκα πρὸς τὰ τριάκοντα τετηρῆσθαι λέγουσιν. ἔτι μὴν καὶ τὴν γῆν εἰς δώδεκα κλίματα διῃρῆσθαι φάσκοντες, καὶ καθ' ἕκαστον κλίμα *δύναμιν ἐκ τῶν οὐρανῶν *κατακάθετον ὑποδεχομένην, ἐοικότα τίκτουσαν τέκνα τῇ καταπεμπούσῃ τὴν ἀπόρροιαν *δύναμιν, τύπον εἶναι τῆς δωδεκάδος καὶ τῶν τέκνων [illegible] αὐτῆς σαφέστατον διαβεβαιοῦνται. πρὸς δὲ τ[illegible] τοις θελήσαντα φασὶ τὸν δημιουργὸν τῆς ἄνω ὀ[illegible] δοάδος τὸ ἀπέραντον καὶ αἰώνιον, καὶ ἀόριστο[illegible] καὶ ἄχρονον μιμήσασθαι, καὶ μὴ δυνηθέντα τὸ μόνι-

*σώματα

*ζωδιακοῦ

*ὃ ὕπερον χρόνος

*ἐμπεριερχομένην

*ἐκτυπῶσαι

*ἑκάστην δύναμιν

*κατὰ κά[illegible]τον

*[illegible]υνάμε[illegible]

A pompa, & angelis eius: atq; etiam quotidianis exorcismis eundem traduxisse, expulisse, reuicisse, & respuisse. Cum autem paruulos sacro fonte abluerent, qui ætatis imbecillitate exufflare, & expuere nō poterant, Ecclesiæ ministros & susceptores, illorum vice isthæc peregisse, ex Augustini scriptis apertum est: libro de eccl. dog. capite trigesimo primo: libro de nuptijs & concup. capit. decimo septimo, decimo octauo, vigesimo nono: & libro quinto Hypogno. Hæc ex occasione scribere libuit in eos, qui Christianos illos ritus tantopere criminantur.

1. Super tonum sagittantes.] Ostendit ridiculos planè & inanes esse Gnosticorum conatus, sumpta metaphora à sagittarijs, qui plus quàm par sit, arcum extendere nituntur. Iis enim accidit, vt quò longius se iaculaturos putent, eò magis fallantur, atq; deridendos se præbeant, dum aut frangitur arcus, aut eorum vires eneruantur. Putarim verò ὑπέρτονα τοξεύειν, vehementius quàm oporteat intendendo arcu eniti, significare. Interpres vetus forsan legit non ὑπέρτονα, sed ὑπὲρ τόνον, vel vno, vel duobus vocabulis, eodē quidem sensu: nisi quod distinctè vix reperias: sed magis placet ὑπέρτονα.

QVEMADMODVM INCOGNITVM omnibus conantur inducere Patrem.

B

CAPVT XIV.

[1]Olo autem tibi referre quemadmodum [2] & ipsam conditionem secundū imaginem inuisibilium à Demiurgo quasi ignorante eo, fabricatam per Matrem dicunt. Primò quidem quatuor elementa dicunt, ignem, aquam, terram & aerem, imaginem emissam esse superioris quaternationis, & operationes eorum cum eis annumeratas, idest, calidum & frigidū, humectum & aridū, diligenter [3] imaginare Ogdoadem, ex qua decem virtutes sic enumerant. Septem quidem corpora circundata, quæ etiam cælos vocant. Pòst deinde continentem eos circulum, quem octauum cælum vocant, pòst deinde solem & lunam. Hæc cùm sint decē numero, imagines dicunt esse inuisibiles decadis eius, quæ à Logo & Zoe progressa sit. Duodecada autem ostendi per eum, [4] qui Zodiacus vocatur circulus. XII. enim signa, manifestissimè Hominis & Ecclesiæ filiam duodecadem, quasi per quandā vmbram pinxisse dicunt. [5] & è contrario superiunctum, inquiunt, vniuersorum oneri cū sit velocissimum quod superpositum est cælum, * qui ad ipsam concauationē adgrauat, & ex contrarietate moderatur illorum velocitatem sua tarditate, itavt in XXX. annis circuitum à signo in signum faciat, imaginem dicunt eum Hori eius, qui trigesimam nominis illorum matrem circum continet. Lunam quoque rursus suum cęlū circumeuntem XXX. diebus, per dies numerum XXX. AEonum significare. Et solem autem in duodecim mensibus circumeuntem & perficientem circularem suam apocatastasin, per duodecim menses duodecadē manifestare. Et ipsos autem dies duodecim horarum [mensuram] habentes, typum non apparentis, duodecadis esse: sed & horam dicunt, quod est duodecimum diei, ex triginta partibus adornatam propter imaginē triacontadis: & ipsius autem Zodiaci circuli circum commensurationem esse partiū CCCLX. quodque enim signorum partes habere XXX. Sic quoque per circulum imaginem copulationis eorum quæ sunt duodecim ad XXX. custoditam dicunt. [6] Adhuc etiam & terram in XII. climata diuisam dicentes, & in vnoquoque climate vnamquamque virtutem ex cælis secundùm [demissionem] suscipientem, & similes generantem sibi filios ei virtuti quæ [demiserit distillationem,] typum esse duodecadis & filiorum eius manifestissimum asseuerant. Adhæc autem volentem (aiunt) Demiurgum superioris Ogdoadis interminabile, & æternum, & infinitum, & intemporale imitari, & cùm non potuisset perseuerabile eius & perpetuum

*quia

C

D

SCHOLIA D. BILLII IN Cap. XIV.

DEinde virtutes [pro ἑξῆς vetus legit ἐξ ἧς. Sed prior lectio mihi magis arridet, ἑξῆς enim respondet τῷ πρῶτον.

Corpora] σώματα legendum, non σωμάτικα.

Qui signifer] ζωδιακοῦ legendum, non ζώου.

Saturnus sublimiorem locum tenens, Corruptus est locus hic apud Epiphanium, ὑπερόχρόνος. Vetus habet, quod superpositum est cælum, quasi in Græco legerit οὐρανός. legēdum est autem ὁ ὑπερῷος, vel ὑπερκείμενος χρόνος. de Saturno enim Irenæum loqui perspicuum est.

Peragrantem] pro ἐμπεριεχομένην, legendum ἐμπεριερχομένην. Nam & vetus transtulit circumeuntem.

Expressisse] ἐκτυπῶσαι legendum, non ἐκτυποῦσι.

Illustris duodecadis] οὐ φανῆς legit vet. interp. id est, inuisibilis & occulta.

Ac singularem] ante δυνάμιν, ἑκάστην, pono ex vet. lin. seq. κατάχυσιν duobus verbis legi debet.

Virtuti illi] legendum in Græco δυνάμει.

& æternitatem exprimere potuisset, hanc rationem iniisse vt æternitatem ipsius in tempora & temporum articulos, ingentesque annorum numeros deponeret: quòd videlicet numerosa temporum copia infinitatem eam sese imitando consequi existimaret. Hic porrò, cùm veritas ei velut de manibus elapsa esset, subsecutum fuisse mendacium dicunt: ob eamque causam expletis temporibus fore, vt opus ipsius intereat.

NOTAE EX ADVERSARIIS Frontonis Ducæi in CAP. XIV.

Corpora circundata] *scripsit fortasse circulata, vel circularia,* σώματα κυκλοειδῆ, *orbiculari forma.*

Qui ad ipsam concauationem] *paulò antè legisse videtur,* ὁ ὑπεράνω οὐρανός, *dum vertit*, quod superpositum est cœlum: *idcirco retulit ad vocem Græcam*, qui ad ipsã, *pro*, quod ad ipsam concauitatem. *Billius legit vt apud Epiphanium*, qui superpositus est Saturnus, qui ad cauitatem ipsam grauat. *Cornarius autem vertit*, qui suo corpore grauat, & vicissim ponderat illorum velocitatem sua tarditate. *Certè* κύτος *Hesychio est etiam* σῶμα, ὄγκος, *corpus, & moles. itaque suspicabamur ita posse verti*, qui præter ipsam molem adgrauat, & ex contrarietate moderatur illor. veloc. sua tarditate: *quasi innuat nõ modò suo põdere ac mole cælum retardare cui incumbit, sed etiam ingenita sui motus tarditate.*

A signo in signum] *fortasse, à puncto ad punctum intelligit, nisi malis ad 12. signa referre, de quibus paulò ante.*

Circumeuntem & perficientem.] *legendum in Græco* περιερχόμενον, *vt paulò antè de Luna,* ἐμπεριερχομένην: *nam & hic interpres circumeuntem vertit.*

QVOMODO AD FIGMENTA SVA CONSTITVENDA Scripturam detorqueant. CAP. XV.

Atque huiusmodi sunt, quæ de rerum ortu afferunt, gignẽtes quotidie singuli pro virili sua aliquid noui. Neque enim perfecti viri apud eos existimatione floret, nisi qui ingentia mendacia produxerit. De Propheticis autem scriptis, quæcunque ad institutum suum detorquendo accommodant, ostendere primùm, ac deinde ea refellere operæpretium est. Moses enim, inquiunt, creationis opus exordiẽs, statim in ipso limine matrem omnium rerum ostendit, cum dixit: In principio creauit Deus cœlum & terram. Quatuor etenim hæc nominans, Deum, principium, cælum, & terram, quaternitatem ipsorum, vt quidem ipsi aiunt, expressit. Quin id quoque, quod in ea obtutum oculorum fugit, tectũque atque abstrusum est, his verbis indicauit: Terra autem erat inuisibilis & incondita. At secundam quaternitatem, primæ quaternitatis sobolem, ita ipsum extulisse volunt, cum abyssum & tenebras, aquam & spiritum, qui super aquas ferebatur, nominauit. Moxque Decadis mentionem haud obscurè facientem, diem & noctem, & firmamentum & vesperam, & id quod vocatur mane, aridam item & mare, & herbam, ac decimo loco lignum dixisse: sicque per decem hæc vocabula decem AEonas indicasse. Duodecadis porrò virtutem ad hunc modum apud eum adumbrari. Solem enim, & lunam, & stellas, & tempora, & annos, & cete, & pisces, & reptilia, & volatilia, & quadrupedia, & feras, & post hæc omnia duodecimo loco hominem dicere. Ad hunc scilicet modum à Spiritu tricenarium illum per Mosem commemoratum esse tradũt. Quin hominem quoque ad supernæ virtutis imaginem effectum, vim eam in se habere, quæ ab vno fonte promanat. Hanc autem in cerebri regione insidere, ex eaque vires quatuor ad supernæ quaternitatis imaginem profluere, quarum vna visus, altera auditus, tertia odoratus, quarta gustatus nuncupatur. At verò Ogdoadem per hominem ita indicari: quòd nimirum aures duas habeat, totidemque oculos, duas item nares, duplicemque gustum, amari nẽpe & dulcis. Totum verò hominem totam tricenarij illius imaginem ita referre docent. In manibus enim eũ

A μόνιμον αὐτῆς καὶ ἀΐδιον ἐκτυπῶσαι, διὰ τὸ κατόπιν εἶναι ὑστερήματος εἰς χρόνους καὶ καιρούς, ἀριθμούς τε πολυετεῖς, τὸ αἰώνιον αὐτῆς καταθέσθαι, οἰόμενον ἐν τῷ πλήθει τῶν χρόνων μιμήσασθαι αὐτῆς τὸ ἀπέραντον. ἐνταῦθά τε λέγουσιν ἐκφυγούσης αὐτὸν τῆς ἀληθείας ἐπηκολουθηκέναι τὸ ψεῦδος, καὶ διὰ τοῦτο κατάλυσιν πληρωθέντων τῶν χρόνων λαβεῖν αὐτοῦ τὸ ἔργον.

B

ANNOTATIONES R. P. FR. FEV-ARDENTII IN CAP. XIV.

1. Volo autem] *Recitantur figmenta de qua-*

Καὶ περὶ μὲν τῆς κτίσεως τοιαῦτα λέγοντες, καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐπιγεννᾷ ἕκαστος αὐτῶν καθὼς δύναται * καινότερον. τέλειος γὰρ οὐδεὶς ὁ μὴ μεγάλα ψεύσματα παρ' αὐτοῖς καρποφορήσας. ἐκ δὲ τῶν προφητικῶν ὅσα * μεθαρμόζουσιν, ἀναγκαῖον μηνύσαντα τὸν ἔλεγχον αὐτοῖς ἐπάγειν. ὁ γὰρ Μωϋσῆς, φασίν, ἀρχόμενος τῆς κατὰ τὴν κτίσιν πραγματείας, εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τὴν μητέρα
C τῶν ὅλων ἐπέδειξεν, εἰπών, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· τέσσαρα οὖν ταῦτα ὀνομάσας, θεὸν καὶ ἀρχήν, οὐρανὸν καὶ γῆν, τὴν τετρακτὺν αὐτῶν, ὡς αὐτοὶ λέγουσι, διετύπωσε * καὶ τὸ ἀόρατον δὲ * καὶ τὸ ἀπόκρυφον αὐτῆς μηνύοντα εἰπεῖν, ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος. * τὴν δευτέραν τετράδα γέννημα πρώτης τετράδος, οὕτως αὐτὸν εἰρηκέναι θέλουσιν, ἄβυσσον ὀνομάζοντα καὶ σκότος * ἐν σφίσιν αὐτοῖς καὶ ὕδωρ, καὶ τὸ ἐπιφερόμενον τῷ ὕδατι πνεῦμα, μεθ' ἣν τῆς δεκάδος μνημονεύοντα σαφῶς λέγειν καὶ ἡμέραν καὶ νύκτα, στερέωμά τε καὶ ἑσπέραν, καὶ ὃ καλεῖται πρωΐ, ξηράν τε καὶ θάλασσαν, ἔτι τε βοτάνην, καὶ δεκάτῳ τόπῳ ξύλον. οὕτω δὲ διὰ τῶν δέκα ὀνομάτων τοὺς δέκα αἰῶνας μεμηνυκέναι. τῆς δὲ δυοδεκάδος οὕτως ἐξεικονίσθαι παρ' αὐτῷ τὴν δύναμιν· ἥλιον γὰρ λέγειν καὶ σελήνην, ἀστέρας τε καὶ καιρούς, ἐνιαυτούς τε καὶ κήτη, ἰχθύας καὶ ἑρπετά, πετεινὰ καὶ τετράποδα, θηρία τε καὶ * πελεινὰ πω τοῖς δυοδέκατον
D τὸν ἄνθρωπον. οὕτως ὑπὸ τοῦ πνεύματος τὴν * τριακοντάδα διὰ Μωϋσέως εἰρῆσθαι διδάσκουσιν. ἀλλὰ μὴν καὶ τὸν πλαστὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα τῆς ἄνω δυνάμεως ἔχειν ἐν αὐτῷ τὴν ἀπὸ τῆς * μιᾶς πηγῆς. ἱδρῦσθαι δὲ * ταύτην ἐν τῷ κατὰ τὸν ἐγκέφαλον τόπῳ, ἀφ' ἧς ἀπορρεῖν δυνάμεις τέσσαρας κατ' εἰκόνα τῆς ἄνω τετράδος καλουμένας, τὴν μὲν ὅρασιν, τὴν δὲ ἀκοήν, τὴν δὲ τρίτην ὄσφρησιν, καὶ τὴν τετάρτην γεῦσιν. τὴν δὲ ὀγδοάδα φασὶ μηνύεσθαι διὰ τοῦ ἀνθρώπου οὕτως. ἀκοὰς μὲν δύο * ἔχοντα, καὶ τοσαύτας ὁράσεις, ἔτι τε ὀσφρήσεις δύο καὶ διπλῆν γεῦσιν, πικροῦ τε καὶ γλυκέος. ὅλον δὲ τὸν ἄνθρωπον πᾶσαν τὴν εἰκόνα τῆς τριακοντάδος οὕτως ἔχειν διδάσκουσιν, ἐν μὲν ταῖς χερσὶ διὰ τῶν δακτύλων τὴν

[Marginal readings:]
* καινότερόν τι. τέλειος
* μεθαρμόζουσιν
* καὶ τὸ
* καὶ τὸ
* τὴν δὲ δευτέραν
* ἐν οἷς εἶναι καὶ
* ἐπὶ πᾶσι τούτοις
* τριακοντάδα
* μιᾶς πηγῆς δύναμιν.
* ταύτην
* ἔχοντα

A deformare,] ideo quòd fructus sit Labis; in temporum spatia, & tempora, & numeros multorum annorum, æternitatem eius deposuisse, existimātem in multitudine temporum imitari eius interminatum. Hic dicunt, cum effugisset eum veritas, subsequutum mendacium: & propter hoc destructionem adimpletis temporibus accipere eius opus.

tuor elementorum origine, de Zodiaco, Sole, Luna, calorū rotatione, climatibus terræ, atque mendacij origine, à mendacissimis Marcosijs inuecta.

2. Et ipsam conditionem] *Sic etiam Tertullianus Latinè scribens, Creaturam et huius mūdi Creationem frequenter appellat. Li. de resur. carnis, & de corona militis*

3. Diligenter imaginare] *Sic* ἐξεικονίζειν *reddidit, Græcam dictionem nimia religione sequutus, pro eo quod alius dixisset,* Imaginem exprimere.

B 4. Qui zodiacus] *Sic vocatur circulus intersecans æquatorem sphæræ, à figuris animaliū, quæ in eo imaginantur, vt sunt aries, taurus, leo, cancer, &c.*

5. Et è contrario superiunctum] *Apud Epiphanium hæc paulò apertius redduntur.*

6. Adhuc etiam & terram in XII. climata] *Climata vocantur terræ partes secundum latitudinē ab austro septentrionem versus per sensibilem maximorū dierum variationē differētes. Primi climatis quod dicitur Diameroes, spatiū dicunt esse 465. milliariū Italicorum: secundi Diasienes, 420. tertij Dialexādrias, 370. quarti Diarhodes, 320. quinti Diaromis, 270. sexti Diaboristenes, 225. septimi Diariphæos, 185. Vlteriora climata per Astrologos cōstituta nō inuenio. Paulò post ex codice manuscripto, & Frontonis iudicio reposuimus* demissionem, *pro,* dimissione, *&,* demiserit distillationem, *pro.* demiserit destellationem: *itemque* deformare, *id est, exprimere, pro,* deformari.

QVIBVS EX SCRIPTVRIS TESTImonijs vtantur.

CAPVT XV.

ET de conditione quidem talia dicentes, quotidie adinuenit vnusquisque eorum quemadmodum potest, aliquid noui.[1] Perfectus enim nemo, nisi qui maxima mendacia apud eos fructificauerit. De prophetis autem quæcunque transformantes coaptant necessarium [2] est] manifestantes argutionē] his inferre. Moyses enim, inquiūt, incipiens id quod est secundùm conditionē C opus, statim in principio matrem omnium ostendit, dicens: In principio fecit Deus cælum & terram. Quatuor hæc nominans, Deum & principium, cælum & terrā, quaternationem ipsorum, quemadmodum ipsi dicūt, figurauit. Et inuisibile autem & absconditum eius manifestantem dicere. Terra autem erat inuisibilis & incōposita. Secundam autem quaternationem progeniem primæ quaternationis, sic eū dixisse volunt, Abyssum nominātem & tenebras, in quibus sunt & aquæ, & qui ferebatur super aquas, Spiritus. Post quam decadis cōmemorantem lumen dicere, & diem, & noctem, & firmamentum, & vesperam, & quod vocatur mane, & aridam, & mare, adhuc] etiam & herbam, & decimo loco lignum: sic quoque per decem nomina, x. AEonas manifestasse. Genes. 1. Probationes Quaternationis

Duodecadis autem sic formatam apud eos virtutem. Solem enim dicere, & Lunam, stellas, & tempora, & annos, & cetos, adhuc etiam pisces, & serpentia, & volatilia, & quadrupedia, feras quoq;, & super hæc omnia duodecimū hominem: sic ab Spiritu triacōtadem per Moysen dictam docēt. Nec non & formatum hominem secundùm imaginem superioris virtutis, habere in se eam quæ sit ab vno fonte, virtutem. Cōstitutam D autem eam esse in eo, qui sit in cerebro loco, ex qua] defluant virtutes quatuor secundum imaginem supernæ tetradis, quę vocatur vna quidē visio, altera autem auditus, tertia odoratus, & quarta gustatio. Duodecadis.

Octonationem autem dicunt significari per hominem, sic: Aures quidem duas habentem, & totidē visus, ad huc etiam odorationes duas, & duplicem gustationē, amari & dulcis. Totum autem hominem omnem imaginem triacontadis sic habere docent. In manibus quidem per digitos decadem baiulare[3] in toto [autem] corpore, cùm Octonationis.

SCHOLIA D. BILLII IN Cap. XV.

ALiquid noui] *addo* τι *in Græc. ex vet. Et eadem linea pro* τέλος, *lego* τέλειος.

Detorquendo accommodant] *in Græc. pro* μεταμορφώζουσι, *legendum* μεθαρμόζουσι.

In principio creauit Deus cælum & terrām] *Hæc verba in Græco desiderantur.*

Id quoque quod in ea] *in Græco bis pro* τὸν *legendum* τὸ. *Et seq. lin. post* τὴν, *ponendum* δὲ.

Aquam & spiritū] *in Græc. pro* ἐν σφίσιν αὐτοῖς *legisse* [illegible] *videtur*

A decadem per digitos gestare: in toto item corpore, quod duodecim membris constat, duodecadem. Illud enim perinde partiuntur, ac veritatis corpus apud ipsos diuiditur: de quo superius à nobis dictum est. Ogdoadem denique, vt quæ nec verbis exponi, nec oculis cerni possit, in visceribus abstrusam intelligi. Rursus ingens illud luminare, hoc est Solem, ob Quaternitatis numerum quarto demum die idcirco conditum esse asserunt. Eodemque modo tabernaculi illius à Mose constructi atria, ex bysso & hyacintho, & purpura & coccino elaborata, eandem apud ipsos imaginē ostēdunt: poderque item sacerdotis quatuor ingentis pretij lapillorum ordinibus adornatus, de eorum sententia quaternitatem designat. Et si quę alia huiusmodi in Scripturis sita sunt, quæ ad quaternarium numerum reuocari queant, quaternitatis suæ causa facta ea esse contendunt. Ogdoadē rursus ita demonstrari. Octauo die hominem esse fictum esse aiunt. Quandoq; enim eum sexto die, quandoque rursus octauo cōditum esse ipsis placet. Nisi fortasse hoc dicturi sunt Choicum quidem
B sexto die conditum fuisse, carnalem autē octauo. Hęc enim apud eos distincta sunt. Quidam autem alium esse volunt hermaphroditum eum hominem, qui ad Dei imaginem ac similitudinem extiterit, quem etiā Spiritualem esse aiunt: alium, qui ex terra effictus sit. Quin dispensationem quoq; illā arcę in diluuio, in qua octo homines exitio erepti sunt, perspicuam salutaris Ogdoadis indicem esse aiunt. Idemque ipsum ex eo significari, quod Dauid inter fratres suos natu octauus sit. Itidemq; per circūcisionem eā, quę octauo die adhibebatur, supernæ Ogdoadis circuncisionem declarari. In summa, quicquid in Scripturis inuenitur, quod ad octonarium numerū referri queat, id Ogdoadis mysterium explere asserunt. Cōsimilem etiā in modum decadē per eas gentes significari aiunt, quas Deus se Abrahę in possessionem daturam receperat: atque
C item per id, quod Sarā exactis decem annis ancillam suam Agar ei concessit, vt ex ea liberos gigneret, idem ostendit. Quin ille quoque Abrahæ seruus ad Rebeccā missus, eique in puteo armillas decem aureorum dono offerens, & ipsius fratres decem dies eam retinentes: Hieroboam item decem sceptra accipiens, & decem tabernaculi atria, & columnæ decem cubitorum magnitudinis, & decem filij Iacob ad emercandū frumentum in AEgyptum primò missi, & decem Apostoli, quibus absente Thoma Dominus apparuit, inuisibilem apud eos decadem exprimebant. Iam vero Duodecadem, circa quam passionis defectus mysterium contigit, ex qua passione ea omnia quæ in oculorum obtutum cadunt, constructa esse volunt, insigniter ac perspicuè quibusuis Scripturæ locis positam & consignatam esse aiunt. Nam & duodecim filios Iacob, ex quibus duodecim etiam tribus manarunt, & rationale illud variegatum, duodecim lapillos habens, & duodecim tintinnabula, & duodecim lapides infra montem à Mose collocatos, eosque item, quià Iosue in flumine, qtotidemque alij trans flumen siti sunt, &
D eos, qui fœderis arcam gestabant, & lapides eos, qui ab Elia in vituli holocausto fixi sunt, & Apostolorum numerum, ac denique omnia, quæ duodenarium numerum continent, Duodecadem suam exprimere dicunt. horum porrò omnium coniunctionem, quem tricenarium appellant, per arcam Noe, cuius altitudo triginta cubitorum erat: & per Samuelem, qui Saulem inter eos, quos ad epulas inuitauerat, primo loco collocauit: & per Dauidē, qui triginta totos dies in agro delituit, & per eos, qui cum ipso in speluncam ingressi sunt: ac per id, quod sacrosanctum

A τὴν δεκάδα βαστάζειν, ἐν ὅλῳ δὲ τῷ σώματι εἰς δεκαδύο μέλη διῃρημένῳ τὴν δωδεκάδα. διαιροῦσι δὲ αὐτὸ καθάπερ τὸ τῆς ἀληθείας διῄρηται * παρ᾽ αὐτοῖς σώματι, περὶ οὗ προειρήκαμεν. τὴν τε οὖν ὀγδοάδα, ἄῤῥητον καὶ ἀόρατον οὖσαν, ἐν τοῖς σπλάγχνοις κρυβομένην νοεῖσθαι. ἥλιον δὲ πάλιν τὸν μέγαν φωστῆρα ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν ἡμερῶν γεγονέναι διὰ τὸν τῆς τετράδος ἀριθμὸν φάσκουσι. τάς τε σκηνῆς τῆς ὑπὸ Μωϋσέως κατασκευασθείσης αἱ αὐλαὶ, ἐκ βύσσου καὶ ὑακίνθου καὶ πορφύρας καὶ κοκκίνου γεγονυῖαι, τὴν αὐτὴν παρ᾽ αὐτοῖς ἐπιδεικνύουσιν εἰκόνα. τόν τε τοῦ ἱερέως ποδήρη, τέσσαρσι * στοιχείοις λίθων πολυτελῶν κεκοσμημένον, τὴν τετράδα σημαίνειν διορίζονται. καὶ εἴ τινα τοιαῦτα κεῖται ἐν ταῖς γραφαῖς εἰς τὸν τῶν τεσσάρων δυνάμενα ἄγεσθαι ἀριθμὸν, διὰ τὴν τετρακτὺν αὐτῶν φασι γεγονέναι. τὴν δὲ ὀγδοάδα πάλιν δείκνυσθαι. οὕτως ἐν τῇ ὀγδόῃ τῶν ἡμερῶν πεπλάσθαι λέγουσι τὸν ἄνθρωπον. ποτὲ μὲν γὰρ αὐτὸν τῇ ἕκτῃ βούλονται γεγονέναι, ποτὲ δὲ τῇ ὀγδόῃ, εἰ μὴ τὸν μὲν χοϊκὸν ἐν τῇ ἕκτῃ τῶν ἡμερῶν ἐροῦσι πεπλάσθαι, τὸν δὲ
B σαρκικὸν ἐν τῇ ὀγδόῃ. διέσταλται γὰρ ταῦτα παρ᾽ αὐτοῖς. ἔνιοι δὲ ἄλλον θέλουσι τὸν κατ᾽ εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν θεοῦ γεγονότα ἀρσενόθηλυν ἄνθρωπον, καὶ τοῦτον εἶναι τὸν πνευματικόν· ἄλλον δὲ, τὸν ἐκ τῆς γῆς πλασθέντα. καὶ τὴν τῆς κιβωτοῦ δὲ * οἰκονομίαν ἐν τῷ κατακλυσμῷ, ἐν ᾗ ὀκτὼ ἄνθρωποι διεσώθησαν, φανερώτατά φασι τὴν σωτήριον ὀγδοάδα μηνύειν. τὸ αὐτὸ δὲ καὶ τὸν Δαβὶδ ὄγδοον ὄντα τῇ γενέσει τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ σημαίνειν. ἔτι μὴν καὶ τὴν περιτομὴν ὀκταήμερον γινομένην, τὸ περίτμημα τῆς ἄνω ὀγδοάδος δηλοῦν. καὶ ἁπλῶς ὅσα εὑρίσκεται ἐν ταῖς γραφαῖς ὑπάγεσθαι δυνάμενα εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν ὀκτὼ, τὸ μυστήριον τῆς ὀγδοάδος ἐκπληροῦν λέγουσιν. ἀλλὰ καὶ τὴν δεκάδα σημαίνεσθαι, διὰ τῶν δέκα ἐθνῶν, ὧν ἐπηγγείλατο ὁ θεὸς τῷ Ἀβραὰμ εἰς κατάσχεσιν δοῦναι λέ-
C γουσι· καὶ τὴν * περὶ Σάῤῥαν δὲ οἰκονομίαν, * ὡς μετὰ ἔτη δέκα δίδωσιν αὐτῷ τὴν ἑαυτῆς δούλην Ἄγαρ, ἵνα ἐξ αὐτῆς τεκνοποιήσηται, τὸ αὐτὸ δηλοῦν. καὶ ὁ δοῦλος δὲ Ἀβραὰμ πεμφθεὶς ἐπὶ Ῥεβέκκαν καὶ ἐπὶ τὸ φρέαρ, διδοὺς αὐτῇ ψέλια χρυσῶν δέκα, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτῆς κατέχοντες αὐτὴν ἐπὶ δέκα ἡμέρας. ἔτι τὸ * Ῥοβοὰμ ὁ τὰ δέκα σκῆπτρα λαμβάνων, καὶ τῆς σκηνῆς αἱ δέκα αὐλαὶ, καὶ οἱ στῦλοι οἱ δεκαπήχεις, καὶ οἱ δέκα υἱοὶ Ἰακὼβ ἐπὶ τὴν ὠνὴν τοῦ σίτου τὸ πρῶτον εἰς Αἴγυπτον πεμφθέντες, καὶ οἱ δέκα ἀπόστολοι, οἷς φανεροῦται μετὰ τὴν ἔγερσιν ὁ κύριος, τοῦ Θωμᾶ μὴ παρόντος, τὴν ἀόρατον διετύπουν κατ᾽ αὐτοὺς δεκάδα. τὴν δωδεκάδα δὲ, περὶ ἣν καὶ τὸ μυστήριον τοῦ πάθους τοῦ ὑστερήματος γεγονέναι, ἐξ οὗ πάθους τὰ βλεπόμενα κατεσκευάσθαι θέλουσιν, ἐπισήμως καὶ φανερῶς πανταχῇ κεῖσθαι λέγουσιν. ὡς τοὺς δώδεκα υἱοὺς Ἰακὼβ, ἐξ ὧν καὶ δεκαδύο φυλαὶ, καὶ τὸ λόγιον τὸ ποικίλον δώδεκα λίθους ἔχον, καὶ
D τοὺς δώδεκα κώδωνας. καὶ τοὺς ὑπὸ Μωσέως τεθέντας ὑπὸ τὸ ὄρος δώδεκα λίθους. ὡσαύτως δὲ ὑπὸ Ἰησοῦ ἐν ποταμῷ, καὶ ἄλλους εἰς τὸ πέραν, καὶ τοὺς βαστάζοντας τὴν κιβωτὸν τῆς διαθήκης, καὶ τοὺς ὑπὸ Ἠλία τιθεμένους ἐν τῇ ὁλοκαυτώσει τοῦ μόσχου, καὶ τὸν ἀριθμὸν δὲ τῶν ἀποστόλων, καὶ πάντα ἁπλῶς ὅσα τὸν δωδέκατον ἀριθμὸν διασώζει, τὴν δωδεκάδα αὐτῶν χαρακτηρίζειν λέγουσι. τὴν δὲ τούτων πάντων ἕνωσιν, ὀνομαζομένην τριακοντάδα, διὰ τῆς τριάκοντα πηχῶν τοῦ ὕψους ἐπὶ Νῶε κιβωτοῦ, καὶ διὰ Σαμουὴλ κατακλίναντος τὸν Σαοὺλ ἐν τοῖς τριάκοντα κλητοῖς πρῶτον, καὶ διὰ Δαβὶδ, ὅτε ἐπὶ τριάκοντα ἡμέραις ἐκρύβετο ἐν τῷ ἀγρῷ, καὶ διὰ τῶν συνεισελθόντων αὐτῷ εἰς τὸ * σπήλαιον Ἰσραὴλ· καὶ διὰ τοῦ τὸ μῆκος γίνεσθαι

Marginal notes: * παρ᾽ αὐτοῖς σῶμα, περὶ οὗ — * στοίχοις — * οἰκονομίαν ἐν — * κατὰ Σάῤῥαν — * πῶς μετὰ — * Ἱεροβοὰμ — * σπήλαιον καὶ διὰ τὸν

A in XII. membra diuidatur, duodecadem. Diuidunt autem illud, quemadmodum Veritatis apud eos diuisum est corpus, de quo prædiximus. Ogdoadem autem & enarrabilem & inuisibilem, in visceribus absconditam intelligi. Solem quoque iterum, qui sit magnum luminare, in quarta dierum fieri, propter quaternationis numerum dicunt. Cap. 10.
[3]Tabernaculi quoque quod à Moyse compositum est, atria de bysso, & hyacintho, & purpura, & coccino facta, eandem apud eos *ostendere imaginem: Sacerdotis quoque poderem quatuor ordinibus lapidum pretiosorum adornatum, quaternatione significare præfiniunt. Et si qua omnino talia sunt posita in scripturis, quæ quatuor possint numerum designare: propter quaternationem ipsorum dicunt factum. (*ostendūt.) Exod. 26. Exod. 28. 8.

Octonationem rursus ostendi sic. In octauo dierum formatū dicunt hominem. Aliquando enim volunt eum sexto die factum, aliquādo autem octauo, nisi forte choicum quidem in [sexto] dierū dicūt formatū, carnalem autem in octauo: distincti sunt enim hæc apud eos. Quidā autem & alterū esse volunt qui secundū imaginem & similitudinem Dei factus est homo masculo fœmineus, & hunc esse spiritalem: alterū autem qui ex terra plasmatus sit. [5]Sed & arcæ] dispositionem in cataclysmo, in qua octo B hominibus liberati sunt, manifestissimè dicunt ogdoadem ostendere. Hoc autem idem & Dauid, cùm octauus esset genitus inter fratres suos, significare. Adhuc etiam & circuncisionem quæ octauo die fit, circumcisionem superioris ogdoadis manifestare, & omnino quæcunque inueniuntur in Scripturis adduci posse ad numerum octauum, mysterium ogdoadis adimplere dicunt. Gene. 6. 19. 1. Reg. 16. Gen. 17. 12.

Sed & decadem significari per decem gentes, quas promisit Deus Abrahæ in possessionem dare, dicunt. Et dispositio autem quæ est secundum Saram, quomodo post decem annos dat ei ancillam suam Agar, vt ex ea filium faciat, idem significare. Et seruus autem Abraham missus ab Rebeccā, & super puteū dans ei armillas aureorum decem, & fratres eius tenētes eam * diebus decē. Adhuc etiam Ieroboam, qui decem sceptra accepit, & tabernaculi decem atria, & columnæ decem cubitorum: & decem filij Iacob ad emptionem tritici prima vice in AEgyptum missi: & decem Apostoli, quibus manifestatur post resurrectionem Dominus, cùm Thomas non esset præsens, inuisibilem defigurabant, secundum eos, decadem. Decadis. (*in dies.) Genes. 16. 3. Gen. 24. 15. 3. Reg. 11. 31. 32. Ioan. 20. 26

Duodecadem autem, erga quam & mysterium passionis Labis fuisse, ex qua passione visibilia fabricata esse volunt, signanter & manifestissimè positā vbique dicunt: vt] C duodecim filios Iacob, ex quibus duodecim quoque tribus, & Logium varium duodecim habēs lapides, [6]& duodecim tintinnabula, & eos qui à Moyse positi sunt, sub mōte duodecim lapides. Similiter autem & eos qui à Iesu in flumine positi sunt, & alteros qui transpositi sunt, & portātes arcā testamenti, & eos qui ab Helia positi sunt in holocausto vituli. Et numerus quoque Apostolorum, & omnia omnino quęcūque duodecim numerum custodiunt, duodecadem ipsorum significare volunt. Horum autem vnitatem omnium, quæ vocatur triacontas, per arcam, cuius triginta cubitis altitudo fuit sub Noe, [7]& per Samuelem declinantem Saul, qui triginta diebus abscondebatur in agro, & per eos qui cum eo intrauerunt in speluncam, & propter id quod longitudo fuerit sancti tabernaculi triginta cubitorum. Et quæcunque alia Duodecadis. Exod. 28. 10. 18. & 33. Iosue 4. 3. 3. Reg. 18. 31. 1 Re. 9. 22. 1. Reg. 20. 5. 2. Re. 23. 13.

videtur vetus interp. ἐν οἷς εἶσι, ac rectè.

Post hæc omnia] in Græco pro πιτεπάντοις, lego cū vet. ἐπὶ πᾶσι τούτοις lin. seq. pro τριάκοντα, legendum rursus cum vet. τριακοντάδα.

D Quæ ab vno fonte] pro πηγὴν, lego cum vet. πηγῆς δυνάμιν. & ea lin. ταύτην, pro ταῦτα.

Duas aures habeat] ἔχοντος legendum in Græc.

Veritatis corpus] addo σῶμα ex vet. & ead. lin. deleo τοῖς σώμασι.

Ordinibus] στοίχοις legendum videtur.

Dispensationem quoque] οἰκονομίαν legendum in Græco, non οἰκον μίαν, vt Gallasius, cuius hic quoque tanta non dicam oscitantia, sed vecordia extitit, vt ne illud quidem animaduerterit, μίαν cum substantiuo masculini generis minimè iungi. Præstitißet profectò quiescere, quàm tam inconsideratè scribere.

Per id quod Sara] in Græc. post τὴν, addo κατὰ, ex vet. & pro ὡς, lego πῶς.

Hieroboam item] Vel ex hoc vno loco quàm præcipitāter ac nullo cum iudicio in hac versione se gesserit Gallasius, liquido perspici potest: vbi, dū veterem interpretem consulere grauatur, eiusmodi errorē admisit, qui nō dicam sacræ Theologiæ professori, qualē se esse vult, sed ne ei quidem, qui literas sacras vel à limine salutarit, cōdonādus sit. Quæ enim est hæc metamorphosis, vt de Hieroboam Roboam faciat, quem certum est non decem, sed duas tantum tribus imperio suo ac ditioni subiectas habuisse? In Græco ergo pro ῥοβοάμ, repono ἱεροβοάμ.

In speluncam] Delendum in Græco ἰσραήλ. Et ead. lin. pro τοῦτο, legendum τοῦ.

NOTAE EX ADVERSARIIS
Frontonis Ducæi in CAP. XV.

QVæcunque transformantes coaptant] Rectè correxit Billius, μεθαρμόζουσιν, quo verbo sæpius vtitur alibi: vt cap. sequenti, εἰρηκέναι μεθαρμόζουσι: & cap. 17. εἰς τοῦτον χαρακτῆρα μεθαρμόζουσιν: & ca. 1. καὶ μεθαρμόττει, καὶ ποιήσει μορφωτικῶς.

Postquam decadis.] In Græco emenda μνημονεύοντα φανερῶς λέγειν, pro σαφῶς λέγειν: quod neq; Cornarius vidit, qui

tabernaculum triginta altitudinis cubitos habebat, ac si quæ alia eiusdem numeri reperiunt, tricenarium suum per ea confirmare ac demonstrare contendunt.

A γίνεσθαι τῆς ἁγίας σκηνῆς τριάκοντα πηχῶν, καὶ εἴ τινα ἄλλα ἰσάριθμα τούτοις εὑρίσκουσι τὴν τριακοντάδα αὐτῶν διὰ τῶν τοιούτων ἐπιδεικνύναι φιλεριστοῦσιν.

vertit apud Epiphanium, ac clarè dicere; *neq; Gallasius, qui, dum apertè dicit, neque ipse demum Billius, apud quem ita scribi potest*; Moxque decadis mentionem facientem, lumen, & diem, & noctem. *Sane haud aliter constare potest ratio: neque enim decimo erit loco lignum, si numerare incipias à die. Atqui Genesi 1. v. 3. post illa:* Et Spiritus Domini ferebatur super aquas: *sequitur:* dixitque Deus, Fiat lux. *Rursus apud vet. interp. illud*, decadis commemorantem, *ὑπομνήσει, pro, mentionem facientem. Ita μνησθήσονται vertitur Psal. 21. apud Augustinum*, commemorabuntur, & conuertentur ad Dominum: *pro, recordabuntur.*

Luminare magnum] *μέγαν φωστῆρα scripsimus, pro, μέγα.*

B Quaternationem ipsorum] *Græca exigunt*, ipsorum dicunt facta, *τοιαῦτα γεγονέναι*, talia esse facta. *paulò pòst ita distingue in Græco: πάλιν δεικνύεσθαι οὕτως. ἐν τῇ. Quod sequitur de Ieroboam apud Epiphanij interpretem Cornarium etiam corrigendum est; qui nimirum auctor idoneus visus est Gallasio, à quo magnam partē interpretationis mancipio acciperet.*

Et Samuelem declinantem] 1. *Reg.* 9. 22. Assumens Samuel Saulem & puerum eius, introduxit eos in triclinium, & dedit eis locum in capite eorum, qui fuerant inuitati. erant enim quasi triginta viri. *At in Græco LXX. καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς ἐκεῖ τόπον ἐν πρώτοις τῶν κεκλημένων ὡσεὶ ἑβδομήκοντα ἀνδρῶν*, in primis vocatorum circiter LXX. virorum. *Hoc notandum est, vt hinc colligamus Irenæum, vel hæreticos illos aliā Græcam editionem habuisse, in qua ex Hebræo, vt in vulgata Latina legebatur. Porrò*, declinare, *potest etiā retinere bona cū venia Latinorum profanorū, apud quos, & somnus declinat ocellos, & agmen duces declinat, etsi reclinantem aptius fuisset, vt Lucæ 2. 7.* reclinauit, *ἀνέκλινεν. & 9. v. 4. κατακλίνατε*, facite discumbere. *Sic autem explendus est hic locus è Græco*, Collocantē Saulem inter triginta vocatos primum, & per Dauidem, qui triginta diebus. &c.

Qui triginta diebus.] *Explendus est locus ex Græcis*: declinantem Saul, & per Dauidē, qui triginta diebus absc ondebatur. *Atqui Dauid* 1. *Reg.* 20. *v.* 5. *dicit*: vt abscōdar in agro vsque ad vesperam diei tertiæ. *& apud LXX.* vsque ad vesperam tantū, *κρυβήσομαι ἐν τῷ πεδίῳ ἕως δείλης. vbi ergo* 30. *dies? Planè fugit hic ratio istos Arithmeticos nonos, nisi quē aliū scripturæ locum fortè spectabant. At* 2. *Reg.* 23. *v.* 13. nec non & ante descenderant tres, qui erant principes inter triginta, & venerant ad Dauid in speluncam Odollam. *LXX. καὶ κατέβησαν τρεῖς ἀπὸ τῶν τριάκοντα πρὸς Δαυὶδ, εἰς τὸ σπήλαιον Ὀδολλάμ. Atq; ita fortasse legendum est apud Irenæū, τὸ σπήλαιον Ὀδολλάμ. καὶ διὰ τοῦ, pro ἰσραήλ. sed in alijs exemplarib. LXX. τρεῖς ἀπὸ τριάκοντα ἄρχοντες legimus, quæ cū Lat. vulgata cōueniunt, vt omnia tres illos viros dicāt, nō 30. vt hæretici: etsi aliorū triginta septē meminit illud ipsum ca. 2 Reg.*

ANNOTATIONES R. P. FR. FEV. ARDENTII IN CAP. XV.

1. Perfectus enim nemo, &c.] *Magisterij summum gradum, & perfectionis suæ apicem in aggerandis mendaciorum, & recētium nugarū plaustris cōstituisse, & erroribus priorib. peiores*

C *sic addere cōtendisse, vt de impietatis palma cōtēdere viderentur, post Irenæū his grauiter affirmat Nazianzenus.* Certi homines ascensiones in corde suo ponunt, non confessionis, *Orat. 2. de pace.*

QVOMODO EX SCRIPTVRIS FOEDE DETORTIS, Bythum nemini cognitum fuisse probent. CAPVT XVI.

NEcessarium autem esse censui his ea adiungere, quæ ipsi quoque de Propatore suo, qui cunctis ante Christi aduentum ignotus erat, ex Scripturis hinc atque hinc exceptis persuadere conātur, vt Dominum nostrum ostendant alium Patrem annunciare præter vniuersitatis huiusce conditorem, quē, vti superius diximus, impij homines ex defectu ortum esse volunt. Itaque hæc Esaiæ prophetæ verba, Israel autem me non cognouit, & populus me non intellexit, ad inuisibilis Bythi ignorationem detorquent. Idque quod per Oseam dictū est, non est in eis veeritas, nec Dei agnitio, eodem pertinere contendunt. Illud itē, Non est qui intelligat, aut requirat Deum. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, de Bythi ignoratione dictum esse statuunt. Eodemque modo id quod per Mosem dictum est, Nemo videbit Deum, & viuet, ad eum referendum esse monent. Conditorem enim illi à Prophetis conspectum fuisse falsò asserunt *. Illud autem, Nemo videbit Deum & viuet, de inuisibili omnibusque ignota magnitudine dictum esse volunt. Et quidem de inuisibili Patre rerumque omniū conditore hæc verba vsurpata esse, Nemo videbit Deum & viuet, cuiuis nostrum perspicuum est: quòd autem non de eo, quem ipsi comminiscuntur, Bytho, sed de rerum omnium effectore, qui ipse inuisibilis Deus est, inferius à nobis ostendetur. Quin Danielem etiam idem

ΑΝαγκαῖον * ἡγησάμην προσθεῖναι τούτοις καὶ ὅσα περὶ τοῦ προπάτορος αὐτῶν, ὃς ἄγνωστος ἦν τοῖς πᾶσι μὲν πρὸ τῆς τοῦ χριστοῦ παρουσίας, ἐκλέγοντες ἐκ τῶν γραφῶν πείθειν ἐπιχειροῦσιν, ἵνα ἐπιδείξωσι τὸν κύριον ἡμῶν καταγγέλλοντα πατέρα παρὰ τὸν ποιητὴν τοῦδε τοῦ παντὸς, ὃν (καθὼς προέφαμεν) ἀσεβοῦντες, ὑστερήματος καρπὸν εἶναι λέγουσι. τὸν γοῦν προφήτην ἠσαΐαν εἰπόντα, ἰσραὴλ δέ με οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαός με οὐ συνῆκε, τὴν τοῦ ἀοράτου βυθοῦ ἀγνωσίαν εἰρηκέναι μεθαρμόζουσι. καὶ διὰ ὠσηὲ τὸ εἰρημένον, οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς ἀλήθεια, οὐδὲ ἐπίγνωσις θεοῦ, εἰς τὸ αὐτὸ συντείνειν βιάζονται. καὶ, οὐκ ἔστιν ὁ συνιῶν ἢ ἐκζητῶν τὸν θεόν· πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρειώθησαν, ἐπὶ τῆς τοῦ βυθοῦ ἀγνωσίας τάττουσι. καὶ τὸ διὰ μωϋσέως δὲ εἰρημένον, οὐδεὶς ὄψεται τὸν θεὸν, καὶ ζήσεται, εἰς ἐκεῖνον ἔχειν πείθουσι τὴν ἀναφοράν. τὸν μὲν γὰρ ποιητὴν ἐπιψευδόμενοι, ὑπὸ τῶν προφητῶν ἑωρᾶσθαι λέγουσι. τὸ δὲ οὐδεὶς ὄψεται τὸν θεὸν, καὶ ζήσεται, περὶ τοῦ ἀοράτου μεγέθους καὶ ἀγνώστου τοῖς πᾶσιν εἰρῆσθαι θέλουσι. καὶ ὅτι μὲν περὶ τοῦ ἀοράτου πατρὸς καὶ ποιητοῦ τῶν ὅλων εἴρηται τὸ, οὐδεὶς ὄψεται τὸν θεὸν, πᾶσιν ἡμῖν φανερόν ἐστιν· ὅτι * δὲ οὐδὲ περὶ τοῦ ἐπὶ τούτων παρεπινοουμένου βυθοῦ, ἀλλὰ περὶ τοῦ δημιουργοῦ, καὶ αὐτός ἐστιν ὁ ἀόρατος θεὸς, δειχθήσεται τοῦ λόγου προϊόντος. καὶ τὸν δανιὴλ δὲ τὸ αὐτὸ τοῦτο

* δὲ ἡ γῆ τῷ φ
D
* δὲ οὐ περὶ τοῦ ὑπὸ τούτων

A æqualia numeris his inueniuntur, triacontadem ipſorum per huiuſmodi oſtendunt adſeuerationes.

ſed abiurationis, nec Theologiæ, ſed blaſphemiæ. Etenim de liberalitate ac munificentia in profundendis impietatis opibus, inter ſe certant, perinde atque non id metuant, ne impijs erroribus ſeſe conſtringant: ſed ne hac in re leuius tolerabiliuſque peccent, quàm cæteri.

2. Neceſſarium eſt] *Deleuimus* eſſe, *authoritate vet. cod. & Græc. lect.* Etarguitionem, *id eſt, confutationem, pro,* argutionem, *repoſuimus.*

3. Tabernaculi quoque] *Qui frigidas* B *Gnoſticorum allegorias, vt decet, contempſerit, & horum rituum Moſaicorum, Chriſto, Eccleſiæ, & Sacramentis concinnè accommodatas expoſitiones ſolidiores deſiderauerit, ex doctiſſimis Ruperti, Bedæ, & Rabani commentarijs; Origeniſque homilijs in Pentateuchum; Clementis Alex. Strom. 5. & Philonis Iudæi libris allegoriarum, abundè illi ſatisfactum iri puto.*

4. Volunt eum ſexto] *Deleuimus,* dicunt eum ſeptimo: *& mox, pro* ſeptimo, *repoſuimus,* ſexto, *aut. vet. cod. & Græca lect.*

5. Sed & Arcæ] *Sic omnino legendum poſcit & ſenſus, & Græca editio.*

6. Duodecim tintinnabula] *Horum tintinnabulorum pias quorundam Patrum allegoricas explicationes, paucis perſtringere, & Gnoſticis delirijs opponere placuit.* Duodecim Apoſtolos ſignificabant, *ait Iuſtinus martyr,* pendentes à potentia Chriſti æterni ſacerdotis, per quorum vocem, gloria, ac gratia eius mundus repletus eſt. *Tertullianus:* Cur duodecim *Apoſtolos elegit, & non alium quemlibet numerum?* Næ & ex hoc, meum Chriſtum interpretari poſſem, non tantùm vocibus Prophetarum, ſed & argumentis rerum prædicatum. Huius enim numeri figuras apud creatorem deprehendo: duodecim fontes Elim; & duodecim gemmas in tunica ſacerdotali Aaron: & duodecim lapides ab Ieſu de Iordane electos, & in arcam teſtamenti conditos, totidē enim Apoſtoli portendebantur, &cæt. *Clemens Alexand.* Trecenta autem ſexaginta ſex tintinnabula, quæ pendēt à veſte talari, eſt tempus annuum: annus, inquam, Domini acceptus, prædicans & reſonans maximum aduentum Seruatoris. Veſte ſacerdotali, *ſcribit Auguſtin.* vtique ſignificatur Eccleſia: per hæc autem tintinnabula, vt nota ſit conuerſatio ſacerdotis, ſicut dicit Apoſtolus, Teipſum præbe exemplum bonorum operum. Moyſi præcipitur, *ait Gregorius,* vt tabernaculū ſacerdos ingrediens tintinnabulis ambiatur, vt videlicet voces prædicationis habeat, ne ſuperni ſpectatoris iudicium ex ſilentio offendat. Veſtimentis autem tintinnabula inhærent, vt vitæ viam cum linguæ ſonitu ipſa quoque bona opera clament ſacerdotis. *Beda:* Si Ioſephi verbis intendere voluerimus, quibus dicit in tunica pontificis mala ſeptuaginta duo fuiſſe, & eiuſdem numeri tintinnabula, congruit hoc figuris myſteriorum, vt ſicut in humero ac pectore Apoſtolicum ferre numerum iuſſus eſt: ita etiam Diſcipulorum ſeptuaginta duorum, qui & ipſi ad prædicandum miſſi ſunt, circa pedes numerum adſignatum haberet.

In dialogo. *Lib. 4. contra Marc.* *Lib. 5. Strom.* *Quæſt. 119. in Exod.* *Lib. 1. Regiſtri ca. 24.* *In 28 cap. Exodi.*

7. Et per Samuelem] *Hic aliqua deeſſe in omnibus noſtris exemplaribus Latinis oſtendit tū lectio Græca, tū Bibliorū contextus. Sic ergo legatur:* per Samuelē, qui primum diſcumbere fecit Saul inter triginta vocatos: & per Dauid, qui triginta diebus abſcondebatur in agro, *&c. itaq; ſuſpectū eſt vocabulum,* declinantem, *à Græco* κατακλίναντος, *quod re vera de eo dicitur, qui cōuiuas locis certis diſcumbere facit.*

DE REDEMPTIONE SVA QVANTA dicunt & faciunt.

CAPVT XVI.

Neceſſarium autem duxi addere ijs, & quantà de Propatore ipſorum, qui incognitus erat omnibus ante aduentum Chriſti, eligentes de Scripturis ſuadere contendunt, vt oſtendant Dominum [noſtrum] alterum annunciare Patrem præter fabricatorē huius vniuerſitatis, quem (ſicut prædiximus) impiè blaſphemantes, Labis fructum eſſe dicunt. Prophetam igitur Eſaiam dicētem, D Iſrael me autem non cognouit, & populus me nō intellexit, inuiſibilis Bythi ignorantiam dixiſſe coaptant: & in Oſee, quod dictum eſt, Non eſt in eis veritas, neq; agnitio Dei, in hoc idem tendere conantur: &, Non eſt intelligens aut requirens Deū: Omnes declinauerunt, ſimul inutiles facti ſunt, in Bythi ignorantia apponunt. Et per Moysē autem dictū, Nemo videbit Deū, & viuet; in illū habere ſuadent relationem.[2] Et fabricatorē quidem à prophetis viſum dicūt, illud autem quod ſcriptum eſt, Nemo videbit Deum & viuet, de inuiſibili magnitudine & incognita omnibus dictū volūt. Et quoniā quidē de inuiſibili Patre factore omniū dictū eſt, Nemo videbit Deum, omnib. nobis manifeſtū eſt: quoniā autē non de hoc qui ab ijs adinuētus eſt Bythus, ſed [de] Demiurgo, & ipſe eſt inuiſibilis Deus, oſtēditur, procedēte ſermone. Et Danielē autē hoc

Eſaiæ 1. 3. *Oſee 4. 1.* *Pſalm. 13. 3.* *Exo. 33. 20.*

SCHOLIA D. BILLII IN Cap. XVI.

Neceſſarium autem] *Si addo ex vet.*

Quod autem non] *pro* οὐδὲ *in Græc. legendum* οὐ, *& ead. lin, pro* ἐπὶ, ὑπὸ, *vel* παρὰ.

Cum parabolarum] *In Græco delendum* ἐπὶ ...

modi ipsorum falsa sapientiæ opinione sese venditan- A tem stultitiam effusè risurus sis. Æquum est autem eos lugere, qui talem Dei cultum, vereq; ineffabilis potentiæ magnitudinem, totque ac tantas Dei administrationes per alpha & Beta; ac per numeros adeò frigidè & contortè lacerant. Ii autem omnes, qui ab Ecclesia abscedunt, atque anilibus hisce fabulis fidem arrogant, verè ipsimet à se condemnati sunt: quos Paulus nobis post vnam atque alteram admonitionem vitandos esse præcipit: Ioannes verò Domini discipulus condemnationem eorum auxit, vt qui ne ipsis quidem salutem à nobis dici velit. Qui enim, inquit, dicit eis; Aue; communicat operibus eorum malis. Idque haud sanè abs re. Non enim est salus impijs, dicit Dominus. Impij enim, imò omni impietate sceleratiores isti sunt, qui cæli ac terræ conditorem, solum Deum omnipotentem, præter quem Deus alius nullus est, ex defectu, eoque ex alio defectu orto, productum esse dicunt. ita vt de eorum mente ac sententia à tertio defectu ortum traxerit. Quam B quidem sententiam profectò exsufflare & execrari debemus, proculque ab eis fugere: quoque asseuerantius loquuntur; atque inuentis suis impensius oblectantur, eò magis persuasum habere eos à malorum spirituum Ogdoade vehementius afflari. Quemadmodum enim ij, qui in phrenesim inciderunt, quò effusius rident, ac valere se existimant, atque vt sani omnia faciunt, nonnulla etiam supra quàm sani, eò grauius ac periculosius ægrotant: ad eundem modum hi quoque, quò magis insigni quadam sapientia pollere sibi videntur, seque ipsos eneruant, dum arcu immodicè contento iaculantur; tantò magis desipiunt. Egressus enim immundus ignorantiæ spiritus; ac postea eos non Deo; sed mundanis quæstionibus occupatos nactus; assumptis septem alijs spiritibus nequioribus se, eorumque animo, quasi quæ supra Deum sint cogitatione comprehendere queant, intumefa- C cto, atque aptè ad suscipiendam fraudem comparato; malorum ignorantiæ spirituum Ogdoadem in eos immisit.

οἶδα, ὅτι γελάσεις πολλὰ τὴν τοιαύτην αὐτῶν οἰησίσοφον μωρίαν. ἄξιοι δὲ πένθους οἱ τηλικαύτην θεοσέβειαν, καὶ τὸ μέγεθος τῆς * ἀληθείας ἀρρήτου δυνάμεως, καὶ τὰς τοσαύτας οἰκονομίας τοῦ θεοῦ, διὰ τοῦ ἄλφα καὶ τοῦ βῆτα, καὶ δι' ἀριθμῶν οὕτως ψυχρῶς καὶ βεβιασμένως διασύροντες. ὅσοι δὲ ἀφιστάντες τῆς ἐκκλησίας, καὶ τούτοις τοῖς γραώδεσι μύθοις πείθονται, ἀληθῶς αὐτοκατάκριτοι, οὓς ὁ Παῦλος ἐγκελεύεται ἡμῖν, μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νουθεσίαν παραιτεῖσθαι. ἰωάννης δὲ ὁ τοῦ κυρίου μαθητὴς ἐπέτεινε τὴν καταδίκην αὐτῶν, μηδὲ χαίρειν αὐτοῖς ὑφ' ἡμῶν λέγεσθαι βουληθείς. ὁ γὰρ λέγων αὐτοῖς, φησί, χαίρειν, κοινωνεῖ τοῖς ἔργοις αὐτῶν τοῖς πονηροῖς. καὶ εἰκότως· οὐκ ἔστι γὰρ χαίρειν τοῖς ἀσεβέσι, λέγει κύριος. ἀσεβεῖς δὲ ὑπὲρ πᾶσαν ἀσέβειαν οὗτοι, οἱ τὸν ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, μόνον θεὸν παντοκράτορα, ὑπὲρ ὃν ἄλλος θεὸς οὐκ ἔστιν, ἐξ ὑστερήματος, καὶ αὐτοῦ ἐξ ἄλλου ὑστερήματος γεγονότος, προβεβλῆσθαι λέγοντες, ὥστε κατ' αὐτοὺς εἶναι αὐτὸν προβολὴν τρίτου ὑστερήματος. ἣν γνώμην ὄντως καταφυσήσαντας, καὶ καταθεματίσαντας, δέον πόῤῥω που μακρὰν φυγεῖν ἀπ' αὐτῶν· καὶ ἢ πλεῖον διϊσχυρίζονται, καὶ χαίρουσιν ἐπὶ τοῖς παρευρέμασιν αὐτῶν, ταύτῃ μᾶλλον εἰδέναι πλεῖον αὐτοὺς ἐνεργεῖσθαι ὑπὸ τῆς ὀγδοάδος τῶν πονηρῶν πνευμάτων, καθάπερ οἱ εἰς φρενῖτιν διάθεσιν ἐμπεσόντες, ἢ πλεῖον γελῶσι, καὶ ἰσχύειν δοκοῦσιν, καὶ ὡς ὑγιαίνοντες πάντα πράττουσι, ἔνια δὲ καὶ ὑπὲρ τὸ ὑγιαίνειν, ταύτῃ μᾶλλον κακῶς ἔχουσιν· ὁμοίως δὲ καὶ οὗτοι οἱ μᾶλλον ὑπερφρονεῖν δοκοῦσι, καὶ ἐκνευρίζουσιν ἑαυτοὺς ὑπέρτονα τοξεύοντες, ταύτῃ μᾶλλον οὐ σωφρονοῦσιν. ἐξελθὸν γὰρ τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα τῆς ἀγνοίας, ἔπειτα σχολάζοντας αὐτοὺς οὐ θεῷ, ἀλλὰ κοσμικαῖς ζητήσεσι εὑρόν, προσπαραλαβόντες ἕτερα ἑπτὰ πονηρότερα ἑαυτοῦ, καὶ χαυνώσαν αὐτῶν τὴν γνώμην, ὡς δυναμένων τὰ ὑπὲρ τοῦ θεὸν ἐννοεῖν, καὶ * ἐπιτήδειον εἰς * ὑπεξαχρυσίῳ, κατασκευάσαν τὴν ὀγδοάδα τῆς * ἀνοίας τῶν πονηρῶν πνευμάτων εἰς αὐτοὺς ἐνέθηκεν.

* ἀληθῶς
* ἐπιτήδειον
* ὑπεξαχρυσίῳ
* ἀγνοίας

Epiphanij codex: sed τριῶν *malo cum vet. Intelligit enim meo iudicio Ogdoadem, decadem & duodecadem.*

Nonum & nonagenarium] ἐννενήκοντα *addo ex vet.*

Sursum reliquit] *pro* τοὺς ἄνω *leg. cum vet.* ἄνωθεν, *& ead. lin.* χαταλλήλως.

In figura sermonis] *deest* ἐν *apud Epiph. Nolui autem hic repugnante nō modo Græco Codice, sed etiā veteri interprete quicquam immutare. Tantum admonebo lectorem pro* λόγου *legendum mihi videri* λ. *Neque enim hic* λόγος *quicquam ad rem facit.*

Figura literæ M] *addendum M in Græco ex vet.*

Typum fugiant] αὐτοὺς *lego cum vet. quemadmodum & seq. lin.*

Vereque ineffabilis] ἀληθῶς *lego, non* ἀληθείας.

Non est salus] *id est salutatio, Græc.* χαίρειν.

Ad suscipiendam fraudem] ὑπεξαχρυσίῳ *(sic enim legendum, non* ὑπερεξαχρυσίῳ*) ita verto; vt idem significet quod* παράχρυσιν.

Ignorantiæ spiritum] ἀγνοίας *lego cum vet. postulante ita sensu, non* ἀνοίας, *vt in Epiph.*

NOTAE EX ADVERSARIIS
Frontonis Ducæi in CAP. XIII.

VNum etiam & duo] *Vt consentiant hæc cum Græcis & inter se, ita corrigenda sunt,* vnus enim & duo & tres & quatuor in vnum compositæ decem.

In oue verò vndecies IX.] *Falsam esse supputationem ait vir doctiss. nā si legamus vndecim, vt habet Epiphanij Codex, falsum erit, quod hic dicitur in oue superesse vndecim, cùm supersint 99. Existimauit quippe hic alludi ad centenarium ouium numerum, Matth. 18 12 ex quibus vna perdita, superant 99. sed aduertendum est Irenæum initio capitis huius dixisse, cùm circa duodecim numerū labes facta esset, ouem luxuriatā aberrasse, atq; ita reliqua esse vndecim, vt apud Epiphanium legimus: vtiq; hic legendum est;* In oue verò vndecim perplexos sibimetipsis XCVIIII. numerum generare: quoniam nouies vndecim XCVIIII. fiant. Quapropter & Amen hunc habere dicunt numerum.

D

Ter idem factus] *Græca dilucidiora sunt & vberiora, sed ita corrigenda:* τρὶς αὐτὸς γενόμενος *τ. ε. λ.* τρὶς γὰρ τριάκοντα. ter idem factus XC. fecit. Ter enim triginta nonaginta sunt. Et ipsa autem.

Quoniam ab Alpha sine epilemo] *Restitue,* quoniam ab Alpha sine episemo ipsarum literarum numerus vsque ad λ compositus secundum augmentum literarum cum ipso λ, XC. & IX. facit numerum. Quoniam autem λ, quæ est vndecimo loco, ad similis sui descendit inquisitionem, vt & cæ.

A tantam illorum in tumore sapientem stultitiam.[9] Sunt autem digni planctu qui tantum Dei religionem & magnitudinē verè inenarrabilis virtutis, & tantas dispositiones Dei per A & B, & per numeros tā frigidos, & sic [vi] extortos enūciant. Quotquot autem absistunt ab Ecclesia, & iis anilibus fabulis assentiunt, verè à semetipsis sūt dānati. Quos Paulus iubet nobis post primam & secundam correptionem deuitare.[10] Ioannes enim Domini discipulus superextendit damnationem in eos, neq; Aue [à] nobis eis dici volens. Qui enim dicit, inquit, eis Aue, communicat operibus ipsorū nequissimis: & meritò.[11] Non enim est gaudere impiis, dicit Dominus. Impii autem super omnem impietatem hi sunt, qui factorem cæli & terræ, vnum Deum omnipotentē, super quem alius Deus non est, ex Labe, & ipsa ex altera Labe facta emissum dicunt: & sic iam secundum eos esse eum emissionem tertiæ Labis. Quam sententiā dignè[12] exufflantes & catathematizantes,]oportet porrò alicubi & longè fugere ab eis: & quāto plus hæc affirmant & gaudent in iis adinuentionibus suis, tanto magis sciamus plus eos agitari ab Ogdoadis nequissimis spiritalibus, quemadmodum hi qui in phreneticam passionem inciderunt, aut plus rident & valere se putant, & quasi sani omnia agunt, quædam autem & quasi plus quàm sani sunt, tanto magis malè habent: similiter autem & hi quo magis plus sapere putantur, eneruantes semetipsos[13] super tonum sagittantes, tanto magis non sapiunt. Exiens enim immundus spiritus ignorantiæ, dein
B vacantes eos non Deo, sed mundialibus quæstionibus inueniēs, assumens alios spiritus septem nequiores semetipso, & infatuans illorum sententiam, quasi possint quæ sunt super Deum adinuenire, & aptabiliter in exclusionem compositam Ogdoadem ignorantiæ nequissimorum spirituum in eos deposuit.

Tit. 3. 10. 2. Ioan. 9. 11. Isa. 48. 22. Luc. 11.

Quapropter & fugere] *Hic locus in Græco est corrigendus:* τὴν τῶν μθ χώραν, *pro,* τὴν τῶν ΕΘ χώραν, *vel, vt in Epiphanij editione Basiliensi erat,* τὴν τῶν μθ, *facili mutatione* τοῦ ϙ, *quæ nota est nonagenarij, in* ε. *His lucem afferent, quæ docet Beda in libello de loquela per gestum digitorum: nam sinistra digitis, vtebantur veteres, vt eorum gestibus vsque ad 99. numerarent, centum verò & reliquas centurias dextera gestibus exprimebant, vnguem scilicet indicis in medio figentes, artu pollicis centum dabant.*
Iuuenalis Sat. 10.

C Atque suos iam dextera computat annos.

Non est enim gaudere] *Locus est Isaiæ* 48. *v.* 22. *apud LXX.* οὐκ ἔστι χαίρειν, λέγει κύριος, τοῖς ἀσεβέσιν. *quæ cum nostro vertit August. de ciuit.* 14.. 8 *vulgata Lat.* Non est pax impiis. *Atque vt Hebræi cum salutarent se inuicem, dicebant* שלום לך *Pax tibi sic & Græci initio Epistolarum scribebant* χαίρειν: *& dum se salutabant,* χαῖρε: *ergo allusio in Græcis apertior est,* ὁ λέγων αὐτοῖς χαίρειν. Qui dicit illis gaudere *Et:* Non est gaudere impiis.

Ab Ogdoadis nequissimis spiritalibus] *Græca sonant,* ab Ogdoade nequissimorum spirituum.

Aut plus rident, & valere] *Interpres legisse videtur* ἢ *pro* ᾗ, quanto plus rident, & vale-
D re se putant *& cæt.* tanto magis malè habent.

Super tonum sagittantes] ὑπέρτονα τοξεύειν, *numero multitudinis, vt in prouerbio trito,* ἄσκοπα τοξεύειν. ὑπέρτονον, *autem non modò dicitur* τόνος, *chorda, quæ intēditur, sed & quiduis grande, vehemens, aut immodicum: vt apud Aristophanem,* βοάσομαι τὸν ὑπέρτονον βοάν. *Suidas,* μεγάλην, ὑψηλήν, ὑπερέχουσαν. *& Clemens Alexandr. lib. 2. Strom.* ὑπέρτονον ᾄδειν: *& 3. Strom.* ὑπέρτονον φθέγγεσθαι. *Porro videant docti, num paulò post legendum sit,* τὸ πνεῦμα τῆς ἀνοίας, Spiritus insipientiæ: *vt sub finem capitis* τὴν ὀγδοάδα τῆς ἀνοίας: *etsi vtrobique interpretes,* ignorantiæ, *vertunt: dixit enim eos non sapere, quanto plus sapere putantur. & Apostolus.* 2. *Timoth.* 3. 9. Insipientia eorum manifesta erit. *denique auctor ipse cap.* 1. φυλάξασθαι τοῦ βυθοῦ τῆς ἀνοίας: obseruare se à Fundo insensationis.

ANNOTATIONES R. P. FR. FEV-ARDENTII IN CAP. XIII.

1. Generationem] *figmenta Marcosiorum de oue perdita, numero binario & senario, drachma perdita, litera episemo, lambda figura & virtute, necutam irrisione, quàm deploratione digna sunt: authoresq; eorum cauendi.*

2. Adunantes] *ita legendum docuit ve. cod. Græca lect. habet* ἑνώσαντο ἐπὶ τὸ αὐτό: *delenimus itaque* adunantis.

3. Duodecadem] *Expunximus,* Vndecadem, *authoritate ve. cod. & lectionis Græcæ.*

4. In oue verò duodecim perplexos sibimetipsis] *Sic legendum Billij ac Frontonis iudicio proponimus. Codices excusi,* vndecies nouem perplexos sibimetipsos: *vt proxima linea,* & Amen, *pro* tamen *restituimus.*

5. Cum episemo] *id est, cum numero senario.*

6. Appositus] *Ita reponendum, pro* appositis: *vt paulò post* sursum, *pro,* rursum, *docuit vet. cod. consentiente Græca lect.*

7. Vsque ad λ compositus] *Ita pro,* compositum, *& linea proxima,* facit numerum, *pro* faciunt: *deinde,* quæ est vndecimo loco: *&,* sui, *pro* suorum: *item paulò postea* eos, *pro* eius, *Frontonis substituimus iudicio.*

8. Et fugere] *Delenimus,* figuræ, *veteris cod. & Græc. lect. authoritate: vt paulò post pro* eos, *reposuimus* eius.

9. Sunt autem digni planctu] *Amentiam eorum pia miseratione deflēdam existimat pijssimus hic Martyr, quòd Prophetarū & Apostolorū scriptis tanta impudentia luxatis, spreta quoq; omnium per orbem Ecclesiarum Apostolica traditione; Christianæ fidei adoranda mysteria per Pythagoricos numeros, & aniles Cabalistarū fabulas, violenter distorquebāt, & Gentibus irridenda exponebant. Itaq; hoc grauissimi Martyris dicto reuocamur, ne prolixoribus scholijs in numeris illis supputādis, colligendis, & explicādis, oleum & operā perdamus. Qui prophana sitiūt, habent, vnde sitim expleant. Ego tantum præter ea, quæ ad veram Theologiā spectāt, editiones priores cum veteri codice fideliter conferens, partes suscepi.*

10. Ioan-

A *pompæ, & angelis eius: atq; etiam quotidianis exorcismis eundem traduxisse, expulisse, reuicisse, & respuisse. Cùm autem paruulos sacro fonte abluerent, qui ætatis imbecillitate exufflare, & expuere nō poterant, Ecclesiæ ministros & susceptores, illorum vice isthæc peregisse, ex Augustini scriptis apertum est: libro de eccl. dog. capite trigesimo primo: libro de nuptijs & concup. capit. decimo septimo, decimo octauo, vigesimo nono: & libro quinto Hypogno. Hæc ex occasione scribere libuit in eos, qui Christianos illos ritus tantopere criminantur.*

1. Super tonum sagittantes.] *Ostendit ridiculos planè & inanes esse Gnosticorum conatus, sumpta metaphora à sagittarijs, qui plus quàm par sit, arcum extendere nituntur. Iis enim accidit, vt quò longius se iaculaturos putent, eò magis fallantur, atq; deridendos se præbeant, dum aut frangitur arcus, aut eorum vires eneruantur. Putarim verò ὑπέρτονα τοξεύειν,* vehementius quàm oporteat intendendo arcu eniti, *significare. Interpres vetus forsan legit non ὑπέρτονα, sed ὑπὲρ τόνον, vel vno, vel duobus vocabulis, eodē quidem sensu: nisi quod distinctè vix reperias: sed magis placet ὑπέρτονα.*

QVEMADMODVM INCOGNITVM omnibus conantur inducere Patrem.

B

CAPVT XIV.

VOlo autem tibi referre quemadmodum[2] & ipsam conditionem secundū imaginem inuisibilium à Demiurgo quasi ignorante eo, fabricatam per Matrem dicunt. Primò quidem quatuor elementa dicunt, ignem, aquam, terram & aerem, imaginem emissam esse superioris quaternationis. & operationes eorum cum eis annumeratas, idest, calidum & frigidū, humectum & aridū, diligenter[3] imaginare Ogdoadem, ex qua decem virtutes sic enumerant. Septem quidem corpora circundata, quæ etiam cælos vocant. Pòst deinde continentem eos circulum, quem octauum cælum vocant, pòst deinde solem & lunam. Hæc cùm sint decē numero, imagines dicunt esse inuisibiles decadis eius, quæ à Logo & Zoe progressa sit. Duodecada autem ostendi per eum,[4] qui Zodiacus vocatur circulus. XII. enim signa, manifestissimè Hominis & Ecclesiæ filiam duodecadem, quasi per quandā vmbram pinxisse dicunt.[5] & è contrario superiunctum, inquiunt, vniuersorum oneri cū sit velocissimum quod superpositum est cælum,* qui ad ipsam concauationē adgrauat, & ex contrarietate moderatur illorum velocitatem sua tarditate, ita vt in XXX. annis circuitum à signo in signum faciat, imaginem dicunt eum Hori eius, qui trigesimam nominis illorum matrem circum continet. Lunam quoque rursus suum cęlū circumeuntem XXX. diebus, per dies numerum XXX. AEonum significare. Et solem autem in duodecim mensibus circumeuntem & perficientem circularem suam apocatastasin, per duodecim menses duodecadē manifestare. Et ipsos autem dies duodecim horarum [mensuram] habentes, typum non apparentis, duodecadis esse: sed & horam dicunt, quod est duodecimum diei, ex triginta partibus adornatam propter imaginē triacontadis: & ipsius autem Zodiaci circuli circum commensurationem esse partiū CCCLX. quodque enim signorum partes habere XXX. Sic quoque per circulum imaginem copulationis eorum quæ sunt duodecim ad XXX. custoditam dicunt.[6] Adhuc etiam & terram in XII. climata diuisam dicentes, & in vnoquoque climate vnamquamque virtutem ex cælis secundùm [demissionem] suscipientem, & similes generantem sibi filios ei virtuti quæ [demiserit distillationem,] typum esse duodecadis & filiorum eius manifestissimum asseuerant. Adhæc autem volentem (aiunt) Demiurgum superioris Ogdoadis interminabile, & æternum, & infinitum, & intemporale imitari, & cùm non potuisset perseuerabile eius & perpetuum

*quia

C

D

SCHOLIA D. BILLII IN Cap. XIV.

DEinde virtutes [*pro ἑξῆς vetus legit ἓξ ἧς. Sed prior lectio mihi magis arridet, ἑξῆς enim respondet τῷ πρῶτον.*

Corpora] *σώματα legendum, non σωμάτια.*

Qui signifer] *ζῳδιακοῦ legendum, non ζώου.*

Saturnus sublimiorem locum tenens, *Corruptus est locus hic apud Epiphanium, ὑπέρογχος χρόνος. Vetus habet, quod superpositum est cælum, quasi in Græco legerit οὐρανός. legēdum est autem ὁ ὑπερέχων, vel ὑπερκείμενος χρόνος. de Saturno enim Irenæum loqui perspicuum est.*

Peragrantem] *pro ἐμπεριεχομένην, legendum ἐμπεριερχομένην. Nam & vetus transtulit circumeuntem.*

Expresisse] *ἐκτυπῶσαι legendum, non ἐκτυποῦσι.*

Illustris duodecadis] *οὐ φανερῆς legit vet. interp. id est, inuisibilis & occulta.*

Ac singularem] *ante δυνάμιν, ἑκάστην, pono ex vet. lin. seq. καθ᾽ ἕκαστον duobus verbis legi debet.*

Virtuti illi] *legendum in Græco δυνάμει.*

& æternitatem exprimere potuisset, hanc rationem iniisse vt æternitatem ipsius in tempora & temporum articulos, ingentesque annorum numeros deponeret: quòd videlicet numerosa temporum copia infinitatem eam sese imitando consequi existimaret. Hic porrò, cùm veritas ei velut de manibus elapsa esset, subsecutum fuisse mendacium dicunt: ob eamque causam expletis temporibus fore, vt opus ipsius intereat.

NOTAE EX ADVERSARIIS Frontonis Ducæi in CAP. XIV.

Corpora circundata] *scripsit fortaßè circulata, vel circularia,* σώματα κυκλοειδῆ, *orbiculari forma.*

Qui ad ipsam concauationem] *paulò ante legisse videtur,* ὁ ὑπερῷον οὐρανός, *dum vertit*, quod superpositum est cœlum: *idcirco retulit ad vocem Græcam*, qui ad ipsā, *pro*, quod ad ipsam concauitatem. *Billius legit vt apud Epiphanium*, qui superpositus est Saturnus, qui ad cauitatem ipsam grauat. *Cornarius autem vertit*, qui suo corpore grauat, & vicissim ponderat illorum velocitatem sua tarditate. *Certè* κύτος *Hesychio est etiam* σῶμα, ὄγκος, *corpus, & moles. itaque suspicabamur ita posse verti*, qui præter ipsam molem adgrauat, & ex contrarietate moderatur illor. veloc. sua tarditate: *quasi innuat nō modò suo pōdere ac mole cælum retardare cui incumbit, sed etiam ingenita sibi motus tarditate.*

A signo in signum] *fortaßè, à puncto ad punctum intelligit, nisi malis ad* 12. *signa referre, de quibus paulò ante.*

Circumeuntem & perficientem.] *legendum in Græco* περιερχόμενον, *vt paulò antè de Luna,* ἐμπεριερχομένην: *nam & hic interpres* B *circumeuntem vertit.*

QVOMODO AD FIGMENTA SVA CONSTITVENDA Scripturam detorqueant. CAP. XV.

ATque huiusmodi sunt, quæ de rerum ortu afferunt, gignētes quotidie singuli pro virili sua aliquid noui. Neque enim perfecti viri apud eos existimatione floret, nisi qui ingentia mendacia produxerit. De Propheticis autem scriptis, quæcunque ad institutum suum detorquendo accommodant, ostendere primùm, ac deinde ea refellere operæpretium est. Moses enim, inquiunt, creationis opus exordiēs, statim in ipso limine matrem omnium rerum ostendit, cum dixit: In principio creauit Deus cœlum & terram. Quatuor etenim hæc nominans, Deum, principium, cælum, & terram, quaternitatem ipsorum, vt quidem ipsi aiunt, expressit. Quin id quoq; quod in ea obtutum oculorum fugit, tectūque atque abstrusum est, his verbis indicauit: Terra autem erat inuisibilis & incondita. At secundam quaternitatem, primæ quaternitatis sobolem, ita ipsum extulisse volunt, cum abyssum & tenebras, aquam & spiritum, qui super aquas ferebatur, nominauit. Moxque Decadis mentionem haud obscurè facientem, diem & noctem, & firmamentum & vesperam, & id quod vocatur mane, aridam item & mare, & herbam, ac decimo loco lignum dixisse: sicque per decem hæc vocabula decem AEonas indicasse. Duodecadis porrò virtutem ad hunc modum apud eum adumbrari. Solem enim, & lunam, & stellas, & tempora, & annos, & cete, & pisces, & reptilia, & volatilia, & quadrupedia, & feras, & post hæc omnia duodecimo loco hominem dicere. Ad hunc scilicet modum à Spiritu tricenarium illum per Mosem commemoratum esse tradūt. Quin hominem quoque ad supernæ virtutis imaginem effectum, vim eam in se habere, quæ ab vno fonte promanat. Hanc autem in cerebri regione insidere, ex eaque vires quatuor ad supernæ quaternitatis imaginem profluere, quarum vna visus, altera auditus, tertia odoratus, quarta gustatus nuncupatur. At verò Ogdoadem per hominem ita indicari: quòd nimirum aures duas habeat, totidemque oculos, duas item nares, duplicemque gustum, amari nēpe & dulcis. Totum verò hominem totam tricenarij illius imaginem ita referre docent. In manibus enim eū

A μόνιμον αὐτοῦ καὶ ἀΐδιον ἐντυπῶσαι, διὰ τὸ ἄναπον εἶναι ὑστέρημα τὸ εἰς χρόνους, καὶ καιρούς, ἀριθμούς τε πολυετεῖς, τὸ αἰώνιον αὐτοῦ καταθέσθαι, οἰόμενον ἐν τῷ πλήθει τῶν χρόνων μιμήσασθαι αὐτοῦ τὸ ἀπέραντον. ἐνταῦθά τε λέγουσιν ἐκφυγούσης αὐτὸν τῆς ἀληθείας ἐπηκολουθηκέναι τὸ ψεῦδος, καὶ διὰ τοῦτο καταλύσιν πληρωθέντων τῶν χρόνων λαβεῖν αὐτοῦ τὸ ἔργον.

ANNOTATIONES R. P. FR. FEV-ARDENTII IN CAP. XIV.

1. Volo autem] *Recitantur figmenta de qua-*

KAὶ περὶ μὲν τῆς κτίσεως τοιαῦτα λέγοντες, καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν ἐπιγεννᾷ ἕκαστος αὐτῶν καθὼς δύναται * καινότερον. τέλειος γὰρ οὐδεὶς ὁ μὴ μεγάλα ψεύσματα παρ᾽ αὐτοῖς καρποφορήσας. ἐκ δὲ τῶν προφητικῶν ὅσα * μεταμορφοῦσιν, ἀναγκαῖον μηνύσαντα τὸν ἔλεγχον αὐτοῖς ἐπάγειν. ὁ γὰρ Μωϋσῆς, φασὶν, ἀρχόμενος τῆς κατὰ τὴν κτίσιν πραγματείας, εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τὴν μητέρα τῶν ὅλων ἐπέδειξεν, εἰπών, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν τέσσαρα οὖν ταῦτα ὀνομάσας,
C θεὸν καὶ ἀρχὴν, οὐρανὸν καὶ γῆν, τὴν τετρακτὺν αὐτῶν, ὡς αὐτοὶ λέγουσι, διετύπωσε * καὶ τὸ ἀόρατον δὲ * καὶ τὸ ἀπόκρυφον αὐτῆς μηνύοντα εἰπεῖν, ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος. * τὴν δευτέραν τετράδα γέννημα πρώτης τετράδος, οὕτως αὐτὸν εἰρηκέναι θέλουσιν, ἄβυσσον ὀνομάζοντα καὶ σκότος ἐν σφίσιν αὐτοῖς καὶ ὕδωρ, καὶ τὸ ἐπιφερόμενον τῷ ὕδατι πνεῦμα, μεθ᾽ ἣν τὴν δεκάδος μνημονεύοντα σαφῶς λέγει καὶ ἡμέραν καὶ νύκτα, στερέωμά τε καὶ ἑσπέραν, καὶ ὃ καλεῖται πρωΐ, ξηράν τε καὶ θάλασσαν, ἔτι τε βοτάνην, καὶ δεκάτῳ τόπῳ ξύλον. οὕτω δὲ διὰ τῶν δέκα ὀνομάτων τοὺς δέκα αἰῶνας μεμηνυκέναι. τῆς δὲ δωδεκάδος οὕτως δεδεικνύναι παρ᾽ αὐτῷ τὴν δύναμιν. ἥλιον γὰρ λέγειν καὶ σελήνην, ἀστέρας τε καὶ καιρούς, ἐνιαυτούς τε καὶ κήτη, ἰχθύας καὶ ἑρπετὰ, πετεινὰ καὶ τετράποδα, θηρία τε καὶ * τελευταῖον τοῖς δυοδεκα-
D τον τὸν ἄνθρωπον. οὕτως ὑπὸ τοῦ πνεύματος τὴν * τριάκοντα διὰ Μωϋσέως εἰρῆσθαι διδάσκουσιν. ἀλλὰ μὴν καὶ τὸν πλαστὸν ἄνθρωπον κατ᾽ εἰκόνα τῆς ἄνω δυνάμεως ἔχειν ἐν αὐτῷ τὴν ἀπὸ τῆς * μιᾶς πηγῆς. ἱδρῦσθαι δὲ * ταύτην ἐν τῷ κατὰ τὸν ἐγκέφαλον τόπῳ, ἀφ᾽ ἧς ἀπορρεῖν δυνάμεις τέσσαρας κατ᾽ εἰκόνα τῆς ἄνω τετράδος καλουμένας, τὴν μὲν ὅρασιν, τὴν δὲ ἀκοὴν, τὴν δὲ τρίτην ὄσφρησιν, καὶ τὴν τετάρτην γεῦσιν. τὴν δὲ ὀγδοάδα φασὶ μηνύεσθαι διὰ τοῦ ἀνθρώπου οὕτως. ἀκοὰς μὲν δύο * ἔχοντα, καὶ τοσαύτας ὁράσεις, ἔτι τε ὀσφρήσεις δύο καὶ διπλῆν γεῦσιν, πικροῦ τε καὶ γλυκέος. ὅλον δὲ τὸν ἄνθρωπον πᾶσαν τὴν εἰκόνα τῆς τριακοντάδος οὕτως ἔχειν διδάσκουσιν, ἐν μὲν ταῖς χερσὶ διὰ τῶν δακτύλων

τὴν

* καινότερόν τε. τέλειος
* μεθαρμόζουσιν
* καὶ τὸ
* καὶ τὸ
* τὴν δὲ δευτέραν
* ἐν οἷς εἶναι καὶ
* ἐπὶ πᾶσι τούτοις
* τριακοντάδα
* μιᾶς πηγῆς δύναμιν.
* ταύτην
* ἔχοντος

A deformare,] ideo quòd fructus sit Labis; in temporum spatia, & tempora, & numeros multorum annorum, æternitatem eius deposuisse, existimãtem in multitudine temporum imitari eius interminatum. Hic dicunt, cum effugisset eum veritas, subsequutum mendacium: & propter hoc destructionem adimpletis temporibus accipere eius opus.

tuor elementorum origine, de Zodiaco, Sole, Luna, calorũ rotatione, climatibus terræ, atque mendacij origine, à mendacissimis Marcosijs inuecta.

2. Et ipsam conditionem] *Sic etiam Tertullianus Latinè scribens, Creaturam et huius mũdi Creationem frequenter appellat. Li. de resur. carnis, & de corona militis*

3. Diligenter imaginare] *Sic ἐξεικονίζειν reddidit, Græcam dictionem nimia religione sequutus, pro eo quod alius dixisset,* Imaginem exprimere.

B 4. Qui zodiacus] *Sic vocatur circulus intersecans æquatorem sphæræ, à figuris animaliũ, quæ in eo imaginantur, vt sunt aries, taurus, leo, cancer, &c.*

5. Et è contrario superiunctum] *Apud Epiphanium hæc paulò apertius redduntur.*

6. Adhuc etiam & terram in XII. climata] *Climata vocantur terræ partes secundum latitudinẽ ab austro septentrionem versus per sensibilem maximorũ dierum variationẽ differẽtes. Primi climatis quod dicitur Diameroes, spatiũ dicunt esse 465. milliariũ Italicorum: secundi Diasienes, 420. tertij Dialexãdrias, 370. quarti Diarhodes, 320. quinti Diaromis, 270. sexti Diaboristenes, 225. septimi Diariphæos, 185. Vlteriora climata per Astrologos cõstituta nõ inuenio. Paulò post ex codice manuscripto, & Frontonis iudicio reposuimus* demissionem, *pro*, dimissione, *&*, demiserit distillationem, *pro*. demiserit destellationem: *item* quæ deformare, *id est, exprimere, pro*, deformari.

QUIBUS EX SCRIPTURIS TESTImonijs vtantur.

CAPUT XV.

ET de conditione quidem talia dicentes, quotidie adinuenit vnusquisque eorum quemadmodum potest, aliquid noui.[1] Perfectus enim nemo, nisi qui maxima mendacia apud eos fructificauerit. De prophetis autem quæcunque transformantes coaptant necessarium [2] est] manifestantes argutionẽ] his inferre. Moyses enim, inquiũt, incipiens id quod est secundùm conditionẽ C opus, statim in principio matrem omnium ostendit, dicens: In principio fecit Deus cælum & terram. Quatuor hæc nominans, Deum & principium, cælum & terrã, quaternationem ipsorum, quemadmodum ipsi dicũt, figurauit. Et inuisibile autem & absconditum eius manifestantem dicere. Terra autem erat inuisibilis & incõposita. Secundam autem quaternationem progeniem primæ quaternationis, sic eũ dixisse volunt, Abyssum nominãtem & tenebras, in quibus sunt & aquæ, & qui ferebatur super aquas, Spiritus. Post quam decadis cõmemorantem lumen dicere, & diem, & noctem, & firmamentum, & vesperam, & quod vocatur mane, & aridam, & mare, adhuc] etiam & herbam, & decimo loco lignum: sic quoque per decem nomina, x. AEonas manifestasse. Genes. 1. Probationes Quaternationis

Duodecadis autem sic formatam apud eos virtutem. Solem enim dicere, & Lunam, stellas, & tempora, & annos, & cetos, adhuc etiam pisces, & serpentia, & volatilia, & quadrupedia, feras quoq;, & super hæc omnia duodecimũ hominem: sic ab Spiritu triacõtadem per Moysen dictam docẽt. Nec non & formatum hominem secundùm imaginem superioris virtutis, habere in se eam quæ sit ab vno fonte, virtutem. Cõstitutam D autem eam esse in eo, qui sit in cerebro loco, ex qua] defluant virtutes quatuor secundum imaginem supernæ tetradis, quę vocatur vna quidẽ visio, altera autem auditus, tertia odoratus, & quarta gustatio. Duodecadis.

Octonationem autem dicunt significari per hominem, sic: Aures quidem duas habentem, & totidẽ visus, adhuc etiam odorationes duas, & duplicem gustationẽ, amari & dulcis. Totum autem hominem omnem imaginem triacontadis sic habere docent. In manibus quidem per digitos decadem baiulare:[3] in toto [autem] corpore, cùm Octonationis.

SCHOLIA D. BILLII IN Cap. XV.

ALiquid noui] *addo τι in Græc. ex vet. Et eadem linea pro τέλος, lego τέλειος.*

Detorquendo accommodant] *in Græc. pro μεταμορφίζουσι, legendum μεθαρμόζουσι.*

In principio creauit Deus cælum & terrãm] *Hæc verba in Græco desiderantur.*

Id quoque quod in ea] *in Græco bis pro τὸν legendum τὸ. Et seq. lin. post τὴν, ponendum δὲ.*

Aquam & spiritũ] *in Græc. pro ἐν αὐτοῖς αὐτοῖς legisse videtur*

decadem per digitos gestare: in toto item corpore, A quod duodecim membris constat, duodecadem. Illud enim perinde partiuntur, ac veritatis corpus apud ipsos diuiditur: de quo superius à nobis dictum est. Ogdoadem denique, vt quæ nec verbis exponi, nec oculis cerni posit, in visceribus abstrusam intelligi. Rursus ingens illud luminare, hoc est Solem, ob Quaternitatis numerum quarto demum die idcirco conditum esse asserunt. Eodemque modo tabernaculi illius à Mose constructi atria, ex bysso & hyacintho, & purpura & coccino elaborata, eandem apud ipsos imaginē ostēdunt: poderque item sacerdotis quatuor ingentis pretij lapillorum ordinibus adornatus, de eorum sententia quaternitatem designat. Et si quę alia huiusmodi in Scripturis sita sunt, quæ ad quaternarium numerum reuocari queant, quaternitatis suæ causa facta ea esse contendunt. Ogdoadē rursus ita demonstrari. Octauo die hominem effictum esse aiunt. Quandoq; enim cum sexto die, quandoque rursus octauo cōditum esse ipsis placet. Nisi fortasse hoc dicturi sunt Choicum quidem B sexto die conditum fuisse, carnalem autē octauo. Hęc enim apud eos distincta sunt. Quidam autem alium esse volunt hermaphroditum eum hominem, qui ad Dei imaginem ac similitudinem extiterit, quem etiā Spiritualem esse aiunt: alium, qui ex terra effictus sit. Quin dispensationem quoq; illā arcę in diluuio, in qua octo homines exitio erepti sunt, perspicuam salutaris Ogdoadis indicem esse aiunt. Idemque ipsum ex eo significari, quod Dauid inter fratres suos natu octauus sit. Itidemq; per circūcisionem eā, quę octauo die adhibebatur, supernæ Ogdoadis circuncisionem declarari. In summa, quicquid in Scripturis inuenitur, quod ad octonarium numerū referri queat, id Ogdoadis mysterium explere asserunt. Cōsimilem etiā in modum decadē per eas gentes significari aiunt, quas Deus se Abrahę in possessionem daturam receperat: atque C item per id, quod Sara exactis decem annis ancillam suam Agar ei concesisit, vt ex ea liberos gigneret, idem ostendit. Quin ille quoque Abrahæ seruus ad Rebeccā missus, eique in puteo armillas decem aureorum dono offerens, & ipsius fratres decem dies eam retinentes: Hieroboam item decem sceptra accipiens, & decem tabernaculi atria, & columnæ decem cubitorum magnitudinis, & decem filij Iacob ad emercandū frumentum in AEgyptum primò missi, & decem Apostoli, quibus absente Thoma Dominus apparuit, inuisibilem apud eos decadem exprimebant. Iam vero Duodecadem, circa quam passionis defectus mysterium contigit, ex qua passione ea omnia quæ in oculorum obtutum cadunt, constructa esse volunt, insigniter ac perspicuè quibusuis Scripturæ locis positam & consignatam esse aiunt. Nam & duodecim filios Iacob, ex quibus duodecim etiam tribus manarunt, & rationale illud variegatum, duodecim lapillos habens, & duodecim tintinnabula, & duodecim lapides infra montem D à Mose collocatos, eosque item, qui à Iosue in flumine, qtotidemque alij trans flumen siti sunt, & eos, qui fœderis arcam gestabant, & lapides eos, qui ab Elia in vituli holocausto fixi sunt, & Apostolorum numerum, ac denique omnia, quæ duodenarium numerum continent, Duodecadem suam exprimere dicunt. horum porrò omnium coniunctionem, quem tricenarium appellant, per arcam Noe, cujus altitudo triginta cubitorum erat: & per Samuelem, qui Saulem inter eos, quos ad epulas inuitauerat, primo loco collocauit: & per Dauidē, qui triginta totos dies in agro delituit, & per eos, qui cum ipso in speluncam ingresi sunt: ac per id, quod sacrosanctum

τὴν δεκάδα βαστάζειν, ἐν ὅλῳ δὲ τῷ σώματι εἰς δεκαδύο μέλη διῃρημένῳ τὴν δωδεκάδα διαιροῦσι δὲ αὐτὸ καθάπερ τὸ τῆς ἀληθείας διῄρηται * παρ αὐτοῖς τοῖς σώματι, περὶ οὗ προειρήκαμεν. τήν τε οὖν ὀγδοάδα, ἄρρητον οὖσαν καὶ ἀόρατον οὖσαν, ἐν τοῖς σπλάγχνοις κρυβομένην τοιοῦτον. ἥλιον δὲ πάλιν τὸν μέγαν φωστῆρα ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν ἡμερῶν γεγονέναι διὰ τὸν τῆς τετράδος ἀριθμὸν φάσκουσι. τῆς τε σκηνῆς τῆς ὑπὸ μωϋσέως κατασκευασθείσης αἱ αὐλαί, ἐκ βύσσου καὶ ὑακίνθου καὶ πορφύρας καὶ κοκκίνου γεγονυῖαι, τὴν αὐτὴν παρ᾽ αὐτοῖς ἐπιδεῖξαν εἰκόνα. τόν τε τοῦ ἱερέως ποδήρη, τέσσαρσι * στοιχείοις λίθων πολυτελῶν κεκοσμημένον, τὴν τετράδα σημαίνειν διορίζονται. καὶ εἴ τινα τοιαῦτα κεῖται ἐν ταῖς γραφαῖς εἰς τὸν τῶν τεσσάρων δυνάμενα ἄγεσθαι ἀριθμόν, διὰ τὴν τετράδα αὐτῶν φασι γεγονέναι. τὴν δὲ ὀγδοάδα πάλιν δείκνυσθαι. οὕτως ἐν τῇ ὀγδόῃ τῶν ἡμερῶν πεπλάσθαι λέγουσι τὸν ἄνθρωπον. ποτὲ μὲν γὰρ αὐτὸν τῇ ἕκτῃ βούλονται γεγονέναι, ποτὲ δὲ τῇ ὀγδόῃ, εἰ μὴ τὸν μὲν χοϊκὸν ἐν τῇ ἕκτῃ τῶν ἡμερῶν ἐροῦσι πεπλάσθαι, τὸν δὲ σαρκικὸν ἐν τῇ ὀγδόῃ. διέσταλται γὰρ ταῦτα παρ᾽ αὐτοῖς. ἔνιοι δὲ ἄλλον θέλουσι τὸν καθ᾽ εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν θεοῦ γεγονότα ἀρσενόθηλυν ἄνθρωπον, καὶ τοῦτον εἶναι τὸν πνευματικόν· ἄλλον δὲ, τὸν ἐκ τῆς γῆς πλασθέντα. καὶ τὴν τῆς κιβωτοῦ δὲ * οἰκονομίαν ἐν τῷ κατακλυσμῷ, ἐν ᾗ ὀκτὼ ἄνθρωποι διεσώθησαν, φανερώτατα φασὶ τὴν σωτήριον ὀγδοάδα μηνύειν. τὸ αὐτὸ δὲ καὶ τὸν δαβὶδ ὄγδοον ὄντα τῇ γενέσει τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ σημαίνειν. ἔτι μὴν καὶ τὴν περιτομὴν ὀκταήμερον γινομένην, τὸ περίτμημα τῆς ἄνω ὀγδοάδος δηλοῦν. καὶ ἁπλῶς ὅσα εὑρίσκεται ἐν ταῖς γραφαῖς ὑπάγεσθαι δυνάμενα εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν ὀκτὼ, τὸ μυστήριον τῆς ὀγδοάδος ἐκπληροῦν λέγουσιν. ἀλλὰ καὶ τὴν δεκάδα σημαίνεσθαι, διὰ τῶν δέκα ἐθνῶν, ὧν ἐπηγγείλατο ὁ θεὸς τῷ ἀβραὰμ εἰς κατάσχεσιν δοῦναι λέγουσι· καὶ τὴν * περὶ σάῤῥαν δὲ οἰκονομίαν, * ὡς μετὰ ἔτη δέκα δίδωσιν αὐτῷ τὴν ἑαυτῆς δούλην ἄγαρ, ἵνα ἐξ αὐτῆς τεκνοποιήσηται, τὸ αὐτὸ δηλοῦν. καὶ ὁ δοῦλος δὲ ἀβραὰμ πεμφθεὶς ἐπὶ ῥεβέκκαν καὶ ἐπὶ τὸ φρέαρ, διδοὺς αὐτῇ ψέλια χρυσῶν δέκα, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτῆς κατέχοντες αὐτὴν ἐπὶ δέκα ἡμέρας. ἔτι τὸ * ῥοβοὰμ ὁ τὰ δέκα σκῆπτρα λαμβάνων, καὶ τῆς σκηνῆς αἱ δέκα αὐλαί, καὶ οἱ στῦλοι οἱ δεκαπήχεις, καὶ οἱ δέκα υἱοὶ ἰακὼβ ἐπὶ τὴν ὠνὴν τοῦ σίτου τὸ πρῶτον εἰς αἴγυπτον πεμφθέντες, καὶ οἱ δέκα ἀπόστολοι, οἷς φανεροῦται μετὰ τὴν ἔγερσιν ὁ κύριος, τοῦ θωμᾶ μὴ παρόντος, τὴν ἀόρατον διετύπουν κατ᾽ αὐτοὺς δεκάδα. τὴν δυοδεκάδα δὲ, περὶ ἣν καὶ τὸ μυστήριον τοῦ πάθους τοῦ ὑστερήματος γεγονέναι, ἐξ οὗ πάθους τὰ βλεπόμενα κατεσκευάσθαι θέλουσιν, ἐπισήμως καὶ φανερῶς πανταχῆ κεῖσθαι λέγουσιν. ὡς τοὺς δώδεκα υἱοὺς ἰακὼβ, ἐξ ὧν καὶ δεκαδύο φυλαὶ, καὶ τὸ λόγιον τὸ ποικίλον δώδεκα λίθους ἔχον, καὶ τοὺς δώδεκα κώδωνας. καὶ τοὺς ὑπὸ μωσέως τεθέντας ὑπὸ τὸ ὄρος δώδεκα λίθους. ὡσαύτως δὲ ὑπὸ ἰησοῦ ἐν ποταμῷ, καὶ ἄλλους εἰς τὸ πέραν, καὶ τοὺς βαστάζοντας τὴν κιβωτὸν τῆς διαθήκης, καὶ τοὺς ὑπὸ ἠλία τεθειμένους ἐν τῇ ὁλοκαυτώσει τοῦ μόσχου, καὶ τὸν ἀριθμὸν δὲ τῶν ἀποστόλων, καὶ πάντα ἁπλῶς ὅσα τὸν δωδέκατον ἀριθμὸν διασώζει, τὴν δωδεκάδα αὐτῶν χαρακτηρίζειν λέγουσι. τὴν δὲ τούτων πάντων ἕνωσιν, ὀνομαζομένην τριακοντάδα, διὰ τῆς τριάκοντα πηχῶν τὸ ὕψος ἐπὶ νῶε κιβωτοῦ, καὶ διὰ σαμουὴλ κατακλίναντος τὸν σαοὺλ ἐν τοῖς τριάκοντα κλητοῖς πρῶτον, καὶ διὰ δαβὶδ, ὅτε ἐπὶ τριάκοντα ἡμέρας ἐκρύβετο ἐν τῷ ἀγρῷ, καὶ διὰ τῶν συνεισελθόντων αὐτῷ εἰς τὸ * σπήλαιον ἰσραήλ· καὶ διὰ τοῦτο τὸ μῆκος γίνεσθαι

* παρ᾽ αὐτοῖς σῶμα, περὶ οὗ
* στοίχοις
* οἰκονομίαν ἐν
* κατὰ σάῤῥαν
* πῶς μετὰ
* ἱεροβοὰμ
* σπήλαιον καὶ διὰ τοῦ

A in XII. membra diuidatur, duodecadem. Diuidunt autem illud, quemadmodum Veritatis apud eos diuisum est corpus, de quo prædiximus. Ogdoadem autem & enarrabilem & inuisibilem, in visceribus absconditam intelligi. Solem quoque iterum, qui sit magnum luminare, in quarta dierum fieri, propter quaternationis numerum dicunt. [Cap. 10.]
[5] Tabernaculi quoque quod à Moyse compositum est, atria de bysso, & hyacintho, & purpura, & coccino facta, eandem apud eos *ostendere imaginem: Sacerdotis quoque poderem quatuor ordinibus lapidum pretiosorum adornatum, quaternationē significare præfiniunt. Et si qua omnino talia sunt posita in scripturis, quæ quatuor possūt numerum designare: propter quaternationem ipsorum dicunt factum. [Exod. 26.] [*ostendūt.] [Exod. 28. 8.]

Octonationem rursus ostendi sic. In octauo dierum formatū dicunt hominem. Aliquando enim volunt eum sexto die factum, aliquādo autem octauo, nisi fortè choicum quidem in [sexto] dierū dicū formatū, carnalem autem in octauo: distincti sunt enim hæc apud eos. Quidā autem & alterū esse volunt qui secundū imaginem & similitudinem Dei factus est homo masculo fœmineus, & hunc esse spiritalem: alterū autem qui ex terra plasmatus sit. [5] Sed & arcæ] dispositionem in cataclysmo, in qua octo B homines liberati sunt, manifestissimè dicunt ogdoadem ostendere. Hoc autem idem & Dauid, cùm octauus esset genitus inter fratres suos, significare. Adhuc etiam & circuncisionem quæ octauo die fit, circumcisionem superioris ogdoadis manifestare, & omnino quæcunque inueniuntur in Scripturis adduci posse ad numerum octauum, mysterium ogdoadis adimplere dicunt. [Gene. 6. 19.] [1. Reg. 16.] [Gen. 17. 12.]

Sed & decadem significari per decem gentes, quas promisit Deus Abrahæ in possessionem dare, dicunt. Et dispositio autem quæ est secundum Saram, quomodo post decem annos dat ei ancillam suam Agar, vt ex ea filium faciat, idem significare. Et seruus autem Abraham missus ab Rebeccā, & super puteū dans ei armillas aureorum decem, & fratres eius tenētes eam * diebus decē. Adhuc etiam Ieroboam, qui decem sceptra accepit, & tabernaculi decem atria, & columnæ decem cubitorum: & decem filii Iacob ad emptionem tritici prima vice in Ægyptum missi: & decem Apostoli, quibus manifestatur post resurrectionem Dominus, cùm Thomas non esset præsens, inuisibilem defigurabant, secundum eos, decadem. [Decadis] [Genes. 16. 3.] [Gen. 24. 15.] [*in dies.] [3 Reg. 11. 31. 32.] [Ioan. 20. 26]

Duodecadem autem, erga quam & mysterium passionis Labis fuisse, ex qua passione visibilia fabricata esse volunt, signanter & manifestissimè positā vbique dicunt: vt] C duodecim filios Iacob, ex quibus duodecim quoque tribus, & Logium varium duodecim habēs lapides, [6] & duodecim tintinnabula, & eos qui à Moyse positi sunt, sub mōte duodecim lapides. Similiter autem & eos qui à Iesu in flumine positi sunt, & alteros qui transpositi sunt, & portātes arcā testamenti, & eos qui ab Helia positi sunt in holocausto vituli. Et numerus quoque Apostolorum, & omnia omnino quęcūque duodecim numerum custodiunt, duodecadem ipsorum significare volunt. Horum autem vnitatem omnium, quæ vocatur triacontas, per arcam, cuius triginta cubitis altitudo fuit sub Noe, [7] & per Samuelem declinantem Saul, qui triginta diebus abscondebatur in agro, & per eos qui cum eo intrauerunt in speluncam, & propter id quod longitudo fuerit sancti tabernaculi triginta cubitorum. Et quæcunque alia [Duodecadis.] [Exod. 28. 10. 18. & 33.] [Iosue 4. 3.] [3. Reg. 18. 31.] [1 Re. 9. 12.] [1. Reg. 20. 5.] [2. Re. 23. 13.]

videtur vetus interp. ἐν οἷς εἰσι, ac rectè.

Post hæc omnia] *in Græco pro* πεντεκαίδεκα τοῖς, *lego cū vet.* ἐπὶ πᾶσι τούτοις *lin. seq. pro* τριάκοντα, *legendum rursus cum vet.* ζιακοντάδα.

D Quæ ab vno fonte] *pro* πηγήν, *lego cum vet.* πηγῆς δυνάμιν. *& ea lin.* ταύτην, *pro* ταῦτα.

Duas aures habeat] ἔχοντος *legendum in Græc.*

Veritatis corpus] *addo* σῶμα *ex vet. & ead. lin. deleo* τοῖς σώμασι.

Ordinibus] στοίχοις *legendum videtur.*

Dispensationem quoque] οἰκονομίαν *legendum in Græco, non* οἴκου μίαν, *vt Gallasius, cuius hic quoque tanta non dicam oscitantia, sed vecordia extitit, vt ne illud quidem animaduerterit,* μίαν *cum substantiuo masculini generis minimè iungi. Præstitisset profectò quiescere, quàm tam inconsideratè scribere.*

Per id quod Sara] *in Græc. post* τὴν, *addo* κατὰ, *ex vet. & pro* [illegible], *lego* πῶς.

Hieroboam item] *Vel ex hoc vno loco quàm præcipitāter ac nullo cum iudicio in hac versione se gesserit Gallasius, liquido perspici potest: vbi, dū veterem interpretem consulere grauatur, eiusmodi errorē admisit, qui nō dicam sacræ Theologiæ professori, qualē se esse vult, sed ne ei quidem, qui literas sacras velà limine salutarit, cōdonādus sit. Quæ enim est hæc metamorphosis, vt de Hieroboam Roboam faciat, quem certum est non decem, sed duas tantùm tribus imperio suo ac ditioni subiectas habuisse? In Græco ergo pro* ῥοβοάμ, *repono* ἱεροβοάμ.

In speluncam] *Delendum in Græco* ἰσραήλ. *Et ead. lin. pro* τοῦτο, *legendum* τοῦ.

NOTAE EX ADVERSARIIS
Frontonis Ducæi in CAP. XV.

QVæcunque transformantes coaptant] *Rectè correxit Billius,* μεθαρμόζουσιν, *quo verbo sæpius vtitur alibi: vt cap. sequenti,* εἰκόνα μεθαρμόζουσι: *& cap. 17.* εἰς τοῦτον χαρακτῆρα μεθαρμόζουσιν: *& ca. 1.* καὶ μεθαρμόσαι, καὶ ποιῆσαι μορφωτικῶς.

Postquam decadis.] *In Græco emenda* μνημονεύοντα φάσκειν, *pro* σαφῶς λέγειν: *quod neq; Cornarius vidit, qui-*

tabernaculum triginta altitudinis cubitos habebat, ac A si quæ alia eiusdem numeri reperiunt, tricenarium suum per ea confirmare ac demonstrare contendunt.

γίνεσθαι τῆς ἁγίας σκηνῆς τριάκοντα πηχῶν, καὶ εἴ τινα ἄλλα ἰσάριθμα τούτοις εὑρίσκουσι τὴν τριακοντάδα αὐτῶν διὰ τῶν τοιούτων ἐπιδεικνύναι φιλεριστοῦσιν.

vertit apud Epiphanium, ac clarè dicere; *neq; Gallasius, qui*, dum aperte dicit, *neque ipse demum Billius, apud quem ita scribi potest*; Moxque decadis mentionem facientem, lumen, & diem, & noctem. *Sanè haud aliter constare potest ratio: neque enim decimo erit loco lignum, si numerare incipias à die. Atqui Genesi 1. v. 3. post illa:* Et Spiritus Domini ferebatur super aquas: *sequitur:* dixitque Deus, Fiat lux. *Rursus apud vet. interp. illud*, decadis commemorantem, ἐνηχίζει, *pro*, *mentionem facientem. Ita μνησθήσονται vertitur Psal. 21. apud Augustinum*, commemorabuntur, & conuertentur ad Dominum: *pro*, *recordabuntur*.

Luminare magnum] *μέγαν φωστῆρα scripsimus, pro*, B *μέγα*.

Quaternationem ipsorum] *Græca exigunt*, ipsorum dicunt facta, τοιαῦτα γεγονέναι, talia esse facta. *paulò post ita distingue in Græco:* πάλιν δεικνύεσθαι οὕτως. ἐν τῇ. *Quod sequitur de Ieroboam apud Epiphanij interpretem Cornarium etiam corrigendum est, qui nimirum auctor idoneus visus est Gallasio, à quo magnam partē interpretationis mancipio acciperet.*

Et Samuelem declinantem] 1. *Reg.* 9. 22. Assumens Samuel Saulem & puerum eius, introduxit eos in triclinium, & dedit eis locum in capite eorum, qui fuerant inuitati. erant enim quasi triginta viri. *At in Græco LXX.* καὶ ἔθετο αὐτοῖς ἐκεῖ τόπον ἐν πρώτοις τῶν κεκλημένων ὡσεὶ ἑβδομήκοντα ἀνδρῶν, in primis vocatorum circiter LXX. virorum. *Hoc notandum est, vt hinc colligamus Irenæum, vel hæreticos illos aliā Græcam editionem habuisse, in qua ex Hebræo, vt in vulgata Latina legebatur. Porrò*, de- C clinare, *potest etiā retinere bona cū venia Latinorum profanorū, apud quos*, & *somnus declinat ocellos*, & *agmen duces declinat, etsi reclinantem aptius fuisset, vt Lucæ* 2. 7. reclinauit, ἀνέκλινεν. & 9. v. 4. κατακλίνατε, facite discumbere. *Sic autem explendus est hic locus è Græco*, Collocantē Saulem inter triginta vocatos primum, & per Dauidem, qui triginta diebus. &c.

Qui triginta diebus.] *Explendus est locus ex Græcis:* declinantem Saul, & per Dauidē, qui triginta diebus abscondebatur. *Atqui Dauid* 1. *Reg.* 20. v. 5. *dicit:* vt abscōdar in agro vsque ad vesperam diei tertiæ. & *apud LXX.* vsque ad vesperam tantū, κρυβήσομαι ἐν τῷ πεδίῳ ἕως δείλης. *vbi ergo* 30. *dies? Planè fugit hic ratio istos Arithmeticos nouos, nisi quē aliū scripturæ locum fortè spectabant. At* 2. *Reg.* 23. v. 13. nec non & ante descenderant tres, qui erant principes inter triginta, & venerant ad Dauid in speluncam Odollam. *LXX.* καὶ κατέβησαν τρεῖς ἀπὸ τῶν τριάκοντα πρὸς Δαυὶδ, εἰς τὸ σπήλαιον ὀδολλάμ. *Atq; ita fortasse legendum est apud Irenæū*, τὸ σπήλαιον ὀδολλάμ. καὶ διὰ τοῦ τ, *pro* ἰσραήλ. *sed in aliis exemplarib. LXX.* τρεῖς ἀπὸ τριάκοντα ἄρχοντες *legimus, quæ cū Lat. vulgata cōueniunt, vt omnia tres illos viros dicāt, nō* 30. *vt hæretici: etsi aliorū triginta septē meminit illud ipsum ca.* 2 *Reg.*

ANNOTATIONES R. P. FR. FEV. ARDENTII IN CAP. XV.

1. Perfectus enim nemo, &c.] *Magisterij summum gradum, & perfectionis suæ apicem in aggerandis mendaciorum, & recētium nugarū plaustris cōstituisse, & erroribus priorib. peiores sic addere cōtendisse, vt de impietatis palma cōtēdere viderentur, post Irenæū hic grauiter affirmat Nazianzenus.* Certi homines ascensiones in corde suo ponunt, non confessionis, *Orat. 2. de pace.*

QVOMODO EX SCRIPTVRIS FOEDE DETORTIS, Bythum nemini cognitum fuisse probent. CAPVT XVI.

NEcessarium autem esse censui his ea adiungere, quæ ipsi quoque de Propatore suo, qui cunctis ante Christi aduentum ignotus erat, ex Scripturis hinc atque hinc exceptis persuadere conātur, vt Dominum nostrum ostendant alium Patrem annunciare præter vniuersitatis huiusce conditorem, quē, vti superius diximus, impij homines ex defectu ortum esse volunt. Itaque hæc Esaiæ prophetæ verba, Israel D autem me non cognouit, & populus me non intellexit, ad inuisibilis Bythi ignorationem detorquent. Idque quod per Oseam dictū est, non est in eis veritas, nec Dei agnitio, eodem pertinere contendunt. Illud itē, Non est qui intelligat, aut requirat Deum, Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, de Bythi ignoratione dictum esse statuunt. Eodemque modo id quod per Mosem dictum est, Nemo videbit Deum, & viuet, ad eum referendum esse monent. Conditorem enim illi à Prophetis conspectum fuisse falsò asserunt *. Illud autem, Nemo videbit Deum & viuet, de inuisibili omnibusque ignota magnitudine dictum esse volunt. Et quidem de inuisibili Patre rerumque omniū conditore hæc verba vsurpata esse, Nemo videbit Deum & viuet, cuiuis nostrum perspicuum est: quòd autem non de eo, quem ipsi comminiscuntur, Bytho, sed de rerum omnium effectore, qui ipse inuisibilis Deus est, inferius à nobis ostendetur. Quin Danielem etiam idem

ΑΝαγκαῖον * ἡγησάμην προσθεῖναι τούτοις καὶ ὅσα περὶ τοῦ προπάτορος αὐτῶν, ὃς ἄγνωστος ἦν τοῖς πᾶσι μὲν πρὸ τῆς τοῦ χριστοῦ παρουσίας, ἐκλέγοντες ἐκ τῶν γραφῶν πείθειν ἐπιχειροῦσιν, ἵνα ἐπιδείξωσι τὸν κύριον ἡμῶν καταγγέλλοντα πατέρα παρὰ τὸν ποιητὴν τοῦδε τοῦ παντὸς, ὃν (καθὼς προέφαμεν) ἀσεβοῦντες, ὑστερήματος καρπὸν εἶναι λέγουσι. τὸν γοῦν προφήτην ἠσαΐαν εἰπόντα, ἰσραὴλ δέ με οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαός με οὐ συνῆκε, τὴν τοῦ ἀοράτου βυθοῦ ἀγνωσίαν εἰρηκέναι μεθαρμόζουσι. καὶ διὰ ὠσηὲ τὸ εἰρημένον, οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς ἀλήθεια, οὐδὲ ἐπίγνωσις θεοῦ, εἰς τὸ αὐτὸ συντείνειν βιάζονται. καὶ, οὐκ ἔστιν ὁ συνιῶν ἢ ἐκζητῶν τὸν θεόν· πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρειώθησαν, ἐπὶ τῆς τοῦ βυθοῦ ἀγνωσίας τάττουσι. καὶ τὸ διὰ μωϋσέως δὲ εἰρημένον, οὐδεὶς ὄψεται τὸν θεὸν, καὶ ζήσεται, εἰς ἐκεῖνον ἔχειν πείθουσι τὴν ἀναφοράν, τὸν μὲν γὰρ ποιητὴν ἐπιψευδόμενοι, ὑπὸ τῶν προφητῶν ἑωρᾶσθαι λέγουσι. τὸ δὲ οὐδεὶς ὄψεται τὸν θεὸν, καὶ ζήσεται, περὶ τοῦ ἀοράτου μεγέθους καὶ ἀγνώστου τοῖς πᾶσιν εἰρῆσθαι θέλουσι. καὶ ὅτι μὲν περὶ τοῦ ἀοράτου πατρὸς καὶ ποιητοῦ τῶν ὅλων εἴρηται τὸ, οὐδεὶς ὄψεται τὸν θεὸν, πᾶσιν ἡμῖν φανερόν ἐστιν· ὅτι * δὲ οὐδὲ περὶ τοῦ ὑπὸ τούτων παρεπινοουμένου βυθοῦ, ἀλλὰ περὶ τοῦ δημιουργοῦ, καὶ αὐτός ἐστιν ὁ ἀόρατος θεὸς, δειχθήσεται τοῦ λόγου προϊόντος. καὶ [illegible] δανιὴλ δὲ τὸ αὐτὸ τοῦτο

*δὲ ἡγησάμην φο
* δὲ οὐ περὶ τοῦ ὑπὸ τούτων

A æqualia numeris his inueniuntur, triacontadem ipsorum per huiusmodi ostendunt adseuerationes.

sed abiurationis; nec Theologiæ, sed blasphemiæ. Etenim de liberalitate ac munificentia in profundendis impietatis opibus, inter se certant, perinde atque non id metuant, ne impijs erroribus sese constringant: sed ne hac in re leuius tolerabiliusque peccent, quàm cæteri.

2. Necessarium est] *Deleuimus* esse, *authoritate vet. cod. & Græc. lect.* Et arguitionem, *id est, confutationem, pro,* argutionem, *reposuimus.*

3. Tabernaculi quoque] *Qui frigidas*
B *Gnosticorum allegorias, vt decet, contempserit, & horum rituum Mosaicorum, Christo, Ecclesiæ, & Sacramentis concinnè accommodatas expositiones solidiores desiderauerit, ex doctissimis Ruperti, Bedæ, & Rabani commentarijs; Origenisque homilijs in Pentateuchum; Clementis Alex. Strom. 5. & Philonis Iudæi libris allegoriarum, abundè illi satisfactum iri puto.*

4. Volunt eum sexto] *Deleuimus,* dicunt eum septimo: *& mox, pro* septimo, *reposuimus,* sexto, *aut. vet. cod. & Græca lect.*

5. Sed & Arcæ] *Sic omnino legendum poscit & sensus, & Græca editio.*

6. Duodecim tintinnabula]. *Horum tintinnabulorum pias quorundam Patrum allegoricas explicationes, paucis perstringere, & Gnosticis delirijs opponere placuit.* Duodecim Apostolos significabant, *ait Iustinus martyr,* pen- *In dialogo.*
C dentes à potentia Christi æterni sacerdotis, per quorum vocem, gloria, ac gratia *Lib. 4. contra Marc.*
eius mundus repletus est. *Tertullianus:* Cur duodecim *Apostolos elegit, & non alium quemlibet numerum?* Næ & ex hoc, meum Christum interpretari possem, non tantùm vocibus Prophetarum, sed & argumentis rerum prædicatum. Huius enim numeri figuras apud creatorem deprehendo: duodecim fontes Elim; & duodecim gemmas in tunica sacerdotali Aaron: & duodecim lapides ab Iesu de Iordane electos, & in arcam testamenti conditos, totidé enim Apostoli portendebantur, & cæt. *Clemens Alexand.* Trecenta autem *Lib 5. Stroma.*
sexaginta sex tintinnabula, quæ pendēt à veste talari, est tempus annuum: annus, inquam, Domini acceptus, prædicans & resonans maximum aduentum Seruatoris. Veste sacerdotali, *scribit Augustin.* vtique significatur Ecclesia: per hæc autem tintinnabula, vt *Quæst. 119. in Exod.*
nota fit conuersatio sacerdotis, sicut dicit Apostolus, Teipsum præbe exemplum bonorum operum. Moysi præcipitur, *ait Gregorius,* vt tabernaculū sacer- *Lib. 2. Registri ca. 24.*
dos ingrediens tintinnabulis ambiatur, vt videlicet voces prædicationis habeat, ne superni spectatoris iudicium ex silentio offendat. Vestimentis autem tintinnabula inhærent, vt vitæ viam cum linguæ sonitu ipsa quoque bona opera clament sacerdotis. *Beda:* Si Iosephi verbis intendere voluerimus, qui- *In 28 cap. Exodi.*
bus dicit in tunica pontificis mala septuaginta duo fuisse, & eiusdem numeri tintinnabula, congruit hoc figuris mysteriorum, vt sicut in humero ac pectore Apostolicum ferre numerum iussus est: ita etiam Discipulorum septuaginta duorum, qui & ipsi ad prædicandum missi sunt, circa pedes numerum adsignatum haberet.

7. Et per Samuelem] *Hic aliqua deesse in omnibus nostris exemplaribus Latinis ostendit tū lectio Græca, tū Bibliorū contextus. Sic ergo legatur:* per Samuelē, qui primum discumbere fecit Saul inter triginta vocatos: & per Dauid, qui triginta diebus abscondebatur in agro, *&c. Itaq; suspectū est vocabulum,* declinantem, *à Græco* κατακλίναντες, *quod re vera de eo dicitur, qui cōuiuas locis certis discumbere facit.*

DE REDEMPTIONE SUA QUANTA dicunt & faciunt.

CAPVT XVI.

NEcessarium autem duxi addere ijs, & quantá de Propatore ipsorum, qui incognitus erat omnibus ante aduentum Christi, eligentes de Scripturis suadere contendunt, vt ostendant Dominum [nostrum] alterum annunciare Patrem præter fabricatorē huius vniuersitatis, quem (sicut prædiximus) impiè blasphemantes, Labis fructum esse dicunt. Prophetam igitur Esaiam dicētem,
D Israel me autem non cognouit, & populus me nō intellexit, inuisibilis Bythi ignoran- *Esaiæ 1. 3.*
tiam dixisse coaptant: & in Osee, quod dictum est, Non est in eis veritas, neq; agnitio *Osee 4. 1.*
Dei, in hoc idem tendere conantur: &, Non est intelligens aut requirens Deū: Omnes *Psalm. 13. 3.*
declinauerunt, simul inutiles facti sunt, in Bythi ignorantia apponunt. Et per Moysē *Exo. 33. 20.*
autem dictū, Nemo videbit Deū, & viuet; in illū habere suadent relationem.[2] Et fabricatorē quidem à prophetis visum dicūt, illud autem quod scriptum est, Nemo videbit Deum & viuet; de inuisibili magnitudine & incognita omnibus dictū volūt. Et quoniā quidē de inuisibili Patre factore omniū dictū est, Nemo videbit Deum, omnib. nobis manifestū est: quoniā autē non de hoc qui ab ijs adinuētus est Bythus, sed [de] Demiurgo, & ipse est inuisibilis Deus, ostēditur, procedēte sermone. Et Danielē autē hoc

SCHOLIA D. BILLII IN Cap. XVI.

NEcessarium autem] *Et addo ex vet.*

Quod autem non] *pro* οὐδὲ *in Græc. legendum* οὐ, *& ead. lin. pro* ἐπὶ, ὑπὸ, *vel* παρά.

Cum parabolarum] *in Græco delendum* ἔτι γε.

illud significare aiunt, cùm parabolarum solutiones tanquam ei minimè notas & exploratas ex angelo sciscitatur: angelum item ipsum ingens Bythi mysterium ipsi occultantem his ad eum verbis vsum esse: Abi quàm celerrimè Daniel, hi enim sermones obsepti sunt, quousque intelligant, qui intelligũt, & qui albi sunt, dealbentur. Seipsos porrò albos illos ac perspicacis ingenij homines esse gloriantur.

A οὗτο σημαίνειν * ἐν τῷ ἐπερωτᾶν τὸν ἄγγελον τὰς ἐπιλύσεις τῶν παραβολῶν, ὡς μὴ εἰδότα. ἀλλὰ καὶ τὸν ἄγγελον ἀποκρυπτόμενον ἀπ' αὐτοῦ, τὸ μέγα μυστήριον τοῦ Βυθοῦ εἰπεῖν αὐτῷ, Ἀπόστρεφε Δανιήλ, οὗτοι γὰρ οἱ λόγοι ἐμπεφραγμένοι εἰσίν, ἕως οἱ συνιέντες συνιῶσι, καὶ οἱ λευκοὶ λευκανθῶσι. καὶ αὐτοὺς εἶναι τοὺς λευκούς, καὶ εὖ συνιέντας αὐχοῦσι.

* ἐν δὲ τῷ ἐπερωτᾶν.

NOTAE EX ADVERSARIIS
Frontonis Ducæi in CAP. XVI.

Ostenditur procedente] Græc. δεδειχέναι, ostenderetur; locus Danielis sic habet in edit. noua Rom. δεῦρο Δανιὴλ ὅτι ἐμπεφραγμένοι καὶ ἐσφραγισμένοι οἱ λόγοι, ἕως κ. τ. ἐκλεγ. καὶ ἐκλευκανθῶσι, & cætera, nõ diuersa ab iis quæ lat. vulgata Danielis 12. ver. 9. & 10. Vade Daniel, quia clausi sunt, signatiq; sermones. at nõ legim' vt citãt hæretici, καὶ οἱ λευκοὶ λευκανθῶσι. Nõ nihil diuersa sunt à Prophetæ autographo, quæ citat ex hoc loco Cypr. B contra Iudæos, quæ tamen conueniunt cum iis, quæ apud hunc ipsum Irenæum lib. 4. c. 43.

ANNOTATIONES R. P. FR.
FEV-ARDENTII IN Cap. XVI.

1. Dominum nostrum] *Ita legendum proponimus ex vet. cod. & Græca lect. prius erat,* Dominum non alterum, &c.

2. Et fabricatorem quidem] *Duplici ratione mẽdacij illos arguit, vna, quòd Creatorem*

QVOMODO SCRIPTVRAS AD INSTITVTVM suum detorqueant. CAP. XVII.

Insuper, apocryphorũ librorũ, & adulterinarum scripturarũ, quas ipsi confinxerunt, infinitã multitudinem afferunt, vt stultos ac væsanos homines, veritatisq; literarum ignaros in stuporẽ trahant. Commentum etiam illud assumunt, quòd cùm Dominus puerili ætate esset atque elemẽta disceret, ac ludimagister, vt mos est, ei dixisset, Age, dic Alpha, respondit, Alpha. Cumq; rursus præceptor Beta dicere iussisset, respõdit Dominus, Tu mihi prius expone quid sit Alpha, tumque quid Beta sit, ex me audies. Idq; ita interpretãtur, quasi sol⁹ ipse id, quod cognitionem superat, norit, quod quidem in figurã ipsius Alpha declarauit. Quin nonnulla quoq; eorũ, quæ in Euangelio extant, ad hunc characterem detorquẽt, velut id quod anno ætatis duodecimo matri respondit, Nescitis quoniam in his quæ Patris mei sunt, oportet me esse? Quibus verbis, inquiunt, eum, quem non norant, Patrem eis annunciabat. Atq; hac de causa discipulos ad duodecim tribus misit, vt ignotum ipsis Deum prædicarent. Atque etiam ei qui cum his verbis alloquutus erat, Magister bone, eum qui verè bonus erat his verbis ei ingenuè confessus est: Quid me dicis bonum? Vnus est bonus, Pater qui in cælis est. Cælos enim hoc loco AEonas appellatos esse aiunt. Per id præterea quòd his, qui ex eo sciscitabantur, in qua potestate hæc faceret, non responderit, sed mutua interrogatione eos perculserit, per id inquam quod dicere recusauit, Patris ineffabilitatem ab eo ostensam esse interpretantur. Itidemq; in eo quod dixit, Sæpe vnum ex his sermonibus audire concupiui, nec præsto habui, qui diceret, per vnum, eum qui verè vnus est Deus, quẽ ipsi nõ cognouerint, ab eo declaratum esse inquiunt. In eo præterea, quòd cùm Hierosolymis appropinquasset, super eam fleuerit ac dixerit, Si cognouisses & tu hodie quæ ad pacem, abscondita sunt autem à te, abscondendi vocabulo, quòd abditus abstrususq; sit Bythus, planum fecisse. Et rursus in his verbis, Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiã vos: discite à me &c. in his inquam verbis Patrem veritatis annũciasse. Quod enim ignorabãt, inquiũt, hoc se eos edocturum promittebat. At verò pro summa huiusce commenti sui confirmatione ac velut coronide hæc afferunt: Confiteor tibi Domine cæli & terræ, quo-

Πρὸς δὲ τούτοις ἀμύθητον πλῆθος ἀποκρύφων καὶ νόθων γραφῶν, ἃς αὐτοὶ ἔπλασαν, παρεισφέρουσιν εἰς κατάπληξιν τῶν ἀνοήτων καὶ τὰ τῆς ἀληθείας μὴ ἐπισταμένων γράμματα. προσπαραλαμβάνουσι δὲ εἰς τοῦτο κἀκεῖνο τὸ ῥᾳδιούργημα, ὡς τοῦ κυρίου * τὰ διὰ τοῦ διδασκάλου αὐτῷ φήσαντος, καθὼς ἔθος ἐστίν, Εἰπὲ ἄλφα, ἀποκρίνασθαι τὸ ἄλφα. πάλιν τε τὸ βῆτα τοῦ διδασκάλου κελεύσαντος εἰπεῖν, ἀποκρίνασθαι τὸν κύριον, Σύ μοι πρότερον εἰπὲ τί ἐστι τὸ ἄλφα, καὶ τότε
C σοι ἐρῶ τί ἐστι τὸ βῆτα. καὶ τοῦτο ἐξηγοῦνται, ὡς αὐτοῦ μόνου τὸ ἄγνωστον ἐπισταμένου, ὃ ἐφανέρωσεν ἐν τῷ τύπῳ τοῦ ἄλφα. ἔνια δὲ καὶ τῶν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ κειμένων εἰς τοῦτον τὸν χαρακτῆρα μεθαρμόζουσιν. ὡς τὴν πρὸς τὴν μητέρα αὐτοῦ δωδεκαετοῦς ὄντος ἀπόκρισιν, οὐκ οἴδατε ὅτι ἐν τοῖς τοῦ πατρός μου δεῖ με εἶναι; ὃν οὐκ ᾔδεισαν (φησί) πατέρα κατήγγειλεν αὐτοῖς. καὶ διὰ τοῦτο ἐκπέμψαι τοὺς μαθητὰς εἰς τὰς δώδεκα φυλάς, κηρύσσοντας τὸν ἄγνωστον αὐτοῖς θεόν, καὶ τῷ εἰπόντι αὐτῷ, Διδάσκαλε ἀγαθέ, τὸν ἀληθῶς ἀγαθὸν θεὸν ὡμολογηκέναι, εἰπόντα, τί με λέγεις ἀγαθόν; εἷς ἐστιν ἀγαθός, ὁ πατὴρ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. οὐρανοὺς δὲ νῦν τοὺς αἰῶνας εἰρῆσθαι λέγουσι, καὶ διὰ τὸ μὴ ἀποκριθῆναι τοῖς εἰποῦσιν αὐτῷ, ἐν ποίᾳ δυνάμει τοῦτο ποιεῖς· ἀλλὰ τῇ ἀντεπερωτήσει ἀπορῆσαι αὐ-
D τούς, τὸ ἄρρητον τοῦ πατρὸς * ἐν τῷ εἰπεῖν, δεδειχέναι αὐτὸν ἐξηγοῦνται. ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ εἰρηκέναι, πολλάκις ἐπεθύμησα ἀκοῦσαι ἕνα τῶν λόγων τούτων, καὶ οὐκ ἔσχον τὸν ἐροῦντα, ἐμφαντικώτερον φασὶν εἶναι διὰ τοῦ ἑνὸς τὸν ἀληθῶς ἕνα θεόν, ὃν οὐκ ἐγνώκεσαν. ἔτι ἐν τῷ προσχόντα αὐτὸν τῇ Ἱερουσαλὴμ δακρῦσαι ἐπ' αὐτήν, καὶ εἰπεῖν, Εἰ ἔγνως καὶ σὺ σήμερον τὰ πρὸς εἰρήνην, ἐκρύβη * δὲ σοῦ· διὰ τοῦ ἐκρύβη ῥήματος τὸ ἀπόκρυφον τοῦ Βυθοῦ δεδηλωκέναι. καὶ πάλιν εἰπόντα, Δεῦτε πρός με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς, καὶ μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, τὸν τῆς ἀληθείας πατέρα κατηγγελκέναι. ὃ γὰρ οὐκ ᾔδεισαν, φησί, τοῦτο αὐτοῖς * ὑπέσχετο διδάξειν δὲ τὴν ἀπωτάτω, καὶ οἱονεὶ κορωνίδα τῆς ὑποθέσεως αὐτῶν φέρουσι ταῦτα. ἐξομολογήσομαί σοι πάτερ κύριε τῶν οὐρανῶν καὶ τῆς γῆς, ὅτι

* παιδὸς ὄντος καὶ τὰ γράμματα μανθάνοντος καὶ τοῦ διδασκάλου.

* ἐν τῷ μὴ εἰπεῖν.

* δὲ ἀπό σου.

* ὑπέσχετο διδάξειν. ἀπόδειξιν δὲ τὴν

A idem significare, in eo quod interrogat Angelum [absolutiones] parabolarum, quasi non scientem, sed & Angelum abscondentem ab eo magnum mysterium Bythi dicere ei, [3] Recurre Daniel. Hi enim sermones obstructi sunt quoadusque intellectores intelligant; & alibi inalbentur: & seipsos esse albos & intellectores gloriantur.

mūdi alium à summo & inuisibili Deo facerēt; altera, quod illū in essentia visū esse à Prophetis, idq; oculis ipsis carnalib. putarēt At recti° docet Augustin. omnes visiones Mosi, & alijs Prophetis factas, per subiectā creaturam exhibitas fuisse ad significandū Deū inuisibilem: nec Mosē ipsum apertè vnquā Deū vidisse. Varijs autē modis creaturā assumi ad Deum nostris sensibus significandū, argutè idem postea persequitur. Aliquando videl. in Angelo: aliquando in specie per Angelū disposita: aliquādo B verò & ipsi prophetæ verbis & factis personam Dei significarūt. Idipsū quoq; multis Scripturæ sententijs, et Ambrosij, Hieronymi, Athanasij, & Nazianzeni testimonijs confirmat amplissimè Estpistola 111.

Li. 2 de Trinit. ca. 5. et 16 & li. 3. cap. 10

3. Recurre Daniel] *Hunc Danielis locum ita legit Cyprianus:* Muni sermones, & signa librum vsque ad tempus consummationis, quod addiscant multi, & impleatur agnitio, quoniam cum fiet dispersio, cognoscent omnia hæc. *Non autem de Deo aliquo ignoto, vt hi perperam putant: sed de cæcitate Iudæorum, qui scripturas sanctas intellecturi non essent, donec Christus in nouissimis temporibus venisset, qui discipulis verbo, & opere explicaret, rectè interpretatur.* Lib. 1. Cōtr. Iudæos. c. 4.

[1] *SCRIPTVRAS TAM CANONICAS QVAM apocryphas ad figmentorum suorum assertionem detorquebant.*

CAPVT XVII.

SVper hæc autem inenarrabilem [2] multitudinem apocryphorum & perperum scripturarum, quas ipsi finxerunt, adferunt ad stuporem insensatorum, & quæ sunt veritatis non scientiū literas. Assumunt autē in hoc & illam falsationem, quasi Dominus cum puer esset, & disceret literas, cum dixisset magister eius, quemadmodum in consuetudine est, dic A, respondit A. Rursum cum magister iussisset dicere eum B, respondisse Dominum, tu prior dic mihi quid est A, tunc ego dicam tibi quid est B. Et hoc exponunt quasi ipse solus [4 incognitum] sciecerit, quod manifestauit in typum A. Quædam autem eorum quæ in Euangelio posita C sunt in hunc characterem transfigurant. Sicut illud quod ad matrē suam, duodecim annorum existens, respondit dicens: Non scitis quoniam in his quę Patris mei sunt oportet me esse? Hunc quem non sciebant, *dicunt, Patrem annunciabat eis: & propter hoc emisisse Discipulos in duodecim tribus annunciantes ignotum eis Deū. Et ei qui dixisset illi, Magister bone, eum qui verè bonus esset Deus confessum esse respondentem, Quid me dicis [bonum?] vnus est bonus, Pater in cælis. Cælos autem nūc AEonas [dictos] dicunt. Et propter hoc non respondisse eis, qui ei dixerunt, In qua virtute hoc facis? sed è contrario interrogatione sua consternasse eos: inenarrabile Patris in eo quod non dixerit, ostendisse eum interpretantur. [5] Sed & in eo quod dixerit, Sæpius cōcupiui audire vnum ex sermonibus istis, & non habui qui diceret mihi, *manifestantius dicunt esse per hoc vnum eum, qui sit verè vnus Deus, quem nō cognouerint. In eo quod appropinquauit ad Hierusalem, plorauit super eam, & dixit: Si cognouisses & tu, hodie quæ sunt ad pacem, abscondita autem sunt à te, per eum sermonē qui est absconditus [6] apocryphon Bythi [manifestasse. Et iterum dicentem, Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, discite à me, Veritatis Patrem] annunciasse. Quod enim nesciebant, inquiunt, hoc eis promisit se] doctorum, Ostēsionem autem superiorū; & D velut finem regulæ suæ adferunt hæc, Confiteor tibi Pater Domine cæli & terræ, quo-

Margin: *dicit — Luc. 2. 49 — Lu. 9. 1. et 2. — Mat. 19. 17. — Mat. 21. 23. — *manifestantis — Luc. 19. 42. — Mat. 11. 28. — Luc. 10. 21.

SCHOLIA D. BILLII IN Cap. XVII.

PVerilis ætate esset] *in Græco pro τὰ διὰ, legendum cum vet. παιδὸς ὄντος καὶ τὰ γράμματα μανθάνοντος, καὶ τοῦ διδ.*

Per id prætereaquod] *pro διὰ τὸ, vet. legit; διὰ τοῦτο: sed male, vt sensus ostendit.*

Dicere recusauit] *in Græc. ante εἰπεῖν, ponendum μὴ, vel οὐκ.*

Abscondita sunt à te] *addo ἀπὸ in Græc.*

Se eos edocturum] *Corruptus est hic locus apud Epiph. ita restituendus ex vet. interp. ὑπισχεῖτο διδάξειν. ἀπόδειξιν δὲ τῶν ἀνωτάτω, &c.*

Abscondisti hæc] *addo ταῦτα in Græc.*

Sic tibi complacuit] *delendum μοι.*

NOTAE EX ADVERSARIIS Frontonis Ducæi in CAP. XVII.

APocryphorum & perperum] *ἀποκρύφων καὶ νόθων γραφῶν, melius fortè, apocrypharum et perperarum scripturarum.*

Et propter hoc non respondisse] *Interpres fortassè legit διὰ τό: sed Hellenismum exprimere voluit, sic enim solet articulos reddere.*

Per eum sermonem qui est] *nimis incommodè propria vertit*

niam abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis: ita Pater mi, quoniam sic tibi complacuit. Omnia mihi tradita sunt à Patre meo, & nemo nouit Patrem nisi Filius, & Filium nisi Pater, & cui Filius reuelauerit. In his enim verbis ab eo id liquidò demonstratum esse aiunt, quod eum veritatis patrem, quem ipsi confinxerunt, nemo ante eius aduentum vnquam cognouerit: idque perinde astruere conantur, tanquam creator & opifex omnibus semper cognitus fuerit: hæc autem Dominus de cunctis ignoto patre, quem ipsi annunciant, dixerit.

A ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις. ναὶ ὁ πατήρ μου, ὅτι ἔμπροσθέν σου εὐδοκία μοι ἐγένετο. πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ πατρός μου. καὶ οὐδεὶς ἔγνω τὸν πατέρα, εἰ μὴ ὁ υἱός, καὶ τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατήρ, καὶ ᾧ ἂν ὁ υἱὸς ἀποκαλύψῃ. ἐν τούτοις διαῤῥήδην φασὶ δεδεῖχθαι αὐτὸν ὡς τὸν ὑπ' αὐτῶν παρεξευρημένον πατέρα ἀληθείας πρὸ τῆς παρουσίας αὐτοῦ μηδενὸς πώποτε ἐγνωκότος· καὶ κατασκευάζειν θέλουσιν, ὡς τοῦ ποιητοῦ καὶ κτίστου ἀεὶ ὑπὸ πάντων ἐγνωσμένου. καὶ ταῦτα τὸν κύριον εἰρηκέναι περὶ τοῦ ἀγνώστου τοῖς πᾶσι πατρός, ὃν αὐτοὶ καταγγέλλουσι.

* ταῦτα ἀπὸ
* εὐδοκία ἐγένετο

vertit sermonem, quod Grammatici verbum: sic ergo planius erit, per verbum. absconditæ sunt, apocryphon Bythi manifestasse, hoc est, dum visus est verbo ἐκρύβη, designasse occultationem siue obscuritatem Bythi.

Confiteor tibi Pater] *Cùm id suadeat vetus interpres, legendum est, vt Lucæ 10. v. 21. ἐξομολογοῦμαί σοι, in Græco: tametsi videri potest auctor immutare nonnunquam verba Scripturæ, vt cùm οὐρανῶν, pro οὐρανοῦ dicit, nisi & hoc vitium librarij est. Illud quidem certè in initio capitis sequentis à librario est: διὰ τὸ ἓν ἕκαστον, nam ἕνα ἕκαστον non putaui rectè iungi posse cum τὸ, quod diuersi generis sit. tu intellige διὰ τὸ παραδιδόναι ἓν ἕκαστον αὐτῶν αὐτήν. reposuimus enim ex Epiph. cod. παραδιδόναι pro διδόναι, quod erat in edit.*

Gallasij.

ANNOTATIONES R. P. FR. FEV-ARDENTII IN CAP. XVII.

1. Scriptura] *Hunc nouum titulum apposuimus, quod magis conuenire nemo non iudicabit: veterem autem in proximi capitis initium, ad*
B *quod etiam quatuor posteriores lineas istius reiecimus, vt sit illius principium.*

2. Multitudinem apocryphorum] *Apocryphum illud est B. Augustino, cuius occulta origo Patribus non claruit κρύπτω enim, à quo ἀπόκρυφον, est condo, siue recondo Porrò Gnosticos non tantùm libros, quorum origo ignota erat, sed & blasphemias spirantes habuisse, & superius dicta est, & hoc capite plus satis liquescit; cùm Chri-*

Lib. 14. de ciu. ca. 33.

QVOT APVD EOS REDEMPTIONIS modi sint. CAP. XVIII.

Porro redemptionis traditionem inuisibilem ipsis atque incomprehensibilem esse contigit, vt quæ eorum parens sit, quę nec comprehendi, nec oculis conspici queunt. Ac proinde, cùm incerta & instabilis sit, fieri non potest vt vno ac simplici sermone à me exponatur: quandoquidem vnusquisque eorum pro libitu suo eam tradit. Quot enim sunt huius sententiæ doctores, tot etiam sunt redemptiones. Et quidem quòd ad baptismi illius, per quem ad Deum regeneramur, inficiationem, totiúsque adeo fidei abiectionem, hoc genus à Satana suggestum sit, cùm ad eorum dogmata refellenda ventum erit, suo loco referemus. Aiunt autem hanc ijs, qui perfectam cognitionem consecuti sunt, necessariam esse, vt in eam virtutem, quę supra animam eminet, regenerentur. Aliter enim fieri non posse, vt cuiquam aditus ad Pleroma pateat: quippe cùm ea sit, quæ vsque ad intimum Bythi sinum eos detrudat. Etenim per conspicui quidem Iesu baptismum peccata remitti: per Christi autem, qui in eum descenderit, redemptionem, perfectionem cōparari. Illum item animalem, hanc spiritualem esse statuunt. Ac baptismum quidem à Ioanne ad pœnitentiam annunciatum: redemptionem verò à Iesu consequendæ perfectionis causa allatam. Eoque spectare, id quod ait, Baptismo alio habeo baptisari: & ad eum magnoperè festino. Quinetiam Zebedæi filijs, cùm mater eorum ab ipso contenderet, vt eos secum in regno, alterum à dextris, alterum à sinistris collocaret, Dominum hanc Redemptionē adiunxisse, cùm dixit, Potestis baptismo eo baptisari, quo ego baptisādus sū? Paulū etiam expresso vocabulo eam quę in Christo Iesu est redemptionē persæpe indicasse, hancq; eam esse, quæ ab ipsis variè distictéterq; traditur. Nōnulli enim ipsorum nuptiale cubiculū extruunt, ac mysticū munus cum prophanorum quorundā verborum pronunciatione obeunt ijs quos initiant, spiritualésq; nuptias id quod agunt appellant, ad supernorum coniugio-

Τὴν δὲ τῆς ἀπολυτρώσεως αὐτοῖς παράδοσιν συμβέβηκεν ἀόρατον εἶναι καὶ ἀκατάληπτον, ἅτε τῶν ἀκρατήτων καὶ ἀοράτων μητέρα ὑπάρχουσαν. καὶ διὰ τοῦτο ἄστατον οὖσαν οὐχ ἁπλῶς
C οὐδὲ ἐν λόγῳ ἀπαγγεῖλαι ἔστι, διὰ τὸ ἓν ἕκαστον αὐτῶν, καθὼς αὐτοὶ βούλονται, παραδιδόναι αὐτήν. Ὅσοι γάρ εἰσι ταύτης τῆς γνώμης μυσταγωγοί, τοσαῦται καὶ ἀπολυτρώσεις. καὶ ὅτι μὲν εἰς ἐξάρνησιν τοῦ βαπτίσματος τῆς εἰς θεὸν ἀναγεννήσεως, καὶ πάσης τῆς πίστεως ἀπόθεσιν ὑποβέβληται τὸ* εἶδος τοῦτο ὑπὸ τοῦ σατανᾶ, ἐλέγχοντες αὐτοὺς ἀπαγγελοῦμεν ἐν τῷ προσήκοντι τόπῳ. λέγουσι δὲ αὐτὴν ἀναγκαίαν εἶναι τοῖς τὴν τελείαν γνῶσιν εἰληφόσιν, ἵνα εἰς τὴν ὑπὲρ πάντα δύναμιν ὦσιν ἀναγεγεννημένοι. ἄλλως γὰρ ἀδύνατον ἐντὸς πληρώματος εἰσελθεῖν· ἐπειδὴ αὕτη ἐστὶν ἡ εἰς τὸ* βάθος κατάγουσα αὐτούς. τὸ μὲν γὰρ βάπτισμα τοῦ φαινομένου Ἰησοῦ ἀφέσεως ἁμαρτιῶν, τὴν δὲ ἀπολύτρωσιν τοῦ ἐν αὐτῷ Χριστοῦ κατελθόντος, εἰς τελείωσιν. καὶ τὸ μὲν ψυχικόν, τὴν δὲ πνευματικὴν εἶναι ὑφίσταται. καὶ τὸ μὲν βάπτισμα ὑπὸ Ἰωάννου κατηγγέλθαι εἰς μετάνοιαν, τὴν δὲ ἀπολύτρωσιν ὑπὸ Ἰησοῦ κεκομίσθαι εἰς τελείωσιν. καὶ τοῦτ' εἶναι περὶ οὗ λέ-
D γει, καὶ ἄλλο βάπτισμα ἔχω βαπτισθῆναι, καὶ πάνυ ἐπείγομαι εἰς αὐτό. ἀλλὰ καὶ τοῖς υἱοῖς Ζεβεδαίου τῆς μητρὸς αὐτῶν αἰτουμένης τὸ καθίσαι αὐτοὺς ἐκ δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν βασιλείαν, ταύτην προσθεῖναι τὴν ἀπολύτρωσιν τὸν κύριον λέγουσιν, εἰπόντα, δύνασθε τὸ βάπτισμα βαπτισθῆναι, ὃ ἐγὼ μέλλω βαπτίζεσθαι; καὶ τὸν Παῦλον ῥητῶς φάσκουσι τὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἀπολύτρωσιν πολλάκις μεμηνυκέναι. καὶ εἶναι ταύτην τὴν ὑπ' αὐτῶν ποικίλως καὶ ἀσυμφώνως παραδιδομένην. οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν νυμφῶνα κατασκευάζουσι, καὶ μυσταγωγίαν ἐπιτελοῦσι μετ' ἐπιῤῥήσεών* τινων τοῖς τελουμένοις. καὶ πνευματικὸν γάμον φάσκουσιν εἶναι τὸ ὑπ' αὐτῶν γινόμενον κατὰ τὴν ὁμοιότητα τῶν ἄνω

* τοῦ ὑπὸ
* βάθος τοῦ βυθοῦ κατ.
* τινων βεβήλων

A niam abſcondiſti [ea] à ſapientibus & prudentibus, & reuelaſti ea paruulis. Ita Pater meus, quoniam in conſpectu tuo placitum factum eſt. Omnia mihi tradita ſunt à Patre, & nemo cognouit Patrem niſi Filius: & Filium niſi Pater, & cuicunq; Filius reuelauerit. [In his] enim manifeſtiſſimè (aiunt) oſtendiſſe eum, quod ante aduentum eius nemo manifeſtè cognouerit Patrem veritatis: [7] & aptare] volunt, quod quaſi fabricator & conditor ſemper ab omnibus cognitus ſit, & hæc Dominum dixiſſe[8] de incognito omnibus Patre, quem ipſi annunciant:

ſtum ignorantem, & ſub cuiuſdam pedagogi ferula quaſi Alphabetum ediſcentem, ex illis ridiculè fingunt. Tūc enim à Simone, & Cleobio peſtilentes ſub nomine Chriſti, & Apoſtolorū compoſitos libros fuiſſe teſtatur B. Clemens, quos in fraudem ſimplicium Chriſtianorum circumferebāt hæretici. Quod etiam ſuperioribus temporibus factitatum aſſerit, videlicet nomine Moſis, Enoc, Adæ, Iſaiæ, Dauidis, Heliæ, & trium Patriarcharum, pernicioſa, & veritati infeſta ſcripta euulgata fuiſſe. Multos quoque Priſcillianorum corruptiſſimos codices, qui canonici titulati erant, ſe inueniſſe ſcribit Leo magnus. Quomodo enim decipere ſimplices poſſent, niſi venenata pocula quodam melle prælinirent, ne vſquequaque ſentirentur inſuauia, quæ eſſent futura mortifera?

Vide infra li.2.c.49. & li.6.c.16. de conſt. Apoſt.

B

Epiſt. ad Turibium c.15.

3. Et diſceret literas] *Hunc veterum Gnoſticorum Chriſto communem ignorantiam noſtram adſcribentium, æquè impiè ac peruicaciter recentes inſtaurare nituntur, quādo Caluino authore, aiunt, eum permulta ignoraſſe: & Gallaſio aſtipulatore, oportuit eū diſcere ac erudiri more hominum. Nos has impietates copiosè refutauimus Dialogo 4 aduerſus eorum errores: infra quoque iterum de his dicetur.*

4. Incognitū] *Ita vet. cod. Græcè etiam τὸ ἄγνωστον: expunximus itaq;* cognitum.

5. Sed & in eo] *Sic legendum docuerunt vet. cod. & lectio Græca. Quòd verò Chriſtum dixiſſe referunt, cùm in nullo Euangeliorum extet, confixerant.*

6. Apocryphum Bythi] *Sic legendum, pro,* apocryphū Bythum: *& poſtea,* veritatis Patrem, *pro,* veritatem Patris: *itemq;,* promiſit ſe, *pro,* promiſiſſe, *docuit cum veteri codice, textus Græcus: ſicut & ſuperius,* oſtendiſſe eum, *pro* non oſtendiſſe.

7. Et aptare] *Deleuimus* à patre, *autho. vet. cod. & Græca lect.*

8. De incognito] *Expunximus* de cognito, *autho. vet. cod. & Græc. lect.*

C *QVOT MODI APVD EOS SVNT REGEnerationis: & quemadmodum imbuunt eos qui ſibi credunt, & quibus ſermonibus vtuntur*

CAPVT XVIII.

Edemptionis autem ipſorum traditionem euenit inuiſibilem eſſe & [incomprehenſibilem: videlicet cùm ſit] incomprehenſibilium & inuiſibiliū mater, & propter hoc cùm ſit inſtabilis, nō ſimpliciter, neque vno ſermone referendum eſt: quoniam vnuſquiſq; illorum quemadmodum ipſi volunt, tradunt eam. [1] Quanti enim ſunt huiuſmodi ſententiæ myſtici Antiſtites: tot ſunt & redemptiones, & [quia] ad negationem Baptiſmatis, eius quæ eſt in Deum [regenerationis] & vniuerſæ fidei [deſtructionem remiſſa] eſt ſpecies hæc à Satana, arguentes eos referemus aptiori loco. Dicunt autem eam neceſſariam eſſe ijs qui perfectam agnitionem acceperunt, vt in eam quæ eſt ſuper omnia virtutem, ſint regenerati. Aliter enim nobis impoſſibile eſſe intra] Pleroma introire, quoniā hæc eſt quę

D in profundum Bythi deducit eos. Et Baptiſma quidem apparentis Ieſu in remiſſionē eſſe peccatorum, redemptionem autem eſſe eius qui in eo deſcēderit Chriſtus ad perfectionem: & illud quidem animale, [2] illam autem ſpiritalem] eſſe repromittunt. [3] Et Baptiſma quidem à Ioanne adnunciatum in pœnitentia, redemptionem autem eius qui in eo eſt Chriſti, poſitā eſſe ad perfectionem: & hoc eſſe de quo dicit. Aliud baptiſma habeo baptizari, & valdè propero ad illud. Sed & filijs Zebedæi, matre ipſorū poſtulante vt ſedere faceret eos à dextris & à ſiniſtris cum eo in regno, hanc adpoſuiſſe redemptionem Dominum dicunt, dicentem: Poteſtis baptiſmo baptizari, quo ego *debeo baptizari? Et Paulum manifeſtè dicunt eam, quæ ſit in Chriſto Ieſu redemptionem ſæpiſsimè oſtendiſſe: & eſſe hanc eam quæ ab ipſis variè & inconſonanter traditur.

Mat.3.15. Luc.12.50. Mat.20.21.

*habeo

[4] Quidam enim ex ipſis ſponſale cubiculum quoddam adaptantes, & quaſi myſticum conficiunt cum quibuſdam profanis dictionibus ijs qui ſacrantur, & ſpiritales nuptias dicunt eſſe; id quod ab ipſis fit ſecundum ſimilitudinem ſupernarum coniu-

rum similitudinē. Alij ad aquam eos ducunt, atque inter baptisandum his verbis vtuntur: In nomine ignoti Patris vniuersorum, in veritate matre omnium, in eo qui in Iesum descendit, in vnione & redemptione & communione virtutum. Alij rursus Hebraica quædam vocabula, quo magis eos, quos initiant, in stuporem trahant, ad hunc modum effantur: Basema, Chamasi, Baænaora, Mystadia, Ruada, Cusia, Babephor, Calathi. Quorum verborum hæc est interpretatio: Id quod virtutem omnem exuperat, inuoco, quod lux, & Spiritus bonus, & vita nominatur: quia in corpore regnasti. Sunt rursus qui redemptionem his verbis efferant: Nomen quod absconditum est ab omni deitate & dominatione & veritate, quod induit Iesus Nazarenus in vitis luminis Christi Domini viuentis per Spiritum sanctum in redemptionem angelicam: nomen restitutionis in integrum, Messia Vphareg, Namamsæman, Chaldæam, Mosomedæa, Acphranæ, Psana, Iesu Nazaria. Quorū itē verborum huiusmodi est interpretatio: Nō diuido spiritum, nec cor, nec supercœlestē virtutem, quę misericordia prędita est: Vtinam fruar nomine tuo Saluator veritatis. Atque hæc quidem profantur qui initiant: qui autē initiatus est, respondet: Confirmatus & redemptus sum, ac redimo animam meam ab hoc sæculo, & omnium quæ ab eo sunt, in nomine Iao, qui redemit animam suam in redemptionem in Christo viuente. Ac postea ij qui adsunt his verbis vtuntur: Pax omnibus super quos hoc nomen requiescit. Tum autem eum qui initiatus est, opobalsamo inungunt. Hoc enim vnguentum fragrantiæ illius, quæ omnia exuperat, typum esse aiunt. Sunt etiam ex ipsis qui eos quidē ad aquā adducerē superuacaneum esse dicam, oleo autem & aqua vnà permixtis, cum vocibus quibusdam ijs, quæ ante à nobis commemoratæ sunt, haud dissimilibus, in eorum quos initiant, caput injiciunt: idque redemptionem esse volunt. Atque ipsi quoque balsamum adhibēt. Alij verò hæc omnia improbantes ac repudiantes, ineffabilis & inuisibilis virtutis mysterium per creaturas in aspectū cadētes, interituique obnoxias, & eorum quæ in cogitationem nō cadunt, corporisque expertia sunt, per ea quæ sensilia & corporea sunt, peragendū esse negant: perfectamq; redemptionem in ineffabilis magnitudinis agnitione positā esse censent. Nam cùm & defectus & passio ex ignoratione profluxerint, quicquid ex ignoratione coagmentatum fuerit, per cognitionem deleri, ac proinde nihil aliud esse cognitionem, quàm interni hominis redemptionem. Nec verò corporalem hanc esse, cùm corpus interitui sit obnoxium, nec animalem, cùm anima ex defectu orta sit, sitque tanquam spiritus domicilium. Quocirca spiritualem esse redemptionem oportere. Per cognitionem enim internum ac spiritualem hominem redimi aiunt, seque rerum vniuersarum cognitione adeptos, nihil præterea requirere: atque hanc veram redemptionem esse.

Sunt alij, qui iam iamque ex hac vita excessuros redimant, oleum aquæ immixtum in eorum capita injicientes, vnà cum ijs inuocationibus, quas superius commemorauimus. Quod quidem eò faciūt, vt à superioribus principatibus & potestatibus apprehendi & teneri nequeant, atque vt internus eorum homo inuisibili modo vlterius ascendat. Perinde nimirum ac corpora eorum inter res conditas relinquantur. Iubent autem eos, cùm ad principatus ac potestates venerint, his verbis vti: Ego filius à Patre, Patre inquam præexistente, filius autem in eo qui præexistit. Veni vt tam mea, quam alie-

A ἄνω συζυγιῶν. οἱ δὲ ἄγουσιν ἐφ' ὕδωρ, καὶ βαπτίζοντες οὕτως ἐπιλέγουσιν, Εἰς ὄνομα ἀγνώστου πατρὸς τῶν ὅλων, εἰς ἀλήθειαν μητέρα πάντων, εἰς τὸν κατελθόντα εἰς Ἰησοῦν, εἰς ἕνωσιν καὶ ἀπολύτρωσιν καὶ κοινωνίαν τῶν δυνάμεων. ἄλλοι δὲ ἑβραϊκά τινα ὀνόματα ἐπιλέγουσι, πρὸς τὸ μᾶλλον καταπλήξασθαι τοὺς τελειουμένους οὕτως, Βασεμά, χαμοσσή, βααιανορά, μισταδία, ῥουαδά, κουστά, βαβεφὸρ, καλαχθεῖ. τούτων δὲ ἡ ἑρμηνεία ἐστὶ τοιαύτη, Ὑπὲρ πᾶσαν δύναμιν τοῦ πατρὸς ἐπικαλοῦμαι φῶς ὀνομαζόμενον, καὶ πνεῦμα ἀγαθὸν, καὶ ζωὴ, ὅτι ἐν σώματι ἐβασίλευσας. ἄλλοι δὲ πάλιν τὴν λύτρωσιν ἐπιλέγουσιν οὕτως, Τὸ ὄνομα τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ πάσης θεότητος καὶ κυριότητος καὶ ἀληθείας, ὃ ἐνεδύσατο Ἰησοῦς ὁ Ναζαρηνὸς ἐν ταῖς ζώναις τοῦ φωτὸς τοῦ Χριστοῦ ζῶντος διὰ πνεύματος ἁγίου εἰς λύτρωσιν ἀγγελικὴν, ὄνομα τὸ τῆς ἀποκαταστάσεως μεσσία, οὐφαρέγ, ναμεμψαιμάν, χαλδαίαν, μοσομηδαιά, ἀκφρανᾶι, ψαυὰ Ἰη-

B σοῦ Ναζαρία. καὶ τούτων δὲ ἡ ἑρμηνεία ἐστὶ τοιαύτη, Οὐ διαιρῶ τὸ πνεῦμα, τὴν καρδίαν, καὶ τὴν ὑπερουράνιον δύναμιν, τὴν οἰκτίρμονα. ὀναίμην τοῦ ὀνόματός σου σωτὴρ ἀληθείας. καὶ ταῦτα μὲν ἐπιλέγουσιν οἱ αὐτοὶ τελοῦντες· ὁ δὲ τετελεσμένος ἀποκρίνεται, Ἐστήριγμαι, καὶ λελύτρωμαι, καὶ λυτροῦμαι τὴν ψυχήν μου ἀπὸ τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ πάντων τῶν παρ' αὐτοῦ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰαὼ, ὃς ἐλυτρώσατο τὴν ψυχὴν αὐτοῦ εἰς ἀπολύτρωσιν ἐν τῷ Χριστῷ τῷ ζῶντι. εἶτ' ἐπιλέγουσιν οἱ παρόντες, Εἰρήνη πᾶσιν ἐφ' οὓς τὸ ὄνομα τοῦτο ἐπαναπαύεται. ἔπειτα μυρίζουσι τὸν τελεσμένον τῷ ὀπῷ τῷ ἀπὸ βαλσάμου. τὸ γὰρ μύρον τοῦτο τύπον τῆς ὑπὲρ τὰ ὅλα εὐωδίας εἶναι λέγουσιν. ἔνιοι δὲ αὐτῶν τὸ μὲν ἄγειν ἐπὶ τὸ ὕδωρ περισσὸν εἶναι φάσκουσι, μίξαντες δὲ ἔλαιον καὶ ὕδωρ ἐπὶ τὸ αὐτὸ μετ' ἐπιρρήσεων ὁμοιοτρόπων, αἷς προειρήκαμεν,

C ἐπιβάλλουσι τῇ κεφαλῇ τῶν τελουμένων, καὶ τοῦτ' εἶναι τὴν ἀπολύτρωσιν θέλουσι· μυρίζουσι δὲ καὶ αὐτοὶ τῷ βαλσάμῳ. ἄλλοι δὲ ταῦτα πάντα παραιτησάμενοι, φάσκουσι μὴ δεῖν τὸ τῆς ἀρρήτου καὶ ἀοράτου δυνάμεως μυστήριον δι' ὁρατῶν φθαρτῶν ἐπιτελεῖσθαι κτισμάτων, καὶ τῶν ἀνεννοήτων καὶ ἀσωμάτων δι' αἰσθητῶν καὶ σωματικῶν. εἶναι δὲ τὴν τελείαν ἀπολύτρωσιν, αὐτὴν τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ ἀρρήτου μεγέθους. ὑπ' ἀγνοίας γὰρ ὑστερήματος καὶ πάθους γεγονότων, διὰ γνώσεως καταλύεσθαι πᾶσαν τὴν ἐκ τῆς ἀγνοίας σύστασιν. ὥστε εἶναι τὴν γνῶσιν ἀπολύτρωσιν τοῦ ἔνδον ἀνθρώπου, καὶ μήτε σωματικὴν ὑπάρχειν αὐτήν. φθαρτὸν γὰρ τὸ σῶμα, μήτε ψυχικὴν, ἐπεὶ καὶ ἡ ψυχὴ ἐξ ὑστερήματος, καὶ ἔστι τοῦ πνεύματος ὥσπερ οἰκητήριον· πνευματικὴν οὖν δεῖ καὶ τὴν λύτρωσιν ὑπάρχειν. λυτροῦσθαι γὰρ διὰ γνώσεως τὸν ἔσω ἄνθρωπον τὸν πνευματικὸν, καὶ ἀρκεῖσθαι αὐτοὺς τῇ τῶν ὅλων ἐπιγνώσει, καὶ ταύτην εἶναι λύτρωσιν ἀληθῆ.

D Ποτὲ γάρ τινες ἐξ αὐτῶν ἔλαιον ὕδατι μίξαντες ἐπιβάλλουσι τῇ κεφαλῇ τοῦ ἐξελθόντος· οἱ δὲ μύρον τὸ λεγόμενον ὀποβάλσαμον καὶ ὕδωρ, τὴν μὲν τοι ἐπίκλησιν κοινὴν ἔχοντες, ἵνα δῆθεν οἱ λαμβάνοντες ἐπὶ τῇ ἐξόδῳ ταύτας τὰς ἐπικλήσεις ἀκράτητοι γένωνται, καὶ ἀόρατοι ταῖς ἄνω ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις, εἰς τὸ ὑπερβῆναι ἀοράτως τὸν ἔσω αὐτῶν ἄνθρωπον ὡς τῶν σωμάτων τούτων ἐν τῇ κτίσει καταλιμπανομένων. τῆς δὲ ψυχῆς αὐτῶν παρισταμένης τῷ δημιουργῷ ἄνω τῷ ἐν ὑστερήματι γεγονότι, ὥστε καὶ ἐκεῖσε κεκρατημένην παρ' αὐτῷ. ἐγκελεύονται δέ τις οὕτω παρ' αὐτοῖς ἐμπεπαιγμένοις, ὥς φησιν, ἐὰν ἔλθῃ ἐπὶ τὰς ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας, ἔχε ἐν μνήμῃ τάδε εἰπεῖν μετὰ τὴν ἐντεῦθεν τελευτήν. Ἐγὼ υἱὸς ἀπὸ πατρὸς, πατρὸς προόντος, υἱὸς δὲ ἐν τῷ * παρόντι, ἦλθον πάντα ἰδεῖν τὰ ἀλλότρια

Epipha. hæres. 36.

*προόντι

A coniugationum. Alij autem adducunt ad aquam, & baptizantes ita dicunt: [5]In nomine ignoti Patris omnium, in Veritate matre] omnium, & in nomine deſcendentis in Ieſu ad vnitionem & redemptionem & communionem virtutum. Alij autem & Hebraica nomina ſuperſantur, vt ſtupori ſint ; vel perterreant eos qui ſacrantur, ſic:[6] Baſyma cacabaſa canaa, irraurista dyarbada cacotaba fobor camelanthi.

Euſebius lib. 4. hiſt. cap. 10. hæc citat.

Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν νυμφῶνα κατασκευάζουσι, καὶ μυσταγωγίαν ἐπιτελοῦσι μετ' ἐπιῤῥήσεων τινῶν τοῖς τελουμένοις. καὶ πνευματικὸν γάμον φάσκουσιν εἶναι τὸ ὑπ' αὐτῶν γινόμενον, κατὰ τὴν ὁμοιότητα τῶν ἄνω συζυγιῶν. οἱ δὲ, ἄγουσιν εἰς ὕδωρ, καὶ βαπτίζοντες, οὕτως ἐπιλέγουσιν. εἰς ὄνομα ἀγνώστου πατρὸς τῶν ὅλων, εἰς ἀλήθειαν μητέρα τῶν πάντων, εἰς
B τὸν κατελθόντα εἰς τὸν ἰησοῦν. ἄλλοι δὲ ἑβραϊκὰ ὀνόματα ἐπιλέγουσι πρὸς τὸ μᾶλλον καταπλήξασθαι τοὺς τελουμένους.

Interprete Ioanne Chriſtophorſono.

Nonnulli ex his genealem thalamon apparant, & inuocationibus quibuſdam nefandis abdita myſteria in eos exequuntur, quos ad ſuum errorem admittunt: & illud quod ab illis fit, ſpiritales eſſe nuptias ad ſimilitudinem connubiorum, quæ in cælis contrahuntur, prædicant. Alij autem eos deducunt ad aquas, & inter baptizandum ita fari ſolent. In nomine ignoti rerum vniuerſarum Parentis, & Veritatis omnium procreatricis, & illius qui è cælo in Ieſum delapſus eſt. Alij verò nomina proferunt Hebraica, quo initiatos maiore admiratione afficiant.

Horum autem interpretatio eſt talis: Hoc quod eſt ſuper omnem virtutem [Patris] inuoco, quod vocatur lumen, & ſpiritus, & vita, quoniam in corpore[7] regnaſti.]

Alij autem rurſus redemptionem profantur ſic: Nomen quod abſconditum eſt ab vniuerſa deitate, & dominatione, & veritate, quod induit Ieſus Nazarenus in zonis luminis, Chriſtus Dominus viuentis per Spiritum ſanctum in redemptionem angelicã. Nomen quod eſt reſtaurationis, meſſiau farmagno in ſeenchaldiâ moſomeda eaacha faronepſcha Ieſu Nazarene. Et horum interpretatio eſt talis: Chriſti non diuido ſpiritum, cor & ſupercæleſtem virtutem miſericordem, fruar nomine tuo Saluator veritatis. Et hæc quidem profantur ipſi qui ſacrant. Qui autem ſacratur [reſpondet:] Confirmatus ſum, & redemptus ſum, & redimo animam meam ab AEone hoc, & omnibus quæ ſunt ab eo in nomine Iao, qui redemit animam eius in redẽptionem in Chriſto viuente. Dehinc ſuperſantur qui aſtãt: Pax omnibus in quibus hoc nomẽ requieſcit. [8]Poſt deinde vngunt ſacratum opobalſamo. Vnguentum enim hoc typum eſſe dicunt eius ſuauitatis, quæ ſit ſuper vniuerſa.
C

[9]Quidam autem eorum adducere quidem ad aquam ſuperuacuum eſſe dicunt, admiſcentes autem oleum & aquam in vnum, cum quibuſdam prophanis dictionibus, ſimilibus quæ ſupra prædiximus, mittũt ſuper eorum caput qui ſacrantur: & hoc eſſe redemptionem volunt: vngũt autem & ipſi opobalſamo.[10] Alij autem hæc omnia recuſantes, dicunt nõ oportere inenarrabilis & inuiſibilis virtutis myſterium, per viſibiles & corruptibiles perfici creaturas: & ea quæ mente concipi non poſſunt, & incorporalia, & inſenſibilia, per ſenſibilia & corporalia. Eſſe autem perfectã redemptionẽ, ipſam agnitionem inenarrabilis magnitudinis: ea enim quæ ſunt de ignorantia Labis & paſſione facta, per agnitionem diſſolui vniuerſam ignorantiæ ſtatum, vti ſit agnitio interioris hominis: & neque corporalẽ eſſe eam, corruptibile enim eſt corpus: neque animalem, quoniam anima de Labe eſt ſpiritus velut habitaculũ: ſpiritalem ergo oportere & redemptionem eſſe. Redimi enim per agnitionem interiorem hominem ſpiritualem, & ſufficere eis vniuerſorum agnitionem: & hanc eſſe redemptionem veram.[11] Alij ſunt qui mortuos redimũt ad finem defunctionis, mittentes eorum capitibus oleum & aquam, ſiue prædictum vnguẽtum cum aqua, & cum ſupradictis inuoca-
D tionibus, vt incõprehenſibiles & inuiſibiles principibus & poteſtatibus fiant, & vt[12] ſuperaſcendat ſuper inuiſibilia interior ipſorum homo, quaſi corpus quidẽ] ipſorũ in creatura mundi relinquatur, anima verò proijciatur Demiurgo: & præcipiunt eis veniẽtibus ad poteſtates hæc dicere, poſteaquã mortui fuerint. Ego filius à Patre, Patre] qui ante fuit, filius autem in eo qui antè fuit. Veni autẽ videre omnia quę sũt mea &

SCHOLIA D. BILLII IN Cap. XVIII.

AD fidei abiectionem] *Græc.* ἀπόθεσιν. *in Græc. pro* εἶδος τοῦ, *legendum* εἶδος τοῦτο.

Intimum Bythi ſinum] *addo in Græc.* τοῦ βυθοῦ *ex vet.*

Prophanorum quorundam] *addo* βεβήλων *ex vet.*

In eo qui in Ieſum deſcendit] εἰς τὸν κατελθόντα εἰς ἰησοῦν. *Vetus editio, in nomine deſcẽdẽtis Ieſu. In codice tamen manuſcripto, ex quo infinita loca correcta ſunt, non Ieſu, ſed Spiritus, legitur. Quæ quidem lectio eundẽ ſenſum habet cum codice Græco.*

Filius autem in eo qui præexiſtit] *Græcus Epiphanij codex habet* ἐν τῷ παρόντι. *id eſt in præſenti. Sed apparet veterem interpretem legiſſe* προόντι. *Vertit enim qui ante fuit.*

na cernerem: quanquam non etiam prorsus aliena, sed Achamoth, quæ fœmina est, atque hæc in vsum suum effecit. Genus autem duco à præexistente: ac rursus ad mea me cõfero, vnde veni. Atque hac oratione habita, eũ Potestates effugere aiunt: ac deinde ad Demiurgum proficisci, eumque his verbis conuenire. Vas sum præstantius quàm fœmina ea, quæ vas procreauit. Si mater vestra radicem suam ignorat, ego meipsum noui, ac exploratum habeo vnde venerim: atque incorruptibilis sapientiæ opem imploro, quæ in patre, matreque vestræ parentis, quæ patris est expers, ac ne coniugem quidem masculum habet, verùm fœmina ex fœmina orta vos effecit, matrem etiam suam ignorans, seque solam esse existimans. Ego verò ipsius matrem imploro atque obtestor. Hoc autẽ cùm Demiurgus audierit, magnopere perturbari, radicemque suam & matris genus incusare. Ipsum autem ad sua proficisci, proiecto suo vinculo & angelo, hoc est anima.

Et de redẽptione quidem hæc sunt, quæ ad nos deuenerunt. Cumq; vnusquisq; ipsorum alia ab alio sanciat prout vult: & cùm vsq; in hunc diem gignantur apud ipsos & adnascantur, qui quotidie inueniunt quid noui, quod dicant, & illectos seducant, difficilè est omnia ipsorum studia inquirere aut proferre.

Veni vt] ἦλθον. *In Græco autẽ codice aliquantò post, pro* ἐκ τῶ, *legendum* τόν.

Quæ patris expers] *Sensus hoc loco perspicuè postulat, vt cũ veteri interp. legamus,* πατέρα, *non, vt corruptè apud Epiphanium,* μητέρα.

Hoc autem] τούτων *legendum in Græc. cum vet.*

FINIS SCHOLIORVM D. BILLII.

NOTAE EX ADVERSARIIS Frontonis Ducæi in CAP. XVIII.

Redemptionem autem] *Interpres legisse videtur,* τὴν δὲ ἀπολύτρωσιν τοῦ ἐν αὐτῷ χριστοῦ κεχωρίσθαι, *nõ vt habet Epiphanij Codex, qui tamẽ sequendus est: nõ. n. in Ioanne, sed in Iesu Christum esse blaterabant Gnostici, neq; hic Christũ à Iesu, vt ante, sed Ioannem à Iesu distinguit, sic ergo corrigere potes,* redemptionem autẽ Iesu positam esse ad perfectionẽ, *tametsi hoc est* χωρίσαι, *nõ vt Græcus,* κεχωρίσθαι, allatam esse.

Cum quibusdã prophanis] *apud Eusebium lib. 4. c. 10. hist. legitur* μετ' ἐπικλήσεών τινων τοῖς τελουμένοις, *&* εἰς ὕδωρ, *&* μητέρα τῶν πάντων, *&* εἰς τὸν ἰησοῦν, *&* καταπλήξαι τοὺς τελουμένους, *cætera vt apud Epiphanium. In vtroque ergo Græco libro omittitur vox* βεβήλων, *quã tamẽ exprimit Irenæi interpres, & Rufinus, dũ vertit:* Etenim quidam eorum thalamum construunt, & nefariũ quoddam initiandi celebrant genus, tanquã secretis quibusdam carminibus ac verbis, non tam sacris quàm execrabilibus eum, qui introducitur consecrantes. *Christophorsonus etiam:* Et inuocationibus quibusdã nefantis abdita mysteria in eos exequuntur. *Potest tamen hoc interpres noster addidisse de suo, vt postea:* cũ quibusdam prophanis dictionibus similibus. *Græcè tantùm est,* μετ' ἐπιρρήσεων ὁμοιοτρόπων. *Vbi vox,* prophanis, *omissa est à Billio.*

In nomine ignoti] *Licet Græcè legatur,* εἰς ὄνομα ἀγνώστου, *rectius tamen vetus interpres & Billius:* In nomine ignoti: *quàm Cornar. & Gallas.* In nomĩe ignoti: *nã & ita Rufinus verterat,* In nomine ignoti patris omniũ, & in veritate omniũ matre, & in eo, qui descẽdit in Iesu, & ad exemplum videtur hoc redditũ sacrorũ

A ἀλλότρια καὶ τὰ ἴδια. καὶ οὐκ ἀλλότρια δὲ παντελῶς, ἀλλὰ τῆς Ἀχαμὼθ, ἥ ἐστι θήλεια, καὶ ταῦτα ἑαυτῇ ἐποίησε κατάγω δὲ τὸ γένος ἐκ τοῦ προόντος, καὶ πορεύομαι πάλιν εἰς τὰ ἴδια ὅθεν ἐλήλυθα. καὶ ταῦτα εἰπόντα διαφεύγειν τὰς ἐξουσίας, ἔρχεσθαι δὲ ἐπὶ τοὺς περὶ τὸν δημιουργὸν ἄνω περὶ τὴν πρώτην ἐγδοάδα, καὶ λέγειν* ἐκ τὸν τοῦ βίου ἀπελθόντα τοῖς περὶ τὸν δημιουργὸν, Σκεῦός εἰμι ἔντιμον μᾶλλον παρὰ τὴν θήλειαν τὴν ποιήσασαν ὑμᾶς, εἰ ἡ μητὴρ ὑμῶν ἀγνοεῖ τὴν ἑαυτῆς ῥίζαν, ἐγὼ οἶδα ἐμαυτὸν, καὶ γινώσκω ὅθεν εἰμὶ, καὶ ἐπικαλοῦμαι τὴν ἄφθαρτον σοφίαν, ἥτις ἐστὶν ἐν τῷ πατρὶ, μητὴρ δὲ τῆς μητρὸς ὑμῶν, τῆς μὴ ἐχούσης * μητέρα, ἀλλ' οὔτε σύζυγον ἄῤῥενα, θήλεια δὲ ὑπὸ θηλείας γενομένη ἐποίησεν ὑμᾶς, ἀγνοοῦσα καὶ τὴν μητέρα αὐτῆς, καὶ δοκοῦσα ἑαυτὴν εἶναι μόνην, ἐγὼ δὲ ἐπικαλοῦμαι αὐτῆς τὴν μητέρα. τοῦτο δὲ τοὺς περὶ τὸν δημιουργὸν ἀκούσαντας σφόδρα ταραχθῆναι, καὶ καταγνῶναι αὐτῶν τῆς ῥίζης καὶ τοῦ γένους τῆς μητρός. αὐτὸν δὲ πορευθῆναι εἰς τὰ ἴδια ῥίψαντα τὸν δεσμὸν αὐτοῦ καὶ τὸν ἄγγελον, τοῦτ' ἔστι τὴν ψυχήν [καὶ περὶ μὲν τῆς ἀπολυτρώσεως ταῦτά ἐστιν ὅσα εἰς ἡμᾶς * συνεληλύθαμεν. ὡς ἕκαστος αὐτῶν ἕτερα παρὰ τὸν ἕτερον νομοθετεῖ ὡς βούλεται, καὶ τῶν εἰς δεῦρο γεννωμένων παρ' αὐτοῖς καὶ ἐπιφυομένων οἳ καθ' ἡμέραν εὑρίσκουσι καινὸν εἰπεῖν καὶ φαντάσαι τοὺς ἐπαγομένους, χαλεπόν ἐστι πάντα τούτων ζητῆσαι ἐξειπεῖν.]

*τὸν τοῦ

*πατέρα

*συνεληλύθειν

vera nostræ initiationis verborum. *Matt. 28. 19.* εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρός. *vulgata:* In nomine Patris, *quomodo & Cyprian. Epist. 23. & alij Latini Patres: tametsi Tertul. quoq; de Baptismo 13. dixerit,* Tinguentes eas in nomen Patris.

C In nomine descentis in Iesu] *mirum quàm indiligentes hic fuerint Cornarius & Gallasius, qui vertunt,* in eum qui descendit Iesum, & in Iesum, qui descendit.

Et spiritus & vita] *Gr.* πνεῦμα ἀγαθὸν καὶ ζωή: Spiritus bonus & vita, *fortè* ἅγιον, *vt postea,* Per Spiritum sanctum in redemptionem angelicam.

In Zonis luminis] *Græ.* ἐν ταῖς ζωαῖς τοῦ φωτός: in vitis luminis, *& ita Billius: noster legit,* ἐν ταῖς ζώναις τοῦ φωτός: *nihil muto hic, sed addendũ moneo,* τοῦ χριστοῦ *Græco paulò post ex veteri, qui habet,* Christi non diuido spiritum: *nam & hoc indicant illa vestigia Hebraicarum dictionum* μεσσία οὐφαρεγ. Et incorporalia & insensibilia] *Addendum Græco vocabulum vnum ex veteri,* καὶ ἀσωμάτων καὶ ἀναισθήτων, *nisi hoc fortasse ab interprete est, non ab auctore.*

D Alij sunt qui mortuos] *Hæc quoniam Latinitate donarat etiam doctiss. Billius, & apud Epiphanium Græc. reperiebantur, ex eius libro descripsimus, quum non essent in editione Gallasij: tametsi aduertendũ est, hæc non citari ab Epiph. planè vt erãt apud Irenæum, ne quis miretur verbis singulis Græcis Latina non respondere.*

Ipsos abeuntes in sua] *Nõ assentior doctiss. Billio, censẽti hæc mẽdosè in plurali legi: sic enim initio dixit:* Et præcipiunt eis venientibus ad potestates, *&*, venire quoque eos. *Epiphanius verò iam inde ab initio dixit:* ἐγκελεύονται δὲ ἐὰν ἔλθη ἐπὶ τὰς ἀρχάς, *iubent cum venerit ad principatus: sic autem multis hæc præcepta sunt, ab illis mystis Gnosticis, vt quid quisque dicere deberet sit expressum. neq; profert verba ipsa Irenæi Epiphanius, vt monuimus, sed ab illo ista mutuatus sua pro arbitrio interserit, vel immutat.*

Anima

A aliena, non autem aliena in totū, sed sunt Achamoth, quæ est fœmina, & hæc sibi fecit: deduco] enim genus ex eo qui ante fuit, & eo rursus in mea vnde veni: & hæc dicētem euadere & effugere potestates dicunt. Venire quoq; ad eos qui sunt circa Demiurgum, & dicere eis. Vas ego sum preciosum, magis quā fœmina quæ effecit] vos. Si mater vestra ignorat radicem suā, ego autem noui meipsum, & scio vnde sim, & inuoco incorruptibilem Sophiam, quæ est in Patre. Mater autem est matris vestræ, quæ non habet patrē, neq; coniugem masculum, fœmina autem à fœmina [nata] effecit vos, ignorans, & matrē suā, & putans seipsam esse solam, ego autem inuoco eius matrem. Hæc autem eos qui circa Demiurgum sunt audientes, valdè conturbari, & reprehendere suā radicē, & genus matris, ipsum [autem abire] in sua, proiiciens nodū] ipsorū, id est animam. Et de redemptione quidem ipsorum, hæc sunt quæ quidem in nos venerunt. Cū autem discrepant adinuicem & doctrina, & traditione, & qui recentiores eorum agnoscuntur, affectant per singulos dies nouum aliquid adinuenire, & fructificare quod nunquā quisquam excogitauit, durum est omniū describere sententias.

B Anima verò eorum proijciatur] *Hæc omissa sunt in interpretat. Billij, etsi apud Epiphanium Græcè repeRiuntur, quæ ita Cornarius:* Anima verò ipsorum Opifici adstet supernè in defectu constituto, vt & illic maneant apud ipsum, *sic apud Tertull. ex eisdem fabulis Valentin. cap. 32.* easque Demiurgo suo reddent. *de his ipsis nænijs plura Theodoretus lib. 1. hæretic. fab. vbi de Ascodrytis, hær. 15.*

FINIS NOTARVM D. FRONTONIS Ducæi.

ANNOTATIONES R. P. FR. FEV ARDENTII IN CAP. XVIII.

1. Quanti enim] *Dissidia feralia etiam de præcipuis* C *doctrinæ suæ capitibus, inter hæreticorum antesignanos emersisse, & hic rursus commemorat: vt spiritui vertiginis, qui etiam secum ipse pugnat, eorum opiniones accepto ferendas esse nullus nesciat.* Ista incõstantia, *ait Hilar.* ostendunt omnia incerta, & vana esse apud se. Quomodo enim salutis cupidi, *scribit in simili argumento Iustinus*, possent tuto religione vera illis credere, inter quos parum conuenit, dissidentes in suis opinionibus? *Tantis autem dissensionibus funestissimum ouili Christi exitium, & fidei Christianæ propudiosam abnegationem moliri callidissimum Satanam nec ipse Irenæus dissimulat. Cæterùm, quod ad lectionē attinet, obscurus est huius primæ clausulæ sensus, partim interpretis nimia religione, partim malorum codicum vitio. Ergo vt facilior euadat, puta* Quanti *pro* Quot *poni, quod non ausi sumus immutare, quia id agnoscit vet. cod. Deinde secunda linea* Quia nihil aliud quàm Quod *significat. Præterea* Destructionē, *quod* D *habet vet. pro* Restitutionem, *atque adeò* Restitutionem, *quæ fuerat Erasmi coniectura, reposuimus. Rursus* Repromisionem, *nescio qua via in hunc locū irrepserit, sed sensum turbare manifestum est, eā igitur expunximus contra veteris libri authoritatem. Deniq; pro* Inremisse, *quanquam* Remissa *habeat vet. cum Græc.* ὑποϐέϐληται *non respondeat*, Immissa *potius legendum censuerim; aut si malis*, submissa.

Lib. 7 de Trin.

Orat. ad Græcos.

2. Illam autem spiritalem] *Sic legendum docet cum ve. cod. Græca lectio: deleuimus autem*, illa autem spiritalia.

3. Et Baptisma quidem à Ioanne] *Et si plurimis teterrimisq; hi veteres Gnostici scaterent hæresibus, nihil om:nus hac in re Catholicam sententiā retinebāt, quòd non Baptismate Ioannis cōferretur remissio peccatorū, sed solo Baptismo Domini nostri Iesu Christi. Illis ergo longè deteriores sunt recentes Hugnostici, qui vt omnē gratiæ conferendæ virtutem per Christum instituto Baptismati nefariè detrahant, illud ipsum Præcursoris sui lauacro æquare non verentur.*

4. Quidam ex ipsis sponsale cubiculum] *Quia hæc ad verbum transcripsit Eusebius, verba eius ex recenti eaq; emendatissima translatione superius addidimus. Obserua autem sacrilegos istorum ausus, quibus sacrum Baptisma prophanabant: ob eamq; rem plerosque antiquorum illud meritò damnasse.* Lib. 4. hist. cap. 10.

5. In nomine ignoti Patris] *Lectionem hanc omnium veterum editionum, data opera noluimus immutare, attamen Eusebij, Epiphanij & Theodoreti Græca lectio; & ea, quæ habentur superius ca. 12. & initio huius cap sic legendum indicant:* In nomen ignoti Patris omnium, In veritatem matrem omnium, & in descendentem in Iesum, ad vnitionem, & redemptionem, & communicationem virtutum. *Omnium autem ad textum Irenæi accommodatius sic legitur apud Nicetam Choniatem:* In nomine ignoti Patris omnium, & Veritatis matris omnium, & eius qui descendit in Iesu, ad coniunctionem, & redemptionem, & communicationem virtutum, &c. *Tria verò hic apponunt, Primum*, Patrem, *quem putant omnibus retro actu sæculis ignotum, aliumq; à mundi opifice. Secundum*, Alethiam, *id est, veritatem illam matrem omnium, cuius idolū vigintiquatuor literarū figuris fictum recensuit cap. 10. Tertium*, Christum *nimirò aliū à Iesu, quem Christum fingebant in specie columbæ in Iesum descendisse, dū à Ioanne baptisaretur, tuncq; coadunatum eidē fuisse ad perficiendū miracula, quæ scripta sunt in Euangelio; ipsum quoq; annūciandū vsque ad tempus passionis, quo recessit ad superna, vnde euolauerat, solū autem relictum Iesum passionē subijsse.* Lib. 4. hist. Eccl cap 10. Contra Sethianos & Cerint.

Cæterùm, manifestum est horum nebulonum in corrumpenda sacramenti Baptismi forma sacrilegium optimo iure hic ab Irenæo coargui atque damnari. Etenim cùm ab æterno Dei Filio completè & absolutè institutum fuerit, vt conferatur aspersione vel immersione aquæ, in nomine Patris & Filij & Spiritus sancti, nullius hominis est propria authoritate in his quicquam detrahere vel immutare. Lex namque tinguendi, *inquit Tertullian. lib. de Bapt.* imposita est, & forma præscripta. Ite, docete nationes, tinguentes eas in nomine Patris & Filij & Spiritus sancti. *Et li. Præscrip. cap. 20.* Iussit (*Apostolos*) ire, & docere nationes, tinguendas in Patrem & in Filium & in Spiritum sanctum. *Cyprianus quoq; Epistola vigesima tertia scribit:* Dominus dixit, In nomine Patris & Filij & Spiritus sācti gentes tingui, & in Baptismo pręterita peccata dimitti. *Rursumq; Epistola septuagesima tertia:* Post resurrectionem Apostoli ad gentes mittuntur, & in nomine Patris & Filij & Spiri- Cap. 13.

Spiritus sancti baptizare gentiles iubentur. *Didymus quoque lib.2. de Spiritu sancto ait:* Qui vnum de præceptis nominibus prætermittit, neq; sacramẽti perfectionem attingit, nec à peccatis hominem liberat, *Augustinus denique scribit:* Certa sunt verba Euangelica, sine quibus non potest consecrari Baptismus &c.

Lib. 6. de Baptis. ca. 25.

6. Basima cacabasa] *Nicetas in Orthodoxia hac verba paulò aliter refert, scribens:* Quo maiorem ei, qui baptizatur stuporem inijciant, hæc Hebraica nomina superaddunt, Camosi, bac, anoora, mystadia, rhuda, cuslaba, phogor, calathi. Quorum interpretatio hæc est. O qui es super omnem virtutem Patris, te inuocamus, qui lumen, & Spiritus bonus, & vita nominaris: quoniam in corpore regnasti. *Difficillimum est verborum istorum fontes indicare, accipe tamen, quid de his nobis verisimilius videtur. Impostores istos magicis artibus delectatos, ijsdemque multa prodigiosa & portentosa affecisse ex Iustino, Irenæo, Tertull. Epiph. Theod & August. certissimum est. Magos porrò monstrosa, ipsoq; stridore pronunciationis etiam horrenda vocabula, & carmina ope cacodæmonum inuenisse, & susurrasse, quibus ad præstigias suas mirabilem energiam inesse asserebant, ex sacris prophanisq; scriptoribus cunctis est in confesso. Apuleius enim magico susurramine amnes reuerti, mare colligari, ventos expirari, solem inhiberi, lunam despumari, stellas euelli, diem tolli, noctéq; teneri posse putat. Virgilius etiam ait:*

Carmina vel cœlo possunt deducere lunam.
Carminibus Circe socios mutauit Vlyssis.
Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.

Et Tibullus de quadam incantatrice:

Hæc, cantu finditque solum, manesq; sepulcris
Elicit, & tepido deuocat ossa rogo.

Et alia apud Ouidium iactat se,

Vipereas rumpo verbis & carmine fauces,
Viuaq; saxa sua conuulsaq; robore terra,
Et syluas moueo, iubeoq; tremiscere montes,
Et mugire solum, manesq; exire sepulcris.

Nugatur etiam Serenus Samonicus de nomine Abracadabra, *vt & alij de Aratitha, &c. Vero igitur simile est, astutos istos præstigiatores isthac magica & barbara magis portenta quàm nomina finxisse, & magno supercilio inculcasse ad concitandos simplicium animos, vt cùm magno stupore augustiora putarent, quæ nõ intelligerent; & Dæmones ictis pactis adsistentes ad horũ vocabulorũ pronũciationes, quæ postulabant magi præstarent, vt superius de Marci cœna habes cap. 9. Quod si quæ hic habes, Hebræa vocari ab Irenæo vrgeas, Respõderim non ex suo, sed Valentinianorum sensu esse intelligendum, cum id vnum confidenter & verè possim affirmare, ea nempe, nec à Græca, nec ab Hebræa, Chaldaica, Syra, aut Arabica lingua petita esse.*

Vide Horatiũ, si velis, libro 1 Ser. Satyra 8. Homerum in Odyss. Theocritum & alios.

7. Regnasti] *Ita legit vetus cod. Græcè est* ἐβασίλευσας; *deleuimus in aque* renasci.

8. Vngunt sacratum opobalsamo] *Gradus quosdam esse ad impietatem, nullumq; repentè pessimum fieri, vel in his Gnosticis apparet. Licet enim multa de sacris literis corrumperent, nefanda perpetrarent, horrẽdaq; in Deum euomerent: nihilominus protestationes & illinitiones in baptismo Catholicis vsitatas obseruabãt adeò ritunm illorum traditio per vniuersum orbẽ Apostolis tradẽtib. inualuerat. Nec eo nomine hoc loco, vel in sequentibus, illos damnat Irenæus, id certè non segniter facturus, si in hoc ab Apostolica traditione declinassent.*

Qui autem ritum hunc è medio tollendum contendunt, eo nomine, quòd ab hæreticis iniquo etiam sine vsurparetur, præposterè & impiè iudicant, cùm & aquã, & communium nobiscum verborum partem, reliquasq; Euangeliorum particulas, quibus vtebantur, eadem opera auferrent. Non enim est detestanda Sanctimonialium virginitas, *ait Augustinus*, quia & Vestales virgines fuerunt; nec reprehendenda sacrificia Patrum, quia & sacrificia gentium fuerunt: quia etsi vsus quarundam rerum similis esse videtur nobis cum Gentibus, *addo, & hæreticis,* vt cibi, potus, tectorum, vestimentorum, lauacrorum; longè tamen aliter his vtitur, qui ad alium finem earum vsum refert: & aliter, qui ex his Deo gratias agit, de quo falsa non credit.

Lib. 20 contra Faust. ca. 21.

Cæterum, sacris olei & chrismatis vnctionibus in Baptismo ab Apostolicis temporibus tripliciter vsum esse Ecclesiam colligimus. Primò, circa aquas, quas Pontifex, *authore Dionysio Areopa.* sancta prece ac inuocatione sanctificabat, ϰ̀ τρισὶ τοῦ παναγεστάτου μύρου σταυροειδέσι χύσεσι τελειώσας αὐτό. i. ter in eas ad crucis effigiem sanctissimum fundens vnguentum, illas hoc ritu perficit. *Secundò, post abrenunciationes & exorcismos, cum vel toto corpore vt est apud Dionysiu, & Cyrillum Ierosolym. vel pectore tantùm, & scapulis baptisandum vngebant, quod oleum catechumenorum vocatur. Postremò, chrismate, ex oleo & succo balsami composito, ad regiæ, & sacerdotalis gloriæ vnitatem exprimendam, ait Cyprianus, in vertice signabãtur baptisati. Ab Apostolis Spiritu sancto doctore, vniuersas per orbem Ecclesias, in hunc vsq; diem hos ritus acceptos cõstanter retinuisse, & ad Spiritus sancti dona significanda his vsas fuisse testes sunt, qui primo sæculo ab Apostolis, vel cum eisdem vixerunt. Clemens. Ro. lib. 3. de constit. Apo. ca. 15. 16. 17. & li. 7. ca. 23. 28. 41. 42. 44. & li. 3. Recog. & Epist. 3 Dionys. Areopa. li. de Eccle. Hierar. c. 2. & 7. Author quæst. apud Iustinũ Martyrem quæst. 137. Theophylus Antiochenus lib. 1. ad Antolycum, & qui postea vixerunt in Oriente, Orig. lib. 5. in epist. ad Ro. Chrysost. Hom. 12. in 1. ad Corint. & Homil. 6. ad Collos. Basilius lib. de Spiritu sancto c. 27. Nazianzenus oratione in sanctum baptisma. Addam & Latinæ Ecclesiæ Patres. Tertullia. lib. de carnis resurrectione, lib. 1. contra Marc. & lib. de Baptis. Cyprianũ epist. 72. ad Iannarium, Arnobium commentarijs in Ps. 4. 22. 82. 90. 132. & 134. Optatum Milenitanum lib. 2. 3. & 7. contra Parmenianum. Augustinum 15. de Trinit. ca. 16. & lib. 4. de Symbolo c. 1. & Tractatu 44. in Ioannem, Ambrosium lib. 1. de sacramentis cap. 1. & 7. Hieronymũ Dialo. contra Lucife. Hæc paulò fusius annotare libuit, vt omnibus innotescat, quanta pietate & sinceritate ducantur Rapsodi illi Magdeburgenses, qui istos vngendi sacros ritus Hæreticorum tantũ, & nõ Catholicorũ & Apostolicorũ virorũ fuisse audent asserere.*

Lib. de Eccl. Hiera. ca. 2.

In Catec. 2. mystag.

Sermo de vnctione Chrismatis.

9. Quidam autem eorum] *Ergo primum sanctissimumq; Regenerationis nostræ mysterium, quod est Baptisma, per istos Gnosticos Satanas omni ex parte labefactare conabatur, quando illi verba illius formæ à Christo tradita corrumpebant: isti verò & proximè sequentes ipsam materiam, id est, aquam omninò negligendam esse censebant. Hoc idem diabolicũ planè stratagema etiam nunc per posteriores Hugnosticos reparare nititur, quando per Brentium, Bezam, & similes suadet, vt certa verborum forma, Magicum esse, & nullum aliud esse verbum Sacramentorum, quàm quod à Ministro pro suggestu exponitur. Per Caluinum autem tradit, aquam non esse penitus necessariam: nec*

nec Christum de illa dixisse, Nisi quis renatus fuerit ex aqua &c. Hoc autem didicit à Luthero, qui à suis interrogatus, Si liceret baptizare cereuisia aut lacte, tandem respondit. (Tō.2.colloq. Pag.130. & 132.) Quicquid balneum dici potest, ad Baptismum conueniens est. Si non adsit aqua, cùm sit cereuisia, vel lac in necessitate, vel quicquid habueris: nihil in hoc situm est. *Habes ergo veterum Gnosticorum impietates renatas in nouissimis: adeò semper sibi similis est Satanas omnium mendaciorũ parens.*

10. Alij hæc omnia recusantes] *Seductores homines proficere in peius, & qui in sordibus volutantur, in dies multo magis sordescere apertè indicat hæc classis Gnosticorum, quæ ceremonias, aquam, & verba sacri Baptismi eadem opera reijcit vt indigna, quæ mysteria eorum inuisibilia significarent. Illi porrò sunt, quos Epiphanius vocat Archonticos, Theodoretus & Nicetas Ascodrugos & Ascodrupitas, quibus Euthymius addit Paulicianos. Hi etenim diuina mysteria & dona spiritalia, rebus visibilibus; & incorporea, sensilibus & corporeis signanda & commemoranda esse negabant: proinde nec Baptismatis, nec aliorum spectabilium Sacramentorum vsum admittebant. In hos acerrimè disputant Nicetas & Euthymius. Recentiores Gnosticos ne à tãtis Patribus degenerarent, eadem fœcũditate errorem ex errore serere ingemiscit nostrum sæculum. Postquam enim sacrũ oleum cum sale, saliua, aquæ consecrationem, Symboli professionem, abrenunciationes, & exorcismos, quibus arcetur Satanas, è medio sustulerunt: iam paruulis fidelium sine Baptismate salutem pollicentur.*

(Contr. hæres. 36.) 11. Alij sunt qui mortuos] *Huius loci sensum explicat, & emẽdationem ex vet. co. agnoscit Epiphanius. Theodoretus etiam huius rei meminit in Ascodrytos; sed post mortem, Epiphanius verò ante, fecisse indicat. Ego autem vtrumq; rectè, vereq; dicere puto, cùm duplici vnctione Christianos olim vsos reperiam. Priore,* (Iacob. 5.) *ante mortem, de qua B. Iacobus concionatur:* Infirmus inducat Presbyteros Ecclesiæ, qui orent super eum, vngentes oleo in nomine Domini &c. *Eadem, Christo procul dubio authore, Apostoli frequẽter vnxerant, & sanauerant infirmos, Marc. 6. Atq; hãc olei delibutionem, Sacramenti integram rationem habere, stupendosq; & mirabiles effectus, asserunt Clemẽs Rom. lib. 8 de constit. Apo. cap. 35. Hieronym. in vita Hilarionis, August. lib. 2. de visit. infir. cap. 4. & ser. 215. de tempore; Innocentius primus Epistola ad Decentium Eugubinum; & Bernardus in vita S. Malachiæ. Posteriori, post mortem, quando corpora sanctorum antequam darentur sepulturæ, in spem, opinor, resurrectionis, oleo* (Li. 2 pæda. cap. 8.) *perungebantur, idq;* Iusta mortuis fieri solita *vocat Clemens Alexa.* (C. 42. Apol.) *Tertullian. Sabæos testatur scire, pluris & charioris suæ merces Christianis sepeliendis profligari, quàm paganis dijs suis fumigandis. His omnibus antiquior idemq; Apostolorum auditor Dionysius Areopag.* (Lib. de Ecc. hier. cap. 7.) *illius vnctionis formam & finem explicat:* Vbi, *ait,* cũcti consalutauerunt, *allatum scil. defuncti corpus,* ἐπιχέει τῷ κεκοιμημένῳ τὸ ἔλαιον ὁ ἱεράρχης: super defuncto fundit oleum Pontifex. *Et post aliquot.* Olei vnctio baptizandum quõdam euocabat ad sacra certamina. Nunc autem infusum oleum, signat eũ qui defunctus est, eadem sacra exegisse certamina, sicq; fuisse consummatum.

Sed quid? probandi ne sunt Gnostici, quòd vel altera, vel vtraq; harum vnctionũ vtebantur? Si pari cũ Catholicis fide, & animi intẽtione id fecissent: hac in re nec Iren. nec quisquã eos damnasset. At impiũ finem sibi proponebãt, vt apud Irenæũ habes, nec quibus decebat, verbis vtebantur, ideoq; magis simiarũ more, vt de Nouatianis scribit Cypria. (Epist. ad Iubaia.) *quæ cùm homines non sint, humana tamen imitantur: sic cùm hi in Ecclesia non essent, imò contrà Ecclesiam, Ecclesiæ Catholicæ tamen veritatem, & ritus sibi vendicare volebãt. Pari stratagemate diuinorum Sacramentorum res, in idolorum mysterijs Diabolum quondam æmulatum fuisse argutè animaduertit Tertullianus, vt veritatem interuerteret.* (Lib. Præsc.) Tingit & ipse quosdam, *subiungit,* vtique credentes & fideles suos: expiationem delictorum de lauachro repromittit, & sic adhuc initiat Mithræ: signat illic in frontibus milites suos: celebrat & panis oblationem: & imaginem resurrectionis indicit: & sub gladio redimit coronam. Quid quod & summum Pontificem in vnius nuptijs statuit? Habet & virgines, habet & continentes, &c. *Et libr. 1. ad vxorem.* Sacerdotium viduitatis, & celebratum est apud nationes, pro diaboli scilicet æmulatione. Regem sæculi Pontificem maximum, rursus nubere nefas est. Quantum Deo sanctitas placet, cùm illam etiam inimicus adfectat, non vtique vt alicuius boni adfinis, sed vt Dei Domini placita cum contumelia affectans? *Omittam, & quæ in hanc rem scripsit in calce libri de corona militis, vt pauca, sed grauissima, ex Iustino martyre attexam.* (Apolog. 2.) Fabulæ poetarum, *inquit,* à malis genijs inuectæ sunt, ad decipiendos seducendosque homines. Docti enim oraculis Prophetarum de Christo venturo, curarunt spargi quædam de pluribus Iouis filijs, sperantes fore, vt qui hæc nugarum portenta audiant, de Christo quoque non plus crederent, quàm figmentis poeticis. *Et postea.* Dæmones non ignari prædictionum propheticarum, eas parum intellectas conati sunt per errorem à nostro Christo, ad sua figmenta detorquere, &c. *Plura quæ sequuntur, licet elegantissima, ne paginas onerarem, indicare magis, quàm addere libuit, quæ tamen non sine magna voluptate & fructu nemo Christianus legerit.*

12. Superascendat] *Nouem has voces, ex vet. cod. restituimus: quatuor verò expunximus, videlicet,* superascendant, super visibilia interiorum.

Ex his porrò, & sequentibus plurimis locis constat B. Irenæum septem Sacramentorum Ecclesiæ Catholicæ cõstãtissimum fuisse propugnatorem. Tametsi enim de illis ex professo disputationem non instituat in his libris, sed Gnosticorum duntaxat hæreses refellat: illorum tamen omnium vel obiter meminit, docetque ea per Christum ad hominum iustitiam & salutem instituta, & ab Apostolis toto orbe tradita, religiosè seruata & ministrata, vt ex subiectis locis luculenter apparet.

BAPTISMVM *in primis cum sua forma, materia, ritibus, ac effectu hoc loco ab hæreticorum corruptelis egregiè vindicat. Hunc à Prophetis prædictum, à Christo constitutum, Apostolisque mandatum vt baptizarent omnes gentes in nomine Patris & Filij & Spiritus sancti, omninoq; ad salutem necessarium affirmat libro 3. cap. 19. Hoc autem conferri remissionem peccatorum, cũ Christo vnitionem, & incorruptionem, tum eodem, tum præsenti confirmat. Circuncisionem spiritualem appellat, lib. 4. cap. 30. Paruulis etiam conferendum asserit lib. 2. cap. 39. Catechismi & exorcismi consuetos ritus probat lib. 1. cap. 1. 9. 13. & 19.*

CONFIRMATIONEM *agnoscit, quando non per artes magicas, vt scelestus Simõ magus existimabat, sed per impositionem manuum Apostolicarum pijs dari Spiritum sanctum docet libro 1. cap. 20. & lib. 4. cap. 75. Præterea, insulsos Gnosticorum discipulos arguẽs, quòd illorũ oleo aqua permixto, prophanisq; verbis initiatos, confirmatosque seipsos reputarent, dicentes,* Cõfirmatus sum, & redemptus sum &c. *quandoquidem non*

à viris profanis, quales erant Gnostici: nec verbis istis: In nomine ignoti Patris, &c. *adhibetur Confirmationis Sacramentum: sed ab Apostolorum successoribus, & verbis constanti perpetuaq́; traditione illorum susceptis.*

EVCHARISTIAE panem, & calicẽ commixtũ per inuocationis verba corpus & sanguinẽ Christi verè fieri, & vtrumq́; per Christi ordinationẽ toto mundo, velut noui Testamenti sacrificium, idque super altare per manus Sacerdotum offerri, constanter frequenterque prædicat, & Prophetarum, Apostolorumq́; disertis verbis confirmat, lib. 4. c. 32. 33. 34. 45. & lib. 5. c. 2. Eandem seruari solitam docet Epistola ad Victorem, quando ad Polycarpum missa est ab Aniceto. Rationes institutionis eius, & fructus mirabiles explicat l. 4. c. 34. & l. 5. c. 2. simulq́; Præfationis canonis verba, & aliquas praces non reticet libro 1. ca. 1. & 9. & lib. 4. ca. 34.

POENITENTIAE partes, id est, contritionẽ, confessionẽ, & satisfactionẽ, comprobat, cùm primũ de Exhomologesi, id est, Cõfessione tã priuata quã publica frequenter disserit lib. 1. c. 9. & lib 3. c. 4. solutionẽ Lazari à vinculis symbolum fuisse hominis peccatoris per Pastores Ecclesiasticos à peccatis soluẽdi, li. 5. c. 13. Contritionẽ & satisfactionem asserit clarissimis exemplis Adami & Euæ, præ admissi peccati confusione confugientium ad latebras, indignos se iudicantium conspectu Dei, mordentibus & compungentibus ficulneis folijs corpora sua castigantium, deniq́; inflictas à Deo laborum, tædiorum, tristitiarum & gemituum, pœnas spontè subeuntium, l. 3. c. 35. 36. & 37. Pœnitentia quibusdam vitam impetrari scribit, l. 1. c. 2. Demum, per pœnitentiam nos posse ex grauissimis peccatoribus filios Dei fieri, ac hæreditatem incorruptelæ consequi. l. 4. c. 80.

ORDINATIONEM sacrorum hominum tuetur, scribens, Omnes iustos (nam non nisi ij & probati prius viri, tum ad sacras functiones assumebantur) Sacerdotalem ordinem habere: Apostolos fuisse Sacerdotes A
Domini, cui semper in altari seruierũt: & in altari persæpe sacrificandum, libro quarto, capite vigesimo. Rursum, Sacrificia in Ecclesia à liberis hominibus offerri: quod offert Ecclesia (nimirum per Sacerdotes, & alios in altari ministrantes) purum sacrificium apud Deũ deputari, libro quarto, capite trigesimo secundo, trigesimo tertio, trigesimo quarto. Mixtum calicem, & panẽ percipere verbum Dei (Sacerdotum videlicet ore ac ministerio) vt fiant Eucharistia corporis & sanguinis Christi, lib. 5. cap. 2.

MATRIMONIVM Græcus author semel & iterum appellans Mysterinm, (proculdubio Christi & Ecclesiæ, vt loquitur Apostolus) quod Latini Sacramentum appellamus, euidenter affirmat, libro primo, capite primo: ad humani generis propagationem à Deo institutum prædicat libro quarto, capite vigesimo quarto: & libro quinto, capite secundo, indissolubiiem porrò viri & fœminæ consuetudinem habere satis propugnat, quãdo Gnosticorum promiscuas & vagas libidines, tam seuerè quã B
sanctè redarguit, libro primo, capite 1. 9. 20. 22. 24. 27. & 31.

VNCTIONIS deniq́; infirmorũ vsum Catholicum satis adfirmat, quando enim hoc capite vindicat ab hæreticorum varijs corruptelis. Arguit enim aliquos, quòd defunctorum cadaueribus adhibendum censerent: cùm tamen Apostoli infirmorum tantùm, non mortuorũ proprium esse perhibeant: Marci sexto, Iacobi quinto. Alios & si infirmos vngerent, increpandos tamen esse indicat, quòd impia & à se conficta verborum forma, non autem Ecclesiæ tradita vterentur: alios denique eiusdem vnctionis fines ac effectus, ab his quos Apostoli tradiderunt, impiè cõminiscerentur, vt ex hoc capite facilè deprehenditur. Ac de his hactenus.

QVOD EST PROPOSITVM OMNIbus hæreticis, & quò tendant. C

CAPVT XIX.

VM teneamus autem nos regulam veritatis, id est, quia sit vnus Deus omnipotens, qui omnia condidit per Verbum suum, & aptauit, & fecit ex eo,
Psal. 32. 6. quod non erat, ad hoc vt sint omnia, quemadmodum Scriptura dicit, Verbo enim Domini cæli firmati sunt, & Spiritu oris eius omnis virtus eorũ.
Ioan. 1. 3. Et iterum: Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Ex om-
Collo. 1. 26 nibus autem nihil subtractum est, sed omnia per ipsũ fecit Pater, siue visibilia, siue inuisibilia, siue sensibilia, siue intelligibilia; siue temporalia, propter quandã dispositionem; siue sempiterna: & ea omnia, non per Angelos, neque per virtutes aliquas abscissas ab eius sententia: nihil enim indiget omnium Deus, [2] sed per Verbum & Spiritum suum omnia faciens, & disponens, & gubernans, & omnibus esse præstans. Hic qui [3] mundum] fecit, etenim mundus ex omnibus: hic qui hominem plasmauit, [4] hic qui Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob, super quem alius Deus non est, neque D
initium, neque virtus, neque pleroma. Hic Pater Domini nostri Iesu Christi, quẽadmodum ostendemus. Hanc ergo tenentes regulam, licet valdè varia & multa dicant, facilè eos deuiasse à veritate arguimus.

Omnes enim ferè quotquot sunt hæreses, Deum quidem vnum dicunt, [5] sed per sẽtentiam malam immutant, ingrati existentes ei, qui fecit eos, quemadmodũ[& gentes] per idololatriam. * Plasmata autẽ Dei contemnunt, contradicentes suæ saluti, *Plasmã.
Danie. 13. ipsi sui accusatores amarissimi, & falsi testes existentes. Qui quidẽ resurgẽt in carne, licet nolint, vti agnoscant virtutem suscitans eos à mortuis: cum iustis autem non
Psal. 1. 5. adnumerabuntur, propter incredulitatem suam. Cùm sit igitur aduersus omnes hæreticos detectio atque conuictio varia & multifaria, & nobis propositũ est omnibus ijs secundùm ipsorum characterem contradicere; necessarium arbitrati sumus priùs

A referre fontem & radicem eorum, vti * sublimissimum ipsorum Bythum cognoscens intelligas arborem, de qua defluxerunt tales fructus.

*subtilissimum.

ANNOTATIONES R.P. FR. FEV-ARDENTII IN CAPVT XIX.

1. Cùm teneamus[*Prioribus & sequentibus hæresibus, partes potiores Symboli, quod* Regulã fidei *appellat, constanter opponit, præcipuè de Dei vnitate, eius omnipotentia, ac rerum omnium creatione: eadem opera Verbum, ac Spiritum sanctum, Patri coniungens in mundi productione & administratione, vt eorum vnica sit & inseperabilis operatio, quorum vnicam credimus voluntatem, ait Augustinus.*

2. Sed per verbum, & Spiritum suum] *Opus creationis & gubernationis huius mundi æquè tribuens Spiritui sancto atque Patri & Filio, satis docet eum cũ his vnius esse voluntatis, potestatis, atque Deitatis: ac idcirco impiæ sycophantiæ in hunc B. Martyrem conuincuntur Magdeburgenses Centuriatores, cùm in fauorem Arianorum, Macedonianorum, & Eunomianorum scribunt, Irenæum de* Spiritus Sancti Diuinitate nunquam loquutum esse.

Li.1. de Trinit.c.4. & 12.& lib.2. cap.5.

B

3. Hic qui mundum] *Authoritate vet. cod. delevimus*, vnum:

4. Hic qui Deus Abraham] *Non solum ineptus, sed & palam impius fuit Valentinus Gentilis, qui ex hoc loco concludere voluit solum Patrem esse verum Deum Israelis, quem Patriarchæ cognouerunt & coluerunt, non autem Filium ac Spiritum: quoniã his tribus, vt dicebamus, totius mundi creationem & administrationẽ tanquam vni vero Deo hic tribuit: figmenta verò Gnosticorum de Propatore, Bytho, Syge, & Aeonibus solummodò à Deitate excluduntur, non Filius aut Spiritus sanctus.*

5. Sed per sententiam malam immutant.]*Sic & Beatus Hieronymus comment. in 3. cap. Danielis: in 8 Ezechielis: & in 3. Oseæ, docet omnem hæresim esse idololatriam, olim designatã per idola, quæ seu Iudæi seu Gentiles coluerunt: quoniam hæretici errorum suorum figmentis verum Deum in simulacrum transmutant, veluti hoc tempore Caluiniani Deum sibi fingunt Authorem peccatorum, quique maiorem hominum partem destinatò creat vt damnet, non posit constituere duo corpora in eodem loco, aut vnum eodem tempore in duobus &c. Certè nec Prophetæ, nec Apostoli, nec Martyres, nec sancti Patres talem Deum agnouerunt vel docuerunt. De his supra Cap. 12. nota 14.*

QVAE EST SIMONIS SAMARITÆ magi doctrina.

CAPVT XX.

C SImon enim Samarites, magus ille, de quo discipulus & sectator Apostolorũ Lucas ait. Vir quidã autẽ nomine Simon, qui antè erat in ciuitate[1] magicam exercens[artem] seducens gentem Samaritanorum, dicens se esse aliquem magnum, quem auscultabant à pusillo vsque ad magnũ, dicentes, Hic est verè virtus Dei, quæ vocatur magna. Intuebantur autem eum propter quòd multo tempore magicis suis dementasset eos. Hic igitur Simon qui fidẽ simulauit, putans Apostolos & ipsas sanitates per magiam, & non virtute Dei perficere, & per impositionẽ manuum Spiritu sancto adimplere credentes Deo per eum, qui ab ipsis euangelizatur Christus Iesus; per maiorem quandam magicam scientiam & hoc suspicans fieri, & offerens pecunias Apostolis, vt acciperet & ipse hanc potestatem quibuscunque vellit dandi Spiritum sanctum, audiuit à Petro, Pecunia tua tecũ sit in perditionem, quoniam donum Dei existimasti pecunia possideri: non est tibi pars, neque sors in sermone hoc: cor enim tuum non est rectum corã Deo. In felle enim amaritudinis, & obligatione iniustitiæ video te esse. Et cum adhuc * magis nõ credidisset Deo, & * cupidius intẽdit cõtendere aduersus Apostolos, vti & ipse gloriosus videretur esse, & vniuersã magiam adhuc ampliùs inscrutans, ita vt in stuporem cogeret multos hominum: quippe cũ esset sub Claudio, Cæsare, à quo etiam statua honoratus esse dicitur propter magiã. Hic igitur à multis quasi Deus glorificatus est, & docuit semetipsũ esse qui inter Iudæos quidem quasi Filius adparuerit, in Samaria autẽ quasi Pater descenderit, & in reliquis verò gentibus quasi Spiritus sanctus aduẽtauerit. Esse autem se sublimissimã virtutem, hoc est, eum qui sit super omnia Pater, & sustinere vocari se quodcunq; eum vocant homines. Simon autem Samaritanus, ex quo vniuersæ hæreses substiterunt, habet huiusmodi sectæ materiam.[4] Hic * Selenen quandã, quam ipse à Tyro ciuitate Phœnices quæstuariam cùm redemisset, secum circumducebat, dicens hãc esse primã mentis eius Conceptionem, matrẽ omnium, per quam initio mẽte concepit Angelos facere & Archangelos. Hanc enim Ennoiam exilientem ex eo, cognoscentẽ quæ vult pater eius degredi ad inferiora, & generare Angelos & potestates, à quibus & mundũ hunc factum dixit. Postea quàm generauit eos, hæc detenta est ab ipsis propter inuidiam,

Act.8.9.

Act.8.20.

*magus. *cupidus

D

*Helenam.

uidiam, quoniam nollent progenies alterius cuiusdā putari esse. Ipsum enim se in to- A
tum ignoratum ab ipsis. Ennoiam autem eius detētam ab ijs, quæ ab ea emissæ essent potestates, & Angeli; & omnem contumeliā ab ijs passam, vti non recurreret sursū ad suum patrē, vsque adeò vt & in corpore humano includeretur, & per sæcula veluti de vase in vas transmigraret in altera muliebria corpora. Fuisse autē eam & in illa Helena, propter quam Troianum contractum est bellum: quapropter & Stesichorū per carmina maledicentem eam, orbatum oculis: pòst deinde pœnitentem, & scribentē eas, quæ vocantur Palinodias, & in quibus hymnizauit eam, rursus vidisse. Transmigrantem autem eam de corpore in corpus, ex eo vt semper contumeliam sustinētem, in nouissimis etiam in fornice prostitisse: & hanc esse perditam ouē, quapropter & ipsum venisse, vti ⁶eam assumeret primam] & liberaret eam à vinculis, hominibus autem salutem præstaret per suam agnitionem. Cùm enim malè moderarentur Angeli mundum, quoniam vnusquisque eorū concupisceret principatum, ad emēdationem venisse rerum, & descendisse eum transfiguratum, & assimilatū Virtutibus, & Potestatibus, & Angelis, vt & in hominibus homo appareret ipse, cùm non esset homo; & passum autem in Iudæa putatum, cùm non esset passus.

Prophetas autem à mūdi fabricatoribus Angelis inspiratos dixisse prophetias: qua- B *Helenam
propter nec vlterius curarēt eos, hi qui in eum & in *Selenen eius spem habeāt, & vt liberos agere quæ velint: secundùm enim ipsius gratiam saluari homines, ⁷ sed nō secundùm operas iustas. Nec enim esse naturaliter operationes iustas, sed ex accidenti, quemadmodum posuerunt qui mūdum fecerunt Angeli, per huiusmodi præcepta in seruitutem deducentes homines. Quapropter & solui mūdum, & liberari eos, qui sūt eius, ab imperio eorum, qui mundū fecerunt, repromisit. Igitur horū mystici sacerdotes libidinosè quidem viuunt, magias autem perficiunt, quemadmodum potest vnusquisque ipsorum. ⁸Exorcismis & incantionibus vtuntur. ⁹ Amatoria quoq; & agogima, & qui dicunt paredri, & oniropompi, & quæcunque sunt alia parerga apud eos studiosè exercentur. ¹⁰Imaginem quoque Simonis habent factam ad figurā Iouis, & Selenæ in figuram Mineruæ; & has adorant: habent quoque & ¹¹vocabulum à Principe impijssimæ sententiæ Simone, dicti Simoniani, à quibus falsi nominis scientia accepit initia, sicut ex ipsis assertionibus eorum adest *dicere. *discere.

ANNOTATIONES.

1. Magicam exercent artem] *Sic propriè reddidit ἐν τῇ πόλει μαγεύων, in ciuitate exercens artem magicam: vetus editio,* in ciuitate magus

Li. 3. recog. Li. 1. hist. ap. 2. Vniuersam magiam] *Mira sunt & horrenda relatu, quæ de isto scripserunt Clemens Rom. & Abdias, quòd videlicet, per aëra volaret, igni commisceretur, statuas loco moueri, animare exanima, lapidesq́; panē faceret* Possum facere, *aiebat*, vt volentibus me comprehendere non appaream, rursus volens videri palam sim, si fugere velim montem perforem, & saxa quasi lutum pertranseam, vinctus meipsum saluam, & eos, qui vincula iniecerint vinctos reddam, nouas arbores subitò oriri faciam, repentina virgulta producam, in ignem meipsum inijciam, vt non ardeam, vultum meum commuto, vt cognoscar, sed & duas facies habere me possum hominibus ostendere, vt ouis aut capra efficiar, in aere volando inuehar, aurum plurimum ostendam, reges faciam, adorabor vt Dominus publicè, Diuitijs donabor honoribus, *&cæt. Ad hæc nefanda, insana mentis ambitione agitabatur,* vt gloriosus, *ait Irenæus, id est, quasi ob præclara facinora eximius,* ab omnibus haberetur: *deinde turpi lucri gratia, cui addictissimum fuisse illum scribit Epiphanius. Hinc obseruandum, quàm* Li. de vtil. cred. ca. 1. *rectè Augustinus hæreticum definiat, eum esse,* qui alicuius temporalis commodi, & maximè gloriæ, principatusque gratia, falsas ac nouas opiniones vel gignit, vel sequitur.

Apol. 2. 3. Sub Claudio Cæsare] *Ante Irenæum, B. Iustinus fusius hoc ita descripserat:* Simon Samarita ortus è Gitta oppido, sub Claudio Cæsare, subnixus ope dæmonum, & fretus magicis artibus, in hac vrbe regia, Deus est habitus, & quasi Deus honoratus: statua posita in Tiberi inter duos pontes, cum hoc Latino titulo, *SIMONI DEO SANCTO*, quem fermè omnes Samaritæ, & aliquot etiam in alijs nationibus tanquam primarium Deum adorant vnà cum Helena quadam, quam tunc circumducebat, anteà publicè prostitutam, quam ipsi appellant primam intelligentiam. *His subscribūt Tertullianus cap. 13. Apolog. Euseb. libro 2. histor. cap. 12. Cyrill. Ierosol. Catech. sexta; Theodoret. libro primo hæret. fabul. Obserua autem vilissimorum hæreticorum satanicam planè superbiam, qui instar Diaboli pro Dijs haberi & coli velint. Manichæis exprobrat Augustinus, quod Paschati ac passioni Christi solenniter consecratos dies reijcerent, vt diē mortis Manichæi celebrarent, atque per dominum suum Manichæum iurarent. An non hoc est impurissimo mancipio potius seruire, quàm supremo omnium Domino & Creatori?* C Lib. contra epist. Manichæi c. 8. & l. 19. contra Faust. ca. 22. D

4 Hic Selenen] *Sic post Irenæum Augustinus, & Cyrillus illam appellant: sed Iustinus, Tertullianus, Eusebius, Epiphanius, Theodoret. Damascen.* Helenam *vocant; quod semel indicasse sufficiat.* Hanc eadem pecunia, quàm Apostolis obtulerat, *ait Tertullian.* de loco libidinis publicæ redemit, dignam certè pro Spiritu sancto mercedem: *Ipsam verò circumduxisse, & cùm natura lasciuus esset, in abscondito eidem permisceri solitum scribit Epiphanius.* Li. de anima.

Hic tantùm addenda videntur, quæ scribit Nicetas lib. 4. Orthodoxiæ, c. 1. Simon meretrici cuidam Tyriæ genere, Helenæque nomine, quam secum circun- Contra hæres. 21.

A circũductabat, primæ Notionis appellationem indiderat. Et quemadmodum se Deum Patrem, ita & illam aliorum (*Iren.* omnium) esse matrem dicebat. In huius gratiam cælo se descendisse subiungebat, vt eam à vinculis quibus detinebatur assereret: hominibusque in seipsum credentibus salutis autor esset. *&c. In quibus perspicimus quàm scelestissimum lasciniæ, gloriæq; mancipium fuerit Simon omnium hæreticorum parens.*

5. Stesichorum] *Lyricus poeta fuit natus 57. Olympiade, qui fertur scripsisse Helenæ vituperationẽ, indeq; exoculatum fuisse, rursusq; ob palinodiam Castoris & Pollucis opera, visũ recepisse. Huius rei meminit & Tertullian. dicens,* Helenam vt Priamo, sic oculis Stesichori exitiosissimam, quem & excæcauit ob conuitium carminis, dehinc reluminauit ob satisfa- (Lib. de anima.)

B ctionem laudis. *Ex prophanis hanc fabulam tangunt Horatius ode 17. Epod. Lucianus libro secundo verarum histor. & Philostratus lib. 6. de vita Apollonij.*

6. Vti eam assumeret primam] *Sic legendum proponimus ex vet. cod. ita indicante etiã Tertulliano:* (Lib. de anima) hanc esse ouem perditam, ad quam descenderit pater summus, Simon scilicet, & primùm recuperata ea, & reuecta nescio humeris an fœminibus, exinde ad hominum respexerit salutem. *Deleuimus verò* pœnam.

7. Sed non secundùm operas iustas.] *Notauimus ad cap. 1. huius libri Simonianos & Valẽtinianos in hac fuisse hæresi, non bonis operibus, sed sola fide hominẽ saluari. Adijcimus Eunomianos, imò & pseudoapostolos, de quibus tam frequẽter & grauiter cõqueritur Apostolus. eodẽ errore imbutos fuisse, vt docet B. August. lib. de hær. cap. 54. & li. de fide & operibus cap. 14. vt vel inde considerent secum Lutherani, & Caluiniani,*

C *quos habeant priores dogmatum suorum assertores.*

8. Exorcismis & incantationibus vtuntur.] *Exorcismis, id est, adiurationibus & imprecationibus, religionis metu obstringunt, etiam Magos & à Christo alienos, vsos esse ex sacris liquidum est. Apostolos quẽdam inuenisse eycientem dæmonia, qui ad eorum cõsortium non pertinebat; multosq; impios supremo iudici dicturos,* In nomine tuo dæmonia eiecimus; *imò & laruatum illum põtificem, Dominum validissimo exorcismo adiurasse, referunt Euãgelia. Quin & ipsum Diabolum, Christo dixisse,* ὁρκίζω σε, adiuro te per Deum, ne me torqueas. *Quid ergo mirum, si mancipium eius, tetras imposturas adiurationibus dæmones euocaret?* (Luc. 9. Matt. 7. Matt. 26. Mar. 5.)

9. Amatoria quoque] *Nonnihil de his annotauimus in cap. 9. Reliqua quæ ad hunc locum pertinent ita explicat Theodo.* Qui sectæ Simonis erant, se audacter omni libidini & intemperantiæ dedebant, & omni incantationum & præstigiarũ genere vtebantur, amatoria quædam & pellicentia machinantes, &c. (Lib. 1 hæret. fab.)

Cæterùm, Agogima *superius vertit,* adlectantia, *videlicet, pocula* Ἀγωγίαι *quoq; vocãtur lenocinia, oblectamẽta.* Πάρεδροι *propriè sunt assessores, consiliarij, & auxiliarij. Astabãt etenim his impostoribus spiritus immũdi, qui eis ad quiduis contra pietatem audendum & aggrediendum auxiliabãtur.* Πάρεργον *autem, & si nõ vnũ significet, hoc tamen loco, res supernacaneas, indicare puto.* Oniropompi, *composita vox ἀπὸ τοῦ ὀνείρου, quod est somnus & somnium, & πομπεύω, pompam agito, ostento, glorior: siquidem de insomnijs suis tanquam de diuinis oraculis gloriabantur atque triumphabant.*

10. Imaginem quoque] *Disputationem de imaginibus referemus in capite 24. huius libri.*

11. Habent quoque vocabulum] *Deleuimus* vocabula. *Cæterùm, nec Catholicos, nec Christianos quidem appellandos esse hæreticos: sed à principe sectæ cognominandos, non solus hic censet Irenæus, sed & Iustin. martyr his verbis:* Sunt distincti cognominibus, denominati à quibusdam, vt quisq; fuit auctor alicuius nouæ doctrinæ. Ex his alij vocantur Marcionitæ, alij Valentiniani, alij Basilidiani, alij Saturniani, alij alio vocabulo, quisque à primo inuentore sui dogmatis. *De ijsdem & Lactan. scribit:* Illi dæmoniacis fraudibus irretiti, diuinũ nomen & cultum per imprudentiam perdiderunt. Cùm enim Phryges, aut Nouatiani, aut Valentiniani, aut Marcitæ, aut Anthropiani, seu quilibet alij nominantur, Christiani esse desierunt, qui Christi nomine amisso, humana, & externa vocabula induerunt. *Antea quoque Tert.* Quid hæreticis (*inquit*) & Christianis? Si hæretici sunt, Christiani esse non possunt. *Isthæc quoq; persequũtur & confirmãt Cypr. Athanas. Chrysost. alijq; deinceps Patres, adeò vt etiam legibus suis Imperatores prohibuerint hæreticis nomen Christianum vsurpare. C. Lege 6. de hæresibus. Viderint illi qui hos & fratres suos appellant, & religionis reformatæ speciosum titulum eis tribuunt, quo pacto possunt vere esse ipsi Catholici.* (Li. 4. cap. 30. Lib. Præscr. cap. 7. & 28. Lib. de vnit. Eccles. Ser. 2. cont. Arian. Hom. 33. in Acta.)

QVAE EST MENANDRI SENtentia, & quæ operationes ipsorum.

CAPVT XXI.

D H[1]Vius successor fuit Menander, Samarites genere, qui & ipse ad summũ magiæ peruenit. Qui primã quidẽ virtutẽ incognitam ait omnibus; se autem eũ esse, qui missus sit ab inuisibilibus saluatorẽ pro salute hominũ. Mundũ autẽ factum ab Angelis; quos & ipse similiter vt Simon, ab Ennoia emissos dicit. Dare quoq; per eam quæ à se doceatur magiam scientiã addidit, vt ipsos qui mũdum fecerũt, vincat Angelos. Resurrectionẽ enim per id quod est in eũ baptisma accipere eius discipulos, [2] & vltra nõ posse mori, sed perseuerare non senescẽtes & immortales.

ANNOTATIONES.

1. Huius successor] *Quia huius hæresiarchæ originem, dogmata, & perditos mores eleganter describit Euseb. verba eius addere libuit.* Menander, *ait,* qui Simoni mago successit, seipsum propter sceleratam morũ suorum improbitatem, secundum Diabolicæ molitionis propugnaculum, illo priore nihilo planè imbecilliorem præstitit. Erat iste etiam Samaritanus: qui vbi ad summum præstigiarum fastigium, vt facilè cum magistro contenderet, peruenerat, maioribus portentis se nobilitauit: & Seruatorem ad hominum conseruationẽ ac salutẽ cælitus è sæculis inuisibilibus demissum, se prædicauit: docuitque neminem aliter ex angelorum dominatu qui mundum fabricassent, se posse cri- (Lib. 3. hist. 20.)

se eripere, quàm vt prius experientia magica ab ipso tradita instructus esset, & Baptismate, quod ille impertire solebat, ablutus. Quo quidē qui essent dignati, eos perpetuam in hac vita immortalitatem adepturos: & non amplius subituros mortem, sed eodem in loco in æternum commorantes, nulli senio nulliue internecioni aliquādo obnoxios fore. Ista certè ex Irenæi scriptis facilè licet perspicere *Hucusque Eusebius, qui & Antiochiæ potissimum plurimos illum seduxisse ex Iustini Apol. 2. subijcit Lib. 3. hist. cap. 20.*

Lib. de anima.

2. Et vltra non posse mori] *Tertull. impudentem hanc pollicitationem digna vellicatione excipiens, è cōtra* mortem omnium quæstionum finem, & totius humani generis sententia, naturæ debitum pronunciat. Hoc stipulata est vox Dei; hoc spopondit omne, quod nascitur, vt iam hinc nō Epicuri stupor suffundatur, negantis debitū istud ad nos pertinere: sed hæretici magi Menādri Samaritani furor conspuatur, dicētis mortē ad suos non modò non pertinere, verū nec peruenire, in hoc scilicet, si ā superna & arcana potestate legatū, vt immortales, & incorruptibiles, & statim resurrectionis compotes fiāt, qui baptisma eius induerint. A

RELATIO EIVS QVÆ EST SECVNDVM Saturninum doctrina.

CAPVT XXII.

B

EX ijs Saturninus qui fuit ab Antiochæa, quæ est apud Daphnē, & Basilides, occasiones accipientes, distantes doctrinas ostenderunt, alter quidem in Syria, alter verò in Alexandria. Saturninus quidem similiter vt Menander, vnum Patrē incognitum omnibus ostendit, qui fecit Angelos, Archangelos, Virtutes, Potestates. [2] A septem autem quibusdam Angelis mundum factum, & omnia quæ in eo. Hominem autem Angelorum esse facturam, desursum à summa potestate lucida imagine apparente, quam cùm *continere non potuissent, inquit, [3] eo quod statim recurrerit sursum, adhortati sunt semetipsos, dicentes: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram: qui cùm factus esset, & non potuisset erigi plasma per imbecillitatem Angelorum, sed [5] quasi vermiculus scarizaret, miserātē eius desuper Virtutem, quoniam in similitudinem eius esset factus, emisisse scintillam vitę, quę erexit hominē, & articulauit, & viuere fecit. Hanc igitur scintillam vitæ, post desolutionē recurrere ad ea, quæ sunt eiusdē generis, dicit. Et reliqua ex quibus facta sunt illa resolui [6] Saluatorem autem innatum] demonstrauit, & incorporalem, & sine figura, putatiuè autem visum hominem. Et Iudæorum Deum vnū ex Angelis esse dixit, & propter hoc quod dissoluere voluerint Patrem eius omnes principes, aduenisse Christum ad destructionem Iudæorum Dei, & ad salutem credentium ei; esse autē hos, qui habent scintillam vitæ eius. Duo enim genera (hic primus) hominū plasmata esse ab Angelis dixit, alterum quidem nequam, alterum autem bonū. Et quoniā dæmones, pessimos adiuuabant, venisse Saluatorem ad dissolutionem malorum hominū & dæmonum, ad salutem autem bonorum. [7] Nubere autem & generare, à Satana dicunt esse Multi autem ex ijs, qui sunt ab eo, & [8] ab animalibus abstinēt, [9] per fictā huiusmodi continentiam] seducentes multos. Prophetias autē quasdam quidam ab ijs Angelis, qui mundum fabricauerint dictas; quasdam autem à Satana, quem & ipsum Angelū aduersarium mundi fabricatoribus ostendit, maximè autem Iudæorum Deo. C

*tenere

Genes. 1.

ANNOTATIONES.

Contra hæres. 23. Lib. 1 hæret. fab.

1. Ex ijs Saturninus] *Hunc Saturnilium vocant Epiphanius, & Theodoretus. Porrò cum eum ab Antiochæa, quæ est ad Daphnen, ortum dicit Irenæus, ab alijs eiusdē nominis vrbibus, quas duodecim fuisse narrat Stephanus, secernit: vt ibi sua impietatis organa Diabolum præcipuè direxisse indicet, vbi maiore animi alacritate Apostolorum prædicatio excepta fuerat. Illic enim ministerio Pauli, Barnabæ, & celebrium aliquot aliorum virorum tanta incrementa Ecclesia fecerat, vt ibi primum vocarentur Christiani. Septem annis Ecclesiæ illi præfuerat Petrus, postea Euodius, dehinc præclarus ille Ignatius* per magni Petri dexteram, *ait Theodoretus,* Pontificatus gratiam suscepit.

Dialog. 1.

2. A septem autem] *Libri huius ca. 20. hunc errorem tribuit etiam Simoni: cap. 21. Menandro: quibus consentiunt Tertull. Epiphan. Aug. Theodoret. & Philastrius. In eundem autem disputatur infra lib 2. cap. 2. 3. 11. 12. &c.*

3. Eo quod statim] *expunximus* eo statū qui.

4. Et similitudinem nostram] *Vox nostram hoc loco suspecta est, propterea quòd Epiphanius scribat, eā à fictitijs Angelis Saturnini omissam fuisse: quo videlicet error verisimilitudinem haberet, tāquam alij quidam fecissent hominem, imago verò alterius fuisset.*

5. Quasi vermiculus scarizaret] *saltare significat, sed apertius Theodoretus:* Cū autem figmentum non posset erigi, sed instar vermis serperet, miserta, inquit, diuina potentia vitæ scintillam immisit. *Epiphanius:* Cum factus fuisset homo, & propter impotentiam suam non possent ipsum perficere, iacuisse ipsum, & se volutasse in terra situm instar vermis reptilis, *&cæt. Tertull.* super terram iacuisse reptantem, &c. D

Lib. 1. hæret. fab. 1

Contra hæres. 23.

6. Saluatorem autem innatum.] *Deleuimus* ignotum, *docente vetere codice, & consentientibus Tertull. ac Epiphanio, quod hic impostor Christum verè natum & hominem factum negaret: sed solo phantasmate genitum & passum: seu, vt hic additur, putatiuè* visum hominem.

Li. præsc. Contra hæres. 23.

7. Nubere autem & generare] *Mirum est Gnosticos fermè omnes matrimonium honestū nō tantum damnasse, sed & ipsum execrādo; Satanæ opus vocitasse, cum promiscuos concubitus & nefarias libidines palam profiterentur.* Sed bellum, *ait Theodoretus,*

Epit. diuin. decret.

aduersus

A aduerſus Creatorem huius vniuerſitatis gerebãt, ideò ne per matrimonium opificium eius augeretur, formidabant. *Aduerſus hunc errorem acerrimè diſputat toto libro 3. ſtrom. Clemens Alex. & Tertullianus libro 1. contra Marcionem; atq́; lib. 5. contra eundem, in cuius ſectione 38. etiam quinquies vocat nuptias Sacramentum, vt Auguſtinus lib. 1 de nuptijs & concupiſcentia, ſexies: & libro vnico de bono coniugali cõtra Iouinianum, decies. Videant ergo recentiores Gnoſtici quò pergant, quosq́; dogmatum ſuorum parẽtes habeãt, cùm Matrimonium ſacramentum eſſe à Deo inſtitutũ negant, vt inter prophanos contractus, quos leuiori negotio ſoluunt, reponant.*

8. Ab animalibus abſtinent] *Hunc locum ſimulque additã ex vetere codice emẽdationem ita illuſtrat Epiphanius:* Matrimonium contrahere & generare, idem ſcurra ex Satana eſſe dicit. Vnde etiam B plures ex ipſis ab animatis abſtinent, quo per ſimulatam ſuam vitam aliquos ad ſuam fraudem illiciant.] *Hos & procul dubio ſignificat B. Clem. Ro.* d. Quidam nuptias reſpuunt: carnem item & vinum in rebus abominandis ponunt: item nubere, & liberis operam dare prohibent, ac quoſdam cibos capere, ſcilicet vt hac continentia ſuæ ſententiæ prauitatem facilius probare poſsint. Quidam verò ex ijs docent abſtinendum carnibus, non quod pa cant animantibus ratione carentibus, ſed quod ea animam rationis participem habere exiſtimant, eoſque pœnas cædis daturos, qui ea occidere audent. *Hanc verò doctrinam dæmoniorum, cum Apoſtolo perpetuò damnauit Eccleſia, quæ nihil natura immundum eſſe, nihil à Satana, ſed omnia à Deo creata, benedicta, & valde bona eſſe credit. Obſerua autem quam ſimulata pietate in Chriſti gregem graues lupi iſti graſſarentur, & Eccleſiam Dei, ait Clemens Ro.* veluti vulpeculæ vineam, labefactarent.

9. Per fictam huiuſmodi continentiam] *Ita ve. co. deleuimus verò* perfecta huiuſmodi continẽtia.

Contra hæreſ. 23.

Lib. 6 Cõſt. Apoſt. c. 10.

Lib. 6. cõſt. cap. 17.

QVAE EST BASILIDIS ARGVMENTATIO

CAPVT XXIII.

B[1]Aſilides autem, vt altius aliquid & veriſimilius adinueniſſe videatur in immenſum extendit ſententiam doctrinæ ſuæ, oſtendens Nun primò, ab innato natum Patre, ab hoc autem natum Logon,[2] deinde à Logo, Phronesin, à Phroneſi autem Sophiam & Dynamin, à Dynami autem & Sophia virtutes, & principes, & Angelos, quos & primos vocat, & ab ijs primum cælum factum. Dehinc ab horum deriuatione alios item factos, aliud cælum ſimile priori feciſſe, & ſimili modo ex eorum deriuatione [cùm] alij facti eſſent, [3]antitypi] eis [qui] ſuper eos eſſent, aliud tertium deformaſſe cælum, & à tertio deorſum deſcendẽtium quartum, & deinceps. ſecũdum eum modum alteros & alteros principes & angeC los factos eſſe dicunt, & cælos CCCLXV. quaprop[illegible] tot dies habere annum ſecundum numerum cælorum. Eos autem qui poſteriu[illegible]tinẽt cælum angelos,[4] quod etiam à nobis videtur,] cõſtituiſſe ea quæ ſunt in m[illegible]o omnia, & partes ſibi feciſſe terræ, & earum quæ ſuper eam ſunt gentium. Eſſe autem principem ipſorum eum, qui Iudæorum putatur eſſe Deus. Et quoniã hic ſuis hominibus, id eſt Iudæis, voluit *ſubigere reliquas gentes, reliquos omnes principes contra ſtetiſſe ei & cõtraegiſſe. Quapropter &[5][illegible]æ reſiluerũt] gentes eius genti.[6] Innatũ autem & innominatũ Patrẽ videtẽ perdit[illegible]ipſorum, miſiſſe primogenitum Nũ ſuum, & hunc eſſe qui dicitur Chriſtus, i[illegible]tatem credentium ei, à poteſtate eorum qui mundum fabricauerũt. In gẽtibus ipſorum autem apparuiſſe eum in terra hominẽ, & virtutes perfeciſſe.[7] Quapropter neq; paſſum eum, ſed Simonem quendam Cyrenæum angariatum portaſſe crucẽ eius pro eo: & hunc ſecundum ignorantiã & errorem crucifixũ transfiguratũ ab eo, vti putaretur ipſe eſſe Ieſus: & ipſum autẽ Ieſum Simonis accepiſſe formã, & ſtantẽ irriſiſſe eos. Quoniã enim virtus incorporalis erat *æterna innati Patris, transfiguratũ quẽadmodũ vellet, & ſic aſcendiſſe ad eum qui *miſit eum, deridentẽ eos, cum teneri nõ poſD ſet, & inuiſibilis eſſet omnib. Et liberatos igitur eos qui hæc ſciãt à mũdi fabricatoribus principibus, & nõ oportere cõfiteri eũ, qui ſit crucifixus, ſed eũ qui in hominis forma venerit, & putatus ſit crucifixus, & vocatus ſit Ieſus, & miſſus à Patre vti ꝑ diſpoſitionẽ hãc, opera mũdi fabricatorũ diſſolueret. Si quis igitur (ait) cõfitetur crucifixũ, adhuc hic ſeruus eſt, & ſub poteſtate eorũ qui corpora fecerũt: qui aũt negauerit, liberatus eſt quidẽ ab ijs, cognoſcit autem diſpoſitionem innati Patris.[8] Animç autẽ ſoli eſſe ſalutẽ: corpus enim natura corruptibile exiſtit.[9] Prophetias autẽ & ipſas à mũdi fabricatoribus fuiſſe ait principibus, propriè autẽ legẽ à principe [ipſorũ, eum] qui eduxerit populũ de terra Ægypti. Contemnere aũt & idolothyta & nihil arbitrari, ſed ſine aliqua trepidatione vti eis.[10] Habere aũt & reliquarum operationum vſum indifferẽtẽ: & vniuerſæ libidinis.[11] Vtuntur autem [& hi magia,] & incantationibus, & inuocationibus, & reliqua vniuerſa perierga: nomina quoq; quædam affingentes quaſi Angelorũ annunciant, hos quidem eſſe in primo cælo, hos autẽ in ſecundo, & deinceps nitũtur CCCLXV. ementitorum cælorum & nomina, & principia, & angelos, & virtutes exponere. Quemadmodum & mundus nomen eſſe in quo dicunt deſcendiſſe & aſcendiſſe

[12]Salua-

*ſubijcere

*& Nus

*miſerat

[12]Saluatorē, esse Caulaucau. Igitur qui hæc didicerit, & Angelos omnes cognouerit, A & causas eorum, inuisibilem & incomprehensibilem eum[angelis&]potestatibus vniuersis fieri, quemadmodum & Calaucau fuisse. Et sicut filium [13]incognitum] omnibus esse, sic & ipsos à nemine oportere] cognosci, sed cum sciant ipsi omnes, & per omnes transeant, ipsos omnibus inuisibiles & incognitos esse. Tu enim (aiunt) omnes cognosce, te autem nemo cognoscat.[14] Quapropter & parati sunt ad negationē qui sunt tales, imò & magis ne pati quidem propter nomen possunt, cum sint omnibus similes.[15]Non autem multos scire posse hęc, sed vnum à mille, & duo à myriadibus.[16]Et Iudæos quidem iam non esse dicunt, Christianos aulem uondum: & non oportere omnino ipsorum mysteria effari, sed in abscondito continere per silentium.[17]Trecentorum] autem sexaginta quinque cælorum locales positiones distribuūt similiter vt Mathematici. Illorum enim theoremata accipientes, in suum characterem doctrinę transtulerunt: esse autem principem illorum *ἀβράξας, & propter hoc CCCLXV. numerum habere in se. *Abraxas

ANNOTATIONES.

1. Basilides] *Hunc Alexandria ortum, in Aegypto autem errorum suorum scholas instituisse Adriano imperante, tradit Eusebius. simulq; Castorem Agripqam scriptorem præstantissimum, valentissima refutatione subtile captionum illius viri acumen apertissimè detexisse. Cæterùm, polygraphum fuisse, vt qui viginti quatuor commentariorum libros in Euangelium scripserit, post Clementem Alex. monet idem Eusebius. Tertullianus paulò apertioribus verbis huius hæreses ita extulit:* Basilides dicit summum Deum nomine Abraxam; quo mentem creatam, quam Græci νοῦν appellant. Inde Verbum, ex illo Prouidentiam, Virtutē, & Sapientiam. Ex ipsis inde Principatus, & Potestates, & Angelos factos. Deinde, infinitas Angelorum æditiones & probolas. Ab ipsis Angelis trecentos sexaginta quinque cælos institutos: & mundum in honore Abraxæ, cuius nomen hunc in se habeat numerum computatum. *Sic qu[illegible]phanius, Theodoretus, & Nicetas*

Lib. 4. hist. cap. 7.

Li. 4. Stro.

2. Deinde à longo] *His delirijs plur[illegible] deos constituere, imò & ex diabolis deos effingere Basilidem, scribit Clemens Alexan. lib. 4 & 5. strom.*

3. Antitypi *Deleuimus* tanti typi, *authoritate vet. codicis. Est autem ἀντίτυπος idem quod similis & eiusdem formæ.*

4. Quod etiam à nobis videtur] *Deleuimus,* qui à nobis videntur, *authoritate vet. codic. emendationem probantibus Theodoreto atque Niceta. Ille enim habet,* hoc cælum vltimum, quod à nobis videtur. *Iste verò,* quod aspectabile nobis est.

5. Reliquæ resiluerunt gentes] *Expunximus* residuæ ruerunt, *autho. vet. co. locum verò illustrat Epiphanius:* Hanc gentem, etiam aliæ gentes bello impetiuerunt, & multa mala ipsi intulerunt, propter aliorum angelorum æmulationem, quoniam propulsati velut contempti ab ipso, etiam ipsi proprias gentes, contra gentem Israel commouerunt. *Theodoretus:* Iudæorum administrationem sortito, volenti autem suis agentibus omnes gentes subijcere, alios principes restitisse. *Tertullian.* In vltimis quidem angelis, & qui hunc fecerunt mundum, nouissimum ponit Basilides Iudæorum Deum: id est, Deum legis & Prophetarum, quem Deum negat, sed angelum dicit. Huic sortitò contigisse semen Abrahæ, atque ideo hunc de terra AEgypti, filios Israel in terram Chanaā transtulisse. Hunc turbulentiorem præ cæteris angelis, atq; ideò & seditiones frequenter & bella concutere, sed & humanum sanguinem fundere.

Contra hæres. 34.

Lib. 1. hære. fab.

Li. de præsc.

6. Innatum antem] *Theodoretus:* Ingenitum autem hæc videntem, primogenitam mentem suā misisse, quam etiam Christum appellauit, vt seruaret eos, qui vellent credere. *Subscribit Nicetas.* B

Lib. 1. hære. fab.

7. Quapropter neque passum] *Tertullianus:* Hunc passum apud Iudæos non esse, sed vice ipsius Simonem crucifixum esse; vnde nec in eum credendum esse, qui sit crucifixus, ne quis confiteatur in Simonem credidisse. *Sed eo longè apertius Epiphanius:* Confingit nobis alium fabulæ ac dramatis actum, non Iesum passum esse asserens: sed Simonem Cyrenæum. Nam quoniam dum Dominus è Hierosolymis exturbaretur, vt Euangelij series habet, coegerunt quendam Simonem ad portandam crucem: hinc reperit vt nequitiei suæ tragœdiam confingeret. Et illum, inquit, in eo, quod portabat crucem, transformauit in suam speciem, & seipsum in Simonem, & pro seipso tradidit Simonem, vt crucifigeretur. Cùm autem iste crucifigeretur, stabat ex opposito inuisibilis Iesus, deridens eos, qui Simonem crucifigebant. Ipse verò discessit ad cælestia, tradito Simone ad crucifigendum, & illæsus pro[illegible]sit ad cælum. Verum ipse Simon crucifixus [illegible]n Christus, &c. *Nicetas verò sic impietatem [illegible]ellit:* Si Cyrenensis ille passus est, quis alter [illegible] fuit, qui surrexit à mortuis? Vulnera quæ in cruce acceperat ostendit Apostolis? Denique cum corpore in cælos ascendit? C

Li. de præsc.

8. Animæ autem soli] *Tertull.* Carnis resurrectionem grauiter impugnat, negans salutem corporibus repromissam.

Li. de præsc.

9. Prophetias autem] *Theodor.* Prophetias quoque dixit ab Angelis esse factas: legem autem fuisse latam à Principe Iudæorum. D

Lib. hæret. fab.

10. Habere autem] *Epiphanius:* Sed & hinc omni immunditia profectum capiente, quæ à Simone Mago initium accepit, omne studium malitiei ac petulantiæ discipulos suos perficere præcepit hic erro, & viros ipsi fidem habentes, cum mulieribus multiplicem quandam mixturam praui propositi docet. Quare dicit Apostolus propter hos & similes ipsis, reuelari iram Dei & iustum iudicium, super eos, qui veritatem in iniustitia detinent. Propter hanc enim causam, voluptatis scil. multi in hæresim delabuntur, cum reperiant locū licenter perficien[illegible] voluptatem suam in turpibus operationibus.

Contra hæres. 37.

Rom. 1.

11. Vtuntur autem & hi magia] *Locum hunc*

cum

L. 1. hæret. fab. *cum emendatione ex vetere codice sic explicat Theodoretus:* Porro autem illi quoque, sicut qui Menandri & Simonis sectam sequuntur, incantationibus & præstigijs, & omnis generis imposturis viuunt. *Epiphanius verò*, Quin & magicis *Contra hæres. 24.* artibus ac curiositatibus impostor ille addictus esse non desijt, *Itaque pro imaginibus reposuimus* magia.

12. Saluatorem esse Caulaucau] *Theodoretus*: Saluatorem autem & dominum Caulacaucham nominant. *Damascenus & Nicolaus Antiochen.* *L. 1. hæret. fab.* *Li. de hære.* Hic in mundum inuexit quædam barbara nomina, vt Caulacauchas & Protonicus, aliaque permulta. *Epiphanius*, Alij καυλακαυχὰ g orificat, principem quendam hunc sic appellantes, decipere conantes imperitos per nominum terriculamenta & confictam barbaram nominis appellationem. *Et post pauca*: Sed & de Caulaucauch, quis legentium non riserit? quod dictiones Hebraicè probè dictas, & Græcè rectè expositas, & nunc apud eos qui Græcè norunt manifestas, & nihil obliqui habentes: ipsi in idolorum effictiones, & in formas, & in substantiuos principatus, &, vt ita dicam, statuarum figmenta efformant, apud simplices per imaginationem errorem dispergentes, ad turpis & fabulosæ artis ipsorum contaminationem. *Cap. 28.* Caulaucauch enim in Isaia scriptum est, & est quædam dictio in duodecima visione, vbi dicit θλίψιν ἐπὶ θλίψιν, ἐλπίδα ἐπ᾽ ἐλπίδα, ἔτι μικρὸν ἔτι μικρὸν προσδέχου. *Id est*, afflictionem ad afflictionem, spem ad spem, adhuc parum ad huc parum assume. *Sic enim Septuaginta, quos imitatur, Græcè reddiderunt verba ista Hebraica,* צו לצו צו לצו קו לקו קו לקו זעיר שם זעיר שם *Quæ sic de verbo ad verbum vertit Sanctes*, Præceptum post præceptum, præceptum post præceptum: Linea post lineam, linea post lineam: parum ibi, parum ibi. *Communis translatio*: Manda remanda, manda remanda: expecta reexpecta, expecta reexpecta: modicum ibi, modicum ibi. *Porrò verbis illis Isaias Iudæorum impietatem describit, qua Prophetarum voces, & comminationes cum dicterijs excipiebant, & mimesi quadam imitabantur cum contemptu & irrisione. Vel, vt alijs placet, socordiam & ignorantiam populi arguit, qui velut pueri, pedetentim docendus erat, singulis diebus singula præcepta diuina tradenda, vt solent institui infantes, quorum captus est admodum exiguus. At impostores isti, ignota sibi, aut saltem indoctioribus verba, velut grandia mysteria continerent, populo insulcabant.*

13. Incognitum] *Deleuimus* cognitum, *authoritate veter. Codic. &* oportere, *pro*, oportet *legimus*

14. Quapropter & parati] *Tertullianus*: Martyria negat esse facienda. *Epiphanius*: Rursus autem asserit non oportere martyrium subire. Qui enim Martyrium subit, mercedis exors reperietur, cùm Martyrium sustineat, pro eo, qui hominem non fecit. Sustinet enim martyrium pro crucifixo Simone, &c. *Li. de præsc.*

15. Et Iudæos quidem] *Epiphanius*: Quod si ipse & sodales eius interrogentur, Iudæos quidem seipsos non amplius esse dicunt: Christianos autem nondum factos esse, sed negare semper, habere autem in seipso tacitè fidem & nemini ostendere, &c. *Cõtra hæres. 24.*

16. Non autem multos] *Epiphanius*: Iubet autem solum de Patre & suo mysterio, nemini reuelare, sed silentio in seipsis continere. Vni verò de mille reuelare, & duobus de decem millibus. *Theodoretus*: Hæc autem dicunt esse ineffabilia, & nec ab omnibus capi aut comprehendi posse, præterquam ab vno ex mille.

17. Trecentorum autem] *Hunc locum ita imitatus est Theodoretus*: Dicit autem Principem ipsorum esse Abraxax; nominis enim supputatio trecentorum sexaginta quinque numerum significat. *Eadem habet & Damasce. Augustin. verò in partium supputatione, diutius immoratur ita scribens.* Basilides trecentos sexaginta quinque cælos esse dicebat, quo numero dierum annus includitur. Vnde etiam quasi sanctum nomen commendabat, quod est ἀβράξας: cuius nominis literæ secundum Græcam supputationem, eundem numerum complent. Sunt enim septem, α, & β, & ρ, & α, & ξ, & α, & ς: id est, vnum & duo, & centum & vnum, & sexaginta & vnum, & ducenta, quæ sunt in summa, trecenta sexaginta quinque. *Epiphanij prolixior tractatio, in qua etiam Irenæum nominatim appellat, in idem redit. Porrò, Beatus Hieronymus asserit* Mithram, *sub eodẽ numero aliarum literarum, Ethnicis esse, quam Basilides portentoso nomine vocat* Abraxan. *Lib. 1. hæret. fab.* *Li. de hæres.* *Li. de hære.* *Contra hæres. 24.* *Lib. 1. com. in Amos.*

Cæterùm, Baronius vir doctissimus & lectissimus Appendice ad secundum Tomum Annalium, ex inscriptionibus cuiusdam gemmæ è ruderibus erutæ, contendit legendum potius ABRACAZ, *seu* ABRASAX, *quàm* ABRAXAS: *& eundem Basilidi loco fuisse summum Dei, cuius & imagines amuleti loco suis exhiberet planè monstrosas, vt ex ea, quæ gemma continetur apparet; ac proinde summo iure damnatas fuisse ab Irenæo. Legit enim ille in hoc Irenæi capite*: Vtuntur autem imaginibus: *emendationemq; tam veteris codicis, quàm Epiphanij ac Theodoreti non sequitur: sed propriam sententiam.*

QVAE EST CARPOCRATIS DOCTRINA, *& quæ operationes eorum, qui ab eo sunt.*

CAPVT XXIV.

Carpocrates autem & qui ab eo, mundum quidem, & ea, quæ in eo sunt, ab Angelis multo inferioribus ingenito Patre, factum esse dicunt. Iesum autem è Ioseph natum, & qui similis reliquis hominibus fuerit, distasse à reliquis secundùm id, quod anima eius firma & mũda cùm esset, commemorata fuerit

L

ta fuerit quæ visa essent sibi in ea[† circumlatione,] quæ fuisset in ingenito Deo. & A propter hoc* ab eo missam esse ei virtutem, vti mundi fabricatores effugere posset, & per oës transgressa, & in omnibus liberata, ascenderet *ad Deũ,[2] & ea, quę similia ei* amplecteretur similiter. [3]Iesu autem dicunt animã in Iudæorum consuetudine nutritam contempsisse eos, & propter hoc virtutes accepisse, per quas euacuauit, quæ fuerunt in [pœnis] passiones quæ [inerant] hominibus. Ea igitur, quæ similiter atque illa Iesu anima potest contemnere mundi fabricatores archontas, similiter accipere virtutes ad operandum similia. Quapropter & ad tantum elationis prouecti sunt, vt quidam quidem similes *se esse dicant Iesu: quidã autẽ adhuc [&] secundum aliquid illo fortiores, qui sunt distantes ampliùs quàm illius discipuli, vt puta quàm Petrus & Paulus, & reliqui Apostoli. Hos autem in nullo deminoratos à Iesu. Animas enim ipsorum ex eadem circumlatione deuenientes, & ideò similiter contemnentes mundi fabricatores, eadem *dignas habitas esse virtute, & rursus in idem abire. Si quis autẽ plus quàm ille contempserit ea, quæ sunt hic, posse meliorem quàm illum esse. Artes enim magicas operantur & ipsi, & incantationes, philtra quoq; & charitesia, & paredros [&] oniropompos, & reliquas malignationes, dicentes se potestatem habere ad dominandum iam principibus & fabricatoribus mundi huius. Non solũ autem, sed & his omnibus, quæ in eo sunt facta.

*a Deo.
*ad eum
*amplecteretur.
*sese

[6]Qui & ipsi ad* detrectationem diuini nominis & Ecclesiæ, quemadmodum & gen- B tes à Satana præmissi sunt, vti secundùm alium [& alium] modum, quæ sunt illorũ audientes homines, & putantes omnes nos tales esse, auertant aures suas a præconio veritatis. Aut vt videntes quæ sunt illorum, omnes nos blasphement, in nullo eis communicantes, neque in doctrina, neque in moribus, neque in quotidiana conuersatione. Sed vitam quidem luxuriosam, sententiam autem impiam ad velamen malitiæ ipsorum nomine* abutuntur, quorum iudicium iustum est, recipientium dignã suis operibus à Deo retributionẽ: & in *tantũ insania effrænati sunt, vti & omnia quęcunq; sunt, irreligiosa & impia potestatem habere operandi se dicant. Sola enim humana opinione negocia mala & bona dicunt. Et vtique secũdùm transmigrationes in corpora oportere in omni vita, & in omni actu fieri animas,[7] si non præoccupans quis in vno aduentu omnia agat semel ac pariter: quæ non tantùm dicere & audire non est fas nobis, sed ne quidem in [mentis] conceptionẽ venire, nec credere si apud homines conuersantes in his[8] quæ sunt secundùm [nos ciuitates, tale aliquid agitatur, vti secundùm quod] scripta eorum, dicunt in omni vsu vitæ factæ animæ ipsorũ, exeuntes in nihilo adhuc minus habeant. Ad operandum autem in eo ne fortè [9]propter eã, C quod deest libertati* aliqua recogantur iterum mitti in corpus, propter hoc dicunt Iesum hanc dixisse parabolam: [10]Cùm es cum aduersario tuo in via, da operam vt libereris ab eo, ne fortè te det iudici, & iudex ministro, & minister mittat te in carcerẽ. Amen dico tibi non exies inde donec reddas nouissimum quadrantẽ. Et aduersariũ dicunt vnum ex Angelis, qui sunt in mũdo, quem diabolum vocant, dicentes factũ eum ad id vt ducat eas, quæ perierunt [animas] [in] mũdo, ad principem. Et hũc dicunt esse primum ex mundi fabricatoribus, & illum altero angelo, qui ministrat ei, tradere tales animas, vti in alia corpora includat: Corpus enim dicũt esse carcerẽ. Et id quod ait, Non exies inde quoad nouissimum quadrantem reddas, interpretantur, quasi non exeat quis à potestate Angelorum eorum, qui mundũ fabricauerunt; [11] sed sic [trans]corporatum semper quoadusque in omni omnino operatione, quæ in mundo est, fiat: & quũ nihil defuerit ei, tunc liberatam eius animam eleuari ad illum Deũ, qui est supra angelos mundi fabricatores. Sic quoque saluari & omnes animas, siue ipsæ præoccupantes in vno aduentu in omnibus misceantur operationibus, siue de corpore in corpus transmigrantes, vel immissæ in vnaquaque specie vitæ adimplentes & reddentes debita, liberari: vti iam non fiant in corpore.

Rom. 1.
Matt. 5.25.
*detractionem diuini Ecclesiæ nominis.
*abutantur
*tantam insaniam
*aliqua res

[12]Et, si quidem fiant hæc apud eos, quæ sunt irreligiosa, & iniusta, & vetita, ego nequaquam *credo. In conscriptionibus autem illorum sic conscriptũ est, & ipsi ita exponunt, Iesũ dicentes in [mysterio discipulis suis & Apostolis seorsum locutũ, & illos D expostulasse, vt dignis & assentientibus, seorsum hæc traderent per fidẽ enim & charitatem saluari. Reliqua vero indifferentia cùm sint, secundum opinionem hominum quædam quidem bona, quædam autem mala vocari, cum nihil natura malũ sit.

[13]Alij vero ex ipsis signant, cauteriantes suos discipulos in posterioribus partibus extantiæ dextræ auris.[14] Vnde & Marcellina, quæ Romam sub Aniceto venit, cũ esset huius doctrinę, multos exterminauit. Gnosticos se autẽ vocãt, *etiã imagines quasdã quidẽ depictas quasdam autẽ & de reliqua materia fabricatas habent, dicentes formã Christi factã a Pilato, illo in tempore quo fuit Iesus cũ hominibus, & has coronant & proponunt

*credam
*&

A proponunt eas cum imaginibus mundi philosophorum, videlicet cum imagine Pythagoræ, & Platonis, & Aristotelis, & reliquorum; & reliquam obseruationem circa eas similiter vt Gentes faciunt.

ANNOTATIONES.

Lib. 1. hære. fab. — Lib. de anima.

1. Carpocrates] *Hunc genere Alexandrinũ fuisse tradit Theodoretus; magum autem & impurũ fornicariũ Tertullianus; alios verò omnes hæreticos morũ improbitate eundem superasse: quippe qui ex Simonis, Menandri, Saturnili, Basilidis & Nicolai sẽtina, sordes hauserit, & sectam inde construxerit, quam Gnosticorũ nominauit, testis est Epiphanius.*

Contra hæres.

† Circumlatione] *Theodoretus*: Dominum Iesum ex Ioseph & Maria natum esse dicebat, sicut & alij homines: virtute autem fuisse insignem,
B vt qui puram habebat animam & memorem suæ cum ingenito consuetudinis. *Epiphanius quoque correctiones ex vetere codice adhibitas agnoscens*: quandoquidẽ, *ait*, validam præ cæteris hominibus habebat animam, & memoria tenebat ea, quæ visa erant ab ipsa supernè, quando & in circumferentia ignoti illius patris erat, demissa sunt (inquiebat Carpocras) ab eodem parte in animam ipsius virtutes, quo visorum ab ipsa recordata, & potentia corroborata, angelos mundi fabricatores effugeret, *& cæt. Pro* circulatione, circumlatione *reposuimus: vt mox pro*, vt in mundi fabricatoribus, vti mundi fabricatores.

2. Et ea quæ] *Epiphanius*: Quin & similes ipsi animas: æqualia ipsi amplexas, eodem modo liberatas, sursum volasse ad ignotum patrem, *& cæt. Damascenus*: Quod si quis similia, quæ *IESVS* gereret: cum illius similem esse di-
C cebat.

3. Iesu autem dicunt animam] *Hunc locum ad mediam vsque partem capitis huius, hisdem verbis transcripsit Epiphanius contra hæres. 27. quæ ne paginas oneremus, adducere non libet. Eius verò authoritate, & veteris codicis consensu pro* peius, *reposuimus* pœnis. *& pro* erant, inerant hominibus.

4. Dignas habitas] *Ita legit vetus codex: Epiphanij interpres*, eadem virtute dignæ factæ. *Itaque deleuimus* dignos habitos.

Lib. 4. hist. cap 7.

5. Artes enim magicas] *Hanc sententiam sic exprimit Eusebius*: "Illi magicas Simonis præstigias non ex occulto quidem, vt ille, sed iam in apertum iure proferendas censuerunt: & non modò philtris amatorijs curiosè ab illis elaboratis, & quibusdam dæmonibus, qui eorum animis nefaria iniecere somnia, quique illis assessores exti-
D tere, verum etiam alijs non disparibus ineptijs, se iam tanquam rebus maximi ferè momenti & ponderis nobilitarunt.

Contra hæres. 27

6. Qui & ipsi ad detrectationem] *Epiphanius*: Sunt autem à Satana subordinati ac producti, in opprobrium ac scandalum Ecclesiæ Dei. Indiderunt enim sibiipsis cognomen Christianorum, ad hoc vt Gentes per ipsos offendantur, & sanctæ Ecclesiæ Dei vtilitatem & veram prædicationem, propter illorum nefaria facta & incomparabilem improbitatem auersentur, & vt gentes ipsorum assiduò nefaria opera considerantes, putent etiam sanctas Dei Ecclesias tales esse, & auertant, velut dixi, aures à Dei & veritatis doctrina, & cæt. *De ijsdem quoque conqueritur Eusebius libro quarto histor. capite septimo, & lõgè ante hos, Iustin. mart. in colloquio cum Tryphone omnium grauissimè.*

Lib. 1, hære. fab.

7. Si non præoccupans] *Isthæc explicatius narrat Theodoretus.* Cùm Pythagoricas à corporibus in corpora traiectiones admisissent, quod ei connexum à Pythagora dicebatur, non admiserunt. Pythagoras enim dicebat animas quæ peccarant, mitti in corpora, vt & pœnas darent, & ritè expiarentur. Dicunt enim animas mitti in corpora, vt omne genus libidinis & petulantiæ peragant, eas ergo, quæ in vno descensu impleuerint, non egere alia missione: quæ autem parum peccarunt, & bis mitti, & ter, & sæpius, donec omnia vitiorum genera impleuerint.

Contra hæres. 27.

8. Quæ sunt secundùm nos ciuitates] *Septem voculas, quas ex vetere cod. adiecimus, agnoscit Epiphanius, & sententiam longè apertiùs explicat.* Ita habent ipsorum libri, *inquit*, vt si quis prudentia præditus legat, admiretur, ac stupeat, & non credat, quod hæc sic ab hominibus fiant, non solum his, qui ciuitatem nobiscum inhabitant; sed etiam his, qui cum bestijs & similibus bestijs ac pecoribus, fermè dixerim, quæ canes ac sues faciunt, facere audent. Aiunt enim, oportere his omnibus penitus vti, vt ne egressæ animæ aliquo opere relicto, ea de causa reuertantur in corpus rursus ad faciendum ea, quæ non fecerunt.

9. Propter eam] *vetus codex subindicat legendũ*, propterea quòd deest libertati aliqua res.

10. Cùm es cum aduersario] *Hunc Euangelij locum & fusissimè & præclarè discutit Tertullianus libro de anima, contra huius Carpocratis opinionem.*

11. Sed sit] *expunximus* sic, *authoritate veteris codicis, probante id quoque Epiphanio.*

Lib. 1. hære. fab.

12. Et si quidem fiant hæc] *Cum laudis digna præfatione hæc ex Irenæo transcripsit Theodoretus vsq. ad illud*, alij verò ex ipsis signant.

13. Alij verò ex ipsis] *Epiph.* Cęterùm signaculum per cauterium, aut nouaculam, aut subulam immittuut ac incutiunt Carpocratiani in dexteram inferiorem auriculam ijs, qui ab ipsis decepti sunt. *Symbolis inustionibusq. istis externis, opinor, vtebantur, vt primo occursu eiusdẽ secum factionis asseclas agnoscerent, consilia cõmunicarent, & promiscuis concubitibus miscerentur. In his verò nec à variarum Gentium moribus recedebant, quarũ meminit Tertull. lib. de velandis virginibus*, Garamantes pennis, strobulis Barbaros, cicadis Athenienses, cirris Germanos, & stigmatibus Britones, *insignitos fuisse narrans. Signum quoq. inter Gnosticos Epiphanius tradit extitisse virorum ad fœminas, & fœminarũ ad viros: in extendendo manum ad salutationẽ, videlicet subter palmam contrectationem quandam titillationis, per hoc se inducere ostendentes, quod eiusdem religonis esset, qui accessit. Hinc igitur mutua cognitione accepta, statim ad epulationem conuertũtur. Vbi cõpotarunt, & venas impleuerũt, ad œstrũ se conuertunt. Et vir quidẽ concedens vxorem alteri, ad ipsam dicit*, Surge, fac dilectionem cum fratre & cæt. *Postremò stigmata illa, obedientiæ & seruitutis perpetua signa erant, quibus sectæ illi quasi sacramẽto nomina dabant, à qua deficere nunquam liceret. Sic dudum seruo Hebræo, qui anni*

Cõtra hære. 27.

Exod. 21. Deut. 15. Apoc. 13

septimi beneficio noluisset liber exire, seruitutē liberta- A *ti anteponens, subula aurē ad ostium perforare lex iubebat. Cæterùm, præcursores certè Antichristi agebant Gnostici, quem suos in dextera & fronte signaturū prædicit sacra Ioannis reuelatio. An verò recētiores, veteribus illis meliores sint, iudicent qui mores eorum melius explorarunt.*

14. Vnde & Marcellina] *vt Apostoli piarum mulierum opera vsi sunt ad ciborum præparationē, & mulierum infideliū contubernia priuatim erudiēda, semota omni turpitudinis suspicione, alijsq; pijs officijs, atq; ideò Presbyteras & Diaconissas illos instituisse cōstat: sic & Pseudopropheta isti latiùs virus suum dispergebant, & vtrumq; sexū corrumpebant impudicarum mulierū ministerio. Marcellinæ autem huius meminerunt etiam Epiphan. & Augustin. Hieron. id genus bestiarum catalogum contexuit, quem hic addere libet:* B Simon Magus hæresim condidit Helenæ meretricis adiutus auxilio; Nicolaus Antiochenus omniū immundiciarum repertor, choros duxit fœminarum; Marcion Romam præmisit mulierem, quæ decipiendos sibi animos præpararet; Apelles Philomenen comitem suarum habuit doctrinarum; Montanus immundi spiritus prædicator, multas Ecclesias per Priscam & Maximillam nobiles & opulentas fœminas, primùm auro corrupit, deinde hæresi polluit. Arius vt orbem deciperet, sororem principis prius decepit. Donatus per Africam, vt infelices quosque fœtentibus pollueret aquis, Lucillæ opibus adiutus est. In Hispania Agape Elpidium, mulier virum, cæcum cæca duxit in C foueam, successoremque sui Priscillianum habuit, cui iuncta Galla, alterius & vicinæ hæreseos reliquit hæredem.

Clemēs Rom. li. 2. cōst. Apo. c. 32 & lib. 3. ca. 15.

Epist. ad Ctesiph.

Optatus l. 1. contra Parme.

15. Et imagines quàsdam] *Augustinus*: Sectæ Simonis fuisse traditur socia quædam Marcellina, quæ colebat imagines Iesu, & Pauli, & Homeri, & Pythagoræ, adorando incensumque ponendo. *Theodoretus*: Qui sectæ Simonis erant, cum statuam eius in Iouis figuram construxissent, Helenæ autem in Mineruæ speciem, eis thura adolebant, ac libabant, & tanquam deos adorabant. *Epiphanius*: Habent imagines per colorem depictas, quidam etiam ex auro, & argento ac reliqua materia, quas sanè imagines Iesu esse dicunt, & sub Pilato factas esse: habent autem eas occultè. Insuperque Philosophorum quorundam Pythagoræ, Platonis, Aristotelis, & aliorum, cū quibus etiam alias imagines Iesū collocant, col- D locatasque adorant, & Gentium mysteria perficiunt. Qui verò sunt Gentium mores alij, quam sacrificium atque alia?

Li. de hære.

Li. 1. hæret. fab.

Contra hæres. 27.

Plurimas igitur ex Patribus & iustissimas rationes audis, quibus permotus Irenæus Gnosticorū imagines reprobat: siquidem more gentium thure & sacrificijs eis libabant, & tanquā viuentes deos, supremo cultu adorabāt, creaturæ seruiētes potius quàm Creatori. Deinde prophanorū & impiorum simulacris illas miscebant, Christo Deo Saluatori nostro illos æquātes. Postremò, dum occultè illas adseruabāt, cùm per Ethnicos palam liceret, facile quisq; sibi persuadebit monstrosas, & propudiosas fuisse; maximè cùm talem Christum illis figuris exprimeret, qualem portentosis animi opinionibus eum esse confingebant.

Magdeburgenses itaq; & Gallasius, qui ex hoc Irenæi loco contendunt, tunc temporis nullum imaginum Christi & Apostolorum vsum in Ecclesia fuisse, nec veterum testimonijs, aut exēplis cōprobari posse: vel crassissima ignorantia laborant, vel certè impudentissimo mendacio omnibus student imponere.

Non dissimili impietate ac inscitia in publico Mompelgartensi colloquio palam Beza clamauit: Ecclesiam veterem picturis caruisse. *Insuper*, Ecclesiam primitiuam trecentis annis vsum imaginum non habuisse. *Prorupit rursum in istas, etiam Lutheranis adstantibus horrendas & execrandas voces*: Fateor me ex animo Crucifixi imaginem detestari, ideò eam non possum ferre, &c.

Ego autem contra, apertissimis & validissimis assertionibus, quod primum asserunt, falsum esse, & Christi, Apostolorumque sæculo, pium & publicum vsum venerandarum imaginum inter Christianos fuisse euincam.

B 1. *Nicodemum illum, qui noctu primū Iesum cōuenit, & eiusdem postea corpus passionis cruciatibus laniatum, de cruce deposuit,* propriis manibus crucifixi imaginem sibi efformasse, *eamq; ante mortē Gamalieli tradidisse asseruandam, & hunc Iacobo, Iacobum Simeoni: istumq; sibi succedenti Zachæo, sicq; deinceps conseruatam, quoadusque Iudæi in Beryto Syriæ vrbe, omnia passionis Dominicæ probra in eandem renouarūt, pluribus inde consequutis miraculis, elegantissimo libro ante 1260 annos docuit magnus ille Athanasius: quem perlectum ante annos octingentos, omnium Patrum suffragijs excepit vniuersalis Nicena Synodus.*

Lib. de pass. imagi. D. Domini nostr. Iesu Christi.

2. *Superstes, adhuc cum Apostolis peregrinabatur Christus, cùm mulier illa, quam à profluuio sanguinis curauerat, in Cæsarea Palestinæ in monumentum accepti* C *beneficij illius,* imaginem æream palam erexit, *quam Eusebius illic* adhuc stantem conspexit, simulque alias Petri & Pauli à Christianis religiosè conseruari. *Imò testantur Historiæ Eusebium proximè sequutæ, illas Christi & Hemorrhoissæ statuas, ad tempora vsque Iuliani Apostatæ permansisse, qui, vt Iconoclastarū auum decebat, sicut Christianæ fidei, ita Christi & sanctorum imaginibus bellum indixerat.*

Lib. 7. hist. cap. 14. Antipater Bostrēsis Episc. orat. de muliere laborante. Sozomenus lib. 5. hist. c. 20.

3. *Accedit Apostolorum ipsorum constitutio in Synodo Antiochena, cuius summa talis est:* περὶ τοῦ μὴ πλανᾶσθαι τοὺς σωζομένους εἰς τὰ εἴδωλα. ἀλλὰ ἀντεικονίζειν τὴν θεανδρικὴν ἄχραντον χειροποίητον στήλην τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τῶν αὐτοῦ θεραπόντων ἀντικρὺ τῶν εἰδώλων καὶ ἰουδαίων, *&c. Id est,* Non debere seruatos circa idola errare, sed pro eis incōtaminatam veri Dei simul & hominis, Saluatorisque nostri IESV CHRISTI, & seruorum ipsius, manibus effor- D matam imaginem, contra idola & Iudæos erigere, & cæt. *Tria verò hic disertè notata habes. Primum, Christi Domini, & seruorum eius manibus efformandas esse imagines: deinde, idolorum districtam prohibitionē: postremò, Gentium idolomaniæ, & Iudæorum superstitioni opponendas esse Christi, & Sanctorum imagines. Hunc autem Apostolicum canonem, germanum esse, non recens vnus, & alter in angulo affirmant, sed propè innumerabiles, qui in publico totius orbis theatro ante octingētos annos conuenerunt Patres, Synodo Nicena posteriore. Hoc quoque canone innixus Basilius magnus, ante 1270. asserit,* imaginum vsum ab Apostolis emanasse; *simulq; eo adhuc antiquior Eusebius,* à maioribus prodijsse cōsuetudinis; *& Pamphilus martyr vtroque superior, hanc Apostolorum constitutionē, cum pluribus alijs se in Origenis bibliotheca reperisse testatur.*

Epist. ad Iul. Lib. 7. hist. cap. 14. Turrianus lib. 1. pro cano. apo. ca. 25

4. *Subiungam Damasceni, Euagrij, & Nicephori ex archiuis Edessæ ciuitatis depromptam narrationem,*

Lib. 4. de fide orth. c. 17.

de Rege

Lib. 4. histo. 261 *Lib. 2. hist. c. 7.*

de Rege Abagaro, aliàs Augaro, qui fama curationum Christi permotus, consequendæ sanitatis ergò, Ananiā cursorem expeditum ad eum misit. Sed cùm pro votis res minimè succederet Regi, vt desiderio quo flagrabat, vel ex parte faceret satis, pictorem eximium misit, qui Christi faciem effictam accuratè, afferret. At cùm pictor ob splendorem vultus, opus non posset absoluere; Saluator textum lineum petijt, in eoque expressam faciei imaginem ad Regem misit. *Hanc adhuc sua ætate, non sine populi veneratione Edessæ cōspexisse, Leo Constantinopolitanus lector coram vniuersali Synodo Nicena confirmauit.*

Niceph. lib. 2. hist. c. 43. & lib. 6. ca. 16 & lib. 14. cap 2.

5 *Persarum etiam Regem eadem tempestate, Christi, & Matris eius figuras accepisse subijcit Nicephorus. Quin & Beatum Lucam Euangelistam B. Virginis, quā de facie nouerat, simulq; beatorum Petri & Pauli imagines depinxisse, quæ Pulcheriæ Imperatricis sæculo, adhuc Constantinopoli seruabantur, non semel affirmat.*

6. *Postremò, quis si vel à limine venerandam antiquitatem salutauerit, nescit crucis dominicæ signum & figuram, vsumq; eius, Apostolis ipsis, & Christianis omnibus frequentissimum fuisse? Dionysius Areopagita vnico libro de Ecclesiastica hiera. octies illius meminit. Nicodemus in histor. de Passione & Resurrectione Saluatoris, ter. Abdias decem & octo locis, eiusdem expressione Apostolos varia perfecisse miracula recenset. Iustinus in Dialogo, ex veteris Testamenti varijs figuris, & in calce Apolog. 2. in omnium rerum creatarum ordinibus effictam, accuratè docet. Quem nunc latent præclara Ignatij, Martialis, Tertulliani, Cypriani, Origenis, Lactantij, Athanasij, de figuratione crucis verba? Apertissimum ergo est Christi, & Apostolorum æuo sacrarum imaginum vsum fuisse.*

*Alterum falsæ assertionis caput, quo aiunt nec veteris Ecclesiæ exemplis, nec priscorum patrum testimonijs imaginum vsum confirmari posse, ex Caluini officina prodijt; qui annis quingentis à Christo, quibus adhuc florebat Religio, & sincerior doctrina vigebat, Christiana templa ab imaginibus vacua fuisse scribere non erubuit: quo mendacio nihil impudentius dici potest. Siquidem ante 1200 annos scripsit Augustinus, pluribus lo-*cis Petrum & Paulum vnà cum Christo depictos, etiam Paganos vidisse; & Abrahæ sponte filium immolantis nobile factum, tot linguis cantatum, & tot locis pictum, vt aures & oculos dissimulantium feriret. Insuper Adami & Euæ folijs contegentium pudenda admisso peccato, picturas prostitisse. *Idem apertissimis verbis*, Dominicæ crucis figuram hominisque inibi patientis affixam imaginem, ad crucifixi Domini nostri recordationem, & pigritantis fidei excitationem, humiliter complecti, & suppliciter venerari *suadet.*

Lib. 1. de consensu Euāg. cap. 10. *Lib. 22. contra Faust. c. 73.* *Li. 5. contra Iul. Pelagianum. cap. 2.* *Lib. 2. de visit. infir. c. 3.*

Serm. 2. de S. Steph.

Idem postremò, publica de B. Stephano martyrium fortissimè subeunte, ad populum suum concione dicit: Passio eius insignis est, multumque mirabilis. Hāc modò in libro Actuum Apost. cum legeretur audiuimus, non solùm, sed etiam oculis spectauimus. *Quibus apertè significat non modò historias Sanctorum Martyrum publicè legi solitas in templis; verùm in tabellis graphicè depictas & expressas oculis fidelium subiectas fuisse.*

Epist. 12. ad Seuerum.

Accedit & Paulinus, ad quem tot Augustini & Hieronymi extant epistolæ. Is Seuerum extollit, quod in loco refectionis humanæ, id est Baptisterio, B. Martini effigiem depinxisset, vt deponentibus in lauacro terrenæ imaginis vetustatem, imitanda cœlestis animæ occurreret effigies. *Misit præterea ad eundem hos versus, quos imagini Crucifixi eo loci erectæ adscribi curaret.*

Cerne coronatam Domini super atria Christi
Stare crucem, duro spondentem celsa labori
Præmia: tolle crucem, qui vis auferre coronam.

Et ad alias crucis imagines in ingressu basilicæ:

Ardua floriferæ crux cingitur orbe coronæ,
Et Domini fuso tincta cruore rubet:
Quæq; super signum resident cæleste columbæ,
Simplicibus produnt regna patere Dei.

De vitis Pontificum.

Damasus etiam eâ ætate res gestas superiorum Pontificum colligens, Ioannis Baptistæ confessionem, ex argento auream. Item, & crucis imaginem, Hilarium, qui longè eum præcesserat, fecisse narrat.

In epitaphio Paulæ.

Hieronymus quoq; Paulam magno pietatis ardore montem Caluariæ conscendisse narrat, & prostratam ante crucem, quasi pendentem Dominum cerneret, adorasse.

Ser. 55.

Veluti malum in naui, crucem erectam in Ecclesia esse, qua inter sæculi naufragia seruatur incolumis, *concionabatur Ambrosius.*

Eximium poetam Christianum Prudentium præterire non possum; qui certamina martyrum exprimentes imagines in templis collocatas versibus cecinit, cùm genibus ad Sācti Cassiani martyris tumulū aduolueretur.

Carmine de passione B. Cassiani martyris.

Erexi ad cælum faciem, stetit obuia contra
Fusis colorum picta imago martyris.
Plagas mille gerens, totos lacerata per artus,
Ruptam minutis præferens punctis cutem.
Innumeri circum pueri, miserabile visu,
Confossa paruis membra figebant stilis.
Aedituus consultus ait, quod prospicis hospes,
Non est inanis aut anilis fabula,
Historiam pictura refert, quæ tradita libris,
Veram vetusti temporis monstrat fidē: &c.

His omnibus superior Lactantius, his lectissimis versibus (quos & Gyraldus, & antiqua exemplaria probāt esse germana) docet qua pietate Christi de cruce pendentis imago, in templis publicè erecta sit contemplanda, quando Christum ita loquentem inducit:

Car. de pas. Christi.

Quisquis ades, mediijque subis in limina tēpli,
Siste parū, insontēq; tuo pro crimine passum
Respice me, me conde animo, me in pectore
serua, &c.

Et paulò post medium.

Cerne manus clauis fixas, tractosque lacertos,
Atque ingens lateri vulnus, cerne inde fluorem
Sanguineum, fossosque pedes, artusq; cruentos.
Flecte genu, lignumq; crucis venerabile adora
Flebilis, innocuo terramque cruore madentē
Ore petens humili, lacrymis suffunde subortis, &c.

Lib. de Pudicitia, c. 7 & 10.

Tertullianus deniq; vir Apostolicorum temporum, iā tunc publicum & in sacris conuentibus fuisse imaginum vsum ostendit manifestè, scribens, etiam in ipsis sanctis calicibus insculptas fuisse Christi instar boni pastoris ouem aberrantem in humeros referentis effigies.

Huc vsque Latinos Patres, impudens mendacium Caluini retegentes audiuimus; addamus iam, si placet, vt omni ex parte conuincatur, eiusdem ætatis & Græcos. Imperante Theodosio, B. Theodoretus Cyri Episcopus, Simeonem Stylitem tanta sanctitatis fama nobilitatum scripsit, vt Romani in omnibus etiam officinarum vestibulis, & porticibus eius imagines collocarent, securitatem & custodiam quandam rebus suis præstare arbitrati.

In vita Simeonis.

At ipse est Simeon, qui ante Theodoreti tempora, epistola ad Iustinum Imperatorẽ grauissimè fuerat cõquestus de Samaritis, qui in Christi Domini nostri imaginem, eiusque Matris, infando facinore grassati fuerant.

Lib. 5. Apol. pro Christ. *Addam pulcherrimum Leontij Neapolis Episcopi suffragium.* Sicut Iacob *inquit*, accipiens à filijs vestem Ioseph sanguine conspersam, cum lacrymis eam osculatus est, per eam arbitratus se Ioseph osculari & in manibus habere: sic & omnes imaginẽ Christi, aut Apostoli, aut Martyris tenentes, ipsũ Christum, aut Martyrem videmur nobis animo complecti.

Epist ad Iul. in Actis Cõc. Nicæni. *Basilium magnum ante hos omnes*, historias imaginum sanctorũ Prophetarum, Apostolorum, & Martyrum in omnibus per Orientem Ecclesijs erectas sese suscepisse, & palam honorasse, vt ab Apostolis traditum fuerat, *idem sibi ipse testis est.*

Se. de patri ar. Abrahã in conc. Nic. *Eius frater Gregorius Nissenus*, non frequenter passionis Christi figuram cum lacrymis intuebatur, *adeò efficaciter ob oculos historiam pictura ponebat.*

In encomio Meletij. *Istis non inferior Chrysostomus*, B. Meletij imaginem in annulis, poculis, phialis, thalami parietibus, & alijs locis, multos effinxisse, vt corporis sanctissimi viri formam vbique conspicerent, *& narrat & laudat. Quin & se* ex cera confictam imaginem, pietate plenam amasse *non dissimulat.*

Erat quod vete. & nou. Test. vnus sit legislator. Orat 4 contra Arria. *Athanasius omnem imaginibus exhibitum honorem ad prototypum referri docet.*

Lib. 3 de vita Constan. ca. 48. *Denique his omnibus superior Eusebius, imperatorem Constantinum tanto diuini amoris ardore incẽsum refert*, vt etiam in medio foro vrbis Constantinopol. Danielem cum leonibus in ære incisum, aurique laminis splendescentem; simulque in ipso palatij introitu, in maxima tabula, salutaris Christi passionis insigne ex lapillis pretiosis cuiusque modi auroque multo politè elaboratis, A confectum, figendum curauerit. *Euicimus ergo ex Latina & Græca Ecclesia præstantissimis plurimisq. Patribus, non longius à Christi ascensione, quàm quadringentis annis recedentibus*, sub quibus sincerior Dei cultus, *vel confitentibus aduersarijs*, adhuc viguit, *vsum imaginum, Christi & Apostolorum tempore, atque deinceps, & sacrum, & publicum inter Christianos fuisse. Qui illum igitur oppugnant, Manichæi, Iuliani apostatæ, impurissimi Maometis, Turcarum tyrannidis, & Iudæorum propugnatores potius, quàm pietatis & veritatis Christianæ assertores haberi debent.*

Sed vt etiam proprio iudicio Caluiniani & Bezani maneant condemnati, coronidis vice isthæc adijciã. Beza, vt in Actis colloquij Moupelgartensis refertur, pag. 393. & 400. Vsum picturæ & sculpturæ in historijs sacris (inter quas, & Christi passionem commemorandã B *nemo Christianus negabit) repræsentandis, per se ἀδιάφορον esse, concessit. Deinde, Paulinum Nolanum Episcopum morem pingendorum parietum inuexisse simplici zelo: & eundem tam bono consilio instituisse imagines (id verò, vt paulò ante ex eodem audiuimus, in locis sacris) vt nemo studium eius reprobare aut reprehẽdere posit.* Præterea, nos, *(inquit item Beza)* non modò picturas, sed etiam sculpturas nunquam improbauimus: quarum magnus est vsus non solum in sacris historijs repræsentandis, sed etiam in rebus ciuilibus. Quod verò ad imagines siue pictas siue C sculptas attinet, earum vsum non reijcimus. *Et postea (pag. 421)* Descriptio Dei in Daniele & Isaia Danie. 7. Isa. 6. proposita, si pingatur, ego ἀδιάφορον esse cõcedo. *Deniq. se suosq. sectatores iconomachos damnãs, Librũ euulgauit, in quo plurimorum hæreticorum imagines apprimè depictas repræsentat; & cum his, velut adhuc viuentibus loquitur, ingentemque consolationem animi inde capere se profitetur. Igitur, idem saltem fieri posse ex Christi patientis imagine, ex Apostolorum, Martyrum, aliorumq. Sanctorum iconibus nemo sensus communis & rationis compos negabit.*

QVALIS EST DOCTRINA CERINTHI.

CAPVT XXV.

[1] Erinthus autem quidam in Asia, non à primo Deo factum esse mũdũ docuit, sed à virtute quadam valde separata, & distante ab ea principalitate, quæ est super vniuersa, & ignorante [cum] qui est super omnia [Deũ.] Iesũ autem subiecit, nõ ex virgine natum, ([3] impossibile enim hoc ei visum est.) [4] Fuisse autem eum Ioseph & Mariæ filium similiter, vt reliqui omnes homines, & plus potuisse iustitia, & prudentia, & sapientia *præ omnibus; & post baptismum descendisse in eum, Christum, ab ea principalitate, quæ est super omnia, figura columbç; & tunc annunciasse incognitum Patrem, & virtutes perfecisse; in fine autem reuolasse iterum Christum de Iesu, & Iesum passum esse, & resurrexisse: Christũ autẽ impassibilem perseuerasse, existentem spiritalem. D

* ab hominibus.

ANNOTATIONES.

Lib. 2. hære. fab. 1. Cerinthus autem.] *Hunc primum in Aegypto Philosophiæ diu operam dedisse, author est Theodoret. deinde Ierosolymis, Cæsareæ, Antiochiæque frequenter Apostolis ipsis restitisse, atque demum in Asia longè lateque impietatem suam propagasse scribit Epiphanius.* Contra hæres. 28. *Cyrillus Ierosolymitan. Cerinthum vastatorem Ecclesiæ nominat. Eusebius refert eum iactasse reuelationes, quasi per Angelos sibi dictata fuissent, quæ proferebat. Philastrius addit, illum asseruisse Christũ à mortuis nondum resurrexisse. Augustin. obseruationẽ legis Mosaicæ, festorum, victimarum, & sacrificiorum Iudaicorum necessariam esse.*

Euseb. lib. 3. hist. c. 22 & lib. 7. ca. 20. *Dionysius Alexand. li. 2. de promissionibus, hunc quoque* regnum Christi terrestre futurum somniasse docet, quippe qui inuitamentis corporis & carnis cum primis obsequeretur illecebris, & quarum rerum cupiditate ducebatur, in eisdem beatam vitam fore asseruit, vt in ventris & earum partium, quæ ad venerem spectant, expletione.

2. Et ignorante eum] *Emendationẽ ex vet. cod. agnoscis,*

A agnoscit,& sententiam huius loci sic exprimit Theodoretus: Docuit esse quidem vnum vniuersorum Deum, eum autem non esse mundi creatorem, sed separatas quasdam potestates, & eum omnino nescientes. Itaque eum, pro eo reposuimus, vt mox Deum, pro Deo

Li. 1. haret. fab.

3. Imposibile enim] In simili cœno volutatum Marcionem, argutißimo hoc dilemmate premit Tertull, rationem desiderans, qua non putauerit Filiū Dei ex Virgine natum esse. Necesse est, inquit, vt aut impossibilem, aut inconuenientem Deo existimaueris natiuitatem. Sed Deo nihil impossibile, nisi quod non vult. An ergo voluerit nasci (quia si voluit, potuit, & natus est) consideremus. Et post pauca. Scelestissime hominum, qui interemptores excusas Dei. Quodcunque Deo indignum est, mihi expedit. Saluus sum, si non confundar de Domino meo. Qui me (inquit) confusus fuerit, confundar & ego eius. Alias non inuenio materias confusionis, quæ me per contemptum ruboris probent bene impudentem & feliciter stultum. Natus est Dei filius: prorsus credibile est, quia ineptum est. Et sepultus resurrexit: certum est, quia impossibile est Obserua autem hæreticos tutissimum asylū semper putasse, id clamitare Deo impoßibile, quod credere renuunt.

Lib 1. de carne Christi.

B

4. Fuisse autem eum Ioseph &c.] Tertullianus huius quoq; erroris illum coarguit: Cerinthus, inquit, Christum hominem tantummodò sine Deitate contendit. Et libro de carne Christi: Poterit hæc opinio Ebioni conuenire, qui nudum hominem constituit Iesum. Hoc & Ignatius notauerat Epist. ad Philadel. Euseb. lib. 3. hist. & Hieron. in Catalogo, post Iren. lib. 3. cap. 3. testificantur B. Ioannem aduersus horum blasphemias Euangelium conscripsisse.

Lib. Præsc.

5. Et post Baptismum] Apertius Epiphanius: Ex supernis autem, ex supremo Deo, postquam adultus factus fuit Iesus ex semine Ioseph & Maria genitus, descendisse Christum in ipsum, hoc est, Spiritum sanctum in specie columbæ in Iordane, & reuelasse ipsi, & per ipsum posteris, ignotum Patrem. Et propterea postquam venit virtus in ipsum ex supernis, virtutes perpetrasse: & vbi ipse passus est, id quod ex supernis venerat, à Iesu sursum volasse.

Cōt. hær 28

Hinc autem manifestum est, hæc vetera mōstra Christum in diuersas lacerasse personas, quarum vna cœlestis & impatibilis esset, altera patibilis & terrena: quod Nestoriani postea inuehere sunt conati. Hoc & præsēti sæculo pro viribus instaurat Beza, scribens in Christo duas esse vniones hypostaticas: Caluinus quoque adfirmans, Verbum, mediatoris suscepisse personam. Has hæreses refellit Irenæus libro 3. cap. 18. 19. 20. 21. & nos in Dialogo tertio.

Epiphanius addit superioribus, Cerinthianos vsos esse Euangelio secundum Matthæum ex parte, non ex toto. Paulum verò reprobasse, propterea quod non obedierit Circuncisioni. Atque hos esse, qui ab eodem Paulo dicti sunt Pseudoapostoli, operatores dolosi, qui se transformant in Apostolos Christi.

QVÆ EST EBIONITARVM DOCTRINA.

CAPVT XXVI.

C Vi autem dicuntur Ebionæi, consentiunt quidem mundum à Deo factum: ea autem quæ sunt erga Dominum, non similiter vt Cerinthus & Carpocrates opinantur. Solo autem eo quod est secundùm Matthæum Euangelio vtuntur, & Apostolum Paulum recusant, apostatam eum legis dicentes. Quæ autem sunt prophetica, curiosiùs exponere nituntur, 3 & circumciduntur ac perseuerant in his consuetudinibus, quæ sunt secundùm legem, & Iudaico charactere vitæ vti, & Hierosolymam adorant, quasi domus sit Dei.

ANNOTATIONES.

1. Qui autem dicuntur Ebionæi] Quantū ad nomen huius Ebionis attinet, Euseb. Epipha. & Theod illud lingua Hebraica, inopem & mendicum significare rectè putarunt; quandoquidem אביון paupere, & pauperrimu, Hebræus significat. Hunc verò non solū Romæ, & in Asia prædicasse, radicesq; spinosarū propaginum, à Nabathea, Paneade, Moabitide, & Cocaborum regione in Basanitide terra, sed & in Cypro egisse, testis est Epiphanius: simulque ex Samaritanorum abominatione, Iudæorum improbitate, Osseorum & Nazareorū opinione, Cerinthianorum forma, Capocratianorū impietate, sub Christianorum appellatione: horrendum & perniciosum dogmatis sui monstrum composuisse.

Lib 3. hist. cap 21. Cōt hær. 30 Li. 1. hær fa.

D

3. Ea autem quæ sunt] Tertull. Ebion nudum hominem, & tantum ex semine Dauid, id est, non & Dei filium constituit Iesum: planè Prophetis aliquo gloriosiorem, vt ita in nonnullis angelum fuisse dicatur. Epiphanius: Primum quidem Ebion, Christum ex semine viri, hoc est ipsius Ioseph, esse decreuit. &c. Euseb. Eum simplicem, vulgarem & solum hominem censuerunt, & ex concubitu coniunctioneq; Ioseph viri cum Maria vxore sua in hanc lucem editum: verū propter progreßionem, quam in virtute fecisset, hominem iustum censuerunt, at solùm hominem tamen. Addit postea rursum, Ebionem prædicasse Christū esse filium quidem Dauidis, sed non Dei: operibus autem suis iustificatum fuisse. Quosdam etiam eiusdem sectæ (vt nunquam sibi consentiunt hæreticorum ministri,) admisisse Christum natum ex Virgine de Spiritu sancto: sed non extitisse prius quàm homo fieret. Hanc impietatem postea suscitarunt Samosateniani & Photiniani, vt tradit Augustinus libro de hæres. capite quadragesimo quarto. Et hoc sæculo in eandē impegerunt Seruetiani ac sequaces: cuius erroris Caluinianos dicunt se habere consortes & patronos. In hanc hæresim disputat Irenæus libro tertio capite trigesimo, & trigesimo primo.

Li. 2. de carne Christi. Cōt hær. 30. Lib 3. hist. cap. 21.

Lib. 3 hist, cap 27.

3. Circunciduntur] Qui tunc temporis se Iudæum circūcisione; & reliquis cærimonijs profitebatur, imprimis à gemina persecutione immunis erat. Priore, Romanorū, quia Imperatores patrio ritu Iudæos viuere cōcesserant. Posteriore, Iudæorū, qui in eos vt asseclas eiusdem obseruationis, non insurgebant. Qui autē in Christum

stum credebāt, deserto Iudaismo, vtrorumq; tyrannide adeò vexabantur, vt permulti Iesum esse Christum fateri dubitarent, nè insectationem ferrent eorum qui furijs spiritus impostoris agitati, confessores illius nominis enecare & persequi non desinebant, vt eleganter scripsit Iustinus martyr in Dialogo. Ebionæos autem, ex prima istorum classe fuisse euidentissimum est. A

QVAE SINT NICOLAITARVM opera.

CAPVT XXVII.

Nicolaitæ autem magistrum quidem habent [1]Nicolaum, vnum ex VII. qui primi ad Diaconium ab Apostolis ordinati sunt, qui indiscretè viuunt. Plenissimè autem per Ioannis Apocalypsin manifestantur qui sint, nullā differentiam esse docentes in mœchando, & idolothyton edere: quapropter dixit & de ijs sermo, sed hoc habes quòd odisti opera Nicolaitarū, [2]quę & ego odi.] *Apoc. 2. 6. & 15.*

ANNOTATIONES.

1. Nicolaum] *Hunc Nicolaum Antiochenum genere, proselitum autem professione, atq; è septem illis Diaconis electis ab Apostolis in ministerium quotidianū, vnum fuisse conueniunt in omnes. At Clemēs Alexād. & Theodor. admittūt quidem obiurgatum ab Apostolis de vxoris zelotypia, illā in medium adduxisse, & cui vellet nubere permisisse: sed exinde illum continēter & pudicè vixisse, filiasq; eius virgines, & filium incorruptū consenuisse volunt. Alij porrò promiscuos mulierum amplexus, imò & permixtiones obscœnas, execrabilesque tū peragisse, tum docuisse scribunt, quod & Irenæus innuit, dicens sectatores eius indiscretè viuere. Philastrius & Augustinus Nicolaitis tribuūt, quod post Deū plures virtutes finxerint, prodigiosisq; luserint nominibus, sicut postea Gnostici. Nicetas li. 1. thesauri orthodoxiæ scribit eos, Fœminam quandam nomine Prunicū coluisse: & quosdam eorum Caulaucam esse veneratos.* Sunt autem hæc (*inquit*) effœminatam mollitiem significantia nomina. Quandoquidem πρoύνικος, coitū significat. Græci enim si de virginum defloratoribus loquātur, his verbis vti solent, ἐπρoύνικευσεν τὴν δέ. Ad Caulaucam quod attinet, honestè quidem ab Hebræis effertur: à Gnosticis verò ad turpitudinem detortum est. *Eusebius porrò testatur hanc sectam parum durasse: Tertullianus verò in Caianam hæresim demutatam dicit.* B

Lib. 3 strom. Lib. 3 hæret. fab.

Epip. contra hæres. 25. Tertull. lib. de Præscrip.

2. Quæ & ego odi.] *Authoritate vet. co. consētiēte quoq; vulgata Bibliorū translatione, delenimus* odio.

QVÆ EST CERDONIS SENTENTIA

CAPVT XXVIII.

[1]ET Cerdō autem quidem ab ijs, qui sunt erga Simonem occasionem accipiens, cùm venisset Romā sub Hygino, qui nouum locum Episcopatus per successionem ab Apostolis habuit, docuit eum qui à Lege & Prophetis annuntiatus sit Deus, non esse Patrem Domini nostri Christi Iesu. Hunc enim cognosci, illum autem ignorari: & alterum quidem iustum, alterum autem bonum esse. C

Eusebius lib. 4. histor. cap. 10. hæc citat.

Κέρδων δέ τις ἀπὸ τῶν περὶ τὸμ σίμωνα τὰς ἀφορμὰς λαβὼν, καὶ ἐπιδημήσας ἐν τῇ ῥώμῃ ἐπὶ ὑγίνου ἔνατον κλῆρον τῆς ἐπισκοπικῆς διαδοχῆς ἀπὸ τῶν ἀποστόλων ἔχοντος, ἐδίδαξε τὸν ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ προφητῶν κεκηρυγμένον θεὸν, μὴ εἶναι πατέρα τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ. τὸν μὲν γὰρ γνωρίζεσθαι. τὸν δὲ, ἀγνῶτα εἶναι. καὶ τὸν μὲν, δίκαιον· τὸν δὲ, ἀγαθὸν ὑπάρχειν. διαδεξάμενος δὲ αὐτὸν Μαρκίων ὁ Ποντικὸς, ηὔξησε τὸ διδασκαλεῖον ἀπηρυθριασμένως βλασφημῶν.

Interprete Iacobo Billio.

Quidam autem Cerdon nomine, cùm à Simone ansam arripuisset, ac Romam Hyginij tempore, qui nonum Episcopatus locum ab Apostolis per successionem acceptum tenebat, peruenisset, Deum eum, qui à Lege & Prophetis prædicatus est, Domini nostri IESV CHRISTI Patrē haud quaquam esse docuit. Hunc autem notum, illum ignotum; hunc iustum, illum bonum esse. Ei autem succedens Marcion, natione Ponticus, perfricta scilicet fronte, impia ac nefaria dogmata euomens. D

ANNOTATIONES.

Lib. 4. hist. cap. 10.

1. Et Cerdon] *Integrum hoc caput, vt Eusebius ex Irenæo transcripsit, Græcū, & noua translatione Latinū factum addendum curauimus. Lōgè porrò prolixiorem catalogum blasphemiarum illius recēset Terr. scilicet, quod legem & Prophetas repudiauit, Deo creatori renūciauerit, Christum in substantia carnis non venisse, sed solo phantasmate: nec omnino passū, sed quasi passū: nec ex Virgine natum fuisse dixerit. Sed & resurrectionē corporū negauit soluitq; Lucæ Euangelium, nec tamen totum, recepit. Apostoli Pauli neq; omnes, neq; totas epistolas admisit, Acta Apostolorum & Apocalypsim Ioannis, quasi falsa, reiecit. Eius porrò inconstantiā notans Irenæus lib. 3. ca. 4. ait, eum sæpe in Ecclesiā venisse, & exhomologesim faciendo, modò quidem latenter docendo, modò verò traductus in his quæ docebat malè, donec tādem à communione Christianorum submoueretur. Illū verò venena sua non solum à Simone mago, sed & à Saturnino accepisse: eadēq; Marcioni discipulo, vt vipera aspidi impertiuisse, docet Epiphanius cōtra hæresim 41.*

Li. de Præsc.

A *QVAE SVNT QVAE MARCION docuerit.*

CAPVT XXIX.

[1]Vccedens autem ei Marciō Ponticus,[adampliauit]doctrinam, impudoratè blasphemans]eū qui à Lege & Prophetis annunciatus est Deus, malorum factorem,& bellorum concupiscentem,& inconstantem quoque sententia,& contrarium sibi ipsum dicens.[Iesum autē ab eo Patre qui est] super mundi fabricatorem Deum,venientē in Iudæam temporibus Pontij Pilati presidis qui fuit procurator Tiberij Cæsaris,in hominis forma manifestatū,his qui in Iudæa erant,[2]dissoluentem Prophetas,& Legē,& omnia opera eius Dei,qui mundū fecit, quem & Cosmocratorem dicit. Et super hæc,id quod est secūdum Lucam Euangeliū

B circuncidens,& omnia quæ sunt de generatione Domini cōscripta auferens, & de doctrina sermonum Domini multa auferens, in quibus manifestissimè Conditorē huius vniuersitatis suum Patrem confitens Dominus,conscriptus est: semetipsum esse veraciorem,quàm sunt hi qui Euangelium tradiderūt Apostoli,suasit discipulis suis; non Euangelium,sed particulā Euangelii tradens eis.Similiter autē & Apostoli Pauli epistolas abscidit,[3]auferens quæcūque manifestè dicta sunt ab Apostolo de eo Deo,] qui mundum fecit,quoniam hic Pater Domini nostri Iesu Christi, & quæcunque ex propheticis memorans Apostolus docuit prænunciantibus aduentum Dei. Salutē autem solùm animarum esse futuram,earum,quæ eius doctrinam* didicissent. Corpus autem videlicet,quoniā à terra sit sumptum,impossibile esse participare salutem. Super blasphemiam autem quæ est in Deum,adiecit & hoc,[4] verè Diaboli os accipiēs, & omnia contraria dicens veritati.Cain,& eos qui similes sunt ei, & Sodomitas, & AEgyptios,& similes eis,& oēs omnino gētes,quæ in omni permixtione malignitatis ambulauerunt,saluatas esse à Domino,cùm descendisset ad inferos,& accurrissēt ei,& in suū assumpsisse regnum. Abel autē & Enoch,& Noe,& reliquos iustos,& eos qui sūt

C erga Abrahā* Patriarchas,cū omnibus Prophetis,& his qui placuerunt Deo,nō participasse salutem,qui in Marcione fuit serpens præconiauit. Quoniam enim sciebant, inquit,Deum suum semper tentantem eos,& tunc tentare *eum suspicati, non accurrerunt Iesu,neque crediderunt annunciationi eius: & propterea remansisse animas eorum apud inferos dixit.Sed huic quidem quoniam & solus manifestè ausus est circuncidere Scripturas,& impudoratè super omnes obtrectare Deum,seorsum cōtradicemus, ex eius scriptis arguentes eum, & ex ijs sermonibus qui apud eū obseruati sunt Domini & Apostoli,quibus ipse vtitur,euersionē eius faciemus,præstāte Deo.

*audissent.

*Patriarcha

*eos

ANNOTATIONES.

1. Succedens autem ei Marcion] *Prima huius sententiæ emendationes ex vete. cod. agnoscit Eusebius: Philastrius,hunc Ephesum venisse scribit, ibiquè à Ioannis discipulis conuictum,atque inde pulsum Romam cōfugisse:ibiquè noster Irenæus Policarpo obuium factū, & ab eo primogenitū Satanæ vocatū fuisse testatur.Sed & adhuc vixisse,cùm aduersus illum calamum stringeret Iustinus martyr indicat ipse Apologia 2. Cæterum, cùm aliquot sæculis ante Epiphanium,quinque libris ortum,patriam,lapsum,superbiā, luxuriam, hypocrisim, mortemq́; eius graphicè depinxerit Tertullianus, in his vlterius recensendis non immorabimur. Origenem solū adijciam,lib.1.Dialog.contra Marc.testificantem, eū tres deos confinxisse, videlicet Deum Iudæorum,Deum Christianorum,Deum Gentiliū.Insuper, & duos Christos,quorum alter apparuerit tempore Tiberij, alter à Creatore promittatur:cùm alioqui non nisi duos se Deos ponere profiteretur,bonorum auctorem vnum,malorum alterum.*

Lib.4. hist. cap 10.

Lib.3.ca.3.

D

2. Dissoluentem Prophetas & Legem] *Hoc illi cōmune fuit cum Simonianis, Basilidianis, & Saturnianis,vt ex superioribus liquet. Idem Epiphanius & Augustinus tribuunt Manichæis: Euthymius & Nicetas Bogomilis, Audeanis,& Euthytis seu Satanæanis: Antoninus, Albingensibus: Lindanus & Prateolus hodiernis Anabaptistis. Hanc verò hæresim refellit Irenæus libro quarto,capite vigesimo,vicesimo primo,vicesimo secundo,vicesimo quarto,vicesimo septimo,tricesimo, tricesimo primo,& alibi passim:& post hunc, Epiphanius contra hæresim sexagesimam sextam. Augustinus denique duobus libris contra aduersar.legis: & 33. contra Faustum.Tantùm addit Epiphanius,fraudes illius adeò inualuisse,vt sua adhuc ætate Romæ,& in Italia,in AEgyptoque,& Palæstina,& in Arabia,ac Syria,in Cypro, atque Thebaide,quin & in Perside,& alijs pluribus locis sectatores haberet. Porrò authoritate Eusebij, & veteris nostri codicis pro* adimpleuit, *restituimus* adampliauit:*& pro* impuratè blasphematus, impudoratè blasphemans, *& mox pro* Iesum autem qui est à Deo Patre, *reposuimus* Iesum autem ab eo Patre qui est.

3. Auferens quæcunque] *Sacrilegam hanc audaciam frequenter arguit Tertullianus, vt libro de carne Christi:* His consiliis tot originalia instrumenta Christi delere Marcion ausus est, ne caro eius vera probaretur. Ex qua,oro te, authoritate? Si propheta es, prænuncia aliquid: Si Apostolus, prædica publicè: si Apostolicus, cum Apostolis senti:

sentisi tantùm Christianus es, crede quod traditum est, &c. *Et lib. de præscrip.* Marcion excertè & palam machæra non stylo vsus est: quoniam ad materiam suam cædem scripturarum confecit. *Idem etiam exprobrat lib. 2. 4. & 5. quos in eius hæreses scripsit. Hinc Cyrillus Ierosl.* Marcion. ab his quæ de lege veteri in nouo testamento redargutus, ausus est ea exscindere testimonia, & sine testimonijs relinquere eum qui annunciabatur fidei sermonem: *quod & repetit Catech. 16.* Catech. 6.

4. Verè Diaboli os accipiens] *Non maledicendi libidine, sed ob execrandas, quas eructabat, blasphemias in cælum, & totum Sanctorum ordinem, digno hoc epitheto Marcionem exornat Irenæus, eodem iure, quo Paulus Elymam magum* Filium Diaboli, & omnis iustitiæ inimicum *vocauerat. Verè enim Diaboli & serpentis, quem Apocalypsis describit bellum facere in cælum, & habitantes in eo, organum erat. Sanctos siquidem Patriarchas, Prophetas, & iustos omnes, quos Christus pio cruore redemit, damnare: impios verò quoslibet, seruare, an non est terram cælo, vel potius Paradisum inferno miscere?*

5. Seorsum contradicemus] *Ex hoc loco Eusebius colligit Irenæum libro quodam separatim edito, è Marcionis scriptis, Marcionem ipsum refutasse. Porrò errores de duobus dijs confutat infra libro 2. capite tertio & decimo, & toto ferè libro tertio. Mundi opus indignū esse Deo, refellit libro secundo, capite tertio. Abrahamum saluatum esse probat libro quarto capite decimo octauo. Quod legis dissolutionem Christum introduxisse cauillabatur, infringit lib. 4. cap. 27. & Clemens Alexan. 2. Stro. Clarissimos alios Ecclesiæ Proceres, Iustinum martyrem, Dionysium Corinthium, Theophilū Antiochenum, Philippum Gortynensem, Modestum, Melitonem, Apolinarium, aduersus immanē hāc belluā summa industria scriptis depugnasse, testatur Eusebius libro quarto histor. capite decimo septimo, vicesimo secundo, vicesimo tertio, vicesimo quarto, vicesimo quinto, vicesimo sexto, vicesimo septimo. Patet etiam ex Clementis 2. strom. Marcionitas docuisse, Timorem Dei ex Lege ortū, malum esse: ex Tertulliano, Deum esse peccatorū auctorem: & in homine post lapsum, non esse relictū liberum voluntatis arbitrium: quæ tres hæreses hoc tempore à Caluinianis improbè reparantur.* A Lib. 5. hist. cap. 8. B

QVAE EST CONTINENTIVM auersatio.

CAPVT XXX.

NVnc autem necessariò meminimus eius, vt scires quoniā omnes qui quo quo modo adulterant veritatem, & præconium Ecclesiæ lædunt, Simonis Samaritani magi discipuli & successores sunt. Quamuis non confiteantur nomen magistri sui ad seductionem reliquorum, attamen illius sententiā docent, Christi quidem Iesu nomen tanquam irritamentū* præferentes, Simonis aūt impietatem variè introducentes mortificant multos, per nomen bonum, sententiā suam malè disperdētes, & per dulcedinem & decorem nominis, amarum & malignū principis apostasiæ serpentis venenum porrigentes eis. *profectētes. C

An ab his autem qui prædicti sunt, iam multæ propagines multarū hæresum factæ sunt, eo quòd multi ex ipsis, imò omnes [velint] doctores esse, & abscedere quidem ab hæresi in qua fuerunt. Aliud autem dogma ab alia sententia, & deinceps alteram ab altera componentes, noua docere insistunt, semetipsos adinuentores sententiæ quācunque compegerint, enarrantes.2 Vt exempli gratia dicamus, à Saturnino & Marcione,3 qui vocantur Continentes, abstinentiam à nuptiis annunciauerunt, frustrātes antiquam plasmationem Dei, & obliquè accusantes eum qui & masculum & fœminā ad generationem hominum fecit: & eorum quæ dicuntur apud eos animalia abstinentiam induxerunt, ingrati existentes ei qui omnia fecit Deo. Contradicunt quoque eius saluti, qui primus plasmatus erat, & hoc nunc ad inuentum est apud eos.

Eusebius libro 4. cap. 27. hæc citat.

Ἀπὸ Σατορνίλου καὶ Μαρκίωνος οἱ καλούμενοι ἐγκρατεῖς ἀγαμίαν ἐκήρυξαν, ἀθετοῦντες τὴν ἀρχαίαν πλάσιν τοῦ θεοῦ, καὶ ἠρέμα κατηγοροῦντες τοῦ ἄρρεν καὶ θῆλυ εἰς γένεσιν ἀνθρώπων πεποιηκότος. καὶ τῶν λεγομένων παρ' αὐτοῖς ἐμψύχων ἀποχὴν εἰσηγήσαντο, ἀχαριστοῦντες τῷ τὰ πάντα πεποιηκότι θεῷ. ἀντιλέγουσί τε τῇ τοῦ πρωτοπλάστου σωτηρίᾳ. καὶ τοῦτο νῦν ἐξευρέθη παρ' αὐτοῖς.

Interprete Iacobo Billio.

A Saturnino & Marcione orti illi, qui Encratitæ nuncupantur, cælibatum prædicarunt, veterem scilicet illam Dei effictionem abrogantes, eumq; qui marem & fœminam ad hominum procreationem condidit, tacitè condemnantes. Abstinentiā etiam ab iis, quæ apud ipsos animata vocantur, inuexerūt: quā in re ingrati in eū, qui omnia effecit, animi vitio laborarūt. Quin primi quoque parentis saluti aduersantur: idque recens eorum commentum est. D

ANNOTATIONES.

1. Nunc autem & necessariò] *Ordo sensusq; satis indicant, hoc caput non fuisse à superiori seiungendum. Cæterùm, non solus Irenæus hic docet, omnes hæreticos Simonis magi discipulos esse, licet id non fateantur: sed & Clemens vterque, Cyrillus, Epiphanius, Philastrius, Augustinus, & alij passim.*

2. Vt exempli gratia] *Quia hæc vsque ad calcem transcripsit Eusebius, verba eius Græca, Latina facta hic adiecimus.* Lib. 4. hist. cap. 27.

3. Qui vocantur Continentes] *Hi sunt qui ex Græcis*

A Græcis nominibus appellantur Encratitæ, quòd à coniugijs, vino, & carnib. tanquã reb. natura malis, omnino abstinendũ censerent: itẽ Hydroparastæ, quod in cõficienda Eucharistia aqua solùm vtendũ iudicarẽt: ipse et Tatianus de quib. sequitur caput, quod huic fuisset cõtinens, tendit in confusionem quandã Lector h. ex tot permutationibus capitũ adferre timuissem. Carum Epiphanius contra hæres. 61. quæ est Apostolicorũ, quibus hos ex Encratitis, Marcionitis, & Saturninis sensisse, nõ posse saluari eos, qui nõ cælibes viuerẽt: quod Ignatius Epist. ad Philipp. Clemens. 3 strõ. Augu. lib. de bono cõiugali, alijq; Catholici Patres passim refellant.

QVALIS EST TATIANI DOCTRINA.

CAPVT XXXI.

Tatiano quodam primo hanc introducente blasphemiã, qui cùm esset Iustini auditor, in quantum quidem apud eum erat, nihil enarrauit tale: post vero illius martyrium absistens ab Ecclesia, & præsumptione magisterij elatus & inflatus, quasi præ cæteris esset, proprium characterem doctrinæ cõstituit, AEonas quosdã inuisibiles similiter atq; hi qui a Valẽ-
B tino sunt, velut fabulam enarrans: nuptias autem corruptelas & fornicationes similiter vt Marcion & Saturninus dicens.[2] Adæ autẽ saluti ex se contradictionẽ faciens.

Eusebius libro 4. capite 27. hæc citat.

Τατιανός τις πρῶτος ταύτην εἰσενηνοχὼς τὴν βλασφημίαν, ὃς Ἰουστίνου ἀκροατὴς γεγονὼς, ἐφ᾽ ὅσον μὲν συνῆν ἐκείνῳ, οὐδὲν ἐξέφηνε τοιοῦτον, μετὰ δὲ τὴν ἐκείνου μαρτυρίαν ἀποστὰς τῆς ἐκκλησίας, οἰήματι διδασκάλου ἐπαρθεὶς καὶ τυφωθεὶς ὡς διαφέρων τῶν λοιπῶν, ἴδιον χαρακτῆρα διδασκαλείου συνεστήσατο, αἰῶνάς τινας ἀοράτους ὁμοίως τοῖς ἀπὸ Οὐαλεντίνου μυθολογήσας, γάμον τε φθορὰν καὶ πορνείαν παραπλησίως Μαρκίωνι καὶ Σατορνίλῳ ἀναγορεύσας, τῇ δὲ τοῦ Ἀδὰμ σωτηρίᾳ παρ᾽ ἑαυτοῦ τὴν ἀντιλογίαν ποιησάμενος.

Interprete Iacobo Billio.

Tatianus enim quidam impium hoc dogma primum induxit, qui cum Iustini auditor extitisset, quandiu cum eo versabatur, nihil eiusmodi extulit. Postquam autem ille martyrium obijt, tum demum ipse ab Ecclesia discedens, magisterij fastu elatus ac turgidus, tanquam reliquis omnibus præstantior, peculiarem doctrinæ formam condidit. Nam & inuisibiles quosdam Aeones instar Valentini confinxit, & Matrimonium labem ac fornicationem esse, perinde ac Marcion & Saturninus, prædicauit, ac præterea Adami saluti ex se repugnauit.

ANNOTATIONES.

1. Tatiano quodã] *Integrum hoc caput consequenter transcribit Eusebius, cuius verba etiam emẽ-*
C *dationes ex vetere codice amplectimur.*

Lib. 4. hist. cap. 27. *Quæ autẽ alij scriptores Ecclesiastici de hoc Tatiano tradiderunt, non inutile fuerit addidisse. Primò, ex Syria ortũ asserit Clemens Alexand. 3. stromat. Deinde non*
Lib. de scri. eccl. *paruam sibi gloriã ex arte Rhetorica cõparasse, testis est Hieronymus. At de se loquentẽ Tatianum, cùm se primis idolorum mysteriorũ participem fuisse confessus esset, audiamus:* Cum viderem, *ait,* omnes vbique
Orat. contra Græcos deorum cultus per effœminatos & androgynos constitui experimento nouissem; item apud Romanos Latialem Iouem humano cruore, & sanguine per homicidia fuso placari; Dianã verò nõ procul Megalopoli similibus gaudere, & alium alibi dæmonem malorum authorem facinorum deprehenderem: in me descendens, quomodo tandem veritate potirer inquirebam. Et cùm diligenter circumspicerem, in libros quosdam
D barbaros incidere mihi contigit, antiquiores multo quàm Græcorum philosophia, si spectes ætatem: & augustiores, si illorum errores. His ego fidem adhibui, quòd stylus non esset phaleratus, nec vlla scriptorum affectatio, & sermo nusquam obscurus: futurorum item euentuum prænotione, & magnitudine promissionum, & quòd vnum vniuersorum Monarcham statuerent impulsus. *Hactenus ille. Romã autẽ commigrasse, & B. Iustini sectatorẽ effectũ, in Ecclesia effulsisse, quandiu à latere eius non discessit, sed ad fidẽ propagandam, & cõtra Crescentis Cynici latratus, Ethnicorũq; sycophantias tuendã egregiè, illumq; nauasse operã cõueniunt omnes. Quin & Eusebius addit eundẽ* διὰ τεσσάρων quatuor Euangeliorum, & magnum librorum numerum, posteris reliquisse, inter quos ille apud multos quasi pleno ore celebratur, quem contra Gentiles edidit, *Sed nihil ex omni parte beatum.* Cum enim Iustinus martyrio functus esset, quasi cæcus ductore destitutus, *inquit Epiphanius,* per præcipitia lapsus est, Romaque discessus ad Orientem sese contulit, vbi varias spargens hæreses. Mysterijs autem similiter vsus est ad imitationem sanctæ Ecclesiæ, hoc vno dempto, quod solam aquam adhibebat, indeque Hydroparastarum superstitionem ortam asserit Theodoretus. *Delenimus autem in textu,* ita constituta, nõ quasdam inuisibiles, *& reposuimus,* doctrinæ constituit Aeonas quosdam inuisibiles.

Lib. 4. hist. cap. 27.
Con hær. 46.
Lib. 1. hær. fab.

2. Adæ autem saluti] *Libellum de Adæ pœnitentia licet rejecerit Gelasius, ipsam tamen pœnitentiam egisse de peccato, cùmque saluum sit, necesse est.* Castigatione etiã non vulgari plexus est, *ait Epiph.* & è regione paradisi in exilium actus, quo memor esset, bonæ vitæ per pœnitentiam in memoriam reuocatæ. *Inhanc autem hæresim disputans Tertullianus in calce libri de Præscrip. Epiph. contra hær. 46 & amplissimè hic noster Irenæus lib. 3. cap. 34. 35. 37 & 39. his argumentis eũ saluum esse confirmans. Primo, quia Tatianorum sententia contraria, esset inaudita & noua: secundò, quoniã Deus noluit maledicere Adamo vel Euæ, sed tantum terræ ac serpenti: tertiò, quia fructibus pœnitentiæ seipsos mox addixerunt: quartò, quod deceret Christũ pastorem optimum hanc primam ouem suam aberrantem quærere & saluare: postremò, ne diabolus aduersus Deum gloriaretur, quod adhuc inuictus cum primis spolijs suis remaneret.*

Dist. 15.
Cõ. hær. 46.

Cast.

Cæterum, Tatiani dānantes Nuptias, negabāt Matrimoniū esse Sacramentum a Deo institutum & probatū. quod & Hugnostici nūc faciunt. Insuper, illi docebāt Eucharistiā [illegible] sola aqua conficī: quod & Beza probat, scribens in Epistolis. Cœuam cum sola sicera, aut cereuisia, aut aqua denique ministrandam esse, vbi vinum desit. A

VNDE II, QVI DIFFERENTIAS INDVXERUNT, acceperunt occasiones.

CAPVT XXXII.

Alij autem rursus à Basilide & Carpocrate occasiones accipientes, indifferentes coitus, & [1] multas nuptias induxerunt: & negligentiam ipsorū quæ sunt idolothyta ad manducandum, non valde [2] hæc curare] dicentes Deum. Et quid? Etenim non est numerum dicere eorum, qui secundum alterum & alterum modum exciderunt à veritate. B

ANNOTATIONES.

1. Multas nuptias, *Vt insana libidinis suæ furores affatim explerent, & voluptatū amatores, huius licētiæ inescarent illecebris, hanc vxorum varietatē inducebant. Pari impudētiæ Ebionæos quoque reos agit Epiphanius, quod videlicet, siquis vellet prioribus nuptijs disiunctus, alteris copulari, vsque ad secūdas & tertias nuptias. Hermogenem etiam arguit Tertullianus,* quod assiduè nuberet. *Istiusmodi priscorum Gnosticorum impuritatem, vt ne latū vnguem à patribus discederet proles, magno animi ardore imitātur recentiores. Lutherū enim, vt ab ipso capite exordiar, impudicissimum hominē fuisse, plus satis indicāt hæc eius verba, per discipulum & commensalem eius Henricum Petrum Rebenstock, Eschershey mensem ministrum in libru Colloquiorum illius euulgata:* Cœlebs olim hoc apud me concluseram, vt si mihi insperatò moriendum fuisset, vel etiam in lecto mortis, mihi puella desponsanda adhiberetur: cui in testimonium duos cyphos (argenteos) dicassem. *Impuritatem suam rursus indicans aiebat:* Mallem me lenonem fuisse, quàm Christum 15. annis Missis sacrificasse. *Alios quoque ad omnem lasciuiam inuitans dicebat:* Quisquis Satanicas cogitationes, alijs cogitationibus, vt de puella pulchra, pellere potest, huic suadeo. *Nec tantū priuatis colloquijs, sed & publicis concionibus ac scriptis alios ad omnē intemperantiam & proprio exemplo, et his verbis accēdebat:* Vt non est in meis viribus situm, vt vir non sim, tam non est etiam mei iuris, vt absque muliere sim. Rursum, vt in tua manu non est vt fœmina non sis, sic nec in te est vt absque viro degas. Nec enim libera est electio, aut consilium; sed res natura necessaria, vt marem fœminæ, fœminam mari sociari oporteat. Tam necessarium hoc est, quàm edere, bibere, purgare, mucum emungere, somno & excubijs intentum esse. *Obsecro, quis Nicolaita, quis Carpocratianus, quis ganeo, quis adulter, quis [illegible] nuptias inuexit, isto turpior & pestilentior [illegible]? An non etiam cum Basilidianis multas simul induxit nuptias, quando (vt in prædictis Colloquijs scribitur) Landgrauij Hassiæ, & aliorū principum cōcubinatus censet esse* matrimonia? *VValtzerinam Friderici Saxoniæ Ducis* pellicem, coniugem occultam *appellat? Anglorum Regi Henrico ducit potius permittendum fuisse,* alteram Reginam quoque ducere, quàm priorem repudiare: & exemplo Iudæorum (*adde & Turcarum*) duas simul vxores habere? *Rursumque in Sermone de Matrimonio, habito VVitebergæ 1522. ibidemque in tomo septimo operum eiusdem excusō 1557. de marito paulullum morosam vxorem habente ait:* Hic opportunum est vt maritus dicat: Si tu nolueris, alia volet. Si domina nolit, veniat ancilla. Si tum C renuat, repudia eam & in vicem Valthi, Esther surroga, Assueri Regis exemplo. *An non est hoc ethnicam planè polygamiam restituere, & veterum Gnosticorum impuritates ab orco reuocare?*

Tom. 2. pag. 160.

Pag. 119.

Pag. 125.

Tō. 5. operū VVitebergæ 1557. editorū folio 119.

Pag. 115.

Pag. 166.

Tō. 1. C. Pagin. 13.

Pag. 123.

Quanta verò ex his Lutheri concionibus & scriptis sequuta sit in Germania, & vbicunque admissum fuit (si placet inferis) repurgatum Euangelium, lasciuia, & bonorum morum deprauatio, plus satis manifestū fecerunt Melanthon, scribens in quadam epistola, fas esse viro duas saltem vxores simul ducere: *Bucerus ex monacho, tertiò maritus: Ochinus & Beza Polygamiam publicis scriptis asserentes: Hetzerus Anabaptista tredecim eodem tempore retinens: & Bucoldus eiusdem farinæ quindecim assumens: Geneuenses denique Turcico more Matrimonij vinculum multis leuioribusque de causis ita, totiesque soluentes, vt viuente prima vxore, liceat secundam, tertiam, sextā, duodecimam, vigesimamque (si fors tulerit) superducere. Renatos igitur veteres Gnosticos in istis nouis, quis negabit? Calumniatorū lascinos mores & sermones Commentarijs nostris in epistolam B. Iudæ Apostoli oportuno loco detexuimus.* D

Staphyl.

Flor. Vādenhaer.

2. Hæc curare. *Ita vetus codex: expunximus vero,* hoc comparare.

QVIBVS

A *QVIBVS TEMPORIBVS FVERVNT omnes qui prædicti sunt, & à quibus initia & doctrinas acceperunt.*

CAPVT XXXIII.

SVper hos autem ex his qui prædicti sunt Simoniani, multitudo Gnosticorũ Barbelo exurrexit,[2] & velut à terra fungi manifestati sunt, quorum principales apud eos sententias enarramus.[3] Quidam enim eorum AEonem quendam nunquam senescentem in virginali spiritu subijciunt, quem Barbelon nominant. Vbi esse patrem quendam innominabilem dicunt: voluisse autem hunc manifestare se ipsi Barbeloni: Ennœam autem hanc progressam stetisse in conspectu eius, & postulasse Prognosin. Cùm prodijsset autem & Prognosis, his rursũ petentibus prodijt Incorruptela: post deinde Vita æterna: in quibus glориantem Barbelon, & prospicientem in magnitudine & conceptu] delectatam in hanc generasse simile ei lumen. Hanc initium & luminationis, & generationis omnium dicũt: & videntem Patrem lumen hoc, vnxisse illud sua benignitate, vt perfectum fieret. Huncautẽ B dicunt esse Christum, qui rursus postulat, quemadmodum dicunt, adiutoriũ sibi dari Nun, & progressus est Nus. Super* hæc autem emittit pater Logon. Coniugationes autem fient Ennoiæ & Logi. & Aphtharsias & Christi, & AEonia autem Zoe, Thelemati coniuncta est: & Nus Prognosi,[4] & magnificabant hi] magnum lumen & Barbelon. Pòst deinde & de Ennoia, & de Logo Autogenem emissum dicunt ad repræsentationem magni luminis, & valde honorificatum dicunt, & omnia huic subiecta. Coemissam autem ei Alethiam, & esse coniugationem Autogenis & Alethiæ. De lumine autem, quod est Christus, & de incorruptela, quatuor emissa luminaria ad circumstantiam Autogeni dicunt, & de Thelemate rursus & Aeonia Zoe quatuor emissiones factas ad subministrationem: quatuor luminaribus] quas nominant, Charin, Thelesin, Synesin, Phronesin. Et Charin quidem magno & primo luminario adiunctam, hunc autem esse Sotera vocant, & vocant eum Harmogen. Thelesin autem secundo, quem & nominant Raguel. Synesin autem tertio luminario, quem vocant Dauid. Phronesin autem quarto, quem nominant Eleler.

C Confirmatis igitur sic omnibus,[6] super hæc emittit Autogenes hominẽ perfectum & verum, quem [&] Adamantem vocant: quoniam neque ipse domatus est, neque ij ex quibus erat, qui & remotus est [enim] primo lumine ab Harmoge. Emissam autem cum homine ab Autogene agnitionem perfectam & coniunctam ei, vnde & hunc agnouisse eum qui est super omnia, virtutem quoque ei *inuictam datam à virginali spiritu, & refrigerant in hoc omnia hymnizare magnum AEona.[7] Hinc autem dicunt] manifestatam Matrem, Patrem, Filium, Ex Anthropo autem & Gnosi natum lignum, quod & ipsum Gnosin, vocant. Deinde ex primo angelo qui astat Monogeni, emissum dicunt Spiritum sanctum, quem & Sophiam & *Pronicum vocant. Hunc igitur videntem reliqua omnia coniugationem habentia, se autem sine coniugatione, quæsisse cui adunaretur: & cũ non inueniret, assueuerabat, & extẽdebatur, & prospiciebat ad inferiores partes, putans hic inuenire coniugem: & nõ inueniens, exilijt tædiata quoq;, quoniam sine bona voluntate patris impetum fecerat. Pòst deinde simplicitate & benignitate acta, generauit opus, in quo [erat] ignorantia & audacia. Hoc autem opus eius esse Proarchontem dicunt, fabricatorem conditionis huius: virtutem autem ma- D gnam *abstulisse eũ à matre narrant, & abstulisse ab ea in inferiora, & fecisse firmamẽtũ cæli, in quo & habitare dicunt eum. Et cum sit ignorãtia, fecisse eas, quæ sunt sub eo potestates, & angelos, & firmamenta, & terrena omnia. Deinde dicunt adunitum eum Atabadiæ generasse Kakian, Zelon, & Phthonum, & Erinnyn, & Epithymiam. Generatis autem his, mater Sophia contristata refugit, & in altiora secessit, & fit deorsum numerantibus octonatio. Illa igitur secedente, se solũ opinatum esse, & propter hoc dixisse: Ego sum Deus zelotes, & præter me nemo est. Et hi quidem talia mentiuntur.

*iniunctam
*Pronicum
*abstulisse

ANNOTATIONES.

1. Super hos autem] *Omnibus modis confusas Gnosticorum sectas, inter sese dissectas tam subijcit: & deliratienes eorũ de Barbelone, Patre innominato, Ennœa, Autogene, Harmoge, Ligno, alijsq; portentis magis quã nominibus recenset. Ad hunc autem locũ attendẽs Hieronymus Epistola ad Theodoram, laudat insignẽ Lucini viri eius pietatẽ: quòd vastantibus Hispanias Basilidis hæresibus, nequaquã susceperit Armagil, Barbelon, Abraxas, Balsamum, & ridiculũ Leusiborani, cæteraq; magis portenta quàm nomina: quæ ad imperitorum & mulier-*

 cularum

culárum animos concitandos: quasi de Hebræis fontibus hausta, essent impudenter iactabant. Idem rursum Cõ. in cap. 3. Amos, hæc subnotans ait: Et Iberæ ineptiæ in Balsamo, Barbeloque mirantur.

Cont. hær. 31 2. Velut à terra fungi] *Locum hunc explicans Epiphanius, nominatim sic Irenæi meminit:* Gnosticorum quidem differentiæ sunt decem, in vna plaga somnij ipsorum, & coniugationibus, & octonarijs & masculorum ac fœminarum sæcalis vicissim æqualiter percussis. In vno enim tempore, hi omnes velut fungi è terra eruperunt, & velut abominabilium ac graueolentium herbarum germina, & gramen spinosum, & velut latebra multorum scorpionum ex vno omnes tempore in vitam excreuerũt. Et sicut antea dixi, instar fungorum sua deformitate sub vnum contactum apparuerunt, velut etiam à sancto Irenæo iam de ipsis dictum est; contemporanæi enim hi fuerunt. Lib. 22. c. 23 *Fungorum autem Plinio multa sunt genera, quorum origo à terra & pituita arborum, quos & annumerat inter ea, quæ periculosè manduntur, propter magnam cum venenis cognationem. De quorum veneno inter alios vide Nicandrum in Alexiphar. His verò rectè comparantur tot hæreticorum examina, quandoquidem instar fungorum temerè repenteque prosiliunt, & aut nullum, aut inutilem, vel perniciosissimum fructum proferunt.*

Contra Barbelotas. Epiph. cont. hær. 25. et 26. 3. Quidam eorum AEonem] *Hæc ferè ad verbum transcribit Theodoretus:* Ex Valentini seminib. inquit, Barbeliotarũ, seu Borborianorũ, vel Naasinorũ, vel Stratioticorũ, vel Phemionitarũ qui vocãtur, execranda secta pullulauit. Ponebant enim AEonem quendam ab interitu alienum, degere in spiritu virginali, quem nominant Barbeloth: Barbeloth autem ab eo petijsse præscientiam. Cum ea autem processisset, deinde rursus petiuisset, processit incorruptibilitas, deinde vita æterna. Lętantem autem Barbeloth concepisse, & lucem peperisse. Eam dicunt inunctam spiritus perfectione, Christum fuisse nominatam, &c. A

4. Et magnificabant hi] *Ita vet. cod. deleuimus* & glorificabitur ei.

5. Emissiones factas] *Authoritate vet. cod. sex has voces addidimus: expunximus* luminaria.

6. Super hæc emittit Autogenes] *Theodoretus:* Per se genitum autem dicunt produxisse hominẽ perfectum & verum, quem etiam Adamantem appellant. Vnà autem cum eo productam esse coniugem, perfectam cognitionem: hinc rursus ostensam esse Matrem, Patrem & Filium; ex homine autem & cognitione, lignum germinasse. Cognitionem autem hoc quoque nominant. Iam verò ex primo Angelo productum esse dicunt Spiritum sanctum, quem etiam sapientiam & pronycon appellarunt. B Hanc autem dicunt coniugem appetentem; peperisse opus in quo erat ignorantia & arrogantia. Hoc autem opus Protarchonta, hoc est, primum principem appellant, & eum esse dicunt creaturarum opificem. Ipsum autem cum arrogantia congressum, genuisse vitium, & partes eius. Hæc ergo summatim exposui, figmenti prolixitatem prætermittens. Eorum autem mysteria, quis est adeò infelix, vt vel lingua proferat? Omnem enim improbam ratiocinationem, omnem denique execrabilem cogitationem superant, quæ ab illis tanquam diuina peraguntur. Borboriani ea de causa cognominati sunt.

7. Hinc autem dicunt] *Ita restituimus ex vet. cod. prius erat,* hinc enim dicitur. C

QVÆ SINT GNOSTICORVM GENERA, & quæ secundùm eos sententia.* *sententiæ

CAPVT XXXIV.

Lij autem rursus portentuosa loquuntur, esse quoddam primum lumen
in virtute Bythi, beatum, & incorruptibile, & interminatum. Esse autem
[&]hoc Patrem omnium, &[1]vocari] primum hominem Ennœam autem
cius progredientem filium, dicunt emittentis, & esse[2]hunc] Filium homi-
nis, secundùm hominem. Sub his autem Spiritum sanctum esse, & sub [su-
periori] spiritu, segregata elementa aquam, tenebras, abyssum, chaos, super quæ ferri D
Spiritum dicunt, primam fœminam [eum]vocantes. Postea dicunt exultante primo
Delitia de Christo, Spiritu sancto, ecclesia, & Sophia. homine cum filio suo, super formositate spiritus, hoc est fœminæ: &[3]illuminante]
eam generauit ex ea lumen incorruptibile tertium masculum, quem Christum vo-
cant, Filium primi & secundi hominis, & Spiritus sancti primæ fœminæ. Concum-
bentibus autem patre & filio fœminæ, quam & matrem viuentium dicunt,[4] cùm au-
tem non potuisset portare nec capere magnitudinem luminum, superrepletam & su-
perebullientẽ secundũ sinisteriores partes dicunt, & sic quidem filiũ eorũ solũ Chri-
stum, quasi dextrũ, & in superiora alleuatitium, arreptum statim cum matre in incor-
ruptibilẽ AEonẽ. Esse autẽ hanc & verã & sanctã Ecclesiã, quæ fuerit appellatio, & con-
uentio, & adunatio Patris omnium primi hominis, & Filij secundi hominis, & Chri-
sti filij eorũ, & prædictæ fœminæ.[5]Virtutem autem quæ[6] superebullijt ex fœmina*ha- *habentem
bẽte humectationem luminis, à patribus decidisse deorsum docent, sua autem volũ-
tate habentẽ humectationẽ luminis, quem & Sinistrã, & Pronicon, & Sophiã masculo
fœminam vocant, &[7]descendentẽ] simpliciter in [aquas,] cùm essent immobiles, &
ne mouisse quoque eas petulanter agentem vsque ad abyssos, & assumpsisse ex eis cor-
pus.[8]Humectationi] enim luminis eius omnia accurrisse & adhæsisse dicunt, & circũ.
tenuisse eam, quam nisi habuisset, tota absorpta fortasse fuisset & demersa a materia.
Deliga-

A Deligatam igitur hanc à corpore, quod erat à materia, & valdè grauatam repsisse aliquando, & conatam esse fugere aquas, & ascendere ad matrem. Nō potuisse autem, propter grauedinem circumpositi corporis. Valdè autem malè se habentem machinatam esse abscondere illud quod erat desuper lumen, timentem ne & ipsum læderetur ab inferioribus elementis, quemadmodum & ipsa: & cùm virtutem accepisset ab humectatione eius quod erat secundum eam lumen,[9] resiliit & in sublimitatem elata est, & facta in alto dilatauit, & cooperuit, & fecit cælum hoc, quod apparet à corpore eius, & remansit sub cælo quod fecit, adhuc habens aquatilis corporis typū, cū accepisset cōcupiscentiam superioris luminis, & virtutem sumpsisset per omnia deposuisset corp⁹ & liberatam ab eo. Corpus autem hoc exuisse dicunt eam, fœminam à fœmina nomināt, & filium autem eius dicunt habuisse & ipsum aspirationem quandam in se* incorruptelæ à matre relictam ei, per quam operatur, & potens factus emisit & ipse, vt dicunt, ab aquis filium sine matre. Neque enim cognouisse matrem eum volunt, & filium eius secundùm patris imitationem, alterum emisisse filium.

*corruptelę

[10] Hic quoque tertius quartū generauit, & quartus ipse generauit filium, de quinto B sextum filium generatum dicunt, & sextus septimum generauit: sic quoq; hebdomada perfecta est apud eos, octauum matre habente locum: & quemadmodū generationibus, sic & dignitatibus, & virtutib. præcedere eos ab inuicem:[11] & nomina autem mēdacio suo talia posuerunt. Eum enim qui à matre primus fit, Ialdaboth vocari: eū autem qui fit ab eo, Iao; & qui ab eo, Sabaoth magnum; quartum autē Adoneū, & quintum Eloeum, & sextum Oreum, septimum autem & nouissimum omnium Astapheū. Hos autem cælos, & arotheas, & virtutes, & Angelos, & conditores subijciunt per ordinem sedentes in cælo secundū generationem ipsorum *apparentes regere quoq; cælestia & terrestria, primo ipsorum Ialdaboth contemnente matrem in eo quòd filios & nepotes sine vllius permissu fecerit, adhuc etiam Angelos, [& Archangelos,] & virtutes, & potestates, & dominationes:[12] quibus factis ad litem & iurgium aduersus eū conuersos esse filios eius de principatu: propter quæ contristatum Ialdaboth & desperatum conspexisse in subiacentem [fecem] materiæ, & consolidasse concupiscentiam suā in eam, vnde natum filium dicunt.[13] Hūc [autem ipsum] esse Nun in figura serpentis contortum, dehinc & Spiritum, & animam, & omnia mundialia: inde generatam omnem obliuionem, & malitiam, & zelum, & inuidiam, & mortem. Hunc autem serpentiformem & contortum Nun, corū adhuc magis euertisse patrem dicunt tortuositate, C cum esset cum Patre ipsorum in cælo & in paradiso.[14] Vnde exultantem Ialdaboth in omnibus his quæ sub eo essenr gloriatum & dixisse: Ego & Pater, & Deus, & super me nemo. Audientem autem matrem, clamasse aduersus eum, Noli mentiri Ialdaboth: est enim super te pater omnium primus Anthropus, & Anthropus filius Anthropi. Conturbatis autem omnibus ad nouam vocem, & inopinabili nuncupatione, & quærentibus vnde clamor, & ad vocandos eos, &[15] ad seducendum] dixisse Ialdaboth dicunt: Venite faciamus hominem ad imaginem nostram.

De hebdomade filiorum, horūq; nominibus.

*non apparentes.

De Nu, ferę pentiformi.

[16] Sex autē virtutes audientes hæc, matre dante illis excogitationē hominis, vti per eum euacuet eos à principali virtute, conuenientes formauerunt hominem immensum latitudine & longitudine scarizante autem eo tantum adduxerunt eū patri suo] & hoc Sophia operante, vti & illum euacuet ab humectatione luminis, vti non posset D erigi aduersus eū qui sursum est, habens virtutem. Illo autem insufflante in hominē spiritum vitæ, latenter euacuatum eum à virrute dicunt: hominem autē inde habuisse Nun, & Enthymesin, & hæc esse quæ saluantur, vt dicunt: & statim gratias agere eum primo homini, relictis fabricatoribus. Zelantem autem Ialdaboth, voluisse excogitare euacuare hominem per fœminam, & de sua Enthymesi eduxisse fœminam, quam illa Prunicos suscipiens inuisibiliter euacuauit à virtute. Reliquos aūt veniētes & mirantes formositatē eius, vocasse eam Euam, & concupiscentes eam hanc, generasse ex ea sibi filios, quos angelos esse dicunt.[17] Mater aūt ipsorum argumentata est per serpentem seducere Euam & Adā, supergredi præceptum Ialdaboth, Eua aūt quasi à Filio Dei hoc audiens, facilè credidit, & Adā suasit māducare de arbore, de qua dixerat Deus, nō manducare.[18] Manducantes autem eos cognouisse eam quæ est super omnia virtutē, dicunt, & abscessisse ab his qui fecerant eos.] Prunicum autem videntem, quoniam & per * suā blasphemiā victi sunt valde, valde gratulatum, & rursum exclamasse, quoniā cū esset Pater incorruptibilis, olim hic semetipsum vocās Patrē, mentitus est: & cū homo olim esset & prima fœmina, & hæc adulterans peccauit. Ialdaboth autē propter eā quæ circa eum erat obliuionem, ne quidem intendentē ad hæc, proiecisse Adam & Euā de paradiso, quoniā transgressi erant præceptū eius. Voluisse enim filios ei ex Eua generari, & non adeptum esse, quoniā mater in omnibus contrairet ei, & latenter

De formatione hominis & Euæ, eorumque lapsu.

*suum plasma.

 euacuans

euacuans Adam & Euam ab humectatione [luminis, vti neque] maledictione participaret, neq; opprobrium, is qui esset à principalitate spiritus. Sic quoq; vacuos à diuina substãtia factos, maledictos esse ab eo, & deiectos à cœlo in hunc mundũ docent. A

De serpẽte, angelis, & septem dæmonibus, corporibus & animabus hominum.

19 Sed & serpentem aduersus patrem operantem deiectum ab eo in deorsum mundũ: in potestatem autem suam redigentem angelos qui hic sunt, & ipsum sex filios generasse, septimo ipso extante ad imitationem eius, quæ circa Patrem est hebdomadis. Et hos septem dæmonas mundiales esse dicunt, aduersantes & resistentes semper generi humano, quoniam propter eos pater illorum proiectus est deorsum. Adam autem & Euam priùs quidem habuisse leuia & clara, & velut spiritualia corpora, quemadmodum & plasmati sunt; venientes autẽ huc, demutasse in obscurius, pinguius, & pigrius. Sed & animã dissolutam & languidam; quippe à factore tantũmodo insufflationem mundialem habentes, quoadusque iterum Prunicos miserata eorum, reddidit eis odorem suauitatis humectationis luminis, per quam in commemorationem venerunt suam ipsorum, & cognouerunt seipsos nudos, & corporis materiam, & cognouerunt quoniam mortem baiulant, & magnanimes extiterunt, cognoscentes quoniam ad tempus corpus circundatum est eis: & escas quoque inuenisse eos, præeunte eos Sophia, & satiatos coiisse inuicem carnaliter, & generasse Cain, quem & deiectibilis serpẽs cum filijs [suis] statim suscipiens euertit, & adimpleuit mundiali obliuione, stultitiã & audaciam] immittens, ita vt & dum fratrem suum Abel occideret, primus zelum & mortem ostenderit. Post quos secundùm prouidentiam Prunici dicunt generatum Seth, pòst Noream, ex quibus reliquam multitudinem hominum generatam dicunt, & ab inferiori hebdomade in omnem malitiam immissam, & apostasiam * superiori sanctæ hebdomadæ, & idololatriam vniuersam contemtionem, cùm contraria eis esset semper mater inuisibiliter, & proprium saluaret, hoc est, humectationem luminis. Sanctam autem hebdomadam, septem stellas quas dicunt planetas, esse volunt, & proiectibilem serpentem duo habere nomina, 20 Michael & * Samuel, dicunt. B

De Cain, Abel, Seth, Norea, & sancta hebdomada.

* superiori secundæ

* Samael.

De diluuio, Noe, Abraham, Mose, ac Iudæis.

Iratum autem Ialdaboth hominibus, quoniam eum non colebant, neque honorificabant, quasi patrem & deum, diluuium eis immisisse, vt omnes simul perderet. Cõtrastante autẽ & hic Sophia saluatos eos esse qui circa Noe erant in arca, propter humectationem illius luminis quod ab [ea] erat, per quam iterum adimpletum esse mũdum hominibus: ex quibus quẽdam 21 Abrahã elegisse ipsum Ialdaboth, & testamentũ posuisse ad eum, si perseuerauerit semen eius seruiens ei, dare ei hæreditatẽ terræ. Post, per Moysen eduxisse eos ex AEgypto qui ab Abraham essent, & dedisse eis Legem, & fecisse eos Iudæos, ex quibus elegisse septẽ dies, quos & sanctam hebdomadã vocant, & vnusquisq; eorum suum præconem * ad semet gloriandum, & Deũ annũciandum, vti & reliqui audientes glorias, seruirent & ipsi his qui à prophetis annunciantur dij. C

* assumes

De Prophetis, Christo, & Ioanne

Sic aũt prophetas distribuunt: huius quidem Ialdaboth Moysen fuisse, & Iesum Naue, & Amos, & Abacuc. Illius autem Iao, Samuel, & Nathan, & Ionã: & Michæã: illius autem Sabaoth Heliam, & Ioel, & Zachariã. Illius autem Adonai, * Esaiã, & Ezechiel, & Ieremiam, & Daniel. Illius autem Eloi, Tobiam, & Aggæum. Illius autẽ Orei, Michæã & Nahum. Illius autẽ Astanfei, Hesdram & Sophoniam. Horum igitur vnusquisq; glorificans suum patrem & Deum, Sophiam & ipsam per eos multa loquutam esse, de primo homine & incorruptibili AEone, & de illo Christo, qui sit sursum dicunt præmonentẽ, & rememorantẽ homines in incorruptibile lumen, & in primũ hominẽ, & in descensione Christi: in quibus conterritis principibus, & admirantibus nouitatem, in his quæ à prophetis annunciabantur, operatam esse Prunicum per Ialdaboth nescientem quid faciat, duorũ hominũ factas esse emissiones. Alterũ quidẽ de sterili Elizabeth, alterũ autem ex Maria Virgine. Et quoniam non haberet eadẽ ipsa requiẽ, neq; in cælo, neq; in terra, contristatam inuocasse in adiutoriũ matrẽ. Mater autem eius * prior fœmina miserata est super pœnitẽtia filiæ, & postulauit à primo homine adiutoriũ ei mitti Christũ: qui & descendit emissus ad sororẽ suã, & ad humectationẽ luminis. Cognoscentem autẽ eam, quæ deorsum est Sophiam descendere ad fratrem eius, & annunciasse eius aduentũ per Ioannem, & præparasse Baptismũ pœnitentiæ & antè adaptasse Iesum, vti descendens Christus inueniat vas mundũ, & vti per filiũ eius Ialdaboth fœmina à Christo annũciaretur. Descendisse autem eum per septem cælos, assimilatum filijs eorum dicunt, & sensim [eorum] euacuasse virtutem. Ad ipsũ enim vniuersã humectationem luminis concurrisse dicunt, & descendentem Christum in hunc mundũ, induisse primùm sororem suam Sophiam, & exultasse vtroq; refrigerantes super inuicem, & hoc esse sponsum & sponsam definiunt. 22 Iesum] autẽ quippe ex Virgine per operationem Dei generatum, sapientiorem, & mundiorem, & iustiorem hominibus omnibus fuisse in Christum perplexum Sophia descendisse, & sic factũ esse Iesum Christum. Multos igitur ex discipulis eius non cognouisse Christi descen- D

* Oseam.

* prior

A descensionem in eum dicunt: descendente autem Christo in Iesum, tunc* cœpisse virtutes perficere, & curare, & annunciare incognitum patrem, & se manifeste filiũ primi hominis confiteri.

*coincepisse.

In quibus irascentes principes & Patrem Iesu operatos ad occidendum eum: & in eo cùm adduceretur, ipsum quidem [Christum] cum Sophia abstitisse in incorruptibilē AEonem dicunt. Iesum autem crucifixum, non autem oblitum suum Christum, sed misisse desuper virtutem quandam in eum, quæ excitauit eum in corpore, quod & corpus animale & spirituale vocant: mundialia enim remisisse eũ in mundo. Videntes autem discipuli resurrexisse eum, non eum cognouerunt, sed ne ipsum quidē Iesum, cuius gratia à mortuis resurrexit.[23] Et hunc maximum errorem inter discipulos [eius] fuisse dicunt, quoniam putarent eum in corpore mundiali resurrexisse, ignorantes quoniam caro & sanguis regnum Dei non apprehendunt. Confirmare autē volunt descensionem Christi & ascensionem, ex eo quòd neque post baptismum, neque post resurrectionem à mortuis, aliquid magni fecisse Iesum dicant, discipuli ignorantes adunitum esse Iesum Christo, & incorruptibilem AEonem hebdomadi, & B mundiale corpus animale dicunt. Remoratum autem eum post resurrectionē XVIII. mensibus, & *sensibilitatem in eum descendentē didicisse, quod liquidum est, & paucos ex discipulis suis, quos sciebat capaces tantorum mysteriorū docuit hæc. & sic receptus est in cælum, Christo sedente ad dexteram Patris Ialdaboth, vti animas eorum qui cognouerũt eos,[24] pòst [depositionem] mundialis carnis recipiat in se, ditans semetipsum patre eius ignorante, sed ne vidente quidem eum, vti in quantum Iesus semetipsum ditat in sanctis animabus, in tantum Pater eius in detrimentis factus deminoretur, euacuatus à virtute sua per animas. Iam enim nō habiturum eum animas sanctas, vt rursus demittat eas in sæculum, sed tantùm eas quæ sunt ex substantia eius, idest, quæ sunt ex insufflatione.

De passione, resurrectione, & ascensione Christi.

*sensibilitate in eum descedēte.

Consummationem autem futuram quando tota humectatio spiritus luminis colligatur, & abripiatur in AEonem incorruptibilitatis. Tales quidem secundum eos sententiæ sunt, à quibus[25] velut Lernæa hydra multiplex capitibus fera, de Valentini schola generata est.[26] Quidam etiam ipsam Sophiam serpentem factam dicunt, quapropter & contrariam extitisse factori Adę, & agnitionē hominibus immisisse, & propter hoc, dictum serpentem omnium sapientiorem. Sed & propter positionem intestinorum nostrorum per quas esca infertur, eo quòd talem figuram habeant, osten- C dentem absconsam generatricem serpentis figuræ substantiam in nobis.

De consummatione.

Genes. 3.1.

ANNOTATIONES.

1. Vocare primum hominem] Inuocari *vet. cod. vnde suspicor vocari faciendum, cùm & Theodoretus id videatur indicare contra Sethianos, vbi quasi, sed apertioribus, totum hoc caput æmulatur.* Sethiani, *inquit*, quos vel Ophianos, vel Ophitas quidam nominant, hominem vocant omnium Deum, lucem ipsum rursus cognominantes: eius autem mentis comprehensionem, filium hominis, & secundum hominem appellant. Post eum autem esse Spiritum sanctum; infra eos autem quatuor elementa, aquam, tenebras, abyssum, chaos, fœminatum autem spiritum vocant, & eum super elementa ferri dicunt, amasse au- D tem primum & secundum hominem, formam Spiritus, & progenuisse lucem, quam Christum vocant.

2. Et esse hunc] *Deleuimus* hanc: *vt mox quoque pro* superiori, *reposuimus* superiora: *&* eum, *pro* eam.

3. Illuminantem] *Putauimus legendum:* Illuminante, *sicut paulo antè*, exultante.

Contra Sethianos.

4. Cùm autem non potuisset] *Theodor.* Cùm non posset autem mulier ferre lucis magnitudinem, scaturijsse, & Christum quidem vna cum matre attractum esse in Aeonem, à corruptione & interitu alienum, quem etiam veram Ecclesiam appellant.

5. Virtutem autem] *Theodor.* Rorem autem, qui è luce scaturijt, deorsum cecidisse dicunt, & appellatum esse sapientiam, & Pronycon, & masculo fœminam.

6. Quæ superebullijt] *Expunximus* superebullit, *autho. vet. cod.*

7. Et descendentem] *Deleuimus* descendentes, *autho. vet. cod. cui consentit his verbis Theodoretus.* In aquis autem, corpus quidem ex ipsis accepisse, & ne submergeretur in periculum venisse, sed tamen emersisse. Ex corpore autem quo contectus fuit, cælum esse constitutum. Deinde cùm reliquum abiecisset, ad matrem euolasse: *Epiph.* Hanc autem Prunicum dicunt descendisse in aquas, & ipsis permixtam fuisse, & non potuisse ad superna procedere, eo quòd grauitati materiæ permixta esset. *Hæc quoque perstringit Tertull. in calce libri de Præscript.*

Contra Sethianos.

Con. hær. 37.

8. Humectationi] *Expunximus*, Humectationem, *autho. vet. cod.*

9. Resilijt & in sublimitatem &c.] *Epiph.* Leuauit autem seipsam per vim ad superiora, & seipsam extendit, atque sic facta est supernus cælum, & sic stabilita, inuenta est non amplius potens neque sursum ascendere, neque infra descendere, sed in medio fixa ac extenta permansit. *Tertull.* Cùm in superiora voluisset eniti, grauitate materiæ permixta sibi, non potuisse ad superna peruenire, & in medietate relictum, extendisse totum, effecisse sic cælum.

10. Hæc quoque tertius] *Theod.* Prunici filius,

 rursus

rursus alium filium produxit, & ex illo dicunt alium esse constitutum, & vsque ad septenarium numerum processisse productiones. Ab vnoquoque autem eorum, vnum cælum fuisse fabricatum, & vnumquemque proprium habitasse. *Hæc etiam attingit Tertull. lib. de Præscript.*

Contr. hær. 26. 11. Et nomina autem] *Epipha.* Cæterùm maiorum principum hæc nomina esse dicunt. In primo quidem cælo esse Iao principem. In secundo verò Saclam principem scortationis. In tertio Seth principem. In quarto verò dicunt esse Daden. In quinto Eloæum, qui & Adoneus appellatur. In sexto verò alij Ialdabaoth esse dicunt, alij Elilæum. Alij etiam septimum cælum constituunt, in quo constituunt esse Sabaoth. Alij, hoc negant, & Ialdabaoth in septimo esse pronunciant. In octauo verò eam, quæ Barbelo appellatur. Tradunt autem Sabaoth, alij B formam asini habere, alij porci, &c. *Theodoretus.* Prædictis autem filijs nomina imposuerunt vsi lingua Hebraica, quorum meminisse duxi superuacaneum. *Quia verò his abutebantur ad commouendum imperitum vulgus, quasi maiora sanctitatis sacramenta continerent, illorum originē & interpretationem præterire nō libuit. Ialdabaoth cōpositū est à* ילד *Ialad, id est parere, parturire, generare & nasci, & plurali nomine* אבות *Aboth, id est Patres, inde Ialdabaoth, id est, qui generauit patres: vel* ילדהבות *id est, à patribus genitus, filius patrū. Iao ex praua intelligētia nominis Dei Iehoua, addita tātū litera, o, ad* יה *efficitur Iaho, de quo & superius annotauimus. Adoneus ab* אדון *Adō, id est, Dominus. Eloæus ab* אלה *Alah, à quo* אלוה *Eloha, id est Dij, aut De⁹, Iudex, Angelus. Sabaoth à radice* צבא *Saba, id est,* C *exitus, finis, tempus determinatū, vnde plurale fœmininum* צבאות *est exercitus. Ore⁹ deducitur ab* אור *quod & nomen & verbū potest esse, significatq́, lucem & lucere, inde Oreus, id est lucidus. Astapheus à verbo Schataph, id est lauare, mundare, vnde nomen Schetepb, id est inundatio.*

12. Quibus factis] *Theodo.* Dicunt autem alios, cum primo seditionem agitasse, qui horum quidem erat auus, illorum verò abauus, aliorum tritauus: cum verò animi anxium in materiæ fecem cogitationem defixisse, & genuisse ex ipsa filium Ophiomorphon, seu serpentiformem. *Tertull.* Rursum Ialdabaoth istum in indignationem conuersum ex semetipso edidisse virtutem & similitudinem serpentis &c. *Itaq; vet. cod. auth. & Theodoreti, pro* faciem materiæ, fecem re- D *posuimus.*

13. Hunc autem ipsum esse Nun] *Hæc fuit propria Ophitarum hæresis, de qua scripserunt abundantius Tertull. ad finem Libri Præscr. Clemens Alex. 7. stro. Epiphanius contra hæres. 27. Philastrius, August. Theodoret. Damascenus.*

14. Vnde exultantem] *Theodo.* Deinde gloriantem Ophiomorphi patrem, dixisse, Ego Deus & Pater, & nullus est me superior, matrem autem ægrè tulisse, & acclamasse: Ne mentire, est enim te superior pater omnium, primus homo, filius hominis. Hæc autem verba cùm audisset serpentis pater, inquit: Agite, faciamus hominem ad imaginem nostram. Quinetiam multa alia adijciunt, quæ & impietate plena sunt, & nihil habent iucunditatis. *Hunc etiam locum tangit Epipha. contra hæres. 25.*

15. Ad seducendum] *Ita vet. cod. deleuimus au-* A tem ad esse seducendum.

16. Sex autem virtutes] *Tertull.* Virtutes illas, & angelos inferiores, hominem fecisse dicunt, & quia ab infirmioribus & mediocribus virtutibus institutus esset, quasi vermem iacuisse reptantem. Illum verò Aeonem, ex quo Ialdabaoth processisset, inuidia commotum, scintillam quandam iacenti homini immisisse, qua excitatus, per prudentiam saperet & intelligere posset superiora. *Epiphan.* Septem ab eo geniti filij, siue sæcula, siue dei, siue angeli, (diuersis enim nominibus apud ipsos appellantur) iuxta formam patris sui Ialdabaoth, formauerunt hominem, &c. Lib. Præsc. Cōt. hær. 37

17. Mater autem ipsorum] *Tertu.* Ialdabaoth aiunt, in indignationem commotum, conuersum, ex semetipso addidisse virtutem & similitudinem serpentis: & hanc fuisse virtutem in paradiso, id est, istum fuisse serpentem, cui Eua quasi filio Dei crediderat. Decerpsit, inquiunt, de fructu arboris, atque ideò generi humano scientiam bonorum & malorum contribuit.

18. Manducantes autem] *Decem & octo has voces ex vet. cod. restituimus, id quoque approbantibus Epiphanio & Theodo.*

19. Sed & serpentem] *Epiph.* Ialdabaoth verò aiunt, non voluit commemorare supernam matrem, neque supernum patrem hominibus. Postea autem serpens & cognitionem intulit, & hominem ac mulierem, omnem supernorum mysteriorum cognitionem docuit. Quapropter pater, id est Ialdabaoth iratus, deiecit ipsum de cælo, & hinc regem de cælo serpentem dicunt: qui portionem serpentis, & nihil aliud posident. Cōt. hær. 37

20. Michael & Samuel] *Theodor.* Ophiomorphum autem illum vocant Michaelem & Samana. *Vetus cod. habet* Samael, *quod fortasse retinendum, non iniuria quis ideo putet: quod Magiæ seduli cultores isti, magicis spirituū nominibus abuterentur, inter quæ non sunt postrema isthæc duo nomina. Illi siquidē ab antiquis Hebræorū patribus accepisse dicunt, septē planetis, totidē præesse angelos, ex quib. Michael Mercurio, vel secundū alios Soli, & vento orientali præsit: Marti verò Camael, aliàs Zamael, qui fortè cū hoc Samaele idem est, dominatur. In malis etiā spiritibus, quatuor reges potentissimos, iuxta quatuor orbis partes constituunt, primumq́, illorum Vrieū, & ab Hebræis Samaelē vocatum, atq; in oriēte regnare putāt. Illi rursum in cōmunibus per Synagogas precibus (Genebrardo interprete) sic orant:* Accusationis Samuelis ne recorderis: memento autem defensionem Michaelis: *quibus indicant se hunc Samuelem, quem Michaeli opponunt, maligni Angeli loco reputare.* Trithemius ad Max Cas. Rauchsinus li 3. Cabala.

Quod etiam supra de Norea, quasi Adæ filia scribūt, obscurum est. Epiphanius quidem contra hæresim 26. aliqua tradit de Norea, quā alij dixerunt fuisse vxorem Noe, & nō Seth. Cæterùm, Vincentius in Speculo, Antoninus in summa, Naucleru in generat. Bergomas in Supplemento, & Vernerus in fasciculo scribunt, cum Caino genitam fuisse Calmanam, cū Abele Delboram, quæ post necem eius nupserit Seth. Comestor in hist. Scholast. affirmat Meth. diuum martyrem, id ipsum reuelatione accepisse, & tradidisse.

21. Abrahā elegisse] *Epiph.* Et hic Ialdabaoth, inquiunt, est Deus Iudæorum: sed non est ita, absit: sed iudicaturus est eos Deus omnipotens, qui Deus est & Iudæorum, & Christianorum,

& om-

A & omnium, & non Ialdabaoth quispiam est, iuxta delirum ipsorum fabulamentum. *Theodor.* Prophetas etiam diuidunt, & septem filijs, vt volunt, attribuunt.

22. Iesum autem] *Ita codex vetus, excusi verò habebant.* Omnia autem.

23. Et hunc maximum errorem] *Theodor.* Iesum autem dicunt esse alium præter Christum: & cum quidem, qui Deus est, ex virgine esse natū, Christum autē cælis ad ipsum descēdisse. Dicunt autē Apostolos quoque errasse, ratos Saluatoris carnem resurrexisse.

24. Post depositionem] *Sic legendum indicauit vetus codex: excusi habebant,* post de passione.

25. Velut Lernæa hydra] *Hydram serpentem ferunt in Lerna palude prope Argos extitisse, quam alij centum capitum, alij verò tantum octo dicunt, è quibus* B *vnū immortale esset. Cum hoc autem monstro multum diuq; conflictatum Herculē fingūt, eo quòd vno inciso capite, plura renascerentur. De qua vide Hesiodum in Theog. & Platonem in Sophista. Athanasius Arianos, vt Irenæus Gnosticos, cum hoc monstro comparans:* Hæreticus, *ait,* vt res ipsa docet, prauum omninò & vndiquaque corruptum animum ad impietatem habet. Ecce enim vbique refutati Ariani, erubescere tamen nequaquam possunt, sed quemadmodum in fabulis Ethnicorū celebrata Hydra, sublatis prioribus serpentibus, aliisq; pullulantibus pertinaciter contendebat nouo semper obiectu anguium contra eum, qui ipsi suos serpentes tollebat: Ita quoque isti execrabiles homines, Ethnico animo, deiecti ab illis, quæ obijciebant, alias reperiunt, Iudaicas & stultas controuersias comminiscuntur, vt ita se magis Christi perduelles & oppugnatores declarent. *Eiusdem etiam fabulæ elegantem accommodationem habet Basilius magnus, in calce libri de vera virginitate.*

Ser. 4. contra Arianos.

26. Quidam etiam ipsam] *Theod.* Nonnulli dicūt ipsum serpentem cum sapientia consuetudinem habere, & tanquam cum Deo aduersario, cū creatore bellum gerentem Adam decepisse, & cognitionem dedisse, & propterea dictum esse serpentem prudentissimum omnium esse: flexuosam quoque intestinorum nostrorum positionem, corpus serpentis imitari. *Hoc attigit & Epiphanius contra hæresim 37.*

QVAE EST CAIANORVM IN RELIGIOSITAS, etiam impudentia: & vnde conscripta ipsorum.

CAPVT XXXV.

ALij autem rursus Cain à superiore principalitate dicunt, & Esau, & Core, & Sodomitas, & omnes tales cognatos suos confitentur, & propter hoc à factore impugnatos neminē ex eis malè acceptos. Sophia enim illud quod proprium ex ea erat, abripiebat ex eis ad semetipsam: & hęc Iudam proditorem diligenter cognouisse dicunt, & solum præ cæteris cognoscentem veritatem C perfecisse proditionis mysterium, per quem & terrena & cælestia omnia dissoluta dicunt, & confinctionem afferunt huiusmodi, Iudæ Euangelium illud vocantes.[2] Iam autem [& collegi] eorum conscriptiones, in quibus dissoluere opera hysteræ adhortantur. Hysteram autem fabricatorem cæli & terræ vocant: nec enim aliter saluari eos nisi per omnia eant, quemadmodum & Carpocrates dixit, & in vnoquoque peccatorum & turpium operationum angelum assistere, & operantē accidere audaciam, & immunditiam inferre, id quod inest ei operationi [3] angeli nomine dicere:] [4] O tu angele, abutor] ōpere tuo: O tu potestas, perficio tuam operationem: & hoc esse scientiam perfectam, sine tremore in tales abire operationes, quas ne nominare quidem fas est.

De Cain, Esau, Core, Sodomitis, Iuda & Hystera.

A talibus matribus & patribus & proauis eos qui à Valentino sint, sicut ipsæ sententiæ & regulæ ostendūt eos, necessarium fuit manifestè arguere, & in mediū afferre dogmata ipsorum, si qui fortè ex ijs pœnitentiā agentes, & cōuertentes ad vnū solum conditorē & Deum factorem vniuersitatis, saluari possint: reliqui autē non iā abstrahantur à praua, quasi verisimili suasione eorū, putantes maius & aliquid altius ab iis scituros se mysterium. Sed à nobis bene discentes[5] quæ] ab illis malè docētur, derideāt D quidē doctrinā eorum, illorum autē misereantur,] qui adhuc [in his] tam miserrimis & instabilibus fabulis, tantam elationē assumpserūt, vt meliores semetipsos reliquis propter talē agnitionem] imò ignorantiam arbitrentur.[6] Delectatio autem eorum hæc est, siue aduersus eos victoria, est sententiæ eorū manifestatio. Quapropter conati sumus vniuersum malè compositum vulpeculæ huius corpusculum in mediū producere, & apertum facere manifestum. Iam enim non multis opus erit sermonib. ad euertendum doctrinam eorū, manifestā omnibus factam. Quemadmodū bestiæ alicuius in sylua absconditę, & inde impetū facientis, & multos vastantis, qui segregat & denudat syluā, & ad visionē adduxit ipsam ferā,[7] iam non elaborauit ad capiendam, videntes quoniā ea fera est: ipsis enim adest videre & cauere, impetus eius, & iaculari vndique & vulnerare, & interficere vastatricē illā bestiā. Sic & nobis cùm in manifestū redegerimus eorum abscondita, & apud se tacita mysteria, iam nō erit necessariū multis destruere eorum sentētiam. Adest enim & tibi, & omnibus qui tecum sunt, ad hæc quæ prædicta sunt exerceri, & excutere nequam ipsorū doctrinas incōditas, & apta veritati ostendere dogmata. Cum igitur hæc sic se habeāt, quatenus promisi, secundū

Cur hæc Irenæus detexit.

* excutere

 nostram

nostram virtutem inferemus euersionem ipsorum, omnibus eis cõtradicentes in sequenti libro. Enarratio enim in longum pergit, vt vides: & viatica quoque dabimus ad euersionem ipsorum, occurrentes omnibus sententijs secundum narrationis ordinem, vt simus non tantùm ostendentes, sed & vulnerantes vndique bestiam. A

ANNOTATIONES.

1. Alij autem] *Theodo*. Alij autem, quos Cainos nominant, dicunt etiam Cain à superna authoritate fuisse liberatum, Esau autem, Core, & Sodomitas & omnes alios eiusmodi, suos esse cognatos confitentur, & eos odio quidem esse habitos à creatore, sed nihil ab eo noxiæ accepisse, sapientia enim ab eis eripuit, quod in eis habebat. Quinetiam Iudam proditorem solum ex omnibus Apostolis dicunt hanc cognitionem habuisse, & ideo effecisse proditionis mysterium. Eius autem Euangelium proferunt, quod illi composuerunt. *His consona sunt ea, quæ scribit Epiphanius cotra hæresim 38. ideò repetere necesse nõ duximus. Ad tantã Gnosticorum istorum dementiã, nõ possum nõ obstupescere, quod animis hominũ, qui Christo nomen semel dederint, tantas errorũ caligines offunderit pater ille mẽdacij, vt cælum terræ misceant, dijs scelerat os iustificãt, reprobatos saluãt: Abel, Enoch, Noe, Abraham, & reliquũ beatorum cœtum inferis mancipant: eos verò, qui Deo, Angelis, & hominibus exosi sũt, suspiciunt, mirantur, adorant.*

Pari cæcitate laborare mihi vidẽtur recẽtiores Gnostici, vt vno prognati codẽ, cũm Aẽriũ, Vigilantiũ, Nouatum, Donatum, Eunomium, Iouinianum, Berẽgariũ, Felicianos, Albigenses, VValdenses, & Hussitas totius orbis sententia damnatos, in cælos ferunt; beatos, verosq; Dei seruos prædicant.

Contrà verò, sanctissimos & antiquissimos quosq; Apostolorum discipulos ac successores multis probris vexant, lacerãt, reprobãt. Luthero enim magnus ac diuiniloquus Dionysius Areopagita, Pauli discipulus, & Gallarum Apostolus, multa garrit de nominibus diuinis, de cælesti & Eccle. Hierarchia: sed sunt mera commenta. (To. 1. Collo pag. 187.) *Sanctissimus & doctissimus Hieronymus, eidem apostata,* Totus nihil est. Nihil boni scripsit, inter Doctores Ecclesiæ non est numerandus, quia fuit hæreticus. Nihil de Christo tractat, nisi quod nomine vtitur. Neque de fide, spe, & charitate, neque operibus fidei loquitur. (Tom. 2. pag. 24.) *Subdit denique, indicans quam verè Cainico & Carpocratico animo affectus esset erga tam pium virum*: Nullum inter Scriptores ita odi vt ipsum: tantùm de ieiunijs, cibis, & virginitate scripsit. (Pag. 137.) *Facundissimi & pijssimi Chrysostomi libri Gnostico plane Lutheri iudicio,* sunt tantum chaos & sacci verborum, sine re. Author est seditiosus & garrulus. (Tõ. 1. Coll. pag. 135.) *Gregorius Nazianzenus, cognomento Theologus eiusdem censura,* In sua poesi veritatis, nihil syncerè de Deo scripsit. (Pag. 183.) *Nec patri suo subtilissimo & Philosopho & Theologo Augustino hic degener filius pepercit dicens*: Multi libri Augustini nihil sunt. (Pag. 24.) *Hæc & multa grauiora pluraque conuitia in selectissimos Dei seruos, sanctosq; Ecclesiæ Christi proceres euomere no erubuerunt noui Gnostici.*

Quin & eò amentiæ peruenerunt, vt è calendario Christianorum, nominibus SS. Apostolorũ, Martyrum, Angelorũ, Virginis Mariæ, imò Epiphaniæ, Resurrectionis, & Ascensionis Iesu Christi, & sacrosanctæ Trinitatis deletis, in eorum locum & ordinem Antiochos, Cæsares, Holofernes, Pharaones, & eos, qui passim ob blasphemias, errores, & concitatos tumultus, magistratus sentẽtia iustissimè neci traditi sunt ardeliones, substituerint & supposuerint. Sed de his alibi. B

2. Iam autem & collegi] *Epiphan.* (contra hæres. 38.) Sed & alia quædam scripta, eodem modo confingunt contra vterum, quem Hysteram vocant, eamque Hysteram creatorem vniuersæ huius molis cæli ac terræ appellant. Et non posse, aiunt, alios saluari, nisi per omnia processerint, velut etiam Carpocrates dicit. Vnusquisque enim ipsorum ob hanc nimirum caussam, nefaria faciens, & turpes actiones perficiens, & quæcunque peccata faciens, vniuscuiusque nomen angeli inuocat, tum eorum, qui sunt angeli, tum eorum qui fictè ab ipsis angeli dicuntur, & vnicuique eorum attribuit nefarium quoddam peccatorum in terra opus, propriam actionem ad nomen angeli cuius vult referens. *Expunximus ab excusis* co. colligi. C

3. Angeli nomine dicere] *Authoritate vet. cod. deleuimus,* Angeli nomen edicere.

4. O tu Angele.] *Si omninò legendum colligitur tã ex Epiphanio, quàm Nicetæ Orthodoxia. Quod si illi re sint isti exsecrãdi, quòd obscœnitates suas perditissimis Angelis velut authoribus tribuerent; quãtò magis Caluinianos & Bezam, qui Deum Opt. Maxim. tam adulterij Dauidis, incestus Absalom, & proditionis Iudæ authorem esse scribunt & prædicant; quàm conuersionis Pauli, & confessionis Petri?*

5. Quæ ab illis] *Prius erat,* quoniam ab illis. *Rationem porrò designat, cur hæc portentosa planè figmenta tam studiose laboriosèq; inuestigarit & scripserit.*

6. Delectatio autem eorum] *Id est, his nugis, imo exsecrandis & detestandis blasphemijs gloriãtur & triumphãt, quarum oporteret penitus erubescere ac pudefieri. Nisi cõtra fidem omniũ codicum, legere malueris,* Detectio autem eorum, &c. *quam lectionem non temerè forsitan quis constabiliret ex eo, quod, supra, c. 19. legitur.* Cum sit aduersus omnes hæreticos detectio &c *& mox Præfatione in libr. secũdum,* Quod sit detectio & euersio sententiæ ipsorum: *iterũq; Præfatione in librum 4.* De detectione & euersione falsæ cognitionis. D

7. Iam non elaborauit] *Quid si legeremus, iam non elaborant, vt conuenias cum his,* videntes quoniam fera est?

Explicit liber Irenæi Primus.

INCIPIT SECVNDVS

CAPITA

CAPITA LIBRI SECVNDI.

HÆc insunt in secundo libro redargutionis & euersionis falsò cognomine agnitionis.

1. Ostensio quòd neq; extra pleroma sit vniuersorum Deus, neque extra plenitudinē eius esse aliquid, neque quidē duos esse deos immenso interuallo abinuicem distantes, neque virtutem aliquā mūdi fabricatricem [in] immensum separatam à Patre ignorante eam.

*iterum 2. Neque *interim in ijs, quæ continentur à Patre, alium quendam fabricasse hunc mundum, neque Patrem per alia adminicula eam, quæ secundum nos est, fecisse conditionem, sed tantùm per Verbum suum, esse autem conditorem eum, qui est super omnia Deus, & ipsum Patrem esse Domini nostri Jesu Christi.

3. Quoniam inuisibilis quidem est Pater, sed non incognitus: neque ignorare eum quidem poterant angeli, licet plurimum deorsum * deiecti essent ab eo. *subiecti,

4. Quoniam [instabile] est Pleroma Valentini discipulorum.

5. Ostensio nō esse eam, quæ est secundum nos creaturam, imaginem Pleromatis eorum, neque Demiurgum vnigeniti.

6. Quomodo * immensus excidit de imaginibus eorum sermo. *in immensum.

7. Quoniam non est verisimile ea quæ sunt hic, vmbram Pleromatis eorum esse.

8. Quàm falsa vmbra & vacua eorum ostenditur.

A 9. Ostensio quoniam est & subsistit mundi Fabricator Deus, non constat autem, qui super hunc adinuenitur pater.

10. De quæstionibus & parabolis, quomodo oporteat soluere ea, quæ quæruntur.

11. Quoniam substantiā materiæ Labi adiungere non constat, voluntate autem & virtute Dei

B constat, & fidem habet.

12. Contradictiones his, qui sunt à Valentino.

13. Quomodo is sermo, qui est de triacontade illorum concidit in vtroque, & secundùm id quod plus est, & secundùm id, quod minus.

14. Quoniam impoßibile est separatas esse ab inuicem, quæ infra

C plenitudinem dicuntur coniugationes: adunitis autem ijs, impoßibile est Sophiam sine coniuge assumpsisse Labem, aut etiam generasse aliquid.

15. Quoniam in eodem Pleromate non poterat verbum & silentium esse.

16. Quoniam nullius momenti ostenditur primus ordo * emißionum ipsorum. *missionū

D

17. Quoniam sensus non potuisset emitti, * quia ipse emittebat reliqua. *quoniam

18. Quid est emißio, & quoniam hæ, quæ ab his dicuntur emißiones, hominibus congruunt magis quàm Deo.

19. De quæstionibus, quomodo & hinc ethnici verisimilius de vniuersorū generatione responderūt & gratius

45. Quid

PRÆFATIO SECVNDI LIBRI.

IN primo quidem libro, qui ante hunc est, arguentes falsi nominis agnitionem, ostendimus tibi dilectissime, omne ab his,* qui sunt à Valentino, per multos & contrarios modos adinuentum esse falsiloquium, & sententias exposuimus eorum, qui priores extiterunt, discrepantes eos sibimetipsis ostendentes, multo autem prius ipsi veritati. Et Marci quoque magi sententiam, cùm sit ex his, cum operibus eius omni diligentia exposuimus, & quāta ex Scripturis eligentes, adaptare conātur fictioni suæ, diligenter retulimus: ijdē quodāmodo per numeros, & per viginti quatuor elemēta alphabeti veritatē affirmare conātur & audent,

*ἀνακεφαλαιώσεις. eorum, quæ lib. 1. habētur.

audent, minutatim perexiuimus. Et quemadmodum conditionem secundū imaginē inuisibilis apud eos Pleromatis factam dicunt, & quanta de Demiurgo sentiūt ac docent renunciauimus, & progenitoris ipsorum doctrinam Simonis magi Samaritani, & omnium eorum, qui successerunt ei, manifestauimus. Diximus quoq; multitudinem eorum qui sunt ab eo Gnostici, & differentias ipsorum, & doctrinas, & successiones adnotauimus, quæque ab eis hæreses institutæ sunt, omnes exposuimus. Et quoniam omnes à Simone hæretici initia sumentes, impia & inreligiosa dogmata induxerunt in hanc vitam, ostendimus, & redemptionem ipsorum, & quomodo initiant eos, qui perficiuntur, & * factiones eorum & mysteria manifestauimus; & quia vnus DEVS conditor, [4] & quia non postremitatis fructus, & quia neque super illum, neque post eum est aliquid. A

*affectiones.

In hoc autem libro instruemus, quæ nobis apta sunt, & quæ permittit tempus, & euertemus per magna capitula omnem ipsorum regulam: quapropter [5] quòd sit detectio & euersio sententiæ ipsorum, operis huius conscriptionem ita titulauimus. Oportet enim absconditas ipsorum coniugationes, per manifestarum coniugationum indicium & euersionem Bythum dissoluere, & quoniam neque fuerit aliquando, neque sit accipere ostensionem.

Propositio sequentis libri.

ANNOTATIONES. B

1. Præfatio secundi libri] *Magno studio cauisse hunc sanctissimum Martyrem, ne libri isti assuetis hæreticorum artibus deprauarentur, neue argumentorum, aut titulorum adiectione eius opus foret, euidentissimum est, tum ex obtestatione ad scribas initio operis præfixa: tum ex præfationibus singulis librorum principijs appositis: quibus ea, quæ in superiore proposuit, & quæ in proximo dicturus est, paucis complectitur. Porrò secundi libri huius capita siue sectiones, dissimiles & plures sunt in veteri nostro exemplari, quā in excusis omnibus, quæ interdum magis conueniunt, interdū etiam minus, qua de re lectorem hic monere potius quàm quicquam mutare visum fuit, vt & suis locis pro re nata indicabimus. Cæterum, postquam superiore libro portentosas Gnosticorum opiniones, quasi perniciosa monstra, è suis lustris in apertum campum eduxisset: hoc secundo singula acerrimè persequitur: quæ & proprijs illorum placitis, quasi suopte mucrone iugulat, simul & indicat quid quisq; illorum ex Philosophorum lacunis hauserit: vnde veteris Philosophiæ, atque adeò Gnosticorum deliriorū, quæ magna ex parte abolevit diuina prouidentia, parū gnarus, paulò obscurior liber fortasse videbitur. Nos tamen dabimus operam, vt non sine fructu aliquo, æquo & beneuolo lectori, idem & simile semper hæreticorū ingeniū, fraudesq; Satanæ retegantur & omnibus patefiāt.*

2. Qui sunt à Valentino] *Id est, Valentini sectatoribus atque discipulis: sicut & alibi frequenter, qui sunt à Simone, qui sunt à Marcione &c. pro Simoniani & Marcionitæ, quod semel notasse sufficiat.*

3. Minutatim perexiuimus] *Iacobus Billius vir Græcè & Latine doctissimus, ac Gregorij Nazianzeni, Damasceni, Isidori Pelusiotæ, primorumque decem & octo libri primi Irenæi capitum interpres fidissimus & lectissimus: tres libros conscripsit, qui post eius obitum, nomine Sacrarum obseruationum in lucem prodierunt. In his plurimos huius sanctissimi Martyris librorum locos solerter expendit, feliciter explicauit, ac magna fide correxit. Huius itaque diligentia & studio (quod semel dictum sufficiat) suffulti, eosdem & alios multo plures pro viribus emendabimus, ab hoc quem nos signauimus incipientes.* Perexiue (*inquit*) nouo, ac Latinis prorsus inusitato more dixit, quod Græci διεξελθεῖν, id est, commemorare dicunt.

4. Et quia non postremitatis] *Capite primo libri primi, retulit eos Demiurgum, id est, huius mundi Creatorem censere nunc Labis, nunc cuiusdam Extremitatis fructum.*

5. Quòd sit detectio] *Ex hoc loco, & primis in quartum librum Præfationis verbis: eiusdemq; libri vltima clausula: libri deinde quinti principio, verissimum esse apparet horum librorum inscriptionem, quam libro quinto hist. cap. septimo. ponit Eusebius his verbis:* ἐλέγχου καὶ ἀνατροπῆς τῆς ψευδωνύμου γνώσεως βιβλία πέντε, *id est, ne à veteri interprete discedamus,* detectionis & euersionis falsi nominis scientiæ, libri quinq; *Et certè videtur vir Apostolicus eam sumpsisse ex Apostoli 1. ad Timoth. verbis, quibus euitandas* ἀντιθέσεις τῆς ψευδωνύμου γνώσεως *monet. Præterea, ad eam respexisse putarim etiam Eusebium prima statim præfatione Hist. Eccles. vbi eadem ferè verba, quæ hoc titulo habentur, retinet, dum se de his, qui Christi nomine passi sunt, & qui falsas opiniones scriptis suis euerterunt, dicturum proponit. De his quædam annotauimus initio huius operis.* C D

OSTENSIO QVOD NEQVE EXTRA PLEroma sit vniuersorum Deus, neque extra plenitudinem eius esse aliquid, neque quidem duos esse deos immenso interuallo ab inuicem distantes, neque virtutem aliquam mundi fabricatricem [in] immensum separatam à Patre ignorante eam.

CAPVT I.

BENE igitur habet à primo & maximo capitulo inchoare nos à Demiurgo Deo, qui fecit cælum & terram, & omnia quæ in eis sunt, quem ij blasphemātes extremitatis fructum dicunt: & ostēdere, quod neq; super eum, neq; post eū est aliquid: neque ab aliquo motus, sed sua sententia & * liberè fecit om-

* liber

A cit omnia,[2] cum sit solus Deus, & solus Dominus, & solus conditor & solus pater,[3] & solus continens omnia, & omnibus vt sint, ipse præstans.[4] Quemadmodum enim poterit super hunc alia plenitudo, aut initium, aut potestas, aut alius Deus esse: cùm oporteat Deum horum omnium pleroma in immenso omnia circumcontinere, & circumcontineri à nemine? Si autem extra illum [est] aliquid, iam non omnium est pleroma, neq; cõtinet omnia. Deerit enim pleromati, aut ei qui sit super omnia Deo, hoc quod extra eum dicunt. Quod autem deest; & delibatum est ab aliquo, [hoc] non est omnium pleroma: & terminum autem, & medietatẽ, & finem habebit, ad eos qui sunt extra eum. Si autem finis est in ea quæ sunt deorsum, initium est [& in] ea quæ sũt sursum. Similiter autem & ex reliquis partibus[5] necessitas est omnis id ipsum experiri, & ab eis qui foris sunt contineri, & determinari, & includi. Is enim qui est deorsum finis, necessariò omni modo circunscribit, & circundat eum qui firmatur in eũ. Et iterum secundùm eos, Pater omnium, quem videlicet, & Proonta, & Proarchen vocāt, cum pleromate ipsorum.[6] Et Marcionis bonus Deus in aliquo conditus, & * reclusus, & à foris circundatus ab altera principalitate, quam necesse est maiorem esse; quoniā B id quod continet, eo quod continetur, maius est: quod autem maius est, id & firmius est, & magis Dominus: & quod maius est, & firmius, & magis Dominus, hoc erit Deus. Cùm enim sit secundùm eos & aliud quid, quod quidem extra pleroma esse dicũt,[7] in quod &] superiorem erraticam virtutem descendisse opinantur, necesse est omni modo & continere id quod extra est, contineri autem pleroma: alioquin non erit extra pleroma. Si enim extra pleroma est aliquid, intra hoc ipsum quod extra pleroma dicunt, [erit] pleroma, & continebit pleroma ab eo quod est extra.

Nihil potest esse supra Deum.

*Inclusus.

[8]Cum pleromate autem subauditur & primus Deus, aut rursus in immensum distare & separata esse ab inuicem, idest & pleroma, & quod est extra illud. Si autem * hęc dixerint, tertium quid erit, quod in immensum separat pleroma, & hoc quod est extra illud, & hoc tertium circum definit & [9] continebit vtraque] & erit maius tertium hoc pleromate, & eo quod [est] extra illud, sicut in suo sinu continens vtraque: & in infinitum de his quæ continentur, & de his quæ continent incidet sermo. Si [enim] tertium hoc initium habebit in superiora, & finem in inferiora, omnino necessitas est, & à lateribus definiri illud, vel inchoans, vel desinens ad alia quædam, & illa rursus, & alia C quæ sunt sursum & quæ deorsum ad alia quædam habebunt initia, & hoc vsque in infinitum, vt nunquam stet eorum cogitatio in vno Deo; sed per occasionem plusquā est quærendi, in id quod non sit, excidat & absistat à vero Deo. Similiter autem hæc & aduersus eos qui sunt à Marcione, aptata sunt.[10] Continebuntur enim & circunfinientur] & duo Dei [eius,] ab immenso interuallo quod separat eos ab inuicem. Si autem id excogitandi est necessitas, secundum omnem partem multos deos immensā separatione distantes, ab inuicem quidem inchoantes, ad inuicem autem finiẽtes, & illa ratione qua nituntur docere super fabricatorem cæli & terræ esse aliquod pleroma aut Deum, eadem ratione vtens quisque astruet super pleroma, alterum esse pleroma, & super illud rursus aliud, & super Bythum aliud pelagus Dei. Et à lateribus autem similiter eadem esse, & sic in immensum [excidente] sententia, & semper necessitas erit excogitare altera pleromata, & alteros Bythos, & nunquam [aliquando] consistere, semper quærentes alios præter dictos. Et erit autem incertum vtrumnam hæc sint deorsum, quæ sunt secundùm nos, an hæc ipsa superiora sint; & quæ dicuntur ab eis, sursum, vtrumnam sursum, aut deorsum sint: & nullus status, neque firmitas continebit sensum nostrum, sed immensos mundos, & indeterminatos deos excedere neD cessitas erit.

*hoc.

[11] Et cùm sic se habeant,] vnusquisque Deus suis contentus erit, non curiose aget de alienis: si quo minus, iniustus erit, & auarus, & cessans esse quod Deus est. Et vnaquæque conditio suum fabricatorem glorificabit, & ipso sufficiens erit, & alterum non cognoscet: si quò minus, apostata iustissimè ab omnibus iudicatus, dignissimā concipiet pœnam. Oportet enim aut vnum esse qui omnia continet, & in suis fecit vnumquodque eorum quæ facta sunt, quemadmodum ipse voluit: aut multos rursus & indeterminatos factores & deos, ab inuicem quidem incipientes, & ad inuicem autem desinentes per omnem partem: & alios omnes à foris* ab alterutro quodam modo recontineri, & * vel inclusos & manentes in suis vnumquemque eorum confiteri necessitas erit, neminem autem horum omnium esse Deum. Deerit enim vnicuique eorum partem minimam habenti, ad comparationem omnium reliquorum, & soluetur Omnipotẽtis appellatio, & necessitas erit in impietatem cadere talem sensum.

*ab altero quodam
maiere
*velut

[12]Qui autem ab Angelis mundum dicunt fabricatum, vel ab alio quodam mundi fabri-

N

di fabricatore, præter sententiam eius, qui super omnia Pater est, primò quidem ex hoc A
ipso peccant, præter voluntatem primi Dei talem & tantam conditionem Angelos fecisse dicentes: quasi efficaciores sint Angeli quàm Deus, aut rursus quasi ille negligens sit, aut minor existens, aut nullam curam habens eorum quæ in proprijs ipsius fiant, vtrumnam malè an benè fiant, vt illud quidem dissipet & prohibeat, alterum autem laudet & gaudeat: hoc autem ne homini quidem solerti applicet quis, [11] quanto magis Deo? [12] Pòst deinde dicant nobis, Vtrumnam in his quę ab illo continentur, & in proprijs eius, fabricata sunt hęc, an in alienis & extra eum positis? Sed si quidē dicant extra eum, similiter omnia prædicta inconuenientia occurrent eis, & includetur primus Deus ab eo qui extra eum est, in quo & desinere eum necesse erit.

ANNOTATIONES.

1. A primo & maximo] *Primum & maximum caput appellat, quod est in hac disputatione summum, nēpe Deum esse vnum; quod in hoc capite concluditur, quibusdam de eius immēsitate præmissis. Siquidem tot deos constituebant fanatici isti homines, quot Aeonas, & angelos, quotq; affectiones, & passiones ipsis inesse somniabant, vt acutè deprehendit Clemens Alex. l. 5. Stro. quod amplius ex sequentibus patebit.*

2. Cùm sit solus Deus] *Dictio exclusiua* solus, *etiā quinquies hic repetita, non seiungit Filium aut Spiritum sanctum à Patre conditore omnium, vt blaterant noui Ariani: quandoquidem trium sit vnica voluntas, potestas, atque Deitas, vt infra plenius dicetur: sed tātùm excludit fictitios Aeones, Bythos, Patricos, Matricos, & Angelos, à quibus omnia facta fuisse hi nebulones fabulabantur. Hoc idem argumentum de immensitate diuina pertractant Dionysius lib. de diuinis nom. c. 9. Athanasius contra gregales Sabellij: Nazianzenus Apologia prima: Augustinus libro primo Confessionum, capite quinto, libro meditationum capite vigesimo nono, & trigesimo: Damascenus libro primo, capite octauo & cæt.*

3. Et solus continens omnia] *Vult Deum eminenter ac excellenter omnes omnium creatarum rerum perfectiones in seipso comprehendere: quod & ante eū docuit his verbis Dionysius:* Cuncta continet Deus
Lib. de diu. secundùm super expansam & simplicem infini-
nom. cap. 5. tatem suam. *Subscribit Augustinus, libro quarto de Trinitate capite primo, & Tractatu primo in Ioannem.*

4. Quemadmodum] *Primum est argumentum huius capitis sumptum ab infinitate Diuinæ naturæ, quæ sua immensitate omnia permeat, omnibus vbiq; adest, nullis limitibus definiri potest: sed ipsa continet omnia & ambit. Nihil igitur extra Deum, nec Deus ipse extra quidpiā esse potest. Non multū absimili argumēto Tertull. vtitur l. 1. in Marcionem:* Sicut enim, *ait,* Creator, ex hoc & Deus, & indubitatus Deus, quia omnia ipsius, nihil extraneum illi: ita & alius idcirco non Deus, quia omnia non eius, ideoque & extranea. Denique, vniuersitas Creatoris est, iam nec locum video Dei alterius. Plena & occupata sunt omnia suo authore. Si vacat aliquid spatij alicuius diuinitati in creaturis, plane falsè vacabit, &c. *De hac porrò Dei vnitate ante Irenæum grauissimè disserunt Ignatius Epi. ad Philip. & Philadelph. Clemens in Recognit. Iustinus martyr libro de Monarchia, & Oratione ad Græcos; Athenagoras in Legatione: post eum verò Clemens Alex. in Parænetico, Arnobius aduers. gentes, Cyprianus lib. quod idola non sunt dij: inprimis autem Lactantius lib. 1. cap. 3. 4. 5. 6. 7. 8. Hac tantum subijcio, quæ in hanc rem scripsit lib. de ira Dei. cap. 11.* Non possunt in hoc mundo multi esse rectores, nec in vna domo multi domini, nec in naui vna multi gubernatores, nec in armēto aut grege duces multi, nec in vno examine multi B
reges: sed nec in cælo multi soles esse poterunt, sicut nec animæ plures in vno corpore. & cæt. *Cęterùm illud* Quemadmodum, *vsurpatur hic & infra non rarò interrogatiuè, pro* quomodo, *quod semel monuisse sufficiet.*

5. Necessitas est omnis] *Græcismus, vt infra*, Necessitas ergo erit. Necessitas est omnino. *ἀνάγκη subaudito verbo ἐστὶ*, necessitas est, *pro, necesse est. Vt apud Platonē ἀνάγκη τὰς αἰτίας πρώτας μεταδιώκειν: quæ Tullius vertit,* Necesse est primas causas cōquirere. *Et πᾶσα ἀνάγκη,* omnis necessitas, *pro, omnino necesse est.*

6. Et Marcionis bonus Deus] *Libro primo cap. 29. recensuit Marcionem duos longè diuersos deos constituisse, vnum huius vniuersi, & omnium malorum factorem; alterum autem totius bonitatis fontem, Patremque Domini nostri Iesu Christi. De his & Tertullianus:* Ponticus duos deos affert tanquam duas C
simplegadas naufragij sui: quem negare non potuit, idest, Creatorem, id est nostrum: & quem probare non poterit, idest suum. *Et infra:* Marcion dispares deos constituit, alterum iudicem, ferum, bellipotentem: alterum mitem, placidum, & tantummodo bonum atque optimum.

7. In quod &] *Sic legendū existimauimus cum veteri codice, consentiētibus quæ leguntur libro 1. c. 1. & 13. de Achamoth matre, quam omnem extra Pleroma peregrinatam fingunt. Expunximus* id quod est.

8. Cum pleromate] *Aliud est argumentum, quo probat vel duos nusquam esse Deos, vel infinitum numerum & Deorum, & Mundorum necessario constituendum esse: quod omni fide caret. Simile argumentum, sed vi maiore torquet in Marcionem Tertullianus:* Veritas Christiana, *inquit,* districtè pronunciat, Deus si non vnus est, non est: quia dignius credimus non esse quodcunque non ita fuerit, vt D
esse debebit. Deum autem, vt scias vnum esse debere, quære quid sit Deus, & non aliter inuenies. *Et paulò infra.* Ineluctabilis iste cōplexus, in hoc sententiam constringit, aut negandum Deum esse summum magnum, quod nemo patietur sapiens: aut nulli alij communicandum. Aut quæ ratio duo summa magna composuit? Primò enim exiguam, cur non plura, si duo, quando locupletiorem oporteret credi substantiam Diuinitatis, si competeret ei numerus? Honestior & liberalior Valentinus, qui simul ausus est duos concipere Bythum, & Sigen, cum vsque ad 30. Aeonum fœtus, tanquam Aeoniæ scrophæ exa-

A phæ examen diuinitatis effudit. *Neque valde dissimilia, pro Dei vnitate leguntur apud Philonem, Athenagoram, Lactantium, & Damascenū, quæ scite collegisse videtur Thomas Aquinas lib. 1. contra Gentes cap. 43.*

8. Continebit vtraque] *Authoritate ver. cod. deleuimus*, continebitur aqua.

9. Continebuntur] *Expunximus*, Continebantur enim & circumfiniebantur: *paulo post quoque pro* excitante, *reposuimus* excidente, *& pro* aliquantos, aliquando, *eiusdem ve. cod. authoritate.*

10. Et cum hæc sic se habeant] *Tertium est argumētum, quo ab vnico mundo, eiusq; per prouidentiam administratione, vnicum Deum esse ostendit. Idem, sed prolixius & apertius post Philonem persequitur Lactantius lib. 1. cap. 3. euidentibus etiam adhibitis exemplis, de vnico in exercitu Imperatore, & vnica in corpore anima. Cyprianus tractatu contra idola, monarchiam diuinam probat ex apum rege, & gregis duce.*

11. Qui autem ab angelis] *Caput 2. signat hic vetus codex. Ostendit verò nec mundum creatum fuisse ab angelis, vt Simon, Menander, Saturninus, Basilides, & Carpocrates dicebant, lib. 1. c. 20. 21. 22. 23. 24. Nec ab alia quadam virtute separata valde, & distante à supremo Deo, vt Marcionem, & Cerinthum voluisse scripsit lib. 1. cap. 25. 29. Varias autem Philosophorum sententias de ortu mundi recenset, & refellit Lactantius lib. de ira Dei. c. 10.*

12. Quanto magis Deo?] *Pro, quanto minus, Græcorum more.*

13. Post deinde] *Dilemma est vehementer eos premens, cuius alterum cornu habes initio capitis secundi, ideoq; sectionem veteris codicis conuenire magis existimo: sed mutare nolui, ne his sectionibus assuetis negotium facerem.*

NEQVE ITERVM IN IIS QVÆ CONTINENTUR à Patre, alium quendam fabricasse hunc mundum, neque Patrem,
B *per alia adminicula eam, quæ secundum nos est fecisse conditionem: sed tantum per Verbum suum: esse autem Conditorem, eum qui est super omnia Deus, & ipsum Patrem esse Domini nostri Iesu Christi.*

CAPVT II.

SI autem [in illius] valde vanum erit præter sententiam eius, in eius proprijs, ab Angelis, & ipsis qui sunt potestatis eius, aut ab alio quodam dicere fabricatum esse mundum, aut quasi non omnia respiciat ipse, quæ sint in suis, aut non sciat quæ ab Angelis futura sunt. Si autem non præter volun-
C tatem eius, sed volente & sciente, quemadmodum quidam opinantur, [iā] non Angeli, vel mundi fabricator causæ [erunt] fabricationis istius; sed voluntas Dei. Si enim mundi fabricator est, Angelos ipse fecit, aut etiam causa creationis eorū ipse fuit; & mundum ipse videbitur fecisse, qui causas fabricationis eius præparauit; licet per longam successionem deorsum Angelos dicant factos, vel mundi[2] fabricatorem à primo Patre, quemadmodum Basilides ait, nihilominus id quod est causa eorum quę facta sunt, in illum qui prolator fuit talis successionis, recurret. [3]quemadmodum in Regem correctio belli refertur, qui præparauit ea quæ sunt causa victoriæ: & Conditio huius ciuitatis, aut huius operis, in eum, qui præparauit causas ad perfectionem
*côcidere. eorum, quæ deorsū facta sunt. Quapropter non iam securim dicimus *incedere ligna, vel serram secare, vel hominem concidere & secare rectissimè quis dicat eum, qui ipsam securim & serram ad hoc fecit, & multo prius armamēta omnia, per quæ fabricata sunt securis & serra. [4]Sic igitur iustè secundum illorum rationem, Pater omnium dicetur fabricator huius mūdi, & non Angeli, neq; alius quis mūdi fabricator, præter illum qui fuit prolator, & prius causa factionis huiusmodi præparationis existens.

Sit fortassè hic sermo suasorius aut seductorius apud eos, qui ignorant Deum, &
D [qui hominibus] assimilant eum inopibus,]& his qui non possunt statim aliquid ex parato fabricare, sed indigentibus multis organis ad eorum fabricationem: non autē verbo condidit omnia, & fecit, neq; Angelis indigens adiutoribus ad ea, quæ fiūt: neque virtute aliqua valdè inferiori ab illo, & ignorante patre. Neq; aliqua labe, neque Ioan. 1.
ignorantia, vt is qui inciperet eum cognoscere homo fieret: sed ipse in semetipso, secundùm id quod est inenarrabile & inexcogitabile nobis, omnia prædestinans fecit quemadmodum voluit, omnibus consonantiam, & ordinem suum, & initium creationis donans; spiritalibus quidem spiritalem & inuisibilem, & [supercælestibus cælestem, & angelis angelicam, & animalibus animalem, & natantibus aquatilem, & terrigenis terrigenam, omnibus aptam[6] qualitatis] substantiam: omnia autem quæ facta sunt, infatigabili Verbo fecit. [7]Proprium est enim hoc Dei supereminentiæ, non indigere alijs organis ad conditionem eorum, quæ fiunt, & idoneus est & sufficiens ad formationem omnium proprium eius Verbum, quemadmodum & Ioānes Domini discipulus

cipulus ait de eo. Omnia per ipsum facta sunt, [8]& sine ipso factum est nihil. In omni- A
Ioan.1.3. bus autem est & hic, [9]qui est secundùm nos mundus. Et hic ergo à Verbo eius factus est,
sicut scriptura Geneseos dicit, Omnia quæ sunt secundùm nos, fecisse Deum per Ver-
Psal.32.9. bum suum. Similiter autem & Dauid exequitur. Quoniam ipse dixit, & facta sunt: ipse
Psal.148.5. mandauit, & creata sunt. Cui igitur magis credemus de mundi fabricatione, hisne qui
prædicti sunt hæreticis, sic fatua & inconstantia garrientibus; an Discipulis Domini, &
fideli famulo Dei Moysi & prophetæ? Qui [&] primò genesim mundi narrauit, dicens.
Genes.1.1. In principio Deus fecit cœlum & terrã, & deinceps reliqua omnia: sed non, dij, neque
Angeli.

ANNOTATIONES.

1. Sin autẽ in illius] *Est alterum cornu superioris Dilemmatis, quo à plurimis absurdis vndequaque sequentibus probat Mundum ab aliis fabricari nec debuisse, nec potuisse, quàm ab vnico & vero Deo: quod etiam domesticis exemplis confirmat.*

2. Fabricatorem] *Veteris cod. authoritate deleuimus* fabricatores: *& paulo ante* erunt, *pro* erant *posuimus.*

3. Quemadmodum in Regem] *Confirmat mundum à Deo creatum, desumpto exemplo à Rege, in cuius laudem aut vituperium omnia exercitus ac belli, cui præest, successus refertur. Proxima linea,* Conditio huius ciuitatis, *sumitur pro, Omni creatione, re creata, hoc vniuerso. Sic namq; in his libris frequenter vsurpatur, vt cap.6.* Ignis in conditione numeratur, *id est, inter res conditas: & cap.56.* Sunt in cœlis spiritales conditiones, *id est, creaturæ.*

4. Sic igitur] *Concludit solum Deum mundi esse conditorem, non angelos, vt Gnostici contendebant: quod, vt & reliquas hæreses, ex Philosophorum lacunis hauserãt. Siquidem angelos creatores esse corporum nostrorum, & animaliũ, sẽtẽtia fuerat Platonis & Porphyry, quos ea de re acerrime oppugnat noster Augustinus 12. de ciuit. cap.26. Idẽ etiam ex Philastrio, recitat Priscillianistas cum Seleucianis sensisse creatores animarũ esse Angelos. Sed quæstione 21. lib.2. quæst. in Exod. asserit angelos dici non posse animaliũ creatores, sicut nec agricolæ segetum vel arborũ, vel quorumcunq; in terra gignẽtium. Isthæc etiam fusius executit lib. 3. de Trinit. cap.8 & 9. noster quoq; Irenæus.4.cap.37.*

5. Hominibus assimilant] *Diuinam potentiam, vires quascunq; creatas superare, nec morem artificũ in operibus imitari asserit: quippe quæ nullis organis, nullo coadiuuante, nulla deniq; subiecta materia egeat ad quorumcunq; productionem. De his & Iustinus Martyr ita in Aristotelem disserit:* Naturæ artique à Deo præscriptum terminum esse nouimus, quod si Deus præscriptioni non subest, sed è quolibet facit quidlibet, nullo termino impediente quominus faciat, quæ vult: an non exemptus est à necessitate è subiectis creandi? *Athenagoras quoque putat eos pessime in Deum contumeliosos esse*, qui vires humanas & diuinas, artifices & Deum, inter sese cõparant. *Theophilus Antiochenus hinc Dei potestatem innotescere credit,* quod ex his, quæ non sunt, facit, vt libitum est, quæ vult. Quæ enim apud homines sunt impossibilia, apud Deum possibilia habentur, *&c. Cæterùm vet. cod. authoritate* qui *transposuimus, &* inopibus *pro* in operibus *legendum proposuimus.*

In Confut. dogma Arist.

Orat. de resur. mort.

Lybr.2. ad Antolycũ.

9. Qualitatis substantiam] *Sic legendum docuit vetus codex, pro, æqualitatis: vt & paulò supra,* & ignorante Patrem, *pro, patre.* B

7. Proprium enim hoc Dei supereminentiæ.] *Argumentum est sumptum à diuina excellentia & omni sufficientia. Qui suapte natura sufficientissimus est ad omnia, non indiget cuiuscunq; alterius ope aut industria ad condendum quodcunq; voluerit. Deus autem Pater, Filius, ac Spiritus sanctus est istiusmodi, dicentibus scripturis:* Bonorum meorum non eges: Meus est orbis terræ: Deus manibus humanis non colitur indigens aliquo. *Igitur &c. vel sic: Deus coæterno & consubstantiali Verbo atque Spiritu suo potis fuit satis ad omnia condenda, vt voces Prophetarum & Apostolorum personant, Gen.1. Psal.32. & 138. Io.1. Heb.1. Nullius itaque alterius à seipso indiguit.* C

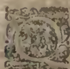
8. Et sine ipso factum est nihil] *Ita huic sententiæ finem imponit etiam lib. 3. cap.8. & 11. alibiq; non raro: quod & Tertullianus libris adu. Hermogenem, Praxeam, de resurrectione carnis, & quinto adu. Marcionẽ, Cyprianus li.2. adu. Iudæos, cap. 3. Augustinus, Hieronymus, & vulgata editio: ex Græcis quoque Origenes, Nazianzenus, Cyrillus Alexand. non illibenter seruãt, tametsi aliter videatur locus interpungendus Chrysostomo & Theophilacto, quibus nec Irenæus noster vtramque admittens lectionem, lib.3. cap.11. contradicit.*

9. Qui est secundùm nos mundus] *Græca phrasis; qualis Act.17.* καθ' ὑμᾶς ποιητῶν εἰρήκασι, quidam vestrorum poetarum dixerunt. *Et apud Nazianzenũ,* ἡ καθ' ἡμᾶς οἰκουμένη, nostra terra habitabilis. *Sic & proximè dicitur,* Omnia quæ sunt secundum nos, *id est, hæc terrena & visibilia.* D

*QVONIAM INVISIBILIS QVIDEM est Pater, sed non incognitus, neque ignorare eum quidem poterant Angeli, licèt plurimùm deorsum *detecti essent ab eo.*

*subiecti

CAPVT III.

Rom.9.5. [1]QVoniam autem hic Deus, est Pater Domini nostri Iesu Christi: & *de hoc Paulus Apostolus dixit, Vnus Deus Pater, qui est super omnes, & per omnia, & in omnibus nobis; iam quidem ostendimus vnum esse Deum ex ipsis autẽ Apostolis, & ex Domini sermonibus adhuc ostẽdemus. Quale enim est, Prophetarum, & Domini, & Apostolorum relinquentes nos voces, attendere his, nihil sani dicentibus? [2]Instabilis igitur qui secundùm eos Bythus, & id quod est huius pleroma, & Marcionis Deus. Siquidem (quemadmodũ dicũt) extra se habet

*ideo.

A habet subiacens aliquid, quod vacuum & vmbram vocant: & vacuū hoc magis Ple-
romate ipsorum ostenditur instabile. Est autem & hoc dicere, infra se omnia continē-
te eo, ab altero quodam fabricatam esse conditionem. Oportet enim illos necessariò
vacuum aliquid & informe confiteri, in quo fabricatum est hoc quod est vniuersum,
infra spiritale Pleroma, & informe hoc, vtrum sciente Propatore, quæ in eo futura
erant ex studio sic reliquisse, an ignorante? Et si quidem ignorante, iam nō omnium
erit præscius Deus. Sed nec quidem, causam reddere habebunt, propter quam rem lo-
cum hunc temporibus tantis otiosum sic reliquit. [4] Si autem præscius est, & mente
contemplatus est eam conditionem, quæ in eo loco futura esset, ipse fecit eam, qui
*& præformauit eam in semetipso. Quiescant igitur dicere ab alio factū esse mundum: (*etiam)
simul enim ac mente cepit Deus, & factum est hoc, quod mēte conceperat. Nec enim
possibile erat alium quidem mente concipere, alium verò facere, quæ ab illo mente
concepta fuerant. [5] Sed aut æternum mundum mente concepit secūdum eos hæreti-
cos Deus, aut temporalem: quæ vtraque incredibilia. Sed, si quidem æternum eum
mente concepit, & spiritalem, & visibilem; talis & factus fuisset. Si autem talis qualis
est; & ipse fecit eum talem, qui talem quidem mente conceperat, aut in præsentia pa-
tris voluit esse eum secundum mentis conceptionem talem, & compositum, & muta-
B bilem, & transeuntem. Cùm autem sit talis, qualem Pater deformauerat apud semetip-
sum, [6] dignum esse Patris fabricatione. Quod autem à Patre vniuersorum mēte cōce-
ptum est & præformatum, sic quemadmodum & factum est, Labis esse dicere fructum,
& ignorantiæ prolationem, magnæ blasphemiæ est. Erit enim secundum illos, Pater
omnium secundùm suam mentis conceptionem in pectore suo Labis [7] [emissiones]
& ignorantiæ fructus generans: quæ enim mente conceperat, hæc facta sunt.

ANNOTATIONES.

1. Quoniam autem hic Deus] *Concludit ex superioribus, nouoq; Pauli testimonio, Deū mundi creatorem esse Patrem Domini nostri IESV CHRISTI: & cōfictas ab eis fabulas de Bytho, Pleromate, Aeonibus, & multis dijs omnino stare non posse. Cæterùm, impurus canis Seruetus, & qui ex eo prodierunt Gentiliani, noui*
C *Ariani, & Samosateniani velut latratu suo suadere, Irenæum hoc loco & alijs aliquot similibus, Filiū Dei omni Diuinitate spoliare, & solum Patrem verum Deum esse profiteri. Sed nō attendunt tot quater, miseri tenebriones, præcipuū beati Patris scopum esse, vt cōfictos à Valentinianis AEones, Bythos, Propatores, & mūdi Labes, à quibus Christum ortum ac missum comminiscebātur, omnino refellat: probet autem è contrariò illum verum esse Filium eius Patris, qui dicitur & est Deus Israelis, distinctus quidem ab eo secūdum personæ rationem, sed vnus cum eo naturæ atque dominij.*

2. Instabilis igitur] *Vetus codex tertium caput ab hoc loco exorditur, & commodius forsan, cùm huic sectioni magis conueniant argumēta capitibus præfixa. Concludit autē, Bythum illum, de quo tanta fabulatos fuisse scripsit lib. 1. cap. 2 5. & 19. vnà cū Pleromate mera somnia esse. Deinde, pluribus affirmat, nec Deo igno-*
D *rante aliquos condidisse hunc mundū, cùm omnia præsciat, & mente cōplectatur: nec sine blasphemia posse illum Labis, & Ignorantiæ fructum existimari. Instabilē porrò vocat Bythum, id est, figmētum adeo infirmum, & somniū tam vanum, vt nullo modo stare, nullis argumētis stabiliri valeat.*

3. Nec quidem caussam reddere habebunt] *Hellenismus.* ἀλλ᾽ οὐκ ἕξουσιν ἀποδοῦναι, *non poterunt causā assignare ac donare: vt* ἔχω εἰπεῖν, *possum dicere.*

4. Si autem præscius] *Asserit eundem Deum hunc mundum tandem aliquando perfecisse, qui eum præscientia mentis ab æterno conceperat.*

5. Sed aut æternum] *Docet hoc dilemmate, siue æternum, siue temporalem dixerint esse mundum, semper falsum esse quod dicebant, ab vno quidem mente conceptum, ab alio verò conditum esse; duos deos inde, & mūdi fabricatores diuersos constituentes.*

6 Dignum esse] *Marcionitarum quoque blasphemia erat, mundi opus Deo indignum esse.* Narem enim contrahentes, *ait Tertullian.* conuertuntur ad destructionem Creatoris. Nimirum, inquiunt, grande opus & Deo dignum mundus! At cùm & animalia rides minutiora, quæ maximus artifex de industria ingeniis aut viribus ampliauit, sic magnitudinem in mediocritate probari docens, quemadmodum virtutem in infirmitate. Imitare, si potes apis, ædificia, formicæ stabula, araneæ retia, bombycis stamina: sustine, si potes, ipsas lectuli & tegetis tuæ bestias, cantharidis venena, muscæ spicula, culicis & tubam & lanceam. Qualia erunt maiora, cùm tam modicis, aut iuuaris, aut læderis, vt nec in modicis despicias Creatorem? *&c. Hanc hæresim post Irenæum & Tertullianum, passim carpit Clemens Alexandrinus lib. 3. & 4. Strom. Origines quoque homil. 2. in diuersos: & Rufinus author expositionis symboli apud Cyprianum, inter Manichæorum insanias adnumerant, quod Deum mundi creatorē negarint, vt ad Diabolum eius conditionem referrent.*

7. Emissiones] *Expunximus* emissionis, *auth. veteris codicis.*

QVONIAM INSTABILE[1] PLEROMA Valentini discipulorum. A

CAPVT IV.

C[2]Ausa igitur quærenda est huiusmodi dispositionis Dei, sed non fabricatio mundi [alteri] adscribenda: & ante præparata omnia dicenda sunt à Deo, vt fierent, quemadmodum & facta sunt. Sed non vmbra & vacuitas [3] confingenda est. Cæterùm, vnde vacuitas] quæretur, vtrum ab omnium Patre & prolatore, secundùm eos & ipsum prolatum, & est æqualis honore & cognatū reliquis Aeonibus, fortè autem & antiquius ipsis. Si autē ab eodem emissum est, simile est ei qui emisit, & his cū quibus emissum est. [4] Necessitas ergo erit omni modo, & Bythum ipsorum cum Sige vacuo similem esse, hoc est vacuum esse: & reliquos AEonas, cùm sint vacui fratres, vacuam & substantiam habere. Si autem non est emissum, à se natum est, & à se generatum est, & æquiparans in tempore ei qui est secundū eos Bytho omnium patri; & sic eiusdem naturæ, & eiusdem honoris erit vacuum ei B qui est secundùm eos, omnium patri. Oportet enim illum [aut] emissum esse ab aliquo; aut à se generatum, & à se natum esse. Sed siquidem emissum est vacuum, vacuus & prolator est Valentinus, vacui & sectatores eius. Si autem non prolatum est, sed à se generatum est, & simile est, & fraternum, & eiusdem honoris id quod est vacuum, ei patri qui prædictus est à Valentino: [5] antiquius autem & multo antè existens, & honorificentius reliquis AEonibus ipsius [6] Ptolemæi & Heracleonis, & reliquis omnibus qui eadem opinantur.

Dilemma.

Si autem & aporiati in his confiteantur continere omnia Patrem omnium, & extra Pleroma esse nihil: ([7] nā necessitas est omni modo definiri eū, & circūscribi ab aliquo maiore, & id quod extra, & quod intus, dicere eos secundùm agnitionem & ignorantiam, sed non secundùm localem *sententiam: in pleromate autem vel in his quę continentur à patre facta à Demiurgo, aut ab angelis quæcunque & facta scimus, cōtineri ab inenarrabili magnitudine, velut in circulo cētrum, aut velut in tunica maculam:) primò quidem qualis Bythus erit[8] sustinens] in sinu suo maculā fieri; & permittens in suis, alterum quendam condere vel proferre, præter suam mentem? Quod quidem imbecillitatem vniuerso Pleromati afferre inciperet, cùm posset ab initio abscindere labem, & eas quæ ab eo initium acceperunt emissiones, neque in ignorātia, neque in passione, neque in labe constitutionem creationis permittere accipere. Qui enim postea emendat labē,[9] & velut maculam emundat labem,] multo prius poterat obseruare ne quidem initio in suis fieri talem maculam. Vel si initio quidem concessit, quoniam aliter fieri nō poterāt, quæ facta sunt; oportet & semper sic fieri illa. Quę enim initio non possunt emendationem [percipere,] quemadmodum hanc postea percipient? Aut quemadmodum homines aduocari [10] ad perfectum dicunt, cùm illa ipsa quæ sunt] causæ ex quibus facti sunt homines, vel ipse Demiurgus, vel Angeli, in labe dicantur esse? Si ideo quòd benignus sit, in nouissimis temporibus misertus est hominum, & perfectum eis dat; illorum primò misereri debuit, qui fuerunt hominis factores, & dare eis perfectū. Sic vtique & homines miserationem percepissent, de [perfectis] perfecti facti. Si enim operis ipsorum misertus est, multo prius illorum misereri debuit, & non sinere in tantum cæcitatis venire eos. D

Bythus subsistere negatur. C

*substantiam.

Dilemma

[11] Soluetur autem eorum & ille qui est de vmbra & vacuo sermo, in quibus eam quę est secundum nos factam dicunt conditionē, si in his quæ continentur à Patre facta sunt hæc. Si enim paternum illorum lumen tale opinantur, vt omnia adimplere possit quæ intra eum sunt, & omnia illuminare: quemadmodum vacuum * & vmbra in his quæ à Pleromate & à paterno lumine continentur poterat esse? Oportet enim eos & locum ostendere intra Propatorem, & intra Pleroma non illuminatum, nec retentum ab aliquo: in quo aut Angeli, aut Demiurgus fecit quæcunque voluit. Nec enim modicus locus est, in quo tāta & talis conditio facta est. Necessitas erit itaque vniuersa, intra Pleroma, aut intra Patrem ipsorum localiter vacuum aliquid & informe & tenebrosum fieri, in quo fabricata sunt, quæ fabricata sunt. Incusationem quoque recipiet paternum ipsorum lumen, quasi non possit ea quæ intra ipsum sunt illuminare, & implere. Adhuc autem [&] Labis fructus] dicentes ea, & erroris operam, Labem, & errorem *adducent intra Pleroma, & in sinum Patris.

*vel

*inducent.

ANNOTATIONES.

1 Instabile] Subbilis *legebant omnes excusi codices, & cū his Vaticanum manu scriptus. At, cùm vix dici posset, quid sibi vellet hæc dictio, putarunt quidam vocem ὑπόχαλος ad verbum reddidisse interpretem. Alij legen-*

A *Alij legendum putarunt,* Solubile est Pleroma. *Cùm verò vetus codex haberet inter summas capitū initio libri positas,* inuisibilis est Pleroma, *hic autem* instabilis, *legendum putaui* instabile. *Accedit, quod cap.3. lib.huius habet,* instabilis igitur qui est secundùm eos Bythus, & id, quod est huius Pleroma: & *Præfatione in hunc lib.vocat* inuisibile Pleroma: *& infra cap.5* Pleroma vacuum, indispositum, & tenebrosum.

2. Causa igitur] *Concludit mundi opificium soli Deo ascribendum esse: Pleroma, Bythū, Sigen, & Vacuū, quæ Valētinianos confinxisse lib.1. cap.1. & 5. docuerat, vna cū professoribus vana esse & inania. Porrò hasce fabulas sumpserant ab Orpheo & Hesiodo, qui, vt est apud Theophilum & Lactantium, tradiderunt omnium rerum* B *principiū, Chaos, quod isti Bythum, Profundum, Aeona, Proarchen, & Propatora appellant. Augustinus autē li. de Genesi contra Manich. non negat mūdum ex ea rudi materia factum, quam Græci χάος vocant: sed hoc ipsū à Deo ex nihilo conditum his verbis Mosis intelligit:* Terra autem erat informis, &c.

3. Confingenda est. Cæterùm vnde vacuitas] *Quinque has voculas ex vet. cod. inseruimus, quibus lōge euidentius efficitur Dilemma, quo probat Vacuum quod comminiscebantur, siue à patre emissum dicant, siue à semetipso generatum, omnino inane & fictitium esse.*

4. Necessitas ergo erit] *De hoc Græcismo, & multis similibus dictum est superius.*

5. Antiquius autem] *Vet.co. hic quarti capitis initium facit, sed meo iudicio incommodius.*

6. Ptolemæi & Heracleonis] *Ptolemaeum hunc Præfatione in primum librū vocat* flosculum scholæ Valentini; *et sub calcē primi capitis, eius adhuc meminit; vt & capite 40. huius secūdi. Epiphanius illius epistolam prolixam satis, sed venenis hæreseos suæ scatentem transcripsit contra Ptolemaitas. Heracleonē verò paria cum Valētino sensisse scribit Tertulliā. at nouitate quadam pronuntiationis, alia sentire videri voluisse: eundē plura subinde scripsisse asserit Clemens Alex. 4. strō. Epiphanius hæreses istius 30. loco annumerat, & propria disputatione in eas agit.* Lib. præsc.

7. Nam necessitas est] *Deleuimus tria puncta absoluta, vt has quinq; lineas includeremus parenthesi, quòd id sensus omnino postulare videretur: & sententiā interrogatione clausimus.*

8. Sustinēs.] *Deleuimus* subsistēs, *autho. ve. cod.*

9. Et velut maculam] *Expunximus* vel maculam: *mox quoque* percipere *pro* perficere *reposuimus.*

10. Ad perfectum] *Octo voces adiecimus: deleuimus autem quatuor,* aut quem factum dicunt.

11. Soluetur autem] *Dissoluit figmenta illorum de Vacuo, & vmbra Pleromatis, ex eo quod intra Patrē et cōditorem huius mūdi nihil potest inane, informe, erroneum, aut tenebrosum esse: cùm vel ipsis etiā fatētibus, lumen sit clarissimum.*

OSTENSIO NON ESSE EAM QVAE EST *secundùm nos creaturam, imaginem Pleromatis eorum,* C *neque Demiurgum Vnigeniti.*

CAPVT V.

A[1]Duersus eos igitur qui dicunt extra Pleroma, vel sub bono Deo hunc mūdum factum, ea quæ paulò ante dicta sunt à nobis apta sunt; & concludentur tales cum patre suo ab eo, [2]qui [est extra Pleroma,] in quo etiam & desinere eos necesse est. Aduersus eos autem qui dicunt in his quæ continētur à Patre, ab alijs quibusdam factum hunc mundum, omnia quæ nunc dicta sunt absurda & inconuenientia occurrent; & cogentur aut omnia lucida, & plena, & operosa, ea quæ sunt intra Patrem confiteri: aut paternum lumen accusare, quasi qui non possit omnia luminare: aut sicut pars, sic & vniuersum Pleroma ipsorum vacuum, & indispositum, & tenebrosum confitendum.[3] Et reliqua omnia quæcunque sunt conditionis accusant, quasi temporalia sint, & æterna choica, aut *inaccusabilia esse oportet, cùm sint intra Pleroma & in sinu patris: aut etiam in vniuersum Pleroma similiter venient incusationes; & causa ignorantiæ *inuenietur Christus eorum.[4] Sic enim dicunt, [cum formasset] secundùm substantiam, Matrem ipsorum foras proiecit extra Pleroma, id est separauit ab agnitione. Ipse igitur in ea ignorantiam fecit, qui separauit eam ab agnitione. Quomodo igitur idem ipse reliquis quidem AEonibus ijs, qui eo anteriores erant, præstare agnitionem poterat; Matri autem eius causa esse ignorantiæ? Extra agnitionem enim fecit eam, extra Pleroma eam proijciens.

* accusabilia. | * inuenitur | D | * agnitione.

Adhuc quoque si secundum agnitionem & ignorantiam, intra Pleroma & extra Pleroma dicent, sicut quidam ex ipsis dicunt, quoniam qui *ignorantiæ est intra, id est, quod agnoscit [ipsum] Saluatorem (quem, omnia esse dicunt) in ignorantia fuisse cōsentire eos necesse est. Dicunt enim eum cùm foras extra Pleroma venisset, formasse Matrem ipsorum. Si] igitur id quod extra ignorantiā dicunt vniuersorum; exijt autem Saluator ad formationem Ma[illegible] ipsorum; extra agnitionem vniuersorū factus est, hoc est in ignorantia. Quomodo igitur illi agnitionem præstare poterat, cū & ipsa extra agnitionem esset? Et nos enim extra agnitionē cùm simus ipsorum, extra Pleroma esse dicunt.[5] Et iterum. Si igitur Saluator exiuit extra Pleroma ad inuestigationē perditæ ouis, Pleroma autē est agnitio, extra agnitionem factus est, quod est ignorantia. Aut enim localiter quod est extra Pleroma cōsentire eos necesse est: & omnia quę

prædicta sunt contraria occurrent eis. Vel si secundum agnitionem dicunt quod est intus, & ignorantiam quod est extra: Saluator illorum, & multo ante Christus[in]ignorantia facti erunt extra Pleroma, egressi ad formationem matris ipsorum, quod est extra agnitionem. A

Hæc autem aduersus omnes qui quolibet modo vel ab Angelis, vel ab alio quodã præter *Verbum Dei mundum factũ esse dicunt, similiter adaptabuntur. [6] Quã enim incusationem faciunt de Demiurgo, & de his, quæ facta sunt materialia & temporalia, recurreret in Patrem. Siquidem quemadmodum in ventre Pleromatis facta sunt, quæ inciperent mox demum dissolui secundùm concessionem & ad placitũ Patris. Iã igitur non est fabricator causa huius operationis, valde bene putans semetipsũ fabricare, sed qui in suis concedit & probat Labis[prolationes]& erroris opera fieri, & in æternis tẽporalia, & in incorruptibilibus corruptibilia, & in his quæ veritatis sunt, ea quæ sunt erroris. Si autem non concedente neque approbante Patre vniuersorum facta sunt hęc; potẽtior, & fortior, & dominatioris qui fecit in iis, quæ propria illius sũt, quæcunque ille non concessit. Si autem non approbans concessit Pater ipsorum, quẽadmodum quidam dicunt, aut potens prohibere concessit* per necessitatem quandã, aut non potens. Sed siquidem non poterat, inualidus & infirmus est: si autem potens: seductor, & hypocrita, & necessitatis seruus: non consentiens quidem, cõcedens autẽ quasi non consentiat]& initio concedens sistere errorem & crescere illum, [7] in posterioribus temporibus soluere illum] conatur, quando iam multi malè perierunt per labem. [8] Non decet autem eum qui super omnia sit Deus, cùm sit liber & suæ potestatis, necessitati seruisse dicere, vt sit aliquid secundum concessionem præter sententiã eius. Alioquin necessitatẽ maiorem & *dominatiorem facient quàm Deũ, quando id quod magis potest, antiquius sit omnibus. Et statim in principio causas abscidere necessitatis debuit, & non concludere semetipsum ad habendam necessitatẽ, concedendo aliquid præterquam deceat eum. Multo enim melius, & consequẽtius, & magis deificum erat, vt in principio initium [9] excideret]huiusmodi necessitatis, quã postea quasi de pœnitentia, conaretur[tantam] fructificationem necessitatis eradicare. Et si necessitati seruiens erit [Pater]vniuersorum, & sub fatum cadet modestè ferens in his quæ fiunt, præter necessitatem autem & fatum nihil agere possit: similiter atque [10] Homericus Iupiter, qui per necessitatem dicit, Et ego enim tibi dedi velut volẽs, nolente animo: secundum igitur hanc rationem necessitatis & fati inuenietur seruus, Bythius ipsorum.

*verum Deum.

Dilemma.

*propter

B

*dominationem.

[11] Quomodo autem & ignorabant vel Angeli, aut mundi fabricator primum Deũ, quando in[eius]proprijs essent, & creaturæ existerent eius, & continerentur ab ipso? [12] Inuisibilis quidem poterat eis esse propter eminentiam, [13] ignotus autem nequaquã propter prouidentiam. Etenim licet valdè per descensionem multùm separati essent ab eo, [14] quo modo[dicunt,]sed tamen dominio in omnes extenso, oportuit cognoscere dominantem ipsorum: & hoc ipsum scire, quoniã qui creauit eos, est Dominus omnium. Inuisibile enim eius cùm sit potens, magnam mentis intuitionem & sensibilitatem omnibus præstat potentissimæ & omnipotẽtis eminentiæ. Vnde etiam si nemo cognoscit Patrẽ nisi Filius: neque Filium, nisi Pater; & quibus Filius reuelauerit; tamen hoc ipsum omnia cognoscunt, quando ratio mentibus infixa moueat ea & reuelet eis, quoniam est vnus Deus omnium Dominus, & propter hoc Altissimi & Omnipotentis appellationi omnia subiecta sunt: & huius inuocatione, etiam ante aduẽtum Domini nostri [15] saluabantur homines, & à spiritibus nequissimis & à dæmonijs vniuersis, & ab vniuersa apostasia. Non quasi vidissent eũ terreni spiritus aut dæmones, sed cùm scirent quoniam est,[qui est]super omnia Deus, cuius & inuocationẽ tremebãt, & tremit vniuersa creatura, & principatus, & potẽtia, & omnis subiecta virtus. Aut nunquid hi qui sub Romanorum imperio sunt, quamuis nunquã viderint Imperatorẽ, sed valdè & per terram, & per mare separati ab eo, cognoscent propter dominiũ, eũ, qui maximam potestatem habet principatus? Qui autem super nos erant Angeli, vel ille quem mundi fabricatorem dicunt, non cognoscent omnipotentẽ? quãdo iam & muta animalia tremant & cedant tali inuocationi? Et vtique non viderunt eũ, tamen Domini nostri nomini subiecta sunt omnia: sic &* vnus qui omnia fecit & cõdidit vocabulo, cùm alter non sit, quàm ipse qui mundũ fecit. Et propter hoc [16] Iudæi vsque nunc, hac ipsa aduocatione dæmonas effugant, *quando omnia timeant inuocationem eius qui fecit ea. Si itaque mutis animalibus irrationabiliores [17] noluerint] angelos esse, inuenient quoniam oportebat, licet non vidissent hi eum qui super omnia Deus est, vti cognoscerent potentatum & dominium eius.

C

Luc 10. 22. Mat. 11. 16.

D

Psal. 8. 8. Iudæorum exorcistæ.

*eius.

*quoniam

Ridiculum enim verè adparebit, si se quidem, qui super terram sunt, cognoscere dicunt

A cunt eum qui super omnia est Deus, quem nunquam viderunt; ei autem qui eos fecit, & vniuersum mundum secundum eos, non permittant, cùm sit in summis & super cælos, cognoscere ea, quę ipsi quum sint in humilibus sciunt: nisi si fortè sub terra in tartaro esse Bythum suum dicunt. Quapropter & primos se cognouisse eum, quàm hi qui in altitudine habitant Angeli; in tantam amentiam venientes, vt idementem pronũcient mundi fabricatorem: quorum verè quidem est misereri, cùm in tanta dementia dicãt neque Matrem agnouisse eum, neque semen eius, neque Pleroma Aeonum, neque Propatorem, neque quid essent quæ fabricauit.

habitudo — lonia.

ANNOTATIONES.

1. Aduersus eos igitur] *Deum planè poeticum & ridiculum sibi fingere Valentinianos toto hoc capite ostẽdit, ob portentosas absurditates in Deum Patrem, quem seruum necessitatis. & Christum Iesum, quem ignorantem dicebant: simul & beatos Angelos, quos brutos etiam ipsis deteriores esse, ex illorum propositis sequebatur.*

B

2. Qui est extra Pleroma] *Adiecimus duas voces est Pleroma, autho. vet. cod.*

3. Et reliqua omnia] *Nouo Dilemmate compellit eos, aut fateri æterna cælestiaq;, temporalia & terrena esse, quod secum manifeste pugnat: aut reprobandũ esse Pleroma, Christumq; ipsorum ignorantia causa, & in magna fuisse ignorantia dicendus.*

4. Sic enim dicunt, &c. *Videlicet vt sub principium capitis primi lib. 1. recitauit. addidimus autem* cùm formasset, *& deleuimus* cum formasse, *author. vet. cod.*

5. Et iterum] *Caput sextum hic inchoat vetus cod. & minus commodè.*

6. Quam enim inculationem] *Ostendit omnes illas accusationes, quas nominatim aduersus Demiurgum instituerunt, & contra Deum huius vniuersi parentem vnicum recurrere.*

C

7. In posterioribus] *Quinque has voces ex vetere codice adiecimus.*

8. Non decet autem] *Et hic initium capitis 7. constituit vetus, non satis apposite. Concludit porrò Irenæus Gnosticos suis delirationibus Deum totius libertatis fontem, turpissimè necessitati ac seruituti, vt Ethnici Iouem suum subijcere. Quam impietatem Hugnostici nunc tonguntur reparare, post Caluinum & Bezam garrientes,* Deum necessitatis sibi loco esse, nec posse vlla decreta sua reuocare: *nec alia multa præstare, de quibus in Dialo. nostris disserimus. Cæterum, quod superiori linea dicitur,* concedens sistere errorẽ, *Billius indicat positum pro,* cõsistere & emergere. *Græc.* συνίστασθαι: *& postea,* De pœnitentia eradicare, *idem esse, quod mutare sententiam:* id est μεταβολῆς.

D

9. Excideret] *Deleuimus* excederet: *& mox tantum pro* tantum: *ac* pater *pro* mater, *autho. vet. cod. reposuimus.*

10. Homericus Iupiter] *Locus est Iliados primo, quo poeta suum Iouem necessitati & fato seruire non dissimulat.* Ast nullo modo, *ait noster Augustinus,* violat corruptio Deum nostrum, nulla voluntate, nulla necessitate, nullo improuiso casu, quoniam ipse est Deus, & quod sibi vult, bonum est, & ipse est idem bonum. Nec cogeris ad aliquid, quia voluntas tua non est maior potentia.

Li. 7. Confes. cap. 4.

11. Quomodo autem & ignorabant] *Arguit errorem quo dicebant Angelos fabricatores mundi Deũ omnipotentem penitus ignorasse: tametsi enim possit nõ videri propter infinitam eminentiam & incõprehensibilem maiestatem: ignorari tamen nequit propter omnipotentiæ ac prouidentiæ cunctis manifestissimos effectus.*

12. Inuisibilis quidem] *Corporeis luminibus Dei maiestatem conspici non posse magno consensu docuerũt Patres, tum qui præcesserunt, tum qui secuti sunt ætatem huius præclari Martyris.* Si quis dixerit, *ait Dionysius Areopag.* absque vllo medio, quibusdam Sanctorum diuinas apparitiones contigisse, intelligat vt secretum ipsum Dei, quodcunque tandem illud est, nemo vnquam vidit, neque videbit. Cæterum diuinæ illæ apparitiones sanctis viris per signa Deo conuenientissima; sacris quibusdam atque intuentium modo ac viribus accommodatis, visionibus contigere. *Habens similia idem Epist. ad Caium monachum. Quin & Mosem Deum vidisse, idem pernegat lib. de Mystica Theologia c. 1. Subscribit Dionys. Iustin. in dial. frequenter affirmans Patrem vniuersorum, neminis vnquam visum. Reliquos omitto.*

Li. de cælesti Hiera. ca. 2.

13. Ignotus autem] *Deum ex operibus suis natura omnibus notum esse. & ab imperatore Romano sumpto exemplo, paulò post confirmat. Idem post alia non minus ad rem accommodata, paulò ante Irenæum viuit, parat Theophilus Antiochenus:* Vt anima, *inquit,* in humano corpore non videtur, inuisibilis existens, verùm ex corporis motu cognoscitur: sic nec Deus humanis & corporis oculis videri potest: cæterùm ex prouidentia, qua hæc illa ordinat, suisque operibus aspicitur, & apprehẽditur. Quemadmodum si quis cernat nauem nis armamentis instructam mare sulcare, & in portum appellere, certè credit aliquem, à quo gubernetur in ea esse gubernatorem: sic certè nemo sit adeò abiecti animi, quin credat Deum gubernatorem esse omnium, quamuis oculis carnalibus eum non assequamur. *Et paulò post:* Imperator terrestris esse præsumitur, quamuis non ab omnibus videatur, oculos vertenti in leges & imperii administrationem. Præterea est cognoscitur, si quis oculos in potentatus & potestates nec non imagines eius coniiciat, & Deum ex potentia & operibus suis cognoscere cunctaris? *Et qui veterum quę præcessit Dionysius Areop.* Creaturarum ordinatissimam dispositionem, vt ab ipso productam, imagines quasdam ac similitudines diuinorum exemplarium præ se ferre, vt prouinibus ad Deũ scãderemus. & separatum ab omnibus, & in omnibus agnosceremus, rectè asseruit. *Hinc autẽ concludit Iustinus Martyr in Apo. 2. Socratẽ, Heraclitum, & alios quosdam, qui cum ratione inter Græcos vixerut, Deum vnum & verum ita duce natura cognouisse, vt propemodũ Christiani dici possint. Tertul. quoq; scribit:* Neminẽ negare, quia nemo ignorat quod vltro natura suggerit, Deum esse vniuersitatis conditorem. *In Apologet. autem, & lib. de testimonio animæ, Animã rationale vocat, naturaliter Christianã. In hanc rem disserunt. Lactantius lib. 1. cap. 3. & August. lib. de spirit. & lit. cap. 12. Tractat. 106. in Ioannẽ: l. 8. de ciuit. c. 6. & Serm. 55. de Verb. Domini.*

Li. 1. de Antolycum. — Li. de diuin. no. cap. 7. — Lib. de Spectaculis.

14. Quomodo dicunt] *Cod. exem. habebat* quomodo autem.

15. Sal-

16. Saluabántur homines] His non vult B. Martyr, Patres à condito orbe ad Christi aduentum, rectà in cælum euolasse, quo apertè Dei visione fruerētur: cùm infra doceat Christi animam ad inferna descēdisse. & tribus diebus conuersatā cum animabus defunctorum, quæ erāt in medio vmbræ mortis. Superest ergo, vt de ea salutis specie, quæ consistit in remissione peccatorū, profligatione Satanæ, & spe in Christū venturū, loquatur: quod apertius explicat lib. 4. cap. 30. Hic quoque non obscurè, cùm ait: Saluabantur & à spiritibus nequissimis, &c. Rectè namq; Augustinus non vno loco contendit, priscos Patres, qui ante aduētum Christi vixerūt, non solùm in filijs Israel, sed etiam in Gētibus, quales fuerūt Iob & Melchisedec, per fidē cultumq; vnius Dei & futuri Mediatoris, à peccatis potuisse mundari atq; iustificari. lib. 2. de gratia Christi contra Pelag. cap. 24. & lib. 1. de peccatorum meritis & remissione, cap 28. & 29.

17. Iudæi vsque nunc] Christianos siue ex Gentibus, siue ex Iudæis, Irenæi sæculo dæmonas corporibus hominū exorcismis frequēter eiecisse, amplissimis testibus Tertulliano, Iustino, Theophilo & Cypriano, cuiuis facilè apparet: Iudæos verò mordicus adhuc Moysi addictos, & Christū Messiā respuētes, non ita fortiā omnibus. At non modò hic Irenæū, sed & plerosq; grauissimos authores id asserere comperio. Iustinus enim Archisynagogū Tryphonē cū comitiua sic alloquitur: Si dæmonia adiuretis per omnia nomina vestrorū regum, prophetarum, patriarcharum, iustorumque, nullum non erit contumax: at si quis vestrum, adiuret ea per Deum Abraham, Isaac & Iacob, fortassis obsequerentur. Vtuntur tamen vestri Exorcistæ, arte hac, sicut & gentes, adhibendo suffitus & adligamenta. Hæc ille. Accedit Iosephus, qui Iudæum quendā nomine Eleazarum præsente Vespasiano Imperat. eius filijs, tribunis, & vniuerso simul exercitu Romano, curasse eos, qui à Dæmonijs vexabantur, confirmat, exorcismorum formulis, quas Rex Salomon quondam ediderat: ad quas etiam Christum Dominum respexisse putat Hieronymus, cùm Iudæis diceret: Si in Beelzebub eijcio dæmonia, filij vestri in quo eijciunt? Sed omnē nodum dissoluit Euangelium, quo apertè scribitur, Apostolos quendam meminisse, qui ad Christianum contuberniū nihil attineret, qui nihilominus in nomine Christi eijciebat Dæmonia. His mihi credibilius efficitur, quod ex Talmud Ierosolymitano refert frater Petrus Galatinus: in nomine Iesu Nazareni, quendam Iudæum qui mortiferum quid deglutierat, ab alio mox sanatum fuisse, lib. 8. de arcanis fidei cap. 5.

Apol. ca. 23 In Dialog. Lib. 1 ad Auto.

A Li. 8. antiq. cap. 2. In 12. Mat. Mar. 9. Luc. 9. B

18. Noluerint] Expunximus voluerint, autho. vet. cod.

QVOMODO IMMENSVS EXCIDIT de imaginibus eorum sermo.

CAPVT VI.

2 Sse autem imagines eorum quæ intra Pleroma sunt, latenter Saluatore operato sic fieri in honorem eorum qui sursum sunt, *ignoranteque Demiurgo vniuersa Saluatorem dicunt honorasse Pleroma *in conditione per Matrem, similitudines & imagines eorum quæ sursum sunt emittentem. Sed quoniam quidem impossibile erat extra Pleroma esse aliquid, in quo imagines dicunt factas esse eorum qui sunt intra pleroma, vel ab alio quodam præter 3 primum] Deum fabricari hunc mundum ostendimus. 4 Si autem suaue est vndiq; euertere eos, & mendaces arguere, dicemus aduersus eos, quoniam si in honorem eorum, quæ sursum sunt, facta sunt hæc secundùm illorum imaginem à Saluatore, semper ea oportet perseuerare, vti & semper sint in honore quę sunt 5 honorata.] Si autē transeunt, quæ vtilitas huius breuissimi temporis honoris, qui aliquādo quidem non fuit, rursus autem non erit? Vanæ igitur gloriæ appetitor magis erit Saluator, quàm honorans quæ sunt sursum, arguitur à nobis. Quis enim honor est æternorum eorum quæ semper sunt, ea quæ sunt temporalia; eorum quæ stant, ea quæ prætereunt; incorruptibilium, corruptibilia? Quandoquidem & apud homines qui sunt temporales, nulla gratia est eius honoris, qui celeriter præterit: sed eius qui plurimum quātum potest perseuerat. Quæ autem statim vt facta sunt exterminantur, in contumeliam magis eorum qui putantur honorari, facta esse iustè dicentur: & cōtumeliosè tractari id quod est æternum, corrupta eius & soluta imagine. Quid autem non plorasset, [& risisset] & aporiata esset mater ipsorum, non habuisse Saluator per quæ honoraret plenitudinē extremæ confusionis, non habentis propriam substantiam, per quam honoraret] Propatorem? O vanæ gloriæ honor qui statim præterit, & iā nō apparet, Erit aliquis AEon, in quo in totū talis honor fuisse non reputabitur, & inhonorata erunt tunc quæ sunt sursū: aut aliam iterum necesse erit Matrem emittere plorantem, & aporiatam, in honorem Pleromatis. O indissimilis, simul autē & blasphemę imaginis? Imaginē mihi dicitis emissam à mundi fabricatore Vnigeniti, quē & Nun vultis esse Patris vniuersorū, & imaginem hanc ignorare quidem semetipsam, ignorare autem & conditionem, ignorare autem & Matrem, & omne quodcunque est ipsorum quæ sunt, & eorum quæ ab eo facta sunt: & non erubescitis aduersus vos ipsos ignorantiam inducentes vsque ad ipsum Monogenen: Si enim secundum similitudinem eorum quæ sunt sursum, à Saluatore facta sunt hęc, ignorante eo, [tanta] qui secundùm similitudinem factus est: necesse est & circa eum, & secundùm eum, ad cuius similitudinem factus est is, qui ignorat hu-

* ignorantiaque * in conditionem. C Dilemma. D

A rat huiusmodi ignorantiam, non extiterit spiritaliter. Non enim possibile est cùm sint vtrique spiritaliter emissi, neque plasmati, neque compositi, in quibusdam quidem similitudinem seruasse, in quibusdam verò deprauasse* imaginem similitudinis, quæ in hoc sit emissa, vt sit secundum similitudinem eius, quæ sursum est emissionis]. Quod si non est[6] simile,]Saluatoris erit incusatio, qui dissimilem emisit imaginem, quasi reprobabilis artifex. Nec enim dicere possunt, quasi non haberet potestatem emissionis Saluator, quẽ Omnia esse dicũt. Si igitur dissimilis est imago, malus est artifex, &[est] culpa Saluatoris secundùm eos. Si autem similis est, eadem ignorantia inuenietur circa Nun Propatoris ipsorum hoc est, Monogenen: & ignorauit] quidem semetipsum Nus Patris, ignorauit autem & Patrem, ignorauit autem & ea quæ ab eo facta sunt. Si autem cognoscit ille & eum qui ad similitudinem eius facta est à Saluatore, necesse est cognoscere quæ sunt similia, & soluta est ipsorum, secundùm suam regulam maxima blasphemia.

*imaginũ similitudines.

Supra lib. 1. c. 1. 6. & 19.

Dilemma.

[7]Et sine hoc autem, quonam modo ea quæ sunt creaturæ, sic varia, & multa, & innumerabilia, eorum AEonum qui sunt intra pleroma xxx. imagines esse possũt, quorũ & nomina, quæ sunt secundũ quod dicũt, in eo qui est ante hũc libro posuimus? Et nõ B tantùm vniuersæ creaturæ varietatem, sed ne quidem patris alicuius aut cælestiũ, aut superterrestrium, aut aquatiliũ poterũt adaptare pleromatis ipsorum paruitati. Quoniam enim Pleroma ipsorum xxx. AEones sunt, ipsi testãtur: quoniam autem in vna parte ipsorum quæ dicta sunt non xxx. sed multa milia specierũ esse adnumerant, eos ostendere omnis quicũq; cõfitebitur. Quomodo igitur ea, quæ tam multa sunt conditionis & contrarijs subsistentia, & repugnantia inuicem, & interficiẽtia alia, imagines & similitudines esse possunt xxx. AEonum Pleromati; siquidem vnius naturæ, quemadmodum dicunt, ex æquali & simili existant, & nullam habeant differentiam? Oportebat autem, si hęc illorum imagines sunt, quemadmodum natura nequam homines dicunt quosdam, & natura rursus bonos, & AEonum ipsorum ostendere tales differentias, & quosdam quidem ex ipsis natura bonos dicere emissos, quosdam autem & natura malos, vt imaginis illorum adinuentio congruens esset AEonibus. Adhuc autem quoniam in mundo altera quidem sunt mansueta, altera verò fera; & quædam quidem [non nocentia, quædã nocentia, & reliquorũ corrumpentia;[8]& quædam qui- C dem superterrestria,] quædam aquatilia; quædam volatilia, quædam cælestia, similiter [&] AEonas ostendere debent tales habere affectiones, si quidem hæc illorum imagines sunt.

Matt. 25. 41.

[9] Et ignis autem æternus, quem præparauit Pater Diabolo & angelis eius, cui[b] eorum qui sunt sursum AEones imago sit, interpretari debẽt: & ipse enim in conditione numeratur. Si autem excogitationis eius qui passus est AEonis dicent imagines hæc esse, primùm quidem impiè agent aduersus Matrem suã, malorum & corruptibiliũ imaginem initiatricem esse eam dicentes. Deinde autem ea quæ sunt multa & dissimilia, & contraria natura, *quoniam modo vnius & eiusdem imaginis erunt? Et si Pleromatis angelos multos esse dicent, & horum, illa quæ sunt multa imagines esse; nec sic [eis] constat.[10] Primò enim differentias Pleromatis angelorum contrarias inuicem debent ostendere, quemadmodum & subiacentes imagines contrariæ naturæ inuicẽ sunt. Deinde autem cùm sint multi & innumerabiles circa factorem angeli, quemadmodum omnes cõfitentur prophetæ, dena milia denum milium assistere ei, & multa milia milium ministrare ei; & secũdum eos, Pleromatis angeli angelos factoris imagines habebunt, & manet conditio integra in imagine Pleromatis, iam non cõsequẽtibus xxx. AEonis in multiformem conditionis varietatem. Adhuc etiam, si secũdum similitudinem hæc illorum facta sunt, illa rursus, ad*quorum similitudinem *erant D facta? Si enim mundi fabricator non à semetipso fecit hæc, sed quemadmodum nullius momẽti artifex, & quasi primùm discens puer, de alienis archetypis transtulit Bythus ipsorum: vnde habuit speciem eius, quam primùm emisit dispositionis? Consequens est igitur illum ab altero quodam, qui super eum est, exemplum accepisse: & illũ rursus ab altero. Et nihilominus in immensum excidet de imaginibus sermo: quemadmodum & de his, si non fixerimus sensum in vnum artificem, vt in vnum Deum, qui à semetipso fecit ea quæ facta sunt. Aut de hominibus quidem, aliquis permittit à semetipsis vtile aliquid ad vitam adinuenisse: ei autem Deo qui mundum cõsummauit, non permittit à semetipso fecisse speciem eorum quæ facta sunt, & adinuentionẽ ornatæ dispositionis? Vnde autem & hæ illorum imagines, cùm sint illis contrariæ, & in nullo possint eis communicare?[11] Quæ [enim sunt] contraria, eorum quorum sunt contraria, esse quidem possunt exitiosa; imagines verò nullo modo, quemadmodum aqua igni, & rursus lumen tenebris, & alia tãta nequaquam erunt inuicem imagines.

*quonam

Dan. 7. 10.

*aliquorũ *erunt

Sic nec

Sic nec ea quæ sunt corruptibilia, & terrena, & composita, & prætereuntia, eorum A quæ secundùm eos sunt spiritalium imagines erunt: nisi si & ipsa cõposita, & in circunscriptione, & in figuratione confiteantur esse, & non iam spiritalia, & effusa, & locupletia, & incomprehensibilia. Necesse est enim ea in figuratione esse, & circunscriptione, vt sint imagines veræ: & absolutum est ea non esse spiritalia. Si autem illa spiritalia, & effusa, & incomprehensibilia dicunt; quomodo possunt, quæ sunt in figura & [in] circunscriptione, imagines illorum esse, quæ sunt sine figuratione & incomprehẽsibilia? Si autem secundùm figurationem, nec secundùm formationẽ, sed secundùm numerum & ordinem emissionis imagines ea dicent esse; primò quidem nõ sunt imagines dicenda hæc & similitudines eorum, qui sursum sunt AEonum. Quæ enim nec habitum, nec figuram illorum habẽt, quemadmodum imagines sunt ipsorum? Pòst deinde & numeros, & emissiones superiorum Aeonum eosdem & similes ad eos qui sunt conditionis adaptent. Nũc autem triginta ostendentes AEones, & tantam multitudinem eorum, quæ sunt in conditione, imagines eorum * quæ sunt triginta dicentes, iustè vt insensati arguentur à nobis. * qui

ANNOTATIONES. B

1. Quomodo immensus] *Isthæc portentosa figmenta de Aeonum ideis, seu imaginibus, Pleromate, Nu, & Monogene, quæ Gnosticos magna impudentia inculcare lib. 1. c. 1. scripserat; toto hoc capite refellit: vnicum euincens esse rerum omnium opificem, qui sine vllius alterius Virtutis adminiculo, mũdum hunc disposuerit. Hæc autẽ deliria, è Platonicis ideis fabricata fuisse infra cap. 19. luculẽter asserit: quibus subscribit Tertullianus lib. de anima:* In ideis Platonicis Gnosticorum, hæretica semina relucere, quæ hæreticarum idearum sacramenta *nuncupat. Iustinus quoque vtroque superior, postquam secum pugnare Platonem ostendit, subijcit:* Scripta Mosis nactus Plato, postquam non pensitauit ita vt debuit (*negationem, interpres Gelenius omisit*) existimauit esse quandam antiquiorem speciem separatam ab ista, quæ sensu percipitur, illam etiam rerum exemplar nominare solitus. *Et paulò post.* Ad eundem modum de terra, cælo, homine, in errorem lapsus videtur, nam & horum ideas esse putat. *Nec solis tribus his antiquissimis Patribus, sed & Ambrosio lib. 4. de fide cap. 3. & libr. 1. Hexam. cap. 1. & 2. Nazianzeno Orat. 2. de Theologia: August. lib. 83. quæst. q. 46 & Cyrillo lib. 2. in Iulianum, minus gratam fuisse idearum constitutionem liquet; ne solum Luciani Icaromenippum illas insectari nostri putent. Quanta verò de eis fuerit digladiatio inter summos Philosophos Platonem & Aristotelem, & qui deinceps illarum assertores & inficiatores, quibusq; rationibus innitantur illi et isti; non pauci referunt earumdem acerrimi propugnatores Io. Franciscus Picus libro 6. examinis vanitatis gentium & veritatis Christianæ ca. 15. & F. Franciscus Venetus, minor, lib. de Harmonia mũdi, cantici secundi quinque capitibus.*

Ora. ad Græcos

2. Esse autem imagines] *Probat merum delirium esse quod cum tanto supercilio tradebant, nimirum Saluatorem per quasdam ideas & similitudines Pleroma coluisse, etiã Patre id ignorante: quoniam repugnat aliquid consistere extra perfectam plenitudinem (quam appellant Pleroma): vel si quidpiam fuerit, tam subitò periisse. Insuper, blasphemum esse vnigenito Dei ignorantiam tribuere docet.*

3. Primum Deum] *Deleuimus* primam.

4. Si autem suaue est] *Initium est capitis octaui in vet. cod. cui & præfixa est ea summa, quæ ibidem infra habetur.*

5. Honorata] *Codices excusi habebant* inhonorata.

6. Simile] *Expunximus* similis, *aut. vet. cod.*

7. Et sine hoc autem] *Probat non esse verisimile tot tamq; varias creaturas, ideas esse paucorum atque fictitiorum Aeonum: cùm & Aeones dicerent æquales & concordes esse: inferiora verò ista sibi plerũq; aduersentur, & mutuam necem inferant. Rursum, oporteret quosdam Aeones natura malos, feros, terrestres, & reprobos esse: ac è cõtrario: cùm tales homines in terris degere non officerentur.* C

8. Et quadam quidem] *Vndecim dictiones ex veteri codice restituimus; deleuimus vnicam* innocentia.

9. Et ignis æternus] *Cùm ignis æternus adeoquè ipsa gehenna nullius AEonum idea sit: falsa est ratio idearum ab eis constituta. Nec Angelorum Pleromatis ideæ sunt, cùm sint specie diuersi ac innumerabiles; AEones verò tantùm triginta, ac eiusdem sortis & formæ. Denique, cùm idearum progressio euadat in infinitum: in vnico & vero Deo creatore consistendum & quiescendum est.*

10. Primò enim] *Vetus codex hac sentẽtia exorditur caput nonum: cui addit idem argumentum quod infra habetur.* D

11. Quæ enim sunt] *Cod. excusi habebant,* Quæ cùm sint.

QVO-

A *QVOMODO NON EST VERISIMILE ea quæ sunt hic, vmbram Pleromatis eorum esse.*

CAPVT VIII.

SI autem hæc illorum vmbram dicent esse, quemadmodum quidam ip-
sorũ audent dicere, aut secundum hoc imagines esse, necesse erit & cor-
pora ipsos ea quæ sunt sursum confiteri. Ea enim quæ sursũ sunt corpo-
ra, vmbrã faciunt, non aũt iam spiritalia, quandoquidẽ[2] nulli obscurare
possunt. Si autẽ & demus illis, [hoc] quod quidẽ est impossibile, eorum,
quæ sunt spiritalia & lucida vmbrã esse, in quam Matrem suam descen-
disse dicunt: tamen cùm illa sint æterna, & ea quæ ex ipsis efficitur Vmbra sempiter-
B na perseuerat, [3]& non iã transeunt hæc, sed perseuerant] cum his, quæ se adũbrant. Si
*perseuerat & vmbra autẽ hæc transeunt, & illa necesse est, quorum hæc sunt vmbræ, transire: illis autem
perseuerantibus, *perseuerant & vmbræ ipsorũ. Si autẽ non secũdùm id quod obum-
*dicent bretur *dicentes eam vmbrã esse, sed secundùm id quod multo ab illis separata sunt,
paterni luminis ipsorũ pusillitatem & infirmitatẽ accusabunt, quasi nõ attingat vs-
que ad hæc, sed deficiat adimplere id quod est vacuum, & dissoluere vmbram, & hoc
quando nemo sit impedimento: in caliginẽ enim conuertetur secundùm eos, & ob-
cæcabitur paternũ lumẽ eorũ, & deficiet in his quæ sunt vacuitatis locis, cùm mini-
mè possit adimplere omnia. Non igitur iã dicant Pleroma esse omniũ Bythũ ipsorũ.
[4]Si quidem] id quod est vacuũ & vmbra, neque adimpleuit, neq; illuminauit, [aut]
*idem iterum Vmbram & Vacuũ [prætermittant:] siquidem adimplet omnia paternum ip-
sorum lumen. Neque igitur extra primum Patrem, *id est, qui super omnia est Deus,
aut Pleroma aliquid esse potest, in quod Enthymesin passi AEonis descendisse dicũt,
vt non definiatur & [circũscribatur] ab eo, qui est extra, & contineatur ipsum Plero-
ma, vel primus Deus: neque Vacuum esse, [5]aut Vmbram capiet, cùm iam ante sit Pa-
ter, vti ne deficiat lumen eius, & definiatur in Vacuũ. Irrationale est autem & impium
adinuenire locũ in quo cessat, & finem habet, qui est secundùm eos Propator & Pro-
C arche, & omnium Pater, & huius Pleromatis. Nec rursus in Patris sinu, alterum quen-
dam dicere tantam fabricasse conditionem fas est, vel consentiente, vel non consen-
tiente [eo,] propter prædictas causas. Impium est enim similiter & demẽs, dicere tantã
cõditionem ab Angelis, aut ab emissione quadã ignorante verum Deum, in his quæ
sunt ipsius, fabricasse: neque infra Pleroma ipsorum, cùm sit vniuersum spiritale, ea
quæ sunt terrena & choica possibile facta esse: sed ne quidem secundùm illorum ima-
ginem, cùm dicitur pauci & similis formationis & vnũ esse, possibile est, & quæ [sunt]
multæ conditionis, & contraria inuicem facta esse.

ANNOTATIONES.

1. Si autem hæc] *Ostendit inferiora ista, supernarum rerum vmbras non esse, cũ illa corporea sint, cõtinnoq; transeant, hæc verò spiritalia & sempiterna: sed nec ea, quæ sunt sursum, adumbrare quæ deorsum visuntur. Efficit eum quoq; Bythũ illorũ, nõ esse omniũ Pleroma: neque extra Deũ Patrẽ vllũ Pleroma existere. Hæc verò somnia ex Democriti & Epicuri insanis opinionibus mutuatos esse Gnosticos, pari vanitate cum illis ineptientes, immutatis tantùm nomenclaturis, apertè conuincit infra, c. 19. Quod enim illi ἄτομους, & κενὸν, hoc isti Pleroma & Vacuũ, siue (vt Irenæo placet)* ea quæ sunt, & id quod non est, *nominarũt. Qui de his plura cupit, consulat Plutarch. lib. 1. c. 5. & l. 2. c. 1. de placitis Philo. Laertiũ in Epicuro: Lucretiũ Velleiũ Ciceronianũ, & ex nostris Augustinũ Epistol. 6. Primũ autem eius argumentũ est. Vmbræ non sunt nisi rerum corporearũ & opacarũ: Aeones iuxta horum sententiam, sunt spiritales: igitur hic nec vmbras nec ideas habent. Deinde. Aeones sunt æterni: vmbra res fugacissima, &c.*

2. Nulli obscurare possunt] *Græca locutio, pro, nulli caliginem offundere, τὰ πνευματικὰ μηδενὶ ἐπισκοτεῖν δύναται.*

3. Et non iam transeunt] *Septem has voces ex vet. cod. addimus.*

4. Siquidem] *Deleuimus* qui, *vt mox pro vt posuimus* aut: *deinde* prætermittant, *pro* permittant: & circumscribatur, *pro* circumscriptura. *Probat autem hoc loco, extra Deum Patrem omnium, nullum Pleroma, nulla sæcula, nullos've Angelos esse posse.*

5. Aut vmbram capiet] *Id est, neque fieri poterit, vt Vacuum, aut Vmbra sit. Sic cap. 6. Et hæc quidẽ in hominibus capit dicere. Græc. ἐνδέχεται.*

QVAM FALSA VMBRA ET vacua eorum ostenditur. A

CAPVT VIII.

[1]Alsus autem apparuit, & qui est de vmbra Cenomatis, idest Vacui, ipsorum sermo, secundùm omnia. Itaque vacuum ostensum est figmentum eorum, & inconstans doctrina. [2] Vacui autem & hi qui attendũt eis, verè in profundum perditionis descẽdentes. [3] Quandoquidẽ est mũdi fabricator Deus, constat* & ipsis, qui multis modis contradicũt ei, & confitentur eum, fabricatorem eum vocãtes, & Angelum dicentes: vt non dicamus quoniam omnes clamant Scripturæ, [4] & Dominus hunc Patrem qui est in cælis docet, & non alium: quemadmodum ostendemus procedente sermone. *ex

ANNOTATIONES.

1. Falsus autem] *Quod huius lib. cap. 3. & 4. Vacuum, & eius vmbram vana commenta dixerat, & hic rursus confirmat: & infra l. 4. cap. 38. apud Deũ nihil vacuũ esse asseuerans. Ista autem eos confinxisse putarẽ, vt Mosis verba hæc deprauarent.* Terra erat inanis & vacua, *quibus dũtaxat terræ molẽ adhuc inanem, inaspectabilẽ, & informem tũ fuisse docet, cùm illum ornatum, quem postea recepit, necdum haberet.*

2. Vacui autem & hi] *Ludit in ambiguitate vocabuli* Κενὸν, *quod initio capitis vacuum significat, hic autem stultum & inane.* B

3. Quandoquidem] *Initium est capitis 10. in vet. codic. cum præfixum idem argumentum, quod ibidem infra.*

4. Et Dominus hunc Patrem] *Nimirum Matt. c. 5. v. 16.* Glorificent Patrem vestrum qui in cælis est. *v. 45* Vt sitis filij Patris vestri qui in cælis est. *Matt. ca. 6. v. 9.* Pater noster qui es in cælis, &c.

OSTENSIO QVONIAM EST, ET SVBSTITIT mundi fabricator Deus, non constat autem [esse] qui super hunc adinuenitur pater. C

CAPVT IX.

[1]Vnc autem sufficit id quod est ab eis, qui contraria nobis dicunt [2] testimonium, omnibus] hominibus ad hoc demum [consentientibus,] veteribus quidem, & in primis [3] à Primoplasti traditione, hanc suadelam custodientibus, & vnum Deum fabricatorem cæli & terræ [4] hymnizantibus: Reliquis autem post eos à prophetis Dei, huius rei commemorationem accipientibus: Ethnicis verò ab ipsa conditione discentibus. [5] Ipsa enim conditio ostendit eum qui condidit eam; & ipsa factura suggerit eum, qui eam fecit; & mundus manifestat eum qui se [6] disposuit.] Ecclesia autem omnis per vniuersum orbem, hanc accepit ab Apostolis traditionem. Constante igitur hoc Deo, quemadmodum diximus, & testimonium ab* omnibus accipiente, quoniã est ille sine dubio: qui secundùm eos ad inuenitur pater, inconstans & sine teste est, Simone mago primò dicente semetipsum esse super omnia Deũ, & mũdum ab Angelis eius factum: pòst deinde his qui successerunt ei, secundùm quod ostendimus in primo libro, varijs sententijs impias & irreligiosas aduersus fabricatorem circunducentibus doctrinas, quorũ discipuli cùm sint hi, [7] Ethnicis peiores efficiunt eos, qui assentiunt eis. Illi enim creaturæ potiùs quã Creatori seruientes, & his qui non sunt dij; verumtamen primũ Deitatis locum attribuunt fabricatori huius vniuersitatis Deo. Hi autẽ, hunc quidem Labis fructum dicentes, & animalẽ eum vocantes, & non cognoscentem eam quæ super eũ est virtutem, dicentem quoque, Ego sum [Deus,] & præter me non est alius Deus, mentiri eum dicentes, ipsi mentientes, omnem malitiã copulantes ei; cum qui non est super hunc, quod sit fingentes, secundùm sententiam suam deteguntur, cũ quidem qui est Deus blasphemantes, cum autem qui non est, Deum fingentes, in suam ipsorum condemnationem.

Rom. 1. 20. — *hominibus — D — *Rom. 1. 25. Isa. 45. 5.*

ANNOTATIONES.

1. Nunc autem sufficit] *In quatuor classes distribuis hominibus, horũ omnium consensione & fide, probat vnicum & solum verum Deum esse, vniuersorũ opificem Primã, quã ad Mosem vsque porrigi puto, asserit Adami traditione & doctrina, vnicum Creatorem celebrasse. Etenim vt crassam illam & immanem idololatriam, non nisi à diluuio quarta decima videlicet hominũ generatione, initium ipsisse affirmant Clemens, Cyrillus, Epiphanius: sic primu homine fide in promissum mulieris semen, & Deum verũ, veram religionem verbis &*

Lib. recogn. Lib. 4. cont. Iul.

Reuchl. l. 1. Cabala *bis & exemplis posteros docuisse, Deo cruentis macta-* A *tis hostijs, constanter affirmant Hebræi. Astipulatur non semel Athanasius magnus, cùm Abelem, prout à patre didicerat, de primogenitis Deo obtulisse confirmat, Epistola*, Quod Nicena Synodus, &c. *& in*, Omnia mihi tradita sunt, &c. *Secunda classe eos complectitur Irenæus, qui legis pædagogia & prophetarum oraculis à Mose ad Christum vsq., Deum verum agnouerunt & adorauerunt, vt fusius explicat c. vltimo huius; & vndecimo lib. 3. Tertia, Ethnicos cõmemorat, qui ex ipsa mũdi dispositione, vnicum Numen agnouerunt, de quibus c. 1. & 5. huius dictum est. Postrema Ecclesia iam per totũ orbem expansæ vnanimi voce, omniũ euidẽtißimè propositam thesim asseuerat.*

2. Testimonium] *Deleuimus* testimonia, *& adiecimus* omnibus *author. vet. cod. atque mox pro* sentientibus, *reposuimus* consentientibus.

3. A Primoplasti traditione] *Et paulò post*: Hæc accepit ab Apostolis traditionem. *Ex quibus perspicitur quanta sit authoritas visq., sanctarũ Traditionũ, quam hic constanter opponit cunctis hæreticis, etiã in summorum capitum totius Christianæ religionis adsertionem. Sed de his copiosè differemus in ca. 3. lib. 3.*

D. Hymnizantibus] *Sic ferè semper reddit verbum Græcum* ὑμνεῖσι *vel* ὑμνολογῶσι, *pro, hymnis celebrant, laudant.*

5. Ipsa enim conditio] *Non dubito Irenæum alludere ad ista Pauli*: Inuisibilia enim Dei, à creatura (*Irenæus suo more*, conditionem *appellat*) mundi, per ea quę facta sunt intellecta, conspiciũtur: sempiterna quoque virtus & Diuinitas, *&c. Nam, vt & sapiens quoque ait*: A magnitudine & specie creaturæ potest creator videri. *Hinc Augustinus eleganter scribit*: Si quis audiat, dicunt hæc omnia: Non ipsa nos fecimus, sed fecit nos qui manet in æternum. Cælum, terra, & omnia quæ in eis sunt, vndique mihi dicunt, vt te amem: nec cessant dicere omnibus, vt sint inexcusabiles. *Interrogaui terram, & quæcunque in ea sunt: interrogaui mare, abyssos, & reptilia: & responderunt. Non sumus Deus tuus: quære super nos. Interrogaui auras flabiles &c. Interrogaui cælum, solem, lunam, & stellas &c. responderunt, & clamauerunt voce grandi: Non sumus Deus tuus: sed quæ fecit Deus tuus. Interrogaui mundi molem; Dic mihi si tu es Deus meus, an non? Non sum, inquit, ego: sed per ipsum sum ego. Supra me quære eum, qui fecit & regit me. Interrogatio creaturarum, est profunda consideratio ipsarum, quoniam omnia clamant, Deus nos fecit D *&c. Nec prætermittere possum, quæ in hanc rem fertur magnus Antonius respondisse cuidam suadenti illi, vt libris vacaret*: Meus liber (*inquit*) est natura rerum à Deo conditarum: quæ quotiescunque animo lubitum sit meo, libros ipsius Dei ad legendum suppeditat. *Ergo appositè dicitur hic ab Irenæo*, Creatura ostendere Creatorem, factura factorem, & mundus conditorem atque rectorem suum.

Li. 9. Confess. cap. 10. Lib. 10. c. 6 & lib. Soliloq. c. 33.

Socrates li. 4. c. 18.

6. Disposuit] *Excusi codices legebant* desposuit.

7. Ethnicis peiores] *Non solum dicit, sed & probat hæreticorum ministros Ethnicis deteriores reddere suos auditores: quod & de his qui hac tempestate per Europam surrexerunt hæreticis, euidenter & solide me verißimum esse probantem, æquis animis ferant Lectores beneuoli.*

Ne quis ergo addubitet hoc ipsum quod hic contẽdit Vir Apostolicus etiã nouißimè huius aui Gnosticis, id est, Lutheranis & Caluinianis contigisse, ministrorum de se mutuis testimonijs sic ostendo. Caluini namq. iudicio, Vltima admonit. ad Vvestphalum, Lutherani sunt bruti homines, qui ne guttam quidem ingenui pudoris retinent, nec Dei, nec Angelorum iudicium magnopere curant, pleni furioso impetu, nugatoria leuitate, cæca tumulentia, canina improbitate, diabolica superbia, feroces, omni humanitate spoliati, vertiginosi, Cyclopes, superba factio Gigantum, latratores, frenetici, proterui, bestiæ. *Idem lib. contra Heshusium, Lutheranos appellat* homines improbos, rabiosos, mancipia Satanæ, quæ diabolus horribili modo fascinauerit. *Item*, canes, nebulones, & impuros spiritus. *Beza Heshusius minister Lutheranus cum suis* est Polyphemus, simia, cothurnatus, vegrandis & pileatus asinus, canis in balneo, asinissimus sophista, impu- B dens nebulo, impudens sycophanta, bellua, larua, asinus bipes, histrio, mõstrum mixtum ex Simiarum & Onagrorum specie, animal carniuorum, Cyclops, furens, & dignus qui ex tilia pendeat. *Bullingerus Repetitione de Eucharistia, Brẽtiũ Lutheri discipulum vocat* Aprum Calydonium, qui vineam Domini euertit. *Sturmius Palinodia ad Lucam Osiãdrum, illum habet pro* Caio Caligula, & Vlysis nepote. *Ioannes Lascus expertũ se queritur* Lutheranos Balticos, Turcis longè crudeliores & inhumaniores. *Erasmus in Defensione Diatribæ, scribit* Lutherum nulla maledicentia fuisse saturabilem, Oreste insaniorem, odio lymphatum, philautia temulentum. *Schlusselburgius ex scriptis Caluinianorũ refert hos doctrinam Lutheranam vocare*, Commen- C tum hominum, crassum delirium à diabolo suggestum, absurdum & portentosum dogma, Satanæ excrementum, cuius & ipsum Satanam pudeat. Lutheranos verò clamat esse hæreticos, asinos, Diaboli incantatione excæcatos, à Satanæ spiritu motos, & Diabolos. *Iezlerus Sacramentarius l. de diuturnitate belli Eucharistici, pag. 93. fatetur sectæ suæ propugnatores passim Lutheranos nominare*, Antropophagos, hæmatopotas, thyestas, Christicidas, artolatras, impanati Dei cultores, abnegatores redemptionis per Christum factæ, *&c. An non ergo Ethnicis longè deteriores?*

Li. 2. art. 1. Theol. Cal.

Sed quales Caluiniani & Sacramentarij Lutheri & asseclarum suorum censura sint habendi, idem Iezlerus dicat: Cùm hæc (*inquit*) ad aures Lutheranorum peruenerunt, longè duriora verba in aduersarios emiserunt: asserendo quòd sint mendaces, falsarij, Sacramentiperdæ, corruptores Testamenti Christi, dæmoniaci: à Diabolis omni ex parte, ante, ponè, supra, infra, intus, & extra obsessi, Diaboli Martyres: annumerandi cum Nestorianis, Arianis, Turcis, & omnium mortalium, quos vnquam terra sustinuit, deterrimi. *Lutherus ipse disput. de Eucharistia, eosdem Sacramentarios nuncupat*, Sues, canes, idololatras, irrationales asinos, tenebriones, laruas Diaboli, miseros Svvermeros, insanos atque freneticos moriones, progeniem viperarum, animicidas, hostes Filij Dei, latrones corporum & animarum, lupos rapaces, infernales molossos, Germanicos Turcas, ipsis etiam Turcis deteriores, diabolicos atque infernales lupos, à Satana missos & obsessos, Diabolum loco Dei proponentes, Christum minus facientes quam Arius atque Mahomet, quosque Diabolus contra Christum moderatur, & additis calcaribus agitat. *Beza alter horum Antistes, apud Schlusselburgium vocatur* atheus,

Lib. 1. art. 1.

atheus, beſtia, nugator, impudens rabula, Diabolus incarnatus, Beelzebub. *Ab Heshuſio*, proſtitutũ ſcortum. *A Daniele Hoffmanno*, Præſtigiator, calumniator, conſcientiæ nullius, blaſphemus cauillator, peruerſus ac deteſtandus Verbi Diuini violator. *Schluſſelburgius rurſum affirmat*, ſpiritum Caluiniſticum eſſe ſpiritum tenebrarum, Satanam per Caluiniſtas vt per organa ſua loqui, Bezam ſuam Creophagiam dictante Diabolo concinnaſſe; Caluiniſmum denique Arianiſmum, & Maometiſmum eſſe fratres, ſorores, & tres caligas eiuſdem panni. *Georgio Richen Roſtochienſi miniſtro*, Sacramentarij ſunt Diaboli ad æternam gehẽnam damnati. *Zarnonius cenſet eoſdem eſſe* Antichriſtos, Illuſores mundi, qui Dominum gloriæ hiſtrionem faciunt, inimicos Filij Dei, deluſos à Satana, Balaami filios, & Mahometanos. *Ioannes Schuts Præfatione in lib. cauſarum ait:* Sacramentariſmus camarina eſt quædam, in quam multæ hæreſes confluunt, vltima Satanæ ira, quam furijs agitatus contra Chriſtum, eiuſque Eccleſiam exercet. Qui Sacramentariorum partes ſequitur *(ſubijcit ille,)* is manifeſtus atque ciuratus eſt hoſtis Dei, & fidei quam in Baptiſmate Chriſto dedit, oblitus &c. *Manifeſtum eſt igitur Lutheranorum miniſtrorum multiplici iudicio, Sacramentarios omnem Ethnicorũ impietatem penitus ſuperare.*

Lib. 3 tit. 8. Io. Scutz lib. cauſar. cap. 50.

Li. 2. Dial.

Quid etiam quod quiſq; iſtorum hæreſiarcharum, ſuos auditores, diſcipulos, & populares, ex quo nouum hoc euangelium ſuſceperunt, cunctis Paganis & Turcis deteriores euaſiſſe palam conteſtantur? Lutherus profectò quantum ex ſuo euangelio VVitebergenſes paucis annis profeciſſent, his ſatis indicat. Ex euangelio *Lutherano ſcilicet*, adeò effrenes facti ſunt homines, vt quicquid illis libeat, liceat. Non terrentur inferno, &c. Sub Papa manſit nomen Chriſti: ſed noſtra ingratitudo & ſecuritas merebitur, quod Chriſtus non nominabitur: & implebitur illud verbum, Filius hominis cùm veniet, putas inueniet fidem? In tota Parochia VVitenbergenſi tantùm vnus habetur Ruſticus, qui ſuam familiam ad verbum Dei & catechiſmum hortetur. Cæteri omnes rectè ad Diabolum ire pergunt. *Item in Colloquijs collectis à conuiua eius Aurifabro, conqueritur*, Diſcipulos ſuos magna ex parte eſſe Epicureos; & hoc quærere in concionibus, vt bonos dies habeant: vocari reformatos, cùm reipſa potius incarnati dæmones eſſe videantur: vix inter Paganos, Iudæos, Turcas, aut alios infideles homines, adeò contumaces reperiri, apud quos omnis honeſtas, & quicquid eſt virtutum, penitus interierit, neque vllius peccati ratio habeatur, *&c. Quis autem Luthero de ſuis diſcipulis & auditoribus non crederet? Spangembergius & ipſe Luthero familiaris, teſtatur ſuos Lutheranos* eſſe homines tam feros, vt iam nolint Deum agnoſcere, nec vllam illius rationem habere: ſed facere quicquid Diabolus & caro ſuaſerit. *His porrò de ſe ſuiſque tam conſtanter teſtificantibus, quis fidem non haberet?*

To. 1. Collo. pag. 37.

Pag. 49.

Pag. 94.

Fol. 244.

A

Lib. Narra. benef.

Sed Caluinus fortaſſe, doctrinæ ſuæ profeſſores & diſcipulos aliquanto meliores eſſe confirmat. Imò verò cum ipſis in inferno damnatis & cacodæmonibus comparat, præſcribens eis vt Cœnam ſuſcepturi ſeriò profiteantur, Se ad nullum bonũ aptos; ſed in omne malum propenſos, & Diuinorũ præceptorũ perpetuos infractores & contemptores eſſe: *quod ſanè diabolorum & perditorum proprium eſt. Præterea, de ſe ſuiſq; cõminiſtris, ſatellitibus, ſenioribus, & diaconibus, ſcribit:* Chriſtum non aſpicimus niſi carneis oculis, vnde fit vt nihil in ipſo magnificum appareat. Vitioſo noſtro ſenſu, quicquid in ipſo eſt, eiuſque doctrina, peruertimus. Multa falſa arripimus, quæ Euangelij contemptum pariunt. *Et rurſum.* Experientia ipſa docet, nos eſſe à Deo penitus auerſos, eius odio plenos & infectos, & lucem Euangelij noſtris peruerſis inuentionibus obſcurare. *Iterumque vt & ipſe Propheta reputaretur, de ſectatorum ſuorum corruptiſſimis moribus, barbarie & atheiſmis ita vaticinatus eſt in Præf. Catechiſmi ſui, ad miniſtros ſuos in orientali Friſia.* De poſteritate ſic ego anxius ſum, vt vix cogitare audeam. Niſi enim mirabiliter Deus è cœlo ſuccurrerit, videre mihi videor extremam barbariem impendere orbi. Atque vtinam non paulò poſt ſentiant filij noſtri fuiſſe hoc verum potius vaticinium, quàm coniecturam &c. *quæ nimis vera eſſe omnibus modis per Caluinianos proculcata in Gallijs, Heluetia, Germania, Anglia, Scotia, Hibernia, & Belgio religio Catholica palam teſtatur.*

B

In Catech.

In cap. 6. Io. v. 41.

In c. 14. Io. v. 14. & 15.

C

Euicimus ergo ex nõ ſuſpectis aut dubijs teſtibus; ſed de miniſtrorũ, ſcriptorũ, fructibus certiſſimis nõ ſolũ priores Gnoſticos, quod S. Martyr Iren. adfirmat, ſed etiã poſtremos iſtos, Ethnicis peiores eſſe, ac Diſcipulos ſuos efficere.

DE QVÆSTIONIBVS ET PARABOLIS, QVOmodo oporteat ſoluere ea quæ quæruntur.

CAPVT X.

ET[1] qui dicunt ſemetipſos perfectos, & vniuerſorum habere agnitionem, Ethnicis peiores, & magis blaſphemi ſenſu etiam aduerſum ſuum factorem inueniuntur. Perquam itaque irrationale eſt, prætermittentes eum qui verè eſt Deus, & qui ab omnibus habet teſtimonium; quærere ſi eſt ſuper eum is qui non eſt, & qui à nemine vnquam adnunciatus eſt. Quoniam enim[2] manifeſtè nihil] dictũ eſt de eo, & ipſi teſtimonium perhibent. [3] Quia autem [parabolas] quæ quæruntur & ipſæ quomodo dictæ ſint, malè ad eum qui adinuentus eſt ab ipſis transfigurantes, alium nunc qui ante nunquã quæſitus eſt, generant, manifeſtũ eſt: Per hoc enim quod velint ambiguas exoluere Scripturas, ambiguas autem non quaſi ad alterum Deum, ſed quaſi ad diſpoſitiones Dei, alterum Deum *prædicauerunt, (quemadmodum prædiximus) de arena reſticulas nectentes, & quæſtioni minori quæſtionem maiorem adgenerantes. [4] Omnis autem quæſtio, nõ per aliud quod quæritur habebit reſolutionẽ, nec ambiguitas per aliam ambiguitatem ſoluetur, apud eos qui ſenſum habent, aut ænigmata per aliud [maius] ænigma: ſed ea quæ ſunt talia, ex manifeſtis, & conſonãtibus, & claris accipiunt abſolutiones. [5] Hi autẽ bis quærentes exoluere Scripturas & parabolas, alteram maiorem & impiam quæſtionem introducunt, ſiquidem ſuper mundi fabricatorem Deum, quòd alius ſit Deus, non exoluentes quæſtiones, (vnde enim?) ſed

D

Lib. 1. c. 1. Vide Annot.

*fabricauerunt

A sed minori quæstioni magnam quæstionem adnectentes,& nodum insolubilem *inferentes. Vt enim sciant hoc ipsum scire,quòd vtique triginta annorũ Dominus venit ad Baptismum veritatis,hoc non discentes,ipsum Deum fabricatorem, qui misit eum ad salutem hominum, impiè contemnunt: & vt putentur posse enarrare vnde substantia materiæ,non credentes quoniam Deus ex his quæ non erant,quemadmodum voluit,ea quæ facta sunt vt essent omnia,fecit sua voluntate & virtute substantia vsus,sermones *varios collegerunt,verè ostẽdentes suam *infirmitatem. Quoniã quidem his quæ sunt,non credunt:in id quod non est,ceciderunt.

* inferẽtes — Luc. 3. 23. — * vanos — * infidelitatem.

7 Quod enim dicunt ex lacrymis Achamoth,humectam prodisse substantiã, à risũ autem lucidam,à tristitia autem solidam,& à timore mobilem , & in his altũ sapere, & inflatum esse,quomodo hæc non digna irrisione,]& verè ridicula? qui non credũt quidem,quoniam ipsam materiam,cùm sit potens & diues in omnibus Deus, creauit:nescientes quantum potest spiritalis & diuina substantia , credentes autem quoniam Mater ipsorum,quã fœminam à fœmina vocant,à prædictis passionibus emisit tantam conditionis materiam : * exquirentes quidem vnde suppeditauit fabricatori conditionis substantia,non quærentes autem vnde matri ipsorum,quam Enthymesin & impetum Aeonis errantis dicũt,lacrymas tantas aut sudores,aut tristitias, aut reliqua materiæ emissio.

Lib. 1. cap. 1. — * & quærentes. — B

ANNOTATIONES.

1. Et qui dicunt semetipsos] *Rectè colligit ex superioribus opinionẽs istorum sua absurditate & impietate Ethnicorum paradoxa superare , quantumuis omnia se nosse venditarent: quoniam supra verum Deum alius quærendus non est, nec eius opera alium esse: nduunt : quicquid de Achamoth somniarent.*

2 Manifestè nihil] *Delemimus* Manifestum est: *vt mox* parabolas, *pro* parabolæ: *& paulò infra* maius *pro* magis *reposuimus.*

C 3. Quia autem parabolas] *Vult probationes Gnosticorum sumptas à parabolis de oue errante , operarijs, drachma perdita , fermento abscondito,& alijs parabolis euangelicis,de quibus libr.1 cap 1.13. 15. & 17. nullius esse ponderis , cùm possint in multos & contrarios sensus torqueri : ac ideo in contentionibus non debeant adduci,quãdoquidem non sint certa veritatis regula,vt cap.46. huius libri apertius dicitur. Plurimum igitur abest, vt ex his efficere possint , supra Creatorem alium Deum quærendum esse.*

4. Omnis autem quæstio] *Id retundit quod importunè vrgebant,* Quærite , & inuenietis : *vt alium Deum à vero & Creatore inuestigandum suaderent : de quo dicetur cap.18 huius libri.*

5. Hi autem] *Initium est capitis 11. in vet.cod.in quo aduerbium* bis *desideratur ,præfixam epigraphen eandem habet, quæ paulò post.*

6 Sua voluntate & virtute substantia vsus] *Græcè,* τῇ οἰκείᾳ θελήσει καὶ δυνάμει χρησάμενος, *id est, sola sua voluntate ac potentia procreatis omnibus rebus.*

7. Quod enim dicunt] *Contendit figmenta eorum de Achamoth matre,& productione materiæ, potius subsannanda & exsibilanda esse , quàm grauiori disputatione refellenda : quando constat cuncta ab vno & vero Deo cõdita esse.*

QVONIAM SVBSTANTIAM Materiæ Labi adiungere non constat; voluntate autem & virtute Dei constat, & fidem habet.

CAPVT XI.

D 1 ATtribuere enim substantiam eorum quæ facta sunt, virtuti & voluntati eius qui est omnium Deus,& credibile, & acceptabile, & constãs,& in hoc bene * diceretur:quoniam quę impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum. 2 Quoniam homines quidem de nihilo nõ possunt aliquid facere,sed de materia subiacenti:Deus autem,quàm homines [hoc primò] melior,eo quòd materiam fabricationis suæ cùm antè non esset, ipse adinuenit. Dicere autem de Enthymesi Æonis errantis prolatam materiam, & longè quidem Æonem ab Enthymesi eius separatam , & huius rursus passionem & affectionem extra ipsam quidem eius esse materiam;& incredibile, & fatuum, & impossibile, & inconstans: & non credentes quidem quoniam hic qui est super omnia Deus, in his quæ sunt eius, varia & dissimilia verbo fabricauit, quemadmodum ipse voluit,cùm sit omnium fabricator,vt sapiens architectus,& maximus rex.

* dicetur. — Matt. 19 26

ANNOTATIONES.

1. Attribuere enim] *Materiam illam ex qua cuncta efformata fuerunt , Deum etiam creasse contendit contra eos,qui vel ex Achamoth prodijsse putabant , vt Gnostici: vel Deo coæternam vt Hermogenes : quem vnico libro post Irenæum,nimirè exagitauit & protriuit Tertullianus. Idem Marcioni quoque acerrimum bellum indixit,*

prædicta sunt contraria occurrent eis. Vel si secundum agnitionem dicunt quod est A
intus, & ignorantiam quod est extra: Saluator illorum, & multo ante Christus[in]ignorantia facti erunt extra Pleroma, egressi ad formationem matris ipsorum, quod est extra agnitionem.

Hæc autem aduersus omnes qui quolibet modo vel ab Angelis, vel ab alio quodã præter *Verbum Dei mundum factũ esse dicunt, similiter adaptabuntur. 6 Quã enim incusationem faciunt de Demiurgo, & de his, quæ facta sunt materialia & temporalia, recurreret in Patrem. Siquidem quemadmodum in ventre Pleromatis facta sunt, quæ inciperent mox demum dissolui secundùm concessionem & ad placitũ Patris. Iã igitur non est fabricator causa huius operationis, valde bene putans semetipsũ fabricare, sed qui in suis concedit & probat Labis[prolationes]& erroris opera fieri, & in æternis tẽporalia, & in incorruptibilibus corruptibilia, & in his quæ veritatis sunt, ea quæ sunt erroris. Si autem non concedente neque approbante Patre vniuersorum facta sunt hęc; potẽtior, & fortior, & dominatior is qui fecit in iis, quæ propria illius sũt, quæcunque ille non concessit. Si autem non approbans concessit Pater ipsorum, quẽadmodum quidam dicunt, aut potens prohibere concessit* per necessitatem quandã, aut non potens. Sed siquidem non poterat, inualidus & infirmus est: si autem potens: seductor, & hypocrita, & necessitatis seruus: non consentiens quidem, cõcedens autẽ quasi non consentiat]& initio concedens sistere errorem & crescere illum, 7 in posterioribus temporibus soluere illum]conatur, quando iam multi malè perierunt per B
labem. 8 Non decet autem eum qui super omnia sit Deus, cùm sit liber & suæ potestatis, necessitati seruisse dicere, vt sit aliquid secundum concessionem præter sententiã eius. Alioquin necessitatẽ maiorem & * dominatiorem facient quàm Deũ, quando id quod magis potest, antiquius sit omnibus. Et statim in principio causas absc.dere necessitatis debuit, & non concludere semetipsum ad habendam necessitatẽ, concedendo aliquid præterquam deceat eum. Multo enim melius, & consequẽtius, & magis deificum erat, vt in principio initium 9 excideret]huiusmodi necessitatis, quã postea quasi de pœnitentia, conaretur[tantam] fructificationem necessitatis eradicare. Et si necessitati seruiens erit [Pater]vniuersorum, & sub fatum cadet modestè ferens in his quæ fiunt, præter necessitatem autem & fatum nihil agere possit: similiter atque 10 Homericus Iupiter, qui per necessitatem dicit, Et ego enim tibi dedi velut volẽs, nolente animo: secundum igitur hanc rationem necessitatis & fati inuenietur seruus, Bythius ipsorum.

11 Quomodo autem & ignorabant vel Angeli, aut mundi fabricator primum Deũ, C
quando in[eius]proprijs essent, & creaturæ existerent eius, & continerentur ab ipso? 12 Inuisibilis quidem poterat eis esse propter eminentiam, 13 ignotus autem nequaquã propter prouidentiam. Etenim licet valdè per descensionem multùm separati essent ab eo, 14 quo modo[dicunt,]sed tamen dominio in omnes extenso, oportuit cognoscere dominantem ipsorum: & hoc ipsum scire, quoniã qui creauit eos, est Dominus omnium. Inuisibile enim eius cùm sit potens, magnam mentis intuitionem & sensibilitatem omnibus præstat potentissimæ & omnipotẽtis eminentiæ. Vnde etiam si nemo cognoscit Patrẽ nisi Filius: neque Filium, nisi Pater; & quibus Filius reuelauerit; tamen hoc ipsum omnia cognoscunt, quando ratio mentibus infixa moueat ea & reuelet eis, quoniam est vnus Deus omnium Dominus, & propter hoc Altissimi & Omnipotentis appellationi omnia subiecta sunt: & huius inuocatione, etiam ante aduẽtum Domini nostri 15 saluabantur homines, & à spiritibus nequissimis & à dæmonijs vniuersis, & ab vniuersa apostasia. Non quasi vidissent eũ terreni spiritus aut dæmones, sed cùm scirent quoniam est, [qui est]super omnia Deus, cuius & inuocationẽ tremebãt, & tremit vniuersa creatura, & principatus, & potẽtia, & omnis subiecta virtus. D
Aut nunquid hi qui sub Romanorum imperio sunt, quamuis nunquã viderint Imperatorẽ, sed valdè & per terram, & per mare separati ab eo, cognoscent propter dominiũ, eũ, qui maximam potestatem habet principatus? Qui autem super nos erant Angeli, vel ille quem mundi fabricatorem dicunt, non cognoscent omnipotentẽ? quãdo iam & muta animalia tremant & cedant tali inuocationi? Et vtique non viderunt eũ, tamen Domini nostri nomini subiecta sunt omnia: sic &* vnus qui omnia fecit & cõdidit vocabulo, cùm alter non sit, quàm ipse qui mundũ fecit. Et propter hoc 16 Iudæi vsque nunc, hac ipsa aduocatione dæmonas effugant, *quando omnia timeant inuocationem eius qui fecit ea. Si itaque mutis animalibus irrationabiliores 17 noluerint] angelos esse, inuenient quoniam oportebat, licet non vidissent hi eum qui super omnia Deus est, vti cognoscerent potentatum & dominium eius.

Ridiculum enim verè adparebit, si se quidem, qui super terram sunt, cognoscere dicunt

Marginalia: *verum Deum. — Dilemma. — *propter — *dominationem. — Luc 10.22. Mat. 11.26. — Psal. 8. 8. Iudæorum exorcistæ. — *eius. — *quoniam

A cunt eum qui super omnia est Deus, quem nunquam viderunt; ei autem qui eos fecit, & vniuersum mundum secundum eos, non permittant, cùm sit in summis & super cęlos, cognoscere ea, quę ipsi quum sint in humilibus sciunt: nisi si fortè sub terra in tartaro esse Bythum suum dicunt. Quapropter & primos se cognouisse eum, quàm hi qui in altitudine habitant Angeli; in tantam amentiam venientes, vti dementem pronũcient mundi fabricatorem: quorum verè quidem est misereri, cùm in tanta dementia dicãt neque Matrem agnouisse eum, neque semen eius, neque Pleroma Aeonum, neque Propatorem, neque quid essent quæ fabricauit. Ironia.

ANNOTATIONES.

1. Aduersus eos igitur] *Deum planè poeticum & ridiculum sibi fingere Valentinianos toto hoc capite ostẽdit, ob portentosas absurditates in Deum Patrem, quem seruum necessitatis, & Christum Iesum, quem ignorantem dicebant: simul & beatos Angelos, quos brutis etiam ipsis deteriores esse, ex illorum propositis sequebatur.*

2. Qui est extra Pleroma] *Adiecimus duas voces est Pleroma, autho. vet. cod.*

3. Et reliqua omnia] *Nouo Dilemmate compellit eos, aut fateri æterna cælestiaq;, temporalia & terrena esse, quod secum manifeste pugnat: aut reprobandũ esse Pleroma, Christumq; ipsorum ignorantiæ causa, & in magna fuisse ignorantia dicendus.*

4. Sic enim dicunt, &c.] *Videlicet vt sub principium capitis primi lib. 1. recitauit. addidimus autem* cùm formasset, *& deleuimus* cum formasse, *author. vet. cod.*

5. Et iterum] *Caput sextum hic inchoat vetus cod. & minus commodè.*

6. Quam enim inculationem] *Ostendit omnes illas accusationes, quas nominatim aduersus Demiurgum instituerunt, & contra Deum huius vniuersi parentem vnicum recurrere.*

7. In posterioribus] *Quinque has voces ex vetere codice adiecimus.*

8. Non decet autem] *Et hic initium capitis 7. constituit vetus, non satis apposite. Concludit porrò Irenæus Gnosticos suis delirationibus Deum totius libertatis fontem, turpissimè necessitati ac seruituti, vt Ethnici Iouem suum subijcere. Quam impietatem Hugnostici nunc conantur reparare, post Caluinum & Bezam garrientes,* Deum necessitatis sibi loco esse, nec posse vlla decreta sua reuocare: *nec alia multa præstare, de quibus in Dialo. nostris disseruimus. Cæterum, quod superiori linea dicitur,* concidens, *sidere errorẽ, Billius indicat positum pro,* cõsistere & emergere. *Græc.* [illegible]*: & post e.,* De pœnitentia eradicare, *idem esse, quod mutare sententiam:* [illegible].

9. Excideret] *Deleuimus* excederet: *& mox* tantam *pro* tantum: *ac* pater *pro* mater, *autho. vet. cod. reposuimus.*

10. Homericus Iupiter] *Locus est Iliados primo, qui exertè suum Iouem necessitati & fato seruire non dissimulat.* Ast nullo modo, *ait noster Augustinus,* violat corruptio Deum nostrum, nulla voluntate, nulla necessitate, nullo improuiso casu, quoniam ipse est Deus, & quod sibi vult, bonum est, & ipse est idem bonum. Nec cogeris ad aliquid, quia voluntas tua non est maior potentia. Li. 7. Confes. cap. 4.

11. Quomodo autem & ignorabant] *Arguit errorem quo dicebant Angelos fabricatores mundi Deũ omnipotentem penitus ignorasse: tametsi enim possit nõ videri propter infinitam eminentiam & incomprehensibilem maiestatem: ignorari tamen nequit propter omnipotẽtiæ ac prouidentiæ cunctis manifestissimos effectus.*

12. Inuisibilis quidem] *Corporeis luminibus Dei maiestatem conspici non posse magno consensu docuerũt Patres, tum qui præcesserunt, tum qui sequuti sunt ætatem huius præclari Martyris.* Si quis dixerit, *ait Dionysius Areopag.* absque vllo medio, quibusdam Sanctorum diuinas apparitiones contigisse, intelligat vt secretum ipsum Dei, quodcunque tandem illud est, nemo vnquam vidit, neque videbit. Cæterum diuinæ illæ apparitiones sanctis viris per signa Deo conuenientissima, sacris quibusdam atque intuentium modo ac viribus accommodatis, visionibus contigere. *Habent similia idem Epist. ad Caium monachum. Quin & Mosem Deum vidisse, idem pernegat lib. de Mystica Theologia c. 1. Subscribit Dionys. Iustinus in dial. frequenter affirmans Patrem vniuersorum, nemini vnquam visum. Reliquos omitto.* Li. de cælesti Hiera. ca. 4.

13. Ignotus autem] *Deum ex operibus suis natura omnibus notum esse, & ab imperatore Romano sumpto exemplo, paulò post confirmat. Idem post alia non minus ad rem accommodata, paulò ante Irenæum vsurparat Theophilus Antiochenus:* Vt anima, *inquit,* in humano corpore non videtur, inuisibilis existens, verùm ex corporis motu cognoscitur: sic nec Deus humanis & corporis oculis videri potest: cæterùm ex prouidentia, qua singula ordinat, suisque operibus aspicitur, & apprehenditur. Quemadmodum si quis cernat nauem suis armamentis instructam mare sulcare, & in portum appellere, certè credit aliquem, à quo gubernetur in ea esse gubernatorem: sic certè nemo sit adeò abiecti animi, quin credat Deum gubernatorem esse omnium, quamuis oculis carnalibus eum non assequamur. *Et paulò post:* Imperator terrestris esse præsumitur, quamuis non ab omnibus videatur, oculos vertenti in leges & imperii administrationem. Præterea est cognoscitur, si quis oculos in potentatus & potestates non imagines eius coniiciat, & Deum ex potentia & operibus suis cognoscere cunctaris? *Et qui vetustate præcessit Dionysius Areop.* Creaturarum ordinatissimam dispositionem, vt ab ipso productam, imagines quasdam ac similitudines diuinorum exemplarium præ se ferre, vt prouisibus ad Deũ scãdemus, & seorsum ab omnibus, & in omnibus agnosceremus, rectè affirmauit. *Hinc autẽ concludit Iustinus Martyr in Apo. 2. Socratẽ, Heraclitum, & alios quosdam, qui cum ratione inter Græcos vixerit, Deum vnum & verum ita duce natura cognouisse, vt propemodũ Christiani dici possint. Tertul. quoq; scribit:* Nemine negare, quia nemo ignorat quod vltro natura suggerit, Deum esse vniuersitatis conditorem. *In Apologet. autem, & lib. de testimonio animæ, Animã rationalẽ vocat, naturaliter Christianã. In hanc rem disserunt Lactantius lib. 1. cap. 3. & August. lib. de spirit. & lit. cap. 12. Tractat. 106. in Ioannẽ: l. 8. de ciuit. c. 6. & Serm. 55. de verb. Domini.* Li. 1. ad Autolytum. Li. de diuini. no. cap. 7. Lib. de Spectaculis.

14. Quomodo dicunt] *Cod. vet. habebat* quomodo autem.

15. Sal-

A rat huiusmodi ignorantiam, non extiterit spiritaliter. Non enim possibile est cùm sint vtrique spiritaliter emissi, neque psalmati, neque compositi, in quibusdam quidem similitudinem seruasse, in quibusdam verò deprauasse* imaginem similitudinis, quæ in hoc sit emissa, vt sit secundum similitudinem eius, quæ sursum est emissionis]. Quod si non est [6] simile,] Saluatoris erit incusatio, qui dissimilem emisit imaginem, quasi reprobabilis artifex. Nec enim dicere possunt, quasi non haberet potestatem emissionis Saluator, quē Omnia esse dicūt. Si igitur dissimilis est imago, malus est artifex, & [est] culpa Saluatoris secundùm eos. Si autem similis est, eadem ignorantia inuenietur circa Nun Propatoris ipsorum, hoc est, Monogenen: & ignorauit] quidem semetipsum Nus Patris, ignorauit autem & Patrem, ignorauit autem & ea quæ ab eo facta sunt. Si autem cognoscit ille & eum qui ad similitudinem eius facta est à Saluatore, necesse est cognoscere quæ sunt similia, & soluta est ipsorum, secundùm suam regulam maxima blasphemia.

*imaginū similitudinem.

Supra lib. 1. c. 1. 6. & 19.

Dilemma.

[7] Et sine hoc autem, quónam modo ea quæ sunt creaturæ, sic varia, & multa, & innumerabilia, eorum AEonum qui sunt intra pleroma xxx. imagines esse possūt, quorū & nomina, quæ sunt secundū quod dicūt, in eo qui est ante hūc libro posuimus? Et nō B tantùm vniuersæ creaturæ varietatem, sed ne quidem patris alicuius aut cælestiū, aut superterrestrium, aut aquatiliū poterūt adaptare pleromatis ipsorum paruitati. Quoniam enim Pleroma ipsorum xxx. AEones sunt, ipsi testātur: quoniam autem in vna parte ipsorum quæ dicta sunt non xxx. sed multa milia specierū esse adnumerant, eos ostendere omnis quicūq; cōfitebitur. Quomodo igitur ea, quæ tam multa sunt conditionis & contrarijs subsistentia, & repugnantia inuicem, & interficiētia alia, imagines & similitudines esse possunt xxx. AEonum Pleromatis; siquidem vnius naturæ, quemadmodum dicunt, ex æquali & simili existant, & nullam habeant differentiam? Oportebat autem, si hęc illorum imagines sunt, quemadmodum natura nequam homines dicunt quosdam, & natura rursus bonos, & AEonum ipsorum ostendere tales differentias, & quosdam quidem ex ipsis natura bonos dicere emissos, quosdam autem & natura malos, vt imaginis illorum adinuentio congruens esset AEonibus. Adhuc autem quoniam in mundo altera quidem sunt mansueta, altera verò fera; & quædam quidem [non nocentia, quædā nocentia, & reliquorū corrumpentia; [8] & quædam qui- C dem superterrestria,] quædam aquatilia; quædam volatilia, quædam cælestia, similiter [&] AEonas ostendere debent tales habere affectiones, si quidem hæc illorum imagines sunt.

Matt. 25. 41.

[9] Et ignis autem æternus, quem præparauit Pater Diabolo & angelis eius, cui eorum qui sunt sursum AEones imago sit, interpretari debēt: & ipse enim in conditione numeratur. Si autem excogitationis eius qui passus est AEonis dicent imagines hæc esse, primùm quidem impiè agent aduersus Matrem suā, malorum & corruptibiliū imaginem initiatricem esse eam dicentes. Deinde autem ea quæ sunt multa & dissimilia, & contraria natura, *quo iam modo vnius & eiusdem imaginis erunt? Et si Pleromatis angelos multos esse dicent, & horum, illa quæ sunt multa imagines esse; nec sic [eis] constat. [10] Primò enim differentias Pleromatis angelorum contrarias inuicem debent ostendere, quemadmodum & subiacentes imagines contrariæ naturæ inuicē sunt. Deinde autem cùm sint multi & innumerabiles circa factorem angeli, quemadmodum omnes cōfitentur prophetæ, dena milia denum milium assistere ei, & multa milia milium ministrare ei; & secūdum eos, Pleromatis angeli angelos factoris imagines habebunt, & manet conditio integra in imagine Pleromatis, iam non cōsequētibus xxx. AEonis in multiformem conditionis varietatem. Adhuc etiam, si secūdum similitudinem hæc illorum facta sunt, illa rursus, ad *quorum similitudinem *erant D facta? Si enim mundi fabricator non à semetipso fecit hæc, sed quemadmodum nullius momēti artifex, & quasi primùm discens puer, de alienis archetypis transtulit Bythus ipsorum: vnde habuit speciem eius, quam primùm emisit dispositionis? Consequens est igitur illum ab altero quodam, qui super eum est, exemplum accepisse: & illū rursus ab altero. Et nihilominus in immensum excidet de imaginibus sermo: quemadmodum & de his, si non fixerimus sensum in vnum artificem, vt in vnum Deum, qui à semetipso fecit ea quæ facta sunt. Aut de hominibus quidem, aliquis permittit à semetipsis vtile aliquid ad vitam adinuenisse: ei autem Deo qui mundum cōsummauit, non permittit à semetipso fecisse speciem eorum quæ facta sunt, & adinuentionē ornatæ dispositionis? Vnde autem & hæ illorum imagines, cùm sint illis contrariæ, & in nullo possint eis communicare? [11] Quæ [enim sunt] contraria, eorum quorum sunt contraria, esse quidem possunt exitiosa; imagines verò nullo modo, quemadmodum aqua igni, & rursus lumen tenebris, & alia tāta nequaquam erunt inuicem imagines.

*Quonam

Dan. 7. 10.

*aliquorū erunt

Sic nec

Sic nec ea quæ sunt corruptibilia, & terrena, & composita, & prætereuntia, eorum A quæ secundùm eos sunt spiritalium imagines erunt: nisi si & ipsa cõposita, & in circunscriptione, & in figuratione confiteantur esse, & non iam spiritalia, & effusa, & locupletia, & incomprehensibilia. Necesse est enim ea in figuratione esse, & circunscriptione, vt sint imagines veræ: & absolutum est ea non esse spiritalia. Si autem illa spiritalia, & effusa, & incomprehensibilia dicunt; quomodo possunt, quæ sunt in figura & [in] circunscriptione, imagines illorum esse, quæ sunt sine figuratione & incomprehẽsibilia? Si autem secundùm figurationem, nec secundùm formationẽ, sed secundùm numerum & ordinem emissionis imagines ea dicent esse; primò quidem nõ sunt imagines dicenda hæc & similitudines eorum, qui sursum sunt AEonum. Quæ enim nec habitum, nec figuram illorum habẽt, quemadmodum imagines sunt ipsorum? Pòst deinde & numeros, & emissiones superiorum Aeonum eosdem & similes ad eos qui sunt conditionis adaptent. Nũc autem triginta ostendentes AEones, & tantam multitudinem eorum, quæ sunt in conditione, imagines eorum * quæ sunt triginta dicentes, iustè vt insensati arguentur à nobis. * qui

ANNOTATIONES. B

1. Quomodo immensus] *Isthæc portentosa figmenta de Aeonum ideis, seu imaginibus, Pleromate, Nu, & Monogene, quæ Gnosticos magna impudentia inculcare lib. 1. c. 1. scripserat; toto hoc capite refellit: vnicum euincens esse rerum omnium opificem, qui sine vllius alterius Virtutis adminiculo, mũdum hunc disposuerit. Hæc autẽ deliria, è Platonicis ideis fabricata fuisse infra cap. 19. luculẽter asserit: quibus subscribit Tertullianus lib. de anima:* In ideis Platonicis Gnosticorum, hæretica semina relucere, quæ hæreticarum idearum sacramenta *nuncupat. Iustinus quoque vtroque superior, postquam secum pugnare Platonem ostendit; subijcit:* Scripta Mosis nactus Plato, postquam non pensitauit ita vt debuit (*negationem, interpres Gelenius omisit*) existimauit esse quandam antiquiorem speciem separatam ab ista, quæ sensu percipitur; illam etiam rerum exemplar nominare solitus. *Et paulò post.* Ad eundem modum de terra, cælo, homine, in errorem lapsus videtur, nam & horum ideas esse putat. *Nec solis tritus his antiquissimis Patribus, sed & Ambrosio lib. 4. de fide cap. 3. & libr. 1. Hexam. cap. 1. & 2. Nazianzeno Orat. 2. de Theologia: August. lib. 83. quæst. q. 46 & Cyrillo lib. 2. in Iulianum, minus gratam fuisse idearum constitutionem liquet; ne solum Luciani Icaromenippum illas insectari nostri putent. Quanta verò de eis fuerit digladiatio inter summos Philosophos Platonem & Aristotilem, & qui deinceps illarum assertores & inficiatores, quibusq; rationibus innitantur illi et isti; non paucis referunt earumdem acerrimi propugnatores Io. Franciscus Picus libro 6. examinis vanitatis gentium & veritatis Christianæ ca. 15. & F. Franciscus Venetus, minor, lib. de Harmonia mũdi, cantici secundi, quinque capitibus.*

Ora. ad Græcos

2. Esse autem imagines] *Probat merum delirium esse quod cum tanto supercilio tradebant, nimirum Saluatorem per quasdam ideas & similitudines Pleroma coluisse, etiã Patre id ignorante: quoniam repugnat aliquid consistere extra perfectam plenitudinem (quam appellant Pleroma): vel si quidpiam fuerit, tam subitò perijsse. Insuper, blasphemum esse vnigenito Dei ignorantiam tribuere docet.*

3. Primum Deum] *Deleuimus* primam.

4. Si autem suaue est] *Initium est capitis octaui in vet. cod. cui & præfixa est ea summa, quæ ibidem infra habetur.*

5. Honorata] *Codices excusi habebant* inhonorata.

6. Simile] *Expunximus* similis, *aut. vet. cod.*

7. Et sine hoc autem] *Probat non esse verisimile tot tamq; varias creaturas, ideas esse paucorum atque fictitiorum Aeonum: cùm & Aeones dicerent æquales & concordes esse: inferiora verò ista sibi plerũq; aduersentur, & mutuam necem inferant. Rursum, oporteret quosdam Aeones natura malos, feros, terrestres, & reprobos esse: ac è cõtrario: cùm tales homines in terris degere non asisterentur.* C

8. Et quadam quidem] *Vndecim dictiones ex veteri codice restituimus: deleuimus vnicam* innocentia.

9. Et ignis æternus] *Cùm ignis æternus adeoquè ipsa gehenna nullius AEonum idea sit: falsa est ratio idearum ab eis constituta. Nec Angelorum Pleromatis ideæ sunt, cùm sint specie diuersi ac innumerabiles; AEones verò tantùm triginta, ac eiusdem sortis & formæ. Denique, cùm idearum progressio euadat in infinitum: in vnico & vero Deo creatore consistendum & quiescendum est.*

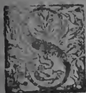
10. Primò enim] *Vetus codex hac sentẽtia exorditur caput nonum: cui addit idem argumentum quod infra habetur.* D

11. Quæ enim sunt] *Cod. excusi habebant,* Quæ cùm sint.

QVO-

A *QVOMODO NON EST VERISIMILE, ea quæ sunt hic, vmbram Pleromatis eorum esse.*

CAPVT VIII.

SI[1] autem hæc illorum vmbram dicent esse, quemadmodum quidam ipsorũ audent dicere, aut secundum hoc imagines esse, necesse erit & corpora ipsos ea quæ sunt sursum confiteri. Ea enim quæ sursũ sunt corpora, vmbrã faciunt, non autẽ iam spiritalia, quandoquidẽ[2] nulli obscurare possunt. Si autẽ & demus illis, [hoc] quod quidẽ est impossibile, eorum, quæ sunt spiritalia & lucida vmbrã esse, in quam Matrem suam descendisse dicunt: tamen cùm illa sint æterna, & ea quæ ex ipsis efficitur Vmbra sempiter-
B na perseuerat,[3] & non iã transeunt hæc, sed perseuerant] cum his, quæ se adũbrant. Si autẽ hæc transeunt, & illa necesse est, quorum hæc sunt vmbræ, transire: illis autem perseuerantibus, *perseuerant & vmbræ ipsorũ. Si autẽ non secũdùm id quod obumbretur *dicentes eam vmbrã esse, sed secundùm id quod multo ab illis separata sunt, paterni luminis ipsorũ pusillitatem & infirmitatẽ accusabunt, quasi nõ attingat vsque ad hæc, sed deficiat adimplere id quod est vacuum, & dissoluere vmbram, & hoc quando nemo sit impedimento: in caliginẽ enim conuertetur secundùm eos, & obcæcabitur paternũ lumẽ eorũ, & deficiet in his quæ sunt vacuitatis locis, cùm minimè possit adimplere omnia. Non igitur iã dicant Pleroma esse omniũ Bythũ ipsorũ.

*perseuerat & vmbra

*dicent

[4]Si quidem] id quod est vacuũ & vmbra, neque adimpleuit, neq; illuminauit, [aut] iterum Vmbram & Vacuũ [prætermittant:] siquidem adimplet omnia paternum ipsorum lumen. Neque igitur extra primum Patrem, *id est, qui super omnia est Deus, aut Pleroma aliquid esse potest, in quod Enthymesin passi AEonis descendisse dicũt, vt non definiatur & [circũscribatur] ab eo, qui est extra, & contineatur ipsum Pleroma, vel primus Deus: neque Vacuum esse, [5] aut Vmbram capiet, cùm iam ante sit Pater, vti ne deficiat lumen eius, & definiatur in Vacuũ. Irrationale est autem & impium adinuenire locũ in quo cessat, & finem habet, qui est secundùm eos Propator & Pro-
C arche, & omnium Pater, & huius Pleromatis. Nec rursus in Patris sinu, alterum quendam dicere tantam fabricasse conditionem fas est, vel consentiente, vel non consentiente [eo,] propter prædictas causas. Impium est enim similiter & demẽs, dicere tantã cõditionem ab Angelis, aut ab emissione quadã ignorante verum Deum, in his quæ sunt ipsius, fabricasse: neque infra Pleroma ipsorum, cùm sit vniuersum spiritale, ea quæ sunt terrena & choica possibile facta esse: sed ne quidem secundùm illorum imaginem, cùm dicitur pauci & similis formationis & vnũ esse, possibile est, & quæ [sunt] multæ conditionis, & contraria inuicem facta esse.

*idem

ANNOTATIONES.

1. Si autem hæc] *Ostendit inferiora ista, supernarum rerum vmbras non esse, cũ illa corporea sint, cõtinuoq; transeant, hæc verò spiritalia & sempiterna: sed nec ea, quæ sunt sursum, adumbrare quæ deorsum visuntur. Fictitium quoq; Bythũ illorũ, nõ esse omniũ Pleroma: neque extra Deũ Patrẽ vllũ Pleroma existere. Hæc verò somnia ex Democriti & Epicuri insanis opinionibus mutuatos esse Gnosticos, pari vanitate cum illis ineptientes, immutatis tantum nomenclaturis, apertè conuincit infra, c. 19. Quod enim illi ἀτόμους, & κενὸν, hoc isti Pleroma & Vacuũ, siue (vt Irenæo placet)* ea quæ sunt, & id quod non est, *nominarũt. Qui de his plura cupit, consulat Plutarch. lib. 1. c. 5. & l. 2. c. 1. de placitis Philo. Laertiũ in Epicuro: Lucretiũ Velleiũ Ciceronianũ, & ex nostris Augustinũ Epistol. 6. Primũ autem eius argumentũ est. Vmbræ non sunt nisi rerum corporearũ & opacarũ: Aeones iuxta horum*
D *sententiam, sunt spiritales: igitur hic nec vmbras nec ideas habent. Deinde, Aeones sunt æterni: vmbra res fugacissima, &c.*

2. Nulli obscurare possunt] *Græca locutio, pro, nulli caliginem offundere, τὰ πνευματικὰ μηδενὶ ἐπισκοτεῖν δύναται.*

3. Et non iam transeunt] *Septem has voces ex vet. cod. addimus.*

4. Siquidem] *Deleuimus* qui, *vt mox prout posuimus* aut: *deinde* prætermittant, *pro* permittant: & circumscribatur, *pro* circumscriptura. *Probat autem hoc loco, extra Deum Patrem omnium, nullum Pleroma, nulla sæcula, nullosve Angelos esse posse.*

5. Aut vmbram capiet] *Idest, neque fieri poterit; vt Vacuum, aut Vmbra sit. Sic cap. 6. Et hæc quidẽ in hominibus capit dicere. Græc. ἐνδέχεται.*

QVAM FALSA VMBRA ET vacua eorum ostenditur. A

CAPVT VIII.

[1]Alsus autem apparuit, & qui est de vmbra Cenomatis, idest Vacui, ipsorum sermo, secundùm omnia. Itaque vacuum ostensum est figmentum eorum, & inconstans doctrina: [2] Vacui autem & hi qui attendũt eis, verè in profundum perditionis descẽdentes. [3] Quandoquidẽ est mũdi fabricator Deus, constat* & ipsis, qui multis modis contradicũt ei, & *ex confitentur eum, fabricatorem eum vocãtes, & Angelum dicentes: vt non dicamus quoniam omnes clamant Scripturæ, [4] & Dominus hunc Patrem qui est in cælis docet, & non alium: quemadmodum ostendemus procedente sermone.

ANNOTATIONES.

1. Falsus autem] *Quod huius lib. cap. 3. & 4. Vacuum, & eius vmbram vana commenta dixerat, & hic rursus confirmat: & infra l. 4. cap. 38. apud Deũ nihil vacuũ esse asseuerans. Ista autem eos confinxisse putarẽ, vt Mosis verba hæc deprauarent.* Terra erat inanis & vacua, *quibus dũtaxat terræ molẽ adhuc inanem, inaspectabilẽ, & informem tũ fuisse docet, cùm illum ornatum, quem postea recepit, necdum haberet.*

2. Vacui autem & hi] *Ludit in ambiguitate vocabuli* Κενὸν, *quod initio capitis vacuum significat, hic autem stultum & inane.* B

3. Quandoquidem] *Initium est capitis 10. in vet. codic. cui præfigitur idem argumentum, quod ibidem infra.*

4. Et Dominus hunc Patrem] *Nimirum Matt. c. 5. v. 16.* Glorificent Patrem vestrum qui in cælis est. *v. 45* Vt sitis filij Patris vestri qui in cælis est. *Matt. ca. 6. v. 9.* Pater noster qui es in cælis, &c.

OSTENSIO QVONIAM EST, ET SVBSTITIT mundi fabricator Deus, non constat autem [esse] qui super hunc adinuenitur pater. C

CAPVT IX.

[1]Vnc autem sufficit id quod est ab eis, qui contraria nobis dicunt, testimonium, omnibus] hominibus ad hoc demum [consentientibus,] veteribus quidem, & in primis [2] à Primoplasti traditione, hanc suadelam custodientibus, & vnum Deum fabricatorem cæli & terræ [4] hymnizantibus: Reliquis autem post eos à prophetis Dei, huius rei commemorationem accipientibus: Rom. 1. 20. Ethnicis verò ab ipsa conditione discentibus. [5] Ipsa enim conditio ostendit eum qui condidit eam; & ipsa factura suggerit eum, qui eam fecit; & mundus manifestat eum qui se [6] disposuit.] Ecclesia autem omnis per vniuersum orbem, hanc accepit ab Apostolis traditionem. Constante igitur hoc Deo, quemadmodum diximus, & testimonium ab * omnibus accipiente, quoniã est ille sine dubio: qui secundùm eos ad inuenitur pater, inconstans & sine teste est, Simone mago primò dicente semetipsum esse super omnia Deũ, & mũdum ab Angelis eius factum: pòst deinde his qui successerunt ei, secundùm quod ostendimus in primo libro, varijs sententijs impias & irreligiosas aduersus fabricatorem circunducentibus doctrinas, quorũ discipuli cùm sint hi, [7] Ethnicis peiores efficiunt eos, qui assentiunt eis. Illi enim creaturæ potiùs quã Creatori seruientes, & his qui non sunt dij; verumtamen primũ Deitatis locum attribuunt fabricatori huius vniuersitatis Deo. Hi autẽ, hunc quidem Labis fructum dicentes, & animalẽ eum vocantes, & non cognoscentem eam quæ super eũ est virtutem, dicentem quoque, Ego sum [Deus,] & præter me non est alius Deus, mentiri eum dicentes, ipsi mentientes, omnem malitiã copulantes ei; cum qui non est super hunc, quod sit fingentes, secundùm sententiam suam deteguntur, cũ quidem qui est Deus blasphemantes, cum autem qui non est, Deum fingentes, in suam ipsorum condemnationem.

*hominibus

D

Rom. 1. 25. Isa. 45. 5.

ANNOTATIONES.

1. Nunc autem sufficit] *In quatuor classes distributis hominibus, horũ omnium consensione & fide probat vnicum & solum verum Deum esse, vniuersorũ opificem. Prima quã ad Mosem vsque porrigi puto, asserit Adami traditione & doctrina, vnicum Creatorem celebrasse. Etenim vt crassam illam & immanem idololatriam, non nisi à diluuio quarta decima videlicet hominũ generatione, incepisse affirmant Clemens, Cyrillus, Epiphanius. sic primũ homine fide in promissum mulieris semen, & Deum veri, veram religionem verbis &*

Lib. recogn. Lib. 4. cont. Iul.

Reuchle. l. 1. Cabala

bis & exemplis poſteros docuiſſe, Deo cruentis macta-tis hoſtijs, conſtanter affirmant Hebræi. Aſtipulatur non ſemel Athanaſius magnus, cùm Abelem, prout à patre didicerat, de primogenitis Deo obtuliſſe confirmat, Epiſtola, Quod Nicena Synodus, &c. *& in,* Omnia mihi tradita ſunt, &c. *Secunda claſſe eos complectitur Irenæus, qui legis pædagogia & prophetarum oraculis à Moſe ad Chriſtum vſq., Deum verum agnouerunt & adorauerunt, vt fuſius explicat c. vltimo huius; & vndecimo lib. 3. Tertia, Ethnicos cõmemorat, qui ex ipſa mũdi diſpoſitione, vnicum Numen agnouerunt, de quibus c. 1. & 5. huius dictum eſt. Poſtrema Eccleſia iam per totũ orbem expanſa vnanimi voce, omniũ euidẽtiſſimè propoſitam theſin aſſeuerat.*

2. Teſtimonium] *Deleuimus* teſtimonia, *& adiecimus* omnibus *author. vet. cod. atque mox pro* ſentientibus, *repoſuimus* conſentientibus.

3. A Primoplaſti traditione] *Et paulò poſt:* Hãc accepit ab Apoſtolis traditionem. *Ex quibus perſpicitur quanta ſit authoritas viſq. ſanctarũ Traditionũ, quam hic conſtanter opponit cunctis hæreticis, etiã in ſummorum capitum totius Chriſtianæ religionis adſertionem. Sed de his copioſè diſſeremus in ca. 3. lib. 3.*

D. Hymnizantibus] *Sic ferè ſemper reddit verbum Græcum* ὑμνεῖσι *vel* ὑμνολογῦσι, *pro, hymnis celebrant, laudant.*

5. Ipſa enim conditio] *Non dubito Irenæum alludere ad iſta Pauli:* Inuiſibilia enim Dei, à creatura (*Irenæus ſuo more,* conditionem *appellat*) mundi, per ea quę facta ſunt intellecta, conſpiciũtur: ſempiterna quoque virtus & Diuinitas, *&c. Nam, vt & ſapiens quoque ait:* A magnitudine & ſpecie creaturæ poteſt creator videri. *Hinc Auguſtinus eleganter ſcribit:* Si quis audiat, dicunt hæc omnia: Non ipſa nos fecimus, ſed fecit nos qui manet in æternum. Cælum, terra, & omnia quæ in eis ſunt, vndique mihi dicunt, vt te amem: nec ceſſant dicere omnibus, vt ſint inexcuſabiles. *In*terrogaui terram, & quæcunque in ea ſunt: interrogaui mare, abyſſos, & reptilia: & reſponderunt. Non ſumus Deus tuus: quære ſuper nos. Interrogaui auras flabiles &c. Interrogaui cælum, ſolem, lunam, & ſtellas &c. reſponderunt, & clamauerunt voce grandi: Non ſumus Deus tuus: ſed quæ fecit Deus tuus. Interrogaui mundi molem; Dic mihi ſi tu es Deus meus, an non? Non ſum, inquit, ego: ſed per ipſum ſum ego. Supra me quære eum, qui fecit & regit me. Interrogatio creaturarum, eſt profunda conſideratio ipſarum, quoniam omnia clamant, Deus nos fecit *&c. Nec prætermittere poſſum, quæ in hanc rem fertur magnus Antonius reſpondiſſe cuidam ſuadenti illi, vt libris vacaret:* Meus liber (*inquit*) eſt natura rerum à Deo conditarum: quæ quotieſcunque animo lubitum ſit meo, libros ipſius Dei ad legendum ſuppeditat. *Ergo appoſitè dicitur hic ab Irenæo,* Creatura oſtendere Creatorem, factura factorem, & mundus conditorem atque rectorem ſuum.

Li. 9. Cõfeſ. cap. 10. l. 10. c. 6 & lib. Soliloq. c. 33.

Socrates li. 4. c. 18.

6. Diſpoſuit] *Excuſi codices legebant* deſpoſuit.

7. Ethnicis peiores] *Non ſolum dicit, ſed & probat hæreticorum miniſtros Ethnicis deteriores reddere ſuos auditores: quod & de his qui hac tempeſtate per Europam ſurrexerunt hæreticis, euidenter & ſolidè me veriſſimum eſſe probantem, æquis animis ferant Lectores beneuoli.*

Ne quis ergo addubitet hoc ipſum quod hic contẽdit Vir Apoſtolicus etiã nouiſſimis huius æui Gnoſticis, id eſt, Lutheranis & Caluinianis contigiſſe, miniſtrorum de ſe

A *mutuis teſtimonijs ſic oſtendo. Caluini namq. indicio, Vltima admonit. ad Vveſtphalum,* Lutherani ſunt bruti homines, qui ne guttam quidem ingenui pudoris retinent, nec Dei, nec Angelorum iudicium magnopere curant, pleni furioſo impetu, nugatoria leuitate, cæca tumulentia, canina improbitate, diabolica ſuperbia, feroces, omni humanitate ſpoliati, vertiginoſi, Cycoples, ſuperba factio Gigantum, latratores, frenetici, proterui, beſtiæ. *Idem lib. contra Heshuſium, Lutheranos appellat* homines improbos, rabioſos, mancipia Satanæ, quæ diabolus horribili modo faſcinauerit. *Item,* canes, nebulones, & impuros ſpiritus. *Beza Heshuſius miniſter Lutheranus cum ſuis* eſt Polyphemus, ſimia, cothurnatus, vegrandis & pileatus aſinus, canis in balneo, aſiniſſimus ſophiſta, impudens nebulo, impudens ſycophanta, bellua, larua,

B aſinus bipes, hiſtrio, mõſtrum mixtum ex Simiarum & Onagrorum ſpecie, animal carniuorum, Cyclops, furens, & dignus qui ex tilia pendeat. *Bullingerus Repetitione de Euchariſtia, Brẽtiũ Lutheri diſcipulum vocat* Aprum Calydonium, qui vineam Domini euertit. *Sturmius Palinodia ad Lucam Oſiãdrum, illum habet pro* Caio Caligula, & Vlyſsis nepote. *Ioannes Laſcus expertũ ſe queritur* Lutheranos Balticos, Turcis longè crudeliores & inhumaniores. *Eraſmus in Defenſione Diatribæ, ſcribit* Lutherum nulla maledicentia fuiſſe ſaturabilem, Oreſte inſaniorem, odio lymphatum, philautia temulentum. *Schluſſelburgius ex ſcriptis Caluinianorũ refert hos doctrinam Lutheranam vocare,* Commen-

Li. 2. art. 1. Theol. Cal.

C tum hominum, craſſum delirium à diabolo ſuggeſtum, abſurdum & portentoſum dogma, Satanæ excrementum, cuius & ipſum Satanam pudeat. Lutheranos verò clamat eſſe hæreticos, aſinos, Diaboli incantatione excæcatos, à Satanæ ſpiritu motos, & Diabolos. *Iezlerus Sacramentarius l. de diuturnitate belli Euchariſtici, pag. 93. fatetur ſectæ ſuæ propugnatores paſſim Lutheranos nominare,* Antropophagos, hæmatopotas, thyeſtas, Chriſticidas, artolatras, impanati Dei cultores, abnegatores redemptionis per Chriſtum factæ, *&c. An non ergo Ethnicis longè deteriores?*

Sed quales Caluiniani & Sacramentarij Lutheri & aſſeclarum ſuorum cenſura ſint habendi, idem Iezlerus dicat: Cùm hæc (*inquit*) ad aures Lutheranorum peruenerunt, longè duriora verba in aduerſarios emiſerunt: aſſerendo quòd ſint mendaces, falſarij, Sacramentiperdæ, corruptores Teſtamenti Chriſti, dæmoniaci: à Diabolis omni ex

D parte, ante, ponè, ſupra, infra, intus, & extra obſeſſi, Diaboli Martyres: annumerandi cum Neſtorianis, Arianis, Turcis, & omnium mortalium, quos vnquam terra ſuſtinuit, deterrimi. *Lutherus ipſe diſput. de Euchariſtia, eoſdem Sacramentarios nuncupat,* Sues, canes, idololatras, irrationales aſinos, tenebriones, laruas Diaboli, miſeros Svvermeros, inſanos atque freneticos moriones, progeniem viperarum, animicidas, hoſtes Filij Dei, latrones corporum & animarum, lupos rapaces, infernales moloſſos, Germanicos Turcas, ipſis etiam Turcis deteriores, diabolicos atque infernales lupos, à Satana miſſos & obſeſſos, Diabolum loco Dei proponentes, Chriſtum minus facientes quam Arius atque Mahomet, quoſque Diabolus contra Chriſtum moderatur, & additis calcaribus agitat. *Beza alter horum Antiſtes, apud Schluſſelburgium vocatur* atheus,

Lib. 1. art. 1.

atheus, bestia, nugator, impudens rabula, Diabolus incarnatus, Beelzebub. *Ab Heshusio*, prostitutū scortum. *A Daniele Hoffmanno*, Præstigiator, calumniator, conscientiæ nullius, blasphemus cauillator, peruersus ac detestandus Verbi Diuini violator. *Schlusselburgius rursum affirmat*, spiritum Caluinisticum esse spiritum tenebrarum, Satanam per Caluinistas vt per organa sua loqui, Bezam suam Creophagiam dictante Diabolo concinnasse; Caluinismum denique Arianismum, & Maometismum esse fratres, sorores, & tres caligas eiusdem panni. *Georgio Richen Rostochiensi ministro*, Sacramentarij sunt Diaboli ad æternam gehēnam damnati. *Zarnouius censet eosdem esse* Antichristos, illusores mundi, qui Dominum gloriæ histrionem faciunt, inimicos Filij Dei, delusos à Satana, Balaami filios, & Mahometanos. *Ioannes Schuts Præfatione in lib. causarum ait:* Sacramentarismus camarina est quædam, in quam multæ hæreses confluunt, vltima Satanæ ira, quam furijs agitatus contra Christum, eiusque Ecclesiam exercet. Qui Sacramentariorum partes sequitur *(subijcit ille,)* is manifestus atque eiuratus est hostis Dei, & fidei quam in Baptismate Christo dedit, oblitus &c. *Manifestum est igitur Lutheranorum ministrorum multiplici iudicio, Sacramentarios omnem Ethnicorū impietatem penitus superare.*

Lib. 3 tit. 8. Io. Seutz lib causar. cap. 50.

Li. 2. Dial

Quid etiam quod quisq; istorum hæresiarcharum, suos auditores, discipulos, & populares, ex quo hominibus hoc euangelium susceperunt, cunctis Paganis & Turcis deteriores euasisse palam contestantur? Lutherus profectò quantum ex suo euangelio VVitebergenses paucis annis profecissent, his satis indicat. Ex euangelio *Lutherano scilicet*, adeò effrenes facti sunt homines, vt quicquid illis libeat, liceat. Non terrentur inferno, &c. Sub Papa mansit nomen Christi: sed nostra ingratitudo & securitas merebitur, quod Christus non nominabitur: & implebitur illud verbum, Filius hominis cùm veniet, putas inueniet fidem? In tota Parochia VVitenbergensi tantum vnus habetur Rusticus, qui suam familiam ad verbum Dei & catechismum hortetur. Cæteri omnes rectè ad Diabolum ire pergunt. *Item in Colloquijs collectis à conuiua eius Aurifabro, conqueritur*, Discipulos suos magna ex parte esse Epicureos; & hoc quærere in concionibus, vt bonos dies habeant: vocari reformatos, cùm reipsa potius incarnati dæmones esse videantur: vix inter Paganos, Iudæos, Turcas, aut alios infideles homines, adeò contumaces reperiri, apud quos omnis honestas, & quicquid est virtutum, penitus interierit, neque vllius peccati ratio habeatur, *&c. Quis autem Luthero de suis discipulis & auditoribus non crederet? Spangembergius & ipse Luthero familiaris, testatur suos Lutheranos* esse homines tam feros, vt iam nolint Deum agnoscere, nec vllam illius rationem habere: sed facere quicquid Diabolus & caro suaserit. *His porrò de se suisque tam constanter testificantibus, quis fidem non haberet?*

To. 1. Collo. pag. 37.

Pag. 49.

Pag. 94.

Fol 144.

A

Lib. Narra. benef.

Sed Caluinus fortaße, doctrinæ suæ professores & discipulos aliquanto meliores esse confirmat. Imò verò cum ipsis in inferno damnatis & cacodæmonibus comparat, præscribens eis vt Cœnam suscepturi seriò profiteantur, Se ad nullum bonū aptos; sed in omne malum propensos, & Diuinorū præceptorū perpetuos infractores & contemptores esse: *quod sanè diabolorum & perditorum proprium est. Præterea, de se ipso, cū ministris, satellitibus, senioribus, & diaconibus, scribit:* Christum non aspicimus nisi carneis oculis, vnde fit vt nihil in ipso magnificum appareat. Vitioso nostro sensu, quicquid in ipso est, fusque doctrina, peruertimus. Multa falsa arripimus, quæ Euangelij contemptum pariunt. *Et rursum.* Experientia ipsa docet, nos esse à Deo penitus auersos, eius odio plenos & infectos, & lucem Euangelij nostris peruersis inuentionibus obscurare. *Iterumque vt & ipse Propheta reputaretur, de sectatorum suorum corruptissimis moribus, barbarie & atheismis ita vaticinatus est in Præf. Catechismi sui, ad ministros suos in orientali Frisia.* De posteritate sic ego anxius sum, vt vix cogitare audeam. Nisi enim mirabiliter Deus è cœlo succurrerit, videre mihi videor extremam barbariem impendere orbi. Atque vtinam non paulò post sentiant filij nostri fuisse hoc verum potius vaticinium, quàm coniecturam &c. *quæ nimis vera esse omnibus modis per Caluinianos proculcata in Gallijs, Heluetia, Germania, Anglia, Scotia, Hibernia, & Belgio religio Catholica palam testatur.*

B

In Catech.

In cap. 6. Io. v. 41.

In c. 14. Io. v. 14. & 15.

C

Euicimus ergo ex nō suspectis aut dubijs testibus; sed de ministrorū, scriptorū, fructibus certissimis nō solū priores Gnosticos, quod S. Martyr Iren. adfirmat, sed etiā postremos istos, Ethnicis peiores esse, ac Discipulos suos efficere.

DE QVÆSTIONIBVS ET PARABOLIS, QVOmodo oporteat soluere ea quæ quæruntur.

CAPVT X.

ET qui dicunt semetipsos perfectos, & vniuersorum habere agnitionem, Ethnicis peiores, & magis blasphemi sensu etiam aduersum suum factorem inueniuntur. Perquam itaque irrationale est, prætermittentes eum qui verè est Deus, & qui ab omnibus habet testimonium; quærere si est super eum is qui non est, & qui à nemine vnquam adnunciatus est. Quoniam enim[2] manifestè nihil] dictū est de eo, & ipsi testimonium perhibent.[3] Quia autem [parabolas] quæ quæruntur & ipsæ quomodo dictæ sint, malè ad eum qui adinuentus est ab ipsis transfigurantes, alium nunc qui ante nunquā quæsitus est, generant, manifestū est. Per hoc enim quod velint ambiguas exoluere Scripturas, ambiguas autem non quasi ad alterum Deum, sed quasi ad dispositiones Dei, alterum Deum *prædicauerunt, (quemadmodum præ- diximus) de arena resticulas nectentes, & quæstioni minori quæstionem maiorem adgenerantes.[4] Omnis autem quæstio, nō per aliud quod quæritur habebit resolutionē, nec ambiguitas per aliam ambiguitatem soluetur, apud eos qui sensum habent, aut ænigmata per aliud [maius] ænigma: sed ea quæ sunt talia, ex manifestis, & consonantibus, & claris accipiunt absolutiones.[5] Hi autē bis quærentes exoluere Scripturas & parabolas, alteram maiorem & impiam quæstionem introducunt, siquidem super mundi fabricatorem Deum, quòd alius sit Deus, non exoluentes quæstiones, (vnde enim?) sed

D

Lib. 1. c. 1. Vide Annot.

*fabricauerunt

A sed minori quæstioni magnam quæstionem adnectentes,& nodum insolubilem *inferentes. Vt enim sciant hoc ipsum scire,quòd vtique triginta annorũ Dominus venit ad Baptismum veritatis,hoc non discentes,ipsum Deum fabricatorem, qui misit eum ad salutem hominum, impiè contemnunt: & vt putentur posse enarrare vnde substantia materiæ,non credentes quoniam Deus ex his quæ non erant,quemadmodum voluit,ea quæ facta sunt vt essent omnia,fecit⁶sua voluntate & virtute substantia vsus,sermones* varios collegerunt,verè ostēdentes suam*infirmitatem. Quoniã quidem his quæ sunt,non crediderunt:in id quod non est,ceciderunt. Luc. 3. 23.

* inferētes
* vanos
* infidelitatem.

⁷Quod enim dicunt ex lacrymis Achamoth,humectam prodiisse substantiã,à risu autem lucidam,à tristitia autem solidam,& à timore mobilem , & in his aliũ sapere, & inflatum esse,quomodò hæc non digna irrisione,]& verè ridicula? qui non credũt quidem,quoniam ipsam materiam,cùm sit potens & diues in omnibus Deus, creauit:nescientes quantum potest spiritalis & diuina substantia, credentes autem quoniam Mater ipsorum,quã fœminam à fœmina vocant,à prædictis passionibus emisit tantam conditionis materiam:* exquirentes quidem vnde suppeditauit fabricatori conditionis substantiam,non quærentes autem vnde matri ipsorum,quam Enthymesin & impetum Aeonis errantis dicũt,lacrymas tantas aut sudores,aut tristitias, B aut reliqua materiæ emissio. Lib. 1. cap. 1.

* & quærentes.

ANNOTATIONES.

1. Et qui dicunt semetipsos] *Rectè colligit ex superioribus opiniones istorum sua absurditate & impietate Ethnicorum paradoxa superare, quantumuis omnia se nosse venditarent: quoniam supra verum Deum alius quærendus non est, nec eius opera alium ostendunt: quicquid de Achamoth somniarent.*

2 Manifestè nihil] *Deleuimus* Manifestum est: *vt mox* parabolas, *pro* parabolæ: *& paulò infra* maius *pro* magis *reposuimus.*

C 3. Quia autem parabolas] *Vult probationes Gnosticorum sumptas à parabolis de oue errante, operarijs, drachma perdita, fermento abscondito,& alijs parabolis euangelicis,de quibus libr.1 cap 1.13. 15. & 17. nullius esse ponderis, cùm possint in multos & contrarios sensus torqueri: ac ideo in contentionibus non debeant adduci,quãdoquidem non sint certa veritatis regula,vt cap.46. huius libri apertius dicitur. Plurimum igitur abest, vt ex his efficere possint, supra Creatorem alium Deum quærendum esse.*

4. Omnis autem quæstio] *Id retundit quod importunè vrgebant,* Quærite, & inuenietis: *vt alium Deum à vero & Creatore inuestigandum suaderent: de quo dicetur cap.18 huius libri.*

5. Hi autem] *Initium est capitis 11. in vet. cod. in quo aduerbium bis desideratur; præfixam epigraphen eandem habet, quæ paulò post.*

6 Sua voluntate & virtute substantia vsus]*Græcè,* τῇ οἰκείᾳ θελήσει καὶ δυνάμει χρησάμενος, *id est, sola sua voluntate ac potentia procreatis omnibus rebus.*

7. Quod enim dicunt] *Contendit figmenta eorum de Achamoth matre,& productione materiæ, potius subsannanda & exsibilanda esse, quàm grauiori disputatione refellenda: quando constat cuncta ab vno & vero Deo cõdita esse.*

QVONIAM SVBSTANTIAM MAteriæ Labi adiungere non constat; voluntate autem & virtute Dei constat, & fidem habet.

CAPVT XI.

D ¹ATtribuere enim substantiam eorum quæ facta sunt, virtuti & voluntati eius qui est omnium Deus,& credibile,& acceptabile,& constãs,& in hoc bene* diceretur:quoniam quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum. ²Quoniam homines quidem de nihilo nõ possunt aliquid facere,sed de materia subiacenti:Deus autem,quàm homines [hoc primò] melior,eo quòd materiam fabricationis suæ cùm antè non esset, ipse adinuenit. Dicere autem de Enthymesi Æonis errantis prolatam materiam, & longè quidem Æonem ab Enthymesi eius separatam, & huius rursus passionem & affectionem extra ipsam quidem eius esse materiam;& incredibile, & fatuum, & impossibile,& inconstans: & non credentes quidem quoniam hic qui est super omnia Deus, in his quæ sunt eius, varia & dissimilia verbo fabricauit, quemadmodum ipse voluit,cùm sit omnium fabricator,vt sapiens architectus,& maximus rex. Matt. 19. 26

* dicetur.

ANNOTATIONES.

1. Attribuere enim]*Materiam illam ex qua cuncta efformata fuerunt, Deum etiam creasse contendit contra eos, qui vel ex Achamoth prodiisse putabant, vt Gnostici: vel Deo coæternam vt Hermogenes: quem vnico libro post Irenæum, mirè exagitauit & protriuit Tertullianus. Idem Marcioni quoque acerrimum bellum indixit.*

dixit, quòd vnà cum Valentinianis, materiam nunquam natam opinaretur, lib. Præscript. & lib. 5. contra. Mar. Eûdem errorem postmodum ab orco reuocasse Seleucianos, & Hermianos Augustinus testis est lib. de hæres.

2. Quoniam homines] Lactantius lib. 2. cap. 9. refutat Ciceronem & alios dicentes Deum nihil efficere posse, nisi ex subiecta & parata materia: insuper, non esse probabile, materiam rerum à Deo factam: eo quod sic omnipotentem Deum ad imbecillitatem hominum redigerent, nihil aliud quàm opificium ei concedentes. Iureque damnat hanc eorum comparationem: Vt faber cùm quid ædificaturus est, non ipse facit materiam, sed vtitur ea quæ sit parata, fictorq; item cera: &c. Imò vero, respondet Lactantius) non oportuit. Erit enim Deus minoris potestatis, si ex parato facit quod est hominis &c. Cæterùm, materiam primam & informem ex qua cætera postea condita sunt, etiam Deum ab initio rerum creasse, post Irenæum testificantur Athanas. lib. de incarnatione Verbi, & Serm. 3 contra Arian. Eusebius lib. 7. de præparat. Euang. cap. 8. Ambrosius lib. 1. Hexam. Nyssenus lib. de opificio hominis, ca. 23. Aug. lib. de Genesi ad lit. cap. 14. lib. 20. contra Faustum, cap. 14. & lib. 12. Conf. c. 4. A

CONTRADICTIONES HIS QVI sunt à Valentino.

CAPVT XII.

[1] Redentes autem quoniam Angeli, aut virtus aliqua separata à Deo & ignorans eum, fecit hanc vniuersitatem. Sic igitur & veritati nõ credentes, in mendacio autem [2] volutantes] perdiderunt panem vitæ veræ, in vacuũ & in profundum vmbræ incidentes, [3] similes Æsopi cani, ei qui panem quidem reliquit; in vmbram autem eius impetum fecit, & perdidit escam. Et ex ipsius autem Domini verbis facilè est ostendere, confitentis vnum Patrem & * factorem mundi, & plasmatorem hominis, qui à lege & prophetis annunciatus sit, & alterum nescientis, & hunc esse super omnia Deum: * docentis autem & per se eam, quæ est ad Patrem adoptio filiorum, quæ est æterna vita omnibus iustis attribuentis. [4] Sed quoniam amant incusare & ea quæ sunt sine calumnia, [5] vt] calumniosi * concutiunt, multitudinem parabolarum & quæstionum inferentes nobis, [6] bene hæc arbitrati sumus primò interrogare eos è contrario de suis dogmatibus, & quod non est verisimile ipsorum ostendere, & temeritatem ipsorum excidere. Post deinde Domini sermones * inserere, vt non sint tantùm ad proponendũ * vacãtes: sed propter hoc quòd non possint ad ea quæ interrogantur ratione respondere, dissolutam suam videntes argumentationem, aut reuertentes ad veritatem, & semetipsos humiliantes, & cessantes à multifaria sua phantasia, placantes [Deum] de his quæ aduersus eum blasphemauerunt, saluentur: aut si perseuerarint in ea quæ præoccupauit animum ipsorum vana gloria, argumentationem suam immutent. B C

* fabricatorem.
* docentes autem.
* concutiuntur.
* Inferre.
* vocantes.

ANNOTATIONES.

1. Credentes autem] Hic Carpocratem & sectatores præsertim refellit, qui, vt signauit lib. 1. cap. 24. mundum & cuncta quæ in eo sunt, ab Angelis facta dicebant. Cæterùm, tametsi Epiphanius contra hæresim Samosateni disputans, fateatur Scripturam nusquam tempus indicare quo creati sint Angeli: omnino tamen constat ex eadem creatos esse, non creatores: quoniam & Iob, & Dauid, & socij Danielis eos inter res creatas connumerant, & ad celebrandum Creatorem suum inuitant. Hinc & Lactantius scribit: Deus multos genuit, operum suorum ministros, quos Græci Ἀγγέλους nominant, &c. Lib. 2 cap. 9. Athanas. Serm. 3 contra Arianos de his quoque disserit.

2. Volutantes] Deleuimus voluntatis, auth. vet. cod. etsi sic cum excusis, habeat codex Vaticanus.

3. Similes Æsopi cani] Hoc eodem apologo vtitur Epiphanius contra Cerdonianos: Contigit (inquit) his canis prouerbium, qui vmbræ intentus non continuit quod habebat in ore, & in aquam intuens, & maiorem vmbram aquæ esse putans, quàm cibum quem in ore ferebat, aperto ore etiam eum quem habebat amisit. Sic & hi, quum viam repererint, & vmbram assequi velint in suspitione eorum obortam, non solum cibum, qui in ore ipsorum, vt ita dicam, erat ex Deo donatus, amiserunt: sed etiam perniciem sibi ipsis attraxerunt. Nos aduersus huius temporis Gnosticos illo etiam vti iure optimo possumus, qui vmbris, & metonymijs inhiantes, veri corporis Christi vsu excidunt. Nec iniuria Lutherus de huiusmodi Sacramentarijs scripsit: Satanas in mundo haud dubiè author est eis huius Sacramenti Eucharistiæ labefactandi ac euertendi: cõtendens planè, epoto ouo, nobis tantùm relinquere putamina. Hoc est, Christi corpus & sanguinem è pane & vino tollere, vt præter simplicem panem à pistore confectum, nihil reliquum remaneat. Tomo 7. Serm. de Euchar.

4. Sed quoniam] Principium est cap. 12. in vet. cod. cum argumento ibidem signato.

5. Vt calumniosi] Prius erat & calumniosi. Vaticanus codex: & quæstionem inferentes, &c. paulò post legit. D

6. Bene hæc arbitrati sumus] Duobus argumentorum generibus illos vrgere constituit. Priore, crebris & acutis de ratione figmentorum interrogationibus: quas cũ non poterint soluere, ad metam redargutionis cogantur; quod egregiè præstat sequentibus vsque ad 36. capitibus. Posteriore, apertissimis firmissimisque Scripturarum testimonijs, quibus postea pugnat.

QVO-

A *QVOMODO IS SERMO QVI EST DE Triacontade illorum concidit in vtroq., & secundùm id quod plus est, & secundùm id quod minus.*

CAPVT XIII.

*mirè decidere *quam

[1] Rimò quidem de Triacontade ipsorũ sic dicamus, vniuersam eam vtrinque* concidere, & secundùm id quod minus habet; & secundùm id quod plus, propter* quod dicunt [2] triginta annorum Dominum ad Baptismum venisse. Hæc autem decentes manifesta erit vniuersæ argumentationis ipsorum euersio: & secundùm deminorationem quidem sic. Primò quidem quoniam annumerant reliquis Æonibus Propatorem. Pater enim omnium* annumerari non debet cum reliqua emissione: qui non est emissus, cum ea quæ emissa est: & innatus, cum ea quæ nata est: & quem nemo capit, cum ea quæ ab eo capitur, & propter hoc incapabilis: qui figuratus non est, cum ea quæ figurata est: secundùm enim id quod melior quàm reliqui, nõ debet cum eis annumerari; & hoc cum AEone passibili, & in errore constituto, qui est impassibilis, & non errans. B

*enumerari.

ANNOTATIONES.

1. Primo quidem] *Consentit cod. vet. in numero capitis huius & argumento. Porrò, ostendit triginta annos ætatis Domini nullo modo patrocinari fictioni illorum de Triacontade, id est, triginta AEonibus, quam descripsit libr. I. cap. I. & 14. Superstitiosam hanc numerorum applicationem ex Pythagoricis excerptam tradit infra cap. 19. Tertullianus ista deliramenta ita suo more irridet.* Hoc erit Pleroma illud AEonum diuinitatis tricenariæ plenitudo. Interim in tricenario fœcunditas tota deficit; castrata est vis, & potestas, & libido genitalis AEonum, quasi non & numerorum tanta adhuc coagula superessent, & nùlla alia de pædagogio nomina. Quare enim non & quinquaginta; & centum procreantur? &c. *Lib. Contra Valent.*

2. Triginta annorum] *Hoc argumentum Gnosticorum ita conuellit Cyrillus Ierosolym.* Aspice nugas & deliria commentorum. Vnde habes probationem triginta sæculorum? Cùm, inquit Valent. scriptum sit, quòd *IESVS* baptizatus sit tanquam annorum triginta. Et qualis est hæc demonstratio? Nunquid igitur, quia quinque panes diuisit in quinque millia; quinque sunt dij? Quia duodecim habuit discipulos, duodecim debent esse dij? *&c. Catechesi 6.*

C *QVONIAM IMPOSSIBILE EST SEPARATAS esse ab inuicem eas quæ infra plenitudinem dicuntur coniugationes: adunitis autem ijs, impoßibile est Sophiam sine coniuge assumpsisse Labem, aut etiam generasse aliquid.*

CAPVT XIV.

[1] Voniam enim à Bytho inchoantes, triacontada enumerant vsque ad Sophiam, quam AEonem errantem dicunt, ostendimus in eo libro qui est ante hunc librum, & quæ dicunt nomina ipsorum posuimus: [2] hoc autem nõ annumerato, iam non sunt xxx. secũdùm eos emissiones AEonum, [3] sed xx. & [nouem] fiunt. Pòst deinde primam emissionem Ennoiam, quam Sigen vocantes, [4] ex qua rursum [Nun] & Alethiã emissos dicunt: [5] in [vtrisque exorbitant:] Impossibile est enim Ennœan alicuius, aut Silentium separatim intelligi, & extra cum emissum propriam habere figurationem. Si autem non dicent esse emissam illam extra, sed adunatam Propatori; vt quid cum reliquis AEonibus annumerant eam his qui non sunt adunati, & propter hoc ignorant magnitudinem eius? Si autem & vnita est, consideremus & hoc: necessitas est omnis ab vnita] coniugatione, & inseparabili, & vna existente, indiscretam, & vnitam eam quæ ex ea est emissionem fieri, vt nõ dissimilis sit ab eo qui emisit. *Lib. 1. cap. 1.* D

[6] Hoc autem se sic habente, vnum & idem fiet, quemadmodum Bythus & Sige; sic & Nus, & Alethia semper adhærentes inuicem, & quòd non possit alterum sine altero intelligi: quemadmodum neq; aqua sine humectatione, neq; ignis sine calore, neque lapis sine duritia: vnita sunt enim inuicem hæc: [&] alterum ab altero separari non potest, sed semper coexistere. Sic & Bythum cum Ennœa adunitum esse oportet, & Nun cum Alethia, eodem modo rursus & Logos & Zoe ab vnitis emissi, vnitos esse; & vnum

prædicta sunt contraria occurrent eis. Vel si secundum agnitionem dicunt quod est A
intus, & ignorantiam quod est extra: Saluator illorum, & multo ante Christus[in]ignorantia facti erunt extra Pleroma, egressi ad formationem matris ipsorum, quod est extra agnitionem.

Hæc autem aduersus omnes qui quolibet modo vel ab Angelis, vel ab alio quodā præter *Verbum Dei mundum factū esse dicunt, similiter adaptabuntur. 6 Quā enim incusationem faciunt de Demiurgo, & de his, quæ facta sunt materialia & temporalia, recurreret in Patrem. Siquidem quemadmodum in ventre Pleromatis facta sunt, quæ inciperent mox demum dissolui secundùm concessionem & ad placitū Patris. Iā igitur non est fabricator causa huius operationis, valde bene putans semetipsū fabricare, sed qui in suis concedit & probat Labis[prolationes]& erroris opera fieri, & in æternis tēporalia, & in incorruptibilibus corruptibilia, & in his quæ veritatis sunt, ea quæ sunt erroris. Si autem non concedente neque approbante Patre vniuersorum facta sunt hęc; potētior, & fortior, & dominatior is qui fecit in iis, quæ propria illius sūt, quæcunque ille non concessit. Si autem non approbans concessit Pater ipsorum, quēadmodum quidam dicunt, aut potens prohibere concessit* per necessitatem quandā, aut non potens. Sed siquidem non poterat, inualidus & infirmus est: si autem potens: seductor, & hypocrita, & necessitatis seruus: non consentiens quidem, cōcedens autē quasi non consentiat]& initio concedens sistere errorem & crescere illum, [7]in posterioribus temporibus soluere illum]conatur, quando iam multi malè perierunt per B
labem. [8]Non decet autem eum qui super omnia sit Deus, cùm sit liber & suæ potestatis, necessitati seruisse dicere, vt sit aliquid secundum concessionem præter sententiā eius. Alioquin necessitatē maiorem & *dominatiorem facient quàm Deū, quando id quod magis potest, antiquius sit omnibus. Et statim in principio causas abscīdere necessitatis debuit, & non concludere semetipsum ad habendam necessitatē, concedendo aliquid præterquam deceat eum. Multo enim melius, & consequētius, & magis deificum erat, vt in principio initium [9]excideret]huiusmodi necessitatis, quā postea quasi de pœnitentia, conaretur[tantam]fructificationem necessitatis eradicare. Et si necessitati seruiens erit [Pater]vniuersorum, & sub fatum cadet modestè ferens in his quæ fiunt, præter necessitatem autem & fatum nihil agere possit: similiter atque [10]Homericus Iupiter, qui per necessitatem dicit, Et ego enim tibi dedi velut volēs, nolente animo: secundum igitur hanc rationem necessitatis & fati inuenietur seruus, Bythius ipsorum.

*verum Deum.

Dilemma.

*propter

*dominationem.

[11]Quomodo autem & ignorabant vel Angeli, aut mundi fabricator primum Deū, C
quando in[eius]proprijs essent, & creaturæ existerent eius, & continerentur ab ipso? [12]Inuisibilis quidem poterat eis esse propter eminentiam, [13]ignotus autem nequaquā propter prouidentiam. Etenim licet valdè per descensionem multùm separati essent ab eo, [14]quo modo[dicunt,]sed tamen dominio in omnes extenso, oportuit cognoscere dominantem ipsorum: & hoc ipsum scire, quoniā qui creauit eos, est Dominus omnium. Inuisibile enim eius cùm sit potens, magnam mentis intuitionem & sensibilitatem omnibus præstat potentissimæ & omnipotētis eminentiæ. Vnde etiam si nemo cognoscit Patrē nisi Filius: neque Filium, nisi Pater; & quibus Filius reuelauerit; tamen hoc ipsum omnia cognoscunt, quando ratio mentibus infixa moueat ea & reuelet eis, quoniam est vnus Deus omnium Dominus, & propter hoc Altissimi & Omnipotentis appellationi omnia subiecta sunt: & huius inuocatione, etiam ante aduētum Domini nostri [15]saluabantur homines, & à spiritibus nequissimis & à dæmonijs vniuersis, & ab vniuersa apostasia. Non quasi vidissent eū terreni spiritus aut dæmones, sed cùm scirent quoniam est, [qui est]super omnia Deus, cuius & inuocationē tremebāt, & tremit vniuersa creatura, & principatus, & potētia, & omnis subiecta virtus. D
Aut nunquid hi qui sub Romanorum imperio sunt, quamuis nunquā viderint Imperatorē, sed valdè & per terram, & per mare separati ab eo, cognoscent propter dominiū, eū, qui maximam potestatem habet principatus? Qui autem super nos erant Angeli, vel ille quem mundi fabricatorem dicunt, non cognoscent omnipotentē? quādo iam & muta animalia tremant & cedant tali inuocationi? Et vtique non viderunt eū, tamen Domini nostri nomini subiecta sunt omnia: sic &* vnus qui omnia fecit & cōdidit vocabulo, cùm alter non sit, quàm ipse qui mundū fecit. Et propter hoc [16]Iudæi vsque nunc, hac ipsa aduocatione dæmonas effugant, *quando omnia timeant inuocationem eius qui fecit ea. Si itaque mutis animalibus irrationabiliores [17]noluerint] angelos esse, inuenient quoniam oportebat, licet non vidissent hi eum qui super omnia Deus est, vti cognoscerent potentatum & dominium eius.

Luc. 10. 22.
Mat. 11. 26.

Psal. 8. 8.
Iudæorum exorcistæ.

*eius.

*quoniam

Ridiculum enim verè adparebit, si se quidem, qui super terram sunt, cognoscere dicunt

A cunt eum qui super omnia est Deus, quem nunquam viderunt; ei autem qui eos fecit, & vniuersum mundum secundum eos, non permittant, cùm sit in summis & super cęlos, cognoscere ea, quę ipsi quum sint in humilibus sciunt: nisi si fortè sub terra in tartaro esse Bythum suum dicunt. Quapropter & primos se cognouisse eum, quàm hi qui in altitudine habitant Angeli; in tantam amentiam venientes, vt dementem pronūcient mundi fabricatorem: quorum verè quidem est misereri, cùm in tanta dementia dicāt neque Matrem agnouisse eum, neque semen eius, neque Pleroma Aeonum, neque Propatorem, neque quid essent quæ fabricauit.

habitantes. — Ironia.

ANNOTATIONES.

1. Aduersus eos igitur] *Deum planè poeticum & ridiculum sibi fingere Valentinianos toto hoc capite ostēdit, ob portentosas absurditates in Deum Patrem, quem seruum necessitatis, & Christum Iesum, quem ignorantem dicebant: simul & beatos Angelos, quos bruti etiam ipsis deteriores esse, ex illorum propositis sequebatur.*

B

2. Qui est extra Pleroma] *Adiecimus duas voces* est Pleroma, *autho. vet. cod.*

3. Et reliqua omnia] *Nouo Dilemmate compellit eos, aut fateri æterna cælestiaq;, temporalia & terrena esse, quod secum manifeste pugnat: aut reprobandū esse Pleroma, Christumq; ipsorum ignorantiæ causa, & in magna fuisse ignorantia dicendus.*

4. Sic enim dicunt, & cæ*teri scilicet vt sub principium capitu primi lib. 1. recitauit. addidimus autem* cùm formasset, *& deleuimus* eum formasse, *author. vet. cod.*

5. Et iterum] *Caput sextum hic inchoat vetus cod. & minus commodè.*

6. Quam enim inculationem] *Ostendit omnes illas accusationes, quas nominatim aduersus Demiurgum instituerunt, & contra Deum huius vniuersi parentem vnicum recurrere.*

C

7. In posterioribus] *Quinque has voces ex vetere codice adiecimus.*

8. Non decet autem] *Et hic initium capitis 7. constituit vetus, non satis apposite. Concludit porrò Irenæus Gnosticos suis delirationibus Deum totius libertatis fontem, turpissimè necessitati ac seruituti, vt Ethnici Iouem suum subijcere. Quam impietatem Hugnostici nunc conantur reparare, post Caluinum & Bezam garrientes,* Deum necessitatis sibi loco esse, nec posse vlla decreta sua reuocare: *nec alia multa præstare, de quibus in Dialo. nostris disseruimus. Cæterum, quod superiori linea dictum, concedens sistere errorē, Billius indicat positum pro,* cōsistere & emergere. *Græc.* αὐσταδιᾳ: *& pissez.* De pœnitentia eradicare, *idem esse, quod mutare, sententiam: & μεταβολῆς.*

D

9. Excideret] *Deleuimus* excederet: *& mox* tantam *pro* tantum: *ac* pater *pro* mater, *autho. vet. cod. reposuimus.*

10. Homericus Iupiter] *Locus est Iliados primo, quo poeta suum Iouem necessitati & fato seruire non dissimulat.* At nullo modo, *ait noster Augustinus,* violat corruptio Deum nostrum, nulla voluntate, nulla necessitate, nullo improuiso casu, quoniam ipse est Deus, & quod sibi vult, bonum est, & ipse est idem bonum. Nec cogeris ad aliquid, quia voluntas tua non est maior potentia.

Li. 7. Confess. cap. 4.

11. Quomodo autem & ignorabant] *Arguit errorem quo dicebant Angelos fabricatores mundi Deū omnipotentem penitus ignorasse: tametsi enim possit nō videri propter infinitam eminentiam & incomprehensibilem maiestatem: ignorari tamen nequit propter omnipotentiam ac prouidentiæ cunctis manifestissimos effectus.*

12. Inuisibilis quidem] *Corporeis luminibus Dei maiestatem conspici non posse magno consensu docuerūt Patres, tum qui præcesserunt, tum qui sequuti sunt ætatem huius præclari Martyris.* Si quis dixerit, *ait Dionysius Areopag.* absque vllo medio, quibusdam Sanctorum diuinas apparitiones contigisse, intelligat vt secretum ipsum Dei, quodcunque tandem illud est, nemo vnquam vidit, neque videbit. Cæterum diuinæ illæ apparitiones sanctis viris per signa Deo conuenientissima, sacris quibusdam atque intuentium modo ac viribus accommodatis, vt omnibus contigere. *Habent similia idem Epist. ad Caium monachum. Quin & Mosem Deum vidisse, idem pernegat lib. de Mystica Theologia c. 1. Subscribit Dionys. Iustin. in dial. frequenter affirmans Patrem vniuersorum, nemini vnquam visum. Reliquos omitto.*

Li. de cælesti hiera. ca. 2.

13. Ignotus autem] *Deum ex operibus suis natura omnibus notum esse, & ab imperatore Romano sumpto exemplo, paulò post confirmat. Idem post alia non minus ad rem accommodata, paulò ante Irenæum vsurparat Theophilus Antiochenus:* Vt anima, *inquit,* in humano corpore non videtur, inuisibilis existens, verùm ex corporis motu cognoscitur: ita nec Deus humanis & corporis oculis videri potest: cęterùm ex prouidentia, qua singula ordinat, suisque operibus aspicitur, & apprehēditur. Quemadmodum si quis cernat nauem suis armamentis instructam mare sulcare, & in portum appellere, certè crēdit aliquem, à quo gubernetur in ea esse gubernatorem: sic certè nemo sit adeò abiecti animi, quin credat Deum gubernatorem esse omnium, quamuis oculis carnalibus eum non assequamur. *Et paulò post:* Imperator terrestris esse præsumitur, quamuis non ab omnibus videatur, oculos vertenti in leges & imperii administrationem. Prætereà esse cognoscitur, si quis oculos in potentatus & potestates, nec non imagines eius coniiciat, & Deum ex potentia & operibus suis cognoscere cunctatis? *Et qui vtrumque præcessit Dionysius Areop.* Creaturarum ordinatissimam dispositionem, vt ab ipso productam, imagines quasdam ac similitudines diuinorum exemplarium præ se ferre, vt prouinciis ad Deū scāderemus. *& seorsim ab omnibus, & in omnibus agnosceremus, rectè affirmauit. Hinc autē concludit Iustinus Martyr in Apo. 2. Socratē, Heraclitum, & alios quosdam, qui cum ratione inter Græcos vixerunt, Deum vnum & verum ita duce natura cognouisse, vt propemodū Christiani dici possint. Tertul. quoq; scribit:* Neminē negare, quia nemo ignorat: quod vltro natura suggerit, Deum esse vniuersitatis conditorem. *In Apologet. autem, & lib. de testimonio animæ, Animā rationalē vocat, naturaliter Christianā. In hanc rem disserunt. Lactantius lib. 1. cap. 3. & August. lib. de spirit. & lit. cap. 12. Tractat. 106. in Ioannē: l. 8. de ciuit. c. 6. & Serm. 55. de verb. Domini.*

Li. 1. de Autolycum.

Li. de diuin. no. cap. 7.

Lib. de Spectaculis.

14. Quomodo dicunt] *Cod. vetus habebat* quomodo autem.

A rat huiusmodi ignorantiam, non extiterit spiritaliter. Non enim possibile est cùm sint vtrique spiritaliter emissi, neque psalmati, neque compositi, in quibusdam quidem similitudinem seruasse, in quibusdam verò deprauasse* imaginem similitudinis, quæ in hoc sit emissa, vt sit secundum similitudinem eius, quæ sursum est emissionis]. Quod si non est [6] simile,] Saluatoris erit incusatio, qui dissimilem emisit imaginem, quasi reprobabilis artifex. Nec enim dicere possunt, quasi non haberet potestatem emissionis Saluator, quē Omnia esse dicūt. Si igitur dissimilis est imago, malus est artifex, & [est] culpa Saluatoris secundùm eos. Si autem similis est, eadem ignorantia inuenietur circa Nun Propatoris ipsorum hoc est, Monogenen: & ignorauit] quidem semetipsum Nus Patris, ignorauit autem & Patrem, ignorauit autem & ea quæ ab eo facta sunt. Si autem cognoscit ille & eum qui ad similitudinem eius facta est à Saluatore, necesse est cognoscere quæ sunt similia, & soluta est ipsorum, secundùm suam regulam maxima blasphemia.

*imaginū similitudinē. | Supra lib. 1. c. 1. 6. & 19. | Dilemma.

[7] Et sine hoc autem, quonam modo ea quæ sunt creaturæ, sic varia, & multa, & innumerabilia, eorum AEonum qui sunt intra pleroma xxx. imagines esse possūt, quorū & nomina, quæ sunt secundū quod dicūt, in eo qui est ante hūc libro posuimus? Et nō
B tantùm vniuersæ creaturæ varietatem, sed ne quidem patris alicuius aut cælestiū, aut superterrestrium, aut aquatiliū poterūt adaptare pleromatis ipsorum paruitati. Quoniam enim Pleroma ipsorum xxx. AEones sunt, ipsi testātur: quoniam autem in vna parte ipsorum quæ dicta sunt non xxx. sed multa milia specierū esse adnumerant, eos ostendere omnis quicūq; cōfitebitur. Quomodo igitur ea, quæ tam multa sunt conditionis & contrariis subsistentia, & repugnantia inuicem, & interficiētia alia, imagines & similitudines esse possunt xxx. AEonum Pleromati; siquidem vnius naturæ, quemadmodum dicunt, ex æquali & simili existant, & nullam habeant differentiam? Oportebat autem, si hęc illorum imagines sunt, quemadmodum natura nequam homines dicunt quosdam, & natura rursus bonos, & AEonum ipsorum ostendere tales differentias, & quosdam quidem ex ipsis natura bonos dicere emissos, quosdam autem & natura malos, vt imaginis illorum adinuentio congruens esset AEonibus. Adhuc autem quoniam in mundo altera quidem sunt mansueta, altera verò fera; & quædam quidem [non nocentia, quædā nocentia, & reliquorū corrumpentia; [8] & quædam qui-
C dem superterrestria,] quædam aquatilia; quædam volatilia, quædam cælestia, similiter [&] AEonas ostendere debent tales habere affectiones, si quidem hæc illorum imagines sunt. Matth. 25. 41

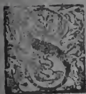
[9] Et ignis autem æternus, quem præparauit Pater Diabolo & angelis eius, cui[9] eorum qui sunt sursum AEones imago sit, interpretari debēt: & ipse enim in conditione numeratur. Si autem excogitationis eius qui passus est AEonis dicent imagines hæc esse, primùm quidem impiè agent aduersus Matrem suā, malorum & corruptibiliū imaginem initiatricem esse eam dicentes. Deinde autem ea quæ sunt multa & dissimilia, & contraria natura, *quoniam modo vnius & eiusdem imaginis erunt? Et si Pleromatis angelos multos esse dicent, & horum, illa quæ sunt multa imagines esse; nec sic [eis] constat. [10] Primò enim differentias Pleromatis angelorum contrarias inuicem debent ostendere, quemadmodum & subiacentes imagines contrariæ naturæ inuicē sunt. Deinde autem cùm sint multi & innumerabiles circa factorem angeli, quemadmodum omnes cōfitentur prophetæ, dena milia denum milium assistere ei, & multa milia milium ministrare ei; & secūdum eos, Pleromatis angeli angelos factoris imagines habebunt, & manet conditio integra in imagine Pleromatis, iam non cōsequētibus xxx. AEonis in multiformem conditionis varietatem. Adhuc etiam, si secūdum similitudinem hæc illorum facta sunt, illa rursus, ad* quorum similitudinem *erant
D facta? Si enim mundi fabricator non à semetipso fecit hæc, sed quemadmodum nullius momēti artifex, & quasi primùm discens puer, de alienis archetypis transtulit Bythus ipsorum: vnde habuit speciem eius, quam primùm emisit dispositionis? Consequens est igitur illum ab altero quodam, qui super eum est, exemplum accepisse: & illū rursus ab altero. Et nihilominus in immensum excidet de imaginibus sermo: quemadmodum & de his, si non fixerimus sensum in vnum artificem, vt in vnum Deum, qui à semetipso fecit ea quæ facta sunt. Aut de hominibus quidem, aliquis permittit à semetipsis vtile aliquid ad vitam adinuenisse: ei autem Deo qui mundum cōsummauit, non permittit à semetipso fecisse speciem eorum quæ facta sunt, & adinuentionē ornatæ dispositionis? Vnde autem & hæ illorum imagines, cùm sint illis contrariæ, & in nullo possint eis communicare? Quæ [enim sunt] contraria, eorum quorum sunt contraria, esse quidem possunt exitiosa; imagines verò nullo modo, quemadmodum aqua igni, & rursus lumen tenebris, & alia tāta nequaquam erunt inuicem imagines.

*quonam | Dan. 7. 10 | *aliquorū *erunt

Sic nec

A *QVOMODO NON EST VERISIMILE ea quæ sunt hic, vmbram Pleromatis eorum esse.*

CAPVT VIII.

SI[1] autem hæc illorum vmbram dicent esse, quemadmodum quidam ipsorũ audent dicere, aut secundum hoc imagines esse, necesse erit & corpora ipsos ea quæ sunt sursum confiteri. Ea enim quæ sursũ sunt corpora, vmbrã faciunt, non aũt iam spiritalia, quandoquidẽ[2] nulli obscurare possunt. Si autẽ & demus illis, [hoc] quod quidẽ est impossibile, eorum, quæ sunt spiritalia & lucida vmbrã esse, in quam Matrem suam descendisse dicunt: tamen cùm illa sint æterna, & ea quæ ex ipsis efficitur Vmbra sempiterna perseuerat,[3] & non iã transeunt hæc, sed perseuerant] cum his, quæ se adũbrant. Si B autẽ hæc transeunt, & illa necesse est, quorum hæc sunt vmbræ, transire: illis autem perseuerantibus, *perseuerant & vmbræ ipsorũ. Si autẽ non secũdùm id quod obumbretur *dicentes eam vmbrã esse, sed secundùm id quod multo ab illis separata sunt, paterni luminis ipsorũ pusillitatem & infirmitatẽ accusabunt, quasi nõ attingat vsque ad hæc, sed deficiat adimplere id quod est vacuum, & dissoluere vmbram, & hoc quando nemo sit impedimento: in caliginẽ enim conuertetur secundùm eos, & obcæcabitur paternũ lumẽ eorũ, & deficiet in his quæ sunt vacuitatis locis, cùm minimè possit adimplere omnia. Non igitur iã dicant Pleroma esse omniũ Bythũ ipsorũ.

*perseuerat & vmbra

*dicent

[4]Si quidem] id quod est vacuũ & vmbra, neque adimpleuit, neq; illuminauit, [aut] iterum Vmbram & Vacuũ[prætermittant:] siquidem adimplet omnia paternum ipsorum lumen. Neque igitur extra primum Patrem, *id est, qui super omnia est Deus, aut Pleroma aliquid esse potest, in quod Enthymesin passi AEonis descendisse dicũt, vt non definiatur & [circũscribatur] ab eo, qui est extra, & contineatur ipsum Pleroma, vel primus Deus: neque Vacuum esse, [5]aut Vmbram capiet, cùm iam ante sit Pater, vti ne deficiat lumen eius, & definiatur in Vacuũ. Irrationale est autem & impium adinuenire locũ in quo cessat, & finem habet, qui est secundùm eos Propator & Proarche, & omnium Pater, & huius Pleromatis. Nec rursus in Patris sinu, alterum quendam dicere tantam fabricasse conditionem fas est, vel consentiente, vel non consentiente [eo,] propter prædictas causas. Impium est enim similiter & demẽs, dicere tantã cõditionem ab Angelis, aut ab emissione quadã ignorante verum Deum, in his quæ sunt ipsius, fabricasse: neque infra Pleroma ipsorum, cùm sit vniuersum spiritale, ea quæ sunt terrena & choica possibile facta esse: sed ne quidem secundùm illorum imaginem, cùm dicitur pauci & similis formationis & vnũ esse, possibile est, & quæ [sunt] multæ conditionis, & contraria inuicem facta esse.

*idem

C

ANNOTATIONES.

1. Si autem hæc] *Ostendit inferiora ista, supernarum rerum vmbras non esse, cũ illa corporea sint, cõtinuoq; transeant, hæc verò spiritalia & sempiterna: sed nec ea, quæ sunt sursum, adumbrare quæ deorsum visuntur. Ecitium quoq; Bythũ illorũ, nõ esse omniũ Pleroma: neque extra Deũ Patrẽ vllũ Pleroma existere. Hæc verò somnia ex Democriti & Epicuri insanis opinionibus mutuatos esse Gnosticos, pari vanitate cum illis ineptientes, immutatis tantùm nomenclaturis, apertè conuincit infra, c. 19. Quod enim illi* ἀτόμους, & κενὸν, *hoc isti Pleroma & Vacuũ, siue (vt Irenæo placet)* ea quæ sunt, & id quod non est, *nominarũt. Qui de his plura cupit, consulat Plutarch. lib. 1. c. 5. & l. 2. c. 1. de placitu Philo. Laertiũ in Epicuro: Lucretiũ Velleiũ Ciceronianũ, & ex nostris Augustinũ Epistol. 6. Primũ autem eius argumentũ est. Vmbræ non sunt nisi rerum corporearũ & opacarũ: Æones iuxta horum sententiam, sunt spiritales: igitur hi nec vmbras nec ideas habent. Deinde, Æones sunt æterni: vmbra res fugacissima, &c.*

D

2. Nulli obscurare possunt] *Græca locutio, pro, nulli caliginem offundere,* τὰ πνευματικὰ μηδενὶ ἐπισκοτεῖν δύναται.

3. Et non iam transeunt] *Septem has voces ex vet. cod. addimus.*

4. Si quidem] *Deleuimus* qui, *vt mox provt posuimus* aut: *deinde* prætermittant, *pro* permittant: & circumscribatur, *pro* circumscriptura. *Probat autem hoc loco, extra* Deum Patrem *omnium, nullum Pleroma, nulla sæcula, nullosve Angelos esse posse.*

5. Aut vmbram capiet] *Idest, neque fieri poterit; vt Vacuum, aut Vmbra sit. Sic cap. 6. Et hæc quidẽ in hominibus capit dicere. Græc.* ἐνδέχεται.

Reuchlē. l. 1. Cabala

bis & exemplis poſteros docuiſſe, Deo cruentis mactatis hoſtijs, conſtanter affirmant Hebræi. Aſtipulatur non ſemel Athanaſius magnus, cùm Abelem, prout à patre didicerat, de primogenitis Deo obtuliſſe confirmat, Epiſtola, Quod Nicena Synodus, &c. *& in,* Omnia mihi tradita ſunt, &c. *Secunda claſſe eos complectitur Irenæus, qui legis pædagogia & prophetarum oraculis à Moſe ad Chriſtum vſq., Deum verum agnouerunt & adorauerunt, vt fuſius explicat c. vltimo huius; & vndecimo lib. 3. Tertia, Ethnicos cõmemorat, qui ex ipſa mũdi diſpoſitione, vnicum Numen agnouerunt, de quibus c. 1. & 5. huius dictum eſt. Poſtrema Eccleſiæ iam per totũ orbem expanſæ vnanimi voce, omniũ euidẽtiſſimè propoſitam theſin aſſeuerat.*

2. Teſtimonium] *Deleuimus* teſtimonia, *& adiecimus* omnibus *author. vet. cod. atque mox pro* ſentientibus, *repoſuimus* conſentientibus.

3. A Primoplaſti traditione] *Et paulò poſt:* Hãc accepit ab Apoſtolis traditionem. *Ex quibus perſpicitur quanta ſit authoritas viſq. ſanctarũ Traditionũ, quam hic conſtanter opponit cunctis hæreticis, etiã in ſummorum capitum totius Chriſtianæ religionis adſertionem. Sed de his copioſè diſſeremus in ca. 3. lib. 3.*

D. Hymnizantibus] *Sic ferè ſemper reddit verbum Græcum ὑμνῦσι vel ὑμνολογῦσι, pro, hymnis celebrant, laudant.*

5. Ipſa enim conditio] *Non dubito Irenæum alludere ad iſta Pauli:* Inuiſibilia enim Dei, à creatura (*Irenæus ſuo more,* conditionem *appellat*) mundi, per ea quę facta ſunt intellecta, conſpiciũtur: ſempiterna quoque virtus & Diuinitas, *&c. Nam, vt & ſapiens quoque ait:* A magnitudine & ſpecie creaturæ poteſt creator videri. *Hinc Auguſtinus eleganter ſcribit:* Si quis audiat, dicunt hæc omnia: Non ipſa nos fecimus, ſed fecit nos qui manet in æternum. Cælum, terra, & omnia quæ in eis ſunt, vndique mihi dicunt, vt te amem: nec ceſſant dicere omnibus, vt ſint inexcuſabiles. *In*terrogaui terram, & quæcunque in ea ſunt: interrogaui mare, abyſſos, & reptilia: & reſponderunt. Non ſumus Deus tuus: quære ſuper nos. Interrogaui auras flabiles &c. Interrogaui cælum, ſolem, lunam, & ſtellas &c. reſponderunt, & clamauerunt voce grandi: Non ſumus Deus tuus: ſed quæ fecit Deus tuus. Interrogaui mundi molem; Dic mihi ſi tu es Deus meus, an non? Non ſum, inquit, ego: ſed per ipſum ſum ego. Supra me quære eum, qui fecit & regit me. Interrogatio creaturarum, eſt profunda conſideratio ipſarum, quoniam omnia clamant, Deus nos fecit *&c. Nec prætermittere poſſum, quæ in hanc rem fertur magnus Antonius reſpondiſſe cuidam ſuadenti illi, vt libris vacaret:* Meus liber (*inquit*) eſt natura rerum à Deo conditarum: quæ quotieſcunque animo lubitum ſit meo, libros ipſius Dei ad legendum ſuppeditat. *Ergo appoſitè dicitur hic ab Irenæo,* Creatura oſtendere Creatorem, factura factorem, & mundus conditorem atque rectorem ſuum.

Li. 9. Cõfeſ. cap. 10. L. 10. c. 6. & lib. Soliloq. c. 33.

Socrates li. 4. c. 18.

6. Diſpoſuit] *Excuſi codices legebant* deſpoſuit.

7. Ethnicis peiores] *Non ſolum dicit, ſed & probat hæreticorum miniſtros Ethnicis deteriores reddere ſuos auditores: quod & de his qui hac tempeſtate per Europam ſurrexerunt hæreticis, euidenter & ſolidè me veriſſimum eſſe probantem, æquis animis ferant Lectores beneuoli.*

Ne quis ergo addubitet hoc ipſum quod hic contẽdit Vir Apoſtolicus etiã nouiſſimi huius æui Gnoſticis, id eſt, Lutheranis & Caluinianis contigiſſe, miniſtrorum de ſe mutuis teſtimonijs ſic oſtendo. Caluini namq. iudicio, Vltima admonit. ad Vveſtphalum, Lutherani ſunt bruti homines, qui ne guttam quidem ingenui pudoris retinent, nec Dei, nec Angelorum iudicium magnopere curant, pleni furioſo impetu, nugatoria leuitate, cæca tumulentia, canina improbitate, diabolica ſuperbia, feroces, omni humanitate ſpoliati, vertiginoſi, Cycoples, ſuperba factio Gigantum, latratores, frenetici, proterui, beſtiæ. *Idem lib. contra Heshuſium, Lutheranos appellat* homines improbos, rabioſos, mancipia Satanæ, quæ diabolus horribili modo faſcinauerit. *Item,* canes, nebulones, & impuros ſpiritus. *Beza Heshuſius miniſter Lutheranus cum ſuis* eſt Polyphemus, ſimia, cothurnatus, vegrandis & pileatus aſinus, canis in balneo, aſiniſſimus ſophiſta, impudens nebulo, impudens ſycophanta, bellua, larua, aſinus bipes, hiſtrio, mõſtrum mixtum ex Simiarum & Onagrorum ſpecie, animal carniuorum, Cyclops, furens, & dignus qui ex tilia pendeat. *Bullingerus Repetitione de Euchariſtia, Brẽtiũ Lutheri diſcipulum vocat* Aprum Calydonium, qui vineam Domini euertit. *Sturmius Palinodia ad Lucam Oſiãdrum, illum habet pro* Caio Caligula, & Vlyſſis nepote. *Ioannes Laſcus expertũ ſe queritur* Lutheranos Balticos, Turcis longè crudeliores & inhumaniores. *Eraſmus in Defenſione Diatribæ, ſcribit* Lutherum nulla maledicentia fuiſſe ſaturabilem, Oreſte inſaniorem, odio lymphatum, philautia temulentum. *Schluſſelburgius ex ſcriptis Caluinianorũ refert hos doctrinam Lutheranam vocare,* Commentum hominum, craſſum delirium à diabolo ſuggeſtum, abſurdum & portentoſum dogma, Satanæ excrementum, cuius & ipſum Satanam pudeat. Lutheranos verò clamat eſſe hæreticos, aſinos, Diaboli incantatione excæcatos, à Satanæ ſpiritu motos, & Diabolos. *Iezlerus Sacramentarius l. de diuturnitate belli Euchariſtici, pag. 93. fatetur ſectæ ſuæ propugnatores paſſim Lutheranos nominare,* Antropophagos, hæmatopotas, thyeſtas, Chriſticidas, artolatras, impanati Dei cultores, abnegatores redemptionis per Chriſtum factæ, *&c. An non ergo Ethnicis longè deteriores?*

Li. 2. art. 1. Theol. Cal.

Sed quales Caluiniani & Sacramentarij Lutheri & aſſeclarum ſuorum cenſura ſint habendi, idem Iezlerus dicat: Cùm hæc (*inquit*) ad aures Lutheranorum peruenerunt, longè duriora verba in aduerſarios emiſerunt: aſſerendo quòd ſint mendaces, falſarij, Sacramentiperdæ, corruptores Teſtamenti Chriſti, dæmoniaci: à Diabolis omni ex parte, ante, ponè, ſupra, infra, intus, & extra obſeſſi, Diaboli Martyres: annumerandi cum Neſtorianis, Arianis, Turcis, & omnium mortalium, quos vnquam terra ſuſtinuit, deterrimi. *Lutherus ipſe diſput. de Euchariſtia, eoſdem Sacramentarios nuncupat,* Sues, canes, idololatras, irrationales aſinos, tenebriones, laruas Diaboli, miſeros Svvermeros, inſanos atque freneticos moriones, progeniem viperarum, animicidas, hoſtes Filij Dei, latrones corporum & animarum, lupos rapaces, infernales moloſſos, Germanicos Turcas, ipſis etiam Turcis deteriores, diabolicos atque infernales lupos, à Satana miſſos & obſeſſos, Diabolum loco Dei proponentes, Chriſtum minus facientes quam Arius atque Mahomet, quoſque Diabolus contra Chriſtum moderatur, & additis calcaribus agitat. *Beza alter horum Antiſtes, apud Schluſſelburgium vocatur* atheus,

Lib. 1. Art. 1.

A sed minori quæstioni magnam quæstionem adnectentes, & nodum insolubilem * inferentes. Vt enim sciant hoc ipsum scire, quòd vtique triginta annorũ Dominus venit ad Baptismum veritatis, hoc non discentes, ipsum Deum fabricatorem, qui misit eum ad salutem hominum, impiè contemnunt: & vt putentur posse enarrare vnde substantia materiæ, non credentes quoniam Deus ex his quæ non erant, quemadmodum voluit, ea quæ facta sunt vt essent omnia, fecit 6 sua voluntate & virtute substantia vsus, sermones * varios collegerunt, verè ostẽdentes suam * infirmitatem. Quoniã quidem his quæ sunt, non crediderunt: in id quod non est, ceciderunt. Luc. 3. 23.

* inferẽtes

* vanos

* infidelitatem.

7 Quod enim dicunt ex lacrymis Achamoth, humectam prodisse substantiã, à risu autem lucidam, à tristitia autem solidam, & à timore mobilem, & in his altũ sapere, & inflatum esse, quomodo hæc non digna irrisione,] & verè ridicula? qui non credũt quidem, quoniam ipsam materiam, cùm sit potens & diues in omnibus Deus, creauit: nescientes quantum potest spiritalis & diuina substantia, credentes autem quoniam Mater ipsorum, quã fœminam à fœmina vocant, à prædictis passionibus emisit tantam conditionis materiam: * exquirentes quidem vnde suppeditauit fabricatori conditionis substantia, non quærentes autem vnde matri ipsorum, quam Enthymesin & impetum Aeonis errantis dicunt, lacrymas tantas aut sudores, aut tristitias, aut reliqua materiæ emissio. Lib. 1. cap. 1.

* & quærentes.

B

ANNOTATIONES.

1. Et qui dicunt semetipsos] *Rectè colligit ex superioribus opiniones istorum sua absurditate & impietate Ebionicorum paradoxa superare, quamuis omnia se nosse venditarent: quoniam supra verum Deum alius quærendus non est, nec eius opera alium ostendunt: quicquid de Achamoth somniarent.*

2 Manifestè nihil] *Deleuimus* Manifestum est: *vt mox* parabolas, *pro* parabolæ: *& paulò infra* maius *pro* magis *reposuimus.*

C 3. Quia autem parabolas] *Vult probationes Gnosticorum sumptas à parabolis de oue errante, operarijs, drachma perdita, fermento abscondito, & alijs parabolis euangelicis, de quibus libr. 1 cap 1. 13. 15. & 17. nullius esse ponderis, cùm possint in multos & contrarios sensus torqueri: ac ideo in contentionibus non debeant adduci, quãdoquidem non sint certæ veritatis regula, vt cap. 46. huius libri apertius dicitur. Plurimum igitur abest, vt ex his efficere possint, supra Creatorem alium Deum quærendum esse.*

4. Omnis autem quæstio] *Id retundit quod importunè vrgebant,* Quærite, & inuenietis: *vt alium Deum à vero & Creatore inuestigandum suaderent: de quo dicetur cap. 18 huius libri.*

5. Hi autem] *Initium est capitis 11. in vet. cod. in quo aduerbium* bis *desideratur; præfixam epigraphen eandem habet, quæ paulò post.*

6 Sua voluntate & virtute substantia vsus] *Græcè,* τῇ οἰκείᾳ θελήσει οὐσιώσει χρησάμενος, *id est, sola sua voluntate ac potentia procreatis omnibus rebus.*

7. Quod enim dicunt] *Contendit figmenta eorum de Achamoth matre, & productione materiæ, potius subsannanda & exsibilanda esse, quàm grauiori disputatione refellenda: quando constat cuncta ab vno & vero Deo cõdita esse.*

QVONIAM SVBSTANTIAM MAteriæ Labi adiungere non constat; voluntate autem & virtute Dei constat, & fidem habet.

CAPVT XI.

D Attribuere enim substantiam eorum quæ facta sunt, virtuti & voluntati eius qui est omnium Deus, & credibile, & acceptabile, & constãs, & in hoc bene * diceretur: quoniam quę impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum. 2 Quoniam homines quidem de nihilo nõ possunt aliquid facere, sed de materia subiacenti: Deus autem, quàm homines [hoc primò] melior, eo quòd materiam fabricationis suæ cùm antè non esset, ipse adinuenit. Dicere autem de Enthymesi Æonis errantis prolatam materiam, & longè quidem Æonem ab Enthymesi eius separatam, & huius rursus passionem & affectionem extra ipsam quidem eius esse materiam; & incredibile, & fatuum, & impossibile, & inconstans: & non credentes quidem quoniam hic qui est super omnia Deus, in his quæ sunt eius, varia & dissimilia verbo fabricauit, quemadmodum ipse voluit, cùm sit omnium fabricator, vt sapiens architectus, & maximus rex. Matt. 19.26

* diceretur.

ANNOTATIONES.

1. Attribuere enim] *Materiam illam ex qua cuncta efformata fuerunt, Deum etiam creasse contendit contra eos, qui vel ex Achamoth prodijsse putabant, vt Gnostici: vel Deo coæternam vt Hermogenes: quem vnico libro post Irenæum, in id exagitauit & protriuit Tertullianus. Idem Marcioni quoque acerrimum bellum indixit,*

dixit, quòd vnà cum Valentinianis, materiam nunquam natam opinaretur, lib. Præscript. & lib. 5. contra. Mar. Eundem errorem postmodum ab orco reuocasse Seleucianos, & Hermianos Augustinus testis est lib. de hæres.

2. Quoniam homines] Lactantius lib. 2. cap. 9. refutat Ciceronem & alios dicentes Deum nihil efficere posse, nisi ex subiecta & parata materia: insuper, non esse probabile, materiam rerum à Deo factam: eo quod sic omnipotentem Deum ad imbecillitatem hominum redigerent, nihil aliud quàm opificium ei concedentes. Itaque damnat hanc eorum comparationem: Vt faber cùm quid ædificaturus est, non ipse facit materiam, sed vtitur ea quæ sit parata, fictorq; item cera: &c. Imò verò respondet Lactantius) non oportuit. Erit enim Deus minoris potestatis, si ex parato facit quod est hominis &c. Cæterùm, materiam primam & informem ex qua cætera postea condita sunt, etiam Deum ab initio rerum creasse, post Irenæum testificantur Athanas. lib. de incarnatione Verbi, & Serm. 3 contra Arian. Eusebius lib. 7. de præparat. Euang. cap. 8. Ambrosius lib. 1. Hexam. Nyssenus lib. de opificio hominis, ca. 23. Aug. lib. de Genesi ad lit. c. p. 14. lib. 20. contra Faustum, cap. 14. & lib. 12. Conf. c. 4. A

CONTRADICTIONES HIS QVI sunt à Valentino.

CAPVT XII.

[1] Redentes autem quoniam Angeli, aut virtus aliqua separata à Deo & ignorans eum, fecit hanc vniuersitatem. Sic igitur & veritati nō credentes, in mendacio autem [2] volutantes] perdiderunt panem vitæ veræ, in vacuū & in profundum vmbræ incidentes, [3] similes Æsopi cani, ei qui panem quidem reliquit; in vmbram autem eius impetum fecit, & perdidit escam. Et ex ipsius autem Domini verbis facilè est ostendere, confitentis vnum Patrem & * factorem mundi, & plasmatorem hominis, qui à lege & prophetis annunciatus sit, & alterum nescientis, & hunc esse super omnia Deum: * docentis autem & per se eam, quæ est ad Patrem adoptio filiorum, quæ est æterna vita omnibus iustis attribuentis. [4] Sed quoniam amant incusare & ea quæ sunt sine calumnia, [5] vt] calumniosi * concutiunt, multitudinem parabolarum & quæstionum inferentes nobis, [6] bene hæc arbitrati sumus primò interrogare eos è contrario de suis dogmatibus, & quod non est verisimile ipsorum ostendere, & temeritatem ipsorum excidere. Post deinde Domini sermones * inserere, vt non sint tantùm ad proponendū * vacātes: sed propter hoc quòd non possint ad ea quæ interrogantur ratione respondere, dissolutam suam videntes argumentationem, aut reuertentes ad veritatem, & semetipsos humiliantes, & cessantes à multifaria sua phantasia, placantes [Deum] de his quæ aduersus eum blasphemauerunt, saluentur: aut si perseuerarint in ea quæ præoccupauit animum ipsorum vana gloria, argumentationem suam immutent. B C

* fabricatorem. * docentes autem. *concutiuntur. * Inferre. *vocantes.

ANNOTATIONES.

1. Credentes autem] Hic Carpocratem & sectatores præsertim refellit, qui, vt signauit lib. 1. cap. 24. mundum & cuncta quæ in eo sunt, ab Angelis facta dicebant. Cæterùm, tametsi Epiphanius contra hæresim Samosateni disputans, fateatur Scripturam nusquam tempus indicare quo creati sint Angeli: omnino tamen constat ex eadem creatos esse, non creatores: quoniam & Iob, & Dauid, & socij Danielis eos inter res creatas connumerant, & ad celebrandum Creatorem suum inuitant. Hinc & Lactantius scribit: Deus multos genuit, operum suorum ministros, quos Græci Ἀγγέλους nominant, &c. Lib. 2 cap. 9. Athanas. Serm. 3 contra Arianos de his quoque disserit.

2. Volutantes] Deleuimus voluntatis, auth. vet. cod. etsi sic cum excusit, habeat codex Vaticanus.

3. Similes Æsopi cani] Hoc eodem apologo vtitur Epiphanius contra Cerdonianos: Contigit (inquit) his canis prouerbium, qui vmbræ intentus non continuit quod habebat in ore, & in aquam intuens, & maiorem vmbram aquæ esse putans, quàm cibum quem in ore ferebat, aperto ore etiam eum quem habebat amisit. Sic & hi, quum viam repererint, & vmbram assequi velint in suspitione eorum exortam, non solum cibum, qui in ore ipsorum, vt ita dicam, erat ex Deo donatus, amiserunt: sed etiam perniciem sibi ipsis attraxerunt. Nos aduersus huius temporis Gnosticos illo etiam vti iure optimo possumus, qui vmbris, & metonymijs inhiantes, veri corporis Christi vsu excidunt. Nec iniuria Lutherus de huiusmodi Sacramentarijs scripsit: Satanas in mundo haud dubiè author est eis huius Sacramenti Eucharistiæ labefactandi ac euertendi: cōtendens planè, epoto ouo, nobis tantùm relinquere putamina. Hoc est, Christi corpus & sanguinem è pane & vino tollere, vt præter simplicem panem à pistore confectum, nihil reliquum remaneat. Tomo 7. Serm. de Euchar.

4. Sed quoniam] Principium est cap. 12. in vet. codicum argumento ibidem signato.

5. Vt calumniosi] Prius erat & calumniosi. Vaticanus codex: & quæstionem inferentes, &c. paulò post legit. D

6. Bene hæc arbitrati sumus] Duobus argumentorum generibus illos vrgere constituit. Priore, crebris & acutis de ratione figmentorum interrogationibus: quas cū non poterint soluere, ad metam redargutionis cogantur; quod egregiè præstat sequentibus vsque ad 36. capitibus. Posteriore, apertissimis firmissimisque Scripturarum testimonijs, quibus postea pugnat.

QVO-

A *QVOMODO IS SERMO QVI EST DE Triacontade illorum concidit in vtroq;, & secundùm id quod plus est, & secundùm id quod minus.*

CAPVT XIII.

*mitè decidere
*quam

P[1] Rimò quidem de Triacontade ipsorũ sic dicamus, vniuersam eam vtrinque* concidere, & secundùm id quod minus habet; & secundùm id quod plus, propter* quod dicunt[2] triginta annorum Dominum ad Baptismum venisse. Hæc autem dicentes manifesta erit vniuersæ argumentationis ipsorum euersio: & secundùm deminorationem quidem sic. Primò quidem quoniam annumerant reliquis Æonibus Propatorem. Pater enim omnium* annumerari non debet cum reliqua emissione: qui non est emissus, cum ea quæ emissa est: & innatus, cum ea quæ nata est: & quem nemo capit, cum ea quæ ab eo capitur, & propter hoc incapabilis: qui figuratus non est, cum ea quæ figurata est: secundùm enim id quod melior quàm reliqui, nõ debet cum eis annumerari; & hoc cum AEone passibili, & in errore constituto, qui est impassibilis, & non errans.

* enumerari.

B

ANNOTATIONES.

1. Primo quidem] *Consentit cod. vet. in numero capitis huius & argumento. Porrò, ostendit triginta annos ætatis Domini nullo modo patrocinari fictioni illorum de Triacontade, id est, triginta AEonibus, quam descripsit libr. 1. cap. 1. & 14. Superstitiosam hanc numerorum applicationem ex Pythagoricis excerptam tradit infra cap. 19. Tertullianus ista deliramenta ita suo more irridet.* Hoc erit Pleroma illud AEonum diuinitatis tricenariæ plenitudo. Interim in tricenario fœcunditas tota deficit; castrata est vis, & potestas, & libido genitalis AEonum, quasi non & numerorum tanta adhuc coagula superessent, & nulla alia de pædagogio nomina. Quare enim non & quinquaginta; & centum procrearentur? &c.

Lib. Contra Valent.

2. Triginta annorum] *Hoc argumentum Gnosticorum ita conuellit Cyrillus Ierosolym.* Aspice nugas & deliria commentorum. Vnde habes probationem triginta sæculorum? Cùm, inquit Valent. scriptum sit, quòd IESVS baptizatus sit tanquam annorum triginta. Et qualis est hæc demonstratio? Nunquid igitur, quia quinque panes diuisit in quinque millia; quinque sunt dij? Quia duodecim habuit discipulos, duodecim debent esse dij? *&c. Catechesi 6.*

C *QVONIAM IMPOSSIBILE EST SEPAratas esse ab inuicem eas quæ infra plenitudinem dicuntur coniugationes: adunitis autem ijs, impossibile est Sophiam sine coniuge assumpsisse Labem, aut etiam generasse aliquid.*

CAPVT XIV.

Q[1] Voniam enim à Bytho inchoantes, triacontada enumerant vsque ad Sophiam, quam AEonem errantem dicunt, ostendimus in eo libro qui est ante hunc librum, & quæ dicunt nomina ipsorum posuimus:[2] hoc autem nõ annumerato, iam non sunt xxx. secũdùm eos emissiones AEonum,[3] sed xx. & [nouem] fiunt. Pòst deinde primam emissionem Ennoiam, quam Sigen vocantes,[4] ex qua rursum [Nun] & Alethiã emissos dicunt:[5] in [vtrisque exorbitant:] Impossibile est enim Ennœan alicuius, aut Silentium separatim intelligi, & extra eum emissum propriam habere figurationem. Si autem non dicent esse emissam illam extra, sed adunatam Propatori; vt quid cum reliquis AEonibus annumerant eam his qui non sunt adunati, & propter hoc ignorant magnitudinem eius? Si autem & vnita est, consideremus & hoc: necessitas est omnis ab vnita] coniugatione, & inseparabili, & vna existente, indiscretam, & vnitam eam quæ ex ea est emissionem fieri, vt nõ dissimilis sit ab eo qui emisit. Lib. 1. cap. 1.

D

[6] Hoc autem se sic habente, vnum & idem fiet, quemadmodum Bythus & Sige, sic & Nus, & Alethia semper adhærentes inuicem, & quòd non possit alterum sine altero intelligi: quemadmodum neq; aqua sine humectatione, neq; ignis sine calore, neque lapis sine duritia: vnita sunt enim inuicem hæc: [&] alterum ab altero separari non potest, sed semper coexistere. Sic & Bythum cum Ennœa adunitum esse oportet, & Nun cum Alethia, eodem modo rursus & Logos & Zoe ab vnitis emissi, vnitos esse; & vnum

& vnum esse debent. Secũdùm hæc autẽ, & Homo & Ecclesia, & vniuersa reliquorum A
Æonum coniugationis emissio, vnita esse debet, & semper coexistere alterum ab altero. Fœminam enim Æonum pariter esse oportet cum masculo secundùm eos, cùm sit velut affectio eius. Et hæc cùm ita se habeant, 7 & cùm hæc dicantur ab ipsis, [rursus] impudoratè audent docere iuniorem duodecadis Æonem, quem & Sophiã appellant, sine permixtione coniugis, quem Teletum vocant, passam esse passionem, & separatim sine eo fructum generasse, quem & fœminam à fœmina nominant, in tantùm dementiæ progressi, ita vt manifestissimè duas contrarias de eodem sententias censeant. Si enim Bythus adunitus est cum Sige, [&] Nus cum Alethia, & Logos cum Zoe, & reliqui deinceps, quemadmodum poterat Sophia sine coniugis perplexione pati aliquid, vel generare? Si autem hæc sine [illo] passa; necesse est & reliquas coniugationes abscessionem & separationem à semetipsis accipere: quod est impossibile; sicut prædiximus. Impossibile est ergo & Sophiam passam esse sine Teleto: & soluta est ipsorum rursus omnis argumentatio.

ANNOTATIONES.

1. Quoniam enim] *Hoc & proximo capite dissoluit fabulas de triacontade, coniugationibus, & Sophia, quas libro 1. capit. 1. recitauerat. Insuper & nugas de Ennœa, siue Siges emissione; quod perinde impossibile sit cogitationem, & silentium per se consistere, atque sine humectatione aquam, aut duritia lapidem.*

2. Hoc autem non enumerato] *Sophia vigesimũ locum tribuunt in ea AEonum enumeratione, quæ capite 1. adumbratur. Postea dicunt eam aberrasse ab illa Plenitudine, quæ Pleroma vocatur: aut igitur incompletum est Pleroma tricenarium, aut Sophia non aberrauit.*

3. Sed xx. & nouem] *Codices excusi habebant,* xx. & viij.

4. Ex qua rursum Nun & Alethiam] *Nun nostro iudicio adijcimus, quandoquidem sic confecta est* B
ab illis secunda coniugatio; & paulò post Irenæus vtrumque copulat. Hanc autem emissionem probat impossibilẽ, ex eo quod Siges, id est, silentij nulla sit actio: mentis autem operationes sint immanentes. Paulò post legimus, ab vnita, *pro,* adunita, *authoritate veter. codic.*

5. Vtrisque exorbitant] *Deleuimus* vtriusque exorbitent.

6. Hoc autem sic se habente] *Probat emissiones Aeonum indiscretas esse, quandoquidem duos Aeones sibi perpetuò affirment cohærere.*

7. Et cùm hæc dicantur] *Capitis decimi quarti initium est in veteri codice cum epigraphe ea, quæ paulò ante habetur, & aliquanto meo iudicio commodius.*

QVONIAM IN EODEM PLEromate non poterat Verbum & Silentium esse. C

CAPVT XV.

DE passione enim quam sine complexione coniugis passam eam dicunt, 2 iterum [reliquam] vniuersam velut tragœdiæ compositionem affinxerunt. Si autem impudoratè & reliquas coniugationes disiunctas ab inuicem dixerint esse separatas propter nouissimam coniugationem, vti non soluatur illorum vaniloquium: primò quidem impossibili insistunt rei. Quemadmodum enim separabunt Propatorem ab Ennœa eius, aut Nun ab Alethia, aut Logon à Zoe, & reliquos similiter? Quemadmodum autem & ipsi ad vnitatem recurrere dicunt, & omnes vnum esse; siquidem hæ quæ sunt intra Pleroma coniugationes, vnitatem non custodiunt, sed distantes sunt ab inuicem, in tantum vti & D
patiantur, & generent sine alterius complexu 3 quemadmodum gallinæ] sine caponibus.

4 Post demùm & sic soluetur illorum rursum prima archegonos Ogdoas. Erunt enim specialiter in eodem Pleromate Bythus & Sige, Nus & Alethia, Logos & Zoe, Anthropos & Ecclesia. Impossibile est autem Logo præsẽte Sigen esse, aut iterũ Sige præsente Logon ostẽdi. Hæc enim consumptibilia sunt inuicem, quemadmodũ lumen & tenebræ in eodem nequaquam erunt, sed si quidem lumen sit, non sunt tenebræ: vbi autem tenebræ sunt, non erit lumen: veniente enim lumine, solutæ sunt tenebræ. Sic vbi est Sige, nõ erit Logos; & vbi Logos, non vtique est Sige. 5 Si autẽ Endiatheton Logon dixerint, Endiathetos erit & Sige; & nihilominus soluetur ab Endiatheto Logo. Quoniam autem non est Endiathetos, ipsa hæc ordinatio ipsorũ 6 emissiones] significat. Iam igitur non dicant primam & principalẽ Ogdoaden ex Logo & Sige constare, sed aut Sigen aut Logon refutent, & soluta est illorum [prima & principalis] Ogdoas. Si enim vnitas coniugationes dixerint, soluta est eorũ vniuersa argumẽtatio. Quomodo enim vnitis eis, Sophia sine cõiuge Labẽ generauit? Si autem

sicut in

A sicut in emissione vnumquemque ex AEonibus propriam substantiam habere dicēt:
quemadmodum in eodem ostendi potest Sige & Logos? Et hæc quidem secundum
diminutionem.

[7] Secundùm autem id quod plus est, rursus soluitur triacontas ipsorum sic. [8] Emis-
sum enim à Monogene dicūt sicut & reliquos AEonas, Horon, quem plurimis nomi-
nibus vocant, sicut prædiximus in eo qui ante hunc est liber. Hunc autem Horon qui-
dam quidem à Monogene emissum dicunt, alij vero ab ipso Propatore in similitudi-
ne sua: adhuc etiam emissionem dicunt factā à Monogene Christo, & Spiritu sancto:
& hos non annumerant ad numerum Pleromatis: sed neque Saluatorem, quē et-
iam totum esse dicunt. [9] Hoc enim manifestum est & cæco, quoniam non solùm tri-
ginta emissiones secundùm illos emissæ sunt, sed quatuor cum istis xxx. Ipsum enim
Propatorem annumerāt in Pleroma, & eos qui ex successione ab inuicem emissi sūt;
quod isti non annumerabuntur illis in eodem Pleromate existentes, qui adepti sunt
eandem emissionem. Quam enim & dicere possunt iustam causam, ob quam non an-
numerant cum reliquis AEonibus, neque CHRISTVM, quem volente patre
B à Monogene dicunt esse emissum, neque Spiritum sanctum, neque Horon, quem &
Sotera dicunt; sed neque ipsum Saluatorem qui venit ad auxilium, & formationem
matris ipsorum? Vtrum quasi sint isti* infimiores illorū, & ideo indignos esse Aeo- (*infirmiores)
num appellatione & numero: aut quasi meliores sint & differentes? Sed infimi quidē
quomodo fient: qui etiam in fixionem & emendationem reliquorum emissi sunt? Me-
liores autem rursus prima & principali tetrade esse non possunt, à qua & emissi sunt:
& illa enim annumerantur in prædictum numerū. Oportuerat autem & istos annu-
merari in Pleromate AEonum: aut & illorum AEonum honorem huiusmodi appel-
lationis auferri. Cùm ergo [sit] soluta illorum triacontas, sicut ostendimus, & secun-
dùm id quod minus est, & secundùm id quod plus est: in tali enim numero [10] si plus]
fuerit, aut minus, reprobabilem faciet numerum, quanto magis tanta? Instabilis igi-
tur ea quæ [est] de Ogdoade ipsorum; & de duodecade fabula. Instabilis autem & vni-
uersa illorum regula, ipso firmamento ipsorum dissipato; & in Bythum, hoc est, in id
quod non est, dissoluto. [11] Quærant igitur iam amodò alias causas ostendere, quare
xxx. annorum Dominus ad Baptismum venerit; & duodecadis Apostolorum; & eius
C quæ est sanguinis profluuium passa: & reliquorum quæcunque vanè laborantes de-
lirant.

ANNOTATIONES.

1. De passione enim] *Probat coniugationes illas triginta Aeonum disiunctas non esse, quia seiungi non potest Cogitatio à Propatore, nec Mēs à Veritate, nec Verbum à Vita. Primigeniam octonationem, & Duodecadem, & Triacontadem rursus expugnat.*

2. Iterum reliquam] *Expunximus* derelinquam.

3. Quemadmodum gallinæ] *Tertullianus istiusmodi aniles fabulas irrisione pari excipit:* (*Lib. contra Valent.*) Sophia, *inquit*, in mœrore ex semetipsa sola, nulla opera coniugij concepit; & procreat fœminam. Miraris hęc? & gallina sortita est de suo parere, sed & vultures
D fœminas tantum parere aiunt, & tamen sine masculo mater. *Addere potuisset equas vēto cōcipere in Cappadocia, vt tradit Augustinus:* (*Lib. 21. de ciu. cap. 5.*) *& in Hispania ad Tagum amnem, si vera scribunt Homerus, Varro, Columella, Plinius, & Iustinus. Reposuimus autem* Gallinæ, *pro* gallina.

4 Post demum] *Ostendit incompossibiles ac incompatibiles prorsus esse Aeones Octonarij in eodem Pleromate: quoniam Sermo & Silentium simul stare non possunt: sicut lumen & tenebræ simul esse nequeunt.*

5. Si autem Endiatheton Logon] *Billius Gracè:* ἂν δὲ ἐνδιάθετον λόγον εἴπωσιν. *i.* Si autem intus conditum Sermonem dixerint. Ἐνδιαθέτῳ λόγῳ *Graci opponunt* προφορικὸν, *Hoc est, vt cap. 16. vertit interpres*, emissibile verbum: *vel vt capit.* 49. emissionis verbum: *vel denique, vt capit.* 16. Prolatiuum. *& cæt. vult ergo Irenæus etiam Sigen internam esse, si Logos sit interior: & ea propter neutrum posse dici emissum.*

6. Emissiones] *Expunximus* emissionis.

7. Secundum autem id] *Ostendit plures quàm triginta Aeones numerandos esse, si vera sunt ab eis ordinata coniugationes. Etenim si Monogenes emisit Horum: postea quoque Christus & Spiritus sanctus & Sother prodierunt: iam sunt 34. AEones in Pleromate, non 30. solùm.*

8. Emissum enim] *Initium est cap. 15. in vet. cod. cum argumento suprapositio: quæ autem hic refellit, habentur lib. 1. cap. 1.*

9. Hoc enim manifestum] *Prouerbialis hyperbole, sacris & prophanis scriptoribus frequentissima, quæ rem apertissimam & omnibus euidentissimam significāt. Eusebius contra Hieroclem,* ἀλλὰ γὰρ καὶ τυφλῷ φασὶ δῆλον. Sed etiam vel cæco perspicuum aiunt esse. *Vtuntur quoque eadem Plato in Sophista. Homerus Odyss. octaua. Quintil. libro duodecimo, Erasm. in Chiliad.*

10. Si plus fuerit] *Codices excusi habebant*, ipsius fuerit.

11. Quærant igitur] *Caput 16. hic signatur in veter. codic. cum proximo argumento, sed minus commodè.*

QVO-

QVOMODO NVLLIVS MOMENTI Ostenditur primus ordo emissionis ipsorum.

CAPVT XVI.

1T ipsum quidem primum ordinem emissionis ipsorum reprobabilem esse sic ostendimus. Emissum enim dicunt de Bytho & huius Ennoœa, Nun & Alethian, quod quidem contrarium ostenditur.[2] Nus enim est ipsum quod est principale,& summum,& velut principium,[3] & fons vniuersi sensus.] Ennoia autem quæ ab hoc est, qualislibet & de quolibet facta motio. 4Non capit igitur ex Bytho & Ennoia emissum esse Nun: verisimilius enim erat dicere eos,de Propatore,& de hoc Nu emissam esse filiam Ennoiam. Non enim Ennoia mater est Noos, sicut dicunt:[sed]Nus pater sit Ennoiæ. Quemadmodum autem & emissus est Nus à Propatore, qui principalem, & primum eius, qui est intus absconditæ & inuisibilis affectionis locum continet, à qua sensus generatur,& Ennoia, & Enthymesis,& alia quæ non alia sunt præter Nun;sed illius ipsius, quemadmodum prædiximus,de aliquo[5]in cogitatu] dispositæ qualislibet motionis secũdum perseuerationem & augmentum, non secundùm immutationem vocabula accipientis,&in cognitionem conterminatæ,&in verbum coemissæ[sensu manente]intus & condente, & administrante,& gubernante liberè, & ex sua potestate, quemadmodum & vult,quæ prædicta sunt. 6 Prima enim motio eius de aliquo, Ennoia appellatur;perseuerans autem & aucta,& vniuersam apprehendens animam, Enthymesis vocatur.

7Hæc autem Enthymesis multum temporis faciens in eodem, & velut probata[sẽsatio]nominatur. Hoc autem sensatio in multum dilatata, consilium facta est;augmentum autem & motus in multum dilatatus,consilij,cogitationis examinatio,quæ etiam in mente perseuerans,verbum rectissimè appellabitur;ex quo emissibile emittitur verbum. Vnum autem & idem est omnia quæ prædicta sunt, à Noque initiũ accipientia,& secũdum augmentum assumentia appellationis.Quemadmodum & corpus hominis aliquando quidem nouellum, aliquando quidem virile, aliquando autem senile, secundùm augmentum & perseuerantiam accepit appellationes: sed nõ secũdùm substantiæ demutationem, non secundum corporis amissionem : sic & illa.De quo enim quis contemplatur, de eo[&]cogitat:& de quo cogitat,de hoc & sapit:[de quo autem & sapit,]de & hoc consiliatur: & quod consiliatur,hoc & animo tractat: & quod animo tractat,hoc & loquitur.Hæc autem omnia quemadmodũ diximus, Nus gubernat, cùm sit ipse inuisibilis,& à semetipso,per ea quæ prædicta sunt, sicut per radium emittens verbum,sed non ipse ab alio emittitur.

8Et hæc quidem in hominibus capit dici[cùm sint]compositi natura,& ex corpore &anima[subsistentes:]qui autem dicunt ex Deo emissam esse Ennœam, &ex Ennœa Nun,deinceps ex ijs Logon, primò quidẽ arguendi sunt impropriè emissionibus vsi; post deinde hominum affectiones, & passiones,& intentiones mentis describentes: 9Deum]autem ignorantes. [qui]quidem ea quæ obueniunt hominibus ad loquendum[ei,]applicant omnium[Patri,]quem etiam ignotum omnibus dicunt,negãtes quidem ipsum mũdum fecisse,vt ne quidem pusillus putetur: hominum autem affectiones & passiones donantes.

Isaia.58.8.

10Si autem Scripturas cognouissent,&à veritate docti essent,scirent vtiq; quoniam non* sit Deus,quemadmodum homines; & nõ sic cogitationes eius, quomodo cogitationes hominum.Multùm enim distat omniũ Pater ab his quæ proueniunt hominibus affectionibus &passionibus:[11]&simplex,&non compositus,&similimembrius, & totus ipse sibimetipsi similis,& æqualis est totus, [12] cùm sit sensus & totus spiritus,& totus sensu habilitas,&totus Ennœa,& totus ratio,& totus auditus,& totus oculus,& totus lumen,&totus fons omnium bonorum,quemadmodum adest religiosis ac pijs dicere de Deo. Est autem & super hæc,& propter hæc inenarrabilis. Sensus enim capax omnium benè & rectè dicetur, sed non similis hominum sensui: & lumen rectissimè dicetur,sed[in his]nihil simile ei,quod est secundùm nos lumini.[13]Si autẽ[&]in reliquis[omnibus]nulli similis erit omnium Pater hominum pusillitati: & dicitur quidem secundùm hęc propter dilectionem,sentitur autẽ super hæc secũdùm magnitudinem.Si igitur & in hominibus ipse quidem sensus non emittitur,neq;separatur[14] à viuo is]qui emittit reliqua,[motiones]autem eius & affectus perueniunt ad manifestum;multò magis Dei,qui totus sensus est, ipse à semetipso nequaquam separabitur, neque quasi ab alio aliud emittitur.

Quid pijs de Deo sentiendum.

*sic

ANNO-

A

ANNOTATIONES.

1. Et ipsum quidem] *Euincit vanam commentationem esse, quod Profundum & Cogitatio Mentem produxerint: cùm ipsa cogitatio quantumuis latens & abdita, potius à mente emittatur: hanc Enthymesis, quam Inuentionē alibi & Consilium vocat, aliasque animi affectiones. Impiū deinde ostēdit, hominum affectus, motus & perturbationes Deo adscribere. Idem facit Lactantius lib. de Ira Dei, cap. 15. & 16. quod & ante eū præstiterat author Responsionum ad quæstiones Orthodoxorū, apud Iustinum martyrem, quæst. trigesima sexta, & quinquagesima prima.*

2. Nus enim est ipsum] *Tertullianus libro de anima, Cap. Non separat animus & animum, de Nu seu Mente, ait:* Nῦς apud Græcos, non aliud quid intelligimus, quàm suggestum animæ ingenitum & insitum & natiuitùs, proprium quo agit, quo (Cap. 12.)

B sapit, &c.

3. Et fons vniuersi sensus] *Codices excusi,* & fons vniuersis.

4. Non capit igitur] *Græca phrasis, qua non rarò vtitur, vt paulò post:* Et hæc quidem in hominibus capit dici. *Crebro quoq. qui extra cōtrouersiam Latinè scripsit Tertullianus, verbum ἐνδέχεται, sic imitatur, vt lib. de Resurrectione car. lib. 1. 3. & 5. contra Marcionem:* Corpus animale capit dici, *id est, recipit hanc nomenclaturam, dignum est hoc nomine.*

5. Incogitatu] *Deleuimus* incogitatè, *vt mox* sensu manente, *pro* sensum à mente, *reposuimus.*

6. Prima enim motio] *Initium est cap. 17. in veteri cod. cum epigraphe sequenti.*

7. Hæc est autem Enthymesis] *Docet porrò Enthymesin seu Cogitationem ac inuentionem, cū pene*

C *eadem sit cum Ennoea, id est, sensatione & consilio; & à Nu, id est, mente producatur, extra plenitudinē non emitti. Igitur stare non possunt tam variæ Aeonum emissiones.*

8. Et hæc quidem] *Variæ animorum affectiones, prolationesque successiuæ & alternantes rectè & verè affirmantur de hominibus: Deum his obnoxium confingere, nefas.*

9. Deum autem] *Codices excusi,* Deinde autem, *& paulò post* patrem *deleuimus, &* patri *reposuimus.*

10. Si autem scripturas] *Locus insignis, quo docet passiones humanas in Deum non cadere: ac proinde Gnosticos turpiter hallucinari cùm his eum subijciunt. In hanc rē legatur Cyrillus Ierosol Catechel. 8.*

11. Et simplex] *affirmat Deum esse omnium simplicem, id est, omni cōpositione, siue ex materia & forma siue ex genere & differentia siue ex ente modis & passionibus eius, siue ex subiecto & accidente: hoc est, tā physica quam metaphysica carere: quod post Irenæum latius confirmāt Clemēs Alexand. lib. 1. pedagogi, cap. 8. Origenes lib. 7. cōtra Celsū: Augustin. lib. 6. de Trinitat. cap. 6. & 7. & Scholastici omnes. Porrò* Ὁμοιόμελον similimembrium *reddit pari tralatione, qua Paulus dicitur,* seminiuerbius: *Deus enim membra alterius à seipso rationis & formæ non habet.*

12. Cùm sit sensus] *Hanc sententiam frequenter inculcat, infra cap. 18. & 47. huius libri: & lib 3. cap. 8 & lib 4. cap. 6. Indicat verò ea quæ enumerat, non esse facultates, aut ab eisdē productas affectiones quasdam à natura Dei alienas, quemadmodum in creatis rebus. Rectè igitur post Irenæum, 8. de Ciuitat. Dei Augustinus:* Deo non aliud est esse, aliud viuere: nec aliud illi est viuere, aliud intelligere: nec aliud intelligere aliud beatū esse: sed quod est illi viuere, intelligere, beatū esse: hoc est illi esse. *Et lib. 11.* Deus Pater qui genuit, simplex est: & Filius qui genitus est, pariter simplex est: & hoc est illud de quo genitus est: sed ideò simplex dicitur, quoniam quod habet, hoc est. (Cap. 6. — Cap. 10.)

13. Si autem & in reliquis omnibus] *Ita vet. cod. deleuimus itaque,* Et hominibus.

14. A viuo is] *Expunximus* animus: *& mox* motiones *pro* animationes *restituimus.*

QVONIAM SENSVS NON POTVISSET emitti, quia ipse emittebat reliqua.

CAPVT XVII.

SI enim sensum emisit, ipse qui emisit sensum secundùm eos compositus & corporalis intelligitur, vt sit separatim quidem qui emisit, Deus: separatim autem qui emissus est, sensus. Si autem de sensu sensum dicāt emissum, præcidunt sensum Dei & partiuntur. Quo autem, & vnde emissus est? Quod enim ab aliquo emittitur, in aliquod subiectum emittitur. Quid autem subiacebat [an-

D tiquius.] quàm sensus Dei, in quo emissum dicunt eum? Quantus autem & erat locus, vt susciperet & caperet Dei sensum? Si autem, quemadmodum à Sole radium dicunt; sicut subiacet aer hic susceptor; & antiquior erit, quàm ipse radius, & illic ostendant subiacēs aliquid in quo emissus est sensus Dei, capabile eius & antiquius: pòst oportebit, quemadmodum Solem minorem esse quem omnia videmus lōgè à semetipso [emittentem] radios, sic & Propatorem dicere extra [&] longè à semetipso emisisse radiū. Quidnam autem extra aut longè sentiri à Deo potest, in quod radium emisit?

3 Si autem non emissum extra Patrem illum [dicant,] sed in ipso Patre; primò quidem superfluum erit etiam dicere emissum esse eum. Quemadmodum enim] emissus est, si intra Patrem erat? Emissio enim] est eius, quod emittitur, extra emittentē manifestatio. Post deinde hæc emissio, & is qui ab eo Logos erit intra Patrem, similiter autem & reliquæ Logi emissiones [dicuntur.] Iam igitur non ignorabunt] Patrem, cum intra eum sint, nec secundum descensionem emissionum quis cognoscet eum, vndique omnes [à] Patre æqualiter circundati: sed & impassibiles omnes similiter perseuerabunt, (Emissio quid.)

ſeuerabunt, cùm ſint in paternis viſceribus, & in] deminoratione nemo ipſorũ erit. Non enim eſt deminoratio Pater, niſi fortè, velut in circulo magno minor continetur circulus, & intra hunc rurſus alter minor: aut velut ſpherę ſimilitudine,] aut tetragoni Patrem dicant intra ſe vndique cõtinere ſpheræ ſimilitudinem, vel quadratam reliquam AEonum emiſsionem, vnoquoque illorũ circundato, ab eo qui eſt ſuper eum maior; & circundante eum, qui poſt ſe eſt minorem; & propter hoc minorẽ & vltimum omnium in medio conſtitutum, & multum à Patre ſeparatum, ignoraſſe Propatorem. Si autem hęc dixerint, in figura & circunſcriptione concludent Bythũ ipſorum, & circundantẽ, & circundatum: cogentur enim & extra illum confiteri eſſe aliquid, quod circundet eum. Et nihilominus in immenſum, de his qui continẽt & continentur incidet] ſermo: & corpora incluſa eſſe, & omnes manifeſtè apparebũt: adhuc etiam aut vacuum eſſe eũ confitebuntur; aut omne quod eſt intra eũ, omnes ſimiliter participabunt de Patre. A

ANNOTATIONES.

B

1. Si enim ſensũ] Προβολὰς *iſtas, id eſt, emiſsiones, proiectiones, vel productiones, quas recenſuerat initio capitis libri primi, Deo neutiquam conuenire oſtendit, cùm partitionibus non ſubiaceat: nec Logon ſeu Verbum emittat, quod à ſe diuulſione quadam naturæ ſeparetur. Sic & antea de Filio Dei docuerãt ſanctiſſimi alij martyres. Ignatius:* ὅς, ἐστὶν αὐτοῦ λόγος, οὐ ῥητός, ἀλλ' οὐσιώδης, οὐ γάρ ἐστι λαλιᾶς ἐνάρθρου φώνημα, ἀλλ' ἐνεργείας θεϊκῆς οὐσία γεννητή. *id eſt,* Ille eſt ipſius (*Patris*) Verbum, non prolatum, ſed ſubſtãtiale: non enim locutionis articulatæ vox eſt, ſed diuinæ efficaciæ ſubſtantia genita. *Iuſtinus:* Intelligimus Filium è Patre prognatum, ſicut lumẽ è lumine promicans. Nam hac imagine refertur & coeternitas; & eſſentiæ identitas, & paſsionis expers natiuitas. *Et paulò poſt,* Non enim deciſione, aut defluxu, aut diuiſione eluceſcit, ſed ex ipſa eſſentia ſine vlla paſsione procedit. *Et Tatianus eiuſdem non malus aliquando auditor.* Verbum à Patre genitum profitetur, οὐ κατὰ ἀποκοπήν, non per auulſionem, cùm genitorem nunquam relinquat. *Accedit Tertullianus contra Praxean:* Protulit Deus Sermonem, ſicut radix fructum, & fons fluuium, & ſol radium: nec frutex à radice, nec fluuius à fonte, nec radius à ſole diſcernitur, ſicut nec à Deo Sermo. *Origenem cum Valentinianis idẽ ſenſiſſe hac in re, quidam dudum voluerunt: at eos falſos eſſe multis eius allatis ſcriptis, dilucidè euincit Pamphilus martyr, aut potius Euſebius in Apologia pro eodẽ. Innumera iſtiuſmodi Patrum teſtimonia, quibus cum Gnoſticis, recentiores Ariani conuincuntur, conſulto prætermus.*

Ad Magneſ.

Lib. de Trin.

Orat. contra Græcos.

2. Emittentem radios] *Deleuimus* emittente: *& paulò poſt* dicant *pro* diceut, *legendum propoſuimus ex vet. cod.*

3. Si autem non emiſſum] *Demonſtrat Logon non eſſe extra Patrem emiſſum, à definitione emiſsionis ſumpta ratiocinatione. Deinde, ſi intra Patrẽ emiſſus eſt, nec Patrẽ ignorare potuit, nec diminutionũ paſsionibus ſubiacere: quod tamen ab illis affirmabatur. Porrò autem,* quemadmodum, *pro,* Quomodo, *vt aliàs frequentiſsimè vſurpat.* C

4. Iam igitur] *Exordium eſt cap. 18. in veteri codice, quod commodius oſtendit argumentum affixum ſequenti capiti, cuius priores ſentẽtiæ ab hoc ſeiungi nõ deberent, niſi duobus punctis. Cæterùm,* ignorabunt, *pro,* ignorabant: *& poſtea,* ſimilitudine, *pro,* ſimilitudinem: *denique,* incidet, *pro,* incidit, *vet. codic. authoritate legimus.*

QVID EST EMISSIO, ET QVONIAM hæ, quæ ab ijs dicuntur emiſsiones, hominibus congruunt, magis quàm Deo.

CAPVT XVIII.

Q Vemadmodum in aqua circulos ſi quis faciat; vel rotundas vel quadratas figuras, omnia hæc ſimiliter participabunt de aqua. Quẽadmodum & quæ in aere fabricabũtur, neceſſe eſt participare de aere; & quæ in lumine, de lumine. Sic & qui ſunt intra eũ, omnes ſimiliter participabunt de Patre, ignorantia apud eos locum non habente. Vbi enim participatio Patris adimplentis? Si autem adimpleuit; illic & ignorantia non erit. Soluetur igitur ipſorum deminorationis opera, & materiæ emiſſio, & reliqua mundi fabricatio; quæ ex paſſione, & ignorantia volunt ſubſtantiam habuiſſe. Si autem vacuum illum confitebuntur, in maximam incidentes blaſphemiam, denegabunt id quod eſt ſpiritale eius. Quemadmodum enim eſt ſpiritalis is, qui ne quidem ea quę intra eum ſunt adimplere poteſt? Hæc autem, quæ dicta ſunt de [2] ſenſus emiſſione,] ſimiliter & aduerſus eos, qui à Baſilide ſunt, aptata ſunt: & aduerſus reliquos Gnoſticos, à quibus [&] hi initia emiſſionum accipientes, [conuicti ſunt in primo libro.] D

[3] Sed quoniam quidem reprobabilis & impoſſibilis prima Noos, id eſt ſenſus ipſorum emiſſio eſt, manifeſtè oſtendimus. Videamus autem & de reliquis. Ab hoc enim Logon

A Logon & Zoen fabricatores huius Pleromatis dicunt emissos, & Logi, id est Verbi, quidem emissionem ab hominum affectione accipientes; & addiuinantes aduersus Deum, quasi aliquid magnum adinuenientes in eo quòd dicunt à Nu esse emissum Logon; quod quidem omnes videlicet sciunt, quoniam in hominibus quidem consequenter dicatur: in eo autem qui sit super omnes Deus, totus Nus, & totus Logos cùm sit, quemadmodum prædiximus, & nec aliud antiquius nec posterius, aut aliud anterius habente in se; sed toto æquali & simili & vno perseuerante, iam non talis huius ordinationis sequetur emissio. Quemadmodum qui dicit eum totum visionem, & totum auditum, [in] quo autem videt, in ipso & audit: & in quo audit, in ipso & videt, nō peccat: sic & qui ait, totum illum sensum, & totum verbum, & in quo sensus est, in hoc & verbum esse, & verbum esse eius hunc Nun, minus quidem adhuc de Patre omniū sentiet: decentiora autem magis quàm hi, qui lationem prolatiui hominum verbi transferunt in Dei æternum Verbum, & prolationis initiū donantes & genesin, quemadmodum & [4] [suo verbo] Et in quo distabit Dei Verbum, imò magis ipse Deus, cum sit Verbum, à verbo hominum, si eandem habuerit ordinationem & emissionem ge-
B nerationis?

[5] Peccauerunt autem & circa Zoen, dicētes eam sexto loco emissam, quam oportebat omnibus [præponere,] quoniam Deus vita est, & incorruptela, & veritas: & non secundùm descensionem, & quæ sunt alia acceperunt emissiones; sed earum virtutum quæ semper sunt cum Deo appellationes sunt, quemadmodum possibile est & dignū hominibus audire & dicere de Deo. Appellatione enim Dei eo obaudient sensus, & verbum, & vita, & incorruptela, & veritas, & sapientia, & bonitas, & omnia talia. Et neque sensum vita antiquiorem aliquis potest dicere, ipse enim sensus vita est, nec vitā posteriorem à sensu, vti non fiat aliquando sine vita is qui est omnium sensus, id est Deus. Si autem dixerint in Patre quidem fuisse vitā, sexto autē loco prolatā, vt viuat Verbū: multò ante [eam] quidem oportebat quarto loco emitti, [vt viuat Nus. Et adhuc etiam ante hunc cum Bytho] vt viuat Bythus ipsorum: cum Propatore [enim] ipsorum adnumerare quidem Sigen, & hanc coniugem ei donare, nō connumerare autem Zoen, quomodo non super omnem est insipientiam?

[6] De ea autem quæ est ex his secunda emissione Hominis & Ecclesiæ, ipsi patres eo-
*pugnant rum falsò cognominati Gnostici, *[7] impugnant aduersus inuicem sua propria *indi-
*vindicantes: cantes, & malos fures semetipsos conuincentes, aptabiles esse magis *emissiones dicē-
*emissioni tes vti verisimile ex homine verbum: sed nō ex verbo hominem emissum, & esse ho-
C minem verbo anteriorem, & hunc esse qui est super omnia Deus. Et vsq; hoc quidem,
*notiones quemadmodum prædiximus, omnes hominum affectiones, & *monitiones mētis, & [8] [generationes intentionum, & emissiones] verborum conijcientes verisimiliter, nō verisimiliter mentiti sunt aduersus Deum. Ea enim quæ accidunt hominibus, & quæcunque patiētes ipsi recognoscunt, ad diuinam rationem adducentes, apta dicere videntur apud eos qui ignorant Deum, & per humanas has passiones transducentes eorum passiones, sensum, genesin, & probolen quinto loco Verbo Dei enarrātes mirabi-
*cognita lia mysteria & inenarrabilia, & alta, à nullo alio *cogitata dicūt se docere, de quibus & dixerit Dominus: Quærite & inuenietis, vt quærant scilicet, qui de Bytho, & Sige, & Nu, & Alethia processerunt: si sunt ex eis rursus & Logos, & Zoe; dehinc ex Logo & Zoe, Anthropos & Ecclesia. Matt. 7. 7.

ANNOTATIONES.

1. Quemadmodum] *Passiones, ignorantiam, va-*
D *cuum, & emissiones, in Deum Patrem non cadere rursus confirmat, quòd hæc mortalium propria sint: Verbi verò diuini generatio à prolatione verborum hominū omnino recedat. Vitam quoque Dei, aliam non esse à Mēte & Essētia eius. Infert postremò pugnas, quibus inter se more omnium hæreticorum digladiabantur, & quasi mutuis cædibus corruebant.*

2. Sensus emissione] *Expunximus* sensu emissionis: *& paulò post, pro,* coniuncti sunt in primo, *restituimus* conuicti sunt in primo libro.

3. Sed quoniam] *Refutata prima Aeonum coniugatione ac emissione, qua nugabantur Bythum & Sigen emisisse Nun & Alethiam: nunc secundam coarguit, ostendens passiones ab illis confictas non cadere in Deū, sed hominibus tantùm conuenire: & Logon non sic emissum à Nu, vt blaterabant. Initium porrò capitis decimi noni hic constituit codex manusc. cum infra à posito argum.*

4. Et suo verbo] *Codices excusi,* & suum verbum: *paulò post quoque* præponere *pro* præparare *reposuimus.*

5. Peccauerunt autem] *Asserit Zoen, id est, vitam Dei non esse sexto loco constituendam in plenitudine, sed potius primo: nec fingendum extra Deum emissam fuisse, cùm ipse sit vita sua. Deinde, sub nomine Dei omnes eius perfectiones, quales sūt incorruptio, veritas, sapientia, bonitas &c. cùm reuera sint ipse Deus, omnino significari & comprehēdi. Denique insipientissimorum hominum esse putare, aut mentem, aut veritatem, aut Verbum Dei aliquo tempore vita caruisse.*

6. De ea autem] *Initium sequentis capitis vigesimi, cum sua epigraphe hic cōstituit vetus codex. His autem euertit & eam emissionem, qua dicebant, per coniu-*

gationem Hominis & Ecclesiæ duodecim AEones prodiisse. Idque facit ex mutuis pugnis & dissidiis Gnosticorum ministrorum, nec in hac re secū, nec cum ipsa veritate conuenientium.

Hoc idem & in huius æui Gnosticis obseruandum esse non semel supra notauimus. Hic solùm adiicio Tigurinos in Præfatione apologetica ad Ecclesias Germaniæ reformatas, Lutheranis exprobrare, quòd inter se nequaquam conueniant de peccato originali, de iustificatione, de libero arbitrio, de Euangelio, de lege, de Christi ad inferos descensu, de ipsius persona, de ceremoniis, de filiorum Dei electione ad vitam æternam, & multis aliis fidei Christianæ articulis. Nec iniuria exprobrant, quandoquidem sint inter illos, Lutherani alii Mollos, vt sunt Ienenses, Lipsenses, & VVittembergenses: alii Rigidi, vt Mansfeldenses, Tubingenses, Illyricani. Deinde, sunt inter illos Antinomi, Osiandrini, Maioristæ, Flacciani, Substantiarii, Accidentarii, Vbiquitarii: qui nullis hactenus Colloquiis, nullis Principum suorum edictis, nullis exiliis, nullis denique scriptis potuerunt in cōcordiam coalescere. Illi iidem Tigurini, in fine Orthodoxi consensus, triginta sententias ex operibus Lutheri citant, de sola Eucharistia: quibus probant eum turpiter dissentire ab iis, quæ ipsemet alibi scripsit ac docuit. Et ne suspectum sit horum tanquā aduersariorum testimonium, aliud Osiandri Lutherani, in confutatione cuiusdam scripti Melanthonis, sponte confitentis, viginti discrepātes esse sententias apud solos Confessionistas, de vnico Iustificationis articulo.

Ac ne sibi blandiantur Caluiniani, quasi secum bellè conuenirent, initio Dialogorum nostrorum, euicimus Anglicanos à Geneuanis quindecim ad minus religionis capitibus palam dissidere: deinde, Caluinum & Bezam plusquam centum locis secum apertè pugnare. Manifestum est omnibus, de vnica ista CHRISTI *sententia,* Hoc est corpus meum, *octoginta esse inter illos diuersas interpretationes: nec vnquam inficias ire poterunt, Vermilium à Beza in Colloquio Pissiacensi dissensisse. Certè de baptizandis pueris adulterinis, vsurpandisque nominibus Trinitatis ac personarum consubstantialium cōtraria & pugnantia decernunt Poloni & Geneuani. De omnipotentia Dei aliter sentiunt Heidelbergenses & Sabaudi. De descensu Christi ad inferos, de veterum patrum limbo, voce substantialiter admittenda, & aliis multis Tigurini & Geneuiū nō conueniunt. Et quorsum tot diuersæ fidei Cōfessiones, vt Tigurina, Geneuana, Bezana, Gallica, Belgica, Anglica in dies cuduntur & recuduntur, si vnica est inter eos fides ac religio? Quot, quibusque probris sese onerant & traducunt in Anglia Puritani & Pseudoepiscopi & cæt. Qui plura de his desiderat, cōsulere poterit Staphylum, Lindani tabulas, Iurgievviciū libro de bello quinti Euangelii, & collectam à Rescio Ministromachiam. Nos his paucis contenti sumus patefecisse, Hugnosticos nunc non minus inter se pugnare atque digladiari in paradoxis suis affirmandis, quàm olim parentes eorum Gnostici mutuò dissenserunt.* A B

7. Pugnant aduersus inuicem] *Mutuas hæreticorum pugnas, trophæa Ecclesiæ Catholicæ vltrò parare, aliàs annotauimus, fidemque rectam illustrari & confirmari illorum conflictationibus. Nam cùm hæreses pleræque, ex incauta alterius hæreseos euitatione & insectatione oboriantur, vt de Ario apparet, qui Sabellii personas confundentis odio, in naturæ distractionem incidit; & Eutyche, qui Nestorii errorem fugiens, in naturarum confusionem incurrit. Hinc fit, vt cùm ingenio, eloquentia, & linguarum peritia aliquando valeant: in ea parte qua aduersam hæresim impugnant, & orthodoxam fidem sequuntur, optimam & vtilissimam operam nauēt Ecclesiæ. Hæc abundè explicat Vigilius martyr libro secundo & quarto cōtra Eutychen: & non rarò noster Irenæus.* C

8. Generationes intentionum.] *Quatuor has voces ex veter. codic. addidimus, expunximus* generationis.

DE QVÆSTIONIBVS, QVOMODO ET HINC Ethnici verisimilius de vniuersorum generatione responderunt & gratius: & quomodo ab ipsis, quæ sunt à Valentino initia sumpserunt, eiusque sunt secundùm eos regulæ.

CAPVT XIX. D

M[1]Vlto verisimilius & gratius de vniuersorum genesi dixit vnus de veteribus comicis[2] Antiphanes in Theogonia. Ille enim de nocte & silentio Chaos emissum dicit, dehinc de Chao & nocte Cupidinem, & ex hoc lumen, dehinc reliquam secundum eum primam [deorum] genesin. Post quos] rursus secundam deorum generationem induxit, & mundi fabricationem; dehinc de secundis diis narrat hominum plasmationem: vnde ipsi assumētes sibi fabulam, quasi naturali disputatione commenti sunt, solummodo demutātes eorum nomina, idipsum autem vniuersorum generationis initium & emissionē ostendentes, pro nocte & silentio, Bythum & Sigen nominantes; pro Chao autem, Nun; & pro Cupidine, (per quē, ait Comicus, reliqua omnia disposita) hi Verbum attraxerūt; & pro primis ac maximis diis, Aeonas formauerunt; & pro secundis diis, eam quæ est extra Pleroma matris] ipsorum enarrant dispositionem, secundam Ogdoadē vocātes eam; ex qua mundi fabricationem, & plasmationē hominum similiter atque illi annunciant, inenarrabilia, & incognita mysteria solos se dicētes scire, quę vbiq; in theatris ab hypocritis [&] splēdidissimis vocibus comœdisantur, transferentes in suum argumentum, imò verò [hisdem] argumentis docentes, tantum immutātes nomina.

Et non

A Et non solũ quæ apud Comicos posita sunt, arguuntur, quasi propria proferentes: sed etiam quæ apud omnes, qui Deũ ignorãt, & qui dicuntur Philosophi, sunt dicta, hæc congregant, & quasi centonem ex multis & pessimis panniculis consarciẽtes superficiem subtili eloquio sibiipsis præparauerũt, nouam quidem introducentes doctrinã, propterea quòd [ad] nũc noua arte substituta sit: veterẽ autem & inutilem, quoniam quidem de veteribus dogmatibus ignorãtiam & irreligiositatem olentibus, hæc eadẽ subsecuti sunt. [4] Thales quidem Milesius vniuersorũ generationem & initium aquã dixisse. Idem autem est dicere aquam & Bythum. [5] Homerus autem poëta Oceanũ deorum genesin, & matrem Thetin dogmatizauit: quæ quidem hi in Bythum & Sigen transtulerunt. [6] Anaximãder autem hoc quod immensum est, omnium initium subiecit seminaliter habens in semetipso omnium genesin, [ex] quo immensos mundos constare ait: & hoc autẽ in Bythum & in Aeonas ipsorum transfigurauerũt. [7] Anaxagoras autem, qui & Atheus cognominatus est, dogmatizauit facta animalia, decidẽtibus è cœlo in terram seminibus: quod & hi ipsi in Matris suæ transtulerunt semina, & esse hoc semen seipsos statim confitentes apud eos, qui sensum habent, & ipsos esse quæ sunt Anaxagoræ irreligiosi semina. [8] Vmbram autem & vacuũ ipsorum à Democrito & Epicuro sumentes sibimetipsis aptauerunt, cùm illi primum multum sermonem fecerint de vacuo, & [de] atomis, quorum alterum quidem quid esset,] vocauerunt: alterum verò, hoc quod non est, appellauerũt: quemadmodum & hi esse quidem illa, quæ sunt intra Pleroma vocant, quemadmodum illi Atomos; non esse autem hæc, quæ sunt extra Pleroma, quemadmodum illi Vacuum. Semetipsos ergò in hoc mundo, cùm sint extra Pleroma, in locum qui non est, deputauerunt.

B

Quod autem dicunt imagines esse hæc eorum quæ sunt, rursus manifestissimè Democriti & Platonis sententiam edisserũt. Democritus enim primus ait, multas & varias ab vniuersitate figuras expressas descendisse in hunc mundum. Plato verò rursus materiam dicit, & exemplum, & Deum: quos isti sequẽtes, figuras illius & exemplum imagines eorum, quæ sunt sursum vocauerunt, per demutationem nominis semetipsos inuentores & factores huiusmodi imaginariæ fictionis gloriantes. [9] Hoc autem quod ex subiecta materia dicunt fabricatorem fecisse mundũ, & Anaxagoras, & Empedocles, & Plato primi ante hos dixerunt; vt videlicet datur intelligi, & ipsi [à] Matre sua inspirati. Quod autem ex necessitate vnumquodq; in illa secedit, ex quibus & factum esse dicunt, & huius necessitatis seruũ esse Deum, ita vt non possit mortali immortalitatem addere, vel corruptibili incorruptelam donare: sed secedere vnumquemq; in similem naturæ suæ substantiam; & [10] hi qui ex porticu Stoici appellantur, & vniuersi quotquot Deum ignorant Poëtæ & conscriptores affirmant: qui eandem habentes infidelitatem, spiritalibus quidem suam regionem attribuerunt, eam quæ est intra Pleroma: animalibus autem [medietatis: corporalibus autem, quod] Choicum: & præter hæc, nihil posse Deum, sed vnumquemque prædictorum ad ea, quæ sunt eiusdem substantiæ secedere affirmant.

Idcatum origo.

C

Quod autem Saluatorem ex omnibus factum esse Aeonibus dicant, omnibus in eum deponentibus velut florem suum, [11] nõ extra Hesiodi Pandoram nouum aliquid afferunt. Quæ enim ille ait de illa, hæc hi de Saluatore insinuant, [12] Pandoron] introducentes eum, quasi vnusquisq; Aeonũ, quod haberet optimum, donauerit ei. Ipsam autem eduliorum & reliquarum operationum indifferentem sententiam, & quod putent à nemine in totum posse coinquinari propter generositatem, licet * quodque manducent vel operentur; [13] à Cynicis possederunt, cùm sint cum eis eiusdem testamenti. [14] Et minutiloquium autem, & sublimitatem circa quæstiones, cùm sit Aristotelicum, inferre fidei conãtur. Quod autem velint in numeros transferre vniuersum hoc, [15] à Pythagoricis acceperunt. Primùm enim hi initium omnium numeros substituerunt, & initio ipsorum parem & imparem, ex quibus & ea quæ sensibilia & insensata sunt, subiecerũt. Et altera quidem substitutionis initia esse: altera autem sensationis & substantię, ex quibus prima omnia perfecta dicunt, quemadmodum statuam de æramento & de formatione. Hoc autem ij, his qui sunt extra Pleroma aptauerunt: sensationis autem initia dixerunt, in quem sensus intelligens est eius quod primùm assumptum est, quærit quoadusq; defatigata ad vnum & indiuisibile concurrat: & esse omnium initium, & substantiam vniuersæ generationis Hen, id est vnum: ex hoc autem Dyadem, & Tetradem, & Pentadem, & reliquorum multifariam generationem. Hæc hi ad verbum, de plenitudine suorum & Bytho dicunt, vnde etiam & eas, quæ sunt de vno coniugationes adnituntur introducere, quæ Marcus velut sua iactans, velut nouius aliquid visus est præter reliquos adinuenisse, Pythagoræ quaternationem, velut genesin & * patrem omnium enarrans.

* quodcunque

D

* matrem

P 2 [16] Dice-

[16] Dicemus autem aduersus eos, vtrumne hi omnes prædicti, cum quibus eadem dicentes arguimini, cognouerunt veritatem, aut non cognouerunt? Et si quidem cognouerunt, superflua est Saluatoris in hunc mundum descensio. Vt quid enim descendebat? Nunquid vt eam quæ cognoscebatur veritas, in agnitionem adduceret his, qui cognoscunt eam in omnibus hominibus? Si autem non cognouerunt; quemadmodum eadem cum his, qui veritatē non cognoscebant, dicentes, solos vosmetipsos eam quæ est super omnia [17] cognitio habere gloriamini, quam etiam, qui ignorant Deum habent? Secundùm antiphrasin ergo, veritatis ignorantiam, agnitionem vocant: & bene Paulus ait, vocum nouitates falsæ agnitionis. Verè enim falsa agnitio ipsorum inuenta est. Si autē impudenter agentes super hæc dicent, homines quidem non cognouisse veritatem, Matrem autem ipsorum semen paternale per tales homines, quemadmodum & per Prophetas, enunciasse mysteria veritatis, ignorante Demiurgo: primò quidem non talia enarrāt, quæ sunt prædicta, vt non & à quolibet intelligantur. Etenim ipsi homines sciebant, quæ dicebant, & discipuli ipsorum, & horum successores. A

Dilemma validissimum.

1. Tim. 6.

Pòst deinde, vel Mater, vel semen * sic cognoscebant, & enarrabant ea quæ erant veritatis: veritas autem pater. Saluator ergo secundùm eos erit mētitus dicens, Nemo cognouit Patrē nisi Filius. Si enim cognitus est vel à matre, vel à semine eius; solutū est illud, quod nemo cognouit Patrem nisi Filius, nisi si semen ipsorum, vel matrem neminem esse dicunt, & vsque hoc quidem per humanas affectiones, & per id quod similia dicant multis ignorantibus Deum, verisimiliter visi sunt abstrahere quosdā, attrahentes per ea quæ assueti sunt, in eum qui est de omnibus sermonem Verbi Dei genesin exponentes & veritatis & vitæ, adhuc etiam sensus & Dei emissiones obstetricantes. Quæ autem ex his non verisimiliter & sine ostensione, omnia ex omnibus mentiri sunt. Quemadmodū qui assuetas escas, & vt illiciant præmittunt, vti capiant aliquod animal, sensim blādientes eis per assueta pabula, quousque accipiāt; sumentes autem ea captiua, alligant amarissimè, & ducunt per vim abstrahentes quocunque ipsi voluerint. Sic autem & hi paulatim mansueti dissuadentes [18] per pithanologiam assumere prædictam emissionem, inferunt neque congruentia, neque opinatas [19] reliquarum] emissionum species, ex Logo quidem & Zoë dicentes Æonas emissos, de Anthropo autem & Ecclesia duodecim, & horum nec ostensionem, nec testimonia, nec verisimilitudinē, nec in totum aliquid talium habētes, [20] frustrà autem, & prout euenit credi volunt, ex Logo & Zoë Æonis existentibus emissum esse Bythum & Mixin, [insenescibilem] & vnitionem naturalem, & delectamentum, immobilem & contemperamentum, & Monogenem & Macariam. De Anthropo autem & Ecclesia similiter Æonis existentibus emissum esse Paracletum & Pistin, Patricon & Elpida, Metricon & Agapen, Ainon] & Synesin, Ecclesiasticum & Macarioteta, Teleton & Sophiam. * S B C

Matt. 11. 27.

Elegans simile.

Huius autem Sophiæ * passionem & errorem, [21] & quemadmodum periclitata est perire propter inquisitionem patris, quemadmodum dicunt, & extra Pleroma operositatem, & ex * qua Labe mundi fabricatorem emissum docent, in eo qui est ante hūc libro, sententias hæreticorum * enarratas, cum omni diligentia exposuimus. Christū autem, quem pòst genitum his omnibus emissum esse dicunt, & Sotera autem ex his qui in Labe facti sunt AEonibus habuisse substantiam. Necessariè autem nunc nominum istorum meminimus, vt ex istis sit manifestum absurdum eorum mendacium, & confusio fictæ nominationis. Ipsi autem detrahunt AEonibus suis huiusmodi appellationibus multis, Ethnicis verisimilia & credibilia adponētibus nomina his qui vocantur [1] duodecim dij ipsorum, quos & ipsos imagines duodecim AEonibus esse volunt, imaginibus multò decentiora, & magis potentia, per etymologiam ad intētionem diuinitatis adducere nomina habentibus. D

** passionem*

** quali*

** enarratis*

ANNOTATIONES.

1. Multò verisimilius] *Quia malos fures superiori capite Gnosticos vocarat, furta illorū à tredecim Philosophorum scriptis, isto fusissimè retegit: in quibus nihilominus multo plura rectius tradita esse, quām in hæreticorum libris, pronunciat. Vtrumque frequenter & Tertullianus libro contra Hermogenem, dum* Philosophos hæreticorum patriarchas *appellat. Et libro Præscriptionum:* Hæreses à Philosophia subornantur, inde AEones, & formæ nescio quæ, & trinitas hominis apud Valentinum: Platonicus fuerat. Inde Marcionis Deus de tranquillitate à Stoicis venerat. Et vti anima interire videatur: ab Epicureis obseruatur. Et vt carnis restitutio negetur: de vna omnium Philosophorum schola sumitur. Et vbi materia cum Deo æquatur: Zenonis disciplina est. Et vbi de igneo Deo allegatur: Heraclitus interuenit. Eædem materiæ apud hæreticos & Philosophos volutantur, ijdem retractatus implicantur. *Et paulò pòst idem vetustissimus Theologus ita scribit:*

Quid

Quid Athenis & Hierosolymis? quid Academiæ & Ecclesiæ? quid hæreticis & Christianis? Nostra institutio de porticu Salomonis est; Li. de resur. & cæt. *Idem rursus alibi*: Discede ab Ethnico, hæretice: Redde illi suos sensus, quia nec ille de tuis instruitur. Quid cæco duci inniteris, si vides? quid vestiris à nudo, si Christum induisti? quid alieno vteris clypeo, si ab Apostolo armatus es? &c.

Nequaquam tamen putandũ vel Irenæum, vel alios quosuis sanctos ac veteres Theologos studia prohibere aut damnare philosophica; cùm & ipsi peritissimi & acutissimi fuerint philosophi, probeq; nouerint disciplinas liberales ad cæterarum disquisitionem & tractationẽ necessarias & cõmodissimas esse: sed hoc in istis coarguunt & vituperant, quod artibus illis abuterentur, ad subuertendam & opprimendam veritatem, quibus eam tutari & propagare debuissent. Sic & Paulus eos seuerè Rom. 1. *increpat*, qui veritatem Dei in iniustitia detinent: & cùm cognouerunt Deum; non sicut Deum glorificauerunt, *&c. Studia porrò Philosophica & humaniora impensè cõmendant Clemens in Strom. Basilius Epistola ad nepotes, Hieronymus Epistola ad Magnum.*

2. Antiphanes] *Eius nominis varios refert Suidas, sed nulli eorũ Theogoniæ descriptionem tribuit. Oportet igitur vel Antiphanem hunc Poetam illum esse, cuius epigrammata extant in florilegio Planudis, & frequentes sententiæ apud Athenæum & Stobæum: quique natus olympiade 93. comœdias 365. aut (vt alij volunt) 290. scripsisse, terdecies vicisse, atque in Chio obijsse fertur, annos natus 74. Vel certè pro Antiphane, cõtra omnium codicum fidem, legendum esset,* Hesiodus, *quod Epiphanius indicare videtur de Valentino ita locutus:* Imitator Hesiodi Theogoniæ; qui vt fabulosã Gentium poesi mundo illusit: sic & Valentinus alijs nominibus in alia transmutatis; mundum decipere voluit Hesiodum habens opinionis suæ fundatorem. *Hesiodum certè post Orpheum asseruisse Chaos omnium esse rerum principium, ex eiusdẽ verbis copiosè satis probat Eugubinus libr. 1. capit. 10.* Libr. cap. 5. *de perenni Philosoph. Lactantius scribit:* Homerus nil nobis dare potuit, quod pertineat ad veritatem. Potuit Hesiodus, sed tamen nil dedit: non à Deo conditore sumens exordium, sed à Chao: cùm explanare ante debuerit, Chaos ipse vnde, quando, quomodo esse cœpisset. &c.

3. Pleroma matris] *Codices excusi*, pleromatis.

4. Thales] *Vnus fuit ex sapientibus illis septem, qui eodem tempore in Græcia floruerunt, id est, anno mundi 3366. si Hebræorum supputationi credimus: sin Theophili Alexand. 5035. olympiade. 43. quo tempore in Babylonẽ Iudæi captiui, euersa Ierosolyma, abducebantur. Id verò docuisse de rerum principijs, quæ hic habet Irenæus, magno cõsensu scripserunt Iustinus, Eusebius, Lactãtius lib. 1. cap. 5. August. 8. de ciuitat. cap. 2. Thaletis coniecturas adfert Plutarchus in Placitis, quod semẽ omnium animantium humidum sit, nec alimentum sine humido constet, quin & astra ipsa putabat humoribus Oceani vegetari. Putarem ego vel traditione quadam, vel lectione librorũ Mosis; aut certè oraculis Sybillinis, quadam de rerum creatione, illos tenuisse, quæ dicitur:* Spiritus ferebatur super aquas, *Et:* Producant aquæ reptile.

5. Homerus] *A cæcitate id nomen consequutus est, cùm prius Melesigetes diceretur: Patriã illius indicare operosum est, cum septem Græciæ vrbes, eũ sibi certatim vendicent. Colophonij ciuem suum dicunt, Chij sibi vendicant, Salaminij repetunt, Smyrnæi es suum esse confirmant. Extat ea de re distichon hoc apud Gellium.*

Επ]ὰ πόλεις διερίζυσι περὶ ῥίζαν Ομήρυ
Σμύρνα, Ρόδ☉, Κολοφὼν, Σαλαμὶν, Χί☉, Αργ☉,
Αθῆναι. *id est,*

Septem vrbes certant, de stirpe insignis Homeri,
Smyrna, Rhodos, Colophon, Salamin, Chius, Argos, Athenæ.

Multo minus de ætate eius conueniũt, cùm nouem ea de re pugnantes referat sententias Clemens Alexan. primo Stromatum. Sentẽtiã porrò eius de Oceano mari, præter superiores authores referunt etiam Theophilus Antio. li. 2. ad Autolycũ, & Athenagoras apologia pro Christianis; vbi & Orpheum hac in re sequens, non amplius quàm 400. annis antè se illum vixisse affirmat.

6. Anaximander] *Thaletis auditor, & eiusdem patriæ fuit quo sublato, vt nomine proprio sectam constitueret, multò absurdiora est commẽtatus; videlicet ipsũ infinitum causam esse generationis & corruptionis omnium.* Ex ipso namque, *ait*, cælos segregatos, cæterosque mundos infinitos, *& alia plura, quæ fusius descripserunt Plutarchus & Laertius. ex sacris Eusebius & Iustinus martyr oratione ad Græcos, Augustin. 8. de Ciuit. cap. 2.* Lib. de præ. ca. 5. & li. 14. cap. 5.

7. Anaxagoras] *Clazomenius fuit, Anaximenis auditor, Socratis & Euripidis præceptor, olimpiade 70. cum Xerxes in Græciam traiecit, genere, diuitijs, & philosophia clarissimus. Docebat autem Solem cãdens ferrum esse, Peloponeso maiorẽ. Hoc vniuersum ita ex paruis similium partium corporibus compositum, vt aurũ ex minutissimis ramentis constat. Animãtesq; primò ex humore, calore, terraque manasse, postea ex inuicem natas esse, mares à dextris, fœminas à sinistris, vt scribit Laërtius, cui post Aristotelẽ etiã astipulatur Iustinus martyr Orat. ad Græcos. Cur verò ἄθε☉ & irreligiosus nominaretur ab Irenæo aliquantulum hæsi, quod nõ consentiret vet. cod. quodque Mentem diuinam omnia composuisse docuisset, quod atheus nõ dixisset. At quæ subijcit Laertius, nodũ soluunt, videlicet, ipsum à Cleone impietatis accusatum, quòd Solem laminam candentẽ: vel, vt (Augustino placet) lapidem ardentem, nõ Deũ esse diceret:* Li. 18. de ciuit. cap. 41. *ideoque* quia non solem, sed Creatorem solis venerabatur *(addit Eusebius)* parum abfuit, quin sit ab Atheniensibus lapidibus obrutus. Libr. 14. de præp. cap. 5. *His accedit Plutarchus, qui Euripidem deos gentium Areopagitarum formidine, inficiari per se non audentem, Sysiphum & Anaxagoram id præstantes recensere fecit. Lucian etiã Timon, Iouem fulmina in Anaxagoræ caput eiaculatum dicit, quod familiaribus suasisset, nullo pacto esse illos, qui dij vocarentur. His adde Velleium apud Ciceronẽ de natura deorum, sententiam Anaxagoræ istis verbis referentem:* Anaxagoras primus omnium rerum descriptionem, & mundum Mentis infinitæ vi ac ratione designari & confici dicit. *Platonem denique in Cratylo, iustum & pium iudicantem, quod Anaxagoras Mentem ex se omnipotentem cuncta condidisse docuerit. & cæt. Ergo non Irenæi, sed quorundam Ethnicorum æmulorum iudicio Anaxagoras ἄθε☉ nuncupatur.*

8. Vmbram autem] *Epicurum anno tertio centesimæ nonæ olympiadis; septẽ annis ab obitu Platonis, natum scribit Laertius: & lectis Democriti libris, postmodum Philosophiæ operam dedisse, librosq; de Atomis edidisse.* Scripsit etiam, *subijcit Laertius*, infinita volumina, adeò vt illorum multitudine cunctos superarit; inter quæ optima ea putat, quæ sunt de

& vnum esse debent. Secundùm hæc autē, & Homo & Ecclesia, & vniuersa reliquorum Æonum coniugationis emissio, vnita esse debet, & semper coexistere alterum ab altero. Fœminam enim Æonum pariter esse oportet cum masculo secundùm eos, cùm sit velut affectio eius. Et hæc cùm ita se habeant, [7] & cùm hæc dicantur ab ipsis, [rursus] impudoratè audent docere iuniorem duodecadis Æonem, quem & Sophiā appellant, sine permixtione coniugis, quem Teletum vocant, passam esse passionem, & separatim sine eo fructum generasse, quem & fœminam à fœmina nominant, in tantùm dementiæ progressi, ita vt manifestissimè duas contrarias de eodem sententias censeant. Si enim Bythus adunitus est cum Sige, [&] Nus cum Alethia, & Logos cum Zoe, & reliqui deinceps, quemadmodum poterat Sophia sine coniugis perplexione pati aliquid, vel generare? Si autem hæc sine [illo] passa; necesse est & reliquas coniugationes abscessionem & separationem à semetipsis accipere: quod est impossibile, sicut prædiximus. Impossibile est ergo & Sophiam passam esse sine Teleto: & soluta est ipsorum rursus omnis argumentatio. A

ANNOTATIONES.

1. Quoniam enim] *Hoc & proximo capite dissoluit fabulas de triacontade, coniugationibus, & Sophia, quas libro 1. capit. 1. recitauerat. Insuper & nugas de Ennœa, siue Siges emissione; quod perinde impossibile sit cogitationem, & silentium per se consistere, atque sine humectatione aquam, aut duritia lapidem.*

2. Hoc autem non enumerato] *Sophiæ vigesimū locum tribuunt in ea AEonum enumeratione, quæ capite 1. adumbratur. Postea dicunt eam aberrasse ab illa Plenitudine, quæ Pleroma vocatur: aut igitur incompletum est Pleroma tricenarium, aut Sophia non aberrauit.*

3. Sed xx. & nouem] *Codices excusi habebant,* xx. & viij.

4. Ex qua rursùm Nun & Alethiam] *Nun nostro iudicio adiecimus, quandoquidem sic confecta est ab illis secunda coniugatio; & paulò post Irenæus vtrumque copulat. Hanc autem emissionem probat impossibilē, ex eo quod Siges, id est, silentij nulla sit actio: mentis autem operationes sint immanentes. Paulò post legimus,* ab vnita, *pro,* adunita, *authoritate veter. codic.* B

5. Vtrisque exorbitant] *Deleuimus* vtriusque exorbitent.

6. Hoc autem sic se habente] *Probat emissiones Aeonum indiscretas esse, quandoquidem duos Aeones sibi perpetuò affirment cohærere.*

7. Et cùm hæc dicantur] *Capitis decimi quarti initium est in veteri codice cum epigraphe ea, quæ paulò ante habetur, & aliquanto meo iudicio commodius.*

QVONIAM IN EODEM PLEromate non poterat Verbum & Silentium esse. C

CAPVT XV.

De [1] passione enim quam sine complexione coniugis passam eam dicunt, [2] iterum [reliquam] vniuersam velut tragœdiæ compositionem affinxerunt. Si autem impudoratè & reliquas coniugationes disiunctas ab inuicem dixerint esse separatas propter nouissimam coniugationem, vti non soluatur illorum vaniloquium: primò quidem impossibili insistunt rei. Quemadmodum enim separabunt Propatorem ab Ennœa eius, aut Nun ab Alethia, aut Logon à Zoe, & reliquos similiter? Quemadmodum autem & ipsi ad vnitatem recurrere dicunt, & omnes vnum esse; siquidem hæ quæ sunt intra Pleroma coniugationes, vnitatem non custodiunt, sed distantes sunt ab inuicem, in tantum vti & D patiantur, & generent sine alterius complexu [3] quemadmodum gallinæ] sine caponibus.

[4] Post demùm & sic soluetur illorum rursum prima archegonos Ogdoas. Erunt enim specialiter in eodem Pleromate Bythus & Sige, Nus & Alethia, Logos & Zoe, Anthropos & Ecclesia. Impossibile est autem Logo præsēte Sigen esse, aut iterū Sige præsente Logon ostēdi. Hęc enim consumptibilia sunt inuicem, quemadmodū lumen & tenebræ in eodem nequaquam erunt, sed si quidem lumen sit, non sunt tenebræ: vbi autem tenebræ sunt, non erit lumen: veniente enim lumine, solutæ sunt tenebræ. Sic vbi est Sige, nō erit Logos; & vbi Logos, non vtique est Sige. [5] Si autē Endiatheton Logon dixerint, Endiathetos erit & Sige; & nihilominus soluetur ab Endiatheto Logo. Quoniam autem non est Endiathetos, ipsa hæc ordinatio ipsorū [6] emissiones] significat. Iam igitur non dicant primam & principalē Ogdoaden ex Logo & Sige constare, sed aut Sigen aut Logon refutent, & soluta est illorum [prima & principalis] Ogdoas. Si enim vnitas coniugationes dixerint, soluta est eorū vniuersa argumētatio. Quomodo enim vnitis eis, Sophia sine cōiuge Labē generauit? Si autem

sicut in

A sicut in emissione vnumquemque ex AEonibus propriam substantiam habere dicet: quemadmodum in eodem ostendi potest Sige & Logos? Et hæc quidem secundùm diminutionem.

[7] Secundùm autem id quod plus est, rursus soluitur triacontas ipsorum sic. Emissum enim à Monogene dicūt sicut & reliquos AEonas, Horon, quem plurimis nominibus vocant, sicut prædiximus in eo qui ante hunc est liber. Hunc autem Horon quidam quidem à Monogene emissum dicunt, alij vero ab ipso Propatore in similitudine sua: adhuc etiam emissionem dicunt factā à Monogene Christo, & Spiritu sancto: & hos non annumerant ad numerum Pleromatis: sed neque Saluatorem, quē etiam totum esse dicunt.[8] Hoc enim manifestum est & cæco, quoniam non solùm triginta emissiones secundùm illos emissæ sunt, sed quatuor cum istis xxx. Ipsum enim Propatorem annumerāt in Pleroma, & eos qui ex successione ab inuicem emissi sūt; quod isti non annumerabuntur illis in eodem Pleromate existentes, qui adepti sunt eandem emissionem. Quam enim & dicere possunt iustam causam, ob quam non annumerant cum reliquis AEonibus, neque CHRISTVM, quem volente patre B à Monogene dicunt esse emissum, neque Spiritum sanctum, neque Horon, quem & Sotera dicunt; sed neque ipsum Saluatorem qui venit ad auxilium, & formationem matris ipsorum? Vtrum quasi sint isti* infimiores illorū, & ideo indignos esse Aeonum appellatione & numero: aut quasi meliores sint & differentes? Sed infimi quidē quomodo fient: qui etiam in fixionem & emendationem reliquorum emissi sunt? Meliores autem rursus prima & principali tetrade esse non possunt, à qua & emissi sunt: & illa enim annumerantur in prædictum numerū. Oportuerat autem & istos annumerari in Pleromate AEonum: aut, & illorum AEonum honorem huiusmodi appellationis auferri. Cùm ergo [sit] soluta illorum triacontas, sicut ostendimus, & secundùm id quod minus est, & secundùm id quod plus est: in tali enim numero [10] si plus] fuerit, aut minus, reprobabilem faciet numerum, quanto magis tanta? Instabilis igitur ea quæ [est] de Ogdoade ipsorum, & de duodecade fabula. Instabilis autem & vniuersa illorum regula, ipso firmamento ipsorum dissipato; & in Bythum, hoc est, in id quod non est, dissoluto.[11] Quærant igitur iam amodò alias causas ostendere, quare xxx. annorum Dominus ad Baptismum venerit; & duodecadis Apostolorum; & eius C quæ est sanguinis profluuium passa: & reliquorum quæcunque vanè laborantes delirant.

*infirmiores

ANNOTATIONES.

1. De passione enim] *Probat coniugationes illas triginta Aeonum disiunctas non esse, quia seiungi non potest Cogitatio à Propatore, nec Mēs à Veritate, nec Verbum à Vita. Primigeniam octonationem, & Duodecadem, & Triacontadem rursus expugnat.*

2. Iterum reliquam] *Expunximus* derelinquam.

Lib. contra Valent.

3. Quemadmodum gallinæ] *Tertullianus istiusmodi aniles fabulas irrisione pari excipit*: Sophia, *inquit*, in mœrore ex semetipsa sola, nulla opera coniugij concepit; & procreat fœminam. Miraris hęc? & gallina sortita est de suo parere, sed & vultures D fœminas tantum parere aiunt, & tamen sine masculo mater. *Addere potuisset equas vēto cōcipere in Cappadocia, vt tradit Augustinus: & in Hispania ad Tagum amnem, si vera scribunt Homerus, Varro, Columella, Plinius, & Iustinus. Reposuimus autem* Gallinæ, *pro* gallina.

Lib. 21. de ciu. cap. 5.

4 Post demum] *Ostendit incompoßibiles ac incompatibiles prorsùs esse Aeones Octonarij in eodem Pleromate: quoniam Sermo & Silentium simul stare non possunt: sicut lumen & tenebræ simul esse nequeunt.*

5. Si autem Endiatheton Logon] *Billius Gracè*: ἂν δὲ ἐνδιάθετον λόγον εἴπωσιν, i. Si autem intus conditum Sermonem dixerint. Ἐνδιαθέτῳ λόγῳ *Graci opponunt* προφορικὸν, *Hoc est, vt cap. 16. vertit interpres*, emissibile verbum: *vel vt capit.* 49. emissionis verbum: *vel denique, vt capit.* 16. Prolatiuum. *& cat. vult ergo Irenaus etiam Sigen internam esse, si Logos sit interior: & ea propter neutrum posse dici emissum.*

6. Emissiones] *Expunximus* emissionis.

7. Secundum autem id] *Ostendit plures quàm triginta Aeones numerandos esse, si vera sunt ab eis ordinata coniugationes. Etenim si Monogenes emisit Horum: postea quoque Christus & Spiritus sanctus & Sother prodierunt: iam sunt 34. AEones in Pleromate, non 30. solùm.*

8. Emissum enim] *Initium est cap. 15. in vet. cod. cum argumento suprapositio: quæ autem hic refellit, habentur lib. 1. cap. 1.*

9. Hoc enim manifestum] *Prouerbialis hyperbole, sacris & prophanis scriptoribus frequentißima, quæ rem apertißimam & omnibus euidentißimam significāt. Eusebius contra Hieroclem*, ἀλλὰ γὰρ καὶ τυφλῷ φασὶ δῆλον. Sed etiam vel cæco perspicuum aiunt esse. *Vtuntur quoque eadem Plato in Sophist 4. Homerus Odyss. octaua. Quintil. libro duodecimo, Erasm. in Chiliad.*

10. Si plus fuerit] *Codices excusi habebant*, ipsius fuerit.

11. Quærant igitur] *Caput 16. hic signatur in veter. codic. cum proximo argumento, sed minus commodè.*

QVO-

A

ANNOTATIONES.

1. Et ipsum quidem] *Euincit vanam commentationem esse, quod Profundum & Cogitatio Mentem produxerint: cùm ipsa cogitatio quantumuis latens & abdita, potius à mente emittatur: sicut & Enthymesis, quam Inuentionē alibi & Consilium vocat, aliæque animi affectiones. Impiū deinde ostēdit, hominum affectus, motus & perturbationes Deo adscribere. Idem facit Lactātius lib. de Ira Dei, cap 15. & 16. quod & antea præstiterat author Responsionum ad quæstiones Orthodoxorū, apud Iustinum martyrem, quæst. trigesima sexta, & quinquagesima prima.*

Cap. 12. 2. Nus enim est ipsum] *Tertullianus libro de anima, Cap. Non separat animum & animam, de Nu seu Mente, ait:* Nûs apud Græcos, non aliud quid intelligimus, quàm suggestum animæ ingenitum & insitum & natiuitùs, proprium quo agit, quo

B sapit, &c.

3. Et fons vniuersi sensus] *Codices excusi,* & fons vniuersis.

4. Non capit igitur] *Græca phrasis, qua non rarò vtitur, vt paulò post:* Et hæc quidem in hominibus capit dici. *Crebro quoq. qui extra cōtrouersiam Latinè scripsit Tertullianus, verbum ἐνδέχεται sic imitatur, vt lib. de Resurrectione car. lib. 1. 3 & 5. contra Marcionem:* Corpus animale capit dici, *id est, recipit hanc nomenclaturam, dignum est hoc nomine.*

5. Incogitatu] *Deleuimus* incogitatè, *vt mox* sensu manente, *pro* sensum à mente, *reposuimus.*

6. Prima enim motio] *Initium est cap. 17. in veteri cod. cum epigraphe sequenti.*

7. Hæc est autem Enthymesis] *Docet porrò Enthymesin seu Cogitationem ac inuentionem, cū penè*

C *eadem sit cum Ennoea, id est, sensatione & consilio; & à Nu, id est, mente producatur, extra plenitudinē non emitti. Igitur stare non possunt tam variæ Aeonum emissiones.*

8. Et hæc quidem] *Variæ animorum affectiones, prolationesque successiuæ & alternantes rectè & verè affirmantur de hominibus: Deum his obnoxium confingere, nefas.*

9. Deum autem] *Codices excusi,* Deinde autem, *& paulò post* patrem *deleuimus, & patri reposuimus*

10. Si autem scripturas] *Locus insignis, quo docet passiones humanas in Deum non cadere: ac proinde Gnosticos turpiter hallucinari cùm his eum subijciunt. In hanc rē legatur Cyrillus Ierosol. Catechel. 8.*

11. Et simplex] *affirmat Deum esse omnium simplicem, id est, omni cōpositione, siue ex materia & forma, siue ex genere & differentia, siue ex ente modis & passionibus eius, siue ex subiecto & accidente: hoc est, tā physica quam metaphysica carere: quod post Irenæum latius confirmāt Clemēs Alexand. lib. 1. pædagogi, cap. 8. Origenes lib. 7. cōtra Celsū: Augustin. lib. 6. de Trinitat. cap. 6. & 7. & Scholastici omnes. Porrò* Ὁμοιόμελες similimembrium *reddit pari tralatione, qua Paulus dicitur,* seminiuerbius: *Deus enim membra alterius à seipso rationis & formæ non habet.*

12. Cùm sit sensus] *Hanc sententiam frequenter inculcat, infra cap. 18. & 47. huius libri: & lib 2. cap. 8. & lib 4. cap. 6. Indicat verò ea quæ enumerat, non esse facultates, aut ab eisdē productas affectiones quasdam à natura Dei alienas, quemadmodum in creatis rebus. Rectè igitur post Irenæum, 8. de Ciuitat. Dei Augustinus.* Deo non aliud est esse, aliud viuere: nec Cap. 6. aliud illi est viuere, aliud intelligere: nec aliud intelligere aliud beatū esse: sed quod est illi viuere, intelligere, beatū esse: hoc est illi esse. *Et lib. 11.* Cap. 10. Deus Pater qui genuit, simplex est: & Filius qui genitus est, pariter simplex est: & hoc est illud de quo genitus est: sed ideò simplex dicitur, quoniam quod habet, hoc est.

13. Si autem & in reliquis omnibus] *Ita vet. cod. deleuimus itaque,* Et hominibus.

14. A viuo is] *Expunximus* animus: *& mox* motiones *pro* animationes *restituimus.*

QVONIAM SENSUS NON POTVISSET emitti, quia ipse emittebat reliqua.

CAPVT XVII.

SI enim sensum emisit, ipse qui emisit sensum secundùm eos compositus & corporalis intelligitur, vt sit separatim quidem qui emisit, Deus: separatim autem qui emissus est, sensus. Si autem de sensu sensum dicāt emissum, præcidunt sensum Dei & partiuntur. Quo autem, & vnde emissus est? Quod enim ab aliquo emittitur, in aliquod subiectum emittitur. Quid autem subiacebat [an-

D tiquius.] quàm sensus Dei, in quo emissum dicunt eum? Quantus autem & erat locus, vt susciperet & caperet Dei sensum? Si autem, quemadmodum à Sole radium dicunt, sicut subiacet aer hic susceptor; & antiquior erit, quàm ipse radius, & illic ostendant subiacēs aliquid in quo emissus est sensus Dei, capabile eius & antiquius: pòst oportebit, quemadmodum Solem minorem esse quem omnia videmus lōgè à semetipso [e-mittentem] radios, sic & Propatorem dicere extra [&] longè à semetipso emisisse radiū. Quidnam autem extra aut longè sentiri à Deo potest, in quod radium emisit?

3 Si autem non emissum extra Patrem illum [dicant,] sed in ipso Patre; primò quidem superfluum erit etiam dicere emissum esse eum. Quemadmodum enim [emissus est, si intra Patrem erat? Emissio enim] est eius, quod emittitur, extra emittentē manifestatio. Emissio quid. Post deinde hæc emissio, & is qui ab eo Logos erit intra Patrem, similiter autem & reliquæ Logi emissiones [dicuntur.] Iam igitur non ignorabunt Patrem, cum intra eum sint; nec secundum descensionem emissionum quis cognoscet eum, vndique omnes [à] Patre æqualiter circundati: sed & impassibiles omnes similiter perseuerabunt,

seuerabunt, cùm sint in paternis visceribus, & in] deminoratione nemo ipsorũ erit. A
Non enim est deminoratio Pater, nisi fortè, velut in circulo magno minor continetur circulus, & intra hunc rursus alter minor : aut velut sphere similitudine,]aut tetragoni Patrem dicant intra se vndique cõtinere spheræ similitudinem, vel quadratam reliquam AEonum emissionem, vnoquoque illorũ circundato, ab eo qui est super eum maior; & circundante eum, qui post se est minorem; & propter hoc minorẽ & vltimum omnium in medio constitutum, & multum à Patre separatum, ignorasse Propatorem. Si autem hec dixerint, in figura & circunscriptione concludent Bythũ ipsorum, & circundantẽ, & circundatum: cogentur enim & extra illum confiteri esse aliquid, quod circundet eum. Et nihilominus in immensum, de his qui continẽt & continentur incidet] sermo : & corpora inclusa esse, & omnes manifestè apparebũt: adhuc etiam aut vacuum esse eũ confitebuntur; aut omne quod est intra eũ, omnes similiter participabunt de Patre.

ANNOTATIONES.

B

1. Si enim sensũ] Προβολὰς istas, id est, emißiones, proiectiones, vel productiones, quas recensuerat initio capitis libri primi, Deo neutiquam conuenire ostendit, cùm partitionibus non subiaceat : nec Logon seu Verbum emittat, quod à se diuulsione quadam naturæ separetur. Sic & antea de Filio Dei docuerãt sanctissimi alij martyres. *Ad Magnes.* Ignatius : ὅς ἐστιν αὐτοῦ λόγος, οὐ ῥητὸς, ἀλλ' οὐσιώδης, οὐ γάρ ἐστι λαλιᾶς ἐνάρθρου φώνημα, ἀλλ' ἐνεργείας θεϊκῆς οὐσία γεννητή. id est, Ille est ipsius (*Patris*) Verbum, non prolatum, sed substãtiale : non enim locutionis articulatæ vox est, sed diuinæ efficaciæ substantia genita. *Lib. de Trin.* Iustinus : Intelligimus Filium è Patre prognatum, sicut lumẽ è lumine promicans. Nam hac imagine refertur & coeternitas; & essentiæ identitas, & passionis expers natiuitas. *Et paulò post*, Non enim decisione, aut defluxu, aut diuisione elucescit, sed ex ipsa essentia sine vlla passione procedit. *Orat. contra Græcos.* *Et Tatianus eiusdem non malus aliquando auditor.* Verbum à Patre genitum profitetur; οὐ κατὰ ἀποκοπὴν, non per auulsionem, cùm genitorem nunquam relinquat. *Accedit Tertullianus contra Praxean* : Protulit Deus Sermonem, sicut radix fructum, & fons fluuium, & sol radium : nec frutex à radice, nec fluuius à fonte, nec radius à sole discernitur, sicut nec à Deo Sermo. *Origenem cum Valentinianis idẽ sensisse hac in re, quidam dudum voluerunt: at eos falsos esse multis eius allatis scriptis, dilucidè euincit Pamphilus martyr, aut potius Eusebius, in Apologia pro eodẽ. Innumera istiusmodi Patrum testimonia, quibus cum Gnosticis, recentiores Ariani conuincuntur, consultò prætermus.*

2. Emittentem radios] *Deleuimus* emittente : *& paulò post* dicant *pro* dicent, *legendum proposuimus ex vet. cod.*

3. Si autem non emissum] *Demonstrat Logon non esse extra Patrem emissum, à definitione emissionis sumpta ratiocinatione. Deinde, si intra Patrẽ emissus est, nec Patrẽ ignorare potuit, nec diminutionũ passionibus subiacere : quod tamen ab illis affirmabatur. Porrò autem,* quemadmodum, *pro,* Quomodo, *vt aliàs frequentißimè vsurpat.* C

4. Iam igitur] *Exordium est cap. 18. in veteri codice, quod commodius ostendit argumentum affixum sequenti capiti, cuius priores sentẽtiæ ab hoc seiungi nõ deberent, nisi duobus punctis. Cæterùm,* ignorabunt, *pro,* ignorabant : *& postea,* similitudine, *pro,* similitudinem : *denique,* incidet, *pro,* incidit, *vet. codic. authoritate legimus.*

QVID EST EMISSIO; ET QVONIAM hæ, quæ ab ijs dicuntur emißiones, hominibus congruunt, magis quàm Deo.

CAPVT XVIII.

[1] Quemadmodum in aqua circulos si quis faciat; vel rotundas vel quadratas figuras, omnia hæc similiter participabunt de aqua. Quẽadmodum & quæ in aere fabricabũtur, necesse est participare de aere; & quæ in lumine, de lumine. Sic & qui sunt intra eũ, omnes similiter participabunt de Patre, D ignorantia apud eos locum non habente. Vbi enim participatio Patris adimplentis? Si autem adimpleuit; illic & ignorantia non erit. Soluetur igitur ipsorum deminorationis opera, & materiæ emissio, & reliqua mundi fabricatio; quæ ex passione, & ignorantia volunt substantiam habuisse. Si autem vacuum illum confitebuntur, in maximam incidentes blasphemiam, denegabunt id quod est spiritale eius. Quemadmodum enim est spiritalis is, qui ne quidem ea quę intra eum sunt, adimplere potest? Hæc autem, quæ dicta sunt de [2] sensus emissione,] similiter & aduersus eos, qui à Basilide sunt, aptata sunt : & aduersus reliquos Gnosticos, à quibus [&] hi initia emissionum accipientes, [conuicti sunt in primo libro.]

[3] Sed quoniam quidem reprobabilis & impossibilis prima Noos, id est sensus ipsorum emissio est, manifestè ostendimus. Videamus autem & de reliquis. Ab hoc enim

Logon

A Logon & Zoen fabricatores huius Pleromatis dicunt emissos, & Logi, id est Verbi, quidem emissionem ab hominum affectione accipientes; & addiuinantes aduersus Deum, quasi aliquid magnum adinuenientes in eo quòd dicunt à Nu esse emissum Logon, quod quidem omnes videlicet sciunt, quoniam in hominibus quidem consequenter dicatur; in eo autem qui sit super omnes Deus, totus Nus, & totus Logos cùm sit, quemadmodum prædiximus, & nec aliud antiquius nec posterius, aut aliud anterius habente in se; sed toto æquali & simili & vno perseuerante, iam non talis huius ordinationis sequetur emissio. Quemadmodum qui dicit eum totum visionem, & totum auditum, [in] quo autem videt, in ipso & audit: & in quo audit, in ipso & videt, nō peccat: sic & qui ait, totum illum sensum, & totum verbum, & in quo sensus est, in hoc & verbum esse, & verbum esse eius hunc Nun, minus quidem adhuc de Patre omniū sentiet: decentiora autem magis quàm hi, qui lationem prolatiui hominum verbi transferunt in Dei æternum Verbum, & prolationis initiū donantes & genesin, quēadmodum & [4][suo verbo] Et in quo distabit Dei Verbum, imò magis ipse Deus, cum sit Verbum, à verbo hominum, si eandem habuerit ordinationem & emissionem generationis?

B [5] Peccauerunt autem & circa Zoen, dicēres eam sexto loco emissam, quam oportebat omnibus [præponere,] quoniam Deus vita est, & incorruptela, & veritas: & non secundùm descensionem, & quæ sunt alia acceperunt emissiones; sed earum virtutum quæ semper sunt cum Deo appellationes sunt, quemadmodum possibile est & dignū hominibus audire & dicere de Deo. Appellatione enim Dei eo obaudient sensus, & verbum, & vita, & incorruptela, & veritas, & sapientia, & bonitas, & omnia talia. Et neque sensum vita antiquiorem aliquis potest dicere, ipse enim sensus vita est, nec vitā posteriorem à sensu, vti non fiat aliquando sine vita is qui est omnium sensus, id est Deus. Si autem dixerint in Patre quidem fuisse vitā, sexto autē loco prolatā, vt viuat Verbū: multò ante [eam] quidem oportebat quarto loco emitti, [vt viuat Nus. Et adhuc etiam ante hunc cum Bytho] vt viuat Bythus ipsorum: cum Propatore [enim] ipsorum adnumerare quidem Sigen, & hanc coniugem ei donare, nō connumerare autem Zoen, quomodo non super omnem est insipientiam?

[6] De ea autem quæ est ex his secunda emissione Hominis & Ecclesiæ, ipsi patres eorum falsò cognominati Gnostici, *[7] impugnant aduersus inuicem sua propria *indicantes; & malos fures semetipsos conuincentes, aptabiles esse magis *emissiones dicētes vti verisimile ex homine verbum: sed nō ex verbo hominem emissum, & esse hominem verbo anteriorem, & hunc esse qui est super omnia Deus. Et vsq; hoc quidem, quemadmodum prædiximus, omnes hominum affectiones, & * monitiones mētis, & *[generationes intentionum, & emissiones] verborum conjicientes verisimiliter, nō verisimiliter mentiti sunt aduersus Deum. Ea enim quæ accidunt hominibus, & quæcunque patiētes ipsi recognoscunt, ad diuinam rationem adducentes, apta dicere videntur apud eos qui ignorant Deum, & per humanas has passiones transducentes eorum passiones, sensum, genesin, & probolen quinto loco Verbo Dei enarrātes mirabilia mysteria & inenarrabilia, & alta, à nullo alio *cogitata dicūt se docere, de quibus & dixerit Dominus: Quærite & inuenietis, vt quærant scilicet, qui de Bytho, & Sige, & Nu, & Alethia processerunt: si sunt ex eis rursus & Logos, & Zoe; dehinc ex Logo & Zoe, Anthropos & Ecclesia. Matt. 7. 7.

C

*pugnant

*vindicantes:

*emissioni

*notiones

*cognita

ANNOTATIONES.

D 1. Quemadmodum] *Passiones, ignorantiam, vacuum, & emissiones, in Deum Patrem non cadere rursus confirmat, quòd hæc mortalium propria sint: Verbi verò diuini generatio à prolatione verborum hominū omnino recedat. Vitam quoque Dei, aliam non esse à Mēte & Essētia eius. Infert postremò pugnas, quibus inter se more omnium hæreticorum digladiabantur, & quasi mutuis cædibus corruebant.*

2. Sensus emissione] *Expunximus* sensu emissionis: *& paulò post, pro,* coniuncti sunt in primo, *restituimus* conuicti sunt in primo libro.

3. Sed quoniam] *Refutata prima Aeonum coniugatione ac emissione, qua nugabantur Bythum & Sigen emisisse Nun & Alethiam: nunc secundam coarguit, ostendens passiones ab illis confictas non cadere in Deū, sed hominibus tantùm conuenire: & Logon non sic emissum à Nu, vt blaterabant. Initium porrò capitis deciminoni hic constituit codex manusc. cum infra à posito argum.*

4. Et suo verbo] *Codices excusi,* & suum verbum: *paulò post quoque* præponere *pro* præparare *reposuimus.*

5. Peccauerunt autem] *Asserit Zoen, id est, vitam Dei non esse sexto loco constituendam in plenitudine, sed potius primo: nec fingendum extra Deum emissam fuisse, cùm ipse sit vita sua. Deinde, sub nomine Dei omnes eius perfectiones, quales sūt incorruptio, veritas, sapientia, bonitas &c. cùm reuera sint ipse Deus, omnino significari & comprehēdi. Deniquè insipientissimorum hominum esse putare, aut mentem, aut veritatem, aut Verbum Dei aliquo tempore vita caruisse.*

6. De ea autem] *Initium sequentis capitis vigesimi, cum sua epigraphe hic cōstituit vetus codex. His autem euertit & eam emissionem, qua dicebant, per coniugationem*

gationem Hominis & Ecclesiæ duodecim AEones prodijsse. Idque facit ex mutuis pugnis & dissidijs Gnosticorum ministrorum, nec in hac re secū, nec cum ipsa veritate conuenientium.

Hoc idem & in huius aui Gnosticis obseruandum esse non semel supra notauimus. Hic solùm adijcio Tigurinos in Præfatione apologetica ad Ecclesias Germaniæ reformatas, Lutheranis exprobrare, quòd inter se nequaquam conueniant de peccato originali, de iustificatione, de libero arbitrio, de Euangelio, de lege, de Christi ad inferos descensu, de ipsius persona, de ceremonijs, de filiorum Dei electione ad vitam æternam, & multis alijs fidei Christianæ articulis. Nec iniuria exprobrant, quandoquidem sint inter illos, Lutherani alij Mollos, vt sunt Ienenses, Lipsenses, & VVittembergenses: alij Rigidi, vt Mansfeldenses, Tubingenses, Illyricani. Deinde, sunt inter illos Antinomi, Osiandrini, Maioristæ, Flacciani, Substantiarij, Accidentarij, Vbiquitarij: qui nullis hactenus Colloquijs, nullis Principum suorum edictis, nullis exilijs, nullis denique scriptis potuerunt in cōcordiam coalescere. Illi ijdem Tigurini, in fine Orthodoxi consensus, triginta sententias ex operibus Lutheri citant, de sola Eucharistia: quibus probant eum turpiter dissentire ab ijs, quæ ipsemet alibi scripsit ac docuit. Et ne suspectum sit horum tanquā aduersariorum testimonium, aliud Osiandri Lutherani, in confutatione cuiusdam scripti Melanthonis, sponte confitentis, viginti discrepātes esse sententias apud solos Confessionistas, de vnico Iustificationis articulo.

Ac ne sibi blandiantur Caluiniani, quasi secum bellè conuenirent, initio Dialogorum nostrorum, euicimus Anglicanos à Geneuanis quindecim ad minus religionis capitibus palam dissidere: deinde, Caluinum & Bezam plusquam centum locis secum apertè pugnare. Manifestum est omnibus, de vnica ista CHRISTI *sententia*, Hoc est corpus meum, *octoginta esse inter illos diuersas interpretationes: nec vnquam inficias ire poterunt, Vermilium à Beza in Colloquio Pissiacensi dissensisse. Certè de baptizandis pueris adulterinis, vsurpandisque nominibus Trinitatis ac personarum consubstantialium cōtraria & pugnantia decernunt Poloni & Geneuani. De omnipotentia Dei aliter sentiunt Heidelbergenses & Sabaudi. De descensu Christi ad inferos, de veterum patrum limbo, voce substantialiter admittenda, & alijs multis Tigurini & Geneuinā nō cōueniunt. Et quorsum tot diuersæ fidei Cōfessiones, vt Tigurina, Geneuana, Bezana, Gallica, Belgica, Anglica in dies cuduntur & recuduntur, si vnica est inter eos fides ac religio? Quot, quibusque probris sese onerant & traducunt in Anglia Puritani & Pseudoepiscopi & cæt. Qui plura de his desiderat, cōsulere poterit Staphylum, Lindani tabulas, Iurgievvicij libro de bello quinti Euangelij, & collectam à Rescio Ministromachiam. Nos his paucis contenti sumus patefecisse, Hugnosticos nunc non minus inter se pugnare atque digladiari in paradoxis suis affirmandis, quàm olim parentes eorum Gnostici mutuò dissenserunt.* B

7. Pugnant aduersus inuicem] *Mutuas hæreticorum pugnas, trophæa Ecclesiæ Catholicæ vltrò parare, aliàs annotauimus, fidemque rectam illustrari & confirmari illorum conflictationibus. Nam cùm hæreses pleræque, ex incauta alterius hæreseos euitatione & insectatione oboriantur, vt de Ario apparet, qui Sabellij personas confundentis odio, in naturæ distractionem incidit; & Eutyche, qui Nestorij errorem fugiens, in naturarum confusionem incurrit. Hinc fit, vt cùm ingenio, eloquentia, & linguarum peritia aliquando valeant: in ea parte qua aduersam hæresim impugnant, & orthodoxam fidem sequuntur, optimam & vtilissimam operam nauet Ecclesiæ. Hæc abundè explicat Vigilius martyr libro secundo & quarto cōtra Eutychen: & non rarò noster Irenæus.* C

8. Generationes intentionum.] *Quatuor has voces ex veter. codic. addidimus, expunximus* generationis.

DE QVÆSTIONIBVS, QVOMODO ET HINC Ethnici verisimilius de vniuersorum generatione responderunt & gratius: & quomodo ab ipsis, quæ sunt à Valentino initia sumpserunt, eiusque sunt secundum eos regulæ.

CAPVT XIX. D

[1]Vlto verisimilius & gratius de vniuersorum genesi dixit vnus de veteribus comicis[2] Antiphanes in Theogonia. Ille enim de nocte & silentio Chaos emissum dicit, dehinc de Chao & nocte Cupidinem, & ex hoc lumen, dehinc reliquam secundum eum primam [deorum] genesin. Post quos] rursus secundam deorum generationem induxit, & mundi fabricationem; dehinc de secundis dijs narrat hominum plasmationem: vnde ipsi assumētes sibi fabulam, quasi naturali disputatione commenti sunt, solummodo demutātes eorum nomina, idipsum autem vniuersorum generationis initium & emissionē ostendentes, pro nocte & silentio, Bythum & Sigen nominantes; pro Chao autem, Nun; & pro Cupidine, (per quē, ait Comicus, reliqua omnia disposita) hi Verbum attraxerūt; & pro primis ac maximis dijs, Aeonas formauerunt; & pro secundis dijs, eam quæ est extra Pleroma matris] ipsorum enarrant dispositionem, secundam Ogdoadē vocātes eam; ex qua mundi fabricationem, & plasmationē hominum similiter atque illi annunciant, inenarrabilia, & incognita mysteria solos se dicētes scire, quę vbiq; in theatris ab hypocritis [&] splēdidissimis vocibus comœdisantur, transferentes in suum argumentum, imò verò [hisdem] argumentis docentes, tantum immutātes nomina.

Et non

A Et non solũ quæ apud Comicos posita sunt, arguuntur, quasi propria proferentes: sed etiam quæ apud omnes, qui Deũ ignorãt, & qui dicuntur Philosophi, sunt dicta, hæc congregant, & quasi centonem ex multis & pessimis panniculis consarciẽtes superficiem subtili eloquio sibijpsis præparauerũt, nouam quidem introducentes doctrinã, propterea quòd [ad] nũc noua arte substituta sit: veterẽ autem & inutilem, quoniam quidem de veteribus dogmatibus ignorãtiam & irreligiositatem olentibus, hæc eadẽ subsecuti sunt. [4] Thales quidem Milesius vniuersorũ generationem & initium aquã dixisse. Idem autem est dicere aquam & Bythum. [5] Homerus autem poëta Oceanũ deorum genesin, & matrem Thetin dogmatizauit: quæ quidem hi in Bythum & Sigen transtulerunt. [6] Anaximãder autem hoc quod immensum est, omnium initium subiecit seminaliter habens in semetipso omnium genesin, [ex] quo immensos mundos constare ait: & hoc autẽ in Bythum & in Aeonas ipsorum transfigurauerũt. [7] Anaxagoras autem, qui & Atheus cognominatus est, dogmatizauit facta animalia, decidẽtibus è cœlo in terram seminibus: quod & hi ipsi in Matris suæ transtulerunt semina, & esse hoc semen seipsos statim confitentes apud eos, qui sensum habent, & ipsos esse quæ sunt Anaxagoræ irreligiosi semina. [8] Vmbram autem & vacuũ ipsorum à B Democrito & Epicuro sumentes sibimetipsis aptauerunt, cùm illi primum multum sermonem fecerint de vacuo, & [de] atomis, quorum alterum quidem quid esset,] vocauerunt: alterum verò, hoc quod non est, appellauerũt: quemadmodum & hi esse quidem illa, quæ sunt intra Pleroma vocant, quemadmodum illi Atomos; non esse autem hæc, quæ sunt extra Pleroma, quemadmodum illi Vacuum. Semetipsos ergò in hoc mundo, cùm sint extra Pleroma, in locum qui non est, deputauerunt.

Quod autem dicunt imagines esse hæc eorum quæ sunt, rursus manifestissimè Democriti & Platonis sententiam edisserũt. Democritus enim primus ait, multas & varias ab vniuersitate figuras expressas descendisse in hunc mundum. Plato verò rursus materiam dicit, & exemplum, & Deum: quos isti sequẽtes, figuras illius & exemplum imagines eorum, quæ sunt sursum vocauerunt, per demutationem nominis semetipsos inuentores & factores huiusmodi imaginariæ fictionis gloriantes. [9] Hoc autem quod ex subiecta materia dicunt fabricatorem fecisse mundũ, & Anaxagoras, & Empedocles, & Plato primi ante hos dixerunt; vt videlicet datur intelligi, & ipsi [à] Matre sua inspirati. Quod autem ex necessitate vnumquodq; in illa secedit, ex quibus & fa- C ctum esse dicunt, & huius necessitatis seruũ esse Deum, ita vt non possit mortali immortalitatem addere, vel corruptibili incorruptelam donare: sed secedere vnumquemq; in similem naturæ suæ substantiam; & [10] hi qui ex porticu Stoici appellantur, & vniuersi quotquot Deum ignorant Poëtæ & conscriptores affirmant: qui eandem habentes infidelitatem, spiritalibus quidem suam regionem attribuerunt, eam quæ est intra Pleroma: animalibus autem [medietatis: corporalibus autem, quod] Choicum: & præter hæc, nihil posse Deum, sed vnumquemque prædictorum ad ea, quæ sunt eiusdem substantiæ secedere affirmant.

Idearum origo.

Quod autem Saluatorem ex omnibus factum esse Aeonibus dicant, omnibus in eum deponentibus velut florem suum, [11] nõ extra Hesiodi Pandoram nouum aliquid afferunt. Quæ enim ille ait de illa, hæc hi de Saluatore insinuant, [12] Pandoron] introducentes eum, quasi vnusquisq; Aeonũ, quod haberet optimum, donauerit ei. Ipsam autem eduliorum & reliquarum operationum indifferentem sententiam, & quod putent à nemine in totum posse coinquinari propter generositatem, licet *quodque manducent vel operentur; [13] à Cynicis possederunt, cùm sint cum eis eiusdem testamenti. [14] Et minutiloquium autem, & sublimitatem circa quæstiones, cùm sit Aristo- D telicum, inferre fidei conãtur. Quod autem velint in numeros transferre vniuersum hoc, [15] à Pythagoricis acceperunt. Primùm enim hi initium omnium numeros substituerunt, & initio ipsorum parem & imparem, ex quibus & ea quæ sensibilia & insensata sunt, subiecerũt. Et altera quidem substitutionis initia esse: altera autem sensationis & substantię, ex quibus prima omnia perfecta dicunt, quemadmodum statuam de æramento & de formatione. Hoc autem ij, his qui sunt extra Pleroma aptauerunt: sensationis autem initia dixerunt, in quem sensus intelligens est eius quod primùm assumptum est, quærit quoadusq; defatigata ad vnum & indiuisibile concurrat: & esse omnium initium, & substantiam vniuersæ generationis Hen, id est vnum: ex hoc autem Dyadem, & Tetradem, & Pentadem, & reliquorum multifariam generationem. Hæc hi ad verbum, de plenitudine suorum & Bytho dicunt, vnde etiam & eas, quæ sunt de vno coniugationes adnituntur introducere, quæ Marcus velut sua iactans, velut nouius aliquid visus est præter reliquos adinuenisse, Pythagoræ quaternationem, velut genesin & *patrem omnium enarrans.

* quodcunque

* matrem

[16] Dice-

[16] Dicemus autem aduersus eos, vtrumne hi omnes prædicti, cum quibus eadem A dicentes arguimini, cognouerunt veritatem, aut non cognouerunt? Et si quidem cognouerunt, superflua est Saluatoris in hunc mundum descensio. Vt quid enim descendebat? Nunquid vt eam quæ cognoscebatur veritas, in agnitionem adduceret his, qui cognoscunt eam in omnibus hominibus? Si autem non cognouerunt; quemadmodum eadem cum his, qui veritatē non cognoscebant, dicentes, solos vosmetipsos eam quæ est super omnia [17] cognitio habere gloriamini, quam etiam, qui ignorant Deum habent? Secundùm antiphrasin ergo, veritatis ignorantiam, agnitionem vocant: & bene Paulus ait, vocum nouitates falsæ agnitionis. Verè enim falsa agnitio ipsorum inuenta est. Si autē impudenter agentes super hæc dicent, homines quidem non cognouisse veritatem, Matrem autem ipsorum semen paternale per tales homines, quemadmodum & per Prophetas, enunciasse mysteria veritatis, ignorante Demiurgo: primò quidem non talia enarrāt, quæ sunt prædicta, vt non & à quolibet intelligantur. Etenim ipsi homines sciebant, quæ dicebant, & discipuli ipsorum, & horum successores.

Dilemma validissimum.

1. Tim. 6.

Pòst deinde, vel Mater, vel semen * sic cognoscebant, & enarrabant ea quæ erant veritatis: veritas autem pater. Saluator ergo secundùm eos erit mētitus dicens, Nemo B cognouit Patrē nisi Filius. Si enim cognitus est vel à matre, vel à semine eius; solutū est illud, quod nemo cognouit Patrem nisi Filius, nisi si semen ipsorum, vel matrem neminem esse dicunt, & vsque hoc quidem per humanas affectiones, & per id quod similia dicant multis ignorantibus Deum, verisimiliter visi sunt abstrahere quosdā, attrahentes per ea quæ assueti sunt, in eum qui est de omnibus sermonem Verbi Dei genesin exponentes & veritatis & vitæ, adhuc etiam sensus & Dei emissiones obstetricantes. Quæ autem ex his non verisimiliter & sine ostensione, omnia ex omnibus mentiti sunt. Quemadmodū qui assuetas escas, & vt illiciant præmittunt, vti capiant aliquod animal, sensim blādientes eis per assueta pabula, quousque accipiāt; sumentes autem ea captiua, alligant amarissimè, & ducunt per vim abstrahentes quocunque ipsi voluerint. Sic autem & hi paulatim mansueti dissuadentes [18] per pithanologiam assumere prędictam emissionem, inferunt neque congruentia, neque opinatas [19] [reliquarum] emissionum species, ex Logo quidem & Zoë dicentes Æonas emissos, de Anthropo autem & Ecclesia duodecim, & horum nec ostensionem, nec testimonia, nec verisimilitudinē, nec in totum aliquid talium habētes, [20] frustrà autem, & prout C euenit credi volunt, ex Logo & Zoë Æonis existentibus emissum esse Bythum & Mixin, [insenescibilem] & vnitionem naturalem, & delectamentum, immobilem & contemperamentum, & Monogenem & Macariam. De Anthropo autem & Ecclesia similiter Æonis existentibus emissum esse Paracletum & Pistin, Patricon & Elpida, Metricon & Agapen, Ainon] & Synesin, Ecclesiasticum & Macarioteta, Teleton & Sophiam.

* si

Matt. 11. 27.

Elegans simile.

Huius autem Sophiæ * passionem & errorem, [21] & quemadmodum periclitata est perire propter inquisitionem patris, quemadmodum dicunt, & extra Pleroma operositatem, & ex * qua Labe mundi fabricatorem emissum docent, in eo qui est ante hūc libro sententias hæreticorum * enarratas, cum omni diligentia exposuimus. Christū autem, quem pòst genitum his omnibus emissum esse dicunt, & Sotera autem ex his qui in Labe facti sunt AEonibus habuisse substantiam. Necessariè autem nunc nominum istorum meminimus, vt ex istis sit manifestum absurdum eorum mendacium, & confusio fictæ nominationis. Ipsi autem detrahunt AEonibus suis huiusmodi appellationibus multis, Ethnicis verisimilia & credibilia adponētibus nomina his qui vocantur [1] duodecim dij ipsorum, quos & ipsos imagines duodecim AEonibus esse D volunt, imaginibus multò decentiora, & magis potentia, per etymologiam ad intētionem diuinitatis adducere nomina habentibus.

* passionem

* quali

* enarrātas

ANNOTATIONES.

1. Multò verisimilius] *Quia malos fures superiori capite Gnosticos vocarat, furta illorū à tredecim Philosophorum scriptis, istofrsissimè retegit: in quibus nihilominus multo plura rectius tradita esse, quā in hæreticorum libris, pronunciat. Vtrumque frequenter & Tertullianus libro contra Hermogenem, dum* Philosophos hæreticorum patriarchas *appellat. Et libro Præscriptionum:* Hæreses à Philosophia subornantur, inde AEones, & formæ nescio quæ, & trinitas hominis apud Valentinum: Platonicus fuerat. Inde Marcionis Deus de tranquillitate à Stoicis venerat. Et vti anima interire videatur: ab Epicureis obseruatur. Et vt carnis restitutio negetur: de vna omnium Philosophorum schola sumitur. Et vbi materia cum Deo æquatur: Zenonis disciplina est. Et vbi de igneo Deo allegatur: Heraclitus interuenit. Eadem materiæ apud hæreticos & Philosophos volutantur, ijdem retractatus implicantur. *Et paulò pòst idem vetustissimus Theologus ita scribit:*

Quid

Quid Athenis & Hierosolymis? quid Academiæ & Ecclesiæ? quid hæreticis & Christianis? Nostra institutio de porticu Salomonis est; & cæt. *Idem rursus alibi:* Discede ab Ethnico, hæretice: Redde illi suos sensus, quia nec ille de tuis instruitur. Quid cæco duci inniteris, si vides? quid vestiris à nudo, si Christum induisti? quid alieno vteris clypeo, si ab Apostolo armatus es? &c.

Li. de resur.

Nequaquam tamen putandū vel Irenæum, vel alios quosuis sanctos ac veteres Theologos studia prohibere aut damnare philosophica; cùm & ipsi peritissimi & acutissimi fuerint philosophi, probeq́; nouerint disciplinas liberales ad cæterarum disquisitionem & tractationē necessarias & commodissimas esse: sed hoc in istis coarguunt & vituperant, quod artibus illis abuterentur ad subuertendam & opprimendam veritatem, quibus eam tutari & propagare debuissent. Sic & Paulus eos seuerè increpat, qui veritatem Dei in iniustitia detinent: & cùm cognouerunt Deum; non sicut Deum glorificauerunt, *&c. Studia porrò Philosophica & humaniora impensè cōmendant Clemens in Strom. Basilius Epistola ad nepotes, Hieronymus Epistola ad Magnum.*

Rom. 1.

2. Antiphanes] *Eius nominis varios refert Suidas, sed nulli eorū Theogoniæ descriptionem tribuit. Oportet igitur vel Antiphanem hunc Poetam illum esse, cuius epigrammata extant in florilegio Planudis, & frequentes sententiæ apud Athenæum & Stobæum: quique natus olympiade 93. comœdias 365. aut (vt alij volunt) 290. scripsisse, terdecies vicisse, atque in Chio obijsse fertur, annos natus 74. Vel certè pro Antiphane, cōtra omnium codicum fidem, legendum esset,* Hesiodus, *quod Epiphanius indicare videtur de Valentino ita locutus:* Imitator Hesiodi Theogoniæ, qui vt fabulosa Gentium poesi mundo illusit: sic & Valentinus alijs nominibus in alia transmutatis, mundum decipere voluit Hesiodum habens opinionis suæ fundatorem. *Hesiodum certè post Orpheum asseruisse Chaos omnium esse rerum principium, ex eiusdē verbis copiosè satis probat Eugubinus libr. 1. capit. 10. de perenni Philosoph. Lactantius scribit:* Homerus nil nobis dare potuit, quod pertineat ad veritatem. Potuit Hesiodus, sed tamen nil dedit: non à Deo conditore sumens exordium, sed à Chao: cùm explanare ante debuerit, Chaos ipse vnde, quando, quomodo esse cœpisset. &c.

Lib. 1. cap. 5.

3. Pleroma matris] *Codices excusi*, pleromatis.

4. Thales] *Vnus fuit ex sapientibus illis septem, qui eodem tempore in Græcia floruerunt, id est, anno mundi 3366. si Hebræorum supputationi credimus: sin Theophili Alexand. 5035. olympiade. 43. quo tempore iā Babylonē Iudæi captiui, euersa Ierosolyma, abducebantur. Id verò docuisse de rerum principijs, quæ hic habet Irenæus, magno cōsensu scripserunt Iustinus, Eusebius, Lactātius lib. 1. cap. 5. August. 8. de ciuitat. cap. 2. Thaletis coniecturas adfert Plutarchus in Placitis, quod semē omnium animantium humidum sit, nec alimentum sine humido constet, quin & astra ipsa putabat humoribus Oceani vegetari. Putarem ego vel traditione quadam, vel lectione librorū Mosis; aut certè oraculis Sybillinis; quædam de rerum creatione, illos tenuisse, quæ dicuntur:* Spiritus ferebatur super aquas, *Et:* Producant aquæ reptile.

5. Homerus] *A cæcitate id nomen consequutus est, cùm prius Melesigetes diceretur: Patriā illius indicare operosum est, cum septem Græciæ vrbes, eū sibi certatim vendicent. Colophonij ciuem suum dicunt, Chij sibi vendicant, Salaminij repetunt, Smyrnæi eius suum esse confirmant. Extat ea de re distichon hoc apud Gellium.*

Ἑπτὰ πόλεις διερίζουσι περὶ ῥίζαν Ὁμήρου
Σμύρνα, Ῥόδος, Κολοφὼν, Σαλαμὶν, Χίος, Ἄργος, Ἀθῆναι. *id est,*

Septem vrbes certant, de stirpe insignis Homeri,
Smyrna, Rhodos, Colophon, Salamin, Chius, Argos, Athenæ.

Multo minus de ætate eius conueniūt, cùm nouem ea de re pugnantes referat sententias Clemens Alexan. primo Stromateon. Sentētiā porrò eius de Oceano mari, præter superiores authores referunt etiam Theophilus Antio. li. 2. ad Autolycū, & Athenagoras apologia pro Christianis; vbi & Orpheum hac in re sequens, non amplius quàm 400. annis antē se illum vixisse affirmat.

6. Anaximander] *Thaletis auditor, & eiusdem patriæ fuit, quo sublato, vt nomine proprio sectam constitueret, multò absurdiora est commētatus; videlicet ipsū infinitum causam esse generationis & corruptionis omnium.* Ex ipso namque, ait, cælos segregatos, cæterosque mundos infinitos, *& alia plura, quæ fusius descripserunt Plutarchus & Laertius: ex sacris Eusebius & Iustinus martyr oratione ad Græcos, Augustin. 8. de Ciuit. cap. 2.*

Lib. de præ. ca. 5. & li. 14. cap. 5.

7. Anaxagoras] *Clazomenius fuit, Anaximenis auditor, Socratis & Euripidis præceptor, olimpiade 70. cum Xerxes in Græciam traiecit, genere, diuitijs, & philosophia clarissimus. Docebat autem Solem cādentis ferrum esse, Peloponeso maiorē. Hoc vniuersum item ex paruis similium partium corporibus compositum, vt aurū ex minutissimis ramentis constat. Animātesq́; primò ex humore, calore, terraque manasse, postea ex inuicem natas esse, mares à dextris, fœminas à sinistris, vt scribit Laërtius, cui post Aristotelē etiā astipulatur Iustinus martyr Orat. ad Græcos. Cur verò ἄθεος & irreligiosus nominaretur ab Irenæo aliquantulum hæsi, quod nō consentiret vet. cod. quodque Mentem diuinam omnia composuisse docuisset, quod atheus nō dixisset. At quæ subijcit Laertius, nodū soluunt, videlicet, ipsum à Cleone impietatis accusatum, quòd Solem laminam candentē: vel, vt (Augustino placet) lapidem ardentem, nō Deū esse diceret:* ideoque quia non solem, sed Creatorem solis venerabatur *(addit Eusebius)* parum abfuit, quin sit ab Atheniensibus lapidibus obrutus. *His accedit Plutarchus, qui Euripidem deos gentium Areopagitarum formidine, inficiari per se non audentem, Sysiphum & Anaxagoram id præstantes recensere fecit. Lucian etiā Timon, Iouem fulmina in Anaxagoræ caput eiaculatum dicit, quod familiaribus suasisset, nullo pacto esse illos, qui dij vocarentur. His adde Velleium apud Ciceronē de natura deorum, sententiam Anaxagoræ istis verbis referentem:* Anaxagoras primus omnium rerum descriptionem, & mundum Mentis infinitæ vi ac ratione designari & confici dicit. *Platonem denique in Cratylo, iustum & pium iudicantem, quod Anaxagoras Mentem ex se omnipotentem cuncta condidisse docuerit. & cæt. Ergo non Irenæi, sed quorundam Ethnicorum æmulorum iudicio Anaxagoras ἄθεος nuncupatur.*

Li. 18. de ciuit. cap. 41.

Libr. 14. de præp. cap. 5.

8. Vmbram autem] *Epicurum anno tertio centesimæ nonæ olympiadis; septē annis ab obitu Platonis, natum scribit Laertius: & lectis Democriti libris, postmodum Philosophiæ operam dedisse, librosq́; de Atomis edidisse.* Scripsit etiam, *subijcit Laertius,* infinita volumina, adeò vt illorum multitudine cunctos superarit; inter quæ optima ea putat, quæ sunt de

Atomis, & Vacuo. *Laërtio subscribunt Iustinus orat. ad Græcos: & Aug. 8. de Ciuit. cap. 5. Democritus, quem Irenæus subiungit, Principia, Atomos, & Inane opinatus est; infinitosq; mundos generationi & corruptioni obnoxios. Atomos quoque magnitudine & numero infinitos ferri in toto, ac rotari, atq; ita cōcretiones omnes gignere. Laertius. Eadem ante Democritum, Leucippum asseruisse tradūt Aristoteles, 1. de Gener. Tullius 1. de natura Deorū: Lactātius, lib. de Ira Dei. De imaginibus, id est Ideis Platonicis, superius annotauimus.*

9. Hoc autem] *Gnosticos arguit Irenæus, quia post Philosophos mūdi fabricatorem, mūdum ipsum ex subiecta materia fecisse dicerent: quod & ante eū fecerant Theophilus Antio. eo nomine Platonicos dānans: simul & Iustinus, Platonē nominatim reū agens, quod Deū non ποιητὴν, id est factorem, sed, Δημιουργόν, id est conditorem, qui condendi facultatem à materia habuisset, asserebat. Hos sequutus Tertullianus, toto orationis impetu, eādem sententiā amplexātem Hermogenē obruit, materiam illam affirmans ignotam esse Prophetis, Apostolis, imò & ipsi Christo. His accedit & Eusebius, adductis sētentijs Dionysij Alex. Origenis, & Maximi, illos absq; scelere non esse pronuncians, qui materiam primā ad fictionem totius, Deo subijciunt.*

Lib. 2. ad Autolycum

Orat. ad Græcos.

Lib. 7. de præp. cap. 8.

Contrà verò nihil frequentius nunc audiunt Theologorum scholæ, quàm Deū ex materia informi, corporea omnia cōdidisse: in eamq; sententiam pedibus & manibus feruntur, Dionysius Areop. Tatianus, Lactātius, Augustinus, Theodoretus.

Conciliabuntur autem facilè, si materiam illam Deo non esse coæternam, nec ingenitam, vt cum Philosophis Hermogenes volebat: nec ex Achamoth æonis errantis commentatione ortam, cum Gnosticis dixeris: sed à Deo Opt. Max. ex nihilo aliquando creatam, indeq; formarum adiectione, omnia ab eodem condita fuisse cum Patribus senseris: quod nō obscurè indicat Irenæus cap. 10. & 11. huius libert.

10. Hi qui ex porticu] *Zeno horum princeps nomē Zenoniorū principio secta dederat; at cùm in porticū, quæ Græcis στοὰ dicitur, frequētius ad differendum conuenirent, Stoica secta nuncupata est: quā etiam ad tempora B. Pauli durasse, ex Actorum libro certum est, quādo concioni illius de Resurrectione, Athenis sese opposuerunt. Inter horum paradoxa refert Laertius, quod vnum Deum docerent, ipsumq; Mentem, & Fatum, & Iouē, varijs quoque alijs nominibus appellarēt. Partes quoq; omnia penetrātes haberet, ob idq; Græcis Δία vocari, quod in æthere distentum sit imperiū eius: Ἥραν verò, quòd in aere: Ἥφαιστον, quod in artificiali igne: Ποσειδῶνα, quod in humore: Δημήτραν, quod in terra. Laertio subscribit Euséb. lib. 14. de præpar. cap. 6. & lib. 15. cap. 14. Aduersus horum fatalem necessitatē, cui etiam Deū subiectū volebant, differit Epiphan. cōtra hæresim quintam: & eo longè antiquitor Iustinus martyr Apol. 1. & infrà non semel Irenæus.*

Lib. 7.

11. Non extra Hesiodi] *Hesiodus libro qui inscribitur,* Opera & dies, *Pandoram fingit omnium primā mulierem, Vulcani artificio, Iouis autem iussione fabricatam; quā singuli Dij donis suis ornauerunt, Pallas sapientiæ, Venus forma, Apollo musices, Mercurius eloquentiæ, indeq; Pandoram dictam, quasi omnium donū, vel ab omnibus donatam, vel omnium rerum genere dotatam. Huius fabulæ commentationem eleganter accommodat Nazianzenus aduersus mulieres sese ambitiosius excolētes. Perstringit & Fulgentius libro secūdo Mythologiarum.*

12. Pandoron] *Ita ex vet. cod. reposuimus:* Pādoram *expunximus.*

13. A Cynicis] *Antisthenis sectatores hoc nomine vocati fuerunt, siue à Cynosarge gymnasio: siue à canina mordacitate, qua nec dijs, nec hominibus parcebāt: aut, vt alij volunt, ab eo, quod canū more in propatulo coire nō dubitarent, sicut de Crate & Hiparchia tradit Laertius; qui & Diogenem mulieres communes esse oportere, nihilq; iniquum quoduis gustare animal, nec iniustū humanis vesci carnibus asseruisse scribit. Perstringit & Nazianzenus Diogenis helluationes, & Cratetis de matrimoniorum communitate sententiam. Immūditia impudentia sua, qua naturali verecūdia reluctabātur, Cynicos nūncupatos affirmat quoq; August. lib. de nupt. & cōcup. ca. 22. quos & patronos libidinis vocat lib. 4. contra Iulianum Pelag. Gnosticorum porrò immūditias retulit Irenæus, lib. 1. cap. 1. 8. 9. 20. 23. 24. & 32.*

Lib. 6.

Orat. in laudem Hęronis.

14. Et minutiloquium] Multiloquium & subtilitatem *habet cod. vet. Aristotelem suis assertiōnibus, ob subtilitatem, fidem ab omnibus haberi voluisse, & suæ eloquentiæ plus æquo confisum, omnibus alijs Philosophis bellum indixisse, ante Irenæum Iustinus quoque notauerat.* καὶ περὶ τούτων *(ait Orat. ad Græcos)* πεπείραται ἑαυτὸν, διαδοκιμαστὴν φράσεως ἀξιῶν. *Queritur & Nazianzenus,* quod artium Aristotelis prauum artificium, & Platonicæ eloquentiæ præstigiæ, vt Ægyptiacæ plagæ, in Ecclesiam irrepserint. *Orat. de moderatione in disputationibus seruanda. Damnat quoque Theodorus presbyter, Seuerum hæreticum, quod* eum solum agnosceret præstantissimum Theologum, qui scitè se exercuisset in Aristotelicis Categorijs, & reliqua suppellectile externorum à Christo Philosophorum.

Isagoge in Anastasiū Antiochenum.

15. A Pythagoricis] *Ante Irenæum Iustinus:* Pythagoras Samius *(ait)* Mnesarchi filius, arbitratur principium, numeros, & mensuras, & horum concinnitates, elementaque ex vtrisque composita: præterea vnitatem, & infinitam Dyada. *De his & Laertius fusissimè.*

Orat. ad Græcos.

16. Dicemus autem] *Initium est capitis 22. in vet. cod. cum argumento infra ibidem posito.*

17. Cognitio habere] *Vet. cod.* habere gloriam iniquam: Cognitionem habere, *legendum cēserem, etsi nulli consentiant codices.*

18. Per pythanologiam] *Id est, suadelam vimq; quandam alliciendi, suadendiq;.*

19. Reliquarum emissionum] *expunximus* reliquorum *auth. vet cod.*

20. Frustrà autem, & pro vt euenit] *Billius obseruat hanc loquendi formam huic authori frequentem esse, cui hæc Græca respondent,* ἀλλὰ δὲ καὶ ὡς ἔτυχε. *Paulò post, eiusdem indicio* Ainon *reposuimus, pro,* Æonon.

21 Et quemadmodum periclitata est perire] *Similis locutio Ionæ* 1. 4. & nauis periclitabatur conteri, καὶ τὸ πλοῖον ἐκινδύνευσε τοῦ συντριβῆναι. *Hebr. nauis cogitabat conteri. Id est periculum erat ne contereretur. Ita & Quintilianus,* periclitatur rumpi.

22. Duodecim dij ipsorum] *De his strictim Lactantius lib. 1. cap. 15. & eum sequutus August. in Ciuitate Dei, ex Varrone. Dij maiorum gētium vocātur à Cicerone, qui ad imitationem reipublicæ Romanæ (cui duodecim patres Romulus præfecerat) Consentes appellantur. Ennius illos versibus istis enumerat.*

Iuno, Vesta, Minerua, Ceres, Diana, Venus, Mars.

Mercurius, Iouis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.

Coniunxe-

A *Coniunxerunt etiam illos per cõficta matrimonia, sicut & postea Gnostici suos Aeones, vt hoc modo conuenirẽt: Iupiter & Iuno, Mars & Venus, Mercurius & Minerua &c. Finxerunt enim alios plurimos esse deos ministros & populares, vt tradit Lactantius lib. 1. capite tertio, & quinto.*

QVAESTIO DE OMNI SPECIE EMISsionis, & de Pleromatis inconsequentia.

CAPVT XX.

R[1]Euertamur autem nos ad prædictam emissionum quæstionem. Et primò quidem dicant nobis causam huiusmodi emissionis AEonum, vt nihil tãgant eorum quæ sunt conditionis. Non enim [illa] propter conditionem dicunt facta, sed conditionem propter illa: & non illam eorum imagines, sed hæc illorum esse dicunt. Quemadmodum igitur imaginum causam reddunt dicẽtes, mensem quidẽ triginta habere dies propter triginta Aeonas,[2] & diem duodecim horas, & annum duodecim menses, propter duodecim AEonas] quæ sunt intra Pleroma, & quæcunque talia delirant? Nunc dicant nobis causam istam AEonũ emissionis, quid quia facta est talis, propter quid autem[3] prima & Archegonos omnium octonatio emissa est, & non quinio, vel trinitas; aut septenatio, aut aliquid eorum, quæ in alterum numerum confiniũtur? Et quid [quia ex] Logo & Zoe decẽ emissi sunt Aeones, & non plures aut minus: & rursus ex Anthropo & Ecclesia duodecim, cùm possẽt & hæc, aut plura, aut minus fieri? Vniuersum quoque Pleroma, [quid] vtique tripartitum est in octonationem, & decadem, & duodecadem: & non alterum quendam præter hos, numerũ? Et diuisio autẽ ipsa [quid] vtique in tres, & non in quatuor, vel quinque, vel sex, vel in alterum quendam facta est numerum, nihil tangentes eorum numerorum,[4] qui sunt conditionis? Antiquiora enim illa his habere dicunt, & oportet cum ea propriam habere rationem, eam quæ est ante constitutionem, sed non eã quæ est secundùm constitutionem consentientes ad consonationem; quam quidem nos de conditione enuntiantes aptabilia dicimus.[5] Apta est enim hæc rhythmizatio his quæ facta sunt, huic rhythmizationi. Illos autẽ propriã causam de his quæ anteriora sunt, & à semetipsis perfecta, non habentes enunciare, in summam aporiam incidere necesse est. Quæ enim nos de constitutione velut ignorantes interrogant, ipsi de Pleromate è contrario interrogati, vel humanas affectiones[6] enarrabunt] vel in eũ descendent] sermonẽ, qui est extra consonantiam quæ est in creatura, impropriè respondentes de secundis, & non secundùm eos de primis. Non enim de ea quæ est secundũ creaturam consonantia, nec de humanis affectionibus interrogamus eos: sed quia vtique Pleroma ipsorum, cuius imaginem creaturam esse dicunt, octiforme, & deciforme, & duodeciforme est, vanè & improuidè Pleroma eiusmodi figuræ] effecisse patrẽ ipsorum fatebuntur: & deformitatẽ circundabunt patri, si irrationabiliter aliquid fecit. Aut rursus si secundùm prouidentiam patris dicent sic emissum Pleroma; propter creaturam vti bene rhythmizati ipsam essentiam, iam non propter se factum erit Pleroma, sed propter eam quæ secundùm similitudinẽ ipsius futura esset imago. Quemadmodũ quæ de luto est, non propter semetipsam figuratur statua: sed propter eam quæ ex æramento, vel auro, vel argento habet fieri: & honoratior creatura erit quàm Pleroma: si propter illud illa emissa est.

(Margin letters: B beside "quidem dicant nobis causam…"; C beside "cum ea propriam habere rationem…"; D beside "admodũ quæ de luto est…")

ANNOTATIONES.

1. Reuertamur] *Initium est cap. 23. in veteri codice cum argumento infra posito. Vrget autem crebris percontationibus Gnosticos, vt rationem reddant de Aeonũ emissionibus, numeris, imaginibus, & partitionibus: vt vel huius penuria confusi, conticescant: vel absurdiora comminiscentes exsibilentur.*

2. Et diem duodecim horas] *Vndecim has voces ex vet. cod. adiecimus.*

3. Prima & Archegonos] *Quærit quamobrem octo tantum Aeones in principali Pleromatis coniugatione ac emissione constituerint, nec plures, nec pauciores: cùm & numerus ternarius, quinarius, & septenarius suis mysterijs nõ careãt? Deinde, cur non etiam ex cõiugatione Logi & Zoes, nec plures nec pauciores quàm decem prodierint? Denique, qui fit, vt Anthropos & Ecclesia duodecim tãtummodo pepererint? Horum rationes, aut solidas probationes cùm adferre non possent, cõcludit planè anilia esse delimenta.*

4. Qui sunt conditionis] *Hoc nomine hic, & in sequentibus frequentissimè, omnes species infernè creatas, & visibiles intelligit. Ita & Tertull. lib. de Resur. car.* Impij ipsam conditionem colunt aduersus Creatorem.

5. Apta est rhytmilatio] *Plura de hoc nomine disserit August. libr. 3. & 5. Musica: Sed hic tantùm voce ea illam superstitiosam Aeonum, & emissionum enumerationem Irenæum velle significare puto.*

6. Enarrabunt, vel in eum descendent] *Ita legimus ex veter. cod. Deleuimus autem* enarrarēt, & descenderent. *Et paulò post,* eiusmodi figuræ, *pro,* figura. A

QVONIAM QVAE NOBIS QVI SVMVS ab Ecclesia, imperant ij qui sunt à Valentino, illis rursus imputant hi qui sunt à Basilide, & illis item alij.

CAPVT XXI.

SI autem nulli eorum assentire voluerint, quoniam couincentur à nobis; non habentes reddere causam talis emissionis Pleromatis ipsorum, cogentur concludi, vti confiteantur super Pleroma, alteram quandam esse dispositionem magis spiritalem, & magis dominantem, secundùm quam deformatum est Pleroma ipsorum. [Si] enim Demiurgus non à semetipso figurationē creaturæ fabricauit talem, sed secundùm illorum quæ sursum erant figuram: Bythus ipsorum, qui vtique huiusmodi figurationis [2] perfecit esse] Pleroma, vel à quo figuram eorum quæ ante ipsum facta sunt accepit? Oportet enim vel in eo Deo qui fecerit mūdum, perseuerare sententiam: quoniam in sua potestate, & à semetipso accepit exēplū mundi fabricationis: vel si motus quis ab hoc fuerit, semper quærendi necessitas erit, vnde ei qui super eum est, figuratio eorum quæ facta sunt, quis & numerus emissionū, & substantia ipsius exempli. Si autem licuit Bytho à semetipso talem figurationē Pleromatis perficere: [quid] vtique Demiurgo non licuit à semetipso mundum fecisse? Rursum igitur si illorum imago conditio est, quid prohibet illa eorum quæ super ea sunt imagines esse dicere: & quæ super ea sunt, rursus aliorum; & in immensas imagines imaginum *excedere? [3] Sicut passus est Basilides, cùm minimè attigisset veritatē, & putans per immensam successionem eorum quæ ex inuicem facta sunt, effugere talem aporiam. [4] Quoniam CCCLXV. cælos per successionem, & similitudinem ab inuicem factos enunciauit, & horum ostensionem esse numerum anni dierum, quemadmodum prædiximus: & *horum virtutem, quam & innominabilem vocat, & huius dispositionem, & nec sic quidem effugit talem aporiam. Interrogatus enim vnde cælo ei qui est super omnes, ex quo reliquos per successionem factos vult, figurationis imago? Ab ea dispositione, dicet quæ est secundùm innominabilē. Et aut innominabilem à semetipso fecisse dicet eam; vel alteram quandam super hanc potestatem esse consentire necesse habebit, ex qua accepit innominabilis eius tātam eorum quæ sunt secundùm eum figurationem. Quanto igitur tutius & diligentius, quod est verū statim initio confiteri, quoniam fabricator Deus hic qui mundum fecit, solus est Deus, & non est alius [Deus] præter eum; ipse à semetipso exemplum & figurationem eorum quæ facta sunt, accipiens: quàm post tantam irreligiositatem & circuitum defessos, cogi aliquando [5] in aliquo vno statuere sensum, & ex eo *figuratione factorem confiteri?

Marginal notes: B; * excideret; Basilidis dementia; C; * super hoc; Esaia 45.; * figurationem.

ANNOTATIONES.

D

1. Si autem nulli] *Tam frequens Gnosticorum Pleroma, ex propria ipsorum dispositione euertit, ad immēsas Idearum ideas illos adigens: simul Basilidis de cælis CCCLXV. matæologias, & commenta, quæ lib. 1. ca. 22. & 23. enarrauerat, quasi per transennam confutat, piè tandem colligens longè tutius & salubrius esse, in vnius & solius Dei confessione permanere: quàm tanta impietatum examina confingere.*

2. Perfecit esse] *Codices excusi,* perfecisse.

3. Sicut passus est Basilides] *Idest, quod Basilidi accidit.*

4. Quoniam] *Quantus sit numerus spherarum cælestium, parum inter se cōueniunt Philosophi & Theologi. Vnicam vult Chrysostomus: duas Origenes: de tribus non ambigit Damascenus: quosdam quatuor, alios septem, multos octo cōstituisse testis est Augustinus, 12. de Genesi, ca. 30. nonā addere Ptolemæo & Alphragano visum est: Alphonsus, Lignerius, & Regiomontanus experientia & ratione moti, decimam adijciunt: magna nunc confidētia Theologi his vndecimam connectunt: quàm à lucis fulgore, Empyreum cælum appellant. Gnosticis proprior accedit Aristoteles, qui 12. Metaphysices, 47. aut 55. cælestes orbes esse per se motos, totidemq; motores admisit. Nos interea dum cōciliabūtur, Augustino obsequuti, illuc potius satagemus peruenire.*

5. In aliquo vno] *Græcè,* ἱςέιδειν τὸν νοῦν, *idest, mentem statuere ac figere.*

QVO-

A *QVONIAM SIQVIS TRANSMOTVS fuerit à Demiurgo, in multos Deos & infinitos mundos excidere eum necesse est.*

CAPVT XXII.

[1] ETenim hoc quod] imputant nobis qui sunt à Valentino, in ea quæ est deorsum hebdomade dicentes nos remanere, quasi non attollentes in altum mentem, neque quæ sursum sunt sentientes, quoniam portentiloquium ipsorum non recipimus, hoc idem ipsum qui à Basilide sunt his imputant, quasi his adhuc circa ea quæ deorsum sunt volutantibus vsq; ad primam & secundam octonationem, & post triginta Aeonas indoctè putare eos statim inuenisse eum qui supra omnia est Patrē, non inuestigantes sensu in id quod est super CCCLXV. cœlos Pleroma, quæ est supra quadragintaquinque ogdoades. Et illis iterū in-
B stè quis imputabit, fingens quatuor milia & CCC. & LXXX. cœlos vel Aeonas: quoniā hi dies anni tantas horas habent. Si autem quis & noctium apponat, duplicās prædictas horas, magnam multitudinem octonationum, & innumerabilem quādam Aeonum operositatem putans adinuenisse, aduersus eum qui est super omnia Pater omnium semetipsum perfectiorem suspicans, eadem omnibus imputabit: quoniam nō sufficiant in altitudinem eius quæ ab ipso dicebatur multitudo cœlorum vel Aeonum: sed deficientes vel in ea quæ sunt deorsum, vel in medietate[2] perseuerant. [Eius igitur] quæ [est] secundùm pleroma ipsorum dispositionis, & maximè eius quæ est secundùm primam ogdoadem, tantas contradictiones & aporias habētes; inspiciamus & reliqua propter illorum insensationem, & nos de his quæ non sunt quærentes, necessariè autem & hoc facientes: quoniam[3] huius [rei] credita est nobis procuratio, & qui * vellemus omnes homines ad agnitionem veritatis venire:[4] & quoniam tu ipse hoc postulaueris accipere à nobis multas & vniuersas euersionis eorum occasiones.

*velimus

[5] Quæritur igitur quemadmodum emissi sunt reliqui Aeones? Vtrum] vniti ei qui emiserit, quemadmodum à sole radij, an efficabiliter & [partiliter] vti sit vnusquisq;
C eorum separatim & suam figurationem habens, quemadmodum ab homine homo, & à pecude pecus? Aut secundùm germinationem, quemadmodum ab arbore rami? Et vtrum eiusdem substantiæ existebant his qui se emiserunt, an ex altera quadam substantia substantiam habentes? Et vtrum in eodem emissi sunt, vt eiusdem temporis essent sibi: an secundùm ordinem quendam, ita vt antiquiores quidam ipsorum, alij verò iuniores essent? Et vtrum simplices quidam & vniformes, & vndique sibi æquales & similes, quemadmodum spiritus & lumina emissa sunt; an compositi & differentes dissimiles membris suis? Sed si quidem efficabiliter & secundùm suam genesin vnusquisque illorum emissus est secundùm hominum similitudinem; vel generationes Patris erunt eiusdem substantiæ ei & similes generatori, vel si dissimiles parebunt, ex altera quadam substantia confiteri eos esse necesse est. Et si quidem patris generationes similes emissori, impassibilia perseuerabunt ea quæ emissa sunt, quemadmodum & is qui emisit illa: si autem ex altera quadam substantia, quç est capax passionum, vnde hæc dissimilis substantia intra illud quod est incorruptelæ Pleroma? Adhuc etiam secundùm hanc rationem, vnusquisque eorum separatim diuisus ab altero * intelligeretur, quemadmodum hominem, non admixtus, nec vnitus alter al-
D tero, sed in figuratione discreta & circumscriptione diffinita, & magnitudinis quantitate vnusquisque ipsorum deformatus, quæ propria corporis sunt, & non spiritus. [6] Iam igitur non spiritale Pleroma esse dicant, nec semetipsos spiritales; siquidem velut homines, Aeones ipsorum epulantes sedent apud patrem, & ipsum tali figuratione existentem, quemadmodum detegunt eum qui ab eo * missi sunt.

* intelligetur,

*emissi.

ANNOTATIONES.

1. Etenim hoc quod] *Sic legendū docet vetus codex: quapropter sustulimus,* hi qui. *Initium porrò huius capitis est pars Dilemmatis præcedentis. Ideoq; à superiore dirimendum nō fuisse, cum vet. cod. indicat & epigraphe supra posita. Complectitur autem quid Valentiniani, Catholicis; Basilidis sectatores, Valentinianis; & vtrisq; rursus alij obijciebāt. Inuestigat deinde, vniti, an diuisi; eiusdem substantiæ participes, an alterius; tempore eodem an diuerso; eiusdem forma, an differētes; simplices, an compositi emissi fuerint conficti illi AEones, responsionum partes omnes eadem opera refellens.*

2. Perseuerant. Eius igitur] *Codices excusi omnes habebant,* perseuerant eius. Igitur quæ sunt secundum, &c.

3 Huius rei] *Indicat se pij alicuius haud dubiè, & Catholici pastoris precibus, & adhortatione hāc in Gnosticos scribendi prouinciam suscepisse: cuius rei quoque memi-*

meminit Præfatione in librum primum, & apertius initio libri quinti.

4. Et quoniam] Hic signatur caput 24. in veter. cod.

5. Quæritur igitur] Iam crebris & acutis interrogationibus Gnosticos vrget: quas cùm nequeant soluere, rectè concludit inania & exsibilanda esse figmenta, quæcunq; de Bytho, Pleromate, & coniugationibus Aeonum fabulabantur. Cæterùm, vtrum, pro, verum: & partiliter, pro, pariter, aut. vet. cod. restituimus. A

6 Iam igitur] Caput 25. cum sua epigraphe notat vet. cod.

OSTENSIO QVONIAM LOGOS IN diminutione non est prolatus.

CAPVT XXIII.

SI [1] autem velut à lumine lumina accensa sunt, Aeones à Logo, Logos autē à Nu, & Nus à Bytho; velut verbi gratia, à facula faculæ; generatione quidē & magnitudine fortasse distabunt ab inuicem, eiusdem autem substantiæ cùm sint cum principe emissionis ipsorum, aut omnes impassibiles perseuerant, aut & pater ipsorum participauit passiones. B Neque enim quæ postea accensa est facula, alterum lumen habebit quàm illud quod ante eam fuit. Quapropter & lumina * ab ipso composita in vnum in principalem vnitionem recurrunt, cùm fiat vnum lumen quod fuit & à principio. Quod autem [2] iuuenius est & antiquius, neque in ipso lumine intelligi potest (vnum enim lumen est totum:) nec in ipsis quæ perceperunt lumen faculis. Etenim ipsæ secundum substantiam materiæ id temporis habent, vna enim & eadem est facularum materia: sed tantùm secundùm * accensionē, quoniam altera quidem ante * tempus illud, altera autem nunc accensa est.

* ipsorum

* accessionem,

* pusillum

ANNOTATIONES.

1. Si autem velut] Ex ortu, successione, ætate, substantia, & passionibus Aeonum, colligit fictitios esse: proinde illis omissis ad vnum omnium rerum principium redeundum.

2. Iuuenius] νεώτερον, recentius, posterius. Comparatiuis istiusmodi non rarò vtitur, vt suprà, cap. 19. Nouius aliquid. Et proximo capite, Iuuenior aliquis. Et cap. 33. Qui est decorior. Homini Græco Latinè scribenti hæc facilè condonantur: quanquam etiam apud Columellam lib. 9. cap. 11. legatur, Iuuenius examen.

QVOMODO SECVNDVM HÆRETICOS voluntas Patris inuenitur fecisse ignorantiam & labem. C

CAPVT XXIV.

HAbes [1] igitur eius quæ est secundùm ignorantiam passionis, aut vniuerso similiter Pleromati ipsorum proueniet, cùm sint eiusdem substantiæ, & erit in ignorantiæ Labe, id est, semetipsū ignorās Propator: aut similiter omnia impassibilia perseuerabunt, ea quæ sunt intra Pleroma lumina. Vnde igitur circa iuniorem Aeonem passio, si paternū lumen est ex quo omnia constituta sunt lumina, quod naturaliter impassibile est? Quomodo autem & Iuuenior aliquis aut senior in ipsis, Aeon dici potest, cùm sit vnū lumen totius Pleromatis? [2] & si quis stellas dicat eos] eæ nihilominus eadem vniuersi apparebunt natura

1. Cor. 15. 41 participantes. Etenim si stella à stella in claritate differt, sed non secundùm qualitatē, D nec secundùm substantiam, secundùm quam passibile aliquid vel impassibile est: sed aut vniuersos ex lumine cū sint paterno, naturaliter impassibiles & immutabiles esse oportet: aut vniuersi cum paterno lumine & passibiles, & commutationum corruptionis capaces sunt. Hæc autem eadem ratio sequetur, & si velut ab arbore ramos dicant à Logo natam esse emissionem Aeonum, cùm Logos à patre ipsorum generationem habeat: eiusdem enim substantiæ omnes inueniuntur cum patre, tantùm secūdùm magnitudinem, sed non secundùm naturam differentes ab inuicem, & magnitudinē complentes patris, quemadmodum digiti complēt manum. Si igitur pater in passione & ignorantia, & ij vtique qui ex eo generati sunt, Aeones. [3] Si autem impium est Patri omnium ignorantiam & passionem affingere, quomodo ab eo emissum dicunt AEonem passibilem, & hoc ipsi Sophiæ Dei eandem impietatem affingentes, semetipsos religiosos esse dicent? Si autem quomodo à sole radios, Æonas ipsorū emissiones habuisse dicēt, eiusdem substantiæ & de eodē omnes cùm sint, aut omnes capaces passionis erunt cum eo qui ipsos emisit, aut omnes impassibiles perseuerabunt.

Non

A Non enim iam quosdam impassibiles, quosdam autē passibiles possunt ex tali emissione confiteri. Si igitur omnes impassibiles dicunt, ipsi suum argumentum dissoluūt. Quomodo enim passus est minor AEon, [4]si omnes [erant] impassibiles? Si autem omnes dicunt participasse passioni huius, quemadmodum quidam audent dicere; quia à Logo quidem cœpit, deriuatio autem in Sophiam, in Logum huius Nun Propatoris passionem reuocantes arguētur, & Nun Propatoris & ipsum patrem in passione fuisse confitentes. Non enim vt compositum animal quiddam est omnium Pater, præter Nun, quemadmodum præostendimus, sed Nus Pater, & pater Nus. Necesse est itaque & eum qui ex eo est Logos, imò magis autem ipsum Nun, cum sit Logos, perfectum & impassibilem esse; & eas quæ ex eo sunt emissiones, eiusdem substantiæ cū sint cuius & ipse, perfectas, & impassibiles, & semper similes cum eo perseuerare, qui eas emisit. [6]Non igitur iam Logos quasi tertium ordinem generationis habens ignorauit Patrē; quemadmodum docent hi: hoc enim in hominum quidem generatione fortasse putabitur verisimilius esse, eo quod sæpè ignorant suos parentes, in Logo autem Patris omnimodò impossibile est. B Si enim existens in Patre, cognoscit hunc in quo est, hoc est semetipsum, non ignorat & quæ ab hoc sunt emissiones, virtutes eius existentes, & semper ei assistentes, [non] ignorabunt eum qui se emisit, quemadmodum nec radij solem.[7] Non capit igitur Dei Sophiam eam [quæ] intra Pleroma est, scum sit [à tali] emissione, sub passione cecidisse, & talem ignorantiam concepisse. Possibile est autem eam quæ est à Valentino sapientiam, cum sit de Diaboli emissione, in omni passione fieri, & profundum ignorantiæ fructificare. Vbi enim ipsi testimonium perhibent de Matre sua, dicentes eam AEonis errantis generationem esse, iam non quærere oportet causam, propter quam filij huiusmodi Matris ignorantiæ semper natent in profundo.] *Sapientia hæreticorū est à Diabolo*

[9]Præter has autem emissiones ego quidem iam non intelligo alteram posse eos dicere, sed ne ipsi quidem alteram quandam proprietatem emissam reddentes aliquando, cogniti sunt nobis, licet valde multam de huiusmodi speciebus quæstionem habuerimus cum eis: hoc autem solum dicunt quoniam emissi sunt vnusquisque illorum, & illum tantum cognouisse qui se emisit, ignorās autem eum qui ante illum est. Iam non autem cum ostensione progrediuntur, quemadmodū emissi sunt, aut quomodo capit tale quid [in] spiritalibus fieri. C [10]Quacunque] enim progressi fuerint, obligabuntur; & à recta ratione cæcutientes circa veritatem, in tantum vti eū qui est à Nū Propator ipsorum emissus sermo in deminorationem eum emissum dicant. Nun enim perfectum à perfecto Bytho progeneratum, iam non potuisse eam quæ ex eo est emissionem facere perfectam, sed *obcæcatam circa agnitionem & magnitudinem Patris, & Saluatorē symbolum mysterij huius ostēdisse in eo qui à natiuitate cæcus fuit, quoniam si cæcus emissus est à Monogene AEon, id est ignorantia ignorantiam & cæcitatem commentientes Verbo Dei secundum eos à Propatore emissionem habenti; admirabiles Sophistæ & altitudines inuestigantes incogniti Patris, & supercælestia sacramenta enarrantes, [11]in quem cupiunt angeli prospicere, vti discant quoniam à Nu eius Patris, qui super omnia est emissum Verbum, cæcum emissum, id est ignorās Patrem, qui se emisit. *obcæcatum* *Ioan. 9.* *1. Pet. 1. 12*

[12]Et quemadmodum, ô vanissimi Sophistæ, Nus Patris, immò etiam ipse Pater cum sit Nus & perfectus in omnibus, imperfectum & cæcum AEonem emisit suum Logon, cum possit statim & agnitionem Patris cum eo emittere? Quemadmodum Christum postgenitum quidem reliquis, perfectum autem dicitis emissum: multo magis igitur D qui est eo ætate prouectior Logos, ad eodem Nu perfectus vtique *emitteretur, & nō cæcus: nec ille rursus plus cæcus, quam si AEonas emitteret, quoadusq; Sophia vestra semper excæcata, tantam malorum enixa est substantiam? Et huius malitiæ causa est pater vester (magnitudinem enim & virtutem patris causas ignorantiæ esse dicitis) Bytho assimilantes eum, & nomen hoc ei adponentes innominabili Patri. Si autem ignorantia malum, omnia autem mala ex ea fluxisse definitis, huius autē causam magnitudinem & virtutem Patris dicētes, malorū factorem eum ostēditis. Id enim quod non potuerit contemplari magnitudinem eius causam dicitis mali. Sed si quidē impossibile erat Patri notū semetipsum ab initio, his quæ ab [ea] facta sunt, facere, [13]inincusabilis] erat, [qui non] poterat ignorantiā auferre eorū qui post se sunt. Si autē postea volens eam quæ secundum progressionem emissionem aucta fuerat ignorantiā, & inseminatam Aeonibus auferre, potuit multo magis prius eam quę nondū erat, ignorantiā volens non permittere fieri. Quoniam igitur quando voluit agnitus est, nō tantū Aeonibus, sed & his qui in nouissimis tēporibus; non volens autē ab initio agnosci, ignoratus est, causa ignorantiæ secundū vos est, voluntas Patris. Si n præsciebat *mittetur*

hæc sic futura, quare vtique priusquam fieret, non abscidit ignorantiam ipsorũ, quã A
postea, velut ex pœnitentia, curat [14] per emissionem] Christi? Qui enim per Christum
agnitionem omnibus fecit, multo ante poterat facere per Logon, qui & primogenitus
erat monogenus. Vel si præsciens voluit fieri hæc, semper perseuerant ignorãtiæ ope-
ra, & nunquam prætereunt. Quæ enim ex volũtate Propatoris vestri facta sunt, perse-
uerare oportet cum voluntate eius qui voluit: vel si prætereunt hæc, cũ his præteriet
& voluntas eius qui substantiam eam habere voluit. Quid enim & discẽtes requieue-
runt AEones, & perfectam agnitionem perceperunt, quoniam incapabilis est & incõ-
prehensibilis Pater? Hanc autem agnitionem habere potuerũt priusquam in passioni-
bus fierent: non enim deminorabatur magnitudo Patris ab initio, scientibus his quia
incapabilis & incomprehensibilis est Pater. Si enim propter immensam magnitudinẽ
ignorabatur, & propter immensam dilectionẽ impassibiles debebat conseruare eos
qui ex se nati erant, quoniam nihil prohibebat, sed magis vtile erat ab initio cogno-
uisse eos, quoniam incapabilis & incomprehensibilis est Pater.

ANNOTATIONES. B

1. Labes igitur eius] *Conuincit impia & insana esse deliramenta illa de Labe ignorãtia producta à primo Patre, cum in eum ignorantia non cadat: simulq; de iunioris Aeonis ementita ab ipsis passione & aporia: quãdo eiusmodi passionũ Deus sit expers, eiusque Verbum, & Sapientia, vt Deus est: quinpotius ipsa vna cũ fictitia Matre in profundum ignorationis demerguntur, & suis ipsi verbis blasphemare conuincuntur.*

2. Et si quis stellas dicat eos,] *Authoritate vete. cod. expunximus,* quas stellas dicant. *Sensus autem est. Etiãsi suos Aeones stellas esse dixerint, nihilominus eiusdem erunt genere substãtiæ: sicq; omnes aut patibiles aut impatibiles, lucidi vel obscuri.*

3. Si autem impium] *Impietatis eos arguit, quod Deum Patrẽ omnium, passionibus & molestijs subijcerent, quàm blasphemiam instaurare conati sunt Patrispassiani: à quibus nostro sæculo non abhorruit Lutherus, dum l. de Concilijs, refert sibi negotium fuisse cum quibusdam Nestorianis,* eò quòd Diuinitatem Christi *(quæ à Patre alia non est)* pati non posse, aduersus seipsum assererent. *Eam igitur pati posse Lutherus volebat, quod Gnosticam impietatem planè redolet.*

4. Si omnes erant.] *Expunximus,* erunt, *auth. vet. cod.*

5. Sed Nus Pater] *Lactantius lib. 1. cap. 5. Deum puram mentem & esse & dici etiam ab Ethnicis probat ex hoc loco Cicer.* Nec Deus qui intelligitur à nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quædam, & libera, segregata ab omni cõcretione mortali, omnia sentiens & mouens.

6. Non igitur iam Logos] *Errorem hunc, quo Filium Dei, Patrem ignorare contẽdebant, Origenem postea amplexum esse citatis eius verbis ait Epiphanius: quo tamen eum liberare conatur Pamphilus martyr seu Euse. in A. olog. vultq; à sycophantis virus istud in eius opera effusum, vt tanti hominis famam obscurarent, vel hæreses suas latius spargerent.*

7. Non capit igitur] οὐκ ἐνδέχεται, *id est, fieri nõ potest. Vt & ca. 7. huius libri,* aut vmbram capiet. *Et cap. 16.* In hominibus capit dici. *Et alibi non rarò.*

8 Cùm sit à tali] *Deleuimus,* at illi, *aut. vet. cod.*

9. Præter has autem] *Initium est cap. 26. in vet. cod. cum suo argumento.*

10. Quæcunque] *Expunximus,* Quandocunque.

11. In quem cupiunt] *Vetus codex,* in quæ: *cui & Græcus B. Petri contextus concordat, εἰς ἃ: sicq; legunt* C *Oecumenius & alij Græci omnes. Vtramque lectionem com. nostris in primam D. Petri epist. vnde hoc testimonium sumptum est, amplectimur & explicamus.*

12. Et quemadmodum] *Perpetuò ferè pro,* quomodo. *Docet autem verè deliram & stolidam esse eam probationem ignorantiæ Aeonum, quã à cæci nati petebant historia. Insuper, eós omnino peruersos et excæcatos esse, qui causam mali ac supinæ hominum ignorantiæ, Diuinæ tribuerent voluntati.*

13 Ininculsabilis erat qui non poterat] *Ita vetus codex: Excusi habebant,* inexcusabilis erat quoniam.

14. Per emissionem] *Codices excusi,* permissionem.

QVONIAM SOPHIA NVNQVAM IN IGnorantia & in deminoratione est. D

CAPVT XXV.

[1] Qvomodo autem non vanum est, quod etiam Sophiam eius dicũt in ignorantia, & in deminoratione, & in passione fuisse? Hæc enim aliena sunt à Sophia & contraria, sed nec affectiones eius sunt. Vbi enim est improuidẽtia, & ignorantia vtilitatis, ibi Sophia non est. Non iam igitur [2] Sophiam [passũ] AEonem vocent; sed aut vocabulum eius, aut passiones prætermittant. Et plenitudinem autem vniuersam non dicant spiritalem, si intra ipsam Aeon hic, cum esset in passionibus tantis, conuersatus est. Hæc enim ne anima quidem fortis, non dicam spiritalis substantia, percipiet.

[3] Quomodo autem rursus Enthymesis eius cum passione procedens separatim poterat fieri? Enthymesis enim esse intelligitur [erga] aliquem, ipsa] autem seorsum nunquam fiet. Exterminatur enim & absorbetur mala, à bona Enthymesi, quemadmodũ ægrimo-

A ægrimonium ab incolumitate. Quæ enim erat prior Enthymesis passionis exquirere Patrem, & magnitudinem eius considerare? Quid autem suasa est postea, & conualuit quoniam incomprehensibilis, & qui inueniri non possit, est Pater? Non igitur bonū erat quod vellet cognoscere Patrem, & propter hoc, esset[4] passibile; sed quando suasa est quoniam inuestigabilis esset Pater & conualescens? Sed ille ipse Nus [qui] quærebat Patrem, cessauit secundum eos adhuc quærere, [discens] quoniam incomprehensibilis est Pater.

ANNOTATIONES.

1. Quomodo autem] *Ostendit diuinam Sapietiā nec ignorātia, nec deminutionibus, nec passionibus vllo pacto expositam esse, cum hac inter se pugnent; nec* Ἐνθύμησιν, *quam* excogitationem *vocat Tertullian. vel* intentionem, *vt habet Irenæi interpres, ab ea separa-* B *ri posse. De hac Enthymesi hābes supra lib. 1. cap. 1. & li. 2. cap. 10. & 11. infra quoque frequenter.*

2. Sophiam passum Aeonem] *Ita vet. co. excusi,* Sophiam passam Aeonem.

3. Quomodo autem] *Caput 28. signatur in v. c. cum summa quæ infra ascribitur. Docet verò bonam intentionem, seu, vt Tertull. loquitur,* excogitationem, *cum scelerata in eodem animo, & ad idem obiectum simul stare nō posse. Item, non posse seorsim ab intellectu consistere. Igitur prorsus delirum & impossibile esse, illud omne quod de Enthymesi sunt nugati. Restituimus verò,* ipsa autem, *pro,* ipsum autem: *quoniam de Enthymesi disseritur, quæ cum sit accidens, non potest actu esse nisi in subiecto.*

4. Esset passibile] *codices excusi,* est & passibile: *& paulò post pro* dictus, discens *reposuimus, vet. cod. authoritate.*

OSTENSIO QVOMODO ENTHYMESIS SINE ÆONE PROPRIAM HABUERIT SUBSTANTIAM, NEQUE PASSIO SINE ENTHYMESI EST.

Ostensio quomodo Enthymesis sine Æone propriam habuerit substantiam, neque passio sine Enthymesi est.

CAPVT XXVI.

C QVemadmodum igitur Enthymesis poterat separata concipere passiones, quæ & ipsæ affectiones eius erant? Affectio enim erga aliquem fit, [ipsa] autē seorsum non potest esse, nec constare: non solum autem instabile hoc est, sed etiam contrarium ei, quod est à Domino nostro dictum: Quærite, & inuenietis. Matt. 7. 7. Dominus enim quærendo & inueniendo Patrē, perfectos consummat discipulos. Is autem qui sursum est Christus ipsorum, per id quod præcepit Aeonibus, non quærere Patrem suadens, qui & si multū laborauerint [nō eum inuenient,] perfectos eos consummauit. Et si quidem perfectos aiunt in eo quod dicant inuenisse Bythum ipsorum, AEonas autem in eo[2] quod [suasi sint] quoniam inuestigabilis est qui ab eis inquirebatur. Cum igitur ipsa Enthymesis non posset sine Aeone separatim cōsistere, adhuc maius inferunt mendacium, de passione eius separatim, rursus diuidentes eam, & hanc esse substantiā dicentes materiæ. Quasi non esset lumen Deus, nec adesset sermo qui posset eos arguere, & euertere nequitiam ipsorum: vtique enim quodcunq; sētiebat Aeon, hoc & patiebatur. Et quod sentiebatur, hoc & sentiebat, & non aliud erat apud eos Enthymesis eius, nisi passio, incomprehensibilē comprehēdere excogitātis, & passio Enthymesis: impossibilia enim sentiebat.[3] Quemadmodum itaque poterat D affectio & passio ab enthymesi seorsum separari, & substantia tantæ materiæ fieri; quādo & ipsa Enthymesis passio erat, & passio Enthymesis? Nec igitur Enthymesis sine Aeone, nec affectiones sine Enthymesi separatim habere possunt substantiam; & soluta est & hic rursus regula ipsorum. Quemadmodum autem & soluebatur & patiebatur Aeon? Siquidem eiusdem substantiæ cuius & Pleroma erat, Pleroma autem vniuersum ex Patre. Quod enim simile est [in] simili non dissoluetur in nihilū, nec perire periclitabitur, sed magis perseuerabit & augescet.

ANNOTATIONES.

1. Quemadmodum igitur] *Probat Enthymesin, id est, Cogitationem vel intentionem separatā τὰ πάθη nō recipere. Deinde differit cur Christus dixerit Apostolis:* Quærite, & inuenietis, *de quo superius, infra quoque abundantius cap. 28. & 55.*

2. Quod suasi sint] *Ita vetus cod. excusi,* eo quod ipsa sint.

3. Quemadmodum] *Per hoc capite, & alias frequenter, vocabulum istud pro,* Quomodo, *vel quo pacto vsurpat.*

QVONIAM NEQVE DISSOLVI NEQVE pati Æon poterat, cum esset spiritalis, & in his quæ similia erant conuersans. A

CAPVT XXVII.

QVemadmodum ignis in igne, & spiritus in spirutu, & aqua in aqua: quæ autem sunt contraria à contrarijs patiuntur, & vertuntur, & exterminantur. Sic & si fuisset luminis emissio, non pateretur, nec periclitaretur in simili lumine, sed magis effulgesceret & augesceret, quemadmodum dies à sole: etenim Bythum imaginem patris sui esse dicunt. Quæcunque sunt peregrina, & sibi extranea animalia atque contraria natura periclitantur & corrumpuntur: quæ autem sibi [2]assueta] sunt & cognata, nullum patiuntur periculum in ea conuersantia, sed & salutem & vitam ex eo acquirunt. B Si igitur eiusdem substãtiæ, cuius & vniuersum Pleroma ex eo [emissus] fuisset hic AEon, nunquã demutationem perciperet, cum esset in similibus & assuetis conuersans, spiritalis in spiritalibus. Timor enim & expauescentia, & passio, & dissolutio, & *alia in his quidem quæ sunt secundum nos & corporalibus fortassis fiant à contrarijs: in spiritalibus autem & diffusum habentibus lumen, iam non tales consequuntur calamitates. Sed mihi videntur eius passionem, qui est [3]apud Comicum Menandrum valde amans & odibilis, AEoni suo circundedisse. Magis enim infeliciter amantis cuiusdam hominis apprehensionem, & mentis conceptionem habuerunt, qui hæc finxerunt; quam spiritalis & diuinæ substantiæ.

*talia

ANNOTATIONES.

1. Quemadmodum] *Verba ista iungenda esse superioribus contextus ipse, cum vet. co. qui vocem,* enim, *non habet, non obscurè idnicat. Contendit iuniorem illũ AEonem pati non potuisse, quæ fingebant, si spiritalis esset substantiæ: quod non nisi inter similes fuerit diuersatus.*

2. Assueta] *Deleuimus* assumpta *authoritate veter. cod. vt paulò post,* emissus, *pro* emissum *restituimus.*

3. Apud Comicum Menandrũ] *Hunc à Theophrasto Comicum institutum fuisse Olympiade 114. author est Laertius: mente autem acutum, sed strabum, & insani in mulieres amoris addit Suidas; octoginta fabulas, comœdias centum & quinque eum edidisse tradit Apollodorus: Antiquorum autem poetarum furem insignè vocant Eusebius, & Porphyrius: cuius rei gratia ab Aristophane admonitus fuit. Multa ex illius scriptis Iustin. & Clemens Alexandr. suis inserunt.* Lib. 5. C

QVONIAM PATRIS EXQUISITIO, ET inuestigatio magnitudinis eius, neq; passionem, neq; labem, sed tantum perfectiones faciebat in Æone.*

*statũ perfectionis

CAPVT XXVIII.

SVper hæc quoque & cogitare de quærendo perfectum Patrem, & velle intra eum fieri, & habere eius comprehensionem, non ignorantiam, nec passionem poterat inficere, & hoc AEoni spiritali, sed magis perfectionem D & impassibilitatem & veritatem. Nec enim ipsi cum sint homines, excogitantes de eo qui ante ipsos est, & velut iam comprehendentes perfectum, & intra eius constituti agnitionem, dicunt semetipsos in passione consternationis esse, sed magis in agnitione & apprehensione veritatis. Etenim Saluatorem, [1]Quærite, & inuenietis, discipulis *propter hoc dixisse dicunt, vt eũ qui ab ipsis per excogitationẽ factus est, super fabricatorem omnium inenarrabilem, Bythum quærãt: & semetipsos perfectos esse volunt, quoniam inquirentes inuenerunt perfectum, cũ adhuc sint in terra: eum autem qui intra Pleroma sit AEonem totum spiritalem quærentẽ Propatorem, & intra magnitudinem eius conantem fieri, & comprehensionem paternæ veritatis concupiscentem habere, [2]in passionem dicunt recidisse: & passionẽ talem, vt nisi ei occurrisset virtuti, quæ omnia firmat, dissolutus fuisset, [&] [3]in vniuersam substantiam exterminatus.

*propterea

A ANNOTATIONES.

1. Super hæc quoque] *Probat Aeonis fictitiam esse ac impossibilem passionem: cùm & ipsi super Patrem omninum tam impiè quam inaniter inquirentes, perfici se, non pati fateantur.*

2. Quærite & inuenietis] *Locum hunc ambitiosius iactitabant hæretici, indeq; Apostolis & Ecclesiæ, non omnia, quæ ad salutarem doctrinam spectabant, aperta esse contendebant: vt quod vnusquisq; eorum postea somniasset, se iuxta Dominicum præscriptum inuestigasse, & comperisse venditaret. De hoc annotauimus in primum cap. lib. 1.*

3. In passionem recidisse] *Per AEonem istum, quē capite primo libr. 1. Gnostici dixerūt in tantas angustias & consternationes coniectū fuisse, vt a superno lumine derelict⁹,* B *& ἀπορία, id est, desperatione tractus exclamauerit:* Testis est anima mea vsque ad mortem. *Et:* Deus meus, Deus meus, vt quid dereliquisti me? *Christum Dominum procul dubio intelligebant. Id luculēter indicāt ab illis ea de re adductæ scripturæ, quas nullus vnquam, nisi Christo cōuenire ausus est dicere: indicant, & quæ tradita sunt capite vicesimo quinto libri huius, vbi AEonem illum Mentem Patris, & Sophiam, & Monogenē vocant. Rectè igitur antea annotauimus recentiores Gnosticos à superioribus istis mutuatos horrendas illas voces, quibus Christum aliquando flammas inferni, suppliciaque desperantium, & damnatorum hominum, perpessum esse blasphemant.*

QVONIAM NON CAPIT ÆONEM infra Pleroma desiderium passionis percepisse.

CAPVT XXIX.

V[1]Esana] est hæc præsumptio, & verè destitutorum à veritate sensus hominum. Quoniam enim AEon hic melior est quàm ipsi, & vetustior, ipsi quoque confitentur secundùm suam regulam,[2] dicentes se esse conceptū Enthymeseos eius AEonis qui passus est, ita vt sit hic AEon Matris ipsorum pater, id est auus ipsorum, & posterioribus quidem nepotibus exquisitio Patris veritatem & perfectionem & confirmationem, & eliquationem à fluxibili materia facit, sic-C ut dicunt, & reconciliationem ad patrem: auo autem ipsorum hæc eadem inquisitio ignorantiam, & passionē, & expauescentiam, & timorem,[3] & consternationem infecit, ex quibus & substantiā materiæ factam dicunt. Exquirere ergo & inuestigare perfectum Patrem, & concupiscentiam communicationis cum eo & vnitatis, sibi quidē salutare fieri; Aeoni autem, à quo & genus habent, dissolutionis & perditionis causā fuisse dicentes, quomodo nō per omnia incongruum, & fatuum, & irrationabile? Et hi qui assentiunt [his] verè cæci, cæcis ducatoribus vtentes, iustè & corruunt in subiacentem ignorantiæ profundum?

ANNOTATIONES.

1. Vesana] *Codices excusi,* Vesania.

2. Dicentes se esse conceptum] *Satanica planè hæc est ambitio, qua stemma suū cælestibus illis AEonibus acceptum ferebāt. Nec mirum aut hæreticis insue-*D *tum, cùm eorū parens Simon, sese Dei nomine: & Montanus, Spiritus sācti, vēditarint. Manichæus se Apostolum Christi: Nouatus sectatores suos Puros vocitabat. Pari fastu, nostræ tempestatis Gnostici ambitiosis titulis se, & hæresiarchas suos ostentant: Alios Elias secūdos, Baptistas & Præcursores Domini, Quintos Euāgelistas: alios [illegible] Paulos, Gedeones, Prophetas, Reformatores, Spiritus sācti delitias dictitāt. Nam Ioānes Aurifaber libro Colloquiorum mensalium Lutheri præceptoris sui, eundem appellat,* Virum Dei, Prophetam Germaniæ, tertium Heliam, doctorem Ecclesiæ omnium maximum, solum *θεολογῶν θεολογώτατον,* scripturæ verissimum & diuinissimum interpretem, sanctum Lutherum, potentem in dictis & factis, Ecclesiæ iam olim à Deo per os Pauli & Hussi promissum. *Idem rursus furiosum apostatam ac incestuosum hæresiarcham illum, non modò cunctis sanctis Patribus, Martyribus, Euangelistis, duodecim Apostolis, sed & Angelis impudentia planè diabolica præferens, duobus his versibus extollit:*

Christus habet primas, habeas tibi, Paule, secundas;

Ast, loca post illos proxima Luther habet.

Alius quoque Colloquiorum Lutheri collector Henricus Petrus Rebenstock, refert eundem Lutherum sæpe de seipso dixisse: Ego Isaias, Philippus Melancthon Ieremias. *Quinetiam de postrema cæcitate & amentia suorum sequacium prædixisse:* Nos patimur paroxismum; oppriment nos nostri vsque ad exhalationem animæ. Deinde adorabunt nostra stercora. *&c. Verè nunc stercora, imo omni stercore spurciora & fædiora mendacia, & damnabiles hæreses Lutheri venerantur et adorant Germani, Daci, Suedi, Hungari, &c.* Tō. 2. Pag. 18. & 199. Tō. 2. pa. 149.

3. Et consternationem infecit] *Id est, induit, vel, incussit. Gr. ἀπορίαν [illegible] Loquitur enim de affectionibus, in quas AEon ille inciderit.*

QVOMODO DE SEMINE IPSORVM *sermo vniuersus instabilis ostenditur.* A

CAPVT XXX.

Qualis est autem & de semine ipsorum sermo, conceptum quidem illum se-cundum figurationem eorum [1]qui sunt [erga] Saluatorem Angelorum à Matre informem,& sine specie,& imperfectum, depositum autem in Demi-urgum,nesciente eo,vt per eum in eam animam quæ erat ab eo seminatum, perfectionẽ & formationem percipiat. Primùm quidem est dicere,quoniam imperfe-cti,& [infigurati,]& informes hi sunt angeli,qui sunt erga Saluatorem ipsorum. Si-quidem secundum illorum speciem conceptum tale quid generatum [est.] Pòst de-inde quòd dicant [3]ignorasse Fabricatorem eam quæ fuit seminis in eum demissio, & iterùm[eam]quæ facta est per eum in hominem seminatio, futile verbum & vanũ, B quod nullo modo ostendi possit. Quemadmodum enim ignorauit illud,si substantiã aliquam & qualitatem propriam habuisset ipsum semen?Si autem sine substantia, & sine qualitate,& nihil erat,consequenter*ignorabat illud. Quæ enim propriam quã- * gnorau dam*notionem,& qualitatem,vel caliditatis,vel velocitatis,vel dulcedinis habent, * motionẽ vel claritatis cuiusdam differentiam,nec homines quidem lateãt cùm sint cùm ho-minibus:in tantum abest vt fabricatorem huius vniuersitatis Deum, apud quem iu-stè non est agnitum semen ipsorum,[4]cùm[sit]sine qualitate vniuersæ vtilitatis, & si ne substantia omnis actionis,& in totum nihil[existens.] Et propter hoc mihi vide-Matt.12.36. tur etiã Dominus dixisse: Omnis sermo otiosus,quem locuti fuerint homines,reddẽt pro eo rationem in die iudicij. Omnes enim quicunq; tales sunt,otiosos sermones in aures hominũ immittentes,assistent in iudicio,rationem reddituri de his quæ vanè coniecerũt,& mentiti sunt aduersus Deum,in tantum vt semetipsos dicant propter seminis substantiam agnoscere spiritale Pleroma, eo homine qui est intus demon-strante eis verum Patrem. Opus enim esse animali sensibilibus erudimentis.

ANNOTATIONES. C

1.Qualis est] *Vanißima esse ostendit quæcunque fa-bulabantur de semine tam suo, quàm Angelorũ, quo-niã beatis angelis sunt iniuriosa,& Deo creatori con-tumeliosa,denique nulla probatione cõfirmari possunt*

2.Qui sunt erga Saluatorẽ] *Ita vet. cod. excusi ve-rò,* qui sunt. Ergo Saluatorem,&c.

3.Ignorasse fabricatorem] *Diuinam vnitatem Marcion lacerauit: Hypostaseõn, trinitatem Sabellius confudit: Simplicitatem labefactarũt Antropomorphi-tæ: Omnipotentiæ post Abailardũ,detrahũt Sacramẽ-tarij,misericordiæ Nouatiani: Ariani & Eunomiani æqualitati: at diuinæ maiestatis oculos aliquid sub-terfugere, ignorãtiaq; Deũ laborare, præter illos,ne-scio; si quis deperditæ adeò mentis vnquam fuerit,vt id cogitarit. A tanto sacrilegio Ethnicos etiam abhorru-isse,ex præclaris versibus Philemonis,Menandri,& Eu-ripidis,quos in librum suum de Monarchia inseruit Iu-stinus Martyr,clarum est. In hanc impietatem videtur Dionysius Areop. integro capite septimo, libri de Diui-nis no. disputare. Varia quoque ad hãc re Philosopho-rum,Comicorum, & Tragicorum testimonia conge-rit Theophilus Antiochenus libro secundo ad Autoly-cũ: eandem persequitur acerrimè & Irenæus capiti-bus proximis.*

4.Cum sit] *Deleuimus* sint: & *mox* existens,*pro* existentes *posuimus auth. vet. cod.*

QVONIAM NON IGNORAVIT *Demiurgus in eum seminis depositionem.* D

CAPVT XXXI

Demiurgum autem vniuersum semen hoc Matre deponente,suscipientem in semetipsum,omnia omnino ignorasse,& nullum sensum eorum quæ erga Pleroma sunt,habuisse:& se quidem spiritales esse, quoniam particu-la quædam vniuersitatis Patris in anima ipsorũ deposita est:[illegible] cùm ex ea-dem substantia habeant animas,ex qua & Demiurgus,sicut dicunt. Hunc autẽ semel vniuersum suscipientẽ semẽ a Matre,& habentẽ in se,animalẽ perseuerasse, & nihil in totum sensisse eorũ quæ sunt superiora, quæ hi semetipsos intelligere dum adhuc sunt in terra gloriantur: quomodo hoc non super omnem irrationabilitatem est? Et-enim ipsis animabus horum quidem [animabus] agnitionem attribuisse & perfe-ctionem, eum autem qui eos fecit, Deo, ignorantiam attribuisse putare, verè vacuorum est,& in totum mente destitutorum.[+] Adhuc etiam vanissimum est quod dicunt, in

A hac depositione figurari illud & augescere, & paratum fieri ad susceptionem perfectæ rationis. Erit enim ei materiæ admixtio, quam ex [5] ignorantia &] Labe volunt habuisse substantiam, aptior & vtilior, quàm fuit paternum lumen ipsorum: si quidē secùm illius dispositionem natum informe & infiguratum fuit: ex hac autē [formationem, &] speciem, & augmentum, & perfectionem assumpsit.

ANNOTATIONES.

1. Demiurgum autem] *Contra omnem rationem affirmabāt Demiurgum, id est, Deum huius vniuersi effectorem, quædā ignorasse; quorum ipsi scientiam profitebantur, sibi ipsis longe potiora tribuentes, quam Deo omnipotenti.*

2. Cùm ex eadem substantia] *Animam eiusdem esse substantiæ cum Deo mundi fabricatore, hæresis fuit Manichæorū & Priscilianistarum, vt colligitur ex anathematismis concilij Bracarensis: quam ex Gnosticorū* B *istorū sententia vides haustam fuisse. Licet enim disputationibus grauissimis aliquādo dissenserint Patres de origine animæ, vt ex Tertulliani, Apollinaris, Arnobij, Luciferi, Tatiani, Origenis, & Augustini scriptis, omnibus in confesso est: eorum tamen nullus Gnosticorum sententiæ subscripsit.*

3. Animabus] *Expunximus* animæ: *& mox* Deo *pro* Deus *restituimus aut. vet. cod.*

4. Adhuc etiam] *Initium est captis vigesimi noni in vet. cod.*

5. Ex ignorantia & Labe] *Deleuimus* ignorantię: *& paulò post* formationem *pro* formatione *reposuimus.*

ET QUONIAM SI IN EUM DEPOSITUM fuisset semen, non potuisset ignorare ea quæ sunt super eum.

CAPVT XXXII.

Si enim quod est à Pleromate lumen, causa fuit spiritali, vt nec formam, nec speciem, nec magnitudinem haberet propriam, quæ autem huc est descensio, hæc vniuersa addidit ei, & ad perfectionem deduxit, multo optabilior & vtilior videbitur quæ est hîc conuersatio, quam & tenebras dicunt, quā fuit paternum lumen ipsorum. Quomodo autem non [est] ridiculum, Matrem quidē ipsorum in materiam periclitatam dicere, vti penè suffocaretur, & paulominus corrū- C peretur, nisi vix tunc superextendisset & exiluisset ex semetipsa adiumentum percipiēs à Patre: semen autem eius in hac eadem materia augescere & formari, & aptum ad susceptionem perfecti * sermones expediri: & hoc in dissimilibus, & in insuetis ebulliens (sicut ipsi dicūt) cōtrarium esse terrenū spiritali; & spiritale terreno? Quomodo igitur in contrarijs & in insuetis paruum emissum, (quemadmodum dicunt,) & augescere, & formari, & ad perfectionem peruenire potuit?

*sermonis

ANNOTATIONES.

1. Si enim] *Ex propositis Gnosticorum sequitur tenebras vtiliores esse lumine: & filijs perfectionis ac vtilitatis fuisse id, quod matri periculosissimum fuerat, quod valde est ridiculum. Quæ porrò hic refutantur, latè descripsit & recitauit lib. 1. cap. 1.*

QUOMODO CONTRARIA DE MATRE & Labe eius consilia decreuerunt.

D

CAPVT XXXIII.

Adhuc etiam & ad hæc quæ dicta sunt requiretur, Vtrum ne semel enixa sit Mater illorum semen, vt vidit Angelos, an particulatim? Sed si quidē simul & semel, quod exinde conceptum, nunc iam nō erit infantile: superflua est igitur in eos qui nunc sunt, homines descensio eius. Si autem particulatim, iam non secundum figuram eorum, quos vidit Angelos fecit conceptionē: simul enim eos & semel videns & concipiens, semel enixionem debebat fecisse, quorum * de semine conceperat figuras. Quid autem quòd Angelos cum Saluatore simul videns, illorum quidem imagines concepit, Saluatoris autem nō, qui est decorior super illos? An nunquid non placuit ei hic, & propter hoc non concepit eum? Quomodo autem Demiurgus quem Psychicum vocant, propriam secundùm eos magnitudinē & figuram habēs, emissus est; si secundùm suam substantiam perfectus? Quòd autem spiritale est, quod etiam operosius oportet esse quàm animale, imperfectum emissum est, &

*inde semel

 opus

opus ei fuit vti in animam descenderet, vt in ea formaretur, & ita perfectum existens, A
paratum fiat ad suscipiendum perfectum verbum. Si igitur in terrenis hominibus, &
in animalibus* formaretur, iam non secundum Angelorum similitudinem est, quos * formatur.
dicunt lumina, sed secundùm eorum qui sunt hic homines. Non enim Angelorũ habebit similitudinem & speciem, sed animarum, in quibus & formatur. Quomodo aqua in vas missa, ipsius vasis habebit formam, etiam si gelauerit[3] in eo, speciem habebit vasculi, in quo gelauit, quando ipsæ animæ corporis* habebant figuram, ipsi enim *habeant
adaptatæ sunt vasi, quemadmodũ prædiximus. Si igitur & illud semen hic coagulatur & formatur, hominis figura erit, sed non Angelorum formam habens. Quomodo igitur ad imagines Angelorum illud semen est, quòd secundùm similitudinẽ hominum figuratur? Quid autem cùm spiritale esset, opus ei fuit vt in carnem descenderet? Caro enim eget spiritali, si tamen incipiet saluari, vt in eo sanctificetur, & clarificetur, & absorbeatur mortale ab* immortali: spiritali autem in totum non est opus *immortalitate.
1. Cor. 15. 2. Cor. 5. eorum, quæ sunt hic. Non enim nos illud, sed illud nos meliores facit.

ANNOTATIONES. B

1. Adhuc etiam] *Quatuor propositis quæstionibus, adiectisq; iuxta eorum mentem totidem responsis, falsa conuincit esse, quæ comminiscebantur de matre sua, & eius imagine: de angelorũ imaginibus, Demiurgi, & spiritalis imperfecti emissione: atq; ex his consequi docet, semen illud non angelorum, sed animarũ figuras, debere præ se ferre.*

2. Operosius] *id est, ad res gerendas efficacius & aptius.*

3. In eo. *Ita vet. cod. excusi verò eam: De charactere & figura animarum postea disputabitur, videlicet cap. 63.*

OSTENSIO QVOD NEQVE CONCEPTIO, neque generatio seminis fuerit.

CAPVT XXXIV.

[1]Adhuc autem manifestius qui est de semine ipsorũ sermo, arguitur falsus, & à quolibet perspici potest, in eo quòd dicant eas animas quæ habuerint à Matre semen, meliores reliquis fieri. Quapropter & honoratas à Demiurgo, & principes, & reges, & sacerdotes* ordinatos esse. Si enim erat hoc verum, primus vtique Caiphas summus sacerdos, & Annas, & reliqui summi sacerdotes & legis doctores, & principes populi credidissent Domino, in eam cognationẽ concurrentes; & ante hos etiam Herodes rex. Quoniam autem nec hic, nec summi sacerdotes, nec qui præerant, neque clari de populo accurrerunt ei: sed è contrario[2] qui erãt in vijs mendici sedentes, surdi, & cæci, & à reliquis conculcabantur & contemnebantur, quemadmodum & Paulus ait: Videte enim vocationem vestram fratres, quoniã[3] *ordinatas C
1. Cor. 1. 26. nõ multi sapientes apud vos, nec nobiles, neque fortes; sed quæ fuerunt contemptibilia mundi, elegit Deus. Non itaque erant meliores tales animę propter seminis depositionem, neque propter hoc honorificabantur à Demiurgo. Et de eo quidem, quod sit regula ipsorum infirma & instabilis: adhuc etiã & vana,* sufficiant quæ dicta sunt. *sufficiunt
[4] Nec enim oportet, quod solet dici, vniuersum ebibere mare, cum qui velit discere, quoniam aqua eius salsa est.

ANNOTATIONES. D

1. Adhuc autem] *Initium est capitis 30. in vet. cod. cum eiusdem argumento. Damnat fabulas illas de semine & conceptione, quas circa medium capitis primi lib. 1. retulerat.*

2. Qui erant in vijs mendici] *Huic simile est illud Tertull.* Maior pars credentium, simplices, imprudentes, & idiotæ. *Item Minutij Felicis in Octauio:* Pars vestrum & maior & melior, egetis, algetis, opere, fame, laboratis, & Deus patitur, &c. Lib. cont. Prax.

3. Non multi sapientes apud vos] *Verba sunt Apostoli, 1. Cor. 1. quæ paulò aliter citat, quàm habeat aut vulgata editio, aut contextus Græcus, ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, atq; sic ex Græcis legunt Chrysostomus & Theod. & ex Latinis Ambrosius & Primasius: sed sensum reddidit Irenæus.*

4. Nec enim oportet] *Elegans planè prouerbium eodem ferè sensu vsurpatũ, quo illud est apud Virgiliũ:* Et crimine ab vno, disce omnes.

QVO-

A *QVONIAM EX SOLVTIONE PARAbolarum impropriam & inconuenientem fictionem suam faciunt.*

CAPVT XXXV.

[1]SED quemadmodum statua de luto facta, colorata autem superficie, vt putetur aurea esse, quæ sit lutea, & quicunq; accipiet ea particulam qualemcũque, & *exhauriens ostenderit lutum, liberauit eos qui veritatem quærunt à falsa opinione: eodem modo & nos non modicam partem, sed ea quæ sũt maxima continentia regulæ ipsorum resoluentes capitula, omnibus quotquot non seduci scientes volunt, quod est nequam, & dolosum, & seductorium, & perniciosum, de schola eorum qui sunt a Valentino, & a reliquis hæreticorum quotquot Demiurgum, id est, fabricatorem & factorem huius vniuersitatis, solum existentem Deum malè tractant, ostendimus, dissolubilem eorum viam manifestãtes. Quis enim

B sensum habens, & veritatis vel modicum attingens, sustinebit dicentes super Demiurgum Deum esse alterum Patrem: & alterum quidem esse Monogenem, alterum autem Verbum Dei, quẽ & in deminoratione emissum dicunt: Alterum autem Christũ; quem & postea torem reliquis AEonibus cum Spiritu sancto factum esse dicunt: & alterum Saluatorem, quem nec à Patre quidem vniuersorum, sed ab his qui in deminoratione facti sunt AEonibus collatum & congestum dicunt. & necessariè propter deminorationem emissum, vt nisi in ignorantia & deminoratione fuissent AEones secundum eos, nec Christus emissus fuisset, nec Spiritus sanctus, nec Horos, nec Soter, nec Angeli, aut Mater ipsorum, nec semen eius, nec reliqua mundi fabricatio, sed fuissent omnia deserta ac destituta tot bonis. Non solum itaque in fabricatorem tantum irreligiosi sunt, Labis eum dicentes fructum; sed & in Christum, & in Spiritũ sanctum, propter Labem dicentes [eos] emissos; & Saluatorem autem *finaliter post Labem. Quis enim sustinebit reliquum eorum vaniloquium, quòd astutè parabolis adaptare conantes, & se, & eos qui sibi credunt in maximam conuertunt impietatem?

C Quoniã & parabolas, & actus Domini impropriè & inconsequenter inferunt figmẽto suo, ita ostendimus.

*extrapiens

*similiter

ANNOTATIONES.

1. Sed quemadmodum] *Hanc sententiam reuulsam à fine capitis XXXIV. initium XXXV. constituimus. Asserit verò nec alterum Deum supra Fabricatorẽ huius vniuersi constituere; nec vnicum in persona Christum in plures distrahere licitum esse: quod ipsos tentare supra dixerat, lib. 1. capit. 1. Billius porrò de huius capitis initio scribit:* Mihi dubium non est, quin pro, maxima, substituendum sit, maximè. Nam quod in Græco erat συνεκτικώτατα, id verborum tenacissimus Interpres reddidit, maximè continentia: ego, præcipua ac maximi ponderis. Sic enim clarior est sensus. *Acutiorum iudicio hæc ego discutienda relinquo.*

Lib. 1. sacr. obseruat.

QVOMODO OMNIS NVMERVS CONstare potest ex Scripturis, & typus dici omnis argumenti.

CAPVT XXXVI.

D

[1]ILlam enim, quam erga duodecimũ Aeonem dicunt accidisse passionem, conantur ostendere, quod Saluatoris passio à duodecimo Apostolorum facta sit, & in duodecimo mense.[2]Vno enim anno volunt eum post Baptismum prædicasse. Sed in illa quæ profluuium sanguinis patiebatur, manifestè dicunt ostensum: duodecim enim annis passa est mulier, & tangens fimbriam Saluatoris, consequuta est sanitatem ab illa virtute, quæ egressa est à Saluatore, quam præesse dicunt. Illa enim quæ passa est virtus extensa & in immensum effluens, ita vt periclitaretur in omnem substãtiam dissolui, cùm tetigisset primam quaternationem, quæ per fimbriam significatur, stetit, & à passione cessauit. Hoc ergo quod dicunt duodecimi Aeonis passionẽ per Iudam demonstrari; quomodo potest in similitudinem comparari Iudæ, qui eiectus est de numero duodecimo, nec restitutus est in locum suum? AEon enim, cuius typum Iudam dicunt esse, separata eius Enthymesi restituta est, siue reuocata: Iudas autem abdicatus [est,] & eiectus; & in locum eius

Matt. 9. 20.

Act.1.17. Psal.108.8. Matthias ordinatus est, secundum quod scriptum est. Et Episcopatum eius accipiat alius. Debuerunt itaque dicere, duodecimum AEonem eiectum esse de pleromate, & in locum eius alium prolatum siue emissum; si tamen in Iuda ostenditur. Adhuc autem ipse quidem AEon quod sit passus dicunt, Iudas autem quod sit proditor. Patiẽs autem Christus venit ad passionem, & non Iudas, & ipsi confitentur. Quomodo igitur Iudas traditor eius, qui pro nostra salute pati habuit, typus & imago esse poterat [passi] AEonis? Sed neque] Christi passio similis est passioni AEonis, [neque in similibus] facta. Aeon enim passus est passionem dissolutionis & perditionis, [ita] vt periclitaretur ipse qui patiebatur, & corrumpi: +Dominus autem noster Christus passus est passionem validam, & quæ non cederet, non solùm ipse non periclitatus corrumpi, sed & corruptum hominem firmauit robore suo, & [in] incorruptionem reuocauit. Et AEon quidem passus est passionem ipse requirens Patrem, & non præualens inuenire. Dominus autem passus est, vt eos qui errauerunt à Patre, ad agnitionem, & iuxta eum adduceret. Et illi quidem inquisitio magnitudinis Patris fiebat passio perditionis, nobis autem Dominus passus, agnitionẽ Patris conferẽs, salutem donauit. Et illius quidem passio fructificauit fructũ fœmineum, sicut dicunt inualidum, & infirmum, & informem, & inefficacem: istius autẽ passio fructificauit fortitudinem & virtutẽ. Ascendens enim in altitudinem Dominus per passionem, captiuam duxit captiuitatẽ, dedit dona hominibus, & contulit credentibus in se super serpentes & scorpiones calcare, & super omnem virtutem inimici, id est, principis apostasiæ. Et Dominus quidem per passionem, mortem destruxit; & soluit errorem, corruptionemque exterminauit, & ignorantiam destruxit; vitam autem manifestauit, [&] ostendit veritatem, & incorruptionem donauit.

Passionis Christi fructus. — Psal.67.19. Ephes.4.8. Mar.16.18. Mat.10.1.

A — B

ANNOTATIONES.

1. Illam enim] *Caput 32. inchoatur in vet. cod. cum sua epigraphe. Demonstrat autem vanas & futiles esse probationes, quibus Aeonis duodecimi passiones & augustias asseuerabãt, nec per Iudæ apostasiam ac defectionem ipsas posse confirmari. Demum, varijs antithesibus ostendit, passionem Domini nostri, nihil cõmune aut affine habere, cum ficta AEonis passione. Quæ autem hic refelluntur, habes lib.1.ca.1. paulò post initium: & lib.2. cap.25 26.27.28.*

2. Vno enim anno] *In hac quoque videtur fuisse sentẽtia Tertullian. lib. aduers. Iudæos, cap.8. & li.1. aduers. Marcionem c.15. quod etiam notat Eusebius in Chron. Eandem opinionem amplexantur Lactantius li. 4.c. 10. Iulius Africanus lib. de temp. apud Hieronymũ Comment. in Danielem: Clemens Alexand. lib.1. Strom. Paulus Orosius lib.7. capite decimo, quibus accedere videtur Augustinus lib.18. de ciuit. cap.54. & lib.22. cap. 15. tametsi contrarium tueatur lib.2. de doctrina Christiana, capite vigesimo octauo. at verò hunc Gnosticorũ errorem tam acriter cap. 38. & 39. huius libri refellit Irenæus, vt in alium inclinare videatur. De hac re autem scripserunt viri doctissimi & diligentissimi Pamelius in Paradoxis Tertulliani, & Benedictus Pererius Com. in caput vndecimum Danielis. Hos studiosus lector consulat.*

3. Sed neque] *Expunximus* quæ: *& postea* neque in similibus, *pro* ei quæ in inuisibilibus, *aut. vet co. reposuimus.* C

4. Dominus autem noster passus est passionem validam] *Id est, non modò sponte & confidenter ad passionem accessit, Iudæisque capiendum, ligandum, conspuendum, denique crucifigendum semetipsum obtulit: verum etiam illa toti mundo inaudita dolorum tolerantia, homini assumpto omnem gloriam & exaltationem; & generi humano iustitiam & salutem æternam promeruit. Cyprianus Martyr hos fructus passionis Christi post Irenæum sic attingit.* Christus Filius hominis esse voluit, vt nos filios Dei faceret: vulneratus est, vt vulnera nostra sanaret: seruiuit, vt ad libertatem seruientes extraheret: mori sustinuit, vt immortalitatem mortalibus exhiberet. *Ser. de eleemos.*

*QVOMODO * DESTRVETVR QVI EST DE numeris ipsorum & nominibus sermo.*

*destruitur — D

CAPVT XXXVII.

Illorum autem AEon cum fuisset perpessus ignorantiam * substituit, substantiam informem peperit, ex qua omnia materialia opera prolata sunt secundum eos, mors, corruptio, error, & his similia. Non ergo Iudas duodecimus discipulus typus erat passi AEonis, sed neque Domini nostri passio: per omnia enim dissimile, & inconueniens inuicem sibi ostensum est, non solùm in his quæ prædiximus, sed secundum ipsum numerum. Proditor enim Iudas, quòd sit duodecimus denominatus Apostolus in Euangelio [apud omnes consonat,] hic autem AEon non duodecimus, sed trigesimus est: non enim duodecim tantùm AEones voluntate patris prolati sunt, secundùm hæc, non duodecimus ordine emissus est, in trigesimo loco annumerantes eum emissum. Quomodo ergo duodecimus ordine

*sustinuit

Mat.10.3. & 4. Mar.3.17. & 18. Luc.6.14. & 15.

A ordine Iudas, eius qui in trigesimo ordine est AEon, potest esse typus & imago? si autem Iudam pereuntem, imaginē Enthymeseos eius esse dicunt; nec sic imago similis erit eius quæ secundùm eum est veritatis. Enthymesis enim separata ab AEone ipsa propterea formata a Christo, dehinc prudens facta à Saluatore, & omnia quæ sunt extra Pleroma operata, secundùm imaginem eorum qui sunt in Pleromate, in nouissimo in Pleroma recepta dicitur ab his, & secundùm cōiugationes vnita Saluatori] qui ex omnibus factus est. Iudas autē semel eiectus, nunquam reuertitur in discipulorum numerum: alioquin nūquam alius in locum eius annumeraretur. Et Dominus autem dixit de eo, Væ homini per quem Filius hominis tradetur. Et, Melius erat ei si non natus fuisset: & filius perditionis dictus est ab eo. Si autem non separatæ ab AEone Enthymeseos dicunt Iudā esse typum, sed perplexæ ei passionis, nec sic numerus duodecimus numero trium possunt esse typus. Hic enim Iudas eiectus est, & Matthias pro eo ordinatus: illic autem AEon periclitatus dissolui, & perisse dicitur, & Enthymesis & passio: separatim enim Enthymesin quoque [à] passione secernunt, & faciunt AEonem quidem restitui, Enthymesin autē formari, passionem verò ab
Mat. 26.24 Luc. 22.22
Act. 1.

B his separatā esse materiā. Tribus itaque existentibus his, AEone, & Enthymesi, & passione, Iudas & Matthias duo existentes, non possunt typus esse. Si autem duodecim Apostolos dicunt typum esse illius solius duodecim AEonum prolationis, quam Homo cum Ecclesia protulit; & reliquorum decem AEonum, qui, vt dicunt, à Verbo & Vita prolati sunt, dent typum alios decem Apostolos. [2] Irrationabile] est enim iuniores quidem AEones, & propter hoc minores, ostendi à Saluatore per electionem Apostolorū: seniores autem horū, & ob hoc meliores, non iam præostendi, cùm possit Saluator, si tamen Apostolos ideo elegit, vt per eos ostendat AEonas, qui sunt in Pleromate, & alios decem Apostolos eligere: & ante hos quoque alios octo, vt illam principalem & primam ostendat Ogdoadem, per Apostolorum numerū typū factū possit ostendere, neque secunda decade: post enim duodecim Apostolos LXX. alios Dominus noster ante se misisse inuenitur, septuaginta autem nec octonario numero, neque denario, nec trigenario typus esse possunt. Quæ igitur causa est iuniores quidē, sicut prædixi, AEones per Apostolos ostendi; meliores autem, ex quibus & hi facti sunt, non iam præfigurari? Et duodecim autem Apostoli, si propter hoc electi
Luc. 10. 1. Mat. 10.

C sunt vt per eos numerus duodecim AEonū significetur; & septuaginta in typū AEonū septuaginta electi esse debuerunt, non iā triginta numero AEonas, sed octoginta & duos factos dicant. Qui enim secundùm typum eorū qui in Pleromate sunt AEonū, electionem facit Apostolorum, nunquam aliorum quidem faceret, aliorum verò non faceret: sed per omnes Apostolos tentasset seruare imaginem, & ostendere typum eorum qui sunt in Pleromate AEonum.

[3] Sed neque de Paulo quidem tacendum est, sed exigendum ab his in cuius AEonis typum Apostolus nobis traditus est: nisi fortè in Saluatoris compositi eorum qui & ex omnium collatione] subsistit, quem & Omnia nūcupant, eo quod sit ex omnibus: de quo & Hesiodus poeta splendide significauit, Pandoram, id est Omnium munus, nominans eum, ob hoc quòd ex omnibus optimum munus in eo sit collatū. In quibus ratio hæc est. [4] Hermes (sicut Græco sermone exprimitur) αἱμυλίους τε λόγους καὶ ἐπίκλοπον ἦθος ἐς αὐτοὺς κατέθηκε. Vt hoc ipso Latino sermone dicamus, Fraudulentiæ, siue seductionis verba, & subinuolantes mores indidit eorum sensibus, ad seducendū stultos hominū, vt credant figmentis eorum. [5] Mater enim, hoc est Lero, occultè commouit eos, vnde & Lero nuncupata est secundùm Græci sermonis significantiam, [eo quod
D occultè homines commoueret, nesciente Demiurgo, enunciare profunda & inenarrabilia mysteria prurientibus aures. Et non solum per Hesiodum hoc operata est Mater eorum mysterium dici, sed & Pindari lyrici sapienter valdè, vt celet Demiurgo in [6] Pelope, cuius caro in partes à patre diuisa est, & ab omnibus dijs collecta, & allata, & compacta, Pandoram hoc modo significauit, [7] ex qua & isti compuncti eadem secundùm eos dicentes, eiusdem generis & spiritus sunt cum illis.

ANNOTATIONES.

1. Illorum autem] *Persequitur institutam confutationem [illegible] AEonū passionis, docens Iudā illius typum non [illegible] duodecimus Apostolorum fuerit, AEon [illegible] trigesimo loco constitueret: sed neque illius Enthymeseos, cum in Pleroma redierit, h[illegible] [illegible] numeratio fit. Tum [illegible] deinceps [illegible] de duodecim Apostolis, septuaginta discipulis, & D. Paulo, ob nullas AEonū emissiones figurādas electos fuisse à Christo Domino ostendens. Postremò figmentum de Saluatore, quem το πᾶν nominabant, diffluit, nihil aliud quàm poeticum mend[illegible] esse confirmans.*

2. Irrationabile] *Capit 33. signat. vet. co. cum argumento supra scripto. Expunximus,* Inenarrabile

3. Sed neq; de Paulo] *vet. cod. hic 34. caput exorditur. Deleuimus,* omnium collatio.

4. Her-

4 Hermes] *Hic philosophus in AEgypto post Mosem claruit, & τρισμέγιστος, id est, ter maximus vocatus fuit: quin & Mosem ipsum Hermetem esse, qui propter literarum inuentionem id nomen apud AEgyptios consequutus sit, apud Eusebium lib. 1. de prapara. Euang. c. 6 putat Eupolemus. Ab ipso conscripta feruntur Pymander, Asclepius, & Iatromathematica. Plura de eodem habet August. 8. de ciu. cap. 23. 24. 26. Notandū autem Hesiodum poetam in Operibus, totū istud carmen ad verbum, transcripsisse: quo loco Mercurij donum in Pandoram proponit his verbis:*

Ἐν δ' ἄρα οἱ στήθεσσι διάκτορος ἀργειφόντης,
ψεύδεά θ' αἱμυλίους τε λόγους καὶ ἐπίκλοπον ἦθος
Τεῦξε.

5. Mater enim, hoc est Leto] *Gracis Λητὼ, Latona dicitur Cœi filia; à Ioue dilecta pariter & oppressa est, ex quo geminam concepit prolem, Apollinem & Dianam.* A

6. Pelope] *Pelops Tantali Phrygiæ regis filius fuit, cuius pater, cum deos in terris vagantes hospitio & cōuiuio excepisset, vt certo aliquo argumento diuinitatē eorum experiretur, Pelopem filium membratim dissectum illis epulandū apposuit: à cuius esu cum cateri dij abhorrerent, sola Ceres humerum dextrum absumpsit: Iupiter verò misertus, vtque deitatis suæ specimē praberet, collectis partibus omnibus fingitur ad vitam illū reuocasse. Post Pindarum, huius rei meminit Orosius libro primo, capite duodecimo, & Tatianus oratione cōtra Gracos.*

7. Ex qua & isti compuncti] *Billius. Gracè κεκαυτηριασμένοι, id est, quasi cauterio inusti: Paulina vox. 1. Tim. 4. 2.*

*QUONIAM SECUNDUM LEGEM NEque imagines, neque figura existunt Plenitudinis ipsorum, sed nec figuræ esse possunt.

*Quomodo. B

CAPUT XXXVIII.

QVia autem & trigenarius numerus eorum omnes excedit, secundùm eos, aliquando quidem paucis, aliquando autem plurimis AEonibus statim in Pleromate inuentis, ostēdimus. Non ergo triginta AEones sunt, nec ob hoc Saluator triginta annorum existēs venit ad Baptismum, vt ostenderet tacitos AEones eorum triginta: alioquin ipsum primum erunt discernentes & eijcientes de Pleromate omnium. Duodecimo autem mense dicunt eum passū, vt sit anno vno post Baptismum prædicans, & ex *propheta tentant hoc ipsum confirmare: scriptum est enim, [1] Vocare] annum Domini acceptum, & diē retributionis: verè cæcutientes, qui profunda Bythi adinuenisse se dicunt, & non intelligentes ab Esaia dictum annum Domino acceptabilem, & diem retributionis. Neque enim de die quæ duodecim horarum habet spatium dictum est in propheta; nec de anno duodecim mensium habente mensuram. Quia enim prophetæ in parabolis & allegorijs, & non secundùm sonum ipsarum dictionum [2] plurima] dixerunt, & ipsi confitētur. Dies ergo retributionis dictus est, in qua retribuet Dominus vnicuique secundùm opera sua, hoc est, iudicium. Annus autem Domini acceptabilis, tempus hoc, in quo vocantur ab eo hi qui credunt ei, & acceptabiles fiunt Deo: hoc est, omne ab aduentu eius tempus, vsque ad consummationem, in quo vt fructus eos qui saluantur, acquirit. Sequitur enim secundùm dictionem prophetæ annum dies retributionis, & erit mentitus propheta, si anno tantummodo Dominus prædicauit, & de eo dicit. Vbi est enim dies retributionis? transiuit enim annus, & nondum dies retributionis est, sed adhuc solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Et persecutionem quidem patiuntur iusti, & affliguntur, & occiduntur; in abundātia autem sunt peccatores, & [cum] cithara & psalterio bibunt, opera autem Domini nō intendunt: debent autem secundùm dictionem copulari, & sequens est anno dies retributionis. Dictum est enim, vocare] annum Domini acceptum, & diē retributionis. Bene itaque intelligitur tempus hoc in quo vocantur & saluantur Domino, annus Domino acceptus, quem subsequitur dies retributionis, id est, iudicium: & non solùm autem vnus tempus hoc dicitur: sed & dies nominatur, & à Propheta, & à Paulo: in quibus & Apostolus memor scripturæ, in Epistola [quę est] ad Romanos ait, Sicut scriptum est, Propter te morte afficimur tota die, æstimati sumus vt oues occisionis. Nūc autem tota die pro omni hoc tempore dictum est, in quo persecutionem patimur, & vt oues occidimur. Sicut ergo dies hæc non illam quæ in xii. horis substitit, significat, sed [3] omne [tempus] in quo patiuntur & interficiuntur propter Christum credentes ei: ita & illic annus non qui est] ex duodecim mēsibus dicitur, sed omne fidei tempus, in quo audientes prædicationem credunt homines, & acceptabiles Domino fiunt, qui se ei copulant.

Margin notes: *Isa. 61. 2. 4. Luc. 4. 19.* — *propheta C — Locus Isaiæ explicatur. — *Matt. 5. 45.* — *Iob. 21. 12.* D — *Rom. 8. 36. Psa. 43. 23.* — Annus acceptabilis.

ANNOTA-

ANNOTATIONES.

A 1. Quia autem] *Trigesimum quintum caput notat vet. cod. cum affixa ibidem epigraphe. Probat Ireneus, nec triginta AEones illos, quorum de inuentione tantopere sibi placebant, alicubi consistere, nec per annum trigesimum, quo Christus adijt baptisma Ioannis, eos repræsentari. Locum autem Isaiæ, quo perperã probare nitebantur, Dominum mense duodecimo à baptismate passum, religiosè explicat de tempore legis Euangelicæ & gratiæ, diequé extremi iudicij, quem postea Hieronymus, & Cyrillus in Esaiæ caput sexagesimũ primũ, sunt imitati. Quæ hic refelluntur, enarrauit libro primo, capite primo, vbi & aliquid de Tertulliano, & mente Alex. annotauimus.*

2. Vocare annum] *Cum septuaginta scripserint* καλέσαι, *& vetus codex noster* Vocare *contineat: hoc ipsum pro* Vocare *substituimus. Atque ita legit Cyprianus lib. 2. aduers. Iudæos, cap. 10.*

3. Plurima] *Expunximus* Pleroma.

4. Omne tempus] *Codices excusi,* omne tempori

[1]*OSTENSIO QVOD VNO ANNO NON præconiauerit Dominus post Baptismum: sed omnem habuisse ætatem.*

B

CAPVT XXXIX.

[2]EST autem valde admirari, quonam modo profunda Dei adinuenisse se dicẽtes, nõ scrutati sunt in Euangelijs, quoties secundùm tempus paschale Dominus post Baptisma ascenderit in Hierusalem, secundùm quod moris erat Iudæis ex omni regione, omni anno, tempore hoc conuenire Hierusalem, & illic diem festum Paschæ celebrare. Et primùm quidem vt fecit vinum ex aqua in Cana Galilææ, ascendit in diem festum paschæ. Quoniam & scriptum est: Quia multi crediderunt in eum, vidẽtes signa quæ faciebat, sicut Ioãnes Domini discipulus meminit. *Ioan. 2. 23.* Dehinc iterum subtrahens se, inuenitur in Samaria, quando & cum Samaritana disputabat: *Ioan. 4. 7.* & filium Centurionis absens verbo curauit, dicens: Vade, filius tuus viuit. *Luc. 7. 6.* Et post hæc iterum secunda vice ascendit in diem festum paschæ in Hierusalẽ, quando paralyticum, qui iuxta natatoriam iacebat XXXVIII. annos, curauit, iubens vt surgeret & auferret grabbatum suum, & iret: *Ioan. 5. 1.* & iterum] inde secedens trans mare Tyberiadis, *Ioan. 6.* vbi & cum multa turba eũ fuisset sequuta, de quinque panibus satiauit omnem illam multitudinem, & superauerunt duodecim cophini fragmentorum. Deinde cum Lazarum suscitasset ex mortuis, & insidiæ fierent à Pharisæis, secedit in Effrẽ *Io. 11. & 12.*

C ciuitatem: & inde ante sex dies paschæ veniens in Bethaniam scribitur, & de Bethania ascendens in Hierosolymam, & manducans pascha, & sequenti die passus. Quoniam autem tria hæc paschatis tempora, non sunt vnus annus, omnis quilibet cõfitebitur. Et ipsum autem mensem in quo pascha celebratur, in quo & passus est Dominus, nõ duodecimum, sed primum esse, qui omnia se scire iactant, si nesciunt, à Moyse possũt *Exod. 12. 2.* discere. Falsa ergo ostensa est & anni & duodecimi mẽsis absolutio dierum, & debent aut absolutionem suam, aut Euangelium reprobare: alioquin quomodo vno anno tantùm Dominus prædicauit, *Luc. 3. 23.* triginta quidem annorum existens cùm veniret ad Baptismum, deinde magistri ætatem perfectam habẽs, venit Hierusalem, ita vt ab omnibus iustè audiretur magister: non enim aliud videbatur & aliud erat, sicut inquiũt qui putatiuum introducunt; sed quod erat, hoc & videbatur. Magister ergo existens magistri quoque habebat ætatem, nõ reprobans nec supergrediens hominem, neque soluens suã legem in se humani generis, sed omnẽ ætatem sanctificans per illam quę ad ipsam erat similitudinem. Omnes enim venit per semetipsum saluare: omnes inquã,

D [3]qui per eum renascuntur in Deum, infantes, & paruulos, & pueros, & iuuenes, & seniores. Ideo per omnem venit ætatem, & infantibus infans factus, sanctificans infantes, in paruulis paruulus, sanctificans hanc ipsam habentes ætatem, simul & exemplum illis pietatis effectus, & iustitiæ & subiectionis: [in] iuuenibus iuuenis, exẽplum iuuenibus fiens, & sanctificans Domino. Sic & senior in senioribus, vt sit perfectus magister in omnibus, non solum secundùm expositionem veritatis, sed secũdùm ætatem sanctificans simul & seniores, exemplum ipsis quoq; fiens: deinde & vsq; ad mortem peruenit, *Colos. 1. 18.* vt sit primogenitus ex mortuis, ipse primatum tenẽs in omnibus, princeps vitę prior omnium, & præcedens omnes. Illi autem vt figmentum suum, de eo quod est scriptum, vocare annum Domini acceptum, affirmẽt, dicunt vno anno eum prædicasse, & duodecimo mense passum, cõtra semetipsos obliti sunt, soluentes eius omne negocium, & magis necessariam, & magis honorabilem ætatem eius auferentes, illam, inquam, prouectiorem, in qua edocens præerat vniuersis. Quomodo enim habuit discipulos, si non docebat? Quomodo autem docebat, magistri ætatem non habens? Ad

A Iudæi apertissimè hoc ipsum significauerunt. Quando enim eis dixit Dominus, Abraham pater vester exultauit vt videret diem meum; & vidit & gauisus est, respõderunt ei:[3]Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti? Hoc autem consequenter dicitur ei, qui iam XL. annos excessit, quinquagesimum autem annum nondum attigit, non tamen multum à quinquagesimo anno * abstitit. Ei autem qui sit XXX. annorum, diceretur vtique, Quadraginta annorum nondum es. Qui [enim] volebãt eum mendacem ostendere, non vtique in multum extenderent annos vltra ætatem, quam eum habere conspiciebant: sed proxima ætatis dicebant, siue rescientes ex cõscriptione census, siue conijcientes secundum ætatem, quam videbant habere eũ super quadraginta; sed vt non qui esset triginta annorum.[4] Irrationabile est enim omnino viginti annos mentiri eos, volentes eum iuniorem ostẽdere temporibus Abrahæ. Quod autem videbant, hoc & loquebantur: qui autem videbatur, non erat putatiuus, sed veritas. Non ergo multum aberat à quinquaginta annis: & ideo dicebant ei, Quinquaginta annorum nondum es, & Abraham vidisti? Non ergo anno vno prædicauit, nec duodecimo mense anni passus est. Tempus enim à trigesimo [anno] vsque [ad] quinquagesimum, nunquam erit vnus annus, nisi si apud Aeones eorum tã magni anni sunt deputati his, qui apud Bythum in Pleromate ex ordine resident, de quibus & [5]Homerus poeta dixit, & ipse inspiratus à Matre eorum erroris, Οἱ δὲ θεοὶ πὰρ Ζηνὶ καθήμενοι ἠγορόωντο χρυσέῳ ἐν δαπέδῳ. Quòd Latinè interpretabimur, Dij autem apud Iouem considentes tractabant in aureo loco.

Ioan.8.56. & 57.

*absistat.

[6]Sed & de illa muliere, quæ profluuio sanguinis laborans, tetigit fimbriam vestimẽti Domini, & sanata est, aperta est eorum ignorantia. Dicunt enim per eam ostendi passam illam duodecimam virtutem, & in infinitum defluxam, idest, duodecimum AEonem. Primùm quidem quia secundùm sectam eorum, duodecimus non est iste AEon, sicut ostendimus. Vt autem ex superfluo eis & hoc detur, duodecim AEonibus existentibus, vndecim quidem impassibiles perseuerasse dicuntur, duodecimus autem passus: mulier autem è contrario duodecimo anno sanata, manifestum est quoniam [7] vndecim] quidem annis habuit perseuerantem passionem, duodecimo autem sanata est. Siquidem vndecim AEones in passione insanabili fuisse dicerẽtur, sanatus autem duodecimus, suasorium erat dicere typum eorum esse mulierẽ. Quia autem hæc vndecim quidem annis passa est, & non est sanata, duodecimo autẽ anno sanata est, quomodo potest esse typus duodecimi AEonis, ex quibus vndecim omnino nihil passi sunt, solus autem duodecimus participatus est passionẽ? Typus enim C & imago secundùm materiam, & secundùm substantiam aliquoties à veritate diuersus est: secundùm autem habitum & lineamentum debet seruare similitudinem, & similiter ostendere per præsentia illa quę non sunt præsentia. Et non solũ in hac muliere anni infirmitatis descripti sunt, quos coaptari dicunt figmento suo: sed ecce & alia mulier similiter XVIII. annis infirmata, sanata est, de qua Dominus ait: Hanc autẽ filiam Abrahæ, quã alligauit [8]Satanas] decem & octo annis, non oportebat solui in die sabbati? Si ergo illa typus erat duodecimi Aeonis passi, & hæc typus esse decimi octaui Aeonis passi debet. Sed non habent ostendere: alioquin prima & principalis eorum Ogdoas connumerabitur compassis AEonibus. Sed & alius autem quidam sanatur à Domino XXXVIII. annos habens in sua passione: & trigesimum & octauum passũ Aeonem dicant. Si enim quæ à Domino facta sunt, typos esse dicunt eorum quæ sunt in pleromate, typus in omnibus debet seruari. Sed neque eam quæ post XVIII. annos curata est, nec eum qui post XXXVIII. annos curatus est, possunt adaptare suo figmento. Insulsum autem & inconueniens est omnino dicere in quibusdam quidem seruasse typum Saluatorem, in quibusdam autem non seruasse. Dissimilis ergo & mulieris typus, [9] negotio eorum] ostenditur.

Nulla est eorũ ab Hemorroissa probatio. Matth.9.

Luc.13.16.

Ioan.5.6.

D Adhuc autem & falsum demonstrat commentum eorum, & instabile figmentum eorum, etiam hoc ipsum quod per numeros aliquando quidem, & per syllabas nominum: aliquando autem per syllabarum literas, aliquando verò & per numeros, qui secundùm Græcos in literis continentur, tentant inferre probationes, apertissimè consternationem, siue confusionem, & instabilitatem scientiæ eorum & extortũ *demonstrãt.[10] IESVS enim nomen alterius linguæ existens, ad Græcorum numerum transferentes, aliquando quidem episemon esse dicunt, sex habens literas: aliquando autem plenitudinem Ogdoada [11] DCCCLXXXVIII.] numerum habens. Græcum autem nomen eius, quod est Soter, idest Saluator, quia non conuenit figmẽto eorum, nec secundùm numerum, nec secundùm literas, tacuerunt. Et quidẽ si ex prouidentia Patris dominica nomina accepissent, per numerum, & per literas significantia numerum in Pleromate, Soter nomen Græcum existens, secundùm Græcitatem,

Vana est probatio, quæ fit per literas, syllabas & numeros.

*demonstrat.

tatem, & per has literas, & per numeros Pleromatis debuit ostendere mysterium: sed A
nō ita habet, quia quidem quinque inest literarū numerus, aut ex quadringētis octo.

ANNOTATIONES.

1. Vtrumne his] *Expunximus* hisne *author. veter. cod.*

2. Ne in somnijs quidem] *Prouerbium est sacris & prophanis omnibus frequētissimum. Theocritus in Bucolisco:* μηδ' ἐν ὀνείροις, *neq; in somnijs. Plutarchus libello aduersus Stoicos:* οὐδ' ὀνείρατα, *nec per somnia. Chrysostomus aduersus Iudæ.* οὐδ' ὡς ὄναρ. *Indicat autem Irenaus Ptolemæum hæreticum nulla ratione Apostolicam doctrinam attigisse.* Concione 3.

3. Quinquaginta annos] *Chrysostomus legit, Quadraginta annos. Theophylactus autē tribuit Iudæorum insaniæ, quod hominem triginta tres annos fermè natū, quinquagenario compararint. Ex quibus satis patet Irenæi argumentum ex hoc loco sumptum, valde imbecillum esse.*

4. Irrationabile est enim] *Imò verò, quod cum sanctissimi Martyris indulgentia dictum sit, Iudæi longè atrociora mētiti sunt in eum: vtpotè quod esset vorator, potator vini, seductor, blasphemus, & in virtute Beelzebub eijceret dæmonia, &c. Indeq; patet Irenæum ex hoc loco nihil probare.*

5. Homerus poeta] *Locus est Iliados Δ. vbi post singulare certamen Menelai & Paridis, deos concilia agitasse, & ordine consedisse fingit.*

6. Sed & de illa muliere] *Caput 37. hic signat vet. cod.*

7. Vndecim] *Deleuimus* XII. *auth. vet cod.*

8. Satanas] *Expunximus* sanatas.

9. Negotio eorum] *Ita vet. codex: excusi*, negatio AEonum.

10. IESVS enim nomen] *Nam planè Hebraicum est, non Græcū, significans, Epiphanio authore, medicum, curatorem, & Saluatorem. Ideo & Cyrillus Ierosolymitanus scribit:* Iesus apud Hebræos significat saluatorem: in lingua verò Græca medicum sonat: quandoquidem & corporum medicus est, animarum curator. *De numero autem qui ex literis eius nominis consurgit, ait ven. Beda.* Huius sacrosancti nominis Iesu non tantùm etymologia, sed & ipse, qui literis comprehenditur, numerus perpetuæ salutis nostræ mysteria redolet. Sex quippe literis apud Græcos scribitur Ἰησοῦς, quarum numeri sunt X. & VIII. & CC. & LXX. & CCCC. & CC. qui fiunt simul DCCC.LXXXVIII. qui profectò numerus figuram resurrectionis adauget. Octauus enim numerus in sacris literis Resurrectionis gloriæ conuenit: quia Dominus octaua die, hoc est, post septimam sabbati resurrexit. Et ipsi post sex sæculi ætates, & septimam sabbati animarum, quæ nunc interim in alia vita geritur, quasi octauo tempore surgemus. *Ferunt etiam Sibyllam Cumanam huius nominis literarum & numeri meminisse. Quin etiam Constantinus Magnus in Oratione, quam Eusebius libris de vita eius adiunxit, deinde Augustinus lib. 18. de ciuit. cap. 23. referunt oraculū Sibyllæ Erythreæ de Christo, acrostichis versibus ita cōcinnatū, vt initijs literarum initialium legantur hæc verba:* ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΕΙΣΤΟΣ ΘΕΟΥ ΥΙΟΣ ΣΩΤΗΡ. *IESVS CHRISTVS DEI FILIVS SALVATOR. De numeris autem & potestate elementorum eiusmodi nominum dictum est supra.* Con hær. 29 / Catech 10. B

11. DCCC. LXXXVIII] *Ita vetus codex manuscriptus: excusi* Dat. XXXVIII. C

OSTENSIO QVOD NEC SECVNDVM FORMAM PLEROMATIS EORUM FACTA SINT QUÆ FACTA SUNT, NEQ; RURSUS VARIÈ & PROUT EUENIT.

CAPVT XLI.

HAec autem in nullo communicāt Pleromati eorum, non ergo vera est illa quæ ab eis in Pleromate dicitur negotiatio. Iesus autem nomen secundū propriam Hebræorum linguam, [1]literarum est duarum & dimidiæ, sicut periti eorum dicunt, significans Dominum eum qui continet cælum & terram, quia Iesus secundùm antiquam Hebraicam linguam cælum est, terra autē iterū sura * vsser dicitur. Verbū ergo quod cælum & terra habet, ipse est Iesus. Falsa est ergo & [2] episemi eorum redditio, & numerus eorum euersus est manifestè. Secundùm *autem propriam eorum linguam quinque literarum est Græco vocabulo Soter: Iesus autem iterum secundùm Hebraicam linguam duas & [3] dimidiam habet literas [4] Sion. [5] Ruit ergo numerus calculi, qui est Iudaicè LXXXVIII. Per omnia autē Hebræorū literæ non conueniunt numero Græcorum, quæ maximè deberent [6] antiquiores & firmiores existentes, saluare supputationem nominum. Ipsæ enim antiquæ & primæ Hebræorum literæ & sacerdotales nuncupatæ, [7] decem quidem sunt numero, scribuntur autem quæque per quindecim, nouissima litera copulata primæ. Et ideo quidē quædā [8] secundùm subsequentiam scribunt, sicuti & nos: quædam autem retrorsùm à dextra parte in sinistram partem retorquētes literas. Christus autē supputationem nominis conuenientem Aeonis Pleromatis eorum habere debuit, qui ad stabilitatem & correctionem Pleromatis eorum prolatus est, secundùm quod dicunt. Et Pater autem similiter [& per] literas, & per numerum, continere debuit numerū eorum, qui ab eo prolati sunt Aeonum; sed & Bythus similiter: nihilominus autē & vnigenitus, & maximè autem super omne nomen quod dicitur Deus, quod & ipsum Hebraicè [9] Barneth dicitur, & duas & dimidiam habet literas. Ex hoc ergo quod firmiora nomina secundùm D *vsser *enim

Hebrai-

A Hebraicam & Græcitatis linguam, nec secundũ numerum literarum, nec secundùm supputationem conueniunt figmento eorum: manifesta est de reliquis impudenter extorta supputatio.

[10] Etenim ex lege eligentes quæcunque concurrunt sectæ eorum numero, tentant violenter probationes facere. Si autem erat propositum Matri eorum, siue Saluatori, per Demiurgum typos eorum quæ sunt in pleromate ostendere, in verioribus & sanctioribus fieri typos fuissent operati: & maximè autẽ [in] ipsa Arca testamenti, per quã & omne tabernaculum testimonii compositum est. Facta est autem hæc, longitudo quidem eius cubitis duobus & dimidio, latitudo autem eius vno cubito & dimidio, [11] & altitudo cubito vno & dimidio; numerus autem iste cubitorum in nullo conuenit figmento eorum, per quem maximè typus ostendi debuit. Et Propitiatorium autẽ similiter in nullo conuenit expositionibus eorum. Adhuc autem & Mensa propositionis duobus cubitis longitudo, & vnius [cubiti] latitudo, altitudo [autem] eius vnius cubiti & dimidij. [12] Hæc ante] sancta sanctorum, per quæ ne vna quidem quantitas numeri [significantiam] quaternationis, siue octonationis, aut [reliqui] Pleromatis eorũ

B continet. Quid autem Candelabrum septem quidem habens [13] calamiscos, lucernas autem septem: etsi quidem secundùm typum factum fuisset, calamiscos octo totidemque lucernas habere debuit, ad typum primæ octonationis, quæ præfulget in AEonibus, & illuminat omnem plenitudinem. Atria autem decẽ existentia diligẽter numerauerunt, typũ ea dicentes decem AEonum: pelles autem iam non numerauerunt secundùm numerum vndecim factas; sed neque ipsorum atriorum magnitudinẽ mensi sunt viginti & octo cubitorum longitudinem vnumquodque atrium habens. Et columnarum longitudinem factam decem cubitorum exponunt propter decadem AEonum. Latitudo autem vnius & dimidij cubiti erat vniuscuiusque columnæ, non iam exponunt, neque numerum omnium columnarum, neq; serarum earum, quoniam non communicat argumento eorum. Quid autem oleum vnctionis, quod omne tabernaculum sanctificauit? Fortasse latuit Saluatorem, aut *dormiente Matre eorum, Demiurgus à semetipso *dependere præcepit, vnde & dissonat ad Pleroma eorum, [14] smyrnæ quidem habens siclos quingentos, [15] ireos D. [16] cinamomi CCL. [17] calamisci CCL. & super hæc oleum, ita vt ex quinque commixtionibus subsistat. Et incensum autem similiter de [18] stacte, [19] & vngula, [20] & galbano, [21] & hedyosmo, [22] & thure, quæ in

C nullo communicare possunt neque commixtionibus, neque pondere, argumento eorum. Irrationabile est ergo & omnino rusticanum in sublimibus quidem & elegantioribus legis non seruatos esse typos: in cæteris autem, sicubi aliquis numerus cõcurrit cum his quæ ipsi dicunt, typum esse asseuerare eorum quæ sunt in Pleromate, cùm omnis numerus multifariè scripturis sit positus: ita vt possit qui velit non solũ octonationem, & decadem, & duodecada, sed quemlibet ex scripturis constituere numerum, & hunc typum esse commentati à se erroris.

Ex typis Mosaicis non probantur illorum nugæ.

Exod. 25. 10

Exod. 25. 17.

Exod. 25. 23

Exod. 25. 31.

*dormitantem à

*deponere

Exod. 30. 23

ANNOTATIONES.

1. Hæc autem in nullo communicant] *Scopus Irenæi in hoc capite est, vt ostendat Gnosticos turpiter hallucinari, & alijs impudenter imponere, quum ex nominis Græci* Ἰησοῦς *syllabis, literis, & numeris ipsis respõdentibus confirmare figmenta sua nitebãtur: propterea quod nomen illud Hebræum sit, cuius literæ Hebraicæ nõ conueniunt cum literis Græcis, neq; cum earundem numero: atque hoc vnum præcipuè considerandum & discendum hoc capite existimo.*

D

Cæterum, quæ de nominis Iesu *Hebraicis literis, origine, & significatione scribit, ipsum videlicet esse duarũ literarum & dimidiæ, cælumq; significare: non satis assequor. Etenim certissimum est* Iesu *Hebræũ esse, deductum à* ישע Iascha, *quod est, saluauit: & sic scribi* ישוע *quatuor literis, quæ numerum 386 faciunt. Nã ratione arithmetica, iod cõtinet 10.* ש *schin 300.* ו *vau 6.* ע *ayn 70.* Ἰησοῦς *autem Græcorum supputatione 886. reddit: quãdoquidem ι, 9 η, 7. σ, 200: ο, 70. υ, 400. σ, 200. cõtinet. Vt verò significet Dominũ cæli & terræ, oportet illud more veterũ per tres literas scribere* ישו *& per Notaricõ, id est, ex singulis literis integras dictiones sic colligere, vt Iod, quæ prima litera est τοῦ τετραγραμμάτου* יהוה *quod Dominũ siue* Κύριον *reddunt LXX. Dominũ nobis exprimat. Deinde* ש *prima sit litera vocis* שמים *quæ cælum significat. Postremò,* ו *sit initiũ* וארץ *quod est, & terra: adeò tres literæ illius nominis Iod, Schin. Vau, simul per Notaricon reducta, indicent Dominum cæli & terræ.*

Sed non satis video, quo pacto nomen Sion *in nomine* Iesu *comprehendatur. Nullo etiam idiomate* Sura Vsser, *siue* Vser *dicitur terra. Oportet igitur vel ab aliqua Cabala mihi adhuc ignota, hæc desumpsisse Irenæũ: vel quod magis mihi probatur, à quibusdam Iudæorum Rabbinis, quos consuluerit, deceptum fuisse, veluti initio capitis subindicare videtur, dum scribit:* sicut periti eorum dicunt. *Pro suo enim odio in Christũ, & nos; qui eius censemur nomine, solent impuri verpi illi multa confingere, & audacter obtrudere; quibus fidem nostrã obscurent: quod facilè colligas ex locis Isaiæ, Ieremiæ; Dauidis, Esdræ audaci sacrilegio obtruncatis & mutilatis ab illis, vti probat & cõuincit Iustinus martyr in Dialogo.*

Superior porrò ex singulis literis integra nomina colligendi ratio, quam Cabalæ auctores sequuntur, reperitur etiam in oraculis Sibyllinis, l. 2.

Nimirum Deus is finxit tetragrammaton
ADAM

Qui primus fuit, & qui nomine complet
Ortus, Occasus, Austrum, Boreamque rigentem.

Istud clarius explicatur apud Cyprianum tractatu de montibus Sina & Sion, & Augustinum Tractat. 9. & 10. in Ioan. Oriens Græcis vocatur Ἀνατολὴ, *Occidens* Δύσις, *Septentrio* Ἄρκτος, *Meridies* Μεσημβρία: *harum dictionum si literas initiales simul iunxeris, efficies nomen* ΑΔΑΜ. *Rationem huius assignat Cyprianus, quod Dominus ex quatuor cardinibus orbis terrarum pugno comprehendit terram, & finxit hominem ex omni limo terræ: sed de hac re non disputo.*

2. Episemi eorum] ἐπίσημον *propriè significat vmbilicum clypei, notam, signum, maculam: sed his in locis accipitur pro nota numerali, quæ sex indicat.*

3. Et dimidiam] *Dimidiam literam appellat* י *Iod, quòd cæteris breuior sit ac minor: atque ex illa reliquas omnes factas esse plerique Hebræorū opinantur.*

4. Sion] *Dictionem istam ignorat penitus vetus codex: nec facilè apparet quid sibi hoc loco velit.*

5. Ruit ergo] *Veteris codicis aliquantum diuersa est lectio hoc pacto:* Corruit ergo numerus calculi, quem M. DCCC. LXXXVIII. & per omnia, &c.

6. Antiquiores] *Hebraicas literas reliquas omnes inuentione & vsu præcessisse, varijs cōiecturis permotus post Irenæum asserit Eusebius. Suidas illarū sicuti aliarum omnium artiū inuentores facit Adamū, Sethumque filium ipsius. Sethi filios rerum cælestium disciplinas incolumis scripsisse testatur Iosephus. Enoch deinde quasdam Prophetias literis commendasse non ambigunt Augustinus, Origenes, Tertullianus. Libros de maleficijs & necromāticis artibus Chamo filio Noe tribuunt Comestor, & Io. Cassianus collationis octaua c. 21. Sybilla Erithrea adscripta oracula in fidei suæ confirmationem recitauit Constantinus Magnus orat. ad sanctorum cœtum. Hos autem omnes Cadmi, Phœnicūm regnū, Palamedis, Simonidis, & Carpētæ, quos aliarum literarum repertores volunt, ætate multis sæculis superare nullus nescit.*

Lib. 10. de præpa. Euā. cap. 2. Li. 1. antiq. cap. 2. Lib. 1. de ciuit. cap. 23. Homil. 28. in Numer. L. 1. de habitu mul.

7. Decem quidem] *Illæ decem sunt ab* א *Aleph vsque ad* י *Iod: quæ ideo primæ & præcipuæ dicuntur, quod cæteræ ex illis, aut ad illarum similitudinem efformatæ sint: & numeri digiti ex ipsis conficiantur.*

8. Secundum subsequentiam] *Id est, à sinistra in dexteram more Græcorum & Latinorum. Eo autem modo scribunt Hebræi, dum alienis characteribus suas voces exprimunt: vel alij ab ipsis Hebraicè quidpiam exarantes, vt de Pilato fertur, qui cùm titulum Crucis Christi componeret, Hebraicas literas Latino more collocauerit.*

9. Barneth] *Vetus codex* Baruch, *quod Philoni, Hieronymo & Pagnino benedictū significat:* Barneth *Chaldaica vox est eiusdem significationis. In codice Vaticano deest aduerbium* Hebraicè.

10. Etenim ex lege] *Initium est capitis 39. in vet. cod. cum argumento quod eidem superius affixum est, & multo commodius meo iudicio.*

11. Et altitudo] *Sex has voces hactenus desiderarant omnes excusi codices.*

12. Hæc ante] *Codices ex,* Hæc autem: *deinde* significatiuam *pro* significantiam: *& paulò post* reliqui *pro* reliquis *restituimus.*

13. Calamiscos] καλαμίσκος *significat præter alia, paruulam arundinem & fistulam: & quia hanc formam habebant tres cannæ illæ ex candelabri Mosaici medio stipite prodeuntes, hic Græca voce* καλαμίσκους *eas appellat.*

A 14. Smyrnæ] Σμύρνα *arbuscula est Arabiæ, cuius cortice inciso liquor quidam pinguis effluit, qui Stacte medicis appellatur. Vide Dioscoridem l. 1. c. 78. Theophr. lib. 4. de hist. plant. Plinium l. 12. cap. 15. & 16.*

15. Ireos D.] *Iris multa significat: sed hic herba suauiter olens & aromatica est: de qua Dioscor. l. 1. Theophrast. de hist. plant. Plinius lib. 21. c. 7.*

16. Cinamomi CCL.] *Nomen Cinamomi, aut Cinnamomi in multa scinditur, quæ legendo notes licet. Hic species fruticis odori esse videtur, de quo Plin. l. 12. c. 19. Theophrast. l. 19. c. 47. Dioscor. l. 1. Dicitur autem Cinamomum, quia in modum cannæ subtiles & replicatos habet calamos: cinerei vel nigri coloris, qui fracti visibile spiramentum reddunt: & subtile quidem carum, grossum verò vile & despectum.*

17. Calamisci CCL.] *Exodi 30. Septuaginta legūt* B κάλαμος εὐώδους *i. calami odoriferi: Calamus igitur, à quo Calamiscus, hic frutex est in Arabia, India, & Syria iuxta Libanum montē prouenïens, aspectu similis arundini, casiæ sapore, tactu mollis, & cum frangitur locum suauissimo replet odore. Vide Plinium l. 12. cap. 20. & alios.*

18. De stacte] Στακτὴ *Græcis vocatur succus quidam siue lacryma emanans inciso cortice myrrhæ, de qua supra. Consule Plinium l. 12. c. 6 & 14. Dioscor. l. 1. c. 75. & 78. De illa Rabbi Dauid in lib. radicum ita scribit.* Dicunt quod Nataph sit Zari, hoc est, gutta siue stacte sic appellata, quod stillet ex arboribus Ketaph, sicut dixerunt Rabbini nostri (benedictæ memoriæ) Zari nihil aliud est nisi succus qui stillat ex arboribus Ketaph, & vulgò balsamum dicitur. *De balsami ortu, irrigationibus, &* C *interitu si plura desideras, consule Petrum martyrem l. 3. de legatione Babylonica.*

19. Et vngula] *Rabbi Salomo in 30. c. Exodi, Paulo Fagio interprete, putat radicem esse candentē, tersam ac puram in morem vnguis. Rabbi Dauidi eodem loco, est aroma quod in Mischnach (sic vocant textum Thalmudicum) Zipporen, id est, onix, siue vnguis vocatur, & est leue & lucens vt vnguis. Propertius:*

Et cronico nares murrheus vngat onix.

Mihi verisimilius, & huic loco conuenientius id esse videtur, quod de onycha seu vngula habet Dioscorides l. 2. c. 10. ὄνυξ ἐστὶ, *inquit,* πῶμα κογχυλίου, ὅμοιον τῷ τῆς πορφύρας, εὑρισκόμενον ἐν τῇ Ἰνδίᾳ ἐν ταῖς ναρδοφόροις λίμναις. Διὸ καὶ ἀρωματίζει νεμομένων κογχυλίων τὸν νάρδον. *id est, Vnguis conchylij tegmen est, haud et absimile quo purpura contegitur, quod in India nardiferis lacubus reperitur. Proin etiam odorum spirat, quoniam conchylia nardum pascantur. Vide etiam Pli-* D *nium l. 32. c. 10.*

20. Et Galbano] *Galbanum inter alia, liquor est cuiusdam plantæ, similis ferulæ, nascentis in Syria, medicū frequēs. Dioscor. l. 1. c. 7. Theophr. l. 9. de hist. plantarum c. 1. & 7. Plin. l. 12. cap. 25. & 48. lib. 24. c. 5 & 13. De hoc Virgilius:*

Hinc iam Galbaneos suadebo incendere honores.

Et Lucanus:

Hic ebulum stridet, peregrinaque Galbana sudant.

De illo item Rabbi Kimhi in 30. c. Exod. ait: Galbanū aroma est, cuius odor grauis est, & est succus arboris, quæ inuenitur in vrbibus Græciæ, estque vt mel nigrum, & lingua Arabica dicitur Miah.

21. Et Hedyosmo] ἡδύοσμον, *suauis odor mentha nominatur: de qua Luc. 11.* ἀποδεκατοῦτε τὸ ἡδύοσμον, *i. soluitis & datis decimas ex mentha. Dioscorides vocat*

vocat ἡδύοσμον ἄγριον menthastrum herbā. Vide Plinii.lib.19.cap.8.& alios.

22. Et thure] *Thus, aut tus nomen tritum, sacris suffimentis succensis ignibus maximè conueniens, & iāpridem vsitatum. Ouidius.14.Metam.*

Templa tibi statuam: soluam tibi thuris honores.

Et Tibullus lib.1.Eleg.3.

Redderet antiquo menstrua thura Lari.

Porrò vt thuris, siue incensi suffumigationes, in sacris Hebræorū Diuina iussione frequentes erant; sic eiusdē benedictio & vsus in sacris Christianorū, ex Apostolorum traditione, summaquе Græcarum & Latinarū Ecclesiarū consensione religiosè obseruatur, vt videre est ex Ruperto, lib.1.de diuinis offic.c.29.& 36.& lib.6 c.31.& 32. Stephano Eduensi lib. de Sacramento altar. cap.12. Germano Constantinop. in rerū Ecclesiast. consi. Augustino sermon.98.de tempore: Tertulliano lib. de coro. mi. Dionysio Areopa. lib. Eccl. hier. ca.3. Iacobo fratre Domini in Liturgia: Canone 3. seu 4. Apostolorū. Si præter hos authores, alios adhuc desideras; vnumq; hunc accuratè & diligenter cōprobratū, consule librū quem aduersus Anatomen Missæ edidit, vir in euoluēdis sacris authoribus paucis comparandus D. Iacobus Faber doctor Theologus, præceptor mihi perpetuò obseruandus, hinc tibi abundè satisfactū iri puto. Fol. 75. *Cæterùm, quum Gnostici horū omniū suffimentorū species, quantitates, cōmixtionesq; ad confirmationē suorum placitorum detorquere non possent, quod vel maximè necessum fuisset; argutè concludit Irenæus illos, quosdam alios legis veteris ritus insulsè & stolidè adduxisse, vt his sua deliria asseuerarent.*

B

QVONIAM NON POSSIT CONSTARE per numeros veritas.

CAPVT XLII.

VIA autem hoc verum est, numerus iste qui quinque dicitur, in nullo communicans argumento eorum, nec concurrens figmento eorum, nec conueniens eis ad typicam eorum quæ sunt in Pleromate demonstrata, demonstrationem ex scripturis, sic suscipiet probationem. Soter nomen quinque literarum, & pater autem habet quinque literas, sed & Agape nomen sunt literę quinque. & Dominus noster panes quinque benedicens, satiauit hominum quinque millia, sapientes virgines à Domino sunt quinque dictæ, & stultæ similiter quinque. Iterum quinque viri cum Domino fuisse dicuntur quando testimonio Patris occurrit, scilicet Petrus, & Iacobus, & Ioannes, & Moyses, & Helias: quintus autē ingressus Dominus ad mortuam puellam suscitauit eam. Nullum enim, inquit, permisit intrare, nisi Petrum, & Iacobum, & patrem & matrem puellæ. Ille diues apud inferos habere se quinque fratres dixit, ad quos vnum ire rogat ex mortuis resurgentem. Natatoria piscina quinque habebat porticus, vnde Dominus Paralyticum sanū in suam domum ire præcepit.[2] Ipse habitus Crucis fines & summitates habet quinque, duos in longitudine, & duos in latitudine, & vnum in medio, * vbi requiescit qui clauis affigitur. Vnaquæque manus nostra digitos quinque habet; sed & sensus habemus quinque: & quæ in nostris sunt visceribus, in quinque possunt numerari, cor, & hepar, pulmones, splen, & renes. Adhuc etiā totus homo in hunc numerum potest diuidi, caput, pectus, venter, femora, pedes. Quinque ætates transit humanum genus, primùm infans, deinde puer, deinde paruulus, & posthæc iuuenis, sic deinde senior. In quinque libris legem populo Moyses tradidit.[3] Vnaquæque tabula quam accepit à Deo, præcepta habebat quinque. Velamen sanctū sanctorū cooperiens, columnas habebat quinque. Et holocausti altare, altitudo eius erat quinque cubitorum. Sacerdotes in eremo electi sunt quinque, scilicet Aaron, Nadab, Abiud, Eleazar, & Ithamar. Talaris, & logium, & reliqua sacerdotalis compositio de quinq; contexta sunt: habebat enim aurum, & hyacinthum, & purpuram, & coccinum, & byssum. Et quinque reges Amorrhæorum in speluncis concludens Iesus Naue, capita eorum inculcari dedit populo, & alia quoque multa millia huiusmodi, & in hoc numero, & in quo quis voluerit, siue ex Scripturis, siue ex subiacentibus naturæ operibus colligere potest, & non iam ob hoc quinque AEonas esse dicimus super Demiurgum, nec quinionem quasi vt diuinam rem aliquam consecramus, nec instabilia, nec deliramenta] per vanum istum laborem cōfirmare tentamus, neq; creaturam bene aptatā à Deo cogimus malè in typos non existentium transferri, & impia & nefaria dogmata introducere, cùm detectio & euersio ab omnib. sensū habentib. possit existere.

Quinatius numerus frequens in Scripturis. — Ioan.5.2. — Matth.25.1 — Matt.17.38 — Luc.8.5. — Luc.16.28. — Ioan.5.2. — Crucis figuratio. — C — *in quo — D

[4] Quis enim concedat eis CCCLXV. tantum dies habere annum, vt sint duodecim menses è triginta diebus in typum duodecim AEonū dissimili & typo existente? Illic enim vnusquisque AEonum trigesima pars est vniuersi Pleromatis, mensis autē duodecima pars anni ab ipsis esse dicitur. Si quidem annus in triginta diuideretur, & mensis in duodecim, conueniens putaretur typus esse mendacio eorū. Nunc autē in contrarium est. Pleroma quidem eorum in triginta diuiditur, pars autem eius aliqua in duodecim: hic autem omnis quidem annus in duas diuiditur partes, pars autē

eius aliqua in triginta. Infulsè itaque Saluator mensem quidem vniuersi Pleromatis typum fecit fieri, annum autem eiusque in Pleromate est duodecadis: magis enim conueniebat annũ quidem in triginta diuidere, sicut & totũ Pleroma: mensem autẽ in duodecim, sicut & sunt in Pleromate eorum AEones. Et illi quidem omne Pleroma in tres diuidunt, id est, [in] octonationem, [&] decadem, & duodecadem. Hic autẽ annus in quatuor diuiditur, id est, vernum, æstatẽ, autumnum, & hyemem. Sed neque menses, quos dicunt typum esse trigenarij, [5] præfinitiuè] triginta habent dies: sed alij quidem plures, alij autem minus, eo quòd quinque dies superponantur eis. Et dies autem non semper præfinitas duodecim habet horas, sed à nona vsque ad quindecimã ascendit, & iterũ à quindecima in nouem descendit. Non iam propter triginta AEonas facti sunt menses triginta dierum: alioquin haberent præfinitas trigenarias dies. Neque iterum dies horũ, vt duodecim AEonas per duodecim horas figurarent: haberent ipsi enim præfiguratas [semper] duodecim horas. A

[6] Adhuc autem materialia Sinistra vocantes: & ex necessitate quæ sunt Sinistræ, in corruptionem cedere dicentes, & Saluatorem venisse ad ouẽ perditam, vt eam transferat ad dextra, id est ad illas quæ sunt saluæ nonaginta & nouẽ oues, quæ non perierunt, sed in ouili permanserunt: sinistræ manus existentes leuamen, non esse salutis consentire eos necesse est. Et hoc quòd non similiter eundem numerum habet, cogentur sinistræ, id est, corruptionis cõfiteri, & hoc nomen quod Græcè dicitur Agape, secundùm Græcorũ literas, per quas apud eos supputatio signatur, nonaginta & tres numerum habens, similiter Sinistræ manus leuamen est, & Alethia quoque similiter secundùm supradictam rationem sexaginta quatuor numerum habens, in parte materialium subsistit, & omnia omnino quæcunq; sanctorum nomina non adimplent numerum centum, sed Sinistræ tantùm habent numeros, corruptibilia & materialia esse confiteri cogentur. B

ANNOTATIONES.

1. Quia autem] *Caput 40. hic signat vet. cod. Contendit Gnosticos nihil somniorum suorum asserere posse ex numero quinario, quantumuis frequenter in sacris occurrat.*

2. Ipse habitus crucis] *Piam admodum habes figura crucis, adeoq; imaginis eidem affixæ speculationẽ, quam & sæpe, & libenter imitatur Augustinus, verba ista Apostoli:* Vt possitis comprehendere quæ sit lõgitudo & latitudo, & sublimitas & profundum, scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi, *ad sacramentum crucis referens,* vt in latitudine accipiatur transuersum lignum, quo extenduntur manus, propter operum significationem: in longitudine ab ipso vsque in terram, vbi totum corpus crucifixum stare videtur, quod significat persistere: in altitudine ab ipso transuerso ligno sursum versus quod ad caput eminet, propter expectationem supernorum: in profundo autem pars illa ligni quæ in terræ abdito defixa latet. *Hæc Augustinus Epistolæ 112. cap. 12. Epistol. 119. cap. 41. & Epist. 120. cap. 26. quibus imaginis Crucifixi considerationem sanctissimis Patribus longè gratiorem fuisse perspicimus, quam neotericis Gnosticis.*

Obseruandum porrò quinque extremitates, seu fines Dominicæ Cruci hic apertè tribui: ac de quatuor omnibus constat, de quinta, vbi requiescere dicitur affixi corpus, non ita. Non enim clarè dicitur, an pedibus tanquã subiecto scabellulo, quiesceret: an verò media corporis parte quodammodo sederet. Verùm, Gregorius Turonẽsis disertis verbis de tabella, alij suppedaneũ vocant, in qua & pedes innixi & fixi fuerint, hoc intelligendum tradit. In stipite erecto (*inquiens*) foramen factum manifestum est: super hunc verò tabulam tanquam stantis hominis sacræ affixæ sunt plantæ. *His ferè similia sensisse videntur Iustinus martyr in Dialogo: Tertullianus libro tertio aduers. Marc. capit. decimo octauo, & decimo nono. & Venerabilis Beda in Collectaneis, affirmans eandem crucem ex quatuor diuersorum lignorum generibus compactam fuisse: quarto haud dubiè suppedaneum illud intelligẽs. Istud deniq; plurimum confirmant vetustissimæ Crucifixi Domini nostri in templis seruatæ imagines, quas etiam eodem anno quo hæc scribimus 1595. multis in locis cõspeximus, cũ dicto scabellulo, in quo pedes etiãum distincti secretiq; duobus clauis affiguntur: nimirum Virduni in maiori eademque vetustissima æde vnam: & monasterio, quod à Diuo Paulo nomen habet, alterã. Treueri eiusdem formæ vidimus in maiori templo, duas: in æde B. Virginis, tres: sancti Simeonis, duas: sancti Paulini, vnam: & S. Mariæ alteram. Cõfluentiæ in templis diuersis tres. Coloniæ Agrippinæ etiam eiusdẽ formæ imagines, id est, pedibus disiunctis, atque duobus clauis in subiecta tabella confixis plurimas conspeximus. In summo templo, tres; ad S. Seuerinum, tres; ad S. Cunibertum, tres: ad S. Gereonẽ, vnã: ad duodecim Apostolos, duas: ad S. Pantaleonem, vnam: ad S. Vrsulam, vnam: ad S. Mariam de Capitolio, vnam: in cæmeterio S. Georgij vnam: ad Indulgentias, vnam: ad S. Mauritium, vnam: ad Clarissas, vnam: in quodam Xenodochio, vnam: audiuimusq; in alijs sacris locis multas tales seruari: quibus superior nostra coniectura non mediocriter roboratur.* C

Quatuor certè clauis confixum cruci Christum fuisse, nõ tãtùm ex historica inuentionis sanctæ Crucis narratione satis apertè mihi colligi posse videtur: sed etiam ex certissimis Patrũ testimonijs. Cyprianus namq; Serm. de passione, plurali numero dixit: Clauis sacros pedes terebrantibus. *Et supra laudatus Antistes Turonensis apertius scribit:* Clauorum Dominicorum quod quatuor fuerint, hæc est ratio: Duo sunt affixi in palmis, & duo in plantis. *Eadẽ quoq; est sententia lib. 1. cap. 10. S. Brigidæ reuelationum, quas etiam summi Pontifices probauerunt.* D

3. Vnaquæque tabula] *Diuersæ fuerunt sententiæ Hebræorum, Græcorum, & Latinorum, quot præcepta in quaq; tabella reponantur. Iosephus & Philo, quos hic imitatur Irenæus, quinq; in qualibet collocãt. Ex Græcis Origines, Procopius, & Hesychius ca. 20. Exodi enarrãtes, & Clemẽs Alex. 6. stro. 4. in priore, sex in posteriore annume-*

Lib. de glor. Martyrum, cap. 6.

Molan libr. de sacris ... Lipsius lib. de cruce.

3. antiq. cap. 6. & S. Lib. de decalogo.

A annumerant, quibus ex Latinis assipulatur Ambrosius. Latinis ferè omnib9 valde probatur Augustini partitio, qua tria tantū in prima cōstituit, quibus Dei cultus explicatur: septē in altera, quibus proximi dilectio iubetur.

In 6. cap. Ephes. Lib. de decē chordis. Cōt. 1. in Psal. 32. Quæst. 71. in Exod.

4. Quis enim concedat] Contendit nec dies, nec menses, nec annos præterlabentes confictos à se Pleromatis AEones significare: ac ideirco desumpta ab his argumenta nihil omnino concludere.

5. Præfinitiuē] Ita vetus cod. deleuimus præfinitione.

6. Adhuc autem] Caput 41. signatur in ve. co. cum hac epigraphe: De Amen & nonaginta nouem ouibus, ex quibus vna perijt & inuenta est. Ceterùm, Sinistra, pro, Sinistram substituimus ex superioribus, quibus quandam Dexteram, aliam verò Sinistram ex Achamoth matre productam garriunt.

QVÆ SVNT QVAE A NOBIS POSSVNT EXolui, & quæ sunt quæ remittuntur Deo fabricatori.

CAPVT XLIII.

*nominū] S[1] I quis autem ad hæc dixerit, Quid ergo? an vanū est, & vt prouenit, & *omnium positiones sunt, [2] &] Apostolorum electio, & Domini operatio, & eorum quę facta sunt compositio? Dicemus eis, non quidem, sed magna sapiētia [& diligētia] ad liquidum apta & ornata, omnia à Deo facta sunt, & antiqua, & quæcunque in nouissimis] temporibus Verbum eius operatum est, & debēt ea,
B non numero xx. sed subiacenti copulare argumēto, siue rationi: neque de Deo inquisitionem ex numeris, & syllabis, & literis accipere. Infirmū est enim hoc propter multifarium & varium eorum, & quòd possit esse argumentum hodie æquè commentatum ab aliquo contraria veritati ex ipsis sumere testimonia, eo quòd [in] multa trāsferri *possunt: sed ipsos numeros, & ea quæ facta sunt aptare debent subiacenti veritatis argumento. Non enim regula ex numeris, sed numeri ex regula: nec Deus ex factis, sed ea quę facta sūt, ex Deo. Omnia enim ex vno & eodē Deo, [3] quia autē varia & multa sunt quæ facta sunt: & omnis quidē factura bene aptata, & bene consonans: quantum autem spectat ad vnumquodque eorum, sunt sibi inuicem contraria & non cōuenientia, sicut citharæ sonus per vniuscuiusque distātiam consonantem vnam melodiam operatur, ex multis & contrarijs sonis subsistens. Debet ergo amator veri nō traduci distantia vniuscuiusque soni, nec alium quidem huius, alium autem illius artificem suspicari & factorem: neque alium quidem acutiores, alium autem vastiores, alium verò *varietates aptasse: sed vnum & ipsum ad totius operis & sapientiæ demōstrationem & iustitiæ, & bonitatis & numeris. Hi, verò qui audiunt melodiam, debent laudare & glorificare artificem, & aliorum quidem extensionē mirari, aliorum autē laxamentum intendere, aliorum verò intra vtrunque temperamentum exaudire, aliorum autem typum considerare, & ad quid vnumquodque referat, & eorum causā inquirere, nusquam transferentes regulam, neque errantes ab artifice, neq; abijciētes
C fidem quæ est in vnum Deum qui fecit omnia, neque blasphemantes nostrū Conditorem. Si autem & aliquis non inuenerit causā omnium quę requirūtur, cogitet quia homo est in infinitum minor Deo, & qui [ex] parte acceperit gratiam, & qui nōdum æqualis vel similis sit factori, & quia] omnium experientiam, & cogitationem habere non possit, vt Deus: sed in quantum minor est ab eo qui factus non est, & qui semper idē est, ille qui hodie factus est, & initium facturæ accepit: in tantùm secundùm scientiam & ad inuestigandum causas omnium minorem esse eo qui fecit. [4] Non enim infectus es, ô homo, neque semper coexistebas Deo, sicut [5] proprium] eius Verbum: sed propter eminentem bonitatem eius, nunc initium facturæ accipiens, sensim discis à Verbo dispositiones Dei, qui te fecit. Ordinem ergo serua tuæ scientiæ, & ne vt bonorum [ignarus] supertranscendas ipsum Deum.

*possint: *medietates

Canon Irenæi.

1. Cor. 13. 9. Pijs, in reb. obscuris quid cogitandum.

ANNOTATIONES.

D 1. Si quis autem] Præoccupatione vsus dissoluit argumenta quæ poterant ab his obijci: docetque ex solis numeris, literis, & syllabis, non esse temerè de rebus diuinis pronunciandum, quandoquidem incertum & superstitiosum sit.

2. Et Apostolorum] Cod. excusi, nec Apostolorum.

3. Quia autem varia] Initium est cap. 42. in vet. cod.

4. Non enim infectus] Grauis sententia, qua hominem cū Filio Dei comparat, quod ille factus sit, id est, ex nihilo cùm prius non fuisset, productus: hic autem nō factus cū sit homoousios & coæternus Patri. Isthæc postmodum sancti alij Patres apertius comInserunt in Nicena synodo aduersus Arij blasphemias, vt ex symbolo liquet. Athanasius quoque d. Filius à patre solo est. οὐ ποιητὸς, οὐδὲ κτιστὸς nō factus, nō creatus. Fusius & accuratius oratione 2. & 3. contra Arianos, negotiū persequitur: vt & Basil. lib. 2. contra Eunomium. Augustinus ser. 193. Factum vel creatum Dei verbum dici omnino non potest, per quod facta sunt omnia, &c.

5. Proprium] Expunximus, proximum: & vltima lin. ignarus, pro ignarum, reposuimus ant vet. co.

OSTENSIO QVONIAM DEMIVRGVS non sit supergreßibilis mente, neque super eum alteram diuinitatem esse. A

CAPVT XLIV.

1On enim transibilis est: neque super Demiurgum requiras quid sit. Nõ enim inuenies. Indeterminabilis est enim artifex tuus: neque tanquam hunc totum mensus sis, & tanquam qui per omnem eius fabricam veneris, & omne quod est in eo profundum, & altitudinem, & longitudinem consideraueris, super ipsum alium excogites patrem. Non enim excogitabis, sed contra naturam sentiens, eris insipiens: etsi in hoc perseueraris, incides in insaniam, sublimiorem teipsũ melioremq; factore tuo existimãs, & quod pertranseas regna eius.

ANNOTATIONES. B

1. Non enim transibilis est] *Sic lego, pro,* transibilis es, *tum quia finis præcedentis capituli, tum inscriptio istius id aperte docent: & mox scribitur,* indeterminabilis es, *&c. Tradit porrò manifestã insaniã esse, supra Deum conditorem huius mundi mentẽ extollere, vt quid eo maius & superius exquiratur: cùm adeò immensus ac natura infinitus sit, vt nullo intellectu pro dignitate capi posit. Etenim* habitat lucem inaccessibilem. 1. Tim. 6.

QVID SIT QVOD A PAVLO DICTVM est, scientia inflat, dilectio autem ædificat.

CAPVT XLV.

1Elius ergo & vtilius idiotas parum scientes existere, & per charitatẽ proximum fieri Deo, quàm putare multum scire, & multum expertos in suũ
1.Cor.8.1. Deum blasphemos inueniri, alterum Deum Patrẽ fabricantes, & ideo Paulus *clamabat. Scientia inflat, charitas autem ædificat. Non qui veram scientiam de Deo culparet: alioquin seipsum primùm accusaret: sed quia sciebat quosdam sub occasione scientiæ elatos excidere à dilectione Dei, & ob hoc opinari seipsos esse perfectos, imperfectum autem Demiurgum introducentes, abscidẽs eorum huiusmodi scientiæ supercilium, ait: Scientia inflat, charitas autem ædificat. C *clamauit

Inflatio maxima. Maior autem hac non est alia inflatio, quàm vt opinetur quis se meliorem & perfectiorem esse eo qui fecerit & plasmauerit, & spiramen vitæ dederit, & hoc ipsum esse præstiterit.]2 Melius itaque est, sicuti prædixi, nihil omnino scientem quempiã, ne quidem vnam causam cuiuslibet eorum quæ facta sunt, cur factũ[sit] credere Deo, & perseuerare in eius dilectione,3 quæ hominẽ viuificat: nec aliud inquirere ad scientiam, nisi Iesum Christum Filium Dei, qui pro nobis crucifixus est: quàm per quæstionum subtilitates & multiloquium in impietatem cadere.

Matt.10.30. 4Quid enim si [super] hos conatus paululum quis elatus, eo quòd Dominus dixerit, Quia & capilli capitis vestri oẽs numerati sunt, curiosè inquirere voluerit, [&] numerum vniuscuiusque capitis capillorum, & causam exquirere, per quam hic quidẽ tantos, [ille autem tantos] capillos habeat, non omnibus ex æquo habentibus: sed multis milibus super milia aliis atque aliis numeris inuentis, eo quòd alii quidẽ maiora, alii autem minora habeant capita: & alii quidem spissos capillos semper, alii aũt raros, alii verò & omnino paucos capillos habeant? Et hi qui putant se numerũ inuenisse capillorum, tentent referre ad testimonium suæ sectæ, quam excogitauerũt? Aut iterum si quis] etiam ob hoc quod dictum sit in Euangelio: Nonne duo passeres asse D
Matt.10.29. veneũt, & vnus ex his non cadet super terrã sine Patris vestri voluntate: enumerare voluerit captos vbique quotidie passeres [siue] in vnaquaque regione, & causã requirere ob quam heri quidẽ tantos, ac pridem tantos, hodie autem iterũ tanti sint [qui capti sunt:] & adnectat passerum numerum ad suum argumentum; nónne seipsum seducit omnino? Et eos qui acquiescũt, in magnam insaniam cogit, semper promptis hominibus vt in talibus amplius quid quàm magistri eorũ putentur inuenisse? Quid autem si quis interroget nos, si omnis numerus omniũ quæ sunt facta, & quæ fiãt [scitur] à Deo, & si secundùm illius prouidentiam vnusquisq; eorum eam quæ secundùm se est,

A se est, accepit quantitatem: nobisque consentientibus & confitentibus, [5]quia nihil omnino horum quæ facta sunt, & quæ fiunt, & fient, *Deum fugit, sed per illius prouidentiam vnúquodque eorum & habitum, & ordinem, & numerum, & quantitatẽ accipere & accepisse propriam, & nihil omnino neque vanè, nec vt prouenit factũ aut fieri, sed cum magna aptatione & consonantia sublimi, & esse admirabilem rationem, & verè diuinam quæ possit huiusmodi & discernere, & causas proprias enũciare: accipiens à nobis huiusmodi testimonium & consensum, peragat adhuc [6]vt arenam enumeret, & calculos terræ, sed & fluctus maris, & stellas cæli, & causas excogitare numeri qui putatur inuentus? Nonne in vanum laborans, & delirus hic talis, & irrationabilis ab omnibus qui sensum habent, iustè dicetur? Et quò magis præter *hos in huiusmodi quæstionibus occupatur, & quò plus alijs adinuenire se existimat, reliquos imperitos, & idiotas, & animales vocans, eo quòd non suscipiant eius tam vanum laborem, hoc magis est insanus & stupidus, tanquam [7]fulmine percussus, in nullo cedens Deo, sed per scientiam, quam inuenisse se putat, ipsum mutat Deum, & iaculatur sententiam suam super magnitudinem factoris.

*scientiam Dei.

*exteros.

B

ANNOTATIONES.

1. Melius ergo] *Non ignauiæ imperitorum patrocinatur, sed iactantiæ & supercilio Gnosticorum occurrit: qui vana persuasione encyclopediæ omniũ disciplinarum inflati, simplicibus petulanter insultabãt. Non dissimilia scribit August. serm. 20. de Verbis Apostol.* Melior est fidelis ignorantia, quàm temeraria scientia. *Et Hieron.* Melius est aliquid nescire, quàm cũ periculo discere. *Ignauus esse mauult Nazianzenus, quã plus æquo curiosus: ac nimis timidus, quàm nimis audax. Corruptos quorundam mores, qui se humanarum disciplinarum apices conscendisse putabant, post Tullium & Senecam grauiter persequitur Lactantius, lib. tertio, capite 15.*

In regula mona. De moder. in disput. seruanda.

2. Melius itaque est] *Memorabiles istiusmodi sũt apud Augustinum & plures sententiæ, vt l. 5. Confess. c. 4.* Infelix homo qui scit omnia, te autem nescit. Beatus autem qui te scit, etiam si illa nesciat. *Et l. Medit. c. 5.* Abs te sapere est desipere: te verò nosse, est perfectè scire. *Ad finem porrò præcedentis sententiæ legimus* præstiterit *ex vet. cod. sublato* præceperit.

C

3. Quæ hominem viuificat] *Rectè vitam spiritalem, id est, hominis iustificationem tribuit charitati: non soli fidei, quemadmodum imponunt ei Centuriatores.*

4. Quid enim] *Ca. 43. significat vet. cod. cũ epigraphe, quæ huic c. 45. ascripta est. Legendum autem proponimus ex vet. cod.* Quid enim si super hos, *expuncto* per: *& paulò post*, Aut iterum si quis, *pro*, Cur.

5. Quia nihil omnino horum] *Doctè ac piè cuncta Dei prouidentia & consilio gubernari aduersus Gnosticam ac Epicuream perfidiam defendit: nihilq; aut eius scientiam fugere, aut præter eius voluntatem in orbe fieri:* quandoquidem attingat à fine vsque ad finẽ fortiter, & disponat omnia suauiter. *Hoc & Iustinus martyr ex eo confirmat, quod non frustra pro rebus humanis diu noctuq; Deũ precamur. Et beatus Areopagita scribit:* Deitas prospicit cuncta prouidentia bonitateque mirabili *Lib. de diuinis nom. c. 12. Cætera videre licet apud Theophylum Ant. Lactantium, Augustinum, &c.*

Sap. 6. Dialog.

6. Vt arenam enumeret] *Quatuor his parœmijs eleganter ostendit, inanes non minus & ridiculos esse horum conatus, quàm si ciatho mare exhaurire, pondus montiũ scrutari, flatum venti mensurare, ignem ponderare, & diem, quæ præterijt, reuocare molirentur. Similes enim superioribus sunt hæ, à quibus sacræ literæ non abhorrent.*

7. Fulmine percussus] *Videtur exprimere Græcum verbum* ἐμβρόντητος, *simili quoq; prouerbiali voce postea vtitur cap. 53.*

QVOMODO OPORTET PARAbolas exolui.

D

CAPVT XI[illegible].

SEnsus autem sanus, & qui sine periculo est, & religiosus, & amans verum, quæ quidem dedit in hominum potestatem Deus, & subdidit nostræ scientiæ, hæc promptè meditabitur, & in ipsis proficiet diuturno studio, facilem sententiam eorum efficiens. [1]Sunt autem hæc, quę ante oculos nostros occurrunt, & quæcunq; apertè, & sine ambiguo ipsis dictionibus [2]posita] sunt in Scripturis, & ideo parabolæ debẽt [nõ] ambiguis adaptari. Sic enim & qui absoluit, [4]sine periculo absoluit, & parabolæ ab omnibus similiter absolutionem accipiẽt, & à veritate corpus integrum, & simili aptatione membrorũ, & sine cõcussione perseuerat. Sed quæ non apertè dicta sunt, neq; ante oculos posita, copulare absolutionibus parabolarũ, quas vnusquisque prout vult adinuenit: Sic enim apud nullũ erit regula veritatis, sed quanti fuerint qui absoluent parabolas, tantæ videbũtur & veritates, oppugnantes se inuicem, & contraria sibimet dogmata statuentes, sicut & Gentilium Philosophorũ quęstiones. [6]Itaque, secundùm hanc rationem, homo quidem semper

semper inquiret, nunquam autem inueniet, eò quòd ipsam inuentionis abiecerit disciplinam. Et cùm venerit Sponsus, is qui imparatam habet lampadem[7] nulla] manifesti luminis claritate fulgentem, recurrit ad eos qui absolutiones parabolarum in tenebris distrahunt, relinquens eum qui per manifestam prædicationem gratis donat, [ad eum] petit ingressum, & excluditur à thalamo eius.[8] Cùm itaque vniuersæ Scripturæ, & Propheticæ, & Euangelicæ in aperto, & sine ambiguitate, & similiter ab omnibus audiri possint, etsi non omnes credunt vnum, & solum Deum, ad excludendos alios, prædicent omnia fecisse per Verbum suum, siue visibilia, siue inuisibilia, siue cælestia, siue terrena, siue aquatilia, siue subterranea, sicut demonstrauimus ex ipsis Scripturarum dictionibus: [& ipsa] autem creatura in qua sumus, per ea quæ in conspectū veniunt, hoc ipsum testanre, vnum esse qui eam fecerit & regat: valde hebetes apparebunt, qui ad tam lucidam adapertionem cæcutiunt oculos & nolūt videre lumē prædicationis: sed constringunt semetipsos, & per tenebrosas parabolarū absolutiones, vnusquisque eorum proprium putat inuenisse Deum.[9] Quia enim de * cogitatione corū qui contraria opinantur de Patre, nihil apertè, neque [10] ipsa dictione, neq; sine cōtrouersia in nulla omnino dictū sit Scriptura, & ipsi testantur dicentes, in absconso hæc eadem Saluatorem docuisse non omnes, sed aliquos discipulorum, qui possunt capere, & per argumenta, & ænigmata, & parabolas ab eo significata intelligentibus. Veniunt autem ad hoc, vt dicant, alium quidem esse qui prædicatur Deus, & aliū Patrem, qui per parabolas & ænigmata significatur Pater. Quia autem parabolæ possunt multas recipere absolutiones, ex ipsis de inquisitione Dei affirmare, derelinquentes quod certum, & indubitatum, & verum est: valdè præcipitantium se in periculum, & irrationabilium esse, quis non amantium veritatem confitebitur? Et nunquid hoc est nō in petra firma, & valida, & in aperto posita ędificare suam domum; sed in incertum effusæ arenæ, vnde & facilis est euersio huiusmodi ædificationis?

Matth. 25. — Rom. 1.20. — * excogitatione. — Matth. 7.25

A B

ANNOTATIONES.

1. Sensus autem] *Commodius præcedenti capiti hæc prima sententia iungeretur, vt cum argumento indicat vetus cod.*

2. Sunt autem] *Caput 44. in vet. cod. cum epigraphe ea, quæ capiti 43 supra affixa est. Obseruandum quam honorificè de sacris literis sentiat, quas attentè legit, ad eas alios ablegat, vt fontem, quo pietatem hauriāt vniuersā. Harū studio & energia Iustinus martyr, & Tatianus permoti, sectis omnibus Philosophorū eodem sæculo vale dixerunt, vt Christi placitis sese consecrarēt. Earundem oracula consulere Autolycū hortatur Theophilus, si pœnas euadere, & bona perpetua consequi voluerit. Ea denique omnium scriptorum antiquissima & verissima esse non semel postea confirmat l. 2. & 3. ad eundem Autolycum.*

3 Posita sunt] *ita vet. cod. deleuimus* positæ, *& mox negationem* non *præposuimus* ambiguis.

4. Sine periculo absoluit] *Absoluere parabolas, Græcè ἐπιλύειν, dissoluere, explicare.*

5. Oppugnantes se] *Vet. cod.* Tantæ videbuntur veritates pugnantes semet inuicem.

6. Itaque, secundùm hanc rationem] *Iterum docet non esse petendam à parabolis certam constantemq; regulam fidei nostræ: sed in apertis Scripturis, quæ non nisi repugnanter possunt in varios diuersosque sensus torqueri.*

7. Nulla] *Expunximus* nulli: *postea* ad eum, *pro* ab eo, *vet. cod. aut. repo[s]uimus.*

8. Cùm itaque] *Non vult omnes Scripturas adeò apertas & cuiuis obuias esse, vt nulla sit in eis obscuritas, cū hoc alibi frequenter adfirmet: sed eas adeò perspicuè & constanter vnum & solum Deum mundi creatorē & rectorem prædicare, vt nemo qui his attenderit, ignorare possit. Quid enim apertius, quàm illud:* Audi Israel, Dominus Deus tuus, Deus vnus est ? *Et :* Non habebis deos alienos coram me ? *Et sexcenta talia?* Li. 2. c. 47. & l. 4. c. 3

9. Quia enim] *Cap. 45. signat. vet. cod. cum summa quæ suprà tribuitur capiti 44.*

10. Ipsa dictione, neque] *Tres has voculas desiderat vet. cod. quas verò hic refellit, partim c. 1. l. 1. partim c. 16. 17 & 23 recensuit.*

C

QVONIAM OMNEM AGNITIONEM non possumus habere in hac vita.

D

CAPVT XLVII.

Habentes itaque regulam ipsam veritatem, & in apertum positum de Deo testimonium, non debemus per quæstionum declinantes, in alias atq; alias absolutiones eijcere firmam & veram de Deo scientiam: magis autem absolutionem quæstionum in hunc characterem dirigentes, exerceri] quidem conuenit per inquisitionem mysterij, & dispositionis existentis Dei: augeri autem in charitate eius, qui tanta propter nos facit & fecit, nunquā autem excedere ab ea suasione [qua] manifestissimè prædicatur: quia hic solus verè sit Deus & Pater, qui & hūc mundum fecit, & hominem plasmauit, & in sua creatura donauit incrementum & de minori-

A minoribus suis, ad maiora, quæ apud ipsum sunt vocans, sicut infantem quidẽ in vulua conceptũ educit in lumen solis: & triticũ, posteaquã in stipula corroborauerit, cõdit in horreum. Vnus autem & idem Demiurgus, qui & vuluam plasmauit, & solẽ creauit. Et vnus idem Dominus, qui & stipulam eduxit, & triticũ augens multiplicauit, & horreũ præparauit.] Si autem omnium quæ in Scripturis requiruntur absolutiones non possumus inuenire, alterum tamen Deum, præter eum qui est, non requiramus. Impietas enim hęc maxima est. *Credere autẽ hæc talia debemus Deo, qui & nos fecit, rectissimè scientes, quia Scripturæ quidem perfectæ sunt, quippe à Verbo Dei & Spiritu eius dictæ; nos autem secundũ quod minores sumus, & nouissimi à Verbo Dei, & Spiritu eius, secundum hoc & scientia mysteriorum eius indigemus, & non est mirũ si in Spiritalibus, [&] cælestibus, [&] in his quę habẽt reuelari, hoc patimur nos: quãdoquidem etiam eorum quæ ante pedes sunt (dico autem quæ sunt in hac creatura, quæ & * conteruntur à nobis, & videntur, & sunt nobiscum) multa fugerunt nostram scientiam, & Deo hæc ipsa committimus. Oportet enim eũ præ omnibus pręcellere. Quid enim sit tentemus exponere causam ascensionis Nili? Multa quidẽ dicimus, & fortassis suasoria, fortassis autem non suasoria: quod autem verum est, & certũ, & firmum, adiacet Deo. Sed &* volantium animalium habitatio, eorum quæ veris tẽpore adueniunt ad nos, autumni autem tempore statim recedunt, cũ in hoc mundo hoc ipsum fiat, fugit nostram sciẽtiam. Quid autem possumus exponere de Oceani accessu & recessu, cum constet esse certam causã? Quidve de his quæ vltra eum sunt enunciare, qualia sint? Vel quid dicere possumus, quomodo pluuiæ] & coruscationes, & tonitrua, & collectiones nubiũ, & nebulæ, & ventorũ emissiones, & similia his, efficiuntur; annunciare quoq; & thesauros niuium, & grandinis, & eorum quæ his proxima sunt: quæ hæc autem nubium præparatio, aut qui status nebulæ, quæ autem causa est per quam crescit Luna, & decrescit, aut quæ causa aquarum distantiæ, [&] metallorum, & lapidum, & his similium: in his omnibus nos quidem loquaces erimus, requirentes causas eorum: qui autem ea facit, solus Deus veridicus est.

Margin: Deus vult.; *Credere; *contre-ctantur; B; *volatiliũ

Si ergo & in rebus creaturæ quædam quidem eorum adiacent Deo, quædam autem & in nostram venerunt scientiam, quid mali est, si & eorum quę in Scripturis requirũtur, vniuersis Scripturis spiritualibus existentibus, quædam quidẽ * absoluamus secũdũ gratiam Dei, quædam autem *commendemus Deo; & non solum in hoc sęculo, sed & in futuro: vt semper quidẽ Deus doceat, homo autem semper discat quæ sunt à Deo? Sicut & Apostolus dixit: Reliquis partibus destructis, hæc tunc perseuerare, quæ sunt fides, spes, & charitas. Semper enim fides, quæ est ad magistrum nostrum permanet firma, asseuerans nobis quoniam solus verè Deus, & vt diligamus Deum verè sẽper: quoniã ipse solus Pater: & speremus subinde plus aliquid accipere, & discere à Deo, quia bonus est, & diuitias habens indeterminabiles, & regnum sine fine, & disciplinã immensam. Si ergo secundùm hunc modum quem diximus, quædam quidem quæstionum Deo commiserimus: & fidem nostram seruabimus, & sine periculo perseuerabimus:]& omnis Scriptura à Deo nobis data consonãs nobis inuenietur, & parabolæ his quæ manifestè dicta sunt, consonabunt, & manifestè dicta absoluent parabolas: & per dictionum multas voces, vnam consonantem melodiã in nobis sentiet, laudãtem hymnis Deum, qui fecit omnia. Vt puta, si quis interroget, Antequam mundũ faceret Deus, quid agebat? Dicimus quoniam ista responsio subiacet Deo. Quoniã [autem] mundus hic factus est apoteleſtos à Deo, temporale initium accipiẽs, Scripturę nos docent: quid autem ante hoc Deus sit operatus, nulla Scriptura manifestat: subiacet ergo hæc respõsio Deo, & non ita stultas, & sine disciplina blasphemas adinuenire velle prolationes; & per hoc quod putes te inuenisse materiæ prolationẽ, ipsum Deũ qui fecit omnia reprobare. Cogitate enim, ô omnes qui talia adinuenitis, cũ ipse solus Pater Deus dicatur, qui & verè est, quem vos Demiurgum dicitis; sed & cũ Scripturæ hunc solum *sciunt Deum, sed & cum Dominus hunc solum confitetur proprium Patrem, & alterũ nesciat, sicut ex ipsis eius verbis ostendimus, quoniã hũc ipsum Labis dicitis fructum, & ignorantiæ prolationem, & nescientem qui sit super eum, & quæcunq; alia dicitis de eo: considerate magnitudinẽ blasphemiæ in eũ, qui verè est Deus. Grauiter quidẽ & honestè videmini dicere, vos in Deũ credere; dehinc] alterũ Deũ, cũ minime possitis ostendere, hũc ipsum in quẽ credere vos dicitis, Labis fructũ, [&] ignorãtiæ prolationẽ pronũciatis. Hæc aũt cæcitas, & stultiloquiũ inde prouenit vobis, quod nihil Deo reseruetis; sed & ipsius Dei, & Ennϒæ eius, & Verbi, & Vitę, & Christi natiuitates, & prolationes annunciare vultis: & has nõ aliunde accipiẽtes, sed ex affectione hominum: & non intelligitis, quia in homine quidẽ, qui est compositũ animal, capit huiusmodi dicere, sicut prædiximus, sensũ hominis, & Ennæã hominis. Et quia ex sensu

Margin: Quæstiones obscurę Deo commendandę.; *absoluamus; *commendamus; C; 1 Co.13.13.; Gen.1.1. Psal.32.6. Act.14.15. & 17.24. Ezech.8.6.; D; *sciant

sensu Ennœa, de Ennœa autem Enthymesis, de Enthymesi autem Logos, quem autē Logon?[16] Aliud enim est secundùm Græcos Logos, quod est principale quod] excogitat; aliud organum, per quod emittitur Logos: & aliquando quidem quiescere & tacere hominem, aliquando autem loqui & operari. Deus autem cùm sit totus mēs, totus ratio, & totus spiritus operans, & totus lux, & semper idē, & similiter existens, sicut & vtile est nobis sapere de Deo, & sicut ex Scripturis discimus, non iam huiusmodi affectus & diuisiones decenter erga eum subsequentur. Velocitati enim sensus hominū, propter] spiritale eius nō sufficit lingua deseruire, quippe carnalis existēs: vnde & intus suffocatur verbum nostrum, & profertur[17] non de semel, sicut conceptū est à sensu; sed per partes, secundùm quod lingua subministrare præualet. A

ANNOTATIONES.

1. Habentes itaque regulam] *Docet quæstionibus vanis & curiosis de Bytho, Propatore, ac AEonibus nō esse incumbendum, cùm Scriptura perfectè constanterq; adfirmet, vnum esse verum Deum, qui omnia fecit & administrat. Porrò* exerceri, *pro*, exercere, *ex veter. cod. legimus.*

2. Qua manifestissimè] *Ita vet. cod. excusi*, quæ manifestissimè.

3. Si autem omnium] *Sacra Scripta vt à Verbo Dei, & Spiritu eius profecta, omnibus numeris perfecta esse, ideoq; magna religione ipsis adhærendum rectissimè asserit: sed nec minus piè euincit ea tantis mysterijs abūdare, vt ad eorum intelligentiam reuelatione opus sit, cū tāta sit animi nostri caligo, vt ad ea, quæ ante pedes sūt, crebrò cæcutiamus, sicut exemplis propositis confirmat. Errāt igitur toto cœlo, qui sacras literas adeò claras, apertas, & omnibus peruias clamitant, vt quibusuis liceat illotis pedibus, & manibus ad eas tractādas accedere.* Ratio diuina, *ait Tertullianus*, in medulla est, non in superficie, & plerumque æmula manifestis: nec hæreses esse possent, si non & perperam Scripturæ intelligi possent. (Lib. de resurrect. carn.) Multis etiam in locis obscuras Scripturas prouisum esse *non dubitat Augustin.* ad edomandam labore superbiam, & intellectum à fastidio reuocandum, cui facilè inuestigata plerumque vilescunt. *lib. 2. de doct. Christ. cap. 6. Et lib. cōtra Adimantum*: Aliquando apertè ponitur in Scripturis ipsa diuina authoritas, aliquando autem occultatur, vt & manifestis lector instruatur, & exerceatur obscuris, *cap. 17. Non possum hoc loco non monere, rem istam fusius à Procopio Gazæo, præfa. in Isa. elegantissimè & grauissimè tractari, quam Latinam factam percurrendam mihi aliquando dedit Ioannes Curterius, cuius anima pace fruatur, qui totum Commentarium iam edidit in Ecclesiæ vtilitatem.*

4. Quippe à Verbo Dei, & Spiritu] *Quando Spiritum sanctū simul cum Filio Dei sacrarum Scripturarum authorē asserit, planè eum esse natura Deū omniscīū & omnipotētem agnoscit. Quod paulo post sequitur:* Non est mirum si in spiritalibus & cælestibus, & his quæ habent reuelari, hoc patimur nos &c. *duplicem continet Hellenismum. Priorem*, habent reuelari, *pro*, reuelatione opus habent: *vel*, suo tempore reuelabuntur: *posteriorem*, hoc patimur nos, *pro*, hoc nobis vsu venit.

5. Quid enim] *De Nili incremētis, & eluuionibus, septem diuersas Philosophorū opiniones recitat Plutarchus lib. 4. de Plac. Philosoph. easdē examinat Plin. l. 5. cap. 9. Diodorus octo etiamnū refert, quarum postremā solūmodo probat, lib. 1. cap. 4. Suas coniecturas proponit Herodotus in Euterpe, quem in his garrire putat Strabo in 17. Nec vnde crescere incipiat Nilus, nec incrementi eius causas inueniri omnium meo iudicio, rectissimè scripsit Senec. lib. 4. natur. quæst.*

6. Sed & volantium] *De hirundinum recessu intelligit, quas viciniora loca petere, & apricos montium sequi recessus putat Plin. vbi nudas & deplumes frequēter inuentas fuisse asserit lib. 10. ca. 24. Exprobrat Dominus Hebræis stupiditatē, quæ iudicia sua nō aduertebant propositis Ciconijs, Turturibus, Gruibus & Hirundinibus, quæ stata tempora recessus sui sagaciter notant, nec anteuertunt, nec prætereunt, Hierem. 8.* B

7. Quid autem possumus] *Plutarchus quinq; diuersas sententias de Oceani fluxu & refluxu referens, satis innuit, quàm frigidè rei nodū soluerint Philosophi: Illos Soli & Lunæ tribuit Plin. lib. 2. cap. 97. quod & Aristoteli placuerat libr. 2. Meteo. Sacræ literæ si hæc omnia diuinæ prouidentiæ ascribunt: quæ mirabiles elationes maris excitat, turbatq; profundum, & sonum fluctuum eius. Reliqua quæ subijciuntur exēpla, ex Iobi ca. 38. desumpta videntur.* (Lib. 3. de plac. phil.)

8. Si ergo & in rebus] *Cap. 46. signat vet. cod. Colligit autem non solùm sacrarum Scripturarū verba, dialectos, phrases, & dicēdi varias figuras obscuras esse, verùm etiā res quæ in his continētur et significantur: quod & post Irenæū etiam adprobant Orige. li. 7. cōtra Celsum, Ambr. epistola. 44. Hieronymus epistola ad Paulinū; Augustinus lib. 3. Confessionū cap. 5 libr 11. cap. 2. ac epistola 3. & 119. Hoc ipsum quoque hæresiarcharum ministris tot Commētarijs secum dissidentibus, aduersus propriam de perspicuitate vtriusq; Testamenti iactantiam, contestantibus.* C

9. Semper enim fides] *Fidem etiam in futuro sæculo permanere non solùm hic Irenæus affirmat, sed & Tertullia his verbis*: Exhauriuntur linguæ, scientiæ, prophetiæ, permanent fides, spes, dilectio, &c. *Memineris fidem duo inuoluere, primò eam obscuritatem, quam Patres scholastici vocarunt Latentiam obiecti: secundò inconcussam eam certitudinem, quæ omnem dubitationem procul repellit: hanc conditionem posteriorem in beatis spiritibus permanere rectè volunt hi authores: priorem verò minimè. Vel remanet quo ad habitum & ornatum: non quo ad actus & exercitium.* D (Lib. de pat.)

10. Si ergo secundùm] *Cap. 47. signat. vet. cod.*

11. Et sine periculo] *Quatuor has voces habebat vet. cod. excusi omnes desiderabant.*

12. Antequam] *Origenes lib. 3. de principijs, testatur Ethnicos hac quæstione Christianos exercuisse: Si cœpit mundus ex tempore, quid faciebat Deus antequàm mūdus fieret? Otiosam enim dicere naturam Dei, otiosū simul est & absurdum, vel putare quod bonitas aliquādo nihil fecerit, & Omnipotentia aliquando non egerit potentatū, &c. Postea verò concludit, Eum, alios fecisse inuisibiles mundos antequam hunc visibilem conderet: quod Iudæorū fabulas Thalmudicas omnino resipit. Scribunt enim illic, Deum exercuisse se in extruendis varijs mundis: duos vbi cōdiderat, illicò destruebat, atque iterum instaurabat, quò ad hunc, quem nunc habemus mūdum* (Thalmud tract. 4. ab Sinct. 3.)

A dũ facere didicisset. Augustinus rectius censet, quæstionẽ velut responsione indignam, potius eludendã, vt quidam illam proponenti respõdit: Alta scrutantibus gehennam parabat. Seriò tamen dici potest: Dei summam bonitatẽ & potestatem nunquam obtorpuisse cessando. Semper enim Diuinitas extra omne locũ, in seipsa manens, sui contẽplatione perpetuò beata, æterna; immutabilique intellectus ac voluntatis actione operabatur: & mundũ quem mente cõspiciebat conspiciẽs, intelligentia pertractans, & voluntate deliberans, eũ ipsum in tempore opportuno condere decernebat, atq; condidit cum voluit &c.

Lib. 11. Confess. cap. 12.

13 Apotelestos] Id est omnibus numeris absolutum atq; perfectum, quantũ videlicet, ad species (quæ dũtaxat de essentia eius sunt) attinet. Inde autẽ voluerunt Arist. & Plin. κόσμον à Græcis appellari, id est, ornatũ.

14. Cogitat] Cap. 48. habet ve. co. Hæc autem] Caput 49. vet. cod. Deus autẽ] Caput est 50. in ve. co.

15. Labis fructum] Billius Græcè: ὑστέρημα [illegible] καρπὸν κ. ἀνοίας προβολὴν ἀποφήνασθαι, id est, ignorantiæ fœtũ, vel, ab ignorãtia productum. Id enim eos opinatos esse recẽsuit libro primo, cap. te primo. Paulò post, cœpit dicere, verè dici possunt.

16. Aliud enim est] Existimo enim velle, quoddã esse verbum internũ, quod solo animo concipitur & retinetur: aliud externum quod ore profertur ac emittitur. Hinc enim Lactantius scribit li. 4. c. 9. Melius Græci λόγον dicunt, quàm nos Verbũ. λόγος enim & sermonem significat, & rationem. Et Hieronymus ait, λόγος Græcè significare verbum, orationẽ, sermonem, rationem, modum, supputationem: nõnunquã & pro libro vsurpari à verbo λέγω, quod est, dico, siue colligo. Paulò post quod excogitat, pro, eo excogitat: denique, propter spiritale, loco, per spiritale, ex vet. cod. substituimus.

17. Non de semel, sed per partes] Græcè, οὐκ εἰς ἅπαξ. καθάπαξ, vel ἀφ᾽ ἅπαξ, videtur legisse, id est, non vna vice, nõ cuncta simul. Gallicè, Tout en vn coup.

B *QVOMODO DE EMISSIONIBVS EORVM sermo compositus ostendit Patrem compositum, & non simplicem, nec vniformem.*

CAPVT XLVIII.

DEus autem totus existens Mens, & totus existens Logos, quod cogitat, hoc & loquitur; & quod loquitur, hoc & cogitat. Cogitatio enim eius Logos, & Logos mens, & omnia concludens mens, ipse est Pater.[2] Qui ergo dicit mẽtem Dei, & prolationem propriam menti donat, compositum eum pronunciat, tanquam aliud quiddam sit Deus, aliud autem principalis mens existens. Similiter autem rursus & de Logo tertiam prolationem ei à Patre donans, vnde & ignoC rat magnitudinem eius: porrò & longè Logon à Deo separauit, & Propheta quidẽ ait de eo,[3] Generationem eius quis enarrabit? Vos autem generationem eius ex Patre diuinantes, & verbi hominum] per linguam factam prolationem transferentes in Verbum Dei, iustè detegimini à nobisipsis, quòd neque humana, nec diuina noueritis. *Isaiæ 53. 8.*
[4]Irrationabiliter autem inflati, audaciter inenarrabilia Dei mysteria scire vos dicitis. Quandoquidem & Dominus ipse Filius Dei, ipsum iudicij diem & horam concessit scire solum Patrem, manifestè dicens,[5] De die autem illa, & hora nemo scit, neq; Filius, nisi Pater solus. Si igitur scientiam diei illius, Filius non erubuit referre ad Patrem, sed dixit quod verum est: neque nos erubescimus quæ sunt in quæstionibus maiora secũdùm nos, reseruare Deo. Nemo enim super magistrum est.[6] Si quis itaque nobis dixerit, Quomodo ergo Filius prolatus à Patre est? Dicimus ei, quia prolationem istam, siue generationem, siue nuncupationem, siue adapertionem aut quomodolibet quis nomine vocauerit, generationem eius inenarrabilem existentem nemo nouit, non Valentinus, non Marcion, neque Saturninus, neque Basilides, neque Angeli, neq; Archangeli, nec Principes, neq; Potestates, nisi solus qui generauit Pater, & qui natus est D Filius. Inenarrabilis itaque generatio eius cùm sit, quicunque nituntur generationes & prolationes enarrare, non sunt compotes sui, ea quæ inenarrabilia sunt enarrare promittentes. Quoniam enim ex cogitatione & sensu verbum emittitur, hoc vtique omnes sciunt homines. *Marc. 13. 32.*

ANNOTATIONES.

1. Deus autem] Hanc sententiam non semel repetit. Vult autem hoc capite, Deũ cùm sit spiritalis, infinita, & supercœlestis substãtia, omnino simplicẽ nullaque ratione cõpositũ esse, quod & supra notatum est. Eos verò qui Ennœam, Nun, & Logon, id est, mentẽ cogitationem & Verbũ eius nunc secernebant ab eo, mox cõiungebant, hisque diuersas emissiones ascribebant, cõpositioni illum subijcere, quod impium & insanum est.

2. Qui ergo dicit] Caput 51 signat vetus cod: cum hoc argumento: Ostensio quoniam Nus Logos, & Logos Nus: & Nus ipse est pater omnium.

3. Generationem eius] Ex vetere codice, enarrabit, pro, enarrauit: hominum, pro, hominis. & nobisipsis, pro, vobisipsis, restituimus. Hoc porrò Isaiæ testimonium Athanasius ad Epictetum, Alexãder

Alex. ad Alexandrū Constantinop. & alij multò plures, ad æternam ineffabilemque Christi generationem referunt: alij ad temporalem, quæ sine viro ex sanctiss. Virgine natus est. Hieronymus sapientißimè ad virumque his verbis. Ait enim de Diuinitate intelligendum est, quòd impossibile sit Diuinæ natiuitatis nosse mysteria. Ait de partu Virginis, quòd difficulter possit exponi. *Plurima in hanc rem tradunt Eusebius libro quinto demonstrationis, cap. 1. Efrem lib. aduer. eos qui naturam Filij Dei scrutari volunt: Nazianzenus Orat. 3. de Theologia: Basilius orat. de Martyre Mamante: Hilarius libro secundo de Trinitate. Ambrosius denique libro de fide ad Gratianum ait:* Mihi impossibile est huius generationis scire secretum. Mens deficit, vox silet, non mea tantùm, sed & Angelorum. Licet scire quod Filius natus sit: non licet discutere quomodo natus sit. Illud negare mihi non licet; hoc quærere metus est.

4. Irrationabiliter] *Caput 52. signat codex vetus, cum hac epigraphe:* Quomodo Dominus quædam concedit Patri, & quæ causa est propter quam dicit horam à nemine altero cognosci, nisi à solo Patre.

5. De die autem illa] *De hoc dicemus proximo capite.*

6. Si quis itaque] *Gnosticorum impudentem temeritatem in scrutanda Verbi æterna generatione, quāto potest rationū & sententiarū pondere reprimit, quibus & ij absterreri deberent, qui de eadē non Scripturis, sed Aristotelicis ratiocinationibus mixti audacter disserunt, colligunt, definiunt, quæ Christiano silentio adorare præstaret. Longè maiore religione sacrū hūc montem attigerunt antiquioris & sincerioris Theol. antistites.* De supersubstantiali secretissimaq; deitate, *ait Dionys. Areop.* neque dicere quicquam, neque cogitare præsumendum est, aliter quàm sacra eloquia piè, admodumque castè nobis tradiderunt. *Et expositor Symboli apud Cyprianum:* Quomodo Pater genuerit Filium, nolo discutias, nec te curiosius inferas in profundi huius arcanum: ne fortè dum inaccessæ lucis fulgorem pertinacius perscrutaris, exiguumque ipsum, qui mortalibus diuino munere concessus est, perdas aspectum. *At vt paucis multa contraham, Clemens Epist. 1. ad Iacobum: Iustinus in Dial. Chrysosto. hom. 4. in Matthæum: Cyrillus lib. 1. thesauri c. 5. Venantius in Symbolum post hunc nostrum Irenæum, Angelicis etiā mētibus inaspectabile, & incomprehensibile mysterium istud omnes constanter affirmāt: quòd plumbei, & verè σκοτεινοὶ homunciones quidam, explorasse se, & explicasse sibi videntur.*

Lib. de diu. nom. c. 1.

QVONIAM NON EST VERISIMILE *Verbum Dei tertiam habere à Patre emissionem.*

CAPVT XLIX.

NOn ergo magnum quid inuenerunt, qui emissiones excogitauerunt: neque absconditum mysterium, si id quod ab [omnibus] hominibus intelligitur, transtulerunt in vnigenitum Dei Verbum: & quem inenarrabilē, & innominabilē vocant, [2] hunc quasi [ipsi] obstetricauerint, [primæ generationis] eius prolationē & generationem enunciant, adsimilantes eū hominū verbo emissionis. Hoc autē idem & de substantiæ materia dicentes, non peccauimus, quoniam Deus eam protulit. Didicimus enim ex Scripturis, principatū tenere super omnia Deum. Vnde autem, vel quemadmodū emisit eā, neq; Scriptura aliqua exposuit, neque nos [3] fantasmari] oportet, [ex opinionibus] proprijs infinita conijcientes de Deo: sed agnitionem hanc concedendam esse Deo. Similiter autem, & causam propter quàm cum omnia à Deo facta sint, quædam quidem transgressa [sunt,] & abscesserunt à Dei subiectione: quædam autem, imò plurima, perseuerauerunt & perseuerant in subiectione eius qui fecit: & cuius naturæ sunt, quæ trāsgressa sunt, cuius autem naturæ quæ perseuerant *credere oportet Deo & Verbo eius, cui & soli] dixit, Sede à dextris meis, quoadusque ponam inimicos tuos [4] suppedaneū pedum tuorum. Nos autem adhuc in terra conuersantes, nondum adsidentes throno eius. Et si enim Spiritus Saluatoris, qui in eo est, scrutatur omnia, & altitudines Dei, sed quantum ad nos diuisiones gratiarum sunt, & diuisiones ministeriorū, & [5] diuisiones] operationū, & nos super terrā: quemadmodū & Paulus ait, Ex parte quidē cognoscimus, & ex parte prophetamus. Sicut igitur ex parte cognoscimus, sic & de vniuersis quæstionibus concedere oportet ei, qui ex parte nobis præstat gratiā. Quoniā quidem transgressoribus, ignis æternus præparatus est, & Dominus manifestè dixit, & reliquæ demonstrant Scripturæ. Et quoniā præsciit Deus hoc futurū, similiter demonstrant Scripturæ, quemadmodum & ignem æternum his qui transgressuri sunt, præparauit ab initio: ipsam autē causam naturæ transgredientium, neque Scriptura aliqua retulit, nec Apostolus dixit, nec Dominus docuit. Dimittere [itaque] oportet agnitionē hanc Deo, quemadmodum & Dominus horæ & diei, nec in tātum periclitari, vti Deo quidē concedamus nihil, & ex parte accipientes gratiam: in eo autē conquirimus quæ sunt super nos, & in quæ attingere nobis non est. nec in tantā audaciam venire vti

Margin: *cedere. — Psal. 109. 1. — 1. Cor. 2. 10. — 1. Cor. 12. 4. — 1. Cor. 13. 8. — Mat. 25. 24.

A vti pendamus Deum,& quæ nondum inuenta sunt,quasi iam inuenerimus per emissionum vaniloquium,ipsum omnium factorem Deum, & de defectione, & ignorantia asserere substantiam habuisse, & sic impium aduersus Deum fingere argumentum.

6Post deinde nullum habent testimonium eius figmenti, quod recens ab eis adinuentum est,aliquando quidem per numeros quoslibet, aliquando autem per syllabas,nonnunquã autem & per nomina,est autem quando,& per eas quæ in literis sunt literas,aliquando autẽ & per parabolas non rectè exolutas, vel per suspiciones quasdam consistere conari eã fabulosam enarrationem quæ sit ab eis efficta. 7Et enim si quis exquirat causam,propter quam in omnibus Pater communicans Filio,solus scire & horam,& diem [a] Domino manifestatus est, neque aptabilem magis,neque decentiorẽ,nec sine periculo alteram,quàm hanc inueniat in præsenti,quoniam enim solus verax magister est Dominus,vt discamus per ipsum,super omnia esse Patrẽ. Etenim Pater,ait,maior me est,& secundùm agnitionem itaque præpositus esse Pater annunciatus est à Domino nostro,ad hoc vt & nos,in quantũ in figura huius mundi sumus,perfectam scientiam,& tales quæstiones concedamus Deo:& ne forte quærentes altitudinem Patris inuestigare, in tantum periculum incidamus, vti quæramus, an super Deũ alter sit Deus.Si autem quis amans contentionem, contradictor fuerit his quæ à nobis dicta sunt,& his quæ ab Apostolo relata sunt,quoniã ex parte cognoscimus,& ex parte prophetamus,putet se non ex parte, sed vniuersaliter vniuersã cœ- Ioa. 14. 28. 1. Cor. 13. 9.
B pisse eorũ quæ sunt agnitionem, Valentinus aliquis existens,aut Ptolemæus,aut Basilides,vel aliquis eorum qui altitudines Dei exquisisse se dicunt:non in ea quæ inuisibilia sunt,vel quæ ostendi non possunt, cum inani iactantia decorans semetipsum, plus quã reliquos se agnouisse glorietur,sed causas eorũ quæ in hoc sunt mundo,quas nos non noscimus, vtputa numerũ capillorum capitis sui,&de his qui quotidie capiũtur passeres,& de reliquis non prouisis à nobis,diligenter exquirens, & à Patrẽ discẽs annunciet nobis,vt ei de maioribus quoq; credamus.Si autẽ ea quæ in manibus sunt,& ante pedes,& in oculis, & terrenis, & præcipuè depositionem capillorum capitis sui,nondum sciunt ij qui sunt perfecti,quemadmodum eis de his spiritalibus, & supercælestibus,& de his quæ sunt ad Deum vana persuasione confirmant, credemus?Et tantum quidem,& de numeris,& de nominibus, & de syllabis, & quæstionibus eorum quæ sunt super nos,& de eo quod impropriè exponunt parabolas,à nobis sit dictum,quandoquidem à te plura dici possint.

C

ANNOTATIONES.

1. Non ergo magnum] *Colligit nec ingenij, nec reconditi mysterij esse humanas emissiones Deo tribuere: materiam omnium à Deo conditam: multaque Diuinæ sapientiæ commendanda esse. Multa porrò ex vet. cod. restituimus,quæ (vt alibi ferè semper) virgulis inclusimus. Cæterùm hoc loco prætermittere nec potui nec debui, Philippum Melanthonem à Schlusselburgio aliisq. Lutheranis symmistis traduci, q. Basilidis, Marcionis,& reliquorum veterum hæreticorum, quos Irenæus superioribus duobus [illegible] coarguit, stultissima aduersus [illegible] generatione somnia renouare [illegible] fuerit, scribens in Vesnico corpore doctrinæ p[illegible]o Illu esse natu cogitationePatris. Nõ potest Ecclesia, inquiũt, hanc opinionẽ pro articulo fidei tolerare. 1. Quia nullum manifestum Scripturæ testimoniũ pro ea re habetur. 2. Quia est somnium non tantum stultæ rationis ac philosophiæ, sed etiã veterũ hæreticorũ. 3. Quia in primitiua Ecclesia hic error est grauissimè dãnatus, vt ex Irenæo apparet. 4. Quia non procul discedit à Samosateni & Serueti impia speculatione, qui dixerunt Verbũ Patris esse cogitationem euanescentẽ. 5. Ex hoc sequũtur multa impia: Nã si cogitatio Patris est ὑπόστασις separata, cur non & Filij & Spiritus sancti? 6. Si separes à Patre personã eius substantiales cogitationes, quid in persona remanebit, nisi inane nomen? 7. Humana ratione non potest certo statuere, quomodo culex aut pulex generetur: quã est ergo temeritas, de æterno Dei Filio statuere? Hactenus illi, nec admodũ malè. Atque vtinam sic tam Lutheri sui, quàm eiusdẽ Philippi reliquos omnes errores ad sanctissimæ antiquitatis regulam, & primitiuæ Ecclesiæ trut. nam diligenter & fideliter examinarent: ita enim & seipsos, & innumeros alios à fœdissimis hæresibus eluerent, & ab æternis supplicijs, quæ pro certo cunctis hæreticis & schismaticis parata sunt, liberarent.*

2. Hunc quasi ipsũ] *Ita vetus cod. ex. usi habebãt,* hunc quasi ipsum obiteri caueriat primi, & generationis eius,&c.

3. Fantasmari] *Locus iste hactenus plurimos torsit, alijs fastos mori; alijs factos morti, legendum suspicantibus: restitutã nunc puto ex vet. cod. germanam lectionem,* Neque nos fantasmari oportet ex opinionibus proprijs; *sic enim vetus interpres Græcum* φαντάζεσθαι *reddere studuit. Expũximus* fastos mori, exponi omnibus.

4. Suppedaneum] *Sic legit etiam Cyprianus libro secundo aduersus Iudæos, capite vigesimo sexto, Græcè* ὑποπόδιον.

5. Et diuisiones] *Expunximus* diuisio nos.

6. Post deinde] *Quæ hic refellit de numeris, literis, & syllabis recitauit libro primo, capite decimo & vndecimo. Docet autem nullum extare in Scripturis testimonium,quo possint affirmare figmenta sua per literas, syllabas, vel numeros ex his deductos. Paulo post,* est autem quando *& [illegible] Græca phrasi, pro,* interdum autem

eius aliqua in triginta. Insulsè itaque Saluator mensem quidem vniuersi Pleromatis typum fecit fieri, annum autem eiusque in Pleromate est duodecadis: magis enim conueniebat annū quidem in triginta diuidere, sicut & totū Pleroma: mensem autē in duodecim, sicut & sunt in Pleromate eorum AEones. Et illi quidem omne Pleroma in tres diuidunt, id est, [in] octonationem, [&] decadem, & duodecadem. Hic autē annus in quatuor diuiditur, id est, vernum, æstatē, autumnum, & hyemem. Sed neque menses, quos dicunt typum esse trigenarij, [praefinitiuè] triginta habent dies, sed alij quidem plures, alij autem minus, eo quòd quinque dies superponantur eis. Et dies autem non semper præfinitas duodecim habet horas, sed à nona vsque ad quindecimā ascendit, & iterū à quindecima in nouem descendit. Non iam propter triginta AEonas facti sunt menses triginta dierum: alioquin haberent præfinitas trigenarias dies. Neque iterum dies horū, vt duodecim AEonas per duodecim horas figurarent: haberent ipsi enim præfiguratas [semper] duodecim horas. A

[6] Adhuc autem materialia Sinistrà vocantes: & ex necessitate quæ sunt Sinistræ, in corruptionem cedere dicentes, & Saluatorem venisse ad ouē perditam, vt eam transferat ad dextra, id est ad illas quæ sunt saluæ nonaginta & nouē oues, quæ non perierunt, sed in ouili permanserunt: sinistræ manus existentes leuamen, non esse salutis consentire eos necesse est. Et hoc quòd non similiter eundem numerum habet, cogentur sinistræ, id est, corruptionis cōfiteri, & hoc nomen quod Græcè dicitur Agape, secundùm Græcorū literas, per quas apud eos supputatio signatur, nonaginta & tres numerum habens, similiter Sinistræ manus leuamen est, & Alethia quoque similiter secundùm supradictam rationem sexaginta quatuor numerum habens, in parte materialium subsistit, & omnia omnino quæcunq; sanctorum nomina non adimplent numerum centum, sed Sinistræ tantùm habent numeros, corruptibilia & materialia esse confiteri cogentur. B

ANNOTATIONES.

1. Quia autem] *Caput 40. hic signat vet. cod. Contendit Gnosticos nihil somniorum suorum asserere posse ex numero quinario, quantumuis frequenter in sacris occurrat.*

2. Ipse habitus crucis] *Piam admodum habes figura crucis, adeoq; imaginis eidem affixæ speculationē, quam & sæpe, & libenter imitatur Augustinus, verba ista Apostoli:* Vt possitis comprehendere quæ sit lōgitudo & latitudo, & sublimitas & profundum, scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi, *ad sacramentum crucis referens*, vt in latitudine accipiatur transuersum lignum, quo extenduntur manus, propter operum significationem: in longitudine ab ipso vsque in terram, vbi totum corpus crucifixum stare videtur, quod significat persistere: in altitudine ab ipso transuerso ligno sursum versus quod ad caput eminet, propter expectationem supernorum: in profundo autem pars illa ligni quæ in terræ abdito defixa latet. *Hæc Augustinum Epistolæ 112. cap. 12. Epistol. 119. cap. 41. & Epist. 120. cap. 26. quibus imaginis Crucifixi considerationem sanctissimis Patribus longè gratiorem fuisse perspicimus, quam neotericis Gnosticis.*

Obseruandum potrò quinque extremitates, seu fines Dominicæ Cruci hic apertè tribui: ac de quatuor omnibus constat, de quinta, vbi requiescere dicitur affixi corpus, non ita. Non enim clarè dicitur, an pedibus tanquā subiecto scabellulo, quiesceret: an verò media corporis parte quodammodo sederet. Verùm, Gregorius Turonēsis disertis verbis de tabella, alij suppedaneū vocant, in qua & pedes innixi & fixi fuerint, hoc intelligendum tradit. In stipite erecto (*inquiens*) foramen factum manifestum est: super hunc verò tabulam tanquam sessis hominis sac... affixæ sunt plantæ. *Huic sententiæ sensisse videntur Iustinus martyr in Dialogo: Tertullianus libro tertio aduers. Marc. capit. decimo octauo, & decimo nono. & Venerabilis Beda in Collectaneis, adfirmans eandem crucem ex quatuor diuersorum lignorum generibus compactam fuisse: quarto haud dubiè suppedaneum illud intelligēs. Istud deniq; plurimum confirmant vetustissima Crucifixi Domini nostri in templis seruatæ imagines, quas etiam eodem anno quo hæc scribimus 1595. multis in locis cōspeximus, cū dicto scabellulo, in quo pedes etiāum distincti secretiq; duobus clauis affiguntur: nimirum Virduni in maiori eademque vetustissima æde vnam: & monasterio, quod à Diuo Paulo nomen habet, alterā. Treueri eiusdem formæ vidimus in maiori templo, duas: in æde B. Virginis, tres: sancti Simeonis, duas: sancti Paulini, vnam: & S. Mariæ alteram. Cōfluentiæ in templis diuersis tres. Coloniæ Agrippinæ etiam eiusdē formæ imagines, id est, pedibus disiunctis, atque duobus clauis in subiecta tabella confixis plurimas conspeximus. In summo templo, tres; ad S. Seuerinum, tres; ad S. Cunibertum, tres: ad S. Gereonē, vnā: ad duodecim Apostolos, duas: ad S. Pantaleonem, vnam: ad S. Vrsulam, vnam: ad S. Mariam de Capitolio, vnam: in cœmeterio S. Georgij vnam: ad Indulgentias, vnam: ad S. Mauritium, vnam: ad Clarissas, vnam: in quodam Xenodochio, vnam: audiuimusq; in alijs sacris locis multas tales seruari: quibus superior nostra coniectura non mediocriter roboratur.* C

Quatuor certè clauis confixum cruci Christum fuisse, nō tātùm ex historia inuentionis sanctæ Crucis narratione satis apertè mihi colligi posse videtur: sed etiam ex certissimis Patrū testimonijs. Cyprianus namq; Serm. de passione, plurali numero dicit: Clauis sacros pedes terebrantibus. *Et supra laudatus Antistes Turonensis apertius scribit:* Clauorum Dominicorum quod quatuor fuerint, hæc est ratio: Duo sunt affixi in palmis, & duo in plantis. *Eadē quoq; est sententia lib. 1. cap. 10. S. Brigidæ reuelationum, quas etiam summi Pontifices probauerunt.* D

3. Vnaquæque tabula] *Diuersæ fuerunt sententiæ Hebræorum, Græcorum, & Latinorum, quot præcepta in quaq; tabella reponantur. Iosephus & Philo, quos hic imitatur Irenæus, quinq. in qualibet collocāt. Ex Græcis Origenes, Procopius, & Hesychius ca. 20. Exodi enarrātes, & Clemēs Alex. 6. stro. 4. in priore, sex in posteriore annume-*

Lib. de glor. Martyrum, cap. 6.

Molan libr. de sacris pict. Lipsius lib. de cruce.

3. antiq. cap. 6. & 8. Lib. de decalogo.

A annumerant, quibus ex Latinis astipulatur Ambrosius. Latinis ferè omnib⁹ valde probatur Augustini partitio, qua tria tantũ in prima cõstituit, quibus Dei cultus explicatur: septẽ in altera, quibus proximi dilectio iubetur.

In 6. cap. Ephes. Lib. de decẽ chordis. Cõc. 1. in Psal. 32. Quæst. 71. in Exod.

4. Quis enim concedat] *Contendit nec dies, nec menses, nec annos præterlabentes confictos à se Pleromatis AEones significare: ac ideirco desumpta ab his argumenta nihil omnino concludere.*

5. Præfinitiuè] *Ita vetus cod. deleuimus præfinitione.*

6. Adhuc autem] *Caput 41. signatur in ve. co. cum hac epigraphe:* De Amen & nonaginta nouem ouibus, ex quibus vna perijt & inuenta est. *Cæterùm,* Sinistra, *pro,* Sinistram *substituimus ex superioribus, quibus quadam Dextera, alia verò Sinistra ex Achamoth matre producta garriunt.*

QVÆ SVNT QVAE A NOBIS POSSVNT EXolui, & quæ sunt quæ remittuntur Deo fabricatori.

CAPVT XLIII.

S[1] I quis autem ad hæc dixerit, Quid ergo? an vanũ est, & vt prouenit, & *omnium positiones sunt, [2 &] Apostolorum electio, & Domini operatio, & eorum quę facta sunt compositio? Dicemus eis, non quidem, sed magna sapiẽtia [& diligẽtia] ad liquidum apta & ornata, omnia à Deo facta sunt, & antiqua, & quæcunque in nouissimis] temporibus Verbum eius operatum est, & debẽt ea, non numero xx. sed subiacenti copulare argumẽto, siue rationi: neque de Deo inquisitionem ex numeris, & syllabis, & literis accipere. Infirmũ est enim hoc propter multifarium & varium eorum, & quòd possit esse argumentum hodie æquè commentatum ab aliquo contraria veritati ex ipsis sumere testimonia, eo quòd [in] multa trãsferri *possunt: sed ipsos numeros, & ea quæ facta sunt aptare debent subiacenti veritatis argumento. Non enim regula ex numeris, sed numeri ex regula: nec Deus ex factis, sed ea quę facta sũt, ex Deo. Omnia enim ex vno & eodẽ Deo, [3] quia autẽ varia & multa sunt quæ facta sunt: & omnis quidẽ factura bene aptata, & bene consonans: quantum autem spectat ad vnumquodque eorum, sunt sibi inuicem contraria & non cõuenientia, sicut citharæ sonus per vniuscuiusque distãtiam consonantem vnam melodiam operatur, ex multis & contrarijs sonis subsistens. Debet ergo amator veri nõ traduci distantia vniuscuiusque soni, nec alium quidem huius, alium autem illius artificem suspicari & factorem: neque alium quidem acutiores, alium autem vastiores, alium verò *varietates aptasse: sed vnum & ipsum ad totius operis & sapientiæ demõstrationem & iustitiæ, & bonitatis & numeris. Hi, verò qui audiunt melodiam, debent laudare & glorificare artificem, & aliorum quidem extensionẽ mirari, aliorum autẽ laxamentum intendere, aliorum verò intra vtrunque temperamentum exaudire, aliorum autem typum considerare, & ad quid vnumquodque referat, & eorum causã inquirere, nusquam transferentes regulam, neque errantes ab artifice, neq; abijciẽtes C fidem quæ est in vnum Deum qui fecit omnia, neque blasphemantes nostrũ Conditorem. Si autem & aliquis non inuenerit causã omnium quę requirũtur, cogitet quia homo est in infinitum minor Deo, & qui [ex] parte acceperit gratiam, & qui nõdum æqualis vel similis sit factori, & quia] omnium experientiam, & cogitationem habere non possit, vt Deus: sed in quantum minor est ab eo qui factus non est, & qui semper idẽ est, ille qui hodie factus est, & initium facturæ accepit: in tantùm secundùm scientiam & ad inuestigandam causas omnium minorem esse eo qui fecit. [4] Non enim infectus es, ô homo, neque semper coexistebas Deo, sicut [5] proprium] eius Verbum: sed propter eminentem bonitatem eius, nunc initium facturæ accipiens, sensim discis à Verbo dispositiones Dei, qui te fecit. Ordinem ergo serua tuæ scientiæ, & ne vt bonorum [ignarus] supertranscendas ipsum Deum.

*nominũ. *possint. *medietates. Canon Irenæi. 1. Cor. 13. o; Pijs, in reb. obscuris quid cogitandum.

ANNOTATIONES.

1. Si quis autem] *Praeoccupatione vsus dissoluit argumenta quæ poterant ab his obijci: docetque ex solis numeris, literis, & syllabis, non esse temerè de rebus diuinis pronunciandum; quandoquidem incertum & superstitiosum sit.*

2. Et Apostolorum] *Cod. excusi,* nec Apostolorum.

3. Quia autem varia] *Initium est cap. 42. in vet. cod.*

4. Non enim infectus] *Grauis sententia, qua hominem cũ Filio Dei comparat, quod ille factus sit, id est, ex nihilo cum prius non fuisset, productus: hic autem nõ factus cũ sit homoousios & coæternus Patri. Isthæc postmodum sancti alij Patres apertius concluserunt in Nicena synodo aduersus Arij blasphemias, vt ex symbolo liquet. Athanasius quoque d.* Filius à patre solo est ἀποιητός, οὐκ κτιστός nõ factus, nõ creatus. *Fusius & accuratius oratione 2. & 3. contra Arianos, negotiũ persequitur: vt & Basil. lib. 2. contra Eunomium. Augustinus ser. 193.* Factum vel creatum Dei verbum dici omnino non potest, per quod facta sunt omnia, &c.

5. Proprium] *Expunximus,* proximum: *& vltima lin.* ignarus, *pro* ignarum, *reposuimus aut vet. c.*

A ſe eſt, accepit quantitatem: nobiſque conſentientibus & confitentibus,[5] quia nihil omnino horum quæ facta ſunt, & quæ fiunt, & fient, *Deum fugit, ſed per illius prouidentiam vnũquodque eorum & habitum, & ordinem, & numerum, & quantitatẽ accipere & accepiſſe propriam, & nihil omnino neque vanè, nec vt prouenit factũ aut fieri, ſed cum magna aptatione & conſonantia ſublimi, & eſſe admirabilem rationem, & verè diuinam quæ poſſit huiuſmodi & diſcernere, & cauſas proprias enũciare: accipiens à nobis huiuſmodi teſtimonium & conſenſum, peragat adhuc[6] vt arenam enumeret, & calculos terræ, ſed & fluctus maris, & ſtellas cæli, & cauſas excogitare numeri qui putatur inuentus? Nonne in vanum laborans, & delirus hic talis, & irrationabilis ab omnibus qui ſenſum habent, iuſtè dicetur? Et quò magis præter *hos in huiuſmodi quæſtionibus occupatur, & quò plus alijs adinuenire ſe exiſtimat, reliquos imperitos, & idiotas, & animales vocans, eo quòd non ſuſcipiant eius tam vanum laborem, hoc magis eſt inſanus & ſtupidus, tanquam[7] fulmine percuſſus, in nullo cedens Deo, ſed per ſcientiam, quam inueniſſe ſe putat, ipſum mutat Deum, & iaçulatur ſententiam ſuam ſuper magnitudinem factoris.

* ſcientiam Dei.

* exteros.

B

ANNOTATIONES.

1. Melius ergo] *Non ignauiæ imperitorum patrocinatur, ſed iactantiæ & ſupercilio Gnoſticorum occurrit: qui vana perſuaſione encyclopadiæ omniũ diſciplinarum inflati, ſimplicibus petulanter inſultabãt. Non diſsimilia ſcribit Auguſt. ſerm. 20. de Verbis Apoſtol.* Melior eſt fidelis ignorantia, quàm temeraria ſcientia. *Et Hieron.* Melius eſt aliquid neſcire, quàm cũ periculo diſcere. *Ignauus eſſe mauult Nazianzenus, quã plus æquo curioſus: ac nimis timidus, quàm nimis audax. Corruptos quorumdam mores, qui ſe humanarum diſciplinarum apices conſcendiſſe putabant, poſt Tullium & Senecam grauiter perſequitur Lactantius, lib. tertio, capite 15.*

In regula mona. De moder. in diſput. ſeruanda.

2. Melius itaque eſt] *Memorabiles iſtiuſmodi sũt apud Auguſtinum & plures ſententiæ, vt l. 5. Confeſſ. c. 4.* Infelix homo qui ſcit omnia, te autem neſcit. Beatus autem qui te ſcit, etiam ſi illa neſciat. *Et l. Medit. c. 5.* Abs te ſapere eſt deſipere: te verò noſſe, eſt perfectè ſcire. *Ad finem porrò præcedentis ſententiæ legimus* præſtiterit *ex vet. cod. ſublato* præceperit.

C

3. Quæ hominem viuificat] *Rectè vitam ſpiritalem, id eſt, hominis iuſtificationem tribuit charitati: non ſoli fidei, quemadmodum imponunt ei Centuriatores.*

4. Quid enim] *Ca. 43. ſignificat vet. cod. cũ epigraphe, quæ huic c. 45. aſcripta eſt. Legendum autem proponimus ex vet. cod.* Quid enim ſi ſuper hos, *expuncto* per: *& paulò poſt*, Aut iterum ſi quis, *pro*, Cur.

5. Quia nihil omnino horum] *Doctè ac piè cuncta Dei prouidentia & conſilio gubernari aduerſus Gnoſticam ac Epicuream perfidiam defendit: nihilq; aut eius ſcientiam fugere, aut præter eius voluntatem in orbe fieri:* quandoquidem attingat à fine vſque ad finẽ fortiter, & diſponat omnia ſuauiter. *Hoc & Iuſtinus martyr ex eo confirmat, quod non fruſtra pro rebus humanis diu noctuq; Deũ precamur. Et beatus Areopagita ſcribit:* Deitas proſpicit cuncta prouidentia bonitateque mirabili *Lib. de diuinis nom. c. 12. Cætera videre licet apud Theophylum Ant. Lactantium, Auguſtinum, &c.*

Sap. 6. Dialog.

6. Vt arenam enumeret] *Quatuor his parœmijs eleganter oſtendit, inanes non minus & ridiculos eſſe horum conatus, quàm ſi ciatho mare exhaurire, pondus montiũ ſcrutari, flatum venti menſurare, ignem ponderare, & diem, quæ præterijt, reuocare molirentur. Similes enim ſuperioribus ſunt hæ, à quibus ſacræ literæ non abhorrent.*

7. Fulmine percuſſus] *Videtur exprimere Græcum verbum* ἐμβρόντητος, *ſimili quoq; prouerbiali voce poſtea vtitur cap. 53.*

QVOMODO OPORTET PARAbolas exolui.

D

CAPVT XLVI.

SEnſus autem ſanus, & qui ſine periculo eſt, & religioſus, & amans verum, quæ quidem dedit in hominum poteſtatem Deus, & ſubdidit noſtræ ſcientiæ, hæc promptè meditabitur, & in ipſis proficiet diuturno ſtudio, facilem ſententiam eorum efficiens.[1] Sunt autem hæc, quę ante oculos noſtros occurrunt, & quæcunq; apertè, & ſine ambiguo ipſis dictionibus[2] poſita] ſunt in Scripturis, & ideo parabolæ debẽt [nõ] ambiguis adaptari. Sic enim & qui abſoluit, [4] ſine periculo abſoluit, & parabolæ ab omnibus ſimiliter abſolutionem accipiẽt, & à veritate corpus integrum, & ſimili aptatione membrorũ, & ſine cõcuſſione perſeuerat. Sed quæ non apertè dicta ſunt, neq; ante oculos poſita, copulare abſolutionibus parabolarũ, quas vnuſquiſque prout vult adinuenit: Sic enim apud nullũ erit regula veritatis, ſed quanti fuerint qui abſoluent parabolas, tantæ videbũtur & veritates oppugnantes ſe inuicem, & contraria ſibimet dogmata ſtatuentes, ſicut & Gentilium Philoſophorũ quęſtiones.[6] Itaque, ſecundùm hanc rationem, homo quidem ſemper

semper inquiret, nunquam autem inueniet, eò quòd ipsam inuentionis abiecerit disciplinam. Et cùm venerit Sponsus, is qui imparatam habet lampadem [7] nulla] manifesti luminis claritate fulgentem, recurrit ad eos qui absolutiones parabolarum in tenebris distrahunt, relinquens eum qui per manifestam prædicationem gratis donat, [ad eum] petit ingressum, & excluditur à thalamo eius. [8] Cùm itaque vniuersæ Scripturæ, & Propheticæ, & Euangelicæ in aperto, & sine ambiguitate, & similiter ab omnibus audiri possint, etsi non omnes credunt vnum, & solum Deum, ad excludendos alios, prædicent omnia fecisse per Verbum suum, siue visibilia, siue inuisibilia, siue cælestia, siue terrena, siue aquatilia, siue subterranea, sicut demonstrauimus ex ipsis Scripturarum dictionibus: [& ipsa] autem creatura in qua sumus, per ea quæ in conspectû veniunt, hoc ipsum testante, vnum esse qui eam fecerit & regat: valde hebetes apparebunt, qui ad tam lucidam adapertionem cæcutiunt oculos & nolût videre lumē prædicationis: sed constringunt semetipsos, & per tenebrosas parabolarû absolutiones, vnusquisque eorum proprium putat inuenisse Deum. [9] Quia enim de * cogitatione eorû qui contraria opinantur de Patre, nihil apertè, neque [10] ipsa dictione, neq; sine côtrouersia in nulla omnino dictû sit Scriptura, & ipsi testantur dicentes, in absconso hæc eadem Saluatorem docuisse non omnes, sed aliquos discipulorum, qui possunt capere, & per argumenta, & ænigmata, & parabolas ab eo significata intelligentibus. Veniunt autem ad hoc, vt dicant, alium quidem esse qui prædicatur Deus, & aliû Patrem, qui per parabolas & ænigmata significatur Pater. Quia autem parabolæ possunt multas recipere absolutiones, ex ipsis de inquisitione Dei affirmare, derelinquentes quod certum, & indubitatum, & verum est: valdè præcipitantium se in periculum, & irrationabilium esse, quis non amantium veritatem confitebitur? Et nunquid hoc est nô in petra firma, & valida, & in aperto posita ędificare suam domum; sed in incertum effusæ arenæ, vnde & facilis est euersio huiusmodi ædificationis?

Matth. 25. — Rom. 1.20. — Matth. 7.25 — * excogitatione.

A — B

ANNOTATIONES.

1. Sensus autem] *Commodius præcedenti capiti hæc prima sententia iungeretur, vt cum argumento indicat vetus cod.*

2. Sunt autem] *Caput 44. in vet. cod. cum epigraphe ea, quæ capiti 43 supra affixa est. Obseruandum quam honorificè de sacris literis sentiat, quas attetè legit, ad eas alios ablegat, vt fontem, quo pietatem hauriāt vniuersã. Harū studio & energia Iustinus martyr, & Tatianus permoti, sectis omnibus Philosophorū eodem sæculo vale dixerunt, vt Christi placitis sese consecrarēt. Earundem oracula consulere Autolycū hortatur Theophilus, si pœnas euadere, & bona perpetua consequi voluerit. Ea denique omnium scriptorum antiquissima & verissima esse non semel postea confirmat l. 2. & 3. ad eundem Autolycum.*

3 Posita sunt] *Ita vet. cod. deleuimus* positæ, *& mox negationem* non *præposuimus* ambiguis

4. Sine periculo absoluit] *Absoluere parabolas, Græcè ἐπιλύειν, dissoluere, explicare.*

5. Oppugnantes se] *Vet. cod.* Tantæ videbuntur veritates pugnantes semet inuicem.

6. Itaque, secundùm hanc rātionem] *Iterum docet non esse petendam à parabolis certam constantemq; regulam fidei nostræ: sed in apertis Scripturis, quæ non nisi repugnanter possunt in varios diuersosque sensus torqueri.*

7. Nulla] *Expunximus* nulli: *postea* ad cum, *pro* ab eo, *vet. cod. ant. repo'uimus.*

8. Cùm itaque] *Non vult omnes Scripturas adeò apertas & cuiuis obuias esse, vt nulla sit in eis obscuritas, cū hoc alibi frequenter adfirmet: sed eas adeò perspi uè & constanter vnum & solum Deum mundi creatorē & rectorem prædicare, vt nemo qui his attenderit, ignorare possit. Quid enim apertius, quàm illud:* Audi Israel, Dominus Deus tuus, Deus vnus est *? Et :* Non habebis deos alienos coram me *? Et sexcenta talia?*

Li. 2. c 47. & l. 4. c. 43

9. Quia enim] *Cap. 45. signat. vet. cod. cum summa quæ suprà tribuitur capiti 44.*

10. Ipsa dictione, neque] *Tres has voculas desiderat vet. cod. quæ verò hic refellit, partim c. 1. l. 1. partim c. 16. 17 & 23. recensuit.*

C

QVONIAM OMNEM AGNITIONEM non possumus habere in hac vita.

D

CAPVT XLVII.

Abentes itaque regulam ipsam veritatem, & in apertum positum de Deo testimonium, non debemus per quæstionum declinantes, in alias atq; alias absolutiones eijcere firmam & veram de Deo scientiam: magis autem absolutionem quæstionum in hunc characterem dirigentes, exerceri] quidem conuenit per inquisitionem mysterij, & dispositionis existentis Dei: augeri autem in charitate eius, qui tanta propter nos facit & fecit, nunquã autem excedere ab ea suasione [qua] manifestissimè prædicatur: quia hic solus verè sit Deus & Pater, qui & hûc mundum fecit, & hominem plasmauit, & in sua creatura donauit incrementum: & de minori-

A minoribus suis ad maiora, quæ apud ipsum sunt vocans, sicut infantem quidē in vulua conceptū educit in lumen solis: & triticū, posteaquā in stipula corroborauerit, cōdit in horreum. Vnus autem & idem Demiurgus, qui & vuluam plasmauit, & solē creauit. Et vnus idem Dominus, qui & stipulam eduxit, & triticū augens multiplicauit, & horreū præparauit. Si autem omnium quæ in Scripturis requiruntur absolutiones non possumus inuenire, alterum tamen Deum, præter eum qui est, non requiramus. *Deus vult.*

Cedere Impietas enim hęc maxima est. *Credere autē hæc talia debemus Deo, qui & nos fecit, rectissimè scientes, quia Scripturæ quidem perfectæ sunt, [4] quippe à Verbo Dei & Spiritu eius dictæ; nos autem secundū quod minores sumus, & nouissimi à Verbo Dei, & Spiritu eius, secundum hoc & scientia mysteriorum eius indigemus, & non est mirū si in Spiritalibus, [&] cælestibus, [&] in his quę habēt reuelari, hoc patimur nos: quādoquidem etiam eorum quæ ante pedes sunt (dico autem quæ sunt in hac creatura, quæ & * conteruntur à nobis, & videntur, & sunt nobiscum) multa fugerunt nostram scientiam, & Deo hæc ipsa committimus. Oportet enim cū præ omnibus pręcellere. *contrectantur*

[5] Quid enim sit tentemus exponere causam ascensionis Nili? Multa quidē dicimus, & fortassis suasoria, fortassis autem non suasoria: quod autem verum est, & certū, & firmum, adiacet Deo. [6] Sed & * volantium animalium habitatio, eorum quæ veris tēpore adueniunt ad nos, autumni autem tempore statim recedunt, cū in hoc mundo hoc ipsum fiat, fugit nostram sciētiam. [7] Quid autem possumus exponere de Oceani accessu & recessu, cum constet esse certam causā? Quidve de his quæ vltra eum sunt enunciare, qualia sint? Vel quid dicere possumus, quomodo pluuiæ] & coruscationes, & tonitrua, & collectiones nubiū, & nebulæ, & ventorū emissiones, & similia his, efficiuntur; annunciare quoq; & thesauros niuium, & grandinis, & eorum quæ his proxima sunt: quæ hæc autem nubium præparatio, aut qui status nebulæ, quæ autem causa est per quam crescit Luna, & decrescit, aut quæ causa aquarum distantiæ, [&] metallorum, & lapidum, & his similium: in his omnibus nos quidem loquaces erimus, requirentes causas eorum: qui autem ea facit, solus Deus veridicus est. B *volatiliū*

[8] Si ergo & in rebus creaturæ quædam quidem eorum adiacent Deo, quædam autem & in nostram venerunt scientiam, quid mali est, si & eorum quę in Scripturis requirūtur, vniuersis Scripturis spiritualibus existentibus, quædam quidē * absoluamus secūdùm gratiam Dei, quædam autem * commendemus Deo; & non solum in hoc sęculo, sed & in futuro: vt semper quidē Deus doceat, homo autem semper discat quæ sunt à Deo? Sicut & Apostolus dixit: Reliquis partibus destructis, hæc tunc perseuerare, quæ sunt fides, spes, & charitas. [9] Semper enim fides, quæ est ad magistrum nostrum permanet firma, asseuerans nobis quoniam solus verè Deus, & vt diligamus Deum verè sēper: quoniā ipse solus Pater; & speremus subinde plus aliquid accipere, & discere à Deo, quia bonus est, & diuitias habens indeterminabiles, & regnum sine fine, & disciplinā immensam. [10] Si ergo secundùm hunc modum quem diximus, quædam quidem quæstionum Deo commiserimus: & fidem nostram seruabimus, [11] & sine periculo perseuerabimus:] & omnis Scriptura à Deo nobis data consonās nobis inuenietur, & parabolæ his quæ manifestè dicta sunt, consonabunt, & manifestè dicta absoluent parabolas: & per dictionum multas voces, vnam consonantem melodiā in nobis sentiet, laudātem hymnis Deum, qui fecit omnia. Vt puta, si quis interroget, [12] Antequam mundū faceret Deus, quid agebat? Dicimus quoniam ista responsio subiacet Deo. Quoniā [autem] mundus hic factus est [13] apotelestos à Deo, temporale initium accipiēs, Scripturę nos docent: quid autem ante hoc Deus sit operatus, nulla Scriptura manifestat: subiacet ergo hæc respōsio Deo, & non ita stultas, & sine disciplina blasphemas adinuenire velle prolationes; & per hoc quod putes te inuenisse materiæ prolationē, ipsum Deū qui fecit omnia reprobare. [14] Cogitate enim, ô omnes qui talia adinuenitis, cū ipse solus Pater Deus dicatur, qui & verè est, quem vos Demiurgum dicitis; sed & cū Scripturæ hunc solum * sciunt Deum, sed & cum Dominus hunc solum confitetur proprium Patrem, & alterū nesciat, sicut ex ipsis eius verbis ostendimus, quoniā hūc ipsum Labis dicitis fructum, & ignorantiæ prolationem, & nescientem qui sit super eum, & quæcunq; alia dicitis de eo: considerate magnitudinē blasphemiæ in eū, qui verè est Deus. Grauiter quidē & honestè videmini dicere, vos in Deū credere; dehinc] alterū Deū, cū minime possitis ostendere, hūc ipsum in quē credere vos dicitis, [15] Labis fructū, [&] ignorātiæ prolationē pronūciatis. Hæc aūt cæcitas, & stultiloquiū inde prouenit vobis, ꝙ nihil Deo reseruetis; sed & ipsius Dei, & Ennϙæ eius, & Verbi, & Vitę, & Christi natiuitates, & prolationes annunciare vultis: & has nō aliunde accipiētes, sed ex affectione hominum: & non intelligitis, quia in homine quidē, qui est compositū animal, capit huiusmodi dicere, sicut prædiximus, sensū hominis, & Ennæā hominis. Et quia ex sensu

Quæstiones obscuræ Deo commendandæ. *absoluimus *commendamus* C *1 Co.13.13.* *Gen.1.1. Psal.32.6. Act.14.15. & 17.24. Ezech.8.1.* D *sciant*

sensu Ennœa, de Ennœa autem Enthymesis, de Enthymesi autem Logos, quem autē Logon?[16] Aliud enim est secundùm Græcos Logos, quod est principale quod excogitat; aliud organum, per quod emittitur Logos: & aliquando quidem quiescere & tacere hominem, aliquando autem loqui & operari. Deus autem cùm sit totus mēs, totus ratio, & totus spiritus operans, & totus lux, & semper idē, & similiter existens, sicut & vtile est nobis sapere de Deo, & sicut ex Scripturis discimus, non iam huiusmodi affectus & diuisiones decenter erga eum subsequentur. Velocitati enim sensus hominū, propter spiritale eius nō sufficit lingua deseruire, quippe carnalis existēs: vnde & intus suffocatur verbum nostrum, & profertur[17] non de semel, sicut conceptū est à sensu; sed per partes, secundùm quod lingua subministrare præualet. A

ANNOTATIONES.

1. Habentes itaque regulam] *Docet quæstionibus vanis & curiosis de Bytho, Propatore, ac AEonibus nō esse incumbendum, cùm Scriptura perfectè constanterq; adfirmet, vnum esse verum Deum, qui omnia fecit & administrat. Porrò* exerceri, *pro*, exercere, *ex veter. cod. legimus.*

2. Qua manifestissimè] *Ita vet. cod. excusi*, quæ manifestissimè.

3. Si autem omnium] *Sacra Scripta vt à Verbo Dei, & Spiritu eius profecta, omnibus numeris perfecta esse, ideoq; magna religone ipsis adhærendum rectissimè asserit: sed nec minus piè euincit ea tantis mysterijs abūdare, vt ad eorum intelligentiam reuelatione opus sit, cū tāta sit animi nostri caligo, vt ad ea, quæ ante pedes sūt, crebrò cæcutiamus, sicut exemplis propositis confirmat. Errāt igitur toto cælo, qui sacras literas adeò claras, apertas, & omnibus peruias clamitant, vt quibusuis liceat illotis pedibus, & manibus ad eas tractādas accedere.* Ratio diuina, *ait Tertullianus*, in medulla est, non in superficie, & plerumque æmula manifestis: nec hæreses esse possent, si non & perperam Scripturæ intelligi possent. Multis etiam in locis obscuras Scripturas prouisum esse *non dubitat Augustin.* ad edomandam labore superbiam, & intellectum à fastidio reuocandum, cui facilè inuestigata plerumque vilescunt. *lib. 2. de doct. Christ. cap. 6. Et lib. cōtra Adimantum*: Aliquando apertè ponitur in Scripturis ipsa diuina authoritas, aliquando autem occultatur, vt & manifestis lector instruatur, & exerceatur obscuris, *cap. 17. Non possum hoc loco non monere, rem istam fusius à Procopio Gazæo, præfa. in Isa. elegantissimè & grauissimè tractari, quam Latinam factam percurrendam mihi aliquando dedit Ioannes Curterius, cuius anima pace fruatur, qui totum Commentarium iam edidit in Ecclesiæ vtilitatem.*

Lib. de resurrect. carn.

4. Quippe à Verbo Dei, & Spiritu] *Quando Spiritum sanctū simul cùm Filio Dei sacrarum Scripturarum authorē asserit, planè eum esse natura Deū omnisciū & omnipotētem agnoscit. Quod paulo post sequitur:* Non est mirum si in spiritalibus & cælestibus, & his quæ habent reuelari, hoc patimur nos &c. *duplicem continet Hellenismum. Priorem*, habent reuelari, *pro*, reuelatione opus habent: *vel*, suo tempore reuelabuntur: *posteriorem*, hoc patimur nos, *pro*, hoc nobis vsu venit.

5. Quid enim] *De Nili incremētis, & eluuionibus, septem diuersas Philosophorū opiniones recitat Plutarchus lib. 4. de Plac. Philosoph. easdē examinat Plin. l. 5. cap. 9. Diodorus octo etiamnū refert, quarum postremā solūmodo probat, lib. 1. cap. 4. Suas coniecturas proponit Herodotus in Euterpe, quem in his garrire putat Strabo in 17. Nec vnde crescere incipiat Nilus, nec incrementi eius causas inueniri omnium meo iudicio, rectissimè scripsit Senec. lib. 4. natur. quæst.*

6. Sed & volantium] *De hirundinum recessu intelligit, quas viciniora loca petere, & apricos montium sequi recessus putat Plin. vbi nudas & deplumes frequēter inuentas fuisse asserit lib. 10. ca. 24. Exprobrat Dominus Hebræis stupiditatē, quæ iudicia sua nō aduertebant propositis Ciconijs, Turturibus, Gruibus & Hirundinibus, quæ stata tempora recessus sui sagaciter nota, nec anteuertunt, nec prætereunt, Hierem. 8.* B

7. Quid autem possumus] *Plutarchus quinq; diuersas sententias de Oceani fluxu & refluxu referens, satis innuit, quàm frigidè rei nodū soluerint Philosophi: Illos Soli & Lunæ tribuit Plin. lib. 2. cap. 97. quod & Aristoteli placuerat lib. 2. Meteo. Sacræ literæ hæc omnia diuinæ prouidentiæ ascribunt: quæ mirabiles elationes maris excitat, turbatq; profundum, & sonum fluctuum eius. Reliqua quæ subijciuntur exēpla, ex Iobi ca. 38. desumpta videntur.*

Lib. 3. de plac. phil.

8. Si ergo & in rebus] *Cap. 46. signat vet. cod. Colligit autem non solùm sacrarum Scriptuarū verba, dialectos, phrases, & dicēdi varias figuras obscuras esse, verùm etiā res quæ in his continētur et significantur: quod & post Irenæū etiam adprobant Orige. li. 7. cōtra Celsum, Ambr. epistola. 44. Hieronymus epistola ad Paulinū; Augustinus lib. 3. Confessionū cap. 5 libr. 11. cap. 2. ac epistola 3. & 119. Hoc ipsum quoque hæresiarcharum ministris tot Commētarijs secum dissidentibus, aduersus propriam de perspicuitate vtriusq; Testamenti iactantiam, contestantibus.* C

9. Semper enim fides] *Fidem etiam in futuro sæculo permanere non solus hic Irenæus affirmat, sed & Tertullia his verbis*: Exhauriuntur linguæ, scientiæ, prophetiæ, permanent fides, spes, dilectio, &c. *Memineris fidem duo inuoluere, primò eam obscuritatem, quam Patres scholastici vocarunt Latentiam obiecti: secundò inconcussam eam certitudinem, quæ omnem dubitationem procul repellit: hanc conditionem posteriorem in beatis spiritibus permanere rectè volunt hi authores: priorem verò minimè. Vel remanet quo ad habitum & ornatum: non quo ad actus & exercitium.* D

Lib. de pat.

10. Si ergo secundùm] *Cap. 47. signat. vet. cod.*

11. Et sine periculo] *Quatuor has voces habebat vet. cod. excusi omnes desiderabant.*

12. Antequam] *Origenes lib. 3. de principijs, testatur Ethnicos hac quæstione Christianos exercuisse: Si cœpit mundus ex tempore, quid faciebat Deus antequàm mūdus fieret? Otiosam enim dicere naturam Dei, otiosū simul est & absurdum, vel putare quod bonitas aliquādo nihil fecerit, & Omnipotentia aliquando non egerit potentatū, &c. Postea verò concludit, Eum, alios fecisse inuisibiles mundos antequam hunc visibilem conderet: quod Iudæorū fabulas Thalmudicas omnino resipit. Scribunt enim illic, Deum exercuisse se in extruendis varijs mundis: duos vbi cōdiderat, illicò destruebat, atque nerum instaurabat, quò ad hunc, quem nunc habemus mūdum*

Thalmud tract. 4. ab Rinct. 3.

A dũ facere didicisset. Augustinus rectius censet, quæstionē velut responsione indignam, potius eludendã, vt quidam illam proponenti respõdit: Alta scrutantibus gehennam parabat. Seriò tamen dici potest: Dei summam bonitatē & potestatem nunquam obtorpuisse cessando. Semper enim Diuinitas extra omnē locũ, in seipsa manens, sui contēplatione perpetuò beata, æterni; immutabilique intellectus ac voluntatis actione operabatur: & mundũ quem mente concipiebat conspiciēs, intelligentia pertractans, & voluntate deliberans, eũ ipsum in tempore oportuno condere decernebat, atq; condidit cùm voluit &c. (Lib. 11. Confess. cap. 12.)

13. Apotelestos] Id est, omnibus numeris absolutus atq. perficiens, quantũ videlicet, ad species (qua duntaxat de essentia eius sunt) attinet. Inde autē voluerunt Arist. & Plin. κόσμον à Græcis appellari, id est, ornatũ.

14. Cogitat] Cap. 48. habet ve. co. Hæc autem] Caput 49. vet. cod. Dijs autē] Caput est 50. in ve. co.

15. Labis fructum] Billius Græcè: ὑστέρημα[?] καρπὸν καὶ ἀγνοίας προβολὴν ἀποφήνασθαι, id est, ignorantiæ fœtũ, vel, ab ignorãtia productum. Id enim eos opinatos esse recẽsuit libro primo, capite primo. Paulò post, capit dicere, verè dici possunt.

16. Aliud enim est] Existimo enim velle, quoddã esse verbum internũ, quod solo animo concipitur & retinetur: aliud externum quod ore profertur ac emittitur. Hinc enim Lactantius scribit li. 4. c. 9. Melius Græci λόγον dicunt, quàm nos Verbũ. λόγος enim & sermonem significat, & rationem. Et Hieronymus ait, λόγος Græcis significare verbum, orationē, sermonem, rationem, modum, supputationem: nõnunquã & pro libro vsurpari à verbo λέγω, quod est, dico, siue colligo. Paulò post quod excogitat, pro, eo excogitat: deniq., propter spiritale, loco, per spiritale, ex ver. cod. substituimus.

17. Non de semel, sed per partes] Græcè, οὐκ εἰς ἅπαξ, καθάπαξ, vel ἀφ' ἅπαξ, videtur legisse, id est, non vna vice, nõ cuncta simul. Gallicè, Tout en vn coup.

B *QVOMODO DE EMISSIONIBVS EORVM sermo compositus ostendit Patrem compositum, & non simplicem, nec vniformem.*

CAPVT XLVIII.

Deus autem totus existens Mens, & totus existens Logos, quod cogitat, hoc & loquitur; & quod loquitur, hoc & cogitat. Cogitatio enim eius Logos, & Logos mens, & omnia concludens mens, ipse est Pater.[2] Qui ergo dicit mētem Dei, & prolationem propriam menti donat, compositum eum pronunciat, tanquam aliud quiddam sit Deus, aliud autem principalis mens existens. Similiter autem rursus & de Logo tertiam prolationem ei à Patre donans, vnde & ignorat magnitudinem eius: porrò & longè Logon à Deo separauit, & Propheta quidē ait
C de eo.[3] Generationem eius quis enarrabit? Vos autem generationem eius ex Patre diuinantes, & verbi hominum] per linguam factam prolationem transferentes in Verbum Dei, iustè detegimini à nobis ipsis, quòd neque humana, nec diuina noueritis. Isaia 53. 8.
[4] Irrationabiliter autem inflati, audaciter inenarrabilia Dei mysteria scire vos dicitis. Quandoquidem & Dominus ipse Filius Dei, ipsum iudicij diem & horam concessit scire solum Patrem, manifestè dicens,[5] De die autem illa, & hora nemo scit, neq; Filius, nisi Pater solus. Si igitur scientiam diei illius, Filius non erubuit referre ad Patrem, sed dixit quod verum est: neque nos erubescimus quæ sunt in quæstionibus maiora secũdùm nos, reseruare Deo. Nemo enim super magistrum est.[6] Si quis itaque nobis dixerit, Quomodo ergo Filius prolatus à Patre est? Dicimus ei, quia prolationem istam, siue generationem, siue nuncupationem, siue adapertionem aut quomodolibet quis nomine vocauerit, generationem eius inenarrabilem existentem nemo nouit, non Valentinus, non Marcion, neque Saturninus, neque Basilides, neque Angeli, neq; Archangeli, nec Principes, neq; Potestates, nisi solus qui generauit Pater, & qui natus est Marc. 13. 32.
D Filius. Inenarrabilis itaque generatio eius cùm sit, quicunque nituntur generationes & prolationes enarrare, non sunt compotes sui, ea quæ inenarrabilia sunt enarrare promittentes. Quoniam enim ex cogitatione & sensu verbum emittitur, hoc vtique omnes sciunt homines.

ANNOTATIONES.

1. Deus autem] Hanc sententiam non semel repetit. Vult autem hoc capite, Deũ cùm sit spiritalis, infinita, & supercælestis substãtia, omnino simplicē nullaque ratione cõpositũ esse, quod & supra notatum est. Eos verò qui Ennœam, Nun, & Logon, id est, mentē cogitationem & Verbũ eius nunc secernebant ab eo, mox cõiungebant, ijsque diuersas emissiones ascribebant, cõpositioni illum subijcere, quod impium & insanum est.

2. Qui ergo dicit] Caput 51 signat vetus cod: x cum hoc argumento: Ostensio quoniam Nus Logos, & Logos Nus: & Nus ipse est pater omnium.

3. Generationem eius] Ex vetere codice, enarrabit, pro, enarrauit: hominum, pro, hominis: & nobisipsis, pro, vobisipsis, restituimus. Hoc porrò Isaiæ testimonium Athanasius ad Epictetum, Alexãder

Alex. ad Alexandrū Constantinop. & alij multò plures, ad æternam ineffabilemque Christi generationem referunt: alij ad temporalem, qua siue vero ex sanctiss. Virgine natus est Hieronymus sapientißimè adutramque his verbis. Aut enim de Diuinitate intelligendum est, quòd impossibile sit Diuinæ natiuitatis nosse mysteria. Aut de partu Virginis, quòd difficulter possit exponi. *Plurima in hanc rem tradunt Eusebius libro quinto demonstrationis, cap. 1. Efrem lib. aduer. eos qui naturam Filij Dei scrutari volunt: Nazianzenus Orat. 3. de Theologia: Basilius orat. de Martyre Mamante: Hilarius libro secundo de Trinitate. Ambrosius denique libro de fide ad Gratianum ait:* Mihi impossibile est huius generationis scire secretum. Mens deficit, vox silet, non mea tantùm, sed & Angelorum. Licet scire quod Filius natus sit: non licet discutere quomodo natus sit. Illud negare mihi non licet, hoc quærere metus est.

4. Irrationabiliter] *Caput 52. signat codex vetus, cum hac epigraphe:* Quomodo Dominus quædam concedit Patri, & quæ causa est propter quam dicit horam à nemine altero cognosci, nisi à solo Patre.

5. De die autem illa] *De hoc dicemus proximo capite.*

A

6. Si quis itaque] *Gnosticorum impudentem temeritatem in scrutanda Verbi æterna generatione, quãto potest rationũ & sententiarũ pondere reprimit, quibus & ij absterreri deberent, qui de eadẽ non scripturis, sed Aristotelicis ratiocinationibus nimis audacter disserunt, colligunt, definiunt, quæ Christiano silentio adorare præstaret. Longè maiore religione sacrũ hũc montem attigerunt antiquiorũ & sincerioris Theol. antistites.* De supersubstantiali secretissimaq; deitate, *ait Dionys. areop.* neque dicere quicquam, neque cogitare præsumendum est, aliter quàm sacra eloquia piè, admodumque castè nobis tradiderunt. *Et expositor Symboli apud Cyprianum:* Quomodo Pater genuerit Filium, nolo discutias, nec te curiosius inferas in profundi huius arcanum: ne fortè dum inaccessæ lucis fulgorem pertinacius perscrutaris, exiguumque ipsum, qui mortalibus diuino munere concessus est, perdas aspectum. *Ac vt paucis multa contraham, Clemens Epist. 1. ad Iacobum: Iustinus in Dial. Chrysostomo. hom. 4. in Matthæum: Cyrillus lib. 1. thesauri c. 5. Venantius in Symbolum post hunc nostrum Irenæum, Angelicis etiã mẽtibus inaspectabile, & incomprehensibile mysterium istud omnes constanter affirmãt: quòd plumbei, & verè σκοτεινοὶ homunciones quidam, explorasse se, & explicasse sibi videntur.*

Lib. de diu. nom. c. 1.

B

QVONIAM NON EST VERISIMILE *Verbum Dei tertiam habere à Patre emissionem.*

CAPVT XLIX.

C

NOn ergo magnum quid inuenerunt, qui emissiones excogitauerunt: neque absconditum mysterium, si id quod ab [omnibus] hominibus intelligitur, transtulerunt in vnigenitum Dei Verbum: & quem inenarrabilẽ, & innominabilẽ vocant, [2] hunc quasi [ipsi] obstetricauerint, [primæ generationis] eius prolationẽ & generationem enunciant, adsimilantes eũ hominũ verbo emissionis. Hoc autẽ idem & de substantiæ materia dicentes, non peccauimus, quoniam Deus eam protulit. Didicimus enim ex Scripturis, principatũ tenere super omnia Deum. Vnde autem, vel quemadmodũ emisit eã, neq; Scriptura aliqua exposuit, neque nos [3] fantasmari] oportet, [ex opinionibus] proprijs infinita coniicientes de Deo: sed agnitionem hanc concedendam esse Deo. Similiter autem, & causam propter quàm cum omnia à Deo facta sint, quædam quidem transgressa [sunt,] & abscesserunt à Dei subiectione: quædam autem, imò plurima, perseuerauerunt & perseuerant in subiectione eius qui fecit: & cuius naturæ sunt, quæ trãsgressa sunt, cuius autem naturæ quæ perseuerant * credere oportet Deo & Verbo eius, *cedere

Ps. 109. 2. cui & [soli] dixit, Sede à dextris meis, quoadusque ponam inimicos tuos * suppedaneũ pedum tuorum. Nos autem adhuc in terra conuersantes, nondum adsidentes throno eius. Et si enim Spiritus Saluatoris, qui in eo est, scrutatur omnia, & altitudines Dei, 1. Cor. 2. 10.

D

sed quantum ad nos diuisiones gratiarum sunt, & diuisiones ministeriorũ, & [5 diuisiones] operationũ, & nos super terrã: quemadmodũ & Paulus ait, Ex parte quidẽ cognoscimus, & ex parte prophetamus. Sicut igitur ex parte cognoscimus, sic & de vniuersis quæstionibus concedere oportet ei, qui ex parte nobis præstat gratiã. Quoniã quidem transgressoribus, ignis æternus præparatus est, & Dominus manifestè dixit, & reliquæ demonstrant Scripturæ. Et quoniã præsciit Deus hoc futurũ, similiter demonstrant Scripturæ, quemadmodum & ignem æternum his qui transgressuri sunt, præparauit ab initio: ipsam autẽ causam naturæ transgredientium, neque Scriptura aliqua retulit, nec Apostolus dixit, nec Dominus docuit. Dimittere [itaque] oportet agnitionẽ hanc Deo, quemadmodum & Dominus horæ & diei, nec in tãtum periclitari, vti Deo quidẽ concedamus nihil, & ex parte accipientes gratiam: in eo autẽ conquirimus quæ sunt super nos, & in quæ attingere nobis non est. nec in tantã audaciam venire

1. Cor. 12. 4.
1. Cor. 13. 8.
Mat. 25. 24

vti

A vti *pendamus Deum, & quæ nondum inuenta sunt, quasi iam inuenerimus per emissionum vaniloquium, ipsum omnium factorem Deum, & de defectione, & ignorantia asserere substantiam habuisse, & sic impium aduersus Deum fingere argumentum.

*Post deinde nullum habent testimonium eius figmenti, quod recens ab eis adinuentum est, aliquando quidem per numeros quoslibet, aliquando autem per syllabas, nonnunquã autem & per nomina: est autem quando, & per eas quæ in literis sunt literas, aliquando autẽ & per parabolas non rectè exolutas, vel per suspiciones quasdam consistere conari eã fabulosam enarrationem quæ sit ab eis effictitia. Etenim si quis exquirat causam, propter quam in omnibus Pater communicans Filio, solus scire & horam, & diem [a] Domino manifestatus est, neque aptabilem magis, neque decentiorẽ, nec sine periculo alteram, quàm hanc inueniat in præsenti, quoniam *enim solus verax magister est Dominus, vt discamus per ipsum, super omnia esse Patrẽ. Etenim Pater, ait, maior me est, & secundum agnitionem itaque præpositus esse Pater annunciatus est à Domino nostro, ad hoc vt & nos, in quantũ in figura huius mundi sumus, perfectam scientiam, & tales quæstiones concedamus Deo: & ne forte quærentes altitudinem Patris inuestigare, in tantum periculum incidamus, vti quæramus, an super Deũ alter sit Deus. Si autem quis amans contentionem, contradictor fuerit his quæ à nobis dicta sunt, & his quę ab Apostolo relata sunt, quoniã ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus, putet se non ex parte, sed vniuersaliter vniuersã cognitionem eorũ quę sunt agnitionem, Valentinus aliquis existens, aut Ptolemæus, aut Basilides, vel aliquis eorum qui altitudines Dei exquisisse se dicunt: non in ea quæ inuisibilia sunt, vel quæ ostendi non possunt, cum inani iactantia decorans semetipsum, plus quã reliquos se agnouisse glorietur: sed causas eorũ quę in hoc sunt mundo, quas nos non noscimus, vtputa numerũ capillorum capitis sui, & de his [qui] quotidie capiũtur passeres, & de reliquis non prouisis à nobis, diligenter exquirens, & à Patre discẽs annunciet nobis, vt ei de maioribus quoq; credamus. Si autẽ [ea] quæ in manibus sunt, & ante pedes, & in oculis, & terrenis, & præcipuè depositionem capillorum capitis sui, nondum sciunt ij qui sunt perfecti: quemadmodum eis de his spiritalibus, & supercælestibus, & de his quæ sunt *ad Deum vana persuasione confirmant, credemus? Et tantùm quidem, & de numeris, & de nominibus, & de syllabis, & quæstionibus eorum quæ sunt super nos, & de eo quod impropriè exponunt parabolas, à nobis sit dictum, quandoquidem à te plura dici possint.

Ioan. 14. 21.

1. Cor. 13. 9.

B

C

ANNOTATIONES.

1. Non ergo magnum] *Colligit nec ingenij, nec reconditi mysterij esse humanas emissiones Deo tribuere: materiam omnium à Deo conditam: multaque Diuina sapientia commendanda esse. Multa porrò ex vet. cod. restituimus, quæ (vt alibi ferè semper) vngulis inclusimus. Cæterum hoc loco prætermittere nec potui nec debui, Philippum Melanthonem à Schlusselburgio aliisq. Lutheranis fratrum dici traduci, qui Basilidis, Marcionis, & reliquorum veterum hæreticorũ, quos Irenæus superioribus duobus capitibus coarguit, stultissima ... Dei generatione somnia reparans ... in Vuitebergensi Vuisnica corpore doctrinæ ... nouam cogitationem Patris. Nõ potest Ecclesia ... hanc opinionẽ pro articulo fidei ... Quia nullum ... Scripturæ testimoniũ pro ea ... habetur. 2. Quia est somniũ non tantum stultæ rationis ac philosophiæ, sed etiã veterũ hæreticorũ. 3. Quia in primitiua Ecclesia hic error est grauiter damnatus, vt ex Irenæo apparet. 4. Quia non procul discedit à Samosateno & Serueti impia speculatione, qui dixerũt, Verbũ Patris esse cogitationem euanescentẽ. 5. Ex hoc sequuntur multa impia: Nã si cogitatio Patris est ὑπόστασις separata, cur non & Filij & Spiritus sancti? 6. Si separes à Patris persona eius substãtiales cogitationes, quid in persona remanebit, nisi inane nomẽ? 7. Humana ratio nõ potest certo statuere, quomodo culex aut pulex generetur: quæ est ergo temeritas, de æterno Dei Filio statuere? Hactenus illi, nec admodu malè. Atque vtinam sic tam Lutheri sui, quàm eiusdem Philippi reliquos omnes errores ad sanctissimæ antiquitatis regulam, & primitiuæ Ecclesiæ trut. nam diligenter & fideliter examinarent: ita enim & seipsos, & innumeros alios à fœdissimis hæresibus eluerent, & ab æternis supplicijs, quæ pro certo cunctis hæreticis & schismaticis parata sunt, liberarent.

2. Hunc quasi ipsi] *Ita vetus cod. excusi habebãt,* hunc quasi ipsum obstetricauerint primi, & generationis eius, &c.

3. Fantasmari] *Locus iste hactenus plurimos torsit, alijs lastos mori, alijs lactos morti, legendum suspicantibus: restituimus hunc puto ex vet. cod. germanam lectionem,* Neque nos fantasmari oportet ex opinionibus proprijs, *sic enim vetus interpres Græcum* φαντάζεσθαι *reddere studuit. Expũximus* lastos mori, exponi omnibus.

4. Suppedaneum] *Sic legit etiam Cyprianus libro secundo aduersus Iudæos, capite vigesimo sexto, Græcè* ὑποπόδιον.

5. Et diuisiones] *Expunximus* diuisiones.

6. Post deinde] *Quæ hic refellit de numeris, literis, & syllabis recitauit libro primo, capite decimo & vndecimo. Docet autem nullum extare in Scripturis testimonium, quo possint asserere figmenta sua per literas, syllabas, vel numeros ex his deductos. Paulò post,* est autem quando *... Græca phrasi, pro,* interdum autem

Lib. Theol. Com. art. 6.

D

7. Etenim si quis exquirat ? Extiterunt enim nonnulli hu verbis ... atum Irenæum Christo Domino igno-rantiam simpliciter tribuere ... qui ... ipsi esset, ... in ... & qui ... ret ... ruptera-ri Christo ... qua supra Patres, Apostolos, Prophetas, ... Christum ... facere ... hoc munus ... At mihi ... videtur. Qui enim fieret vt Christo ... geret, qui toties in superioribus Gnosticos ... eos egit, quod Sophiam & Monogenem Patris ignorantiæ passionibus subiicerent? Aut quomodo hic ignorationis tenebris inuolueret eum, quē tanto feruore Deum deorum, & Dominum omnium, Patri omnino æqualem & coæternum, plusquam Solomonem & Ionam, viuorum & mortuorum iudicem passim inculcat?

Ergo tantum vult Christum diei postremi notitiam, qua de agitur, ad Patrem referre: sicut opera, vitam, imò & Deitatem ipsam ab eodem æterna generatione accepisse palam profitetur; vt sapere nos doceat ad sobrietatem, neque erubescamus difficilium quæstionum labyrinthos Deo reseruare. Hanc Irenæi mentem esse mecum, arbitror, iudicabit, quisquis piè, accuratè, & nullis errorum passionibus in transuersum acto animo, superiora eius scripta præsentibus expenderit.

Cæterùm, sententiam eam quæ videtur Marcus horam & diem iudicij Christum æquè ac Angelos latere voluisse, Ariani olim torquebant, vt ipsum creaturam esse, & neutiquam Patri homoousion assererent, quemadmodum Athanasius & Hilarius referunt. Photinus quoque apud Vigilium martyrem, Christum pernegat Deū esse, quod diē iudicij se ignorare fateretur. Agnoitas quosdā hæreticos inde nonnuncupatos tradit Isidorus, quod Christo diei iudicij ignorantiā impingerent. Ne verò à superioribus Gnosticis latū vnguem discederent posteriores, Caluinianos eo impietatis progressos legit ætas nostra, vt Christo Iesu, Deo, & homini, Saluatori nostro, ignorantiā rerū multarū tribuāt. Ipsum enim vt corpore, sic & animo adoleuisse vult Brentius. Fabrum idiotam Osiander vocat. Communi hominum ignorantiæ subijcit Rodolphus Gualtherus. Non habuisse omnem scientiam ab initio (vt somniant Papistæ) sed per gradus, blatterat Molinæus. Ita ignorasse, vt disceret ipse atque erudiretur more hominum, nō erubuit scribere Gallasius Annotationibus in hunc Irenæi locum.

An non hoc est ῥᾳδιούργημα illud, id est, fallax & suppositum commentū Gnosticorū, quo somniabant Christum sub ferula præceptoris Alphabetum didicisse, vt lib. 1. cap. 17. Irenæus retulit? Sed præstat hæc viperarū genimina telis ijs conficere, quibus olim Arianos Hilarius. An credibile, ait, vt aliquid ex omnibus nesciat, qui omnibus ad id quod sunt, & erunt, autor est? Si omnia per Christum, & in Christo, & ita per ipsum, ... omnia in ipso sunt, id quod neque extra eum, neque non per eum est, quomodo non etiam in scientia eius sit? Cogitationes humanas, non tantum præsenti motu incitatas, sed etiam instinctu futuræ voluntatis agitandas, Christus non ignorat, Euangelista testante: Sciebat Iesus ab initio qui essent non credentes, & qui esset traditurus eum. De eo scriptum meminerimus. Omnia per ipsum, & in ipso creata sunt, & ipse est ante omnes. Et illud: Quia in ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare & omnia in ipso reconciliari. Christus ... rit, & aduentus sui diem ignorat? Dies ... est secundum Apostolum, & ignoratione eius detineri intelligendus est? Humanæ naturæ quid agere diffiniunt, præsciunt, & sequitur gerendorum conditio, voluntatem agendi: Deus verò natus, quod in se, & per se est, nescit? Non patitur in nobis doctor gentium Paulus, hanc impij erroris professionem, vt ignorasse aliquid vnigenitus Deus existimetur, ait enim. In eo sunt omnes thesauri sapientiæ, & scientiæ absconditi.

His Hilarij verbis, addo grauissimum Augustini iudicium: Ignorantiam, inquit, nullo modo crediderim fuisse in infante illo in quo Verbum caro factum est, vt inhabitaret in nobis: nec illam ipsius animi infirmitatem in Christo paruulo fuerim suspicatus, quam videmus in paruulis.

Latini duobus totidem Græci ætate superiores, nec pietate aut doctrina inferiores, accedant. Iustinus martyr apertè scribit: προσάπτειν τῷ Χριστῷ ἀγνοίαν, ἐστὶν ἀσεβές, Christo ignorantiam tribuere, impium est. Et Clemens Alexand. Christus hodie regeneratus, iamne est profectus, an, quod est absurdissimum, ei aliquid deest? Sed si ita est: vt aliquid disceret opus fuit. Sed cum eum Deus esset, nihil didicisse fuit consentaneum. lib. 1. pædag. cap 6. & 11.

Superest igitur vt cum beato Petro, apud Clementis recog. credamus, Christum ... se diem & horā nescire professum, vt totum reuocaret ad Patrem. Aut cum Hilario, eo sensu quo vt clamorē Sodomæ & Gomorrhæ resciret descendisse dudum dixerat. Aut cū Augustino, & Basilio intelligamus, quia hoc vtiliter occultabat discipulis, nescientē se dixit, quia non conferret hominibus tūc audiri ... audire, quos nescientes occultando faciebat. Hieronymus particulā, neque filius, in quibusdam exemplaribus Latinis additam fuisse, eamque Græca, maximè Pierij & Adamantij ascriptā non habere testatur, commentar. in 24. Matth. quæ ne ab Arianis adiecta fuerit, multis non leuem suspicionē fortè iniiciat. Lutheranis porrò hunc errorem propugnantibus ipsum Lutherū oppono, M. Stifel de hoc percunctanti respondentem: Christū etiam secundum humanitatem bene nouisse tempus iudicij. Nescire autem debere ad aperiendum hominibus, quoniam non ideo missus erat. Hæc refert Rebenstock tom. 1. colloquiorum pagina 50. Caluinianis secum repugnantem obiect Caluinum, Dialogo 4.

DENA-

Ser. 4. cōtra Arian.
Lib. 9. de Trin.
Hom. 19. in Luc.
Coniectura 4. de fine mundi.
Hom. 112. in Marc.
In Harmon.
Lib. 9. de Trin.
Ioan. 6.
Ioan. 1.
Coloss. 1.
1. Thess. 4.
Coloss. 2.
Lib. 2. de pec. meriti & remiss. cap. 9.
Quæst. 8. ad Orthod.
Lib. 10.
Lib. 1. de ... contra Arian. cap. ...
Lib. 4. contra Eunom.

A *DE NATVRA ANIMAE, QVONIAM SEcundùm illorum sermonem, cùm animæ seruentur, necesse est & corpora participare salutem.*

CAPVT L.

Reuertamur autem nos ad reliqua quæ sunt eorum argumentationis. In cōsummationem enim dicentes ipsorum Matrē intra Pleroma regredi, & recipere sponsum suum Saluatorem: se autem quoniam spiritales esse dicunt, exspoliatas animas, & spiritus intellectuales * factas sponsos futuros spiritalium Angelorum. Demiurgū autem, * quoniam animalem dicunt, in Matris locū cessurum. [1] Iustorum autem animas requiescere in medietatis loco, psychicè dicentes similia ad similia cōgregari, spiritalia ad spiritalia, materialia [autem] in materialibus perseuerare, cōtraria sibi diffiniunt, animas iam non propter substantiam, in medietatem ad similia dicentes succedere, sed propter operationem, iustorum quidem dicētes illuc succedere, impiorum autem remanere in igne. Si enim propter substantiam omnes succedunt animæ in refrigerium, & in meditate sunt omnes, secundum quod sunt animæ, cùm sint eiusdem substantiæ, & superfluum est credere, [3] superflua autem & discessio Saluatoris. Si autem propter iustitiā, iam nō propter id quod sint animæ, sed quoniam sunt iustæ. Si autem animæ quæ perituræ essēt inciperent, nisi iustæ fuissent, iustitia potens est saluare & corpora, quæ vtiq; non saluabit, quæ & ipsi participauerunt iustitiæ. Si enim natura & substantia saluat, omnes saluabuntur animæ: si autē iustitia & fides, quare nō saluet ea quæ similiter cum animabus in corruptelam * incidere incipiūt corpora? Aut enim impotēs, aut iniusta apparebit [in] huiusmodi iustitia, si quædam quidem * saluat propter suam participationem, quædam autem non.

*factos sponsas.
*quem
B
*cedere
*seruat

ANNOTATIONES.

1. Reuertamur] *Vetus Codex hic signat caput 53. cum hoc argumento:* De natura animæ. *Quæ verò refellit: recensuit libro primo, nō lōgè à medio capitis primi. Tradit autem mera figmenta esse, quæ de Matre in Pleroma redeunte, & animali Demiurgo nugabantur.*

C

2. Iustorum autem animas] *Docet animas iustorum non saluari propterea quod sunt spirituales substātiæ, pari etenim iure omnes seruarētur, nullæque æternis ignibus adiudicarētur. Saluabuntur autem propter fidem, iustitiam, & operas iustas quæ quoniam cum corporibus & per corpora sua ijs incubuerunt, & ipsa quoque seruari necesse est, dicente Filio Dei:* Qui bona fecerunt procedent in resurrectionem vitæ. *Errat itaque, vt piè docet Augustinus, qui putat quando ad iudicium Dominus venerit, non iudicari hominem secundū opera sua, qui iam per ætatem vti potuit libero volūtatis arbitrio. At enim Scriptura:* Ira & indignatio, tribulatio & angustia in omnem animam hominis operantis malum: gloria autem & honor, & pax omni operanti bonum. Referet vnusquisque propria corporis sui prout gessit; siue bonum, siue malum, &c. *Hæc rogo, diligenter obseruent solius fidei assertores.*

Ioan. 5.
Epist. 17.
Rom. 2.
1. Cor. 5.

3. Superflua autem & discessio] *Billius:* Hoc loco excuti mihi non potest, quin pro, discessio, reponendum sit, descensio, κάθοδος. *Hoc enim vult Irenæus, Si non ob virtutem, sed ob substantiam salus animis humanis cōparetur, nihil esse necesse, quamobrē quispiā fidem suscipiat. imò etiam nullam causam fuisse, cur Christus in terram descenderet: cùm & citra fidem, & citra Christi descensum, salutem omnes animæ cōsequuturæ sint, cùm sint vnius eiusdēq; substantiæ omnes. &c. Infra multa sunt ita ægra, vt nisi melioris exemplaris adiumento sanari vix possint.*

D *OSTENSIO QVOD ANIMAE EORVM SEcundùm suas regulas, siue argumentum, non possunt participare salutem.*

CAPVT LI.

QVia enim in corporibus perficiuntur ea quæ sunt iustitiæ, manifestum est. Aut vniuersæ itaque animæ necessariè succedent in medietatis locum, & iudicium nusquam: aut & corpora quæ participauerunt iustitiæ cum animabus, quæ similiter participauerunt, obtinebunt refrigerij locum. Siquidē potēs est iustitia, illuc transducere ea quæ participauerūt [ei,] & verus, & firmus emerget de resurrectione corporum sermo; quem quidem credimus nos: quoniā & mortalia corpora nostra custodientia iustitiam resuscitans Deus, incorrupta & immortalia faciet. Deus enim melior est quàm natura, habens apud semetipsum velle, quoniam bonus est: & posse, quoniam potens est: & perficere, quoniam diues & perfectus est.

ANNOTATIONES. A

1. Quia enim] *Corpora Sanctorum eundem cum animis locum refrigerij participatura ostēdit, eò quod iustitia operibus, & ipsa participarint. Idem argumentū sequitur Tertullianus, vt fusiore sic vehementiore stylo.* Dum caro nostra, *inquit*, ministra & famula animæ deputatur, consors & cohæres inuenitur; si temporalium, cur non & æternorum? &c. *Vsum porrò huius loci aperit his verbis Cyrillus Ierosf. Catech.* 4. Modestè vt tractes corpus hoc te moneo: & cognosce, quod cum corpore resurges ad iudicium.

Lib. de resu. carn.

2. Emerget] *ita vetus cod. excusi* & integer, *quod expunximus.*

QVONIAM IN NVLLO POTEST INTERIOR ILLORUM HOMO SUPERGREDI DEMIURGUM.

CAPVT LII. B

HI autem quoniam omnia contraria sibi dicunt, non omnes animas in medietatem succedere definientes, [sed] solas quæ sint iustorum: naturaliter enim & secundum substantiam emissa esse tria genera dicunt à Matre. [Primum quod] quidem sit de aporia, & tædio, & timore, quod est materiale: alterum autem de impetu, quod est animale: quod autem enixa est secundùm visionem eorum qui circa Christum sunt angeli, quod est spiritale. Si igitur illa quæ enixa est omni modo intra Pleroma ingrediūtur, quoniam spiritale est: quod est autem materiale, residet deorsum: quoniam est materiale, & exardescente eo qui inest ei igne, cōsumetur in totum, animale quare non totum in medietatis locum cedet, in quem & Demiurgum mittunt? [2] Quid autem est illud quod sedet eorum intra Pleroma? Animas enim in medietatem perseuerare dicunt; corpora autem quoniam materialem habēt substantiam, in materiam resoluta ardere ab eo qui in ea est ignis. Corpore autem ipsorum corrupto, & anima remanente in medietate, nihil iam relinquetur ex homine quod intra Pleroma cadat. Sensus enim [hominis] mens, & cogitatio, & intentio mētis, & ea quæ sunt huiusmodi, non aliud quid præter animā sunt: sed ipsius animæ motus, & operationes, nullam sine anima habentes substantiā. [3] Quid ergo adhuc erit eorum quod succedit in Pleroma? Et ipsi enim in quantum quidem * anima sunt, remanent in medietate, in quantum autem corpus, cum reliqua materia ardebūt: & his sic se habentibus, super Demiurgum se ascendere dicunt insensati: & secundum hoc quidem, se meliores pronuncient illo Deo qui cælos, & terram, & maria, & omnia quæ in eis sunt fecit, & ornauit. Et semet quidem spiritales esse volunt inhonoratè, cùm sint carnales propter tantam suam impietatem. Qui autem fecit Angelos suos spiritus, & induitur lumine quemadmodum pallium, & velut in manu tenet gyrum terræ, [4] ad quem] inhabitantes eam, velut locustæ sunt deputati. C

Animæ facultates nō sunt aliud ab illa.

*animæ

Psal. 103. 5.
Isai. 40. 22.

ANNOTATIONES. D

1. Hi autem] *Caput 54. habet vet. cod. cum hac epigraphe:* Quoniam secundum illorum sermonem, cùm animæ seruentur, necesse est corpora participare salutem. *Quæ verò hoc capite arguit, habentur lib. 1. cap. 1.*

2. Quid autem est] *Caput est 55. in vet. cod. cum argumento cap 51.*

3. Quid ergo adhuc] *Capitis 56. initium est in vet. cod. cum argumento. cap. 52.*

4. Ad quem] *Deleuinus*, atque *auth. vet cod. consentiente Bibliorum contextu: vt circa initium capitis pro* quando, *reposuimus*, Primùm quod.

**QVONIAM NON EST VERISIMILE hos quidem spiritales esse, Demiurgum autem animalem.*

*quomodo

CAPVT LIII.

ET vniuersæ spiritalis substantiæ Demiurgum & * Dominum animalem esse dicentes, indubitatè & verè suam ostendunt insaniam: & velut verè de tonitruo percussi, [2] super eos qui fabulis referuntur Gigantes extollentes * sententiam aduersus Deum, præsumptione [3 vana] & instabili gloria tumidi, quibus vniuersæ terræ [4] elleborum non sufficit ad * expurgandum, vti euomant tantam suam stultitiam. Meliorem] enim ex operibus oportet ostendi. Vnde igitur semet ipsos ostendunt Demiurgo meliores, (vti & nos ad impietatem, propter necessitatē

*Deum
*sententiæ
*expurgationem.

sermonis

A sermonis deuergamus, Dei & insanorum hominum comparationem facientes, & in argumentationem eorum descendentes, sæpè per propria ipsorum dogmata arguentes eos: sed nobis quidem propitius sit Deus: non enim [illis] eum comparantes, sed arguentes, & euertentes illorum insaniam, dicimus hæc (ad quos stupescunt multi insensatorum, quasi plus aliquid ipsa veritate ab eis possent discere? Et illud quod scriptum est, Quærite, & inuenietis, ad hoc dictum esse interpretantur, vti super Demiurgum semetipsos adinueniant maiores, & meliores *vocant esse semetipsos quàm Deū, & semetipsos spiritales, Demiurgum autem animalem: & propter hoc, superascēdere eos super Deum: & se quidem intra] Pleroma cedere, Deum autem in medietatis loco. *Ab operibus itaque ostendant semetipsos Demiurgo meliores. Nō enim in eo quod dicitur, sed in eo quod est, melior ostendi debet. Quod igitur opus monstrabūt per semetipsos à Saluatore, siue à Matre ipsorum factum, aut maius, aut splendidius, aut rationabilius his quæ facta sunt ab hoc qui hęc omnia disposuit? Quos cælos firmauerunt? quam terram solidauerunt? quas emiserunt stellas? vel quæ luminaria lucidauerunt? quibus autem circulis infrænauerunt ea? vel quas pluuias, vel frigora, vel niB ues, secundùm tempus, & secundùm vnamquamque regionem aptabilia adduxerūt terræ? Quem autem calorem & siccitatem è contrario apposuerunt eis? aut quæ flumina abundare fecerunt? quos autem [educ xerunt] fontes? quibus autem floribus & arboribus adornauerunt eam quæ est sub cælo? vel quam multitudinem animalium formauerunt, partim quidem rationabilium, partim autem irrationabilium vniuersorum forma ornatorum? & reliqua omnia quæ per virtutem Dei sunt constituta, & sapientia eius gubernantur, quis poterit] per singula enumerare, vel inuestigare magnitudinem sapientiæ eius, qui fecit Dei? Quid autem illa quæ super cælum, & quæ non prætereunt, quanta sunt, Angeli, [Archāgeli,] Throni, Dominationes, Potestates innumerabiles? Aduersus quod igitur vnum opus ex his semetipsos è contrario constituunt? Quid tale ostendere habent per semetipsos, vel à semetipsis factum, quando & ipsi huius factura & plasmatio sunt? Siue enim Saluator, siue Mater ipsorum (vt propria ipsorum dicamus, per sua ipsorum propria mendaces eos arguentes) vsa est hoc] vt dicunt, ad faciendum imaginem eorum quæ intra Pleroma sunt, & contemplationis vniuersæ quam vidit circa Saluatorem, tanquam meliori hoc, & aptabiliori ad faC ciendam voluntatem suam per eum vsa est: tantorum enim imagines nequaquam per inferiorem, sed per meliorem deformauit.

*vocantes

Matt. 7. 7.

ANNOTATIONES.

1. Et vniuersæ] *Colo tantùm dirimenda à calce superioris capitis, mihi videtur prior hæc sententia.*

2. Super eos qui fabulis referuntur Gigantes] *Gigantes quidem fuisse con[stat] inter sacros & prophanos vniuersos authores: sed quia de illorum ortu & proceritate magna est dissensio, paulò altius repetita hæc annotare libuit. Fabulatur Hesiodi Theogonia illos è terra Vrani sanguine respersa natos, cum ei Saturnus filius verenda abscidisset: cui assentit Diodor. libro quarto. Homines patres, eosdem non habuisse tradere librum nomine Enoch euulgatum, ob idque supposititium rectè à prudentibus iudicatum fuisse, 15. de Ciuitate Dei. capit. 23. docet Augustinus.* Igitur seD cundum Scripturas canonicas, *subijcit idem,* Hebræas atque Christianas, multos Gigantes ante diluuium fuisse, terrigenæ societatis hominum ciues, dubium non est. Nec mirandum quod de filijs Seth nasci potuerint, cum hinc ostendere vellet Creator, non solum pulchritudines, sed & magnitudines corporum, non magni pendendas esse sapienti. *Et quæst. 4. in Gen. facile creditu scribit, grandes & fortes ex mulieribus nasci potuisse,* quia & post diluuium quidem tales reperti fuerint, ad quod quædam corpora virorum & fæminarū, ad incredibilem modum ingentia sæculo suo extiterint. *His adijcit Cyrillus. deformitate illa vultus, & vastitate monstrosa corporis, iram diuinam scelera hominū vindu asse. Theodoretus audiens Scripturam diuinā dicentem de Encab, quod à Gigantibus oriundus erat: & Og ferreum cubile nouem cubitorum longitudinem, & latitudinem quatuor habere: exploratores item narrantes instar locustarum se fuisse in conspectu illorum: & dicentem Dominum: Tradiderit Amorrhæum, cuius altitudo erat tanquam cedri, & robustus, vt quercus: optimo iure opinatur fuisse quosdam prægrantes homines. Nec puto aberrare Iosephum, cum propter corporum magnitudines atque formas, in nullo alijs hominibus proximas, cæterū vltra modum admirabiles illos extitisse scribit, lib. 5. Antiq. Hebræi alij eos* Nephilim, *id est, cadentes dictos putant, quod homines illorum conspectu timore oppressi, caderent: vel quia in diluuio (quod propter eorum execrabiles & nefarias libidines immissum rectè asserit Berosus) ceciderunt, vt de illis dicat Iob. c. 26. Gigantes gemunt sub aquis: vel quod ruina magna caderent ob staturæ proceritatem. Atque hæc de ortu & proceritate eorum.*

Lib. 1. in Ge. c. 9 cō. Iul.

Quæst. 42. in Genes.

Cæterùm, conatus illorum narrant prophani scriptores, fuisse, vt tres maximos montes, Olympum, Ossam, Pelion aggererent, sperantes se hoc modo facile sibi viā munituros, qua ad æthereum sublimitatem euaderent, superis bellum inferrent, Iouemque cælo deturbarent: sed misso fulmine ipsos periisse. Inde natum prouerbium: γιγάντων ἀπόνοια, *Gigantum arrogantia, in eos qui temerè res non tentandas, vt aduersus Deum, pietatem, ius, & æquum moliuntur, quod inauspicato semper illis recidit. His igitur admodum apposite, Gnosticos similes ducit Iren. ac deinceps hæreticos omnes qui Deo rebelles gaudent errore suo, & tunc gloriantur, quando Ecclesiæ contumeliam fecerint, Origen. homil. 7. in Num. & Hieronym. in 24. Isaia.*

3. Vana]

image
not
available

eiusdem generis, naturaliter facta sunt, atque fiunt animalia. Sed ne quidē à sola Matre factum aliquid dicunt emissum hunc Demiurgum, & Dominum vniuersę operationis: Et eum quidem, qui sit vniuersæ operationis Demiurgus & Dominus, animalē esse dicunt se autem spiritales, [6] qui nullius operationis fabricatores sunt aut domini, non solum eorum, quæ sunt extra eos, sed ne quidem corporū suorum. Multa denique sæpe secundùm corpus patiuntur nolentes, vocātes se spiritales, & meliores Demiurgo. Iustè igitur à nobis arguentur porro & longè diuertisse à veritate. Si enim per hunc, quæ facta sunt, fecit Saluator; non inferior ipsis, sed melior esse ostenditur, quando & horū ipsorum inuenitur factor. Ita & ipsi sunt ex his, quæ facta sunt. Quomodo itaque consequens est hos quidem spiritales esse, hunc autem ipsum per quem & facti sunt, animalē? Siue, quod & solum est verū, quod & per plurima ostendimus, velut liquidissimis ostēsionibus, ipse à semetipso fecit liberè, & ex sua potestate, & disposuit, & perfecit omnia, & est substantia omnium voluntas eius: solus hic Deus inuenitur, qui omnia fecit, solus omnipotens, & solus Pater condens, & faciens omnia, & visibilia, & inuisibilia, & sensibilia, & insensata, & cælestia, & terrena, Verbo virtutis suæ: & omnia aptauit, & disposuit sapientia sua, & omnia capiens, solus autē à nemine capi potest ipse fabricator, ipse conditor, ipse inuentor, ipse factor, ipse Dominus omniū: & neq; præter ipsum, neq; super ipsum, neque Mater quā illi admentiuntur, nec Deus alter quē Marcion affinxit: nec Pleroma xxx. AEonū, quod vanū ostēsum est: neque Bythus, nec Proarche, neque cæli, nec lumen virginale, nec AEon innominabilis, nec in totū quicquā eorum, quæ ab his, & ab omnibus hæreticis delirātur. Sed solus vnus Deus fabricator, [7] hic est, qui super omnē principalitatem, & dominationē, & virtutē, hic Pater, hic Deus, hic conditor, hic factor, hic fabricator, qui fecit ea per semetipsum, hoc est per Verbū & per Sapientiā suam, cælum & terram, & maria, & omnia quæ in eis sunt. Hic iustus, hic bonus, hic est qui formauit hominem, qui plantauit paradisum, qui fabricauit mundum, qui diluuium induxit, qui Noe saluauit. Hic Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob, Deus viuorum, quem & lex annunciat, [8] quem Prophetæ præconiant, quem * Spiritus reuelat, quē Apostoli tradunt, quē Ecclesia credidit: hic Pater Domini nostri Iesu Christi, per Verbum suum, qui est Filius eius, per eum reuelatur & manifestatur omnibus, quibus reuelatur. Cognoscunt enim eum hi, quibus reuelauerit Filius, semper autem coexistens Filius Patri, olim & ab initio semper reuelat Patrem, & Angelis, & Archangelis, & Potestatibus, & Virtutibus, & omnibus hominibus, quibus vult reuelare Deus.

Hebr. 1. 3. Hebr. 11. 3. — Gen. 1. 2. 7. 15. & c. — Exod. 3. & 31. — Matth. 11. 28 — * Christus — A — B — C

ANNOTATIONES.

1. Quoniam enim] *Caput 59. signat vetus cod. cum epigraphe hic affixa. Expunximus autem tres dictiones,* Quoniam *pro* Qui. spiritales conditiones *pro* spiritalis conditionis *reponentes, autho. vet. cod. & significat* Quoniam, *idem quod* ὅτι *apud Græcos.*

Tradit autem spiritales creaturas, vtpote nouē Angelorum ordines, innumerosq; alios beatos spiritus (Apo. 7.) in cælo esse; Paulūq; in raptu audiuisse arcana cælestia: vniuersa porro illa subesse Creatori, seu Demiurgo Itaque non esse super eū quærendam aliā rerū spiritalium dispositionem vel plenitudinem. Aut si esset aliqua, Paulus proculdubio ad eius contemplationem raptus & admissus fuisset.

2. Iam & ipse subiectus Saluatori, vt dicunt] *Sic legimus cum veteri codice. Expunximus verò,* subiectus saluationi dicunt

3 Et hæc cum interior homo] *Græco ritu dicitur, &* hæc, *pro,* idque.

4 Et vere est] *Constituat nec Demiurgū esse animalem, qui cælestes spiritus, cælestiaq; corpora per se condit: nec Gnosticos esse spiritales, aliys vi maiore præditos, qui ne sui nec quidem vnguem aut culicem possint efformare.*

5 Si autem animalis] *Caput 60. habet cod. vet.*

6. Qui nullius operationis sunt, id est, in eorum potestate non est quicquam operari. *Græcè* [illegible] *infra.* Et est substātia hominum voluntas eius: *pro,* Sola ipsius voluntate homines in ortum producti sunt. *Billius.*

7. Hic est qui] *Vetus cod.* Hic qui est.

8. Quem Prophetę prędicant] κηρύττουσι, prædicant. *Sic enim* κῆρυξ, *id est* præco, *deducitur à verbo* κηρύττω, *prædico, præconio. Cæterū, veteribus Gnosticis longè se deteriorē & nequiorē præbuit Valentinus Gentilis, quādo ex hoc Irenæi loco visus est Filio Dei coæternam vnicamq; cum Patre Diuinitatem suffurari. Hic enim tantùm asseritur vnicum esse Deum creatorē omnium, vtriusque testamenti authorem, qui per Christum cūctis innotuit. Tantum abest vero, vt Filij Diuinitas infirmetur; vt è contrario euidenter & cōstāter cōfirmetur, quando omnia per ipsum facta & aptata esse, vt per virtutem & Sapientiam Patris, ex Paulo probatur; & semper coexistisse eidem Patri verbis clarissimis prædicatur: quibus efficitur Filium esse eundem natura cum Patre Deum æternumq; & consubstantialē. Virtus namque & Sapientia Patris nō est ei accidens, quod cū tempore contigerit: Sed Deus ipse, cui iuxta August. nō est aliud sapere, posse, & intelligere, quam esse. Vox autem solus, aliquoties repetita, excludit fictitios AEones, Bythos, Achamotas, &c. non Filium aut Spiritum sanctum, vt* [illegible] *est.*

D

QVO-

A *QVOMODO EA QVÆ ADVERSVS VALENtinum dicuntur, omnem euertunt hæresin.*

CAPVT LVI.

[1] Estructis itaque his qui à Valentino sunt, omnis hęreticorũ euersa est multitudo. Quæ enim & quãtũ aduersus Pleroma ipsorũ, & ad ea quæ extrà sunt, diximus, ostendentes quoniã concludetur & circũscribetur Pater vniuersorũ ab eo quod extra eum est: (si tamen extra eũ aliquid sit) & quoniã necesse est multos quidẽ patres, multa autẽ Pleromata, & multas mundorũ fabricationes, ab alijs quidem cæptas, ad alteras autẽ deficientes esse, secundùm omnem partẽ, & vniuersos perseuerantes in suis proprijs, nõ curiosè agere de alijs, in quibus neque participatio, neque cõmunio aliqua est eis, & nullũ aliũ omniũ esse Deum, sed solũ] esse omnipotentis appellationẽ: &
B aduersus eos qui sunt à Marcione, & Simone, & Menandro, vel quicunque alij sunt, qui similiter diuidunt eã, quæ secundum * nos est conditionẽ à Patre, similiter erit ad eos adaptatum. Quanta autem rursus diximus aduersus eos, qui dicunt omnia quidem comprehendere Patrem vniuersorum: eam autẽ quæ sit secundum nos conditionẽ non ab eo esse factam, sed à Virtute quadã altera, vel ab Angelis* ignorantibus Propatorẽ in immensa magnitudine vniuersitatis circumscriptum centri vice, velut maculam in pallio; ostendentes quoniã non est verisimile alium quendam eam quæ secundùm nos est conditionẽ fecisse, quàm Patrem vniuersorum: & aduersus eos qui sunt à Saturnino, & à Basilide, & Carpocrate, & reliquos Gnosticorũ, qui eadem similiter dicunt, idem dicetur. Quæ autem de prolationibus dicta sunt, & AEonibus, & deminorationibus, & quemadmodum instabilis Mater ipsorum; similiter euertit Basilidem, & omnes qui falsò cognominantur Agnitores, alijs nominibus eadẽ similiter dicentes: magis autem quàm hi, qui ea quæ sunt extra veritatẽ transferentes ad characterẽ suæ doctrinæ. Et quęcunque sunt quæ de numeris diximus, aduersus omnes, qui in huiusmodi speciem deducunt quæ sunt veritatis, dicetur. Et quæcunque dicta sunt de Demiurgo, ostendentia quod hic solus [est] Deus & Pater vniuersorum; & quæcũ-
C que adhuc dicentur in sequentibus libris, aduersus omnes dico hæreticos, eos quidẽ qui sunt mitiores eorũ, & humaniores[2] auertes & confundes,] vt non blasphement suum conditorem, & factorem, & nutritorem, & Dominum, neque de labe & ignorãtia genesim eius affingere: feroces autem & horribiles & irrationabiles effugabis à te longè, ne amplius sustineas verbositates eorum.

Super hæc arguentur qui sunt à Simone, & Carpocrate, & si qui alij virtutes operari dicuntur, non in virtute Dei, neque in veritate, neque in beneficijs hominibus facientes ea quæ faciunt: sed in perniciem & errorẽ per magicas elusiones, & vniuersa fraude, plus lędentes quàm vtilitatem præstantes his, qui credunt eis, in eo quòd seducãt. [3] Nec enim cæcis possunt donare visum, neque surdis auditũ, neque omnes dæmones effugare, præter eos qui ab ipsis immittuntur, si tamen & hoc faciunt; neq; debiles, aut claudos, aut paralyticos curare, vel alia quadã parte corporis vexatos: quemadmodũ sæpe euenit fieri secundùm corporalem infirmitatem, vel earum quæ à foris accidũt, infirmitatum] bonas valetudines restaurare: [4] tantum absunt ab eo vt mortuum ex-
D citent: quemadmodum Dominus excitauit, & Apostoli per orationem, & in fraternitate sæpissimè ꝓpter aliquid necessariũ ea quæ est in quoquo loco Ecclesia vniuersa, postulante per ieiuniũ & supplicationem multam, reuersus est spiritus [mortui;] & donatus est homo orationibus sanctorum, vt ne quidem credant hoc in totum posse fieri, [5] esse autem resurrectionẽ à mortuis, agnitionẽ eius quæ ab eis dicitur veritatis.

Hæretici nõ possunt edere vera miracula: edunt, autẽ Catholici.

* nõ est

* ignorantẽ

Eusebius libr. 5. histor. capit. 7. hæc citat.

Τοσοῦτον δὲ ἀποδέουσι τὸν νεκρὸν ἐγεῖραι, καθὼς ὁ Κύριος ἤγειρε καὶ οἱ ἀπόστολοι διὰ προσευχῆς, καὶ ἐν τῇ ἀδελφότητι πολλοὶ πολλάκις διὰ τὸ ἀναγκαῖον τῆς κατὰ τόπον ἐκκλησίας πάσης αἰτησαμένης μετὰ νηστείας πολλῆς καὶ λιτανείας, ἐπέστρεψε τὸ πνεῦμα τοῦ τετελευτηκότος καὶ ἐχαρίσθη ὁ ἄνθρωπος ταῖς εὐχαῖς τῶν ἁγίων.

Interp. Ioan. Christophorsono.

Plurimum abest vt possint mortuum suscitare, sicut Dominus ipse, sicut eius Apostoli, precationis subsidio adiuti, sicut alij è fratribus complures suscitauerunt. Sæpenumerò autem aliqua de caussa necessaria illud ipsum postulante, spiritus mortui (propterea quod tota Ecclesia illius loci, vbi eiusmodi res gerebatur, cum ieiunio & multa intercessione Deum orabat) in corpus rediјt, & hominis vita Sanctorũ precib. donata est.

Quando igitur apud eos quidem error & seductio & magica phantasia in speculatu hominũ impiè fiat; in Ecclesia autem miseratio, & misericordia, & fraternitas, & veritas ad copulationem hominum, non solùm sine mercede & gratis impertiatur, sed &

image
not
available

A *se conflictis sanare tentauit. Dæmon autẽ cedere nolẽs, Lutherum in eas redegit angustias, vt via vi eidem patefacienda fuerit, vt è sacrario seipsũ cum affectu fugiẽdo seruaret. Testatur etiam Bredembachius cũ Surio, Lutheranæ doctrinæ ministros Augustæ Vindelicorum, anno 1563. tentasse dæmonium e corpore cuiusdã puellæ, Michaelis Rosmanni ciuis Augustani filiæ, in cõfirmationem verbi sui expellere; sed pari cum præceptore suo dedecore ac infelicitate. Et vt Lutheranis Caluinianos subijciamus, Hieronymus Bolsecus in vita Caluini scribit, eundem Caluinum nõ aspernãda pecuniæ summa Burlaeo cuidã Ostmensi persuasisse, vt mortuum se simularet, vt ex composito per Caluinũ suscitaretur: sed diuina vltione, cum id tentaretur, extinctus est, & hæresiarcha spe sua delusus. Turrianus perdoctus sanè & grauis author est, quid simile accidisse in Polonia cuidam Matthæo egenti, qui spe lucri à Ministro inductus in eãdem simulationem, in ipso conatu infelicem exhalauit* B *animam. Genebrardus denique refert alium Ministrum in oppido Picardiæ Chalnico (Gallicè Chauguy) hominẽ à dæmone possessum, sacco inclusum, in Isaræ fluuiũ abiecisse ac demersisse, cum malignum spiritum ab eadem abigere nequiuisset: quod in perpetuam Caluinianorum ignominiam cessit. Patet igitur hæreticos nec mortuos suscitare, nec cæcos illuminare, nec dæmones e corporibus obsessorum, præter eos forsan, qui (vt ait Irenæus) ab ipsis immitterentur, expellere, nec alia vera miracula perficere posse. Et de hac parte negante, quæ mihi certè magis probatur, hactenus.*

Lib. 7. Collat. Lib. de reb. per orbẽ gestis.

Lib. 1. de dogmat. charact.

Lib. 4. Chronol. anno. 500.

Qui partem oppositam defendunt, secum sentire Tertullianum lib. 3. contra Marcionem, volunt vbi solã speciem per documenta virtutum Christo ad testimonium competisse negat, quam & ipse postmodũ exauctorarit: C Siquidem, *ait ille*, edicens multos venturos & signa facturos, & virtutes magnas edituros, temerariam signorum & virtutum fidem ostendit, vt etiam apud pseudochristos facillimarum. *Nec parum causæ suæ patrocinari putant, quæ historijs suis prodiderunt, Sozomenus lib. 1. cap. 14. & Socrates lib. 7. cap. 17. & 18. de miraculis quorundam Nouatianorum. Neque absurdius arbitrantur hæreticos, qui tantùm aliquot articulis à nobis dissident, vera miracula edere posse, quàm Iudæos, quos ex Iosephi libr. 8. antiq. cap. 2. & Irenæi lib. 2. cap. 5. constat vexatos à dæmonibus curasse. A se quoque stare Augustinũ, libr. 2. de serm. Domini in monte, cap. 40. & fusissimè omniũ libro 83. quæst. q. 79. nõ leuiter cõtendunt. Quibus verò magis adhærendũ sit, pronunciet Ecclesia. Vide annot. in cap. 8. Libri primi.*

4. Tantùm absunt] *Locum istum ab Eusebio citatum supra Græcè & Latinè adiecimus.*

5. Esse autem resurrectionem] *Explicatius Tertullianus:* Resurrectionem mortuorum manifeste annunciatam, in imaginariam significationem distorquent, asseuerantes mortem etiam ipsam spiritaliter intelligendam. Non enim hanc esse dissidium corporis & animi, sed ignorantiam Dei; per quam homo mortuus Deo non minus in errore iacuerit, quàm in sepulchro. Itaque & resurrectionem eam vindicandam, qua quis adita veritate redanimatus & reuificatus Deo, ignorantiæ morte discussa, velut de sepulchro veteris hominis eruperit. Hoc denique ingenio, etiam in colloquijs sæpe nostros decipere consueuerunt, quasi & ipsi resurrectionem admittant. Væ, inquiunt, qui in hac carne non resurrexerit. Tacite autem sentiunt, Væ qui nondum in hac carne est, cognouerit arcana hæretica, hoc est enim apud illos resurrectio.

Libr. de resurrect.

6. Quapropter etiam si obseruauerit quis] *Magnam esse κοινωνίαν inter hæreticos & cacodæmonas annotauimus in caput primum libri primi: hic tantùm addere libet quæ Tertullianus habet:* Notata sunt etiam commercia hæreticorum cum magis quampluribus, cum circulatoribus, cum Astrologis, cum philosophis curiositati deditis. Adeo & de genere conuersationis, qualitas fidei æstimari potest: doctrina index disciplinæ est, &cæt.

Libr. Præscript.

7. Nihil esset] *Expunximus* esse: *& mox* opinione, *pro* opinioni *restituimus, auth. vet. cod.*

EVERSIO HÆRETICORVM OMNIum in ijs quibus non communicant cum Valentino.

CAPVT LVII.

D ADhuc etiam dicentes oportere eos in omni opere, & in omni cõuersatione fieri, vt si fieri possit in vna vitæ aduẽtatione omnia perficiẽtes, ad perfectum transgrediantur: eorum quidem quæ sunt ad virtutem pertinẽtia & laboriosa & gloriosa & artificialia, quę etiã ab hominibus bona adprobantur, nequaquam inueniũtur conati facere. Si enim oportet per omne opus, & per vniuersam ire operationẽ; primò quidem oportebat omnes se discere artes, quæcunque illæ siue in sermonum rationibus, siue in operibus consumantur, siue per continentiam edocentur, & per laborem & meditationem & perseuerãtiam percipiuntur: vtputa omnem speciẽ Musicæ, & Computationis, & Geometriæ, & Astronomiæ, & vniuersa quæ in sermonum rationibus occupantur: adhuc etiam Medicinam vniuersam, & herbarum scientiam, & eas quæ ad salutem humanam sunt elaboratæ; & picturam, & statuarum fabricationem, & ærariam artem, & marmorariam, & similes his. Ab his autem omnem speciem rusticationis, & veterinariæ, & pastoralis, & opificum artes quæ dicuntur: pertransire vniuersas artes, & eas quæ erga mare [vacant,] & corpori student, & venatorias, & militares, & regales, & quotquot sunt, quarum nec decimam [nec] millesimã partem in tota vita sua elaborantes ediscere possunt.

ſunt. Et horum quidem nihil conantur addiſcere, qui in omni dicant ſemetipſos co- A
portere fieri opere: ad voluptates autem & libidines, & turpia facta deuergētes, & à ſemetipſis iudicati cùm ſint ſecundùm doctrinam ſuam. Quoniā enim deſunt eis, quæ prædicta ſunt omnia, ad correptionem ignis adibunt. Qui quidē Epicuri philoſophiā, & Cynicorum indifferentiam æmulantes, [3]non Ieſum magiſtrum [gloriantur,] qui non ſolum à malis operibus auertit ſuos diſcipulos, ſed etiam à ſermonibus & cogitationibus, quemadmodum oſtendimus.

[4]Dicentes autem ſe ex eadem *circulatione cum Ieſu habere animas, & ſimiles [ei] eſſe, aliquando autem & meliores, ad opera producti quæ ille ad vtilitatem hominum & firmitatem fecit, nihil tale nec ſimile, neque ſecundum aliquid in comparationē quod venire poſſit, perficere inueniuntur. Sed [&] ſi aliquid faciunt, per magicam (quēadmodum diximus operari) fraudulenter ſeducere nituntur inſenſatos, fructum quidem & vtilitatem nullam præſtantes, in quos virtutes perficere ſe dicunt. Adducētes autem pueros inueſtes, & oculos deludētes, & phantaſmata oſtendentes ſtatim ceſſātia, & ne quidem ſtillicidio temporis perſeuerantia, non IESV Domino noſtro, B
[5]ſed Simoni mago ſimiles oſtenduntur. Et ex hoc autem quod Dominus ſurrexit à mortuis in tertia die, firmum eſt, & diſcipulis ſe manifeſtauit, & vidētibus eis receptus eſt in cælum; quod ipſi morientes, & non reſurgentes, neque manifeſtati [quibuſdā,] arguūtur in nullo ſimiles habentes Ieſu animas. [6]Si autē & Dominum per phantaſmata huiuſmodi feciſſe dicunt, ad prophetica reducentes eos, ex ipſis demonſtrabimus, omnia ſic [de eo] & prædicta eſſe, & facta firmiſſimè, & ipſum ſolum eſſe Filium Dei: quapropter & in illius nomine, qui vere illius ſunt diſcipuli ab ipſo accipientes gratiā, [7]perficiunt ad beneficia reliquorum hominum, quemadmodum vnuſquiſq; accepit donum ab eo. Alij enim dæmones excludunt firmiſſimè & verè, vt etiam ſæpiſſimè credant ipſi [qui] emundati ſunt à nequiſſimis ſpiritibus, & ſunt in Eccleſia: alij autem & præſcientiam habent futurorū, & viſiones, & dictiones propheticas. Alij autem laborantes aliqua infirmitate, per manus impoſitionem curant & ſanos reſtituunt. Iam etiam, quemadmodum diximus, & mortui reſurrexerunt, & perſeuerauerunt nobiſcum annis multis. Et quid autem? [8]Non eſt numerum dicere gratiarum, quas per vniuerſum mundum Eccleſia à Deo accipiens in nomine Chriſti Ieſu crucifixi ſub Pōtio Pilato per ſingulos dies in opitulationem gentium perficit, neq; ſeducens aliquē, C
nec pecuniā ei auferens. Quemadmodū enim gratis accepit à Deo, gratis & miniſtrat.

*circumlatione.

1. Cor. 12.

Miracula in Eccleſia Catholica.

Mat. 10. 8.

Euſebius Libro 5. Hiſtor. cap. 7. hæc citat.

[8]Εἰ δὲ καὶ τὸν κύριον φαντασιωδῶς τὰ τοιαῦτα πεποιηκέναι φήσουσιν, ἐπὶ τὰ προφητικὰ ἀνάγοντες αὐτοὺς, ἐξ αὐτῶν ἐπιδείξομεν πάντας οὕτως περὶ αὐτοῦ καὶ προειρῆσθαι καὶ γεγονέναι βεβαίως, καὶ αὐτὸν μόνον εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ. διὸ καὶ ἐν τῷ ἐκείνου ὀνόματι οἱ ἀληθῶς αὐτοῦ μαθηταὶ, παρ' αὐτοῦ λαβόντες τὴν χάριν ἐπιτελοῦσιν, ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῇ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων, καθὼς εἷς ἕκαστος αὐτῶν τὴν δωρεὰν εἴληφε παρ' αὐτοῦ. οἱ μὲν γὰρ δαίμονας ἐλαύνουσι βεβαίως καὶ ἀληθῶς, ὥστε πολλάκις καὶ πιστεύειν αὐτοὺς ἐκείνους καθαρισθέντας ἀπὸ τῶν πονηρῶν πνευμάτων, καὶ εἶναι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. οἱ δὲ, καὶ πρόγνωσιν ἔχουσι τῶν μελλόντων, καὶ ὀπτασίας καὶ ῥήσεις προφητικάς. ἄλλοι δὲ τοὺς κάμνοντας διὰ τῆς τῶν χειρῶν ἐπιθέσεως ἰῶνται, καὶ ὑγιεῖς ἀποκαθιστᾶσιν. ἤδη δὲ, καθὼς ἔφαμεν, καὶ νεκροὶ ἠγέρθησαν, καὶ παρέμειναν ἡμῖν ἱκανοῖς ἔτεσι. καὶ τί γὰρ οὐκ ἔστιν ἀριθμὸν εἰπεῖν τῶν χαρισμάτων, ὧν κατὰ παντὸς τοῦ κόσμου ἡ ἐκκλησία παρὰ θεοῦ λαβοῦσα, ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σταυρωθέντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου ἑκάστης ἡμέρας ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῇ τῶν ἐθνῶν ἐπιτελεῖ; μήτε ἐξαπατῶσα τινὰς, μήτε ἐξαργυριζομένη· ὡς γὰρ δωρεὰν εἴληφε παρὰ θεοῦ, δωρεὰν καὶ διακονεῖ.

Interpr Ioanne Chriſtophorſono.

Quod ſi Dominum non reuera quidem, ſed oculos hominum quaſi viſis perſtringendo, iſta edidiſſe dixerint, illos ad Prophetarum libros deducemus, ex illiſque oſtendemus perſpicuè, omnia de illo ad eum modum & prædicta eſſe, & verè poſt eueniſſe, & eum ſolum Dei Filium eſſe. Quapropter qui verè ſunt eius diſcipuli, in nomine illius per gratiam ab illo acceptam eiuſmodi præſtant, quo reliquis hominibus gratificentur, ſicut quiſque eorum ab eo donum acceperit. Quidam enim dæmones ſic pro certo & verè eijciunt, vt non rarò hi, qui malis & nequam ſpiritibus purgati fuerint, tum fidem recipiant, tum in Eccleſia & fidelium hominum ſocietate conſtanter perſeuerent. Nonnulli futurarum rerum præſcientia, diuina viſione & prædictione prophetica imbuuntur. Alij eos qui grauibus morbis affligtantur, per manum impoſitionem curant, & ad priſtinam valetudinem reſtituunt. Iam verò, vt diximus, mormortui ſuſcitati ſunt, & multos annos poſt apud nos commorati. Quid plura? Dona ſanè ne dicendo D
quidem numerari poterunt, quæ Deus Eccleſiæ per vniuerſum mundum diffuſæ donauerit, quibus illa in nomine IESV CHRISTI ſub Pontio Pilato crucifixi, in dies ſingulos multa miracula ad Gentium vtilitatem efficit, & neque quemquam dolo aut fallacijs deludit: neque hæc agit pecuniæ cupiditate, aut quæſtu ducta. Nam ſicut à Deo accepit gratuitò, ſic cuique gratis ſubminiſtrat.

[9]Nec inuocationibus angelicis faciat aliquid, nec incantationibus, nec aliqua praua curioſitate, ſed mundè & purè & manifeſtè orationes dirigētes ad Dominū, qui omnia

fecit, &

A fecit,& nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti [inuocans, virtutes] ſecundum vtilitates hominum,ſed non ad ſeductionem perfecit. Si itaque & nunc nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti beneficia præſtat & curat, firmiſſimè & verè omnes vbique credentes in eum,ſed non Simonis,neque Menandri,neque Carpocratis; nec alterius cuiuſcunq; manifeſtum eſt quoniam homo factus,cōuerſatus eſt cum ſuo plaſmate, verè omnia fecit ex virtute Dei,ſecundum placitum Patris vniuerſorū, quomodo prophetæ prædixerunt. Quæ autem erant hæc, in his quæ ſunt ex propheticis oſtenſionibus narrabuntur.

ANNOTATIONES.

1. Euerſio] *Expunximus*, Conuerſio *vet. cod. authoritate. Quæ verò hoc capite refelluntur, recitauerat lib.1. cap.24. de Carpocratis ſectatoribus loquens: ſimul & cap.35 de Ophitis, & Cainæis. Oſtendit autem* B *veteres Gnoſticos enixiſſimè laboraſſe, vt omni ſpecie libidinis ſe commacularent: at, bonis artibus ſeu liberalibus ſeu mechanicis, aut etiam virtutibus nullam operā collocaſſe.*

2. Vacant] *Deleuimus* vocant *author. veter. codicis.*

3. Non Ieſum] *Vetus codex caret negatione, ſed affirmatiuè legit:* Ieſum magiſtrum gloriantur; *dolet enim B. martyr, ſub nomine beato, tam infelicia mōſtra latere.*

4. Dicentes autem ſe] *Collatione operum illorum cum operibus D. N.* IESV CHRISTI, *retundit peruerſam eorum iactantiam: euincitq; illos magis ſimiles eſſe Simoni mago nebuloni perditiſſimo, quā Domino, cui tamen ſe præferebant.*

5. Sed Simoni mago] *Huius præſtigias attigit* C *lib.1. ca.20. ſed ea* [illegible] *fuſius antea deſcripſerunt Abdias l. 1. hiſtor. Apoſt. & Clemens Rom. lib.3. recog. vt iſthæc ex illis videatur Irenæus deſumpſiſſe.*

6. Si autem & Dominum] *Etiam locum hunc tranſcripſit Euſebius, vſque ad illud infra:* Nec inuocationibus angelicis, &c. *Porrò quatuor Spiritus ſancti chariſmata enumerat, quibus tunc tēporis floruit Eccleſia; de his quoque multa & ea præclara legūtur in illius ſæculi & ſequētibus ſcriptorib. quæ paucis perſtringere nō erit inutile. De dæmonū eiectione Iuſtinus ſcribit:* Vim Chriſti nominis timent dæmonia trementia, & hodie adiurata per nomen crucifixi Ieſu Chriſti ſub Pontio Pilato Iudææ præſide, imperata faciunt. *Idem rurſus priore Apolo.* Multos arrepticios per totum orbem, & in hac ipſa ciuitate, *Romana*, multi ex noſtris Chriſtianis, adiuratos per nomen Ieſu Chriſti ſub Pontio Pilato crucifixi, ſanarunt: quos nec adiuratores alij, nec incantatores, expiatoreſue ſanare potuerant. *Pulchra hæc de re habet & Tertullianus capite 23. Apo. quæ conſultò omittimus.*

(Lib.5. hiſt. cap.7.) (In Dialog.)

Donum autem prophetiæ maximum illum Quadratum Athe. habuiſſe, teſtis eſt Euſebius lib.4. hiſtor. Reuelationes & viſiones de futuris rebus, frequenter factas Polycarpo & Cypriano, ipſi ſibi idonei teſtes ſunt. Sed & B. Carpo viſionem planè mirabilem contigiſſe ſcribit Dionyſius Areopag. Epiſtol.8. Mortuum eo ſæculo ſuſcitatum fuiſſe, Papiæ teſtimonio confirmat Euſebius lib. 3. hiſtor. cap.39. (Ser. de mor.)

7. Perficiunt] *Virtutes videlicet curationum, de quibus ſcribit Apoſtolus, 1. Cor. 12. 10.*

8. Non eſt numerum dicere] *Helleniſmus, pro, gratiarum numerus iniri nequit.*

9. Nec inuocationibus angelicis] *Malignorum videlicet ſpirituum, quos Simoniani, Marcitæ, Carpocratiani, alijq; malefici ad ſuas præſtigias exercendas in opem euocabant. Bonos porrò angelos vt coram Deo patronos piè inuocandos eſſe plurimus oſtendimus, Appendice contra hæreſes, titulo Angelus; & Com. in libr. Eſther, Digreſſ. de oratione art.6.*

OSTENSIO QVOD NON TRANSEANT animæ in alia corpora.

CAPVT LVIII.

D DE corpore autem in corpus tranſmigrationem ipſorum ſubuertamus ex eo, quòd nihil omnino eorum quæ ante fuerint, meminerint animæ. Si enim ob hoc emittebantur, vti in omni [[1]fierent] operatione; oportebat eas meminiſſe eorum quæ ante facta ſunt, [vti] ea quæ deerant adimplerent: & non circa eadem ſemper volutantes continuatim, miſerabiliter laborarent.] Non enim poterat corporis admixtio in totum vniuerſam ipſorum quæ antè habita erant, extinguere memoriam & contemplationem; & maximè adhoc venientes. Quomodo enim nunc ſoporato & requieſcente corpore, quæcunque anima ipſa apud ſe videt, & in phantaſmate agit, & horum plura reminiſcens communicat cum corpore; & eſt quando & poſt plurimū temporis, quæcunq; per ſomnium quis vidit, vigilans annuntiat: ſic vtique ſe reminiſceretur, & illorum quæ antequam in hoc corpus veniret egit. Si enim hoc quod in breuiſſimo tempore viſum eſt, vel in phantaſmate conceptum eſt, & ab ea ſola per ſōnium, poſtquam commixta ſit corpori & vniuerſum membrum diſperſa, commemoratur: multo magis illorum reminiſceretur, in quibus temporibus tantis, & vniuerſa præteritæ vitæ ſæcula immorata eſt.

A

OSTENSIO QVONIAM CORPVS non est obliuio.

CAPVT LX.

1 ADuersus autem eos qui dicunt ipsum corpus esse obliuionis medicamentum, occurret hoc. Quomodo igitur quodcunque per semetipsam anima videt, & in somnijs, & secundùm cogitationem, mentis intentionem corpore quiescente ipsa reminiscitur, & renunciat proximis? Sed ne quidem ea quę olim agnita sunt, aut per oculos, aut per auditum, meminisset anima in corpore existẽs, si esset corpus obliuio: 2 sed simul atque ab inspectis abesset oculus, auferretur vtique ea quæ esset de his memoria. In ipsa enim obliuione existens anima, nihil aliud cognoscere poterat, nisi solùm illud quod in præsenti videbat. Quomodo autem & diuina* sciret, & meminisset ipsorum, existens in corpore, quando sit (vt aiunt) ipsum corpus obliuio? Sed & Prophetæ ipsi cùm essent in terra, quæcunque spiritaliter secundum visiones cœlestium vident vel audiunt; ipsi quoq; meminerũt in hominem conuersi, & reliquis annunciant: & non corpus obliuionem efficit animæ eorum, quæ spiritaliter visa sunt, sed anima docet corpus, & participat de spiritali

B [ei] facta visione.

*discerer

ANNOTATIONES.

1. Aduersus autem eos] *Refellit eorum sententiam, qui volebant ipsum corpus humanum causam obliuionis esse: cùm è contrario eiusdem organis ac ministerijs memoria sensilis potius nascatur & foueatur, prout etiam somnia rerum præteritarum, quas oculorum vel aurium beneficijs nouimus, recordatio satis arguit. Deniq., Prophetæ cùm verè in corpore versarentur, cælestium visionum memores, alijs quoque patefecerunt. Non est ergo corpus nostrum præcisa rerum obliuio. Qui prolixiam de memoria humana disputationem requirit, consulat Augustin. lib. 10. confess. a capite octauo vsque ad vigesimum.*

2. Sed simul] *Duas has voces* Oculis auferretur, *quæ nihil ad rem faciebant, veteris cod. authoritate delemus, vt sit aperior & planior lectio.*

C

QVONIAM IN CORPORIS COMMUNIONE NON AMITTIT SUAS VIRES ANIMA.*

*virtutes

CAPVT LXI.

1 NOn enim est fortius corpus quàm anima, quod quidem ab illa spiratur, & viuificatur, & augetur, & articulatur; sed anima possidet & principatur corpori. Tantum autem impeditur à sua velocitate, quantũ corpus participat de eius motione, sed non amittit suam scientiam. 2 Corpus enim organo simile est, anima autem artificis rationem obtinet. Quemadmodum itaq; artifex velociter quidem operationem secundùm se adinuenit, in organo autem tardius illam perficit, propter rei subiectæ immobilitatem, & illius mentis velocitas admixta tarditati organi temperatam perficit operationem: sic & anima participans suo corpori, modicum quidem impeditur, admixta velocitate eius in corporis tarditate; non amittit autem in totum istas virtutes: sed quasi vitam participans corpori, ipsa viuere non cessat: sic & de reliquis ei communicans, neque scientiam ipsorum perdit,

D neque memoriam inspectorum.

ANNOTATIONES.

1. Non enim est fortius] *Probat ab affectis animæ, ipsam corpori dominari, habereq; rationem artificis: ipsum autem organi. Hinc verò Cyrillus Ierosolymitanus animam sic describit:* Cognosce animam esse sui iuris seu voluntatis liberæ, opus Dei pulcherrimum, secundùm factoris imaginem immortale. *Et facta corporis altera descriptione subijcit:* Cùm ergo non peccat per se corpus, sed per illud anima peccat; instrumentum quoddam est animæ corpus, & tanquam vestis & stola animæ, &c. *Catech. 4.*

2. Corpus enim] *Initium est cap. 65. in vet. cod. Locum verò hunc illustrat similis Cypriani:* Corpore sic vtitur anima, sicut faber malleo, vel incude, in qua format omnium turpitudinum idola, & fabricantur quælibet quarumcunque voluptatum simulachra. *De hoc abundantius habes apud Augustinum 14. de Ciuit. cap. 3.* Epist. 105.

A

OSTENSIO QVOD VNVSQVISQVE *nostrum suam habet animam, sicut & suum corpus.*

CAPVT LXII.

SI itaque nullius præteritorum meminit, sed existentium scientiam hic percipit; non igitur in alijs corporibus fuit aliquando, neque egit, quæ ne quidem agnoscit, neque nouit, quæ quidem neque vidit: sed quemadmodum vnusquisque nostrum suum corpus per artem Dei sumit, sic & suam habet animã. Neque enim sic pauper, neque indigens Deus, vt nõ vnicuique corpori, propriã donaret animam, quemadmodum & proprium characterem. Et ideo adimpleto numero, quem ipse apud se antè definijt, omnes quicunque sunt descripti in vitam, resurgent, sua corpora & suas habẽtes animas, & suos spiritus, in quibus placuerunt Deo. Qui autem pœna sunt digni, abibũt in eam, & ipsi suas habentes animas, & sua corpora, in quibus abstiterunt à Dei bonitate: cessabunt vtrique iam generare, B
Matt 22.30 & generari, & ducere vxorem, & nubere, vt cõmensurata multitudo antè præfinita [à] Deo generis humani perfectorum compago siue aptatio conseruet Patris. Plenissimè autẽ Dominus docuit, non solùm perseuerare, non de corpore in corpus transgrediẽtes animas, sed & characterem corporis, in quo etiam adaptantur, custodire eundẽ: & meminisse eas operum quæ egerunt hic, & à quibus cessauerunt in [ea] *enarratione *relatione
Luc. 16.20. quæ scribitur de Diuite & de Lazaro eo, qui refrigerabatur in sinu Abrahę: in qua ait, Diuitem cognoscere Lazarum post mortem, & Abraham autem similiter, & manere in suo ordine vnumquemque ipsorum, & postulare mitti ei ad opem ferendam Lazarum, cui ne quidem de mensæ suæ micis cõmunicabat: & de Abrahæ responso, qui nõ tantùm ea quæ secundùm se, sed & quæ secundùm Diuitem essent, sciebat; & præcipiebat Moysi assentire, & Prophetis eos, qui non vellent peruenire in illum locum pœnæ, & recipientes præconium eius qui *resurgeret à mortuis. *resurrexit

ANNOTATIONES.

C

1. Si itaque] *Cap. 66. notat vet. cod. Transmigrationes porrò animarum rursus euertit ex eo, quod quemadmodum vnusquisq; proprio corpore donatus est, sic & propria anima: ac in vtroq; resurgent omnes, vt recipiant prout gesserunt siue bonum, siue malum.*

2. Plenissimè autem] *Caput sexagesimum septimum habet vet. cod. Quæ verò hic, & proximè sequenti cap. tradit, de charactere & figura animarum, quæ iam corpora posuerunt, referenda sunt ad inclinationem eã qua pronæ sunt ad ea olim resumenda: nisi id sensisse quis voluerit, quod postea Tertullianus apertius dixit: Animam scilicet non omnino materiæ & corporeæ compositionis expertẽ esse, ideoq; effigiem humanã, eius corporis quod vnaquæq; circumtulit, seruare lineas corporales, coloremq; aërium & lucidum: libro de Anima, capite de effigie animæ. Quod autem ex narratione de Lazaro & diuite, asserit spiritus hinc discedentes, eorũ meminisse quæ hic egerunt, & à quibus recesserũt, constãs est Patrum sententia. Cyprianus tradit, magnũ nos charorum numerum in cœlis exspectare, parentũ, fratrum filiorum, copiosam turbam nos desiderare, de sua incolumitate securã, de nostra adhuc sollicitam.* Sermone de mort. *Augustinus viduam Italicam consolaturus, in cœlo coniugem suum notissimum ei fore audet polliceri.* Epist. 6. *Hieronymus, hoc solatio aduersus mortis duritiẽ, & crudelissimã necessitatem, nos erigi piè existimat, quòd breui visuri sumus eos, quos dolemus absentes, Epist. ad Theodoram.*

QVOMODO PERSEVERANT ANI- *mæ corporis habentes *figuras.* D *figuram

CAPVT LXIII.

PER hæc enim manifestissimè declaratum est & perseuerare animas, & nõ de corpore in corpus transire, & habere hominis figuram, vt etiam cognoscantur, & meminerint eorum quæ sint hic, & propheticum quoque adesse Abrahæ, & dignam habitationem vnamquamque gentem percipere, etiam ante iudicium.

ANNOTATIONES.

1. Per hæc enim] *Breuissimum hoc caput plurima obseruatione dignissima ex superiori Lazari ac epulonis Euangelica relatione comprehendit. Primũ, animas de corporum humanorum ergastulis emigrantes nõ euanescere:*

A nescere: sed in altero sæculo immortales perseuerare, vt Abrahæ, Lazari, ac epulonis, qui iam hic viuere desierant, certissimis exemplis demonstratur. Idē comprobat Iustinus martyr in Dial. ex anima Samuelis, quæ post suā è corpore migrationē, cū Saule rege collocuta est. His addere potuissent Moysis ac Heliæ spiritus in transfiguratione Domini; insuper, Ieremiæ ac Oniæ animas à Iuda summo Iudæorum pontifice ac duce conspectas: innumerasq; Sanctis, postea viris factis spirituum postquam hinc discesserāt, apparitiones ab Eusebio, Nysseno, Basilio, Metaphraste, Nicephoro, Theodoreto, Ambrosio, Orosio, Hieronymo, Gregorio, Augustino, alijsq; summis viris relatas: quibus animarum nostrarum immortalitas aduersus veteres nouosq; Sadducæos, Epicureos, & Satanicos animicidas constanter asseritur.

In 1.6. Ecclesiastis. In c, 20. Luc. Nouos appello Sadducæos plurimos Lutheranos, qui cùm in Lutheri commentarijs legāt, Mortuos sic dormire, vt nihil prorsus sciant, nihil sentiant; vel Brentio illius commilitone teste, tam inter pocula, quam B sobrij in familiaribus colloquijs dicunt, Animam hominis simul cum corpore interire. Nouos appello Epicureos magnam Caluinianorum turbam, quæ à Caluino & nouis suis ministris quotidie audiens, beatos Li. 3. instit. omnes spiritus esse mortuos, laruas, & vmbras, quibuscum nobis nulla est cōmunio: Palam exclamant, etiam referente Caluino, Li. adu. Valent. Gent. Dicamus animam cū corpore extingui, & statim sublatum erit Purgatorium cum Missa, & Romano Pontifice. Nouos animicidas appello ex Lutheranis & Caluinianis tandem procreatos Anabaptistas, qui anno Domini 1568. theses Cracoviæ impressas, per Poloniam vulgauerunt, quarum decima est. Negamus aliquam animam post mortem manere: sed illud dicimus excogitatum ab Antichristo, ad stabiliendam suam culinam per fictum Purgatorium & inuocationem Sanctorum. Quorum quoq; vnus minister Domanovvski publica cum C P. Societatis Poloniæ habita disputatione 1589. mense Octobri, publicè asseruit, Animam cum corpore interire. Alter Budnæus nomine, de hac re interrogatus quid sentiret, respondit: Rem esse dubiam, & sub iudice adhuc litē pēdere. Hæc de Polonia sua refert Andreas Iurgieuuicius, vir æquè diligens ac eruditus, in libello cui nomen dedit, Bellū quinti Euangelij, cap. 10. Hic, hic profectò merè omnium optimo exclamaret Polycarpus Irenæi nostri præceptor: O bone Deus, in quæ me tempora seruasti, vt ista patiar? De his rursum lib. 5. cap. 7 Sed ad notas meas redeo.

Secundum, quod notatu dignum existimo est. Animas hinc recedentes, non de corpore in corpus transire, siue hominum, seu brutorum, vt cùm Pythagoricis & Platonicis senserunt Simoniani, Carpocratiani, & alij de quibus hic disseritur: & paulò superius diximus.

Tertium, animas corporibus exutas hominum retinere figuram: hoc est (quantum pię iudico) instar hominum aliquando apparuisse, siq; describi per Scripturas, vt in narratione Lazari ac Epulonis per antropopathiam cum oculis, linguis, & digitis figurantur, quāquam reipsa corporeis organis careant: tantumq; spiritualibus facultatibus suis ad videndum & audiendum, id est, intelligendum, vtantur.

Quartum, huiusmodi animas in alio sæculo se inuicē nosse ac discernere, vt Epulonis anima eas norat quæ fuerant Abrahæ & Lazari: & vicissim ab Abrahami spiritu cognita fuit. De hoc diximus ad finem superioris capitis.

Quintū, easdem meminisse, atq; sic probè nosse, quæ hic geruntur: atq; hoc satis indicasse spiritū Abrahæ, referentem Epulonem in superiori vita recepisse bona, Lazarum verò mala, id est, aduersa, insuper, diuitis fratres habere Moysen & Prophetas: eidem præterea Epulonē fratrum suorum memorem, & quodam vel commodi vel naturæ affectu pro eis intercedentem, ne secum venirent in locum tormentorum: insuper, propheticum donū inesse Abrahæ, asserenti, nec pios ad damnatorū sortem, nec reprobos in locum consolationis vnquam venturos.

Postremum, animas etiam ante postremum diē, dignam operibus suis aut felicitatis aut miseriæ sempiternæ habitationem percipere, quando semel hinc discesserint. Quæ omnia certè hominis Christiani, præsertim Theologi consideratione digna esse nemo negabit.

QVOMODO ANIMÆ CVM SINT Generabiles, in futurum incorruptibiles perseuerant.

CAPVT LXIV.

D SI qui autem hoc in loco dicant, non posse animas eas, quæ paulò ante esse cœperint, in multum temporis perseuerare, sed oportere eas aut innascibiles esse, vt sint immortales: vel si generationis initium acceperint, cum ipso corpore mori: discant quoniam sine initio & sine fine, verè & semper idem [&] eodem modo se habens, solus est Deus, qui est omniū Dominus. Quæ autem sunt ab illo omnia, quæcunque facta sunt, & fiunt, initium quidem suum accipiunt generationis, & per hoc inferiora sunt ab eo qui ea fecit, quoniam non sunt ingenita: perseuerant autem & extenduntur in longitudinem sæculorum, secundum voluntatem factoris Dei, ita vt sic initio fierēt: & postea vt sint eis donat. Quemadmodum enim cœlū quod est super nos firmamentum, & Sol, & Luna, & reliquæ stellæ, & omnia ornamenta ipsorum, cùm ante non essent, facta sunt, & *multa tēpora perseuerant, secundùm voluntatē Dei: sic & de animabus, & de spiritibus, & omnino de omnibus his quæ facta sunt cogitans quis, minimè peccabit, quando omnia quæ facta sunt initium quidem facturæ suæ habeant, perseuerant autem quoadusque ea Deus & esse & perseuerare voluerit. Testatur pro his sententiis etiam propheticus spiritus, dicens, Quoniam ipse dixit, & facta sunt: ipse mādauit, & creata sunt, statuit ea in sęculū, Psal. 48. 6.

*multo tēpore.

Psal 204. & in sæculum [sæculi. Et iterum de saluando homine, sic ait: Vitam petijt à te, & tribuisti ei longitudinem dierum in sæculū sęculi: tanquam Patre omniū donante, & in sæculum sęculi ³ perseuerantiam in his qui salui fiunt. Non enim ex nobis, neq; ex nostra natura vita est; sed secundùm gratiam Dei datur. Et ideo qui seruauerit datum vitæ, & gratias egerit ei qui præstitit, accipiet & in sæculum sæculi longitudinē dierum. Qui autem abiecerit eā, & ingratus extiterit factori, ob hoc quòd factus est, & non cognouerit eum qui præstat; ipse se priuat in sæculum sæculi perseuerantia. Et ideo Dominus dicebat ingratis existētibus in eum: Si in modico fideles non fuistis, quod magnum est quis dabit vobis? significans nobis, quoniam qui in modica temporali vita ingrati extiterunt ei, qui eam præstitit, iustè non percipient ab eo in sæculū sæculi lōgitudinem dierum. Sicut autem corpus animale ipsum quidem nō est anima, participatur autem anima, quoadusque Deus vult: sic & anima ipsa quidem nō est vita, ⁴participatur] autem à Deo sibi præstitam vitam, vnde & Propheticus sermo: Protoplastos (ait) factus est in animam viuam: docens nos quoniam secundùm participationē vitæ viuens facta est anima, ita vt separatim quidem anima intelligatur, separatim autē quæ erga eam est vita. Deo itaque & vitam, & perpetuam perseuerantiam donāte, [capiunt animæ,] primum nō existentes, dehinc perseuerare, cū eas Deus & esse & subsistere voluerit. Principari enim debet in * omnibus, & dominari volūtas Dei; reliqua autem omnia huic cedere & subdita esse, & in seruitium dedita. Et de factura quidem & perseuerantia animæ hucusque dictum sit.

Immortalitas donum Dei est. Luc. 16.20. Gen. 27. A B *hominib.

ANNOTATIONES.

1. Si qui autem] *Caput 68. notat cod. ve. Nihil verò absurdi habet, quod toto hoc capite contendit animā rationalē, beneficio Dei perdurare, vitamq; ex sese non habere: quandoquidem vt eius essentia, sic & iugis immortalitas à diuina voluntate perpetuò dependet, quæ vt eam ex nihilo produxit, sic & in nihil redigere valeret, si oportunum videretur. Atq; hoc sensu interpretādas esse Tatiani, & Arnobij toto sexto libro aduersus Gentes, sparsas ea de re sententias, existimo.*

Orat. cōtra Gentes.

2. ' Solus est Deus] *His primùm docet, Deum esse prorsus immutabilem: deinde, hoc adeò illi proprium esse, vt nulli omnino rei creatæ conueniat: quod & Augustinus comprobat ex eo, quod de Deo scribat Apostolus:* Qui solus habet immortalitatem, *id est, immutabilitatem. Lib. 1. de Trinit. cap. 1. & li 3. contra Maximinum cap. 12.* 1. Tim. 6.

3. Perseuerantiam] *Billius notat perseuerātiam hic accipi pro permanētia & perennitate: & nō vt in illo Euangelij loco:* Qui perseuerauerit vsque in finē. &c.

4. Participatur] *Expunximus* participauit: *deinde* capiunt animæ, *pro* capit *&* animas *reposuimus aut. vet. cod.*

EVERSIO BASILIDIS CÆLORVM fabricationis.

C

CAPVT LXV.

¹Asilides autem & ipse super hæc quę dicta sunt, cogetur dicere secundùm suam regulam, non solùm CCCLXV. secundùm successionem alios ab alijs factos, sed immensam quandam & innumerabilem multitudinē cælorum semper factam, & fieri, & futurum vt fiāt, & nunquam deficere huiusmodi fabricam cælorū. Si enim ex defluxu prioris, secūdum factū [est] cælum ad illius speciem, & ad [secundi] tertium; & similiter omnes reliqui subsequentes: & de huius quod secundùm nos est, quod & nouissimum * vocant, necesse est ex defluxu aliud factum simile sibi, & ex illo iterū [aliud]: & nunquam deficere, neque defluxus eorum qui iam facti sunt, neque facturas * sęculorum; sed in immensum, & non in præfinitum numerum cælorum incidere.

*vocat. *cælorum. D

ANNOTATIONES.

1. Basilides] *Caput 79. notat vet. cod. Quæ verò hic refelluntur, descripserat l. 1. cap. 23. & l. 2. c. 21. Nimirum, ex defluxu primi cæli, nasci secundum: & secundi, tertium: & tertij, quartum: sicq; consequenter. Nā ita pergeretur in infinitum, quod manifestè absurdū & insanū est. Restituimus porrò ex vet. cod.* secundi, *pro* secundum: *&* aliud, *pro*, illud. *De Basilidis impietatibus lege Eusebium lib. 4. hist. cap. 7. Clementem Alex. libr. 3. & 4. strom. Tertu. lib. Præs. Iren. lib. 1. cap. 23. Ignatium epist. ad Trallianos.*

OSTEN-

A *OSTENSIO QUONIAM PROPHETÆ non à varijs dijs fecerint prophetationes, sed ab vno & eodem, & expositio Hebraicorum nominum eorum quæ in prophetis posita sunt.*

CAPVT LXVI.

[1]T reliqui aũt qui falso nomine Gnostici dicũtur, qui Prophetas ex diuersis dijs prophetias fecisse dicunt, facilè destruentur ex hoc quòd omnes prophetæ vnum Deum & Dominum * prædicauerunt, & ipsum factorem cæli & terræ, & omnium quæ in eis sunt, & quòd aduentũ Filij eius significauerint, secundùm quod ex ipsis [2] demõstrabimus Scripturis in libris cõsequentibus. [3]Si B autem quidam, secundum Hebræam linguam diuersè dictiones positas in Scripturis opponãt, quale est Sabaoth, & Eloæ, & Adonai, & alia quæcunque sunt talia, ex his ostendere laborãtes diuersas virtutes atque deos: discant quoniam vnius & ipsius significationes & nuncupationes sunt omnia huiusmodi. [4] Quod enim dicitur Eloæ, secundùm Iudaicam vocem Deum significat, [5] & Eloæ Verum, [6] & Elloeuth secundùm Hebraicam linguam, Hoc quod cõtinet omnia, significat. [7] Quod autem ait Adonai, aliquando quidem nominabile & admirabile significat, [8] aliquando autem duplicata litera delta cum aspiratione, vtputa Addhonai, Præfinientem & separantem terrã ab aqua, [9] ne [possit aqua] insurgere in eam. Similiter autem & [10] Sabaoth] per ω quidem [Græcam] in syllaba nouissima scribitur, Voluntariũ significat: per O autem Græcã, [vt puta] Sabaoth [11] primum cælum manifestat. [11] Eodem modo & [Iaωth] extensa cũ aspiratione nouissima syllaba, mensuram præfinitam manifestat; cùm autem per O Græcam corripitur, vtputa Iaoth, eum qui dat fugam malorum significat; & cætera omnia vnius eiusdemque nuncupationis sunt: sicut secundùm Latinitatẽ Dominus virtutem, & Pater omnium, & Deus omnipotens, & Altissimus, & Dominus cælorũ, C & Creator, & Fabricator, & similia his, non alterius atque alterius [hæc] sunt, sed vnius eiusdemque * nuncupationes & pronomina, per quæ vnus Deus & Pater ostenditur, qui continet omnia, & omnibus vt sint præstans. Quoniam autem dictis nostris consonat prædicatio Apostolorum, & Domini magisterium, & prophetarum annunciatio, & Apostolorum dictatio, & legislationis ministratio, vnum eundemque omniũ Deum Patrem laudantium: & non aliũ atque alium, neque ex diuersis dijs aut virtutibus substantiam habentem, sed ex vno & eodem Patre, omnia qui tamen apta secundùm * subiacentiam, naturam & dispositionẽ, & neque ab Angelis, neq; ab alia quadam virtute, sed à solo Deo Patre visibilia atque inuisibilia, & omnia omnino quæcũque facta sunt; arbitror quidem sufficienter * ostensa, & per hæc tanta vno ostenso Deo Patre factore omnium. Sed ne putemur fugere illam quæ ex Scripturis Dominicis est probationem, ipsis Scripturis multo manifestius & clarius hoc ipsum prædicãtibus, his tamen qui non prauè intẽdunt eis, proprium librum qui sequitur has scripturas reddentes, ex Scripturis diuinis probationes apponemus in medio omnibus D amantibus veritatem.

*prædicauerint.

*nuncupationis

*subiacentium naturas.

*ostensum.

ANNOTATIONES.

1. Et reliqui] *Vet. cod. cap. 70. habet: Cõfutat verò quæ recensuerat libro primo, capit. 22. 23. & 34. Ostendit autẽ veteres Prophetas ab vno eodemque Deo afflatos & missos fuisse: nec propter varia illius nomina seu Hebraica seu Græca sint, plures deos confingendos esse. Cæterùm, quia Nicetas Choniates hoc Irenæi caput breuioribus & apertioribus verbis expressit, ea subijcio.* Quoniam vecordes illi nominum Diuinorum interpretationem ignorantes, Adonai, Eloi & Sabbaoth diuersos esse deos arbitrati sunt, operæpretium me facturus video, si rudibus & ignaris aperiam quid hoc nominum vnumquodque Græcis & Latinis auribus sonet, ELOTH itaque θεὸν, Deum interpretantur: ELOI aũt ὁ θεός μου, Deus meus: EL *quoque si tenui spiritu proferatur*, θεὸν, Deũ: *si aspero* ἰσχυρὸν *fortẽ significat*: ADONAI autem κύριον, Dominum. Cæterum, Dominum Sabbaoth, idem sonat quod κύριος δυνάμεων, Dominus virtutum: vel κύριος στρατιῶν, Dominus exercituum. Saddai porrò ἱκανὸν καὶ δυνατὸν, idoneum & potentem. AIA verò τὸν ὄντα, eum, qui est significat: quod nomen ineffabile quoque ab Hebræis censebatur.

Li. 2. orthodoxia, c. 29.

2. Demonstrabimus] *Deleuimus*, demonstrauimus *aut. vet. cod.*

3. Si autem quidam] *Caput 71. Et vltimum signat ve. cod. Vaticanus cod. paulò post legit*, diuersæ dictionis positas.

4. Quod

4. Quod enim dicitur Eloæ secundùm Iudaicam vocem] *Iudaicam vocem hic mihi accipere videtur Irenaus, pro germana illa et incorrupta lingua, qua vetus testamentũ scriptũ fuit: quandoquidẽ ita vocatur Isaia 36. 4 Reg. 18. & Nehemia 13. eandem paulò supra, & non ita multum post Hebraicam linguã nominat, quando de Eloa loquitur. Caterùm* אלה *Eloah, siue Chaldaicè* אלהא *Elaha, inter decem Dei nomina, tertium ordine collocat D. Hieronymus, Deũque significat, & per metathesim literarum in Cabala idem est, quod* אהל *Ohel, id est Tabernaculũ: dicuntq́, secretiores nomen Eloha eodem modo se habere ad nomen tetragammaton* יהוה *quod est nomẽ essẽtia, sicut se habet Luna ad Solem.*

5. Et Eloæ Verum] אלהי *Eloha idem quod Eloha, fieri autem potuit, vt nomen* Elohæ, *pro* Vero *sumpserit, quòd Deus sit verax, & tam seuerus veritatis vindex, vt Veritas frequẽter in sacris nominetur. Aut certè ad vocem affirmantem* אולם *qua profectò, omnino, significat, alludere voluit.*

6. Et Elloeuth] אלהות *Elohut, siue* אלהות *Elahut, Rabbinis & Chaldæis commune est, & significat propriè numẽ, seu diuinitatẽ. Vt autem habeat significationem, qua hic designatur, fortasse desumetur ex Arabico articulo Al, id est, ô & pronomine Lach, id est ei: quasi sit, ille cuius, subaudi, sunt omnia.*

7. Quod autem ait Adonai] אדני *Adonai, cui septimũ locum inter diuina nomina tribuit D. Hieronymus. significat Dominos meos: à singulari* אדון *Adon, id est dominus, herus. Asserit autẽ illud significare Nominabile, fortassis quòd ab Hebrais substituatur loco nominis Iehoua, quod nõ solẽt nominare: & Mirabile, quia angelus diuinam maiestatem referens dixerit:* Cur quæris nomen meum quod est mirabile? *Iudicum. 13.*

8. Aliquando autem duplicata litera delta] *Addhonai, quo Præfinientem significari dicit, forsan à* דין *Ddon, quod est iudicare, & lites iudicio dirimere: & nomine Dei componit: quòd ipse cunctis elementis & speciebus rerũ creatarum locum, ordinemq́ue præfinierit, constituerit & decreuerit.*

9. Ne posit aqua insurgere in eam] *Ita hunc locũ emendauimus, id sensu postulante: expunximus autem,* nec postea quàm, *quod erat in omnibus tam impressis quàm manuscriptis, etiã Vaticanis codicibus. Sic & superiori linea pro* Perfinientem, Præfinientem *reposuimus.*

10. Sabaoth per ω] *Hoc quartum inter nomina Dei Hieronymus enumerat: intelligit autẽ Irenaus Vaucholem, per ω, quòd pronunciatio similis sit vtriusq́. Notum est verè, vel mediocriter in lingua sancta versatis, nomẽ* צבאות *Tsebaoth plurale esse, à singulari* צבא *quod exercitum, virtutem, militiam, cuneum militum significat. Deduxit autẽ Irenaus à radice* צבה *qua maximè Syriacè, significat velle, desiderare: vnde verbale Hebraicũ* צבי *desideriũ, volũtas: quin & lingua Chaldaica siue Syra* Zeua & Zouè *significant bene placere, & gratum esse.*

11. Vt puta] *expunximus* vtã, *authoritate veter. codicis.*

12. Primum cælum manifestat] *Quia insignis ille & concinnus ordo planetarum, stellarum, & cælestiũ orbiũ per ordines suos dispositus, solisq́, instar Regis splẽdore illustratus, exercitus & militia dicitur in sacris literis, Deut. 17. 4. Re. 17. Nehemia 9. Isa. 24. & 34. Hier. 19. Sopho. 1. ideo firmamentũ, in quo præclarũ illũ ordinem maximè conspicimus, Sabaoth, id est exercitũ vocare potuit. Nam Hebrai exercitus appellant stellas fixas: vnde Dominum exercituum exponunt vno sensu, Dominum stellarum.*

13. Eodem modo & Iaoth] *Vaticanus cod.* Iacob. *Caterùm, Iaoth licet habeat terminationem Hebraicã pluralis numeri, venit nihilominus à radice Babylonica* יאי *Iaé, quæ pulchrum, speciosum, & elegans significat: & impersonaliter* יאות *Iecth, conuenit, congruit, decet.* יאות *Iauth autem est pulcritudo, elegãtia, decor: et aliquãdo aduerbialiter ponitur pro cõgruè, decenter, ornatè & bene. Vt autem iuxta Irenaũ significet:* Fugam malorum, *oportet deduci à* יעה *id est, mundare & purgare: à quo* יעים *quod Hebræi pro scapis exponũt. Hoc autẽ est mala & noxia tollere, ac sordes procul ablegare. Hac peritissimis viris cõmunicaui, quibus si meliora adferantur, mihi ac studiosis bene cõsultũ fuerit. Interim satis erit id obseruare, quod vt diximus, admodum euincere nititur Irenaus, diuersitatẽ nominum siue Hebraorum, siue Græcorũ, siue Latinorũ, quibus Deum nuncupamus, eius perfectiones, proprietates, & innumera circa nos beneficia: at nunquã plures Deos, designare. Hieronymus epist. ad Marcellam, decẽ nomina diuina explicat, sed plures deos pernegat Dionysius Areopag. triginta duabus nomenclaturis Deo cõuenientibus enumeratis, infert, & nominis priuationem, & omnia subsistentium nomina Deo vnico congruere. Augustinus postquam octoginta epithetis Deum interpellauit capit. 29. libr. Meditationum, subijcit:* Si totũ mundum libri repleant, tua scientia inenarrabilis explicari non potest: quoniam verè indicibilis es, &c. Cap. 1. de diuin. nom.

FINIS LIBRI SECVNDI.

CAPI.

CAPITA LIBRI TERTII

A QVIBVS ET QVEMADMODVM *Euangelium acceperit Ecclesia:*

CAPVT I.

[1]On enim per alios dispositionem salutis nostræ cognouimus, quàm per eos per quos Euangelium peruenit ad nos, quod quidem tunc præconiauerunt, postea verò per Dei voluntatem in Scripturis nobis tradiderunt, fundamentum & columnam fidei nostræ futurum. Nec enim fas est dicere, quoniam antè prædicauerunt, quàm perfectam haberent agnitionem, sicut quidam audent dicere, [2]gloriantes emendatores se esse Apostolorum. Postea enim quàm surrexit Dominus noster à mortuis, [3]& induti sunt super- Io. 14. 17.
uenientis Spiritus sancti] virtutem ex alto, de omnibus adimpleti sunt, & habue- Actor. 1. 8. Luc. 24. 47
runt perfectam agnitionem, exierunt in fines terræ, ea quæ à Deo nobis bona sunt e- Psal. 18. 5.
uangelizantes, & cœlestem pacem hominibus annunciantes, qui quidem & omnes Rom. 10. 18.
pariter & singuli eorum habentes euangelium Dei.[4] Ita Matthæus in Hebræis ipsorũ lingua Scripturam edidit Euangelii, cùm Petrus & Paulus Romæ euangelizarent, & fũ-
B darent Ecclesiam.[5] Post verò horum discessum, Marcus discipulus & interpres Petri, & ipse quæ [à Petro] annunciata erant [6]per scripta] nobis tradidit.[7] Et Lucas autem sectator Pauli, quod ab illo prædicabatur Euangelium, in libro condidit.][8] Postea & Ioan- 2 Cor. 8. 9.
nes discipulus Domini, qui & supra pectus eius recumbebat, & ipse edidit euangelium Ioa. 13. 23.
Ephesi Asiæ commorans.

Eusebius libr. 5. Histor. cap. 8. hæc citat.

Ὁ μὲν δὴ ματθαῖος ἐν τοῖς ἑβραίοις τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ αὐτῶν, καὶ γραφὴν ἐξήνεγκεν εὐαγγελίου, τοῦ πέτρου καὶ τοῦ παύλου ἐν ῥώμῃ εὐαγγελιζομένων καὶ θεμελιούντων τὴν ἐκκλησίαν. μετὰ δὲ τὴν τούτων ἔξοδον, μάρκος ὁ μαθητὴς καὶ ἑρμηνευτὴς πέτρου, καὶ αὐτὸς τὰ ὑπὸ πέτρου κηρυσσόμενα ἐγ-
C γράφως ἡμῖν παραδέδωκε. καὶ λουκᾶς δὲ ὁ ἀκόλουθος παύλου, τὸ ὑπ' ἐκείνου κηρυσσόμενον εὐαγγέλιον ἐν βιβλίῳ κατέθετο· ἔπειτα ἰωάννης ὁ μαθητὴς τοῦ κυρίου, ὁ καὶ ἐπὶ τὸ στῆθος αὐτοῦ ἀναπεσὼν, καὶ αὐτὸς ἐξέδωκε τὸ εὐαγγέλιον, ἐν ἐφέσῳ τῆς ἀσίας διατρίβων.

Interprete Ioanne Christophorsono.

Matthæus dum Petrus & Paulus Romæ Dei verbum prædicabant, & Ecclesiæ iaciebant fundamenta, Euangelium inter Hebræos proprio illorum sermone edidit. Quo quidem edito, Marcus discipulus & interpres Petri ea quæ ab ipso prædicata acceperat, scriptis mandauit. Lucas Pauli comes, Euangelium ab ipso prædicatum, in librum congessit. Deindè, Ioannes discipulus Domini, qui supra pectus eius recubuerat, dum Ephesi in Asia versabatur, Euangelium in lucem extulit.

Et omnes isti vnum Deũ factorem cœli & terræ à lege & Prophetis annunciatum, & vnum Christum filium Dei tradiderunt nobis: quibus si quis non assentit, spernit quidem participes Domini, spernit autẽ & ipsum Christum Dominum, spernit verò Luc. 10. 16. & 17.
& Patrem, & est à semetipso damnatus, resistens & repugnans saluti suæ: quod faciunt Tit. 3. 11.
omnes hæretici.

ANNOTATIONES.

1. Non enim per alios] *Docet Apostolos sanctissimi Euangelij primos buccinatores, non nisi Spiritus san-*
D *ctis virtutibus ac donis instructos illud constanter prædicasse, deinde ad futuram posterorum memoriam illud ipsum scriptis mandasse: ac proinde non nisi impiè ab hæreticis aut illos ignorantia accusari, aut Scripturas reijci. Præterea, illum Deum vnicum cœli ac terræ conditorem ab his toto orbe annunciatum fuisse, qui à lege & prophetis fuerat prædicatus.*

2. Gloriantes emendatores se esse Apostolorum] *Marcionem & eius sectatores perstringit, quos lib. 1. cap. 29. recitauit Euangelium secundum Lucã circuncidisse, & omnia quæ de generatione Dominica conscripta fuerant abstulisse, semetipsos veraciores dicẽtes ijs, qui Euangelium nobis tradiderant. Eosdem de Euangelij contextu erasisse sententiã, qua Deus dicitur pluere super iustos & iniustos, author est Tertullianus, qui & multo plures mutilationes scriptis Apostolorum illatas ab eisdem, toto lib. 5. contra Marcionem describit: sed copiosiore manu Epiphanius contra hæres. 42.*

3. Et induti sunt superuenientis Spiritus sancti] *Sic pro,* superueniente Spiritu sancto, *cum ex vet. nostro co. tum maximè ex textu libri Actorum,* Accipietis virtutem superueniẽtis Spiritus sancti in vos, *legendum proponimus.* Actor. 1. 8.

4. Ita Matthæus] *idipsum ante Irenæum scripserat quoq; Papias, apud Eusebium lib. 3. Historiæ, cap. 33. & Pantenum in India illud literis Hebraicis scriptum reperisse, opera Bartholomæi illic relictum, & illud ipsũ custoditũ constare; idem Eusebius affirmat lib. 5. cap. 10. Quod & in Cypro, in tumulo Barnabæ, & ipsius manu exaratum postmodum repertum fuisse Theodorus lector asserit. Idem quoq; Hebraicum mansisse suo tempore in bibliotheca Cæsariensi, quam Pamphylus martyr conse-* Li. 2. collect.

V

confecerat, author est Hieronymus; qui & describēdi sibi factā potestatem à Nazaræis Berrhoensibus, qui eo vtebātur, literis tradidit. Prodijt hoc nostro sæculo opera Sebastiani Munsteri, quoddā Euangelium Hebraicum nomine Matthæi, cui quantum deferendum sit, pronunciet Ecclesia.

Cæterum, in his videmus huius antiquissimi Martyris, imò totius Ecclesiæ sententiā, quatuor duntaxat Euangelia etiā ab initio probata & recepta fuisse, vt & infra ca.11. huius libri copiosius docebit. Igitur reliqua pseudoeuangelia, veluti Petri, Thomæ, Matthiæ, Bartholomæi, ac duodecim Apostolorum nominibus inscripta, deinde Hebræorum, Nazaræorum, Ebionitarum, Encratitarū, AEgyptiorum, & quorumcunq, aliorum titulis circunlata & venditata, iure optimo reprobātur. Signat porrò Theophylactus tempus quo quisq, quatuor Euangelistarum scripserit, nimirum, Matthæum post octo annos assūpti in cœlos Christi: Marcum post decem annos, id est, biennio post Matthæum: Lucam post quindecim annos: deniq, Ioannem post triginta duos annos.

Præfat. in Matth.

5. Post verò horum excessum] Huic lectioni consentiūt omnes codices: Ruffinus quoq, sic Latinè loquentem Eusebium fecit: Post quorum exitum, &c. quibus subindicaret Irenæus, Marcum non nisi vel martyrio sublatis, vel alio Euangelij causa peregrinātibus sanctis Apostolis Petro & Paulo, manū calamo admouisse: quod certè, apertè pugnat cum ijs, quæ ex Papia, & sexto ὑποτυπώσεων Clementis recitat Eusebius, nempe Beatum Petrum Spiritu sancto reuelante, vt intellexit Opus editū à Marco, authoritate sua ratum fecisse, quo in Ecclesijs passim prælegeretur, quibus clarum efficitur Petro adhuc superstite, Marcum Euangelium conscripsisse. Accedit quod hunc Irenæi locum subscribens Eusebius lib. quinto, capite octauo: nihil meminit exitus Apostolorū. Hæc potius indicare, quàm quicquam immutare visum est. A

6. Per scripta] Aut. vet. cod. probante id quoq, Eusebio, expunximus præscripta.

7. Et Lucas] Sententiam hāc, quæ tredecim dictionibus absoluitur, ex vet. cod. adiecimus, quam etiā agnoscit Eusebius. l. 3. hist. cap. 8.

8. Postea & Ioannes] Eusebius lib. 5. cap. 8. Deinde Ioannes discipulus Domini, qui supra pectus eius recubuerat, dum Ephesi in Asia versabatur, Euangelium in lucem extulit. Idfecisse rogatum ab Episcopis Asiæ tradit Hieronymus, aduersus Ebionis, Cerinthi, & Gnosticorum exorientes blasphemias, quod & Irenæus indicat cap. 11. huius lib. B

QVOD NEQVE SCRIPTVRIS, NEQVE Traditionibus obsequantur hæretici.

CAPVT II.

1Vm enim ex scripturis arguuntur, in accusationem conuertuntur ipsarū scripturarum, quasi non rectè habeant, neque sint ex authoritate, & quia variè* sint dictæ, & quia non possit ex his inueniri veritas ab his, qui nesciant Traditionem. 2 Non enim per literas traditam] illam, sed per viuam vocem: ob quam causam & Paulum dixisse, 3Sapientiam autem loquimur inter perfectos: Sapientiam autem non mundi huius. Et hanc sapientiam vnusquisque eorum esse dicit, quam à semetipso *adinuenit, fictionem videlicet, vt dignè secundum eos sit veritas, aliquando quidem in Valentino, aliquando autem in Marcione, aliquando in Cerintho, deinde4 in Basilide: fuit autem [&] in illo qui contra disputat, qui nihil salutare loqui potuit. Vnusquisque [enim] ipsorum omnimodo peruersus semetipsum regulam veritatis deprauans, prædicare non confunditur. 5Cùm autem ad eam iterum Traditionem, quæ est ab Apostolis, quæ per successiones Presbyterorum in Ecclesiis custoditur, prouocamus eos: 6aduersantur Traditioni, dicentes] se non solùm Presbyteris, sed etiam Apostolis existentes sapientiores, synceram inuenisse veritatem: Apostolos autē admiscuisse ea, quæ sunt legalia Saluatoris verbis: & non solùm Apostolos, 7sed [etiam] ipsum Dominū modò quidem à Demiurgo, modò autem à medietate, interdum autem à summitate fecisse sermones: se verò indubitatè, & incontaminatè, & syncerè absconditum scire mysterium: quod quidem impudentissimè est blasphemare suum factorem. Euenit itaque neque Scripturis iam, neque Traditioni consentire eos. Aduersus tales certamen nobis est, ô dilectissime, more serpentum lubrici vndique 8effugere] conantes. Quapropter vndique resistendum est illis, si quos ex his retusione confundentes, ad conuersionem veritatis adducere possimus. Etenim si non facilè est ab errore apprehensam resipiscere animam, sed non omnimodo impossibile est errorem effugere apposita veritate.

C *sunt

1. Cor. 2. 5. & 6.

*adinuenerit.

D

Hebr. 6. 4. &c.

ANNOTATIONES.

1. Cùm enim ex scripturis arguuntur] Valentinianorum & consimilium priorum Gnosticorum, quos his libris impugnabat, incredibilem malitiam & peruicaciam exponit. Enimuerò apertis certisque tam Prophetarum quàm Apostolorum scriptis conuicti, ea velut apocrypha, vel deprauata, vel suspecta fidei præfractè

fractè reijciebant, vt ſuperius de Ebionitis, Cerinthianis, Carpocratianis, Marcionitis, alijſq; ſcriptum eſt. Cùm vero Traditionibus Apoſtolorum premerentur, incredibili temeritate ac impudentia cunctis Apoſtolis & Patribus ſapientiores ſe eſſe autumabant. Ecquis non videt huius ſæculi Gnoſticos iiſdem cum illis greſſibus incedere? Quanto cum ſupercilio Traditiones Apoſtolicas à ſanctis Patribus ad nos vſq; acceptas & ſeruatas cauillentur & exſibilent, nemo neſcit, & de his in cap. tertium dicemus: nunc de ſacrilego diuinarum Scripturarum contemptu, quædã adijciamus.

Pari omnes impietate Lutherani & Caluiniani ex Diuinorum Librorum catalogo, velut apocryphos ac nullius fidei exſibilant Libros Tobiæ, Iudith, Sapientiæ, Eccleſiaſtici, Baruch, & vtrumq; Machabæorum. Non exigua fragmenta, nec pauca capita ex libro Eſther & Danielis reſciſſa auulſaq; reijciunt. Quos etiam canonicos ſeſe admittere fingunt, ſannis & ludorijs deformatos ſectatoribus ſuis exſibilandos relinquunt. Lutheri namque iudicio, vt de eo refert Ioannes Aurifaber commenſalis, in Colloquijs eius, Apoſtoli Abrahami fidem non ita prædicarunt, & ſuis coloribus depinxerũt vt merebatur: & Moyſes nimis ſimpliciter eius meminit. *En paucis tam Moſis ſummi prophetarum, quàm omnium Apoſtolorum ſcripta in falſi ſuſpicionem adducta. Scribit de eodem Rebenſtock alter eius conuiua, quod aliquoties diceret:* Eccleſiaſtes liber non eſt plenus, multa habet abrepta, neque ocreis neque calcaribus indutus eſt: hoc eſt, nullam habet perfectam ſententiam. Equitat in arundine longa, ſicuti & ego dum eram in monaſterio. *Et ſecundum conſpiciens Machabæorum libr. aiebat:* Ego hunc librum, & librum Eſther odio proſequor, mallem eos nõ extare: multum enim imitantur Iudæos ac Ethnicos. *Et libr. Paralippomenon ſuſpectos ac dubios relinquens dicebat:* Libris Regum plus credendũ eſt, quàm Paralippomenon. *Paulinæ quoq; fidei detrahens, Iuſto Ionæ dicenti ſe non credere his illius verbis,* Repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ &c. *reſpõdebat:* Neque Paulum id firmiter crediſiſſe. *Et ſuum in illum vetus odium aperiens, inquiebat:* Ego ſummo odio Paulum proſequebar, cùm legebam Rom. 1. Reuelatur in Euãgelio iuſtitia Dei, &c. *Iobi hiſtoriam reputat* Fabulæ argumentũ, quo moneamur de patientia. *Nec ſacris Euangelijs pepercit, ſcribens*, Ioannis Euangelium eſſe vnicum pulchrum, verum ac principale Euangelium: *quaſi vero reliqua tria nec Euangelia, nec pulchra, nec vera eſſent.* Epiſtolam ad Hebræos, neq; Pauli eſſe, nec vllius Apoſtoli, *idem ille contendit. Epiſtola D. Iacobi eidem eſt,* planè ſtraminea, & Apoſtolico indigna ſpiritu. *Epiſtola Iudæ,* non eſt Apoſtoli, ſicq; contemnenda. De ſecunda Petri, & duabus Ioannis poſterioribus non eſt anxiè curandum. Apocalypſim denique neque pro prophetico, neque pro Apoſtolico libro admittit.

To. 2. Colloq. pag. 100. 101. 102.

Tom. 1. Colloq. pag. 34.

Tom. 2. Colloq. pag. 119.

Præfa. in nouum teſtã.

Præfat. in illas.

Et hactenus de Lutheranicis ſacrarũ Scripturarum accuſationibus & reprehenſionibus: quibus manifeſtũ euadit, hos eode ſpiritu afflatos eſſe, quo veteres Gnoſtici fuerunt, vt teſtatur hoc loco Irenæus. Quid Caluiniani tam aduerſus Euangeliſtas & Apoſtolos, quã ſacra eorum ſcripta moliantur, diximus ad finem Comm. in epiſt. ad Philemonem, & Dialogo ſeptimo.

2. Non enim per literas traditam] *Quinq; has voces deſiderat vet. cod. & vnico contextu legit:* Ab ijs, qui nẽſciant traditionem illam, ſed per viuam vocem, *&c.*

3. Sapientiam autem loquimur] *Auguſtin. ſcribit etiam Manichæos hoc teſtimonio fuiſſe abuſos, vt ſuaderent Apoſtolum plurima his quibus cum diſſerebat verbis aliter tradidiſſe, quàm ſcriberet in Epiſtolis.* Sed abſit vt tantus Chriſti Apoſtolus, vas à Deo electum, Spiritus ſancti organum, alius docendo, alius ſcribendo; alius clam, alius palam fuerit. Factus eſt quidem omnibus omnia, non fallentis aſtu, ſed compatientis affectu: diuerſis animarum morbis, diuerſis miſericordiarũ affectibus ſubueniens: Dans ſcilicet paruulis parua, non falſa: perfectis verò grandiora myſteria, cuncta autem vera, conſona, & diuina.

Lib. 2. cont. adu. legis & proph. c. 1.

4. Fuit autem & in illo] *Marcionem denotat, quem lib. 1. cap 20. nominauit* os diaboli.

5. Cùm autem ad eam traditionem] *Hic primum obſerua, quid propriè ſit & dicatur Traditio Apoſtolica, nimirum, doctrina ſeu ad fidem, ſeu ad ritus ſacros, ſiue ad bonos mores pertinens, quæ non expreſſis Scripturis veteris aut noui Teſtamenti, ſed viua voce aut exẽplo praxiq; à primis Eccleſiæ paſtoribus, id eſt, Apoſtolis data, & à poſteris ad nos vſq; in populo Dei ſeruata. De quibuſdam iſtiuſmodi diſſerens Tertullianus, ait:* Si legem poſtulas Scripturarum, nullam inuenies: traditio tibi prætendetur auctrix, conſuetudo confirmatrix, & fides obſeruatrix. *Videatur de iiſdem Auguſt. Epiſt. 118. & 119. & quod ad initium proximi capitis annotamus.*

Lib. de coron. milit.

Obſerua deinde, fortiſſimos & antiquiſſimos iſtos religionis Chriſtianæ athletas, ductis à Traditionibus Apoſtolorũ argumentis, aduerſus infeſtiſſimos illius hoſtes conſtãter decertaſſe: has illis vt firmiſſimos muros oppoſuiſſe, vt omnes illorum impetus non modò retardarent, ſed molitiones funditus ſubuerterẽt. Nec illas tantũ, ſed & conſensũ omniũ Eccleſiarũ, Romanæ præſertim authoritatẽ, & ſucceſſionem Apoſtolicam fidenter obieciſſe: quinetiam veterum teſtimonijs eorundem errores ſolidè refutaſſe: vt hic & in ſequentibus Irenæus, Clementis ad Corinthios epiſtolam, Polycarpi martyris ſcripta & geſta, Gnoſticis opponit. Ex quibus apertiſſimum eſt Eraſmum Roterod. toto cælo aberraſſe, quum in epiſtola libris iſtis ad hunc vſque diem præfixa, ſcribit ipſum Irenæum ſolis ſcripturarum præſidijs aduerſus hæreticorum cateruam pugnaſſe.

Ad hæc Iuſtini martyris ſcripta ab eodem Irenæo l. 4. c. 14. & l. 5 citata, Eraſmum falſæ & temeræ aſſertionis alligant: inſuper Hermæ, ſiue Paſtoris teſtimonium l. 4. c. 37. Ignatij etiam martyris l. 5. & cuiuſdam ſenioris Apoſtolorum diſcipuli verba in medium frequenter adducta Præfatione l. 1. & eiuſdem l. c. 12. l. 3. c. 19. & 35. l. 4. c. 45. 47. 49. 50 52. & l. 5. ex quibus omnibus planum & conſpicuum eſt, Irenæũ non ſolis Scripturarum præſidijs, ſed & Traditionibus, & Patrum ſermonibus ac ſcriptis Gnoſticos deuiciſſe.

6 Aduerſantur Traditioni, dicentes,] *Ita ex vet. cod. repoſuimus: excuſi* qui aduerſantur Traditioni, dicent, *&c.*

7. Sed etiam ipſum Dominum] *Gnoſticos Dominum noſtrum IESVM CHRISTVM & ignorantiæ accuſaſſe ſupra retulit: & ex hoc loco quorundam etiam errorum inſimulaſſe manifeſtum eſt. Huiuſmodi verò impietates Caluinianos nunc ab inferis reuocare & inſtaurare quis crederet? Verùm, huius ſceleris nos in Dialogo 4 plurimis & apertiſſimis Caluini teſtimonijs illos eſſe reos euicimus.*

Lib. 1. c. 17.

8. Effugere] *Expunximus* fingere, *authoritate vet. cod.*

DE APOSTOLORVM TRADITIONE, vel ab Apostolis in Ecclesiis Episcoporum successione.

A

CAPVT III.

Succesiio Ecclesiarū.

Raditionem itaque Apostolorum in toto mundo manifestatā, in [omni] Ecclesia[1] adest perspicere omnibus qui vera velint * audire, & habemus annumerare eos qui ab Apostolis instituti sunt Episcopi in Ecclesijs, & successores eorum vsque ad nos, qui nihil tale docuerunt, neq; cognouerunt quale ab his deliratur. Etenim si recondita mysteria scissent Apostoli, quæ seorsim & latenter ab reliquis perfectos docebāt, his vel maximè traderēt ea quibus etiam ipsas Ecclesias committebant. Valde enim perfectos & irreprehēsibiles in omnibus eos volebant esse, quos & successores relinquebant suum ipsorū locum magisterij tradentes, [3]quibus emendatè agentibus fieret magna vtilitas, lapsis autem summa calamitas. [4]Sed quoniam valdè longum est, in hoc tali volumine omnium Ecclesiarum enumerare successiones, maximæ, & antiquissimæ, & omnibus cognitæ, à gloriosissimis duobus Apostolis [5]Petro & Paulo Romæ fūdatæ & constitutæ Ecclesiæ, eam quam habet ab Apostolis Traditionem, & annunciatam hominibus fidem, [6]per successiones Episcoporum peruenientem vsq; ad nos, indicantes, confundimus omnes eos, qui quoquo modo vel per * sui placentiam malā, vel vanam gloriam, vel per cæcitatem & malam sententiam, [7]præterquam oportet colligunt. Ad hanc enim Ecclesiam propter potentiorem principalitatem, necesse est omnem conuenire Ecclesiam, hoc est, eos qui sunt vndique fideles, in qua semper ab his qui sunt vndique, conseruata est ea quæ est ab Apostolis Traditio. Fundantes igitur & instruentes beati Apostoli Ecclesiam, [8]Lino episcopatum administrandæ Ecclesiæ tradiderūt. Huius Lini Paulus in his quæ sunt ad Timotheum epistolis meminit. [9]Succedit autem ei Anacletus, post eum tertio loco Apostolis episcopatum sortitur [10]Clemens, qui & vidit ipsos Apostolos, & contulit cum eis, cùm adhuc insonantem prædicationem Apostolorum, & Traditionem ante oculos haberet. Non solus enim, adhuc multi supererant, tunc ab Apostolos docti.

* videre. B * sibi

2.Tim.4.21. B. Petri Romæ successores.

C

[11]Sub hoc igitur Clemente, dissensione non modica inter eos qui Corinthi essēt fratres facta, scripsit quæ est Romæ Ecclesia [12] potentissimas literas Corinthiis, ad pacem eos congregans, & reparans fidem eorum, & annuntians quam in recenti ab Apostolis receperant Traditionem, annunciantem vnum Deum omnipotentem, factorem cæli & terræ, plasmatorem hominis, qui induxerit cataclysmum, & aduocauerit Abraham, qui eduxerit populū de terra AEgypti, qui colloquutus sit Moysi, qui legem disposuerit, & Prophetas miserit, qui ignem præparauerit diabolo & Angelis eius.

Genes. Exod.

Eusebius lib. 5. hist. cap. 6 hæc citat.

Θεμελιώσαντες οὖν καὶ οἰκοδομήσαντες οἱ μακάριοι ἀπόστολοι τὴν ἐκκλησίαν, λίνῳ τὴν τῆς ἐπισκοπῆς λειτουργίαν ἐνεχείρισαν. τούτου τοῦ λίνου παῦλος ἐν ταῖς πρὸς τιμόθεον ἐπιστολαῖς μέμνηται. διαδέχεται δὲ αὐτὸν ἀνέγκλητος. μετὰ τοῦτον δὲ τρίτῳ τόπῳ ἀπὸ τῶν ἀποστόλων τὴν ἐπισκοπὴν κληροῦται κλήμης, ὁ καὶ ἑωρακὼς τοὺς μακαρίους ἀποστόλους, καὶ συμβεβληκὼς αὐτοῖς. καὶ ἔτι ἔναυλον τὸ κήρυγμα τῶν ἀποστόλων καὶ τὴν παράδοσιν πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχων οὐ μόνος. ἔτι γὰρ πολλοὶ ὑπελείποντο τότε ὑπὸ τῶν ἀποστόλων δεδιδαγμένοι. ἐπὶ τούτου οὖν τοῦ κλήμεντος στάσεως οὐκ ὀλίγης τοῖς ἐν κορίνθῳ γενομένης ἀδελφοῖς, ἐπέστειλεν ἡ ἐν ῥώμῃ ἐκκλησία ἱκανωτάτην γραφὴν τοῖς κορινθίοις, εἰς εἰρήνην συμβιβάζουσα αὐτοὺς, καὶ ἀνανεοῦσα τὴν πίστιν αὐτῶν, καὶ ἣν νεωστὶ ἀπὸ τῶν ἀποστόλων παράδοσιν εἰλήφει.

Interp. Ioanne Christophorsono.

D

Beati Apostoli, vbi fundamenta Ecclesiæ præclarè posuerant, & eam prouidè sapienterq; exædificauerant, Lino pontificatus ministeriū cōcrediderunt. Huius Lini meminit Paulus in epistolis ad Timotheum. Cui successit Anacletus. Post cuius mortem, tertio loco ab Apostolis Clemens pontificatum sortitò capit: qui & Beatos Apostolos oculis viderat, & cum illis de fide cōmunicauerat, & Apostolorū adhuc prædicationē recenti tenebat memoria, eorumq; Traditiones propè in conspectu, & ante oculos positas habebat. Neque ille solus. Nā id temporis multi ab Apostolis eruditi, etiā superstites erant. Clemēte pontificatum gerente, seditio non exigua illa quidem, inter fratres Corinthi excitata fuit: vnde Ecclesia Romana epistolam scriptam accuratissimè eò misit: qua illos cùm ad pacem cohortata est, tum pristinæ eorum fidei memoriam renouauit, tum deniq; Traditionem nuper ab Apostolis acceptam ante oculos proposuit.

A Hunc Patrē Domini nostri Iesu Christi ab Ecclesijs annunciari, ex ipsa Scriptura qui velint, discere possunt; & Apostolicam Ecclesiæ Traditionem intelligere, cùm sit vetustior Epistola his qui nunc falsò docent, & alterum Deū super Demiurgum & factorem horum omnium quæ sunt commentiuntur. [13] Huic autem Clementi succedit Euaristus, & Euaristo Alexander, ac deinceps sextus ab Apostolis constitutus est Sixtus, & ab hoc Telesphorus, [14] qui etiam gloriosissimè martyriū fecit, ac deinceps Hyginus, pòst Pius, post quem Anicetus. Cùm autem successisset Aniceto Soter, nūc duodecimo loco Episcopatum ab Apostolis habet Eleutherius. Hac ordinatione & successione, ea quę est ab Apostolis in Ecclesia Traditio, & veritatis præconiatio peruenit vsq; ad nos. Et est plenissima hæc ostensio, vnam & eandē viuificatricem fidem esse, quæ in Ecclesia ab Apostolis vsque nunc sit conseruata, & tradita in veritate.

Eusebius lib. 5. histor. cap. 6. hæc citat.

Τὸν δὲ Κλήμεντα τοῦτον διαδέχεται Εὐάρεστος. καὶ τὸν B Εὐάρεστον Ἀλέξανδρος· εἶθ' οὕτως ἕκτος ἀπὸ τῶν ἀποστόλων καθίσταται Ξύστος. μετὰ δὲ τοῦτον Τελεσφόρος, ὃς καὶ ἐνδόξως ἐμαρτύρησεν. ἔπειτα Ὑγῖνος, εἶτα Πίος, μεθ' ὃν Ἀνίκητος. διαδεξαμένου τὸν Ἀνίκητον Σωτῆρος, νῦν δωδεκάτῳ τόπῳ τὸν τῆς ἐπισκοπῆς ἀπὸ τῶν ἀποστόλων κατέχει κλῆρον Ἐλεύθερος. τῇ αὐτῇ τάξει καὶ τῇ αὐτῇ διδαχῇ ἥ τε ἀπὸ τῶν ἀποστόλων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ παράδοσις καὶ τὸ τῆς ἀληθείας κήρυγμα κατήντηκεν εἰς ἡμᾶς.

Interprete Ioanne Christophorsono.

Clementi huic successit Euarestus, Euaresto Alexander: deinde Xistus Pontifex ab Apostolorum temporibus sextus constituitur. Quo mortuo, Telesphorus delectus est, qui præclarè & generosè martyrium subijt. Tum Hyginus: deinde Pius: post Anicetus illo munere potiebatur: Soter Aniceto proximè succedit. Iam duodecimo loco ab Apostolis Eleutherus pontificatus ministerium obtinet. Vnde traditio in Ecclesia ab Apostolis gradatim deriuata, & syncera veritatis prædicatio eodem ordine, eadem Episcoporum successione in Ecclesia ad nostram vsque ætatem continuata est.

[15] Et Polycarpus autem non solùm ab Apostolis edoctus, & conuersatus cū multis ex eis qui Dominum nostrum viderunt: sed etiam ab Apostolis in Asia, in ea quæ est Smyrnis Ecclesia cōstitutus Episcopus, quem & nos vidimus in prima nostra ætate: [16] multum enim *perseuerauerat, & valde senex gloriosissimè & nobilissimè martyrium faciens exiuit de hac vita. * Hic docuit semper quæ ab Apostolis didicerat, quæ & Ecclesiæ tradidit, & sola sunt vera. Et testimonium his perhibent quæ sunt in Asia Ecclesiæ omnes, & qui vsque adhuc successerūt Polycarpo: qui vir multo maioris authoritatis testis, [17] & fidelior veritatis est testis, quàm Valentinus & Marcion, & reliqui qui sunt peruersæ sententiæ. [18] Is enim est qui sub Aniceto cùm aduenisset in vrbem, multos ex his quos prædiximus, hæreticos conuertit in Ecclesiam Dei, vnam & solam hanc veritatem annuncians ab Apostolis percepisse se, quam & Ecclesiæ tradidit. [19] Et sunt qui audierunt eum dicentem, quoniam Ioannes Domini discipulus in Epheso iens lauari, cùm vidisset intus [20] Cerinthum, exilierit de balneo nō lotus, dicens quod timeat ne balneū concidat, cùm intus esset Cerinthus inimicus veritatis. Et ipse autem Polycarpus Marcioni aliquando occurrēti sibi, & dicenti, Cognosce nos, respondit: Cognosco te primogenitum Satanæ. Tantum Apostoli, & horum discipuli habuerunt timorem, ne verbo tenus communicarent alicui corū qui adulterauerant veritatem, quemadmodum & Paulus ait: Hæreticum autem hominem [21] post vnam correptionem deuita, sciens quoniam peruersus est qui est talis, & à semetipso damnatus. [22] Est autem & epistola Polycarpi ad Philippenses scripta perfectissima, ex qua & characterem fidei eius, & prædicationem veritatis, qui volunt & curam habent suæ salutis, possunt discere.

De Polycarpo.

*perseuerauit.

*Hæc.

C

Tit. 3. 10.

D

Polycarpi epistola.

Eusebius lib. 4. Hist. Græc. cap. 14. Lat. 13. hæc citat.

Καὶ Πολύκαρπος δὲ οὐ μόνον ὑπὸ ἀποστόλων μαθητευθεὶς καὶ συναναστραφεὶς πολλοῖς τοῖς τὸν Χριστὸν ἑωρακόσιν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἀποστόλων κατασταθεὶς εἰς τὴν Ἀσίαν ἐν τῇ ἐν Σμύρνῃ ἐκκλησίᾳ ἐπίσκοπος, ὃν καὶ ἡμεῖς ἑωράκαμεν ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν ἡλικίᾳ. ἐπιπολὺ γὰρ παρέμεινε καὶ πάνυ γηραλέος ὤν, ἐνδόξως καὶ ἐπιφανέστατα μαρτυρήσας, ἐξῆλθε τοῦ βίου. ταῦτα διδάξας ἀεί, ἃ καὶ παρὰ τῶν ἀποστόλων ἔμαθεν, ἃ καὶ ἡ ἐκκλησία παραδίδωσιν, ἃ καὶ μόνα ἐστὶν ἀληθῆ, μαρτυροῦσιν αἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐκκλησίαι πᾶσαι καὶ οἱ μέχρι τοῦ νῦν διαδεδεγμένοι τὸν τοῦ Πολυκάρπου θρόνον. πολλῷ ἀξιοπιστότερον καὶ βεβαιότερον ἀληθείας μάρτυρα ὄντα πο-

Interprete Iacobo Billio.

Polycarpus autem non modò ab Apostolis eruditus, ac cum plerisq; eorum, qui Christum viderant, diu multumq; versatus: sed etiam Smyrnēsis Ecclesiæ, quæ in Asia est, Episcopus ab Apostolis institutus, quem nos quoq; pueri vidimus (perdiu enim vixit, natuq; admodum grandis erat) illustri ac præclaro martyrio perfunctus è vita discessit. Hic porrò ea semper docuit, quę ab Apostolis didicit, quæque & Ecclesia tradit, & sola cum veritate coniuncta sunt. Testes sunt omnes Asię Ecclesiæ, & qui ad hunc vsque diem Polycarpi throno successerunt, cum multo locupletiorem ac certiorem veritatis testem esse, quàm

λύκαρπον, οὐαλεντίνου καὶ μαρκίωνος καὶ τῶν λοιπῶν κακογνωμόνων. Ος καὶ ἐπὶ ἀνικήτου ἐπιδημήσας τῇ ῥώμῃ, πολλοὺς ἀπὸ τῶν προειρημένων αἱρετικῶν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ, μίαν καὶ μόνην ταύτην ἀλήθειαν κηρύξας ὑπὸ τῶν ἀποστόλων, παρειληφέναι, τὴν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας παραδεδομένην. καὶ εἰσὶν οἱ ἀκηκοότες αὐτοῦ, ὅτι ἰωάννης ὁ τοῦ κυρίου μαθητὴς ἐν τῇ ἐφέσῳ πορευθεὶς λούσασθαι, καὶ ἰδὼν ἔσω κήρινθον, ἐξήλατο τοῦ βαλανείου μὴ λουσάμενος, ἀλλ' ἐπειπὼν, φύγωμεν μὴ καὶ τὸ βαλανεῖον συμπέσῃ ἔνδον ὄντος κηρίνθου τοῦ τῆς ἀληθείας ἐχθροῦ. καὶ αὐτὸς δὲ ὁ πολύκαρπος μαρκίωνι ποτὲ εἰς ὄψιν αὐτῷ ἐλθόντι καὶ φήσαντι ἐπιγίνωσκε ἡμᾶς, ἀπεκρίθη. ἐπιγινώσκω τὸν πρωτότοκον τοῦ σατανᾶ. τοσαύτην οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτῶν ἔσχον εὐλάβειαν, πρὸς τὸ μὴ δὲ μέχρι λόγου κοινωνεῖν τινὶ τῶν παραχαρασσόντων τὴν ἀλήθειαν ὡς καὶ παῦλος ἔφησεν. αἱρετικὸν ἄνθρωπον μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νουθεσίαν παραιτοῦ, εἰδὼς ὅτι ἐξέστραπται ὁ τοιοῦτος, καὶ ἁμαρτάνει ὢν αὐτοκατάκριτος. ἔστι δὲ καὶ ἐπιστολὴ πολυκάρπου πρὸς φιλιππησίους γεγραμμένη ἱκανωτάτη, ἐξ ἧς καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς πίστεως αὐτοῦ, καὶ τὸ κήρυγμα τῆς ἀληθείας, οἱ βουλόμενοι καὶ φροντίζοντες τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας δύνανται μαθεῖν.

A quàm Valentinum, & Marcionem, ac reliquos malè de religione sentientes. Qui etiam Aniceti tempestate Romam profectus, multos ex ijs, quos ante diximus, hæreticis ad Dei Ecclesiam conuertit, vnam videlicet & solam veritatem testatus se ab Apostolis accepisse, quæ ab Ecclesia tradita est. Ac sunt qui hoc ipsum commemorantem audiuerint, Ioannem Domini discipulum, cùm Ephesi ad balneum ijsset, ac Cerinthū intus conspexisset, illotum balneo exilijsse, atq; his verbis vsum fuisse; Fugiamus, ne balneum ruat, quòd intus sit Cerinthus veritatis hostis. Quin ipse quoq; Polycarpus, cùm Marcion aliquando in ipsius conspectum venisset, ac dixisset, Agnosce nos, respondit: Agnosco primogenitum Satanæ. Tanto studio Apostoli atq; ipsorum discipuli cauebant, ne cum quoquam eorum, qui veritatem adulterabant, vel sermonis commercium inirent: quemadmodum etiam Paulus dixit, Hæreticum hominem post vnam & alteram admonitionem deuita, quia subuersus ille est, & peccat, cùm sit proprio iudicio condemnatus. B Est autem etiam doctissima Polycarpi epistola, ad Philippenses scripta, ex qua omnibus ijs qui voluerint, quique salutis suæ studium charum habuerint, tū fidei ipsius characterem, tum veritatis prædicationem intelligere licet.

Sed & quæ est Ephesi Ecclesia à Paulo quidem fundata, Ioanne autem permanente apud eos vsque ad Traiani tempora, testis est verus Apostolorum Traditionis.

ANNOTATIONES.

1. Traditionem itaque Apostolorum] *Insignem locum hunc suis scriptis inserere, & vt ignitū telum in hæreticos contorquere iure optimo dignum duxerunt omnes ferè, qui nostro sæculo in eos calamum strinxerunt Orthodoxi. Vt sicut B. hic Martyr præcipuum fidei nostræ caput, videlicet vnum esse Deum cœli & terræ opificem, aduersus Gnosticorum impietates, Traditionis eius, quæ continua Episcoporum per vniuersas Ecclesias successione doctrina, & voce asseruabatur, munimento tutatur: sic de fide, sacramentis, & ritibus varijs controuersos articulos, longè maiore sæculorum, Ecclesiarum, & Doctorum vnanimi consensu, ab Apostolis instituta, & à successoribus conseruata Traditione confirmarent & custodirent. Quin & omnibus retro sæculis quotquot Christiani & Catholici vnquam habiti sunt, quoties de dogmatibus Ecclesiæ exorta est disputatio, ad Patrum priscorum, & Apostolicarum Ecclesiarum Traditiones, vt ad sacram anchoram confugerunt: vt pro alijs innumeris locis, infra scripta testimonia patefacient.*

Lib. 1. Cōstit. cap. 1. *Doctrinam sacram, quæ Apostolicarum Constitutionum chartis traditur,* gloriosis Saluatoris nostri vocibus æquiparandam, *ideoque ab omnibus amplectendam esse, eiusdem Saluatoris mandato, docet Clemens Rom.*

Ep. ad Philadel. & epist. ad Her. *Celebriores totius Asiæ Ecclesias, inter varios hæresium fluctus trepidantes, Traditionum Apostolicarum crebra repetitione, vt æneo muro confirmat Ignatius.*

Li. de Eccl. Hierar. *Pueros sacræ regenerationi initiandos, Diuinorum Præceptorum suorum, id est Apostolorum, sine scriptis tradita doctrina innixus censet Dionysius Areopag.*

Iren lib. 3. cap. 3. *Nutantes & dubios Philippenses atque Marcionistarum, & Valentinianorum imposturis fascinatos plurimos, Romæ agens tum Polycarpus, à Traditionibus Apostolorum ducta demonstratione, primæ fidei restituit.*

C *Non tam scriptis, quàm Apostolorum, vel Discipulorum sermonibus se fidei sacramenta didicisse narrat Papias, & viua præsentique voce, magis quàm lectione sese adiutum.* *Euseb. l. 3. Hist. c. 33.*

Sæculi sui passim ingruentium hæreseon nimbos Traditionum Apostolicarum fulgore potenter dissipat Tertu. & Baptismi ritus omnes, Eucharistiæ pro vita functis oblationes, crucisq; ad omnem Christianorum conuersationem consignationes, sartas tectasq; manere contendit. *Li. de cor. milit.*

Hæreticis quantumuis scripturas canonicas proferentibus nunquam credendum, vt à paterna doctrina, & Ecclesiastica Traditione exeamus, censet ille post Apostolos Ecclesiarum magister Origenes. *Hom. 29. in Matth.*

Duplicem in Ecclesia Dei agriculturam agnoscit Clemens Alex. vnam, quæ non scriptis: alteram, quæ scriptis continetur: idemque rerum multarum cognitionem, per successionem, ex Apostolis absq; scriptis ad posteros peruenisse docet. *Lib. 1. 2. 4. 5. 6. & 7. Stro.*

D *Dominica traditione quem offerimus Eucharistiæ calicem, aqua temperandum didicit Cyprianus: simulque non minus ratum esse, quod dictante Spiritu S. Apostoli tradiderunt, quàm quod ipse Christus, cùm vtriusque par sit Diuinitas.* *Ep. ad Cōcil. & Ser. de ablu. pedum.*

Maxima sacratissimaq; Confessorum Christi corona insignis Synodus prima Nicena, Filium Dei ὁμοούσιον, id est, consubstantialem esse Patri, etsi nusquam scriptum extaret, sanctorum Patrum Traditionibus inhærens, contra Arianos sanxit. *Tom. 1. Cōc. Theodor. Socr. Sozom. Euagrius, Niceph. li. Hist. Eccl.*

Constantinopolitana, Spiritus sancti diuinam naturam à Macedoniorum blasphemijs asseruit.

Ephesina, Beat. Mariam θεοτόκον, id est, Dei Matrē: etsi huius vocis nullam mentionem sacræ literæ faciunt, quod hanc fidem diuini tradiderant Discipuli, & à Patribus ita sentire edocti essent, summa fide prædicandam definiuit.

Chal-

image
not
available

Smidelinus: sed ad hanc Ecclesiam, *in qua sedit vertex Apostolorum, cuiq; successerunt* Linus, Anacletus, Clemens, Euaristus, Alexander, *& alij ordine omnes:* necesse est, *quia à Deo Opt. Maxim. constitutum: non tantùm Europeam, Africanam, Alexandrinã, Ierosolymitanam, Antiochenam, Constantinopolitanam, Asiaticam & Orientalem Ecclesiam: sed* omnem, hoc est, eos, qui sunt vndique fideles, *vt membra cum capite* conuenire, *nec latum vnguem ab eius communione discedere.*

10. *Est verò id* necesse, *ait, duplici de causa: altera,* propter potentiorem principalitatem, *seu locum gradumq; principem in iurisdictione & authoritate, quem prae caeteris omnibus obtinet. Altera, quia* in ea semper conseruata est ea, quæ est ab Apostolis *veræ fidei & pietatis syncera* Traditio.

Cõfirmatio superiorũ capitum.

Superest iam, vt quod tam grauiter, sed nimis generaliter scribit omnem Ecclesiam, hoc est, omnes qui sunt vndique fideles *vndequaq; sint, ad Romanam,* necesse esse conuenire, *id breuissima ex selectioribus, & omni exceptione maioribus scriptoribus Christianis enumeratione, euidentissimum faciamus. Atq; vt à nostris exordiar, Gallicas, Italicas, Hispanicas, Anglicas, Scoticas, Hibernicas, Germanicas, Gotticas, Sarmaticas, & vniuersas Occidentales Ecclesias, Romanæ vt capiti suo, perpetuò adhæsisse: & vicissim Petri successorem, vt pastorem Oecumenicum decebat, eis inuigilasse: apertè docent inprimis beati Bernardi Epist.* 125. 126. 130. 131. 136. 137. 138. 183. 190. *librig; eiusdem* 2. 3. 4. *De consideratione: Gratiani dist.* 19. 20. 21. 22. *Anselmi liber* 1. *De incarnatione Verbi: Iuonis Carnotensis decreta: Lanfranci, Guitmundi, Algeri, Pascasij scripta contra Berengarium: Beda libr.* 2. 3. 4. 5. *De historia Anglorum, & Chronica de sex mundi ætatibus: Alcuini siue Albini liber De diuinis officijs: Isidori præfatio in opus Conciliorum: Pauli diaconi historiarum libri: Prosperi Chronica, & liber contra Collatorem: Aratoris Diaconi lib.* 2. *Maximi Taurinensis Homil.* 2. *de natali B. Laurentij: Vincentij Lirinensis libellus cõtra prophanas nouationes: Ambrosij Epistol. ad Syricium Papam, Epistol. ad Theophilũ: Prudentij Hymni: & Hosij Cordubensis Epist. ad Constantium.*

Ab Europa.

Deinde, id quoque verum & longè euidentissimum efficiunt Concilia siue prouincialia siue generalia, quæ in totius Occidentis partibus coacta fuerunt: quæ omnia Episcopo Romano, quasi Beati Petri successori, obedire non detrectarunt.

Probat idem & Hieronymi Epistola ad Eustochium, quæ totius Occidentis Ecclesias ob quasdam dissensiones Romam contractas & euocatas fuisse scribit.

Cõfirmat rursus Cypriani Epistola 42. *quæ Stephanũ Papam monet, vt plenissimas literas suis faciat, ne Galliarum Episc. Martianum Arelatensem in Nouatiana hæresi pertinacem, vltra ferant: seruetq; grauitate, & authoritate sua beatorum antecessorum honorem gloriosum: & Martianus ille sententiam accipiat, aliusq; in locum eius substituatur.*

Et quia id nobis vltrò concedunt, videlicet τὰ πρεσβεῖα τῆς τιμῆς, *hoc est,* primum honoris ac dignitatis gradum, *verbis eorum vtor,* Romanæ Ecclesiæ assignatum fuisse; ipsiusque Episcopum, τὸν πρῶτον εἶναι πάντων ἱερέων, primum omnium sacerdotum esse: atque Romanæ Ecclesiæ magnum honorem vbique veteres detulisse, & reuerenter de ea loquutos; tum quod inualuerat eam Petri ministerio fundatam & constitutam fuisse, tum quòd doctrina, peritia, & multarum rerum vsu præstantes viros haberet:

A simulque omnibus aliis sedatior, & doctrinæ semel traditæ tenacior esset; prouideque in Occidente Sedes Apostolica vocata & habita sit, *Caluinus lib.* 4. *cap.* 6. *instit. sect.* 16. *& cap.* 7. *sect.* 11. 12. 13. 14. 17. 18. 19. *Bucerus in præparatorijs ad Concilium: Molinæus, & eius hyperaspistes Franciscus Vilierius libello de statu primitiuæ Ecclesiæ, contra Ruffum; apertissimis hac de re decretis Concilij Niceni cap.* 6. *Concilij Calchedo. & Constantinopol. Tertulliani præscript. & Beat. Irenæi luculentissimis in hoc capite verbis: atque summorum Monarcharum obedientia, & legibus, comitijs: in his occiduis & Europeis partibus nõ immorabimur diutius.*

Ab Africa.

Ad Austrum igitur conuersis, inter præcipuas vniuersæ Africæ Ecclesias Romanæ principatum agnoscentes, imprimis occurrit celebris illa Carthaginensis, quæ Numidicis, & Mauritanicis inuigilabat: & qui huic tanta cum
B *laude præfuit fortissimus martyr Cyprianus. Hic profitetur cathedram Petri, super quã à Domino ædificata fuit Ecclesia, principalem esse, vnde vnitas sacerdotalis exorta est: cuius fides Apostolo prædicante laudata est, & ad quã perfidia non possit habere accessum.*

Ep.18 iuxta Morelij dispositionem. Rom.1.

Et alibi: Deus vnus est, *inquit,* & Christus vnus, & vna Ecclesia, & cathedra vna super petram Domini voce fundata. Aliud altare constitui, aut sacerdotium nouum fieri, præter vnum altare & vnum sacerdotium non potest: quisque alibi colligerit, spargit.

Epist.25.

Idem ex concilio plurimorum sacerdotum, Martiano Arelatensi & legatis, quos in Africam vsque miserat, optantibus ad communionem eius admitti, communionis omnis beneficium denegat: eo quòd Cornelio Papa in Catholica Ecclesia de Dei iudicio, & cleri ac plebis suffragio
C *ordinato, prophanum altare erigere, & adulteram cathedram collocare, & contra verum sacerdotem sacrilega sacrificia offerre tentauisset.*

Epist.42.

Idem rursus singulos ex Africa Romam nauigantes, ne cum scandalo vllo nauigarẽt, hortabatur, vt Ecclesiæ Catholicæ matricem & radicem agnoscerent & tenerent, *curabatque vniuersos collegas suos, hoc est, Numidiæ & vtriusque Mauritaniæ Episcopos, Cornelij Papæ communicationem, id est, Catholicæ Ecclesiæ vnitatem pariter & charitatem probarent firmiter ac tenerẽt.*

Epist.63.

Ne verò Cyprianum duntaxat nomine priuato ita docuisse quisquam putet, ex vniuersa Lybia, Numidia & Mauritanijs in synodum Carthaginensem coeuntium Episcoporum nomine & sententia, ille ad Stephanum Papam maximè scribendum, & cum eius grauitate ac sapientia conferendum censuit: quòd hoc & ad sacerdotalem authoritatem pertineret, & ad Ecclesiæ Catholicæ vnitatem.

Epist.76.

D *Cypriano, Tertulliani eius magistri (sic enim eũdem appellasse, dum eius exemplaria nocturna versaret manu & diurna, testis est Hieronymus) sententiam adijciamus.* Si Italiæ adiaces, *inquit,* habes Romanam Ecclesiam, vnde nobis authoritas præsto est statuta. Statu felix Ecclesia, cui totam doctrinam Apostoli cum sanguine suo profuderunt, vbi Petrus passioni Dominicæ adæquatur, vbi Paulus Ioannis exitu coronatur, vbi Apostolus Ioãnes, postquam in oleum igneum demersus nihil passus est, in insulam relegatur.

Lib. Præs.

Verùm omissa Carthagine, nunc Hypponem, vbi Episcopũ egit Augustinus prosequamur, qui maximam suam erga beati Petri sedem, id est, Romanã Ecclesiam reuerentiam & obedientiam nos docebit. Libros quatuor, quos contra duas Epistolas Pelagianorum ediderat, ad Bonifacij Papæ sanctitatem potissimum dirigit examinandos & emen-

Li.1 cont. duas Epist. Pelag. c.

& emendandos: Apostolicæ sedis correctioni se, suaq; committens.

Melchiadem Papam Christianæ pacis filium, & Patrem Christianæ plebis vocat, Epist. 162.

Innocentium obnixè rogat Apostolicæ sedis authoritatem, Concilij Carthaginensis, & mediocritatis suæ decretis contra Pelagium, & Cælestium adhibere, Epist. 90.

Venerabilis Papæ Zozimi iussione coactum, & Ecclesiastica necessitate ad Cæsaream in Mauritania se euocatum scribit, Epist. 157.

Cæcilianum Carthaginensem contemnere potuisse conspirantem multitudinem inimicorũ Donatistarũ, cùm se Romanæ Ecclesiæ, in qua semper viguit Apostolicæ cathedræ principatus, per communicatorias literas se videret esse coniunctum, ait epist. 162.

Stephani Papam contra anabaptismum ætate Cypriani in Africa vsurpatum, scripsisse & præcepisse confirmat lib. 5. de Baptismo, capite vigesimo tertio.

Sanctum Innocentium Papam de synodi Palestinæ gestis iudicasse, quibus se Pelagius absolutũ falsò gloriabatur, refert & probat l. de peccato originali c. 8.

Apostolatus Petri principatum, cuilibet Episcopatui præferendum iudicat libro secundo de Baptismo, capite primo.

Solius Ecclesiæ Romanæ successiones à beato Petro ad suam ætatem vsque, vt ingentis virtutis molẽ schismati Donatistarum opponit. Epist. 165.

Totius Numidiæ ad Mileuitanum Concilium coacti Episcopi, Innocentium summum Pontificẽ demissè precãtur, vt magnis periculis membrorũ Christi, pastoralem diligentiam adhibere dignetur, & hæreticos Cælestium in Asia: Pelagium verò Ierosolymis constitutos, authoritate sanctitatis suæ, de sanctarum scripturarũ authoritate deprompta, cohibeat: alijsq; instanter & celeriter prouideat, authore eod. Aug. Epist. 92.

Huius & paulò superius nominati Concilij Carthaginẽsis relationes, ad Apostolicæ sedis Antistitẽ missas, simulquè ab eodem responsiones ad Afros directas, agnoscit probatq; idem Aug. Epi. 106. & l. 1. cõtra Iulianũ Pelag. & lib. 2. contra Pelag. & Cælestium c. 7.

Ab Alexandria.

At, ne in re euidentissima sim effusior, relictis Fulgẽtij Ruspensis: Eugypij Abbatis: Eulalij: & Eugenij Carthag. Primasij: Optati: Lactantij: Arnobij Africanorum doctorum testimonijs, ad Alexandrinam sedem, quam in AEgyptum, Pentapolym, & Libyam, iuxta antiquã consuetudinem, τὴν ἐξουσίαν ἔχειν, idest, excellentiam summamque potestatem & dignitatem habere, sancta Synodus Nicena sanxit, oculos cõuertamus. Hanc gloriari, quod Romanæ Ecclesiæ fidei, ore Apostolico laudatæ, sit particeps, scribit Hieronymus Epist. ad Theophilum.

Rom. 1.

Euseb. l. 7. Hist. cap. 8

Xisti Romani Episcopi consilium quærit, sententiãq; vehemẽter exposcit in Anabaptismi causa antiquiss. & sanctiss. ille Dionysius Alexandrinus, veritus ne per errorem ipse laberetur. Idem, Stephanum Xisti antecessorem eadem de causa, prolixa satis Epistola totius Orientis Ecclesiarum commemorata concordia, consuluerat, vt primum sine dubio pastorem Ecclesiæ, cuius sententiam audire, & attendere omnes deberẽt.

Euseb. l. 7. Hist. c. 2. 34

Lib. 5. in Epi. ad Rõ. & in 16. cap. Matth.

Dionysio antiquior Origenes, & ipse Alexandrinus Catechistes, Petro summam rerum de pascendis ouibus traditam, & super ipsum, velut super terram, fũdatam esse Ecclesiam docuerat, ipsamq; meruisse Ecclesiæ fieri fundamentum.

Et ad Zepherinum Romanũ præsulem, scribit, ideo se Romam iter suscepisse, quòd sibi admodũ in optatis esset, Ecclesiam Romanam planè antiquissimam videre.

Epist. ad Marcum Papam.

Magnus Athanasius, & vnà cum eo totius AEgypti Episcopi, Marcum, sanctæ Romanę Apostolicæ sedis atque vniuersalis Ecclesiæ Papam nominant: sanctamq́ue eius sedem, matrem & caput omnium Ecclesiarum agnoscunt: cui cum omnibus sibi commissis, perpetuò se futuros obedientes pollicentur.

Alibi Athanasius idem Vrsatij, & Valentis Arrianorum antistitum sycophantijs grauiter succenset, quod ne Liberio quidẽ Romano Episcopo pepercerint, nulla reuerentia ducti, cuius sedes, Apostolica erat, in qua nullius nisi Dei metus resideret.

Ep. ad vitã solitariam agentes. Lib. 4. inst. c. 7. sect. 5.

Idem rursus Alexandria Romam vsque se aliquãdo nugasse scribit, vt seipsum, suaque illi Ecclesiæ commendaret, quemadmodum ipse ipsi testis est Apologia ad Constantium imperatorem: vel, vt etiam Caluino placet, Romanæ sedis authoritate, tum hostium suorum rabiem reprimeret, tum pios laborantes confirmaret.

A Syria.

Iam verò Orientem petentibus nobis, Syria vniuersa, Palæstina, & Arabiæ celebres occurrunt Ecclesiæ, quibus Stephanum Papã & martyrem sua doctrina, consilio & Epistolis semper magno adiumento fuisse congratulatur apud Eusebium lib. 7. c. 4. hist. Dionysius ille Alexandrinus.

In Ierosolymorum diœcesi degens Hieronymus, Epistola ad Damasum Papam, hæc præsenti animo vociferatur: Cum successore piscatoris & discipulo crucis loquor. Ego nullum nisi Christum sequẽs, beatitudini tuæ, idest, Cathedræ Petri communione consocior: super illam petram ædificatã Ecclesiam scio. Quicunque extra hanc domum agnum comederit, profanus est. Si quis in arca Noe non fuerit, peribit regnante diluuio. Quicunque tecum non colligit, spargit: hoc est qui Christi non est, Antichristi est.

Et sequenti ad eundem Epistola: Si quis cathedræ Petri iungitur, meus est. Alibi etiam: Si quid parũ cautè scripsisset, ab eodem Damaso emendari postulat, vt ab eo, qui Petri fidem & sedem teneret.

Idem rursus, totius Orientis & Occidentis Synodicas consultationes ad Episcopum Romanum deferri solitas docet, cùm ad eas se respondisse scribit, quãdo in chartis Ecclesiasticis Damasum iuuabat.

Et Epistola ad Principiam, se Romam cum sanctis Pontificibus Paulino & Epiphanio, quorum alter Antiochenam Syriæ, alter Salaminiam Cypri rexit Ecclesiam, necessitate Ecclesiastica tractum memoriæ mandauit.

Sed audiatur ipse clarissimus Ierosolymorum Antistes Cyrillus. Petrum Romanæ Eccles. præsulem, principem Apostolorum excellentissimũ appellat, Catech. 2. clauium regni cælorũ portitorem, Catech. 6. supremum Ecclesiæ præconem, Catech. 11 principem Apostolorum, & regni cælorum clauigerum, Catech. 17.

Omitto Sophronium, Pachymerem, & Michaelem Syngelum, qui postea huic Ecclesiæ præfuerunt, vt alias percurram.

A Palæstina.

In Palæstina Cæsariensi doctissimus ille Episcopus Eusebius, Petrum Christianorum primum Pontificem vocat in Chronicis: additq; illum Romæ viginti quinque annis perseuerasse: & quoties in historijs præcipuarũ Ecclesiarum Episcoporum successiones recenset, toties Romano primum locum tribuit.

Orientis quasdam Ecclesias iã percurramus. Cæsarea Cap-

A Cappadocia. Nazianz. in mono. B. Basilii.

rie a Cappadocia Ecclesia, Romani præsulis legatos Luciferum & Eusebium, qui ad seditionē, quæ ibi orta fuerat, compescendam venerant, lubentissimè accepit & audiuit.

Epist. 52.

Basilius modis omnibus magnus optat petitq́, Romanum Episcopum res Orientis considerare, iudicij sui decretum interponere, & sua authoritate visum, Orientem visitare, *diligenti illius examini semetipsum sistere paratus.*

In tres diuersas sententias de Spiritus sancti diuinitate distracta Ecclesia Orientales, acceptis Episcopi Romani literis, quibus vt vnà cum Episcopis Occidētis Trinitatem & consubstantialem esse, & gloria æqualem suadebat, in vnitatem redierunt: singuli rebus ab Ecclesia Romana semel iudicatis acquiescentibus: *authore Sozomeno libro secundo, capite vigesimo secundo histor.*

Paulum Constantinopoleos, Asclepam Gazæ, Lucium Adrianopolis, Marcellum Ancyræ Galatiæ minoris, Episcopos, ab improbis & hæreticis sedibus electos restituit Iulius Episcopus Romanus, literis ad Orientales liberius scriptis, eos à quibus temere abdicati fuerant grauiter arguens quoniam Ecclesia Romana

Lib. 2. hist. c. 11. L b. 3. ca. 7.

(ait Socrates) priuilegium præter cæteras obtinet: atque *(adijcit Sozomenus)* propter sedis dignitatem, cura omnium ad ipsum Iulium spectabat.

Illi licet decreta sua infringi grauiter ferrent, literis tamen suis ad eundem Iulium, Ecclesiam Romanam primas apud oēs ferre vtpote quæ Apostolorum schola, & pietatis metropolis iā ab initio fuisset, agnouerūt.

Chrysostomus, Theophili, Epiphanij, & multorum Orientis Episcoporum factionibus sede pulsus, & relegatus, Epistola ad Innocentium Papā ipsum obsecrat, vt authoritate sua, acta illorum robur nullum habere decernat: sed eos qui iniquè egerunt pœnarum Ecclesiasticarum legibus subijciat. *Innocentius autem Attium Chrysostomi loco suffectum, supersedere iubet: & Proclum Cizici Episcopum, Constātinopolitanam Ecclesiam tantisper pascere, donec causa perpenderetur. Idemque Arcadium Orientis imperatorem, Eudoxiámque imperatricē, quos relegationis tanti doctoris reos comperit, à communione Ecclesiæ & sacrorum submouit, ac pœnitentes postmodum absoluit.*

Palladius. Sozom. l. 8. c. 26. Theod. l. 5. c. 33. Socrates l. 6. Georg. Alex. in vita Chrysost. Niceph. l. 13. c. 13. 16. 18. 31. 32. 33. 34.

Interea Anysius Thessalonicensis se Romanæ Ecclesiæ iudiciū sequi fatebatur: Antiochenæ sedis presbyteri eiusdem disciplinā se agnoscere scribebāt: Syriacus Apamæensis Bithiniæ, Palladius Helenapoleos, Demetrius Pisinuntis, totius Cariæ Episcop., & Mesopotamiæ monasteria, nefariā Chrysostomi depositionē & relegationem execrantes, Romanæ sedis iudicio adhærebant.

Verùm his omissis, Antiochenæ Ecclesiæ, quam totius Orientis Metropolim fuisse docent ex Latinis Hieronymus: ex Græcis Theodoretus lib. 5. cap. 2. & ex Hebræis Hegesippus lib. 3. cap. 5. reuerentiam obedientiamq́ erga Petri successores consideremus. Socrates, Theodoretus, Sozomenus vno cōsensu memoriæ prodiderunt Flauianū eiusdē sedis Antistitē, per legationē, precibus Chrysostomi, & Theophili, Ecclesiæ Romanæ Episcopo, a quo ob violatū insinuandi cōmunione priuatus fuerat, reconciliatū fuisse & cōmunioni restitutū.

Ab Antiochia. Aduers. Io. Hierosol.

Socrat. l. 3. Theod. l. 3. Sozom. l. 7.

Eadem, Paulinum Patriarcham lubens amplexa est, quod per Pontificis Romani legatum, nomine, sibi traditus & ordinatus esset: qui postea & ipse vna cum Epiphanio & Hieronymo, de rebus Ecclesiasticis consulturus ad Romanum Pontificem profectus est.

Naz. āz. in Monodia Basilij. Hieronym. Ep. ad Principiam. A Synodis.

Sed quid in singulis recēsendis immoror? Præstat Sy- A *nodorum, in quibus omnes conuenerunt, de Ecclesiæ supremo post Petrum capite sententias colligere. Ex Occidente, & toto Oriente Episcopi supra sexcentos Calcedonensem,* quæ solius sedis Romanæ, *ait Gelasius,* decreto coacta est, *coierant: qui omnes ne vno quidem reclamante, Romanam Ecclesiam caput omnium dictitantem Pascasinum, Leonis Papæ legatum audiunt, eiusque mandata capessunt, Actione 1.*

Oecumenicis.

Deinde Leo. vniuersalis Archiepiscopus, vniuersalis Ecclesiæ Papa, vniuersalis Ecclesiæ Episcopus, *omnium consensu appellatur. Actione 3.*

Postea omnem primatum & honorem præcipuum secundum canones, antiquæ Romæ Archiepiscopo conseruari voluit, Actione 16.

Concilium hoc præcesserat aliud, quod Ephesi contra Nestoriū iussu & authoritate, *aiunt Nicephor. Euagrius, & Iustinus Imperator,* Cælestini Papæ indictum fuit. *In eo ex toto Oriente adunati du-* B *centi Patres, imposita sibi necessitate à canonibus, & sanctissimi Patris Cælestini, Romanæ Ecclesiæ Episcopi, Epistola, diu multumque lacrymantes se ad tristem anathematis contra Nestorium, ferendam sententiam adigi protestantur.*

Niceph. l. 14. cap. 34. Tom 1. cōc. pag. 601. Euag. lib. 1. hist.

Epistola quoque ad eundem Cælestinum, sanctitatis illius pietatem, zelum, & curam de recta fide cum omni admiratione suspiciunt: Episcopos Romanos in omnibus celebres esse, & eorū studia Ecclesiarū fulcra constituta agnoscunt: & quoniā necessitas postulabat, vt quæ facta fuerant in sancta illa Synodo, omnia ad sanctitatis eius cognitionē referrentur, eidem ipsi, scripto illo necessario, ea vniuersa sese indicare scribūt.

Tō. 1. cōc. p. 694. 695. & dē Col.

Demùm, Ioannis Antiochenum Patriarcha, qui vt Synodum in gratiam Nestorij turbaret, Ephesiorum & Alexandrinorū Episcopos deposuerat, temeritatē plectendam differunt pietatis eiusdem Cælestini iudicio. Qui verò multis antè annis ad secundam vniuersalem C *Synodū, quæ prima Constantinopolitana fuit, iuxta literas Damasi Papæ conuenerant 150. Episcopi, Epistola ad eundē Ecclesiæ Romanæ præsulem, membra eius propria sese profitentur, simulq́, vt ordinationibus Nectarij, Flauiani, & Cyrilli, quibus Constantinop. Antiochenam, & Hierosol. Ecclesias commiserant, sua pietate & charitate spiritali acquiesceret, hortantur.*

Tom. 1. con. pag. 485. & 486.

Iam verò tanta confessorum corona, quæ ex Palæstina, Phœnicia, vtraq́ Syria, Arabia, Mesopotamia, Perside, Cilicia, Cappadocia, vtraq́ Armenia, & Pōto, Galatia, Asia, Lydia, Phrygia, Pisidia, Pamphilia, Isauria, & alijs Orientis partibus maiori ex parte contexta est, celebrē & omnibus obseruandā Nicenā Synodū primā consideremus. Hanc nō tantùm Siluestri Episcopi Romani consensu coactam apud Damasū legimus, verū & eiusdē vocatione regulariter conuocatā fuisse, docet Concilium Romanum, eadem tempestate cele- D *bratū: Vitumq́, & Vincentium Siluestri Episcopi Romani nomine, illi præfuisse testātur ex Latinis Marianus, Regino, Platina: & ex Græcis Cedrenus in Comp. hist. & Photius Constantinop. Eadē iussit Asiaticos Paschatis obseruationē, quā ab Apostolicis viris Polycarpo, Polycrate, & alijs acceperant, missā facere, & Ecclesiæ Romanæ celebrandi tēpus amplecti: quod vt præstarēt, ipsi Constantinus Imperator esset adhortatus, factum esse libēter receperunt. Hæc ipsa quoq́, Synodus, cōmuni omnium Episcoporum nomine, Epistola ad eundē Siluestrū, precatur, vt quidquid in tāto cœtu & cōsensu visum esset, oris illius cōsortio cōfirmaretur. Quid ergo eiusdem firmius, aut amplius ad confirmationem summæ in oēs Ecclesias potestatis, in Petri successore haberi potest? En totius Occidentis, Meridiei, & Orientis*

Tom. 1. cōc. pag. 353. Tom. 1. cōc. pag. 354.

Ecclesia-

Ecclesiarum pastores, verbis, scriptis, operibus, & singuli, & in maximis Synodis congregati, Ecclesiam eã à Petro, cui præ cæteris Dominicas oues pascendi cura commissa est, fundatam esse docent, ipsi obedientiam reuerentiãque exhibent, extorres ab eius communione, prophanos, hæreticos, & Antichristos censent, in omni controuersia, iudicium eius expectant: decreta eius vt Christi voces audiunt, amplectuntur, exosculantur: præcipui Patriarchæ ab illa confirmari expetunt: Concilijs suis calculum adijcere rogãt, iniuria affecti eam appellant, & ad eã sedibus pulsi, vt ad tutissimum asylum confugiunt: quos in communionem receperit, Catholici, quos nõ admiserit, schismatici ab omnibus existimantur: & (vt hic Irenæi clausula finiam) quotquot sunt, vndequaque sint in toto orbe fideles, ob potentiorem principalitatem, & conseruatas Traditiones Apostolicas, ad eam conueniunt. Atque de his satis.

5. Petro & Paulo] Huius libri c. 1. disertis verbis testatur Petrum & Paulum Romæ euãgelizasse, & fundasse Ecclesiam: quod cùm & ipso superiores Egesippus, Caius, Linus, Clemens, Anacletus, Papias: & quotquot postea siue in Oriente, siue in Occidente, siue in Meridie, siue in Septẽtrione sequuti sunt orthodoxi & clari scriptores, miro consensu confirment: non possũ nõ mirari Veleni, Illyrici, Funccij, Molinæi, Gallasij, & quorundã aliorũ Hugnosticorũ profligatã impudentiam, qua Petrũ nunquam Romæ fuisse audeant blatterare. Præsertim cũ etiã Lutherus, quemadmodum ex Colloquijs eius scribit Rebenstock, sponte fassus sit. Omnes historias affirmare, Petrum fuisse primum Papam Romæ: & Caluinus profiteatur. Propter Scriptorum consensum se nolle pugnare, quin illic mortuus fuerit. Li. 4. Inst. c. 6. sect. 15.

Tom. 2. pagin. 63.

Obseruandum quoque hoc loco Petrum Paulo præmitti, quod ille Romanis longè prius annunciasset, quàm iste ad eos vel scriberet vel accederet. Etenim ipsemet Paulus ad Romanos, quos nõdum viderat, aut docuerat, scribens, testatur fidem illorũ annunciari in vniuerso mũdo, seque ingenti desiderio eos visendi & in eadem fide confirmandi teneri. Ergo iã illic Petri laboribus coaluerat amplissima & florentissima Ecclesiæ Christianæ atq; Catholicæ facies: quod etiã alij ab Irenæo primæ notæ scriptores testificãtur. Eusebius namque ait: Salutaris prædicationis verbo Petrus primus in vrbe Roma Euangelii sui clauibus ianuam regni cælestis aperuit. Consentiunt Epiphanius cont. Hæres. 27. Chrysost. in Ps. 48. Nicephorus lib. 2. & vt Græcis Latinos iungamus, Leo magnus ser. 1. de natali Apostolorum, Orosius lib. 1. cap. 6. Arnobius lib. 2. contra gentes, aliique plurimi.

Li. 2. hist. c. 14.

6. Per successiones Episcoporum] Continuam Episcoporum, præsertim Romanorum, quos postea ad ætatem suam vsque numerat, per cunctas Ecclesias esse veram, manifestamq; Sponsæ Christi, ex qua Scripturarum interpretatio, legitima Sacramenta, vera & pia fides petenda sit, cum Irenæo senserunt, ac hæreticis vt firmissimum murum obiecerunt Tertu. lib. Præsc. Cyprianus li. 1. epi. 6. Optatus lib. 2. contra Parmen. Epiph. contra hæres. 27. August. Tom. 7. Ps. contra partem Donati, & alij deinceps omnes orthodoxi.

At verò, istiusmodi perpetua successio in Romana sede tã certa & perspicua est, vt nulli Lutherani, nulli Caluiniani, nulli Anabaptistæ, nulli Ariani, Samosateniani, Trideitæ, aut Trinitarij possint negare. cõtra verò, hi omni successione Episcoporũ carent: nuncq; maiori ex parte Ministri eorum sunt Laici, ex prophanis turbis & negotijs sine vlla sacra initiatione in Ecclesias irrumpentes, & aut veteres hæreses Simonis, Marcionis, Donati, Vigilantij, Berengarij &c. instaurantes: aut à nouis hæresiarchis inuentas seminantes, in totius orbis Christiani extremã perniciem. Sunt ergo, vt loquuntur orthodoxi, à seipsis ordinati, sine magistro discipuli, filij sine patre, sine capite membra, & prodigiosa natæ creaturæ.

7. Præterquam oportet colligunt] Billius non dubitat, quin interpres Græcã vocem παρασυνάγειν reddere studuerit: quam tamẽ dilucidius vertisset, præter ius fasque conuentus agere. Vnde Socrates in hist. eccl. l. 5. c. 21. (in Latina vers. 20.) Sabbatiũ Nouitianũ, quãdo cum relictis suis, priuatos cõuentus agere cœpisset, παρασυνάξαι eum dicit. Quid autem inter hæresim, schisma, & παρασυναγωγὴν vel παρασύναξιν intersit, vide Basilium in Canon. ad Amphilochium can. 1.

8. Lino episcopatum] Quod non conueniant omnes, quis primus beato Petro successerit in sede Romana, parum refert, cùm constet eam Ecclesiam nunquam pastore caruisse: sed à principe Apostolorũ successionem suã manifestam iugemque retinere. Irenæus primum à Petro enumerat Linum, quod Hieronymo, Epiphanio, Chrysostomo, Dorotheo, Optato, & Augustino probatur. Astipulatur Eusebius libro tertio hist. cap. 2 & 4. l. 5. c. 6. in Chronico quoq; sub anno Domini 70. Neronis decimo quarto post Petrum Romanam Ecclesiam rexisse Linum duodecim annis asserit. Contrà Clemẽs se à Beato Petro successore constitutum scribit libro septimo cõsti. Apost. c. 45. & epist. 1. ad Iacobum, quam ante mille & ducentos ferè annos Latinam fecit Ruffinus, ei subscribũt Epiphanius, Damasus, Marianus, Sabellicus. Mihi perplacet Sanderi doctissimi. Theologi conciliatio, Petrum quidem Clementem ordinasse, sed huic Linum & Cletum in catalogo Episcoporum Romanorum præponi, quòd eos Petrus sibi coadiutores asciuisset.

Ergo, vt Epiphanius ex priscis etiam rectè colligit, primus à morte S. Petri Romanæ Ecclesiæ præfuit Linus, secundus Cletus, tertius Clemens, qui Christiana raraq; e moderatione sedem Petri capere recusauit, dum viuerent Linus & Cletus summi Apostolorum Petri Romæ cooperatores, cùm hic vrgente proximorum salute in alias prouincias excurreret, tametsi fuisset ab eodem Petro designatus.

Cæterum, ex hac etiam Irenæi sententia notandum, Apostolorum & successorũ eorũ esse Episcopos legitimos Ecclesiis præficere: non Regum, magistratuum ciuilium, minus autem popularium. Quàm ergo monstrosum ac propudiosum, Mulierem, cui nec in Ecclesia quidem loqui diuina iura permittunt, verbi Caluiniani ministros, Decanos, Episcopos, Archiepiscopos, in Ecclesiis alicubi constituere? Purpura certè facit Imperatores, non sacerdotes, inquit Ambrosius. Idemq; ad Valentinianũ: Nolite grauare Imperator, vt putes te in ea quæ Diuina sunt, aliquod imperiale ius habere. Publicorum tibi mœnium ius commissum est, non sacrorum.

Amb. Ep. 33 Theodor l. 5 hist. c. 17.

9 Succedit autem ei Anacletus] Hunc plerique post Clementem constituunt, & in Epistola eidem inscripta, Clementem suum prædecessorem vocat; sed & Epiphanius, Ruffinus, Damasus, Sabellicus Cletum: non Anacletum, Lino subiungunt: at huic Irenæi enumerationi, quæ Cletum, nescit, nisi cum Anacleto eundem faciat, subscribit Eusebius libro tertio, capite decimo tertio histor. Titi, inquiens, altero imperij anno, Linus Romanæ Ecclesiæ ministerium, cum in eo duodecim annis præfuisset, Anacleto tradidit. Similiter habet lib. 5. cap. 6. ac demum in Chronico: Ignatius quoque epistola prima, Clementem scribit Anacleto successisse.

10. Clemens, qui & vidit Apostolos] *Barnaba concione primùm fidei elementa didicisse, & eius ministerio se ad Petrum Apostolum adductum fuisse; ac deinceps variarum peregrinationum & certaminum comitem se adiunxisse, locupletißimus sibi ipse testis est, in libris Recognitionum. Hunc esse, cuius Paulus in quadam Epistola meminit, putant Clement Alex. Eusebius, Epiphanius.*

11. Sub hoc igitur Clemente, dissensione nó modica] *Si extaret Clementis Epistola, qua schisma hoc compescuit, & Corinthiorum nutantem fidem confirmauit; tantæ diuisionis occasiones facilè explicarentur: sed nec Eusebius, nec Nicephorus plura quàm hic Irenæus tradiderunt.*

12. Potentißimas literas] *Hinc obserua Romanam Ecclesiam etiam ab initio, authoritatem suam interposuisse in moderandis quoque Græcorum Ecclesiis, quod adeò gratum fuit illarum Episcopis, vt hic commemoratam Epistolam, non tam Clementis quàm Romanæ Ecclesiæ nomine, sua ipsius memoria, plurimis in Ecclesiis publicè lectam scribat Eusebius lib. 2. cap. 12. hist. Porrò fragmenta non contemnenda huius Epistolæ reperias apud Iustinum martyrem quæst. 47. ad Orth. Clementem Alex. lib. 1. Stro. & lib. 4. & lib. 6. Basilium mag. lib. de Spiritu sancto capite 29. Athanasium in disput. contra Ariū in synodo Nicæna: Epiphanium contra hær. 27. Eusebium l. 3. hist. cap. 16. & 37. Hieronymum lib. 1. con. Iouini. & commentariis in 1. & 4. cap. ad Ephes. quorum Lectorem tantùm admonere visum est.*

13. Huic autem Clementi succedit Euaristus] *Augustinus Epist. 165. Optatus Mileuitanus libr. 2. Euaristum Anacleto successisse scribunt, quos sequuti sunt Damasus & Platina: sed cùm hic reclamet Irenæus, eique subscribat Eusebius plurimis in locis, illi potius credendum. Totum hunc locum transcripsit Eusebius lib. 5. hist. cap. 6.*

14. Qui etiam gloriosissimè] *Eusebius, Damasus, Metaphrastes, Nicephorus, Platina, aliiq; rerum Ecclesiasticarum scriptores, huic consentiunt: adeoque antiquissimus scriptor Tertullianus his versibus:*

Li. 3. Carm. adu. Marcionem.

Post expleta sui qui lustri tempora tradit
Telesphoro; excellens hic erat, martyrque fidelis.

15. Et Polycarpus] *Etiam locum istum reperias apud Eusebium lib. 4. histor. cap. 13. Deinde constantissimum eiusdem Polycarpi martyrium graphicè depingit c. 15. Meminit & Polycarpi frequenter in Epistolis Ignatius, ad eumque nominatim vnā dirigit. Idem rursus ad Antiochenses suos, ex Philippis scribens, salutat eos Polycarpi nomine, cui tanquā fidißimo tutori, Ecclesiam Antiochenam ad martyrium proficiscens impensius commendat. Irenæus quoque in Epistola ad Florinum pietatem, doctrinam, formam Polycarpi, & cæteras animi & corporis dotes, apprimè commendat. Fragmentum habet Eusebius libro quinto capite 19. hist.*

16. Multum enim perseuerauit] *Eusebius in Chronico tradit Polycarpum coronam martyrii suscepisse circa annum Christi 169. imperii autem Antonini Veri septimo, insuper illum instante morte dixisse Proconsuli, se iam octoginta sex annos Christo inseruiisse: quibus*

A *eum reuera grandæuum fuisse, ac Ecclesiæ Smyrnensi multis annis præfuisse constat.*

17. Et fidelior veritatis est testis] *Eusebii authoritate, & Billii commonitione sic locū restituimus, expuncto* fidelioris, *quod habebant omnes codices.*

18. Is enim est, qui sub Aniceto] *Peregrinationis huius rationes, ex Irenæi Epistola ad Victorem Papam abundantius refert Eusebius lib. 5. hist. cap. 24. Hinc verò obseruandum, quanti Romani Pontificis authoritatē fecerunt totius Orientis Ecclesiæ, quarum primas, Apostolorum auditor, ab ipso Ioanne Euangelista Smyrnæ pastor constitutus Polycarpus, confecta iam ætate, Romam pergit, successorem Petri variis de rebus consulit: pacis communionem postulat, & assequitur.*

19. Et sunt qui audierunt eum] *Isthæc transcripserunt ex Irenæo Eusebius lib. 4. histor. cap. 13. Epiphanius contra hæresim 30 Theodoret. lib. hæretic. Fab. Nicephorus li. 2. Plurimos autem & sanctißimos præter Irenæum, discipulos & auditores Polycarpum habuisse in* B *Ecclesiasticis libris refertur, qui tū adhuc & in Asia & in Gallia supererant: inter quos numerant Andochium, Tyrsum, Felicem, & Benignum qui in Galliis martyrio consummati sunt.*

20. Cerinthum] *Epiphanius contra hæresim 30. semel & iterum istud de Ebione, non de Cerintho, refert. Quid si vterque, id est Cerinthus ac Ebion, vt eiusdem fermè impietatis professores, tum in balneum aut excōdicto, aut præter spem, simul conuenissent? Hieronymus aduers. Luciferanos asserit, post Ioannis recessum, balnei ruina Cerinthum cum asseclis oppressum fuisse. Ac Eusebius quidem lib. 4. cap. 22. Nicephorus lib. 4. cap. 22. & Theodoretus lib. 2. hæreticarum fabularum, Ioan-* C *nis accessum & recessum cum Irenæo referunt, sed balnei ruina ac hæretici oppreßionis non meminerunt.*

21. Post vnam correptionem] *Tertulliā. lib. de Præscript. Cyprianus lib. 3. ad Quirinum cap. 78. item Epist. 55. Lucifer Calar. & Ambrosius com. in hunc Pauli locum, hanc Irenæi vet. cod. lectionem sequentes, non habent:* Et alteram: *habent verò Athana. orat. 5. contra Arian. Orat. ad Max. Epist. ad Serapionem: Leo magnus serm. contra hæresim Eutychetis: Hieronym. Theodoretus: Primasius.*

22. Est autem & Epistola Polycarpi] *Hanc agnoscunt Eusebius lib. 5. histor. capite vigesimo: Hieronymus in Catalogo: Nicephorus lib. 2. cap. 39. Prodiit autem* D *nostra ætate in lucem, vt multorum aliorum priscorum monumēta, quæ temporum iniuria diu latuerant. Quinetiam testis est Irenæus Epistola ad Florinum, cuius egregium fragmentum notat apud Eusebium libr. 5. hist. ca. 18. & Nicephorum lib. 4. cap. 30. eundē beatißimū & Apostolicum virum, alias quoque Epistolas vel vicinis Ecclesiis confirmationis gratia, vel fratribus quibusdā, vt eos admoneret & hortaretur, scripsisse: ex quibus puritas doctrinæ eius colligi potest. Harum porrò quinque non aspernenda fragmenta, à me superioris Quadragesimæ tempore, Virduni, in quadā vetustißimis characteribus manu descripta super quatuor Euangelistas Cathena, inuenta, vt à Victore Episcopo Capuano, ante mille & centum annos ibidem laudantur, hoc loco inserere operæpretium visum fuit. Hæc itaque ibidem leguntur:*

Victor Episcopus Capuæ ex Responsione capitulorum Sancti Polycarpi Smyrnensis Episcopi, discipuli Ioannis Euangelistæ.

DIVI POLYCARPI SMYRNENSIS EPISCOPI, ET MARTYRIS, BEATI IOANNIS EVANGELISTAE QVONDAM DISCIPVLI, RESPONSIONVM FRAGMENTA.

Matthæus Dominum dixisse testatur, quod Moyses scribit Adam loquutum fuisse hoc modo. Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro ex carne mea: propter hoc relinquet homo patrem & matrem, &c. Sed concordant Domini verba cum Moysi sermonibus, qui Adam præbens officium inspiratione diuina prophetauit, ipse à Moyse hoc dixisse refertur. Deus verò qui per inspirationem diuinam in corde Adam ista verba formauit, ipse Pater à Domino rectè loquutus fuisse refertur. Nam & Adam hanc prophetiam protulit; & Pater qui eum inspirauit, rectè dicitur protulisse. *Matt. 19. 5. Gen. 2. 24.*

IDEM ad hæc verba Christi, Calicem meum bibetis, &c. *Matth. 20.*

B Per huiusmodi potum, significat passionem. Et Iacobum quidem nouissimum martyrio consummandum, fratrem verò eius Ioannem transiturum absque martyrio; quamuis & afflictiones plurimas, & exilia tolerarit: sed præparatam martyrio mentem Christus martyrem iudicauit. Nam Apostolus Paulus, quotidie (inquit) morior; dum impossibile sit quotidie mori hominem ea morte, qua semel vita hæc finitur. Sed quoniam pro Euangelio ad mortem iugiter erat præparatus, se mori quotidie sub ea significatione testatus est. Legitur & in dolio feruentis olei pro nomine Christi beatus Ioannes fuisse demersus. *Actor. 12. 2* *1. Cor. 15. 31*

IDEM de initio Euangelij secundum Marcum.

Rationabiliter Euangelistæ principijs diuersis vtuntur, quamuis vna eademque euangelizandi eorum probetur intentio. Matthæus vt Hebræis scribens, genealogiæ Christi ordinem texuit, vt ostenderet ab ea Christum descendisse progenie, de qua cum nasciturum vniuersi Prophetæ cecinerant. Ioannes autem ad Ephesum consti- C tutus, qui legem tanquam ex Gentibus ignorabant, à causa nostræ redemptionis Euangelij sumpsit exordium: quæ causa ex eo apparet, quod Filium suum Deus pro nostra salute voluit incarnari. Lucas verò à Zachariæ sacerdotio incipit, vt eius Filij miraculo natiuitatis, & tanti prædicatoris officio, Diuinitatem Christi Gentibus declararet. Vnde & Marcus antiqua prophetici mysterij cōpetentia aduentui Christi declarat: vt non noua, sed antiquitus prolata eius prædicatio probaretur. Aut per hoc Euangelistis curæ fuit, eo vti procemio, quod vnusquisque iudicabat auditoribus expetere. Nihil ergo contrarium reperitur, vbi licet diuersis scriptis, ad eandem tamen patriam peruenitur. *In gestis.*

IDEM in illud: Noli vocare amicos tuos, sed pauperes & debiles, *&c. Luc. 14. 12.*

D Præcepit non amicos, sed infirmos quosque vocandos ad prandium. Quod si claudus, aut quilibet eorum sit amicus, sine dubio talis pro amicitia minimè est rogandus: vnde ipsa quasi videntur se impugnare mandata. Nam si non amici, sed claudi & cæci sunt inuitandi, ipsosque quoque amicos esse contingat, nequaquam rogare debemus. Sed amicos, arbitror, intelligi hoc loco debemus illos, quos pro mūdi huius terrena consideratione diligimus, non pro diuinæ contemplationis intuitu. Hi sunt igitur amici relinquendi. Denique, ideo debilium exempla proposuit, quos pro nullius possumus appetere necessitate negotij, nisi tantùm pro fructu retributionis æternæ.

IDEM in illud: Opus consummaui, quod dedisti mihi vt faciam. *Ioan. 17. 4.*

Qvomodo opus salutis humanæ adimplesse commemorat, cùm necdum crucis vexillum conscenderat? sed definitione voluntatis, de qua cuncta venerandæ passionis insignia adire decreuerat, iure se opus perfecisse significat: &c.

Hæc Victor Capuanus vir Græcè & Latinè doctus circa annum Dom. 480. ex Græco Responsionum

*sionum capitulorum B. Polycarpi, quem nactus erat, codice, à se Latina facta recensuit: & in su- A
pra nominata Cathena manu scripta, quam penes me habeo, & cùm per Typographos licebit, stu-
diosis communicabo, citantur: quæ in hunc locum inserere atque publicare visum est, quòd hacte-
nus nondum euulgata fuisse nouerim.*

TESTIFICATIO EORVM QVI APOstolos viderunt, de prædicatione veritatis.

CAPVT IV.

Tantæ igitur [ostensionis] cùm sint hæc, non oportet adhuc quærere apud
alios veritatem, quàm facilè est ab Ecclesia sumere, cùm Apostoli, quasi in
1.Tim.6.20. depositorium diues, plenissimè in eam] contulerint omnia quę sint verita-
2 Tim.1.14 tis: vti omnis quicunque velit, sumat ex ea potum vitæ. Hæc est enim vitæ
Io.n.10.8. introitus, omnes autem reliqui, fures sunt & latrones, propter quod opor-
Tit.3.10. tet deuitare quidem illos: quæ autem sunt Ecclesiæ, cum summa] diligentia diligere, B
re, & apprehendere veritatis Traditionem. Quid enim? Et si quibus de aliqua modica
quæstione disceptatio esset, nónne oporteret in antiquissimas recurrere Ecclesias, in
quibus Apostoli conuersati sunt, & ab eis de præsenti quæstione sumere quod certum
& re liquidum est?; Quid autem si neque Apostoli quidem scripturas reliquissent no-
bis, nónne oportebat ordinem sequi Traditionis, quam tradiderunt ijs quibus com-
mittebant Ecclesias? Cui ordinationi assentiunt multę gentes Barbarorum, quorum]
qui in Christum credunt, sine charta &] atramento scriptam habentes per Spiritum
in cordibus suis salutem, & veterem Traditionem diligenter custodientes, in vnum
Ioan. ?.33 Heb.10.16. Deum credentes fabricatorem cæli & terræ, & omnium quæ in eis sunt, per Christum
Iesum Dei Filium. Qui propter eminentissimam erga figmentum suum dilectionem,
eam quæ esset ex Virgine generationem sustinuit, ipse per se hominem adunans Deo,
& passus sub Pontio Pilato, & resurgens, & in claritate receptus in gloria, venturus
Saluator eorum qui saluantur, & iudex eorum qui iudicantur, & mittens in ignem ę-
ternum transfiguratores veritatis, & contemptores Patris sui, & aduentus eius. Hanc C
fidem qui sine literis crediderunt, quantum ad sermonem nostrum, barbari sunt:
quantum autem ad sententiam, & consuetudinem, & conuersationem, propter fi-
dem, per quam sapientissimi sunt, & placent Deo, conuersantes in omni iustitia & ca-
stitate & sapientia. Quibus si aliquis annunciauerit ea quæ ab hæreticis adinuenta
sunt, proprio sermone eorum colloquens, statim concludentes aures, longo longius
fugient, ne audire quidem sustinentes blasphemum colloquium. Sic per illam vete-
rem Apostolorum Traditionem, ne in conceptionem quidem mentis admittunt,
quodcunque eorum portenti loquium est: neque dum] enim congregatio fuit apud
eos, neque doctrina instituta.[6] Ante Valentinum enim non fuerunt, qui sunt à Valen-
tino; neque ante Marcionem erant, qui sunt à Marcione; neque omnino erant [reli-
qui] sensus maligni, quos supra enumerauimus, antequam initiatores & inuentro-
res peruersitatis eorum fierent.[7] Valētinus enim venit Romam sub Hygino, increuit
verò sub Pio, & prorogauit tempus vsque ad Anicetum. Cerdon autem qui ante Mar- D
cionem, & hic sub Hygino, qui fuit octauus Episcopus, sæpe in Ecclesiam veniens, & ex-
homologesin faciens, sic consummauit,[8] modò quidem latenter docens, modò verò
exhomologesin faciens, modò verò ab aliquibus traductus, in his quæ docebat malè,
& abstentus est [à] religiosorum hominum conuentu.

Eusebius lib. 4 Histor. Græc. cap. 11. Latin. 10. hæc citat.

Οὐαλεντῖνος μὲν γὰρ ἦλθεν εἰς ῥώμην ἐπὶ ὑγίνου. ἤκμασε δ' ἐπὶ πίου, καὶ παρέμεινεν ἕως ἀνικήτου. κέρδων δ' ὁ πρὸ μαρκίωνος, καὶ αὐτὸς ἐπὶ ὑγίνου, ὃς ἦν ἔνατος ἐπίσκοπος, εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐλθὼν καὶ ἐξομολογούμενος, οὕτως διετέλεσε, ποτὲ μὲν λαθροδιδασκαλῶν, ποτὲ δὲ πάλιν ἐξομολογούμενος, ποτὲ δὲ ἐλεγχόμενος ἐφ' οἷς ἐδίδασκε κακῶς καὶ ἀφιστάμενος τῆς τῶν ἀδελφῶν συνοδίας.

Interp. Iac. Billio.

Valentinus Hygini tempore Romam se contulit; floruitque sub Pio, atque vsque ad Anicetum tem-
pus vitæ prorogauit. Cerdon autem, qui Marcio-
nem antecessit, ipse quoque Hygini tempore, qui
nonus Episcopus erat, Romam profectus, ac per-
sæpe pœnitentiam agens, ita perstitit, vt nonnun-
quam furtim suum dogma spargeret, nonnunquam
rursus pœnitentiam ageret, nonnunquam denique
conuictus atque reprehensus, ob ea quæ perni-
ciosè docebat, à fratrum cœtu
absisteret.

Marcion

A Marcion autem illi succedens inualuit sub Aniceto, decimum locum episcopatus continente. Reliqui verò qui vocantur Gnostici, à Menandro Simonis discipulo, quemadmodum ostẽdimus, accipientes initia vnusquisque eorum, cuius participatus est sententiæ, eius & pater, & antistes apparuit. Omnes autem hi, multo posterius, mediantibus iam Ecclesiæ temporibus, insurrexerunt in suam apostasiam.

ANNOTATIONES.

1. Tantæ igitur ostensionis cùm sint hæc] *Authoritate vet. cod. expunximus,* ostensiones, *atque ita colligit Irenæus, quæ supra dixit, de Scripturis, successionibus Episcoporum, maximè in Ecclesia Romana, & Traditionibus Apostolorum, vim habere manifestissimæ ac firmissimæ demõstrationis aduersus omnes hæreses. Infert autem, non esse veritatem fidei quærendam à tã impuris & dissectis Gnosticorum sectis: sed à sola Ecclesia Catholica, cui vt sacrum ac cæleste pignus, seruanda ab Apostolis commissa est. Confirmatio prima est,* B *ex eo quòd obortis nouis disceptationibus semper ad antiquiores Ecclesias, velut ad puriores fõtes recurritur. Secunda, quòd si nullæ essent Scripturæ nobis relictæ, ad earum Ecclesiarum traditiones omnino confugiendum esset. Tertia, multas per orbem Gentes, viua solùm voce traditam sibi veram fidem Christianam constanter tenere, & seruare. Quarta, Spiritum sanctum, vt à Prophetis prænunciatum fuit, in cordibus fidelium, potius quàm in chartis, veram & salutarem pietatem inserere ac infigere. Paulò post,* in eam, *pro,* in ea: *deinde,* cum summa diligentia, *pro,* cum magna, *docente vetere codice, substituimus.*

2. Diligere] *Billius* deligere *mallet, quàm* diligere, *ob verbum deuitare, quod antecedit.*

3. Quid autem si neque] *Vehemens certè telum in eos, qui nihil credendum clamitant, quod nõ dilucidè & apertè scriptura dicat. Num ergo Deũ vnum esse,* C *vniuersaq; suo Verbo condidisse credidissent, si Mosis ætatem præcessissent? Atheismumve professi fuissent, si vniuersa Biblia sacra Babylonicis flammis exuri vidissẽt? Neque igitur Domini nostri incarnationẽ, mortem, Resurrectionem, & vniuersam œconomiam peractam ab eo verè existimassent, antequã Matthæus, Marcus, Lucas, Ioannes, hæc scriptis mandassent. Et quid ad hanc rationem Irenæi respondebunt, si tãtùm & solùm apertis scriptis credunt, traditione omni abnegata?*

4. Multæ gentes Barbarorum] *Domini iussionibus, quibus Christus Apostolos & discipulos delegauit, vt euntes in vniuersum mundum, felix faustumq; Euãgelij verbum profiterentur omni creaturæ, incipientes à Iudæa vsq; ad vltimum terræ, tãto feruore paruerũt, vt omnem terrarum orbem intra 40. aut 50. annos peragrarint. Hoc plane Paulus indicat, Romanorũ fidem dicens annunciari in vniuerso mundo: & Apocalypsis,* D *inter Eucharistias beatorum referens eos dicere:* Redemisti nos ex omni tribu, lingua, populo & natione. *Non fuerunt autem scripta Apostolorum euulgata statim per tot linguas & prouincias, quæ tamen recta in Deum fide, solo verbo Dei tradito, non autem scripto innixæ credebant, vti docet Irenæus.*

5. Quorum qui in Christum credunt, sine charta & atramento] *Ita ex veteri codice restituimus: codices excusi,* eorum qui in Christum credũt, sine charactere vel atramento.

6. Ante Valentinum enim] *Eisdem argumentis, ab origine scilicet recentiori tum hæresiarcharum, tum hæreseôs, validissime pugnat Tertullianus aduersus hosce Gnosticos libr. Præscript. & lib. 1. contra Marcionem. Valet quoq; plurimum huiusmodi argumẽtum aduersus huius æui Hugnosticos: quãdoquidem constet Lutheranismum anno Domini 1517. ab excucullato apostata Luthero initium habuisse: Sacramentariã factionem circa annum 1524. Carolstadij & Zuinglij opera pullulasse: Anabaptistarum verò colluuiem 1522. per Nicolaum Storck, deinde Thomam Muntzerum prima furorum suorum fundamẽta iecisse. Nam si omnes Ecclesiasticas historias percurramus, nullã prouinciam, nullamq; gentem comperiemus, quæ confessionem fidei Augustanæ, VVitembergicæ, Mãsfeldicæ, Saxonicæ, Bohemicæ, VVandalicæ, Suedicæ, Anglicæ, Belgicæ, Frãcicæ, Helueticæ, aut Bezanicæ similem vnquã ediderit. Hoc in primis satis fatetur Beza, quando in libro imaginum scribit Cnoxum, Bucerum, Farellum, Caluinum, Zuinglium, ac Oecolampadiũ primos fuisse in Scotia, Anglia, Francia, Sabaudia, Heluetiaq; Apostolos ac Euangelistas. Item, Caluini in sacras literas monumentis* nihil iudiciosius, nihil enucleatius, nihil magnificentius, à quoquam verbi diuini interprete, adhuc scriptum fuisse. *Et in huius vita, vniuersos verecundiæ fines transiliens, tam impudenter quàm nequiter scribit:* Doctrinam de Cœna Dominica, à nullo post Apostolos, rectè intellectam & traditam hactenus fuisse, quàm à Caluino. *Constat ergo etiam proprijs illorum testimonijs Caluinismum & Zuinglianismum recentissimum esse: nosque illis optimo iure obijcere posse, quod nuper in Colloquio Frankentalensi Anabaptistis nepotibus suis obiecerunt:* Si vos Ecclesia Dei estis, sequitur Deum sine populo & Ecclesia fuisse vsque ad annum 1524. in quo Carolstadius doctrinæ vestræ fundamenta posuit. Nam si vel omnes historias perlegatis, nullum ab exordio mundi populum inuenietis, qui Confessionem fidei vestræ similem habuerit, &c.

Lutheranismum quoque recentissimum esse, & ipse Lutherus palam significat & contestatur his verbis: Audemus gloriari, Christum esse primò à nobis vulgatum. *Et in Colloquijs eius per Rebenstock collectis refertur, quod frequenter labores suos Apostolorum etiam laboribus præferens, diceret:* Tempore Pauli, Euangelium non publicè, sed priuatim propositum est. *Et Ioannes Aurifaber in alijs eiusdem Lutheri præceptoris sui Colloquijs, eo vsque effert illum super omnes Patres, Doctores, Martyres, Discipulos ac Euangelistas & Apostolos Christi, vt vix diuinissimum Paulum ei præferendum iudicet, ac secũdum ab eodem Christo locũ omnino tribuat, vt superius ex versibus eius notauimus. VVigandus demq;, libro de bonis & malis Germaniæ, adscribit eidem Luthero,* Articulorum fidei illustrationem, qualis ab Apostolorum temporibus hucusq; in mundo non fuit cognita. *Et reipsa, ne vnum, ne vnum quidem ab Apostolorum temporibus ad hanc vsque ætatem nostram Doctorem ac Episcopum nominare possunt, aut poterunt vnquam, qui Lutheranam vel Melãthonianam doctrinam professus, aut Confessionem fidei Augustanæ similem amplexus fuerit. Sed neq; vllam prouinciam, vllam ciuitatem, vllum oppidum, vllum totius orbis angulum designare possunt, in quo vel Baptizatum vel Cœnatum, vel prædicatum sit recentium Hugnosticorum more. Est igitur*

Præfat. in corpus doctrinæ, editũ Lypsiæ 1561.

Tomo 2. pagin. 145.

horum doctrina planè noua, & hactenus inter Christianos nec audita, nec recepta.

7. Valentinus enim venit Romam] *Hac vsque ad illud:* Marcion autem illi succedens, *transcripsit Eusebius lib. 4. hist. cap. 10. sectam quoque Valentinianorum ortam sub tempore Antonini pij, & Thelesphori Papæ, qui Hyginum præcesserat, memoriæ tradiderunt Theodoretus & Sabellicus.*

8. Modò quidem latenter docens] *Obseruandum quàm incerta, vacillante, & ad omnem flatum fluctuante, imò & repugnante, & perpetuo verbere flagellante eos misera conscientia, errores suos adinueniāt, retineant, & spargant tam veteres quàm noui hæresiarchæ. Ac de veteribus sufficiat præsens Irenæi testimonium: de nouis iuuat quidpiam adijcere. Lutherus de seipso certissimus testis, scribit* se initio per ignorantiam & imprudentiam, imò repugnante animo, in hanc causam detrusum esse. *Vnde & discipuli eius referunt eum in Colloquijs sæpè dixisse:* Ego ita credere non possum, sicut doceo: attamen homines alij fidem me habere firmissimam iudicant. *Item:* Si iunior essem, nollem prædicare: aliud negotium inciperem. Ego si vidissem meum inceptum in tantum dilatari, os meum certè obturassem. *Et in alijs colloquijs ab Aurifabro commensali collectis recitatur, eundem de seipso cum suspirijs aliquoties exclamasse:* O quàm magnam hominum multitudinem per doctrinam tuam seduxisti! Omnem hunc tumultum concitasti! *Et posteà:* Nunquam eas cogitationes ex animo dimitto, nimirum, quod optarem negotium hoc à me inceptum non esse. In hac tentatione sæpenumerò ad ipsum infernum demersus sum. Quia tamen causam hanc ingressus sum, videndum mihi nunc est & dicendum, eam iustam esse. *Quinetiam remordentis, dies noctesq́, flagellantis, tumultuantis, & reclamantis miserabilis animæ suæ stimulos & cruciatus cunctis manifestans scribit:* Quoties cor meum palpitauit, meque reprehendit & obiecit: Nunquid tu solus sapis? An verò credibile est, reliquos omnes errare, & tanto tēpore errasse? Quid, si tu erres, & tot homines in errorem inducas, qui omnes in perpetuum damnentur? *Luthero tot procellis agitato, fluctuanti, & de doctrinæ suæ veritate penitus incerto, commilitonem & Achatem eius iungamus Melanthonem, Confessionis Augustanæ, omniumq́, Lutheranorum, & nunc quoque Caluinianorum symboli & acropoleos conditorem.*

Tomo 1. op. sparsim.

Tomo 1. col. loq. pag. 34. & 95 & To. 2. pag. 15.

Fol 158. 241 & 271.

Præfat. libr. de Missa abo.

Is animi sui fluctus & cōsternationes satis in comitijs Augustanis patefecit, quando Episcopis Catholicis iurisdictionem, authoritatem, atque obedientiam, etiam inter Lutheranos restituendam esse concedebat. *Et in subsignandis articulis Smalcaldicis addendum volebat,* vt Romano pontifici iurisdictio in Episcopos Catholicos, & concionatores Lutheranos sarta tectaque relinqueretur. *Verùm, Lutheri furoribus cedere coactus est. Virum tamen adeo semper torsit & arsit tot errorum conscia mens, vt Ioanni Bartholomæo à Velberg, eum de Religione mutanda consulenti, responderit, vt* Catholicū communicandi & orandi ritum constanter retineret. *Addiditq́ue:* Nullum habeo digitum in manu, cuius iactura non optarim, me nunquam ad scribendum de rebus Theologicis accessisse: sed vacasse philosophiæ, vt feci à principio. *Præterea, propriæ matri in extremis agenti, & eum per sacra omnia adiuranti, vt ei diceret,* quænam magis salutaris esset religio? *coram multis respondisse fertur,* Romanam Catholicam securiorem esse: Lutheranam carni faciliorem. *Ex quibus satis est manifestum quàm semper lubricus & inconstans fuerit: denique etiam reclamante intus conscientia, illum nunc partes Lutheranorum, nunc Catholicorum, postremò & Sacramentariorum propugnasse. De Pomerano, Amsdorfio, & alijs Lutheranæ factionis ducibus etiam dicerem, nisi me noui Sacramentarij, vt & sua anxietatibus & trepidationibus locum hic designem, vehementer incitarent.*

Vlenbergius, Causa 15.

VVolfangus Agricola, cōn de Matrim.

Andreas Carolstadius eorum antesignanus anno 1525. *scripsit ad Lutherum,* se tantum exercitij gratia, de Eucharistia contra eum disputasse: & non velle in ea sententia, quæ realem corporis Christi præsentiam non agnoscit, pertinaciter persistere. *Idem ad Tigurinos pergens dixit Cyringio:* Ab istis Helueticis Theologis mea fides & sententia de cœna Domini stabit & cadet. *Eadem inconstantia & trepidatione Caluinus paratus sententiam suam Sacramentariam mutare atque deserere scripsit.* Si Philippus Melanthon verbulo declaret, me à sua mente deflectere, protinus desistam. *An non leuissimi prophetæ & inconstantissimi Apostoli, qui à nutu mendacium & mortalium hominum, in præcipuis fidei Christianæ capitibus stant & cadunt? Suorum dogmatum tabulas figere ac refigere sunt parati? Oecolampadius alter huius sectæ parens, per Frcinum Cancellariū, admonitus à Landgrauio Hassiæ 1529. ne verbis Christi neglectis, commentis hominum peregrinis & incertis fideret, his verbis respondit:* Vtinam Princeps illustriss. abscissa mihi fuisset hæc dextera, cùm primùm inciperem de negotio Cœnæ Dominicæ scribere. *An non apertum & certum oppressæ, reprobatæ, damnatæque conscientiæ testimonium? Zuinglius & ipse de suo dogmate anceps & dubius scripsit:* Confiteor ingenuè, quod ad hunc sensum verborum Christi, quem proferemus, *Hoc significat corpus meum,* propensior sim, quàm ad alium quem hactenus tenuimus: quamuis nihil temerè adfirmem. Sed si quis clariora protulerit, cum gratiarum actione amplexurum polliceor. *Rursumq́, incertitudinem doctrinæ Sacramentariæ, & inconstantiam suam declarans ait:* Vereor multos errare in certamine περὶ τῆς εὐχαριστίας, nisi ego magis quàm omnes errem, &c. *Nec mirum profectò si trepident, tremant, totiq́, tam impiam causam agentes perhorrescant, quando relictis aut deprauatis clarissimis Christi verbis, vel Satanica somnia, vel glossemata ab impuris hominibus conficta & inuecta conjectentur: quæ imbecilles atque timidas hominum mentes nunquam possunt tranquillare. Ecquis huiusmodi Protheis ac Vertumnis salutem suam tutò committere posset? Sed de his pro occasione iam satis.*

Schlusselburgius l. 2. art. 9.

Secunda defens. contr. VVestphal. pag. 34.

Schutz. causa 15. Schlusselburgius li. 2. art. 9.

Lib. de vera & fals. relig. fol. 249. 251.

Epi. de cœn. Domini ad Matt. Alberum 1525.

OSTEN-

A *OSTENSIO QVOD ET DOMINVS ET APOstoli in veritate ediderint doctrinam, & non secundum audientium opinionem.*

CAPVT LI.

TRaditione igitur quæ est ab Apostolis, sic se habente in Ecclesia, & permanente apud nos, reuertamur ad eam, quæ est ex scripturis ostensionem, eorum qui & Euangelium conscripserunt Apostolorum, ex quibus conscripserunt de Deo sententiam, ostendentes quoniam Dominus noster Iesus Christus veritas est, & mendacium in eo non est. Quemadmodum & Dauid [eam] quæ est ex Virgine generationē eius, & eam quæ est ex mortuis resurrectionem prophetans ait: Veritas de terra orta est. Et Apostoli autem discipuli veritatis existētes, extra omne mendacium sunt: non enim communicat mendacium veritati, sicut B non communicāt tenebræ luci, sed præsentia alterius excludit alterum. Veritas ergo Dominus noster existens, non mentiebatur: & quem sciebat Labis esse fructum, non vtique Deum confiteretur, & Deum omnium, & summum Regem, & Patrem suum, perfectus imperfectum, spiritalis animalem, is qui in Pleromate esset, eum qui extra Pleroma. Neque discipuli eius alium quendam Deum nominarent, aut Dominum vocarent præter eum, qui verè [esset] Deus & Dominus omnium: quemadmodum dicunt hi, qui sunt vanissimi sophistæ, quoniam Apostoli cum hypocrisi fecerunt doctrinam, secundum audientium capacitatem, & responsiones secundùm interrogantium suspiciones cæcis cæca confabulantes, secundum cæcitatem ipsorum, languentibus autem secundum languores ipsorum, & errantibus secundum errorem eorum, & putantibus Demiurgum solum esse Deum, hunc annūciasse. His verò qui innominabilem patrem capiunt, per parabolas & ænigmata inenarrabile fecisse mysterium, vti non quemadmodum habet ipsa veritas, sed & in hypocrisi, & quemadmodum capiebat vnusquisque, Dominum & Apostolos edidisse magisterium. Hoc autem non est sanantium, nec viuificantium; sed magis grauantium, & augentium ignorantiam ipsorū: & multo verior [his] Lex *inuenitur, maledictum dicens omnem, qui in errorem mittat cæcum in via. Qui enim ad inuentionem missi erant errantiū Apostoli, & ad visionem eorum qui non videbant, & ad medicinam languentium, vtique non secundum præsentem opinionem colloquebantur eis, sed secundum veritatis manifestationem. Nec enim quilibet homines rectè facient, si cæcos iamiamq; per præcipitium ferri incipientes, adhortentur insistere illi periculosissimæ viæ, quasi verè rectæ, & quasi bene peruenturi sint. Quis autem medicus volens curare ægrotum, faciet secundum concupiscentias *ægrotantis, & non secundū quod aptū est medicinæ? Quoniam autem Dominus medicus venit eorum qui se malè habent, ipsi testificatur dicens. Non est opus sanis medicus, sed malè habentibus. Non veni vocare iustos, sed peccatores ad pænitentiā. Quomodo ergo qui malè habent confirmabuntur? & quomodo peccatores pænitentiam agent? Vtrum perseuerantes in eisdem ipsis? An è contrario, magnam commutationem & transgressionem prioris conseruationis accipientes, per quam & ægritudinem nō modicam, & multa peccata sibimetipsis importauerunt? Ignorantia autem mater horum omnium per agnitionem vacuatur. Agnitionem verò faciebat Dominus suis discipulis, per quam & curabat laborantes, & peccatores à *peccato coercebat. Non igitur iam secundum pristinam opinionē loquebatur eis, neque secundùm *suspicionem interrogantium respondebat eis: sed secundùm doctrinam salutarem, & sine hypocrisi, & sine [personæ acceptione.] Quod etiam ex Dominì sermonibus ostēditur, qui quidem his qui erant ex circuncisione ostēdebat Filium Dei eum, qui per Prophetas prædicatus fuerat Christum, hoc est, semetipsum manifestabat, qui libertatem hominibus restaurauerit, & attribuerit incorruptelæ hæreditatem. Gentes autem iterum docebant Apostoli, vt relinquerent vana ligna & lapides, quæ suspicabantur esse deos, & verum colerent Deum, qui constituisset & fecisset omne humanum genus, & per cōditionē suā aleret & augeret, & [constabiliret, &] eis esse præstaret, & vt expectarēt filium eius Iesum Christū, qui redemit nos de apostasia sanguine suo, ad hoc vt essemus & nos populus sanctificatus, de cælis [descēsurum] in virtute Patris, qui & iudicium omniū facturus est, & ea quę à Deo sunt bona donaturus his, qui seruauerint præcepta eius. Hic in nouissimis temporibus apparēs lapis summus angularis, in vnum collegit, & viuiuit eos qui longè, & eos qui propè, hoc est, circuncisionem & præputium, *dilatans Iaphet constituens eum in domo Sē

Margin: Ioan. 14. 6. — 1. Ioa. 1. 27. — Psal. 84. 12. — 2. Co. 6. 14. — *inuenietur. — C — Deut. 27. 8. — *ægrotantium — Lu. 5. 31. 32. — *peccando D — *opinionē — Rom. 2. 12. Act. 10. 34. — Act. 14. 15. — Ephe. 2. 17. Gen. 9. 27.

ANNOTATIONES.

A

1. Traditione igitur] *Expleto argumento à Traditionibus, nunc ex apertis Scripturis aduersus Gnosticos disputationem instituit: hisq; vnicum Deum vniuersorum Creatorem, eundemq; Patrem Domini nostri Iesu Christi esse demonstrat.*

2. Veritas de terra] *Locum hunc post Irenæum, Arnobius sic interpretatur*: Veritas qui est Christus, de terra, id est, de Maria orta est. *Lactantius autem libro quarto capite duodecimo.* Veritas, *inquit*, de terra orta est, quia Deus in quo veritas est, terrenum corpus accepit, vt terrenis viam salutis aperiret. *Et Augustinus.* Veritas de terra orta est, Christus de fœmina natus, Filius Dei de carne Christi processit. *Nec ab hac interpretatione dissentiunt Hieronymus comment. in Psalm. Fulgentius lib. 3. ad Trasimundum; & l. de incarnatione & gratia Domini nostri Iesu Christi cap. 6.*

3. Et sine personæ acceptione] *Vocem* personæ *addidimus, expūximusque* acceptatione: *Deinde* constabiliret, &, *pro* constabiliter: *& non ita post, pro* descensurus, descensurum, *substituimus author. vet. cod.*

4. Dilatans Iaphet] *Alludit ad benedictionem eam, qua Noe Iaphet filium primogenitum honestauit ac decorauit. Locum hunc illustrabit amplior hac Iustini interpretatio*: Prædixit Noe, posteros Semi occupaturos agros Chananæorum & habitacula, eijciendos mox à Iapheti progenie, quod ita factum docebo Vos enim (*Iudæos alloquitur*) qui à Semo ducitis originem, occupastis Dei iussu terram filiorum Chanaam, deinde filij Iaphet, æquè iusto Dei iudicio tenuerunt eam, & vos illinc profligauerūt, *Romanos intelligens.* In Dialog.

B

OSTENSIO QUOD IN SCRIPTURIS nemo alius Deus nominatur, nec Dominus nuncupatur, nisi solus verus Deus Pater omnium, & Verbum eius.

CAPUT VI.

NEque igitur Dominus, neque Spiritus sanctus, neque Apostoli eum qui non esset Deus, definitiuè & absolutè Deum nominassent aliquando, nisi esset * verus Deus: neque Dominum appellassent ali- *verè
Psal. 109. 1. quem ex sua persona, nisi qui dominatur omnium Deum Patrem, & filium eius, qui dominiū accipit à Patre suo omnis cōditionis, C quemadmodum habet illud: Dixit Dominus Domino meo, Sede à
Psal. 2. 8. dextris meis: quoadusque ponam inimicos tuos scabellum pedū tuorum. Patrem enim Filio colloquutum ostendit: qui & dedit ei hæreditatem Gentium, & subiecit ei omnes inimicos. Verè igitur cùm Pater sit Dominus, & Filius verè
Gen. 19. 24. sit Dominus, meritò Spiritus sanctus Domini appellatione signauit eos. Et iterū in euersione Sodomitarum Scriptura ait, Et pluit Dominus super Sodomam & Gomorrham ignem & sulfur à Domino de cælo Filium enim hic significat, qui & Abrahæ
Ps. 44. 7. et 8. conloquutus sit, & à Patre accepisse potestatem ad iudicandum Sodomitas, propter iniquitatē eorum. Similiter habet illud: Sedes tua Deus in æternum, virga directionis, virga regni tui. Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatē, propterea vnxit te Deus, Deus
Psal. 81. 1. tuus. Vtrosque enim Dei appellatione significauit Spiritus, & eum qui vngitur Filiū, & eum qui vngit, id est Patrem. Et iterum: Deus stetit in synagoga Deorum, in medio autem deos discernit: de Patre, & Filio; & de his qui adoptionem perceperunt, dicit: hi autem sunt Ecclesia. Hæc enim est synagoga Dei, quam Deus, hoc est, Filius ipse
Psal. 49. 1. per semetipsum collegit. De quo iterū dicit: Deus deorum Dominus loquutus est, & D
Isaia 65. 1. vocauit terrā. Quis Deus? de quo dixit, Deus manifestè veniet, Deus noster, & nō silebit: hoc est Filius, qui secundū manifestationem hominibus aduenit, qui dicit: Palàm apparui his qui me non quærunt. Quorū autem deorū? quibus dicit, Ego dixi, Dij estis,
Rom. 8. 15. & filij Altissimi omnes. Hi scilicet qui adoptionis gratiam adepti sunt, per quā clamamus: Abba Pater. Nemo igitur alius, quēadmodū prædixi, Deus nominatur, aut Domi-
Exod. 3. 15. nus appellatur, nisi qui est omnium Deus & Dominus, qui & Moysi dixit: Ego sum, qui sū: & sic dices filijs Israel: Qui est, misit me ad vos: & huius Filius Iesus Christus Do-
Exod. 3. 8. Ioan. 14. 10. minus noster, qui filios Dei facit credentes in nomen suum. Et iterum, loquente Filio ad Moysen: Descendi, inquit, eripere populum hunc: ipse est enim qui descendit, & ascendit propter salutē hominum. Per Filium itaq; qui est in Patre, & habet in se Pa-
Isaia 43. 10. trem, his quibus est manifestatus, Patre testimonium præbente Filio, & Filio annunciāte Patrem. Quemadmodum & Esaias ait: Et ego, inquit, testis, dicit Dominus Deus, & puer quem elegi, vti cognoscatis, & credatis, & intelligatis, quoniam ego sum.

Dij per additamentū idola gentium. Cùm autem eos, qui non sunt dij nominat, non in totum, quemadmodum prædixi, Scriptura ostendit illos deos: sed cum aliquo additamento & significatione, per quam

A quam oſtenduntur non eſſe dij. Quemadmodum apud Dauid, dij Gentium, idola dæmoniorum. Et: Deos alienos non ſectabimini. Ex hoc enim quod dicit: dij Gen̄iū, *Gentes autem [verum Deum] neſciunt. Et, alienos deos, nominans eos: abſtulit [qui non ſunt dij.] A ſua autem perſona quod eſt, dicit de ipſis: Sunt enim idola, inquit, dæmoniorum. Et Eſaias: Confundantur omnes qui blaſphemant Deum, & ſculpunt inutilia, & ego teſtis, dicit Dominus: abſtulit quòd ſint dij: ſolo autem vtitur nomine, ad hoc, vt ſciamus de quo dicit. Hoc autem ipſum & Ieremias, dij, inquit, qui non fecerūt cælum & terram, pereant de terra quæ eſt ſub cælo. Ex eo enim quòd perditionem eorum adiecit, oſtendit non eſſe deos eos. Et Helias autem conuocato vniuerſo Iſrael in Carmelum montem, volens eos ab idololatria auertere, ait eis: Quouſque claudicabitis vos [7] in ambabus ſuffraginibus? Si vnus eſt Dominus Deus, venite poſt eum. Et iterum ſuper holocauſtum ſic ait idolorum ſacerdotibus: Vos inuocabitis in nomine deorum veſtrorū, & ego inuocabo in nomine Domini Dei mei; & Deus qui exaudiet hodie, ipſe eſt Deus. In eo enim quod hæc dicebat Propheta, qui quidem apud ipſos putabantur dij, arguit deos non eſſe. Conuertit autem eos ad eum Deum, qui & credebatur ab eo, & qui verè eſt Deus, quem & inuocans clamabat: Domine Deus Abra-
B ham, Deus Iſaac, Deus Iacob, exaudi me hodie: & intelligat omnis populus hic, quoniam tu es Deus Iſrael.

Pſal. 95. 5. Exod. 20. 3. Iſa. 42. 17. Iere. 10. 11. 3. Reg. 18. 19. 3. Reg. 18. 30 & 37.

*Et ego igitur inuoco te Domine Deus Abraham, & Deus Iſaac, & Deus Iacob) qui eſt & Iſrael) Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, Deus qui per multitudinem miſericordiæ tuæ *bene ſenſiſti in nobis, vt te cognoſcamus, [10] qui feciſti cælum & terram, [qui] dominaris omnium, qui eſt ſolus & verus Deus, ſuper quem alius Deus non eſt; [per] Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, [11] dominatione quoque dominaris Spiritus ſancti: da omni legenti hanc ſcripturam, cognoſcere te, quia ſolus Deus es, & confirmari in te, & abſiſtere ab omni hæretica, & quæ eſt ſine Deo, & impia ſententia. Et Apoſtolus autem Paulus, dicens, Si enim his qui non erant dij ſeruiſtis, nunc cognoſcentes Deū, imò cogniti à Deo: ſeparauit eos qui non erant, ab eo qui eſt Deus. Et iterum de Antichriſto dicens, Qui aduerſatur & extollit ſe (inquit) [12] ſuper omne quod dicitur de', vel quod colitur, eos qui ab ignorantibus Deum, dij dicuntur, ſignificat, id eſt idola. Etenim Pater omnium Deus dicitur, & eſt; & nō ſuper hunc extolletur Antichriſtus; ſed
C ſuper eos qui dicuntur quidem, non ſunt autem dij. Quoniam autem hoc verum eſt, ipſe Paulus ait: Scimus autem * quoniā nihil eſt idolum, & quoniam nemo Deus, niſi vnus. Etenim ſi ſunt qui dicuntur dij, ſiue in cælo, ſiue in terra, nobis vnus Deus Pater, ex quo omnia, & nos in illo; & vnus Dominus Ieſus Chriſtus, per quem omnia, & nos per ipſum. Dixit enim, & ſeparauit eos qui dicuntur quidem, non ſunt autem dij, ab vno Deo Patre, ex quo omnia, & vnum Dominū Ieſum Chriſtum, ex ſua perſona firmiſſimè confeſſus eſt. Quòd autem ſiue in cælo, ſiue in terra, non quemadmodum exponunt hi, dicere eum mundi fabricatorem: ſed ſimile eſt ei quod à *Moyſe dictum eſt: Nō facies tibi omnem ſimilitudinem in Deum, quæcunq; in cælo ſurſum, & quæcunque in terra deorſum, & quæcunq; in aquis, vel ſub terra. Quæ autem in cælo ſunt, quæ ſint ipſe exponit. Ne quando (inquit) reſpiciens in cælum, & videns Solē, & Lunā, & Stellas, & omne ornamentum cæli, errās adores ea, & ſeruias eis. Et ipſe autem Moyſes homo Dei exiſtens, deus [quidem] datus eſt ante Pharaonem: nō autem verè Dominus appellatur, nec Deus vocatur à Prophetis, ſed fidelis Moyſes famulus & ſeruus Dei dicitur à Spiritu, quod & erat.

Galat. 4. 8. 2. Theſ. 2. 4. 1. Cor. 8. 4. Exod. 20. 4. Exod. 4. 16. & 7. 1. Heb. 3. 5.

*quia

*ad Moyſē

ANNOTATIONES.

*1. Neque igitur Dominus] *Ex multis clariſque Scripturarum locis demōſtrat vnicum et ſolum eſſe Deū & Dominum huius mundi creatorem & rectorem: & hoc nomine non ſolùm Patrem (vt veteres & noui Ariani impiè contendunt) ſed & Filium, & Spiritum ſanctū, id eſt, tres ſimul diuinas hypoſtaſes cōprehendi. Hinc emanauit iſta nō modò Auguſtini, ſed & omnium veterū Theologorum regula:* Quoties in Scripturis Deus abſolutè ac indefinitè nominatur: tres ſimul diuinas perſonas toties ſignificari.

Lib. 6. de Trini. cap. 9.

2. Patrem enim Filio collocutum] *Hunc locū de Patre ac de ſeipſo interpretatur Chriſtus Matth. 22. v. 44. quod & Paulus conſtanter prædicat, 1. Cor. 15. 25. & Hebræor. 1. 13. hincq; probant Patrem & Filium duas eſſe diſtinctas inter ſe perſonas, ſed in vna prorſusq; eadē Diuinitate & coæterna maieſtate venerādas. Ac idcirco Iuſtinus martyr in Dialogo Tryphonem & ſimiles Iudæos iure optimo reprehendit, quòd hunc Pſalmū non de Patre & Filio ſed de Ezechia rege intelligēdum contenderent: quandoquidē nec iſte ad dexterā Dei Patris ſedet, nec eſt aut fuit vnquam Sacerdos ſecundū ordinem Melchiſedec, nec denique ante luciferum à Patre genitus. Subſcribūt Iuſtino ac Irenæo Tertull. lib. aduer. Praxeam, libr. 4 & 5. adu. Marcion. Cyprianus libr. 2. adu. Iudæos, ca. 26. Athanaſius Orat. cōtra Arianos & c.*

3. Et pluit Dominus ſuper Sodomam] *Ex hoc loco, cum Irenæo grauiſſimi & antiquiſſimi authores, Iuſtinus in Dialog. Tertullianus contra Prax. Cyprianus libro tertio ad Quirinum: Cyrillus libro primo in Ioannem: Hieronymus in quadrageſimum quintum Iſaiæ: Hilarius libro de Synodis: Athanaſius contra gregales Sabellij: & Epiſtol. de Synodis: Ambroſius libro primo*

de fide, capite 2. Chrysostomus homil. de sancta & consub. Trinitate, probant plures esse hypostases diuinas, aduersus pertinaciam Iudaeorum: quos potius imitari, quam sugillare deberent Caluinus & Gallasius, quasi Iehouae repetitio mysterio vacaret, aut sine Filio Pater quicquam operaretur.

4. Et de his qui adoptionem perceperunt] Tertull. lib. adu. Praxeam cap. 13. hinc post Irenaeum ostēdit & Christum verè natura q; Deum esse, simulq; pios omnes per ipsum effectos adoptione filios Dei. Recordare (inquit) scriptum esse: Ego dixi dij estis, & filij altissimi. Et: Stetit Deus in Ecclesia deorum, vt si homines per fidem filios Dei factos, deos Scriptura pronunciare non timuit, scias illam multo magis vero & vnico Dei Filio Dei nomen iure contulisse.

5. Et iterum] Sex has, e voculas ex veteri codice adiecimus, verbum descendit, in descendi mutantes: vt Filius ipse sit, qui loquatur ad Mosem, sicut legendum indicat textus Bibliorū, Exo. 3. cōsentiēte vet. nostro co.

6. Gentes autem verum Deum nesciunt] Ita vet. cod. excusi, Verbum Domini. Et mox, abstulit qui non sunt dii, ex eodem vet. codic. legimus, pro eo quod excusi, quòd sint dij.

7. In ambabus suffraginibus] Locus est 3. Regum 18. vbi vet. translatio: Vsquequò claudicatis in duas partes? Sanctè, ex Hebraeo: Vsquequò claudicatis in duas cogitationes? Graeci, ἐπ' ἀμφοτέραις ἰγνύαις, in duobus poplitibus: atq; poplites vertit interp. Theod. q. 55. in lib. Reg. Suffragines, sinus curuaturarū dicūtur Rhodigino lib. 4. c. 11. Plin. li. 8. c. 45. Aues & quadrupedes alas in priora curuant, suffragines in posteriora. Idem lib. 30. cap. 6. Aquilae pedes euellunt in aduersum à suffragine.

8. Et ego igitur inuoco te] Vt certè feruens ac memorabilis est hac beatissimi Martyris oratio, qua Lectoribus horū librorum in vera fide constantiā perpetuā bene precatur: sic impia simulque execranda Valentini Gentilis sententia, qua ex hoc loco cōstituere voluit, solum Deum Patrem esse Deum Israelis, non autem simul Filium ac Spiritum sanctum. At, nō videt homo nequāsic se tres deos ethnico planè more confingere. Nec attēdit Irenaeum initio huius capitis asserentem vnū tantum esse definitè & absolutè Deum ac Dominum omniū, nimirum Patrem & Filium eius. Deinde paulò post inferentem, Patrem & Filium verè esse illum vnum Dominum: Filium Abraha conloquutum: à Dauide quoq; appellatum Deum, & Deum deorum: Filium esse Deū, qui Ecclesiam per semetipsum collegit: Filium Deum venturum ad iudicium: Filium loquutum esse ad Moysem: ex quibus manifestissimum & clarissimum euadit, hūc vnà cum Patre verè esse atque vocari Deum Israelis, Deumque Abraha Isaac & Iacob. De Spiritus sancti eadem & consubstantiali Diuinitate, & superius diximus, & infra quoque opportunis locis dicetur.

9. Bene sensisti in nobis] τὸ εὐδοκεῖν vertit Interpres, bene sentire, quod alibi redditur, sibi complacere, quasi dicat: Nos gratos & acceptos habuisti.

10. Qui dominaris omnium] Addidimus qui ex vetere codice: expuncta coniunctione, &: & proxima linea, per Dominum, vbi codices habebant, praeter Dominum.

11. Dominatione] Vetus codex, Dominationem quoque donas Spiritus sancti: Fortasse, dicendum esset donationem. Caeterùm, siue hoc, siue illud legas, confirmatam semper habes Spiritus sancti aeternam ac consubstantialem Patri ac Filio Diuinitatem, maiestatem, & dominationem, cōtra veteres ac nouos Arianos.

12. Super omne] Theophylactus hanc Irenaei sequitur interpretationem, illud ἐπὶ πάντα, (sic enim habent codices Graeci) referens ad daemones, & omnes homines, qui pro dijs habiti sunt: σέβασμα verò ad simulcabra, lucos, aut fana idolorum.

QVID SIT, QVOD PAVLO DICItur, in quibus Deus mundi huius excaecauit mentes infidelium.

CAPVT VII.

QVod autem dicunt, apertè Paulum in secūda ad Corinthios dixisse: In quibus Deus saeculi huius excęcauit mētes infidelium: & alterum quidem deū esse saeculi huius dicunt, alterum verò qui sit super omnem principatum, & initium, & potestatem: non sumus [nos] in causa, si hi qui, quae super Deum sunt mysteria scire se dicunt, ne quidem legere Paulum sciunt. Si enim quae secūdum Pauli consuetudinē, quemadmodū ex multis, & alibi ostendimus, hyperbatis eum vtentem, sic legerit in quibus Deus, deinde subdistinguens, & modicum diastematis faciens, simul & in vnum reliqua legerit, saeculi huius excaecauit mentes infidelium, inueniet verum, vt sit quod dicitur, Deus excaecauit mentes infidelium huius saeculi. Et hoc per subdistinctionem ostēditur. Non enim Deum huius saeculi dicit Paulus, quasi super illum alterum aliquem sciēs; sed Deum quidem Deum confessus est: infideles autem saeculi huius dicit, quoniam venturum incorruptelae] non haereditabūt saeculum. Quemadmodum autem Deus excaecat mentes infidelium, ex ipso Paulo ostendemus,] proficiente nobis sermone, [4] vt non nunc multum auocemus] mentem nostram à proposito.

[5]Quoniam autem hyperbatis frequenter vtitur Apostolus, propter velocitatem sermonum suorum, & propter impetum qui in ipso est Spiritus, ex multis quidem alijs est inuenire. Sed [&] in ea quae est ad Galatas, sic ait: Quid ergo? Lex factorum posita est vsquequò veniat semen cui promissum est, [6]disposita] per Angelos in manu Mediatoris. Or-

ris. Ordinatio enim sic est. Quid ergo lex factorū? disposita per Angelos in manu Mediatoris posita est, vsquedū veniat semē cui repromissum est: vt sit homo interrogās & Spiritus respondens. Et iterum in secunda ad Thessalonicenses, de Antichristo dicens, ait: Et tunc reuelabitur ille iniquus, quem Dominus Iesus Christus interficiet Spiritu oris sui, & destruet præsentia aduentus sui, illum cuius est aduentus secūdùm operationem Satanæ, in omni virtute & signis, & portentis mendacij. Etenim in his ordinatio dictorum sic est. Et tunc reuelabitur iniquus, cuius est aduentus secūdùm operationem Satanæ, in omni virtute, & signis, & portentis mendacij, quem Dominus Iesus interficiet Spiritu oris sui, & destruet præsentia aduentus sui. Non enim aduentum Domini secundùm operationem Satanæ fieri; sed aduentum iniqui, quē & Antichristū dicimus. Si ergo non attendat aliquis lectioni, & per interualla aspirationis manifestet* quod dicitur, erunt non tantùm incongruētia, sed & blasphema legens, quasi Domini aduentus, secundùm operationem fiat Satanæ. Sicut ergo in talibus oportet per lectionem hyperbaton ostendi, & consequētem Apostoli seruare sēsum: sic & ibi non Deum sæculi huius legimus, sed Deum, quē verè Deum dicimus. Incredulos autem & excæcatos sæculi huius audiemus, quoniam venturum vitæ nō hæredibabunt sæculum.

A; 2. Thes. 2. 8.; * in quo; B

ANNOTATIONES.

1. Quod autem dicunt] *Vel ex vnico Pauli loco demonstrat hæreticos nec Paulum rectè legere, nec intelligere: quandoquidem propter impetum Spiritus S. in se loquentis aliquando hyperbatis vtatur, & obscurus sit. Cæterum, ex citata eiusdem Pauli sententia plurimum negotij exhibuerunt Patribus hæretici, vt post Irenæum indicat Tertullianus lib. 5. contra Marcio.* Distinguebat Marcion, *inquit ille,* Deus huius æui, vt suggereret Deum alterius æui: nos contra sic distinguendum dicimus, In quibus Deus, dehinc, æui huius excæcauit mentes infidelium. *Subinde admittit etiam alteram lectionem, vt dicere possimus huius æui deum, id est Diabolum. Priorem lectionem testatur August. multis placuisse, & ijs præcipuè, qui contra Manichæos vel Marcionitas rem habuerunt: at idem aliquanto post, negat absurdum videri debere, si Diabolus dicatur deus huius sæculi, id est, hominum improrum, vt Paulo illud dictum est:* Quorum deus venter est. *Placet & ea prior lectio, per hyperbaton Chrysostomo, Theophylacto, & scholijs Græcis: posteriorem amplectuntur Cyrillus & Ambrosius.*

C; Lib. 22. contra Faust. cap 2. & 9.

2. Incorruptelæ] *Ita vet. cod. excusi habebant,* incorruptibile.

3. Ostendemus] *Expunximus* ostendimus, *aut. vet. cod.*

4. Vt non nunc in multum auocemus mētem] *Sic vetus codex legendum docuit: excusi legebant,* & non nunc in multum mutemus, &c. *Et nos obiter dicimus ex multis Beati Augustini locis, Deum improbos excæcare, non immittendo cæcam malitiam: sed nō impertiendo gratiam, cuius seipsos reddunt indignos. August. Epist. 105. comment. in Psalm. 71. Lib. de Prædest. & gratia, cap. 4.*

5 Quoniam autem hyperbatis] *Hyperbaton describit Quintilianus, verbi transgressionem, quam frequenter ratio comparationis & decor poscit. Origenes explicans Epist. ad Rom. non semel conqueritur Græcā Pauli dictionem esse perplexam, hyberbatis obscuratā, & è Cilicum idiomate, quadam parum Græca peregrinitatem resentire.* Lib. 8. ca. 6.

6. Disposita] *Deleuimus* dispositum *author. vet. cod.*

QVID EST MAMMONA.

CAPVT VIII.

SOluta igitur & hac illorum calumnia, manifestè ostensum est, quoniam nunquam [neque] Prophetæ, neque Apostoli, alium Deum nominauerunt, vel Dominum appellauerunt, præter verum & solum Deum. Multò magis ipse Dominus, qui & Cæsari quidem, quæ Cæsaris sunt reddi iubet, & quæ Dei sunt Deo: Cæsarem quidem Cæsarem nominans, Deum vero Deum confitens. Similiter & illud quod ait: Non potestis duobus dominis seruire, ipse interpretatur, dicens. Non potestis Deo seruire, & mammonæ, Deum quidem cōfitens Deum, mammonā autem nominans, hoc quod & est: non mammonam dominum vocat, dicens: Non potestis duobus dominis seruire; sed discipulos docet seruientes Deo non subijci Mammonæ, neque dominari ab eo. Qui [enim,] inquit, facit peccatū seruus est peccati. Quemadmodum igitur seruientes peccato, seruos peccati vocat, nō tamen ipsum peccatum dominum appellat: sic & eos qui mammonæ seruiūt, seruos mammonæ appellat, [2] non Deum] appellans mammonam: [3] mammonas autem est secundùm Iudaicam loquelā, qua & Samaritæ vtuntur, cupidus, & plus quàm oportet habere volens. Secundum autem Hebraicam, adiunctiuè dicitur Mam, vel significat gulosum, id est, qui non possit à gula se continere. Secundum* hæc igitur quæ significantur, non possumus Deo seruire, & Mammonæ.

Matt. 22. 21.; D; Matt. 6. 24.; Ioan. 8. 34.; * vtraque

Sed

Mat. 12. 29 Sed & Diabolum cùm dixisset fortem, non in totum, sed velut in comparatione A nostra; semetipsum in omnia, & verè fortem ostendit Dominus, dicens: Non aliter aliquem posse diripere vasa fortis, si non prius ipsum alliget fortem, & tunc domum eius diripiet. Vasa autem eius & domus nos eramus, cùm essemus in apostasia: vtebatur enim nobis quemadmodum volebat, & spiritus immundus habitabat in nobis. Non enim aduersus eum qui se alligabat, & domum eius diripiebat, fortis erat; sed aduersus eos qui in vsu eius erant homines, quoniam abscedere fecerat sententiam eorum à Deo, quos eripuit Dominus. Quemadmodum & Ieremias ait: Redemit Dominus Iacob, [&] eripuit eum [4] de manu [fortioris] eius. Si igitur significasset eũ qui alligat, & diripit eius vasa, hoc autem solùm eum fortem dixisset, esset fortis inuictus. [5] Sed [& adiecit] obtinentem; tenet enim qui alligat, tenetur autem qui *alligatur, & hoc sine comparatione fecit, vt non compareretur Domino seruus apostata existens: non enim tantùm hîc; [6] sed nec [quicquam] ex his quæ constituta [sunt,] & in subiectione sunt, comparabitur Verbo Dei, per quem facta sunt omnia, qui est Dominus noster Iesus Christus. Quoniã enim siue Angeli, siue Archangeli, siue Throni, B siue Dominationes, ab eo qui super omnes est Deus, & constituta sunt, & facta per Verbum eius, Ioannes quidem sic significauit. Cùm enim dixisset de Verbo Dei, quoniam erat in Patre, adiecit: Omnia per eum facta sunt, & sine eo factum est nihil. Dauid quoque cùm laudationes enumerasset, nominatim vniuersa quæcũque diximus, & cœlos, & omnes virtutes eorum, adiecit: Quoniam ipse præcepit, & creata sunt: ipse dixit, & facta sunt. Cui *ergo præcepit? Verbo scilicet: per quod, inquit, Cœli firmati sunt, & Spiritu oris eius omnis virtus eorum. Quoniam autem ipse omnia fecit liberè, & quemadmodum voluit, ait iterum Dauid; Deus autem noster in cælis sursum, & [in] terra, omnia quæcunque voluit, fecit. Altera autem sunt quæ constituta sunt, ab eo qui constituit; & quæ facta sunt, ab eo qui fecit. Ipse enim infectus, & sine initio, & sine fine, & nullius indigens, ipse sibi sufficiens, & adhuc reliquis omnibus, vt sint hoc ipsum præstans: quæ verò ab eo sunt facta, initium sumpserunt. Quęcunque autem initium sumpserunt, [7] & dissolutionem possunt] percipere, & subiecta sunt, & indigent eius qui se fecit: necesse est omnino vti differens vocabulum habeant apud eos, etiam qui vel modicum sensum in discernendo talia, * habeãt. Ita vt is quidem qui omnia fecerit cum Verbo suo, iustè dicatur Deus & Dominus solus; quæ autem facta sunt, non iam eiusdem vocabuli participabilia] esse, neque iustè id vocabulum C sumere debere, quod est Creatoris.

Ierem. 31. 11. — Ioan. 1. 3. — Psal. 148. 5. — Psalm. 32. 9. — Psal. 146. 5.

*alligatus est. — *enim — *habent.

ANNOTATIONES.

1. Soluta igitur] *Pergit porrò tam ex ipsius Christi, quàm Prophetarum & Apostolorum verbis comprobare, Deum verum solum absolute & simpliciter Deum & appellari ac reuera esse. Cæterùm, negantem coniunctionem adiecimus ex veteri codice, etsi superflua videatur, quoniam prisci autores etsi Latinè scribunt, Græcorum tamen more, duplicem negationem connectunt, quò magis pernegent.*

2. Non Deum] *Ita vet. cod. excusi habebant* Dominum, *quod fortasse etiam retinendum esset.*

3. Mammonas autem] *Mammona vocem Hebraicam propriè non esse, sed Syriacam, in 6. cap. Matth. & Quæst. 6. ad Algasiam, affirmat Hieronymus, idemq́; significare, quod Græcis πλοῦτος, quem Poetæ Deum finxerunt. Consentit Tertull. lib. 4. contra Marcion. Cæterũ, quod D. Irenæus dicit in hac dictione merè Syriaca,* Mam *esse adiectitiũ, illud vix linguæ vtriusq́;, Hebraicæ nempe & Syriacæ perito persuaderi potest. Notũ est enim, vel mediocriter in Chaldæis versatis,* ממונה *Mammona, vocabulum esse primigenium, non deductũ ab vllo themate Hebræo. Quòd si quis hoc in loco liberius vellet ludere, & vocabulum Syrum ex duobus integris Hebræis conflare, forsan non longius aberraret à scopo, deducendo,* ממונה *Mammona, à* מם *mam, vel mum, quod maculam sonat, &* הון *hon potentiam, siue diuitias, ita vt per syncopen pro* ממהון *mamhon, dicatur Mamon, resecta litera* ה*. Fortassis Irenæus metonymicõs accepit* Mammonam, *videlicet causam pro effectu, id est, pecunias & opes, pro earum desiderio.*

4. De manu fortioris] *Ita vet. cod. excusi* de manu Pharaonis.

5. Sed & adiecit] *Expunximus* obiecit, *autho. vet. cod.* D

6. Sed nec quicquam] *Deleuimus* quidem, *auth. vet. cod. Probat autem tam ex Euangelio: quã ex Psalmis, omnia per Verbum condita esse, adeoq́; cunctos ordines Angelorum: solum autem non factum, & sine vllo aut fine aut principio creante: quibus satis docet Patri coæternum & consubstantiale omninò credendum & confitendum esse.*

7. Et dissolutionem possunt] *Tres has dictiones desiderabant excusi codices.*

Quam

A

QVAM HABVERVNT DE DEO sententiam Apostoli, qui nobis Euangelium tradiderunt.

CAPVT IX.

O[1]Stenso hoc] igitur hic planè, & adhuc [ostendetur] manifestius neminem alterum Dominum vel Deum, neque Prophetas, neque Apostolos, neque Dominum Christum confessum esse ex sua persona, sed præcipuè Deum & Dominum, Prophetis quidem & Apostolis Patrem & Filium confitentibus; alterum autem neminem, neque Deum nominantibus, neque Dominum confitentibus. Et ipso Domino Patrem tantùm Deum, & Dominum eum, qui solus est Deus, & dominator omnium, tradente discipulis, sequi nos oportet, si quidem
B illorum sumus discipuli, testimonia illorum ita se habentia. Matthæus enim Apostolus, vnum & eundem sciens Deum, qui promissionem fecerit Abrahæ, facturum se semen eius, quasi stellas cœli, *Gen. 12. & 17.*
qui per Filium suum Christum Iesum à lapidum cultura, in suam nos agnitionem vocauerit; vti fieret populus, qui nō populus, & non dilecta, dilecta, *Osea 1. 10. Rom. 9. 12*
ait Ioannem præparantem Christo viam, his qui in carnali quidem cognatione gloriabantur, varium autem, & omni malitia completum sensum habebant, eam pœnitentiam quæ à malitia reuocaret, annuntiantem dixisse: Progenies viperarum, *Matt. 3. 7.*
quis vobis monstrauit fugere ab ira ventura? Facite ergo [2] fructum dignū pœnitentiæ: & nolite dicere in vobisipsis, Patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quoniam potens est Deus, ex lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. *Ibidem.*
Pœnitētiam igitur eis eam, quæ esset à malitia, præconabat; sed non alterum Deum annuntiabat, præter eum qui fecisset promissionem Abrahæ, ille præcursor Christi; de quo iterum ait Matthæus, similiter autem & Lucas. *Luc. 3.*
Hic [enim] est qui dictus est à Domino per Prophetam, Vox *Isa. 40. 3.*
C clamantis in deserto, parate viam * Domino, rectas facite semitas Dei nostri. *Malac. 3. 1.* (* Domini.)
Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & erunt tortuosa in directa, & aspera in vias planas, & videbit omnis caro salutare Dei nostri. Vnus igitur, & idem Deus est, Pater Domini nostri, qui & Præcursorem per Prophetas missurum se promisit: & salutare suum, id est Verbum suum visibile effecit omni fieri carni, incarnatum & ipsum, vt in omnibus manifestus fieret rex eorum. Etenim ea quæ iudicantur, oportebat videre iudicem, & scire hunc à quo iudicantur: & ea quæ gloriam cōsequuntur, oportebat scire eum, qui munus gloriæ eis donat. Iterum autem de Angelo dicens Matthæus, ait; Angelus Domini apparuit Ioseph in somnis. Cuius Domini? Ipse interpretatur, *Matt. 2. 13*
Vti adimpleatur quod dictum est à Domino per Prophetam, Ex Aegypto vocaui filium meum. *Matt. 2. 15.*
Ecce Virgo in vtero accipiet, & pariet filium, [3] & vocabunt nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus. *Isa. 7. 4.*
De hoc qui est ex Virgine Emmanuel, dixit Dauid: Non auertas faciem Christi tui. Iurauit Dominus Dauid veritatem, & * non discernet eum, De fructu ventris tui ponam super sedem tuam. *Psal. 13. 11.*
Et iterum: Notus in Iudæa Deus, & factus est in pace locus eius, & habitaculum eius in Sion. *Psal. 75. 1.*
D Vnus igitur, & idem Deus, qui à Prophetis prædicatus est, & ab * Angelo annunciatus, (* Euāgelio) & huius Filius qui ex fructu ventris Dauid, id est ex Dauid Virgine, & Emmanuel: [3] cuius & stellam Balaam quidem sic prophetauit: Orietur stella ex Iacob, & surget dux in Israel. *Num. 24. 17.*

ANNOTATIONES.

1. Ostenso hoc igitur] *Authoritate vet. cod. expunximus,* Ostensio. *Et mox* ostendetur, *pro* ostendatur *substituimus: Docet autem Apostolos vnum eundemq́, Deum atq, Dominum vniuersorum per orbē prædicasse: & eum ipsum quem veteres Prophetæ quondam celebrauerant: quos & nos imitari oporteat.*

Hic autem pios Lectores celare nolo, cùm hunc Librum & locum secundò recognoscerem, incidisse in manus meas libellum Geneuæ excusū, in officina Francisci Perrini, 1567. *inscriptum,* Valentini Gentilis &c. *in cuius paginis* 9. 10. 11. 12. & 13. *ex scriptis eiusdē Valentini, referuntur decem Irenæi testimonia, quibus nequam ille conatur efficere, solum Patrem esse verum ac vnicum Deum ac Dominum Israelis: nō autem vnà cum eo Filium atque Spiritum sanctum. Illicò certè exhorrui tantam hominis blasphemiam ac impudentiā, simulque accuratius cœpi Irenæi scripta quæ habebamin manibus excutere, & in his perquirere quid de re proposita sentiret.*

Comperi autem locis à Gentili pro sua impietate citatos, qualis iste, in quem hæc annotamus, nihil minus quàm tam impia & blasphema resipere. Vrget enim Irenæus & frequenter inculcat, vnicum esse Deum verum, huius mundi conditorem, in Israele prædicatum à Prophetis, cognitum & inuocatum à Patriarchis, Legis veteris authorem, & eundem esse Patrem Domini nostri

IESV

IESV CHRISTI. Sed non negat, imò constanter asseuerat eundem Christum, quatenus est Verbum, id est, Filius Dei, eidem Patri suo coæternum, coæqualem, cōsubstantialem, denique & cum illo eum vnicum verum Deum esse, qui & hunc mundum, & angelos, & cuncta creauerit, & Israeli notus fuerit: tantundem & de Spiritu sancto ex ipsius effectis ac operibus rectè pieque colligens, vt nunc nunc patefaciemus.

Exclusiuæ itaque particulæ solùm, tantùm, præterquam, nullus, alius, vnicus, solus, solummodò, &c. quæ in scriptis Irenæi occurrunt, & à Gentilianis & Seruetianis in peruersum sensum torquentur: illos tantummodo à Diuinitate secludūt Aeones Pleromatis, Bythos, Propatoras, Proarchontas, Aoratos, Anonomastos, Ageratos, Autophyes, Choicos, Carpistes, Ennœas, Enthymeses, Achamotas, & cætera id genus monstra & portenta, quæ per octonarios, decades, duodecades, & triacōtades distributa, vnius in Deitate, & trini in personis veri ac omnipotentis Dei loco substituere Gnostici conabantur. Nunquam verò à veri Dei Israelis nomine & ratione eximuntur Filius ac Spiritus sanctus, imò cōprehenduntur & signantur: vt ex subiectis quinquaginta integris & apertis locis, quos ex singulis libris eius colligimus, & decem à Gentili deprauatis & mutilatis constanter opponimus, cunctis facilè innotescet.

D. Irenæi testimonia de S. Trinitate, & Christi Deitate.

Primò itaque Irenæus lib. 1. cap. 1. Valentinianos coarguit, quod Christum nollent Dominum (quo titulo passim in sacris verus Deus Israelis, & mundi creator & rector designatur) appellare. 2. Eiusdem libri 1. cap. 2. eundem Christum vocat, Dominum, Deum, Saluatorem, & Regem nostrum, cui flectitur omne genu cœlestium, terrestrium, & infernorum. Insuper, eandem esse totius Ecclesiæ Catholicæ fidem in vnum Deum Patrem, Filium, & Spiritum sanctum: vt etiam ibidem obseruamus. 3. Capite 4. carpit Gnosticos, quòd alium Deum, alium Christum, & alium vnigenitum esse fingerent, non vnum crederent. 4. Capite 19. profitetur eundem esse Creatorem cœli, terræ, rerumque omnium visibilium & inuisibilium; quod verè pertinet ad Deum verum & sempiternum. 5. Capitibus 24. 25. & 26. damnat Carpocratianos, Cerinthianos, ac Ebionitas, quod eundem Christum filium Ioseph esse censerent; & à Maria ortum habuisse docerent: Patri verò coæternum confiteri nollent. 6. Capitibus 28. & 29. Cerdonem & Marcionem persequitur & confodit, propterea quod negarent eundem Filium esse Dei, qui à lege & Prophetis prædicabatur.

7. Libri secundi capitibus 1. 2. & 3. reprobans duos Marcionis deos, vnicum autem asserens, qui cum Verbo suo, id est, Christo filio cuncta condiderit, hunc & natura consubstantialem, & potentia coæqualem & coæternum agnoscit. 8. Capite 41. adfirmat nomen IESV eum significare Dominum, qui continet cœlum & terram. 9. Capite 47. Verbum, id est, Filiū Dei, sacras Prophetis & Apostolis dictasse Scripturas adfirmans, vnum esse cum Patre Deum comprobat. 10. Capitibus 48. & 49. scribit λόγον esse Deum simplicem, nulla ex parte compositum; à Patre ineffabili modo genitum, nulla ex parte ab eo diuersum. 11. Capite 56. & 57. ex miraculis per inuocationem nominis Christi per Apostolos & alios seruos eius factis, confirmat eum esse vnum cum Patre Deum omnipotentem, qui facit quæcunque vult in cœlo, & in terra, & in omnibus abyssis.

12. Præfatione in lib. 3. adfirmās eum esse Dominum omnium ac Filium Dei, quem qui spernit, ipsum quoque Patrem aspernari: satis indicat vnam vtriusque esse maiestatem & Deitatem. 13. Eiusdem libri cap. 1. referens omnes Prophetas & Apostolos annunciasse vnum Deum, & vnum Christum Filium Dei; Patri æqualem eū agnoscit. 14. Capitibus 4. & 5. eandem in Christum orbis saluatorem fidem habendam; quæ est in vnum & verum Deum suadens, & in ipsum vt verum Deum credit 15. Capit. 6. Patrem & Filium eius in sacris literis definitè & absolutè Deū nominari probat 16. Capite 8. eum qui omnia fecit cum Verbo suo iustè Deum & Dominum vocari; Verbum à principio, & in Patre, & sine initio, & sine fine extitisse: & Angelos omnes condidisse adfirmat. 17. Capite 9. Prophetas & Apostolos Patrem & filium confiteri, alterum autem neminem neque Deum nominare, neque Dominum profiteri docens, vnum cum Patre esse probat. 18 Capite 10. Dominum IESVM secundum quod Deus est, remissam peccatorum dedisse, peccatoresque à vinculis soluisse, quod planè diuinum opus est, scribit. 19. Capite vndecimo, IESVM Filium Altissimi, Saluatorem, Dominum Deum Israelis, Deum Saluatorem, æternumque Regem agnoscit. 20. Capite duodecimo, Apostolos vnum Deum Patrem & CHRISTVM IESVM æternum Dei Filium ac Regem, & eam quæ est in eum fidem annunciasse. 21. Capite tertiodecimo, Petrum in Circūcisione, & Paulum in Gentibus, vnum Patrem, & Dei Filium, qui est in Patre, vt & Pater in ipso. 22. Capite 16. Apostolos aliosque veritatis præcones neminem alium Deum vocâsse, nisi solum verum Deum Patrem & Verbum eius. 23. Capite 18. Paulum vbique docere IESVM pro salute nostra incarnatum, esse vnigenitum Filium Dei, & Deum super omnia benedictum in sæcula. 24. Capite vigesimo, Ioanne scribente, quod in principio Verbum existit apud Deum, excluditur omnis contradictio dicentium: Non erat ante Christus, quàm ex Virgine natus sit. 25. Capite vigesimo primo, Est Filius Dei viui, Deus & Dominus, Rex æternus, Dominus sanctus, Deus fortis, super nubes venturus vniuersorum iudex. 26. Capite 22. Potentissimus omnium Deus, qui omnibus vt sint præstitit, in similitudine peccati factus est, vt assuesceret homo portare Deum. 27. Capite 23. Christus non tantùm homo, sed iuxta Esaiam, Dominus saluans nos, Dominus sanctus Israelis: Filius Dei qui Deus est, in Bethlehem natus, Deus homo factus. 28. Capite 26. De Christo dictum est, Non consentiet nequitiæ vt eligat bonum, quod est proprium Dei 29. Capite 29. Digitus Dei, id est, Filius Dei viui salutem operatus est populo suo, & non Iosephi filius. 30. Capitibus 30. & 31. Christus est rex æternus, per quem Adam formatus est, & idem cum Patre Deus ac Dominus.

32. Libri quarti Præfatione, arguuntur qui alium Deum esse putant, præter Patrem omnium, & Filium eius. Filius ergo vnus & idem numero Deus cum Patre. Firmum item & constans est, neminem alterum Deum & Dominum à Spiritu prædicatum, nisi eum qui dominatur omnium Deus, cum Verbo suo. 33. Capitibus 2. 3 & 4. Filius eius qui fecit cælum & terram Christus dedit verba sua Moysi, & in eum Abraham & Prophetæ crediderunt. 34. Capite 5. Expurgans templum vt domum suam & Patris, se vnum cum eo Deum Israelis manifestauit. 35. Capite 10. Esaias eius Dei qui est super omnia verba refert: Ego testis, dicit Dominus Deus, & puer quem elegi. 36. Capite 11. Qui loquutus est Moysi in rubo, & à Prophetis adorabatur Deus viuus, hic est viuorū Deus, & Verbum eius. Ipse igitur Christus cum Patre viuorum est Deus, qui & Patribus manifestatus est. 37. Capite 14.

Christus

Christus non tunc incepit esse, quando secundùm carnẽ ad nos venit; ideo fidem nostram in eum dirigimus, sicut dilectionem in Patrẽ eius: & ille per legem & Prophetas semetipsum & Patrem prædicabat, & propter hoc omnes Christum Deum nominabant: quoniam verè Deus *à Patre, à Spiritu, ab Angelis, ab ipsa cõditione, ab hominibus, & ab apostaticis spiritibus, & ab ipsa morte agnoscebatur. Et ideo in omnibus & per omnia* vnus Deus Pater, & vnum Verbum, & vnus Filius, & vnus Spiritus, *& vna fides & salus omnibus credẽtibus in eum.* 38. *Capite 17. Qui loquutus est ad Moysẽ,* Videns vidi vexationem populi mei in Aegypto &c. *Hic est Filius, qui est Verbum Dei, Christus ergo verus & vnus cum Patre Deus & Dominus Israhelis,* 39. *Capite vigesimoprimo, Vtrunque testamentum vnus & idem paterfamilias produxit Verbum Dei Dominus noster Iesus Christus.* 40. *Capite 22. Christum Dei Filium expectamus, in quem credimus, de quo Esaias ait:* Ecce Dominus Deus noster, in quẽ sperauimus &c. *Reliquis huius Libri testimonijs supersedeo, vt aliqua ex Libro quinto subijciam.*

41. *Eius enim mox primo & secundo capite, non solũ Verbum Dei,* sed & Deum in carne manifestatum *Christum appellat, damnatq; aliter sentientes Valentinianos ac Ebionitas.* 42. *Capite* 5. *Christũm agnoscit Filium Dei, omnipotentem, & Patris manum (id est, cõsubstantialem & coæternum illi)* 43. *Capite 6. Christus & Spiritus sanctus vt manus Patris, (id est, ei consubstantiales)* creant & sanctificant hominem: qui & dicitur templum Dei, id est, Filij & Spiritus sãcti. 44. *Capite 8. æquè in Patrem & Filium fidem & salutis nostræ anchorã iaciendã esse docet.* 45. *Eodẽ capite, & proximo sequente tanta perspicuitate Spiritus sãcti Diuinitatem ex operibus ac effectis eius comprobat, vt in eũdẽ finẽ Basilius magnus ante* 1100. *&* 200 *annos sententias eius semel & iterum laudauerit.* 46. *Capite* 11. iustitiæ atque salutis humanæ auctorem docet esse Christũ ac Spiritum sanctum: *ergo vnus Deus sunt cum Patre.* 47. *Capite* 12. Spiritum sanctum esse propriè in Deo, & sempiternum: *Verbum quoque Dei cuncta fabricasse docens, vtrunq; verum ac æternũ Deum prædicat.* 48. *Capite 13. Christum adfirmans datorem incorruptelæ,* & Spiritum S. vitæ æternæ largitorem, *vtrunque ex effectis vnum Deum confitetur.* 49. *Capite 14. Christum Deum & hominem agnoscendum esse docet,* 50. *Capite 15. Dominus ostendit se, & Patrem discipulis,* ne scilicet quærerent alterũ Deũ. *Et qui plasmauit hominem ab initio, in nouissimis temporibus oculos nati cæci formauit, & perditos exquisiuit nos. Capite 17. Dominus remittens hominibus peccata, manifestè ostẽdit, quod sit idem cũ Patre Deus, Dei Patris Filius, & filius hominis factus. Capite 18. Vnus ostenditur Deus Pater, qui est super omnia: Verbum per omnia: & in omnib. Spiritus, qui est aqua viua. His testimoniũ perhibet Ioannes dicens:* In principio erat Verbum, *&c. Capite 20. Omniũ qui sunt ab Ecclesia, vna & eadem est fides, omnibus vnum & eundem Deũ Patrem recipientibus: & eandem dispositionem incarnationis Filij Dei credentibus: & eandem donationem Spiritus scientibus, &c.*

Quid his quæso, apertius, firmius, densius, pro confessione sanctiss. Trinitatis, id est, tribus distinctis in vna Deitate personis; adeoq; Christi atque Spiritus sancti vna cum Patre coæterna, sempiternaq; Diuinitate posset vel dici vel cogitari? Fuit igitur hic antiquissimus Pater, sãctissimus antistes, doctissimus scriptor, & fortissimus martyr beatissimæ Trinitatis ac vnitatis Dei religiosissimus cultor, prædicator, & assertor: Gentilis autem, Seruetus, ac eiusdem furfuris nebulones sceleratissimi sycophantæ, & leuissimorum hominum suis blasphemijs ac hæresibus profligatissimi proditores atq; perditores.

2. Fructum dignum pœnitentiæ.] *Vetus codex,* fructum dignæ pœnitentiæ. *Græci codic.* καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας, *id est fructus dignos pœnitentiæ.*

3 Et vocabunt.] καλέσουσιν, *id est, vocabunt, habet Græcus Matthæi contextus, vt hic legit Irenæus; quem imitantur Origenes, Chrysostomus, Theophylactus. Vetus editio* vocabitur. *Deinde ex ve. cod.* Emmanuel *pro* Emanuel *restituimus: quod rectius esse ipsa vox Hebræa, habens Mem daghes affectam, apertè docet.*

4. Non dispernet.] *Septuaginta,* καὶ οὐ μὴ ἀθετήσῃ, *id est, Non reprobabit, spernet, repellet, reijciet. Sãctes ex Hebræo,* Non auertetur ab ea. *Vetus noster co. vulgatam editionem sequutus,* frustrabitur *habebat.*

5. Cuius & stellam] *Hoc vaticinium de Christo, editum fuisse, cum Irenæo interpretantur Basilius homil. de humana Christi generatione; Author ser. de Stella, & Magis apud Cyprianum; Hieronymus commen. in 2. cap. Matth.*

Tertullianus porrò lib. 4 aduers. Marc. nihil cunctatur Balaam semel & iterũ prophetam appellare, inquiens: Balaam prophetes in Arithmis, accersitus à Balac, spiritu implebatur, non ad quam venerat maledictionem: sed quam illi ipsa hora Spiritus suggerebat, benedictionem pronunciabat. *Et longè postea, de Spiritu sancto disputans, subdit:* qui & Balæ quod non cogitauerat, suggessit, imò contra quàm cogitauerat, suggessit *&c. De eodem quoq; ait Origenes Homil. 13. in Num. Si à Moyse prophetiæ Balaam sacris insertæ sunt voluminibus: quanto magis descriptæ sunt ab his qui habitabant Mesopotamiã, apud quos magnificus habebatur, quosq; artis eius constat fuisse discipulos? Ex illo deniq; fertur Magorũ genus, & institutio in partibus Orientis vigere. Qui descripta apud se habentes omnia quæ prophetauerat Balaam, etiam hoc habuerunt scriptum;* quod orietur stella ex Iacob, & exurget homo ex Israel, &c. *Hæc & ampliora ex Origene accepta, etiam videre licet apud Authorem operis imperfecti, in Operibus Chrysostomi ad cap. 2. Matthæi.*

QVAE SVNT QVÆ A MAGIS DOmino nostro oblata sunt munera.

CAPVT X.

quis — MAtthæus autem Magos ab Oriente venientes ait dixisse. Vidimus enim stellam eius in Oriẽte, & venimus adorare eum: deductosq; à stella in domum Iacob, ab Emmanuel, per ea quæ obtulerunt munera, ostendisse quid erat qui adorabatur. Myrrha quidẽ, quòd ipse erat, qui pro mortali humano genere moreretur & sepeliretur: Aurum verò, quoniam rex, cuius regni finis non est. Matt. 2.

Psal.75.1. est Thus verò, quoniam Deus, qui & notus in Iudæa factus est, & manifestus eis, qui A
Matt.3.16. non quærebant eum. Adhuc ait in baptismate Matthæus: Aperti sunt ei cæli, & vidit Spiritum Dei, quasi columbam venientem super eum. Et ecce vox de cęlo, dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui. [2] Non enim Christus tunc descendit in Iesum, neque alius quidem Christus, alius verò Iesus: sed Verbum Dei, qui est Saluator omnium, & dominator cæli & terræ, qui est Iesus, quemadmodum ante ostendimus: qui & assumpsit carnem, & vnctus est à Patre Spiritu, Iesus Christus factus
Isa.11.1. est: sicut [&] Esaias ait. Exiet virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet, & requiescet super eum Spiritus Domini, spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilij & fortitudinis,] spiritus scientiæ & pietatis, & implebit eum spiritus timoris Do-
Isa.11.3. mini.] [3] Non secundū gloriam iudicabit, neq; secundū loquelam arguet, sed iudicabit humili iudicium, & arguet gloriosos terræ. Et iterum ipse Esaias vnctionem eius, &
Isa.61.1. Luc.4.18. propter quid vnctus est, præsignificans ait: Spiritus Dei super me, quapropter vnxit me, euangelizare humilibus misit me, curare comminutos corde, præconare captiuis remissionem, & cæcis visionem, vocare annum Domini acceptabilem, & diem retributionis, consolari omnes *lugentes. [4] Nam secundùm id quod Verbum Dei homo erat, ex radice Iesse, & filius Abrahæ, secundùm hoc requiescebat Spiritus Dei super e- B *plangētes
Ioan.2.25. um, & vngebatur ad euangelizandum humilibus. Secundùm autem quod Deus erat, non secundùm gloriam iudicabat, neque secundùm loquelam arguebat: non enim opus erat illi, vt quis testimonium diceret de homine, cùm ipse sciret quid esset in homine. Aduocabat autem omnes homines plangentes, & remissionem his, qui à
Prou.5.22. peccatis in captiuitatem deducti erant donans, soluebat eos a vinculis, de quibus ait Salomon: Restibus autem peccatorum suorum vnusquisque cōstringitur. Spiritus ergo Dei descendit in eum, eius qui eum per Prophetas promiserat vncturū se eum, vt de abundantia vnctionis eius, nos percipientes saluaremur. Et sic quidē Matthæus.

C

ANNOTATIONES.

1. Myrrha quidem] *Mirum in modum hæc mystica donorum intelligentia patribus vniuersis placuit, Iustino, Tertulliano, Cypriano, Origeni. Celebrat Hieronymus pulcherrimum Iuenci presbyteri versiculum, quo munerum istorum sacramēta comprehendit his verbis:*

Thus, aurum, myrrham, regique, hominique, Deoque.

Huic vnico, duos alios ex Sedulio adiungere non erit iniucundum:

Aurea nascenti fuderunt munera Regi,
Thura dedere Deo, mirrham tribuere sepulchro.

Hos autem omnes solita impudentia audet ridere impius Ecclesiæ desertor Caluinus, Com. in Matth.

2. Non enim Christus] *Probat aduersus fabulas Gnosticorum, quas recensuit li.1. non esse alium IESVM, & alium CHRISTVM: nec CHRISTVM descendisse in IESVM dum baptizaretur. Quod & Cyrillus Hierosolym. his verbis attingit:* Multæ sunt Saluatoris appellationes: & ne propterea multos putemus esse Filios, & propter errores hæreticorum dicentium alium esse CHRISTVM, alium IESVM, profitere bene: Credo in vnum Dominum IESVM CHRISTVM. Quamuis enim multæ sunt appellationes, sed vnum tamen subiectum. &c. *Paulo post, ex veteri nostro codice restituimus,* qui est Saluator omnium, et dominator. *&c. Item,* Spiritus consilij & fortitudinis, Spiritus timoris Domini: *quæ aliter & corruptè in excusis habebantur.* (Catech.10.)

3. Non secundum gloriam] *Vulgata editio,* non secundùm visionem oculorum, *quæ conformis est veritati Hebraicæ. Septuaginta, quos sequitur vt plurimum Irenæus:* Non secundùm gloriam iudicabit, neque iuxta sermonem arguet.

4. Nam secundùm id] *Docet Christum non secundùm id quod Deus est, vnctum esse in tempore oleo spiritali, id est, omnis scientiæ & gratiæ plenitudine: verùm, secundùm id quod homo est. Vnde & Tertull. libr. de Baptismo:* Christus dicitur à chrismate quod est vnctio, quæ Domino nomen accommodauit, facta spiritalis quia Spiritu vnctus est à Deo Patre, & cæter. *De hoc rursus infrà, capite vigesimo.* D

OSTENSIO QVOD NEQVE PLVRA, nec minus quàm quatuor possunt esse Euangelia.

CAPVT XI.

2.Cor.8.19. Luc.1.6. LVcas autem sectator, & discipulus Apostolorum, de Zacharia, & Elizabeth, ex quibus secundùm repromissionem Dei Ioannes natus est, referens ait. Erāt aūt iusti ambo ante Deum, incedētes in omnibus mādatis, & iustitijs
Luc.1.8. Domini sine querela. Et iterum de Zacharia dicens. Factum est autem cùm sacerdotio fungeretur in ordine vicis suæ [1] ante Deum,] secundùm consuetudinem sacer-

A sacerdotij, sorte exiuit vt incensum poneret, & venit vti sacrificaret; intrans in templum Domini. Qui præest in conspectu Domini, simpliciter, & absolutè, & firmè Deũ & Dominum confitens, ex sua persona eum qui elegerit Ierusalem; & legislationem sacerdotij fecerit, cuius est & Angelus Gabriel. Etenim alterum super nunc nesciebat: si enim intellectum perfectioris alicuius dei & domini præter hunc habuisset, non vtique hunc quem sciebat Labis esse fructum, absolutè, & in totum, Dominum & Deũ confiteretur, sicut ante ostendimus. Sed & de Ioanne sic ait: Erit enim magnus] in cõspectu Domini, & multos filiorum Israël conuertet ad Dominum Deum ipsorum, & ipse præcedet in conspectu eius, in spiritu & virtute Heliæ; præparare Domino plebẽ perfectam. Cui ergo populum præparauit, [& in cuius Domini conspectu] magnus factus est? Vtique eius qui dixit: Quoniam & plus quàm Propheta habuit aliquid Ioannes, & nemo in natis mulierum maior est Ioanne Baptista: qui & populum præparabat ad aduentum Domini, conseruis prænuncians, & pœnitentiam ipsis præconãs, vti remissionem à Domino præsente perciperent, conuersi ad Deum, à quo propter peccata & transgressionem erant abalienati. Quemadmodum & Dauid ait: Alienati B sunt peccatores ab vtero, errauerunt à ventre. Et propter hoc cõuertens eos ad Dominum eorum, præparabat Domino populum perfectum, in spiritu & virtute Heliæ. Et iterum de Angelo referens ait: In ipso autem tempore, missus est Angelus Gabriel à Deo, qui & dixit Virgini. Noli timere Maria; inuenisti enim gratiam apud Deum. Et de Domino dicit. Hic erit magnus, & filius Altissimi vocabitur, & dabit ei Dominus Deus thronum Dauid patris sui, & regnabit in domo Iacob [in æternum,] & regni eius non erit finis. Quis est autẽ alius qui regnat in domo Iacob, sine intermissione, in æternum: nisi Christus Iesus Dominus noster, Filius Dei Altissimi, qui per Legem, & Prophetas promisit salutare suum facturum se omni carni visibilem, vt fieret Filius hominis, ad hoc, vt & homo fieret filius Dei? Propter quod exultans Maria, clamabat pro Ecclesia prophetãs: Magnificat anima mea Dominum, Et exultauit Spiritus meus in Deo salutari meo. Assumpsit enim Israël puerum suum, reminiscens misericordiæ suæ. Quemadmodum loquutus est ad Patres nostros, Abrahæ, & semini eius in æternum.

Ibidem 15. *Mat. 11. 11.* *Psal. 57. 4.* *Luc. 1. 30.* *Isa. 62.* *Luc. 1.*

Per hæc igitur [&] tanta, monstrat Euãgelium, quoniam qui loquutus est patribus C Deus, hic est qui per Moysem legisdationem fecit, per quam legisdationem cognouimus, quoniam patribus loquutus est hic idem Deus, secundùm magnam bonitatem suam effudit misericordiã in nos, in qua misericordia conspexit [nos] Oriens ex alto, & apparuit his qui in tenebris, & vmbra mortis sedebãt, & direxit pedes nostros in viã pacis. Quemadmodum & Zacharias desinens mutus esse, quod propter infidelitatem passus fuerat, nouello Spiritu adimpletus, nouè benedicebat Deum. Omnia enim noua aderant Verbo nouè disponente carnalem aduẽtum, vti eum hominem qui extra Deum [abierat,] asscriberet Deo: propter quod & nouè Deum colere docebantur. Sed non alium Deum, quoniam quidem vnus Deus, qui iustificat circũcisionem ex fide, & præputium per fidem. Propheta autem Zacharias dicebat, Benedictus Dominus Deus Israël, quia visitauit, & fecit redemptionem populo suo. Et erexit cornu salutis nobis in domo Dauid pueri sui. Sicut loquutus est per os sãctorum Prophetarum suorum, qui à sæculo sunt. Salutẽ ex inimicis nostris, & ex manu omniũ qui oderunt nos. Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris, & reminisci testamẽti sancti sui. Iusiurandum quod iurauit ad Abraham patrem nostrum, vti det nobis sine timore ex manu inimicorum ereptis, seruire sibi in sanctitate & iustitia, in cõspectu suo omD nes dies nostros. Deinde ad Ioannẽ dicit: Et tu puer, Propheta Altissimi vocaberis: præibis enim ante faciem Domini parare vias eius. Ad dandum intellectum salutis populo eius, in remissionẽ peccatorum eorum. Hæc enim est salutis agnitio, quæ deerat eis, quæ est [Filij] Dei, quam sciebat Ioannes dicens. Ecce agnus Dei, qui aufert peccatum mundi: hic erat de quo dicebam: Post me [venit] vir qui ante me factus est, quoniam prior me erat. Omnesque de plenitudine eius accepimus. Hæc itaque salutis agnitio: sed non alter Deus, nec alter Pater, neque Bythus, neque Pleroma triginta AEonum, nec Mater Ogdoados: sed agnitio salutis erat agnitio Filii Dei, qui & salus, & Saluator, & salutare verè, & dicitur, & est. Salus quidem, sicut: In salutem tuam sustinui te Domine. Saluator autem, iterum: Ecce Deus meus Saluator meus, fidens ero in eum. Salutare autem sic: Notum fecit Deus salutare suum in conspectu gẽtium. [Est] enim Saluator quidem, quoniam Filius, & Verbum Dei: salutare autem, quoniam Spiritus. Spiritus enim, inquit, faciei nostræ, Christus Dominus. Salus autem, quoniam [caro,] Verbum [enim] caro factum est, & habitauit in nobis. Hanc igitur agnitionem salutis sciebat Ioannes, pœnitentiam agentibus, & credentibus in agnũ Dei, qui tollit peccatum

Idem est Deus vtriusque Testamenti. *Luc. 1. 78.* *Zach. 3. 9.* *Rom. 3. 30.* *Luc. 1. 68.* *prophetis* *memorari* *Ioan. 1. 29.* *Ibidem 30.* *Isaia 12. 2.* *Psal. 97. 2.* *Thre. 4. 20.* *Ioan. 1. 14.*

ANNOTATIONES. A

1. Traditione igitur] *Expleto argumento à Traditionibus, nunc ex apertis Scripturis aduersus Gnosticos disputationem instituit: hisq; vnicum Deum vniuersorum Creatorem, eundemq; Patrem Domini nostri Iesu Christi esse demonstrat.*

2. Veritas de terra] *Locum hunc post Irenæum, Arnobius sic interpretatur*: Veritas qui est Christus, de terra, id est, de Maria orta est. *Lactantius autem libro quarto capite duodecimo.* Veritas, *inquit*, de terra orta est, quia Deus in quo veritas est, terrenum corpus accepit, vt terrenis viam salutis aperiret. *Et Augustinus.* Veritas de terra orta est, Christus de fœmina natus, Filius Dei de carne Christi processit. *Nec ab hac interpretatione dissentiunt Hieronymus comment. in Psalm. Fulgentius lib. 3. ad Trasimundum; & l. de incarnatione & gratia Domini nostri Iesu Christi cap. 6.*

3. Et sine personæ acceptione] *Vocem* personæ *addidimus, expunximusq́ue* acceptatione: *Deinde* constabiliret, &, *pro* constabiliter: *& non ita post, pro* descensurus, descensurum, *substituimus author. vet. cod.*

4. Dilatans Iaphet] *Alludit ad benedictionem eam, qua Noë Iaphet filium primogenitum honestauit ac decorauit. Locum hunc illustrabit amplior hac Iustini interpretatio*: Prædixit Noe, posteros Semi occupaturos agros Chananæorum & habitacula, eijciendos mox à Iapheti progenie, quod ita factum docebo Vos enim (*Iudæos alloquitur*) qui à Semo ducitis originem, occupastis Dei iussu terram filiorum Chanaam, deinde filij Iaphet, æquè iusto Dei iudicio tenuerunt eam, & vos illinc profligauerũt, *Romanos intelligens.* *In Dialog.*

B

OSTENSIO QVOD IN SCRIPTVRIS nemo alius Deus nominatur, nec Dominus nuncupatur, nisi solus verus Deus Pater omnium, & Verbum eius.

CAPVT VI.

Eque igitur Dominus, neque Spiritus sanctus, neque Apostoli eum qui non esset Deus, definitiuè & absolutè Deum nominassent aliquando, nisi esset * verus Deus: neque Dominum appellassent aliquem ex sua persona, nisi qui dominatur omnium Deum Patrem, & filium eius, qui dominiũ accipit à Patre suo omnis cõditionis, quemadmodum habet illud: Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis: quoadusque ponam inimicos tuos scabellum pedũ tuorum. Patrem enim Filio colloquutum ostendit: qui & dedit ei hæreditatem Gentium, & subiecit ei omnes inimicos. Verè igitur cùm Pater sit Dominus, & Filius verè sit Dominus, meritò Spiritus sanctus Domini appellatione signauit eos. Et iterũ in euersione Sodomitarum Scriptura ait, Et pluit Dominus super Sodomam & Gomorrham ignem & sulfur à Domino de cælo Filium enim hic significat, qui & Abrahæ conloquutus sit, & à Patre accepisse potestatem ad iudicandum Sodomitas, propter iniquitatẽ eorum. Similiter habet illud: Sedes tua Deus in æternum, virga directionis, virga regni tui. Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatẽ, propterea vnxit te Deus, Deus tuus. Vtrosque enim Dei appellatione significauit Spiritus, & eum qui vngitur Filiũ, & eum qui vngit, id est Patrem. Et iterum: Deus stetit in synagoga Deorum, in medio autem deos discernit: de Patre, & Filio; & de his qui adoptionem perceperunt, dicit: hi autem sunt Ecclesia. Hæc enim est synagoga Dei, quam Deus, hoc est, Filius ipse per semetipsum collegit. De quo iterũ dicit: Deus deorum Dominus loquutus est, & vocauit terrã. Quis Deus? de quo dixit, Deus manifestè veniet, Deus noster, & nõ silebit: hoc est Filius, qui secundũ manifestationem hominibus aduenit, qui dicit: Palàm apparui his qui me non quærunt. Quorũ autem deorũ? quibus dicit, Ego dixi, Dij estis, & filij Altissimi omnes. Hi scilicet qui adoptionis gratiam adepti sunt, per quã clamamus: Abba Pater. Nemo igitur alius, quẽadmodũ prædixi, Deus nominatur, aut Dominus appellatur, nisi qui est omnium Deus & Dominus, qui & Moysi dixit: Ego sum, qui sũ: & sic dices filijs Israel: Qui est, misit me ad vos: & huius Filius Iesus Christus Dominus noster, qui filios Dei facit credentes in nomen suum. Et iterum, loquente Filio ad Moysen: Descendi, inquit, eripere populum hunc: ipse est enim qui descendit, & ascendit propter salutẽ hominum. Per Filium itaq; qui est in Patre, & habet in se Patrem, his quibus est manifestatus, Patre testimonium præbente Filio, & Filio annunciãte Patrem. Quemadmodum & Esaias ait: Et ego, inquit, testis, dicit Dominus Deus, & puer quem elegi, vti cognoscatis, & credatis, & intelligatis, quoniam ego sum.

Margin notes: *verè; Psal. 109. 1.; C; Psal. 2. 8.; Gen. 19. 24.; Ps. 44. 7. et 8.; Psal. 81. 1.; Psal 49. 1.; D; Isaia 65. 1.; Rom. 8. 15.; Exod. 3. 15.; Exod. 3. 8.; Ioan. 14. 10.; Isaia 43. 10.

Dij per additamentũ idola gentium.

Cùm autem eos, qui non sunt dij nominat, non in totum, quemadmodum prædixi, Scriptura ostendit illos deos: sed cum aliquo additamento & significatione, per

quam

A quam ostenduntur non esse dij. Quemadmodum apud Dauid, dij Gentium, idola Psal. 95. 5. Exod. 20. 3.
dæmoniorum. Et: Deos alienos non sectabimini. Ex hoc enim quod dicit: dij Gentiū,
*Gentes autem [verum Deum] nesciunt. Et, alienos deos, nominans eos: abstulit [qui
non sunt dij.] A sua autem persona quod est, dicit de ipsis: Sunt enim idola, inquit, dæ-
moniorum. Et Esaias: Confundantur omnes qui blasphemant Deum, & sculpunt in- Isa. 42. 17.
utilia, & ego testis, dicit Dominus: abstulit quòd sint dij: solo autem vtitur nomine, ad
hoc, vt sciamus de quo dicit. Hoc autem ipsum & Ieremias, dij, inquit, qui non fecerūt Iere. 10. 11
cælum & terram, pereant de terra quæ est sub cælo. Ex eo enim quòd perditionem eo-
rum adiecit, ostendit non esse deos eos. Et Helias autem conuocato vniuerso Israel in
Carmelum montem, volens eos ab idololatria auertere, ait eis: Quousque claudicabi-
tis vos [7] in ambabus suffraginibus? Si vnus est Dominus Deus, venite post eum. Et ite- 3. Reg. 18. 19.
rum super holocaustum sic ait idolorum sacerdotibus: Vos inuocabitis in nomine
deorum vestrorū, & ego inuocabo in nomine Domini Dei mei; & Deus qui exaudiet
hodie, ipse est Deus. In eo enim quod hæc dicebat Propheta, qui quidem apud ipsos
putabantur dij, arguit deos non esse. Conuertit autem eos ad eum Deum, qui & crede- 3. Reg. 18. 36 & 37.
B batur ab eo, & qui verè eas Deus, quem & inuocans clamabat: Domine Deus Abra
ham, Deus Isaac, Deus Iacob, exaudi me hodie: & intelligat omnis populus hic, quo-
niam tu es Deus Israel.

*Et ego igitur inuoco te Domine Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob) qui est
& Israel) Pater Domini nostri Iesu Christi, Deus qui per multitudinem misericordiæ
tuæ [9] bene sensisti in nobis, vt te cognoscamus, [10] qui fecisti cælum & terram, [qui] do-
minaris omnium, qui est solus & verus Deus, super quem alius Deus non est; [per] Do-
minum nostrum Iesum Christum, [11] dominatione quoque dominaris Spiritus sancti:
da omni legenti hanc scripturam, cognoscere te, quia solus Deus es, & confirmari in
te, & absistere ab omni hæretica, & quæ est sine Deo, & impia sententia. Et Apostolus Galat. 4. 8.
autem Paulus, dicens, Si enim his qui non erant dij seruistis, nunc cognoscentes Deū,
imò cogniti à Deo: separauit eos qui non erant, ab eo qui est Deus. Et iterum de Anti-
christo dicens, Qui aduersatur & extollit se (inquit) [12] super omne quod dicitur de*, vel
quod colitur, eos qui ab ignorantibus Deum, dij dicuntur, significat, id est idola. Ete- 2. Thes. 2. 4.
nim Pater omnium Deus dicitur, & est; & nō super hunc extolletur Antichristus; sed
C super eos qui dicuntur quidem, non sunt autem dij. Quoniam autem hoc verum est, 1. Cor. 8. 4.
*quia ipse Paulus ait: Scimus autem * quoniā nihil est idolum, & quoniam nemo Deus, ni-
si vnus. Etenim si sunt qui dicuntur dii, siue in cælo, siue in terra, nobis vnus Deus Pa-
ter, ex quo omnia, & nos in illo; & vnus Dominus Iesus Christus, per quem omnia, &
nos per ipsum. Dixit enim, & separauit eos qui dicuntur quidem, non sunt autem dij,
ab vno Deo Patre, ex quo omnia, & vnum Dominū Iesum Christum, ex sua persona
*ad Moysē firmissimè confessus est. Quòd autem siue in cælo, siue in terra, non quemadmodum
exponunt hi, dicere eum mundi fabricatorem: sed simile est ei quod à * Moyse dictum Exod. 20. 4.
est: Nō facies tibi omnem similitudinem in Deum, quæcunq; in cælo sursum, & quæ-
cunque in terra deorsum, & quæcunq; in aquis, vel sub terra. Quæ autem in cælo sunt,
quæ sint ipse exponit. Ne quando (inquit) respicens in cælum, & videns Solē, & Lunā,
& Stellas, & omne ornamentum cæli, errās adores ea, & seruias eis. Et ipse autem Moy- Exod. 4. 16.
ses homo Dei existens, deus [quidem] datus est ante Pharaonem: nō autem verè Do- & 7. 1.
minus appellatur, nec Deus vocatur à Prophetis, sed fidelis Moyses famulus & seruus Heb. 3. 5.
Dei dicitur à Spiritu, quod & erat.

ANNOTATIONES.

*1. Neque igitur Dominus] *Ex multis clarisque Scripturarum locis demōstrat vnicum et solum esse Deū & Dominum huius mundi creatorem & rectorem: & hoc nomine non solum Patrem (vt veteres & noui Ariani impiè contendunt) sed & Filium, & Spiritum sanctū, id est, tres simul diuinas hypostases cōprehendi. Hinc emanauit ista nō modò Augustini, sed & omnium veterū Theologorum regula:* Quoties in Scripturis Deus absolute ac indefinite nominatur: tres simul diuinas personas toties significari. Lib. 6. de Trini. cap. 9.

2. Patrem enim Filio collocutum] *Hunc locū de Patre ac de seipso interpretatur Christus Matth. 22. v. 44. quod & Paulus constanter prædicat, 1. Cor. 15. 25. & Hebræor. 1. 13. hincq; probant Patrem & Filium duas esse distinctas inter se personas, sed in vna prorsusq; eadē Diuinitate & coæterna maiestate venerādas. Ac idcirco Iustinus martyr in Dialogo Tryphonem & similes Iudæos iure optimo reprehendit, quòd hunc Psalmū non de Patre & Filio sed de Ezechia rege intelligēdum contenderent: quandoquidē nec iste ad dexterā Dei Patris sedet, nec est aut fuit vnquam Sacerdos secundū ordinem Melchisedec, nec denique ante luciferum à Patre genitus. Subscribūt Iustino ac Irenæo Tertull. lib. aduer. Praxeam, libr. 4 & 5. adu. Marcion. Cyprianus libr. 2. adu. Iudæos, ca. 26. Athanasius Orat. cōtra Arianos & c.*

3. Et pluit Dominus super Sodomam] *Ex hoc loco, cum Irenæo grauissimi & antiquissimi authores, Iustinus in Dialog. Tertullianus contra Prax. Cyprianus libro tertio ad Quirinum: Cyrillus libro primo in Ioannem: Hieronymus in quadragesimum quintum Isaiæ: Hilarius libro de Synodis: Athanasius contra gregales Sabellij: & Epistol. de Synodis: Ambrosius libro primo*

ris. Ordinatio enim sic est. Quid ergo lex factorũ? disposita per Angelos in manu Me-
A diatoris posita est, vsquedũ veniat semẽ cui repromissum est: vt sit homo interrogãs & Spiritus respondens. Et iterum in secunda ad Thessalonicenses, de Antichristo dicens, ait: Et tunc reuelabitur ille iniquus, quem Dominus Iesus Christus interficiet Spiritu oris sui, & destruet præsentia aduentus sui, illum cuius est aduentus secũdùm operationem Satanæ, in omni virtute & signis, & portentis mendacij. Etenim in his ordinatio dictorum sic est. Et tunc reuelabitur iniquus, cuius est aduentus secũdùm operationem Satanæ, in omni virtute, & signis, & portentis mendacij, quem Dominus Iesus interficiet Spiritu oris sui, & destruet præsentia aduentus sui. Non enim aduentum Domini secundùm operationem Satanæ fieri; sed aduentum iniqui, quẽ & Antichristũ dicimus. Si ergo non attendat aliquis lectioni, & per interualla aspirationis manifestet * quod dicitur, erunt non tantùm incongruẽtia, sed & blasphema legens, quasi Domini aduentus, secundùm operationem fiat Satanæ. Sicut ergo in talibus oportet per lectionem hyperbaton ostendi, & consequẽtem Apostoli seruare sẽsum: sic & ibi non Deum sæculi huius legimus, sed Deum, quẽ verè Deum dicimus.
B Incredulos autem & excæcatos sæculi huius audiemus, quoniam venturum vitæ nõ hæredibabunt sæculum.

2. Thes. 2. 8.

* in quo

ANNOTATIONES.

1. Quod autem dicunt] *Vel ex vnico Pauli loco demonstrat hæreticos nec Paulum rectè legere, nec intelligere: quando quidem propter impetum Spiritus S. in se loquentis aliquando hyperbatis vtatur, & obscurus sit. Cæterùm, ex citata eiusdem Pauli sententia plurimum negotij exhibuerunt Patribus hæretici, vt post Irenæum indicat Tertullianus lib. 5. contra Marcio.* Distinguebat Marcion, *inquit ille*, Deus huius æui, vt suggereret Deum alterius æui: nos contra sic distinguendum dicimus, In quibus Deus, dehinc, æui huius excæcauit mentes infidelium. *Subinde admittit etiam alteram lectionem, vt dicere possimus huius æui deum, id est Diabolum. Priorem lectionem testatur August. multis placuisse, & ijs præcipuè, qui contra Manichæos vel Marcionitas rem habuerunt: at idem aliquanto post, negat absurdum videri debere, si Diabolus dicatur deus huius sæculi, id est, hominum impiorum, vt Paulo illud dictum est:* Quorum deus venter est. *Placet & ea prior lectio, per hyperbaton Chrysostomo, Theophylacto, & scholijs Græcis: posteriorem amplectuntur Cyrillus & Ambrosius.*

C

Lib. 22. contra Faust. cap 2. & 9.

2. Incorruptelæ] *Ita vet. cod. excusi habebant,* incorruptibile.

3. Ostendemus] *Expunximus* ostendimus, *aut. vet. cod.*

4. Vt non nunc in multum auocemus mẽtem] *Sic vetus codex legendum docuit: excusi legebant,* & non nunc in multum mutemus, &c. *Et nos obiter dicimus ex multis Beati Augustini locis, Deum improbos excæcare, non immittendo cæcam malitiam: sed nõ impertiendo gratiam, cuius seipsos reddunt indignos. August. Epist. 105. comment. in Psalm. 71. Lib. de Prædest. & gratia, cap. 4.*

5 Quoniam autem hyperbatis] *Hyperbaton describit Quintilianus, verbi transgressionem, quam frequenter ratio comparationis & decor poscit. Origenes explicans Epist. ad Rom. non semel conqueritur Græcã Pauli dictionem esse perplexam, hyberbatis obscuratã, & è Cilicum idiomate, quadam parum Græca peregrinitatem resentire.* Lib. 8. ca. 6.

6. Disposita] *Deleuimus* dispositum *author. vet. cod.*

QVID EST MAMMONA.

CAPVT VIII.

Oluta igitur & hac illorum calumnia, manifestè ostensum est, quoniam nunquam [neque] Prophetæ, neque Apostoli, alium Deum nominauerunt, vel Dominum appellauerunt, præter verum & solum Deum. Multò magis ipse Dominus, qui & Cæsari quidem, quæ Cæsaris sunt reddi iubet, & quæ Dei sunt Deo: Cæsarem quidem Cæsarem nominans, Deum vero Deum confitens. Similiter & illud quod ait: Non potestis duobus dominis seruire, ipse interpretatur, dicens. Non potestis Deo seruire, & mammonæ, Deum quidem cõfitens Deum, mammonã autem nominans, hoc quod & est: non mammonam dominum vocat, dicens: Non potestis duobus dominis seruire; sed discipulos docet seruientes Deo non subijci Mammonæ, neque dominari ab eo. Qui [enim,] inquit, facit peccatũ seruus est peccati. Quemadmodum igitur seruientes peccato, seruos peccati vocat, nõ tamen ipsum peccatum dominum appellat: sic & eos qui mammonæ seruiũt, seruos mammonæ appellat, [2] non Deum] appellans mammonam: [3] mammonas autem est secundùm Iudaicam loquelã, qua & Samaritæ vtuntur, cupidus, & plus quàm oportet habere volens. Secundum autem Hebraicam, adiunctiuè dicitur Mam, vel significat gulosum, id est, qui non possit à gula se continere. Secundum * hæc igitur quæ significantur, non possumus Deo seruire, & Mammonæ.

D

Matt. 22. 21.

Matt. 6. 24.

Ioan. 8. 34.

* vtraque

Sed

Mat. 12. 29. Sed & Diabolum cùm dixisset fortem, non in totum, sed velut in comparatione nostra; semetipsum in omnia, & verè fortem ostendit Dominus, dicens: Non aliter aliquem posse diripere vasa fortis, si non prius ipsum alliget fortem, & tunc domum eius diripiet. Vasa autem eius & domus nos eramus, cùm essemus in apostasia: vtebatur enim nobis quemadmodum volebat, & spiritus immundus habitabat in nobis. Non enim aduersus eum qui se alligabat, & domum eius diripiebat, fortis erat; sed aduersus eos qui in vsu eius erant homines, quoniam abscedere fecerat sententiam eorum à Deo, quos eripuit Dominus. Quemadmodum & Ieremias ait: Redemit Dominus Iacob, [&] eripuit eum [4] de manu [fortioris] eius. Si igitur significasset eũ qui alligat, & diripit eius vasa, hoc autem solùm eum fortem dixisset, esset fortis inuictus. [5] Sed [& adiecit] obtinentem; tenet enim qui alligat, tenetur autem qui *alligatur, & hoc sine comparatione fecit, vt non compararetur Domino seruus apostata existens: non enim tantùm hîc; [6] sed nec [quicquam] ex his quæ constituta [sunt,] & in subiectione sunt, comparabitur Verbo Dei, per quem facta sunt omnia, qui est Dominus noster Iesus Christus. Quoniã enim siue Angeli, siue Archangeli, siue Throni, siue Dominationes, ab eo qui super omnes est Deus, & constituta sunt, & facta per Verbum eius, Ioannes quidem sic significauit. Cùm enim dixisset de Verbo Dei, quoniam erat in Patre, adiecit: Omnia per eum facta sunt, & sine eo factum est nihil. Dauid quoque cùm laudationes enumerasset, nominatim vniuersa quæcũque diximus, & cœlos, & omnes virtutes eorum, adiecit: Quoniam ipse præcepit, & creata sunt: ipse dixit, & facta sunt. Cui *ergo præcepit? Verbo scilicet: per quod, inquit, Cœli firmati sunt, & Spiritu oris eius omnis virtus eorum. Quoniam autem ipse omnia fecit liberè, & quemadmodum voluit, ait iterum Dauid: Deus autem noster in cælis sursum, & [in] terra, omnia quæcunque voluit, fecit. Altera autem sunt quæ constituta sunt, ab eo qui constituit; & quæ facta sunt, ab eo qui fecit. Ipse enim infectus, & sine initio, & sine fine, & nullius indigens, ipse sibi sufficiens, & adhuc reliquis omnibus, vt sint hoc ipsum præstans: quæ verò ab eo sunt facta, initium sumpserunt. Quęcunque autem initium sumpserunt, [7] & dissolutionem possunt] percipere, & subiecta sunt, & indigent eius qui se fecit: necesse est omnino vti differens vocabulum habeant apud eos, etiam qui vel modicum sensum in discernendo talia, *habeãt. Ita vt is quidem qui omnia fecerit cum Verbo suo, iustè dicatur Deus & Dominus solus; quæ autem facta sunt, non iam eiusdem vocabuli participabilia] esse, neque iustè id vocabulum sumere debere, quod est Creatoris.

Margin: A; Ierem. 31. 11.; *alligatus est.; B; Ioan. 1. 3.; Psal. 148. 5.; Psalm. 32. 9.; *enim; Psal. 146. 5.; *habent.; C

ANNOTATIONES.

1. Soluta igitur] *Pergit porrò tam ex ipsius Christi, quàm Prophetarum & Apostolorum verbis comprobare, Deum verum solum absolute & simpliciter Deum & appellari ac re vera esse. Caterùm, negantem coniunctionem adiecimus ex veteri codice, etsi superflua videatur, quoniam prisci autores etsi Latinè scribunt, Gracorum tamen more, duplicem negationem connectunt, quò magis pernegent.*

2. Non Deum] *Ita vet. cod. excusi habebant* Dominum, *quod fortasse etiam retinendum esset.*

3. Mammonas autem] *Mammona vocem Hebraicam propriè non esse, sed Syriacam, in 6. cap. Matth. & Quæst. 6. ad Algasiam, affirmat Hieronymus, idemq; significare, quod Gracis πλοῦτος, quem Poetæ Deum finxerunt. Consentit Tertull. lib. 4. contra Marcion. Caterũ, quod D. Irenæus dicit in hac dictione merè Syriaca,* Mam *esse adiectitiũ illud vix linguæ vtriusq;, Hebraicæ nempe & Syriacæ perito persuaderi potest. Notũ est enim, vel mediocriter in Chaldæis versatis, ממונה Mammona, vocabulum esse primigenium, non deductũ ab vllo themate Hebræo. Quòd si quis hoc in loco liberius vellet ludere, & vocabulum Syrum ex duobus integris Hebræis conflare, forsan non longius aberraret à scopo, deducendo, ממונה Mammona, à מם mam, vel mum, quod maculam sonat, & הון hon potentiam, siue diuitias, ita vt per syncopen pro ממהון mamhon, dicatur Mamon, resecta litera ה. Fortaßis Irenæus metonymicõs accepit* Mammonam, *videlicet causam pro effectu, id est, pecunias & opes, pro earum desiderio.*

4. De manu fortioris] *Ita vet. cod. excusi* de manu Pharaonis.

5. Sed & adiecit] *Expunximus* obiecit, *autho. vet. cod.* D

6. Sed nec quicquam] *Deleuimus* quidem, *auth. vet. cod. Probat autem tam ex Euangelio: quã ex Psalmis, omnia per Verbum condita esse, adeoq; cunctos ordines Angelorum: solum autem non factum, & sine vllo aut fine aut principio creante: quibus satis docet Patri coæternum & consubstantiale omninò credendum & confitendum esse.*

7. Et dissolutionem possunt] *Tres has dictiones desiderabant excusi codices.*

Quam

A

QVAM HABVERVNT DE DEO sententiam Apostoli, qui nobis Euangelium tradiderunt:

CAPVT IX.

Ostenso hoc] igitur hic planè, & adhuc [ostendetur] manifestius neminem
alterum Dominum vel Deum, neque Prophetas, neque Apostolos, neque
Dominum Christum confessum esse ex sua persona, sed præcipuè Deum
& Dominum, Prophetis quidem & Apostolis Patrem & Filium confiten-
tibus; alterum autem neminem, neque Deum nominantibus, neque Do-
minum confitentibus. Et ipso Domino Patrem tantùm Deum, & Dominum eum, qui
solus est Deus, & dominator omnium, tradente discipulis, sequi nos oportet, si quidem
B illorum sumus discipuli, testimonia illorum ita se habentia. Matthæus enim Aposto-
lus, vnum & eundem sciens Deum, qui promissionem fecerit Abrahæ, facturum se se- *Gen. 12. & 17.*
men eius, quasi stellas cœli, qui per Filium suum Christum Iesum à lapidum cultura,
in suam nos agnitionem vocauerit; vti fieret populus, qui nō populus; & non dilecta, *Osea 1. 10.*
dilecta, ait Ioannem præparantem Christo viam, his qui in carnali quidem cognatio- *Rom. 9. 12.*
ne gloriabantur, varium autem, & omni malitia completum sensum habebant, eam
pœnitentiam quæ à malitia reuocaret, annuntiantem dixisse: Progenies viperarum, *Matt. 3. 7.*
quis vobis monstrauit fugere ab ira ventura? Facite ergo fructum dignū pœnitentiæ:
& nolite dicere in vobisipsis, Patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quoniam
potens est Deus, ex lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Pœnitētiam igitur eis eam, *Ibidem.*
quæ esset à malitia, præconabat; sed non alterum Deum annuntiabat, præter eum qui
fecisset promissionem Abrahæ, ille præcursor Christi; de quo iterum ait Matthæus, si- *Luc. 3.*
militer autem & Lucas. Hic [enim] est qui dictus est à Domino per Prophetam, Vox *Isa. 40. 3.*
*Domini. C clamantis in deserto, parate viam *Domino, rectas facite semitas Dei nostri. Omnis *Malac. 3. 1.*
vallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & erunt tortuosa in directa,
& aspera in vias planas, & videbit omnis caro salutare Dei nostri. Vnus igitur, & idem
Deus est, Pater Domini nostri, qui & Præcursorem per Prophetas missurum se promi-
sit: & salutare suum, id est Verbum suum visibile effecit omni fieri carni, incarnatum
& ipsum, vt in omnibus manifestus fieret rex eorum. Etenim ea quæ iudicantur, opor-
tebat videre iudicem, & scire hunc à quo iudicantur: & ea quæ gloriam cōsequuntur,
oportebat scire eum, qui munus gloriæ eis donat. Iterum autem de Angelo dicens
Matthæus, ait; Angelus Domini apparuit Ioseph in somnis. Cuius Domini? Ipse inter- *Matt. 2. 13.*
pretatur, Vti adimpleatur quod dictum est à Domino per Prophetam, Ex Aegypto vo- *Matt. 2. 15.*
caui filium meum. Ecce Virgo in vtero accipiet, & pariet filium, & vocabunt nomen *Isa. 7. 4.*
eius Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus. De hoc qui est ex Virgine
Emmanuel, dixit Dauid: Non auertas faciem Christi tui. Iurauit Dominus Dauid veri-
tatem, & *non dispernet eum, De fructu ventris tui ponam super sedem tuam. Et ite- *Psal. 131. 11.*
rum: Notus in Iudæa Deus, & factus est in pace locus eius, & habitaculum eius in Sion. *Psal. 75. 1.*
*Euāgelio. D Vnus igitur, & idem Deus, qui à Prophetis prædicatus est, & ab *Angelo annunciatus,
& huius Filius qui ex fructu ventris Dauid, id est ex Dauid Virgine, & Emmanuel: cu- *Num. 24. 17.*
ius & stellam Balaam quidem sic prophetauit: Orietur stella ex Iacob, & surget dux in
Israel.

ANNOTATIONES.

1. Ostenso hoc igitur] *Authoritate vet. cod. expunximus*, Ostensio. *Et mox* ostendetur, *pro* ostendatur *substituimus. Docet autem Apostolos vnum eundemq. Deum atq. Dominum vniuersorum per orbē prædicasse: & eum ipsum quem veteres Prophetæ quondam celebrauerant: quos & nos imitari oporteat.*

Hic autem pios Lectores celare nolo, cùm hunc Librum & locum secundò recognoscerem, incidisse in manus meas libellum Geneuæ excusū, in officina Francisci Perrini, 1567. *inscriptum*, Valentini Gentilis &c. *in cuius paginis* 9. 10. 11. 12. & 13. *ex scriptis eiusdē Valentini, referuntur decem Irenæi testimonia, quibus nequam ille conatur efficere, solum Patrem esse verum ac vnicum Deum ac Dominum Israelis: nō autem vnà cum eo Filium atque Spiritum sanctum. Illicò certè exhorrui tantam hominis blasphemiam ac impudentiā, simulque accuratius cœpi Irenæi scripta quæ habebam in manibus excutere, & in his perquirere quid de re proposita sentiret.*

Comperi autem locus à Gentili pro sua impietate citatos, qualis iste, in quem hæc annotamus, nihil minus quàm tam impia & blasphema resipere. Viget enim Irenæus & frequenter inculcat, vnum esse Deum verum, huius mundi conditorem, in Israele prædicatum à Prophetis, cognitum & inuocatum à Patriarchis, Legis veteris authorem, & eundem esse Patrem Domini nostri

IESV

IESV CHRISTI. Sed non negat, imò constanter asseuerat eundem Christum, quatenus est Verbum, id est, Filius Dei, eidem Patri suo coæternum, coæqualem, cōsubstantialem, denique & cum illo eum vnicum verum Deum esse, qui & hunc mundum, & angelos, & cuncta creauerit, & Israeli notus fuerit: tantundem & de Spiritu sancto ex ipsius effectis ac operibus rectè pieque colligens, vt nunc nunc patefaciemus.

Exclusiuæ itaque particulæ solùm, tantùm, prætérquam, nullus, alius, vnicus, solus, solummodò, &c. quæ in scriptis Irenæi occurrunt, & à Gentilianis & Seruetianis in peruersum sensum torquentur: illos tantummodo à Diuinitate secludūt Aeones Pleromatis, Bythos, Propatoras, Proarchontas, Aoratos, Anonomastos, Ageratos, Autophyes, Choicos, Carpistes, Ennœas, Enthymeses, Achamotas, & cætera id genus monstra & portenta, quæ per octonarios, decades, duodecades, & triacōtades distributa, vnius in Deitate, & trini in personis veri ac omnipotentis Dei loco substituere Gnostici conabantur. Nunquam verò à veri Dei Israelis nomine & ratione eximuntur Filius ac Spiritus sanctus, imò cōprehenduntur & signantur: vt ex subiectis quinquaginta integris & apertis locis, quos ex singulis libris eius colligimus, & decem à Gentili deprauatis & mutilatis constanter opponimus, cunctis facilè innotescet.

D. Irenæi testimonia de S. Trinitate, & Christi Deitate.

Primò itaque Irenæus lib. 1. cap. 1. Valentinianos coarguit, quod Christum nollent Dominum (quo titulo passim in sacris verus Deus Israelis, & mundi creator & rector designatur) appellare. 2. Eiusdem libri 1. cap. 2. eundem Christum vocat, Dominum, Deum, Saluatorem, & Regem nostrum, cui flectitur omne genu cœlestium, terrestrium, & infernorum. Insuper, eandem esse totius Ecclesiæ Catholicæ fidem in vnum Deum Patrem, Filium, & Spiritum sanctum: vt etiam ibidem obseruamus. 3. Capite 4. carpit Gnosticos, quòd alium Deum, alium Christum, & alium vnigenitum esse fingerent, non vnum crederent. 4. Capite 19. profitetur eundem esse Creatorem cœli, terræ, rerumque omnium visibilium & inuisibilium; quod verè pertinet ad Deum verum & sempiternum. 5. Capitibus 24. 25. & 26. damnat Carpocratianos, Cerinthianos, ac Ebionitas, quod eundem Christum filium Ioseph esse censerent; & à Maria ortum habuisse docerent: Patri verò coæternum confiteri nollent. 6. Capitibus 28. & 29. Cerdonem & Marcionem persequitur & confodit, propterea quod negarent eundem Filium esse Dei, qui à lege & Prophetis prædicabatur.

7. Libri secundi capitibus 1. 2. & 3. reprobans duos Marcionis deos, vnicum autem asserens, qui cum Verbo suo, id est, Christo filio cuncta condiderit, hunc & natura consubstantialem, & potentia coæqualem & coæternum agnoscit. 8. Capite 41. adfirmat nomen IESV eum significare Dominum, qui continet cœlum & terram. 9. Capite 47. Verbum, id est, Filiū Dei, sacras Prophetis & Apostolis dictasse Scripturas adfirmans, vnum esse cum Patre Deum comprobat. 10. Capitibus 48. & 49. scribit λόγον esse Deum simplicem, nulla ex parte compositum, à Patre ineffabili modo genitum, nulla ex parte ab eo diuersum. 11. Capite 56. & 57. ex miraculis per inuocationem nominis Christi per Apostolos & alios seruos eius factis; confirmat eum esse vnum cum Patre Deum omnipotentem, qui facit quæcunque vult in cœlo, & in terra, & in omnibus abyssis.

12. Præfatione in lib. 3. adfirmās eum esse Dominum omnium ac Filium Dei, quem qui spernit, ipsum quoque Patrem aspernari: satis indicat vnam vtriusque esse ma-

A iestatem & Deitatem. 13. Eiusdem libri cap. 1. referens omnes Prophetas & Apostolos annunciasse vnum Deum, & vnum Christum Filium Dei; Patri æqualem eū agnoscit. 14. Capitibus 4. & 5. eandem in Christum orbis saluatorem fidem habendam, quæ est in vnum & verum Deum suadens, & in ipsum vt verum Deum credit 15. Capit. 6. Patrem & Filium eius in sacris literis definitè & absolutè Deū nominari probat 16. Capite 8. eum qui omnia fecit cum Verbo suo iustè Deum & Dominum vocari; Verbum à principio, & in Patre, & sine initio, & sine fine extitisse: & Angelos omnes condidisse adfirmat. 17. Capite 9. Prophetas & Apostolos Patrem & filium confiteri, alterum autem neminem neque Deum nominare, neque Dominum profiteri docens, vnum cum Patre esse probat. 18 Capite 10. Dominum IESVM secundum quod Deus est, remissam peccatorum dedisse, peccatoresque à vinculis soluisse, quod planè diuinum opus est, scribit. 19. Capite vndecimo, IESVM

B Filium Altissimi, Saluatorem, Dominum Deum Israelis, Deum Saluatorem, æternumque Regem agnoscit. 20. Capite duodecimo, Apostolos vnum Deum Patrem & CHRISTVM IESVM æternum Dei Filium ac Regem, & eam quæ est in eum fidem annunciasse. 21. Capite tertiodecimo, Petrum in Circūcisione, & Paulum in Gentibus, vnum Patrem, & Dei Filium, qui est in Patre, vt & Pater in ipso. 22. Capite 16. Apostolos aliosque veritatis præcones neminem alium Deum vocasse, nisi solum verum Deum Patrem & Verbum eius. 23. Capite 18. Paulum vbique docere IESVM pro salute nostra incarnatum, esse vnigenitum Filium Dei, & Deum super omnia benedictum in sæcula. 24. Capite vigesimo, Ioanne scribente, quod in principio Verbum existit apud Deum, excluditur omnis contradictio dicentium: Non erat ante Christus, quàm ex Virgine natus sit. 25. Capite vigesimo primo, Est Filius Dei viui, Deus & Dominus, Rex

C æternus, Dominus sanctus, Deus fortis, super nubes venturus vniuersorum iudex. 26. Capite 22. Potentissimus omnium Deus, qui omnibus vt sint præstitit, in similitudine peccati factus est, vt assuesceret homo portare Deum. 27. Capite 23. Christus non tantùm homo, sed iuxta Esaiam, Dominus saluans nos, Dominus sanctus Israelis: Filius Dei qui Deus est, in Bethlehem natus, Deus homo factus. 28. Capite 26. De Christo dictum est, Non consentiet nequitiæ vt eligat bonum, quod est proprium Dei 29. Capite 29. Digitus Dei, id est, Filius Dei viui salutem operatus est populo suo, & non Iosephi filius. 30. Capitibus 30. & 31. Christus est rex æternus, per quem Adam formatus est, & idem cum Patre Deus ac Dominus.

32. Libri quarti Præfatione, arguuntur qui alium

D Deum esse putant, præter Patrem omnium, & Filium eius. Filius ergo vnus & idem numero Deus cum Patre. Firmum item & constans est, neminem alterum Deum & Dominum à Spiritu prædicatum, nisi eum qui dominatur omnium Deus, cum Verbo suo. 33. Capitibus 2. 3. & 4. Filius eius qui fecit cælum & terram Christus dedit verba sua Moysi, & in eum Abraham & Prophetæ crediderunt. 34. Capite 5. Expurgans templum vt domum suam & Patris, se vnum cum eo Deum Israelis manifestauit. 35. Capite 10. Esaias vnius Dei qui est super omnia verba refert: Ego testis, dicit Dominus Deus, & puer quem elegi. 36. Capite 11. Qui loquutus est Moysi in rubo, & à Prophetis adorabatur Deus viuus, hic est viuorū Deus, & Verbum eius. Ipse igitur Christus cum Patre viuorum est Deus, qui & Patribus manifestatus est. 37. Capite 14.

Chist us

Christus non tunc incepit esse, quando secundùm carnẽ ad nos venit; ideo fidem nostram in eum dirigimus, sicut dilectionem in Patrẽ eius: & ille per legem & Prophetas semetipsum & Patrem prædicabat, & propter hoc omnes Christum Deum nominabant: quoniam verè Deus *à Patre, à Spiritu, ab Angelis, ab ipsa cõditione, ab hominibus, & ab apostaticis spiritibus, & ab ipsa morte agnoscebatur. Et ideo in omnibus & per omnia* vnus Deus Pater, & vnum Verbum, & vnus Filius, & vnus Spiritus, *& vna fides & salus omnibus credẽtibus in eum.* 38. *Capite* 17. *Qui loquutus est ad Moysẽ,* Videns vidi vexationem populi mei in Aegypto &c. *Hic est Filius, qui est Verbum Dei, Christus ergo verus & vnus cum Patre Deus & Dominus Israhelis,* 39. *Capite vigesimo primo, Vtrunque testamentum vnus & idem paterfamilias produxit Verbum Dei Dominus noster Iesus Christus.* 40. *Capite* 22. *Christum Dei Filium expectamus, in quem credimus, de quo Esaias ait:* Ecce Dominus Deus noster, in quẽ sperauimus &c. *Reliquis huius Libri testimonijs supersedeo, vt aliqua ex Libro quinto subijciam.*

41. *Eius enim mox primo & secundo capite, non solũ Verbum Dei,* sed & Deum in carne manifestatum *Christum appellat, damnatq; aliter sentientes Valẽtinianos ac Ebionitas.* 42. *Capite* 5. *Christũm agnoscit Filium Dei, omnipotentem, & Patris manum (id est, cõsubstantialem & coæternum illi;)* 43. *Capite* 6. *Christus & Spiritus sanctus vt manus Patris, (id est, ei consubstantiales,)* creant & sanctificant hominem: qui & dicitur templum Dei, id est, Filij & Spiritus sãcti. 44. *Capite* 8. *æquè in Patrem & Filium fidem & salutis nostræ anchorã iaciendã esse docet.* 45. *Eodẽ capite, & proximo sequente tanta perspicuitate Spiritus sãcti Diuinitatem ex operibus ac effectis eius comprobat, vt in eũdẽ finẽ Basilius magnus ante* 1000. *&* 200 *annos sententias eius semel & iterum laudauerit.* 46. *Capite* 11. iustitiæ atque salutis humanæ auctorem docet esse Christũ ac Spiritum sanctum: *ergo vnus Deus sunt cum Patre.* 47. *Capite* 12. Spiritum sanctum esse propriè in Deo, & sempiternum: *Verbum quoque Dei cuncta fabricasse docens, vtrunq; verum ac æternũ Deum prædicat.* 48. *Capite* 13. *Christum adfirmans datorem incorruptelæ,* & Spiritum S. vitæ æternæ largitorem, *vtrunque ex effectu vnum Deum confitetur.* 49. *Capite* 14. *Christum Deum & hominem agnoscendum esse docet,* 50. *Capite* 15. *Dominus ostendit se, & Patrem discipulis,* ne scilicet quærerent alterũ Deũ. *Et qui plasmauit hominem ab initio, in nouissimis temporibus oculos nati cæci formauit, & perditos exquisiuit nos. Capite* 17. *Dominus remittens hominibus peccata, manifestè ostẽdit, quod sit idem cũ Patre Deus, Dei Patris Filius, & filius hominis factus. Capite* 18. *Vnus ostenditur Deus Pater, qui est super omnia: Verbum per omnia: & in omnib. Spiritus, qui est aqua viua. His testimoniũ perhibet Ioannes dicens:* In principio erat Verbum, *&c. Capite* 20. *Omniũ qui sunt ab Ecclesia, vna & eadem est fides, omnibus vnum & eundem Deũ Patrem recipientibus: & eandem dispositionem incarnationis Filij Dei credentibus: & eandem donationem Spiritus scientibus, &c.*

Quid his quæso, apertius, firmius, densius, pro confessione sanctiss. Trinitatis, id est, tribus distinctis in vna Deitate personis; adeoq; Christi atque Spiritus sancti vna cum Patre coæterna, sempiternaq; Diuinitate posset vel dici vel cogitari? Fuit igitur hic antiquissimus Pater, sãctissimus antistes, doctissimus scriptor, & fortissimus martyr beatissimæ Trinitatis ac vnitatis Dei religiosissimus cultor, prædicator, & assertor: Gentilis autem, Seruetus, ac eiusdem furfuris nebulones sceleratissimi sycophantæ, & leuissimorum hominum suis blasphemijs ac hæresibus profligatissimi proditores atq; perditores.

2. Fructum dignum pœnitentiæ.] *Vetus codex,* fructum dignæ pœnitentiæ. *Græci codic.* καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας, *id est fructus dignos pœnitentiæ.*

3 Et vocabunt.] καλέσουσιν, *id est, vocabunt, habet Græcus Matthæi contextus, vt hic legit Irenæus; quem imitantur Origenes, Chrysostomus, Theophylactus. Vetus editio* vocabitur. *Deinde ex ve. cod.* Emmanuel pro Emanuel *restituimus: quod rectius esse ipsa vox Hebræa, habens Mem daghes affectam, apertè docet.*

4. Non dispernet.] *Septuaginta,* καὶ οὐ μὴ ἀθετήσῃ, *id est,* Non *reprobabit, spernet, repellet, reijciet. Sãctes ex Hebræo,* Non auertetur ab ea. *Vetus noster co. vulgatam editionem sequutus,* frustrabitur *habebat.*

5. Cuius & stellam] *Hoc vaticinium de Christo, editum fuisse, cum Irenæo interpretantur Basilius homil. de humana Christi generatione; Author ser. de Stella, & Magis apud Cyprianum; Hieronymus commen. in 2. cap. Matth.*

Tertullianus porrò lib. 4 aduers. Marc. nihil cunctatur Balaam semel & iterũ prophetam appellare, inquiens: Balaam prophetes in Arithmis, accersitus à Balac, spiritu implebatur, non ad quam venerat maledictionem: sed quam illi ipsa hora Spiritus suggerebat, benedictionem pronunciabat. *Et longè postea, de Spiritu sancto disputans, subdit:* qui & Balæ quod non cogitauerat, suggessit, imò contra quàm cogitauerat, suggessit *&c. De eodem quoq; ait Origenes Homil. 13. in Num. Si à Moyse prophetiæ Balaam sacris insertæ sunt voluminibus: quanto magis descriptæ sunt ab his qui habitabant Mesopotamiã, apud quos magnificus habebatur, quosq; artis eius constat fuisse discipulos? Ex illo deniq; fertur Magorũ genus, & institutio in partibus Orientis vigere. Qui descripta apud se habentes omnia quæ prophetauerat Balaam, etiam hoc habuerunt scriptum,* quod orietur stella ex Iacob, & exurget homo ex Israel, &c. *Hæc & ampliora ex Origene accepta, etiam videre licet apud Authorem operis imperfecti, in Operibus Chrysostomi ad cap. 2. Matthæi.*

QVAE SVNT QVÆ A MAGIS Domino nostro oblata sunt munera.

CAPVT X.

MAtthæus autem Magos ab Oriente venientes ait dixisse. Vidimus enim stellam eius in Oriẽte, & venimus adorare eum: deductosq; à stella in domum Iacob, ab Emmanuel, per ea quæ obtulerunt munera, ostendisse* quid erat qui adorabatur. Myrrhã quidẽ, quòd ipse erat, qui pro mortali humano genere moreretur & sepeliretur: Aurum verò, quoniam rex, cuius regni finis non *Matt. 2. 3.*

*quis

Psal.75.1. est Thus verò, quoniam Deus, qui & notus in Iudæa factus est, & manifestus eis, qui A
Matt.3.16. non quærebant eum. Adhuc ait in baptismate Matthæus: Aperti sunt ei cæli, & vidit Spiritum Dei, quasi columbam venientem super eum. Et ecce vox de cęlo, dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui. [2] Non enim Christus tunc descendit in Iesum, neque alius quidem Christus, alius verò Iesus: sed Verbum Dei, qui est Saluator omnium, & dominator cæli & terræ, qui est Iesus, quemadmodum ante ostendimus: qui & assumpsit carnem, & vnctus est à Patre Spiritu, Iesus Christus factus
Isa.11.1. est: sicut [&] Esaias ait. Exiet virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet, & requiescet super eum Spiritus Domini, spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilij & fortitudinis,] spiritus scientiæ & pietatis, & implebit eum spiritus timoris Do-
Isa.11.3. mini.] [3] Non secundū gloriam iudicabit, neq; secundū loquelam arguet, sed iudicabit humili iudicium, & arguet gloriosos terræ. Et iterum ipse Esaias vnctionem eius, &
Isa.61.1. Luc.4.18. propter quid vnctus est, præsignificans ait: Spiritus Dei super me, quapropter vnxit me, euangelizare humilibus misit me, curare comminutos corde, præconare captiuis remissionem, & cæcis visionem, vocare annum Domini acceptabilem, & diem retributionis, consolari omnes *lugentes. [4] Nam secundùm id quod Verbum Dei homo erat, ex radice Iesse, & filius Abrahæ, secundùm hoc requiescebat Spiritus Dei super e- B *plangētes
Ioan.2.25. um, & vngebatur ad euangelizandum humilibus. Secundùm autem quod Deus erat, non secundùm gloriam iudicabat, neque secundùm loquelam arguebat: non enim opus erat illi, vt quis testimonium diceret de homine, cùm ipse sciret quid esset in homine. Aduocabat autem omnes homines plangentes, & remissionem his, qui à
Prou.5.22. peccatis in captiuitatem deducti erant donans, soluebat eos a vinculis, de quibus ait Salomon: Restibus autem peccatorum suorum vnusquisque cōstringitur. Spiritus ergo Dei descendit in eum, eius qui eum per Prophetas promiserat vncturū se eum, vt de abundantia vnctionis eius, nos percipientes saluaremur. Et sic quidē Matthæus. C

ANNOTATIONES.

1. Myrrha quidem] *Mirum in modum hæc mystica donorum intelligentia patribus vniuersis placuit, Iustino, Tertulliano, Cypriano, Origeni. Celebrat Hieronymus pulcherrimum Iuuenci presbyteri versiculum, quo munerum istorum sacramēta comprehendit his verbis:*

Thus, aurum, myrrham, regique, hominique, Deoque.

Huic vnico, duos alios ex Sedulio adiungere non erit iniucundum:

Aurea nascenti fuderunt munera Regi,
Thura dedere Deo, mirrham tribuêre sepulchro.

Hos autem omnes solita impudentia audet ridere impius Ecclesiæ desertor Caluinus, Com in Matth.

2. Non enim Christus] *Probat aduersus fabulas Gnosticorum, quas recensuit li.1. non esse alium IESVM, & alium CHRISTVM: nec CHRISTVM descendisse in IESVM dum baptizaretur. Quod & Cyrillus Ierosolym. his verbis attingit:* Multæ sunt Saluatoris appellationes: & ne propterea multos putemus esse Filios, & propter errores hæreticorum dicentium alium esse CHRISTVM, alium IESVM, profitere bene: Credo in vnum Dominum IESVM CHRISTVM. Quamuis enim multæ sunt appellationes, sed vnum tamen subiectum. &c. *Paulo post, ex veteri nostro codice restituimus,* qui est Saluator omnium, et dominator. *&c. Item,* Spiritus consilij & fortitudinis, Spiritus timoris Domini: *quæ aliter & corrupte in excusis habebantur.* Catech.10.

3. Non secundum gloriam] *Vulgata editio,* non secundùm visionem oculorum, *quæ conformis est veritati Hebraicæ. Septuaginta, quos sequitur vt plurimum Irenæus:* Non secundùm gloriam iudicabit, neque iuxta sermonem arguet.

4. Nam secundùm id] *Docet Christum non secundùm id quod Deus est, vnctum esse in tempore oleo spiritali, id est, omnis scientiæ & gratiæ plenitudine: verùm, secundùm id quod homo est. Vnde & Tertull. libr. de Baptismo:* Christus dicitur à chrismate quod est vnctio, quæ Domino nomen accommodauit, facta spiritalis quia Spiritu vnctus est à D Deo Patre, & cæter. *De hoc rursus infrà, capite vigesimo.*

OSTENSIO QVOD NEQVE PLVRA, nec minus quàm quatuor possunt esse Euangelia.

CAPVT XI.

2.Cor.8.19. Luc.1.6. Vcas autem sectator, & discipulus Apostolorum, de Zacharia, & Elizabeth, ex quibus secundùm repromissionem Dei Ioannes natus est, referens ait. Erāt aūt iusti ambo ante Deum, incedētes in omnibus mādatis, & iustitijs
Luc.1.18. Domini sine querela. Et iterum de Zacharia dicens. Factum est autem cùm sacerdotio fungeretur in ordine vicis suæ *ante Deum,] secundùm consuetudinem sacer-

A sacerdotij, sorte exiuit vt incensum poneret, & venit vti sacrificaret; intrans in templum Domini. Qui præest in conspectu Domini, simpliciter, & absolutè, & firmè Deũ & Dominum confitens, ex sua persona eum qui elegerit Ierusalem, & legislationem sacerdotij fecerit, cuius est & Angelus Gabriel. Etenim alterum super nunc nesciebat: si enim intellectum perfectioris alicuius dei & domini præter hunc habuisset, non vtique hunc quem sciebat Labis esse fructum, absolutè, & in totum, Dominum & Deũ confiteretur, sicut ante ostendimus. Sed & de Ioanne sic ait: Erit enim magnus] in cõspectu Domini, & multos filiorum Israël cõuertet ad Dominum Deum ipsorum, & ipse præcedet in conspectu eius, in spiritu & virtute Heliæ; præparare Domino plebẽ perfectam. Cui ergo populum præparauit, & in cuius Domini conspectu] magnus factus est? Vtique eius qui dixit: Quoniam & plus quàm Propheta habuit aliquid Ioannes, & nemo in natis mulierum maior est Ioanne Baptista: qui & populum præparabat ad aduentum Domini, conseruis prænuncians, & pœnitentiam ipsis præconãs, vti remissionem à Domino præsente perciperent, conuersi ad Deum, à quo propter peccata & transgressionem erant abalienati. Quemadmodum & Dauid ait: Alienati *Ibidem 15.* *Mat. 11. 11.* *Psal. 57. 4.*

B sunt peccatores ab vtero, errauerunt à ventre. Et propter hoc cõuertens eos ad Dominum eorum, præparabat Domino populum perfectum, in spiritu & virtute Heliæ. Et iterum de Angelo referens ait: In ipso autem tempore, missus est Angelus Gabriel à Deo. qui & dixit Virgini. Noli timere Maria, inuenisti enim gratiam apud Deum. Et de Domino dicit. Hic erit magnus. & filius Altissimi vocabitur, & dabit ei Dominus Deus thronum Dauid patris sui, & regnabit in domo Iacob [in æternum,] & regni eius non erit finis. Quis est autẽ alius qui regnat in domo Iacob, sine intermissione, in æternum: nisi Christus Iesus Dominus noster, Filius Dei Altissimi, qui per Legem, & Prophetas promisit salutare suum facturum se omni carni visibilem, vt fieret Filius hominis, ad hoc, vt & homo fieret filius Dei? Propter quod exultans Maria, clamabat * pro Ecclesia prophetãs: Magnificat anima mea Dominum, Et exultauit Spiritus meus in Deo salutari meo. Assumpsit enim Israël puerum suum, reminiscens misericordiæ suæ. Quemadmodum loquutus est ad Patres nostros, Abrahæ, & semini eius in æternum. *Luc. 1. 30.* *Isa. 62.* *Luc. 1.*

Per hæc igitur [&] tanta, monstrat Euãgelium, quoniam qui loquutus est patribus

C Deus, hic est qui per Moysem legisdationem fecit, per quam legisdationem cognouimus, quoniam patribus loquutus est hic idem Deus, secundùm magnam bonitatem suam effudit misericordiã in nos, in qua misericordia conspexit [nos] Oriens ex alto, & apparuit his qui in tenebris, & vmbra mortis sedebãt, & direxit pedes nostros in viã pacis. Quemadmodum & Zacharias desinens mutus esse, quod propter infidelitatem passus fuerat, nouello Spiritu adimpletus, nouè benedicebat Deum. Omnia enim noua aderant Verbo nouè disponente carnalem aduẽtum, vti eum hominem qui extra Deum [abierat,] ascriberet Deo: propter quod & nouè Deum colere docebantur. Sed non alium Deum, quoniam quidem vnus Deus, qui iustificat circũcisionem ex fide, & præputium per fidem. *Propheta autem Zacharias dicebat, Benedictus Dominus Deus Israël, quia visitauit, & fecit redemptionem populo suo. Et erexit cornu salutis nobis in domo Dauid pueri sui. Sicut loquutus est per os sãctorum Prophetarum suorum, qui à sæculo sunt. Salutẽ ex inimicis nostris. & ex manu omniũ qui oderunt nos. Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris, & *reminisci testamẽti sancti sui. Iusiurandum quod iurauit ad Abraham patrem nostrum, vti det nobis sine timore ex manu inimicorum ereptis, seruire sibi in sanctitate & iustitia, in cõspectu suo om- *Idem est Deus vtriusque Testamenti.* *Luc. 1. 78.* *Zach 3. 9.* *Rom. 3. 30.* *Luc. 1. 68.* *prophetis *memorari

D nes dies nostros. Deinde ad Ioannẽ dicit: Et tu puer, Propheta Altissimi vocaberis: præibis enim ante faciem Domini parare vias eius. Ad dandum intellectum salutis populo eius, in remissionẽ peccatorum eorum. Hæc enim est salutis agnitio, quæ deerat eis, quæ est [Filij] Dei, quam sciebat Ioannes dicens. Ecce agnus Dei, qui aufert peccatum mundi: hic erat de quo dicebam: Post me [venit] vir qui ante me factus est, quoniam prior me erat. Omnesque de plenitudine eius accepimus. Hæc itaque salutis agnitio: sed non alter Deus, nec alter Pater, neque Bythus, neque Pleroma triginta AEonum, nec Mater Ogdoados: sed agnitio salutis erat agnitio Filii Dei, qui & salus, & Saluator, & salutare verè, & dicitur, & est. Salus quidem, sicut: In salutem tuam sustinui te Domine. Saluator autem, iterum: Ecce Deus meus Saluator meus, fidens ero in eum. Salutare autem sic: Notum fecit Deus salutare suum in conspectu gẽtium. [Est] enim Saluator quidem, quoniam Filius, & Verbum Dei: salutare autem, quoniam Spiritus. Spiritus enim, inquit, faciei nostræ, Christus Dominus. Salus autem, quoniam [caro,] Verbum [enim] caro factum est, & habitauit in nobis. Hanc igitur agnitionem salutis sciebat Ioannes, pœnitentiam agentibus, & credentibus in agnũ Dei, qui tollit pec- *Ioan. 1. 29.* *Ibidem 30.* *Isaia 12. 2.* *Psal 97. 2.* *Thre. 4. 20.* *Ioan. 1. 14.*

Luc. 2. 10. catum mundi. Apparuit (inquit) & pastoribus Angelus Domini, annuncians gaudium A
11. 12. 13. eis, quoniam generatus est in domo Dauid Saluator, qui est Christus Dominus: dein-
Luc. 2. 14. de multitudo exercitus cælestis laudantium Deum & dicentium: Gloria in Excelsis
Deo, & in terra pax hominibus [11] bonæ voluntatis. Hos Angelos falsarij Gnostici di-
cunt ab ogdoade venisse, & descensionem superioris Christi manifestasse: sed corruūt
iterum, dicentes, eum qui sursum sit, Christum & Saluatorem non natum esse, sed &
post Baptisma eius qui sit de dispositione Iesu, *Spiritum sicut columbam in eum des- *ipsum
cendisse. Mentiuntur ergo Ogdoados Angeli secundùm eos dicentes, Quoniam gene-
ratus est hodie nobis Saluator, qui est Christus Dominus in ciuitate Dauid. Neque
enim Christus, neque Saluator, tunc natus est secundū eos: sed ille qui est de dispositi-
Luc. 2. 11. one Iesus, qui est mundi fabricator, is in quem verè post Baptisma descendisse, hoc
Psal. 131. 11. est, post triginta annos superni Saluatoris dicunt. [12] Quid autem in ciuitate Dauid
adposuerūt, nisi vt eam pollicitationē quæ à Deo facta est Dauid, quoniā ex fructu vē-
tris eius æternus erit Rex, [13] adimpletam] Euangelizarent? Et enim fabricator totius
Psal. 123. 8. vniuersitatis fecerat promissionem Dauid, quemadmodum ipse [Dauid] ait. Adiuto-
rium nostrum à Domino, qui fecit cælum & terram.

B

Theodoretus Dialogo 1. hæc citat.

Εἰς τί δὲ καὶ τὸ ἐν πόλει Δαβὶδ προσέθηκαν, εἰ μὴ ἵνα τὴν ὑπὸ θεοῦ γεγενημένην τῷ Δαβὶδ ὑπόσχεσιν, ὅτι ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας αὐτοῦ αἰώνιός ἐστι βασιλεύς, πεπληρωμένην εὐαγγελίσωνται τῷ Δαβὶδ ὑπόσχεσιν. ἣν ὁ δημιουργὸς τοῦ δὲ τοῦ παντὸς πεποίηται ἐπαγγελίαν;

Interprete Iacobo Billio.

Quid autē afferri potest, cur hæc verba, In ciuitate Dauid adiunxerint, nisi vt pollicitationem eam quæ Dauidi à Deo facta erat (nimirum fore vt ex ventris ipsius fructu sempiternus rex esset) expletam annunciarent, quam videlicet vniuersitatis huiusce Conditor Dauidi fecerat?

Psal. 94. 4. Et iterum. In manu eius omnes fines terræ, & altitudines montiū ipsius sunt. Quoni-
5. 6. 7. am ipsius est mare, & ipse fecit illud, & aridam manus eius formauerūt. Venite adore-
mus, & procidamus ante eum, ploremus in cōspectu Domini qui fecit nos, quia ipse
est Dominus Deus noster: manifestè pronuncians Spiritus sanctus per Dauid audiē-
tibus eum, quoniam erunt qui *contemnent eum qui plasmauit nos, qui & solus est *contēnāt
Deus: propter quod & dicebat quæ prædicta sunt, significans, Quoniam ne [14] erraueri-
tis,] præter hunc, aut super hunc, alius nō est Deus, cui magis intēdere oporteat reli- C
giosos nos & gratos, præparans in eum qui fecerit, & constituerit, & *enunciat. Quid *enutriat
ergo erit his qui tantum blasphemiæ aduersus suum factorem adinuenerunt?
Luc. 2. 14. [15] Hoc idem autem & Angeli. In eo enim quod dicūt, Gloria in [altissimis] Deo, & in
terra pax, eum qui sit altissimorum, hoc est, supercælestium factor] & eorū quę super
Luc. 2. 20. terrā omnium conditor] his sermonibus glorificauerunt: qui suo plasmati, hoc est
hominibus, suam benignitatē salutis de cælo misit. Propter quod & Pastores (ait) re-
uertebantur, glorificantes Deum in omnibus quæ audierant, & viderāt, quemadmo-
dum & narratū est ad eos. Non enim alterum Deum glorificabant Israelitę pastores,
sed illum qui à Lege & Prophetis annunciatus est, factorem omnium, quem & [glori-
ficabant] Angeli. Si autem alterum quidem Angeli qui erāt ab Ogdoade, glorificabāt,
Luc. 2. 22. alterū verò pastores; errorem eis & non veritatem detulerunt: [16] & hi iniqui ab Og-
23. 24. 25. doade erant Angeli. Adhuc ait Lucas de Domino. Cum impleti essent dies purgatio-
Exod. 13. 2. nis, imposuerunt eum in Hierusalem, [17] astare eum Domino, quemadmodum scriptū
Num. 8. 16. est in lege Domini: Quoniam omne masculinum adaperiens vuluam, sanctum Do-
Leuit. 12. 8. mino vocabitur: & vt darent sacrificium, secūdum quod scriptum est in Lege Domi-
ni, par turturum, aut duos pullos *columbinos: ex sua persona manifestissime Deum D
Luc. 2. 29. appellans eum qui legisdationem fecerit. Et Simeon autem (inquit) benedixit Deum, *columba-
30. &c. & ait: [18] Nunc dimittis seruum tuum Domine in pace. Quia viderūt oculi mei saluta- rum:
Ibidem 36. re tuum. Quod parasti ante faciem omnium populorum. Lumen ad reuelationem
Gentium, & gloriam populi tui Israel. Et Anna autem Prophetissa (ait) similiter clari-
ficabat Deum, videns Christum, & loquebatur de eo omnibus, qui expectabant redē-
ptionem [19] Ierusalem. per hæc autem omnia [20] vnus] Deus demonstratur, nullam li-
bertatis dispositionem, per nouum aduentum Filij sui Testamentum hominibus a-
periens.
Marc. 1. 1. [21] Quapropter & Marcus interpres & sectator Petri, initium Euangelicæ conscriptio-
Malach. 3. 1. nis fecit sic. Initium Euangelij Iesu Christi Filij Dei, quemadmodum *dictum est [22] in *scriptum
Isa. 40. 3. Prophetis. Ecce, mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viā tuam.
Vox clamantis in deserto. Parate viam Domini, rectas facite semitas ante Deum no-
strum. Manifestè initiū Euangelij esse dicens sanctorum Prophetarum voces, & eum
quem ipsi Dominum & Deum confessi sunt. hunc Patrem Domini nostri IESV
CHRISTI

A CHRISTI præmonstrans, qui & promisit ei Angelum suum ante faciem eius missurum, qui erat Ioannes, in spiritu & virtute Heliæ clamans in eremo: Parate viam Domini, rectas facite semitas ante Deum nostrum. *Luc.1.17.* Quoniam quidem non alium & alium Prophetæ annunciabant Deum, sed vnum & eundem, varijs autem significationibus, & multis appellationibus. Multis enim & diuersis, quemadmodum in eo libro qui ante hunc [est,] ostendimus, & ex ipsis autem Prophetis procedēte nobis sermone ostendemus. In fine autem Euangelij ait Marcus. Et quidem Dominus Iesus, postquam loquutus est eis, receptus est in cœlos, & sedet ad dexteram Dei, confirmās *Marc.16.19* quod à Propheta dictum est: Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis, quoadusque ponam inimicos tuos suppedaneum pedum tuorum. *Psal.109.1.* [Sic quidem] vnus & idem Deus & Pater est, qui à Prophetis quidem annunciatus, ab Euangelio verò traditus, quem Christiani colimus, & diligimus, & [ex] toto corde factorem cœli & terræ credimus, & omnium quæ in eis sunt.

2 Hanc fidem annuncians Ioannes Domini discipulus, volēs per Euangelij annunciationem auferre eū, qui à Cerintho inseminatus erat hominibus errorē, & multo B prius ab his qui dicuntur Nicolaitæ, qui sunt vulsio eius quæ falsò cognominatur scientia, vt confunderet eos, & suaderet eos, quoniam vnus Deus qui omnia fecit per Verbum suum; & non, quemadmodum illi dicunt, alterum quidem fabricatorem, alium autem Patrem Domini; & alium quidem fabricatoris filium, alterum verò de superioribus, Christum, quem & impassibilem perseuerasse, descendentem in Iesum filium fabricatoris, & iterū reuolasse in suum Pleroma: & initiū quidem esse monogenem: Logon autem verum filium vnigeniti. Et eam conditionem quæ est secundùm nos, non à primo Deo factam, sed à virtute aliqua valde deorsum subiecta, & abscissa ab eorum communicatione, quæ sunt inuisibilia, & innominabilia. Omnia igitur talia circumscribere volens discipulus Domini, & regulam veritatis constituere in Ecclesia quia est vnus Deus omnipotēs, qui per Verbum suum omnia fecit, & visibilia, & inuisibilia: significans quoq; quoniam per Verbum, per quod Deus perfecit conditionem, in hoc & salutem his qui in cōditione sunt, præstitit hominibus: sic inchoauit in ea quę est secundùm Euangelium doctrina. In principio erat Verbum, & Verbū *Ioan.1.1.* erat apud Deum, & Deus erat Verbum: hoc erat in principio apud Deum. Omnia per C ipsum facta sunt, & sine ipso factū est nihil, quod factum est. In ipso vita erat, & vita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eā non comprætenderūt. Omnia (inquit) per ipsum facta sunt. In omnibus ergò est & hæc quæ secundū nos est, cōditio: non enim concedetur eis omnia dici ea quæ sunt intra Pleroma ipsorum. Si enim & hæc Pleroma ipsorum continet, non extra est tanta ista conditio, quemadmodum ostendimus in eo libro qui ante hunc est: si autē extra Pleroma sunt hæc, quod quidem impossibile visum est, non iam [est] omnia Pleroma ipsorum: non est ergò extra hæc tanta conditio. Abstulit autem à nobis dissensiones omnes ipse Ioannes *Ioan.1.10.* dicens: In hoc mundo erat, & mūdus per ipsum factus est, & mūdus eum non cognouit. In sua propria venit, & sui eum non receperunt. Secundùm autem Marcionem & eos qui similes sunt ei, neq; mundus per eum factus est: neque in sua venit, sed in aliena. Secundùm autem quosdam Gnosticorum, ab Angelis factus est iste mundus, & non Verbo Dei: secundum autē eos qui [sunt] à Valentino, iterum nō per eum factus est, sed per Demiurgum. Hic enim operabatur similitudines tales fieri, ad imitationē eorum quæ sunt sursum, quemadmodum dicūt: Demiurgus autem perficiebat fabricationem conditionis. Emissum enim dicunt eum à matre Dominum & Demiurgū D eius dispositionis quæ est secundùm conditionem, per quem hunc mundum factum volunt: cùm Euangelium manifestè dicat, quoniā per Verbum quod in principio erat apud Deum, omnia facta. *Ioan.1.3.* Quod Verbum (inquit) caro factū est, & habitauit in nobis. *Ioan.1.14.* Secundùm autem illos, neque Verbum caro factum est, neq; Christus, neq; qui ex omnibus factus est, Saluator. Etenim Verbū & Christum nec aduenisse in hunc mūdum volunt: Saluatorem verò non incarnatum, neq; passum: descendisse autē quasi columbam in eum Iesum qui factus est ex dispositione, & cùm adnūciasset incognitum Patrem, iterum ascēdisse in Pleroma. Incarnatum autem, & passum quidam quidem eum qui ex dispositione sit, dicunt Iesum, quem per Mariam dicunt pertransisse, quasi aquam per tubum. Alii verò Demiurgi filiū, in quem descendisse eū Iesum qui ex dispositione sit. Alii rursum Iesum, quidem ex Ioseph & Maria natum dicūt, & in hunc descendisse Christum, qui de superioribus sit, sine carne, & impassibilem existētem. Secundùm autem nullam sententiam hæreticorum, Verbum Dei caro factū est. Si enim quis regulas ipsorum omnium perscrutetur, inueniet quoniam sine carne, & impassibilis ab omnibus illis inducitur Dei Verbū, & qui est in superioribus Christus.

image
not
available

A quatuor regiones mundi sunt in quo sumus, & quatuor principales spiritus, & disseminata est Ecclesia super omnē terram, columna autem & firmamentū Ecclesiæ est Euangelium, & spiritus vitæ; consequens est quatuor habere eam columnas, vndiq; flantes incorruptibilitatem, & viuificantes homines. Ex quibus manifestum est, quoniam qui est omnium artifex Verbum, qui sedit super Cherubim, & continet omnia, declaratus hominibus, dedit nobis quadriforme Euangeliū, quod in vno spiritu cōtinetur. Quemadmodum & Dauid postulans eius aduentum ait: Qui sedes super Cherubim [appare.] Etenim Cherubim quadriformia, & formæ ipsorū [29] imagines sunt dispositionis Filij Dei. Primum enim animal, inquit, simile Leoni, efficabile eius, & principale, & regale significans. Secundum verò, simile Vitulo, sacrificale & sacerdotalem ordinationem significans. Tertium verò [animal] habēs faciem quasi humanam, eum, qui est secundùm hominem aduentum, eis manifestè describens. Quartū verò, simile Aquilæ volitātis, Spiritus in Ecclesiā aduolitantis gratiam manifestans. Et Euangelia his consonantia, in quibus insidet Dominus Iesus. Aliud enim illā quæ est à Patre principalem, & efficabilem, & gloriosam generationem eius enarrat, dicēs Psal. 79. Ezech. 1. Apoc. 4. *præmisit.

B sic: In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum. Et: Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Propter hoc, & omni fiducia plenum est Euāgelium istud, talis est enim persona eius. Id verò quod est secundū Lucam, quoniam quidem sacerdotalis characteris est, Zacharia sacerdote sacrificāte Deo inchoauit. Iam enim saginatus parabatur vitulus, qui pro inuentione minoris filij [30] inciperet mactari. Matthæus verò eam quæ est secundùm hominem, generationem eius enarrat: Liber (dicens) generationis Iesu Christi, filij Dauid, filij Abraham. Et iterùm, Christi autem generatio sic erat. Humanæ formæ igitur hoc Euangelium: propter hoc [&] per totū Euangelium humiliter sentiēs, & mitis homo seperatus est. Marcus verò à Prophetico Spiritu ex alto adueniente hominibus initium fecit: Initiū (dicens) Euangelij, quemadmodum scriptum est in Esaia Propheta. Volatilem [31] & pennatam] imaginem Euangelij monstrās, propter hoc & compendiosam, & præcurrentem annunciationem fecit. Propheticus enim character est hic. [Et] ipsum [autē] Verbum Dei, illis quidem qui antè Moysēm fuerūt Patriarchis, secundùm diuinitatem & gloriam [32] colloquebatur:] his verò qui in Lege, sacerdotalem & ministerialē actum [præbebat:] post deinde nobis homo factus, munus cælestis Spiritus in omnē Ioan. 1. Luc. 1. Luca 15. Matth. 1. Marc. 1.

C misit terram, protegēs nos alis suis. Qualis igitur dispositio Filij Dei, talis & animalium forma: & qualis animalium forma, talis & character Euāgelij. Quadriformia autem animalia, & quadriforme Euangelium, & quadriformis dispositio Domini. Et propter hoc quatuor data sunt testamenta humano generi, vnum quidem ante cataclysmum sub Adam; secundum verò, post cataclysmum sub Noe; tertium verò, legislatio sub Moyse; quartum verò, quod renouat hominem, & recapitulat in se omnia; quod est per Euangelium, eleuans & pennigerans homines in cœleste regnum.

His igitur sic se habentibus, vani omnes, [33] & indocti, & insuper audaces, qui frustrātur speciem Euangelij, & vel plures quàm dictæ sunt, vel rursus pauciores inferunt personas Euangelij: quidam [34] vt plus] videantur, quàm est veritatis adinuenisse: quidam verò vt reprobent dispositiones Dei. Etenim Marcion totum reijciēs Euangelium: imò* verò seipsum abscindens ab Euangelio, [35] partem gloriatur se habere Euangelij.] Alij verò vt donum Spiritus frustrētur, quod in nouissimis temporibus secundùm placitum Patris effusum est in humanum genus, illam speciem non admittunt, quæ est secundum [36] Ioannis] Euangelium, in qua Paracletum se missurum Do- *verè. Actor. 2. Ioan. 14.

D minus promisit, simul & Euangelium, & Propheticum repellunt Spiritum. Infelices [verè,] qui Pseudoprophetæ quidem esse volunt, prophetiæ verò gratiam repellunt ab Ecclesia: similia patientes his, qui propter eos qui in hypocrisi veniūt, etiam à fratrum communicatione se abstinent. Datur autem intelligi, quòd huiusmodi neq; Apostolum Paulum recipiāt. In ea enim Epistola quæ est ad Corinthios, de propheticis charismatibus diligenter loquutus est, & scit viros, & mulieres in Ecclesia prophetātes. Per hæc igitur omnia peccantes in Spiritum Dei, in irremissibile incidunt peccatum. Hi verò qui sunt à Valentino, iterùm existentes extra omnem timorem, suas cōscriptiones proferentes, plura habere gloriantur, quàm sint ipsa Euangelia. Siquidem in tantum processerunt audaciæ, vt] quod ab his non olim conscriptum est, [37] veritatis Euangelium titulent, in nihilo conueniens Apostolorum Euangelijs, vt nec Euangelium quidē sit apud eos sine blasphemia. Si enim quod ab eis profertur, veritatis est Euangelium, dissimile est autem hoc illis, quæ ab Apostolis nobis tradita sunt, qui volunt, possunt discere, quemadmodū ex ipsis Scripturis ostenditur, iàm non esse id quod ab Apostolis traditū est veritatis, Euangelium. Quoniā autem sola [illa] vera Ioan. 16. 1. Cor. 11. Matt. 12.

& firma, & non capit neque plura præterquam prædicta sunt, neque pauciora esse Euangelia, per tot & tanta ostendimus. Etenim cũ omnia composita & apta Deus fecerit, oportebat & speciem Euangelij bene compositam, & bene compaginatam esse. Examinata igitur sententia eorum, qui nobis tradiderunt [Euangelium] ex ipsis principijs ipsorum, veniamus & ad reliquos Apostolos: & perquiramus sententiam eorum de Deo: pòst deinde, ipsos Domini sermones audiamus. A

ANNOTATIONES.

1. Ante Deum] Ita vetus codex. Et Græca Luc. ἐναντι τοῦ θεοῦ: itaque expunximus Dominum. Scopus porrò totius huius loci est, B. Lucam affirmare vnicum & solum esse vtriusque Testamenti Deum ac Dominũ, qui sit Pater Domini nostri Iesu Christi: sicut idem suprà probatum est ex B. Matthæo.

2. Sed & de Ioanne] Nouem hæ voces, quæ apertissimè desiderabantur, ex vet. cod. restitutæ, mirè quadrant.

3. Et in cuius] Ita vetus codex: excusi habebant, & cuius in conspectu Domini.

4. Pro Ecclesia prophetans] Nihil insolens est, quod doni simul ac exercitij prophetandi B. Deiparæ hoc loco tribuat Irenæus; cùm omnibus modis sanctitate & donorum Dei copia superauerit Mariam Moysi sororem, Deboram, Iudith, Elizabetham, Annã, & Philippi quatuor filias: quibus in populo Dei prophetare datum fuit. Deinde, angelus affirmans eam gratia plenam, & inter omnes mulieres benedictam, hoc quoq; donum Dei haudquaquam ei defuisse satis indicat. Adde quod in sancta Pentecostes sacro cœtui intererat, in quem Spiritu sancto abundè effuso repleti sunt omnes diuinis illis charismatibus, vtpotè donis linguarum, interpretationis sermonum, sanitatum, prophetiæ, sapientiæ, fortitudinis: ac cæteris, quæ per Apostolum enumerantur. (1. Cor. 12.) Postremò, idipsũ quoq; tũ ex hoc Isaiæ loco, Accessi ad mulierem prophetissam; quã ex verbis illius Cãtici solidè comprobat Basilius magnus. (In cap. 8. Isaiæ.) Si animum accõmodaueris vniuersis verbis eius, inquit, non cõtentiosè negaueris, eam fuisse prophetissam. Cui subscribens Ambrosius, ait: Quo maior persona, eo plenior prophetia. Nec dubitant Hildephõsus & Rupertus illam, sancto Luca exscribente, dictasse cãticum Magnificat: eumq; ijsdem apicibus ac verbis, quo ipsam proprio ore loquentem audiuit, collegisse, ac Euangelio suo illud inseruisse. In hoc autem & difficillima & plurima veterum prophetarum loca clarius explicari; & hoc saltem versu, Beatam me dicẽt omnes generationes, illustrissimam prophetiam contineri etiam pugnacissimi quique fateri compelluntur.

5. Nouè benedicebat] Delevimus nouum dicebat: & paulò post abierat, pro vbi erat reposuimus auth. vet. cod.

6. Populo suo] Græca Lucæ τῷ λαῷ αὐτοῦ in dandi casu, id est, populo suo. Valla sic maluit, quòd populus, vniuersos ciuitatis ordines complectatur; plebs autem infima pars sit.

7. Vti det nobis] Græcam lectionem imitatur, τοῦ δοῦναι ἡμῖν, ἀφόβως ἐκ χειρὸς τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν ῥυσθέντας λατρεύειν αὐτῷ.

8. Aufert] Annotat Chrysostomus dictum esse, Tollit, verbo præsentis temporis, non tulit, aut tollet, quod ab eo semper proficiscatur omnis ablutio criminum, itaque aufert, reposuimus, pro auferet.

9. Peccatum] τὴν ἁμαρτίαν κόσμου, id est, peccatum mundi, placet singulariter legendum esse post Irenæum Orig. hom. 10. in Numeros; Theoph. Augustino lib. 10. contra Faustum capit. 30. Cyprian. lib. de dup. Martyrio.

10. Est enim] Codices excusi & enim.

11. Bonæ voluntatis] Vt Hieronymus, Ambrosius, Augustinus, genitiuo casu post Irenæum constantissimè legũt: sic Epiphanius, Chrysostomus, Andreas Ierosolymitanus, Eusebius lib. 4. Demonst. Euang. cap. 10. & Theophylactus Græci autores, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίας, in hominibus bona voluntas, rectè. Erasmus residuum cantici huius à Thelesphoro adiectum putat, & plus habere B verborum quàm sententiæ: sed eum ab omni veritate deflexisse & prorsus aberrasse constat, cùm ad verbum illud complectatur B. Iacobi Apostoli Liturgia; & Clemens Pauli collega Petriq; successor Constitut. Apo. lib. 7 cap. 47. & lib. 8. cap. 20. Authores igitur Apostolos habuit, ex quorum officina, nisi pietatem & virtutem Spiritus sancti spirans, prodire potuit.

12. Quid autem in ciuitate Dauid] Theodoretus Dialog. 1. locum hunc nominatim ex Irenæo exprimit, vt suo loco posuimus.

13. Adimpletam] Expunximus quod adimpleatur, aut. vet. cod.

14. Ne erraueritis] Deleuimus enarraueritis, auth. vet. cod.

15. Hoc idem] Quod hactenus ex verbis Zachariæ, Deiparæ, & Ioannis ostendit vnicum esse Legis ac Euangelij authorem & Deum; hoc idem nũc verbis Angelorum, Pastorum, Simeonis, & Annæ prophetissæ confirmat. Quod autem superius scripsit, Gloria in excelsis Deo, nunc verò ex vet. cod. Gloria in altissimis: vtramque lectionem probat. Paulo post, factor & conditor, reposuimus ex vet. cod. pro, factorem & conditorem, tametsi hæc loquendi forma frequens sit huic authori. C

16. Et hi iniqui] Vetus cod. sine inciso legit, Hi qui erant ab Ogdoade Angeli: priorem lectionem sequuntur omnes editiones.

17. Adstare] παραστῆσαι, ad Verbum reddidit; quod alij, vt exhiberent, siue sisterent dicunt.

18. Nunc dimittis] ἀπολύεις, in præsenti, non ἀπολύσεις, in futuro, habet Euangelium: Vetus cod. dimittit, inde suspicor dimittis Irenæi literam olim habuisse, cùm infra cap. 18. ita scribat: atque nunc sic constituimus.

19. Ierusalem] Latini codices habent Israel: sed Græci omnes cum Irenæo Ierusalem legunt, quod in annotationibus suis signauit Erasmus, hunc Irenæi locum adducens. D

20. Vnus Deus] Codices excusi visus Deus.

21. Quapropter & Marcus] Aliquot ex Marci Euangelio sumptis testimonijs vnum Deum vtriusq; Testamenti comprobat, eumq; Patrem Domini nostri Iesu Christi, & à Prophetis nominibus ac titulis multis prædicatum. Vocat autem Marcum, comitem ac interpretem Petri, sequutus Papiam, cuius verba recitantur ab Eusebio, lib. 3. histor. capit. vltimo. Attingit & Hieronymus in Catalogo.

22. In Prophetis] Sic Græci, ἐν προφήταις: vulgata lectio Esaia Propheta, quam & in fine huius capitis agnoscit quoque Irenæus: vt videatur gratam habuisse vtramque lectionem.

23. Hanc

23. Hanc fidem] *Iam per quartum Euangelistam, idest, diuum Ioannem, idem asserit quod ex aliis tribus paulò ante præstitit: nimirum, vnicum verumque Deum annunciari à Prophetis & Apostolis.*

24. Qui à Cerintho] *Nicolaum, Ebionem & Cerinthum viuis ipsis Apostolis ab Ecclesia defecisse, eamq́; nefandis erroribus perturbasse certum est. Ac de Nicolao referunt Acta, & Apocalypsis: de Ebione supra lib. 1. cap. 28. & lib. 3. dictum est. Cerinthum autẽ ex iis fuisse æstimat Epiphanius, qui coram Apostolis turbationẽ operati sunt, quando Iacobus scripsit ad Antiochenam Ecclesiam;* Nouimus quosdam ex nobis ad vos venisse, & turbasse sermonibus, quos nõ narrauimus. *Ex eorum etiam numero eum facit, qui B. Petro restiterunt, quando rediit è domo Cornelij, Actor. 12. & 15. Hos Ioannes etiam in Epistolis atro carbone notare certum est, sicut prius Euangelio suo in eosdem dimicarat. Porrò eorũ falsas opiniones habes supra l. 1. c. 25. 26. 27.*

25. Sine ipso factum est nihil quod factum est] *Puncto istiusmodi: sententiam hanc terminare, post Irenæum placet Chrysostomo & Theophylacto, vt sensus sit: nihil omnino creatum, quod non sit creatum à Patre per Filium. Consuetam verò distinctionem sequuntur ex Latinis Tertullianus aduersus Praxeam: Hilarius: Augustinus: Hieronymus: quam Irenæus quoque paulò post conseruat. ex Græcis Origenes. Cyrillus, & Nazianzenus Latinorum lectionem probant.*

26. In sua propria venit] *Pronomen* Sua *habent post Irenæum Cyprianus lib. 1. aduersus Iudæ. c. 3. & de orat. Domin. Græc. εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, quod etiam August. Tract. 2. in Ioan. reddit,* In sua propria venit.

27. Cognouit Israelites] *Quatuor has dictiones desiderabant omnes excusi codices.*

28. Quoniam enim quatuor] *Pia admodum & erudita est hæc speculatio, qua Euangelia quatuor adumbrari philosophatur per quatuor mundi plagas: quatuor principes Spiritus: Cherubim quadriformia: quatuorq́; Testamenta, idq́; aduersus Marcionitas: qui vnicum duntaxat Euangelistam volebant esse, vt indicat Origenis primus contra eosdem Dialogus. Irenæo astipulatur. Hieronymus epist. ad Paulinum: Matthæum,* *[Prooemi. in Matth.]* *Marcum, Luc. & Ioan. vocans* quadrigam Domini, & verum Cherubim. Rursus, per illos quatuor Ecclesiam instar paradisi quatuor flumina eructare: quatuorq́; angulos & annulos habere, per quos, quasi Arca testamenti & custos legis Domini, lignis immobilibus vehitur: insuper quatuor hæc Euangelia Ezechielis volumen, in quatuor animãtibus, Apocalypsimque probare. *Hæc autem addẽda censui, vt Gallasii maledicẽdi libidinem notarem, qui vt Marcionitis, & Manichæis auis suis obsequatur, hanc Irenæi theoriam vituperat. Sed quid mirum si martyribus insultet, cùm etiam probationes & refutationes, quibus Dominus & magister noster Iesus Christus in Iudæos vtitur, Caluinus Gallasii antistes & præceptor imbecillas & parum solidas iudicet, eundẽq́; impropriè sæpe loquutũ clamitet? In 6. & 12. c. Matth.*

29. Imagines sunt] *Christi Domini mysterijs has quoque animaliũ formas eleganter accommodat Hieronymus Comment. in 1. c. Ezechielis: de eisdẽ copiosè disserit & Dionysius Areopagita l. de Celesti Hierar. c. 1. 2. 13. 15. & lib. 1. de Eccl. Hierarch. ca. 4. itemq́; Andreas Cappadox in Apocal. Ad idem pertinent ij non inelegãtes Sedulij presbyteri versus: quibus Christum ita alloquitur.*

Hoc Matthæus agens, hominem generaliter implet,
Marcus vt alta fremit vox per deserta leonis,
[A] Iura sacerdotij Lucas tenet ore iuuenci,
More volans aquilæ verbo petit astra Ioannes.
Quatuor hi proceres vna te voce canentes,
Tempora ceu totidem latum sparguntur in orbem.

30. Inciperet mactari] *Billius:* Inciperet mactari; *pro,* mactandus erat, *dictum est: quemadmodum cap. 17.* Inciperent dicere, *pro,* dicturi erant, *& cap. 20.* qui inciperet occidere peccatum, *pro,* qui peccatũ occisurus erat: *& plerisq; alijs locis.*

31. Et pennatam] *Expunximus* pennatum.

32. Colloquebatur] *Ita pro* colloquebantur: *vt mox loco* præbebant, *substituimus* præbebat, *auth. vet. cod.*

33. Et indocti] *Indoctos rectè hic & alibi sæpè censet omnes hæreticos, quantumlibet enim veræ Theologiæ, aut etiam Philosophiæ laudem venentur: reipsa tamen indocti manent & cortici literæ aucupioq́; verborum tantùm insistentes, ad veræ sapientiæ fundum* [B] *nequaquam perueniunt. Hinc Apostolus hæreticũ describens ait:* Superbus est, nihil sciens; sed languens circa quæstiones & pugnas verborum. *[2. Tim. 3.]* *Et ne de vno tãtùm vel altero id eum adseruisse putaremus, de omnibus ait:* Semper discentes & nũquam ad scientiam veritatis peruenientes. Sed vltra non proficient. Insipientia enim eorum manifesta erit in omnibus. *[1. Tim. 6.]* *Nam vt mali angeli cũ bonis, & pseudoprophetæ ac seductores cum diuinis prophetis & Apostolis collati, planè rudes sunt ac cæci: ita etiamsi omnium sæculorũ hæresiarchas cum sanctis Ecclesiæ Patribus & Doctoribus comparaueris, illos non iniuria inertes, ignauos, & ventosos, impudentes tamen & audaces homines censebis. Quid enim Valentinus, Cerinthus, Basilides, Marcion, aut alius ex hoc furfure: præ Dionysio, Clemente, Ignatio, Polycarpo, Iustino, Irenæo, Tertulliano, Cypriano, aut huiusmodi Ecclesiæ Cathol. proceribus?*

[C] *Ac prætermissa de cunctis hæresiarchis prolixiore disquisitione vnius tantum & alterius huius sæculi propudiosam, & plurimis scio incredibilem inscitiam patefaciamus. Scribit Petrus Rebenstock commensalis Lutheri, hũc aliquando ad se redeuntem, ac proprio seipsũ metientem pede, sæpe dixisse.* Ego neque Hebraicè, neque Græcè calleo: attamen Hebræo ac Græco mediocriter respondebo. *[To. 1. Col. p. 187. & To. 2. pag. 22.]* *Quo etiam pacto plurima calluisset, qui rursus de se aiebat;* Ego non audeo integra latera folij sine intermissione legere, neque duas aut tres lineas in Psalmo, aut aliam rem diu intueri? Mox enim venit mihi tinnitus aurium, vt sæpius ad scamnum me demittere cogar. *Frontem verò huius mali sui aperiens scribit ad Electorem Saxoniæ:* Diabolus interdum per cerebrum meum ita [D] permeat, vt nec scribere possum; nec legere. *[To. 5. Ienens. Germ. fol. 485.]*

Et ne Catholici soli odio incitati videamur sic de illo ex proprijs eius testimonijs decernere: accedat Tigurinorum Apostolus, & Sacramentariorum dux Zuinglius, hæc ad eundem Lutherum scribens: Facile videmus, te vel imperitum, vel nimis rudem esse Theologum; cùm de vtraque in Christo natura disputans, inter has distinguere nondum nouisti. Vel si illud non ignoras, interim verò hac confusa vtriusque permixtione, simplices fallis & decipis; te seductorẽ, impostorẽ, & Christi negatorẽ, ipso Marcione deteriorem esse iudicamus. Sed ignorãtiã tuam in te potius agnosco, quàm vt nequitiam & impietatem hoc esse existimem. *[Epi. ad Lutherũ. Anno 1526.]* *Atque hoc Helueticorum ministrorum de Lutheri ignorantia iudiciũ. Qui fit ergo, vt tanta scripserit & vulgauerit? Respõdeo,*

qui quid

quicquid in buccam occurreret, mox chartis mandabatur: atque hoc ab hominibus rerum nouarum cupidis auidè rapiebatur, ac Euangelij splendido titulo venditabatur. Cæterùm, libri eius facti sunt verborum: ex quibus si scommata, calumnias, obscœna verba, inanes iactantias & gloriationes: denique, Satanas, diabolos, quos passim efflat, detraxeris: longe pauciora quàm fortasse crederes, sunt in his remansura. Eant ergo nunc Germani, & cum suo Taburno, Lutherum clamitent virum mirabilem, diuinum, angelum volantem per medium cæli, habentem Euangelium æternum, summum postremi sæculi doctorem: *ac etiamnum quod illis obiicit Sturmius*, crepidas Lutheri adorandas putent. *Aut quod etiam longè turpissimum ac fœdissimum solo relatu, vt illos sibi aliquando Smalcaldiæ decumbenti fecisse gloriatur*, pudenda proprijs labijs exsugant: aut certè stercora venerentur, *tam fœdi ac reprobi Catholicæ fidei, professionisque desertoris.* (Tom. 1. Col. loq. fol. 54. & 149.)

Luthero succedat Caluinus, Bezæ iudicio, summus ille maximusque Theologus, quo nemo docuit doctius; nemo iudiciosius, nemo enucleatius, nemo magnificentius hactenus scripsit. *Is quoque certè totius antiquitatis rudissimum, ac historiæ Ecclesiasticæ ignorantissimum se cunctis prodidit, quando scripsit*, Beatum Athanasium magno illi Concilio Nicæno primo præfuisse: *quandoquidem tum solummodo Diaconus erat, Episcopum suum ad id Concilium proficiscentem consequutus. Ad eandem quoque inscitiam pertinet*, quod iudicauit Arianos aliquanto tempore præcessisse Manichæorum hæresim: *cùm hi sub Aureliano imperatore, ad annum Christi 277. furere inceperint, illi verò tantùm sub Constantino, circa annum Christi 322. habuerint initium. Præterea, innumera contradictiones, quibus seipsum implicat: sexcenta sacrorum Bibliorum loca ab eodem malè reddita & intellecta: frequentissima veterum Patrum nunc mutilata, mox perperam torta, & falsò denique eis imposita sententia omnibus manifestant eum istbæc nec satis diligenter legisse, nec bene intellexisse. Ad hæc successor eiusdem Beza & versiones, & interpretationes, & plerasque illius sententias erroneas scriptis publicis corrigens, eisdemque contradicens, aut profectò illius ignorantiam corā toto mundo coarguit, aut suā propriam manifestè prodit. Quando insuper, in grauissimis disputationibus statum controuersæ quæstionis aut mutare aut fugere tā sæpe conatur, falsis principiis innititur, stupidè argutatur, cauillatur, extra chorū saltitat, probationū loco bacchatur & conuiciatur, similibus vtitur ineptissimis, metonymias confingit absurdissimas, ambiguis verbis ludit, principium petit, paralogismis rem suā cōficit, & cæt. verior Dialectica, Philosophia, atque Theologiæ fundum se nunquā attigisse ac penetrasse demonstrat. Quicunque enim ad rectam in modo & forma differendi rationem omnia illius argumēta reduxerit ac expenderit: comperit tandem inanissima esse,* A *quæ prima specie magnificentissima & valentissima videtur imperitis. Quoniam verò huius hominis techuas, fraudes, versutias, ac ineptissimas disputationes in suis perdoctis Promptuarijs Catholicis, & Antidotis vir eruditissimus & clarissimus doctor* STAPLETONVS *planissimè detexit: hoc æquissimo sanè Stancari de his hæresiarchis iudicio, huic obseruationi finē imponā:* Plus valet vnus Augustinus, quàm centum Lutheri, ducenti Melanthones, trecenti Bullingeri; quadringenti Petri Martyres, & quingenti Caluini: qui si omnes in mortario contunderētur, non exprimeretur vna vncia veræ Theologiæ. *Libro de Trinitate & Mediatore.* (In vita Cal. & Iconib.) (Lib. cō Valent. Gent.) (Institut.)

34. Vt plus] *Codices excusi*, vt plures.

35. Partem gloriatur se habere Euangelij] *Ita vetus codex, cui consentit Erasmi coniectura: excusi cod. habebant* pariter gloriatur se habere Euangelium. B

36. Ioannis] *Codices excusi* Ioannem.

37. Veritatis Euangelium titulent] *Vides perpetuum hæreticorum morem, vt hæreseon suarum fœditatem & turpitudinem specioso Euangelij titulo adornent. Vt ergo veteres Gnostici suas delirationes Euangelium vocabant. Manichæi suos furores, Ariani suas blasphemias eodem fuco venditabant: ita & nunc Hugnostici quicquid Lutherus edidit, etiamsi:* Non esse bellandum contra Turcas, Ancillam pro vxore concubitum differente à viro sumendam, Omnino seruum esse hominis arbitrium, Solam fidem iustificare & saluare, Magistratum non debere impedire, quo minus quilibet doceat & credat quicquid lubet, siue Euangelium, siue mendacium, *& quæuis similia, quantumuis absurda, inflatis buccis Euangelium concrepant. Caluiniani impijssimas Caluini & Bezæ hypotheses*, quod Deus sit author omnium peccatorum, potiorem hominum partem C destinato creauerit vt damnet; prædestinet ad peccandum: quod etiam Christus ignorans fuerit, quod in cruce desperauerit, quod omnia damnatorum supplicia senserit, & sanguis eius pro nobis effusus iamdudum in terra computruerit, *aliaque planè horrenda & blasphema proposita, Euangelium esse dictitant & prædicant. Anabaptistæ docentes promiscuos concubitus, Christum filium Ioseph non fuisse antequam ex Maria gigneretur, publicam verbi Dei prædicationem omnino tollendam, Magistratum politicum nullum esse ferendum, & cæt. omnium Euangelicorum Euangelicissimos se esse vociferantur. At non eadem impudentia Trinitarij, noui Ariani, Ebionitæ, & Samosateniani instructi & muniti nunc quoque prodeunt? Sic itaque teterrimus Satanas hoc omnium maximè sæculo transformat se in Angelum lucis, vt minus cautis imponat.* D (Tom. 4 German. Iena fol. 319.)

QVAE SIT RELIQVORVM APOSTOlorum doctrina.

CAPVT XII.

Etrus igitur Apostolus post resurrectionem Domini, & assumptionem in cælos, volens adimplere duodecim Apostolorum numerū, & [2] eligere prouidentia alterum qui electus esset à Deo, his qui aderant dixit: Viri fratres, oportebat impleri Scripturam hanc, quam prædixit Spiritus sanctus ore Dauid de Iuda, qui factus est dux his qui apprehenderūt Iesum, qui annumeratus fuit (Act. 1. 16.)

inter

A inter nos: Fiat habitatio eius deserta, & non sit qui inhabitet in ea, & Episcopatum eius accipiat alter. Adimpletionem eorū ex his quæ à Dauid dicta sunt, faciens. Rursus cùm Spiritus sanctus descendisset in discipulos, vti omnes prophetarēt, & loquerentur linguis: & quidam irriderent eos quasi à musto ebrios, dixit Petrus, Nō ebrios quidem [illos] esse, cùm sit hora tertia diei; esse autem hoc, quod dictū est per Prophetam: Erit in nouissimis diebus (dicit Dominus) effundam de Spiritu meo in omnem carnem, & prophetabunt. Deus igitur qui per Prophetam promisit missurū se Spiritum suum in humanū genus, ipse & misit ei, & ipse Deus à Petro annunciatur suam promissionem adimplesse Viri enim (inquit Petrus) Israelitæ, audite sermones meos. Iesum Nazarenum virum approbatū à Deo in vobis, virtutibus & prodigijs & signis quæ fecit per ipsum Deus in medio vestrū, quemadmodum ipsi scitis: hunc definito consilio & præscientia Dei, traditum per manus iniquorum affigentes interfecistis: quem Deus excitauit solutis doloribus inferorum: quoniam nō erat possibile teneri eum ab eis. Dauid enim dicit in ipsum. Prouidebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam à dextris mei est *ne mouear. Propter hoc lætatum est cor meū, & exultauit lingua mea, insuper & caro mea requiescet in spe. Quoniam non derelin-

B ques animam meam in inferno, neq; dabis sanctum tuum videre corruptionē. Dehinc rursum fiducialiter illis dicit de patriarcha Dauid, quoniam mortuus est, & sepultus, & sepulchrum eius sit apud eos, vsque in hunc diem. Propheta autem (inquit) cum esset, & sciret quoniā iureiurando ei iurauit Deus, de fructu ventris eius sedere in throno eius, prouidens locutus est de resurrectione Christi, quoniam neque derelictus est apud inferos, neq; caro eius vidit corruptionē. Hunc Iesum (inquit) excitauit Deus, cuius nos omnes sumus testes: qui dextera Dei exaltatus, repromissionem Sancti Spiritus accipiens à Patre effudit donationē hāc, quā vos nunc videtis & auditis. Nō enim Dauid ascendit in [cœlos,] dicit autē ipse: Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dexteram meam, quoadusq; ponam inimicos tuos[5] suppedaneum pedū tuorum. Certissimè ergo sciat omnis domus Israel, quoniam & Dominū eū, & Christū Deus fecit hunc Iesum, quem vos crucifixistis. Cùm dixissent ergo turbæ, Quid ergo

C faciemus? Petrus ad eos ait Pœnitentiam agite, & baptizetur vnusquisq; vestrū in nomine Iesu in remissionem peccatorum, & accipietis donum Spiritus sancti. Sic non alium Deum, nec aliam plenitudinem annuntiabant Apostoli; nec alterum quidem passum, & resurgētem Christum, alterum verò qui sursum volauerit, & impassibilis perseuerauerit: sed vnum & eundem Deum Patrem, & Christū Iesum, qui à mortuis resurrexit, & eam quæ in eum [est] fidem annūciabant his, qui non credebant in filiū Dei, & ex Prophetis cohortabantur eos, quoniam eum quem promisit se Deus missurum Christum, misit Iesum, quem ipsi crucifixerunt, quem Deus excitauit.

Rursus cùm Petrus simul cum Ioanne vidisset eū qui à natiuitate claudus erat, ante portam templi quæ dicitur speciosa sedentē & petentē eleemosynā, dixit ei. Argentū & aurū non est mihi: quod autē habeo, hoc tibi do. In nomine Iesu Christi Nazareni surge & ambula. Et statim ei[6] confirmati sunt gressus & plātę, & ambulabat, & introiuit cū ipsis in tēplū, ambulans &[4] saliens & glorificans Deū. Multitudine autem vniuersa collecta ad eos propter inopinatū factū, Petrus dixit eis. Viri Israelitæ, quid miramini in hoc, & nos quid intuemini, quasi nostra virtute fecerimus hūc ambulare? Deus Abrahā, Deus Isaac, & Deus Iacob, Deus patrū nostrorū, glorificauit Filium suū, quē vos quidē tradidistis in iudiciū, & negastis ante faciē Pilati, cū remittere eū vellet.

D Vos autem sanctū & iustū[7] aggrauastis, & petistis virum homicidā donari vobis, ducē autem vitæ occidistis: quē Deus excitauit à mortuis, cuius nos testes sumus, & in fide nominis eius, hūc quē videtis & scitis, confirmauit nomen eius, & fides quæ est per ipsum, dedit ei incolumitatem corā vobis omnibus. Et nunc fratres, scio quoniā secūdùm ignorātiā fecistis nequam. Deus autē *quæ prædixit ore omniū Prophetarū pati Christum suū, adimpleuit. Pęnitentiā igitur agite & conuertimini, vti deleantur peccata vestra,[8] & veniant vobis tempora refrigerij [à facie] Domini, & mittat præparatū vobis Iesum Christū, quē oportet quidē cęlū suscipere vsq; ad tempora dispositionis omniū, quæ locutus est ei Deus per sanctos Prophetas suos. Moyses quidē dicit ad patres nostros: Quoniam Prophetā excitabit vobis Dominus[9] Deus [vester] ex fratribus [vestris, quēadmodū me, ipsū audietis in omnibus quęcūq; locutus fuerit ad vos. Erit autē omnis anima quæcunq; non audierit Prophetā illum, peribit de populo. Et oēs à Samuel & deinceps, & oēs quotquot locuti sunt, annūciauerunt dies istos. Vos estis filij Prophetarū, & Testamenti quod Deus disposuit ad patres nostros, dicēs ad Abrahām: In semine tuo benedicentur omnes tribus terræ. Vobis primū Deus excitās Filiū suū misit benedicentem vos, vt cōuertat se vnusquisq; à nequitijs suis. Manifestā ergo

Marginal notes: Psal. 67. — Psal. 107. — Actor. 2. 4. — Ioel. 2. 9. — Isaia. 44. 4. — Psal. 15. 8. — *et non — Psal. 131. 12. — Psal. 109. 1. — Act. 3. — D. Petri miraculum, & concio ad Iudæos. — Matt. 27. 17. — Marc. 15. 10. — Luc. 23. 18. — Ioan. 18. 40. — *qui — Deut. 18. 19. — Gen. 12. 2. 3.

ergo præconationem Petrus cum Ioanne præconauit eis, repromissionem quam fecit Deus patribus per Iesum adimpletam euangelizans Non quidem alterum Deum annuntians, sed Filium Dei, qui & homo factus est, & passus, in agnitionem adduces Israël, & in Iesu resurrectionem quæ à mortuis annuncians, & significans quoniam omnia quæ Prophetæ annunciauerunt de passione Christi, adimpleuit Deus. A

D. Petri altera cócio. Propter quod rursus conuocatis principibus sacerdotum, fiducialiter Petrus dixit ad eos: Principes populi & seniores Israelitæ, si nos hodie redarguimur à vobis in benefacto hominis infirmi, in quo hic *sanatus est, cognitum sit omnibus vobis & omni populo Israel, quoniã in nomine Iesu Christi Nazareni, quẽ vos crucifixistis, quẽ Deus excitauit à mortuis, in hoc hic astát in cõspectu vestro san⁹. Hic est lapis preciosus *reprobatus à vobis ædificantibus, qui factus est in caput anguli. Et non est aliud nomen sub cęlo, quod datum sit hominibus, in quo oporteat saluari nos Sic Apostoli non Deum mutabant, sed Christum annuntiabant populo esse Iesũ qui crucifixus est, quem Deus excitauit, qui Prophetas misit, idem Deus excitauit, & salutẽ in eo dedit hominibus. Confusi igitur & per curationem, (annorum enim, inquit Scriptura, plusquam XL. erat homo in quo factum est signum curationis) & per doctrinam Apostolorum & Prophetarum exquisitionem, cùm remisissent summi sacerdotes Petrum & Ioannem, & reuersi essent ad reliquos coapostolos & discipulos Domini, id est in Ecclesiam, & enarrassent quæ fuerant facta, & quemadmodum fiducialiter egissent in nomine Iesu. Audientes (inquit) tota Ecclesia, vnanimes extulerunt vocem ad Deum, & dixerunt. Domine, tu es Deus qui fecisti cælum & terram, & mare, & omnia quæ in eis sunt, qui per Spiritum sanctũ ore Dauid patris nostri, pueri tui, dixisti: Quare fremuerunt gẽtes, & populi meditati sunt inania? Astiterũt reges terrę, & principes congregati sunt in vnum, aduersus Dominum, & aduersus Christũ eius. Conuenerunt enim [verè] in hac ciuitate aduersus sãctum Filium tuum Iesum quẽ vnxisti, Herodes & Pontius Pilatus, cum gentibus & populis Israel, facere quæcunque manus tua & volũtas tua prædestinauerat fieri. Hæ voces Ecclesiæ, ex qua habuit omnis Ecclesia initium. Hæ voces ciuitatis magnæ, noui testamenti ciuium. Hæ voces Apostolorum, hæ voces discipulorum Domini, eorum qui post assumptionem Domini per Spiritũ & perfecti extiterũt, & inuocauerũt Deum qui fecit cælum & terrã, [& mare,] qui per Prophetas annuntiatus est, & eius Filius Iesus, quem vnxit Deus, & alterum autem nescientes. Non [enim] erat ibi tunc Valentinus, nec Marcion, nec reliqui sui, vel eorum qui assentiunt eis euersores. Propter quod [&] exaudiuit eos factor omnium Deus. Commotus est enim (inquit) locus, in quo erant collecti, & repleti sũt omnes Spiritu sancto, & loquebantur verbum Dei cum fiducia, omni volenti credere. Virtute enim magna (inquit) reddebant testimonium Apostoli resurrectionis Domini Iesu, dicentes ad eos, Deus patrum nostrorum excitauit Iesum, quem vos apprehendistis, & interfecistis suspendentes in ligno. hunc Deus principem & Saluatorem exaltauit gloria sua, dare pœnitẽtiam Israel, & remissionẽ peccatorũ: & nos in eo testes sumus sermonum horum, & Spiritus sanctus quem dedit Deus credentibus. Omni quoque die (inquit) in templo, & in domo non cessabant docentes & euangelizantes Christum Iesum Filium Dei. Hæc enim erat salutis agnitio, quæ perfectos ad Deũ efficit eos, qui cognoscunt Filij eius aduentum.

Actor. 4. 9. — *saluatus — Psal. 117. 22. — *spretus — B — Actor. 4. 24 — Psalm. 2. — C — Actor. 4. 10

16 Quoniam autem *impudentes quidam eorum dicunt, apud Iudæos præconantes Apostoli, non poterant alterum eis Deum annuntiare præter eum, qui creditus fuerat ab ipsis: dicimus ad eos, quoniam si secundùm olim insitam opinionem hominibus loquebantur Apostoli, nemo ab his cognouit veritatẽ multò autem prius à Domino, etenim ipsum sic loquutũ dicũt. Nec hi ergo ipsi veritatẽ sciunt, sed *sententia eorum de Deo cùm esset talis, exceperant doctrinam quemadmodum audire poterant. Secundùm [hunc] igitur sermonem, apud neminem erit regula veritatis, sed omnes discipuli omnibus imputabunt, quoniam quẽadmodũ vnusquisque sentiebat, & quemadmodum capiebat, sic sermo ad eum factus est. Superfluus autem & inutilis aduentus Domini parebit, si quidem venit permissurus & seruaturus vniuscuiusque olim insitam de Deo opinionem. Adhuc etiam & multo durius erat, [quem hominem] viderant Iudæi & cruci affixerant, annuntiari hunc esse Christum Filium Dei, æternum ipsorum regem. Non igitur iam secundum pristinam eorum opinionem loquebantur ad eos. Qui enim in faciem interfectores eos esse Domini dicebãt, multo magis fiducialiter eum Patrem, qui super Demiurgum est & [ipsi] annuntiarent, & non id quod [putabat] vnusquisque: & multo minus erat peccatum, siquidem superiorem Saluatorem, ad quem ascẽdere eos oporteret, quoniam esset impassibilis, non affixissent cruci. Quemadmodum enim Gentibus nõ secundùm sententiam

*impudenter. — D — *scientia.

A tentiam illorum loquebantur, sed cum fiducia dicebant quoniam dij ipsorum non essent dij, sed idola dæmoniorum: simili modo & Iudæis annūciassent, si alterum maiorem & perfectiorem scissent Patrem, non annunciantes, neque augentes eorum nō veram de Deo opinionem. Ethnicorum autem soluentes errorem, & auferentes [eos] à suis dijs, non vtiq; alterum eis inferebant errorem: sed auferentes eos qui non erant dij, eum qui solus erat Deus & verus Pater ostenderunt.

Ex verbis Petri igitur, quæ fecit in Cæsarea ad Cornelium Centurionem, & eos qui cum [eo] erāt Gentiles, quibus primò enarratus est sermo Dei, cognoscendum est [nobis] quæ annunciabant Apostoli, & qualis fuit prædicatio ipsorum, & quā habuerunt de Deo sententiam. Erat enim [inquit] Cornelius hic religiosus, & timens Deum cū tota domo sua, & faciēs eleemosynas multas in populo, & orans Deum semper. Vidit ergo circa horam nonam diei, Angelum Dei intrantem ad se, & dicentem. Eleemosynæ tuæ ascenderunt in recommemorationem in conspectu Dei. Propter quod mitte ad Simonem, qui vocatur Petrus. Petrus autem cùm vidisset reuelationem, in qua respondit ad eum cælestis vox: Quod Deus emūdauit, tu ne commune dixeris, hoc ideo, quoniam qui per legem inter munda & immunda distinxit Deus, hic emundauit Gē-B tes per sanguinem Filij sui, quem & Cornelius colebat: ad quem Petrus veniens dixit. In veritate comperi, quoniam non est personarum acceptor Deus, sed in omni gente, qui timet eum, & operatur iustitiam, acceptabilis ei est. Manifestè significās, quoniam quem antea Deum timebat Cornelius, quē per Legem & Prophetas audierat, propter quem & eleemosynas faciebat, hic in veritate est Deus. Deerat autem ei agnitio: propter quod adiecit. Vos scitis quod factum est verbum per omnem Iudæam. Incipiens enim à Galilæa post Baptismum [quod] prædicauit Ioannes Iesum à Nazareth, quemadmodum vnxit eum Deus Spiritu sancto & virtute: ipse circuiuit benefaciens & curans omnes qui oppressi erant à Diabolo, quoniam Deus erat cum eo. Et nos testes sumus omnium eorum quæ fecit in regione Iudæorū, & in Hierusalem: quem & interfecerunt suspendentes in ligno. Hunc Deus excitauit tertia Dei, & dedit eum manifestū fieri, non omni populo, sed testibus nobis[11] prædestinatis [à Deo,] qui cū eo & manducauimus & bibimus post resurrectionem à mortuis. Et præcepit nobis annunciare populo & testificari, quoniam ipse est prædestinatus à Deo iudex viuorum & mortuorū.

C Huic omnes Prophetæ testimonium reddunt, remissionem peccatorum accipere per nomen eius omnem credentem in eum. Filium ergo Dei quem ignorabant homines, ennuntiabant Apostoli, & aduentum eius, his qui ante instructi erant de Deo: sed non alterum Deum inferebant. Si enim tale aliquid sciret Petrus, liberè Gētibus prædicasset alterum quidem Iudæorum, alterum autem Christianorum esse Deū, qui quidem propter visionē Angeli conterriti omnes,* quæcunq; eis dixisset, credidissent. Ex verbis autem Petri manifestū est, quoniam præcognitū quidem eis Deum custodiuit, Filium autem Dei Iesum Christum esse testificatus est ipsis, iudicē viuorum & mortuorum, in quo baptizari eos iussit in remissionē peccatorum: & non tantùm hoc, sed & Iesum Christum esse Filium Dei testificatus est, qui & vnctus Spiritu sancto, Iesu Christus dicitur. Et est hic idem ex Maria natus, quemadmodum Petri cōtinet testificatio. An nunquid perfectam tunc cognitionem nondum habebat Petrus, quam postea adinuenerunt hi?[13] Imperfectus igitur secūdùm hos Petrus, imperfecti autem & reliqui Apostoli: & oportebit eos reuiuiscentes, horū fieri discipulos, vt & ipsi perfecti fiant. Sed & hoc quidem ridiculum est. Arguuntur verò isti non quidem Apostolorum, sed suæ malæ sententiæ esse discipuli. Propter hoc autem & variæ sententiæ sunt vniuscu-D iusq; eorum recipientes errorem quemadmodū capiebat. Ecclesia verò per vniuersū mūdum ab Apostolis firmū habens initium, in vna & eadem de Deo, & de Filio eius perseuerat sentētia.[14] Philippus autem rursus Spadoni reginæ AEthiopum reuertēti à Hierosolymis, & legenti Esaiam prophetam, solus soli, quē annunciauit? Nonne cū de quo dixit Propheta: Tanquam ouis ad occisionem ductus est, quemadmodū agnus ante tondētem se sine voce, sic non aperuit os suū? Natiuitatem eius quis [enarrabit?] quoniam tolletur à terra vita eius: hunc esse Iesum, & impletam esse in eo Scripturā, quemadmodum ipse Eunuchus credens, & statim postulans baptizari dicebat: Credo Filiū Dei esse Iesum. Qui &[15] missus est in regiones Aethiopiæ, prædicaturus hoc quod ipse crediderat, Deum quidem vnum per prophetas prædicatum, huius verò Filiū fecisse secundū hominem aduentum, & vt ouem ad victimam ductum, & reliqua quæcunq; Prophetæ dicunt de eo. Paulus quoq; & ipse postequam de cælo locutus est ad eum Dominus, & ostendit quoniam suū Dominum persequeretur, persequēs discipulos eius, & mittit Ananiam ad eum, vt iterum videret & baptizaretur: In synagogis (ait) in Damasco prædicabat cum omni fiducia Iesum, quoniā hic est Christus Filius Dei.

Act. 10. 1. Acta Petri in domo Cornelij.

Act. 10. 10. 25.

*quodcunque.

Acta Philippi cum Eunucho. Act. 8. 26. Isaia 53. 7.

Infra lib. 4. cap. 40.

Act. 9. 9. Pauli conuersio & prædicatio.

Dei. Hoc est mysterium quod dicit per reuelationem manifestatũ sibi, quoniam qui passus est sub Pontio Pilato, hic Dominus est omnium, & rex[omnium,]& Deus, & A iudex, ab eo qui est omnium Deus, accipiens potestatem, quoniam subiectus factus est
Phil. 2. 8. vsque ad mortẽ, mortem aũt crucis. [Et]quoniã hoc verũ est, Atheniensibus euangelizans in Ariopago, vbi Iudæis non assistentibus, licebat ei cum fiducia verum prædi-
Act. 17. 17. care Deum, dixit eis. Deus qui fecit mũdum & omnia quæ in eo sunt, hic cœli & terræ Dominus existens, nõ in manufactis templis inhabitat, necà manibus humanis tractatur, tanquam alicuius indigens, cùm ipse omnibus dederit vitã & spiritum, & omnia fecerit, qui fecit ex vno sanguine omne genus hominum inhabitare super faciẽ totius terræ, præfiniens tempora secũdum determinationem inhabitationis eorum, quærere illud, quod est diuinum, si quo modo tractare possint illud aut inuenire, quamuis etiam non longè sit ab vnoquoque nostrum: in ipso enim viuimus, mouemur, & sumus: & quemadmodum [16] quidam secundùm vos dixerunt, Huius enim & genus sumus. Genus igitur cùm simus Dei, non oportet nos putare id quod est diuinũ, simile esse auro vel argento, vel lapidi per artem vel concupiscẽtiam hominis deformato. Tempora ergo ignorantiæ despiciens Deus, nunc præcepit hominibus omni-
Act. 17. 13. bus vbiq; [17] pœniteri in ipsum, quoniam constituit diem iudicari orbem terræ in iu-
Apo. 11. 18. stitia, in viro Iesu, in quo statuit fidem, excitans eum à mortuis. Hoc autem in loco nõ B solum factorem mundi Deum eis annunciat, non assistentibus Iudæis, sed & quoniã vnum genus humanum fecit inhabitare super omnem terram. Quemadmodum & Moyses ait. Quando diuisit Altissimus gentes, quemadmodum dispersit filios Adam,
Deut. 32. 8. statuit terminos gentium secundùm numerum [18] Angelorum Dei. Populum aũt qui *credit Deo, iam non esse sub Angelorum potestate, sed sub Domini. [Facta est enim *credidit Deum.
Actor. 14. 7. portio Domini]populus eius, Iacob funiculum hæreditatis eius Israel. Et iterum Lystris Lyciæ cùm esset Paulus cum Barnaba, & à natiuitate claudum in nomine Domini nostri Iesu Christi ambulare fecisset, & cùm turba honorare eos vellet quemadmodum deos, propter admirabile factum, ait eis. [Nos] similes vobis sumus homines, euangelizantes vobis, [19] vti ab eis vanis simulachris conuertamini ad]Deum viuum, qui fecit cœlum & terram, & mare, & omnia quæ in eis sunt: qui in præteritis tẽ-
Psal. 145. 4. poribus permisit omnes gentes abire vias suas, quanquam non sine testimonio semet-
Apoc. 14. ipsum reliquit, benefaciens, de cœlo dans [vobis] pluuias & tempora fructifera, adimplens cibo & hilaritate corda*nostra. Quoniam autem his annuntiationibus eius *vestrã omnes Epistolæ consonant, ex ipsis epistolis ostendimus apto in loco exponentes Apostolum. Nobis autem conlaborantibus his ostensionibus quæ ex Scripturis sunt, C & quæ multifariè dicta sunt, breuiter & compendiosè annunriantibus, & tu cum magnanimitate intende eis, & non longiloquium puta: hoc intelligens quoniam ostensiones quæ sunt in Scripturis, non possunt ostendi, nisi ex ipsis Scripturis.

Stephanus autem iterum qui electus est ab Apostolis primus*diaconus: qui & pri- *diaconorum.
Actor. 7. Stephani de vno & vero Deo assertio. mus ex omnibus hominibus sectatus est vestigia martyrij Domini, propter Christi confessionem primus interfectus, fiducialiter loquens populo, & docens eos dicens: Deus gloriæ visus est patri nostro Abrahę, & dixit ad eum: Exi de terra tua & de cognatione tua, & veni in terram quam demonstrabo tibi: & transtulit illum in terrã hanc,
Gen. 12. 1. quam nunc & vos inhabitatis, & non dedit ei hæreditatem in ea nec gressum pedis, sed promisit dare ei in possessionẽ eam, & semini eius post eum. Locutus est autem sic Deus ad eum, Quoniam erit semen eius peregrinum in terra aliena, & in seruitutem redigentur, & vexabuntur annis quadringentis, & gentem cui seruient, iudicabo ego, D dicit Dominus. Et postea exient & seruient mihi in isto loco, & dedit ei testamentum circuncisionis, & sic generauit Isaac. Et reliqua autem verborum eius eundem Deum annuntiant, qui fecit cum Ioseph. & cum patriarchis, qui & colloquutus est Moysi, & omnem Apostolorum doctrinam vnum & eundem Deum annuntiasse, qui transtulit Abraham, qui promissionem hæreditatis ei fecit, qui testamentum circuncisionis apto tẽpore dedit, qui ex AEgypto vocauit semen eius seruatum manifestè per circũcisionem. in signo enim dedit eam, vt non similes essent Aegyptijs. Hunc factorem omnium, hunc Patrem Domini nostri Iesu Christi, hunc Deum claritatis ex ipsis sermonibus, & Actibus Apostolorum volentes discere, possunt: & cõtemplari, quoniam vnus hic Deus super quem alius non est. Si autem erat super hunc alius Deus, ex abũdãti per comparationem diceremus, hic illo melior est. Melior enim ex operibus apparet, quemadmodum & prædiximus: & cùm illi nullũ Patris sui opus habeant osten-
Li. 2. ca. 53. dere, hic solus ostenditur Deus. Si quis autẽ ægrotans circa quæstiones, ea quæ ab Apo-
1. Tim. 6. 4. stolis de Deo dicta sunt allegorizãda existimat, prædictos sermones nostros discutiat, in quibus vnum Deum conditorem & factorem omniũ ostendimus, & ea quæ ab illis

dicuntur

A dicuntur destruximus & denudauimus: & inueniet consonantes eos Apostolorum doctrinæ, & sic habere quemadmodum docebant & persuadebantur, quoniã vnus est fabricator omnium Deus: & cùm repulerit à sententia sua tantum errorem, & eam quæ est aduersus Deum blasphemiam, & à semetipso inueniet rationem, cognoscens & eam quæ est secundùm Moysem legem, & gratiam noui testamenti, [20] vtraque apta temporibus, ad vtilitatem humani generis ab vno & eodem præstita Deo.

Omnes enim qui sunt malæ sententiæ, moti ab ea legislatione, quæ secundũ Moysem, dissimilem eam & contrariam Euangelij doctrinæ arbitrantes, iam non sunt cõuersi, vti differentiæ vtriusque Testamenti inquirerent causas. Deserti igitur cùm sint à paterna dilectione, & inflati à Satana, conuersi in Simonis magi doctrinam, abstiterunt sententijs ab eo qui est Deus, & putauerunt quod à semetipsis plus inuenissent quàm Apostoli, alterum Deum adinuenientes. Et Apostolos quidem adhuc quæ sunt Iudæorum sentientes, annunciasse Euangelium; se autem synceriores & prudentiores Apostolis esse. Vnde & Marciõ, & qui ab eo sunt, ad intercidendas conuersi sunt Scripturas, [21] quasdam quidem in totum non cognoscentes, secundum Lucam autem Euangelium & Epistolas Pauli decurrãtes, hæc sola legitima esse dicunt, quæ ipsi minorauerunt. Nos autem etiam ex his quæ adhuc apud eos custodiuntur, arguemus eos Legis Mosaicæ prætextu aberrabãt Gnostici.

B donante Deo, [22] in altera conscriptione. Reliqui verò omnes falsò scientiæ nomine inflati, Scripturas quidem confitentur, interpretationes verò conuertunt, quemadmodum ostendimus in primo libro. Et quidẽ hi qui à Marcione [sunt,] statim [23] blasphemant fabricatorem, dicentes eum malorum * fabricatorẽ, propositum initij sui intolerabiliorem habentes, duos naturaliter dicentes deos, distãtes inuicem, alterũ quidem bonum, alterum autem malum. Hi autem qui sunt à Valentino nominibus honestius vtentes, & Patrem, & Dominum, & Deum hunc qui est fabricator ostendentes, propositum siue sectam blasphemiorem habent, neque ab aliquo ex his quæ sunt intra plenitudinem AEonibus dicentes eum emissum, sed ab ea Labe quæ extra Pleroma expulsa [est.] Hæc autem omnia contulit eis Scripturarum & dispositionis Dei ignorantia. Nos autem & causam differẽtiæ testamentorum, & rursum vnitatem & consonantiam ipsorum, in his quæ deinceps futura sunt, referemus.

*factorem

[24] Quoniam autem & Apostoli & [25] discentes ipsorum, sic docebant, quemadmodum Ecclesia prædicat, & sic docẽtes perfecti fuerunt, propter quod [&] euocabantur ad perfectum. Stephanus hæc docens adhuc cùm super terram esset, vidit gloriã Dei,

C & Iesum ad dexteram, & dixit: Ecce, video cælos apertos, & Filium hominis stantem à [26] dexteris Dei. Et hæc dixit, & lapidatus est, & sic perfectam doctrinã adimpleuit, per omnia martyrij magistrum imitans, & postulans pro eis qui se interficiebant, & dicens: Domine, ne statuas illis hoc peccatum. Sic erant perfecti, qui vnum & eundẽ Deum ab initio vsq; ad finem varijs dispositionibus assistentem humano generi sciebant, quemadmodũ ait Osee Propheta: Ego visiones [27] impleui, & in manibus Prophetarũ assimilatus sum. Qui ergo vsque ad mortẽ tradiderunt animas propter Euãgelium Christi, quomodo poterant secundùm insitam opinionem hominibus loqui? Quod ipsum si fecissent, non paterentur: sed quoniam contraria his qui non assentiebant veritati prædicabant, ideo & passi sunt. Manifestum est ergò quoniam nõ derelinquebant veritatem, sed cum omni fiducia Iudæis & Græcis prædicabant, Iudæis quidem Iesum eum qui ab ipsis crucifixus est, esse filium Dei, iudicem viuorum & mortuorum, à Patre accepisse æternũ regnum in Israel, quemadmodum ostendimus:

Act. 7.

Osee. 12. 10.

D Græcis verò vnum Deum qui omnia fecit, & huius Filium Iesum Christum annunciantes. Manifestius autem hoc ostenditur ex Apostolorum Epistola, quam neque Iudæis, neque Græcis; sed ipsis qui ex gentibus in Christum credebant, confirmantes fidem ipsorum miserunt. Cùm enim descendissent quidam à Iudæa in Antiochiam, in qua & primùm omnium discipuli Domini pro fide quam in Christo habebant, vocati sunt Christiani, & suaderent eis qui crediderant in Dominum circuncidi, & reliqua secundùm legis obseruationem perficere: & ascendissent Paulus & Barnabas Hierosolymam ad alteros Apostolos propter hanc quæstionem, & vniuersa Ecclesiã conuenisset in vnum, Petrus dixit eis; Viri fratres, vos scitis quoniam à diebus antiquis in vobis Deus elegit, vt ex ore meo audirent gentes verbum Euangelij, & crederent, & cordis inspector Deus testimonium perhibuit eis, dans eis Spiritum sanctum sicut & nobis, & nihil discreuit inter nos & ipsos, emundans per fidem corda illorũ. Nunc igitur quid tentatis [Deum] imponere iugum super ceruicem discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos valuimus portare? Sed per gratiam Domini nostri Iesu Christi credimus nos posse saluari, quomodo & illi. Post quem Iacobus dixit, Viri fratres, Simon retulit quẽadmodum Deus excogitauit accipere ex Gentibus

Actor. 15. Petri oratio in Synodo.

Iacobi oratio.

Amos 9.11. populum nomini suo, & sic conueniunt sermones Prophetarum, sicut scriptum est. A
Post hæc reuertar, & reædificabo tabernaculum Dauid quod cecidit, & disturbata eius ædificabo, & erigam illud, vti requirant reliqui hominum Dominum, & omnes Gentes, in quibus inuocatum est nomen meum super eos, dicit Dominus faciẽs hęc. Cognitum à sęculo est Deo opus eius, propterea ego secundùm me iudico, nõ molestari eos qui ex gentibus conuertuntur ad Deum, sed præcipiendum eis, vti abstineãt à vanitatibus idolorum, & à [28]fornicatione, & à sanguine: & quæcũq; nolunt sibi fieri, alijs ne faciant. Et cùm hæc dicta essent, & omnes consensissent, scripserũt eis sic.

Epistola Synodialis. Apostoli & Presbyteri fratres, his qui sunt in Antiochia, & Syria, & Cilicia, fratribus ex Gentibus, salutem. Quoniam audiuimus, quia ex nobis quidam exeũtes turbauerunt vos sermonibus, destruentes animas vestras, quibus non præcepimus, dicentes, Circũcidimini & seruate Legem, placuit nobis conuenientibus in vnum, electos viros mittere ad vos cũ dilectissimis nostris Barnaba & Paulo, hominibus qui tradiderũt animã suam pro nomine Domini nostri Iesu Christi. Misimus igitur Iudam & Silam, & ipsos per sermonem annunciantes nostram sententiam. Placuit enim Sancto Spiritui, & nobis, nullum amplius vobis pondus imponerẽ, quàm hæc quę sunt necessaria, vt abstineatis ab Idolothytis, & sanguine, & fornicatione: & quæcunque non vultis fieri vobis, alijs ne faciatis: à quibus custodiẽtes vos ipsos, bene [agetis,] ambulantes in Spiritu sancto. Manifestum est igitur ex his omnibus, quoniam non alterũ Patrem esse docebant, sed libertatis nouum Testamentum dabant his, qui nouè in Deum per Spiritum sanctum credebant. Ipsi autem ex eo quod quærerent, An oporteret circuncidi adhuc discipulos necne? Manifestè ostenderunt non habuisse se alterius Dei contemplationem. B

Cæterùm, non talem timorem circa primum habuissent Testamentum, vt nec [29]cum ipsis Ethnicis] quidem conuesci vellent. Nam & Petrus quamuis ad catechisandos eos missus esset, & tali visione conterritus fuisset, cum timore tamen multo
Act. 10. locutus est ad eos dicens. Ipsi scitis quoniam non est fas viro Iudæo* coniungi aut cõuenire [30]cum allophilo: mihi autem Deus ostendit, neminem communem aut immundum dicere hominem: quapropter sine contradictione veni: his sermonibus significans quoniam non abisset ad eos, nisi* missus fuisset. Sic neque Baptisma [quidem] facilè dedisset, nisi Spiritu sancto requiescente super eos, prophetantes eos audisset: & propter hoc dixit. Num quis aquam vetare potest ad baptizanduum hos, qui Spiritum sanctum acceperunt, quemadmodum & nos? suadens simul his qui secum erant; & significans quoniã nisi Spiritus sanctus super eos requieuisset, existeret qui eos prohiberet à Baptismate. [31] Hi autem qui circa Iacobum Apostoli, Gentibus quidem liberè agere permittebant, concedentes nos Spirtui Dei. Ipsi verò scientes eundem esse Deum, perseuerabant in pristinis obseruationibus, ita vt & Petrus quoque
Galat. 2.12. timens ne culparetur ab ipsis, ante manducans cum Gentibus, propter visionem & propter Spiritum sanctum qui requieuerat super eos, cùm tamen aduenissent quidam ab Iacobo, separauit se, & non manducauit cum eis: hoc ipsum autem dixit Paulus, &
Act. 1.8. Barnabam fecisse. Sic Apostoli quos vniuersi actus, & vniuersæ doctrinæ Dominus testes fecit (vbique enim simul cum eo assistentes inueniuntur Petrus & Iacobus & Ioannes) religiosè agebant circa dispositionem Legis, quæ est secundùm Moysem, ab vno & eodem significantes esse Deo. Quod quidem [32]non fecissent] secũdùm quæ prædiximus, si præter eum qui Legis dispositionem fecit, alterum Patrem à Domino dicicissent. C

* adiungi
* iussus

ANNOTATIONES. D

1. Petrus igitur Apostolus] *Decenti librorum noui Testamenti seruato ordine, nunc ex Actorum Apostol. libro persequetur institutam contra Gnosticos, de Deo vno & vero mundi creatore, ac Patre Domini nostri IESV CHRISTI disputationem.*

2. Eligere] *Vet. codic.* allegere *vocabulum Iurisconsultis vsitatum, quo in cœtum adiungere, ascribere & quasi cooptare significant. Nam & legi dicebantur, qui in senatorum numerum ascribebantur. Suetonius:* Instanti sæpius vt ciuitate donatum in Decurias allegeretur, Tiberius negauit se allecturũ. *Vlpianus de Decur. lege Generaliter:* Allegi est per electionem in ordinem assumi. *Vtitur codẽ Lucifer Calaritanus, libro primo pro S. Athanasio.*

3. Oportebat] *Cùm Græcè sit* ἔδει, *melius redditur ab Irenæo,* oportebât, vel oportuit, *vt est in nostro veter. codic. quàm* oportet, *cum vulgari. Nam de re iam peracta loquitur Petrus.*

4. In cælos] *Hanc vet. cod. emendationem lubentius sequuti sumus, quod Græcus Lucæ contextus* εἰς τοὺς οὐρανοὺς *habeat.*

5. Suppedaneum.] *Sic etiam libro secundo capite quadragesimo nono, reddidit* ὑποπόδιον: *& Tertullianus, Cyprianus, Augustinus Latini Patres non rarò loquuntur.*

6. Saliens] *Cùm sanus factus fuit, semel exilijt, postea verò identidem salijt, illud Græcè dictum est* ἐξαλλόμενος, *hoc autem* ἁλλόμενος, *quod rectè animaduertit Irenæus, vt etiam obseruat illic Erasmus.*

7. Aggra-

7. Aggrauâstis] *Græcè ἠρνήσασθε, quod cum veteri interprete passim omnes conuertunt, negastis, repudiastis.*

8. Et veniant vobis] *Paulò aliter hunc locum exprimunt & litera Græca & editio vulgata: Tertullia. lib. de Resur. car.* Vt tempora vobis superueniant refrigerij ex persona Dei: *quæ non multum recedunt ab Irenæi lectione.*

9. Deus vester de fratribus vestris] *Expunximus* noster, & nostris, *docente Latina Græcaq; Actorum lectione, cum vet. cod. Cæterùm, hoc Moysis testimonio Christum promissum fuisse, cum Apostolis & Irenæo docet Iustinus resp. ad quæst. 101. Orth. Tertull. l. 4. aduers. Marc. c. 22. Cyprianus l. 1. aduers. Iudæos, cap. 18. Clemens Alex. l. 1. Pædagogi, ca. 7. paulò diuersis licet trāslationibus: ex quibus refellitur Caluinianorum Iudaica planè impietas, illud alibi detorquentium.*

10. Quoniam autem [*Refutat Gnosticorum sycophantiam & cauillationem, quam recensuit supra c. 5.*

11. Quem hominem] *Deleuimus,* quemadmodū: *infra quoque pro* ipsis, ipsi: *pro* putabant, putabat: *& pro*, vobis, nobis *reposuimus auth. vet. cod.*

12. Prædestinatis à Deo] *Substulimus,* ab eo, *docente vet. cod. & Græca lectione,* ὑπὸ τοῦ θεοῦ.

13. Imperfectus igitur secundum hos Petrus] *Expende quo pacto paulò superius asseruit, Apostolos post ascensionem Domini per aduentum Spiritus sancti perfectos factos fuisse: hic quoque tanquam absurdū & impium Gnosticis obijciat, quod Petrum imperfectum, & cæteros Apostolos censerent imperfectos. Quanto magis huius æui Hugnosticos damnasset, & verbo & scriptu eosdem incessantes & traducentes, velut* schismaticos, apostatas, & idololatras? *Paulum accusantes* temeritatis, contemptus Dei, ac Epicureismi? *Petrum denique dicentes,* gratiam Christi aboleuisse, Euāgelium deformasse, & libertatem Christianam sepeliuisse.

Vide septimum Dialogum nostrum.

14. Philippus autem] *Hunc volunt Diaconum fuisse, non Apostolum. Reginam verò Aethiopum, quæ nomine publico regni Eunuchum Ierosolymā miserat, proprio nomine, (nā Candaces Aethiopibus, vt Cæsares Romanis commune nomē fuit) Lacasan appellatā, Baazenæ regis filiam, quæ quatuor annis Christo superuixerit: & Christianam religionem istius Eunuchi opera publicè receperit: quæ ad hoc vsque tempus illic vtcumq; perseueret, vt ex legationibus Regum AEthiopiæ ad summos Pontifices Clementem, Leonem, & Reges Portugalliæ, librisque Damiani à Goes, Osorij, Aluari, Iouij, & Massæi certissimum est.*

15. Missus est in Regiones AEthiopæ] *Vt hunc locum ex Irenæo mutuati sunt postea Eusebius li. 2. Hist. c. 1. & Hieronymus com. in 53. Isa. sic videtur Irenæus eundem decerpsisse ex lib. 7. const. Apost. Clementis c. 47. omnes siquidem vno ore, ijsdemq; fermè verbis, hunc indigenis suis Christi Euangelium & Baptisma annunciasse, vt ei à Philippo traditum fuerat, asfirmāt. Addit q; Abdias, Matthæum Apostolum in Aethiopiā profectum, ibidem illum interemisse: Sophronius autem tanto eum studio promulgandæ religionis Christianæ exarsisse testatur, vt in Arabia felici, & Taprobana insula euāgelizauerit, ac glorioso certamine Christi nomine obierit.*

16. Quidam secundùm vos] *Vbi hic omittit mentionem Poetarum, quæ tamen in codice Græco Lucæ habetur, sic fecit postea & Augustinus, explicās aliquot quæstiones in Epistolam ad Romanos.*

17. Pœniteri in ipsum] *pro* pœnitere, *dixit. Communis editio.* Vt omnes vbique pœnitentiam agant. πανταχοῦ μετανοεῖν, *pœniteri fortè dixit, vt* A *Græcè μεταμελεῖσθαι forma passiui vel deponentis. Est enim locus Act. 17. 31. & Apocalypsis 11. 18. & ad vtrumq; author respexit.*

18. Angelorum Dei] *Versionem Septuaginta sequitur, vt Basilius li. 3. contra Euno. Chrysostomus hom. 60. in Matth. Cyrillus in 53 Isa. Ruffinus in Symbol & pleriq; Græcorum & Latinorum. Hebraica sic ad verbum reddit Sanctes:* Statuit terminos populorum iuxta numerum filiorum Israel.

19. Vti ab eis vanis] *Septē has voces ex veteri cod. adiecimus, quas etiam agnoscit Lucæ contextus Acto 14. & linea superiore* Nos, *pro* Nomine *reposuimus.*

20. Vtraque apta temporibus] *Augustinus lib. 32. contra Faustū c. 14. & Epist. 5. quæ est ad Marcell. idem explicat verusta similitudine sumpta à medico, qui aliud cras, aliud hodie ægrotis obseruandum præcipit, quandoque etiam prohibens, quod ante præceperat. Origenes idem antea præstiterat, ducta similitudine à matre, quæ nunc mammis suauiter, postea solidiore cibo, liberos pascit, Dialogo 1. contra Marcio.* B

21. Quasdam quidem] *Vtramque Epistolam ad Timotheum, & eam, quæ est ad Titum, Marcionem penitus reiecisse scribit lib. 5. in eundem Tertull. cæteras eius corruptiones vberrimè suppeditabit Epiphanius contra hæresim 42.*

22. In altera conscriptione.] *Librum specialem aduersus Marcionem promittit: quem si ediderit, nunc tamen haudquaquam extare certum est.*

23. Blasphemant fabricatorem] *Blasphemiam adeò horrendam esse in verum Deum, existimauerūt Patres vniuersi, eum cuiusquam mali authorem censere, vt liquet ex hoc loco, & libro altero aduersus Florinum, cui titulum fecit:* Quod Deus non sit author malorum, *vt nullum nisi sacrilegum, hæc dicere pronunciarint. Prophetarum autem verba ista:* Non est malum in ciuitate, quod non fecerit Dominus. *Et:* Ego Deus, creans mala: *Augustinus interpretatur non de peccato, sed de pœna, Tertullianū sequutus, qui de malo supplicij, non autem delicti intellexit.* C

Lib. de duabus animabus cap. 6. & li. contra Adimantum c. 26. & 27.

24. Quoniam autem] *Redit ad institutas ex Actis Apost. probationes, quod verus sit Deus creator omnium & Pater Domini nostri Iesu Christi.*

25. Discentes] *Hanc vocem pro discipulis & auditoribus, non rarò vsurpat, vt infra cap. 16. & 20. quod & Tertull. frequenter fecit lib. de patientia: libr. de carne Christi: lib. Præscript. & lib. de Pœnitentia.*

26. A dextris] *Vulgata editio addit,* Virtutis: *sed Græci codices, quos sequitur Irenæus, hanc vocem ignorant.*

27. Impleui] *Vulgata editio,* Multiplicaui: *cui & consentit Hebraica litera.* D

28 A fornicatione] *Nec hic, nec infra meminit* Suffocatorum, *quod tamē extat apud Græcos: sed & paulò ante addidit:* Super eos, & secundum me, *quibus penitus carent Græc. cod. & editio vulgata. Quæ sequuntur,* Et quæcunque nolunt, &c. *verbis Apostolorum adijcit Irenæus, quoniam à Græcis & Latinis nunc editis absunt: tametsi non desint qui testentur in quodā codice Græco vetustissimo, & duobus manuscriptis addi,* καὶ ὅσα μὴ θέλουσιν αὐτοῖς γίνεσθαι ἑτέροις μὴ ποιεῖν *Vt & apud Cyprianū lib. 3. Testimoniorum, cap. 119.* Et quęcunque vobis fieri non vultis, alijs ne feceritis: *quæ etiam postea repetit Irenæus.*

29. Cum ipsis] *Vetus cod.* Ethnicis: *vtrumque legendum proposuimus.*

30. Cum allophylo] *Sic quoq; Græcos & alienigenas omnes appellat Tertull. lib. adu. Iudæos, c. 6. & li. 4. adu. Marc. ca. 37. ex Septuaginta versione.*

&firma,& non capit neque plura præterquam prædicta sunt, neque pauciora esse Euangelia,per tot & tanta ostendimus. Etenim cũ omnia composita & apta Deus fecerit,oportebat & speciem Euangelij bene compositam,& bene compaginatam esse. Examinata igitur sententia eorum,qui nobis tradiderunt [Euangelium] ex ipsis principijs ipsorum, veniamus & ad reliquos Apostolos:& perquiramus sententiam eorum de Deo:pòst deinde,ipsos Domini sermones audiamus. A

ANNOTATIONES.

1. Ante Deum] Ita vetus codex. Et Græca Luc. ἔναντι τοῦ θεοῦ: itaque expunximus Dominum. Scopus porrò totius huius loci est, B. Lucam affirmare vnicum & solum esse vtriusque Testamenti Deum ac Dominũ, qui sit Pater Domini nostri Iesu Christi: sicut idem supra probatum est ex B. Matthæo.

2. Sed & de Ioanne] Nouem hæ voces, quæ apertißimè desiderabantur, ex vet. cod. restitutæ, mirè quadrant.

3. Et in cuius] Ita vetus codex: excusi habebant,& cuius in conspectu Domini.

4. Pro Ecclesia prophetans] Nihil insolens est, quod donū simul ac exercitiũ prophetandi B. Deiparæ hoc loco tribuat Irenæus; cum omnibus modis sanctitate & donorum Dei copia superauerit Mariam Moysi sororem, Deboram, Iudith, Elizabetham, Annã,& Philippi quatuor filias: quibus in populo Dei prophetare datum fuit. Deinde, angelus affirmans eam gratia plenam,& inter omnes mulieres benedictam, hoc quoq; donum Dei haudquaquam ei defuisse satis indicat. Adde quod in sancta Pentecoste sacro cœtui intererat, in quem Spiritu sancto abundè effuso repleti sunt omnes diuinis illis charismatibus, vtpote donis linguarum, interpretationis sermonum, sanitatum, prophetiæ, sapientiæ,
1. Cor. 12. fortitudinis: ac cæteris, quæ per Apostolum enumerantur. Postremò, idipsũ quoq; tã ex hoc Isaiæ loco, Accessi ad mulierem prophetissam; quã ex verbis illius Cãtici
In cap. 8. Isaiæ, solidè comprobat Basilius magnus. Si animum accõmodaueris vniuersis verbis eius, inquit, non cõtentiosè negaueris, eam fuisse prophetissam. Cui subscribens Ambrosius, ait: Quo maior persona, eo plenior prophetia. Nec dubitant Hildephõsus & Rupertus illam, sancto Luca exscribente, dictasse cãticum Magnificat: eumq; ijsdem apicibus ac verbis, quo ipsam proprio ore loquentem audiuit, collegisse, ac Euangelio suo illud inseruisse. In hoc autem & difficillima & plurima veterum prophetarum loca clarius explicari; & hoc saltem versu, Beatam me dicẽt omnes generationes, illustrißimam prophetiam contineri etiam pugnacißimi quique fateri compelluntur.

5. Noue benedicebat] Deleuimus nouum dicebat: & paulò post abierat, pro vbi erat reposuimus auth. vet. cod.

6. Populo suo] Græca Lucæ τῷ λαῷ αὐτοῦ in dandi casu, id est, populo suo. Valla sic maluit, quòd populus, vniuersos ciuitatis ordines complectatur; plebs autem infima pars sit.

7. Vti det nobis] Græcam lectionem imitatur, τοῦ δοῦναι ἡμῖν, ἀφόβως ἐκ χειρὸς τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν ῥυσθέντας λατρεύειν αὐτῷ.

8. Aufert] Annotat Chrysostomus dictum esse, Tollit, verbo præsentis temporis, non tulit, aut tollet, quod ab eo semper proficiscatur omnis ablutio criminum, itaque aufert, reposuimus, pro auferet.

9. Peccatum] τὴν ἁμαρτίαν κόσμου, id est, peccatum mundi, placet singulariter legendum esse post Irenæum Orig. hom. 10. in Numeros; Theoph. Augustino lib. 10. contra Faustum capit. 30. Cyprian. lib. de dup. Martyrio.

10. Est enim] Codices excusi & enim.

11. Bonæ voluntatis] Vt Hieronymus, Ambrosius, Augustinus, genitiuo casu post Irenæum constantißimè legũt: sic Epiphanius, Chrysostomus, Andreas Ierosolymitanus, Eusebius lib. 4. Demonst. Euang. cap. 10. & Theophylactus Græci autores, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίας, in hominibus bonæ voluntatis, rectè. Erasmus residuum cantici huius à Thelesphoro adiectum putat, & plus habere verborum quàm sententiæ: sed eum ab omni veritate deflexisse & prorsus aberrasse constat, cùm ad verbum illud complectatur B. Iacobi Apostoli Liturgia; & Clemens Pauli collega Petriq; successor Constitut. Apo. lib. 7 cap. 47. & lib. 8. cap. 20. Authores igitur Apostolos habuit, ex quorum officina, nisi pietatem & virtutem Spiritus sancti spirans, prodire potuit. B

12. Quid autem in ciuitate Dauid] Theodoretus Dialog. 1. locum hunc nominatim ex Irenæo exprimit, vt suo loco posuimus.

13. Adimpletam] Expunximus quod adimpleatur, aut. vet. cod.

14. Ne erraueritis] Deleuimus enarraueritis, auth. vet. cod.

15. Hoc idem] Quod hactenus ex verbis Zachariæ, Deiparæ, & Ioannis ostendit vnicum esse Legis ac Euangelij authorem & Deum; hoc idem nũc verbis Angelorum, Pastorum, Simeonis, & Annæ prophetissæ confirmat. Quod autem superius scripsit, Gloria in excelsis Deo, nunc verò ex vet. cod. Gloria in altissimis: vtramque lectionem probat. Paulò post, factor & conditor, reposuimus ex vet. cod. pro, factorem & conditorem, tametsi hæc loquendi forma frequens sit huic authori. C

16. Et hi iniqui] Vetus cod. sine inciso legit, Hi qui erant ab Ogdoade Angeli: priorem lectionem sequuntur omnes editiones.

17. Adstare] παραστῆσαι, ad Verbum reddidit; quod alij, vt exhiberent, siue sisterent dicunt.

18. Nunc dimittis] ἀπολύεις, in præsenti, non ἀπολύσεις, in futuro, habet Euangelium: Vetus cod. dimittit, inde suspicor dimittis Irenæi literam olim habuisse, cùm infra cap. 18. ita scribat: atque nunc sic constituimus.

19. Ierusalem] Latini codices habent Israel: sed Græci omnes cum Irenæo Ierusalem legunt, quod in annotationibus suis signauit Erasmus, hunc Irenæi locum adducens. D

20. Vnus Deus] Codices excusi visus Deus.

21. Quapropter & Marcus] Aliquot ex Marci Euangelio sumptis testimonijs vnum Deum vtriusq; Testamenti comprobat, eumq; Patrem Domini nostri Iesu Christi, & à Prophetis nominibus ac titulis multis prædicatum. Vocat autem Marcum, comitem ac interpretem Petri, sequutus Papiam, cuius verba recitantur ab Eusebio, lib. 3. histor. capit. vltimo. Attingit & Hieronymus in Catalogo.

22. In Prophetis] Sic Græci, ἐν προφήταις: vulgata lectio Esaia Propheta, quam & in fine huius capitis agnoscit quoque Irenæus: vt videatur gratam habuisse vtramque lectionem.

23. Hanc

23. Hanc fidem] *Iam per quartum Euangelistam, idest, diuum Ioannem, idem asserit quod ex aliis tribus paulò ante præstitit: nimirum, vnicum verumque Deum annunciari à Prophetis & Apostolis.*

24. Quia Cerintho] *Nicolaum, Ebionem & Cerinthum viuis ipsis Apostolis ab Ecclesia defecisse, *eamq; nefandis erroribus perturbasse certum est. Ac de Nicolao referunt Acta, & Apocalypsis: de Ebione supra lib. 1. cap. 28. & lib. 3. dictum est. Cerinthum autē ex iis fuisse æstimat Epiphanius, qui coram Apostolis turbationē operati sunt, quando Iacobus scripsit ad Antiochenam Ecclesiam;* Nouimus quosdam ex nobis ad vos venisse, & turbasse sermonibus, quos nō narrauimus. *Ex eorum etiam numero eum facit, qui B. Petro restiterunt, quando rediyt è domo Cornelij, Actor. 11. & 15. Hos Ioannes etiam in Epistolis atro carbone notare certum est, sicut prius Euangelio suo in eosdem dimicarat. Porrò eorū falsas opiniones habes supra l. 1. c. 25. 26. 27.*

25. Sine ipso factum est nihil quod factum est] *Puncto istiusmodi sententiam hanc terminare, post Irenæum placet Chrysostomo & Theophylacto, vt sensus sit: nihil omnino creatum, quod non sit creatum à Patre per Filium. Consuetam verò distinctionem sequuntur ex Latinis Tertullianus aduersus Praxeam: Hilarius: Augustinus: Hieronymus: quam Irenæus quoque paulò post conseruat. ex Græcis Origenes, Cyrillus, & Nazianzenus Latinorum lectionem probant.*

26. In sua propria venit] *Pronomen* Sua *habent post Irenæum Cyprianus lib. 1. aduersus Iudæ. c. 3. & de orat. Domin. Græc. εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, quod etiam August. Tract. 2. in Ioan. reddit,* In sua propria venit.

27. Cognouit Israelites] *Quatuor has dictiones desiderabant omnes excusi codices.*

28. Quoniam enim quatuor] *Pia admodum & erudita est hæc speculatio, qua Euangelia quatuor adumbrari philosophatur per quatuor mundi plagas: quatuor principes Spiritus: Cherubim quadriformia: quatuorq; Testamenta, idq; aduersus Marcionitas: qui vnicum duntaxat Euangelistam volebant esse, vt indicat Origenis primus contra eosdem Dialogus. Irenæo astipulatur. Hieronymus epist. ad Paulinum: Matthæum, Marcum, Lucā & Ioan. vocans* quadrigam Domini, & verum Cherubim. Rursus, per illos quatuor Ecclesiam instar paradisi quatuor flumina eructare: quatuorq; angulos & annulos habere, per quos, quasi Arca testamenti & custos legis Domini, lignis immobilibus vehitur: insuper quatuor hæc Euangelia Ezechielis volumen, in quatuor animātibus, Apocalypsimque probare. *Hæc autem addēda censui, vt Gallasii maledicēdi libidinem notarem, qui vt Marcionitis, & Manichæis auis suis obsequatur, hanc Irenæi theoriam vituperat. Sed quid mirum si martyribus insultet, cum etiam probationes & refutationes, quibus Dominus & magister noster Iesus Christus in Iudæos vtitur, Caluinus Gallasii antistes & præceptor imbecillas & parum solidas iudicet, eundēq; impropriè sæpe loquutū clamitet? In 6. & 12. c. Matth.*

Prœmi. in Matth.

29. Imagines sunt] *Christi Domini mysterijs has quoque animaliū formas eleganter accommodat Hieronymus Comment. in 1. c. Ezechielis: de eisdē copiosè disserit & Dionysius Areopagita l. de Cælesti Hierar. c. 1. 2. 13. 15. & lib. 1. de Eccl. Hierarch. ca 4. itemq; Andreas Cappadox in Apocal. Ad idem pertinent y non inelegātes Sedulij presbyteri versus: quibus Christum ita alloquitur.*

Hoc Matthæus agens, hominem generaliter implet,
Marcus vt alta fremit vox per deserta leonis,
Iura sacerdotij Lucas tenet ore iuuenci,
More volans aquilæ verbo petit astra Ioannes.
Quatuor hi proceres vna te voce canentes,
Tempora ceu totidem latum sparguntur in orbem.

30. Inciperet mactari] *Billius:* Inciperet mactari; *pro,* mactandus erat, *dictum est: quemadmodum cap. 17.* Inciperent dicere, *pro,* dicturi erant, *& cap. 20.* qui inciperet occidere peccatum, *pro,* qui peccatū occisurus erat: *& plerisq; alijs locis.*

31. Et pennatam] *Expunximus* pennatum.

32. Colloquebatur] *Ita pro* colloquebantur: *vt mox loco* præbebant, *substituimus* præbebat, *auth. vet. cod.*

33. Et indocti] *Indoctos rectè hic & alibi sæpè censet omnes hæreticos, quantumlibet enim veræ Theologiæ, aut etiam Philosophiæ laudem venentur: reipsa tamen indocti manent & cortici literæ aucupioq; verborum tantum insistentes, ad veræ sapientiæ fundum nequaquam perueniunt. Hinc Apostolus hæreticū describens ait:* Superbus est, nihil sciens; sed languens circa quæstiones & pugnas verborum. *Et ne de vno tātum vel altero id eum adseruisse putaremus, de omnibus ait:* Semper discentes & nūquam ad scientiam veritatis peruenientes. Sed vltra non proficient. Insipientia enim eorum manifesta erit omnibus. *Nam vt mali angeli cū bonis, & pseudoprophetæ ac seductores cum diuinis prophetis & Apostolis collati, planè rudes sunt ac cæci: ita etiamsi omnium sæculorū hæresiarchas cum sanctis Ecclesiæ Patribus & Doctoribus comparaueris, illos non iniuria inertes, ignauos, & ventosos, impudentes tamen & audaces homines censebis. Quid enim Valentinus, Cerinthus, Basilides, Marcion, aut alius ex hoc furfure: præ Dionysio, Clemente, Ignatio, Polycarpo, Iustino, Irenæo, Tertulliano, Cypriano, aut huiusmodi Ecclesiæ Cathol. proceribus?*

2. Tim. 3.

1. Tim. 6.

Ac prætermissa de cunctis hæresiarchis prolixiore disquisitione vnius tantum & alterius huius sæculi propudiosam, & plurimis scio incredibilem inscitiam patefaciamus. Scribit Petrus Rebenstock commensalis Lutheri, hunc aliquando ad se redeuntem, ac proprio seipsū metientem pede, sæpe dixisse. Ego neque Hebraicè, neque Græcè calleo: attamen Hebræo ac Græco mediocriter respondebo. *Quo etiam pacto plurima calluisset, qui rursus de se aiebat;* Ego non audeo integra latera folij sinē intermissione legere, neque duas aut tres lineas in Psalmo, aut aliam rem diu intueri? Mox enim venit mihi tinnitus aurium, vt sæpius ad scamnum me demittere cogar. *Frontem vero huius mali sui aperiens scribit ad Electorem Saxoniæ:* Diabolus interdum per cerebrum meum ita permeat, vt nec scribere possum, nec legere.

Tō. 1. Col. 187. & Tō. 2. pag. 22.

Tō. 5. Ienēs. Germ. fol. 485.

Et ne Catholici soli odio incitati videamur sic de illo ex proprijs eius testimonijs decernere: accedat Tigurinorum Apostolus, & Sacramentariorum dux Zuinglius, hac ad eundem Lutherum scribens: Facilè videmus, te vel imperitum, vel nimis rudem esse Theologum; cùm de vtraque in Christo natura disputans, inter has distinguere nondum nouisti. Vel si illud non ignoras, interim verò hac confusa vtriusque permixtione, simplices fallis & decipis; te seductorē, impostorē, & Christi negatorē, ipso Marcione deteriorem esse iudicamus. Sed ignorātiā tuam in te potius agnosco, quàm vt nequitiam & impietatem hoc esse existimem. *Atque hoc Helueticorum ministrorum de Lutheri ignorantia iudiciū. Quis sit ergo, vt tanta scripserit & vulgauerit?* Respōdeo,

Epi. ad Lutherū. Anno 1526.

qui quid

A inter nos: Fiat habitatio eius deserta, & non sit qui inhabitet in ea, & Episcopatum eius accipiat alter. Adimpletionem eorū ex his quæ à Dauid dicta sunt, faciens. Rursus cùm Spiritus sanctus descendisset in discipulos, vti omnes prophetarēt, & loquerentur linguis: & quidam irriderent eos quasi à musto ebrios, dixit Petrus, Nō ebrios quidem [illos] esse, cùm sit hora tertia diei; esse autem hoc, quod dictū est per Prophetam: Erit in nouissimis diebus (dicit Dominus) effundam de Spiritu meo in omnem carnem, & prophetabunt. Deus igitur qui per Prophetam promisit missurū se Spiritum suum in humanū genus, ipse & misit ei, & ipse Deus à Petro annunciatur suam promissionem adimplesse Viri enim (inquit Petrus) Israelitæ, audite sermones meos. Iesum Nazarenum virum approbatū à Deo in vobis, virtutibus & prodigijs & signis quæ fecit per ipsum Deus in medio vestrū, quemadmodum ipsi scitis: hunc definito consilio & præscientia Dei, traditum per manus iniquorum affigentes interfecistis: quem Deus excitauit solutis doloribus inferorum: quoniam nō erat possibile teneri eum ab eis. Dauid enim dicit in ipsum. Prouidebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam à dextris mei est *ne mouear. Propter hoc lætatum est cor meū, & exultauit lingua mea, insuper & caro mea requiescet in spe. Quoniam non derelin-
B ques animam meam in inferno, neq; dabis sanctum tuum videre corruptionē. Dehinc rursum fiducialiter illis dicit de patriarcha Dauid, quoniam mortuus est, & sepultus, & sepulchrum eius sit apud eos, vsque in hunc diem. Propheta autem (inquit) cum esset, & sciret quoniā iureiurando ei iurauit Deus, de fructu ventris eius sedere] in throno eius, prouidens locutus est de resurrectione Christi, quoniam neque derelictus est apud inferos, neq; caro eius vidit corruptionē. Hunc Iesum (inquit) excitauit Deus, cuius nos omnes sumus testes: qui dextera Dei exaltatus, repromissionem Sancti Spiritus accipiens à Patre effudit donationē hāc, quā vos nunc videtis & auditis. Nō enim Dauid ascendit in [cęlos,] dicit autē ipse: Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dexteram meam, quoadusq; ponam inimicos tuos scabellum pedū tuorum. Certissimè ergo sciat omnis domus Israel, quoniam & Dominū eū, & Christū Deus fecit hunc Iesum, quem vos crucifixistis. Cùm dixissent ergo turbæ, Quid ergo faciemus? Petrus ad eos ait Pœnitentiam agite, & baptizetur vnusquisq; vestrū in no-
C mine Iesu in remissionem peccatorum, & accipietis donum Spiritus sancti. Sic non alium Deum, nec aliam plenitudinem annuntiabant Apostoli; nec alterum quidem passum, & resurgētem Christum, alterum verò qui sursum volauerit, & impassibilis perseuerauerit: sed vnum & eundem Deum Patrem, & Christū Iesum, qui à mortuis resurrexit, & eam quæ in eum [est] fidem annūciabant his, qui non credebant in filiū Dei, & ex Prophetis cohortabantur eos, quoniam eum quem promisit se Deus missurum Christum, misit Iesum, quem ipsi crucifixerunt, quem Deus excitauit.

Rursus cùm Petrus simul cum Ioanne vidisset eū qui à natiuitate claudus erat, ante portam templi quæ dicitur speciosa sedentē & petentē eleemosynā, dixit ei. Argentū & aurū non est mihi: quod autē habeo, hoc tibi do. In nomine Iesu Christi Nazareni surge & ambula. Et statim eius confirmati sunt gressus & plātę, & ambulabat, & introiuit cū ipsis in tēplū, ambulans & saliens & glorificans Deū. Multitudine autem vniuersa collecta ad eos propter inopinatū factū, Petrus dixit eis. Viri Israelitæ, quid miramini in hoc, & nos quid intuemini, quasi nostra virtute fecerimus hūc ambulare? Deus Abrahā, Deus Isaac, & Deus Iacob, Deus patrū nostrorū, glorificauit Filium suū, quē vos quidē tradidistis in iudiciū, & negastis ante faciē Pilati, cū remittere eū vellet.
D Vos autem sanctū & iustū aggrauastis, & petistis virum homicidā donari vobis, ducē autem vitæ occidistis: quē Deus excitauit à mortuis, cuius nos testes sumus, & in fide nominis eius, hūc quē videtis & scitis, confirmauit nomen eius, & fides quæ est per ipsum, dedit ei incolumitatem corā vobis omnibus. Et nunc fratres, scio quoniā secūdùm ignorātiā fecistis nequam. Deus autē *quæ prædixit ore omniū Prophetarū pati Christum suū, adimpleuit. Pœnitentiā igitur agite & conuertimini, vti deleantur peccata vestra, & veniant vobis tempora refrigerij [à facie] Domini, & mittat præparatū vobis Iesum Christū, quē oportet quidē cęlū suscipere vsq; ad tempora dispositionis omniū, quæ locutus est ei Deus per sanctos Prophetas suos. Moyses quidē dicit ad patres nostros: Quoniam Prophetā excitabit vobis Dominus Deus [vester] ex fratribus [vestris, queādmodū me, ipsū audietis in omnibus quęcūq; locutus fuerit ad vos. Erit autē omnis anima quæcunq; non audierit Prophetā illum, peribit de populo. Et oēs à Samuel & deinceps, & oēs quotquot locuti sunt, annūciauerunt dies istos. Vos estis filij Prophetarū, & Testamenti quod Deus disposuit ad patres nostros, dicēs ad Abraham: In semine tuo benedicentur omnes tribus terræ. Vobis primū Deus excitās Filiū suū misit benedicentem vos, vt cōuertat se vnusquisq; à nequitijs suis. Manifestā ergo

Margin notes: *ut non; Psal. 87.; Psal. 107.; Actor. 2. 4.; Ioel. 2. 9.; Isaia. 44. 4.; Psal. 15. 8.; Psal. 131. 12.; Psal. 109. 1.; Act. 3.; D. Petri miraculum, & concio ad Iudæos.; Matt. 27. 17; Marc. 15. 10; Luc. 23. 18.; Ioan. 18. 40; *qui; Deut. 18. 19.; Gen. 12. 2. 3.

ergo præconationem Petrus cum Ioanne præconauit eis, repromissionem quam fe- A
cit Deus patribus per Iesum adimpletam euangelizans. Non quidem alterum Deum
annuntians, sed Filium Dei, qui & homo factus est, & passus, in agnitionem adduces
Israël, & in Iesu resurrectionem quæ à mortuis annuncians, & significans quoniam
D. Petri altera cócio. omnia quæ Prophetæ annunciauerunt de passione Christi, adimpleuit Deus.
Propter quod rursus conuocatis principibus sacerdotum, fiducialiter Petrus dixit
ad eos: Principes populi & seniores Israelitæ, si nos hodie redarguimur à vobis in be-
Actor. 4. 9. nefacto hominis infirmi, in quo hic *sanatus est, cognitum sit omnibus vobis & om- *saluatus
ni populo Israel, quoniã in nomine Iesu Christi Nazareni, quẽ vos crucifixistis, quẽ
Deus excitauit à mortuis, in hoc hic astat in cõspectu vestro sanus. Hic est lapis pretio-
Psal. 117. 21. sus *reprobatus à vobis ædificantibus, qui factus est in caput anguli. Et non est aliud *spretus
nomen sub cœlo, quod datum sit hominibus, in quo oporteat saluari nos. Sic Aposto-
li non Deum mutabant, sed Christum annuntiabant populo esse Iesũ qui crucifixus
est, quem Deus excitauit, qui Prophetas misit, idem Deus excitauit, & salutẽ in eo de-
dit hominibus. Confusi igitur & per curationem, (annorum enim, inquit Scriptura,
plusquam XL. erat homo in quo factum est signum curationis) & per doctrinam A-
postolorum & Prophetarum exquisitionem, cùm remisissent summi sacerdotes Pe- B
trum & Ioannem, & reuersi essent ad reliquos coapostolos & discipulos Domini, id
est in Ecclesiam, & enarrassent quæ fuerant facta, & quemadmodum fiducialiter egis-
sent in nomine Iesu. Audientes (inquit) tota Ecclesia, vnanimes extulerunt vocem
ad Deum, & dixerunt. Domine, tu es Deus qui fecisti cælum & terram, & mare, & om-
Actor. 4. 24 nia quæ in eis sunt, qui per Spiritum sanctũ ore Dauid patris nostri, pueri tui, dixisti:
Psalm. 2. Quare fremuerunt gẽtes, & populi meditati sunt inania? Astiterũt reges terræ, & prin-
cipes congregati sunt in vnum, aduersus Dominum, & aduersus Christũ eius. Cõue-
nerunt enim [verè] in hac ciuitate aduersus sãctum Filium tuum Iesum quẽ vnxisti,
Herodes & Pontius Pilatus, cum gentibus & populis Israel, facere quæcunque manus
tua & volũtas tua prædestinauerat fieri. Hæ voces Ecclesiæ, ex qua habuit omnis Ec-
clesia initium. Hæ voces ciuitatis magnæ, noui testamenti ciuium. Hæ voces Aposto-
lorum, hæ voces discipulorum Domini, eorum qui post assumptionem Domini per
Spiritũ & perfecti extiterũt, & inuocauerũt Deum qui fecit cælum & terrã, [& mare,]
qui per Prophetas annuntiatus est, & eius Filius Iesus, quem vnxit Deus, & alterum
autem nescientes. Non [enim] erat ibi tunc Valentinus, nec Marcion, nec reliqui sui, C
vel eorum qui assentiunt eis euersores. Propter quod [&] exaudiuit eos factor omni-
Actor. 4. 10 um Deus. Commotus est enim (inquit) locus, in quo erant collecti, & repleti sũt om-
nes Spiritu sancto, & loquebantur verbum Dei cum fiducia, omni volenti credere.
Virtute enim magna (inquit) reddebant testimonium Apostoli resurrectionis Domi-
ni Iesu, dicentes ad eos. Deus patrum nostrorum excitauit Iesum, quem vos apprehe-
distis, & interfecistis suspendentes in ligno. hunc Deus principem & Saluatorem ex-
altauit gloria suá, dare pœnitẽtiam Israel, & remissionẽ peccatorũ: & nos in eo testes
sumus sermonum horum, & Spiritus sanctus quem dedit Deus credentibus. Omni
quoque die (inquit) in templo, & in domo non cessabant docentes & euangelizantes
Christum Iesum Filium Dei. Hæc enim erat salutis agnitio, quæ perfectos ad Deũ ef-
ficit eos, qui cognoscunt Filij eius aduentum.

10 Quoniam autem * impudentes quidam eorum dicunt, apud Iudæos præconan- *impudenter.
tes Apostoli, non poterant alterum eis Deum annuntiare præter eum, qui creditus
fuerat ab ipsis: dicimus ad eos, quoniam si secundùm olim insitam opinionem ho- D
minibus loquebantur Apostoli, nemo ab his cognouit veritatẽ, multo autem prius *scienter.
à Domino, etenim ipsum sic loquutũ dicũt. Nec hi ergo ipsi veritatẽ sciunt, sed *sen-
tentia eorum de Deo cùm esset talis, exceperant doctrinam quemadmodum audire
poterant. Secundùm [hunc] igitur sermonem, apud neminem erit regula veritatis,
sed omnes discipuli omnibus imputabunt, quoniam quẽadmodũ vnusquisque sen-
tiebat, & quemadmodum capiebat, sic sermo ad eum factus est. Superfluus autem & in-
utilis aduentus Domini parebit, si quidem venit permissurus & seruaturus vniuscu-
iusque olim insitam de Deo opinionem. Adhuc etiam & multo durius erat, [quem
hominem] viderant Iudæi & cruci affixerant, annuntiari hunc esse Christum Filium
Dei, æternum ipsorum regem. Non igitur iam secundum pristinam eorum opinio-
nem loquebantur ad eos. Qui enim in faciem interfectores eos esse Domini dicebãt,
multo magis fiducialiter eum Patrem, qui super Demiurgum est & [ipsi] annunti-
arent, & non id quod [putabat] vnusquisque: & multo minus erat peccatum, siqui-
dem superiorem Saluatorem, ad quem ascẽdere eos oporteret, quoniam esset impas-
sibilis, non affixissent cruci. Quemadmodum enim Gentibus nõ secundùm sen-
tentiam

A tentiam illorum loquebantur, sed cum fiducia dicebant quoniam dij ipsorum non
essent dij, sed idola dæmoniorum: simili modo & Iudæis annũciassent, si alterum ma-
iorem & perfectiorem scissent Patrem, non annunciantes, neque augentes eorum nõ
veram de Deo opinionem. Ethnicorum autem soluentes errorem, & auferentes [eos]
à suis dijs, non vtiq; alterum eis inferebant errorem: sed auferentes eos qui non erant
dij, eum qui solus erat Deus & verus Pater ostenderunt.

Ex verbis Petri igitur, quæ fecit in Cæsarea ad Cornelium Centurionem, & eos qui
cum [eo] erãt Gentiles, quibus primò enarratus est sermo Dei, cognoscendum est [no- *Act.10.a.* Acta Petri
bis] quæ annunciabant Apostoli, & qualis fuit prædicatio ipsorum, & quã habuerunt in domo
de Deo sententiam. Erat enim [inquit] Cornelius hic religiosus, & timens Deum cũ Cornelij.
tota domo sua, & faciẽs eleemosynas multas in populo, & orans Deum semper. Vidit
ergo circa horam nonam diei, Angelum Dei intrantem ad se, & dicentem. Eleemosy-
næ tuæ ascenderunt in recommemorationem in conspectu Dei. Propter quod mitte
ad Simonem, qui vocatur Petrus. Petrus autem cùm vidisset reuelationem, in qua re-
spondit ad eum cælestis vox: Quod Deus emũdauit, tu ne commune dixeris, hoc Ideo,
quoniam qui per legem inter munda & immunda distinxit Deus, hic emundauit Gẽ-
B tes per sanguinem Filij sui, quem & Cornelius colebat: ad quem Petrus veniens dixit.
In veritate comperi, quoniam non est personarum acceptor Deus, sed in omni gente,
qui timet eum, & operatur iustitiam, acceptabilis ei est. Manifestè significãs, quoniam
quem antea Deum timebat Cornelius, quẽ per Legem & Prophetas audierat, propter
quem & eleemosynas faciebat, hic in veritate est Deus. Deerat autem ei agnitio: pro-
pter quod adiecit. Vos scitis quod factum est verbum per omnem Iudæam. Incipiens *Act.ver.10.*
enim à Galilæa post Baptismum [quod] prædicauit Ioannes Iesum à Nazareth, quem- *25.*
admodum vnxit eum Deus Spiritu sancto & virtute: ipse circuiuit benefaciens & cu-
rans omnes qui oppressi erant à Diabolo, quoniam Deus erat cum eo. Et nos testes su-
mus omnium eorum quæ fecit in regione Iudæorũ, & in Hierusalem: quem & interfe-
cerunt suspendentes in ligno. Hunc Deus excitauit tertia Dei, & dedit eum manifestũ
fieri, non omni populo, sed testibus nobis[12] prædestinatis [à Deo,] qui cũ eo & mandu-
cauimus & bibimus post resurrectionem à mortuis. Et præcepit nobis annunciare po-
pulo & testificari, quoniam ipse est prædestinatus à Deo iudex viuorum & mortuorũ.
C Huic omnes Prophetæ testimonium reddunt, remissionem peccatorum accipere per
nomen eius omnem credentem in eum. Filium ergo Dei quem ignorabant homines,
ennuntiabant Apostoli, & aduentum eius, his qui ante instructi erant de Deo: sed non
alterum Deum inferebant. Si enim tale aliquid sciret Petrus, liberè Gẽtibus prædicas-
*quodcunque. set alterum quidem Iudæorum, alterum autem Christianorum esse Deũ, qui quidem
propter visionẽ Angeli conterriti omnes,* quæcunq; eis dixisset, credidissent. Ex ver-
bis autem Petri manifestũ est, quoniam præcognitũ quidem eis Deum custodiuit, Fi-
lium autem Dei Iesum Christum esse testificatus est ipsis, iudicẽ viuorum & mortuo-
rum, in quo baptizari eos iussit in remissionẽ peccatorum: & non tantùm hoc, sed &
Iesum Christum esse Filium Dei testificatus est, qui & vnctus Spiritu sancto, Iesu Chri-
stus dicitur. Et est hic idem ex Maria natus, quemadmodum Petri cõtinet testificatio.
An nunquid perfectam tunc cognitionem nondum habebat Petrus, quam postea ad-
inuenerunt hi?[13] Imperfectus igitur secũdùm hos Petrus, imperfecti autem & reliqui
Apostoli: & oportebit eos reuiuiscentes, horũ fieri discipulos, vt & ipsi perfecti fiant.
Sed & hoc quidem ridiculum est. Arguuntur verò isti non quidem Apostolorum, sed
suæ malæ sententiæ esse discipuli. Propter hoc autem & variæ sentẽtiæ sunt vniuscu-
D iusq; eorum recipientes errorem quemadmodũ capiebat. Ecclesia verò per vniuersũ
mũdum ab Apostolis firmũ habens initium, in vna & eadem de Deo, & de Filio eius Acta Phi-
perseuerat sentẽtia.[14] Philippus autem rursus Spadoni reginæ AEthiopum reuertẽti lippi cum
à Hierosolymis, & legenti Esaiam Prophetam, solus soli, quẽ annunciauit? Nonne eũ Eunucho,
de quo dixit Propheta: Tanquam ouis ad occisionem ductus est, quemadmodũ agnus *Act.8.26.*
ante tondẽtem se sine voce, sic non aperuit os suũ? Natiuitatem eius quis [enarrabit?] *Isaie 53.7.*
quoniam tolletur à terra vita eius: hunc esse Iesum, & impletam esse in eo Scripturã,
quemadmodum ipse Eunuchus credens, & statim postulans baptizari dicebat: Credo
Filiũ Dei esse Iesum. Qui &[15] missus est in regiones Aethiopiæ, prædicaturus hoc quod *Infra lib.4.*
ipse crediderat, Deum quidem vnum per prophetas prædicatum, huius verò Filiũ fe- *cap.40.*
cisse secundũ hominem aduentum, & vt ouem ad victimam ductum, & reliqua quæ-
cunq; Prophetæ dicunt de eo. Paulus quoq; & ipse postea quam de cælo locutus est ad *Act.9.0.*
eum Dominus, & ostendit quoniam suũ Dominum persequeretur, persequẽs disci- Pauli con-
pulos eius, & mittit Ananiam ad eum, vt iterum videret & baptizaretur: In synagogis uersio &
(ait) in Damasco prædicabat cum omni fiducia Iesum, quoniã hic est Christus Filius prædicatio.

 Dei.

Dei. Hoc est mysterium quod dicit per reuelationem manifestatũ sibi, quoniam qui passus est sub Pontio Pilato, hic Dominus est omnium,& rex[omnium,]& Deus, & iudex,ab eo qui est omnium Deus,accipiens potestatem,quoniam subiectus factus est vsque ad mortẽ,mortem aũt crucis.[Et]quoniã hoc verũ est, Athenienfibus euangelizans in Ariopago,vbi Iudæis non assistentibus,licebat ei cum fiducia verum prædicare Deum,dixit eis.Deus qui fecit mũdum & omnia quæ in eo sunt,hic cœli & terræ Dominus existens, nõ in manufactis templis inhabitat,necà manibus humanis tractatur,tanquam alicuius indigens,cùm ipse omnibus dederit vitã & spiritum, & omnia fecerit, qui fecit ex vno sanguine omne genus hominum inhabitare super faciẽ totius terræ,præfiniens tempora secũdum determinationem inhabitationis eorum, quærere illud, quod est diuinum, si quo modo tractare possint illud aut inuenire, quamuis etiam non longè sit ab vnoquoque nostrum:in ipso enim viuimus, mouemur,& sumus:& quemadmodum [16] quidam secundùm vos dixerunt, Huius enim & genus sumus.Genus igitur cùm simus Dei,non oportet nos putare id quod est diuinũ, simile esse auro vel argento,vel lapidi per artem vel concupiscẽtiam hominis deformato. Tempora ergo ignorantiæ despiciens Deus, nunc præcepit hominibus omnibus vbiq; [17] pœniteri in ipsum,quoniam constituit diem iudicari orbem terræ in iustitia,in viro Iesu,in quo statuit fidem,excitans eum à mortuis. Hoc autem in loco nõ solum factorem mundi Deum eis annunciat,non assistentibus Iudæis;sed & quoniã vnum genus humanum fecit inhabitare super omnem terram. Quemadmodum & Moyses ait.Quando diuisit Altissimus gentes, quemadmodum dispersit filios Adam, statuit terminos gentium secundùm numerum [18] Angelorum Dei.Populum aũt qui *credit Deo,iam non esse sub Angelorum potestate,sed sub Domini. [Facta est enim portio Domini]populus eius,Iacob funiculum hæreditatis eius Israel. Et iterum Lystris Lyciæ cùm esset Paulus cum Barnaba,& à natiuitate claudum in nomine Domini nostri Iesu Christi ambulare fecisset, & cùm turba honorare eos vellet quemadmodum deos,propter admirabile factum,ait eis. [Nos] similes vobis sumus homines,euangelizantes vobis,[19] vti ab eis vanis simulachris conuertamini ad]Deum viuum,qui fecit cœlum & terram,& mare,& omnia quæ in eis sunt:qui in præteritis tẽporibus permisit omnes gentes abire vias suas,quanquam non sine testimonio semetipsum reliquit, benefaciens,de cœlo dans [vobis] pluuias & tempora fructifera,adimplens cibo & hilaritate corda*nostra.Quoniam autem his annuntiationibus eius omnes Epistolæ consonant,ex ipsis epistolis ostendimus apto in loco exponentes Apostolum.Nobis autem conlaborantibus his ostensionibus quæ ex Scripturis sunt, &quæ multifariè dicta sunt,breuiter &compendiosè annuntiantibus, & tu cum magnanimitate intende eis,& non longiloquium puta:hoc intelligens quoniam ostensiones quæ sunt in Scripturis,non possunt ostendi,nisi ex ipsis Scripturis.

Phil.2.8. *Act.17.17.* *Act.17.13.* *Apo.11.18.* *Deut.32.8.* *Actor.14.* *Psal.145.4.* *Apoc.14.*

*credidit Deum. *vestra

A B C

Stephanus autem iterum qui electus est ab Apostolis primus*diaconus: qui & primus ex omnibus hominibus sectatus est vestigia martyrij Domini, propter Christi confessionem primus interfectus,fiducialiter loquens populo,& docens eos dicens: Deus gloriæ visus est patri nostro Abrahę,&dixit ad eum:Exi de terra tua & de cognatione tua,&veni in terram quam demonstrabo tibi:& transtulit illum in terrã hanc, quam nunc & vos inhabitatis, & non dedit ei hæreditatem in ea nec gressum pedis, sed promisit dare ei in possessionẽ eam,& semini eius post eum. Locutus est autem sic Deus ad eum.Quoniam erit semen eius peregrinum in terra aliena, & in seruitutem redigentur,&vexabuntur annis quadringentis,& gentem cui seruient, iudicabo ego, dicit Dominus.Et postea exient & seruient mihi in isto loco, & dedit ei testamentum circuncisionis,& sic generauit Isaac.Et reliqua autem verborum eius eundem Deum annuntiant,qui fecit cum Ioseph.& cum patriarchis,qui & colloquutus est Moysi,& omnem Apostolorum doctrinam vnum & eundem Deum annuntiasse, qui transtulit Abraham,qui promissionem hæreditatis ei fecit, qui testamentum circuncisionis apto tẽpore dedit,qui ex AEgypto vocauit semen eius seruatum manifestè per circũcisionem.in signo enim dedit eam,vt non similes essent Aegyptijs. Hunc factorem omnium,hunc Patrem Domini nostri Iesu Christi, hunc Deum claritatis ex ipsis sermonibus,& Actibus Apostolorum volentes discere,possunt:& cõtemplari, quoniam vnus hic Deus super quem alius non est.Si autem erat super hunc alius Deus, ex abũdãti per comparationem diceremus, hic illo melior est. Melior enim ex operibus apparet,quemadmodum & prædiximus:& cùm illi nullũ Patris sui opus habeant ostendere,hic solus ostenditur Deus.Si quis autẽ ægrotans circa quæstiones,ea quæ ab Apostolis de Deo dicta sunt allegorizãda existimat,prædictos sermones nostros discutiat, in quibus vnum Deum conditorem & factorem omniũ ostendimus,& ea quæ ab illis dicuntur

Actor.7. *Stephani de vno & vero Deo assertio.* *Gen.12.1.* *Li.2.ca.53.* *1.Tim.6.4.*

*diaconorum.

D

A dicuntur destruximus & denudauimus: & inueniet consonantes eos Apostolorum doctrinæ, & sic habere quemadmodum docebant & persuadebantur, quoniā vnus est fabricator omnium Deus: & cùm repulerit à sententia sua tantum errorem, & eam quæ est aduersus Deum blasphemiam, & à semetipso inueniet rationem, cognoscens & eam quæ est secundùm Moysem legem, & gratiam noui testamenti, [20] vtraque apta temporibus, ad vtilitatem humani generis ab vno & eodem præstita Deo.

Omnes enim qui sunt malæ sententiæ, moti ab ea legislatione, quæ secundū Moysem, dissimilem eam & contrariam Euangelij doctrinæ arbitrantes, iam non sunt cōuersi, vti differentiæ vtriusque Testamenti inquirerent causas. Deserti igitur cùm sint à paterna dilectione, & inflati à Satana, conuersi in Simonis magi doctrinam, abstiterunt sententijs ab eo qui est Deus, & putauerunt quod à semetipsis plus inuenissent quàm Apostoli, alterum Deum adinuenientes. Et Apostolos quidem adhuc quæ sunt Iudæorum sentientes, annunciasse Euangelium; se autem synceriores & prudentiores Apostolis esse. Vnde & Marciō, & qui ab eo sunt, ad intercidendas conuersi sunt Scripturas, [21] quasdam quidem in totum non cognoscentes, secundum Lucam autem Euangelium & Epistolas Pauli decurtātes, hæc sola legitima esse dicunt, quæ ipsi minorauerunt. Nos autem etiam ex his quæ adhuc apud eos custodiuntur, arguemus eos

Legis Mosaicæ prætextu aberrabāt Gnostici.

B donante Deo, [22] in altera conscriptione. Reliqui verò omnes falsò scientiæ nomine inflati, Scripturas quidem confitentur, interpretationes verò conuertunt, quemadmodum ostendimus in primo libro. Et quidē hi qui à Marcione [sunt,] statim [23] blasphemant fabricatorem, dicentes eum malorum * fabricatorē, propositum initij sui intolerabiliorem habentes, duos naturaliter dicentes deos, distantes inuicem, alterū quidem bonum, alterum autem malum. Hi autem qui sunt à Valentino nominibus honestius vtentes, & Patrem, & Dominum, & Deum hunc qui est fabricator ostendentes, propositum siue sectam blasphemiorem habent, neque ab aliquo ex his quæ sunt intra plenitudinem AEonibus dicentes eum emissum, sed ab ea Labe quæ extra Pleroma expulsa [est.] Hæc autem omnia contulit eis Scripturarum & dispositionis Dei ignorantia. Nos autem & causam differētiæ testamentorum, & rursum vnitatem & consonantiam ipsorum, in his quæ deinceps futura sunt, referemus.

*factorem

[24] Quoniam autem & Apostoli & [25] discentes ipsorum, sic docebant, quemadmodum Ecclesia prædicat, & sic docētes perfecti fuerunt, propter quod [&] euocabantur

C ad perfectum. Stephanus hæc docens adhuc cùm super terram esset, vidit gloriā Dei, & Iesum ad dexteram, & dixit: Ecce, video cælos apertos, & Filium hominis stantem à [26] dexteris Dei. Et hæc dixit, & lapidatus est, & sic perfectam doctrinā adimpleuit, per omnia martyrij magistrum imitans, & postulans pro eis qui se interficiebant, & dicens: Domine, ne statuas illis hoc peccatum. Sic erant perfecti, qui vnum & eundē Deum ab initio vsq; ad finem varijs dispositionibus assistentem humano generi sciebant, quemadmodū ait Osee Propheta: Ego visiones [27] impleui, & in manibus Prophetarū assimilatus sum. Qui ergo vsque ad mortē tradiderunt animas propter Euāgelium Christi, quomodo poterant secundùm insitam opinionem hominibus loqui? Quod ipsum si fecissent, non paterentur: sed quoniam contraria his qui non assentiebant veritati prædicabant, ideo & passi sunt. Manifestum est ergò quoniam nō derelinquebant veritatem, sed cum omni fiducia Iudæis & Græcis prædicabant, Iudæis quidem Iesum eum qui ab ipsis crucifixus est, esse filium Dei, iudicem viuorum & mortuorum, à Patre accepisse æternū regnum in Israel, quemadmodum ostendimus:

Act. 7.

Osee. 12. 10.

D Græcis verò vnum Deum qui omnia fecit, & huius Filium Iesum Christum annunciantes. Manifestius autem hoc ostenditur ex Apostolorum Epistola, quam neque Iudæis, neque Græcis; sed ipsis qui ex gentibus in Christum credebant, confirmantes fidem ipsorum miserunt. Cùm enim descendissent quidam à Iudæa in Antiochiam, in qua & primùm omnium discipuli Domini pro fide quam in Christo habebant, vocati sunt Christiani, & suaderent eis qui crediderant in Dominum circuncidi, & reliqua secundùm legis obseruationem perficere: & ascendissent Paulus & Barnabas Hierosolymam ad alteros Apostolos propter hanc quæstionem, & vniuersa Ecclesiā conuenisset in vnum, Petrus dixit eis; Viri fratres, vos scitis quoniam à diebus antiquis in vobis Deus elegit, vt ex ore meo audirent gentes verbum Euangelij, & crederent, & cordis inspector Deus testimonium perhibuit eis, dans eis Spiritum sanctum sicut & nobis, & nihil discreuit inter nos & ipsos, emundans per fidem corda illorū. Nunc igitur quid tentatis [Deum] imponere iugum super ceruicem discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos valuimus portare? Sed per gratiam Domini nostri Iesu Christi credimus nos posse saluari, quomodo & illi. Post quem Iacobus dixit. Viri fratres, Simon retulit quēadmodum Deus excogitauit accipere ex Gentibus

Actor. 15. Petri oratio in Synodo.

Iacobi oratio.

 populum

Amos 9.11. populum nomini suo, & sic conueniunt sermones Prophetarum, sicut scriptum est, A
Post hæc reuertar, & reædificabo tabernaculum Dauid quod cecidit, & disturbata eius ædificabo, & erigam illud, vti requirant reliqui hominum Dominum, & omnes Gentes, in quibus inuocatum est nomen meum super eos, dicit Dominus faciēs hęc. Cognitum à sęculo est Deo opus eius, propterea ego secundùm me iudico, nō molestari eos qui ex gentibus conuertuntur ad Deum, sed præcipiendum eis, vti abstineāt à vanitatibus idolorum, & à [28]fornicatione, & à sanguine: & quæcūq; nolunt sibi fieri, alijs ne faciant. Et cùm hæc dicta essent, & omnes consensissent, scripserūt eis sic.
Epistola Synodialis Apostoli & Presbyteri fratres, his qui sunt in Antiochia, & Syria, & Cilicia, fratribus ex Gentibus, salutem. Quoniam audiuimus, quia ex nobis quidam exeūtes turbauerunt vos sermonibus, destruentes animas vestras, quibus non præcepimus, dicentes, Circūcidimini & seruate Legem, placuit nobis conuenientibus in vnum, electos viros mittere ad vos cū dilectissimis nostris Barnaba & Paulo, hominibus qui tradiderūt animā suam pro nomine Domini nostri Iesu Christi. Misimus igitur Iudam & Silam, & ipsos per sermonem annunciantes nostram sententiam. Placuit enim Sancto Spiritui, & nobis, nullum amplius vobis pondus imponere, quàm hæc quę sunt necessaria, vt abstineatis ab Idolothytis, & sanguine, & fornicatione: & quæcunque non vultis fieri vobis, alijs ne faciatis: à quibus custodiētes vos ipsos, bene [ageris,] ambulantes in Spiritu sancto. Manifestum est igitur ex his omnibus, quoniam non alterū Patrem esse docebant, sed libertatis nouum Testamentum dabant his, qui nouè in Deum per Spiritum sanctum credebant. Ipsi autem ex eo quod quærerent, An oporteret circuncidi adhuc discipulos necne? Manifestè ostenderunt non habuisse se alterius Dei contemplationem. B

Cæterùm, non talem timorem circa primum habuissent Testamentum, vt nec [29]cum ipsis Ethnicis] quidem conuesci vellent. Nam & Petrus quamuis ad catechissandos eos missus esset, & tali visione conterritus fuisset, cum timore tamen multo
Actor.10. locutus est ad eos dicens. Ipsi scitis quoniam non est fas viro Iudæo* coniungi aut cōuenire [30]cum allophilo: mihi autem Deus ostendit, neminem communem aut immundum dicere hominem: quapropter sine contradictione veni: his sermonibus significans quoniam non abisset ad eos, nisi* missus fuisset. Sic neque Baptisma [quidem] facilè dedisset, nisi Spiritu sancto requiescente super eos, prophetantes eos audisset: & propter hoc dixit. Num quis aquam vetare potest ad baptizanduum hos, qui Spiritum sanctum acceperunt, quemadmodum & nos? suadens simul his qui secum erant; & significans quoniā nisi Spiritus sanctus super eos requieuisset, existeret qui eos prohiberet à Baptismate. [31] Hi autem qui circa Iacobum Apostoli, Gentibus quidem liberè agere permittebant, concedentes nos Spirtui Dei. Ipsi verò scientes eundem esse Deum, perseuerabant in pristinis obseruationibus, ita vt & Petrus quoque
Galat.2.12 timens ne culparetur ab ipsis, ante manducans cum Gentibus, propter visionem & propter Spiritum sanctum qui requieuerat super eos, cùm tamen aduenissent quidam ab Iacobo, separauit se, & non manducauit cum eis: hoc ipsum autem dixit Paulus, &
Actor.1.8. Barnabam fecisse. Sic Apostoli quos vniuersi actus, & vniuersæ doctrinæ Dominus testes fecit (vbique enim simul cum eo assistentes inueniuntur Petrus & Iacobus & Ioannes) religiosè agebant circa dispositionem Legis, quæ est secundùm Moysem, ab vno & eodem significantes esse Deo. Quod quidem [32]non fecissent] secūdùm quæ prædiximus, si præter eum qui Legis dispositionem fecit, alterum Patrem à Domino didicissent.

*adiungi

*iussus

C

ANNOTATIONES. D

1. Petrus igitur Apostolus] *Decenti librorum noui Testamenti seruato ordine, nunc ex Actorum Apostol. libro persequetur institutam contra Gnosticos, de Deo vno & vero mundi creatore, ac Patre Domini nostri IESV CHRISTI disputationem.*

2. Eligere] *Vet. codic.* allegere *vocabulum Iurisconsultis vsitatum, quo in cœtum adiungere, ascribere & quasi cooptare significant. Nam & legi dicebantur, qui in senatorum numerum ascribebantur. Suetonius:* Instanti sæpius vt ciuitate donatum in Decurias allegeretur, Tiberius negauit se allecturū. *Vlpianus de Decur. lege Generaliter:* Allegi est per electionem in ordinem assumi. *Vtitur codē Lucifer Calaritanus, libro primo pro S. Athanasio.*

3. Oportebat] *Cùm Græcè sit* ἔδει, *melius redditur ab Irenæo,* oportebat, vel oportuit, *vt est in nostro veter. codic, quàm* oportet, *cum vulgari. Nam de re iam peracta loquitur Petrus.*

4. In cælos] *Hanc vet. cod. emendationem lubentius sequuti sumus, quod Græcus Lucæ contextus* εἰς τοὺς οὐρανοὺς *habeat.*

5. Suppedaneum.] *Sic etiam libro secundo capite quadragesimo nono, reddidit* ὑποπόδιον: *& Tertullianus, Cyprianus, Augustinus Latini Patres non rarò loquuntur.*

6. Saliens] *Cùm sanus factus fuit, semel exilijt, postea verò identidem salijt, illud Græcè dictum est* ἐξαλλόμενος, *hoc autem* ἁλλόμενος, *quod rectè animaduertit Irenæus, vt etiam obseruat illic Erasmus.*

7. Aggra-

7. Aggrauâstis] *Græcè ἠγνίσατε, quod cum veteri interprete passim omnes conuertunt, negastis, repudiastis.*

8. Et veniant vobis] *Paulò aliter hunc locum exprimunt & litera Græca & editio vulgata: Tertullia. lib. de Resur. car.* Vt tempora vobis superueniant refrigerij ex persona Dei: *quæ non multum recedunt ab Irenæi lectione.*

9. Deus vester de fratribus vestris] *Expunximus* noster, & nostris, *docente Latina Græcaq; Actorum lectione, cum vet. cod. Cæterùm, hoc Moysis testimonio Christum promissum fuisse, cum Apostolis & Irenæo docet Iustinus resp. ad quæst. 101. Orth. Tertull. l. 4. aduers. Marc. c. 22. Cyprianus l. 1. aduers. Iudæos, cap. 18. Clemens Alex. l. 1. Pædagogi, ca. 7. paulò diuersis licet trālationibus: ex quibus refellitur Caluinianorum Iudaica planè impietas, illud alibi detorquentium.*

10. Quoniam autem [*Refutat Gnosticorum sycophantiam & cauillationem, quam recensuit supra c. 5.*

11. Quem hominem] *Deleuimus,* quemadmodū: *infra quoque pro* ipsis, ipsi: *pro* putabant, putabat: & *pro*, vobis, nobis *reposuimus auth. vet. cod.*

12. Prædestinatis à Deo] *Substulimus,* ab eo, *docente vet. cod. & Græca lectione,* ὑπὸ τοῦ θεοῦ.

13. Imperfectus igitur secundum hos Petrus] *Expende quo pacto paulò superius asseruit, Apostolos post ascensionem Domini per aduentum Spiritus sancti perfectos factos fuisse: hic quoque tanquam absurdū & impium Gnosticis obijciat, quod Petrum imperfectum, & cæteros Apostolos censerent imperfectos. Quanto magis huius æui Hugnosticos damnasset, & verbū & scriptu eosdem incessantes & traducentes, velut* schismaticos, apostatas, & idololatras? *Paulum accusantes* temeritatis, contemptus Dei, ac Epicureismi? *Petrum denique dicentes,* gratiam Christi aboleuisse, Euāgelium deformasse, & libertatem Christianam sepeliuisse.

Vide septimum Dialogum nostrum.

14. Philippus autem] *Hunc volunt Diaconum fuisse, non Apostolum. Reginam verò Aethiopum, quæ nomine publico regni Eunuchum Ierosolymā miserat, proprio nomine, (nā Candaces Aethiopibus, vt Cæsares Romanis commune nomē fuit) Lacasan appellatā, Baazenæ regis filiam, quæ quatuor annis Christo superuixerit: & Christianam religionem istius Eunuchi opera publicè receperit: quæ ad hoc vsque tempus illic vtcunq; perseueret, vt ex legationibus Regum AEthiopiæ ad summos Pontifices Clementem, Leonem, & Reges Portugalliæ, librisque Damiani à Goes, Osorij, Aluari, Iouij, & Massæi certissimum est.*

15. Missus est in Regiones AEthiopæ] *Vt hunc locum ex Irenæo mutuati sunt postea Eusebius li. 2. Hist. c. 1. & Hieronymus com. in 53. Isa. sic videtur Irenæus eundem decerpsisse ex lib. 7. const. Apost. Clementis c. 47. omnes siquidem vno ore, ijsdemq; fermè verbis, hunc indigenis suis Christi Euangelium & Baptisma annunciasse, vt ei à Philippo traditum fuerat, adfirmāt. Additq; Abdias, Matthæum Apostolum in Aethiopiā profectum, ibidem illum inuenisse: Sophronius autem tanto eum studio promulgandæ religionis Christianæ exarsisse testatur, vt in Arabia felici, & Taprobana insula euāgelizauerit, ac gloriosè certamine Christi nomine obierit.*

16. Quidam secundùm vos] *Vbi hic omittit mentionem Poetarum, quæ tamen in codice Græco Lucæ habetur, sic fecit postea & Augustinus, explicās aliquot quæstiones in Epistolam ad Romanos.*

17. Pœniteri in ipsum] *pro* pœnitere, *dixit. Communis ed. tio.* Vt omnes vbique pœnitentiam agant. πανταχοῦ μετανοεῖν. *pœniteri fortè dixit, vt Græcè μεταμέλεσθαι forma passiui vel deponentis. Est enim locus Act. 17. 31. & Apocalypsis 11. 18. & ad vtrumq; author respexit.*

18. Angelorum Dei] *Versionem Septuaginta sequitur, vt Basilius li. 3. contra Eun. Chrysostomus hom. 60. in Matth. Cyrillus in 53. Isa. Ruffinus in Symbol. & pleriq; Græcorum & Latinorum. Hebraica sic ad verbum reddit Sanctes:* Statuit terminos populorum iuxta numerum filiorum Israel.

19. Vt ab eis vanis] *Septē has voces ex veteri cod. adiecimus, quas etiam agnoscit Lucæ contextus Acto 14. & linea superiore* Nos, *pro* Nomine *reposuimus.*

20. Vtraque apta temporibus] *Augustinus lib. 32. contra Faustū c. 14. & Epist. 5. quæ est ad Marcell. idem explicat venusta similitudine sumpta à medico, qui aliud cras, aliud hodie ægrotis obseruandum præcipit, quandoque etiam prohibens, quod ante præceperat. Origenes idem ante præstiterat, ducta similitudine à matre, quæ nunc mammis suauiter, post ea solidiore cibo, liberos pascit, Dialogo 1. contra Marcio.*

21. Quasdam quidem] *Vtramque Epistolam ad Timotheum, & eam, quæ est ad Titum, Marcionem penitus reiecisse scribit lib. 5. in eundem Tertull. cæteras eius corruptiones vberrimè suppeditabit Epiphanius contra hæresim 42.*

22. In altera conscriptione.] *Librum specialem aduersus Marcionem promittit: quem si ediderit, nunc tamen haudquaquam extare certum est.*

23. Blasphemant fabricatorem] *Blasphemiam adeò horrendam esse in verum Deum, existimauerūt Patres vniuersi, eum cuiusquam mali authorem censere, vt liquet ex hoc loco, & libro altero aduersus Florinum, cui titulum fecit:* Quod Deus non sit author malorum, *vt nullum nisi sacrilegum, hæc dicere pronunciariut. Prophetarum autem verba ista:* Non est malum in ciuitate, quod non fecerit Dominus. *Et:* Ego Deus, creans mala: *Augustinus interpretatur non de peccato, sed de pœna, Tertullianū sequutus, qui de malo supplicij, non autem delicti intellexit.*

Lib. de duabus anima cap. 6. & li. contra Adimantum c. 26. & 27.

24. Quoniam autem] *Redit ad institutas ex Actis Apost. probationes, quod vnus sit Deus creator omnium & Pater Domini nostri Iesu Christi.*

25. Discentes] *Hanc vocem pro discipulis & auditoribus non rarò vsurpat, vt infra cap. 16. & 20. quod & Tertull. frequenter fecit lib. de patientia: libr. de carne Christi: lib. Præscript. & lib. de Pœnitentia.*

26. A dextris] *Vulgata editio addit,* Virtutis: *sed Græci codices, quos sequitur Irenæus, hanc vocem ignorant.*

27. Impleui] *Vulgata editio,* Multiplicaui: *cui & consentit Hebraica litera.*

28 A fornicatione] *Nec hic, nec infra meminit* Suffocatorum, *quod tamē extat apud Græcos: sed & paulò ante addidit:* Super eos, & secundum me, *quibus penitus carent Græc. cod. & editio vulgata. Quæ sequuntur,* Et quæcunque nolunt, &c. *verbis Apostolorum adijcit Irenæus, quoniam à Græcis & Latinis nunc editis absunt: tametsi non desint qui testentur in quodā codice Græco vetustissimo, & duobus manuscriptis addi,* καὶ ὅσα μὴ θέλωσιν ἑαυτοῖς γίνεσθαι, ἑτέροις μὴ ποιεῖν. *Vt & apud Cyprianū lib. 3. Testimoniorum, cap. 119.* Et quęcunque vobis fieri non vultis, alijs ne feceritis: *quæ etiam postea repetit Irenæus.*

29. Cum ipsis] *Vetus cod.* Ethnicis: *vtrumque legendum proposuimus.*

30. Cum allophylo] *Sic quoq; Græcos & alienigenas omnes appellat Tertull. lib. adu. Iudæos, c. 6. & li. 4. adu. Marc. ca. 37. ex Septuaginta versione.*

 31. Hi

31. Hi autem qui circa Iacobum] *Billius indicat hic merum Græcanismum esse, pro, Iacobus Apostolus. Græci enim οἱ περὶ τὸν Ἰάκωβον dicunt, pro ὁ Ἰάκωβος. Intelligit autem hoc loco Irenæus concionẽ eam, quam Act. 15. post Petrum Iacobus habuit, in qua quibusdam exceptis, ἀδιαφορεῖν, quod hic vertitur, liberè agere, Gentibus permisit.* A

32. Non fecissent] *Cod. ex.* non fecisset, *habebãt.*

ADVERSVS EOS QVI DICVNT TANtum Paulum ex Apostolis, cognouisse veritatem.

CAPVT XIII.

EOs autem qui dicunt solum Paulum veritatem cognouisse, cui per reuelationem manifestum est mysterium, ipse Paulus conuincat eos dicens. Vnũ
Gal. 1. & 2. & ipsum Deum operatum Petro in apostolatu circũcisionis, & sibi in Gentes. Ipsius ergo Dei Petrus erat Apostolus, cuius & Paulus. Et quem Petrus in circuncisione annunciabat Deum, & Dei Filium, hunc & Paulus in Gẽtes. Neque enim vt solum Paulum saluaret venit Dominus noster, nec sic pauper Deus, B vt vnum solum haberet Apostolũ, qui dispositionem Filij sui cognosceret. Et Paulus
Rom. 10. 15. autem dicens: Quàm speciosi pedes euangelizantium bona, euangelizantium pacem,
Isa. 52. 7. manifestum facit quoniam non vnus, sed plures erant qui veritatem euangelizabant. Et rursus in [ea] epistola quæ est ad Corinthios, cùm prædixisset omnes qui Deum
1. Cor. 15. 11. post resurrectionem viderunt, intulit. Siue autem ego, siue illi, sic annunciamus, & sic credidistis: vnam & eandem prædicationem confitens omnium eorum qui Deum viderunt post resurrectionem à mortuis. Et Dominus autem Philippo volenti Patrẽ videre, respondit. Tanto tempore vobiscum sum, & me non cognouistis? Philippe,
Ioan. 14. 9. qui videt me, videt & Patrem meum. Quomodo tu dicis, Ostende nobis Patrem? Ego enim in Patre, & Pater in me est, & amodo cognouistis eum, & vidistis eum. Quibus ergo Dominus testimonium dixit, quoniam & cognouerunt in ipso, & viderunt Patrem, Pater autem veritas, [hos] dicere non cognouisse veritatem, est hominum [2] falsa testantium] & eorum qui alienati sunt à Christi doctrina. Ad quid enim mittebat
Mat. 15. 24. Dominus duodecim Apostolos ad oues quę perierant domus Israel, si veritatem non C
Matt. 10. 9. cognouerunt? Quomodo autem & septuaginta prædicabant, nisi ipsi prius veritatem prædicationis cognouissent? Aut quomodo Petrus ignorare potuit, cui Dominus te-
Mat. 16. 17. stimonium dedit, quoniam caro & sanguis non reuelauit ei, sed Pater qui in cœlis est?
Galat. 1. 1. Sicut ergo Paulus Apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum & Deum Patrem, Filio quidem adducente eos ad Patrem, Patre verò reuelante eis Filium. Quoniam autem his qui ad Apostolos vocauerũt eum, de quæstione acquieuit Paulus, & ascendit ad eos cum Barnaba in Hierosolymam, non sine causa, sed vt ab ipsis libertas Gentilium confirmaretur, ipse ait in ea quæ ad Galatas est Epistola. De-
Galat. 2. 1. inde post XIV. annos ascendi in Hierosolymam cum Barnaba, assumens & Titum. Ascendi autem secundùm reuelationem, & contuli cum eis Euangelium quod prædico inter Gentes. Et iterum ait. [3] Ad horam cessimus subiectioni, vti veritas Euangelij perseueraret apud vos. Si quis igitur diligenter ex Actibus Apostolorum scrutetur tempus, de quo scriptum est * ascendisse Hierosolymam propter prædictam quæ- * ascendi stionem, inueniet eos qui prædicti sunt à Paulo annos concurrentes, * sicut est con- * sic sonans & velut eadem tam Pauli annunciatio, quàm & Lucæ de Apostolis testificatio. D

ANNOTATIONES.

1. Eos autem qui dicunt] *Ostendit non solum Paulum veritatem agnouisse, sed huius cognitionem ac professionem cunctis Apostolis fuisse communem: alias frustra in vniuersum mundum ad eam propagandam missi fuissent.*

2. Falsa testantium] *Ita vetus codex, cuius authoritate loco mouimus* falsum testimonium.

3. Ad horam cessimus] *Ita legũt omnes codices: nunc Pauli litera Græca, & editio vulg. cum negatione:* Neque ad horam cessimus, *sicque interpretantur Augustinus, Chrysostomus, Theodor. & Hieronym. in posterioribus comment. ad Galatas. At idem ipse in prioribus commentarijs, & postmodum Primasius, indicant quædã exemplaria non habere οὐδὲ, quod & omittit Ambrosius. Tertullianus libro 5. aduers. Marc. cap. 4. velut nodum dissoluens, & vtramque probans lectionem, fatetur Paulum ad aliquod tempus cessisse, Timotheum circuncidendo, & rasos introducendo in templum, faciendo se Iudæis Iudæum, vt Iudæos lucrifaceret: non autem in perpetuum.* Actor. 16. Actor. 21. 1. Cor. 9.

DE SECTATORE APOSTOLORVM LVCA, & quæ sunt quæ in Euangelio per solum Lucam cognouimus.

CAPVT XIV.

QVoniam autem is Lucas inseparabilis fuit à Paulo [&] cooperarius eius in Euangelio, ipse facit manifestum, non glorians, sed ab ipsa productus veritate. Separatis enim (inquit) à Paulo, Barnaba & Ioãne, qui vocabatur Marcus, & cùm nauigassent Cyprũ, nos venimus in Troadem: & cùm vidisset Paulus per somnium virum Macedonum dicentem sibi: Veniens in Macedoniam opitulare nobis Paule; statim ait, Quæsiuimus proficisci in Macedoniam, intelligentes quoniam prouocauit nos Dominus euangelizare eis. Nauigãtes igitur à Troade, direximus nauem in Samothracen: & deinceps reliquum omnem ipsorum vsque ad Philippos aduentum diligenter significat, & quemadmodum primum sermonem loquuti sunt. Sedentes enim [inquit,] loquuti sumus mulieribus quæ conuenerant, & quinam crediderunt, & quàm multi. Et iterum ait. Nos autem nauigauimus post dies azymorum à Philippis, & venimus Troadem, vbi & commorati sumus diebus septem. Et reliqua omnia ex ordine cum Paulo refert, omni diligentia demõstrans & loca & ciuitates, & quantitatem dierum, quoadusque Hierosolymã ascenderent, & quæ illic contigerunt Paulo, quemadmodum vinctus Romam missus est, & nomen Centurionis qui suscepit eum, & Patarense nauigium, & quemadmodum naufragium fecerunt, & in qua liberati sunt insula, & quemadmodum humanitatem ibi perceperunt, Paulo curante Principem ipsius insulæ, & quemadmodum inde Puteolos nauigauerunt, & inde Romam peruenerunt, & quanto tempore Romæ commorati sunt. Omnibus his cum adesset Lucas, diligenter conscripsit ea, vt neque mendax, neque elatus deprehendi possit, eo quòd omnia hæc constarent; & seniorem eum esse omnibus qui nunc aliud docent, neque ignorare veritatem. Quoniam non solùm prosequutor, sed & cooperarius *fuit Apostolorum, maximè autem Pauli. Et ipse autem Paulus manifestauit in epistolis, dicens. Demas me dereliquit, & abijt Thessalonicam, Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam: Lucas est mecum solus. Vnde ostendit quòd semper iunctus ei & inseparabilis fuerit ab eo. Et iterum in epistola quæ est ad Colossenses ait. Salutat vos Lucas medicus dilectus. Si autem Lucas quidem, qui semper cum Paulo prædicauit, & dilectus ab eo est dictus, & cum eo euangelizauit, & creditus est referre nobis Euangelium, nihil aliud ab eo didicit, sicut ex verbis eius ostensum est: quemadmodũ hi qui nunquã Paulo adiuncti fuerunt, gloriantur abscondita & inenarrabilia didicisse sacramenta? Quoniã autem Paulus *simpliciter quæ sciebat, hæc & *docebat, non solùm eos qui cum eo erant, verùm omnes audientes, se ipse facit manifestũ. In Mileto enim conuocatis Episcopis & Presbyteris, qui erãt ab Epheso, & à reliquis proximis ciuitatibus, quoniam ipse [festinaret] Hierosolymis Pentecosten agere, multa testificans eis, & dicens quæ oporteret ei Hierosolymis euenire, adiecit. Scio quoniam iam nõ videbitis faciem meam: testificor igitur vobis hac die, quoniam mundus sum à sanguine omnium. Non enim subtraxi vti non annunciarem vobis omnem sententiã Dei. Attendite igitur & vobis, & omni gregi, in quo vos Spiritus proposuit Episcopos regere Ecclesiam Domini, quam sibi constituit per sanguinem suum. Deinde significans futuros malos doctores, dixit: Ego scio quoniam aduenient post discessum [meum] lupi graues ad vos, non parcentes gregi. Et ex vobisipsis exurgent viri loquentes peruersa, vti conuertant discipulos post se. Non subtraxi (inquit) vti non annũciarem omnem sententiam Dei vobis. Sic Apostoli simpliciter & nemini inuidentes, quæ didicerant ipsi à Domino, hæc omnibus tradebant. Si igitur & Lucas nemini inuidens, ea quæ ab eis didicerat, tradidit nobis, sicut ipse testificatur dicens. Quemadmodum tradiderunt nobis qui ab initio contemplatores & ministri fuerunt verbi.

Si autem quis refutet & Lucam quasi nõ cognouerit veritatẽ, manifestus erit projiciens Euangelium, cuius nõ dignatur esse discipulus. Plurima enim & magis necessaria Euangelij per hunc cognouimus, sicut Ioannis generationem, & de Zacharia historiam, & aduentum Angeli ad Mariam, & exclamationẽ Elizabeth, & Angelorũ ad pastores descensũ, & ea quæ ab illis dicta sunt, & Annæ & Simeonis de Christo testimonium, & quòd duodecim annorum in Hierusalẽ relictus sit, & Baptismum Ioannis, & quot annorum Dominus baptizatus sit, & quia in quintodecimo anno Tiberij Cæsaris, &

Marginalia: 2. Cor. 8. — Act. 15. 39 — Act. 16. 9. — Act. 20. 5. — * fuerit — 2. Tim. 4. 10. & 11. — Colos. 4. 14. — * similiter * docuit. — Act. 20. — Luc. 1. — Luc. 1. 15. — Luc. 2. 25.

A *ADVERSVS EOS QVI FRVSTRANTVR Paulum Apostolum.*

CAPVT XV.

EAdem autem dicimus iterum & [2] his, qui Paulum Apostolum non cognoscunt, quoniam aut reliquis verbis Euangelij, quæ per solum Lucam in nostram venerunt agnitionem, renuntiare debent, & non vti eis: aut si illa recipiunt omnia, habent necessitatem recipere etiam eam testificationem, *Act. 9.4.* quæ est de Paulo, dicente ipso: primùm quidem Dominum ei de cælo locutum, Saule, Saule, quid me persequeris? Ego sum Iesus Christus, quem tu persequeris: deinde Ananiæ de eo dicente. *Ibidem.* Vade, quoniam vas electionis mihi est iste, vt portet nomen meum in Gentibus, & regibus, & filijs Israel. Ego enim demonstrabo ei ex ipso, quanta [oporteat] eum pati propter nomen meum. Qui igitur non recipiunt eum qui sit electus à Deo, ad hoc vt fiducialiter portet nomen eius, quod sit missus ad quas prædiximus gē-

B tes, electionem Domini contemnunt, & seipsos segregant ab Apostolorum conuentu. Neque enim contendere possunt Paulum esse Apostolum, quando in hoc sit electus: neque Lucam mendacem esse, possunt ostendere, veritatem nobis cum omni diligentia annunciantem. Fortasse enim & propter hoc operatus est Deus plurima Euangelia ostendi per Lucam, quibus necesse est hærere omnes, vti sequenti testificationi eius, quā habet de Actibus & doctrina Apostolorū, omnes sequētes, & regulam veritatis inadulteratam habentes, saluari possint. Igitur testificatio eius vera, & doctrina Apostolorum manifesta & firma, & nihil subtrahens, neque alia quidem in abscōdito, alia verò in manifesto docentium. [3] Hoc enim fictorum, & prauè seducentium, & hypocritarum est molimen, quemadmodum faciūt hi, qui à Valentino sunt. Hi enim ad multitudinem propter eos qui sunt ab Ecclesia, quos communes Ecclesiasticos ipsi dicunt, inferunt sermones, per quos capiunt simpliciores, [4] & illiciunt] eos, simulantes nostrum tractatum vt sæpius audiant: qui & queruntur de nobis, quòd cùm similia

C nobiscum sentiant, sine causa abstineamus nos à communicatione eorum, & cùm eadem dicant, & eandem habeāt doctrinam, vocemus illos hæreticos: & cùm deiecerint aliquos à fide per quæstiones, quæ fiūt ab eis, [& non] contradicentes, auditores suos fecerint, his separatim inenarrabile plenitudinis suæ enarrant mysterium. Decipiun-

*qui tur autem omnes, *quia quod est in verbis verisimile, [5] se putant posse [discernere] à veritate. Suasorius enim & verisimilis est, [&] exquirens fucos error: [6] sine fuco autem est veritas, & propter hoc pueris credita est. Et si aliquis quidem ex his qui audiūt eos, quærat solutiones, vel contradicat eis, hunc quasi non capientem veritatem, & non habentem de superioribus à matre sua semen affirmantes, in totum nihil dicunt ei, mediarum partium dicentes esse illum, hoc est Psychicorum. Si autem aliquis [7] quasi

*paruū ouū *paruum ouum deditum, semetipsum ipsis præbeat imitationi illorum, & redemptionem illorum consecutus est, inflatus est iste talis, [8] neque in cælo, neque in terra putat *Gnosticorū φιλαυτία.* se esse, sed intra Pleroma introisse, & complexum iam Angelum suum, cum institorio, & supercilio incedit, [9] gallinacei elationem habens. [10] Sunt autem apud eos, qui

*aduenie(n)s dicunt oportere bonam conuersationem assequi eum hominem, qui sit desuper *veniens: propter hoc & fingunt quodam supercilio grauitatem. [11] Plurimi autem & cōtemptores facti, quasi iam perfecti, sine reuerentia, & in contemptu viuentes, semet-

D ipsos spiritales vocant, & se nosse iam dicunt eum, qui sit intra Pleroma ipsorum refrigerij locum.

ANNOTATIONES.

1. Aduersus eos qui frustrantur Paulum Apostolum] *Sic cap. 24.* frustrari testimonia Prophetarum, *id est, reijcere, minimeq. agnoscere. Et libr. 4. c. 22. quod Marcus c. 7. dicit* ἀθετεῖν, *vertit* frustrari.

2. His qui Paulum] *Ebionæos intelligit, quos Paulum vt legis Apostatam recusasse recensuit, lib. 1. cap. 26. Persequitur autem alterā partē superioris dilēmatis. Si Gnostici vniuersum ac integrum B. Lucæ scriptum admiserint, iam ex eo discent Deum vnum & verum cū B. Paulo loquutum, & hunc ab eodem electum & missū ad erudiendas Gentes de Christo vero Dei filio. Proptereà etenim multa ab aliis Euangelistis prætermissa nuntiauit, vt & ipsi de Pauli vocatione & laboribus testificanti fides haberetur.*

3. Hoc enim fictorum] *Quàm verè isthæc cunctis hæreticis conueniant, cum historijs Ecclesiasticis testantur Patrum omniū monumenta. Marcionitas carnis resurrectionem imaginaria significatione distorquentes, hacq. specie Catholicos in colloqui. decipere solitos scripsit Tertull. quasi & ipsi resurrectionē admitterēt.* *Lib. de Resur. car.* *Nota est Arij scelerata vafricies, qui Imperatori Cōstātino fidei professionem, verbis quidē Catholicorū consarcinatam,* *Ruffin. lib. 10 hist. c. 11*

A 2. Nisi solum verum Deum Patrem & Verbum eius] *Primum ex hoc & sexcentis similibus locis obserua, Irenæum nunquam à diuinitate secludere Filium aut Spiritum sanctum, quando de vno & solo vero Deo loquitur, cùm Pater Filius ac Spiritus sanctus sint ille vnus & solus verus Deus. Frustra ergo noui Ebionitæ, Samosatenianì, & Ariani ab hoc Authore impietatum suarum patrocinium petunt. Deinde, omnium rerum principatum & dominationem, vtpotè Creatori, Verbo, id est, eidem Filio Dei tribui, quemadmodum etiā Scripturæ testificantur:* Omnia mihi tradita sunt à Patre meo: Pater dedit ei omnia in manus: Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra: Est caput omnis principatus & dominationis, &c. *quibus sempiterna & vna cum Patre eius potestas eademque maiestas significatur & asseritur.* Matt.11. Ioan.13. Matt.28. Coloss.1.

3. Et discentium] *Id est, discipulorum & auditorum, cuiusmodi fuerunt Timotheus, Titus, Clemēs, Polycarpus, Ignatius, Dionysius, &c. Sic enim discipulos appellat etiam Tertullianus libro de Patientia, capite tertio: & libro Præscript. capite tertio, vigesimo, & vigesimo secundo.*

OSTENSIO QVONIAM VNVS ET IDEM & ipse Deus Christus, Verbum sit Dei

CAPVT XVII.

QVoniam sunt qui dicunt Iesum quidem receptaculum Christi fuisse, in quem desuper quasi columbam descendisse Christum, cum indicasset innominabilem Patrem, incōprehensibiliter & inuisibiliter intrasse in Pleroma. Non enim solum ab hominibus, sed ne ab his quidem, qui in cælo B sunt potestatibus & virtutibus apprehensum eum, & esse quidem filium Iesum, patrē verò [Christum,] & Christi patrem, Deum.[2] Alij verò putatiuè eum passum naturaliter impassibilem existentem. Qui autem à Valentino sunt, Iesum quidē qui sit ex dispositione ipsum esse qui per Mariam trāsierit, in quem illum de superiori saluatorē descendisse, quem & Christum dici, quoniam omnium qui emisissent eum, haberet vocabula: participasse autem cum eo qui esset ex dispositione, de sua virtute & suo nomine, vt mors per hunc euacuaretur, cognosceretur autem Pater, per eum Saluatorē quidem qui desuper descendisset, quem & ipsum receptaculum Christi, & vniuersæ plenitudinis esse dicunt,[3] lingua quidem vnum Christum Iesum confitentes, diuisi C verò sententia. Etenim hæc est ipsorum regula, quemadmodum prædiximus, vt alterum quidem Christum fuisse dicunt, qui ab vnigenito ad* correctionē plenitudinis præmissus est. Alterum verò saluatorem esse* ad glorificationem patris missum. Alterum verò ex dispositione, quem & passum dicunt recurrentem in Pleroma saluatorē, qui Christum portabat. Necesse habemus vniuersam Apostolorum de Domino nostro Iesu Christo sententiam [4] adhibere,] & ostendere eos non solum nihil tale sēsisse de eo, verùm amplius & significasse Spiritum sanctum, qui inciperent talia docere summissi à Satana, vti quorundam fidem euerterent, & abstraherent eos à vita. Gnostici à Satana summissi. 2.Tim.2.18.

*correptionem *in

ANNOTATIONES.

1. Quoniam] *Cerinthum & asseclas eius intelligit, quorum deliria lib.1. ca 25. & 34. tradidit. Affirmat autem Christum à Gnosticis velut in quatuor partes impiè distrahi: cùm verè vnicus sit Dei & hominis Filius, natus ex Maria Virgine passusque pro nobis: & qui aliter sentiunt, excæcatos & summissos esse à Satana omniū mēdaciorum parente.*

D 2. Alij verò] *Basilidis sectatores, de quibus libr.1. cap.23. Hos acerrimè impugnauerat ante Irenæū Ignatius, & ipse martyr Epist. ad Trallia. Tarsen. Philip. Philadelp. Polycarp.*

3. Lingua quidem] *Et hic rursus obseruanda, imò, detestanda Gnosticorum fraus, qua verbis quidem aliquantisper rectè dicere videbantur, interpretatione verò impurè blasphemabant. Eandem impietatem Sacramentarij illorū progenies, pleno ore spirant, siue de Dei omnipotentia, siue de descensu Christi ad inferos, de multisq; fidei capitibus, aduersus eos disputatio instituatur.*

4. Adhibere] *Expunximus* habere, *auth. vet. cod.*

ADVERSVS EOS QVI DICVNT ILLVM putatiuè apparuisse.

CAPVT XVIII.

ET quoniam Ioannes vnum & eundem nouit Verbum Dei, & hunc esse vnigenitū, & hunc incarnatum esse pro salute nostra Iesum Christum Dominum nostrum, sufficienter ex ipsius Ioannis sermone demonstrauimus. Sed & Matthæus vnum & eundem Iesum Christum cognoscens, eam quæ est secundum hominem generationem eius ex Virgine exponēs, sicut promisit Deus

Dauid,

Psal.131.10. Dauid, ex fructu vẽtris eius, & excitaturum se æternum *regnum, multo prius Abrahę *regem.
Psal.71.1. Gen. 22.18. eandem faciens promissionem, ait: Liber generationis Iesu Christi, filij Dauid, filij A- A
Mat.1.1. braham. Dehinc vt liberaret mentem nostram à suspicione, quæ est circa Ioseph, ait:
Mat.1.18. Christi autem generatio sic erat. Cùm esset desponsata mater eius Ioseph, priusquam
& 20. conuenirent, inuenta est in vtero habens de Spiritu sancto. Dehinc cùm Ioseph cogi-
taret dimittere Mariam, quoniam prægnans erat, assistentem ei Angelum Dei & dicẽ-
tem: Ne timueris assumere Mariam coniugem tuam: quod enim habet in vtero, de
Spiritu sancto est. Pariet autem Filium, & vocabis nomen eius Iesum. Hic enim salua-
bit populum suum à peccatis suis. Hoc autem factum est, vt adimpleretur quod dictũ
Isa 7.14. est à Domino per Prophetam: Ecce, virgo * concipiet in vtero, & pariet filium, & vo- *accipiet.
cabunt nomen eius Emmanuel, quod interpretatum est, Nobiscum Deus: manifestè
significans, eius promissionem quæ fuerat ad patres impletam, ex Virgine natum Fi-
lium Dei, & hunc ipsum esse Saluatorem Christum, quem prophetæ prædicauerunt:
non sicut ipsi dicunt, Iesum quidem ipsum esse qui ex Maria sit natus, Christum verò,
qui desuper descendit. Cęterum, poterat dicere Matthęus, Iesu verò generatio sic erat,
sed [præuidens] Spiritus sanctus deprauatores, & præmuniens contra fraudulentiã B
eorum, per Matthæum ait: Christi autem generatio sic erat; & quoniam hic est
Ioa.1.v.13. Emmanuel, ne forte tantùm eum hominem putaremus: Non enim ex voluntate
& 14. carnis, neque ex voluntate viri, sed ex voluntate Dei, Verbum caro factum est: neq; a-
lium quidem Iesum, alterum autem Christum suspicaremur [fuisse], sed vnum & eun-
dem sciremus Deũ esse. hoc ipsum interpretatus est Paulus, scribẽs ad Romanos Pau-
Rom.1.1. lus Apostolus Iesu Christi, prædestinatus in Euangeliũ [Dei] quod promisit per Prophe-
tas suos, in Scripturis sanctis de Filio suo, qui factus est ei ex semine Dauid secũdũ car-
nem. Qui prædestinatus est Filius Dei in virtute per Spiritũ sanctificationis, ex resur-
rectione mortuorum IESV CHRISTI Domini nostri. Et iterum ad Romanos scri-
Rom.9.5. bens de Israel, dicit: Quorum patres, & ex quibus Christus secundum carnem, qui est
Deus super omnes benedictus in sæcula. Et iterum in epistola quæ est ad Galatas, ait: *factum.
Gal.4.4. Cum autem venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, * natum ex mulie-
re, factum sub lege, vt eos qui sub lege erant redimeret, vt adoptionem percipiamus:
manifestè significans vnum quidem Deum, qui per prophetas promissionem de Filio
fecerit; vnũ autem Iesum Christum Dominum nostrum, qui de semine Dauid, secun- C
dùm eam generationem quæ est ex Maria, hunc destinatum Filium Dei Iesum Chri-
stum in virtute secundum Spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum, vt
sit primogenitus mortuorum, quemadmodum primogenitus in omni conditione,
Filius Dei, hominis filius factus, vt per eum adoptionẽ percipiamus, portante ho-
Marc.1.1. mine, & capiente, & complectente Filiũ Dei. Propter hoc & Marcus ait: Initiũ Euan-
Psal.131.1. gelij Iesu Christi Filij Dei, quemadmodum scriptum est in prophetis: vnum & eũdem
Isa 9.7. sciens Filium Dei Iesum, quià prophetis annunciatus est, qui ex fructu ventris Dauid,
Luc 1.69. Emmanuel, magni consilij patris nuntius, per quẽ oriri fecit Deus domui Dauid O-
Psal.77.5. rientem & iustum, & erexit ei cornu salutis, & suscitauit testimoniũ in Iacob, quem-
admodum Dauid causas generationis eius disserens, ait. Et legẽ posuit in Israel, vt co-
gnoscat generatio altera, filij qui nascentur ex his, & ipsi exurgentes enarrabunt filiis
suis, vt ponant in Deũ spẽ suam, & præcepta eius exquirant. Et rursus Angelus euan-
Luc.1.32. gelizans Mariæ ait. Hic erit magnus, & Filius Altissimi vocabitur, & dabit ei Dominus
thronum Dauid patris sui. Eum qui sit Filius Altissimi, hunc eundem & Dauid filium
confitens. Cuius & Dauid dispositionem adnentus per Spiritum sanctum cognoscẽs, D
per quam *Dominus est omnium viuorum & mortuorum, Dominum [eum] confes- *dominans
sus est sedentem ad dexteram Patris altissimi. Et Simeon autẽ ille, qui responsum [ac-
Psa.106.1. ceperat] à Spiritu sancto, non visurum eum mortem, nisi prius videret Christum Ie-
Luc.2.32. sum, hunc ex manibus accipiens Virginis, benedixit Deum, & dixit: Nunc dimittis ser-
uum tuum Domine, secundum verbum tuum in pace: quia viderunt oculi mei salu-
tare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum, lumen ad reuelationẽ gẽ-
tium, & gloriam plebis tuæ Israel. Infantem quem in manibus portabat Iesum, natũ
ex Maria, ipsum confitens esse Christum Filium Dei, lumen omnium, & gloriã ipsius
Israel, & pacem & refrigerium eorum, qui in dormitionem ierunt. Iam enim expolia-
bat homines, aufferens ignorantiam ipsorum, suam autem agnitionem eis donãs, &
dispartitionem faciens eorum, qui cognoscebant eum, quemadmodum Esaias: Voca,
Isa.8.3. inquit, nomen eius Velociter spolia [celeriter] dispartire. Hæc sunt autẽ opera Chri-
sti. Ipse igitur erat Christus, quem portans Simeon *benedixit Altissimum, quem pa- *benedicebat.
Luca.1.44. stores cum vidissent, glorificabant Deum, quem Ioannes, cùm adhuc in ventre ma-
tris suæ esset, & ille in vulua Mariæ, Dominum cognoscens, exultans salutabat. Quẽ
Magi

A Magi videntes, & adorantes, & afferentes munera quæ prædiximus, & substernentes semetipsos æterno Regi, per alterã abierunt viam: non iam per Assyriorum reuertentes viam. Priusquam enim cognosceret puer vocare patrem aut matrẽ, accipiet virtutẽ Damasci, & spolia Samariæ, contra regem Assyriorum: occultè quidem, sed potenter omnia manifestans, quoniam * occulta manu expugnabat Dominus Amalech [10] propter hoc & pueros eripiebat, qui erant in domo Dauid, bene sortiti illo tempore nasci, vt eos præmitteret in suum regnum, ipse infans cũ esset, infantes hominũ martyres parans propter Christum, qui in Bethleem natus est Iudæ, in ciuitate Dauid interfectos secundũ Scripturas. Propter quod & Dominus discipulis post resurrectionem dicebat, O insensati, & tardi corde ad credendum in omnibus, quæ locuti sunt prophetæ! Nonne hæc oportebat pati Christum, & [ita] introire claritatem suam? Et iterũ ait eis: Hi sunt sermones quos locutus sum ad vos, cùm adhuc essem vobiscũ, quoniam oportet impleri omnia scripta in lege Moysi, & Prophetis, & psalmis de me. Tunc aperuit eorũ sensum, vt intelligerent Scripturas, & dixit ad eos: Quoniam sic scriptũ est, [& sic oportebat] Christum pati, & resurgere à mortuis & prædicari in nomine eius [pœnitentiam in] remissionem peccatorum in omnes

B gẽtes. Hic autẽ est, qui ex Maria natus est. Oportet enim (inquit) Filiũ hominis multa pati, & reprobari, & crucifigi, & die tertio resurgere Non ergò alterum filium hominis nouit Euangelium, nisi hũc qui ex Maria, qui & passus est. Sed neq; Christum auolantẽ ante passionem ab Iesu; sed hunc qui natus est Iesum Christum nouit Dei Filium, & eundem hunc passum resurrexisse, quemadmodũ Ioannes Domini discipulus cõfirmat dicens. Hæc autẽ scripta sunt, vt credatis quoniam Iesus est Christus Filius Dei, & vt credẽtes vitam æternã habeatis in nomine eius: prouidens has blasphemas regulas, quæ diuidunt Dominum, quantum ex ipsis attinet, ex altera & altera substantia, dicentes eum factũ. Propter quod & in epistola sua sic testificatus est nobis. Filioli, nouissima hora est, & quẽadmodum audistis quoniam Antichristus venit, nũc Antichristi multi facti sunt: vnde cognoscimus quoniam nouissima hora est. Ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis: si enim fuissent ex nobis, permansissent vtiq; nobiscũ: sed vt manifestarentur quoniam non sunt ex nobis. Cognoscite ergò quoniam omne mendacium extraneum est, & non est de veritate. Quis est

C mendax, nisi qui negat quoniã Iesus non est Christus? hic est Antichristus. Quia aũt omnes qui prædicti sunt, etsi lingua quidem confitentur vnum Iesum Christum, semetipsos derident, aliud quidem sentientes, aliud verò dicentes. Etenim argumenta illorum varia, quemadmodũ ostendimus, alterum quidem passum & natũ hunc esse Christum annunciant, & esse alterum eorũ: * Demiurgi autem qui sit ex dispositione, vel eum qui sit ex Ioseph, quemq; passibilem argumentantur: alterum verò eorũ ab inuisibilibus & inenarrabilibus descendisse, quem & inuisibilem & incomprehẽsibilẽ, & impassibilem esse confirmãt, errantes à veritate, eo quod absistat sententia eorũ ab eo, qui est verè Deus, nescientes quoniam huius Verbum vnitus, qui semper humano generi adest vnitus & consparsus suo plasmati secundùm placitũ Patris, & caro factus: ipse est Iesus Christus Dominus noster, qui & passus est pro nobis, & surrexit propter nos: & rursus venturus est in gloria Patris, ad resuscitandã vniuersam carnem, & ad ostensionem salutis, & regulã iusti iudicij ostendere omnibus qui sub ipso facti sunt. Vnus igitur Deus Pater, quemadmodũ ostendimus, & vnus Christus Iesus Dominus noster veniens per vniuersam dispositionem, [11] & omnia in semetipso recapitulãs, in omnibus aũt est, & homo plasmatio Dei: & hominem ergo in se-

D metipso recapitulatus est inuisibilis & visibilis factus, & incõprehensibilis factus cõprehẽsibilis, & impassibilis passibilis, & Verbum homo, vniuersa in semetipsum recapitulans, vti sicut in supercœlestibus & spiritalibus, & inuisibilibus princeps est Verbum Dei: sic & in visibilibus & corporalibus principatũ habeat, in semetipsum primatũ assumens, & apponens semetipsum caput Ecclesiæ, vniuersa attrahat ad semetipsum apto in tẽpore. Nihil enim incomptũ atq; intẽpestiuum [apud] eũ, quomodo nec incõgruens est apud Patrẽ. Præcognita sunt enim hæc omnia à Patre, perficiuntur aũt à Filio, sicut congruũ & consequens est apto tẽpore. Propter hoc properante Maria ad admirabile vini signũ, & ante tẽpus volente participare cõpendij poculo, Dominus repellens eius [12] intempestiuã festinationem dixit. Quid mihi & tibi est mulier? nondum venit hora mea: expectans eã horam quæ est à Patre præcognita. Propter hoc cùm sæpe vellent eũ homines apprehẽdere: Nemo (inquit) * misit manus ei: nondũ enim venerat hora apprehẽsionis eius, nec tẽpus passionis, quod præcognitum fuerat à Patre, quemadmodum & Abacuc propheta ait: In eo cùm appropinquarint anni, cognoscẽris, in aduentu temporis ostendẽris, in eo quod turbe-

Aa tur

Marginalia: Matt. 2. 19. — Isa. 8. 3. — * abscondita. — Matt. 2. 5. — Luc. 24. 25. — Luc. 24. 45. — Mar. 8. 31. — Luc. 17. 25. — Ioan. 20. 31. — 1. Ioa. 2. 18. — * Demiurgum. — Ioan. 2. 3. — * immisit. — Ioan. 7. 30. — Abac. 3. 2.

Galat. 4. 4. tur anima mea in ira, misericordiæ tuæ memoraberis. Sed & Paulus ait: Cùm autem venit plenitudo tẽporis, misit Deus Filium suum. Per quod manifestũ est quoniam omnia quæ præcognita erant à Patre, ordine & tempore, & hora præcognita & apta perfecit, Dominus noster, vnus quidem & idem existens, diues aũt & multus. Diuiti enim & multæ voluntati Patris deseruit, cùm sit ipse Saluator eorum qui & saluantur, & Dominus eorum qui sunt sub[dominio,] & Deus eorum quæ constituta sũt, vnigenitus Patris, & Christus qui prædicatus est, & Verbum Dei incarnatus, cum aduenisset plenitudo temporis, in quo Filium hominis fieri oportebat Filium Dei. Igitur omnes extra dispositionem sunt, qui sub obtentu agnitionis, alterũ quidem Iesum intelligũt, alterum autem Christum, & alterum Vnigenitum. Ob hoc autem rursum esse Verbum, & alterum Saluatorem, quem etiam eorum qui in [13] deminoratione] facti sunt Æones, emissionem esse dicunt, hi qui sunt erroris discipuli: qui à foris quidem oues: per eam enim quam habent extrinsecus loquelam, similes nobis apparent, eandem nobiscum loquentes; intrinsecus verò lupi. Sententia enim eorum homicidialis, [14] Deos quidem plures confingens. & patres multos simulans, comminuens autẽ & Per multa diuidens Filium Dei, quos & Dominus nobis cauere prædixit, & discipulus eius Ioannes in prædicta epistola fugere eos præcepit [dicẽs:] Multi seductores exierunt in hunc mundum, qui non confitentur Iesum Christum in carne venisse. Hic est seductor & Antichristus: videte eos, ne perdatis quod operati estis. Et rursus in epistola ait: Multi pseudoprophetæ exierunt de sæculo. In hoc cognoscite Spiritum Dei. Omnis spiritus qui confitetur Iesum Christum in carne venisse, ex Deo est. Et omnis spiritus, qui soluit Iesum Christum nõ est ex Deo, sed * ex Antichristo est. Hæc autem similia sunt illi, quod in Euangelio dictum est, quoniam Verbum caro factũ est, & habitauit in nobis. [15] Propter quod rursus in epistola clamat: Omnis qui credit quia Iesus est Christus, ex Deo natus est, vnum & eundem sciens Iesum Christum, cui apertæ sunt portæ cæli, propter carnalem eius assumptionem, qui etiam in eadẽ carne, in qua passus est, veniet gloriam reuelans Patris.

Margin: Hæretici lupi sunt, ouiũ pellibus tecti. — Matt. 7. 15. — 1 Ioan. 4. 1. — 1. Ioan. 4. 2. — * de — Ioan. 1. 14. — A — B

Theodoretus Dialogo 2. hæc citat.

Διὸ πάλιν ἐν τῇ ἐπιστολῇ φησί: Πᾶς ὁ πιστεύων ὅτι Ἰησοῦς Χριστὸς ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγένηται, ἵνα καὶ τὸν αὐτὸν εἰδὼς Ἰησοῦν Χριστὸν, ᾧ ἠνοίχθησαν αἱ πύλαι τοῦ οὐρανοῦ διὰ τὴν ἔνσαρκον ἀνάληψιν αὐτοῦ, ὃς καὶ ἐν τῇ αὐτῇ σαρκὶ ἐν ᾗ καὶ ἔπαθεν ἐλεύσεται, τὴν δόξαν ἀποκαλύπτων τοῦ πατρός.

Interprete Iac. Billio.

Quamobrem in Epistola rursus ait: Omnis qui credit quod Iesus est Christus, ex Deo natus est: vnum videlicet atque eundem Iesum Christum esse agnoscens, cui ob carnalem ipsius ascensionem cæli portæ patefactæ sunt: quique in eadem carne, in qua mortem pertulit, venturus est, Patrisque gloriam illustrabit. C

Rom. 5. 17. Et Paulus autem his cõsentiens, Romanos alloquens, ait: Multo magis [hi] qui abũdantiam gratię & iustitiæ accipiunt in vitam, regnabunt per vnũ Iesum Christum. Nescit ergo eum qui euolauit Christum ab Iesu; neque eum nouit Saluatorem, qui sursum est, quem impassibilem dicunt. Si enim alter quidem passus est, alter autem impassibilis mansit; & alter quidem natus est, alter verò in eum qui natus est descẽdit, & rursus reliquit eum; non vnus, sed duo monstrantur. Quoniam autem vnum eum, & qui natus est, & qui passus est, Christum Iesum nouit Apostolus, in eadem epistola iterum dicit (Rom. 6. 3.) An ignoratis * quia (* quoniam) quotquot baptizati sumus in Christo Iesu, in morte eius baptizati sumus? vt quẽadmodum resurrexit [Christus] à mortuis, sic & nos in nouitate vitæ ambulemus. Rursus autem significans Christum passum, & ipsum esse Filium Dei, qui pro nobis mortuus, & sanguine suo redemit nos, in præfinito tempore, ait. (Rom. 5. 8.) Vt quid enim Christus cùm adhuc essemus infirmi secundùm tempus, pro impijs mortuus est? Cõmendat autem suam dilectionem Deus in nobis, quoniam cùm adhuc essemus peccatores, pro nobis Christus mortuus est: multo magis iustificati nũc in sanguine eius salui erimus, per ipsum ab ira. Si enim cùm essemus inimici, reconciliati sumus Deo per mortem Filij eius, multo magis reconciliati, salui erimus in vita eius. Hunc eundẽ qui apprehensus est, passus est, & effudit sanguinem suum pro nobis, hunc Christũ, hunc Filiũ Dei manifestissimè annuntians, qui etiã surrexit, & assumptus est in cælum, quẽadmodum ipse ait. (Rom. 8. 34.) Simul autem Christus mortuus [est,] imò qui & resurrexit, qui est in dextera Dei. Et iterũ. (Rom. 6. 9.) Sciẽtes quoniam [Christus] resurgens à mortuis, iam non moritur. Præuidens enim & ipse per Spiritũ subdiuisiones malorũ magistrorum, & omnẽ ipsorum occasionem dissensionis volens abscindere, ait quæ prædicta sunt. (Rom. 8. 11.) Si autem Spiritus eius qui suscitauit Iesum à mortuis, [16] habitat in nobis, qui suscitauit Christum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora nostra. Vnum quod non exclamat ad eos qui volunt audire [Deum:] Quoniã nolite errare, vnus & idẽ est Christus Iesus Filius Dei, qui per passio- D

A paſſionem reconciliauit nos Deo, & reſurrexit à mortuis, qui eſt in dextera Patris, & perfectus in omnibus: qui cùm vapularet, non repercutiebat; qui cùm pateretur, non eſt * minatus; & cùm tyrannidem pateretur, rogabat Patrē vt ignoſceret his qui ſe crucifixerant. Ipſe enim verè ſaluauit. Ipſe [eſt] enim Verbum Dei, ipſe vnigenitus à Patre Christus Ieſus * Deus noſter.

*minitatus;

*Dominus

1. Pet. 2.23. Luc. 23.24.

ANNOTATIONES.

1. Et quoniam Ioannes] *Toto præſertim huius libri cap. 11. ex Ioannis Euangelio aſſeruit Chriſtum eſſe æternum Dei Filium, eundemq́; numero hominē factum: & non alium eſſe IESVM, alium CHRISTVM, nec alium Filium Altiſſimi, alium verò filium Virginis.*

2. Sed præuidens] *Expunximus* prouidens. *Item tam in hoc capite, quàm omnibus alijs locis* Emmanuel *repoſuimus*, pro Emanuel: *quod ſimel dixiſſe ſufficit.*

3. Voluntates] *Ve. cod.* Voluptate: *ſed quia infra cap. 21. rurſus habes* Voluntate, *nihil mutare libuit.*

B 4. Alterum autem] *Quatuor has voces ex vet. cod. adiecimus, & illius auth. deleuimus* ſuſpicemur.

5. Prædeſtinatus] *Vulgata editio*, Segregatus, *& ita legunt Hieronymus, Ambroſ. Theodoretus, Auguſt. Primaſius: Græcè eſt* ἀφορισμένος.

6. Qui eſt Deus ſuper omnes] *Vulgata editio Latina*, ſuper omnia: *Græcè* ἐπὶ πάντων, *communiter ad vtramq́; lectionem. Cæterùm, Eraſmus non ſine manifeſta malitia & impietate in Chriſtū, conatus eſt huius Apoſtolici loci*, quo Chriſti æterna Deitas & maieſtas aduerſus Arianam impietatem (*inquit Theophylactus*) apertè refellitur, *authoritatem eleuare. Primò ſcribens Cyprianum lib. 2. adu. Iudæos, cap. 6. Dei mentionem omittere: quod tamen codices à Morelio & Pamelio ex vet. manuſcriptis emendati & vulgati: inſuper & Tertullianus lib. aduerſ. Praxean cap. 13. & 15. &*
C *Nouatianus lib. de Trinit. cap. 13. & 30. & hic Irenæus locum manifeſtæ impoſturæ coarguunt. Deinde coniectatur particulam illam* Deus, *additam fuiſſe ab Origenis interprete, aut alijs quibuſdam: quod falſiſſimum eſſe conuincunt ſuperiora Patrum teſtimonia, cunctorumq́; Latinorum & Græcorum vetuſtiſſima monimenta. Stat igitur, ſtabitq́; firmiſſimum & apertiſſimum pro Chriſti vera ſempiternaq́; Diuinitate, aduerſus Arianos, horūq́; fautores, hoc beati Apoſtoli teſtimonium.*

7. Natum ex muliere] *Græcè eſt* γενόμενον. *Auguſt. lib. de Trinitate & vnitate Dei cap. 3. Cyprianus lib. 2. aduerſus Iudæos cap. 8. conſtanter cum Irenæo* natū *interpretantur:* factum *legunt Tertull. lib. de velandis virg. & Ambroſius lib. 1. de fide ca. 6. & Epiſtola 32. Ser. 5. in Pſalm. 118.*

D 8. Portante] *Hîs agnoſcit ineffabilem eam vnitionem, qua duplex natura omni confuſione ſemota, cōſtat Domini noſtri Ieſu Chriſti vnica hypoſtaſis; vt vnus ſit Filius Dei, & hominis filius.*

9. Velociter] *Vulgata editio, quæ & literæ* Hebraicæ *conformis eſt:* Accelera ſpolia detrahere, feſtina prædari. *Non poſſumus hoc loco ſilentio prætermittere Caluini impietatem, qua cæco furore in Patres ſāctos debacchatur, dum Chriſtianos omnes ſcriptores, nimis craſsè hallucinatos eſſe ſcribit, qui vaticinium hoc ad Chriſtum traxerunt. Siccine Iudaicæ cæcitati faues? hæccine omnium ſcripturarum ad fidei analogiam accommodatio? Sed velint nolint ſpurij ſynagogæ, hanc interpretationem patrū Iuſtini, Tertulliani, Hieronymi, Baſilij, Cyrilli, huic Irenæi omnino conformem, ambabus vlnis excipimus.*

10. Propter hoc & pueros] *Paruulos Innocentes intelligit, quorum quatuordecim millia, vt in Liturgia ſibi à B. Matthæo relicta notant Aethiopes, & Græci obſeruant in Calendario ſuo, nefanda Herodis immanitate, Chriſtus & ipſe puer martyres conſecrauit. Hos namq́; Cyprianus & Auguſtinus appellant* martyrum flores: *nec diffitentur Tyrannum plus eis profuiſſe odio, quam profuiſſet obſequio Et Tertullianus ait: Eos teſtimonium Chriſto ſanguine ſuo litaſſe.*

11. Et omnia in ſemetipſo recapitulans] *Alludit ad hunc Pauli locum Epheſ. 1. 10.* Inſtaurare omnia in Chriſto, *vbi Græcum verbum* ἀνακεφαλαιώσασθαι, *id eſt, vniuerſam hominum & angelorum ſalutē, adeoq́; cunctam omnium rerū cæleſtium & terreſtriū ſummā ad vnum Chriſtum reuocare, ac in eo vnico comprehendere. Hierony. com in illum locum, verbū* recapitulare *poſt Irenæum vſurpans, miratur quamobrē in Latinis codicibus habeatur* Inſtaurare.

12. Intempeſtiuam feſtinationem] *Non eſt, quòd ex hoc loco putent Gnoſtici poſteriores Irenæum B. Virginem Mariam alicuius vitij arguere, cuius integritatis, pietatis, & fidei tantus aſſertor & vindex eſſe apparet infra lib. 3. ca. 24. 25. 26. 27. 32. 33. & li. 4. ca. 40. & li. 5. Nec enim culpat illius humanitatem, qua egenibus ſubuentum cupiebat, nec matrem eſſe abnegat filius, cui ſubijci & parere non detrectauit:* Sed ille ſingulariter natus de Patre ſine matre, de matre ſine Patre: miraculum quod facturus erat, ſecundùm diuinitatem quam non genuerat mater, facturus erat, non ſecundùm infirmitatem: ideo operaturus facta diuina, *ait Auguſtinus*, non agnoſcit viſcera humana. *Et Iuſtinus martyr Reſponſione ad 136. quæſt. orth. ait.* Illud, quid tibi & mihi eſt mulier? non ad obiurgationem dictum eſt matri à Seruatore, ſed quaſi hoc demonſtrare vellet. Non nos ij ſumus qui curam ſuſcepimus vini quod in nuptijs conſumitur: tamen præ amore ſi vis ne deficiat eos vinum, dic miniſtris vt faciant quæ ego eis dixero, & videbis eis non deeſſe vinum: id quod etiam accidit. Non ergo verbis matrem obiurgauit, cùm eam factis honorarit. *Sunt itaq́; Chryſoſtomi, Theophylacti, ac Euthymij in hunc locum commentaria, quibus intempeſtiuos affectus B. Mariæ tribuere videntur, prudenter legēda: cùm præſertim ſancta ſynodus Tridentina eos anathemate percuſſerit, qui eandem in tota vita ſua, omnia peccata, etiam venialia, ex ſpeciali Dei priuilegio vitaſſe, non aſſeruerint.*

Tract. 8. in Ioan.

13. Deminoratione] *Author. vet. cod. deleuimus* Demiurgi ratione.

14. Deos quidem plures] *Irenæum imitatus Cyrillus Ieroſ. Valentinum triginta* Deorum prædicatorem *vocat. Catech. 6*

15. Propter quod rurſus] *Locum hunc è Theodoreto Græcè & Latinè ſuo loco inſeruimus.*

16. Habitat in nobis] *Græca Pauli lectio*, ἐν ὑμῖν: *& vulgata Latina*, in vobis. *Et poſtea*, corpora veſtra. *Sed Irenæus ſeipſum alijs connumerans perſonā ad inſtitutum ſuum inflectit.*

DE EO QVI DESCENDIT IN ipsum [Spiritu.]

CAPVT XIX.

[1] Tenim potuerunt dicere Apostoli, Christum descẽdisse in Iesum: aut illum superiorem Saluatorem, in eum qui fit dispositionis: aut illũ qui est ab inuisibilibus, in eum qui est Demiurgi. Sed nihil quidem tale neque scierunt, neque dixerunt: si enim scissent, dixissent vtique: quod autem erat, hoc & dixerunt, Spiritum Dei sicut columbam descendisse in

Matt. 3. 16. Isai. 11. 1 eum: hunc Spiritum, de quo ab Esaia dictum est: Et requiescet super [eum] Spiritus Dei, sicut prędiximus. Et iterum: Spiritus Domini super me, propter quod vnxit me.

Isai. 61. 1. Mat. 10. 20 Iste Spiritus, de quo ait Dominus. Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur [in] vobis. Et iterum, potestatem regenerationis [in Deum] B

Matt. 28. 19 demandans discipulis, dicebat eis. Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti. Hunc enim promisit per prophetas effun-

Ioel 2. 2. dere in nouissimis temporibus super seruos & ancillas, vt prophetent: vnde & in Filium Dei, filium hominis factum descendit, cum ipso assuescens habitare in genere humano, & requiescere in hominibus, & habitare in plasmate Dei, voluntatem Patris operans in ipsis, & renouans eos à vetustate in nouitatem Christi. Hunc Spiritũ

Psal. 50 *petit Dauid humano generi dicens. Et Spiritu principali cõfirma me. Quem & descendisse Lucas ait post ascensum Domini super discipulos in Pentecoste, habentẽ potestatem omnium gentium ad introitum vitæ, & *apertionem noui Testamenti: *petiit

Act. 2. vnde & omnibus linguis *conspiranter hymnum dicebant Deo, Spiritu ad vnitatẽ *adapertionem

Ioan. 14. 16 redigente distantes tribus, & primitias omnium gentium offerente Patri: vnde & *conspirantes

Ioan. 16. 7. Dominus pollicitus est mittere se Paracletum, qui nos aptaret Deo. Sicut enim de arido tritico massa vna fieri non potest sine humore, neque vnus panis: ita nec nos multi vnum fieri in Christo Iesu poteramus, sine aqua quæ de cœlo est.[2] Et sicut arida terra, si non percipiat humorem, non fructificat: sic & nos, lignum aridum existentes primùm, nunquam fructificaremus vitam, sine superna voluntaria pluuia.

Tit. 3. 5. [3] Corpora enim nostra per lauacrum illud quod est ad incorruptionem, vnitatem acceperunt: animæ autem per Spiritum. Vnde & vtraque necessaria, cùm vtraque proficiunt in vitam Dei, miserante Domino nostro Iesu Christo. Samaritana [illi] C

Ioan. 4. præuaricatrici, quæ in vno viro non mansit,[4] sed fornicata est in multis *impijs, & ostendente ei & pollicente aquam viuam, vt vlterius non sitiret, neq; occuparetur ad humectationem aquæ laboriosæ, habens in se potum salientem in vitam æternam, *quam Dominus accipiens munus à Patre, ipse quoq; his donauit, qui ex ipso participantur, in vniuersam terram mittens Spiritum Sanctum. *nuptiis *quod

Iud. 6. 47. [5] Hanc muneris gratiam præuidens Gedeon ille Israëlita, quẽ elegit Deus, vt saluaret populum Israel de potentatu alienigenarũ, demutauit petitionem[6] & super vellus lanæ] in quo tantùm primùm ros fuerat, quod erat typus populi, ariditatẽ futuram prophetans: hoc est, non iã habituros eos à Deo Spiritum sanctum, sicut Esaias

Isai. 5. 6. ait. Et nubibus mandabo ne pluant super eam. In omni autẽ terra fieri ros, quod est Spiritus Dei, qui descendit in Dominũ, spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus con-

Isa. 11. 2. silij & virtutis, spiritus scientiæ & pietatis, spiritus timoris Dei: quem ipsum iterum dedit Ecclesiæ, in omnem terram mittens de cœlis Paracletum, vbi & Diabolũ, tan-

Luc. 10. 18. quam fulgur, proiectum ait Dominus. Quapropter necessarius nobis est ros Dei, vt non comburamur, neq; infructuosi efficiamur: & vbi accusatorem habemus, illic D

Luc. 10. 30. habeamus & paracletum: commendante Domino Spiritui sancto suum hominẽ, qui inciderat in latrones, cui ipse misertus est, & ligauit vulnera eius, dans duo denaria regalia,[7] vt per Spiritum imaginem & inscriptionem Patris & Filij accipientes, fructificemus creditum nobis denarium, multiplicatum Domino annumerantes.

Theodoretus Dialogo 1. hæc citat.

*ἐπὶ τὴν προειρημένην.

Τοῦ πνεύματος οὖν κατελθόντος *διὰ τὴν προειρημένην οἰκονομίαν. Καὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ μονογενοῦς, ὃς καὶ λόγος ἐστὶ τοῦ πατρὸς, ἐλθόντος τοῦ πληρώματος τοῦ χρόνου σαρκωθέντος ἐν ἀνθρώπῳ

Interp. Iacob. Billio.

Cùm itaque Spiritus præfinitæ dispensationis causa descenderit, atque vnigenitus Dei Filius, qui etiam Patris Verbum est, veniente temporis plenitudine hominis causa in homine incarnatus sit, ac Dominus noster IESVS CHRISTVS, qui vnus & idem est, huma.

A καὶ πᾶσαν τὴν κατὰ ἄνθρωπον οἰκονομίαν ἐκπληρώσαντος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ, ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ὄντος, ὡς αὐτὸς ὁ κύριος μαρτυρεῖ, καὶ οἱ ἀπόστολοι ὁμολογοῦσι, καὶ οἱ προφῆται κηρύττουσι. ψευδεῖς ἀπεδείχθησαν πᾶσαι αἱ διδασκαλίαι τῶν τὰς ὀγδοάδας καὶ τετράδας καὶ δοκήσεις παρεξευρηκότων.

humanam omnem administrationem expleuerit, quemadmodum & ipse Dominus testatur, & Apostoli confitentur, & Prophetæ prædicant, falsas eorum doctrinas esse constat, qui ogdoades & quaternitates & opiniones commenti sunt.

8 Spiritu itaque descendente super prædictam dispositionem, & Filio Dei vnigenito, qui & Verbum est Patris, veniente plenitudine temporis incarnato, in hominem, propter hominem, & omnem secundùm hominem dispositionem implente Iesu Christo Domino nostro, vno & eodem existente, sicut & ipse Dominus testatur, & Apostoli cōfitentur, & Prophetæ annunciant; mendaces ostensæ sunt vniuersæ doctrinæ eorum, qui octonationes & quaternationes putatiuas adinuenerunt, & subdiuisiones excogitauerūt: qui Spiritum quidem interimunt, alium autem Christū, & alium Iesum intelligunt, & non vnum Christum, sed plures fuisse docent. Et si vnitos eos dixerint, iterum ostendunt eum quidem participasse passionem, hunc autem impassibilem perseuerasse; & hunc quidem ascendisse in Pleroma, hunc autē B in medietate remansisse; & hunc quidem in inuisibilibus & innominabilibus epulari & oblectari, hunc autem assidere Demiurgo euacuātem eum virtute. Vnde 9 & oportebit] & te, & omnes qui intendunt huic scripturæ, & soliciti sunt pro sua salute, non quum audiunt forinsecus eorum sermones, spontè succumbere. Similia enim loquentes fidelibus, sicut prædiximus, non solùm dissimilia sapiunt, sed & cōtraria, & per omnia plena blasphemijs, per quæ interficiunt eos, qui per similitudinem verborum dissimile [affectionis] eorum in se attrahunt venenum. Sicut quis aquæ mixtum gypsum dans pro lacte, seducat per similitudinem coloris, sicut quidam dixit superior nobis, de omnibus qui quolibet modo deprauant quæ sunt Dei, & adulterant veritatem Dei, 10 Lacte gypsium malè miscetur.

Galat. 3. 25.

ANNOTATIONES.

1. Etenim potuerunt] *Apostoli nihil vnquam de* C *duplici, triplici, aut etiam quadruplici Christo saluatore tradiderunt, quale Gnostici comminiscebantur: sed disertis verbis referunt Spiritum sanctum in specie columbæ super eum descendisse, & permansisse velut à Prophetis prædictum fuerat. Eundem quoq; & Apostolis, & Ecclesiæ & sacramento Baptismi efficaciter adfuisse, quemadmodum ijdem Prophetæ, & postea Christus ipse promiserat. Paulò post,* requiescet super eum, *pro,* requiescet super me, *restituimus ex vet. cod. & Isaia contextu.*

Ioan. 1. Luc 3. Matth. 3.

2. Et sicut arida] *Aptißima similitudine necessarium esse gratiæ diuinæ auxiliū libero hominum arbitrio ostendit, quam sequutus est alicubi Chrysostomus.*

3. Corpora enim nostra] *Caput hoc diligenter excutienti & perpendenti, inter cætera multa, occurrunt tria quæ de Baptismi sacramento Irenæus adfirmat. Pri-* D *mum, formam eius omnino per Christum demandatam esse Discipulis, dicentem eis:* Baptizate in nomine Patris & Filij & Spiritus sancti. *Ergo in Christum planè blasphemi sunt Hugnostici affirmantes, magicum esse Sacramentorum administrationem certis verbis alligare: verbumq; sacramentorum non esse aliud à verbo prædicationis ministri ex suggestu.*

Secundum, hoc Sacramentum tantæ necessitatis esse, vt sine eo nec Christo adhærescere, nec in vitam æternam peruenire valeamus: quod hic aliquot similibus exemplis, ac figuris comprobat Irenæus. Cui subscribens Tertullianus ait: Lex tinguendi proposita est, & forma præscripta: Ite, docete nationes, tinguentes eas &c. D. *Augustinus verò scribit:* Dominus Christus apertissimè dixit: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non intrabit in regnum cælorum. *Ioan. 3. Exempla Cornelij, discipulorū Ioannis Baptistæ, & aliorum ante susceptum hoc lauacrum sanctificatorum, necessitatem eius comprobant.*

Lib de Bapt. Epist. 10.

Hinc rursum Augustinus: Noli credere, noli dicere, noli docere, infantes antequam baptizentur, morte præuentos, peruenire posse ad originaliū indulgentiam peccatorum, si vis esse Catholicus. *Turpißimè rursum ergo fallunt & falluntur Hugnostici sectatorum suorum paruulis sine Baptismo decedentibus pro certo salutem repromittentes.*

Lib. 3 de origine animæ cap. 9.

Tertium, quod constanter asserit Irenæus, est huius Sacramenti multiplex virtus ac efficientia. Est enim in eo potestas regenerationis & renouationis humanæ, vnū efficit cum Christo, eo vt cælesti pluuia rigamur & fœcundemur, facitq; salire in vitam æternam. &c. Itaq; etiam atque etiam fœdè hallucinantur ijdem Hugnostici, omnem ab eo efficaciam subtrahentes, ac ita sufflantes, vt euanidum tantum symbolum prius acceptæ gratiæ remaneat.

4. Sed fornicata est] *Non secundas vel tertias dānat nuptias: sed multorum adulteriorum ream Samaritidem intelligit, licet Athanasius Quæst. 59. ad Antioch. quinq; priores maritos legitimos putet.*

5. Hanc muneris] *Concinna est hæc allusio roris illius, ad gratiam cælestem & charitatem, quæ per Spiritum sanctum diffunditur in corda credentium, aliàs plus satis arida & sterilia. Id autem præuisum & præsignatum olim à Patribus, nullus inficiabitur, qui Paulo crediderit, affirmāti omnia in figuram antiquis contigisse: legemq; vmbram fuisse futurorum bonorum. Quod verò ad hanc Gedeonis velleris piam accommodationem attinet, Irenæum imitatur Augustinus Quæst. 49. in lib. Iudicum. Lib. 12. contra Faustum ca. 32. lib. de vnitate Eccles. cap. 5. Cōment. in Ps. 45. & 71. ser. 2. de verbis Apostoli: & ser. 108. de tēpore. Ambros. prologo in librum 1. de Spiritu sancto: Hieronymus epist. ad Paulinum, de instit. Monachi: Et ex Græcis Theodoretus Quæst. 14. In Iudic. Origenes ho. 1. in Iudic. Hæc annotare visum est in Gallasij maleuolentiam, qui vt perpetuò Patrū authoritati detra-*

detrahat hic leuitatis accusare non veretur beatum hũc Martyrem.

6. Et super vellus lanæ] *Ita vet. cod. excusi habebant,* è superiori vellus lanam.

7. Vt per Spiritum imaginem & inscriptionem &c.] *Quid si nomine imaginis & inscriptionis in Baptismo suscepta, hoc loco, signum illud spirituale ac perpetuum animis Christianis impressũ Irenæus intelligat. quod alij* Characterem *appellant? Libenter enim ad illum etiam refero, quod eiusdem seculi scriptor Tertullianus* Lib. de resur. carnis cap. 8. *dixit:* Caro (*in Baptismo sacro chrismatis & crucis signo*) signatur, vt anima muniatur. *Sed nullam mihi cauillationem admittere posse videntur hæc Cyrilli Ierosolym. de eodem Charactere verba:* Catech. 17. Accede ad Baptismum, non tantùm vultum istum visibilem baptizantium respiciens: sed memineris Spiritus sãcti. Hic enim paratus adest obsignare animam tuam, & dare tibi signaculum, quod dæmones tremunt, cæleste quoddam & diuinum, sicut scriptum est. In quo etiam credentes signati estis Spiritu sancto promissionis, &c. A

8. Spiritu itaque descendente] *Istbac, vsque ad illud,* & subdiuisiones excogitauerunt: *transcripsit Theodoretus dialogo 1. quæ & nos apponi curauimus.*

9. Et oportebit] *Expunximus* oportebat: *& aliquanto post* affectionis *deleuimus, &* affectionis *reposuimus auth. vet. cod.*

10. Lacte gypsum miscetur] *Prouerbium est, non huic dissimile.* Lethale multum *sed omne significans, quod boni specie, perniciem adfert. Gypsum enim præsens venenum habere docet Plinius libro trigesimo sexto, capite vigesimo quarto: quod cùm lacte mixtum fuerit, fallit.* B

QVÆ CAVSA FVIT VT VERBVM Dei caro fieret.

CAPVT XX.

Ioan. 1. OStenso] manifestè quòd in principio Verbum existens apud Deũ, per quẽ omnia facta sunt, qui & semper aderat generi humano, hunc [in] nouissimis tẽporibus secundũ præfinitum tempus à Patre, vnitum suo plasmati passibilem hominẽ factum: exclusa est omnis cõtradictio dicentium: Si ergo tunc natus est, non erat ante Christus. Ostendimus enim, quia non tunc cœpit Filius Dei existens semper apud Patrẽ, sed quando incarnatus [est,] & homo factus, lõgam hominum expositionem in seipso recapitulauit, in compendio nobis salutem præstans,[2] vt quod perdideramus in Adã, id est, secundùm imaginem & similitudinem esse Dei, hoc in Christo Iesu reciperemus. Quia enim non erat [possibile,] eum hominem qui semel victus fuerat & elisus [per inobedientiam,] replasmare, & obtinere brauium victoriæ: iterum autẽ impossibile erat, vt salutẽ perciperet, qui sub peccato ceciderat: vtraque operatus est Filius Verbum Dei existens, à Patre descendens,[4] [& incarnatus, & vsque ad mortem descendens, &] dispensationem cõsummans salutis nostræ, cui credere nos indubitate adhortans, [iterum] dicit. Ne dixeris in corde tuo, Quis ascendet in cælum? hoc, est Christum deducere. Aut, quis descendit in abyssum? hoc, est Christum à mortuis eliberare. Deinde infert: Quoniã si cõfitearis in ore tuo Dominũ Iesum, & credideris in corde tuo, quoniã Deus illum excitauit à mortuis, saluus eris. Et rationem reddidit propter quam causam hæc fecit Verbum Dei, dicens. In hoc enim Christus & vixit, & mortuus est, & resurrexit, vt viuorum & mortuorum dominetur. Et iterum ad Corinthios scribens ait. Nos autem annunciamus Christum Iesum crucifixum. Et infert: Calix benedictionis quem benedicimus, nónne cõmunicatio sanguinis est Christi? Quis est autẽ qui *cõmunicat nobis de escis? Vtrum is qui ab illis [affingitur] sursum Christus, superextensus Horo, id est, fini,] & formauit eorum matrẽ: an verò qui ex virgine est Emmanuel, qui butyrum & mel manducauit: de quo ait Propheta: Et homo est, & quis *cognoscit eum? Hic idem à Paulo annuntiabatur. Tradidi enim (inquit) vobis in primis, quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris, secundùm Scripturas, & quoniam sepultus est, & resurrexit tertia die secundùm Scripturas.[6] Manifestum est igitur quoniam Paulus alterum Christum nescit, nisi hunc solum, qui & passus est, & sepultus est, & resurrexit: qui & natus est[7], quem & hominẽ dixit. Cùm enim dixisset: Si autem Christus annunciatur quoniã à mortuis resurrexit, intulit rationem reddens incarnationis eius. Quoniam per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum. & vbique in passione Domini nostri, & humanitate, & mortificatione eius, Christi vtus est nomine, quemadmodum illo. Noli esca tua perdere illum, pro quo Christus mortuus est. Et iterum. Nũc autem in Christo, vos qui aliquando fuistis longè, facti estis proximi in sanguine Christi. Et iterum. Christus nos redemit de maledicto Legis: factus pro nobis maledictum: quoniam scriptum est: Maledictus omnis qui pendet in ligno.

Marginal notes: C; Rom. 10. 6. Ibidem 9.; Rom. 14. 9.; 1. Cor. 1. 23. 1 Cor 10. 16; D; *commu-nicauit; Isa. 7. 15. 1. Cor. 15. 3.; *cognoscet; 1 Cor. 15. 21.; Rom. 14. 15; Ephes. 2. 13. Galat. 3. 13.; Deut. 21. 23.

A

Theodoretus Dialogo 2. hæc citat.

Φανερὸν οὖν ὅτι ὁ Παῦλος ἄλλον Χριστὸν οὐκ οἶδεν, ἀλλ' ἢ τοῦτον τὸν καὶ παθόντα, καὶ ταφέντα, καὶ ἀναστάντα, καὶ γεννηθέντα, ὃν, καὶ ἄνθρωπον λέγει. εἰπὼν γὰρ, εἰ δὲ Χριστὸς κηρύσσεται, ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται, ἐπιφέρει, τὴν αἰτίαν ἀποδιδοὺς τῆς σαρκώσεως αὐτοῦ. ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος. δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις ἐν νεκρῶν. καὶ πανταχοῦ ἐπὶ τοῦ πάθους τοῦ κυρίου ἡμῶν, καὶ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς νεκρώσεως, τῷ τοῦ Χριστοῦ κέχρηται ὀνόματι, ὡς ἐπὶ τοῦ, μὴ τῷ βρώματί σου ἐκεῖνον ἀπόλλυε, ὑπὲρ, οὗ Χριστὸς ἀπέθανε. καὶ πάλιν, νυνὶ δὲ ἐν Χριστῷ. οἱ ποτὲ ὑμεῖς ὄντες μακρὰν, ἐγενήθητε ἐγγὺς, τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ. καὶ πάλιν, Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γενόμενος
B
ὑπὲρ ὑμῶν κατάρα. γέγραπται γὰρ ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου.

Interp. Iacob. Billio.

Perspicuum igitur est Paulum haud alium Christum agnoscere, quàm hunc, qui & passus & sepultus est, & resurrexit: qui & natus est, & homo ab eo dicitur. Cum enim his verbis vsus esset, Quod si de Christo hoc prædicat, quod à mortuis resurrexerit, causam mox reddens cur carnem assumpserit, hæc verba subiungit: Quoniam enim per hominem mors, per hominem quoque resurrectio à mortuis. Ac passim cùm de Domini nostri passione atque ipsius humanitate ac morte verba facit, Christi nomen vsurpat. Vt cùm ait, Noli cibo tuo eum perdere, pro quo Christus mortuus est. Et rursus: Nunc autem in Christo vos qui quondam eratis longè, facti estis propè per sanguinem Christi. Et rursus: Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum. Scriptum est enim: Maledictus omnis qui pendet in ligno.

Et iterum: Et[7] periet] infirmus in tua scientia frater, propter quem Christus mortuus est, significans quoniam non Christus impassibilis descendit in Iesum; sed ipse Iesus Christus cùm esset, passus est pro nobis, qui [decubuit] & resurrexit, qui descẽdit, & ascendit Filius Dei, filius hominis factus: quemadmodũ & ipsum nomen significat.[8] In Christi enim nomine subauditur, qui vnxit, & ipse qui vnctus est, & ipsa vnctio in qua vnctus est. Et vnxit quidẽ Pater, vnctus est verò Filius, in Spiritu, qui est vnctio; quemadmodum per Esaiam ait sermo: Spiritus Dei super me, propter quod vnxit me, significans & vngentem Patrem, & vnctum Filium, & vnctionẽ qui est Spiritus. Et ipse autẽ Dominus manifestum* fecit eum qui est passus. Cùm enim interrogasset discipulos, Quem me homines dicunt esse filiũ hominis? Petrus cùm
C
respondit, Tu es Christus Filius Dei viui, & cùm laudatus esset ab eo, Quoniã caro & sanguis non reuelauit ei, sed Pater qui est in cælis, manifestũ fecit quoniã filius hominis, hic est Christus Filius Dei viui. Ex eo enim (inquit) cœpit demonstrare discẽtibus, quoniam oportet illum Hierosolymam ire, & multa pati à sacerdotibus, & reprobari, & crucifigi, & tertia die resurgere. Ipse qui agnitus est à Petro Christus, qui eum beatum dixit, quoniam Pater ei reuelauit Filium Dei viui, dixit semetipsum oportere multa pati & crucifigi. Et tunc Petrum increpauit secundùm opinionẽ hominum putantium eum esse Christum, & passionem eius auersantium: & dixit discipulis. Si quis vult post me venire, abneget se, & tollat crucẽ suam, & sequatur me. Qui enim voluerit animam suam saluam facere, perdet illam: & qui eam perdiderit propter me, inueniet eam. Hæc enim Christus manifestè dicebat, ipse existẽs saluator eorum, qui propter suam confessionem in mortem traderentur, & perderent animas suas. Si autem ipse non erat passurus, sed auolaret à Iesu, quid & adhortabatur discipulos tollere crucem, & sequi se, quam ipse non tollebat secundùm ipsos,
D
sed relinquebat dispositionem passionis? Quoniam enim non de agnitione superioris crucis dicit hoc, quemadmodum quidam audent exponere: sed de passione, quã oportebat illum pati, & ipsis discipulis eius futurum erat vt paterentur, intulit: Quicunq; enim[9] saluauerit] animam suam, perdet eam: & qui perdiderit, inueniet eam. Et quoniam passuri erant discipuli eius, propterea dicebat Iudæis. Ecce, ego mitto ad vos Prophetas, & sapientes, & doctores, & ex his interficietis & crucifigetis. Et discipulis dicebat. Ante duces & reges stabitis propter me, & ex vobis flagellabunt & interficient, & persequentur à ciuitate in ciuitatem. Sciebat igitur & eos qui persecutionem passuri* erant; sciebat & eos,[10] qui flagellari & occidi haberent propter eum: & non altera [de cruce, sed] passione, quam passurus esset ipse prior, pòst deinde discipuli eius. Erat ergo sermo eius adhortantis etiam illos: Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere: [timete] autem magis eũ qui habet potestatem & corpus & animam mittere in gehennam, & seruare eas quæ essent ad eum confessiones. Etenim ipse confessurum se promittebat coram Patre suo eos qui confiterentur nomen suum coram hominibus; negaturum autem eos qui negarent eum, & confusurum[11] qui confunderentur contra confessionem eius.

Et cùm hæc ita se habeant, ad tantam temeritatẽ progressi sunt quidam,[12] vt etiã

Margin notes: 1.Cor. 8. 11. — Isa 61. 1. — Luc 4. 18. — *facit. — Matt. 16. 13 — Mar 8. 27. — Luca 9. 18. — Mat. 16. 17. — Mat. 16. 24 — Mat. 10. 38. — Mat. 23. 34. — Mat. 10. 16. — *essent. — Ibidem 28. — Ibidem 32.

Martyres ſpernant, & vituperent eos qui propter Domini cõfeſſionem occiduntur, A
[13] & ſubſtent omnia à Domino prædicta, & ſecundum hoc conantur veſtigia * ſequi *aſſequi
paſſionis Domini * paſſibiles Martyres facti, quos & concedimus ipſis martyribus. *paßibilis
Cum enim inquiretur ſanguis eorum, & gloriã conſequentur, tunc à Chriſto confundentur omnes qui inhonorauerunt eorum martyrium. Et ex hoc autem quòd
Luc. 23. 34. Dominus in cruce dixerit: Pater dimitte eis, non enim ſciunt quid faciunt, longanimitas, & patientia, & miſericordia, & bonitas Chriſti oſtenditur, vt ipſe & pateretur, & ipſe excuſaret eos qui ſe malè tractaſſent. Verbum enim Dei quod nobis dixit,
Matt. 5. 44. Diligite inimicos veſtros, & orate pro eis qui vos oderunt, ipſe hoc fecit in cruce, in tantum diligens humanum genus, vt etiam pro his qui ſe interficerent, poſtularet. Si quis autem quaſi duorum exiſtentium iudicium de his faciat, inuenietur multò melior, & patientior, & verè bonus, qui in vulneribus ipſis & plagis, & reliquis quæ in eum commiſerunt, beneficus eſt, nec memor eſt in ſe commiſſæ malitiæ; eo qui auolabit, nec vllam iniuriam, neque opprobrium paſſus eſt.

Chriſtus verè paſſus eſt. Hoc autem [idem] & illis occurrit, qui dicũt eum putatiuè paſſum. [14] Si enim nõ verè paſſus eſt, nulla gratia ei, cùm nulla fuerit paſſio: & nos cum [incipiemus] verè B
Matt. 5. 39. pati, ſeducens videbitur, adhortans nos vapulare, & alteram præbere maxillam, ſi ipſe illud non prior in veritate paſſus eſt: & quemadmodum illos ſeduxit, vt videretur eis ipſe hoc quod nõ erat; & nos ſeducit, adhortans perferre ea, quæ ipſe non pertulit. Erimus autem & ſuper magiſtrum, dum patimur & ſuſtinemus, quæ neque paſ-
Matt. 10. 24 ſus eſt, neque ſuſtinuit magiſter: ſed quoniam ſolus verè magiſter Dominus noſter, & bonus verè Filius Dei, & patiens Verbum Dei Patris, Filius hominis factus. Luctatus eſt enim, & vicit: erat enim homo pro patribus certans, & per * obaudientiam *obedientiã inobedientiam.
Luc. 11. 12. inobaudientiam perſoluens: alligauit enim fortem, & ſoluit infirmos, & ſalutẽ donauit plaſmati ſuo, deſtruens peccatum. Eſt enim pijſſimus & miſericors Dominus, & amans humanum genus, [15] Hærere itaque fecit & aduniuit (quemadmodũ prædiximus) hominem Deo. Si enim homo non viciſſet inimicum hominis, non iuſtè
1. Tim. 2. 5. victus [16] eſſet] inimicus. Rurſus autem niſi Deus donaſſet ſalutem, non firmiter haberemus eam: & niſi homo coniunctus fuiſſet Deo noſtro, non potuiſſet particeps fieri incorruptibilitatis. Oportuerat enim Mediatorem Dei & hominum, per ſuam ad vtroſque domeſticitatem, & * ad amicitiam & concordiam vtroſque reducere, *in
& facere vt [&] Deus aſſumeret hominem, & homo ſe dederet Deo. C

Theodoretus Dialogo ſecundo hæc citat.

Ἥνωσεν οὖν καθὼς προέφαμεν τὸν ἄνθρωπον τῷ Θεῷ. Εἰ γὰρ μὴ ἄνθρωπος ἐνίκησεν τὸν ἀντίπαλον τοῦ ἀνθρώπου, οὐκ ἂν δικαίως ἐνικήθη ὁ ἐχθρός. Πάλιν τε, εἰ μὴ ὁ Θεὸς ἐδωρήσατο τὴν σωτηρίαν, οὐκ ἂν βεβαίως ἔσχομεν αὐτήν· καὶ εἰ μὴ συνηνώθη ὁ ἄνθρωπος τῷ Θεῷ, οὐκ ἂν ἠδυνήθη μετασχεῖν τῆς ἀφθαρσίας. Ἔδει γὰρ τὸν μεσίτην Θεοῦ τε, καὶ ἀνθρώπων διὰ τῆς ἰδίας πρὸς ἑκατέρους οἰκειότητος εἰς φιλίαν, καὶ ὁμόνοιαν τοὺς ἀμφοτέρους συναγαγεῖν: καὶ Θεῷ μὲν παραστῆσαι, τὸν ἄνθρωπον, ἀνθρώποις δὲ γνωρίσαι τὸν Θεόν.

Interp. Iacob. Billio.

Quocirca hominem, vt ante à nobis dictum eſt, cum Deo copulauit. Etenim niſi hominis hoſtem homo ſuperaſſet, haud æquè victus eſſet inimicus. Rurſus, niſi Deus ſalutem donaſſet, haud quaquam firmam ac ſtabilem eam haberemus. Ad hæc, niſi homo cum Deo copulatus fuiſſet, incorruptibilitatis particeps fieri minimè potuiſſet. Neceſſe quippe erat, vt Dei & hominum mediator per ſuam cum vtroque cognationem ac neceſſitudinem ambos amicitiæ fœdere inter ſe conciliaret, ac Deo quidem hominem ſiſteret, hominibus autem Deum patefaceret. D

Qua enim ratione filiorum adoptionis eius participes eſſe poſſemus, niſi per Filiũ eam quæ eſt ad ipſum, recepiſſemus ab eo communionem, niſi verbum eius cõmunicaſſet nobis, caro factũ? Quapropter & per omnem venit ætatem, omnibus reſtituens eam quę eſt ad Deum communionem. Igitur qui dicunt eum putatiuè manifeſtatum, neque [17] [in carne natum,] neque verè hominẽ factum, adhuc ſub veteri ſunt damnatione, aduocationem præbẽtes peccato, non deuicta ſecundũ eos mor-
Rom. 5. 14. te, quæ regnauit ab Adam vſque ad Moyſem, etiam in eos qui non peccauerunt in ſimilitudinẽ tranſgreſſionis Adæ. Veniens autem lex, quæ data eſt per Moyſem, & teſtificans de peccato, quoniam peccator eſt, regnum quidẽ eius abſtulit, latronem & non regem eum detegens, & homicidam eum oſtendit. Onerauit autẽ hominem qui habebat peccatum in ſe, reũ mortis oſtendens eum. Spiritalis enim cùm lex eſſet, manifeſtauit tantummodo peccatum, nõ autem interemit, [18] nõ enim Spiritui] dominabatur peccatum, ſed homini. Oportebat enim eum [19] qui inciperet occidere peccatum, & mortis reum redimere hominẽ, idipſum fieri quod erat ille, id eſt hominem.

A minem. Qui à peccato quidem in seruitium tractus fuerat, à morte verò tenebatur, vt peccatũ ab homine interficeretur, & homo exiret à morte. Quemadmodũ enim per inobedientiam vnius hominis, qui primus de terra rudi plasmatus est, peccatores facti sunt multi, & amiserunt vitam: ita oportuit & per obedientiam vnius hominis, qui primus de Virgine natus est, iustificari multos, & percipere salutem. *Rom 5.19*

Theodoretus Dialogo primo hæc citat.

Ὥσπερ γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ ἑνὸς ἀνθρώπου τοῦ πρώτως ἐκ γῆς ἀνεργάστου πεπλασμένου ἁμαρτωλοὶ κατεστάθησαν οἱ πολλοὶ καὶ ἀπέβαλον τὴν ζωήν, οὕτως ἔδει καὶ δι' ὑπακοῆς, ἑνὸς ἀνθρώπου, τοῦ πρώτως ἐκ παρθένου γεγενημένου, δικαιωθῆναι πολλοὺς καὶ ἀπολαβεῖν τὴν σωτηρίαν.

Interp. Iacob. Billio.

Quemadmodum per vnius hominis primùm ex rudi terra ficti inobedientiam peccatores multi constituti sunt, ac vitam amiserunt: ita etiam conueniebat, vt per vnius hominis primùm ex Virgine procreati obedientiam multi iustitiam consequerentur, ac salutem recuperarent.

20 Sic] igitur Verbum Dei homo factus est, quemadmodum & Moyses ait: Deus vera opera eius. Si autem non factus caro, parebat quasi caro; non erat verum opus eius. Quod autem parebat, hoc & erat; Deus hominis [21] antiquam] plasmationem in se recapitulans, vt occideret quidem peccatum, euacuaret autem mortem, & viuificaret hominem; & propter hoc vera opera eius. *Deut. 32.4.* B

ANNOTATIONES.

1. Ostenso] *Sic ex veteri cod. restituimus, vt sit anacephalæosis eorum quæ superioribus dixerat. Expunximus itaq́ ostensio. Scribit autem Filium Dei nequaquam tunc incepisse esse, cùm carnem nostram assumpsit: sed Patri semper coëxtitisse: hominem verò factum esse, vt id repararetur, quod in Adam amissum erat. Itẽ vnum ac eundem esse Filium Dei & hominis salutis nostræ authorem: vere passum pro nobis, vt & Apostoli verè passi sunt pro nomine ipsius.*

C 2. Vt quod perdideramus in Adam] *videtur asserere peccato Adæ perditam esse in eo ac posteris eius imaginem Dei: quod & Origenes dicitur postea sensisse, scribens tomo 3. in Genes.* Homo imaginem Dei ad quam conditus fuerat, peccando amisit. *Augustinus quoq́, lib. 6. de Genesi ad literam cap. 27. & 28. scribit:* Adam per peccatum perdidit imaginem Dei in spiritu mentis impressam, secundùm quã creatus est. *Hoc ipsum ante illos tradere videtur Philo Iudæus, lib. de opificio sex dierum.*

Sed bene habet, quod Epiphanius ante mille & trecentos annos istam Origenis opinionem inter errores eius recensuit, & Augustinus libro secundo Retractatio. cap. 24. priorem sententiã illam emolliens & mitigans scribat, eam non sic accipiendam esse, tanquam nulla remaneat imago: sed quod tam deformis & obscura facta sit, D *vt reformatione opus habeat. Perditam ergo illam scribit Ireneus, quantum ad gratiæ, iustitiæ & pietatis infusa initio clarissima ornamenta, quibus Deum referre debuit: non quantum ad substantiam ipsumq́ fundamentũ imaginis, vt ex libri quinti capite sexto promptum est colligere. Hoc velut explicans & comprobans ait Augustinus:* recipimus iustitiam, ex qua per peccatum lapsus est homo. *Et rursum:* Hanc imaginem in spiritu mentis impressam amisit Adam per peccatum, quam recipimus per gratiam iustitiæ. *Lib. 6. de Gen. ca. 24. & 27.*

3. Quia enim non erat possibile] *Duas voces* impossibile *&* obedientiam, *authoritate veteris codicis remouere non dubitauimus, oppositasq́* possibile *&* inobedientiã *substituere, vt sensus sit. Necessarium fuisse hominibus Christum redẽptorem, cùm tanto muneri facere satis nequiuisset vllus alius ab eo: atque hanc esse Irenæi mentem manifestissimè indicant ea, quæ in calce huius capitis habẽtur. Irenæo subscribit Athanasius orat. 3. contra Arianos, & initio libri de incarnatione Verbi: sed accuratè disputationem hanc pertractat Anselmus duobus libris quibus nomen dedit:* Cur Deus homo. *D. Petrus apud Clementem lib 1. Recogn. asserit* impossibile fuisse mortalium mala purgari per alium. *Consentit his verbis Augustinus:* Necesse erat illũ hominem esse, qui occidi posset; & Deum, qui mori nequiret. *Lib. 13. de Trinit. cap. 14.*

4. Et incarnatus] *Octo has voces ex veteri cod. restituimus.*

5. Affingitur] *Expunximus* affigitur: *& mox* Horo, id est, fini *reposuimus, pro* loro, id est, funi; *autho vet. cod.*

6. Manifestum est igitur] *Hæc Theodoretus in dialogo 3. ex Irenæo nominatim transcribit, vsq́ ad illud:* & iterum, & periet infirmus, &c. *vt suo loco posuimus.*

7. Et periet] *Vet. cod. authoritate, sic pro* pereat *non dubitauimus reponere, cùm & Græcè sit* καὶ ἀπολεῖται, *& huiusmodi verborum formas prisci scriptores Ecclesiastici frequenter vsurparint. Arnobius comment. in psal. 20.* Fructus eorum qui increduli perseuerant, à terra periẽt. *Et in psal. 71. in tribus lineis, quater,* floriet, *vsurpat. Lucifer Calari. lib. 1. pro Athanasio:* Memoria impiorum periet. *Conqueritur Augustinus, quod de ore cantantiũ suæ diœceseos populorũ, auferre non potuerit:* Super ipsum autem floriet sanctificatio mea, *adeò huic voci assueuerant. Paulò post etiã* decubuit, *loco* discubuit *substituimus, ex vet. cod.*

8. In Christi nomine] *Eadem ferè ad verbum docet Ambrosius lib. 1. de Spiritu sancto cap. 3.*

9 Saluauerit] *Deleuimus* saluabit: *& infrà* timete *pro* timentes *vet. cod. auth. substituimus.*

10. Qui flagellari & occidi haberent.] *Id est, flagellandi: & occidendi erant. Sic & infra,* & nos cùm incipiemus verè pati, *incipere pati, est passurum esse, vt Ioan. 4. 47.* ἤμελλε γὰρ ἀποθνήσκειν, incipiebat enim mori. *Et Lucæ 7. 12.* δοῦλος ἤμελλε τελευτᾶν, seruus erat moriturus.

11. Qui confunderentur] *Vetus cod. simpliciter habet,* Confunderent confessionem eius. *atque ita ferè legit Tertullianus:* Saluus sum, *ait,* si non confundar de Domino meo. Qui me *(inquit)* confusus fuerit, confundar & ego eius, &c. *lib. de carne Christi.*

12. Vt etiam Martyres spernant] *Obserua quàm grauiter priorum Gnosticorum temeritatẽ damnet;*

net, qui præ se nihilo faciebant beatissimos martyres, qui Christianæ pietatis ergò tot labores subierant. Quid ergo dixisset, si posteriorum Gnosticorum censuras, cachinnos, sacrilegia, & sæuitias vidisset, quibus illorum scripta dānant, pietatem exsibilant, memorias diruunt, & venerandas reliquias effossis sepulcris, ignibus, cloacis, vel feris, tradunt: pientissima scripta, aut damnant, aut lacerant, aut corrumpunt: miracula dæmonum præstigijs tribuunt: studiosa exercitia, periculosas superstitiones vocant: exempla, disciplinam, & doctrinam, idololatriæ seminaria, & Antichristi notas appellant: nec non damnatos esse omnes, si ab istis ante supremam horam non resipuerint, non verentur vociferari & scribere?

Et ne videar hæc illis gratis affingere, ecce ab aliquot discipulis Lutheri, nouissimorum Gnosticorum parentis, collecta & publicata tam diuersa, quam aduersa & peruersa illius de cunctis ferè Patribus, Martyribus, & antiquis Ecclesiæ Catholicæ Doctoribus iudicia. Dionysius multa garrit de nominibus diuinis, de cælesti & Eccles. hierarchia. Ita eum appellauerunt Diuiniloquum: sed sunt mera somnia, nec fuit Pauli discipulus, nec Martyr. Tertullianus horridus, ferus, sine ingenio, sine doctrina, sine sensu communi. Cyprianus & infirmus Theologus. Cypriani est Tertulliani ætate cœpit degenerare Ecclesia. Origenem iampridem excommunicaui. In toto Origene non est vnum verbum de Christo. In Athanasio nihil singulare fuit. Basilius nihil planè valet. Totus est monachus. Illum ne pili quidem facio Nazianzenus in sua poesi versatus, nihil syncerè de Deo scripsit. Hieronymus inter Ecclesiæ Doctores censeri non debet: fuit enim hæreticus. Homo fuit nullius iudicij aut diligentiæ. Multa impiè scribit. Ea fuit oscitantia & hebetudo eius in scripturis intelligendis, more suo Iudaicas cæcitates pro historico sensu, deinde suas ineptias pro allegoria obtrudit. De fide, veraque religione & doctrina, ne verbum quidem in ipsius scriptis extat. Nullum inter Patres scio, cui ita sim inimicus, atque Hieronymo. Nihil enim scribit nisi de ieiunio, de delectu ciborum, & de virginitate. Multi libri Augustini nihil sunt. Chrysostomum nullo loco habeo, nihil est nisi loquaculus. Nihil propè scribit, quod purum sit. Libri eius nihil aliud sunt, quàm chaos, & saccus plenus verborum, vbi nihil est in

Pet. Rebenstock. Colloq. Aurifaber in coll. mensalib. Luth.

recessu. Gregorij conciones ne teruncium quidem valent. Diabolus eum in Dialogo suo crassè decepit, &c. *Obsecro, quis tam patiens ac mitis, cui tam diabolica maledicta & infernalia probra in sanctos Dei seruos iacta, stomachum non mouerent? Quis tantas calumnias, tetrasque iniurias in sanctissima sanctissimi Spiritus Dei organa, viuaque instrumenta, æquo animo ferret? Quis non ab ipsomet Satana, quem sibi frequenter loquutum esse Lutherus gloriatur & scribit, in pectore oreque Lutheri immissas pro certo sibi persuadebit? O si adhuc hic nobiscum versaretur B. Martyr Irenæus, quàm iure, quàm meritò Lutherum cum Marcione, appellaret* OS DIABOLI? *Quoties, si hæc nobiscum sanctissimus Polycarpus audiret, cumque mitibus suum illud ingeminaret:* O DEVS BONE, *in quænam seruasti me tempora, vt istis hæc blasphema sustineam? Sed aderit proculdubio, aderit breui tempore Christus iudex viuorum & mortuorum, qui & sanctorum seruorum suorum gloriam vindicabit, & hæresiarcharum ora blasphema sempiternis ignibus obturabit.*

13 Et subsistent omnia] *Billius legendum putat,* subsistant: *quod verbum quidem barbarum est, sed de Græco ὑφίστανται, id est, sustinent, expressum. Quæ autem sequuntur,* Quos & concedimus ipsis martyribus, *mendum planè olere: sed quod citra melioris exemplaris opem deleri nequeat.*

14. Si enim non verè passus] *Hunc errorem ante Irenæum refellit passim in Epistolis Ignatius: postea omnium acerrimè Tertullianus toto libro de carne Christi: & in calce libri 4. contra Marcionem.*

15. Hærere itaque fecit] *Adorandum mysterium de duabus in Christo coniunctis naturis, illiusque causas, hoc loco eruditè describit: quod & Iustinus martyr non minus eleganter, quàm acutè præstiterat lib. de confessione fidei & Trinit. Isthæc nominatim ex Irenæo desumsit Theodoretus dialogo 2. vsque ad illud:* qua enim ratione filiorum adoptionis *&c.*

16. Esset] *Delevimus* esse.

17. In carnenatum] *Expunximus* incarnatum.

18. Non enim Spiritu] *Tres has voces adiecimus.*

19. Qui inciperet occidere] *Id est, qui peccatum occisurus & omnino deleturus erat.*

20. Sic igitur] *Excusi codices,* Si igitur.

21. Antiquam] *Ita pro* antequam, *veteris codicis auth. restituimus.*

ADVERSVS EOS QVI DICVNT eum de Joseph generatum.

CAPVT XXI.

R[1]Vrsus autem qui nudè tantùm hominem eum dicūt ex Ioseph generatum, perseuerantes in seruitute pristinæ inobedientiæ moriuntur, nondum [2] *commixtum Verbum Dei Patris, neque per Filium [percipiētes] libertatem, quemadmodum ipse ait, Si Filius vos manumiserit, verè liberi eritis. Ignorantes autē eū qui ex Virgine est Emmanuel, priuantur munere eius, quod est vita æterna: non recipientes autem Verbum incorruptionis, perseuerant in carne mortali: & sunt debitores mortis, antidotū vitæ non accipiētes. Ad quos Verbū Patris ait, suum munus gratiæ narrans: * Ego dixi, Dij estis, & filij excelsi omnes: vos autē sicut homines moriemini. Ad eos indubitatè dicit, qui non *recipiunt munus adoptionis, sed contemnunt incarnationē puræ generationis [Verbi] Dei, fraudantes hominem ab ea ascensione quæ est ad Dominum, & ingrati existentes Verbo Dei, quod incarnatum est propter ipsos. Propter hoc enim Verbū Dei homo; & qui Filius

Ioan. 8. 36.
Psal. 81. 6.
* cōmixti Verbo.
* percipiunt.

A Filius Dei est, filius hominis factus est, [5] commixtus Verbo Dei, [6] vt adoptionem percipiens fiat filius Dei.

Theodoretus Dialogo 1. hæc citat.

Ἐγὼ εἶπα υἱοὶ ὑψίστου ἐστὲ πάντες καὶ θεοὶ· ὑμεῖς δὲ ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκετε. Ταῦτα λέγει, πρὸς τοὺς μὴ δεξαμένους τὴν δωρεὰν τῆς υἱοθεσίας, ἀλλ' ἀτιμάζοντας τὴν σάρκωσιν τῆς καθαρᾶς γεννήσεως τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ, καὶ ἀποστεροῦντας τὸν ἄνθρωπον, τῆς εἰς θεὸν ἀνόδου, καὶ ἀχαριστοῦντας τῷ ὑπὲρ αὐτῶν σαρκωθέντι λόγῳ τοῦ θεοῦ. Εἰς τοῦτο γὰρ ὁ λόγος ἄνθρωπος, ἵνα ὁ ἄνθρωπος χωρήσας τὸν λόγον, καὶ τὴν υἱοθεσίαν λαβὼν υἱὸς γένηται θεοῦ.

Interp. Iac. Billio.

Ego dixi dij estis, & filij Excelsi omnes. Vos autẽ sicut homines moriemini. His verbis ad eos vtitur, qui adoptionis mun⁹ minimè acceperũt: verũ puræ Verbi Dei generationis incarnationẽ aspernantur, hominẽq; ita mulctãt, vt ei ascensum ad Deũ eripiant: ac Dei Verbo ipsorum causa incarnato ingratos se præbent. Ob eã enim causam Verbũ hominẽ induit, & Filius Dei filius hominis factus est, vt homo Verbi capax effectus atq; adoptionem consequutus, filius Dei efficiatur.

* percipere Non enim poteramus aliter incorruptelã & immortalitatem *accipere, nisi aduniti
B fuissemus incorruptelæ & immortalitati. Quemadmodũ autem adunari [7] possemus incorruptelæ & immortalitati, nisi prius] incorruptela & immortalitas facta fuisset id quod [&] nos, vt absorberetur quod erat corruptibile ab incorruptela; & quod erat mortale, ab immortalitate, vt filiorum adoptionẽ perciperemus? [8] Propter hoc,] Generationem eius quis enarrabit? quoniam homo est, & Quis agnoscet eum? Cognoscit autem illum is cui Pater qui est in cœlis reuelauit, vt intelligat quoniã is qui nõ [ex] voluntate carnis, neq; ex volũtate viri natus est filius hominis, hic est Christus Filius Dei viui. Quoniam enim nemo in totũ ex filijs Adæ, Deus appellatur secundũ eũ, [aut] Dominus nominatur [vt] ex Scripturis demonstrauimus: quoniam [autẽ] ipse propriè præter oẽs qui fuerunt tunc homines, Deus, & Dominus, & Rex æternus, & vnigenitus, & Verbum incarnatũ, prædicatum & à Prophetis [omnibus] & Apostolis, & ab ipso Spiritu, adest videre omnibus qui vel modicũ de veritate attigerint. Hæc autẽ non testificarẽtur Scripturæ de eo, si similiter vt omnes, homo tãtùm fuisset. Sed quoniã præclaram præter omnes habuit in se eam quæ est ab Altissi-
C mo Patre geniturã, præclara autem functus est & ea quæ est ex Virgine generatione; vtraq; Scripturæ diuinæ de eo testificantur, & quoniã homo indecorus & passibilis, & super pullum asinæ ascendens, aceto & felle potatur, & spernebatur in populo, & vsq; ad mortem descendit, & quoniam Dominus sanctus & mirabilis cõsiliarius, & decorus specie, & Deus fortis super nubes veniens vniuersorum iudex. Omnia de eo Scripturæ prophetabãt. [9] Sicut enim homo erat vt tẽtaretur, sic & Verbum vt glorificaretur, [10] requiescente quidem Verbo, vt posset tentari, & inhonorari, & crucifigi, & mori: absorpto autem homine in eo quòd vincit, & sustinet, & resurgit, & assumitur.

Isa.53.8. Mat.11.27. Ioan.1.13. Mat.16.16. Lib.3.cap.6.7.8.9.11.12. Psal.2.& 109. Isa.7 & 53. Zach.9.10. Isa.9.6. Psal.44. Daniel.7.

Theodoretus Dialogo 3. hæc citat.

D Ὥσπερ γὰρ ἦν ἄνθρωπος, ἵνα πειρασθῇ, οὕτω καὶ λόγος, ἵνα δοξασθῇ, ἡσυχάζοντος μὲν τοῦ λόγου ἐν τῷ πειράζεσθαι, καὶ σταυροῦσθαι, καὶ ἀποθνήσκειν, συγγινομένου δὲ τῷ ἀνθρώπῳ ἐν τῷ νικᾶν καὶ ὑπομένειν, καὶ χρηστεύεσθαι, καὶ ἀνίστασθαι, καὶ ἀναλαμβάνεσθαι.

Interpr. Iac. Billio.

Quemadmodum enim homo erat vt tentaretur, ita etiam Verbum vt gloria afficeretur: sic nimirum, vt Verbum quidem quiesceret, dum tentaretur, atque in crucem ageretur, ac mortem appeteret: homo autem vnà versaretur, cum vinceret & sustineret, & benignitate vteretur, & à morte ad vitam rediret, atque in cælum reciperetur.

Hic igitur Filius Dei Dominus noster existẽs Verbum Patris, & filius hominis, quoniam ex Maria, quæ ex hominibus habebat genus, quæ & ipsa erat homo, habuit secundùm hominem generationem, factus est Filius hominis. Propter hoc & ipse Dominus dedit nobis signũ in profundum, in altitudinem sursum, quod non postulauit homo, quia nec sperauit Virginem prægnantem fieri posse quæ erat Virgo, & parere filiũ, & hunc partũ Deum esse nobiscum, & descendere in ea, quæ sunt deorsum terræ, quærentem ouem quæ perierat, quod quidem erat proprium ipsius plasma, & ascendere in altitudinem, offerentem & commendantem Patri eum hominem, qui fuerat inuentus, primitias resurrectionis hominis in semetipso faciens. Vt quemadmodum caput resurrexit à mortuis, sic & reliquũ corpus omnis hominis qui inuenitur in vita, impleto tempore condemnationis eius, quæ erat propter inobedientiam, resurgat, per compagines & coniunctiones coalescens & confirmatum augmẽtum Dei, vnoquoq; membrorum habente propriam & aptam in corpore positionem. Multæ enim mansiones apud Patrem, quoniam & multa membra in corpore.

Isa.7.11. Luc.15.7. Ioan.14.2.

ANNO-

ANNOTATIONES.

1. Rursus autem] *Carpocratem & asseclas oppugnat hoc loco; vberius autem infra cap. 27. 28. 29. 30. 31. quorum hæreses descripserat lib. 1. cap. 24. Aduersus hanc hæresim nominatim confligit Iustinus martyr in dialogo: & postea Tertull. Epiph. Theodoretus.*

Contendit autem hoc capite Irenæus, illos nec peccatorum remissionem, nec adoptionem filiorum Dei, imò nec ius beatæ resurrectionis assequi, qui Christum filium Ioseph constituunt. Duplex igitur in eo agnoscenda & profitenda est natiuitas, duplex natura & substantia in vnitate personæ.

Obseruandum quoque non modò Irenæi, sed & omnium Theologorum sententiam esse, purum nudumque hominem non potuisse Redemptionis humanæ officium adimplere: sed necesse fuisse, vt id Deus simul & homo perficeret. Nullatenus, *inquit Fulgentius,* humana natura ad auferendum peccatum mundi sufficiens atque idonea fieret, nisi vnione Verbi Dei. *Et Augustin. cap. 108. Enchirid.* Neque per ipsum liberaremur mediatorem hominum Christum, nisi esset Deus. *Ambrosius quoq; in cap. 9. ad Hebræos ait.* Tantum fuit peccatum nostrũ, vt saluari non possemus aliquando, nisi vnigenitus Filius Dei moreretur pro nobis. *Et Basilius in Ps. 48.* Nõ homo nudus, sed homo Deus Iesus Christus nos redemit: quia nullus alius poterat condignum afferre pretium. *Plura istiusmodi testimonia comperiet studiosus lector apud Chrysostomum Hom. 10. in Ioan. Cyrillum Alexan. lib. 5. thesauri cap. 7. & lib. 1. de fide ad Reginas. Cyrillũ Ierosoly. Catechesi 13. Damascenum lib. 3. de fide cap. 15. & 19. Leonem Papã Epi. 13. 81. & 95. Ser. 1. 4. & 10. de Natiuitate. Serm. 7. & 8. de Epiphania & Serm. 1. & 12. de Passione Domini. Anselmum deniq; duobus libris Cur Deus homo.*

L. de incar. & grat. c. 4.

2. Commixtum Verbum] *Id est ex Virgine reipsa incarnatum: aut* commixti Verbo, *si vet. cod. lectio placet, id est, fide, spe & charitate, necdum Christo adhærentes. Mox* percipientes, *pro* perficientes *restituimus auth. vet. cod.*

3. Manumiserit] *ἐλευθερώσῃ, id est, soluto miserrimæ omnium captiuitatis iugo, in libertatẽ filiorum Dei asseruerit. Vt enim mancipium dicitur Augustino, qui manu captus, belli iure occidi poterat; sic manumissus, cui libertatis copia fiebat, certis ritibus & verbis istis:* Hunc hominem liberum esse volo.

Lib. 10 de ciuit. Dei, cap. 15.

4. Ego dixi dij estis] *Hæc Theodoretus dialogo 1. ex Irenæo citat vsq; ad illud.* Non enim poteramus, *&c. Eius porrò authoritate, & veteris cod. consensu mox pro* Verbum Dei, Verbi Dei *reposuimus.*

5. Commixtus Verbo Dei] *Tres has voces Theodoretus desiderat, indeq; forsan alicui viderentur aliunde inuectæ, nisi codices omnes constanter illas seruarent, & non rarò infra iisdem verbis vteretur lib. 4. ca. 37. His autem perfectam illam vnitionem diuinæ & humanæ naturæ in Christo, tãto studio docere & explicare studet, vt verbis aduniendi, adhærendi, coniungendi, couniendi, assumendi, & communicandi, quibus superiori capite vsus est, non contentus: nunc & commixtionis vocem vsurpet, sed ad superiorum significationem. Ne quis verò hac phrasi offendatur, quasi confusionem quandam naturarum in Domino nostro Irenæus induceret, animaduertat & bene sentientes alios Patres ab ea non abhorruisse: Dionysius Areopag.* Iesus simplex ex carne humilitatis nostræ ineffabiliter compositus est. A *Tertullianus lib. 2. contra Marcionem:* Miscentem in seipso hominem & Deum: *Et cap. 12. apologet.* Nascitur homo, Deo mixtus. *Cyprianus, tractatu de vanitate idolorum:* Deus cum homine miscetur. *Vigilius martyr lib. 1. contra Eutychen,* Filius Dei ostendere voluit nostri generis naturam per cõmixtionis indiuiduam vnitatem. *Augustinus 4. de Trinit. cap. 20.* Verbo Dei, ad vnitatẽ personæ quodammodo commixtus est homo. *Alios multo plures prætereo, quos legendo notes licet.*

6. Vt adoptionem percipiens] *Erasmus Præfatione in hos libros, existimauit hunc locum prudenter legendum, propterea quod Christũ iuxta cõditionem humanã adoptiuum esse Filium Dei videatur asserere Iren. Et certè hanc sententiam in Elipando Toletanæ sedis Episcopo, aliquot postea sæculis damnauerũt Paulus Aquilegiensis, Adrianus Papa, & Synodus Francofordiensis,* B *ad quam, imperante Carolo Magno, ex Gallia, Germania, Italia Episcopi circiter trecenti conuenerant. Elipãdus cum asseclis, libello edito volebat Hilarium, Hieronymum, Augustinum, deinde Eugenium, Hildefonsum, & Iulianum Toletanos olim Antistites, à suis partibus stetisse: verùm, Patrum illorum sententias partim deprauasse, partim fictitias supposuisse conuictus fuit: & eius error, sanctarum scripturarũ, & grauissimorum Theologorum Athanasij, Nazianzeni, Cyrilli, Hilarij, Hieronymi, Augustini, Ambrosij, Isidori, Paschasij, ibidem adductis sententijs, quibus pernegant Christum vllo pacto adoptatum filium dicendum esse, penitus oppressus.*

Superest ergo vt hic aut voce adoptionis, quam vsurpat Irenæus, eam gratiam, donum, beneficiúmve intelligamus quibus in vnitatẽ personæ, sine vllis suis præceden- C *tibus meritis, humanam nostram naturam ex Virgine Filius Dei assumpsit. Hoc fusius tibi explicabunt post August. lib. contr. Secundinum ca. 5. Petrus Lombardus lib. 3. sent. dist. 10. & quotquot Quæstionibus suis eum locum illustrarunt patres Scholastici. Aut, quod acutis & doctis viris longè rectius videtur, illa Irenæi verba non ad ipsum Christum, sed ad cœtum piorum hominum referenda sunt, quos passionis, sanguinis & mortis suæ beneficio atq; efficacitate in adoptionem filiorum Dei misericorditer assumpserit. Istud enim confirmant hæc Irenæi verba:* Filius Dei factus est homo, vt homo percipiens adoptionem, fiat Filius Dei. Et paulò superius: Ad eos dicit, qui non recipiunt munus adoptionis. *Spectans igitur B. Martyr hæc Apostolorum verba:* Dedit potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius: Accepistis spiritum D adoptionis filiorum Dei: *de nostra in Christo & per Christum adoptione loquitur.*

Ioan. 1.
Rom. 8.

7. Possemus] *Sex voces has inseruimus, erasimus verò* possumus, nisi, *veteris cod. auth.*

8. Propter hoc] *Expunximus* quod per hoc: *& non ita multum post,* aut *pro* vt *reposuimus auth. vet. co.*

9. Sicut enim homo erat] *Theodoretus dialog. 3. hæc ex Irenæo transcribit vsque ad illud:* Hic igitur filius Dei, &c. *quæ supra Græcè & Latinè adiecimus.*

10. Requiescente quidem Verbo] *Apertissimè docet Diuinæ naturæ nihil doloris in illa Dominica perpessione illatum, quippe quæ mutationum vniuersarum expers, his subiici non potest. Hoc idem multis scripturis confirmat Concilium Hispalense, Actione 13. & clarissimis exemplis illustrat Euseb. lib. 4. Demonst. Euang. cap. 13.*

QVARE

A *QVARE MAGNANIMVS FVIT Deus [in] inobedientia hominis.*

CAPVT XXII.

MAgnanimus igitur fuit Deus deficiente homine, eamque per Verbum esse victoriam reddendam ei præuidens. Cùm enim perficiebatur virtus in infirmitate, benignitatem Dei, & magnificentissimam ostendebat virtutem. Sicut enim patienter substinuit absorberi Ionã à Ceto, non vt absorberetur, & in totũ periret, sed vt euomitus magis subigeretur Deo, & plus glorificaret *Deũ, qui insperabilẽ salutem ei donasset, & firmam pœnitentiã faceret [Niniuitis,] vt conuerterentur ad Dominũ, qui eos liberaret à morte, conterritos ab eo signo, quod factum erat circa Ionã, quemadmodum Scriptura de his dicit: Et reuersi sunt vnusquisq; à via sua mala, & iniustitia, quæ erat in manib. eorum, dicentes. Quis scit si conuertatur Deus, & auertat iram suã à nobis, & nõ peribimus? Sic [&] ab initio fuit patiens Deus hominem absorberi à magno Ceto, qui fuit author præuaricationis, nõ vt absorptus in totũ periret, sed præstruẽs, & præparans adinuentionem salutis, quæ facta est à Verbo per signum Ionæ, his qui eãdem cum Iona de *Deo sententiam habuerunt, & confessi fuerunt, & dixerunt. Seruus Domini ego sum, & Dominum Deum cæli ego colo, qui fecit mare & aridam: *vt [insperabilem] homo à Deo percipiens salutem, resurgat à mortuis, & clarificet Deum, & eam quæ à Iona *Propheta est, dicat vocem. Clamaui ad Dominum meum in tribulatione mea, & exaudiuit me de ventre inferni: & semper permaneat glorificans Deum, & sine intermissione gratias referens, pro ea salute, quam consequutus est ab eo, vt nõ glorietur in conspectu Domini omnis caro, nec vnquam de Deo contrarium sensum accipiat homo, propriã naturaliter arbitrans eam, quæ circa se esset incorruptelam, & non tenẽs veritatem, inani supercilio iactaretur, quasi naturaliter similis esset Deo.

C Ingratus enim magis eum hoc ei qui eum fecerat percipiens, & dilectionem quã habebat Deus in homine, obfuscabat, & excæcabat sensum suum ad non sentiendum, quod sit de Deo dignum, comparans, & æqualem se iudicans Deo. Hæc ergo fuit magnanimitas Dei, vt per omnia pertransiens homo, & morum agnitionem percipiens, dehinc veniens ad resurrectionem, quæ est à mortuis, & experimento discens vnde liberatus est, semper gratus existat Domino, munus incorruptelæ consecutus ab eo, vt plus diligeret eum. Cui enim plus dimittitur, plus diligit. Cognoscat] autem semetipsum, quoniam mortalis & infirmus est, intelligat autem & *Dominum, quoniam in tantùm immortalis & potens est, vti & mortali immortalitatem, & tẽporali æternitatem donet. Intelligat autem & reliquas virtutes Dei omnes in semetipsum ostensas, per quas edoctus sentiat de Deo, quãtus est Deus. Gloria enim hominis, Deus; operationes verò Dei, & omnis sapientiæ eius, & virtutis receptaculum, homo. Quemadmodum medicus in his qui ægrotant, probatur; sic & Deus in hominibus manifestatur. Quapropter & Paulus ait: Cõclusit autem Deus omnia in incredulitate, vt omnium misereatur: non de spiritalibus AEonibus dicens *hæc, sed de homine qui fuit inobediens Deo, & proiectus de immortalitate, dehinc misericordiam consequutus est, per Filium Dei, eam quæ est per ipsũm percipiens adoptionem. *Hic enim tenẽs sine

D inflatione & iactantia veram gloriam, de his quæ facta sunt, & de eo qui fecit, qui est potentissimus omnium Deus, quique omnibus vt sint præstitit, & manens in dilectione eius, & subiectione, & gratiarum actione, maiorem ab eo gloriam accipiet prouectus, dum consimilis fiat eius qui pro eo mortuus est, quoniam & ipse in *similitudine carnis peccati factus est, vti condemnaret peccatum, & iam quasi cõdemnatum proijceret illud extra carnem: prouocaret autem in similitudinem suam hominẽ, imitatorem eum assignans Deo, & in paternam imponẽs regulam, ad videndum Deum, & *capere Patrem, donans verbum Dei quod habitauit in homine, & Filius hominis factus est, vt assuesceret hominem percipere Deum, & assuesceret Deum habitare in homine, secundum placitum Patris. Propter hoc ergo signum salutis nostræ, eum qui ex Virgine Emmanuel est ipse Dominus, quoniam ipse Dominus erat, qui saluabat eos, quia per seipsos non habebant saluari: & propter hoc Paulus infirmitatem hominis annuntians, ait. Scio enim quoniam non habitat in carne mea bonum, significans quoniam nõn à nobis, sed à Deo est bonum salutis nostræ. Et iterum: Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Deinde infert liberatorẽ, Gratia Iesu Christi Domini nostri. Hoc autem idem & Esaias: Confortamini (inquit) manus re-

Marginalia: *cum, (2.Co. 12. 9.) (Ion. 2.) (Iona 3. 8.) (Genes. 3.) *Deo homo (Iona 1. 9.) *propheta (Iona 2. 3.) (1.Co. 1. 29.) (Luc. 7. 47.) *Deum, (Rom. 11. 32.) *hoc, *Hinc *similitudinem (Philip. 2. 7. Rom. 8. 3.) *sapere (Ioan. 1. 14.) (Esai 7. 14.) (Rom. 7. 18.) (Ibidem, 24.) (Esai. 35. 3.)

solutæ,

solutæ,&genua debilia,adhortamini pusillanimes sensu: confortamini,ne timeatis: A
ecce,Deus noster iudicium retribuit,& retributurus est: ipse veniet, & saluabit nos.
Hoc quoniam non à nobis,sed à Dei adiumento habuimus saluari.

ANNOTATIONES.

1. Magnanimus] *Vet.cod.* magnanimis, *sic vocem Græcã μακρόθυμος, puto reddidisse interpretem, quam alij patientem & longanimem redderent. Irenæũ porrò imitantur Tertullianus lib. de Patientia. Cypr. de Oratione dominica, eadem voce vtentes.*

Ostendit autem hoc capite Ireneus, Deum ex lapsu hominis huic mundo patefecisse, quàm sit patiens, benignus, misericors, & potens ad saluandũ. Hoc ipsum etiã Ionæ exemplo comprobat: atq; idcirco grauissimam esse hominum ingratitudinem, si tantum beneficiũ pro dignitate non agnouerint & suspexerint. etc. Verbum autẽ ferè semper masculino genere effert, attendens Græcã vocem λόγος, quæ masculina est.

2. Niniuitis] *Ita vet. cod. excusi inimicis.*

3. Conterritos ab eo signo] *Indicat Ionam prædicasse Niniuitis mira, quæ sibi in mari, in ceto, & in terra contigerant: quod etiã quibusdam Hebræorũ interpretibus placet, vt nostris in eam prophetiam Commentarijs signauimus.*

4. Vt insperabilem] *Ita & capitis initio,* glorificaret Deum, qui insperabilem salutem ei donasset. *Expunximus ergo* insperabilem.

5. Ingratus enim] *Vet. cod.* Ingratum enim magis eum hoc,&cæt.& dilectionem quam habebat Deus in hominem offuscabat sensum suum, &c.

6. Cognoscat autem] *Deleuimus* cognoscant, *auth. vet. cod.* B

7. Factus est] *Vertendũ erat,* factum est, *propter antecedens* Verbum, *nisi λόγος masculinã vocẽ prospexisset interpres: quod & alibi frequenter facit. Paulò post,* assuef eceret, *ponitur pro,* assuefaceret.

8. Non habebant saluari] *Græcè οὐκ εἶχον σωθῆναι, non poterant saluari: vt ἔχω λέγειν, possum dicere.*

OSTENSIO QVONIAM VERBVM *Domini caro factum est.

*Dei

CAPVT XXII.

[1]Rursus,quoniam neque homo tantum erit,qui * saluabit nos, neque sine [2]carne: sine carne enim Angeli sunt. Prædicauit enim , dicens:[3]Neque senior, neq; Angelus, sed ipse Dominus saluabit eos, quoniam diligit eos, C & parcet eis, ipse [liberabit] eos. Et quoniam hic ipse homo vetus visibilis incipiet esse, quum sit Verbum salutare, rursus Esaias ait. Ecce, Sion ciuitas, salutare nostrum oculi videbunt. Et quoniam non solùm homo erat, qui moriebatur pro nobis,[4] Esaias ait: Et commemoratus est Dominus sanctus Israel mortuorum suorum [qui] dormierant in terra sepultionis: & descendit ad eos euãgelizare salutem, quæ est ab eo, vt saluaret eos. Hoc autem idem & Amos Propheta [ait,] ipse cõuertetur, & miserebitur nostri: dissoluet iniustitias nostras, & proiecit in altitudinem maris peccata nostra. Et rursus significans locum aduentus eius, ait. Dominus ex Siõ loquutus est, & ex Hierusalem dedit vocem suã. Et quoniam ex ea parte, quæ est secũdùm Africum hæreditatis Iudæ, veniet filius Dei, qui Deus est, * exquirat & Bethleem vbi natus est Dominus, in omnem terrã emittet * laudationes eius, sicut ait Habacuc Propheta,[5]Deus [ab] Africo veniet, & sanctus de monte Effrem. [6] Cooperuit cælũ virtus eius, & laudatione eius plena est terra. Ante faciem eius præibit Verbum, & progredientur in campis pedes eius. Manifeste significans quoniã Deus. & quoniam in Bethleem aduentus eius, & ex monte Effrem, qui est secundum Africũ hæreditatis, & quoniam homo. Progredientur enim (inquit) in campis pedes eius: hoc autem signum proprium hominis.[7]Deus igitur homo factus est, & ipse Dominus saluabit nos, ipse dans Virginis signum. D

Esaia 93. Isaia 52. Mich. 7.19. Amos. 1.2. Habac. 3.3.

*Saluab. *& quierat *laudationem

ANNOTATIONES.

1. Rursus, quoniam neque homo] *Oportuit Saluatorem mundi esse verum hominem, qui pro nobis pateretur & moreretur: item & Deum, qui peccata remitteret atq; saluaret à morte.*

2. Sine carne] *Angelis corpora propria tribuunt multi antiquorum, vt ex Iustino, Tatiano, Tertulliano, Cypriano, Origene, & plerisq; alijs apertum est: Alij verò vt Dionysius, Cyrillus, Theodor. Damascenus, volunt illos omninò incorporeos, & non materiatos esse, quibus accedere videtur hoc loco Ireneus, licet ca. 70. lib. 4. aliud indicare videatur. Ignatius item epist. ad Trallianos, vocat Angelos* incorporeas creaturas. *Basi. hom.* quod Deus non est auctor malorum , *Cacodæmonis naturam ait esse incorpoream. Nazianz. orat. 2. de Theologia, de Angelorum natura scribit:* ne hanc quidem tametsi corporis expertem, incorporeo modo cernere possumus. *Gregorius Nyssenus libro de vita Mosis, censet Angelos natura incorporeos. Epiphanius contra hæres. 26. appellat Dæmonem spiritum incorporeum. Chrysostomus homil. 22. in Genes. adfirmat impossibile esse incorpoream Angelorum naturam concupiscentia carnis teneri. Hieronymus denique.*

epist.

A *epist. ad Auitum, in erroribus ponit Origenis, quod dixerit, Dæmones ob delicta sua aëriis corporibus vestiri.*

3. Neq; senior] *Sententia est Isa. 63. iuxta translationem Septuaginta: quæ iisdem fere verbis citatur quoque à Cypriano lib. 2. aduersus Iudæos, cap. 7.*

4. Esaias ait: Et commemoratus est] *Non dubito nomen Isaiæ, pro nomine Ieremiæ in hunc locum irrepsisse, quoniam dixisset vt paulò antea.* Et Esaias rursus: *insuper, lib. 4. cap 39. hunc eundem locum, adscribit Ieremiæ, libr. item 5. cap. 31. eundem locum, paulò licet aliter citans, Isaiæ non meminit. Sed & Iustinus martyr in Dialogo, velut ex Ieremia locum allegat. Scribit porrò Iudæos odio Christianorum sententiam istam, pluresq; alias è sacris Biblijs sustulisse. Et reuera hic locus nec apud LXX. nec apud vulgatam lectionem Latinam nunc occurrit.*

B 5. Deus ab Africo veniet] *Sic cum Irenæo legit Nouatianus libr. de Trin. cap. 12. apud Tertull. idq; ex editione Theodotionis, quem testatur Hieronymus vertisse,* Deus ab Austro veniet, & Sanctus de monte Pharan, *vt nunc legit editio Latina vulgata. Docet idem Hieronymus Pharan locum esse vicinum monti Sina, & Bethlehem sitam esse ad Austrum, in qua natus est Saluator. Montes autem Ephraim siue Effrem vrbi Ierusalem, non sunt ad Austrum, sed ad Septentrionem. Ideo hîc melius legi videretur,* de monte Pharan, *quàm,* Effrem, *Nouatianus habet,* de monte vmbroso.

6. Cooperuit cælum] *Hæc noua est lectio ex varijs translationibus concinnata, & fermè ei similis, quam in iisdem sententijs vsurpat Cyprian. lib 3. aduer. Iudæos, cap. 21. quod prudenter animaduertit diligentissimus & doctissimus eius scholiastes Pamelius.*

7. Deus igitur homo factus est] *Euseb. lib. 5. hist. cap. 8. hæc nominatim ex Irenæo transcribit: Græcè & Latinè in sequenti capite adijcientur.*

OSTENSIO, QVIA ECCE VIRGO IN utero accipiet, sed non, Ecce, adolescentula, sicut quidam interpretantur.

CAPVT XXIV.

Non ergo verá est quorundã interpretatio, qui ita audent interpretari Scripturam, Ecce, adolescentula in ventre habebit, & pariet filium: quemadmodum 2 Theodotion Ephesius est interpretatus, & 3 Aquila Ponticus, vtrique Iudæi proseliti, quos secati Ebionei, ex Ioseph generatum eum dicunt, * tantam dispositionem Dei dissoluentes, quantum ad ipsos est, frustrantes Prophetarum testimonium, quod operatus est Deus. *Isaia 7. 14.*

** tantum.*

C

Eusebius lib. 5. Histor. cap 8. hæc citat.

Ὁ θεὸς οὖν ἄνθρωπος ἐγένετο. καὶ αὐτὸς κύριος ἔσωσεν ἡμᾶς, δοὺς τὸ τῆς παρθένου σημεῖον.

Ἀλλ' οὐχ' ὡς ἔνιοι φασὶ τῶν νῦν τολμώντων μεθερμηνεύειν τὴν γραφὴν, ἰδοὺ ἡ νεᾶνις ἐν γαστρὶ ἕξει καὶ τέξεται υἱὸν, ὡς θεοδοτίων ἡρμήνευσεν ὁ ἐφέσιος, καὶ ἀκύλας ὁ ποντικὸς, ἀμφότεροι ἰουδαῖοι προσήλυτοι, οἷς κατακολουθήσαντες οἱ ἐβιωναῖοι, ἐξ ἰωσὴφ αὐτὸν γεγεννῆσθαι φάσκουσι.

Interp. Ioanne Christophorsono.

Deus homo factus est, & ipse Dominus nos saluos fecit, signo Virginis regi Achaz dato.

At non, vt quidam aiunt, qui scripturas audent interpretatione deprauare, hoc pacto: Ecce adolescentula concipiet, & pariet filium, sicut interpretatus est Theodotion Ephesius, & Aquila Ponticus, vterque Iudæus proselytus. Quos Ebionei sequuti, ex Ioseph Christum prognatum ferunt.

Prophetatum est quidem priusquàm in Babylonem fieret populi transmigratio, id est, antequam Medi & Persæ acciperent principatum: interpretatum verò in Græco D ab ipsis Iudæis multum ante tempora aduentus Domini nostri, vt nulla relinquatur suspicio, ne fortè morem nobis gerentes Iudæi, hæc ita fint interpretati. Qui quidem si cognouissent nos futuros, & vsuros his testimonijs quæ sunt ex Scripturis, nunquã dubitassent 4 ipsi [suas] comburere Scripturas, quæ & 5 reliquas omnes gentes] manifestant participare vitæ, & eos qui gloriantur domum se esse Iacob, & populum Israel, * exhæreditari ostendunt à gratia Dei.

** exhæredatos.*

ANNOTATIONES.

1. Non ergo vera est quorundam interpretatio] *Iudæos huius prauæ interpretationis authores, vnà cum Ebionitis, Theodotione & Aquila intelligit: quibus Tryphonem & Carpocratem Iustinus adiungit; Symmachum ex Samaritano proselytum, & circumcisum, Eusebius & Epiphanius. Et de illis quidem nihil mirum, cùm vel Christum nunquam susceperint, vel susceptum semel penitus postea abnegarint. At, nostra tempestate in ipso Christianarum regionum meditullio, quosdam, qui se gloria Christi omnium maximos & sincerissimos assertores venditarunt extitisse, qui Iudaicam & Gnosticam hanc impietatem, tanto Martyrum sanguine extinctam, ab Orco reuocarent, apud posteros fidem vix inueniet, Caluinum intelligo, qui Iudæis de nomine* עלמה *Haalmah, concedit, quod postulant; videlicet de adolescentula viro cognita intelligendum: & Oecolampadium Iudaicè & Gnosticè transferentem:* Ecce adolescentula illa prægnans, & pariens filium: *atq; impurum Castalionem communi voce ad corruptam & incorruptam interpretantem:* Ecce puella prægnans filium pariet: *quos omnes sequentibus rationibus coarguemus.*

I. *Tribus diuersis vocabulis Hebræi eandem ferè rem*

significant, נערה Naarah. adolescentulam, sed tam virginem quàm corruptam : בתולה Bethulah, virginem duntaxat designant, siue anus decrepita, siue adolescentula fuerit : העלמה Haalmah, quo matrem Meßiæ hoc loco vocat Propheta, solummodò adolescentulam virginem, eamq́ cum ἐπίτασει intactam, hominibus absconditam, & occultam, vt ipsum etymon indicat.

2. *Deinde tribus tantùm locis in sacris Hebræorum literis,* העלמה *Haalmah, cum litera seu articulo* ה *he, inuenitur: Genes. 24. cùm de Rebecca dicitur : Ecce sto iuxta fontem aquæ, & erit Haalmah, id est, virgo egrediens ad hauriendum, &c. Secundò, Exod. 2. cùm de Maria sorore Mosis scribitur : Et perrexit Haalmah, id est, virgo, & vocauit matrem infantis. Tertiò demùm apud Isaiam hoc in loco : Ecce Haalmah. Si igitur duæ priores hoc nomine vocantur, quòd intactæ, absconditæ, & viris non cognitæ essent, proculdubiò & tertia hæc, quæ de agitur.*

3. *Accedit, quod Septuaginta seniores illi genere & conuersatione Hebræi, Hebraicæ & Græcæ linguæ peritia clari imprimis, pro Haalmah (vt cum Irenæo Iustinus Martyr, Hieronymusq́ prudenter obseruant) hoc loco transtulerunt ἡ παρθένος, quod omnibus citra controuersiam, virginem significat : & non ἡ νεᾶνις, quod adolescentulam, nec παιδίσκη, quod puellam simpliciter denotat.*

4. *Nec parum partes nostras confirmat Ionathan Vsielis filius, paraphrastes Chaldæus, vir inter Hebræos summi nominis & authoritatis, qui locum hunc reddidit,* Ecce virgo. *Consentit etiam Euangelium Matthæi Syriaca lingua, id est, Hebraica dialecto vulgari primò scriptum, Isaiæ locum ita reddens :* Ecce enim virgo. *Lingua quoque Punica (quæ profectò Arabica est) Haalmah propriè virgo appellatur : vt non sine mysterio, totius mundi Redemptoris genitricis integritas, omnium linguis celebretur.*

5. *Demum, vt quod tanquam inexpugnabile munimentum in hac re æstimarunt cum Irenæo, Iustinus, Tertullianus, Basilius, Cyrillus, Chrysostomus, Hieronymus non omittam, insigne prodigium, miraculum retrò actis sæculis inauditum, signumq́ non vulgare, sed Deo dignū, ac (vt Tertulliani verbis vtar)* monstruosam aliquam nouitatem, diuinus vates Iudæis pollicebatur: cuius nullam prorsus rationem habet iuuenculæ desponsatæ quotidianus prægnatus & partus. *Cæterùm partem huius capitis in suam historiam transtulit Euseb. lib 5. cap. 8. vt supra adiecimus.* A

2. Theodotion] *Hunc circa secundi Commodi imperium agnitum Epiphanius scribit : Nauclerus, Bergomas, Sabellicus & Platina sectatorem Tatiani, antequam in hæresim incideret initiò constituunt. Marcionis furores deinde insequutum tradit Epiphanius, sed postremò infensum & ipsum illius hæresi, ad Iudæos declinasse, detractoq́ præputio eorum linguæ, deinde & priuatæ Bibliorum interpretationi dedisse operam. Ebionæū appellat eundem Eusebius libr. 3. hist. cap. 8. Quem sequutus Hieronymus inter hæreticos iudaizantes annumerat, illumq́ multa mysteria Saluatoris subdola interpretatione celasse prodit. Refert in catalogum hæreticorum Augustinus; quòd Christum solummodò hominem dixerit.* Præf. in Iob.

3. Aquila.] *Hic duodecimo Hadriani anno ab Ecclesia proscriptus fuit, quòd authore Epiphanio, astrologicis impensius quàm Christianum decebat, addictus esset. Ignominiam hanc impotenti animo ferens, abnegato Christo,* B *factusq́ proselytus, circuncidi se passus est, atque inde contentioso studio, linguam Hebræam discit, & primus post Septuaginta, qui ante eum quadringentis & triginta annis apud Ptolemæum regem sacra Biblia traduxerant, interpretari & ipse tentauit, & in Christianorum odium ex recepta lectione multa peruertit & corrupit; quale est hoc, quod adducit Irenæus. Idem exemplum ex Irenæo nominatim recitat Euseb. lib. 5. hist. ca. 8. additq́ hanc interpretationem ansam sui erroris præbuisse Ebionitis. Hunc Aquilam diligentem & curiosum interpretem alicubi vocat Hieronymus, alibi verò contentiosum appellat, nec verba solùm, sed etymologias quoq́ verborum transferre conatum, atq́ ita iure reijciendum. Comm. in 2. c. Ose. & Epist. ad Pammachium.* Lib. de pond.

4. Suas ipse comburere scripturas] *Tanto odio Christiani nominis Iudæos flagrasse scribit Iustinus martyr, vt ex sacris Biblijs plurima deleuerint,* C *quibus Christum crucifixum, Deum verum & hominem esse, vnicumq́ orbis Redemptorem, & Messiam promissum, adeò disertè docebatur, vt ea nullis glossematibus possent aliò detorquere : qualia sunt quæ ibidem subnectit de Esdra, Hieremia, & Psalm. 95. è cuius versu decimo deleuerunt* A ligno, *cùm prius esset,* Dicite in Gentibus, quia Dominus regnauit à ligno. In Dialog.

5. Reliquas omnes gentes] *Tres has voces ex vet. cod. adiecimus, expungendo* reliquos omnes.

QVEMADMODVM INTERPRETATA sunt Scripturæ in Græcam linguam, & quando.

CAPVT XXV. D

PRius enim quàm Romani possiderent [2] regnum suū, adhuc Macedonibus Asiam possidentibus, [3] Ptolemæus Lagi filius cupiens eam bibliothecam quæ à se fabricata esset in Alexandria, [4] omnium hominum dignis cōscriptionibus [ornare,] petijt à [Hierosolymitis] in Græcum sermonem interpretatas habere Scripturas eorum. Illi verò, [obediebant enim] tunc adhuc Macedonibus, eos quos habebant perfectiores Scripturarum intellectores, & vtriusq; loquelæ [5] Septuaginta seniores miserunt Ptolemæo, [facturos] hoc quod ipse voluisset. Ille autem experimentum eorum sumere volens, & metuens ne fortè cōsentientes eam veritatem quæ esset in Scripturis, absconderent per interpretationem, [6] separans eos ab inuicem, iussit omnes eandem interpretari Scripturā, & hoc in omnibus libris fecit. Conuenientibus autem ipsis in vnum apud Ptolemæū, & comparantibus suas interpretationes, Deus glorificatus est, & Scripturæ verè diuinæ creditæ sunt, omnibus can-

A eandem, & eisdem verbis, & eisdem nominibus recitantibus ab initio vsq; ad finem, vti & præsentes Gentes cognoscerent, quoniam per aspirationem Dei interpretatę sunt Scripturæ, & non esse mirabile Deum hoc in eis operatum, quando in ea captiuitate populi, quæ facta est à Nabuchodonosor, corruptis Scripturis, & post septuaginta annos Iudæis descendentibus in regionem suam, & post deinde tēporibus Artaxerxis Persarum regis, inspirauit Hesdræ sacerdoti tribus Leui, [præteritorum] Prophetarum omnes rememorare sermones, & restituere populo eam legem quæ data esse per Moysem.

4. Reg. 25. Ierem. 39. & 52. 1. Esdr. 1. 3. Esdr. 2.

Eusebius libro 5. Histor. cap. 8. hæc citat.

Πρὸ γὰρ τοῦ ῥωμαίους κρατῦναι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν, ἔτι τῶν μακεδόνων τὴν ἀσίαν κατεχόντων, πτολεμαῖος ὁ
B λάγου φιλοτιμούμενος τὴν ὑπ' αὐτοῦ κατασκευασθεῖσαν βιβλιοθήκην ἐν ἀλεξανδρείᾳ, κοσμῆσαι τοῖς πάντων ἀνθρώπων συγγράμμασιν, ὅσα γε σπουδαῖα ὑπῆρχεν, ᾐτήσατο παρὰ τῶν ἱεροσολυμιτῶν εἰς τὴν ἑλληνικὴν διάλεκτον σχεῖν αὐτῶν μεταβεβλημένας τὰς γραφάς. οἱ δὲ, ὑπήκουον γὰρ ἔτι τοῖς μακεδόσι τότε, τοὺς παρ' αὐτοῖς ἐμπειροτάτους τῶν γραφῶν καὶ ἀμφοτέρων τῶν διαλέκτων, ἑβδομήκοντα πρεσβυτέρους ἔπεμψαν πτολεμαίῳ, ποιήσαντος τοῦ θεοῦ ὅπερ ἐβούλετο. ὁ δὲ, ἰδίᾳ πεῖραν αὐτῶν λαβεῖν θελήσας, εὐλαβηθείς τε μήτι ἄρα συνθέμενοι, ἀποκρύψωσι τὴν ἐν ταῖς γραφαῖς διὰ τῆς ἑρμηνείας ἀλήθειαν, χωρίσας αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων, ἐκέλευσε τοὺς πάντας τὴν αὐτὴν ἑρμηνείαν γράφειν. καὶ τοῦτ' ἐπὶ πάντων τῶν βιβλίων ἐποίησε. συνελθόντων δὲ αὐτῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ παρὰ τῷ πτολεμαίῳ, καὶ συναντιβαλόντων ἑκάστου τὴν ἑαυτοῦ ἑρμηνείαν, ὁ μὲν θεὸς ἐδοξάσθη, αἱ δὲ γραφαὶ ὄντως θεῖαι ἐγνώσθησαν,
C τῶν πάντων τὰ αὐτὰ ταῖς αὐταῖς λέξεσι καὶ τοῖς αὐτοῖς ὀνόμασιν ἀναγορευσάντων ἀπαρχῆς μέχρι τέλους, ὥς τε καὶ τὰ παρόντα ἔθνη γνῶναι, ὅτι κατ' ἐπίπνοιαν τοῦ θεοῦ εἰσὶν ἡρμηνευμέναι αἱ γραφαί. καὶ οὐδέν γε θαυμαστὸν τὸν θεὸν τοῦτο ἐνηργηκέναι, ὅς γε καὶ ἐν τῇ ἐπὶ Ναβουχοδονόσορ αἰχμαλωσίᾳ τοῦ λαοῦ, διαφθαρεισῶν τῶν γραφῶν, καὶ μετὰ ἑβδομήκοντα ἔτη τῶν ἰουδαίων ἀνελθόντων εἰς τὴν χώραν αὐτῶν. ἔπειτα ἐν τοῖς χρόνοις ἀρταξέρξου τοῦ περσῶν βασιλέως, ἐνέπνευσεν ἔσδρᾳ τῷ ἱερεῖ ἐκ τῆς φυλῆς λευί, τοὺς τῶν προγεγονότων προφητῶν πάντας ἀνατάξασθαι λόγους, καὶ ἀποκαταστῆσαι τῷ λαῷ τὴν διὰ μωσέως νομοθεσίαν.

Interprete Ioanne Christophorsono.

Antequam Romani summum totius orbis obtinerent imperium, Asia adhuc Macedonum ditioni subiecta, Ptolemæus, Lagi filius, magno studio incensus, bibliothecæ, quam Alexandriæ exstruxerat, omnium scriptorum libris, qui erant accuratè elaborati, exornandæ, postulauit à Hierosolymitanis, vt ipsorum scripturas ab Hebraico sermone in Græcum conuersas habere posset. Illi verò (adhuc enim Macedonum paruerunt imperio) Septuaginta seniores, cùm sacrarum literarum, tum vtriusque linguæ inter ipsos facilè peritissimos, ad Ptolemæum, quò illud quod ab eo erat postulatū, plenè exequerentur, miserunt. Ille autem separatim de illis periculum facere cupiēs, cautione quidem adhibita, ne forte in vno loco constituti, cōmuni consensu veritatem scripturarum sua interpretatione occultarent, eos ab ipsis mutuo semouit, mandauitque vt singuli eundem scripturæ librum interpretarētur. Atque idem ipsum in omnibus libris præstitit. Tandem verò cùm coram Ptolemæo in vnum conuenissent, & suam quisq; cū alijs conferret interpretationem, ibi & Dei gloria magnoperè erat illustrata, & illę scripturę verè diuinæ propterea cognitæ, quod singuli interpretes eas non solùm ijsdem sententijs, sed ijsdē omninò verbis à principio ad finem vsque expressissēt: adeò vt Gentes, qui præstò aderāt, illas scripturas instinctu diuino explicatas faterentur. Nec mirū sanè est, Deum istud effecisse, qui etiam, cùm scripturę, dum populi Israelitici captiui sub Nabuchodonozor tenebantur, penitus interijssent, et Iudæi post annos 70. in patriā redijssent, deinceps tēporibus Artaxerxis, Esdram sacerdotem ex tribu Leui diuino Spiritus sui afflatu incitauit, vt cùm libros omnium Prophetarū, qui antegressi fuissēt de integro conscriberet, tū legē à Moyse promulgatam populo de integro restitueret.

Cùm tanta igitur veritate & gratia Dei interpretatæ sint Scripturæ, ex quibus præparauit, & reformauit Deus fidem nostram, quæ in Filiū eius est, & seruauit nobis simplices Scripturas in AEgypto, *in qua adoleuit & domus Iacob, effugiens famē, quæ fuit in Chanaan: in qua & Dominus noster seruatus est, effugiens eam persequutionem, quæ erat [ab] Herode: & hæc earum Scripturarum interpretatio, priusquam Dominus noster descenderet facta sit, & antequam Christiani ostenderentur, interpretata sit. Natus est [enim] Dominus noster, *circa primum & quadragesimum annum Augusti imperij, multò autem vetustior fuit Ptolemæus sub quo interpretatæ sunt Scripturæ: verè impudorati & audaces ostenduntur, qui nunc volūt aliter interpretationes facere, quando ex ipsis Scripturis [arguuntur] à nobis, & in fidem aduentus Filij Dei concludātur. Firma est autem, & non ficta, & sola vera, quæ secundùm nos est fides, manifestam ostēsionem habens ex his scripturis, quæ interpretatæ sūt illo modo quo prædiximus, & Ecclesiæ annunciatio sine interpolatione. Etenim Apostoli cùm sint his omnibus vetustiores, consonant prædictæ interpretationi, & interpreta-

D (margin)

*quando Leui

Gen. 46. Actor. 7.
Matt. 2. 13.

t'io consonat Apostolorum traditioni. Etenim Petrus,& Ioannes,[9] & Matthæus,& Paulus,& reliqui deinceps,& horum sectatores, Prophetica omnia ita annuntiauerunt,quemadmodum seniorum interpretatio continet. Vnus enim & idem Spiritus Dei,qui in Prophetis quidem præconauit quis, & qualis esset aduentus Domini, in Senioribus autem interpretatus est bene, * quæ bene prophetata * fuerant:ipse & in Apostolis annunciauit plenitudinem temporum adoptionis venisse,& proximasse regnum cœlorum,& inhabitare intra homines credentes in eum,qui ex Virgine natus est Emmanuel. A

*quia *fuerunt

ANNOTATIONES.

1. Prius enim quàm Romani] Ab hoc Ptolemæo vsque ad obsidionem primam Hierosolymorum ab exercitu Romano,duce Pompeio,Olympiadas 54. quæ annos 136. efficiunt,numerat Euseb. in Chronico.

2. Regnum suum] Vet.co. Regnum Dei, id est, terram toties beatorum Patriarcharũ posteritati promissam. Eusebius habet: Antequam Romani summum totius orbis obtinerent imperium;&c. vsque ad illud: Cum tanta igitur veritate,& cæt. Eius porro authoritate,& consensu vet.cod. ornare, pro compleri; Hierosolymitis, pro Hierosolymis; obediebant enim, pro qui obaudiebant; restituimus & immutauimus. *Lib.5 hist.*

3. Ptolemæus Lagi filius.] Tertullian. hunc Philadelphum cognominat, simulq; appellat Ptolemæorum eruditissimum. Epiphanius notat hoc factum fuisse anno regni eius decimoseptimo: etenim Nicephorus Constantinop. eum XXXVIII. annis imperasse scribit , in Chronologia. *Apol·ca 18.*

4. Omnium hominum] Iosephus 50000. voluminũ eam bibliothecam habuisse scribit,12. Antiq. cap.2. vbi & totam historiam accuratè persequitur. Aristæas apud Eusebium lib.8. de Præparatione euangelica,cap.1. refert Demetrium Phalereum bibliothecæ præfectum regium interrogatum à Rege, quot iam libri in bibliothecis essent, respondisse; Plures quàm ducenta millia,sed breui tempore non pauciores quingentis millibus.

5. Septuaginta seniores] Non defuerunt qui litem mouerint de horum numero, dicentes tantùm LXX. fuisse, non LXXII. propterea quod ita recenseantur tũ ab Irenæo,tum à plurimis alijs authoribus. Verùm, attẽdant velim illud breuitatis causa fieri, quemadmodum LXXII. discipuli præter Apostolos à Christo missi, communius LXX. dicuntur, cũ tamen ex Euãgelio Augustini & Bedæ interpretatione, ac Epiphanio hos nominatim recensente, Clementis deniq; qui horum partem vidit, Constitutionum Apost. lib.2. ca.59. verè Septuaginta & duo fuisse extra omnem dubitationem sit. Adhæc, cùm Eleazarus tum summus Ierosolymorum Pontifex, ex qualibet gentis suæ tribu sex viros ad hoc elegerit ac miserit, senarius autẽ numerus duodecies multiplicatus, LXXII. conficiat: certus est septuaginta & duorũ interpretũ numerus. Aristæus deniq; eiusdẽ Ptolemæi à secretis, tot se vidisse, admisisse, fouisse scriptis testatur: quin etiã singulorum nomina per tribus suas ita perscribit. Ex tribu Iuda, inquit, Ioseph, Ezechias, Zacharias, Ioannes, Ezechias, Eliseus. Ex tribu Ruben, Iudas, Simõ, Samuel, Adeus, Mathias, Eschemias. Ex tribu Gad Nehemias, Ioseph, Theodosi[9], Baseas, Ornias, Datis. Ex tribu Aser, Ionathas, Auxeas, Eliseus, Ananias, Chabrias, Sachus. Ex tribu Nephtalim, Isaac, Iaacob, Iesus, Gabareus, Simõ, Leui. Ex tribu Manasse, Iudas, Ioseph, Simõ, Zacharias, Ioãnes, Ionathas. Ex tribu Simeõ, Sabatheus, Iasõ, Iesus, Theodor[9], Ionas, Ionathã. Ex tribu Leui, Theodosius, Iasõ, Iesus, Theodorus, Ionas, Ionathas. Ex tribu Isachar, Theophilus, Abrahã, Arsamis, Endemias, Daniel, Some. Ex tribu Zabulõ, Ieremias, Eleazar, Zacharias, Baneas, Eliseus, Datheus. Ex tribu Ephraim, Samuel, Iosephus, Iudas, Iuathes, Chabel, Dositheus. Ex tribu Beniamin, Israel, Ioannes, Theodosius, Arsamenes, Abietas, Ezecel. Et de his hactenus. B

Sunt quoq; etiam hoc sæculo, qui contendunt eos tãtummodo Legem, id est, quinq; libros Mosis, ex Hebræis Græcos fecisse: istudque sensisse putant Aristæam, Iosephum, & quosdam Talmudicos. Falluntur porrò, quoniam hi nomine Legis vniuersam veteris Testamenti Scripturã intelligunt, sicut & Christus Dominus noster de ea loquitur Ioann. 10. 34. & 15. 25. Præterea, Philo ac Epiphanius huius rei diligentissimi indagatores, disertè testantur vniuersum vetus Testamentum, quod apud Iudæos 22. sacris libris seruabatur, ab his in linguã Græcam translatum esse. Neque est verisimile Regem omnium librorum tam auidum & curiosum, tot reliquorum clarissimorum Prophetarum libros neglexisse, solis quinque vnius Mosis contentum. Postremò, cùm nulli ab his LXXII. reperiantur veteris Testamenti interpretes, vsque ad Aquilam, qui sub Adriano Imperatore vixit; & antè hunc Apostoli aliiq; Apostolici viri alios à Mose Prophetas, tanquam ex Græca translatione citent frequentissimè: non est profectò dubitandum vniuersum vetus Testamentum ab illis LXXII. Græco sermone donatum esse. C

Neque prætermittendum, tantam olim fuisse huius translationis LXXII. etiam inter Iudæos authoritatẽ, vt, Philone teste, plurimi eorum singulis annis in insulã Pharum traijcerent, & celebri solennitate locum honorarent, in quo primùm edita esset tam mirabilis Legis diuinæ interpretatio. Ideo & in horum calendario, die octaua mensis Tebet, id est, Decembris, signatur ieiunium, quòd illo die Lex in Græcum versa sit tempore Ptolemæi regis, & tenebræ, vt aiunt, triduò totum mũdum occupauerint.

Deniq; prisci Ecclesiæ Doctores, Iustinus, Tertull. Epiphanius, Augustinus, vnà cum Irenæo nihil dubitarũt affirmare hos LXXII. seniores Spiritu prophetico hac in re instructos atque munitos fuisse, quando tam stupendo miraculo omnes in easdem dictiones, periodos, & sententias conuenerint, oracula obscuriora de Christo tam aptè expresserint, & ab Apostolis, tota demum prisca Ecclesia Christiana admissi probatique fuerint. Tametsi non diffiteamur tam vetustate, quàm exscribẽtium plurimorum oscitantia vel ignorantia multis in locis illorum interpretationem postea vitiatam esse, adeò vt à Luciano, Hesychio, Origene, dein beato Hieronymo exinde emendanda fuerit. Diuina tandem prouidẽtia, & doctissimorum virorum nunquam satis laudandis laboribus, nouissimè correctam, authoritateq; Ecclesiæ Romanæ probatam, & excusam, in lucem gratulantur pij omnes hoc tempore exiuisse. Atque hæc pro loco sufficiant. D

6. Separans eos ab inuicem] Iustinus Martyr scribit

A *ſcribit ſeptuaginta cellularum veſtigia, in quibus ſeparatim tranſtulerunt, Alexandriæ ſeſe cōſpexiſſe, à quo non diſſentiunt Cyrillus Ieroſ. catecheſi 4. Tertull. cap. 19. Apolog. Euſeb. lib. 8. de præparat. Euang. cap. 1. Hilarius: Chryſoſtomus: Theodoretus: Auguſtinus 2. de doctrina Chriſt. cap. 15. & lib. 18. de ciuit. cap. 42. Quin & prophetico, id eſt, diuino ſpiritu præditos fuiſſe hos interpretes, non dubitat idem Auguſtinus 15. de Ciuitate capite decimoquarto, & lib. 18. capite quadrageſimotertio: licet interdum Hebraicæ veritatis amore, ſit illis infeſtior Hieronymus.* *In Dialogo, & Apol. 2.*

7. Reſtituere populo eam legem] *Magno conſenſu antiquiſſimi Scriptores hanc ſententiam ſuis calculis probant, velut Baſil. epiſt. ad Chilonem, Clemens lib. 1. Strom. Hieronymus lib. adu. Heluidium, Iſidor. li. 6. Etymol. Sed vnius Tertulliani verba hic annotaſſe ſufficiet.* Hieroſolymis (*ait*) Babylonica expugnatione deletis, omne inſtrumentum Iudaicæ literaturæ per Eſdram conſtat reſtauratum, *lib. de habitu muliebri, cap. 3.*

8. Circa primum] *Subſcribit Tertull. lib. contra Iudæos, Euſeb. in hiſtor. & Chronico, anno 42. quem ſequitur Epiph. contra hæreſ. 78 Ptolemæus ergò trecētis plus minus annis hoc tempus præceſſerat.*

9. Et Matthæus] *Hieronymus veritati Hebraicæ impensè deuotus, ſubmonet Matthæum aliquando non ſequi Septuaginta trāslatorum authoritatem, ſed Hebraicam, vt illa duo:* Ex Aegypto vocaui filium meum. & Nazaræus vocabitur, *indicant. libro de viris illuſtribus, & Comment. in 2. cap. Matth.*

B

OSTENSIO QVONIAM VIRGO IN vtero accipiet, & non adoleſcentula.

CAPVT XXVI.

QVemadmodum ipſi teſtificantur, quoniam priuſquam conueniſſet Ioſeph cum Maria, manente igitur in ea virginitate, inuenta eſt in vtero habens de Spiritu ſancto, & quoniam dixit ei Gabriel Angelus, Spiritus ſanctus aduenict in te, & virtus Altiſſimi obumbrabit te, quapropter quod naſcetur ex te ſanctum, vocabitur Filius Dei: & quoniam Angelus in ſomnis dixit ad Ioſeph: Hoc autem factum eſt, vt adimpleretur quod dictum eſt ab Eſaia Propheta. Ecce, Virgo [2] in vtero] concipiet. Seniores autem ſic interpretati ſunt dixiſſe Eſaiam. Et adiecit Dominus loqui ad Achas. Pete tibi ſignum à Domino Deo tuo [3] in profundum inferni, aut in excelſum ſupra. Et dixit Achas: *Non petam, & non tentabo Dominum. Et dixit. [4] Num puſillum vobis agonem præbere hominibus, & quemadmodū Dominus præſtat agonem? Propter hoc Dominus ipſe donabit vobis ſignum. Ecce, Virgo in ventre accipiet, & pariet filium, & *vocabis nomen eius Emmanuel: butyrum & mel *manducabit, priuſquam cognoſcat, aut eligat mala, [5] communicabit bonum, quoniam priuſquam cognoſcat infans] bonum vel malum, non conſentiet nequitiæ, vt eligat bonum. Diligenter igitur ſignificauit Spiritus ſanctus, per ea quæ dicta ſunt, generationem eius quæ ex Virgine, & ſubſtantiam, quoniā Deus. [6] Emmanuel enim nomen hoc ſignificat: & manifeſtat, quoniam homo, in eo quod dicit, Butyrum & mel manducabit, & in eo quod infantem nominat eum, & priuſquam cognoſcat bonum & malum: hæc enim omnia [ſigna] ſunt hominis infantis. Quod autem non conſentiet nequitiæ, vt eligat bonum, proprium hoc eſt Dei, vti non per hoc quod manducat butyrum & mel, nudè ſolummodò eum hominem intelligeremus, neq; rurſus per nomen Emmanuel, ſine carne eum Deum ſuſpicaremur.

Margin: *Matt. 1. 18.* *Luc. 1. 35.* *Iſaiæ 7. 11.* *Nō poſtulabo, nec (C) *vocabitis *comedet.

D

ANNOTATIONES.

1. Quemadmodum & ipſi] *Non fuiſſet hoc initium capitis niſi colo dirimendum à ſuperiore: quod tamē ne Lectoribus, præcedentibus ſectionibus aſſuetis moleſtum eſſet, maluimus indicare, quàm tranſponere. Confirmat autem oraculum Iſaiæ de Virgine Emmanuelē paritura, in beatiſſima Maria Chriſtum noſtrum enixa completum eſſe. Miraculum porrò repromiſſum, nullum fuiſſet, niſi planè virgo integra, inuiolataq; peperiſſet. Cæterùm, Heluidij nefarium errorem, ex huius Euangelij loco perperam intellecto, natum, doctè & acriter refellunt Hieronymus, Chryſoſtomus, & Hildephonſus Toletanus.*

2. In vtero] *Hoc ex vet. cod. addidimus, cùm idem apertè habeat Euangelium Matth. 1. cap.*

3. In profundum inferni] *Vet. cod.* In profundum deorſum, aut in altitudinem ſurſum. *Quam putarim germanam eſſe Irenæi lectionem, cùm ita habere Septuaginta indicet Hierony. quorum lectionem hanc cum Irenæo amplexantur veteres, Iuſtinus in Dial. Cyprianus lib. 2. aduerſ. Iudæos cap. 9. Baſilius, & Cyrillus in hunc Iſaiæ locum, & Ambroſius ſerm. 8. in Pſalm. 118.*

4 Num puſillum vobis] *Quia ſic habebant omnes codices, nihil immutauimus. Sanctes ex Hebræo:* Nunquid parum eſt vobis labore afficere homines, quia labore afficitis & Deum meum? *Tertullianus lib. contra Iudæos:* Non puſillum vobis certamen cum hominibus, quoniam Deus præſtat certamē? *Cyprianus libro ſecundo aduerſus Iudæos, capite nono.* Num puſillum vobis certamen cum hominibus, quoniam Deus præſtat agonem? *Eadem etiam habet epiſtola ad Martyres & Confeſſores de Mappalico.*

5. Communicabit bonum] *Sex has voces ex veteri codice reſtituimus: deleuimus vnicam,* commutauit. *Iuſtinus Martyr ita habet:* Butyrum & mel edet, *In Dialogo.*

edet, priusquam dignoscat malum, eliget bonum: quia priusquàm dignoscat malum à bono, reijciet malum vt bonum eligat. *Præclara est huius loci alioqui satis obscuri, periphrasis apud Hieronymum commentarijs in 7. Esaiæ, qua monet infantiam humani corporis, diuinæ Christi scientiæ non præiudicasse.*

6. Emmanuel enim nomen] *Hebraicum nomen est compositum ex* עמנו *Himmanu, id est, nobiscũ, &* אל *El, Deus: vnde constat Christum Deum esse in carne manifestatum. Quo pacto autem Christo Iesu hoc nomẽ conueniat, & quid Iudæis ea de re obstrepentibus respõdendum sit, disserunt Iustinus Martyr Quæst. 135. ad Orthod. & Tert. lib. contra Iudæos.* A

QVID EST QVOD DICTVM EST A Dauid, De fructu ventris tui ponam in throno meo.

CAPVT XXVII.

Isaia. 7.13 *Psal. 131 11.*

[1] T in eo quod dicit, Audite domus Dauid, significantis erat, quoniam quem promisit Deus Dauid, de fructu ventris eius æternum suscitaturum se regem, hic est qui ex Virgine, quæ fuit de genere Dauid, generatus est. B

Theodoretus Dialogo 1. hæc citat.

Καὶ ἐν τῷ εἰπεῖν ἀκούσατε δὴ οἶκος Δαβίδ, σημαίνοντος ἦν, ὅτι ὃν ἐπηγγείλατο ὁ Θεὸς τῷ Δαβὶδ, ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας αὐτοῦ, αἰώνιον ἀναστήσειν βασιλέα. Οὗτός ἐστιν ὁ ἐκ τῆς Δαβὶδ παρθένου γενόμενος.

Interprete Iacobo Billio.

Quin etiam cùm his verbis vteretur. Audite domus Dauid, hoc significabat, quod sempiternus ille rex, quem Deus Dauidi de ventris ipsius fructu excitaturum se receperat, hic ipse est, qui ex Virgine, quæ à Dauide ortum traxit, natus est.

Propter hoc enim & de fructu ventris eius regem promisit, quod erat propriũ Virginis prægnantis, & non de fructu lumborum eius, nec de fructu renum eius, quod est proprium viri generantis, & mulieris ex viro conceptionẽ facientis. Circumscripsit igitur genitalia viri in promissione Scripturæ: imò verò nec commemoratur, quoniã nõ ex * voluntate viri erat, qui nascebatur. Statuit aũt & confirmauit fructum vẽtris, vt generationem eius, qui erat futurus ex Virgine pronunciaret, quẽadmodũ Elizabeth impleta Spiritu sancto testificata [est] dicens ad Mariam: Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui, significante Spiritu sancto audire volentibus, repromissionem quam repromisit Deus, de fructu ventris eius suscitare regẽ, impletam esse [in] Virginis, hoc est in Mariæ, partu. Qui igitur transmutant id quod apud Esa. ã: Ecce, adolescentula in ventre concipiet, & Ioseph filium eum volunt esse: illud transmutẽt, quod est repromissionis, quod apud Dauid positum est, vbi promisit illi Deus, de fructu ventris suscitare cornu Christi * regis. Sed nõ intellexerunt. Cæterùm etiam hoc quoque ausi fuissent demutare. Quòd autem dixerit Esaias: In profundum deorsum, vel in altitudinem sursum, significantis fuit, quoniam qui descendebat, ipse erat & qui ascendebat. In eo autem quod dixerit: Ipse Dominus [2] dabit] signũ, id quod erat inopinatum generationis eius * significabat, quòd nec factũ esset aliter, nisi Deus Dominus omnium Deus ipse dedisset signum in domo Dauid. [3] Quid enim magnum, aut quod signum fieret in eo quòd adolescentula concipiens ex viro peperisset, quod euenit omnibus quæ pariũt mulieribus? Sed quoniã inopinata salus hominibus inciperet fieri, Deo adiuuante, inopinatus & partus Virginis fiebat, Deo dãte signum hoc, sed non homine operante illud.

C; *Luc. 1.*; *Isaia. 7. 11.*; *Ephes. 4.10*; D

* voluntate

* regnum.

* significauit.

ANNOTATIONES.

1. Et in eo quod dicit] *Hic locus ex Irenæo habetur apud Theodor. Dialog. 1. Demonstrat autem facta Dauidi de Christo promissa in Virgine Maria completa esse: & Christum per eam verum esse filium Dauid; Ebionitarum labefactata impia interpretatione*

2. Dabit signum] *Expunximus* dedit *aut. ve. cod.*

3. Quid enim magnum] *Rabbinorum quidam de rege Ezechia hoc Isaiæ vaticinium exponunt: sed iã tũc annos circiter quindecim natus erat. Alij fingũt obscuro cuipiam filiorum Achaz; alij verò eiusdẽ Prophetæ filio illud conuenire: sed nullus eorum fuit Hiummanuel, nec terram vniuersam suo imperio subiectam habuit, sicut puer ille, quem paulò post idem Propheta constituit terræ Dominum. Laudat igitur Propheta insigne & inusitatum Dei miraculum, quod de vulgari mulierum conceptu (vt acutè vidit Irenæus) nequaquam faceret. Eadẽ ratione Tryphonem cum asseclis vrget Iustinus:* Si vulgari more primogenitorum (ait) nasciturus erat ex coitu, cur tanquam prodigium pollicetur, quod commune est primogenitis omnibus? *Eadem modo Tertull. lib. contra Iudæos. Basil. hom. de Natali Domini. Cyrillus Ierosol. Catech. 12.*

In Dialogo.

QVID

A QVID EST APVD DANIELEM LAPIS *sine manibus excisus.*

CAPVT XXVIII.

Ropter hoc[autem]& Daniel præuidens eius aduentum, lapidem sine manibus abscissum aduenisse in hunc mundum:[1] hoc est enim quod sine manibus significabat, quod non operantibus humanis manibus, hoc est, virorum illorum qui solent lapides cædere, in hunc mundum eius aduentus erat, id est, non operante in eum Ioseph, sed solà Maria cooperante * dispositione. Hic enim lapis à terra, & ex virtute & arte constat Dei. Propter hoc autem & Esaias ait. Sic dicit Dominus: Ecce, ego mitto in fundamenta Sion lapidem pretiosum, electum, summum, angularem, honorificum: vti non ex voluntate viri, sed ex voluntate Dei, aduentum eius, qui secundùm B hominem est, intelligamus. Dani. 2. 34. Isaia 28. 16.

* dispositioni.

ANNOTATIONES.

1. Hoc est enim quod sine manibus] *Ita Danielis admirabile vaticinium, ante Irenæum Iustinus in Dialogo; & post vtrumque Tertullianus lib. adu. Iudæos: & lib. 3. & 4. aduersus Marcion. Hieronymus in 2. caput Danielis; Augustinus tractatu 7. & 9. in Ioannem; & ex Græcis Origenes, & Basilius ad Christi Domini ex intacta Virgine natiuitatem, non minus piè quàm eleganter accommodarunt. Quibus fit, vt satis nequeam mirari detestarique, Caluini Iudaicam planè impietatem, scribentis, hæc verba prorsus absurdè de Filij Dei natiuitate ex Maria Virgine intelligi.*

QVARE VIRGA MOYSI PROIECTA, *coluber facta est.*

* serpens factus est.

CAPVT XXIX.

[1] Ropter hoc autem & Moyses ostendens typum, proiecit virgam in C terram, vt ea incarnata omnem Ægyptiorum præuaricationem, quæ insurgebat aduersus Dei dispositionem, argueret & absorberet: & vt ipsi Ægyptij testificarentur, quoniam digitus est Dei, qui salutem operatur populo, & non Iosephi filius. Si enim Ioseph filius esset, [2] quemadmodum plus poterat quàm Salomon, aut plus quàm Iona habere? aut plus esse Dauid, cùm esset ex eadem seminatione generatus, & proles existens ipsorum? Vt quid autem & beatum dicebat Petrum, quod eum cognosceret esse Filium Dei viui? [3] Super hæc]autem nec rex esse posset, si quidem Ioseph filius fuisset, nec hæres, secundùm Hieremiam. Exod. 7. 10. Matth. 12. v 41 & 42. Matt. 16. 17.

ANNOTATIONES.

1. Propter hoc autem] *Virgæ Mosaicæ transformationem, aduentum Filij Dei in carnem præsignificasse cum Irenæo sentiunt etiam plerique antiquorum; quorum verba, hunc locum explicabunt. Isidorus:* Virga in serpente, Christus in morte: expauit & fugit Moses, D mortuus est Christus, & expauerunt discipuli, & fugerunt. *Ambrosius lib. de Salomone.* Moses virgam proiecit in terram, quæ & ipsa imago erat corporis Domini, ideo omnium AEgyptiorum potestatem absorbuit. *Pluribus verbis adhuc isthæc persequitur in Psalm. 118. & lib. 3. Offic. cap. 14. Subscribunt ei Augustin. serm 86. de tempore; Gregor. Nissen. lib. de vita Mosis, Gregorius Roman. Prosper Aquitanicus, Beda, Rupertus.*

2. Quemadmodum] *Hunc locum ita videtur æmulari Tertull.* Non competebat ex semine humano Dei filium nasci, nisi totus esset filius hominis, non esset & Dei filius, nihilque haberet amplius Salomone, & amplius Iona, & de Ebionis opinione credendus erat. *Lib. de carn. Christi.*

3. Super hæc autem] *Hoc est; præterea; adhæc;* πρὸς τούτοις.

OSTEN-

OSTENSIO QVOD SI IOSEPH FILIVS fuisset Dominus, non rex esse potuisset. A

CAPVT XXX.

Matth.1.12. IOseph enim Ioacim & Iechoniæ filius ostenditur, quemadmodum &
Matthæus generationem eius exponit.[1] Iechonias autem, & qui ab eo om-
Iere.22.24. nes, abdicati sunt à regno, Hieremia dicente sic, Viuo ego, dicit Dominus,
si factus fuerit Iechonias filius Ioacim, rex Iuda, signaculum in manu de-
xtera mea, inde abstraham eum, & tradam eum in manu quærentium animam eius.
Iere 22.28. & 29. Et iterum, Inhonoratus est Iechonias, quemadmodum vas quod non est opus, quo-
niam proiectus est in terram, quam non sciebat. Terra audi sermonem Domini,
scribe virum hunc abdicatum hominem, quoniam non augebit de semine eius se-
dens super thronum Dauid, princeps in Iuda. Et iterum, Deus ait super Ioacim patre
Iere.36.30. eius. Propter hoc, sic dicit Dominus super Ioacim patrem eius[2] regem Iudææ. Non
enim erit ex eo sedens super thronum Dauid, &[3] mortificatum [eius] erit proiectum
in æstu diei, & in glacie noctis, & respiciam super eum, & super filios eius, & inferam B
super eos, & super inhabitantes] Hierusalem, super terram Iuda, omnia mala, quæ lo-
quutus sum super eos. Qui ergo eum dicunt ex Ioseph generatum, & in eo habere
spem, abdicatos se faciunt à regno, sub maledictione & increpatione decidentes,
Psal.131.11. quæ erga Iechoniam, & in semen eius est. Propter hoc enim dicta sunt hæc de Iecho-
nia, Spiritu præsciente ea quæ à malis doctoribus dicuntur, vti discant quoniam ex
semine eius, id est, ex Ioseph, non erit natus, sed secundùm repromissionem Dei, de
ventre Dauid suscitatur rex æternus, qui recapitulat omnia in se.

ANNOTATIONES.

1. Iechonias autem] *Sixtus Senensis vir perdoctus & accuratus, scribit, Anabaptistas, hoc tam Ieremiæ quàm Irenæi testimonio abuti, vt probent Matthæum Euangelistam aberrasse in recensenda Christi genealogia, quasi à regibus Iuda & Dauide ortus esset per Iechoniam, Salathielem, & Zorobabelem: quando ex superioribus Ieremiæ ac Irenæi locis constet Iechoniam, qui & Ioacim, in captiuitate Babylonica sine liberis mortuum; in eodemque extinctam omnem stirpem regiam. Respondet verò illos tantummodo loqui de abdicatione à regno, seu orbitate imperij: non de omnimoda sterilitate seu orbitate prolis, quod ex eiusdem Ieremiæ verbis istis clarum euadit.* Scribe hunc virum abdicatum hominem, quoniam non augebit de semine eius sedens super thronum Dauid, princeps in Iuda. *Quod autem in Babylone genuerit Salathielem, vnde natus sit Zorobabel, præter quod ex libr.1. Esdræ cap.3. versic. 2. & Matthæi cap.1.12. constanter asseritur, Philo in secundo Chronographiæ testatur, Euilmerodach eduxisse Ioacim cognomento Iechoniam de carcere, & in honorem habuisse. Datum autem ei filium Mesezebeel, cognomento Salathiel, qui anno decimoseptimo post solutam captiuitatem dux fuit populi, à quo & Zorobabel.* C

2. Regem Iudææ] *Id est, tribus Iudæ & Beniamin, non totius Israelis.*

3. Mortificatum eius] *Cadauer ipsius Ioacim, de quo Ierem.22.* Sepultura asini sepelietur, & putrefactus, & proiectus extra portas Ierusalem. *Vult autem Irenæus, quia prædictum erat neminem ex semine Ioacim, ex quo Ioseph sponsus beatæ Mariæ oriundus erat, sessurum super solium Dauidis, Iesum Christum si ab illo genitus fuisset, non potuisse in eo sedere, iuxta verbum Angeli. Luc.1. Paulò post* inhabitantes *posuimus, pro* inhabitantem, *auth. vet. cod.*

OSTENSIO QVONIAM PER QVÆ proiectus est homo de Paradiso, per hæc iterum intrat in paradisum. D

CAPVT XXXI.

Rom.5.19. ETtantequam plasmationem in se recapitulatus est. Quia quemadmodũ
per inobedientiam vnius hominis, introitum peccatum habuit, & per
peccatum mors obtinuit: sic & per obedientiã vnius hominis iustitia in-
Gen.2.vers.6.& 7. troducta vitã fructificet his, qui olim mortui erant hominibus.[2] Et quẽ-
admodũ protoplastus ille Adam de rudi terra, & [de] adhuc virgine: non-
dum enim pluerat Deus, & homo non erat operatus terram, habuit substantiam, &
Ioan.1.3. plasmatus est manu Dei, id est, Verbo Dei: omnia enim per ipsum facta sunt: & sumpsit
Dominus limum à terra, & plasmauit hominem. Ita recapitulans in se Adam ipse,
Verbum existens ex Maria, quæ adhuc erat Virgo, rectè accipiebat generationẽ Adæ
Gen.2. recapitulationis.[3] Si igitur primus Adam habuit patrem hominem, & ex semine viri
natus

A natus est; meritò dicerent, & secundùm Adam ex Ioseph esse generatum. Si autem ille de terra quidem sumptus est, & Verbo Dei plasmatus est, oportebat idipsum Verbum recapitulationem Adæ in semetipsum faciēs, eiusdem generationis habere similitudinem. Quare igitur non iterum sumpsit limum Deus, sed ex Maria operatus est plasmationem fieri? Vt non alia plasmatio fieret, neque alia esset plasmatio quæ saluaretur, sed eadem ipsa recapitularetur seruata similitudine.

Theodoretus Dialogo 1. hæc citat.

Εἰ τοίνυν ὁ πρῶτος Ἀδὰμ ἔσχε πατέρα ἄνθρωπον, καὶ ἐκ ἀνδρὸς σπέρματος ἐγεννήθη, εἰκὸς ἦν καὶ τὸν δεύτερον Ἀδὰμ λέγειν αὐτὸν ἐξ Ἰωσὴφ γεγενῆσθαι, εἰ δὲ ἐκεῖνος ἐκ γῆς ἐλήφθη, πλάστης δὲ αὐτοῦ ὁ Θεός, ἔδει καὶ τὸν ἀνακεφα-
B λαιούμενον εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πεπλασμένον ἄνθρωπον, τὴν αὐτὴν ἐκείνῳ τῆς γεννήσεως ἔχειν ὁμοιότητα. Εἰς τί οὖν πάλιν οὐκ ἔλαβε χοῦν ὁ Θεός, ἀλλ' ἐκ Μαρίας ἐνήργησε τὴν πλάσιν γενέσθαι; ἵνα μὴ ἄλλη πλάσις γένηται, μηδὲ ἄλλο τὸ σωζόμενον, ἀλλ' αὐτὸς ἐκεῖνος ἀνακεφαλαιωθῇ τηρουμένης τῆς ὁμοιότητος.

Ἄγαν οὖν πλανῶσι καὶ οἱ λέγοντες αὐτὸν μηδὲν εἰληφέναι ἐκ τῆς παρθένου, ἵν' ἐκβάλωσι τὴν τῆς σαρκὸς κληρονομίαν, καὶ ἀποβάλωνται τὴν ὁμοιότητα.

Interprete Iacobo Billio.

Proinde si primus Adamus patrem hominem habuisset, atque ex viri semine procreatus fuisset, non abs re dicere quis posset secundum quoque Adamum ex Ioseph ortum esse. At verò cùm ille ex terra sumptus, atque à Deo effictus sit; oportebat vtique eum, qui hominem, à Deo effictum in seipso instauraret, eandem cùm illo generationis similitudinem habere. Quid igitur causæ est, quamobrem Deus limum rursus non sumpserit, verùm operam dederit, vt effictio ex Maria fieret? Nimirum ne alia effictio existeret, aut aliud esset cui salus afferretur: sed ille ipsemet instauraretur, seruata similitudine.

Valdè igitur errant, qui dicūt ipsum nihil assumpsisse ex Virgine, vt reijciant carnis hæreditatem, & similitudinem eijciant.

ANNOTATIONES.

1. Et antiquam plasmationem] *Docet oportuisse Christum redemptorem ex Virgine nasci, quoniam Adam prauaricator ex terra virgine formatus fuerat: quòd paulò apertius & fusius docet his aduersus Iudæos verbis Cyrillus Ierosol.* Ex corporibus corpora gig- Catec. 12.
C ni, possibile: sed puluerem terræ hominem fieri hoc multo mirabilius. Lutum confusum, oculorum tunicas & splendores, mouere, ædificare, loqui, docere, parere, regnare, hoc admirandum. Itaque ô indoctissimi Iudæi, vnde Adam factus est? Nonne Deus accepit puluerem de terra, & creauit creaturam hanc admirandam? Quid igitur? Lutum in oculum mutatur, & Virgo non generabit? Quòd apud homines est impossibile, Deus præstare non poterit? &c.

2. Et quemadmodum] *Sententiam hanc ferè ad verbum videtur Tertullianus transcripsisse lib. de carne Christi:* Virgo adhuc erat terra; nondum opere compressa, nondum sementi subacta, ex ea hominem factum accipimus à Deo in animam viuam. Igitur si primus Adam ita traditur, meritò sequens. &c. *Mellisflua B. Bernardi verba huic loco accōmoda præterire non potui:* Deum (*ait ille hom. 2. super Missus est*) huiusmodi decebat natiuitas, quas non nisi de Virgini nasceretur: talis congruebat & Virgini partus, vt non pareret nisi Deum. Voluit esse Virginem, de qua immaculata immaculatus procederet; omnium maculas purgaturus. &c.

3. Si igitur primus Adam] *Totus hic locus exprimitur à Theodoreto, dialog. 1. vsq; ad illud proximi capitis.* Si enim ille quidem de terra, &c.

D *ADVERSVS EOS QVI DICVNT EVM NIHIL de Maria accepisse.*

CAPVT XXXII.

ERant igitur qui dicunt eum nihil ex Virgine accepisse, vt abijciant carnis hæreditatem, abijciant autē & similitudinem. Si enim ille quidem de terra, & manu, & artificio Dei plasmationem, & substantiam habuit; hic autē non manu & artificio Dei; iam non seruauit similitudinem hominis, qui factus est secundum imaginem ipsius, & similitudinem, & inconstans artificium videbitur, nō habens circa quod ostendat sapientiam suam. Hoc autem dicere est, & putatiuè apparuisse eum, & tanquam hominem, cùm non esset homo: & factum eum hominem, nihil assumentem de homine. Si enim non accepit ab homine substantiam carnis, neq; homo factus est, neq; filius hominis: & si hoc nō factus est, ꝙ nos eramus, non magnum faciebat quòd passus est, & [sustinuit.] Nos autem quoniam corpus sumus de terra acceptū, & anima accipiens à Deo spiritū, omnis quicunq; cōfitebitur.

Hoc

image
not
available

A *QVARE LVCAS A DOMINO INCHOANS genealogiam in Adam retulit: & quot sint ab Adam usque ad dominum generationes.

*Qualiter

CAPVT XXXIII.

PRopter hoc Lucas genealogiam, quæ est à generatione Domini nostri, vsque ad Adam, septuaginta duas generationes habere ostendit, finem coniungens initio, & significans, quoniam ipse [est] qui omnes gentes exinde ab Adam dispersas, & vniuersas linguas, & generationem hominum cum ipso Adam insemetipso recapitulatus est. Vnde [&] à Paulo typus futuri dictus est ipse Adam: quoniam futuram circa Filium Dei humani generis B dispositionem, in semetipsum fabricator omnium Verbum præformauerat, prædestinante Deo primùm animalem hominem, videlicet, vt à spiritali saluaretur. Cùm præexisteret Saluans, oportebat & quod saluaretur fieri, vti [non] vacuum sit saluans. Consequenter autem & Maria virgo obaudiens inuenitur dicens. Ecce ancilla Domini fiat mihi secundùm verbum tuum. Eua verò inobediens: non obaudiuit enim adhuc cùm esset Virgo, quemadmodum illa virum quidem habens Adam, virgo tamen adhuc existens: erant enim vtrique nudi in Paradiso, & non confundebantur, quoniam [paulò ante] facti, non intellectum habebant filiorum generationis. Oportebat enim illos primò adolescere, dehinc sic multiplicari. Sicut Eua inobaudiēs facta, & sibi & vniuerso generi humano causa facta est mortis: sic & Maria habens prædestinatum virum, tamen virgo obaudiens, & sibi & vniuerso generi humano causa facta est salutis. Et propter hoc, Lex eam quæ desponsata erat viro, licet virgo sit adhuc, vxorem eius qui desponsauerat vocat, eam [quæ est à] Maria in Euā recirculationem significans: quia non aliter quod colligatum est solueretur, nisi ipsæ compagines alligationis, reflectantur retrorsus, vt primæ* coniugationes soluantur per secundas, secundæ rursus [liberent] primas. Et euenit primam quidem compaginē à secunda *coniugatione soluere, secundam verò coniugationem, [primæ] solutionis habere locum. Et propter hoc Dominus dicebat, primos quidam nouissimos futuros, & nouissimos primos. Et Propheta autem hoc idem significat, dicens, C Pro patribus tuis nati sunt tibi filij. Primogenitus enim mortuorum natus Dominus, & in sinum suum recipiens pristinos patres, regenerauit eos in vitam Dei, Ipse initium viuentium factus, quoniam Adam initium morientium factus est. Propter hoc & Lucas initium generationis [à Domino] inchoans, in Adam retulit, significans, quoniam non illi hunc; sed hic illos in Euangelium vitæ regenerauit. Sic autem & Euæ inobedientiæ nodus solutionem accepit per obedientiam Mariæ. Quod enim alligauit virgo Eua per incredulitatem, hoc Virgo Maria soluit per fidem. Necesse ergo fuit Dominum ad perditam ouem venientem, & tantæ dispositionis recapitulationem facientem, & suum plasma requirentem, illum ipsum hominem saluare, qui factus fuerat secundùm imaginem, & similitudinem eius, id est, Adam implentem tempora eius condemnationis, quæ facta fuerat propter inobedientiam, quæ Pater posuit in sua potestate: quoniam & omnis dispositio salutis, quæ circa hominem fuit, secundum placitum fiebat Patris, vti non vinceretur Deus, neque infirmaretur ars eius. Si enim qui factus fuerat à Deo homo, vt viueret, hic amittens vitam, læsus à Serpente qui deprauauerat [eum,] iam non reuerteretur ad vitam, sed in D totum proiectus esset morti; victus esset Deus, & superasset Serpentis nequitia voluntatem Dei. Sed quoniam Deus inuictus, & *magnanimus est, magnanimem quidem se exhibuit ad correctionem hominis, & probationem omnium, quemadmodum prædiximus. Per secundum autem hominem alligauit fortem, & diripuit eius vasa, & euacuauit mortem, viuificans eum hominem, qui fuerat mortificatus. Primùm enim possessionis eius vas Adam factus est, quem & tenebat sub sua potestate, hoc est præuaricationem iniquè inferens ei, & per occasionem immortalitatis, mortificationem faciens in eum. Et enim promittens futuros eos tanquam deos, quod ei non est omnino possibile. mortem fecit in eis: vnde & iustè à Deo recaptiuatus, qui hominem captiuum duxerat: solutus est autem condemnationis vinculis, qui captiuus ductus fuerat homo.

Marginalia: Luc. 3. — Rom. 5. 14. — Luc. 1. 38. — Genes. 2. 16. — Genes. 2. 25. Genes. 3. v. 8. 17. 20. & 21. Leui. 21. 13. — *coniunctiones *colligatione — Mat. 16. 20. — Psal. 44. 18. Colos. 1. 16. 1. Cor. 15. 21 Luc. 3. — Luc. 15. 4. — Actor. 1. 7. — Genes. 3. — *magnanimis *correptionem. — Matt. 21. 20. — Genes. 3.

Mariæ humilitas, quæ Deum hominibus peperit, vitam mortalibus dedit, cælos innouauit, mundum purificauit, paradisum aperuit, & hominum animas ab inferis liberauit. O nunquam verè gloriosa Mariæ humilitas, quæ porta paradisi efficitur, scala cæli constituitur. Facta est certè humilitas Mariæ, scala cælestis, per quam descendit Deus ad terras. Quia respexit (inquit) humilitatem ancillæ suæ, &cæt.

Luc. 1. 48.

Patiatur quæso, Christianus & pius lector, dum eam, quam ex recitatis impiorum Gnosticorum conuitijs, iustam animi indignationem iam contraxit, lenire studeo, piorum & priscorum Patrum nostrorum aliquot adhuc, sed contractiora scripta me adducere. Ambrosius: Sit nobis tanquam in imagine descripta virginitas, vitaque beatæ Mariæ, de qua velut speculo refulget species castitatis, & forma virtutis. Quid nobilius Dei matre? Quid splendidius Dei matre? Quid splendidius ea, quam splendor elegit? Quid castius ea, quæ corpus sine corporis contagione generauit? Virgo erat non solùm corpore, sed etiam mente, corde humilis, verbis grauis, animi prudens, loquendi parcior, legendi studiosior, intenta operi, verecunda sermone: arbitrium mentis, solita non hominem, sed Deum quærere. Nullum lędere, bene velle omnibus, assurgere maioribus natu, æqualibus non inuidere, fugere iactantiam, rationem sequi, amare virtutem. Quando ista vel vultu læsit parentes? quando dissensit propinquis? quando fastidiuit humilem? quando derisit debilem? quando vitauit inopem? Nihil toruum in oculis, nihil in verbis procax, nihil in actu inuerecundum, non gestus fractior, non incessus stultior, non vox petulantior: vt ipsa corporis species simulacrum fuerit mentis, figura probitatis. *Et aliquantò post*: Hæc est imago virginitatis: talis enim fuit Maria, vt eius vnius vita, omnium disciplina sit.

Lib. 2. de Virg.

Prodeat in medium acerrimus integritatis eius assertor contra Heluidium Hieronymus: Propone tibi, *ait Epistola ad Eustochium*, Beatam Mariam, quæ tantæ extitit puritatis, vt mater Domini esse mereretur. *Et rursus ibidem*: Postquam Virgo concepit in vtero, soluta maledictio est. Mors per Euam, vita per Mariam. *Et ad Principiam*: Sancta Maria, quia conceperat eum, in quo omnis plenitudo diuinitatis habitat, plena gratia salutatur. *Et libro contra Iouinianum*: Hortus conclusus, soror mea sponsa: hortus conclusus, fons signatus. Quod clausum est atque signatum, similitudinem habet matris Domini, matris, & Virginis. *Et libr. contra Heluidium*: Ioseph, qui miracula tanta cognouerat in Beata Virgine, Dei templum, Spiritus sancti sedem, Domini sui matrem, audebat attingere? *Et in Apologia pro libris aduersus Iouinianum: ipsam vocat matrem, & virginem perpetuam, hortum conclusum, fontem signatum, portam Orientalem semper clausam.*

Cypriani, quem ob eloquentiam, & fortissimum martyrium, meritò omnes celebramus, aliquot sententias adijciam: Maria genitrix est & obstetrix, *inquit Serm. de Nat. Christi ad Corn.* & deuotam dilectæ soboli exhibet clientelam, attrectat, amplectitur, iungit oscula, porrigit mammam, totum negotium plenum gaudio, nullus dolor, nulla naturæ contumelia in puerperio. Nihil in hac re potuit vltio, nec præcedens delectatio aliquam expetijt pœnarum vsuram. Spiritu sancto obumbrante incendium originale extinctum est: ideoque innoxiam affligi non decuit, nec sustinebat iustitia, vt illud vas electionis communibus lassaretur iniurijs, quoniam plurimum à cæteris differens, natura communicabat non culpa. Eratque ei proprium priuilegium, quod nulla mulierum necante, nec deinceps meruit obtinere, quod erat simul mater & Virgo, singulis titulis insignita. Vnde & matri plenitudo gratiæ debebatur, & Virgini abundantior gloria, quæ carnis & mentis integritate insignis, spiritali & corporali intus & extra Christi præsentia fruebatur, &c.

Maria non communicauit hominibus in culpa: nec communibus lassata est iniuriis.

Idiota pij & docti viri, quem volunt anno Domini 850. vixisse, præclara aliquot verba prætermittere nec debui, nec potui. Trahe me post te (*scribit Virginem alloquens, lib. contemplation. de Virgine Maria, cap. 1.*) ô benedicta Virgo Maria, benedicta ante ortum, in ortu, & post ortum: ante sæculum, in sæculo, & post sæculum, *&c. & cap. 2.* Tota pulchra es in anima, per virtutum & charismatum omnium perfectam pulchritudinem: tota pulchra es in tua conceptione, ad hoc solùm effecta, vt templum esses Dei altissimi. *Et aliquantò post.* Tota pulchra es non in parte, sed in toto: & macula peccati siue mortalis, siue venialis, siue originalis, non est in te, nec vnquam fuit, nec erit. *Et capite sexto*: Inuenisti Virgo Maria gratiam cœlestem, quia fuerunt in te ab originis labe præseruatio, angelica salutatio, Spiritus sancti superuentio, &c.

Sedulius presbyter ante annos 1140. si Trithemio credimus, B. Virginem à peccato communi intactam his versibus cecinit, Lib. 2.

Et velut in spinis mollis rosa surgit acutis,
Nil quod lædat habens, matremque obscurat honore:
Sic Euæ de stirpe sacra veniente Maria,
Virginis antiquæ facinus noua virgo piaret.

Et paulò post.

Hæc ventura senes postquam dixere Prophetæ,
Angelus intactæ cecinit properata Mariæ.

Et qui anno 540. à Christo nato vixisse dicitur Arator Diaconus, Lib. 1. in Acta Apost.

— qua tunc statione sedebat,
Porta Maria Dei genitrix intacta creantis,
A nato formata suo: mala criminis Euæ
Virgo secunda fugat: nulla est iniuria sexus.

Claudat porrò hunc Latinorum Patrum ordinem B. Hildephonsus Toletanus Præsul, ac Hispaniarum ante nongentos annos dignissimus Primas. Beata Virgo Maria, *inquit*, nisi in vtero matris sanctificata fuisset, minimè eius Natiuitas colenda esset. Nunc autem quia authoritate totius Ecclesiæ dignè veneratur: constat eam ab omni peccato originali fuisse immunem, per quam non solùm maledictio Euæ matris soluta est, verùm etiam benedictio omnibus condonata. Nullis ergo quando nata est, delictis subiacuit, nec originale peccatum in vtero sanctificata,

Lib. contra eos, qui disputãt de virginitate & parturitione B. Virginis.

contraxit *Hac ille, qua cùm ante viginti, circiter annos Lutetiæ, cuidam Hispano, perdocto sanè viro, sed immaculatæ Conceptionis B. Deiparæ hosti acerrimo, obiecissem: aliud respondere non potuit, quàm supposititiū, & à me confictum esse hoc testimonium: quod probaturus, mox prolatus à me Hildephonsi vetustissimus & manu scriptus codex: deinde, alius à Petro Comestore ante 400. annos conscriptus, quo hac ad verbum citantur, diluentes: ille penitus obmutuit.*

Latinis aliquot Graci accedant: Chrysostomus in Liturgia non rarò hac verba vsurpat: Sanctissimæ, incontaminatæ, super omnes benedictæ, gloriosæ Dominæ nostræ Deiparæ & semper Virginis Mariæ, cum omnibus sanctis memoriam agentes, omnem vitam nostram Christo Deo nostro commendemus. *Et postea:* Verè dignum & iustum est glorificare te Deiparam & semper beatissimam & penitus incōtaminatam matrem Dei nostri, &c.

Maria Virgo semper beata, & penitus incōtaminata.

Nazianzenus sub finem Tragœdia, Virginem sic alloquitur:

Veneranda ô Virgo, casta, felicissima,
Quando beata nunc beatorum in polo,
Exuta quicquid fecis humanæ sedes
Æternitatis pallio ornata, vt Dea
Habita, senectæ expers, supremo ex æthere
Benigna adesto vocibus meis, preces
Admitte Virgo, &c.
... ô puella, gratia
Æquanda nullis, mater & Virgo supra
Omnes decora Virgines, & maxima,
Quæ vincis omnes cælitum ordines,
Regina, Domina generis humani bonum,
Amica semper esto tu mortalibus,
Maxima quæ quouis in loco mihi salus.

Maria vincit omnes cælitum ordines puritate.

Basilius modis omnibus magnus quinquies in Liturgia his verbis vtitur: Sanctissimæ & intemeratæ, dominatricis nostræ, Dei genitricis, & semper Virginis Mariæ, cum omnibus sanctis memorantes, nos ipsos & ad inuicem, atque omnem vitam nostram Christo Deo commendemus. *Omittam ea qua tradit Homilia de humana Christi generatione.*

Nulla ex parte inferiorem superioribus Athanasium magnum audiamus: Epist. ad Epictetum, B. Mariam vocat Virginem impollutam, in qua nouum huiusmodi conditum fuit, quale in nulla alia fœmina. *Et serm. in Euangel. de sanctissima nostra Deipara:* Quandoquidem ipse Rex est, qui natus est ex Virgine, idemque & Dominus, & Deus: ea propter & mater quæ eum genuit, & Regina, & Domina, & Deipara propriè & verè censetur. *Et postea:* Ad te clamamus, recordare nostri sanctissima Virgo, quæ etiam à partu Virgo permansisti, & retribue nobis pro istis eloquijs, magna dona ex diuitijs tantarum gratiarum &c.

Maria impolluta est.

Scientes & prudentes omittimus, qua habent Damascenus, Isychius, Andreas Cretens. Metaphrastes, qua etiam B. Effrem Basilij discipulus, in orat. de laudi. Sanctiss. Deipara: Orig. ho. 1. in diuersos: Clemens Alex. 7. stro. Tertul. li. de carne Christi, numer. 3. 14. 15. & 18. Iustinus martyr passim in dial. li. de Trinitate. Quaest. 66. & 136. ad ortho. Dionysius cap. 3. de diuinis no. Et Epist. 4 Ignatius epist. ad Trallianos: ad Phil. & ad Ephesios: Martialis epist. ad Tholosanos: Iacobus in liturgia, in hanc rem differunt.

A *Vnum tantùm superest, de quo pios Lectores hic commonitos velim, nimirum, quod cùm hac in prima Irenai nostri editione 1575. scriberemus, Lutetiaque per quendam (cuius nomini parco) minus prudenter magnum fuisset aduersus immaculatam Conceptionem beatiss. Virginis Deipara excitatum dissidium, nos tametsi continuis publicisque schola Sorbonica tunc occupati ac distracti exercitijs, quot potuimus raptim nancisci pro sempiterna Virginis tuenda laude ac innocentia, veterum Theologorum huc congessimus testimonia. Inter hac vnum velut ex Cyrillo Alexand. lib. 6. in Ioan. cap. 15. addidimus: quod vix excuso per Typographos folio, deprehendimus verè non esse Cyrilli: sed Iodoci Clicthouei, qui quatuor commentariorum suorum libros Cyrillinis commentarijs interseruit. Huius menda cùm tunc prestantius remedium non daretur, ad finem libri congestis, vt fieri solet, erratorum emendationibus, Lectores sedulò tempestiuèq. monuimus: hoc conuenti boni viri officio, tantisper dum huius secunda editionis tempus accederet. Exactis porrò decem & octo annis, exierunt* B *in lucem ex officina Iuntarum Lugduni 1594.* Disputationes Francisci Suarez in tertiam partem Diui Thomæ Aquinatis, *in quibus acerbiore censura nos hac de causa perstringens, & in fraudis quantum in ipso est, suspicionem adducens scripsit, pagina 28. colum. 1.* Notauit quidem hunc locum Feu-ardentius, in lib. 3. Irenæi cap. 23. ne quemquam tamen minus doctum deciperet, adnotare debuisset, illum librum non esse Cyrilli, sed Clicthouei.

At, hoc ipsum etiam viginti annis antequam hanc tuam castigationem, mi Francisce, legissem, à me prastitum fuit: quod ex Correctionibus erratorum potuisses animaduertere: atq. sic impostura crimen conseruo, cō- C *sacerdoti, & confratri tuo, tam malè quàm malignè nō impingere. Caterùm, dum scripta illa tua quatuor diebus, quibus tantùm à tua Societatis patribus, (quos ex animo colo ac veneror) voluenda mihi commodata fuerunt, obiter percurrerem, aliquot obuiam facta sunt errata, qua vt vel in tertia illorum saltem editione corrigas, te candidè admonendum censui. Pratermitto quòd vnà mecum Clicthouei Commentarios ascribas Cyrillo pag. 511. col. 2. quodq. Iustino martyri ad finem Apologia 2. aliquid tribuas, cuius nunquam meminit, pagin. 256. col. 1. vt de meo duntaxat Irenao loquar. Falleris in primis, quando vt me coarguas, cap. 23. citas, pro capite 33. sed hoc calcographorum oscitantia deputetur. Verùm, vbi te quaso, inuenisti apud Irenaum,* in Expositione fidei d. *(ita enim citas pag. 130. editionis M. D. XCII. col. 2.)* Vos qui ad Baptismum aspirare fingitis, qui vt tollatis duas naturas, &c.? *Quo libro,* D *& capite comperisti eundem censuisse, Melchisedec fuisse hominem Gentilē, ex Cananais ortū: vt ei adscribis, pag. 607. columna prima? Adhac, scribis, pa. 256. col. 1. apud Irenaum lib. 1. cap. 5. Gnosticos tribuere Christo corpus caleste: sed de hoc ibi ne gry quidem. Pari quoq. lapsu ais pag. 4 col. 2. illum li. 3. c. 3. dicere,* Quod Eua alligauit per incredulitatem, &c. *& pag. 47. col. 1. eundem libro 3. cap. 1. exponere hac verba,* Nondum venit hora mea. *Denique, pagina* 407. *col. 2. Irenaum libro 4. cap. 32. contra negantes veritatem carnis Christi, illud incommodum inferre,* quod globos sanguinis non sudasset, *&c. de quibus in illis locis ne verbum quidem &c. Nequaquam verò pius ac pudens ego, si vt minus doctos deciperes isthac te cōfinxisse ac notasse existimem: tamq. temerariè ac peruersè de proximo iudicarem. Verùm, mortales sumus, qui non bene sapimus*

Tom. 1.

Tom. 1.

Tom. 2.

omnibus

A *omnibus horis. Immortalium verò tantum est omnium & semper reuiuisci. Alter ergo alterius onera portemus, & sic adimplebimus legem Christi.* τὸ λοιπὸν οὖν, ἀγαπητὲ συστρατιῶτη καὶ συνεργε, ἔκλαβε πρῶτον τὴν δοκὸν ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου, καὶ τότε διαβλέψεις ἐκβαλεῖν τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου.

4. Quæ est à Maria in Euam] *Sic vetus codex: excusi,* quæ & Maria in Eua.

5. Alligationis] *Ita pro* alligationi *restituimus: sicuti paulò post;* primæ *pro* primum *substituimus, vet. cod. auth.*

6. Sic autem & Euæ inobedientiæ nodus] *Piæ huic comparationi Mariæ cum Eua, tāto consensu subscribunt Patres omnes orthodoxi, vt Gallasius alio cælo natus videatur, qui nesciat; vel frontem impudentiamq; meretricis indutus, qui audeat contradicere & damnare. Sed obgauniat licet os impudens, quantum volet: nos pietati & doctrinæ Patrum pressis vestigijs nihilo secius semper inhærebimus. Hieronymus epistol. ad Eustó.* Mors per Euam, vita per Mariam. *Bernardus homil. 2. de laudibus Virgin.* Curre Eua ad Mariam, curre mater ad filiam, filia pro matre respondeat, ipsa opprobrium matris auferat, ipsa patri pro matre satisfaciat: quia ecce si vir cecidit per fæminam, iam non erigitur nisi per fæminam. *Innocentius 3. serm. 2. de assumptione.* Oportebat vt sicut per fæminam mors intrauit in orbem; ita per fæminam vita rediret in orbē: & ideò quod damnauit Eua, saluauit Maria, vt vnde mors oriebatur, inde vita resurgeret, &cæt.

7. Solutus est autem] *Vetus codex,* Solutum est autem condemnationis vinculum, quo captiuus ductus fuerat homo.

B *OSTENSIO QVONIAM ADAM PRIOR saluatur à Domino.*

CAPVT XXXIV.

HIC est autem Adam, si oportet verum dicere, primiformis ille homo, de quo Scriptura ait dixisse Dominum, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram: nos autem omnes ex ipso; [& quoniam sumus ex ipso,] propterea quoque ipsius hæreditauimus appellationem. *Genes. 1. 26.* 2 Cùm autem saluatur homo, oportet saluari eū qui prior formatus est homo. Quoniam nimis inrationabile est, illum quidem, qui vehementer ab inimico læsus * erat, *est* & prior captiuitatem passus est, dicere non eripi ab eo, qui vicerit inimicum, ereptos verò filios eius, quos in eadem captiuitate generauit: nec victus quidem adhuc 3 parebit] inimicus, ipsis veteribus spolijs manentibus apud eum. Quemadmodum si hostes expugnauerint quosdam, & * victos duxerint captiuos, & multo tempore in seruitute *vinctos* possederint eos, ita vt generent apud eos, & aliquis dolens pro his qui serui facti sunt, C eosdem hostes expugnet, non tamen iustè faciet, si filios quidem eorum qui captiui ducti sunt, liberet de potestate eorum, qui in seruitutem deduxerant patres eorum, ipsos verò qui captiuitatem sustinuerunt, subiectos relinquat inimicis, propter quos & * vltionem fecit consecutis libertatem filijs, ex causa paternæ vindicationis, *tuitionē* 4 Sed non relictis ipsis patribus, qui ipsam captiuitatem substinuerunt. Neque enim infirmus est Deus, neque iniustus, qui opitulatus est homini, & in suam libertatem restaurauit eum.

ANNOTATIONES.

1. Hic est autem Adam] *Ratione & exemplo contendit aduersus Tatiani errorem. Diuinæ æquitati ac misericordiæ conuenientissimum fuisse, vt primus parens præ cunctis liberis eius saluaretur: quod alij postea Theologis pluribus asseruerunt. Ac de pœnitentia eius capite trigesimo septimo dicetur. Vide etiam cap. 31. libri primi.*

2. Cùm autem saluatur homo] *Contendit quantis potest argumentis, Adamum saluatū esse, quod & postea Augustinus persequitur epist. 99. quia Sapientiæ 10. scriptum est:* Illum, qui primus factus est pater orbis terrarum, Sapientia custodiuit, & eduxit illum à delicto suo. *Deinde, quòd constans sit Ecclesiæ hæc sententia. Quin & ipsum Adam post tam varios casus, & tot discrimina rerum, tandem in Golgathæ seu Caluariæ mōtem peruenisse, ibique vita functum sepultumque fuisse, vbi Dominus & Saluator noster cruci affixus est, magno consensu, & ex antiqua patrū traditione docent Origenes tract. 35. in Math. Cyprianus Serm. de resur. Domini: Athanasius libr. de passione Dominic. Basil. in 5. cap. Isaiæ: Chrysostom. homil. 84. in Ioan. Epiphanius contra hæres. 46. August. Ser. 71. de tempore: Moses Bar-cepha lib. de paradiso. Hanc sententiam Hieronym. in 27. Matth. non probat, in 5. cap. ad Ephes. damnare non audet; sed Epist. ad Marcellam, eam amplectitur.*

3. Parebit] *Expunximus* parebat *veteris cod. authoritate.*

4. Sed non relictis] *Omnia hæc paucis attigit Tertull. lib. præscript.* Tatianus doctrinæ Valentini adiecit, Adam nec salutem consequi posse, quasi si non rami salui fiunt, & radix salua sit.

QVARE DE PARADISO ADAM proiecit Deus.

CAPVT XXXV.

Gen. 3. 17. [1]Ropter hoc & [in] initio transgressionis Adæ, sicut enarrat Scriptura non ipsum maledixit Adam, sed terram in operibus eius; quemadmodum ex veteribus quidam ait; Quoniam quidem transtulit Deus maledictum in terram, vt non perseueraret in homine. Condemnationem autem transgressionis accepit homo tædia & terrenum laborem, & manducare panem in sudore vultus sui, & conuerti in terram, ex qua assumptus est.[2] Similiter autem & mulier tædia, & labores, & gemitus, & tristitias partus, & seruitium; id est, vt seruiret viro suo, vt neque maledicti à Deo in totum perirent, neque sine increpatione perseuerantes Deum contemnerent. B Omnis autem maledictio decurrit in serpentem, qui seduxerat eos. Et dixit (inquit) Deus serpenti: Quoniam fecisti hoc, maledictus tu ab omnibus pecoribus, & ab omnibus bestijs terræ. Hoc idem autem & Dominus in Euangelio, his qui à sinistris inueniuntur ait, Abite maledicti in ignem æternum: quem præparauit Pater meus Diabolo & angelis eius: significans quoniam non homini principaliter præparatus est æternus ignis, sed ei qui seduxit & offendere fecit hominem, inquam, qui princeps apostasię est principi abscessionis, & his angelis qui apostatæ facti sunt cum eo: quem quidem iustè percipient etiam hi qui similiter [vt illi] sine pœnitentia & sine regressu in malitiæ perseuerant operibus.

Gen. 3. 16. Gen. 3. 15. Matt. 25. 41 & 42.

ANNOTATIONES.

1. Propter hoc & in initio] *Ostendit maledictionem diuinam non propriè in homines latam fuisse, sed in terram & serpentem: quapropter nec ignem æternum illis præsertim paratum esse, sed diabolo principe omnis defectionis. Isthac sapienter expendens Rupertus ait:* Neque mulieri, maledicta es; neque viro, maledictus es, dixit Dominus: sed tantùm hoc, Maledicta terra in opere tuo: cuius videlicet terræ maledictio, non aliud est quam multimoda & frequens afflictio; qua per varios euentus terræ ex eo corruptæ & deterioratæ affligitur homo. Soli verò serpenti dixit, Maledictus eris, quo videlicet dicto, firma & immutabilis intelligenda est sententia æternæ damnationis. *Tertullianus libro 2. aduersus Marc. hunc Irenæi locum his paucis contrahit:* Deus ideo nō maledixit ipsum Adam & Euam, vt restitutionis candidatos, vt confessione reuelatos, sicut maledixit serpenti, cuius salus omnino deplorata erat, &c.

Li. 2. de vi. verbi Dei. cap. 15.

2 Similiter autem & mulier] *Triplici pœna punita est mulier, quia triplo maius fuit peccatū eius quā Adami. Primò, quia credendo serpenti plusquam Deo, seducta est. Secundò, quia ligni vetiti pulchritudinem cōcupiuit. Tertiò, quia & virum ad transgreßionem induxit.* C *Meritò igitur triplex vindicta ei reddita est præter communem sibi cum viro mortem. Nam mortuorum matrem esse meruit. Omnes enim conceptus eius anima & corpore in peccato moriuntur: & nemo eorum viuit, nisi viuificetur per Christum. Et quia intemperanter fructum arboris expetiuit, redditur vteri dolor, dicente Domino:* In dolore paries *Tertiò, quia virum importunitate muliebri ad comedendum illexit, idcirco sub viri potestate redacta est.*

Rupert. l. 3. de Tri. c. 23

DE CAIN, QVI FRATREM suum occidit.

D

CAPVT XXXVI.

 [1]Vemadmodum Cain, cùm accepisset consilium à Domino,[2] vti quiesceret in eo, quod non rectè diuisisset eam, quæ erga fratrem erat communicationem; sed cum zelo & malitia suspicatus est posse dominari ei, non solùm non acquieuit: sed & adiecit peccatum super peccatum, manifestans sententiam suam per operationem suam. Quod enim cogitauit, hoc, & operatus est, dominatus [est,] & interfecit eum, subijciente Deo iustum iniusto, vt ille quidem per ea quæ passus est, iustus ostendatur; hic verò per ea quæ commisit, detegeretur iniustus. Et ne sic quidem mitigatus est, nec quieuit super factum malum; sed interrogatus vbi esset Abel frater eius? Nescio, ait: nunquid custos fratris mei sum ego? Extendens & multiplicans malum per responsionem. Etenim

Genes. 4. 6.

A nim[si] malum est occidere fratrem, multo peius sic audacter & inreuerenter respondere omnia scienti Deo, quasi possit frustrari eum.[4] Propter hoc & ipse maledictionem portauit, quoniam ad se peccatum attulit, non reueritus Deum, neque confusus in fratricidio.

ANNOTATIONES.

1. Quemadmodum Cain] *Cain ob neglectum Dei consiliu, imprudentiam, cædem fraternam, & maximã in Deum irreuerentiã, iustè maledictus & reprobatus est.*

2. Vti quiesceret in eo] *Chrysostomus, Cyrillus, Græci omnes, ita hunc locum reddunt, LXX. versionem istam sequuti:* οὐκ ἐὰν ὀρθῶς προσενέγκῃς, ὀρθῶς δὲ μὴ διέλῃς ἥμαρτες, ἡσύχασον, *hoc est;* An nō si rectè obtuleris, rectè aũt non distribueris, peccasti? *Sicq, voluit Cain his verbis admonitum à Deo, vt rectè diuideret in fratrem dilectionis officia: non autẽ felicitati inuideret. Hier. in Quæst. Heb. testatur illa verba in fonte* B *Hebraico non haberi: Eugubinus verò copiosè docet vnde processerint.*

3. Extendens & multiplicans malum] *Irenæo consentit Chrysostomus his verbis:* Quid adhæc ingratus & impudens? Debebat cogitare quod Deus non ignarus rei rogaret, sed ab ipso confessionem criminis exigeret, &c. Verùm, ille iterum auget vulnus, & vlcus increscere facit, & dicit: Haud scio. Vide responsi impudentiam, &c. Hom. 19. in Genes.

4. Propter hoc & ipse] *Vrget Cain graue peccatum, maledictionem, & perditionem æternam, vt vel obiter Caianorum, quorum meminit lib. 1. cap. 35. amentiam furoremq, refellat. Hi enim Cainum, Core, Sodomitas, inprimis autem Iudam proditorem, tanquam ex superiori quadam virtute progenitos, sanctu omnibus preferebant, vt ex Tertull. lib. Præscript. Epiphanio cōtra hær. 38. & Theodoreto, in primo libro indicauimus.*

QVARE FOLIA FICI CIRCVNCINXIT *Adam.*

CAPVT XXXVII.

[1]Irca Adam autem nihil tale factum est, sed omnia in contrarium. Ab altero enim seductus sub occasione immortalitatis, statim timore corripitur, & absconditur, non quasi possit effugere Deum, sed confusus quoniam C transgressus præceptum eius, indignus est venire in conspectum & colloquium Dei. Timor autem Domini initium intelligentiæ, intellectus verò Psal. 110. 10. transgressionis fecit pœnitentiam: pœnitentibus autem largitur benignitatem suam Deus. Etenim per succinctorium in facto ostendit suam pœnitentiam, folijs ficulneis semetipsum contegens, existentibus & alijs folijs multis,[3] quæ minus corpus eius Genes. 3. 7. vexare potuissent, condignum tamen inobedientiæ amictum fecit, conterritus timore Dei, & retundens petulantem carnis impetum; quoniam indolem & puerilem amiserat sensum, & in cognitionem *peiorem venerat, frenum continentiæ sibi & vxori suæ circumdedit, timens Deum, & aduentum eius expectans, & velut tale quid significans:[4] Quoniam (inquit) eam quam habui à Spiritu sanctitatis stolam, amisi per inobedientiam,[5] & nunc] cognosco quoniam sim dignus tali tegumento, quod delectationem quidem nullam præstat, mordet autem & pungit corpus. Et hoc videlicet sẽper habuisset indumentum, humilians semetipsum, nisi Dominus qui est misericors, tunicas pelliceas pro folijs ficulneis induisset eos. Propter hoc autẽ & interrogat eos, vti ad mulierem veniret accusatio; & illam rursus interrogat, vti ad serpentem transmitteret *causam. Dixit enim quod fuerat factum, Serpens, ait, seduxit me, & manducaui. Serpentem verò non interrogauit: sciebat enim eum principem transgressionis Genes. 3. 14. D factum, sed maledictum primò immisit in eum, vti secunda increpatione veniret in hominem. Eum enim odiuit Deus, qui seduxit hominem; ei verò, qui seductus est, sẽsim paulatimque misertus est: quapropter & eiecit eum de Paradiso, & à ligno vitæ longè transtulit: non inuidens ei lignum vitæ,[6] quemadmodum *quidam dicunt, sed miserans eius, vt non perseueraret semper transgressor, neque immortale esset quod esset circa eum [peccatum] & malum interminabile[7] & insanabile.] Prohibuit autẽ eius transgressionem, interponens mortem, & cessare faciens peccatum, finem inferens ei per carnis resolutionem, quæ fieret in terra: vti cessans aliquando homo viuere peccato, & moriens ei, inciperet viuere Deo.

*peiorum

*causas.

*audet quidam dicere.

ANNOTATIONES.

1. Quare folia fici] *Procopius Gazæus commentarijs in tertium caput Gene. hunc Irenæi locum citans, notat Caput esse quinquagesimũ nonum, quò fit vt alias apud Græcos fuisse horum librorum sectiones, à nostris putem.*

2. Circa Adam autem] *Iure quidem maledictus est Cain: quoniam verò Adam statim post admissum peccatum timore perculsus, fugit, seq. Diuina præsentia iudicauit indignum, atque pœnitere se ficulneo cinctorio manifestauit, tandem seruatus est. Seductus porrò fuit Adam, non à serpente, sed ab vxore: putans item peccatum suum tantùm veniale futurũ, nec ob id se moriturum. Ideo & Ignatius ep. ad Trallianos scribit:* Diabolus per mulierem seduxit Adam patrem generis nostri. *Epiphanius quoque contra hæres.* 38. Diabolus per mendacium decepit Adam & Euam. *Ambrosius denique lib. de paradiso cap.* 4. Mulier primò decepta est, & virum ipsa decepit. *Hinc Theodoretus hac Apostoli verba*, Adam non est seductus, *intelligit, pro eo quod est. Nõ primus, nec immediatè à serpente.*

1. Tim. 2.

3. Quæ minus corpus] *Plinius libr. 2. capit. 5. quasdam ficus adeo ramis & folijs diffundi scribit, vt vmbra bina stadia operiant, & quasi fornicato ambitu pastoribus decoram opacamq. sepem præstare. Rhodiginus, fici folium ex scabritie dici à Græcis θρῖον docet: quod Plutarcho probari asserit Erasmus in Chiliad. indeq. prouerbium emanasse, τῷ θριῷ τὴν ἔγχελυν, id est, folio ficulneo anguillam tenes, eo quòd scabrum sit & asperum, ob idq. ad retinẽdam anguillam natura lubricam, maximè idoneum. Ad id pertinet & istud Alciat. emblema.*

Iamdudum quæcunque fugis te prosequor, at nunc
Cassibus in nostris denique captus ades.
Amplius haud poteris vires eludere nostras,
Ficulno anguillam strinximus in folio.

Horum foliorum occasione permoti doctissimi & grauissimi authores, æstimarunt arborem ex cuius fructu deliquerunt primi parentes, ficum fuisse, eamq. antiquam dixerunt traditionem, atque ea de re Christum ficulneã alquando maledixisse. Theodoretus quæst. 28. in Genes. eos qui aliam arborem opinantur, censet errare nimia simplicitate. Athanasius quæst. 58. ad Antioch. Isidorus Pelusiota apud Lippomanum in 3. cap. Genes. Moses Bar-cepha libr. de parad. Oleaster Lusitanus in 3. cap. Genes.

Notandum porrò hunc locum manifestè solideque probare, pœnas corporeas hic à pœnitentibus vel sponte susceptas, vel iniunctas, inflictasque æquo animo perferendas esse, vt illis cum Christi passionibus cõiunctis, voluptatem ex peccatis cõceptam compensent: satisq. faciãt supplicijs ac mulctis illis, quæ vt fructus digni pænitentiæ, à solutis culpis & pœna æterna reatu condonato, vel in hoc mundo, vel in ereboexpiatorio sunt aliàs ad extremum vsq. quadrantem exsoluendæ. Adam etenim abiecta omni mollitie, indumẽtum asperrimum induit, petulantis carnis impetum retundit, frenum continentiæ sibi circundat, & quàm demissè potest, coram Deo iudice semetipsum abijcit & humiliat. An non hæc manifesta de peccatis admissis satisfactio? Hinc Tertullianus ait: Ipse stirpis humanæ & offensæ in Dominum princeps Adam, ex homologesi restitutus in paradisum suum, non tacet. *Qui & ante hæc verba scripserat,* Habes cui satis facias: confessio satis factionis consilium est: satisfactio confessione disponitur: Domino offenso satis facere, &c. *Lib. de pœnitentia, cap. 7. 8. 9. & 10. Et Cyprianus eos reprehendens, qui hanc pœnitentiæ partem negligebant, scribit.* Datur opera, ne satisfactionibus, & lamentationibus iustis delicta redimantur, ne vulnera lacrymis abluantur. *Et serm. de lapsis.* Dominus orandus est, & nostra satisfactione placandus, *&c. Augustin. ad eandem satisfactionem cunctos hortatur, & densis argumentis perurget Enchiridij cap. 65. 70. & 71. Epistola ad Macedonium. Libro 50. homiliarum, hom. 50. Commentarijs in Psalm. 50. & lib. de Eccles. dogm. cap. 53. Confundantur ergo & conuertantur hæretici, qui Satisfactionis nomen & opera, id est, hanc sacramenti pœnitentiæ tertiam partem, cum incredibili animarum iactura, conãtur è medio tollere.*

Lib. de pœni. cap. 12.

4. Quoniam, inquit, eam] *Hac paraphrasi significatur, Adamum & iustitiam originalem, & gratiam gratum facientem, seu charitatem, quam initio acceperat peccato suo perdidisse: qua de re & supra dictum est, cap. 20.* Nos autem in Christo recuperasse, quod in Adam perdidimus. *Quod & Cyprianus postea docuit, scribens, illum acceptam diuinitus gratiam non custodisse. Serm. de bono patientiæ. Ambrosius quoque ait:* Angelos tenebrarum velut latrones, indumentis gratiæ salutaris hominem spoliasse, cùm in eos incidit. *Turpiter igitur aberrant, qui aut iustitiam originalem donũ supernaturale fuisse negãt, aut gratiam diuinam per mortale peccatum amitti pertinaciter inficiantur.*

In cap. 10. Luc.

5. Et nunc] *Sic vetus codex. excusi* & tunc.

6. Quemadmodum quidam] *His consona scribit Theophilus Antioch. lib. 2. ad Autolycum:* Non inuidens, vt quidam sentiunt, Deus Adamo cum ab arbore cognitionis abstinere iussit: sed hominem probare volebat, an dicto audiens esse vellet, &c. *Marcionem ac eiusdem disciplinæ comprobatores designari mihi persuaserim: quoniam Theodoretus scribit eos docuisse serpentem meliorem esse & præstantiorem Creatore, quòd hic quidem arboris cognitionis participes esse vetuerit, & ille permiserit. Gregorius Nyssen. putat ideò arborem illam prohibitam, quod vim haberet generandi in animo rerum malarum scientiam, quam habere hominem non expediebat. Veteres alij, vt Theophilus, Augusti. 14. de ciuit. cap. 12. & 8. de Genesi cap. 106. Chrysost. hom. 16. in Genes. Theodo. quæst. 26. in materiam obedientiæ exercendæ vetitam volunt.*

7. Et insanabile] *Deleuimus* insensibile *aut. vet. cod.*

QVID

A QVID EST QVOD A PROPHETA DICTVM est, Super aspidem & basiliscum ambulabis, &c.

CAPVT XXXVIII.

Quapropter inimicitiam posuit inter serpentem & mulierem; & semen eius, obseruantes inuicem: illo quidem cui mordetur planta, & potente calcare caput inimici; altero verò mordente, & occidente, & interpediente ingressus hominis, quoadusque venit semen prædestinatum calcare caput eius, quod fuit partus Mariæ, de quo ait Propheta. [1] Super aspidem & basiliscum ambulabis, & conculcabis leonem & draconem: significans, quia illud quod erigeretur & dilataretur aduersus hominem peccatum, quod frigidum reddebat eum, euacuaretur cum regnante morte, & conculcaretur ab eo in nouissimis temporibus insiliens humano generi leo, hoc est, Antichristus; & draconem illum serpentem vetustum alligans & subiiciens potestati hominis, qui fuerat victus, ad calcandam omnem eius virtutem. Victus autem erat Adam ablata ab eo [omni] vita: & propter hoc, victo rursus inimico recepit vitam Adam: nouissima autem inimica euacuatur mors, quæ primum possederat hominem. Quapropter liberato homine, fiet quod scriptū est, Absorpta est mors in victoria. Vbi est mors victoria tua? Vbi est mors aculeus tuus? quod non poterat iustè dici, si non ille liberatus fuit, cui primùm dominata est mors. Illius enim salus, euacuatio est mortis. Domino igitur viuificante hominem, id est Adam, euacuata est mors.

Gen. 3. 15. Psal. 90. 13. B Luc. 10. 19. 1. Cor. 15. 54.

ANNOTATIONES.

1. Quapropter inimicitiam] τὴν ἔχθραν, quæ dicitur ira tempus vlciscendi obseruans. Differtur autem de Christo, semine mulieris promisso, vt Serpentis caput, id est, mortem, Antichristum, diabolū, peccatum, infernumq́; homine saluo superaret. Atq́; ita illum Geneseos locum intelligendum ac explicandum esse docēt quæ sequūtur Gen. 12. 3. & 18. 18. & 22. 18. & 26. 4. vt & Paulus indicat Gal. 3. 8. Adeo quoque manifestum est illius promissi sacri Seminis nomine, CHRISTVM significatum esse; nomine autem Serpentis, Diabolum, ex Isaiæ cap. 7. & 9. Ioannis 3. Rom. 1. 6. 16. Heb. 2. 1. Petri 5. Apocalyps. 12. & 13. & sanctorum patrum vnanimi consensu, vt nunquam satis mirari possim Caluini & Marlorati plusquam Iudaicam impietatem, qua locum illum non de Christi ac Satanæ dissidio: sed de communi odio vulgariq́; horrore quo naturæ sensu vniuersi à cunctis serpentibus abhorremus, malum interpretari. C

1. Super aspidem] Augustinus & Cassiod. hunc quoque locum de Christi & seruorum eius è diabolo victoria interpretantur. Diabolus (inquiunt) est aspis, dum occultè percutit: basiliscus, cùm palam venena disseminat: leo, dum violenter persequitur innocentes: draco, cùm negligentes impia voracitate deglutit. Vel, draco, dum occultè insidiatur per hæreticos: & leo, dum apertè sæuit per tyrannos: quæ omnia per aduentum Domini, pedibus eius, id est, à sanctis postrata iacuerunt.

ADVERSVS TATIANI DOctrinam.

CAPVT XXXIX.

Mentiuntur ergo omnes qui contradicunt eius saluti, semper seipsos excludentes à vita, [in] eo quòd non credant inuentam ouem quæ perierat. Si autem illa non est inuenta, adhuc possidetur in perditione omnis hominis generatio: mendax ergo is qui prior hanc sententiam, imò hanc ignorantiam & cæcitatem induxit, Tatianus. Connexio quidem factus omnium hæreticorum, quemadmodum ostendimus; hoc autem à semetipso adinuenit, vti nouum aliquid præter reliquos inferens, vacuum loquens, vacuos à fide auditores sibi præpararet, affectans magister haberi, tentans & subinde vti huiusmodi à Paulo assiduè dictis: Quoniam in Adam omnes morimur, ignorans autem, quoniā vbi abundauit peccatum, superabundauit gratia. Ostenso ergo hoc manifestè, erubescant omnes qui ab eo sunt, [2] & concertant de] Adam, quasi magnum aliquid lucrentur, si ille non saluetur, * quanto magis nihil proficiant, quemadmodum & serpens nihil [profecit] suadens homini, [nisi] illud quod eum transgressorem ostendit, initiū & materiam apostasiæ suæ habens hominem, Deum autem non vicit. Sic & hi qui contradicunt saluti Adæ, nihil proficiunt: nisi hoc, quod semet ipsos hæreticos & apostatas faciunt veritatis, & aduocatos se serpentis & mortis ostendunt.

D Luc. 15. 7. Rom. 5. 15. *quando

ANNO-

A

ANNOTATIONES.

1. Mentiuntur ergo] *Eandem quam hic confutat Tatiani & Encratitarum hæresim, repetiuit libro 1. cap. 31. vbi & multa, quæ hunc locum expediunt, ex alijs authoribus collegimus. Cæterùm, Nicodemus Christi discipulus in historia, quæ fertur nomine eius, de passione & resurrectione Domini, refert Dominum Iesum, cùm secundum animam descendisset ad inferos, manum Adami tenuisse; & dixisse:* Pax tibi cum omnibus filiis tuis iustis meis. *Ipsum autem Adam Christi genibus aduolutum lachrymabiliter deprecatum eum voce magna his verbis:* Exaltubo te, Domine, quoniam suscepisti me, nec delectasti inimicos meos super me: Domine Deus meus, clamaui ad te, & sanasti me. Eduxisti ab inferis animam meam, saluasti me à descendentibus in lacum, &c.

2. Et concertant de] *Expunximus* concertante: *& paulò post* profecit *loco* proficit *substituimus, author. vet. codic.*

ADVERSUS EOS QUI EX QUACUNQUE causa schisma faciunt.

CAPUT XL.

Traductis igitur omnibus, qui nefandas inferunt sententias de factore & plasmatore nostro, qui & hunc mundum fabricatus est, super quem alius Deus non est; & ipsis ostensionibus euersis his, qui de substantia Domini nostri, & de dispositione quam fecit propter hominem suum, falsa docent: prædicationem verò Ecclesiæ vndique constantem, & æqualiter perseuerantem, [&] testimonium habentem à Prophetis & ab Apostolis, & ab omnibus discipulis, quemadmodum ostendimus per initia, & medietates, & finem, & per vniuersam Dei dispositionem, & eam quæ secundum salutem hominis est, solidam operationem, quæ est in fide nostra, quam perceptam ab Ecclesia custodimus, & quæ semper à Spiritu Dei, quasi in vase bono eximium quoddam depositum iuuenescēs, & iuuenescere faciens ipsum vas [in quo est. Hoc] enim Ecclesiæ creditum est Dei munus, quemadmodum aspiratio plasmationi, ad hoc vt omnia membra percipientia viuificentur: [3]& in eo disposita] est communicatio CHRISTI, id est Spiritus sanctus, arrha incorruptelæ & confirmatio fidei nostræ, & scala ascensionis ad Deum. C In Ecclesia enim (inquit) posuit Deus Apostolos, prophetas, doctores, & vniuersam
Ephe. 4. 11. reliquam operationem Spiritus, [4]cuius non sunt participes omnes, qui non *concurrunt ad Ecclesiam: sed semetipsos fraudant à vita, per sententiam malam, & operationem pessimam. Vbi enim Ecclesia, ibi & Spiritus Dei;] & vbi Spiritus Dei, illic Ecclesia, & omnis gratia: Spiritus autem veritas. Quapropter qui non participāt eum, neque à māmillis matris nutriuntur in vitam, neque percipiunt de corpore CHRISTI procedentem nitidissimum fontem: sed effodiunt sibi lacus detritos de fossis
Ierem. 2. 13. terrenis, & de cœno *putridam bibunt aquam, effugientes fidem Ecclesiæ, ne traducantur, reijcientes verò Spiritum vt non erudiantur. Alienati verò à veritate, dignè in omni volutantur errore, fluctuati ab eo, aliter atque aliter per tempora de eisdem sentientes, & nunquam *scientiam stabilem habentes, sophistæ verborum magis volentes esse quàm discipuli veritatis. Non enim sunt fundati super* viuam petram, sed
Mat. 7. 25. [5]super arenam habentem in seipsa lapides multos: propter hoc [&] multos Deos fingunt, & quærere quidem semper in excusatione habent, (cæcutiunt enim,) inuenire verò nunquam possunt. Blasphemant enim fabricatorem, hoc est, eum qui est verè Deus, qui & præstat inuenire, putantes se super Deū alterum inuenisse Deum, vel alteram plenitudinem, vel alteram dispositionem. Quapropter & lumē, quod est à Deo, D nō lucet eis, quoniam inhonorauerunt & spreuerunt Deum, minimum arbitrantes eum: quoniam propter dilectionem suam, & immensam benignitatem in agnitionē
1. Pet. 2. venit *hominis: agnitionem autem non secundum magnitudinem, nec secundum substantiam: (nemo enim mensus est eam, nec palpauit) sed secundum illud vt sciremus quoniam qui fecit & plasmauit, & insufflationem vitæ insufflauit [in] eis, & per conditionem nutrit nos verbo suo confirmans, & sapientia compingens omnia, hic est qui est solus *verè Deus: cum verò qui non est, somniantes super hunc, vt magnum Deum putentur adinuenisse, quem nemo possit cognoscere humano generi communicantem, nec terrena administrantem: [6] Epicuri videlicet inuenientes Deum, neque sibi, neque alijs aliquid præstantem, id est, nullius prouidentiam habentem.

*currunt
*putidam
*sententiā stabilitam
*vnam
*hominibus:
*verus

ANNO-

A

ANNOTATIONES.

1. Traductis igitur omnibus] *Breui recapitulatione concludit, quæ hactenus aduersus varias Gnosticorum impietates disseruit: nimirū de vno Deo, Christi œconomia, & mundi creatione: deinde, illorum sectis opponit Ecclesiæ Catholicæ vbique constantem consonamq; prædicationem, Spiritum sanctum in ea perpetuò residentem: ac idcircò summoperè ab omnibus expetendam eius communionem, ne ad omnem ventum doctrinæ fluctuemus.*

2. Aspiratio.] *Vet. cod.* Ab inspiratione plasmationi, *vt alias fortè fuerit*, ab inspiratione, *id est, diuina reuelatione*, plasmatio, *id est hominis primi creatio, innotuerit: aut si excusa lectio placet, per* aspirationem, *animam rationis capacem, quæ diuino afflatu* B *corpori infusa est, intelligit.*

3. Et in eo disposita] *Sic ex vet. cod. reposuimus, vt intelligatur in communem prædicationis & fidei, quod Ecclesiæ creditum est, communicationem Christi dispositam esse: nisi fortè alias fuerit*, deposito, *cuius loco subrepsisset* disposito, *quod excusi codices habebant.*

4. Cuius non sunt participes] *Idem canit vulgata ore omnium, nec ideò tamen minus grauis Beatissimi martyris Cypriani sententia:* Habere iam non potest Deum patrem, qui Ecclesiam non habet matrem. *Hæc digna quæ frequenter suis scriptis insereretur, visa est Augustino tomo septimo, libro de vnitate Ecclesiæ, & libro secundo contra literas Petiliani cap. 38. & tomo 9. tract. 118. in Io. & tomo 2. epist. 50.*

5. Super arenam] *Alludit ad Christi verba Matt. 7. Per arenam varias, pugnantes, & inconstantes hæresiarcharū sententias, quibus nitebantur, intelligens. Relatum est autem inter adagia:* In arena ædificas, *in eos qui negotium inutile futurum aggrediuntur. Similis parœmia est:* Arenæ semina mandas: *quæ non tantum inania opera, sed quæ simul iacturam quandam grauem adiunctam habent, significat.*

6. Epicuri Deum] *Id est otiosum, & qui curam nullam habeat rerum creatarum. Talem enim Deum finxisse Epicurum testes sunt Clemens, Theophilus, Iustinus, Lactantius, Laertius, Plutarchus, & M. Tullius. Deum qualem fingebat Marcion, Tertullianus quoque vocat* Deum Epicuri, *lib. quarto. & libro primo* Epicurum Marcionis consiliarium *appellat.*

OSTENSIO QVONIAM PROVIDENTIA Dei regatur hic mundus.*

*secundū prouidentiam.

CAPVT XLI.

C PRouidentiam autem habet Deus omnium, propter hoc & consilium dat: consilium autem dans adest his, qui morum prouidentiam habent. Necesse est igitur ea quæ prouidentur & gubernantur, cognoscere suum * rectorem: quæ quidem non sunt irrationabilia, neque vana, sed habent sensibilitatem perceptam de prouidentia Dei. Et propter hoc 2 Ethnicorum quidam, qui minus illecebris ac voluptatibus seruierunt, & non in tantum superstitione idolorum abducti sunt; prouidentia eius moti, licet tenuiter, tamen conuersi sunt, vt dicerent fabricatorem huius vniuersitatis Patrem omnium prouidentem, & disponentem secundum nos mundum.

*directore.

ANNOTATIONES.

1. Prouidentiam habet Deus] *Mundum diuina prouidentia, id est, paterna Dei solicitudine & ratione gubernari, etiam Ethnicorum testimonio confirmat, aduersus Epicuros Gnosticorum tum errores, tum* D *mores. Huius extant præclara apud Tullium testimonia.* In mundo Deus est aliquis *(ait libro 1. de Nat. deor.)* qui regit, qui gubernat, qui cursus astrorū, qui mutationes temporum, rerum vicissitudines ordinesque conseruat, terras & mare contemplās; hominum commoda, vitasque tuetur, *&c.* Vt hominum membra nulla contentione, mente ipsa & voluntate mouentur; sic numine Deorum omnia finguntur, mouentur, atque mutantur. *Et Oratione pro Roscio.* Commoda quibus vtimur, lucem qua fruimur, spatium quod ducimus, à Deo nobis dari & impartiri videmus, &c.

2. Ethnicorum quidam] *Inter hos, Aratum, Simonidem, Euripidem, Menandrū, Thestium, & Dionysium numerat Theophilus Antiochenus libro secundo, ad Autolycum: quibus libro tertio, Aristotelem adiungit. Iustinus libro de Monarchia, quamplurimos alios enumerat. Augustinus de Seneca scribit libro sexto de Ciuit. capite decimo.* Colebat, quod reprehendebat: agebat, quod arguebat: quod culpabat, adorabat. *Tertullianus capite quadragesimo quinto Apol. Platonicos Deum intra mundum constituisse refert, qui gubernatoris exemplo, intra illud sedeat, quod regat.*

QVO-

A

QVONIAM NEQVE JVSTITIA SINE bonitate constare potest, neque bonitas sine iustitia.

CAPVT XLII.

RVrsus vt increpatiuum auferrent à Patre & iudiciale, 2indignum id Deo] putantes,& sine iracundia, & bonum arbitrantes se adinuenisse Deum,alterum quidem iudicare, & alterum quidem saluare dixerunt, nescientes vtrorunque auferentes sensum & iustitiam. Si enim iudicialis non & bonus sit,ad*dandum quidem his quibus debet,&[ad]exprobrãdum his quibus oportet,neque iustus neque sapiens videbitur iudex. Rursus bonus, si hoc tantum sit bonus,non & probator,in quos*emittat bonitatem;extra iustitiam erit &bonitatem, & infirma bonitas eius videbitur,non omnes saluans, si non cum iudicio fiat.

* donandi
* immittat

B

ANNOTATIONES.

1. Rursus vt increpatiuum] *Hoc capite paucis absoluit, quæ copiosè & ornatè disputauit postea Lactantius libro integro de ira Dei; & Tertullian: passim li.1.cõtra Marcionem: Origenesq; in calce Dialogi primi,& initio secundi contra Marcionitas. Probat autem Irenæus fortißimo dilemmate, non esse alium Deum mũdi iudicem, alium verò Saluatorem constituendum: quandoquidem vnicus sit, infinita simul præditus iustitia vt malos plectat; atque bonitate, vt pijs benefaciat & salutem impertiatur. Vocat autem increpatiuum & iudiciale, quod Græcis est* τὸ ἐλεγκτικὸν καὶ κριτικόν, *id est, potestatem seu vim redarguendi & iudicandi. Vel* τὸ ἐπιτιμητικόν, *id est, vis puniendi.*

2. Indignum id Deo] *Sic vet. cod. excusi* ideò.

QVONIAM SAPIENS, IDEM & iudex.

CAPVT XLIII.

MArcion igitur ipse diuidensDeum in Duo,alterum quidem bonum,& alterũ iudicialẽ dicens, ex vtrisq; interimit Deũ Hic enim qui iudicialis,si non & bonus sit, non est Deus, 2quia Deus non est,cui bonitas desit:& ille rursus qui bonus, si non & iudicialis, idem quod hic patietur, vt auferatur ei ne sit Deus.Quemadmodum autem & sapientem dicunt Patrem omnium, si non [&] iudiciale ei assignent? Si enim sapiens,& probator est; probatori autem subest iudiciale, iudiciale autem assequitur iustitiam; vt iustè probet iustitiam, prouocat iudicium: iudicium autem cùm sit,cum iustitia transmittet ad sapientiam. Sapientia igitur præcellet Pater super omnem humanam & angelicam sapientiam,quoniã Dominus & iudex[&]iustus,& dominator super omnes. Est enim & bonus,& misericors,& patiens,& saluat quos oportet: neque bonũ ei deficit iusti effectum, neque sapientia deminoratur: saluat enim quos debet saluare, & iudicat dignos iudicio: neque iustum immite ostenditur, præeunte licet & præcedente bonitate.

C

D

ANNOTATIONES.

1. Marcion igitur] *De hoc libro primo, capite vigesimo nono. Ostenditur porrò vnicum esse Deum, summè bonum, summè iustum, summè sapientem, summè patientem & longanimum, qui denique reddet vnicuiq; iuxta opera sua, iudicans orbem in æquitate.*

2. Quia Deus non est cui bonitas desit] *Argumentis huiusmodi ad absurda & inopinabila ducentibus eundem Marcionem sæpe vrget Tertullianus libro primo.* Deus, si non vnus est, non est: quia dignius credimus non esse quodcunque non ita fuerit, vt esse debebit. *Et rursus.* Ex hoc quoque negabimus Deum, in quo non omnia quę Deo digna sint, constent, *&c.*

OSTEN-

A

OSTENSIO QVOD VERBVM DOMINI & iustum & bonum sit.

CAPVT XLIV.

Mat. 5. 45.

QVi igitur Solem suum oriri facit omnibus benignè Deus, & pluit super iustos & iniustos, iudicabit eos, qui ex æquo benignitatem eius percipientes, non similiter secundùm dignationem munerationis eius conuersati sunt: sed in delitijs & luxurijs versati sunt aduersus beneuolentiam eius, adhuc & blasphemantes eum, qui tanta beneficia in eos fecerit.

ANNOTATIONES.

1. Qui igitur Solem] *Ex effectis cælestibus docet prouidentiam & beneficentiam Dei, in omnes nunc extendi: futurum autem graue iudicium in ingratos & blasphemos, cuiusmodi erant Marcionitæ & Gnostici.*

B

QVEMADMODVM RELIGIOSIOR Plato, quàm hæretici * ostendatur.

* ostenditur.

CAPVT XLV.

QVibus religiosior Plato ostenditur, qui eundem Deum & iustum & bonum confessus est, habentem potestatem omnium, ipsum facientem iudicium, sic dicens.[2] Et Deus quidem, quemadmodum & vetus sermo est, initium, & finem, & medietates omnium quę sunt habens, rectè perficit. secundùm naturam circumiens: hunc autem [semper] consequitur iustitia vltrix in eos, qui deficiunt à Lege diuina.

ANNOTATIONES.

1. Quibus religiosior Plato ostenditur] *Platonis*
C *Philosophiam, à vera Christianorum religione, non ita multum abhorrere, quantis potest testimonijs ex illius scriptis adductis, & cum præcipuis fidei nostræ capitibus collatis, ostendit Eusebius posterioribus sex lib. de præpara. Euang. Augustinus cùm decem capitibus libri octaui de ciuit. Dei, multa præclara de Platone disseruisset, vndecimo inuestigat, vnde, à quibusve didicerit tanta, quæ religioni nostræ congruunt. Eorum reijcit sententiam, qui opinantur Platonem in sua apud AEgyptios peregrinatione Ieremiam prophetam audiuisse, & cum eo congressum: quam tamen Lib. 2. de doctrin. Christ. cap. 28. vt sui in Christo patris (ita enim de eo loquitur, à quo sacro fonte lotus fuerat) B. Ambrosij ex animo probauerat. Contendit postea Platonem sacras scripturas legere non potuisse, quippe quæ in Græcã linguam necdum translatæ essent: quod de 70. trãslatione verum quidem ostẽdit chronologia. At, aliam fuisse an-*
D *tè Alexandri, imò & Persarum imperia: vnde quicquid veri & recti docuerunt, hauserint Philosophi, contendit Eusebius lib. 9. de præparat. cap. 3. & lib. 13. cap. 7. Libenter autem admittit Augustinus, Platonem acerrimi iudicij virum, sicut AEgyptias, sic & Hebræas literas per interpretem didicisse.*

2. Et Deus quidem] *Locus hic Platonis extat Dialogo quarto de legibus; in quo, pro* rectè perficit, *quod hic habetur, Ficinus* recta peragit; *ego forsan melius; dixerim* recta pergit, *cùm Græcè legatur* εὐθεῖαν περαίνει. *Deinde, quod Plato veterem de Deo sermonem vsurpat, respexisse arbitror ad veteris Orphæi carmina, quæ apud Proclum leguntur.*

Ζεὺς πρῶτος γένετο, Ζεὺς ὕστατος ἀργικέραυνος,
Ζεὺς κεφαλή, Ζεὺς μέσσα. Διὸς δ' ἐκ πάντα τέτυκται. *Id est,*
Iupiter primus est, Iupiter vltimus fulminator,
Iupiter caput, Iupiter medium. Ab Ioue autem omnia facta sunt.

QVEMADMODVM SECVNDVM SVAM regulam, qui à Valentino sunt, extra veritatem * ostendantur.

* ostenditur.

CAPVT XLVI.

ET iterum, factorem & fabricatorem huius vniuersitatis bonum ostendit. Bono autem (inquit) nulla vnquam de quoquam nascitur inuidia: hoc initium & causam fabricationis mundi constituens bonitatem Dei; sed non ignorantiam, nec AEonem qui errauit, [2] nec labis] fructum, nec matrem plorantem & lamentantem, nec alterum Deum vel patrem. Iustè autem eos mater planget, talium excogitatores & adinuentores: digna enim [commentati,

&]commentiti sunt in capita sua, quoniam mater ipsorum extra plenitudinem est, A id est, extra Dei agnitionem, & collectio eorum abortio facta est informis, & sine specie: nihil enim de veritate apprehēdit, in vacuum & in vmbram decidit. Vacua enim doctrina ipsorum & intenebrata, & Horus eam non permisit introire in pleroma: *generans, non enim 4 recepit]eos spiritus in refrigerium. Pater enim ipsorum ignorantiam* *passiones regenerans, mortis*passionem in eis operatus est. Hæc nos diffamamus, sed ipsi confirmant, ipsi docent, gloriantur in ipsis, altùm sentiunt de matre, quam sine patre dicunt genitam, hoc est sine Deo fœminam à fœmina, quod est ex errantia corruptelam. [5] Nos autem precamur non perseuerare eos in fouea, quam ipsi foderunt, sed *absistere segregari ab huiusmodi matre, & exire à Bytho, & *abstinere à vacuo, & vmbram derelinquere. & legitimè eos generari, conuersos ad Ecclesiam Dei, & formari Christũ in eis, & cognoscere eos fabricatorem & factorem huius vniuersitatis, solum verum Deũ, & Dominum omnium. Hæc precamur de illis, vtilius eos diligentes, quàm ipsi *impro- semetipsos putant diligere. Quæ enim est à nobis dilectio, cùm sit vera, salutaris est priorem eis, si quidem eam recipiant. Est enim austero medicamini similis, absumens *improbiorem ac superfluam vulneris carnem. Elationem enim illorum & inflationem B euacuat. Quapropter tentantes omni virtute manum porrigere eis non tædebit nos. [6] Prorogauimus]autem super hæc quæ dicta sunt, in sequenti libro Domini sermones inferre, si quos ex his per ipsam Christi doctrinā conuincentes, suadere possimus cessare ab eiusmodi errore, & absistere ab ea blasphemia, quæ est in fabricatorem ipsorum, qui & solus est Deus, & Pater Domini nostri Iesu Christi.

ANNOTATIONES.

1. Et iterum] *Rursum ex Platone docet, Mundum istum non ex ignorantia, labe, aut Æonis aberrantis virtute conditum esse: sed Diuina cœlestique virtute atque bonitate: quòd etiam Cicero eundem Platonem asseruisse testatur lib. 1. de natura Deor. & libro de vniuerso.*

2. Nec labis fructum] *Sic ex vet. cod. restituimus: excusi nec de his. Paucis autem ea Gnosticorum figmenta constringit; quæ latius lib. 1. cap. 1. descripserat.*

3. Digna enim commentati & commentiti sunt.] *Duas voculas ex vet. cod. addidimus, quæ mirè conueniunt. Alludere porrò videtur ad hæc verba Danielis ad alterum impurorum Susannæ iudicum:* Rectè & tu mentitus es in caput tuum. *Daniel. 13. etenim vt illi suis adulterijs eius castitatem cōtaminare, sic hæretici Ecclesiæ sponsæ Christi fidem doctrinamq; temerare nituntur.*

4. Recepit] *Deleuimus* recipit *autho. vet. cod.* C

5. Nos autem precamur] *Magna patrum pietas, qui nec pro infestissimis Ecclesiæ hostibus orare desinebant. Sic Ignatius Smyrnenses hortatur pro hæreticis orare, si quouis modo eos pœniteat.*

6. Prorogauimus autem] *Id est, distulimus opportuniore loco: sic legendum ex vet. cod. proponimus, cuius authoritate expunximus,* prærogauimus.

FINIS LIBRI TERTII.

CAPITA LIBRI QVARTI.

image
not
available

PRÆFATIO QVARTI LIBRI.

HÆ SVNT EXPROBRATIONES ET euersiones falsæ agnitionis.

* Nunc. HVnc quartum librum Dilectissime, transmittens tibi, operis quod est de detectione & euersione falsæ cognitionis, quemadmodum promisimus, per Domini sermones, ea quæ prædiximus confirmauimus, vti & tu, sicut postulasti, vndiq; à nobis accipias occasiones ad confirmãdos omnes hæreticos, & eos * omnino retusos non longius sinas in erroris procedere profundum, neque ignorantiæ præfocari pelago, sed conuertens eos in veritatis portum, Lib 1 c. 18

* omni modo.

faciam suam percipere salutem. [1] Eum autem qui velit eos conuertere, oportet dili- A
genter scire regulas siue argumenta ipsorum: nec enim possibile est alicui curare
quosdam malè habentes, qui ignorat passionem eorum qui malè valent. Quapro-
ter hi qui ante nos fuerunt, & quidem multò nobis meliores, non tamen satis po-
tuerunt contradicere his qui sunt a Valentino, quia ignorabant regulam ipsorum,
quam nos cum omni diligentia in primo libro tibi tradidimus; in quo & ostendi-
mus doctrinam eorum recapitulationem esse omnium hæreticorum. Quapropter
[&] in secundo tanquam speculum habuimus eos totius euersionis, qui enim his cō-
tradicunt secundùm quod oportet, contradicunt omnibus qui sunt malæ sententiæ:
Summa se- cūdi & ter- tij libri. & qui hos* euertunt, euertunt omnem hæresim: super omnes est enim blasphema *euer
regula ipsorum, quandoquidem factorem & fabricatorem, qui est vnus Deus, secun-
dùm quod ostendimus, de Labe siue defectione eùm emissum dicunt. Blasphemant
autem & in Dominum [nostrum.] abscindentes & diuidentes IESVM à CHRISTO, &
Christum à Saluatore, & Saluatorem rursum à Verbo, & Verbum ab Vnigenito. Et
quemadmodum fabricatorem ex Labe siue defectione emissum dicunt, (sic) & Chri-
stum & Spiritum sanctum propter Labem emissum docuerunt, & Saluatorem ab his B
his Aeonibus qui à Labe emissi sunt, fructificationem esse; vt nil sit apud eos sine bla-
sphemia. In eo igitur qui ante hunc est (libro,) ostensa est de his omnibus sententia
Apostolorum. Quoniam non solum nihil tale senserunt qui ab initio speculatores,
& ministri fuerunt verbi veritatis; sed & prædicauerunt nobis fugere huiusmodi sen-
tentias, Spiritu prouidentes eos qui seducturi erant simpliciores. [2] Quemadmodum
Genes. 3. 6. enim serpens Euam seduxit, promittens ei quod non habebat ipse: sic & hi prætén-
dentes maiorem agnitionem & mysteria inenarrabilia, & promittentes eam quam
dicunt intra Pleroma esse receptionem, in mortem demergunt sibi credentes, apo-
statas eos constituentes ab eo qui eos fecit. [3] Et tunc quidem) apostata Angelus per
serpentem inobedientiam hominum operatus, existimauit latere se Dominum: qua-
1. Tim. 4. 1 propter eandem ei formam & appellationem tribuit Deus. Nunc autem quoniam
2. Tim. 3. 1. nouissima sunt tempora, extenditur malum in homines, [4] non solum apostatas eos
faciens, sed & blasphemos in plasmatorem instituit multis machinationibus, id est,
per omnes hæreticos qui prædicti sunt. Hi enim omnes, quamuis ex differentibus lo-
cis egrediantur, & differentia doceant, in idem tamen blasphemiæ concurrunt pro-
positum, letaliter vulnerantes, docendo in Dominum fabricatorem blasphemiam C
& nutritorem nostrum, & derogando) salutem hominis. Homo est autem tempera-
tio animæ & carnis, qui secundum similitudinē Dei formatus est, & per manus eius
Gen. 1. 26. 1. plasmatus est, hoc est, per Filium & Spiritum, quibus & dixit, Faciamus hominem.
Coloss. 3. 1 Hoc ergo propositum est eius qui vitæ nostræ inuidet, incredulos suæ salutis efficere
homines, & blasphemos in plasmatorem Deum. Quæcunque enim cum grauitate
summa dixerint omnes hæretici, in vltimum ad hoc deueniunt, vt blasphement fa-
bricatorem & contradicant saluti* plasmatis Dei, quod quidem est caro propter quā *plasma-
omnem dispositionem fecisse Filium Dei multis modis ostendimus, & manifestaui- tionis
mus neminem alium Deum appellari à Scripturis, nisi Patrem omnium, & Filium,
& eos qui adoptionem habent.

ANNOTATIONES.

1. Eum autem qui velit eos conuertere) *Tum ex hoc loco, tum ex alijs non obscurè colligitur Irenæum non verbis solùm in hæreticos fidenter decertasse, verum & illorum tractatus contentioso studio peruoluisse, quo fundamentis eorum quasi ab imo detectis, vniuersam hæreseon structuram melius postea demoliretur ac subuerteret. Nec leuioribus coniecturis ductus arbitror, magna quondam prudentia grauique consilio proceres Ecclesiæ, cùm eius pacem turbare & doctrinam labefactare hinc inde emißis libellis suis studerent Hæresiarchæ, prudentes, synceros, & argutos quosdam ex suo cœtu viros delegisse, qui istiusmodi codices perlegerent, & præcipua capita fortioribus argumentis refellerent, absurdas impietates, quas coram euomere nō audebant tenebriones, pij illi erutas & patefactas è medio tollerent & extinguerent. Alij verò, quibus hoc negotium demandatum non esset, vt tanquam à nefarijs* Sozom. l. 1. hist. c. 20. *reliquis, libellis illis abstinerent, aut Constantini magni exemplo flammis absumendos traderent. Huic coniecturæ fidem facere puto, quæ tradit initio libri quinti, se nempe diluere his quinq; libris impias sententias, quas suis* D *in scriptis hæretici reliquerunt: quatenus postulationibus & præcepto eius, ad quem hos libros consecrat, morem gerendo, eidem plurima in subsidium præstet, quibus neophitorum sensum confirmet, errantes reducat, & validis rationibus reprimat, melioresq; efficiat peruicaces. Accedit frequens illa scriptorum Valentini apud Clementem Alex. commemoratio: & ad Dionysiū demissa è cælo vox apud Eusebium;* Lege omnia quæ- Lib. 7. hi cap. 6 cunque in manus tuas venerint, quia probare quæque, & singula discernere potes. *Epiphanium, Marcionis; Augustinum, Fausti, Maximini, Cresconij,* Catech. 6 *Gaudentij, Parmeniani, Petiliani, Celestij Iuliani; Hieronymum, Iouiniani, Heluidij Vigilantij, Basilium magnum, Eunomij; Cyrillum Ieroso. Manichæorum; & Gregorium & Cyrillum, Iuliani apostatæ, Primasium,*

Tico-

image
not
available

æterna prædicatione: secundo, omnium verè docentium & credentium sententia: tertiò, Apostolorum constanti doctrina & consensione: quartò, ipsiusmet Christi Dei ac Domini nostri præcipientis eum inuocare Deum & Patrem qui in cælis est, grauissima authoritate. Ex quibus infert Gnosticos impostores esse peruersissimos, qui alium Deum supra Creatorem confingerent.

2. Et eos qui adoptionis spiritum accipiunt) *Quo pacto Dei appellatio ad eos transeat, quos Pater per Filium adoptauit, explicat idem Irenæus cap. 79. libri huius, nempe quòd à Deo conditi sint, simulq́; doctrinæ eius fidem adhibeant, & ad illius nutum seipsos componant. Hoc iterum exponit, libro tertio, capite sexto.* A

3. Quam & terram & Ierusalem appellant) *Inde arbitror Ebionæos damnasse lib. 1. c. 26. quòd Ierusalem adorarent.*

4. Sed potius distinxit eos) *Sic vetus codex legendum docuit: excelsi,* sed potius distinxisset, qui sunt verbo tenus dij ab eo qui sit verus.

* QVÆSTIO DE EO QVID SIT, CONfiteor tibi Pater Domine cæli & terræ.

* Ostensio.

CAPVT II.

MOyses igitur [1] recapitulationem vniuersæ legis, quam acceperat à De- B
Deut. 32. 1 miurgo, in Deuteronomio faciens, sic ait, [2] Attendite cęlũ, & loquar:
& audiat terra verba ex ore meo. Rursùm Dauid adiutorium suũ di-
cens à Domino fieri, Adiutorium (inquit) meum à Domino, qui fecit
Psal. 123. 7 cælum & terrã. Et Esaias confitetur a * Domino, qui fecit cælum & ter- * Deo
Isa. 1. 2. ram, & dominatur eorum, fieri sermones. Audi, (inquit) cęlum, & au-
Isa. 42. 5. ribus percipe terra, quoniam Dominus locutus est. Et iterum sic ait: Dominus Deus
qui fecit cælum, & affixit illud; qui confirmauit terram, & quæ in ea [sunt,] & qui dat
afflatum populo, qui est super eam, & spiritum his qui calcant illam. Rursùm Domi-
Luc. 10. 21 nus noster Iesus Christus eundem hunc Patrem suum confitetur in eo quod dicit.
Confiteor tibi Pater, Domine cæli & terræ. Quẽ patrem volũt eos audire, hi qui sunt
Matt. 11. 25 [3] Pandoræ peruersissimi sophistæ? Vtrumne Bythum, quem à semetipsis finxerũt; [4] an
matrem eorum; [an vnigenitum? Ad quem Marcionitæ, vel cæteri [5] adinuenerunt]
deum? Quem quidem non esse deum, per multa demonstrauimus. An (quod est ve-
rum) fabricatorem cæli & terræ, quem & Prophetæ prædicauerunt, [6] quem & Chri-
Deut. 6. 4 stus suum Patrem confitetur, quem & Lex annunciat dicens: Audi Israel, Dominus C
Deus tuus, vnus est?

ANNOTATIONES.

1. Recapitulationem) *Hieronymus Epist. ad Paulinum, vocat Deuteronomium secundam Legem, & legis euangelicæ præfigurationem. Theodoretus:* Deuteronomium continet recapitulationem eorum, quæ lege cauta sunt, & gesta in libris Exodi, Leuitici, & Numerorum, *&c. Quæst. 1. in Deutero. Docet autem Mosis, Dauidis, Isaiæ clarissimorum Prophetarum apertis testimonijs, eum & vnum & solum Deum esse mundi conditorem, quem Christus in Euangelio Patrem suum multoties appellat.*

2. Attende cælum) *Ita singulari numero legunt Septuaginta: Vulgata editio, & Sanctes:* Auribus percipite cæli, *&c.*

3. Pandoræ) *Libro 2. ca. 54. vocat Gnosticos,* Satellites circa Pandoram dispositos. *At de Pandora annotauimus in cap. 19. lib. secundi.*

4. Matrem eorum) *Cùm ita habeant vniuersi codices, temeritatis fuit Gallasio contra omnium fidem aliud substituere.*

5. Adinuenerunt) *Deleuimus* adiunxerunt, *aut. vet. cod.*

6. Quem & Christus.) *Quod Christus hîc affirmare dicitur, ad Patrem conuenire oraculum istud,* Audi Israel, Dominus Deus tuus, vnus est; *non id facit, vt significet hoc ipsum sibi quoque ac Spiritui Sancto non competere, quemadmodum impiè nugantur Serueti & Gentilis sectatores noui Ariani: quandoquidem vt de vnaquaque diuina persona sigillatim dicitur (ait August.) Pater Deus vnus est, Filius Deus vnus est, Spiritus Sanctus Deus vnus est: ita et de tribus cõiunctim Pater & Filius & Spiritus Sanctus, Deus vnus est. Et rursùm: Vnus est Deus Pater & Filius & Spiritus Sanctus, hoc est, ipsa Trinitas vnus est Deus, de qua dictum est: quia nullus est Deus, nisi vnus, qui dixit:* Audi Israel, Dominus Deus tuus, Deus vnus est.

Lib. 7. de Trin. ca. 4. Li. 3 contra Maximin. cap. 10. D

OSTEN-

A

OSTENSIO QVOD PER MOYSEM LEGISdatio, sermones sint Christi.

CAPVT III.

QVoniam autem Moysi literæ, verba sint Christi, ipse ait ad Iudæos, quemadmodum Ioannes in Euangelio commemoratus est. Si credidissetis Moysi, credidissetis & mihi: [1]de me enim ille scripsit. Si autem illius literis non creditis, neque meis sermonibus [2] credetis.] Manifestissimè significans Moysi literas, suos esse sermones. Ergo Moysi, & reliquorum sine dubio Prophetarum sermones ipsius sunt, quemadmodum demonstrauimus. Et iterum ipse Dominus ostendit Abraham dixisse diuiti, de his omnibus, qui adhuc erant in vita. Si Moysi & Prophetis non obediunt, nec si quis à mortuis resurgens ad illos eat, credent ei. Ioan. 5. 46. Luc. 16. 31.

ANNOTATIONES.

1. De me enim ille scripsit] *Christum Mosis & aliorum Prophetarum, ac vniuersæ legis finem vnicum esse, atq; propè animam, probant tot ab Euangelistis, Apostolis, potissimùm quæ à Paulo contra Iudaicam cæcitatem & pertinaciam adducta ex lege testimonia, in hoc quoque tota versatur Stephani protomartyris concio Actor. 7.*

B

2. Credetis] *Ita vetus codex, Græcè etiam πιστώσετε, erasimus* creditis.

EXPOSITIO PARABOLAE DIVITIS & pauperis Lazari.

CAPVT IV.

NOn autem fabulam retulit nobis pauperis & diuitis: sed primùm quidem docuit neminem oportere delitiis vti, neque in sæcularibus oblectamentis & multis epulis degentes, seruire suis voluptatibus, & obliuisci Deum. Erat enim (inquit) diues, qui vestiebatur purpura & bysso, & delectabatur epulis splendidis. De talibus autem & per Esaiam dixit Spiritus. Cum citharis, & tympanis, & psalteriis, & tibijs vinum bibunt: opera autem Dei non intuentur, & opera manuum eius non considerant. Ne ergo in eandem pœnam] cum his veniamus, finem eorum ostendit Dominus; simul significans; quòd obedientes Moysi & Prophetis, crederent in eum, quem ipsi prædicassent, Dei Filiū, qui resurrexit à mortuis, & vitam nobis donat, & demonstrat ex vna substantia esse omnia, id est Abraham & Moysem, & prophetas; etiam ipsum Dominum qui resurrexit à mortuis, in quem credunt & multi qui sunt à circuncisione, qui & Moysem & Prophetas audiunt prædicantes aduentum Filij Dei. Qui autem discernunt, & ab altera substantia eos esse dicunt, neque primogenitum mortuorum sciunt, separatim Christum intelligentes, tanquam impassibilem perseuerantem:]& separatim eum, qui passus est, Iesum. Non enim à Patre accipiunt cognoscere Filium, nec à Filio discunt Patrem, manifestè & sine parabolis eum Deum, qui est verè docentem. Luc. 16. 31. C Isa. 5. 12. Coloss. 1. 18. Matt. 11. 27.

ANNOTATIONES.

D

1. Expositio parabolæ] *Istbac argumenta non esse Irenæi censuerunt, opinor, viri docti inter Germanos, quando in nouissima Basileensi editione, his sublatis, (rectène nunc non disputo) alia substituerunt. Nullus ergo eorum calculo, ex adductu verbis tanquam Irenæi authoritate, narrationem hanc de diuite & Lazaro, parabolam tantùm, vel figuratam esse locutionem confirmaret Verùm, licet illa esse Irenæi concesserimus, non tamen statim sequetur totum narrationem parabolicam & consictam esse: sed tantùm aliqua ex parte, vbi præsertim de digitis, de oculis, de siti, & articulatis vocibus animorum, sermo est: cùm hic subiungat Irenæus;* Non autem fabulam retulit nobis, *&c. & lib. 2. cap. 62. & 63. indè probauerit animas nec mori, nec à corpore in corpus transire, id nunquam alioqui facturus ex parabola, quando ea de re Gnosticos frequenter damnauerit. Historiam igitur & rei olim gestæ exemplum, ac narrationem, nobis vltrò id concedentibus Luthero, Bucero, Brentio, & Caluino; non immeritò vocabimus. Ad hoc vel repugnantes vrgent Tertulliani argumenta, vbi ait:* Dolet apud inferos anima cuiusdam, & punitur in flamma, & cruciatur in lingua, & de digito animæ felicioris implorat roris solatium. Imaginem existimas: exitum illum pauperis lætantis, & diuitis mœrentis? Et quid illic Lazari nomen, si non in veritate res est? *Alibi quoque: Animas adhuc carnis exules, torqueri vel foueri apud inferos, hoc exemplo probat. Rursus, Mosem & Prophetas vnicum Deum creatorem, & Patrem Christi prædicantes, hinc Marcionem audire iubet: quod ex figurata locutione acutissimus & acerri-* Lib. de anima. Li. de resur. c. 17. Li. 4. cont. Marc.

acerrimus disputator sanè non fecisset. His accedit Græcorum & Latinorum Patrum mnimus consensus: Orige. dialo.2. in Marcionitas, & in Psal.16. Cypria. Epist.18. Basil. hom. de laudibus ieiunij, & in Regulis fusius disputatis interrogat. 55. Hila. in Psal. 122. Hieron Epist. ad Marcellam, & Epist. ad Paulam: Methodij ser. de resurr. apud Epiph. to.1. lib.2. August. in Psal. 145. & 147. Euthymius denique ex traditionibus Hebræorum, rem verè gestam fuisse docet, diuitemq; illũ Nynensem vocatum affirmat: cuius domus vestigia etiamnum ostenduntur ab incolis Ierosolymam peregrinantibus, vt Episcopus Soarez sibi eam ab illis demonstratam profitetur, Com. in Lucam.

2. In eandem pœnam] *Expunximus* in eadem pœna *aut ho. vet. cod.*

3. Multi qui sunt à circumcisione] *Quindecim ordine succedentes Episcopos Hierosolymis ex Hebræorum gente, refert Eusebius lib.4. Hist cap.5. qui omnes fidem & religionem Domini nostri Iesu Christi amplexati sunt, & apud alios magna diligentia propagare studuerunt. Multa etiam millia Iudæorum in Christum credidisse docent Acta Apostolica.*

4. Perseuerantem] *Sic pro* perseuerantes *substituimus auth. vet. cod.*

OSTENSIO QVONIAM CAELVM QUIdem & terra transient: Dominus autem, qui fecit ea manet in æternum, & ipse est Pater Domini nostri.

CAPVT V.

NE (inquit) iurauerities in totum, neque in cælum; quoniam thronus est
Matt. 5.35. Dei: neque in terram; quoniam scabellum [est] pedum eius: neq; per Hierusalem; quoniam ciuitas est magni regis. Hæc enim in fabricatorem manifestè dicta sunt, quemadmodum & Esaias ait, Cælum mihi sedes est, ter-
Isa. 66.1. ra subpedaneum pedum meorum, & præter hunc alius non est Deus. Cæterùm, à Domino neque Deus, neque magnus rex diceretur: huiusmodi enim nec comparationem, nec vllam recipit superlationem. [3] Qui enim super se habet aliquẽ superiorem, & sub alterius potestate est, hic neque Deus, neque magnus rex dici potest. Sed nec per ironiam quidem hæc dicta esse, poterunt dicere, cùm conuincantur ab ipsis dictis, quoniam in veritate dicta sunt. Etenim veritas erat ipse qui loqueba-
Ioan. 2.15. tur, & verè vindicabat suam domum, proiiciens ex ea numularios, qui & emebant &
Matt. 21.13. vendebant, dicens eis, Scriptum est, Domus mea domus orationis vocabitur: vos autem fecistis eam speluncam latronũ. Et quam ob causam habuit hoc facere & dicere, & domum suam vindicare, si alterum Deum annuntiabat? Sed vt ostenderet transgressores paternæ Legis. Neque enim domum incusabat, neque Legem reprehende-
Mat. 5.21. bat, quam venerat adimplere: sed eos, qui non bene vtebantur domo, & eos, qui Legem transgrediebantur, arguebat. Et ideo Scribæ & Pharisæi, [4] qui cœperant] à temporibus legis contemnere Deum, nec Verbum eius receperunt, id est, non credide-
Isa. 1.23. runt Christo, de quibus Esaias ait. Principes tui [5] indicto audientes sunt, socii furum, diligentes munera, sectantes retributionem, pupillis non iudicantes, & iudicium vi-
Ierem. 4.22. duarum non attendentes. Et Hieremias [autem] similiter. Qui præsunt [inquit] populo meo, me nesciebant, filii enim insensati & imprudentes sunt, sapientes sunt *in *ad malefaciendum.*
malefaciendo, bene autem facere non cognouerunt. Quotquot autem timebant [Deum] & soliciti erant circa Legem eius, ipsi accurrerunt Christo, & saluati sunt
Matt 10.6. omnes. Ite enim [inquit dicipulis] ad oues quæ perierunt domus Israel. Et Samaritę au-
Io. 4.39.40. tem (inquit) cum mansisset Dominus apud eos biduo, multo plures crediderunt propter sermones eius: & mulieri dicebant. Iam non propter tuam loquelam credimus: ipsi [enim] audiuimus, & scimus quoniam hic est verè Saluator mundi. Et Pau-
Rom. 11.26. lus autem ait. Et sic omnis Israel saluabitur. Sed & Legem Pædagogum nostrum in
Gal. 4.24. Iesum Christum dixit. Non ergo quorundam infidelitatem Legi ascribant: non enim prohibebat eos credere in Filiũ Dei, sed adhortabatur dicens, [6] non aliter saluari
Ioan. 3.15. homines ab antiqua serpentis plaga, nisi credant in eum, qui secundùm similitudi-
Ioan. 12.32. nem carnis peccati, in ligno martyrij exaltatur à terra, & omnia trahit ad se, & viuificat mortuos.

ANNOTATIONES.

1. Ne (inquit) iurauerities] *Testimonijs Prophetarum ac Euangelistarum demonstrat vnicum esse Deum fabricatorem cæli & terræ, quo non potest esse maior, cuius Filium se confitetur Christus saluans credentes & sperantes in se.*

1. Terra subpedaneum] *Septuaginta,* ὑπόδιον τῶν ποδῶν. *Cyprianus lib.2. aduersus Iudæos cap.4. suppedaneum quoq; legit.*

3. Qui enim super se] *Huic similis est Tertulliani ratiocinatio, qua probat Deum vnicum esse, quia*

A *Summum magnum est, quo nihil superius & æquale excogitari possit, lib. 1. contra Marcionem. Hinc etiam Prudentij antiquissimi & grauissimi Poëtæ Versus in Hamartigenia:*

Aut vnus Deus est, rerum cui summa potestas,
Aut quia iam duo sunt, minuuntur dispare summo.
Porrò nihil summũ, nisi plenis viribus vnũ:
Distantes quoniam proprium dum quisque reuulso
Vindicat imperio, nec summa, nec omnia possunt.

4. Qui cœperant.] *Deleuimus* cœperunt *autho. vet. cod.*

B 5. Indicto audientes.] *Septuaginta*, ἀπειθοῦντες, *id est, non obedientes: Sanctes*, Principes tui declinantes: *Communis editio*, infideles.

6. Non aliter saluari.] *Augustinus pro assertione peccati originalis aduersus Iulianum Pelagianum decertans, inter vndecim Patrum antiquorum sententias, quas Pelagianis opponit, huius loci ita meminit:* Irenæus Lugdunensis Episcopus, non longè à temporibus Apostolorum fuit. Iste ait, non aliter saluari homines ab antiqua serpentis plaga, nisi credant in eum, qui secundum similitudinem carnis peccati in ligno martyrij exaltatus à terra, & omnia traxit ad se, & viuificauit mortuos. *Ex quibus patet impudentissimum mendacium Lutheri d. in Colloq. pag. 98 & 99.* Nullum Patrum ante Augustinum, originalis peccati fecisse mentionem. *Lib. 1. cap. 2.*

QVAE CAVSA EST QVOD CAELVM & terra transient.

CAPVT VI.

QVoniam malignantes dicunt, si enim cælum thronus Dei est, [&] terra subpedaneum eius, dictum est autem præterire cælum & terram, hisque præ- *Matt. 5. 36. Matth. 24. 35.*
reuntibus *oportet etiam hunc Deum qui supersedeat, præterire: & ideo non hunc esse Deum qui sit super omnia. Primò quidem nesciunt quid sit cælũ, thronus, terra, & suppedaneum. Nec enim sciunt quid sit Deus, sed putant eum more hominis sedere, & contineri, non autem continere: sed & præteritionem cæli & terræ ignorant. Paulus autem non ignorauit dicens; Præterit enim figura huius mundi. *1. Cor. 7. 31.*
C Deinde quæstionem ipsorum soluit Dauid, Figura enim huius mundi prætereunte, non solum Deum ait perseuerare, sed & seruos eius, in centesimo primo psalmo dicens ita, Initio terram tu fundasti Domine, & opera manuum tuarum sunt cæli, Ipsi peribunt: tu autem perseuerabis, & omnes sicut vestimentum veterascent, & sicut* cooperimentum mutabis eos, & mutabuntur. Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. Filij seruorum tuorum habitabunt, & semen eorum in * æternum dirigetur. Manifestè ostendens quæ sint + quæ prætereunt] & quis est qui semper perseuerat Deus cum seruis suis. Et Esaias autem similiter: Alleuate (inquit) oculos vestros in cælum, & attendite in terram deorsum, quoniam cælum sicut fumus confirmatum est, terra autem sicut vestimentum veterascet, qui autem inhabitant in eis, quemadmodum hæc morientur. Salutare autem meum in æternum erit, iustitia autem mea non deficiet. *Psa. 101. 27. 28. 29.* *Isaia 51. 6.*

*oportere *opertorium *sæculum

ANNOTATIONES.

1. Quoniam malignantes.] *Respondet figmentis Gnosticorum: non idcirco Deum verum mutari, aut desinere esse, quòd cælum sedes eius mutetur.*

D

2 Sed & præteritionem] *Huic quæstioni dissoluendæ etiam veteres Theologi incubuerunt. Chrysostomus quidem ex his locis.* Vanitati subiecta est omnis creatura, *Rom. 8. &* Ipsi peribunt, *Psal. 101. itemque,* Cælum vt fumus deficiet, *Isaiæ 51. existimat cœlestia corpora & elementa ob peccatum primi parentis facta esse senectuti, corruptioni, atque interitui obnoxia: in eius verò resurrectione, & ipsa immortalitate donanda. Accedit Ambrosius refellens eos, qui vt perpetuitatem cælorum stellarumque assererent, ipsa quintum quoddam corpus æthereum esse finxerunt: contrà dicente de his Dauide:* Ipsi cæli peribunt: *& Domino in Euangelio affirmante;* Cælum & terra pertransibunt; *Lucæ 21. & cæt. His, omnes ferè Græci patres consentiunt, docentes cælum natura sua corruptibile esse: prouidentia verò sola Dei nunquam corrumpendum. Certè Iustinus martyr paucis quidem, sed firmissimis refellit Aristotelem dicentem, libro secundo de cælo, ipsum cælum nec ortum esse, nec corrumpi aliquando posse: sed vnum ac sempiternum: Confutatione dogm. Arist. item quæst. 93 94. 95. orthodox. Nouissimus autem idemque acerrimus huius sententiæ vindex est August. Eugubinus, Expendens enim hæc B. Petri verba:* Adueniet dies Domini, in quo cæli magno impetu transient; elementa verò calore soluentur, *&c. indicat nimis coactam esse Scholasticorum expositionem, dicentium Cælos nihil passuros, sed solùm cessaturos à motu. Quod verò de cælis sydereis B. Petrus loquatur, & non de aëre; patere putat ex eo quod adijcit* Elementa calore soluentur; *Idem rursum Com. in ep. st. ad Heb. c. 1. sententiam suam confirmat ex his alijs B. Petri verbis:* Expectantes aduentum diei Domini, per quem cœli ardentes soluentur, & elementa ignis ardore tabescent. Nouos verò cœlos, & nouam terram iuxta promissum

Hom. 14. ad Roman & Hom. 10 ad pop. Antioc. *Lib 1. Hexamer. c. 6.* *Com. in II. ep. B. Petri c. 3.* *2. Pet. 3.*

missum ipsius expectamus. *Ad hæc, Ioannes in Apoc.* Vidi cælum nouum, & terram nouam. *Et in Isaia:* Ecce ego creo cælos nouos, & terram nouam. *Ex his scripturarum testimonijs, inquit, nisi prorsus velimus verbis vim afferre, cogimur fateri futuram verè aliquam magnam cælorum alterationem per ignem, & non tantùm solius motus cessationem: per quam alterationem noui quodammodo fundentur cæli, & longè fient pulchriores. Hæc iste. Hanc sententiam videntur etiam comprobasse Clem. Rom. lib. 3. recognit. Eusebius lib. 15. præpar. Euang. Nyssenus lib. de creatione hominis, Philastrius in Catalogo, Theodoretus in Com. Hieronymus lib. 14. Com. in Isaiam, Oecumenius in 2. B. Petri. & alij multi.*

Apoc. 21. Isa. 65.

Cui tamen nunc reclamant omnes tam Philosophorum, quàm Theologorum scholæ: fortissimisq; argumentis contendunt, corpora cælestia prorsus esse incorruptibilia, & in sempiternum mansura. Habent namq; substantiam ab elementorum natura longe diuersam: & formam quæ cunctas impressiones peregrinas, secumq; pugnantes qualitates longè longius ab his propulset. Præterea, iam tot tantisq; sæculorum curriculis ita permanserunt incorruptibilia, vt nullum vnquã aut senectutis aut corruptelæ præbuerint argumentum: nihil de eorum amplitudine imminutũ, nihil de ornatu ac specie detractum sit; quod eos sic in perpetuum mansuros satis ostendit. Hæc denique sententia præter omnes, vti diximus, Scholasticos, assertorem habet magnum Antistitem Augustinum, affirmantem sydereos cælos nec postremo incendio purgandos, nec quidem ab igne conflagrationis, qui faciem postremi Iudicis præcedet, attingendos esse: sed aereos tantùm, id est, elemẽta, quæ in sacris literis non semel cælorum nomine designantur. A

Lib. 20 ciu. cap. 24.

Acrius verò instanti in alteram sententiam educta argumenta de cælis sydereis intelligẽda esse, cũ B. Hieronymo respõdendum, illud senescere, atteri, liquescere, dissolui, transire, atque perire, quod de illis dicitur, nõ omnimodam perditionem vel abolitionem significare: sed mirabilem in meliorem & splẽdidiorem statum designare commutationem, de qua Isaias ait: Luna fulgebit vt Sol, & Sol septuplum lumen accipiet. *Paulumq; rectè dixisse,* Præterire figuram mundi: *sed non substantiam. Denique Petrum & Ioannem non repromittere alios cælos, aut aliam terram: sed veteres iam renouatos & commutatos.* B

Lib. 18. com in Isaiam.

3. In centesimo primo] *Quia Hebræi psalmum nonum in duos partiuntur, is qui nunc ab Irenæo adducitur, apud eos centesimus secundus est, Græcis verò centesimus primus.*

4. Quæ prætereunt] *Ita cod. vet. excusi,* quæ præterierunt.

[1]*QVARE* [DERELICTA] *EST HIEROsolyma.*

CAPVT VII.

Psal. 47. 3.

Adhuc & de Hierusalem, & de Domino audent dicere, quoniam si esset magni Regis ciuitas, non derelinqueretur. Simile autem est dicere, si quis diceret, quoniam si esset stipula conditio Dei, nunquam à frumento derelinqueretur: & sarmenta vineæ, si à Deo facta * sunt, nũquam à botris destituta abscinderentur. Quemadmodum autem hæc non propter se principaliter facta sunt, sed propter crescentem in eis fructum, quo maturo facto & ablato, derelinquuntur, & è medio auferuntur, quæ iam non sunt vtilia ad fructificationem: sic & Hierosolyma, quæ iugum in se seruitutis portauerat, in quo domitus est homo, qui antea non subijciebatur Deo, cùm mors regnabat, & domitus habilis factus est ad libertatem, adueniente fructu libertatis, & aucto, & demesso, & in horreum [recepto, &] apportatis ab ea his qui fructificare possunt, & in omni mundo disseminatis: [3] quemadmodũ Esaias ait, Filij Iacob germinabunt, & florebit Israel, & fructu ventris eius adimplebitur vniuersa terra. In vniuersa enim terra fructu disseminato, meritò derelicta est, & de medio ablata est, quæ aliquando quidem fructificauerat bene: ex ipsa enim secundùm carnem Christus fructificatus est, & Apostoli; nunc autem iam non vtilis ad fructificationem. Quæcunque enim temporale initium habent, necesse est ea & finem habere temporalem. C D

* essent.

Esa. 27. 6.

Rom. 9. 5.

Theodoretus Dialogo 2. hæc citat.

Καθὼς Ἡσαΐας φησί, τέκνα Ἰακὼβ βλαστήσει, καὶ ἐξανθήσει Ἰσραήλ, καὶ πλησθήσεται ἡ οἰκουμένη τοῦ καρποῦ αὐτοῦ· εἰς ὅλην οὖν τὴν οἰκουμένην τοῦ καρποῦ αὐτοῦ διασπαρέντος, εἰκότως ἐγκαταλείφθη, καὶ ἐκ μέσου ἤρθη, τά ποτε μὲν καρποφορήσαντα καλῶς. Ἐξ αὐτῶν γὰρ τὸ κατὰ σάρκα ὁ Χριστὸς ἐκαρποφορήθη, καὶ οἱ ἀπόστολοι. Νῦν δὲ μηκέτι εὔθετα ὑπάρχοντα πρὸς καρποφορίαν.

Interp. Iac. Billio.

Quemadmodum ait Esaias: Filij Iacob germinabunt, & florebit Israel, ac terrarum orbis ipsius fructu implebitur. Proinde ipsius fructu per vniuersum orbem disseminato, non immeritò relicta ac de medio sublata sunt, quæ tametsi quandoque præclaros fructus ediderant (ex ijs enim & Christus secundùm carnem, & Apostoli orti sunt) nunc tamen minus iam ad ferendos fructus apta sunt.

ANNOTATIONES.

1. Quare derelicta.] *Authoritate vet. cod. expũximus,* relicta. *& quod non satis Irenæi mentẽ exprimeret, quippe qui hoc capite cõfirmet, nihil diuinæ amplitudini ac maiestati decessisse, ex eo quod Ierusalẽ subuertẽda Romanis, alijsq; Gẽtibus derelicta sit, prius absolutis in ea humanæ redẽptionis per Christũ mysterijs.*

2. Adhuc

A 2. Adhuc & de Hierusalē] *Ierosolymam quasi domum Dei Ebionitas adorasse retulit lib. 1. c. 26. sed in Marcionitas eū hoc capite disputare puto, qui vel ipsam in perpetuū staturam esse: vel veri Dei domum nūquam fuisse volebāt; quorum vtrumq; absurdū est. Nā horribili clade euersa est sub Tito, rursusq; sub Adriano, transmutato etiam veteri nomine: vt extaret exemplum completarum vniuersarum, prophetiarum & Christi exhibiti, punitique Deicidij, & regnum Dei ad Gentes translatū esse, compareret. Hæc amplissimè tractat Tertullianus duobus capitulis lib. aduersus Iudæos. Veri autem Dei ciuitatem sanctam, hæreditatē, & quasi peculium fuisse, propter legem, sacerdotium & promissiones de Messia, ex scripturis exploratum ac certum est.*

3 Quemadmodum Esaias ait] *Hæc ad verbū trāscripsit Theodoretus dialogo 2. vsque ad id:* quæcunq; enim temporale initium habent, *& cæt.*

OSTENSIO QVOD TEMPOralis lex data sit.

CAPVT VIII.

B QVoniam igitur à Moyse lex inchoauit, consequenter[1] in Ioanne desiuit, ad impletionem eius aduenerat Christus, & propter hoc Lex & Prophetæ apud nos vsque ad Ioannem. Et Hierusalem itaque[2] inchoans à Dauid, & adimplēs tempora sua:[3] legisdationem finem oportuit habere, manifestato nouo Testamento. [4]Omnia enim mensura & ordine Deus facit, & nihil non mensum apud eum, quoniam nec incompositum. Et bene, qui dixit ipsum immensum Patrem in Filio mensuratum. Mensura enim Patris Filius, quoniam & capit eum. Quoniā autem temporalis erat illorum administratio, Esaias ait. Derelinquetur filia Sion sicut casa in vinea,[5] & velut custodiarium in cucumerario. Quando autem hæc derelinquentur, Nónne cùm fructus aufertur, & derelinquentur folia sola quæ iam fructificare non possunt? Et quid de Hierusalem dicimus,[6] quandoquidem & figuram mundi vniuersi oporteat præterire, adueniente tempore præteritionis ipsius, vt fructus quidē in horreum colligatur, paleæ autem derelictæ comburantur? Dies enim Domini quasi clibanus ardens, & erunt stipula omnes peccatores, qui faciunt iniusta, & comburet eos dies veniens.

Luc. 16. 16.
Matt. 11. 13.
Sap. 11. 21.
Isa. 1. 8. & 9.
1. Cor. 7. 31.
Malac. 4. 1.
Matt. 13. 30.
Luc. 3. 9.

C

ANNOTATIONES.

1. In Ioanne dēsiuit] *Accommodato Epitheto Tertullianus vocat* Ioannem Limitem constitutum inter vetera & noua, ad quem desineret Iudaismus, & à quo inciperet Christianismus. *lib. 4. contra Marcionem.*

2. Inchoans à Dauid] *Primus Dauid Iebusæis expulsis hanc vrbem Ierosolymam nuncupauit:* Nam sub Abrahamo parente nostro (*ait Iosephus 7. antiquit. cap. 3.*) Solyma vocabatur. Illam verò quondam Chananæorum quidam potens condiderat, *scribit Hegesippus,* qui patrio sermone Melchisedec, *idest,* rex iustus vocabatur. *Hieronymus tradit eam vrbem quatuor nominibus vocatam fuisse: primò quidem Iebus; deinde Salem: postea Ierosolyma: & sua ætate ab Helio Hadriano, Heliam. Epist. ad Marcellam: Ad Eustoch. ad Dardanum: Et lib. de locis Hebraicis.*

Lib. 5. ca. 9.

D

3. Legisdationem] *Deleuimus* legisdationis *auth. vet. cod.*

4. Omnia enim mensura] *Damascenus lib. primo Parallelorum, ca. 2. hæc nominatim ex Irenæo citat: quæ (quoniam non potuimus Græca consequi) Latina ex interprete sic apposuimus:* Deus certo modo atque ordine cuncta efficit: nunquam apud eum quicquam mensura caret : quandoquidem nec quicquam numeri expers est.

5. Et velut custodiarium] *Græci habent ὀπωροφυλάκιον, idest, pomorum custodia: Cyprianus libro primo aduersus Iudæos capite sexto cum Irenæo legit, sicut casa in vinea, & sicut custodiarium in cucumerario.*

6. Quandoquidem & figuram mundi] *Eodem ac ferè pari exemplo vtitur B. Petrus apud Clementē, contendens pariter mundi figuram aliquando dissoluendam.* Necesse est (*ait*) testam ouorum, quamuis pulchrè & diligenter formata videatur, frangi, vt inde pullus procedat: ita & huius mundi necesse est transire statum, vt status ille sublimior regni cælestis effulgeat. *libro 3. recog.*

OSTENSIO QVONIAM CHRISTVS est, qui superinducit diem, velut clibanum ardentem. A

CAPVT IX.

Luc. 3. 13. Vis autē hic Dominus, qui talem importat diem, [1] Ioannes baptizator significat, dicens de Christo. Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto & igni, palam habens in manu eius ad emundandam aream suam, & fructum cōgregabit in horreum, paleas autem comburet igni inextinguibili. Non ergo alius est, qui frumentum fecit, & alius qui paleas: sed vnus & idem, & iudicans ea, id est separans. Sed frumentum quidem & paleæ, [2] & animalia irrationabilia existentia, naturaliter talia facta sunt. Homo verò rationabilis, & secundū hoc similis Deo, [3] liber in arbitrio factus & suę potestatis, ipse sibi causa est, vt aliquando quidē frumentum, aliquando autem palea fiat. Quapropter & iustè condemnabitur, quoniā rationabilis factus amisit verā rationem, & irrationabiliter viuens, aduersatus est B iustitiæ Dei, tradens se omni terreno spiritui, & omnibus seruiens voluptatibus. Quēadmodum Propheta ait: Psal. 48 21 Homo cùm in honore esset non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis.

1. Ioannes baptizator] *Sic eundem frequenter nominat Tertullianus lib. de Anima, & lib. cōtra Iud.*

2. Et animalia irrationabilia] *Ve. co.* in animalia & irrationabilia, *quod tantum indicare visum est.*

3. Liber in arbitrio factus] *Referre hæc ad hominem duntaxat ante lapsum, impudentia est, quam largè coarguunt quæ inferius habētur libri huius cap. 29. 70. 71. & 72. Ad actiones externas & politicas modò dirigere, impudentissimum: cùm de his præcipuè loquatur, quæ coram Deo aut frumentum aut paleā, idest, regno Dei vel gehenna nos dignos constituunt. In his autem hominem liberum esse, adeò concors & vnanimis est Patrum cum scripturis vtriusque Instrumenti sententia, aduersus Simonis Magi, Marcionis, & Manichæi furores, vt magnum appareat mēdacium Lutheri, dicentis in Colloq. p. 42.* Nomen liberi arbitrij odiosissimum fuisse omnibus Patribus. *Contra quod discipuli eius Cēturiatores Magdeb. fateri coguntur, nō tantùm primi sæculi: verùm & sequentium omnium Doctores orthodoxos hanc doctrinam amplexatos esse: à quorum tamen religione, non sine horribili cæcitate & grauissimo Dei iudicio deficere non verentur, vt in castra impiorum transeant.*

Sed Irenæi Catholicam hanc sententiam explicēt confirmentq́; similes aliquot Patrum sententiæ. Tertulliani primùm verba hæc sunt. Lib. 1. contra Marc. Liberum, & sui arbitrij, & suæ potestatis, inuenio hominem à Deo institutum, nullam magis imaginem & similitudinem Dei in illo animaduertens, quàm eiusmodi status formam. *Et paulò post:* Oportebat imaginem & similitudinem Dei, liberi arbitrij & suæ potestatis institui, in qua hoc ipsum imago & similitudo Dei deputaretur, arbitrij scilicet libertas & potestas. *Et iterum:* Nec boni nec mali merces iustè pensatur ei, qui aut bonus aut malus necessitate fuisset inuentus, non voluntate.

In prima editione, hic signaueramus eundē Tertullianum arbitrij nostri libertatem rursum confirmare in Apologe. c. 0, lib. ad Scapulam, lib. de exhortatione ad castitatem, lib. de monogamia, lib. de Patiētia, & lib. de carne Christi: & at vero hos locos se no potuisse inuenire scribit Pamelius, nota 32. in secundū libr. Tertull. adu. Marc. hanc nostram citationem, quantū iudico, subnotans. Sed cùm Tertull. Apolog. cap. 23. apertè scribit etiam in Cacodæmonibus potestatē de suo arbitrio inesse: *& cap. 28.* iniquum esse liberos homines inuitos vrgeri ad sacrificandum: *æqui rerū æstimatores facile mecū iudicabunt libertatem arbitrij ab illo constitui. Cùm etiam Libri de testimonio animæ ca. 2.* animam rationalem *compellit*, palam & tota libertate quæ sentit pronunciare: *& libri ad Scapulā ca. 1. profitetur Christianos* vltrò prorūpere ad martyria: *& cap. 2.* naturalis potestatis dicit esse vnicuique quod putauerit, colere; religionemque sponte suscipi debere, non vi: *homines libera mente præditos esse manifestè prædicat. Quid verò apertius & firmius pro assertione libertatis nostræ, quàm quod ait Lib. de exhortatione ad castitatem, cap. 2.* aliquid esse in nobisipsis: nobisq́; esse voluntatem eligendi, sicut scriptum est: Ecce posui ante te bonum & malum &c. & quod in nostro positum est arbitrio, nos referre non debere in Dei voluntatem? Deut. 30. Eccli 15. *An non quoq́; hoc ipsum comprobat lib. de Monogamia, cap. 5. loquens* de libertate ciborū *gentibus ab Apostolis concessa: & ca. 10.* Actor. 15 *viro ac vxori* animi sui licentiam à Deo datam *adfirmans? Et li. de Patiētia, ca. 7. docens terrena libenter* admittenda*? ca. 8* sponte *largiendū? ca 10.* arbitrium *defensionis nobis esse arrogandū? Cæteros locos prætermitto, eo quod etiam ab ipsomet Pamelio collecti sint, loco superius designato. Mihi in præsentiarùm satis est, manifestis Tertulliani testimonijs euicisse, me rectè illum in testem liberi arbitrij appellasse.*

Nunc illi adijcio Clementē Alex. Vestrū est (*inquit*) In protreptico. regnum cælorum, si velitis, qui liberam animi voluntatem ad Deum direxeritis: vestrum est si tantum volueritis credere. *Et in Pædag. Legatione* Lib. 1. cap. 9 *Mosis ad Pharaonem hæc duo apertè ostensa colligit, & Deum præsciuisse futurum, & eius benignitatem libero animi Pharaonis arbitrio largitum esse occasionem pœnitentiæ. Idem rursum lib. 1. Stro.* Nec laudes (*ait*) nec vituperationes, nec honores, nec supplicia iusta sunt, si anima non habeat liberā potestatē & appetēdi & aggrediendi. *Et iterū:* Dicit Propheta. Isaia 1. Si velitis & me audieritis, bona terrę comedetis;

C

D

A detis: in nobis situm esse arguens & eligere & declinare. Voluntaria enim est electio, & delectus voluntatis. *Et lib. 2.* Incredulus fundamentum salutis non habet, fidem voluntariam: nos autem qui libera & absoluta potestate eligere & vitare à Domino datum esse hominibus à scripturis accepimus, iudicio quod transmoueri non potest; fidei acquiescamus. *Et rursum:* Desectio, & recessus, & inobedientia, sunt in nostra potestate, sicut etiã est in nostra potestate, obedientia. Quocirca iudicantur, quæ sunt voluntaria: non iudicatur autem, quod est inuoluntarium. *Et paulò post:* Peccatum est voluntara iniustitia: iniustitia autem est vitium voluntarium. Non imputantur, quæ non constant & B instituto & libera electione: *Et lib. 2.* Quemadmodum is est laudandus qui libertate vsus est ad viuendum ex virtute: ita multo magis, qui dedit nobis liberam & nostri iuris potestatem, & concessit nobis viuere vt vellemus, est venerandus & adorandus, vt qui non permiserit vt nostra electio & vitatio seruiret necessariò. *Prætermittam consultò quæ in eãdem sententiam scribit idem, fol. 110. 111. 113. 121. 140. 145. 149. 153. in libris Basileæ excusis 1556. Locos tamen copiosè signauimus, vt crassissimi mendacij & sycophantiæ conuincantur Magdeburgenses, qui hunc Clementem cum alijs Patribus sibi hac in re non constare, sed secum pugnare, scribere non erubuerunt, Centur. 2. pag. 59.*

Deut. 30.
Eccle. 15.

Accedat Iustinus martyr. Is Deo visum esse profitetur, angelos & homines, quos obsequentes habere volebat, C liberæ potestatis ad bene agendũ condere, vt iuxta ipsius leges iudicarentur, si quid à recto deflecterent. Idem in priore apologia. Nulla laude (*scribit*) quicquid esset dignum, nisi esset ad vtrumlibet flexibile. *In posteriore verò.* Nisi homines possent suo arbitratu turpia fugere, & honesta sectari extra culpam fore quicquid agerent, *rectè colligit.*

In Dialog.

Sed hanc disputationem claudant grauissimæ Petri Apostoli aduersus Simonem magum ratiocinationes, quas scriptis mandauit, qui aderat Clemens Ro. Quomodo Deus iudicat secundum veritatem vnumquemque pro actibus suis (*dicebat Apostolus*) si aliquid agere in potestate non habuit? Hoc si teneatur, conuulsa sunt omnia; Frustra erit studium sectandi meliora, sed & iudices sæculi frustra legibus præsunt, & puniunt eos, qui malè agunt: non enim in sua potestate habuerunt, vt non peccarẽt. Vana erunt & iura populorum quæ malis actibus pœnas statuunt; miseri erunt & ij, qui cum labore seruant iustitiam; beati verò illi, qui in delitijs politi, cum luxuria & scelere viuentes tyrannidem tenent. Secundùm hæc ergo, nec iustitia erit, nec bonitas, nec vlla virtus, &, vt vis, nec Deus.

Omittam quæ hic penitus consimilia leguntur, apud Dionysium Areop. Ignatium, Martialem, Clementem, Hegesippum, Theophilum Antiochenum, & reliquos primi sæculi Patres. Tantum, per eum, qui venturus est iudicare viuos & mortuos, obtestor Gnosticos posteriores, attendere quos suarum opinionum parentes, & quos auctores probabiles siue improbabiles sectentur: neque vereantur ad meliorem mentem & frugem redire, & manum vltrò sibi oblatæ veritati tradere.

OSTENSIO EVNDEM DEVM ET præsentia & æterna fecisse.

CAPVT X.

VNus igitur & idem Deus, qui plicat cælum quemadmodum librum, & re- Isaia 34.15.
nouat faciem terræ, qui temporalia fecit propter hominem, vt maturescens Psal. 103.30.
in eis fructificet immortalitatem: & qui æterna superducit propter
suam benignitatem, vt ostendat in sæculis superuenientibus inenarrabiles Ephes. 2.7.
diuitias benignitatis suæ: qui à Lege & Prophetis annunciatus est, quem Christus suũ
Patrem confessus est, ipse est autem fabricator, & ipse [est] quia super omnia est Deus,
D quemadmodum Esaias ait. [1]Ego testis, dicit Dominus Deus, & puer quem elegi; vt co- Isa. 43.10.
gnoscatis [& credatis, & intelligatis] qui ego sum, & ante me non fuit alius Deus, &
post me non erit. [2]Ego sum Deus, *& ante me non est Saluator, annunciaui; & salua-
ui. Et iterum. [3]Ego sum Deus primus & super ventura ego sum. Neq; enim variè, ne- Isaia 48.12.
que elatè, neque glorians dicit hæc, [4]sed quoniam impossibile erat sine Deo discere
Deum, per Verbum suum docet homines scire Deum. His igitur qui nesciunt hæc, & Mat. 22.29.
propter hoc alterum aduenisse putant patrẽ, iustè quis dicit. Erratis, nescientes Scri-
pturas, neque virtutem Dei.

*& non est absque me saluans.

ANNOTATIONES.

1. Ego testis] *Græcam septuaginta lectionem sequitur, quæ hic ab Hebraica veritate, & communi editione nonnihil deflectit.*

2. Ego sum Deus] *Vet. cod. cum Græcis verbum, sum, desiderat.*

3. Ego sum Deus primus] *Septuaginta,* ἐγὼ εἰμὶ πρῶτος, καὶ ἐγὼ εἰμὶ εἰς τὸν αἰῶνα, *atque ita legit Cyrillus.*

4. Sed quoniam impossibile] *Fidem, quæ reuelationi diuinæ admittitur, necessariam esse his verbis luculenter ostendit: nec sola duce natura hominem ad ea omnia, quæ saluti sunt cõducunt, per se noscere posse. Id comprobat rursus infra cap. 14. confirmant idem Clemens lib. 1. recog. epist. 1. ad Iaco. & lib. 8. cõst. ca. 1. Dionysius cap. 7. de Diuin. nõ. Iustinus lib. de Trin. Hermas lib. 2. manda. 9. Theophylus Antioc. libr. 1. ad Autolycũ: Clemens Alexan. in protreptico. 2. 5. 7. & 8. stromatum: & Cyrillus Ierosol. tota catechesi quinta. Nazianzenus orat. 2. de pace: Ruffinus expos. in Symbolum &c.*

A

QVEMADMODVM DOMINVS EVM, qui de rubo locutus est ad Moysem, confitetur esse Deum viuentium.

CAPVT XI

Mat. 22. 35. DOminus enim noster & magister in ea responsione, quam habuit ad Sadducæos, qui dicunt resurrectionem non esse, [&] propter hoc inhonorantes Deum, atque Legi detrahentes; & resurrectionem ostendit, & Deum manifestauit, dicens eis. Erratis nescientes Scripturas, neque virtutem Dei. De resurrectione enim (inquit) mortuorum non legistis quid dictum est à Deo dicente: Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob? & adiecit: Nō est Deus mortuorum, sed viuentium: omnes enim *ei viunt. Per hæc *itaque manifestum fecit, quoniam is, qui de rubo locutus est Moysi, & manifestauit se esse Deum patrum, hic est viuentium Deus. Quis enim est viuorum Deus, nisi qui est super omnia Deus, & super quem alius non est Deus? Quem & Daniel Propheta (cùm dixisset ei Cyrus rex Persarum, [2] quare non adoras Bel?) annuntiauit, dicens. Quoniam non colo idola manufacta, sed viuum Deum, qui constituit cælum & terram, & habet omnis carnis dominationem. Iterum dixit. Dominum Deum meum adorabo, quoniam hic est Deus viuus. Qui igitur à Prophetis adorabatur Deus viuus, hic est viuorum Deus, & Verbum eius qui & locutus est Moysi, qui & Sadducæos redarguit, qui & resurrectionem [3] donauit: vtraque his qui cæcutiunt ostendens, id est, resurrectionem, & Deum.] Si enim Deus mortuorum non est, sed viuorum, hic autem dormientium patrum Deus dictus est, indubitatè viuunt Deo, & non perierunt, cùm sint filij resurrectionis: resurrectio autem ipse Dominus [noster] est, quemadmodum ipse ait: Ego sum resurrectio & vita. Patres autem eius filij, dictum est [enim] à Propheta, Pro patribus tuis *facti sunt tibi filii tui. [4] Ipse igitur Christus cum patre viuorum est Deus, qui & locutus est Moysi, qui & patribus manifestatus est.

Margin notes: Exod. 3. 16. — Dani. 14. 4. — Exod. 3. — Ioan. 11. 25. — Psal. 44. 17. — *hi. *vtique — B — *nati

ANNOTATIONES.

C

1. Dominus enim noster] *Mosis, Stephani, Danielisque verbis ostendit, eundem esse Dominum Deum, qui Patribus olim loquutus est sub veteri testamento, & Christum misit, & resurrectionem mortuorum omnium est pollicitus.*

2. Quare non adoras Bel?] *Hæc habentur c. 14. Danielis, quod magna consensione Græci & Latini, sæpenumero vsurparunt: Tertu. lib. adu. Psychicos, & lib. de idololatria: Cyprianus epist. 63. & lib. de laude martyrij: Hilarius li. 10 de Trinitate: Prudentius li. Cathemerinon, hymno post cibum: Ambrosius lib. 2 offic. c. 4. & li. de Iacob patri. ca. 9. Basilius hom. in diuites auaros. Susannæ & Belis historias, reijcere non audet è sacro canone Bibliorum Africanorum epistola ad Origenē, Eusebio referente lib. 6. hist. cap. 24.*

3. Donauit: vtraque his qui] *Vndecim has voces ex vet. cod. restituimus: deleuimus* & Dominus ostendit.

4. Ipse igitur Christus] *Apertè constanterque Christum profitetur vnum esse cum Patre Deum viuorum, qui cum Patribus & Mose loquutus sit: quod tam veterum quàm nouorum Ebionitarum, Cerinthianorū, Samosatenianorum & Arianorum hæreses planè refellit. Is enim qui loquutus est Mosi seipsum appellat* IEHOVA, *quo nomine Iudæi simul & hæretici confitentur æternam Dei essentiam & maiestatem significari. Christus autem cum Patre ille Deus est. Igitur natura & gloria cum eo vnus Deus est, licet personali proprietate distinctus.* Exo. 3.

D

QVONIAM ABRAHAM vidit Christum.

CAPVT XII.

Ioan. 8. 56 ET hoc ipsum docens dicebat Iudæis. Abraham pater vester exultauit vt videret diem meum, & vidit, & gauisus est. Quid enim? Credidit Abraham Deo, & deputatum est ei ad iustitiam. [1] Primùm quidem, quoniam ipse est factor cœli & terræ solus Deus. Deinde autem, quoniam faciet semen eius quasi stellas cœli: hoc est quod à Paulo dicitur, quemadmodum luminaria in mundo. Iustè igitur derelinquens terrenam cognationem omnem, sequebatur verbum Dei, cum Verbo peregrinans, vt cum Verbo moraretur.

Margin notes: Rom. 4. 3 — Genes. 15. 6. — Philip. 2. 15.

ANNO-

A

ANNOTATIONES.

1. Primùm quidem] *Iosephus 1. antiq. ca. 15.* Primus Abraham præsumpsit pronunciare Deū creatorem vnum esse cunctorum: reliqua verò ad fœlicitatem tendentia, per præceptum præbentis singula quæque dari, & non propria virtute consistere confessus est. *Et paulò post*: Propterea que Chaldæis & alijs Mesopotamitis in eum consurgentibus, migrationem eligens sequi per voluntatem & adiutorium Dei, terram Chananæam latè possedit.

Tradunt quoque alij Hebræi natum eum esse in Vr vrbe Chaldæorum: qua postea discessit Carras Mesopotamiæ fugiens cultū IGNIS, quem Dei loco tyrannus Nemrod vrgebat: Hinc iubente Deo, venit in terram Chanaan, vbi primum Deo vero altare construxit inter Hai & Bethel, secundum prope Sichem, tertium prope Hebron, quartum in Bersabee, quintum in monte Moria: & cœmeterium vxori sibi, & posteris comparauit in spelūca duplici: filium denique incredibili fide ac obediētiā Deo immolare voluit. Idcirco etiam à Spiritu sancto nominatur seruus Dei, amicus Dei, dilectus Dei, pater fidei nostræ, atque omnium credentium.

B

QVONIAM VNA EST ET EADEM Abrahæ fides, & nostra.

CAPVT XIII.

IVstè autem & Apostoli, ex Abraham genus habentes, derelinquentes nauiculam & patrem, sequebantur Verbum Dei. Iustè autem & nos eandem fidem accipientes, quam habuit Abraham, tollentes crucem, quemadmodum ligna Isaac, sequimur eum. In Abraham enim prædidicerat & assuetus fuerat homo sequi Verbum Dei. Etenim Abraham [2] secundùm fidem suam secutus præceptum verbi Dei] prono animo vnigenitum & dilectum filium suum concessit sacrificium Deo: vt & Deus beneplacitum habeat, pro vniuerso semine eius dilectum & vnigenitum filium suum præstare sacrificiū in nostram redemptionem. Propheta ergo cùm esset Abraham & videret in Spiritu diem aduentus Domini, & passionis [dispositionem,] per quem ipse quoque & omnes qui similiter, vt ipse credidit, credunt Deo, saluari *inciperent, exultauit vehementer. Non incognitus igitur erat Dominus Abrahæ, cuius diem concupiuit videre: sed neque Pater Domini: didicerat enim à Verbo Domini, & credidit ei. Quapropter & deputatum est ei ad iustitiam à Domino. [3] Fides [enim] quæ est apud Deum [altissimum] iustificat hominem & propter hoc dicebat: Extendam manum meam ad Deum altissimum, qui constituit cælum & terram. Hæc autem omnia conantur euertere illi, qui sunt malę sentētię, ob vnum dictum, quod quidem apud [eos] non bene intellectum est.

Matth. 4. Matt. 10. & 16. Luc. 9. & 14. Gen. 22. 6. Ioan. 8. 56. Iacob. 2. 23. Rom. 4. 3. Gen. 15. 6.

C *inciperet.

ANNOTATIONES.

1. Iustè autem] *Docet exemplo Abrahæ Deum sequentis Apostolos Filiū Dei sequutos esse: nosq́, pro Christo crucem ferre debere, vt Isaac ligna tulit, quibus erat immolandus: qui & spontanea oblatione sua Christi oblationem significauit.*

2. Secundùm fidem suam] *Septem has voces, quæ aptissimè conueniunt, ex vet. cod. adiecimus.*

D

3. Fides enim] *Vetus cod. quatuordecim dictiones ex hac sententia desiderat, atq́, ita habet:* Fides enim ad Deum altissimum qui constituit cælum & terram, *nihil delere, sed tantùm ex vet. cod. duas voces,* enim *&* altissimum *inserere visum est. Cæterùm vnā nobiscum fidem Patres omnes veteres habuisse docent cum Irenæo Eusebius li. 1. hist. ca. 1. Epiphanius initio libri contra hæres. Augustinus tract. 45. in Ioan. libro secundo contra literas Petil. capite trigesimo septimo, libro decimonono contra Faustum cap. 13. 16. 17. & in Psal. 73. & 77. Item contra Pelag. & Celest. libro secundo cap. 25.*

Ne verò solius fidei assertores existiment Irenæum suæ impietati hoc loco fauere, cogitent eum loqui de fide quæ per charitatem operatur, vt sequenti mox apparebit capite. Item, eundem plurimis alijs locis, vt passim obseruamus, etiam charitati, obedientiæ, ac bonis alijs operibus iustificationem nostram adscribere. Deniq́, Apostolum Iacobum disertè constāterq́, prædicare, Abraham ex operibus iustificatum esse offerendo Isaac filiū suum &c. & non ex fide tantùm. Quo pacto verò hæc in re bene inter se conueniant Paulus & Iacobus, doctè & prudenter docet Aug. lib. 83. quæst. q. 7. & 76. Iacob. 2.

 A

QVID EST QVOD NEMO COGNOSCIT Patrem nisi Filius, & per quot occasiones reuelat Filius Patrem.

CAPVT XIV.

DOminus enim ostendens semetipsum discipulis, quoniam ipse est Verbũ, qui agnitionem Patris facit, & exprobrans Iudæis putantibus se habere Deum, cùm & frustrentur Verbum eius, per quem cognoscitur Deus, dicebat. Nemo cognoscit Filium nisi Pater, neque Patrem quis cognoscit, nisi Filius, & cui voluerit Filius reuelare. Sic & Matthæus posuit, & Lucas similiter, & Marcus secundum idem ipsum: Ioannes enim præterit locum hunc. Hi autem qui peritiores Apostolis volunt esse,[2] sic describunt.]Nemo cognouit Patrem nisi Filius, nec Filiũ nisi Pater, & cui voluerit Filius reuelare: & interpretãtur, quasi à nullo cognitus sit verus Deus ante Domini[nostri]aduẽtum: & eum Deum, qui à Prophetis sit annũtiatus, dicunt non esse Patrem Christi[3] Si autem Christus tũc inchoauit esse, quando & secundùm hominem aduentum suum egit, & à temporibus Tiberij Cæsaris cõmemoratus est Pater prouidere hominibus, & non semper Verbum eius vnà cũ plasmate fuisse ostendebatur; nec tunc quidem oportuit alterum Deum annunciari, sed causas tantæ incuriæ & negligentię eius inquiri. Nullã enim oportet quęstionem talẽ esse; & tantum inualescere, vt & Deum quidem mutet: & eam, quæ est erga fabricatorẽ(qui nos alit[per]suam conditionem)fidem nostram euacuet. Sicut enim in Filiũ fidem nostram dirigimus, sic & in Patrem dilectionem firmam, & immobilem habere debemus.[4] Et bene Iustinus in eo libro qui est ad Marcionem ait: Quoniã ipsi quoque Domino non[credidissem]alterum Deum annuncianti, præter fabricatorem & factorem[&]nutritorem nostrum.

Luc.10.22. Matt.11.28.

Euseb. libr. 4. histor. cap. 17. hæc citat.

Καὶ καλῶς ἰουστῖνος ἐν τῷ πρὸς Μαρκίωνα συντάγματι φησίν. ὅτι αὐτῷ τῷ κυρίῳ οὐδ᾽ ἂν ἐπείσθην, ἄλλον θεὸν καταγγέλλοντι παρὰ τὸν δημιουργόν.

Interprete Ioanne Christophorsono.

Præclare dixit Iustinus in libro, quem scripsit contra Marcionem, ne ipsi quidem Domino se fidem adhibiturum, si alium Deum præter ipsum mundi fabricatorem ei denunciaret.

B C

Sed quoniam ab vno Deo, qui & hunc fecit mundum fecit, & nos plasmauit, & omnia continet, & administrat, vnigenitus Filius venit ad nos, suum plasma in semetipsum recapitulans, firma est mea ad *eum fides, & immobilis erga Patrem dilectio, vtraque Deo nobis præbente: neque enim Patrẽ cognoscere quis potest, nisi Verbo Dei, id est, nisi Filio reuelante, neque Filium, nisi Patris beneplacito. Bonum autem placitũ Patris Filius perficit: mittit enim Pater, mittitur autem, & venit Filius: & Patrem quidẽ inuisibilem & interminabilẽ, quantum ad nos est: cognoscit suum ipsius Verbum, & cùm sit inenarrabilis, ipse enarrat eum nobis. Rursum autem Verbum suum solus cognoscit Pater: vtraque autem hæc sic se habere manifestauit Dominus, & propter hoc Filius reuelat agnitionem Patris per suam manifestationẽ. Agnitio enim Patris est, Filij manifestatio. Omnia[enim]per Verbum manifestantur. Vt ergo cognosceremus quoniam qui aduenit Filius, ipse est qui agnitionem Patris facit credẽtibus sibi, dicebat discipulis. Nemo cognoscit Patrem nisi Filius, neque Filium nisi Pater, & quibuscunque Filius reuelauerit: docens semetipsum & Patrem, sicut est, vt alterum nõ recipiamus Patrem, nisi eum qui à Filio reuelatur. Hic autem est fabricator cęli & terræ, quemadmodũ ex sermonibus eius ostenditur: & non is qui à Marcione, vel à Valẽtino, aut[à]Basilide, aut[à]Carpocrate, aut Simone, aut reliquis falso *cognomine Gnosticis adinuentus est falsus pater. Nemo enim illorum Filius[fuit]Dei, sed Christus Iesus Dominus noster, aduersus quem & contrariam exercent disciplinam] incognitum Deum audentes annuntiare.

*Deum

Matt.11.28. Luc.10.22.

D

*cognominatus

Nemo ignotum sibi Deum annunciare potest

Debent autem in semetipsos audire. Quemadmodum enim ignotus, qui ab ipsis cognoscitur; Quodcũque enim vel à paucis cognoscitur, nõ est incognitum. Dominus

A nus autem non in totum[non]posse cognosci & Patrem & Filium dixit. Cæterũ superuacuus fuisset aduentus eius. Quid enim huc veniebat?an vti diceret nobis: Nolite quærere Deum: incognitus est enim; & non inuenietis eum, quemadmodum & Christum Aeonibus eorum dixisse mentiuntur hi qui sunt à Valẽtino? Sed hoc quidem vanum est. Edocuit autem Dominus quoniam Deum scire nemo*posit, nisi Deo docente, hoc est, sine Deo non cognosci Deum. Hoc ipsum autem cognosci eũ, voluntatem esse Patris. Cognoscunt enim eum quibuscunque reuelauerit Filius, & ad hoc*Filius reuelauit Patrem, vt per eum omnibus manifestetur, & eos quidẽ qui credunt ei, iusti in corruptelam & [in] ęternum refrigerium recipiat.[6] Credere autem ei, est facere eius voluntatem. Eos autem qui non credunt, & propter hoc fugiunt lumen eius, in tenebris quas ipsi sibi*elegerunt, iustè recludet. Omnibus igitur reuelauit se Pater, omnibus Verbum suum visibile faciens: & rursus, Verbum omnibus ostendebat Patrem & Filium, cùm ab omnibus videretur. Et ideò iustum iudiciũ Dei super[omnes]eos qui similiter quidem viderunt, non autem similiter crediderunt.

*potest.
*Filium reuelauit Patrem.
*elegerint.

[7] Etenim per ipsam conditionem reuelat Verbum conditorem Deum, & per mundũ
B fabricatorem mundi Dominum, & per plasma eum qui plasmauerit artificem, & per Filium eum Patrem qui generauit Filium: & hæc omnes similiter quidem colloquuntur, non autem similiter credunt, sed per Legem & Prophetas similiter Verbũ & semetipsum & Patrem prædicabat. Et audiuit quidẽ vniuersus populus similiter: non similiter autem omnes crediderunt, & per ipsum Verbum visibilem & palpabilem factum, Pater ostendebatur, etiamsi non omnes similiter credebãt ei: sed omnes viderunt in Filio Patrem: inuisibile etenim Filij Pater, visibile autem Patris Filius. Et propter hoc omnes Christum loquebantur præsente eo, & Deum nominabant. Sed & dæmones videntes Filium dicebant: Scimus te qui es, sanctus Dei. Et tentãs Diabolus videns eum dicebat: Si tu es filius Dei: omnibus quidem videntibus & loquentibus Filium & Patrem, non autem omnibus credentibus.

Marc. 1. 25.
Luc. 4. 34.
Matt. 4. 3.

[8] Oportebat enim veritatem ab omnibus accipere testimonium, & esse iudicium in salutem quidem credentium, in condemnationem autem non credentiũ, vt omnes iustè iudicentur, & ea quæ est in Patrem & Filium fides, ab omnibus comprobe-
C tur, id est, ab omnibus confirmetur, ab omnibus accipiens testimonium, & à domesticis, quoniam & amici:[9] & ab extraneis, quoniam & inimici. Illa est enim vera & sine contradictione probatio, quæ etiam ab aduersarijs ipsis singula testificationis profert, in ipsa quidem manifesta sua visione conuictis de præsenti negotio, & testificantibus & significantibus, postea verò ad inimicitiam erumpentibus, & accusantibus, & volentibus non esse verum suum testimonium. Non ergo alius erat qui cognoscebatur, & alius qui dicebat: Nemo cognoscit Patrem: sed vnus & idem omnia subijciente ei Patre, & ab omnibus accipiẽs testimonium, quoniam verè homo, & quoniam verè Deus, à Patre, à Spiritu, & ab Angelis, ab ipsa conditione, ab hominibus,[10] & ab apostaticis spiritibus, ab *erroneis, & ab inimico, & nouissimè & ab ipsa morte. Omnia autem Filius administrans Patri, perficit ab initio vsque ad finẽ, & sine illo, nemo potest cognoscere Deum. Agnitio enim Patris, Filius agnitio autem Filij in Patre, & per Filiũ reuelata: & propter hoc Dominus dicebat. Nemo cognoscit Filium, nisi Pater: neque Patrem, nisi Filius, & quibuscunque Filius reuelauerit. Reue-
D lauerit enim, non solùm in futurum dictum est, quasi tunc inciperet Verbum manifestare Patrem, cùm de Maria natus, sed communiter per totum tempus positum est. Ab initio enim assistens Filius suo plasmati, reuelat omnibus Patrem, quibus vult, & quando vult, & quemadmodum vult Pater, & propter hoc in omnibus, & per omnia vnus Deus Pater, & vnum Verbum, & vnus Filius,[11] & vnus Spiritus, & vna fides, & salus omnibus credentibus in eum.

*dæmoniis.

ANNOTATIONES.

1. Dominus enim] *Contendit ex Scripturis & Filium ab æterno Patrẽ nouisse, & alijs manifestasse: vicissimq; Patrem Filium suum hominibus reuelasse. Deinde, Filium nec tunc incœpisse esse, cùm homo factus est: nec alium à Deo Patre suo, mundiq; Conditore Deum annunciasse.*

2. Sic describunt] *Expunximus* dicebant, *auth. vet. cod.*

3. Si autem Christus] *Hæresis Ebionitarum ista fuit, de quibus supra libro primo, capite 26. libro 3. capite 24. & infra cap. 59. libri huius: & apud Eusebium libro tertio histor. capite vigesimo septimo. Eandem impietatem sequuti sunt Cerinthus, Carpocrates, Artemon, Theodotus.*

4 Et bene Iustinus in eo libro] *Eusebius lib. 4. histor. capit. 17. vitam operaq; Iustini describens, huius loci meminit. Cæterùm insignis constantiæ in retinenda semel accepta vera religione verba sunt: quibus non disti-*

Lib. 1. recog. dissimilia pronunciauit Clemens Rom. cùm beatus Petrus nollet eum adesse concertationi aduersus Simonẽ Magnum susceptæ. Reposui credidissem pro credidisset, quod subindicat error in vet. codice, qui credidissent habet: quoniam ita legendum ostendunt Iustini verba Græca, apud Euseb. ἀν ἐπιστευσαν.

5. Noster, aduersus quam & contrariam] *Huic loco & sensum, & lucem restituimus, octo vocibus partim immutatis, partim adiectis ex veter. codi. Delevimus* non aduersus quem & contrarium exercent discipuli. Nam &c.

6. Credere autem ei] *Hinc perpende, quo sensu dixerit superiori capite, fidem iustificare hominem, eam nempe quæ per charitatem operatur. Galat. 5.*

7. Etenim per ipsam conditionem] *Insignis certè locus de cognitione Dei ab operibus eius desumenda.* Conditio, *inquit, id est creatura opificium, reuelat Deum creatorem: mundus fabricatorem suum demonstrat: opus manifestat opificem: Filius, Patrem suum. In eundem sensum ait Sapiens:* A magnitudine enim speciei & creaturæ cognoscibiliter poterit creator videri. *Et Apostolus:* Inuisibilia enim Dei *&c. Rom. 1. 20. Et de his in superioribus iam dictum est.* *Sap. 13. 5.*

8. Oportebat enim veritatem] *Quantum valeat ad confirmationem veritatis exterorum testimonia, docet Augustin. libr. 18. de Ciu. cap. 47. Cæterùm Nouatianus li. de Trin. his Irenæo subscribit:* Firmũ est genus probationis, quod etiã ab aduersarijs sumitur, vt veritas ab ipsis veritatis inimicis probetur.

9. Et ab extraneis] *Extraneum à professione Christianorum Iosephum fuisse testatur Hegesippus libro 2. capite 12. qui tamen de Christo Domino ita scribit:* Fuit Iesus sapiens vir, si tamen virum nominare eum fas est, mirabilium operum effector, & doctor eorum hominum qui libenter quæ vera sunt audiunt: Christus hic erat. *Pilatum Tyberio Cæsari miracula, mortemq; & resurrectionem Christi nunciasse tradit Tertull. cap. 21. Apologetici: Pilati autem epistolam transcribit in Anacephalæosi librorũ suorum, de excidio Ierosolymorũ, Hegesippus. Astipulatur istis Nicodemus in fine historiæ de passione & resurrectione Domini, asseuerans Pilatũ in sui prætorij codices publicos retulisse omnia, quæ inter Christum & Iudæos gesta sunt; Annam & Caiphã Põtifices adiurasse, eosdéq; de Iesu Deitate optimè respõdisse. Abgari Edessenorum principis epistolam ad Christum, & Christi responsum habet Euseb. lib. 1. cap. 13. Plura ex Porphyrio, nefario Christianæ pietatis desertore & hoste testimonia, citat idem Eusebius li. 5. de præpar. euang c. 1. 6. 8.* *Li. 18. antiq cap. 6.* A

10. Et ab Apostaticis spiritibus] *Consultum duplici hecatombe dæmonium in theca Apollinis latẽs, imperatori Romanorum hæc respõdisse author est Niceph.* *Lib. 1. ca. 17.*
Me puer Hebræus, diuos Deus ipse gubernans,
Cedere sede iubet, tristemque redire sub Orcum:
Aris ergo dehinc tacitus abscedito nostris.
Eusebius non ambigit de Christo Domino intelligenda esse ea, quæ narrat Plutarch. nimirum, spiritus quosdam temporibus Tiberij Cæsaris iussisse nautas nunciare, magnum Pana Deum mortuum esse, li. 5. de præpar. cap. 9. Augu. lib. de consensu Euang. cap. 15. ex Porphyrio recitat quosdã philosophos, deos suos cõsuluisse, quid de Christo censerent; illosq; testimonium de ipso rectum perhibuisse. De his rursus multa lib. 19. de Ciu. cap. 23. B

11. Et vnus Spiritus, & vna salus omnibus credentibus in eum] *Ita vet. cod. Cæterùm, cùm Spiritũ sanctum nulla in re separet à Deo Patre, & Filio, eius diuinitatem hic apertè agnoscit: sed vberius adhuc & apertius infra cap. 22. & 37. libri huius, & passim libr. 5. ex quibus sententijs non dubitauit Basilius magnus eiusdem Spiritus sancti deitatem confirmare, lib. de Spiritu sancto, cap. 29. Apparet itaque Magdeburgenses magna maledicendi libidine scribere, hũc sanctiss. martyrem Spiritus sancti diuinitatem nusquam asserere. Centuriæ 2. pag. 40.* C

QVEMADMODVM ABRAHAM à Verbo doctus est:

CAPVT XV.

Genes. 18.

ET Abraham ergo à Verbo cognoscens Patrem, qui fecit cælum & terram, hunc Deum confitebatur:[1] & doctus repræsentatione, quod inter homines homo futurus esset Filius Dei, per cuius aduẽtum semen eius erat futurum quasi stellæ cæli, concupiuit eam diem videre, vti & ipse complecteretur Christum: & per Spiritum prophetiæ eam videns exultauit. Propter quod & Simeon[2] ex semine] eius re implebat gratulationẽ Patriarchæ, & dicebat. D *Ioan. 8. 56.*
[3] Nunc remittis seruum tuum Domine, in pace: quoniam viderunt oculi mei salutare tuum, quod *parasti ante faciem omnium populorum: lumen[4] in reuelatione oculorum, & gloriam populi Israel. Et Angeli autem gratulationem magnam, vigilantibus nocte pastoribus enunciauerunt. Sed & Maria ait. Magnificat anima mea Dominum, & exultauit spiritus meus in Deo salutari meo: descendente quidem exultatiõe Abrahæ in eos qui erant ex semine eius, euigilantes & videntes Christum, & credẽtes ei: reciproco autem rursus[5] & regrediente] exultatione à filijs [in] Abraham, qui & concupierat diem aduentus Christi videre. Bene igitur Dominus noster testimoniũ reddebat ei dicens; Abraham pater vester exultauit, vt videret diem meum, [&] vidit, & gauisus est. *præparasti *al.* faciẽ *Luc. 2. 29.* *Luc. 1. 46.* *Ioan. 8. 56.*

ANNOTATIONES.

1. Et doctus repræsentatione] *De trium illorum apparitione loquitur, quorum vnum Filium Dei fuisse, quem adorarit, & Dominum Deum suum vocarit, magna concordia docent Iustinus in Dialogo; Tertull. li. de carne Christi. & lib. 3. cõtra Marcionem. Eusebius li. 1. hist. cap. 1. Athanasius sermon. 3. contra Arrianos: Hilarius*

A *larius libr. 4. de Trinitate. Cyrill. Ierosoly. Catechesi 11. & 12. Ambrosius lib. 2. de Abrahã, cap. 5. August. lib. 2. de Trin. cap. 10. & 11.*

2. Ex semine eius] *Ita restituere ex ve. co. pro ex sermone, visum est. Porrò non vulgarem & infimæ conditionis Abrahæ filium, Simeonem hunc fuisse tradunt Hebræi. Siquidem Talmudistæ magni Hillelis auditorem, Gamalielis autem præceptorem eũm faciunt; atque vnum ex his, qui ad collegium Sanhedrin, quod sceptrum Iudæ putauerunt, pertinuerit. Rursusq; miracula in templo non defuisse quadraginta annis, quibus ipse Domino ministrauit. Nicodem. in hist. pass. & resur. summum sacerdotem semel, & iterum illum appellat. Niceph. lib. 1 ca. 12. Illum dignitate, virtute, vitaq; sanctitate inter Iudæos excelluisse docet: quæ annotare placuit aduersus Magdeburgẽsiũ, Brentij, & Caluini præpostera iudicia, quibus hunc priuatum homuncionẽ, senem delirum, obscuræ famæ, nulloq; dignitatis aut officij nomine clarum faciunt.*

3. Nunc remittis] *Græcè est* ἀπολύεις, *id est, decedendi ex hac vita potestatem facis, vt patribus meis adiungar.*

4. In reuelatione oculorum] *Græcè* εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν, *Vetus codex, & vulgata editio ad verbum:* ad reuelationem gentium. *Alij quidam:* Lumen reuelandum gentibus, *vt sit allusio ad vaticinia Isaiæ cap. 9. 42. & 49.*

5. Et regrediente] *Deleuimus* egrediente, *veteris cod. auth.*

QVEMADMODVM PROMISSIONEM quam promisit Deus Abrahæ, Christus perfecit.

B

CAPVT XVI.

NON enim tantùm propter Abraham [1] hoc dixit; sed vt ostenderet quoniã omnes qui ab initio cognitum habuerunt * Dominum, & aduentum Christi prophetauerunt, reuelationem acceperunt ab ipso Filio, qui & [in] nouissimis temporibus, visibilis & passibilis factus est, & cum humano genere loquutus est, vti ex lapidibus excitaret filios Abrahæ, & adimpleret repromissionem, quam promiserat illi Deus, vt faceret semen eius tanquam stellas cæli, quemadmodum ait Ioannes Baptista: Potens est enim Deus ex lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. [2] Hoc autem fecit Iesus, à lapidum religione extrahens nos, [3] & à nostris] duris, & infructuosis cogitationibus transferens nos, & similem Abrahæ fidem in nobis constituens. Quemadmodum & Paulus testificatur, dicens, Nos esse filios Abrahæ secundum similitudinem fidei, & repromissionem hæreditatis. Vnus igitur & idem Deus, qui aduocauit Abraham, & repromissionem ei dedit. Hic est enim fabricator, qui & per Christum præparat luminaria in mundo, eos qui ex Gentibus credunt. Vos autem (inquit) estis lumen mundi, hoc est, quasi stellæ cæli. Hunc ergo rectè ostendimus à nemine cognosci, nisi à Filio, & quibuscunque Filius reuelauerit. Reuelat * enim omnibus Filius, quibus velit agnosci Patrem, & neque sine bona voluntate Patris, neque sine administratione Filij cognoscet quisquam Deum. Et propter hoc dicebat discipulis Dominus, Ego sum via, veritas, & vita. Et nemo venit ad Patrem, nisi per me. [4] Si cognouisseris] me, & Patrem meum [cognouisseris] & amodò cognouistis eum, & vidistis [eum.] Ex quibus manifestum est, quoniam per Filium, id est per Verbum, cognoscitur.

Hebr. 1. Matth. 3. 16 — Genes. 22. 17. — Luc 3. 8. — C — Rom. 9. 8. — Matt. 5. 15. & 11. — * autem. — Ioan. 14. 6.

ANNOTATIONES

D

1. Non enim tantùm] *Promissiones factæ Abrahæ, eiusdemq; exultatio de futuri Messiæ prænotione, etiam ad posteros eius, & Gentes credentes pertinet. Ipse verò Messias iam venit, tum per se, tum per legatos suos, vnum Deum huic mundo nunciauit.*

2. Hoc autem fecit Iesus] *Locum hunc eodem sensu, & ijsdem ferè verbis interpretatur Clemens Alex. Deum ex lapidibus filios Abrahæ suscitasse, cùm iustitiam & cordis duritiem eorum, qui lapidibus duriores euaserant aduersus veritatem, excitauit semen pietatis in Deum, virtutem sentiens ex lapidibus illis, nempe Gẽtibus, quæ crediderunt lapidibus. Ora. ad Græcos. Eodem pacto & Gaudentius Brixianus Tractat. 2. in Euang.*

3. Et à nostris duris] Nostris *addidimus ex vet. cod. &* duris, *ex omnibus excusis retinuimus, quamquam id nesciat vet. cod.*

4. Si cognouissetis me, & Patrem meum cognouissetis] *Ita vet. co. excusi,* Si cognouistis me, & Patrem meum cognouistis, *vet. cod. consentit editio vulgata, cum litera Græca Euang.*

QVARE

QVARE IVDAEI ABSCESSERVNT à Deo. A

CAPVT XVII.

[1] Ropter hoc Iudæi excesserunt à Deo, Verbum *Dei non recipientes, sed *eius
putantes per seipsum Patrem sine Verbo, id est sine Filio, posse cognoscere
Deum, nescientes eum qui in figura loquutus est humana [2] ad Abraham &
Genes. 22. Aaron, & [iterum] ad Moysem dicentem. Videns vidi vexationem populi
Exod. 3. 7. mei in AEgypto, & descendi liberare eos. [3] Hic enim Filius, qui est] Verbum *perstruebat.
Dei, ab initio * præstruebat, non indigente Patre Angelis, vti faceret conditionem, &
formaret hominem, propter quem & conditio fiebat: neque rursus indigente mini-
sterio ad fabricationem eorum [4] quæ facta sunt, ad dispositionem eorum] negotiorũ,
quæ secundum hominem erant, sed habente copiosum & inenarrabile ministerium.
[5] Ministrat enim ei ad omnia [6] sua progenies & figuratio sua, id est Filius, & Spiritus B
Hebr. 1. 3. sanctus, Verbum & Sapientia; quibus seruiunt, & subiecti sunt omnes Angeli. Vani i-
Matt. 11. 28. gitur sunt, qui propter hoc quod dictum sit, Nemo cognoscit Patrem, nisi Filius, alte-
rum introducunt incognitum patrem.

ANNOTATIONES.

1. Propter hoc Iudæi] *Iudæi à Deo Patre simul defecerunt, vt Verbum Dei, id est, Filium eius, Prophetis sensim sese manifestantem, & cum Patre ac Spiritu sancto cuncta condentem ac regentem, perfidè repulerunt.*

2. Ad Abraham, & Aaron] *Tertull. lib. de carne Christi:* Christus cum Angelis apud Abraham in veritate carnis apparuit, sed nondum natæ, quia nondum moriturae. *Hoc idem copiosè discutit August. lib. 3. contra Maximin. cap. 26. Vetus cod. nō habet* & Aaron.

3. Hic enim] *Vetus cod.* Hæc enim Filius qui est Verbum Dei, ab initio perstruebat. Prçstruebat *retineo, quòd familiare sit Tertulliano, & non rarum apud Irenæum.*

4. Quæ facta sunt] *Sex has voces desiderabant cod. excusi.*

5. Ministrat enim ei] *Contendit præcipuè Deum Patrem ministerio Angelorum non eguisse ad cōdendas res vniuersas, vt post Simonem Magum, & Basilidem, somniarunt quidam Iudæorum Rabbini: cum per Verbum, vti per sapientiam & virtutem, & Spiritum sanctum, vti per bonitatem suam, sat superque sufficiens sit seipso quæcunque voluerit, efficere. Eodem sensu intelligenda existimo multa Patrũ eius sæculi testimonia: vt Tertulliani, dum lib. contra Marcion. vocat Filium,* ministrum Patris: *& lib. contra Praxeam,* Vicarium Patris diuini: *Iustini quoque Martyris in Dialogo, quando Filium Patri* ministrantem, & sententiarum eius executorem *appellat. Duris enim alioqui his formulis loquendi, haudquaquam Filium Dei à Patris natura alienum, aut potestate inferiorem esse voluntesed vel ordinem emissionum, vel seriem distinctionis hypostaseon innuunt. Aut denique Deitatem ipsam simulq; omnipotentiam, sapientiam, omnem perfectionem, & virtutem, quam Pater à seipso habet, Filium ipsum non à e, sed à Patre accipere, ad eumq; hæc vniuersa referre, vt ad authorem, docent: prout copiosè explicat Nouatianus sub finem libri de Trin.*

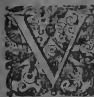
Enimuerò Filium vnam & eandem esse cum Patre & Spiritu sancto causam primam effectricem et seruatricem totius mundi, nō autem velut inane ex se instrumentum Patris, (v... ost Arianos garrit Lutherus, & vociferant Caluiniani) non solùm in præcedentibus ac sequentibus frequenter grauiterque docet Irenæus: verùm etiam sacrorum Bibliorum firmissimis testimonijs palam efficitur. Ait enim ille: pater meus vsque modò operatur, & ego operor. Ioan. 5. *Et in Prouerbiis genita Sapientia dicit:* Quando præparabat cælos Prou. 8. aderam, cum ipso cuncta componens. C *Igitur vel cùm Scripturis asseritur,* Omnia per ipsũ facta Ioan. 1. esse. Per eum facta esse sæcula: Omnia in ipso, Hebr. 1. & per ipsum condita; *vel à Patribus dicitur, Filius in mundi creatione moderationeque Patri ministrare; hoc non est intelligendum, tanquam esset organum, instrumētumve ab agente natura vel potestate distinctũ: sed duntaxat velut suppositum ab ipso Patre productũ, & proprietate sua distinctum, cui ab æterno vna cum diuina maiestate ac essentia sua, omnem quiduis secũ agendi ac perficiendi potestatem ac virtutem cōtulerit. Hinc idem Irenæus huius libri cap. 8. scripsit:* Is qui omnia fecit cum Verbo suo iustè dicitur Deus Lib de ess. & Dominus. Trinit. *Et ante hunc Iustinus martyr:* Vnus reuera est vniuersitatis huius Deus, qui in Patre, Filio, & Spiritu sancto cognoscitur. Apolog. 1. *Et rursum* Verbum cum Patre ante creaturas existens & D nascens, per eum primitus cuncta condidit & ornauit.

6. Sua progenies & configuratio] Hebr. 1. 3. *Allusio est ad Pauli verba,* qui cùm sit splendor gloriæ, & figura substantiæ eius &cæt. *item ad hæc Sapientis:* Sap. 7. 26. Candor est lucis æternæ, & speculum sine macula Dei maiestatis. *Nec est quod ex hoc loco veteres aut noui Ariani aliquod impietatis suæ patrociniũ petant: quandoquidem, vt post Gregorium Nyssenum, Theophylactus obseruat, per* Splendorem *ostenditur Essentiæ vnitas, qua Filius coæternus & consubstãtialis est Patri, non secus ac luci splendor: per* Figuram *verò, naturæ æqualitas.*

OSTEN-

A *OSTENSIO QVONIAM ABRAHAM [hæreditate] percipit regnum cælorum.*

CAPVT XVIII.

[1] Anus autem & Marcion, & qui ab eo, expellentes ab hæreditate Abraham, cui Spiritus per multos, iam autem & per Paulum testimonium reddidit: Quoniam credidit Deo, & deputatum est ei ad iustitiam: & Dominus primum quidem de lapidibus excitans filios ei, & faciēs semen eius quasi stellas cæli, dicens: Quoniam venient ab Oriente, & ab Occidente, ab Aquilone, & Austro, & recumbent cum Abraham, [&] Isaac, & Iacob, in regno cælorum. Iterum dicens Iudæis: Cùm videritis Abraham, & Isaac, & Iacob, & omnes Prophetas in regno* Dei, vos autem proijci foras. Manifestum [est] B ergo, quoniam qui contradicunt saluti eius, & alterum præter eum, qui promissionem fecerit Abrahæ, formant Deum, extra regnum Dei sunt, & exhæredes sunt* incorruptelæ, frustrantes & blasphemantes Deum, qui in regnum cælorum introducit Abraham, & semen eius quod est Ecclesia, per Christum Iesum, cui & adoptio redditur, & hæreditas quæ Abrahæ promissa est.

*cælorum

*ab incorruptela.

Rom. 4.3. Matth. 8.11. Luca. 13.29.

ANNOTATIONES.

1. Vanus autem & Marcion] *Non modò Marcionitas & Cainitas, Abraham, aliosque veteres Patriarchas damnantes; & Cain Gigantes, Sodomitas & similes reprobos cælo donantes, iustè hoc loco coarguit: verum, ex præclaru de eo per Christum, Spiritum sanctum, Mosem, Isaiā, Ieremiam, & Danielem redditis testimonijs, beato sempiternoque in cælis æuo eundem perfrui constanter ac euidenter probat. Hanc hæresim ampliore disputatione refutauimus lib. 1. appendicis aduers. hæreses.*

QVONIAM DOMINVS SABBATIS curans, secundùm Legem faciebat.

C

CAPVT XIX.

[1] Indicabat enim semen eius Dominus, soluens à vinculis, & aduocans ad salutem, quemadmodum fecit in muliere, quæ ab eo curata est, manifestè dicens his qui non similem Abrahæ habebant fidem. Hypocritæ, vnusquisque vestrum die sabbatorum bouem suum, vel asinum non soluit, & ducit, & adaquat? Hanc autem, cùm sit filia Abrahæ, quam alligauerat Satanas decē & octo annis, non oportuerat [solui] ab hoc vinculo in die sabbatorum? Manifestum est igitur quoniam eos, qui similiter vt Abraham credebant ei, soluit, & viuificat, nihil extra Legem faciens, curans in die sabbatorum. Non enim prohibebat Lex, curare homines sabbatis, quæ & circuncidebat eos in hac die, & pro populo iubebat ministeria sacerdotibus perficere, sed & mutorum animalium curationem non prohibebat: & Siloa etiam sæpe sabbatis curauit, & propter hoc assidebant ei multi die sab D batorum.[2] Continere se enim iubebat [eos] Lex ab eo omni opere seruili, idest ab omni auaritia, quæ per negotiationem, & reliquo terreno actu agitatur: animæ autem opera quæ fiunt per sententiam, & sermones bonos in auxilium eorū, qui proximi sunt, adhortabatur fieri: & propter hoc [Dominus] arguebat eos, qui iniustè exprobrabant ei, quia sabbatis curabat. Non enim soluebat, sed adimplebat Legem, summi sacerdotis operam faciens, propitians pro hominibus Deum, & emundās leprosos, infirmos curans: & ipse moriens, vti exiliatus homo exiret de condemnatione, & reuerteretur intrepidè ad suam hæreditatem.

*curans

Luc. 13.29. Ioan 9.14. Sabbatissmus. Exo. 20.9. 10.

ANNOTATIONES.

1. Vindicabat enim &c.] *Christus vindex & saluator omnium, maximè autem fidelium, qui quadam excellentia dicuntur semen Abrahe, suos etiā dicens Sabbatorū curat, non solum Legem, sed adimplet: cum etiam illis diebus & paruulos circumcidere, & pecorum curam habere Iudæi non prohiberentur.*

2. Continere enim se &c.] *Otiari, non erat simpliciter scopus Sabbati, quādo etiam Sacerdotes eodē die ministerijs suis in templo & synagogis vacabāt, sed à peccatis, quæ verè seruilia opera censentur, penitus absti-*

abstinere, & bonis erga Deum & proximum operibus vacare.

5 Vti exiliatus homo] *Alludit ad Hebræorum legem, quâ mortuo summo Pontifice, exules domum redire permittebat: et qui hic exiliatus homo dicitur, exul tantum significatur, Græcè forsan non male φυγὰς ἄοικος nominaretur.* A

QVOMODO NON CONTRA LEGEM *faciebant discipuli Domini sabbatis spicas legentes, & quoniam Leuitæ omnes discipuli Domini*

CAPVT XX.

Matth. 12. 3. SED & esurientes accipere sabbatis * escas ex his quæ adiacebant, non vetabat Lex: metere autem & colligere in horreum vetabat. Et ideo Dominus his qui incusabant discipulos eius, quoniã vellentes spicas manduca- B
1. Reg. 21. bant, dixit: Non hoc legistis, quod fecit Dauid cùm esurisset, quemadmodum introiuit in domum Dei, & panes propositionis manducauit, & dedit eis qui cum eo erant, quos non licebat manducare, nisi solis sacerdotibus? Per Legis verba suos discipulos excusans, & significans licere sacerdotibus liberè agere. [2] Sacerdos autem scitus fuerat Dauid apud eum, quamuis Saul persequutionem faceret ei. [3] Omnes [enim] iusti sacerdotalem habent ordinem. Sacerdotes autem sunt omnes Domini Apostoli, qui neque agros, neque domus hæreditant hic, [4] sed semper altari
Deut. 33. 9. & Deo seruiunt. De quibus & Moyses in Deuteronomino, in benedictione Leui ait. Qui dicit patri suo, & matri suæ, Non noui te, & fratres suos non agnouit, & filios suos abdicauit: custodiuit præcepta tua, & testamentum tuum seruauit. Qui autem sunt qui dereliquerunt patrem & matrem, & omnibus proximis renuntiauerunt propter verbum Dei, & testamentum eius, nisi discipuli Domini? De quibus iterum
Nũ. 18. 20. Moyses. Hæreditas autem (inquit) non erit eis. Dominus enim ipse hæreditas ipsorum.
Deut. 18. 1. Et iterum. Non erit sacerdotibus Leuitis in tota tribu Leui pars, neque sub- C
Deut. 10. stantia cum Israel: fructificationes Domini substantia eorum, manducabunt eas.
Philip. 4. 17. Propter hoc & Paulus. Non inquiro (inquit) datum: sed inquiro [5] fructum.] discipulis, inquit * Dominus, Leuiticam substantiam habentibus, licebat eis esurientibus à * Domini.
Luca 10. 7. seminibus accipere escam. Dignus enim operarius esca sua. Et sacerdotes in templo sabbatum prophanabant, & rei non erant. [6] Quare ergo rei non erant?] Quia cùm essent in templo, non secularia, sed dominica perficiebant ministeria, [Legem] adimplentes, non autem prætereuntes Legem; quemadmodum is, qui à semetipso arida li-
Num. 15. 32. gna attulit in castra Dei, iustè lapidatus est. Omnis enim arbor quæ non facit fructum
Matth. 3. 10. 1. Cor. 3. 17. bonum, abscindetur, & in ignem mittetur: &, Quicunque templum Dei violauerit, violabit illum Deus.

* escas.

ANNOTATIONES.

1. Sed & esurientes] *Expurgat Christus discipulos à calumnijs Pharisæorum, quoniam Lex Sabbati nõ vetabat vti cibis appositis, quod ex sacris etiã panibus vrgẽte [illegible] cessitate fecit Dauid. Adde quod veteres Sacerdo[illegible] ac Leuitæ, qui sacris operabantur, Apostolos, & pio[illegible] omnes sacrorum Christianorum ministros aperte d[illegible] narunt.*

[2] Sacerdos autem scitus fuerat Dauid] *Eo [illegible] sensu Dauid sacerdos hic dicitur, quo filij eius. 2. [illegible] 8. sacerdotes, id est, viri principes & primates: sic enim כהנים pro quo Septuaginta ἱερεῖς [illegible], vertit Sa[illegible]tes: Aut certe in hoc particulari [illegible], Da[illegible] sacerdotibus æquatus est, quod panes sa[illegible] ne[illegible] cessitate comederit [illegible] Dauid [illegible] appellari, quod sacerdotibus Leuitis [illegible] commendos, & pro[illegible] & [illegible] modulatis simulq; laudis, [illegible] & [illegible] contritis hostias spirituales [illegible] religiose obtulerit.*

3. Omnes enim [illegible]] [illegible] *sententiam hanc ex Irenæo nominatim, sed paulò aliter transcripsit Melissa, Sermon. 1. partis 2. πᾶς βασιλεὺς δίκαιος ἱερατικὴν ἔχει τάξιν, id est Omnis rex iustus sacerdotalem habet ordinem. Vult autem Irenæus pios omnes regali iuxta atque sacerdotali munere fungi, dum carnis lasciuiẽtis imperio lege spiritus coërcent, atque hostiam viuentem, sanctam & beneplacentẽ Deo, secundùm Apostolicam institutionẽ, seipsos exhibent: eleemosynas etiã, & labiorum vitulos Deo optimo maximo offerunt. August. hæc aperte explicat lib. 20. de Ciuit. ca. 10. Sicut* D omnes Christianos, *inquit*, dicimus propter mysticum chrisma; sic omnes sacerdotes, quoniam sunt membra vnius sacerdotis. De quibus Apostolus Petrus, 2. Petr. 2. Plebs sancta, regale sacerdotium. *Porrò nullum esse sacerdotium externũ, quod non ex æquo quibuslibet conueniat viris, mulieribus, cerdonibus, agricolis, [illegible]toribus, agasonibus, & alie[illegible] qui[illegible], [illegible] fuit hæresis Gnosticorum priorum, [illegible] Ma[illegible] [illegible] monstratum [illegible] lib. 1. cap. 9. & apud Tertullian. in Præscript. Quam nostra ætate ab inferis euocarunt Lutherus, Cal[illegible]*

A *reliqua Gnosticorum recentiorum colluuies. Hanc impietatem copiosè & eruditè refellunt Alphonsus à Castro, lib 13 contra hæreses: & Ioannes Roffensis libr. de sacerdotio.*

4. Sed semper altari &c] . *Vel hinc profectò facile est videre, Christianos à temporibus Christi, Apostolorum, Matyrum, & deinceps, sua in templis altaria seruasse, quibus Deo sacrificium incruentum corporis & sanguinis Christi in perpetuam mortis eius recordationem offerrent: quod etiam huius libri cap. 34. confirmat noster Irenæus his Christi verbis:* Cùm offers munus tuum ad altare &c. *Denique, Deum velle nos offerre munus ad altare frequenter &c. Hunc porrò locum aduersus hæreticos ex scripturis & Patribus fusissimè tractauimus libro primo Appendicis ; in titulo* Altare

5. Fructum] *Expunximus* factum, *authorit. vet. cod.*

6. Quare ergo] *Quinque has dictiones ex vet. cod. restituimus: vt mox* legem, *pro* legis.

*OSTENSIO VNIVS ET EIVSDEM SUBstantia esse [ea,] quæ secundum Legem sunt, & ea, quæ secundum Euangelium & quemadmodum nouum Testamentum *prædictum est à Prophetis.*

*prædicatum sit

B

CAPVT XXI.

[1] VNius igitur & eiusdem substantiæ sunt omnia, hoc est ab vno & eodem Deo, quemadmodum [&] Dominus ait discipulis: [2] Propterea omnis scriba doctus in regno cælorum similis est homini patrifamilias ; qui profert de thesauro suo noua & vetera. Nō alterum quidem vetera, alterum quidem proferentem noua docuit: sed vnum & eundem ; Paterfamilias enim Dominus est, qui vniuersæ domui paternæ dominatur, [&] seruis quidem, & adhuc indisciplinatis condignam tradens Legem, liberis autem & fide iustificatis congruentia dans præcepta, filiis adaperiens suam hæreditatem. [3] Scribas autem & doctores regni cœlorum, suos dicebat discipulos, de quibus alibi ait Iudæis: Ecce, mitto ad vos sapientes, & scribas, & doctores, & ex eis occidetis, & effugabitis à ciuitate in ciuitatem. Ea autem quæ de thesauro *proferunt noua & vetera, sine contradictione duo testamenta dicit. Vetus quidem quod ante fuerat legisdatio: [4] noua autem quæ secundùm Euangelium est cōuersatio ostendit, de qua Dauid ait; Cantate Domino canticum nouū. Et Esaias: Cantate Domino hymnum nouum. Initium eius glorificatur, [&] nomē eius à summo terre, virtutes eius in insulis annunciant. Et Hieremias ait : Ecce disponam (inquit) Testamentum nouum, non quemadmodum disposui patribus vestris in monte Oreb. Vtraque autem testamenta vnus & idem paterfamilias produxit, Verbum Dei Dominus noster Iesus Christus, qui & Abrahæ & Moysi *loquutus est, [qui] nobis in nouitate restituit libertatem: & multiplicauit eam, quæ ab ipso est, gratiam.

Luc. 6. 45. — Matt 13. 53. — Mat. 23. 34. — Psal. 5. 1 — Isaia 42. 10. — Ierem. 31. 8. — Heb. 8. 8

* proferūtur. — C — * collocutus.

ANNOTATIONES.

1. Vnius igitur & eiusdem] *Vtriusque Testamenti docet vnum esse authorem, ac finem scopumque præcipuum. Nam in veteri nouum promittitur. De hoc*

D *fine Augustinus Præfat. in Psal. 140. ait:* Quicquid de qualibet diuina pagina exsculpitur, non habet finem, nisi charitatem. *Et Bernardus:* Ille tenet quicquid latet, quicquid patet in diuinis sermonibus, qui charitatem seruat in moribus.

2. Propterea omnis scriba] *Ita hunc locum post Irenæum interpretatur Origenes, vt per noua, Euangeliorum & Apostolorum oracula: per vetera autem, legis & Prophetarum illis omnino consentanea significetur. Sequuntur hanc expositionem Chrysostomus, Theophylactus, & ex Latinis Hilarius, Hieronymus, Augustinus 20. de Ciuitate, & in quæst. super nouum testamentum, Gaudētius Brixianus Tractat. 7. Impudens ergo Gallasius, qui Beati Irenæi sententiam ridens, mauult apostatæ & furciferi Marloratii rapsodias, quàm tam doctorum & piorum patrum sententiam sequi.*

3. Scribas autem] *Qui fit, vt hic Apostoli scribæ, & doctores vocentur, in actu verò idiotæ, explicat Origenes in 13. cap. Matthæi.*

4. Noua autem] *Aut retinet genus Græcæ vocis* τὰ διαθήκη, *nouum testamentum: aut certè nouam conuersationem secundu Euangelium, nouum vocat testamentum.*

A

QVID EST, PLVSQVAM TEMPLVM, & plusquam Salomon hic.

CAPVT XXII.

Mat. 12. 6. [1]Lus est enim (inquit) templo hic. Plus autem & minus non in his dicitur, quæ inter se communionem non habent, & sunt contrariæ naturæ, & pugnant aduersus se; sed in his quæ eiusdem sunt substantię, & communicāt secum, solum autem *altitudine & magnitudine differunt: quemadmodum aqua ab aqua, & lumē à lumine, & gratia à gratia. Maior est igitur legisdatio quæ in libertatem, quàm quæ data est in seruitutem: & ideo non in vnam gentem, sed in totum mundum diffusa est. Vnus autem & idem Dominus, qui plusquàm templum est, & plusquam Salomon, & plusquàm Ionas donat hominibus, id est suam præsentiam & resurrectionem à mortuis: sed non Deum immutans, nec alium prædicans Patrem, sed eundem ipsum, qui semper habet plura metiri domesticis, & proficiente eorum erga Deum dilectione, plura & maiora donans, quemadmodum & Dominus discipulis dicebat. Quoniam & maiora horum videbitis. Et Paulus ait: Non quòd iam acceperim, aut [quod] iustificatus sim, aut iam perfectus sim: ex parte enim scimus, & ex parte prophetamus. Cùm autem venerit quod perfectum est, quæ sunt ex parte destruentur. Sicut igitur adueniente perfecto, non alterum Patrem videbimus: sed hunc quem nunc videre concupimus. Beati enim mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt: Neque alium Christum, & Dei Filium expectabimus, sed hūc qui ex Maria [Virgine] qui & passus est, in quem [&] credimus, quem & diligimus. Quemadmodum Esaias ait. Et dicent in illa die. Ecce, Dominus Deus noster in quem sperauimus, & exultauimus in salute nostra. Et Petrus ait in Epistola sua: Quem non videntes diligitis, (inquit) in quem nunc non videntes credidistis, gaudebitis gaudio inenarrabili. Neque alium Spiritum sanctum percipimus, nisi hunc, qui est nobiscum, & qui clamat, Abba pater: & in iisdem ipsis augmentum] habebimus, & proficiemus, vt iam non per speculum, & per ænigmata, sed facie ad faciem fruamur muneribus Dei: sic & nunc plus remplo, & plus Salomone percipientes, quod est aduentus Filij Dei: non alterum didicimus Deum, præter fabricatorem [& factorem] omnium, qui ab initio nobis demonstratus est; neque alterum Christum Dei Filium, præter eum qui à Prophetis prædicatus est.

Margin: Galat. 4. 26 / Mat. 2. 41. / Marc. 6. 15. / Mat. 1. 43. / Ioan. 1. 50. / Philip. 3. 12. / 1. Cor. 13. 9. / Mat. 5. 8. / Esaie. 25. 9. / 1. Pet. 1. 8. / Rom. 8. 15. / 1. Cor. 13. 12. — *multitudine. — B — C

4 Nouo enim testamento cognito, prædicato per Prophetas, & ille qui illud dispositurus erat secundùm placitū Patris, prædicabatur, manifestatus hominibus, quēadmodum voluit Deus, vt possint semper proficere credentes in eum, & per testamēta maturescere perfectum perfectum] saluris. Vna enim salus est, [&] vnus Deus, qui formauit hominem: præcepta autem multa, & non pauci gradus, qui *adducunt hominem ad Deum.[6] Terreno quidem & temporali Regi, cum sit homo, licet aliquoties maiores profectus attribuere his qui sunt subiecti. Deo autem non licebit, cùm sit idem, & semper maiorem gratiam *prętat humano generi, & pluribus muneribus assiduè honorare eos, qui placent ei? Si autem hoc est proficere, alterum adinuenire patrem præter eum qui ab initio annunciatus est: & rursum, præter eum qui putatur secundò inuentus esse, alterum tertium adinuenire; & eiusdem erit profectus & à tertio [in] quartum;[7] & adhuc ab hoc] rursum alterum, & alterum: & sic semper putans proficere, talis sensus nunquā in vno stabit Deo Expulsus enim ab eo qui est, & reuersus retrorsum quæret quidē semper, inueniet autem nunquam Deum: sed semper incomprehensibilitatis profundo natabit, nisi per pœnitentiā conuersus, vnde & abiectus erat, reuertatur, [vnum] Deum Patrem Demiurgum confitens & credens, qui à Lege & Prophetis annunciatus est: qui à Christo testificatus est, quemadmodum ipse ait ad eos qui accusabāt eius discipulos, quasi non seruarēt traditionem seniorum. Quare vos frustramini præceptum [Domini] propter traditionē vestram? [Deus] enim dixit. Honora patrē & matrem: &, Qui maledixerit patri [aut] matri, morte moriatur. Et iterum secundò ait [eis.] Et frustrati estis sermonem Dei propter traditionē vestrām: manifestissimè Dominum, & [Deum] Patrem confitens Christus eum qui in Lege dixit: Honora patrem & matrem, vt tibi bene sit. Verbum enim Dei cōfessus est Legis præceptum verax Deus, & neminem alterum Deum appellauit, quàm suum Patrem.

Margin: *ducunt — *præstare — D — Mat. 15. 1.

ANNO.

A

ANNOTATIONES.

1. Plus est enim] *Videtur præoccupatio, qua dissoluit argumenta, quibus Marcionitæ aliique Gnostici ex detortis aliquot Scripturæ locis abutebantur ad diuersos deos confingendum. At primò quidem concedit nouum testamentum veteri longè præstantius esse, vt lumen maius minori, aqua copiosior minus abundanti, & potior gratia superat exiguam: hoc tamen non efficere, vt alius & alius sit Deus vtriusq; conditor.*

2. Percipimus] *Vet. cod.* percepimus: *putarem legendum* percipiemus, *vt mox postea habebimus, proficiemus, videbimus, expectabimus.*

3. Augmentum] *Deleuimus* cognomentum, *auth. vet. cod.*

B 4. Nouo enim Testamento] *Docet veteres Prophetas ea prænouisse & annunciasse, quæ in nouo Testamento futura erant: hoc ipsum autem Christum & Apostolos totius comprobare, quotiens illorum vtitur figuris aut testimoniis, vt doctrinam Euangelicam stabiliant. Inde verò concludit, eum verè Christum mundo prædicatum esse, quem Pater sub Lege promiserat, atque sic vnicum esse Deum, qui pro diuersis temporibus diuersa quidem, sed non contraria tulit præcepta. Quod si vnum & alterum Deum comminiscaris, & tertium, & quartum, ac innumeros fingere licebit.*

5. Per effectum] *Vet. cod.* perfectum, *vtrumque retinuimus.*

6. Terreno quidem] *Vet. cod.* Ante terrenum quidem & temporalem regem, &cæt. *Si placuerit excusa lectio interrogationem assertioni plenam ex comparatione Regis cum Deo esse existimarem.*

7. Et adhuc] *Vet. cod.* ab hoc: *vtrumq; seruare visum est. Cæterùm, loco huic nonnihil lucis adferent Prudentij versus grauissimi, quibus Marcionitas ita exagitat.*

Si duo sunt igitur, cur non sunt multa deorum *In Hamartigenia.*
Millia? cur numero Deitas contenta gemello est?
An non in populos dispersa in numina diuûm,
Fundere erat melius, mundumque implere capacem,
Semideis passim nullo discrimine monstris?

QVEMADMODVM MOYSES ADVENtum Christi significauit, & tempus passionis, & locum in quo passus est.

C

CAPVT XXIII.

[1]Ene igitur & Ioannes meminit dicentem [Dominum] Iudæis: Scrutamini Scripturas, in quibus putatis vos vitam æternam habere: illæ sunt quæ testimonium perhibent de me, & non vultis venire ad me, vt vitam habeatis. Quomodo igitur testabantur de eo Scripturæ, nisi ab vno & eodem essent Patre, [præinstruentes] homines de aduentu Filij eius, & prænunciantes salutem, quæ est ab eo? Si enim crederetis Moysi, crederetis & mihi: de me enim ille scripsit, scilicet quòd inseminatus est vbique in Scripturis eius Filius Dei, [2] aliquando quidem cum Abraham loquens, cum eodem comesurus. [Aliquando cum Noë, dans ei mensuras: aliquando autem quærens Adam:] aliquando autem Sodomitis inducens iudicium: & rursus cùm * videtur, & in viam dirigit Iacob: & de rubo loquitur cum Moyse. [3] Et non est numerum dicere in quibus à Moyse ostenditur Filius Dei, cuius & diem passionis non ignorauit: sed figuratim prænuntiauit eum, [4] Pascha nominans, & in eadem D ipsa, quæ ante tantum temporis à Moyse prædicata est, passus est Dominus adimplens Pascha. Non solùm autem diem descripsit, sed & locum [5] & extremitatem] temporum, & signum [occasus] Solis, dicens: Non poteris immolare pascha in vlla alia ciuitatum tuarum, * quam Dominus Deus dat tibi, nisi in eo loco, quem delegerit Dominus Deus tuus inuocari nomen suum ibi. Immolabis pascha vespere ad occasum Solis. Iam autem & manifestauerat eius aduentum, dicens: [6] Non deerit princeps in Iuda, neque dux ex femoribus eius, quoadusque veniat cui * repositum est; & ipse est spes Gentium, alligans ad vitem pullum suum, [7] & ad ilicem pullum asinæ: [8] lauabit in vino stolam suam, & in sanguine vuæ pallium suum: lætificabuntur oculi eius à vino, & candidi dentes eius tanquam lac. Inquirant enim hi qui omnia scrutari dicuntur, id tempus in quo defecit princeps & dux ex Iuda, & qui est Gentium spes, & qui vitis, & qui pullus eius, & quod indumentum, & qui oculi, & qui dentes, & quod vinum, & vnumquodque ex * occultis exquirant; & inuenient non alium, nisi Dominum nostrum Iesum Christum annuntiatum. Quapropter Moyses increpans populum, quod ingratus existeret, ait. Sic populus fatuus, & non sapiens, hæc Domino retribuistis? Et rursus significans quoniam qui ab

Marginalia: Ioa. 5. 39. — Ioa. 5. 46. — Gen. 18. — Gen. 6. 14. — Gen. 3. 10. — Gen. 19. 24. — *uideretur — Gen. 28. 13 — Exod. 3. 14. — Deut. 16. 2. — *quas. — Exod. 12. 6. — Gen. 49. 10. — *repromissum. — *dictis. — Deu. 32. 28.

ab initio condidit, & fecit eos Verbum, & in nouissimis temporibus redimens nos, A
Deu. 28. 66. & viuificans ostenditur pendens in ligno, & non credent ei. Ait enim: [9] Et erit vita
Deut. 32. tua pendens ante oculos tuos, & non credes vitæ tuæ. Et iterum: Nónne hic idem Pater tuus [10] possedit] te, & fecit te, & creauit te?

ANNOTATIONES.

1. Bene igitur & Ioannes] *Quod nuper dixit Prophetas nouum Testamentum prænouisse & prædixisse, nunc Christi testimonio manifestum facit, ex quo sequitur eos ab eius Patre afflatos fuisse: Mosem præsertim, qui & aduentum, & passionis diem & locum clarè prædixit. Ex vet. porrò codice substituimus*, Dominum, *pro*, Deum: *deinde*, præinstruentes, *loco* præstruentes.

2. Aliquando quidem] *Vet. codex hic quædam addit, quædam desiderat. Germanam lectionem decem adstictis ex illo vocibus, & vnica sublata, restituimus. Tertullianus locum hunc imitatus est, contendens non Patrem, sed Filium quæsisse Adam in horto: arcam post introitum Noë clausisse: apud Abraham sub quercu refrigeratum: Mosem de rubo vocasse: ac orbem totum aquarum violentia puniuisse, lib. contra Praxean, numero* 11. *&* 12.

3. Et non est numerum dicere] *Hellenismus, pro, vix, acne vix quidem referri potest, quoties à Moyse. &c.*

4. Pascha nominans] *Non quod ipso die solennissimo Paschatis, id est, magno die Sabbati, Christus passus sit, vt satis colligi potest ex cap.* 19. *Ioannis: nec quod illa ipsa hora qua comedebatur agnus: sed eo ipso tempore, quod inter esum agni & sabbatum magnum interfluxit: quod tempus more Iudæorum vocantur dies Paschæ.*

Ex hoc quoq; loco existimatur Irenæus iudicasse, vocem Paschatis deductam esse à Græco verbo πάσχειν, *quod pati significat: quod certè illi commune fuerit cum Tertulliano lib. contra Iudæos ca.* 10. *Nazianzeno Ora.* 2. *de Paschate: Lactantio lib.* 4. *cap.* 26. *Arnobio Rom. in Conflictu cum Serapione, & aliquot alijs: cùm tamen verè Hebraica, vel potius Chaldaica sit, & transitum*
Cō in Mich. & Matth. *significet, vel Angeli percutientis Aegyptios, iuxta Hieronymum, vel populi Israelitici ex Aegypto per medium mare transeuntis in desertum, vt est Nazianzeni & Augustini sententia. Sed veteres illi dicentes Pascha à* πάσχειν *deduci, non tam ipsius vocis etymon, quàm mysterij rationem habuerunt.*

5. Et extremitatem temporum, & signum occasus solis] *Sic ex vet. cod. restituimus: excusi*, ex extremitate temporum, & signum occasum Solis.

6. Non deerit princeps in Iuda] *Non mirum est recentiores Iudæorum Rabbinos pro innata sibi aduersus Christianam religionem rabie, pernegare hunc locum intelligendum esse de Christo IESV, quando & Caluinus & Marloratus planè Iudaizantes, euulgatis inter Christianos blasphemis commentarijs suis, idipsum quoque inficientur, scribentes*, Illos subsannandi ansam præbere Iudæis, qui nimis præcisè hæc verba de IESV CHRISTO exponāt: cùm nondum Spiritus sancti consilium (*inquiunt*) quomodo illa promissio sit intelligenda, satis anim. aduersum, nondumque satis distinctè expositum fuerit. *At non ergo iure Caluiniani exprobrant Lutherani, quòd Iudaizent & Turcizent, imò, quod sub falso Christianorum ac euangelicorum nomine ipsis Iudæis ac Turcis longè sint deteriores? Nam quotquot fuerunt à Christo ad hanc vsque ætatem, siue Græci, siue Latini Patres, qui de illo textu disseruerunt, vno sensu* B *& animo de Christo Domino illum sunt interpretati. Quinetiam Paraphrastes Chaldæus & veteres Rabbini Iudæorum, quos citat noster Petrus Galatinus, idipsum* Lib. 4. c. 4. *præstiterunt: quod pijs quibuscunque, quorum animum Diabolus à vera fide Iesu Christi nondum abstraxerit, satis esse debet.*

7. Et ad ilicem] *Ilex species est arboris glandiferæ, quæ hic nequit conuenire, cùm Gen.* 49. *versio Latina vitem, & Hebræa litera Sorec, & Septuaginta* τὴν ἕλικα *habeant: itaque* Helicem *legerim cum Cypriano lib.* 1. *aduersus Iudæos, cap.* 21. *secundùm correctionem Morelij, & Pamelij. Ambros. lib. de benedictionibus Patriarcharum, cap.* 4. *habet*, cicilium: *Sanctes*, ramum *vertit: Origenis interpres*, ad palmitem.

8. Lauabit in vino] *Hunc locum scripturæ Iustini* In Dialog. *martyris illustrabit interpretatio:* Significabat C Moses, *ait*, abluendos Messiæ sanguine, quotquot in eum crederent. Nam Spiritus sanctus stolam vocat eos, qui per ipsum remissionem peccatorum accipiunt. Cæterùm sanguis vuæ significat habere quidem Christum sanguinem, non tamen ex humano semine, sed ex Dei potentia, sicut vitis sanguinem, non homo, sed Deus genuit. *In eandem sententiam descendunt Tertull.* 4. *contra Marc. Orig. hom.* 17. *in Genes. Clemens Alex. li.* 1. *pædagogi: Athanasius quæst.* 105. *ad Antiochum: Chrysost. hom.* 67. *in Genes. Theodoretus quæst.* 109. *in Genes. Ambros. lib. de benedictionibus Patriarcharum cap.* 4. *& Augustinus* 12. *contra Faustum, cap.* 42. *quos omnes Iudaico planè supercilio audet Caluinus in commentariis suis hac de causa carpere & notare.*

9. Et erit vita tua pendens] *Hunc locum de crucis* D *mysterio, post Irenæum interpretantur Cyprianus lib.* 2. *aduersus Iudæos, capit.* 20. *Ruffinus in exposit. Symbo. Tertullianus lib. contra Iudæos: Athanasius lib. de incarnatione Verbi: Augustinus lib* 12. *contra Faustum, ca.* 5. *Nouat. lib. de Trinit. & Lactantius lib.* 4. *cap.* 18. *quorū interpretationis sequi oportet, contemptis Caluinianorum Iudaicis irrisionibus.*

10. Possedit] *Expunximus* possidet, *authoritate veter. codic. & consensu vulgatæ editionis Bibliorum.*

QVO-

A *QVONIAM ET PROPHETÆ, ET IVSTI, ante aduentum Domini, cognouerunt aduentum eius.*

CAPVT XXIV.

'Voniam autem non solùm Prophetæ, & iusti multi præscientes per Spiritum aduentum eius, orauerunt in illud tempus venire, in quo facie ad faciem viderent Dominum suum, & sermones audirent eius, Dominus fecit manifestum, dicens discipulis. Multi Prophetæ & iusti cupierunt videre quæ videtis, & non viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt. Quemadmodum igitur concupierunt & audire, & videre, nisi præsciissent futurū eius aduētum? Quomodo autem præscire potuerunt, nisi ab ipso præscientiam ante accepissent? Quomodo autem Scripturæ testificantur de eo, nisi ab vno & eodem Deo omnia semper per Verbum reuelata, & ostensa fuissent credentibus, aliquando quidem colloquente eo cum suo plasmate, aliquando autem dante legem, aliquando verò exprobrante, aliquando verò exhortante, ac deinceps liberante seruum suum, & adoptante in filium, & apto tempore * incorruptibilem hæreditatem præstante, ad perfectionem hominis? Plasmauit enim eum in augmentum & incrementum, quemadmodum & Scriptura dicit. Crescite, & multiplicamini. Et hoc Deus ab homine differt, quoniam Deus quidem facit, homo autem fit: & quidem qui facit, semper idem est: quod autem fit, & initium, & medietatem, & adiectionem, & augmentum accipere debet. Et Deus quidem bene facit, bene autem fit homini. Deus quidem perfectus in omnibus, ipsi sibi æqualis & similis, totus cùm sit lumen, & totus mens, & totus substantia, & fons omnium bonorum, homo verò profectum percipiens, & augmentum à Deo. Quemadmodum enim Deus semper idem est, sic & homo in Deo intentus, semper proficiet ad Deum. Neque enim Deus cessat aliquando in benefaciendo, & locupletando hominem: neque homo cessat beneficium accipere, & ditari à Deo. Exceptorium enim bonitatis, & organum clarificationis eius homo, gratus ei qui se fecit: & iterum exceptorium iusti iudicij eius homo ingratus, & spernēs plasmatorem, & non subiectus verbo eius, qui plurimum semper fructificantibus, & plus habentibus Dominicum argentum daturum se pollicitus est. Euge (inquit) serue bone, & fidelis, quia in modico fidelis fuisti, supra multa te constituam, intra in gaudium Domini tui, Ipse Dominus plurimum non promittens. Sicut ergo nunc fructificantibus, plurimum daturum se pollicitus est, secundùm munerationem gratiæ suæ, sed non secundùm commutationem agnitionis. Ipse enim Dominus perseuerat, & idem Pater reuelatur. Sic ergo & posterioribus maiorem quam quæ fuit in veteri testamento, munerationem gratiæ attribuit, vnus & idem Dominus per suum aduentum. Et illi [enim] qui per famulos audiebant venturum Regem, mediocriter gaudebant, secundum quod sperabant venturum eum: qui autem præsentem viderunt, & libertatem adepti, & potiti sunt eius muneratione, maiorem gratiam, & abundantiorem exultationem habent gaudentes de Regis aduentu, quemadmodum & Dauid dicit. Anima mea exultabit in Domino, iucundabitur in salutari eius. Et propter hoc Hierosolymam introeunte eo, omnes qui erant in via Dauid, in dolore animæ cognouerunt suum Regem, & substrauerunt ei vestimenta, & ramis viridibus adornauerunt viam, cum magna lætitia & exultatione clamantes, & dicentes. Osanna fili Dauid, Benedictus qui venit in nomine Domini, osanna in excelsis. Zelantibus autem malis dispensatoribus, qui circumueniebant inferiores, & dominabantur eorum, quibus ratio non constabat, & propter hoc nolentibus credere venisse Regem, & dicentibus ei; Audis quid isti dicunt? ait Dominus. Nunquam legistis, Ex ore infantium, & lactentium perfecisti laudem? id quod à Dauid in Filium Dei dictum erat, in se factum ostendens, & significans illos quidē nescire virtutem Scripturæ, & dispositionem Dei: se autem esse qui à Prophetis annuntiatus est Christus, cuius nomen in omni terra laudatur, ex ore infantium & lactentium laudem * perficientis suo Patri: quapropter & eleuata est magnificentia eius super cælos. Si ergo idem ipse adest, qui prædicatus est à Prophetis, * Dominus noster Iesus Christus, & aduentus eius pleniorem gratiam, & maiorem munerationem attribuit his, qui susceperunt eum; manifestum quoniam & Pater idem [ipse] est,

Margin: Matt. 13. 16. Luc. 10. 24. — B — *incorruptelæ — Genes. 1. 28. — Psal. 101. 28. — C — Matt. 25. 21. — Psalm. 12. 6. — D — Matt. 21. 8. — Psalm. 8. 3. — * perficiēt; — * Deus.

est, qui à Prophetis annunciatus est, & non alterius patris agnitionem fecit veniens A
Filius, sed eiusdem qui ab initio prædicatus est, à quo [&] libertatem detulit his qui
legitimè, & prono animo, & toto corde deseruiunt ei: contemptoribus autem, & non
subiectis Deo, sed in gloria hominum exteriores* res mundi huius sectantibus, quæ *munditias.
Hebr.10.1. in figuram futurorum traditæ erant, velut vmbræ cuiusdam descriptionem facien-
te Lege, atque deliniante, de temporalibus æterna, de terrenis cælestia, fingentibus
Matth. 23. plusquam quæ dicta sunt sese obseruare, tanquam diligentiam suam etiam ipsi Deo *in sempiternum
præferentibus, intus autem plenis hypocrisi, & cupiditate, & omni malitia, *sempi-
ternam attulit perditionem, abscindens eos à vita.

ANNOTATIONES.

1. Quoniam autem] *Veteres Prophetæ & nouerunt, & videre peroptarunt Christum in carne, ipso per Spiritum sanctum in Scripturis seipsum multis modis reuelante: & sine sui mutatione plurima beneficia mortalibus donante: & gratos quidem abundantius munerante, ingratos autem seuerè puniente.*

2. Et totus substantia] *Septem dictiones istas desiderabant omnes excusi codices.*

3. Plurimum non promittens] *Vetus codex negationem non habet, sed affirmando legit,* Ipse Dominus plurimum præmittens. *suspicor locum esse corruptum, nec nisi alterius exemplaris ope posse restitui.*

4. Gratiæ suæ] *Ex vet. co. sex istas dictiones restituimus.* B

5. Introeunte eo] *Vet. cod.* introeunte, eum omnes qui erant, &c.

QVEMADMODVM SENIORVM TRAditio contraria erat Legi, quæ data est per Moysen.

CAPVT XXV.

Isaia. 1.22. SEniorum enim ipsorum traditio, quam ex Lege obseruare fingebant, con-
traria erat Legi, quæ data est per Moysem. Propter hoc & Esaias ait. Caupo- C
nes tui miscent vinum aqua; [2] ostendens quòd austero Dei præcepto misce-
rent seniores aquatam traditionem, id est, aggredientes adulteram legem, &
Mat. 15.2. contrariam Legi, sicut & Dominus fecit manifestum, dicens eis. Quare vos transgre-
dimini præceptum Dei propter traditionem vestram? Non solùm autem per præua-
ricationem frustrati sunt Legem Dei, miscentes vinum aqua; sed & suam legem è cõ-
trario statuerunt, quæ vsque adhuc Pharisaica vocatur. In qua quædam quidem au-
Rom. 10. 3. ferunt, quædam verò addunt, [3] quædam autem] queamadmodum volunt, interpretan-
tur; quibus vtuntur singulariter magistri eorum, quas traditiones volentes [vendica-
re,] Legi Dei instituenti eos aduentum Christi non subiecti esse voluerunt: sed & Do-
minum arguebant in sabbatis curantem: quod quidem sicut prædiximus, Lex non
prohibebat. Etenim ipsi secundum aliquid curabant, circumcidentes hominem in
sabbato, se autem ipsos non redarguebant, per traditionem prædictam, & Pharisaicã
legem, transgredientes præceptum Dei, & præceptum Legis non habentes, id est di-
lectionem, quæ est circa Deum. Quoniam autem hoc primum & maximum præcep- D
Ma. 22. 37. tum est; sequens autem circa proximum, Dominus docuit, totam Legem & Prophe-
tas pendere dicens ex ipsis præceptis. Et ipse autem aliud maius hoc præcepto non
Luc. 10. 27. detulit: sed hoc ipsum renouauit suis discipulis iubens eis, Deum diligere ex toto cor-
de, & cæteros quemadmodum se. Si autem ab allo descendisset Patre, nunquam ex Le-
ge primo & summo vsus esset præcepto, sed vtique omnimodo eniteretur [4] maius] hoc
Rom. 13. 10. à perfecto patre deferre, & non eo vti, quod à Deo Legis fuisset datum. Et Paulus autẽ,
Adimpletio (inquit) Legis dilectio: & omnibus cæteris euacuatis, manere fidem, spem
1. Co. 13. 13. dilectionem: maiorem autem esse omnium dilectionem. [5] Et] neque agnitionem sine
dilectione, quæ est erga Deum præstare aliquid: neque mysteriorum comprehensio-
nem, neque fidem, neque Prophetiam, sed omnia vacua & *frustrata esse sine dilectio- *frustra
1. Cor. 13. 8. ne: dilectionem verò perficere perfectum hominem; & eum qui diligit Deum, esse per-
fectum, & in hoc æuo, & in futuro. Nunquam enim desinimus diligentes Deum; sed
quanto plus eum intuiti fuerimus, tanto plus eum diligimus.

ANNO.

A

ANNOTATIONES.

1. Seniorum enim ipſorum] *Vel hinc Chriſtus ſeipſum demonſtrat eius Dei, qui Legem Moſi dederat, Filium, quod traditiones Phariſæorum eidem contrarias reprehendit & damnauit: & primum maximumq; illius præceptum, quod eſt de dilectione, explicauit atq; confirmauit.*

Cæterùm, quia grauis eſt hodie concertatio, cuiuſmodi Traditiones iſtæ fuerint, quas Chriſtus in citato Euangelij capite reprobauerit, eiuſdemq; diſcuſſio ac finitio nõnihil lucis adferet his duobus Irenæi capitulis, de illis paulò vberius diſſeramus. Has Hebræi appellabant GHEZEROT AZZEKENIM, *Conſtitutiones ſeniorũ: Chriſtus primò ſingulari numero* τὴν παράδοσιν τῶν

B πρεσβυτέρων, *Traditionem ſeniorum, eam ſcilicet quæ erat de lauandis manibus: ſecundò verò plurali numero* διδασκαλίας καὶ ἐντάλματα ἀνθρώπων, *Doctrinas & præcepta hominum.*

Quæ verò fuerint, non eſt vna interpretum ſententia. Manichæi namque, vt eſt apud Epiphanium, harum traditionum nomine, voluerunt intelligẽdas eſſe omnes Scripturas Veteris Teſtamenti: Sadducæi, ſcripta aliorum Prophetarum à Moyſe: Ptolemaitæ, tertiam tantum illarum partem. At hæ impietates ſtare nõ poſſunt, quoniam Chriſtus & Moſis & reliquorum Prophetarũ ſcripta grauiſſimè probant & commendant, d. Scrutamini ſcripturas. Oportet impleri quæ ſcripta ſunt in Lege, Prophetis, & Pſalmis. Moyſem habent & Prophetas, audiant illos. *Paulus quoque ex omnibus libris vet. Teſtam. ſua dogmata corroborans; & laudans Thimotheum quod ab infantia illas*

Ioan. 5.
Luc. 24.
Luc. 16.

C *ſacras literas didiciſſet, diuinas eſſe cognoſcit. Clarum eſt igitur nullam veteris Teſtamenti partem vel à Chriſto, vel à Paulo ſub nomine Traditionum reprobatam eſſe.*

Qui nomina Lutheranæ aut Caluinianæ ſectæ dederunt, diſtento gutture vociferantur, Traditionum voce, omnes conſtitutiones ac ritus in Scripturis canonicis nõ expreſſos penitus damnari & reprobari. Sed impudenter mentitur iniquitas ſibi, quoniã illæ duntaxat coarguũtur, quæ diuinis mãdatis aduerſãtur, ſicut erat ea quæ de parentibus fouẽdis erat oppoſita. Alias verò, quæ vel ad Scripturarum explicationem, vel Dei cultum promouendum & exornandum, vel denique bonos mores inſtituendos attinebãt, nec vnquã in Iudaiſmo, nec in Chriſtianiſmo Chriſtus vel Apoſtoli reprehenderunt: ſed econtrario religioſiſſimè ſeruari verbo & exemplo ſuo docuerunt. Ad iſtas pertinẽt Hebraicæ quæſtiones, quas

D *Hieronymus laudat: & conſtitutiones à Dauide, Salomone, Eſdra, Mardochæo, Machabæiſque de feſtis quibuſdã, & ritibus ordinatæ. Hinc Chriſtus nõ modo Scripturam audire, ſed & Eccleſiam: cuius paſtoribus ait:* Qui vos audit, me audit: *Et de ſenioribus Synagogæ;* Omnia quæcunque dixerint vobis, ſeruate & facite. *Paulus denique de iiſdem ait:* State, & tenete traditiones, quas didiciſtis, ſiue per ſermonem, ſiue per epiſtolam. *De his quoque fusè ſupra diximus in caput tertium libri tertij.*

Luc. 10.
Matth. 23.
2. Theſſ. 3.

Quas ergo traditiones ſeniorum Chriſtus in citato Euangelij loco reprobat? Plurimas ſanè, & omnes diuinis legibus aduerſas. Ac primo loco, illas quas diuerſæ ſectæ (in quas miſera Synagoga tum ſadè lacerata & diſſipata erat) inter ſuos inuexerãt. Nam Phariſæi veram coram Deo iuſtitiam in externis veſtium phylacteriorum, ablutionum, & ſacrificiorum ceremonijs cõſtituebãt. Sadducæi, animas cum corporibus extingui, nullos angelos, nullam corporum reſurrectionem, nullum iudicium, nullum bonorum aut malorum præmium in altero ſæculo repoſitum eſſe tradebant. Galilæi, à Iuda quodam ſeditioſo Galilæo accepta origine; ſolum Deum ſic pro Domino, rege, ac principe tenendum volebant, vt nulli mortalium parendum eſſe cenſerent. Herodiani, nullũ alium ab ipſo Herode rege, Meſſiam ac redemptorem Iſraelis expectandum vel credendum vrgebant. Eſſeni ſeu Eſſei, nec in templo Ieroſ. ſacrificandũ, nec vlla ratione iurandum, nec coniugio dandam operam, nec quicquam in particulari poſſidendum eſſe autumabant. Atq; hæc mandata hominum, & traditiones ſeniorum, id eſt, ſectarum tum vigentium; quas Chriſtus iure omnium optimo in primis reprehendit.

Secundò, coarguit eas δευτερώσεις, *id eſt, conſtitutiones Iudaicas, quas paulò ante aduentũ ſuum (ait Hierony.) R. R. SAMMAI & HILLEL primi adinuenerant: propugnandas verò ſuſcepit R. AKIBAS, Aquilæ proſelyti præceptor: & poſt eum R. MAIR, cui ſucceſſit R. IOANNAM, & poſt eum R. ELIEZER: Poſtea DELPHON, hinc R. IOSEPH, inde R. IOSVE, vſque ad vltimum ſanctæ ciuitatis per Romanos excidium. Com. in cap. 3. Iſaiæ, Com in epiſt. ad Titum, & Quæſt. ad Algaſiam.*

Tertiò, Epiphanius his addit quatuor Diuinæ legis interpretationes à magiſtris Hebræorum R. AKIBA, R. IBA, R. MOSE & aliquot alijs excogitatas, & magna importunitate inuectas, ſuperſtitionibus, vanitatibus, & prauis interpretationibus plenas: quas tamen iubebant pari cum vera legis Dei mandatis obligatione ſeruari.

Lib. 1. adu. hæreſ.

Quartò ſuperioribus connumerat B. Thomas illã ingentem traditionũ farraginem, quã in Thalmude & Miſna Iudæi poſt Chriſti aduentum coaceruarũt. In his enim plurima continentur tam in Deum Patrem, quàm in Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum tam blaſphema: & Moſi, Prophetis, charitatique contraria, vt vix credi poſſit. Horum partem Sixtus Senenſis in doctiſſima bibliotheca ſuæ lib. 2. collegit & euulgauit: ex quo qui noſſe cupit, percipere poteſt. Nobis hæc de traditionibus Phariſaicis & doctrinis hominum à Chriſto damnatis, præſenti loco ſufficiant.

Cõ in epiſt. ad Timoth.

2. Oſtendens quod auſter] *Hieronymi interpretatio huic omnino ſimilis eſt:* Lex Dei pura atque ſincera, *ſcribit ille*, violata eſt traditionibus Phariſæorum: quod Dominus in Euangelio planius docet: Omiſiſſe eos legem Dei, & ſequi mandata hominum. Omniſque doctor, qui auſteritatem ſcripturarum vertit ad gratiam: & ita loquitur, vt non corrigat, ſed delectet audientes, vinum ſanctarum ſcripturarum violat, atque corrumpit ſenſu ſuo.

3. Quædam autem] *Duas voces iſtas ex vet. co. addidimus, & paulò poſt* vindicare *pro* iudicare *reſtituimus.*

4. Maius hoc] *Ita vet. cod. excuſi* in alium.

5. Et neque agnitionem ſine delectatione] *Vides quantum recedat à Gnoſticorum placitis, quibus totum ſalutis noſtræ negotium ſoli fidei inniti volunt: dilectionis operibus, nihil omnino deferentes. Sed de hoc alibi.*

QVARE IVDAEI ABSCESSERVNT à Deo.

A

CAPVT XVII.

Propter hoc Iudæi excesserunt à Deo, Verbum *Dei non recipientes, sed putantes per seipsum Patrem sine Verbo, id est sine Filio, posse cognoscere Deum, nescientes eum qui in figura loquutus est humana [2] ad Abraham & Aaron, & [iterum] ad Moysem dicentem. Videns vidi vexationem populi mei in AEgypto, & descendi liberare eos. [3] Hic enim Filius, qui est] Verbum Dei, ab initio *præstruebat, non indigente Patre Angelis, vti faceret conditionem, & formaret hominem, propter quem & conditio fiebat: neque rursus indigente ministerio ad fabricationem eorum [4] quæ facta sunt, ad dispositionem eorum] negotiorũ, quæ secundum hominem erant, sed habente copiosum & inenarrabile ministerium. [5] Ministrat enim ei ad omnia [6] sua progenies & figuratio sua, id est Filius, & Spiritus sanctus, Verbum & Sapientia; quibus seruiunt, & subiecti sunt omnes Angeli. Vani igitur sunt, qui propter hoc quod dictum sit, Nemo cognoscit Patrem, nisi Filius, alterum introducunt incognitum patrem. B

*eius *perstruebat.

Genes. 12. Exod. 3. 7. Hebr. 1. 3. Matt. 11. 28.

ANNOTATIONES.

1. Propter hoc Iudæi] *Iudæi à Deo Patre simul defecerunt, vt Verbum Dei, id est, Filium eius, Prophetis sensim sese manifestantem, & cum Patre ac Spiritu sancto cuncta condentem ac regentem, perfidè repulerunt.*

2. Ad Abraham, & Aaron] *Tertull. lib. de carne Christi:* Christus cum Angelis apud Abraham in veritate carnis apparuit, sed nondum natæ, quia nondum morituræ. *Hoc idem copiosè discutit August. lib. 3. contra Maximin. cap. 26. Vetus cod. nõ habet* & Aaron.

3. Hic enim] *Vetus cod.* Hæc enim Filius qui est Verbum Dei, ab initio perstruebat. Præstruebat *retineo, quòd familiare sit Tertulliano, & non rarum apud Irenæum.*

4. Quæ facta sunt] *Sex has voces desiderabant cod. excusi.*

5. Ministrat enim ei] *Contendit præcipuè Deum Patrem ministerio Angelorum non eguisse ad cõdendas res vniuersas, vt post Simonem Magum, & Basilidem, somniarunt quidam Iudæorum Rabbini: cum per Verbum, vti per sapientiam & virtutem, & Spiritum sanctum, vti per bonitatem suam, sat superque sufficiens sit seipso quæcunque voluerit, efficere. Eodem sensu intelligenda existimo multa Patrũ eius sæculi testimonia: vt Tertulliani, dum lib. contra Marcion. vocat Filium,* ministrum Patris: *& lib. contra Praxeam,* Vicarium Patris diuini: *Iustini quoque Martyris in Dialogo, quando Filium Patri* ministrantem, & sententiarum eius executorem *appellat. Duris enim alioqui his formulis loquendi, haudquaquam Filium Dei à Patris natura alienum, aut potestate inferiorem esse volunt, sed vel ordinem emissionum, vel seriem distinctionis hypostaseon innuunt. Aut denique Deitatem ipsam simulq; omnipotentiam, sapientiam, omnem perfectionem, & virtutem, quam Pater à seipso habet, Filium ipsum non à [illegible]e, sed à Patre accipere, ad eumq; hæc vniuersa referre, vt ad authorem, docent: prout copiosè explicat Nouatianus sub finem libri de Trin.*

Enimuerò Filium vnam & eandem esse cum Patre & Spiritu sancto causam primam effectricem et seruatricem totius mundi, nõ autem velut inane ex se instrumentum Patris, (vt post Arianos garrit Lutherus, & vociferant Caluiniani) non solùm in præcedentibus ac sequentibus frequenter grauiterque docet Irenæus: verùm etiam sacrorum Bibliorum firmissimis testimonijs palam efficitur. Ait enim ille: pater meus vsque modò operatur, & ego operor. *Et in Prouerbiis genita Sapientia dicit:* Quando præparabat cælos aderam, cum ipso cuncta componens. *Igitur vel cùm Scripturis asseritur,* Omnia per ipsũ facta esse. Per eum facta esse sæcula: Omnia in ipso, & per ipsum condita; *vel à Patribus dicitur,* Filius *in mundi creatione moderationeque Patri ministrare; hoc non est intelligendum, tanquam esset organum, instrumẽtumve ab agente natura vel potestate distinctũ: sed duntaxat velut suppositum ab ipso Patre productũ, & proprietate sua distinctum, cui ab æterno vna cum diuina maiestate ac essentia sua, omnem quidditis secũ agendi ac perficiendi potestatem ac virtutem cõtulerit. Hinc idem Irenæus huius libri cap. 8. scripsit:* Is qui omnia fecit cum Verbo suo iustè dicitur Deus & Dominus. *Et ante hunc Iustinus martyr:* Vnus reuera est vniuersitatis huius Deus, qui in Patre, Filio, & Spiritu sancto cognoscitur. *Et rursum:* Verbum cum Patre ante creaturas existens & nascens, per eum primitus cuncta condidit & ornauit.

6. Sua progenies & configuratio] *Allusio est ad Pauli verba,* qui cùm sit splendor gloriæ, & figura substantiæ eius &cæt. *item ad hæc Sapientis:* Candor est lucis æternæ, & speculum sine macula Dei maiestatis. *Nec est quod ex hoc loco veteres aut noui Ariani aliquid impietatis suæ patrociniũ petant: quandoquidem, vt post Gregorium Nyssenum, Theophylactus obseruat, per* Splendorem *ostenditur Essentiæ vnitas, qua Filius coæternus & consubstãtialis est Patri, non secus ac luci splendor: per* Figuram *verò, naturæ æqualitas.*

Ioan. 5. Prou. 8. C Ioan. 1. Hebr. 1. Lib. de ess. Trinit. Apolog. 1. D Hebr. 1. 3. Sap. 7. 26.

A

OSTENSIO QVONIAM ABRAHAM [hæreditate] percipit regnum cælorum.

CAPVT XVIII.

[1]Anus autem & Marcion, & qui ab eo, expellentes ab hæreditate Abraham, cui Spiritus per multos, iam autem & per Paulum testimonium reddidit: Quoniam credidit Deo, & deputatum est ei ad iustitiam: & Dominus primum quidem de lapidibus exaltans filios ei, & faciēs semen eius quasi stellas cæli, dicens: Quoniam venient ab Oriente, & ab Occidente, ab Aquilone, & Austro. & recumbent cum Abraham, [&] Isaac, & Iacob, in regno cælorum. Iterum dicens Iudæis: Cùm videritis Abraham, & Isaac, & Iacob, & omnes Prophetas in regno* Dei: vos autem proijci foras. Manifestum [est] B ergo, quoniam qui contradicunt saluti eius, & alterum præter eum, qui promissionem fecerit Abrahæ, formant Deum, extra regnum Dei sunt, & exhæredes sunt *incorruptelæ, frustrantes & blasphemantes Deum, qui in regnum cælorum introducit Abraham, & semen eius quod est Ecclesia, per Christum Iesum, cui & adoptio redditur, & hæreditas quæ Abrahæ promissa est.

Rom. 4.3. Matth. 8.11. Luca. 13.29.

*cælorum. *ab incorruptela.

ANNOTATIONES.

1. Vanus autem & Marcion] *Non modò Marcionitas & Cainitas, Abraham, aliosque veteres Patriarchas damnantes; & Cain Gigantes, Sodomitas & similes reprobos cælo donantes, iustè hoc loco coarguit: verum, ex præclaris de eo per Christum, Spiritum sanctum, Mosem, Isaiā, Ieremiam, & Danielem redditis testimonijs, beato sempiternoque in cælis æuo eundem perfrui constanter ac euidenter probat. Hanc hæresim ampliore disputatione refutauimus lib. 1. appendicis aduers. hæreses.*

QVONIAM DOMINVS SABBATIS curans, secundùm Legem faciebat.

C

CAPVT XIX.

[1]Indicabat enim semen eius Dominus, soluens à vinculis, & aduocans ad salutem, quemadmodum fecit in muliere, quæ ab eo curata est, manifestè dicens his qui non similem Abrahæ habebant fidem. Hypocritę, vnusquisque vestrum die sabbatorum bouem suum, vel asinum non soluit, & ducit, & adaquat? Hanc autem, cùm sit filia Abrahæ, quam alligauerat Satanas decē & octo annis, non oportuerat [solui] ab hoc vinculo in die sabbatorum? Manifestum est igitur quoniam eos, qui similiter vt Abraham credebant ei, soluit, & viuificat, nihil extra Legem faciens, curans in die sabbatorum. Non enim prohibebat Lex, curare homines sabbatis, quæ & circuncidebat eos in hac die, & pro populo iubebat ministeria sacerdotibus perficere, sed & mutorum animalium curationem non prohibebat: & Siloa etiam sæpe sabbatis curauit, & propter hoc assidebant ei multi die sab- D batorum. [2]Continere se enim iubebat [eos] Lex ab eo omni opere seruili, idest ab omni auaritia, quæ per negotiationem, & reliquo terreno actu agitatur: animæ autem opera quæ fiunt per sententiam, & sermones bonos in auxilium eorū, qui proximi sunt, adhortabatur fieri. & propter hoc [Dominus] arguebat eos, qui iniustè exprobrabant ei, quia sabbatis curabat. Non enim soluebat, sed adimplebat Legem, summi sacerdotis operam faciens, propitians pro hominibus Deum, & emundās leprosos, infirmos curans: & ipse moriens, vti exiliatus homo exiret de condemnatione, & reuerteretur intrepidè ad suam hæreditatem.

Luc. 13.15. Ioan 9.14. Sabbatismus. Exo. 20.8. 9. 10.

*curati

ANNOTATIONES.

1. Vindicabat enim &c.] *Christus vindex & saluator omnium, maximè autem fidelium, qui quadam excellentia dicuntur semen Abrahæ, [illos] etiā diebus Sabbatorū curat, non soluit Legem, sed adimplet: cùm etiam illis diebus & paruulos circuncidere, & pecorum curam habere Iudæi non prohiberentur.*

2. Continere enim se &c.] *Otiari, non erat simpliciter scopus Sabbati, quādo etiam Sacerdotes eodē die ministerijs suis in templo & synagogis vacabāt: sed à peccatis, quæ verè seruilia opera censentur, penitus absti-*

A reliqua Gnosticorum recentiorum colluuies. Hanc impietatem copiosè & eruditè refellunt Alphonsus à Castro, lib 13 contra hæreses: & Ioannes Roffensis libr. de sacerdotio.

4. Sed semper altari &c] . Vel hinc profectò facile est videre, Christianos à temporibus Christi, Apostolorum, Martyrum, & deinceps, sua in templa altaria seruasse, quibus Deo sacrificium incruentum corporis & sanguinis Christi in perpetuam mortis eius recordationem offerrent: quod etiam huius libri cap. 34. confirmat noster Irenæus his Christi verbis: Cùm offers munus tuum ad altare &c. Denique, Deum velle nos offerre munus ad altare frequenter &c. Hunc porrò locum aduersus hæreticos ex scripturis & Patribus fusissimè tractauimus libro primo Appendicis ; in titulo Altare.

5. Fructum] Expunximus factum, authorit. vet. cod.

6. Quare ergo] Quinque has dictiones ex vet. cod. restituimus: vt mox legem, pro legis.

OSTENSIO VNIVS ET EIVSDEM SVBstantiæ esse [ea,] quæ secundum Legem sunt, & ea, quæ secundum Euangelium & quemadmodum nouum Testamentum *prædictum est à Prophetis.

*prædicatum sit

B

CAPVT XXI.

VNius igitur & eiusdem substantiæ sunt omnia, hoc est ab vno & eodem Deo, quemadmodum [&] Dominus ait discipulis: Propterea omnis scriba doctus in regno cælorum similis est homini patrifamilias ; qui profert de thesauro suo noua & vetera. Nō alterum quidem vetera , alterum quidem proferentem noua docuit: sed vnum & eundem : Paterfamilias enim Dominus est, qui vniuersæ domui paternæ dominatur, [&] seruis quidem , & adhuc indisciplinatis condignam tradens Legem, liberis autem & fide iustificatis congruentia dans præcepta, filiis adaperiens suam hæreditatem. Scribas autem & doctores regni cœlorum, suos dicebat discipulos, de quibus alibi ait Iudæis: Ecce, mitto ad vos sapientes, & scribas, & doctores, & ex eis occidetis, & effugabitis à ciuitate in ciuitatem. Ea autem quæ de thesauro *proferunt noua & vetera, sine contradictione duo testamenta dicit. Vetus quidem quod ante fuerat legisdatio : noua autem quæ secundum Euangelium est cōuersatio ostendit, de qua Dauid ait; Cantate Domino canticum nouū Et Esaias: Cantate Domino hymnum nouum. Initium eius glorificatur, [&] nomē eius à summo terræ, virtutes eius in insulis annunciant. Et Hieremias ait ; Ecce disponam(inquit) Testamentum nouum, non quemadmodum disposui patribus vestris in monte Oreb. Vtraque autem testamenta vnus & idem paterfamilias produxit, Verbum Dei Dominus noster Iesus Christus, qui & Abrahæ & Moysi *loquutus est, [qui] nobis in nouitate restituit libertatem: & multiplicauit eam, quæ ab ipso est, gratiam.

Luc. 6. 4. Matt 13. 52. Mat. 23. 34. *proferūtur. C Psal. 95. 1 Isaia 42. 10. Ierem. 31. 31. *collocutus. Heb. 8. 8

ANNOTATIONES.

1. Vnius igitur & eiusdem] Vtriusque Testamenti docet vnum esse authorem, ac finem scopumque præcipuum. Nam in veteri nouum promittitur. De hoc D fine Augustinus Præfat. in Psal. 140. ait: Quicquid de qualibet diuina pagina exsculpitur, non habet finem, nisi charitatem. Et Bernardus: Ille tenet quicquid latet, quicquid patet in diuinis sermonibus , qui charitatem seruat in moribus.

2. Propterea omnis scriba] Ita hunc locum post Irenæum interpretatur Origenes, vt per noua, Euangeliorum & Apostolorum oracula: per vetera autem, legis & Prophetarum illis omnino consentanea significetur. Sequuntur hanc expositionem Chrysostomus, Theophylactus, & ex Latinis Hilarius, Hieronymus, Augustinus 20. de Ciuitate, & in quæst. super nouum testamentum, Gaudentius Brixianus Tractat. 7. Impudens ergo Gallasius, qui Beati Irenæi sententiam ridens, mauult apostatæ & furciferi Marloratii rapsodias, quàm tam doctorum & piorum patrum sententiam sequi.

3. Scribas autem] Qui fit, vt hic Apostoli scribæ, & doctores vocentur, in Actu verò idiotæ, explicat Origenes in 13. cap. Matthæi.

4. Noua autem] Aut retinet genus Græcæ vocis νέα διαθήκη, nouum testamentum: aut certè nouam conuersationem secundu Euangelium, nouum vocat testamentum.

A

QVID EST, PLVSQVAM TEMPLVM, & , plusquam Salomon hic.

CAPVT XXII.

Mat.12.6. [1]Lus est enim (inquit) templo hic. Plus autem & minus non in his dicitur, quæ inter se communionem non habent, & sunt contrariæ naturæ, & pugnant aduersus se; sed in his quæ eiusdem sunt substantię, & communicāt secum, solum autem *altitudine & magnitudine differunt: quemadmodum aqua ab aqua, & lumē à lumine, & gratia à gratia. Maior est igitur legisdatio quæ in libertatem, quàm quæ data est in seruitutem: & ideo non in vnam gentem, sed in totum mundum diffusa est. Vnus autem & idem Dominus, qui plusquàm templum est, & plusquam Salomon, & plusquàm Ionas donat hominibus, id est suam præsentiam & resurrectionem à mortuis: sed non Deum immutans, nec alium prædicans Patrem, sed eundem ipsum, qui semper habet plura metiri domesticis, & proficiente eorum erga Deum dilectione, plura & maiora donans, quemadmodum & Dominus discipulis dicebat. Quoniam & maiora horum videbitis. Et Paulus ait: Non quòd iam acceperim, aut [quod] iustificatus sim, aut iam perfectus sim: ex parte enim scimus, & ex parte prophetamus. Cùm autem venerit quod perfectum est, quæ sunt ex parte destruentur. Sicut igitur adueniente perfecto, non alterum Patrem videbimus: sed hunc quem nunc videre concupimus. Beati enim mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt: Neque alium Christum, & Dei Filium expectabimus, sed hūc qui ex Maria [Virgine] qui & passus est, in quem [&] credimus, quem & diligimus. Quemadmodum Esaias ait. Et dicent in illa die. Ecce, Dominus Deus noster in quem sperauimus, & exultauimus in salute nostra. Et Petrus ait in Epistola sua: Quem non videntes diligitis, (inquit) in quem nunc non videntes credidistis, gaudebitis gaudio inenarrabili. Neque alium Spiritum sanctum percipimus, nisi hunc, qui est nobiscum, & qui clamat, Abba pater: & in ijsdem ipsis augmentum] habebimus, & proficiemus, vt iam non per speculum, & per ænigmata, sed facie ad faciem fruamur muneribus Dei: sic & nunc plus templo, & plus Salomone percipientes, quod est aduentus Filij Dei: non alterum didicimus Deum, præter fabricatorem [& factorem] omnium, qui ab initio nobis demonstratus est; neque alterum Christum Dei Filium, præter eum qui à Prophetis prædicatus est.

* multitudine. — Galat.4.26 — Mat.2... — Marc.6.15. — Mat.1..43. — B — Ioan.1.50. — Phil.3.12. — 1.Cor.13.9. — Mat.5.8. — Isaie.25.9. — 1.Pet.1.8. — Rom.8.15. — 1.Cor.13.12. — C

4 Nouo enim testamento cognito, prædicato per Prophetas, & ille qui illud dispositurus erat secundùm placitū Patris, prædicabatur, manifestatus hominibus, quēadmodum voluit Deus, vt possint semper proficere credentes in eum, & per testamēta maturescere perfectum perfectum] saluris. Vna enim salus est, [&] vnus Deus, qui formauit hominem: præcepta autem multa, & non pauci gradus, qui *adducunt hominem ad Deum.[6] Terreno quidem & temporali Regi, cum sit homo, licet aliquoties maiores profectus attribuere his qui sunt subiecti. Deo autem non licebit, cùm sit idem, & semper maiorem gratiam *prętat humano generi, & pluribus muneribus assiduè honorare eos, qui placent ei? Si autem hoc est proficere, alterum adinuenire patrem præter eum qui ab initio annunciatus est: & rursum, præter eum qui putatur secundò inuentus esse, alterum tertium adinuenire; & eiusdem erit profectus & à tertio [in] quartum;[7] & adhuc ab hoc] rursum alterum, & alterum: & sic semper putans proficere, talis sensus nunquā in vno stabit Deo Expulsus enim ab eo qui est, & reuersus retrorsum quæret quidē semper, inueniet autem nunquam Deum: sed semper incomprehensibilitatis profundo natabit, nisi per pœnitentiā conuersus, vnde & abiectus erat, reuertatur, [vnum] Deum Patrem Demiurgum confitens & credens, qui à Lege & Prophetis annunciatus est: qui à Christo testificatus est, quemadmodum ipse ait ad eos qui accusabāt eius discipulos, quasi non seruarēt traditionem seniorum. Quare vos frustramini præceptum [Domini] propter traditionē vestram? [Deus] enim dixit. Honora patrē & matrem: &, Qui maledixerit patri [aut] matri, morte moriatur. Et iterum secundò ait [eis.] Et frustrati estis sermonem Dei propter traditionē vestram: manifestissimè Dominum, & [Deum] Patrem confitens Christus eum qui in Lege dixit: Honora patrem & matrem, vt tibi bene sit. Verbum enim Dei cōfessus est Legis præceptum verax Deus, & neminem alterum Deum appellauit, quàm suum Patrem.

*ducunt — * præstare — D — Mat.15.1.

ANNO.

A

ANNOTATIONES.

1. Plus est enim] *Videtur praeoccupatio, qua dissoluit argumenta, quibus Marcionitæ aliique Gnostici ex detortis aliquot Scripturæ locis abutebantur ad diuersos deos confingendum. Ac primò quidem concedit nouum testamentum veteri longè præstantius esse, vt lumen maius minori, aqua copiosior minus abundanti, & potior gratia superat exiguam: hoc tamen non efficere, vt alius & alius sit Deus vtriusq; conditor.*

2. Percipimus] *Vet. cod.* percepimus: *putarem legendum* percipiemus, *vt mox postea habebimus, proficiemus, videbimus, expectabimus.*

3. Augmentum] *Deleuimus* cognomentum, *auth. vet. cod.*

B 4. Nouo enim Testamento] *Docet veteres Prophetas ea prænouisse & annunciasse, quæ in nouo Testamento futura erant: hoc ipsum autem Christum & Apostolos toties comprobare, quoties illorum vtitur figuris aut testimoniis, vt doctrinam Euangelicam stabiliant. Inde verò concludit, eum verè Christum mundo prædicatum esse, quem Pater sub Lege promiserat, atque sic vnicum esse Deum, qui pro diuersis temporibus diuersa quidem, sed non contraria tulit præcepta. Quod si vnum & alterum Deum comminiscaris, & tertium, & quartum, ac innumeros fingere licebit.*

5. Per effectum] *Vet. cod.* perfectum, *vtrumque retinuimus.*

6. Terreno quidem] *Vet. cod.* Ante terrenum quidem & temporalem regem, &cær. *Si placuerit excusa lectio interrogationem assertione plenam ex comparatione Regis cum Deo esse existimarem.*

7. Et adhuc] *Vet. cod.* ab hoc: *vtrumq; seruare visum est. Cæterùm, loco huic nonnihil lucis adferent Prudentii versus grauissimi, quibus Marcionitas ita exagitat.*

Si duo sunt igitur, cur non sunt multa deorum *In Hamartigenia.*
Millia? cur numero Deitas contenta gemello est?
An non in populos dispersa in numina diuûm,
Fundere erat melius, mundumque implere capacem,
Semideis passim nullo discrimine monstris?

QVEMADMODVM MOYSES ADVENtum Christi significauit, & tempus passionis, & locum in quo passus est.

C

CAPVT XXIII.

Bene igitur & Ioannes meminit dicentem [Dominum] Iudæis: Scrutamini Scripturas, in quibus putatis vos vitam æternam habere: illæ sunt quæ testimonium perhibent de me, & non vultis venire ad me, vt vitam habeatis. Quomodo igitur testabantur de eo Scripturæ, nisi ab vno & eodem essent Patre, [præinstruentes] homines de aduentu Filii eius, & prænunciantes salutem, quæ est ab eo? Si enim crederetis Moysi, crederetis & mihi: de me enim ille scripsit, scilicet quòd inseminatus est vbique in Scripturis eius Filius Dei, [2] aliquando quidem cum Abraham loquens, cum eodem comesurus. [Aliquando cum Noë, dans ei mensuras: aliquando autem quærens Adam:] aliquando autem Sodomitis inducens iudicium: & rursus cùm * videtur, & in viam dirigit Iacob: & de rubo loquitur cum Moyse. [3] Et non est numerum dicere in quibus à Moyse ostenditur Filius Dei, cuius & diem passionis non ignorauit: sed figuratim prænuntiauit eum, [4] Pascha nominans, & in eadem D ipsa, quæ ante tantum temporis à Moyse prædicata est, passus est Dominus adimplens Pascha. Non solùm autem diem descripsit, sed & locum [5] & extremitatem] temporum, & signum [occasus] Solis, dicens: Non poteris immolare pascha in vlla alia ciuitatum tuarum, * quam Dominus Deus dat tibi, nisi in eo loco, quem delegerit Dominus Deus tuus inuocari nomen suum ibi. Immolabis pascha vespere ad occasum Solis. Iam autem & manifestauerat eius aduentum, dicens: [6] Non deerit princeps in Iuda, neque dux ex femoribus eius, quoadusque veniat cui * repositum est; & ipse est spes Gentium, alligans ad vitem pullum suum, [7] & ad ilicem pullum asinæ: [8] lauabit in vino stolam suam, & in sanguine vuæ pallium suum: lætificabuntur oculi eius à vino, & candidi dentes eius tanquam lac. Inquirant enim hi qui omnia scrutari dicuntur, id tempus in quo defecit princeps & dux ex Iuda, & qui est Gentium spes, & qui vitis, & qui pullus eius, & quod indumentum, & qui oculi, & qui dentes, & quod vinum, & vnumquodque ex * occultis exquirant; & inuenient non alium, nisi Dominum nostrum Iesum Christum annuntiatum. Quapropter Moyses increpans populum, quod ingratus existeret, ait. Sic populus fatuus, & non sapiens, hæc Domino retribuistis? Et rursus significans quoniam qui ab

Margin: *Ioa.5.39.* — *Ioa.5.46.* — *Gen.18.* — *Gen.6.14.* — *Gen.3.10.* — *Gen.19.24.* — *Gen.28.13* — *Exod.3.14.* — * videretur — * quas. — *Deut.16.2.* — *Exod.12.6.* — *Gen.49.10.* — * repromissum. — * dictis. — *Deu.32.28.*

A QVONIAM ET PROPHETÆ, ET IVSTI, *ante aduentum Domini, cognouerunt aduentum eius.*

CAPVT XXIV.

QVoniam autem non solùm Prophetæ, & iusti multi præscientes per Spiritum aduentum eius, orauerunt in illud tempus venire, in quo facie ad faciem viderent Dominum suum, & sermones audirent eius, Dominus fecit manifestum, dicens discipulis. Multi Prophetæ & iusti cupierunt videre quæ videtis, & non viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt. Mat. 13. 16 Luc. 10. 24. Quemadmodum igitur concupierunt & audire, & videre, nisi præsciissent futurũ eius aduẽtum? Quomodo autem præscire potuerunt, nisi ab ipso præscientiam ante accepissent? Quomodo autem Scripturæ testificantur de eo, nisi ab vno & eodem Deo
B omnia semper per Verbum reuelata, & ostensa fuissent credentibus, aliquando quidem colloquente eo cum suo plasmate, aliquando autem dante legem, aliquando verò exprobrante, aliquando verò exhortante, ac deinceps liberante seruum suum, & adoptante in filium, & apto tempore * incorruptibilem hæreditatem præstante, ad perfectionem hominis? Plasmauit enim eum in augmentum & incrementum, quemadmodum & Scriptura dicit. Crescite, & multiplicamini. Et hoc Deus ab homine differt, quoniam Deus quidem facit, homo autem fit: & quidem qui facit, semper idem est: quod autem fit, & initium, & medietatem, & adiectionem, & augmentum accipere debet. Et Deus quidem bene facit, bene autem fit homini. Deus quidem perfectus in omnibus, ipsi sibi æqualis & similis, totus cùm sit lumen, & totus mens, & totus substantia, & fons omnium bonorum, homo verò profectum percipiens, & augmentum à Deo. Quemadmodum enim Deus semper idem est, sic & homo in Deo intentus, semper proficiet ad Deum. Neque enim Deus cessat aliquando in benefaciendo, & locupletando hominem: neque homo cessat beneficium accipe-
C re, & ditari à Deo. Exceptorium enim bonitatis, & organum clarificationis eius homo, gratus ei qui se fecit: & iterum exceptorium iusti iudicij eius homo ingratus, & spernẽs plasmatorem, & non subiectus verbo eius, qui plurimum semper fructificantibus, & plus habentibus Dominicum argentum daturum se pollicitus est. Euge (inquit) serue bone, & fidelis, quia in modico fidelis fuisti, supra multa te constituam, intra in gaudium Domini tui, Ipse Dominus plurimum non promittens. Sicut ergo nunc fructificantibus, plurimum daturum se pollicitus est, secundùm munerationem gratiæ suæ, sed non secundùm commutationem agnitionis. Ipse enim Dominus perseuerat, & idem Pater reuelatur. Sic ergo & posterioribus maiorem quam quæ fuit in veteri testamento, munerationem gratiæ attribuit, vnus & idem Dominus per suum aduentum. Et illi [enim] qui per famulos audiebant venturum Regem, mediocriter gaudebant, secundum quod sperabant venturum eum: qui autem præsentem viderunt, & libertatem adepti, & potiti sunt eius muneratione, maiorem gratiam, & abundantiorem exultationem habent gaudentes de Regis aduentu, quemadmodum & Dauid dicit. Anima mea exultabit in Domino, iucunda-
D bitur in salutari eius. Et propter hoc Hierosolymam introeunte eo, omnes qui erant in via Dauid, in dolore animæ cognouerunt suum Regem, & substrauerunt ei vestimenta, & ramis viridibus adornauerunt viam, cum magna lætitia & exultatione clamantes, & dicentes. Osanna fili Dauid, Benedictus qui venit in nomine Domini, o sanna in excelsis. Zelantibus autem malis dispensatoribus, qui circumueniebant inferiores, & dominabantur eorum, quibus ratio non constabat, & propter hoc nolentibus credere venisse Regem, & dicentibus ei; Audis quid isti dicunt? ait Dominus. Nunquam legistis, Ex ore infantium, & lactentium perfecisti laudem? Id quod à Dauid in Filium Dei dictum erat, in se factum ostendens, & significans illos quidẽ nescire virtutem Scripturæ, & dispositionem Dei: se autem esse qui à Prophetis annuntiatus est Christus, cuius nomen in omni terra laudatur, ex ore infantium & lactentium laudem * perficientis suo Patri: quapropter & eleuata est magnificentia eius super cælos. Si ergo idem ipse adest, qui prædicatus est à Prophetis, * Dominus noster Iesus Christus, & aduentus eius pleniorem gratiam, & maiorem munerationem attribuit his, qui susceperunt eum; manifestum quoniam & Pater idem [ipse] est,

Marginal notes: * incorruptela. — Genes. 1. 28. — Psal. 101. 28. — Matt. 25. 21. — Psalm. 12. 6. — Matt. 21. 8. — Psalm. 8. 3. — * perficiẽtis — * Deus.

est, qui à Prophetis annunciatus est, & non alterius patris agnitionem fecit veniens A
Filius, sed eiusdem qui ab initio prædicatus est, à quo [&] libertatem detulit his qui
legitimè, & prono animo, & toto corde deseruiunt ei: contemptoribus autem, & non
subiectis Deo, sed in gloria hominum exteriores* res mundi huius sectantibus, quæ *mundi-tias.
Hebr. 10. 1. in figuram futurorum traditæ erant, velut vmbræ cuiusdam descriptionem facien-
te Lege, atque deliniante, de temporalibus æterna, de terrenis cælestia, fingentibus
Matth. 23. plusquam quæ dicta sunt sese obseruare, tanquam diligentiam suam etiam ipsi Deo *in sempi-ternum
præferentibus, intus autem plenis hypocrisi, & cupiditate, & omni malitia, *sempi-
ternam attulit perditionem, abscindens eos à vita.

ANNOTATIONES.

1. Quoniam autem] *Veteres Prophetæ & noue- runt, & videre peroptarunt Christum in carne, ipso per Spiritum sanctum in Scripturis seipsum multis modis reuelante: & sine sui mutatione plurima beneficia mortalibus donante: & gratos quidem abundantius munerante, ingratos autem seuerè puniente.*

2. Et totus substantia] *Septem dictiones istas desiderabant omnes excusi codices.*

3. Plurimum non promittens] *Vetus codex negationem non habet, sed affirmando legit*, Ipse Dominus plurimum præmittens. *Suspicor locum esse corruptum, nec nisi alterius exemplaris ope posse restitui.*

4. Gratiæ suæ] *Ex vet. co. sex istas dictiones restituimus.* B

5. Introeunte eo] *Vet. cod.* introeunte, cum omnes qui erant, &c.

QVEMADMODVM SENIORVM TRAditio contraria erat Legi, quæ data est per Moysem.

CAPVT XXV.

Isaia. 1. 22. SEniorum enim ipsorum traditio, quam ex Lege obseruare fingebant, con-
traria erat Legi, quæ data est per Moysem. Propter hoc & Esaias ait. Caupo- C
nes tui miscent vinum aqua; ² ostendens quòd austero Dei præcepto misce-
rent seniores aquatam traditionem, id est, aggredientes adulteram legem. &
Mat. 15. 2. contrariam Legi, sicut & Dominus fecit manifestum, dicens eis. Quare vos transgre-
dimini præceptum Dei propter traditionem vestram? Non solùm autem per præua-
ricationem frustrati sunt Legem Dei, miscentes vinum aqua; sed & suam legem è cō-
trario statuerunt, quæ vsque adhuc Pharisaica vocatur. In qua quædam quidem au-
Rom. 10. 3. ferunt, quædam verò addunt, ³quædam autem] queamadmodum volunt, interpretan-
tur; quibus vtuntur singulariter magistri eorum, quas traditiones volentes [vendica-
re,] Legi Dei instituenti eos aduentum Christi non subiecti esse voluerunt: sed & Do-
minum arguebant in sabbatis curantem: quod quidem sicut prædiximus, Lex non
prohibebat. Etenim ipsi secundum aliquid curabant, circumcidentes hominem in
sabbato, se autem ipsos non redarguebant, per traditionem prædictam, & Pharisaicā
legem, transgredientes præceptum Dei, & præceptum Legis non habentes, id est di-
lectionem, quæ est circa Deum. Quoniam autem hoc primum & maximum præcep- D
Mat. 22. 37. tum est; sequens autem circa proximum, Dominus docuit, totam Legem & Prophe-
tas pendere dicens ex ipsis præceptis. Et ipse autem aliud maius hoc præcepto non
Luc. 10. 27. detulit: sed hoc ipsum renouauit suis discipulis iubens eis, Deum diligere ex toto cor-
de, & cæteros quemadmodum se. Si autem ab alio descendisset Patre, nunquam ex Le-
ge primo & summo vsus esset præcepto, sed vtique omnimodo eniteretur ⁴maius] hoc
Rom. 13. 10. à perfecto patre deferre, & non eo vti, quod à Deo Legis fuisset datum. Et Paulus autē,
Adimpletio (inquit) Legis dilectio: & omnibus cæteris euacuatis, manere fidem, spem
1. Co. 13. 13. dilectionem: maiorem autem esse omnium dilectionem. ⁵Et] neque agnitionem sine
dilectione, quæ est erga Deum præstare aliquid: neque mysteriorum comprehensio-
nem, neque fidem, neque Prophetiam, sed omnia vacua & *frustrata esse sine dilectio- *frustra
1. Cor. 13. 8. ne: dilectionem verò perficere perfectum hominem; & eum qui diligit Deum, esse per-
fectum, & in hoc æuo, & in futuro. Nunquam enim definimus diligentes Deum; sed
quanto plus eum intuiti fuerimus, tanto plus eum diligimus.

ANNO.

A

ANNOTATIONES.

1. Seniorum enim ipsorum] *Vel hinc Christus seipsum demonstrat eius Dei, qui Legem Mosi dederat, Filium, quod traditiones Pharisæorum eidem contrarias reprehendit & damnauit: & primum maximumq́; illius præceptum, quod est de dilectione, explicauit atq́; confirmauit.*

Cæterum, quia grauis est hodie concertatio, cuiusmodi Traditiones istæ fuerint, quas Christus in citato Euangelij capite reprobauerit, eiusdemq́; discussio ac finitio nonnihil lucis adferet his duobus Irenæi capitulis, de illis paulò vberius disseramus. Has Hebræi appellabant GHEZEROT AZZEKENIM, Constitutiones seniorũ: Christus primò singulari numero τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων, *Traditionem seniorum, eam scilicet quæ erat de lauandis manibus: secundò verò plurali numero* B διδασκαλίας καὶ ἐντάλματα ἀνθρώπων, *Doctrinas & præcepta hominum.*

Quæ verò fuerint, non est vna interpretum sententia. Manichæi namque, vt est apud Epiphanium, harum traditionum nomine, voluerunt intelligẽdas esse omnes Scripturas veteris Testamenti: Sadducæi, scripta aliorum Prophetarum à Moyse: Ptolemaitæ, tertiam tantum illarum partem. At hæ impietates stare nõ possunt, quoniam Christus & Mosis & reliquorum Prophetarũ scripta grauissimè probauit & commendauit, d. Scrutamini scripturas. Oportet impleri quæ scripta sunt in Lege, Prophetis, & Psalmis. Moysem habent & Prophetas, audiant illos. *Paulus quoque ex omnibus libris vet. Testam. sua dogmata corroborauit; & laudans Thimotheum quod ab infantia illas* C *sacras literas didicisset, diuinas esse cognoscit. Clarum est igitur nullam Veteris Testamenti partem vel à Christo, vel à Paulo sub nomine Traditionum reprobatam esse.*

Ioan. 5. Luc. 24. Luc. 16.

Qui nomina Lutheranæ aut Caluinianæ sectæ dederunt, distento gutture vociferantur, Traditionum voce, omnes constitutiones ac ritus in Scripturis canonicis nõ expressos penitus damnari & reprobari. Sed impudenter mentitur iniquitas sibi, quoniã illæ duntaxat coarguũtur, quæ diuinis mãdatis aduersãtur, sicut erat ea q̃ de parentibus fouẽdis erat opposita. Alias verò, q̃ vel ad Scripturarum explicationem, vel Dei cultum promouendum & exornandum, vel denique bonos mores instituendos attinebãt, nec vnquã in Iudaismo, nec in Christianismo Christus vel Apostoli reprehenderunt: sed ecõtrario religiosissimè seruari verbo & exemplo suo docuerunt. Ad istas pertinẽt Hebraicæ quæstiones, quas D *Hieronymus laudat: & constitutiones à Dauide, Salomone, Esdra, Mardochæo, Machabæisque de festis quibusdã, & ritibus ordinatæ. Hinc Christus nõ modo Scripturam audire, sed & Ecclesiam: cuius pastoribus ait:* Qui vos audit, me audit: *Et de senioribus Synagogæ;* Omnia quæcunque dixerint vobis, seruate & facite. *Paulus denique de ijsdem ait:* State, & tenete traditiones, quas didicistis, siue per sermonem, siue per epistolam. *De his quoque fusè supra diximus in caput tertium libri tertij.*

Luc. 10. Matth. 23. 2. Thess. 3.

Quas ergo traditiones seniorum Christus in citato Euangelij loco reprobat? Plurimas sanè, & omnes diuinis legibus aduersas. Ac primo loco, illas quas diuersæ sectæ (in quas misera Synagoga tum jade lacerata & dissipata erat) inter suos inuexerãt. Nam Pharisæi veram coram Deo iustitiam in externis vestium phylacteriorum, ablutionum, & sacrificiorum ceremonijs cõstituebãt. Sadducæi, animas cum corporibus extingui, nullos angelos, nullam corporum resurrectionem, nullum iudicium, nullum bonorum aut malorum præmium in altero sæculo repositum esse tradebant. Galilæi, à Iuda quodam seditioso Galilæo accepta origine; solum Deum sic pro Domino, rege, ac principe tenendum volebant, vt nulli mortalium parendum esse censerent. Herodiani, nullũ alium ab ipso Herode rege, Messiam ac redemptorem Israelis expectandum vel credendum vrgebant. Esseni seu Essei, nec in templo Ierosol. sacrificandũ, nec vlla ratione iurandum, nec coniugio dandam operam, nec quicquam in particulari possidendum esse autumabant. Atq́; hæc mandata hominum, & traditiones seniorum, id est, sectarum tum vigentium; quas Christus iure omnium optimo in primis reprehendit.

Secundò, coarguit eas δευτερώσεις, *id est, constitutiones Iudaicas, quas paulò ante aduentũ suum (ait Hieronymus) R. R. SAMMAI & HILLEL primi adinuenerant: propugnandas verò suscepit R. AKIBAS, Aquilæ proselyti præceptor: & post eum R. MAIR, cui successit R. IOANNAM, & post eum R. ELIEZER: Postea DELPHON, hinc R. IOSEPH, inde R. IOSVE, vsque ad vltimum sanctæ ciuitatis per Romanos excidium. Com. in cap. 3. Isaiæ, Com in epist. ad Titum, & Quæst. ad Algasiam.*

Tertiò, Epiphanius his addit quatuor Diuinæ legis interpretationes à magistris Hebræorum R. AKIBA, R. IBA, R. MOSE & aliquot alijs excogitatas, & magna importunitate inuectas, superstitionibus, vanitatibus, & prauis interpretationibus plenas: quas tamen iubebant pari cum veræ legis Dei mandatis obligatione seruari. Lib. 1. adu. hæres.

Quartò superioribus connumerat B. Thomas illã ingentem traditionũ farraginem, quã in Thalmude & Misna Iudæi post Christi aduentum coaceruarũt. In his enim plurima continentur tam in Deum Patrem, quàm in Dominum nostrum Iesum Christum tam blasphema: & Mosi, Prophetis, charitatique contraria, vt vix credi possit. Horum partem Sixtus Senensis in doctissima bibliotheca sua lib. 2. collegit & euulgauit: ex quo qui nosse cupit, percipere potest. Nobis hæc de traditionibus Pharisaicis & doctrinis hominum à Christo damnatis, præsenti loco sufficiant. Cõ in epist. ad Timoth.

2. Ostendens quod auster] *Hieronymi interpretatio huic omnino similis est:* Lex Dei pura atque sincera, *scribit ille,* violata est traditionibus Pharisæorum: quod Dominus in Euangelio planius docet: Omisisse eos legem Dei, & sequi mandata hominum. Omnisque doctor, qui austeritatem scripturarum vertit ad gratiam: & ita loquitur, vt non corrigat, sed delectet audientes, vinum sanctarum scripturarum violat, atque corrumpit sensu suo.

3. Quædam autem] *Duas voces istas ex vet. co. addidimus, & paulò post* vindicare *pro* iudicare *restituimus.*

4. Maius hoc] *Ita vet. cod. excusi* in alium.

5. Et neque agnitionem sine delectatione] *Vides quantum recedat à Gnosticorum placitis, quibus totum salutis nostræ negotium soli fidei inniti volunt: dilectionis operibus, nihil omnino deferentes. Sed de hoc alibi.*

DE PHARISAICA LEGE, QVAE SVNT particularia præcepta, & quæ Catholica. A

CAPVT XXVI.

Mat. 10. 37. Luc. 10. 26.

IN Lege igitur & in Euangelio, cùm sit primum & maximum præceptum, diligere Dominum Deum ex toto corde: dehinc simile illi; Diligere proximum sicut * teipsum, vnus & idem ostenditur Legis & Euangelij conditor. *seipsum Consummatæ enim vitæ præcepta in vtroque Testamento cùm sint eadem, eundem ostenderunt Deum, qui particularia quidem præcepta apta vtrisque præcepit:] sed eminentiora & summa, sine quibus saluari non potest, in vtroque eadem suasit. Quem autem non confundat Dominus, ostendens non ab altero Deo esse Legem, sic dicens eis qui à se docebantur, turbæ & discipulis; *Matt. 23. 2.* Super cathedram Moysi sederunt Scribæ & Pharisæi, omnia itaque [quæcunque] dixerint vobis, custodite, & facite; B secundum autem opera eorum nolite facere, dicunt enim & non faciunt? Alligant enim sarcinas graues, & imponunt super humeros hominum, ipsi autem nec digito quidem volunt eas mouere. Non ergo eam Legem, quæ est per Moysem data, incusabat, †quam adhuc saluis] Hierosolymis suadebat fieri: sed illos redarguebat, quod verba quidem Legis enuntiarent, essent autem sine dilectione, & propter hoc iniusti in Deum, & in proximos extiterunt. *Esaia 29. 13.* Quemadmodum ait Esaias. Populus hic labijs me honorat, cor autem eorum longe est à me. Frustra autem colunt me, docentes doctrinas & præcepta hominum. Non per Moysem datam Legem dicens præcepta hominum, sed traditiones presbyterorum ipsorum, quas finxerant, quas vindicantes frustrabantur Legem Dei, & propter hoc nec verbo eius subiecti sunt. Hoc enim est quod [&] à Paulo *Rom. 10. 3. & 4.* dicitur de istis. Ignorantes enim iustitiam Dei, & suam [iustitiam] volentes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti. Finis enim Legis Christus ad iustitiam omni credenti. *Exod. 3. 8.* Et quomodo finis Legis Christus, si non [&] initium eius esset? Qui enim finem intulit, hic & initium operatus est. C Ipse est qui dicit Moysi. Videns vidi vexationem populi mei qui est in Aegypto, & descendi vt eruam eos: ab initio assuetus Verbum Dei ascendere & descendere, propter salutem eorum qui malè haberent.

Lex docuit Christum sequendum esse.

Quoniam autem Lex prædocuit hominem sequi oportere Christum, ipse facit manifestum ei qui interrogauit eum: Quid faciens vitam æternam hæreditaret, sic respondens. *Mat. 19. 17.* Si vis [in] vitam introire, custodi præcepta. Illo autem interrogante, Quæ? Rursus Dominus. Non mœchaberis, non occides, non furaberis, non falsum testimonium reddes, honora patrem, & matrem, & diliges proximum tanquam teipsum, velut gradus proponens præcepta Legis introitus [5] in vitam, volentibus sequi eum] quæ vni tum dicens, omnibus dicebat. Ille autem cum dixisset: Omnia feci: [6] & fortè non fecerat: nam vtique non diceretur ei, Custodi præcepta, arguens Dominus cupiditatem eius, dixit ei. Si vis perfectus esse, vade, & vende omnia quæ habes, & diuide pauperibus, & veni, & sequere me. Apostolorum partem promittens eis, qui sic D fecerint; & non alterum Deum Patrem annuntiabat eis qui sequebantur eum, præter eum qui ab initio à Lege annunciatus est; nec alium Filium, nec matrem Enthymesim AEonis, qui fuit in passione, & in defectione; nec triginta AEonum plenitudinem, quæ vacua & inconstans ostensa est, nec eam fabulam quæ à reliquis hæreticis ficta est: sed docebat vt facerent præcepta quæ ab initio præcepit Deus, & vt veterem cupiditatem per opera bona soluerent, & sequerentur Christum. [7] Quoniam autẽ ea quæ possidentur, pauperibus diuisa, solutionem faciunt præteritæ cupiditatis, Zachæus * facit manifestum, Ecce dicens, Dimidium bonorum meorum do pauperibus, *fecit & si cuius quid defraudaui, reddo quadruplum.

Eleemosyna. Luc. 19. 8.

ANNOTATIONES.

1. In Lege igitur] *Persequitur probationem eius, quod Legis ac Euangelij idem sit author, idemque sit in eis summum præceptum de Dei & proximi dilectione, idemq; Decalogus. Item Christum nunquam Legem damnasse, sed tantùm Pharisæorum corruptos mores. Vocat porrò particularia præcepta, quæ Iudæos tantùm obligabant, veluti ceremonialia & iudicialia: vniuersalia verò, quæ vtrique Legi communia sunt, sicut de Dei & proximi dilectione.*

2. Vtrisque præcepit] *Deleuimus* præceptis,

A vet. cod. author.

3. Quæcunque] *Hoc addimus ex contextu euang. & vet. cod. expungimus verò.* quæ.

4. Quam adhuc saluis] *Codices excusi* Saulus.

5. In vitam] *Quinque has voces desiderabant omnes cod. excusi.*

6. Et fortè non fecerat] *August. epist. 89. arrogātius multò quàm verius iuuenem hac dixisse putat. Hieronymus mentitum illum apertè pronuntiat.*

7. Quoniam autem ea quæ possidentur] *Hac ad eleemosynarum encomia, & præmia pertinent, quæ eodem pacto Cyprian. Serm. de operibus & eleemo. describit* : Sicut lauacro aquæ salutaris, *ait*, gehennæ ignis extinguitur, ita eleemosynis atque operibus iustis delictorum flamma sopitur.

Attinent etiam ista ad satisfactionem eam, quam Theologi constituunt tertiam Pœnitentiæ partem. Etenim precibus, ieiuniis, & eleemosynis ista perficitur, de quibus in Daniele scriptum est: Peccata tua eleemosynis redime, & iniquitates tuas misericordijs pauperum. *In Prouerbijs quoq; cap. 16. dicitur* : Misericordia & veritate redimitur iniquitas. *In Euangelio denique.* Date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis. *De hac aliquanto fusius diximus in librum 3. cap. 37.* Dan. 4. Luc. 11.

*quomodo. ## *QVEMADMODVM DOMINVS, QVÆ DE Lege comprehendebantur, superextendit discipulis, & non dissoluit: & secundum quid plus *abundauit iustitia nostra, quàm Scribarum & Pharisæorum.

*abundat. B

CAPVT XXVII.

*ante legisdatione ET quia Dominus naturalia Legis, per quæ homo iustificatur, [quæ] etiam *à legisdatione custodiebant, qui fide iustificabantur, & placebant Deo, non dissoluit, sed extendit, sed & impleuit, ex sermonibus eius ostenditur. Dictum est enim (inquit) antiquis, Non mœchaberis. Ego autem dico vobis, quoniam omnis qui viderit mulierem ad concupiscēdum eam, iam mœchatus est eam in corde suo. Et iterum dictum est, Non occides. Ego aūt dico vobis, Omnis qui irascitur fratri suo sine causa, reus erit iudicio. Et dictum est, Non periurabis. Ego autem dico vobis, * non iurare in totum. Sit autē vobis sermo, etiam etiam, & non non. Et quæcunq; sunt talia. Omnia enim hæc non Matt. 5. 28. *neque.

C contrarietatem, & dissolutionem præteritorum continent, sicut qui à Marcione sunt, vociferantur: sed plenitudinem & extensionem, sicut ipse ait. Nisi abundauerit iustitia vestra plusquàm Scribarum & Pharisæorum, nō intrabitis in regnum cęlorum. Quid autem erat plus? Primò quidem non tantùm in Patrem, sed & in Filium eius iam manifestatum credere: hic est enim, qui in cōmunionem [& vnitatē Dei] hominem ducit. Post deinde non solùm dicere, sed & facere. Illi enim dicebant, sed non faciebant. Et non tantùm abstinere à malis operibus, sed etiam à concupiscentijs eorum. Hæc autem non quasi contraria Legi docebat: sed adimplens Legem, & infigens iustificationes Legis in nobis. Illud autem fuisset Legi contrarium, si quodcunque Lex vetasset fieri, idipsum discipulis suis iussisset facere. Et hoc autem quod præcepit, non solùm vetitis à Lege, sed etiam à concupiscentijs eorum abstinere, non contrarium est, quemadmodum prædiximus, neq; soluentis Legem, sed adimplētis, & extendentis, & dilatantis. Etenim Lex, quippe seruis posita, per ea quæ foris erant corporalia, animam erudiebat, velut per vinculum attrahens eam ad obedi- Matt. 23. 3.

D entiam præceptorum, vti disceret homo [4] adseruire] Deo. Verbum autem liberans animam, & per ipsam corpus voluntariè emundari docuit: quo facto necesse fuit * auferre quidē vincula seruitutis, quibus iā [5] homo assueuerat] & sine vinculis [6] sequi Deū,] superextendi verò decreta libertatis, & augeri subiectionē quæ est ad Regem, vt non *retrorsus quis [7] renitēs indignus appareat ei qui se liberauit. Eam verò pietatem & obedientiam, quæ est erga patremfamilias, esse quidem eādem & seruis, & liberis: maiorem aūt fiduciam habere liberos, quoniam sit maior & gloriosior operatio libertatis, quàm ea quę est in * seruiturē obsequentia. Et propter hoc Dominus pro eo quod est, Non mœchaberis, nec cōcupiscere præcepit: & pro eo quod est, Non occides, neque irasci quidem: & pro eo quod est decimare, omnia quæ sunt pauperibus diuidere; & non tantùm proximos, sed etiam inimicos diligere: & non tantùm bonos datores & communicatores esse, sed etiam aduersus eos, qui tollunt nostra, gratuitò donatores. Tollenti enim tibi tunicā [ait,] remitte ei & palliū: & ab eo qui tollit tua, non reposcas: & quemadmodū vultis vt faciāt vobis homines, facite eis: vt nō quasi nolentes fraudari * contristemur, sed quasi volētes donauerimus, gau- *auferri. *reuertēs. *seruitute Matth. 5. Matth. 5. *cōtristemini.

A pro meritis, lucis suæ Deus participes facit; *li. de cælest. hier. cap. 3. & rursus*: Ipsa lucis participatio, pro suscipientium meritis varia est. *cap. 9. eiusdem libri.*

10. Hoc maiorem] *Prius erat*, eò magis.
11. Hic est autem] *Codices excusi*, est autem.
12. Sed vt ipsi Abrahæ] *Sic vet. cod. legendum docuit: excusi* ipse.

QVARE FECIT DEVS HOMINEM, & Patres elegit, & nos vocauit, & quid præstat ea quæ est ad Deum seruitus, & quare talis lex populo data est.

CAPVT XXVIII.

B IGitur initio non quasi indigens Deus [1] hominis,] plasmauit Adam, [2] sed vt
haberet in quem collocaret sua beneficia. [3] Non [enim] solum ante Adam, — * clarificabatur
sed & ante omnem conditionem glorificabat Verbum Patrem suum manens in eo, & ipse à Patre *glorificabatur. Quemadmodum ipse ait. Pater,
clarifica me claritate quam habui apud te priusquam mundus fieret. Nec nostro mi- — *Ioan. 17. 5.*
nisterio indigens iussit vt eum sequeremur, sed vt nobis ipsis attribueret salutem. Se-
qui enim Saluatorem, participare est salutem: & sequi lumen, *participare est lumen: — *percipere
qui autem in lumine sunt, non *ipsi lumen illuminant, sed illuminantur & illustran- — *ipsum
tur ab eo. Ipsi quidem ei nihil præstant, beneficium autem percipientes illuminantur
à lumine. Sic & seruitus erga Deum, Deo quidem nihil præstat, nec opus est Deo hu-
mano obsequio: ipse autem sequentibus & seruientibus ei, vitam, & incorruptelam,
& gloriã æternam attribuit, beneficiũ præstans seruientibus sibi ob id quòd seruiunt,
& sequentibus ob id quod sequuntur; [4] sed nõ beneficium ipso ab eis percipiente. Est
enim diues, perfectus, & sine indigentia. Propter hoc autem exquirit [Deus] ab homi-
nibus seruitutem, vt quoniam est bonus & misericors, benefaciat eis qui perseuerãt in
seruitute eius. [5] In quantum] enim Deus nullius indiget, in tantum homo indiget Dei
cõmunione. Hæc enim gloria hominis, perseuerare ac [permanere] in Dei seruitute, &
C propter hoc dicebat discipulis Dominus: Nõ vos me elegistis, sed ego elegi vos, signi-
ficans quoniam nõ ipsi glorificabant eũ sequentes eum; sed in eo quod sequerẽtur Fi- — *Ioan. 15. 16.*
liũ Dei, glorificabantur ab eo. Et iterum: Volo vt vbi ego sum, ibi & hi sint, vt videant
claritatem meam: non vanè glorians super hoc, sed gloriam suam *participare volẽs — *Ioan. 17. 21.* — *participari
discipulis suis, de quibus Esaias ait. Ab oriente attraham semen tuũ, & ab occasu col-
ligam te, & dicã Aquiloni. [Adduc:] & Austro, Noli prohibere: attrahe filios meos de — *Isaia 43. 6.*
lõginquo, & filias meas à sũmitatibus terræ. [6] Omnes enim quotquot vocati *estis in — *sunt — *Mat. 24. 28.*
nomine meo: in gloria enim mea præparaui, & formaui, & feci eum. [7] Hæc ideo, quo-
niam vbicunque est cadauer, illic congregabuntur & aquilæ, participantes gloriæ
Domini: qui & formauit, & ad hoc præparauit nos, vt dum sumus cum eo, participe-
mus gloriæ eius. Sic & Deus ab initio hominem quidem plasmauit propter suam
munificentiam. Patriarchas verò elegit propter illorum salutem, populũ verò *for- — *præformat.
mabat, docens indocibilem sequi Deum. Prophetas verò præstruebat in terra, assues-
D cens hominem portare eius spiritum, & communionem habere cum Deo, ipse qui-
dem nullius indigens, his verò [8] qui indigentes] sunt eius, suam præbens communio-
nem: & his qui ei complacebant, fabricationem salutis vt architectus delinians, & nõ
videntibus in AEgypto à semetipso [9] dans ducationem. Et his qui inquieti erant, in
eremo dans aptissimam Legem; & his qui in bonam terram introierunt, dignam præ-
bens hæreditatem; & his qui conuertuntur ad Patrem, saginatum occidens vitulum, — *Luc. 15. 23.*
& primam stolam donans, multis modis componens humanum genus ad consonã-
tiam salutis; & propter hoc Ioãnes in Apocalypsi ait. Et vox eius quasi vox aquarum — *Apoc. 14. 2.*
multarum. Verè [enim] aquæ multæ Spiritus Dei: [4] quoniam diues, & quoniam mag-
nus est Pater, & per omnes illos transiens Verbum sine inuidia vtilitatem præstabat
eis qui subiecti sibi erant, omni conditioni congruentem & aptam Legem conscri-
bens: Sic autem & populo tabernaculi factionem, & ædificationem templi, & Leuita-
rum electionem, sacrificia quoque & oblationes, & monitiones, & reliquam omnem
Legis statuebat deseruitionem. Ipse quidem nullius horum est indigẽs: est enim sem-
per plenus omnibus bonis, omnemq; odorẽ suauitatis, & omnes suaueolentiũ vapo-
rationes habens in se etiã antequã Moyses esset: facilem autẽ ad idola reuerti populũ
erudie-

erudiebat per multas aduocationes, præstruens eos perseuerare, & seruire Deo, per ea A
quæ erant secunda ad prima *aduocans; hoc est, per typica, ad vera; & per temporalia, * prouocās,
ad æterna; & per carnalia, ad spiritalia; & per terrena, ad cælestia. Quemadmodum di-
Exod. 25. 40. ctum est Moysi. Quoniam facies omnia iuxta typum eorum quæ vidisti in monte.
Quadraginta enim diebus discebat tenere sermones Dei, & characteres cælestes, & i-
magines spiritales, & præfigurationes futurorum, quemadmodum & Paulus ait. Bibe-
1. Cor. 10. 6. bant enim de [10]spiritali sequenti petra: petra autem erat Christus. *Rursum prædictis * Et rursus
his quæ in Lege sunt, intulit: Omnia autem hæc in figura veniebant illis. Scripta sunt
autem ad correctionem nostram, in quos finis sæculorum deuenit. Per typos ergo dis-
cebant timere Deum, & perseuerare in obsequijs eius. *Itaque Lex, & disciplina erat *Ita quod
illis, & prophetia futurorum. Nam Deus primò quidem per naturalia præcepta, quæ
ab initio infixa dedit hominibus, admonens eos, id est, per Decalogum: (quæ si quis
non fecerit, non * habeat salutem) & nihil plus ab eis exquisiuit. Quemadmodum *habet
Deut. 5. 21. Moyses in Deuteronomio ait. Hi sermones omnes, quos loquutus est Dominus ad o-
mnem synagogam filiorum Israel in monte, & adiecit, & scripsit ea in duabus tabu-
lis lapideis: & dedit mihi; propter hoc vt custodirent præcepta, hi qui *velint sequi eum. B

ANNOTATIONES.

1. Hominis] *Expunximus* hominem, *auth. vet. cod.*

2. Sed vt haberet in quem collocaret sua beneficia] *Eandem totius orbis efficiendi rationem tradit Dionysius cap. 4. Cælestis hier.* Est enim omnium causæ excellentisque bonitatis id proprium, (*ait*) vt ad consortium sui, quæ sunt inuitet & attrahat omnia, &cæt. *Nec minus piè quàm eleganter Lombardus scribit, fecisse Deum rationalem creaturam, quæ summum bonum intelligeret, intelligendo amaret, & amando possideret, ac possidendo frueretur. li. 2. Sen. dist. 1.*

3. Non enim solum ante Adam] *Coæternitatem filij cum Patre astruit hoc loco, & alibi frequēter: quapropter impurum Sycophantam oportet fuisse Seruetum, qui putauerit eam pernegando, hunc martyrem sibi fauere.*

4. Sed non beneficium] *Vet. cod.* sed non beneficium ab eis percipiens.

5. In quantum] *Cod. excusi* Quantum: *Paulò post* permanere *pro* manere: *deinde* adduc *pro* adhuc *vet. cod. auth. reposuimus.*

6 Omnes enim] *Paulò aliter effertur hic Isaiæ locus in vulgata editione Latina sic:* Et omnem qui inuocat nomen meum, in gloriam meam creaui eum, formaui eum, & feci eum

7. Hæc ideo, quoniam &c.] *Hic nouam periodum incœpimus, contra omnem codicum excus. fidem.*

8. Qui indigentes] *Vetus codex* indigent: *excusi*, indigetes: *nos ex vtroque*, indigentes, *non malè. Sic paulò superius*, homo indiget Dei communione. *&c.*

9. Dans ducationem] *Græcè* δδήγησιν, *manu deducens, viam monstrans: vt sit allusio ad hæc Psalmistæ verba:* Deduxisti sicut oues populum tuum in manu Moysi & Aaron *Psal. 75. 21.*

10. Spiritali] *Vet. codex*, sequenti habet: *vtrūque legendum docet Pauli litera:* ἔπινον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας, *id est, bibebāt enim: Vulgata, autem, ex spirituali sequenti petra; atque ita legunt Ambrosius in comment. & Augustinus libro duodecimo contra Faustum, capite vigesimo nono.* C

QVEMADMODVM IN POPVLO PRIORE, & in Ecclesia quædam præcepta propter duritiam & inobedientiam hominum data sunt.

CAPVT XXIX. D

Exod. 32. 6. Psal. 77. AT vbi conuersi sunt in vituli factionem, & reuersi sunt animis suis in
AEgyptum, serui pro liberis cupientes esse, aptam concupiscentiæ suæ ac-
ceperunt reliquam seruitutem, à Deo quidem non abscindentem, in ser-
Ezec. 20. 25 uitutis autem iugo dominātem eis. Quemadmodum & Ezechiel Propheta
causas talis Legis datæ reddens, ait. Et post concupiscentiā cordis sui erant oculi eorū,
[2]& ego dedi eis præcepta nō bona, & iustificationes, in quibus non viuent in eis. Et Lu-
Act. 7. 39. cas autē Stephanum, qui primus in diaconiū ab Apostolis electus est: & primus occi-
sus est propter Christi martyriū, sic dixisse de Moyse scripsit: Ille quidem accepit præ-
cepta Dei viui dare vobis, cui noluerunt obedire patres vestri, [sed] abie-
cerunt & conuersi sunt corde suo in AEgyptum, dicentes ad Aaron, Fac nobis deos
Exod. 32. 1. qui nos antecedant. Moyses enim qui eduxit nos de terra AEgypti,
quid ei contigerit ignoramus: & vitulum fecerunt in diebus illis, [3]& obtule-
runt] sacrificia idolo, & lætabantur in factis manuum suarum. Conuertit autem
Deus,

A Deus & tradidit eos seruire exercitibus cæli, quemadmodum scriptum est in libro Prophetarum. Nunquid sacrificia & oblationes obtulistis mihi annis quadraginta in eremo domus Israel, & accepistis tabernaculum[4] Moloch, & [5]stellã Dei Rempham, figuras quas fecistis adorare eas? Manifestè significans, quoniam non ab altero Deo talis illis data Lex est, sed ab eodem ipso apta illorum seruituti. Quapropter & in Exodo ad Moysem dicit. Emittam ante te Angelum meum: non enim ascendam tecum quoniam populus duræ ceruicis est. Et non solùm autem hoc, sed & præcepta quædã à Moyse posita eis propter duritiam illorum, & quod nollent esse subiecti, manifestauit Dominus cum [6]dixissent ei.] Quare ergo Moyses præcepit dare libellum repudij, & remittere vxorem? dicens eis. Hæc vobis propter duritiã cordis vestri permisit, ab initio autem non ita factum est. Moysem quidẽ excusans, quasi fidelem seruum, vnum autem, qui ab initio masculum & fœminã fecit Deũ confitens: illos autem arguens tanquam duros, & non subiectos:[7] & propter hoc aptum duritiæ eorum repudii præceptũ, à Moyse acceperunt. Et quid dicimus de veteri testamento hæc? Quandoquidem & in nouo Apostoli, hoc idem facientes inueniuntur propter prædictam causam, statim dicente Paulo. Hoc autem ego B dico, non Dominus. Et iterum. Hoc autẽ dico secundùm indulgentiam, non secundum præceptum. Et iterum: De virginibus autem præceptũ Domini non habeo, consilium autẽ do, tanquam misericordiam consecutus à Domino, vt fidelis *essem. Sed & alio loco ait. Ne tentet vos Satanas propter incontinentiam vestrã. Si igitur & in nouo testamento, quædam pr͏ęcepta secundùm ignoscentiã Apostoli concedentes inueniũtur, propter quorundam incontinentiam, vt non obdurati tales, in totum desperantes salutem suam, apostatæ fiant à Deo: non oportet mirari, si & in veteri testamento idem Deus tale aliquid voluit fieri pro vtilitate populi, illiciens eos per prædictas obseruationes, vt per eas salutem[8] decalogi obseruantes [sint,] munera dent ei, & [detenti] ab eo,[9] non reuertentur ad idololatriam, nec apostatæ fierent à Deo: sed toto corde discerent diligere eum. Si autem quidã propter inobedientes Israelitas & perditos, infirmum dicunt Legis doctorẽ, inuenient in ea vocatione quæ est secundùm nos, multos quidem vocatos, paucos verò electos: & intrinsecus lupos, foris verò indutos pelles ouium:[10] & id quod erat semper liberum & suę potestatis in homine, semper seruasse Deum, & suam exhortationem: vt iustè *damnentur, qui non obediunt [11] ei, quoniam non obedie- C runt:] & qui obedierunt & [crediderunt] ei, honorentur incorruptibilitate.

Margin: Amos.5.25. — Exod.33.2. — Mat.19.8. — 1.Cor.7.5. — Ibid. — *sim. — 1.Cor.7.5. — Mat.20.16. — Mat.7.15. & 14. — Liberum arbitrium. — *iudicentur.

ANNOTATIONES.

1. At vbi conuersi sunt.] *Hebræi sua libertate abutentes, Legis seruitute coërcentur, acceptis ceremoniis, quarum virtute non iustificabantur: sed ab idolorum cultu reuocabantur, quinetiam ad duritiam cordis quadam susceperunt.*

2. Præcepta non bona] *Idest, præcepta de ritibus, neomenijs, sacrificiis, & festiuitatibus, quæ (vt in scholis loquimur) ex opere operato, propria virtute, nec iustificabant, nec ad perfectum adducebant obseruantes: sed vmbræ erant futurorum bonorum.*

3. Et obtulerunt] *Ita ve. co. excusi* & tulerunt.

4. Moloch] *Hieronymus Quæst. Hebraicis in lib. Paralip. & in 32 c. Hiere. Moloch dicit fuisse idolum Ammonitarum, ipsumq́ Hebræorum lingua Regem significare, quod adducit in 16. c. Isaiæ, & 5. Amos, Aquilã & Septuaginta Græcè μέλχομ reddidisse. Huic* D *Solomonem templum in Iudæa extruxisse refert historia regum: Eum opinarer generationi filiorum præfuisse, eo quod in illius honorem infantes igne lustrare, aliquos etiam comburere, parricidali superstitione solerent.*

5. Stellam Dei Remphã] *Vocem* Dei, *desiderat vet. cod. habent tamen illam 70. & vulgata editio: Veritas Hebraica,* deorũ vestrorum. *Septuaginta* ῥαιφάν: *Theodotio* ἀμαύρωσιν, *i. obscuritatẽ vertũt.*

6. Dixissent ei] *Ita vetus codex: deleuimus,* dixisset eis.

7. Et propter hoc aptũ] *Non vult Mosẽ simpliciter præceptum dedisse, de vxore repudianda: nã istud primæ matrimonij institutioni penitus repugnat, nec vnquam aut à Deo, aut à Mose iussum fuit, vt Augustinus copiosè disputat, l. 1. de Sermone Domini in monte: lib. 1. retract. c. 19. & lib. 19. cõtra Faustum c. 26. Non inquam, præceptum fuit, verùm, dũtaxat ad euitandum maius malum, vtpotè vxoricidium, permissum. Et volenti omninò dimittere vxorem, præceptum f*[illegible]*t libellum seu chartulam repudij, à Scribis mul*[illegible]*itibus conscriptam daret vxori.*

8. Decalogi obseruantes] *Vetus co.* decalogi obseruantes sint, & detenti ab eo, *ex omnibus codicibus restituimus, vt modo habet litera.*

9. Non reuerterentur ad idololatriã] *Hanc nõ esse postremam rationem datæ legis, & institutionũ Mosaicarum, multi & præclari viri cum Irenæo docuerunt, Clemens Ro. lib. 9. Constit. cap. 20. Iustinus in Dialogo. Tertulliani verba sunt:* In institutione sacrificiorum, patet ea Dei industria, qua populum pronum in idololatriam & transgressionem, eiusmodi officijs, religioni suæ voluit astringere, quibus superstitio sęculi agebatur, vt ab ea auocaret illos, sibi iubens fieri, quasi desideranti, ne simulachris faciendis delinqueret. *Lib 2. contra Marcionem.*

10 Et id quod erat semper liberum] *Rursus libertatẽ voluntatis humanæ non omnino per peccatũ sublatam fuisse clarissimè ostẽdit, aduersus priorũ & posteriorum Gnosticorum impietates, qui vt Deũ malorum authorem faciant, scribere non verentur,* omnia de necessitate absoluta euenire, vt Poeta voluit:

luit. Certa ſtant omnia lege. *Verba ſunt Lutheri art 36. inter eos, quos dânauit Leo decimus: quoſque copioſiſsimè & acerrimè confutauit doctrina pietate, & martyrio inſignis vir Ioânes Roffenſis Epiſcopus.*

Gallaſius iterum hoc loco in Irenæum & totã Catholicam Eccleſiam inſurgit, Pelagianiſmiq́, accuſat, quòd arbitrium liberum ſaluũ manere poſt peccatum doceat, atq́, gratia Dei cooperari. ita vt aliqua ex parte ſuæ ſalutis cauſa ſit: ignorans, aut certè diſsimulans miſer, verba Pauli eſſe, Dei adiutores ſumus. *Et Petri,* Cum timore & tremore ſalutem veſtram operantes.

Sed bene habet, quod etiam nunc in extrema ſenecta incipiat rectius ſapere, & ſymmyſtis ſuis hac in re contradicere Beza. Nam in lib. I. Quæſtionũ & Reſponſ. quem Ioachimo Camerario nuncupat, aſſerit hominem gratiæ primæ συνεργεῖν, & addit, negantem id, primæ gratiæ efficacitatem negare. *Idem quoq́, VVittebergici miniſtri ex veterum ſententijs aptiſsimè defendunt: ac ibidem concludũt,* In propoſ. fol. 97. in iuſtificatione hominis tria ſimul cõcurrere, nimirum, Verbum Dei, Spiritum S. & volũtatem hominis aſſentientẽ eidem verbo Dei: *Sicq́, etiã à commiſtris impudentia Gallaſij refellitur & dãnatur. Verum, ſicut ſupra, ea quæ ad Catholicam doctrinam atq́, fidẽ eadere pertinebant, ex primi ſeculi Apoſtolicis patribus attigimus c. 9. libri huius: ita & nunc alia ex ſecunda ætatis Chriſtianis ſcriptoribus ſubiũgenda videntur. Cyprianus ep. 18. docet Chriſtũ ſeruaſſe legẽ, qua homo libertati ſuæ relictus, & in arbitrio proprio cõſtitutus, ſibiipſi vel mortẽ appetit, vel ſalutẽ, quãdo quibuſdã diſcipulis retrò abeuntibus nõ ſucceſsuit: ſed potius ad Apoſtolos dixit.* Ioan. 6. *Nũquid & vos vultis ire? Et lib de vnitate Eccl. Hæreſes inde proficiſci ait. cũ Dominus permittit & patitur, manente in hominibus propria libertatis arbitrio. Rurſus l. 3. ad Quirin. c. 52. Credẽdi vel nõ credẽdi libertatem in arbitrio poſitam eſſe probat, quia in Deutero. ſcribitur,* Ecce dedi ante faciem tuã vitam, & mortem, bonum & malum: elige tibi vitam vt viuas. *Item apud Iſaiam.* Si volueritis & audieritis me, bona terræ comedetis. *Miſſa facio, quæ hac de re apud eundem ſcribit Author Ser. de Natiuit. Chriſti. & lib de ſingularitate Clericorũ.* A Deut. 30. Iſaia 1.

Cyprianum ſequatur Origenes. Is hõ. 9. in Numeros ait. Senſus noſter poteſt bona eligere, vt fiat vas in honorem: aut mala & terrena, vt fiat vas in contumeliam. *Et hom. 12. in eoſdem.* Iſrael, quid Dominus Deus poſcit à te, quàm vt timeas eum. Erubeſcant illi hæc verba, qui negant in homine liberũ arbitrium. Quomodo poſceret Deus, niſi haberet homo in ſua poteſtate, quod Deo poſcenti deberet offerre? *Idem Hom 20.* Sui namque arbitrij eſſe animum, & in quam voluerit partem eſt ei liberum declinare, & ideo iuſtum Dei iudicium eſt, quia ſponte ſua ſiue bonis, ſiue peſsimis monitoribus paret. *Non recenſebo quomodo ſibi planè conſentiat, hom. 6 in Iudicũ, lib. 2. in Iob. Procemio in lib. περὶ ἀρχῶν: & lib. 2. c. 9. & lib. 3. cap. 1. de principijs: & commentarijs in 3. & 7. cap. ad Rom.* B

Neq́, ad ſcribã quæ tradunt Minutius Felix in Octauio: Arnobius l. 2. contra Gentes: Idemque Comment. in Pſal. 58 63 77 90. 106. 108 117. 118. 146. nec quæ Methodius Epitome de Reſurrectione. Tantum dicam Magdeburgenſes impudentiſsimo mẽdacio ſcripſiſſe Centuria ſecunda, p. 59. & Centuriæ tertie pag. 77. Patres hac in re, de qua diſputatur, contraria ſibiipſis dixiſſe, & voluntatis libertatem aliàs aſſirmaſſe, aliàs negaſſe: quod falſiſsimum oſtendunt hæc, quæ in medium notanda protulimus

11. Ei, quoniam] *Quatuor voces iſtas adiecimus: & mox crediderunt, pro* credunt *poſuimus ex veteris cod. authoritate.*

QVARE CIRCVMCISIO DATA EST populo, & obſeruatio ſabbathorum, & quam habent recapitulationem. C

CAPVT XXX.

1 Voniam autem & circunciſionem non quaſi conſummatricẽ iuſtitiæ, ſed in ſigno eã dedit Deus, vt cognoſcibile perſeueret genus Abrahæ, ex
Gen. 17, 11. ipſa Scriptura diſcimus. Dixit enim (inquit) Deus ad Abrahã, Circuncidetur omne maſculinum veſtrum, & circuncidetis carnem præputij veſtri, & erit in ſignum teſtamẽti inter me & vos. Hoc idẽ de ſabbatis Ezechiel Propheta ait, Et ſabbata mea dedi eis, vt ſint in ſigno inter me & ipſos, vt ſci-
Ezec. 20. 10 ant quoniam ego ſum Dominus qui ſanctifico vos. Et in Exodo Deus ait ad Moy-
Exod. 31. 13. ſem, Et ſabbata mea obſeruabitis: erit in ſignũ apud me vobis in generationes veſtras. In ſigno ergo data ſunt hæc, non autem ſine ſymbolo erant ſigna, id eſt, ſine D argumento, neque ocioſa, tanquam quæ à ſapiente artifice darentur. 2 ſed ſecundũ carnem circunciſio, [circunciſionem] præfigurabat ſpiritalem. Etenim nos (ait Apoſtolus) circuncisi ſumus circunciſione nõ manufacta. Et propheta ait, Circun-
Coloſſ 2, 11. Deut. 10. 16. cidite duritiam cordis veſtri. Sabbatha autem, perſeuerantiam totius diei erga Deũ deſeruitionis edocebant. A Eſtimati enim ſumus (ait Apoſtolus Paulus) tota die vt
Rom. 8 36. oues occiſionis, ſcilicet & conſecrati, & miniſtrantes omni tẽpore fidei noſtræ, & perſeuerantes ei, & abſtinentes ab omni auaritia, non acquirentes nec poſſidẽtes
Mat. 6. 19. theſauros in terra. 3 Manifeſtabatur autem & tanquam de ea quæ facta ſunt, requietio Dei, hoc eſt, regnũ, in quo requieſcẽs homo ille qui perſeuerauerit Deo aſsiſtere, participauit de mẽſa Dei. 4 Et quia nõ per hæc iuſtificabatur homo, ſed in ſigno data ſunt populo, oſtẽdit quòd ipſe Abrahã ſine circũciſione, & ſine obſeruatione ſabbatorum

A batorum credidit Deo, & reputatum est illi ad iustitiam, & amicus Dei vocatus est. Sed & Loth sine circumcisione eductus est de Sodomis, percipiens salutem à Deo. Item Deo placens Noe cùm esset incircuncisus, accepit mensuras mundi* secundùm generationes. Sed & Enoch sine circuncisione placens Deo, cùm esset homo, 5 Dei legatione ad angelos fungebatur, 6 & translatus est, & conseruatur vsque nunc testis iusti iudicii Dei: quoniam Angeli [quidem] transgressi deciderunt in iudiciũ, homo autem placens, translatus est in salutẽ. Sed & reliqua autem omnis multitudo eorum, qui ante Abraham fuerunt, iusti, & eorũ patriarcharum, qui ante Moysem fuerunt, sine his quæ prædicta sũt, & sine lege Moysi iustificabantur. Quemadmodũ & ipse Moyses in Deuteronomio ait ad populũ. Dominus Deus tuus testamentũ disposuit in *Oreb; & nõ patribus vestris disposuit Dominus testamẽtũ hoc, sed ad vos. Quare igitur patribus nõ disposuit [Dominus] testamentũ? Quia lex non est posita iustis, iusti autẽ patres [virtute] decalogi conscriptã habẽtes in cordibus & animabus suis [legẽ,] diligẽtes scilicet Deũ qui fecit eos, & abstinentes ergà proximum ab iniustitia, propter quod non B fuit necesse *admonere eos correptorijs literis, quià habebant in semetipsis iustitiam Legis. Cùm autem hæc iustitia & dilectio quæ erat erga Deum, cessisset in obliuionẽ, 7 & extincta esset in AEgypto, necessariò Deus propter multam suam erga homines beneuolentiam semetipsum ostendebat per vocem, & eduxit de AEgypto populum in virtute, vti rursus fieret homo discipulus & sectator Dei, & subaffligebat indicto audientes, vt non contemnerent eum, qui se fecit, & manna cibauit *eos, vti rationalem acciperent escã: quemadmodum & Moyses in Deuteronomio ait. 8 Et cibauit te manna, quod non sciebant patres tui: vti cognoscas quoniam non in pane solo [viuit] homo: sed in omni Verbo Dei quod procedit de ore eius, viuit homo.

Margin: *secundæ generationis. — *Choreb. — *admoneri. — *eum. — Rom. 4. Gen. 19. Gen. 6. & 7. Heb. 11. Gen. 5. Eccle. 44. Deut. 5. 1. Tim. 1. Exod 3. 14. & 15. Exod. 16. Deut. 8. Matth. 4.

ANNOTATIONES.

C 1. Quoniam autem & circuncisionem.] *Nec circuncisionis, nec aliarum legalium ceremoniarum virtute Iudæis collata est perfecta iustitia, cùm multi ante harum institutionem coram Deo iusti & accepti fuerint: sed signa fuerunt rerum spiritalium, quæ per Euangelium exhibentur.*

Interea, vim omnem ad internam hominis iustificationem Circumcisioni videtur Irenæus adimere, dicens eam non fuisse consummatricem iustitiæ, *sed in signum datam. Deinde,* per hæc, *videlicet ceremonialia & legalia,* non iustificatur homo. *Istudque confirmat exemplis plurimorum Patrum, qui sine his aliarumue ceremoniarum obseruatione iustificati fuerunt. Hoc ipsum vrget etiam Iustinus martyr in Dialogo, propterea quod fœminæ ad illam non tenerentur: quicquid autem ad iustitiam & salutem pertinebat, vtrique sexui commune esse oportuit. Tertullianus quoque sic argumentatur.* Cur Deus A-D dam non circumcidit posteaquam deliquit, si purgat circumcisio? *Et postea:* Hæc Dei prouidentia fuit dandi circumcisionem Israel in signum vnde dignosci posset. *Huic sententiæ subscribens Chrysostomus ait:* Circumcisio nihil ad animæ virtutem conducit: sed sit signi tantùm gratia. Illa enim sunt verè bona animæ, quæ ex electione fiunt: in carne verò signum accipere, quale bonum opus fuerit? *Idemque postea:* Nulla alia ex circumcisione fuit vtilitas, quàm hæc sola, quod ex hoc signo essent cognoscibiles, & ab aliis gentibus sequestrarentur Iudæi. *Denique homilia 7. in Epist. ad Rom. disertè contendit illam, nec in vita optima vim vllam habuisse. Alijs citandis authoribus supersedeo.*

Verùm, huic sententiæ refragari videntur vniuersæ Patrum Scholasticorum scholæ, cum suo principe B. Thoma contendentes, Circumcisionem ea omnia (solo in regnum cœlorum ingressu dempto) accedente in Christum venturum fide ac spe, tunc paruulis Hebræorum contulisse, quæ nunc paruulis Christianorum præstat Baptismus. Nec desunt eis ad huius assertionis confirmationem plurima & fortissimæ rationes, quæ ex eorum scriptis peti possunt. Quorundam tantum veterum suffragia, Ecclesiæque Catholicæ decreta subijcio. Bernardus imprimis Baptismum Circumcisioni conferens, ac velut Chrysostomi rationem dissoluens ait: Sicut nunc Baptismus absque vllo voluntatis vsu infantibus confert salutem; ita tunc Circuncisio sine vlla arbitrii electione salutem infantibus attulit. *Et qui hunc aliquot sæculis præcessit venerabilis Beda, scripsit in cap. 2. Lucæ.* Salutiferæ curationis auxilium Circumcisio in lege contra Originalis peccati vulnus agebat, quod Baptismus agere reuelatæ gratiæ tempore consueuit, excepto quod regni cœlestis ianuam nondum intrare poterant. *Accedit summus Ecclesiæ Pontifex Gregorius adfirmans, mysterium Circumcisionis pro ijs qui ex Abrahæ stirpe prodierunt, hoc egisse, quod apud nos valet aqua Baptismi. Cunctis autem his superior Augustinus apertè docet, Circumcisionem ex quo instituta fuit in populo Dei, valuisse ad purgationem originalis veterisque peccati, sicut Baptismus ex illo valere cœpit ad innouationem hominis, ex quo institutus est. Quid his clarius aut firmius pro Circumcisionis virtute ac efficacia? An non ergo signum fuit planè validum & practicum?*

Addamus porrò hæc duo Gregorij & Augustini testimonia, inter Ecclesiæ Catholicæ decreta iamdudum relata: & nouissimè à Gregorio XIII. probata cum his inscriptionibus Romæ excusis, & inde euulgatis: Sicut nunc in Baptismate, ita olim in Circumcisione remittebantur peccata. *Item:* Originale peccatum nunc in Baptismate, olim in Circuncisione remittebatur. *Refert denique in Decretalibus Gregorius nonus, Innocentium tertium decreto suo* sanxis-

Margin: L. adu. Iudæos. — Hom. 29. in Gen. — Hom. 29. in Gen. — 3. parte, q. 62. art. 6. — L. 4. Moral. c. 2. — L. 2. de nuptijs & concupiscẽtia, c. 11. — Di. 4. de consecr. can. quod autem; can. ex quo. — Li. 3. tit. 42. c. Maiores.

sanxisse, quod & si originalis peccati culpa remittebatur per Circumcisionis mysterium, & damnationis periculũ vitabatur: non tamẽ perueniebatur ad regnũ cælorum. Quibus vim non detrahit, sed potius eximiam efficacitatem tribuit Circũcisioni, tametsi minorẽ quàm Baptismo.

His itaque sic constitutis & probatis, superest, vt aduersæ sententiæ argumentis satisfaciamus. Irenæus in primis seipsum explicat, dicens, Circumcisionem non fuisse consummatricem iustitiæ, cùm videlicet rectà in cœlos non perduceret, redemptionis humanæ pretio nondum per Christi mortem exsoluto. Subdit porrò eã non fuisse signum otiosum, tanquam quæ à sapiente artifice data esset. Igitur fuit signum efficax & operatorium. Patres qui Abraham præcesserunt, non fuerũt per eam iustificati, quoniam nondum instituta fuerat. Imò nec ipse Abraham per eam iustus effectus est, quòd longe prius fide & obedientia sua Deo gratus & acceptus esset. Nec admodum vrget B. Iustini ratio, quandoquidem salutis fœminarum aliam rationem Deus habuit, cùm expressè solum masculinum sexum huic legi deuinxerit. Chrysostomo per D. Bernardum factum est satis.

2. Sed secundùm carnem] Easdem Circuncisionis & Sabbathorum rationes videre licet apud Iustinũ martyrem in Dialogo, & Tertullianum lib. adu. Iudæos. Philo Iudæus lib. de circuncisione tradit eam institutã esse à Deo, ob sex causas, quarum quatuor adfert physicas, & duas mysticas. Lactantius lib. 4. c. 17. hanc cum cæteris reddit, quod signaret nudandum esse pectus, id est, aperto & simplici corde oportere nos viuere: quoniam pars illa corporis quæ circunciditur, quandam cordis similitudinem habeat.

Addens porrò Irenæus, hanc secundùm carnem Circuncisionem, spiritalem Circuncisionem præfigurasse, Catabaptistarum quorundam refellit errorem, quo volunt Circuncisioni veterũ nequaquam successisse Baptismum, vt & hunc tandem aliquando tollant de medio. At verò, Apostoli verba quæ adducuntur, illud omnino exprimunt. Circuncisi estis (inquit) circuncisione non manufacta in expoliatione corporis carnis, in circuncisione Christi, consepulti ei in Baptismo. Ergo Baptismus vocatur circuncisio Christi, & circuncisio spiritalis, quòd veteri & carnali circuncisioni tanquam veritas vmbræ successerit. Sic & Iustinus in Dialogo, Baptismum affirmat spiritalem esse Circuncisionem, cuius externa illa typus fuerit. Athanasius quoque scribit: Circuncisio figura erat exuuiarum, quæ per Baptismum deponuntur. Et paulò post: Abraham circuncisionem accepit pro nota insignibusque eius regenerationis, quæ per Baptismum conficitur. Epiphanius Cerinthum impugnans, adfirmat Circuncisionem carnis tempori inseruiisse, donec maior circuncisio, id est, Lauacrum regenerationis accesserit. Augustinus denique profitetur Circuncisionem & Baptismum esse eiusdem naturæ. Insuper, Christum in Ecclesia sua pro Circuncisione veteri Baptismum instituisse. Constat ergo tam ex Apostolo, quàm ex veterum consensu Baptismum diuina ordinatione in Circuncisionis locum ac ordinem substitutum esse.

Coloss. 2. v. 11. & 12.

In illud, Omnia mihi tradi. s.

3. Manifestabatur autem] Docet Sabbatum vetus duo significasse. Primum, nos omni tempore debere Deo vacare: secundum, felicissimam & beatissimam illam requiem, quam post huius vitæ miserias & certamina in cælis expectamus. Atque hoc est intelligibile Sabbatum, inquit Hesychius, de quo ait Paulus: Ergo relinquitur sabbatismus populo Dei; quem significat dies septima, in qua requieuit Deus. De hoc vide Augustin. ad finem vltimi libri de ciuitate.

In c. 25. Leuit.

4. Et quia non per hæc.] Isthæc iisdem ferè verbis habet Tertullianus lib. contra Iudæos, vt hinc videantur desumpta.

5. Dei legatione ad angelos fungebatur] Vetus co. nomen Dei, non habet. Cæterùm, difficilis & obscurus erit hic locus, nisi Angelorum nomine vel posteros sancti viri Seth, vel certè Gigantes seu principes homines intellexeris, quorũ nefarias libidines sub nomine filiorum Dei, Moses describit Genes. 6. ad quos monendos, nuncius & præco amandatus fuerit Enoch: atque ita & rectè, meo iudicio, interpretantur Theodoretus, Cyrillus, & Lyranus. Suidas filios Dei Enos, Enoch, & alios posteros Seth filii Adæ, putat non incongruè appellari, cùm Seth Dei cognomen inter eos, qui tum vixerunt homines, ob inuentas literas Hebraicas, stellarumque appellationes, & insignem pietatem obtinuerit. Ex illis igitur multos lasciuia victos scribit, cum filiabus Cain congressos fuisse: Si verò de immundis Spiritibus, quos Iustinus, Clemens Alex. Tertullianus, Athenagoras Cyprianus, Methodius, & plerique alii classici authores mulierum forma allectos fœdis voluptatibus carnis operam dedisse opinantur, aliquis locum hunc intelligẽdum contenderit: singularis est opinio, potius dissimulãda, quàm amplexãda, aut procaciter excogitanda; quã ex libris Enoch nomine emulgatis dimanasse putarunt Tertullianus, Origenes, Augustinus, lib. de habitu muliebri: Hom. 28. in Numeros: lib. 15. de ciuit. c. 23.

6. Et translatus est, & conseruatur] In eum Paradisum quo positus fuerat Adam, cum eodem quo vixerat corpore seruari ex traditione Presbyterorum, qui Apostolos audierant, se accepisse scribit postea lib. 5. Huic sententiæ tot suffragantur, vt ab ea discedere mihi religio sit. præcipuè cùm apertè dicat in Ecclesiastico cap. 44. Syracides Latinus (Græca enim variant) Enoch placuit Deo, & translatus est in Paradisum: & Apost. in Epist. ad Heb. Fide Enoch translatus ne videret mortem, & non inueniebatur, quia transtulit illum Deus. Consentit & Thargum Babylonicum, interprete Fagio; Ambulauit Hanoch in timore Domini: & non ipse, quia non mori fecit eum Dominus. Philo Iudæus lib. de vita Sapientis, rectè iudicat, Deum illum transtulisse, non per mortem: sed per separationem à consortio & frequentia improborum hominum, ad ignotum vulgo virtutis secessum.

Errant igitur hi Hebræi, & qui illos sequũtur quidã Latini, cùm raptum hunc, mortem eius præmaturam interpretantur. Etsi enim libenter admitto vitam eius in terris tantùm fuisse 365. annorum, nec ad dimidium ætatis maiorum suorum, aut nepotum, eum peruenisse, sed è medio vitæ huius cursu repentè & insitato exemplo assumptum ex hominum conspectu, vt de Helia legimus: non ita tamen vt morte interposita, corporeque instar aliorum, in cineres redactus sit.

Quò verò translatus sit, & vbi agat, quibusue cibis alatur, aut veste induatur, superuacaneum requirere existimat Chrysostomus. Inter quæstiones, quæ ad fidẽ non pertinent iudicat Augustinus. Quò translatus sit, nouit Deus, pronunciauit Cyprianus, seu quiuis alius author Tractatus de montibus Sina & Sion apud eum. Potius venerandum, quàm inquirendum censet Theodoretus quæst. 45. in Gene. Irenæi sententiæ assentiunt quæ fertur, Nicodemi Historia de morte & resurrectione Domini

Hom. 21 Genesim 22. in ep ad Hebr. Li. 2. de cato orig.

A mini: *Tertullianus lib. de Anima: Methodius in reuelationibus: Epiphanius Hæres. 64. Augustinus li. 9. de Genesi ad lit. ca. 6. lib. 1. de peccatorum meritis & re. cap. 3. Tractatu de Antichristo, & recentiores ferè omnes orthodoxi scriptores. In cœlum raptum; id est, per æthera, & assumptum docent Ambrosius lib. de paradiso c. 3. & Gregorius hom. 20. in Euangelia: venturum autẽ & pugnaturum aduersus Antichristum, volunt omnes.*

7. Et extilicta esset in Aegypto] *R. Moses ac Elias Leuites, vt ex scriptis eorum colligit doctissimus Genebrardus in Chron. tradũt Israelitas in captiuitate Aegyptiaca constantissimè quidem linguam Hebraicam, suæ gentis habitum, & auita nomina retinuisse: verùm, sanctissimam Patriarcharum fidem ac religionem flagitiosè deseruisse, sola stirpe Leui excepta: quæ in ea perseuerando sacerdotij dignitatem sibi promeruit.*

8. Et cibauit.] *Expunximus* cibaui: *& continuò* viuit *pro* viuet *reposuimus authoritate vet. cod.*

IN QVO DIFFERT DECALOGVS à reliquis præceptis.

CAPVT XXXI.

B E[1]T erga] Deum Dilectionem [præcipiebat,] & eam quæ ad proximum est iustitiam[2] insinuabat,] vt nec iniustus, nec indignus sit Deo præstruente hominem per decalogum in suam amicitiam, & eam quæ circa proximum est concordiam. Quæ quidem ipsi proderant homini; nihil tamen[3] indigente] Deo ab homine, & propter hoc Scriptura ait. Hos sermones locutus est Dominus ad omnem synagogam filiorum Israel in monte, & nihil adiecit. Nihil enim, quẽadmodum prædiximus; indigebat ab eis. Et iterum Moyses ait. Et nunc Israel, quid Dominus Deus tuus postulat à te, nisi timere Dominum Deum tuum; ambulare in omnibus vijs eius, & diligere eũ, & seruire Domino Deo tuo[4] ex toto corde tuo, &] ex tota anima tua? Hæc [autem] quidem gloriosum faciebant hominem, id quod deerat ei implentia, id est amicitiam Dei: Deo autem[5] præstabant] nihil: nec enim indigebat Deus dilectione hominis. Deerat autem homini gloria Dei; quam nullo modo poterat percipere, nisi per eam obsequentiam, quæ est erga Deum. Et propter hoc iterũ Moyses ait [eis.] Elige vitam, vt viuas tu & semen tuum. Diligere Dominum Deum tuum, *& audire vocem eius, & apprehendere eum: quoniam hæc est vita tua, & longitudo dierum tuorum. In quam vitam præstruẽs hominem, decalogi quidem verba
C ipse per semetipsum omnibus similiter Dominus locutus est. Et ideo similiter permanent apud nos, extensionem & augmentum, sed non dissolutionem accipientia per carnalem eius aduentum. Seruitutis autem præcepta separatim per Moysem præcepit populo, apta illorum eruditioni, siue castigationi. Quemadmodum ipse Moyses ait. Et mihi præcepit Dominus in tempore illo dicere vobis iustificationes & iudicia. Hæc ergo quæ in seruitutem, & in signum data sunt illis, *circumcinxit nouo libertatis testamento. Quæ autem naturalia, & liberalia, & communia omnium auxit & dilatauit, sine inuidia[6] largiter] donans hominibus per adoptionem, Patrem scire Deum, & diligere eum ex toto corde, & sine auersatione sequi eius verbum, non tantùm abstinentes à malis operationibus, sed etiam à concupiscentijs earum. Auxit autem* & timorem: filios enim plus timere oportet quam seruos, &, maiorem dilectionem habere in patrem. Et propter hoc ait Dominus. Omnem sermonem otiosum quem locuti fuerint homines, reddent pro eo rationem in die iudicij. Et qui viderit mulierẽ ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo: & qui irascitur fratri
D suo sine causa, reus erit iudicio: vt sciamus, quoniam non solum factorum[7] reddemus] rationem Deo, vt serui; sed etiam sermonum & cogitationum, tãquam[8] qui & libertatis potestatem acceperimus: in qua magis probatur homo, si reuereatur, [&] timeat & diligat *Deum. Et propter hoc Petrus ait. Non velamentum malitiæ habere nos libertatem,[9] sed ad approbationem] & manifestationem fidei.

Deut. 5.22. Deu. 10.12. Deu. 30.6. *exaudire. *circumscripsit. *etiam. Mat. 12.36. Mat. 5.28. *Dominũ. 1.Pet. 2.16.

ANNOTATIONES.

1. Et erga Deum dilectionem præcipiebat] *Ita codex vetus legendum docuit: excusi* Erga Deum dilectionem prælciebat. *Videtur initium istud colo tamen dirimendum fuisse à superiori capite. Ostendit porrò Deum optimo iure sui ac proximorum dilectionem per obseruantiam Decalogi inprimis exegisse, cum non sibi, sed nobis prodesse percuperet. Et ideo Christum aduentu suo illum non abrogasse, sed exposuisse & amplificasse: præceptis verò cæremoniarum & iudiciorũ nos exsoluisse.*

2. Insinuabat] *Codices excusi* insinuabatur, *quod & erasimus.*

3. Indigente] *Ita vetus codex: excusi* indigentiæ.

4. Ex toto corde tuo, &] *Quinq; has voces ex vet. cod. addidimus.*

5. Præstabant] *Sic pro* præstabat *substituere docuit vet. cod.*

6. Largiter donans] *Expunximus* largitur.

7. Reddemus rationem] *Deleuimus* reddimus *auth. vet. cod.*

8. Qui & libertatis] *Rursus libertatem voluntatis humana, etiam post admissum peccatum, permanere,* A *confirmat. Vide supra cap. 9. & 29. & infra cap. 71. 72. 75. & 76. libri huius quarti.*

6. Sed ad approbationem] *Codices excusi,* sed ad propitiationem.

OSTENSIO QVONIAM NON PROPTER se, nec indigens Deus de seruitio eorum, Leuiticam præcepit Legem: quid etiam requirit Deus ab homine nullius indigens.

CAPVT XXXII.

Qvoniam autem non indigens Deus seruitute eorum, sed propter ipsos quasdam obseruantias in Lege *pręcepit, plenissimè Prophetæ indicant.[2] Et *præcepe rit.
rursus quoniam non indiget Deus oblatione hominum, sed propter ipsum qui offerat hominem, manifestè Dominus docuit, quemadmodum B
ostendimus. Si quando enim negligentes eos iustitiam, & abstinentes à dilectione Dei videbat, per sacrificia autem, & reliquas typicas obseruantias putantes propitiari *Dominum, dicebat eis Samuel quidem sic. Non vult Deus holocausta & sacrifi- *Deum.
1 Re 15.22. cia, sed vult exaudiri vocem suam. [Et,] Ecce,[3] auditus bonus super sacrificium, & auditus super adipem arietum. Dauid autem ait, Sacrificium & oblationem noluisti,
Psal. 39.7. aures autem perfecisti mihi: holocausta autem pro delicto non postulasti, Docens eos quoniam obauditionem mauult Deus, quæ seruat eos, quàm sacrificia & holocaustomata: quæ nihil eis prosunt ad iustitiam: & nouum simul prophetans Testamentum. Manifestius autem adhuc in quinquagesimo psalmo de his ait. Quoniam
Psal. 50.17. si voluisses sacrificium, +dedissem vtique: holocaustis non delectaberis. Sacrificium Deo spiritus contribulatus; cor contritum & humiliatum Deus non despicies.
Psal. 49.10. Quoniam ergo nihil indiget Deus, in eo qui est ante hunc psalmo ait. Non accipiam C
de domo tua vitulos, nec de gregibus tuis hircos. Quoniam meæ sunt omnes bestiæ terræ, iumenta in montibus & boues, cognoui omnia volatilia cæli & species agri mecum est. Si esuriero non dicam tibi: meus est orbis terræ, & plenitudo eius. Nunquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo? Deinde ne quis putet, propterea quod irasceretur eum recusare hæc, infert consilium ei dans: Immola Deo sacrificium laudis, & redde Altissimo vota tua, & inuoca me in die tribulationis tuæ, & eripiam te, & glorificabis me. Illa quidem per quæ putabant peccantes propitiari Deum abnuens, & ostendens quod ipse nullius rei indiget: his autem per quæ iustificatur homo, & appropinquat Deo, hortatur & admonet. Hoc
Isa. 1.11. quidem autem & Esaias ait. Quò mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum, dicit Dominus: Plenus sum. Et cùm abnuisset holocaustomata, & sacrificium, & oblationes, & adhuc etiam & neomenias, & sabbata, & ferias, & reliquam vniuersam
Ibid. v.16. consequentem his obseruationem, intulit, suadens eis quæ salutaria sunt. Lauamini, mundi estote, auferte nequitias à cordibus vestris[4] ab] oculis meis, desinite à mali- D
tiis vestris, discite bonum facere, exquirite iudicium, eruite eũ qui iniuriam patitur, iudicate pupillo, & iustificate viduam, & venite disputemus, dicit Dominus. Non enim sicut, mutus homo, vt multi audent dicere, diuertit eorum * sacrificiũ: sed mise- *sacrificia
rans eorum cæcitati, & verum sacrificium insinuans, quod offerentes propitiabun-
Psal 50.18. tur Deum, vt ab eo vitam percipiant. Quemadmodum alibi ait: Sacrificium Deo cor contribulatum; odor suauitatis Deo, cor clarificans eum qui plasmauit. Si enim irascens abnueret[6] hæc eorum] sacrificia, tanquam qui indigni essent consequi misericordiam eius, non vtiq; eisdem ipsis suaderet, per quæ *saluari possent. Sed quoniam *saluos esse
Deus misericors est, non abscidit eos à bono consilio. Nam per Hieremiam cum di-
Iere. 6.20. xisset, Quò mihi thus de Saba affertis, & cinnamomum de terra longinqua? holocaustomata & sacrificia vestra non delectauerunt me: intulit. Audite sermonem Do-
Ierem. 7.4. mini omnis Iuda. Hæc dicit Dominus Deus Israel. Dirigite vias vestras & studia vestra, & constituam vos in loco isto, nec confisi fueritis vobismet in sermonibus mendacibus: quoniam in totum non proderunt vobis dicentes; Templum Domini, templum Domini, templum Domini est. Et iterum significans, quoniam non propter hoc eduxit eos de Aegypto, vt sacrificia ei* offerrent, sed vt obliti idololatriæ Aegy- *offerrent.
ptiorum, audire vocem Domini possent, quæ erat eis salus & gloria: sic per eundem Hiere-

A Hieremiam ait. Hęc dicit Dominus. Holocaustomata vestra colligite cum sacrificijs *Ierem. 7. 21. & c.*
vestris, & manducate carnes. Quoniam non sum locutus ad patres vestros, nec de ho-
locaustomatibus & sacrificijs præcipi eis, qua die eduxi eos de Aegypto, sed sermonē
hunc præcepi eis, dicens. Audite vocem meam, & ero Deus vester, & vos eritis popu-
lus meus, & ambulate in omnibus viis meis [7] quascunque] præcepero vobis, vt benè
*retrorsum, fit vobis. Et non obaudierunt, nec intenderunt: sed ambulauerunt in cogitationibus
cordis malitiæ suæ, & facti sunt * retrorsus, & non ad priora. Et iterum per eundem *Ierem 9. 23. & c.*
ipsum dicens. Sed in hoc glorietur, qui gloriatur, intelligere & scire quoniam ego
sum Dominus, qui facio misericordiam & iustitiam & iudicium in terra, intulit:
Quoniam in his voluntas mea est, dicit Dominus: sed nec in sacrificijs, nec in holo-
caustomatibus, nec in oblationibus. Non enim principaliter hæc, sed secundùm cō-
sequentiam, & propter prædictam causam habuit populus, sicut iterum Esaias ait.
* boues Non obtulisti mihi * oues holocaustomatis tui, nec in sacrificijs tuis clarificasti me, *Isa. 43. 23. & seq.*
B non seruisti mihi in sacrificijs, nec aliquid laboriosè fecisti in thure, nec mercatus
es mihi argento incensum, nec adipem sacrificiorum tuorum concupiui; sed in pec-
catis tuis, & in iniquitatibus tuis ante me stetisti. Super quem igitur (ait) aspiciam, nisi *Isa. 66. 2.*
* super * in humilem & quietum & trementem sermones meos? Non enim adipes & carnes
pingues auferent à te iniustitias tuas. Hoc est enim ieiunium quod ego elegi, dicit Do- *Isaia. 58. 6.*
minus. Solue omnem nodum iniustitiæ, dissolue connexus violentorum commer-
ciorum, dimitte quassatos in requiem, & omnem conscriptionem iniustam conscin-
de. Frange esurienti panem tuum ex animo, & peregrinum sine tecto induc in do-
* nō despicies. mum tuam. Si videris nudum, cooperi eum, & domesticos seminis tui * ne despicias.
* citius Tunc erumpet matutinum lumen tuum, & sanitates tibi * citò orientur, & præcedet
* Domini ante te iustitia, & gloria * Dei circumdabit te: & adhuc te loquente dicam, Ecce adsum.
Et Zacharias autem in duodecim prophetis, significans eis voluntatem Dei, ait. Hæc *Zach. 7. 7.*
dicit Dominus omnipotens. Iudicium iustum iudicate, pietatem & misericordiam
facite vnusquisq; ad fratrem suum. Viduam & orphanum & proselytum & pauperem
nolite opprimere, & vnusquisq; malitiæ fratris sui non reminiscatur in corde suo.
Et iterum, Hi sunt (inquit) sermones quos facietis. Loquimini veritatem vnusquisq; *Zacha 8. 16. & 17.*
ad proximum suum, & iudicium pacificum iudicate in portis vestris, & vnusquisque
C malitiam fratris sui nō recogitet in corde suo, & iurationem falsam [8] ne dilexeritis.]
Quoniam hæc omnia odi, dicit Dominus omnipotens. Et Dauid autem similiter.
Quis est (inquit) homo qui vult vitam, & amat videre dies bonos? Cohibe linguam *Psalm 33. 13.*
tuam à malo, & labia tua ne loquantur dolum. Declina à malo, & fac bonum: in-
quire pacem, & sequere eam. Ex quibus omnibus manifestum est, quia non sacrificia
& holocaustomata quærebat ab eis Deus; sed fidem, & obedientiam, & iustitiam, pro-
pter illorum salutem. Sicut in Osee Propheta docens [eos] Deus suam voluntatem,
dicebat, Misericordiam volo [plus] quàm sacrificium, & agnitionem Dei super ho- *Ose 6. 7.*
locaustomata. Sed & Dominus noster eadem monebat eos, dicens. Si enim cogno-
uissetis quid est, [9] Misericordiam volo, & non] sacrificium, nunquam [condemnas- *Matt. 12. 8.*
setis innocentes:] testimonium quidem reddens Prophetis, quoniam veritatem præ-
dicabant: illos autem arguens sua culpa insipientes. [10] Sed & suis discipulis dans con-
silium, primitias Deo offerre ex suis creaturis, [11] non quasi indigenti, [12] sed vt ipsi nec
D infructuosi, [13] nec ingrati sint, [14] eū qui ex creatura panis est, accepit, & gratias egit di-
cens: [15] Hoc est corpus meum. [16] Et calicem similiter, qui est ex ea creatura, quæ est se- *Matt. 26.*
cundùm nos, suum sanguinem confessus est, & [17] noui Testamenti nouam docuit *26. & 27.*
oblationem, [18] quam Ecclesia ab Apostolis accipiens [19] in vniuerso mundo offert *Mar. 14. 22.*
Deo, ei qui alimenta nobis præstat, primitias suorum munerum in nouo Testamen- *& 24.*
*Malachiel to, de quo in duodecim prophetis [20] * Malachias sic præsignificauit. Non est mihi vo- *Luc. 22. 18. & 19.*
* clarificatur, luntas in vobis, dicit Dominus omnipotens, & sacrificium non accipiam de mani- *1. Cor. 11.*
bus vestris. Quoniam ab ortu solis vsq; ad occasum, nomen meum * glorificatur in- *24. & 25 Malach. 1*
ter gentes, & in omni loco incensum offertur nomini meo, & sacrificium purum. *11.*
Quoniam magnum est nomen meum in Gentibus, dicit Dominus omnipotens:
manifestissimè significans per hæc, quoniam prior quidem populus cessauit offerre
* ei. Deo: omni autem loco sacrificium offertur * Deo, & hoc purum, nomen autem eius
glorificatur in gentibus.

ANNOTATIONES.

1. Quoniam autem] *Probat ex Samuele, Dauide, Isaia, Ieremia, & alijs, Deū non indigere sacrificijs; promptam potius cordis obeditionem, contritionem, laudem, inuocationem, mentis puritatē, fidē, misericordiā,*

 benefi-

beneficentiam, similiaquè spiritualia exigere sacrificia, quibus magis propriè honoratur & colitur. Iccirco Iudaicas oblationes repulit, corporis autem ac sanguinis sui nouam noui Testamenti oblationem instituit & tradidit toto orbe & per omnes Gentes offerendam.

2. Et rursus] Hæc eadem ijsdem scripturis & rationibus innixus amplissimè discutit Augustinus libr. 10. de Ciuit. Dei cap. 5.

3. Auditus bonus] Hellenismus sic in vulgata editione Latina explicatus. Melior est obedientia, quàm victimæ: & auscultare, magis quàm offerre adipem arietum. 1. Reg. 15. 22.

4. Dedissem vtiq;] Et Græcus Psalmorum contextus ita legendum docet: & ante mille annos sic Arnobium iuniorem legisse ex eius Com. seu paraphrasi manifestum est.

5. Ab oculis meis] Sic. vet. co. excusi coram oculis.

6. Hæc eorum sacrificia.] Expunximus cæcorum auth. vet. cod.

7. Quascunque] Deleuimus quæcunque.

8. Ne dilexeritis] Ita vetus codex: excusi ne dixeritis.

9. Misericordiam volo, & non sacrificium, nunquam condemnassetis innocentes] Ita legendum vetus cod. docuit: excusi: Misericordiam volo quàm sacrificium: nunquam condemnaretis immerentes.

10. Sed & suis discipulis] Hunc reuera insignem & apertum locum pro sacrificij Eucharistiæ firmamento, aut scelerata impietate detorquere, aut insigni fraude corrumpere, aut deniq; Satanica audacia conantur & audent negare Gnostici posteriores. Gallasius in tāta luce verborum affirmare non erubescit, priscos illos Christianos in Eucharistia celebratione, corporis Christi sacrificium ignorasse. Magdeburgenses autem nō verētur scribere, Patres huius et subsequentis seculi, nulla alia habuisse sacrificia, aut aliud quicquam Deo obtulisse, quàm inuocationem & gratiarū actionem. Mox verò sui ipsorum immemores, aut proprio iudicio damnati, fatentur Ignatium ad Smyrnenses, oblationes & sacrificij immolationem docere: Irenæum quoq; hoc in loco, si tamen fraude aut mundo vacat, (sic enim aiunt boni viri, vt sententiæ huius grauitatem eleuent) satis incommodè loqui de oblatione, vel inuiti confitentur. Demum, non de panis consecrati oblatione, sed adhuc consecrandi, in vsum cœnæ Domini, hæc intelligenda esse autumant.

Nos germanam loci lectionem, & intelligentiam proponemus, omnesq; qui huius, & superioris sæculi curriculo vixerunt, cum Irenæo verè carnis Christi in Eucharistia veram oblationem, ex eiusdem Domini reuelatione, institutione, iussione, credidisse, agnouisse & peregisse ostendemus. Consentiunt imprimis codices omnes siue Basileæ, siue Lausanæ, siue Lutetiæ excusi, veteris nostri codicis lectio est, Sed vti ipsi nec infructuosi, neque ingrati sint, eum qui est ex creatura panis, accepit, & gratias egit, dicens: Hoc est meū corpus. Et calicem similiter, qui est ex creatura, quæ est secundùm nos suum sanguinem, confessus est reliqua consentiunt.

Quinq; hic tradit Irenæus.

His autem quinque docet, tanta euidentia, vt tenebrionum & impiorum sit, aut non videre, aut dissimulare. Primùm, Christum panem & vinum verbis certis,
1. corpus suum & sanguinem esse confiteri, quod apertius adhuc explicat infra cap. 34. & lib. 5. idem Irenæus. De-
2. inde, discipulis non tantùm consilium dedisse offerendi Deo, primitias ex creaturis, sed & noui Testamenti nouam docuisse oblationē, cùm de pane dixit, Hoc est corpus meū, & calicem confessus est suum esse sanguinem.
Postea, hac oblatione Deum quidem nullatenus, sed ho- 3.
mines egere, vt maximo creatori, & redemptori optimo quantas poterunt gratias rependant pro beneficijs, & fructus vberiores mortis nempe dominicæ, hac incru-
enta oblatione sibi accersāt. Deinceps, istiusmodi obla- 4.
tionem corporis & sanguinis Christi, Ecclesiam per vniuersum orbem offerre, vt ab Apostolis accepit, & ipsi à
Christo. Postremò, Malachiam ex duodecim prophetis 5.
minoribus vnum, hac de oblatione, quæ fit in Eucharistia, vaticinatum fuisse.

Vt autem eam fuisse Patrum omnium illius sæculi doctrinam fidemq; contra Gallasij & Magdeburgensium inficiationem ostendam, ad superiores ascensurus à Cypriano exordiar. Quando (inquit) in sacrificijs precem cum pluribus facimus; coronis & laudibus vestris plenam Domini fauentiam postulamus, Epistola 4. quæ est ad Mosem & Maximum presbyteros cæterosq; confessores. Schismaticum porrò illum censet, & altaris hostem; & aduersus sacrificium Christi rebellem; qui derelictis Episcopis & Dei sacerdotibus constituere aliud audet altare. Epist. 7. Sacrificio & manu sacerdotis conscientias purgari docet, Epist. 14. Sacerdotes sacrificia Dei quotidie celebrare, hostiasq; & victimas Deo præparare, Episto. 17. Episcopos antecessores suos religiosè iampridem censuisse, ne pro eo, qui ad tutelam vel curam clericum nominasset, offeretur ad altare Dei; nec sacrificium pro dormitione eius celebraretur, refert & probat, Epist. 27. Sacrificia pro defunctis semper se obtulisse, clerum & plebem suæ diœceseos optat recordari, Epist. 62. Arguit illos qui in calice Dominico sanctificando, & plebi ministrando non hoc faciebant, quod Iesus Christus Dominus noster sacrificij huius author & doctor fecerat & docuerat, aquam nimirum vino prius admiscere, Epist. 68. Eadem persequitur, Dominum nostrum panem & vinum, suum scilicet corpus & sanguinem obtulisse inter cœnandum, vt Melchisedec typum adimpleret; vtque sanguinem Christi propinatum possemus bibere, priorem ipsum bibisse: Sacerdotem quoque in altari, vice Christi fungi, & sacrificium verum & plenum Deo Patri, in passionis Vnigeniti sui recordationem offerre. Idem rursus manuum ad sacrificium dominicum admissam, diaboli laqueis vltra implicari prohibet, Epist. 97. Martyribus & Confessoribus ad metalla damnatis, offerendi & sacrificia diuina celebrandi, denegatam à tyrannis facultatem conqueritur, Epist. 99.

Epistolæ citantur ex codice Morelij.

Cyprianum sequatur Tertullianus, cuius ille scriptis tantopere delectabatur. Oblationes pro defunctis, pro natalitijs, annua die fecisse Christianos tradit, libro de Corona militis. Pœnitentes aris Dei (in quibus procul dubio sacrificabant) adgeniculari solitos, li. de Pœnitentia. Sacerdotum officia tria hæc esse recenset, docere, tingere, & offerre, lib. de Velandis virg. Mulieres in publicū procedere vetat, nisi cùm aut imbecillis frater visitandus est, aut sacrificium offertur, aut Dei verbum administratur, Lib. de cultu fœminarū. Matrimoniū inter Christianos illud felix existimat, quod Ecclesia conciliat, & confirmat oblatio, Libr. 2. ad vxorem. Vbi Ecclesiastici ordinis maior non est consessus, tingendi & offerendi ius sacerdotem habere agnoscit; virumq; oblationes annuas pro spiritu vxoris reddere suadet, Lib. de exhor. ad castitatem. Viduā similiter pro anima defuncti viri offerre annuis diebus dormitionis

tionis eius hortatur lib. de Monog. Li.1.& 4. Stromat.

His accedit Clemens Alexandrinus, qui Hydroparastarum hæreses damnat, quòd pane & vino in oblatione non vtereutur iuxta regulam Ecclesiæ. Idem alibi docet Melchisedec sacerdotem Dei altissimi panem & vinum dedisse in typum Eucharistiæ: nos quoque ablutos, mundos & splendidos ad sacrificia & preces pergere iubet.

Iustinus martyr in Dialogo, Nunc sacrificium simile, quod pro mundatu à lepra iubet Leuiticus offerre, figurasse ait Eucharistiam, quam in memoriam passionis suæ, & vt gratias agamus Deo tum pro creatione, tum pro redemptione, Iesus Christus Dominus noster posteris tradidit: mox illud idem apertè Malachiam Cap.1. prædixisse: nunc Iesu Christi traditione apud Christianos per totum orbem Eucharistiæ panis & populi sacrificia fieri grata Deo Patri. Item in Apologia priore, eiusdem sacrificij ritum & formam, paucis quidem, sed grauissimis sententijs explicat.

Hi quatuor non ita multò post ab Apostolis natis, totidem eorum æquales & auditores connectantur. Clemens Rom. vult Diaconos oblationi Eucharistiæ esse intentos, ministrantes corpori Domini cum timore, *& populum astantem orare secretò, dum sacrificium peragitur, lib.2. Const. Apost. c.61. Episcopum in aliena diœcesi peregrinum, posse Eucharistiam offerre, si voluerit, li. eiusdē cap.62. Quemlibet fidelem, die dominico sacros cœtus frequentare iubet, quandoquidem lectio prophetarum, euangelij prædicatio, sacrificij oblatio, atque sacri cibi dispensatio ibi ipso haberetur, cap.63 & libri sexti cap.31. Idem post ieiunia Parasceues, & pernoctationem magni Sabbati Christianos hortatur* ad illud offerendum sacrificium, de quo præcepit Dominus dicens: Hoc facite in meam commemorationem, die resurrectionis Dominicæ, *lib.5. cap.20. In Ecclesijs & cœmeterijs, antitypum regalis corporis Christi, acceptabilemq; Eucharistiam offerre monet eosdem lib. 6. cap. 30. Oblationem illam vocat,* mundam & incruentam hostiam, mysteriumque noui Testamenti, *quod Christus instituit, libr. 8. cap.3. Prætereo, quæ in eandem sententiam subiungit cap. 17. 18. 19. 24. 34. & 52. eiusdem libri octaui. Missa faciā insuper ea, quæ Epist. 2. ad Iacobum fratrem Domini: & Epist.3. quæ est de officio sacerdotis & clericorum: rursus in Cano. 3. 4. 18. quos ex Apostolis in vnum corpus congessit: & ex innumeris quædam à Dionysio illo, quem sacro vndu perfudit, simulq; Christianis legibus instruxit Beatus Paulus, adducam.*

Is cap.3. Ecclesiast. Hierar. Eucharistiam, salutaris Hostiæ oblationem, excellentius sacrificium, diuinorum altissimam & maximè venerandam celebrationem, mysteria sacrosancta, omniq; digna veneratione suspicienda, sacramentorum omnium summam, diuinum augustissimumq; sacramentum, magna religione appellat: & pontificem post diuinorum operum laudes, (quas nos Præfationem vocamus) quòd Hostiam salutarem sacrificet, seipsum excusantem, atque his ad Deum exclamantem facit. Tu dixisti: Hoc facite in meam commemorationem, &c.

Fortissimus Martyr & dignissimus qui Petro in Antiochena sede tertius succederet Ignatius, Epist. ad Smyrnēses docet nō licere sine Episcopo neq; baptizare, neq; offerre, neque sacrificium immolare, οὔτε δοχὴν ἐπιτελεῖν *quod Perionius cum veteri interprete reddidit,* neque Missam celebrare. *Idem Epist. ad Ephe. Lu-*

A *pum sub ouis pelle latitantem vocat illum, qui ab Episcopo seiunctus est, nec conuenit in cœtu sacrificiorum & Ecclesia.*

Martialis, qui Christum miracula facientem sese vidisse, & in cælum ascendentem adorasse testatur, Sacrificium, *inquit,* Deo creatori offertur in ara, non homini neque angelo: nec solum in ara sanctificata, sed vbique offertur Deo munda, sicut testatus est: cuius corpus & sanguinem in vitam offerimus, *&c. Et paulò post:* Quod Iudæi per inuidiam immolauerunt, putantes se nomen eius à terra abolere, nos caussa salutis nostræ in ara sanctificata proponimus, scientes hoc solo remedio nobis vitam præstandam & mortem effugandam: hoc enim ipse Dominus noster iussit nos agere in sui commemorationem. Epi. ad Burdec.3.

B *Nullis igitur execrationibus ac diris satis detestari; nullis flagris & dignis satis supplicijs quis pro merito castigare posset Gnosticorum posteriorum prodigiosum simul & perniciosissimum illud mendacium, quo primorum sæculorum Ecclesiasticos patres, corporis Domini in Eucharistia oblationem non agnouisse impudenter garriunt: cùm etiam sempiterna, eadem, grauissima quæque gehennæ supplicia commereantur.*

Nec hoc loco prætermittere possum aut debeo, Satanam omnium hæreseon parentem, ac veritatis hostem infestissimum, huius sanctissimi sacramenti atq; sacrificij inuenti primis aduersarijs & oppugnatoribus authorem fuisse, vt illud cunctis viribus impugnarent, blasphemarent, & penitus abolerent. Non est enim ambigendum, quin Capernaitæ primi huius Sacramenti, dum à Christo pro concione promitteretur, contemptores ac derisores, ab illa cacodæmonum legione, Ioan 6. Marc.5. Luc.8.

C *quæ horum fines incolebat, ad illam impietatem fuerint incitati atque permoti. Et Iudas proditor, cuius occasione an finem concionis Christus dixit duodecim Apostolis,* Sunt quidam ex vobis qui non credunt, Ioan.6. *procul dubio à quodam dæmone excæcatus fuit, ne verum aut possibile esse crederet, quod Christus pro certo promiserat,* Panis quem ego dabo, caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita. *Hoc Euangelistæ subnotantes, referunt eundem Christum ipsi de duodecim dixisse:* Vnus vestrum Diabolus est, *Iudam intelligens. Deinde, in eundem proditorem cum hac perfidia communicantem, ipsummet* Satanam intrasse, *nec deseruisse donec ad sempiternum interitum secum illum pertraxisset. Atque hæc cum sanctissima Eucharistia inimicitiarum & contradictionum origo à principe tenebrarum.*

D *Cumque his per Christum oppressis hostibus, vniuersa per orbem Christianorum Ecclesia in vera fide & doctrina ac Eucharistiæ sacramento sacrificioque tranquilla plus mille annos permansisset, tandem in Gallijs Satanas idoneum suorum mendaciorum ministrum & satellitem reperit, per quem bellum aduersus vtrunque redintegraret. Berengarium dico, qui verum Christi corpus & sanguinem per Eucharistiam reipsa nobis ad offerendum & edendum primus negauit. Nec id, vt attigimus, nisi Satanæ consilio & opera. Scriptum enim reliquit vir antiquitatis miras explorator Vincentius Bellonacensis in speculo hist. horribilem ac ingentem Dæmonem, inter ipsum Berengarium & auditores eius, frequenter apparuisse, dum ille de sua aduersus Eucharistiam hæresi dissereret: Refe-* Lib.25.c.30.

runt

runt etiam alij beatum Fulbertum Carnotensem, E- A
pisc. in extremis agentem iußisse vt Berengarius è cu-
biculo abigeretur, quòd teterrimum dæmonem illi sem-
per præsto esse conspiceret. Hæc de Sacramentariorum
& missolitur gorum parente.

Lanfrancus. Guitmūdus. Algerus. Antoninus Sabellicus.

Scribunt porrò de Luthero præceptore suo Albertus, Amsdorffius, & alij, quod omnium primus, huius nimirum sæculi, de Transubstantiatione, & sacrificio incruento Eucharistiæ doctrinam pontificiam oppugnauerit: quod eis non inuitè concedimus. Sed quo authore & consultore id fecerit, secum, rogo & obsecro, pij omnes attentè considerent. Certè non dubitant hinc Gesnerus & Tigurini, inde Daniel Toßanus in libello consolatorio, & Neostadiani Sacramentarij, in Pandora sua, coram mortalibus vniuersis testificari, illum maligni spiritus instinctu hanc controuersiam mouisse. *Quinetiam vt scriptis mandauit Schlusselburgius,* Beza ex basi VVitebergensium infernali, Lutherum ingenio istis controuersiis de Sacramentaria attrito sæpenumerò errasse scripsit *libro 1. epist. folio 275. Idem rursus Caluini verba ex Vltima ad VVestphalum admonitione citat, quibus Lutheranorum de Cœna doctrinam,* Commentum à diabolo suggestum appellat. *Item:* eosdem esse mancipia Satanæ, quæ diabolus horribili modo fascinauerit. *Rursumq; Bezam, in Creophagia folio 23.* illos à Satanæ spiritu, non Christi moueri. *Quibus patet Sacramentarijs persuasissimum fuisse, ac etiamnum adhuc hodie esse, Lutherum in re Eucharistica maligni spiritus afflatui omnino obsequutum fuisse.*

Pag. 127. Pag. 217. & 218.

Li. 2. Theo. Caluinist. art. 12.

Li. 2. art. 1.

Verùm, istorum, velut hostium suorum peruersa indicia, falsaq; testimonia, Lutherani vel eleuabunt, vel vt omnino falsa & sycophantica reprobabunt. Sed quid, si ipsiusmet Lutheri verbis & scriptis, etiam ab eisdem Lutheranis impressis, & per orbem euulgatis, id comprobemus? Non poterunt ea profectò vel mendacij, vel impostura coarguere. En igitur propria eius primò contra Missam quam vocat priuatam scribentis verba, l. de Missa priuata, & vnctione sacerdotum, VVitteberga, 1557. impressa, per Thomam Kelug, tomo 7. operum Lutheri, pagina 228. Contingit me semel sub mediam noctem subitò expergefieri. Ibi Satan mecum cœpit eiusmodi disputationem. Audi Luthere, doctor perdocte, nosti etiam te quindecim annis celebrasse Missas priuatas penè quotidie. Quid si tales horrenda essent idololatria? Quid si ibi non adfuisset corpus & sanguis Christi? &c. *Tum ordine, prolixeq; recitat quinque Satana argumenta, quæ attentissimò ex huius patris mendaciorum ore audiuit, vera esse credidit: sicq; à dæmone magistro doctus & persuasus, non modo à Missæ sacrificio deinceps abstinuit: sed quàm potuit execrandis blasphemijs traduxit, lacerauit, labefactauit. Et non pudet Hugnosticos tam maledicti, abominati, & damnati doctrina suæ præceptoris? Non horrent id verbum Dei purum, reuelatam veritatem, Euangelium appellare, quod ipsemet Satan ex infernali pectore suo in aures Lutheri sui insusurrauit ac euomuit? Non timuit teterrimo huic fidei & salutis nostræ aduersario, suas aduersus Christi doctrinam & Ecclesiam eius operas collocare? Ac ne quis dubitet Lutherum cū hoc monstro arctissimam habuisse consuetudinem, dextrámque ad istud sacerdotium sacrificiumq; Christianorum oppugnandum dedisse, audiat rursum eundem de hac sua familiaritate cum Satana pronunciantem.* Crede mihi, *inquit,* benè, imò valde bene noui diabolum. Mecum in dormitorio nonnunquam deambulat. Quando cum hominibus sum, non nocet mihi: cum verò me solum deprehendit, tum docet me mores. *Et rursum addit magis horrenda:* Diabolus frequentius & propius mihi condormit, quàm mea Catharina. *Et alio loco iactitans se aduersariorum adiumenta non timere, rationem hanc reddit:* Quia ipsorum argumenta per otium à Diabolo audiui, & grauiora quidem. *Et non parum se in cacodæmonum schola proficere indicans, subdit:* Habeo vnum & alterum mirabilem Diabolum, à quibus diligenter, & admodum intentè obseruor. Sunt enim non vulgares, sed magni dæmones, imò inter Diabolos magni doctores in Theologia. *Et in literis ad Electorem Saxonia scribit:* Diabolus interdum per meum cerebrum ita commeat, vt nec scribere possim, nec legere. *Quis ergo dubitare potest, illum ab his omnia illa didicisse & accepisse, quæ aduersus sanctissimam Eucharistiam tam impotenti ac furioso animo deblaterat? Quantum verò sibi placeret etiam per hunc familiarem herum suum hanc vitam finire, vt eam per illum ducebat, his verbis manifestat:* Malo per Diabolum, quàm per Cæsarem interire: sic enim per magnum domitum interirem. *Vel vt alius commensalis & discipulus eius collegit & vulgauit.* Magis cupio per diabolum, quàm per Cæsarem mori: morior enim per magnanimum atque potentem Dominum. *Atque hæc sunt, viri Germani, non quæ Pontificij per sycophantiam de vobis commenti sunt: sed quæ vel Lutherus vester de seipso testatus est, vel discipuli & commensales eius Aurifaber & Rebenstock, secta vestræ ministri, ex illius ore collegerunt, ac inter vos typis excudi & vulgari curauerunt. Hæc dogmatis vestri prima initia, fulcra, fundamenta, ab ipso Diabolo inuenta, erecta & constabilita. Et adhuc his inniti atque superstruere vos non pudet? Adhuc meliora sapere piget? imò deteriora (eheu!) sequi delectat, quando pars vestrum (quemadmodum vir Apostolicorum temporum de vestris dixit abauis)* media fertur Agina, *pars, vt ipsi videtis & ingemiscitis, proficit in peius,* de calcaria pergens in carbonariā: *id est, à Lutheranismo deficit ad Caluinismum, Arianismum, Maometismum, & Atheismum.*

In editione Ienensi tom 6. fol. 28.

Tō 2. German Ien fol. 7

Coll G. fol. 175. & 281.

Coll. Ge fol. 216.

Colloq. fol. 275.

Coll G. fol. 259. 285.

Colloq. tin. fol.

Tertul.

Nec enim porrò inter vos in quæstionem vertitur, nec inter nos vllo modo dubitatur Caluinismum, Zuinglianismum, seu Sacramentarismum huius sæli, ortum etiam habuisse à Satana, & ipsum cacodæmonem præcipuis authoribus eius omni ope & consilio adfuisse, ad verba Christi, quibus ipsa consecratur Eucharistia, deprauanda & corrumpenda. Enimuerò de illis verè scripsit Lutherus: Satanas in mundo haud dubiè author est Sacramentarijs huius Sacramenti labefactandi & euertendi gratia, contendens planè, ouo epoto, nobis relinquere putamina: hoc est, Christi corpus & sanguinem è sacramento tollere, vt præter simplicem panem à pistore confectum nihil reliquum nobis remaneat. *Ac vt quodam ordine in his etiam procedamus, Carolstadius primus huius tragœdiæ author, frequenter & publicè iactauit, vti Lutherus & Chemnitius, cum quibus diutissimè vixit, scriptis tradiderunt,* quod vir quidam ad eum venisset, qui demonstrauit ei, quomodo verba cœnæ, in primis verò vocem τοῦτο, Hoc, detorquere valeret: nec dubitant Diabolum fuisse, qui eum postea totū occupauit ac possedit. *Albertus Basiliēsis minister libro*

Tō. 7. Se de En. 355.

Lib. 2. c calist. phatom Lut. de cap. 2

libro contra Carolstadianos, disertè scribit, Diabolum corporaliter in eo habitasse: imò multis illũ obsessum fuisse legionibus Dæmonum. *Ipse quoque Lutherus non aliter tractans hominem in Colloquijs, quàm si cum obsesso ageret, suis commensalibus dicebat*, Quod diabolum eum nomino, nemo miretur. Nam ad Carolstadium non respicio: sed ad eum à quo obsessus est, & qui per eum etiam loquitur: *Satanam intelligens. Denique Basileenses ministri in quadam Epistola memoriæ posterorum reliquerunt*, virum humana forma grandiorẽ (*diabolum pro certo affirmant*) Carolstadio concionãte in templo visum, ac protinus egressum, ædes illius intrasse, ac filio spurio (*incœstas enim nuptias contraxerat*) imperasse, vt patri diceret, se post triduum è viuis auferendũ esse. *Euentus acta probauit, horribili morte tum sublato Carolstadio. Atque hi omniũ nouissimorum Huguosticorum patriarcha, ex cineribus Berengarij ignes sacramentarios quærẽtis & accendẽtis progressus, errores, miserabiles exitus.*

Colloq. Germ. fol. 367. & 373.

Tom. 3. Ienens. fol. 61.

Succenturiantis illi in Sacramentario errore Zuinglij inuenta propositaque non à Spiritu sancto, à verbo Dei, non à perpetuo consensu totius Ecclesiæ Catholicæ; non denique à sanctorum Patrum doctrina prodierunt: sed à spiritu nequam perambulante in tenebris, vt idem ipse his verbis profitetur: Cùm tredecima Aprilis lux appeteret, (vera narro, adeoque vera, vt celare volentem conscientia cogat effundere) visus sum mihi in somno multo cum tædio contendere cum aduersario Scriba, sicque obmutuisse, vt proloqui non possem. Ibi ἀπὸ μηχανῆς visus est monitor adesse (ater fuerit an albus, nihil memini) qui diceret: Quin ignaue, respondes ei, quod Exodi 12. scribitur: Est enim Phase, hoc est, transitus Domini. Protinus vt hoc phasma visum est, simul expergefio, & è lecto exilio, *&c. Hæc ille, quæ Schlusselburgius Superintendens Megapolensium ita excipit*. Ex hac Cinglij, secundi Sacramentariorum nostri sæculi antesignani narratione, ipsa meridiana luce apertius est, Caluinistas ipsam sacram scripturam non magnifacere. Nam Cinglius ne verbis Christi lucidissimis fidem haberet, maluit isti atro angelo, in somno apparenti, quàm ipsi Christo credere. Certissimum enim est, non album, sed atrum spiritum, id est, non bonum, sed malum angelum fuisse monitorem istum, qui Cinglio dogmatis Sacramentarij incrustationem reuelauit. *Hoc consequenter probat 1. ex eo, quod boni spiritus semper ea forma se conspiciendos in apparitionibus præbeant, vt verè cognoscantur, non diaboli, sed boni esse angeli. 2. Nunquam atra, sed alba forma semper appareant. 3. Nihil vnquam cogitant, dicant, faciant, nisi quod cum Dei voluntate & verbo per omnia congruere norunt. Cinglij autem monitor verba Filij Dei*, significat, pro, est, *supponendo, falsare docuit. 4. Fructus Sacramentariorum, quos passim afferunt, sole clarius ostendunt, non Deum verum, sed ipsissimum Diabolum Cinglio per somnium suam hæresim sacramentariam inspirasse. Hactenus iste, qui & in Præfatione apologetica rursum scribit: Diabolũ Cinglio hæresim Sacramẽtariam inspirasse, insusurrando illi, vt*, est, *per*, significat, *exponeret: hincq; in libro de vera & falsa religione, in recitatione verborum Cœnæ ex Euangelista Luca*, pro, est, *substituisse*, significat, *quod*

Tom. 2. fol. 249.

Prooem. libri Caluinisticæ Theologiæ fol. 3.

proculdubio famosi ac impostoris illius serpentis, qui primos parentes decepit, certum ac manifestũ est argumentum. Concludit porrò, huius discipulos non nisi à Satana, instigatos, funestum, hoc aduersus Eucharistiã certamen in Ecclesia Dei excitasse, furijsq; infernalibus actos idem bellum continuare: nec desituros esse, prius quàm vel seipsos euerterint, vel Christus illustri suo aduentu eos compescuerit, & commeritis pœnis affecerit. Procemij pagina 2. Et hactenus de factione Zuinglij, qui Lutheri iudicio, tanquam latro & seditiosus mortuus, damnatus est, volens alios armorum vi ad suum errorem adigere.

Colloq. Latin. tom. 2. fol. 36.

De Caluinisticà verò nunc multiplici ac feratur ba quid dicemus? Nonne & illius antesignani atque primipili duce Satana, contra sanctissimam Eucharistiam infestis animis armisque insurrexerunt? Certè cùm primæ cohortis dux Caluinus fatetur se à quodam genio ad conuicia, probra, & maledicta, *quibus scriptiones eius scatent & redundant, concitari: prudentibus profectò atque sagacibus cunctis æstimandum reliquit, huiusmodi genium spiritum esse blasphemiæ, & contentionis, non mansuetudinis & gratiæ. Sed quid apertius, quod res est, pronunciare dissimulamus? Manifestum & indubitatum est, eum cum vniuersis manipularibus, eiusdem atri spiritus furoribus agitari, qui in somnis apparuit Zuinglio antecessori, cuius aduersus realem Christi in Eucharistia præsentiam, & incruentam oblationem, hæreses amplectuntur. Non enim possent tot illorum aduersus Christum, & expressum verbum eius horrendæ blasphemiæ, nisi à diabolo prouenire. Si nobis non creditur, hac saltem in re Lutheranis, quos symmystas & commilitones suos in Harmonia, & consensu orthodox. reputant, fides habeatur. Lutherum in primis nuper audiuimus, asserentem* Satanam Sacramentarijs hoc Sacramentum labefactandi authorem esse. *Alibi recensuimus eum quoque censere cunctos* Sacramentarios esse dæmoniacos, diabolis omni ex parte, ante, ponè, supra, infra, intus & extra obsessos. Diabolum eosdem admotis calcaribus agitare, & linguam calamumque eorum contra Christum moderari. *Ergò si verè dixit Beza*, Lutherum fuisse virum ore toto diuinitus afflatũ, *Caluiniani pro certo toti à spiritu immundo afflati sunt. Sed quid de his Lutheri discipuli ac successores? Schlusselburgius contestatur*, quod somnijs à nigro dæmone instillatis, testamentum Filij Dei labefactare, euertereque nituntur. *Idem libro primo Theologiæ Calu. art. vigesimo, non dubitat opinionem eorum de Cœna*, à quodam spectro, id est, ab ipso spiritu tenebrarum suppeditatam esse. *Et libro secundo, articulo primo, Bezam Dialogum, quem Creophagiam nominauit*, haud dubiè dictante diabolo, contra Filij Dei testamentum concinnasse. *Et articulo 12.* Ipsum cacodæmonem esse magistrum omnium Caluinistarum. *Denique libro tertio, articulo octauo, omnino contendit*, spiritum Caluinisticum esse spiritum tenebrarum: & Satanam per Caluinistas organa sua loqui. *Ioannes Schutz. Præfatione in lib. 50. causarum constanter adfirmat*, Sacramentarismum, *in Caluinianis nunc potissimum vigentem*, Camarinam esse, in quã multæ hæreses confluunt, vltimamque Satanæ iram, quam furijs agitatus, contra Christum, eiusque Ecclesiam exercet. *Nimis prolixum & fortè tædiosum esset VVestphali, Heshusij, Chemnitij,*

Epist. ad Bucerum.

In iconibus.

Præmio l. Calu. theol.

Morli-

Morlini, VVigandi, Chytræi, Coruini, Puchenij, & reliquorum Lutheranorum Superintendentium ac ministrorum similia de Caluinianis iudicia referre, quibus vno velut animo indicant, & ore pronuntiant, illos pro certo Spiritu vertiginis & diabolico agitari, vt Christum in Eucharistia reuera Ecclesiæ suæ præsentem, velut de solio suo deturbent ac propellant: ipseq; Satanas tandem aliquando tyrannidi suæ opera eorum restitutus, rerum potiatur. Et de his hactenus. Ad Irenæum verè piè & Apostolicè de Eucharistiæ Sacramento & sacrificio differentem reuertamur.

11 Non quasi indigenti.] Quia partim cum audacissimis simulq; callidissimis hæreticis, qui rectissima quæque ad inepta figmenta sua torquebãt: partim verò cum simplicissimis & adhuc neophytis Christianis, quibus imponere facilè erat, negotium habebat Irenæus: B hic & in sequentibus frequenter inculcat, Deum nullis rebus hominum egere.

12. Sed vti neque infructuosi] Varios multiplicesq; fructus communionis & oblationis corporis Christi, paucis istis verbis comprehendit: quos apertius enumerat capite trigesimo quarto huius libri, & initio quinti.

13. Nec ingrati] Alia ratio est instituta oblationis Eucharistiæ, nimirum, vt gratias agamus Dominationi eius, veluti clarius demonstrat c. 34. & discamus Deo seruire. Inde grauiter & eruditè admodum docet Augustinus, cultum hunc, qui per sacrificium exhibetur, nulli vnquam exhibendum, nisi vero & soli Deo l. 8. de ciuit. cap. 27. & lib. 10. c. 4. & 7. & epist. ad Deogratias, quæst. 3.

14. Eum qui est ex creatura panis.] Ambrosius, C Panis est ante verba Sacramentorum: vbi accesserit consecratio, de pane fit caro Christi: Et paulò post: Antequam consecretur panis est, vbi autem verba Christi accesserunt, corpus est Christi. Denique audi dicentem: Accipite & edite ex eo omnes: Hoc est corpus meum. Et ante verba Christi, calix est vini & aquæ plenus: vbi verba Christi operata fuerint, ibi sanguis efficitur, qui plebem redemit. Lib. 4. de sacra. c. 4. & 5. Cyprianus martyr Serm. de cœna Dom. Panis iste communis in carnem & sanguinem mutatus, procurat vitam & incrementum corporibus. Et non ita multò post ea: Panis iste, quem Dominus discipulis porrigebat, non effigie, sed natura mutatus, omnipotentia verbi factus est caro.

15. Hoc est meum corpus] Ita legit vetus codex: & Paulus 1. Corint. 11. τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα, hancque D lectionem retinet Iacobi Liturgia Græca. Verba verò hæc de pane dici, iisdemque effici corpus Christi, apertius postea docet cap. 34. dicens: Panis percipiens in ocationem Dei iam non communis panis est, sed Eucharistia, &c. Et lib. 5. Quando mixtus calix, & fractus (siue factus) panis percipit verbum Dei, fit Eucharistia corporis & sanguinis Christi, &c.

16. Et Calicem] Christus profectò tam studiosè accipiens Calicem: & Paulus vocans eũ Calicẽ benedictionis, & Calicem Domini, satis docuerunt, non in vasis prophanis & cõmunibus tam augustum mysterium exercendum esse, vt prophani volunt hæretici. Constat enim etiam à temporibus illis ad nos vsq; hæc sacra vasa propter cõsortiũ corporis & sanguinis Domini sanctificata, cunctis Christianis honori fuisse ac venerationi. Nã & ipse calix certè argenteus, in quo Dominus consecrauit, adhuc quingentis post ea annis, Ierosolymis in scriniolo reconditus religiosè seruabatur, & per operculi foramen tangi & osculari peregrinantibus concedebatur, vt testis est venerabilis Beda, lib. de locis sacris, c. 2. Iustinus martyr ad finem Apolog. 2. refert Calicem allatum præsuli ad sacrandum. Tertullianus testatur suo tempore Calices imaginibus Christi, instar pastoris ouem aberrantem referentis, depictos ornatosque fuisse Cyprianus epist. ad Cæcilium, de Sacramento Dominici calicis, & ser. de lapsis, sacri huius poculi non semel meminit. Etiam aureos & argenteos Calices Ecclesiam Africanã habuisse temporibus Diocletiani: satis declarant acta Cirtensia, ab Augustino relata in Breuiculo collat. cum Donatist. d. c. 3. c. 13. Athanasius deinde ex actis synodi Alexandrinæ, docet eum impium esse, qui mysticum poculum, ii si apud legitimos Ecclesiæ præsides inuentum, sponte fregerit, quia sanguini Christi ex eo propinato contumeliam facit. Optatus Donatistis exprobrat. Calices Christi sanguinis portitores fregistis, eorum species reuocastis in massas, &c. Nazianzenus orat. 1 in Iulianum, Theodoretus lib 3 hist. c. 12 & 13. tantundem vitio vertunt Iuliani apostatæ officiarijs & agnatis Felici ac Eluidio, &c. Cæteris ne long or sim, super edeo.

L. de pudic. c. 7. & 10.

Tomo 7.

Apologia 2.

17. Noui Testamenti nouam docuit oblationẽ] His declarat Christum verbo suo instituisse & docuisse sacrificium corporis sui, iussisseq; Apostolos noui Testamenti sacerdotes & episcopos idem facere, & Ecclesijs tradere, cùm primus ipse iuxta ordinem Melchisedec obtulerit: deinde, vt explicat B. Clemens, præcepit dicens: Hoc facite in meam commemorationem. Neque verò sine insigni impudentia possunt hæc Irenæi verba ad sacrificia spiritalia torqueri: cùm ea noua non sint in nouo Testamento. Multo adhuc minus ad eleemosynas, in gratiam egenorum & Ecclesiæ ministrorum à fidelibus collatas & oblatas: aut ad panem communem, necdum consecratum referri, vt nugantur tum Magdeburgensibus, Maior, & Gallasius: sed de ipsis iam verbo Dei consecrata pane & calice sunt accipienda & intelligenda. Nam apertissimè scribit Irenæus, Christum tunc consilium dedisse offerendi, cùm panem accepit dicens, Hoc est meum corpus: similiter & calicem suum sanguinem esse confitebatur, nouique Testamenti nouam docuisse & tradidisse oblationem.

18. Quam Ecclesia ab Apostolis accipiens] Nõ tantùm sacrificij Missæ actionem ipsam & substantiã, (vt loquuntur) quæ consecrationem, oblationem, & communicationem veluti præcipuas partes complectitur, Apostolos vnà cum Euangelio, Baptismo, & alijs sacramentis tradidisse Ecclesijs, ausim post Irenæum affirmare: verùm & singulos ritus & ceremonias, siue vestes, luminaria, incensũ, orationes, laudes, gratiarum actiones, lectiones, ablutiones manuũ, salutationes & acclamationes ad populum, pro viuis & defunctis precationes, & benedictiones si spectauerimus: quemadmodum ex liturgijs B. Iacobi, B. Dionysij, & B. Clementis attentis & pijs lectoribus liquidum est.

19. In vniuerso mundo offert Deo.] Iacobũ aliosq; Apostolos Ierosolymis sacrificasse monstrat, cũ illius Liturgia, Actorũ Apostolorũ liber. c. 2. & sexta vniuersalis Synodus. Paulum Corinthijs ritus Eucharistiæ prius opere, deinde scripto tradidisse ipse sibi testis est: eundem quoq; in Ecclesia Antiochena cum Barnaba & alijs Christianæ pietatis Antistitibus ieiunasse, & Domino rem sacram fecisse, λειτουργούντων δὲ αὐ- 1. Cor. 11.

A δι αὐτῶν τῷ κυρίῳ, docet peregrinationum eius comes Lucas Euangelista. Ibidem etiam Missarum solemnia B. Petrum celebrasse, scribunt Gregorius magnus, & Isidorus, Epist. ad Io. Syracusanum; & lib. 1. de officijs. Matthæum in Æthiopia iuxta altare in quo celebrauerat, Martyrium obiisse testatur Abdias. Quotidie se immaculati agni carnem & sanguinem sacrificasse, & populis distribuisse profitetur, qui Scythiam, Moscouiam Germaniam, Græciam, & Achaiam euangelij gratia lustrauerat B. Andreas; vt testatur Epist. ecclesiarum Achaiæ ad vniuersas per orbem ecclesias; cuius meminerunt Cyprianus lib. de Duplici martyrio; Algerus & Bernardus. Thomam, Philippum & Bartholomæum in Perside, India & vniuerso Oriente tanti sacramenti formam & dictionem magna diligentia comprobasse non est ambigendum. Marcum Alexandriæ, Ioannemque Ephesi Christiani sacerdotij munere functos esse clarum est. Romæ Petrum & Clementem huic oblationi operam dedisse: Gallijs demum nostris Martialem, Aurelianum, Dionysium Areopagitam, prout ab Apostolis edocti fuerant, & altaria erexisse, Missarumque solemnia celebrasse, & posteris ad hæc vsque tempora tradidisse, scripta eorum loquuntur. Iure igitur optimo affirmat Irenæus Ecclesiam toto orbe dispersam, Eucharistiæ oblationem, vt ab Apostolis acceperit, Deo omnipotenti offerre, iuxta Malachiæ vaticinium, & Domini nostri præscriptum.

Act. 13.

20. Malachias sic præsignificauit] Hunc cum vet. cod. Augustinus Malachielem vocat, quem & Angelum nuncupatum, & Esdram sacerdotem fuisse, cum Hebræis, Ionathan Chaldæo, & Hieronymo, opinatur lib. 20. de Ciuitate Dei cap. 25. Dorotheus martyr in Synopsi tradit Angelum Domini illi apparuisse eo ipso secundo die, quo aliquid prophetasset. Clemens Alex. vbicunque eius meminit, Angelum tantum vocat. Epiphanius scribit illum ob formam oppidò quàm præstantem, mansuetudinem & insignem pietatem, id nomen consequutum esse.

Porrò locum hunc prophetæ, de sacrificio corporis & sanguinis Christi in Eucharistia, ante Irenæum interpretati sunt Clemens Rom. lib. 7. Constitut. Apost. c. 31. Martialis Epist. ad Burdegal. cap. 3. Iustinus martyr, in dialogo: Postea verò Tertullianus lib. 3. contra Marcio. Cyprianus lib. 1. aduersus Iudæos cap. 16. Chrysostomus in Psal. 95. Augustinus 18. de Ciuit. Dei cap. 35. & lib. 19. ca. 23. & lib. 1. contra aduersarium legis cap. 20. Eusebius lib. 1. de Demonst. Euan. cap. vltimo: Damascenus lib. 4. ca. 14. Petrus cognomento venerabilis lib. 1. contra Petrobrusianos; & lib. 2. contra Iudæos cap. 3. Immò & qui Christo nomen non dederat, Rabbi Samuel Parastasi veri Messiæ ad Rabbi Isaac magistrum synagogæ Subiulmetæ in regno Morochiano, cap. 20. & 23. vt impietas sit plusquam Iudaica, huic interpretationi repugnare.

QVEMADMODVM NOMEN DOMINI nostri Iesu Christi proprium patris ostenditur.

CAPVT XXXIII.

QVod est autem [aliud] nomē, quod in Gentibus glorificatur, quam quod est Domini [nostri,] per quem glorificatur Pater, & glorificatur homo? Et quoniam proprij Filij eius est, & ab eo factus est homo, suum illud vocat. Quemadmodum si quis rex ipse filij sui pingat imaginem, iustè suam illam dicit imaginem secundùm vtrumque, quoniam & filij eius est, & quoniam ipse fecit eam: sic & Iesu Christi nomen, quod per vniuersum mundū glorificatur in Ecclesia, suum esse confitetur Pater, & quoniā Filij eius est, & quoniā ipse scribens id, ad salutem dedit hominum. Quoniam ergo nomen Filij, proprium Patris est, & in Deo omnipotente, [2] per Iesum Christum offert Ecclesia, bene ait secundùm vtraque, Et in omni loco incensum offertur nomini meo, & sacrificiū purum. Incensa autem Ioannes in Apocalypsi, orationes esse ait sanctorum. Apoc. 5. 9.

C

ANNOTATIONES.

1. Quod est autem aliud nomen.] Nomen Domini IESV, etiam ad Patrem, qui genuit & misit eum, pertinet: & per illud vbique glorificatur inter Gentes, dum Ecclesia offert per ipsam preces & sacrificium purum. Impij igitur sunt in Filium & Patrem Caluiniani, idem nomen IESV nulla omnino reuerentia dignum existimantes, vt in Dialogo tertio superiore anno demonstrauimus.

D

2. Per Iesum Christum offert Ecclesia] Locum hunc illustrant & confirmant aliquot non absimiles patrum sententiæ subiectæ. Cypria. Epistola 68. Sacerdos in altari vice Christi fungitur, & sacrificium verum & plenum Deo Patri in passionis vnigeniti sui offert recordationem: August. 10. de Ciuitate Dei cap. 20. Christus sacerdos est, ipse offerens, ipse & oblatio: cuius rei sacramentum quotidianum esse voluit Ecclesiæ sacrificium: cum ipsius ipse sit caput, & ipsius capitis ipse sit corpus, tam ipsa per ipsum, quàm ipse per ipsam suetus offerri. Chrysost. hom. 83. in Matth. Qui tunc ista in illa cœna confecit, ipse nunc quoque operatur, ipse perficit, ministrorum nos ordinem tenemus: qui verò hæc sanctificat & transmutat, ipse est. Ambros. in Psalmum 38. Etsi nunc Christus non videatur offerre, ipse tamen offertur in terris, quando corpus Christi offertur. Imò ipse offerre manifestatur in nobis, cuius sermo sanctificat sacrificium, quod offertur, & cæt.

DE SACRIFICIIS ET OBLATIONIBVS, & qui sunt qui in veritate offerunt.

CAPVT XXXIV.

IGitur Ecclesiæ oblatio, [1] quam Dominus docuit offerri in vniuerso mundo, purum sacrificium reputatum est apud Deum, & acceptum est ei: non quòd indigeat à nobis sacrificium, sed quoniam is qui offert, glorificatur ipse in eo quod offert, si acceptetur munus eius. Per munus enim erga Regem, & honos & affectio ostenditur: quod in omni simplicitate & innocentia Dominus volens nos offerre, prędicauit dicens. [2] Cùm igitur offers munus tuum ad altare, & recordatus fueris, quoniam frater tuus habet aliquid aduersum te, dimitte munus tuum ante altare, & vade primū reconciliari fratri tuo, & tunc reuersus [offeres] munus tuum. [3] Offerre igitur oportet Deo primitias eius creaturæ, sicut & Moyses ait. Non apparebis vacuus ante conspectum Domini Dei tui: vt in quibus gratus extitit homo, in his gratus* ei deputatus, eum qui est ab eo percipiat honorem. [4] Et [non] genus oblationum reprobatum est, oblationes enim & illic, oblationes autem & hic: sacrificia in populo, sacrificia & in Ecclesia: sed species immutata est tantùm, quippè cùm iam non à seruis, sed à liberis offeratur. Vnus enim & idem Dominus, proprium autem character seruilis oblationis: & proprium liberorum, vti & per oblationes ostendatur indicium libertatis. Nihil enim ociosum, nec sine signo, [5] neque sine argumento] apud eum. Et propter hoc illi quidem decimas suorum habebant consecratas: qui autem perceperunt libertatem, omnia quæ sunt ipsorum ad dominicos decernunt vsus, hilariter & liberè dantes ea, non quæ sunt minora, vtpote* maiorem spem habentes, vidua illa & [paupere] hîc totum victum suum* mittente gazophilacium Dei. [6] Ab initio enim respexit Deus ad munera Abel, quoniam cum simplicitate & iustitia offerebat: super sacrificium autem Cain non respexit, quoniam cum zelo & malitia, quæ erat aduersus fratrem, diuisionem habebat in corde, quemadmodum occulta eius arguens Deus ait. [7] Nónne si rectè offeras, rectè autem non diuidas, peccasti? quiesce: quoniam non sacrificio placatur Deus. Si enim quis solummodo secundùm quod videtur, mundè & rectè & legitimè offerre tentauerit; secundùm [autem] suam animam non rectè diuidat eam, quæ est ad proximum communionem, neque timorem habeat Dei, non per id quod rectè foris oblatum est sacrificium, [8] seducit] Deum, intus habēs peccatum: nec oblatio talis proderit ei aliquid, sed cessatio mali, quod est intus conceptum, ne per* assimulatam operationem, magis autem peccatum ipsum sibi homicidam faciat hominem. Propter quod & dicebat Dominus. Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quoniam similes estis monumentis dealbatis. A foris enim sepulchrum apparet formosum, intus autem plenum est ossibus mortuorum, & vniuersa immunditia: sic & vos à foris quidem paretis hominibus quasi iusti, intus autem pleni estis malitia & hypocrisi. Cùm à foris enim rectè offerre [9] putarentur,] similem zelum Cain habebant in semetipsis: propter quod [&] occiderunt iustum, prætermittentes consiliū verbi, quemadmodum & Cain. Illi enim ait. Quiesce, & nō assensit. Quiescere autem quid est aliud, quàm desinere à proposito* impetus? Et his similia dicens: Pharisæe (inquit) cæce, emunda quod est intus calicis, vt fiat & quod foris est, mundum. Et non audierunt. Ecce enim (ait Hieremias) non sunt oculi tui, nec cor tuum bonum; sed in cupiditate tua, & ad sanguinem iustum vt effundas eū, & ad iniustitiam, & ad homicidium, vt facias. Et iterum Esaias. Fecistis (inquit) [10] cōsilium,] non per me, & * testamenta, non per spiritum meum. Vt igitur interior eorum voluntas & cogitatio ad manifestum producta, sine culpa & malum non operantem* ostendat esse Deum, eum qui absconsa manifestat, [11] sed non] qui malum operetur: [12] cùm minimè acquiesceret Cain, ait ei. Ad te conuersio eius, & tu dominaberis eius. Pilato quoque similiter dicebat. Nullam haberes potestatem in me, nisi *data tibi fuisset desuper, concedente Deo [13] semper iustum, vt hic quidem ex his quę passus est & sustinuit, probatus recipiatur: qui autem malignatus est, ex his quæ egit adiudicatus, expellatur.

[14] Igitur non sacrificia sanctificant hominē: nōn enim indiget sacrificio Deus, sed conscientia eius qui offert, sanctificat sacrificium, pura existens, & præstat acceptare Deum quasi ab amico. [15] Peccatori] autem inquit: Qui occidit mihi vitulū, quasi occidat canem. Quoniam igitur cum simplicitate Ecclesia offert, iustè munus eius purum

Margin notes: Matt. 5. 24. & 25. — Deut. 16. 16 — B * eis — Exod. 22. Leuit. 27. Deut. 14. & 23. — Luc 21 1. Heb. 11. 4. — * maiore — * mittens — C — Gen. 4. 7. — * assimilatam — Matt. 23. 27 — Gen. 4. 7. iuxta 70. — Mat. 23. 26. — * impetu — D — Iere. 22. 17. — Isaia 30 1. — * testamē tum, — * ostēdat — Gen. 4. 7 Ioan. 19. 10. — * datum — Isaia 66. 3.

A rum sacrificium apud Deum deputatum est. Quemadmodum & Paulus Philippensibus ait. Repletus sum acceptis ab Epaphrodito, quæ à vobis missa sunt, odorem suauitatis, hostiam acceptabilem, placentem Deo. (Philip. 4.18) Oportet enim nos oblationem Deo facere, & in omnibus gratos inueniri fabricatori Deo,[16] in sententia pura, & fide sine hypocrisi, in spe firma, in dilectione feruenti, primitias earum[17] quæ sunt in eius] creaturarum offerentes: in hanc oblationem Ecclesia sola *puram offert fabricatori, offerens ei cum gratiarum actione ex creatura eius. Iudæi autem iam non offerunt: manus enim eorum sanguine plenæ sunt:[18] non enim receperunt Verbum, per quod offertur Deo. (Esaia 1.15.)[19] Sed neque omnes hæreticorum synagogæ. Alij enim alterum præter fabricatorem dicentes patrem, ideo *quæ secundùm nos creaturæ sunt offerentes ei, cupidum alieni ostendunt eum, & aliena concupiscentem. Qui verò ex defectione, & ignorantia, & passione dicunt facta ea quæ sunt secundùm nos, & ignorantiæ & passionis & defectionis fructus offerentes, peccant in patrem suum, contumeliam facientes magis ei, quam gratias agentes.

(*pura — *ea quæ secundum nos creata)

[20] Quomodo autem constabit eis,[21] cum panem in quo gratiæ actæ sint, corpus esse Domini sui, & calicem sanguinis eius, si non ipsum fabricatoris mundi Filium dicant, id est, Verbum eius, per quod lignum fructificat, & *defluunt fontes: & [terra] dat primùm quidem fœnum, pòst deinde spicam, deinde plenum triticum in spica?[22]
B Quomodo autem rursus dicunt carnem in corruptionem deuenire, & non percipere vitam, quæ à corpore Domini & sanguine alitur?[23] Ergo aut sententiam mutent, aut abstineant offerendo quæ prædicta sunt.[24] Nostra autem consonans est sententia Eucharistiæ, & Eucharistia rursus confirmat sententiam nostram.[25] Offerimus enim ei quæ sunt eius, congruenter communicationem & vnitatem prædicantes carnis & Spiritus. Quemadmodum enim qui est à terra panis[26] percipiens inuocationem] Dei,[27] iam non communis panis est sed Eucharistia, ex duabus rebus constans, terrena & cælesti:[28] sic & opera nostra percipientia Eucharistiam, iam non sunt corruptibilia, spem resurrectionis habentia. Offerimus autem ei, non quasi indigenti,[29] sed gratias agentes donationi eius, & sanctificantes creaturam. Quemadmodum enim Deus non indiget eorum quæ à nobis sunt, sic nos indigemus offerre aliquid Deo. Sicut Salomon ait, Qui miseretur pauperi, fœneratur Deo. Qui enim nullius indigens est Deus, in se assumit bonas operationes nostras[30] ad hoc vt præstet nobis retributionem bonorum suorum. (Prou. 19.17.) Sicut Dominus noster ait. Venite benedicti Patris mei, percipite præparatum vobis regnum; Esuriui enim, & dedistis mihi manducare; sitiui, & potastis me: hospes fui, & collegistis me: nudus, & cooperuistis (Matt. 25.34)
C me: infirmus, & visitastis me: in carcere, & venistis ad me. Sicut igitur non his indigens, attamen à nobis propter nos fieri vult, ne simus infructuosi.[31] ita idipsum] Verbum dedit populo præceptum faciendarum oblationum, quamuis non indigeret eis vt *disceret Deo seruire. Sic & ideo nos quoque offerre vult munus ad altare frequenter sine intermissione.[32] Est ergo altare in cælis. Illuc enim preces nostræ, & oblationes nostræ diriguntur: & ad templum, quemadmodum Ioannes in Apocalypsi ait. Et apertum est templum Dei, & tabernaculum. Ecce enim (inquit) tabernaculum Dei, in quo habitabit cum hominibus. (Apoc. 11 & 12.)

(*effluunt — *discerent.)

ANNOTATIONES.

1. Quàm Dominus docuit offerri] *Obserua quàm frequenter, grauiter, & nominatim repetat Christum Dominum authorem & institutorem esse sacrificij Eucharistiæ.*

D 2. Cum igitur offers [*Hunc Euangelij locum de Eucharistia oblatione cum Irenæo interpretantur B. Clemens Rom. lib. 2. Constit. Apost. c. 58. Optatus Mileui. lib. 6. contra Parmenianum: Cyrillus Hierosl. 5. catechesi mystagogica.*

3 Offerre igitur oportet Deo primitias] *Quia sæpe oblationis primitiarũ meminit, de illis quædam disserere operæpretium visum est.*

Primitias vocabant Hebræi primos fructus frugum, vinearum, olearum, &c. quos ex agris quotannis percipiebant: Deoq; offerre lege tenebantur, Exod. 22.23. 25.34. Deutero. 12.18.26. Nume. 15.18.31. Leui. 23.25. Ab initio autem, arbitrio offerentium relictum fuit quantum quisq; offerre vellet: verum ob ingratum animum populi, & sacerdotum auaritiam, Magistrorum deinde arbitrio effectum esse tradit Hieronymus, vt qui plurimum, quadragesimam partem daret; qui minimũ sexagesimam: inter quadragesimam & sexagesimam licebat offerri quæcumq; collibuisset.

Primò autem offerebant, gratias agentes Deo authori & largitori omniũ bonorũ, eiq; vt summo omniũ imperatori tributo persoluto, se famulitium perpetuum præstaturos recipiebant.

Secundò, Sacerdotes & Leuitæ quibus nulla terræ portio certa fuerat, quique continuò sacris operabantur, his oblationibus honestè alebãtur, atq; ob eam rem Deus eorum agris vbertatem pollicebatur.

Tertiò, viduarum, pupillorum, peregrinorũ & pauperum necessitatibus consulebãtur.

Postremò, hoc genere oblationum, vt reliquis sacrificiis & ceremoniis legalibus, venturum Messiam; & per eiusdem perfectam oblationem peccatorum expiationem, perfectamque cum Deo reconciliationẽ se credere & expectare significabant.

Christiani autem cùm legis ceremoniis per Christum soluti sint, postremaq; ratio ad eas spectet, nunquam ea conditione primitias offerre licet. Quia verò aliæ rationes ad moralia pertinent, quæ Christus non abrogauit, sed explicauit & confirmauit, iudicauerunt Apostoli, horumque successores, Christianos adhuc decimarum & oblationum offerendi munere teneri. Id docet B. Clemens Romanus his verbis: Quamquam Dominus liberauit vos à seruiture adiectorum vinculorum, non amplius sinens vos sacrificare animalia bruta pro peccatis: non tamen vos oblationibus liberauit, quas Sacerdotibus debetis; & beneficentijs, erga eos, qui egent. Ait enim Dominus in Euangelio: Nisi abundauerit iustitia vestra, &c. Ita ergo abundabit, si de sacerdotibus, orphanis, viduis maiorem curam suscipietis. *lib. 2. Const. Apost. cap. 39. Rursus cap. 29 docet quantum debeant Episcopi ex primitijs & decimis capere, & reliquis communicare, prohibens ne soli obliguriant ac dilapident: aliàs eis exprobrabitur:* Lac comedebatis, & lanis vestiebamini, *&c. Iterum, quomodo ex omnibus prorsus bonis & possessionibus dari debeāt, scribit lib. 7. cap. 30. quibus distribui, lib. 8. cap. 36. & 37. quibusq; verbis Episcopus eas suscipiens benediceret, lib. 8. cap. 46. Iubet quoque nouas spicas, vuas, Oleum ad luminaria. & tempore quo sancta celebratur oblatio, thimiama ad altare offerri, Canon 4. Apostolorum: omnium verò aliorum primitias, mitti debere ad domum Episcoporum & presbyterorum, nequaquā super altare, Cano. 5. corundem.*

Qui præter hos Clementis & Irenæi locos, de illis ampliora desiderat, consulat Vrbani Papæ & martyris Epistolam ad omnes Episcopos: Origenem hom. 11. in Numeros. & 10. in Iosue: Epiphanium in hæresi 80. Hieronymum in cap. 44. Ezech. Gratianum caussa 16. Quæstione 7. denium Thomam Aquinatem 2. 2. q. 87. Artic. 4.

4. Et non genus oblationum] *Sic cum negatione legendum, cum veteri cod. indicat sensus, qui nullus aliàs existeret, & me ante veteris exemplaris fidem, mirè dis torsit. Docet sacerdotium & sacrificia per Christum non esse sublata, sed translata: non abrogata, sed cōsummata: idest, in alia multò augustiora mu-* Heb. 7. 12. *tata: quod & Paulus scribit:* Translato sacerdotio, necesse est vt & legis translatio fiat. *Translatum ait, seu commutatum, non quassatum, prohibitum, aut (vt cum Irenæo loquamur) reprobatum, quia oblationes illic, id est apud Iudæos; oblationes & hic, apud Christianos: sacrificia in populo, id est synagoga Hebræorum, sacrificia & in Ecclesia Christianorum. Illa enim tantum figura erant & vmbra futurorum bonorum, hæc verò veritatem ipsam, quam significant, & complectuntur, & exhibent.*

Lib. 2. Cō. Apost. cap. 29. *Clemens Rom. ante Irenæum hoc ità dilucidè & acutè explicauit.* Tabernaculum testimonij per omnia figuram Ecclesiæ referebat, *&c.* Vos igitur hodie ô Episcopi, estis populo vestro sacerdotes & leuitæ, qui ministrant sacro tabernaculo sanctæ & Catholicæ Ecclesiæ, atque assistentes ad altare Domini & Dei nostri, & adducentes ei, *καὶ προσάγοντες αὐτῷ τὰς λογικὰς καὶ ἀναιμάκτους θυσίας,* rationales & incruentas hostias, per Iesum magnum pontificem. *Et lib. 6. cap. 23.* Baptismum, sacrificium, sacerdotium, localem adorationem mutauit: pro quotidiano baptismo, vnum solum: pro sacrificio cruento, rationale & incruentum ac mysticum sacrificium instituit, quod in mortem Domini per symbola corporis & sanguinis sui celebratur. *Hæc ille in lib. de Const. Apost. quos germanos & verè illius esse tam vnanimi sententia Patres omnes veteris Ecclesiæ confirmant, vt flagitiosa impudentia sit dubitare aut negare. Eadem pertractat Augustinus lib. 17. de Ciuitate Dei cap. 17. & 20.*

Obseruandum quoque Irenæum non loqui de sacrificijs illis spiritalibus cordis contriti, orationis, laudis, gratiarum actionis, & beneficentiæ; quæ omni ætati & legi communia fuerunt: sed de noua noui testamenti externaq; oblatione, quam legalibus externis opponit. Id enim sacrificium omnibus sacrificijs veteris Testamenti successisse, ex apertis scripturis ostendit Augustinus 17 de Ciuit. cap. 20.

5. Neque sine] *Ita vetus codex: excusi* siue.

6. Ab initio enim respexit.] *Hebræi per hunc Dei respectum, cælestem oblatæ rei combustionē intelligūt, qualis postea contigit sub Manue, Aarone, Salomone, Elia, & Machabæis.*

7. Nonne si rectè offeras.] *Septuaginta interpretum lectionem sequitur, vt post eum Ambrosius lib. de Incarnationis do. sacra. cap. primo, Sermone 9. libr. de Cain & Abel. cap. 6. Cyrillus Alex. lib. 2. in Gene. Prosper Aquitanicus lib. 2 de vocat. gen. c. 13. Chrysostomus Hom. 18. in Genesim. Et de hoc iam superius dictum est.*

8. Seducit] *Sic vetus codex: excusi,* ad se ducit.

9. Putarentur.] *Expunximus* putantur *auth. vet. codicis.*

10. Consilium] *Ita cum veteri codice habet sacrorum Bibliorum litera: ideo* concilium *delenimus.*

11. Sed non] *Ita vetus codex: excusi,* sed cum.

12. Cùm minimè acquiesceret.] *Vetus cod.* Cùm minimè quiesceret..

13. Semper iustum] super iustum, *lubens legerem, & si nullus codicum hoc doceat.*

14. Igitur non sacrificia.] *Nulla sacrificia externa per se sanctificant hominem cum impia mente, ac odio proximorū offerentē, vt supra de Cain ostendit, cōsequēter quoq; probat ex Isaia: sed consciētia pura & simplex, quē admodū Ecclesia offert Deo, sanctos efficit.*

15. Peccatori] *Delenimus* Peccator *auth. vet. co.*

16. In sententia pura.] *Fallunt turpissimè, & falluntur Magdeburgenses, qui his Verbis contendunt species sacrificiorum enumerari, vt oblationem corporis Christi Irenæo inde ignotam probent. Non enim sacrificia enumerat: sed quibus virtutibus, modis, & præcedentibus animi præparationibus homines Deo grati, gratam ei oblationem offerant & percipiant, docet. Huc pertinet illa Diaconi ante oblationem & communionem proclamatio apud Clementem, Basilium, Cyrillum Ierosolymitanum, & Chrysostomum,* Ne quis infidelis: Ne quis in hypocrisi: Ne quis dolosè vt Iudas. Ne quis contra aliquem: Nullus Catechumenus: Nullus hæreticus: Sancta sanctis. Li. 2. cap. 61. lib. 8. In Lit.

Ad hæc quoque pertinuisse symbolicam manuum ablutionem profitentur Dionysius Areopagita li. de Eccl. Hie. cap. 3. & Cyrillus Ieroso. Cete. Mystagogica 5. Nec aurea, quæ sequuntur, oris verè aurei verba prætermittere possum. Quare mundiorem esse non oportet (*ait*) eum, qui hoc sacrificio participaturus est? Quos radios solares non debet excedere manus illa, quæ hanc carnem pertractat, os quod igne impletur spirituali, lingua quæ cruentatur hoc admirabili sanguine? *In eam rem præclara & multa reperies apud Isichium in cap. 26. Leuitici: Augustinum Epist. ad Iulianum comitem:* Chrys. hom. 8. Matth.

Hiero-

Hieronymum commentarijs in Epist. ad Titum: Gregorium Nyssenum lib. de vita Mosis: Cyprianum Ser. 5. de lapsis: & Clementem Alex. 4. Stro.

17. Quæ sunt eius] Ita legendum docuit vetus cod. excusi, quæ sunt eis.

18. Non enim] Vet. co. duas voculas per, & Deo, nescit: Ideoq; longè apertius pro sacrificij corporis Christi comprobatione legit, non enim receperunt Verbum, quod offertur. Hoc indicare magis, quàm immutare placuit.

19. Sed neque hæreticorum Synagogæ] Hæreticos æquè ac Iudæos pernegat veram sinceramq; Eucharistiæ consecrationem & oblationem habere, quandoquidem alij diuersos Deos sibi fingentes, in creatione rerum vniuersarum, persona, dispensationeq; Domini nostri turpissimè aberrabant. Alij vt in Baptismi, sic & Eucharistiæ doctrina & ministerio hallucinati, nunc aqua sola vtebantur, vt est apud Clementem Alex. 1. Stro. nunc magico murmure verborum, vinum album tanquam rubicundum & purpureum apparere facientes: id etiam conari iam insanas à se redditas mulierculas iubebant: vt c. 9. lib. primi idem demonstrauit Irenæus. Quidam ipsam consecratam Eucharistiam carnem veram Domini Iesu esse inficiabantur, vt est apud Ignatium, referente etiam Theodoreto. Alij execrandis & non dicendis pollutionibus Panem contaminabant. Alij serpentis cuiusdam lambitu confici suspicabantur, vti referunt Epiphanius & Theodoretus. Meritò igitur illorum omnes Synagogas vero & salubri dominico sacrificio carere docet. Omnium autem nequissimos posteriores nostri temporis Gnosticos vel inde esse constat, qui non modò non offerunt, sed ab alijs oblatum, sanctuariis auellunt & conculcant.

Episto. ad Smyr. Dialogo 3.

20. Quomodo autem constabit eis. Duo præcipua confessionis Christianæ capita, Christum nempè Dei Filium esse, qui mundum condidit: & Vniuersæ carnis resurrectionem, confirmat ex eo, quod Christus panem & vinum benedictione, & inuocatione, corpus & sanguinem suum esse prædicauerit & fecerit: eademq; offerre instituerit, & edenda distribuerit in commemorationem propriæ mortis: atq; arrhabonem, & pignus nostræ resurrectionis.

Quoniam verò hæc Irenæi verba, quãuis clarissima, conatus est impius Ecclesiæ desertor & Sacramentariorum alter in Heluetia coryphæus Oecolampadius, magna orationis arte peruertere, & in alienũ sensũ detorquere: operæpretium duxi hic ea sigillatim adscribere, quæ aduersus illum pro Irenæo scripsit pridẽ pijssimus & doctissimus Episcopus, nunc autem beatissimus pro Christo martyr Ioannes Fiscerus Roffensis Episcopus, l. 4. de Eucharistia c. 21. & 22. Ipsis primis verbis (ait) velut rem certam, affirmat cõstare panem & vinum esse corpus & sanguinem Domini: id quod apparet ipsos hæreticos, aduersus quos contendebat, ceu confessum admisisse: & istud, de quo sibi cũ aduersarijs conuenit, ceu basim facit argumentationis suæ. Sic enim ratiocinatur. Vos asseritis panẽ illũ in quo gratiæ sũt actæ, corpus esse Domini vestri: & calicem illũ, calicem sanguinis eius. Et quomodo istud constabit, si negaueritis Dominum vestrum esse Filium conditoris omnium creaturarum? hoc est, ipsum Verbũ quo vitis fructificat, & parit vuas, terra quoque primùm herbam, deinde spicam, postremò plenum triticum producit? Nam si Conditorem harum rerum Christus pro sibi aduersario (sicut vos putatis) haberet, nunquam panem & vinum, quæ ex illis creaturis fiunt, delegisset, vnde corpus pariter & sanguinem conficeret.

21. Eum panem, in quo gratiæ actæ sint] Ista ex Iustini martyris Apologia posteriore desumpta videntur: quoniam illic panem Eucharistiæ vocat ἄρτον εὐχαριστηθέντα, rursusq; τροφὴν εὐχαριστηθεῖσαν. Cyprianus quoq;, panẽ cælesti benedictione cõsecratum. Ita enim quondam benedixit terram, & germinauit: benedixit panes & pisces, & illicò mirabiliter multiplicati sunt, &c. Ex his autem euidentissimè patet, Irenæum non solum constanter credidisse & docuisse, panem vi consecrationis reipsa effici verum corpus Christi, non figura, metonymia, vel significatione: verùm etiam ex hoc tanquam firmissimo & ab ipsis etiam hæreticis admisso principio, aduersus alias illorum hæreses argumenta duxisse.

Serm. de cœna Domini.

22. Quomodo ergo rursus dicunt carnem] Ex hoc Irenæi loco Catholici scriptores tria hæc argumẽta pro reali corporis Christi præsentia in Eucharistia, conficiunt. Primum, Corpora nostra reddũtur immortalia per hoc quod aluntur corpore Christi iam immortali. Ergo corpus Christi non solum animis in cælo concipitur, vt blaterant Caluiniani, sed reipsa in Eucharistiæ communione ore corporis nostri percipitur & sumitur. Secundũm, panis percipiens inuocationẽ Dei, id est, verba per Christum Deum prolata & instituta, non est amplius panis communis, sed Sacramentum constans re terrena, id est, accidentibus remanentibus: & re cœlesti, id est, corpore immortali, glorioso, & iam cælestis Patris consortio gaudente: igitur in Eucharistia idẽ numero corpus adest, offertur, & ore corporis percipitur, quod in dextera Patris residet in cœlis. Tertium, panis Eucharistiæ percepta inuocatione, ita mutatur ab esse terreno in caleste, sicut corpora nostra per eiusdẽ participationẽ ex mortalibus & corruptibilibus efficientur immortalia & incorruptibilia. Sed corpora nostra non figura vel significatione quadã, sed reipsa proprieq; erũt immortalia & incorruptibilia. Igitur panis terrestris Eucharistiæ nõ metonymicè & imaginariè, sed substãtiali realiq; trãsmutatione fit ipsum corpus Domini nostri Iesu Christi.

Beatus Episcopus & martyr Roffensis ita hunc Irenæi locum interpretatur: Perinde est ac si dixisset: Quoniam caro Christi viuificati est, & eadem resurrexit ad vitam incorruptibilem: inde fit, vt qui carnem illam dignè comederunt, si nulla posthac sua culpa virtutem illam quam acceperunt, amittant, eorum corpora proculdubio resurgent ad immortalitatem.

Huic sententiæ subscribit Cyrillus Alex. in 6. c. Io. diserte non minus quã diffuse ostendens carnẽ Christi adeò viuificatricem esse, quia ineffabiliter cõiuncta est Filio Dei: à quo vniuersa viuificantur, quiq; per naturam vita est, tum ex viuo Patre genitus sit: proindeq; corpora nostra quantũuis corrumpenda, arrhabonem, vimq; gloriosæ immortalitatis, ex illius naturali participatione & reali cõiunctione percipere, quod his argumentis probat. Caro Saluatoris Verbo quod naturaliter vita est, coniuncta, viuifica est: hacq; de causa in excitandis mortuis, non solum vt Deus, verbo atq; Imperio vtebatur: verùm etiam carnis suæ contrectationem adhibebat, vt ostenderet corpus suũ viuificare posse. Igitur quando eam carnem comedimus, tunc vitam habemus in nobis: quæ committet & inseret omnino immortalitati, participes sui.

Deinde, his exemplis rem illustrat. Aqua ex natura frigida, aduentu ignis frigiditatis suæ oblita, æstuat. Quando mors in primogenitos Ægyptiorum sæuiebat, carnes agni manducantes Hebræi, eiusque sanguine superliminaria perungentes, mortem effugerunt. Mulier apud Matthæum fermentum abscondit in farinæ satis tribus, & parum fermenti totam massam fermentat: sic paruula benedictio, totum hominem in se attrahit, & sua gratia replet: & hoc modo in nobis Christus manet, & nos in Christo. Propterea dicit, Resuscitabo eum in nouissimo die. Ego enim dixit, (id est, corpus meū, quod comedetur) resuscitabo eū. Non enim alius ipse est quā caro sua.

Et iterum: Non poterat aliter corruptibilis hæc natura corporis, ad incorruptibilitatem ac vitam traduci, nisi naturalis vitæ corpus ei coniungeretur. Non credis mihi hæc dicenti? Christo, te obsecro, fidem præbe. Amen amen, inquit, dico vobis, nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis sanguinem eius, non habebitis vitam in vobis. Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam, & suscitabo eum in nouissimo die. Hucusque Cyrilli verba vsurpaui. Præterea quæ ad huius articuli confirmationem adducere possem ex Chrysostomo in 10. & Matthæum: Hilario, 8. de Trinitate: Tertulliano l. de Resurrectione carnis: Iustino quæst. 44. ad orthod. & Ignatio Epist. ad Ephesios, & ad Rom. — Ioan.6.

23 Ergo aut sententiam mutent] *Roffensis*, Monet hæreticos, cùm hæc ita se habeant, nempè quod ex ipsis creaturis pane & vino, Christus corpus & sanguinem suum instituit conficienda, vt deinceps aut Christum credant fabricatoris mundi Filium, & Verbum esse, quo mundus, & quæ in eo sunt, omnia fuere condita: aut ab eiusmodi sacrificio abstineant. *Philippus Melanthon bona fide pollicitus Friderico Myconio, libello eo nomine conscripto, se recitaturum veterum scriptorum sententias de Eucharistia, has quidem adfert, quæ realem essentiam carnis Christi asserunt: sed singulari fraude tres illas reticet, quæ eiusdem oblationem adstruunt. Quod obseruare libuit, vt nullus commoueatur, aut eis confidat, qui patrum testimonia tanto dolo soleant vsurpare.*

24. Nostra autem consonans est sententia.] *Roffensis*. Pergit adhuc Irenæus, insinuans Ecclesiæ dogmata, tum sibi mutuo, tum ipsi veritati conuenire: sicut hæreticorum ediuerso, tam cum ipsa veritate, quàm secum etiam pugnant. Nam quod ipse mundi fabricator Christi Pater sit, cum isto consonat, quod ipse Christus creaturis ab illo conditis vtatur, ex quibus & suum ipsius corpus & sanguinem confecit. Et hoc scilicet rursus confirmat; Christum (qui talibus creaturis tam potenter vtitur) non alterius, quàm ipsius omnium conditoris esse Filiū. Quàobrem & fides, qua Christus creditur esse Dei Filius, Eucharistiæ consonat; & eadem ab Eucharistia confirmatur.

25. Offerimus enim ei] *Roffensis*. Per communicationem corporis & sanguinis Christi, efficimur vna caro, vnusq; cum eo spiritus: quā etiam vnitatem Paulus sæpè testatur in Epistolis. Vnum corpus (inquit) multi sumus, omnes qui de vno pane participamus. Et rursum: Qui adhæret Deo, vnus est spiritus. Nec potest certè quisquam Deo coniunctius adhærere, quàm qui cum pietate carne Christi vescitur, & eiusdem sanguine potatur. Per cibum enim istum incorporamur Christo, & vnum cum ipso corpus efficimur. Asserit enim ipse Irenæus, nos per Sacramentum corporis, veræ carni Christi: & per sanguinem eius, verè spiritui communicare. — 1.Cor.10. 2.Cor.6.

26. Percipiens inuocationem Dei] vocationem, *habebant omnes excusi codices: at inuocationis vox, quam ex vet. cod. restituimus, apertè desiderabatur. Docet autem, non fide, aut apprehensionē humana, vt delirant Caluiniani; sed verborum illorum, quæ Christus protulit, & proferre iussit virtute atque efficientia, carnem & sanguinem Domini adesse, cùm panis substantia, natura, & communis conditio desinit, & in carnem sanguinemque Christi transmutatur: conseruatis nihilominus quantitate, qualitate, sapore, reliquisque, quæ externis sensibus ex accidenti conueniunt. Eo igitur sensu panem cōmunem manere negat, sed Eucharistiam fieri dicit, quæ terrena panis & vini specie, simulque cælesti, & gloriosa Domini carne constat. Vel carne Christi, quæ terreno virginis vtero prodijt: & anima, quæ Deo supernè creante, corpori eius infusa & communicata est.*

Hanc porrò esse omnium sanctorum Græcorum & Latinorum fidem, ex innumeris selectiorum scriptorum testimonijs confirmabo. Iustinus martyr scribit, interprete Gelenio. Non vt vulgarem panem & vulgare poculum, hæc sumimus: sed quemadmodum per verbum Dei caro factus Iesus Christus seruator noster, carnem & sanguinem pro salute nostra habuit, sic etiam δι' εὐχῆς λόγου, per verbum precationis & gratiarum actionis, sacratam ab ipso alimoniam; quæ mutata nutrit nostras carnes & sanguinem, illius incarnati Iesu carnem & sanguinem esse didicimus. — Apol.2.

Origenes, panes oblatos per obsecrationes effici corpus sanctum, sanctificans eos, qui sana mente vtantur, lib. 8. contra Celsum, confirmat.

Hesychius lib. 6. In Leuiticum cap. 22. Per Christi virtutem & prolatum ab eo verbum; quæ in altari videntur, sancta reddi docet.

Cyrillus Alex. ad Calosirium Episcopum, τῆς εὐλογίας δυνάμει, Id est, benedictionis virtute, sanctum corpus Christi adesse Sacramento, & extra vsum permanere credit.

Gregorius Nyssenus, Panem in corpus statim commutari οὐ διὰ βρώσεως, ἀλλὰ τῷ λόγῳ, non per esum, sed per verbum Dei fieri, Ser. catech. ca. 37.

Cyrillus sacrorum Ierosolymorum ante mille & trecentos plus minus annos Patriarcha, Panem Eucharistiæ post Spiritus S. inuocationem, non amplius esse panem communem, sed corpus Christi, ad oues curæ suæ commissas concionabatur. His quoque addebat: Cùm Christus ipse affirmet & dicat de pane, Hoc est corpus meum: quis deinceps audeat dubitare? Ac eodem quoque confirmante & dicente, Hic est sanguis meus, quis dubitet, & dicat, non esse illius sanguinem? Aquam aliquando mutauit in vinum, & non erit dignus cui credamus, quod vinum in sanguinem transmutet? &c. — Cat. 3. mystagogica. Catech. 4.

Atque hactenus Græcos: iam Latinos audiamus. Tertull. lib. 4. contra Mar. Christum acceptum panem, suum corpus effecisse declarat, dicendo, Hoc est corpus meum.

Cypria-

Cyprianus, panem quem discipulis Dominus porrigebat, non effigie, sed natura mutatum, verbique omnipotentia carnem factum esse docet, Sermone de cœna.

Hieronymus de his clericis aliquid sinistri loqui cauet, qui Christi corpus sacro ore conficiunt, idest; vt idem ipse alibi exponit, ad quorum preces, Christi corpus sanguisq; conficitur, Epistola ad Heliodorum, & Epistola ad Euagrium.

Augustinus illud tantùm corpus Christi dicit, quod ex fructibus terræ acceptum, & prece mystica consecratum, ritè sumitur ad salutem libro 3. de Trinitate cap. 4. Idemque Sermone 28 de verbis Domini. Dixi vobis(*inquit*)quod ante verba Christi, quod offertur, panis dicatur: vbi verò verba Christi deprompta fuerũt; iam non panis dicitur, sed corpus appellatur.

Multis ex vtroq; testamento productis exemplis, innuit Ambrosius non id esse in Eucharistiæ pane, quod natura formauit: sed quod benedictio consecrauit: cùm maior vis benedictionis, qua natura ipsa mutatur, quàm naturæ ipsius: Sermonemq; Christi, quo vtitur sacerdos, adeo efficacem & valentem esse, vt quæ prius erant, in aliud commutet, lib. de ijs, qui mysteriis initiantur c.9. & lib. 4. de Sacramentis cap.4.& 5 de reliquis supersedeo.

Quàm verò propudiosæ, quàm diuersæ, quàmque aduersæ & peruersæ sint è contrario huius æui Sacramentariorum de eisdem verbis Christi Eucharistiam instituentis interpretationes, pugnæ, contradictiones: quàm denique inconstantes, dubiæ, & incertæ sententiæ, quadam ex parte dicemus infra super cap.69.

27. Iam non communis panis est] *Inuisibili Spiritus sancti operatione, virtuteque cõsecrationis, euenire docet, vt ea desinat communis ipsa natura & substantia panis, quæ antea sub suis accidentibus latebat, transeatque in immortalem, cælestem & Deo iunctam Christi carnem: cuius participatione, corporibus nostris ex prioris Adami noxa morti & corruptioni subiectis, ius, arrha, virtus, certaq; expectatio vitæ immortalis conferatur; quod ex vulgari pane nunquam accideret. Hanc esse germanam huius loci intelligentiam, idem ipse Irenæus postea conspicuum facit lib.5.* Quando mixtus calix (*scribit*) & fractus panis, percipit verbum Dei. fit Eucharistia sanguinis & corporis Christi, ex quibus augetur, & consistit carnis nostræ substantia. Quomodo carnem negant (*hæretici*) capacẽ esse donationis Dei, qui est vita æterna; quæ corpore & sanguine Christi nutritur, & membrum eius efficitur?

28. Sic & corpora nostra] *Roffensis.* Quamquam granum tritici iactum in terram corrumpatur, ea tamen corruptio propter abditam in ipso grano virtutem, via est ad alterius vitę maius incrementum: ad eundem modum necesse est, vt corpora nostra tandem per corporalem mortem redeant in cineres. Sed quia nonnihil virtutis, quam ex esu carnis Christi contraximus, in ipsis adhuc cineribus manere visum est tam Irenæo quàm cæteris priscis: ipsa nostræ carnis incineratio (si tamen ante pasta sit hoc cibo) rectissima callis est, ad immortalitatem.

29. Sed gratias agentes donationi.]*Ita habent codices omnes Basileæ, Lausanæ, & Lutetiæ excusi: vetus codex, & rectius, meo iudicio:* dominationi, *atque ita legit Oecolampadius apud Roffensem li.4.c.21. Cæterùm, alludit proculdubio Irenæus ad eas laudes & gratiarum actiones, quas in Præfatione (Ita post Cyprianum vocamus) ante consecrationem decantat Sacerdos, cuius initiũ est,* SVRSVM CORDA. ℟. HABEMVS AD DOMINVM. GRATIAS AGAMVS DOMINO DEO NOSTRO, ℟. DIGNVM ET IVSTVM EST. VERE DIGNVM ET IVSTVM EST, *&c. Hæc enim ad verbum concinunt Liturgiæ B. Iacobi, & Clementis lib 8 Const. cap.16. quibus passim vtebantur in Oriente & Occidente sæculo Irenæi.*

Eadem sua quoque ætate inter Græcos conseruata fuisse ostendunt Liturgia Chrysostomi & Basilij, & Chrysostomus hom.18 in secundam ad Cor. hom. 22. in Gene. hom. 16. ad populum Anti. hom. de Encænijs: & Cyrillus Hiero. 5. Cate. Mystagogica.

Idem obseruasse Latinos docet Augustinus Epist. 57 quæst.1. Epist 59. Epist.120 c.19 l. de sancta viduitate c.16 l.2. de bono perseuerantiæ c. 3. l de spiritu & litera cap.11, Sermone 44 de tempore: Cyprianus de oratione Dom. Cæsarius Arelatensis hom. 5. Rabbanus lib 1. cap.33.

30. Ad hoc vt præstet nobis] *His operum bonorũ necessitatem & mercedem apud Leum repositam esse docet: licet soli fidei & nullis operibus, salute & iustitiam coram Deo illum cæterosq; eiusdem sæculi Patres, acceptam referre mentiantur Magdeburgenses; Cent 2 pag.46. Vnius tantùm Clementis Alex. verba ad eos conuincendos hic subijcere libet:* In Protrept.
Preciosissimam salutem emere proprio thesauro, charitate & fide vitę, vt iusto quod libenter Deus acceptat pretio, *quoslibet hortatur. Idem 5. Stroma.* Gratia seruamur, sed non absque bonis operibus. *Et lib.6* Quando audierimus, fides tua te saluam fecit, nõ accipiamus absolutè eos saluos futuros, qui quomodocunq; crediderint: nisi facta quoque fuerint consequuta *Et post pauca,* Sunt variæ mansiones pro dignitate & meritis eorum, qui crediderũt. *Rursus l.7* Quomodo medicus præbet sanitatem ijs, qui opem illi ferunt: ita etiã Deus æternã salutẽ ijs, qui opem illi ferunt, & cum eo cooperantur ad cognitionem & ad bonas actiones.

31. Ita idipsũm] *Sic vet. cod. excusi,* ita adipsum.

32. Est ergo altare in cælis]*Hæc imperitissimè ac nequissimè nobis obiiciunt Sacramentarij, ac si Irenæus ijs negare vellet, aut altare, aut sa r. fi. mni aliquod à nobis Christo traditum esse ac relictum in terris: cũ e contrario præcedenti linea, doceat eundem* Christum velle vt frequenter offeramus munus ad altare. *Pauloque supra tam sanctè & grauiter dixerit*, illum noui Testamenti nouam docuisse oblationem: *alibiq; altarium vsum in hanc rem nobis relictum fuisse, vt suis locis diximus.*

Hic tantum adijcio, Altarium commemorationẽ ac inter Christianos vsum Paulum apertè comprobare, 1. Cor. 9. Qui altario deseruit, &c. *1. Cor. 10.* Non potestis esse participes mensæ Domini, & mensæ dæmoniorũ. *Quæ porrò mensa dæmoniorũ, præter altaria, in quibus idolis Gentiles immolabãt? Ergo mensa Dominica, altaria Christianorũ Heb. 13.* Habemus altare, de quo edere potestatem non habent qui tabernaculo deseruiunt, &c.

Patres non solùm illa religiosè seruarunt, adornarunt, & propter Christum, qui in his adoratur, coluerunt: sed & horum effractores ac euersores Diuinæ maiestatis reos ac hostes esse censuerunt. Nam Chrysostomus euersores altarium, vt blasphemos lapidibus petendos & obruendos esse docet. Idem Hom. 20. in 2. ad Cor. & Nyssenus ser. de Baptismo, adfirmant, Altare esse admirabile propter sacrificium, quod super illud ponitur. Lapis quidem natura est, sed sanctus est, quoniam Christi corpus accipit. Nazianzenus Arianis exprobrat: Sancta profanis pedibus à vobis conculcata, altaria conspurcata sunt. *Et Iuliano apostatæ:* Destruxisti altaria, &cæt. *Optatus furiosis Donatistis:* Altaria, in quibus obtulerunt olim Cyprianus, Lucianus, & cæteri martyres, confregistis. *Et lib. 3.* Quo tempore altaria solenniter aptarentur, &c. *Et libris quinto & sexto:* Quid est altare, nisi sedes Domini nostri? Quid iniquius, quàm altare frangere, Eucharistiam animalibus proijcere? *Sed finis hic esto: alibi namque id fusissimè tractauimus.* A

QVORVM TYPVM ACCIPIEBAT POpulus, [&] quemadmodum [per actus] prophetabant prophetæ futura.

B

CAPVT XXXV.

MVnera autem & oblationes, & sacrificia omnia in typo populus accepit. Quemadmodum ostensum est Moysi in monte Sinai ab vno & eodē Deo, cuius & nunc in Ecclesia glorificatur nomen in omnibus Gentibus. Sed terrena quidem, quæ sunt ergà nos disposita, congruit typos esse eorum quæ sunt cælestia, ab eodem tamen Deo facta. [2] Nec enim aliter poterat assimilati spiritalium imaginum. Quæ autem supercælestia, & spiritalia sunt, & quantum ad nos spectat, inuisibilia & inenarrabilia, typos rursus alterorum cælestium dicere, & alterius pleromatis: & Deum alterius patris imaginem esse: & errantium est à veritate, [3] & omnino stultorum & hebetum. Cogentur enim hi tales, [4] quemadmodum sæpenumerò ostendimus, semper typos typorum, & imagines imaginum adinuenire, & nunquam figere animum suum in vno & vero Deo. Supra enim Deum factæ sunt cogitationes ipsorum, supergressi cordibus suis ipsum magistrum, suspicione quidem superelati & supergressi, veritate autem declinantes à vero Deo. C

ANNOTATIONES.

1. Munera autem.] *Etsi ea quæ in hoc mundo condita sunt, ideæ ac typi rerum cælestium dicantur: non inde sequitur ipsa cælestia aliarum desuper & incognitarum rerum rursum typos esse: aut Deum nobis notum, alterius ignoti typum ac figuram esse: aliàs in infinitum pergeret huiusmodi Gnosticorum deliratio.*

2. Nec enim.] *Vetus co.* Nec enim aliter poterat assimilare spiritalium imaginem.

3. Et omnino stultorum.] *Vet. cod.* & omnimodo.

4. Quemadmodum sæpenumerò ostendimus.] *Hæc præcipuè discussit libro secundo capite quadragesimo.*

QVEMADMODVM INVESTIGABIlis & incomprehensibilis ostenditur is, qui hanc quæ secundùm nos est, condidit creaturam. D

CAPVT XXXVI.

Isa. 40.12. Eccli. 1.2. AD quos iustè quis dicat, quemadmodum ipse sermo suggeretur. Quatenus super Deum extollitis cogitationes vestras, inconsideratè elati? Audistis mensos esse cælos in palmo: Dicite mihi mensuram, & enarrate multitudinem [1] cubitorum] cælorum innumerabilem, & exponite mihi plenitudinem, latitudinem, & longitudinem, & altitudinem, circummensurationis

A rationis initium & finem, quæ non *intelliget cor hominis, & non *comprehendet ea. Verè enim magna ſunt theſaurophylacia cæleſtia, [3] immenſurabilis eſt in corde Deus, & incomprehenſibilis in animo, qui cõprehendit terram pugillo. Quis *perſpiciat menſurã, [4] & dextræ eius digitum, quis cognoſcet? Aut manum eius quis *intelliget, eam quæ menſurat immenſa, eam quæ tendit menſura ſua menſuram cœlorũ, & conſtringit pugillo terram cum abyſſis, quæ in ſe continet latitudinem, & lõgitudinẽ, & profundũ deorſum, & altitudinem ſupernam vniuerſæ conditionis? Quæ videtur, quæ auditur & intelligitur, & quæ inuiſibilis eſt: & propter hoc ſuper omne initiũ, & poteſtatem, & dominationem, & omne nomen quod nominatur, omniũ quæ facta & condita ſunt exiſtẽs Deus. Ipſe eſt qui cælos implet, & perſpicit abyſſos, qui eſt etiam cum vnoquoque noſtrum. Deus enim (inquit) appropinquans ego ſum, & non Deus de longinquo. Si abſconditur homo in abſconſis, & ego eum non videbo? Manus enim eius apprehendit omnia: & ipſa eſt quæ cælos quidem illuminat, [illuminat] etiam quæ ſub cælo ſunt, & ſcrutatur renes & corda, & in abſconſis ineſt & in ſecretis noſtris, & in manifeſto alit & conſeruat nos. Si autem plenitudinẽ

*intelligit *comprehendit *reſpiciet *intelligit.

Epheſ. 1. 21. Iere. 23. 23. Act. 17. 27. 1. Reg. 16. 7. Apoc. 2. 23.

B & magnitudinem manus eius non comprehendit homo, quemadmodum poterit quis intelligere aut cognoſcere in corde tã magnum Deum? Quem quaſi menſi ſint & perſpexerint, & vniuerſum eum decurrerint, ſuper eum eſſe aliud pleroma [5] Æonum confingunt, & alterum patrem: ad cæleſtia quidem non ſuſpicientes, verè autẽ in profundum Bythum dementiæ deſcendentes: patrem quidem dicentes ſuum finiri, vſque ad ea quæ ſunt extra pleroma: Demiurgum verò rurſum non attingere vſque ad pleroma. Et ſic neutrum eorum ponunt eſſe perfectum & comprehendentem omnia. Deerit enim illi quidem vniuerſa, quæ eſt extra pleroma, [mundi] fabricatio; huic autem quæ eſt intra pleroma [mundi] fabricatio, & neuter eorum erit omnium Deus. Quoniam autem magnitudinem Dei, ex his quæ ab eo facta ſunt, nemo enarrare poteſt, hoc omnibus manifeſtũ eſt, & quoniam magnitudo eius nõ deficit, ſed omnia continet, & peruenit vſque ad nos, & nobiſcum eſt, omnis quicũque dignè Deo ſapit, confitebitur.

C

ANNOTATIONES.

1. Ad quos iuſtè.] *Extremæ dementiæ ac inſaniæ indicat eſſe, aut ſupra, aut extra verum Deum alium cõminiſci ac inueſtigare: quoniam ſi cælorum dimenſiones nec metiri nec comprehendere valemus, multo minus Diuinam aſſequi immenſitatem poterimus.*

2. Cæterum] *Licet pro hac dictione Vetus codex* cubitorum, *habeat: tamen vtrumq; non incongrue legendum videtur.*

Epiſt. 57. 3. Immenſurabilis.] *Similis huic eſt iſta Cypriani ſententia.* Deus nec videri poteſt, viſu clarior eſt: nec comprehendi, tactu purior eſt: nec æſtimari, ſenſu maior eſt: & ideo ſic eum dignè æſtimamus, dum inæſtimabilem dicimus.

4. Et dextræ] *vet. cod. & deſinerat, legitque* menſuram dexteræ

5. Verè autem in profundum] *Cyrillus Ieroſ. de hoc Valentiniani figmento differens, alluſiſſe videtur ad hunc locum, cum ait:* Docet enim eum, qui profunditas erat malitia, à profunditate ſuam auſpicare doctrinam. Catech. 6.

SECVNDVM QVID NOTVS DEVS, ET quod ipſe Pater conditor omnium per ſuas manus formauit hominem.

CAPVT XXXVII.

D IGitur ſecundùm magnitudinem non eſt cognoſcere Deum: impoſſibile eſt enim menſurari Patrem: ſecundùm autem dilectionem eius. Hæc eſt enim quæ nos per Verbum eius ducit ad Deum obaudientes ei, ſemper diſcimus quoniam eſt tantus Deus, & ipſe eſt qui per ſemetipſum conſtituit, & *fecit, & adornauit, & continet omnia: in omnibus autem & nos, & hunc mũdum, qui eſt ſecundùm nos. Et nos igitur cum his quæ continentur ab eo, facti ſumus. Et hic eſt de quo Scriptura ait, Et plaſmauit Deus hominem [ad imaginem,] limum terræ accipiens, & inſufflauit in faciem eius flatum vitæ. Non [ergo] Angeli fecerũt nos, nec nos plaſmauerunt, nec Angeli potuerunt imaginem facere Dei, nec alius quis, præter Verbum Domini, nec virtus longè abſiſtens à Patre vniuerſorum. Nec enim indigebat horum Deus ad faciendum quæ ipſe apud ſe præfinierat fieri, quaſi ipſe ſuas non haberet manus. Adeſt enim ei ſemper Verbum & Sapientia Filius, & Spiritus, per quos, & in quibus omnia liberè & ſponte fecit, [2] ad quos & loquitur, dicens. Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram, ipſe à ſemetipſo ſubſtantiam

*elegit.

Gen. 2. 7. Geneſ. 1. 27. & 17. Geneſ. 1. 26.

ſtantiam creaturarum, & exemplum factorum, & figuram in mundo ornamentorũ A
accipiens. [3] Bene ergo pronunciauit] Scriptura [quæ] dicit. Primò omnium crede quoniam vnus eſt Deus, qui omnia conſtituit & conſummauit, & fecit ex eo quod non erat, vt eſſent omnia, omnium capax, & qui à nemine capiatur.

Euſebius lib. 5. hiſt. c. 8. hæc ex Irenæo citat.

Καλῶς οὖν εἶπεν ἡ γραφὴ ἡ λέγουσα, Πρῶτον πάντων πίστευσον ὅτι εἷς ἐστὶν ὁ θεός, ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ καταρτίσας, καὶ τὰ ἑξῆς.

Interp. Io. Chriſtophorſono.

Præclarè loquitur Liber (cùm librum Paſtoris intelligit) qui ſic loquitur. Primùm omnium vnum Deum eſſe credito, qui omnia condidit, omnia coagmentauit: & quæ ſequuntur.

Mala. 2. 10. Bene autem & in Prophetis * Malachias ait. Nónne vnus Deus qui conſtituit nos? *Mal
Ephes. 4. 6. Nónne Pater vnus eſt omnium noſtrũ? Conſequenter autem & Apoſtolus ait. Vnus Deus (inquit) Pater, qui ſuper omnes, & in omnibus nobis. Similiter autem & Domi-
Mat. 11. 27. nus. Omnia mihi (inquit) tradita ſunt à Patre meo: manifeſtè ab eo qui omnia fecit. Non enim aliena, ſed ſua tradidit ei. In omnibus autem nihil ſubtractum eſt, & pro-
Apoc. 3. 7. pter hoc idem eſt Iudex viuentium & mortuorum, habens clauem Dauid: aperit, &
Apoc. 5. 3. nemo claudit: claudit, & nemo aperit. Nemo enim alius poterat nec in cœlo, nec in terra, nec ſub terra aperire paternum librum, nec videre eum, niſi agnus qui occiſus eſt, [&] ſanguine ſuo redemit nos: ab eodem qui omnia Verbo fecit, & ſapientia ador- B
Ioan. 1. 14. nauit, accipiens omnium poteſtatem, quando Verbum caro factum eſt, vt quemad-
1. Pet. 2. 22. modum in cælis principatum habuit Verbum Dei, ſic & in terra haberet principa-
Coloſſ. 1. 8. tum: quoniam homo iuſtus, qui peccatum non fecit, nec inuentus eſt dolus in ore e-
Philip. 2. 8. ius. Principatum autem habeat eorũ quæ ſunt ſub terra, ipſe primogenitus mortuorum factus: & vt viderent omnia quemadmodum prædiximus, ſuum regem: & vt in * carnem Domini occurrat paterna lux, & à carne eius rutila veniat in nos, & ſic homo deueniat in incorruptelam, circundatus paterno lumine: & quoniam Verbum, ideſt Filius ſemper cum Patre erat, per multa demonſtrauimus. * car

Prou. 3. 16. * Quoniam [autem] & ſapientia, quæ eſt Spiritus, erat apud Deum ante omnem cõſtitutionem, per Salomonem ait. Deus ſapientia fundauit terram, parauit autem cælum prudentia. Senſu eius abyſſi eruperunt, nubes autem manauerunt ros. Et rurſus,
Prou. 8. 22. Dominus creauit me principium viarum ſuarum, in opera ſua ante * ſæculum fun- * ſæc
dauit me in initio antequam terram faceret, & priuſquam procederent fontes aquarum, antequam montes confirmarentur. Ante omnes autem colles genuit me. C
Et iterum. Cùm pararet cælum, eram cum illo, & cùm firmos faceret fontes abyſſi, quando fortia faciebat fundamenta terræ, eram apud eum aptans. Ego eram cui adgaudebat, quotidie autem delectabar ante faciem eius in omni tempore, cùm lætaretur orbe perfecto, & iocundaretur in filijs hominum. Vnus igitur Deus, qui Verbo & ſapientia fecit & adaptauit omnia, hic eſt autem Demiurgus, qui & mundum hunc attribuit humano generi, qui ſecundùm magnitudinem quidem ignotus eſt omnibus his qui ab eo facti ſunt. Nemo enim inueſtigauit altitudinem eius, [6] nec veterũ, qui quieuerunt,] nec eorum qui nunc ſunt. Secundùm autem dilectionem, cognoſcitur ſemper, per eum per quem conſtituit omnia. Eſt autem hic Verbum eius Dominus noſter Ieſus Chriſtus, qui in nouiſſimis temporibus homo in hominibus factus eſt, vt finem cõiungeret principio, id eſt hominẽ Deo. Et propterea prophetę ab eodem Verbo propheticũ accipientes chariſma, prædicauerunt eius ſecundùm carnem aduentum, per quem commixtio & communio Dei & hominis ſecũdùm pla- D
citum Patris facta eſt, ab initio prænunciante Verbo Dei, quoniã videbitur Deus ab hominibus, & conuerſabitur cum eis ſuper terram, [7] & cùm loqueretur & adfuturus eſſet ſuo [plaſmati,] ſaluans illud, & [perceptibilis] ab eo, & liberans nos de manibus omnium odientium nos, [hoc eſt ab vniuerſo] tranſgreſſionis ſpiritu: & faciens nos
Luc. 1. 71. ſeruire ſibi in ſanctitate & iuſtitia omnes dies noſtros, vti complexus homo Spiritũ Dei, in gloriam cedat Patris. Hæc prophetice ſignificabant prophetæ, ſed non quemadmodum quidam dicunt, inuiſibili Patre omnium exiſtente, alterum eſſe eum, qui à Prophetis videretur. Hoc autem dicunt, qui in totum quid ſit prophetia neſciunt.

[8] Nam prophetia eſt prædicatio futurorum, id eſt, eorum quæ poſt erunt, præſignificatio. Præſignificabant enim Prophetæ quoniam videbitur Deus ab hominibus:
Matt. 5. 8. quemadmodum & Dominus ait. Beati mundo corde, quoniam ipſi Deum videbũt.
Exod. 33. 20 Sed ſecundùm magnitudinem quidem eius, & mirabilẽ gloriam, nemo videbit Deũ,
Mat. 19. 27. & viuet. Incapabilis enim Pater: ſecundùm autem dilectionem & humanitatem, & quod omnia poſſit, etiam hoc cõcedit ijs qui ſe diligunt, id eſt, videre Deum, quod & prophetabãt Prophetæ. Quoniam quæ impoſſibilia [apud homines,] poſſibilia apud * vide
Deum. Homo etenim à ſe nõ * videt Deum. Ille aũt volens * videtur ab hominibus, à * vid
quibus

A quibus vult [& quando vult,] & quemadmodum vult. Potens eſt enim in omnibus Deus, viſus quidem tunc per Spiritum prophetiæ, viſus eſt autem & per Filium adoptiuè, videbitur autem & in regno cælorum paternaliter, ſpiritu quidem præparante hominem in *Filium Dei, Filio autem adducente ad Patrem, Patre autem incorruptelam donante in æternam vitam, quæ vnicuique euenit ex eo quod videat Deum. Quemadmodum enim videntes lumen intra lumen ſunt, & claritatem eius [percipiunt:] ſic & qui vident Deum, intra Deum ſunt, percipientes eius claritatem.

*Filio

ANTONIVS Meliſſa Serm. 1. qui eſt de fide, hæc citat.

Ὥσπερ οἱ βλέποντες τὸ φῶς, ἐντός εἰσι τοῦ φωτὸς, καὶ τῆς λαμπρότητος αὐτοῦ μετέχουσιν· οὕτως οἱ βλέποντες τὸν θεὸν ἐντὸς γίνονται τοῦ θεοῦ, μετέχοντες αὐτοῦ τῆς λαμπρότητος. ζωῆς οὖν μεθέξουσιν οἱ ὁρῶντες θεόν.

Interp. C. G.

Quemadmodum qui lumen intuentur, intra lumen ſunt, ac eius ſpendore fruuntur: ſic qui Deum vident, intra Deum exiſtunt, ſplendoris ipſius participes. Vitæ ergo participes erunt, qui Deum vident.

B Viuificat autem eos claritas: perſpiciunt ergo vitam qui vident Deũ. Et propter hoc incapabilis [& incomprehenſibilis,] viſibilem ſe & comprehenſibilem, & capacem hominibus præſtat, vt viuificet percipientes & videntes ſe. Quemadmodum enim magnitudo eius inueſtigabilis eſt, ſic & benignitas eius inenarrabilis: per quam vitã præſtat iis qui vident eum. Quoniam viuere ſine vita, impoſsibile eſt: ſubſiſtentia vitæ autem, de [Dei] participatione euenit: participatio autem Dei, eſt videre Deum, & frui benignitate eius. Homines igitur videbunt Deum, & viuent per viſionem, immortales facti & pertingentes vſque in Deum. Rom. 11. 33. 1. Cor. 13. 12.

Quod, ſicut prædixi, per prophetas figuraliter manifeſtabatur, quoniam videbitur Deus ab hominibus qui portant Spiritum eius, & ſemper aduentum Chriſti ſuſtinent. Quemadmodum & in Deuter. Moyſes ait. In die iſta videbimus, quoniam loquetur Deus ad hominem, & viuet. Quidam enim eorum videbant Spiritum propheticum & operationes eius in omnia genera chariſmatum effuſa: alij verò aduentum Domini, & eam quæ eſt ab initio adminiſtrationem, per quem [fecit] voluntatem Patris quæ eſt in cælis & quæ eſt in terris: alij verò & glorias paternas temporibus aptas, & ipſis qui videbãt, & qui tunc audiebãt, & *omnibus qui deinceps audituri erant. Sic igitur manifeſtabatur Deus: per omnia enim hæc Deus Pater oſtenditur, Spiritu quidem operante, Filio verò adminiſtrante, Patre verò comprobante, homine verò conſummante ad ſalutem. Quemadmodum & per Prophetam Oſee, ait. Ego (inquit) viſiones multiplicaui, & in manibus Prophetarum aſſimulatus ſum. Apoſtolus autem idipſum expoſuit dicens. Diuiſiones autem chariſmatum ſunt, idem autem Spiritus: & diuiſiones miniſteriorum ſunt, idem autem Dominus: & diuiſiones operationum ſunt, idem autẽ Deus, qui operatur omnia in omnibus: Vnicuique autẽ datur manifeſtatio Spiritus ad vtilitatẽ. Sed quoniã qui omnia in omnibus operatur, Deus eſt; qualis eſt & quãtus eſt, inuiſibilis, & inenarrabilis eſt omnibus, quæ ab eo facta ſunt, incognitus autem nequaquam: omnia enim per Verbũ eius diſcunt, qui eſt vnus Deus Pater qui continet omnia, & omnibus eſſe præſtat, quemadmodum in Euangelio ſcriptũ eſt. Deum nemo vidit vnquam; vnigenitus Filius, qui eſt in ſinu Patris, ipſe enarrauit. Enarrat ergo Filius ab initio Patris, quippe qui ab initio eſt cum Patre, qui & viſiones propheticas, & diuiſiones chariſmatũ, & miniſteria ſua, & Patris glorificationem conſequenter & compoſitè oſtenderit humano generi, apto tempore ad vtilitatem. Vbi eſt enim conſequentia, illic & conſtãtia: & vbi eſt conſtantia, illic & pro tempore: & vbi pro tẽpore, illic & vtilitas, & propterea [Verbũ diſpenſator] paternæ gratiæ factus eſt ad vtilitatem hominum, propter quos fecit tantas diſpoſitiones, hominibus quidem oſtendens Deum, Deum autem exhibens hominem, & inuiſibilitatem quidem Patris cuſtodiens, ne quando homo fieret contemptor Dei & vt ſemper haberet ad quod proficeret. Viſibilem autem rurſus hominibus per multas diſpoſitiones oſtendens Deũ, ne in totum deficiens [à Deo] homo, ceſſaret eſſe. Gloria enim Dei viuens homo, vita autẽ hominis viſio Dei. Si enim quę eſt per cõditionem oſtenſio Dei vitam præſtat hominibus in terra viuentibus, multò magis ea, quæ eſt per Verbũ manifeſtatio Patris, vitã præſtat his qui vident Deum. Deut. 5. 24. C *hominibus. Oſee. 12. 10. 1. Cor. 12. 4. Ioan. 1. 18. D

Quoniam ergo Spiritus Dei per prophetas futura ſignificauit, præformans nos, & præaptans ad id vt ſubditi Deo ſimus: futurum autem erat, vt homo per ſancti Spiritus beneplacitum videret. neceſſariò oportebat eos, per quos futura prædicabantur, videre Deum, quem ipſi hominibus videndum intimabant: vti non ſolùm dicatur prophetıcè Deus, & Dei Filius, & Filius, & Pater, ſed vt videatur omnibus membris

ſancti-

sanctificatis & edoctis ea quæ sunt Dei, vt præformaretur & præmeditaretur homo applicari in eam gloriam quæ pòst reuelabitur his qui diligunt Deum.[12] Non enim *solùm sermone prophetabant prophetæ, sed & visione, & conuersatione, & actibus quos faciebant, secundùm id quod suggerebat Spiritus: secundùm hanc igitur rationem inuisibilem videbant Deum Quemadmodum & Esaias ait: Regem Dominum sabaoth vidi oculis meis: significans quoniam videbit oculis Deum homo, & vocē eius audiet. Secundùm hanc igitur rationem, & Filium Dei hominem videbant cōuersatum cum hominibus, id quod futurum erat prophetantes eum qui nondum aderat, adesse dicentes, & impassibilem passibilem annuntiantes, & eum qui tunc in cælis, in limum mortis descendisse, dicentes.[13] Et reliquas autem eius recapitulationis dispositiones, quasdam quidem per visiones videbant, quasdam per verbum annunciabant, quasdam verò per operationem typicè significabant, quæ quidem videnda erant, videntes; quæ verò audienda erant, sermone præconantes; quæ verò agenda erant, operatione perficientes; vniuersa verò propheticè annuntiantes. Propterea & Moyses transgessori quidem Legis populo igneum Deum esse dicebat, igneum à Deo diem superduci [eis] minitans. His verò qui erga *Dominum timorem habebant, Dominus Deus, dicebat, misericors, pius, & magnanimus, & magnæ miserationis, & verax, & iustitiam seruans, & misericordiam in milia, auferens iniustitias, & nequitias, & peccata.[14] Et verbum quidem loquebatur Moysi apparens in cōspectu, quemadmodum si quis loquatur ad amicum suum: Moyses verò cupiuit manifestè videre eum qui secum loquebatur, & dictum est ei: Sta in loco alto petræ,[15] & [manu mea] contegam super te. Quando verò transierit *claritas mea, tunc videbis quæ sunt posteriora mea, facies autem mea non videbitur tibi: nō enim videt homo faciem meam, & viuet: vtraq; significans quoniam & impossibile est homini videre Deum, & quoniam per sapientiā Dei in nouissimis *temporibus videbit Deū homo, in altitudine petræ, hoc est, in eo qui est secundùm hominem eius *aduetus:[16] & propter hoc facie ad faciē confabulatus est cum eo in altitudine montis, assistēte etiam Helia, quemadmodum Euangelium retulit, restituens in fine pristinam repromissionem.[17] Non igitur manifestè [ipsam] faciem Dei videbāt prophetę: sed dispositiones & mysteria. [per] quæ inciperet homo videre Deum. Quemadmodum & Heliæ dicebatur. Exies cras, & stabis in conspectu Domini, & ecce, Dominus transiet, & ecce spiritus magnus, & fortis qui dissoluet montes, & conteret petras in conspectu Domini, & non in spiritu Dominus: & post spiritum terræmotus, & non in terræmotu Dominus: & Post terræmotum ignis, & non in igne Dominus: & post ignem vox auræ tenuis. Per hæc enim & per prophetas valde indignans, propter trāsgressionem populi & propter interfectionem prophetarum, docebantur mitius agere, ac secundùm hominem aduentus Domini significabatur futurus, post illam Legem quę data est per Moysem, mitis & tranquillus, in quo nec calamum quassatum confregit, nec linum fumigans extinxit. Ostendebatur autem & regni eius mitis & pacifica requietio. Post enim spiritum qui conterit montes, & post terræmotum, & post ignem, tranquilla & pacifica regni eius aduenium tempora, in quibus cum omni trāquillitate Spiritus Dei viuificat, & auget hominem. Manifestius autem adhuc [&] per Ezechielem factum est, quoniam ex parte dispositiones Dei, sed non ipsum videbant[18] prophetæ propriè] Deum. Hic enim Dei cùm vidisset visionem, & Cherubim, & rotas eorum, & vniuersæ progessionis eius mysterium cùm retulisset,[19] & similitudinem throni cùm vidisset super eos, & super thronum] similitudinem quasi *figuram hominis, & illa quidem quæ erant super lumbos eius quasi figuram electri, quæ autem deorsum, quasi visionem ignis; & reliquam vniuersam thronorum visionem manifestans; ne quis putaret fortè eum in his propriè vidisse Deum, intulit. Hæc visio similitudinis gloriæ Domini.[20] Igitur si neque Moyses vidit Deum, nec Helias, nec Ezechiel, qui multa de cælestibus viderunt, quæ autem ab his videbantur, erant similitudines claritatis Domini, & prophetiæ futurorum, manifestum est quoniam Pater quidem inuisibilis; de quo & Dominus dixit. Deum nemo vidit vnquam. Verbum autem eius, quemadmodum volebat ipse, & ad vtilitatem videntium claritatem monstrabat Patris, & dispositionis exponebat. Quemadmodum & Dominus dixit. Vnigenitus Deus, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit.

Et ipse autem interpretatur Patris Verbum, vtpote diues, & multus existens, non in vna figura, nec in vno charactere videbatur videntibus eum, sed secundùm dispensationum eius causas siue efficaciam, sicut in Daniele scriptum est.[21] Aliquando enim cum his qui erant circa Ananiam, Azariam, Misaêlem videbatur, assistens eis in

Marginalia (left): Esaia 6. — Exod. 24.17 — Deut. 4.24. — Exo. 34.6.7. — Num. 12.8 — Exod. 33.22 23. — Ibid. 20. — Matth. 17.3. — 3. Reg. 19.11. — Esaia 42.3. — Ezech. 1.16. — Ioan. 1.18. — Filius Dei diuersis modis se videndum præbuit. — Dan. 3.92.

Marginalia (right): A — *sol — *De — B — *Io — *die — *adu — C — D — *figu

A eis in fornace ignis, & in camino, & liberans eos de igne. Et visio (inquit) quarti similis Filio Dei.[22] Aliquando autem lapis à monte abscissus sine manibus, & percutiens *Dan.2.3.4.* temporalia regna, & ventilans ea, & ipse replens vniuersam terram. Rursum hic idē [videtur] quasi Filius hominis in nubibus cæli veniens, & appropinquans ad veterē *Dan.7.13.* dierum, & sumens ab eo vniuersam potestatem, & gloriam, & regnum. Et potestas (inquit) eius potestas æterna, & regnum eius non interibit.[23] Sed & Ioannes Domini discipulus in Apocalypsi, sacerdotalem & gloriosum regni eius videns aduentum, Conuersus sum (inquit) videre vocem quæ loquebatur mecum, & conuersus vidi septem *Apocal.1.12.13.* cādelabra aurea, & inter candelabra similē Filio hominis indutū podere, & accinctū ad mammas zonam aureā. Caput autem eius & capilli [albi] quemadmodū lana alba, quomodo nix, & oculi eius vt flāma ignis, & pedes eius similes chalco libano, quēadmodū in camino succensus est. [Et vox] eius quasi vox aquarum, & habet stellas septē in manu dextera sua, & de ore eius romphæa ex vtraque parte acuta exibat, & facies eius quemadmodum Sol fulgens in virtute sua. In his enim aliquid à Patre clarum eius significat, vt caput: aliquid verò sacerdotale, vt *poderem: & propter hoc Moyses secundùm [hunc] typum vestiuit pontificem: aliquid verò ad finem, quemadmodum *Exod.28. Leuit.8.* chalcolibanum in camino succensum, quod est fortitudo fidei,[24] & perseuerabile orationum, propter adueniens in fine temporum succensionis incendium. Ioanne verò non sustinente visionem, Et cecidi enim (inquit) ad pedes eius quasi mortuus, (vt *Apoc 1.17. Exod 33.20* fieret, quod scriptum est, Nemo videt Deum, & viuet) & viuificans eum Verbum & admonens quoniam ipse est in cuius pectore recumbebat ad cœnam, interrogans quis esset [5] qui inciperet eum tradere. Et dicebat. Ego sum primus & nouissimus, & qui viuo, & fui mortuus, & ecce viuo in sæcula sæculorum, & habeo claues mortis & inferorum. Et post hæc in secunda visione eundem Dominum videns. Vidi enim (inquit) *Ioan.13.25. & 26.* in medio throni, & quatuor animalium & in medio presbyterorum agnum stantem quasi occisum, habentem cornua septem, & oculos septem, qui sunt septem spiritus Dei, dimissi in vniuersam terram. Et rursum de eodem ipso agno, ait. Et ecce *Apoc.5.6.7.* equus albus, & qui sedebat super eum vocabatur fidelis & verus, & per iustitiam iudicat & pugnat, & oculi eius sicut flamma ignis, & in capite eius diademata multa, habens nomen scriptum, quod nemo scit nisi ipse: & circumamictus vestimentum aspersum sanguine, & vocatur nomen eius Verbum Dei, & exercitus cæli sequebatur *Apoc 19.11. &c.* eum in equis albis, vestiti byssinum album mundum, & de ore eius procedit romphæa acuta, vt in ea percutiat gentes, & ipse pascet eos in virga ferrea, & ipse calcat lacum vini furoris iræ Dei omnipotentis, & habet super vestitum, & super femur suum *Psal. 2.9.*

C nomen scriptum, REX REGVM, ET DOMINVS DOMINANTIVM. Sic semper Verbum Dei velut lineamenta rerum futurarum habet, & velut species dispositionum Patris hominibus ostendebat, docens nos quæ sunt Dei.

Non solùm autem per visiones quæ videbantur, & [per] sermones qui præconabātur, sed & in operationibus visus est Prophetis, vt per eos præfiguraret, & præmonstrauit futura. Propter quod & Osee Propheta accepit vxorem fornicationis, per operationem prophetans, quoniam fornicando fornicabitur terra à Domino: hoc est, *Nuptiæ Osee quid significarent. Osee 2.23.* qui super terram sunt homines, & de huiusmodi hominibus beneplacitum habebit Deus assumere Ecclesiam sanctificandam communicatione filij eius: sicut & illa sanctificata est communicatione Prophetæ. Et propter hoc Paulus sanctificatam ait infidelem mulierem in viro fideli. Adhuc etiam filios suos nominauit propheta Non *1.Cor.7.14.* misericordiam consecuta, & non populus: vt, quemadmodum Apostolus ait, Fiat qui *Osee.2.23.* non populus, populus: & [ea quæ non est] misericordiam consecuta, misericordiam *Rom.9.25.* consecuta:[26] & in loco eliberata, in quo [vocabatur] non populus, ibi vocabuntur filii Dei viui. Id quod à Propheta typicè per operationem factum est, ostendit Apostolus verè factum in Ecclesia *& Christo.[27] Sic autem & Moyses Aethiopissam accipiebat vxorem, quam ipse Israelitidem fecit, præsignificans quoniam oleaster inseritur in oliuam, & participans pinguedinis eius [erit.] Quoniam enim his qui secundū carnem natus est Christus, à populo quidē habebatur inquiri vt occideretur, liberari verò in Aegypto, id est in Gentibus, & sanctificare eos qui ibi essent infantes, vnde & Ec- *Rom 11.24.* clesiam sibi perfecit. AEgyptus enim ab initio gentilis, quemadmodum AEthiopissa: propter hoc per nuptias Moysi, nuptiæ Verbi ostendebantur; & per AEthyopissam *Matt.2.13.* coniugem, ea quæ ex Gentibus est Ecclesia manifestabatur; cui qui detrahunt, & incusant & derident eam, non erunt mundi. Leprosi enim erunt, & abiicientur à iustorum castris. Sic autem & Raab fornicaria semetipsam quidem condemnans, quoniam esset gentilis omnium peccatorum rea,[28] suscepit autem speculatores, qui specula- *Num.12.21 Ios.6.2. Heb.11.31.*

D

*poderes.] *& Aethiopia:]

culabantur vniuersam terram, & apud se abscondit Patrem scilicet & Filium & *Spiritum sanctum. Et cùm vniuersa ciuitas in qua habitabat, concidisset in ruinam, canentibus septem tubicinis, in vltimis Raab fornicaria conseruata est, cum vniuersa domo sua, fide signi coccini: sicut & Dominus dicebat his, qui aduentum eius non excipiebant, Pharisæi scilicet: & coccini signum[29] nullificant, quod erat pascha, redemptio & exodus populi ex AEgypto, dicens. Publicani & meretrices [præcedunt] vos in regno cœlorum. A *cum Spiritu sancto.

Mat.21.31.

ANNOTATIONES.

1. Igitur secundùm magnitudinem] Deus natura quidem incomprehensibilis, operibus tamen ostendit se vnicum esse huius mundi Deum ac Dominũ: quippe qui illum non mediantibus Angelis, sed per vnigenitum Filium suum atque Spiritum sanctum condiderit.

2. Ad quos & loquitur dicens, faciamus] Hunc locum post Irenæum sic intelligendum censuerunt Tertullianus lib. de Trinitate, Athanasius epist. de Synodis, lib.1. De Vnita Deitate Trinitatis, Serm.4. contra Arianos, Hilarius lib.4. de Trinitate, Basilius homil.9. In Hexameron: Gregorius Nyssenus orat. In ea verba: faciamus hominem, &c. Cyrillus Ierosol. Catech.10 Cyrillus. Alex. lib.2. cap.2. in Ioan. libr. 4. dialog. de Trinitate lib.1.4. & 8 contra Iulianum: Epiphanius hæres.69. Ambros. li.1. de Fide c.7. & libr.6. Hexam. cap. 7. August. lib.12. de Trinit. cap.6. libro contra sermonẽ Arianorum. Theodoret. Quæst.19 In Genesim. Iudæos, Sabellianos, & Arianos huic interpretationi contradicentes, rationibus, alijs scripturis iam cõuictos horrendis anathematibus & diris omnibus prosequẽdos censuerunt.

3. Bene ergo pronuntiauit Scriptura] Hunc locum Irenæi transcribit Eusebius lib.5. hist. cap 8. Ex quo germanam lectionem restituimus, duabus dictionibus adiectis pronunciauit, & quæ Magdeburgenses, etsi sexdecim viros Lynceos planè & Argos iactitant suis rhapsodiis diu noctuque incumbere, hic tamen fœdissimo mendacio lapsi sunt, scribentes hoc ipsum Irenæi iudicium de Pastoris scripto, quod Eusebius recitat, nõ reperiri in ijs, quæ hodie exstant Irenæi operibus. Hanc porrò sententiam Origenes Irenæum imitatus ex Pastoris libro, in cap.3. libri primi Periarchon inseruit: eãdem Arianos adamasse, & citasse, refert Athanasius Epistol. Quod Nicæna Synodus, &c. Cæterũ, quanti hunc æstimanda sint Hermetis seu Pastoris scripta: pronuntiabit Ecclesia: grauissimorum ego authorum diuersa proponam iudicia. Hermam siue Hermetem eum esse, quem in fine Epistolæ ad Roman. salutat Paulus, quosdam æstimasse scribit Eusebius libr. 3. capit.3. historia. Pij Papæ, qui anno vigesimo Antonini Imperatoris martyrium perpessus est, fratrem eum vocat Damasus: Platina non fratrem, sed familiarem fuisse magna intercedente inter eos consuetudine, scribit. Hunc idem Pius pontifex & martyr appellat Doctorem fidei & scripturarum, qui sua ætate effulserit, cuiquẽ Angelus Domini in habitu Pastoris apparuerit. Irenæum huius scriptum nouisse & probasse eò indicat Eusebius, quòd præcedenti ab illo sumpta sententia vtitur ad hæresim retundendam, fideique præcipuum dogma confirmandum. Angelum Pastoris habitu ei colloquutum, citatis verbis eius semel & iterum li.1. & 2. Stromatωn, semel lib.4. bis quoque lib.6. docet Clemens Alex. Quosdam orantium ritus ex Hermæ scriptis disputat & probat. Tertullian. Ad librorum ipsius lectionem hortatur Origen. hom.13. in Ezech. Athanasius libro de incarnatione Verbi, sententiæ suprascriptæ partem adducens, vtilissimum appellat Pastoris librum. Ruffinus in expositione Symboli, illum adscribit libris, quos maiores Ecclesiasticos vocarunt. Hieronymus inter primos Ecclesiasticos scriptores eum enumerans, librum illius publicè apud quasdam Græciæ Ecclesias prælegi, testatur: eumquẽ re vera vtilem censet, & multos veterum ex eodem testimonia vsurpasse cognoscit. Sedulius in ca 16. ad Rom. scripturam libelli Pastoris valdè sibi vtilẽ & diuinitus inspiratã videri, scriptũ reliquit. Hæc obseruare libuit in Magdeb. qui præcipuè hunc autorem friuolis & tenuis coniectionibus innixi, miseris modis exceptum lacerant & damnant.

Lib. de Orat

In Catalog.

4. Quoniam autem & Sapientia] Spiritus sancti diuinitatem & coæternitatem cum Patre & Filio, hic videre est: eaquẽ ratione Magdeburgenses oppositum illi adscribere per sycophantiam non debuerunt. B

5. Dominus creauit me] De huius loci sensu grauiter olim inter Catholicos & Arianos certatum fuit: his inde volentibus Filium Dei propriè & verè creatum esse, illis constanter negantibus, vtpotè qui semper cum Patre fuisset, quemadmodum hoc capite tradit Irenæus, idest, eandem cum Patre haberet æternitatem, immensitatem, & diuinam maiestatem, profitentibus in Symbolo: Aeternus Pater, æternus Filius, æternus Spiritus sanctus Non tamen tres æterni, nec tres immensi: sed vnus æternus & vnus immensus. Huius porrò nodum pauci dissoluunt Epiphanius & Hieronymus, docentes in fonte Hebræo verbum esse CANANI, quod possidere & acquirere: non autem Bara, quod creare significat. Ac idcirco Aquilam rectius vertisse, κύριος ἐκτήσατό με, Dominus possedit me: quàm Septuaginta κύριος ἔκτισέ με, Dominus creauit me. Possessio enim significat, quod semper Filius in Patre, & Pater in illo fuerit: Creatio autem eius qui prius non erat, conditionis exordium: quod de Filio Dei vel cogitare impium ac nefastum. C

In Anchorato.
Epi. ad Cyp.

6. Nec veterum] Vet. cod. pro his duabus voculis habebat qui quieuerunt: vtrumque legi potest.

7. Et cum loqueretur] Hoc loco quædam deleuimus, alia adiecimus vet. cod. auth. Nam excusi legebãt, & colloqueretur, & adfuturus esset, idest, ab vniuerso suo plasmate saluans illud, & parcibilis ab eo, &c.

8. Nam prophetia] Parem huic descriptionem habet Basil Propheta est, qui per Spiritus sancti reuelationem, quod futurum est prænunciat. Et Procopius Gaza in 1. c. Isaiæ, prout Latinum factum mihi ostendit eius interpr. Ioannes Curterius, Propheta est, qui res futuras, vel præsentes, occultas prædicit. D

In 4. ca. Isa.

9. Quemadmodum.n. videntes lumen] Sententiam hanc vsque ad id, & propter hoc incapabilis, visibilem se, &c. transcripsit nominatim ex Iren. Melissa, p.2. in ea aut perc. piũt pro recipiũt substituimus.

10. Per quem fecit] Sic. vet. co. excusi, per quem perfecti.

11. Verbum dispensator] Expunximus dispensatũ vet. cod. auth.

12. Non enim solo sermone] Elegans est Aug ea de re sententia hæc, Patrum illorum non tantum lingua, verum etiam vita, prophetica fuit, li 4. cont. Fau. c.2. & lib.22. c.23. Tert. etiam, sicut vocibus,

ita

ita & rebus prophetatum est, *libr. de resurrect. carn.*

13. Et reliquas autem eius] *Tria hæc genera visionum, quibus Prophetis Deus seipsum in similitudine manifesta fecit, copiosè persequitur Augustinus, lib. contra Adimantum cap. 28.*

14. Et Verbum quidem loquebatur Moysi] *Constans est hæc omnium ferè antiquorum sententia, vt sæpe adnotauimus. Hunc locum illustrabunt clarissima ista B. Clementis verba:* Hunc Filium Dei incarnandum, olim apparentem vidit Iacob vti hominem, & dixit, Vidi Dominum facie ad faciem: hunc Abraham hospitio recepit, hunc Moses in rubo vidit, hunc Iesus Naue dux exercitus Domini armatum pugnantem: hunc Daniel, filium hominis venientem ad patrem, &c. *Vide Cyrillum Ierosoly. Catechesi 10. & 11.*

Lib. 5. Cõst. c. 21.

15. Et manu mea] *Sic vetus cod. Græcè σκεπήσω τῇ χειρί μου. Vulgata:* Protegam dextera mea. *Sustulimus,* manum meam. *Et postea,* ipsam, *pro* ipsi, *reposuimus.*

16. Et propter hoc facie ad faciem] *Eadem sic quoque exprimit Tertullianus libr. 4. contra Marc.* Cùm desiderasset conspectum Domini Moses, dicens: Si inueni gratiam coram te, manifesta te mihi, vt cognoscenter videam te: eum conspectum desiderans, in quo hominem esset acturus, quod Propheta sciebat, &c. In nouissimo, inquit Dominus, videbis posteriora mea, non lumbos, nec suras, sed quam desiderauerat gloriam in posterioribus temporibus reuelandam, in qua facie ad faciem visibilem se ei repromiserat, & cæt. *Eadem continet libro contra Praxeam. Item Cyrillus Ierosolymitan. Catech 10.*

17. Non igitur manifestè] *Hæc desumpta videntur ex Dionys. Areop. l. de cælest. hier. c. 4. & epist. 2. ad Caium monachum.*

18. Prophetæ propriè] *Ita vetus cod. excusi,* priores.

19. Et similitudinem] *Decem has voces ex vet. cod. restituimus.*

20. Igitur si neque Moyses] *Disputarunt olim, atque etiam nunc inquirunt multi, An Moyses & Paulus, cùm adhuc peregrinarentur, viderint Deum more beatorum, id est, facie ad faciem sicuti est: quod hic disertè negat Irenæus. Ego paucis, quod ab eximio doctore Augustino didici subijcio. Is ait, vbi scribit eos Deum vidisse non aliqua corporali natura similitudine vel imagine: sed in ea subiecti natura & essentia, qua Deus est, quantum eam capere potest homo seuocatus ab omni sensu corporis. Id rursus confirmat Epistola ad Paulinam, de videndo Deũ, cap. 12. & 13. Sed hoc ipsũ lib. 2. de Trinit. cap. 17. & 18. exponit, affirmans illos solo mentis oculo Deũ ad tempus vidisse, quantũ fas est homini: non autem corporeis oculis. Concedit etenim lib. 22. de ciu. neq; etiam beatos post iudicium, Deum corporeis oculis, quãtumuis glorificatis, aspecturos esse:*

Lib. 12. de Gen. ad lit. c. 27. & 28.

obseruans beatum Iob dixisse quidem, in carne mea videbo Deum: *sed non per carnem.*

Nec solus Irenæus indicat Moysem vel Paulum hic degentes Deum instar beatorum mentium minimè vidisse: verùm idem quoque sentiunt Dionysius lib. cælest. hier. cap. 4. ac Epistola ad Caium: Origenes homil. 1. in Isaiam: Nazianzenus orat. 2. de Theologia: Chrysostomus hom. 14. in Ioannẽ: Cyrillus Alex. lib. 1. in Ioan. ca. 22. & ex Latinis Hieronymus Dialog. 3. adu. Pelagianos: Gregorius libr. 18. Moral. cap. 36 & 37. aliique permulti. Ad scripturas autem quæ contra sentientes obijciũt, respondent, illas de speciali quadam & illustriori visione intelligendas esse: non de beatifica, qua nunc cum Angelis in cælo potiuntur.

21. Aliquando enim] *Tertull.* Hic erat visus Babylonio regi in fornace cum martyribus suis quartus, tanquam filius hominis, &c. *Lib. contra Marc. & lib. contra Praxeam Consentiunt Hieronymus & Theodoretus comment. in 3. Daniel.*

22. Aliquando autem lapis à monte] *per montem, vel Hebræorum genus, vel B. Mariã Virginem: per lapidem verò Christum, superueniente solius Spiritus sancti virtute, extra conceptum & natum, cum Irenæo intelligendum arbitramur Iustin. in dialog. Tertull. libr. 3. contra Marc. Augustinus concione ad Catechũ. cap. 12. Reposuimus ante* videtur. *pro,* videbitur.

22. Sed & Ioannes] *Sacram Apocalypsin disertè Ioanni Apostolo & Euangelistæ adscribit: verùm de hoc infra copiosius dicetur.*

24. Et perseuerabile orationum] *Id est, perseuerantiam, qua frequenter pernoctabat in precibus.*

25 Qui inciperet eum tradere] ἔμελλε παραδιδόναι, *qui traditurus esset.*

26. Et in loco celebrata] *Græcè* κληθήσεται ἐν τῷ τόπῳ οὗ, & in loco erit, in quo vocabatur &c.

27. Sic autem & Moyses] *Theodoreto quæst. 4. in Exod. Hieronymo in 1. cap. Soph. & Augustino Serm.* 86 *placet quoq; hæc intelligentia.*

Sed quæritur à multis, quomodo vxor Moysis dicatur Aethiopissa, cum fuerit filia Iethronis sacerdotis Madian, in quam prouinciam fugisse dicitur, non in Aethiopiam? Respondeo, Madian solo brachio maris rubri tractu ab Aethiopia distare: eandemque persæpe vocari in sacris literis terram Chus, ac Aethiopiam: ideo Sephoram inde natam ac educatam rectè Aethiopissam appellatam esse. Est tamen memorabile, quod non solum Epiphanius, sed etiam R. Mose Maimonides obseruat, nimirum, Mosen prophetæ suscepto munere, ab eadem vxore sua deinceps abstinuisse, vt tam sanctæ ac spirituali vocationi puriorem daret operam.

Cõt. hær. 78

28. Suscepit autem speculatores] *Vetus cod. adijcit,* tres speculatores, *quod comparationi de tribus diuinis hypostasibus concinnè quadraret, si bibliorum contextus duos, non tres fuisse reperiret. Cæterùm non multum discedit ab hac Irenæi allegoria, Iustinus Martyr in Dialogo.*

29. Nullificant] *Id est, aspernantur & contemnunt. Proxima linea,* præcedunt, *pro,* præcedent, *legimus, quod in Euangelio legatur,* προάγουσιν.

QVEMADMODVM IN ABRAHAM A
præfigurabatur fides nostra, & quæ est expositio eorum quæ facta sunt à Patribus.

CAPVT XXXVIII.

Rom.4. Voniam autem & in Abraham præfigurabatur fides nostra, & quoniam Pa-
Gal.3.5. triarcha nostræ fidei,[&]velut Propheta fuit, plenissimè Apostolus docuit
in [ea]epistola[quæ est] ad Galatas,dicens.Qui ergo tribuit vobis Spiritum,
Gal.3.8. & operatur virtutes in vobis,ex operibus Legis,an ex auditu fidei? Sicut Abra-
hā credidit Deo.& reputatum est illi ad iustitiam.Cognoscite itaque quoniam qui sūt
Gen.12.& ex fide,hi filij sunt Abrahæ.Prouidens autem Scriptura, quoniam ex fide iustificat
18.&22. Gentes Deus,prænuntiauit Abrahæ quoniam benedicentur in eo omnes Gentes.Ita-
18. que qui ex fide sunt,benedicentur cum fideli Abraham. Ob quæ non solùm Prophe-
tam eum dixit fidei,sed & patrem eorum qui ex Gentibus credunt in Christum Iesum, B
eo quòd vna & eadem illius,& nostra sit fides:illo quidem credente futuris quasi iam
factis propter repromissionem Dei: nobis quoque similiter per fidem speculantibus
eam quæ est in regno hæreditatem,propter repromissionem Dei.Et ea autem quę cir-
ca Isaac non sine significatione sunt.In ea enim epistola quæ est ad Romanos,ait Apo-
Rom.9.10. stolus.Sed & Rebecca ex vno concubitu habens Isaac patris nostri, à Verbo respon-
Gen.25.8. sum accepit,vt secundùm electionem propositum Dei permaneat, non ex operibus,
sed ex vocante,dictum est ei.Duo populi in vtero tuo, & duæ Gentes in ventre tuo, &
populus populum superabit, & maior seruiet minori. Ex quibus manifestum est,
non solùm prophetationes Patriarcharum, [2] sed & partum Rebeccæ prophetiam
fuisse duorum populorum, & vnum quidem esse maiorem, alterum verò mino-
rem,& alterum quidem sub seruitio, alterum autem liberum. Vnius autem & e-
Dan.13.42. iusdem patris,vnus & idem Deus noster & illorum: [3] qui est absconsorum cognitor,
Rom.9.13. qui scit omnia antequam fiant,& propter hoc[dixit:] Iacob dilexi, Esau autem odio
habui.

Siquis autem & actus qui sunt Iacob addiscat,inueniet eos non inanes,sed plenos
dispositionum:& inprimis in natiuitate eius, [4] quemadmodum appræhendit calca- C
Gen.25.26. neum fratris,& Iacob vocatus est,id est,supplantator,tenens,sed qui non tenetur, li-
gans pedes,sed qui non ligatur;luctans & vincens, tenens in manu calcaneum aduer-
sarii,id est,victoriam.Ad hoc enim nascebatur Dominus, cuius typum generationis
monstrabat,de quo & Ioannes in Apocalypsi ait:Et exiuit vincens,vt vinceret. Dein-
Apoc.6.2. de autem primogenita accipiens,quando vituperauit ea frater eius: quemadmodum
Gen.25.32. & iunior populus eum primogenitum Christum accepit, cùm eum repulit populus
Ioan.19.15. ætate prouectior,dicens:Non habemus regem,nisi Cæsarem. In Christo autem vni-
uersa benedictio,& propter hoc benedictiones prioris populi à Patre subripuit poste-
rior populus,quemadmodum Iacob abstulit benedictionem huius Esau. Ob quam
causam fratris patiebatur insidias,& persecutiones frater suus, sicut & Ecclesia hoc i-
dem à Iudæis[patitur.]Peregrè nascebantur XII tribus genus Israel, quoniam & Chri-
stus peregrè incipiebat [5] duodecastylum]firmamentum Ecclesiæ generare.Variæ oues
Gen.30.37. quæ fiebant huic Iacob merces: & Christi merces, [quia] ex variis & differentibus
Gentibus in vnam cohortem fidei conuenientes fiunt homines, quemadmodum D
Psal.2.8. Pater promisit ei; Postula,dicens,à me, & dabo tibi Gentes hæreditatem tuam, &
Gen.29.28. possessionem tuam terminos terræ. Et quoniam multitudines filiorum Domini
Prophetæ fiebant Iacob,necessitas omnis fuit [6] ex duabus sororibus eum filios face-
re:Quemadmodum Christus ex duabus Legibus vnius, & eiusdem Patris. Similiter
Gen.30.1. autem,& ex ancillis,significans quoniam secundùm carnem ex liberis, & ex seruis.
Christus statuet filios Dei,similiter omnibus dans munus Spiritus viuificantis nos
Omnia autem ille faciebat propter illam iuniorem,bonos oculos habentem Rachel:
[7] quæ præfigurabat Ecclesiam,propter quam sustinuit Christus: qui tunc quidem[per]
Patriarchas suos,& Prophetas præfigurans & prænuntians futura, præexercens suam
partem dispositionibus Dei,& assuescens hæreditatem suam obedire Deo.& peregri-
nari in sæculo,& sequi verbum eius,& [*] præfigurare futura. Nihil enim vacuum, ne- *præsignificare.
que sine signo apud eum.

ANNO-

ANNOTATIONES.

A 1. Quoniam autem & in Abraham] *Non solùm in Abraham præsignata est fides & vocatio Gentium ad Christum: verùm etiam in Rebeccæ parturitione, rebus gestis per Iacob: ideò facilè apparet eandē Patriarcharū fidem cum nostra in vnum Deum fuisse, &c.*

2. Sed & partum Rebeccæ] *Huic interpretationi subscribunt Iustin. in Dialogo Tertul. initio libri cō-tra Iudæos. Orige. hom. 11. in Genes. Ambros. in cap. 9. ad Rom. August. Serm. 68. de temp. Prosper Aquit. l. 1. de prom. cap. 20.*

3. Qui est absconsorum cognitor] *Verba sunt Susannæ, sumpta ex c. 13. Danielis: ex quibus, & alijs quæ supra, cap. 11. & infra cap. 44. referuntur, apparet, manifestè illa duo postrema Danielis capita, quæ nunc*
B *ab Hugnosticis velut apocrypha reijciuntur, sacrosanctæ veritatis & authoritatis fuisse antiquissimis Ecclesiæ proceribus & martyribus.*

4. Quemadmodum apprehendit calcaneum] *Eucherius Lugdunensis, Rupertus, Glossa interl.* Maioris plantam tenuit, quia mysticè maior minorem superaturus erat. Planta enim Esau, nouissimum præsignabat Israelitici populi tempus, in quo Dominus noster aduenire dignatus est, vt eis conferret salutem, &c.

5. Duodecastylum] *Sic legendum docet vet. cod. id est* [illegible], *duodecim columnarum, quarū nomine duodecim Apostolos intelligit, adumbratos per duodecim Patriarchas: qui vt Iudæorū, sic isti Christianorum propagines fuēre. Iustin. addit, eosdem significatos fuisse per duodecim tintinabula dependentia è stola Pontificis. Tertull. per duodecim fontes in Elim, duodecim gemmas in tunica sacerdotis, duodecim lapides in Iordane electos, & in Arca testamenti conditos, l. 4. cont. Mar. Deleuimus* decastylum, *& paulò ante* patitur *pro* patiebatur *auth. vet. cod. reposuimus.*

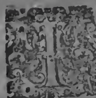
6 Ex duabus sororibus] *Hoc pro ingenti crimine, quod tamen diligenter diluit, Manichæos beato Patriarchæ obiecisse tradit August. qui & Allegoricōs totam historiam eleganter explicat, lib. 22. contr. Faust. Manic. à cap. 52. vsque ad 60. itemq; Serm. 80. de Tēp.*

7. Quæ præfigurabat] *Sic Iust. in Dial. scribit:* Duæ vxores Iacob, duos populos adumbrabant. Lia Synagogam, Rachel Ecclesiam. Liæ debiles erant oculi; sic Iudæi animæ oculos hebetes habent. Rachel furata est deos Labā, Ecclesiæ Christianæ etiā perierūt dii fabrefacti, &c.

QVARE LAVIT PEDES DISCIPVLORVM suorum, & quare discumbentibus, & quòd ipse similiter ante omnes Deus ostenditur.

C

CAPVT XXXIX.

IN nouissimis autem temporibus, cùm venit plenitudo temporis libertatis, ipsum Verbum per seipsum sordes abluit filiarum Sion, 1 manib. *Isaie. 4. 4.*
suis lauans pedes discipulorum. Hic est enim finis humani generis *Ioan. 13. 5.*
2 hereditātis] Deum. vti quemadmodū in initio per primos, omnes in seruitutem redacti sumus debito mortis, sic in vltimo per nouissima omnes, qui ab initio discipuli, emundati, & abluti quæ sunt mortis, in vitam veniant Dei. Qui enim pedes lauit discipulorum, totum sanctificauit corpus, & [in] emundationem adduxit. Quapropter & recumbentibus eis ministrabat escam, significans eos, qui in terra recumbebant, quibus venit ministrare vitam. Sicut *Matth. 29.*
Hieremias ait. Recommemoratus est Dominus sanctus Israel mortuorum suorum, qui prædormierunt in terra defossionis. & descendit ad eos, vti euangelizaret eis salu-
D tare suum, ad saluandum eos. Propter hoc autem, & discipulorum oculi erant graua- *Luc 22. 49*
ti veniente Christo ad passionem, & inueniens eos dormientes [Dominus,] primò *Marc. 14. 37*
quidem dimisit, significans patientiam Dei in dormitione hominum. Secundò verò, *Matt. 26.*
veniens excitauit eos. & erexit, significans quoniam passio eius expergefactio est dor- *43.*
mientium discipulorum, propter quos & descendit in inferiora terræ, id quod erat
Inoperatum conditionis visurus oculis. de quibus & dicebat discipulis. Multi Pro- *Ephes. 4. 9.* *Matt. 3. 17.*
phetæ, & iusti cupierunt videre & audire, quæ vos videtis & auditis. 3 Non enim propter eos solos, qui temporibus Tiberij Cæsaris crediderunt ei, venit CHRISTVS; nec propter eos solos, qui nunc sunt homines, prouidentiam fecit Pater: 4 sed pro-
*propter pter omnes omnino homines, qui ab initio * secundùm virtutem suam in sua generatione, & timuerunt & dilexerunt Deū, & iustè & piè conuersati sunt erga proximos, & cōcupierunt videre Christum & audire vocē eius. Quapropter omnes huiusmodi in secundo aduentu, primò de somno excitabit, & eriget tam eos, quàm reliquos, qui
iudicabuntur, & constituet in regnum suum. Quoniam quidem vnus Deus, qui Pa- *Rom. 3. 30.*
* iustificauit triarchas quidem direxit in dispositiones suas, * iustificat autē Circuncisionem ex fide, & præputium per fidem. Quēadmodum enim in primis nos præfigurabamur, & prænuntiabamur; sic rursus in nobis illi deformantur, hoc est, in Ecclesia, & recipiūt mercedem pro his quę laborauerunt.

A & quemadmodum inhonoratus est à non credentibus ei, pertransiuit Propheta: facilè suasit ei credere eum esse Christum Iesum, qui sub Pontio Pilato crucifixus est, & passus est quæcunque prædixit Propheta, eumque esse Filium Dei, qui æternam vitam hominibus dat. Et statim vt baptizauit eum, abscessit ab eo. Nihil enim aliud deerat ei qui à Prophetis fuerat præcatechizatus, non Deum Patrem, non conuersationis dispositionem, sed solùm aduentum ignorabat Filij Dei, quem cùm breuiter cognouisset, agebat iter gaudens. 5 præco futurus in AEthiopia Christi aduentus. Quapropter non multum laborauit circa eum Philippus, qui erat in timore Dei præaptatus à Prophetis. Propter hoc autem & Apostoli oues colligentes, quæ perierant domus Israel, de Scripturis alloquentes eos, ostendebant Iesum crucifixum, hunc esse CHRISTVM Filium Dei viui, & magnam multitudinem suadebant, quæ tamen * habebat timorem ad Deum, & vna die baptizati sunt hominum tria millia, & quatuor, & quinque. B

[Margin: Isaias 53. 6 — Matt. 15. 25 — Act. 2. 41 — Act. 4. 4 — *habebant]

ANNOTATIONES.

1. Propter hoc dicebat] *Vocationem Gentium ad fidem præsignauerunt Patriarchæ & Prophetæ, & aduentum Christi prædixerunt, vt facilius susciperetur: quod & Angelus beato Ioseph reuelauit, vt alacrius Filio, Matriq; eius subseruiret.*

2. Deseruierunt] *ita vet. cod. Alij* deseruiunt, *deinde* cogitaret, *pro* cogitabat *substituimus vet. co. auth.*

3. Quæ generaret] *Codices excusi* generat.

4. Et in reliqua eius educatione] *Docet beatum Ioseph non tantùm patris Christi vulgo nomen habuisse: sed & officia verè paterna erga eum præstitisse, dum sanctissimæ Matri eius fideliter & grauiter in cunctis adfuit: Filium tulit in templum, in Aegyptū, in Iudæam, in Galilaam, & cæt. assiduisque laboribus ac vigilijs vtrique de huius vitæ necessarijs prouidit. Hæc quippe attendens Bernardus, appellat eum Seruum fidelem & prudentem, quem constituit Dominus suæ matris solatium, suæ verò carnis nutritium. Hom. 3. super Missus est.*

5. Præco futurus] *Ad hunc locum alludit Euseb. lib. 2. historiæ, capite 1. quæ ad eius illustrationem pertinent, annotauimus, cap. 3. libri primi, & cap. 12. libri tertij.*

C

QVARE PAVLVS DICIT SE PLVS quàm omnes laborasse.

CAPVT XLI.

PRopter hoc, & Paulus Gentium Apostolus cùm esset, Plus eis (inquit) omnibus laboraui. Illis enim facilis catechizatio fuit, videlicet cùm ex Scripturis haberent ostensiones, & qui Moysem & Prophetas audiebant, & facilè recipiebant primogenitum mortuorum, & principem vitæ Dei, eum qui per extensionem manuū dissoluebat Amalech, & viuificabat hominem de serpentis plaga, per fidem quæ erat in eum. Gentes quidem primò catechizabat Apostolus, quemadmodum in eo libro, qui ante hunc est, ostendimus, discedere ab idolorum superstitione, & vnum Deum colere, factorem cæli & terræ, & vniuersæ conditionis fabricatorem. Esse autem huius Filium Verbum eius, per quem constituit omnia, & hunc in * nouissimis temporibus hominem, & in hominibus factum reformasse quidem humanum genus, destruxisse autem, & vicisse inimicum hominis, & donasse suo plasmati aduersus reluctantem victoriam. Adhuc autem & si non faciebant, qui erant ex Circuncisione, sermones Dei, quod essent contemptores, sed erant præinstructi. Non mœchari, [nec fornicari,] non furari, non fraudare, & quæcunque in exterminium proximorum fiunt mala esse, & odiri à Deo. Quapropter & facilè assentiebant ab his abstinere, quoniam hæc didicerunt. Gentiles verò & hoc ipsum discere oportebat, quoniam huiusmodi operationes malæ & exterminatoriæ, & inutiles sunt, & damnosæ his qui operantur eas. Quapropter plus laborabat, qui in Gentes Apostolatum acceperat, quàm qui in Circuncisione præconabant Filium Dei. Illos enim adiuuabant Scripturæ, quas confirmauit Dominus, & adimpleuit, talis veniens, qualis & prædicabatur: hic verò peregrina quædam eruditio, & noua doctrina, deos Gentium, non solùm non esse deos, sed [&] idola esse dæmoniorum. Esse autem vnū Deum, 2 qui est super [omnem principatum, & dominationem, & potestatem] & omne nomen quod nominatur, & huius Verbum naturaliter quidem inuisibile: visibilem, palpabilem in hominibus factum, & vsque ad mortem descendisse, mortem autē crucis. Et eos qui in eum credunt incorruptibiles, & impassibiles futuros, & percipere regnum cælorum, & hæc [sermone] prædicabantur Gentibus, sine Scripturis.

[Margin: 1. Cor. 15. 10 — Exo. 17. 10. 11. — Num. 21. — *nouissimo tēpore. — D — Exod. 20. — Ephes. 1. — Philip. 2. 8.]

Quapropter & plus laborabant, qui in Gentes prædicabant. Generosior autem rursus fides Gentium ostenditur, sermonē Dei assequentium, sine instructione *Scripturarum. A

*literarum.

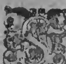
ANNOTATIONES.

1. Propter hoc & Paulus] *Quòs hoc capite commemorat Pauli præ cæteris labores, omnibus eloquētiæ suæ neruis, velut effusis totius ingenij fontibus, postea prosecutus est Chrysost. homilijs octo de laudib. Pauli, quibus pauca hæc ex Hierony. addere non erit inueniendum.* Vbi est electionis vas, tuba Euangelij, rugitus leonis nostri, tonitruus gentium, flumen eloquentiæ Christianæ? &c. *Idemque iterum:* Quotiescunque Paulum Apostolum lego, videor mihi non verba audire, sed tonitrua. Videntur quædam eius verba simplicia, & quasi innocentis hominis & rusticani, & qui nec facere, nec declinare nouit insidiā: sed quocunque respexeris, fulmina sunt. Hæret in causa, capit omne quod tetigerit, tergum vertit vt superet, fugam simulat, vt occidat, &c. *Aduersus errores Ioannis Ierosolym. & in Apolog. pro lib. aduersus Iouinianum. Eusebius non solùm labore, sed etiam eruditione, & sententiarum pondere æquales Apostolos ipsum superasse, literis mandat libr. 3. hist. cap. 42.*

2. Qui est super omnem] *Codices excusi, omnes habebant, quod deleuimus, vt sex alias voces ex ve. cod. insereremus.*

QVEMADMODVM IN CIRCVNCISIONE, & præputio, & fide vnus Pater ostenditur. B

CAPVT XLII.

Luc. 3. 8. SIC enim oportuerat filios Abrahæ, quos illi de lapidibus excitauit Deus, & fecit assistere ei principi, & prænunciatori facto nostræ fidei: qui & accepit testamentum Circuncisionis, post eam iustificationē quæ fuerat in præputio fidei, vt præfigurarentur in eo vtraque testamēta: vt fieret pater omnium qui sequuntur verbum Dei, & peregrinationem in hoc sæculo sustinent; id est, eorū qui ex Circuncisione, & eorum qui ex præputio fideles sunt: sicut & Christus lapis summus angularis omnia sustinens, & in vnam fidem Abrahæ colligens eos, qui ex vtroque testamento apti sunt in ædificationem Dei. Sed [&] hæc quidem quæ est in præputio fides, vtpote finē coniūgens principio, ex prima nouissima facta est. Etenim ante circuncisionem erat [in] Abraham, & in reliquis iustis, qui placuerunt Deo: sicut & demonstrauimus: & rursus in nouissimis temporibus, orta est in humano genere per Domini aduentum. Circuncisio verò & Lex operationum, media obtinuerunt tempora. Hæc & per alia quidem multa, [1] iam verò & per Thamar Iudæ nurum typicè ostenditur. Cum enim concepisset geminos, alter eorum prior protulit manum suam: & cùm obstetrix putaret eum primogenitum esse, coccinum alligauit signum in manu eius. Cùm hoc autem factum esset, & abstraxisset manum suam, prior exiuit frater eius Phares, sic deinde secundus ille, in quo erat coccinum, Zara: clarè manifestante Scriptura, eum quidem populum qui habebat coccinum signum, id est eam fidem quæ est in præputio, præostensam quidem primùm in Patriarchis, post deinde subtractam, vti nasceretur frater eius: deinde sic eum qui prior esset, secundo loco natum, qui est cognitus per signum coccinum, quod erat in eo quod est passio iusti, ab initio [2] præfigurata in Abel, & descripta à Prophetis, perfecta verò in nouissimis temporibus in Filio Dei. Oportebat enim quædam quidem prænūtiari paternaliter à patribus, quædam autem præfigurari legaliter à Prophetis, quædam vero deformari secundùm deformationem Christi, ab his qui adoptionem perceperunt: omnia vero in vno Deo ostenduntur. Cùm enim vnus esset Abrahā, in semetipso [4] præfigurabat duo testamenta, in quibus alij quidem seminauerunt, [5] alij verò messi sunt. In hoc enim (inquit) sermo est verus, quoniam alter quidē est qui seminat populus, alter qui metet: vnus autem Deus præstans vtrisque quæ sunt apta, semen quidem seminanti, panem vero ad edendum metenti. Quemadmodum alter quidem est qui plantat, & alter qui adaquat, vnus autem qui dat incrementum, Deus. Disseminauerunt enim sermonem de Christo Patriarchæ & Prophetæ; demessa est autem Ecclesia, hoc est fructum percepit. Propter hoc & ipsi orant habere tabernaculum in ea, Hieremia dicente. Quis dabit mihi in deserto habitationē nouissimam? Vti & qui seminat, & qui metit simul gaudeant in Christi regno, qui omnibus adest, de quibus ab initio bene sensit Deus, attribuens adesse eis Verbum suum. Si quis igitur intentus legat Scripturas, inueniet in iisdem de Christo sermonem, & nouæ vocationis præfigurationem.

Gal. 17. 11. 12. Rom. 4. 12. Psal. 117. 21. Matt. 21. 42. Sub. cap. 30. Gen. 38. 28. Gen. 42. Galat. 4. 24. Ioan. 4. 37. 1. Cor. 3. 7. Ierem. 9. 2.

C D

ANNO-

A.

ANNOTATIONES.

1. Sic enim oportuerat] *Vtrumque Testamentum in Abrahamo figuratum fuit: nouum, quando incircumcisus credidit ad iustitiam: vetus, quando circuncisus est. Thamaris quoque partus duorum populorum typus fuit: vnus verò vtriusque testamenti atque populi Deus.*

2. Iam verò & per Thamar] *Theodoretus quæstio.95. in Genesin. Augustinus 22. contra Faustum, cap. 83.84.85. 86. Hanc allegoriã vberiore calamo describunt, Patriarchamque Iudam, & nurum eius Thamar, quantum possunt à calumnijs Manichæorum vindicant.*

Quin etiam ad eius excusationem Chrysost. hom. 62. in Genes. rationem hanc adijcit, quod furari voluerit soceri concubitum, & filios ex eo procreare, non libidinem explere concupiscens, sed dispen-
B *sationem.* Nullus (*inquit*) hæc audiens condemnet Thamar. Nam dispensationem ministrauit, & propterea neque vllam reprehensionem meretur. Duo filii eius duorum populorum figura fuerunt: & prædictio vitæ Iudaicæ, & spiritualis. *Totus quoque in hanc sententiam est Ambrosius lib. 3. in Lucã. Imò & R. Simeon filius Iochai com. in Pentateuch. quos ZOAR appellauit, liberat eandem à crimine, quòd non explendæ libidinis gratia id egerit: sed pio quodam instinctu, nempe, vt ex Iuda exspectatum Messiam conciperet. Sed de peccatis veterum sanctorum copiosius dicet Irenæus infra cap. 45. & 46.*

3. Præfigurata in Abel] *Augustini verba lucem huic loco adferent:* Occiditur, *inquit*, Abel, minor natu, à fratre maiore natu: occiditur Christus caput populi minoris natu, à populo Iudæorum maiore natu: ille in campo, iste in Caluariæ loco. *Ex lib. 12. contra Faustum, cap. 9. & 10. Sedulius,*

Frater iniquus erat, iustum qui perculit olim:

Damnator Christi, frater iniquus erat.

4. Præfigurabat duo testamenta] *Hæc sunt Apostoli ad Galat. 4. Abraham duos filios habuit vnũ de ancilla, & vnum de libera. Hæc autem sunt duo testamenta, &c. Quam sententiam sequitur Augustin. 15. de Ciuit. cap. 2 & 3. & libr. 16. capit. 25. Sara & Agar cum prole duas ciuitates significasse, vnam in Deo liberam, aliam terrenam. Idem sed copiosius disputat lib. 2. contra aduersarium legis, cap. 9. & libr. 22. contra Faustum, cap. 30. 31. 32.*

5. Alii verò messi sunt] *Sic loquitur, pro,* messuerunt: *& postea,* demessa est Ecclesia, *pro,* *fructum percepit.*

QVID EST THESAVRVS ABSCONDITVS in agro, & quod sola Ecclesia rectè legat Scripturas.

CAPVT XLIII.

HIC est enim thesaurus absconsus in agro, id est, in isto mundo. Ager enim C mundus [est,] absconsus verò in scripturis [thesaurus, Christus,] quoniam per typos & parabolas significabatur. Vnde poterat hoc quod secundùm hominem est, intelligi, priusquàm consummatio eorum quæ consummata sunt, veniret, quæ est aduentus Christi. Et propter hoc Danieli Prophetæ] dicebatur. Muni sermones, & signa librum, vsque ad tempus consummationis, quoadusque discant multi, & adimpleatur agnitio. In eo enim cùm perficietur dispersio, cognoscent omnia hæc. Sed & Hieremias ait. In nouissimis diebus intelligent ea. Omnis enim Prophetia priusquam habeat effectum,]ænigmata & [ambiguitates] sunt hominibus. Cùm autem venerit tempus, & euenerit quod prophetatum est, tunc Prophetiæ habent liquidam & certam expositionem. Et propter hoc quidem Iudæis cùm legitur Lex, in hoc nunc tempore fabulæ similis est. Non enim habent expositionem omnium rerum pertinentem ad aduentum Filii Dei, qui est secundùm hominem: [à] Christianis verò cùm legitur, thesaurus est absconsus in agro, cruce verò Christi reuelatus est, & explanatus, & ditans *sensum hominum, & ostendens sapientiam Dei, & eas, quæ sunt erga hominem dispositiones eius manifestans, & Christi regnum præformans, & hæreditatem sanctæ Hierusalem præeuangelizans & prænuntians, quoni-
D am in tantum homo diligens Deum proficiet, vt etiam videat Deum, & audiat sermonem eius, & ex auditu loquelæ eius intantùm glorificari, vti reliqui non possint intendere in faciem gloriæ eius, quemadmodum dictum est à Daniele. Quoniam intelligentes fulgebunt, quemadmodum claritas firmamenti, & à multis iustis sicut stellæ in sæcula. Et adhuc quemadmodum igitur ostendimus, si quis legat Scripturas. Etenim Dominus sic disseruit discipulis suis post resurrectionem suam à mortuis, & ex ipsis Scripturis ostendens eis, quoniam oportebat pati Christum, & intrare [in] gloriam suam, & in nomine eius, remissionem peccatorum prædicari in toto mundo. Et erit consummatus discipulus, & similis patrifamilias, qui de thesauro suo profert noua & vetera. Quapropter eis qui in Ecclesia sint Presbyteris obaudire oportet, his qui successionem habent ab Apostolis, sicut ostendimus, +qui cũ episcopatus successione, hari s-

Marginalia: Mat. 13. 44. — Dan. 12. 4. — Ier. 23. 28. — *sensus. — Dan. 12. 3. — Luc. 24. 26. — Mat. 13. 52. — L. 1. c. 3. & 5.

charisma veritatis certum, secundùm placitum Patris acceperunt. Reliquos verò qui A
absistunt à principali successione, & quocunque loco *colliguntur, suspectos habere, [*se colligunt.]
vel quasi hæreticos & malæ sententiæ, vel quasi scindentes, & elatos, & sibi placentes,
aut rursus vt hypocritas, quæstus gratia, & vanæ gloriæ hoc operantes. Omnes au-
[Leuit. 10. 1.] tem decidunt à veritate. Et hæretici quidem alienum ignem afferentes ad altare Dei,
idest, alienas doctrinas, à cælesti igne comburentur, quemadmodum Nadab & Abiu.
[Num. 16. 33.] Qui verò exurgunt contra veritatem, & alteros adhortantur aduersus Ecclesiā Dei,
remanent apud inferos, voragine terræ absorpti, quemadmodum qui circa Chore,
Dathan, & Abiron. Qui autem scindunt & separant vnitatem Ecclesiæ, candē quam
[3. Reg 14. 10. &c.] Hieroboam pœnam percipiunt à Deo.

ANNOTATIONES.

1 Hic est enim thesaurus] *Christus thesaurus est absconditus in veteris Testamenti atque Prophetarum typis, qui planè reuelati ac manifesti fuerunt per eius aduentum: ac idcirco vt Christianis aperti sunt sic Iudæis adhuc obscuri.*

2 Danieli Prophetæ] *Ita vet. cod. Alij omnes* in Daniele.

3 Priusquam habeat effectum] *Sic vet. cod. legit. Alij verò* efficacia & ambiguitas.

4. Qui cum episcopatus] *Successioni vult veritatem doctrinæ iunctam esse: alioqui nec audiendi, nec pro Apostolorum successoribus agnoscendi sunt, qui illorum doctrinæ & traditionibus aduersantur, quamuis sedes eorum occuparent: id tamen ex animo faciendum, etiam si pietatem & sanctos mores eorum, quibus succedunt, non imitarentur. Ex his porrò & illis, quæ supra scripsit libr. 3. cap. 2. 3 25. 40. infra etiam cap. 45. 63. & 70. ex alijsque eius sæculi, & deinceps doctissimis, antiquissimis, & sanctissimus pastoribus, & scriptoribus, manifestum est legitimam Episcoporum successionem Ecclesiæ Catholicæ notam certam esse, qua discernitur ab omnium infidelium, hæreticorum, & schismaticorum congregationibus: ad hanc vt sacram anchoram veteres confugisse, huic soli promissum Spiritum veritatis in æternum sibi persuasisse, hanc denique vt murum ahenaum vniuersis infidelium machinis & arietibus opposuisse: Hoc telo omnes priorum Gnosticorum copias confodit Tertullianus.* [Lib. Præscr.] Si audēt interserere se ætati Apostolicæ, *inquit*, vt ideo videantur ab Apostolis traditæ, possumus dicere: Edant origines suarū Ecclesiarū: euoluant ordinē Episcoporū suorū, ita per successiones ab initio decurrentem, vt primus ille Episcopatus aliquem ex Apostolis, vel Apostolicis viris, qui tamen cum Apostolis perseuerauerit, habuerit áuthorem & antecessorem. Hoc enim modo Ecclesiæ Apostolicæ census suos deferunt, sicut Smyrneorum Ecclesia habens Polycarpum ab Ioanne collocatum, refert, sicut Romana Clementem à Petro ordinatum, id vtique & cæteræ exhibent. Confingant aliquid tale hæretici. Quid enim illis post blasphemiam inlicitum est? *Et paulò post:* Ad eos me ritò dicendum est: Qui estis? Quando, & vnde venistis? Quid in meo agitis, non mei? Quo denique, Marcion, iure syluam meam cædis? Qua licentia, Valentine, fontes meos transuertis? Qua potestate, Apelles, limites meos commoues? Mea est possessio, olim possideo: prior possideo, habeo origines firmas ab ipsis autoribus, quorum fuit res. Ego sum hæres Apostolorum. Sicut cauerunt testamento suo, sicut fidei commiserunt, sicut adiurauerunt, ita teneo. Vos certe exhæredauerunt semper & abdicauerunt, vt extraneos, vt inimicos, &c. *Huius sinodi argumento Nouatianos coarguit Cyprianus li. 1. epist. 6. In hoc asylum se recepit Hieronymus aduersus tot Orientis sectas afflictus, vt indicat ipse epist. ad Damasum, & Dial. cont. Luciferianos. Parmenianum & Donatistas hoc laqueo præfocat Optatus Mileuitanus, l. 2 Istius successionis consideratione, quasi arctissimis vinculis retentum, & fortissimis repagulis conseruatum se in gremio Catholicæ Ecclesiæ affirmat frequenter Augustinus, l. contra epi. Manich. c. 4 Psalmo contra partem Donati: Epistola 163 & 165. lib. de vtilitate credendi, capit. 17. & 49 libr. quæstionum veteris & noui testamenti, quæst. 110. lib. 2. contra literas Petiliani, cap 51.*

5. Qui circa Core] *Hellenismus,* οἱ περὶ Χορὲ *id est, ipsi Core, Dathan, & Abiron.*

B

C

DE PRESBYTERIS INIVSTIS. D

CAPVT XLV.

QVI verò crediti quidem sunt à multis esse presbyteri, seruiunt autem suis
[Isa 11.3.] voluptatibus, & non præponunt timorem Dei in cordibus suis, sed contu-
meliis agunt reliquos, & principalis confessionis tumore elati sunt, & in
absconsis agunt mala, & dicunt, Nemo nos videt, redarguentur à Verbo,
[Dan. 13. 52.] 2 qui non secundùm gloriam iudicat, neque faciem attendit, sed in cor. Et audient
[eas] quæ sunt à Daniele Propheta voces, Semen Chanaan, & non Iuda, species sedu-
xit te, & concupiscentia euertit cor tuum. Inueterate dierum malorum, nunc aduc-
nerunt peccata tua quæ faciebas antea, iudicans iudicia iniusta: & innocentes quidem
[Exod. 23. 7.] damnabas, dimittebas verò nocentes, dicente Domino, Innocentem & iustum
[Luc. 12. 45.] non occides. De quibus dixit [&] Dominus, Si autem dixerit malus seruus in corde
suo, Tardat Dominus meus, & incipiat cædere seruos & ancillas, & manducare, & bi-
bere,

A bere,& inebriari,veniet Dominus serui illius in die qua nescit, & hora qua non sperat,& diuidet eum, & partem eius cum infidelibus ponet. 3Ab omnibus igitur talibus absistere oportet:adhærere verò his qui & Apostolorum, sicut prædiximus, doctrinam custodiunt, & cum presbyteri ordine sermonem sanum, & conuersationem sine offensa præstant ad* informationem & correctionem reliquorum. Quemadmodum Moyses, cui tantus ducatus est creditus, bona conscientia fretus, purgabat se apud*Dominum, dicens. Non concupiscens alicuius illorum quid accepi, neque malè feci alicui eorum. Quemadmodum Samuel tot annis iudicans populum, & sine vlla elatione ducatum gerens super Israel, in fine purgabat se,dicens. Ego conuersatus sum in conspectu vestro à prima ætate mea, vsque nunc, respondete mihi in conspectu Dei, & in conspectu Christi eius,cuius vestrum vitulum accepi, aut asinum,aut super quem⁴potentatus sum, aut quem oppressi, aut si de alicuius manu accepi propitiationem, vel calciamentum, dicite aduersus me, & reddam vobis. Cùm dixisset autem [populus] ad eum. Neque potentatus es, neque [oppressisti] nos, neque accepisti de manu cuiusquam aliquid: testificatus est Dominum dicens. Testis est Dominus, & testis Christus eius in die hac, quoniam ⁵non inuenistis in manu mea nihil. Et dixerunt ei. Testis. Quemadmodum [&] Paulus Apostolus cùm

B esset bonæ conscientiæ, dicebat ad Corinthios. Non enim sumus sicut plurimi, adulterantes verbum Dei, sed ex sinceritate sicut ex Deo, coram Deo in Christo loquimur: ⁶nemini] nocuimus, neminem corrupimus, neminem circumuenimus. Tales presbyteros nutrit Ecclesia: de quibus & Propheta ait. 7 Et dabo principes tuos in pace, & episcopos tuos in iustitia. De quibus & Dominus dicebat. Quis igitur erit fidelis auctor, bonus & sapiens, quem præponit Dominus super familiam suam, ad danda eis cibaria in tempore? Beatus ille seruus, quem * veniens Dominus inuenerit sic facientem.

[Marginal notes: * confirmatione & correptionem. *Deum. — Num. 16.15. — 1. Reg. 12.3. — 2. Cor. 2.17 — Isa. 60.17. — Mat. 24.45. — *cùm venerit.]

ANNOTATIONES.

1. Qui verò crediti] *Nicolaum ex septem diaconis vnum; Cerinthum qui Petro à domo Cornelij redeunti, & Ioanni in Asia, aliquando negotium facesserat, Ebionem, & id genus hæresiarchas, hic atro carbone notari existimo. Aetate enim Apostolos æquarunt, Irenæumque præcesserunt, atque ob id elati, Ecclesiæ vnitatem*

C *hæresibus dissipabant, & insanis fœdisque libidinibus sub esse iactabant, vt non rarò conquestus est lib.1. Nec absurde illos comparat cum duobus illis, hircorum more, libidine prurientibus, qui Susannam accusarunt, quandoquidem* sicut illi,*(ait Cyprianus epist. 25.)* Susannam pudicam corrumpere & violare conati sunt: sic & hi adulterinis doctrinis Ecclesiæ pudicitiam corrumpere, & veritatem euangelicam violare conantur.

Obseruandum interim, Susannæ historiā ex cap. 13. Danielis petitam, Irenæum imitatos veteres frequenter laudasse, Tertullianum, lib. de corona militis. Cypria-

D *num epist. 25. Item libr. de bono pudicitiæ Item libr. de Singul. clericorum. Ambrosium libro tertio de Spiritu sancto. cap. 7. Epist. 7. & 64. lib. 1. Officiorum capit. 3. & 18. Lib. 3. cap. 14. Lib. de fuga sæculi, cap. 6. Sermone 49. & Enarratione in Psalm. 37. Augustinum tractatu 36. in Ioannem. & Ser. 242. de tempore. Alcimum Viennensem li. 6. Græcos similiter Ignatium epist. ad Magnesianos. Clementem lib. 2. Constitut. cap. 55. & 53. Dionysium capit. 7. de diuinis nominibus. Athanasium orat. contra Arianos. Epist. ad Marcellinum. lib. de Naturali communione inter Patrem, Filium, & Spiritum sanctum. Epistol. ad Serapionem. Cyrillum Alexandrinum lib. 1. in Leuiticū. Chrysost. hom. de Sancta Susanna, & innumeros alios: quod notare iustum fuit, in eos, qui adeò temerè ea postrema capita Danielis, è sacro canone Christianorum librorum secant, vel potius obliterāt.*

2. Qui non secundum gloriam iudicat] *Isaiæ verba citat secundum LXX. vt etiam Cyrillus, & alij permulti. Vulgata Latina.* Non secundum visionem oculorum.

3. Ab omnibus igitur talibus] *Docet longè recedendum à cunctis schismaticis, hæreticis, & istiusmodi pestiferis hominibus: constanter verò adhærendum pijs ac fidis Ecclesiarum Pastoribus, cuiusmodi fuerunt olim Moyses, Samuel, Paulus, &c.*

4. Potentatus sum] *Eadem phrasi, qui Latinè scripsit, Lucifer Calaritanus vtitur, initio lib. 2 ad Constantium, d.* Non potentabitis sanguinem innocentis. *Significant,* Potentari *verbo, vi, tyrannideque aliquos opprimere. Sic & Iacobi 2. vers. 6.*

5 Non inuenistis] *Vetus codex negationem desiderat, sed delere noluimus, quod Græcorum more ad maiorem infitiationem, negantem dictionem sæpè geminet.*

6. Nemini nocuimus] *Ita vet. cod. excusi* neminem.

7. Et dabo principes tuos] *Locus Isaiæ secundum LXX* καὶ δώσω τοὺς ἄρχοντάς σου ἐν εἰρήνῃ. Et dabo principes tuos in pace, & Episcopos tuos in iustitia: καὶ τοὺς ἐπισκόπους σου ἐν δικαιοσύνῃ. *Atque hinc manifestum est, antiquissimam esse vocis* Episcopi *mentionem: vt etiam ex Psal. 108. 8 & ex Prophetis per Apostolos tradita sit ad Ecclesiæ præfectos ac principes.*

QVI-

QVIBVS DOCTORIBUS VTENDVM EST: A
& de his peccatis, quæ ab antiquis gesta sunt.

CAPVT XLV.

Ephes.4.11. Bi igitur tales inueniat aliquis, Paulus docens ait. Posuit Deus primò in Ecclesia Apostolos, secundò Prophetas, tertiò doctores.[1] Vbi igitur charismata Domini posita sunt, ibi discere oportet veritatem, apud quos est ea quæ est ab Apostolis Ecclesiæ successio, & id quod est sanum & irreprobabile; conuersationis, & inadulteratum & incorruptibile] sermonis constat. Hi enim & eam quæ est in vnum Deum qui omnia fecit, fidem nostram custodiunt: & eam quæ est in Filium Dei dilectionem adaugent, qui tantas dispositiones propter nos fecit: & Scripturas sine periculo nobis exponunt, neque Deũ blasphemantes, neque Patriarchas exhonorantes, neque Prophetas contemnentes. Quẽadmodum audiui[4] à quodam Presbytero, qui audierat ab his qui Apostolos viderant, & ab his qui didicerant: sufficere veteribus de his quæ sine cõsilio Spiritus egerũt, eam quæ ex Scripturis esset correptionem. Cùm enim non sit personarum acceptor B

Act.10.34. Deus, quæ sunt non secundum eius placitum facta, his inferebat congruam correptionem. Quemadmodum sub Dauid, quando persequutionem quidem patiebatur à

1.Reg. Saul[5] propter iustitiam: & Regem Saul fugiebat, & inimicum non vlciscebatur, & Christi aduentum psallebat, &[6] sapientia] instruebat [gentes,] & omnia secundùm consilium faciebat Spiritus, [&] placebat Deo. Quando autem propter concupiscentiam ipse sibi accepit Bersabee Vriæ [vxorem,] dixit Scriptura de eo. Nequã autẽ visus

2.Reg.12.1. 2.&c. est sermo quẽ fecit Dauid in oculis Domini: &[7] mittitur] ad eum Nathã Propheta, ostẽdens ei peccatum eius, vt ipse dans sententiam de semetipso, & semetipsum adiudicans, misericordiam consequeretur, & remissionem à Christo. Misit enim Dominus C Nathan ad Dauid, & dixit ei. Duo viri fuerunt in ciuitate vna, vnus diues, & vnus pauper: diuiti erant greges ouium & boum multi valde, & pauperi, nihil aliud nisi ouicula vna, quam habebat, & nutriebat, & * fuerat cum eo, & cum filijs eius pariter, & *fouerat de pane suo manducabat, & *calicem bibebat, & erat quasi filia. Et venit hospes ho- *de calic mini diuiti, & pepercit accipere de grege ouicularum suarum, & de gregibus boum suorum, & facere hospiti conuiuium, & accepit ouiculam viri pauperis, & apposuit viro qui venerat ad eum. Iratus est autem Dauid super hominem illum valdè, & dixit ad Nathan. Viuit Dominus, quoniam filius mortis est homo ille qui fecit hoc: & oui-

Exod.22.2. culam reddet quadruplum pro eo quod fecit factum hoc, & pro eo quod non pepercit pauperi Et ait ad eum Nathan. Tu es vir qui fecisti hoc: & deinceps reliqua exequitur, exprobrans eum, & enumerans in eum Dei beneficia, & quoniam exacerbauit Dominum cùm fecisset hoc. Non enim placere Deo huiusmodi operationes, sed iram magnam imminere domui eius. Compunctus est autem Dauid ad hæc, & ait,

Psal.50. Peccaui Domino: [8]& Psalmum exhomologeseos psallebat, aduentum Domini sustinens, qui abluit, & *emundauit eum hominem qui peccato fuerat obstrictus. D *emund

Salomonis gesta. Similiter autem & de Salomone, cum perseueraret, *cùm iudicaret rectè, & sapientiam* enarraret, &[9] typum veri templi] templum ædificabat, & glorias exponebat *iudicai *enarrai

3.Reg.4.32. Dei, & aduenturam pacem gentibus annuntiabat. & Christi regnum præfigurabat, & loquebatur tria millia parabolarum in aduentum Domini, & [10]quinque millia canticorum, hymnum dicens [Deo.] Et eam quæ est in conditione sapientiam Dei exponebat physiologicè [ex omni ligno, &] de omni herba, & de volatilibus omnibus, & de quadrupedibus, & de piscibus: & dicebat. Si verè Deus, quem cœli non capiunt, super terram habitabit cum hominibus? & placebat Deo. Et omnes eum admirabantur, & omnes reges terræ quærebant faciem eius, vt audirent sapientiam eius quam

3.Reg.101. dederat illi Deus.[11] Et regina Austri à finibus terræ veniebat ad eum, sapientiam quæ

Matt.12.42 in eo erat scitura, quam & Dominus ait in iudicio resurrecturam, cum eorum natione qui audiunt sermones eius, & non credunt in eum, & ad iudicaturam eos: quoniã illa quidem subiecta est annunciatæ sapientiæ per seruum Dei, hi verò eam quæ à Filio Dei dabatur, contempserunt sapientiam. Salomon enim seruus erat, Christus verò filius Dei, & Dominus Salomonis. Cum igitur sine offensa seruiret Deo, & ministra-

3.Reg 11 4. ret dispositionibus eius, tunc glorificabatur: cũ aũt vxores accipiebat ab vniuersis gentibus, & permittebat eis erigere idola in Israel, dixit Scriptura de eo. Et rex Salomon erat amator mulierũ, & accepit sibi mulieres alienigenas: & factũ est in tẽpore senectutis Sa-

A tis Salomonis, non erat cor eius perfectum cum Domino Deo suo. Et diuerterunt mulieres alienigenæ cor eius post Deos alienos.[12] Et fecit Salomon malignum in conspectu Domini: non enim abijt post Dominum, quemadmodum Dauid pater eius. Et iratus est Dominus in Salomonem: non enim erat cor eius perfectum in Domino, secundùm cor Dauid patris eius. Sufficienter increpauit eum Scriptura, sicut dixit presbyter, vt non glorietur vniuersa caro in conspectu Domini.

[13] Ea propter Dominum in ea quæ sunt sub terra descendisse, euangelizantem & illis aduentum suum, *remissam peccatorum existentem his qui credunt in eum. (1. Pet. 4. 6.) Crediderunt autem in eum omnes qui sperabant in eum, id est, qui aduentum eius prænuntiauerunt, & dispositionibus eius seruierunt, iusti, & Prophetæ, & Patriarchæ: quibus similiter vt nobis remisit peccata, quæ non oportet nos imputare his, si quominus contemnimus gratiam Dei. Quemadmodum enim illi non imputant nobis incontinentias nostras, quas operati sumus priusquam Christus in nobis manifestaretur, sic & nos non est iustum imputare ante aduentum Christi his qui peccauerunt. Omnes enim homines egent gloria Dei, iustificantur autem non à semetipsis, (1. Cor. 10. 11. Rom. 3. 23.) sed à Domini aduentu, qui intendunt lumen eius.[14] In nostram autem correptionem conscriptos esse actus eorum, vt sciremus primum quidem, quoniam vnus est Deus noster, & illorum, cui non placeant peccata, etiam si à claris fiant; deinde, vt abstineamus à malis. Si enim hi qui præcesserunt nos in charismatibus veteres, propter quos
B nondum Filius Dei passus erat, delinquentes in aliquo, & concupiscentiæ carnis seruientes, tali affecti sunt ignominia; quid passuri sunt qui nunc sunt, qui contempserunt aduentum Domini, & deseruierunt voluptatibus suis? Et illis quidem curatio, & remissio peccatorum, mors Domini fuit. Propter eos verò qui nunc peccant, (Rom. 6. 9.) Christus non iam morietur, iam enim mors non dominabitur eius: sed veniet Filius in gloria Patris, exquirens ab actoribus & dispensatoribus suis, pecuniam quam eis credidit,[15] cum vsuris: & quibus plurimum dedit,] plurimum ab eis exiget. (Matt. 25. 20. Luc. 19. 15.) Non debemus ergo (inquit ille senior) superbi esse, neque repræhendere veteres: sed ipsi timere, ne fortè post agnitionem Christi, agentes aliquid quod non placeat Deo, remissionem vltra non habeamus delictorum, sed excludamur à regno eius. Et ideò Paulum dixisse; Si enim naturalibus ramis non pepercit, ne fortè nec tibi parcat, qui cùm esses oleaster, insertus es in pinguedinem oliuæ, & socius factus es pinguedinis eius. (Rom 11. 21.) Similiter & plebis præuaricationes videns descriptas esse, non propter illos qui tunc transgrediebantur, sed in correptionem nostram, & vt sciremus vnum & eundem Deum, in quem illi delinquebant, & in quem nunc delinquunt quidam ex his qui
C credidisse dicuntur. Et hoc autem Apostolum in epistola quæ est ad Corinthios, manifestissimè ostendisse, dicentem. Non enim volo vos ignorare fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, (1. Co. 10. 1.) & omnes in Moyse baptizati sunt in nube & in mari, & omnes eandem escam spiritualem manducauerunt, & omnes eundem potum spiritualem biberunt: bibebant *enim de spirituali consequente [eos] petra, petra autem erat Christus. Sed non in pluribus eorum bene sensit Deus, prostrati sunt enim in deserto. Hæc in figuram nostri fuerunt, vt non simus concupiscentes malorum, quemadmodum & illi concupiuerunt. Neque idololatræ sitis, quemadmodum quidam eorum. [Sicut] scriptum est; Sedit populus manducare, & bibere, & surrexerunt ludere. (Exod. 32. 6.) Neque fornicemur, sicut quidam ex illis fornicati sunt, & corruerunt vna die viginti tria millia. Nec tentemus Christum, quemadmodum quidam eorum tentauerunt, & à serpentibus perierunt. Neque murmuraueritis, sicuti quidã eorum murmurauerunt, & perierunt ab exterminatore. Hæc autem omnia in figura fiebant illis, scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos finis sæculorum deuenit. (1. Co. 10. 12.) Quapropter qui putat se stare, videat ne cadat.
D

* remissio ne peccatorũ existente

* autem

ANNOTATIONES.

1. Vbi igitur.] *Veri legitimiq; pastores sunt tantùm in Ecclesia Cath. non in conuenticulis hæreticorum aut schismaticorum: & ab illis, non ab istis, vera germanaq; diuinæ Scripturæ interpretatio est quærẽda, quoniam inter illos sunt dona Spiritus S. & legitima Episcoporum successio. Sic autẽ & Augustinus lib. contra epist. fundam. c. 4. ex legitima Episcoporum successione veritatem deprehendens & retinens ait:* Tenet me in Ecclesiæ gremio ab ipsa sede Petri, cui pascendas oues suas post resurrectionem Dominus commendauit, vsque ad præsentem Episcopatum, Sacerdotum successio. *Ian verò nullam hoc tempore Anabaptistarum, Caluinianorum, aut Lutheranorum ministri possunt continuam Pastorum ab Apostolis successionem ostendere, per quam noua dogmata sua susceperint.* Sunt igitur, (vt ait de Donatistis Optatus) sine patribus filij, sine magistris discipuli, atque prodigioso planè modo tan- (Lib. 1. cont. Parm.)

quam de seipsis orti, & nati: *quapropter nec Scriptura sincera interpretatio, nec veritas, nec religio diuina ab his petenda est: sed à successoribus Apostolorum, cum quibus certo perpetuoq; vinculo est colligata.*

2. Vbi igitur charismata Domini sunt.] *Rursus in medium profert successionem legitimam esse signum certum veræ Ecclesiæ, in qua sola Spiritus veritatis residet: vide sup. cap. 43. libri huius: & 3. 4 5. libri tertij.*

3. Conuersationis.] *Quinque has voces ex vet. cod. addidimus. Innuit autem Ecclesiam nunquam errare in doctrina, & moribus: quoniam semper in ea consistit doctrinæ incorruptibilitas, & morum integra norma.*

4. A quodam presbytero.] *Monuimus lib. 1. Irenæum frequenter aliquem citare, qui ab Apostolorum auditoribus in religione Christiana edoctus fuerat, sed suppresso eius nomine, quod & hoc loco facit. Quis ille fuerit, Eusebius se nescire scripsit. Ego lubens Clementem Rom. iudicarem, nisi obstaret, quòd illum ab Apostolorum auditoribus eruditum testatur: hunc verò Apostolos ipsos præceptores habuisse, omnibus est in cõfesso. Ideò Clementem opinarer, quia similia iis, quæ ab Irenæo adducuntur, apud illum extent lib. 2. de constit. Apo. cap. 21. Aut forsan Papiam intelligit, Hierapolitanum Episcopum, qui se studiosè inuestigasse à senioribus, qui Apostolos viderant, & audierant, quid Apostoli docerent & traderent Ecclesiis, declarat in proœmio librorum suorum, cuius fragmentum extat apud Euseb. lib. 3 hist. c. 39. Sed & hunc idem Eusebius post Irenæum, facit Ioannis Apostoli auditorem, Polycarpi sodalem, eodẽ loco historiæ. Itaq; fateor me nõ posse certò diiudicare, quis ille fuerit, ostẽdat alius acrioris iudicii.*

5. Propter iustitiam.] *Quinque has voces ex vet. cod. adiecimus.*

6. Sapientia.] *Expunximus* sapientiam, & Gentes *adiecimus auth vet. cod.*

7. Et mittitur] *Codices excusi*, & mittit.

8. Et Psalmum exhomologeseos.] *Hunc esse quinquagesimum etiam fatentur Hebræi, huiusmodi titulum eidem affigentes:* Psalmus Dauid, quando venit ad eum Nathan Propheta, quando intrauit ad Bethsabee.

9. Typum veri templi.] *Ita vetus codex, excusi* veritatis. *Cæterùm Salomonis templum typũ fuisse Christi Domini liquet, Ioan.* Soluite templum hoc, &c. *quod eleganter explicat Athanasius oratione 5. contra Arianos.*

10. Quinque millia canticorum] *Hæc in scripturis Hebraicis nusquam reperiri, scribit Athanasius in Synopsi. Pro* Domini, *reposuimus* Deo, *veteris codicis authoritate. Iosephus porrò lib. 8. antiq. ait Salomonem parabolarum atq; similitudinum fecisse libros tria millia. Hos Rabbini tradunt in deuastatione vrbis vnà cum libris legis combustos esse per Nabuzardan militiæ Chaldæorum præfectum, nec postea reparatos esse. Scripsit itẽ* HASCIRIM, *hoc est,* Canticorum *vel carminum quinque millia: siue, vt Iosephus exponit, Carminum libros quinque millia, ex quibus vnus tantum, qui* Canticum Canticorum *inscribitur, remansit: cæteris incendio Ierosolymorum absumptis. Disputauit quoq;, vt ex lib. 3. Regum c. 4. colligit Hieronymus, de viribus, naturis, & moribus iumentorum, volucrium, reptilium, & piscium: quod eodem cum aliis incendio deflagrauit.*

11. Et regina Austri] *Franciscus Aluares, ac historia Aethiopica vocant illam Makedam, & Nicaulam, quæ sedem imperij constituerit in Saba insula Nili, quã* B *postea Cambyses Meroẽ appellauit. Aiunt etiam fœminam illam nupsisse Salomoni & ex eo filium suscepisse, quem nominauit Melich & Dauid. Rursum, in Aethiopiam secum abduxisse duodecim Iudæorum millia, mille videlicet ex singulis tribubus, quibus ibidem magno numero propagatis, nobiles Aethiopum è semine Israelis etiam hodie prognatos se esse gloriantur. Stat etiam hodie latißimum magni Negus, seu Pretiosi Ioannis illic imperium, in quo religio Christiana primùm ab Eunucho, deinde à Beato Matthæo propagata & confirmata vtcunq; seruatur. Qui de his copiosiora cupit, consulat scripta eiusdem Aluari, Damiani à Goes, Osorij, & Maffæi.*

12. Et fecit Salomon malignum.] *Idolis Gentium non tantùm delubra arasq; erexit, verum & ipsis sacrificauit, vt Tryphoni obijcit & exprobrat Iustinus. Tertullianus lib. 5. contra Marcionem.* Salomon per mulierem in idololatriam vsque pertractus est. C

13. Ea propter Dominum.] *De vero Christi descensu ad inferos, vt inde animas Patrum abduceret, sic conspicua sunt hæc, vt sensu communi egeant, qui aliò deriuare conãtur: de quo articulo largius in extremo libri sequentis. Tantùm hic indicabo Clementem Alexandrinum mira scribere de hoc descensu, Christi prædicatione, & multorum conuersione apud inferos, lib. 2. & 6. Stromatωn, quæ ex Hermetis, seu Pastoris reuelationibus confirmat.*

14. In nostram autem correptionem] *Similia & Iustinus martyr:* Prodest scire conuersationes à ratione alienas, ne quis improuiso studio in eas incidat. *Epist ad Zenam & Serenum. Vide Chrysostom. in Psalm. 50.* D

15. Cum vsuris] *Sex has voces, ex vet. cod. consentiente textu euangelico, restituimus.*

DE TRANSGRESSIONE POPVLI.

CAPVT XLVI.

SINe dubitatione igitur, & sine contradictione ostendente Apostolo, vnum & eundem esse Deum, qui & illa iudicauit, & ea quæ nunc sunt exquirit, & causam descriptionis eorum demonstrante, indocti, & audaces, adhuc *autẽ *etiam* & imprudentes inueniuntur omnes, qui propter transgressionem eorũ qui olim fuerunt, & propter plurimorum indictorum audientiam, alterum quidem aiunt illorum fuisse Deum, & hunc esse mundi fabricatorem, & esse in diminutione: alterum verò à Christo traditum Patrem, & hunc esse qui sit ab vnoquoque eorum mente conceptus: Non intelligentes quoniam quemadmodum ibi in plurimis eorum qui peccauerunt, [2] non benè sensit Deus: sic & hic sunt vocati multi,
Mat. 20, 16. Cor. 10. 5. pauci verò electi. Quemadmodum ibi iniusti, & idololatræ, & fornicatores vitam perdiderunt: sic & hic. Et Domino quidem prædicante in ignem æternum

A num mitti tales. Et Apostolo dicente; An ignoratis, quoniam iniusti regnum [Dei] Mat. 25. 41.
non hæreditabunt? Nolite seduci, quia neque fornicatores, neque idololatræ, neque 1. Cor. 6. 9.
adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque auari,
neque ebriosi, neque maledici neq; raptores, regnum Dei *hæreditabunt. Et quoniam
non ad eos, qui extra sunt, [hoc] dicit, sed ad nos, ne proijciamur extra regnum Dei,
tale aliquid operantes, intulit. Et hæc quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati ibidem. 11.
estis in nomine Domini Iesu Christi, & in Spiritu Dei nostri. Et quemadmodum il-
lic condemnabantur, & proiiciebantur hi, qui malè operabantur, & reliquos exter- Matt. 18. 8.
minabant: similiter [&] hic, oculus quoq; effoditur scandalizans, & pes, & manus, ne 1. Cor. 5. 11.
reliquum corpus pariter pereat. Et habemus præceptum, Si quis frater nominatur
fornicator, aut auarus, aut idololatra, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cum
huiusmodi nec cibum sumere. Et iterùm ait Apostolus. Nemo vos seducat inanibus Ephes. 5. 6.
verbis, propter hoc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ. Nolite ergo fieri partici-
pes eorum. Et quemadmodum ibi peccantium damnatio participabat & reliquos,
B quoniam placebant eis, & vnà cum eis conuersabantur: sic & [hic] modicum fermen- 1. Cor. 5. 6.
tum totam massam corrumpit. Et quemadmodum ibi aduersus iniustos ira descen-
debat Dei, & hic similiter Apostolus ait: Reuelabitur enim ira Dei de cœlo, super om- Rom. 1. 18.
nem impietatem & iniustitiam eorum hominum, qui veritatem in iniustitia deti-
nent. Et quemadmodum ibi in Aegyptios, qui iniustè puniebant Israel, vindicta à Exod. 13. 14. 15.
Deo fiebat, sic & hic quidem, Domino dicente; Deus autem non faciet vindictam e-
lectorum suorum, quicunq; clamant ad eum die & nocte? Etiā dico vobis, faciet vin-
dictam eorum citò. Et Apostolo in ea quæ est ad Thessalonicenses [epistola,] ista præ- Luc. 18. 7.
dicante; Siquidem iustum est apud Deum retribuere retributionem his qui tribulant 2. Thess. 1. 6.
vos, & vobis qui tribulamini, refrigerium nobiscum, in reuelatione Domini nostri
Iesu Christi de cælo, cum Angelis virtutis eius, & in flamma ignis dare vindictam in
eos, qui non nouerunt Deum, & in eos, qui non obediunt Euangelio] Domini nostri
Iesu Christi. Qui etiam pœnas pendent interitus æternas à facie Domini, & à gloria
virtutis eius, cum venerit magnificari in sanctis suis, & admirabilis esse omnibus, qui
crediderunt in eum. Cum ergò hic & illic eadem sit in vindicando Deo iustitia Dei,
C & illic quidem typicè, & temporaliter, & mediocritus: hic verò verè, & semper, & au-
steriùs. Ignis enim æternus, & quæ à cælo reuelabitur ira Dei à facie Domini [nostri:]
quemadmodum & Dauid ait. Vultus autem Domini super facientes mala, vt perdat Psal. 34. 17.
de terra memoriam ipsorum, maiorem [pœnam] præstat ijs qui incidunt in eam.

ANNOTATIONES.

1. Sine dubitatione igitur] *Transgreßiones & vltiones veteris populi non arguunt alium Deum esse ab eo, quem Christus in Euangelio prædicauit: quandoquidem is qui olim in Israelitas animaduertit, hodie quoque peccata suorum vlciscitur.*

2. Non bene sensit.] *οὐκ εὐδόκησεν, id est, non gratos, & acceptos habuit vniuersos Hebræos: sicut & capite superiori, Nō in pluribus eorum bene sensit Deus, quòd alij reddiderūt, plures illorū nō approbauit Deus.*

3. Qui non obediunt Euangelio.] *Ita vetus codex, vulgata editio, & textus Græcus, μὴ ὑπακούουσι τῷ εὐαγγελίῳ, expunximus,* audiunt Euangelium.

4. Et temporaliter] *Augustinus per euntium illarum ciuitatum paruulos saltem & infantes, qui criminibus parentū rei nō erant, à gehennæ æternis supplicijs liberatos esse sibi persuadet in Quæst. ex ve. test. q. 13*

OSTENSIO QUOD VNUM ET IDIPSUM Sit Verbum Dei, dispositor veterum & nouorum.

D
CAPVT XLVII.

VAldè insensatos *ostendebat Presbytereos, qui ex his quæ acciderunt his
qui olim Deo non obtemperabant, tentant alterum patrem introducere,
re, è contrario opponentes quanta *Deus ad saluādos eos qui receperunt
eum, veniens fecisset miserans eorum: tacentes autem de iudicio eius, &
quæcunque prouenient his qui audierunt sermones eius, & non fecerunt. Et quoniā Matt. 26. 24.
expediebat eis, si non essent nati. Et quoniam tolerabilius Sodomis & Gomorræ erit Mat. 10. 15.
in iudicio, quàm ciuitati illi quæ non *recipit sermonem discipulorum eius. Quem-
admodum enim in nouo Testamento, ea quæ est ad Deum fides hominum aucta est,
addiramentum accipiens Filium Dei, & homo fieret particeps Dei: ita & diligen-
tia conuersationis adaucta est, cùm non solum à malis operibus abstinere iubemur,
sed etiam ab ipsis malis cogitationibus, & otiosis dictionibus, & sermonibus vacuis,
& verbis scurrilibus: sic & pœna eorum qui non credunt Verbo Dei, & contemnunt
eius aduentum, & conuertuntur retrorsum, adampliata est, non solum temporalis,

*possidebunt.
*ostendebat Presbyteri
*Dominus
*recepit sermones

 sed

sed[&]æterna facta. Quibuscunq; enim dixerit Dominus, Discedite à me maledicti A
Mat.25.34. in ignem perpetuum, ²isti erunt semper damnati. Et quibuscunq; dixerit, Venite benedicti Patris mei, percipite hæreditatem regni, quod præparatum est vobis in sempiternum; hi[semper]percipiunt regnum, & in eo proficiunt semper. Cùm *sit vnus *fiat & idem Deus Pater, & Verbum eius semper assistens humano generi, variis quidem dispositionibus, & multa operans, & saluans ab initio eos qui saluantur, (sunt enim [hi]qui diligunt Deum, & secundum[suum] genus sequuntur Verbum Dei,)& adiudicans eos qui adiudicantur, id est, eos qui obliuiscuntur Deum, & sunt blasphemi & transgressores eius verbi. Etenim hi ipsi qui à nobis prædicti sunt hæretici, exciderūt sibi, accusantes Dominum, in quem dicunt se credere. Quæ enim denotant in Deo, 4qui[tunc]temporaliter adiudicauerit incredulos, & percusserit Aegyptios, [saluauit]autem obaudientes: eadem nihilominus recurrent in Deum, in sempiternū quidem adiudicantem quos adiudicat, & in sempiternum dimittentem eos quos dimittit: & inuenietur secundum illorum verba maximi peccati causa factus his qui in
Apoc.17. eum miserunt manus, & pupugerunt eum. Si enim non ita venisset, vtique illi Domini sui interfectores facti non fuissent: & si non misisset Prophetas ad eos, non vtique occidissent eos, & Apostolos quoq; similiter. His igitur qui imputant nobis, & dicunt, si non Aegyptii plagati fuissent, & persequentes Israel præfocati essent in mari, non poterat Deus saluare populum suum? *Occurret illud, Nisi igitur Iudæi interfectores *Occurrit Domini facti fuissent, (quod quidem abstulit ab eis æternam vitam)& Apostolos interficientes, & persequentes Ecclesiam in iracundiæ incidissent profundum, nos saluari non poteramus? Quemadmodum enim illi per Aegyptiorum, sic & nos per Iudæorum cæcitatem, accepimus salutem. Siquidem mors Domini, eorum quidem qui cruci eum fixerunt, & non crediderunt eius aduentum, damnatio est, saluatio verò eorum qui credunt in eū. Nam & Apostolus ait [in epistola] secunda ad Corinthios.
2.Cor.2.1 Quoniam Christi suauis odor sumus Deo in his qui saluantur: & in his qui pereunt, quibusdam quidem odor mortis in mortem, nisi his qui non credunt, neque subiecti sunt Verbo Dei? Qui sunt autem qui & tunc semetipsos morti tradiderunt? Hi scilicet C *subiiciuntur qui non credunt, neq; * subiecti sunt Deo. Rursum autem qui saluati sunt, & acceperunt hæreditatem? Hi scilicet qui credunt Deo, & eam quæ est erga illum dilectionem
Nu.14.24. & 31. custodierunt, quemadmodum Chaleb Iessone, & Iesus Naue, & pueri innocentes, qui neque malitiæ sensum habuerunt. Qui sunt autem qui hic saluantur & accipiunt vitam[æternam?]Nonne hi qui diligunt Deum, & qui pollicitationibus eius credunt, & malitia paruuli effecti sunt?

ANNOTATIONES.

1. Valde insensatos] *Insensati sunt & furiosi, qui alterum[Deum à Creatore nituntur introducere, propterea quod auctior sit fides et gratia noui Testamēti, maiorq; à nobis obedientia & iustitia requiratur. Vnus namq; & idem Deus variè genus hominū disponit, & mors Christi fidelibus est salus, infidelibus perditio.*

2. Sic & pœna] *Hoc argumentū ex c.10. ad Heb. sumptum est.* Irritam quis faciens legem Moysi, *&c.*

3. Isti erunt semper] *Euertit Platonica supplicia & vicissitudines, quas postea plus aquo misericors excogitauit Origenes: sed copiosè in easdem differit Augustinus 21. de ciuitate à cap. 12. vsque ad 20.*

4. Qui tunc temporaliter] *vet. cod. auth.* tūc *pro* nunc: *vt mox* saluauit *pro* saluabit *reposuimus.*

SECVNDVM QVID INDVRAVIT Deus cor Pharaonis & ministrorum eius. D

CAPVT XLVIII.

Exod.4.21. SEd & indurauit(inquiunt illi)Deus cor Pharaonis, & famulorum eius. Qui *legunt ergo hæc imputant, non* intelligunt in Euangelio, vbi discipulis dicenti-
Mat.13.10. bus Domino, Quare in parabolis loqueris eis? Respondit Dominus: Quoni-
Marc.4.2. Luc.8.10. am vobis est datum*cognoscere mysterium regni cælorum, illis autem in
Ioa.12.40. parabolis loquor, vt videntes non videant, & [audientes non audiant,] intelligentes *nolite
Isaia.16.10 non intelligant, vt adimpleretur apud eos prophetia Esaię dicēs, Incrassa cor populi
Mat.13.10. huius, & aures eorum obtura, & oculos eorum obcæca. Vestri autem beati oculi, qui vident quæ vos videtis, & aures vestræ, quæ audiunt quæ auditis. Vnus enim & idē Deus, his quidem qui non credunt, ¹sed nullificant eum, infert cæcitatem. Quemadmodum sol, qui est creatura eius, his qui propter aliquam infirmitatem oculorum non possunt contemplari lumen eius: his autem qui credunt [ei,] & sequuntur eum, plenio-

A pleniorem & maiorem illuminationem mentis præstat. Secundùm hunc igitur sermonem & Apostolus ait in secunda ad Corinthios. In quibus Deus, sæculi huius, excæcauit mentes infidelium, vti non fulgeat illuminatio Euangelij gloriæ Christi. Et iterum in ea quæ est ad Romanos. Et quemadmodum non probauerunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum, facere quæ non conueniunt. In secunda autem ad Thessalonicenses, manifestè ait de Antichristo dicens.[4] Et ideò [mittet] Deus [operationem] erroris, vti credant mendacio, [vti] iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. [5] Si igitur & nunc, quotquot scit non credituros Deus, cùm sit omnium præcognitor, tradidit eos infidelitati eorum, & auertit faciem ab huiusmodi, relinquens eos in tenebris, quas ipsi sibi elegerunt: quid mirum si & tunc nunquam crediturum Pharaonem, cum his qui cum eo erant, tradidit eos suæ infidelitati? Quemadmodum Verbum ait de rubo ad Moysen. Ego autem scio quoniam non dimittet vos Pharao rex Aegypti abire, nisi cum manu valida. Et qua ratione Dominus in parabolis loquebatur, & cæcitatē faciebat Israel, vt videntes non viderent, sciens incredulitatem eorum: eadem ratione & cor Pharaonis indurabat, vt videns quoniam digitus Dei est, qui educit populū, non crederet, [6] sed in [infidelitatis] præcipitaretur [pelagus,] per magicam operationem opinatus fieri exitum eorum, & rubrum mare non ex virtute Dei trāsitum præ-
B stitisse populo, sed naturaliter sic se habere.

2.Cor.4.4. Rom.1.21. 2.Thes 2.11. Exod 4.21. Matt.13.13.

ANNOTATIONES.

1. Sed indurauit.] *Dissoluit argumentum Marcionitarum, quo Deum malorum authorem facere nitebantur, quia dicitur excæcasse Pharaonem. Hoc autem vult intelligere ea phrasi dictum, qua in Euangelio & Apostolo, Deus tunc excæcare, indurare, & tradere in reprobum sensum, dicitur, cùm faciem auertit, gratiæ subsidiū subtrahit, & in tenebris illos manere permittit, qui sponte eas sibi elegerunt, quod exemplo desumpto à Sole eleganter declarat. Eodē pacto isthæc interpretantur Tertull. lib. 2. contr. Marcionem, Archelaus Mesopotamiæ Episcopus apud Cyrillum Hierosol. catechesi 6. & omnium vberrimè & acutissimè Augustinus lib. de prædestinatione & gratia cap. 15. lib. de prædestinatione sanctorum cap. 8. & lib. de gratia & liber. arb.*
C *cap. 21. 22. 23.*

2. Incrassa cor populi.] *Vetus cod.* Incrassatum est, *atq; ita legit Tertull. lib. 3. contr. Marcionem.*

3 Sed nullificant eum] *Sic etiam Tertullianus loquitur lib. 4. adu. Marc. cap.* 14. Ne metueritis ignominiam ab hominibus, & nullificatione (*.i. contemptu & despicatione*) eorum ne minuamini. *Et alibi non semel* nullificamen, *pro contemptu, idem vsurpat.*

4. Et ideò mittet Deus operationem.] *Sic ex vet. cod. & contextu Græco Apostoli restituimus: excusi cod.* mittit operationes.

5. Si igitur & nunc.] *Non negat Dei pietatem & gratiam effusam esse in vniuersum genus hominū, aut Deum pro diuersis meritis diuersa illis reddere præmia: sed id prædicat & explicat quod dicit Apostolus, Deum quosdam tradere in reprobum sensum, & tenebras quas vltro elegerunt incidere: illis ipsis, non Deo, tribuens propriæ reprobationis & perditionis causam.*

8. Sed in infidelitatis præcipitaretur pelagus] *Ita vet. codex: excusi verò,* infidelitate præcipitaretur pelago.

*QVARE SECVNDVM IVSSVM DEI vasa ab Ægyptijs sumpsit populus in * Exodo, & ex ipsis tabernaculum in eremo fabricauit.*

*exitu.

CAPVT XLIX.

[1] QVi verò exprobrant & imputant, quòd profecturus populus iussu Dei, vascula omnis generis & vestimenta acceperit ab Aegyptijs, & sic abierit, ex quibus tabernaculum factum est in eremo, ignorantes iustificationes
D Dei & dispositiones eius, semetipsos arguunt, sicut & presbyter dicebat. [2] Si enim non] typica profectione [hoc consensisset Deus, hodie in vera nostra professione] id est, in fide in qua sumus constituti, per quam de numero gentilium exempti sumus, nemo *poterit saluari. Omnes enim nos aut modica aut grandis sequitur possessio, quam ex mammona iniquitatis acquisiuimus. Vnde enim domus in quibus habitamus, & vestimenta quibus induimur, & vasa quibus vtimur, & reliqua omnis ad diurnam vitam nostram [3] [ministratio,] nisi ex his quæ, cùm Ethnici essemus, de auaritia acquisiuimus; vel ab Ethnicis parentibus, aut cognatis, aut amicis, de iniustitia acquirentibus percepimus? Vt non dicamus, quia & nunc in fide existentes acquirimus. Quis enim vendit, & non lucrari vult ab eo [4] qui emit? Quis autem emit, & non vult vtiliter secum agi, ab eo qui vendit?] Quis autem negotians, non propterea negotiatur, vt inde alatur? Quid autem & hi [5] qui in regali aula sunt fideles,

Exod.11.2. *poterat Luc 16.9.

nonne ex eis quæ Cæsaris sunt habent vtensilia, & his qui non habent, vnusquisque A
Genes.41. eorum secundùm suam virtutem præstat? Aegyptij enim populi erant debitores non solùm rerum, sed & vitæ suæ propter Patriarchæ Ioseph præcedentem benignitatem: nobis autem secundũ quid debitores sunt Ethnici, à quibus & lucra, & vtilitates percipimus, quæcunque illi cum labore comparant, his nos, in fide cùm simus, sine labore vtimur. * Adhuc populus pessimam seruitutem seruiebat Aegyptijs, quemad- *Ad hoc
Exod.5.14. modum Scriptura ait. Et cum vi potestatem exercebant Aegyptij in filios Israël, & in odium eis adducebant vitam in operibus duris luto & latere, & omnibus operibus quæ * fiebant in campis per omnia opera quibus eos deprimebant cum vi. 6 Et ædifi- *faciebant cauerunt eis ciuitates munitas multum laborantes, & augentes eorum substantias annis multis, & per omnem modum seruitutis, cùm illi non solùm ingrati essent aduersus eos, verùm & vniuersos eos perdere vellent. 7 Quid igitur iniustè gestum est, si ex multis pauca sumpserunt, & qui potuerunt multas substantias suas habere, si non B seruissent eis, & diuites abire, paucissimam mercedem pro magna seruitute accipientes, inopes abierunt? Quemadmodum si quis liber abductus ab aliquo per vim, & seruiens ei annis multis, & augens substantiam eius, pòst inde aliquod adminiculum consecutus, putetur quidem modica quædam eius habere, re vera autem ex multis laboribus suis, & ex acquisitione magna, pauca percipiens discedat, & ex hoc ab aliquo imputetur ei, quasi non rectè fecerit: ipse magis iniustus iudex apparebit ei qui per vim in seruitium fuerit deductus. Sic ergò sunt huiusmodi qui imputant populo * pauca de multis laboribus accipienti sibi; & ipsis non imputant, qui nullam gra- *parua tiam ex merito parentum debitam reddiderunt, imò & in grauissimam seruitutem redigentes, maximam ab eis consecuti sunt vtilitatem: & illos quidem non signatum aurum & argentum in paucis vasculis, de suis laboribus, quemadmodum prædiximus, accipientes, iniustè fecisse dicunt: semetipsos autem (dicetur enim quod verum est, licet ridiculum quibusdam esse videatur) ex alienis laboribus insigne aurum, & C argentum, & æramentum cum inscriptione & imagine Cæsaris in zonis suis ferentes, iustè se facere dicunt.

Romanorum imperium. Si autem comparatio fiat nostra & illorum, qui iustius apparebunt accepisse, vtrumne populus ab Aegyptiis, qui erant per omnia debitores, an nos à Romanis, & reliquis gentibus, & à quibus nihil tale nobis debeatur? Sed & mundus pacem habet [per eos,] sine timore in vijs ambulamus & nauigamus quocunque voluerimus. Ad-
Matt 7.5. uersus igitur huiusmodi aptus erit sermo Domini, Hypocrita, (dicens) exime prius trabem de oculo tuo, & tunc perspicies auferre festucam de oculo fratris tui. Etenim si is qui tibi hæc imputat, & gloriatur in sua scientia, separatus est à gentilium cœtu, & nihil est alienorum apud eum, sed & simpliciter nudus, & nudis pedibus, & sine domo in montibus conuersatur, quemadmodum aliquod ex his animalibus quæ herbis vescuntur, veniam merebitur, ideò quod ignoret * necessitatis nostræ conuer- *necessitates nostræ conuersationis. sationem. Si autem ab hominibus quæ dicuntur aliena esse, participatur, & arguit typum eorum, semetipsum iniustissimum ostendit, retorquens in se eiusmodi accusationem. Inuenitur enim aliena circumferens, & ea quæ eius nõ sunt, concupiscēs.
Matt.7.1. Et propter hoc dixisse Dominũ, Nolite iudicare, ne iudicemini: in quo enim iudicio iudicabitis, iudicabitur de vobis. Non vtique vt peccantes non corripiamus, nec vt his quæ malè fiũnt consentiamus: sed vt Dei dispositiones non iudicemus iniustè, cũ ille omnia iustè profutura prouiderit. Quoniam enim sciebat nos de nostra substan-
Luc 3.11. Matt.25.35 tia, quam ab alio accipientes haberemus, bene acturos. Qui enim habet (inquit) duas tunicas, det ei qui non habet: & qui habet escam, similiter faciat. Et, Esuriui enim, & D dedistis mihi manducare: & nudus fui, & vestistis me. Et, Cùm * facis eleemosynam, *facitis misericordiã,
Matt 6.2 non sciat sinistra tua quid faciat dextra tua. 8 Et reliqua quæcunque benefacientes iustificamur, velut de alienis nostra redimentes. De alienis autem ita dico, non quasi mundus alienus sit à Deo, sed quoniam huiusmodi dationes ab alijs accipientes habemus, similiter velut illi ab Aegyptijs qui non sciebant Deum: & per hæc ipsa erigimus in nobismetipsis tabernaculum Dei. Cum benè enim facientibus habitat Deus,
Luc.16.9. quemadmodum Dominus ait: Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt hi, quando fugati fueritis, recipiant vos in æterna tabernacula. Quæcunque enim, cùm essemus Ethnici, de iniustitia acquisiuimus, hæc cùm crediderimus, in dominicas vtilitates * conuertentes, iustificamur. Necessariè igitur hæc in typo præmeditaban- *conuersantes, tur, & tabernaculum Dei ex his fabricatur, illis quidem iustè accipientibus, quemadmodum ostendimus, nobis autem præostēsis in ipsis qui incepimus per aliena Deo seruire.

ANNO.

A

ANNOTATIONES.

1. Qui verò exprobrant.] *Marcionitas intelligit, quos fraudem illam Hebræorū in AEgyptios, Creatori maximè obiecisse author est Tertullianus lib. 2. contra Marcionem. Augustinus quæst. 39. super Exodum, Hebræos omni suspitione furti liberat*, quia enim, *ait*, hoc Deus iussit, qui nouerat quid quemque pati oporteret, hi furtum non fecerunt: sed Deo iubēti ministerium præbuerunt. *D. Alcimi episcopi Viennensis, viri perantiqui versus non inelegantes subnectere non erit iniucundum.*

----Portantur auari
Sic Pharaonis opes, quem tunc mercede soluta,
Seruitij longum credas taxasse laborem.

Gregorius id allegoricè explicat 28. mora. cap. 17.

B 2. Si enim non typica.] *Codices excusi omnes*, Sic enim nos in typica. *Addidimus deinde octo voces virgulis conclusas ex veteri codice.*

3. Ministratio] *Prius erat*, miseratio.

4. qui emit. Quis autem] *Quindecim has voces desiderabant omnes excusi codices; quas ex veteri restituimus.*

5. Qui in regali aula] *Fidem Christi ad illustres vsque imperij Rom. ordines & principes, hoc sæculo penetrasse, ex his manifestum est. Processum & Martinianum non infimæ sortis milites, pro Christo sub Nerone martyrium passos esse narrant Vincentius, Petrus de natalibus & Bergomensis. Alexandri epi. Ro. opera Hermetem vrbis præfectum, cum vxore & liberis, nobiles deinde viros Trebellium, Pertinacem, Zenonem patricium, Eustachium fortissimum Ducem, Achaicum principem, Heliadem Ducem, Theodorum magistrum militum, & Carcerium alterum exercitus Ducem, pietatis Christianæ ergò, Hadriano imperante, martyria subijsse scripserunt posteriores. Sub Antonino pio, M. Antonino Vero, & Commodo Imp. stipendia meruisse non tantum gregarios milites, sed rei militaris præstantissimos etiam copiarum Romanarum & legionum Ductores, qui Christo nomen dederant, ex Apologijs & legationibus Iustini, Melitonis, Athenagoræ, Tertulliani, scriptisq; M. Aurelij Antonini ad S. P. Q. R. facilè colligitur.*

6. Et ædificauerunt eis ciuitates] *Iosephus addit, AEgyptios adegisse Hebræos ad substructiones illarum pyramidum, quæ inter septem mundi miracula numerantur, lib. 2. antiq.*

7. Quid igitur iniustè gestum est] *Hebræi longum tempus in AEgypto, in lateribus, muris, vrbibus faciendis consumpserunt. Dominus igitur mercedem aliquam laboris sui eos percipere voluit, ideoq; illos hac calliditate vti. Nam & AEgyptij regi suo operam suam nauarant ait Theodor. Quæst. 23. in Exodum. Tertullianus vero*, Non ad fraudem, *inquit*, sunt instincti Israelitæ, sed ad mercedis compēsationem, quàm aliàs à dominatoribus exigere non poterant, *li. 4. cont. Marc.*

8. Et reliqua quæcunque benefacientes iustificamur. *Et paulò post.* Hæc in dominicas vtilitates conuertentes, iustificamur.] *Non posset quidpiam clarius & certius dici pro necessitate bonorum operum, cùm ad iustificationem, tum ad salutem, contra Simonianos, Pseudoapostolos, Eunomianos, Lutheranos & Caluinianos solius fidei assertores.*

C

QVEMADMODVM VNA ET EADEM populi profectio ex Ægypto, & Ecclesiæ ex gentibus ostenditur.

CAPVT L.

VNiuersa enim quæ ex AEgypto profectio fiebat populi, à Deo, [1] typus & imago [fuit] profectionis Ecclesiæ, quæ erat futura ex gentibus: propter hoc & in * finem educens [eam] hinc in suam hæreditatem; quam non Moyses quidem famulus Dei, sed Iesus Filius Dei in hæreditatem dabit. Si quis autem diligentius intendat his quæ à Prophetis dicuntur de fine, & quæcunque [2] Ioannes discipulus Domini vidit in Apocalypsi, inueniet easdem plagas vniuersaliter accipere gentes, quas tunc particulatim accepit Aegyptus. Talia quædam enarrans de antiquis presbyter, reficiebat nos, & dicebat. De his quidem delictis, de quibus ipsæ scripturæ increpāt Patriarchas & Prophetas, nos non * oportere exprobrare eis, [3] neque fieri similes Cham, qui irrisit turpitudinē patris sui, & in maledictionem decidit: sed gratias agere pro illis Deo, quoniam in aduentu Domini nostri remissa sunt eis peccata: etenim illos dicebat gratias agere, & gloriari in nostra salute. De quibus autem Scripturæ non increpant, sed simpliciter sunt positæ, nos nō debere fieri accusatores: non enim sumus diligentiores Deo, neque super magistrum possumus esse: sed typum quærere. Nihil enim ociosum est eorum quæcunque inaccusabilia posita sunt in Scripturis.

Exodus populi, cuius rei typus fuit.

* fine

* oportet

D

Luc. 6. 40.

ANNOTATIONES.

1. Typus & imago fuit] *Authoritate vet. cod. deleuimus* fiebat; *& paulò post* eam *pro* eum *substituimus. Cæterùm, vt figuræ istius partes singulas copiosa oratione tractarunt Origenes, Isidorus, Rabanus & Rupertus: sic excultis versibus suis cecinerunt Sedulius presbyter & Alcimus Viennensis. Illius sunt.*

Peruia diuisi patuerunt cærula ponti
In geminum reuoluta latus, nudataq; tellus

Cognatis spoliatur aquis, ac turba pedestris
Intrat in absentis pelagi mare, perque profundum
Sicca peregrinas stupuerat marmora plantas.
Mutauit natura viam, mediumq; per æquor
Ingrediens populus, rude iam baptisma gerebat:
Cui dux Christus erat, clamat nam lectio, multas
Vox Domini super extat aquas, vox denique Verbum est:
Verbum Christus adest, geminæ qui consona legis,
Testamenta regens, veterem patefecit abyssum,
Vt doctrina sequens planis incederet aruis.

Istius, id est, Alcimi libro quinto carminum ad finem libri comperies.

2. Ioannes discipulus Domini in Apocalypsi] A *Hic & multis alijs locis adeò manifestè & constanter authorem Apocalypseos docet fuisse B. Ioan. Euangelistam, vt crassæ impietatis sit ea de re amplius ambigere. Quoniam autem duobus libris accuratè & eruditè hoc negotium pertractauit vir æquè pius ac doctus F. Francisc us Titelmanus ordinis minorum, aduersus Erasmi censuras & annotata, in confutādis Caluini & Bodini dubitationibus super eadem re, non immorabimur.*

3. Neque fieri similes Cham.] *Cham impudentem patris irrisorem typum hæreticorum gessisse, post Irenæum his docet Augustinus 16. de Ciuit. ca. 2.* Cham porrò, qui interpretatur callidus, quid significat nisi hæreticorum genus callidum, non spiritu sapientiæ, sed spiritu versipellis astutiæ; quòd solent hæreticorum feruere præcordia, & pacem perturbare sanctorum? *Eadem Augustini verba transcripsit Eucherius Lugdunensis lib. 2. in Genes. cap. 2.*

OSTENSIO GENERATIONIS LOT ex filiabus suis.

CAPVT LI. B

Vemadmodum & Lot, qui eduxit de Sodomis filias suas, quæ conceperunt de patre suo, qui reliquit in confinio vxorem suā statuam salis vsque in hodiernum diem.[1] Etenim Lot non ex sua voluntate, neque ex sua concupiscentia carnali, neque sensum neque cogitationem *Gen. 19, 33.* huiusmodi operationis accipiens,[2] sed consummauit typum. Quemadmodum Scriptura dicit. Et intrauit maior nata, & dormiuit cum patre suo nocte illa: & non sciuit Lot cùm dormiret nocte illa, & cùm surgeret Et in minore autem hoc idem. Et non sciuit (inquit) cùm dormisset secum, nec cùm surrexisset. Nesciente igitur homine, neque libidini seruiente, dispensatio perficiebatur,[3] per quam duæ filiæ, id est, duæ synagogæ, ab vno & eodem patre in sobolem adoptatæ, significabantur sine carnis libidine. Nec enim alter erat aliquis qui semen vitale, & filiorum [fructus] posset dare eis, quemadmodū scriptum est. Dixit autem *Gen 19. 34.* maior ad minorem. Pater noster senior est, & nemo est super terram qui intret ad nos, vt oportet omni terræ:[4] veni potionemus patrem nostrum vino, & dormiamus C cum eo [vt] suscitemus de patre nostro semen. Illæ quidem filiæ secundùm simplicitatem & innocentiam putantes vniuersos homines perijsse, quemadmodum Sodomitas, & vniuersam terrā iracundiam Dei superuenisse, dicebant hæc.[5] Quapropter & ipsæ excusabiles sunt, arbitrantes se solas relictas cum patre suo ad[6] conseruationem] generis humani, & propter hoc circumueniebant patrem. Per verba autem earum significabatur neminem esse alterum qui possit filiorum generationem maiori & minori synagogæ præstare, quàm Patrem nostrum. Pater autē generis huma- *Deut. 32, 6.* ni, Verbum Dei est. Quemadmodum Moyses ostendit dicens. Nónne hic ipse Pater tuus possedit te, & [fecit] te, & creauit te? Quando igitur hic, vitale semen, id est, Spiritum remissionis peccatorum, per quem viuificamur, effudit in humanum genus, nónne tunc * conuersabatur cum hominibus, & bibebat vinū in terra? venit (inquit) filius hominis manducans & bibens: & cùm recubuisset obdormiuit, & somnum D cœpit. Quemadmodum ipse in Dauid * dicebat. Ego obdormiui & somnum cœpi. Et *Matt. 11. 19.* quoniam in nostra communicatione & vita hoc * agebatur, iterum ait. Et somnus *Psal. 3. 5.* meus suauis mihi factus est. Totum autem [significabatur] per Lot, quoniam semen patris omnium, id est, Spiritus Dei, per quem facta sunt omnia,[7] commixtus & vnitus est [carni, hoc est,] plasmati suo: per quam commixtionem [& vnitatem] duæ synagogæ,[8] id est, duæ congregationes fructificantes ex patre [suo] filios viuos viuo Deo. Et cùm hæc fierent, vxor * remanserat in Sodomis, iam non caro corruptibilis,[9] sed statua salis semper manēs, & per naturalia ea quę sunt cōsuetudinis hominis ostendēs, *Matt. 5. 12* quoniam & Ecclesia, quæ est sal terræ, subrelicta est in confinio terræ, patiens quæ sūt humana: & dum sæpè auferuntur ab ea membra integra, perseuerat statua salis, quod est firmamentum fidei, firmans & præmittens filios ad Patrem ipsorum.

* conuescebatur
* dicit.
* agebat.
* remansit.

ANNO-

ANNOTATIONES.

A 1. Etenim Lot non ex sua voluntate.] *Concubitus ille, quo Lot ambas filias virgines constuprasse legitur, Gnosticis istis & Manichæis, vt ex August. colligitur, horrendum & omnibus suppliciis dignum facinus visum est: quibus nostro æuo assentiuntur Lutherus, Musculus, Caluinus, & reliqua Gnosticorum progenies. Apostolico autē seniori, cuius superiori capite meminit Irenæus, & Catholicis omnibus Græcis & Latinis, grauissimis de causis, & peccato vel penitus, vel maiori ex parte, ipsum liberare placuit.* Non enim Inuenio eum *scribit Origenes*, insidiatum esse, aut violenter eripuisse pudicitiam filiarum, sed magis insidias passum, & arte circumscriptum. Nullus igitur audeat (*infert Chrysostomus*) aut iustum, aut iusti filias condemnare. Quomodo non esset extremæ dementiæ eos quos scriptura liberat ab omni crimine, nos peccatis plenos damnare? *Et Theodoretus:* His qui per ignorantiam peccant, homines quoque ignoscere solent. Nemo igitur iure ac meritò Lot succensere potest: quod enim fiebat, ignorauit. Culpandus est quidem (*aiunt August. & Eucherius.*) non tamen quantum ille incestus, sed quantum illa meretur ebrietas. Proinde illud factum, cùm in sacra scriptura narratur, prophetia est: cum verò in illorum vita consideratur, flagitium. Nec rursus tanta reprehensione atque accusatione res digna est, quantam in eam Faustus inimicus & cæcus euomuit. *Ambrosius lib. 2. de Abraham, cap. 2.* Inebriatus vino; quid gereret nesciebat.

In Genes.

B

22. Cont. Faustum c. 41.
2. in Gene. cap. 30.

2. Sed consummauit typum.]*Vet. cod.* sed *desiderat.*

C 3. Per quam duæ filiæ.]*Non multum huic dissimiles allegorias fusius persequuntur August. 22. contra Faustum cap. 41. 42. 43. 44. 45. & Origenes ho. 5. in Gene.*

4. Veni potionemus patrem nostrum vino.] *Ab ebrietatis delicto immunem Lot facere non potest Origenes.* Subiacet enim culpæ, *ait*, quod decipi potuit, quod vino indulsit: & hoc non semel, sed iterum fecit. Ebrietas decipit, quem Sodoma non decepit. Vritur ille flammis mulierum, quem sulphurea flamma non vssit.
Chrysostomus & Theodoretus facilè veniam mereri docet, quod ad leuandum animi mœrorem, ex charissimæ coniugis metamorphosi, & clarissimarum vrbium horrendo excidio contractum, liberiorem vini vsum, filiarum manibus porrectum admiserit.

5. Quapropter & ipsæ excusabiles sunt.] *Si non à toto, saltem à tanto (vt in Scholis loquimur:) post Irenæum easdem excusat Origenes his verbis.* Audierant in fine sæculi terram & omnia elementa, ignis ardore decoquenda. Videbant ignem, videbant sulphureas flammas, videbant cuncta vastari, matrem quoque suam videbant non esse saluatam. Suspicatæ sunt tale aliquid factum, quale in temporibus audierant Noë, & ob reparandam mortalium posteritatem solas se esse cum parente seruatas. Recuperandi igitur humani generis desiderium sumunt. Et quamuis graue eis videretur crimen, furari concubitum patris: grauior tamen videbatur impietas, si humanæ posteritatis spem, seruata castitate delerent. Patris mœstitiam vel rigorem vino molliunt & soluunt: singulis ingressæ noctibus, singulæ suscipiunt ab ignorante conceptum. Vltra non repetunt, non requirunt. Vbi hic libidinis culpa? vbi incesti crimen arguitur? quomodo dabitur vitio, quod non iteratur in facto? *Ab hac Originis sententia non recedunt Chrysosto. Theodoretus, & Ambrosius lib. 2. de Abra.*

6. Conseruationem] *Authoritate veteris cod. expunximus conuersationem, & paulo supra* fructus *pro* fructum: *vt pro* &: *inferius quoque* fecit *pro* refecit *posuimus.*

7. Commixtus & vnitus est.]*Voce commiscendi vnitionem illam, quam hypostaticam vocarunt, duntaxat intelligit, vt supra annotauimus.*

8. Id est, duæ filiæ.]*Vetus codex:* id est, duæ congregationes iustificatæ à patre suo.

9. Sed statua salis] *Origenes aliam meditatus allegoriam, Lot rationabilis sensus & animi virilis, quo semper ad salutem tendimus: vxorem eius, carnis imaginem tenere putat, quæ semper retrorsum, id est ad vitia respicit, & voluptates requirit. Seduli versus factum istud concinnè explicantes sunt:*

Lot Sodomæ fugiente Chaos dum respicit vxor
In statuam mutata salis stupefacta remansit,
Ad pœnam conuersa suam: quia nemo retrorsum
Noxia contempti vitans discrimina mundi,
Respicens saluandus erit, nec debet arator
Dignum opus exercens, vultum in sua terga referre.

b *OSTENSIO VNVM ET EVNDEM ESSE Deum Patrem nostrum & illorum.*

CAPVT LII.

HViusmodi quoque de duobus testamentis, senior Apostolorum discipulus disputabat, ab vno quidem & eodem Deo vtraque ostendens. Nec enim esse alterum Deum præter vnum eum, qui fecit & plasmauit nos, nec firmitatem habere sermonem eorum qui dicunt, aut per Angelos aut per aliam quamlibet virtutem, aut ab alio Deo factum esse hunc mundum qui est secundùm nos. Si enim semel quis transmoueatur à factore omnium, & concedat ab aliquo altero, aut per [alium] factam conditionem, quæ [est] secundum nos, multam incongruentiam, & plurimas contradictiones necesse est incidat huiusmodi: ad quas nullas dabit rationes, neque secundum verisimile, neq; secundum veritatē. Et propter hoc,

hoc, hi qui alias doctrinas inferunt,[4] abscondunt à nobis quam [habent] ipsi de Deo sententiam, scientes casum & ruinam doctrinæ suæ, & timentes ne victi, saluari periclitentur. Si autem credat quis vnum Deum, & qui verbo omnia fecit, quemadmodum ipse Moyses ait: Dixit Deus, [Fiat] lux: & facta est lux. Et in Euangelio legimus. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Et Apostolus Paulus similiter. Vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma, vnus Deus, & Pater [omnium,] qui est super omnes & per omnia, & in omnibus nobis. Hic primo erit tenens caput, ex quo totum corpus compactum & connexum per omnem iuncturam subministrationis in mensura vniuscuiusque partis, incrementum corporis facit, in ædificationem sui in charitate. Post deinde, & omnis sermo ei constabit, si & Scripturam diligenter legerit[5] apud eos, qui in Ecclesia sunt præsbyteri, apud quos est Apostolica doctrina, quemadmodum demonstrauimus. Apostoli enim omnes duo quidem Testamenta in duobus populis fuisse docuerunt: vnum autem & eundem esse Deum, qui disposuerit vtraque ad vtilitatem hominum, secundùm [quod] testamenta dabantur, qui incipiebant credere Deo, ex ipsa demonstrauimus Apostolorum doctrina in tertio libro. Et quoniam non ociosè, nec frustra, [aut] vt *obuenit, datum est prius testamentum: sed illos quidem quibus dabatur in seruitutem Dei, concurrens ad vtilitatem eorum: non enim indiget Deus ab hominibus seruitutem: typum autem cælestium ostendens, quoniam nondum poterat homo per proprium visum videre quæ sunt Dei: & imagines eorum quæ sunt in Ecclesia præfigurans, vt firma ea quæ secundum nos est, fiat fides: & prophetiam futurorum continens,[6] vt disceret homo præscium esse omnium Deum.

Genes. 1. 3. Ioan. 1. 3. Ephes. 4. 4. Ibidem. 16.

A B C D

* euenit

ANNOTATIONES.

1. Huiusmodi quoque] *Vtriusque Testamenti vnicus est author, Deus nimirum, qui hunc mundum condidit: hæretici aliter sentientes impia dogmata sua dissimulabant, ne deprehensi à Doctoribus Catholicis confunderentur.*

2. Præter vnum eum] *Vetus cod.* eum *desiderabat, &* vnum, *habebat: vtramque lectionem retinui.*

3. Et concedat ab aliquo altero.] *Sic restituimus ex vet. cod. Alij omnes habebant,* & eum concedat ab aliquo altero, aut per aliam factam conditionem, quæ sit secundùm nos, &c.

4. Abscondunt à nobis] *Simili modo de Arianis cõqueritur Athanasius, Orat. 1. Quod veluti anguillæ in sinus meãdrosq; lubricarent, & se se occultare studerent, ideoq; aptissimo epitheto, post Tertullianum, vocat illos,* Bestias lucifugas. *Authoritate veteris cod.* habent *pro* habet *supposuimus.*

Orat. ad Epicte.

5. Apud eos qui in Ecclesia sunt presbyteri.] *Scripturam sacram, eiusq; sincerã intelligentiã, à sola Ecclesia Catholica petendam contendit: quod satis diffuse post ipsum ostendit Clemens Alex. sub finem libri septimi Stromatum.*

6. Vt disceret homo] Cicero vt confirmaret liberum arbitrium *(ait Augustinus 5. de Ciuitate cap. 9.)* negauit Deum præscium esse futurorum, atque ita dum vult facere liberos, facit sacrilegos. Religiosus autem animus vtrumque eligit, vtrumque confitetur, & fide pietatis vtrumq; confirmat. *Et cap. 10.* Nullo modo cogimur aut retenta præscientia Dei, tollere voluntatis arbitrium: aut retento voluntatis arbitrio, Deum (quod nefas est) negare præscium futurorum.

QVI EST SPIRITALIS DISCIPVLVS, QVI *iudicat quidem omnes, ipse autem à nemine iudicatur, & qui sunt qui iudicantur.*

CAPVT LIII.

1. Cor. 2. 15.

Alis discipulus discipulus vere spiritalis recipiens Spiritum Dei,[1] qui ab initio in vniuersis dispositionibus Dei affuit hominibus, & futura annuntiauit, & præsentia ostendit, & præterita enarrat,[2] iudicat quidem omnes, ipse autem à nemine iudicatur.

ANNOTATIONES.

1. Qui ab initio in vniuersis dispositionibus] *Cùm tanta & planè diuina opera tribuat Spiritui sancto, ambigendum non est ipsum piè & orthodoxè de illius deitate ac coæternitate sensisse, quicquid blatterent Magdeburgenses. Fulgentius sub finem libri tertij ad Trasimundum, & tota epistola ad Donatum, ex ijsdem & similibus operibus, quæ vnà cùm Patre & Filio communia habet, concludit aduersus Arianos & alios hæreticos, ipsum natura Deum esse.*

2. Iudicat quidem omnes] *Alludit nimirum ad verba Apostoli 1. Cor. 2. Spiritalis iudicat omnia, & ipse à nemine iudicatur, vbi Theodoretus:* Qui gratia Spiritus Sancti dignus est habitus, ipse quidem ad alios docendos sufficit, aliorum verò doctrina non indiget.

QVEM-

A *QVEMADMODVM[1] IVDICABVNtur] gentes.*

CAPVT LVI.

NAm iudicat Gentes, creaturæ magis quàm Creatori seruientes: & reprobabili mente vniuersam suam operationem in vanum consumentes. Rom. 1. 25.

ANNOTATIONES.

Rom. 2. 1. Nam iudicat Gentes] *Non de legis Mosaicæ præuaricatione, quoniam eis data non fuit: & qui sine hac lege peccauerunt, sine lege peribunt. Nec de contempta lege Euangelica, si nunquam eis sufficienter promulgata sit: sed de lege naturæ mentibus eorũ descripta & insculpta, quam grauiter & multipliciter sunt præuaricati, vt copiosè grauiterq; Paulus disserit magna capitis* B *primi ad Rõ. parte: & hic Irenæus insinuat. Etenim cùm hac duce vnum Deum cognouerunt, & non sicut Deũ coluerunt: sed innumeros sibi confinxerũt deos deasq;, imò & ipsis impurissimis dæmonijs immolauerunt filios & filias suas, vt exprobrat Psalmista; eâ de re, & plurimis, ijsdemq; grauissimis sceleribus aduersus legem naturæ contmissis rectè iudicabuntur & damnabuntur. Quod accuratius notandum operæpretium visum fuit, vt Zuinglianorum fœdissimum errorem, quo huiusmodi impuros Gentiles ac idololatras cælis donare non erubescunt, coargueremus.*

Zuinglius namq; Expositione fidei, quã paulò antequã gladio caderet, Francisco primo Regi Galliarũ Christianissimo dicauit, de vita æterna his verbis eũ alloquitur: Hic (in æterna vita) visurus es Herculem, Theseũ, Socratem, Aristidem, Antigonum, Numam, Camillum, Catones, Scipiones, &c. *Tigurini Germanica* C *confessione sua anno 1545. edita, sui Zuinglij sententiã probãt. Bullingerus hanc appellat* Cygneã Zuinglij vocẽ: *Thalmãnus, Gualtherus, Lauatherus, Hardẽbergius, Tossanus, eandem sibi propugnandam sumpserunt: superius nominatis à Zuinglio connumerantes Platonem, & alios honestiores Ethnicos: quos & ipsi volunt inter Electos referendos esse: In eodem quoque errore volutatus Erasmus, eisdem cõnexuit Ciceronem, Maronem, Horatium, &c.* Colloq. in conuiuio Religioso: & Epi præfixã q. Tuscul.

Sed bene habet; quod eandem sententiam non solùm Oecolampadius in cap. 10. Iob: & Bezæ libro de pœna Hæreticorum: id est, Zuingliani Sacramentarismi commilitones: sed etiam VVigandus, VVinshemius, & Schlusselburgius Lutheranæ Theologiæ professores: istã opinionem velut impiam, ac planè ethnicã publicis scriptis cõarguerunt. Ac certè condolere eis qui pereunt, miserationis est humanæ: sed aduersus æquissima decreta Dei insurgere, nimiæ temeritatis & insaniæ. Extant autem iudicij diuini aduersus cunctos infideles & idololatras (quales superius nominati fuerunt) publica & immutabilia decreta. Qui non credit, iam iudicatus est. Qui incredulus est Filio Dei, non videbit vitam: sed ira Dei manet super eum. Qui talia agunt (opera carnis, luxuriam, idolorũ seruitutem, &c.) regnum Dei non consequentur. Qui immolat dijs occidetur, præterquam Domino soli, &c. *Et certè valdè peregrinum est, & ab omni ratione prorsus alienum, Zuinglianos inferis mancipare oẽs suos nostrosq; prædecessores, qui in fide Romanâ, idest, Catholica, in Christo piè decesserunt: ethnicos autem omnis fidei, spei, & charitatis expertes, cælo collocare. Sed de his alibi copiosius dicemus.* Ioan. 3. Gal. 5. Exod. 22.

QVEMADMODVM[1] IVDICAbuntur] Iudæi.

CAPVT LV.

IVdicat autem etiam Iudæos, non percipientes Verbum libertatis: [1] neque volentes abire liberos, cùm habeant præsentem liberatorem: (sed intempestiuè extra legem seruire simulantes, nihil [indigenti] Deo,) & Christi aduentum, quem propter salutem hominum fecit.

ANNOTATIONES.

D 1. Neque volentes.] *Coniunctionem, &c. expunximus authoritate vet. cod. Et paulò post,* Nihil indigẽti Deo, *pro* indigente, *reposuimus: in argumentis,* iudicabuntur, *pro* iudicantur. *In illis etiam,* Quemadmodum, *pro* Quomodo, *vsurpat suo more.*

*quomodo *OSTENSIO * QVONIAM DVOS ADVENtus Christi Prophetæ annuntiauerunt.*

CAPVT LVI.

NOn cognoscentes neque intelligere volentes, quoniam duos aduentus eius omnes annuntiauerunt Prophetæ: vnum quidem, in quo homo in plaga factus est, sciens ferre imbecillitatẽ, [&] in pullo asini sedens, & reprobatus

Isaia 53.4. & 5. batus lapis ædificantibus, & sicut ouis ad victimam adductus, & per extensionem A
Zacha 9.9. manuum[2] dissoluens quidem Amalech, congregans autem dispersos filios à termi-
Psa. 117 22. nis terræ, in ouile Patris, & recommemoratus mortuorum suorum qui ante dormi-
Hier. 1. 19. erant, & descendens ad eos, vti erueret eos & saluaret eos. Secundum autem, in quo
Exod. 17. 3. super nubes veniet, superducens diem quæ est sicut clibanus ardens, & percutiens ter-
Isa 11.12. ram Verbo oris sui, & Spiritu per Labia sua interficiens impios, & ventilabrum in
Dan. 7. 13. manu habens, & emundans aream suam, & triticum quidem in horreum colligens,
Gen. 5. 17. comburens autem paleas in igne extinguibili.
2. Thes. 2. 8.
Mat. 3. 12.
Luc. 3. 18.

ANNOTATIONES.

1. Non cognoscentes] *Mira scripturarum connexione demonstrat duos eosdemq́, plurimum à se dissitos aduentus Christi: primum in abiectione, secundum in maiestate futurum.*

2. Dissoluens quidem Amalech] *Iustinus, Tertull. Cyprianus, eam historiam, quæ refert Mosem in formam crucis extendisse brachia, montisse ac protraxisse preces ad Deum, tantisper dum Iesus Naue vinceret atque deleret Amalechitas: scitè & conuenienter cum Irenæo accommodant ad mysterium passionis & mortis Domini Iesu Christi: qui in ligno crucis affixus, suis precibus, lachrymis & vibicibus: de morte, peccatis, inferis & diabolo, magnos triumphos & ampla spolia sibi & nobis reportauit.* B

QVEMADMODVM IVDICABVNTVR qui à Marcione* sunt.

*erunt

CAPVT LVII.

EXaminabit autem & doctrinam Marcionis, quomodo accipiat duos deos esse infinita distantia separatos ab inuicem. Vel quemadmodum bonus erit, qui alienos homines abstrahit ab eo qui fecit, & ad suum aduocat regnum; & quare bonitas eius* defecit, non omnes saluans, & quare circa homines quidem bonus videtur, in ipsum autem qui fecit homines, iniustissimus, auferens ab eo quæ sunt eius. Quomodo autem iustè Dominus, si alterius patris existit, huius conditionis, quæ est secundum nos, accipiens panem,[1] suum corpus [esse] confitebatur.[2] & temperamẽtum calicis [suum] sanguinem confirmauit? Et quare se Filium hominis confitebatur, si non eam quæ ex homine est, generationem sustinuisset? Quemadmodum autẽ & peccata nobis dimittere poterat, quæ nos nostro debeamus factori & Deo?[3] Quomodo autem & cùm caro non esset, sed cùm pareret quasi homo, crucifixus est, & [è] latere eius puncto, sanguis exijt & aqua? Quod autem corpus sepelierunt sepultores, & quid illud erat quod surrexit à mortuis?

*deficit

Matt. 26. Luc. 22. Mar. 14. Ioan. 19. 34. C

ANNOTATIONES.

1. Suum corpus esse confitebatur.] *De hac re pro viril: diximus in cap. 32. 33 & 34. libri huius.*

2. Temperamentum calicis] *Libro quinto vocat Mixtum calicem: quibus liquet perantiquam atque adeo Apostolicam esse traditionem, vt aqua vino commisceatur in calice consecrandæ Eucharistiæ. Quapropter sicut Encratitas & Hydroparastas solam aquam pro Eucharistia offerentes, priscis temporibus damnauit Ecclesia, vti docent Clemens Alex. Cyprianus, Epiphanius, Augustinus: sic nostri huius sæculi Gnosticos omnes eodem anathemate prosequitur, propterea quod solo vino vtantur: & commixtionem hanc in Catholica Ecclesia solitam, papisticum, recensq́, institutum nuncupent & damnent. Porrò ritum hunc, vti à Christo, Apostolisq́, profectum amplexantur seruandumq́, docent Augustinus lib. 4. de doctrina Christiana cap. 21. lib. de Eccles. dog. cap. 75. & Serm. 119. de tempore. Ambrosius lib. 3. de Sacra. cap. 1. Hieronymus co. in cap. 14 Marci: & Quæst. Heb. in lib. Paralip. Cyprianus epist. ad Cæcilianum fratrem. Alexander martyr epist. 1. Et qui Græce scripserunt ante multa sæcula. Theophylactus in cap. 19. Io. Damascenus lib. 4. c. 14. Iustinus martyr ad finem prioris Apologiæ, & Clemens Rom. Apostolorum comes lib. 8. Constit. ca. 17. Iacobus in Liturgia per concilium 6. vniuers. ante 900. annos probata. Basilius quoque & Chrysostomus in Liturgijs, Theodoretus Dialogo primo, & Concilium tertium Carthaginense, cui adfuit Augustinus, canone 24. idipsum quoque confirmant & probant. Cæterum, verbum* esse *addidimus: & paulò post* suum *pro* sui *repositum* auth. vet. cod.

3. Quomodo autem] *Iisdem argumentis, sed fusius explicatis, Marcionem vrget Tertullianus lib. de Carne Christi.* Iam hic responde, inquit, interfector veritatis, Nonne verè crucifixus est Deus? Nonne verè mortuus & verè crucifixus? Nonne verè resuscitatus? Vt verè scilicet mortuus, falso statuit inter nos scire Paulus tantum crucifixum. Falso sepultum ingessit: Falso resuscitatum inculcauit. Falsa est igitur & fides nostra, & fantasma est totum quod speramus à Christo. Scelestissime hominum, qui interemptores excusas Dei. Nihil enim ab eis passus est Christus, si nihil verè est passus. Parce spei totius orbis, qui destruis necessariũ dedecus fidei. *Idem li. 4 contra Marcionẽ:* Si carò Christi fantasma, nihil ergo remansit in ligno. Nihil pependit etiam post expirationem. Nihil de Pilato postulatum. Nihil de patibulo detractum. Nihil sindone inuolutum. Nihil sepulchro nouo conditum. At qui non nihil, &c. D

[QVOMO-

A [QVOMODO IVDICABVNTVR, QVI SVNT à Valentino, & reliqui Gnostici.

CAPVT LVIII.

IVdicabit autem & eos qui sunt à Valentino omnes, quia lingua quidem confitentur vnum Deum Patrem, & ex hoc omnia, ipsum autem qui *fecerit omnia, defectionis siue Labis fructū esse dicūt: & vnum Dominū Iesū Christum Filium Dei similiter lingua confitentes, [2]propriam quidem emissionem sententia sua Vnigenito donantes, propriam verò [Verbo.] & alteram Christo, alteram verò Saluatori: ita vt secundum eos dicantur quidem omnia esse quasi vnum, vnumquemque autem ipsorum separatim intelligi, & propriam habere emissionem, secundùm suam coniugationem. Linguas itaque eorum, videlicet solas,
B in vnitatem cessisse, sententiam verò eorum & sensum, quæ profunda sunt scrutari, decidentem ab vnitate, incidere in multiforme Dei iudicium, cùm de his quæ sibimetipsi adinuenerunt interrogabuntur à Christo: quem & postea natum quam Pleroma AEonum dicunt, & emissionem eius post diminutionem siue defectionem, & propter eam passionē quæ facta est in Sophia, semetipsos obstetricatos esse affirmant. Accusabit autem eos Homerus proprius ipsorum *poeta, à quo eruditi talia inuenerunt, ipso dicente hæc, [3]inimicus est enim ille mihi similiter atque fores inferorum, qui aliud quidem abscondit in corde suo, aliud autem enarrat.

*fecit.

*propheta

ANNOTATIONES.

1. Iudicabit autem & eos] *Etiam Valentinianorum reprobabuntur impietates, quibus vnitatē Dei reipsa lacerant, tametsi aliud simulent: simulque Christum vnicum Dominum nostrum in multas partes plusquam ethnica fraude distrahunt.*

C 2. Propriam quidem emissionem] *Libro 1. pluribus in locis dixit, Gnosticos vnicum Christum Dominum nostrum in quatuor distrahere, in Monogenem, Verbum, Christum, & Saluatorem, & horum vnicuiq; probolas seu productiones & emissiones assignare: quod hic rursus commemorat.*

3. Inimicus est enim ille mihi] *Verba sunt quibus Achillem, Vlyssi multa ex Agamemnonis parte pollicenti, si in eius gratiam rediret, & bellum pro Græcis aduersus Troianos reintegraret, respondentem facit Homerus, Iliados nono:*

Ἐχθρὸς γάρ μοι κεῖνος ὁμῶς ἀΐδαο πύλῃσιν
ὅς χ' ἕτερον μὲν κεύθει ἐνὶ φρεσίν, ἄλλο δὲ βάζει.

QVEMADMODVM IVDICAbuntur Ebionitæ.

CAPVT LIX.

IVdicabit autem & vaniloquia prauorum Gnosticorum, Simonis eos magi discipulos ostendens. Iudicabit autem & Ebionitas. [1]Quomodo possunt saluari, nisi Deus est qui salutem illorum super terram operatus est? Et que-
D admodum homo transiet in Deum, si non Deus in hominem?

Theodoretus Dialogo 2. hæc citat.

Ἀνακρινεῖ δὲ καὶ τοὺς Ἐβιωναίους. Πῶς δύνανται σωθῆναι, εἰ μὴ ὁ Θεὸς ἦν, ὁ τὴν σωτηρίαν αὐτῶν ἐπὶ γῆς ἐργασάμενος: ἢ πῶς ἄνθρωπος χωρήσει εἰς Θεὸν, εἰ μὴ ὁ Θεὸς ἐχωρήθη εἰς ἄνθρωπον.

Interp. Iac. Billio.

Percontabitur etiam ex Ebionitis, qua ratione salutem adipisci queant, si Deus is non sit, qui salutis ipsis afferendæ munere in terra perfunctus non sit: aut quo pacto homo in Deum migrare queat, si Deus in hominem haudquaquam immigrauit.

Quemadmodum autem relinquet mortis generationem, si non in nouam generationem mirè & inopinatè à Deo, in signum autem salutis datam, quæ est ex Virgine per fidem regenerationem? [2]Vel quam] adoptionem accipient à Deo, permanentes in hac genesi, quæ est secundum hominem in hoc mundo? Quomodo autem plusquam Salomon, aut plusquam Iona habebat, & Dominus erat Dauid, qui eiusdem cum ipsis fuit substantiæ? [3]Quomodo autem eum qui aduersus homines fortis erat, qui non solùm vicit hominem, sed & detinebat eum sub sua potestate, deuicit, & eum

Isa. 7. 11.
Matt. 12.
Psal. 109. 1.
Mat. 22. 43.
Luc. 11. 21.

cum quidem qui vicerat vicit, eum verò qui victus fuerat, hominem dimisit, nisi superior fuisset eo homine qui fuerat victus? Melior autem eo homine, qui secundùm similitudinem Dei factus est, &*præcellentior, quisnam sit alius nisi Filius Dei,4 ad cuius similitudinem factus est homo? Et propter hoc in finem ipse ostendit similitudinem, Filius Dei factus est homo, antiquam plasmationem in semetipsum suscipiẽs, quemadmodum*diximus in eo libro qui est [hoc] superior. A

*excellentior

*ostendimus

ANNOTATIONES.

1. Quomodo possunt saluari] *Locum hunc nominatim citat Theodoretus Dialogo 2. Fulgentij sequentia verba aliquid lucis adferent.* Nullatenus namque humana natura, ad auferendum peccatum mundi sufficiens atque idonea fieret, nisi vnione Verbi Dei, non naturali confusione, sed solum personali vnitate transiret. *Lib. de incarn. & gratia Domini nostri, cap. 4.*

2. Vel quam] *Ita vetus codex: excusi,* quemadmodmm.

3 Quomodo autem eum] *Veteris codicis lectio nonnihil variat; eam malui signare, quam quid immutare: habet ergo:* Quomodo autem aduersus hominem fortis erat, qui non solum vicit hominem, sed & detinebat, quem sub sua deuicit? Et eum quidem qui vicerat, vicit, &c.

4. Ad cuius similitudinem Dei factus est homo] *Vocem Dei, expunximus author. veteris codicis Porrò quod hic obscurè innuit, id clarè libro quinto explicat: nempe ad imaginem Verbi Dei humanam naturam olim assumpturi, Deum, ab initio efformasse hominem, cùm dixit, faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Sic & Tertullianus sensit lib. de Resurrectione carnis.* Quodcunque, *inquit,* huius hominis exprimebatur, Christus cogitabatur homo futurus. *Consentit & Origenes hom. 1. in Genesim his verbis,* Quæ ergo est alia imago Dei, ad cuius imaginis similitudinem factus est homo, nisi Saluator noster, qui est primogenitus omnis creaturæ? &c. B

QVEMADMODVM IVDICABVNTVR qui putatiuè dicunt Deum manifestatum.*

*Dominũ apparuisse.

CAPVT LX.

Vdicabit autem & eos, qui putatiuum inducunt.[1] Quemadmodum enim ipsi verè se putant disputare, quando magister eorum putatiuus fuit? Aut quemadmodum firmum quid habere possunt ab eo, si putatiuus, & non veritas erat? Quomodo autem ipsi salutem verè participare possunt, si ille, in quem credere se dicunt, semetipsum putatiuum ostendebat?[2] Putatiuum est igitur, & nõ veritas;[3] omnia apud eos: & nunc iam quæretur, nec fortè cùm & ipsi homines non sint, sed muta animalia, hominum vmbras apud plurimos*proferant. C

*perferant.

ANNOTATIONES.

1. Quemadmodum enim] *Pro* Quomodò, *suo more. Cæterum Marcionitas intelligit, de quibus li. 1. cap. 29. & libro isto cap. 14 & 57.*

2. Putatiuum est igitur] *Tertullianus libro contra Val.* Omnia in imagine vrgent, planè & ipsi imaginati Christiani. *Et Ignatius,* Omnes eiusmodi hæretici, cippi sunt & sepulchra mortuorum, in quibus duntaxat mortuorum hominum nomina inscripta sunt. *Epistola ad Philadelphienses.*

Cæterum, prioribus hisce Gnosticis, posteriores meliores nec haberi, nec dici posse, Lutherus & Caluinus, qui illos à teneris vnguiculis educarunt, quosq; intus & in cute norunt, palam & affirmatè asseuerant: quibus hac in re consentire non possum. Ille Postilla Domini 1. Aduentus, Saxones & VVitembergenses suos, multò quàm dum sub Rom. Pont. agerent, deteriores, atque ad omne sceleris genus procliuiores, rursus, & Sodomitis flagitiosiores factos testatur, Iste, hæresi sua addictos, omnium mortalium sceleratissimos & facinorosissimos esse conuincit: deinde cùm verba illorum sceleribus satis congrua inuenire non potest, tetra monstra, & malos genios humanam formam indutos appellat, Concione 10. ad Ephes. gallicè script. D

3. Omnia apud eos] *expunximus* omne *authoritate vet. cod.*

QVEMADMODVM IVDICABVNTVR Pseudoprophetæ.

CAPVT LXI.

IVdicabit autem & pseudoprophetas, qui non accepta à Déo prophetica gratia, nec Deum timentes, sed aut propter vanam gloriam, aut ad quęstũ aliquem, aut aliter secundum operationem mali spiritus, fingunt se prophetare, mentientes aduersus Deum,

ANNO-

A

ANNOTATIONES

1. Iudicabit autem & pseudoprophetas] *Marcionitas præcipuè intelligit, quos Spiritum propheticum ab Ecclesia arcere, vt cætibus suis arrogarent, dixit li. 3 cap. 11. Marcum etiam Valentini sectatorem perstringit, cuius imposturas habes supra libro primo capite 8. & 9. Horum autem omnium insolentiam & arrogantiam pedibus & manibus sequuntur inter Gnosticos posteriores Anabaptistæ, quorum dux Muntzerus, se sibique adhærentes cælestes prophetas vocabat: id quod à Luthero didicisse eos arbitrarer, quem Heliæ & Ioannis Baptistæ summorum prophetarum spolijs exornatum esse à suis conqueritur Caluinus. Quin etiam Rebenstock commensalis Lutheri refert eum frequenter dicere solitum:* Dauid, Daniel, Isaias excellentissimi fuerunt prophetæ. Ego sum Isaias, Philippus Melanth. Ieremias. *Et aliàs:* Ego Isaiam, Philippus Ieremiam præ se fert. *Et ne Luthero Caluinus haberetur inferior, etiam prophetæ gloriosum nomen non solùm simius eius Beza illi tribuit: verum etiam Hier. Bolsecus illius frequens auditor sæpè eundem Caluinũ in hæc verba pro suggesto prorumpentem se audiuisse testatur:* Ego propheta sum. Ego errare non possũ. Ego à Deo missus sum. *Nec de huius fide ambigendũ, quando in concionibus in Danielem Rupellæ 1563. editis, legitur, quod prophetæ titulo sese exornaret: & in eos qui hoc ægrè ferrent fureter debacchareretur. Vide quid alienatio mentis valeat! At non effugient districtum iudicium Dei istiusmodi ventosi pseudoprophetæ.*

Tom. 2. colloq. pag. 1. & 10.

B

QVEMADMODVM IVDICABVNTVR qui schismata operantur, & omnes qui se segregant ab Ecclesia.

CAPVT LXII

*inanes

[I]Vdicabit autem [1]& eos qui schismata operātur, qui sunt *immanes, non habentes Dei dilectionem, suamque vtilitatem potius considerantes, quam vnitatem Ecclesiæ, [&] propter modicas & quaslibet causas magnum & gloriosum corpus Christi conscindunt & diuidunt, & quantum in ipsis est interficiunt, pacem loquentes, & bellum operantes, verè liquantes culicem, & camelum transglutientes.[2] Nulla enim ab eis tanta potest fieri correptio, quanta est schismatis pernicies. Iudicabit autem & omnes eos qui sunt extra veritatem, id est, [qui sunt] Matt. 23. 24.

C [3]extra Ecclesiã: ipse autem à nemine [4]iudicabitur.] Omnia enim ei constant, & in vnũ Deum omnipotentem, ex quo omnia, fides integra, & in Filium Dei Christum Iesum Dominum nostrum, per quem omnia, [5]& dispositionis eius, per quem factus est homo filius Dei, sententia firma, quæ [est] in Spiritu Dei, qui præstat agnitionem veritatis, qui dispositiones Patris & Filij exposuit, secundùm quas aderat generi humano, quemadmodum vult Pater.

ANNOTATIONES.

1. Iudicabit autem & eos] *Grauiter & seuerè inquiret Dominus in eos, qui Ecclesiæ magnum & illustre Christi corpus ob modicas causas schismatibus suis diuellunt, peccato omnium grauissimo semetipsos inuoluentes: sicut & in omnes qui extra illius communionẽ & vnitatem inuenti fuerint.*

2. Nulla enim ab eis] *Schismatis crimen, quo sancta Ecclesiæ vnitas laceratur varijs hæreseon sectis, adeo graue & horrendum æstimauerunt Patres, vt nullis tormentis satis expiari posse crederent: quod & hic apertè indicat Irenæus. Aliorum omnium grauissimum esse post Clementem Roman. libr. 6 Constitut. ca. 1. ideo colligunt Optatus Mileuitanus, & Augustinus, quod fratricidis, incendiarijs, adulteris, idololatris, pœnitentiæ locum Deus reliquerit, vel supplicijs lenioribus in ipsos animaduerterit: scismaticos verò, subducto resipiscendi tempore, vel cœlestibus ignibus absumpserit, vel hiatu terræ, viuentes, corpore & animo, ad tartara breui momento præcipitauerit. Quis iam dubitauerit, hoc esse sceleratius commissum, quod est grauius vindicatum? Libro primo contra Parmenianum; libro 2. de baptismo contra Do. capit. 6. Differit quoque hac de re Dionysius Alexandrin. apud Eusebium libro 6. hist. cap. 37. contendens omnia potius incommoda subeunda esse, quàm Ecclesiæ Dei discindere concordiam: illudq; martyrium, quod quis perpetitur, ne dirimatur Ecclesiæ consensio, multò plus habere commendationis, quàm illud quod suscipitur, ne idolis omnino immoletur: quæ vtinam accuratius multi huius ætatis attenderent.*

D

3. Extra Ecclesiam] *Ex his manifestum est hæreticos & scismaticos non esse vera membra Ecclesiæ Catholicæ: id est, non oues, sed hircos: non palmites vitis, sed arida seiunctaq; sarmenta: non filij sponsi ac sponsæ, sed nothi & spurij ex patre diabolo & meretrice hæresi prognati. Hinc Tertull.* Si hæretici sunt, Christiani esse non possunt. Cùm exierunt ex nobis, desierunt esse ex nobis. *Et Lactantius libr. 4. cap. 30.* Cùm Marcionitæ aut Ariani nominantur, Christiani esse desierunt. *Huic sententiæ astipulantur Cyprianus li. de Vnitate Ecclesiæ. Hieronymus Dialog. contra Luciferianos. Quin etiam Theodosius & Valentinianus publicis legibus prohibuerunt hæreticis Christianorum sibi nomen vsurpare, sed Auctorum erroris quos sequerentur.* Lib. Præf. cap. 37.

4. Iudicabitur] *Deleuimus* iudicatur *authoritate veteris cod.*

5. Et dispositionis eius] *Vetus cod.* & dispositiones eius, per quas factus est homo filius Dei, &c.

QVEMADMODVM OMNIA CON-stant ei, qui est Ecclesiasticus. A

CAPVT LXIII.

AGnitio vera est Apostolorum doctrina, & antiquus Ecclesiæ status, in vniuerso mundo,[2] & character] corporis Christi, secundùm successiones Episcoporum, quibus illi eam, quæ in vnoquoque loco est Ecclesiam tradiderunt, quæ peruenit vsque ad nos, [3] custodita sine fictione Scripturarum tractatione plenissima, neque [additamentum neq; ablationē recipiens, [&] lectio sine falsatione, & secundum Scripturas expositio legitima & diligens, & sine periculo, & sine blasphemia, & præcipuum dilectionis munus, [4] quod est pretiosius quā agnitio, gloriosius autem quàm prophetia, omnibus autem reliquis charismatibus[5] supereminentius.]

1 Cor. 13. 8. & 13.

ANNOTATIONES. B

1. Constant] *Sic vetus codex: excusi omnes* consistunt. *Docet autem agnitionem veritatis, & Scripturarum syncerAm germanamque interpretationem à veteri Ecclesiæ statu & ordine petendam esse, vbi charitas cunctarum virtutum maxima viget & valet. Sic & Augustinus Donatistas ad Ecclesiæ subsellia remittens scribit:* Quisquis falli metuit, alicuius obscuritate quæstionis, Ecclesiam de illa consulat, quam sine vlla ambiguitate Scriptura sancta demōstrat *Libro secundo contra Cresc. cap. 33.*

2. Et character corporis Christi] *Ita pro* Charactere, *ex vet. cod. restituimus. Vult autem signum & notam veræ Ecclesiæ, qua eam ab infidelium, hæreticorum, & scismaticorum conciliabulis internoscamus, esse successiones Episcoporum per vniuersas illius sedes. Quæ verò ad hunc locum illustrandum pertinerent, diximus ad initium libri tertij, & libro 4. capit. 43.*

3. Custodita] *Vetus cod.* Custoditione, sine fictione scripturarum tractatio plenissima.

4. Quod est preciosius] *Charitatem primum locum inter virtutes, & omnia Spiritus sancti charismata obtinere docet, quod Apostolus 1. Corint 13. eleganter persequutus est.*

5. Supereminentius] *Expunximus* supereminens *veteris codicis authoritate.*

OSTENSIO QVOD ECCLESIA NON TANtùm perfectam habeat dilectionem, sed quoniam & Spiritus Dei super eam requiescit, quod ab vno & eodem Deo Propheta & Christus. C

CAPVT LXIV.

QVapropter Ecclesia omni in loco ob eam, quam habet erga Deū dilectionem, multitudinem martyrum in omni tempore præmittit ad Patrem: [2] reliquis autem omnibus non tantum habentibus hanc rem ostendere apud se, [3] sed neque quidem necessarium [esse] dicentibus tale martyrium esse eorum, martyrium verum secundùm sententiam eorum: nisi si vnus aut duo aliquando, per omne tempus, ex quo Dominus apparuit in terris, [4] cum martyribus nostris, quasi & ipse misericordiam consecutus, opprobrium simul baiulauit nominis,
Matt. 5. 10. & cum eis ductus est velut adiectio donata eis. Opprobriū enim eorū, qui persecutio- D
nem patiuntur propter iustitiam, & omnes pœnas sustinent, & mortificantur propter
Gen. 19. 26. eam quæ est erga Deum dilectionem, & confessionem Filij eius, sola Ecclesia purè sustinet, [5] sæpe debilitata, & statim augens membra, & integra fiens. Quemadmodum &
Matt. 5. 12. typus eius, quæ fuit illius Lot salis figmentum: similiter vt veteres Prophetæ sustinētes persecutionem, quemadmodum Dominus ait. Sic enim persecuti sunt Prophetas, qui ante vos fuerunt, quoniam nouè quidem, sed idem Spiritus requiescens super eam, ab his qui non recipiunt Verbum Dei, persecutionem patitur.

ANNO-

ANNOTATIONES.

1. Quapropter Eccleſia] *Martyrium copioſus ac illuſtris exercitus, qui in ſola Eccleſia Catho. eſſe poteſt, palam teſtatur de eius in Deum dilectione: ac eādem multo magis augeri, ſi num per Tyrannos imminui & debilitari putatur. Tantum verò abeſt, vt hæreticorum ſectæ martyres habeant, vt etiam martyrium pro Chriſto ſubeundum eſſe negent.*

2. Reliqui autem omnibus] *Baſilidem profeſſum fidem perſequutionis tempore [...]enter etiā periurio negandam, nec ſubeundum pro Chriſto martyrium eſſe, memoriæ poſt Irenæum mandauerunt Tertull. Euſebius. Epiphan. Theodor. & Philaſter. Et quia martyrium Dei donum eſt, quod extra charitatem & vnitatem Eccleſiæ nemini conceditur, ideo negat [...] extra eam aberrantes, veros martyres habere, quos in teſtimonium veræ pietatis & Apoſtolicæ doctrinæ oſtētare poſſint. Idem tradit Clemens Alex. lib. 4. Stromaton. Hæc longè atque latè perſequuntur Auguſtinus lib. 1. contra Epiſtol. Parmenian. cap. 7. l. 2. cont. lit. Petiliani lib. 3. cont. Creſconium cap. 48. Lib. 2 contra ſecundam Gaudentij Ep. cap. 17. & 20. Lib. 2. de Baptiſmo c. 10. & lib. 3. cap. 16. & Cyprianus epiſt. ad Antonianum: & libro elegantiſſimo de vnitate Eccleſiæ: ex quibus omnibus tantum Auguſtinum audi.* Hæretici faciunt opera latronum, & dæmonum, & gloriam ſibi vendicant martyrum. Viuunt Latrones, & volunt gloriari martyres.

Conſtat porrò huius [...] hæreticos per legitimum magiſtratum ſublatos de medio, non eſſe pro martyribus cenſendos, quantumuis tales videri conentur & à cōſortibus prædicentur: quandoquidē extra Eccleſiam & vnitatem occumbant, idquē etiam non propter fidē Cathol. ſed quòd eam abnegauerint, & impias, ſceleratas, ſeditioſasquē hæreſes amplexi, ut eaſdem alios pertrahere conati ſint. Quid, quod etiam de ſemetipſis C *hoc ipſum palam agnoſcant & fateantur? Lutherus namque de primo duce ac Pſeudomartyre Zuinglio in bello pereunte interrogatus, num damnatus eſſet, reſpondit:* Zuinglius tanquā latro mortuus eſt, quia voluit alios adigere ad ſuum errorem, & propter hanc cauſam in bellum profectus & interfectus eſt. Deus eſt iuſtus iudex, eiuſque iudicium rectū, qui blaſphemos & contemptores verbi ſui non ſinit impunitos, ſed miſerè pereunt. *Rebenſtock Tom. 2. Colloq. Lutheri, pagina 36. Scribit etiam Ioan. Iezlerus Sacramentarius lib. de diuturnitate Belli Euchariſtici, pag. 57. VVeſtphalum lib. contra Laskum Polonum,* Caluinianos Anglos atque Gallos, pro hæ- D reſibus ſuis afflictos, Diaboli martyres, *nominare. Et pagina 93.* Lutherani aſſerunt noſtros eſſe mendaces, falſarios, ſacramentiperdas, corruptores teſtamēti Chriſti, ruere in tartara, Diaboli martyres, gladio potius magiſtratus quàm verbis refellendos, *&c. Idem autem è contrario de Lutheranis, quos non niſi antropophagorum, Chriſticidarum, & artolatrarum habent loco, vt idem Iezlerus, pag. 93. teſtis eſt, Caluinianorum eſſe iudicium: & Anabaptiſtarum de vtriſque: vt & ipſi vtroſque damnant, apertius eſt quam vt prolixioribus verbis demonſtrem.*

3. Sed neque quidem] *Hic aliqua adhuc deſiderantur, quæ ex vet. cod. reſtituere non potuimus. Habet vero:* Sed neque quidem neceſſarium eſſe dicentibus tale martyrium. Eſſe enim martyrium verum ſecundum ſententiam eorum, &c.

4. Cum martyribus noſtris] *Euſebius lib. 5. hiſtor. cap. 15. elegans fragmentum ex libro Apolinarij Hierapolitani Epiſcopi contra Montanum tranſcribit, qui docet Marcionitas, & Montaniſtas aduerſus Catholicos iactitaſſe martyres ſe è plurimo habuiſſe, hocque certum eſſe argumentum virtutis & potentiæ in prophetico eorum ſpiritu adductæ, volebant. Iſtud autem omnino à veritate alienum pronunciat Apolinarius: quandoquidem Catholici martyres temporibus perſecutionis, ſi forte quoſdam ex hæreticis ſecum trahi conſpexiſſent, & in fidei confeſſione, & ſupplicijs [...] communicare detrectabant.*

*Hic quoque addere libet, quæ Conradus Schluſſelburgius Lutheranus ſuperintendens, cuidam tentationi Sacramentario, martyres ſectæ ſuæ prædicanti, reſpon*B*der:* Vitatum eſt Sacramentarijs, Anabaptiſtis, Manichæis, & alijs id genus profugis præſtigiatoribus ſua martyria prædicare. Sed verbum Dei teſtatur, etiam falſos prophetas interdum in hoc mundo horribiliter diuinitus puniri, ſicut Paulus ait: Falſorum doctorum finem eſſe perditionem. Ita Ieremias ſcribit, Achabum & Zedechiam falſos doctores, igne aſſatos eſſe. Ita etiam Donatiſtæ olim conqueſti ſunt de grauiſsimis perſecutionibus & martyrijs, quæ ſuſtinuerunt. Sed Auguſtinus reſpondit illis: Etiam Diabolos in toto orbe terrarum perpeſſos eſſe perſequutiones graues. Item: Non pœnam, ſed cauſam facere martyrem.

Lib. I. Tiro. Calu art. 6

Philip. 3. Ierem. 29.

5. Sæpè debilitata, & ſtatim augens membra] *Iuſtinus in Dialogo.* Quod nos nemo terrere aut domare valeat, apparet quotidie cum enim obtruncemur, crucifigamur, obijciamur beſtijs, alijsque tormentis tradamur, tamen à confeſsione non diſcedimus. Sed quanto magis in nos ſæuitur: tanto plures pietatem, fidemque per nomen Ieſu profitemur: haud ſecus quam ſi quis vitem putatione prouocet ad vbertatem fructuum. *Et Tertull. lib. ad Scapulam* Non deficiet hæc ſecta, quam tunc magis ædificari ſcias, cum cædi videtur. *Et ad finem Apologetici*, Plures efficimur, quoties metimur à vobis. Semen eſt ſanguis Chriſtianorum. *Hieronymus, fundendo ſanguinem, & patiendo magis quam faciendo contumelias fundatam eſſe Eccleſiam docet; eamq; perſequutionibus creuiſſe & martyrijs coronatam ſcribit, Epiſtol. ad Theophilum. Verba hæc B. Auguſtini omittere nolui:* Ciuitas Chriſti quamuis haberet tam magnorum agmina populorum, nunquam aduerſus perſequutores ſuos pro temporali ſalute pugnauit, ſed potius vt obtineret æternam non repugnauit. Ligabantur, includebantur, cædebantur, torquebantur, vrebantur, laniabantur, trucidabantur; & multiplicabantur. *Lib. 22. de ciuit. cap. 6.*

*QVOMODO PROPHETAE OMNIA praedixerunt quaecunque Christus operatus est.

A *Quoniam

CAPVT LXV.

QVOD quidem, Prophetæ cum reliquis, quæ prophetabant, & hoc prophetauerunt, quoniam super quoscunque requieuerit Spiritus Dei, & obedierint verbo Patris, & secundùm virtutem seruierint ei, persecutionem patientur, & lapidabuntur, & occidentur. In semetipsis enim hæc omnia præfigurabant Prophetæ, propter dilectionem Dei, & propter verbum eius.

Mat. 23. 1.

ANNOTATIONES.

1. Quodquidem] *Superius capit. 42. scripsit Abelis paßionem Christi mortem adumbrasse: & capite 36. tertij libri iustum Abelem iniusto Caini Dominū subiecisse, vt patientiæ cunctis exemplum ederetur: quibus indicat in eodē initiata esse seruorū Dei futura martyria. Eadem postea confirmata fuerunt Noe, Lot, Aaraham, Isaac, Iacob, Ioseph, Mose, Dauide, Achimelecho, Helia, Ieremia, Isaia, Daniele, ac cæteris Patribus & Prophetis plurima & grauißima ab impijs, propter pietate ferentibus: ad quæ hoc capite Irenæum respexisse non est dubitandum.* B

Hebr. 11. 34. 35. &c.

QVOMODO PROPHETAE MEMBRA Christi sunt, & quemadmodum vnusquisque eorum, secundùm quod erat membrum, secundùm hoc & prophetauit: & quoniam omnia quæ Prophetæ prædixerunt, Christus impleuit.

*Quoniam

*adimpleuit.

CAPVT LXVI.

C

CVM enim & ipsi membra essent Christi, vnusquisque eorum secundùm [quod] erat membrum, secundum hoc & prophetationem manifestabat, omnes & multi vnum præformantes, & ea quæ sunt vnius annunciantes. Qnomodo enim per nostra membra operatio quidem vniuersi corporis ostenditur, figura autem totius hominis per vnum membrum non ostenditur, sed per omnia: sic & prophetæ omnes quidem vnum præfigurabant, vnusquisque autē eorum secundùm quod erat membrum, secundùm hoc & dispositionem adimplebat, & eam quæ secundùm illud membrum erat operationem Christi prophetabat. Quidam enim in gloria videntes eum, gloriosam eius apud Patrem à dextris conuersationem videbant; alij super nubes quemadmodum Filium hominis venientem, & dicentes de eo, Videbunt in quem compunxerunt, aduentum eius significabant, de quo ipse ait. Putas, cùm Filius hominis venerit, inueniet fidem super terram? De quo & Paulus ait: Si tamen iustum est apud Deum, [2] retribuere eis qui tribulant nos, tribulationem: & vobis qui tribulamini, requiem nobiscum in reuelatione Domini Iesu de cælo cum Angelis virtutis eius,] & in flamma ignis. Alii vero iudicem dicentes eum & diem Domini tanquam clibanum ardentem, qui colligit triticum in horrea, paleas autem comburet igni inextinguibili: comminabantur D eis, qui increduli erant, de quibus & ipse Dominus ait, Abite à me maledicti in ignē æternum, quem præparauit Pater meus Diabolo & Angelis eius. Et Apostolus similiter ait. Qui pœnas dabunt interitus æternas à facie Domini & à gloria virtutis eius, cùm venerit glorificari in sanctis suis, & admirabilis fieri, his qui credunt in eum.

Psal 109. Daniel 7. 13. & 14. Mat. 24. 30. Zach. 12. 10. Luc. 18. 8. 2. Thess. 1. 6. Matt. 3. 12. Malach 13. Mat. 25. 41. 2. Thess. 1. 9

Et qui dicunt, Speciosus forma præ filijs hominum, &, Vnxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis, &, Accinge re gladium tuum, potentissime, circa femur tuū. &, Specie tua, & pulchritudine tua, intende prosperè, procede, & regna, propter veritatem & mansuetudinem & iustitiam: & quæcunque alia talia [dicta] sunt de eo, eam quæ est in regno speciem eius & decorem, & exultationem supereorusantem, &* supereminentem omnibus qui regenerantur sub ipso, significabant, vt qui audiunt, concupiscerent ibi inueniri, placentia facientes Deo. Qui iterum dicentes:

Ps. 44. 2. Regnum eius.

A centes: Homo est, & quis cognoscet eum? & 4* Veni ad prophetam, & peperit filium, *Isa. 9. 6.*
*Venit & vocatur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus fortis. *Isaia. 8. 3.*

Theodoretus Dialogo secundo hæc citat.

Οἱ τὸν ἐκ τῆς παρθένου Ἐμμανουὴλ κηρύττοντες, τὴν ἕνωσιν τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ πλάσμα αὐτοῦ ἐδήλουν.

Interp. Gentiano Herueto.

Qui ex Virgine natum Emmanuel prædicabant, vnionem Dei Verbi cum sua creatura declarabant.

[Et] qui eum ex Virgine Emmanuel prædicabant: adunitionem Verbi Dei ad plasma eius manifestabant, quoniam [Verbum] caro erit, & Filius Dei, filius hominis, 5 purus [purè] puram aperiens vuluam eam, quæ regenerat homines in Deum, quam ipse puram fecit, & hoc factus, quod & nos, Deus fortis, & inenarrabile habet genus. Et qui dicunt, Dominus in Sion locutus est, & de Hierusalem dedit vocem suam, &, Notus in Iudæa Deus, qui in Iudæa aduentum eius significabant. Qui autem rursus *Isaia 9. 6.* *Psalm. 75. 1*
B dicunt ab Africo venire Deum, & de monte vmbroso & condenso, aduentum eius, *Abac. 3.* qui est ex Bethlehem, dicebant: quemadmodum ostendimus in eo libro, qui est ante hunc. Vnde [&] is qui præest, & pascit populum Patris sui, venit.

Qui autem dicunt aduentum eius, quemadmodum ceruus claudus saliet, & plana erit lingua mutorum, & aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum audient, & *Isaia 35. 6.*
*dissolutæ manus * resolutæ, & genua debilia firmabuntur, & resurgent qui in monumentis *Isaia 53. 5.* mortui sunt, &, ipse infirmitates nostras accipiet, & languores portabit: eas quæ ab eo curationes fiebant annuntiauerunt. Quidam autem hominem infirmum & ingloriosum, & scientem ferre infirmitatem, & sedentem super pullum asini, venturum Hierosolymam, & dorsum suum ponentem ad flagella, & maxillas suas ad palmas, & quemadmodum ouem adduci ad victimam, & aceto & felle potari, & ab amicis, [& ab his] qui proximi sunt derelinqui, & extendentem manus per totam diem, & ab eis qui eum intuebantur, subsannari & maledici, & partiri vestimenta eius, & super vestimentum eius mitti sortem, & in * limen mortis deductum, & omnia talia: *Zach. 9. 9.* *Isaia 50. 7.* *Psal. 68. 15.* *Psal. 21. 19.*
*limum cum qui secundùm hominem est aduentum eius, sicut intrauit Hierosolymam, in qua & passus, & crucifixus sustinuit omnia quæcunque sunt prædicta, prophetabant.
C Alij autem dicentes, 6 Remoratus [est] Dominus sanctus mortuorum suorum, qui * prædormierunt in terra limi, & descendit ad eos vti erigeret, ad saluandum illos:
* prædormierant causam reddiderunt, propter quam passus est hæc omnia. Qui autem dixerunt: In illa die dicit Dominus: 7 Occidet] sol meridie, & erunt tenebræ super terram in die lucis, & conuertam dies festos vestros in luctum, & vniuersa cantica vestra in lamentationem: eum occasum solis, qui crucifixo eo fuit ab hora sexta, manifestè annunciauerũt. & quia posteaquam hoc factum est, hi qui secundùm Legem erant dies festi eorum & cantica, in luctum & lamentationem eorum conuerterentur, cùm inciperẽt tradi gentibus. Adhuc etiã manifestius hoc idem & Hieremias ostendit, sic dicens de Hierusalem. Exinanita est quæ parit, tæduit anima eius, occidit sol ei, cũ adhuc medius dies esset, cõfusa est, & improperiũ passa est, reliquos eorũ in gladiũ dabo in conspectu inimicorũ eorũ. Qui autem dixerunt eum dormisse, & somnũ cepisse, & resurrexisse, quoniã Dominus * suscepit eum, & præcipientes principibus cælorum aperire æternas portas, vt introeat rex gloriæ, resurrectionem eius, quæ [est] ex mortuis per Patrem, & receptionẽ in cælos præconauerunt. In eo aũt quod dixerunt, A summo cælo egressio eius, & occursus eius vsq; ad summũ cæli, & non est qui se abscondat à calore eius, quoniam illuc assumptus est, vnde & descendit, & non est qui iustum iudicium eius effugiat. Idipsum annunciabãt & dicebant, Dominus regnauit, irascatur *Amos 8. 9.* *Matth 27. 45.* *Ierem. 15. 9.* *Psalm. 3. 5.* *Psalm. 23. 7* *Psalm. 18. 9* *Psalm. 98. 1*
*suscepisset
D populi, qui sedes super Cherubim, cõmoueatur terra. Partim quidẽ eã, quæ post assumptionem eius facta est super eos, qui in eum crediderunt iram ab omnibus populis, & motum vniuersæ terræ aduersus Ecclesiã prophetabant: partim autem venientem eo de cælis cum Angelis virtutis eius, commoueri vniuersam terrã, quemadmodũ ipse ait. Erit terræ motus magnus, qualis nõ est factus ab initio. Et rursus in eo cũ dicit. Quisquis iudicatur, ex aduerso adstet; & quisquis iustificatur, appropinquet puero Dei. Et: Væ vobis, quoniã omnes veterascetis sicut vestimentum, & tinea comedet vos, & humiliabitur omnis caro, & exaltabitur Dominus solus in altissimis: significatur quoniam post passionem & assumptionem, omnes qui contra eũ fuerunt, sub pedib. eius subijciet Deus, & ipse super omnes exaltabitur, & nemo erit qui iustificetur aut comparetur ad eum. Et qui dicũt dispositurũ Deum Testamentũ nouũ hominibus, non quemadmodũ disposuit patribus in monte Choreb, & cor nouũ & spiritum *Matt. 24.* *Psa. 101. 27* *Isaia 51. 6.* *Ier. 31. 32.* *Ezech. 36. 26.*

hoc, hi qui alias doctrinas inferunt,[4] abscondunt à nobis quam [habent] ipsi de Deo sententiam, scientes casum & ruinam doctrinæ suæ, & timentes ne victi, saluari periclitentur. Si autem credat quis vnum Deum, & qui verbo omnia fecit, quemadmodum ipse Moyses ait: Dixit Deus, [Fiat] lux: & facta est lux. Et in Euangelio legimus. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Et Apostolus Paulus similiter. Vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma, vnus Deus, & Pater [omnium,] qui est super omnes & per omnia, & in omnibus nobis. Hic primo erit tenens caput, ex quo totum corpus compactum & connexum per omnem iuncturam subministrationis in mensura vniuscuiusque partis, incrementum corporis facit, in ædificationem sui in charitate. Post deinde, & omnis sermo ei constabit, si & Scripturam diligenter legerit[5] apud eos, qui in Ecclesia sunt præsbyteri, apud quos est Apostolica doctrina, quemadmodum demonstrauimus. Apostoli enim omnes duo quidem Testamenta in duobus populis fuisse docuerunt: vnum autem & eundem esse Deum, qui disposuerit vtraque ad vtilitatem hominum, secundùm [quod] testamenta dabantur, qui incipiebant credere Deo, ex ipsa demonstrauimus Apostolorum doctrina in tertio libro. Et quoniam non ociosè, nec frustra, [aut] vt *obuenit, datum est prius testamentum: sed illos quidem quibus dabatur in seruitutem Dei, concurrens ad vtilitatem eorum: non enim indiget Deus ab hominibus seruitutem: typum autem cælestium ostendens, quoniam nondum poterat homo per proprium visum videre quæ sunt Dei: & imagines eorum quæ sunt in Ecclesia præfigurans, vt firma ea quæ secundum nos est, fiat fides: & prophetiam futurorum continens,[6] vt disceret homo præscium esse omnium Deum.

Margin: Genes. 1. 3. Ioan. 1. 3. Ephes. 4. 4. Ibidem. 16. — * euenit — A — B

ANNOTATIONES.

1. Huiusmodi quoque] *Vtriusque Testamenti vnicus est author, Deus nimirum, qui hunc mundum condidit: hæretici aliter sentientes impia dogmata sua dissimulabant, ne deprehensi à Doctoribus Catholicis confunderentur.*

2. Præter vnum eum] *Vetus cod.* eum *desiderabat, &* vnum, *habebat: vtramque lectionem retinui.*

3. Et concedat ab aliquo altero.] *Sic restituimus ex vet. cod. Alij omnes habebant,* & eum concedat ab aliquo altero, aut per aliam factam conditionem, quæ sit secundùm nos, &c.

4. Abscondunt à nobis] *Simili modo de Arianis cõqueritur Athanasius, Orat. 1. Quod veluti anguillæ in sinus meãdrosq; lubricarent, & se se occultare studerent, adeoq; aptissimo epitheto, post Tertullianum, vocat illos,* Bestias lucifugas. *Authoritate veteris cod.* habent *pro* habet *supposuimus.*

5. Apud eos qui in Ecclesia sunt presbyteri.] *Scripturam sacram, eiusq; sincerã intelligentiã, à sola Ecclesia Catholica petendam contendit: quod satis diffusè post ipsum ostendit Clemens Alex. sub finem libri septimi stromatum.*

6. Vt disceret homo] Cicero vt confirmaret liberum arbitrium (*ait Augustinus 5. de Ciuitate cap. 9.*) negauit Deum præscium esse futurorum, atque ita dum vult facere liberos, facit sacrilegos. Religiosus autem animus vtrumque eligit, vtrumque confitetur, & fide pietatis vtrumq; confirmat. *Et cap. 10.* Nullo modo cogimur aut retenta præscientia Dei, tollere voluntatis arbitrium: aut retento voluntatis arbitrio, Deum (quod nefas est) negare præscium futurorum.

Margin: Orat. ad Epicte. — C

QVI EST SPIRITALIS DISCIPVLVS, QVI iudicat quidem omnes, ipse autem à nemine iudicatur, & qui sunt qui iudicantur.

CAPVT LIII.

TAlis discipulus discipulus vere spiritalis recipiens Spiritum Dei,[1] qui ab initio in vniuersis dispositionibus Dei affuit hominibus, & futura annuntiauit, & præsentia ostendit, & præterita enarrat,[2] iudicat quidem omnes, ipse autem à nemine iudicatur.

Margin: 1. Cor. 2. 15. — D

ANNOTATIONES.

1. Qui ab initio in vniuersis dispositionibus] *Cùm tanta & planè diuina opera tribuat Spiritui sancto, ambigendum non est ipsum piè & orthodoxè de illius deitate ac coæternitate sensisse, quicquid blatterent Magdeburgenses. Fulgentius sub finem libri tertij ad Trasimundum, & tota epistola ad Donatum, ex ijsdem & similibus operibus, quæ vnà cum Patre & Filio communia habet, concludit aduersus Arianos & alios hæreticos, ipsum natura Deum esse.*

2. Iudicat quidem omnes] *Alludit nimirum ad verba Apostoli 1. Cor. 2. Spiritalis iudicat omnia, & ipse à nemine iudicatur, vbi Theodoretus:* Qui gratia Spiritus Sancti dignus est habitus, ipse quidem ad alios docendos sufficit, aliorum verò doctrina non indiget.

QVEM-

A *QVEMADMODVM [IVDICABVNtur] gentes.*

CAPVT LVI.

NAm iudicat Gentes, creaturæ magis quàm Creatori seruientes: & reprobabili mente vniuersam suam operationem in vanum consumentes. Rom. 1. 25.]

ANNOTATIONES.

Rom. 2. 1. Nam iudicat Gentes] *Non de legis Mosaicæ præuaricatione, quoniam eis data non fuit: & qui sine hac lege peccauerunt, sine lege peribunt. Nec de contempta lege Euangelica, si nunquam eis sufficienter promulgata sit: sed de lege naturæ mentibus eorū descripta & insculpta, quam grauiter & multipliciter sunt præuari-*
B *cati, vt copiosè grauiterq́ Paulus disserit magna capitis primi ad Rō. parte: & hic Irenæus insinuat. Etenim cùm hac duce vnum Deum cognouerunt, & non sicut Deū coluerunt: sed innumeros sibi confinxerūt deos deasq́, imò & ipsis impurissimis dæmonijs immolauerunt filios & filias suas, vt exprobrat Psalmista; ea de re, & plurimis, ijsdemq́ grauissimis sceleribus aduersus legem naturæ commissis rectè iudicabuntur & damnabuntur. Quod accuratius notandum operæpretium visum fuit, vt Zuinglianorum fœdissimum errorem, quo huiusmodi impuros Gentiles ac idololatras cælo donare non erubescunt, coargueremus.*

Zuinglius namq́, Expositione fidei, quā paulò antequā gladio caderet, Francisco primo Regi Galliarū Christianissimo dicauit, de vita æterna his verbis eū alloquitur: Hic (in æterna vita) visurus es Herculem, Theseū, Socratem, Aristidem, Antigonum, Numam, Camillum, Catones, Scipiones, &c. *Tigurini Germanicā*
C *confessione sua anno 1545. edita, sui Zuinglii sententiā probāt. Bullingerus hanc appellat* Cygneā Zuinglij vocē: *Thalmānus, Gualtherus, Lauatherus, Hardēbergius, Tossanus, eandem sibi propugnandam sumpserunt: superius nominatis à Zuinglio connumerantes Platonem, & alios honestiores Ethnicos: quos & ipsi volunt inter Electos referendos esse: In eodem quoque errore volutatus Erasmus, eisdem cōnexuit Ciceronem, Maronem, Horatium, &c.* Colloq. in conuiuio Religioso: & Epi præfixā q. Tuscul.

Sed bene habet, quod eandem sententiam non solum Oecolampadius in cap. 10. Iob: & Beza libro de pœna Hæreticorum: id est, Zuingliani Sacramentarismi commilitones: sed etiam VVigandus, VVnshemius, & Schlusselburgius Lutheranæ Theologiæ professores: illā opinionem velut impiam, ac planè ethnicā publicis scriptis coarguerunt. Ac certè condolere eis qui pereunt, miserationis est humanæ: sed aduersus æquissima decreta Dei insurgere, nimiæ temeritatis & insaniæ. Extant autem iudicij diuini aduersus cunctos infideles & idololatras (quales superius nominati fuerunt) publica & immutabilia decreta. Qui non credit, iam iudicatus est. Qui incredulus est Filio Dei, non videbit vitam: sed ira Dei manet super eum. Qui talia agunt (opera carnis, luxuriam, idolorū seruitutem, &c.) regnum Dei non consequentur. Qui immolat dijs occidetur, præterquam Domino soli, &c. *Et certè valdè peregrinum est, & ab omni ratione prorsus alienum, Zuinglianos inferis mancipare oēs suos nostrosq́ prædecessores, qui in fide Romana, idest, Catholica, in Christo piè decesserunt: ethnicos autem omnis fidei, spei, & charitatis expertes, cælo collocare. Sed de his alibi copiosius dicemus.* Ioan. 3. Gal. 5. Exod. 22.

QVEMADMODVM [IVDICABVNTUR] Iudæi.

CAPVT LV.

IVdicat autem etiam Iudæos, non percipientes Verbum libertatis: [1] neque volentes abire liberos, cùm habeant præsentem liberatorem: (sed intempestiuè extra legem seruire simulantes, nihil [indigenti] Deo,) & Christi aduentum, quem propter salutem hominum fecit.

ANNOTATIONES.

D 1. Neque volentes.] *Coniunctionem, &, expunximus authoritate vet. cod. Et paulò post,* Nihil indigēti Deo, *pro* indigente, *reposuimus: in argumentis,* iudicabuntur, *pro* iudicantur. *In illis etiam,* Quemadmodum, *pro* Quomodo, *vsurpat suo more.*

*quomodo *OSTENSIO * QVONIAM DVOS ADVENtus Christi Prophetæ annuntiauerunt.*

CAPVT LVI.

NOn cognoscentes neque intelligere volentes, quoniam duos aduentus eius omnes annuntiauerunt Prophetæ: vnum quidem, in quo homo in plaga factus est, sciens ferre imbecillitatē, [&] in pullo asini sedens, & reprobatus

A QUOMODO IUDICABUNTUR, QUI SUNT à Valentino, & reliqui Gnostici.

CAPUT LVIII.

IVdicabit autem & eos qui sunt à Valentino omnes, quia lingua quidem confitentur vnum Deum Patrem, & ex hoc omnia, ipsum autem qui *fecerit omnia, defectionis siue Labis fructū esse dicūt: & vnum Dominū Iesū Christum Filium Dei similiter lingua confitentes, [2]propriam quidem emissionem sententia sua Vnigenito donantes, propriam verò [Verbo,] & alteram Christo, alteram verò Saluatori: ita vt secundum eos dicantur quidem omnia esse quasi vnum, vnumquemque autem ipsorum separatim intelligi, & propriam habere emissionem, secundùm suam coniugationem. Linguas itaque eorum, videlicet solas,
B in vnitatem cessisse, sententiam verò eorum & sensum, quæ profunda sunt scrutari, decidentem ab vnitate, incidere in multiforme Dei iudicium, cùm de his quæ sibimetipsi adinuenerunt interrogabuntur à Christo: quem & postea natum quam Pleroma Æonum dicunt, & emissionem eius post diminutionem siue defectionem, & propter eam passionē quæ facta est in Sophia, semetipsos obstetricatos esse affirmant. Accusabit autem eos Homerus proprius ipsorum *poeta, à quo eruditi talia inuenerunt, ipso dicente hæc, [3]inimicus est enim ille mihi similiter atque fores inferorum, qui aliud quidem abscondit in corde suo, aliud autem enarrat:

*fecit.

*propheta

ANNOTATIONES.

1. Iudicabit autem & eos] *Etiam Valentinianorum reprobabuntur impietates, quibus vnitatē Dei reipsa lacerant, tametsi aliud simulent: simulque Christum vnicum Dominum nostrum in multas partes plusquam ethnica fraude distrahunt.*

C 2. Propriam quidem emissionem] *Libro 1. pluribus in locis dixit, Gnosticos vnicum Christum Dominum nostrum in quatuor distrahere, in Monogenem, Verbum, Christum, & Saluatorem, & horum vnicuique probolas seu productiones & emisiones assignare: quod hic rursus commemorat.*

3. Inimicus est enim ille mihi] *Verba sunt quibus Achillem, Vlyssi multa ex Agamemnonis parte pollicenti, si in eius gratiam rediret, & bellum pro Græcis aduersus Troianos reintegraret, respondentem facit Homerus, Iliados nono:*

Ἐχθρὸς γάρ μοι κεῖνος ὁμῶς ἀΐδαο πύλῃσιν
Ὅς χ' ἕτερον μὲν κεύθει ἐνὶ φρεσὶν, ἄλλο δὲ βάζει.

QUEMADMODUM IUDICABUNTUR Ebionitæ.

CAPUT LIX.

IVdicabit autem & vaniloquia prauorum Gnosticorum, Simonis eos magi discipulos ostendens. Iudicabit autem & Ebionitas. [1]Quomodo possunt saluari, nisi Deus est qui salutem illorum super terram operatus est? Et que-
D admodum homo transiet in Deum, si non Deus in hominem?

Theodoretus Dialogo 2. hæc citat.

Ἀνακρινεῖ δὲ καὶ τοὺς Ἐβιωνίτους. Πῶς δύνανται σωθῆναι, εἰ μὴ ὁ Θεὸς ἦν, ὁ τὴν σωτηρίαν αὐτῶν ἐπὶ γῆς ἐργασάμενος; ἢ πῶς ἄνθρωπος χωρήσει εἰς Θεὸν, εἰ μὴ ὁ Θεὸς ἐχωρήθη εἰς ἄνθρωπον.

Interp. Iac. Billio.

Percontabitur etiam ex Ebionitis, qua ratione salutem adipisci queant, si Deus is non sit, qui salutis ipsis afferendæ munere in terra perfunctus non sit: aut quo pacto homo in Deum migrare queat, si Deus in hominem haudquaquam immigrauit.

Quemadmodum autem relinquet mortis generationem, si non in nouam generationem mirè & inopinatè à Deo, in signum autem salutis datam, quæ est ex Virgine per fidem regenerationem? [2]Vel quam adoptionem accipient à Deo, permanentes in hac genesi, quæ est secundum hominem in hoc mundo? Quomodo autem plusquam Salomon, aut plusquam Iona habebat, & Dominus erat Dauid, qui eiusdem cum ipsis fuit substantiæ? Quomodo autem eum qui aduersus homines fortis erat, qui non solùm vicit hominem, sed & detinebat eum sub sua potestate, deuicit, & eum

Isa. 7. 11.
Matt. 12.
Psal. 109. 1.
Mat. 22. 43.
Luc. 11. 21.

cum quidem qui vicerat vicit, eum verò qui victus fuerat, hominem dimisit, nisi superior fuisset eo homine qui fuerat victus? Melior autem eo homine, qui secundùm similitudinem Dei factus est, & *præcellentior, quisnam sit alius nisi Filius Dei, [4] ad cuius similitudinem factus est homo? Et propter hoc in finem ipse ostendit similitudinem, Filius Dei factus est homo, antiquam plasmationem in semetipsum suscipiēs, quemadmodum *diximus in eo libro qui est [hoc] superior. A

*excellentior

*ostendimus

ANNOTATIONES.

1. Quomodo possunt saluari] *Locum hunc nominatim citat Theodoretus Dialogo 2. Fulgentij sequentia verba aliquid lucis adferent.* Nullatenus namque humana natura, ad auferendum peccatum mundi sufficiens atque idonea fieret, nisi vnione Verbi Dei, non naturali confusione, sed solum personali vnitate transiret. *Lib. de incarn. & gratia Domini nostri, cap. 4.*

2. Vel quam] *Ita vetus codex: excusi*, quemadmodmm.

3 Quomodo autem eum] *Veteris codicis lectio nonnihil variat; eam malui signare, quam quid immutare: habet ergo:* Quomodo autem aduersus hominem fortis erat, qui non solum vicit hominem, sed & detinebat, quem sub sua deuicit? Et eum quidem qui vicerat, vicit, &c.

4. Ad cuius similitudinem Dei factus est homo] *Vocem* Dei, *expunximus author. veteris codicis Porrò quod hic obscurè innuit, id clarè libro quinto explicat: nempe ad imaginem Verbi Dei humanam naturam olim assumpturi, Deum, ab initio efformasse hominem, cùm dixit, faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Sic & Tertullianus sensit lib. de Resurrectione carnis.* Quodcunque, *inquit*, huius hominis exprimebatur, Christus cogitabatur homo futurus. *Consentit & Origenes hom. 1. in Genesim his verbis,* Quæ ergo est alia imago Dei, ad cuius imaginis similitudinem factus est homo, nisi Saluator noster, qui est primogenitus omnis creaturæ? &c. B

QVEMADMODVM IVDICABVNTVR qui putatiuè dicunt * *Deum manifestatum.*

* Dominū apparuisse.

CAPVT LX.

IVdicabit autem & eos, qui putatiuum inducunt. [1] Quemadmodum enim ipsi verè se putant disputare, quando magister eorum putatiuus fuit? Aut quemadmodum firmum quid habere possunt ab eo, si putatiuus, & non veritas erat? Quomodo autem ipsi salutem verè participare possunt, si ille, in quem credere se dicunt, semetipsum putatiuum ostendebat? [2] Putatiuum est igitur, & nō veritas; [3] omnia apud eos: & nunc iam quæretur, nec fortè cùm & ipsi homines non sint, sed muta animalia, hominum vmbras apud plurimos *proferant. C

*perferant.

ANNOTATIONES.

1. Quemadmodum enim] *Pro* Quomodo, *suo more. Cæterùm Marcionitas intelligit, de quibus li. 1. cap. 29. & libro isto cap. 14 & 57.*

2. Putatiuum est igitur] *Tertullianus libro contra Val.* Omnia in imagine vrgent, planè & ipsi imaginati Christiani. *Et Ignatius,* Omnes eiusmodi hæretici, cippi sunt & sepulchra mortuorum, in quibus duntaxat mortuorum hominum nomina inscripta sunt. *Epistola ad Philadelphienses.*

Cæterum, prioribus hisce Gnosticis, posteriores meliores nec haberi, nec dici posse, Lutherus & Caluinus, qui illos à teneris vnguiculis educarunt, quosq; intus & in cute norunt, palam & affirmatè asseuerant: quibus hac in re consentire non possum. Ille Postilla Domini 1. Aduentus, Saxones & VVitembergenses suos, multò quàm dum sub Rom. Pont. agerent, deteriores, atque ad omne sceleris genus procliuiores, rursus, & Sodomitis flagitiosiores factos testatur, Iste, hæresi sua addictos, omnium mortalium sceleratißimos & facinorosißimos esse conuincit: deinde cùm verba illorum sceleribus satis congrua inuenire non potest, tetra monstra, & malos genios humanam formam indutos appellat, Concione 10. ad Ephes. gallicè script. D

3. Omnia apud eos] *expunximus* omne *authoritate vet. cod.*

QVEMADMODVM IVDICABVNTVR Pseudoprophetæ.

CAPVT LXI.

IVdicabit autem & pseudoprophetas, qui non accepta à Deo prophetica gratia, nec Deum timentes, sed aut propter vanam gloriam, aut ad quęstū aliquem, aut aliter secundum operationem mali spiritus, fingunt se prophetare, mentientes aduersus Deum,

ANNO-

A

ANNOTATIONES

1. Iudicabit autem & pseudopdetas] *Marcionitas præcipuè intelligit, quos Spiritum propheticum ab Ecclesia arcere, vt cœtibus suis arrogarent, dixit li. 3 cap. 11. Marcum etiam Valentini sectatorem perstringit, cuius imposturas habes supra libro primo capite* 8. *& 9. Horum autem omnium insolentiam & arrogantiam pedibus & manibus sequuntur inter Gnosticos posteriores Anabaptistæ, quorum dux Muntzerus, se sibique adhærentes cœlestes prophetas vocabat: id quod à Luthero didicisse eos arbitrarer, quem Heliæ & Ioannis Baptistæ summorum prophetarum spolijs exornatum esse à suis conqueritur Caluinus. Quin etiam Rebenstock commensalis Lutheri refert eum frequenter dicere solitum:* David, Daniel, Isaias excellentissimi fuerunt prophetæ. Ego sum Isaias, Philippus Melanth. Ieremias. *Et aliâs:* Ego Isaiam, Philippus Ieremiam præ se fert. *Et ne Luthero Caluinus haberetur inferior, etiam prophetæ gloriosum nomen non solùm simius eius Beza illi tribuit: verum etiam Hier. Bolsecus illius frequens auditor sæpè eundem Caluinũ in hac verba pro suggesto prorumpentem se audiuisse testatur:* Ego propheta sum. Ego errare non possũ. Ego à Deo missus sum. *Nec de huius fide ambigendũ, quando in concionibus in Danielem Rupellæ 1563. editis, legitur, quod prophetæ titulo sese exornaret: & in eos qui hoc ægrè ferrent furenter debacchaberetur. Vide quid alienatio mentis valeat! At non effugient districtum iudicium Dei istiusmodi ventosi pseudoprophetæ.*

Tom. 2. colloq. pag. 1. & 10.

B

QVEMADMODVM IVDICABVNTVR qui schismata operantur, & omnes qui [se] segregant ab Ecclesia.

CAPVT LXII

*inanes

[1] IVdicabit autem & eos qui schismata operãtur, qui sunt *immanes, non habentes Dei dilectionem, suamque vtilitatem potius considerantes, quam vnitatem Ecclesiæ. [&] propter modicas & quaslibet causas magnum & gloriosum corpus Christi conscindunt & diuidunt, & quantum in ipsis est interficiunt, pacem loquentes, & bellum operantes, verè liquantes culicem, & camelum transglutientes. [2] Nulla enim ab eis tanta potest fieri correptio, quanta est schismatis pernicies. Iudicabit autem & omnes eos qui sunt extra veritatem, id est, [qui sunt] Mat. 23. 24.
C [3] extra Ecclesiã: ipse autem à nemine [4] iudicabitur.] Omnia enim ei constant, & in vnũ Deum omnipotentem, ex quo omnia, fides integra, & in Filium Dei Christum Iesum Dominum nostrum, per quem omnia, [5] & dispositionis eius, per quem factus est homo filius Dei, sententia firma, quæ [est] in Spiritu Dei, qui præstat agnitionem veritatis, qui dispositiones Patris & Filij exposuit, secundùm quas aderat generi humano, quemadmodum vult Pater.

ANNOTATIONES.

1. Iudicabit autem & eos] *Grauiter & seuerè inquiret Dominus in eos, qui Ecclesiæ magnum & illustre Christi corpus ob modicas causas schismatibus suis diuellunt, peccato omnium grauissimo semetipsos inuoluentes: sicut & in omnes qui extra illius communionẽ & vnitatem inuenti fuerint.*

2. Nulla enim ab eis] *Schismatis crimen, quo sancta Ecclesiæ vnitas laceratur varijs hæreseon sectis, adeo graue & horrendum æstimauerunt Patres; vt nullis tormentis satis expiari posse crederent: quod & hic apertè indicat Irenæus. Aliorum omnium grauissimum esse post Clementem Roman. libr. 6 Constitut. ca. 1. ideo colligunt Optatus Mileuitanus, & Augustinus, quod fratricidis, incendiarijs, adulteris, idolo latris, pœnitentiæ locum Deus reliquerit, vel supplicijs leuioribus in ipsos animaduerterit: scismaticos verò, subducto resipiscendi tempore, vel cœlestibus ignibus absumpserit, vel hiatu terræ, viuentes, corpore & animo, ad tartara breui momento præcipitauerit. Quis iam dubitauerit, hoc esse sceleratius commissum, quod est grauius vindicatum? Libro primo contra Parmenianum; libro 2. de baptismo contra Do. capit. 6. Differit quoque hac de re Dionysius Alexandrin. apud Eusebium libro 6. hist. cap. 37. contendens omnia potius incommoda subeunda esse, quàm Ecclesiæ Dei discindere concordiam: illudq; martyrium, quod quis perpetitur, ne dirimatur Ecclesiæ consensio, multò plus habere commendationis, quàm illud quod suscipitur, ne idolis omnino immoletur: quæ vtinam accuratius multi huius ætatis attenderent.*

D

3. Extra Ecclesiam] *Ex his manifestum est hæreticos & scismaticos non esse vera membra Ecclesiæ Catholicæ: id est, non oues, sed hircos: non palmites vitis, sed arida seiunctaq; sarmenta: non filij sponsi ac spõsæ, sed nothi & spurij ex patre diabolo & meretrice hæresi prognati. Hinc Tertull.* Si hæretici sunt, Christiani esse non possunt. Cùm exierunt ex nobis, desierunt esse ex nobis. *Et Lactantius libr. 4. cap. 30.* Cùm Marcionitæ aut Ariani nominantur, Christiani esse desierunt. *Huic sententiæ astipulantur Cyprianus li. de Vnitate Ecclesiæ. Hieronymus Dialog. contra Luciferianos. Quin etiam Theodosius & Valentinianus publicis legibus prohibuerunt hæreticis Christianorum sibi nomen vsurpare, sed Auctorum erroris quos sequerentur.* Lib. Præs. cap. 37.

4. Iudicabitur] *Deleuimus* iudicatur *authoritate veteris cod.*

5. Et dispositionis eius] *Vetus cod.* & dispositiones eius, per quas factus est homo filius Dei, &c.

QVEMADMODVM OMNIA [1]CONstant ei, qui est Ecclesiasticus. A

CAPVT LXIII.

AGnitio vera est Apostolorum doctrina, & antiquus Ecclesiæ status, in vniuerso mundo,[2]& character] corporis Christi, secundùm successiones Episcoporum, quibus illi eam, quæ in vnoquoque loco est Ecclesiam tradiderunt, quæ peruenit vsque ad nos,[3]custodita sine fictione Scripturarum tractatione plenissima, neque [additamentum neq;] ablationē recipiens, [&] lectio sine falsatione, & secundum Scripturas expositio legitima & diligens, & sine periculo, & sine blasphemia, & præcipuum dilectionis munus,[4]quod est pretiosius quā agnitio, gloriosius autem quàm prophetia, omnibus autem reliquis charismatibus[5] supereminentius.]

1 Cor. 13. 8. & 13.

ANNOTATIONES. B

1. Constant] *Sic vetus codex: excusi omnes* consistunt. *Docet autem agnitionem veritatis, & Scripturarum syncerâm germanamque interpretationem à veteri Ecclesiæ statu & ordine petendam esse, vbi charitas cunctarum virtutum maxima viget & valet. Sic & Augustinus Donatistas ad Ecclesiæ subsellia remittens scribit:* Quisquis falli metuit, alicuius obscuritate quæstionis, Ecclesiam de illa consulat, quam sine vlla ambiguitate Scriptura sancta demōstrat *Libro secundo contra Cresc. cap. 33.*

2. Et character corporis Christi] *Ita pro* Charactere, *ex vet. cod. restituimus. Vult autem signum & notam veræ Ecclesiæ, qua eam ab infidelium, hæreticorum, & scismaticorum conciliabulis internoscamus, esse successiones Episcoporum per vniuersas illius sedes. Quæ verò ad hunc locum illustrandum pertinerent, diximus ad initium libri tertij, & libro 4. capit. 43.*

3. Custodita] *Vetus cod.* Custoditione, sine fictione scripturarum tractatio plenissima.

4. Quod est preciosius] *Charitatem primum locum inter virtutes, & omnia Spiritus sancti charismata obtinere docet, quod Apostolus 1. Corint 13. eleganter persequutus est.*

5. Supereminentius] *Expunximus* supereminens *veteris codicis authoritate.*

OSTENSIO QVOD ECCLESIA NON TANtùm perfectam habeat dilectionem, sed quoniam & Spiritus Dei super eam requiescit, quod ab vno & eodem Deo Propheta & Christus. C

CAPVT LXIV.

Q[1]Vapropter Ecclesia omni in loco ob eam, quam habet erga Deū dilectionem, multitudinem martyrum in omni tempore præmittit ad Patrem:[2] reliquis autem omnibus non tantum habentibus hanc rem ostendere apud se,[3]sed neque quidem necessarium [esse] dicentibus tale martyrium esse eorum, martyrium verum secundùm sententiam eorum: nisi si vnus aut duo aliquando, per omne tempus, ex quo Dominus apparuit in terris,[4]cum martyribus nostris, quasi & ipse misericordiam consecutus, opprobrium simul baiulauit nominis, & cum eis ductus est velut adiectio donata eis. Opprobriū enim eorū, qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, & omnes pœnas sustinent, & mortificantur propter eam quæ est erga Deum dilectionem, & confessionem Filij eius, sola Ecclesia purè sustinet,[5]sæpe debilitata, & statim augens membra, & integra fiens. Quemadmodum & typus eius, quæ fuit illius Lot salis figmentum: similiter vt veteres Prophetæ sustinōtes persecutionem, quemadmodum Dominus ait. Sic enim persecuti sunt Prophetas, qui ante vos fuerunt, quoniam nouè quidem, sed idem Spiritus requiescens super eam, ab his qui non recipiunt Verbum Dei, persecutionem patitur. D

Matt. 5. 10. Gen. 19. 26. Matt. 5. 12.

ANNO-

ANNOTATIONES.

1. Quapropter Ecclesia] *Martyrium copiosus ac illustris exercitus, qui in sola Ecclesia Catho. esse potest, palam testatur de eius in Deum dilectione: ac eãdem multo magis augeri, cum per Tyrannos imminui & debilitari putatur. Tantum vero abest, vt hæreticorum sectæ martyres habeant, vt etiam martyrium pro Christo subeundum esse negent.*

2. Reliquis autem omnibus.] *Basilidem professum fidem persequutionis tempore, dicenter etiã periurio negandam, nec subeundum pro Christo martyrium esse, memoria post Irenæum mandauerunt Tertull. Eusebius Epiphan Theodor & Philaster. Et quia martyrium Dei donum est, quod extra charitatem & vnitatem Ecclesiæ nemini conceditur ideo negat Gnosticos extra eam aberrantes, veros martyres habere, quos in testimonium veræ pietatis, & Apostolicæ doctrinæ ostẽtare possint. Idem tradit Clemens Alex. lib. 4. Stromaton. Hæc longe atque late persequuntur Augustinus lib. 1. contra Epistol. Parmeniani cap. 7. i 2 cont. lit. Petiliani lib. 3. cont. Cresconium cap. 48. Lib. 2 contra* B *secundam Gaudentij Epi cap. 9. & 20. lib. 2. de Baptismo c. 10. & lib. 3 cap. 16. & Cyprianus epist. ad Antonianum: & libro elegantissimo de vnitate Ecclesiæ: ex quibus omnibus tantum Augustinum audi.* Hæretici faciunt opera latronum, & dæmonum, & gloriam sibi vendicant martyrum. Viuunt Latrones, & volunt gloriari martyres.

Constat porrò huius aui hæreticos per legitimum magistratum sublatos de medio, non esse pro martyribus censendos, quantumuis tales videri conentur & à cõsortibus prædicentur: quandoquidẽ extra Ecclesiam & vnitatem occumbant, idque etiam non propter fidẽ Cathol. sed quòd eam abnegauerint, & impias, sceleratas, seditiosasquè hæreses amplexi, in easdem alios pertrahere conati sint. Quid, quod etiam de semetipsis C *hoc ipsum palam agnoscant & fateantur? Lutherus namque de primo duce ac Pseudomartyre Zuinglio in bello pereunte interrogatus, num damnatus esset, respondit:* Zuinglius tanquã latro mortuus est, quia voluit alios adigere ad suum errorem, & propter hanc causam in bellum profectus & interfectus est. Deus est iustus iudex, eiusque iudicium rectũ, qui blasphemos & contemptores verbi sui non sinit impunitos, sed miserè pereunt. *Rebenstock Tom. 2. Colloq. Lutheri, pagina 36. Scribit etiam Ioan. Iezlerus Sacramentarius lib. de diuturnitate Belli Eucharistici, pag. 57. VVestphalum lib. contra Laskum Polonum,* Caluinianos Anglos atque Gallos, pro hæ- D resibus suis afflictos, Diaboli martyres, *nominare. Et pagina 93.* Lutherani asserunt nostros esse mendaces, fallarios, sacramentiperdas, corruptores testamẽti Christi, ruere in tartara, Diaboli martyres, gladio potius magistratus quàm verbis refellendos, &c. *Idem autem è contrario de Lutheranis, quos non nisi antro ophiagorum, Christicidarum, & artolatrarum habent loco, vt idem Iezlerus, pag. 93. testis est, Caluinianorum esse iudicium: & Anabaptistarum de vtrisque. vt & ipsi vtrosque damnant, apertius est quàm vt prolixioribus verbis demonstrem.*

3. Sed neque quidem] *Hic aliqua adhuc desiderantur, quæ ex vet. cod. restituere non possumus. Habet vero* : Sed neque quidem necessarium esse dicentibus tale martyrium. Esse enim martyrium verum secundum sententiam eorum, &cæt.

4. Cum martyribus nostris] *Eusebius lib. 5. histor. cap. 15. elegans fragmentum ex libris Apolinarij Hierapolitani Episcopi contra Montanum transcribit, quo docet Marcionitas, & Montanistas aduersus Catholicos iactitasse martyres esse plurimos habuisse, hocque certum esse argumentum virtutis & potentiæ in prophetico eorum spiritu abditæ, volebant. Istud autem omnino à veritate alienissimum pronunciat Apolinarius: quando eidem Catholici martyres temporibus persecutionis, si fortè quosdam ex hæreticis secum trahi conspicarentur, & in fidei confessione, & supplicijs cum illis communicare detrectabant.*

Hic quoque addere libet, quæ Conradus Schlusselburgius Lutheranus superintendens, cuidam tenebrioni Sacramentario, martyres sectæ suæ prædicanti, respon- B *der:* Visitatum est Sacramentarijs, Anabaptistis, Manichæis, & alijs id genus prodigijs præstigiatoribus sua martyria prædicare. Sed verbum Dei testatur, etiam falsos prophetas interdum in hoc mundo horribiliter diuinitus puniri, sicut Paulus ait : Falsorum doctorum finem esse perditionem. Ita Ieremias scribit, Achabum & Zedechiam falsos doctores, igne assatos esse. Ita etiam Donatistæ olim conquesti sunt de grauissimis persecutionibus & martyrijs, quæ sustinuerunt. Sed Augustinus respondit illis: Etiam Diabolos in toto orbe terrarum perpessos esse persequutiones graues. Item: Non pœnam, sed causam facere martyrem.

Lib. : Theo. Calu art. 6

Philip. 3. Ierem. 29.

5. Sæpè debilitata, & statim augens membra] C *Iustinus in Dialogo.* Quod nos nemo terrere aut domare valeat, apparet quotidie cum enim obtruncemur, crucifigamur, obijciamur bestijs, alijsque tormentis tradamur, tamen à confessione non discedimus. Sed quanto magis in nos sæuitur: tanto plures pietatem, fidemque per nomen Iesu profitemur: haud secus quam si quis vitem putatione prouocet ad vbertatem fructuum. *Et Tertull. lib. ad Scapulam.* Non deficiet hæc secta, quam tunc magis ædificari scias, cum cædi videtur. *Et ad finem Apologetici*, Plures efficimur, quoties metimur à vobis. Semen est sanguis Christiano- D rum. *Hieronymus, fundendo sanguinem, & patiendo magis quàm faciendo contumelias fundatam esse Ecclesiam docet; eamque persequutionibus creuisse, & martyrijs coronatam scribit, Epistol. ad Theophilum. Verba hæc B. Augustini omittere nolui:* Ciuitas Christi quamuis haberet tam magnorum agmina populorum, nunquam aduersus persequutores suos pro temporali salute pugnauit, sed potius vt obtineret æternam non repugnauit. Ligabantur, includebantur, cædebantur, torquebantur, vrebantur, laniabantur, trucidabantur, & multiplicabantur. *Lib. 22. de ciuit. cap. 6.*

*QVOMODO PROPHETAE OMNIA prædixerunt quæcunque Christus operatus est.

*Quomodo

CAPVT LXV.

Mat. 23. 34. QVOD quidem, Prophetæ cum reliquis, qui prophetabant, & hoc prophetauerunt. quoniam super quoscunque requieuerit Spiritus Dei, & obedierint verbo Patris, & secundùm virtutem seruierint ei, persecutionem patientur, & lapidabuntur, & occidentur. In semetipsis enim hæc omnia præfigurabant Prophetæ, propter dilectionem Dei, & propter verbum eius.

ANNOTATIONES.

B

1. Quodquidem] *Superius capit. 42. scripsit Abelis passionem Christi mortem adumbrasse: & capite 36. tertij libri iustum Abelem iniusto Cain Dominũ subiecisse, vt patientiæ cunctis exemplum ederetur: quibus indicat in eodẽ initiata esse seruorũ Dei futura martyria. Eadem postea confirmata fuerunt Noe, Lot, Aarabam, Isaac, Iacob, Ioseph, Mose, Dauide, Achimelecho, Helia, Ieremia, Isaia, Daniele, ac cæteris Patribus & Prophetis plurima & grauissima ab impijs, pro pietate ferentibus: ad quæ hoc capite Irenæum respexisse non est dubitandum.* Hebr. 11. 33. 34. 35. &c.

QVOMODO PROPHETAE MEMBRA Christi sunt, & quemadmodum vnusquisque eorum, secundùm quod erat membrum, secundùm hoc & prophetauit: & quoniam omnia quæ Prophetæ prædixerunt, Christus impleuit.

*Quoniam

*adimpleuit.

CAPVT LXVI.

C

CVM enim & ipsi membra essent Christi, vnusquisque eorum secundùm [quod] erat membrum, secundùm hoc & prophetationem manifestabat, omnes & multi vnum præformantes, & ea quæ sunt vnius annunciantes. Quomodo enim per nostra membra operatio quidem vniuersi corporis ostenditur, figura autem totius hominis per vnum membrum non ostenditur, sed per omnia: sic & prophetæ omnes quidem vnum præfigurabant, vnusquisque autẽ eorum secundùm quod erat membrum, secundùm hoc & dispositionem adimplebat, & eam quæ secundùm illud membrum erat operationem Christi prophetabat. Quidam enim in gloria videntes eum, gloriosam eius apud Patrem à dextris conuersationem videbant; alij super nubes quemadmodum Filium hominis venientem, & dicentes de eo, Videbunt in quem compunxerunt, aduentum eius significabant, de quo ipse ait. Putas, cùm Filius hominis venerit, inueniet fidem super terram? De quo & Paulus ait: Si tamen iustum est apud Deum, [2] retribuere eis qui tribulant nos, tribulationem: & vobis qui tribulamini, requiem nobiscum in reuelatione Domini Iesu de cælo cum Angelis virtutis eius,] & in flamma ignis. Alij verò iudicem dicentes eum & diem Domini tanquam clibanum ardentem, qui colligit triticum in horrea, paleas autem comburet igni inextinguibili: comminabantur eis, qui increduli erant, de quibus & ipse Dominus ait, Abite à me maledicti in ignẽ æternum, quem præparauit Pater meus Diabolo & Angelis eius. Et Apostolus similiter ait. Qui pœnas dabunt interitus æternas à faciẽ Domini, & à gloria virtutis eius, cùm venerit glorificari in sanctis suis, & admirabilis fieri his qui credunt in eum.

Psal. 109. Daniel 7. 13. & 14. Mat. 24. 30. Zach. 12. 10. Luc. 18. 8. 2. Thess. 1. 6. Matt. 3. 12. Malth 13. D Mat. 25. 41. 2. Thess. 1. 9.

Ps. 44. 2. Regnum eius. Et qui dicunt, Speciosus forma præ filijs hominum, &, Vnxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis, &, Accingere gladium tuum, potentissime, circa femur tuũ. &, Specie tua, & pulchritudine tua, intende prosperè, procede, & regna, propter veritatem & mansuetudinem & iustitiam: & quæcunque alia talia [dicta] sunt de eo, eam quæ est in regno speciem eius & decorem, & exultationem supercoruscantem, & * supereminentem omnibus qui regenerantur sub ipso, significabant, vt qui audiunt, concupiscerent ibi inueniri, placentia facientes Deo. Qui iterum dicentes: *supereminentem calore

A centes: Homo est, & quis cognoscet eum? & *[a] Veni ad prophetam, & peperit filium, *Isa. 9. 6.*
*Venit & vocatur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus fortis. *Isaia. 8. 3.*

Theodoretus Dialogo secundo hæc citat.	*Interp. Gentiano Herueto.*
Οἱ τὸν ἐκ τῆς παρθένου Ἐμμανουὴλ κηρύττοντες, τὴν ἕνωσιν τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ πλάσμα αὐτοῦ ἐδήλουν.	Qui ex Virgine natum Emmanuel prædicabant, vnionem Dei Verbi cum sua creatura declarabant.

[Et] qui cum ex Virgine Emmanuel prædicabant: adunitionem Verbi Dei ad plasma eius manifestabant, quoniam [Verbum] caro erit, & Filius Dei, filius hominis, purus [purè] puram aperiens vuluam eam, quæ regenerat homines in Deum, quam ipse puram fecit, & hoc factus, quod [&] nos, Deus fortis, & inenarrabile habet genus. *Isaia 9. 6.*
Et qui dicunt, Dominus in Sion locutus est, & de Hierusalem dedit vocem suam, &, Notus in Iudæa Deus, qui in Iudæa aduentum eius significabant. Qui autem rursus *Psalm. 75. 1*
B dicunt ab Africo venire Deum, & de monte vmbroso & condenso, aduentum eius, qui est ex Bethlehem, dicebant: quemadmodum ostendimus in eo libro, qui est ante hunc. Vnde [&] is qui præest, & pascit popolum Patris sui, venit. *Abac. 3.*

Qui autem dicunt aduentum eius, quemadmodum ceruus claudus saliet, & plana erit lingua mutorum, & aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum audient, & *Isaia 35. 6.*
*dissolutæ manus * resolutæ, & genua debilia firmabuntur, & resurgent qui in monumentis mortui sunt, &, ipse infirmitates nostras accipiet, & languores portabit: eas quæ ab eo curationes fiebant annuntiauerunt. Quidam autem hominem infirmum & ingloriosum, & scientem ferre infirmitatem, & sedentem super pullum asini, venturum Hierosolymam, & dorsum suum ponentem ad flagella, & maxillas suas ad palmas, & quemadmodum ouem adduci ad victimam, & aceto & felle potari, & ab amicis, [& ab his] qui proximi sunt derelinqui, & extendentem manus per totam diem, & ab eis qui eum intuebantur, subsannari & maledici, & partiri vestimenta eius, & super vestimentum eius mitti sortem, & in * limen mortis deductum, & omnia talia: cum qui secundùm hominem est aduentum eius, sicut intrauit Hierosolymam, in qua & passus, & crucifixus sustinuit omnia quæcunque sunt prædicta, prophetabant. *Isaia 53. 5.* *Zach. 9. 9.* *Isaia 53. 7.* *Psal. 68. 15.* *Psal. 21. 19.*
*limum

C Alij autem dicentes, [b] Remoratus [est] Dominus sanctus mortuorum suorum, qui * prædormierunt in terra limi, & descendit ad eos vti erigeret, ad saluandum illos: causam reddiderunt, propter quam passus est hæc omnia. Qui autem dixerunt: In illa die dicit Dominus: [c] Occidet] sol meridie, & erunt tenebræ super terram in die lucis, & conuertam dies festos vestros in luctum, & vniuersa cantica vestra in lamentationem: eum occasum solis, qui crucifixo eo fuit ab hora sexta, manifestè annunciauerũt. & quia posteaquam hoc factum est, hi qui secundùm Legem erant dies festi eorum & cantica, in luctum & lamentationem eorum conuerterentur, cùm inciperẽt tradi gentibus. Adhuc etiã manifestius hoc idem & Hieremias ostendit, sic dicens de Hierusalem. Exinanita est quæ parit, tæduit anima eius, occidit sol ei, cũ adhuc medius dies esset, cõfusa est, & improperiũ passa est, reliquos eorũ in gladiũ dabo in conspectu inimicorũ eorũ. Qui autem dixerunt eum dormisse, & somnũ cepisse, & resurrexisse, quoniã Dominus * suscepit eum, & præcipientes principibus cælorum aperire æternas portas, vt introeat rex gloriæ, resurrectionem eius, quæ [est] ex mortuis per Patrem, [d] & receptionẽ in cælos præconauerunt. In eo aũt quod dixerunt, A summo cælo egressio eius, & occursus eius vsq; ad summũ cæli, & non est qui se abscondat à calore eius, quoniam illuc assumptus est, vnde & descendit, & non est qui iustum iudicium eius effugiat. Idipsum annuntiabãt & dicebant, Dominus regnauit, irascãtur *Amos 8. 9.* *Matth 27. 45.* *Ierem. 15. 9* *Psalm. 3. 5.* *Psalm. 23. 7* *Psalm. 18. 9* *Psalm 98. 1*
* prædormierant
* suscepilet

D populi, qui sedes super Cherubim, cõmoueatur terra. Partim quidẽ eã, quæ post assumptionem eius facta est super eos, qui in eum crediderunt iram ab omnibus populis, & motum vniuersæ terræ aduersus Ecclesiã prophetabant: partim autem venientem eo de cælis cum Angelis virtutis eius, commoueri vniuersam terrã, quemadmodũ ipse ait. Erit terræ motus magnus, qualis nõ est factus ab initio. Et rursus in eo cũ dicit. Quisquis iudicatur, ex aduerso adstet; & quisquis iustificatur, appropinquet puero Dei. Et: Væ vobis, quoniã omnes veterascetis sicut vestimentum, & tinea comedet vos, & humiliabitur omnis caro, & exaltabitur Dominus solus in altissimis; significatur quoniam post passionem & assumptionem, omnes qui contra eũ fuerunt, sub pedib. eius subijciet Deus, & ipse super omnes exaltabitur, & nemo [erit] qui iustificetur aut comparetur ad eum. Et qui dicũt dispositurũ Deum Testamentũ nouũ hominibus, non quemadmodũ disposuit patribus in monte Choreb, & cor nouũ, & spiritum *Matt. 24. 21* *Psa. 101 27* *Isaia 51. 5.* *Ier. 31. 31.* *Ezech. 36. 26.*

Isaia 43. 19. titum nouum dare hominibus: & rursus, Antiqua nolite reputare: ecce facio noua, quę nunc orientur, & scietis: & faciã in deserto viam, & in terra inaquosa, flumina ad potandum genus electum populum meum quem acquisiui, vt virtutes meas enarret, quæ est noui Testamenti libertas, hanc manifestè annunciabant, & nouum vinum quod in nouos vtres mittitur per fidem quæ est in Christo, quam annunciauit certam in eremo viam iustitiæ, & in terra inaquosa flumina Spiritus sancti, adaquare genus electum Dei, quod acquisiuit, vt virtutes eius enarrentur; sed nõ vt blasphemarent eum, qui hæc fecit Deus. & reliqua omnia quæcunque per tantam seriem Scripturæ demonstrauimus Prophetas dixisse, spiritalis verè qui est, interpretabitur vnumquodque eorum, quæ dicta sunt, in quem dictum sit characterem dispositionis Domini, & integrum corpus operis Filij Dei ostendens, semper eundem Deum sciẽs: & semper eundem Verbum Dei cognoscens, etiam si nunc nobis manifestatus est; & semper eundem Spiritum Dei cognoscens, etiam si in nouissimis temporibus nouè effusus est in nos, & à conditione mundi vsque ad finem in ipsum humanum genus: ex quo qui credunt Deo, & sequuntur verbum eius, percipiũt eam quę est ab eo salutẽ. Qui verò abscedunt ab eo, & contemnunt præcepta eius, & per opera sua inhonorant eum qui se fecit, & sententia sua blasphemant eum qui se alit, iustissimum aduersus se coaceruant iudicium. A B

Match. 9. 17.

Hic igitur examinat omnes, ipse verò à nemine examinatur, neque Patrem suum blasphemans, neque dispositiones eius frustrans, neque Patres accusans, neque Prophetas exhonorans, aut ab alio Deo dicens eos, aut iterum ex alia & alia substantia fuisse prophetias. Dicemus autem aduersus omnes hæreticos, & primò quidem aduersus eos qui sunt à Marcione, & aduersus eos qui sunt similes illis, ab altero Deo dicentes esse Prophetas. Legite diligentius id quod ab Apostolis est Euangelium nobis datum, & legite diligentius Prophetas, & inuenietis vniuersam actionem, & omnem doctrinam, & omnem passionem Domini nostri *prædicatam in ipsis. *prædicta

ANNOTATIONES.

1 Cùm enim & ipsi] *Ostendit veteres Prophetas velut vera viuaque mẽbra Christi, Spiritu sancto prophetasse de regni eius gloria, de incarnatione, de loco natiuitatis, de passione, descẽsu ad inferos, de resurrectione, ascensione, reditu ad postremũ iudiciũ, noui testamenti libertate. Item docuisse Patrem Filium & Spiritum sanctum vnicum & verum Deum.*

2. Retribuere eis qui tribulant nos tribulationem] *Græca Pauli sequitur*, ἀνταποδοῦναι τοῖς θλίβουσιν ὑμᾶς θλῖψιν. *Ambrosius reddidit*: Retribuere eis qui vos deprimunt, pressuram: *Hieronymus & Primasius cum Irenæo* tribulationem, *legunt, vulgata editio*, retributionem.

3 Virtutis eius] *Ita vetus codex, excusi* Dei.

4. Veni ad Prophetam] *In fœminino genere vsurpat.* Prophetissam *habet vulgata Bibliorum editio. Hieronymus, Sanctam Mariam interpretatur, quam prophetasse credit, cùm in Euangelio loquitur, Ecce enim ex hoc beatam me dicẽt, &c. Cæterùm, Cyrillus Alexand. probat lectionem veteris nostri cod.* venit, *habet enim* προσῆλθε.

5. Purus purè] Puram aperiens vuluam] *Aduerbium* purè *ex veteri cod. addidimus; quo, ni fallor, vult indolentiam, munditiamque, omnis generis beatissimi & castissimi B. Mariæ vteri in partu Christi prorsum extitisse, ac longe secus quàm alijs puerperis contigisse; quæ pariundo doloribus communiter differuntur, vitæ periclitãtur, & nonnullæ pereũt. Ita Tertullianus:* Christus nouus homo, nouè natus est ex Virgine, Dei Spiritu. *Et lib. de velandis Virg. Christum eundem ex integra Virgine natum, piè docet; quibus mitigare ac mollire mihi videtur dura alioqui verba, quæ lib. de carne Christi vsurparat. Adhæc, Ignatius Epist. ad Heronem scribit:* Decebat opificem non vsitata vti natiuitate, sed admirabili, & noua, ac inaudita, vt creatorem. *Quod verò miraculum, quæ rei nouitas, si more communi, ac sordibus & impuritatibus nostris contaminatus intactæ matris vterum aperuisset? Pro rei istius assertione præclara inuenies apud Hieronymum, Apologia pro libr. contr. Iouinian. Epistol. ad Pammachium: & Augustinum Epist. 3. At apertam fuisse vuluam, vrgebis, disertè scribit Irenæus. Respõdeo: Phrasis est scripturæ, qua simpliciter primogenitus significatur, quoquomodo natus sit. Deinde, Christum verè incarnatũ, natũ, & editum fuisse cõtẽdunt Patres, aduersus phantasma Marcionis.*

Libr. 5. cont. Marc.

6. Rememoratus est] *Supra annotauimus hanc sententiam sacrilegio Iudæorum, deletam fuisse ex Ieremia propheta, sicuti illis exprobrat Iustin' martyr, in dialogo.* C D

7. Occidet] *Sic vetus codex, cui conformis est vulgata ed. & Hieronymus: codices excusi* occidit.

8. Receptionem in cælos] *Ante Irenæum Dionysius Areopag. in Cæl. Hierarchia, & Iustinus in dialogo. postea Ambrosius lib. de instit. Virg. cap. 5. versus illos Psalmi 23. Dialogum inter Christum ascendentem in cælum, & Angelos, continere docuerunt.*

AD-

A *ADVERSVS EOS QVI DICVNT, QVID noui veniens attulit Christus?*

CAPVT LXVII.

SI autem subit vos huiusmodi sensus vt dicatis: Quid igitur noui Dominus attulit veniens? Cognoscite quoniam omnem nouitatem attulit, semetipsum afferens, qui fuerat annuntiatus. Hoc enim ipsum prædicabatur, quoniam nouitas veniet innouatura & viuificatura hominem. Regis enim aduentus ab his quidem, qui mittuntur seruis, prænunciatur propter apparatum, & expeditionem eorum qui incipient suscipere suum Dominum. Cùm autem venit rex, & illi prænuntiato gaudio adimpleti sunt, qui sunt subiecti, & perceperunt eam, quæ est ab eo libertatem, & participant* visionem eius, & audierunt sermones eius, & [fruiti] sunt muneribus ab eo; non iam requiretur, quid noui attulit rex super eos, qui annunciauerunt aduentum eius, apud eos videlicet qui sensum habent. Semetipsum enim attulit, & ea quæ prædicta sunt bona, in quæ concupiscebant Angeli intendere, & donauit hominibus. Tunc autem fuissent serui mendaces, & non à Domino missi, si non Christus aduenies talis, qualis & prædicabatur, adimplesset eorum sermones. Quapropter dicebat: Ne putetis quoniam veni[2] soluere Legem aut Prophetas. Non veni soluere, sed adimplere. Amen enim dico vobis, donec pertranseat] cælum & terra, iota vnum, aut vnus apex non transiet à Lege & Prophetis, quoadusque omnia fiant. Omnia enim ipse adimpleuit veniens, & adhuc implet in Ecclesia vsque consummationem à Lege prædictum nouum Testamentum. Quemadmodum & Paulus Apostolus eius ait in ea quæ est ad Romanos. Nunc autem sine Lege iustitia Dei manifestata est, testificata à Lege & Prophetis. Iustus enim ex fide + viuet? Hoc autem quoniam iustus ex fide viuet, per prophetas prædictum fuerat.

* visione

B

1. Pet. 1. 12.

Matt. 5. 17.

Rom. 1. 17. Abac. 2. 4.

Vnde autem poterant prædicere Prophetæ regis aduentum, & eam libertatem quæ ab eo dabatur, præeuangelizare, & omnia quæ à Christo facta sunt & à * sermone & operatione, & passionem eius prænuntiare, & nouum Testamentum * prædicare, si ab altero Deo Propheticam inspirationem acceperunt, ignorantes inenarrabilem patrem secundùm vos, & regnũ eius, & dispositiones eius, quas Filius Dei [5] veniens in terris impleuit,]præstabit in nouissimo dierum? Casu quodam hæc euenisse non potestis dicere, tanquam à Prophetis quidem de altero quodam dicta, similiter autem [euenerunt] Domino. Omnes enim Prophetæ hæc eadem prophetauerunt: sed neque alicui ex veteribus euenerunt. Si enim euenissent alicui ex veteribus ista, non vtique qui postea fuerunt, prophetassent in nouissimis temporibus affutura hæc. Adhuc etiam nemo est neque Patrum, neque Prophetarum, neque antiquorum Regum, circa quem propriè ac specialiter factũ sit aliquid horum. Nam omnes quidem Christi passiones prophetauerunt, ipsi autem ad patiendum similiter vt ipsa prædicta sunt,[6] longe erant. Et argumenta autem quæ prædicta sunt] Dominicæ passionis, [7] in nullo altero facta sunt. Neque enim sol medio die occidit aliquo de veteribus mortuo, neq; scissum est velum templi, neque terra mota est, neq; petræ disruptæ sunt, neque mortui surrexerunt, neque in tertia die quis illorum surrexit, neque receptus est in cælum, neque cùm assumeretur, aperti sunt cæli, neque in nomen alicuius alterius crediderunt gentes, neque quis ex eis mortuus & resurgens, aperuit nouum libertatis Testamentum. Non igitur de altero, sed de Domino, in quem* concurrerunt omnia prædicta signa, dicebant Prophetæ.

* sermonẽ & operationem.
* prædicere

C

Matth. 27.
Marc. 16.

* cõcurrũt

D

Si autem aliquis Iudæis aduocationem præstans, [per] erectionem templi, quæ posteaquam in Babylonem transmigrauerunt, facta est sub Zorobabel, & discessionem populi, quæ facta est post septuaginta annos, dicat hoc esse nouum Testamentũ, cognoscat quoniam lapideum quidem templum restitutum est tũc: (adhuc enim illa quæ in lapideis tabulis facta fuerat, Lex seruabatur) nouum autem Testamentum datum est nullum, sed ea Lege quæ per Moysem data est, vtebantur vsque ad aduentũ Domini: à Domini autem aduentu nouum Testamentum ad pacem reconcilians, & viuificatrix Lex in vniuersam exiuit terram, quemadmodum dixerũt Prophetæ, ex Sion enim* procedet Lex, & verbum Domini de Hierusalem, & arguet populum multũ, & cõcident gladios suos in aratra, & lanceas suas in falces, & iam non discent pugnare. Si igitur alia Lex, & verbum exiens ab Hierusalem, tantam pacem fecit apud eas gentes, quæ eum receperunt, & per eas arguit imprudentiæ multum populum, videtur conse-

1. Esdræ 3.

Isa. 2. 2.

* prodiet

consequens de altero dixisse Prophetas. Si autem libertatis Lex, id est, versum Dei, ab A
Actor.1.8. Apostolis, qui ab Hierusalem exierunt, annunciatum[est] vniuersam terram in tã-
tam transmutationem fecit, quòd gladios & lanceas bellatorias in aratra fabricaue-
Isaia.2.4. runt ipsi, & in falces quæ donauit ad metendum frumentum, in organa pacifica
Math.5.39. demutauerunt, & iam nesciunt pugnare; sed percussi & alteram præbent maxillam; non de[aliquo]alio Prophetæ dixerunt hæc, sed de eo qui fecit ea. Hic autem est Dominus noster, & in hoc est sermo verus, quoniam ipse est qui aratrum fecit, & falcem intulit, hoc est, hominis primam seminationem, quæ fuit secundùm Adam plasmatio, & in nouissimis temporibus per Verbum collectam fructificationem: & propter hoc quod initium fini coniungebat, vtrorumque Dominus existens, in fine quidem aratrum ostẽdit lignum copulatum ferro, & sic eius expurgauit terram, quoniã firmum Verbum adunitum carni, & habitu tali confixus, emundauit syluestrem terram. Initio autem falcem figurabat per Abel, [8] significãs]iusti generis humanam
Isaia 57.1. collectionem. Vide enim (inquit) [quomodo] iustus perit, & nemo intuetur, & viri iusti tolluntur, & nemo[excipit]corde. Hæc autem in Abel quidem præmeditabantur, in Prophetis verò præconabantur, in Domino autem perficiebantur, & in nobis autem idipsum est, consequente corpore suum caput. B

ANNOTATIONES.

1. Si autem subit vos] *Christus mirabili ac planè nouo aduentu suo cuncta renouauit: & veteres prophetias, quæ non nisi à Patre suo prodierunt, nouis mysteriis & operibus adimplenit: ipsum denique nouum Testamentum constituit, & morte sua confirmauit.*

2. Soluere] Dissoluere, *& rectè meo iudicio, habet vet. cod. quoniam Græcè est* καταλύσαι, *quod magis propriè significat destruere, demoliri, & abrogare: quàm simpliciter soluere.*

3. Donec pertranseat] *Expunximus* pertrãsiet *auth. vet. cod.*

4. Viuet] *Ita in futuro legendum indicant Abacuc, & Pauli contextus Græcus Rom. 1. Hebr. 10. Galat. 3. Vetus codex etiam secundò* viuit, *præsenti tempore legit.*

5. Præstabit in nouissimo dierum?] *Quatuor has voces desiderat vetus codex, qui & proximè sequentem sententiam ita legit.* Neq; enim casu quodam hæc euenisse potestis dicere, &c.

6. Longè erant] *Octo voces istas desiderabant omnes codices excusi: eas ex veteri restituimus.*

7. In nullo altero] *Eisdem argumentis vtuntur Iustinus martyr in dialogo, Tertullianus libro aduersus Iudæos, & Athanasius libro de incarnatione Verbi.*

8. Significans] *Deleuimus* significabat: *moxque pro* quemadmodum, quomodo; *&* excipit *pro* excipiet *reposuimus, veteris codic. authorit. Cæterùm, falcis nomine, crucem Domini intelligit, vtpotè ex ligno ferroq; clauorum compactam: quam Abelis iusti ab iniusto fratre mors illata significauit, vt superius dictum fuit.* C

ADVERSVS EOS QVI DICVNT QVÆDAM à summitate dixisse Prophetas, quædam verò á mundi fabricatore.

CAPVT LXVIII.

ET aduersus eos quidem, qui ab alio Deo Prophetas dicunt, [1] ab altero autem [Patre] Dominum nostrum, talia sunt apta, si quo modo tandem quiescant à tanta irrationabilitate. Propter hoc enim & laboramus eas, quæ sunt ex Scripturis adhibere ostensiones, vt ipsis sermonibus confutantes eos, quantum in nobis est, cohibeamus eos à grandi blasphemia, & à multorum D deorum dementi fabricatione.

ANNOTATIONES.

1. Ab altero autem Patre] *Ita restituimus ex vet. cod. excusi omnes,* ab altero autem Dominum Patrem nostrum. *Colligit ex his quæ prius dicta sunt, insaniam illorum coargui posse, qui duos aut plures deos confingunt: simulque narrat prophetias omnes ab vno Patre Domini nostri Iesu Christi promanasse.*

A *QVEMADMODVM * DE HIS IPSIS dictis discrepant à semetipsis, qui sunt à Valentino.*

eisdem

CAPVT LXIX.

ADuersus eos rursus qui sunt à Valentino, & reliquos falsi nominis Gnosticos, qui aliquando quidem à summitate quædam eorum, quæ sunt in Scripturis posita, dicta dicunt, propter semen quod est inde: aliquando verò à medietate propter matrem prunicam audacem: multa etiam à mundi fabricatore, à quo & missi sunt Prophetæ; dicimus valde irrationabile esse in tantum inopię deducere Patrem vniuersorum, quasi non habuerit sua instrumenta, per quæ purè ea quæ sunt in Pleromate, annunciarentur. Quem enim timebat, vt non liberè & sine commixtione eius spiritus, qui est in diminutione & ignorantia factus, B propriè ac separatim significaret voluntatem suam? An timebat ne plurimi saluarentur, cùm plures purè audissent ea, quæ sunt veritatis? An rursus impotens erat ipse sibi præparare eos qui aduentum Saluatoris prænuntiarent? Si autem cùm huc venisset Saluator, suos Apostolos misit in mundum, purè aduentum eius annunciantes, & voluntatem Patris docentes, in nullo communicantes neque gentium, neque Iudæorum doctrinæ, multo magis [in Pleromate existens, [prædicatores proprios destinasset, annuncianteṡ in hunc mundum futurum aduentum eius, in nullo communicantes ijs Prophetis, qui sunt à Demiurgo. Si autem, cùm esset intra pleroma, vsus est ijs Prophetis, qui erant secundùm Legem, & per eos ostẽdit, quæ sunt sua, multò magis cùm huc venisset, his ipsis vsus fuisset magistris, & per eos annunciasset nobis Euangelium. Iam igitur non Petrum & Paulũ, & reliquos Apostolos dicant annunciasse veritatem, sed Scribas & Phariseos, & reliquos per quos Lex annunciabatur. Si autem suos in suo aduentu proprios Apostolos emisit [in] spiritu veritatis, & non [in] spiritu erroris, [hoc [idem ipsum in Prophetis fecit. Semper enim idipsum] Verbum Dei: & si quidem de principalitate Spiritus fuit, secundùm re- C gulam ipsorum, Spiritus lucis, & Spiritus veritatis, & Spiritus perfectionis, & Spiritus agnitionis: is verò qui à Demiurgo fuit Spiritus ignorantiæ, & diminutionis, & erroris, & vmbræ progenies. Quemadmodum in vno & eodem potuit esse perfectio, & diminutio, [agnitio] & ignorantia, error & veritas, lux & tenebræ? Si autem in Prophetis impossibile erat * hoc ita esse, sed ab vno Deo Verbum Domini præconabant, & aduentum Filij eius annuntiabant, multo magis Dominus ipse nunquam modò quidem de principali, modò verò de subiecta deminoratione fecisset sermones, & agnitionis & ignorantiæ simul factus magister. Nec vnquam modò quidem mundi fabricatorem: modò autem eum, qui super hunc [est,] glorificaret Patrem, quemadmodum ipse ait: Nemo immittit commissuram vestimenti noui in vestimentum vetus, nec mittunt vinum nouum in vtres veteres. Igitur aut omni modo & ipsi abstineant se à Prophetis, tanquam à veteribus; & non dicant eos ab ea nouitate, quæ secundum principalitatem est quædam dixisse, præmissos à Demiurgo; aut rursus arguentur à Domino dicente, nouum vinum non mitti in vtres veteres.

hæc.

Matth. 18. Marc. 16. Actor. 1.

Matth. 9. 16

D Vnde autem semen matris ipsorum poterat cognoscere ea, quæ erant intra Pleroma sacramenta, & de his eloqui? Si quidem extra Pleroma existens mater, peperit hoc ipsum semen, quod [autem] extra Pleroma [est,] & extra agnitionem esse dicũt, quod est ignorantia. Quomodo igitur id, quod erat ignorantia, semen conceptum, agnitionem annunciare poterat? Aut quemadmodum ipsa mater, ea quæ erant [Pleromatis] cognoscebat sacramenta, informis & infigurata: quasi abortiuum proiecta foras, & ibi aptata & formata, & ab Horo prohibita interius ingredi, & vsque ad consummationem extra Pleroma perseuerans, id est, extra agnitionem? Rursus autem passionem Domini typum esse dicẽtes extensionis Christi superioris, quam extensus [Horon] formauit eorum matrem, in reliquis arguuntur, iam nõ habentes similitudinem, typum ostendere: Vbi enim [sursum] Christus aceto & felle potatus est? aut vbi diuisa sunt vestimenta eius, aut vbi punctus est, & exiuit sanguis & aqua? aut vbi guttas sanguinis sudauit? Et reliqua quæcunque Domino acciderunt, de quibus dixerunt Prophetæ. Vnde ergo de ijs quæ tunc quidem nondum venerant, incipiebant autem euenire, aut mater aut semen eius diuinauit?

Ioã. 19. 30. Psal. 68. 22. Psalm. 21.

Adhuc

Secum pugnāt Gnostici.

Adhuc etiam super hæc dicunt quidem à principalitate quædam dicta, confutati A abijs, quæ in Scripturis de Christi aduentu referuntur. Quæ autem sint hæc, non iam vnum sentiunt, sed alij alia de his ipsis respondent. Siquis enim experimentum eorum volens accipere, separatim interroget [5] de aliquo] sermone eos, qui excellentes sint apud eos, inueniet alium quidem dicentem de Propatore, id est, de Bytho esse id, quod interrogetur. Alium verò de initio omnium, id est de Vnigenito. Alterum verò de Patre omnium, hoc est, [de Verbo.] Alter rursus dicet, de vno AEone eorum, qui sunt in Pleromate AEones dici. Alij autem de Christo, & alius de Saluatore. Qui autem illorum peritior est, postea quàm multum tacens [protraxerit,] de Horo, ait, dictum esse. Alius verò eam quæ est intra plenitudinem, Sophiam significari. Alius verò illam quæ extra plenitudinem est, Matrem annunciari. Et alius mundi fabricatorem Deum dicet. [6] Tantæ sunt de vno inter eos diuersitates de iisdem Scripturis varias habentes sententias: & vno eodemq; sermone lecto, vniuersi obductis superciliis girantes capita, valde quidem altissimè se habere sermonem dicunt, non autem omnes capere magnitudinem eius intellectus, qui ibidem continetur, & propter hoc B silentium maximam rem esse apud sapientes. * Oportet enim eam quæ sit sursum, Sigen, per id quod est apud eos silentium, deformari. Sic autem abeunt omnes, quotquot sunt, tantas de vno gestantes sententias, in abscondito ferentes secū sua acumina. Cùm igitur inter eos conuenerit de iis, quæ in Scripturis sunt prædicta, tunc & à nobis confutabuntur. Non enim benè sentientes, interim tamē semetipsos arguunt, de iisdem verbis non consentientes. Nos autem vnum & solum verum Deum doctorem sequentes, & regulam veritatis habentes eius sermones, de iisdem semper eadem dicimus, omnes vnum Deum scientes, factorem huius vniuersitatis, qui Prophetas misit, qui eduxit populum de terra AEgypti, qui in nouissimis temporibus Filium suum manifestauit, vti confunderet incredulos & exquireret iustitiæ fructum.

* Oporteret

ANNOTATIONES.

1. Aduersus eos] *Euincit vana & insana esse, quæ Valentiniani de Scripturarum sanctarum veritate cōminiscebantur; simulq; eos non parum contumeliosos esse in Deum, qui per has seipsum manifestat. Insuper, Christum verè fidei, non ignorantiæ magistrum, pro nostra salute passū: cuius discipuli & serui vnanimes sint in fide: cùm interea ipsi propudiosè inter seipsos dissideant.*

2. In Pleromate existens] *Ita vet. cod. excusi* mittens: *quod deleuimus.*

3. Hoc idem ipse] *Octo voces ex vet. cod. adiecimus, expunximus eiusdem authoritate:* item Spiritu.

4. Pleromatis] *Expunximus* Pleromatibus: *& paulò post* Horon *pro* hora: sursum *pro* rursum *reposuimus.*

5. De aliquo] *Deleuimus* quo: *& aliquantò postea* de Verbo, *pro* vero: protraxerit, *loco* protexerit *supposuimus veteris codicis auth.*

6. Tantæ sunt de vno inter eos diuersitates] *Commemorat rursum dissidia, quibus primus Gnosticorum exercitus secum dimicauit: ijsq; vnanimem perpetuumq; Ecclesia Catholica in doctrina fidei consensum opponit: inde iure optimo colligens, nihil veritatis aut Spiritus diuini inter eos residere, sed in sola Ecclesia Catholica, cuius Pastores & oues semper eadem de eisdem fidei articulis docuerunt, senserunt, crediderunt. Similes quoque Arianorum, Eunomianorum, Macedonianorum, Donatistarum, & aliorum quasi mediæ ætatis Gnosticorum pugnas satis effusè describūt Theodoretus, Sozomenus, Socrates, Euagrius, & Nicephorus in historijs Ecclesiasticis. De postremorum huius æui Gnosticorum, id est, Lutheranorum & Caluinianorum mutuis, acerrimisq; certaminib', nō semel in superiorib. disseruimus. Hic tātùm, vt Irenæi vestigijs inhæreamus, duntaxat ex parte dicemus, quanta sunt de vno Eucharistiæ Sacramento inter ipsos etiam Sacramētarios diuersitates: vt vel ipsi conspicientes, quàm diuersa, quàm aduersa, quàm peruersa de vnica re scripserint huius sectæ duces, ab eis abhorreant: vel saltem ab eorum conuentibus & hæresibus procul fugientes Catholici viri magis ac magis in sua veraq; religione, confirmentur ac proficiant.* C

Ab ipsa Dei nostri Omnipotentia exordior, quā fieri nunquam posse blasphemant Zuinglius, contra Lutheri confessionem, & Responsione prima contra Eckium: Petrus Vermilius, Dialogo contra Brentium: Beza, libellis contra Selneccerum, Iacobum Andream, & Pappum; itemq; Creophagiæ folio 152. Danæus, in Elencho hæreticorum: Erastus, contra Schegkium: Liberinus, in Syntagmate: & alij passim: vt idem corpus Christi in multis simul locis constituatur, vereq; consistat, & exhibeatur. Contra verò, Zuinglius ac Oecolampadius in Colloquio Marpurgensi, concesserunt Luthero, Deum id omnino posse, modò velit. *Heidelbergenses in Colloquio Maulbrunensi, professi sunt,* se nolle in quæstionem reuocare hac in re Omnipotentiam Dei. *Boquinus scripsit,* Vertiginosi Spiritus esse, vllo modo de Omnipotentia Dei litigare. *Volanus libro contra Scargam ait:* Christum posse facere, vt caro eius tam in cælo quàm in terra sit præsens. *Beza vocat eos Fallaces sophistas,* qui negant fieri posse vt quis simul victitet in locis duobus. *Caluinus profitetur,* hoc loco nullum esse certamen de omnipotentia Dei. *Caluiniani denique omnes fremunt ac furunt contra nos, cùm obijcimus illis, quod Diuinæ omnipotentiæ detrahant.* D

In Epigr. ad Truchsi. Instit. lib. 4.

2. *Oecolampadius libro de verbis Domini 1525. nisus est probare, nihil esse in hoc Sacramento, quod miraculum dici queat, vel captum hominum excedat. Idem sensit*

teuset Zuinglius in Exegesi. Caluinus Catholicos & Lutheranos sarcasmis irridet, quod auditis verbis Christi, Hoc est corpus meum, *miraculum à Christi mente remotissimum imaginentur, & in abyssum Omnipotentiæ seipsos demergant. Subscribit Beza in Creophagia, & cont. Pappum. Consentiunt Lauatherus hist. sacram. Aretius Serm. 3. de Cœna, Germanus Bauarus in Examine, & Sacramentarij vniuersi. Contra verò, Caluinus in Instit.* affirmat Christum, modo miraculoso, & imperuestigabili, dare nobis corpus & sanguinem suum. *Et in optima ineunda concordia ratione, pagina 97. concludit.* Sacramentum hoc à Paulo magnum mysterium vocari: & se in eo miraculum agnoscere, quod & naturæ fines, & sensus nostri modum exuperat. *Beza quoque Chreophagia folio 66. hoc incomprehensibile mysterium appellat. & Diallacti pagina 82. fatetur* sanctos Patres ingens miraculum illud rectè nominasse.

Defensione 2. 3. *Caluinus ait, substantialem corporis Christi in hoc Sacramento præsentiam se semper repudiasse. Christi corpus ibi exhiberi secundùm virtutem, non secundùm substantiam. Carnis substantiam ore non sumi. Zuinglius libro de vera & falsa religione, pagina ducentesima septuagesima octaua et 292. & in Expos. fid. pag. 36. pari errore tuetur, nullam Christi carnem aut corpoream substantiam illic aut esse aut recipi. Consentiūt Oecolampadius, lib. de verbis Dom. pag. 2. Bullingerus, in 5. Decade, & in caput 11. primæ ad Cor. Vermilius, Dialogo contra Brentium: Beza, Creophag æ pag. 18. Contra verò, Caluiniani omnes, qui in Rupellanam synodū conuenerunt, eos omnes suis calculis damnauerunt,* qui noluerint vti vocibus substantiæ & substantialiter in negotio Cœnæ. *Heidelbergenses in Colloquio Maulbrunensi rogarunt Lutheranos*, ne accusarent eos, quasi docerent, in Cœna Domini.

Cōtra Hesbusium. corporis & sanguinis Christi homines non fieri participes. *Caluinus denique scribit*: Ex substantia corporis Christi vitam credentibus inspirari. Et substantialem Christi communicationem credentibus (*Euangelio Caluinico scilicet*) per Cœnam exhiberi.

4. *Zuiglius lib. de vera & falsa relig. pag. 278. & 292. scribit, Christi carnem nec spiritualē in Cœna esse, nec spiritualiter accipi, quandoquidem in Scripturis nullum reperias corpus Christi spirituale. Idem Epistola ad Eslingenses, negat nos vel spiritualiter, vel spirituali modo, corpore & sanguine Christi participare. Idem canunt Gualtherus, & plerique Tigurini. Contra verò Caluinus in Heshusium, Cœnam affirmat* esse carnis Christi spiritualem communicationem. *Vermilius in Disputatione Oxoniēsi tradit*, Christum ibidem spiritualiter à nobis manducari: *Idem que prædicat Bullingerus in Ar t thesi. Bucerus in capit 26. Matth. Lascki contra VVestphalum, Lauatherus in hist. Sacram. Simlerus contra Iac. Andream. Imò idem Zuinglius Epistola ad Principes Germaniæ, seipsum coarguens,* affirmat spirituali nos Christi corpore vesci.

5. *Beza in confessione Caluin. & lib. contra Heshus. & contra Brent. tanto interuallo separat corpus & sanguinem Christi à cœna Dominica, quanto distat cælum à terra. Idem palam asseruauit in colloquio Pissiaceno: Tigurini & Geneuenses pari errore scribunt, Formulæ consensionis, pag. 23. & 24. Necesse est corpus Christi tanto locorum interuallo distare, quanto cælum abest à terra. Idem sentit Danaus lib. contra Chemnitiū. Contra verò, Caluinus vlt. admonit.* Falsum & calumniosum esse, suos verum & naturale corpus Christi à cœna Dominica penitus remouere. Fol. 157.
Danaus contra Chemnitium profitetur se non negare Christum corpore & sanguine suo adesse in cœna sua. *Musculus in Locis prædicat*, panem Cœnæ esse verum pro nobis crucifixum ac mortuum Christi corpus. *Beza denique sui oblitus, ait:* Testamur nos illud ipsum corpus, quod traditum est pro nobis; illum ipsum sanguinem pro nobis fusum; ipsissimum denique Christum, mediatorem nostrum, rem esse, siue materiam, & substantiam Sacramenti. 1. volu. Theolog pa. 605. 621.

6. *Bucerus in Ioannem nuda & vacua signa constituit panem & vinum in Cœna, sicut statua Cæsaris dicitur Cæsar; & verbum, Deus, per hominem prolatum, significat Deum. Oecolampadius & Zuinglius, de verbis Cœnæ, in eadem sunt sententia. Vermilius palam testatur, se omnem realem Christi corporis præsentiā ab Eucharistia remouere. Danaus ait, Sacramentū signū esse rei ab his terris absentis: quod & Caluinus contra VVestph. tradiderat. Zuinglius Epist. ad Albertum idem sentiens, ait, hoc sacramentum esse tantum symbolum rerum longè absentium. Contrà verò, VVolph. Musculus in Matth. scribit*. Dicat Christianus Domini sui verba sequutus: Non panem accipio, non vinum bibo, sed corpus Christi sumo, & sanguine Christi recreor: Christus corpus suum dedit, non panem: sanguinem dedit, non vinum. Alium cibum, alium potum in Cœna Domini non agnosco. *Caluinus quoque libr. de Cœna, ait:* Substantiam corporis Christi nobis in ea dari. *Et contra VVestph.* Illud est mihi extra controuersiam, *inquit*, veritatem hic cum suo signo coniunctam esse. *Denique in cap. 11. primæ ad Cor. concludit*, realiter & verè nobis in Cœna dari Christi verum corpus & sanguinem. Fol. 138. Tract de Euch. Contra Selneccerum.

7. *Ioachimus Cureus in Exegesi, asserit præsentiam substantialem corporis Christi in Cœna esse inutilem. Danaus consentit, scribens contra Chemnitium, ex illa nullam veram & solidam consolationem conscientijs nostris afferri posse. Vtenbouius, non modo inutilem, sed & impossibilem, & cum Scripturis pugnantem esse blasphemat. Idemque sentiunt Zuinglius Epist. ad Alberum, Gualtherus & Bullingerus in cap. 11. primæ ad Cor. Oecolampadius in actis colloq. Marpurgensis. Contrà verò, Vermilius Tractatu de Cœna, Bucerus in Retractationibus super Matthæum, Musculus in 26. capit. eiusdem,* clarissimè affirmant, cum Cœna Domini dari remissionem peccatorum *Caluinus*, non nisi à carne, & per carnem Christi vitam nobis à Deo exhiberi, *Vermilius iterum ait:* Continent Sacramenta suo modo præcipua & summa bona quæ habemus: offertur in eis nobis Christus, peccatorum condonatio, & promissio vitæ æternæ. Fol. 121. & 123. In cap 10. pri. ad Cor

8. *Gualtherus Comment. in 1. Epist. ad Cor. dicit eos errare, qui ex Cœna viaticum quoddam fingunt. Musculus in Locis, Bullingerus Decade quinta, Beza contra VVestp. idem affirmant. Caluinus defens. 2. cont. eūdem VVestp. damnat eos, qui ægrotis domi dari permittunt. Aretius 2. parte Probl. negat Sacramentum ad ægrotos esse deferendum: & Serm. de Cœna, hoc damnat, tanquam corruptum Ecclesiæ morem. Contra verò, Oecolampadius in 1. Epistol. Ioan. scribit:* Hoc cibo & potu dum vegetamur, in itinere deficere non possumus: In morte denique securi, fide ho-

rum mysteriorum tutari nos poterimus. *Cu-rèus in Exegesi laudat consuetudinem*, qua etiam priuatim Sacramentum ad ægrotos defertur. *Vermilius in cap. 10. prima Corinth.* concedit ægrotis dandum esse. *Hemmingius in Syntagmate scribit*, rectè fieri, cum singulis ægrotantibus & petentibus porrigitur, vt morituris vita æterna in Christo promissa, obsignetur. *Caluinus denique seipsum suosque damnans, in Epistolis, fol. 626. 627. concludit*, propter multas & grauissimas causas, illud Sacramentum nulla ratione debere, aut posse ægrotis denegari.

9. *Idem rursum Gualtherus in 1. Epistolam ad Cor. pagina 170. & in Lucam, pagina 511. scribit eos errare, qui corpora nostra hoc Sacramento ad resurrectionem pasci docent. Zuingliani & Caluiniani vbique in Germania, Heluetia, & Gallia ægrotos ac morituros fraterculos suos sine vlla Sacramenti consolatione miserrimas animas exhalare sinunt. Contra verò, in Anglia* etiam ad contagiosis morbis laborantes deferre præceptum est. *Et Caluinus tam Gualtherum, quàm suos asseclas damnans, scribit in libro Epistol.* Ab vsu sacramentorum ritè probatur carnis resurrectio. Cœnæ participatio ad cælestis vitæ fiduciam nos inuitans, ad sensus etiam corporales dirigitur. *Hemmingius denique in Epist. Pauli, fol. 219. asserit*, illud rectè vocari viaticum, propterea quod admoneat nos ante mortem ipsum sumentes, quod Christus sit nobis via ad perpetuam fruitionem Dei: hocque morituris inculcandum esse, quod virtute corporis Christi resuscitemur à mortuis, ad vitam æternam.

10. *Melanthon, Beza, aliique passim Sacramentarij, Christi in Eucharistia præsentis religiosam adorationem blasphemo ore vocant ἀρτολατρείαν: Danæus contra Chemnitium impudentissimè & nequissimè clamat, eos Dei ore maledictos esse, qui carnem Christi, etiam Deitati personaliter coniunctam adorauerit. Nihil frequentius est in ore Caluinianorum, quàm in Missa horrendam committi idololatriam. Contra verò, author Diallacti apud Bezam, probat ex August. lib. 3. de doct. Christ. cap. 9. Comment. in Psal. 21. & 98. itē ex Emisseno, Chrysostomo, Ambrosio, & Theodoreto*, veteres non prius carnem Domini manducasse, nisi prius adorassent: illosque grauiter peccare qui non adorant. *Vermilius quoque ait:* Quemadmodum audita recitatione quorundam sacrorum verborum adoramus Deum, quamuis verba ipsa non adoremus: ita in sacra communione adoramus quidem Christum, & si symbola illa externa non adoremus. *Sed & Caluinus se suosque impietatis coarguens, adorationem Christi in Eucharistia his verbis concedit*: Si in Christo hoc fieret, dicerem adorationem eam demum esse legitimam, quæ in signo resideat, sed ad Christum in cælo sedentem dirigitur. *Bucerus denique ad Episcopum Abrincensem, eandem piè & religiosè confitetur.*

Defens. 2 ed. doct. de cœna Domini

Instit. Lib 4. cap. 17. §. 37.

11. *Varia & multiplica corpora Christo affingentes, Christi tandem veram humanitatem negant, ne iuxta expressum eius verbum eandem nobis in Eucharistia præsentem exhiberi confiteri cogantur. Cùm enim explicitè & asseueranter dixerit, se nobis dare hoc corpus quod tradebatur, & hunc sanguinem qui effundebatur: manifestè consequitur eum non verum & humanum corpus assumpsisse, si non verum & humanum nobis de-*A *derit: quod est Marcionitarum, Valentinianorum, & Manichæorum vetus delirium. Zuinglius namque in Subsidio ait*, Corpus Christi semel intelligi naturale, natum ex Maria Virgine; secundò, à mortuis excitatum, & nostris morbis defecatum: tertiò, mysticum. *Et in Instit.* Duplex est caro Christi, *inquit*, altera quæ in mortem tradita, & sublata in cælos: altera quam in memoriam veræ illius carnis manducamus. *Subscribit illi Bullingerus super cap. 11. prima ad Corinth. Christo confingens corpus duplex*, vnum naturale manens in cælo: alterum spiritale, quod in Cœna porrigatur. *Idem Decade quinta, duo rursum corpora eidem tribuit*, primum, verum, proprium, & humanum: secundum, sacramentale, quod Discipulis dederit. *Author Diallacti apud Bezam, multis quoque contendit* Christum alterum corpus habere organicum, naturale, verum, suis membris distinctum: alterum improprium, B cæleste, diuinum, symbolicum, inuisibile, impalpabile, informe, nec de Maria virgine assumptum. *Hieronymus Zanchus lib. 2. de natura Dei, capit. 6. non modo bicorporem, sed etiam tricorporem Christum his verbis comminiscitur.* Primò, *inquit*, est quoddam corpus Christi verum & viuum, quod in cælo perpetuò hæret. Secundò, est corpus mortuum, quod in cœna offertur exangue & inanimum. Tertiò, est nouum quoddam Christi corpus Paulo exhibitum (Actor. 9. 1. Cor. 15.) in hoc formatum scilicet, ne verum Christi corpus à cælo vnquam discedat.

12. *Obsecro quæ monstra, quæ portenta verborum? Vereor dicere. Miseri & excæcati tenebriones non so-*C *lùm sanctissima Christi Filij Dei mysteria, sed & ipsissimum Christum mundi redemptorem & iudicē, ascititium Geryonem, Cerberum, & Briareum transformant. O summā Dei in hos ter quaterq; blasphemos Sacramentarios patientiam. Sed tarditatem supplicij huiusmodi impietatibus debiti, tandem aliquando grauitate compensabit. Non referam ergo quibus verbis Caluin. lib. contra Heshusium, superioribus suorum sēntentijs contradicat: Bullingerus quoq; Decade quinta, & secum, & cum illis pugnet, vt his Sacramentariorū mutuis de vnico Eucharistiæ sacrament. contradictionibus & dissensionibus citius finem imponam. Vniuersas enim referre non est huius loci.*

13. *In hoc quidem vnum conueniunt aduersus Dominum & aduersus Christum eius, vt in verbis Christi,* Hoc est corpus meum, *sit aliquis tropus, & figura constituenda: sed cuius speciei ac formæ; deinde, quibus* D *verbis adhibenda, plusquàm feraliter dissident, ac sese mutuò lacerant & conficiunt, quando vnusquisque aliam, & aliam comminiscitur & statuit. Scribit enim Caluinus contra VVestphalum*: Quidam nostrum Synecdochen, alij Metaphoram, alij Metonymiam esse tradunt. *Et contra Heshusium:* Panis est corporis signum, vel figura, vel symbolum: vel panis significat corpus, vel Metaphorica, vel Metonymica, vel Synecdochica est appellatio. *An non hæc præ errorum & tenebrarum ægritudine, incerti atq; perturbati animi manifestissima sunt argumenta? Bullingerus comment. in Matth. scribit*, se nemini vel Metaphoræ, vel Metonymiæ, vel alterius Tropi nomine, velle in hac controuersia molestum esse: *omnia æquo animo laturus, modò Christus è Sacramēto suo exturbetur. Aretius asseuerat,*

A *seuerat*, illum sermonem Christi esse vel Metaphoricum, vel improprium, vel catachristicum, vel metonymicum, vel symbolicum, vel mysticum: qui explicatione debeat illustrari. *Quid his magis tortuosum, inconstans, & varium? Sed pergamus confusas istas Babylonicæ turris ædificatorum linguas, despumantes suas confusiones audire. Ioachimus Cureus in Exegesi vocat Propositionem illam* vel Sacramentalem, vel Metonymicam, vel Synecdochicam, vel Antonomasticam. *Breui exurget, ni iam prodierit, ex horum grege, qui Ironicam, vt Christum velut illusorem naso suspendendum relinquant, adijciet.*

Cr. in Mat. cap. 6.

14. *Nec minor quibus verbis adhibeatur, digladiatio. Carolstadius in pronomine* Hoc, *constituendam censet. Zuinglius lib. de vera & falsa religione, hanc sententiam velut frigidam, ineptam, barbaram, & inanem* B *condemnat: & in Verbo substantiuo* Est, *pro* significat, *reddendum figit. Vitetus in suo prolixo volumine Sacramentario scribit, verbum* Est, *relinquendum esse verbum veritatis & existentiæ:* Corpus *vero pro corporis figura & significatione accipiendum. Contra verò, Beza asserit tropum esse non in voce,* Corpus, *sed in verbo* Est *Laski autem non in verbis, sed in tota actione cœ*[illegible] *vult figuram esse ponendam. Zuinglius iterum nunc* Corpus *pro* Diuinitate *vult esse intelligendum: mox pro* Morte & passione: *illico pro* Fide in Christum: *denique pro* Commemoratione passionis & mortis Dominicæ: *quasi aliquid eorum traditum & fusum esset pro nobis, vel in ara crucis confixum pependisset. Germanus Bauarus in Examine, ait statum quæstionis consistere in verbo* Accipite: *Clemvvitzius contra Heshusium in verbo* Manducate: *Tossanus in suo Consolatorio, iurat* non esse certamen de Christi verbis, sed de verbis & additionibus hominum: *Beza verò authoritate sua concludit,* verba comedendi & bibendi in sacro cœnæ vsu; non propriè; sed figuratè, translatitie, & tropicè intelligenda esse: *Pincierius deniq. in Antidoto*, vult Christum in cœna inopia vocabulorum panem dixisse corpus, sicque impropriè & imperfectè loqui voluisse. *Atq. hic modum finemq. ponimus, cunctos per Deum rogantes & obsecrantes, vt vel ex his perspiciant, nullam esse inter Sectarios istos in summis rebus concordiam, ac proinde nullam veritatem, nullam deniq. conscientiarum securitatem vel salutem: et ideo in vnitate fidei Catholicæ, quæ semper eadem fuit, vel constanter permaneant: vel ad illam eò redeant, si aliquando ab eadem aberrauerint. Quæ ad veram sententiam de Eucharistia pertinent, diximus in ca. 32. & 34. huius libri.*

Dial. 15. 25. edito.

Cōt. Heshu. Inst. de Cœna Domini: & Resp. ad quēdā ami.

Sūma doct. de re Sacrā.

OSTENSIO DE DOMINI SERMONIbus, confitentis se [esse] à Deo Patre missum, à quo & Prophetæ venerunt, & patres electi sunt.

C

CAPVT LXX.

QVem enim non [confutat] Dominus, neque ab altero Deo dicere Prophetas, nisi à Patre eius, neque ab aliqua substantia, sed ab vno & eodem Patre, neque alium aliquem, ea, quæ sunt in hoc mundo fecisse, nisi suum Patrem docens sic, Homo erat quidam paterfamilias, & plantauit vineam, & sepem circundedit ei, & fodit in ea torcular, & ædificauit turrim, & locauit eā colonis, & peregrè profectus est. Cùm autem appropinquasset tempus fructuum, misit seruos suos ad colonos, vt acciperent de fructibus suis. Et coloni apprehensis seruis, vnum quidem ceciderunt, alium autem lapidauerunt, alium verò occiderunt. Iterum misit alios seruos plures prioribus: & fecerunt eis similiter. Nouissimè autem misit eis Filium suum vnicum, dicens. Fortè verebuntur Filium meum. Coloni verò cùm vidissent Filium, dixerunt intra se. Hic est hæres, venite occidamus eum, & habebimus hæ- D reditatem eius: & apprehensum eum, eiecerunt extra vineam, & occiderunt [eum.] Cùm ergo venerit Dominus vineæ, quid faciet colonis illis? Et dixerunt illi. Malos malè perdet, & vineam suam locabit alijs colonis, qui reddent ei fructus temporibus suis. Iterum dicit Dominus. Nunquam legistis, Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli? A Domino factum est illud, & est mirabile in oculis nostris. Propter quod dico vobis, quoniam auferetur à vobis regnū Dei, & dabitur genti facienti * fructū eius. Per quæ ostendit manifestè discipulis suis, vnum quidem & eundem Patrem familias, hoc est, vnum Deum Patrem, qui per seipsum omnia fecit: varios verò agricolas, quosdam quidem contumeliosos, & superbos, & infructuosos, & Domini interfectores: quosdam verò cum omni obedientia reddentes fructus tēporibus suis: & eundem hunc Patremfamiliâs, aliquādo quidem mittentem seruos, aliquādo quidem Filium suum. A quo igitur Patre * missus est Filius ad eos colonos, qui interfecerunt eum, ab hoc & serui. Sed Filius quidem quasi à Patre veniens principali authoritate dicebat. Ego autem dico vobis. Serui autem quasi à Domino seruiliter, & propter hoc dicebant. Hæc dicit Dominus. Quem igitur illi Dominum præconabant incredulis, hunc Christus tradidit his qui obediunt

Matt. 21. 34. Luc. 20. 9. Psal. 117. 22. Matth. 5.

*fructus *emissus

diunt sibi: & qui priores, siue primùm per seruilem legisdationem vocauerat Deus: A
hic posteriores siue postea per adoptionem assumpsit. Plantauit enim Deus vineam
humani generis, primò quidem per plasmationem Adæ, & electionem patrum: tradidit autem colonis, per eam legisdationem, quæ est per Moysem. Sepem autem circundedit, id est circunterminauit eorum culturam; & turrim ædificauit, Hierusalem
elegit: & torcular fodit, receptaculum Prophetici Spiritus præparauit; & sic Prophetas misit antequam esset in Babylonem transmigratio. Et post transmigrationem alios iterum plures quàm priores, expetentes fructus, dicentes illis: Hæc dicit Domi-
Zach.7.9. nus omnipotens: Emundate vias vestras, & mores vestros, iudicium iustum iudicate, & misericordiam & miserationem facite vnusquisque ad fratrem suum: in viduã,
& orphanum, & proselytum, & pauperem ne exercueritis potentatum, & vnusquisque malitiæ fratris sui ne recordemini in cordibus vestris: iusiurandum falsum no-
Isaia.1.16. lite diligere. Lauamini, mundi estote, auferte nequitias à cordibus vestris, discite benefacere, exquirite iudicium, defendite vim patientem, iudicate pupillo, & iustificate viduam, & venite disputemus, dicit Dominus. Et rursum: Cohibe linguam tuam
Psal.33.14. à malo, & labia tua ne loquantur dolum. Diuerte à malo, & fac bonum; inquire pa- B
cem, & persequere eam.

Hæc præconantes Prophetæ, fructum petebant iustitiæ. Non credentibus autem illis, nouissimè Filium suum misit Dominum nostrum Iesum Christum, quem cùm occidissent mali coloni, proiecerunt extra vineam. Quapropter & tradidit eam Dominus Deus non iam circumuallatam:[2] sed expansam in vniuersum mundum alijs colonis, reddentibus fructus temporibus suis, turre electionis exaltata vbique & speciosa. Vbique enim præclara est Ecclesia, & vbique circumfossum torcular: vbique enim sunt qui suscipiunt Spiritum. Quoniam enim Filium Dei reprobauerunt, & eiecerunt eum, cùm eum occidissent extra vineam, iustè reprobauit eos Deus, & extra vineam existentibus gentibus dedit fructificationem culturæ. Quemadmodum &
Iere.7.20. Hieremias Propheta ait. Reprobauit Dominus, & abiecit gentem facientem hæc: quoniam fecerunt filij Iuda malignum in conspectu meo, dicit Dominus. Similiter autem & Hieremias. Constitui super vos exploratores, dicentes; Audite vocem tubæ:
Iere.6.17. & dixerunt. Non audiemus: propter hoc audierunt gentes, & qui pascunt pecora in eis. Vnus ergo & idem Deus Pater, qui plantauit vineam, qui populum eduxit, qui Pro- C
phetas misit, qui Filium suum misit, qui vineam dedit alijs colonis, his qui reddunt fructum in temporibus suis. Et propter hoc dicebat Dominus discipulis suis, bonos
Luc.21.34. operarios nos præparans. Attendite vobis, & vigilate semper in omni tempore, ne quando grauentur corda vestra in crapula & ebrietate, & cogitationibus secularibus, & repètè adsistat super vos dies illa. Superueniet enim quasi laqueus super omnes
Luc.12.35. sedentes super faciem terræ. Sint igitur lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes in
Mat.24.37. manibus vestris, & vos similes hominibus expectantibus Dominum suum, quando reuertatur à nuptijs. Quomodo enim factum est in diebus Noe: manducabant & bi-
Genes.7. Luc.17.28. bebant, emebant & vendebant, nubebant & nubebantur, & non scierunt, quoadusque intrauit Noe in arcam, & venit diluuium, & perdidit omnes. Quemadmodum factum est in diebus Lot, manducabant & bibebant, emebant & vendebant, planta-
Genes.19. bant & ædificabant, qua die exiuit Lot à Sodomis, pluit ignem de cælo, & perdidit omnes: sic erit & in aduentu Filij hominis. Vigilate igitur, quoniam nescitis qua die Dominus vester veniet. Vnum & eundem annuntians Dominum, qui in temporibus Noe propter inobedientiam hominum superinduxit diluuium, & temporibus Lot propter multitudinem peccatorum Sodomitarum pluit ignem à cælo: & in no- D
uissimo tempore propter hanc eandem inobedientiam, & similia peccata,[3] [superducet] diem iudicij: in quo ait, tolerabilius Sodomis & Gomorrhis futurum, quàm illi
Matt.11.23. ciuitati & domui, quæ non receperit verbum Apostolorum eius. Et tu autem Capharnaum (dicebat) nunquid vsque ad cælum exaltaberis? Vsque ad inferos descendes. Quoniam si in Sodomis factæ fuissent virtutes, quæ factæ sunt in te, mansissent vsque in hodiernum diem. Veruntamen dico vobis, tolerabilius erit Sodomis in die iudicii quàm vobis.[4] Vnus & idem cùm semper sit Verbum Dei, credentibus quidem
Ioan.4.14. ei, fontem aquæ in vitam æternam dans, infructuosam verò fici arborem arefaciens,
Matt.21.19. & statim. Et temporibus Noe iustè diluuium inducens, vti extingueret pessimum ge-
Genes.6.2. nus eorum, qui tunc erant hominum, qui iam fructificare Deo non poterant, [5] cùm Angeli transgressores commixti fuissent eis, & vt peccata eorum compesceret, seruare verò arcæ typum, Adæ plasmationem, & temporibus Lot, qui * pluerat super * Pluit
Genes.19.24. Iudæ v.7. Sodomam & Gomorrham ignem & sulphur de cælo, exemplum iusti iudicii Dei, vt
cogno-

A cognoscerent omnes, quoniam omnis arbor quæ non facit fructum [bonum,] exci- *Luc. 3. 9.* detur, & in ignem mittetur, & in vniuersali iudicio tolerabilius Sodomis vtens, quā *Ioan. 15. 2.* his qui viderunt eius virtutes quas faciebat, & non crediderunt in eum, neque rece- *Mat. 11. 23.* perunt eius doctrinam. Quemadmodum enim maiorem dedit gratiam per suum aduentum his qui crediderunt ei, & faciunt eius voluntatem, sic & maiorem in iudicio habere pœnam eos, qui non crediderunt ei, significauit, iustus existens super omnes æqualiter, & quibus plus dedit, plus ab eis exacturus. Plus autem, non quòd alterius Patris agnitionem ostendit, sicut per tot & tanta ostendimus: sed quia maiorem [6]donationem] paternæ gratiæ per suum aduentum effudit in humanum genus.

Si cui autem non sufficiunt quæ prædiximus, ad credendum ab vno & eodem Patre Prophetas missos esse, à quo [&] Dominus noster missus est, aperiēs [autem] *aures cordis sui, & Christum Iesum Dominum magistrum *aduocans, audiat dicentem eum. Simile est regnum cælorum regi nuptias facienti filio suo, & mittenti seruos suos ad congregandum eos, qui vocati fuerunt ad nuptias: & illis nolentibus obedire, iterum ait. Et alios seruos misit, dicens: Dicite his qui sunt vocati, Venite, prandium meum paraui: tauri & omnia saginata occisa, & omnia parata sunt: venite ad nuptias. Illi autem abierunt negligentes eum, alij quidem in agrum suum, alij autem ad negociationem suam. Reliqui verò arripuerunt seruos eius, & alios quidem contumeliosè tractauerunt, alios verò occiderunt. Rex autem cùm audisset, iratus est, & mittens exercitus suos perdidit interfectores illos, & ciuitatem eorum succendit, & dixit seruis suis. Nuptiæ quidem paratæ sunt, vocati verò non fuerunt digni. Ite igitur ad exitus viarum, & quotquot inueneritis congregate ad nuptias. Et exeuntes serui eius, congregauerunt omnes quotquot inuenerunt bonos & malos, & impletæ sunt nuptiæ discumbentibus. Introiens autem rex videre recumbentes, vidit ibi hominem non vestitum *veste nuptiali, & dicit ei. Amice, quomodo venisti huc non habens indumentum nuptiarum? Illo autem obmutescere, dixit rex ministris. Tollite eum à pedibus & manibus, & mittite eum in tenebras, quæ sunt exteriores: ibi erit fletus & stridor dentium. Multi enim sunt vocati, pauci verò electi. Manifestè

Mat. 22. 4. *Luc. 14. 16.* *Mat. 22. 16.*

* os
* inuocans.
* indumentum nuptiarum.

C enim per hæc verba sua ostendit Dominus omnia, & quoniam vnus rex & Dominus omnium Pater, de quo & antea dixit. Neque in Hierosolyma iures, quoniam ciuitas est magni regis. Et quoniam ab initio nuptias præparauit [Filio suo,] & propter immensam benignitatem per seruos suos vocabat priores ad conuiuium nuptiarum: & vbi illi noluerunt obedire, rursus alios seruos misit conuocans eos, neque sic obedierunt ei. Sed & eos qui vocationem annuntiabant, lapidauerunt & occiderunt. Illos quidem perdidit mittens exercitus suos, & *ciuitates illorum succendit: ex omnibus autem vijs, id est, ex vniuersis gentibus ad conuiuium nuptiarum Filii sui conuocauit, quemadmodum & per Hieremiam ait. Et misi ad vos seruos meos Prophetas dicere. Auertimini vnusquisque à via nequissima & meliora facite opera vestra. Et rursus per eundem. Et misi (inquit) [ad vos] omnes seruos meos prophetas inter diem & ante lucem, & non obedierunt mihi, neque intenderunt aures ipsorū: & [dices] eis hunc sermonem. Hoc genus, quod non obediuit [voci] Domini, neque recepit disciplinam, defecit fides ex ore ipsorum. Qui igitur nos per Apostolos vndique vocauit Dominus, hic per Prophetas vocabat eos qui olim fuerunt, quemadmodum ex sermonibus Domini ostenditur: & non ab alio [quidem Prophetæ, ab alio] autem Apostoli, etiam si varijs gentibus præconabant: sed ab vno & eodem, alij quidem Dominum annuntiabant, alij autem Patrem euangelizabant: & alij quidem aduentum prænuntiabant Filij Dei, alij verò præsentem eum iam his qui longè erant præconabant.

Matt. 5. 35. *Mat. 22. 7.* *Iere. 18. 11.* *Iere. 7. 25.*

* ciuitatem

D

Adhuc etiam manifestauit oportere eum [nos] vocatione & iustitiæ operibus adornari, vti requiescat [8]super nos] Spiritus Dei. Hoc est enim indumentum nuptiarum: de quo & Apostolus ait. Nolumus expoliari, sed superindui, vti absorbeatur mortale ab immortalitate. Qui autem vocati quidem sunt ad cœnam Dei, & propter malam suam conuersationem non perceperunt Spiritum sanctum, Proijcientur (inquit) in tenebras exteriores. Manifestè ostendens, quòd [idem] ipse rex, qui cōuocauerit vndique fideles ad nuptias Filij sui, & incorruptibile conuiuium donauerit, iubeat mitti in tenebras exteriores eum, qui non * habeat indumentum nuptiarum, hoc est, contemptorem. Quemadmodum enim in priore testamento non in multis illorum bene sensit, & hic multi vocati, pauci verò electi. Non alius igitur qui iudicat Deus, & alius qui conuocat ad salutem, Pater. Nec alius quidem qui æternum lumen donat, alius verò qui iubet in exteriores mitti tenebras eos qui non habent

2. Cor. 5. 4. *Matt. 22. 13* *Mat. 22. 14*

* habet

bent

bent indumentum nuptiarum. Sed vnus & idem Deus Pater Domini nostri, à quo A
& Prophetæ missi sunt, indignos quidem conuocans propter immensam benignitatem, eos verò qui conuocati sunt inspiciens, si conueniens habeant indumentum, & congruens nuptijs Filii sui. Quoniam nihil inconueniens, neque malum placet ei.
Ioan. 5. 14. Quemadmodum Dominus dixit ei qui curatus fuerat, Ecce, sanus factus es: iam noli peccare, ne quid deterius tibi fiat. Qui enim est bonus, & iustus, & mundus, & immaculatus, neque malum aliquid, neque iniustum, neq; abominandum in suo sponsali thalamo sustinebit. Est autem hic Pater Domini nostri, cuius prouidentia constant omnia, & iussu administrantur omnia: & gratuitò quidem donat in quos oportet, secūdùm autem meritum dignissimè [9] distribuit aduersus] ingratos & non sentien-
Matt. 22. 7. tes benignitatem eius, iustissimus retributor: & propterea ait. Mittens exercitus suos
Psal. 23. 1. perdidit interfectores illos, & ciuitatem illorum incendit. * Exercitus autem eius (inquit) quia omnes homines Dei. Domini enim est terra, & plenitudo eius, orbis [terrarum,] & omnes qui habitant in ea. Et propter hoc Paulus Apostolus in [ea] Epi-
Rom. 13. 1. stola quæ est ad Romanos ait: Non enim est potestas nisi à Deo. Quæ autē sunt, à Deo ordinata sunt. Itaque, qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit: qui autem resi- B
stunt, [ipsi] damnationem sibi acquirunt. Principes enim non sunt timori [10] boni operis, sed mali. Vis autem non timere potestatem? Bonum fac, & habebis laudem ex ea: Dei enim minister est tibi ad bonum. Si autem malè feceris, time. Non enim sine causa gladium portat. Dei enim minister est, vindex in iram ei qui malum agit. Ideoque subiecti estote, non tantùm propter iram, sed & propter conscientiam. Propter hoc enim & tributa penditis: ministri enim Dei sunt in hoc ipsum seruientes. Sed & Dominus igitur & Apostoli vnum Deum Patrem * annuntiabant eum qui legisdationem fecit, qui misit Prophetas, qui omnia fecit, & propter hoc ait. Mittens exercitus suos. Quoniam omnis homo, secundùm quod est homo, plasma ipsius est, licet * annuntiant
Matt. 5. 45. ignoret Deum suum. Omnibus enim ipse vt sint præstat, qui solem suum oriri facit super malos & bonos, & pluit super iustos & iniustos.

Luc. 15. 11. Et non solùm per ea quæ prædicta sunt, sed & per parabolam duorum filiorum, quorum iunior luxuriosè consumpsit substantiam, viuens cum fornicarijs, vnum & eundem docuit Patrem, maiori quidem filio ne hœdum quidem indulgentē: propter eum autem qui perierat minorem filium suum, iubentem occidi vitulum sagi- C
Matt. 20. 1. 2, 3. 4. 5. 6. natum, & primam ei stolam donantem. Et per parabolam autem eorum operariorum, qui varijs temporibus in vineam mittebantur, vnus & idem Dominus ostenditur: [11] vocans] alios quidem [statim] in initio mūdi fabricationis; alios verò post hoc; & alios circa medietatem temporum; & alios progressis iam temporibus; item alios in fine, vt sint quidem multi operarij secundùm sua ipsorum tempora: vnus autem [est] qui conuocat eos, paterfamilias. Etenim vinea vna, quoniam & vna iustitia: & vnus dispēsator, vnus enim Spiritus Dei, qui disponit omnia: [12] similiter autem & merces vna: omnes enim acceperūt singulos denarios, imaginem & [13] inscriptionem] regis, agnitionem filij Dei quę est incorruptela. Et propter hoc à nouissimis cœpit dare mercedem, quoniam in nouissimis temporibus manifestatus [est] Dominus, [&] omnibus semetipsum repræsentauit.

Luc. 18. 10. Et publicanus autem qui in oratione Pharisæum superauit, non quoniam alterū Patrem adorabat, testimoniū accepit à Domino, quòd sit magis iustificatus, sed quoniam cum magna humilitate, sine extollentia, & sine iactantia exomologesin ei-
Matt. 21. 28. dem Deo faciebat. Et duorum autem filiorum parabola, eorum qui in vineam mittuntur: quorum alter quidē contradixit patri, & postea [14] pœnitetur, quando nihil D
profuit ei pœnitentia: alter autem pollicitus est abire statim, promittens Patri, non
Psal. 117. 2. Rom. 7. 18. abijt autem; quoniam omnis homo mendax: & velle quidem in promptu adiacet, non inuenit autem perficere, vnum & eundem ostendit Patrē. Sed & arboris fici pa-
Mat. 24. 32. rabola, de qua Dominus ait: Ecce, iam triennium venio, quærens fructum in hac arbore fici, & non inuenio, per Prophetas aduentum suum significans, per quos venit aliquotiens exquirens iustitiæ fructum ab eis, quē non inuenit, apertè manifestauit,
Luc. 13. 34. & quoniā excidetur arbor fici, propter prędictam causam. Et sine parabola autem
Mat. 23. 37. dicebat ad Hierusalem Dominus. Hierusalem, Hierusalem, quæ interficis Prophetas, & lapidas eos qui mittuntur ad te. Quotiens volui colligere filios tuos sicut gallina pullos suos sub alas, & noluisti? Ecce, relinquetur vobis domus vestra deserta. Quod enim per parabolam dictum fuerat, Ecce, triennium venio quærens fructū, & manifestè iterum: Quotiens volui colligere filios tuos, si non huius aduentū, qui per Prophetas est, intelligamus, erit mendacium. Siquidem semel, & tunc primùm

venit

venit ad eos. Sed quoniam & Patriarchas qui elegit, & nos, idem est Verbum Dei, & illos semper visitans per propheticum Spiritum, & nos qui vndique conuocati sumus, per suum aduentum, super eà quæ dicta sunt verè hæc dicebat. Multi ab Orientè & Occasu venient, & recumbent cum Abraham, Isaac, & Iacob in regno cælorū: filij autē regni ibunt in tenebras exteriores, *ibi erit fletus & stridor dentium. Si igitur hi, qui per præconium Apostolorum eius, ab Oriente & Occidente credentes in eum, cum Abraham, Isaac, & Iacob in regno cælorum recumbent, participantes cum eis epulationem, vnus & idem Deus ostenditur, qui elegit quidem Patriarchas, visitauit verò populum, gentes vero aduocauit.

Mat. 8. 11. 12.

* filie

ANNOTATIONES.

1. Quem enim non confutat] *Parabola de vinea palam demonstrat eundem Deum huius mundi conditorem, Christum filium suum misisse, qui olim Prophetas ad populum Israelis destinarat: eundemque à Iudæis & Gentibus fidei & pietatis fructus iure suo reposcere. Vet. cod. author.* confutat *pro*, confitetur, *legimus. Vult enim Christum vel ea solum parabola cunctas Valentinianorum delirationes disertè solideque refellere.*

2. Sed expandam in vniuersum mundum] *Ecclesiam per vniuersas mundi plagas Irenæi temporibus iam dilatatam fuisse, varijs exemplis, historijs, & authoribus citatis, annotauimus cap. 3. lib. 1. Hic tantum obseruandum, eandem veræ Ecclesiæ notam Irenæo & cunctis Patribus fuisse, quæ nunc est Catholica: & ad vniuersa loca, tempora, hominum genera, ad nationes denique omnes, & linguas pertinet: & instar solis, fontis, & radicis, radios vibrat, riuos diffundit & ramos suos vnica in fidei confessione, sacramentorūque perceptione ipsa manēs, in omnes extēdit. Hæc varijs scripturarū testimonijs & validissimis rationibus docet Augustinus, eadē via euincens, nullis omnino hæreticorum sectis nomen Catholicū aptari posse. Ep. 48. 161. 170. Breuiculo collat. cum Donatistis, Collatione tertij Dei. lib. de agone Christiano cap. 29. lib. de Symbolo, c. 10. lib. 3. contra Gaudentium cap. 1. & libr. de vnitate Ecclesiæ. cap. 3. 6. 7. 8. & 9.*

3. Superducet] *Expunximus* superducit *vet. cod. auth.*

4. Vnus & idem cùm semper sit Verbum Dei] *Vetus cod.* vnum & idem, *quod magis Latinum est: verùm, cùm ferè semper Verbum Dei, pro Filio, in masculino genere dixerit, vocem λόγος respiciens, immutare noluimus.*

5. Cùm angeli transgressores] *Vetus fuit multorum & grauissimorum authorum opinio, Angelos malos specie mulierum allectos, adsumptis hominum corporibus, cum ipsis rem habuisse, prolemq́; suscepisse, quā in Gigātes, Faunos, Panas, Syluanos, Satyros, & id genus monstrorum partiti sunt. Enochum primū ferūt huius opinionis authorem: Mosem deinde volunt rei huius meminisse Genes. 6. Iosephus 1. antiq. & pleriq́; alij Hebræorum Rabbini, illam asserūt. Inter Græcos Orthodoxos his subscribunt, Iustinus martyr in priore Apol. Clemens Alex. lib. 3. Pædagogi cap. 2. & libr. 3. & 5. Strō. Athenagoras in Apol. pro Christianis, Methodius martyr Serm. de resur. Origenes tractatu de singul. clericorum apud Cyprianū, si illius sit author: Proclus & Psellus Philosophi Christiani. Ex Latinis scriptoribus eam amplexantur Tertull. lib. de Velādis Virginibus, & lib: de Habitu mulierum. Cypr. tractat. de vanitate idolo. Lactantius lib. 2. cap 15. & Seuerus Sulpitius lib. 1. Hist. sacræ. Plurima hinc inde suo more versans Augustinus 15. de Ciuitate Dei cap. 23. & 24. de hac disputatione nihil temerè audet desinire, &c.*

Verùm, ista Mosis sententia, Videntes filij Dei filias hominū, quòd essent pulchræ, acceperunt sibi vxores, *&c. cui innititur præcedens opinio, longè rectius redditur à Chaldæo interprete, & Patribus orthodoxis, sic vt per filios Dei non spiritus angelici significentur, sed filij principum, ea phrasi quæ Iudices, Magistratus, Principes, alijq́; præstantes viri, & dij, & filij Dei in sacris persæpe appellantur. Aben-Esra quoq́;* per filios Dei, *homines Deum agnoscentes intelligit, nimirum filios Seth, apud quos diuina religio ab initio & deinceps viguerat: qui tandem cum Cainitarum filiabus commixti, didicerunt opera earum, & in summā impietatem euaserunt, dempta Noe vnica familia. Atque hanc sententiam, vt aptiorem & saniorem amplexātur Hieronymus, Chrysostomus, alijq́; plurimi. Augustinus denique quæstionibus in Genesim in eandem magis inclinās scribit: iustos homines posse etiam angelorum nomine nuncupari, sicut & Ioannes Baptista an*gelus, *in sacris nominatur, Malach. 3. Ioan. 1.*

6. Donationem] *Ita vet. cod. excusi* dominationem *habebant.*

7. Ad vos] *Expunximus* eos: *deinde* dices *pro* dicas: *&* voci *pro* vocem, *vet. cod. auth. restituimus.*

8. Super nos] *Deleuimus* vos.

9. Distribuit aduersus] *Codices excusi* attribuit in: *& non multò post,* terrarum, *pro* terræ *supposuimus, auth. vet. cod.*

10. Boni operis] *Non inepta est veteris cod. lectio in Dauidi casu,* bono operi, sed malo, *cùm quidam Græci cod. habeant τῷ ἀγαθῷ ἔργῳ, & Chrysostomi interpres reddiderit, Principes bene agentibus terrori non sunt, sed malè.*

11. Vocans] *Codices excusi* vocat: *deinde* stantes *erasimus, &* statim *reposuimus veteris cod. auth.*

12. Similiter autem & merces vna] *Si æternitatem regni cælestis, immortalitatem corporum, ac ipsum Deum vnicum beatitatis obiectum spectauerimus, omnibus certè æqualis est merces: aliàs non.*

13. Et inscriptionem] *Deleuimus* discretionem *vet. cod. auth.*

14. Et pœnitetur] *Verbum impersonale vocis tantùm actiuæ, voce passiua vsurpat. Græca Euangelij habent ὕστερον δὲ μεταμεληθείς, vulgata edit. reddit,* Postea autem pœnitentia motus.

A

OSTENSIO QVOD HOMO LIBER SIT ET *suæ potestatis, ad hoc vt ab se eligere possit meliora & contraria.*

CAPVT LXXI.

Liud autem, quod ait, Quotiens volui congregare filios tuos, & noluisti? [1]Veterem Legem libertatis hominis manifestauit, quia liberũ eum Deus fecit ab initio, habentem suam potestatem, sicut & suam animam, ad vtendum sententia Dei voluntariè, & non *coactum à Deo. [2]Vis enim à Deo non fit, sed bona sententia adest illi semper. Et propter hoc consilium quidem bonum dat omnibus. [3]Posuit autem in homine potestatem electionis, quemadmodum in Angelis. [4]Etenim Angeli rationabiles, vti hi quidem qui obedissent, iustè bonum sint possidentes, datum quidem à Deo, seruatum verò ab ipsis. Qui autem nõ obedierunt, iustè *non inueniuntur cum bonis, & meritam pœnam percipiet. Quoniam Deus quidem dedit benignè bonum, ipsi verò non custodierunt diligenter illud, neque preciosum arbitrati sunt: sed supereminentiam bonitatis contempserũt. Abijcientes igitur bonum & quasi respuentes, meritò omnes iustum iudicium incident Dei, quemadmodum & Apostolus Paulus in [ea] epistola, quæ est ad Romanos, testificatus est, dicens ita. An diuitias bonitatis eius, & patientiæ, & longanimitatis contemnis, ignorans quoniam bonitas Dei *in pœnitentiam te adducit? Secundùm autem duritiam tuam, & cor impœnitens thesaurizas tibimetipsi iram in *diẽ iræ & reuelationis iusti iudicij Dei. Gloria autem & honor (inquit) omni operanti bonum. Dedit ergò Deus bonum, quemadmodum & Apostolus testificatur in eadem epistola, & qui operantur quidem illud, gloriam, & honorem percipient; quoniam operati sunt bonum, cùm possint non operari illud: hi autem qui illud non operantur, iudicium iustum *recipient Dei, quoniam non sunt operati bonum, cùm possint operari illud.

Matt. 23. 37. — Rom. 2. 4. — Ibidem 7.

* coactus — B — *non inueniuntur cũ bono. — *ad — *die — * excipient

ANNOTATIONES.

C

1. Veterem legem libertatis] *in cap. 9. & 29. libri huius, multa adduximus ex Patribus, qui primo & secundo à Christo sæculo Ecclesiam direxerunt, quibus præsens Irenæi dogma de libero arbitrio in Angelis, & homine, ante & post lapsum seruato, tanquam Dei verbum amplexandum esse confirmauimus. Hic ne iure apertissima simus prolixiores, aliquod tertiæ & quartæ ætatis Patrum testimonia adijciemus, reliquorũ autẽ locos quasi digito signabimus, quibus idem firmatur: vt inde cuiuis pateat, perpetuam, perspicuamque, & nũquam confusam, (vt garriunt Magdeburgenses) Ecclesiæ catholicæ huiusmodi fuisse sententiam. Horum itaque primus audiatur Eusebius Cæsar.* Non dij boni, *ait*, sed perniciosi dæmones sunt, qui libertatem nostram destruxerunt: & stellis non exteriora solùm, verùm etiam voluntates nostras cogi persuaserunt. Quòd si esset, iaceret omnis philosophia, iaceret pietas, nulla esset laus virtutis, nullus fructus laborum, nec puniendi essent improbi, nec admirandi studiosi &c. *Fusius istbæc persequitur toto eo capite: & capitibus 6. & 7. confirmat rursus eadem dilucidis gentilium philosophorum rationibus Capitibus 8. & 9. idem præstat rationibus & sententiis Bardesanis Syri Episcopi, Origenis, demum litteris sacris: Deinde etiam lib. 1. Demonstr. Euangelicæ capite 9. & libro 4. capite 1. 6. 9. & 10.*

Lib. 6. de præp. cap. 5.

Sequatur Lactantius, Quoniam clemens est (*ait*) & pius erga suos Deus, ad eos Filium misit, quos oderat, nec illis in perpetuum salutis viam clauderet; sed daret his liberam facultatem sequendi Deum, vt & præmium vitæ adipiscerentur, si eum sequuti fuissent: & culpa sua in mortis pœnam incurrerent, si regem suum repudiassent.

Li. 4. ca. 11.

Addatur Athanasius. Anima, *inquit*, ad eas quas commenta est voluptates, viribus suis abutitur, ideo quod libera sit, & sui arbitrij. *Et alibi:* Animaduertens Deus arbitrium delectumque hominis vtroque vergere, maturè gratiam quam dederat, legis & loci præsidio communitam voluit.

Ora. cont. idol. — Li. de incar. Verbi.

Hilarius. Vnicuique nostrum libertatem vitæ, sensumque Deus permisit.

In psal. 2.

D

Basilius ad illud Esaiæ 1. Si volueritis & audieritis me, &c. Hoc maximè loco, *inquit*, velut ob oculos exhibet libertatem arbitrij, humanæ naturæ indultam. *Item in cap. 14. Isaiæ.* Ex suo ipsius proposito & libera voluntate, vnusquisque esse potest semen sanctum, aut certè in diuersum abire. *Et*, Homo natura vtitur libera, vt ad vtrumlibet possit inclinari, ad electionem scilicet boni & peioris.

Lib. 1. cõtra Euno.

Nazianzenus Apolog. 1. Singularis & eximiæ Dei bonitatis argumentum est, facere, vt nostra quoque aliqua ex parte sit virtus, nec natura tantum inferatur; sed voluntate etiam animique proposito excolatur, arbitrijque libertate parem in vtramque partem motum habente. *Prætermitto quæ ad hoc dogma confirmandum idem author habet in explicatione illius: Cùm consummasset Iesus sermones hos, &c. Item oratione in*

Christi

A *Christi natiuitatem: vt reliquorum eius ætatis locos insigniores duntaxat designem.*

Marcus eremita libro de Paradiso sub finem. Et libr. de lege spirituali, ca. 55. & 56. Ambrosius epist. 83. enarratione in Psalm. 40. Epiphanius libr. contra hæreses, 16. & 64. Gregorius Nyssenus libr. de hominis opificio, cap. 16. lib. de vita Mosis. Homilia 2. & 8. in Ecclesiasten Oratione catechetica cap. 5. & 31. Oratione de mortuis. Prudentius in Hamartigenia. Theophilus Alexandr. libr. 3. Paschali. Hieronymus epist. ad Demetriadē. epist. ad Ctesiphontem. Epistol. ad Damasum. Quæst. Heb. in Genes. & lib. 3. Comment. in Esaiam: Augustini locos magna diligentia collegit Hieronymus Torrensis, libr. 2. cōfessionis Augustinianæ, capit. 32. Cyrillus Ierosolymitanus catechesi 4. Alexandrinus Dialogo de adoratione Spiritus sancti, libr. 3. & 8. cōtra Iulianū. Prosper Aquitanicus libr. 1. de vocatione Gentiū, capit. 3. 5. & 7. Hi omnes tū Græci, tū Latini, hominem natura liberū esse, boni, maliquē optionē, & electionem B *sibi datā & oblatam, ob idquē vtrinque iuste iudicatū iri, partim ijsdem Scripturis & rationibus, quibus his capitulis Irenæus, partim alijs, manifestè docuerunt.*

2. Vis enim à Deo non fit] *Hæc Irenæi verba citantur à Damasceno, libr. 1. Parallelorum, cap. 100. & in eundem scopum, nimirum vt doceat vterque, peccatorum ac reprobationis improborum causam nō esse in Deo, sed in ipsis reprobis.* Deut. 30. *Nā vis ab illo non fit vt peccent, sed vnicuique proponit vitam & bonum, & è cōtrario mortem & malum, vt diligat Dominum & ambulet in vijs eius. Insuper, dat omnibus (inquit Irenæus) bonum consilium, videlicet per Prophetarum, Apostolorum, & his succedentium pastorum Ecclesiæ adhortationes; & tam publica quàm priuata commoda vel incommoda; occultas denique Spiritus sancti in conscientijs omnium hominum loquentis inspirationes: quas si pro relicta sibi libertate elegerint, serioquē amplexati & prosequuti fuerint, procul dubio seruabuntur, alias æternæ perditioni iustè addicentur. Hinc & Hilarius:* Esse filios Dei, non necessitas est, sed potestas: quia vniuersis Dei munere, non natura gignentium affertur, sed voluntas præmium consequitur. *De his copiosè disserit Augustinus, lib. de spiritu & litera, capit 33. Libr. 3. de libero arbitrio cap. 19. & libro de natura & gratia, capite sexagesimo septimo.*

3. Posuit autem in homine] *Huiusmodi electionis potestatem, etiam post lapsum primi hominis in eius posteris perseuerare adeò certum & manifestum est, vt nulli Simoniani, nulli Marcionitæ aut Manichæi, nulli Lutherani aut Caluinistæ, nulli Anabaptistæ aut Ariani hoc ipsum inficiari valeant, nisi peruicaciter dānent, vel saltem miserè torqueant istas Scripturas:* Elige vitam, vt & tu viuas, & semen tuum. Tu hodie elegisti Dominum Deum tuum. Elegi abiectus esse in domo Dei mei. Maria optimam partem elegit, &c. Deut. 26. & 30 Psal. 83. Luc. 10.

4. Etenim Angeli rationabiles] *Angelorum exemplo confirmat, ad Dei infinitam liberalitatem, æquitatemquē pertinere, quod non modò Angelos, sed & ipsos homines animi libertate præditos condiderit, totoquē vitæ curriculo eadem instructos vel præmijs cælestibus tandem coronet, vel sempiternis adiudicet supplicijs. Ac de his iam diximus in capite nono huius libri.*

OSTENSIO QVOD NON NATVRA QVIdam boni sunt, quidam verò mali, & quòd in hominis electione sit bonum.

C

CAPVT LXXII.

* qui * instituti

[1] I autem naturaliter quidā boni, quidam verò mali facti fuissent, neque [hi] laudabiles essent * quia boni sunt, tales enim * facti fuerant. Sed neque illi vituperabiles, & ipsi enim tales fuerant instituti. Sed quoniam omnes eiusdem sunt naturæ, & potentes retinere, & operari bonum, & potentes rursum amittere id, & non facere: [2] iustè etiam apud homines sensatos; quanto magis apud Deum? Alij quidem laudantur, & dignum percipiunt testimoniū electionis bonæ & perseuerantiæ: alij verò accusantur, & dignū percipiunt damnum, eo quòd iustū & bonū reprobauerint. Et ideo Prophetæ [quidem] hortabantur homines iustitiam agere, bonū quoque operari, sicut per multa ostendimus: quia in nobis sit hoc, & propter multā negligentiā in obliuionem inciderimus, & consilio egeamus bono, propter quod bonus præstabit bonum consilium [3] perfectis [per Prophetas.] Propter hoc autem & Dominus,
D Luceat lumen vestrum, dicebat, coram hominibus, vt videant bona facta vestra, & Matt. 5. 16.
* clarificēt. * glorificent Patrem vestrum qui in cælis est. Et: Attendite vobis, ne fortè grauentur corda vestra in crapula, & ebrietate, & sollicitudinibus sæcularibus. Et: Sint Luc. 21. 34. Luc. 12. 35.
lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes, & vos similes hominibus expectantibus Dominum suum, quando reuertatur à nuptijs, vt cùm venerit, & pulsauerit, [4] aperiant ei.] Beatus seruus ille, quē cùm venerit Dominus eius, inuenerit ita facientem. Ibid. 47. 48
Et iterum. Seruus qui scit voluntatem Domini sui, & non facit, vapulabit multis. Luc. 12. 47.
Et: Quid mihi dicitis, Domine, Domine, & non facitis quæ dico? Et iterum: Si autē Luc. 6. 46. Mat. 24. 48.
dicat seruus in corde suo, Tardat Dominus meus, & incipiat cædere cōseruos, & mā- ducare, & bibere, & inebriari, veniet Dominus eius in die qua non sperat, & diuidet eum, & partem eius cum hypocritis ponet: & omnia talia quæ liberum, & suæ potestatis ostendunt hominem, & quia [consilio] instruat Deus, adhortans nos ad subie-

subiectionem sibi,[&]auertens ab incredulitate, non tamen de violentia cogens. A
Iohn 6.67. Etenim ipsum Euangelium si noluerit quis sequi, licet quidem, non tamen expedit. Inobedientia enim Dei, & amissio boni est quidem in hominis potestate: læsio-
1.Cor.6.12. nem autem, & damnum non quamlibet infert: & propter hoc Paulus ait. Omnia licent, sed non omnia expediunt, & libertatem referens hominis, quapropter & omnia licent, non cogente eum Deo, & id non expedit, ostendens vt non ad velamen
Ephes.4.25. & 5. malitiæ abutamur libertate, non enim hoc expedit. Et iterũ ait. Loquimini veritatem vnusquisq; cum proximo suo, &: Omnis sermo malus de ore vestro non exeat, aut turpitudo, aut vaniloquium, aut scurrilitas, quæ ad rem non * pertinent, sed magis gratiarum actio. Et: Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lumen in Do- *pertinet.
Rom.13.13. 1.Cor.6.29. mino, quasi filij lucis honestè ambulate, non in commessationibus, & ebrietatibus: nõ in cubilibus, & in libidinibus: non in ira, & zelo. [Et] hæc quidẽ [fuistis,] sed abluti estis, sed sanctificati estis in nomine Domini nostri. Si igitur non in nobis esset facere hæc, aut non facere, quã causam habebat Apostolus, & multò prius ipse Dominus consilium dare, quædam quidem facere, à quibusdam verò abstinere? Sed quo- B
niam liberæ sententiæ ab initio est homo, & liberæ sententiæ est Deus, cuius ad similitudinem factus est, semper consilium datur ei, continere bonum, quod perficitur ex ea, quæ est ad Deum obedientia: & non tantùm in operibus, sed etiam in fide liberũ,
Matth.8.13 Marc.9.23. & suæ potestatis arbitrium homini seruauit Dominus, dicens. Secundùm fidem tuã fiat tibi, propriam fidem hominis ostendens, quoniam propriam suam habet sententiam. Et iterum: Omnia possibilia [sunt] credenti: &, Vade, sicut credidisti, fiat tibi.
Iohn.3.36. Et omnia talia, suæ potestatis secundùm fidem ostendunt hominem. Et propter hoc, is qui credit ei, habet vitam æternam: qui autem non credit Filio, non habet vitam æternam: sed ira Dei manebit super ipsum. Secundùm hanc igitur rationem, & suum proprium [bonum] ostendens Dominus, & sui arbitrij, ac suæ potestatis hominem
Mat.23.37 significans, dicebat ad Hierusalem. Quotiens volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina pullos suos sub *alas, & noluisti? Quapropter relinquetur vobis domus vestra deserta. Qui autem his contraria dicunt, ipsi impotentem introducunt Dominum, scilicet quasi non potuerit perficere hoc, quod voluerit. [Aut] rursum ignorantem * naturam Choicos, (vt ipsi dicunt) & eos, qui non possunt accipere eius incorruptelam. *assellis. *natura C

Obiectio. Sed oportebat (inquit) eum, neque Angelos tales fecisse, vt possent transgredi, neque homines, qui statim ingrati existerent in eum, quoniam rationabiles, & examinatores, & [iudicabiles] facti sunt; & nõ quemadmodum irrationabilia, siue inanimalia, quæ sua voluntate nihil possunt agere: sed cum necessitate, & vi ad bonũ trahuntur, in quibus vnus sensus, & vnus mos inflexibilis, & sine iudicio, qui nihil a-
Responsio. liud esse possunt, præter quàm quod facti sunt. Sic autem nec suaue esset eis, quod est bonũ, neque preciosa communicatio Dei, neque magnopere appetendum bonum, quod sine suo proprio motu, & cura, & studio prouenisset; sed vltro & otiosè insitũ. Ita vt essent nullius momenti boni, eo quòd natura magis, quàm voluntate tales extiterint, & vltroneum haberent bonum, sed non secundùm electionem. Et propter hoc, nec hoc ipsum intelligentes, quoniam pulchrum sit quod bonum, neque fruentes eo. Quæ enim fruitio boni apud eos, qui ignorant? Quæ autem gloria his, qui nõ
2.Tim.2.5. studuerint illud? Quæ autem corona his qui non eam, vt victores in certamine cõsequuti sunt? Et propter hoc Dominus violentũ dixit regnum cælorum. Et qui vim D
Matt.11.12 1.Cor.8.25. 26.27. faciunt (inquit) diripiunt illud. Hoc est, qui cum vi & agone vigilantes instanter diripiunt illud.] Propter hoc autẽ & Paulus [Apostolus] ait ad Corinthios. Nõ scitis, quoniam hi qui in stadio currunt, omnes quidẽ currunt, sed vnus accipit brauium?
1.Cor.9.25. Sic currite vt comprehendatis. Omnis autem qui agonizat, in omnibus continẽs est, ille quidem vt corruptibilem accipiat coronam, nos autem [incorruptibilem.] Ego autẽ sic curro, non in incertum: sic pugno, non quasi aerem cædens, sed liuidum facio corpus meum, [&] in seruitutem redigo: ne fortè alijs prædicans, ipse reprobus
2.Tim.4.7. efficiar. Bonus igitur agonista, ad incorruptelæ agonem adhortatur nos, vti coronemur; & preciosam arbitremur coronam, videlicet quæ per agonẽ nobis acquiritur, sed non vltrò coalitam. Et quanto per agonem nobis aduenit, tanto est preciosior: quanto autẽ preciosior, tanto eam semper diligamus. Sed neque similiter diliguntur ea, quæ vltro adueniunt, quã illa quæ cum multa sollicitudine adinueniuntur. Quoniam igitur * pro nobis erat, [plus] diligere Deum, cum agone hoc nobis adinuenire, & Dominus docuit, & Apostolus tradidit. Et aliàs autem esset, videlicet nostrum insensatum bonum, quod esset inexercitatum. Sed & videre non tantùm nobis esset *μεθ' ἡμῶν penes nos

desi-

A desiderabile. nisi cognouissemus quantum esset malum non videre. Et bene valere autem, malè valentis experientia honorabilius efficit; & lucem, tenebrarum comparatio; & vitam, mortis. Sic & cæleste regnum honorabilius est his qui cognouerunt terrenum. Quantò autem honorabilius, tanto magis diligimus illud: & si plus illud dilexerimus, [10]clariores erimus apud Deum. Pro nobis igitur omnia hæc sustinuit Dominus, vti per omnia eruditi in omnibus, in futurum simus cauti, & perseueremus in omni eius dilectione, rationabiliter edocti diligere Deum: Deo quidem magnanimitatem præstante in apostasia hominis, homine autem erudito per eam, quemadmodum & Propheta ait. Emendabit te abscessio tua: præfiniente Deo omnia ad hominis perfectionem, & ad *ædificationem, & manifestationem dispositionum; vti & bonitas ostendatur, & iustitia perficiatur, & Ecclesia ad figuram imaginis Filij eius coaptetur, & tandem aliquando maturus fiat homo, in tantis maturescens ad videndum, & capiendum Deum.

*efficaciā.

ANNOTATIONES.

1. Si autem naturaliter] *Homines plena libertate aut vel boni sunt vel mali, non natura, vt aperta Euangelistarum & Apostolorum testimonia comprobant. Qui verò libero arbitrio contradicunt, Deum imbecillatis & iniustitiæ arguunt.*

B

2. Iustè apud homines sensatos] *Id est, qui non egent sensu communi, sed sola naturali recta ratione de rebus iudicant, quales inter alios fuerunt Philosophi, Oratores, Poetæ prophani, quorum iudicijs, rationibus & scriptis, humani animi libertas comprobatur.*

3. Perfectis] *Vetus codex* per Prophetas, *vtrumque seruauimus.*

4. Aperiant ei] *Codices excusi* aperiatis.

5. Sed etiam in fide liberum] *Fidem duplicem constituunt Theologi, priorem, quæ electione vel auditione verbi Dei acquiritur, hinc acquisitam vocant. Hanc Cyrillus Ierosolym. dogmaticam, Apostolus fidem ex auditu nominat: eam liberam sic docet Augustinus.* Intrare Ecclesiam quisquam potest nolens, accedere potest ad altare nolens, accipere potest sacramentum nolens: credere non potest nisi volens. *Posteriorem fidem quòd à Deo penitus infundatur mentibus nostris, infusam appellant. Hanc donum Dei esse, compluribus scriptis ostendunt Augustinus & Cyrillus: verùm & ipsam consensum liberum voluntatis nostræ requirere suis libris produnt. Lib. de prædest. Sanctorum, cap. 11. Lib. 1. retractat. cap. 23. Lib. de Spiritu & litera, capit. 31. & 32. & Catechesi 5. De vtraque igitur loquatur Irenæus, semper verè loquitur, non solum in operibus, sed etiam in fide, hominem liberum esse.*

C

Tract. 26. in Ioan.

6. Hoc est qui cum vi] *Duodecim has voces ex vet. cod. addidimus.*

7. Omnis autem qui agonizat] *Græcè est ὁ ἀγωνιζόμενος, qui certat. Cyprianus lib. de exhortatione Martyrum, cap. 8 & Episto. ad Martyres & Confessores de Mappalico, habet vt Irenæus,* Omnis enim qui agonizat. *Pamelius vir multæ lectionis, illic annotat omnes codices suos vno excepto, legisse:* Omnis qui agonizatur, *quod & hic habebat vetus noster codex: vtrumque rectè.*

8. In omnibus continens est] *Græcè πάντα ἐγκρατεύεται, in omnibus temperans est. Cyprianus locis superius signatis, vt & Irenæus,* in omnibus continens est. *Deinde plurali numero,* illi quidem vt corruptibilem coronam accipiāt, *legit idem Cyprianus, quod & hic vetus codex noster.*

9. Nos autem incorruptibilem] *Sic habet vetus codex, quod concinnè respondet verbis Græcis, φθαρτόν, ἄφθαρτον, id est, corruptibilem, & incorruptibilem. excusi* incorruptam. *non malè.*

10. Clariores erimus apud Deum] *Pro diuersis operibus, varios gloriæ & claritatis gradus apud Deum reponi, hic exploratum & certum habetur, vt vel cæcis omnibus innotescat. Proinde fremant licet bonorum operum osores, & solius fidei assertores.*

QVAE CAVSA FVERIT, QVOD NON ab initio perfectus factus est homo.

D

CAPVT LXXIII.

I[1] [hoc] autem dicat aliquis, Quid enim? Non poterat ab initio Deus perfectum fecisse hominem? Sciat quoniam Deus quidem, cùm semper sit idem, & *innatus, quantum ad ipsum est, omnia possibilia ei. Quæ autem facta sunt ab eo, secundùm quod postea facturæ initium habuerunt, secundum hoc & minora esse oportuit eo qui se fecerit. Nec enim poterant infecta esse, quæ nuper facta sunt: propter quod autem non sunt infecta, propter hoc & ideo deficiunt à perfecto.

Luc. 1. 37.

*ἀγέννητος

ANNO-

A

ANNOTATIONES.

1. Si hoc autem dicat aliquis] *Oportuit creaturam plurimum differre à suo Creatore: quoniam is æternus est, non factus ab aliquo, illa facta ex tempore, & imperfecta, vt sequenti capite exemplo paruuli declaratur. Ideoq; hominem*] *ensim crescere ac perfici decuit.*

ET SECVNDVM QVID OMNIA QVAE facta sunt indigent perfecto, & vnde est indigentia.

CAPVT LXXIIIj.

SEcundùm enim quod sunt posteriora, secundùm hoc & infantilia, & secundùm quod infantilia, secundùm hoc & insueta, & inexercitata ad perfectam disciplinam. Quemadmodum enim mater potest [quidem] præstare perfectam escam infanti, ille autem adhuc non potest robustiorem se percipere escam: sic & Deus ipse quidem potens fuit homini præstare perfectionem ab initio, homo autem impotens percipere illam: [1]infans enim fuit. Et propter hoc Dominus noster, in nouissimis temporibus recapitulans in seipso omnia, venit ad nos, non quomodo ipse poterat, sed quomodo illum nos videre poteramus. Ipse enim in sua inenarrabili gloria ad nos venire poterat, sed nos magnitudinem gloriæ [ipsius] portare non poteramus. Et propter hoc quasi infantibus ille qui erat [2]panis perfectus Patris, lac nobis semetipsum præstitit, quod erat secundùm hominem eius aduentus, vt quasi à mammilla carnis eius enutriti, & per talem lactationem assueti manducare & bibere verbum Dei, & eum, qui est immortalitatis panis, qui est Spiritus Patris, in nobis ipsis eum continere possimus.

Ioan. 6. 35. & 41.

B

C

ANNOTATIONES.

1. Infans enim fuit] *Quibus de causis primus homo cum infante cōparetur, explicat Theophilus Antioch. libr. 2. ad Autolycum, nimirum quod simplex, & sincerus esset quasi puer.*

2. Panis perfectus Patris] *Vetus codex vocem* Patris, *ignorat: hāc si retinueris, sensus est, à Patre missus ac datus, vti scriptum est, Ioannis 6. Patre meus dat vobis panem de cælo verum. Ego sum panis, qui de cælo descendit. Quod sequitur*, Lac nobis semetipsum præstitit, *explicatur egregiè à Clemente Alexandr.* Verbum, *inquit*, est omnia infanti, & pater, & mater, & pædagogus, & altor. Comedite, *ait*, meam carnem, & bibite meum sanguinem. Hæc apposita & conuenientia alimenta nobis suppeditat Dominus, & carnem præbet, & effundit sanguinem, & ad incrementum nihil deest infantibus, &cæt. *Libro 1. Pædagog. cap 6.*

QVID EST QVOD A PAVLO DIctum est, Lac vobis potum dedi, non escam.

D

CAPVT LXXV.

1. Cor. 3. 2.

[1]ET propter hoc Paulus ad Corinth. ait. Lac vobis potum dedi, non escam: nondum enim poteratis escam percipere, id est, eum quidem aduentum Domini, quem secundùm hominem didicistis: nondum autem Patris Spiritus requiescit super vos, propter vestram infirmitatem. Vbi enim sunt zelus, & discordia (ait) in vobis, & dissentiones, nonne carnales estis, & secundùm hominem ambulatis? Hoc est, quoniam nondum Spiritus Patris erat * cum ipsis, propter imperfectionem eorum, & infirmitatem conuersionis. Quemadmodum igitur Apostolus quidem poterat dare escam: (quibuscunque enim imponebant Apostoli manum, accipiebant Spiritum sanctum, qui est esca vitæ) illi autem non poterant *percipere illud, quoniam infirmum adhuc & inexercitabilem sensum erga Deum conuersionis habebant. Sic & initio Deus quidem potens fuit dare perfectionem homini, ille autem [2]nunc nuper factus, non poterat illud accipere, vel accipiens capere, vel capiens continere. Et propter hoc coinfantiatum est homini Verbum Dei, cum esset perfectus, non propter se, sed propter hominis infantiam, sic capax effectus, quemadmodum homo illum capere potuit. Non igitur circa Deum

*in

Act. 8. 17.

*accipere

A Deum impossibile & indigens, 3 sed circa eum qui nunc nuper factus est homo, quoniam non * perfectus erat. Circa Deum autem virtus simul, & sapientia, & bonitas ostenditur. Virtus quidem & bonitas in eo quòd ea, quæ nondum erant, voluntariè constituerit, & fecerit: sapientia verò, in eo quòd apta & consonantia quæ sunt, fecerit. Quædam autem propter immensam eius benignitatem augmentum accipientia, & in multum temporis perseuerantia, infecti gloriam referunt Deo, sine inuidia donanti quod bonum est. Secundum enim id quod facta sunt, non sunt infecta: secundū id verò quod perseuerant longis AEonibus, virtutem infecti assument, Deo gratuito donante eis sempiternam perseuerationem. Et sic principalitatem quidem habebit in omnibus Deus. Quoniam & solus infectus, & prior omnium, & omnibus vt sint, ipse est causa: reliqua verò omnia in subiectione manent Dei. Subiectio autem Dei, incorruptelæ perseuerantia est. incorruptela autem gloria infecti. Per hanc igitur ordinationem, & huiusmodi conuenientiam, & talis factus, & plasmatus homo secundum imaginem, & similitudinem constituitur infecti Dei, Patre quidem bene sentiē-

*infectus

B te [& iubente:] 4 Filio verò ministrante, & formante. Spiritu verò nutriente, & augente: homine verò paulatim proficiente, & perueniente ad perfectum, id est, proximum infecto fieri. Perfectus enim est infectus, hic autem est Deus. Oportuerat autem hominem primò fieri, & factum augeri, & auctum corroborari, & corroboratum multiplicari, & multiplicatum conualescere, conualescentem verò glorificari, & glorificatum videre suum Dominum. Deus enim est qui habet videri. 5 Visio autem Dei efficax est incorruptelæ: incorruptela verò proximum [facit] esse Deo. Irrationabiles igitur omni modo, qui non expectant tempus augmenti, & suæ naturæ infirmitatē adscribunt Deo. Neque enim Deum, neque semetipsos scientes, insatiabiles & ingrati, nolentes primò esse hoc, quod & facti sunt, homines passionum capaces, sed supergredientes legem humani generis, & antequam fiant homines, iam volunt similes esse factori Deo, & nullam esse differentiam infecti Dei, & nunc facti hominis, qui plus irrationabiles sunt, quàm muta animalia. Hæc enim nō imputant Deo quoniam nō homines fecit ea, sed vnumquodque eo quod factum est, quoniam est, gratias agit. Nos enim imputamus ei quoniam non ab initio dij facti sumus, sed primò quidem homines, tunc demùm Dij: quamuis Deus secundùm simplicitatem bonitatis suæ hoc fecerit, ne quis eum putet inuidiosum, aut impræstantem. Ego (inquit) dixi, dij [e]stis,] & filij excelsi omnes. Nobis autem potestatem Diuinitatis baiulare nō sustinē-tibus, Vos autem (inquit) sicut homines moriemini: vtraque referens, & illud quod est benignum suæ donationis, & infirmitatem nostram, & quod essemus nostræ potestatis. Secundùm enim benignitatem suam benè dedit bonum, & similes sibi suæ potestatis homines fecit: secundùm autem prouidentiam, sciuit hominum infirmitatem, & quæ ventura essent ex ea, secundùm autem dilectionem, & virtutem, vinci factæ naturæ substantiam. Oportuerat autem primò naturam apparere, post deinde vinci & absorbi mortale ab immortalitate, & corruptibile ab incorruptibilitate, & fieri hominem secundùm imaginem, & similitudinem Dei, agnitione accepta boni & mali.

Sap. 6. 19 & 20.

Psal. 81. 6.

Homo suæ potestatis factus est à Deo.

2. Cor. 5. 4. 1. Cor. 15. 53

ANNOTATIONES.

1. Et proptēr hoc Paulus] *Docet hominis imperfectionem alicui diuinæ infirmitati tribuendam esse sed humanæ incapacitati. Nam Deus in hominis conditione maximam virtutem, sapientiam, ac bonitatem adeò manifestauit, vt rationis expertes sint, qui aliter sentiunt.*

D

2. Nunc nuper factus] *Pro his tribus vocibus, vetus codex habet* imperfectus.

3. Sed circa eum] *Vet. cod.* sed circa eum, qui nuper factus homo, quoniam non infectus erat.

4. Filio verò ministrante.] *Cùm hic, vel alibi dicitur Filius ministrasse Patri in rerum creatione, intelligendum, quòd omnipotentiam virtutemque omnem vt & ipsam Deitatem, Filius à Patre habeat, non à seipso; & eadem cum Patre creat, regit, operatur: velut ait in Euangelio:* Pater meus vsque modò operatur, & Ego operor. *Et postea:* Non potest Filius à se facere quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem. Quæcunque enim ille fecerit, hæc & Filius similiter facit, *&c. Ioan. 6 vers. 17. & 19 Ergo Pater per Filium omnia fecit, vt Ioannes & Paulus adfirmant, non tanquam per instrumentum, aut ministrum à natura & Deitate sua alienum, vt blasphemauit Arius: nec tanquam per causam secundariam vel minus principalem, vt Caluiniani, & noui Samosateniani Trinitarijque impiè garriunt: sed vt per alteram à se personam, cui cum essentia sua, omnem vim cooperādi & concreandi ab æterno communicauit. Idem ergo cum Patre est rerum omnium creator & principium, licet de principio, nimirum de Patre, sicut testatur, dicens:* Quando appendebat fundamenta terræ, cum eo eram cuncta componens. Ego principium, qui & loquor vobis. Ego sum α & ω, principium & finis. *Paulus denique, Psalmistæ verbis ita hunc alloquitur.* Tu in principio terram fun-

Ioan. 1. Rom. 11.

Prou. 8. Ioan. 8.

Psal. 101. Hebr. 1.

dasti, & opera manuum tuarum sunt cæli. *Itaque non sine graui in Filium Dei blasphemia scripsit Caluinus ad fratres Polonos*, Filij personam non nisi impropriè Creatorem cæli & terræ nominari.

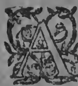
5. Visio autem Dei] *Verba sunt ex libro Sapientiæ, tametsi paulo aliter reddantur quàm in vulgata editione. Ex quo tamen apparet, librum illum Irenæo fuisse authoritatis canonicæ: sicut & Tertulliano lib. Præscript. cap. 7. libro aduers. Valentin. c. 2. & libro tertio adu. Marc. cap. 22. item Clemente Alexãd. Cypriano, alijsq́; primæ notæ authoribus, eundem librum cum alijs Diuinis annumerantibus. Augustinus de eodem ac Ecclesiastico scribit:* Illi duo libri quoniam in authoritatem recipi meruerunt, inter propheticos numerandi sunt. *His accedunt Patres quotquot adfuerunt Concilio 3. Carthaginẽsi, Laterano, Florentino, & Tridentino: quorum assertionibus satis reuinci eos puto, qui nunc aliter sentiunt ac scribunt.* A

Lib. 2. de doct. Chri.

QVAE EST AGNITIO BONI, ET MALI, ET quemadmodum homo cùm indicto audiens fuisset, inualuit Deus per dicti audientiam meliorem fieri hominem.

B

CAPVT LXXVI.

AGnitionem autem accepit homo boni & mali. Bonum est autem obedire Deo, & credere ei, & custodire eius præceptum, & hoc est vita hominis: quemadmodũ non obedire Deo, malum: & hoc est mors eius. Magnanimitatẽ igitur præstante Deo, cognouit homo, & bonum obedientiæ, & malũ inobedientiæ, vti oculo mentis vtrorumque accipiens experimentũ, electionem meliorum cum iudicio faciat; & nunquam segnis, neque negligens præcepti fiat Dei, & id quod aufert ab eo vitam, idest, non obedire Deo, experimento discens, quoniam malum est: neque tentet quidem illud vnquam. Quod autem conseruatorium vitæ eius est, obedire Deo,] sciens quoniam bonum est, vt cum omni intentione diligenter custodiat. Propter hoc etiam duplices habuit sensus, vtrorumque agnitionem habentes, vt electionem meliorum cum disciplina faciat. Disciplinam autem boni quemadmodum habere potuisset, ignorans quod est contrarium? Firmior est enim & indubitata subiacentium apprehensio, quàm ea quæ est ex suspicione coniectura. Quemadmodum cum lingua per gustum accipit experimentum dulcis & amari, & oculus per visionem discernit quod est nigrum ab albo, & auris per auditum differentias sonorum scit: sic & mens per vtrorumque experimentum disciplinam boni accipiens, firmior ad conseruationem eius efficitur, obediẽs Deo. Inobedientiam quidem primùm respuens per pœnitentiam, quoniam amarum & malum est: deinde ex compræhensione discens, quale sit quod contrarium est bono dulcedini, ne tentet quidem vnquam inobedientiam gustare Dei. Si autem vtrorumque eorum cognitionem, & duplices sensus cognitionis quis defugiat, latenter semetipsum occidit hominem. Quemadmodum igitur erit Deus, qui nondum factus est homo? quomodo autem perfectus, nuper effectus? Quomodo autem immortalis, qui in natura mortali non obediuit factori? Oportet enim te quidem primò ordinem hominis custodire, tunc deinde participare gloriæ Dei. Non enim tu Deum facis, sed Deus te facit. Si ergo opera Dei es, manum artificis tui expecta, opportunè omnia facientem: opportunè autem, quantum ad te attinet, qui efficeris.] Præsta ei autem cor tuum molle & tractabile, & custodi figuram, qua te figurauit artifex, habens in [temetipso] humorem, ne induratus amittas vestigia digitorũ eius. Custodiens autẽ compaginationem, ascendes ad perfectum: ab artificio enim Dei *abscondetur, quod est in te lutum, fabricabit substantiam in te, manus eius liniet te ab intus, & à foris auro puro & argento, & in tantum ornabit te, vt ipse rex concupiscat speciem tuam.
Psa. 44. 13. Si verò statim obduratus respuas artem eius, & ingratus existas in eũ, quoniam homo factus es, ingratus Deo factus; simul & artem eius, & vitam amisisti. Facere enim, proprium est benignitatis Dei: fieri autem, proprium est hominis naturę. Si igitur tradideris ei, quod est tuum, idest fidem in eum, & subiectionem; percipies eius artem, & eris perfectum opus Dei. Si autem non credideris ei, & fugeris manus eius: erit causa imperfectionis in te qui nõ obedisti, sed non in illo, qui vocauit. Ille enim misit, qui
Matt. 22. 3. Luc. 14. vocarent ad nuptias, qui autem non obedierunt ei, semetipsos priuauerunt regia cœna. Non igitur ars deficit Dei; potens est enim de lapidibus suscitare filios Abrahæ: sed ille qui non consequitur eam, sibimet suæ imperfectionis est causa. Nec enim lumen deficit propter eos qui semetipsos excæcauerunt: sed illo perseuerante

D D

*abscondetur,

quale &

A quale & est, excæcati per suam culpam, in caligine constituuntur, neque lumen cum magna necessitate subiiciet sibi quemquam, neque Deus* cogit eum, qui *nolit continere eius artem. Qui igitur abstiterunt à paterno lumine, & transgressi sunt Legem libertatis, per suam abstiterunt culpam, liberi arbitrij, & suæ potestatis facti. Deus autem omnia præsciens, vtrisq; aptas præparauit habitationes, eis quidem, qui inquirunt lumen incorruptibilitatis, & ad id recurrunt, benignè donans hoc quod concupiscunt lumen: aliis verò id contemnentibus, & auertentibus se ab eo, & id fugientibus, & quasi semetipsos excæcantibus, congruentes lumini aduersantibus præparauit tenebras, & his qui fugiunt ei esse subiecti,[5] conuenientem subdidit pœnam. Subiectio autem Dei requietio est æterna, vt hi qui fugiunt lumen, dignum fugæ suæ habeant locum: & qui fugiunt æternam requiem, congruentem fugæ suæ habeant habitationem. Cùm autem apud Deum omnia sint bona, qui ex sua sententia fugiūt Deum, semetipsos ab omnibus fraudant bonis. Fraudati autem omnibus erga Deum

B bonis, consequenter in Dei iustum iudicium incident. Qui enim fugiunt requiem, iustè in pœna conseruabuntur: & qui fugerunt lumen, iustè inhabitabunt tenebras. Quemadmodum autem in hoc temporali lumine, qui fugiūt illud, ipsos se tenebris mancipant: ita vt ipsi sibi causa fiant, quod destituuntur à lumine, & inhabitant tenebras, & non lumen causa est [eis] huiusmodi conuersationis, quemadmodum prædiximus: sic æternum Dei qui fugiunt lumen, quod continet in se omnia bona, ipsi sibi causa sunt, vt æternas inhabitēt tenebras, destituti omnibus bonis, [sibimetipsis] causa huiusmodi habitationis facti. Vnus igitur, & idem Deus Pater, qui quidem concupiscentibus eius commu nicationem, & perseuerātibus in subiectione eius, quæ sunt apud se [6] præparat] bona: principi autem abscessionis Diabolo, & qui cum eo abscesserunt Angelis, æternum ignem præparans: in quem * mittuntur (inquit Dominus) illi, qui in sinistra separati sunt.

Marginalia: *coget *nolit — Liberum arbitrium. — Mat. 25, 4[illegible] — *mittentur

C

ANNOTATIONES.

1. Agnitionem autem] *Boni & malij discrimen in hominis mente permansit, vt vnum eligat & persequatur, aliud fugiat & deprecetur: Deo tractabilem se cū fide & obedientia sistat, vt ab eo perficiatur. Respondetur quoque eis qui in tempus aduentus Christi & reparationis humanæ cur serius quam deceat, inquirunt. Hoc & Augustinus disseruit Tractatu 31. in Ioannem: item lib. 83. quæstion. quæst. 43 & Epistola 4*[illegible].

2. Experimento discens] *Decem & octo has voces, quæ manifestè desiderabantur, ex veteri codice restituimus.*

3. Efficeris] *Ita pro* effeceris, *& mox* temetipso, *pro* semetipso, *auth. vet. cod. restituimus.*

4. Non igitur ars deficit Dei] *Quatuordecim quoque dictiones istas ex vet. cod. adiecimus.*

5. Conuenientem subdidit pœnā] *Vetus codex,* cōuenienti subdidit pœnæ, *inde indicarim paulò supra legendum,* & eos qui fugiunt, ei, &c. *quamquam nulli (quod sciam) codices monstrent.*

6. Præparat] *Ita vet. cod. excusi* præparata.

QVID EST QVOD A PROPHETA DICTVM est, Ego Deus zelans, faciens pacem, & condens mala.

D

CAPVT LXXVII.

ET hoc [est] quod à Propheta dictum est. Ego Deus zelans, faciens pacem,[1] cōdens mala, in eos quidem, qui pœnitentiam agentes conuertūtur ad eum, faciens pacem, & amicitiam, & vnitatem componens: super eos verò qui pœnitentiam non agunt,* sed fugiūt eius lumen, ignem æternum, exteriores tenebras præparans, quæ quidem sunt mala his, qui incidunt in ea: sed bona ex iustitia Dei.

Marginalia: Isa. 45. 7. — *refugiunt — Matt. 8. & 22.

ANNOTATIONES.

1. Et condens mala] *Sole clarius ostendit Irenæus, hæc Prophetæ verba de afflictionibus, & tormentis, quæ mala pœna in scholis appellamus, intelligenda esse: non autem de peccati culpæq; defectibus. Horum enim autorem Deum facere, Simonis magi, Marcionis, & Manichæorum blasphemia est, totius orbis consensu & authoritate damnata: quā nihilominus nostra tēpestatis Gnostici in integrum restituere moliuntur. Hieronymus in 3. caput Lamentationū, & 18. Hieremiæ, tropicā dicit esse istam Prophetæ loquutionem, qua mala dicitur Deus facere, dū aduersa & flagella merentibus infligit: quæ non natura ipsa mala sunt, sed mala patiētibus videantur. Irenæo & Hieronymo adstipulantur ex Latinis Augustinus lib. contra Adimantum Manich. ca. 27.*

Contra epistolam Manich. cap. 38. lib. 1. cõtra aduersarium Legis, cap. 23. Ambrosius Sermon. 16. in Psalm. 118. Gregorius lib. 3. Moral. cap. 7. Eucherius Lugdunensis lib. 1. in Genes. cap. 7.

Ex Græcis Dionysius Areopagita, cap. 4. libri de Diuinis nominibus. Clemens Rom. libr. 5 & 10. Recognitionum. Iustinus martyr in Dialogo, & lib. de Monarchia. Basilius homil. Quod Deus non sit author malorum. Cyrillus Alexand. lib. 4. in Isaiam, cap. 45. & pleriq; omnes orthodoxi scriptores.

In 10. cap. Isaie. In annuelis, cap. 2. & in 2. ca. 16. Li. 1. Instit. cap. 18. & li. de æterna prædest. Lib. contra Sycophantam.

Eam ob rem satis mirari nequeo Melāchthonis, Oecolampadij, Petri Martyris, Caluini, & Bezæ amentiam, qui huius sentētiæ propheticæ, à se præposterè intellectæ prætextu, Deum omnium bonorum fontem, non erubuerint facere instigatorem, impulsorem, imò operatorem, authoremq; adulterij & homicidij Dauidis, fratricidij filiorum Iacob, rapinarum, incendiorum, ac cædium impiorū, qui in fortunas Iobi grassati sunt: Absalonicæ perduellionis, atque eiusdem incestus, quo patris concubinas polluit: Pharaonicæ obstinationis & crudelitatis: Herodis, Pilati, Iudæorūq; impietatis: Iudæ traditionis: omnium tandem turpitudinum, scelerum, & peccatorum, hominum, & diabolorum.

Quoniam verò ad hunc locum nobis ea maximè pertinere videntur, quæ scripsit Mart. Campanus medicus Burdegalensis, his de causis, nostris attexuntur. Quicūque Deum authorem mali comminiscuntur, & credunt, eundem bonum negant: nec id solum, sed omnino tollūt: sicq; mundum & ab eo prognata, æterna constituūt: bona item & mala, paria & æqualia, promiscuè ponunt ac comprobant. Quæ sanè falsa sunt omnia, vana, & à spurcissimis atheis ficta atq; inuenta. Deus enim author boni, pariter & mali esse non potest: propterea quòd hæc duo contraria planè inter sese existant, & sibi mutuò repugnent: effectorem suū longè diuersum faciant & agnoscant. Nam cùm Deus sit ipsamet bonitas, nullum maliti primordium ab eo ducitur. Sed vti Sol tenebras, lucem tenebræ: frigus ignem, ignis frigus: siccitas humidum, siccitatem humidum: sanitas morbū, sanitatē morbus, & id generis alia, sua potestate & vi, neq; procreare & emittere ijs quæ sunt, valent: ad eundem modum etiam Deo neq; datur, author vt sit malorum: quoniam totus natura bonus, aut secundùm Euripidem,

Εἰ θεοὶ ἢ δρῶσιν αἰσχρὸν, οὐκ εἰσὶ θεοί.

Deus nequaquam est. Atqui Deum constat, perinde necessariò bonum: in quem nec minima quidem mali contemplatio cadit, tantùm abest, vt eius author & suasor pro explorato & certo statui censeriq; debeat.

Homerus Odyss. 1. Causam malorum, nequitiæ mortalium adscribit, & non Deo.

Αὐτῶν γὰρ, inquit, σφετέρῃσιν ἀτασθαλίῃσιν ὄλοντο

Νήπιοι,

sua nequitia stulti profectò perierunt, verba faciens de socijs Vlyssis. Et paulò post, Iupiter cœlicolas ea de re in vnum conuocatos alloquitur,

Ὢ πόποι, οἷον δή νυ θεοὺς βροτοὶ αἰτιόωνται.
Ἐξ ἡμέων γάρ φασι κάκ' ἔμμεναι· οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ
Σφῇσιν ἀτασθαλίῃσιν ὑπὲρ μόρον ἄλγε' ἔχουσιν.
Pape, vti mortales Deos nimirum inculant.
Namque ferunt mala exoriri à nobis: verùm & ipsi
Sua nequitia præter fatum, doloresangoresque perpetiuntur.

Plato perpetuus mentis Homericæ interpres & velut index, demonstrato passim in suis Dialogis Deo bonorū omnium authore, nunquam malorum, & hominibus semper, in extremo lib. 2. de Republ. post multa sic ait: κακῶν δὲ αἴτιον φάναι θεὸν τινὶ γίγνεσθαι ἀγαθὸν ὄντα, διαμαχετέον παντὶ τρόπῳ· μήτε τινὰ ταῦτα λέγειν ἐν τῇ πόλει, &c. Causam malorum Deum cuipiam esse, qui bonus sit, omni ratione decertandum ac reijciendum est: neque pati quemquam hæc pronunciare in ciuitate conuenit.

Menander initium malorum & caput hominibus trahi, eo pacto monstrat cuidam adolescentulo:

--ὅτι
Ὑπὸ τῆς ἰδίας ἕκαστα κακίας σήπεται
Καὶ πάντα τὰ λυμαινόμεν' ἐστὶν ἔνδοθεν
Οἷον, ὁ μὲν ἰὸς, ἂν σκοπῇς, τὸν σίδηρον·
Τὸ δ' ἱμάτιον οἱ σῆτες· ἡ δὲ θρίψ τὸ ξύλον.
Ὁ δὲ τὸ κάκιστον τῶν κακῶν πάντων φθόνος
Φθισικὸν πεποίηκε, καὶ ποιήσει, καὶ ποιεῖ,
Ψυχῆς πονηρᾶς δυσσεβὴς παράστασις.
Quoniam à proprio vitio putrescunt singula;
Et omnia quæ corrumpunt, interna sunt,
Vt rubigo, si animaduertas, ferrum,
Vestimenta tineæ, & ligna teredo.
Malorum autem pessimum inuidia
Tabificum reddidit, & reddet, & reddit
Ob impios animi scelerati conceptus.

Mercurius ille Trismegistus, ijs nunc prateritis ex industria, quæ dispersè et sæpenumerò disseruntur de Deo, tandem concludit, perturbationes animorum res procreatas subsequi, rubiginem ferrum, limum animata corpora. Ac quemadmodum faber ferrarius rubiginem ferro non introducit, nec generator cœnum & sordem animatis corporibus: sic item Deus author malorum hominibus neutiquam est. Hanc in sententiam cōplura licet excerpere, partim ex Demosthene in Olynthiac. Philippic. & pro Cherroneso: partim ex Sallust. de bello Catil. in orat. Catonis: plerique omnes demùm, qui memoriam ex Deo prodiderunt, idem adsenserunt: mirandumq; sit, & simile monstro prorsus habeatur, Theologos redinivos purioris & sincerioris fidei, & doctrinæ Christianæ restitutores (scilicet, eò stupiditatis, ne dicam insaniæ, nostris temporibus peruenisse, palàm vt docuerint, atq; adeò turpiter & nequiter confirmarint, Deū authorem impulsoremq; malorum esse: & quod vniuersam impudentiam & temeritatem exsuperat, libros ea de re publicarint, simul verò posteris tradiderint.

Illud ad extremum reseruatum iam demonstratis addam, Deū vti nec actum agere, sic nec authorem mali, nec id cuiquam inferre posse: de cætero autem, supplicia & præmia cunctis peræquè certissima, & ea quidem iustissima semper expectanda: similiter prout quique promeruerint, ab eodem sempiternè subeunda & accipienda. Hactenus ille, & Christianè.

OSTEN-

A *OSTENSIO QVONIAM NON ALIVS EST, qui requiem dat Pater, alius autem qui ignem præparauit Deus, [sed vnus & idem.]*

CAPVT LXXVIII.

[S]i autem alius quidem esset qui requiem donat Pater [1], & alius qui ignem præparauit Deus, fuissent æquè differentes, & [eis] filij: alius quidem in Patris regnum mittens, alius verò in æternum ignem. Sed quoniam vnus & idem Dominus, separari demonstrauit in iudicio omne genus humanum, quemadmodum pastor segregat oues ab hœdis, & alijs quidem [dicet,] Venite benedicti Patris mei, percipite regnum quod paratum est vobis: alijs verò, Discedite à me maledicti in ignem æternum, quem *parauit Pater meus Diabolo, & Angelis eius: vnus & idem Pater manifestissimè ostenditur, faciens pacem, & condens mala, præparans vtrisq; quæ sunt apta: quemadmodum & vnus iudex vtrosque in aptum mittēs locum, quemadmodū & in zizaniorum, & [in] tritici parabola, manifestauit Dominus, dicens. Quemadmodum colliguntur zizania, & *in ignem mittuntur, sic erit in consummatione sæculi. Mittet Filius hominis Angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala, & eos, qui faciunt iniquitatem. & mittent eos in clibanum ignis: illic erit fletus & stridor dentium. Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno Patris ipsorum. Qui ergo regnum præpauit iustis Pater, in quod assumpsit Filius eius dignos, [2] hic & caminū ignis præparauit, in quem dignos] mittēt ij, qui à Filio hominis missi sunt Angeli, secundum iussum Dei. Hic enim in agro suo bonum semen seminauit. Ager autem (inquit) sæculum est. Cùm autem dormirent homines, venit inimicus, & superseminauit zizania inter frumentum, & abijt. [3] Ex tunc enim apostata est Angelus, hic & inimicus, ex quo zelauit plasma Dei, & inimicum illum Deo facere aggressus est. Quapropter & Deus eum quidem, qui à semetipso* zizaniam absconsè seminauit, id est transgressionem, quam ipse intulit, separauit à sua conuersatione. Eum autem qui negligenter quidem, sed malè accepit inobedientiam, hominem miseratus est, & retorsit inimicitiam, per quam inimicum Deo facere voluit, in ipsum inimicitiarum authorem, auferens quidem suam, quæ erat aduersus hominem inimicitiam, retorquens autē illam, & mittens illam in serpentē. Quemadmodum & Scriptura ait dixisse serpenti *Dominum; Et inimicitiam ponam inter te, & mulierem, & inter semen tuum, & inter semen mulieris [4] Ipse tuum calcabit caput, & [tu] obseruabis calcaneum eius. Et inimicitiam hanc Dominus in semetipsum recapitulauit, de muliere factus homo, & calcans eius caput, quemadmodum in eo qui ante hunc est libro, ostendimus. Quoniam Angelos quosdam dixit * Diabolos, quibus æternus ignis præparatus est. Et rursus in zizanijs ait. Zizania sunt filij maligni, necessarium est dicere, quoniam omnes, qui sunt abscessionis, adscripsit illi, qui princeps est huius trāsgressionis: sed non ille quidem natura, aut Angelos, aut homines fecit. Nihil enim in totum Diabolus inuenitur fecisse, videlicet cum & ipse creatura sit Dei, quemadmodum &]reliqui Angeli. Omnia enim fecit Deus, quemadmodum & Dauid ait de omnibus huiusmodi Quoniam ipse dixit, & facta sunt; ipse pręcepit, & creata sunt.

Marginalia: *præparauit — B — *igni comburuntur. — *zizania. — C — *Deum; — *Diaboli. — Mat. 25. 41. — Mat. 13. 30. — Ibid. 41. 42. — Mat. 13. 38. — Genes. 3. — Psal. 32. 9. — Psal. 14. 5.

ANNOTATIONES.

D 1. Si autem alius] *Euincit ex scripturis eundem Deum pœnas infligere reprobis, ac electis præmia tribuere; atque his regnum, vt illis gehennam parasse: inde de malorum angelorum lapsu, improbitate, & imbecillitate differit.*

2. Hic & caminum] *Octo has voces ex veteri codice restituimus.*

3. Ex tunc enim apostata] *Cacodæmonum primum peccatum inuidiam fuisse docet: & eosdem tum lapsos & reprobatos à Deo, nimirum, quantum ex Scripturis potest deprehendi, cùm hominem seduxerunt. Prioris partis assertores secum habet Tertullianum lib. de Patientia. Cyprianum Ser. de Zelo, De bono patientiæ, De tentatione Christi. Methodium Serm. de Resurrectione apud Epiphanium. Prudentium in Hamartigenia. Chrysologum Serm. 48. Posterioris verò, Iustinum martyrem in Dialogo:* Ruina magna, *ait iste,* Diabolus collapsus est, eò quod Euam in Serpente decepisset.

Alij autem permulti, nec ij contemnēdi quidem certè authores Græci & Latini tradunt, fastu quodam & animi elatione lapsos etiam, antequam protoparentes circumuenissent. Cuius opinionis sunt Athanasius lib. de Virginitate, & in Quæstionibus sacræ Scripturæ, quæst. 6. Gregor. Nazianz. Orat. 1. de Pace. Chrysostomus hom. 15. in Ioannem, & hom. de Adā & Eua. Ambrosius Epist. 84. Hieronymus Epist. ad Antoniū. Augustinus tractatu 49. in Ioannem. Leo magnus Serm. 4. de collectis eleemosynis. Prosper li. 3. de Vita contemplatiua. cap. 2. Primasius & Sedulius in 1. cap. ad Romanos. Fulgētius li. 1. ad Monimum. Greg. Ro. in c. 2. & 7. primi libri Regum.

4. Ipse tuum calcabit caput] *Loci huius Gene-*

A

OSTENSIO QVOD HOMO LIBER SIT ET suæ potestatis, ad hoc vt ab se eligere poßit meliora & contraria.

CAPVT LXXI.

Mat. 23. 37. Liud autem, quod ait, Quotiens volui congregare filios tuos, & noluisti? 1Veterem Legem libertatis hominis manifestauit, quia liberũ cum Deus fecit ab initio, habentem suam potestatem, sicut & suam animam, ad vtendum sententia Dei voluntariè, & non *coactum à Deo. 2Vis enim à Deo non fit, sed bona sententia adest illi semper. Et propter hoc consilium quidem bonum dat omnibus. 3Posuit autem in homine potestatem electionis, quemadmodum in Angelis. 4Etenim Angeli rationabiles, vti hi quidem qui obedissent, iustè bonum sint possidentes, datum quidem à Deo, seruatum verò ab ipsis. Qui autem nõ obedierunt, iustè *non inueniuntur cum bonis, & meritam pœnam percipiet. Quoniam Deus quidem dedit benignè bonum, ipsi verò non custodierunt diligenter illud, neque preciosum arbitrati sunt: sed supereminentiam bonitatis contempserũt. Abijcientes igitur bonum & quasi respuentes, meritò omnes iustum iudicium incident Dei, quemadmodum & Apostolus Paulus in [ea] epistola, quæ est ad Romanos, testificatus est, dicens ita. Rom. 2. 4. An diuitias bonitatis eius, & patientiæ, & longanimitatis contemnis, ignorans quoniam bonitas Dei *in pœnitentiam te adducit? Secundùm autem duritiam tuam, & cor impœnitens thesaurizas tibimetipsi iram in *die iræ & reuelationis iusti iudicij Dei. Gloria autem & honor (inquit) omni operanti bonum. Dedit ergò Deus bonum, quemadmodum & Apostolus testificatur in eadem epistola, & qui operantur quidem illud, gloriam, & honorem percipient; quoniam operati sunt bonum, cùm possint non operari illud: Ibidem 7. hi autem qui illud non operantur, iudicium iustum *recipient Dei, quoniam non sunt operati bonum; cùm possint operari illud.

* coactus

B

*non inueniuntur cũ bono.

*ad

*die

* excipient

ANNOTATIONES.

C

1. Veterem legem libertatis] *in cap. 9. & 29. libri huius, multa adduximus ex Patribus, qui primo & secundo à Christo sæculo Ecclesiam direxerunt, quibus præsens Irenæi dogma de libero arbitrio in Angelis, & homine, ante & post lapsum seruato, tanquam Dei verbum amplexandum esse confirmauimus. Hic ne in re apertißima simus prolixiores, aliquod tertiæ & quartæ ætatis Patrum testimonia adijciemus, reliquorũ autẽ locos quasi digito signabimus, quibus idem firmatur: vt inde cuivis pateat, perpetuam, perspicuamque, & nũquam confusam, (vti garriunt Magdeburgenses) Ecclesiæ catholicæ huiusmodi fuisse sententiam. Horum itaque primus audiatur Eusebius Cæsar.* Lib. 6. de præp. cap. 5. Non dij boni, ait, sed perniciosi dæmones sunt, qui libertatem nostram destruxerunt: & stellis non exteriora solùm, verùm etiam voluntates nostras cogi persuaserunt. Quòd si esset, iaceret omnis philosophia, iaceret pietas, nulla esset laus virtutis, nullus fructus laborum, nec puniendi essent improbi; nec admirandi studiosi & c. *Fusius isthæc persequitur toto eo capite: & capitibus 6. & 7. confirmat rursus eadem dilucidis gentilium philosophorum rationibus Capitibus 8. & 9. idem præstat rationibus & sententiis Bardesanis Syri Episcopi, Origenis, demum litteris sacris: Deinde etiam lib. 1. Demonstr. Euangelicæ capite 9. & libro 4. capite 1. 6. 9. & 10.*

Li 4. ca. 11. *Sequatur Lactantius*; Quoniam clemens est (*ait*) & pius erga suos Deus, ad eos Filium misit, quos oderat, nec illis in perpetuum salutis viam clauderet: sed daret his liberam facultatem sequendi Deum, vt & præmium vitæ adipiscerentur, si eum sequuti fuissent: & culpa sua in mortis pœnam incurrerent, si regem suum repudiassent.

Addatur Athanasius. Ora. cont. idol. Anima, *inquit*, ad eas quas commenta est voluptates, viribus suis abutitur, ideo quod libera sit, & sui arbitrij. *Et alibi:* Li. de incar. Verbi. Animaduertens Deus arbitrium delectumque hominis vtroque vergere, maturè gratiam quam dederat, legis & loci præsidio communitam voluit.

Hilarius. In psal. 2. Vnicuique nostrum libertatem vitæ, sensumque Deus permisit.

D

Basilius ad illud Esaiæ 1. Si volueritis & audieritis me, &c. Hoc maximè loco, *inquit*, velut ob oculos exhibet libertatem arbitrij, humanæ naturæ indultam. *Item in cap. 14. Isaiæ.* Ex suo ipsius proposito & libera voluntate, vnusquisque esse potest semen sanctum, aut certè in diuersum abire. *Et,* Lib. 1. cõtra Euno. Homo natura vtitur libera, vt ad vtrumlibet possit inclinari, ad electionem scilicet boni & peioris.

Nazianzenus Apolog. 1. Singularis & eximiæ Dei bonitatis argumentum est, facere, vt nostra quoque aliqua ex parte sit virtus, nec natura tantum inferatur, sed voluntate etiam animique proposito excolatur, arbitrijque libertate parem in vtramque partem motum habente. *Prætermitto quæ ad hoc dogma confirmandum idem author habet in explicatione illius: Cùm consummasset Iesus sermones hos, &c. Item oratione in*

Christi

A *Christi natiuitatem : vt reliquorum eius ætatis locos insigniores duntaxat designem.*

Marcus eremita libro de Paradiso sub finem. Et libr. de lege spirituali, ca. 55. & 56. Ambrosius epist. 84. enarratione in Psalm. 40. Epiphanius libr. contra hæreses, 16. & 64. Gregorius Nyssenus libr. de hominis opificio, cap. 16 lib. de vita Mosis. Homilia 2. & 8. in Ecclesiasten Oratione catechetica cap. 5. & 31. Oratione de mortuis. Prudentius in Hamartigenia. Theophilus Alexandr. libr. 3. Paschali. Hieronymus episto. ad Demetriadē. epist. ad Ctesiphontem. Epistol. ad Damasum. Quæst. Heb. in Genes. & lib. 3. Comment. in Esaiam: Augustini locos magna diligentia collegit Hieronymus Torrensis, libr. 2. cōfessionis Augustinianæ, capit. 22. Cyrillus Ierosolymitanus catechesi 4. Alexandrinus Dialogo de adoratione Spiritus sancti, libr. 3. & 8. cōtra Iulianū. Prosper Aquitanicus libr. 1. de vocatione Gentiū, capit. 3. 5. & 7. Hi omnes tū Græci, tū Latini, hominem natura liberū esse, boni, malique optionē, & electionem B *sibi datā & oblatam, ob idque vtrinque iuste iudicatū iri, partim ijsdem scripturis, & rationibus, quibus his capitulis Irenæus, partim alijs, manifestè docuerunt.*

2. Vis enim à Deo non fit] *Hæc Irenæi verba citantur à Damasceno, libr. 1. Parallelorum, cap. 100. & in eundem scopum, nimirum vt doceat vterque, peccatorum ac reprobationis improborum causam nō esse in Deo, sed in ipsis reprobis. Nā vis ab illo non fit vt peccent, sed vnicuique proponit vitam & bonum, & è cōtrario mortem & malum, vt diligat Dominum & ambulet in vijs eius.* Deut. 30. *Insuper, dat omnibus (inquit Irenæus) bonum consilium, videlicet per Prophetarum, Apostolorum, & his succedentium pastorum Ecclesiæ adhortationes; & tam publica quàm priuata commoda vel incommoda; occultas denique Spiritus sancti in conscientijs omnium hominum loquentis inspirationes : quas si pro relicta sibi libertate elegerint, serioque amplexati & prosequuti fuerint, procul dubio seruabuntur, alias æternæ perditioni iustè addicentur. Hinc & Hilarius:* Esse filios Dei, non necessitas est, sed potestas: quia vniuersis Dei munere, non natura gignentium affertur, sed voluntas præmium consequitur. *De his copiosè differit Augustinus, lib. de spiritu & litera, capit 33. Libr. 3. de libero arbitrio cap. 19. & libro de natura & gratia, capite sexagesimo septimo.*

3. Posuit autem in homine] *Huiusmodi electionis potestatem, etiam post lapsum primi hominis in eius posteris perseuerare adeò certum & manifestum est, vt nulli Simoniani, nulli Marcionitæ aut Manichæi, nulli Lutherani aut Caluinistæ, nulli Anabaptistæ aut Ariani hoc ipsum inficiari valeant, nisi pertinaciter dānent, vel saltem miserè torqueant istas Scripturas :* Elige vitam, vt & tu viuas, & semen tuum. Deut. 26. & 30 Tu hodie elegisti Dominum Deum tuum. Psal. 83. Elegi abiectus esse in domo Dei mei. Luc. 10. Maria optimam partem elegit, &c.

4. Etenim Angeli rationabiles] *Angelorum exemplo confirmat, ad Dei infinitam liberalitatem, æquitatemque pertinere, quod non modò Angelos, sed & ipsos homines animi libertate præditos condiderit, totoque vitæ curriculo eadem instructos vel præmijs cælestibus tandem coronet, vel sempiternis adiudicet supplicijs. Ac de his iam diximus in capite nono huius libri.*

OSTENSIO QVOD NON NATVRA QVIdam boni sunt, quidam verò mali, & quòd in hominis electione sit bonum.

C

CAPVT LXXII.

SI autem naturaliter quidā boni, quidam verò mali facti fuissent, neque [hi] laudabiles essent * quia boni sunt, tales enim * facti fuerant. Sed neque illi vituperabiles, & ipsi enim tales fuerant instituti. Sed quoniam omnes eiusdem sunt naturæ, & potentes retinere, & operari bonum, & potentes rursum amittere id, & non facere: [2] iustè etiam apud homines sensatos; quanto magis apud Deum? Alij quidem laudantur, & dignum percipiunt testimoniū electionis bonæ & perseuerantiæ: alij verò accusantur, & dignū percipiunt damnum, eo quòd iustū & bonū reprobauerint. Et ideo Prophetæ [quidem] hortabantur homines iustitiam agere, bonū quoque operari, sicut per multa ostendimus: quia in nobis sit hoc, & propter multā negligentiā in obliuionem inciderimus, & consilio egeamus bono, propter quod bonus præstabit bonum consilium [3] perfectis [per Prophetas.] Propter hoc autem & Dominus,
D Luceat lumen vestrum, dicebat, coram hominibus, vt videant bona facta vestra, & Mat. 5. 16.
* glorificent Patrem vestrum qui in cælis est. Et: Attendite vobis, ne fortè grauentur corda vestra in crapula, & ebrietate, & sollicitudinibus sæcularibus. Luc. 21. 34. Et: Sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes, & vos similes hominibus expectantibus Luc. 12. 35. Dominum suum, quando reuertatur à nuptijs, vt cùm venerit, & pulsauerit, [4] aperiant ei.] Beatus seruus ille, quē cùm venerit Dominus eius, inuenerit ita facientem. Ibid. 47. 48 Et iterum. Seruus qui scit voluntatem Domini sui, & non facit, vapulabit multis. Luc. 12. 47. Et: Quid mihi dicitis, Domine, Domine, & non facitis quæ dico? Luc. 6. 46. Et iterum: Si aūt dicat seruus in corde suo, Tardat Dominus meus, & incipiat cædere cōseruos, & mā- Mat. 24. 48 ducare, & bibere, & inebriari, veniet Dominus eius in die qua non sperat, & diuidet eum, & partem eius cum hypocritis ponet: & omnia talia quæ liberum, & suæ potestatis ostendunt hominem, & quia [consilio] instruat Deus, adhortans nos ad subie-

* qui
* instituti
* clarificet

A desiderabile. nisi cognouissemus quantum esset malum non videre. Et bene valere autem, malè valentis experientia honorabilius efficit; & lucem, tenebrarum comparatio; & vitam, mortis. Sic & cæleste regnum honorabilius est his qui cognouerunt terrenum. Quantò autem honorabilius, tanto magis diligimus illud: & si plus illud dilexerimus, [10] clariores erimus apud Deum. Pro nobis igitur omnia hæc sustinuit Dominus, vti per omnia eruditi in omnibus, in futurum simus cauti, & perseueremus in omni eius dilectione, rationabiliter edocti diligere Deum: Deo quidem magnanimitatem præstante in apostasia hominis, homine autem erudito per eam, quemadmodum & Propheta ait. Emendabit te abscessio tua: præfiniente Deo omnia ad hominis perfectionem, & ad *ædificationem, & manifestationem dispositionum; vti & bonitas ostendatur, & iustitia perficiatur, & Ecclesia ad figuram imaginis Filij eius coaptetur, & tandem aliquando maturus fiat homo, in tantis maturescens ad videndum, & capiendum Deum.

*efficaciā.

ANNOTATIONES.

1. Si autem naturaliter] *Homines plena libertate aut vel boni sunt vel mali, non natura, vt aperta Euangelistarum & Apostolorum testimonia comprobant. Qui verò libero arbitrio contradicunt, Deum imbecillatis & iniustitiæ arguunt.*

B

2. Iustè apud homines sensatos] *Id est, qui non egent sensu communi, sed sola naturali recta ratione de rebus iudicant, quales inter alios fuerunt Philosophi, Oratores, Poetæ prophani, quorum iudicijs, rationibus & scriptis, humani animi libertas comprobatur.*

3. Perfectis] *Vetus codex* per Prophetas, *vtrumque seruauimus.*

4. Aperiant ei] *Codices excusi* aperiatis.

5. Sed etiam in fide liberum] *Fidem duplicem constituunt Theologi, priorem, quæ electione vel auditione verbi Dei acquiritur, hanc acquisitam vocant. Hanc Cyrillus Ierosolym. dogmaticam, Apostolus fidem ex auditu nominat: eam liberam sic docet Augustinus.* Intrare Ecclesiam quisquam potest nolens, accedere potest ad altare nolens, accipere potest sacramentum nolens: credere non potest nisi volens. *Posteriorem fidem quòd à Deo penitus infundatur mentibus nostris, infusam appellant. Hanc donum Dei esse, compluribus scriptis ostendunt Augustinus & Cyrillus: verùm & ipsam consensum liberum voluntatis nostræ requirere suis libris produnt. Lib de prædest. Sanctorum, cap. 11. Lib. 1. retractat. cap. 23. Lib. de Spiritu & litera, capit. 31. & 32. & Catechesi 5. De vtraque igitur loquatur Irenæus, semper verè loquitur, non solùm in operibus, sed etiam in fide, hominem liberum esse.*

C

Tract. 26. in Ioan.

6. Hoc est qui cum vi] *Duodecim has voces ex vet. cod. addidimus.*

7. Omnis autem qui agonizat] *Græcè est ὁ ἀγωνιζόμενος, qui certat. Cyprianus lib. de exhortatione Martyrum, cap. 8 & Epist. ad Martyres & Confessores de Mappalico, habet vt Irenæus,* Omnis enim qui agonizat. *Pamelius vir multæ lectionis, illic annotat omnes codices suos vno excepto, legisse:* Omnis qui agonizatur, *quod & hic habebat vetus noster codex: vtrumque rectè.*

8. In omnibus continens est] *Græcè πάντα ἐγκρατεύεται, in omnibus temperans est. Cyprianus locis superius signatis, vt & Irenæus,* in omnibus continens est. *Deinde plurali numero,* illi quidem vt corruptibilem coronam accipiāt, *legit idem Cyprianus, quod & hic vetus codex noster.*

9. Nos autem incorruptibilem] *Sic habet vetus codex, quod concinnè respondet verbis Græcis, φθαρτόν, ἄφθαρτον, id est, corruptibilem, & incorruptibilem. excusi* incorruptam, *non malè.*

10. Clariores erimus apud Deum] *Pro diuersis operibus, varios gloriæ & claritatis gradus apud Deum reponi, hic exploratum & certum habetur, vt vel cæcis omnibus innotescat. Proinde fremant licet bonorum operum osores, & solius fidei assertores.*

QVAE CAVSA FVERIT, QVOD NON ab initio perfectus factus est homo.

D

CAPVT LXXIII.

Si [hoc] autem dicat aliquis, Quid enim? Non poterat ab initio Deus perfectum fecisse hominem? Sciat quoniam Deus quidem, cùm semper sit idem, & *innatus, quantum ad ipsum est, omnia possibilia ei. Quæ autem facta sunt ab eo, secundùm quod postea facturæ initium habuerunt, secundum hoc & minora esse oportuit eo qui se fecerit. Nec enim poterant infecta esse, quæ nuper facta sunt: propter quod autem non sunt infecta, propter hoc & ideo deficiunt à perfecto.

Luc. 1. 37.

*ἀγέννητος

ANNO-

A

ANNOTATIONES.

1. Si hoc autem dicat aliquis] *Oportuit creaturam plurimum differre à suo Creatore: quoniam is æternus est, non factus ab aliquo, illa facta ex tempore, & imperfecta, vt sequenti capite exemplo paruuli declaratur. Ideoq, hominem sensim crescere ac perfici decuit.*

ET SECVNDVM QVID OMNIA QVAE facta sunt indigent perfecto, & vnde est indigentia.

CAPVT LXXIIII.

SEcundùm enim quod sunt posteriora, secundùm hoc & infantilia, & secundùm quod infantilia, secundùm hoc & insueta, & inexercitata ad perfectam disciplinam. Quemadmodum enim mater potest [quidem] præstare perfectam escam infanti, ille autem adhuc non potest robustiorem se percipere escam: sic & Deus ipse quidem potens fuit homini præstare perfectionem ab initio, homo autem impotens percipere illam:[1]infans enim fuit. Et propter hoc Dominus noster, in nouissimis temporibus recapitulans in seipso omnia, venit ad nos, non quomodo ipse poterat, sed quomodo illum nos videre poteramus. Ipse enim in sua inenarrabili gloria ad nos venire poterat, sed nos magnitudinem gloriæ [ipsius] portare non poteramus. Et propter hoc quasi infantibus ille qui erat[2]panis perfectus Patris, lac nobis semetipsum præstitit, quod erat secundùm hominem eius aduentus, vt quasi à mammilla carnis eius enutriti, & per talem lactationem assueti manducare & bibere verbum Dei, & eum, qui est immortalitatis panis, qui est Spiritus Patris, in nobis ipsis eum continere possimus.

Ioan.6.35. & 41.

B

C

ANNOTATIONES.

1. Infans enim fuit] *Quibus de causis primus homo cum infante cõparetur, explicat Theophilus Antioch. libr. 2. ad Autolycum, nimirum quod simplex, & sincerus esset quasi puer.*

2. Panis perfectus Patris] *Vetus codex vocem* Patris, *ignorat: hãc si retinueris, sensus est, à Patre missus ac datus, vt i scriptum est, Ioannis 6. Patre meus dat vobis panem de cælo verum. Ego sum panis, qui de cælo descendit. Quod sequitur*, Lac nobis semetipsum præstitit., *explicatur egregiè à Clemente Alexandr.* Verbum, *inquit*, est omnia infanti, & pater, & mater, & pædagogus, & altor. Comedite, *ait*, meam carnem, & bibite meum sanguinem. Hac apposita & conuenientia alimenta nobis suppeditat Dominus, & carnem præbet, & effundit sanguinem, & ad incrementum nihil deest infantibus, &cæt. *Libro 1. Pædagog. cap 6.*

QVID EST QVOD A PAVLO DIctum est, Lac vobis potum dedi, non escam.

D

CAPVT LXXV.

1. Cor. 3. 2.

[1]T propter hoc Paulus ad Corinth. ait. Lac vobis potum dedi, non escam: nondum enim poteratis escam percipere, id est, eum quidem aduentum Domini, quem secundùm hominem didicistis: nondum autem Patris Spiritus requiescit super vos, propter vestram infirmitatem. Vbi enim sunt zelus, & discordia (ait) in vobis, & dissentiones, nonne carnales estis, & secundùm hominem ambulatis? Hoc est, quoniam nondum Spiritus Patris erat * cum ipsis, propter imperfectionem eorum, & infirmitatem conuersionis. Quemadmodum igitur Apostolus quidem poterat dare escam: (quibuscunque enim imponebant Apostoli manum, accipiebant Spiritum sanctum, qui est esca vitæ) illi autem non poterant*percipere illud, quoniam infirmum adhuc & inexercitabilem sensum erga Deum conuersionis habebant. Sic & initio Deus quidem potens fuit dare perfectionem homini, ille autem[2]nunc nuper factus, non poterat illud accipere, vel accipiens capere, vel capiens continere. Et propter hoc[3]coinfantiatum est homini Verbum Dei, cum esset perfectus, non propter se, sed propter hominis infantiam, sic capax effectus, quemadmodum homo illum capere potuit. Non igitur circa Deum

**in*

Actor. 8. 17.

**accipere*

A Deum impossibile & indigens, 3 sed circa eum qui nunc nuper factus est homo, quoniam non * perfectus erat. Circa Deum autem virtus simul, & sapientia, & bonitas ostenditur. Virtus quidem & bonitas in eo quod ea, quæ nondum erant, voluntariè constituerit, & fecerit: sapientia verò, in eo quod apta & consonantia quæ sunt, fecerit. Quædam autem propter immensam eius benignitatem augmentum accipientia, & in multum temporis perseuerantia, infecti gloriam referunt Deo, sine inuidia donanti quod bonum est. Secundum enim id quod facta sunt, non sunt infecta: secundū id verò quod perseuerant longis AEonibus, virtutem infecti assument, Deo gratuito donante eis sempiternam perseuerationem. Et sic principalitatem quidem habebit in omnibus Deus. Quoniam & solus infectus, & prior omnium, & omnibus vt sint, ipse est causa: reliqua verò omnia in subiectione manent Dei. Subiectio autem Dei, incorruptelæ perseuerantia est: incorruptela autem gloria infecti. Per hanc igitur ordinationem, & huiusmodi conuenientiam, & talis factus, & plasmatus homo secundum imaginem, & similitudinem constituitur infecti Dei, Patre quidem bene sentiē-

*infectus

B te [& iubente:] 4 Filio vero ministrante, & formante. Spiritu verò nutriente, & augente: homine verò paulatim proficiente, & perueniente ad perfectum, id est, proximum infecto fieri. Perfectus enim est infectus, hic autem est Deus. Oportuerat autem hominem primò fieri, & factum augeri, & auctum corroborari, & corroboratum multiplicari, & multiplcatum conualescere, conualescentem verò glorificari, & glorificatum videre suum Dominum. Deus enim est qui habet videri. 5 Visio autem Dei efficax est incorruptelæ: incorruptela verò proximum [facit] esse Deo. Irrationabiles igitur omni modo, qui non expectant tempus augmenti, & suæ naturæ infirmitatē adscribunt Deo. Neque enim Deum, neque semetipsos scientes, insatiabiles & ingrati, nolentes primò esse hoc, quod & facti sunt, homines passionum capaces, sed supergredientes legem humani generis, & antequam fiant homines, iam volunt similes esse factori Deo, & nullam esse differentiam infecti Dei, & nunc facti hominis, qui plus irrationabiles sunt, quàm muta animalia. Hæc enim nō imputant Deo, quoniam nō homines fecit ea, sed vnumquodque eo quod factum est, quoniam est, gratias agit. Nos enim imputamus ei, quoniam non ab initio dii facti sumus, sed primò quidem homines, tunc demùm Dii: quamuis Deus secundùm simplicitatem bonitatis suæ hoc fecerit, ne quis eum putet inuidiosum, aut impræstantem. Ego (inquit) dixi, dii [e]stis,]& filij excelsi omnes. Nobis autem potestatem Diuinitatis baiulare nō sustinētibus, Vos autem (inquit) sicut homines moriemini: vtraque referens, & illud quod est benignum suæ donationis, & infirmitatem nostram, & quod essemus nostræ potestatis. Secundùm enim benignitatem suam benè dedit bonum, & similes sibi suæ potestatis homines fecit: secundùm autem prouidentiam, sciuit hominum infirmitatem, & quæ ventura essent ex ea, secundùm autem dilectionem, & virtutem, vinci factæ naturæ substantiam. Oportuerat autem primò naturam apparere, post deinde vinci & absorbi mortale ab immortalitate, & corruptibile ab incorruptibilitate, & fieri hominem secundùm imaginem, & similitudinem Dei, agnitione accepta boni & mali.

Sap. 6. 19. & 20.

Psal. 81. 6.

Homo suæ potestatis factus est à Deo.

2. Cor. 5. 4.
1. Cor. 15. 53

ANNOTATIONES.

1. Et propterè hoc Paulus] *Docet hominis imperfectionem alicui diuinæ infirmitati tribuendam esse, sed humanæ incapacitati. Nam Deus in hominis conditione maximam virtutem, sapientiam, ac bonitatem adeò manifestauit, vt rationis expertes sint, qui aliter sentiunt.*

D

2. Nunc nuper factus] *Pro his tribus vocibus, vetus codex habet* imperfectus.

3. Sed circa eum] *Vet. cod.* sed circa eum, qui nuper factus homo, quoniam non infectus erat.

4. Filio verò ministrante.] *Cum hic, vel alibi dicitur Filius ministrasse Patri in rerum creatione, intelligendum, quòd omnipotētiam vtique omnem vt & ipsam Deitatem, Filius à Patre habeat, non à seipso; & eadem cum Patre creat, regit, operatur: velut ait in Euangelio:* Pater meus vsque modò operatur, & Ego operor. *Et postea:* Non potest Filius a se facere quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem. Quæcunque enim ille fecerit, hæc & Filius similiter facit, *&c. Ioan. 6. vers. 17. & 19. Ergo Pater per Filium omnia fecit, vt Ioannes & Paulus adfirmant, non tanquam per instrumentum, aut ministrum à natura & Deitate sua alienum, vt blasphemauit Arius: nec tanquam per causam secundariam vel minus principalem, vt Caluiniani, & noui Samosateni aut Trinitarijque impiè garriunt: sed vt per alteram à se personam, cui cum essentia sua, omnem vim cooperādi & concreandi ab æterno communicauit. Idem ergo cum Patre est rerum omnium creator & principium, licet de principio, nimirum de Patre, sicut testatur, dicens:* Quando appendebat fundamenta terræ, cum eo eram cuncta componens. Ego principium, qui & loquor vobis. Ego sum α & ω, principium & finis. *Paulus denique, Psalmista verba ita huic alloquitur:* Tu in principio terram fun-

Ioan. 1.
Rom. 11.

Prou. 8.
Ioan. 8.

Psal. 101.
Hebr. 1.

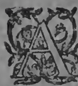
dalti,& operâ manuum tuarum sunt cæli. *Itaque non sine graui in Filium Dei blasphemia scripsit Calninus ad fratres Polonos*, Filij personam non nisi impropriè Creatorem cæli & terræ nominari.

5. Visio autem Dei] *Verba sunt ex libro Sapientiæ, tametsi paulò aliter reddantur quàm in vulgata editione. Ex quo tamen apparet, librum illum Irenæo fuisse authoritatis canonicæ: sicut & Tertulliano lib. Præscript. cap. 7. libro aduers. Valentin. c. 2. & libro tertio adu. Marc. cap. 22. item Clemente Alexād. Cypriano, alijsq́; primæ notæ authoribus, eundem librum cum alijs Diuinis annumerantibus. Augustinus de eodem ac Ecclesiastico scribit*: Illi duo libri quoniam in authoritatem recipi meruerunt, inter propheticos numerandi sunt. *His accedunt Patres quotquot adfuerunt Concilio 3. Carthagineñ., Laterano, Florentino, & Tridentino: quorum assertionibus satis reuinci eos puto, qui nunc aliter sentiunt ac scribunt.* A Lib. 2. de d. Chri.

QVAE EST AGNITIO BONI, ET MALI, ET quemadmodum homo cùm indicto audiens fuisset, inualuit Deus per dicti audientiam meliorem fieri hominem.

B

CAPVT LXXVI.

AGnitionem autem accepit homo boni & mali. Bonum est autem obedire Deo, & credere ei, & custodire eius præceptum, & hoc est vita hominis: quemadmodū non obedire Deo, malum: & hoc est mors eius. Magnanimitatē igitur præstante Deo, cognouit homo, & bonum obedientiæ, & malū inobedientiæ, vti oculo mentis vtrorumque accipiens experimentū, electionem meliorum cum iudicio faciat; & nunquam segnis, neque negligens præcepti fiat Dei, & id quod aufert ab eo vitam, idest, non obedire Deo, experimento discens, quoniam malum est: neque tentet quidem illud vnquam. Quod autem conseruatorium vitæ eius est, obedire Deo, sciens quoniam bonum est, vt cum omni intentione diligenter custodiat. Propter hoc etiam duplices habuit sensus, vtrorumque agnitionem habentes, vt electionem meliorum cum disciplina faciat. Disciplinam autem boni quemadmodum habere potuisset, ignorans quod est contrarium? Firmior est enim & indubitata subiacentium apprehensio, quàm ea quæ est ex suspicione coniectura. Quemadmodum cum lingua per gustum accipit experimentum dulcis & amari, & oculus per visionem discernit quod est nigrum ab albo, & auris per auditum differentias sonorum scit: sic & mens per vtrorumque experimentum disciplinam boni accipiens, firmior ad conseruationem eius efficitur, obediēs Deo. Inobedientiam quidem primùm respuens per pœnitentiam, quoniam amarum & malum est: deinde ex comprehensione discens, quale sit quod contrarium est bono dulcedinis, ne tentet quidem vnquam inobedientiam gustare Dei. Si autem vtrorumque eorum cognitionem, & duplices sensus cognitionis quis defugiat, latenter semetipsum occidit hominem. Quemadmodum igitur erit Deus, qui nondum factus est homo? quomodo autem perfectus, nuper effectus? Quomodo autem immortalis, qui in natura mortali non obediuit factori? Oportet enim te quidem primò ordinem hominis custodire, tunc deinde participare gloriæ Dei. Non enim tu Deum facis, sed Deus te facit. Si ergo opera Dei es, manum artificis tui expecta, opportunè omnia facientem: opportunè autem, quantum ad te attinet, qui efficeris.] Præsta ei autem cor tuum molle & tractabile, & custodi figuram, qua te figurauit artifex, habens in [temetipso] humorem, ne induratus amittas vestigia digitorū eius. Custodiens autē compaginationem, ascendes ad perfectum: ab artificio enim Dei *abscondetur, quod est in te lutum, fabricabit substantiam in te, manus eius liniet te ab intus, & à foris auro puro & argento, & in tantum ornabit te, vt ipse rex concupiscat speciem tuam. D *absconditur.

Psal. 44. 13. Si verò statim obduratus respuas artem eius, & ingratus existas in eū, quoniam homo factus es, ingratus Deo factus; simul & artem eius, & vitam amisisti. Facere enim, proprium est benignitatis Dei: fieri autem, proprium est hominis naturę. Si igitur tradideris ei, quod est tuum, idest fidem in eum, & subiectionem; percipies eius artem, & eris perfectum opus Dei. Si autem non credideris ei, & fugeris manus eius: erit causa imperfectionis in te, qui nō obedisti, sed non in illo, qui vocauit. Ille enim misit, qui vocarent ad nuptias, qui autem non obedierunt ei, semetipsos priuauerunt regia cœna. Non igitur ars deficit Dei; potens est enim de lapidibus suscitare filios Abrahæ: sed ille qui non consequitur eam, sibimet suæ imperfectionis est causa. Nec enim lumen deficit propter eos, qui semetipsos excæcauerunt: sed illo perseuerante Matth. 22. 3. Luc. 3. 8.

quale &

A quale & est, excæcati per suam culpam, in caligine constituuntur, neque lumen cum magna necessitate subiiciet sibi quemquam, neque Deus* cogit eum, qui *nolit continere eius artem. Qui igitur abstiterunt à paterno lumine, & transgressi sunt Legem libertatis, per suam abstiterunt culpam, liberi arbitrij, & suæ potestatis facti. Deus autem omnia præsciens, vtrisq; aptas præparauit habitationes, eis quidem, qui inquirunt lumen incorruptibilitatis, & ad id recurrunt, benignè donans hoc quod concupiscunt lumen: aliis verò id contemnentibus, & auertentibus se ab eo, & id fugientibus, & quasi semetipsos excæcantibus, congruentes lumini aduersantibus præparauit tenebras, & his qui fugiunt ei esse subiecti,[5] conuenientem subdidit pœnam. Subiectio autem Dei requietio est æterna, vt hi qui fugiunt lumen, dignum fugæ suæ habeant locum: & qui fugiunt æternam requiem, congruentem fugæ suæ habeant habitationem. Cùm autem apud Deum omnia sint bona, qui ex sua sententia fugiũt Deum, semetipsos ab omnibus fraudant bonis. Fraudati autem omnibus erga Deum B bonis, consequenter in Dei iustum iudicium incident. Qui enim fugiunt requiem, iustè in pœna conseruabuntur: & qui fugerunt lumen, iustè inhabitabunt tenebras. Quemadmodum autem in hoc temporali lumine, qui fugiũt illud, ipsos se tenebris mancipant: ita vt ipsi sibi causa fiant, quod destituuntur à lumine, & inhabitant tenebras, & non lumen causa est [eis] huiusmodi conuersationis, quemadmodum prædiximus: sic æternum Dei qui fugiunt lumen, quod continet in se omnia bona, ipsi sibi causa sunt, vt æternas inhabitẽt tenebras, destituti omnibus bonis, [sibimetipsis] causa huiusmodi habitationis facti. Vnus igitur, & idem Deus Pater, qui quidem concupiscentibus eius communicationem, & perseuerãtibus in subiectione eius, quæ sunt apud se [6] præparat] bona: principi autem abscessionis Diabolo, & qui cum eo abscesserunt Angelis, æternum ignem præparans: in quem * mittuntur (inquit Dominus) illi, qui in sinistra separati sunt.

Margin: *coget *nolit — Liberum arbitrium — Mat. 25. 41. — *mittentur

C

ANNOTATIONES.

1. Agnitionem autem] *Boni & mali] discrimen in hominis mente permansit, vt vnum eligat & persequatur, aliud fugiat & deprecetur: Deo tractabilem se cũ fide & obedientia sistat, vt ab eo perficiatur. Respondetur quoque eis qui in tempus aduentus Christi & reparationis humanæ cum usus quam deceat, inquirunt. Hos & Augustinus discutit Tractatu 31. in Ioannem: item lib. 83. quæstion. quæst. 43 & Epistola 49.*

2. Experimento discens] *Decem & octo has voces, quæ manifestè desiderabantur, ex veteri codice restituimus.*

3. Efficeris] *Ita pro* effeceris, *& mox* temetipso, pro semetipso, *auth. vet. cod. restituimus.*

4. Non igitur ars deficit Dei] *Quatuordecim quoque dictiones istas ex vet. cod. adiecimus.*

5. Conuenientem subdidit pænã] *Vetus codex,* cõuenienti subdidit pœnæ, *inde iudicarim paulò supra legendum,* & eos qui fugiunt, ei, &c. *quamquam nulli (quod sciam) codices monstrent.*

6. Præparat] *Ita vet. cod. excusi* præparata.

QUID EST QUOD A PROPHETA DICTUM est, Ego Deus zelans, faciens pacem, & condens mala.

D

CAPUT LXXVII.

ET hoc [est] quod à Propheta dictum est. Ego Deus zelans, faciens pacem, [1] cõdens mala, in eos quidem, qui pœnitentiam agentes conuertũtur ad eum, faciens pacem, & amicitiam, & vnitatem componens: super eos verò qui pœnitentiam non agunt, *sed fugiũt eius lumen, ignem æternum, exteriores tenebras præparans, quæ quidem sunt mala his, qui incidunt in ea: sed bona ex iustitia Dei.

Margin: Isa. 45. 7. — *refugiunt — Matt. 8. & 22.

ANNOTATIONES.

1. Et condens mala] *Sole clarius ostendit Irenæus, hæc Prophetæ verba de afflictionibus, & tormentis, quæ mala pœnæ in scholis appellamus, intelligenda esse: non autem de peccati culpæq; defectibus. Horum enim autorem Deum facere, Simonis magi, Marcionis, & Manichæorum blasphemia est, totius orbis consensu & authoritate damnata: quã nihilominus nostræ tẽpestatis Gnostici in integrum restituere moliuntur. Hieronymus in 3. caput Lamentationũ, & 18. Hieremiæ, tropicã dicit esse istam Prophetæ loquutionem, qua mala dicitur Deus facere, dũ aduersa & flagella merentibus infligit: quæ non natura ipsa mala sunt, sed mala patiẽtibus videantur. Irenæo & Hieronymo adstipulantur ex Latinis Augustinus lib. contra Adimantum Manich. ca. 27.*

Contra epistolam Manich. cap. 38. lib. 1. cōtra aduersarium Legis, cap. 23. Ambrosius Sermon. 16. in Psalm. 118. Gregorius lib. 3. Moral. cap. 7. Eucherius Lugdunensis lib. 1. in Genes. cap. 7.

Ex Græcis Dionysius Areopagita, cap. 4. libri de Diuinis nominibus. Clemens Rom. lib. 5 & 10. Recognitionum. Iustinus martyr in Dialogo, & lib. de Monarchia. Basilius homil. Quod Deus non sit author malorum. Cyrillus Alexand. lib. 4. in Isaiam, cap. 45. & plerique omnes orthodoxi scriptores.

In 10. cap. Isaiæ. In amuelis. cap. 2. & in 2. ca. 16. Li. 1. Instit. cap. 18. & li. de æterna prædest. Lib. contra Sycophantam.

Eam ob rem satis mirari nequeo Melāchthonis, Oecolampadij, Petri Martyris, Caluini, & Bezæ amentiam, qui huius sentētiæ propheticæ, à se præposterè intellectæ prætextu, Deum omnium bonorum fontem, non erubuerint facere instigatorem, impulsorem, imò operatorem, authoremque, adulterij & homicidij Dauidis, fratricidij filiorum Iacob, rapinarum, incendiorum, ac cædium impiorū, qui in fortunas Iobi grassati sunt: Absalonicæ perduellionis, atque eiusdem incestus, quo patris concubinas polluit: Pharaonicæ obstinationis & crudelitatis: Herodis, Pilati, Iudæorūque impietatis: Iudæ traditionis: omnium tandem turpitudinum, scelerum, & peccatorum, hominum, & diabolorum.

Quoniam verò ad hunc locum nobis ea maximè pertinere videntur, quæ scripsit Mart. Campanus medicus Burdegalensis, hìc de causis, nostris attexuntur. Quicūque Deum authorem mali comminiscuntur, & credunt, eundem bonum negant: nec id solùm, sed omnino tollūt: sicque mundum & ab eo prognata, æterna constituūt: bona item & mala, paria & æqualia, promiscuè ponunt ac comprobant. Quæ sanè falsa sunt omnia, vana, & à spurcissimis atheis ficta atque inuenta. Deus enim author boni, pariter & mali esse non potest: propterea quòd hæc duo contraria planè inter sese existant, & sibi mutuò repugnent: effectorem suū longè diuersum faciant & agnoscant. Nam cùm Deus sit ipsamet bonitas, nullum malitiæ primordium ab eo ducitur. Sed vti Sol tenebras, lucem tenebræ: frigus ignem, ignis frigus: siccitas humiditatem, siccitatem humidum: sanitas morbū, sanitatē morbus, & id generis alia, sua potestate & vi, neque procreare & emittere ijs quæ sunt, valent: ad eundem modum etiam Deo neque datur, author vt sit malorum: quoniam totus natura bonus, aut secundùm Euripidem,

Εἰ θεοί τι δρῶσιν αἰσχρὸν, οὐκ εἰσὶ θεοί.

Deus nequaquam est. Atqui Deum constat, perinde necessariò bonum: in quem nec minima quidem mali contemplatio cadit, tantùm abest, vt eius author & suasor pro explorato & certo statui censerique debeat.

Homerus Odyss. 1. Causam malorum, nequitiæ mortalium adscribit, & non Deo.

Αὐτῶν γὰρ, *inquit*, σφετέρῃσιν ἀτασθαλίῃσιν ὄλοντο

Νήπιοι,

sua nequitia stulti profectò perierunt, verba faciens de socijs Vlyssis. Et paulò post, Iupiter cœlicolas ea de re in vnum conuocatos alloquitur,

Ὢ πόποι, οἷον δή νυ θεοὺς βροτοὶ αἰτιόωνται.
Ἐξ ἡμέων γάρ φασι κάκ' ἔμμεναι· οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ
Σφῇσιν ἀτασθαλίῃσιν ὑπὲρ μόρον ἄλγε' ἔχουσιν.
Pape, vti mortales Deos nimirum incusant.

A Namque ferunt mala exoriri à nobis: verùm & ipsi
Sua nequitia præter fatum, doloresangoresque perpetiuntur.

Plato perpetuus mentis Homericæ interpres & velut index, demonstrato passim in suis Dialogis Deo bonorū omnium authore, nunquam malorum, & hominibus semper, in extremo lib. 2. de Republ. post multa sic ait: κακῶν δὲ αἴτιον φάναι θεόν τινι γίγνεσθαι ἀγαθὸν ὄντα, διαμαχετέον παντὶ τρόπῳ μήτε τινὰ ταῦτα λέγειν ἐν τῇ πόλει, &c. *Causam malorum Deum cuipiam esse, qui bonus sit, omni ratione decertandum ac reijciendum est: neque pati quemquam hæc pronunciare in ciuitate conuenit.*

B *Menander initium malorum & caput hominibus trahi, eo pacto monstrat cuidam adolescentulo:*

--- ὅτι
Ὑπὸ τῆς ἰδίας ἕκαστα κακίας σήπεται
Καὶ πάντα τὰ λυμαινόμεν' ἐστὶν ἔνδοθεν
Οἷον, ὁ μὲν ἰὸς, ἂν σκοπῇς, τὸν σίδηρον·
Τὸ δ' ἱμάτιον οἱ σῆτες· ὁ δὲ θρὶψ τὸ ξύλον.
Ὁ δὲ τὸ κάκιστον τῶν κακῶν πάντων φθόνος
Φθισικὸν πεποίηκε, καὶ ποιήσει, καὶ ποιεῖ,
Ψυχῆς πονηρᾶς δυσσεβεῖς παραστάσεις.
Quoniam à proprio vitio putrescunt singula;
Et omnia quæ corrumpunt, interna sunt,
Vt rubigo, si animaduertas, ferrum,
Vestimenta tineæ, & ligna teredo.
C Malorum autem pessimum inuidia
Tabificum reddidit, & reddet, & reddit
Ob impios animi scelerati conceptus.

Mercurius ille Trismegistus, ijs nunc præteritis ex industria, quæ disperse et sæpenumerò differuntur de Deo, tandem concludit, perturbationes animorum res procreatas subsequi, rubiginem ferrum, limum animata corpora. Ac quemadmodum faber ferrarius rubiginem ferro non introducit, nec generator cœnum & sordem animatis corporibus: sic item Deus author malorum hominibus neutiquam est. Hanc in sententiam cōplura licet excerpere, partim ex Demosthene in Olynthiac. Philippic. & pro Cherroneso, partim ex Sallust. de bello Catil. in orat. Catonis: plerique omnes demùm, qui memoriam ex Deo prodiderunt, idem adsenserunt: mirandumque sit, & simile monstro prorsus habeatur, Theologos aedituos purioris & sincerioris fidei, & doctrinæ D *Christianæ restitutores scilicet, eò stupiditatis, ne dicam insaniæ, nostris temporibus peruenisse, palàm vt docuerint, atque adeò turpiter & nequiter confirmarint, Deū authorem impulsoremque malorum esse: & quod vniuersam impudentiam & temeritatem exsuperat, libros ea de re publicarint, simul verò posteris tradiderint.*

Illud ad extremum reseruatum iam demonstratis addam, Deū vti nec actum agere, sic nec authorem mali, nec id cuiquam inferre posse: de cætero autem, supplicia & præmia cunctis peræquè certissima, & ea quidem iustissima semper expectanda: similiter prout quique promeruerint, ab eodem sempiternè subeunda & accipienda. Hactenus ille, & Christianè.

ΟΣΤΕΝ-

A *OSTENSIO QVONIAM NON ALIVS EST, qui requiem dat Pater, alius autem qui ignem præparauit Deus, [sed vnus & idem.]*

CAPVT LXXVIII.

Si autem alius quidem esset qui requiem donat Pater [1], & alius qui ignem præparauit Deus, fuissent æquè differentes, & [eis] filij, alius quidem in Patris regnum mittens, alius verò in æternum ignem. Sed quoniam vnus & idem Dominus, separari demonstrauit in iudicio omne genus humanum, quemadmodum pastor segregat oues ab hœdis, & alijs quidem [dicet,] Venite benedicti Patris mei, percipite regnum quod paratum est vobis: alijs verò, Discedite à me maledicti in ignem æternum, quem *parauit Pater meus Diabolo, & Angelis eius: vnus & idem Pater manifestissimè ostenditur, faciens pacem, & condens mala, præparans vtrisq; quæ sunt apta: quemadmodum & vnus iudex vtrosque in aptum mittēs locum, quemadmodū & in zizaniorum, & [in] tritici parabola, manifestauit Dominus, dicens. Quemadmodum colliguntur zizania, & *in ignem mittuntur, sic erit in consummatione sæculi. Mittet Filius hominis Angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala, & eos, qui faciunt iniquitatem. & mittent eos in clibanum ignis: illic erit fletus & stridor dentium. Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno Patris ipsorum. Qui ergo regnum præpauit iustis Pater, in quod assumpsit Filius eius dignos, [2]hic & caminū ignis præparauit, in quem dignos] mittēt ij, qui à Filio hominis missi sunt Angeli, secundum iussum Dei. Hic enim in agro suo bonum semen seminauit. Ager autem (inquit) sæculum est. Cùm autem dormirent homines, venit inimicus, & superseminauit zizania inter frumentum, & abijt. [3]Ex tunc enim apostata est Angelus, hic & inimicus, ex quo zelauit plasma Dei, & inimicum illum Deo facere aggressus est. Quapropter & Deus eum quidem, qui à semetipso* zizaniam absconsè seminauit, id est transgressionem, quam ipse intulit, separauit à sua conuersatione. Eum autem qui negligenter quidem, sed malè accepit inobedientiam, hominem miseratus est, & retorsit inimicitiam, per quam inimicum Deo facere voluit, in ipsum inimicitiarum authorem, auferens quidem suam, quæ erat aduersus hominem inimicitiam, retorquens autē illam, & mittens illam in serpentē. Quemadmodum & Scriptura ait dixisse serpenti *Dominum; Et inimicitiam ponam inter te, & mulierem, & inter semen tuum, & inter semen mulieris [4] Ipse tuum calcabit caput, & [tu] obseruabis calcaneum eius. Et inimicitiam hanc Dominus in semetipsum recapitulauit, de muliere factus homo, & calcans eius caput, quemadmodum in eo qui ante hunc est libro, ostendimus. Quoniam Angelos quosdam dixit * Diabolos, quibus æternus ignis præparatus est. Et rursus in zizanijs ait. Zizania sunt filij maligni, necessarium est dicere, quoniam omnes, qui sunt abscessionis, adscripsit illi, qui princeps est huius trāsgressionis: sed non ille quidem natura, aut Angelos, aut homines fecit. Nihil enim in totum Diabolus inuenitur fecisse, videlicet cum & ipse creatura sit Dei, quemadmodum &]reliqui Angeli. Omnia enim fecit Deus, quemadmodum & Dauid ait de omnibus huiusmodi Quoniam ipse dixit, & facta sunt; ipse pręcepit, & creata sunt.

[Margin: Mat. 25. 41. — *præparauit — B — *igni comburuntur. — Mat. 13. 30. — Ibid. 41. 42. — Mat. 13. 38. — *zizania. — C — *Deum; — Genes. 3. — *Diaboli. — Psal. 32. 9. — Psal. 148. 5.]

ANNOTATIONES.

D 1. Si autem alius] *Euincit ex scripturis eundem Deum pœnas infligere reprobis, ac electis præmia tribuere; atque his regnum, vt illis gehennam parasse: inde de malorum angelorum lapsu, improbitate, & imbecillitate disserit.*

2. Hic & caminum] *Octo has voces ex veteri codice restituimus.*

3. Ex tunc enim apostata] *Cacodæmonum primum peccatum inuidiam fuisse docet: & eosdem tum lapsos & reprobatos à Deo, nimirum, quantum ex Scripturis potest deprehendi, cùm hominem seduxerunt. Prioris partis assertores secum habet Tertullianum lib. de Patientia. Cyprianum Ser. de Zelo, De bono patientiæ, De tentatione Christi. Methodium Serm. de Resurrectione apud Epiphanium. Prudentium in Hamartigenia. Chrysologum Serm. 48. Posterioris verò, Iustinum martyrem in Dialogo:* Ruina magna, *ait iste,* Diabolus collapsus est, eò quod Euam in Serpente decepisset.

Alij autem permulti, nec ij contemnēdi quidem certè authores Græci & Latini tradunt, fastu quodam & animi elatione lapsos etiam, antequam protoparentes circumuenissent. Cuius opinionis sunt Athanasius lib. de Virginitate, & in Quæstionibus sacræ Scripturæ, quæst. 6. Gregor. Nazianz. Orat. 1. de Pace. Chrysostomus hom. 15. in Ioannem, & hom. de Adā & Eua. Ambrosius Epist. 84. Hieronymus Epist. ad Antoniū. Augustinus tractatu 49. in Ioannem. Leo magnus Serm. 4. de collectis eleemosynis. Prosper li. 3. de Vita contemplatiua. cap. 2. Primasius & Sedulius in 1. cap. ad Romanos. Fulgētius li. 1. ad Monimum. Greg. Ro. in c. 2. & 7. primi libri Regum.

4. Ipse tuum calcabit caput] *Loci huius Geneseos*

ſeoꝫ magis varia lectio, quã ſẽſus eſt apud Patres. Chryſoſtomi interpres hom.17. in Geneſim. Auguſtinus 12. de Gen. cap.36. & lib.2. de Geneſi, contra Manichæos, cap. 18. Gregorius Roman. lib.1. Moralium, cap.38. Ambroſ. lib. de Fuga ſæculi, cap.7. Bernar. hom.2. de laudib. Virginis Mariæ. & Ser. 2. de verbis Apo. Signum magnum, &c. Eucherius lib.2. in Geneſ. cap.29. Beda & Rabanus legunt Ipſa, vt de beata Maria quatenus nobis concepit, & peperit Christum, intelligatur. Septuaginta reddiderunt ἀυτὸς, id eſt, ipſe, non ἀυτὴ: ne τὸ σπέρμα neutrius generis referat, ſed τὸν σπόρον, quod maſculinũ eſt, & eiuſdem ſignificationis: Chriſtus ſignificetur filius Virginis, qui fortem armatum atrio deiecit, diaboli opera diſſoluit, & Satanæ caput ſub pedibus ſuorum conterit. A

Hanc lectionem Irenæus ſequitur, & Cyprianus lib.2. aduerſus Iudæos, cap.9. probat in quæſtionibus Heb. Hieronym. imitatur Chryſologus Serm.173. Hebræi habent הוא, relatiuum maſculinum, quod זרע æquè maſculini generis nomen refert: quæ Ionatham Chaldæus paraphraſtes ita expreſſit, Paulo Fagio interprete, Inimicitiam ponam inter te, & inter mulierem, inter filium quoque tuum, & inter filium illius: ipſe memor erit iſtius; quod feciſti ei o[illegible]m, &c. De hoc etiam ſupra diximus.

QVARE ANGELI, DIABOLI, ET FILII nequitiæ dicti ſunt. B

CAPVT XXIX.

[C]VM igitur à Deo omnia facta ſint, & Diabolus ſibimetipſi, & reliquis factus eſt abſceſſionis cauſa, iuſtè Scriptura eos qui in abſceſſione perſeuerãt, ſemper filios Diaboli, & Angelos dixit maligni. Filius enim, quemadmodum & [2]quidam ante nos dixit, dupliciter intelligitur. Alius quidem ſecundum naturam, eò quòd natus ſit filius: alius autem ſecundum id quòd * factum eſt, reputatur filius, [3]licet ſit differentia inter natum, & factum. Quoniam ille quidem ex eo natus eſt, ille autem ab ipſo factus eſt, ſiue ſecundùm conditionem, ſiue ſecundùm doctrinæ magiſterium. Qui enim ab aliquo edoctus eſt verbo, filius docentis dicitur, & ille eius pater. Secundum igitur naturam, quæ eſt ſecundum conditionem, vt ita dicam, omnes filij Dei ſumus, propter quod à Deo omnes facti ſumus. Secundũ autem *dicto audientiam, & doctrinam, non omnes filij Dei ſunt, ſed qui credunt [ei,] & faciunt eius voluntatem. Qui autem non credunt, & non faciunt eius voluntatem, filij & Angeli, ſunt Diaboli, ſecundùm id quod opera Diaboli faciunt. Quoniam autem ita ſe habet hoc, in Eſaia dixit. Filios genui & exaltaui, ipſi autem me ſpreuerunt. Et iterum quæ dicit filios alienos eos, ita: Filij alieni mentiti ſunt mihi: ſecundùm [enim] naturam filii ſunt, propter hoc quòd ab eo facti ſunt: ſecundum autem opera non ſunt filii. C

*factus eſt.
Ioan.1.12.
Mat.12.50.
Ioan.8.44.
*dicti audientiam.
Eſaiæ 14.
Pſal.17.46.

ANNOTATIONES

1. Cùm igitur] Diaboli, & impij omnes, qui eorum nuncij & filij ſunt imitatione, non natura, ſibimetipſis cauſa ſunt diſceſsionis à Deo, ac æternæ perditionis. Cæterùm, vt pij viri ratione officij aliquando in Scripturis Angelorũ nomina ſortiũtur, Iſa.9. Malac.2. Mat.11. ita & impij, filij Belial, & angeli Satanæ rectè nuncupantur.

2. Quidam ante nos dixit] Mihi, fateor ingenuè non ſubit quis ſit iſte, cuius verba adducuntur, fortaſsis is eſt, cuius tam ſæpè in ſuperioribus meminit, quẽ ſibi ignotum ſcripſit Euſebius. Sententia porrò illius, non valdè diſsimilẽ habet beatus Ignatius Epiſt. ad Magneſianos. Nazianzenus in carmine de Virginitate, multis poſt Irenæum ſeculis, idem tradit, his verbis:

Αὐτὰρ ἐμοὶ πατέρες μὲν ὅσοι χρηστὸν ἐξεδίδαξαν,
Παῖδες δ' οὓς ἐδίδαξα. id eſt:
Sed mihi patres ſunt, quotquot virtutem me docuerũt: filij autem quos ipſe docui.

3. Licet ſit differentia inter natum & factum] Athanaſius Serm.3. contra Arrianos, Genitum, ſiue natum eſſe, nõ extraneum quiddã à natura gignẽtis, qualia ſunt opera, denotare docet, ſed quiddam proprium, quod de ſubſtãtia patris emergit: ideoq́, Filium Dei natum ſeu genitum à Patre, vbiq́, in ſacris literis prædicari. Factũ eſſe, ſeu fieri, & creari, illud dici, quod à natura facientis alienũ eſt, & eſſendi exordiũ habet, quodque creatis omnibus, & ſolis rebus conuenit: & eam ob rem Scripturas dicere, In principio fecit Deus cælum & terram, non: In principio genuit. Neq́, Manus tuæ genuerunt me: ſed, Manus tuæ fecerunt me, &c. D

[QVI] ILLI, ET OB QVAM CAVSAM PROGEnies viperarum, qui non obediunt Euangelio.

CAPVT XXX.

[Q]Vemadmodum enim in hominibus indicto audientes patribus filii abdicati, natura quidem filii eorũ ſunt, lege verò alienati ſunt: nõ enim hæredes fiunt naturalium parentum: eodem modo apud Deum, qui non obediunt ei, abdicati ab eo, deſierunt filii eius eſſe: vnde nec hæreditatem eius percipere poſſunt: quemadmodum Dauid ait. Alienati ſunt peccatores ab vtero, [2]ira [eis] ſecundũ ſimilitudinem ſerpentis. Et propter hoc [Dominus] quos ſciebat hominũ eſſe progeniẽ, dixit ſic, progeniem viperarum, ſecundum ſimilitudinem horum animalium, in

Pſal.57.4.5.
Matth.23.33.

A lium, in varietate ambulantes, & lædentes reliquos. Attendite enim (inquit) à fermẽto Pharisæorum, & Sadducæorũ. Sed & de Herode dicens. Dicite (inquit) vulpi huic: nequam astutiam eius & dolum significans. Quapropter Dauid Propheta ait. Homo in honore positus, assimilatus est iumentis. Et iterum Hieremias ait: Equi furentes circa fœminas facti sunt, vnusquisque ad vxorem proximi sui hinniebat. Et Esaias in Iudæa præconans, & cum Israel disputans, principes Sodomorum, & populum Gomorrhæ dicebat eos. 4 Similes enim Sodomitis transgressione, & eadem quæ illi fecerunt peccata, esse apud eos significans, propter similem operationem eodem vocabulo vocans eos; & quia non natura essent sic facti à Deo, sed qui possent & iustè agere. Idem dicebat, consilium eis dans [bonum:] Lauamini, mundi estote, auferte nequitias ab *animis vestris ante oculos meos, quiescite ab iniquitatibus vestris. Scilicet quoniam ijdem ipsi cùm transgrederentur & peccarẽt, eandem quam Sodomitæ perceperunt obiurgationem. Cùm enim conuerterentur, & pœnitentiam agerent, & quiescerent à malitia, filij poterant esse Dei, & hæreditatem cõsequi incorruptelæ, quæ ab ab eo præstatur. Secundum hanc igitur rationẽ, Angelos Diaboli, & filios dixit maligni, qui Diabolo credunt, & ea quæ sunt eius, agunt. Qui quidem ab initio omnes ab vno [& eodem] Deo facti sunt. Verum quando credunt, & subiecti esse Deo perseuerãt, & doctrinam eius custodiunt, filii sunt Dei: * cùm autem abscesserunt, & transgressi fuerunt, Diabolo adscribũtur principi, [ei] qui primò sibi, tunc & reliquis causa abscessionis factus est.

Mat. 16. 6. Luc. 13. 32. Psal. 48. 3. Ierem. 5. 8. Isa. 1. 9. 10. Ibidem. 16. Mat. 25. 41.

* animabus

B

* abscesserint & trãsgressi fuerint.

Quoniam autem multi quidem Domini sermones, vnum autem & eundem omnes annuntiant Patrem factorem mundi huius, oportebat & nos propter eos, qui in multis erroribus continentur, per multa confutare, si quo modo possent per multa confutari, ad veritatem conuerti, & saluari. Necessarium est autem, conscriptioni huic *consequenti, post Domini sermones, subiungere Pauli quoque doctrinam, & examinare sententiam eius, & Apostolum exponere, & quæcunque ab hæreticis in totum non intelligentibus, quæ à Paulo dicta sunt, alias acceperunt interpretationes, explanare, & dementiam insensationis eorum ostendere. Et ab eodem Paulo, ex quo nobis quæstiones inferunt, manifestare illos quidem mendaces, Apostolũ verò prædicatorem esse veritatis, & omnia cõsonantia veritatis præconio docuisse, vnũ Deũ Patrem eum, qui loquutus sit ad Abraham, qui legisdationem fecerit, qui Prophetas præmiserit, qui nouissimis temporibus Filiũ suum miserit, [&] salutem suo plasmati *donans, quod est carnis substantia. Reliquos igitur sermones Domini, quos quidem non per parabolas, sed simpliciter ipsis dictionibus docuit de Patre, & expositionem Epistolarum Beati Pauli Apostoli, in alio libro disponentes, integrum tibi opus exprobrationis & euersionis falsò cognominatæ agnitionis præstante Deo, 5 præbebimus,] & nos ipsos, & te ad contradictionem omnium hæreticorum in quinque exercentes libris.

Conclusio libri.

* insequenti,

L. 6. ex Paulo hæreses cõfutabit.

C

* donat.

ANNOTATIONES.

1 Quemadmodum enim] *Omnes quidem per naturæ conditionem filij Dei sunt, non autem per gratiam & obedientiam: quandoquidem plurimi etiam cũ belluis, feris, & serpentibus propter varias prauitates iure comparantur.*

D

2. Ira eis] *Codices excusi,* eius, *quod expunximus author. vet. cod. Septuaginta* θυμὸς ἀυτοῖς, *furor ipsis.*

3. Dixit progeniem viperarum] *Homines propter multiplices cupiditates, quibus à recta ratione transuersi aguntur, belluarum nominibus passim designari, scripsit quoque Clemens Alexand. in Protreptico, vt volucrum, eos qui sunt leues: serpentum, deceptores: leonum, qui cædes & minas continuò spirant: porcorũ, qui in voluptatum cœno volutãtur: & luporum, qui rapaces sunt. Cæterùm, de vipera natura & affectibus, multa nõ iniucunda scripserunt. Plinius lib. 10. c. 62. Athanasius quæst. 56. ad Antiochum. Ambrosius lib. 5. Hexameron. cap. 7. quibus qui eguerit, inde petat, licet. Videat si velit Nicandrum, Galenum, & Dioscoridem.*

4. Similes enim] *Vet. cod.* similem Sodomitis transgressionem, & eadem quæ illis fuerunt peccata.

5. Præbebimus] *Ita vetus codex, excusi* præueniemus.

FINIS LIBRI QVARTI.

CAPITA LIBRI QVINTI. A

PRÆFATIO, continens anacephalæosin superiorum librorum, & quinti libri hypothesin.

1. Solus Christus diuina nos docere, ac redimere potuit: idemque vt nos repararet, non opinione, sed reipsa, Spiritus sancti operatione ex Maria Virgine carnem assumpsit: aduersus Valentini ac Ebionis vanitates.

2. Christus non venit in aliena, cùm sua nos gratia visitauit, & carni nostræ contulit capacem se salutis, verùm sanguinem suum fundendo, veramque carnem suã nobis in Eucharistia exhibẽdo.

3. In infirmitate carnis humanæ elucet virtus & gloria Dei: qui corpus nostrum resurrectionis & immortalitatis particeps efficiet, quum illud ex limo terræ formauerit: ipsique æuo sempiterno frui concedet, cui exiguam & communem hanc vitam largitur.

4. Falluntur qui præter mundi fabricatorem, alterum Deum Patrem confingunt, quem infirmum & inutilem, aut malignum & inuidum esse necesse est, si corporibus nostris vitam æternam præstare vel non possit, vel nolit.

5. Priscorum vita longæua, Heliæ & Enoch cum propriis corporibus translatio, vnàcum Ionæ, Ananiæ, Azariæ, & Misaelis è summis periculis conseruatione, euidenter ostendunt Deum excitare posse corpora nostra ad vitam æternam.

6. Integrum & integrum hominem, corpore & animo constantem & coniunctum, saluum faciet Deus, cùm eum Verbum assumpserit, & donis Spiritus sancti donauerit, cuius corpora nostra templa sunt & dicuntur. B

7. Quia Christus in carne nostra resurrexit, consequitur nos in eadem resurrecturos: quum etiam resurrectio nobis promissa ad spiritus naturaliter immortales referri non debeat, sed ad corpora ex se mortalia.

8. Dona Spiritus sancti, quæ recipimus, præparant nos ad incorruptelam, redduntque spirituales, & à carnalibus discernunt; qui mundis & immundis animalibus in lege significantur. C

9. Quomodo intelligendus sit locus Apostoli, quo hæretici abutebantur, Caro & sanguis regnum Dei non possidebunt.

10. Superiora probat similitudine ducta ab oleastro, cuius qualitas tantùm, non natura, per insitionem mutatur: ostendit quoque hominem sine Spiritu, nec fructus edere, nec regnum Dei possidere posse. D

11. De carnalium & spiritualiũ operibus: ablutioneque spirituali non ad corporum substantiam, sed pristinæ vitæ conuersationem referenda.

12. De

12 De differentia mortis & vitæ afflatus vitæ & spiritus viuificantis: & quomodo eadem substantia carnis, quæ mortua est, reuiuiscet.

13. Maximum specimen resurrectionis habemus in mortuis à Christo suscitatis: cordaque nostra capacia esse vitæ æternæ, eò ostenduntur quòd nunc spiritũ Dei recipiant.

14. Nisi caro saluanda esset, carnem eiusdem substantiæ cum nostra Verbum non assumpsisset, quapropter nec per ipsum essemus reconciliati.

15 Testimonijs Isaiæ & Ezechielis probat resurrectionem: eundemque Deum nos resuscitaturum esse qui creauit.

16. Cum in terram corpora nostra reuertantur, sequitur ea inde substantiam habere. Item Verbi aduentu clarius in nobis imago Dei apparuit.

17. Deus & Dominus, Pater & creator vniuersorum, vnicus & solus est, qui nos in Christo dilexit, præcepta dedit, & remisit nobis peccata: cuius Filium & Verbum sese Christus probauit, cum peccata condonaret.

18. Creaturas vniuersas, quibus Deus Pater & eius Verbum vtuntur, sua propria virtute & sapientia condiderunt; non ex labe aut ignorantia, alias nunquam carnem assumpsisset Dei Filius, qui omnem à Patre potestatem accepit.

19 Cum Eua inobediente & præuaricatrice cõparatur B. Virgo A *Maria, illius aduocata: eferũturque variæ & dissidentes hæreses.*

20. Audiendi sunt Pastores, quibus Apostoli commiserunt Ecclesias, vnam & eandem salutis doctrinam habentes: fugiẽdi autem hæretici; & in fidei mysterijs sobriè sapiendum.

21 Caput omnium, quæ prædicta B *sunt, Christus est: quem hominem assumere, à Patre vniuersorũ creatore mitti, & à satana tẽtari oportuit, vt promissiones adimpleret, & gloriosã cõsummatamq; victoriam reportaret.*

22 Dominus verus & Deus vnus à lege declaratur, & in Euãgelia per Christum eius Filium manifestatur: quem solũ adorare, & ab illo omnia bona expectare oportet, non à Satana.

C *23. Diabolus assuetus est mendacijs, quibus seductus Adã sexto creationis die peccauit, quo tãdem per Christum reparatus fuit.*

24. De Diaboli perpetuo mendacio, Potestatibus, quibus nos parere oportet, atq; quatenus imperijs terrenis, à Deo, non autem à diabolo constituantur.

D *25. Antichristi fraus, superbia, & tyrannicum regnum, pro vt á Daniele & Paulo descripta sũt.*

26. Quia Ioannes & Daniel prædixerunt Imperij Romani dissolutionem, & desolationem, quem finem mundi & regnum Christi æternum præcedet: refelluntur alium à Demiurgo Patrem configẽtes Gnostici Satanæ organa

quorum

quorum opera Deum nūc apertè blasphemant.

27. De futuro iudicio per Christum, communione & separatione diuina, atque infidelium pœnis æternis.

28. De piorum & impiorum discrimine, apostasia futura sub Antichristo, atque mundi consummatioae.

29. Vniuersa ad vtilitatem hominum facta esse: & de Antichristi dolis, nequitia, vi apostatica, à diluuio, & deinceps in Anania, Asaria, & Misaelis persecutione præfigurata.

30. Certus quidem est numerus nominis Antichristi, sed de hoc nihil temerè affirmandum, cùm multis nominib. is aptari queat: & cur apertè à Spiritu sancto explicatum non fuerit nomen, ac de regno mortéque illius.

31. Confirmatur resurrectio corporum nostrorum morte, resurrectione & ascensione Christi: animæ Sanctorum interea tempus illud expectant, vt perfectā consummatamque gloriam percipiant.

32. In ea carne, qua Sancti multas hic ærumnas pertulerūt, laborum suorū fructus percipiēt: maximè cum id omnis creatura

A expectet, ac Deus Abrahæ & semini eius promittat.

33. Propositum confirmat promissionibus ijs, quibus Christus se de generatione vitis in regno Patris bibiturum esse recepit, simul & mercedem centuplam, & prandia promisit: quod & longè

B antea benedictio Iacob præsignarat, vti Papias, & seniores sunt interpretati.

34. Sententiam suam de temporali & terreno Sanctorū regno à resurrectione, claudit varijs Prophetarum testimonijs, & parabola vigilantium seruorum, quibus se ministraturum Do-

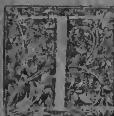
C minus pollicetur.

35. Contendit superiora testimonia non posse per allegoriā de bonis tantum cælestibus intelligi, sed implenda esse post aduentum Antichristi, & resurrectionem generalem: in terrena Ierusalem; prioribusque prophetijs alias adiungit.

D

36. Homines verè suscitabūtur, mundusque non penitus exterminabitur: eruntque in cælis variæ Sanctorum māsiones pro cuiusq. dignitate, & omnia subijcientur Deo Patri, sicq. erit omnia in omnibus.

A PRAEFATIO IN LIBRVM QVINTVM DIVI IRENÆI EPISCOPI LVGDVNENSIS, ET MARTYRIS, ADVERSVS Hæreses.

TRADVCTIS diligentissimè omnibus hæreticis in quatuor libris, qui sunt tibi ante hunc à nobis editi, & doctrinis ipsorum manifestatis, euersis quoque his, qui irreligiosas adinuenerunt sententias, aliquid quidem ex propria vniuscuiusque illorum doctrina, quam in suis conscriptis reliquerunt, aliquid autem [1] & ratione vniuersis ostensionibus procedente, & veritate ostensa, & B manifestato præconio Ecclesiæ, quod Prophetæ quidem præconizauerunt, quemadmodum demonstrauimus, perfecit autem Christus, Apostoli verò tradiderunt. A quibus Ecclesia accipiens, per vniuersum mundum sola bene custodiens, tradidit filijs suis: quæstionibusque omnibus solutis, quæ ab hæreticis nobis * proponebantur, & Apostolorum doctrina explanata, & manifestatis pluribus, * quæ à Domino per parabolas, & dicta sunt, & facta: in hoc libro quinto (qui est, De traductione operis vniuersi, & euersione falso cognominatæ agnitionis) & reliquis doctrinis Domini nostri, & ex Apostolicis Epistolis conabimur ostensiones facere, quemadmodum postulasti à nobis obedientibus tuo præcepto; [2] quoniam & in administratione sermonis positi sumus, & omni modo elaboramus secundum nostram virtutem, plurima tibi quidem in subsidium præstare, aduersum contradictiones hæreticorum, errantes autem retrahere, ad conuertere ad Ecclesiam Dei, neophytorum quoque sensum confirmare, vt stabilem custodiant fidem, quam bene custoditam, [3] ab Ecclesia acceperunt, vt nullo modo transuertantur ab his, qui malè docere eos, & abducere à veritate conantur. [4] Oportebit autem te, omnesque lecturos C hanc scripturam, impensius legere ea, quæ à nobis prædicta sunt, vt & argumenta ipsa scias, aduersus quæ contradictiones facimus. Sic enim & legitimè eis contradices, & de præparato accipies aduersus eos contradictiones, illorum quidem sententias per cælestem fidem, velut stercora abijciens, solum autem, verum, & firmum magistrum sequens, Verbum Dei Iesum Christum Dominum nostrum, qui propter immensam suam dilectionem, factus est quod sumus nos vti nos perficeret esse, quod est ipse.

Anacephalæosis superiorum.

* proponantur.

* quemadmodum

Hypothesis huius libri quinti.

ANNOTATIONES.

Hunc librum quintū sine vlla sectione in capita hactenus reliquerunt ij, qui superiores primò distribuerunt. Vetus quoq; codex noster, nec signata capita habuit, nec signandis argumenta suppeditauit. Quamobrem visum est, eum quoque instar superiorum diuidere in præfationem, & Capita, hisque singulis singulas itē summas affigere: id quod boni & æqui pij omnes, vti spero, consulent. Apparet profectò præfationem quan- D *dam esse initium huius libri, quod & ἀνακεφαλαίωσιν continet præcedentium, & sequentium ὑπόθεσιν.*

1. Etratione] *Vetus codex* ex ratione, *existimem Irenæum innuere velle, se hæreses istas euertisse, partim scriptis ......, partim rationibus ab ipsis hæresibus petitis, quando illas inter sese, & cum veritate prorsus pugnare, in superioribus libris centies ostendit.*

2. Quoniam & in administratione.] *Cum Episcopus esset Galliarum primarius, & cerneret Gnosticos graues & perniciosos lupos ouibus suis imminere, officij sui putauit esse, illos erroris sui admonere & conuincere, antidotumque aduersus eos alijs subministrare: cuius diligentiam & sedulitatem vtinam imitarentur successores.*

3. Ab Ecclesia acceperunt] *Docet fidem niti verbo Dei, quod sola Ecclesia Catholica custodit, probat, & intelligit; ideoque à Paulo dicitur columna, & firmamentum veritatis. Consule cap. 4. lib. tertij, & 45. libr. 4.*

4. Oportebit autem] *Vetus codex*, Oportebit & te, & omnes lectores, &cæt.

SOLVS

SOLVS CHRISTVS DIVINA NOS DOcere, ac redimere potuit: idemque vt nos repararet, non opinione, sed reipsa, Spiritus sancti operatione ex Maria Virgine carnem assumpsit; aduersus Valentini & Ebionis vanitates. A

CAPVT I.

[1] NON enim aliter nos discere poteramus quæ sunt Dei, nisi magister noster, Verbum existẽs, homo factus fuisset. Neque enim alius poterat
Ioan. 1. 14. 1. Cor. 2. 16. enarrare nobis quæ sunt Patris, nisi proprium ipsius Verbum. Quis enim alius cognouit sensum Domini? Aut quis alius eius consiliarius factus est? Neque rursus nos aliter discere poteramus, nisi magistrum B
Matt. 7. 12. Iac. 1. 22. [nostrum] videntes, & per auditum nostrum vocem eius percipientes, vti imitatores quidem operum, factores autem sermonum eius facti, communionem habeamus cum ipso, à perfecto & eo qui est ante omnem conditionem, augmentum accipiẽtes, qui nunc nuper facti sumus à solo optimo & bono, & ab eo qui habet dona-
Marc. 10. 18. tionem incorruptibilitatis, in eam quæ est ad eum similitudinẽ, facti. Prædestinati
1. Ioan. 3. 2. Eph. 1. 5. 1. Pet. 2. Iac. 1. 18. quidem vt essemus, qui nondum eramus, secundùm præscientiam Patris, facti aũt initium facturæ, accipiemus in præcognitis temporibus secundùm ministrationem Verbi, qui est perfectus in * omnibus, quoniam Verbum potens, & homo verus, sanguine suo rationabiliter redimens nos, redemptionem semetipsum dedit pro his, qui in captiuitatem ducti sunt. Et quoniam iniustè dominabatur nobis apostasia, & cùm natura essemus Dei omnipotentis, alienauit nos cõtra naturam, suos proprios faciens discipulos, potens in omnibus Dei Verbum, & non deficiens in sua iustitia, iustè etiam aduersus ipsam conuersus est apostasiam, ea, quæ sunt sua, redimens ab eo: [2] non cum vi, quemadmodum illa initio dominabatur nostri, ea quæ non erant sua insatiabiliter rapiens; sed secundùm suadelam: quemadmodum decebat Deum suadentem, & non vim inferentem accipere quæ vellet, vt neque quod est iustum C
confringeretur, neque antiqua plasmatio Dei deperiret.

* hominibus,

Theodoretus Dialogo tertio hæc citat.

Τῷ ἰδίῳ οὖν αἵματι λυτρωσαμένου ἡμᾶς τοῦ κυρίου, καὶ δόντος τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, καὶ τὴν σάρκα τὴν ἑαυτοῦ, ἀντὶ τῶν ἡμετέρων σαρκῶν.

Interp. Gentiano Herueto.

Cùm ergo proprio sanguine nos Christus redemerit, & animam suam pro nostris animis dederit, & carnem suam pro nostris carnibus, & cæt.

[3] Suo igitur sanguine redimente nos Domino, & dante animam suam pro nostra
Matt. 20. 28. Ioan. 10. 11. & 15. anima, & carnem suam pro nostris carnibus, & effundẽte Spiritum Patris in adunitionem & communionem Dei & hominum, ad homines quidem deponente Deum per Spiritum, ad Deum autem rursus imponente hominem per suam incarnationem, & firme & verè in aduẽtu suo donante nobis incorruptelam, per communionem quæ est ad * Deum; perierunt omnes hæreticorum doctrinæ. + Vani enim sunt qui putatiuè dicunt eum apparuisse: non enim putatiuè hæc, sed in substantia veritatis fiebant. Si autem cùm homo non esset, apparebat homo, neque quod erat verè perseuerauit Spiritus Dei. quoniam inuisibilis est Spiritus: neque veritas quædam
Ioan. 8. erat in eo: non enim illud erat quod videbatur. Prædiximus autem quoniam [5] Abraham & reliqui Prophetæ, propheticè videbant eum, id quod futurum erat per visionem prophetantes. Si igitur & nunc talis apparuit, non existens quod videbatur, quædam prophetica visio facta est hominibus, & oportet alium expectare aduentum eius, in quo talis erit, qualis nunc visus est propheticè. Ostendimus autem quoniam idem est, putatiuè dicere eum visum, & nihil ex Maria accepisse. Neque enim esset verè sanguinem & carnem habens, per quam nos redemit, nisi antiquam plasmationem Adæ in semetipsum recapitulasset. Vani igitur qui à Valentino sunt, hoc dogmatizantes, vti excludant salutem carnis, & reprobent plasmationem Dei.

* eum.

Theodo-

A

Theodoretus Dialogo 2. hæc citat.

Οὐ γὰρ δοκήσει ταῦτα, ἀλλ' ἐν ὑποστάσει ἀληθείας ἐγίνετο, εἰ δὲ μὴ ὢν ἄνθρωπος ἐφαίνετο ἄνθρωπος, οὔτε ὃ ἦν ἐπ' ἀληθείας ἔμεινε πνεῦμα Θεοῦ, ἐπεὶ ἀόρατον τὸ πνεῦμα, οὔτε ἀλήθεια τὶς ἦν ἐν αὐτῷ. Οὐ γὰρ ἦν ἐκεῖνα ἅπερ ἐφαίνετο. Προείπομεν δὲ ὅτι Ἀβραάμ, καὶ οἱ λοιποὶ προφῆται, προφητικῶς αὐτὸν ἔβλεπον, τὸ μέλλον ἔσεσθαι δι' ὄψεως προφητεύοντες. Εἰ οὖν καὶ νῦν τοιοῦτος ἐφάνη μὴ ὢν ὅπερ ἐφαίνετο, προφητική τις ὀπτασία γέγονε τοῖς ἀνθρώποις, καὶ δεῖ καὶ ἄλλην ἐκδέχεσθαι παρουσίαν αὐτοῦ, ἐν ᾗ τοιοῦτος ἔσται, οἷος νῦν ὁρᾶται προφητικῶς. Ἀπεδείξαμεν δὲ, ὅτι τὸ αὐτό ἐστι δοκήσει λέγειν πεφηνέναι, καὶ οὐδὲν ἐκ τῆς Μαρίας εἰληφέναι. Οὐδὲ γὰρ ἦν ἀληθῶς σάρκα καὶ αἷμα ἐσχηκὼς, δι' ὧν ἡμᾶς ἐξηγοράσατο, εἰ μὴ τὴν ἀρχαίαν πλάσιν τοῦ Ἀδὰμ εἰς ἑαυτὸν ἀνακεφαλαιώσατο. Μάταιοι οὖν οἱ ἀπὸ Βαλεντίνου τοῦτο δογματίζοντες, ἵνα ἐκβάλωσι τὴν ζωὴν τῆς σαρκός.

Interprete Iacobo Billio.

Non enim hæc opinione duntaxat, sed reuera contingebant. Alioqui, si hominis tantùm speciem præbebat, cùm homo non esset, sanè neque id quod verè erat, hoc est, Dei Spiritus, remanebat: (Neque enim Spiritus oculis cerni potest) neque veritas vlla in eo erat: quandoquidem id non erat, quod cernebatur. Est autem superius à nobis dictum, Abrahamum, reliquosque Prophetas, per prophetiam eum cōspexisse, nimirum id quod futurum erat per visum prædicentes. Quocirca si nunc quoque talis apparuit, cùm non esset quod apparebat, profectò visum quoddam propheticum hominibus contigit, atque alius ipsius aduentus expectandus est, in quo talis existet, qualis nunc prophetico modo cernitur. Demonstrauimus porrò nihil referre, opinione quispiam eum apparuisse dicat, an ex Maria nihil sumpsisse. Neque enim carnem ac sanguinem, quibus nos redemit, verè habuisset, nisi veterem Adami fictionem in sese instaurasset. Proinde vani ac stulti sunt Valentiniani, qui hoc tradunt, vt carnis vitam exturbent.

B

Vani autem & Ebionæi, vnitionem Dei & hominis per fidem non recipientes in suā animam; sed in veteri generationis perseuerantes fermento, neque intelligere volentes quoniam Spiritus sanctus aduenit in Mariam, & virtus Altissimi obumbrauit eā: Luc. 1. 35.
C quapropter & quod generatum est, sanctum est, & filius Altissimi Dei Patris omniū: [6]qui operatus est incarnationem eius, & nouam ostendit generationem: vti quemadmodum per priorem generationem mortem hæreditauimus, sic per generationem hanc, hæreditaremus vitam. Reprobāt itaque hi commixtionem vini cælestis, & sola aqua sæcularis volunt esse, non recipientes Deum ad commixtionem suam: * perseuerant autem in eo qui victus est Adam, & proiectus est de paradiso, non contemplantes quoniam quemadmodum ab initio plasmationis nostræ in Adam, ea quæ fuit à Deo[7] inspiratio vitæ, vnita plasmati animauit hominē, & animal *rationabile ostēdit: sic in fine Verbū Patris & Spiritus Dei, adunitus antiquę substantię plasmationis Adæ, viuentem & perfectum [8]effecit] hominem, capientem perfectum Patrem, vt quemadmodum in animali omnes mortui sumus, sic in spiritali omnes viuificemur: non enim effugit aliquando Adam manus Dei, ad quas Pater loquens, dicit. Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram: Et propter hoc in fine non ex voluntate carnis, neq; ex voluntate viri, sed ex placito Patris manus eius viuum perfecerunt hominem, vti fiat Adam secundùm imaginem & similitudinem
D Dei.

Matt. 1. 20.

*persene. rantes

Gen. 3. 23.

Gen. 2. 7.

*rationale

1. Cor. 15. 21. & 22.

Rom. 5. 15.

Gen. 1. 26.

Ioan. 1. 13.

ANNOTATIONES.

1. Non enim aliter] *Apparet hic nouum argumentum tractari, quæ causa fuit, vt inde Caput primum inciperemus, etiam repugnante rationis particula,* enim. *Certū est autem authorem superiores libros suos nequaquam partiuisse: itaque eandem mihi veniam hic dari postulo, quæ superioribus concessa est: qui dum primi saxum hoc voluerent, forsitan oneri succubuerunt.*

2. Non cum vi] *His lucem adferunt Augustini, & Leonis verba, illius 13. de Trinitat. ca. 13.* Placuit Deo propter eruendum hominem de Diaboli potestate, non potentia, sed iustitia Diabolus vinceretur: atque ita & homines imitantes Christum, iustitia quærerent Diabolum vincere, non potentia. *Hic Serm. de Natiuit. Magna æquitate Dominum nostrum cùm sæuissimo hoste nostro concertasse scribit, quod non in sua maiestate, sed in nostra humilitate congressus sit.*

3. Suo igitur sanguine] *Theodoretus Dialogo 3. hanc sententiam transcribit, vsque ad illud.* Et effūdente Spiritum, *&c. Docens Christum iuxta Deitatem impatibilem & inimutabilem perpetuò mansisse.*

4. Vani enim sunt] *Hunc quoque locum vsque ad id,* Et reprobent plasmationem Dei] *Idem Theodoretus habet Dialogo 2. quo docet Christum sine vlla naturarum confusione Deum simul & hominem esse.*

5. Abraham & reliqui Prophetæ] *Hæc omnino similia sunt, quæ habet Eusebius li. 1. demonst. Euan. cap. 5. Dei enim Verbum, quem Christum appellare consueuimus, Abrahæ, Iacobo, Iobo & alijs Patriarchis, nō minus cognitum fuisse quam nobis, sacrarum literarum testimonijs contendit: eosdemque vitam ac mores suos composuisse ad eius pietatis normam, quam Christus per omnes gentes postea disseminauit; & ob id Christi appellationem illos nobiscum communem habere, iuxta id quod de illis in Psalmo dicitur:* Nolite tangere Christos meos. *Subscribit ei Origenes hom. 5. & 8. in Gen. omnesque ferè prisci scriptores Ecclesiastici, vt in superiori-*

rioribus sæpe indicauimus.

6. Qui operatus est incarnationem eius] *Docet solum quidem Filium Dei incarnatum esse: sed hanc incarnationem effectam etiam à Patre & Spiritu: quod & Augustinus apertioribus verbis istis exprimit:* Natus est ex Virgine non nisi Filius: & vox de nube, Tu es Filius meus dilectus, ad solius personam pertinet Patris: & in specie corporali columbæ solus apparuit Spiritus sanctus: tamen & illam carnem solius Filij, & illam vocem solius Patris, & illam speciem solius Spiritus sancti, vniuersa Trinitas operata est. *Libro de Trinitate & vnitate Dei, capite 9. Et idem rursum alibi:* Filius quidem, non Pater, natus est de Maria virgine: sed ipsam natiuitatem Filij, & Pater & Filius operatus est, *Ser. 63. de verbis Dom. & lib. 50. homiliarum. hom. 32 & 43.* A

7. Inspiratio vitæ] *Vetus cod.* aspiratio, *sic enim vocat animam rationalem, quam Deus in faciem corporis humani spirando creauit & infudit.*

8. Effecit hominem] *expunximus* efficit *veter. cod. auth.*

CHRISTVS NON VENIT IN ALIENA, cum sua nos gratia visitauit, & carni nostræ contulit capacem esse salutis, verum pro nobis sanguinem fundendo, veramque carnem suam nobis in Eucharistia exhibendo. B

CAPVT II.

VAni autem & qui in aliena dicunt Deum venisse, velut aliena concupiscentem, vti eum hominem qui ab altero factus esset, exhiberet ei Deo, qui neque fecisset neque condidisset, sed & qui desolatus esset ab initio à propria hominum fabricatione. Non ergo iustus aduentus eius, qui secundum eos aduenit in aliena; neque vere redemit nos sanguine suo, si non vere homo factus* est restaurans suo plasmati, quod dictum est, In principio factum esse hominem secundum imaginem & similitudinem Dei, non aliena in dolo deripiens, sed *esset
Gen.1.8. sua propria iustè & benignè assumens. Quantum attinet quidem ad Apostasiam, iustè suo sanguine redimens nos ab ea: quantum autem ad nos, qui redempti sumus, benigne.[2] Nihil enim illi ante dedimus, neque desiderat aliquid à nobis, quasi indigens: C Nos autem indigemus eius, quę est ad eum communionis. Et propterea benigne effudit semetipsum vt nos colligeret[3] in sinum] Patris. Vani autem omnimodo, qui vniuersam dispositionem Dei contemnunt, & carnis salutē negant, & regenerationem eius spernunt,[4] dicentes non eam capacem esse incorruptibilitatis.[5] Sic autem secundum hæc videlicet, nec Dominus sanguine suo redemit nos, neque calix
1.Co.10.16. Eucharistiæ communicatio sanguinis eius [est,] neque panis quem frangimus, communicatio corporis eius est.[6] Sanguis enim non est, nisi à venis & carnibus, & à reliquā quæ est secundum hominem substantia,[7] qua vere factum verbum Dei, sanguine suo redemit nos. Quemadmodum & Apostolus eius ait, In quo habemus redemptio-
Colos. 1.14. 1.Cor.6.15. Mat.5.45. nem, per sanguinem eius, & remissionem peccatorum.[8] Et quoniam membra eius sumus, & per creaturam nutrimur: creaturam autem ipse nobis præstat, solem suum oriri faciens, & pluens quemadmodum vult: eum calicem qui est creatura, suum[9] sāguinem qui effusus est, ex quo auget nostrum sanguinem: & eum panem qui est à creatura, suum] corpus confirmauit, ex quo nostra auget corpora.[10] Quando ergo & mi-
1.Co.11.16. xtus calix, &[11] fractus panis percipit verbum Dei, fit Eucharistia sanguinis & corporis D Christi,[12] ex quibus augetur & consistit carnis nostræ substantia;[13] quomodo carnem negant capacem esse donationis Dei, qui est vita æterna; quæ sanguine &[14] corpore Christi nutritur, & membrum eius?[15] Quemadmodum & [beatus] Apostolus ait, in ea
Ephes.5.30. quæ est ad Ephesios epistola: Quoniam membra sumus corporis eius, de carne eius,
Luc.24. & de ossibus eius: non de spirituali aliquo, & inuisibili homine dicens hæc: (spiritus enim neque ossa, neque carnes habet) sed de ea dispositione, quæ est secundum] verum] hominem, quæ ex carnibus, & neruis, & ossibus consistit, quæ de calice qui est sanguis eius, nutritur; & de pane, qui est corpus eius, augetur.[16] Et quemadmodum lignum vitis[17] depositum in terra, suo fructificat tempore, & granum tritici decidens in terram, & dissolutum, multiplex surgit, per Spiritum Dei, qui continet omnia quæ deinde per sapientiam in visum* hominibus veniunt, &[18] percipientia verbū Dei *hominis Eucharistia fiant, quod est corpus &] sanguis Christi: sic & nostra corpora ex ea nu-
Ioan.11.25. & 20. 1 Cor.15.53. trita & reposita in terram, & resoluta in ea, resurgent in suo tempore, Verbo Dei resurrectionem eis donante, in gloriā Dei Patris. Qui huic mortali immortalitatem circundat,

A cundat, & corruptibili incorruptelam gratuitò donat: quoniam virtus in infirmitate perficitur: vt non quasi ex nobis ipsis habentes vitã, inflemur aliquando & extollamur aduersus Deum, ingratam mentem accipientes; experimento autẽ discẽtes, quoniam ex illius magnitudine, & non ex nostra natura habemus in æternum perseuerantiam: neque ab ea quę est circa Deum gloria, sicuti est, frustremur aliquãdo: neq; nostram naturam ignoremus: sed vt sciamus, & quid Deus potest, & quid homo beneficii * accipit, & non erremus aliquando à vera comprehensione eorũ quę sunt, & quemadmodum sunt, idest Dei & hominis. Et nunquid fortè (quemadmodum prædiximus) propter hoc passus est Deus fieri in nobis resolutionem, vt per omnia eruditi, in omnibus simus * diligentes, neque Deum, neque nosmetipsos ignorantes? 1. Cor. 12. 9.

*accepit

*diligẽter,

ANNOTATIONES.

B 1. Vani autem & qui in aliena] *Marcionitæ hunc mundum ab alio Deo, quàm à Patre Domini nostri Iesu Christi factum dicebant: Valentiniani à Demiurgo: Alij verò Gnostici ab Angelis: proindeq; Dominum nostrum non in sua, sed in aliena venisse. Hæc copiosius lib. 3. cap. 11.*

2. Nihil enim ante dedimus] *Vult nulla præcedẽtibus hominum meritis, sed sola gratuita Dei misericordia effectum esse, vt Filius Dei homo factus, corpus in ara crucis obtulerit, & sanguinem fuderit, pro expiatione peccatorum totius mundi. Idem apertè Paulus:* Quum adhuc inimici essemus, *ait,* recõciliati sumus Deo per Christum. *Et alibi, negat idem ex operibus Iustitiæ quæ fecimus nos, tantum* C *beneficium contigisse. Zacharias quoq; visceribus diuinæ misericordiæ imputat, quod nos visitarit. Oriens ex alto. Acutè & diffusè hæc pertractat Augustinus l. 13. de Trinitate c. 16. & 19. & in Enchiridio cap. 36.*

3. In sinum] *Ita vetus codex: excusi* in sinu.

4. Dicentes non eam capacem esse incorruptibilitatis [*Variæ pridem sectæ in huius opinionis cœno volutatæ sunt: nam inter Iudæos Sadducæi negarunt carnis Resurrectionem. Illam iam factam fuisse, nec vltra expectandam, dixerunt Hymenæus & Philetus. Simon[illegible]ago, Valentino, Apelli, Cerdoni, Caianis, Seuer[illegible] Archonticis, & Proclianitis hunc errorem August[illegible] impingit: sicuti Basilidi, Marcioni, & Ophitis Tertull. Consentit ei de Marcione Irenæus l. 1. c. 24. Si quem autem delectat præter hos Irenæi locos euidentissimis scripturis probatam legere fidem nostrã* D *de Resurrectione, Tertulliani consulat librum de Resurr. Athe[illegible]gorani li. de Resurrectione, Ambrosium lib. de fide Resurrectionis.*

5. Sic autem secundum hæc videlicet] *Vet. cod.* Si autem non saluetur hæc &c. *Quia totum hunc Irenæi locum ab Oecolampadianis corruptionibus vindicat, & dilucidè explicat doctus & sanctus vir Episcopus Roffensis l. 4. de Eucharistia c. 23. 24. 25. Verba illius singulis sententijs addere commodum est.* Eos incessit Irenæus, *inquit ille,* qui resurrectionem futuram non credunt, quandoquidem sciunt & Christum suo sanguine nos redemisse, & eundem sanguinem in Eucharistia nobis communicasse, pariter & suum ipsius corpus: ex quibus apertissimum est nos aliquando resurrecturos, quemadmodum & ipse resurrexit. *Et aliquantò post:* Qui negant salutem carnis, hoc est resurrectionem carnis ad futuram incorruptibilitatem, & hi regenerationem eiusdem spernunt, vniuersam dispositionem Dei contemnunt. Et vani sunt omni modo: quoniam ita nec Dominus sanguine suo redemit, neque calix Eucharistiæ communicatio sanguinis eius est, neque panis quem frangimus communicatio corporis eius est. Quare cùm verus sit sanguis, quem pro nobis effundit, nos eodem vero sanguine, veraque carne sua pastis consequitur, vt qui sic redempti sumus, regenitique & pasti, verè tandem simus ad immortalitatem resurrecturi. Hanc collectionem istis verbis facit Irenæus.

6. Sanguis enim] *Roffensis.* Docet non esse figuratum sanguinem, sed verum, qualis in ipsis venis (quæ & vasa sanguinis dicuntur) continetur.

7. Qua verè factum Verbum Dei] *Vetus cod.* qua verè factum est Verbum Dei.

8. Et quoniam membra sumus] *Roffensis.* Diligentius attende quæ dicat Irenęus. Quoniam, inquit, eius membra sumus, idcirco noluit sanguinis sui esse expertia: sed sicut Solem & pluuiam nobis impertit, ita verum ipsius sanguinem in calice, & verum corpus in specie panis sic dedisse testatus est.

9. Suum sanguinem qui effusus est] *Decem & septem has voces, quas hactenus desiderauerant omnes excusi codices, ex veteri restituimus. Quia verò hic nihil omninò de signo, figura, metonymiaue carnis & sanguinis meminit Irenæus: idcirco cuiuis perspicuũ est, nullum tropum, nullam metonymiam in his illum agnoscere.*

Cæterùm, piè sancteque dicit sanguinem nostrum ex Christi sanguine, & corpora nostra ex corpore Christi adaugeri, quoniã eius reali perceptione & cõmunicatione non solum è sepulchris pulueribusque suscitabuntur: sed & præstantissimis immortalitatis, agilitatis, claritatis, subtilitatisque dotibus augebũtur: immortalisq; gloriæ tantã accessionem capient, vt in vitam planè cælestem & sempiternam cũ Christo capite suo subleuentur. Oportet enim, *ait Apostolus,* mortale hoc induere immortalitatem. & corruptibile hoc induere incorruptibilitatẽ. *Et alterùm:* Christus reformabit corpus mortalitatis nostrę, configuratum corpori claritatis suæ. *Quid ita? Respondet idẽ Christus:* Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in eo: & ego resuscitabo eum in nouissimo die. Qui manducat hunc panem, viuet in æternum: Qui manducat me, viuet propter me. *Alium testem exoptas? En Augustinum: ad si os & posteros testificantem,* Eos à quibus hic cibus sumitur, immortales & incorruptibiles facit in

1. Cor. 15. 53.

Phil. 3. 21.

Ioan. 6.

Tra. 26. in Ioan.

A societate sanctorum, vbi pax erit, & vnitas plena atque perfecta.

Ex his insuper obseruandum relinquit Irenæus, illos malè semper de vera corporum nostrorum resurrectione sensuros & credituros, qui veram viuificatricis carnis Christi in Eucharistia præsentiam & participationem abnegabunt & oppugnabunt: quod iam Farellus Geneuanæ apostasiæ primus autor, & Caluini in illa cathedra pestilentiæ antecessor plus satis ostendit, eandem Resurrectionem impossibilem esse, cum ethnicis, Simonianis & Marcionitis clamitans. Hoc enim Caluinus indicat, quando ad illum ita scribit: Quod res tibi incredibilis videtur, huius carnis Resurrectio, nihil mirum. &c. *Ecce, quàm semper in peius mali homines proficiunt, & cæt. De his quoque scripsimus in caput 34. libri quarti, nota 22.*

10. Quando ergo & mixtus calix] *Roffen. ita Oecolampadium conuenit:* Finge, si potes, quibus verbis Irenæus potuit rem pro nobis aperuisse dilucidius. Quando, inquit, mixtus calix, & fractus panis percipit verbum Dei, B fit Eucharistia corporis & sanguinis Christi: hoc est, prolatis super pane & vino Christi verbis, protinus fit ex eis corpus & sanguis Christi.

11. Fractus panis] *Ita legunt Roffensis & Oecolampadius l. 4. de Eucharistia c. 23. quos secuti sunt codices Lausan. & Basileæ 1571. excusi, apud Episcopios: alij omnes* factus panis, *quibus consentit noster vet. co. Cæterùm, consecrationis verba, quæ super panem & calicem mixtum proferuntur, penitus necessaria esse ad Eucharistiæ perfectionem istis verbis agnoscit Irenæus: indequè sequitur: Gnosticis posterioribus nullum omnino eius sacramenti vsum existere: quandoquidem solius prædicationis verbum, consecrationis contrà nunquam admittant. De his copiosius disseruimus in 34. cap. lib. 4.*

12. Ex quibus augetur] *Roffensis.* Porrò, quod dicit ex his augeri corpora nostra, istuc opinor C spectat, vt sicut tritici granũ post mortificationem eius auctius, & multiplicius ex terra surgit, ita & corpora nostra, postea quàm ad exinanitionem cinerum per mortem redacta sunt, virtute tamen carnis ipsius viuificatricis, qua pasti sumus, & vnum effecti cum illo capitali grano, tandem ad cumulatiorem resurgemus gloriam.

13. Quomodo carnem negant] *Tam constans & grauis interrogatio plus maiestatis & ponderis habere videtur, quàm si absoluta & simplici affirmatione vsus esset. Docet autem carnem nostram ideo capacẽ esse vitæ cælestis ac æternæ, quod reuera corpore & sã-* D *guine Christi foueatur. Ergo Eucharistiæ perceptione, non tantùm animi cogitatione, aut fidei illa de cælo apprehendentis ore, quemadmodum comminiscuntur Caluiniani: sed reipsa, & corporis ore substantialiter præsentia suscipiuntur & comeduntur, iuxta Christi præcepta:* Nisi manducaueritis carnem Filij hominis, *&c.* Accipite & comedite. Hoc est corpus meum. *Hoc ipsum quoque docet Tertull. scribens:* Caro nostra corpore & sanguine Christi vescitur: vt & anima de Deo saginetur. *Hinc Chrysostomus exclamat:* O miraculum! O Dei benignitatem! Qui cum Patre sursum sedet, in illo temporis articulo omnium manibus pertractatur. *Et rursum:* Hic plenus existens, & illic plenus: vnum corpus, *&c. Hom. 17. in epist. ad Heb.*

Li. de resur carnis c. 8. Li. 3. de sacerdotio.

A *Et Basilius magnus in Liturgia:* Qui sursum Patri consides, & hic nobis inuisibiliter coexistis. *Nissenus denique Oratione de paschate:* Innumerabilibus locis consecratur, & tamen vnum corpus est. *Videatur idem orat. catech. cap. 37. & Cyrillus Ierosolymitanus Catechesi 7. mystagogica, &c. Ex his autem constat & eandem Christi carnem in Eucharistia reipsa præsentem adesse, tametsi in plurimis locis conficiatur & distribuatur: & corporis ore verè percipi & sumi: & huius participatione ius & arrham resurrectionis, adeoquè ipsam immortalitatem ex ipsa, & per ipsam corpora nostra verè sumere. Hinc pius doctusquè Roffensis:* Nos iam disquirimus an verè corpus & sanguis Christi sint in Eucharistia, quemadmodum omnes Orthodoxi sentiunt: an figuratè solum, vt hæretica impietas arbitratur. Quod sequitur in Irenæo, nostram sententiam apertissimè comprobat. Quomodo, inquit, hæretici negant carnem esse capacem donationis Dei, hoc est æternæ vitæ, quandoquidem Christi corpore sanguineque nutritur, & fit ipsius B membrum? Quid precor dilucidius pro nobis dici queat?

14. Corpore Christi nutritur.] *Absurdam esse hanc Irenæi locutionem garrienti Oecolampadio, ita occurrit Roffensis lib. 4. cap. 20.* Alere multa dici possunt, quæ minimè tamen in carnem vertuntur, quam fouent. Aurum enim & Margaritę gemmæque pretiosæ cùm in medicaminibus teruntur, multam asseruntur à medicis virtutem & fomentum præbere corpori; nec tamen ipsa vertuntur in substantiam corporis. Et pari modo; quid prohibet viuificatricem Christi carnem, illis à quibus piè sumitur potentissima quadam & ineffabili sua virtute præstare fomentum, & modo quodam alere?

15. Quemadmodum & beatus Apostolus ait] *Roffensis: Confirmat sententiam suam Irenæus verbis Apostoli. Non hic disputo quàm rectè sensum attingat* C *Apostolicum: sed hoc interim affirmo, nem[illegible] apertius docere corpus & sanguinem Christ[illegible] in Eucharistia, quàm hic faciat Irenæus: vsq[illegible] vt fateatur etiam nos qui Christi carne vescimur, & bibimus eius sanguinem, nõ hominis alicuius imaginarij & spiritualis carnem edere, sanguinemq; bibere: sed eius, qui verè naturam habet hominis carnibus neruisquè constantis, propterea nõn imaginario sanguine, neque carne imaginaria, sed vero sanguine veraque carne Christi nos asserit nutriri.*

16. Et quemadmodum lignum vitis] *Roffensis.* Carnem Christi tantas vires nostræ car[illegible] præbere; vt postquam hæc incinerata fuer[illegible] D tandem reuiuiscat, hoc exemplo apertissime demonstrat. Ecce lignum vitis, tametsi mortuum videatur, depositum nihilominus in terra, suo tempore fructificat. Similiter & granum tritici quamquam seminatum in terra mox corrumpitur, tamen postea cum ampliori fœnore resurgit: & hæc per naturam fieri conspicimus. Quid ergò mirum si corpora nostra carne & sanguine Christi nutrita, postquam redacta sunt in cineres: per huius tamen escæ vires & efficaciam, operante spiritu, verboque Dei resurgant ad immortalitatis gloriam? *De reliquis doctissimis & pulcherrimis huius authoris verbis supersedeo: quæ quisquis accurate expenderit, pieque vixerit, mirabor, si sibi non persuadeat meram & pu-*

A & puram corporis & sanguinis veritatem in Eucharistia.

17. Depositum in terra] *Vetus codex, depositum in terram: nihil muto, quod sensus idem sit.*

18. Et percipientia verbum Dei] *Nouem has voces, quas manifestè desiderabant omnes excusi codices, ex veteri restituimus.*

IN INFIRMITATE CARNIS HUMANÆ elucet virtus & gloria Dei: qui corpus nostrum resurrectionis & immortalitatis particeps efficiet, quum illud ex limo terræ formauerit: ipsique æuo sempiterno frui concedet, cui exiguam & communem hanc vitam largitur.

CAPUT III.

B Anifestissimè autem Apostolus ostendit, quoniam traditus est suæ infirmitati homo, ne elatus aliquando excideret à veritate, in secunda quæ est ad Corinthios dicens. Et vt sublimitate reuelationum non superextollar, datus est mihi stimulus carnis, angelus Satanæ, vti me colaphizet. Et super hoc ter Dominum rogaui, vt absistat à me, & dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea: nam virtus in infirmitate perficitur. Libenter *enim gloriabor in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me virtus Christi. Quid ergo? (dicit enim aliquis) Voluit ergo Dominus Apostolum suum sic colaphizari, & talem sustinere infirmitatem? Etiam dicit verbum. Virtus enim in infirmitate perficitur, meliorem efficiens hunc, qui per suam infirmitatem cognoscit virtutem Dei. Quemadmodum enim didicisset homo quoniam ipse quidem infirmus, & natura mortalis; Deus autem immortalis & potens; C nisi id quod est in vtroque didicisset experimento? Suam enim infirmitatem dicere per sustinentiam, nihil est malum: magis autem & bonum est non *oberrare in natura sua. Extolli autem aduersus Deum, & præsumptionem suæ gloriæ assumere, ingratum reddens hominem, multum mali inferebat ei, vt veritatem simul & dilectionē auferret ab eo, eam quæ est ad Deum qui fecit eum. Vtrorumque autem experientia veram quæ est de Deo & homine agnitionem indidit ei; & auxit eius erga Deum dilectionem. Vbi autem augmentum est dilectionis, ibi maior gloria Dei virtute perficitur his qui diligunt eum. Refutant igitur potentiam Dei, & non contemplantur quod est verum, qui infirmitatem intuentur carnis, virtutem autem eius qui *suscitat eam à mortuis, non contemplantur. Si enim mortale nō viuificat, & corruptibile non reuocat ad incorruptelam, iam non potens est Deus. Sed quoniam potens est in his omnibus, de initio nostro contemplari debemus. [2] Quoniam sumpsit Deus limum de terra, & formauit hominē: & quidem multò difficilius & incredibilius est, ex non existentibus ossibus & neruis & venis & reliqua dispositione, quæ est secundùm hominem, facere ad hoc vt sit, & quidem animalem & rationabilem facere hominem; quàm quod factum est, & deinde *solutum est in terram, propter causas quas D prædiximus, rursus redintegrare: licet in illa cesserit, vnde & initio [3] nondum factus, factus est homo. Qui enim initio] eum qui non erat, fecit vt esset, quādo voluit: multo magis eos qui iam fuerunt, rursus restituet volens, in eam quæ ab eo datur vitam, Inuenietur autem perceptrix & capax caro virtutis Dei, quæ ab initio percepit artem Dei; & aliud quidem [factus] est oculus videns, aliud auris audiens, aliud manus palpans & operans, aliud nerui vndique condensi, & continentes membra, aliud arteriæ & venæ, sanguinis & spiritus transitoria: aliud verò in viscera diuersa; aliud sanguis, copulatio animæ & corporis. Quid enim? Non est numerum dicere vniuersæ fabricationis, quæ est secundùm membra hominis, quæ non ex alia facta est, sed ex magna sapientia Dei.* Quæ autem sapientia participant Deum, participant & virtutem eius. Non igitur exors [est] caro sapientiæ & virtutis. Nam virtus eius quæ vitam præstat, in infirmitate perficitur, id est in carne. Dicant aūt nobis, qui dicunt non esse capacem carnem illius vitæ quæ datur à Deo; Vtrum viuentes nunc, & participantes vitā *dicāt hæc; an in totum vitæ quidem habentes nihil, mortuos autem semetipsos in præsenti confitebuntur? Et si quidē mortui, quomodo & mouentur, & loquuntur, & reliqua faciunt, quæ non mortuorum, sed viuorum sunt opera? Si autem viuunt nunc, & totum

Marginalia: 2. Cor. 12. 7. 8, 9. — *ergo magis. — *aberrare. — *Verbum *suscitet. — Genes. 1. 26. & 2. 7. — *resolutū — 1. Cor. 12. 9 — *dicunt

tum illorum corpus participat vitæ, quomodo audent dicere non esse carnem participatricem vitæ, confitentes habere se vitam in præsenti? Simile est quemadmodum siquis spongiam aquæ plenam tenens, vel faculam ignis; non posse participare aquæ dicat spongiam, neque faculam igni. Eo modo & hi viuere se dicentes, [& portare vitam dicentes,] & in suis membris exultantes, postea sibimetipsis contrarii existentes, dicunt non esse membra ipsorum percapabilia vitæ. Si autem hæc quæ est temporalis vita, cùm sit multò infirmior quàm illa æterna vita, tamen tantum potens est vt viuificet nostra membra mortalia; cur illa quæ est æterna vita, non viuificabit eam carnem [5] quæ iam meditata, & [assueta sit] portare vitam? [6] Quoniam autem participatrix vitæ sit caro, ad hoc quod viuet ostenditur: viuit enim inquantum Deus vult viuere. Quoniam autem & Deus potens est præstare vitam nobis qui viuimus, & Dominus itaque cùm sit potens viuificare plasma suum, & caro cùm possit viuificari; quid superest quod prohibeat eam percipere incorruptelam, quæ est longa & sine fine à Deo tributa vita? A

ANNOTATIONES. B

1. Vt veritatem simul] *Vetus codex*, vt nec veritatem simul & dilectionem auferret ab eo, & eam quæ est ad eum, qui fecit eum. Vtrorumque enim experientia vera, &c. *quia meliorem excusorum codicum lectionem iudicauimus, hæc tantum indicamus.*

2. Quoniam sumpsit Deus] *Eodem pacto Tertullianus libr. de resurrect. car.* Idoneus est, *scribit*, reficere carnem qui fecit: quantò plus est fecisse, quàm refecisse: initium dedisse, quàm reddidisse. Ita restitutionem carnis faciliorem credas institutione. *Similia rursus idem tradit ca. 45. Apolog. quibus astipulatur Athenagoras libello de Resurrect. carnis. Ornatè & copiosè præ cæteris Clemens Roman. libr. 5. Constit. Apostol. cap. 8. & Cyrillus Ierosol. Catechesi* 18.

3. Nondum factus] *Octo istas dictiones ex veteri codice restituimus.*

4. Quæ autem sapientia] *Vetus cod.* quæ autem sapientiam participant Domini.

5. Quæ iam meditata & assueta sit.] *Id est, quæ se in eo exercuerit & assuefecerit. Nam* μελετῆσαι *est meditari & exerceri, siue præparari ad aliquid: vnde* μελέται *declamationes & exercitationes rhetorum appellat. Fortasse scripsit Irenæus,* μεμελετημένη καὶ ἐθισμένη, *exercitata et assuefacta. Expunximus* assuescit: *& ex vet. cod. reposuimus* assueta sit.

6. Quoniam autem participatrix vitæ] *Quædam hoc loco adiicit ve. co. quæ textui inserere noluimus: quoniam plenum sensum non reddant, sed alia desiderare videantur, & ea sunt:* Quoniam autem participatrix vitæ sit caro, ex hoc quod iuuat ostenditur, rei vitam manifestum est. Illo enim præstante vitam nobis viuimus, &c. C

FALLUNTUR QVI PRAETER MUNDI fabricatorem alterum Deum Patrem confingunt; quem infirmum & inutilem, aut malignum & inuidum esse necesse est, si corporibus nostris vitam æternam præstare vel non possit, vel nolit.

CAPVT IIII. D

Atent autem semetipsos, qui alterum affingunt patrem, [1] præter Demiurgum,] & bonum eum vocant; infirmum, & inutilem, & negligentem inferentes eum: vt non dicamus, quoniam liuidum & inuidum, in eo quòd dicant non viuificari ab eo nostra corpora. Cùm enim dicant ea quæ omnibus sunt manifesta, quoniam perseuerant immortalia, vt puta spiritus & anima, & quæ sunt alia, quoniam viuificantur à patre, *illud autem quod non aliàs viuificatur, nisi illi Deus præstet vitam; de reliquo aut impotentem & infirmum ostendit patrem ipsorum, aut inuidum & liuidum. Demiurgo enim & hic viuificante mortalia corpora nostra, & resurrectionem eis [2] per Prophetas promittente, quemadmodum ostendimus; quis potentior, & fortior, & verè bonus ostenditur? Vtrum Demiurgus, qui totum viuificat hominem; an falsò cognominatus ipsorum pater? Qui equidem quæ sunt natura immortalia [3] [quibus à sua natura adest viuere, fingit se viuificare:] quibus autem opus est ab eo *adiutorio vt viuant, non viuificans [ille] benigne, [sed] relinquens illa negligenter in mortem,

* aliud.
* adiutorium

A mortem. Vtrum ergo & his vitam pater ipsorum, cum non possit [prestare,] nō præstat: an cum possit? Siquidem cum non possit, iam non potens est, neque perfectus super Demiurgum. Demiurgus enim præstat quemadmodum adest videre; quod ille non potest præstare. Si autem cum possit præstare, non præstat; iam non bonus ostenditur, sed inuidus & malignus pater. Si autem & causam aliquam dixerint, per quam non viuificat corpora pater ipsorum, ipsam causam maiorem necesse est apparere quàm patrem obtinentem benignitatem eius, & infirmabitur benignitas eius propter causam eam quæ ab ipsis dicitur. Quoniam autem possunt corpora percipere vitam, omnibus videre est. Viuunt enim in quantum ea Deus vult viuere: & iam non possunt dicere quod minimè valeant vitam capere. Si igitur propter necessitatem & causam aliam quandam non viuificantur,* quæ possunt participare vitam, erit necessitati & causæ seruiens pater ipsorum, & non liber & suæ potestatis in sententia. *qui

B

ANNOTATIONES.

1. Præter Demiurgum] *Tres has voces codices omnes excusi hactenus desiderarant. Porrò libro 1. cap. 1. 13. 16. 19. 25. 33. satis superq́; illos dinumerauit, qui alium Deum à mundi conditore constituerunt.*

2. Per Prophetas] *Notissimæ & certissimæ sunt Prophetiæ de carnis resurrectione in libro Iob. cap. 19. v. 25. & 26: Item Ezechielis 37. v. 3. 4 &c. Danielis 12. Isaiæ 26. 19 ex quibus Tertullianus, Ambrosius, Cyrillus, & alij post Irenæum futuram generalemq́, nostrum omnium resurrectionem aduersus hostes eius confirmant.*

3. Quibus à sua] *Nonem has dictiones ex veteri cod. adiecimus, & non ita multo post, tres alias.*

PRISCORUM VITA LONGÆUA, ELIAE ET Enoch cum proprijs corporibus translatio, vna cum Ionæ, Ananiæ, Azariæ, & Misaelis in summis periculis conseruatione, euidenter ostendunt Deum excitare posse corpora nostra ad vitam æternam.

C

CAPUT V.

*perseuerãt Voniam autem multo tempore *perseuerabant corpora in quantū placuit Deo bene habere, [1] legant Scripturas, & inueniēt eos qui ante nos fuerūt, septingentos, & octingentos, & nongētos annos supergressos: & consequebantur corpora ipsorū longinquitatem dierū, & participabant vitam, in quantū ea Deus viuere volebat. Quid autem de illis dicemus? *Quoniam quidem Enoch placens Deo in quo placuit corpore translatus est, translationem iustorum præmonstrans. Et Helias sicut erat in plasmatis substantia, assumptus est, assumptionē patrum prophetans: & nihil impedit eos corpus in translatione & assumptione eorum. Per illas enim manus, per quas in initio plasmati sunt, per ipsas & assumptionem & translationem acceperunt. Assuetæ enim erant in Adam manus Dei coaptare, & tenere, & baiulare suum plasma, & ferre & ponere vbi ipsæ vellent. Vbi ergo primus positus est homo, scilicet in paradiso, quemadmodum Scriptura dicit: Et plantauit Deus paradisum in Eden contra Orientem, & posuit ibi hominem quē plasmauit: & inde proiectus in hunc mundum non obediens. Quapropter dicunt Presbyteri, qui sunt Apostolorum discipuli, eos qui translati sunt, [2] illuc translatos esse Iustis enim hominib, & Spiritum habentibus præparatus est paradisus, in quem & Paulus Apostolus asportatus audiuit sermones inenarrabiles, quantum ad nos in præsenti: & ibi manere eos qui translati sunt vsq; ad consummationem [coauspicantes] incorruptelam. Si autem quis impossibile existimet tantis temporibus permanere homines, & Heliam in carne assumptum, consumptam autem carnem eius in igneo curru, intendat quoniam Ionas quidem in profundum proiectus est, & in ventrem ceti absorptus, saluus iterum exputus est terræ, iussu Dei. [5] Ananias etiam, & Azarias & [?] Mizael missi in caminum ignis septuplum exardentem, neq; nociti sunt aliquid, neq; odor ignis

Margin: Gen. 5. & 7. — Gen. 5. 9. Ecl. 44. 16. Heb. 11. 5. — *quando quidem — 4. Reg. 2. 11. — D — Gen. 2. & 3. — 2 Cor. 11. 4. — 4. Reg. 2. 11. — Ionæ 1. & 2. — Dan. 3.

inuentus est in eis. Quæ igitur affuit illis manus Dei,* & inopinata, & impossibilia naturæ *hominum in eis perficiens; quid mirum si in his qui trāslati sunt, effecit aliquid inopinatum, deseruiens voluntati Patris? [Hic] est aūt Filius Dei, quemadmodū Scriptura ait dixisse Nabuchodonozor Regem. Nonne tres viros misimus in caminum? ecce, ego video quatuor deambulantes in medio ignis, & quartus similis [est] Filio Dei. Neque igitur natura alicuius eorum quæ facta sunt, neque infirmitas carnis fortior erit super voluntatem Dei. Non enim Deus his, quæ facta sunt; [sed ea quæ facta sunt,] subiecta sunt Deo: & omnia seruiunt voluntati eius. Quapropter & Dominus ait: Quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum. Quēadmodum igitur his qui nunc sunt hominibus ignorantibus dispositionem Dei, incredibile & impossibile [videtur] tantos annos aliquem hominem posse viuere, & vixerunt hi qui ante nos fuerunt, & viuūt qui translati sunt ad exemplum [futuræ] longitudinis dierum, & de ventre ceti, & de camino ignis saluos existe, & tamen exierunt, educti velut manu Dei, ad ostensionem virtutis eius. Sic & nunc, quamuis quidam ignorantes virtutem & promissionem Dei, contradicant suæ saluti, impossibile existimantes posse Deum suscitantem corpora in sempiternum perseuerationem eis donare, non tamen incredulitas talium *euacuauit fidem Dei.

A *hominum

Dan. 3. 92.

Luc. 18. 27.

B *euacuabit

ANNOTATIONES.

1. Legant Scripturas] *Genesis 5. capite Adam 930. Seth. 912. Enos 905. Caiuan 910. Malaleel 895. Mathusala 969. annis vixisse referuntur. Augustinus 15. de Ciuitate ca. 12. nullo modo audiendos censet, qui putāt aliter annos illos illis temporibus computatos, i. tantæ breuitatis, vt vnus annus noster decem illorum habuisse credatur. Irenæus quoque idem pro certo habet, alias nullum inde traheret argumentum.*

Verum, quia multi hoc tam breue viuere nostrū secum reputantes, & Scripturæ auctoritatem conuellere non audentes, annos illos non solis circuitu, sed Lunæ semio confici putarunt, vt pro annis menses habeantur: Varronem quoque Romanorum doctissimum, atq; Plinium incertum, fabulosum, aut id etiā impossibile existimasse, quod fertur de tanta priscorum viuacitate, totq; annorum sæculis, compertum habeam: iccirco rem istam paulò accuratius excutere non erit iniucundū. Ac imprimis non video, cur primigeniorum hominum vitam tātopere miremur, cum nostra diutuinior sit, si lunæ menstruis, & non solis periodo annos illorum metiamur: quandoquidem si qui nostrum ad 100. peruenit annum, tum ille 1200. lunares annos viuere certum est, quod nulli vnquam veterum datum fuit. Adhæc, Iosephus li. 1. Antiq. rationes non contemnendas reddit, cur illi in tot sæcula vitæ suæ tempora prorogare potuerint. Illi nimirum Deo amici, & ab ipso prorsus producti, & integriore vtentes alimento: præterea etiam virtutis gratia, vt & res posteris perutiles inuenirēt & traderēt, ob id nō iniuria multis annorū chiliadibus vixisse putādi sūt.

At vt Ethnicis ōs obstruamus, qui hac in re scripturis diuinis fidem non habent; ex illorum authoribus producamus nōnullos, quos longissimam vitam vixisse negare nō potuerunt. Plinius ipse Valerio Cornino, & Metel. C. annos tribuit; Terentiæ Ciceronis cxvij. Arganthonio Regi cl. Cyniræ clx. Aegimio cc. Pictoreo ccc. Dandoni Dr alteri ex Xenophontis authoritate Dccc. Lucianus libello, cui titulus est, περὶ μακροβίων. i. De ijs qui ad lōgæuam ætatem peruenerunt, Tiresiam vatem ad sex vsq; ætates, Nestorem ad tres vitam produxisse scribit: Numam Pompilium, & Seruium Tullium octoginta, Tarquinium nonaginta; Agathoclem & Hieronem 92. Cyrum 100. Mnascirem 69. Manomem 115. Democritum 104. Xenophilum 105. Solonem, Thalētē, Pittachum 100. Ctesibium 124. annos vel attigisse vel superasse, & quàm plurimos alios Macrobios asseuerat, & dinumerat, Homero, Herodoto, Anacreonte, et multis alijs laudatis authoribus. Valerius Maximus Aethiopes, Indosq; 130. annos transgredi, Epirotas quosdā 200. explere, & Litorium quendam trecentesimum cumulasse testis est. Quid igitur de nostris garriunt, quos è scripturis nōgentos attigisse docemus? Concedāt saltē hominī, cui vni, vt scribit Plin. immensa viuendi cupido, quod cornicibus & ceruis non denegant. Cornices nouem secula viuere posse concedunt Hesiodus, Virgilius, Ouidius, Martialis. Hesiodi versiculum de ceruis, Virgilius interpretatur:

Li. 7. c. 48. Valerius li. 8. cap. 14.

Lib. 8. c. 14.

C

Et quater egreditur cornicis sæcula ceruus.

Satyricus etiam poëta:

Iam iuuenem torquet longa & ceruina senectus.

Sed de his pro occasione satis.

2. Enoch placens Deo] *Hunc Irenæi locum sic exprimit Tertullianus:* Quod hodie Enoch, & Helias nondum resurrectione dispuncti, quia nec morte functi, quà tantùm de orbe translati, & hoc ipso iam æternitatis candidati ab omni vitio, & ab omni damno, & ab omni iniuria, & contumelia immunitatem carnis ediscunt: cuinam fidei testimonium signant, nisi quia credi oportet, hæc futuræ integritatis esse documenta? *Epiphanius quoque in Ancorato, vocat Enochum & Heliam duos primogenitos nostræ resurrectionis: & illum quidem in præputio & coniugali contumelia, hunc autem in Circumcisione & virginitate, quibus subscribit Augustinus 15. de Ciuitate Dei, capite 19. Clementis Romani verba sunt, libro 5. Constitutio capite. 8.* Si voluisset Deus homines immortales manere, quod hoc facere potuit, ostendit in Enoch, & Helia, quos mortem experiri non permisit.

Lib. de Res. sur. carn.

D

3. Illuc translatos esse] *Disputationem de loco in quem Deus transtulerit, & hucusq; viuentes conseruarit Enochum & Heliam, Augustinus indicauit ad fidē non pertinere, lib. 2. de peccato originali, capit. 23. At cum hic Irenæus doceat Apostolorum discipulos & auditores, illos in paradisum terrestrem, vbicunque ille sit, translatos fuisse, indeque qui aduersus Antichristum prælientur, venturos: cui sententiæ omnes ferè Græci & Latini Patres adstipulantur, mihi*

parum

1 A *parum tutum videtur aliter nunc sentire Patrum nomina, locosque, in quibus id legimus, præter eos, quos in c.30. libri quarti adduximus, hic signare in gratiã studiosorum è re est Nicodemus hist. de Resurrectione Domini. Isidorus de vita & obitu sanctorum. Hypolitus martyr orat. de Antichristo. Ambrosius, in c. 4: Roman. Athanasius l. Quod Nicana Synodus, &c. Gregorius in 18. c. Iob. & hom. 12. in Ezechiel. Hieronymus epist. ad Pammachium aduersus errores Ioan. Hieros. Damascenus l. 4. cap. 28. Iustinus martyr qu. 85. ad Orthod. Arethas Cappadox in 11. cap. Apocal. Procopius Gaza in 4. Genes. Plures alios legendo notes licet.*

4. Coauspicantes] *Ita codex vetus: excusi* conspicantes.

Lib. de Resur. car. 5. Ananias etiam] *Eadem habet Tertullianus hisce verbis:* Corporum à resurrectione futuræ inte-

B gritatis documenta fuerunt vestimenta & calciamenta filiorũ Israelis indetrita quadraginta annis: & quod Babylonij ignes trium fratrum nec Thiaras, nec Sarabara læserunt, quod Ionas incolumis expuitur. *Et Clemens Rom l 5. Constit. c. 8.* Qui Ionam post tertium diem, viuũ incolumẽq; de ventre ceti eduxit, & tres pueros Babylonico camino eripuit: is quoque nos poterit à morte excitare.

6. Et inopinata & impossibilia naturæ] *Admodum rectè sanctèque pronuntiat de immensa & incomprehensibili Dei potentia, qua res non solum omnem vim creatam exsuperantes, sed & humano iudicio incõprehensibiles & impossibiles nullo labore perficiat: vt camini Babylonici diligenter expensa historia palã*

C *manifestat. Nã idem ignis simul & semel summo ardore ferrea vincula sanctorũ liquefecit; Chaldæosq; satellites absumpsit; Sanctos verò ipsos instar roris & venti suauiter flatu refrigerauit, nec vestis aut capitis pilũ leuissimum attigit. Potuisset addere ferrũ securis simul leuitate innatans, & ferri grauitatẽ retinẽs. Item, aquas maris rubri simul instar muri assurgẽtes & rigentes, cùm tamen simul natura graues essent & liquida. Sed ad alia properans, tantùm subijcit: Deũ eorum quæ fecit legibus non esse subiectum, sed è contrario, cunctas res conditas, vnà cum legibus suis subditas esse voluntati eius. Denique hoc manifestissimo & certissimo à Filio Dei nobis dato primo principio,* Quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum, *contentus: propositam de resurrectione disputationem persequitur.*

Hanc autem viri Apostolici de Omnipotentiã Dei *doctrinam obseruare visum est in Sacramentariorũ Diabolicã planè blasphemiam, qua dicũt,* Deũ nec intelligere, nec velle, nec vnquam efficere posse, vt idem numero corpus Christi Filij sui, simul sit in plurimis locis. *Et ne queramur hoc illis perperam à nobis obijci, ecce Bezæ verba:* Quædam i- *In Chreophagia, & tom. 1. oper. fo. 152.*
ta in rebus insita sunt, vt si mutentur, rerum ipsarum interitum necessariò secum trahant: quo fit, vt saluis rebus, Deus illa mutare nec velit, nec possit. *Et rursus in libro contra Selneccerum, ait:* Concludimus ergo, Christum non modo nolle, verùm etiam non posse velle corpus suum multis simul in locis sistere. *Et ne solus Beza in tam tetro errore versari putetur, Carolstadius Dialogo de Cœna, Oecolampadius libro de verbis Domini, Zuinglius lib. contra Lutheri confessionem, Petrus Vermilius lib. contra Brentium, Simonius contra Scheghiũ, Abdias Libertinus in Syntagmate, Sniuerus contra Iacobum Andream, Thalmannus in Assertionibus, Danæus libris contra Selneccerum & Chemnitium: & vt contraham; Sacramentarij omnes hac eadem aduersus infinitam Dei potestatem, impietate & blasphemia sunt commaculati. Hanc superiore anno refutamus in Dialogis. Hic solùm hæc sanctissima Augustini verba subijcio:* Sicut non fuit impossibile Deo, *l. 21. de ciuitate Dei.*
quas voluit instituere: sic ei non est impossibile, in quicquid voluerit, quas instituit, mutare naturas.

INTEGRVM ET PERFECTVM HOminem, corpore & anima constantem & coniunctum, saluum faciet Deus, quum eum Verbum adsumpserit, & donis Spiritus sancti ornauerit, cuius corpora nostra templa sunt & dicuntur.

D

CAPVT VI.

GLorificabitur autem Deus in suo plasmate, conforme illud & consequẽs
*suo puero adaptans. Per manus enim Patris, [1] id est per Filium, & Spiritũ, *τῷ παιδὶ αὐτοῦ.*
fit homo secundùm similitudinem Dei, sed non pars hominis. Anima
autem & Spiritus pars hominis esse possunt, homo autem nequaquam:
perfectus autem homo, commixtio & adunitio est animæ assumentis spiritum Pa- *Homo perfectus.*
tris, & [2] admixta ei carni] [3] quæ est plasmata secundùm imaginem Dei. Propter quod *1. Cor. 2. 5.*
& Apostolus ait. Sapientiam loquimur inter perfectos. Perfectos dicens eos qui perceperunt Spiritum Dei, & omnibus linguis loquuntur per Spiritum Dei, quemadmodum & ipse loquebatur. [4] Quemadmodũ & multos audiuimus fratres in Ecclesia, Prophetica habentes charismata, & per Spiritum vniuersis linguis loquentes, & absconsa hominum in manifestum producentes ad vtilitatem, & mysteria Dei enarrantes, quos & spirituales Apostolus vocat, secundùm participationem Spiritus existentes spirituales, sed non secundùm defraudationem & interceptionem carnis & nudè hoc ipsum solum.

Eusebius

Eusebius Libro 5. Histor. cap. 7. hæc citat.

Καθὼς καὶ πολλῶν ἀκούομεν ἀδελφῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ προφητικὰ χαρίσματα ἐχόντων, καὶ παντοδαπαῖς λαλούντων διὰ τοῦ πνεύματος γλώσσαις, καὶ τὰ κρύφια τῶν ἀνθρώπων εἰς φανερὸν ἀγόντων ἐπὶ τῷ συμφέροντι, καὶ τὰ μυστήρια τοῦ θεοῦ ἐκδιηγουμένων.

Interpr Ioanne Christophorsono. A

Multos fratres in Ecclesia ipsi audiuimus, qui & dona prophetiæ habent, & varijs linguis per Spiritus sancti gratiam loquuntur, & occulta hominum in apertum proferunt ad aliorum commoditatem, & mysteria Dei perspicuè & euidenter aperiunt.

Si enim substantiam tollat aliquis carnis, idest, plasmatis, & nudè idipsum solū spiritum intelligat, iā non spiritualis homo est, quod est tale, sed spiritus hominis, aut Spiritus Dei. Cùm autem spiritus hic commixtus animæ vnitur plasmati,[5] propter effusionem Spiritus, spiritualis & perfectus homo factus est:[6] & hic est qui secundùm imaginem & similitudinem factus est Dei. Si autem defuerit animæ Spiritus, animalis est verè, qui est talis, & carnalis derelictus imperfectus erit,[7] imaginem quidē habens in plasmate, similitudinem verò non assumens per Spiritum. Sicut autē hic imperfectus est, sic iterū si quis tollat imaginem, & spernat plasma, iam non hominem intelligere potest,[8] sed [aut] partē aliquam hominis, quemadmodum prædiximus: vel aliud aliquid præter hominem. Neque enim plasmatio carnis ipsa secundū se homo perfectus est: sed corpus hominis & pars hominis. Neq; enim & anima ipsa secundū se homo: sed anima hominis, & pars hominis. Neque spiritus homo: spiritus enim, & non homo vocatur.[9] Commixtio autem & vnitio horum omniū, perfectum hominem efficit. Et propter hoc Apostolus seipsum exponens, explanauit
1.Thess.5.23. perfectum & spiritualem salutem hominis, in prima [Epistola] ad Thessalonicēses dicens. Deus autem pacis sanctificet vos perfectos, vt integer vester spiritus, & anima & corpus sine querela in aduentum Domini Iesu Christi seruetur. Et quam vtiq; causam habebat his tribus, id est, animæ, & corpori, & spiritui integram & perfectam perseuerationem precari in aduentu Domini, nisi reintegrationem & adunitionē C trium, vnam & eandem ipsorum sciebat salutem? Propter quod & perfectos ait eos, qui tria sine querela exhibent Domino. Perfecti igitur, qui & Spiritum in se perseuerantem* habent Dei, & animas & corpora sine querela seruauerint, [Dei] id est, *habuerint illam quæ ad Deum est fidem, seruantes: & eam quæ ad proximum est [iustitiam] cu-
1.Cor.6.19. stodientes. Vnde & templum Dei plasma esse ait. Nescitis, dicens, quoniam templū Dei estis, & Spiritus Dei habitat in vobis? Si quis templum Dei violauerit, disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos: manifestè templū cor-
Ioan. 2.19. pus dicens in quo habitat Spiritus. Quemadmodum & Dominus* de eo ait Soluite *de se hoc templum, & in tribus *diebus excitabo illud. Hoc autem (inquit) dicebat de cor- *suscitabo, pore suo. Et non tantùm templum, sed & templū Christi scit corpora nostra, ad Corinth. dicens. Nescitis quoniam corpora vestra membra Christi sunt? Tollens ergo
1.Cor.6.15. membra Christi, faciam membra meretricis? Non de alio quodam homine spiritali dicens hæc: non. n. ille complectitur meretricem, sed corpus nostrum, idest, caro quæ cum sanctimonia perseuerat & munditia, membra dixit esse Christi. Quando autem complectitur meretricem, membra fieri meretricis, & propter hoc dixit. Si D
1.Cor.3.17. quis templum Dei violauerit, disperdet illum Deus.[10] Templum igitur Dei, in quo spiritus inhabitat Patris, & membra Christi non participare salutem, sed in perditionem redigi dicere, quomodo non maximæ est blasphemiæ? * Quomodo autem *Quoniam
1.Cor.6.13. corpora nostra, non ex sua substantia, sed ex Dei virtute suscitantur, Corinthijs dicit. Corpus autem non fornicationi, sed Domino: & Dominus corpori. Deus autem qui & Dominum suscitauit, & nos suscitabit per virtutem suam.

ANNOTATIONES.

1. Idest, per Filium & Spiritum sanctum] *Quando sic Spiritum sanctum connectit Patri & Filio in hominis creatione: vti & paulo superius docuit ad illum quoque pertinere hæc verba: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram: clarum & certum est, quod & ipsum natura Deum, Patri & Filio coæternum & consubstantialem profiteatur: vt & alibi aduersus Centuriatorum sycophantias signauimus.*

2. Admixea ei carni] *Ita vetus codex: excusi omnes,* admixtæ in carne.

3. Quæ est plasmata secundum imaginē Dei.] *Videtur imaginem Dei in carne cōstituere: Quod Augustinus improbat, lib. 12 de Trinit. cap. 7. & l. 6. de Gene. ad litteram cap. 12. Idem rursus l. de hæresibus, post Philastrium eam opinionem inter hæreses annumerat. Cassianus quoque Collatione 10. Antromorphitas Deum ideo corporeum dixisse scribit, quod iuxta corpus, hominem ad imaginem suam fecisset.*

Absit autem, vt hæc Irenæi verba vllum errorē continere dicamus: quandoquidē imaginis nomine formā in cælum erectam, vitam immortalem, aliaque non

exigua

A non exigua dona corpori ipsi à Deo collata intelligit: quibus animi facultates internæ indicabantur, & Creatoris potentia, sapientia, bonitasque referebatur: quæ etiam Augustinus ipse nunc similitudinem Dei, nunc vestigia nominat, libr. 1. de Genes. capit. 16. & libr. 6. capite 12.

4. Quemadmodum multos audiuimus fratres] Hæc Irenæi verba recitat Eusebius, vsque ad illud, quos & spirituales Apostolus vocat: libr. 5. Historiæ cap. 7. Similia istis videre etiam licebit supra lib. 2. cap. 57. quo loco quædam annotauimus.

5. Propter effusionem Spiritus] His agnoscit primum hominem conditum fuisse cum excellenti & copiosa donorum Spiritus sancti effusione, vtpote, iustitia originali, rerum omnium scientia, summa animi rectitudine, posse non peccare, & non mori, aliisq; diuinis cha-

B rismatibus & virtutibus, in quibus, maximè consistebat illa similitudo Dei, quæ peccato amissa est. Non autem imago, quæ ad naturæ facultates attinet, quemadmodum contestantur Basilius hom. 10. Hexam. Hieronymus in cap. 28. Ezechielis. Chrysostomus homilia 9. in Genes. Damnatur verò crassissimus Lutheri error in 3. Gen. scribentis: iustitiam originalem non fuisse gratuitum ac cœleste donum; sed naturale, quale lumen oculis.

6. Et hic est qui secundùm] Hic manifestè constitutam esse agnoscit imaginem Dei in spiritu hominis non in carne: quapropter ex ista sententia, illa prior quam obseruabamus emollienda & interpretanda est.

7. Imaginem quidem habens] Apertè distinguit inter imaginem & similitudinem Dei: quemadmodum & Scolastici rectè definiunt illam consistere in naturalibus, id est, tribus animæ facultatibus: istam verò in donis gratuitis & supernaturalibus. Origenes lib. 3. de principiis, sapientem imaginem Dei appellat, dignitatem primæ conditionis: similitudinem verò, perfectionem & consummationem seruatam.

8. Sed aut partem] Codices excusi, sed & partem.

9. Commixtio autem & vnio] Eodem pacto Iustinus martyr initio lib. de Trinitate, & Athenagoras libr. de Resurr. describunt hominem: sed apertiora sunt Tertulliani verba: Vocabulum homo consertarum duarum substantiarum quodammodo fibula est, sub quo non possunt esse nisi cohærentes, lib. de resurrect. carn.

10. Templum igitur Dei] Hæc Irenæi pro asserenda corporum nostrorum resurrectione argumenta aliquanto fusius & clarius pertractat Cyrillus Ierosolymitanus Catechesi 4. vsumque illorum his verbis tandem ostendit. Patre itaque corpori, tanquam temploSpiritus sancti. Non fœdes in fornicationibus carnem; ne polluas stolam pulcherrimam: quod si polluisti, ablue per pœnitentiam &c. Custodi corpus Domino mundum, vt & Dominus respiciat corpus, &c. Modestè vt tractes corpus, hoc te moneo, & cognosce quod cum corpore resurges ad iudicium, &c.

QVIA CHRISTVS IN CARNE NOSTRA resurrexit, consequitur nos in eadem resurrecturos: quum etiam resurrectio nobis promissa, ad spiritus naturaliter immortales referri non debeat, sed ad corpora ex se mortalia.

C

CAPVT VII.

QVomodo igitur Christus in carnis substantia surrexit, & ostendit discipulis *figuram clauorum, & apertionem lateris, hæc autem sunt indicia carnis eius, quæ surrexit à mortuis; Sic & nos (inquit) suscitabit per virtutem suam. Et iterum ad Romanos ait. Si autem Spiritus eius qui suscitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis; qui suscitauit Christum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora [vestra.] Quæ sunt ergo mortalia corpora? Nunquidnam animæ? Sed incorruptibiles animæ, quantum ad comparationem mortalium corporum. Insufflauit enim in faciem hominis Deus flatum vitæ, & factus est in animam viuentem: flatus autem vitæ incorporalis est. Sed ne mortalem quidem possunt dicere hominem ipsum flatum vitæ existentem. Et propter hoc Dauid ait: Et anima mea illi viuet, tanquam immortali substantia vna eius existente. Sed neque spiritum possunt dicere mortale corpus. Quid igitur superest dicere mortale corpus, nisi plasma, id est, caro, de qua & sermo est ei, [quoniam] viuificabit eam Deus? Hæc enim est quæ moritur & soluitur: sed non anima, neque spiritus. Mori enim est vitalem amittere habilitatem, & sine spiramine in posterum, & inanimalem & *immobilem fieri, & deperire in illa, ex quibus & initium substantiæ habuit. Hoc autem neque animæ euenit: flatus est enim vitæ: neque spiritui: Incompositus est enim & simplex spiritus, qui resolui non potest, & ipse vita est eorum qui percipiunt illum. Superest igitur vt circa carnem mors ostendatur: quæ posteaquam exierit anima, sine spiratione & inanimale efficitur, & paulatim resoluitur in terram, ex qua sumpta est. Hæc igitur mortalis. Hæc autem est de qua etiam dicit: Viuificauit

D

Marginalia: *figuras — Ioan. 20. 19. 1. Cor. 6. 14. Rom. 8. 11. — Gen. 2. 7. — Psal. 21. 31. — *immemorabilem

Rom.8.11. ficabit & mortalia corpora nostra. Et propter hoc ait de ea In prima ad Corinthios: A
1.Cor.15.42 Sic & resurrectio mortuorum. Seminatur in corruptione, surget in incorruptionem. Etenim tu (ait) quod seminas non viuificatur, nisi prius moriatur. Quid est autē quod vt granum tritici seminatur, & putret in terra: nisi corpora quæ in terra ponuntur, in
Ibid.43. qua & semina iactantur? Et propter hoc dixit, Seminatur in ignobilitate, surgit in gloria. Quid enim ignobilius carne mortua? Vel quid iterum gloriosius surgente ea, & percipiente incorruptelam? Seminatur in infirmitate, surgit in virtute: in infirmitate [quidem] sua, quoniam cum sit terra, in terram vadit: virtute autem Dei, qui eam suscitat à mortuis. Seminatur corpus animale, & * surgit corpus spirituale. Indubitatè *surget docuit quoniam neque de anima, neque de spiritu sermo est ei, sed de mortificatis corporibus. Hæc sunt enim corpora animalia, id est, participantia animæ: quam cùm amiserint, mortificantur. Deinde per Spiritum surgentia fiunt corpora spiritualia, vti
1.Cor.13.9.10.11.12. per Spiritum semper manentem habeant vitam. Nūc enim (inquit) ex parte [cognoscimus, & ex parte] prophetamus: tunc autem facie ad faciem. Hoc est quod & à Petro
1.Pet.1.8. dictum est. Quem cùm non videritis [7] diligitis,] in quem nunc quoque non videtes [creditis,] credētes autem exultabitis gaudio inenarrabili. [8]Facies enim nostra videbit faciem Dei viui, & gaudebit gaudio inenarrabili: videlicet, cùm suum videat gaudium. B

ANNOTATIONES.

1. Quomodo igitur Christus] *Iisdem istis argumentis in eiusdem rei confirmationem vtūtur, Ignatius in Epistolis passim, Tertullianus lib. de Resurrect. carnis, Hieronymus aduersus errores Ioan. Ierosolymitani.*

2. A mortuis] *Septem has voces ex veteri codice restituimus.*

3. Sed incorruptibiles animæ] *Aliquot valentissimis argumentis confirmat animas humanas prorsus immortales & incorruptibiles esse. Primò, quòd non sunt ex terra formata, vt corpora: sed Diuino flatu & inspiratione condita & infusa. Secundò, quod sint incorporales, corpora verò tantùm morti subijciuntur. Tertiò, quòd dicantur flatus vitæ, eamque impertiant corporibus mortalibus: maneant autem ipsa immortales substantiæ, Propheta regio idipsum affirmāte. Quartò, sunt incompositi & simplices spiritus: igitur nulla morte resolui, nullaque corruptione dissolui possunt: Postremò, quæcunque literis sacris prædicantur de vera morte, corruptione, & resurrectione, ea ad corpora nostra attinere: non ad animas. Igitur illæ nec sunt mortales, nec in vltimo die de puluere terræ suscitandæ. His porrò confirmanda sunt piorum animæ aduersus veteres & nouos animicidas, & atheos, de quibus diximus in caput 63. libri secundi.*

4. Flatum vitæ existentem] *Sexdecim istas dictiones ex vet. cod. adiecimus: vnicam deleuimus, nempe* flatu.

5. Caro, de qua] *Vetus cod. paululum ita deflectit.* Caro, de qua sermo est, quoniam viuificauit eam Deus.

6. Superest igitur] *Ita & Tertull. libr. de Resurr. carn.* Cùm audio resurrectionem homini imminere, quæram necesse quid eius cadere sortitū sit. Siquidem nihil resurgere expectabit, nisi quod ante succiderit. *&c.* C

7. Diligitis] *Deleuimus* diligite *ex codicibus excusis: & mox ex veteri codice addidimus,* creditis.

8. Facies nostra videbit faciem Dei] *Quo pacto id fieri poterit, declarat Augustinus 22. de Ciuit Dei c. 29. prohibent imprimis, ne quis in Deo faciem aliquam corpoream imaginetur: aut nos per faciem corporis, vbi sunt oculi corporales, Deū visuros putet: quoniam sicut Angeli vident, ita & nos Deum visuri simus: quæ visio nobis vt præmium fidei seruatur.*

DONA SPIRITVS SANCTI QVÆ RECIPImus, præparant nos ad incorruptelam, spiritualesque reddunt, & à carnalibus discernunt: qui mundis & immundis animalibus in lege significantur. D

CAPVT VIII.

[1]NVnc autem partem aliquam *Spiritus eius sumimus, ad perfectionem & *Spiritus
Ephes.1.14. præparationem incorruptelæ, paulatim assuescentes capere, & portare Deum: [2] quod & pignus dixit Apostolus, hoc est, partē eius honoris qui à Deo nobis promissus est, in epistola quæ ad Ephesios est, dicens. In quo & vos audito verbo veritatis Euangelio salutis vestræ, in quo credentes signati estis Spiritu promissionis sancto, qui est pignus hæreditatis vestræ. Si ergo pignus hoc *efficit
Rom.8.9. habitans in nobis, iam spirituales *effecit, & absorbetur mortale ab immortalitate: Vos enim (ait) non estis in carne, sed in Spiritu, siquidem Spiritus Dei habitat in vobis,

A bis. Hoc autem non secundùm iacturam carnis, sed secundùm communionem Spiritus fit. Non enim erant sine carne, quibus scribebat: sed qui assumpserant Spiritum Dei, in quo clamamus Abba, Pater. Si igitur nunc pignus habentes, clamamus Abba Pater: quid fiet quando resurgentes facie ad faciem videbimus eum? [3] Quando omnia membra affluenter exultationis hymnum protulerint, glorificantia eum, qui suscitauerit ea ex mortuis, & æternam vitam donauerit? Si enim pignus complectens hominem in semetipsum, iam facit dicere, Abba, Pater, quid faciet vniuersa Spiritus gratia, quæ hominibus dabitur à Deo, [4] cùm similes nos ei efficiet, & perficiet voluntate Patris? Efficiet enim hominem secundùm imaginem & similitudinem Dei. Qui ergo pignus Spiritus habent, & non concupiscentijs carnis seruiunt, sed subijciunt semetipsos Spiritui, ac rationabiliter conuersantur in omnibus, iustè Apostolus spirituales vocat, quoniam Spiritus Dei habitat in ipsis. Incorporales autem spiritus non erunt homines spirituales: sed substantia nostra, id est, animæ & carnis adunitio adsumens Spiritum Dei, spiritualem hominem perficit. [5] Eos autem qui abijciunt quidem Spiritus consilium, carnis autem voluptatibus seruiunt, & irrationabiliter
B viuūt, & effrenati deijciuntur in sua desideria, quippe nullam habentes aspirationem diuini spiritus, sed porcorum & canum more viuunt; hos iustè Apostolus carnales vocat, quia nihil aliud, quam carnalia sentiunt.

Ibid. 15.
1. Ioan. 3. 2.
1. Cor. 3. 1. & 3.

Basilius Magnus libro de Spiritu sancto cap. 29. hæc citat.	*Interp. Erasmo Roterodamo.*
Εἰρηναῖος δὲ ἐκεῖνος, ὁ ἐγγὺς τῶν ἀποστόλων γενόμενος, πῶς ἐμνήσθη τοῦ πνεύματος ἐν τῷ πρὸς τὰς αἱρέσεις λόγῳ, ἀκούσωμεν. τοὺς δὲ ἀχαλιναγωγήτους φησί, καὶ καταφερομένους εἰς τὰς ἑαυτῶν ἐπιθυμίας, μηδεμίαν ἔχοντας ἐπιθυμίας θείου πνεύματος, δικαίως ὁ ἀπόστολος σαρκικοὺς καλεῖ.	Irenæus autem ille, qui vicinus fuit Apostolorum temporibus, quomodo mentionem Spiritus faciat, disputans aduersus hæreses, audiamus: Eos verò, inquit, qui effrenes deferuntur ad suas concupiscentias, nullum habentes diuini Spiritus desiderium, meritò Apostolus carnales vocat.

Et Prophetæ autem propter hanc eandem causam, irrationabilibus animalibus assimilant eos, propter *irrationabilem conuersationem ipsorum dicentes. Equi furentes ad fœminas facti sunt, vnusquisque ipsorum hinniens ad vxorem proximi sui. Et rursus. Homo cùm in honore esset, assimilatus est iumentis: hoc quia secundùm suam causam assimilatus est iumentis, irrationabilem *æmulans vitam. Sed & nos in consuetudine, huiusmodi homines iumenta & pecora inrationabilia dicimus. Prædixit autem figuraliter omnia hæc Lex de animalibus delineans hominem, quæ-
C cunque duplicem vngulam habent & ruminant, [6] munda] enuntians, quæcunque autem aut vtrumque vel alterum non habent, velut immunda segregans. Qui sunt ergo mundi? Qui in Patrem & Filium per fidem [iter] firmiter faciunt, hæc est enim firmitas eorum, *quæ duplici sunt vngula: & eloquia Dei meditantur die ac nocte, vti operibus bonis adornentur: hæc est enim ruminantium virtus. Immunda autem, quæ neque duplicem vngulam habent, neque ruminant, hoc est, qui neque in Deum fidem habent, neque eloquia eius meditantur. Hæc autem Ethnicorum est abominatio. Quæ autem ruminant quidem, non habent autem vngulam duplicem, & ipsa immunda, hæc Iudæorū est imaginalis descriptio: qui quidem eloquia Dei in ore habent; stabilitatem autem radicis suæ non infigunt in Patre & in Filio. Propter hoc autem & lubricum est genus ipsorum. Etenim quæ sunt vnius vngulæ animalia facilè labuntur: firmiora autem sunt quæ duplicem [quidem] vngulam habent, succedentibus inuicem vngulis fissis secundùm iter, & altera vngula subbaiulat aliam. Immunda autem similiter quæ duplicem vngulam habent, non autem ruminant; [7] hæc est autem omnium videlicet hæreticorum ostensio, & eorum qui non meditantur eloquia Dei, neque operibus iustitiæ adornantur: quibus & Dominus ait, Quid mihi dicitis Domine Domine, & non facitis quæ dico vobis? Qui enim sunt
D tales, in Patrem quidem & Filium dicunt se credere, nunquam autem meditantur eloquia Dei, quemadmodum oportet, neque iustitiæ operibus sunt adornati: sed, quēadmodum prædiximus, porcorum & canum assumpserunt vitā, immunditiæ, & gulæ & reliquæ incuriæ semetipsos tradentes. Iustè igitur tales omnes, qui propter suam incredulitatem & luxuriam non adipiscuntur diuinum Spiritum, & varijs characteribus eijciunt se [8] viuificans verbum, & in suis concupiscentijs inrationabiliter ambulant, Apostolus quidem carnales & animales vocauit: Prophetæ autem iumenta & feras dixerunt; consuetudo autem pecora & irrationabiles interpretata est; Lex autem immundos enuntiauit.

*irrationalem
*hanc amās
*qui duplici sunt vngulæ.

Ierem. 5. 8.
Psal. 48. 13.
Leuit. 11. 3.
Deut. 14. 7.
Psalm. 1. 2.
Matt. 7. 21.

A

ANNOTATIONES.

1. Nunc autem partem Spiritus sumimus] *Non de essentia illa Spiritus sancti, quæ ipsi cum Patre & Filio eadem est, loquitur Irenæus, sed de donis illis & charismatibus internis & externis, quæ initio nascentis Ecclesiæ passim conferebantur. Nam plerumq; Spiritus ponitur pro gratia spiritali, vt docet Ambros. lib. 3. de Spiritu sancto cap. 12.*

2. Quod & pignus] *Pignus est Hieronymo, id quod dari solet creditoribus, donec soluatur debita pecunia: ἀῤῥαβῶνα, quod hic vsurpat Apostolus, signum & obligamentum futuræ possessionis, ac quasi pars & portio quædam, vt vult Irenæus.*

3. Quando omnia membra] *Censuerunt multi pij & docti viri, sanctos in suprema beatitudine resumptis corporibus suis, non solùm mente & animo, sed etiã lingua, arterijs, & vocibus articulatis Deo laudes*

B *decantaturos, quòd hic non obscurè significat Irenæus. Et paulò post*, Caro viua, *inquit*, & incorrupta perseuerabit, hymnum dicens Deo. *Verba Augustini sunt lib. 22. de Ciuit. Dei cap. 30.* Omnia membra & viscera corporis proficient in laudibus Dei. *Quod rursus confirmat Commentariis in Psalmum 149 & homilia 17. in Apocalypsim, si eius tamen sit opus illud, non Ticonij. Consentiunt Cassiodorus & Liran. in Psal. 149. & ex Scholasticis Thomas in 2. Sententiar. dist. 2. & in 4. dist. 44. quæst. 2. Richardus, Bonauentura, Okam, F. Franciscus Venetus Ton. 8. Cantici 3. Harmoniæ mundi.*

4. Cum similes] *Sex voces adiecimus, & periodum sententiæ immutauimus auth. vet. cod. sensu tamẽ eodem, sed clariore manente.*

5. Eos autem qui abijciunt] *Hanc Irenæi sententiam nominatim transcripsit Basilius magnus lib. de Spiritu sancto cap. 29. & ex vtroque repetit Euthymius Panopliæ suæ, parte secunda, capite 29. inter alias multorum superiorum Patrum, quibus constanter probat Spiritum sanctum Deum esse. Eant igitur Magdeburgenses & obganniant Irenæum nullibi Spiritum sanctum Deum asserere.*

6. Munda enuntians] *Ita vetus codex: excusi verò* mundum nuntians.

7. Hæc est autem omnium] *Hanc allegoriam sequuntur & suis calculis comprobant Origenes Homilia 7. in Leuiticum, & Gregorius, expositione in 7. cap. Canticorum: vtriq; in excogitandis allegorijs viri mirabiles. Isychius presbyter in 11. cap. Leuitici, Rabanus, Beda, & alij.*

8. Viuificans verbum] *Vetus codex*, viuificantes verbum: *existimarem legendum* eijciunt à se viuificans verbum.

QVOMODO INTELLIGENDVS SIT locus Apostoli, quo hæretici abutebantur, Caro & sanguis regnum Dei non possidebunt. 1. Corinth. decimoquinto.

C

CAPVT IX.

HOC autem est quod & in alijs ab Apostolo dicitur. Quoniam caro & sanguis regnum Dei [1] hæreditare non possunt. Id est, quod ab hominibus hæreticis profertur in amentiam suam, [2] ex quo & nos retardare, & ostendere] conantur non saluari plasmationem Dei, non conspicientes quia sunt tria ex quibus (quemadmodum ostendimus) perfectus homo constat, [3] carne, anima, & spiritu, & altero quidem saluante & figurante, qui est Spiritus, altero quod vnitur & formatur, quod est caro. Id verò quod inter hæc est duo, est anima, quæ aliquando quidem subsequens [spiritum] eleuatur ab eo; aliquando autem consentiens carni, decidit in [terrenas] concupiscentias. Quotquot ergo id quod saluat & format in vitam non habent, hi consequenter erunt, & vocabuntur caro & sanguis: quippe qui non habent Spiritum Dei in se. Propter hoc autem & mortui tales dicti sunt à

D Domino. Sinite enim (inquit) mortuos sepelire mortuos suos: quoniam non habent spiritum *viuificantem hominem. Quotquot autem timent Deum, & credunt in aduentum Filij eius, & per fidem constituunt in cordibus suis Spiritum Dei, hi tales iustè homines dicentur & mundi, & spirituales, & viuentes Deo, quia habent Spiritum Patris, qui emundat hominem, & subleuat in vitam Dei. Sicut enim caro infirma, sic & Spiritus promptus à Domino testimonium accepit. Hic est potens perficere quæcunque in promptu habet. Si igitur hoc quod est promptum Spiritus, admisceat aliquis velut stimulum infirmitati carnis, necesse est omnimodo, vt id quod est forte, superet infirmum, ita vt absorbeatur infirmitas carnis à fortitudine Spiritus: & esse eum qui sit talis, non iã carnalem, sed spiritualem, propter Spiritus communionem. Sic igitur Martyres testantur, & contemnunt mortem, non secundùm infirmitatem carnis, sed secundùm quod promptus est Spiritus. Infirmitas enim carnis absorpta, potentem ostendit Spiritum. Spiritus autem rursus absorbens infirmitatem, [4] hæreditate possidet] carnem in se, & ex vtrisque factus est viuens homo. Viuens quidem propter participationem Spiritus, homo autem propter substantiam carnis. Igitur caro sine Spiritu Dei mortua est, non habens vitam, regnum Dei possidere non potest,

1. Cor. 15. 50.

Matt. 8. 22.

* qui viuificet.

Mat. 26. 41.

Martyrum vnde constantia.

A test, sanguis irrationalis, velut aqua effusa in terram. Et propter hoc ait. Qualis terrenus, tales & terreni. Vbi autem Spiritus Patris, ibi homo viuens, sanguis rationalis ad vltionem à Deo custoditus, caro à Spiritu possessa, oblita quidem sui, qualitatem autem Spiritus assumens, conformis facta est verbo Dei. Et propterea ait, Sicut portauimus imaginem eius qui de terra est, portemus & imaginem eius qui de cælo est. Quid est ergo terrenum? Plasma. Quid autem cæleste? Spiritus. Sicut igitur (ait) sine Spiritu cælesti cóuersati sumus aliquando in vetustate carnis, non obedientes Deo: sic nunc accipientes Spiritum, in nouitate vitæ ambulemus, obedientes Deo. Quoniam igitur sine Spiritu Dei saluari non possumus, adhortatur Apostolus nos per fidem & castam conuersationem [3] conseruare] Spiritum Dei, vt non sine participatione sancti Spiritus facti amittamus regnum cælorum. Et clamauit non posse carnem solam & sanguinem regnum Dei possidere. 1.Co. 15.48. 1.Co. 15.49. Rom. 6.4.

Basilius Magnus libro de Spiritu sancto cap. 29. hæc citat.

B ἵνα μὴ ἄμοιροι θείου πνεύματος γενόμενοι, ἀπολειφθῶμεν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἐπιβόησεν ὁ ἀπόστολος, μὴ δύνασθαι τὴν σάρκα βασιλείαν οὐρανῶν κληρονομῆσαι.

D. Erasmo Roterodam interprete.

Ne expertes facti diuini Spiritus, frustremur regno cælorum, inclamat Apostolus, quod caro non possit hæreditatem capere regni cælorum.

Si enim oportet verum dicere, non possidet, sed possidetur caro: sicut & Dominus ait. Beati mites, quoniam ipsi hæreditate possidebunt terram: quasi hæreditate possideatur terra in regno. Vnde & substantia carnis nostræ est: & ideo mundum templum esse vult, vt delectetur Spiritus Dei in eo, quemadmodum sponsus ad sponsam. Sicut igitur sponsa assumere sponsum non potest, assumi autem à sponso potest, quum venerit & acceperit eam sponsus: sic & caro hæc, secundum seipsam, idest sola, regnum Dei hæreditate possidere non potest. Hæreditate autem possideri in regno à spiritu potest: hæreditate enim possidet, qui viuificat ea quæ sunt mortua: & aliud quidem est hæreditate possidere, aliud autem hæreditate possideri. Ille enim Dominatur & præest, & disponit ea quæ hæreditate possidet, quemadmodum ipse velit. Illa verò subiecta sunt & obediunt, & dominantur ab eo, & sub dominio sunt eius qui C possidet. Quid igitur est quod viuit? Scilicet Spiritus Dei.[6] Quæ sunt autem quæ sunt mortua? scilicet membra hominis, quæ & corrumpuntur in terra. Hæc autem possidentur à Spiritu translata in regnum cælorum. Propter hoc autem & Christus mortuus est, vti testamentum Euangelij apertum, & vniuerso mundo lectum, primùm quidem liberos faceret seruos suos, post deinde hæredes eos constitueret eorum quæ essent eius, hæreditate possidente spiritu, quemadmodum demonstrauimus. Hæreditate enim possidet ille qui viuit, hæreditate autem acquiritur caro: vt non amittentes eum qui nos possidet Spiritum, amittamus vitam, adhortans nos Apostolus ad Spiritus communicationem secúdum rationem quæ prædicta sunt, dixit. Quoniam caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt: velut si dicat. Nolite errare: quoniam nisi Verbum Dei inhabitauerit, & Spiritus Patris fuerit in vobis, vanè autem, & pro vt euenit, conuersati fueritis, quasi [hoc] tantùm caro & sanguis existentes, regnum Dei possidere non poteritis. Matth. 5.4. 1.Cor. 15.

D

ANNOTATIONES.

1. Hæreditāre] *Ad verbum Græcam dictionem* κληρονομῆσαι *reddidit: vulgata editio* possidere.

2. Ex quo & nos retardare] *Septem hasce voces non habent codices omnes excusi, è quibus expūximus & quæ. Porrò sensum Apostoli hoc pactò exprimit Tertullianus lib. de Resur. carnis. Non carnis substantiam, sed opera volens arceri à regno Dei: Vel carnem & sanguinem si sola, videlicet sine spiritu, vt hinc quoq; animorum salutem colligat.*

3. Carne, anima, & Spiritu] *Tria quasi diuersa ad hominis compositionem constituere videtur, Animam, Spiritum, & Corpus: in quam opinionem venisse Plotinum & Apolinarium, qui in Patribus nomen magnum habuerunt, scriptis mandauit Nemesius Emesæ Episcopus lib. de natura hominis ca. 1. At quid sint corpus & anima peruium est: quid verò spiritus nomine velint, non ita. Gregorius Spiritum hominis aliquādo animam ipsam, aliquando effectum eius spiritalem, in sacris eloquijs significare probat. Augustinus reprehendit Didymum eo quod Spiritum, tertium quidpiam in hominis substantia esse vellet, cùm ipsa anima sit, eo nomine appellata, pro spiritali natura: vel pro eo quod spiret in corpore. Tertullianus ἡγεμονικὸν, id est, principem aliquem & summum vitæ gradum in anima quidem admittit: sed constāter negat animam & spiritum duo esse, quæ vel separari possint, vel etiam concreta existant. Hieronymus in 27. caput Matthæi, ex scripturis declarat spiritum cum anima eundem esse: atque eorum, qui contrà sentiunt, opinionem sibi nō placere satis indicat, Quæst. 12. ad Hadibiam: & cōmentarijs in 3. c. Danielis.* Li. 11 Mor. cap. 3. Li. de Eccle. dog. ca. 9. Lib. de Anima

Existimo igitur Irenæum hic Spiritus nomine nihil aliud velle intelligere, quam eam vim animæ, quæ æterna spiritaliaq́; bona meditatur, eaq́; summoperè desiderat, & siti flagrat incredibili: quam in Scholis superiorem portionem nominamus.

4. Hæreditate possidet] *Veteris codicis authoritate delemus* possedit.

5. Conseruare Spiritum Dei] *Deleuimus* conuersari. *Porrò sententia ista Irenæi nominatim vtitur Basilius Magnus libro de Spiritu sancto, ad illius confirmandam Deitatem.*

6. Quæ sunt autem] *Vetus codex.* Qui sunt autem, qui sunt mortui? *Cæterum, Hieronymus in 5. caput Matthæi, & author operis imperfecti apud Chrysostomum Homilia nona, pari expositione hanc B. Irenæi approbant, quæ per terram, quam Dominus noster mitibus possidendam pollicetur, corpus eorũ intelligatur liberatum à corruptione, & configuratum corpori claritatis suæ. Chromatij Episcopi sententiam adijciam.* Hos mites (*scribit ille in 5. cap. Matth.*) Dominus beatos ostendit, qui lenitatem dominicæ mansuetudinis sequentes, beatæ illius terræ hæreditate perpetua possessione fruentur. Maximè tamen de terra corporis nostri loquitur, in qua sancti transfigurati in gloriam, secundum Apostolum, æterna felicitate regnabunt. A

SVPERIORA PROBAT SIMILITVDINE ducta ab oleastro, cuius qualitas tantùm, non natura per insitionem mutatur: ostendit quoque hominem sine Spiritu, nec fructus edere, nec regnum Dei possidere posse. B

CAPVT X.

Rom. 11. 24. HOC ideo vti non gratificantes carni, respuamus insertionem Spiritus. Tu autem oleaster, ait, cùm esses, insertus es in bonam oliuam, & socius pin-
Matt. 7. 19. guedinis oliuæ factus es. Quemadmodum igitur oleaster insertus, si permanserit in eo quod antè fuerit, oleaster, exciditur [& in ignem mittitur:] si autẽ tenuerit insertionẽ, & trãsm utetur in bonã oliuã, fit fructifera quasi in paradiso regis plantata. Sic & homines, si quidem per fidem profecerint in melius, & assumpserint Spiritum Dei, & illius fructificationẽ germinauerint; erunt spi- C
rituales, tanquam in Paradiso Dei plantati: si autem respuerint Spiritum, & perseue-
1. Cor. 15. rauerint in eo quod fuerant antè, magis carnis esse volentes quàm Spiritus, iustissimè in eiusmodi dicitur, quoniam caro & sanguis regnum Dei non possident: tanquam si quis dicat, quoniam oleaster non assumitur in paradisum Dei. Mirabiliter igitur Apostolus naturam ostendit nostram, & vniuersam dispositionem Dei in eo sermone
Simile elegans. qui est de carne, & sanguine, & oleastro. Quemadmodum enim oliua neglecta, tempore quodam in desertum relicta, & syluestria fructificans, secundum se oleaster fit: vel rursum oleaster diligentiam percipiens, & insertus, in pristinam naturæ recurrit fructificationem: sic & homines in negligentia constituti, & concupiscentias carnis tanquam syluestria fructificantes, secundum suam causam infructuosi iustitia consti-
Mat. 13. 25. tuuntur. In eo *autem quòd dormiant homines, inseminat inimicus materiam zi- *enim
Mat. 25. 13. zaniæ: & propter hoc Dominus discipulis suis vigilare præcepit. Et rursus qui infructuosi sunt iustitia, & velut sentibus obuoluti homines, si diligentiam percipiant, & velut insertionem accipientes verbum Dei, in pristinam veniunt hominis naturam, eam quia secundum imaginem & similitudinem factus est Dei. Sed quemadmodum D
oleaster insertus, substantiam quidem ligni non amittit, qualitatem autem fructus immutat, & aliud percipit vocabulum, iam non oleaster, sed fructifica oliua existens, & dicitur: Sic & homo per fidem insertus, & assumens Spiritum Dei, substantiam quidem carnis non amittit, qualitatem autem fructus operum immutat, & aliud accipit vocabulum, significans illam quæ in melius est transmutationem, iam non caro & sanguis, sed homo spiritalis existens, & dicitur. Quemadmodum autem rursus olea-
Matt. 7. 19. ster, si non *participat insertionem, perseuerat inutilis suo Domino per suam sylue- *percipiet
strem qualitatem, & quasi infructuosum lignum exciditur, & in ignem mittitur: sic & homo nõ assumens per fidem Spiritus insertionem, perseuerat hoc esse quod erat
1. Cor. 15. Rom. 8. antè, caro & sanguis regnum Dei non possidens. Bene igitur Apostolus ait. Caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt. Et, qui in carne sunt, Deo placere nõ pos-
1. Cor. 15. 53. sunt, non substantiam reijciens carnis, sed infusionem Spiritus attrahens. Et propter
Rom. 8. 9. hoc ait. Oportet mortale [istud] induere immortalitatem; & corruptibile hoc induere] incorruptelam. Et iterum ait. Vos autem non estis in carne, sed in spiritu, siqui-

A ſiquidem Spiritus Dei habitat in vobis. Manifeſtius autem illud adhuc oſtendit, dicens. Corpus quidem mortuum propter peccatum, [4] Spiritus autem vita propter iuſtitiam. Si autem Spiritus eius qui ſuſcitauit Ieſum à mortuis habitat in vobis, qui ſuſcitauit Chriſtum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora veſtra propter inhabitantem Spiritum eius in vobis. Et rurſus in Epiſtola, quæ eſt ad Romanos, ait. Si enim ſecundum carnem viuitis, [5] incipietis mori: non conuerſationem quæ eſt in carne repellens ab eis; etenim ipſe in carne cùm eſſet, ſcribebat eis: ſed concupiſcentias abſcindens carnis, eas quæ mortificant hominem: & propter hoc intulit. Si autem ſpiritu opera carnis mortificaueritis, viuetis. Quicunque enim ducuntur Spiritu Dei, hi ſunt filij Dei.

Rom 8.10. Ro 8 10, 11.

ANNOTATIONES.

1. Et in ignem mittitur] *Quatuor voces iſtas ex vet. cod. addidimus. Hic autem non obſcure docet opera bona fidei iungenda eſſe: eaque tamen non niſi diuino Spiritus ſancti auxilio perfici poſſe: Pelagianorum*
B *opinionem ſimul & Simonis Magi, ac poſteriorum Gnoſticorum errores euertens.*

2. Regnum Dei] *Vetus codex*, exiſtens, regnum Dei hæreditate poſsidere non poteſt.

3. Immortalitatem] *Quinque iſtas voces, quas etiam habet Apoſtolus, ex veteri codice inſeruimus.*

4. Spiritus autem vita] *Communis editio*, ſpiritus viuit: *at Græcam Pauli lectionem ſequitur Irenæus. Habet enim Ζωὴ, & non Ζῇ, atque ex Latinis ſic legunt Auguſtinus in Pſalm. 75. & lib. 24. contra Fauſtinu cap. 2. Ambroſius in commentarijs. Hilarius li. 8. de Trinitate: ex Græcis Athanaſius lib ad Serapionē. Theophylactus in com. vt loquatur Apoſtolus de Spiritu ſancto, qui per ſeſe vita eſt, eamque alijs elargitur.*

5. Incipientis mori.] *Sic enim Irenæo legit Cyprianus libro de zelo & liuore. Græcè eſt μέλλετε ἀποθνήσκειν, quod alij vertunt, futurum eſt, vt moriamini. Heruetus Theodoreti interpres*: Si ſecundùm carnem viuitis, ſecundùm carnem moriemini.

DE CARNALIVM ET SPIRITVALIVM operibus, ablutioneq́ʒ ſpirituali non ad corporum ſubſtantiam, ſed priſtinæ vitæ conuerſationem referenda.

C

CAPVT XI.

ET ipſas autem operas manifeſtauit, quas dicit carnales, quæ ſint, præuidens calumniam infidelium, & ipſe ſemetipſum exponens, ne relinqueretur quæſtio his, qui infideliter tractant de eo, in [ea] epiſtola, quæ eſt ad Galatas dicens. Manifeſta autem ſunt opera carnis, quæ ſunt, [1] Adulteria fornicationes, immunditia, luxuria, idololatria, veneficia, inimicitiæ, contentiones, zeli, ira, æmulationes, animoſitates, irritationes, diſſenſiones, hæreſes, inuidiæ, ebrietates, commeſſationes, & his ſimilia, quæ prædico vobis, quemadmodū & prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non poſſidebunt. Manifeſtius prædicans his qui audiunt, quid eſt Caro & ſanguis regnum Dei poſſidere non poſſunt. Qui enim illa agunt, verè ſecundùm carnem ambulantes, viuere Deo non poſſunt. Et iterum ſpirituales actus intulit viuificantes hominem, id eſt, inſertionem Spiritus dicens. Fructus autem Spiritus eſt, charitas, gaudium, pax, patientia, bonitas, benignitas, fides, lenitas, continentia, caſtitas: aduerſus hæc non eſt lex. Sicut igitur qui in melius profecerit, & fructum operatus fuerit Spiritus, omni modo ſaluatur, pro-
D pter Spiritus communionem: ſic [&] is qui remanſerit in prædictis carnis operationibus, carnalis verè deputatus, [eo] quod non aſſumat Spiritum Dei, regnum non poterit poſſidere cælorum. Quemadmodum rurſus ipſe Apoſtolus teſtificatur. An neſcitis, dicens Corinthijs, quoniam iniuſti regnum Dei non hæreditabunt? Nolite errare, (ait) neque fornicarij, neque idololatræ, neq; adulteri, neq; molles, neque maſculorum concubitores, neq; fures, neq; auari, neque ebrioſi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei poſsidebunt. Et hæc (ait) quidem fuiſtis, ſed abluti eſtis, ſed ſanctificati eſtis, [2] ſed iuſtificati eſtis] in nomine Domini Ieſu Chriſti, & in Spiritu Dei noſtri. Manifeſtiſſimè oſtendit, per quæ perit homo, ſi perſeuerauerit ſecundùm carnem viuere: & per quæ rurſus ſaluatur. Ea autem quæ ſaluant, ait eſſe nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti, [3] & Spiritum Dei noſtri. Quoniam igitur iſtic numerauit eas quæ ſunt ſine Spiritu, carnis operationes, quæ ſunt mortiferæ: conſequenter his quæ prædicta ſunt ab eo, in fine Epiſtolæ ad ſummam exclamauit. Sicut portauimus imaginem

Galat. 5. 19. Opera carnis.
Galat. 5. 22. Fructus Spiritus.
1 Cor. 6. 9. 10.
1. Cor. 15. 49

ginem ⁴eius qui de limo est, ita portemus ad imaginem eius qui de cęlis est. Hoc enim A
dico fratres, quoniam caro & sanguis regnum Dei possidere nō possunt. Hoc autem quod ait, Sicut portauimus imaginem eius qui de limo est, simile illi dicto est: Et hęc quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis, [sed iustificati estis] in nomine Domini nostri Iesu Christi, & in Spiritu Dei nostri. Quando igitur portauimus imaginem eius qui est de limo? Scilicet quādo hæ quæ prædictæ sunt carnis operationes, perficiebantur in nobis. Quando autem iterum imaginem cœlestis? Scilicet quando
1. Cor. 6. 11. ait, Abluti estis credentes in nomine Domini, & ³accipientes eius Spiritum. Abluti autem sumus non substantiam corporis, neque imaginem plasmatis, sed pristinam vanitatis conuersationem. In quibus igitur periebamus membris, operantes ea quæ sunt corruptelæ, in iisdem ipsis viuificamur, operantes ea quæ sunt Spiritus. Quemadmodum enim corruptelæ est capax caro, sic & incorruptelæ, & quemadmodum mortis, sic & vitæ.

ANNOTATIONES.

1. Adulteria, fornicationes] *Quinque priores dictiones singulari numero legit vulgata editio, cui consentiunt Græci codices. Irenæo conformis est Cyprianus libro de Oratione Dominica.*

2. Sed iustificati estis] *Tres istas voces cum veteri nostro codice, agnoscit Pauli contextus, ideoq; eas inseruimus.*

3. Et Spiritum Dei nostri] *Quum Spiritui æquè ac Christo Domino efficientiam salutis nostræ tribuat, illius Diuinitatem agnoscit, credit, & adorat: contradicant licet Magdeburgenses. Subsignant Irenæo Basilius & Ambrosius libris de Spiritu sancto.* B

4. Eius qui de limo est] *Ita periphrasticῶς reddit vocem χοϊκοῦ: quem sequitur Cyprianus lib. de habitu Virg. libro de zelo & liu. Lib. 2. aduersus Iudæos capit. 10. & lib. 3. capit. 11. Tertullianus libro de carne Christi,* legit de terræ limo, *aliàs frequenter vocem Græcam conseruat.*

DE DIFFERENTIA MORTIS ET VITAE *afflatus vitæ & Spiritus viuificantis: & quomodo eadem substantia carnis, quæ mortua est, reuiuiscet.*

CAPVT XII.

HAEC autem inuicem cedunt, & vtraque non permanent in idipsum, sed C
expellitur alterum ab altero: & præsente altero, interit alterum. Si igitur mors possidens hominem expulit ab eo vitam, & mortuum ostendit; multo magis ¹vita possidens hominem expellit mortem, & viuentem hominem restituet Deo. Si enim mors mortificauit, quare vita adueniens non
Isaia. 25. 8. viuificat hominem? Quemadmodum Esaias ait. Deuorauit mors potens. Et rursus, Deus abstulit omnem lachrymam ab omni facie. * Expulsa est autem pristina vita, *Explosa.
quoniam non per spiritum, sed per afflatum fuerat data. Aliud enim est afflatus vitæ, qui & animalem efficit hominem: & aliud Spiritus viuificans, qui & Spiritalem
Isa. 42. 5. efficit eum. Et ideo Esaias ait. Sic dicit Dominus, qui fecit cælum & finxit illud; qui firmauit terram, & quæ in ea sunt; & dedit afflatum populo, qui super eam est; & Spiritum his qui calcant illam. Afflatum quidem communiter omni qui super terram est populo dicens datum: Spiritum autem propriè his, qui conculcant terrenas concupiscentias. Propter quod rursus ipse Esaias distinguens ea quæ prædicta sunt, ait:
Isaia 57. 16. Spiritus enim à me exiet, & flatum omnem ego feci. Spiritum quidem propriè in Deo
Ioel. 2. 28 deputans, quem in nouissimis temporibus effudit per adoptionem filiorum in genus
Actor. 2. 17 humanum: afflatum autem cōmuniter in conditione & factura ostendens illum. D
Aliud autem est quod factum est, ab eo qui fecit. Afflatus igitur temporalis, ² Spiritus autem sempiternus. Et afflatus quidem auctus ad modicum, & tempore aliquo manens, deinde abijt] sine spiramento relinquens illud in quo fuit antè. Spiritus autem circundans intus & foris hominem, quippe semper perseuerans, nunquam re-
1. Cor. 15. 46 linquens eum. Sed non primò quidem [quod] spiritale est, ait Apostolus (hæc tanquam ad nos homines dicens) sed primò quidem animale est, deinde quod spiritale est, secundùm rationem. Oportuerat* autem primò plasmari hominem, & plasmatū *enim
accipere animā, deinde sic communionem Spiritus recipere. ³ Quapropter & primus
1. Cor. 15. 45 Adam factus est à Domino in animam viuentem, secundus autem in spiritum viuificantem. Sicut igitur qui in animam viuentem factus est, diuertens in peius, perdidit vitā: sic rursus idem ipse in melius recurrens, assumens viuificantem spiritum, inueniet vitam. Non enim aliud est quod moritur, & aliud quo viuificatur. Quemadmodum

A modum neq; aliud quod perit, & aliud quod inuenitur: sed illam [ipsam] quæ perierat ouem inuenit Dominus exquirens. Quid ergo erat quod moriebatur? Vtiq; carnis substantia, quæ amiserat afflatum vitæ, & sine spiramento mortua facta est. Hanc itaque Dominus venit viuificaturus, vti quemadmodum in Adam omnes morimur, quoniam animales, *in spiritu viuamus, quoniam spirituales: deponentes non plasma Dei, sed concupiscentias carnis, & assumentes Spiritum sanctum, sicut Apostolus in epistola [quæ est] ad Colossenses ait. Mortificare itaque membra vestra quæ sunt super terram. Quæ sunt autem hæc, ipse exposuit, fornicationem, immunditiam, passionem, concupiscentiam malam, & auaritiam, quæ est idololatria. Horum depositionem Apostolus præconatur, & eos qui talia *perpetrant, velut carnem & sanguinem tantùm existentes, non posse ait regnum cælorum possidere. Anima enim ipsorum declinans in peius, & in terrenas concupiscentias descendens, eiusdē, cuius & illa sunt, participauit appellationis: quæ deponere nos iubens, ait rursus in eadem epistola. Expoliantes vos veterem hominem cum operibus eius. Hoc autem dicebat, non *veterem amouens plasmationem: alioquin oportebat nosmetipsos interficientes, separari ab ea quæ est istic conuersatione. Sed & ipse Apostolus, ille existens qui in vulua plasmatus erat, & de vtero exierat, scribebat nobis, & viuere in B carne fructus operis [esse] confessus est, in epistola quæ est ad Philippenses dicēs, Fructus autem operis spiritus, est carnis salus. Quis enim alius apparens fructus eius est, qui non apparet Spiritus, quàm maturam efficere carnem & capacem incorruptelæ? Si igitur viuere in carne, hic mihi fructus operis est, non vtique substantiam contemnebat carnis, in eo quod *diceret, Spoliantes vos veterem hominem cum operibus eius: sed spoliationem pristinæ nostræ conuersationis manifestauit, eam quæ veterascit & corrumpitur: & propter hoc intulit. Et induentes nouum hominem, eum qui renouatur [5] in agnitionem secundùm imaginem eius qui creauit eum. In eo ergo quod ait, Qui renouatur in agnitionem, demonstrabat quoniam ipse ille qui ignorans erat antè homo, id est ignorans Deum, per eam quæ in eum est agnitionem renouatur. Agnitio enim Dei renouat hominem. Et in eo quòd dicat. Secundùm imaginem cōditoris, recapitulationem manifestauit eius hominis, qui initio C secundum imaginem factus est Dei. Quoniam autem idem ipse erat Apostolus, qui ex vtero generatus fuerat, hoc est antiqua carnis substantia, ipse in [ea] epistola [quæ est] ad Galatas dixit. Cum autem [6] placuit Deo, qui me ex vtero matris meæ segregauit, & vocauit per gratiam suam, reuelare Filium suum in me, vt euangelizarem eum in Gentibus. Non alius erat qui natus fuerat ex vtero, sicut prædiximus, & alius qui euangelizabat Filium Dei: sed idem ille qui antè ignorabat, & persequebatur Ecclesiā, reuelatione ei de cœlo facta, colloquente cum eo Domino, quemadmodum in tertio libro ostendimus, euangelizabat Filium Dei Christum Iesum, qui sub Pontio Pilato crucifixus est, præterita ignorantia exterminata à posteriore agnitione. [7] Quemadmodum cæci, quos curauit Dominus, cæcitatem quidem amiserunt, perfectam autem *susceperunt substantiam oculorum, & iisdem ipsis quibus antè non videbant oculis, recipiebant visionem, caligine à visione tantùm exterminata, seruata autem substantia oculorum, vt per quos non viderant oculos, per eos rursus videntes, gratias agerent ei, qui rursus visum eis redintegrauit. Et qui aridam curauit manum, & oēs omnino quos curauit, nō ea quæ ab initio ex vtero edita fuerant membra mutauerunt; sed eadem ipsa salua recipiebant. Fabricator enim vniuersorum Dei Verbum, qui ab initio plasmauit hominem, à malitia inueniens labefactatum suū plasD ma omnimodo curauit, hoc quidem & secundùm vnumquodque membrum, sicut & in suo plasmate est: hoc autem & semel totum sanum & integrum redintegrauit hominem, perfectum cum sibi præparans ad resurrectionem. Quam enim causam habebat carnis membra curare, & restituere in pristinum characterem, si non habebant saluari, quæ ab illo curata fuerant? Si enim temporalis erat ab eo vtilitas, nihil grande præstitit his qui ab eo curati sunt. Aut quomodo [dicunt] non esse capacem carnem vitæ, quæ est ab eo, quæ percipit curationem ab eo? Vita enim per curationē, incorruptela autem per vitam efficitur. Qui igitur curationes confert, hic & vitam: & qui vitam, hic & incorruptelam circundat plasmati suo.

Marginal notes: Luc. 15. 6. — *Christū — Colos. 3. 5. — *operātur, — Colos. 3. 9. — *veram — Philip. 1. 22 — *dixerat, — Colos. 3. 10. — Galat. 1. 15 — Act. 9. — Ioan. 9. — *receperūt — Luc. 6. 6.

ANNOTATIONES.

1. Vita possidens animam] *Vetus codex*, vitam possidens homo.

2. Spiritus sempiternus] *Aeternum profitetur esse Spiritum, quapropter verè Deum Patri & Filio æqualem & consubstantialem.*

3. Deinde abit] *Expunximus* obiit *auth. vet. cod.*

 4. Qua-

4. Quapropter & primus Adam] *Pauli editio Latina communis addit* homo: *quod hic non habet Irenæus. Ambrosius etiam in com. non videtur legisse: Stapulensis admonuit superesse: Erasmus putauit adiectum ab interprete quopiam, Hebraicæ vocis Adam interpretandi gratia.*

5. In agnitionem] *Vulgata Pauli editio Latina addit* Dei: *sed illud cum Irenæo desiderant Ambrosius, & Græci codices.*

6. Placuit Deo] *Vulgata editio,* ei: *sed Irenæi litera consentiunt Græca exemplaria. Docet porrò eundem Apostolum, qui veteris Adami, id est, communi hominum more in vtero conceptus, indeq; natus fuerat, ea prædicasse quæ ab hæreticis malè intellecta obijciebantur: qui tamen veræ resurrectionis eximius fuit assertor. Igitur verba ex illo allegata, contra eundem nequaquam militabant.* A

7. Quemadmodum cæci] *Ex miraculis super cæcorum, aridorum, aliorumq; infirmorum corporibus à Domino factis, concludit ea Deo curæ esse, ac proinde olim resurrectura.*

B

MAXIMUM SPECIMEN RESURrectionis habemus in mortuis à Christo suscitatis, cordaq; nostra capacia esse vitæ æternæ, eò ostenduntur, quòd nunc Spiritum Dei recipiant.

CAPUT XIII.

Matt. 9. 18. Dicant enim nobis hi qui contraria dicunt, id est, qui contradicunt suæ sa-
Luc. 7. 12. luti, Summi sacerdotis mortua filia, & Viduæ filius qui circa portã mor-
Ioan. 11. 1. tuus efferebatur,[1] & Lazarus qui in monumẽto quartã habebat diẽ, in qui-
bus resurrexerint corporibus? In ijsdem ipsis scilicet in quibus & mortui C
fuerant. Si enim non in] ijsdem ipsis videlicet, nec ijdem ipsi qui mortui erãt; resur-
rexerunt. Sed enim apprehendit (ait) Dominus manum mortui, & dixit ei. Iuuenis,
tibi dico, surge: & sedit mortuus, & iussit ei dare mãducare, & dedit eum matri suæ. Et
Lazarum vocauit voce magna dicens. Lazare, veni foras: & exiuit (inquit) mortuus,
colligatus pedes & manus institis:[3] hoc symbolum eius hominis, qui inligatus fue-
rat in peccatis. Et propter hoc ait Dominus. Soluite illum, & dimittite eum abire. Si-
Ioan. 11. 43. cut igitur qui curati sunt, in his, quæ antè passa fuerunt membra, curati sunt: & mor-
& 44. tui [in] ijsdem surrexerunt corporibus, membris & corporibus ipsorum percipienti-
bus curationem: & eam vitam quæ dabatur à Domino per temporalia, præformante
æterna, & ostendente quoniam ipse est qui [& curationem plasmati suo, & vitã præ-
stare potest,[4] vti eius] de resurrectione quoq; credatur sermo: sic & in fine in nouissi-
ma tuba clamante Domino, resurrecturi sunt mortui, quemadmodum ipse ait. Ve-
niet hora in qua omnes mortui, qui in monumentis sunt, audient vocem filij homi-
1. Cor 15. 52 nis, & exient qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ: & qui mala operati sunt, in
Ioan. 5. 52. resurrectionem iudicij. Vani igitur & verè infelices, qui sic manifesta & clara[5] no-
lunt conspicere, sed fugiunt lumen veritatis;[6] secundum tragicum Oedipodem] se-
metipsos excæcantes. Et quemadmodum in palestra insueti concertantes alijs vnã
quamlibet partem corporis totis complectentes manibus,[7] per illud quod detinent, D
cadunt, & cadentes putant se vincere, eo quòd cõtentiosè teneant illud quod primũ
apprehẽderunt membrum, super hoc autem quòd ceciderunt, & *derisui habentur. *derisi
Sic autem & hæretici, Caro & sanguis regnum Dei possidere nõ possunt, duas dictio-
nes tollentes à Paulo, neque sensum Apostoli perspexerunt, neque virtutem dictio-
num scrutati sunt: nudè autem ipsas dictiones tenentes, circa eas moriũtur, vniuer-
sam dispositionem Dei, quantum in ipsis est, euertẽtes. Si enim propriè de carne hoc
dictum dicent, & non de carnalibus operationibus, quemadmodum [demonstraui- *demonstrabimus
mus,] ipsum sibi contrarium Apostolũ dicentem ostendet.[8] Ait enim] statim in ea-
1. Cor. 15. 53. dem Epistola demonstratiuè de carne sic [dicens:] Oportet enim corruptibile hoc,
induere incorruptelam, & mortale hoc induere immortalitatẽ. Cùm autem morta-
Osea 13. 14. le hoc induerit immortalitatẽ, tunc fiet sermo qui scriptus est. Absorpta est mors in
victoria. Vbi est mors[9] aculeus tuus? Vbi est mors victoria tua? Hæc aũt iustè dicentur
tunc, quãdo mortalis hæc & corruptibilis caro, circa quã & mors est, quę & quodã do-
minio mortis pressa est, in vitã conscendẽs, induerit incorruptelã & immortalitatẽ.
Philip. 3. 20. Tũc enim verè erit victa mors, quãdo ea quæ continetur ab ea caro, exierit de domi-
nio eius. Et rursus ad Philippẽses ait. Nostra aũt cõuersatio in cælis est: vnde & Salua-
torẽ expectamus Dominũ Iesũ,[c] qui [trãsfigurabit] corpus humilitatis nostræ cõfor-
me corpori gloriæ suæ, ita vt possit secundũ operationẽ virtutis suæ. [Quod] igitur est
humilitatis corpus, quod transfigurabit Dominus conformatũ corpori gloriæ suæ?
Mani-

A Manifestum est quoniam corpus quod est caro, (quod & humiliatur cadēs in terra)
transfiguratio autem eius, quoniam cùm sit mortalis & corruptibilis, immortalis
fit & incorruptibilis: non secundùm propriam substantiam, sed secundùm Domini
operationem, qui potest mortali immortalitatem, & corruptibili circundare incor-
ruptibilitatem. Et propter hoc ait in secunda ad Corinthios. Vt absorbeatur mortale 2. Cor. 5. 4.
à vita. Qui autem [11] perficit nos in hoc ipsum, Deus, qui dedit nobis pignus Spiritus:
manifestissimè hoc de carne dicens. Nec enim anima immortalis, neque spiritus ab-
sorbeatur à mortali vita, quando & caro non mortua, sed viua & incorrupta perseue-
rauerit, [12] hymnum dicens Deo, qui in hoc ipsum perficit nos. Vt ergo in hoc perficia-
mur, bene Corinthijs ait: Glorificate Deum in corpore vestro. Deus incorruptibili- 1. Cor. 6. 20
tatis est effector. Quoniam autem non de alio quodam corpore, sed de corpore car-
nis dicit hoc, manifestè & indubitatè, & sine vlla ambiguitate Corinthijs ait. Sem- 2. Cor. 4. 10
per mortificationem Iesu in corpore nostro [13] circumferentes, vt vita Iesu Christi in
corpore nostro manifestetur.] Semper enim qui viuimus, in mortem tradimur per
Iesum, vt & vita Iesu manifestetur in carne mortali nostra. Et quoniam spiritus com-
B plectitur carnem; in eadem Epistola ait. Quoniam estis Epistola Christi, ministrata 2. Cor. 3. 3.
à nobis, inscripta non atramento, sed Spiritu Dei viui, non in tabulis lapideis, sed in
tabulis cordis carnalibus. Si ergo nūc corda carnalia capacia Spiritus fiunt, quid mi-
rum si in resurrectione, eam quæ à Spiritu datur, capiunt vitam? De qua resurrectio-
ne Apostolus [in ea quæ est] ad Philippenses ait. Conformis morti eius, si quo modo
occurrā ad resurrectionem, quæ est à mortuis. In qua igitur alia mortali carne intel- Philip. 3. 11.
ligi potest vita manifestari, nisi in hac substantia, quæ & mortificatur propter eam
quæ est ad Deum confessionem? Quemadmodum ipse dixit. Si secundùm hominem
[14] cum bestijs Ephesi pugnaui, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt? Si enim 1. Cor. 15. 32
mortui nō resurgunt, neque Christus resurrexit: si autem Christus nō resurrexit, in-
anis est prædicatio nostra, inanis est & fides vestra: Inuenimur aūt & falsi testes Dei,
quoniam testificamur quòd suscitauit Christum, quem non suscitauit. Si enim mor-
tui non resurgunt, neque Christus resurrexit. Si autem Christus nō resurrexit, inanis
est fides vestra: quoniam adhuc estis in peccatis vestris. Ergo & qui dormierunt in
Christo, perierunt. Si in vita hac in Christo sperantes sumus tantùm, miserabiliores
omnibus sumus hominibus. Nunc autem Christus resurrexit à mortuis, primitiæ
C dormientium: quoniam enim per hominem mors, & per hominē resurrectio mor-
tuorum. In his igitur omnibus, quemadmodum prædiximus, aut contraria sentien-
tem sibimetipsi Apostolum dicent, quantum ad illud, Caro & sanguis regnum Dei
possidere non possunt: aut iterum malignas & extortas cogentur omnium dictorum
facere expositiones, ad transuertendam & immutādam sententiam dictorum. Quid
enim dicere habebunt sanum, si conabuntur aliter interpretari hoc quod scribit: O- 1. Cor. 15. 53
portet enim corruptibile hoc induere incorruptelam, & mortale hoc induere im- 2. Cor. 4. 11
mortalitatem? Et: Vt vita Iesu manifestetur in carne mortali nostra, & reliqua omnia,
in quibus Apostolus manifestè & clarè resurrectionē & incorruptelam carnis prædi-
cat? Cogentur itaq; hæc tanta malè interpretari, qui vnum nolunt bene intelligere.

ANNOTATIONES.

1. Dicant enim nobis] *Tertullianus lib. de Resurr. car. hoc paucis ita perstringit:* Exempla mortuorum à Domino suscitatorum commendabant carnis & animæ resurrectionem, ne cui substantiæ negaretur hoc donum. *Hæc quoque largiore manu Ambrosius lib. de fide resurrect.*

D

2 Et Lazarus] *Lazarum vocat Tertullianus præcipuum resurrectionis exemplum.*

3. Hoc symbolum] *Non solus hic Apostolicorū temporum vir, sed & plurimi & doctissimi & sanctissimi postea Patres docuerunt istius Lazari symbolica, vera tamen alligatione & solutione, insinuatam fuisse eam peccatorum pœnitentium absolutionem, qua post delictorum confessionem ministerio Sacerdotum absoluuntur in Ecclesia Christiana: quemadmodum ille sepulchralibus lintheis inuolutus & ligatus, & manibus Apostolorum solutus & liber euasit.*

Perspiciens autem Caluinus per hoc diuinum planè ac clarissimum exemplar, paradoxa sua de sola fide iustificante, Sacramentorum inefficacitate, & clauiū à Christo Ecclesiæ traditarum inanitate, planè dānari & conuelli; sanijt inops animi, totumque insensis per orbem, in huius interpretationis auctores bacchatus est, appellans eos Papistas, ter ridiculos, qui confessionem auricularem hinc eliciunt: *insuper,* & mentiri eos, qui affirmant Dominum discipulis iussisse; vt Lazarum fascijs soluerent.

Sed attendamus, quos viros hic nouus Apostolus suis conuicijs & probris vexet: quos pro ministrali sua modestia, ter ridiculos & mendaces appellet. Hunc in primis antiquissimum certè, Ioannis, & Pauli discipulorum auditorem, fortissimum CHRISTI *martyrem, & sapientissimum hæreseon expugnatorē; docentem Lazarum fuisse typum hominis colligati,*

& à

& à Christo traditi aliis ad soluendum. Quibus autem tradidit, nisi discipulis, qui præsto circumstabant ad omne præceptum & obsequium eius promptißimi.

Li.50.hom. hom.27. *Eximium deinde Antistitem & Theologum Augustinum, quem de his ita differentem subijcimus.* Dominus clamauit, Lazare, veni foras. Cessit voci misericordiæ, moles sepulturæ: cessit mors, vitæ: cessit infernus, superno. Eleuatus est Lazarus, processit tumulo: & ligatus erat, sicut sunt homines in confessione peccati agentes pœnitentiam. Iam processerunt à morte: nam non confiterentur nisi procederent. Ipsum confiteri, ab occulto & tenebroso procedere est. Sed quid Dominus Ecclesiæ suæ inquit? Quæ solueritis in terra soluta erunt in cœlo. *Auditis, viri Caluiniani, Lazarum symbolum fuisse hominis pœnitentiam agentis? Intelligitis Confeßionem, proculdubio auricularem, processione è tenebroso sepulcro designari? Ecclesiæ denique pastoribus ab ipso Filio mandatum esse, vt peccatis ligatos soluant? Attendite cætera.*

Conc.2.in Psal.101. Cùm audis (*inquit idem Augustinus*) hominem pœnitere peccatorum, iam reuixit: cùm audis hominem confitendo proferre conscientiam, iam de sepulcro eductus est: sed nondum solutus est. Quando, & à quibus soluitur? Quæ solueritis in terra, inquit Christus, erunt soluta & in cœlo.

Non vos pigeat quæso, homines curiosos & sciendi auidos, eundem insignem magistrum iterum de hac re dicentem audire: Dominus Lazarum de monumento iam suscitatum obtulit discipulis soluendum, per hoc ostendens potestatem soluendi concessam Sacerdotibus. Dixit enim: Quodcunque solueritis super terram, &cæt. *Et ne leuioris momenti existimetis hunc locum, alterum expendite, quo paucis contracta huius suscitati Lazari narratione, quemlibet pœnitentem sic idem beatus Dei seruus alloquitur:* Surge in corde tuo, procede de sepulcro tuo, id est, mala peccandi consuetudine qua grauaris, crede, & confitere. Qui enim credit, surrexit: qui confitetur, surrexit: quia antequam confiteretur, occultus erat. Et cùm confessus fuerit, quid dicetur ministris? Quod dictum est ad funus Lazari: Soluite illum, & sinite abire: quomodo dictum est Apostolis, Quæ solueritis in terra, soluta erunt & in cœlo.

Lib. de vera & falsa pœn. c.10.

Tract.22. in Ioan.

Ne verò illudant vobis cæci duces vestri Prædicantes, garrientes vt solent, cùm omni solida responsione sunt destituti, Augustinum varium, in hac sententia non perstitisse: eundem si saluti vestræ bene consultũ velitis, rursum eadem asseuerantem legite Tractatu quadragesimo nono, in Ioannem: Libro de vtilitate pœnitentiæ, cap. 3. Sermone octauo, & quadragesimo quarto de verbis Domini. Ac vt in ore duorum vel trium stet omne verbum, consulite sanctißimum Pontificem Gregor. Homil.26. in Euangelia: & lib. vigesimo secundo Moralium, capite decimo tertio: item clarißimum Præsulem beatum Ambrosium libro secundo de pœnitentia, capite 7. & Calumnianæ impudentiæ ac maledicentiæ vos tandem pudeat atque pigeat.

A 4. Vti eius] *Ita vetus codex: excusi,* vti ei.

5. Nolunt conspicere] *Codices excusi,* intelligere.

6. Secundùm tragicum Oedipodem] *Ita vetus codex: excusi* secundùm tragicos: *vnde apparet eiusdem vet. codicis nostri fides. Tangit enim illa, vt reor, quæ leguntur apud Sophoclem Oedipode tyranno, his verbis:*

ἀποσπάσας γὰρ εἱμάτων χρυσηλάτους
περόνας ἀπ' αὐτῆς, αἷσιν ἐξεστέλλετο;
ἄρας ἔπαισεν ἄρθρα τῶν αὐτῶν κύκλων, *& deinceps, id est:*

Nam cùm auulsisset à vestibus aureas
Fibulas, quibus illa induta erat;
B Cœpit is arreptis oculorum orbes fodere
Sic dicens, se non amplius intueri illam [illegible]
trem) posse,
Neque mala sua, nec scelera quæ perpetrasset:
Sed lumine orbatum posthac, neque quos fas non esset
Visurum esse, nec quibus indigeret agniturum.

Quibus & alijs multis locis apparet, pios istos Patres à lectione Poetarum nõ abhorruisse: sed in suam rem cõuertisse: quod postea monuerunt Clemens Alexand. in Protreptico, & Basilius Oratione ad nepotes.

7. Per illud quod definent cadunt] *Vetus codex,* per illud quod detinetur cadent.

C 8. Ait enim] *Duas has voces addit vetus codex: deinde* dicens *habet, non* dicentem, *vt excusi.*

9. Aculeus tuus] *Cyprianus lib.3. aduersus Iudæos cap.58. Hieronym. com. in Oseæ ca.13.* aculeum *legunt cum Irenæo: vulgata editio* stimulus: *Græcè est* τὸ κέντρον.

10. Qui transfigurabit] *Græcè est* μεταχηματίσει, *& in communi editione,* transformabit *futuro tempore: expunximus* transfigurauit.

11. Perficit] *Ambrosius legit* perfecit, *Græcè est* κατεργασάμενος, *communis editio,* effecit.

12. Hymnum dicens Deo] *Quando caro & ipsa immortalis effecta gloriosaque surrexerit, vnàcum anima sua beata hymnis sempiternis Deum celebrabit, iuxta quod à Dauide de Sanctis scriptum est:* Ex-
D ultationes Dei in gutture eorum, &c.

13. Circumferentes] *Nouem has voces ex vet. cod. adiecimus, quum easdem habeat etiam Pauli litera: deleuimus* manifestemus.

14. Cum bestijs Ephesi pugnaui] *Pugnam hanc Theophylactus & Oecumenius referunt ad tumultum, ab aurifice Demetrio excitatum, ob Ephesiam Dianam: quibus ex Latinis astipulatur Anselmus, siue Heruæus. Mihi verò est verisimilius, quod scribit Nicephorus lib.2. hist. cap.15. Leonibus, vtpote ferocißimis Hieronymo quodã præside iubente, Paulum obiectum fuisse, qui ad pedes eius mites consederunt. Et ante Nicephorũ hæc attigerant Origenes li.1. Periarchon: Ambrosius & Theodoretus com. in 1. Cor. 15.*

NISI

A *NISI CARO SALVANDA ESSET, CARNEM eiusdem substantiæ cum nostra Verbum non adsumpsisset: quapropter nec per ipsum essemus reconciliati.*

CAPVT XIV.

QVoniam autem non aduersus ipsam substantiam carnis & sanguinis dixit Apostolus, Nō possidere regnum Dei, vbique idem Apostolus in Domino Iesu Christo vsus est carnis & sanguinis nomine, aliquid quidem, vti hominem eius statueret: (etenim semetipsum filium dicebat hominis) aliquid autem vti salutem carnis nostræ confirmaret. Si enim non haberet caro saluari, nequaquam Verbum Dei caro factum esset. Et si non haberet sanguis iustorum inquiri, nequaquam sanguinem habuisset Dominus. Sed quoniam ab initio vocalis est sanguis, Deus ad Cain dixit, cùm occidisset fratrem suum. Vox sanguinis fratris tui clamat ad me. Et quoniam haberet exquiri sanguis ipsorum, dixit ad eos qui circa Noe erant. Etenim sanguinem animarum vestrarum, exquiram illum de manu omnium bestiarum. Iterum. Qui effundet sanguinem hominis, sanguis pro sanguine eius effundetur. Similiter autem & Dominus his qui habebant eius sanguinē effundere, dicebat. Exquiretur omnis sanguis iustus, qui effūnditur super terram, à sanguine Abel iusti, vsq; ad sanguinem Zachariæ filij Barachiæ, quem occidistis inter tēplum & altare: etiam dico vobis, venient omnia ista super generationem istam. Recapitulationem effusionis sanguinis ab initio omnium iustorum & Prophetarum in semetipsum futuram indicās, & exquisitionem sanguinis ipsorum per semetipsū. Non autem exquiretur hoc, nisi & saluari haberet: nec *in semetipso recapitulatus esset hæc Dominus, nisi & ipse caro & sanguis, secundùm principalem plasmationē factus fuisset, saluans in semetipso in fine illud quod perierat in principio in Adam. Si autem ob alteram quandam dispositionem Dominus incarnatus est, & ex altera substantia carnem attulit, non ergo in semetipso recapitulatus est [se] hominem: adhuc etiam nec caro quidem dici potest. Caro enim verè primæ plasmationis [2] è limo factæ, successio. Si autem ex alia substantia habere eum oportuit materiam, ab initio ex altera substantiæ parte operatus fuisset fieri consperstionem eius. Nunc autē quod fuit qui perierat homo, hoc salutare factum est Verbum, per semetipsum ea quę esset ad eum communionem, & exquisitionem salutis eius efficiens. Quod autem perierat, sanguinem & carnem habebat. Limum enim de terra accipiens Dominus, plasmauit hominem, & propter hunc omnis dispositio aduentus Domini. Habuit ergo & ipse carnem & sanguinem, non alteram quandam; sed illam principalem Patris plasmationem in se recapitulans, exquirens [id] quod perierat. Et propter hoc Apostolus in Epistola [quæ est] ad Colossenses ait. Et vos cùm essetis aliquando alienati, & inimici cogitationis eius in operibus malis, nunc autem reconciliati in corpore carnis eius, per mortē eius, exhibere vos sanctos & castos & sine crimine in conspectu eius. In corpore (ait) reconciliati carnis eius, *id est, quia iusta caro reconciliauit eam carnem, quæ in peccato detinebatur, & in amicitiā adduxit Deo. Si quis igitur secundùm hoc alteram dicit Domini carnem à nostra carne, [3] quoniam illa quidem non peccauit, neque inuentus est dolus in anima eius, nos autem peccatores, rectè dicit. Si autem alteram substantiam carnis Domino affingit, iam non constabit illi reconciliationis sermo. Reconciliatur enim illud quod fuit aliquando inimicitia. Si autem ex altera substantia carnem attulit Dominus, iam non illud reconciliatum est Deo, quod per transgressionem factum fuerat inimicum. Nūc autem per eam quæ est ad se communicationem, reconciliauit Dominus hominē Deo Patri, reconcilians nos sibi per corpus carnis suæ, & sanguine suo redimens nos, quemadmodū Apostolus Ephesijs ait. In quo habuimus redemptionem per sanguinē eius, remissionem peccatorum. Et rursus eisdem. Vos (inquit) qui aliquando eratis longè, facti estis iuxta, in sanguine Christi. Et iterum, Inimicitias in carne sua, Legem pręceptorum decretis euacuans. Et in omni autem Epistola manifestè testatur Apostolus, quoniam per carnē Domini nostri, & sanguinē eius nos saluati sumus. Si igitur caro & sanguis sunt, quæ faciunt nobis vitam, non propriè de carne dictū est & sanguine,

Non

Margin: B; C; D; Gen. 4.10; Gen. 9. 5 & 6; Matt. 23. 35; * in semetipsum; Gen. 2. 7; Luc. 19. 10; Col. 1. 21; * hoc quoniam; 1. Pet. 2. 22; Ephes. 1. 7; Ephes. 2. 13

Non posse ea possidere regnum Dei: sed de prædictis carnalibus actibus, qui ad peccatum transuertentes hominem, [priuant] eum vita. Et propterea in Epistola ad Romanos ait. Non ergo regnet peccatum in corpore mortali vestro ad obediendum ei: neque exhibeatis membra vestra arma iniustitiæ peccato: sed exhibete vosmetipsos Deo, velut à mortuis viuentes, & membra vestra arma iustitiæ Deo. Quibus igitur membris seruiebamus peccato, & fructificabamus morti, iisdem ipsis membris seruire nos vult iustitiæ, vt fructificemus vitæ. Memor igitur, Dilectissime, quoniam carne Domini [nostri] redemptus es,[5] & sanguine eius [redhibitus,] & tenens caput, ex quo vniuersum corpus Ecclesiæ compaginatum augescit, hoc est, carnalem aduentum Filij Dei, & Deum confitens & hominem *cum firmiter excipiens, vtens etiam his ostensionibus quæ sunt ex Scripturis, facilè euertis, quemadmodum demonstrauimus, omnes eas quæ postea afflictæ sunt hæreticorum sententias.

Rom. 6. 21. — A — *eius

ANNOTATIONES.

1. Quoniam autem] *Confirmat resurrectionem & salutem carnis, eò quod veram naturalemq; Filius Dei sibi vnierit, quemadmodum Paulus vbique agnoscit. Iisdem viribus præcipites agit, & perditos prosternit Marcionem, Basilidem, Valentinum & Apellem Tertullianus, certus carnem summo præiudicio resurrectionis instructam esse, si iam à Christo adsumpta in illo resurrexerit.*

Lib. de resur rect. carn.

Quando verò Irenæus paulò post subijcit: Si non haberet caro saluari, nequaquam Verbum Dei caro factum esset, &c. *videtur in ea esse sententia, quod Filius Dei non venisset in carnem, si Adam lapsus non esset: quod & postea Athanasius Serm. 3. contra Arianos, Augustinus Serm. 8. de Verbis Apostol. Leo Papa Serm. 3. de Pentecoste, denique beatus Thomas Aquinas atque sequaces eius, si Catharinum, Vigerium, & Naclantum exceperis, vniuersi persuasissimum habuerunt.*

Contrarium tamen Albertus magnus B. Thomæ præceptor sensit & docuit in tertio, dist. 10. art. 4. eidemq; æqualis Alexander Hallesis, postmodum Ioannes Scotus, & qui doctrinam eius sunt vsq; in hanc diem amplexati: quam & scripturis & rationibus non asperuandis corroborat Petrus Galatinus libro tertio cap. 4. & li. 7. cap. 13. Nec desunt illis priscorum Theologorum multa & firma testimonia, vtpote Ruperti lib. 3. de gloria & honore Filij hominis: & lib. 13. de gloria sanctiss. Trinitatis, ca. 20. cuius authoritas, ne vt scriptoris recentioris contemnatur, adiunge Cyrillum Alexand. lib. 5. Thesauri, cap. 8. qui sic ratiocinantur: Christus Deus homo primus est & caput omnium prædestinatorum & electorum, adeoq; omnium Diuinorum mysteriorum ac operum finis. At numerus ille nulla vnquam ratione dissoluetur, nunquam inutilis erit: Diuinaq; opera & consilia ab vnius homunculi Adami delicto non pendent. igitur etiam si hic non deliquisset, Verbum nihilominus verus homo fuisset. Ratiocinationem istam ex August. lib. de natura & gratia cap. 25. & lib. 14. de ciuit. cap. 23. Rupertus sic confirmat. Si, teste Augustino, absurdum esset dicere, Adam non peccante, generationes hominum futuras non esse, ac si propterea homines nascerentur, quod peccatum præcessisset: multo magis de isto capite (Christo) & Rege omnium electorum tam angelorum quàm hominum sentire absonum erit. Et in re certè testis & approbator huius sententiæ laudatur Augustinus, quandoquidem lib. de nuptijs & concupiscentia, cap. 21. docet Matrimonium in statu innocentiæ etiam Christi cum Ecclesia futurum, idemq; bonum habiturum, si status ille perdurasset. Ergo & verus homo, & vt sic, verum ac legitimum caput Ecclesiæ, & sponsæ lectissimus sponsus erat futurus, tametsi non essent lapsi primi parentes. Idemq; rursus scribens: Non fuisset caro Christi in similitudinem carnis peccati, nisi caro fuisset ista peccati; *Omnino præsupponit eandem stante primo homine, futuram, tametsi non talem, id est, nec patibilem, nec mortalem: quod ab illis & ab istis libenter admittitur. Cyrillus item lib. 5. Thesauri, cap. 3. non modò absurdum, sed & Arianicū furorem reputat, dicere, Filium Dei propter nos factū, & non propter seipsum. Deceret enim illum nobis peccantibus agere gratias, qui pro nobis esset Christus, aliàs non futurus. Omiseram penè beatum Anselmum asserentem; Nullam in cælo esse animam, quæ sibi persuadeat, sine peccato alterius se non fuisse gloria fruiturā. Ergo non peccante Adamo, & Christi futura, & beata futurā erat in proprio corpore: sicq; Filius Dei verus homo. Ad id etiam pertinere putatur, quod supra scripsit Irenæus, Deū futuram circa Filium suum humani generis dispositionem in semetipso disponentem, prædestinasse animalem hominem, id est, Adamum, vt à spiritali, id est, Christo, saluaretur, vti non vacuum esset saluans. Ergo Christus in primis destinatus est salvator, homines deinde saluandi, ne frustra destinatus putaretur.*

B — Libr. de pec cat. meri & remiß. c. 31. — Lib. 1. Cur Deus homo cap. 18. — Lib. 3. c. 33. — C

Ergo in tanti mysterij explicatione secum dissident veteres & recentes Theologi? Minimè gentium. Adamo etenim stante, non erat futurus Christus mortalis, esuriens, sitiens, lachrymans, obediens vsque ad mortem crucis, vt prioris sententiæ adfirmant Patres: futurus autem Ecclesiæ prædilectæ dilectissimus sponsus, caput pretiosissimū, & summus glorificator erat: quod sententiæ secundæ assertionibus ostenditur.

2. E limo factæ] *Vetus codex:* facta est successio. *Legendum mihi videtur* factæ, est successio *Et paulò post pro,* ex altera substantiæ parte, *vetus codex legit,* ex altera substantia partes operatus fuisset.

D

3. Et inimici cogitationes eius] *Vetus codex* Cogitationi: *Græcè est* τῇ διανοίᾳ, *id est mente seu cogitatione. Hieronymus contra Io. Hiero. legit,* inimici *seu* hostes sensus eius.

4. Castos & sine crimine] *Græca Pauli:* ἀμώμους *quod Tertullianus vertit* inuituperabiles, ἀνεγκλήτους *incriminabiles: aut, vt communis habet editio,* irreprehensibiles.

5. Quoniam illa quidem non peccauit] *Eadem Tertullianus lib. 1. de carne Christi.* Vt euacuatam non possumus dicere carnem Christi, ita nec peccatricem, nec euacuatam, in qua dolus non fuit. Defendimus autem non carnem peccati euacuatam esse in Christo, sed peccatum carnis;

A carnis; non ſubſtantiam, ſed culpam. *Et lib. de præſcript.* Soli Dei Filio ſeruabatur, ſine delicto permanere.

6. Et ſanguine eius redhibitus] *Hanc vocem addimus ex vetere noſtro codice. Eſt autem Iure conſultis,* Redhibere, *facere vt rurſus habeat venditor, quod ante habuerat. Inde Feſtus:* Redhiberi id dicitur, quod redditum eſt. *Homo porrò morti, dæmoni, inferiſque ſeipſum vendiderat: at Chriſtus ſua paſſione & morte illum vitæ, Deo, cæliſque reſtituit.*

Ex toto autem hoc capite, & alijs plurimis locis, expendat pius lector, quàm ſanctè, quàm grauiter, quàm frequenter, doctéque vrgeat iſte vir Apoſtolicus ſummam efficacitatem & vtilitatem carnis patientis, & ſanguinis Chriſti quondam pro noſtra omniumque ſalute effuſi. Factus eſt, *inquit,* Verbum Dei caro & ſanguis, vt ſaluaret in ſemetipſo quod perierat in Adam. B *Et:* Iuſta caro reconciliauit eam carnem, quæ in peccato detinebatur, & in amicitiā adduxit Deo. *Item:* Reconciliauit nos ſibi per corpus carnis ſuæ, & ſanguine ſuo redimens nos, vt Apoſtolus ait. *Itemque:* In omni Epiſtola teſtatur Apoſtolus, quoniam per carnem Domini noſtri, & ſanguinē eius nos ſaluati ſumus, &c.

Hæc enim coarguunt, damnantq; manifeſtiſſimè horrendas Caluinianorum blaſphemias, dicentium: (Calu Inſtit lib 2. cap. 16 § 10 Idem in cap. 6 & 27 Matt & in ca. 14 Io.) Nihil humanæ ſalutis actum fuiſſe, ſi corporea tantùm morte defunctus eſſet Chriſtus. In corporea morte Chriſti nihil reperiri, quo fides noſtra ſe erigat vel ſuſtentet. In illius ſpectaculo nihil eſſe, quàm extremæ deſperationis materia. *Rurſum totum pretium redemptionis humanæ pedibus ijdem conculcantes vociferationibus ſuis ad miſellum populum prædicant, & ſcriptis publicis conſignant:* Sanguinem Chriſti pro nobis fuſum, dudum diſſipatum eſſe, nec iam Verbo inſeparabiliter vnitum. Sanguinem C Ieſu Chriſti pro noſtris peccatis effuſum in terram ante annos 1500. computruiſſe, nec amplius eſſe in rerum natura. *Hæc enim ſunt verba Ioan. Curæi, & Thomæ Eraſti Caluini diſcipulorum: huius in* Fundamētali ſua declaratione de Cæna, *pag. 29. illius in* Spongia. *fol. 229 Hoc idem ex Borruſſia quoque nunc ſcribunt, & pro viribus ſpargunt & amplificant Fridericus Aulakius in ſua Confeſſione, pag. 42. Andreas Oſiāder libel. aduerſus Morlinum: & alij paſſim Caluinianæ impietatis ſectatores, vt patet ex 2. Indice errorum, quos fingunt, Gregorij de Valentia, Geneuæ excuſo. Et miramur multos horum prodita, abiectaque tandem omni Chriſtiana religione, Alcoranum Mahometis profiteri? Cum Syluano, & Neuſſero Caluinianis miniſtris ad Turcas deficere? Horum ſatellites & legatos immanes copias Turcarum & Tartarorum ad deuaſtandas Chriſtianiſmi reliquias ſolicitare, incitare, perducere?*

At enim ſi Chriſti ſanguis iam computruit, inanis eſt fides noſtra: inanis eſt prædicatio Apoſtolorum: inueniūtur falſi teſtes Dei, quoniam teſtimonium dixerunt aduerſus Deum; (1 Cor. 15. Act 2. 31. Pſalm. 15 10 Actor 13 35. 1. Pet. 1. 19) quod non daret Sanctum ſuum videre corruptionem. Quod non corruptibilibus redempti ſumus de vana noſtra conuerſatione: ſed pretioſo ſanguine agni immaculati & incontaminati Chriſti: Quod Chriſtus lauit nos à peccatis noſtris in ſanguine ſuo. (Apoc 1. 5.) Quod ſanguis Ieſu Chriſti emundat nos ab omni peccato. (1 Ioan 1. 7.) Emundat cōſcientiam noſtram ab operibus mortuis, ad ſeruiēdum Deo viuenti. (Hebr. 9 14.) Qui eramus longè, facti ſumus prope in ſanguine eius. (Epheſ. 2. 13.) Iuſtificati in ſanguine ipſius, ſalui erimus ab ira per ipſum. (Rom. 5. 9.) Quod denique verè reſurrexit à mortuis, iam non moriturus, (Rom. 6. 9.) & quod ſemper viuat ad interpellandum pro nobis: (Hebr. 7. 25.) *quandoquidem ſanguinem effuſum in terram, qui ad integritatem veri corporis humani omnino pertinet, non reſūpſerit: ſed ita diſſipari ac computreſcere ſiuerit, vt amplius non ſit in rerum natura. Increpet in his organis ſuis Satanam loquentem Dominus: & increpet Dominus in eos, qui elegit ſponſam ſuam Eccleſiam,* quam lauit in ſanguine ſuo, &c. *De his alibi patebit amplior dicendi locus.*

TESTIMONIIS ISAIAE ET EZECHIELIS probat reſurrectionem, eundemque Deum nos reſuſcitaturum eſſe, qui creauit.

CAPVT XV.

Voniam autem is qui ab initio condidit hominem, poſt reſolutionem eius in terram, promiſit ei ſecundam generationem. Eſaias quidem ſic ait. Reſurgent mortui, & ſurgent qui in monumentis ſunt, & lætabuntur qui ſunt in terra. (Iſaia 26. 19.) Ros enim [qui] à te eſt, ſanitas eſt [eis.] Et iterum. Ego vos aduocabo, & in Hieruſalem aduocabimini, & videbitis, & gratulabitur cor veſtrum, & oſſa veſtra quaſi herba orientur, & cognoſcetur manus Domini his qui colunt eum. (Iſaia 66. 14) Et Ezechiel autem ait ſic. Et facta eſt ſuper me manus Domini, & duxit me in ſpiritu Dominus, & poſuit me in medio campi, & hic erat plenus oſſibus, (Ezech. 37. 1.) & circunduxit me ſuper ea [in circuitum in gyro] & ecce, multa ſuper faciem campi arida D valde: & dixit ad me. Fili hominis, ſi viuunt oſſa hæc? Et dixi: Domine tu ſcis, qui feciſti hæc: & dixit ad me: Prophetare ſuper oſſa hæc, & dices eis. Oſſa arida, audite ſermonem Domini: Hæc dicit Dominus oſſibus his. Ecce, ego ſuperduco ſuper vos ſpiritum vitæ, & dabo ſuper vos [neruos, & reduco ſuper vos carnem, & extendam ſuper vos cutem,] & dabo vobis Spiritum meū in vos & viuetis, & cognoſcetis quia ego ſū Dominus. Et prophetaui ſicut præcepit mihi Dominus: Et factū eſt cum prophetarem, & ecce terræmotus, & adducebātur oſſa vnumquodq; ad compaginem ſuam: & vidi, & ecce ſuper ea nerui, & carnes naſcebantur, & aſcendebant ſuper ea cutes de-

ſuper,& ſpiritus non erat in eis:& dixit ad me. Ad ſpiritum propheta fili hominis, & A
dic ſpiritui. Hæc dicit Dominus. A quatuor ſpiritibus veni, & inſuffla] in mortuos
iſtos,& viuant. Et prophetaui quemadmodum præcepit mihi Dominus, & intrauit
in[eos]ſpiritus:& vixerunt, & ſteterunt ſupra pedes ſuos collectio multa valde. Et
rurſus[ipſe]ait. Hæc dicit Dominus:Ecce,ego aperiam monumenta veſtra, & educã
vos de monumentis veſtris,& inducam vos in terram Iſraël,& cognoſcetis, quia ego
ſum Dominus,cùm aperiã ego ſepulchra veſtra,& reducam de ſepulchris populum
meum,& dabo Spiritum meũ in vos, & viuetis, & ponam vos in terrã veſtrã, & cog-
noſcetis quia ego Dominus locutus ſum,& faciam,dixit Dominus. Demiurgo itaq;
& hîc viuificante corpora veſtra mortua,quẽadmodum videre adeſt, & reſurrectio-
nem eis repromittente,& de ſepulchris & monumentis ſuſcitationem & incorrupte-
Eſaia 65 22. lam donante. Secundùm enim lignum vitæ,ait,dies ipſorum erunt. Hic ſolus Deus
oſtenditur,qui hæc facit,& ipſe bonus Pater benignè vitam donans his,qui ex ſe non
Ioan. 14. v 9.& 10. habebãt vitam. Et propter hoc manifeſtiſsime Dominus oſtendit ſe, & Patrem qui-
dem ſuis diſcipulis,nę ſcilicet quærerent alterum Deum,præter eum qui plaſmauerit
hominem,& afflatum vitæ donauerit ei:neq; in tantam inſaniam procederent, vti
ſuper Demiurgum alterum affingerent patrem. Et ideo reliquos quidem omnes qui- B
buſcunq; propter tranſgreſſionem eorum eueniebant languores, curabat ſermone:
Ioan. 5.14. quibus & dicebat. Ecce,ſanus factus es,iam noli peccare,ne quid tibi deterius fiat; ma-
nifeſtans quoniam propter inobedientiæ peccatum,ſubſequuti ſunt languores ho-
minibus. Ei autem qui cęcus fuerat à natiuitate, iam non ſermonem, ſed per ope-
rationem præſtitit viſum,non vanè,neq; prout euenit hoc faciens; ſed vt oſtenderet
manum Dei,eam quæ ab initio plaſmauit hominem. Et propterea interrogantibus
eum diſcipulis,qua ex cauſa cæcus natus eſſet,vtrùmne ſua an parentum culpa? ait:
Ioan 9.2. Nec hic peccauit,neq; parentes eius,ſed vt[manifeſtentur]opera Dei in ipſo. Opera
autem Dei plaſmatio eſt hominis. Hanc enim operationem fecit, quemadmodum
Geneſ.2.7. Scriptura ait. Et ſumpſit Dominus limum de terra,& plaſmauit hominem: quapro-
pter Dominus expuit in terram,& fecit lutum,& ſuperliniuit illud oculis,oſtendens
Ioan.9.7. antiquam plaſmationem quemadmodum facta eſt,& manum Dei oſtendens his qui
intelligere*poſſunt,per quã è limo plaſmatus eſt homo. Quod enim in veteri plaſ- *poſſint.
mate prætermiſit artifex,Verbum hoc manifeſtè adimpleuit: vti manifeſtarẽtur o-
pera Dei in ipſo,nec iam alteram requireremus manum, per quam plaſmatus eſt ho- C
mo,neq; alterum patrem:ſcientes quoniam quæ plaſmauit nos initio, & plaſmat in
Iob,10.8. ventre manus Dei,hæc in nouiſſimis temporibus perditos exquiſiuit nos, ſuam lu-
Luc 15.5 crifaciẽs,& ſuper humeros aſſumens ouem perditam & cum gratulatione in cohor-
tem reſtituens vitæ. Qui autem in ventre plaſmat nos Verbũ Dei,ait Hieremię. Priuſ-
Ierem 1.5. quam plaſmarem te in vtero,noui te,&*priuſquam progredereris de vulua,ſanctifi- *antequam exires.
Galat.1.15. caui te,& Prophetam in gentibus dedi te. Sed & Paulus ſimiliter ait. Quando autem
complacuit ei,qui me ſegregauit ex vtero matris meæ,vti euãgelizarem eum in gen-
tibus. Cùm ergo in ventre à Verbo plaſmemur,idipſum Verbum ei, qui à natiuitate
cęcus fuerat,formauit viſionẽ:eum qui in abſcondito plaſmator noſter eſt*manife- *in mani
ſtè oſtendẽs quoniam ipſum Verbũ manifeſtum hominibus factũ fuerat;& antiquam feſto.
plaſmationem Adę diſſerens,& quomodo factus eſt,[&]per quam plaſmatus eſt ma-
num,ex parte totum oſtendens. Qui enim viſionem formauit Dominus, hic eſt qui
vniuerſum hominem plaſmauit,volũtati Patris deſeruiens. Et quoniam in illa plaſ-
matione,quę ſecundùm*hominem eſt, in trãſgreſſione factus eſt homo, indigebat *Adæ ſoli
Tit.3.5. lauacro regenerationis,poſtquam liniuit lutum ſuper oculos eius, dixit ei. Vade in
Ioan.9.7. Siloam,& lauare;ſimul & plaſmationem,& eam quæ eſt per lauacrum regeneratio- D
nem reſtituens ei. Et propter hoc lotus venit videns, vt[&]ſuum cognoſceret plaſ-
matorem,& diſceret homo eum qui donauit ei vitam. Excidunt itaq;& hi qui à Va-
lentino ſunt,dicentes;non ex hac terra plaſmatum eſſe hominem,ſed à fluida mate-
ria & effuſa. Ex qua enim terra Deus ei formauit oculos,ex hac manifeſtum eſt quo-
niam & ab initio plaſmatus eſt homo. Non enim conſequens erat, aliunde quidem
Geneſ.1.26. oculos,aliunde autem reliquum corpus plaſmatum eſſe: quemadmodum nec con-
ſequens eſt,alterum quidem corpus,alterum verò plaſmaſſe oculos. Sed idem ipſe
qui ab initio plaſmauit Adam,cum quo & loquebatur Pater, Faciamus hominem
ſecundùm imaginem & ſimilitudinem noſtram,in nouiſſimis temporibus ſemetip- *erat.
ſum manifeſtans hominibus,ei qui ab Adam cæcus*fuerat, formauit viſionem. Et
propter hoc ſcriptura ſignificans quod futurum erat,ait, abſcondito Adam propter
inobedientiam,Dominum veniſſe veſpere ad eum,& euocaſſe eum,]& dixiſſe[ei,]
Vbi es?

A Vbi est? Hoc est, quoniã in nouissimis temporibus [10] idipsum] venit Verbum Dei aduocare hominem, recommemorans in eo opera sua, in quibus degens absconditus fuerat Domino. [11] Quemadmodum enim tunc ad Adam] vespere locutus est exquirens illum Deus, sic & in nouissimis temporibus per eandem vocem visitauit exquirens genus eius. *Genes.3.9.*

ANNOTATIONES.

1. Ros enim.] *Ex veteri codice pro* quod, *reposuimus* qui: *& pro* eius, eis. *Sententiam prophetæ ita legunt Septuaginta:* ἡ γὰρ δρόσος ἡ παρὰ σοῦ, ἴαμα αὐτοῖς ἐστίν. Ros qui à te, sanitas ipsis est. *Communis editio:* Ros lucis, ros tuus.

2. Et Ezechiel] *Ex hac Ezechielis visione Resurrectionem mortuorum confirmant quoque cum Irenæo Clemens Rom. lib. 5. constit. cap. 8. Tertull. li. de Resurrectione carnis.*

B 3. In circuitum in gyro] *Ita vetus codex, cui conformis est lectio LXX.* κυκλόθεν κύκλῳ.

4. Neruos] *Vndecim has voces ex vet. cod. restituimus, consentiente textu Bibliorum.*

5. Veni, & insufla] *Ita vetus codex: Excusi,* veniet insuflatio. *Septuaginta:* ἐλθὲ καὶ ἐμφύσησον.

6. Ostendit se & Patrem quidem] *Vetus codex,* ostendit se esse Patrem, qui & discipulis, &c.

7. In veteri plasmate] *Vetus codex:* in ventre plasmare: *Vt de cæco, quem iam ex vtero matris oculis priuauerat Deus, fiat sermo.*

8. In transgressione factus est.] *Vetus codex* verbum, est, *ignorat. Cæterum, ablutionem cæci in Siloa, sacrum Baptismа adumbrasse cum Irenæo sentiunt Tertull. lib. de Baptismo, Gregorius Nyssenus li. de Baptismo, Ambros. lib. de sacramentis cap. 2. August. tract. 44. in Ioan. & alij Patres. Versus aliquot non inelegantes hac de re Sedulij presbyteri addam.*

Cæca sumus proles miseræ de fœtibus Euæ,
Portantes longo natas errore tenebras.
Sed dignante Deo mortalem sumere formam,
Tegminis humani, facta est de Virgine nobis
Terra salutaris, quæ fontibus abluta sacris,
Clara renascentis reserat spiramina lucis.

9. Et euocasse eum] *Tres has voces ex veteri codice restituimus. Vt mox vocem alteram,* ei.

10. Idipsum] *Codices excus.* ad ipsum.

11. Quemadmodum etenim] *Quatuor voculas addidimus ex veteri codice. Cæterum, B. Gregorius lib. 28. Moral. cap. 2. obseruans cum Irenæo, Deum venisse post meridiem ad Adamum, docet hoc etiam adumbrasse, quod lux feruentior veritatis abscesserat, & peccatricem animam culpæ frigora constringebant: & per declinationem Solis, cognoscere debuisse hominem, quod ad tenebras propinquaret. Eadem rursum perstringit lib. 33. Moral. cap. 3.*

Quin etiam illo vespere, id est, eadem die qua conditus fuerat & peccauerat, eiectum fuisse de felicitate Paradisi in hanc lacrymarum vallem inter Græcos Cyrillus, Epiphanius, & Diodorus Tarsensis. Bar-Capha lib. de Paradiso citat Philoxenum, Ephrem, Iacobum Sabugensem, & alios Syros, qui in eadem quoque secum opinione fuerunt: tametsi alij non pauci contrarium doceant.

C *CVM IN TERRAM CORPORA NOSTRA REVERTANTVR, sequitur ea inde substantiam habere: item Verbi aduentu clarius in nobis imago Dei apparuit.*

CAPVT XVI.

ET quoniam ex hac quæ secundùm nos est terra, plasmatio fuit Adæ, Scriptura dicit dixisse Deum [1] ei: In] sudore vultus tui manducabis panem tuum, quoadusque conuertaris in terram, ex qua sumptus es. Si igitur in aliquam alteram terram reuertuntur post mortem corpora nostra, consequens est ea inde & substantiam habere. Si verò in hanc ipsam, manifestum est quoniam [&] ex hac plasmatio ei facta est; quomodo & Dominus fecit manifestum ex [hac] eadem oculos [ei] formans. Et manu itaq; reliqua [verè aliquãdo] ostensa Dei, per quam plasmatus est quidẽ Adam, plasmati autem sumus & nos; & cũ sit vnus & idem Pater, cuius vox ab initio vsq; ad finem adest plasmati suo, & substantiam plasmatis nostri per Euangelium ostendens manifestè, iam non oportet quærere alium patrem [præter] hunc; neque aliam substãtiam plasmationis nostræ, præter prædictam & ostensam à Domino: neque alteram manum Dei præter hanc, quæ ab initio vsque ad finem conformat nos, & coaptat [in] vitam, & adest plasmati suo, & perficit illud secundùm imaginem, & similitudinem [2] suam Dei. Tunc autem hoc Verbum ostensum est, quando homo Verbum Dei factum est, semetipsum homini, & hominem sibimetipsi assimilans, vt per eam quæ est ad Filium similitudinem, pretiosus homo fiat Patri. [3] In præteritis enim temporibus, dicebatur quidẽ secundum imaginem Dei factum esse hominem, non autem ostendebatur. Adhuc enim inuisibile erat Verbum, cuius secundùm imaginem homo [factus] fuerat, propter hoc autem, & similitudinem facile amisit. Quando autem caro Verbum Dei factum est, vtraq; confirmauit: & imaginem enim ostendit veram, ipse hoc fiens, quod erat imago eius, & similitudinem firmans restituit, consimilem faciens hominem, inuisibili Patri per visibile Verbum. Et non solùm autem per ea quæ prædicta sunt, &

Genes.3.19.
Ioan.9.7.
D (margin, beside "sit vnus & idem Pater")
Ioan.1.14.

ginem eius qui de limo est, ita portemus ad imaginem eius qui de cęlis est. Hoc enim A
dico fratres, quoniam caro & sanguis regnum Dei possidere nō possunt. Hoc autem quod ait, Sicut portauimus imaginem eius qui de limo est, simile illi dicto est: Et hęc quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis, [sed iustificati estis] in nomine Domini nostri Iesu Christi, & in Spiritu Dei nostri. Quando igitur portauimus imaginem eius qui est de limo? Scilicet quādo hæ quæ prædictæ sunt carnis operationes,
1. Cor. 6. 11. perficiebantur in nobis. Quando autem iterum imaginem cœlestis? Scilicet quando ait, Abluti estis credentes in nomine Domini, & accipientes eius Spiritum. Abluti autem sumus non substantiam corporis, neque imaginem plasmatis, sed pristinam vanitatis conuersationem. In quibus igitur periebamus membris, operantes ea quæ sunt corruptelæ, in ijsdem ipsis viuificamur, operantes ea quæ sunt Spiritus. Quemadmodum enim corruptelæ est capax caro, sic & incorruptelæ, & quemadmodum mortis, sic & vitæ.

ANNOTATIONES.

1. Adulteria, fornicationes] *Quinque priores dictiones singulari numero legit vulgata editio, cui consentiunt Græci codices. Irenæo conformis est Cyprianus libro de Oratione Dominica.*

2. Sed iustificati estis] *Tres istas voces cum veteri nostro codice, agnoscit Pauli contextus, ideoq; eas inseruimus.*

3. Et Spiritum Dei nostri] *Quum Spiritui æquè ac Christo Domino efficientiam salutis nostræ tribuat, illius Diuinitatem agnoscit, credit, & adorat: contradicant licet Magdeburgenses. Subsignant Irenæo Basilius & Ambrosius libris de Spiritu sancto.* B

4. Eius qui de limo est] *Ita periphrasticῶs reddit vocem χοϊκοῦ: quem sequitur Cyprianus lib. de habitu Virg. libro de zelo & liu. Lib. 2. aduersus Iudæos capit. 10. & lib. 3. capit. 11. Tertullianus libro de carne Christi, legit* de terræ limo, *aliàs frequenter vocem Græcam conseruat.*

DE DIFFERENTIA MORTIS ET VITAE *afflatus vitæ & Spiritus viuificantis: & quomodo eadem substantia carnis, quæ mortua est, reuiuiscet.*

CAPVT XII.

HAEC autem inuicem cedunt, & vtraque non permanent in idipsum, sed C
expellitur alterum ab altero: & præsente altero, interit alterum. Si igitur mors possidens hominem expulit ab eo vitam, & mortuum ostendit; multo magis 1 vita possidens hominem expellit mortem, & viuentem hominem restituet Deo. Si enim mors mortificauit, quare vita adueniens non
Isaia. 25. 8. viuificat hominem? Quemadmodum Esaias ait. Deuorauit mors potens. Et rursus, Deus abstulit omnem lachrymam ab omni facie. * Expulsa est autem pristina vita, *Explosa quoniam non per spiritum, sed per afflatum fuerat data. Aliud enim est afflatus vitæ, qui & animalem efficit hominem: & aliud Spiritus viuificans, qui & Spiritalem
Isa. 42. 5. efficit eum. Et ideo Esaias ait. Sic dicit Dominus, qui fecit cælum & finxit illud; qui firmauit terram, & quæ in ea sunt; & dedit afflatum populo, qui super eam est; & Spiritum his qui calcant illam. Afflatum quidem communiter omni qui super terram est populo dicens datum: Spiritum autem propriè his, qui conculcant terrenas concupiscentias. Propter quod rursus ipse Esaias distinguens ea quæ prædicta sunt, ait:
Isaia 57. 16. Spiritus enim à me exiet, & flatum omnem ego feci. Spiritum quidem propriè in Deo
Ioel. 2. 28 deputans, quem in nouissimis temporibus effudit per adoptionem filiorum in genus
Actor. 2. 17 humanum: afflatum autem cōmuniter in conditione & factura ostendens illum. D
Aliud autem est quod factum est, ab eo qui fecit. Afflatus igitur temporalis, 2 Spiritus autem sempiternus Et afflatus quidem auctus ad modicum, & tempore aliquo manens, deinde abijt] sine spiramento relinquens illud in quo fuit antè. Spiritus au-
1. Cor. 15. 46 tem circundans intus & foris hominem, quippe semper perseuerans, nunquam relinquens eum. Sed non primò quidem [quod] spiritale est, ait Apostolus (hæc tanquam ad nos homines dicens) sed primò quidem animale est, deinde quod spiritale est, secundùm rationem. Oportuerat* autem primò plasmari hominem, & plasmatū *enim accipere animā, deinde sic communionem Spiritus recipere. 3 Quapropter & primus
1. Cor. 15. 45 Adam factus est à Domino in animam viuentem, secundus autem in spiritum viuificantem. Sicut igitur qui in animam viuentem factus est, diuertens in peius, perdidit vitā: sic rursus idem ipse in melius recurrens, assumens viuificantem spiritum, inueniet vitam. Non enim aliud est quod moritur, & aliud quo viuificatur. Quemadmodum

A modum neq; aliud quod perit, & aliud quod inuenitur: sed illam [ipsam] quæ perie- Luc. 15. 6.
rat ouem inuenit Dominus exquirens. Quid ergo erat quod moriebatur? Vtiq; car-
nis substantia, quæ amiserat afflatum vitæ, & sine spiramento mortua facta est. Hanc
*Christū itaque Dominus venit viuificaturus, vti quemadmodum in Adam omnes mori-
mur, quoniam animales, * in spiritu viuamus, quoniam spirituales: deponentes non Colos. 3. 5.
plasma Dei, sed concupiscentias carnis, & assumentes Spiritum sanctum, sicut Apo-
stolus in epistola [quæ est] ad Colossenses ait. Mortificare itaque membra vestra quæ
sunt super terram. Quæ sunt autem hæc, ipse exposuit, fornicationem, immunditi-
am, passionem, concupiscentiam malam, & auaritiam, quæ est idololatria. Horum
*operātur, depositionem Apostolus præconatur, & eos qui talia * perpetrant, velut carnem &
sanguinem tantùm existentes, non posse ait regnum cælorum possidere. Anima e-
nim ipsorum declinans in peius, & in terrenas concupiscentias descendens, eiusdē,
cuius & illa sunt, participauit appellationis: quæ deponere nos iubens, ait rursus in Coloss. 3. 9.
eadem epistola. Expoliantes vos veterem hominem cum operibus eius. Hoc autem
* veram dicebat, non * veterem amouens plasmationem: alioquin oportebat nosmetipsos
interficientes, separari ab ea quæ est istic conuersatione. Sed & ipse Apostolus, ille
existens qui in vulua plasmatus erat, & de vtero exierat, scribebat nobis, & viuere in
B carne fructus operis [esse] confessus est, in epistola quæ est ad Philippenses dicēs, Fru- Philip. 1. 22.
ctus autem operis spiritus, est carnis salus. Quis enim alius apparens fructus eius est,
qui non apparet Spiritus, quàm maturam efficere carnem & capacem incorruptelæ?
Si igitur viuere in carne, hic mihi fructus operis est, non vtique substantiam con-
*dixerat, temnebat carnis, in eo quod * diceret, Spoliantes vos veterem hominem cum operi-
bus eius: sed spoliationem pristinæ nostræ conuersationis manifestauit, eam quæ
veterascit & corrumpitur: & propter hoc intulit. Et induentes nouum hominem,
eum qui renouatur in agnitionem secundùm imaginem eius qui creauit eum. In
eo ergo quod ait, Qui renouatur in agnitionem, demonstrabat quoniam ipse ille Colos. 3. 10.
qui ignorans erat antè homo, id est ignorans Deum, per eam quæ in eum est agniti-
onem renouatur. Agnitio enim Dei renouat hominem. Et in eo quòd dicat. Secun-
dùm imaginem cōditoris, recapitulationem manifestauit eius hominis, qui initio
C secundum imaginem factus est Dei. Quoniam autem idem ipse erat Apostolus, qui
ex vtero generatus fuerat, hoc est antiqua carnis substantia, ipse in [ea] epistola [quæ
est] ad Galatas dixit. Cum autem [6] placuit Deo, qui me ex vtero matris meæ segregauit,
& vocauit per gratiam suam, reuelare Filium suum in me, vt euangelizarem eum in Colos. 1. 19
Gentibus. Non alius erat qui natus fuerat ex vtero, sicut prædiximus, & alius qui e-
uangelizabat Filium Dei: sed idem ille qui antè ignorabat, & persequebatur Ecclesiā,
reuelatione ei de cœlo facta, colloquente cum eo Domino, quemadmodum in ter- Act. 9.
tio libro ostendimus, euangelizabat Filium Dei Christum Iesum, qui sub Pontio Pi-
lato crucifixus est, præterita ignorantia exterminata à posteriore agnitione. [7] Quem- Ioan. 9.
admodum cæci, quos curauit Dominus, cæcitatem quidem amiserunt, perfectam au-
* receperūt tem * susceperunt substantiam oculorum, & iisdem ipsis quibus antè non videbant
oculis, recipiebant visionem, caligine à visione tantùm exterminata, seruata autem
substantia oculorum, vt per quos non viderant oculos, per eos rursus videntes, gra- Luc. 6. 6.
tias agerent ei, qui rursus visum eis redintegrauit. Et qui aridam curauit manum, &
oēs omnino quos curauit, nō ea quæ ab initio ex vtero edita fuerant membra mu-
tauerunt; sed eadem ipsa salua recipiebant. Fabricator enim vniuersorum Dei Ver-
bum, qui ab initio plasmauit hominem, à malitia inueniens labefactatum suū plas-
D ma omnimodo curauit, hoc quidem & secundùm vnumquodque membrum, sicut
& in suo plasmate est: hoc autem & semel totum sanum & integrum redintegrauit
hominem, perfectum eum sibi præparans ad resurrectionem. Quam enim causam
habebat carnis membra curare, & restituere in pristinum characterem, si non habe-
bant saluari, quæ ab illo curata fuerant? Si enim temporalis erat ab eo vtilitas, nihil
grande præstitit his qui ab eo curati sunt. Aut quomodo [dicunt] non esse capacem
carnem vitæ, quæ est ab eo, quæ percipit curationem ab eo? Vita enim per curationē,
incorruptela autem per vitam efficitur. Qui igitur curationes confert, hic & vitam:
& qui vitam, hic & incorruptelam circundat plasmati suo.

ANNOTATIONES.

1. Vita possidens animam] *Vetus codex*, vitam possidens homo.

2. Spiritus sempiternus] *Aeternum profitetur esse Spiritum, quapropter verè Deum Patri & Filio æqualem & consubstantialem.*

3. Deinde abit] *Expunximus* obiit *auth. vet. cod.*

A Manifestum est quoniam corpus quod est caro, (quod & humiliatur cadēs in terra) transfiguratio autem eius, quoniam cùm sit mortalis & corruptibilis, immortalis fit & incorruptibilis: non secundùm propriam substantiam, sed secundùm Domini operationem, qui potest mortali immortalitatem, & corruptibili circundare incorruptibilitatem. Et propter hoc ait in secunda ad Corinthios. Vt absorbeatur mortale à vita. Qui autem [11] perficit nos in hoc ipsum, Deus, qui dedit nobis pignus Spiritus: manifestissimè hoc de carne dicens. Nec enim anima immortalis, neque spiritus absorbeatur à mortali vita, quando & caro non mortua, sed viua & incorrupta perseuerauerit, [12] hymnum dicens Deo, qui in hoc ipsum perficit nos. Vt ergo in hoc perficiamur, bene Corinthijs ait: Glorificate Deum in corpore vestro. Deus incorruptibilitatis est effector. Quoniam autem non de alio quodam corpore, sed de corpore carnis dicit hoc, manifestè & indubitatè, & sine vlla ambiguitate Corinthijs ait. Semper mortificationem Iesu in corpore nostro [13] circumferentes, vt vita Iesu Christi in corpore nostro manifestetur.] Semper enim qui viuimus, in mortem tradimur per Iesum, vt & vita Iesu manifestetur in carne mortali nostra. Et quoniam spiritus com-

2. Cor. 5. 4.

1. Cor. 6. 20

2. Cor. 4. 10

B [illegible]tur carnem, in eadem Epistola ait. Quoniam estis Epistola Christi, ministrata à nobis, inscripta non atramento, sed Spiritu Dei viui, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Si ergo nūc corda carnalia capacia Spiritus fiunt, quid mirum si in resurrectione, eam quæ à Spiritu datur, capiunt vitam? De qua resurrectione Apostolus [in ea quæ est] ad Philippenses ait. Conformis morti eius, si quo modo occurrā ad resurrectionem, quæ est à mortuis. In qua igitur alia mortali carne intelligi potest vita manifestari, nisi in hac substantia, quæ & mortificatur propter eam quæ est ad Deum confessionem? Quemadmodum ipse dixit. Si secundùm hominem [14] cum bestijs Ephesi pugnaui, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt? Si enim mortui nō resurgunt, neque Christus resurrexit: si autem Christus nō resurrexit, inanis est prædicatio nostra, inanis est & fides vestra: Inuenimur aūt & falsi testes Dei, quoniam testificamur quòd suscitauit Christum, quem non suscitauit. Si enim mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit. Si autem Christus nō resurrexit, inanis est fides vestra: quoniam adhuc estis in peccatis vestris. Ergo & qui dormierunt in Christo, perierunt. Si in vita hac in Christo sperantes sumus tantùm, miserabiliores omnibus sumus hominibus. Nunc autem Christus resurrexit à mortuis, primitiæ

2. Cor. 3. 3.

Philip. 3. 10.

1. Cor. 15. 32

C dormientium: quoniam enim per hominem mors, & per hominē resurrectio mortuorum. In his igitur omnibus, quemadmodum prædiximus, aut contraria sententem sibimetipsi Apostolum dicent, quantum ad illud, Caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt: aut iterum malignas & extortas cogentur omnium dictorum facere expositiones, ad transuertendam & immutādam sententiam dictorum. Quid enim dicere habebunt sanum, si conabuntur aliter interpretari hoc quod scribit: Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptelam, & mortale hoc induere immortalitatem? Et: Vt vita Iesu manifestetur in carne mortali nostra, & reliqua omnia, in quibus Apostolus manifestè & clarè resurrectionē & incorruptelam carnis prędicat? Cogentur itaq; hæc tanta malè interpretari, qui vnum nolunt bene intelligere.

1. Cor. 15. 53

2. Cor. 4. 10

ANNOTATIONES.

1. Dicānt enim nobis] *Tertullianus lib. de Resurr. car. hoc paucis ita perstringit:* Exempla mortuorum à Domino suscitatorum commendabant carnis & animæ resurrectionem, ne cui substantiæ negaretur hoc donum. *Hæc quoque largiore manu Ambrosius lib. de fide resurrect.*

D

2. Et Lazarus] *Lazarum vocat Tertullianus præcipuum resurrectionis exemplum.*

3. Hoc symbolum] *Non solus hic Apostolicorū temporum vir, sed & plurimi & doctissimi & sanctissimi postea Patres docuerunt istius Lazari symbolica, vera tamen alligatione & solutione, insinuatam fuisse eam peccatorum pœnitentium absolutionem, quæ post delictorum confessionem ministerio Sacerdotum absoluuntur in Ecclesia Christiana: quemadmodum ille sepulchralibus lintheis inuolutus & ligatus, & manibus Apostolorum solutus & liber euasit.*

Perspiciens autem Caluinus per hoc diuinum planè ac clarissimum exemplar, paradoxa sua de sola fide iustificante, Sacramentorum inefficacitate, & clauiū à Christo Ecclesiæ traditarum inanitate, planē dānari & conuelli; sanijs inops animi, totumque insensus per orbem, in huius interpretationis authores bacchatus est, appellans eos Papistas, ter ridiculos, qui confessionem auricularem hinc eliciunt: *insuper,* & mentiri eos, qui affirmant Dominum discipulis iussisse, vt Lazarum fascijs soluerent.

Sed attendamus, quos viros hic nouus Apostolus suis conuicijs & probris vexet: quos pro ministrali sua modestia, ter ridiculos & mendaces appellet. Hunc in primis antiquissimum virum, Ioannis, & Pauli discipulorum auditorem, fortissimum CHRISTI *martyrem, & sapientissimum hæreseon expugnatorē; docentem Lazarum fuisse typum hominis colligati; & à*

& à Christo traditi aliis ad soluendum. Quibus autem tradidit, nisi discipulis, qui præsto circumstabant ad omne præceptum & obsequium eius promptissimi.

Li.50.hom. hom.27.

Eximium deinde Antistitem & Theologum Augustinum, quem de his ita differentem subijcimus. Dominus clamauit, Lazare, veni foras. Cessit voci misericordiæ, moles sepulturæ: cessit mors, vitæ: cessit infernus, superno. Eleuatus est Lazarus, processit tumulo: & ligatus erat, sicut sunt homines in confessione peccati agentes pœnitentiam. Iam processerunt à morte: nam non confiterentur nisi procederent. Ipsum confiteri, ab occulto & tenebroso procedere est. Sed quid Dominus Ecclesiæ suæ inquit? Quæ solueritis in terra soluta erunt in cœlo. *Auditis, viri Calumniani, Lazarum symbolum fuisse hominis pœnitentiam agentis? Intelligitis Confessionem, proculdubio auricularem, processione è tenebroso sepulcro designari? Ecclesiæ denique pastoribus ab ipso Filio mandatum esse, vt peccatis ligatos soluant? Attendite cætera.*

Conc.2.in Psal.101.

Cùm audis *(inquit idem Augustinus)* hominem pœnitere peccatorum, iam reuixit: cùm audis hominem confitendo proferre conscientiam, iam de sepulcro eductus est: sed nondum solutus est. Quando, & à quibus soluitur? Quæ solueritis in terra, inquit Christus, erunt soluta & in cœlo.

Lib.de vera & falsa pœn.c.10.

Non vos pigeat quæso, homines curiosos & sciendi auidos, eundem insignem magistrum iterum de hac re dicentem audire: Dominus Lazarum de monumento iam suscitatum obtulit discipulis soluendum; per hoc ostendens potestatem soluendi concessam Sacerdotibus. Dixit enim: Quodcunque solueritis super terram, &cæt. *Et ne leuioris momenti existimetis hunc locum, alterum expendite, quo paucis contracta huius suscitati Lazari narratione, quemlibet pœnitentem sic idem beatus Dei seruus alloquitur:*

Tract.22. in Ioan.

Surge in corde tuo, procede de sepulcro tuo, id est, mala peccandi consuetudine qua grauaris, crede, & confitere. Qui enim credit, surrexit: qui confitetur, surrexit: quia antequam confiteretur, occultus erat. Et cùm confessus fuerit, quid dicetur ministris? Quod dictum est ad funus Lazari: Soluite illum, & sinite abire: quomodo dictum est Apostolis, Quæ solueritis in terra, soluta erunt & in cœlo.

Ne verò illudant vobis cæci duces vestri Prædicantes, garrientes vt solent, cùm omni solida responsione sunt destituti, Augustinum varium, in hac sententia non perstitisse: eundem si saluti vestræ bene consultū velitis, rursum eadem asseuerantem legite Tractatu quadragesimo nono, in Ioannem: Libro de vtilitate pœnitentiæ, cap. 3. Sermone octauo, & quadragesimo quarto de verbis Domini. Ac vt in ore duorum vel trium stet omne verbum, consulite sanctissimum Pōtificem Gregor. Homil.26. in Euangelia: & lib. vigesimo secundo Moralium, capite decimo tertio: item clarissimum Præsulem beatum Ambrosium libro secundo de pœnitentia, capite 7. & Calumnianæ impudentiæ ac maledicentiæ vos tandem pudeat atque pigeat.

4. Vt ei ius] *Ita vetus codex: excusi,* vt ei.

5. Nolunt conspicere] *Codices excusi,* intelligere.

6. Secundùm tragicum Oedipodem] *Ita vetus codex: excusi* secundùm tragicos: *vnde apparet eiusdem vet. codicis nostri fides. Tangit enim illa, vt reor, quæ leguntur apud Sophoclem Oedipode tyranno, his verbis:*

ἀποσπάσας γὰρ εἱμάτων χρυσηλάτους
περόνας ἀπ' αὐτῆς, αἷσιν ἐξεστέλλετο;
ἄρας ἔπαισεν ἄρθρα τῶν αὐτοῦ κύκλων, *& deinceps, id est:*

Nam cùm auulsisset à vestibus aureas
Fibulas, quibus illa induta erat;
Cœpit is arreptis oculorum orbes fodere
Sic dicens, se non amplius intueri illam (matrem) posse,
Neque mala sua, nec scelera quæ perpetrasset:
Sed lumine orbatum posthac, neque quos fas non esset
Visurum esse, nec quibus indigeret agniturum.

Quibus & alijs multis locis apparet, pios istos Patres à lectione Poetarum nō abhorruisse sed in suam rem cōuertisse: quod postea monuerunt Clemens Alexand. in Protreptico, & Basilius Oratione ad nepotes.

7. Per illud quod desinent cadunt] *Vetus codex,* per illud quod detinetur cadent.

8. Ait enim] *Duas has voces addit vetus codex: deinde* dicens *habet, non* dicentem, *vt excusi.*

9. Aculeus tuus] *Cyprianus lib.3. aduersus Iudæos cap. 58. Hieronym. com. in Oseæ ca.13.* aculeum *legunt cum Irenæo: vulgata editio* stimulus: *Græcè est* τὸ κέντρον.

10. Qui transfigurabit] *Græcè est* μετασχηματίσει, *& in communi editione,* transformabit *futuro tempore: expunximus* transfigurauit.

11. Perficit] *Ambrosius legit* perfecit. *Græcè est* κατεργασάμενος, *communis editio,* effecit.

12. Hymnum dicens Deo] *Quando caro & ipsa immortalis effecta gloriosaque surrexerit, vnà cum anima sua beata hymnis sempiternis Deum celebrabit, iuxta quod à Dauide de Sanctis scriptum est:* Exultationes Dei in gutture eorum, &c.

13. Circumferentes] *Nouem has voces ex vet. cod. adiecimus, quum easdem habeat etiam Pauli litera: deleuimus* manifestemus.

14. Cum bestijs Ephesi pugnaui] *Pugnam hanc Theophylactus & Oecumenius referunt ad tumultum, ab aurifice Demetrio excitatum, ob Ephesiam Dianam: quibus ex Latinis astipulatur Anselmus, siue Heruæus. Mihi verò est verisimilius, quod scribit Nicephorus lib.2. hist cap.15. Leonibus, vtpote ferocissimis Hieronymo quodā præside iubente, Paulum obiectum fuisse, qui ad pedes eius mites consederunt. Et ante Nicephorū hæc attigerant Origenes li.1. Periarchon: Ambrosius & Theodoretus com. in 1. Cor.15.*

NISI

A
NISI CARO SALVANDA ESSET, CARnem eiuſdem ſubſtantiæ cum noſtra Verbum non adſumpſiſſet: quapropter nec per ipſum eſſemus reconciliati.

CAPVT XIV.

QVoniam autem non aduerſus ipſam ſubſtantiam carnis & ſanguinis dixit Apoſtolus, Nō poſſidere regnum Dei, vbique idem Apoſtolus in Domino Ieſu Chriſto vſus eſt carnis & ſanguinis nomine, aliquid quidem, vti hominem eius ſtatueret: (etenim ſemetipſum filium dicebat hominis) aliquid autem vti ſalutem carnis noſtræ confirmaret Si enim non haberet caro ſaluari, nequaquam Verbum Dei caro factum eſſet. Et ſi non haberet ſanguis iuſtorum inquiri, nequaquam ſanguinem habuiſſet Dominus. Sed quoniam ab initio vocalis eſt ſanguis. Deus ad Cain dixit, cùm occidiſſet fratrem ſuum. Vox ſanguinis fratris tui clamat ad me. Et quoniam haberet exquiri ſanguis ipſorum, dixit ad eos qui circa Noe erant. Etenim ſanguinem animarum veſtrarum, exquiram illum de manu omnium beſtiarum. Iterum. Qui effundet ſanguinem hominis, ſanguis pro ſanguine eius effundetur. Similiter autem & Dominus his qui habebant eius ſanguinē effundere, dicebat. Exquiretur omnis ſanguis iuſtus, qui effūnditur ſuper terram, à ſanguine Abel iuſti, vſq; ad ſanguinem Zachariæ filij Barachiæ, quem occidiſtis inter tēplum & altare: etiam dico vobis, venient omnia iſta ſuper generationem iſtam. Recapitulationem effuſionis ſanguinis ab initio omnium iuſtorum & Prophetarum in ſemetipſum futuram indicās, & exquiſitionem ſanguinis ipſorum per ſemetipſū. Non autem exquiretur hoc, niſi & ſaluari haberet: nec *in ſemetipſo recapitulatus eſſet hæc Dominus, niſi & ipſe caro & ſanguis, ſecundùm principalem plaſmationē factus fuiſſet, ſaluans in ſemetipſo in fine illud quod petierat in principio in Adam. Si autem ob alteram quandam diſpoſitionem Dominus incarnatus eſt, & ex altera ſubſtantia carnem attulit, non ergo in ſemetipſo recapitulatus eſt [ſe] hominem: adhuc etiam nec caro quidem dici poteſt. Caro enim verè primæ plaſmationis ² è limo factæ, ſucceſſio. Si autem ex alia ſubſtantia habere eum oportuit materiam, ab initio ex altera ſubſtantiæ parte operatus fuiſſet fieri conſperſionem eius. Nunc autē quod fuit qui perierat homo, hoc ſalutare factum eſt Verbum, per ſemetipſum ea quę eſſet ad eum communionem, & exquiſitionem ſalutis eius efficiens. Quod autem perierat, ſanguinem & carnem habebat. Limum enim de terra accipiens Dominus, plaſmauit hominem, & propter hunc omnis diſpoſitio aduentus Domini. Habuit ergo & ipſe carnem & ſanguinem, non alteram quandam; ſed illam principalem Patris plaſmationem in ſe recapitulans, exquirens [id] quod perierat. Et propter hoc Apoſtolus in Epiſtola [quæ eſt] ad Coloſſenſes ait. Et vos cùm eſſetis aliquando alienati, ³ & inimici cogitationis eius in operibus malis, nunc autem reconciliati in corpore carnis eius, per mortē eius, exhibere vos ſanctos & ⁴ caſtos & ſine crimine in conſpectu eius. In corpore (ait) reconciliati carnis eius, *id eſt, quia iuſta caro reconciliauit eam carnem, quæ in peccato detinebatur, & in amicitiā adduxit Deo. Si quis igitur ſecundùm hoc alteram dicit Domini carnem à noſtra carne, ⁵ quoniam illa quidem non peccauit, neque inuentus eſt dolus in anima eius, nos autem peccatores, rectè dicit. Si autem alteram ſubſtantiam carnis Domino affingit, iam non conſtabit illi reconciliationis ſermo. Reconciliatur enim illud quod fuit aliquando inimicitia. Si autem ex altera ſubſtantia carnem attulit Dominus, iam non illud reconciliatum eſt Deo, quod per tranſgreſſionem factum fuerat inimicum. Nunc autem per eam quæ eſt ad ſe communicationem, reconciliauit Dominus hominē Deo Patri, reconcilians nos ſibi per corpus carnis ſuæ, & ſanguine ſuo redimens nos, quemadmodū Apoſtolus Epheſijs ait. In quo habuimus redemptionem per ſanguinē eius, remiſſionem peccatorum. Et rurſus eiſdem. Vos (inquit) qui aliquando eratis longè, facti eſtis iuxta, in ſanguine Chriſti. Et iterum, Inimicitias in carne ſua, Legem præceptorum decretis euacuans. Et in omni autem Epiſtola manifeſtè teſtatur Apoſtolus, quoniam per carnē Domini noſtri, & ſanguinē eius nos ſaluati ſumus. Si igitur caro & ſanguis ſunt, quæ faciunt nobis vitam, non propriè de carne dictū eſt & ſanguine,

Non

Marginal notes: B; C; D; Geneſ. 4. 10; Geneſ. 9. 5 & 6; Matt. 23. 35; * in ſemetipſum.; Geneſ. 2. 7; Luc. 19. 10; Col. 1. 21; * hoc quoniam.; 1. Pet. 2. 22; Epheſ. 1. 7; Epheſ. 2. 13

Non posse ea possidere regnum Dei: sed de prædictis carnalibus actibus, qui ad peccatum transuertentes hominem, [priuant] eum vita. Et propterea in Epistola ad Romanos ait. Non ergo regnet peccatum in corpore mortali vestro ad obediendum ei: neque exhibeatis membra vestra arma iniustitiæ peccato: sed exhibete vosmetipsos Deo, velut à mortuis viuentes, & membra vestra arma iustitiæ Deo. Quibus igitur membris seruiebamus peccato, & fructificabamus morti, iisdem ipsis membris seruire nos vult iustitiæ, vt fructificemus vitæ. Memor igitur, Dilectissime, quoniam carne Domini [nostri] redemptus es,[6] & sanguine eius [redhibitus,] & tenens caput, ex quo vniuersum corpus Ecclesiæ compaginatum augescit, hoc est, carnalem aduentum Filij Dei, & Deum confitens & hominem *cum firmiter excipiens, vtens etiam his ostensionibus quæ sunt ex Scripturis, facilè euertis, quemadmodum demonstrauimus, omnes eas quæ postea afflictæ sunt hæreticorum sententias. A

Rom. 6. 21.

*eius

ANNOTATIONES.

1. Quoniam autem] *Confirmat resurrectionem & salutem carnis, eò quod veram naturalemq; Filius Dei sibi vnierit, quemadmodum Paulus vbique agnoscit. Iisdem viribus præcipites agit, & perditos prosternit Marcionem, Basilidem, Valentinum & Apellem Tertullianus, certos carnem summo præiudicio resurrectionis instructam esse, si iam à Christo adsumpta in illo resurrexerit.*

Lib. de resur rect. carn.

Quando verò Irenæus paulò post subijcit: Si non haberet caro saluari, nequaquam Verbum Dei caro factum esset, &c. *videtur in ea esse sententia, quod Filius Dei non venisset in carnem, si Adam lapsus non esset: quod & postea Athanasius Serm. 3. contra Arianos, Augustinus Serm. 8. de Verbis Apostol. Leo Papa Serm. 3. de Pentecoste, denique beatus Thomas Aquinas atque sequaces eius, si Catharinum, Vigerium, & Naclantum exceperis, vniuersi persuasissimum habuerunt.*

Contrarium tamen Albertus magnus B. Thomæ præceptor sensit & docuit in tertio, dist. 10. art. 4. eidemq; æqualis Alexander Hallẽsis, postmodum Ioannes Scotus, & qui doctrinam eius sunt vsq; in hanc diem amplexati: quam & scripturis & rationibus non aspernandis corroborat Petrus Galatinus libro tertio cap. 4. & li. 7. cap. 13. Nec desunt illis priscorum Theologorum multa & firma testimonia, vtpote Ruperti lib. 3. de gloria & honore Filij hominis: & lib. 13. de gloria sanctiss. Trinitatis, ca. 20. cuius authoritas, ne vt scriptoris recẽtioris contemnatur, adiunge Cyrillum Alexand. lib. 5. Thesauri, cap. 8. qui sic ratiocinantur: Christus Deus homo primus est & caput omnium prædestinatorum & electorum; adeoq; omnium Diuinorum mysteriorum ac operum finis. At numerus ille nulla vnquam ratione dissoluetur, nunquam mutilus erit: Diuinaq; opera & consilia ab vnius homunculi Adami delicto non pendent. Igitur etiam si hic non deliquisset, Verbum nihilominus verus homo fuisset. Ratiocinationem istam ex August. lib. de natura & gratia cap. 25. & lib. 14. de ciuit. cap. 23. Rupertus sic confirmat. Si, teste Augustino, absurdum esset dicere, Adam non peccante, generationes hominum futuras non esse, ac si propterea homines nascerentur, quod peccatum præcessisset: multo magis de isto capite (Christo) & Rege omnium electorum tam angelorum quàm hominum sentire absonum erit. Et iure certe testis & approbator huius sententiæ laudatur Augustinus, quandoquidem lib. de nuptijs & concupiscentia, cap. 21. docet Matrimonium in statu innocentiæ etiam Christi cum Ecclesia futurum, idemq; bonum habiturum, si status ille perdurasset. Ergo & verus homo, & vt sic, verum ac legitimum caput Ecclesiæ, & sponsæ lectissimus sponsus erat futurus, tametsi non essent lapsi primi parentes. Idemq; rursus scribens: Non fuisset caro Christi in similitudinem carnis peccati, nisi caro fuisset ista peccati; *Omnino præsupponit eandem stante primo homine, futuram; tametsi non talem, id est, nec patibilem, nec mortalem: quod ab illis & ab istis libenter admittitur. Cyrillus item lib. 5. Thesauri, cap. 3. non modò absurdum, sed & Arianicũ furorem reputat, dicere, Filium Dei propter nos factũ, & non propter seipsum. Deceret enim illum nobis peccantibus agere gratias, qui pro nobis esset Christus, aliàs non futurus. Omiseram penè beatum Anselmum asserentem; Nullam in cælo esse animam, quæ sibi persuadeat, sine peccato alterius se non fuisse gloria fruiturã. Ergo non peccante Adamo, & Christi futura, & beata futurã erat in proprio corpore: sicq; Filius Dei verus homo. Ad id etiam pertinere putatur, quod supra scripsit Irenæus, Deũ futuram circa Filium suum humani generis dispositionem in semetipso disponentem, prædestinasse animalem hominem, id est, Adamum, vt à spirituali, id est, Christo, saluaretur, vti non vacuum esset saluans. Ergo Christus in primis destinatus est saluator, homines deinde saluandi, ne frustra destinatus putaretur.*

B

Libr. de pec cat. mer. & remis. c. 33.

Libr. 1. cur Deus homo cap. 13.

Lib. 3. c. 33.

C

Ergo in tanti mysterij explicatione secum dissident veteres & recentes Theologi? Minimè gentium. Adamo etenim stante, non erat futurus Christus mortalis, esuriens, sitiens, lachrymans, obediens vsque ad mortem crucis, vt prioris sententiæ adfirmant Patres: futurus autem Ecclesiæ prædilectæ dilectissimus sponsus, caput pretiosissimũ, & summus glorificator erat: quod sententiæ secundæ assertionibus ostenditur.

2. E limo factæ] *Vetus codex:* facta est successio. *Legendum mihi videtur* factæ, est successio *Et paulò post pro,* ex altera substantiæ parte, *vetus codex legit,* ex altera substantia partes operatus fuisset.

D

3. Et inimici cogitationes eius] *Vetus codex* Cogitationi: *Græcè est* τῇ διανοίᾳ, *id est mente seu cogitatione. Hieronymus contra Io. Hiero. legit, inimici seu hostes sensus eius.*

4. Castos & sine crimine] *Græca Pauli:* ἀμώμους *quod Tertullianus vertit* inuituperabiles, ἀνεγκλήτους *incriminabiles: aut, vt communis habet editio,* irreprehensibiles.

5. Quoniam illa quidem non peccauit] *Eadem Tertullianus lib. 1. de carne Christi.* Vt euacuatam non possumus dicere carnem Christi, ita nec peccatricem, nec euacuatam, in qua dolus non fuit. Defendimus autem non carnem peccati euacuatam esse in Christo, sed peccatum

carnis;

A carnis; non substantiam, sed culpam. *Et lib. de præscript.* Soli Dei Filio seruabatur, sine delicto permanere.

6. Et sanguine eius redhibitus] *Hanc vocem addimus ex vetere nostro codice. Est autem Iure consultis, Redhibere, facere vt rursus habeat venditor, quod ante habuerat. Inde Festus:* Redhiberi id dicitur, quod redditum est. *Homo porrò morti, dæmoni, inferisque seipsum vendiderat: at Christus sua passione & morte illum vitæ, Deo, cælisque restituit.*

Ex toto autem hoc capite, & alijs plurimis locis, expendat pius lector, quàm sanctè, quàm grauiter, quàm frequenter, docteque vrgeat iste vir Apostolicus summam efficacitatem & vtilitatem carnis patientis, & sanguinis Christi quondam pro nostra omniumque salute effusi. Factus est, *inquit,* Verbum Dei caro & sanguis, vt saluaret in semetipso quod perierat in Adam.

B *Et:* Iusta caro reconciliauit eam carnem, quæ in peccato detinebatur, & in amicitiam adduxit Deo. *Item:* Reconciliauit nos sibi per corpus carnis suæ, & sanguine suo redimens nos, vt Apostolus ait. *Itemque:* In omni Epistola testatur Apostolus, quoniam per carnem Domini nostri, & sanguinē eius nos saluati sumus, &c.

Hæc enim coarguunt, damnantq; manifestissimè horrendas Caluinianorum blasphemias, dicentium: Nihil humanæ salutis actum fuisse, si corporea tantùm morte defunctus esset Christus. In corporea morte Christi nihil reperiri, quo fides nostra se erigat vel sustentet. In illius spectaculo nihil esse, quàm extremæ desperationis materia. *Rursum totum pretium redemptionis humanæ pedibus ijdem conculcantes vociferationibus suis ad misellum populum prædicant, & scriptis publicis consignant:* Sanguinem Christi pro nobis fusum, dudum dissipatum esse, nec iam Verbo inseparabiliter vnitum. Sanguinem Iesu Christi pro nostris peccatis effusum in

Calu. Instit. lib. 2. cap. 16 §. 10 Idem in cap. 6 & 27. Matt. & in ca. 14 Io.

C terram ante annos 1500. computruisse, nec amplius esse in rerum natura. *Hæc enim sunt verba Ioan. Curæi, & Thomæ Erasti Caluini discipulorum: huius in* Fundamētali sua declaratione de Cœna, *pag.* 29. *illius in* Spongia. *folio* 229 *Hoc idem ex Borrusia quoque nunc scribunt, & pro viribus spargunt & amplificant Fridericus Aulakius in sua Confessione, pag.* 42. *Andreas Osiāder libel. aduersus Merlinum: & alij passim Caluinianæ impietatis sectatores, vt patet ex 2. Indice errorum, quos fingunt, Gregorij de Valentia, Geneuæ excuso. Et miramur multos horum prodita, abiectaque tandem omni Christiana religione, Alcoranum Mahometis profiteri? Cum Sultano, & Neuss..ro Caluinianis ministris ad Turcas deficere? Horum satellites & legatos immanes copias Turcarum & Tartarorum ad deuastandas Christianismi reliquias solicitare, incitare, perducere?*

At enim si Christi sanguis iam computruit, inanis est fides nostra: inanis est prædicatio Apostolorum: inueniuntur falsi testes Dei, quoniam testimonium dixerunt aduersus Deum; quod non daret Sanctum suum videre corruptionem. Quod non corruptibilibus redempti sumus de vana nostra conuersatione: sed pretioso sanguine agni immaculati & incontaminati Christi: Quod Christus lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo. Quod sanguis Iesu Christi emundat nos ab omni peccato. Emundat cōscientiam nostram ab operibus mortuis, ad seruiēdum Deo viuenti. Qui eramus longè, facti sumus prope in sanguine eius. Iustificati in sanguine ipsius, salui erimus ab ira per ipsum. Quod denique verè resurrexit à mortuis, iam non moriturus, & quod sēper viuat ad interpellandum pro nobis: *quandoquidem sanguinem effusum in terram, qui ad integritatem veri corporis humani omnino pertinet, non resūpserit: sed ita dissipari ac computrescere siuerit, vt amplius non sit in rerum natura. Increpet in his organis suis Satanam loquentem Dominus: & increpet Dominus in eos, qui elegit sponsam suam Ecclesiam,* quam lauit in sanguine suo, &c. *De his alibi patebit amplior dicendi locus.*

1 Cor. 15. Act. 2. 31. Psalm. 15 10 Acter 13 35. 1. Pet. 1. 19. Apoc. 1. 5. 1 Ioan. 1. 7. Hebr. 9 14. Ephes. 2. 13. Rom. 5. 9. Rom. 6. 9. Hebr. 7. 25.

TESTIMONIIS ISAIAE ET EZECHIELIS probat resurrectionem, eundemque Deum nos resuscitaturum esse, qui creauit.

CAPVT XV.

QVoniam autem is qui ab initio condidit hominem, post resolutionem eius in terram, promisit ei secundam generationem. Esaias quidem sic ait. Resurgent mortui, & surgent qui in monumentis sunt, & lætabuntur qui sunt in terra. [1] Ros enim [qui] à te est, sanitas est [eis.] Et iterum. Ego vos aduocabo, & in Hierusalem aduocabimini, & videbitis, & gratulabitur cor vestrum, & ossa vestra quasi herba orientur, & cognoscetur manus Domini his qui colunt eum. [2] Et Ezechiel autem ait sic. Et facta est super me manus Domini, & duxit me in spiritu Dominus, & posuit me in medio campi, & hic erat plenus ossibus, & cir-

Isaia 26. 19. Isaia 66. 14 Ezech. 37. 1.

D cunduxit me super ea [3] in circuitum in gyro] & ecce, multa super faciem campi arida valde: & dixit ad me. Fili hominis, si viuunt ossa hæc? Et dixi: Domine tu scis, qui fecisti hæc: & dixit ad me: Prophetare super ossa hæc, & dices eis. Ossa arida, audite sermonem Domini: Hæc dicit Dominus ossibus his. Ecce, ego superduco super vos spiritum vitæ, & dabo super vos [4] neruos, & reduco super vos carnem, & extendam super vos cutem,] & dabo vobis Spiritum meū in vos & viuetis, & cognoscetis quia ego sū Dominus. Et prophetaui sicut præcepit mihi Dominus: Et factū est cum prophetarem, & ecce terræmotus, & adducebātur ossa vnumquodq; ad compaginem suam: & vidi, & ecce super ea nerui, & carnes nascebantur, & ascendebant super ea cutes de-

super,& spiritus non erat in eis:& dixit ad me. Ad spiritum propheta fili hominis, & A
dic spiritui. Hæc dicit Dominus. A quatuor spiritibus veni, & insuffla] in mortuos
istos,& viuant. Et prophetaui quemadmodum præcepit mihi Dominus, & intrauit
in[eos]spiritus:& vixerunt, & steterunt supra pedes suos collectio multa valde. Et
rursus[ipse]ait. Hæc dicit Dominus: Ecce,ego aperiam monumenta vestra, & educā
vos de monumentis vestris,& inducam vos in terram Israël,& cognoscetis, quia ego
sum Dominus,cùm aperiā ego sepulchra vestra,& reducam de sepulchris populum
meum,& dabo Spiritum meū in vos, & viuetis, & ponam vos in terrā vestrā, & cognoscetis quia ego Dominus locutus sum,& faciam,dixit Dominus. Demiurgo itaq;
& hîc viuificante corpora vestra mortua,quēadmodum videre adest, & resurrectionem eis repromittente,& de sepulchris & monumentis suscitationem & incorruptelam donante. Secundùm enim lignum vitæ,ait,dies ipsorum erunt. Hic solus Deus ostenditur,qui hæc facit,& ipse bonus Pater benignè vitam donans his,qui ex se non habebāt vitam. Et propter hoc manifestissime Dominus ostendit se, & Patrem quidem suis discipulis,ne scilicet quærerent alterum Deum,præter eum qui plasmauerit hominem,& afflatum vitæ donauerit ei:neq; in tantam insaniam procederent, vti super Demiurgum alterum affingerent patrem. Et ideo reliquos quidem omnes quibuscunq; propter transgressionem eorum eueniebant languores, curabat sermone: B
quibus & dicebat. Ecce,sanus factus es,iam noli peccare,ne quid tibi deterius fiat; manifestans quoniam propter inobedientiæ peccatum,subsequuti sunt languores hominibus. Ei autem qui cæcus fuerat à natiuitate, iam non sermonem, sed per operationem præstitit visum,non vanè,neq; prout euenit hoc faciens; sed vt ostenderet manum Dei,eam quæ ab initio plasmauit hominem. Et propterea interrogantibus eum discipulis,qua ex causa cæcus natus esset, vtrúmne sua an parentum culpa? ait: Nec hic peccauit,neq; parentes eius,sed vt[manifestentur]opera Dei in ipso. Opera autem Dei plasmatio est hominis. Hanc enim operationem fecit, quemadmodum Scriptura ait. Et sumpsit Dominus limum de terra,& plasmauit hominem: quapropter Dominus expuit in terram,& fecit lutum,& superliniuit illud oculis,ostendens antiquam plasmationem quemadmodum facta est,& manum Dei ostendens his qui intelligere *possunt,per quā è limo plasmatus est homo. Quod enim in veteri plasmate prætermisit artifex, Verbum hoc manifestè adimpleuit: vti manifestaretur opera Dei in ipso,nec iam alteram requireremus manum, per quam plasmatus est homo,neq; alterum patrem:scientes quoniam quæ plasmauit nos initio, & plasmat in C
ventre manus Dei,hæc in nouissimis temporibus perditos exquisiuit nos, suam lucrifaciēs,& super humeros assumens ouem perditam & cum gratulatione in cohortem restituens vitæ. Qui autem in ventre plasmat nos Verbū Dei,ait Hieremię. Priusquam plasmarem te in vtero,noui te,& *priusquam progredereris de vulua,sanctificaui te,& Prophetam in gentibus dedi te. Sed & Paulus similiter ait. Quando autem complacuit ei,qui me segregauit ex vtero matris meæ,vti euāgelizarem eum in gentibus. Cùm ergo in ventre à Verbo plasmemur,idipsum Verbum ei, qui à natiuitate cęcus fuerat,formauit visionē:eum qui in abscondito plasmator noster est *manifestè ostendēs quoniam ipsum Verbū manifestum hominibus factū fuerat;& antiquam plasmationem Adę differens,& quomodo factus est,[&]per quam plasmatus est manum,ex parte totum ostendens. Qui enim visionem formauit Dominus, hic est qui vniuersum hominem plasmauit,volūtati Patris deseruiens. Et quoniam in illa plasmatione,quę secundùm *hominem est, in trāsgressione factus est homo, indigebat lauacro regenerationis,postquam liniuit lutum super oculos eius,dixit ei. Vade in Siloam,& lauare;simul & plasmationem,& eam quæ est per lauacrum regenerationem restituens ei. Et propter hoc lotus venit videns, vt[&]suum cognosceret plasmatorem,& disceret homo eum qui donauit ei vitam. Excidunt itaq;& hi qui à Valentino sunt,dicentes,non ex hac terra plasmatum esse hominem,sed à fluida materia & effusa. Ex qua enim terra Deus ei formauit oculos,ex hac manifestum est quoniam & ab initio plasmatus est homo. Non enim consequens erat, aliunde quidem oculos,aliunde autem reliquum corpus plasmatum esse: quemadmodum nec consequens est,alterum quidem corpus,alterum verò plasmasse oculos. Sed idem ipse qui ab initio plasmauit Adam;cum quo & loquebatur Pater, Faciamus hominem secundùm imaginem & similitudinem nostram,in nouissimis temporibus semetipsum manifestans hominibus,ei qui ab Adam cæcus *fuerat, formauit visionem. Et propter hoc scriptura significans quod futurum erat,ait, abscondito Adam propter inobedientiam,Dominum venisse vespere ad eum,[& euocasse eum,]& dixisse[ei.] D

Vbi es?

Margin: Ysaia 65.22. Ioan.14.9.&10. Ioan.5.14. Ioan 9.2. Genes.2.7. Ioan.9.7. Iob.10.8. Luc 15.5. Ierem 1.5. Galat.1.15. Tit.3.5. Ioan.9.7. Genes.1.26.

Notes: *possint *antequam exires. *in manifesto. *Adā fuit *erat.

A Vbi es? Hoc eſt, quoniã in nouiſſimis temporibus [10] idipſum] venit Verbum Dei ad. uocare hominem, recommemorans in eo opera ſua, in quibus degens abſconditus fuerat Domino. [11] Quemadmodum enim tunc ad Adam] veſpere locutus eſt exquirens illum Deus, ſic & in nouiſſimis temporibus per eandem vocem viſitauit exquirens genus eius. *Geneſ.3.9.*

ANNOTATIONES.

1. Ros enim.] *Ex veteri codice pro* quòd, *repoſuimus* qui: *& pro* eius, eis. *Sententiam prophetæ ita legunt Septuaginta:* ἡ γὰρ δρόσος, ἡ παρὰ σοῦ, ἴαμα αὐτοῖς ἐστιν. Ros qui à te, ſanitas ipſis eſt. *Communis editio:* Ros lucis, ros tuus.

2. Et Ezechiel] *Ex hac Ezechielis viſione Reſurrectionem mortuorum confirmant quoque cum Irenæo Clemens Rom. lib. 5. conſtit. cap. 8. Tertull. li. de Reſurrectione carnis.*

B 3. In circuitum in gyro] *Ita vetus codex, cui conformis eſt lectio LXX.* κυκλόθεν κύκλῳ.

4. Neruos] *Vndecim has voces ex vet. cod. reſtituimus, conſentiente textu Bibliorum.*

5. Veni, & inſufla] *Ita vetus codex: Excuſi,* veniet inſuflatio. *Septuaginta:* ἔλθε καὶ ἐμφύσησον.

6. Oſtendit ſe & Patrem quidem] *Vetus codex,* oſtendit ſe eſſe Patrem, qui & diſcipulis, &c.

7. In veteri plaſmate] *Vetus codex:* in ventre plaſmare: *Vt de cæco, quem iam ex vtero matris oculis priuauerat Deus, fiat ſermo.*

8. In tranſgreſſione factus eſt.] *Vetus codex verbum,* eſt, *ignorat. Cæterum, ablutionem cæci in Siloa, ſacrum Baptiſma adumbraſſe cum Irenæo ſentiunt Tertull. lib. de Baptiſmo, Gregorius Nyſſenus li. de Baptiſmo, Ambroſ. lib. de ſacramentis cap. 2. Auguſt. tract. 44. in Ioan. & alij Patres. Verſus aliquot non inelegantes hac de re Sedulij presbyteri addam.*

Cæca ſumus proles miſeræ de fœtibus Euæ,
Portantes longo natas errore tenebras.
Sed dignante Deo mortalem ſumere formam,
Tegminis humani, facta eſt de Virgine nobis
Terra ſalutaris, quæ fontibus abluta ſacris,
Clara renaſcentis reſerat ſpiramina lucis.

9. Et euocaſſe eum] *Tres has voces ex veteri codice reſtituimus. Vt mox vocem alteram,* ei.

10. Idipſum] *Codices excuſ.* ad ipſum.

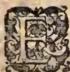
11. Quemadmodum etenim] *Quatuor voculas addidimus ex veteri codice. Cæterum, S. Gregorius lib. 28. Moral. cap. 2. obſeruans cum Irenæo, Deum veniſſe poſt meridiem ad Adamum, docet hoc etiam adũbraſſe, quod lux feruentior veritatis abſceſſerat, & peccatricem animam culpæ frigora conſtringebant: & per declinationem Solis, cognoſcere debuiſſe hominem, quod ad tenebras propinquaret. Eadem rurſum perſtringit lib. 33. Moral. cap. 3.*

Quin etiam illo veſpere, id eſt, eadem die qua conditus fuerat & peccauerat, eiectum fuiſſe de felicitate Paradiſi in hanc lacrymarum vallem inter Græcos Cyrillus, Epiphanius, & Diodorus Tarſenſis. Bar-Capha lib. de Paradiſo citat Philoxenum, Ephrem, Iacobum Sabugenſem, & alios Syros, qui in eadem quoq; ſecum opinione fuerunt: tametſi alij non pauci contrarium doceant.

C

CVM IN TERRAM CORPORA NOſtra reuertantur, ſequitur ea inde ſubſtantiam habere: item Verbi aduentu clarius in nobis imago Dei apparuit.

CAPVT XVI.

ET quoniam ex hac quæ ſecundùm nos eſt terra, plaſmatio fuit Adæ, Scriptura dicit dixiſſe Deum [1] ei: In] ſudore vultus tui manducabis panem tuum, quoadusque conuertaris in terram, ex qua ſumptus es. Si igitur in aliquam alteram terram reuertuntur poſt mortem corpora noſtra, conſequens eſt ea inde & ſubſtantiam habere. Si verò in hanc ipſam, manifeſtum eſt quoniam [&] ex hac plaſmatio ei facta eſt; quomodo & Dominus fecit manifeſtum ex [hac] eadem oculos [ei] formans. Et manu itaq; reliqua [verè aliquãdo] oſtenſa Dei, per quam plaſmatus eſt quidẽ Adam, plaſmati autem ſumus & nos; & cũ
D ſit vnus & idem Pater, cuius vox ab initio vſq; ad finem adeſt plaſmati ſuo, & ſubſtantiam plaſmatis noſtri per Euangelium oſtendens manifeſtè, iam non oportet quærere alium patrem [præter] hunc; neque aliam ſubſtãtiam plaſmationis noſtræ, præter prædictam & oſtenſam à Domino: neque alteram manum Dei præter hanc, quæ ab initio vſque ad finem conformat nos, & coaptat [in] vitam, & adeſt plaſmati ſuo, & perficit illud ſecundùm imaginem, & ſimilitudinem [2] ſuam Dei. Tunc autem hoc Verbum oſtenſum eſt, quando homo Verbum Dei factum eſt, ſemetipſum homini, & hominem ſibimetipſi aſſimilans, vt per eam quæ eſt ad Filium ſimilitudinem, precioſus homo fiat Patri. [3] In præteritis enim temporibus, dicebatur quidẽ ſecundum imaginem Dei factum eſſe hominem, non autem oſtendebatur. Adhuc enim inuiſibile erat Verbum, cuius ſecundùm imaginem homo [factus] fuerat, propter hoc autem, & ſimilitudinem facile amiſit. Quando autem caro Verbum Dei factum eſt, vtraq; confirmauit: & imaginem enim oſtendit veram, ipſe hoc fiens, quod erat imago eius; & ſimilitudinem firmans reſtituit, conſimilem faciens hominem, inuiſibili Patri per viſibile Verbum. Et non ſolùm autem per ea quæ prædicta ſunt, &

Geneſ.3.19. *Ioan.9.7.* *Ioan.1.14.*

Patrem,& femetipfum manifeftauit Dominus, fed etiam per ipfam paffionem. Diffoluens enim eam quæ ab Initio in ligno facta fuerat, hominis inobedientiam, obediens factus eft vfq; ad mortem, mortem autem crucis, eam quæ in ligno [facta] fuerat inobedientiam, [4] per eam quæ in ligno fuerat obedientiam] fanans. Non autem per eandem veniffet exoluere eam, quæ fuerat erga plafmatorem noftrum inobedientiam, fi alterum annunciabat Patrem: quoniam autem per hæc, per quæ [5] non obediuimus Deo,& non credidimus eius verbo, per hæc eadem obedientiam introduxit, & eam quæ effet erga Verbum eius *oftenfionem, *per quæ manifeftè ipfum oftendit Deum: [6] quem in primo quidem Adam offendimus, non facientes eius præceptum, in fecundo autem Adam reconciliati fumus, obedientes vfque [ad] mortem facti. Neque enim alteri cuidam eramus debitores, fed illi cuius præceptum tranfgreffi fueramus à principio. A

*affenfionem. *per quem

ANNOTATIONES.

1. Dixiffe Deum ei, in fudore] *Ita vet. cod. excufi* dixiffe Deum, Et in fudore.

2. Suam Dei] *Vocem fuam, vet. cod. non habet.*

3. In præteritis enim temporibus] *Hanc fententiam ex Irenæo nominatim laudat in Parallelis Damafcenus: cuius Græca verba cùm affequi non potuerimus ab his apud quos detineri credebamus, Latina ex interp. D. Iacobi Billij fubijciemus:* Superioribus temporibus dicebamus, hominem factum effe ad imaginem Dei, fed non demonftrabatur. Si enim inuifibile erat Verbum, cuius fecundùm imaginem homo exiftebat, ob id certè & fimilitudinem facilè abiecit. *Hactenus ille.*

4. Per eam quæ in ligno] *Septem has voces ex vet. cod. addidimus. Quæ hic tradit Irenæus, Sedulius presbyter his verfibus canit:* B

Afpera mors populis ligno deducta cucurrit,
Aufertur ligno afpera mors populis.

5. Non obediuimus Deo] *Vet. cod.* audiuimus Deum.

6. Quem in primo quidem] *Hæc rurfum ex Irenæo fuis inferit Parallelis Damafcenus, his ex interprete verbis:* In primo enim Adam offendimus, cũ non fecimus eius (Dei) præceptum: in fecundo autem Adam reconciliati fumus.

DEVS ET DOMINVS PATER ET *Creator vniuerforum, vnicus & folus eft, qui nos in Chrifto dilexit, præcepta dedit, & remifit nobis peccata: cuius Filium & Verbum fefe Chriftus probauit, cùm peccata condonaret.* C

CAPVT XVII.

[1] ST autẽ hic Demiurgus, qui fecundũ dilectionem quidem, pater eft, fecundùm autẽ virtutem, Dominus: fecundũ autem fapientiam, factor & plafmator nofter, cuius & præceptum tranfgredientes, inimici facti fumus eius. Et propter hoc in nouiffimis tẽporibus, in amicitiã [2] reftituit] nos Dominus per fuã incarnationẽ, mediator Dei & hominum factus, propitians quidẽ pro nobis Patrem, in quẽ peccaueramus:& noftram inobediẽtiam [3] per fuam obedientiam] confolatus: nobis autem donans eam quæ eft ad factorem noftrum conuerfationẽ,& fubiectionem. Quapropter[&]in oratione dicere nos docuit. Et [4] remitte nobis debita noftra, vtiq; quoniã hic eft Pater nofter, cuius eramus debitores, tranfgreffi eius præceptũ. Quis autem eft hic? Vtrumne incognitus aliquis, [5] & nulli nunquam præceptum dãs Pater? An verò qui à Scripturis prædicatur Deus, cui & debitores eramus, tranfgreffi eius præceptum? Datum eft autẽ præceptum homini per Verbum. Audiuit enim Adam (ait) vocem Domini Dei. Benè igitur Verbũ eius ad hominem dicit: Remittuntur tibi peccata, idem ille in quem peccaueramus in initio, remiffionem peccatorum in fine donans. Aut fi alterius quidem tranfgreffi fumus præceptum, alius[autem]erat qui dicit, Remittũtur tibi peccata tua, neq; bonus, neq; verax, neq; iuftus eft huiufmodi. Quomodo enim bonus, qui nõ ex fuis donat? Aut quomodo iuftus, qui aliena rapit? Quomodo autem *rectè remiffa funt peccata, nifi ille ipfe in quem peccauimus, donauit remifsionem, per vifcera mifericordię Dei [noftri,] in quibus vifitauit nos per Filium fuum? Quapropter & curato paralytico: Videntes (inquit) populi, clarificauerunt Deum, qui dedit poteftatem talem hominibus. Quem igitur Deum clarificauerunt circumftantes populi? Nunquidnã ab hæreticis inuentum, incognitum patrem? Et quomodo eum qui [6] in totum non cognofcebatur ab eis, glorificabant? Manifeftum eft ergo quoniam eum, qui [7] in Lege à Prophetis prædicatus eft Deus, glorificabant Ifraëlitæ, qui & eft Pater Domini noftri: & propter hoc docebat homines in fẽfu per ea figna quæ faciebat, dare gloriam Deo.

1. Tim. 2. 5.
Matt. 6. 12.
Genef. 3. 10. D
Luca 5. 20. Matt. 9. 2.
*vere
Luc. 1. 78. Matt. 9. 8.

A Deo. Si autem ab altero quidem patre ipse venisset, alterum autem patrem glorificabant homines videntes eius virtutes, ingratos eos in eum Patrem qui miserat curationem, efficiebat. Sed quoniam[8] ab eo qui est,]à quo Deus vnigenitus Filius venerat ad salutem hominum, & incredulos per eas quas faciebat virtutes, prouocabat dare gloriam Patri, & non recipientibus aduentum Filij eius. Et propter hoc non *Matt. 9. 6.* credentibus, quæ ab eo [9] fiebat remissioni] Pharisęis, dicebat. Vt sciatis quoniam potestatẽ habet filius hominis remittere peccata: & hoc cùm dixisset, iussit paralyticũ hominem tollere grabbatum super quem iacebat, & ire in domum suam: propter hoc quidem efficit, confundens incredulos, & significans quoniam ipse est vox Dei, per quam accepit homo præcepta, quæ supergressus est, & factus est peccator: ex peccatis enim paralypsis subsequuta est. Peccata igitur remittens, hominem quidem curauit, semetipsum autem manifestè ostendit quis esset. Si enim nemo potest remittere peccata, nisi solus Deus; remittebat autem hæc Dominus, & curabat homines: manifestum est, quoniam ipse erat Verbum Dei, Filius hominis factus, à Patre potestatem [remissionis peccatorum] accipiens, quomodo homo, [10] & quomodo Deus: &
B quomodo homo compassus est nobis, tanquam Deus misereatur nostri, & remittat nobis debita nostra, quæ factori nostro debemus Deo. Et propter hoc Dauid prædi- *Psal. 31. 1. & 2.* xit. Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus homo, cui non imputauit Dominus peccatum, eam quæ per aduentum eius est, remissionem præmonstrans, per quam deleuit chirographum, [11] debita nostra, & affixit illud cruci: vti quemadmodum per lignum facti sumus debitores Deo, per lignum accipiamus nostri debiti remissionem. Hoc & per alios quidem multos, iam autem & per Heliseum Prophetam significanter ostensum est. Cùm enim qui cum illo erant, *4 Reg. 6. 6.* conciderent ligna ad fabricationem tabernaculi, & ferrum excussum de securi, cecidisset in Iordanem, & non inueniretur ab ipsis, veniens Heliseus ad ipsum locũ, cùm didicisset, quid esset factum, lignum in aquam misit: hoc autem cùm fecisset, supernatauit ferrum securis, & de superficie aquæ sumpserunt illud, qui antè amiserant. [12] per operationem ostendẽte Propheta, quòd firmũ verbum Dei, quod per lignum negligenter amiseramus, nec inueniebamus, recepturi essemus iterùm per ligni dispo-
C sitionem. Quoniam autem securis similis est verbo Dei, Ioannnes Baptista ait de eo. Iam autem securis ad radicem arborum posita est. Et Hieremias [autem] similiter ait. *Mat. 3. 10. Iere 23. 29.* Verbum Domini, quemadmodum [13] bipennis cædens petram.[14] Hoc ergo Verbum absconditum à nobis per lignum, manifestauit, quemadmodum prædiximus, ligni dispositio. Quoniam [enim] per lignum [amisimus illud, per lignum] iterùm manifestum omnibus factum est, ostendens altitudinem, & longitudinem, & latitudinem in se:[15] & (quemadmodum dixit quidam de Senioribus) per extensionem manuum, duos populos ad vnum Deum congregans. Duæ quidem manus, quia & duo populi dispersi in fines terræ: vnum autem medium caput, quoniam & vnus Deus super omnes, [& per omnes.] & in omnibus nobis.

ANNOTATIONES.

1. Est autem hic Demiurgus] *Demonstrat eundem Deum esse huius mundi Creatorem ac Dominum, qui præcepta dedit, & peccata per Christi Filij sui aduentum condonauit: qui & ipse natura se Deum omnipotentem esse manifestauit, peccata excellenti potestate remittendo; & verum hominem, per crucis suæ mysterium hunc mundum seruando.*
D

Cæterùm, hoc capite multa sunt quæ Catholicam de peccato Originali doctrinam, aduersus Pelagianos in Hugnosticis hodie renascentes, comprobant. Scribens enim vir Apostolicus: Nos primi illius præcepti transgressione inimicos Dei factos esse: Christum sua obedientia nostram inobedientiam soluisse, vt quemadmodum per lignum debitores facti fueramus, per lignum debitorum acciperemus remissionem: & id quod per lignum amisimus, nos recepisse per ligni dispositionem, &c. *satis dilucide & constanter asseuerat, nos omnes in Adamo peccauisse, nec nisi gratia Christi singulari per Baptismum hac labe mundari atq; saluari. Vbi ergo sãctificatio paruulorum ex vteris ma-* *Cl. in 1. ep. Cor. ca. 7 & in Catechis.* *trum, quam tantopere iactant Caluinus, Beza, Marloratus? Qua fronte audet Beza in Creophagia scribere;* Fidelium pueros ex fœderis formula, ab vtero coram Deo sanctos esse? *Et ibidem iterum:* Infantes natos ex fidelibus parentibus, vel etiam ex altero duntaxat fideli parente, esse sanctificatos, etiam ante vsum Baptismi? *Item contra Heshusium:* Paruulos fidelium ad Christum pertinere, priusquam baptizentur: neque gratiam adoptionis à Baptismo inchoari: sed tantùm obsignari?

Enimuerò ex diuinis literis constat, Dauidem fideli viro natum, in iniquitatibus tamen & peccatis conceptum: Paulum quoque natura filium iræ fuisse sicut & cæteri, qui etiam per Baptismum iubetur abluere peccata sua. Is quoque posteà confidenter docuit, Nos in Christo IESV baptizari: Nos in baptismo Christum induere: Baptismum esse lauacrum regenerationis & renouationis Spiritus sancti: Christum mundare & sãctificare Ecclesiam suam (id est, & parentes, & liberos fidelium) lauacro aquæ in verbo vitæ, vt exhibeant eam sibi *Psal. 50. Ephes. 2. 3. Acto 22 16. Rom. 6. 3. Galat 3. 27 Tit. 3. 5. Ephes. 5. 26. & 27.*

sibi sine macula aut ruga. Prorsus ergo certū ac indubitatū est, vniuersos Adæ filios natura ex veteris matrum, coram Deo reos & maculatos esse, non sanctos; donec sacro lauacro tincti & purgati fuerint. Tutius igitur sanctissimo Antistiti Augustino dicenti: Nec paruuli de quibuslibet sanctis iustisque procreati originalis peccati reatu absoluuntur, nisi in Christo fuerint baptizati; *& hanc doctrinam superioribus diuinis verbis asserenti, credendum & adhærendum, quàm impurissimo ganeoni Bezæ contraria blateranti.*

Li. 1. de peccat. mer. & remiss. ca. 12. Epi. 89. &c.

2. Restituit] *Codices excusi,* constituit.

3. Per suam obedientiam] *Tres istas voces ex veteri cod. restituimus.*

4. Remitte] *Græcè ἄφες: Cyprianus Sermone de Natiuitate Domini, & lib 3. ad Quirinum, cap. 22. & Chromatius in cap. 6. Matth. post Irenæum,* remitte *couerterunt.*

5. Et nulli nunquam] *Græcorum more duplicem negationem, vt magis inficietur, adhibet: forte est οὐδενὶ οὐδέποτε, &c.*

6. In totum] *Vetus codex,* initio tamen: *quod nō video qui conueniat, nisi aliqua alia adhuc desint, quæ ex veteri codice restituere non potuimus.*

7. In lege à Prophetis] *Vet. cod.* à lege, & à Prophetis.

8. Ab eo qui est, à quo] *Vet. cod.* à quo *non habet, sed* qui est: *vtrumque seruauimus.*

9. Fiebat remissioni] *Sic habet vetus codex, excusi* fiat remissionem.

10. Et quomodo Deus] *Vet. cod.* quoniam Deus, *id est, in quantum. Eadem, quæ hic scribit Irenæus, grauiter pertractat Tert. lib. 4. contra Marc. nu. 13. & 14.*

11. Debita nostra] *Vet. cod.* debiti nostri. *Græcus Pauli contextus τοῖς δόγμασιν, quod August. Epist. 59.* in decretis: *Hilar. lib. 9. de Trin.* in sententijs *reddidit.* A

12. Per operationem ostendente Propheta] *Paulò apertius Tert. lib. contra Iud.* Heliseus accepto ligno, & misso in eum locum, vbi submersum fuerat ferrum, statim supernatauit. Quid manifestius huius ligni sacro, quod duritia huius sæculi mersa in profundo erroris, & à ligno Christi, id est, passionis eius in Baptismo liberatur, vt quod perierat olim per lignum in Adam, id restitueretur per lignum Christi? *Hunc imitantur August. Serm. 210. de Tempore, & Eucherius Lugdunensis in 4. lib. Reg.*

13 Bipennis] *Vox Hebræa apud Ierem. significat* malleum, *atque ita cum vulgata editione, vertit Sanctes: Septuaginta, quos sequitur Irenæus habent ἀξίνη, quod securim, siue bipennem significat.* B

14. Hoc ergo verbum] *Vet. cod.* Hic erit verbum. *Deinde non habet* per lignum, *nec enim necesse videtur. Paulò post ex vet. cod. quinque voces adiecimus.*

15. Et quemadmodum dixit] *Elegans, & pia admodum est hæc mystica figura dominicæ crucis explicatio, quam à Seniore, Polycarpum puto, vel Papiam accepit. Qui pluribus animum oblectare concupierit, & similibus, consulat Iustini martyris Apologiam posteriorem. Lactantij lib. 4. cap. 26. & 27. Rufinum in expo. Symboli. Ambros. Serm. 55. Athanasium lib. de incarnatione Verbi. Nazianzenum prima Orat. apolog. Chrysostomum tribus homil. de cruce, Sedulium li. 5. carminum. Damascenum lib. 4. cap. 12. &c.*

CREATVRAS VNIVERSAS, QVIBVS DEVS Pater, & eius Verbum vtuntur, sua propria virtute & sapientia condiderunt; non ex labe, aut ignorantia: aliàs nunquam carnem assumpsisset Dei Filius, qui omnem à Patre potestatem accepit. C

CAPVT XVIII.

ET talem vel tantam dispositionem non per alienas, sed per suas efficiebat conditiones: neque per ea quæ ex ignorantia, & Labe facta sunt, sed per ea quæ ex sapientia & virtute Patris eius substantiam habuerunt. [2]Neque enim iniquus, vt aliena concupiscat; neque indigens, vt non per sua propria suis proprijs efficiat vitam, sua vtens cōditione ad hominis salutem. Neq; enim portasset illum conditio, [3]si ignorantiæ & Labis esset emissio. Quoniam enim ipsum Verbum Dei incarnatum suspensum est super lignum, per multa ostendimus: & ipsi autem hæretici crucifixum confitentur. Quomodo igitur ignorantiæ, & Labis emissio, eum qui * contineat vniuersorū agnitionē, & sit verus, & perfectus, portare potuit? Aut quomodo ea quæ abscōsa est à Patre, & multum separata conditio, portauit eius Verbū? Si aūt ab Angelis hæc facta est, siue ignorantib. cum, qui super omnia est Deus, siue scientibus, cū dixerit Dominus. Quoniam ego in Patre, & Pater in me est; quomodo Patrem, & Filium simul fabricatio Angelorū portare sustinuit? Quomodo autē ea, quæ extra pleroma est conditio, cępit cū, qui continet vniuersum pleroma? Cū igitur hæc omnia impossibilia sint & * comprobatiōnē non habeant, illud solum verum est Ecclesiæ præconium; quoniā propria conditio, quæ ex virtute, & arte, & sapientia Dei substitit. [4]portauit [Ecclesiam:] quę quidem secundum inuisibilitatem à Patre portatur, secūdū [visibilitatem] autē è cōtrario portat eius Verbum: & hoc est verum. Pater enim conditionem simul, & Verbū suū portans, &

* continet

Ioan. 14. 11.

* probationem

D

tans, &

A tans,&Verbū portatum à Patre,præstat Spiritum omnibus,quemadmodū vult Pater. Quibusdam quidem secundùm conditionem,[1]quod est conditionis,[5]quod est factū: quibusdam autem secundùm adoptionē,quod est ex Deo,quod est generatio; & sic vnus Deus,Pater ostenditur,qui est super omnia,& per omnia,& in omnibus. Super omnia quidem Pater,& ipse est caput Christi:per omnia autem Verbum, & ipse est caput Ecclesiæ:in omnibus autem nobis Spiritus,& ipse est aqua viua, quam præstat Dominus in se rectè credentibus,&diligentibus se,& scientibus, quia vnus Pater,qui est super omnia[& per omnia.]& in omnibus nobis.Testimonium perhibet his.& Ioannes Domini discipulus,in Euangelio, dicens. In principio erat Verbum, & verbum erat apud Deum,& Deus erat Verbum Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt,& sine ipso factum est nihil.Deinde de ipso Verbo dixit. [6]In mundo erat,& mundus per ipsum factus est.& mundus eum non cognouit. [7]In sua propria venit,& sui eum non receperunt.Quotquot autem receperunt eum, dedit illis potestatem filios Dei fieri,his,qui credunt in nomine eius. Et iterum significans eius secundū hominem dispensationem,dixit.Et Verbum caro factum est, &

Romā. 3. Ioan 4. 10. Ioan 1 1. Ibid vers. 10. & 11. Ioan. 1. 14.

B habitauit in nobis.Et iterùm intulit.Et vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à Patre,plenum gratia,& veritate.Manifestè ostendens audire volentibus, id est, aures habentibus,quoniam vnus Deus Pater,super omnes, & vnum Verbum Dei, per quod omnes,per quem omnia facta sunt:& quoniam hic mundus proprius ipsius, & per ipsum factus est voluntate Patris,& non per Angelos,neque per apostasiam,&defectionem,& ignorantiā,neque per virtutem aliquam Prunici,quam & Matrem appellant quidam,neque per alium quendam mundi factorem ignorantem patrem.Mundi enim factor verè Verbum Dei est:hic autem est Dominus noster,qui in nouissimis temporibus homo factus est,in hoc mundo existens,& secundùm inuisibilitatem continet quæ facta sunt omnia,&[in]vniuersa conditione infixus,quoniam Verbum Dei gubernans,& disponens omnia, & propter hoc in sua inuisibiliter [venit.] et caro factum est Verbum,& pependit super lignum,vti vniuersa in semetipsum recapitularetur. Et sui proprij illum non receperunt homines,quemadmodum [8]Moyses hoc ipsum] manifestauit in populo. Et erit vita tua pendens ante Deut. 28. 66.

C oculos tuos,& non credes vitæ tuæ. Qui igitur non receperunt illum, non acceperunt vitam.Quotquot autem receperunt illum,dedit illis potestatem filios Dei fieri. Ipse est enim qui * vniuersam potestatem habet à Patre, * quoniam Verbum Dei, & homo verus, inuisibilibus quidem principans, rationabiliter & sensibiliter legem statuens,vniuersa quæque in suo perseuerare ordine.Super visibilia autem,&humana regnans manifestè,& omnibus dignum superducens iustum iudicium. Quemadmodum & Dauid manifestè significans,ait. Deus noster manifestè veniet,& non tacebit. Deinde & quod ab eo superinducitur iudicium,manifestauit, dicens. Ignis in conspectu [eius] ardebit,& in circuitu eius tempestas valida. [9]Aduocauit cælum desursum,& terram discernere populum suum.

Ioan. 1. 12. Psal. 49. 3.

* vniuersorum
* quomodo

ANNOTATIONES.

1. Conditiones] *Id est creaturas,à seipso, propriaque virtute productas,quæ nutibus Creatoris perpetuò subseruiunt: eo enim sensu hanc vocem frequenter vsurpat Aug. lib. 2. de Trin. cap. 6. 11. 15. & lib. 3. cap. 10. de his conquisitis rationibus & scripturis, & subtiliter & largè disserit.*

2. Neque enim iniquus] *Tertull. procul dubio ad*
D *hunc Irenæi locum alludit lib. 1. contra Marc.* Ille, *ait, loquens de Deo confictò à Marcione,* vsque nunc,nec aquam reprobauit Creatoris,qua suos abluit; nec oleum,quo suos vngit nec lactis & mellis societatem,qua suos infantat,&c. *rursus lib. 4. contra eundem.*

3. Si ignorantiæ & Labis] *Vet. cod.* Si quod ignorantiæ & labis erat,emisit.

4. Portauit Ecclesiam] *Ita reposuimus ex vet. cod. excusi,* cum: *Mox quoque pro* visibile, *restituimus* visibilitatem. *Puto ex vet. cod. aliqua adhuc deesse, quæ non potuimus restituere.*

5. Quod est conditionis] *Tres has dictiones vetus codex desiderat.*

6. In mundo erat] *Vet. cod.* In hoc mundo erat.

7. In sua propria] *Ita frequenter legit August. vt aliàs obseruauimus.*

8. Moyses hoc ipsum] *Ita vet. cod. Expunximus,* vti vniuersa: *& paulò suprà* venit, *pro* ponit, *restituimus. Hoc porrò Mosis testimonium mysterium Dominicæ passionis & in crucem affixionis prædictum fuisse; quamuis admodum tectè & obscurè cum Irenæo piè ac doctè contendunt Tertullianus lib. aduers. Iudæos, cap. 11. Cyprianus libro 2. testimon. cap. 20. Lactantius libro 4. cap. 18. Augustinus lib. 16. contra Faustum cap. 22. & alij, quorum meminimus in cap. 33. libri quarti.*

9. Aduocauit] *Vetus codex per futurum legit,* aduocabit, *atque ita ex Hebræo transtulit Sanctes.*

CVM EVA INOBEDIENTE ET PRÆuaricatrice comparatur B. Virgo Maria, illius aduocata, referunturq́; variæ & dissidentes hæreses. A

CAPVT XIX.

Anifestè itaque in sua propria [1] veniente Domino, & sua propria eum baiulante conditione, quæ baiulatur ab ipso, & recapitulationem eius, quæ in ligno fuit inobedientiæ, per eam quæ in ligno est obedientiam faciente, & seductione illa soluta, quæ seducta est malè illa, quæ iam viro destinata erat virgo Eua; per veritatem Euangelizata est bene ab Angelo iam sub viro Virgo Maria. Quemadmodum enim illa per * Angelicum sermonem seducta est, vt effugeret Deum præuaricata verbum eius, ita & hæc per Angelicum sermonem euangelizata est, vt portaret Deum, obediens eius verbo. [2] Et sicut illa seducta est, vt effugeret Deum, sic hæc suasa est obedire Deo, [3] vti Virginis Euæ, virgo Maria fieret aduocata. [4] Et quemadmodum astrictum est morti genus humanum per Virginem, [5] soluatur per Virginem: æqua lance disposita virginalis [6] inobedientia,] per virginalem obedientiam. Adhuc enim protoplasti [7] peccatum per correptionem primogeniti emendationem [8] accipiens, [9] & serpentis prudentia deuicta [10] in columbæ simplicitate [11] vinculis autem illis resolutis, per quæ alligati eramus morti. Indocti omnes hæretici, & ignorantes dispositiones Dei, & inscij eius quæ est secundùm hominem dispensationis, quippe cæcutientes circa veritatem, ipsi suæ contradicunt saluti. Alij quidem alterum introducentes, præter Demiurgum, patrem. Alij autem ab Angelis quibusdam dicentes factum esse mundum, & substantiam eius. Alij quidem, porrò [12] & longè separatum ab eo, qui est secundùm ipsos, patre à semetipso fuisse, & esse ex se natum. Alij autem in his quæ continentur à Patre, de Labe & ignorantia substantiam habuisse. Alij autem manifestum aduentum Domini contēnunt, & incarnationem eius non recipientes. Alij autem rursus ignorantes Virginis dispensationem, ex Ioseph dicunt eum generatum. Et quidam quidem neque [13] animam suam, neque corpus recipere posse dicunt æternam vitam, sed tantùm hominē interiorem. Esse autem hunc eum qui in eis sit sensus, volunt, quem & solum ascendere ad perfectum decernunt. Alij autem anima saluata, non participari corpus ipsorum eam quæ est à Deo salutem, quemadmodum in primo diximus libro. In quo & argumenta eorum omnium enarrauimus, & inualidum ipsorum, & inconstabile in secundo ostendimus.

*Angeli (margin)

B. Virgo Maria, Euę, & aliorum peccantiū aduocata est. (margin)

B (margin)

C (margin)

ANNOTATIONES.

1. Veniente Domino] *Omnes dictiones, quæ hîc leguntur in ablatiuis absolutis, vet. cod. legit per accusatiuos casus, nimirum*, venientem Dominum, baiulantem, facientem, & seductionem illam solutam.

2. Et sicut illa seducta est] *Vetus codex*, Etsi ea eum obaudierat Deo, sed hæc à sua est obedire.

3. Vti virginis Euæ, Virgo Maria fieret aduocata] *Hinc euidentissimum est, priscos Patres, & Martyres proximè ab ipsis Apostolorū temporibus, Deiparam Virginem inuocasse, cæterisque vt implorarent, authores fuisse: qua in re profectò Apostolos, quorum auditores fuerant, Doctores habuerunt. Tam apertum huius rei Irenæi testimonium, cùm non potuissent corrumpere Magdeburgenses, censuerunt incommodum dictum esse. Gallasius illis impudentior vociferatur, magnam inde Christo cōciliari & inferri iniuriam. Fingit postea bonus ille vir, se stupescere, & mente ferè alienari; dum admiratur ad tātam Satanæ efficaciam, Serpentisque paulatim subrepentis calliditatem.*

At hîc illustratur Christi gloria, Vigilantij satelles, & non obscuratur, qui sibi ipsi fieri pronunciauit, quicquid membris suis fecerimus: qui non solùm se sanctos suos, quos amicos, fratres, membra, cohæredes, sal terræ, lucem mundi vocat, sed & Patrem suum in cælis honorare erudiuit; quando intercedentium, & aduocatorum partes sub Christo ipsis tribuimus, quos iudicaturos tribus Israëlis, imò & Angelos ex sacris literis didicimus. Virginem itaque pijssimus Martyr & doctissimus hic Antistes, decenter aduocatam Euæ, aliorumq́; proinde peccatorum rectissimè nominat: cui magno consensu subscripsērūt, quotquot de pietate Christiana ab eius ætate sanctè pureq́; senserunt: quorum aliquot testimonia huc producenda sunt. D

Atque vt prætercam, quæ impensè Virgini deuoti suadent Bernardus homilijs super Missus est, Sermonibus in festo Assumptionis, & Natiuitatis: & Anselmus libro de excellentia Virginis: à Fulgentio, qui multis sæculis vtrumq́; præcessit, incipiam. Is eleganti sermone de laudibus Mariæ, ipsam vocat fenestram cæli, scalam cælestem, restaurationem fœminarum, ad eamq́; virgines, concipientes, parturientes, matres, lactantes, iuuenculas, confugere cohortatur.

Narses exercitus Romani Imperator sub Iustiniano, nunquam in aciem copias eduxit, nisi beata Maria Virgine, quam piè sanctèque colebat & inuocabat, prius reuelante, sicuti docet Nicephorus lib. 17. hist. cap. 13.

Theo-

A *Theodorum Heraclij imperatoris fratrem, Barbarorum exercitum parua manu concidisse, Deo per intercessiones B. Mariæ Virginis opitulante, tradit Paulus Diaconus, lib. 18. hist.*

Qui his authoritate & ætate superior fuit Augustinus, Sermone 2. de Annuntiatione, Ecclesiastica ista prece Virginem alloquitur sub finem concionis. Sancta Maria succurre miseris, iuua pusillanimes, refoue flebiles, &c. *Et quoniam hunc insignem Theologum & Patrem præ cæteris mirari se atque doctrinam eius suscipere aiunt Sectarij, paulò copiosius in citandis eius testimonijs inhæreamus. In postremis Meditationibus sic orationem vnam claudit:* Pie & misericordissime Domine, ne efficiaris mihi inexorabilis propter peccata mea, sed propter bonitatem tuam suscipe preces serui tui, & da mihi effectum petitionis meæ, intercedente, & orante, & impetrante gloriosa Virgine genitrice tua Maria, domina mea, cum omnibus Sanctis tuis. Amen. *Sequentem quoque orationem his verbis terminat:* Suscipe Domine preces serui tui, & da mihi effectũ petitionis meę, & desiderij mei, precibus & meritis gloriosæ Virginis Mariæ dominæ meæ, & omnium Sanctorũ. Amen. *Ad eandem postea supplicationem istam dirigit.* Sancta & immaculata Virgo Dei genitrix Maria & Mater Domini nostri Iesu Christi, interuenire pro me digneris apud illum, cuius meruisti effici templum. *&c. Reliquos beatissimæ Virgini addictos persequamur.*

Tomo 9. lib. Medi. ca. 35.

Cap. 36.

B

Cap. 40.

Eximius Dei seruus Hieronymus, Epistola ad Paulã, & Eustochium, illam suis nos iuuare meritis, & precibus auxiliari firmiter credit.

Chrysostomus in Liturgia, se, suosque obsecrationibus sanctissimæ Deiparæ seruari, atque sine condemnatione immaculatum Christi corpus accipere, magna animi affectione quærit.

C

Basilius magnus, sancta, & intemeratæ benedictæ dominatricis nostræ, Dei genitricis, & semper Virginis Mariæ postulationibus à Deo visitari rogat.

Nazianzenus cognomento Theologus, Iustinã virginem Satanæ tentationes, & magorum artes, B. Mariæ intercessionibus vicisse recitat, Orat. in D. Cyprianum.

Istis omnibus omnino par & æqualis Effrem Syrus, ipsam appellat spem desperantium, peccantium adiutricem, portum procella vexatorum, solatium mundi, orphanorum susceptricem, spem mundanorum, Virginum decus, patrum præconium, piorum gloriam, martyrum pulchritudinem, solitariorum hymnũ, Angelorũ ornamentum, orbis terræ miraculum, vallum fidelium, refugium peccatorum, ad frugem redeuntium refugium. Virorum, mulierumq́, reginam, & tutelam, mũdi mediatricem, portam cælorum. Hanc sibi auxiliatricem in supremo vitæ articulo, abigentemq́, tenebrosos dæmonum aspectus exoptat: hanc conciliatricem, & aduocatam in hora iudicij supplex implorat Orat. de laudib. Mariæ & in Threno.

Superior ætate, nec doctrina inferior Athanasius ad eam ita exclamat: Recordare nostri sanctissima Virgo, intercede hera, & domina, & regina, & mater Dei pro nobis.

In Euang. de Deipara.

Et qui hos omnes, Irenæumq́, annis superat, Iacobus frater Domini, ab Apostolis Ierosolymorum Episcopus creatus, in Liturgia, commemorationem iubet fieri sanctissimæ, immaculatæ, gloriosissimæ, benedictæ Dominæ nostræ, matris Dei, & semper Virginis Mariæ, ac omnium Sanctorum; vt supplicationibus ac intercessionibus eorum, omnes misericordiam consequamur.

Quis non tantorum virorum vestigijs inhærere potius eliget, si salutis suæ cura tangatur, quàm Manichæi, Vigilantij, Eunomij, Aërij, Lutheri, & Caluini; quos totus orbis Christianus iusto anathemate afflixit, & diris meritò deuouit? Sed hæc sufficiant ad compescendos Gallasij clamores: ampliora annotauimus in cap. 33. libri 3.

4. Et quemadmodum astrictum est morti] *Hunc locum vsque ad id,* indocti omnes hæretici, &c. *August. libr. 1. contra Iul. Pel. ex Irenæo adducit, quem antiquum hominem Dei vocat, qui non longè à temporibus Apostolorum fuerit.*

5. Soluatur] *Vet. cod.* saluatur: *August.* soluatur *legit.*

6. Inobedientia] *Ita vet. cod. cui consentit Aug. excusi* inobedientiæ.

7. Peccatum] *August.* peccato.

8. Accipiens] *August.* accipiente.

9. Et serpentis] & *non habet August.*

10. In columbæ simplicitate] *August.* per simplicitatem columbæ.

11. Vinculo autem illis resolutis] *August.* vinculis illis resoluti sumus.

12. Et longè separatum] *Veteris codicis lectio, quam meliorem existimo, diuersa est, hoc pacto:* Longè separatam ab eo qui est secundùm ipsos patre, à semetipsa floruisse, & esse ex se natam.

13. Animam suam] *Vocem* suam, *non habet vetus codex.*

D

AVDIENDI SVNT PASTORES, QVIBVS Apostoli commiserunt Ecclesias, vnam & eandem salutis doctrinam habentes: fugiendi autem hæretici, & in fidei mysterijs sobriè sapiendum.

CAPVT XX.

[1] Mnes enim ij valdè posteriores sunt, quàm Episcopi, quibus Apostoli tradiderunt Ecclesias, & hoc in tertio librò cum omni diligentia manifestauimus. [2] Necessitatem ergò habent prædicti hæretici, quoniam sint cæci ad veritatem, alteram & alteram ambulare exorbitantes viam: & propter hoc inconsonanter, & inconsequenter dispersa sunt vestigia doctrinæ ipsorum. Eorum autem qui ab Ecclesia sunt, semita, circumiens mundum vni-

vniuersum, quippe firmam habens ab Apostolis traditionem, & videre nobis donãs A
omnium vnam, & eandem esse fidem, [3] omnibus vnum & eundem Deum Patrem recipientibus, [& eandem dispositionem incarnationis Filij Dei credentibus] & eandem donationem Spiritus scientibus, & eadem meditantibus præcepta, & eandem figuram [eius,] quæ est ergà Ecclesiam ordinationis custodientibus, & eundem expectantibus aduentum Domini, & eandem salutem totius hominis, id est, animæ & corporis sustinentibus. Et Ecclesiæ quidem prædicatio vera & firma, apud quam vna & eadem salutis via in vniuerso mundo ostenditur. Huic enim creditum est lumen
Prou. 1. 20. Dei, & propter hoc sapientia Dei, [4] per quam saluat [omnes] homines, in exitu canitur.
Exod 25. v. 31. & 32. In plateis autem fiducialiter agit, in summis muris prædicatur, in portis autem ciuitatis constanter loquitur. Vbique enim Ecclesia prædicat veritatem, [5] & hæc est ἑπτάμυχος lucerna, Christi baiulans lumen. Qui ergò relinquunt præconium Ecclesiæ, imperitiam sanctorum Presbyterorum arguunt, [6] non contemplantes, quanto pluris sit idiota religiosus, à blasphemo, & * impudente Sophista. Tales sunt autem omnes hæretici, & qui se plus aliquid præter veritatem inuenire putant, sequentes ea quæ prædicta sunt variè, [7] & [multiforme] & imbecille facientes iter, de ijsdem non semper easdem sententias habentes, velut cæci à cæcis circumducuntur, iustè cadent in B
2. Tim. 3. 7. sublatentem ignorantiæ foueam, semper quærentes, & nunquam verum inuenientes. Fugere igitur oportet sententias ipsorum, & intentius obseruare, [8] vti ne vexemur] ab ipsis: cõfugere autem ad Ecclesiam, & in eius sinu educari, & dominicis Scri-
Genes. 2. 16. pturis enutriri. [9] Plantata est enim Ecclesiæ Paradisus in hoc mundo. [10] Ab omni ergò ligno Paradisi escas * manducabis, ait Spiritus Dei, id est, ab omni Scriptura Dominica manducate: super elato autem sensu, ne manducaueritis, neque tetigeritis vniuersam hæreticam dissensionem. [11] Ipsi enim confitētur semetipsos agnitionem habere boni & mali: & super Deum qui fecit eos, iaculantur sensus suos impios. Suprà i-
Rom. 12. 3. gitur sentiunt, quàm est mensura sensationis. Quapropter & Apostolus ait. Non plus sapere, [12] quàm oportet sapere,] sed sapere ad prudentiam, vt non illorum manducãtes agnitionem, eam quæ plus quàm oportet, sapit; proijciamur de Paradiso vitæ: in quem Dominus inducit eos qui * obediunt præconio eius, recapitulans in se omnia
Ephes. 1. 10. quæ in cœlis, & quæ in terra sunt: & quæ in cœlis spiritualia sunt, quæ autem in terris secundùm hominem est dispositio. Hæc igitur in semetipso recapitulatus est, adunãs hominem spiritui, & spiritum collocans in homine, ipse caput spiritus factus est, & C
spiritum dans esse hominis caput: per illum enim * videmus, & audimus, & loquimur.

* impudente
* manducabitis.
* obaudiūt præceptionem
* vidimus, & audiuimus.

ANNOTATIONES.

1. Omnes enim valdè] *Valentinus, Marcus, Carpocrates, Marcion, & similes hæresiarchæ multis annis ætatem Apostolorum sunt sequuti: ergò veræ fidei doctrina prius per orbem longè latéque prædicata & admissa fuerat: & Ecclesiæ Catholicæ forma rectè ab illis & discipulis eorum constituta & seruata: Et cùm in hac sola vera ac integra seruarentur Apostolicæ traditiones & institutiones: nihil mirum si desertores eius & transfugæ per varia diuersaque errorum præcipitia velut amentes ferrentur atque perirent.*

2. Necessitatem] *Vetus codex*, necesse ergò habent.

3. Omnibus vnum & eundem Deum Patrem recipientibus.] *Vet. codex*, præcipientibus. *Deinde addit septem dictiones virgulis inclusas. Eleganter autem iuxta ac piè disserit de vnitate Catholicæ Ecclesiæ, quam varijs hæreseωn dissectionibus opponit: quandoquidem bellum hæreticorum, vt ait Hilarius, sit pax Ecclesiæ, cuius fidem, dum sibi aduersantur, confirmant. Cùm enim alterni nouis rebus studeant, & inter se confligantur, instar maritimorum fluctuum, alij in alios insurgentes, addit Nicephorus, subinde atque decidentes, in varias abeunt formas, & postremò euanescunt. Contrà, veritatis ipsius causa incrementa capit, magisque in dies integrascit, & accessionem quam dam, & robur certum ex hæreticorum insultu sibi comparat.*

Lib 7. de Trinit.
Lib 4. Hist. cap 5.

4. Per quem saluat] *Vocem* omnes *ex veter. cod. adiecimus. Alludit autem ad caput primum Prouerbiorum: quo Sapientia dicitur clamare in plateis, &c. Ex quibus duo licet colligere. Primùm, vniuersos, qui in vnitate Ecclesiæ Catholicæ ad finem vsque permanserint, tandem aliquando pro certò saluandos esse. Secundùm, hanc Ecclesiam semper fuisse visibilem cœtum, & aspectabilem hominum credentium in terris cõgregationem, velut est splendor lucernæ super candelabrum posita, atque ciuitas super montem ædificata. Matth. 5.*

5. Et hæc est ἑπτάμυχος] *Alludit ad candelabrum tabernaculi Mosaici, quod lucernas septem habebat, vnam in summitate hastilis, & sex in summitatibus calamorum, quibus accensis collustrabatur tabernaculum. Exod. 25. Illud verò Ecclesiam, quæ fidei & veritatis Euangelicæ lumen vniuerso orbi profundit, adumbrasse contendit: quod probant Gregorius homil. 6. in Ezechielem, Rupertus & Beda in Exodum, atque Thomas 1. 2. quæstio. 102. artic. 4. ad 6. Dicitur autem ἑπτάμυχος, quod septem ellychnia ferret.* D

Martialis:

Illustrem cùm tota meis conuiuia flammis,
Totq; geram mixos, vna lucerna vocor.

6. Non

6. Non contemplantes] *Eadem dixit lib. 2. cap. 45. vide locum.*

7. Et multiforme] *Delenimus* multiformiter *author. vet. cod. Vult autem veterum hæreticorum viam esse variam, multiplicem, ac proinde periculosam & exitialem, propter pugnantia secum dogmata. Nonnulli verò quàm diuersa, quàm aduersa, quàm peruersa, quàm absurda, quàm secum & à veritate dissidentia sint etiam in summis fidei Christianæ capitibus proposita, ne vtriusque exercitus eorum antesignani dissitentur. Nam Conradus Schlusselburgius diœcesis Raceburgensis Superintendens, & Megapolensium Ecclesiarum generalis inspector Lutheranus scribit:* Nos certamus cum blasphemis & incredulis Caluinistis, de veritate verborum Christi, de omnipotentia æterni DEI, de veritate humanæ naturæ in Christo, de maiestate carnis IESV Christi, de testamento condito à Filio Dei, de ascensione Christi in cœlum, de præsentia IESV Christi in Ecclesia, & sacra Synaxi, de sessione Christi ad dexteram Patris. *Hæ certè controuersiæ non sunt parui momenti: imò ipsimet Sacramentarij, vertiginis & cœcitatis spiritu percussi, interdum fateri coguntur, hanc disputationem pertinere ad fundamentum. Sic enim Curans in Exegesi sacramentaria, pagina nonagesima prima scribit:* Verè controuersia est de fundamento, videlicet, de duobus articulis fidei, primò de articulo, qui docet in Christo vnitas esse duas naturas: secundò, de articulo, Ascendit in cœlum. *Hactenus ille: cui Ioannes Pappus his verbis succinit:* Agitur inter nos & Caluinistas de omnipotentia DEI, de vnione personali duarum naturarum in Christo, de communicatione idiomatum, de corpore Christi glorioso, de discrimine Sacramentorum veteris & noui Testamenti, de vi & efficacia Baptismi, de prærogatiua infantium natorum ex fidelibus parentibus, de cœna Domini, de prædestinatione, &cæt. *Quinetiam supra nominatus Schlusselburgius scribit in vno, quem edidit de Theologia Caluinistarum opere, se* ex ipsorum libris bis centum & 20. ipsorum blasphemias, errores, mendacia, antilogias, & calumnias transcribere & refutare. *Præfationis pro defensione libri concordiæ, libro vndecimo, pagina prima:*

Præfa. in li. de Theolog. Caluinistar.

Contra Sturmium, fol. 72.159 160

B

C

Quid adhuc Sacramentarij? Num & ipsi fatentur se cum Lutheranis de præcipuis plurimisque fidei Christianæ capitibus pugnare? Id certè paulò supra confitentem Curanum audiuimus. Tigurini profectò id palam agnoscunt, his in Præfatione Apologetica orthodoxi consensus, ad reformatas Ecclesias Germanicas verbis: Nec de sola Domini Cœna, sed de Christi Seruatoris nostri persona, de diuinæ & humanæ naturæ vnione, & distinctione, de corporis eius omni præsentia, & eiusdem corporali ore, tàm pijs quàm impijs communi manducatione, & eius in cœlos ascensione, & sessione ad dexteram Patris tanto disputationis feruore (inter Sacram.

D

A & Lutheran.) contenditur, vt non paucæ veterum hæreses, quæ olim damnatæ & extinctæ fuerunt, quasi ex inferis reuocatæ, caput prorsus attollant. *Sed & Iezlerus in libro Belli Eucharistici recitat quinque grauissima bella, quibus non à gregarijs & leuis armaturæ militibus; sed ab antesignanis & ducibus (inquit) præstantissimis, inter suos, & Lutheranos acerrimè pugnatum est. Beza lib. contra Brentium, fol. 622. tantum ait, inter eos esse dissidium, vt eo durante, Ecclesiæ quæ tam diuersa sentiunt, simul stare non possint. Anno denique 1592. prodijt Anonymi cuiusdam Caluiniani sub hoc nomine libellus:* Conquestio seria ac pia, delata ad iustissimum Iudicem Christum super controuersia de sacrosancta Cœna Domini: *quo satis significant, vt etiam Schlusselburgius & Sturmius disertè confitentur, se in concordiam nunquam redituros; sed eadem contentione dogmatum & animorum seipsos vexaturos, laceraturos & perdituros, donec magnus Domini dies aduenerit, &c. Et adhuc tamen non pudet Bezam, VVitakerum, Geneuenses in sua Harmonia, Tigurinos Præfatione in Orthodoxum consensum, Polonos Præfatione in Sendomiriensem consensum, Anglos Caluinianos in sua Apologia, scribere, & vt miseræ imponant plebeculæ, magno impudentiæ, mendacio coram toto mundo profiteri:* Zuinglianos & Lutheranos inter se amicos & fratres esse, & non de principijs aut fundamentis religionis nostræ dissidere? *Quid dabitur aut apponetur ad linguas tam dolosas? Sed ad Irenæum nostrum iam redeundum.*

Pag. 1. & 5.

8. Vti ne vexemur.] *Ita vetus codex: excusi habebant*, ne coniurgemur.

9. Plantata est enim Ecclesia] *Vetus codex* Ecclesia, *sensus idem. Vult enim Ecclesiam designari per Paradisum illum plantatum ab initio; quod Ambrosius Epist. 42. & lib. de Paradiso. August. lib. 13. de Ciuitat. cap. 21. & lib. 11. de Genes. cap. 25. & lib. 12. cap. 28. & 34. & lib. 4. de Baptismo, cap. 1. Et Cyprian. epist. ad Iubaianum, simili allegoria amplexantur & tuentur.*

10. Ab omni ergo ligno] *Hinc post Irenæum colligit D. Thom. 1. p. q. 97. art. 3. & Opusc. 3. cap. 188. ita præceptum fuisse Adamo, vt accedente esurie de cunctis fructibus Paradisi comederet: sicut è contrario prohibitum eidem ne de fructu ligni scientiæ boni & mali vllo modo vesceretur: tametsi alij quidam illud ad indulgentiam tantum referant.*

11. Ipsi enim confitentur.] *Gnosticos serpenti comparat, quippe qui omnem boni & mali scientiam sibi arrogantes, & alijs repromittentes, omnem cœcitatē inducunt. De hoc & Præfat. in lib. 4.*

12. Quàm oportet sapere] *Ita ex vet. cod. restituimus: excusi*, quàm oporteat. *Quod autem mox vertit, ad prudentiam, Græcè est, εἰς τὸ σωφρονεῖν. Hieronymus lib. 1. contra Iouinian. reddidit ad pudicitiam: Origenis interpres, temperantiam. Ambrosius cum vulgata editione, ad sobrietatem: omnes ad vnguem exquirenti probè.*

CAPVT

CAPVT OMNIVM QVÆ PRAEDICTA sunt, Christus est: quem hominem assumere, à Patre vniuersorum creatore mitti, & à Satana tentari oportuit, vt promissiones adimpleret, & gloriosam consummatamq; victoriam reportaret. A

CAPVT XXI.

Omnia ergo [1] recapitulans recapitulatus est, & aduersum inimicum nostrum bellum prouocans, & elidens eum, qui initio in Adã captiuos duxerat nos, & calcans eius caput, quemadmodũ [habes] in Genesi dixisse B

Genes. 3. 15. serpẽti Deum: Et inimicitiam ponam inter te, & mulierem, & inter semen tuũ, & semẽ eius: ipse tuũ [2] obseruabit caput, & tu obseruabis eius calcaneum. Ex eo enim qui ex muliere Virgine habebat nasci, secundùm [similitudinem] Adam præconabatur, obseruans caput Serpẽtis, id est semẽ, de quo ait Apo-

Galat. 3. 19. stolus in Epistola ad Galatas: Legem factorũ positam, donec veniret semen cui pro-

Galat. 4. 4. missum est. Manifestius autem adhuc in eadem ostẽdit Epistola [sic] dicẽs. Cùm autem venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suũ, factum de muliere. Neq; enim iustè victus fuisset inimicus, nisi ex muliere homo esset, qui vicit eum. Per mulierem enim homini dominatus est ab initio, semetipsum contrarium statuens homini. Propter hoc & Dominus semetipsum Filium hominis confitetur, principalem hominem illum, ex quo ea quæ secundùm mulierem est plasmatio facta, in semetipso recapitulans: [4] vti quemadmodum per hominem victum descendit in mortem genus nostrum, sic iterùm per hominem victorem ascendamus in vitam. Et quemadmodum accepit palmam mors per hominem aduersus nos, sic iterùm nos aduersus C mortem per hominem accipiamus palmam. Nõ autem Dominus antiquam illam, & primam aduersus Serpentem inimicitiam in semetipso recapitulatus fuisset, adimplens promissionem Demiurgi, & perficiens præceptum eius, si ab alio venisset patre: sed quoniam vnus, & idẽ est, qui ab initio plasmauit nos, & in fine Filium suũ

Galat. 4. 4. misit, præceptum eius perfecit Dominus, factus ex muliere, & destruens aduersarium nostrum, & perficiens hominem secundùm imaginem, & similitudinem * suam. * Dei.

Et propter hoc non aliunde eum destruxit, nisi ex dictionibus Legis, & Patris præcepto adiutore [vsus] ad destructionem, & traductionem apostatæ Angeli. Primò quidem diebus XL. ieiunans, similiter vt Moyses & Helias, postea esurijt, vt hominem eum

Matth. 4. 2. 3. Reg. 19. 8. verum, & firmum intelligamus: propriũ enim est hominis ieiunantis esurire. [5] Deinde autem, vt haberet aduersarius vbi congrederetur. Quoniam enim in principio per escam, non esurientem hominem seduxit transgredi præceptum Dei, in fine esurientem, non potuit dissuadere eam quæ à Deo esset, sustinere escam. Tentãte enim

Matth. 4. 3. Deut. 8. 3. eo, & dicente; Si filius Dei es, dic vt lapides isti panes fiant. Dominus autem per præceptum Legis repulit eum, dicens. Scriptum est, [6] Non in pane tãtùm * viuet homo. * viuit

Ad illud quidem quod ait, Si filius Dei es, tacuit. [7] Excæcauit autem eum hominis D confessione, & per paternam ditionem, primùm [eius] impetum euacuauit. Quæ ergo fuit in Paradiso repletio hominis per duplicem gustationem, dissoluta est per eam, quæ fuit in hoc mundo indigentiam.

Ille autem legaliter explosus, tentabat & ipse per mendacium rursus legitimè fa-

Matt. 4. 6. Psal. 90. 11. cere congresionem: in altissimum enim templi pinnaculum ducens eum, dixit. Si filius Dei es, mitte te deorsum. Scriptum est enim. Quoniam Angelis suis Deus mãdauit de te, & in manibus tollẽt te, ne fortè offendas ad lapidem pedem tuum. [8] mendacium abscondens per Scripturam, quod faciunt omnes hæretici. Illud enim quod Angelis suis mandauit de eo, scriptũ erat: Mitte te [autem] deorsum, de eo nulla dicebat Scriptura, sed à semetipso hãc suasionem Diabolus afferebat. Dominus itaque

Deut. 6. 16. legitimè confutauit eum, dicens. Item scriptum est, Non tentabis Dominum Deum tuum. Per eam vocem quæ est in Lege ostendens, id quidem quod est secundùm hominem, quoniam non debet homo tentare Deum. Quantum autem ad illum; quoniam in eo homine qui videbatur, non tentaret Dominum Deum suum. Elatio itaque sensus quæ fuit in serpente, dissoluta est per eam quæ fuit in homine humilitatem: &

A tem: & bis iam victus erat de Scriptura Diabolus, cùm est traductus, contraria præcepto Dei suadens, & secundùm sententiam suam Dei hostis ostensus. Qui [&] magnè

*mendacio confutatus, & quasi semetipsum colligens, vniuersam quam habebat virtutem * in mendacium ordinans, tertiò, ostendit ei sæculi regna omnia, & gloriam ipsorum, dicens, quemadmodum meminit Lucas. Hæc omnia tibi dabo, quoniam mihi tradita sunt, & cui volo, do ea, si procidens adoraueris me. Dominus itaque traducens eum qui esset, Vade (inquit) Satana, scriptum est enim, Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies. Denudans eum per hoc nomen, & se ostendens qui erat. [9] Satana Luca 4. 6.

*de reliquo enim verbum, Hebraicè Apostatam significat. Et tertiò itaque vincens eum, *in reliquum repulit à semetipso, quasi legitimè victum, & soluta est ea quæ fuerat in Adam præcepti Dei præuaricatio, per præceptum legis, quod seruauit Filius hominis, non transgrediens præceptum Dei. Satan quid.

Quis ergo Dominus Deus, cui testimonium perhibet; quẽ nemo [tẽtabit,] & quem omnes adorare oportet, & ipsi soli seruire? Omnimodo ille est sine dubio, qui & Legẽ dedit Deus. Hæc enim in Lege prædicta fuerant, & per Legis sententiam ostendit

*Domini Dominus, quoniam Lex quidem à Patre Verbum * Deum annunciat: apostata autem

*per illius Dei Angelus, *per illam destruitur vocem traductus qui sit, & victus à Filio hominis seruante Dei præceptum. Quoniam enim initio homini suasit transgredi præceptũ

B factoris, & ideo eum habuit in sua potestate: potestas autem est transgressio, & apostasia, & his colligauit hominem; per hominem ipsum iterùm oportebat victum eum contrariò colligari iisdem vinculis, quibus alligauit hominem, vt homo solutus reuertatur ad suum Dominum, [10] illa vincula relinquens, per quæ ipse fuerat alligatus, id est transgressionem. Illius enim colligatio, solutio facta est hominis, quoniam non potest aliquis intrare in domum fortis, & vasa eius diripere, nisi primùm Mat. 12. 29.

*Contraria. ipsum fortem alligauerit. * Contrario ergo in sermone eius, qui omnia fecit Dei, traducens eum Dominus, & subijciens per præceptum, præceptum autem Dei, Lex: fugitiuum eum, & Legis transgressorem, & apostatam Dei ostendens, postea [11] iam per Verbum constanter eum colligauit, quasi suum fugitiuum, & diripuit eius vasa, id est, eos qui ab eo detinebantur homines, quibus ipse iniustè vtebatur. Et captiuus quidem ductus est iustè, is qui hominem iniustè captiuum duxerat: qui autẽ antè captiuus ductus fuerat homo, extractus est à possessoris potestate, secundùm mi-

C sericordiam Dei Patris: qui miseratus est plasmati suo, & dedit salutem ei per Verbũ, id est per Christum, redintegrans: vt experimento discat homo, quoniam non à semetipso, sed donatione Dei accepit incorruptelam.

ANNOTATIONES.

1. Recapitulans] *Alludit ad illud Pauli, quo docet, Patrem per Filium omnia ἀνακεφαλαιώσασθαι, id est, instaurare, vt communis habet editio, vnà cum Ambrosio & Primasio: vel recapitulare, vt Irenæo & Hieronymo placet, id est, Christum vnum caput Angelorum, & hominum constituere, hominumq; naturam incorruptione beata donare, omni sublato mortis aculeo. Docet autem hic Irenæus Christum B. Mariæ Virginis, & Demiurgi, id est, Dei huius mundi Creatoris Filium, caput serpentis ideo contriuisse, vt & hominis antea*

D *victi iustè censeretur victoria, & mundi rector agnosceretur.*

2. Obseruabit caput] *Septuaginta τηρήσει κεφαλήν, quorum lectionem cum Irenæo sequuntur Cyprianus lib. 2. aduersus Iud. cap. 9. Ambrosius lib. de fuga seculi, cap. 7. Augu. lib. 2. de Genes. contra Manichæos, cap.* 18.

3. Secundùm similitudinem] *Ita vet. cod. excusi,* secundùm multitudinem.

4. Vti quemadmodum] *Et hoc etiam loco multis descriptum habes peccatum originale, quo omnes in vtero inficimur: quandoquidem per illud præsertim victum in mortem descêdit omne genus humanum. De eodem quoque supra scripsit, Nos per priorem generationem mortem hæreditasse: & per animalem hominem nos omnes mortuos esse, & cæt. Tantum abest ab eorum deliratione, qui paruulos fidelium ex vteris sanctificatos, sine Baptismo seruari dicunt.*

5. Deinde autem vt haberet] *Istis non dissimilia copiosè & eleganter tractat Ignatius martyr, Epistola ad Philippenses.*

6. Non in pane tantùm viuet] *Ver. cod.* viuit, *sicut editio vulgata: sed tam Græcè, quàm Hebraicè, per futurum tempus legitur* viuet, *vt habent Irenæi codices excusi.*

7. Excæcauit autem eum hominis confessione] *Quinque has voces non habet vetus codex, sed,* Visus est hac quæ excæcauit eum per hominis confessionem: *deinde vbi excusi codices,* per paternam ditionem, *vetus habet* per paternam dictionem.

8. Mendacium abscondens per Scripturam] *Apposite hæreticorum dolos, cum Satanæ astutia comparat. Nam omnis hæreticus in eo quod Deum defendere nititur, veritati eius aduersatur: veluti scribit Gregorius præfatione in librum Moralium.*

9. Satana enim verbum Hebraicum] שטן *propriè Hebræis significat aduersari, detrahere, calumniari: vnde διάβολον Græci ipsum vocarunt. Quod si magis Irenæi interpretatio adrideat, deducendum erit à* שוט *quod deficere, & diuertere significat. Iustinus in Dialogo,* Satan Iudæorum, Syrorumque lin-

 gua,

gua, desertorem significat: hæc autem vox Nas, serpentem, & ita ex vtroque vnum vocabulum componitur Satanas.

10. Illa vincula relinquens, per quæ] *vet. cod.* illi vincula relinquens, per quem, &c. *vt de dæmone sermo habeatur.* A

11. Iam per verbum] *Vetus codex*, postea iam verbum.

DOMINVS VERVS, ET DEVS VNVS, A lege declaratur, & in Euangelio per Christum eius Filium manifestatur: quem solum adorare, & ab illo omnia bona expectare oportet, non à Satana.

CAPVT XXII.

SIC igitur manifestè ostendente Domino, quoniam Dominus verus, & vnus Deus, qui à Lege declaratus fuerat: quem enim Lex præconauerat Deum,[2] hunc Spiritus ostendit Patrem, cui & seruire soli oportet discipulos Christi: & per eas quæ sunt in Lege sententias aduersarium nostrum euacuante, Lex autem Demiurgũ laudare Deũ, & ipsi soli seruire iubet nobis: iam non oportet quærere alium patrem, præter hunc, aut super hunc: quoniam vnus Deus qui iustificat circuncisionem ex fide, & præputium per fidem. Si enim alius quis erat super hunc, perfectus pater, nequaquam per huius sermones & præcepta destruxisset Satanam. Nec enim ignorantia per alteram potest dissolui ignorantiam, quemadmodum neque per labem, labes euacuari. Si igitur Lex ex ignorantia & labe est, quomodo sententiæ quæ in ea sunt,[3] diabolicã ignorantiam absoluere poterant, & fortẽ vincere? Neq; enim à minori, neq; ab æquali fortis vinci potest: sed ab eo qui plus potest. Plus autem potest super omnia Verbũ Dei, qui in lege quidem vociferatur: Audi Israël, Dominus Deus tuus, Deus vnus est: &, Diliges Dominum Deum tuũ ex tota anima tua, &, hunc adorabis, &, huic [soli] seruies. In Euangelio autem per has easdem sententias destruens apostasiam, & Patris voce deuicit fortem, & Legis* præceptum suas sententias confitetur, dicens. Non tentabis Dominum Deum tuum. Nec enim per alienam, sed per propriam Patris sui sententiam destruxit aduersariũ, & fortem vicit. Nos autem solutos per ipsum præceptum docuit, esurientes quidem sustinere eam, quæ à Deo datur escam, in sublimitate autem positos vniuersi [4] charismatis.] vel [in] operibus iustitiæ confidentes, vel ministrationis supereminentia adornatos, nequaquam extolli, neque tentare Deum, sed humilia sentire [in omnibus,] & præ manu habere: Non tentabis Dominum Deum tuum: quemadmodum & Apostolus docuit. Non alta [dicens,] sentientes, sed humilibus consentientes: nec diuitijs, nec gloria* mundi, neque præsenti phantasia capi. Scire autem quoniam Dominum Deum tuum adorare oportet, & ipsi soli seruire, & non credere ei qui falsò promisit ea quæ non sunt sua, dicens. Hæc omnia tibi dabo, si procidens adoraueris me. Ipse enim confitetur quoniam adorare eum, & voluntatem eius facere, cadere est à gloria Dei. Et quid aut suaue, aut bonum participare potest qui cecidit? Aut quid aliud sperare, & expectare potest, qui talis est, nisi mortem? Ei enim qui cecidit, proxima mors est. Deinde nec illa quæ promisit præstabit. Quomodo enim præstabit ei, qui cecidit? Deinde quoniam dominatur hominibus, & ei ipsi Deus, & nolente Patre nostro qui est in cœlis, neque passer cadet in terram. Illud igitur quod ait, Hæc [omnia] mihi tradita sunt, & cui volo do ea, vt in superbiam elatus ait. Neque enim conditio sub eius potestate est: quandoquidem & ipse vnus de creaturis est. Neque ipse hominum regnum attribuet hominibus, sed secundùm ordinationem Dei Patris, & cætera quæque, & quæ sunt erga homines, disponuntur. Dominus autem ait. Quoniam Diabolus mendax est ab initio, & in veritate non stetit. Si itaque mendax est, & non stans in veritate, videlicet non verum dicebat: Quoniam hæc omnia mihi tradita sunt, & cui volo, do ea; sed mendacium loquens.

Marginalia: Deut 6. 13. — Rom. 3. 30. — Deut 6. 4. — Deut. 6. 5. — Matt. 4. 7. — Rom. 12. 16 — Matt. 4. 10. — Mat. 10. 29. — Joan. 8. 44. — *præcepto — *mundanæ — B — C — D

ANNOTATIONES.

1. Sic igitur] *Legis veteris ac Euangelij author vnus est verus Deus ac Dominus, supra quem alius non quærendus: & is per Filium suum omnipotentem vicit hostem nostrum, & ab eius tyrannide liberos nos fecit. Ideoq; cum omni demissione, & sui mundiq; contemptu eum adorare & inuocare decet: nihil autem à Satana mendacij parente exquirendum aut sperandum.*

2. Hunc Spiritus ostendit Patrem] *Vocem* Spiritus, *ignorat vetus codex, vt de Christo, vel lege mentio fiat, non de Spiritu sancto.*

3. Diabo-

A 3. Diabolicam ignorantiam absoluere] *Vetus codex*, diabolica ignorantia soluere.
4. Charismatis] *Deleuimus* chrismatis. *Est autem* χάρισμα, *donum aliquod gratuitum siue in gratiam propriam, siue aliorum ab illo, cui confertur: quale est prophetia, miraculorum aut linguarum donum.*

DIABOLVS ASSVETVS EST MENDACIIS; quibus seductus Adam, sexto creationis die peccauit; quo tandem per Christum reparatus fuit.

CAPVT XXIII.

ASsuetus enim erat iam ad seductionem hominum mētiri aduersus Deum. Ab initio enim homini escam multam cùm Deus dedisset, ex vna autem tantum arbore præcepisset ne manducaret; quemadmodum Scriptura dicit dixisse Deum ad Adam. Ab omni ligno quod est in paradyso escam manducabitis, à ligno autem cognoscendi bonum & malum, [2] non manducabitis: quā autem die manducaueritis, morte moriemini. Ille autem mentiens aduersus Deum, tentauit hominem; quemadmodum Scriptura dicit dixisse serpentem mulieri. Quid [b] itaque dixit Deus; Ne manducaueritis ab omni ligno paradisi? [3] Et cùm illa traduxisset mendacium, & simpliciter retulisset præceptum, in eo quod diceret, Ab omni ligno paradisi * manducabitis: à fructu autem ligni quod est in medio paradiso, dixit Deus. Ex eo non manducabitis, neque tetigeritis, ne moriamini: cùm didicisset à muliere præceptum Dei; astutia vsus decepit eam denuò per falsiloquium, dicens. Non morte moriemini. Sciebat enim Deus quoniam quā die manducaueritis ex eo, aperientur oculi vestri, & eritis sicut dij, scientes bonum & malum. Primò quidem in Dei paradiso + disputabat] de Deo, quasi absente eo. [5] Magnitudinem enim ignorabat Dei. Pòst deinde ab ipsa discens dixisse Dominum, morituros eos si gustassent de prædicto ligno, [6] tertiò mendacium loquens dixit. Non morte moriemini. Sed quoniam Deus verax est, mendax autem serpens; de effectu ostensum est, morte subsecuta eos qui manducauerunt: simul enim cum esca & mortem C [adsciuerunt,] quoniam inobedientes manducabant. Inobedientia autem Dei mortem infert: propter hoc ex eo traditi sunt ei; debitores mortis effecti. [7] in ipsa itaque die mortui sunt, in qua & manducauerunt, & debitores facti sunt mortis; quoniam conditionis dies vnus. [Factum] est enim (inquit) vespere & mane dies vnus. In ipsa autem hac die manducauerunt, in ipsa autem, & mortui sunt. Secundum autem circulum, & cursum dierum, secundùm quem alia quidem prima, alia autem secunda, & alia tertia vocatur, si quis velit diligenter discere, qua die ex septem [diebus] mortuus est Adam, inueniet ex Domini dispositione. Recapitulans enim vniuersum hominem in se ab initio vsque ad finem, recapitulatus est & mortem eius. Manifestum est itaque, quoniam [8] in illa die mortem sustinuit Dominus, obediens Patri, in qua mortuus est Adam inobediens Deo. In qua autem mortuus est, in ipsa & manducauit. Dixit enim Deus, In qua die manducabitis ex eo, morte moriemini. Hunc itaque diem recapitulans in semetipsum Dominus, venit ad passionem pridie ante sabbatum, quæ est sexta conditionis dies, in qua homo plasmatus est, secundam plasmationem [9] eam quæ est à morte, per suam passionem donans. Quidam autem D rursus in millesimū annum reuocat mortem Adæ. Quoniam enim dies Domini, sicut mille anni, non superposuit autem mille annos, sed intra eos mortuus est, transgressionis adimplens sententiam. Siue ergo secundum inobedientiam, quæ est mors, siue quòd exinde traditi sint, & facti * sunt debitores mortis, siue secundū vnum & eundē diem, in quo manducauerunt, & mortui sunt, quoniam [vna] conditionis dies: siue secundum hunc circulum dierum, quia in ipsa mortui [sunt,] in qua & manducauerunt, hoc est Parasceue, quæ dicitur cœna pura, id est, sexta feria, quam & Dominus ostendit passus in ea: siue secundum quòd non sit supergressus mille annos, sed in ipsis mortuus sit: secundum omnia ergo quæ significantur, Deus quidem verax: mortui enim sunt qui gustauerunt de ligno: serpens autem mendax ostensus est, & homicida, sicut Dominus ait de eo. Quoniam ab initio homicida est, & in veritate non stetit.

Marginalia: Gen. 2. vers. 16. & 17. — [b] vtique — Genes. 3. — * manducabimus — Gene. 1. 31. — Gen. 2. & 3. — Gen. 2. 17. — Psal. 98. — * sint — Rom. 3. 4. — Ioan. 8. 44.

ANNOTATIONES. A

1. Assuetus enim erat] *De prauis diaboli suggestionibus, quidque per eas primis parentibus nostris contigerit: de Adami lapsu, morte, & reparatione.*

2. Non manducabitis] *Vetus codex addit*, ab eo, *mox quoque*, qua hora manducaueritis ab eo, *quæ particulæ ex Septuaginta sumptæ sunt: eas etiam cõseruant Cyrillus, & Procopius sacram Genesim explicantes.*

3. Et cùm illa traduxisset mendacium] *Primò mentita est dicens, Deum prohibuisse ne tangerent lignum illud: prohibitio verò tantùm facta fuerat de esu, non de tactu. Hoc ergo addidit, exaggerãs prohibitionẽ velut nimis grauem & morosam. Inde Ambrosius libr. de paradyso, cap. 12. ait*: Mulier addidit, ne tangeremus ex eo. Lapsus incipit esse initium. Secundò, mentiendo incertit, imminuitque diuinam comminationem, addens de suo, Ne fortè moriamur. Deus enim magna asseueratione dixerat, Morte morieris: mulier autem sub dubitatione refert, Ne fortè, &c. Tertiò, mentita est, dicens: Ex ligno, quod est in medio paradisi, & cæt. Nam & lignum vitæ erat in medio paradisi, quod Dominus non interdixerat. *Sicque tribus modis, vt post Irenæum obseruat Rupertus, Eua mentiendo peccauit, Diuinis verbis addendo, eademque imminuendo, & inmutando.*

4. Disputabat] *Vet. cod. auth. expunximus* disputat, *vt postea adiciuerunt pro* asciuerunt *reposuimus.*

5. Magnitudinem enim ignorabat Dei] *Crassam ignorantiam tribuit cacodæmoni, videlicet quod nescierit Deum sua immensitate vbique præsentem. Et reuera non est ambigendum Diabolos peccato suo in horrendas mentis tenebras incidisse: quandoquidem & diuinitus sibi ante lapsum infusam fidem, vnà cum propriæ salutis spe funditus amiserunt; & diuinis mysterijs, quibus collustrantur iugiter beati Angeli, omnino frustrantur. De his copiosè disputat Augustinus lib. 9. de ciuit. cap. 21.*

6. Tertiò mendacium loquens] *Plurima non solùm mendacia, sed & in Deum impia & blasphema in Serpentis oratione comprehenduntur. Primum, Deũ esse mendacem, d. Non est verum quod dixit vobis,* Morte moriemini: *ac proinde non est ei credendum. Secundum, Deum esse inuidum, quod noluisset eos esse sicut dij sapientes, quod tamen facili negotio poterant fieri. Tertium, illi arbori tantam vim insitam, vt eos immortales, & summa æqualiq, cum Deo sapientia præditos efficere posset. Quartum, Deorum pluralitatem esse in rerum natura possibilem. Quintum, hominem de vilissimo terræ limo fictum, posse industria propria ad summi Dei æqualitatem pertingere: &c. Oportet ergo, vt rectè notat Augustinus, lib. 11. de Genes. ad lit. ca. 30. menti Euæ iam insuisse quendam propriæ excellentiæ & ambitus amorem, & superbam de se præsumptionẽ, quando tam facilè leuiterque Serpenti fidem dedit.*

7. In ipsa itaque die mortui sunt] *Quomodo in illa ipsa die, cum Adam postea nongentis & triginta annis, Eua nongentis & quadraginta dicantur vixisse? Respondeo, primò mortui sunt morte spiritali, quando amissa iustitia originali & gratia, per quam homo viuit Deo, mortui sunt. Secundò, mortui sunt, quando tunc ineuitabilem mortis corporeæ necessitatem incurrerunt, quum antea possent non mori.* Cum enim primum, *inquit Theodoretus*, Dei sententia obnoxij fuerunt supplicio mortis, in singulos dies & horas velut rei mortis ipsam mortem expectabant. *Consentit Augustinus his verbis*: Eo quippe die mutata in deterius vitiataque natura, mortis etiam corporalis in eis necessitas facta est, cum qua nos necessitate nati sumus. Propter quod Apostolus non ait, Corpus quidem moriturum est propter peccatum: sed ait, Corpus mortuum est: mortuum appellans, quia iam moriendi necessitate constrictum est. *Tertiò denique Iustini martyris in Dialogo, & Irenæi præsenti sententia, mortui sunt primi parentes illa ipsa die quâ peccauerunt, si dies computetur more Dei, apud quem mille anni tanquam dies vna quæ præterijt, vt Dauid & Petrus connumerant: non autem illa ipsa die, quæ more humano viginti, & quatuor horis conficitur. Nam vterque illorum infra millesimum annum vitam istam cum morte commutauit.*

B

Quæst. 38.

Lib. 13. ciu. c. 23. & lib. 11. de Ge. ad lit. cap. 32.

Rom. 8. 10.

C

Psalm. 98. 1. Pet. 3.

8. In illa die] *Gaudentius Brixianus tractatu in Exodum*: Sexta feria qua hominem Deus fecerat, pro eodem passus est: & die Dominica, in qua sumpserat mundus exordium, resurrexit, *&c.*

6. Eam quæ est à morte] *Vet. cod.* & eam quæ est ad mortem.

DE DIABOLI PERPETUO MENDACIO, *Potestatibus, quibus nos parere oportet, atque imperijs terrenis, quatenus à Deo, non autem à Diabolo constituantur.*

D

CAPVT XXIV.

Matt. 4. 9. Luc 4. 6. Prou. 1. 1. Prou. 8. 16.

SICVT ergo in principio mentitus est, ita & in fine mentiebatur, dicens: [1]Hæc omnia mihi tradita sunt, & cui volo, do ea.] Non enim ipse determinauit huius sæculi regna, sed Deus. Regis enim cor, in manu Dei. Et per Salomonem autem ait Verbum, Per me Reges regnant, & * potestates tenent iustitiam. [2]Per me principes exaltantur, & tyranni terræ Et Paulus Apostolus hoc ipsum ait. [3]Omnibus potestatibus sublimioribus subiecti estote: non est enim potestas, nisi à Deo. Quæ autem sunt, à Deo dispositæ sunt. Et iterum de ipsis ait. Non enim sine causa gladium portat, Dei enim minister est, vindex in iram ei qui malè operatur. Quoniam hæc autem non de Angelicis potestatibus, nec de inuisibilibus

* potentes

Rom. 13. 1.

A bilibus principibus dixit, quomodo quidam audent exponere: sed de his quæ sunt
* homine * hoc secundùm * homines potestates, ait. Propter * hæc enim & tributa præstatis, mini-
stri enim Dei sunt, in hoc ipsum seruientes. 4 Hoc autem & Dominus cōfirmauit,
non faciens quidem quod à Diabolo suadebatur: tributorum autem exactoribus, Mat. 17. 27.
* dari iubens pro se, & pro Petro * dare tributum. Quoniā ministri Dei sunt, in hoc ipsum Rom. 13. 6.
deseruientes. Quoniam enim absistens à Deo homo, in tantum efferauit, vt etiam
consanguineum hostem sibi putaret, & in omni inquietudine, & homicidio, & a-
uaritia sine timore versaretur; imposuit illi Deus humanum timorem, (non enim
cognoscebant timorem Domini) vt potestati hominum subiecti, & lege eorū astri-
* propositum cti, aliquid assequantur iustitiæ, & moderentur ad inuicem [in] manifesto * positum
gladium timentes, sicut Apostolus ait. Non enim sine causa gladium portat: Dei e-
* hæc nim minister est, vindex in iram ei qui malè operatur. Et propter * hoc & ipsi magi- Rom. 13. 4.
stratus indumentum iustitiæ leges habentes; quæcunq; iustè & legitimè fecerint, de
his non interrogabuntur, neque pœnas dabunt. Quæcunque autem ad euersionem
iusti, iniquè & impiè contra legem, & more tyrannico [exercuerint,] in his & peri-
B bunt iusto iudicio Dei, ad omnes æqualiter perueniente, & in nullo deficiente. Ad
vtilitatem ergò Gentilium, terrenum regnum positum est à Deo: sed non à diabo-
lo, qui nunquam omninò quietus est, imò qui nec ipsas quidem Gentes vult in trā-
quillo agere, vt timentes regnum humanum, non se alterutrum homines vice pi-
scium consumant, sed per legum positiones repercutiant multiplicem Gentilium
iniustitiam. Et secundùm hoc ministri Dei sunt, qui tributa exigunt à nobis, in hoc
ipsum seruientes, quæ sunt potestates, à Deo ordinatæ sunt. Manifestum est quoniā
mentitur Diabolus, dicens: Mihi tradita sunt, & cui volo, do ea. 5 Cuius enim iussu Matth. 4. 9.
homines nascuntur, huius iussu & Reges constituuntur, apti his qui in illo tempo-
* correptionem re ab ipsis [regantur.] Quidam enim illorum ad * correctionem & vtilitatem subie-
ctorum dantur, & conseruationem iustitiæ: quidā autem ad timorem, & pœnam, &
increpationem: quidam autem ad illusionem, & contumeliam, & superbiā, quem-
admodum & digni sunt: Dei iusto iudicio, sicut prædiximus, in omnibus æqualiter
superueniente. Diabolus autem, quippe Apostata existens Angelus, hoc tantùm
* detegit potest, quod * egit in principio, seducere, & abstrahere mentem hominis, ad trans-
grediendа præcepta Dei, & paulatim 6 obcæcare] corda eorum [qui conarentur] ser-
C uire ei, & ad obliuiscendum quidem verum Deum: ipsum autem quasi Deum ado-
rare. Quemadmodum autem si quis Apostata regionem aliquam hostiliter capiēs,
perturbet eos qui in ea sunt, vt Regis gloriam sibi vindicet, apud ignorantes, quòd
Apostata, & latro sit: sic etiàm Diabolus, cùm sit vnus ex Angelis his, qui super spi-
ritum aëris præpositi sunt, quemadmodū Paulus Apostolus in ea quæ est ad Ephe- Ephes. 6. 12.
sios, manifestauit, 7 inuidēs homini, Apostata à diuina factus est Lege. Inuidia enim
aliena est à Deo. Et quoniam per hominem traducta est Apostasia eius, & examina-
* ad hoc, tio sententiæ eius, homo factus est, * adhuc magis magisque semetipsum contrari-
um constituit homini, inuidens vitæ eius, & in sua potestate hypostatica volens
concludere eum. Omnium autem artifex Verbum Dei, per hominem vincēs eum,
& Apostatam ostendens, è contrario subiecit eum homini. Ecce, dicens, do vobis Luc. 10. 19.
potestatem calcandi super serpentes, & scorpiones, & super omnem virtutem ini-
mici, vt quemadmodum dominatus est homini per apostasiam, sic iterum per ho-
minem recurrentem ad Deum, euacuetur apostasia eius.

D

ANNOTATIONES.

1. Hæc omnia] *Decem has voces, quæ apertè desiderabantur, ex vet cod. restituimus.*

2. Per me principes] *Vet. cod.* Per me principes excitabuntur, & tyranni per me regnant terram.

3. Omnibus potestatibus sublimioribus subiecti estote] *Ita locum hunc Apostoli exprimit in commentarijs Ambrosius. Communis editio*, Omnis anima potestatibus.

4. Hoc autem & Dominus confirmauit] *Principibus sæculi obedientiam tributaque præstanda Christus approbauit, natus tempore census, soluens didrachma, iubens reddere Cæsari quæ sunt Cæsaris, & Pilato potestatem desuper datam agnoscens. Vnde & Paulus:* Cui tributum *debetur*, tributum *soluatur. Et Iustinus martyr in Apologia refert, ab illa Cæsaribus præstandos Christianos sua tempestate omnium primos & promptissimos fuisse. De his nuper latius egimus Com. nostris in Esther.*

5. Cuius enim iussu] *Hinc liquet quanta pietate, veneratione fide, & obedientia Imperatores, Reges, & Magistratus politicos exceperint primarij religionis nostræ Christianæ Antistites: etiamsi illius pietatis illi ignari essent: imò & acerrimos oppugnatores eos haberent: quos vtinam vel in hac saltem parte imitarentur nostræ ætatis Gnostici. Porrò qualis illorum disciplina de Magistratu ciuili fuerit, cum Irenæo pluribus enarrant Iustinus, Athenagoras, Tertullianus in Apo-*

 logijs:

logijs, Theophilus Antiochenus libr. 1. & 2. ad Autolycum, Origines homil. 4 in Iudicum.

6. Obcæcare corda eorum qui conarentur] ita restituimus ex vetere codice: excusi omnes, obserare corda eorum conatur. &c.

7. Inuidens homini] Basilius, Inuidia ad bellum internecinum aduersus hominem, impulsum dæmonem scribit, quippe qui doleat ob præclara dona à Deo homini concessa. Idem quoque hom. in aliquot scripturæ locos diffusè & ornatè ostendit ipsum & proprium diaboli vitium esse: ea de re illum μισάνθρωπον appellat. A

ANTICHRISTI FRAVS, SVPERBIA, & Tyrannicum regnum, prout à Daniele & Paulo descripta sunt.

CAPVT XXV.

ET non tantùm [1] per ea quæ dicta sunt, sed & per ea quæ erunt sub Antichristo ostenditur, quoniam existens apostata & latro, quasi Deus vult adorari: & cùm sit seruus, regem[se] vult præconari. Ille enim [2] omnem suscipiens diaboli virtutem, veniet non quasi rex iustus, nec quasi in subiectione Dei legitimus: sed impius, & iniustus, & sine Lege quasi apostata, & iniquus, & homicida quasi latro, diabolicam apostasiam in se recapitulans, & [3] idola quidem seponens, ad suadendum quòd ipse sit Deus, se autem extollens vnum idolum, habens[in semetipso]reliquorum idolorum varium errorem: vt hi qui per multas [4] abominationes]adorant Diabolum, hi per hoc vnum idolū seruiant ipsi, de quo Apostolus in epistola, quæ est ad Thessalo. 2. ait sic: Quoniam nisi venerit abscessio primùm, & reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui aduersatur & extollit se super omne quod dicitur Deus, aut colitur: ita vt in tēplo Dei sedeat, ostendens semetipsum tanquam sit Deus. Manifestè igitur Apostolus ostendit * aduentum eius, & quoniam extollitur super omne quod dicitur Deus, vel quod colitur, [hoc est,]super omne idolum. Hi enim sunt qui dicuntur qu idē ab hominibus, non sunt autem dij. [5] Et quoniam ipse se tyrannico more conabitur ostendere Deum: super hæc autem manifestauit & illud, quod à nobis per multa ostensum est, quoniam Hierosolymis templum per dispositionem veri Dei factum est. Ipse enim Apostolus ex sua persona diffinitiuè templum illud dixit Dei. Ostendimus autem & in 3. libro, nullum ab Apostolis ex sua persona Deum appellari, nisi eum qui verè sit Deus, Patrem Domini nostri, cuius iussu hoc quod est in Hierosolymis factum est templum, ob eas causas quæ à nobis dictæ sunt: [6] in quo aduersarius sedebit, tentans semetipsum [7] Christum ostendere, sicut & Dominus ait. Cùm autem videritis abominationem desolationis, quæ dicta est [8] per Danielem Prophetam, stantem in loco sancto, qui legit intelligat. Tunc qui in Iudæa sunt, fugiāt in montes, & qui in tecto est non descendat tollere quicquam de domo. Erit enim tunc pressura magna, qualis non est facta ab initio sæculi vsque nunc, sed neq; fiet. Daniel autem nouissimi regni finem respiciens, id est, nouissimos decem reges, in [quos] * diuideretur regnum illorum, super quos filius perditionis veniet, cornua dicit decem nasci bestiæ; & alterum cornu pusillum nasci in medio ipsorum, & tria corpora de prioribus [9] eradicari] à facie eius. Et ecce, (inquit) oculi quasi oculi hominis in cornu hoc, & os loquens magna, & aspectus eius maior reliquis videbatur, & cornu illud faciebat bellum aduersus sanctos, & valebat aduersus eos, quoadusque venit vetustus dierum, & iudicium [10] dedit sanctis] altissimi Dei, & [11] tempus[peruenit,] & regnum obtinuerunt sancti. Postea in exolutione visionum dictum est ei: Bestia quarta, regnum quartum erit in terra, quod eminebit super reliqua regna, & manducabit omnem terram, & conculcabit eam, & concidet: [12] de decem cornibus eius, decem reges exurgent: & post eos surget alius, qui [13] superabit alios omnes, qui ante eum fuerunt, & reges tres [14] deminorabit, & verba aduersus altissimum Deum loquetur, & sanctos altissimi Dei conteret, & cogitabit [15] demutare tempora & legem: & dabitur in manu eius, vsque ad tempus temporum & dimidium tempus, hoc est triennium & sex menses, in quibus veniens regnabit super terram. De quo iterum & Apostolus Paulus in 2. ad Thessalonicenses, simul & causam aduentus eius annuncians sic ait. Et tunc reuelabitur iniquus, quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet præsentia aduentus sui, cuius est aduentus secundum operationem satanæ, in omni virtute, & signis, & portentis mendaciorum, & omni seductione malitiæ pereuntibus, pro eo quod dilectionem veri-

Marginalia: B; 2. Thes. 2. 3. & 4.; *Apostasiæ; C; Marc. 13. 14.; Dan. 9. 25.; Mat. 24. 17.; Dan. 7. 8. 9. &c.; *diuideretur; Dan. 7. 20. 21. &c.; D; Dan. 7. 23. &c.; 2. Thes. 2. 8.

A veritatis non receperunt, vt salui fierẽt. Et ideò mittit eis Deus operationem erro-
ris, vt credant mendacio, vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed
consenserunt iniquitati. Et Dominus autem hoc* idem non credentibus sibi dice-
* item bat, Ego veni in nomine Patris mei, & nõ recepistis me: [16] cùm autem alius venerit Ioan. 5. 43
in nomine suo, illum recipietis, alium dicens Antichristum, quoniam alienus est à
* qui Domino: & ipse est iniquus iudex, qui à Domino dictus est,* quoniam Deum non Luc. 18. 4 5.
timebat, neque hominem reuerebatur, ad quem fugit vidua oblita Dei, id est, terre-
na Hierusalem, ad vlciscendum de inimico. Quod & faciet in tempore regni sui: [17]
transferet regnum in eam, & in templo Dei sedebit, seducens eos qui adorant eum,
quasi ipse sit Christus: Quapropter ait Daniel iterum. Et sanctum desolabitur: [18] & Dan. 8. 12.
datum est in sacrificium * peccatũ, & proiecta est in terra iustitia, & fecit, & prospe-
* peccantium, rè cessit. [Et] Gabriel Angelus exoluens eius * visionem, hoc ipso dicebat. Et in nò- Dan. 8. 23.
* visiones, uissimo regni ipsorum exurget rex improbus facie valde, & intelligens quæstiones,
& valida virtus eius, & admirabilis, [19] & [corrumpet, & diriget,] & faciet, & extermi-
nabit fortes, & populum sanctum, & iugum torquis eius. Dirigetur dolus in manu
eius, in corde suo exaltabitur, & dolo disperdet multos, & ad perditionem * multo-
B rum stabit, [20] & quomodo vna manu conteret. Deinde & tempus tyrannidis eius
* ipsorum significat, in quo tempore fugabuntur Sancti, [21] qui purum sacrificiũ offerunt Deo.
Et in dimidio hebdomadis (ait) tolletur sacrificium [22] & libatio,] & in templo abo-
minatio desolationis, & vsque ad consummationem temporis consummatio da- Dan. 9. 27.
bitur super desolationem. Dimidium autem hebdomadis tres sunt anni & menses
sex: ex quibus omnibus non tantùm quæ sunt apostasiæ manifestantur; & quæ sunt
eius, qui in se recapitulatur omnem diabolicum errorem: sed & quoniam vnus &
idem Pater Deus, qui à Prophetis annunciatus est, à Christo autem manifestatus. Si
* in enim * à Daniele Propheta sunt dicta de fine, Dominus comprobauit: Cùm videri-
tis, dicens, abominationem desolationis, quæ dicta est per Danielem Prophetam: Mat. 24. 15. Dan. 9. 23.
Danieli autem Angelus Gabriel exsolutionem visionum fecit. Hic autem est Arch-
angelus Demiurgi, & idem Mariæ euangelizauit manifestum aduentum, & incar- Luc. 1. 26.
nationem Christi. Vnus & idem Deus manifestissimè ostenditur, qui Prophetas
misit, & Filium præmisit, & nos vocauit in agnitionem suam.

C

ANNOTATIONES.

1. Per ea quæ dicta sunt.] *Multa & notatu digna differit hoc loco & infrà de Antichristo Irenæus: ex quibus hoc imprimis obseruandum occurrit, quod verum & singularem hominem fore illum docet, cùm tribum ex qua nascetur, nomina, quibus fortassis appellabitur, tempus durationis regni eius, tyrannidem, astutiam, dolosq; tam diligenter & sigillatim testimonio & authoritate sacræ paginæ persequitur: inficientur licet Magdeburgenses, & quotquot ferè hoc sæculo ab Ecclesia Romana defecerunt. Horum hæresim quia satis superq; ex sacris literis & Patrum interpretationibus, refellit vir perdoctus Nicolaus Sanderus libr. 8. de visibili monarchia Ecclesiæ, obiectionibusq; contradicentium satisfecit, ob id, huic negotio supersedemus, ne actum agere videamur.*

D 2. Omnem suscipiens Diaboli virtutem.] *Caue ne diabolum ipsum phantastico & laruato corpore humano contectum Antichristum ipsum cum Hippolito martyre interpreteris: quandoquidem Apostolus nominet illum hominem peccati, spiritu oris Christi interficiendum. Ea autem ratione omnem diaboli virtutem suscipere dicitur, quòd omninò ad voluntatem Satanæ, se suasq; vires & artes accommodaturus sit. Quin & in conceptione ipsius, ait author Tractatus de Antichrist. apud August.* Diabolus simul in matris eius vterũ intrabit, & ipsam replebit, circumdabit, obumbrabit, interius exteriusque possidebit. *Contra opinionem Hippolyti disputant Hieronymus in 7. cap. Danielis Damascenus lib. 4. cap. 28. Theophylactus & Oecumenius in 2. cap. 2. ad Thessalon.*

3. Idola quidem seponens] *Hippolytus martyr post Irenæum, oratione de cõsummatione sæculi,* In primordijs suis clemẽs erit, factus ad dilectionem, quietus, religiosus, pacificus, qui odio prosequatur iniustitiam, detestetur munera, idola non admittat, amet scripturas, &c. *Quorum in sententiam conueniunt Cyrillus Ierosolymitanus catech. 15. Ephrem serm. de Antichristo, Chrysostomus, Theodoretus, Theophylactus in 2 cap. 2 ad Thess. Hier. qu. 11. ad Algasiam. Damascenus lib. 4. cap. 28. qui arbitrantur omnes, id confirmari ex Danielis cap. 8. & 11 & 2. Thess. 2.* Istud verò faciet fraudulento & simulato consilio, *inquit Hippolytus,* vt circumueniat omnes, vt se regem creent, quod facilè obtinebit à Iudæis.

4. Abominationes] *Ita ex veteri codice reposuimus: excusi,* dominationes.

5. Et quoniam ipse se tyrannico more.] *Hippolytus martyr:* Elatus corde incipiet exaltare seipsum & glorificare tanquam Deum, persecutione sanctos, & blasphemia Christum incessens. Dicet autem. Quis princeps tam potens atque ego? quis Deus magnus præter me? &cæt. *Diabolicam hanc elationem Antichristo quoque tribuunt, Theodoretus in 11. & Hieronymus in 7. cap. Danielis: Author tractatus de Antichristo, Damascenus libro quarto, capite vigesimo octauo. Hugonis Letheriani verba subijciam:* Idolis nullum obsequium præstabit: non enim idololatra erit, sed Deo nostro per omnia contrarius: omnes deos Gentium vt muta simulachra confringet: nullius penitus imagini cultum exhibebit, quia se solum pro

Deo iubebit adorari &c. *Lib. de reg. essu animarum cap. 43.*

6. In quo aduersarius sedebit] *Apostolus 2. ad Thessa. 2. docet filium perditionis in templo Dei sessurũ esse, quod de Ierosolymitano illo olim extincto à Solomone, totius solo æquato & instaurato, intelligi volunt Hieronymus quæstione 11. ad Algasiam. Augustinus 20. de ciuit. Dei cap. 9. & tractatu de Antichristo. Chrysostomus in 2. ad Thessalon. 2. Hippolytus martyr Ireneo consentiens ait.* Christus ostendit carnem suam tanquam templum, ac suscitauit tertia die: sic iste Hierosolymis suscitauit templum lapideum. *Et postea:* Templum construet Hierosolymis, quod confestim excitatum tradet Iudæis *Consentiunt Damascenus lib. 4. cap. 28. Methodius in reuelationibus. Anselmus in 2. Thes.* B. *Ambrosius in 21 Lucæ. Alij templi nomine, Ecclesias cœtusque omnes credentium designari coniiciunt, quibus varijs artibus illudem imperabit.*

7. Christum ostendere] *Vetus codex vocem* Christum, *non habet: Cæterum, impietatem filij perditionis Antichristi recitat, qua loco & nomine Christi Saluatoris, seipsum tentabit supponere & venditare, dicens: Ego sum Christus. Iudæos autem præcipuè mente iam alienatos seducet, Christo præmonente, Si alius venerit, illum recipietis. Horrendum hoc facinus Hippolytus latius explicans nouem articulos enumerat, in quibus seductor ille Christum imitari conabitur. Augustinus,* filium Dei omnipotentis se esse mentietur. Et postea Hierosolymam veniens circumcidet se dicens: Ego sum Christus vobis repromissus, qui ad salutem vestram veni. *Ambrosius in 21. Lucæ,* Antichristus ex scripturis disputabit se esse Christum. *Theodoretus in 2. cap. ad Thessal.* Seipsum Christum nominabit. *Cyrillus Ierosolim. Catech. 15.* Satanas inducet quendam hominem falsò seipsum Christum appellantem, ac per hanc appellationem Iudæos decipientem &c. *Cùm itaque tam ex diuinis scripturis, quàm Patribus manifestum sit, Antichristum pro Messia & Saluatore mundi se venditaturum, istudq́; nullis vnquã Pontificum Romanorum de seipso prædicauerit, toto cœlo aberrant huius temporis hæretici, cùm hoc probrum Apostolicæ sedi tribuunt.*

Ioan. 5.

8. per Danielem] *Sic Græcus Matthæi contextus,* διὰ Δανιὴλ: *communis editio,* à Daniele, *sed idem.*

9. Eradicari] *Deleuimus* eradicare *aut. vet. codic.*

10. Dedit sanctis] *Codices excusi,* dedit sanctus.

11. Tempus præuenit] *Ita legunt codices excusi, quibus concors est Græca Danielis lectio,* καὶ ὁ καιρὸς ἔφθασε *Hieronymus,* Tempus aduenit. *Vetus codex,* peruenit: *quod communi editioni melius quadrat.*

12. De decem cornibus] *Vetus codex,* & A decem cornua. *Consentiunt Hebraica & Græca lectio, communisq́ue Latina editio.*

13. Superabit alios] *Septuaginta,* ὃς ὑπεροίσει κακοὺς πάντας, *qui superabit malos omnes. Sanctes,* Et ipse maior erit prioribus. *Vatablus,* differens à prioribus. *Communis editio,* potentior prioribus. *Vetus codex,* subruet malos *legit: non malè. Alioqui, omnibus malis præstabit, superior erit.*

14. Deminorabit] *Vetus codex,* dehonorabit. *Septuaginta* ταπεινώσει. *Sanctes & communis editio,* humiliabit. *Vatablus,* opprimet.

15. Demutare] *Vetus codex,* se mutare.

16. Cùm autem alius venerit] *Ex hoc testimonio veteres rectè colligunt nouissimum Antichristum singularem fore hominem, qui sic Christo directè opponitur. Deinde, Iudæos initio, contentioso studio eidem* B *adhæsuros tanquam suo, totque sæculis desiderato Messiæ. Atque hoc post Irenæum ita colligunt Hieronymus quæst. 11. Ad Algasiam, Augustinus tractatu 29. in Ioannem, Ambrosius in cap. 2. secundæ ad Thess. Theodoretus Epitome diuinorum decretorum. Non est aut erit itaque nouissimus Antichristus aliquod regnum aut imperium, non Ecclesia aliqua, non successio longa pontificum: vt imperitè iuxta ac impiè contendunt nouissimi hæretici.*

17. Transferet regnum in eam] *Metropolim ac sedem ipsam regni Antichristi, Ierusalem fore cum Irenæo sentit Hippolytus, quando regnum templumque Iudæorum suscitaturum, & gentem eam præ cæteris charam habiturum esse tradit. Author tractatus de Antichristo:* Hierosolymam veniens; suam sedem in templo sancto ponet.

C 18. Et datum est in sacrificium peccatum]. *Vetus codex:* peccantium. *Septuaginta:* ἐδόθη ἐπὶ τὴν θυσίαν ἁμαρτία, *datum est aduersus hostiam peccatum. Sanctes,* Tempus dabitur contra iuge sacrificium propter præuaricationem.

19. Et corrumpet] *Ita vetus codex: excusi,* & corrumpit & dirigit.

20. Et quomodo vna manu] *Vetus codex:* oua manuum. *Septuaginta:* καὶ ὡς ὠὰ ἐν χειρὶ συντρίψει, quasi oua manu conteret: *Sanctes, Vatablus, & communis editio:* sine manibus conteretur.

21. Qui purum sacrificium] *Hippolytus* D *martyr & Effrem Syrus hoc ipsum de sanctissimo Eucharistiæ sacrificio interpretantur: quod tum Antichristi & ministrorum eius tyrannide, vel penitus intermittetur, vel in abditis & occultis locis duntaxat celebrabitur. Viderint ergo Lutherani, Caluiniani, Anabaptistæ, & alij huius æui sectarij, quàm latam ei viam parẽt, & communiant.*

Orat. de Antichrist.

22. Et libatio] *Ita vetus codex. Septuaginta,* σπονδὴ, *id est,* libamen. *Sanctes & Vatablus,* oblatio. *Communis editio,* sacrificium.

Itaque deleuimus leuatio.

QVIA

A *QVIA IOANNES ET DANIEL PRAEDIXErunt Imperij Romani dissolutionem & desolationem, quæ finem mundi & regnum Christi æternum præcedet: refelluntur alium à Demiurgo patrem confingentes Gnostici, Satanæ organa, quorum opera nunc Deum apertè blasphemat.*

CAPVT XXVI.

Anifestius adhuc etiam de nouissimo tempore, & de his qui sunt in eo decem regibus, in quos diuidetur quod nunc regnat imperium, significauit Ioannes Domini discipulus in Apocalypsi, edisserens quæ fuerint decem cornua, quæ à Daniele visa sunt; dicens sic dictum esse sibi. Decem cornua quæ vidisti, decem reges sunt, qui regnum [nondum] acceperunt, sed potestatem quasi reges, vna hora accipient cum bestia. Hi vnam sententiam habent, & virtutem & potestatem suam bestiæ dant. Hi cum agno pugnabunt, & agnus vincet eos, quoniam Dominus dominorum est, & Rex regum. Manifestum est itaque quoniam ex his tres interficiet ille qui venturus est, & reliqui subijcientur ei, & ipse octauus in eis, & vastabunt Babylonem, & comburent eam igni, & dabunt regnum suum bestiæ, & effugabunt Ecclesiam: pòst deinde ab aduentu Domini nostri destruentur. Quoniam enim oportet diuidi regnum, & sic deperire, sicut Dominus ait. Omne regnum diuisum in se, desolabitur: & omnis ciuitas & domus diuisa in se, non stabit. Diuidi igitur & regnum, & ciuitatem, & domum oportet in decem, & propterea iam partitionem & diuisionem præfigurauit, & diligenter Daniel finem quarti regni digitos ait pedum esse [eius] imaginis, quæ à Nabuchodonosor visa est, in quos venit lapis sine manibus præcisus, & quemadmodum ipse ait: Pedis pars quidem aliqua ferrea, & pars aliqua fictilis, quoadusque abscissus est lapis sine manibus, & percussit imaginem in pedes ferreos & fictiles, &* comminuit] eos vsque ad finem. Pòst deinde in exolutione ait. Et quoniam vidisti pedes & digitos, partem quidem fictilem, partem autem ferream, regnum diuisum erit, & radix ferrea erit in eo, quemadmodum vidisti ferrum commixtum testæ: & digiti pedum pars quidem aliqua ferrea, pars autem aliqua fictilis. Ergo decem digiti pedum, hi sunt decem reges, in quibus [diuidetur] regnum: ex quibus quidam quidem fortes & agiles, siue efficaces; alij autem pigri & inutiles erunt, & non consentient quemadmodum Daniel ait: Pars regni erit fortis, & ab ipsa parte erit minuta; quoniam vidisti ferrum commixtum testæ, commixtiones erunt in semine hominum, & non erunt adiuncti inuicem, quemadmodum ferrum non commiscetur cum testa: Et quoniam finis fiet, inquit: Et in diebus regum illorum excitabit Deus cæli regnum, quod in æternum non corrumpetur, & regnum eius alteri populo non relinquetur. Comminuet & ventilabit omnia regna, & ipsum exultabitur in æternum. Quemadmodum vidisti quoniam de monte præcisus est lapis sine manibus, & comminuit testam, ferrum & æramentum & argentum & aurum. Deus magnus significauit regi quæ futura sunt post hæc, & verum est somnium, & fidelis interpretatio eius. [Sic] ergo Deus magnus significauit per Danielem futura, & per Filium confirmauit, & Christus est lapis, qui præcisus est sine manibus, qui destruet temporalia regna, & æternum [inducet] quæ est iustorum resurrectio. Resuscitabit (ait) Deus cæli regnum, quod in æternum nunquam corrumpetur.

Apoc. 17. 12.
B
Matt. 12. 25.
Dan. 2. 33.
C
Dan. 2. 39.
Dan. 2. 44.
D

Confutati resipiscant qui Demiurgum respuunt, & non consentiunt ab eo Patre præmissos Prophetas, à quo & Dominus venit: sed asseuerant ex differentibus virtutibus factas esse Prophetias. Quæ enim à Demiurgo prædicta sunt similiter per omnes Prophetas, hæc Christus in fine perficit, ministrans Patris sui voluntati, & adimplens secundum humanum genus dispositiones. Qui ergo blasphemant Demiurgum, vel ipsis verbis & manifestè, quemadmodum qui à Marcione sunt; vel secundùm euersionem sententiæ, [quemadmodũ] qui à Valentino sunt: & omnes qui falsò dicuntur esse Gnostici, organa Satanæ ab *omnibus Deum colentibus cognoscantur esse, per quos Satanas nunc & non ante, *ausus est maledicere Deo, qui ignẽ æternum præparauit omni apostasiæ. Nam ipse per semetipsum nude* non audebat blasphemare suum Dominum, quemadmodum & initio per serpentem seduxit hominẽ, quasi latens Deum. Bene Iustinus dixit, quoniam ante Domini aduentũ, nunquam ausus

* hominibus.
* visus
* non audet.

CAPVT OMNIVM QVÆ PRAEDICTA sunt, Christus est: quem hominem assumere, à Patre vniuersorum creatore mitti, & à Satana tentari oportuit, vt promissiones adimpleret, & gloriosam consummatamq; victoriam reportaret.

A

CAPVT XXI.

Mnia ergo [1] recapitulans recapitulatus est, & aduersum inimicum nostrum bellum prouocans, & elidens eum, qui initio in Adã captiuos duxerat nos, & calcans eius caput, quemadmodũ [habes] in Genesi dixisse B
Genes 3.15. serpẽti Deum: Et inimicitiam ponam inter te, & mulierem, & inter semen tuũ, & semẽ eius: ipse tuũ [2] obseruabit caput, & tu obseruabis eius calcaneum Ex eo enim qui ex muliere Virgine habebat nasci; secundùm similitudinem] Adam præconabatur, obseruans caput Serpẽtis, id est semẽ, de quo ait Apo-
Galat.3.19. stolus in Epistola ad Galatas: Legem factorũ positam, donec veniret semen cui pro-
Galat. 4. 4. missum est. Manifestius autem adhuc in eadem ostẽdit Epistola [sic] dicẽs. Cùm autem venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suũ, factum de muliere. Neq; enim iustè victus fuisset inimicus, nisi ex muliere homo esset, qui vicit eum. Per mulierem enim homini dominatus est ab initio, semetipsum contrarium statuens homini. Propter hoc & Dominus semetipsum Filium hominis confitetur, principalem hominem illum, ex quo ea quæ secundùm mulierem est plasmatio facta, in semetipso recapitulans: [4] vti quemadmodum per hominem victum descendit in mortem genus nostrum, sic iterùm per hominem victorem ascendamus in vitam. Et quemadmodum accepit palmam mors per hominem aduersus nos, sic iterùm nos aduersus C
mortem per hominem accipiamus palmam. Nõ autem Dominus antiquam illam, & primam aduersus Serpentem inimicitiam in semetipso recapitulatus fuisset, adimplens promissionem Demiurgi, & perficiens præceptum eius, si ab alio venisset patre: sed quoniam vnus, & idẽ est, qui ab initio plasmauit nos, & in fine Filium suũ *Dei.
Galat 4.4. misit, præceptum eius perfecit Dominus, factus ex muliere, & destruens aduersarium nostrum, & perficiens hominem secundùm imaginem, & similitudinem * suam. Et propter hoc non aliunde eum destruxit, nisi ex dictionibus Legis, & Patris præcepto adiutore [vsus] ad destructionem, & traductionem apostatæ Angeli. Primò quidem diebus XL. ieiunans, similiter vt Moyses & Helias, postea esurijt, vt hominem eum
Matth 4. 2. verum, & firmum intelligamus: propriũ enim est hominis ieiunantis esurire. [5] De-
3 Reg. 19. 8. inde autem, vt haberet aduersarius vbi congrederetur. Quoniam enim in principio per escam, non esurientem hominem seduxit transgredi præceptum Dei, in fine esurientem, non potuit dissuadere eam quæ à Deo esset, sustinere escam. Tentãte enim
Matth. 4. 3. eo, & dicente; Si filius Dei es, dic vt lapides isti panes fiant. Dominus autem per præ- *viuit
Deut. 8. 3. ceptum Legis repulit eum, dicens. Scriptum est, [6] Non in pane tãtùm * viuet homo. Ad illud quidem quod ait, Si filius Dei es, tacuit. [7] Excæcauit autem eum hominis D
confessione, & per paternam ditionem, primùm [eius] impetum euacuauit. Quæ ergo fuit in Paradiso repletio hominis per duplicem gustationem, dissoluta est per eam, quæ fuit in hoc mundo indigentiam.

Ille autem legaliter explosus, tentabat & ipse per mendacium rursus legitimè fa-
Matt. 4. 6. cere congressionem: in altissimum enim templi pinnaculum ducens eum, dixit. Si
Psal. 90. 11. filius Dei es, mitte te deorsum. Scriptum est enim. Quoniam Angelis suis Deus mãdauit de te, & in manibus tollẽt te, ne fortè offendas ad lapidem pedem tuum. [8] mendacium abscondens per Scripturam, quod faciunt omnes hæretici. Illud enim quod Angelis suis mandauit de eo, scriptũ erat: Mitte te [autem] deorsum, de eo nulla dicebat Scriptura, sed à semetipso hãc suasionem Diabolus afferebat. Dominus itaque
Deut. 6. 16. legitimè confutauit eum, dicens. Item scriptum est, Non tentabis Dominum Deum tuum. Per eam vocem quæ est in Lege ostendens, id quidem quod est secundùm hominem, quoniam non debet homo tentare Deum. Quantum autem ad illum; quoniam in eo homine qui videbatur, non tentaret Dominum Deum suum. Elatio itaque sensus quæ fuit in serpente, dissoluta est per eam quæ fuit in homine humilitatem: &

A tem:& bis iam victus erat de Scriptura Diabolus, cùm est traductus, contraria præcepto Dei suadens,& secundùm sententiam suam Dei hostis ostensus. Qui [&] magnè confutatus,& quasi semetipsum colligens, vniuersam quam habebat virtutem * in mendacium ordinans,tertiò,ostendit ei sæculi regna omnia,& gloriam ipsorum,dicens,quemadmodum meminit Lucas.Hæc omnia tibi dabo,quoniam mihi tradita sunt,& cui volo,do ea, si procidens adoraueris me. Dominus itaque traducens eum qui esset,Vade(inquit) Satana,scriptum est enim, Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies. Denudans eum per hoc nomen, & se ostendens qui erat. [9] Satana enim verbum,Hebraicè Apostatam significat. Et tertiò itaque vincens eum,* in reliquum repulit à semetipso,quasi legitimè victum,& soluta est ea quæ fuerat in Adam præcepti Dei præuaricatio,per præceptum legis,quod seruauit Filius hominis, non transgrediens præceptum Dei.

*mendacio

Lucæ 4.6.

*de reliquo

Satan quid.

Quis ergo Dominus Deus,cui testimonium perhibet;quē nemo [tētabit,] & quem omnes adorare oportet,& i. si soli seruire:Omnimodo ille est sine dubio,qui & Legē dedit Deus. Hæc enim in Lege prædicta fuerant, & per Legis sententiam ostendit Dominus,quoniam Lex quidem à Patre Verbum * Deum annunciat: apostata autem Dei Angelus, * per illam destruitur vocem traductus qui sit,& victus à Filio hominis seruante Dei præceptum. Quoniam enim initio homini suasit transgredi præceptū B factoris, & ideo eum habuit in sua potestate;potestas autem est transgressio,& apostasia, & his colligauit hominem; per hominem ipsum iterùm oportebat victum eum contrariò colligari iisdem vinculis, quibus alligauit hominem, vt homo solutus reuertatur ad suum Dominum, [10] illa vincula relinquens, per quæ ipse fuerat alligatus, id est transgressionem. Illius enim colligatio,solutio facta est hominis,quoniam non potest aliquis intrare in domum fortis,& vasa eius diripere,nisi primùm ipsum fortem alligauerit. * Contrario ergo in sermone eius, qui omnia fecit Dei, traducens eum Dominus,& subijciens per præceptum, præceptum autem Dei, Lex: fugitiuum eum,& Legis transgressorem, & apostatam Dei ostendens,postea [11] iam per Verbum constanter eum colligauit, quasi suum fugitiuum,& diripuit eius vasa, id est, eos qui ab eo detinebantur homines, quibus ipse iniustè vtebatur. Et captiuus quidem ductus est iustè,is qui hominem iniustè captiuum duxerat: qui autē antè captiuus ductus fuerat homo,extractus est à possessoris potestate,secundùm misericordiam Dei Patris:qui miseratus est plasmati suo,& dedit salutem ei per Verbū, C id est per Christum,redintegrans: vt experimento discat homo, quoniam non à semetipso,sed donatione Dei accepit incorruptelam.

*Domini
*per illius

Matt.12.29.

* Cōtraria.

ANNOTATIONES.

1. Recapitulans] *Alludit ad illud Pauli, quo docet, Patrem per Filium omnia ἀνακεφαλαιώσασθαι, id est, instaurare, vt communis habet editio, vnà cum Ambrosio & Primasio: vel recapitulare, vt Irenæo & Hieronymo placet, id est, Christum vnum caput Angelorum, & hominum constituere, hominumq́ naturam incorruptione beata donare, omni sublato mortis aculeo. Docet autem hic Irenæus Christum B. Mariæ Virginis, & Demiurgi, id est, Dei huius mundi Creatoris Filium, caput serpentis ideo contriuisse, vt & hominis antea victi iustè censeretur victoria, & mundi rector agnosceretur.*

D

2. Obseruabit caput] *Septuaginta τηρήσει κεφαλὴν, quorum lectionem cum Irenæo sequuntur Cyprianus lib. 2. aduersus Iud. cap. 9. Ambrosius lib. de fuga seculi, cap. 7. Augu lib. 2. de Genes. contra Manichæos, cap. 18.*

3. Secundùm similitudinem] *Ita vet. cod. excusi,* secundùm multitudinem.

4. Vti quemadmodum] *Et hoc etiam loco multis descriptum habes peccatum originale, quo omnes in vtero inficimur: quandoquidem per illud præsertim victum in mortem descēdit omne genus humanum. De eodem quoque supra scripsit, Nos per priorem generationem mortem hæreditasse: & per animalem hominem nos omnes mortuos esse, & cæt. Tantùm abest ab eorum deliratione, qui paruulos fidelium ex vteris sanctificatos, sine Baptismo seruari dicunt.*

5. Deinde autem vt haberet] *Istis non dissimilia copiose & eleganter tractat Ignatius martyr, Epistola ad Philippenses.*

6. Non in pane tantùm viuet] *Vet. cod.* viuit, *sicut editio vulgata: sed tam Græcè, quàm Hebraicè, per futurum tempus legitur* viuet, *vt habent Irenæi codices excusi.*

7. Excæcauit autem eum hominis confessione] *Quinque has voces non habet vetus codex, sed,* Visus est hac quæ excæcauit eum per hominis confessionem: *deinde vbi excusi codices,* per paternam ditionem, *vetus habet* per paternam dictionem.

8. Mendacium abscondens per Scripturam] *Apposite hæreticorum dolos, cum Satanæ astutia comparat. Nam omnis hæreticus in eo quod Deum defendere nititur, veritati eius aduersatur: veluti scribit Gregorius præfatione in librum Moralium.*

9. Satana enim verbum Hebraicum] שטן *propriè Hebrais significat aduersari, detrahere, calumniari: vnde διάβολον Græci ipsum vocarunt. Quod si magis Irenæi interpretatio arrideat, deducendum erit à שוט quod deficere, & diuertere significat. Iustinus in Dialogo,* Satan Iudæorum, Syrorumque lin-

Kr gua,

A 3. Diabolicam ignorantiam absoluere] *Vetus codex*, diabolica ignorantia soluere.
4. Charismatis] *Deleuimus* chrismatis. *Est autem χάρισμα, donum aliquod gratuitum siue in gratiam propriam, siue aliorum ab illo, cui confertur: quale est prophetiæ, miraculorum aut linguarum donum.*

DIABOLUS ASSUETUS EST MENDACIIS; quibus seductus Adam; sexto creationis die peccauit; quo tandem per Christum reparatus fuit.

CAPUT XXIII.

ASsuetus enim erat iam ad seductionem hominum mentiri aduersus Deum. Ab initio enim homini escam multam cùm Deus dedisset, ex vna autem tantum arbore præcepisset ne manducaret; quemadmodum Scriptura dicit dixisse Deum ad Adam. Ab omni ligno quod est in paradyso escam manducabitis, à ligno autem cognoscendi bonum & malum; [2] non man- *Gen. 2. vers. 16. & 17.*
B ducabitis: quâ autem die manducaueritis, morte moriemini. Ille autem mentiens aduersus Deum, tentauit hominem, quemadmodum Scriptura dicit dixisse serpentem mulieri. Quid [*vtique] itaque dixit Deus; Ne manducaueritis ab omni ligno paradisi? *Genes. 3.* [3] Et cùm illa traduxisset mendacium, & simpliciter retulisset præceptum, in eo quod diceret, Ab omni ligno paradisi *manducabitis [*manducabimus]: à fructu autem ligni quod est in medio paradiso, dixit Deus. Ex eo non manducabitis, neque tetigeritis, ne moriamini: cùm didicisset à muliere præceptum Dei; astutia vsus decepit eam denuò per falsiloquium, dicens. Non morte moriemini. Sciebat enim Deus quoniam qua die manducaueritis ex eo, aperientur oculi vestri, & eritis sicut dij, scientes bonum & malum. Primò quidem in Dei paradiso [4] disputabat] de Deo, quasi absente eo. [5] Magnitudinem enim ignorabat Dei. Pòst deinde ab ipsa discens dixisse Dominum, morituros eos si gustassent de prædicto ligno, [6] tertiò mendacium loquens dixit. Non morte moriemini. Sed quoniam Deus verax est, mendax autem serpens; de effectu ostensum est, morte subsecuta eos qui manducauerunt: simul enim cum esca & mortem
C [adsciuerunt,] quoniam inobedientes manducabant. Inobedientia autem Dei mortem infert: propter hoc ex eo traditi sunt ei, debitores mortis effecti. [7] in ipsa itaque die mortui sunt, in qua & manducauerunt, & debitores facti sunt mortis; quoniam conditionis dies vnus. [Factum] est enim (inquit) vespere & mane dies vnus. In ipsa autem hac die manducauerunt, in ipsa autem; & mortui sunt. Secundum autem circulum, & cursum dierum, secundùm quem alia quidem prima, alia autem secunda, & alia tertia vocatur, si quis velit diligenter discere, qua die ex septem [diebus] mortuus est Adam, inueniet ex Domini dispositione. Recapitulans enim vniuersum hominem in se ab initio vsque ad finem, recapitulatus est & mortem eius. Manifestum est itaque, quoniam [8] in illa die mortem sustinuit Dominus, obediens Patri, in qua mortuus est Adam inobediens Deo. In qua autem mortuus est, in ipsa & manducauit. Dixit enim Deus, In qua die manducabitis ex eo, morte moriemini. Hunc itaque diem recapitulans in semetipsum Dominus; venit ad passionem pridie ante sabbatum, quæ est sexta conditionis dies, in qua homo plasmatus est, secundam plasmationem [9] eam quæ est à morte, per suam passionem donans. Quidam autem *Gene. 1. 31. Gen. 2. & 3. Gen. 2. 17.*
D rursus in millesimũ annum reuocat mortem Adæ. Quoniam enim dies Domini, sicut mille anni, non superposuit autem mille annos, sed intra eos mortuus est, transgressionis adimplens sententiam. Siue ergo secundum inobedientiam, quæ est mors, siue quòd exinde traditi sint, & facti *sunt [*sint] debitores mortis, siue secundũ vnum & eundẽ diem, in quo manducauerunt, & mortui sunt, quoniam [vna] conditionis dies: siue secundum hunc circulum dierum, quia in ipsa mortui [sunt,] in qua & manducauerunt, hoc est Parasceue, quæ dicitur cœna pura, id est, sexta feria, quam & Dominus ostendit passus in ea: siue secundum quòd non sit supergressus mille annos, sed in ipsis mortuus sit: secundum omnia ergo quæ significantur, Deus quidem verax: mortui enim sunt qui gustauerunt de ligno: serpens autem mendax ostensus est, & homicida, sicut Dominus ait de eo. Quoniam ab initio homicida est, & in veritate non stetit. *Psal. 98. Rom. 3. 4. Joan. 8. 44.*

ANNOTATIONES. A

1. Assuetus enim erat] *De prauis diaboli suggestionibus, quidque per eas primis parentibus nostris contigerit: de Adami lapsu, morte, & reparatione.*

2. Non manducabitis] *Vetus codex addit*, ab eo, *mox quoque*, qua hora manducaueritis ab eo, *qua particula ex Septuaginta sumpta sunt: eas etiam conseruant Cyrillus, & Procopius sacram Genesim explicantes.*

3. Et cùm illa traduxisset mendacium] *Primò mentita est dicens, Deum prohibuisse ne tangerent lignum illud: prohibitio verò tantùm facta fuerat de esu, non de tactu. Hoc ergo addidit, exaggerās prohibitionē velut nimis grauem & morosam. Inde Ambrosius libr. de paradyso, cap. 12. ait:* Mulier addidit, ne tangeremus ex eo. Lapsus incipit esse initium. Secundò, mentiendo inuertit, imminuitque diuinam comminationem, addens de suo, Ne fortè moriamur. Deus enim magna asseueratione dixerat, Morte morieris: mulier autem sub dubitatione refert, Ne fortè, &c. Tertiò, mentita est, dicens: Ex ligno, quod est in medio paradisi, & cæt. Nam & lignum vitæ erat in medio paradisi, quod Dominus non interdixerat. *Sicque tribus modis, vt post Irenæum obseruat Rupertus, Eua mentiendo peccauit, Diuinis Verbis addendo, eademque imminuendo, & immutando.*

4. Disputabat] *Vet. cod. auth. expunximus* disputat, *vt postea adiciuerunt pro* ascierunt *reposuimus.*

5. Magnitudinem enim ignorabat Dei] *Crassam ignorantiam tribuit cacodæmoni, videlicet quod nescierit Deum sua immensitate vbique præsentem. Et reuera non est ambigendum Diabolos peccato suo in horrendas mentis tenebras incidisse: quandoquidem & diuinitus sibi ante lapsum infusam fidem, vnà cum propriæ salutis spe funditus amiserunt; & diuinis mysterijs, quibus collustrantur iugiter beati Angeli, omnino frustrantur. De his copiosè disputat Augustinus lib. 9. de ciuit. cap. 21.*

6. Tertiò mendacium loquens] *Plurima non solùm mendacia, sed & in Deum impia & blasphema in Serpentis oratione comprehenduntur. Primum, Deū esse mendacem, d. Non est verum quod dixit vobis,* Morte moriemini: *ac proinde non est ei credendum. Secundum, Deum esse inuidum, quod noluisset eos esse sicut dij sapientes, quod tamen facili negotio poterant fieri. Tertium, illi arbori tantam vim insitam, vt eos immortales, & summa æqualiq. cum Deo sapientia præditos efficere posset. Quartum, Deorum pluralitatem esse in rerum natura possibilem. Quintum, hominem de vilissimo terræ limo fictum, posse industria propria ad summi Dei æqualitatem pertingere: &c. Oportet ergo, vt rectè notat Augustinus, lib. 11. de Genes. ad lit. ca. 30. menti Euæ iam infuisse quendam propriæ excellentiæ & ambitus amorem, & superbam de se præsumptionē, quando tam facilè leuiterque Serpenti fidem dedit.*

7. In ipsa itaque die mortui sunt] *Quomodo in illa ipsa die, cum Adam postea nongentis & triginta annis, Eua nongentis & quadraginta dicantur vixisse? Respondeo, primò mortui sunt morte spirituali, quando amissa iustitia originali & gratia, per quam homo viuit Deo, mortui sunt. Secundò, mortui sunt, quando tunc ineuitabilem mortis corporeæ necessitatem incurrerunt, quum antea possent non mori.* B *Cum enim primum, inquit Theodoretus,* Dei sententia obnoxij fuerunt supplicio mortis, in singulos dies & horas velut rei mortis ipsam mortem expectabant. *Quæst. 38.* *Consentit Augustinus his verbis:* Eo quippe die mutata in deterius vitiataque natura, mortis etiam corporalis in eis necessitas facta est, cum qua nos necessitate nati sumus. Propter quod Apostolus non ait, Corpus quidem moriturum est propter peccatum: sed ait, Corpus mortuum est: mortuum appellans, quia iam moriendi necessitate constrictum est. *Lib. 13. ciu. c. 23. & lib. 11. de Ge. ad lit. cap. 32.* *Rom. 8. 10.* *Tertiò denique Iustini martyris in Dialogo, & Irenæi præsenti sententia, mortui sunt primi parentes illa ipsa die qua peccauerunt, si dies computetur more Dei, apud quem mille anni tanquam dies vna quæ præterijt, vt Dauid & Petrus commemeraut: non autem illa ipsa die, qua more humano viginti, & quatuor horis conficitur. Nam vterque illorum infra millesimum annum vitam istam cum morte commutauit.* C *Psalm. 98. 1. Pet. 3.*

8. In illa die] *Gaudentius Brixianus tractatu in Exodum*: Sexta feria qua hominem Deus fecerat, pro eodem passus est: & die Dominica, in qua sumpserat mundus exordium, resurrexit, *&c.*

6. Eam quæ est à morte] *Vet. cod.* & eam quæ est ad mortem.

DE DIABOLI PERPETUO MENDACIO, Potestatibus, quibus nos parere oportet, atque imperijs terrenis, quatenus à Deo, non autem à Diabolo constituantur. D

CAPVT XXIV.

Matt. 4. 9. Luc 4. 6. SICVT ergo in principio mentitus est, ita & in fine mentiebatur dicens: Hæc omnia mihi tradita sunt, & cui volo, do ea.] Non enim ipse determinauit huius sæculi regna, sed Deus. Regis enim cor, in manu Dei. Et per *Prou. 21. 1. Prou. 8. 16.* Salomonem autem ait Verbum, Per me Reges regnant, & * potestates tenent iustitiam. [2]Per me principes exaltantur, & tyranni terræ. Et Paulus Apostolus *Rom. 13. 1.* hoc ipsum ait. [3]Omnibus potestatibus sublimioribus subiecti estote: non est enim potestas, nisi à Deo. Quæ autem sunt, à Deo dispositæ sunt. Et iterum de ipsis ait. Non enim sine causa gladium portat, Dei enim minister est, vindex in iram ei qui malè operatur. Quoniam hæc autem non de Angelicis potestatibus, nec de inuisibilibus

* potentes

A bilibus principibus dixit, quomodo quidam audent exponere: sed de his quæ sunt
* homines secundùm * homines potestates, ait. Propter * hæc enim & tributa præstatis, mini-
* hoc stri enim Dei sunt, in hoc ipsum seruientes. [4] Hoc autem & Dominus cōfirmauit,
non faciens quidem quod à Diabolo suadebatur: tributorum autem exactoribus, Mat. 17. 27.
* dari iubens pro se, & pro Petro * dare tributum. Quoniā ministri Dei sunt, in hoc ipsum Rom. 13. 6.
deseruientes. Quoniam enim absistens à Deo homo, in tantum efferauit, vt etiam
consanguineum hostem sibi putaret, & in omni inquietudine, & homicidio, & a-
uaritia sine timore versaretur; imposuit illi Deus humanum timorem, (non enim
cognoscebant timorem Domini) vt potestati hominum subiecti, & lege eorū astri-
* proposi-tum cti, aliquid assequantur iustitiæ, & moderentur ad inuicem [in] manifesto * positum
gladium timentes, sicut Apostolus ait. Non enim sine causa gladium portat: Dei e-
* hæc nim minister est, vindex in iram ei qui malè operatur. Et propter * hoc & ipsi magi- Rom. 13. 4.
stratus indumentum iustitiæ leges habentes; quæcunq; iustè & legitimè fecerint, de
his non interrogabuntur, neque pœnas dabunt. Quæcunque autem ad euersionem
iusti, iniquè & impiè contra legem, & more tyrannico [exercuerint,] in his & peri-
B bunt iusto iudicio Dei, ad omnes æqualiter perueniente, & in nullo deficiente. Ad
vtilitatem ergò Gentilium, terrenum regnum positum est à Deo: sed non à diabo-
lo, qui nunquam omninò quietus est, imò qui nec ipsas quidem Gentes vult in trā-
quillo agere, vt timentes regnum humanum, non se alterutrum homines vice pi-
scium consumant, sed per legum positiones repercutiant multiplicem Gentilium
iniustitiam. Et secundùm hoc ministri Dei sunt, qui tributa exigunt à nobis, in hoc
ipsum seruientes, quæ sunt potestates, à Deo ordinatæ sunt. Manifestum est quoniā
mentitur Diabolus, dicens: Mihi tradita sunt, & cui volo, do ea. [5] Cuius enim iussu Matth. 4. 9.
homines nascuntur, huius iussu & Reges constituuntur, apti his qui in illo tempo-
* correp-tionem re ab ipsis [regantur.] Quidam enim illorum ad * correctionem & vtilitatem subie-
ctorum dantur, & conseruationem iustitiæ: quidā autem ad timorem, & pœnam, &
increpationem: quidam autem ad illusionem, & contumeliam, & superbiā, quem-
admodum & digni sunt: Dei iusto iudicio, sicut prædiximus, in omnibus æqualiter
superueniente. Diabolus autem, quippe Apostata existens Angelus, hoc tantùm
* detegit potest, quod * egit in principio, seducere, & abstrahere mentem hominis, ad trans-
grediendа præcepta Dei, & paulatim [6] obcæcare] corda eorum [qui conarentur] ser-
C uire ei, & ad obliuiscendum quidem verum Deum: ipsum autem quasi Deum ado-
rare. Quemadmodum autem si quis Apostata regionem aliquam hostiliter capiēs,
perturbet eos qui in ea sunt, vt Regis gloriam sibi vindicet, apud ignorantes, quòd
Apostata, & latro sit: sic etiàm Diabolus, cùm sit vnus ex Angelis his, qui super spi-
ritum aëris præpositi sunt, quemadmodū Paulus Apostolus in ea quæ est ad Ephe- Ephes. 6. 12.
sios, manifestauit, [7] inuidēs homini, Apostata à diuina factus est Lege. Inuidia enim
aliena est à Deo. Et quoniam per hominem traducta est Apostasia eius, & examina-
* ad hoc, tio sententiæ eius, homo factus est, * adhuc magis magisque semetipsum contrari-
um constituit homini, inuidens vitæ eius, & in sua potestate hypostatica volens
concludere eum. Omnium autem artifex Verbum Dei, per hominem vincēs eum,
& Apostatam ostendens, è contrario subiecit eum homini. Ecce, dicens, do vobis Luc. 10. 19.
potestatem calcandi super serpentes, & scorpiones, & super omnem virtutem ini-
mici, vt quemadmodum dominatus est homini per apostasiam, sic iterum per ho-
minem recurrentem ad Deum, euacuetur apostasia eius.

D

ANNOTATIONES.

1. Hæc omnia] *Decem has voces, quæ apertè desiderabantur, ex vet cod. restituimus.*

2. Per me principes] *Vet. cod.* Per me principes excitabuntur, & tyranni per me regnant terram.

3. Omnibus potestatibus sublimioribus subiecti estote] *Ita locum hunc Apostoli exprimit in commentarijs Ambrosius. Communis editio*, Omnis anima potestatibus.

4. Hoc autem & Dominus confirmauit] *Principibus sæculi obedientiam tributaque præstanda Christus approbauit, natus tempore census, soluens didrachma, iubens reddere Cæsari quæ sunt Cæsaris, & Pilato potestatem desuper datam agnoscens. Vnde & Paulus:* Cui tributum *debetur*, tributum *soluatur. Et Iustinus martyr in Apologia refert, ab illa Cæsaribus præstandos Christianos sua tempestate omnium primos & promptissimos fuisse. De his nuper latius egimus Com: nostris in Esther.*

5. Cuius enim iussu] *Hinc liquet quanta pietate, veneratione fide, & obedientiā Imperatores, Reges, & Magistratus politicos exceperint primarij religionis nostræ Christianæ Antistites: etiamsi illius pietatis illi ignari essent: imò & acerrimos oppugnatores eos haberent: quos vtinam vel in hac saltem parte imitarentur nostræ ætatis Gnostici. Porrò qualis illorum disciplina de Magistratu ciuili fuerit, cum Irenæo pluribus enarrant Iustinus, Athenagoras, Tertullianus in Apologijs:*

logijs, *Theophilus Antiochenus lib*. 1. *&* 2. *ad Antolycum*, *Origines homil*. 4. *in Iudicum*.

6. Obcæcare corda eorum qui conarentur] *ita restituimus ex vetere codice: excusi omnes*, obscerare corda eorum conatur. &c.

7. Inuidens homini] *Basilius*, *Inuidia ad bellum internecinum aduersus hominem*, *impulsum dæmonem scribit*, *quippe qui doleat ob præclara dona à Deo homini concessa*. *Idem quoque hom. in aliquot scripturæ locos diffusè & ornatè ostendit ipsum & proprium diaboli vitium esse: ea de re illum μισάνθρωπον appellat*. A

ANTICHRISTI FRAVS, SVPERBIA, & Tyrannicum regnum, prout à Daniele & Paulo descripta sunt.

CAPVT XXV.

ET non tantùm [1] per ea quæ dicta sunt, sed & per ea quæ erunt sub Antichristo ostenditur, quoniam existens apostata & latro, quasi Deus vult adorari: & cùm sit seruus, regem [se] vult præconari. Ille enim [2] omnem suscipiens diaboli virtutem, veniet non quasi rex iustus, nec quasi in subiectione Dei legitimus: sed impius, & iniustus, & sine Lege quasi apostata, & iniquus, & homicida quasi latro, diabolicam apostasiam in se recapitulans, & [3] idola quidem seponens, ad suadendum quòd ipse sit Deus, se autem extollens vnum idolum, habens [in semetipso] reliquorum idolorum varium errorem: vt hi qui per multas [4] abominationes] adorant Diabolum, hi per hoc vnum idolũ seruiant ipsi, de quo Apostolus in epistola, quæ est ad Thessalo. 2. ait sic: Quoniam B
2. Thes. 2. 3. & 4. nisi venerit abscessio primùm, & reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui aduersatur & extollit se super omne quod dicitur Deus, aut colitur: ita vt in tẽplo Dei sedeat, ostendens semetipsum tanquam sit Deus. Manifestè igitur Apostolus ostendit * aduentum eius, & quoniam extollitur super omne quod dicitur Deus, vel quod colitur, [hoc est,] super omne idolum. Hi enim sunt qui dicuntur quidẽ ab hominibus, non sunt autem dij. [5] Et quoniam ipse se tyrannico more conabitur ostendere Deum: super hæc autem manifestauit & illud, quod à nobis per multa ostensum est, quoniam Hierosolymis templum per dispositionem veri Dei factum est. Ipse enim Apostolus ex sua persona diffinitiuè templum illud dixit Dei. Ostendimus autem & in 3. libro, nullum ab Apostolis ex sua persona Deum appellari, nisi eum qui verè sit Deus, Patrem Domini nostri, cuius iussu hoc quod est in Hierosolymis factum est templum, ob eas causas quæ à nobis dictæ sunt: [6] in quo aduer- *Apostasiã C
Marc. 13. 14. sarius sedebit, tentans semetipsum [7] Christum ostendere, sicut & Dominus ait. Cùm
Dan. 9. 25. autem videritis abominationem desolationis, quæ dicta est [8] per Danielem Prophetam, stantem in loco sancto, qui legit intelligat. Tunc qui in Iudæa sunt, fugiãt
Mat. 24. 17. in montes, & qui in tecto est non descendat tollere quicquam de domo. Erit enim tunc pressura magna, qualis non est facta ab initio sæculi vsque nunc, sed neq; fiet.
Dan. 7. 8. 9. &c. Daniel autem nouissimi regni finem respiciens, id est, nouissimos decem reges, in [quos] * diuideretur regnum illorum, super quos filius perditionis veniet, cornua dicit decem nasci bestiæ; & alterum cornu pusillum nasci in medio ipsorum, & tria corpora de prioribus [9] eradicari] à facie eius. Et ecce, (inquit) oculi quasi oculi ho- *diuiditur
Dan. 7. 20. 21. &c. minis in cornu hoc, & os loquens magna, & aspectus eius maior reliquis videbatur, & cornu illud faciebat bellum aduersus sanctos, & valebat aduersus eos, quoadusque venit vetustus dierum, & iudicium [10] dedit sanctis] altissimi Dei, & [11] tempus [peruenit,] & regnum obtinuerunt sancti. Postea in exolutione visionum di- D
Dan. 7. 23. &c. ctum est ei: Bestia quarta, regnum quartum erit in terra, quod eminebit super reliqua regna, & manducabit omnem terram, & conculcabit eam, & concidet: [12] de decem cornibus eius, decem reges exurgent: & post eos surget alius, qui [13] superabit alios omnes, qui ante eum fuerunt, & reges tres [14] deminorabit, & verba aduersus altissimum Deum loquetur, & sanctos altissimi Dei conteret, & cogitabit [15] demutare tempora & legem: & dabitur in manu eius, vsque ad tempus temporum & dimidium tempus, hoc est triennium & sex menses, in quibus veniens regnabit
2. Thes. 2. 8. super terram. De quo iterum & Apostolus Paulus in 2. ad Thessalonicenses, simul & causam aduentus eius annuncians sic ait. Et tunc reuelabitur iniquus, quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet præsentia aduentus sui, cuius est aduentus secundum operationem satanæ, in omni virtute, & signis, & portentis mendaciorum, & omni seductione malitiæ pereuntibus, pro eo quod dilectionem

veri-

veritatis non receperunt, vt salui fierēt. Et ideò mittit eis Deus operationem erro-
A ris, vt credant mendacio, vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed
consenserunt iniquitati. Et Dominus autem hoc* idem non credentibus sibi dice-
* item bat, Ego veni in nomine Patris mei, & nō recepistis me: [16] cùm autem alius venerit Ioan. 5. 43
in nomine suo, illum recipietis, alium dicens Antichristum, quoniam alienus est à
* qui Domino: & ipse est iniquus iudex, qui à Domino dictus est,* quoniam Deum non Luc. 18. 4. 5.
timebat, neque hominem reuerebatur, ad quem fugit vidua oblita Dei, id est, terre-
na Hierusalem, ad vlciscendum de inimico. Quod & faciet in tempore regni sui: [17]
transferet regnum in eam, & in templo Dei sedebit, seducens eos qui adorant eum,
quasi ipse sit Christus: Quapropter ait Daniel iterum. Et sanctum desolabitur: [18] & Dan. 8. 12.
datum est in sacrificium * peccatū, & proiecta est in terra iustitia, & fecit, & prospe-
*peccantium, rè cessit. [Et] Gabriel Angelus exoluens eius *visionem, hoc ipso dicebat. Et in nō- Dan. 8. 23.
* visiones, uissimo regni ipsorum exurget rex improbus facie valde, & intelligens quæstiones,
& valida virtus eius, & admirabilis, [19] & [corrumpet, & diriget,] & faciet, & extermi-
nabit fortes, & populum sanctum, & iugum torquis eius. Dirigetur dolus in manu
eius, in corde suo exaltabitur, & dolo disperdet multos, & ad perditionem * multō-
B rum stabit, [20] & quomodo vna manu conteret. Deinde & tempus tyrannidis eius
* ipsorum significat, in quo tempore fugabuntur Sancti, [21] qui purum sacrificiū offerunt Deo.
Et in dimidio hebdomadis (ait) tolletur sacrificium [22] & libatio,]& in templo abo-
minatio desolationis, & vsque ad consummationem temporis consummatio da- Dan. 9. 27.
bitur super desolationem. Dimidium autem hebdomadis tres sunt anni & menses
sex: ex quibus omnibus non tantùm quæ sunt apostasiæ manifestantur; & quæ sunt
eius, qui in se recapitulatur omnem diabolicum errorem: sed & quoniam vnus &
idem Pater Deus, qui à Prophetis annunciatus est, à Christo autem manifestatus. Si
* in enim * à Daniele Propheta sunt dicta de fine, Dominus comprobauit: Cùm videri-
tis, dicens, abominationem desolationis, quæ dicta est per Danielem Prophetam: Mat. 24. 15.
Danieli autem Angelus Gabriel exsolutionem visionum fecit. Hic autem est Arch- Dan. 9. 23.
angelus Demiurgi, & idem Mariæ euangelizauit manifestum aduentum, & incar- Luc. 1. 26.
nationem Christi. Vnus & idem Deus manifestissimè ostenditur, qui Prophetas
misit, & Filium præmisit, & nos vocauit in agnitionem suam.

C

ANNOTATIONES.

1. Per ea quæ dicta sunt.] *Multa & notatu digna differit hoc loco & infrà de Antichristo Irenæus: ex quibus hoc imprimis obseruandum occurrit, quod verum & singularem hominem fore illum docet, cùm tribum ex qua nascetur, nomina, quibus fortassis appellabitur, tempus durationis regni eius, tyrannidem, astutiam, dolosq; tam diligenter & sigillatim testimonio & authoritate sacræ paginæ persequitur: inficientur licet Magdeburgenses, & quotquot ferè hoc sæculo ab Ecclesia Romana defecerunt. Horum hæresim quia satis superq; ex sacris literis & Patrum interpretationibus, refellit vir perdoctus Nicolaus Sanderus libr. 8. de visibili monarchia Ecclesiæ, obiectionibusq; contradicentium satisfecit, ob id, huic negotio supersedemus, ne actum agere videamur.*

D 2. Omnem suscipiens Diaboli virtutem.] *Caue ne diabolum ipsum phantastico & laruato corpore humano contectum Antichristum ipsum cum Hippolito martyre interpreteris: quandoquidem Apostolus nominat illum hominem peccati, spiritu oris Christi interficiendum. Ea autem ratione omnem diaboli virtutem suscipere dicitur, quòd omninò ad voluntatem Satanæ, se suasq; vires & artes accommodaturus sit. Quin & in conceptione ipsius, ait author Tractatus de Antichrist. apud August.* Diabolus simul in matris eius vterū intrabit, & ipsam replebit, circumdabit, obumbrabit, interius exteriusque possidebit. *Contra opinionem Hippolyti disputant Hieronymus in 7. cap. Danielis. Damascenus lib. 4. cap. 28. Theophylactus & Oecumenius in 2. cap. 2. ad Thessalon.*

3. Idola quidem seponens] *Hippolytus martyr post Irenæum, oratione de cōsummatione sæculi,* In primordijs suis clemēs erit, factus ad dilectionem, quietus, religiosus, pacificus, qui odio prosequatur iniustitiam, detestetur munera, idola non admittat, amet scripturas, &c. *Quorum in sententiam conueniunt Cyrillus Ierosolymitanus catech. 15. Ephrem serm. de Antichristo, Chrysostomus, Theodoretus, Theophylactus in 2 cap. 2 ad Thess. Hier. qu. 11. ad Algasiam. Damascenus lib. 4. cap. 28. qui arbitrantur omnes, id confirmari ex Danielis cap. 8. & 11. & 2. Thess.*

2. Istud verò faciet fraudulento & simulatō consilio, *inquit Hippolytus,* vt circumueniat omnes, vt se regem creent, quod facilè obtinebit à Iudæis.

4. Abominationes] *Ita ex veteri codice reposuimus: excusi,* dominationes.

5. Et quoniam ipse se tyrannico more.] *Hippolytus martyr:* Elatus corde incipiet exaltare seipsum & glorificare tanquam Deum, persecutione sanctos, & blasphemia Christum incessens. Dicet autem. Quis princeps tam potens atque ego? quis Deus magnus præter me? &cæt. *Diabolicam hanc elationem Antichristo quoque tribuunt, Theodoretus in 11. & Hieronymus in 7. cap. Danielis: Author tractatus de Antichristo, Damascenus libro quarto, capite vigesimo octauo. HugonisÆtheriani verba subijciam:* Idolis nullum obsequium præstabit: non enim idololatra erit, sed Deo nostro per omnia contrarius: omnes deos Gentium vt muta simulachra confringet: nullius penitus imagini cultum exhibebit, quia se solum pro

Deo iubebit adorari &c. *Lib. de reg. eſſu anima-rum cap. 43.*

6. In quo aduerſarius ſedebit] *Apoſtolus 2. ad Theſſa. 2. docet filium perditionis in templo Dei ſeſſurũ eſſe, quod de Ieroſolymitano illo olim extructo à Salomone, totius ſolo æquato & inſtaurato, intelligi volunt Hieronymus quæſtione 11. ad Algaſiam. Auguſtinus 20. de ciuit. Dei cap. 9 & tractatu de Antichriſto. Chryſoſtomus in 2. ad Theſſalon 2. Hippolytus martyr Ireneo conſentiens ait.* Chriſtus oſtendit carnem ſuam tanquam templum, ac ſuſcitauit tertia die: ſic iſte Hieroſolymis ſuſcitauit templum lapideum. *Et poſtea:* Templum conſtruet Hieroſolymis, quod confeſtim excitatum tradet Iudæis *Conſentiunt Damaſcenus lib. 4. cap. 28. Methodius in reuelationibus. Anſelmus in 2. Theſ. B. Ambroſius in 21 Lucæ. Alij templi nomine, Eccleſias cœtusque omnes credentium deſignari coniiciunt, quibus varijs artibus illudens imperabit.*

7. Chriſtum oſtendere] *Vetus codex vocem* Chriſtum, *non habet: Caterum, impietatem filij perditionis Antichriſti recitat, qua loco & nomine Chriſti Saluatoris, ſeipſum tentabit ſupponere & venditare, dicens: Ego ſum Chriſtus. Iudæos autem præcipuè mente iam alienatos ſeducet, Chriſto præmonente, Si alius venerit, illum recipietis. Horrendum hoc facinus Hippolytus latius explicans nouem articulos enumerat, in quibus ſeductor ille Chriſtum imitari conabitur. Auguſtinus,* filium Dei omnipotentis ſe eſſe mentietur. Et poſtea Hieroſolymam veniens circumcidet ſe dicens: Ego ſum Chriſtus vobis repromiſſus, qui ad ſalutem veſtram veni. *Ambroſius in 21. Lucæ,* Antichriſtus ex ſcripturis diſputabit ſe eſſe Chriſtum. *Theodoretus in 2. cap. ad Theſſal.* Seipſum Chriſtum nominabit. *Cyrillus Ieroſolim. Catech. 15.* Satanas inducet quendam hominem falsò ſeipſum Chriſtum appellantem, ac per hanc appellationem Iudæos decipientem &c. *Cùm itaque tam ex diuinis ſcripturis, quàm Patribus manifeſtum ſit, Antichriſtum pro Meſſia & Saluatore mundi ſe venditaturum, iſtudq; nullis vnquã Pontificum Romanorum de ſeipſo prædicauerit, toto cœlo aberrant huius temporis hæretici, cùm hoc probrum Apoſtolicæ ſedi tribuunt.*

Ioan. 5.

8. Per Danielem] *Sic Græcus Matthæi contextus, διὰ Δανιὴλ: communis editio,* à Daniele, *ſed idem.*

9. Eradicari] *Deleuimus* eradicare *aut. vet. codic.*

10. Dedit ſanctis] *Codices excuſi,* dedit ſanctus.

11. Tempus præuenit] *Ita legunt codices excuſi, quibus concors eſt Græca Danielis lectio,* καὶ ὁ καιρὸς ἔφθασε *Hieronymus,* Tempus aduenit. *Vetus codex,* peruenit: *quod communi editioni melius quadrat.*

12. De decem cornibus] *Vetus codex,* & de-

A cem cornua. *Conſentiunt Hebraica & Græca lectio, communiſque Latina editio.*

13. Superabit alios] *Septuaginta,* ὃς ὑπεροίσει κακοὺς πάντας, *qui ſuperabit malos omnes. Sanctes,* Et ipſe maior erit prioribus. *Vatablus,* differens à prioribus. *Communis editio,* potentior prioribus. *Vetus codex,* ſubruet malos *legit: non malè. Alioqui, omnibus malis præſtabit, ſuperior erit.*

14. Deminorabit] *Vetus codex,* dehonorabit. *Septuaginta* ταπεινώσει. *Sanctes & communis editio,* humiliabit. *Vatablus,* opprimet.

15. Demutare] *Vetus codex,* ſe mutare.

16. Cùm autem alius venerit] *Ex hoc teſtimonio veteres rectè colligunt nouiſſimum Antichriſtum ſingularem fore hominem, qui ſic Chriſto directè opponitur. Deinde, Iudæos initio, contentioſo ſtudio eidem adhæſuros tanquam ſuo, totque ſæculis deſiderato Meſſiæ.*
B *Atque hoc poſt Irenæum ita colligunt Hieronymus quæſt. 11. Ad Algaſiam, Auguſtinus tractatu 29. in Ioannem, Ambroſius in cap. 2. ſecundæ ad Theſſ. Theodoretus Epitome diuinorum decretorum. Non eſt aut erit itaque nouiſſimus Antichriſtus aliquod regnum aut imperium, non Eccleſia aliqua, non ſucceſſio longa pontificum: vt imperitè iuxta ac impiè contendunt nouiſſimi hæretici.*

17. Transferet regnum in eam] *Metropolim ac ſedem ipſam regni Antichriſti, Ieruſalem fore cum Irenæo ſentit Hippolytus, quando regnum templumque Iudæorum ſuſcitaturum, & gentem eam præ cæteris charam habiturum eſſe tradit. Author tractatus de Antichriſto:* Hieroſolymam veniens; ſuam ſedem in templo ſancto ponet.

C 18. Et datum eſt in ſacrificium peccatum]. *Vetus codex :* peccantium. *Septuaginta:* ἐδόθη ἐπὶ τὴν θυσίαν ἁμαρτία, *datum eſt aduerſus hoſtiam peccatum. Sanctes,* Tempus dabitur contra iuge ſacrificium propter præuaricationem.

19. Et corrumpet] *Ita vetus codex: excuſi,* & corrumpit & dirigit.

20. Et quomodo vna manu] *Vetus codex:* oua manuum. *Septuaginta:* καὶ ὡς ὠὰ ἐν χειρὶ συντρίψει, *quaſi oua manu conteret: Sanctes, Vatablus, & communis editio :* ſine manibus conteretur.

21. Qui purum ſacrificium] *Hippolytus martyr & Effrem Syrus hoc ipſum de ſanctiſſimo Eu-* Orat. de Antichr.
D *chariſtiæ ſacrificio interpretantur: quod tum Antichriſti & miniſtrorum eius tyrannide, vel penitus intermittetur, vel in abditis & occultis locis duntaxat celebrabitur. Viderint ergo Lutherani, Caluiniani, Anabaptiſtæ, & alij huius æui ſectarij, quàm latam ei viam parent, & communiant.*

22. Et libatio] *Ita vetus codex. Septuaginta,* σπονδὴ, *id eſt,* libamen. *Sanctes & Vatablus,* oblatio. *Communis editio,* ſacrificium.

Itaque deleuimus leuatio.

QVIA

A *QVIA IOANNES ET DANIEL PRAEDIXEʀunt Imperij Romani dissolutionem & desolationem, quæ finem mundi & regnum Christi æternum præcedet: refelluntur alium à Demiurgo patrem confingentes Gnostici, Satanæ organa, quorum opera nunc Deum apertè blasphemat.*

CAPVT XXVI.

Anifestius adhuc etiam de nouissimo tempore, & de his qui sunt in eo decem regibus, in quos diuidetur quod nunc regnat imperium, significauit Ioannes Domini discipulus in Apocalypsi, edisserens quæ fuerint decem cornua, quæ à Daniele visa sunt; dicens sic dictum esse sibi. Decem cornua quæ vidisti, decem reges sunt, qui regnum[nondum] acceperunt, sed potestatem quasi reges, vna hora accipient cum bestiæ. Hi vnam sententiam habent, & virtutem & potestatem suam bestię dant. Hi cum agno pugnabunt, & agnus vincet eos, quoniam Dominus dominorum est, & Rex regum. Manifestum est itaque quoniam ex his tres interficiet ille qui venturus est, & reliqui subijcientur ei, & ipse octauus in eis, & vastabunt Babylonem, & comburent eam igni, & dabunt regnum suum bestiæ, & effugabunt Ecclesiam: post deinde ab aduentu Domini nostri destruentur. Quoniam enim oportet diuidi regnum, & sic deperire, sicut Dominus ait. Omne regnum diuisum in se, desolabitur: & omnis ciuitas & domus diuisa in se, non stabit. Diuidi igitur & regnum, & ciuitatem, & domum oportet in decem, & propterea iam partitionem & diuisionem præfigurauit, & diligenter Daniel finem quarti regni digitos ait pedum esse[eius]imaginis, quæ à Nabuchodonosor visa est, in quos venit lapis sine manibus præcisus, & quemadmodum ipse ait: Pedis pars quidem aliqua ferrea, & pars aliqua fictilis, quoadusque abscissus est lapis sine manibus, & percussit imaginem in pedes ferreos & fictiles, &* comminuit]eos vsque ad finem. Post deinde in exolutione ait. Et quoniam vidisti pedes & digitos, partem quidem fictilem, partem autem ferream, regnum diuisum erit, & radix ferra erit in eo, quemadmodum vidisti ferrum commixtum testæ: & digiti pedum pars quidem aliqua ferrea, pars autem aliqua fictilis. Ergo decem digiti pedum, hi sunt decem reges, in quibus[diuidetur]regnum: ex quibus quidam quidem fortes & agiles, siue efficaces; alij autem pigri & inutiles erunt, & non consentient quemadmodum Daniel ait: Pars regni erit fortis, & ab ipsa parte erit minuta; quoniam vidisti ferrum commixtum testæ, commixtiones erunt in semine hominum, & non erunt adiuncti inuicem, quemadmodum ferrum non commiscetur cum testa: Et quoniam finis fiet, inquit: Et in diebus regum illorum excitabit Deus cæli regnum, quod in æternum non corrumpetur, & regnum eius alteri populo non relinquetur. Comminuet & ventilabit omnia regna, & ipsum exultabitur in æternum. Quemadmodum vidisti quoniam de monte præcisus est lapis sine manibus, & comminuit testam, ferrum & æramentum & argentum & aurum. Deus magnus significauit regi quæ futura sunt post hæc, & verum est somnium, & fidelis interpretatio eius.[Sic]ergo Deus magnus significauit per Danielem futura, & per Filium confirmauit, & Christus est lapis, qui præcisus est sine manibus, qui destruet temporalia regna, & æternum[inducet]quæ est iustorum resurrectio. Resuscitabit(ait)Deus cæli regnum, quod in æternum nunquam corrumpetur.

Apo. 17. 12.

B

Mat. 12. 25.

Dan. 2. 33.

C

Dan. 2. 39.

Dan. 2. 44.

D

Confutati resipiscant qui Demiurgum respuunt, & non consentiunt ab eo Patre præmissos Prophetas, à quo & Dominus venit: sed asseuerant ex differentibus virtutibus factas esse Prophetias. Quæ enim à Demiurgo prædicta sunt similiter per omnes Prophetas, hæc Christus in fine perficit, ministrans Patris sui voluntati, & adimplens secundum humanum genus dispositiones. Qui ergo blasphemant Demiurgum, vel ipsis verbis & manifestè, quemadmodum qui à Marcione sunt; vel secundum euersionem sententiæ, [quemadmodũ]qui à Valentino sunt: & omnes qui falsò dicuntur esse Gnostici; organa Satanę ab* omnibus Deum colentibus cognoscantur esse, per quos Satanas nunc & non antè,* ausus est maledicere Deo, qui ignẽ æternum præparauit omni apostasiæ. Nam ipse per semetipsum nude* non audebat blasphemare suum Dominum, quemadmodum & initio per serpentem seduxit hominẽ, quasi latens Deum, Bene Iustinus dixit, quoniam ante Domini aduentũ, nunquam ausus

* hominibus.
* visus
* non audet.

ausus est Satanas blasphemare Deum, quippe nondum sciens suam damnationem: A
quoniam & in parabolis, & allegorijs, & prophetis de eo sic dictum est.

Eusebius lib. 4. Histor. cap. 17. hac citat.

Καλῶς ὁ Ἰουστῖνος ἔφη, ὅτι πρὸ μὲν τῆς τοῦ κυρίου παρουσίας οὐδέποτε ἐτόλμησεν ὁ σατανᾶς βλασφημῆσαι τὸν θεόν, ἅτε μηδέπω εἰδὼς αὐτοῦ τὴν κατάκρισιν.

Ioan. Christohorsono Interprete,

Præclarè dixit Iustinus, quod ante Domini aduentum, Satanas nunquam probra in Deum & contumelias iacere audebat: quippe nondum suam ipsius condemnationem pro certo nouerat.

Mat. 25. 41. Post autem aduentum Domini ex sermonibus Christi & Apostolorum eius disces manifestè, quoniam ignis æternus ei præparatus est, ex sua voluntate abscedenti à Deo, & omnibus, qui sine pœnitentia perseuerant in apostasia: per huiusmodi homines blasphemat eum Deum, qui iudicium 6 importat, quasi iam] condemnatus, & peccatum suæ apostasiæ Conditori suo imputat, & non suæ voluntati & sententiæ: B quemadmodum & qui supergrediuntur leges, & postea pœnas dant, queruntur de legislatoribus, sed non de semetipsis. Sic autem & [hi] Diabolico spiritu pleni, innumeras accusationes inferunt factori nostro, [qui] & Spiritum vitæ nobis donauerit, & legem omnibus aptam posuerit, & nolunt iustum esse iudicium Dei. Quapropter & alterum quendam excogitant patrem, neque curantem, neque prouidentem eorum, quæ sunt erga nos, [aut] etiam consentientem omnibus peccatis. Si enim non iudicat pater; aut non pertinet ad eum, aut consentit his quæ fiunt omnibus: & si non iudicat, omnes in æquo erunt. Si in eodem dinumerabuntur statu, superuacuus ergo est aduentus Christi, & contrarius, in eo quod non iudicet.

ANNOTATIONES.

Cōment. in Danielem. 1. Decem reges sunt] *Dissipationem vnius imperij Romani, in decem Regna, per decem articulos pedum statua, decemq; cornua bestia significata, aduentum Christi praeuenturam, post Irenaum, ex Daniele & Apocalypsi colligit Theodoretus: &, vt Hieronymus fatetur, omnes scriptores Ecclesiastici. Qua sint autem illa, haud difficilè deprehēdent, qui Historias Romanorū à temporibus Arcadij, Honorij & Theodosij, ad hanc vsque atatem percurrerint. Ab illis enim saculis comperient, in Europa Hispanos, Gallos, Anglos, et Germanos: in Africa, Carthaginenses, Numidas, Aegyptios: in Asia Syros, Armenos, aliosq; multos, varijs licet modis, Romani imperij iugū excussisse. Atq; etiam nūc in sola Europa cōspicimus Poloniam, Suetiam, Norvvegiam, Daciam, Britanniam, Galliam, Hispaniam, Italiam, Siciliam, Hungariam, decem clarissima & potentissima regna ab imperij Romani obedientia ita sese subduxisse, imò & illud attriuisse; vt vix quoddam illius inane super sit simulacrum.*

Orat. de cōsum. saculi. 2. Tres interficiet ille qui venturus est.] *Hippolytus tria cornua, qua ab eo radicitus euellentur, tres reges putat, AEgypti, Libya, AEthiopum, quos deleturus est conserta manu. Hieronymus & Theodoretus in 7. & 11. Danielis consentiunt, cùm apertè prasagiat propheta,* Mittet manum suam in terras, & terra AEypti non effugiet. Per Libyas quoque & AEthiopias transibit: *& aduersus cauillos Porphyrij confirmant hac de solo Antichristo, non autem de Antiocho posse intelligi.*

3. Reliqui subijcientur ei] *Qui Mahometicam impietatem & Turcicam tyrannidem Antichristi nomine intelligunt, manifestè percipiunt, eam nunc AEgyptijs, Arabibus, Libyis, & AEthiopibus longè lateq; imperare: sciunt etiam reliqua regna, id est, Syriam, Armeniam, Asiam minorem, Thraciam, Bulgariam, Macedoniam, Achaiam, Peloponesum, bestijs illis in ditionem venisse. Et nostro hoc saculo calestem iram prouocantibus, & aduersum nos dimicantibus peccatis nostris, accepimus Georgiam, Mesopotamiam, Mediam; & in Europa Hungariam, Negropontem, Rhodum, Cyprumque belluis istis manus dedisse. Legimus praterea inter Germanos Lutherum suis concionibus & scriptis tanquam classico, Antichristum euocasse, his verbis :* Turcis non esse resistendum, nec tributa pendenda, nec collectas faciendas ad inferendum Turcis bellum; Præliari aduersus Turcas est repugnare Deo. *Vidimus & legimus Gnosticos, & eiusmodi apostatas, tyrannum illum, & eius emissarios atque satellites Tartaros, Scythas, Mauros, Numidasque, vt prouincijs Christianorum bellum inferrent, concitasse. An non hoc est reliquos reges, de quibus hic Irenaus, Antichristo subijcere?* C

4. Comminuit] *Sic vetus codex reponendum docuit, pro* comminuet: *vt postea* diuidetur, *pro* diuiditur: Sic ergo, *pro* Si ergo: *&* inducet, *pro* inducit.

5. Bene Iustinus dixit] *Hunc locum ex vtroque citat Eusebius libro quarto hist. cap. 17. inde elicies quàm magno astimata fuerint à veteribus, quámque probata Iustini martyris scripta. Porrò sententiam istam quamuis singularem esse lubens agnoscam, damnatam tamen vel à concilio, vel à quoquam veterum, me legisse non memini. Quin potius illā nominatim citat & probat Oecumenius explanans vltimum ca. prioris canonica B. Petri. Neque parum roboris ei adferunt verba B. Andrea Apostoli, quibus Dæmones relegat in loca arida & infructuosa, donec accipiant debitum sibi ignis aterni supplicium; referente Abdia Babylonio libro tertio : quasi necdum planè accepissent. Quinetiam eximius omnium errorum inuestigator & expugnator Epiphanius, eandem sententiam confirmans ait :* Ante Christi aduentum nusquam ausus est (*diabolus*) in Dominum suum blasphemum aliquod verbum loqui, aut contra elationem cogitare. D *Contra hæres. 39.*

A cogitare. Expectauit enim Christi aduentum, audiens semper Prophetas eum annunciantes Redemptorem futurum eorum, qui peccauerunt, & per Christum pœnitentiam agunt, putauitque se misericordiam aliquam consequuturum esse, *&c.* *Sed & longè ante Epiphanium Clemens Alexandrinus scripserat: Diabolum posse duci pœnitentia, quia liberum habeat arbitrium. Quam veluti praeceptoris doctrinam non modò sequutus est, verùm etiam vsque ad fanaticas opiniones amplificauit Origenes, Libro primo & tertio περὶ ἀρχῶν. De hac sententia nihil aduersus tot Patres audemus pronunciare: quæ verò nobis de lapsu dæmonum videntur, latissime prosequimur Commentarijs in Epistolam beati Iudæ Apostoli.* Lib. 1. Strō.

6. Importat quasi iam] *Ita vetus Codex: excusi,* importet, qua sententia.

DE FVTVRO IVDICIO PER CHRIstum, communione & separatione diuina, atque infidelium pœnis æternis.

B

CAPVT XXVII.

VENIT enim diuidere hominem aduersus patrem suum, & filiam aduersus matrem, & nurum aduersus socrum: [1] & duabus molentibus in mola, alteram assumere, & alteram relinquere:] & cùm duo sint in eodem lecto, vnum assumere, & alterum relinquere: ad finem iubere messoribus colligere primùm zizania, & fasciculos alligare, & comburere igni inextinguibili, triticum autem colligere in horreum: & agnos quidem vocare in præparatum regnum, hœdos autem in æternum ignem mittere, qui præparatus est à Patre eius Diabolo & angelis eius. Et quid enim? Verbum venit in ruinam & in resurrectionem multorum? In ruinam quidem non credentium ei, quibus & maiorem damnationem, quàm Sodomorum & Gomorrhæ in iudicio comminatus [est.] In resurrectionem autem credentium, & facientium voluntatem Patris eius qui est in cœlis. Si ergò aduentus Filij super omnes quidem C similiter aduenit, iudicialis [est] autem, & discretor credentium, & non credentium, quoniam ex sua sententia credentes faciunt eius voluntatem; & ex sua sententia [2] inobedientes] non accedunt ad eius doctrinam, manifestum quoniam & Pater eius omnes quidem similiter fecit, propriam sententiam vnumquemque habentem, [3] & sensum liberum,] respicit autem omnia, & prouidet omnibus, Solem suum oriri faciens super bonos & malos, & pluens super iustos & iniustos. Et quicunque erga eum custodiunt dilectionem suam, his præstat communionem. Communio autem Dei, vita, & lumen, & fruitio eorum quæ sunt apud eum bonorum. Quicunque autem absistunt secundùm sententiam suam ab eo, [4] his eam quæ electa est ab ipsis, separationem inducit. Separatio autem Dei, mors; & separatio lucis, tenebræ; & separatio Dei, amissio omnium quæ sunt apud * Deum bonorum. Qui ergò per apostasiam amiserunt quæ prædicta sunt, quippe desolati ab omnibus bonis, in omni pœna conuersantur, Deo quidem principaliter non à semetipso eos puniente, prosequente autem eos pœna, quoniam * sunt desolati ab * omni bono. Aeterna autem, & sine fine sunt à Deo bona: & propter hoc, & amissio eorum æterna, & sine fine est. Quemadmodum in immenso lumine, qui excœcauerunt semetipsos, vel ab alijs excœcati D sunt, semper priuati sunt iucunditate luminis: non quòd lumen pœnam eis inferat cæcitatis; sed quòd ipsa cæcitas superinducat eis calamitatem. Et propter hoc Dominus dicebat. Qui credit in me, non iudicatur, id est, non separatur à Deo: adunitus est enim per fidem Deo. Qui autem non credit (ait) iam iudicatus est, quoniam non credidit in nomine vnigeniti Filij Dei, id est, separauit semetipsum à Deo [5] voluntaria sententia. Hoc est enim iudicium, quoniam lumen venit in hunc mundum, & dilexerunt homines magis tenebras, quàm lucem. Omnis enim qui male agit, odit lucem, & non veniet ad lumen, ne traducantur opera eius. Qui autem facit voluntatem, venit ad lumen, vt manifestentur opera eius, quoniam in Deo est operatus.

Marginalia: Luc. 12. 51. — Matt. 3. 12. Mat. 13. 30. Mat. 25. 33. — Luc. 2. 34. Mat. 11. 5. — Libertas arbitrij. Matt. 5. 45. — * eum — * sint * omnibus bonis. — Ioa. 3. 24. — Ioan. 3. 18.

ANNO-

ANNOTATIONES.

1. Et duabus] *Istas decem voces ex veter. codice addidimus.*

2. Inobedientes] *Codices excusi,* indicto audientes.

3. Et sensum liberum] *Codices excusi,* sensum similiter. *Vult autem homines impios propria libertate à Deo deficere, sicut & pridem Dæmones, quod abundantius ostendit libr. 4. &c. Paulò post, idem etiam declarat assumpto simili ex ijs, qui sibijpsis oculos eruunt in corusco lumine.*

4. His eam quæ electa est] *Vetus codex,* his autem quæ lecta est.

5. Voluntaria sententia.] *Discessionis à Deo, excæcationis mentis, damnationis quoque impiorum causam libertati propriæ, non autè bonitati diuinæ adscribit: ringantur, licet, veteres recentioresque Gnostici.*

DE PIORVM, ET IMPIORVM DIScrimine, Apostasia futura sub Antichristo, atque mundi consummatione.

B

CAPVT XXVIII.

QVoniam igitur in hoc mundo quidam quidem accurrunt lumini, & per fidem vniunt se Deo, alij autem absistunt à lumine, & separant seipsos à Deo: venit Verbum Dei omnibus aptam habitationem inferens; his quidem qui in lumine sunt, vt fruantur eo, & his quę in eo sunt bonis: his autem qui in tenebris sunt; [1] vt participetur eis calamitas quæ in eis est. Et propter hoc ait: *Mat. 25. 34.* Hos quidem qui sunt ad dexteram vocari in regnum Patris; illos autem qui sunt à * sinistra, in æternum ignem missurum. *ad sinistr.* Semetipsos enim omnibus priuauerunt bonis: & ideò Apostolus ait, [2] *2 Thess. 2. 11 & 12.* Pro eo quod dilectionē Dei non receperunt, vt salui fierent, & ideò [3] mittet eis Deus operationem erroris, vt credāt mendacio, vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. [4] Illo enim veniente, & sua sententia apostasiam recapitulante in semetipsum: & sua voluntate & arbitrio operante quæcunque operabitur: & in templo Dei sedente, vt sicut Christum adorent illum qui seducuntur ab illo, quapropter & iustè in stagnum * proijcientur ignis. *proijcietur* Deo autem secundùm suā prouidentiam præsciente omnia; & apto tempore eum qui talis futurus erat immittente vt credant falso, & iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. [5] Cuius aduentum Ioannes *Apoc. 13. 2.* in Apocalypsi significauit ita. Et bestia quam videram, similis erat pardo, & pedes eius quasi vrsi, [&] os eius quasi os leonis, & dedit ei draco virtutem suam, & thronum C suum, & potestatem magnam, [6] & vnum ex capitibus eius quasi occisum in mortem, & plaga mortis eius curata est, & admirata est vniuersa terra post bestiam, & adorauerunt draconē quoniam dedit potestatem bestiæ, & adorauerunt bestiam, dicentes. Quis similis [est] bestiæ illi, & quis potest pugnare cum ipsa? Et datum est ei os loquens magna, & blasphemiam, & data est ei potestas mensibus XL. & duobus, & aperuit os suum blasphemum aduersus Deum blasphemare nomen eius, & tabernaculum eius, [7] & eos qui in cœlo habitant, & data est ei potestas super omnem tribum, & populum, & linguam, & gentem, & adorauerunt eam omnes qui habitant super terram, cuius non est scriptum nomen in libro vitę Agni occisi à constitutione mundi. *Si* quis habet aures, audiat. *Si* quis in captiuitatem duxerit, & in captiuitatem ibit. *Si* quis gladio occiderit, oportet eum in gladio occidi. Hic est sustinentia & fides sanctorum. D [8] Pòst deinde & de armigero eius, quem & pseudopropheram vocat, Loquebatur (inquit) quasi draco, & potestatem primæ bestiæ omnem faciebat in conspectu eius: & facit terram, & qui habitant in ea, vt * adorent bestiam primam, cuius & curata est plaga mortis eius, *adorarent* [9] vt faciat signa magna, & vt ignem faciat de cœlo descendere [in terram] in conspectu hominum; & * seducit inhabitantes super terram. *seducet,* [10] Hęc ne quis eum diuina virtute putet signa facere, sed magica operatione. Et non est mirandum si dœmonijs & apostaticis spiritibus ministrātibus ei, per eos faciat signa, in quibus seducat habitantes super terram. [11] Et imaginem (ait) iubebit fieri bestiæ, & spiritum dabit imagini, vti & loquatur imago, & eos qui non adorauerint eam, faciet occidi. [12] Et characterē autem, [ait,] in fronte, & in manu dextra faciet dari, * ne possit aliquis emere vel vendere, nisi qui habet characterem nominis bestiæ, vel numerum nominis eius, & esse numerum sexcentos sexaginta sex, quod est, sexies centeni, & deni sexies, & singulares sex. *vt non* In recapitulationem vniuersæ apostasiæ eius, quæ facta est in sex millibus annorum. [13] Quotquot enim diebus hic factus est mundus, tot & millenis

lénis

A lenis annis consummatur. Et propter hoc ait Scriptura geneseos. Et consummata Gen.1.31.
sunt cælum & terra & omnis ornatus eorum. Et consummauit Deus in die sexto omnia opera sua quæ fecit, & requieuit in die septimo ab omnibus operibus suis quæ fecit. Hoc autem est & antefactorum narratio, quemadmodum facta sunt, & futurorum [14] Prophetia [est. Si] enim dies Domini quasi mille anni: in sex autem diebus Ps.89.4.
consummata sunt quæ facta sunt: manifestum est quoniam consummatio ipsorum sextus millesimus annus est. Et propter hoc in omni tempore plasmatus in initio homo per manus Dei, id est Filij & Spiritus, [15] fit] secundum imaginem & similitudinem Dei, paleis quidem abiectis, quæ sunt apostasia, frumento autem in horreum assumpto, quod est, hi qui ad Deum fide fructificant: & proprerea tribulatio necessaria Matt.13.30.
est his qui saluantur, vt quodammodo contriti, [&] attenuati, & consparsi per patientiam Verbo Dei, vt igniti apti sint ad conuiuium regis. [16] Quemadmodum quidam de nostris dixit, propter martyrium in Deum adiudicatus ad bestias: Quoniam frumentum sum Christi, & per dentes bestiarum molor. vt mundus panis Dei inueniar.

B

Eusebius libr. 3. Histor. cap. 30. hæc citat.

ὡς εἶπέ τις τῶν ἡμετέρων, διὰ τὴν πρὸς θεὸν μαρτυρίαν κατακριθεὶς πρὸς θηρία, Σῖτός εἰμι θεοῦ, καὶ δι' ὀδόντων θηρίων ἀλήθομαι, ἵνα καθαρὸς ἄρτος εὑρεθῶ.

Interp. Ioanne Christophorsono.

Quidam è nostris cùm propter testimonium, quod Deo perhibuerat, esset ad bestias condemnatus, sic loquutus est: Dei frumentum sum, & dêtibus bestiarum molor, vt purus & syncerus panis inueniar.

ANNOTATIONES.

1. Vt participetur eis calamitas] *Vetus cod.* vt participentur eas calamitates, quæ in eis sunt.

2. Pro eo quod dilectionem Dei] *Græca Pauli habent:* τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας, *dilectionem veritatis, atque ita legit Ambrosius. Quibus verbis Theophylactus Christum Dominum, & Deum nostrum significari arbitratur, qui charitas & veritas est. Cyprianus epist. ad Cornelium, & lib. de lapsis legit*, Dilectum veritatis.

C

3. Mittet eis] *Vetus codex:* Mittet eos Deus in operationem erroris: *Cyrillus Ierosl. Catec. 15.* Mittet autem dicit, pro permittet fieri. Non vt excusentur, sed vt condemnentur.

4. Illo enim veniente] *Sermonem institutum de Antichristo repetit, edocetque illum libera spontaneaque voluntate operaturum mala: refragentur serui arbitrij defensores.*

5. Cuius aduentum Ioannes in Apo.] *Antichristum illum insignem, siue Turcicum regnum, siue aliud quippiam adhuc nobis ignotum, hac bestia significari, cum Irenæo æstimarunt Hippolytus orat. de consum. sæculi. Gregorius 33. Moralium cap. 26. Primasius, Haymo & Rupertus in comm. Vnius tantùm B. Ambrosij verba, quibus singulæ visionis partes exponuntur, addere visum est.* Per pardum, *ait*, qui fertur diuersos

D colores habere, hypocrisis Antichristi designatur. Virtutem verò suam diabolus Antichristo dabit: quia in illo habitabit: & per eum quicquid nequitia diaboli excogitare potest, operabitur, &c.

6. Et vnum ex capitibus quasi occisum] *Ambrosius per hoc caput quasi occisum, intelligit hæreses, quibus primis temporibus fanatici homines Ecclesiæ fidem labefactare conati sunt: quas sancti Patres scriptis, sermonibus, & disputationibus extirparunt. Hoc caput, ad tempus quasi occisum, per Antichristum resuscitabitur, qui omnes blasphematores, suis blasphemijs antecedet.*

7. Et eos qui in cœlo habitant] *Ambrosius:* Blasphemabit nomen Dei, dicens Christum non esse Deum: blasphemabit & eos, qui in cælo habitant, id est, martyres, & cæteros sanctos, dicens nihil prodesse eos posse cuiquam, falsumque esse quicquid de eis à fidelibus asseritur.

Id attendant obsecro posteriores Gnostici: quibus post Caluinum sanctissimus pater fidei nostræ Abraham com. in Gl. & li. Mosis.
est idololatra, *beatiss. Sara*, viri sui lena, domû suâ lupanar constituens, *seruus Dei Iacob*, incestus tertioque adulter, *Rebecca*, fraudulenta; *Samson*, scortator & sanguinarius; *Moyses & Aaron*, arrogantes, superbi, & impii in Deum; *Elias*, nimis sæuus & crudelis; *Machabæus*, superstitiosus, & legis præuaricator: *Omnes Prophetæ*, grauissimi peccatores. *Quid vltra? Nec à teris calumnijs & probris in sanctissimos quondam fratres & amicos Christi Domini nostri, nunc in cælis consortes & conregnantes, illi Antichristi præcursores abstinent. Apostolos intelligo, quando illorum iudicio, Petrus est* schismaticus & liberta- Marlor. in
tis Christianæ oppressor; *Ioannes* idololatra & a- Acta, epist.
postata; *Paulus* Dei contêmptor ac epicureus &c. & Apoc.
Horret animus reliqua eorum in omnes Sanctos cæli ciues, & diuini tabernaculi habitatores conuitia, & Antichristianas blasphemias persequi. Et adeò excæcatus est mundus, vt hos tanquam Euangelicæ veritatis præcones suspiciat, & instauratæ defæcatæque religionis authores admittat & foueat? Superi meliora velint.

8. Post deinde & de armigero eius] *Ambrosius:* Hæc bestia aut vnum ex discipulis Antichristi designat, deteriorem cæteris, aut multos, qui eum prædicaturi sunt. *Augustinus Homil. 11. in Apoc.* Hęc est hæretica Ecclesia, quæ sub nomine Christiano agnum præfert, vt draconis venena latenter infundat.

9. Vt faciat signa] *Vetus codex*, & faciet, *Græcè* καὶ ποιεῖ, *Vulgata editio, Ambrosius, Primasius*, & fecit. *Addit Ambrosius:* Quod in libro Iob legimus Diabolum ex permissione Dei, ignem fecisse de cælo descendere per semetipsum, hoc per An-

 tichri-

tichristum & sequaces eius, extremo tempore faciet.

10. Hoc ne quis eum] *Consentit Irenæo Andreas Cappadox his verbis.* Intuentium oculos fascinando hæc faciet Antichristi præcursor, vt existimetur Antichristus esse Christus, vt qui à tali miraculorum patratore, testimonium accipiat.

Sed & Paulus verbis nequaquam ambiguis scribit, Aduentum Antichristi futurum secundum operationem Satanæ in signis & prodigiis mendacibus: *quibus omnem miraculorum veram efficacitatem & rationem illi adimit. Enimuerò mendacia erunt signa illius omni ex parte. Primò, ratione finis: quoniam iuxta Ambrosium & Chrysostomum, ad mendacium inducent, nimirum vt impostor ille probet se Deum & Christum esse, sicut Christus noster veris miraculis Diuinitatem suam patefecit. Secundò, ratione efficientis, nempe, Satanæ patris mendacij, qui in eo, per eum, perque ministros eius sic operabitur: vt etiam (doctore B. Gregorio) tortores sanctorum Martyrum tunc signa & prodigia istiusmodi sint facturi. Tertiò, mendacia erunt ratione subiecti seu materiæ, quandoquidem duntaxat illusiones, ac præstigia humanos sensus perstringentes: non reipsa erunt miracula. Magnificè quidem videbitur mortuos suscitare, ait Cyri. Ier. cæcos illuminare, & claudos sanare: cum tamen reuera non fiat sanatio. Quartò denique, mendacia erunt ratione formæ, quoniam non in nomine Patris, aut Filij, aut Spiritus sancti edent illa, sed in nomine impostoris illius: qui vt venturus est in nomine suo, ita & signa illa patraturus. &c.*

Com. in 2. Thess. 2.

Li. 32. Mora. c. 12.

Catech. 15.

Ioan. 5.

11. Et imaginem] *Augustinus seu Ticonius, per simulachrum bestiæ intelligit diaboli inuentionē, quam instar Dei suscipient fascinati homines: aut simulationes eorum, qui non veraci effigie, sed fallaci imagine Christiani indicantur. Rupertus, simulachrū quoddam, quale fecisse Nabuchodonosor legimus, quod vt in eo adoretur filius perditionis, constituet in locis sacris, de quibus signum crucis Christi deijciet.*

Daniel. 3.

12. Et characterem] *Ambrosius.* Potest fieri, vt sicut nos habemus characterem Christi, idest, crucem qua signamur, ita habeat Antichristus proprium characterem, quo signentur ij qui in eū crediderint. *In eadē quoque est sententia Hippolytus martyr, scribens, Characterem illius bestiæ futurum, non vt signo Crucis: sed illud potius execrari & abolere, &c. Qua in re viam ei quantum possunt diligenter parant atque muniunt Hugnostici, cum suo Beza proclamantes,* se omnem Crucis atque imaginis Crucifixi memoriam adeò detestari, vt eam ferre non posſint. *Colloqu. Mompelgart. pagina 418. Cæterùm, pro aut, reposuimus, ait, ex vetere codice.*

Orat. de cōsumm. sæcu. li & Antich.

13. Quotquot enim diebus] *Hæc Irenæi sententia de mundi permansione, tot tantosque habet vindices & confirmatores, ac plausibiles persuasiones, modò diuinæ potestati nihil temerè præscribatur, vt in eam lubens descenderem. Primò enim Ethnicorum omnium clarissimos & antiquissimos scriptores Hydaspen Medorum Regem, Mercurium Trismegistum, ac Sibyllas hoc prædixisse & firmasse testis est Lactantius.*

Hebræos idem sequi, testimonio est oraculum, quod Heliæ nomine circumferunt Thalmudistæ, libro Sanhedrin, capite Helec: & libro Hauoda Zara cap. liphnedebem: cuius verba recitantur, nec refelluntur à doctis & Catholicis authoribus, Galatino libro. 4. cap. 20. Pico Mirandulano lib. 7. Heptapli cap. 4. & Francisco Veneto libro de Harmonia mundi cant. 3. tono 7. cap. 7. Oraculum hoc declarant, ac coniecturis multis & non spernendis confirmant insignes Rabbini Selomo & Isaac. Li. 7 ca. 14. 15. & 18.

Ex Latinis Ecclesiasticis Patribus, sententiam hanc amplectuntur & tuentur Lactantius lib. 7. cap. 14. Hilarius in ca. 17. Matth. Hieronymus epistola ad Cyprianum, & Comment. in cap. 4. Michea: Gaudentius Brixianus Tractatu. 10. de lectione Euangelica. Refert eandem & Augustinus lib. 20. Ciuit. Dei cap. 7 vt verisimilem, licet alibi illam impugnauerit. Glossa etiā, quæ ordinaria vocatur, etiam constanter affirmat, in. 5. cap. Genes. Inter Græcos verò placuit hæc opinio Iustino Martyri, seu cuiuis alteri authori Quæstionum ad Ortho. quæst. 71. Sex istis millibus, quingentos annos addere visum est Hippolyto, Cyrillo, & Chrysostomo, vt author est Germanus Constantinopolytanus libro de Theoria rerum Eccles.

Perspectum mihi est hanc sententiam oppugnari ab Augustino, Com. in Psal. 6. & 89. atque Epist. 89. insuper à Beda in Psal. 89. an verò illam expugnent, videant docti & acuti eorum lectores. Hæc autem ni fallor, aliquod emolumentum adferent, ad eorum reprimendos clamores, qui temerè nullaque ratione B. Martyri hac de re vehementius insultant, & lapsus, quos putant Patrum, aliquantò contumeliosius insectantur.

14. Prophetia est. Si enim] *Coniunctionem si adiecimus, & sententiæ periodum immutauimus autho. vet. codicis.*

15. Fit secundum imaginem] *Expunximus* scit.

16. Quemadmodum quidam de nostris] *Euseb. lib. 3. Histo. cap. 30. hanc sententiam B. Ignatij Antiocheni Ep. & martyris, ad verbum ex Irenæo transcribit: inde demonstrans illius Epistolas, & martyrium priscos magni existimasse. Verba enim Ignatij sunt in Epistola ad Romanos.*

Porrò cum alij etiam Ignatij Epistolarum frequenter meminerint magni nominis proceres, vt Dionysius Areopag. cap. 4. libri de Diuinis no. Athanasius lib. de Synodis: Theodoretus in tribus Dialogis: Nicephorus lib. 2. Historiæ cap. 39. & lib. 3. cap. 19. Antonius Melissa lib. 1. Ser. 14. & lib. 2. Ser. 19. 23. 43. 67. 84. & 89. Maximus Abbas & martyr Sermone 43. Hieronymus cōtra Eluidium, & in Catalogo: Gelasius aduersus Eutychen, & complures alij, oportet Caluinum & Magdeburgenses omnium profligatissimos & perditissimos esse, qui illas subsannant, lacerant, et reijciunt.

VNI.

A *VNIVERSA AD VTILITATEM HOMInum facta esse: & de Antichristi dolis, nequitia, vi apostatica, à diluuio & deinceps in Ananiæ, Azariæ, & Misaelis persequutione præfigurata.*

CAPVT XXIX.

CAVSAS autem reddidimus in his qui sunt ante hunc libris, propter quas passus [est] Deus hæc ita fieri: ostendimusque quoniam omnia quæ sunt talia, pro eo qui saluatur homine facta sunt,[1] illud quod est sui arbitrij, & suæ potestatis maturans ad immortalitatem, & aptabiliorem eum ad æternam B subiectionem Deo præparans. Et propter hoc[2] conditio insumitur homini: non enim homo propter illam, sed conditio facta est propter hominem. Gentes autem [quæ] & ipse non alleuauerunt oculos ad cælum, neque gratias egerunt factori suo, neque lumen veritatis videre voluerunt, sed sicut mures cæci absconditi[3] in profundo insipientiæ, iustè] sermo vt stillicidium de cado, & sicut momentum stateræ & sicut nihil deputauit; in tantum vtiles & aptabiles iustis, quantum vtilitatis præstat stipula ad tritici augmentum;[4] & palea] eius in vstionem, ad operationem auri. Et propterea cum in fine repente hinc Ecclesia [assumetur,] Erit (inquit) tribulatio qualis non est facta [ab initio,] neque fiet. Nouissimus enim agon iustorum in quo vincentes coronantur incorruptela. Et propter hoc in bestia veniente recapitulatio fit vniuersæ iniquitatis, & omni doli; vt in ea confluens & conclusa omnis virtus apostatica, in caminum mittatur ignis. Congruenter autem & nomen eius habebit numerum, Sexcentos sexaginta sex, recapitulans in semetipso omnem quæ fuit ante diluuium, ma- C litiæ commixtionem,[5] quæ facta est [ex] angelica apostasia. Noe enim fuit annorum sexcentorum, & diluuium aduenit terræ, delens in resurrectionem terræ[6] propter nequissimam generationem quæ fuit temporibus Noe. Recapitulans autem & omnem[7] qui fuit à diluuio errorem commentatorem idolorum, & Prophetarum interfectionem & succensionem iustorum. Illa enim quæ fuit à Nabuchodonosor instituta imago, altitudinem quidem habuit cubitorum sexaginta, latitudinem autem [cubitorum] sex: propter* quæ & Ananias, & Azarias, & Misael non adorantes eam, in caminum missi sunt ignis, per id quod eis euenit prophetantes eam, quæ in finem futura est iustorum succensio. Vniuersa enim imago illa præfiguratio fuit huius aduentus, ab omnibus omnino hominibus ipsum solum decernens adorari. Sexcenti itaque anni Noe, sub quo fuit diluuium, propter apostasiam; & numerus cubitorum imaginis, propter quam iusti in caminum ignis missi sunt, * numerum nominis significat illius,[8] in quam recapitulabitur sex milium annorũ omnis apostasia, & iniustitia, & nequitia, & pseudoprophetia, & dolus,[2] propter quæ [&] diluuium superueniet ignis.

Esa. 40. 15.
Mat. 24. 21.
Gen. 6. & 7.
Dan. 3. 1.
Dan. 3. 20. & 21.

*quam

* numeros

ANNOTATIONES.

1. Iud quod est sui arbitrii] *Confirmat rursus* D *libertatem arbitrij humani: quapropter Magdeburgẽses rubore suffundi deberent, qui Patres antiquos hac in re sibi non constare, scripserunt: nisi homines essent, quos infamia sua neque pudeat neque pigeat.*

2. Conditio insumitur homini] *Id est, vniuersa ad vsum hominis condita fuerunt: id quod latiùs tractant & interpretantur Philo, li. de opificio mundi, Basilius & Ambrosius in Hexame.*

3. In profundo insipientiæ, iustè] *Sic legit vetus codex: excusi* insipientia eius te, *&c.*

4. Et palea] *Authoritate vet. cod. expunximus* paleas: *& mox pro* assumitur, assumetur *reposuimus.*

5. Quæ facta est ex angelica apostasia] *Certum est apostatas & præuaricatores angelos nõ solum horrenda ea omnia flagitia, in quibus ante diluuium omnis caro luxuriosè perditeq; degerat; sed & futura quæque hominibus persuasisse. Origenes enim ea verba exponens, quibus Satanam. Dominus conuenit apud Iob, Vnde venis? scribit:* Vnde venis? Ab homicidijs, à sanguinibus, ab adulterijs, à furtis, à mendacijs, horum autor & inuentor existens super terram. Tnde venis tu? Ab internecione Abel: à Gigantum impudicitia, à turre contumaciæ, ab Esau auiditate, à Pharaonis pertinacia, *&c.*

6. Propter nequissimam generationem] *Præter ea, quæ sacra Genesis commemorat, de sceleribus hominum, Berosus Annianus addit, impietatem Gigantum eò peruenisse, vt aborsus procurarent, quos in edulia sibi pararent: matribus, sororibus, filiabus, masculis, & bru-*

& brutis commiscerentur, nihilq́ sceleris esse, quod non commiserint, cælestium ira & vltione illos perurgente pro impietate atque sceleribus.

7. Qui fuit à diluuio] *Idololatriæ ortum, progressum, & incrementa ab aquarum inundatione accepisse, ante Irenæum scripto reliquit Clemens Rom. lib. 1. Recog. nempe à scelerata Cham progenie. Iustinus in oratione ad Græcos, & Athenagoras in Legatione, Orpheũ florentem tempore Gedeonis Hebræi, vti refert Eusebius, πολυθεοχλῆς, id est multiplicium deorum falsorum conditorem atque magistrum appellant. Epiphanius initio Panarij, & eiusdem Anacephalæosi; ætate Saruch abaui patriarchæ Abrahæ, profectam idololatriam dicit; cui subscribunt Augustinus 18. de ciuita. ca. 12. & Cyrillus Alex. 1. & 3. contra Iulianum. Isidorus suspicatur Prometheum, quem temporibus Iosephi Patriarchæ* In Chronic. *vixisse scribit Eusebius, primum omnium simulachra hominum de luto finxisse. Galatinus libr. 4. c. 20. Idolorum cultum ad Nembrothum Assyriorum tyrannum refert: quippe qui homines igni sacra facere, & colere coegerit.*]

Hæc autem de crassa illa & externa idolorum inuentione, cultuque per cruentas siue hominum, siue brutorum victimas, intelligenda modò censerem. Quandoquidem peccatum Angelorum, & primorum parentum idololatriam spiritualem & internam nominant Ambrosius in 6. cap. ad Rom. & Augustin. Quæst. 83. ex nouo Testamento. Quin etiam Iustinus martyr primos parẽtes nostros, Paradiso eiectos dicit, quod deos crederent, qui non essent, deorumque nomen posteris tradidisse. Ambrosius lib. de paradiso cap. 13. Serpentem vocat originem idololatriæ. Obseruant quoque Clemens 2. Recognit. Theophilus Antiochenus 2. ad Auto. & Iustinus Orat. pare. serpentem primum omnium Deos multitudinis numero nominâsse, vt tetrum errorem sensim inter homines introduceret. Opinantur in magna Genesi Hebræi, Caini improbam progeniem inualuisse, Deumque & eius de Messia promissiones nihili duxisse: Enochum verò, veri Dei inuocationem renouasse; cæteris ad idololatriam procliuioribus: quorum iudicium approbat & laudat Oleaster Lusitanus Comment. in Genes. A

8. Propter quæ & diluuium superueniet ignis] *Ignem postremæ mundi conflagrationis intelligit, qui Theologorum sententia & mediam, & infimam aëris regionem, adeoque vniuersam terram, & ipsum etiam mare ardoribus suis corripiet atque perpurgabit. De hoc à Propheta dictũ volũt;* Ignis in cõspectu eius Psal. 49. exardescet, *&c.* Ignis ante ipsum præcedet *&c.* Psal. 96. *Et à B. Petro:* Elementa calore soluentur, terra autem & quę in ipsa sunt opera, exurẽtur. *1. Pet. 3. 10. Vide sermones tractatusque B. Ephrem Syri de Resurrectione & futuro iudicio: & Patres Scholasticos ad finem lib. 4. Sent.* B

CERTUS QUIDEM EST NUMERUS nominis Antichristi, sed de hoc nihil temerè affirmandum, quum multis nominibus is aptari queat: & cur apertè à S. S. explicatum non fuerit, ac de regno morteque illius. C

CAPUT XXX.

HIS autem sic se habentibus, & in omnibus antiquis & probatissimis & veteribus scripturis numero hoc posito, & testimonium perhibentibus his, [2] qui [faciem Ioannis] viderunt, & ratione [docente nos,] quoniam numerus nominis bestiæ secundum Græcorum computationem per literas, quæ in eo sunt, sexcentos habebit, & sexaginta, & sex; hoc est, decadas æquales [3] hexacontasin, & hecatontadas æquales monasin.

Eusebius lib. 5. cap. 8. hæc citat.

Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, καὶ ἐν πᾶσι δὲ τοῖς σπουδαίοις καὶ ἀρχαίοις ἀντιγράφοις τοῦ ἀριθμοῦ τούτου κειμένου, καὶ μαρτυρούντων αὐτῶν ἐκείνων τῶν κατ᾽ ὄψιν τὸν Ἰωάννην ἑωρακότων, καὶ τοῦ λόγου διδάσκοντος ἡμᾶς ὅτι ὁ ἀριθμὸς τοῦ ὀνόματος τοῦ θηρίου κατὰ τὴν τῶν Ἑλλήνων ψῆφον διὰ τῶν ἐν αὐτῷ γραμμάτων ἐμφαίνεται.

Interp. Io. Christophorsono.

Cùm hæc ita se habeant, & in omnibus emendatis atque antiquis exemplaribus Apocalypseos numerus ita positus sit, & hi qui Ioannem coram viderint, testimonio suo comprobent, & ratio nos idem doceat, numerus certè nominis bestiæ secundum Græcorum supputationem, per literas, quę in eo sunt, continebit sexcenta sexaginta sex. D

Apoc. 13. Numerus enim qui [digitus,] (sex) similiter custoditus, recapitulationes ostendit vniuersæ apostasiæ eius quæ initio, & quæ [in] mediis temporibus, & quæ in fine erit. Ignoro quomodo errauerunt quidam sequentes idiotismum, & medium frustrantes numerum nominis, 50. numeros deducentes, pro sex decadis, vnam decadem volentes esse. Hoc autem arbitror scriptorum peccatum fuisse, vt solet fieri, quoniam & per literas numeri ponuntur, facilè literam Græcam, [4] quæ [60. enuntiat] numerum, in iota Græcorum literam expensam, pòst deinde quidam sine exquisitione hoc

A hoc acceperunt. Alij quidem simpliciter & idioticè vsurpauerunt denarium numerum: quidam autem & per ignorantiam ausi sunt & nomina exquirere, habentia falsum erroris numerum. Sed his quidem qui simpliciter, & sine malitia hoc fecerunt, arbitramur veniam dari à Deo.[5] Quotquot autem secundùm inanem gloriam statuunt nomina continentia falsum numerum, & quod à se fuerit adinuentum nomen, definierunt esse illius qui venturus est: non sine damno tales exient, quippe qui & semetipsos, & credentes sibi seduxerunt. Et primùm quidem damnum est excidere à veritate, & quod non sit, [quasi] arbitrari: post deinde, apponenti, vel auferenti de Scriptura, pœnam non modicam fore, in quam incidere necesse est eum qui sit talis. Apoc 22.v. 18.& 19.
[6] Subsequetur autem & aliud non quodlibet periculum [eos,] qui falsò præsumunt scire nomen eius. Si enim aliud quidem hi putant, aliud autem ille habens adueniet: facilè seducentur ab eo, quasi necdum adsit ille, quem *caueri conuenit. Oportet itaque tales discere, & ad verum recurrere nominis numerum; vt non in pseudoprophetarum loco deputentur. Sed scientes firmum numerum qui à Scriptura annuntiatus est, id est, sexcentorum sexaginta sex, sustineant primùm quidem diuisionem regni in decem: pòst deinde illis regnantibus, & incipientibus corrigere sua negotia, & augere suum regnum; qui de improuiso aduenerit regnum sibi vindicans, & terrebit prædictos, habens nomen continens prædictum numerum, hunc verè cognoscere esse abominationē desolationis. Hoc & Apost. ait. Cū dixerint, Pax[7] & munitio, tūc subitaneus illis superueniet interitus. Hierem. autē non solùm subitaneum eius aduentum,[8] sed & tribum ex qua veniet, manifestauit dicens.[9] Ex Dan [audiemus] vocem velocitatis equorum eius, à voce hinnitus decursionis equorum eius commouebitur tota terra: & veniet, & manducabit terram, & plenitudinem eius; & ciuitatem, & qui inhabitant in ea: & propter hoc, non annumeratur tribus hæc in Apocalypsi cum his quæ saluantur. Certius ergo & sine periculo est, sustinere adimpletionem prophetiæ, quàm suspicari & diuinare nomina quælibet: quando multa nomina inueniri possunt habentia prædictum numerum: Et nihilominus quidem erit hæc eadem quæstio. Si enim multa sunt, quæ inueniuntur nomina, habentia numerum hunc; quod ex ipsis portabit qui veniet, quæritur.[10] Quoniam autem non propter inopiam nominum habentium numerum nominis eius dicimus hæc, sed propter timorem erga Deum, & zelum veritatis: [ΕΥΑΝΘΑΣ] enim nomen, habet numerum de quo quæritur: sed nihil de eo affirmamus. Sed & [LATEINOS] nomen [habet] sexcentorum sexaginta sex numerum: & valde verisimile est; quoniam [11] nouissimum] regnū hoc habet vocabulū. Latini enim sunt qui nunc regnant: sed non in hoc nos gloriabimur. Sed & [TEITAN] prima syllaba per duas Græcas vocales ε & ι scripta, omnium nominum quæ apud nos inueniuntur, magis fide dignum est. Etenim prædictum numerum habet in se, & literarum [est] sex, singulis syllabis ex ternis literis constantibus & vetus & semotum: neque [enim] eorum regum qui secundùm nos sunt, aliquis vocatus est Titan.[12] Nanque eorum quæ publicè adorantur idolorum apud Græcos & barbaros habet vocabulum [hoc:] & diuinum putatur apud multos esse hoc nomē, vt etiam sol Titan vocetur ab his qui nunc tenent,[13] & ostentationem quandam continet vltionis, & vindictam inferētis: quòd ille simulat se malè tractatos vindicare. Tale autem & antiquum, & fide dignū, & regale, magis autem & tyrannicum nomen.[14] Cùm igitur tantum suasionum habeat hoc nomen Titan, tantam habet verisimilitudinem, vt ex multis colligamus D ne fortè Titan vocetur, qui veniet.[15] Nos tamen non periclitabimur in eo, nec asseuerantes pronuntiabimus, hoc eum nomen habiturum: scientes, quoniam si oporteret manifestè præsenti tempore præconari nomen eius, per ipsum vtique editum fuisset, qui & Apocalypsim viderat.[16] Neque enim ante multum temporis visum est, sed penè sub nostro sæculo, ad finem Domitiani imperij.

Marginal notes: *cauere. — B (at "tiatus est") — Apoc.13.14. — Mat.24.15. — 1.Thess.5.3. — Iere.8.16. — C (at "dicimus hæc") — Apoc.7.

Eusebius libr. 5. Histor. capit. 8. hæc citat.

ἡμεῖς οὖν οὐκ ἀποκινδυνεύομεν περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀντιχρίστου ἀποφαινόμενοι βεβαιωτικῶς. εἰ γὰρ ἔδει ἀναφανδὸν τῷ νῦν καιρῷ κηρύττεσθαι τοὔνομα αὐτοῦ, δι᾽ ἐκείνου ἂν ἐῤῥέθη τοῦ καὶ τὴν ἀποκάλυψιν ἑωρακότος. οὐδὲ γὰρ πρὸ πολλοῦ χρόνου ἑωράθη, ἀλλὰ σχεδὸν ἐπὶ τῆς ἡμετέρας γενεᾶς, πρὸς τῷ τέλει τῆς δομετιανοῦ ἀρχῆς.

Interp. Ioan. Christophorsono.

Nos de nomine Antichristi quicquam constanter ac pro certo affirmandi periculum subire noluimus. Nam si illo temporis momento nomen illius palam esset diuulgatum, non dubium est, quin ab eo, qui illam vidisset reuelationem, fuisset euidenter explicatum. Non enim longinquo abhinc temporis spatio, sed nostra prope memoria sub finem imperij Domitiani visa est.

Hunc autem numerum nominis ostẽdit, vt caueamus illum venientẽ, scientes quis A
est: nomen aũt eius tacuit, quoniam dignum non est præconari à Spiritu sancto. Si n. præconatum ab eo fuisset, fortasis & in multum permaneret: nunc autem quoniam
Apoc. 17. 8. fuit, & non est,[17] & [ascẽdet ab abysso] & in perditionẽ vadit, quasi qui non sit; sic nec nomen eius præconatum est: eius enim quod nõ est, nomẽ non præconatur. Cũ aũt vastauerit Antichristus hic omnia in hoc mundo, *regnans [18] annis tribus & mensibus sex, [19] & sederit in templo Hierosolymis; tunc veniet Dominus de cælis in nubibus, in gloria patris, illum quidem & obedientes ei, in stagnum ignis mittẽs: adducens autem iustis regni tempora, hoc est requietionẽ septimam diem sanctificatam; *regnabit
Matt. 8. 11. & restituens Abrahæ promissionem hæreditatis: in quo regno ait Dominus, multos ab Oriente & Occidente venientes, recumbere cum Abraham, Isaac, & Iacob.

ANNOTATIONES.

1. His autem sic se habentibus] *Eusebius lib. 5. Hist. cap. 8. hunc locũ citat nominatim, vsque ad illud,* Hoc est decadas æquales: *ex quo & vetere codice, pro* facie ad faciem Ioannem viderunt, *reposuimus* faciem Ioannis viderunt, *& pro* docentibus, *restituimus* docente nos.

2. Qui faciem Ioânnis viderunt] *Hi erant Polycrates, Ignatius, Polycarpus, Aristion, Ioannes iunior Ephesinus, Clemẽs, Dionysius, quos Irenæus partim præceptores habuerat, partim cum eis sacris de rebus colloquijs conuenire potuerat. Enimuerò cùm ille ad secundum vsque annum imperij Traiani, Christi autem centesimum primum, in Asia constituens ac regens Ecclesias permanserit; Polycarpus autem, cuius auditor fuit Irenæus, iam ferè nonagenarius, anno septimo Marci Aurelij, Christi verò 169. martyrio affectus fuerit: dubium esse non potest, quin superiores, & alios plurimos beati Ioannis discipulos Irenæus coram audire & videre potuerit.*

3. Hexacontâsin] Hexacontasin & monasin *datiui sunt Græcorum, pro eo quod Latinè diceretur, sexcentis & vnitatibus, vel hexacontadibus & monadibus. Significat autem pares notas in cẽtenarijs, denarijs, & vnitatibus significandis adhiberi, nempe senarij numeri, qui ter repetitus efficit 666. Cæterùm, paulò* pòst, digitus *reposuimus pro* digitos, *author. vet. cod.*

4. Quæ sexagesimum enuntiat] *Sic ex vet. cod. legimus, pro,* sexaginta nuntiat. *Litera porrò Græcorum supputatione hunc numerum designans est ξ, quam ex ι, decimum faciente, scriptorum vitio extendi potuisse scribit Irenæus.*

5. Quotquot autem secundùm inanem gloriam] *Temeritatem illorum impugnat & iustè damnat, qui non minus audacter quàm indoctè proprium Antichristi nomen sese inuenisse, & in medium protulisse videri cupiebant, & in Apocalypsim inserebant, euellẽtes quod insitum erat.*

6. Subsequetur autem] *Vetus codex:* Subsequitur & aliud.

7. Et munitio] *Græcè ἀσφάλεια, id est, cùm res tuta, & nihil imminet periculi. Oecumenij interpres,* Pax & tuta omnia, *Ambrosius vertit* firmitas, *communis editio,* securitas.

8. Sed & tribum, ex qua veniet] *Ex tribu Dan nasciturum illum insignem filium perditionis, persuasissimum fuisse Irenæo hinc patet. Consentiunt ei ex Græcis scriptoribus Hippolytus martyr lib. de consummatione sæculi: Sybilla Tiburtina: Theodoretus Quæst. 109. in Genesim: Ex Latinis Grego. 31. Mor. cap. 18. August. Tract. de Antichristo: Ambrosius lib. de benedictionibus Patriarcharum c. 7. Prosper, Haymo, Rupertus, & recẽtiores.*

9. Ex Dan audiemus] *Ita vetus codex, cui conuenit lectio 70.* ἀκουσόμεθα: *Codices excusi* audiuimus.

10. Quoniam autem non propter inopiam nominum] *Cùm omnia quæ dicuntur in Apocalypsi de aduentu, nomine, numero nominis, & charactere Antichristi, prophetica sint, non mirum, si, iuxta canonem Irenæi, ante euentum, exploratam & certam non cõsequuta declarationem, ænigmatica & ambigua maneant adhuc hominibus. Præstat ergo, quod ad præsentem locum attinet, eiusdem Irenæi amplecti consilium, vt certius & sine periculo sequi complementum prophetiæ huius sustinendo: quàm incõsultè ac temerè aliquid asserere. Verùm, quæ exempli & exercitij gratia, Irenæũ imitati reliqui scriptores, ex numeris istis 666. nomina collegerũt, illa hoc loco proponere nõ intempestiuũ fortasse fuerit. Primum nomen, quod hic ab Irenæo ponitur, est* ΕΥΑΝ, *in excusis codicibus: at numerus 666. deficiens, & vetus codex palam arguunt mendum subesse. Ideoq́, ex fide veteris codicis, & Græcis characteribus restituimus* ΕΥΑΝΘΑΣ, *cuius elementa sigillatim sumpta, numerum ab Irenæo quæsitum faciunt. Secundum, quod cum Irenæo agnoscit & Arethas Cappadox, est* ΛΑΤΕΙΝΟΣ, *siquidem λ, 30: α, 1: τ, 300: ε, 5: ι, 10: ν, 50: ο, 70: σ, 200: collatis numerosè literis efficiunt 666. Tertium Arethæ Cappadoci sicut Irenæo placet, nempe* ΤΕΙΤΑΝ. *Nam τ, 300. ε, 5: ι, 10: τ, 300: α, 1: ν. 50: eadem enumeratione reddunt summam 666. Quartum constituit post Hippolytum martyrem, Primasius:* ΑΡΝΟΥΜΑΙ: *nego: siquidem α, 1: ρ, 90: ν, 50: ο, 70: υ, 400: μ, 40: α, 1: ι, 10: summa 666. Quintum tradit Arethas Cappadox,* ΛΑΜΠΕΤΙΣ: *λ etenim 30: α, 1, μ, 40: π, 80: ε, 5: τ, 300: ι, 10: σ, 200: reddunt summam 666. Sextum eodem Aretha authore, esse poterit* ΟΝΙΚΗΤΗΣ: *id est, Victor: quandoquidem, ο, 70: ν, 50: ι, 10: κ, 20: η, 7: τ, 300: η, 7: σ, 200: summa 666. Septimum apud eũdem Arethã est* ΚΑΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ: *malus dux. Nã κ, 20: α, 1: κ, 20: ο, 70: σ, 200: ο, 70: δ, 4: η, 7: γ, 3: ο, 70: σ, 200: summa 666. Octauũ eodem authore* ΑΛΗΘΗΣ ΒΛΑΒΕΡΟΣ, *verè nocens, equidem, α, 1: λ, 30: η, 7: θ, 8: η, 7: σ, 200: β, 2: λ, 30: α, 1: β, 2: ε, 5: ρ, 90: ο, 70: σ, 200: complent summã 666. Nonũ idem subijcit,* ΠΑΛΑΙ ΒΑΣΚΑΝΟΣ *iam olim inuidus: Nam π, 80: α, 1: λ, 30: α, 1: ι, 10: β, 2: α, 1: σ, 200: κ, 20: α, 1: ν, 50: ο, 70: σ, 200: reddunt summã 666. Decimũ postremò addit,* ΑΜΝΟΣ ΑΔΙΚΟΣ, *agnus nocens: certè α, 1: μ, 40: ν, 50: ο, 70: σ, 200: α, 1: δ, 4: ι, 10: κ, 20: ο, 70. σ, 200: facient summam 666. Vndecimũ habet Primasius ex Ticonio,* ΑΝΤΕΜΟΣ, *α, 1: ν, 50: τ, 300: ε, 5: μ, 40: ο, 70: σ, 200. efficiũt 666. Duodecimũ enumerat Rupertus* ΓΕΝΣΗΡΙΚΟΣ, *γ, 3: ε, 5: ν, 50: σ, 200: η, 7: ρ, 90: ι, 10. κ, 20: ο, 70: σ, 200.*

ε	5
υ	400
α	1
ν	50
θ	9
α	1
σ	200
	666.

Addo præterea id quod docti quidam & acerrimi iudicij nostræ ætatis homines nequaquam omiserũt, funestas clades illatas omnibus Christianis multiplici & horrendo schismate, ortũ ducente à Martino Luthero 1517.

Lib. 4. c. 48
Com. in 13. Apoc.
Io. Ofhusius
D Lindan' Dial. 3. Dubitan:

B C D

1517: alta mente reuoluentes: item quàm concinnè sectis, quæ ex illo dimanarunt, conueniant omnes conditiones bestiæ illius Apocalypseos, quæ os suum aperuit in cælum & habitantes in eo, cuiq; robur permittitur aduersus æternum sacrificium, nomini nempe hæresiarchæ illius adaptari posse hunc numerum 666. Nam initio vocabatur Martin Lauter; cuius nominis literas, si Pythagoricè & ratione subducas, & more Hebræorũ & Græcorum alphabeti Latini crescat numerus, primo monadum, deinde decadum, hinc centuriarum, numerum nominis bestiæ, id est, 666. tandem perfectum comperies, hoc pacto.

M,30.	L,20.
A,1.	A,1.
R,80.	V.200.
T,100.	T,100
I,9.	E 5.
N,40.	R,80.

Certissimum est hæreticos omnes, qui aduersus Christi **B** Ecclesiam eriguntur, quales fuerunt priores Gnostici, & eorum proles, Antichristos vocari: proinde Lutherũ, nomen Antichristi effugere non posse. Verùm hæc non impediant, quin alicui venturo insigniori filio perditionis, cui tanto studio viam muniunt, vaticinatum iam nomen quadret.

Quæst. in Apocal. Præfat. in Aretham. Cappad. Com. in 4. li. Damasc. In Chron.

His omnibus interiectis, mihi sententia doctorum & Catholicorum virorum Ioannis Annij, Ioannis Hentenij, Iodoci Clicthouei, ac D. Genebrardi Theologi Parisien. Hebraicarum literarum professoris regij, valde grata est: qui Maometem impurum pseudoprophetam, vna cum eius profligatam ac perditam sectam acriter tuentibus, vel ipsum definite & vere Antichristum, vel illius regni saltem maximum & studiosissimum conditorem esse existimarunt: quando omnes bestiæ huius Apocalypseos conditiones, & singula quæ à priscis de **C** Antichristo scripta stant, in illo vel maiori ex parte iampridem completa, vel in dies compleri, nullus est, qui non videat. Coniecturas eorum, measque subijcio.

Apoc. 13. Par. 2. panop. tit. 21. Tõ. 3. Annal.

1. Conuenit inprimis illius appellationi, numerus Græcarum literarum nominis Bestiæ à Ioãne designatus: siquidem ecto litera nominis huius ΜΑΟΜΕΤΙΣ, siue ΜΟΑΜΕΤΙΣ, vti scribunt Euthymius, Zonaras & Cedrenus, conficiunt numerum 666.

2. Signis & prodigijs mendacibus, quãlia Paulus filio perditionis tribuit, instructus fuit Maometes: nam & liber Generationis suæ, & reliqui Commentarij Saracenorum Chronicõn, Genealogiam ipsius vsque ad Seth & Adam, monstrosis & blasphemis fabulis contexunt; dehinc, quod sine vllo matris dolore ex vtero **D** prodierit, & circumcisus & hilaris: in eius natali omnia orbis idola corruerint: Lucifer arreptus ab angelis, immersus fuerit profundo maris Alcazum: venti & aues & nubes de educatione eius decertarint: asina voce humana vocarit illum Prophetarũ sigillum: atra nubes cælo quãtumuis sereno, supra caput ipsius semper conspecta sit: Lunam bipertito diuisam commixerit & compegerit: à Gabriele sublatus in cælum, ibi sua mysteria didicerit. Paulus Diaconus & Zonaras referũt cum dũ comitiali morbo, seu epilepsia tentaretur, excitatum post alijs persuasisse, sese tum cum Archangelo Gabriele fabulari.

Alchor. Azoara 67 27.63.

Lib. 18 hist. To. 3. Ann.

In c. 11. Dã. In reuel. Tract. de Antichr.

3. In Babylonia nasciturum Antichristũ; & in Bethsaida, Capernaum, ac Chorasin educari debere, Hieronymi, Methodij martyris, Augustini, & Glossæ in 2. ad Thessalonic. & plurium aliorum sententia fuit: quod eatenus Maometi conuenire iudicauit Ioannes Hentenius, quatenus sectam illius cum primis earum ciuitatũ **A** incolæ, magno studio, & animi feruore receperint, defenderunt, & propagare in hunc vsque diem contenderint.

4. Adhæc, eum exoriturum ex gente Iudæorum, atque de tribu Dan, omnes ferè Ecclesiastici literarum monumentis reliquerunt. Maometem Arabem esse, nihil obstat: siquidem mater eius Emina, aliàs Hennia, Iudæa erat, & fortassis ex tribu Dan. Præterea Arabes, Agareni, & Ismaelitæ ex sancto Patriarcha Abraham per Ismael & Esau, vt & Iudæi, descenderant: atque tunc inter hos & illos nuptiarum fœdera sæpenumerò sanciebantur. Quid item prohibet dicere matrem impurum scortum, ex viro tribulis suo, hoc semen adulterinum suscepisse, maximè cum doceant patres illum, ex salacissima muliere proditurum: sicut e contrario, Christum ex immaculatissima & beatissima Virgine? Locus Geneseos, quem ad propositum confirmandum vsurpant, forsan melius de Samsone, quàm de **B** Antichristo exponeretur, quemadmodum nec diffitentur Hippolytus, Procopius Gazæus, pluresq; alij. Vel spiritali conuenientius quàm literali sensu, de illa tribu venturum sic intelligeretur: quoniam sicut Dan non ex Rachele, nec Lia liberis vxoribus, sed ex ancilla Bala natus est, sic Antichristus Maometes, neque ex veris Iudæis, neque ex Christianis, qui soli vera religionis pietate Deo deuoti & consecrati fuerunt, ortus est: sed ex impuris Arabibus & Agarenis.

Hip. lib. de cons. mund. Meth. in reuel. Aug. tract. de Antichrist.

5. Iudæos excepturos illum in suum Regem & Messiam affirmãt Augustinus, Hieron. Ephrem, Hippolytus, &c. Ad Maometẽ initiò Iudæos cateruatim confluxisse, eumque pro Christo & liberatore suo, ingenti gaudio, tectis ac sedibus suis recepisse, scribit Paulus Diaconus: qui & tributa atque vectigalia illi vltro polliciti soluerunt, atque in perniciem Christianorum ad hoc **C** tempus, Maometanis omnem operam, & studium nauant & elargiuntur, veluti fidem faciunt, & recentes, & veteres historiæ. Lib 18. hist.

6. At Antichristus, ait Apostolus, efferet se supra id omne quod dicitur Deus, aut colitur, ita vt sedẽ domiciliumq; suũ in templo Dei sit collocaturus. Maometes, dicet aliquis, nunquã se Deum, sed perpetuò hominem, Prophetam, & Dei nũcium prædicat in Alchorano: neque quam nunquam obsedit, is Ierosolymam expugnauit: neq; in templo illius pro Deo habitus fuit. Is hoc responsum ferat. Dijs omnibus Ethnicorum, Patriarchis, Mosi, cæterisq; Prophetis, imò Christo Deo verè & Domino nostro, ac eius sacro Euangelio, Maometẽ se, prophanumque suum Alchoranum, ex Philosophorum, Ethnicorum, Iudæorum, Arianorum, Sabellianorũ, & **D** Manichæorum opinionibus, erroribus, fabulis, blasphemijs, & furoribus, vt detestãdum & monstrosum chaos conflatum ac compositum, tanquam è summo cælo delapsum omnino præferendum statuisse, nec id solùm, sed & sancisse. Alchorani contemptoribus pœnas æternas minatur, Azoara 12. 13. 27. 41. 44. 71. Omnis falsitatis expertem proponit, & obfirmatè contendit, Azoara 20. 22. 42. Veluti diuinitus acceptum, Azora 2. & 36. Christianos à Christo salutem nunquam obtenturos, nisi beneficio & deprecatore Maomete, In colloquio cum Iudæis. Suis sectatoribus remissionẽ peccatorum, & multiplicem paradisum audax pollicetur, Azoara 2. & 5. Mecha ab omnibus suæ superstitionis amatoribus, quasi Deus, nostro tempore colitur. Complures notarum manus & pedes Maometis, in templo Ierosolymis ab Hammar ædificato, à Maometanis celebrari. Sedet etiam nunc, proh dolor, in templo Dei, quando insignes Ecclesias Africa, Syria, Arabia, Armenia, Persi-

2. Thess. 2.

Petrus Cluniac. epist. ad D. Bernard.

Chro. Sarac. Ant. Florent. tit. 13. cap. 5. Aedituus in Chron. Ioan. de Opp Gygm. Sabel. Enneade 8. lib. 6.

Perfidis, Asia, Thracia, Achaia, Macedonia, &c. Christi fide & cultu priuatas & spoliatas, perdita illius secta occupat: indeque iuge ac Christianorum sacrificium, aris deiectu, disturbat & impedit.

7. Antichristus respuet idola, aiunt cum Daniele Patres Orthodoxi. Et idololatras debellat Maometes ratiocinationibus ex potentia & operibus Dei decerptis, Azoara 23. 56. 62. Vnitatem Dei plerumque & eximiè comprobat, Azoara 2. 3. 4. 5. 6. 12. 13. 14. 16. &c. Picturas & effigiatas rerum omnium imagines, plurimùm auersantur, qui eius superstitioni nomen dederunt.

Dan. 7.

8. Exprimuntur à Daniele Antichristi doli, furores, blasphemia, bella, per paruum cornu subcrescens inter decem cornua quartæ bestiæ, & tria ex prioribus cornibus excidens, oculos habens hominis, os eloquens grandia, cuique datur bellum facere in sanctos, & eos ad tempus vincere. Quis non videt in Maomete, & secta eius propugnatoribus, hæc compleri?

Azoara 17

Azoara 38. 46. 50. & 65.

9. Collabebatur & miserè dissipabatur imperium Romanum, quod decem aut plus eo regnis, vti Africa, Aegypto, Syria, Asia, Græcia, Germania, Italia, Gallia, Anglia, Hispania, &c. quasi fortissimis cornibus antea gloriabatur, cùm puncto temporis paruum cornu, id est, Maometes, filius terræ, & initio vilissimus abiectissimusque nebulo, ex camelorum & asinorum pastore, qui nec scribere, nec legere quidem nouerat, inter Arabes concionatur Chosroen Persarum Imperatorem, & familiam eius iustè deletam, ob cultum idolorũ. Christianorum & Iudæorum religionẽ multis erroribus contaminatam, & sectis vicissim repugnantibus breui conficiendam, & se diuinæ voluntatis interpretem, atque veræ religionis authorem & assertorem vnicum, hominibus datum fuisse. Arabes nouis rebus studentes, facilè seducit, tandem contractis copiis, vi rem gerit: quos suis artibus non valet, minis, & armis, suæ legis iugum subire cogit. Postea collecto exercitu Saracenorum & Arabum, qui ob denegatum stipendium à Romanis defecerant, cum iis qui domi remanserant, furore commoti, Aegyptum adoriuntur & peruagantur, Phœniciam, Palæstinam, Syriam, Mesopotamiam, & omnia ad Euphratem vsque populantur, diripiunt, cædunt, ad deditionem compellunt, Romanis cum his infeliciter pugnãtibus. Hinc aduersus Persas, quibus paulò ante seruierãt, irruunt: nec prius vastandi & diripiendi finem faciunt, quàm Saracenorum legem & imperium ferant. Christianorum Ecclesias vndique oppugnant, quas possunt dilacerant, & euertunt: dogma contumeliosum in Filium Dei, & Prophetis, Apostolisque contrarium, recipiendũ obtrudunt: & nomen Christi summis viribus delere conãtur. Christianos perinde atque oues magno cum agmine trucidant, sicuti tradunt Paulus Diaconus l. 18. hist. Simoneta lib. 1 epi. 4. Sophronius epist. ad Sergium in synodo sexta Constantinop. actione 11. Vincentius Belloua-censis lib. 23. Zonaras tomo tertio Annalium.

Serm. de Antichrist

Li. de anima.

10. Verùm, nos Eliam & Enoch olim venturos expectamus, qui Iudæos ad Ecclesiam Christi conuocabunt, & pietatem (ait B. Ephrem) humano generi deferent, veri Dei scientiam omnibus palàm prædicabunt, admonebuntque mortales ne timoris causa credant & obtemperẽt falsitati: quin & Antichristũ ipsum, quemadmodum author est Tertullianus, sanguine suo tandẽ extinguẽt. Quid? si locus Apocalypseos, de duobus testibus quandoque venturis, non de Elia & Enoch in propria persona, sed de Ecclesia vniuersa, quæ duobus testamẽtis seu duobus candelabris, & luminaribus fulta & collustrata, contra Antichristi tenebras perpetuò dimicat: aut de duobus martyrii generibus, reipsa nimirum

A & habitu, cum Primasio & Ticonio intelligamus? Quid rursus, si duos ordines piorum hominum, aut in vniuersum, sanctos pastores omnes, qui ob paucitatem binariũ numerum quodammodo repræsentant, quique pietate & doctrina pro gloria Christi, aduersus Antichristum, ad extremum vitæ spiritum desudant atque laborant, significatos demùm post Rupertum & Ioachimum Abb. obfirmemus? Sed Enoch & Elias propriè intelligantur, qui profectò venient, & Maometicam impietatem totũ ferè orbem iam iam obtinentem, execrabuntur & dãnabunt: in quos tamen sectatores Maometis, Antichristi organa, supplicia edent, & miris modis excruciatos necabunt.

Li. 3. in Apoc. Hõ 8. in Apo. Cõ. in Apo.

11. At tempus tyrannidis Antichristianæ, quæ cum Gog & Magog maximis & fortissimis exercitibus orbem terrebit, & ciuitatem Sanctorum immani feritate vastabit, ad nouissimos extremosque fines sæculorum
B extenditur; arceturque à Daniele, ad tempus, & tempora, & dimidium temporis, id est, vt Ioannes in Apocalypsi interpretatur, menses quadraginta duos, & postea magis articulatè, dies mille ducentos sexaginta: quæ minus consona Maometi apparent, præsertim cùm abhinc nongentis annis conciderit, imperatoris officio functus, spatio decem annorum. His satisfacit Ioannes Hentenius dicens, tempus illud non esse referendum ad personam Antichristi, Maometis; sed ad postremum illud teterrimum, tristissimum, & funestissimum bellum, quod Turcæ, Tartari, Schytæ, Persæ, Arabes, qui omnes Maometis nomen & fidem profitentur, Christianorum fortunis, focis, & aris inferent: in quo hostes Christiani nominis, sola virtute cælesti, non autem armis
C humanis temporis momento delebuntur: idque per metaphoram affirmari de capite impiorum Antichristo, quod in sectatoribus & membris implebitur: quæ certè figura in sacris literis vsitatissima est. Adhæc, tempus omne, quòd à morte Domini nostri ad aduentum eius vsque interiicitur, in sacris nouissimum, nouissima hora, dies vnus, finis sæculorum appellatur: in eo autem, id est anno Domini 632 iuxta Sigebertum, Heraclii imperatoris 21. Seuerini septuagesimi Papæ pontificatus 2. secundùm Palmerium: ætatis suæ 63. aut, vt alii volunt, 40. Maometes scelus ipsum, manu Dei vltrice incidit in morbum epilepticum, mente priuatus, iam interiore ventre intumescente, (coniecturam quis capiat hydropisi cõtracta,) die à morbo quartadecima, miserrimam animam efflauit.

Ezech. 38. & 39. Apoc. 21. & 22.

Chrõ. Sarac. Præfat. in Apoc. Aretha cõment.

In Chron.

12. Viuit tamen adhuc heu, pestifer ille, viuit vegetus, dum indies regnum Turcarum, Maurorum, Persarum,
D Tartarorum, &c. in Christianos adaugetur: quod vtinã atque vtinam gloriosissimo Domini nostri aduentu citò euertatur, & è medio tollatur, atque sancta Ecclesia catholica ciuitas iamdudum ætatem & solatiũ cõtinenter expostens, cælesti suo sponso sine ruga & macula tandem aliquando tradatur. Hæc quibus minus grata videbuntur, liberum stet iudiciũ: nemini præscribimus: neque à nobis ita disputantur, quin meliorem sententiam semper probandam, & sequendam omnibus adsentiamur, dictaque confestim reuocemus, si sanctæ matris Ecclesiæ, cui nos & nostra omnia sponte consecramus, visum fuerit.

Cùm has porrò duodecim coniecturas iam ante viginti annos, tanta animi moderatione & submissione edidimus, putabamus nunquam in alicuius viri docti & catholici reprehensionem propter illas incidere: sed spe nostra longe frustratos nos tandem comperimus, quando anno 1543. mense septembri, Louanio transeuntes, illic ab amicis audiuimus, & in dictatu opera quorundam

tam studiosorum ex ore publici Lectoris, viri certè perdocti, & quem nos multis nominibus & obseruamus & colimus, excerptis collectisq́ue censuram istam legimus. Hanc FEV-ARDENTII sententiam non modò falsam esse, sed & periculosam: & authores quos citat, nihil vnquam huiusmodi sensisse vel scripsisse.

Bona venia tua, vir optime, dictum sit, immeritò me in crimen falsi adducis: & velut authorem falsæ & periculosæ opinionis iniuria traducis. Nam vt à nouissimo authore, idest, Genebrardo nostro, nunc Arelatensi Archiepiscopo dignissimo, exordiar, ille multo clarioribus verbis sententiam istam extulit, quàm ego ausus fuerim, scribens in Chronographia de Maomete. Hunc facilè crediderim esse Antichristum, aut saltem regni Antichristi conditorē. Nam Μαομέτις reddit numerum bestiæ 666. de quo Apocalypsis 13. forma πάθος πάθος ⊕. Deinde, martius, sanguinarius, legionarius rex, suam legem non prædicatione, sed vi & armis firmandam statuit. *Et commemoratis eius aduersus Deum, Trinitatem, Christum, Christianosq́, tetris facinoribus, hac vehementi affirmantique interrogatione concludit.* Quid contra Christum hostilius potest suscipi? Quid magis esse Antichristianum, siue Christo magis contrarium? *Et eiusdem Chronographiæ pa. 490. & 491. ad annum Christi 657. superiora corroborans, & nouos Gnosticos refellens, quod Antichristianum regnum Romanæ sedi impiè affingant, tandem subijcit:* Numerus 666. in Apocalypsi notatus, numerus est Maometis veri Antichristi, vel certè regni eius fundatoris, qui sic Græcè scriptus Μαομέτις, præfinitè summam hanc absoluit. *Hæc ille vir diuinarum & humanarum rerum callentissimus: quibus & FEV ARDENTIVS crimine falsi absoluitur, & coniecturæ illius non parum roboris accipiunt.*

Ad annum Christi 569 Pa. vltima editionis Paris. 476.

Ad secundum testem à me laudatum accedo, nimirum, Ioannem Hentenium Mechliniensem, religiosissimum & peritissimum Theologum Louaniensem. Is præfatione in commentarios Aretæ super Apoc. à se Latio donatos scribit. Non admodum videtur absurdum id quod sentit Ioannes Annius Viterbiensis in quæstionibus super Apocalypsim, quas misit ac dedicauit Pontifici Sixto quarto, Regibusque Christianis: quod bestia, quam interpretantur communiter Antichristum, de qua Apocal. decimotertio, sit pseudopropheta Mahumetes. Qui quanquam ante plurimos annos mortuus sit, eius tamen secta (heu!) viuit etiamnum, nimi[illegible]ue grassatur aduersus Dei populum. *Et aliqu[illegible]postea:* Signa ac prodigia mendacia Antichristi in his qui pereunt, sunt variæ ac multiformes eius technæ ad seducendos Dei seruos. Cumque se ac suam sectam Christianismo, cæterisque legibus omnibus præponat, an non se extollit supra omnem qui dicitur Deus? In prodigijs autem mendacibus venit, quia volens occultare morbum suum caducum, dicebat se cadere ex illustratione Angeli de cælo ad se descendentis. Dedit etiam spiritum imagini bestiæ, quando legem sectæ suæ omnibus magno cum horrore promulgauit, dicens se missum in gladio, iubens omnes trucidari, qui suam non susceperint sectam. Nec obstat, quod vulgo dicuntur Enoch & Elias venturi, vt sese illi opponant, &c. Non enim oportet quod aduersus eius personam pugnent: sed satis est, quod aduersus eius sectam. *Cætera prolixiora sunt, quàm vt isto loco commodè inseri possent. Mihi sat est, quod hic ita senserit & scripserit, vt ex eo citaueram, fidē faciat Anniū (qui mihi nunc non est in promptu) ita docuisse, & scripta de his sua summo Ecclesiæ Pontifici dicasse & obtulisse: denique, nihil in ea re absurdum vel periculosum dixisse.*

Tertiò, Iodoci Clicthouei in librum quartū Damasceni Commentarios signaueram, nec falsò, quemadmodum ex his eius verbis euinco. Nonnulli viri eruditissimi sentiunt Mahumetem illum spurcissimum, & abominabilis execrandæque legis authorem, esse verum in persona Antichristum, à sacris literis prænunciatum: quia vident ferè omnia quæ Scripturæ de Antichristo prædicunt, in eo esse completa: ipsique potissimum rationem nominis Antichristi competere. Quis enim magis vnquam Christo contrarius in lege & moribus? Christi siquidem lex repugnat carni & sanguini, monetque animam nostram odio habendam, vt in vitam æternam custodiamus eam. Mahumetes autem vt propensum ad libidinem genus humanum hisce illecebris inescaret, inuitaretque ad suæ legis susceptionem, laxauit habenas voluptatibus, & spurcitijs, vxorum pluralitatem admisit, earum repudium & pro arbitrio reconciliationem, & demum paradisum voluptatibus & delitijs mundi refertissimum, suis cultoribus repromisit, cùm Cerintho hæretico & sectatoribus eius. &c. *Et post aliqua:* Mahumetes in suo Alcorano futilia multa, deliramenta, nænias, fabulas aniles, & mendacia confingit, vt ex ipsa legis suæ nefariæ inspectione protinus innotescat aut eum esse Antichristum, aut præcipuum & proximum Antichristi præcursorem. Sed neque sine scripturæ testimonio & authoritate mouentur isti ad idipsum de Mahumete asserendum, quod verus sit in persona Antichristus. Nam Apocalypsis capite decimo tertio, describit bestiam ascendentem de terra, & habentem duo cornua similia agni, venturam sub septima tuba: per quam quidem bestiam omnium concordi sententia designatur Antichristus. Atqui per bestiam illam proculdubio ad literam intelligitur Mahumetes, ob bestialem & fœdissimam vitam; legemque turpissimam, &c.

In c. 27. & 28. nouiss. edit. Paris. fol. 345.

Hactenus verba eorum fideliter retuli, ex quibus iam perspicis, vir ornatissime, me nequaquam falsò illos citasse: deinde non solos eos, sed & alios viros eruditissimos fuisse in hac opinione: quæ etiam Scripturis, atque nec paucis nec infirmis rationibus innititur: & à summis Pontificibus non damnatur, sed permittitur: tantum abest, vt ab eis falsa vel periculosa hactenus iudicata fuerit. Meas igitur coniecturas & plurimas, & valdè certè probabiles, tantorum virorum sententijs, cum omni moderatione & submissione connectens, non debui profectò à te in publico celeberrimarum Scholarum auditorio verbis & scriptis in hunc modum traduci: aut traductus huic iustissimæ defensioni ac expurgationi meæ aliquando deesse. Quod cùm facio, nō arbitreris quæso, me aliquid perpetuæ obseruationis & dilectionis meæ erga te remisisse: tantum postulo, vt ne dimissis communibus fidei aduersarijs, Theologus alium Theologum, Catholicus Catholicum à cætero vellicet aut mordeat: sed contra, iungant scriptiones, quos iungit sacerdotium, & nihil vnquam diuidat, quos Christi nectit amor.

11. Nouissimum] *Deleuimus* verissimum *auth. vet. cod. Docuerunt enim Patres imperium Romanum extremum atque vltimum orbis huius regnorum fore, quo funditus euerso, ac de medio mundo sublato, mundus ipse penitus destruatur. Tertull. lib. ad Scapulam, & cap. 32. Apolog. Danielem quartæ & postremæ bestiæ pugnātu nomine, item pedum, ferri, terreaq. statuæ illius similitudine, istud significare voluisse, visum est plerisque omnibus doctis interpretibus.*

12. Namque eorum quæ] *Vetus codex,* Neque eorum qui, *ex quibus prima fortassis dictio fuisset reponenda.*

13. Et ostentationem quandam continet vitionis] *Titan seu Titanum fuisse dicunt Saturni fratrem, ortum ex Titanibus, quos Terra cōtra deos irata, in suam cōtra eos vltionem creauerit. Vnde & Titanes dicti sunt* ἀπὸ τῆς τίσεως, *id est, ab vltione: ad quam ethnicorum narrationem hic alludit Irenæus.*

14. Cùm igitur tantùm] *vet. cod.* Cùm igitur tacitam, &c.

15. Nos tamen non periclitabimur] *Euseb. lib. quinto, hist. cap. 8. hæc transcripsit, vsque ad illud,* Hunc autem numerum. *Ad ea quoque respicit Beatus Andreas Cappadox, comment. in 13. Apocal. cuius verba eò lubentiùs addam, quòd præsentis loci vsum commodè aperiant. Ait enim,* Exactam numeri notitiam quemadmodum & cætera, quæ de Antichristo scripta sunt, tempus & experientia reuelabunt, ijs qui vigilauerint. Nam si expediret, vt volunt nonnulli doctores, huiusmodi apertè cognosci nomen, is vtique, qui ipsum vidit, reuelasset: sed non placuit diuinæ gratiæ, vt nomen pestiferi hominis in diuino libro referretur in ordinem, &c.

16. Neque enim] *Supra libr. 4. cap. 37. sacram Apocalypsin apertè tribuit Ioanni discipulo Domini; quod & repetit eiusdem libri capit. quinquagesimo, ac huius libri cap. 28. infra denique capite 34. & trigesimo quinto: eandem ei vt vero authori adscribit. Mirum ergo videtur, quomodo Alogiani & Theodotiani veteres hæretici, de quibus scripserunt Epiphanius, Philastrius, & Augustinus, ausi sunt huic Apostolico viro cōtradicere; & librum illum Cerintho perditissimo nebuloni impudenter assignare. Sed longè magis obstupescēdum, quod hoc nouissimo sæculo Erasmus eidem authori, ac libro non timuerit pro viribus detrahere: Lutherus priore in nouum Testamentum Præfatione scripserit, se librum illum neque pro prophetico, neque pro Apostolico recipere; Caluinus eum semper suspectum habuerit: Brentius & Chemnitius eundem incertæ authoritatis esse censuerint: denique Bodinus & Anabaptistæ propemodum eundem ipsum è choro Christianorum exsibilent ac explodant.* In Annot.

Sed bene habet, quod grauissimus Theologus Tertullianus istorum errorem ante mille & trecentos annos damnauerit in Marcione & Cerdone, quorum impietatem hos non pudet ab orco reuocare. Lib. Præscript. cap. 51. & lib. 4. adu. Marcionem, cap. 5. Deinde, quod etiam Caluiniani ac Lutherani non pauci Librum hunc vt verè Apostolicum fœtum ac scriptum, suis commentarijs explicare conātur: eiusdemque potissimum authoritate nitantur aduersus sedem Ecclesiamque Romanā, id nunquam de apocrypho aut incertæ authoritatis volumine facturi.

De Eccl. Hier. c. 3. *Verum, firmioribus præsidijs illius authoritatem communiamus. Sub ipsis Apostolorum temporibus Dionysius Areopagit. hanc Scripturæ partem appellauit* Arcanam & mysticam omnino visionem dilecti Discipuli: Diuinamque Domini Iesu & altissimam Theologiam. *Iustinus martyr non admodum postea, eam* Ioanni Apostolo ex duodecim vno *nuncupauit: & sua propemodum ætate ab illo scriptam esse docuit: quin etiam luculentissima (aiunt Eusebius & Hieronymus) expositione prosequutus est Theophylus Antiochenus, Melito Sardensis; Dionysius Alexandrinus, Dionysius Corinthius, (eodem teste Eusebio) eiusdem testimonijs, vt diuinis & Apostolicis, fidei nostræ dogmata aduersus hæreses comprobauerunt.* Dialog. cū Tryphon. Euseb. Hist. l. 4. c. 24. & 26. & li. 7. cap. 25.

Tertullianus & ipse vir Apostolicorum temporum, plusquam triginta locis eam laudat; ex quibus aliquot subijcimus. Cerdon Apostoli Pauli neque omnes, neque totas Epistolas sumit. Acta Apostolorum & Apocalypsim quasi falsa reijcit. *Ergo Cerdonianos & Marcionitas, id est, hæreticos omnium deterrimos, habet hostes illius libri. Et ille rursum:* Nam & Apostolus Ioannes in Apocalypsi ensem describit ex ore Dei prodeuntem. *Rursumque scribit:* Nam & si Apocalypsim Marcion respuit, ordo tamen Episcoporum ad originem recensus, in Ioannem stabit auctorem. *Et alio loco:* Ioannes vt pro fratribus animas ponamus hortatur, negans timorem esse in dilectione. Quod si pro fratribus, quanto magis pro Domino docet, satis de Apocalypsi quoque sua instructus hæc suadere? *Et vt compendio absoluam, idem libr. 4. poematum aduersus Marcionem, cap. 6. & Libro de fuga in persecutione, cap. 10. eidem Ioanni Christi discipulo Euangelium, Epistolam primam, & Apocalypsim adscribens, ijsdem pro Christiano dogmate aduersus hostes illius dimicat.* Præsc. c. 51. Lib. 3. adu. Mar. ca. 14. Lib. 4. adu. Marc. ca. 5. In Scorpiac. adu. Gnost. cap. 12.

Idem postea non segniter præstant Origenes hom. 7. in Iosue: Clemens Alexandrinus lib. 2. Pædagogi: Athanasius in Synopsi: Epiphanius contra hæresim 51. & 76. Chrysostomus in Psal. 91. & Damascenus lib. 4. de fide orthodoxa.

Vnius tantùm Hieronymi aliorum Latinorum patrum vice sententiam addo. Quartodecimo anno, *inquit,* secundam post Neronem, persequutionē mouente Domitiano, Ioannes in Pathmon relegatus, scripsit Apocalypsim, quam interpretantur Iustinus Martyr & Irenæus. *Et in Epistola ad Paulin.* Apocalypsis Ioannis tot habet sacramenta, quot verba. Parum dixi. Pro merito voluminis laus omnis inferior est: in verbis singulis multiplices latent intelligentiæ. *Nemo autem dubitare potest, quin loquatur de Ioanne Apostolo, ac Euangelista: haudquaquam verò de Ce[illegible]o impurissimo nebulone, aut alio aliquo obsc[illegible]ominis viro.* Catal. scrip. Ecclesiast.

Neque huic Catholicæ assertioni desunt antiquissimorum Conciliorum firmissima decreta & iudicia, quādo Ancyranum sub Diocletiano celebratum Apocalypsis Ioan. Apostoli sentētijs vtitur ad dogmata sua comprobanda. Concilium tertium Carthaginense, probatum à sexta Synodo, canone 7. Concilium Romanum sub Gelasio: Toletanum 4. cap. 16. deniq; Florentinum & Tridentinum, Ioannis Apocalypsim, vt diuinæ & canonicæ authoritatis librum proferant: & contradicentes hæreticos anathematibus feriant. Aduersariorum obiectiones aduersus hanc sententiam primus quod sciam, dissoluit noster Franc. Titelmannus secundo libro de authoritate Apocalypsis ad Desiderium Erasmum: deinde, noster quoque Michael Medina libr. de recta in Deū fide: Tertiò, Xistus Senensis Dominicanus libr. vltimo Biblio- Cap. vltimo.

A *Bibliothecæ: denique Robertus Bellarminus è societate IESV Theologus acutissimus, lib. 1. controuersiarum.*

17. Et ascendet ab abysso] *Ita vetus codex. Vulgata quoque editio:* ascensura est de abysso. *Expunximus ergo,* ascendit abysso.

18. Annis tribus & mensibus sex] *Cum Irenæo sentiunt Hippolytus, Ephrem, Hieronymus, Augustinus, Cyrill. Ierosl. Theodoretus, Arethas. Ansbertus, Primasius, Rupertus. Oportet igitur Gallasium exhausto rubore, imò & sceleratum hominem esse, qui hic tam apertis verbis Danielis, & Apocalypseos, atque tantorum virorum interpretationi sese opponere ausus sit.*

19. Et sederit in templo Hierosolymis] *Cùm nasciturus sit ex tribu Dan, & pro Messia recipiendus à Iudæis, non ambigendum quin Ierosolymis, & in ipsorum templo sessurus sit, ad ciuitatem illam primariam imperij sui cōstituturus. Accedit quod Ioānes in Apocal. ait, duos testes diuinos, nempe Enoch & Eliam ab Antichristo necandos in ea ciuitate, in qua Christus crucifixus est. His consentit Cyrill. Ierosl. scribens:* In templo quod reliquum est Iudæorum sedebit. *Astipulantur Hilarius canone 25. in Matthæum: Sedulius in secundum caput 2. ad Thessal. Damascenus libro quarto de fide, capite vigesimo octauo: & alij, quos supra signauimus, nota 6. in cap. 25. Ergo nec sedebit, nec vnquam sedit Romæ, vt noui Gnostici garriunt.* Catech. 14.

CONFIRMATVR RESERVATIO corporum nostrorum morte, resurrectione, & ascensione Christi: animæ sanctorum interea tempus illud expectant, vt perfectam, consummatamque gloriam percipiant.

B

CAPVT XXXI.

QVoniam autem quidam ex his qui putantur rectè credidisse, supregrediuntur ordinem promotionis iustorum, & * modos meditationis ad incorruptelam ignorant, hæreticos sensus in se habentes. Hæretici enim despicientes plasmationem Dei, & non suscipientes salutem carnis suæ, contemnentes autē & repromissionē Dei, & totum supergredientes Deum sensu, simulatque mortui fuerint,[1] dicunt se supergredi [cœlos,] & Demiurgum, & ire ad matrem, vel ad eū, qui ab ipsis affingitur, patrem. Qui ergo vniuersam reprobant resurrectionē, & quantum in ipsis est, auferunt eam de medio, quid mirum est, si nec ordinem resurrectionis sciunt, nolentes intelligere quoniam si hæc ita essent, quemadmodum dicūt, ipse vtique Dominus, in quē se dicunt credere, non in tertia die fecisset resurrectionē: sed super crucē expirans, confestim vtique abiisset sursum, relinquens corpus terræ?[2] Nunc autē tribus diebus conuersatus est vbi erāt mortui, quemadmodum *prophetia ait de eo.[3] Commemoratus est Dominus sanctorum mortuorum suorū, eorū qui ante dormierunt in terram * stipulationis, & descendit ad eos, extrahere eos, & saluere eos Et ipse autem Dominus,[4] Quemadmodū (ait) Ionas in vētre ceti tres dies, & tres noctes mansit, sic erit filius hominis in corde terræ. Sed & Apostolus ait. Ascendit autem, quid est, nisi quia descendit in inferiora terræ? Hoc & Dauid in eum prophetans dixit. Eripuisti animam meam ex inferno inferiori. Resurgens autem tertia die,[5] & Mariæ quæ se prima vidit, & adorauit, dicebat. Noli me tangere, nondum enim ascendi[6] ad Patrem meum: sed vade ad discipulos, & dices eis. Ascendo ad Patrem meum, & Patrem vestrum. Si ergo Dominus legem mortuorum seruauit, vt fieret primogenitus à mortuis, & commoratus vsque ad tertiam diem in inferioribus terræ, post deinde surgens in carne, vt etiam[7] figuras clauorum ostenderet discipulis, sic ascendit ad Patrem; quomodo non confundentur,[8] qui dicunt inferos quidem esse hunc mundum, qui sit secundùm nos: interiorem autem hominem ipsorum derelinquentem hic corpus, in supercælestem ascendere locum? Cùm enim Dominus in medio vmbræ mortis abierit, vbi animæ mortuorum erant, post deinde corporaliter resurrexit, & post resurrectionem assumptus est: manifestum est quia & discipulorum eius, propter quos & hæc operatus est Dominus,[9] animæ abibunt in inuisibilem locum, definitum eis à Deo, & ibi vsque ad resurrectionem commorabuntur, sustinentes resurrectionem: post recipientes corpora, & perfectè resurgentes, hoc est corporaliter, quemadmodum & Dominus resurrexit, sic venient ad conspectū Dei. Nemo enim est discipulus super magistrum: perfectus autem omnis erit, sicut magister eius. Quomodo ergo magister noster non statim euolans abiit, sed sustinens definitum à Patre resurrectionis suæ tempus (quod & per Ionam [manifestatum] est) post triduum resurgens assumptus est:[10] Sic & nos sustinere debemus definitum à Deo resurrectionis nostræ tempus, prænuntiatum à Prophetis,[11] & sic resurgentes assumi, quotquot Dominus [ad] hoc dignos habuerit.

Marginalia: * metus; C; * Prophetia; * sepelitionis; Iona 2. 1.; Mat. 12. 40; Ephes. 4. 9.; Psa. 86. 13.; Ioan. 20. 17.; Luc. 24. 39.; Psal. 22. 4.; Actor. 1. 3.; D; Mat. 10. 24.; Luc. 6. 40.; Ion. 3. 11.

ANNO.

ANNOTATIONES.

1. Dicunt se supergredi cælos] *impudentem istam veterum Gnosticorum iactantiam retulit libro 1. cap. 9. & 18. Nec minor nunc est temeritas Hugnosticorum æternam in cælis felicitatem mox vt hinc emigrarint, tam certo & indubitatè sibi repromittentium, vt omnino sit impossibile aliter fieri, nefariumque puteut de hoc vllo pacto ambigere. Sed hanc præsumptionem toties damnat Scriptura, quoties suadet vt timeamus Dominum, & ad terribilia eiusdem iudicia trepidemus, qui potest corpus & animã mittere in gehennam. Damnat speciatim Paulus dicens:* Tu fide stas: Noli altum sapere, sed time. *Damnat & Petrus iubens,* vt per bona opera nostra certam vocationem & electionem nostram faciamus.

2. Nunc autem tribus diebus] *Disertè docet, id, quod firmiter credidit & catholice tradidit Catholica Ecclesia de descensu Christi ad inferos, nempe animam ipsius seiunctam à corpore, non tantùm operatione quadam, sed propria præsentia (vt in scholis loquimur) inferiores partes terræ penetrasse, & ad locum, quo sanctorum spiritus tenebantur, peruenisse, & cum ipsis ad momentum resurrectionis vsq; mansisse, vnde vnà secũ eduxit quotquot erant regno Dei apti & idonei. Hoc verò dogma inter eos fidei articulos, de quibus ambigere nefas, annumeratum semper fuisse ex scriptis vtriusq; testamenti, & Patrum vniuersorum libris facilè colligitur. Nam consimilibus Irenæi sententijs, alijsq; permultis idem profitentur quotquot de hac rescribunt authores, tum Græci tum Latini. Atq; vt scripta prophetarum & conciones Apostolorum omittam, id docet vnus Thaddæus ex 70. discipulis, apud Euseb. li. 1. hist. c. vltim. Dio. Areo. li. de cæl. hier. ca. 4. Igna. ep. ad Trallia. Abdias li. 9. Nicode. in Euãg. Cle. Alex 2. & 6. strõ. Orig. in 5. c. ad Rõ. Bas. in Ps. 48. Naz. ora. de Pasch. Epi. contra hær. 77. & 69. & in Anch. Et ex Africanis patribus Tert. li. de anima, & li. 4. cõtra Marc. Arnob. in Ps. 15. 87. & 137. Cypr. l. 2. aduer. Iud. c. 24. & 25. ser. de Cœna Dom. ser. de Pass. Christi. Lact. carmine de Resurrect. D. Augustinum, Fulgentium, & Primasium omitto, sicut & Hieronymum, Ambros. Leonem, & alios Latinos, qui idem eadem fide & pietate credunt & prædicãt. His efficitur, ne mihi satis probetur Ruffinus, qui hunc articulum Ecclesiam Romanam sua ætate symbolo additum non habuisse scribat, ac nec Orientis quidem Ecclesias. Porrò nunquam satis mirari possum, Erasmi tantæ lectionis viri præposterum iudicium, qui symbolo Apostolorum à D. Thoma Aquinate contexũ fuisse hunc articulũ quodammodo dubitet. Gnosticorum posteriorũ impias interpretationes super hoc articulo missas facio.* In Catech.

3. Commemoratus est Dominus] *Monuimus superius verba hæc in sacris biblijs nunc non inueniri, quæ quondam sacrilegio Iudæorum erasa fuisse in odium Christianorum, impensè dolet Iustinus Martyr.*

4. Quemadmodum] *de veritate ac circumstantijs huius prophetiæ copiosè disseruimus Commentarijs nostris in Ionam.*

5. Et Mariæ, quæ se prima vidit.] *Magdalenam intelligit, cui, quantum ex scripturis videlicet expressis apparet, & de his quos ad publicè de resurrectione Christi testificandum electi erant, idem Christus redinuius apparuit. Non inficiatur tamen Irenæus eundem sanctissimæ matri suæ virgini Mariæ prius & priuatim manifestum se fecisse: cùm id ex veterum traditione sequentium sæculorum Patribus persuasissimum fuerit, vt & ante nos Hylaretus noster, (cuius spiritus sit in sorte iustorum) in concionibus Paschalibus obseruauit. De hoc enim scripsit Ambrosius:* Vidit Maria (Virgo) resurrectionem Domini, & prima vidit, & credidit. *Sedulius quoque versibus suis cecinit, lib. 5. carminum.* Lib. de Virginibus.

– ---Huius se visibus astans
Luce palam Dominus, prius obtulit, &c.

Eandem sententiam religiosissimè complectuntur & prædicant Anselmus libr. de excellentia Virginis, cap. 6. Rupertus libr. 7. de Diuinis officijs, capit. 25. Bonauentura denique Meditationum vita Christi, cap. 87.

6. Ad Patrem meum] *Pronomen* meum, *non habet vet. co. qui & postea legit,* dic eis, *non* dices eis, *vt excusi.*

7. Figuras clauorum] *Vet. cod.* fixuras, *Græcus, Euangelij contextus* τύπον *id est, figuram. Augustinus enarrans Epistolam Ioannis, vertit* cicatrices. *Apertè autem docet Christum cum figuris & characteribus vulnerum ascendisse ad Patrem: vnde euidenter consequitur eum eisdem notis signatum & ornatum venturum esse ad postremum iudicium, adfirmantibus beatis angelis:* Sic veniet, quemadmodum vidistis eum ascendentem in cælum. *Hoc ipsum comprobat totus veterum Patrum chorus, vt in Appendice dudum, & in Dialogis super laudauimus.*

8. Qui dicunt inferos esse quidem] *Hinc apertum est veteres Gnosticos etiam aduersus ea, quæ Christianis ad credendum proponuntur de inferni loco ac tormentis ibidem æternis, plurimum aberrasse, dicentes,* Infernum esse hunc mundum, *ac proinde supplicia reprobis debita & decreta non esse sempiterna. Virus istud fortasse ex lacunis quorundam ethnicorum philosophorum hauserant, qui referente Lactantio, dixerunt animas in hunc mundum & humana corpora transmitti, vt superiorum delictorum eluant pœnas. Scribunt quidam, Albanenses, & quosdam alios hæreticos superioris ani simpliciter & absolutè infernum negasse: qui error à multis Anabaptistis hoc quoque tempore instauratur.*

Istud procul dubio in scholis Sacramentariorum, ex quibus prodierat, eos didicisse nõ est dubitãdum: quandoquidem isti Purgatorio, Limbo, & vero Christi ad inferos descensui magno contradicendi studio, vocem Inferi *toties per sepulchrum reddunt, & deprauant, quoties in sacris Biblijs occurrit: quasi nullus alius Inferorũ locus sit in rerum natura, ab illo quo corpora defunctorum deponuntur & reconduntur in hoc mundo. Deinde Bucerus, qui cùm Lutheranis diu collusit, ab ijsdem seriò accusetur, quod nullum infernum esse crediderit & docuerit. Nam citatis eius in Matthæum & Ioannem aliquot locis, Conradus Schlusselburgius Superintendens Raceburgensis, subijcit:* Hic videmus, legimus, & audimus, Cinglianorum patronũ Bucerum audacter negare esse infernum. *Idem quoque non ita multum postea scribit:* Vocat etiam Catechismus Heidelbergensium in dubium, an vllus sit reuera infernus, & locus destinatus, in quo impij & damnati post hanc vitam cum malis spiritibus æternis pœnis affici debent. *Præterea, Cinglius lib. 3. Epist. 3. pagina 1226. Oecolampadius libro primo Epist. pagina 4. super Epistolam priorem B. Petri asserunt per descensum Christi ad inferna, tantùm mortem eius intelligendam esse. Caluinus inferorum nomine, quasi illam spiritales angustias, anxietates animi, desperationesque intelligendas censet. Beza* Li. 1. Theo. Cal. art. 27. Instit.

denique

deníque in Confeßione fidei ſuæ proteſtatur, ſe pro anilibus fabulis reputare, & ex animo deteſtari, quicquid hucuſque de Inferorum locis & tormẽtis commenti ſunt Papiſtæ. *Quibus cunctis manifeſtum eſt, miſerrimos Anabaptiſtas, Libertinos, & Atheos nihil contra Chriſtianam & catholicam de inferorum locis & ſupplicijs doctrinam muſitare in luſtris ſuis, quod non ab impijs Sacramentarijs didicerint.*

Verùm enimuerò maximo damno ſuo ac vel inuiti tandem experientur, diſcentq́, licet ſerò, poſt hanc vitam, & in altero ſæculo verum eſſe locum Inferorum, veram eſſe gehennam, verum eſſe ignem æternum, veras tenebras exteriores, vbi eſt fletus & ſtridor dentium: quibus omnium infidelium hæreticorum, & reproborum ſcelera Deus iuſtus iudex vlciſcitur & punit cum diabolo & angelis eius. Veraſq́ eſſe flammas, quibus cruciantur diuites epulones, pijs interea in regno cælorum cum Abraham, Iſaac, & Iacob in perpetua lætitia recumbentibus. Verum eſſe puteum abyßi plenum ignis ardentis & ſulphuris: in quem iam Core, Dathan, & Abiron cum ſchiſmaticorum ſuorum cohorte viuentes deſcenderunt: Veram in centro terræ horribilemq́ voraginem adeò tenebroſam & omnis mortis, horroriſq́ opertam caligine, vt & ipſi diaboli eandem exhorreſcẽtes à Chriſto petierint, ne eos mitteret in eam abyſſum. Verum eſſe infernum inferiorem, ex quo nũquam eruentur reproborum animæ: quandoquidem ab eo nulla eſt redemptio, &c.

Sin verò virorum Apoſtolicorum aliorum ab Irenæo de inferorum loco & ſupplicijs teſtimonia requirantur, præſto eſt Tertullianus Apologetici cap. 47. Gehennam definiens eſſe ignis arcani ſubterraneum ad pœnam theſaurum: *& contra ethnicorum cachinnos id confirmans, ex horum ſapientibus Minois, Aeaci, & Rhadamanti iudicium in inferis tribunalia conſtituentibus; & Pyriphlegetontis, id eſt, ignei fluminis ardores flammaſq́ ſceleratis repoſitas prædicantibus. Eandem ſententiam alibi quoq́ ſic confirmat, & quid qualiſq́ Infernus à primis Chriſtianis ſit exiſtimatus his verbis deſcribit:* Nobis inferi, non nuda cauolitas, nec ſubdinalis aliqua mundi ſentina creduntur, *(id eſt, in ſuperficie terræ eos conſiſtere:)* ſed in foſſa terræ, & in alto vaſtitas, & in ipſis viſceribus eius abſtruſa profunditas. *Id autem poſt Irenæum noſtrum, continuò ſic ex Scripturis vindicat.* Siquidem Chriſtum in corde terræ triduũ mortis legimus expunctum, id eſt, in receſſu intimo & interno, & in ipſa terra operto, & intra ipſam cauato, & inferioribus adhuc abyſſis ſuperſtructo, vt illic Patriarchas & Prophetas compotes ſui faceret. *Atque hic vnus pro mille nunc ſufficiat.* *(Lib. de anima cap. 55.)*

9. Animæ abibunt in inuiſibilem locum] *Vetus codex, habebunt inuiſibilem locum. Ob hunc locum obſcurum, & cognitioni minus obuium fateor, multi exiſtimauerunt Irenæum cum ijs ſentire, qui negant animas Sanctorum facie ad faciem (vt dicitur) Deum videre ante diem reſurrectionis & iudicij: id quod diſſimulandum potius, quàm nimium petulanter exagitandum erat: præcipuè quoniam hac de re nondum ſententiam Eccleſia tuliſſet, vti poſtea fecit contra errorem Armenorum in vniuerſali Concilio Florentino.*

Mihi autem non facilè in animũ induxerim Irenæũ hoc ſenſiſſe, nec ſatis etiam apparet vnde id colligatur. Præterea ſibi non conſtaret, ſed pugnantia ſcriberet. Nam lib. 2. cap. 63. ex narratione de Lazaro & diuite, concludit animas defunctorum dignam habitationem nanciſci etiam ante iudicium, quod & notatiuncula ibidem ſparſimus, item lib. 1. cap. 2. & lib. 4. cap. 43.

Deinde non decet nos ei eſſe iniquiores iudices, quã Auguſtino, quem nullus ad hoc tempus, quod ſciam, hac macula fœdauit, qui tamen animas Sanctorum nunc abditis receptaculis cõtineri tempore quod inter hominis mortem & vltimam reſurrectionem interpoſitum eſt, nunc nondum eſſe vbi erunt, quando eis dictum fuerit, Venite benedicti, &c. mox ſecretis receptaculis ſedibuſq́ ad tempus requieſcere; mox non ſic videre incommutabile bonum, vt ſancti Angeli vident; alibi eas adhuc expectare redemptionem corporis ſui; literis ſæpenumerò commendauit: quoniam apud eundem alia inueniuntur teſtimonia, quæ comprobant eaſdem Sanctorum animas ante reſurrectionem, mercedem bonorum æternorum, & gaudium cæleſtis patriæ percipere, ſtareq́ ante thronum Dei, & in conſpectu agni, atque nulla ratione à contemplatione eius gloriæ poſſe ſeparari. *(In Enchir. cap. 108. In Pſal. 35. Lib. 12. de ciu. ca. 9. Lib. 12. de Gen. cap. 35. Lib. 1. Retract. ca. 14. Serm. 4. in ſol. Sanct.)*

Vult igitur Irenæus, prout captus eſt meus, & piè aſſequi poſſum, beatorum animas nondum potiri regni illius perfecta ſummaq́ felicitate, ſed quaſi imminutâ, & dimidiata, loco à noſtris ſenſibus noſtraq́ experientia remotiſſimo, cùm longè ampliora inpoſterum recipienda ſuperſint præmia in aduentu Domini: in quo corpora, quorum maximo deſiderio tenentur, & afficiuntur, immortalia iamiam reddita, ſubtilia, perlucida, & nunquam patibilia ſecum in conſpectu Dei aſportabunt: ſicq́ duplici ſtola & corona induti ac coronati cũ Chriſto ſempiterne regnabunt.

10. Sic & nos ſuſtinere debemus.] *Cùm per exemplum Chriſti reſurgentis colligit ſanctus expectandum eſſe tempus reſurrectionis, vt perfectè completeq́ ſint in cœlis beati; illud euidentius explicat, quod paulò ſupra dixerat obſcurius de animarum abſoluta beatitate.*

Interim verò hic monendi ſunt pij Lectores, vt diligenter ſibi caueant à fermento Caluinianorum, quod eſt pernicioſiſſima hypocriſis. Etenim cum Caluino ſuo ſentiunt, ſolum Chriſtum adhuc ingreſſum eſſe ſanctuarium cœli, reliquos verò omnes reſidere in atrio: animas Sanctorum adhuc fide nobis coniunctas eſſe: gloriam atque coronas eorum vſque ad aduentum Chriſti differri: & fruitionem promiſſæ gloriæ adhuc expectare, &c. *(Inſt. li. 3. ca. 20. § 20. & 24. & c. 25. § 6.)* *Interea verò Beza in Epiſtolis vociferatur, magnam illis iniuriam fieri cum de hoc errore coarguuntur: & Caluinum rectè pieq́ docere, fidelium hinc emigrantes animas cælos rectà petere, ibidemq́ frui diuino conſpectu. Quod autem alicubi (inquit) obſcurius dixit, per alia dilucidiora & apertiora interpretanda eſſe. Videlicet, vt ſint apocalypſes ſuper apocalypſim, & veterator ac planus ille improbiſſimus non in cunctis ferè dogmatibus & ſecum & cum veritate pugnaret, vt more hæreſiarcharum, etiam proprio iudicio condemnaretur atque periret.*

 A

F. FR. FEV-ARDENTIVS AD LECTOREM.

*POsteriora quinque capita, nunquam antea typis excusa, ex
veteri nostro codice venerandæ fidei subijciuntur: quæ Ire-
næi germana & vera esse, tũ ipsa scribendi dicendiq; ratio:
tum Eusebius, Nicephorus, & Anastasius Nicanus eadem
Irenæi nomine aliquot in locis citãtes, prout locis suis indicabimus, citra
vllam controuersiam probant & demonstrant. Præterea, Hieron. in
vita Papiæ, Proœm. in lib. 18. com. in Isaiam: Comm. in 36. Ezech. B. I-* B
*renæum vnà cum Papia, Tertulliano, Victorino, Lactantio, Seuero,
Apollinari, quibus addo Iustinum Martyrem, notat insequutum Iu-
dæorum δευτερώσεις, regnum Christi, & electorum eius, post resurrectionẽ,
extinctum Antichristum, & vniuersorũ iudicium, in terris, terrenáq;
Ierusalem restituta, per mille annos futurum dixisse, iuxta literalem
sensum exprimẽtem omnia quæ in Prophetis & Apocalypsi his de rebus
leguntur: aduersus quem vir eloquentissimus Dionysius Alexandrinus
elegantem librum scripsit, deridendo mille annorum fabulam, & aureã
atque gemmatam in terris Ierusalem, ocium Sabbathi, cũctarum Gen-
tium seruitutem, &c. Hæc cùm nemo ex libris Irenæi hactenus editis,
colligere posset: ex his tamen fragmentis, quæ modò in lucem edimus, per-
spicuum est ad Irenæum pertinere. Sublata porrò candidè suspicor, ne* C
*vel huiusmodi opinio ab Ecclesia improbata, huius tanti Episcopi &
Martyris authoritatem eleuaret, vel famam obscuraret apud posteros,
vel denique ne argumentis illius illecti quidam sententiã iam explosam
amplecterentur. Verùm nec id tutum, nec probabile mihi videtur, his
præsertim artibus, periculis acceptis mederi: alioquin bona pars scrip-
torum Patrum orthodoxorum euanesceret, ac periret. Medendũ porrò
erat præmonitione, & locorum detortorum fideli expositione, non litu-
ra: calamo, non scalpello. Nihilo secius enim lapsus tanti Martyris,
authoritatem eius derogat, quàm peccata Mosis, Dauidis, Salomonis,* D
*Ionæ, Petri, Matthæi, & Pauli scriptorum suorum maiestatem lædũt
aut imminuunt. Itaque pio lectori satis erit, talem opinionem, quam
hîc percurret ab Irenæo induci, doctissimo ac beatissimo homini, tamen
excidisse: secumq; repetere, Christum Dominum in duobus filijs Zebe-
dæi, deinde in duobus discipulis Emaunta peregrinantibus, postremò in
Apostolis suis, ipso die Ascensionis suæ in cælum, illam coarguisse. Eam
postea scriptis editis cõfutatam ac reiectam à Dionysio Areopagita lib.
de Ecclesiast. hierar. parte 1. cap. 7. Gaio & Dionysio Alex. antiquis, &
magni nominis scriptoribus: Euseb. lib. 3. hist. cap. 22. & 33. Augustino
20. de Ciu. cap. 7. 8. & 9. Theodoreto lib. 3. hæreticarum fabularum:
Epipha-*

A *Epiphanio lib.3.contra hæreses,tomo 1. Denique, secum animaduertet, sententiam diu ab Ecclesia dissimulatam & toleratam fuisse: nec prius tanquam hæresim damnatam & explosam, quàm quidam Nepos Aegyptius Episcopus, deinde Coracion, postremò Apollinaris Laodicenus eandem scriptis & concionibus suis nimis pugnaciter & pertinaciter defenderint & inuexerint: vt patet ex Eusebio, lib.7. hist.cap. 19. & 20. & Hieronymo, lib.8.in Isaiam, & alibi passim. Ab Irenæo itaque, hac in re summa cum reuerentia, & animi modestia sic discedet, vt illius existimationem retineat; nec quicquam ex ea diminuat, vel eo maximè nomine, quod primus hanc nequaquam inuexerit, neque pertinaci aut factioso spiritu defenderit: sed à Papia, & à quibusdam alijs, qui Iudæo-*
B *rum traditiones nondum penitus deposuerant, exceptam, falsus animi refricarit.*

IN EA CARNE, QVA SANCTI MVLTAS hic ærumnas pertulerunt, laborum suorum fructus percipient, maximè cùm id omnis creatura expectet, ac Deus Abrahæ, & semini eius promittat.

CAPVT XXXII.

QVoniam igitur transferuntur quorundam sententiæ ab hæreticis sermoni-
bus, & sunt ignorantes dispositiones Dei, & mysterium iustorum resurrecti-
onis, & regni, quod est principium incorruptelæ, per quod regnum qui dig-
C ni fuerint, paulatim assuescunt capere Deum: necessarium est autem dicere
de illis, quoniam oportet iustos primos in conditione hac, quæ renouatur, ad appari-
tionem Dei resurgentes recipere promissionem hæreditatis, quam Deus promisit pa-
tribus, & regnare in ea: post deinde fieri iudicium. In qua enim conditione laborauc-
runt, siue afflicti sunt, omnibus modis probati per sufferentiam: iustum est in ipsa re-
cipere eos fructus sufferentię. Et qua conditione interfecti sunt propter Dei dilectio-
nem, in ipsa viuificari. Et in qua conditione seruitutem sustinuerunt, in ipsa regnare
eos. Diues enim in omnibus Deus, & omnia sunt eius. [1] Oportet ergo & ipsam condi-
tionem reintegratam ad pristinum, sine prohibitione seruire iustis: & hoc Aposto-
lus fecit manifestum in ea quæ est ad Romanos, sic dicens. Nam expectatio creaturæ Ro. 8.19.&
reuelationem filiorum Dei expectat. Vanitati enim creatura subiecta est non vo- 20.21.
lens, sed propter eum qui subiecit in spe: quoniam & ipsa creatura liberabitur à serui-
tute corruptelæ, in libertatem gloriæ filiorum Dei. Sic ergo & promissio Dei, quam
D promisit Abrahæ, firma perseuerat. Dixit enim: Respice sursum oculis, & vide à loco Gen. 13.15.
hoc vbi nunc tu es, [2] ad Aquilonem, & Africam, & Orientem, & mare, quoniam om- 16.
nem terram, quam tu vides, tibi dabo & semini tuo vsque in sempiternum. Et iterum
ait: Surgens ingredere terram in longitudinem eius, & in latitudinem, quoniam tibi
dabo eam: & non accepit in illa hæreditatem, nec vestigium pedis, sed semper pere- Actor. 7.17.
grinus & aduena in ea fuit. Et quando mortua est Sara vxor eius, volentibus Ethæis Gen. 23.16,
gratuitò locum dare ei, vt sepeliret eam, noluit accipere, [3] sed emit monumentum 17.18.
[quadringentas] dans didragmas argenti, [4] ab Effron filio [Seor] Et hæo sustinens pro- Gen. 23. 9
missionem Dei, & nolēs videre accipere ab hominibus, quod ei promiserat dare Deus,
dicens ei iterum, sic: Semini tuo dabo terram hanc, à [5] flumine AEgypti, vsque ad flu-
men magnum Euphratem. Sic ergo huic promisit Deus hæreditatem terræ, non ac- Ge. 15 & 18.
cepit autem in omni suo incolatu, [6] oportet eum accipere cum semine suo, hoc est, 22.
qui timent Deum, & credunt in eum in resurrectione iustorum. Semen autem

A *PROPOSITVM CONFIRMAT PROMISSIOnibus ijs, quibus Christus se de generatione vitis in regno Patris bibiturum esse recepit, simul & mercedem centuplam, & prandia promisit: quòd & longè antea benedictio Iacob præsignarat; vti Papias, & Seniores sunt interpretati.*

CAPVT XXXIII.

PRopter hoc autem ad passionem veniens, vt Euangelizaret Abrahæ, & ijs qui cum eo, apertionem hæreditatis, cùm gratias egisset, tenens calicem, Matt. 26. & bibisset ab eo, & dedisset discipulis, dicebat eis: Bibite ex eo omnes. Hic 26.
B est sanguis meus noui Testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Dico autem vobis à modo non bibam de generatione vitis huius, Luc. 22. 18. vsque in diem illum, quando illum bibam vobiscum nouum in regno Patris mei. Vsque hæreditatem terræ ipse nouabit & reintegrabit mysterium gloriæ filiorum; Marc. 14. quemadmodum Dauid ait: Qui renouauit faciem terræ. Promisit bibere de genera- 2. tione vitis cum suis discipulis, vtrumque ostendens, & hæreditatem terræ, in qua Psal. 103. bibitur noua generatio vitis, & carnalem resurrectionem discipulorum eius. Quæ 30. enim noua resurgit, caro ipsa est; quæ & nouum percepit poculum. Neque autem sursum in supercælesti loco constitutus cum suis, potest intelligi bibens vitis generationem: neque rursus sine carne sunt, qui bibunt illud, Carnis enim proprium est, & non spiritus, qui ex vite accipitur potus. Et propter hoc dicebat Dominus: Cum Luc. 14. 26. facis prandium, vel cœnam, noli vocare diuites, neque amicos & vicinos, & cognatos, ne & ipsi inuicem vocent te, & fiat retributio ab eis: sed voca claudos, cæcos, mendicos, & beatus eris, quoniam non habent retribuere tibi, retribuetur enim tibi in
C resurrectione iustorum. Et iterum ait: Quicunque dimiserit agros, aut domos, aut Matt. 19. 29. parentes, aut fratres, aut filios propter me, centuplum accipiet in hoc sæculo, & in futuro vitam æternam hæreditabit. Quæ enim sunt in hoc sæculo centupla, & prandia exhibita pauperibus, & cœnæ quæ redduntur? Hæc sunt in regni temporibus, hoc est in septima die, quæ est sanctificata, in qua requieuit Deus ab omnibus Genes. 2. 31. operibus quæ fecit, quæ est verum iustorum sabbathum, in qua non facient omne terrenum opus: sed adiacentem habebunt paratam mensam à Deo, pascentem eos Sabbathum iustorum. epulis omnibus. Quemadmodum & Isaac continet benedictio, qua benedixit filium minorem Iacob. Ecce, dicens, odor filij mei, quasi odor agri pleni, quem bene- Gen. 27. 27. dixit Deus, Ager autē mundus est, & propterea addidit. Det tibi Deus de rore cæli, & à & 28. fertilitate terræ multitudinem tritici, & vini, & seruiant tibi Gentes, & adorent te Principes, & esto Dominus fratris tui, & adorabunt te filij patris tui. Qui maledicet te, maledictus erit, & qui benedicet te, benedictus erit. Hæc ergò, si non quis accipiat ad præfinita regni, in grandē contradictionem & contrarietatem incidet, quemadmodum Iudæi in omni aporia constituuntur. Non solum enim in hac vita, huic
D Iacob non seruierunt Gentes, sed & post benedictionem ipse profectus seruiuit auun- Genes. 29. & 33. culo suo Laban Syro, annos viginti: & non tantum non est factus dominus fratris sui, sed & ipse Esau adorauit fratrem suum, quando reuersus est à Mesopotamia ad patrem, & munera multa obtulit ei. Multitudinem autem tritici & vini quomodo hæreditauit hic, qui propter famem factam in terra, in qua habitabat, in Ægyptum transmigrauit, subiectus Pharaoni, qui tunc regnabat in Ægypto? Prædicta itaque benedictio ad tempora regni sine cōtradictione pertinet, quando regnabunt iusti surgentes à mortuis: quando & creatura renouata & liberata, multitudinem fructificabit vniuersæ escæ, & rore cæli, & ex fertilitate terræ: quemadmodum Presbyteri meminerunt, qui Ioannem discipulum Domini viderunt, audisse se ab eo, quemadmodum de temporibus illis docebat Dominus, & dicebat: Venient dies, in quibus vineæ nascentur singulæ decem millia palmitum habentes, & in vna palmite dena millia brachiorum, & in vno vero palmite, dena millia flagellorum, & in vnoquoq; flagello dena millia botruum, & in vnoquoque botro dena millia acinorum, & vnumquodque acinum expressum dabit vigintiquinque metretas vini. Et cum eorum apprehenderit aliquis sanctorum botrum, alius clamabit: Botrus ego melior

ſum, me ſume, per me Dominum benedic . Similiter & granum tritici decem millia A
ſpicarum generaturū, & vnamquamque ſpicam, habituram decem millia granorum;
& vnumquodque granum quinque bilibres ſimilæ claræ mundæ: & reliqua autem
poma, & ſemina, & herbam ſecundùm congruentiam ijs conſequentem: Et omnia a-
nimalia ijs cibis vtentia, quæ à terra accipiuntur, pacifica, & conſentanea inuicem fi-
eri, ſubiecta hominibus cum omni ſubiectione:9 Hæc autem & Papias Ioannis audi-
tor, Polycarpi autem contubernalis, vetus homo, per Scripturam teſtimonium per-
hibet, in quarto librorum ſuorum, ſunt enim illi quinque libri conſcripti.

Euſebius lib.3.Hiſt. Latin, cap.33. Græc.39. hæc citat.

Ταῦτα δὲ καὶ Παπίας Ἰωάννου μὲν ἀκουστὴς, Πολυκάρπου δὲ ἑταῖρος γεγονὼς, ἀρχαῖος ἀνὴρ, ἐγγράφως ἐπιμαρτυρεῖ ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν αὐτοῦ βιβλίων. ἔστι γὰρ αὐτῷ πέντε βιβλία συντεταγμένα.

Interpret. Ioann. Chriſtophorſono.

Iſta Papias Ioannis auditor, Polycarpi fa- B
miliaris, vir antiquus, in quarto libro o-
peris ſui teſtata reliquit. Sunt enim quin-
que ab eo libri confecti.

Et adiecit, dicens: Hæc autem credibilia ſunt credentibus. Et Iuda, inquit, proditore
non credēte, & interrogante: Quomodo ergo tales geniture à Domino perficientur?
dixiſſe Dominum. Videbunt qui venient in illa. Hæc ergo tempora prophetās Iſaias
Iſa 11.6.7. ait:10 Et compaſcetur lupus cum agno, & pardus conquieſcet cum hædo, & vitulus.
& taurus, & leo ſimul paſcētur, & puer puſillus ducet eos, & bos, & vrſus ſimul paſcē-
Iſa 11.8. et 9. tur, & ſimul infantes eorum erunt: & leo, & bos, manducabunt paleas. Et puer infans
in cauernam aſpidum, & in cubile filiorum aſpidum manum mittet, & non malè
facient, nec poterunt perdere aliquem in monte ſancto meo. Et iterum recapitulans
Iſa 65.25. ait T unc lupi & agni paſcentur ſimul, & leo quaſi bos veſcetur paleis, ſerpens autem
terram quaſi panem: & non nocebunt, neque vexabunt in monte ſancto meo, dicit
Dominus. Non ignoro autem, quoniam quidam 11 hæc inter nos] & ex diuerſis Gen-
tibus, & varijs operibus credentes, & cum crediderint conſentientes iuſtis, tentent
transferre. Sed & ſi nunc hoc ſit in quibuſdam hominibus, ex varijs Gentibus in vnā
ſententiam fidei venientibus, nihilominus in reſurrectione iuſtorum ſuper iis ani-
Geneſ. 1.28. malibus, quemadmodum dictum eſt: Diues enim in omnibus Deus. Et oportet C
Geneſ. 1.29. & 30. conditione reuocatā, obedire, & ſubiecta eſſe omnia animalia homini: & ad primam
à Deo datam reuerti eſcam: quemadmodum autem inobedientia ſubiecta erant Adæ
fructum terræ. Alias autem & non eſt nunc oſtendere leonem paleis veſci. Hoc autē
ſignificabat, magnitudinem & pinguedinem fructuum. Si enim leo animal paleis
veſcitur; quale ipſum triticum erit, cuius palea ad eſcam congrua erit leonum?

ANNOTATIONES.

1. Et bibiſſet ab eo] *Diſertè & conſtanter docet Chriſtum prius ex Calice ſanguinis ſui bibiſſe, quàm Apoſtolis ſuis propinaret; quod & Hieronymus poſtea*
Ad quæſt. 2. Hedibiæ. hom. 83. in Matth. *comprobauit, dicens, Dominum IESVM eſſe noſtrum conuiuam & conuiuium, comedentem & qui comeditur. Chryſoſtomus quoq; ſcripſit:* Ne turbarentur Apoſtoli, primùm ipſe ſuum ſanguinem bibit. *Hoc ipſum ſuis argumētis & rationibus confirmant Patres Scholaſtici, in lib um quartum ſententiarum.*

Quod autem Abrahæ Chriſtus Euangelizaſſe dicitur, adimpletum eſt, cùm poſteris eius in Iudæa prædicauit. Nam & Zachæus dicitur filius Abrahæ: & mulier prius annis 18. incuruata, ſed à Chriſto ſanata vocatur filia Abrahæ. Tum quoq; idem Chriſtus propriè euangelizauit Abrahæ, cum deſcendens ſecundùm animam ad inferos, Abrahæ & alijs Patriarchis, reipſa nunciauit humanæ redemptionis myſterium peractum eſſe. Etenim Spiritibus qui in carcere erant, *inquit B. Petrus,* veniens prædicauit. Nam & mortuis euangelizatum eſt. *1. Pet. cap. 3. & 4.*

2. Quando illum bibam] *Hæc Chriſti verba nullo modo fauent, neq; faciunt pro Chiliaſtis, quia loquitur, vel de regno quod à reſurrectione ſua, ſtatim cœpit illuceſcere, in quo cum Apoſtolis bibit, idq; corporaliter, vt Petrus profitetur. Actor. 10. ad probandam certā, ſolidam perſpicuamq; corporis ſui reſurrectionem: ita exponunt Chryſoſtomus, Theophylactus, Euthymius. Vel de regno Dei, quod vita futura, beata, & cæleſtis appellatur: in quo vini noui nomine, diuinam illam lætitiam, hilaritatem, iucunditatem, & conſolationem ſempiternam ſignificatam curauit: quemadmodum explicant Auguſt. & Hieron.*

3. Quæ enim ſunt in hoc ſæculo centupla] *Hieron. comment. in 19. Matt. præſentem explicationē,* D
nomine Irenæi tacito, ex hoc loco ita inſectatur. Ex occaſione huius ſententiæ, quidam introducunt mille annos poſt reſurrectionem, dicentes tunc nobis centuplum omnium rerum, quas dimiſimus, & vitam æternam reddendam: non intelligentes quòd ſi in cæteris digna ſit repromiſſio, in vxoribus appareat turpitudo, vt qui vnam pro Domino dimiſerit, centum recipiat in futuro. Senſus ergo iſte eſt. Qui carnalia pro Saluatore dimiſerit, ſpiritualia recipiet, quæ comparatione & merito ſui ita erunt, quaſi ſi paruo numero centenarius numerus comparetur. Vnde dicit Apoſtolus, qui vnam tantùm domum, & vnius prouinciæ paruos agros dimiſerat: Quaſi nihil habentes, & omnia poſſidentes. *2. Cor. 6.* *Hieronymo concordes ſunt in hoc Auguſt. lib. 20. de Ciuit. Dei, & de verbis Domini, Chryſoſtom. Theophylact. Euthymius, &c.*

4. Ecce.

4. Et cœnæ quæ redduntur] *Verba Christi Domini Luc.14. Retribuetur tibi in resurrectione iustorum; quibus innititur Irenæus, docent nos nihil debere commoueri, si in hoc sæculo ob beneficia in pauperes, nullam remunerationem receperimus: quia largior obtinget in resurrectione iustorũ: id est, eo die, quo omnes homines à mortuis resuscitati, ad Dei tribunal conuocati sistent, quando ad iustos conuersus iudex pronunciabit:* Mat.25. *Venite in regnum Patris mei, &c. qua in sententia est Cyprianus lib.3. ad Quirinum cap.1.*

5. Hæc ergo si quis non accipiat] *Benedictiones istiusmodi sacra preces & publicæ erant, quas & Deus ratas habebat. Exoptat autem hic Isaac secundum literam, filio suo Iacob, opulentiam ex cœlo, terra, frumento & musto, ad quæ omne diuitiarum genus reducitur Deinde dominij singularis & obseruantiæ ab alijs exhibendæ prærogatiuam: eaqúe omnia à Deo omniũ bonorum auctore & largitore. Hæc autem Iacob ipse consequutus est partim dum viueret: sed multò cumulatiora & optabiliora in Iuda, Ioseph, Dauide, Salomone, & alijs præclaris filijs suis. Spiritualis autem ac secretorum Dei referta benedictionis bona adipiscimur in Christo, & iustis per eum diuina laudatione in vnũ quotidie congregandis, vt scitè narrat Hieronymus tomo 3. quæst.3. ad Damasum: August. 16. de ciuit. cap. 37. Prosper Aquitanicus lib. de promissionibus cap. 21. Gregorius hom.6 in Ezechielem: Rupertus & Glossa in 27. Genes. Nihil igitur hic locus facit pro Chiliastis.*

6. In omni aporia] *Idest; defectione, hæsitantia, consilij magna inopia, vt sint carituri quò se vertant.*

7. Quomodo hæreditauit hic] *Hoc Moses detegit disputans quomodò in tanta peregrinatione eidem Iacob nihil vnquam defuerit, cuique visione scalæ etiam iter patuerit ad cælum, & cælestia bona; Deum patrem suum; Angelos perinde ac fratres, amicos, & comites sibi præsto esse, ac responso cælitus acceperit, terram Chananæorum reseruari suæ posteritati; quæ more arenarum deinceps amplificaretur; & Messias tempore suo ex ea mundo tandem nasceretur. Libenter & benignè excipitur à Laban, qui & filias suas maxima cum dote illi in matrimonium dedit: atque qui cum baculo & pera pauperculus Iordanem traiecit, cum ingenti omnium grege, camelorum, seruorum, filiorum, ac omnium bonorum copia diffluens, & ditissimus factus, inde reuersus est.*

8. Quemadmodum Presbyteri] *Hinc apparet opinionem de regno temporali per mille annos, Irenæum nec primò excogitasse, nec vt sibi propriam obstinatè tutatum: sed maculam quandam, & quasi næuum, à quibusdam Patribus contraxisse. Coniecturam fecerim Papiam, aut alios quosdam inglorios, Irenæo familiares, subaudiri.*

Quinetiam hunc errorem dimanasse à quadam vetusta, praua tamen, Iudæorum præcedente traditione, quis haudquaquam vanè (forsan) suspicaretur; quæ repromissam regi Messiæ felicitatem & gloriam omnem, A *terrenam, temporalemq; futuram sibi pollicebantur: & non à Papia primum exortum, sub vltimis temporibus Traiani Imp: vt est Baronij sententia. Constat enim ex* Mat.20 *Euangelio, matrem filiorum Zebedæi cum filijs, longè prius hoc eodem errore detentam fuisse, cum à Christo petiuit, vt vnus illorum sederet ad dexteram, alius ad sinistram eius; cum venisset in regnum suum. Insuper, Apostolus de huiusmodi regno cogitasse, quando petierunt ab eo, si in ipso tempore resurrectionis suæ* Act.1 *restitueret regnum Israeli Nec verum esset dicere, de fidelium ac Christianorum temporibus istud intelligendum: quandoquidem omnino constet duos superiores discipulos vna cum matre fideles iam fuisse, & Apostolos in die Ascensionis Dominicæ Christianissimos & fidelissimos.*

9. Hæc autem & Papias] *Nicephorus Calixtus lib.3 histor. cap.20. & longè eum antecedens Eusebius, lib.3. cap. 33. huius Irenæi & Papiæ loci commeminerunt: vnde in aliquo numero & pretio est veteris nostri codicis fides. Verba sunt Eusebij ex interprete:* Papiæ libros numero quinque esse aiunt, qui, Expositio sermonum inscribitur: Quorum tanquam ab eo solùm scriptorum Irenæus sic mentionem facit: *Græca, noua tralatione facta inseri curauimus. Et quia illa quæ ibidem subijcit Eusebius, ad hunc totum Irenæi locum maximè faciunt, ea apponi vtile fuerit. Multis enim interpositis; de Papia sic scribit:* Regnum Christi post vniuersæ carnis à mortuis resurrectionem, asserit; mille annos humano & corporeo more in terra hac continuatum, & stabilitum fore. Quæ quidem dogmata credo eum propterea excepisse, quod Apostolicas interpretationes, quæ ab illis essent arcanis figuris, & parabolis subobscuris expositæ, malè intellexisset. Nam homo erat (sicut ex eius scriptis facilè licet coniecturam capere) ingenii pertenuis. *Postea de Irenæo subiungit idem Eusebius.* Cæterùm plerisque Ecclesiasticis viris, qui hominis antiquitatem pro suarum partium defensione citabant, persimilis erroris auctor extitit: vt Irenæo, & si quisquam alius eadem cum illo sentire videatur. *Hæc Eusebius, quæ nobis sanè longiores annotationes hic præcidunt.*

10. Et compascetur lupus] *Hieronymus Commentar. in 11. Isaiæ, reprehendit Iudæos, & Christianos Iudaizantes (ita enim frequenter vocat Millenarios) quòd iuxta literam, ista futura contendant, vt omnes bestiæ redigantur in mansuetudinem, & pristina feritate deposita, lupus & agnus pascantur simul: additq; eos grauissimo somno stertere: atque parum distare à fabulis Poetarum, qui aureum quoddam Saturni sæculum sunt cõmentati. Subijcit autem quomodo secundũ viuificantem spiritum, mystico & spiritali sensu intelligenda sint. Locum consulat qui velit.*

11. Hæc inter nos] *Coniectura ducti ita legendum præbemus: vetus noster codex habet;* hæc inferos.

SENTENTIAM SVAM DE TEMPORA-li & terreno sanctorum regno à resurrectione, claudit varijs Isaiæ, Ezechielis, Hieremiæ, & Danielis testimonijs, atque parabola vigilantium seruorum, quibus seministraturum Dominus pollicetur. A

CAPVT XXXIV.

Isaiæ 26, 19. IPSE autem Isaias manifestè annunciauit tale gaudium in resurrectione iustorum futurum sic, dicens: Resurgent mortui, & surgent qui in monumentis sunt, & lætabuntur qui sunt in terra. Ros enim qui à te, sanitas est B eis. Hoc idem & Ezechiel ait Ecce, ego aperiam monumenta vestra, & edu-
Ezech. 37. 12. cam vos de monumentis vestris, & educam vos de sepulchris populum meum, & dabo Spiritum in vobis, & viuetis, & ponam vos super terram vestram, & cognoscetis quoniam ego sum Dominus. Et iterum idem sic ait. Hæc dicit Dominus: Colligam
Ezech. 20. 41. Ezech. 28. 25. & 26. Israel ab omnibus gentibus, vbi dispersi sunt illic, & sanctificabor in eis in conspectu filiorum gentium: & habitabunt super terram suam quam dedi seruo meo Iacob, & inhabitabunt super eam in spe, & ædificabunt domos, & plantabunt vineas, & inhabitabunt in spe, quando faciam iudicium in omnibus, qui inhonorauerunt
Ecclesia semen est Abrahæ. eos, in ijs qui in circuitu sunt eorum, & cognoscent quoniam ego sum Dominus & Deus Patrum ipsorum. Ostendimus autem paulò ante, quoniam Ecclesia est
Matth. 3. 9. semen Abrahæ: & propter hoc, vt sciamus quoniam in nouo Testamento à Veteri,
Iere. 16. 14. qui ex omnibus Gentibus colliget eos qui saluabuntur, ex lapidibus suscitans filios
Ierem. 23, 8. Abrahæ, Ieremias ait: Ecce dies veniunt dicit Dominus, & non dicent adhuc: Viuit Dominus qui eduxit filios Israel ab Aquilone, & ab omni regione quo expulsi C fuerant, restituet illos in terram ipsorum quam dedit patribus ipsorum Quoniam creatura omnis secundum voluntatem ad incrementum & augmentum erit; vt
Isa. 30. 25. & 26. tales afferat & nutriat fructus, Isaias ait: Et erit super omnem montem altum, & super omnem collem editum aqua pertransiens in die illa, quando perient multi, quando concident muri, & erit Lumen Lunæ, quasi lumen Solis septuplum diei, quando sanabit contritionem populi sui, & dolorem plagæ suæ sanabit. Dolor
Isaiæ 58. 14. autem plagæ est per quem percussus est homo initio in Adam, inobediens, hoc est, mors, quam sanabit Deus resuscitans nos à mortuis, & restituens in patrum hæreditatem: quemadmodum iterum Isaias ait: Et eris fidens in Domino, & faciet te
Lucæ 12. 37. & 38. ingredi supra omnem terram, & cibabit te hæreditate Iacob patris tui. Hoc est quod & à Domino dictum est: Beati serui illi, quos veniens Dominus inueniet vigilantes. Amen dico vobis, quoniam præcingetur, & recumbere eos faciet, & transiens ministrabit eis. Et si venerit vespertina vigilia, & inuenerit sic, beati sunt, quoniam recumbere eos faciet, & ministrabit eis, licet secunda, & licet tertia, beati sunt.
Apoc. 20. 6. Hoc autem idem & Ioannes in Apocalypsi ait: Beatus & sanctus, qui habet partem D in resurrectione prima. Et tempus autem annunciauit Isaias in quo hæc erunt.
Isaiæ 6. 11. Et dixi, inquit: Vsquequo Domine? Quoadusque desolentur ciuitates ad non inhabitandum, & domus vt non sint homines, & terra derelinquetur deserta. Et post hæc longè nos facies Deus homines, & qui remanserint multiplicabuntur super terram. Sed & Daniel hoc ipsum ait: Et regnum, & potestas, & magnitudo eorum, quæ
Dan. 7. 27. sub cœlo sunt, datum est sanctis altissimi Dei, & regnum eius sempiternum, & omnes principatus seruient ei & obedient. Et ne ad hoc tempus putetur dicta repromissio,
Dan. 12. 13. dictum est prophetæ: Et tu veni, & sta in sorte tua in consummatione dierum.

Quoniam autem repromissiones non solùm prophetis & patribus, sed Ecclesijs ex Gentibus coadunatis annunciabantur, quas & insulas nuncupat Spiritus, & quod in medio turbulæ sint constitutæ, & tempestatem blasphemiarum sufferant, & salutaris portus periclitantibus existant, & refugium sunt eorum, qui altitudinem amēt:
Ierem. 31. 10. & 11. & Bythum, id est, profundum erroris conantur effugere, Ieremias ita ait: Audite verbum Domini Gentes, & annunciate insulis quæ longè sunt, dicite, quia ventilabit Deus Israel, congregabit eum, & custodiet eum, sicut pascens gregem ouium suarum:

quoniam

A quoniam redemit Dominus Iacob,& eripuit eum de manu fortioris eius, & venient, & lætabuntur in monte Sion,& venient ad bona, & in terram tritici, & vini, & fructuum,& animalium, & ouium,& erit anima eorum,sicut lignum fructiferum,& nõ esurient adhuc. Et tunc gaudebunt virgines in congregatione iuuenum, & seniores gaudebunt,& conuertam luctum eorum in gaudium, & faciam eos in exultatione,& magnificabo,& inebriabo animam Sacerdotum filiorum Leui,& populus meus bonis meis adimplebitur.[6] Ostendimus autem in superiori libro quoniam Leuitæ, & Sacerdotes sunt discipuli omnes Domini: qui & sabbathum in templo profanabant, & sine culpa sunt. Tales itaque promissiones manifestissimè in regno iustorum istius creaturæ[7] epulationem significant,quam Deus repromittit ministraturum se. Adhuc de Hierusalem,& de regnante in ea,Isaias ait:Hæc dicit Dominus:[8]Beatus qui habet in Sion semen,& domesticos in Hierusalem. Ecce rex iustus regnabit,& principes cũ iudicio principabũt.Et de præparatione,in qua reædificabitur ait:[9]Ecce ego præparabo tibi carbunculum lapidem, & fundamenta tua saphirum, & ponam propugnacula tua iasphin,& portas tuas lapidem crystallum,& circum vallum tuum lapides electos,& omnes filios tuos docibiles Dei,& in multa pace filios tuos, & in iustitia ædificaberis.

B Et iterùm idem ipse ait:[10] Ecce ego facio Hierusalem exultationem & plebem meam,etiam non audietur in ea vox fletus,neque vox clamoris, etiam non fiet ibi immaturus, & senior qui non impleat tempus suum.[11] Erit enim iuuenis annorum centum: moriens autem peccator centum annorum,& maledictus erit. Et ædificabunt domus,& ipsi inhabitabunt,& plantabunt vineas, & ipsi manducabunt fructus earum & vinum bibent;& non ipsi ædificabunt,& alij inhabitabunt: neque ipsi pastinabunt,& alij comedent: secundùm enim dies ligni vitæ, erunt dies plebis in te. Opera enim laborum tuorum veterascent.

Isa. 1. & 32. v. 9. & 1.

Isa. 54. 12. & 13.

Isaia 65. v. 18.19.20.

ANNOTATIONES.

1. Resurgent mortui] *Verba sunt Isaiæ,quæ secundùm editionem LXX. supra quoque integra laudauit li. 5. cap. 15. hic ex memoria recitare videtur.*

2. Et erit super omnem montem] *Hic quoque Hieronymus in commentarijs redarguit Iudaicam,carnalem, & literalem interpretationem, simulquè eos qui*

C *recipiunt mille annorum fabulam,& terrenum Saluatoris imperium errore Iudaico commentum & fictum, non intelligentes Apocalypsim Ioannis in superficie literæ, medullata Ecclesiæ sacramenta subtexere.*

3. Et cibabit te] *Hieronymus in commentar. rursus improbat eos,qui hanc mille annorum fabulam sibi finxerunt: in qua rursum nuptiæ,& cibi, & terrenæ vitæ congressus est: quandoquidem, Christo auctore, filij resurrectionis non nubent neque nubentur: sed Angelorum similes erunt.*

4. In resurrectione prima] *Verba ista Apocalypseos,sua obscuritate Irenæo & alijs multis magnisq; viris,magnam errãdi fenestram patefecerunt. Rati enim sunt duas fore earum resurrectiones, primam bonorum, secundam malorum post mille annos: Christum autem*

D *à prima ad secundam vsque, mansurum in terris, ibique cum sanctis & electis regnaturum, incredibili omnium bonorum terrestrium fœlicitate. Verùm, obseruandum resurrectionem,quæ hic prima vocatur à Ioanne,non propriè ad corpora,sed ad animas pertinere: quæ tum resuscitari dicuntur, cùm transeunt à peccati morte,ad vitam gratiæ,& à vita gratiæ, ad vitam illius gloriæ, qua corporibus nondum adsumptis, interim in cælo ad diem iudicij vsque potiuntur, & cum Christo regnant. Hoc autem tempus mille annorum numero, qui frequenter in sacris literis pro indefinita numeri multitudine vsurpatur, significatum & præscriptum est. Resurrectio secunda generalis illa bonorum & malorum è tumulis excitatio dicitur; in qua piorum animæ cum corporibus, geminato suæ beatitatis gaudio in æternum perfruentur: atque ita declaratur locus ab Augustino seu Ticonio, homil. 17. in Apocalypsin; Ambrosio, Primasio, Andrea, & Aretha Cappadocibus, Ausberto, Ruperto, Lirano commentarijs in vigesimum caput Apocalypseos. Ergo pro Millenariorum sententia nihil facit.*

5. Audite verbum Domini] *Hieronymus in 31. Hieremiæ, illos omnino delirare indicat, qui ob hac, auream & gemmatam suspirant Ierusalem, suam auaritiam in mysterio verbis Domini consecrantes: siquidem hic promissa bona, non in frugibus & cibis mundanæ carnis,sed in varietate virtutum percipiantur & sentiantur.*

6. Ostendimus autem in superiori libro] *Libro quarto capite 20. scribit Apostolos & omnes discipulos Domini,qui Deo & altari seruiunt, sacerdotes esse: & cap. 32. 33. 34. munus eorum tradit esse Eucharistiam. id est,corpus & sanguinem Christi, Deo Patri offerre: indequè præter alia multa, colligitur, hæc fragmenta ab Irenæo abscissa & detruncata quondam fuisse.*

7. Epulationem significant] *Ita aliorum iudicio reseruato,legendum proponimus: codex vetus habet e-* pulatione significant.

8 Beatus qui habet in Sion semen] *Septuaginta interpretum verba sequitur, nam veritas Hebraica, & Vulgata Latina editio, secus legunt, quod & Hieronymus illic notat: vultquè hunc sermonem diuinum, Iudæos fugientes in AEgyptum reuocare in Ierusalem, ibiquè filios procreare, quibus tanta securitas & felicitas promittitur, vt Domini defendantur & rogantur auxilio.*

9. Ecce ego præparabo tibi carbunculum] *Hieronym. Commentar. in hunc locum ostendit, Septuaginta lectionem nonnihil ab Hebraica variantem, quam tamen Irenæus passim sequitur, atque de natura & proprietatibus horum lapidum anxiè inquirentes,*

ablegat

ablegat ad Epiphanii volumen, inscriptum περὶ λίθων: & ad 37 naturalis historiæ Plinij. Acriter etiã inuehitur in Iudæos, & semi-Iudæos (ita vocat Chiliastas) qui occidentis literæ amatores, pro mille annis, lautos & exquisitos cibos gulæ promident, & post secundum Saluatoris aduẽtum sperant nuptias, & paruulos centum annorum, & Circumcisionis iniuriam, & victimarum sanguinem, &c. cùm vrbem Spiritus sancti donis constructam, & virtutem, meritorum, præmiorúmq; splendoribus lucentem, in cœlis quærere debuissent.

10 Ecce, ego facio Hierusalem.] *Rursus Iudæos, & regni terreni mille annorum approbatores vellicat Hieronymus, vultq; de cœlesti Ierusalem, quæ sursum est, & varijs mansionibus pro variorum laborum compensatione, apud Patrem Diuinum reposita hæc intelligi.*

11. Erit ibi iuuenis annorum centum] *Hieron. proœmio commẽt. in 18. cap. Isaiæ, hunc Irenæi locum subindicans, eum refert Dionysium Alexandrinæ Ecclesiæ Pontificem, virum eloquentissimum elegãti libro impugnasse, insuper mille annorum fabulam irrisisse. & auream atque gemmatam in terris Ierusalẽ, instaurationem templi, hostiarum sanguinem, otium sabbathi, circumcisionis iniuriã, nuptias, partus, liberorum educationem, epularum delitias, cunctarum Gentium seruitutem, rursusquè bella, exercitus ac triumphos, & superatorum neces, mortemquè centenarij peccatoris. Subijcit idem Hiero. Apollinarium duobus voluminibus Dionysio respondisse pro Irenæo, eiusquè opinione, atque cum vtroque in hac parte, plurimam Catholicorũ multitudinẽ sẽsisse. Augustinus lib. 20. de Ciuit. Dei cap. 7. eandem opinionem dicit vtcunque tolerabilem esse, si delitiæ aliquæ spiritales, in illo sabbatho mille annorũ per Domini præsentiam affuturæ credantur: seq; hoc aliquando opinatum.* A B

CONTENDIT SUPERIORA TESTIMONIA *non posse per Allegoriam de bonis tantùm cælestibus intelligi, sed implenda esse post aduentum Antichristi, & resurrectionem in terrena Ierusalem; prioribusquè prophetijs, ex Isaia, Hieremia, & Ioannis Apocalypsi alias subiungit.*

CAPVT XXXV

SI autem quidam tentauerint allegorizare hæc quæ eiusmodi sunt, neq; in omnibus poterunt consonantes sibimetipsis inueniri, & conuincentur ab ipsis dictionibus differentibus, quoniam cùm desolatæ fuerint ciuitates C
Isa. 13. 9. Gentium, & quod non inhabitentur, & domus, eò quòd non sint homines, & derelinquetur terra deserta. Ecce enim Isaias ait: [1] Dies Domini
Isa. 26. 10. insanabilis venit, furore & ira plenus, ponere vrbem terræ desertam, & peccatores perdere ex ea. Et iterum ait. Tollatur vt non videat gloriam Domini, & cùm hæc facta fuerint, elongabit, inquit, Deus homines, & derelicti multiplicabuntur in terra. Et
Isa. 65. 21. ædificabunt domus & ipsi inhabitabunt; & pastinabunt vineas, & ipsi manducabunt. Hæc enim alia vniuersa in resurrectione iustorum sine controuersia dicta sunt, quæ fit post aduentum Antichristi, & perditionem omnium Gentium sub eo existentium, in qua regnabunt iusti in terra, crescentes ex visione Domini, & per ipsum assuescent capere gloriam Dei Patris, & cum sanctis Angelis conuersationem, & communionem, & vnitatem spiritalium in regno capient. [3] Et illos quos Dominus in car-
Isa. 66. ne inueniet exspectantes eum de cœlis, & perpessos tribulationem, qui & effugerint iniqui manus. Ipsi autem sunt de quibus ait Propheta: & derelicti multiplicabuntur in terra. Et quotquot ex credentibus ad hoc præparauit Deus, ad derelictos multiplicandos in terra, & sub [2] regno Sanctorum fieri, & ministrare huic Hierusalem, & reg-
Baruc. 4. & 5. num in ea significauit [4] Ieremias Propheta: Circumspice, dicens, ad orientem Hierusalem, & vide lætitiam quæ aduentat tibi ab ipso Deo. Ecce venient filij tui quos emisisti, venient electi ab Oriente vsque ad Occidentem, verbo illius sancti gaudentes ea quæ à Deo tuo est claritate. Exuere Hierusalem habitum luctus, & afflictionis tuæ, & induere decorem eius, quæ à Deo tuo est claritatis in æternum, circumdare amictũ duplicem eius quæ à Deo tuo est iustitiæ, impone mitram super caput tuũ gloriæ æternæ. Deus enim demonstrabit ei, quæ sub cœlo est vniuersæ, tuum fulgorẽ, vocabitur namq; nomen tuũ ab ipso Deo in æternũ, pax iustitiæ & gloriæ colẽti Deo. Surge Hierusalem, & sta in excelso, & circũspice ad Orientẽ, & vide collectos filios tuos à Solis ortu vsq; ad occidentẽ, verbo illius sãcti gaudentes ipsam Dei recordationẽ, profecti sũt enim à te pedites, dũ adducerentur ab inimicis. Introducet illos Deus ad te portatus cũ gloria tanquã thronus regni. Decreuit. n. Deus ve[illegible] omnis mõs excelsus, & conge-

A congeries æternæ, & vt valles impleantur, ad redigendam planiciem terræ, vt ambulet Israël tutè Dei gloria. Vmbracula autem intexuerũt syluæ, & omne lignum boni odoris ipsi Israël præcepto Dei. Præibit enim Deus cum lætitia, lumine claritatis suę, cum misericordia & iustitia, quæ ab ipso est. Hæc autem talia vniuersa non in supercælestibus possunt intelligi. Deus enim ait, Demonstrabit ei quæ sub cœlo est vniuersæ, tuum fulgorem. Sed in regni temporibus reuocata terra à Christo, & reædificata Hierusalem, secundùm characterem quæ sursum est Hierusalem, de qua ait propheta *Gal. 4. 26.*
Isaias. Ecce in manibus meis depinxi muros tuos, & in conspectu meo es semper. Et *Isaia 49. 16.*
Apostolus autem scribens ad Galat. similiter ait: Illa autem quæ sursum est Hierusalem libera est, quæ est mater omnium nostrûm. Non ex cogitatione erratici Aeonis, *Gal. 4. 26.*
dicens hoc, neq; de virtute aliqua, quæ abscessit pleromate & prunico, sed de Hierusalem quæ in manibus descripta est, & ipsam descendentem in Apocalypsi vidit Ioannes super terram, nouam. Post enim regni tempora vidi, inquit, thronum album ma- *Apoc. 21. 2.*
gnum, & sedentem in eo, cuius à facie fugit terra & cœlum, & locus non est eis. Et illa quæ sunt generalis resurrectionis & iudicij exponit vidisse, dicens: mortuos magnos & minores. Dedit, inquit, mare mortuos, quos in se habuit, & mors & inferi dederunt *Apoc. 20. 12.*
mortuos, quos apud se habuerunt: & libri adaperti sunt, sed & vitæ ait, apertus est li- *Ibid. 12. 13.*
B ber, & iudicati sunt mortui, ex ijs quæ scripta erant in libris, secundùm opera sua, & *& 14.*
mors, & inferi missi sunt in stagnum ignis, secundam mortem.[7] Hoc autem est quod vocatur Gehenna, quod Dominus dixit ignem æternum. Et si quis, inquit, non est in- *Mat. 25. 46.*
uentus in libro vitæ scriptus, missus est in stagnum ignis. Et post hæc ait:[8] Vidi cœlũ *Apoc. 21. 1.*
nouum, & terram nouam. Primum enim cœlum & terra abierunt, etiam mare non est. Ciuitatem sanctam Hierusalem nouam vidi descendentem de cœlo, præparatam vt sponsam ornatam viro suo: & audiui, inquit, vocem magnam de throno dicentẽ: Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis, & ipsi populus eius e- *Ibid. 3 & 4.*
runt, & ipse Deus cum eis, erit eorum Deus. Et delebit omnem lacrymam ab oculis eorum, & mors non erit amplius, non luctus, non clamor, neque dolor vlterius erit, *Isa 65. 17.*
quia prima abierunt. Et Isaias hoc ipsum ait: Erit enim cœlum nouum & terra noua, *Isa. 66. 22.*
& non erunt memores priorum, neq; obueniet eis in cor: sed lætitiam & exultationẽ inuenient in ea. Hoc autem est quod ab Apostolo dictum est: Præterit enim habitus *1. Cor. 7. 31.*
huius mundi. Similiter autem & Dominus ait: Terra & cœlum transiet. His itaq; prę-
C tereuntibus super terram, nouam superiorem Hierusalem ait Domini discipulus Io- *Mat. 24. 35.*
annes descendere, quemadmodum sponsam ornatam viro suo, & hoc esse tabernaculum Dei, in quo inhabitabit Deus cum hominibus. Huius Hierusalem imago illa, quæ in priori terra Hierusalem, in qua iusti præmeditantur incorruptelam, & parantur in salutem. Et huius tabernaculi typum accepit Moyses in monte, & nihil allegorizari potest, sed omnia firma, & vera, & substantiam habentia, ad fruitionem homi- *Exod. 25. & 26.*
num iustorum à Deo facta. Quomodo enim verè Deus est, qui resuscitat hominem, sic & verè resurgit homo à mortuis, & non allegoricè, quemadmodum per tanta ostendimus. Et sicut verè resurgit, sic & verè præmeditabitur incorruptelam, & augebitur, & vigebit in regni temporibus, vt fiat capax gloriæ Patris. Deinde omnibus renouatis verè in ciuitate habitabit Dei. Dixit enim, inquit, sedens super thronum: Ec- *Apo. 21. 4. & 5.*
ce noua facio omnia. Et dicit Dominus: Omnia scribe, quomodo ij sermones fideles, & veri sunt. Et dixit mihi, Facta sunt, & secundùm rationem.

D

ANNOTATIONES.

1. Dies Domini insanabilis.] *Septuaginta trãslationem sequitur. Porrò me fugit qui faciat locus iste pro millenarijs. Siquidem iuxta literæ sensum, quem tantoperè hic examinat Ireneus, deuastationem Babylonis eius, quam Semiramis condiderat, alij deinceps Chaldæorum & Assyriorum potentissimi imperatores muniuerant; huius inquam, excidium per exercitus Persarum & Medorum Impp. Cyro & Dario, miserabile, iustum tamen, vnà cum alijs Prophetis, Isaias hoc oraculo tanquam tuba præcinebat.*

2. Et ædificabunt domus] *Hieron. hunc locum explanat de ijs domibus, quas sermo Propheticus pollicetur, dicens:* Deus saluum faciet Sion, & ædificabuntur ciuitates Iudæ: *non carnaliter cum Iudæis sibi persuadentibus Ierusalem, vrbesque Iudeæ in pristinum statum restituendas esse: quod si eis dederimus, (subiungit) audiant non solum hoc Ierusalem, sed & Sodomæ repromitti, dicente Ezechiele: Restituetur Sodoma in antiquum.* *In 65. Isaia.* *Psal. 68.*

3. Et illos quos Dominus in carne inueniet] *Pace & reuerentia tanti Martyris dixerim, non remanebunt in terra iusti, quos Domini aduentus viuentes deprehendent, sed rapientur in nubibus, obuiam Christo in aera procedentes, sicut scripsit Apostol. & sic cum Domino semper erunt.*

4. Ieremias propheta] *Quæ hic laudantur nomine Ieremiæ, extant Baruch quarto & quinto capite, ex quibus manifestum est priscos illos Patres Baruch prophetæ librum, sub appellatione aliquando Ieremiæ, cuius auditor & scriba fuerat, inter canonicas scripturas ad-*

ablegat ad Epiphanij volumen, inscriptum περὶ λίθων: & ad 37 naturalis historiæ Plinij. Acriter etiã inuehitur in Iudæos, & semi-Iudæos (ita vocat Chiliastas) qui occidentis literæ amatores, pro mille annis, lautos & exquisitos cibos gulæ prouident, & post secundum Saluatoris aduẽtum sperant nuptias, & paruulos centum annorum, & Circumcisionis iniuriam, & victimarum sanguinem, &c. cùm vrbem Spiritus sancti donis constructam, & virtutem, meritorum, præmiorúmq; splendoribus lucentem, in cœlis quærere debuissent.

10 Ecce, ego facio Hierusalem.] *Rursus Iudæos, & regni terreni mille annorum approbatores vellicat Hieronymus, vultq; de cœlesti Ierusalem, quæ sursum est, & varijs mansionibus pro variorum laborum compensatione, apud Patrem Diuinum reposita hæc intelligi.*

11. Erit ibi iuuenis annorum centum] *Hieron. proœmio cõmmẽt. in 18. cap. Isaiæ, hunc Irenæi locum subindicans, eum refert Dionysium Alexandrinæ Ecclesiæ Pontificem, virum eloquentissimum elegãti libro impugnasse, insuper mille annorum fabulam irrisisse. & auream atque gemmatam in terris Ierusalẽ, instaurationem templi, hostiarum sanguinem, otium sabbathi, circumcisionis iniuriã, nuptias, partus, liberorum educationem, epularum delitias, cunctarum Gentium seruitutem, rursusque bella, exercitus ac triumphos, & superatorum neces, mortemque centenarij peccatoris. Subijcit idem Hiero. Apollinarium duobus voluminibus Dionysio respondisse pro Irenæo, eiusque opinione, atque cum vtroque in hac parte, plurimam Catholicorũ multitudinẽ sẽsisse. Augustinus lib 20. de Ciuit. Dei cap. 7. eandem opinionem dicit vtcunque tolerabilem esse, si delitiæ aliquæ spiritales, in illo sabbatho mille annorũ per Domini præsentiam affuturæ credantur: seq; hoc aliquando opinatum.* A B

CONTENDIT SUPERIORA TESTIMONIA non posse per Allegoriam de bonis tantùm cœlestibus intelligi, sed implenda esse post aduentum Antichristi, & resurrectionem in terrena Ierusalem; prioribusque prophetijs, ex Isaia, Hieremia, & Ioannis Apocalypsi alias subiungit.

CAPVT XXXV

SI autem quidam tentauerint allegorizare hæc quæ eiusmodi sunt, neq; in
omnibus poterunt consonantes sibimetipsis inueniri, & conuincentur ab
ipsis dictionibus differentibus, quoniam cùm desolatæ fuerint ciuitates C
Isa.13.9. Gentium, & quod non inhabitentur, & domus, eò quòd non sint homines, & derelinquetur terra deserta. Ecce enim Isaias ait: [1] Dies Domini
Isa.26.10. insanabilis venit, furore & ira plenus, ponere vrbem terræ desertam, & peccatores
perdere ex ea. Et iterum ait. Tollatur vt non videat gloriam Domini, & cùm hæc facta fuerint, elongabit, inquit, Deus homines, & derelicti multiplicabuntur in terra. Et
Isa 65.21. ædificabunt domus & ipsi inhabitabunt; & pastinabunt vineas, & ipsi manducabunt.
Hæc enim alia vniuersa in resurrectione iustorum sine controuersia dicta sunt, quæ
fit post aduentum Antichristi, & perditionem omnium Gentium sub eo existentium,
in qua regnabunt iusti in terra, crescentes ex visione Domini, & per ipsum assuescent
capere gloriam Dei Patris, & cum sanctis Angelis conuersationem, & communionem, & vnitatem spiritalium in regno capient. [3] Et illos quos Dominus in car-
Isa.66. ne inueniet exspectantes eum de cœlis, & perpessos tribulationem, qui & effugerint
iniqui manus. Ipsi autem sunt de quibus ait Propheta: & derelicti multiplicabuntur
in terra. Et quotquot ex credentibus ad hoc præparauit Deus, ad derelictos multiplicandos in terra, & sub regno Sanctorum fieri, & ministrare huic Hierusalem, & reg-
Baruc.4.& 5. num in ea significauit [4] Ieremias Propheta: Circumspice, dicens, ad orientem Hierusalem, & vide lætitiam quæ aduentat tibi ab ipso Deo. Ecce venient filij tui quos emi- D
sisti, venient electi ab Oriente vsque ad Occidentem, verbo illius sancti gaudentes
ea quæ à Deo tuo est claritate. Exuere Hierusalem habitum luctus, & afflictionis tuæ,
& induere decorem eius, quæ à Deo tuo est claritatis in æternum, circumdare amictũ
duplicem eius quæ à Deo tuo est iustitiæ, impone mitram super caput tuũ gloriç æternæ. Deus enim demonstrabit ei, quæ sub cœlo est vniuersæ, tuum fulgorẽ, vocabitur
namq; nomen tuũ ab ipso Deo in æternũ, pax iustitiæ & gloriæ colẽti Deo. Surge Hierusalem, & sta in excelso, & circũspice ad Orientẽ, & vide collectos filios tuos à Solis ortu vsq; ad occidentẽ, verbo illius sãcti gaudentes ipsam Dei recordationẽ, profecti sũt
enim à te pedites, dũ adducerentur ab inimicis. Introducet illos Deus ad te portatus cũ
gloria tanquã thronus regni. Decreuit. n. Deus vt humilietur omnis mõs excelsus, &
conge-

A congeries æternæ, & vt valles impleantur, ad redigendam planiciem terræ, vt ambulet Israël tutè Dei gloria. Vmbracula autem intexuerũt syluæ, & omne lignum boni odoris ipsi Israël præcepto Dei. Præibit enim Deus cum lætitia, lumine claritatis suę, cum misericordia & iustitia, quæ ab ipso est. Hæc autem talia vniuersa non in supercælestibus possunt intelligi. Deus enim ait, Demonstrabit ei quæ sub cœlo est vniuersæ, tuum fulgorem. Sed in regni temporibus reuocata terra à Christo, & reædificata Hierusalem, secundùm characterem quæ sursum est Hierusalem, de qua ait propheta Isaias. Ecce in manibus meis depinxi muros tuos, & in conspectu meo es semper. Et Apostolus autem scribens ad Galat. similiter ait: Illa autem quæ sursum est Hierusalem libera est, quæ est mater omnium nostrûm. Non ex cogitatione erratici Aeonis, dicens hoc, neq; de virtute aliqua, quæ abscessit pleromate & prunico, sed de Hierusalem quæ in manibus descripta est, & ipsam descendentem in Apocalypsi vidit Ioannes super terram, nouam. Post enim regni tempora vidi, inquit, thronum album magnum, & sedentem in eo, cuius à facie fugit terra & cœlum, & locus non est eis. Et illa quæ sunt generalis resurrectionis & iudicij exponit vidisse, dicens: mortuos magnos & minores. Dedit, inquit, mare mortuos, quos in se habuit, & mors & inferi dederunt mortuos, quos apud se habuerunt: & libri adaperti sunt, sed & vitæ ait, apertus est liber, & iudicati sunt mortui, ex ijs quæ scripta erant in libris, secundùm opera sua, & mors, & inferi missi sunt in stagnum ignis, secundam mortem.[7] Hoc autem est quod vocatur Gehenna, quod Dominus dixit ignem æternum. Et si quis, inquit, non est inuentus in libro vitæ scriptus, missus est in stagnum ignis. Et post hæc ait:[8] Vidi cœlũ nouum, & terram nouam. Primum enim cœlum & terra abierunt, etiam mare non est. Ciuitatem sanctam Hierusalem nouam vidi descendentem de cœlo, præparatam vt sponsam ornatam viro suo: & audiui, inquit, vocem magnam de throno dicentẽ: Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis, & ipsi populus eius erunt, & ipse Deus cum eis, erit eorum Deus. Et delebit omnem lacrymam ab oculis eorum, & mors non erit amplius, non luctus, non clamor, neque dolor vlterius erit, quia prima abierunt. Et Isaias hoc ipsum ait: Erit enim cœlum nouum & terra noua, & non erunt memores priorum, neq; obueniet eis in cor: sed lætitiam & exultationẽ inuenient in ea. Hoc autem est quod ab Apostolo dictum est: Præterit enim habitus huius mundi. Similiter autem & Dominus ait: Terra & cœlum transiet. His itaq; prętereuntibus super terram, nouam superiorem Hierusalem ait Domini discipulus Ioannes descendere, quemadmodum sponsam ornatam viro suo, & hoc esse tabernaculum Dei, in quo inhabitabit Deus cum hominibus. Huius Hierusalem imago illa, quæ in priori terra Hierusalem, in qua iusti præmeditantur incorruptelam, & parantur in salutem. Et huius tabernaculi typum accepit Moyses in monte, & nihil allegorizari potest, sed omnia firma, & vera, & substantiam habentia, ad fruitionem hominum iustorum à Deo facta. Quomodo enim verè Deus est, qui resuscitat hominem, sic & verè resurgit homo à mortuis, & non allegoricè, quemadmodum per tanta ostendimus. Et sicut verè resurgit, sic & verè præmeditabitur incorruptelam, & augebitur, & vigebit in regni temporibus, vt fiat capax gloriæ Patris. Deinde omnibus renouatis verè in ciuitate habitabit Dei. Dixit enim, inquit, sedens super thronum: Ecce noua facio omnia. Et dicit Dominus: Omnia scribe, quomodo ij sermones fideles, & veri sunt. Et dixit mihi, Facta sunt, & secundùm rationem.

[Marginal references: Gal. 4. 26. — Isaia 49. 16. — Gal. 4. 26. — Apoc. 11. 21. — Apoc. 20. 12. — Ibid. 12. 13. & 14. — Mat. 25. 46. — Apoc. 21. 1. — Ibid. 3 & 4. — Isa. 65. 17. — Isa. 66. 22. — 1. Cor. 7. 31. — Mat. 24. 35. — Exod. 25. & 26. — Apo. 21. 4. & 5.]

B C

ANNOTATIONES.

D

1. Dies Domini insanabilis.] *Septuaginta trãslationem sequitur. Porrò me fugit qui faciat locus iste pro millenarijs. Siquidem iuxta literæ sensum, quem tantoperè hic examinat Irenæus, deuastationem Babylonis eius, quam Semiramis condiderat, alij deinceps Chaldæorum & Assyriorum potentissimi imperatores muniuerant; huius inquam, excidium per exercitus Persarum & Medorum Impp. Cyro & Dario, miserabile, iustum tamen, vnà cum alijs Prophetis, Isaias hoc oraculo tanquam tuba præcinebat.*

2. Et ædificabunt domus] *Hieron. hunc locum explanat de ijs domibus, quas sermo Propheticus pollicetur, dicens:* Deus saluum faciet Sion, & ædificabuntur ciuitates Iudæ: *non carnaliter cum Iudæis sibi persuadentibus Ierusalem, vrbesque Iudeæ in pristinum statum restituendas esse: quod si eis dederimus, (subiungit) audiant non solum hoc Ierusalem, sed & Sodomæ repromitti, dicente Ezechiele: Restituetur Sodoma in antiquum.* [In 65. Isaia. Psal. 68.]

3. Et illos quos Dominus in carne inueniet] *Pace & reuerentia tanti Martyris dixerim, non remanebunt in terra iusti, quos Domini aduentus viuentes deprehendent; sed rapientur in nubibus, obuiam Christo in aëra procedentes, sicut scripsit Apostol. & sic cum Domino semper erunt.*

4. Ieremias propheta] *Quæ hic laudantur nomine Ieremiæ, extant Baruch quarto & quinto capite, ex quibus manifestum est priscos illos Patres Baruch prophetæ librum, sub appellatione aliquando Ieremiæ, cuius auditor & scriba fuerat, inter canonicas scripturas ad-*

ras adnumeraſſe. Quia verò poſteriores Gnoſticos hoſtes hac in re, vt compluribus alijs infenſiſſimos, & veritatis oppugnatores acerrimos noſtra ætas tulit, & nos nacti ſumus: iccircò Patrum orthodoxorum Græcæ & Latinæ Eccleſiæ copias inſtructiſſimas eis conſidēter opponamus: atque in primis Auguſtinum, quem vnicè ſe ſuſpicere, & ſequi videri volunt. Is lib. 18. de Ciui. cap. 33 de aduentu Chriſti, & Gentium vocatione diſſerens Baruch teſtimonij loco vtitur, licet illud Ieremiæ ab alijs attributum recognoſcat. Idem rurſus libro quæſtionum veteris & noui Teſtamenti, quæſt. 102. Caſſiodorus in Pſal. 81. Ruffinus expoſitione in Symbolum: Ambroſius lib. 1. de pœnitentia cap. 82. lib. 3. Hexameron cap. 14. & lib. 1. de fide cap. 2. Cyprianus lib. 1. contra Iudæos, cap. 6. & vt Latinis Græcos iungamus, Heſychius Ieroſolymitanus homilia 1. de Sancta Maria Deipara: Cyryllus Alexandrinus lib. 3. comm. in Geneſ. Libro de recta fide ad Theodoſium: & proœmio in Euang. Ioannis: Sexta ſynodus ſeſſione octaua: Chryſoſtomus homilia de Trinitate, & lib. aduerſus gentes, Quod Chriſtus ſit Deus: Baſilius lib. 4. contra Eunomium: Clemens Alexandrinus lib. Pædagogi cap. 10. multa ſub Ieremiæ Prophetæ nomine ex libro Baruch transferunt, & ſuis inſerūt. Athanaſius oratione 2. & 3. contra Arianos, libro Quod Nicæna ſynodus, &c. Epiſtola ad Serapionem, contra eos qui dicunt Spiritum ſanctum creaturam eſſe, ſemel atque iterum, item Quæſt. 36. ad Antiochum, teſtimonijs ex illo etiam proprio nomine decerptis, tanquam ab autore canonico, fidenter decertat: & noſtra, id eſt, catholica aſſeuerat. Idem rurſum libro de ſalutari aduētu Chriſti aduerſus Apollinarium: Epiphanius contra hæreſim 30. Chryſoſtomus in Pſalm. 46. & homilia 26. ad Romanos verba illius nomine Prophetæ commodè citant. Theodoretus commentarijs librum eius integrum exponens, inter ſacros prophetas ipſum agnoſcit. His alios connectas, legendo licet: ſimul valere iubeas veneficos iſtos imperitæ & temerariæ plebeculæ præſtigiatores.

Cæterùm, huic Millenariorū interpretationi, Theodoreti & Orthodoxorum iuxta literam explicatio eſt A opponenda: qui Iudæorum captiuorum reditum hic vaticinatum volunt. Illos enim Deus dedit in miſericordias in conſpectu omnium qui ceperant eos, vt eſt in Pſalmis, quando contriuit portas æreas, vectes ferreos confregit, vincula eorum diſrupit, eduxit eos de tenebris & vmbra mortis, de regionibus congregauit à ſolis ortu & occaſu, ab Aquilone & mari. Redeuntibus autē illis qui erant in Babylone, tanquam pace genti præſtita, ait Theodoretus, reuerſi etiam ſunt illi, qui aufugerant tempore belli, & perrexerāt ad partes auſtrales & occidentales, ideoq; meminit etiam redeuntium ab occidente.

5. Vocabitur namque nomen tuum] Theodoretus: Vocabitur enim à Deo nomē tuum in ſæculum, Pax iuſtitiæ, & Gloria pietatis. Hæc autem omnia nunc habet Eccleſia: propterea concurrunt ad eam cuncti. Saluatoris enim paſſio reddidit illam ſplendidam & illuſtrem. B

6. Decreuit enim Deus.] Theodoretus: Diſſoluit Dominus Babylonios qui videbantur eſſe ſimiles montibus excelſis: eos autem qui ſub iugo illorum tenebantur, & humilibus vallibus ſimiles erant, ſurſum oculos erigere fecit. Syluas deindè figuratè vocat gētes interiacentes, quæ non ferebant Deo fructum pietatis, Iſraēlem tamen redeuntem, cum omni obſequio honorificè proſequuti ſunt. Cùm hæc igitur in terrena Ieruſalem etiā ſecundum ſenſum literæ adimpletæ fuerint, nō eſt quod à reſurrectione & iudicio adimplenda fingamus.

7. Hoc autem eſt quod vocatur Gehenna] De huius vocis etymo & ſignificatione ſatis loquitur Hieronymus Commentarijs in 7. Ieremiæ, & quæſt. 10. Hebr. in Paralypomen.

8. Vidi cœlum nouum.] Primaſius docet figurā huius mundi tunc perituram ignium mundanorum cō- C flagratione, ſicut factum eſt aquarum inundatione diluuium, vt cælo & terra in melius commutatis, vt incorruptione & immortalitate ſanctorum corpora congrua vtriuſque mutatione qualitatis conueniat.

HOMINES VERE SVSCITABVNTVR, mundusq; non penitus exterminabitur: erunt autem variæ Sanctorum manſiones pro cuiuſque dignitate, & omnia ſubijcientur Deo Patri, ſicq; erit omnia in omnibus.

CAPVT XXXVI.

CVM ſint enim veri homines, veram eſſe oportet & plantationem ipſorum: ſed non excedere in ea, quæ non ſunt; ſed in ijs quæ ſunt proficere. D
1. Cor. 7. 31. [1] Non enim ſubſtantia, neq; materia conditionis exterminatur (verus enim & firmus qui conſtituit illam:) ſed figura tranſit mundi huius, hoc eſt, in quibus tranſgreſsio facta eſt: quoniam veteratus eſt homo in ipſis, & propter hoc figura hæc temporalis facta eſt, præſciente omnia Deo, quemadmo-
Li. 4. c. 6. 7. 8. & 9. dum oſtendimus in eo libro, qui ante hunc eſt, & cauſam temporalium mundi fabricationis ſecundùm quod potuit, oſtendimus. Prætereunte autem figura hac, & renouato homine, & vigente ad incorruptelam, vt non poſsit iam veteraſcere: erit cœlum nouum & terra noua, in quibus nouus perſeuerabit homo, ſemper noua confabulans Deo. Et quoniam hæc ſemper perſeuerabunt [2] ſine fine, Iſaias ait ſic: Quemad-
Iſa. 66. 22. modum enim cœlum nouum, & terra noua, quæ ego facio, perſeuerant in conſpectu meo, (dicit Dominus) ſic ſtabit ſemen veſtrum & nomen veſtrum. [3] Et quemadmodum Presbyteri dicunt, tunc qui digni fuerint cœlorum conuerſatione, illuc tranſibunt,

A bunt, id est in cœlos: alij tutè Paradisi delitijs vtentur: alij autem speciositatem ciuitatis possidebunt, vbique autem Deus videbitur: & quemadmodum digni erunt videntes eum. Esse autem distantiam hanc habitationis eorum, qui centum fructificauerunt, & eorum qui quadraginta, & eorum qui triginta, quorum quidam in cælum assumentur: alij in paradiso conuersabuntur: alij in ciuitate inhabitabunt: & propter hoc dixisse Dominum: multas esse apud Patrem mansiones. Omnia enim Dei sunt, qui omnibus aptam habitationem præstat. Matt. 13. 8. Ioan. 14. 2.

Hæc citat Anastasius Nicænus lib. quæst. in Scripturam q. 88.

φησὶν γὰρ Ἡσαΐας· Ὃν τρόπον γὰρ ὁ οὐρανὸς καινὸς καὶ ἡ γῆ καινή, ἃ ἐγὼ ποιῶ, μένει ἐνώπιόν μου, λέγει Κύριος, οὕτω στήσεται τὸ σπέρμα ὑμῶν, καὶ τὸ ὄνομα ὑμῶν· Καὶ Ἰωάννης ἐν τῇ Ἀποκαλύψει φησίν. Εἶδον οὐρανὸν καινόν, καὶ γῆν καινήν, καὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν Ἱερουσαλὴμ καινὴν εἶδον καταβαίνουσαν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ
B τοῦ Θεοῦ ἡτοιμασμένην, ὡς νύμφην κεκοσμημένην τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς· καὶ ἤκουσα φωνῆς μεγάλης λεγούσης, Ἰδοὺ ἡ σκηνὴ τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων, καὶ σκηνώσει μετ' αὐτῶν, καὶ ὁ Θεὸς μετ' αὐτῶν ἔσται, καὶ ἐξαλείψει πᾶν δάκρυον ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν, καὶ ὁ θάνατος οὐκ ἔσται ἔτι, ὅτι τὰ πρῶτα ἀπῆλθεν·· Καὶ εἶδον τὴν πόλιν Ἱερουσαλὴμ ἔχουσαν τὴν δόξαν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ θεμέλιοι τοῦ τείχους αὐτῆς λίθῳ τιμίῳ κεκοσμημένοι, καὶ ἡ πλατεῖα χρυσὸν καθαρόν, ὡς ὕαλος διαυγής, καὶ ναὸν οὐκ εἶδον ἐν αὐτῇ· ὅτι Κύριος ναὸς αὐτῆς ἐστι, καὶ οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς αὐτὴν πᾶν κοινὸν καὶ ποιοῦν βδέλυγμα καὶ ψεῦδος, εἰ μὴ οἱ γεγραμμένοι ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς ζωῆς. Καὶ ἡ πόλις οὐ χρείαν ἔχει τοῦ ἡλίου, οὐδὲ τῆς σελήνης, ἵνα φαίνωσιν αὐτῇ, ὅτι ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ ἐφώτισεν αὐτήν, καὶ νὺξ οὐκ ἔσται ἐκεῖ, ὅτι ὁ γὰρ Κύριος φωτιεῖ ἐπ' αὐτούς, καὶ βασιλεύουσιν εἰς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Τότε γὰρ οἱ μὲν κατ' ἀξιωθέντες τῆς ἐν οὐρανῷ διατριβῆς, ἐκεῖσε χωρήσουσιν, οἱ δὲ τῆς τοῦ παραδείσου τρυφῆς ἀπολαύσουσιν· οἱ δὲ τὴν ἁγίαν γῆν, καὶ τὴν λαμπρότητα τῆς πόλεως καθέξουσιν, συμπᾶσι τοῖς περὶ αὐ-
C τὴν ἀγαθοῖς ἐπιχορηγουμένης ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Πανταχοῦ γὰρ ὁ Σωτὴρ ὁραθήσεται, καθὼς ἄξιοι ἔσονται οἱ ὁρῶντες αὐτόν. εἶναι δὲ τὴν διαστολὴν ταύτην τῆς οἰκήσεως τῶν τὰ ἑκατὸν καρποφορούντων καὶ τῶν τὰ ἑξήκοντα καὶ τῶν τὰ τριάκοντα, ὧν οἱ μὲν εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἀναληφθήσονται, οἱ δὲ ἐν τῷ παραδείσῳ διατρίψουσιν, οἱ τὴν πόλιν κατοικήσουσιν, καὶ διὰ τοῦτο εἰρηκέναι τὸν Κύριον, ἐν τοῖς τοῦ πατρός μου μονὰς εἶναι πολλούς· τὰ πάντα γὰρ τοῦ Θεοῦ, ὃς τοῖς πᾶσι τὴν ἁρμόζουσαν οἴκησιν παρέχει.

Interp. Gentiano Herueto Can. Rhemensi.

Dicit enim Esaias: Quomodo cœlum nouum & terra noua, quæ ego facio, manent coram me, dicit Dominus; ita stabit semen vestrum & nomen vestrum. Et Ioannes dicit in Apocalyps. Vidi cœlum nouum, & terram nouam, & ciuitatem sanctam Hierusalem nouam vidi descendentem è cœlo, à Deo paratam tanquam sponsam ornatam viro suo. Et audiui vocem magnam dicentem. Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis, & delebit omnem lacrymam ab oculis eorum, & mors non erit amplius, quoniam priora abierunt. Et vidi ciuitatem magnam Hierusalem habentem gloriam à Deo, & fundamenta parietum eius lapide pretioso ornata, & platea aurum purum sicut vitrum pellucidum: & templum non vidi in ea, quoniam Dominus templum eius est, & non ingredietur in ea omne commune, & omnis qui facit abominationem & mendacium, præterquàm qui scripti sunt in libro vitæ. Et ciuitas non habet opus Sole nec Luna, vt appareant ei: quia gloria Domini illuminabit eam. Et nox non erit illic amplius; Dominus enim illucescet super eos, & regnabunt in sæculum sæculi. Tunc enim qui digni quidem fuerint habiti, vt in cœlo versentur, illuc procedent. Alij autem fruentur delitijs paradisi. Alij verò tenebunt sanctam terram, & splendorem ciuitatis, cum omnibus quæ in ea suppeditantur à Deo. Vbique videbitur Seruator, sicut digni erunt qui eum vident. Esse autem differentiam hanc habitationis, quod alij quidem centesimum fructum ferant, alij sexagesimum, & alij tricesimum: quoniam alij quidem assumentur in cœlos, alij verò versabuntur in paradiso, alij autem habitabunt ciuitatem, & ideò dixisse Dominum: In ædibus Patris mei mansiones multæ sunt. Dei sunt omnia, qui præbet omnibus habitationem conuenientem.

Quemadmodum Verbum eius ait: Omnibus diuisum esse à Patre, secundùm quod Mat. 20. 23.
D quis est dignus, aut erit. Et hoc est triclinium in quo recumbent ij, qui epulantur vocati ad nuptias: hanc esse adordinationem & dispositionem eorum qui saluantur, dicunt Presbyteri Apostolorum discipuli, & per huiusmodi gradus proficere, & per Spiritum quidem Filium, per Filium autem ascendere ad Patrem. Filio deinceps cedente Patri opus suum, quemadmodum & ab Apostolo dictum est: Quoniam oportet regnare eum quoadusque ponat inimicos sub pedibus eius. Nouissima inimici destruetur mors. In temporibus enim regni, iustus homo super terram existens, obliuiscetur mori iam. Quando autem dixerit, inquit, omnia subiecta sunt, scilicet absque eo qui subiecit omnia. Cùm autē ei fuerint subdita omnia, tunc ipse Filius subiectus erit ei, qui sibi subiecit omnia, vt sit Deus omnia in omnibus. Diligenter ergò Ioannes præuidit primam iustorum resurrectionem, & in regno terræ hæreditatem: consonanter autem & prophetæ prophetauerunt de ea. Hæc enim & Dominus docuit Mat. 22. 10. 1. Cor. 15. 25. Ibid. 28.

Mat. 6. 29 Rom. 8. 21. cuit, mixtionem calicis nouam in regno cum discipulis habiturum se pollicitus. Et A Apostolus autem [6] liberam futuram creaturam à seruitute corruptelæ, in libertatem gloriæ filiorum Dei, confessus est: & in omnibus ijs & per omnia idem Deus Pater ostenditur, qui plasmauit hominem, & hæreditatem terræ promisit patribus, qui eduxit illam in resurrectione iustorum, & promissiones adimplet in Filij sui regnū: postea præstans illa paternaliter, quę neque oculus vidit, neq; auris audiuit, neque in cor hominis ascendit. Etenim vnus Filius, qui voluntatem Patris perfecit; & vnum genus humanum, in quo perficiuntur mysteria Dei, quem concupiscunt Angeli videre, & non præualent inuestigare sapientiam Dei, per quem plasma eius conformatum & concorporatum Filio perficitur: vt progenies eius primogenitus Verbum, descendat in facturam, hoc est, in plasma, & capiatur ab eo; & factura iterum capiat Verbum, [7] & ascendat ad eum supergrediens Angelos, & fiet secundum imaginem & similitudinem Dei.

Isa. 64. 4 1. Cor. 2. 9 1. Pet. 1. 12.

ANNOTATIONES.

B

1. Non enim substantia] *Hieronymus in cap. 65. Isaiæ docet transitum, nouitatemq́; cœli & terræ istis oraculis prædictam, nequaquam abolitionem in nihilū, sed commutationem sonare in quid melius: cuius in sententia sunt Ambrosius, Primasius, Rupertus comment. in Apocalypsin: Dydimus & Oecumenius in 3. cap. primæ beati Petri: Chrysostomus hom. 10. ad pop. Ant. August. 20. de Ciuit. Dei cap. 24.*

2. Isaias ait sic] *Totum hunc locum ex Irenæo paucis admodum immutatis, trāscripsit Anastasius Nicænus Patriarcha, lib. quæst. & responsionum in sacram Scripturam, quæst. 88. qui locus magnam fidem facit veteri nostro exemplari. Et quoniam in lucem nunquam venit, idcirco typis commisimus, beneficio cuius illam fragmenti nobis à D. Ioanne Cuterio crediti, cuius viri & docti, & pij, quondamq́; amici, anima sit in sorte iustorum.*

3. Et quemadmodum Presbyteri dicunt] *Papiam, vt mea est opinio, intelligit, aut fortassis Aristionē, & Ioannem quendam seniorem, quorum auditor fuerat. Horum autem opiniones à Catholica Ecclesia iampridem explosas & eiectas supra annotauimus: quas nihilominus noster Alphonsus à Castro in medium iterū prolatas, multiplici sacrarum literarum testimonio reuincit & supprimit, lib. 3. aduersus hæreses.*

Lib. de disc. & hab. Virg.

4. Qui centum fructificauerunt] *Alij aliter hūc Euangelij locum exponunt: nam Cyprianus fructum centesimum Martyribus, sexagesimum Virginibus, tricesimum coniugatis assignat: quem sequitur August. lib. 1. quæst. Euang. quæ. 9. & lib. de sancta virgin. cap. 45. Hieronym. centesimum Virginibus, sexagesimum viduis & continentibus, tricesimū casto matrimonio deputat, li. 1. cont. Iouin. & Comment. in 13. cap. Matthæi. Sunt qui malint magnam differentiam eorum qui suscepto verbi diuini semine fructus ferunt, simpliciter significari: veluti semen pro soli ratione aliud alio citius & felicius prouenit. Sed quorsum hæc ad Chiliastas?*

Com. in 15. cap. 1. Cor.

5. Tunc ipse Filius subiectus erit ei] *Hilarius lib. 8. de Trin. scribit Arianos hanc Apostoli sententiam detorsisse vt per conditionem subiectionis, Deum natura esse Christum Dominum inficiarentur. Quibus respondet Hieronymus, seu Sedulius, subiectionem non semper ad diminutionem honoris pertinere, sed etiā ad charitatis obsequium, maximè cum spiritus prophetarum prophetis dicatur esse subiectus: & ipse Dominus, Ioseph & Mariæ describatur fuisse subiectus. Tandem concludit hoc de natura, quam ex Virgine induit, dictum esse, in qua semper minor est Patre, ac perpetuò diuinitati subijcitur: in qua sententia stant quoque Aug. lib. octoginta trium quæ. q. 69. & lib. cont. Sermonem Arianorum cap. 37. Ambrosius lib. 5. de fide ca. 6. & 7. Gregor. Nyssenus Oratione in illud, Quando sibi subiecerit omnia: Cyrillus Alex. lib. 10. Thesauri cap. 8. Basilius li. 4. adu. Eunomium, &c. Planè itaque & Arianizat & Iudaizat Caluinus, qui testimonium illud ad Filij Diuinitatem refert.*

6. Liberam futuram creaturam] *id est, quemadmodum propter nos facta est omnis creatura varijs mutationibus & passionibus obnoxia: ita magna puritate & pace gaudebit, cùm ad supremam felicitatem ex his miserijs educti fuerimus, quorū gratia creata fuit. Sed hæc caussæ millenariorum nullo modo suffragantur.*

C

7. Et ascendat ad eum supergrediens angelos] *De Christi redemptoris nostri humana natura hic primò loquitur, quam super omnem principatum & potestatem secum extulit in cœlum, in quod subactis omnibus suis hostibus extremo iudicio reuertetur. Deinceps præclaros cœtus electorum intelligit, quibus dicet: Venite Benedicti in regnum Patris, &c. Horum enim quosdā vt Beatissimā virginem, & Baptistam (fortassis) ac Ieremiam, qui ab vtero matrum in lucem venerunt sancti iam effecti, super choros angelorum exaltabit. De cæteris credendum est parem angelis futurā esse societatē & gloriam: qui nos conciues suos nuncupant, conseruos se profitentur, super pœnitentibus lætantur, imò & spiritus administros se præbent ijs, qui hæreditatem salutis secum excepturi sunt; id est, supremam, sempiternamq́; felicitatem illam, in qua nullum erit malum, & nullum deerit bonum: quoniam ipse ibi præmium virtutis erit, qui virtutem dedit, & qui seipsum quo nihil melius & maius potest esse, promisit. Ipse finis erit desideriorum nostrorum qui sine fine videbitur, sine fastidio amabitur, sine fatigatione laudabitur. Ipso pleni erimus qui omnia erit in omnibus. Ibi vacabimus & videbimus, videbimus & amabimus, amabimus & laudabimus. Nec anxiè disputo an in actione intellectus præcipuè cōsistat illa beatitudo, an voluntatis potius, quādoquidem erunt omnia gaudij plena, non solùm voluntas & intellectus, sed & oculi, aures, manus, totū corpus, tota mens & animus denique. Ad quæ Deum opt. max. oro & obsecro, vt per actis omnibus, quæ salutem æternā vincunt, pro certo pariunt, omne genus hominum, vitæ spatio naturaliter excurso, tandem perducatur, & mente diuina sempiternè perfruatur. fiat, fiat.*

D Aug. li. 22. de ciui. c. 30.

Expliciunt Libri beati Irenæi Episcopi Lugdunensis, & Martyris, numero quinque: & Annotationes in eosdem.

IN ALI-

A IN ALIORVM OPERVM DIVI

IRENAEI EPISCOPI LVGDVNENSIS, ET MARTYRIS,

SVBIECTA FRAGMENTA, F. FR. FEV-ARDENTII BREVIS PRAEFATIO.

Voniam ex priscorum monumentis ac certissimis Ecclesiasticæ historiæ testimonijs compertum est, hunc eximium Ecclesiæ Lugdunensis Antistitem, & doctorem, non solùm quinq; superiores aduersus Valentini, & similium Gnosticorũ hæreses, sub Episcopatu B. Eleutherij, Libros edidisse, verùm & alios plurimos, qui vel iniuria temporũ, vel hæreticorum fraudibus perierunt, vel deniq; adhuc alicubi cum blattis & tineis certantes latent: quædam illorum fragmenta, quanta potui fide & diligentia hinc inde collecta, Græcè & Latinè pijs Lectoribus hoc saltem postremo loco proponenda & exhibenda curauimus, vt quantum fieri potuit, integrũ Beatissimi viri lucubrationum corpus simul extret in lucem. Illa porrò inprimis sunt duarum epistolarum eius ad Blastum & Florinũ Ecclesiæ Rom. non ita pridem Presbyteros, sed tunc à sanctissimo Eleutherio Papa, propter Valentinianas impietates, & alias quasdam illis additas fanaticas opiniones, quibus & alios inficere, & schismate suo Ecclesiæ membra diuellere conabantur, gradu motì pulsiq; fuerant.

Enimuerò verisimile est illas secundo & tertio post præfatos libros quinque, loco ab Irenæo B *scriptas fuisse, vt victa atque contrito venenatæ illius sectæ præcipuo imperatore & duce, palantes disiectosq; postea milites & Satellites à conceptis animi furoribus pro virili ad Ecclesiæ matris gremium reuocaret. His adde, quod & priore post illos libros ordine, & sub Eleutherij pontificatu Eusebius illarum meminit: quem tamẽ ordinem Hieronymus neglexit, quod Catalogum tantùm scriptorum, non autem historiam, contexeret. Blastus itaq;, vt est apud Tertullianum, Iudaismum latenter volens introducere, dicensq;, Pascha non aliter custodiendum esse, nisi secundùm legem Moysi 14. mensis.* Quis autem nesciat *(inquit)* quoniam Euangelica gratia euacuatur, si ad Legem Christum redigit? *Initium schismati Quartodecimanorũ hũc præstitisse nõ est difficile colligere ex Philastrio, Epiphanio, Augustino, Theodoreto, & Damasceno. Propterea ergo Epistolam ad eum scriptam & destinatam Irenæus appellauit,* de schismate: *eo quod in ea disserat quantum conijcio, quid sit schisma, quã graue ac perniciosum crimen, quãq; grauiter olim in Core vindicatum, vt is ab illo ad Ecclesiæ vnitatem rediret, & abstractos secum reduceret. Ad Florinum verò datam Epistolam nuncupauit,* De monarchia, *siue,* Quod vnicus sit Deus: & ille nequaquam sit author malorum, *idest, peccatorum.* C *Nam Florinus, ait Eusebius, contrariam sententiam videbatur acriter propugnare.*

L. Præs. c. 5

Lib. de hær.

L. 5. hist. c. 11.

Huius etiam causa, quandoquidem in errore Valentinianorum lapsus erat, Irenæus librum De Ogdoade *conscripsit: in quo satis apertè declarat, se Apostolorum temporibus proximè successisse.*

Cumq; etiam in primo aduersus hæreses libro, cap. 29. receperat se opus singulare aduersus Marcionem præstante Deo, editurum, & ex eius scriptis, sermonibusq; Domini & Apostolorum eius ab eodem admissis, hæreseon illius euersurum molimina; quod Eusebius quoque obseruauit: facilè mihi persuaserim Scriptum illud non diutius distulisse. At verò, nihil huius à Patribus citatum reperi. L. 5. hist. c. 8

Et vt eos omnes, quos hæreticorũ impetus ac fraudes in vera fide & religione vel nutare fecerat, vel deiecerat, sacris exhortationibus confirmaret vel erigeret, librum scripsit ad Marcianum fratrem, quem vocauit, De Apostolica prædicatione. *Rursumq; alium,* variorum tractatuum: *quibus tam Scripturis, quàm maximè veris germanisq; Apostolorum traditio-* D *nibus, quas ab eorum auditoribus diligenter perceperat, multorum animos in syncera sanctaq; pietate confortauit & recreauit. Horum quidem meminerunt Eusebius, Hieronymus & Nicephorus: sed nulla suppeditauerunt fragmenta.*

Gentilium quoque furores partim sedans, partim calumnias, erroresq; refellens, vt eos suauissimo Christi iugo tandem aliquando subijceret, edidit librum De scientia *inscriptum, compendiosum quidem illum, ait Eusebius, sed summopere necessariũ. Iustinum Martyrem, Quadratum, Aristidem, & Athenagoram forsan imitatus est: qui & ipsi luculentis simulq; acutis scriptionibus Ethnicorum animos à Deastrorum vanitate, ad vnius veri viuentisq; Dei agnitionem & cultum traducere studuerant: philosophiamq; Christianam solã veram & humano generi salutarem esse plurimis & firmissimis argumentis demonstrauerant. Huiusq; itaq; libri nihil superesse comperio.*

Recrudescente tum maximè dissidio de die celebrandi Paschatis; ac etiamnum opera Blasti, deinde Montani hæresiarchæ, in apertam hæresim & schisma cum multiplici turba, dissensione, & animarum pernicie, palam erumpente Irenæus nominis sui correspondens etymo, quod est, pacis studiosus. Victore Romana Ecclesia iam quinto anno præsidente, (decem etenim Ecclesiæ præfuit) ad hunc, ex persona fratrum, quibus in Gallijs præerat, literas direxit, quibus hortatur, rogat, obsecrat, ne propter externum ritum, totius Asiæ plurimas certè & antiquissimas à communi vnitate fideliũ Ecclesias amputet. Atq; ista aliaq; eis congruentia, inquit Eusebius, non ad Victorem solùm, sed etiam ad alios plerosque & diuersos Ecclesiarum Præsides, de ista controuersia conscripsit. Epistola ad Victorem non aspernandum fragmentum subijcimus: de alijs altum silentium. A

Edidit deniq; Librum de Pascha *cuius ante Hieronymum ac Eusebium meminit, simulq; particulam quandam assignat Author quæstionum & Responsionum ad Orthodoxos, apud Iustinum Martyrem. Illam quoque adijciemus: grauiferentes animo quod plura proferre in communem studiosorum vtilitatem ex tam sancto vetusto, eruditoq; Patre non possimus. Cùm itaque nihil ex Epistola seu Commentario ad Blastum Schismaticum simul & hæreticum, præter titulum, relictum sit, fragmentum quod ex* Libro de Ogdoade *extremo Eusebius verè elegantissimum esse censet, historiæ suæ lib. 5. cap. 19. inserit, subijciamus. Ait ergo ad illius libri lectorem & exscriptorem Irenæus.*

B

Euseb. lib. 5. Hist. cap. 19. hæc citat.

ὉΡΚΙΣΩ σε τὸμ μεταγραψόμενομ τὸ βιβλίομ τοῦτο, κατὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ κατὰ τῆς ἐνδόξου παρουσίας αὐτοῦ, ἧς ἔρχεται κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, ἵνα ἀντιβάλλῃς ὃ μετεγράψω, καὶ κατορθώσῃς πρὸς τὸ ἀντίγραφον τοῦτο, ὅθεν μετεγράψω, ἐπιμελῶς· καὶ τὸμ ὅρκομ τοῦτον ὁμοίως μεταγράψῃς, καὶ θήσῃς ἐν τῷ ἀντιγράφῳ.

Interp. Ioanne Christophersono.

Te qui hunc librum transcripseris, per Dominum nostrum IESVM CHRISTVM, & per gloriosum aduentum illius, cùm sit ad viuos & mortuos iudicandos venturus, adiuro, vt studiosè conferas quod transcripseris, & accuratè ad exemplar vnde transcripseris emendes; & Sacramẽtum istud, quo te obligauerim, similiter descriptum in exemplar inscribas.

ANNOTATIONES.

C

Ex tam graui sanctoque Martyris exorcismo seu obtestatione, Eusebius obseruat, veteres illos & verè pios viros, accuratissima in describendis libris diligentia, nobis ad imitandũ exemplar proposuisse. Istud verò quorsum, nisi quod ab hæreticis incredibili fraude & malitia varijs detractionibus, additionibus, inuersionibus, glossematibus tam Apostolorum, quàm sanctorum Patrum scripta frequenter corrumpebantur; vt sub horum titulis errores suos callidius spargerent atq; sererent? Constat etenim non solum Marcionem, sed & alios passim hæreseon architectos, sacris Euãgelijs, omnibusq; Pauli scriptis sacrilegas manus iniecisse, vt ex libro Irenæi primo, Tertulliano, ac Epiphanio peruium est. Sed omnium illustrissimum est B. Petri de huiusmodi hæresiarcharũ in Pauli, & aliorum Sanctorum scripta sacrilegio testimonium: Quæ indocti (*ait*) & instabiles deprauant, sicut & cæteras Scripturas, ad suam ipsorum perditionem. *Ac vt prætermittam quomodo Clementis Romani epistolæ, ac Recognitionum libri, deinde vniuersa Origenis opera ab hæreticis deprauata fuère, vnius tantùm Dionysij Alexandrini de librorum suorum corruptoribus querelam subnecto.* Epistolas quorundam fratrum rogatu conscripsi. Atque eas ministri diaboli zizaniis referserunt. Nam quædam pro suo arbitratu exemerunt, alia adiecerunt: quibus planè, væ, in extremum iudicium repositum est. Nec mirum certè, si quidam Dominicas scripturas dedita opera deprauare aggressi sunt, cùm has meas, quæ non sunt eius generis, adulterare studuerint, *&c.*

Lib. 5. hist. cap. 19.

2. Pet. 3, 6.

Apud Euseb. l. 4. hist. c. 22.

Etsi cunctis hæreticis hoc commune sit, Caluinianis & alijs Sacramentarijs tamen præ omnibus vulgare esse, plurimis argumentis palam ostendimus nostris Com. in Epist. B. Pauli ad Philemonem: & rursum ex his quæ Schlusselburgius Lutheranorum Superintendens libri secundi de Caluinistica Theologia, Articulo sexto, ex scriptis eorum collegit contractioribus verbis aliquanto copiosius hic demonstrandum putauimus: Ioannes Caluinus plurima sacræ Scripturæ testimonia pessimè deprauauit, ait ille. Primam promissionem: Inimicitias ponam, &c. *simpliciter interpretatur de hostili dissidio hominum cum serpentibus, quale hodie etiamnum cernitur. Marloratus in Genesin simpliciter id approbat. Apostoli verò vnà cum Prophetis hoc dictum simpliciter de Christo & antiquo serpente Diabolo intellexerunt: Isaiæ septimo & nono: 1. Ioan. 3: Heb. 2: Rom. 6. & 16. Galat. 3. Apocalypsis duodecimo: Paulus verò nobis pluris est, quàm mille Sacramentariorum glossemata.*

Gen. 3.

D

Non recedet sceptrum de Iuda &c. *Caluinus & Marloratus dicunt illos subsannandi ansam præbere Iudæis, qui hæc verba de Christo exponunt. Verum Ecclesia Dei Catholica credit & demonstrat Iacob Patriarcham hæc dicendo ad personam Christi se conuertisse.*

Gen. 49.

Locum Num. 24. Orietur stella ex Iacob. *Idem Deut. 18.* Prophetam suscitabo eis, &c. *negat Caluinus propriè de Christo exponi debere. Petrus verò Actor. 3. & Stephanus Act. 7. de Christo simpliciter exponunt.*

Isaię.43. Me seruire fecisti in peccatis tuis, &c. hunc locum negat Caluinus de Christo intelligi debere. Sed Apostoli 2 Cor.5. Apoc. 21. hoc Caput 43. de Christo intelligunt.

Isaiæ 61. Spiritus Domini super me, &c. Caluinus asserit hunc locum proprie de vocatione & officio Isaiæ loqui, nec de Christo solo intelligendum esse: licet Christo verba Isaiæ, Lucæ.4. de semetipso exponat.

Ieremiæ 11. Ego quasi agnus mansuetus, &c. ait Caluinus secundùm puerilem abusum, à veteribus ad Christi corpus translata esse. Et Ieremię 31. Fœmina circumdabit virum. &c. Caluinus asserit Christianos à Iudæis meritò rideri, eò quod has prophetias de Christo & Maria virgine intelligant. Certum est autem ex 2. cap. Matthæi, 2. Cor.6. Heb.8. & 10. de IESV CHRISTO, & eius regno, necessariò intelligi debere.

Daniel. 2. Lapis reuulsus est absque manibus, &c. Daniel.7. Ecce veniebat in nubibus cęli quasi filius hominis, &c. Caluinus scribit hæc verba prorsus absurdè de Filij Dei natiuitate ex Maria virgine: aut de æterna potestate ei iuxta humanam naturã data, intelligi. Doctores verò Ecclesiæ Dei vnanimiter concludunt, mysterium incarnationis Christi ibidem notari: & Ioãnes Euang. Apoc.5. de summa potestate Filio Dei, iuxta humanitatẽ eius data, intelligit. Paulus etiam hunc locum sic exponit, Philip.2. 1. Cor.15 imò etiam Christus ad se applicat, Matt.28.

Oseæ 13. De manu mortis liberabo eos, &c. Caluinus pag.165. impudenter & blasphemè asserit, Apost. Paulum obiter, & non rectè hanc prophetiam de Christo intelligere.

Micheę 5. Exte egredietur qui sit Dominator in Israel, &c. Caluinus pag. 418. non vult hunc locum præcisè & propriè de Diuinitate Christi exponendum esse, sed Ecclesia Dei iuxta Matthæi explicationem, de Christi duplici natura in vna persona intelligit. Eius expositiö cum primo cap. Ioan. In principio erat Verbum, &c. congruit. Item dictis Pauli, Rom. 9. Galat.4.

Zacharię 9. Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, &c. Caluinus pag. 675. blasphemè scribit, hæc verba nugatoriè, seu mendaci modo de Christo, & eius ingressu in Ierosolymã exponi ab interpretibus, & planè corrumpi. Quibus interpretationem ipsius Spiritus sancti in Matth. cap.21. & in Ioan. cap.12. blasphemè irridet & exagitat.

Zachariæ 12. Respicient ad me, quem confixerunt, &c. Caluinus & Marloratus super Io. pag. 597. aiunt nimis violenter hunc locum iuxta literam torqueri: quod glossema disertè cum Apostoli ac Euangelistæ Ioannis sententia pugnat, qui simpliciter de latere Christi lancea perforato intelligit.

Psalm.8. Domine Deus noster, quàm admirabile est nomen tuum, &c. Caluin. ait pa. 27. Apostolos à recta & natiua huius Psalmi sententia declinãtes, de Christo exposuisse. Ergo Paulus 1. Cor.15. Ephes. 1. Hebr.2. peccauit: imò & Christus perperam egit, eundem de se intelligens. Matt.21.

Ps.22. Diuiserunt sibi vestimenta mea, &c. Caluinus in cap.19. Ioa. dicit hunc locum intempestiuè ab Euangelistis ad Christi personam translatum esse: eosdemq; à vera sententia Dauidis in huius dicti explicatione recessisse: quæ in Spiritũ, qui per hos locutus est, planè sunt blasphema.

Beza in colloquio Mompel. pag.544. asserit dictum Christi, Io.3. Sic Deus dilexit mundum &c. non de omnibus hominibus, sed tantùm de electis intelligi: & in promissis vniuersalibus Euangelij, particulã omnes, non secundùm literam de omnibus hominibus, sed de quibusdam tantùm accipi debere. Sed hæc Bezæ blasphemia pugnat cum dicto Domini, quo duplici iuramento asserit, se nolle mortem peccatoris, Ezech.33. Ioa: item.1. Epist.2. hanc Bezæ expositionem condemnat.

Dictum Christi Io.6. Caro non prodest quicquam, ita Caluinistæ in præfatione Orthodoxi consensus exponũt, vt peracto in cruce Redẽptionis mysterio & dicto Consũmatum est, carnis Christi in terris præsentia minimè necessaria fuerit. Et Bullinger. li. de Origine erroris, pag.103. dixerit, Corporis illius nullum posthac fuisse vsum. Nullum est dubium, ipsum etiam diabolũ ab hac blasphemia abhorrere. Cur enim aliquandiu in cruce suspẽsus mansisset? Cur sepultus? Cur per 40. dies conuersatus cum Apostolis? Cur Thomæ dictum, Infer digitum huc? Cur carnis & sanguinis institutus ab eo sacramenti vsus donec veniat? Cur in eadẽ carne rediturus est, si nullus est eius vsus? Ita Sacramentarij ex vna blasphemia, in alios prolabuntur.

Ioannis 8. Abraham vidit diem meum, & gauisus est. Ex his Beza conatur probare, omnes Patriarchas Christum præsentem habuisse, nõ minus quàm nos, colloquio Mompelg. pag.67. Corpus Christi etiam tempore Abrahæ extitisse, pag. 77. Cur igitur Christus ait, [Luc. 10.]
Multos reges & prophetas voluisse videre & audire, [Luc. 2.]
& non sunt hæc assecuti? Cur angelus ait: Natus est [Gal. 4.]
vobis hodie? Cur Paulus, veniente plenitudine temporis, Christum ex muliere natum esse?

Gualterus in lib. de incarn. Filij Dei, fol.61. dicta [Ioan. 16. 17.]
Christi, Relinquo mundum. Non sum in mundo. [Mat. 18. 28.]
Vbi duo aut tres congr. &c. Ecce ego sum vobiscum, &c. negat secundùm literam accipienda esse, &c. Ad hæc autem responsum est, deinceps Christum nõ amplius visibiliter & sensibiliter nobiscum versari in terris.

Cinglius lib. de vera & falsa relig. pag. 262. textum Euangelij ita corrumpit: Sic habet Lucas, Christus accepto pane gratias egit, fregit, & dedit, dicens: Hoc significat corpus meum, quod pro vobis datur. Hæc deprauatio verborum Filij Dei, vel sola, omnes pios à Caluinistarũ consortio & impietate deterrere debebat. Non potest hoc scelus Cinglij vllo colore excusari. Prodite increduli & ἄθεοι Caluinistæ, & defendite hunc vestrum falsarium.

Caluinistæ in Cacodoxo cõsensu, pag.18. 123. 196. scribunt, in his verbis Euangelistæ, Verbum caro factum [Ioan. 1]
est. necessariò ad tropum recurrendum esse, &c. Ergo & ista tantùm tropica sunt, Hic est Filius meus dilectus. Hic est Iesus à Nazareth propheta. Ego sum, nolite timere. Sicq; nihil firmum, nihil vnquam propriè dictum, quod hæresibus aduersetur. &c.

Atq; hæc sufficiant ad manifestãdam Caluinianorũ in peruertẽdis, deprauandis, adulterandisque sacris Scripturis, sanaq; corrumpẽda intelligentia, diabolicã planè audaciam & impudentiam, vt vel ipsi tandem ab ea resipiscant; vel saltem qui nondũ ab his sunt fascinati, diligenter ab imposturis illorum sibi caueant. Quod si tã nefaria in expressum Dei verbum admittunt, quomodo abstinebunt à sanctorum Patrum scriptis, quos tam disertè constanterque suis erroribus repugnare haudquaquam ignorare possunt? Sed de his alibi. Nunc ad Sancti Irenæi fragmenta redeamus.

DIVI IRENÆI EPISCOPI LVGDVNENSIS, ET MARTYRIS, EPISTOLÆ AD FLORINVM FRAGMENTVM.

Citat Eusebius lib. 5. Hist. cap. 19.

Ταῦτα τὰ δόγματα, Φλωρῖνε, ἵνα πεφεισμένως εἴπω, οὐκ ἔστιν ὑγιοῦς γνώμης· ταῦτα τὰ δόγματα ἀσύμφωνά ἐστι τῇ ἐκκλησίᾳ, εἰς τὴν μεγίστην ἀσέβειαν περιβάλλοντα τοὺς πειθομένους αὐτοῖς. ταῦτα τὰ δόγματα οὐδὲ οἱ ἔξω τῆς ἐκκλησίας αἱρετικοὶ ἐτόλμησαν ἀποφήνασθαί ποτε· ταῦτα τὰ δόγματα, οἱ πρὸ ἡμῶν πρεσβύτεροι, οἱ καὶ τοῖς ἀποστόλοις συμφοιτήσαντες, οὐ παρέδωκάν σοι. εἶδον γάρ σε παῖς ὢν ἔτι, ἐν τῇ κάτω Ἀσίᾳ παρὰ τῷ Πολυκάρπῳ λαμπρῶς πράττοντα ἐν τῇ βασιλικῇ αὐλῇ, καὶ πειρώμενον εὐδοκιμεῖν παρ' αὐτῷ. μᾶλλον γὰρ τὰ τότε διαμνημονεύω, τῶν ἔναγχος γινομένων. αἱ γὰρ ἐκ παίδων μαθήσεις συναύξουσαι τῇ ψυχῇ, ἑνοῦνται αὐτῇ, ὥστε με δύνασθαι εἰπεῖν καὶ τὸν τόπον ἐν ᾧ καθεζόμενος διελέγετο ὁ μακάριος Πολύκαρπος, καὶ τὰς παρόδους αὐτοῦ καὶ τὰς εἰσόδους, καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ βίου, καὶ τὴν τοῦ σώματος ἰδέαν, καὶ τὰς διαλέξεις ἃς ἐποιεῖτο πρὸς τὸ πλῆθος, καὶ τὴν μετὰ Ἰωάννου συναναστροφὴν ὡς ἀπήγγελλε, καὶ τὴν μετὰ τῶν λοιπῶν τῶν ἑωρακότων τὸν Κύριον, καὶ ὡς ἀπεμνημόνευε τοὺς λόγους αὐτῶν, καὶ περὶ τοῦ Κυρίου τίνα ἦν ἃ παρ' ἐκείνων ἀκηκόει, καὶ περὶ τῶν δυνάμεων αὐτοῦ, καὶ περὶ τῆς διδασκαλίας, ὡς παρὰ τῶν αὐτοπτῶν τῆς ζωῆς τοῦ λόγου παρειληφὼς ὁ Πολύκαρπος, ἀπήγγελλε πάντα σύμφωνα ταῖς γραφαῖς. ταῦτα καὶ τότε διὰ τὸ ἔλεος τοῦ θεοῦ τὸ ἐπ' ἐμοὶ γεγονὸς σπουδαίως ἤκουον, ὑπομνηματιζόμενος αὐτὰ οὐκ ἐν χάρτῃ, ἀλλ' ἐν τῇ ἐμῇ καρδίᾳ, καὶ ἀεὶ διὰ τὴν χάριν τοῦ θεοῦ γνησίως αὐτὰ ἀναμαρυκῶμαι, καὶ δύναμαι διαμαρτύρασθαι ἔμπροσθεν τοῦ θεοῦ ὅτι εἴ τι τοιοῦτον ἀκηκόει ἐκεῖνος ὁ μακάριος καὶ ἀποστολικὸς πρεσβύτερος, ἀνακράξας ἂν καὶ ἐμφράξας τὰ ὦτα αὐτοῦ, καὶ κατὰ τὸ σύνηθες εἰπὼν, Ὦ καλὲ θεὲ, εἰς οἵους με καιροὺς τετήρηκας, ἵνα τούτων ἀπέχωμαι; πεφεύγοι ἂν καὶ τὸν τόπον ἐν ᾧ καθεζόμενος ἢ ἑστὼς, τῶν τοιούτων ἀκηκόει λόγων. καὶ ἐκ τῶν ἐπιστολῶν δὲ αὐτοῦ ὧν ἐπέστειλεν ἤτοι ταῖς γειτνιώσαις ἐκκλησίαις, ἐπιστηρίζων αὐτὰς, ἢ τῶν ἀδελφῶν τισι, νουθετῶν αὐτοὺς καὶ προτρεπόμενος, δύναται φανερωθῆναι.

Interprete Ioan. Christophorsono.

1 ISTA dogmata, Florine, vt tecum agam humanius, sanæ doctrinæ & sententiæ non sunt. Ista dogmata 2 sunt Ecclesiæ repugnantia, vtpotè quæ eos qui illis obsequuntur, in maximam impietatem deijciant. 3 Ista dogmata ne hæretici quidē, qui erant ab Ecclesia exturbati, vnquam affirmare audebant. Ista dogmata Presbyteri, qui ante nos fuerunt, quiq; erant ipsorum Apostolorum discipuli B
minimè tibi tradiderunt. 4 Vidi enim te, cū adhuc puer essem, in inferiore Asia apud Polycarpum, cū & in aula Imperatoris splendidè lauteq; vitam degebas, & sedulò te Polycarpo probare nitebaris. Nam ea quæ tum gerebantur (cognitio enim quam à pueris combibimus, vnà cum ætate accrescit simul, & quasi vinculo cum ipso animo penitus copulatur) multo firmius in memoria insident, quā quæ nuper præterierunt: adeò vt & locum, in quo assidebat B. Polycarpus, cùm dissereret: illius eò aduentum & introitum, formam & modum vitæ, corporis effigiem, disceptationes ac sermones quos apud multitudinem habebat, & vt necessitudinem ac vitæ vsum cum Ioanne, & reliquis, qui ipsum Dominum vidissent, se habuisse narraret, & quo pacto memoraret eorum sermones, quinetiā quæ- C
nam ab illis de Domino audiuisset: quomodo de miraculis eius, ac virtutibus, & de doctrina denique, sicut ab illis qui fuissent suis oculis Verbum vitæ conspicati, Scripturis verè consentientia narraret, videor mihi posse ritè percensere. Hæc eo tempore per Dei misericordiam, quam erga me ostendebat, studiosè & attentè audiebā: atq; non chartæ & literis, sed interiori mentis cogitationi mandabā. Et perpetuò Dei iuuāte gratia, ingenuè & exquisitè recordatione renouo. Atq; coram certè iā Deū contestari possum, illum beatum & Apostolicum Presbyterum Polycarpum, si eiusmodi dogmata fortè audiuisset, continuò exclamaturum, & aures obturaturum, ac de more suo dicturum fuisse: O bone Deus, in quæ me tempora reseruasti, vt ista D
patiar? Atque ex eo loco, quo vel sedens, vel stans ea audiuisset, extemplò planè aufugiturum. Itemque ex epistolis, quas cùm ad vicinas Ecclesias, quò eas confirmaret, tum ad quosdam fratres, quò eos tum admoneret, tum cohortaretur, misit, ista ita se habere, manifestò cognosci poterit.

ANNOTATIONES.

1. Istā dogmata] *Ex his obseruat Eusebius Iræneum cum beato & Apostolico viro Polycarpo, magna familiaritate coniunctum fuisse: quod illi nō solum honori fuit: sed & virtutis, & pietatis, & veræ religionis atque purioris doctrinæ accessionem plurimam attulit.*

2. Sunt Ecclesiæ repugnantia] *Si tam absurdum & impium censet aliquid sentire aut docere, aduersus ea quæ iam per ducentos annos tenuerat Ecclesia; quid*

A *sia; quid dicturus esset, si post mille & quingentos audisset Lutherum vociferantem:* Non curo si mille Augustini, mille Cypriani, mille Ecclesiæ contra me starent?.

3. Ista dogmata ne hæretici quidem,] *Certè Carpocrates & Marcion maluerunt plures Deos comminisci, quàm vni & vero Deo ascribere causam efficientiamque peccatorum: à qua tamen impietate nunc non abhorrent Caluiniani, quemmadmodum in Dialogis ostendimus & confutauimus. Quod ne pro consueta impudentia negare audeant, ecce rursum alia Petri Vermilij eorum symmistæ contra summam Dei bonitatem & sanctitatem pronunciata. In lib. Iudicum pa.* 52. Deus quomodo est causa peccati. *Item.* Deus quomodo vult peccatum. *Idem in librum* 1. *Samuelis: pag.* 21 Deus non tantum B permittit, sed etiam certo quodam modo vult peccatum. *Et commentarijs in Epistol. ad Romanos pag.* 403. Deus incitat Diabolum ad mentiendum. *pagina* 406. Deus est aliquo modo causa peccati. *pagina* 38. Deus vult inclinare & impellere voluntates impiorum ad grauia peccata. *pagina* 40. Dei voluntas aliquo modo ad peccatum producendum concurrit. *Pagina* 74. Deus vult impiorum peccata. *Beza quoque cum eo aduersus summam Dei nostri iustitiam, & puritatem dilatans os suum vociferat:* Quæ mala sunt, ac proinde detestanda, non fieri à quoquam seu homine seu diabolo, sine decreto Dei: *Et rursum:* Lapsum primorum parentum sine voluntate & ordinatione Dei euenire nō potuisse. *Et in libro contra Heshusium:* Iudam decreto Dei, & iccirco necessariò Dominum prodidisse. *Item,* Herodem & Pilatum necessariò Christum condemnasse. *O si huiusmodi portenta Polycarpus audisset, quoties suspirans ingeminasset illud suum!* O bone Deus, in quæ me reseruasti tempora? *Nouerat enim hos errores esse in Deum horribiliter contumeliosos, & generi humano perniciosissimos. Nam secundum hoc quintum Euangelium, non Diabolus, sed Deus erit verus pater mendacij, seductor, authorque totius mundi scelerum. Et hæc Prophetarum oracula falsa erunt;* Non Deus volens iniquitatem tu es. Nolo mortem peccatoris. Dei perfecta sunt opera: Cuncta quæ facit sunt valdè bona. Inuidia diaboli mors intrauit in orbem &c.

[*Ep̃ma Christianismi. Pag. 7. & 178.*]

4. Vidi enim te] *Hinc facilè colligitur quàm vicinus Apostolorum temporibus fuerit Irenæus. Nam Ioannes Apostolus ac Euangelista anno à natiuitate Christi* 101. *ex Asia minore migrauit in cælum, Polycarpus nonagenarius discipulus eius anno* 168. *illustrissimo martyrio hinc ad Christum excessit. Irenæus porrò huius auditor & conuictor extitit.*

5. Atque ex eo loco] *Didicerat quippe verbis & exemplis sanctissimi Apostoli præceptoris sui Ioannis, hæreticos velut manifestos Dei hostes nec esse in ædibus admittendos, nec salutatione Christiana conueniendos. Viderint nunc plurimi Ecclesiarum Præsules, qui in Gallijs illos in pretio, in famulitio, in consilio, in mensa, in intima familiaritate retinent, quomodo beatissimorum Episcoporum Polycarpi, Ignatij, Irenæi relicta sibi exempla flocci pendant.*

Quoniam verò ex libro Irenæi nostri aduersus Marcionem, Libro quoque ad Marcianum fratrem, alioq; Variorum tractatuum, Libro deniq; aduersus Gentiles; De scientia nuncupato, nulla pro certo fragmenta reperio: Subiecta quædam partim à Demetrio Diacopo Viennensi, C *mihi à D. N. Fabro, insignis pietatis & eruditionis viro, liberaliter concessa; partim à Damasceno in Parallelis suis inserta & collecta, quæ ad supra nominatos libros forsitan pertinent, subiectam.*

EX SANCTI IRENAEI EPISCOPI LVGDVnensis operibus, Demetrij Diacopi à Vienna, Sermone de igne.

Interprete N. Fabro.

2 IMmensus cum sit Deus, & mundi opifex, atque omnipotens, immensa & mundi opifice atque omnipotenti voluntate & effectu nouo, potenter & efficaciter fecit; vt omnis plenitudo eorum quæ nata sunt, in ortum venirent, cùm antea non essent; D quicquid scilicet sub aspectum non cadit, & quicquid oculis subijcitur. Atque adeo continet singula, & ad proprium perducit exitum, ob quem excitata sunt, & nata, nullo modo in aliud quàm prius natura fuerat, transmutatum. Nam proprium hoc est operationis Dei, non in infinitatē sensus tantùm progredi: aut mentem etiam transgredi, rationem, & orationem, tempus & locum, & omne æuum; verum etiam omne excedere substantiam & plenitudinem, seu perfectionem:

Eiusdem ex eodem Tractatu:

VOluntas & operatio Dei effectrix est & prouidens causa omnis temporis, loci, & sæculi, itemq; naturæ omnis. Voluntas animi intellectualis est ratio in nobis sita: quippe cum sit potestas eius libera & sui arbitrii, Voluntas est mens appetendi vi prædita, & appetitus intelligentia comprehensus, qui ad id quod sub voluntatem cadit, inclinat.

A

ANNOTATIONES.

1. Demetrij Diacopi] *Quis fuerit, & quando vixerit iste Diacopus necdum plane noui: fragmentum enim nudum mihi concessum fuit. Sed Gracũ, ac munere Ecclesiastico Viennæ Galliarũ functũ esse, vel solus Titulus indicat. Coniicio ex Asia, cum primis illis sanctissimis Ecclesiarum pastoribus & doctoribus, qui Lugdunẽsem Galliam sua doctrina & pietate illustrarunt, missum fuisse; aut eisdem successisse. Constat enim tam ex Epistola Ecclesiarum Viennensis & Lugdunensis ad Ecclesias Asiaticas, quam recitat Eusebius; quàm ex Photino, Irenæo, Benigno, Andochio, Tyrso, Felice, alijsq; pluribus à beato Polycarpo ex Asia in Gallias missis pietatis Christianæ doctoribus, eximiã inter Gallos & Asiaticos Christianos tum coaluisse amoris & consuetudinis coniunctionem*

2. Immensus cùm sit Deus] *Quæ hic prædicantur de diuina immensitate, potestate, atq; prouidentia, vel aduersus Gnosticorum delirationes, vel Gentilium de mundi ortu, & cæca fortuna, quam Deam fingebant, cæcitatem diriguntur.*

3. Quippe cum sit potestas libera] *Ex plurimis libri tertij, quarti, & quinti locis apparet, Irenæum fuisse eximiũ liberi arbitrij nostri propugnatorem: idq; percommode, vt Simonis magi idem negantiũ; & Florini, peccatorum causam Deo, non libero hominum arbitrio tribuentis, impietates refelleret.* B

Duo subiecta fragmenta ex libro tertio Parallelorum Damasceni collegi, quorum cùm Græcum exemplar obtinere non potui, Latina ex versione doctissimi Billij subnecto: quæ & ad superiores Irenæi libros suspicor attinere.

DAMASCENVS lib. 3. Parallel. cap. 14. hæc citat ex IRENÆO.

1 BEnedicentes semper iis qui digni sunt, indignis autem nunquam maledicentes, ita demum nos quoque Dei gloriam & regnum consequemur.

Idem eiusdem libri cap. 21. hæc quoque ex eodem laudat.

DEO proprium reuera & congruẽs est, propitium se præbere ac misereri: operibusque suis salutem afferre, [2] etiamsi ad interitus periculum ferantur. Apud eum enim, inquit ille, est propitiatio. C

Psal. 129.

ANNOTATIONES.

1. Benedicentes] *Ecquid ab hoc Apostolico viro prodiret, quàm quod Apostolorum pectus, pietatẽq; spiraret? Hæc enim quæ à Damasceno citantur verba referunt Pauli dicentis:* Benedicite persequentibus vos: benedicite, & nolite maledicere. *Et semetipsum in exemplum proponens ait rursum:* Maledicimur, & benedicimus. *Et princeps Apostolorum Petrus similiter iubet, non reddere maledictum pro maledicto: sed è contrario, benedicere. Sic etenim Christus caput nostrum,* cùm malediceretur, non maledicebat *&c. An verò aliquando pijs viris liceat, iustis de causis alicui maledicere; id est, probra & conuitia in eũ proferre, latè satis discussimus Comm. in Epist. B. Iudæ Apostoli, v. 9.*

Rom. 12.

1. Cor. 4.

1. Pe. 2. & 3.

2. Etiam si ad interitus periculum] *Imò verò tum maximè Deus suis adest, cùm abesse putatur: & ex summis periculis eripit, cùm actum de illis videtur. Testes sunt Israelitæ in exitu de Aegypto, Dauid, Ionas, Susanna, & alij absq; numero. Hinc præclara Philonis Iudæi, ad suos contribules oratio:* Bono animo esse oportet, viri Iudæi, quia tum adest Diuinum, cum humanum deest auxilium. *Lib. de legatione ad Caiũ, & apud Euseb. lib. 2. hist.*

D

DIVI IRENÆI EPISCOPI LVGDVNENSIS, ET MARTYRIS, EPISTOLÆ AD VICTOREM PAPAM FRAGMENTVM.

Eusebius lib. 5. Hist. cap. 24. hæc citat.

OΥδὲ γὰρ μόνον περὶ τῆς ἡμέρας ἐστὶν ἡ ἀμφισβήτησις, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ εἴδους αὐτοῦ τῆς νηστείας. οἱ μὲν γὰρ οἴονται μίαν ἡμέραν δεῖν αὐτοὺς νηστεύειν, οἱ δὲ δύο, οἱ δὲ καὶ πλείονας. οἱ δὲ τεσσαράκοντα ὥρας ἡμερινάς καὶ νυκτερινὰς συμμετροῦσι τὴν ἡμέραν αὐτῶν. καὶ τοιαύτη μὲν ποικιλία τῶν ἐπιτηρούντων, οὐ νῦν ἐφ' ἡμῶν γεγο-

Interpret Ioann. Christophorsono.

N[1]On enim de die Paschatis solùm, sed etiã de ieiunii ratione & modo est ista constituta cõtrouersia. [2] Quidam namq; vnum diem se ieiunare oportere existimant: alii, duos: non pauci, plures: multi, quadraginta: atq; diurnis nocturnisq; horis omnibus numeratis, diem suum metiuntur ac statuunt. Atque eiusmodi eorũ, qui hæc obseruabant ieiunia, varietas & discrepantia non iã nostra ætate cœ-

A νῦν ἦ, ἀλλὰ καὶ πολὺ πρότερον ἐπὶ τῶν πρὸ ἡμῶν τῶν παρὰ τὸ ἀκριβές, ὡς εἰκός, κρατούντων τὴν καθ' ἁπλότητα καὶ ἰδιωτισμὸν συνήθειαν εἰς τὸ μετέπειτα πεποιηκότων. καὶ οὐδὲν ἔλαττον πάντες οὗτοι εἰρήνευσαν, καὶ εἰρηνεύομεν πρὸς ἀλλήλους, καὶ ἡ διαφωνία τῆς νηστείας τὴν ὁμόνοιαν τῆς πίστεως συνίστησι.

[Τούτοις καὶ ἱστορίαν προστίθησιν, ἣν οἰκείως παραθήσομαι, τοῦτον ἔχουσαν τὸν τρόπον.]

Ἐν οἷς καὶ οἱ πρὸ Σωτῆρος πρεσβύτεροι οἱ προστάντες τῆς ἐκκλησίας ἧς σὺ νῦν ἀφηγῇ, Ἀνίκητον λέγομεν καὶ Πίον, Ὑγῖνόν τε καὶ Τελεσφόρον καὶ Ξύστον, οὔτε αὐτοὶ ἐτήρησαν, B οὔτε τοῖς μετ' αὐτοὺς ἐπέτρεπον, καὶ οὐδὲν ἔλαττον αὐτοὶ μὴ τηροῦντες, εἰρήνευον τοῖς ἀπὸ τῶν παροικιῶν ἐν αἷς ἐτηρεῖτο, ἐρχομένοις πρὸς αὐτούς, καίτοι μᾶλλον ἐναντίον ἦν τὸ τηρεῖν τοῖς μὴ τηροῦσι, καὶ οὐδέποτε διὰ τὸ εἶδος τοῦτο ἀπεβλήθησάν τινες· καὶ αὐτοὶ μὴ τηροῦντες οἱ πρὸ σοῦ πρεσβύτεροι τοῖς ἀπὸ τῶν παροικιῶν τηροῦσιν ἔπεμπον εὐχαριστίαν. καὶ τοῦ μακαρίου Πολυκάρπου ἐπιδημήσαντος ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ Ἀνικήτου, καὶ περὶ C ἄλλων τινῶν μικρὰ σχόντες πρὸς ἀλλήλους, εὐθὺς εἰρήνευσαν, περὶ τούτου τοῦ κεφαλαίου μὴ φιλεριστήσαντες πρὸς ἑαυτούς. οὔτε γὰρ Ἀνίκητος τὸν Πολύκαρπον πεῖσαι ἐδύνατο μὴ τηρεῖν, ἅτε μετὰ Ἰωάννου τοῦ μαθητοῦ κυρίου ἡμῶν, καὶ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων οἷς συνδιέτριψεν, ἀεὶ τετηρηκότα· οὔτε μὴν ὁ Πολύκαρπος τὸν Ἀνίκητον ἔπεισε τηρεῖν, λέγοντα τὴν συνήθειαν τῶν πρὸ αὐτοῦ πρεσβυτέρων ὀφείλειν κατέχειν. καὶ τούτων οὕτως ἐχόντων, ἐκοινώνησαν D ἑαυτοῖς, καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ παρεχώρησε τὴν εὐχαριστίαν τῷ Πολυκάρπῳ, κατ' ἐντροπὴν δηλονότι, καὶ μετ' εἰρήνης ἀπ' ἀλλήλων ἀπηλλάγησαν, πάσης τῆς ἐκκλησίας εἰρήνην ἐχόντων τῶν τηρούντων καὶ μὴ τηρούντων.

te cœpta est, verùm etiam longè ante apud maiores nostros: qui (vt coniectura assequi licet) non accuratè consuetudinem eorum, qui vel simplicitate quadam, vel priuata authoritate aliquid in posterum tempus statuissent, obseruarunt. Atque nihilominus cùm isti inter se pacem tranquillam retinuerunt, tum nos etiam inter nos retinemus: sicque varia & discrepans ieiunii ratio concordiam fidei plurimùm commendat.

[*His verò historiam quandam adiungit, quam hoc loco opportunè explicabo. Sic autem se habet.*]

3 Presbyteri ante Soterem, qui Ecclesiæ, cui tu iã præes, præficiebantur, Anicetum dico, Pium, Hyginum, Thelesphorum, Sixtum, licet neque ipsi hoc festum eo die quo Episcopi Asiæ obseruarent, neque aliis post se ita obseruare permitterent: nihilominus tamen cũ Episcopis illarum Ecclesiarũ, in quibus ita obseruabatur, ad se accedentibus (ac quid quæso, magis repugnat, quàm vt hi hoc, illi illo modo obseruent?) pacem inter se & concordiam perpetuò retinuerunt: ac nunquam propter istum varium illius festi obseruandi modum fuêre vlli aliquando ab Ecclesia eiecti. Sed Presbyteri illi, qui te antecesserunt ætate, tametsi minimè illud ita obseruabant: his tamen Episcopis, qui in aliis Ecclesiis idem sic obseruabant, 4 Eucharistiam miserunt. Atque cùm beatus Polycarpus, Aniceto Episcopatum administrante, Romam aduentaret, cumque ille & Anicetus de aliis rebus, de quibus inter se discrepabant, pauca contulissent, confestim pax fuit inter eos conciliata: quin pro hoc festo obseruando, quod controuersiæ caput videbatur, charitatis vincula neutiquam ruperunt. Neque tamen Anicetus Polycarpo poterat persuadere, vt suum obseruandi morem, (quippe cum Ioanne Discipulo Domini nostri, & cum reliquis Apostolis, quibuscum multum versatus fuisset, eundem semper ad illum modum obseruasset) deponeret: neque contra Polycarpus Aniceto persuasit, vt consuetudinem Asiaticam (quippe qui morem Presbyterorum, qui illũ erãt antegressi, debere sedulò retinere assereret) vllo modo obseruaret. Quæ cùm ita essent constituta, communicabãt inter se mutuò: & in Ecclesia Anicetus ritus, qui in Eucharistia peragi solent, Polycarpo ob reuerentiam videlicet, quam erga illum habebat, obeundi potestatem concessit: atque tandem cum pace alter discessit ab altero, & omnes Ecclesiæ, tum eorum qui decimo quarto die festum Paschatis obseruabant, tum eorum qui secus, placida pace & tranquilla inter ipsas fruebantur.

ANNO

ANNOTATIONES.

1. Non enim] *Festum Paschatis ab omnibus Christianis celebrandum, ac multa cum pietate obseruandũ esse, nullus (quod sciam) adhuc negauit: sed quo mẽse ac die, variè & grauiter etiam ab ipso nascentis Ecclesiæ exordio disputatũ fuit. Asiani namque ex traditione Ioannis Euangelistæ, qui inter eos consenuerat, luna quartadecima post æquinoctium vernum, quocunque die incideret, celebrandum illud omnino volebãt: idq; acerrimè propugnantibus Polycarpo, Thrasea, Sagari, Melitone, & alijs eiusdem B. Ioannis auditoribus, quos Epistola sua ad Victorẽ Papam beatus Polycrates Ephesiorum Episcopus commemorat. Et sanè verisimillimum est, illud ipsum Ioannem Christianis ex Iudaismo recens conuersis, Asiam incolentibus indulsisse, pari ratione, qua Iacobus Ierosolymitanis suis adhuc in plurimis Iudaizare permittebat: cùm tamen ipse Dominicũ diem, velut sacræ sinaxi, & beatissimæ resurrectionis Christi memoriæ dicatũ commendet. Quorsum enim alias Dominicus appellaretur? Deinde, Ignatius Antiochenæ Ecclesiæ ab Apostolis præfectus: qui nihil aliud seruauit, & docuit, nisi quod ab illis didicerat: constanter docebat Christianos non quolibet quartodecimo lunæ die, sed Dominico solummodo, Pascha celebrandũ: ne moris Iudæorum participes, communicarent cum eis; qui Dominum & Apostolos eius occiderãt. Ad hæc, qui Romam & alias partes Occidentis incolebant, ait Socrates lib. 5. hist. cap. 21. Petrum & Paulum Apostolos consuetudinem, quam illi tenent, Pascha die Dominico post 14. lunam celebrantes, ipsis reliquisse constanter affirmabant & retinebant. Quinetiam Beatum Marcum eundem ritum, ab Apostolis acceptum suis Alexandrinis ac Aegyptijs tradidisse, scribit S. Protherius Episc. Alexand. Epist. ad S. Leonem Rom. Pontificem, quemadmodum testificatur Beda, lib. de ratione temporum, cap. 42. Itaq; ne propter diuersos hos ritus scinderetur Ecclesia, Pius Romanus Pontifex, quem antecessoribus sibiq; à Diuo Petro traditum relictumq; esse Paschatis die Dominico celebrandi ritum probè nouerat, eundem vbiq; seruandum Decreto sancinit, cui omnes Occidentis ac Meridiei Ecclesiæ paruerunt, ac etiam totius Orientis: Asiaticis paucis exceptis, qui vsque ad Concilij Niceni generalem de hac re constitutionem in suis ritibus contentiosè perseuerauerunt.*

Euseb. l. 5. hist. c. 22. 23. 24.

Actor. 21.

Apoc. 1.

Epi. ad Magnesianos & ad Phil.

2. Quidam namq;] *Hanc tam diuersam ieiuniorũ obseruantiam, paulò post disertè tribuit quorundam simplicitati, quiq; nulla aliquid publicè de his constituẽdi præditi essent potestate vel authoritate. Nihil ergo Hugnosticorũ contra ieiuniorũ Quadragesimæ, quartæ & sextæ feriarum, aut etiã sabbathorũ rationẽ, errores & contradictiones hic locus iuuare potest: præsertim cùm ex Euangelijs, Actis, & Epistolis Apostolorum, & Discipulorum ac successorum eorundem sacris dogmatibus ac decretis omnino constet, illa diuina censura præscripta esse. De his copiosissimè disseruimus superiore anno Com. in librum Esther: deinde, in Librum Ionæ Prophetæ.*

3. Presbyteri ante Soterem] *Cùm Presbyteros appellat Romanos Pontifices, non negat illos verè Episcopos, adeòque omnium aliorum Episcoporum & Christianorum Episcopos & Antistites fuisse; vt ex libri tertij cap. 3. manifestè apparet, & nos illic obseruauimus: sed tantùm indicat omnes quidem Episcopos esse Presbyteros, sed non è contrario. Cõstat nãq; ex diuinis literis, & Conciliorũ sanctionibus Episcopos simplicibus*

A *Presbyteris superiores esse, tũ ordinis potestate, tũ etiã iurisdictione: contrarium autem sentire, hæresim esse Aërianorum & VValdensium, quam hoc sæculo Lutherani & Caluiniani ab orco reuocare nituntur.*

4. Eucharistiam miserunt] *Ex hoc illustri sanè ac memorabili loco, primùm obserua, priscum adeoq; Apostolicum Ecclesiæ Romanæ morem, quo Pontifex ad Coëpiscopos, qui ab eius communione non defecissent, Eucharistiam transmitteret: alijs non item, vtpotè à mystico eiusdẽ Christi corpore alienis. Deinde iã ab ipsis Apostolorũ temporibus Eucharistiã loco aliquo honesto certè & mundo, seruari solitam, tum ad cultũ intrantibus in templa, tum infirmorum communionem, tum deniq; ad Coepiscopos aduentantes mittendi gratia. Id enim non modò euincit iste locus, verùm & Apostolica, quæ à S. Clemente refertur, ista constitutio:* Postquã omnes communicauerint, inferant Diaconi reliquias, quæ superfuerunt, in pastophorion. *Id* B *verò locus erat sacer & honestus, in quo res ad sacra mysteria seruientes asseruabantur. Accedit & huc apertissimus Tertulliani locus:* Accepto corpore Domini, & reseruato, vtrumque saluum est, & participatio sacrificij, & executio officij. *Qui & lib. 2. ad vxorem cap. 5. satis etiam indicat in domos fidelium delatam & seruatam fuisse, vt ex ea ante omnem cibum gustarent: quod & Cyprianus martyr in Serm. de lapsis, & historia Spiridionis apud Eusebium tam manifestum & certum efficiunt, vt insanorum sit de hac re dubitare. Sed & Ambrosius fratrem suum Satyrum laudans, testatur eum etiam dum nauigaturus esset, Eucharistiam secum in Orario seruasse: & Hieronymus Exuperio Episcopo laudi ponit; quod cæteris in vsum pauperum & captiuorum absumptis, illam in vase vimineo retineret.*

Lib. 8. Const. Apost.

Lib. de Ora. ad finem.

Euseb. li. 6. hist. cap. 36.

C *Inde rursum apertè consequitur, Apostolicis temporibus etiam sub altera tantùm specie frequentissimè cõmunicatum fuisse: deniq;, sanctissimum corpus & sanguinem Christi, in esse permanenti (vt in scholis loquimur) sub speciebus Eucharistiæ reuera contineri & adesse: & non solùm in vsu, quemadmodum Lutherus à Bucero tandem deceptus, sine vllo expresso verbo Dei, quod tantopere ab alijs postulat, imò contra ipsum fascinatis à se miseris turbis nimis facilè persuasit.*

5. Romam aduentaret] *Sed quid necesse fuit Polycarpum Ioannis Euangelistæ sedulum auditorem & optimum discipulum, ex Asia, relicta ibidem ad tempus curæ suæ commissa Christi Ecclesia, Romam properare, & vrbis illius Præsulem de rebus sacris consulere? Haud* D *dubiè, quod Paulum post annos quatuordecim à vocatione sua impulit Ierosolymam secundùm reuelationem ascendere, & conferre cum Petro, Ioanne, & Iacobo columnis Ecclesiæ, Euangelium quod prædicabat in Gentibus, ne forte in vacuum curreret. Palam etenim in Asia docuerat idem Polycarpus, quod & discipulus eius Irenæus scripto mandat, oportere ad Ecclesiam Romanam, omnem Ecclesiam conuenire propter potentiorem principatum &c. Nouerat fidem eius, Paulo teste, iamdudum annunciari in vniuerso mundo: ac eidem mandatum esse à Domino, vt in eadem fide fratres suos, id est, per vniuersum orbem constitutos confirmaret Christianos. Enimuerò huic Ecclesiæ totam doctrinam Apostolicum sanguine profuderunt. Hæc est radix & matrix Ecclesiæ Catholicæ, ad quam accessum habere non potest vlla perfidia: hæc mater & caput omnium*

Gal. 2.

Lib. 3. ca. 3.

Rom. 1.

Luc. 22.

Tertull. Cypr. Athan.

A nium Ecclesiarum, quæ incorruptæ Patrum doctrinæ semper tenax fuit: vbi semper Apostolicæ cathedræ viguit principatus. Hæc hæretici fœtoris permanet expers, & Apostolicam gratiam inuiolatam custodit. Hæc cuius fides non potest sentire defectum: & à cuius fidei doctrina quisquis discordat, verè dicitur, vt & reipsa est hæreticus, &c. Vide notas in cap. 3. libri tertij.

Nico. August. Theodor. Bernard. Lausiane.

Sequitur vltimum, quod inuenire potuimus ex lib. Irenæi fragmentum.

Iustinus martyr Respons. ad quæst. 115. Orthodoxorum hæc citat.

Τὸ δὲ ἐν κυριακῇ μὴ κλίνειν γόνυ, σύμβολόν ἐστι τῆς ἀναστάσεως, δι᾽ ἧς τῇ τοῦ Χριστοῦ χάριτι τῶν τε ἁμαρτημάτων, καὶ τοῦ ἐπ᾽ αὐτῶν τεθανατωμένου θανάτου ἠλευθερώθημεν. ἐκ τῶν ἀποστολικῶν δὲ χρόνων, ἡ τοιαύτη συνήθεια ἔλαβε τὴν ἀρχήν, καθώς φησιν ὁ μακάριος Εἰρηναῖος ὁ μάρτυς καὶ ἐπίσκοπος Λουγδούνου, ἐν τῷ περὶ τοῦ πάσχα λόγῳ, ἐν ᾧ μέμνηται καὶ περὶ τῆς πεντηκοστῆς. ἐν ᾗ οὐ κλίνο-
B μεν γόνυ ἐπειδὴ ἰσοδυναμεῖ τῇ ἡμέρᾳ τῆς κυριακῆς, κατὰ τὴν ῥηθεῖσαν περὶ αὐτῆς αἰτίαν.

Interp. Ioachimo Perionio.

[1] Non flectere autem genu Dominico die, resurrectionis nostræ est significatio, qua Christi benignitate & à peccatis, & à morte, quæ ab illo interfecta est, liberati sumus. Hæc autem consuetudo ab Apostolorum temporibus cœpit, quemadmodū ait beatus Irenæus martyr, & Lugdunensis Pontifex, in libro de Pascha:[2] in quo mentionem etiam Pentecostes facit,[3] in qua genu nō flectimus, quod eodem loco habenda sit quo Dominicus dies, ob eam causam quam de eo diximus.

ANNOTATIONES.

Lib. de coro. milit. c. 4.

1. Non flectere autem genu.] *Huius quoque ritus paulò post Irenæum & Iustinum, ita Tertullianus meminit:* Die Dominico ieiunium nefas ducimus, vel de geniculis adorare. Eadem immunitate à die Paschæ in Pentecosten vsque gaudemus. *Quæ ijsdem ferè verbis exprimit etiam Hieronymus Dialog. aduers. Luciferianos: insuper Augustinus Epistola 119. cap. 15. & 17. & Maximus Taurinensis homil. 1. de Pentecoste.*

2. In quo mentionem etiam Pentecostes facit.] *Huius diei obseruatio, & si nullibi expressis literis noui*
C *Testamenti præcipiatur, verè tamen Apostolica est, quoniam huiusmodi sacra die missus est in Apostolos & primos Christianos cum miris ac ineffabilibus charismatibus suis Spiritus sanctus, qui nascentis Ecclesiæ matris nostræ sanctificaret exordium. Deinde, vt in Actis legitur, Paulus ex Europa traiecit in Asiam, vt festum Pentecostes Ierosolymis cum B. Iacobo & fratribus celebraret. Ac iure certè de Pentecoste Christianorum hoc intelligendum docet Epiph. cont. hæres. 75. Quid enim illi tunc cum vmbris ac figuris Iudæorum, quarum tantus erat expugnator? Huius quoque festi vt Apostolicæ traditionis ante Iustinum ac Irenæum meminerunt Clemens Rom. lib. 5. Constit. cap. 21. & Ignatius ad Philippenses: & postea, vt nunc dicebamus, Tertullian. lib. de corona militis: denique August. nus Epist. 118.*

Act. 20. 1. Cor. 16.

3. In qua genu non flectimus.] *Rationem assignans Hieronymus scribit: Pentecosten esse tempus lætitiæ atque victoriæ, quo non genua flectuntur, nec curuamur: sed cum Domino ad cœlorum alta sustollimur. Quibus subscribit Augustinus Epist. 119. cap. 15. item omnes qui postea Diuinorum officiorum & rituum designauerunt rationes. Alijs verò temporibus non solum in orationibus manus aliquando in cœlos expandebant Christiani, verùm & eas aliquoties complicantes, & tundentes pectora, cum omni demissione animi ingenua, in faciemq; coram Deo procumbentes Deo supplicabant.* Quando non geniculationibus nostris, *inquit Tertullianus*, etiam siccitates sunt depulsæ? *Et libro aduersus Iudæos, cap. 10.* In rebus attonitis, genibus vtique positis, & manibus cædentibus pectus, & facie humi volutata, orationem commendare debemus. *Rursumque pijssimas inter orandum ceremonias recensens & explicans ait:* In cœlum suspicientes, manibus expansis, quia innocuis; capite nudo, quia non erubescimus; denique, sine monitore; quia de pectore oramus, *&cæt.*

Prolegom. in Epi. ad Eph.

Li. ad Scap. cap. 4.

Apol. ca. 30.

D *Notat demum Eusebius lib. 5. hist. cap. 25. Irenæum in Libro de variarum rerum disquisitione, tum Epistolæ ad Hebræos, tum Libri Sapientiæ Salomonis mentionem facere, certaq; testimonia ex eisdem deprompta citare: quæ ad illorum librorum confirmandam contra nouatores authoritatem, non parum faciunt.*

DIVI IRENAEI EPISCOPI LVGDVNENSIS, ET MARTYRIS, quæ nunc extant, operum; & ANNOTATIONVM in eadem

FINIS.

LAVS DEO OMNIPOTENTI, qui pro bona voluntate sua dedit velle & perficere.

A

CONFLICTVS

ARNOBII CATHOLICI ET SERAPIONIS, DE DEO TRINO ET VNO; DVABVS IN CHRISTO SVBSTANTIIS IN VNITATE PERSONAE; GRATIAE & liberi Arbitrij concordia, in duos libros distributus.

CANDIDO LECTORI, F. FR. FEV-ARDENTIVS.

B *CVM Anno Domini M. D. XCIII. incommodæ valetudini consulturus, ex Gallia secedens, Spadanorum acidos fontes per Leodium amplissimam Belgij ciuitatem peterem, à veteri discipulo, sodalique Franciscani ibidem Lectore in monasterium D. Iacobi memoriæ sacrum perductus, veteremque Bibliothecam perquirens, in manuscriptum codicem incidi, cuius titulus erat.* Incipit Conflictus Arnobij Catholici cum Serapione Ægyptio, &c. *Quædam eius euoluo, deprehendo Conflictum de re omnium inter Christianos maxi-*
C *ma institutum, & nunquam antea typis euulgatum. Rogo venerandæ pietatis Priorem, vt per aliquem fratrum nostrorum posset exscribi, admittit, exscriptum Spadium ad me transmittunt, ibi attentius perlego; placet breuitas, acre Auctoris ingenium, opus dignum luce videtur. Hæc tantùm morabantur, quod nescirem quis ille, aut quando vixisset atque scripsisset.*

Inprimis enim certissimum, non fuisse eum Arnobium, qui Diocletiano Imp. septem libros aduersus Gentes edidit, quoniam forma dicendi omnino diuersa: & quod maius, reprehensi Ariani, Photiniani,
D *Nestoriani; laudati verò Augustini, Ambrosii, Cyrilli Alexandr. Damasi, & Leones, alium Authorem produnt. Itaque si de re obscura & dubia iudicare, cognoscere, & statuere possum, is est, qui breues in Psalmos Commentarios reliquit, quoniam eadem breuitas, acies animi, stylus neglectus, loca eodem sensu ac penè verbis reddita, eademque confutatæ hæreses, temporis denique ratio conuenientissima, nimirum Leonis summi Pontificis ætas, qua initum fuisse non difficilè deprehēditur. Accedit Alcuini Caroli magni præceptoris huiusmodi testimonium:* ARNOBIVS in Conflictu, quem habuit Epist. ad Flauium Marium.

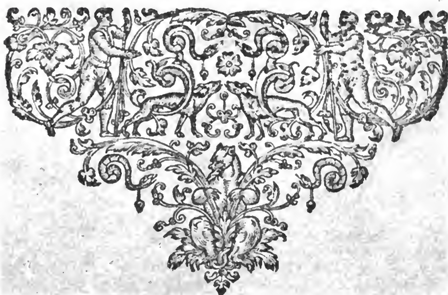
 cum

cum Serapione, rubum posuit masculini generis, &c. *quæ hîc ad verbum reperiuntur. Et idem rursus libro sexto, contra Felicem Vrgelitanum, nostri huius ARNOBII ita meminit:* ARNOBIVS vir acris ingenij, in Conflictu quem cum Serapione habuit, &c. *Quin & ante Alcuinum idem à nonnullis ita aduersus Arianos citatur Diui Augustini nomine:* Augustinus in Altercatione ARNOBII & Serapionis, &c. *Quibus manifestum est ad illud quod diximus sæculum pertinere.*

Multa in hoc adhuc hiulca, & mutila comperies, quæ non nisi emẽdatioribus exemplaribus poterunt sanari: quædam purioris Latij Patribus minus vsitata, Authori condonanda: omnia verò pia, Orthodoxa; & aduersus nouos Arianos, Nestorianos, Pelagianos commodissima. Opus per particulas distribuimus, vt Notis nostris quarundam emendationum, & illustrationum indicaremus rationes: IRENÆI operibus Conflictum adiunximus, quod etiam iste plurimas contra Deum hæreses refellat: & quod illius edendi tum commodior esset ratio. Hoc itaq. bene fruere, & nostris pro Christiana pietate studijs & laboribus Christiano animo faue.

Coloniæ Agrippinæ 1595. Septembris XVI.

CON-

[1]CONFLICTVS ARNOBII CATHOLICI, ET SERAPIONIS, DE DEO TRINO ET VNO; DVABVS IN CHRISTO SVBSTANTIIS IN VNITATE PERSONAE; GRATIAE ET LIBERI ARBITRII CONCORDIA: ADIECTIS F. FR. FEV-ARDENTII

Sacræ Theologiæ Doctoris, Notis.

S[2]Vperuenientes Aegyptij, qui, vt ostenderent se antiquorum prouinciæ suæ magistrorum discipulos, Iannes videlicet & Mambres, quos memorat Apostolus famulo Dei Moseo quibusdam præstigijs restitisse: ita & hi veritati resistentes, cùm hanc nobis calumniam imponere niterentur, quod fides nostra de Incarnatione Dominica à recti itineris tramite deuiaret; hoc ab eis tandem impetrauimus, vt cessante seditione verborum, singulis ex vtraq; parte altercantibus, cæteri Cognitorum loco sedentes, singulos tantùm esse Iudices permitterent, quibus liceret pro merito conclusionum dare sententiam, factumque est vt Arnobius à parte Sedis Apostolicæ defensor fieret, & Serapion à Synedrio Aegyptiorum altercator existeret: Iudices verò essent à parte Catholica Decius Constantius, & à parte Aegyptiorum Ammonius. Exod. 7. 11. 2. Tim. 3. 8.

B

NOTAE.

1. CONFLICTVS] *Infra, secundæ congressionis initio, libellus iste vocatur ALTERCATIO, quo nomine, & à quibusdam citatur: sed cùm ante plurima sæcula CONFLICTVM Alcuinus nuncupauerit; eundemque titulum Author libro suo præfixerit; insuper, sic frequenter postea nominetur, hanc appellationem retinuimus. Addidimus porrò, De Deo trino & vno, &c. quod his tribus præsertim capitibus in eo disseratur. Primum contrarijs licet hæresibus, conuellere nitebantur Sabelliani & Ariani; secundum Eutychiani & Nestoriani, postremum Manichæi & Pelagiani: quorum asseclæ etiamnum Leonis magni, R. P. tempore, quo initum fuisse hunc Conflictum existimamus, doctrinæ Catholicæ obstrepebant. Certè constat hunc Leonem primum cùm adhuc esset Diaconus, quendam Iulianum Pelagianæ hæresis satorem repressisse: constitutum quoque in Pontificatu Manichæos expugnasse: Eutychem verò perdoctis scriptis confutasse atque damnasse, vt ex Epistolis eius ad eundem Eutychem, Flauianum, & Cōstantinopolitanos, &c. peruium est.* Prosper ad annum 16. & 20. Theodosij.

C

2. Superuenientes AEgyptij] *Exordio summam totius Conflictus rationem exponit, id est, qua de re, à quibus, quibusq; iudicibus, initus ac terminatus fuerit. Manifestum est autē ex historia illius sæculi, & actis secūdæ ac infamis Ephesinæ synodi, non modò Dioscorū Alexandriæ, quæ caput fuit Aegypti, Episcopum; sed & multos eius prouinciæ Episcopos; ac trecentos etiam monachos Eutychiana hæresi deprauatos, & ea de causa concilij Chalcedonensis sententia sacrorum communione priuatos fuisse; adeò etiam inter AEgyptios illa pestis inualuerat. Appositè verò non hi tantùm, sed & cæteri omnes hæretici cum magis comparantur: quandoquidem & diuinæ veritati suas præstigias & strophas impudenter opponant, & cum dæmonibus maleficisq; hominibus magnam habent consensionem. Hoc de Simone mago, Menandro, Marco, Carpocrate, Cerdone, alijsque priorum sæculorum hæresiarchis testificantur Irenæus, Tertullianus, Eusebius, ac Epiphanius: nos idem de nouissimis non vno semel loco notum fecimus. Nemo etiam inficiari potest magicas artes in Galliam, Germaniam, Poloniam, Liuoniam, Suetiam, Daciā, & Angliam, ex admisso Caluinismo plus à quinquaginta annis inualuisse, quàm à mille & quingentis antea inualuerat.* Euag. l. 2. 3. & 4. Annot. in Irenæum & Præfat. in Psellum.

D

HOC autem ordine cœptum est negotium. SERAPION dixit: Antequam ad hoc veniamus, [3]quod vos Homuntionates arguamus, dicentes, duas naturas esse in Christo, duasque substantias, cupio scire, quis sis? ARNOBIVS dixit: Sum planè seruus Christi, & tam Catholicæ fidei, quā veritatis assertor. SERAPION dixit: Ipsa fides tua quid credat, edicito. ARNOBIVS dixit: Deum omnipotentem, omnium creatorem, vnum credo. SERAPION dixit: Hunc Deum, quem vnum credis, vnde nosti, quod omnipotens, omniumque creator sit? ARNOBIVS dixit: Quia ipse virtutibus magnis se manifestare dignatus est generi humano. SERAPION dixit: Quibus virtutibus? ARNOBIVS dixit: Vt antiquiora præteream, prouinciæ tuæ terra testatur, [3]quòd decem plagis percussa Regem suum perdidit cum suo exercitu, irascentibus penè omnibus elementis, quod in Deum creatorem omnium rebellis existeret. Populum autem, quem de gladio eius in manu forti & brachio excelso eripuit, per famulum suum Moysem fecit, quòd ipse sit Deus, & non sit alius præter Exo. 6 & 7. Deut. 5. 15. Psal. 135. 12.

 ipsum.

ipsum. Si contrauenire disponis edicito. SERAPION dixit: De his locis, in quibus concordat fides nostra, transeamus. CONSTANTIVS & AMMONIVS iudices electi dixerunt. Constat Arnobium satisfecisse de vno omnipotenti Deo, & assertioni eius Serapionem consensisse: aut si non est ita, Serapion edicat. SERAPION dixit: Ego Arnobium scire studeo, vtrumnam in alijs non erret fides eius, ne fortè si alia præter ista, de quibus quæstio est, quæ possint iure refelli, & occasionẽ huius temporis omittentes, [4] ne hîc aliquid egisse videamur. COGNITORES dixerunt: Dicat Arnobius, vtrum permittat hunc alia quærere, præter ea, de quibus orta videtur esse contentio. ARNOBIVS dixit: Non abnuo inquiri ab eo de quibuscunque voluerit, ne locum mihi inquirendi ab eo quæcunque voluero, videat amputare. A

NOTAE.

1. Quod vos Homuntionates] *Homousianorum cognomen Catholicis impositum per Arrianos, adhuc illo sæculo perseuerasse, multis in locis ostendit Victor Vticensis libris de persecutione Vandalica. Notandum tamen Homuncionitas à Prudentio non Catholicos, sed Ebionitas, Samosatenianos, aliosq́; hæreticos vocari & confutari, eò quòd Christum purum hominem esse, nihilquè diuinæ essentiæ ac virtutis habere contenderent.*

2. Hunc Deum, quem] *Attende in Serapione hæreticorum disceptantium mores, de quibus Apostolus ait:* Semper discentes, & nunquam ad scientiam veritatis peruenientes. *Et Tertullianus:* Nunquam ordinariè quæstiones tractant, & cæt. *Reipsa compertum est, eos in statu quæstionis propositæ nunquam consistere: sed pro vertiginis spiritu, quo semper agitantur, aliam, aliamquè subinde & quartam, quintamquè cumulare importunissimè, vt ordine disputandi turbato, velut colubri gliscentes elabantur; seu sepiarum more, quæ atramentum habent pro sanguine, offusa veritatis luce in tenebris effugiant, & victi non videantur. Cæterùm,* vbi vera fides est, *ait Chrysostomus,* nulla quæstionum necessitas est: quęstio nempe fidem tollit. Qui enim quærit, nondum inuenit: qui nondum inuenit, nondum credit Fides autem animum cogitationemque facit conquiescere. B

2.Tim.3.7. Li. Præscrip. Hô.1 in 1. Ep. ad Tim.

3. Quod decem plagis] *Quid si legerimus*, quæ decem plagis?

4. Ne hîc aliquid] *Lubens legerem*, nihil hic egisse.

IVDICES memorati dixerunt: Dicat Serapion quæ sint, quæ ab eo velit addiscere. SERAP. dixit: Istum vnum Deum liberatorem Hebræorum, solum dices esse Deum, an fortè alterum? ARNOB. dixit: Deus Hebræorum Deus vnus est. Quando audis, Deus vnus est, alterum Deum omnino non quęras. SERAP. dixit: [1] Ergo Iudaica est tenenda assertio, qua solus & vnus Deus Hebræorum Deus prædicatur & creditur? ARNOB. dixit: Deum Iudęi sic prædicant solum, vt negent Filium eius: negẽt simul cum eo vnum esse, qui natus est de Spiritu sancto ex Maria Virgine. SERAP. dixit: Iste qui natus est de Spiritu sancto ex Maria Virgine, ipse vnus, an est alius? ARNO. dixit: In Deitate vnus, [2] in generatione verò sic est alius, vt Deus vnus esse non cesset Pater & Filius. Deus enim tunc verè vnus creditur, & integra in eo Diuinitas non negatur. SERAPION dixit: Et quomodo integra in eo Diuinitas credenda est? ARNOBIVS dixit. Tunc integra in eo Diuinitas non negatur, si Pater cum Filio & Spiritu sancto Deus vnus penitus non negatur. SERAP. dixit: Eliciens me de Synagogæ synedrio, [3] in Sabellij me insaniã induxisti: qui vnũ Deum Patrem & Filium & Spiritum sanctum confitetur. ARNOB. dixit: Si verè vnum Deum diceret Sabellius, Filium eius & Spiritum sanctum non negaret. Negat enim verum Patrem, qui verum Filium nõ dicit: negat Spiritum sanctum, qui integra Trinitate Deum integrum esse non credit. SERAP. dixit: Ego tibi Sabellium lego anathema dicentem his, qui Patrem, & Filiũ, & Spiritum sanctum ausi sunt denegare ad conuincendam Trinitatem. ARNOB. dixit: [4] Sed ipsum se Patrem, ipsum se Filium, ipsum se Spiritum sanctum impijssima defensione contendit. Nos autem Patrem dicimus & credimus qui genuit Filium: & est Pater vnici Filij sui ante tempora geniti. C D

Deut.6.4. 1.Cor.5.4. Ephes.4.5. 1.Tim.2.5. Matt.1.20. Luca.1.35. Joan.5.23 1 Io.2.22.

NOTAE.

1. Ergo Iudaica] *Iudæi sexcentis Prophetarum testimonijs conuicti, Deum quidem Patrem esse fatentur, sed huius mundi ac cunctorum hominum creatione: nunquam verò coæterni atque consubstantialis Filij generatione. Quinimmo istud adscribunt blasphemiæ, Christum lapidibus petentes, quod seipsum affirmaret esse Filium Dei: sicquè personarum pluralitatem cum Deitatis vnitate docentes ferre non possunt.*

Io.10 36.

2. In generatione verò] *De æterna loquitur, quâ sic verè à Patre ingenito, & à Spiritu ab vtroque procedente alia est persona, vt tamen vnicus & verus Deus esse cum eisdem non desinat.*

3. In Sabellij me insaniam] *Sabellius nolens Iudæis omnino subscribere, Trinitatem in Deo fatebatur, sed nominum, officiorum, ac proprietatum solummodò, non autem propriè dictarum personarum, veluti de eo*

A *de eo & sectatoribus testificantur Dionysius Alexand. Epiphanius, Hilarius, atque Theodoretus, &c. Viderint Caluiniani persona veram finitionem cum suo Caluino peruertentes, quàm turpiter ad Sabellianos deficiant.*

4. Sed ipsum se Patrem] *Codex vetus, nominis Arnobij oblitus, istud Serapioni tribuit. Deinde, tertiò repetit,* si Patrem, si Filium, si Spiritum; *nos se reposuimus. Postremò,* contendit, *pro* contẽdis *scripsimus.*

SERAPION dixit: Nolo me in altum ducas; & de hoc iam agas, quod ante tempora genuit. Hinc me prius egredi facito, quia te tres deos dicere intelligo. ARNOBIVS dixit: Intellectus tuus errorem patitur.[1] Nam debes me meminisse dixisse, te verè vnum Deum integrum confiteri, cùm Patrem & Filium & Spiritum sanctũ vnum Deum ita credideris, vt nisi putatiuè dicas Patrem, sed verum Patrem, qui genuit verum Filium. SERAP. dixit: Ergo & alius, & alius, & alius est. ARNOBIVS dixit: Alius, & alius est, & tamen vnus Deus est. SERAPION dixit: Hoc stare non potest, vt alius sit Pater qui genuit: & alius sit Filius, qui genitus est: ita vt non sit ipse Pater, qui est Filius, & tamen vnus Deus sit. ARNOBIVS dixit: Ego in teipso assignabo tibi duas personas habere vnam substantiam. SERAPION dixit:[2] Cesset ars dialectica. ARNOBIVS dixit: Ars dialectica in rebus obscuris ingreditur, vt videatur esse verum quod verum est. Ego autem promitto me in teipso ostensurum personas duas vnam habere substantiam: in te, inquam, quia * dialexeos me agere, & non B simpliciter autumas. SERAPION dixit: Doce ergò simpliciter aliquas in me duas personas vnam habere substantiam. ARNOBIVS dixit: Ecce in vno capite duo sunt oculi, sed est substantia eorum vnus aspectus: duæ nares, sed vnus odoratus est: duæ aures, sed vnus auditus est. Quod si vnius substantiæ in te ista bina continent vnitatem, non vis in Deo Patre & Filio verè duas personas[3] vnam habere substantiã? SERAP. dixit: Incongrua comparatio esse dignoscitur, vt de incorporeo corporea membra in exemplum assumas. IVDICES dixerunt: Frustra quæris de corporeis membris ab Arnobio sumptum exemplum. Si enim corporea membra oculorum, narium, & aurium in suis formis diuisa, & à se inuicem quasi in suis cubiculis manẽtia, hanc obtinent vnitatem substantiæ, vt vno lumine, vno odoratu, vnó fruantur auditu: quanto magis Deus, qui incorporeus esse fatendus est, vnam cum Filio suo substantiam habens, vnam etiam cum eo obtineat omnipotentiæ maiestatem? SERAPION dixit: Acquiesco quidem rationi corporeæ: sed nisi incorporea fuerint exempla, ad incorporeum illa duci non patior. ARNOBIVS dixit: Deprecor Iudices, vt indulgenter feratis vestram renuentem sententiam. Non enim expauesco illa C incorporea exempla quærentem, cùm verum Patrem, verum Filium, verum Spiritum sanctum, verè tres, verè vnum confiteor omnipotentem & credam. Compellatur sanè Serapion de hac interrogatione profiteri silentium, cùm sicut de corporeis, ita & de incorporeis exempla protulero, quibus astruam tres personas in vna esse substantia. IVDICES dixerunt:[4] Edicat Serapion ad huius rei probationem hoc solum deesse, vt ab Arnobio incorporea proferantur exempla. SERAPION dixit: Satisfactum fatebor sanè cùm incorporea exempla ita fuerint sicut corporea euidẽter expressa. ARNOBIVS dixit: Nunquid possumus in vno homine aliquo perfectam dicere sapientiam esse, in quo minimè sit memoria, aut ingenium, aut intellectus? SERAPION respondit: Quomodo perfecta potest sapientia credi, cui vnum de his tribus deesse potuerit? ARNOB. dixit: Ergo si ita est, imò quia ita est; sicut in vna sapientia tres istæ incorporeæ personæ subsistunt, id est, memoria, & ingenium, & intellectus; & cùm tres sint, non tres faciunt, sed vnam sapientiam perfectam, si D tota tria perfecta fuerint; ita vna Deitas perfecta erit in fide nostra, cùm perfectum Deum credamus Patrem & Filium & Spiritum sanctum vnam Deitatis omnipotentiam obtinere. Et sicut non est integra sapientia, vbi quidpiam de ingenio, aut de memoria, aut de intelligentia defuerit: sic nec est integra fides in homine eo, qui in Patre quidpiam, aut in Filio, aut in Spiritu sancto, quantum potest vnius puncti mensura esse, offenderit. Oculorum enim interiorum lumen est fides: & sicut si acu tenera aliquam partem pungas in oculo, totum lumen conturbas atque debilitas: ita etiam[5] cum erratum fuerit in hac sancta Trinitate in aliqua parte quantum concedètur atomo, vel momento, vel puncto, totum serenum lumen fidei conuertit in nubilum: & semel iam animus vulneratus, nil præter tenebras videt. IVDICES dixerunt: Serapion, qui ideò non acquieuit corporeis exemplis assumptis, quia videbantur ei incorporeis aptari non posse; cedat incorporeis necesse est prolatis exemplis, vt verè vnam Deitatem veris tribus personis fateatur rationabiliter esse assignatam.

* *fortè διαλεκτικῶς.*

NOTAE.

1. Nam debes me] *Vetus codex*; Nam debes me meminisse dixisse te verè vnum Deum integrum confiteris, cum Patrem, &c. *nos* confiteri, cùm Patrem *legendum iudicauimus*.

2. Cesset ars dialectica] *Cùm haeretici paralogismis & meris fallacijs tantùm suos errores stabilire conentur: non mirum si à Dialectica, quae sophismata detegere & refellere docet, vt plurimum abhorreant. Hinc enim Donatistae cum Augustino congredi nolebāt, quod hac differendi arte peritus & munitus esset. Et nouorum Vbiquistarum alter antistes Smidelinus, in colloquio Badensi, iussus (secundùm pacta) in modo & figura syllogismos nectere, & secundum Dialecticorum regulas disputare; cùm id praestare non posset, in hanc praeclaram disciplinam inuectus, cū fanaticis opinionibus suis theatro exsibilatus & pulsus, paulo post moerore confectus animam exhalauit.*

3. Vnam habere substantiam] *Vocem* vnam *adiecimus*.

4. Edicat Serapion] *Vetus codex*. Edicat Serapion ab huius reprobationem hoc non solùm deesse, &c. *Et paulò post:* Satisfactum fateor; *pro quo nos* fatebor *collocauimus*.

5 Cùm erratum fuerit in hac sancta Trinitate] *Ita & magnus Antistes Augustinus de eodem mysterio scribit*: Nec periculosius alicubi erratur, nec laboriosius aliquid quaeritur, nec fructuosius inuenitur. Lib. 1.

SERAPION dixit: Permittite me Iudices, ab eo inquirere, quae sequuntur. B IVDICES dixerunt: Sicut non permitteris ea quae iustè finita sunt iterare; ita non prohiberis, quae sunt intimata, proponere. SERAP. dixit: Patrem & Filium ad comparationem primò corpoream, secundò incorpoream ducens, vnam Deitatem in his duobus, id est, in Patre & Filio docuisti: modò Spiritum sanctum nosse volo, quid esse commemores: quoniam sentio quod Patrem duos filios habere credas. ARNOBIVS dixit: Nisi te ad rationem humanam duxero, non potes pertingere ad Diuinam. SERAPION dixit: Duc quocunque volueris, tantum vt me facias ad rationem peruenire Spiritus sancti. ARNOBIVS dixit: Interrogo te vt dicas mihi, cùm dixerit Rex, Aedificetur forum, aut palatium, vel aliquid huiusmodi, hic sermo qui ex ore Regis egressus est, ego puto quod ipse fecit fieri quod non erat. SERAP. respōdit: Constat quod hic sermo ex ore Regis egressus, facit fieri quod non erat. ARNOB. dixit: Ergò sermo Patris ex ore procedens, virtute plenus, facit omnes visibiles creaturas. SERAP. dixit: Iterum me ad Patrem & Filium reuocasti, cùm ego Spiritum sanctum à te, nascentem inquiram. ARNOB. dixit: Non potes inuenire nascentem Spiritum sanctum, sed procedentem. SERAP. dixit: Ipsam iam processionem ostende. C ARNOB. dixit: Non tibi dixi, quoniam impatienter audis ea, quae te potuerunt perducere ad indaginem veritatis. SERAP. dixit: Patienter audiam, sequar quò volueris, iam mihi Spiritum sanctum ostende quid sentias. ARNOB. dixit:[1] Prius est vt fatearis de Filio suo dixisse Patrem, Eructauit cor meum verbum bonum. SERAP. dixit, Etiam si negare voluerim, praesentes me omnes qui audiunt, confutabunt. ARNOB. dixit, Sermo cùm ex ore Patris nasceretur, qui omnia visibilia & inuisibilia sua virtute creauit, nunquam potuit Sermo sine Sancti spiritus flatu procedere. SERAP. dixit: Ergo duo sunt filij, qui ex ore Patris egressi sunt, Sermo scilicet, & Spiritus. ARNOB. dixit: Erras in auditu. Excidit enim tibi, quia duxi te prius ad exemplum Regis, qui imperauit fora fieri, aut palatia, aut thermas; & adieci, Sermo imperij eius tantam virtutem obtinuit, vt fierent quae nunquam fuerant. Haec tu coram hominibus confirmasti. Responde nunc iterum, si ita est? SERAP. dixit: Ita est. ARNOBIVS dixit: Ergo si ita est, imò quia ita est, responde mihi, Vtrum Sermonem hunc natum ex ore imperantis, iusta ratione confirmetur? SERAP. dixit: Iusta ratione natum Sermonem assentior. ARNOB. dixit: Nunquid cum nasceretur sermo iubentis, qui egressus ex ore, quae non erant faceret? Nunquid & flatus qui procedebat ex eo, qui verbum emisit, natus potiùs quàm procedens, poterit ali- D qua ratione monstrari? Quod si id in homine non potest fieri imperante, quanto magis hoc in Deo? Verbum ex ore generante cadere non potest, vt ipse flatus Spiritu sancto plenus Filius dicatur. Sed est Pater qui eructauit Verbum; & Spiritus sanctus, qui à Patre non cessat procedere, habens hanc virtutem quam Filius. Nam Verbo Patris Psal. 32. 6. coeli firmati sunt, & Spiritu oris eius omnis virtus eorum. Si ita recordaris scriptum, edicito. SERAP. dixit:[2] Ita scriptum esse in libro Psalmorum primo, nemo est qui nesciat. IVDICES dixerunt: De sancto Spiritu satisfactum tibi, euidens est assertio, quam tuus probat assensus: nunc ad ea, quae nondum dicta sunt, accedamus.

NOTAE.

1. Prius est vt fatearis] *Hunc quoque Psalmum de Christo intelligendum esse non modò Patres Latini & Graeci consentiunt, sed & Paraphrastes Chaldaeus de rege Messia, & quod omnium maximum est, Paulus Apostolus de Domino IESV aeterno Filio Dei interpretatur. Iustinus martyr contra Iudaeos scribens ait:* Certè in 44. Psalmo Christus praedicatur sic: Eructauit cor meum verbum bonum. *Athanasius verò:* Heb 1. 8. Dialog.

Quis

A

Epist. de sententia Diony. Alexand. compendio de Spiritu sancto.

Quis hominum auditis his Dei Patris verbis, Eructauit cor meum verbum bonum, ausit dicere, Verbum quod ex corde Dei progressum est, ex nõ entibus existere? *Et idem rursum:* Si Pater est & Filius, necessum est Filium naturalem & verum esse, hoc est, coessentialem Patri. De operibus quidem ait sermo diuinus, Ipse dixit & facta sunt: de Filio autem: Eructauit cor meum Verbum bonum. *Alios interpretes prætermitto.*

Li. de mens. & ponder.

2. Ita scriptum est in libro Psalmorum primo] *Epiphanius obseruauit Hebræos Psalterium in quinque libros partiri. A primo enim Psalmo vsque ad 40. vnum librum faciunt. A quadragesimo primo vsq, ad 71. secũdum librum. A septuagesimo secundo vsque ad 88. tertium. Ab octogesimo nono vsq, ad 105. quartum librum. A centesimo sexto vsque ad centesimum quinquagesimum, quintum librum numerant. Cæterum etiam hūc versum Psalm. 32.* Verbo Domini cæli firmati sunt, *&c. etiam ad Filium & Spiritum sanctum, qui eadem cum Patre voluntate & potentia cælos condiderunt, pertinere non modò hic Arnobius, sed & magnus Athanasius Serm. 4. contra Arianos, Damasus Papa in symbolo, Epiphanius primo libro, tom. 2. Philastrius, Fulgentius, & alij Orthodoxi constanter docuerunt.*

SERAPION dixit: Ecce sicut in vna sapientia, quæ perfecta est, memoriam, ingenium, & intelligentiam consentio; sic & Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum in vna Deitate esse confiteor. Sed quæro abs te: Si verè genuit Pater? ARNOB. dixit: Nihil in Deo factum inuenies, quàm quod est. Hoc est: Pater enim Pater verus est, verus genitor Filij: verus Filius, verus vnigenitus Patris. SERAP. dixit: Antequam generaret

B

Filium, tantummodò Deus fuit: non tamen Pater? ARNOBIVS dixit: Erras in interrogatione: semper enim & Deus & Pater fuit. SERAP. respondit: Ergo non verè genuit. ARNOBIVS dixit: Verè genuit. SERAPION respondit: Si verè genuit, antequã generaret Deus, Deus fuit: non tamen & Pater simul esse potuit antequam generaret iste, qui genuit. ARNOB. dixit. Ideo errorem pateris, qui humanę fragilitatis comparationem omnipotentiæ Diuinæ impingis. Homo enim antequam filium habeat, tantummodo homo est: postea verò quàm filium habere cœperit, & homo est, quod fuit; & pater esse incipit, quod antequam filium generaret esse non potuit. Hanc iniuriam Deo ne feceris. Deus est immutabilis & permanens, nihil in se recipit nouum: semper enim fuit & Deus & Pater, nec illi hoc nomen paternitatis accessit: quoniam omne quod accidens est, recedere potest; & quod recedere potest, etiam deficere potest. Diuinitas autẽ, quæ immutabilis perseuerat, nihil in se ex accidenti aliquid recipit. Hoc enim est hodie, quod semper fuit. Nihil enim sicut tibi, ô homo, deficiet ex præterito, nihilque ei de futuro excrescet: nec sic ei tempora dominantur vt tibi, qui

C

fuisti prius infantulus, postea puerulus, deinde iuuenis, postea senex, post senectutem tibi finis occurrit. Hoc penitus in Deum si putaueris venire, & stultus ostenderis, & blasphemus execrabilis comprobaris. SERAP. respondit: Auertat hanc blasphemiã Deus, quæ nunc stultitia nata in ridiculo blasphemantem arguit. ARNOB dixit: Ergo Deus immutabilis est, an mutatur in aliquo? SERAP. respondit: Immutabilis est Deus: sed tamen te astruente quod genuit Filium, mutabilis ostenditur. ARNOB. dixit: Reuerti habemus ad comparationes aliquas, per quas ostendamus sic nasci, vt inter generantem & generatum nulla possit temporum esse diuisio.

NOTAE.

1. Nihil in Deo factum inuenies] *Lubens legerem fictum, vt huic interrogationi,* Si verè genuit Pater? *corresponderet.*

2. Antequam generaret] *Huiusmodi fuisse Arianorum delirationem testatur Alexander Ecclesiæ Alexandrinæ Patriarcha, velut ex eius ad omnes Catholicos Epistola referunt Socrates & Nicephorus. Athanasius his verbis eam effert:* Deus inquit Arius, potentia quidem semper, sed effectu non semper Pater fuit: & antequam generaret, non erat Pater, sed erat omnipotens Deus. *Sed huic insaniæ sic idem Athanasius occurrit.* Verum Patrem sempiternum verus declarat Filius sempiternus, qui de eo natus est: & verum Filium sempiternum verus Pater demonstrat sempiternus. Ideo nunquam Pater sine Filio, quia semper Filius fuit cum Patre. *Augustinus verò ait.* Nulla ibi tempora cogitentur, quæ habent prius & posterius: omnino nulla ibi sunt. *Et iterum:* In illa summa Trinitate, quæ Deus est, interualla temporum nulla sunt, per quæ posit ostendi, aut requiri, vtrum prius de Patre natus sit Filius, & postea de ambobus processerit Spiritus sanctus, &c.

D

Lib. 1. histo. cap. 6.
Libr. 1 ca. 8.
Libr. de vnitate sanctiss. Trinit.
Libr. 15 de Trini. c. 26.

SERAPION dixit: Nouam rem audio, vt inter generantem & generatum nullum medium possit tempus ostendi. ARNOBIVS dixit: Ideo Cognitores habemus & Iudices, vt vereamur nos dicere ostensuros quod ostendere non valemus. SERAP. dixit: Caue ne iterum corporea mihi aliqua exempla adferas, quibus nitaris incorporea coaptare. ARNOB. dixit: Iam timeo prudentiam tuam in hac parte offendere. SERAP. dixit: Non meam prudentiam, sed omnium cognitorum & iudicum. ARNOB. dixit: Audi ergo incorpoream generationem de corporeo homine. SERAPION dixit: In dialecticum sophisma prorumpis. ARNOBIVS dixit: Dialecticum sophisma duas facies recipit: & vt verum probetur quod astruitur, & non

verum ex aliqua parte arguatur. Nunc autem quod dixero, cùm veritatem solùm ostendam, & ex nulla parte fallaciæ notam incurrat, quomodo poterit dialecticum quod ingero, argui? Nunquidnam si dixero, vox hominis incorporea est, mentior? A SERAPION dixit: Quis enim vocem vnquam corpoream dixerit aliquãdo? ARNOBIVS dixit: Non dixit hoc vllus, tamen ego hoc volo dicere, quod vox hominis incorporea sit. SERAPION dixit: Hoc dicis quod nullus ignorat. ARNOBIVS dixit: Ex voce verbum nascitur, an vox ex verbo? SERAPION dixit: Ex voce verbum. ARNOBIVS dixit: Verbum quod ex incorporea voce natum est, corporeum an incorporeum est? SERAPION dixit: Incorporeum. ARNOBIVS dixit: Ecce ex incorporea voce sermo natus incorporeus filius vocis est. [1] An possit posterior inueniri? Quod si tempus nullum inter verbum & vocem inuenire præuales, quomodo inter Patrem & Filium Deum immutabilem medium aliquod tempus inuenire poteris? In hac autem ipsa indagine, etiam sancti Spiritus non est intermittenda tertia persona. Quia cùm ex voce nascitur sermo, flatus non nascendo, sed procedendo egreditur, per quem vocis verbi integritas custoditur: ita & Spiritus sanctus procedens ex Patre, per quem integra & perfecta Trinitas in Catholicis definitionibus custoditur, patefacit non fuisse vnquam sine Filio Patrem. B IVDICES dati dixerunt: Probabiliter Arnobij assertio sanctum quoque Spiritum cum Patre & Filio euidenter exposuit: si sunt alia quæ nondum dicta sunt, proferantur. SERAPION dixit: Quę me mouent, si non protulero, cassabuntur in animo meo ea quę explanata sunt, per ea quæ minimè prolata ad explicationem pertingere potuerunt. IVDICES dati dixerunt: Videbimur & nos vano labore fatigari audiendo, & vos sine causa laborare dicendo, si ea repetantur quæ finita noscuntur. Vnde cauendum tibi est omnimodis & studendum, ne semel exposita & finita, quasi amens reuoces ad luctamenta verborum.

NOTAE.

1. An posit] *Codex vetus:* Filius vocis est, possit posterior inueniri. *Cùm ex his nullum possemus sensum elicere, addidimus,* An posit. *De Filij porrò æterna generatione scribit Nazianzen. lib. 3. de Theolog.* Dei generatio, silentio est colenda. Et quod sane generatus sit Filius didicisse te magnum quiddam esse concessero: verùm quomodo generatus sit nosse, ne Angelis quidem datum esse concessero. C *Et Ambrosius:* Scire licet quod natus sit; quomodo, discutere non licet. *Lib. de fid. ad Grat.* *Ephrem Syrus elegantem librum edidit aduersus eos, qui naturam Filij Dei scrutari volunt.*

SERAPION dixit: Iam quæ ad consensum meum pertingere exposita potuerunt, nulla potero ratione iterare: ea tamen quæ ex eis si quæ finita sunt otiuntur, necesse est vt proponam. Et adiecit: Dic mihi Catholice, qui Filium non negas ex Patre genitum, Voluntate eum genuit Pater, an necessitate? ARNOBIVS dixit: Nec voluntate, nec necessitate. IVDICES dixerunt: Aperi quod dixeris, quia clausum est. ARNOBIVS dixit: Omnis homo qui vult aliquid, aut non vult, si sapientiam ante non habeat, non potest aliquid iustum velle vel nolle. Ergo perprius est vt sapientiam habeat, [1] quàm virtutem, qua possit aliquid vel velle, vel non velle: & ita demum incipiat iam sapere & velle, cùm per sapientiam didicerit se habere posse. Quærit ergò à me Serapion: Si Pater necessitate genuit Filium, an voluntate? Breuiter respondebo de vno. Necessitatem qui patitur, Deus omninò nec dici debet, nec credi. D Quum ergo de vna re absoluta sit quæstio, altera quæ superest hoc ordine terminanda est, vt interrogem interrogantem me: Vtrum sit prius, sapere rationabiliter, quàm rationabiliter velle? IVDICES dati dixerunt: Respondeat Serapion his, quæ sciscitatur Arnobius. SERAPION dixit: Quis est qui ignoret, quin prius sit rationabiliter sapere, quàm rationabiliter velle? ARNOBIVS dixit: Si prior est sapientia quàm voluntas, præcessit Filius voluntatem, & ante est genitus, quàm genitor aliquid vellet aut nollet: quia quando voluntas cœpit, iam sapientia, quam ipse confessus es, erat anterior. Et licet ratio à me data tuo iam sit formata consensu, cùm diceres, quis est qui nesciat quod prius sit rationabiliter sapere quàm rationabiliter velle: 1. Cor. 1. 24. hæc ratio à me data, tamen Apostoli eam Pauli authoritate firmabo, qua dicit de Dei Filio, quia ipse sit virtus & Dei sapientia. IVDICES dati dixerunt: [2] Constat Arnobium rectè dixisse, nec voluntate, nec necessitate Patrem Filium genuisse, quia Deus necessitatem non habet: voluntatem anteriorem sapientia esse non posse, & humana ratione edocuit, & Apostoli authoritate firmauit. Si sunt alia à Serapione proferenda, pandantur.

NOTAE.

A

NOTAE.

1. Quam virtutem] *Codex vetus*, & non virtutem.

2. Constat Arnobium] *Non modò à priscis Patribus, sed etiam à Lombardo accuratè discussa fuit hæc quæstio*, An volens, an nolens: *& quod in idem recidit*, An libertate, an necessitate Pater genuerit Filium? *quæ hic inter Arnobium & Serapionem ventilatur. De hac Orosius scribit ad August.* Voluntate genuit Pater Filium, vel necessitate: sed nec voluntate, nec necessitate, quia necessitas in Deo non est: præire autem voluntas sapientiam non potuit. *Idemque Augustinus refert hæreticum versutissimè quendam Catholicum interrogasse*: Vtrum Deus Filium volens vel nolens genuerit: *vt si diceret, nolens, absurdissima Dei miseria sequeretur: si autem, volens, cōtinuò quod intendebat concluderet, scilicet, non naturæ esse Filium, sed voluntatis. Catholicus verò vigilantissimè quæsiuit vicissim ab illo*; Vtrum Deus Pater volens aut nolens sit Deus: *vt si responderet, nolens, sequeretur grandis absurditas & miseria, quam de Deo credere magna est insania. Si autem diceret volens, responderetur ei, ergo & ipse voluntate sua Deus est, non natura. Scribit rursum idem Augustinus Eunomium cū nō potuisset intelligere, aut credere noluisset vnigenitū Dei Filium, Verbum Dei esse natura, id est, substantia Patris genitum non naturæ vel substantiæ Filium esse dixisse, sed voluntatis: vt hinc assereret, accessisse Deo voluntatem, qua illum gigneret, sicut nos aliquādo aliquid volumus, quod antea nolebamus. Athanasius quoq; testatur Valentinianos & Arianos contendisse, Filium quadam excogitatione præcedenteq; volūtate paterna genitum, vt illum adæquarent creaturis, quæ non ex diuina substantia, sed beneplacito liberaque Dei voluntate prodierunt.*

Lib 1. sent. dist. 6. — Tom. 4. Aug. Dial. quæst. 7. — Li. 15. de Trinit. cap. 10. — Lib. 15. de Trin. c. 20 — Ser 4 cōtr. Arian. Epiph. cōtr. hæres. 69.

B

Quid porrò ad hæc patres Scholastici? Nodum facilè soluunt, docentes Filium non esse genitum voluntate aut præcedente, aut accedēte, aut eliciente, aut producente, vt contendebant hæretici: sed bene voluntate cooperante, concomitante ac bene complacente. Primam solutionis partem confirmant ex his magni Athanasij verbis: Apostolus non voluntatis, sed ipsius paternæ substantiæ proprium splendorem & sigillum Filium prædicat dicens, qui cùm esset splendor gloriæ, & forma substantiæ eius. Quod si ex voluntate paterna substantia non existit; clarum quoque est, Filium ex voluntate ortum non habere. Certè ipse Pater non dixit. Iste est Filius voluntate genitus; neque, quem ex placito obtinui: sed simpliciter: Hic est Filius meus, &c. *Secundam verò ex eo quod Pater simul est bonus, potens, volens, & generans, cùm bonitas, potentia, & voluntas sint eius substantia: itaque si bonus & potens gignit Filium, volens quoque producit. Huc pertinent ista Iustini martyris verba*: Pater voluntate sua Filium genuit. *Et Hilarij censuræ grauissimæ.* Eos qui dicunt de non extantibus esse Filium Dei: similiter qui dicunt, quod neque consilio, neque voluntate Pater genuerit Filium, anathematizat sancta Ecclesia. Si quis nolente Patre dicat natum Filium, anathema sit. Non enim nolente Patre coactus Pater vel naturali necessitate ductus cum nolet, genuit Filium: sed mox vt voluit sine tempore ex se vnigenitum demonstrauit. *Sed de his iam satis.*

Ser. 4. cōtr. Arian. — Hebr 2. — Matth. 17. — Dialogo. — Li de synod.

C

SERAPION dixit: Tres personas memoror te dixisse, Patrem genitorem Filij, Filium genitum Patris, Spiritum sanctum [1] procedentem ex Patre, tres istas personas habere Deitatem suam, & integerrimam memorasti. ARNOBIVS dixit: Ita est. SERAPION dixit: Pater ergo Filius non est, nec ipse Filius qui Pater, nec Spiritus sanctus ipse qui Pater & Filius: sed vnusquisque in sua persona perfectus est Deus. ARNOBIVS dixit: Ita est. SERAP. dixit: Quid ergo nunc ais ad interrogationem meam, cum te interrogem, & dicas mihi Pater perfectus est Deus, Filius perfectus Deus, Spiritus sanctus perfectus Deus. Ita dicis? ARNOB. dixit: Ita dico. SERAP. dixit: Et si ita dicis, [2] quomodo tres deos esse non credis? ARNOB. dixit: Et si obliuio tui dominatur, non dominatur in vniuersis Cognitoribus & Iudicibus attributis. Sciunt enim me & duorum oculorum, vnum aspectum; duarum aurium, vnum auditum; & duarum manuum, vnum adtactum; & duorum pedum, vnum gressum; & duorum labiorum atque vnius linguæ, vnum memorasse sermonem: & memoriæ, atque intelligentiæ, & ingenij, * his tribus vnam sapiētiam; & tot membris corporeis vnius vitæ substantiam; & in quinque sensibus vnum intellectum; qui per oculos

D

videndo, per aures audiendo, per os degustando, per nares odorando intelligat. Cùm ergo ista omnia disputatio nostra tractasset, & sit de vnitate finitum; quæ ratio nos iterum ad ea reuocat, quæ sint & mutuo consensu, & iudicum lata inter partes sententia iam finita? Cùm dixissem, sicut memoria, & ingenium, & intellectus, vnum sapiētiæ obtineant munus, ita Pater cum Filio & cum Spiritu sancto vnum omnipotentiæ suæ permanet regnum. SERAP. dixit: De vniuscuiusque perfectione Deitatis nec ego interrogaui, nec tu inde dixisti. Aio nunc enim: Pater perfectus Deus, Filius perfectus Deus, Spiritus sanctus perfectus Deus, tres faciunt deos. [3] Aut enim tertiam partem vnus Deus habet, vt per quaternas vncias tantùm tres vnam Deitatem habeant: aut tres dij sint, si vnusquisque in sua Deitate perfectus est. ARNOBIVS dixit: Breuitati studenti mihi, laciniosa disputatione occurris: sed quantum tu in prolixum ire vis, tantum te ego in breui concludam. [4] Pone tres pretiosissimas margaritas incomparabiles, vnius tamen meriti, in obscuro loco, aut in

aut in cœca nocte repositas. Cùm tamen venerit lumē diei & solis splendor, quanto A ampliorfuerit serenitas luminis, tanto erit amplior oculis attendentibus horum trium lapidum pretiosorum splendor. Interrogo nunc. Isti tres lapides incomparabiles antequam manifestarentur à lumine, in sua pretiositate manebant, & pulchritudo eorum in ipsis erat, oculis tamen hominum non parebant? SERAP. dixit: Ita est. ARNOBIVS dixit: Lux quæ eos manifestauit totos tres lapides, vna est, an duæ, an tres luces sunt diei? SERAPION dixit: Quis negat quod vna lux eos manifestare potest, etiam si mille sint? ARNOBIVS dixit: Ego quidem tres dixi, tu mille cōcedis. Si ergo mille lapides pretiosi vno diei lumine ornatum sui splendoris ostendunt, quomodo non Pater & Filius, & Spiritus sanctus vnius Diuinitatis suæ omnipotentiam vno pandunt lumine, Deitatem nō oculis corporeis, sed oculis cordis, si fuerit fidei Catholicæ fenestra adaperta, vt intret per eam sol iustitiæ, & suo lumine radiantur? Vere itaque tres lapides pretiosos vnius meriti, vnius maiestatis, vnius pulchritudinis, vnius diadematis, vnius quoque & regni euidenter ostendat, non vt vnum bonū, alterum meliorē putes: vt sic vnum magnifices, vt ad iniuriam alterius alterum magnificentiorem existimes. Vnusquisque enim lapis verus ita est, vt nihil B [6]habeat de quo possit alius verior æstimari: tantùm & fides aperiat fenestras animorum, quas sine crudelitate nostra nec Deus ipse aliquando patefecit. Non enim saluabitur nisi qui credulitatem suam fidei rectæ subdiderint, & ipsa aperuerit fenestras intelligentiæ, vt videat istas tres pulcherrimas gemmas in vno regno constructas, vnum diadema facere, & vnū maiestatis imperium obtinere. SERAPION dixit: Isti tres lapides licet vnius pretiositatis, vniusq; sint pulchritudinis, tamen à se diuisi sunt. ARNOBIVS dixit: Tu visionem vidisti trium, sed vnum regnum vnius diadematis non vides. SERAPION dixit: Vnum diadema video, sed in ipso diademate [7]cataclyzomatis arte sunt gemmæ constructæ. ARNOBIVS dixit. Sicut tibi cataclyzomatis arte sunt gemmæ constructæ, ita hic naturaliter in vno omnipotentiæ thesauro positæ, illis tantum manifestantur, quorum credulitas egerit, vt fides integra aperiat ianuam thesauri huius perpetui, ac patefaciat & istam Trinitatis vnitatem perfectam, & ipsius vnitatis integerrimam vnitatem: verum Patrem, qui semper fuerit Pater: & verum Filium, cuius semper fuerit Pater: [8]Non enim sicut ante Filius si non fuerit Patris sui, non potest effici Pater Filij sui. Nihil enim mutatur in eo qui verus Deus est; sed immutabilis idem semper est, & quo semper fuit Deus, C qui verè vnus & trinus est, nō potest Deus credi qui incipit esse quod nō fuit. [9]Ex quo enim est quod Deus est (si tamen dici debet) ex quo est hoc quo Deus est, (quod inopia humani sermonis dici permitrit) non ipsa ratio maiestatis: ex eo enim quod Deus est, ex eo & Pater, ex eo & Filius eius, ex quo & Deus & Pater est. Nihil enim in se per substantiam habere cœpit, quod ante non habuit. Semper enim cum virtute fuit, quæ est Filius: semper cum flatu suo, qui est Spiritus sanctus. SERAPION dixit: Ad omnia quiesco, & semper fuisse totam Trinitatem confiteor. Sed maiorem Patrem quare non credam, cùm non nascitur Pater de Filio, sed Filius nascatur ex Patre? ARNOBIVS dixit: Iam diximus ex voce nasci sermonem, nec ideo vox maior est, quod ex ipso nascitur sermo: vno eodemque momento & vox sermoque simul oriuntur & flatus. Cessat amplitudo, & diminutio, quod tempus nullum interpolat inter vocem & sermonem & flatum. Nam Sermonem esse Filium approbat Pater, sacra Scriptura testante; Eructauit cor meum verbum bonum. Et quid tam bonum quàm Filius, à quo omnis bonitas? Verbum autem eructuantis ex corde, sine Spiritu eructuantis & flatu nasci non potuit. Flatus est enim qui procedit, quando nascitur verbum. Vnde & paulò ante iam dixi, Verbo Domini cæli firmati esse à Prophetis D dicuntur, & Spiritu oris eius omnis virtus eorum. IVDICES dati dixerunt: Ex abūdanti de inuisibili maiestate Trinitatis dictum sit ab Arnobio, quod repetitis intentionibus Serapionis ex integro satis cognouimus factum. Si est aliud quod Serapion intimet, pandat.

Psal. 44. 1. *Psalm. 32. 6.*

NOTAE.

1. Procedentem ex Patre] *Non hic tantum Serapion, sed & supra Arnobius tradit Spiritum sanctū procedere à Patre, nulla Filij facta mētione: quod veteribus licuit, antequam aduersus errorem Græcorum sententiam suam Ecclesia manifestius explicasset atq; definiuisset. Non quòd eum à Filio quoque procedere negarent: sed quod expressis in scriptura verbis contentis id per amplius explicare tunc non esset necesse. Sic enim Theodoretus ait*: Spiritum sanctum ex Deo & Patre substantiam habere didicimus. Cyrillus quo-

Epitome diuin. decret.

A *rillus quoque:* Spiritum sanctum ex substantia Dei Patris esse docemus. *Et ne Latini desint, Fulgentius etiam ait:* Vnus est Patris & Filij Spiritus, totus de Patre procedens, totus in vtroque consistens.

Lib. 2. in Io. cap. 40.
Libr. 2. ad Monimum.

2. Quomodo tres deos] *Non defuerunt priscis temporibus hæretici Trithelitæ, qui ex tribus personis tres deos architectarentur, vt ex Nicephoro aliisq; colligitur: qui & nunc, (ô tempora!) in Transsyluania, Hungaria, & Polonia ex illis velut scarabei ex stercore renascuntur. Nos horum confutauimus insaniam, vbi Bezam diuinam Essentiam in tribus personis realiter distinguentem; & Barthasium eandem triplicantem, & in Deo triplicem spiritum confingentem confutauimus.*

Dialogo primo.

3. Aut enim tertiam partem] *Augustinus aduersus hanc Arianorum dementiam & blasphemiam his verbis fulminat:* Maledictus qui indiuisam Deitatem Patris & Filij & Spiritus sancti non confitetur. Maledictus qui propria nomina personarum, tres deos, aut tres dominos, aut tres spiritus confitetur. *Et alibi rursum:* Si quis non dixerit Patris & Filij & Spiritus sancti vnam Diuinitatem, parem maiestatem & potentiam, vnam gloriam & dominationem, vnum regnum atque vnam voluntatem, anathema sit, &c.

B

Serm. 6. de temp.
Ser. 129. de temp.

4. Pone tres pretiosissimas margaritas] *Huic exemplo appositè conuenit quod Gregorius Turonensis & Sigebertus referunt: nimirum*, irrumpente in Gallias Arianismo, cùm Episcopus Vasatensis sacrum publicum faceret, è supernis descendisse super altare tres aquæ guttas, quas cùm vellet colligere, illæ in tres firmissimas & pellucidas gemmas conuersæ, denique in vnicam ita coaluerunt, vt non iam tres, sed vnica, eaque mirifica palam euaserit.

5. Ornatum] *Codex vetus* inormitatem.

6. Dehabeat] *Nouè dictum, pro, careat, destituatur, priuetur, &c.*

7. Cataclyzomatis arte] *Fortè, quoddam artificium gemmas disponendi, iungendi, sculpendi, vel pingendi, hac voce significat: nisi malis,* catachrysomatis arte *legendum.*

8. Non enim sicut ante] *Obscurus locus, & qui codice indiget emendatiore. Puto tamen eum velle: Vt nullus antea filius dici potest, quàm patrem habeat: ita nec pater censeri nisi filius sit. Sunt enim correlata, quæ posita se ponunt, & perempta perimunt: itaque insanum ac impium est imaginari Deum Patrem Filium præcessisse: aut Filium Patre posteriorem esse.*

9. Ex quo enim est] *Arbitror hunc sensum esse: Deus pater non fuit aliquo instanti seu momento prius Deus, quàm Pater: sed ab omni æternitate & Deus simul & Pater: cùm Filius ei consubstantialis & coæternus semper coëxstiterit. Hoc palam prædicat & aduersus omnes hæreses asserit Irenæus martyr, nimirum, Verbum ante omnes creaturas semper cum Patre extitisse. Athanasius quoque alicubi laudat Dionysium Alexandrinum scribentem:* Nunquam fuit quando Deus non erat Pater, quòd Filius eius Verbum, sapientia, & virtus nunquam non fuerit. *Et paulò post, ita de eodem inquit:* Iam quia splendor est æternæ lucis, omnibus quoque modis ipse quoque æternus est: luce enim semper existente & splendor semper existit. *Et Aug.* Sicut Pater nunquam fuit non Deus, ita nunquam fuit non Pater.

Lib. 2. c. 43. & lib. 4. cap. 57.
De Epistola Dionysii Alexandr.
De Eccles. dogmat.

C

SERAPION dixit: Non sit incongruũ hoc quod animi impulsu inquiro, vt exprimas in hac sancta Trinitate, quis est qui primum obtinet locum? ARNOBIVS respondit: Pater primum obtinet locum. SERAPION dixit: De Filio quid dicis? ARNOBIVS dixit: [1] Et ipse primum. SERAPION dixit: Quid etiam de Spiritu sancto? ARNOBIVS dixit: Et ipse primum obtinet locum. SERAPION dixit: Ergo non est Trinitas. ARNOBIVS dixit: Trinitas ita est, vt non dicamus, primus, secundus, tertius: sed vnum, duo, tres. SERAPION dixit: Pater primus est, & Filius primus est, & Spiritus sanctus primus est: tres primi, tres dij sunt. ARNOBIVS dixit: [2] Pone tres Imperatores in vno regno, in vna concordia, in vna sede, in vna suauitate, in vno amoris affectu, in vna potestate: & quære in ipsis, qui primum locum potestatis obtineat? Sine dubio qui toti tres Augusti sunt, toti tres primi sunt: secundum verò locum, & tertium potestatis ab Augustis ordinatæ habebunt. SERAPION dixit: Ergo primus in his Imperatoribus non est, qui inter istos primum cœpit habere imperium? ARNOBIVS dixit: Inter homines quidem ipse est prior Augustus, qui prior cœpit regnare solus; & postea istos aut generando,

D aut eligendo constituit: in Diuino autem imperio nunquam inuenies ex his tribus vnum regnare sine alio. SERAPION dixit: Et quare trium Imperatorum, in quo dicere possumus, primus, secundus, tertius, exemplum nobis in medium protulisti? ARNOB. dixit: vt ostenderem tibi fragilitatem humanam tantam habere gratiam in regno, & cùm pro certo doceatur primus, secundus, tertius, hic ordo per concordiam imperij exclusus, numerum tantummodo teneat; ordinem verò penitus nõ admittat. Omnes enim hi tres, vnum regnum, vnum imperium, vnum Augustæ dignitatis fastigium possidentes, hunc habent secundum, qui primus non fuerit, sicut ipsi sunt primi. SERAP. dixit: Tibi nunquid videtur integrum esse, vt Diuinæ & cælesti maiestati, tẽporale hoc regnum aptetur? ARNOB. dixit: Et si temporale imperiũ hoc mortale, tantã in se cõtinet concordiam pacis, [3] vt qui alijs ætate sit maior nascendo, & imperando prius: hic minor, qui post multos annos ac hodie sumpsit imperiũ, ab ea tamen hora qua est Augustus effectus, minor eo qui prior generatione cœpit, esse non possit: quãto magis in hac sanctę Trinitatis Diuina cõcordia, in qua vnus

nus nunquam cœpit cœlestis æterniq́ue ſolij tenere imperium;tanta eſt vnitas, vt A
numero tres computati,vnum vniuſq́ue poteſtatis habentes imperium,vnus Deus & vnus Dominus nuncupentur?In nullo enim à ſe diſtat Diuina natura. Et ſi ordinem,quem in hominibus prior ætas admiſit,æqualitas poteſtatis excludit; quanto magis Diuina omnipotentia,vbi in Trinitate nullus anterior, + nullus eſt omnino poſterior;ita vnitas,ita indiuiſa maieſtas,vt cùm verè trium numerum teneant, verè vnus Deus,origo pacis,quietis,& tranquillitatis exiſtat? IVDICES dati dixerunt:Aut Serapion ſi valet,contra hæc proferat aliquid, aut Arnobius huius aſſertionis ſuæ breuiter colligat ſummam.Cumque diuturno Serapion vteretur ſilêtio, ARNOBIVS dixit: Deus noſter vnus eſt:nam cùm ſit Pater & Filius & Spiritus ſanctus, nemo autem Chriſtianus tres deos vel dicere audet vel credere;quoniam (vt dixi)in nullo à ſe Diuina diſtat natura:primum enim & ſecundum vel tertium ordinem,quem inchoatio prima vel ſecunda vel tertia in hominibus per interualla temporum facit,in Deo,quæ ante tempora eſt æqualis inchoatio,in tantum non B
admittit,vt nec inchoatio dici poſsit,quod ante tempora extitit. Cùm ergo gradus fieri ex paſsibus omnis non poſsit,qui ſubdi non poteſt,numerum ſeruat Trinitatis, ordinem verò vnum æqualitatis aſſignat.Et ideo, vt dixi ſuperius,quia non habet * ſecũdum,qui primus eſt:nec tertium,qui ſecundus de*primo nõ naſcitur.Tolle diſtantiam,& quod in Trinitate credideris,primum inuenies, vt nullum ſecundum, vel tertium,ſed vnum Deum habere gratuleris.

NOTAE.

Athan.in ll. lud. Omnia mihi tradita.

1. Et ipſe primum] *Notum eſt tam ex hoc loco,quàm ex Athanaſio,Hilario, ac Epiphanio, Arianos tantam inæqualitatẽ inter Diuinas perſonas conſtituiſſe, vt Patri ſolummodò tribuerent primum honoris & poteſtatis locum, Filio vix ſecundum, Spiritui tertium relinquerent:quam hæreſim nunc inſtaurare Caluiniani conantur,quando cum ſuo Authore contendunt, Nomen Dei & Creatoris per antonomaſiam ſoli Patri conuenire,Filio impropriè: Filium etiam ſecundùm Diuinam naturam futurum Patri ſubditum: Patrem eſſe primam cauſam rerum omnium, Filium ſecundam, Spiritum tertiam:Chriſtum vt Dei vicarium, ſecundum vel proximum à Patre honoris ac imperij gradum occupare,&c. Contra verò Scriptura diuina clamat*: Hi tres vnum ſunt. *Et Dei Filius ſanctiſſimè & grauiſſimè conteſtatur*, Ego & Pater vnum ſumus. Ad eum (*pium hominem*) veniemus, & manſionem apud eum faciemus. *Hinc Cyrillus ait*: Vna Deitas Trinitatis eſt, vna glorificatio, eademque dominatio. *Et rurſum*: Abraham in tribus viris ab ipſo conſpectis Trinitatem conſubſtantialem cognouit & adorauit. *Aſſentit & Leo magnus his verbis*:Non alia ſunt Patris,alia Filij, alia Spiritus ſancti: ſed omnia quæcunque habet Pater, habet & Filius, habet & Spiritus ſanctus: nec vnquam in illa Trinitate defuit iſta communio. Nulla ibi tempora, nulli gradus, nullæ differentiæ cogitentur, &cæt. *Item*: Ideò beatam Trinitatem vnum confitemur Deum, quia in his tribus perſonis nec ſubſtantiæ, nec potentiæ, nec voluntatis, nec operationis eſt vlla diuerſitas, &c.

Vide D. aloys. I. contra hæreſ. 12.

Lib. I. theſ. cap. 4.

Libr. I. cont. Iulian.

2. Pone tres Imperatores] *Huiuſmodi fuerunt pro tempore Auguſtus,Antonius,& Lepidus, à quibus Triumuiratus. Simul etiam imperauerunt tres filij Conſtantini Magni:& poſtea Honorius,Arcadius, Gratianus:tametſi non tanta conſenſione animorum quanta decuiſſet.*

3. Vt qui alijs ætate] *Codex vetus*: Vt cùm alijs & à te ſit maior,&c.

4. Nullus eſt omnino poſterior] *Confirmatur iſtud ſymbolo Athanaſij,quo dicitur*. In hac Trinitate nihil prius aut poſterius, nihil maius aut minus, &c. *Et Martialis Epiſtola ad Burdegalenſes docet tres perſonas diuinas eſſe vnius æternitatis, vnius voluntatis, vnius eſſentiæ,&c.* *Cap. 10.* C

5. Quia non habet ſecundum] *Vult in Diuinis primum non dici relatiuè ad ſecundum, aut tertium: quandoquidem numerus ille qui ad genus quantitatis rationem attinet, ibi non nullus ſit: ſed duntaxat tranſcendens ac infinitus, qui ab ipſis tribus perſonis non diſtinguitur. Quod his verbis docet Boëtius*: Deus à Deo nullis vel accidentalibus, vel ſubſtantialibus differentijs in ſubiecto poſitis diſtat. Vbi verò nulla eſt differentia, nulla eſt omnino pluralitas: quare nec numerus, igitur vnitas tantùm. Nam cùm tertiò repetitur Deus, cùm Pater & Filius & Spiritus ſanctus nuncupatur, tres vnitates non faciunt pluralitatem numeri, &c. Non igitur ſi de Patre, Filio, & Spiritu ſancto tertiò prædicatur Deus, idcirco trina numeratio numerum facit. *Et Auguſtinus*: Eſt aliquid in Trinitate ineffabile, vt & numerus ſit, & numerus non ſit. Pater & Filius & Spiritus ſanctus Trinitas. Si tres,quid tres? deficit numerus. Ita Deus nec recedit à numero, nec capitur numero. Quid ſunt iſti tres, Pater & Filius & Spiritus ſanctus? Non tres dij? Non. Non tres omnipotentes? Non. Non tres mundi creatores? Non. Hoc ergo ſolùm numero inſinuant, quod ad inuicem ſunt, non quod ad ſe ſunt. D

Lib. de Trin. & vnit. Dei

Tract. 39. in Ioan.

SERAPION dixit: Fateor mihi de vniuerſis quæ oppoſui ſatisfactum rationabiliter:ſed ſuperſunt mihi multa interrogationum capitula,& præcipuè de Incarnationis Dominicæ ſacramentis, quæ ſi inſuper non habetis,me interrogare præcipite:quoniam ſicut fateor ſatisfactum mihi ab Arnobio,ita noſtis Cognitorum electi, nihil

A nihil me legali authoritate gessisse. Video enim tam veteris Testamenti quàm noui, hunc Deum Patrem ingenitum, ita genito præponi, vt secundum post Patrem locum obtineat. ARNOBIVS dixit: Profer ergo Legis diuinæ testimonia, quibus Patrem maiorem Filio ostendas. SERAPION dixit: [2] Ipsum Filium Dei considera Prou. 8. 22.
Salomonis ore testantem: Dominus creauit me initio viarum suarum in opera, ante sæcula creauit me. Ipse autem Deus Pater de Filio per Esaiam prophetam dicit:
[3] Ecce ponam in Sion lapidem offensionis, & petram scandali: & omnis qui crediderit in eo, non confundetur. Ita Dauid de eo canit: Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, & cæter. Vnde & Esaias dixit. [4] Hæc dicit Dominus Christo meo Domino. Isaias 8 14. Psal. 117. 22. Isaiæ 45. 1.
Vnde ipse Pater iubet Filio dicens: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, & cæter. Vnde & Stephanus de Filio dicit: Video IESVM à dextris Dei: Dei vtique Patris, qui est (testimonio Pauli Apostoli) caput Christi, Christus autem viri, vir autem caput est mulieris. Hic est Pater qui dicit Filio: [5] Ante luciferum genui te. Vnde & Christo dicitur, Quia angelis suis mandauit de te. Est ergò amplior qui mandat, & de quo mandatur minor est. Psal. 109. 1. Act. 7. 16. 1. Cor. 11. 3. Psal. 109. 3. Psal. 90. 11.
Vnde ad Apostolos suos ipse Dominus dicit: Si diligeretis me, gauderetis, quia vado ad Patrem: [6] quia Pater maior me est. Et iterum: Pater qui dedit mihi, maior me est. Item dicit ipse Filius Dei ad Patrem: Hæc est vita æterna vt cognoscant te vnum & verum Dominum, & quem misisti IESVM Christum. Ioan. 14. 28. Ioan. 10. 29. Ioan. 17. 3.

B Filius ergò secunda persona est post Patrem, quia Filius est, non eripiens Patri illud, quo vnus est Deus. Si enim innatus fuisset, comparatus ei qui innatus est, par æquatio in vtrosque ostensa duos faceret innatos: & ideò duos ostenderet deos, si Filius sicut Pater esse sine origine potuisset, & sicut Pater inuisibilis & incomprehensibilis extitisset. Nunc autem quicquid est Filius, non ex se est, qui nec innatus est: sed est ex Patre, & Patri suo originem suam debet, quam sumpsit oriundus ex eo qui originem non habet. Vnus est enim omnium Deus sine principio, de quo dicit Filius qui principium habet: Pater maior me est. Quod vt probaret, adiecit: Non potest Filius à seipso facere quicquam, nisi quę viderit Patrem facientem. Et ipse iterum ait: Non à meipso veni, sed ille me misit. Et iterum dicit: Opera quæ ego facio testificantur de me, quia Pater me misit. Item dicit: Qui à semetipso loquitur, propriam gloriam quærit: qui autem quærit gloriam eius qui misit eum, hic verax est. Ioan 14. 28. Ioan 5. 19. Ioan 7. 28. Ioan 10. 25.

C Inde est quod ipse ait, A seipso nihil: sed imperijs paternis & præceptis obtemperat in omnibus, vt quem probet illũ natiuitas Filium, tamen morigera subiectio asserat illum paternæ voluntati subiectum. Vnde ait: A me non sum loquutus; sed qui misit me Pater, ipse mandatum dedit mihi quid dicam, & quid loquar. Ecce qualiter ipse Patri obtemperat, & subditum esse demonstrat: per quod ostenditur quod subiectione sua minister sit, cæterorum verò Dominus approbetur, vt meritò Deus Pater omnipotens Deus sit, Filius autem cæterorum omnium Deus sit, omnem creaturam subiectam sibi habẽs; Patri, qui illi subdidit omnia, cum omni creatura subiectus. Propter quod Deus est creaturis omnibus constitutus, dicens: Ego autem constitutus sum Rex ab eo, &c. Ioan. 7. 18. Ioan. 8. 28. Ioan. 12. 49. 1. Cor. 15. 26. Psalm. 2. 6.

NOTÆ.

D 1. Quæ si insuper non habetis.] *Lubens adderem, molestum aut ingratum, &c. vt oratio integra esset.*

2. Ipsum Filium Dei considera.] *Hîc plurima congeruntur Scripturæ testimonia, quibus veteres Samosateniani, Ariani, Photiniani, cæteriquè Diuinitatis Christi aduersarij eum ordinem creaturarum cogere nitebantur, vt ex scriptis Athanasij, Hilarij, Epiphanij, Augustini, Fulgentij, & Vigilij facilè est deprehendere. De germano sensu illorum suis locis dicemus: hic tantùm de diuersa quorundam lectione aliquid obseruabimus. Ac primùm de hoc Prouerbiorum loco,* Dominus creauit me, *&c. in quo Ariani sententiæ suæ proram & puppim constituebant: rectè Basilius ac Epiphanius iudicauerunt, ex Aquilæ interpretatione,* ἐκτήσατό με: *& verbis Hebraicis, ADONAI CANANI, legendum esse,* Dominus possedit me, *seu,* instar pulli exclusit ac possedit me, *vt & nunc legit vniuersa Ecclesia Latina: non autem* ἔκτισέ με, creauit me, *vt Ariani contendebant. Et sanè perfacilè fuit his Scripturarum corruptoribus ex Aoristo* ἐκτήσατο, *descendente à verbo* κτάομαι, *quod est, possideo, efficere aoristum* ἔκτισε, *procedentem à verbo* κτίζω *quod creare, condere, & fabricare significat, non difficili* η *in* ι *transformatione. Accedit Eusebius Cæsariensis consilij ac hæreseos Arianæ ante Concilij Niceni decretum particeps, qui libro tertio ad Marcellum enixissimè contendit, eo loco non esse legendum:* Creauit me, *sed,* constituit, aut ordinauit me: *vt est apud Socratem & Nicephorum.* Lib. 2. adu. Eunom. Aduers. hæres. 69. Apud Niceph. Lib 9. ca. 13. & Socr.

3. Ecce ponam in Sion.] *Locus est ab Apostolo Roman. 9. 23. contextus ex Isaiæ 8. 14. & 28. 16. secundum editionem LXX. qui quomodo faceret pro Arianorum sententia non satis video.*

4. Hæc dicit Dominus Christo meo Domino] *Apud LXX. legitur* τῷ χριστῷ μου κύρῳ, Christo meo Cyro. *Arnobius igitur legit* κυρίῳ *pro* κύρῳ,

quomodo & Eusebius preparationis Euangel. libro sexto capite 9. Tertullianus aduersus Iudaos: Cyprianus aduersus Iudaos, libro primo capite vigesimoprimo: Lactantius libro 4. cap. 12. Augustinus Orat. de quinque haresibus. Cyrillus. & alij.

Lib. 1 ad Thrasim. & Libel. ad 10. Arianorum obiect. 5. Ante luciferum genui te] *Athanasius Orat. contra Arianos, & Fulgentius referunt Arianos hoc de corporali natiuitate Christi interpretando, Catholicis obiecisse. Respondent porrò, de diuina aeternaque generatione dictum: & nomine vteri, per autropopathiam, diuinae naturae fœcunditatem intelligendam esse: quod & synodus Hispalensis, Act. 13. postea confirmauit.*

6. Quia Pater maior me est] *Arianos istud aduersus Catholicos importunissimè vsisse testantur omnes. Alexander Alex. Epistola quae est apud Socratem, aliique Graci hoc tantùm referunt ad id quod Pater solus ingenitus sit, at Filij principium productiuum: Filius autem genitus & productus à Patre. Augustinus verò & Latini omnes censent propter susceptam humanam carnem dictum esse.* In quantum Deus est, (*ait Augustinus*) ipse & Pater vnum sunt; in quantum autem homo, Pater maior est illo. A *Lib. 1. cap. 6.* *Enchiridij cap. 35.* *Quod autem versu proximo citatur, ex Ioan. capite 10. vers.* 29. maior me est, *nec apud Latinos, nec apud Graecos, quod meminerim, sic legitur: sed tantùm*, maior omnibus, vel maius omnibus est. *De alijs suo loco postea dicemus.*

(∴)

ARNOBIVS dixit: Si verè studium tuum ad hoc tenderet, vt aut disceres, aut doceres, non omnia ista testimonia ex diuinis libris desecans, quasi vnum fascem tuae interpretationis tortuosissimis nodis ligatum in conspectu Cognitorum & Iudicum ita obijceres. Quapropter ad vos mihi sermo est, ô Cognitores & Iudices, praecipite quaeso, coeptae disputationis ordinem non mutari, & singulatim capitula Scripturarum ea, quae dixi, vel alia, quae nondum dixi à Serapione in conspectu vestro proponi, nec liceat ei simul alterum & alterum proferre in medium, nisi vnum quod prius proposuerit, explicetur. IVDICES dixerunt: Quae iustè petuntur ab Arnobio, necesse est vt sortiantur effectum. Vnde exsoluere maturabit Serapion ista testimonia, quae in vnum obtulit sua interpretatione constricta, vt de singulis quibusque testimonijs possit Arnobius dare responsum. SERAPION dixit: Testimonij mei obiectio prima est, quam ex libro Prouerbiorum Salomonis vocem Filij Dei esse cognoscis: Dominus creauit me initium viarum suarum. Vnde ostenditur Pater maior esse qui creauit, quàm Filius qui creatus est à Patre. ARNOBIVS dixit: Ergò credis verè Filium ex Patris substantia genitum; nec tam genitum, quàm creatum? SERAP. dixit: Ego Filium Dei non nego. ARNOBIVS dixit: Si non negas verum Filium Dei ex Patris substantia genitum, hoc testimonium ad quam partem protulisti? SERAP. dixit: [1] Vt ostenderem Filium minorem Patre. ARNOBIVS dixit: [2] Nec tu minorem Filium Patre conaris ostendere: sed creaturam Dei moliris Filium demonstrare. SERAPION dixit: Ergò * plenam authoritatem [3] diuinae potentiae vnum è duobus, aut non esse in authoritate hoc testimonium astrue; aut quare sit dictum ostende. ARNOBIVS dixit: Adhuc modò redisti ad ordinem, vt possit vniuscuiusque testimonij explanatio, donante Deo, nobis concedi. SERAPION dixit: Cuius ergò vis hanc vocem intelligi, Dominus creauit me initium viarum suarum? ARNOB. dixit: Vox est sapientiae Dei. SERAP. dixit: Sapientia ipsius quae est, nisi Filius ipsius? ARNOB. dixit: Cùm opus fuerit loco suo dicetur; quomodo sapientia haec Filius ipsius sit. Nunc interim sapientia Dei loquitur per sapientissimum virum Salomonem dicens: Dominus creauit me initium viarum suarum. SERAP. dixit: Quid tam euidens, quàm vt diceret, creauit me? ARN. dixit: Hoc quod dixit, creauit me, quod moliris ostende. SERAP. dixit: Quomodo initium creaturae sortitus Filius à Patre, hoc meruit vt principatum vniuersae obtineat creaturae. ARN. dixit: [4] Omnis certè creatura antequam crearetur, non fuit? SERAP. dixit: Vtique non fuit. ARN. dixit: Tunc ergò coepit sapientia quando creata est? SERAP. respondit: Tunc coepit quando creata est. ARNOB. dixit: Ergò qui illam creauit, insipientem illum blasphemas? SERAP. dixit: Auertat à me Deus hanc blasphemiam. ARNOB. dixit: Ergò ignoranter blasphemas. SERAPION dixit: Ego non blasphemo: sed magis [5] laudo creatorem sapientiae. ARNOBIVS dixit: Compelleris vnum astruere è duobus, vt aut habuisse sapientiam dicas istum qui creauit sapientiam hanc: aut non habuisse cùm crearet. SERAP. dixit: Nunquam Pater sine sapientia fuit. ARNOB. dixit: Ergò non creauit sapientiam. SERAPION dixit: Noli altum sapere, sed time. ARNOB. dixit: Quis altum sapit, qui blasphemat Deum, an qui blasphemiam defendit? SERAPION dixit: Tu defendis Deum? ARNOBIVS dixit: Tempore quo audio blasphe-

B *Prou. 8. 22.* C D *Rom. 11. 20.*

A blasphemiam, os blasphemantis obiurgo, sicut tuum os increpo, & doceo te Deum Patrem insipientem dicere. Cùm enim diceres, Antequam crearetur sapientia, non fuit, & ipsam sapientiam, quæ est creata Dei esse confirmas: ostendis non habuisse sapientiam eum, qui illam condidit, & tunc cœpisse habere postquam creauit. IVDICES dixerunt: Acerrimæ blasphemiæ locus est. Et quid moramur? Et nostræ aures obtunduntur, & vestra ora gradiuntur? Vnde par est, vt Arnobius qui detexit blasphemiam, testimonium iam à Serapione prolatum exponat.

ARNOBIVS dixit: Semper fuit sapientia in corde Patris interius reposita, quomodo in corde Oratoris ars Rhetorica, & in corde Grammatici ars Grammatica. Dicitur autem creasse librum artis Rhetoricæ Orator, & Grammaticus librum artium condidisse, non quod ex eo cœperit Rhetorica & Grammatica, ex quo hominibus ad legendum est tradita. Illis namque qui eam scripserunt, ex eo tempore quo docti sunt, semper in corde fuit. Nobis autem tunc creata est, quando nostra eruditio sumpsit exordium. Inde est quod ante paululum dixi oportunè, Filium Dei esse sapientiam [6] antequam fieret. Ergo Deus, qui fecit cœlum & terram, & omnia quæ in eis B sunt, sic creauit sapientiam, sicut (dixi) Orator creat librum artis Rhetoricæ proferens de corde suo, quod ex quo didicit, semper habuit. Creauit autem nobis, vt quod in corde eius erat per aures nostras audiendo, & per oculos videndo, etiam in corde nostro initium daretur. Ita & Deus, qui à nullo didicit, sine initio habens sapientiam, cùm vellet facere cœlum & terram, & omnia quæ in eis sunt, primò omnium sapientiæ suæ virtutem iecit, vt ipsam domum quam fabricare voluit. * Pater primus cùm aërem faceret, antequam solum fortissimum solidaret: hoc est prius faceret cœlum, & ita demum terram cum montibus solidaret. Sed de creaturis suo tempore dicendum est: nunc de creatore dicamus. Ergò dicit ipsa sapientia: Dominus creauit me initium viarum suarum: architectus plenus sapientia, imò fons ipse sapientiæ, protulit ex se ipsam sapientiam. Quin audi quid sapientia dicat: [7] Ego sapientia fundaui terram, paraui cœlos prudentia. Cum ergo tempora non oriuntur nisi de diebus, dies autem de lumine, lux autem nisi de cœlo, cœlum autem non fit ortum nisi de sapientia: ante cœlum tempus penitus non fuit. Constat ergò semper fuisse sapientiam, & sic creatam sicut diximus creari librum sapientissimo Oratori. Verbi gratia. Salomon librum sapientiæ condidit: numquid non antequam conderet hunc librum, ante non fuit sapientia? Potes quidem dicere, ante non fuit, sed in Salomone antequam à Deo illam acciperet: postea verò semper fuit. Si ergo in homine misero ad comparationem Dei, & perquàm exiguo, intus in corde semel posita non recedit, & quicquid vtiliter crediderit, creditur sapientia prædicari siue in literis, siue in ædificijs fabrefactis, atque picturis ipsa cernitur, & in cunctis artibus ipsa laudatur: quanto magis in Deo, qui totus sapientia est, qui eam à nullo accepit? Hanc inquam, quam semper habuit, tunc creauit, cùm illa de corde suo per fabricam cœli terræque [8] producere curauit, vt cœlum fieret simul, & omnia quæ in eo sunt quæ nō erant, non vt ipse inciperet sapiens esse, quod semper extiterat. Creauit autem terrā, & omnia quæ in ea sunt, quæ non erant, non vt ipse inciperet sapere, quod ante non sapuerat. Prou. 8.22. Prou. 3.19. C

Tu autem Serapion, qui capitulum loci integrum non protulisti, audi totum caput huius loci, vt credas illud meæ explanationi concordare. Dominus creauit me Initium viarum suarum in opera sua, ante sæculum fundauit me, priusquam terram faceret, priusquam poneret abyssos, priusquam produceret fontes aquarum, priusquā stabiliret montes, ante colles genuit me. Præscius ergò Deus quia hoc quod dictum D fuerat, creauit me, potuisse ad periculum blasphemiæ peruenire, adiecit: Ante omnes colles genuit me. Hoc sermone quod dixit, me, illud interpretata est ipsa sapientia quod dixerat, creauit me. Vnde & sequitur. Cùm parabat cœlum, simul cum illo eram: & [9] cùm segregabat sedem suam: quando super ventos fortes faciebat in summo nubes, & [10] cùm certos ponebat fontes sub cœlo, & cùm fortia faciebat fundamenta terræ, cum ipso eram cuncta componens, [11] ad quam gaudebat in faciem meam, cùm lætaretur orbe perfecto. Prou. 8.25. Prou. 8.27.

Et adiecit: Dicant nunc IVDICES obiectori huius sententiæ quam protulit ad hoc vt doceret Dei Filium non esse Filium, sed creaturam eius, dicat si eo ordine quo persecutus sum, textum integræ sententiæ percurri, & hoc quod dixerat ipsa sapientia, Dominus creauit me; [12] ipsa subiunxit, Genuit me: [13] & aut credat semper fuisse in Patre sapientiam, aut doceat sine sapientia fuisse Deum antequam condidisset eam. SERAPION dixit: Fateor & integrè vt est scriptum à Salomone

prosequutum,& ante omnes colles genuit me,propterea vtiliter subiunxisse, vt hoc quod dixit, Creauit me,genuit me,euidenter ostenderet. ARNOBIVS dixit: Nempe priori conflictu dixisse te recoles, cur incorporea me protulisse exempla, quare nunc initium viarum Dei per montes & colles, & fabricas visibiles docentem contentus es, nisi quod mysticum diuinæ scripturæ sensum in solam historiam videns, & initium viarum inquirens,vias ipsas non quæsisti,creatorem verò Deum esse non solùm literarum iudicio, verum etiam ipsius nostræ naturalis considerationis doceamus instinctu. Viæ autem Domini istæ sunt,prima fides,secunda spes,tertia charitas,quarta perseuerantia,quinta bonitas, sexta timor Domini, septima constantia, octaua patientia,nona lenitas, decima quies, vndecima pax, duodecima obedientia, tertiadecima longanimitas, quartadecima solitudo sancta, quintadecima contemptus ventris, decima sexta studium mentis, decima septima castitas, decima octaua benignitas, decima nona misericordia, vigesima iustitia, vigesima prima liberalitas, vigesima secunda studium scientiæ legis Dei, vigesima tertia amor optimarum rerum, vigesima quarta contemptus temporalis gloriæ, vigesima quinta affectio gloriæ sempiternæ. Hæ omnes viæ Dei sunt, in quibus ipse Pater quotidie deambulabat, sicut per Prophetam dicit: Viuo ego dicit Dominus, quia ego ambulabo in eis, & ero illorum Pater,& ipsi erunt mihi in filios & filias,dicit Dominus omnipotens. In his ergò omnibus vijs Domini prior creata est sapientia, quo qui sapientiam Dei prior habere cœpit, nec vnam de vijs istis incedere poterit. [14] Sunt ergò istæ viæ viginti quatuor, viginti quatuor seniorum numerum assignantes, qui libras singulas, & integerrimè noui & veteris testamenti in vnam libram duodecim Apostolorum assignant, vt tres istæ libræ per tria genera populorum offerantur Trinitatis auctori, id est,virginitatis,atque viduitatis coniugij. Totæ autem tres istæ libræ integerrimæ per vias suas ambulantes,vna fide,vna spe, vna charitate, vno consecratæ baptismate subsistunt:quæ penitus per vias istas ambulare non poterunt, nisi in ipso initio viarum Dominus creauerit in mentibus eorum sapientiam. Vnde Psalmista cùm diceret; Vias tuas Domine, notas fac mihi, quia sciebat non posse ambulare vias istas, nisi Dominus sapientiam creasset ei in corde,orat Deum dicens: Cor mundum crea in me Deus: quia in sordidam animam non intrat sapientia, nec habitare potest in corpore subdito peccatis.

(Margin, right: A … B … C. Margin, left: Leui 26.12. 2. Cor 6. — Apoc. 4.4. 5.8. — Psal. 24.4. — Psal. 50.12. — Sap 1.4.)

IVDICES dixerunt: Plusquam perfectè satisfecit Arnobius de testimonio sapientiæ, & quod in Deo semper fuerit, & quod creata in mentibus sit à Deo, qui vias cupiunt ambulare virtutum. Si quid est quod Serapion interroget, audiamus.

NOTAE.

1. Vt ostenderem Filium minorem Patre.] *Ex scriptis Athanasij, Hilarij, Epiphanij, Ambrosij, Augustini & Fulgentij aduersus Arianos manifestum est, illos non vno modo sanctissimæ Trinitatis vnitatem lacerasse, Filijque æternæ Diuinitati detraxisse. Aiebant enim, Patrem solum inuisibilem Deum, in natura Deitatis parem seu æqualem non habere, non semper fuisse Patrem, solum colendum & adorandum. De Filio verò inquiebant, eum non esse de substantia Patris genitum, sed ex non existentibus creatum; non natura, sed gratia tantum & adoptione Dei Filium, non semper fuisse cum Patre seu apud Patrem, non coæternum, aut coomnipotentem, & cæt. quarum hæreseon magna pars pendet ab his Serapionis hypothesibus;* Filius est creatura, Filius est Patre minor.

(Margin: Athan. in disp. Hil. lib. 11 de Trinitat. Epiph. cōtra hær. 69. Ambr. lib. de fide. Aug. contr. Maxim. & Felician.)

2. Nec tu minorem] *Lubens adijcerem,* tantùm, sed & &c.

3. Diuinæ potentiæ] *Quid si adderetur,* laudās ac proponens, peto à te, &c.

4. Omnis certè creatura] *Serapionem cogit ad has angustias, vt vel fateatur Patrem aliquandiu fuisse insipientem: vel admittat Filium non esse creatum, quod tamen omninò contendebat.*

5. Laudo creatorem] *Vetus codex,* creaturam.

6. Antequam fieret.] *Nimirum, nobis per externa opera manifestus.*

7. Ego sapientia] *Latina editio in tertia persona sic effert:* Dominus sapientia fundauit terram, stabiliuit cœlos prudentia. D

8. Producere curauit.] *Vetus codex,* creauit.

9. Cùm segregabat sedem suam] *In vulgatis Biblijs legimus,* τὸν ἐκεῖ θρόνον ἐπ' ἀνέμων, cùm secerneret sedem suam super ventos, & cùm validas faceret desuper nubes. *Verùm apud Cyprianum, vt habet hic Arnobius:* Et cùm secerneret suam sedem: cùm super ventos validas faceret desuper nubes. *Apud Hilarium eodem modo: Itaque vox* fortes, *referenda est ad* nubes, *non ad* ventos: *Græcè* ἰσχυρὰ νέφη. *Tertullianus:* Fortia nubila. *Pagninus:* quando firmabat cœlos desuper.

(Margin: Lib. 2. adu. Iudæos c. 61.)

10. Cùm certos, &c.] *Vetus codex,* cum certus: *Quoniam Græce est* ἀσφαλεῖς ἐτίθει πηγάς. *Cyprianus:* Et cū confirmatos ponebat fontes sub cœlo. *Tertull. aduers. Hermogenem:* Et cùm firmos ponebat fontes eius quæ sub cœlo est. *Hic ad verbum transfert verba LXX. Irenæi autem interpres verba Aquilæ &*

Theo-

A *Theodotionis, qui ἄβυσσον verterunt loco τῆς ὑπ' οὐρανόν.*

11. Ad quam gaudebat] *Vetus codex*, ad quem gaudebat in faciem meam. *Nam LXX. habent*, ἐγὼ ἤμην ᾗ προσέχαιρεν. *Irenæus:* Ego eram cui adgaudebar. Quotidie autem iocundabar in facie eius, in omni tempore, cum lætaretur. *Tertullianus aduers. Hermogenem:* Ego eram ad quam gaudebat: quotidie autem oblectabar in persona eius, quando oblectabatur cum perfecisset orbem. Li. 4. c. 37.

12. Ipsa subiunxit, Genuit me] *Hieronymus explicans illud Isaiæ;* Generationem eius quis enarrabit? *ait:* Istud de diuinitate Filij accipiendū est, quòd impossibile sit Diuinæ natiuitatis nosse mysteria. De qua ipse loquitur in Prouerbijs: Ante omnes colles generauit me. Isaia 53.

13. Et aut credat] *Sic correximus pro* credam, *quod erat in vet. cod.*

14. Sunt ergo viæ illæ] *Hanc allegoriam fateor mihi perobscuram: arbitrorque aliquot menda esse, quæ non nisi melioris codicis auxilio corrigi possunt.*

SERAPION dixit: Si prior Deus cor mundat, & sapientiam non creat; non habent culpam si in viis Dei nō ambulauerint. ARNOB. dixit: Saluus sit status disputationis nostræ: de Deo enim agere cœpimus Patre, & Filio, & Spiritu sancto, & assum-B ptum est ad hoc testimonium, vt ostenderes Dei Filium creaturam. Hactenus ostendimus sapientiam in Deo fuisse semper, iustumque est vt de Deitate & Trinitate nostra currat intentio: tamen transitoriè etiam hic damus responsum. Deus sicut personarum acceptor penitus non est, sic considerat mentes, & studia, & cogitationes filiorum Adæ, & nouit optimè quid debeat de thesauro suo proferre: & sicut exigit eius æquitas, sic donare. Et ideo, sicut dicit Apostolus: Non est personarum acceptio apud Deum; sic ipse dicit: Nunquid omnes Apostoli? Nunquid omnes Prophetæ? Sicut ergo certum geris, quod personarum acceptor non sit; sic certum gere, quod etiam distributor non sit iniustus: quicquid circa humanum genus fecerit, penitus nulla potest ratione reprehensibile inueniri. Sanè cor mundum creari in se Dauid fletibus & gemitibus postulauit. Imitare Dauid in pœnitendo, & in accipiendo particeps factus cordis mundi, & sapientiam in te creatorem Deum gratulaberis. Nunc autem ad testimonia à te posita reuertamur. Rom. 2. 11. Act. 10. 34. Ephes. 6. 9. Coloss. 3. 25. 1. Co. 12. 29. Ephes. 4. 11. Psal. 50. 12.

SERAPION dixit: Memoraui lapidem quem reprobauerunt ædificantes, eò quòd factus sit in caput anguli: hoc à Domino factum est mirabile in oculis nostris. Psal. 117. 22. Matt. 21. 42.

C ARNOBIVS dixit: Tria in hoc loco quærenda sunt: qui sunt ædificantes: quid ædificantes: & qui reprobantes lapidem. Aedificantes namque Iudæi super fundamentum Prophetarum, Dominum nostrum IESVM Christum de numero huius ædificationis non solùm reprobauerunt, verum & crucifixerunt. Hic ab incredulis reprobatus, sed à Deo in caput anguli factus est, vt duos conderet in semetipso: & fieret ex lege & Prophetis, quæ à Moyse cæperat perfecta fabrica in Christo, de quo noui Testamenti apices suum parietem habentes hoc angulari lapide vnam Ecclesiam ex vtrisque apicibus dedicaret ille, qui dixit Petro: Super hanc Petram ædificabo Ecclesiam meam, & portæ inferi non præualebunt ei. Act. 4. 11. Ephes. 2. 15. Matt. 16. 18.

SERAPION dixit: Dic nobis, quæ sint portæ inferi? ARNOBIVS dixit: Adhuc de petra dicenda est expositio, quæ dum finita fuerit, tunc de portis inferni respondebimus. SERAPION dixit: Vt breuiter de portis inferni dicas exigit integritas dictæ sententiæ. ARNOBIVS dixit: Portas inferni illas dicimus, quas principes huius mundi diuitijs & passionibus, impietatibus & criminibus in introitum perpe-D tuæ mortis posuerunt: per quas ingrediuntur idololatræ dæmonum templa, verum Deum non timentes, metuentes autem figmenta vanissima. Habent & alias portas, per quas ingrediuntur Synagogæ synedrium, Christum Dominum Deum denegantes. Habent & alias portas, per quas ingrediūtur ad doctrinam hæreticorum, & schismaticorum sectas. Habent & alias portas, per quas stupratores, adulteri, fornicatores, plagiatores, fures, blasphemi, omniumque rei criminum ingrediuntur. His principibus in aduentu Domini nostri IESV Christi clamatum est à Spiritu sancto, Tollite portas &c. Illi enim temporales non sunt, in quibus immortalitas ita regnat, vt portæ inferi non præualeant aduersus eam: per ipsas enim introiuit Rex gloriæ cum omnibus suis. Psal. 23. 7. 9.

Si inquiris, quis iste Rex gloriæ? Audies ipsum dicentem Spiritum sanctum, Dominus fortis & potens, Dominus potens in prælio. Sunt enim portæ iustitiæ in auribus hominum positæ, ad quas sermo fidei Catholicæ clamat dicens, Aperite mihi portas iustitiæ, & ingressus in eas confitebor Domino. Ipse autem sermo posteaquam introierit per aures in ciuitatem animæ, ostendit ei portam vitæ æternæ: & dicit. Hæc porta Domini, iusti intrabunt in eam. Angustum sanè introitum in isto Psal. 117. 19.

 mundo

mundo habere à Domino nosto IESV Christo ostenditur , sed per viam eius angustissimam & arctam ad latissimum vitæ æternæ introitum asseritur qui ambulat peruenire. A Siquidem ipsius ore Domini affirmatur hortantis atque dicentis: *Mat. 7.13* Intrare per angustam portam. Angusta enim porta est quæ ducit ad vitam, & pauci sunt qui intrant per eam. Lata enim & spatiosa via est quæ ducit ad mortem, & multi sunt qui intrant per eam. IVDICES dixerunt: Arnobius de portis inferni interrogatus, & infernorum nobis & cælorum aperuit: si alia sunt parata à Serapione, proferantur.

NOTAE.

1. Et sicut exigit] *Vetus codex*: & sic exigit.

2. Nulla potest ratione reprehensibile] *Vetus codex*, reprehensione.

3. Deum gratulaberis] *Vetus codex*, gratulaueris.

4. Hoc à Domino factum est mirabile] *Ex hoc loco apparet, quam verè scripserit Tertullianus, hæreticos esse captatores vocabulorum. Siquidem Ariani omnes locos tam veteris quam noui testamenti, quibus vel propriè, vel allegoricè Christus dicitur factus, venabantur, colligebant, vrgebãt importunissimè, vt inde illum creatum esse, & non consubstantialem Patri æterno aduersus fidem Catholicam concluderent. Huiusmodi sunt hi loci:* *Epiph. cont. hæres. 69.* Factus est in caput anguli Factus ex semine Dauid secundum carnem. Qui post me venit, ante me factus est. Tanto melior angelis effect⁹ *Ser. 2. cont. Arianos.* Fidelis est ei, qui fecit illum . Pontifex factus in æternum, & cæt. *Respondet verò magnus Athanasius, hæc referenda esse ad humanæ carnis assumptionem, qua verè creatus & factus est & homo, & frater, & minister, & Pontifex noster: non autem ad Deitatem, qua verè est conditor vniuersorum, quandoquidem* *Serm. 3. cont. Arian.* omnia per ipsum facta sunt. *Qui & rursum ait:* B Ioannes de Filio Theologicans, agnoscensque vocum discrimina, non dixit, In principio factus est, aut conditus est: sed, In principio erat Verbum, vt per geniti naturam hæc vox (erat) subaudiretur: id cauens, ne quis interuallum temporis intercessisse cogitaret, sed semper & æternaliter Filium existere crederet. *Inde tam in Nicæni concilij, quam Athanasij symbolo profiteri iubemur, Filium genitum esse, sed non factum, &c.*

Amb. l. 4. de fide cap. 5. *In Ioan.* *Ad illud porrò.* Ante me factus est, *respondent Ambrosius & Chrysostomus, id tantundem valere, atque mihi præfectus & antepositus est: quia inquit idem,* prior me erat quatenus Deus est. *Et illud,* Tanto melior angelis est&ctus, *Chrysostomi & Theophylacti sententia, idem est quod declaratus & patefactus.*

SERAPION dixit: Ad promissam expositionem te traham: ad locum vnde deuia- C uimus reuertamur. ARNOBIVS dixit: Dominicæ incarnationis exempla panduntur, quando lapis, quando mons, quando virga, quando angelus, quando homo, quando sacerdos, quando etiam testimonium; sed & multæ aliæ effigies, quæ sensus Catholicus per vias lucidas, & Spiritus sancti splendore radians, ambulans, orando potius, quàm discutiendo reperiat. Nam petram, per quam è periculo sitis positus Dei *1. pet. 10. 4.* populus in deserto liberatus est, Christum esse beatus Apostolus Paulus asseruit dicens: Patres nostri idem spirituale poculum biberunt. Bibebant de spirituali consequenti eos petra: petra autem erat Christus. Et in cantico Moysi dicitur: Fluxit eis *Deut. 32.13.* mel de petra, & oleum de solida petra. Et in psalmo octuagesimo: *Psal. 80.17.* De petra melle saturauit eos. *Psal. 77.6.* Item in Psalmo septuagesimo septimo: Eduxit aquam de petra, & deduxit *Psal. 26.5.* tanquam flumina aquas. Item in psalmo vigesimo sexto, Ecclesia de Christo dicit: *Psa. 39.3.* In petra exaltasti me . Et in trigesimo nono ipse dicit: Statuit supra petram pedes *Psal. 60.3.* meos: & in psalmo sexagesimo: In petra exaltasti me: *Psal. 113.8.* & in psalmo centesimo decimo tertio: Conuertit solidam petram in stagna aquarum, & rupem in fontes aquarum: D *Psa. 104.41.* & in psalmo centesimo quarto: Percussit petram, & fluxerunt aquæ. *Cant. 2.14.* Et in Cantico Salomonis Spiritus sanctus inuitans ad se, Ecclesiam dicit: Veni ad me proxima mea, *Isaia 50.7.* sponsa mea, formosa mea, & in velamento petræ continuatæ muro. Et in Esaia vox *Ezech. 3.9.* Filij Dei, Posui, ait, faciem meam petram firmissimam. Item in Ezechiele propheta *Mat. 7.24.* dicit Dominus: Super adamantem & petram firmaui faciem tuam. Et in Euangelio, *1. Co. 3.11.* Dominus sapientem virum fabricantem domum super petram dicit. Quam autem petram nisi illam, de qua dicit Apostolus: Fundamentum aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, IESVS Christus. Sunt & alia multa quæ memorare longũ est, quæ & doceant petram pro immutabilitate & pro constantissima voluntate Domini nostri IESV Christi, quam in carne sua exercuit, tentatus à Diabolo, traditus *Philip. 2.8.* à discipulo, fixus in patibulo, cibatus felle, potatus aceto, perforatus lancea, humiliatus vsque ad mortem, mortem autem crucis. Et cùm omnia hæc homo perfectus sustinuerit, nihil tamen de impatientia hominis imitatus, ostendit Deum per hominem hominibus præstitisse victoriam, sicut in prima Corinthiorum Epistola asserit *1. Cor. 15.57.* Apostolus dicens: Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum IESVM Christum.

SERA-

A SERAPION dixit: [2] Sollicitum reddit me explanatio tua, qua de incarnatione Domini nostri ita interpretari studes, vt hominem & non Deum memorare videris. Vnde quia octo effigies ad tropologiam Domini pertinentes, ex quibus vnam hanc, quam in petram memoraueras, euidentibus diuinorum voluminum testimonijs exsoluisti: his reliquis septem exemplis expletis, vna mihi explanatio Dominicæ incarnationis superit. Propter istam enim solam istum putamus inijsse conflictum. Vnde etiam te non puto effectum memorem quod inter initia hoc dixerim: iustum esse vt tecum agerem quasi vnus ex Arrianis, aut Eunomianis, aut Sabellianis, aut Macedonianis, & fauere salua fide mea, illorum assertionibus. Idcirco, vt dixi, tecum me inijsse conflictum, vt si inuenissem te in aliquem incurrisse errorem, non tecum hac definitione agerem, de qua tu à me, & ego à te dissentio. Nihil mihi nunc superest, nisi vt istas octo quas memorasti similitudines in Christo ita comptè & irreprehensibiliter expedias, vt integram Diuinitatem in Christo expedias, aperiens ne etiam hoc mihi afferas non totum quod extitit diuinum ostendas.
B Ostēde itaque nunc, [3] quare tantùm octo cōmemorasti, cùm sint aliæ multæ in Christo effigies, quæ dici poterant, vt ipse dixisti. ARNOBIVS dixit: Consideraui multa sacramentorum genera in isto numero contineri, primo quomodo in veteri testamento, cùm sit prima dies in qua dixit, Fiat lux: etiam in nouo ipsa meruit per resurrectionem Christi & prima effici & octaua. Nam sicut ipsa die aperti sunt cæli, vt funderetur manna, Dauid quoque octauus est filius qui per defensionem ouium ferarum interfector effectus est; & per defensionem populi, interfector gygantis. Primò cùm adhuc esset paruulus, à Deo omnipotente effectus est Christus. Sed & in Euangelio, ore Domini nostri IESV Christi octo beatitudines memoratæ sunt, cùm vtriq; essent & aliæ virtutes multæ, quæ meritum beatitudinis habere potuerint. Hoc itaq; exemplo visum est mihi vt salua multitudine similitudinum, has tantùm octo tropologias proferre in medium, certus quod ex his quæ prolatæ sunt, cæteræ quæ non sunt prolatæ, inquiri possint, & intelligi inuentæ, & oris ratione vtiliter explanari.
C

Genes. 1. 3. Exod. 16. 14. & 15. 1. Reg. 16. 11. 1. Reg. 17. 49. & 50. Matth. 5.

NOTAE.

1. Petrę continuatę muro] *Ita correximus R. P. Frontonis Ducai Societatis IESV perdocti Theologi & amici commonitione, pro eo quod vetus Codex habebat*, continui te muro.

2. Solicitum reddit] *Vetus Codex*, reddet.

3. Quare tantùm octo] *Epiphanius paucis hac plurima Christi cognomina colligit*. Christus vocatus est & ianua, & ostium, & via, & columna, & nubes, & petra, & agnus, & manna, & caper, & vitulus, & leo, & fons, & sapientia, & verbum, & filius, & angelus, & Christus, & salutator, & Dominus, & homo, & filius hominis, & lapis angularis, & sol, & propheta, & panis, & rex, & ædificator, & agricola, & pastor, & vitis, *& quacunque talia &c. qua contendit per tropologiam illi conuenire, sicut & vox creatura, quàm nimis peruicaciter ex Prouerbijs & Ecclesiastico vrgebant Ariani.*

Contra hæres. 69.

SERAPION dixit: Primò per occasionem obiectionum mearum lapidem exposuisti: cùm ergo subsequutus essem capitula Euāgelica, in quibus dicit Dominus, Pater maior me est, vnde alia protulisti. Vnde ne videaris ista exempla ideo attulisse, vt illa testimonia declinares, expositis his quæ protulisti, de illis mihi dabis responsū: & ita demum accedemus ad nostrum specialem conflictum. ARNOBIVS dixit: *Ioh. 14. 28.*
D Oportuerat nos de hoc solo sensu tractare, de quo verè dissentis, id est, de hoc quod non vis Catholicæ fidei vtiliter credere, in Christo Deo nostro duas esse veras perfectasque substantias: & sicut verum Dei Filium, ita verum hominem filium hominis confiteri. Sed quomodo te præuides iure & legibus rationabiliter superandum, ne te solum doleas victum, qui plurimorum in te hæreticorum sumpsisti personas, vt cum ciues tui te superatum increpauerint, tu dicas per nostram, imò non nostram, sed Christi victoriam à tali te superatum, [1] qui potuerit plurimorum in te hæreticorum prius acumina, per miram atque potentissimam fidei Catholicæ ianuam aperire. SERAPION dixit: Sapiens tunc vincit perfidiam, cùm eam de suis visceribus pellit: & qui vincit, bis victor est, qui & de assertione sua fidei coronam accipit, & de lucro hominum consequitur palmam. ARNOBIVS dixit: Hoc totum misericordiæ Dei applicandum est: nihil enim nostris nisibus possumus, sed totum de Dei gratia & misericordia quod quærimus, inuenimus. Aggrediar nunc reliquas septem quas proposui similitudinum formas: dehinc duas quæstiones, quas ex Euangelijs protulisti, ipso Domino dante, exponam. Tu tamen sagaci memoria easdem figuras

recolens, incipe sigillatim reuocare in medium, vt per singula doceam de sacris voluminibus me ista exemplaria protulisse. SERAPION dixit: Prius de petra te explicuisse satis constat: secundò quòd mons prædictus sit Dominus ex scripturis, vt ostendere te promisisti, ostende. A

ARNOBIVS dixit: In Exodo legimus: dixit autem Dominus ad Moysem. Hoc
Exod. 3. 11. tibi signum sit, quoniam ego te mittam vt eijcias populum meum ex AEgypto, & seruietis mihi in monte hoc. SERAPION dixit: De monte Sina hoc dictum est. ARNOB. dixit: Si historiam quæras solum, Synagogam ingredere: nos autem historiam ideo accipimus, vt quæ sunt intra historiam spiritaliter explicemus, sequentes Apostolum Paulum magistrum Ecclesiæ gentium à Domino attributum, qui (vt dixi) eo vsque sensus nostros prouocauit & corda, vt petra quæ pro certo petra
1. Cor. 10. 5. est, vnde aqua producta est, [2] Christum esse euidenter assereret dicens: Petra autem erat Christus. Ita & montem, in quo apparuit claritas Dei, in quo ignis illuminans, & non comburens, in quo Deus cum homine facie ad faciem loquens, in quo Maiestas
Exod. 33. 11 ipsa digito suo in duabus tabulis lapideis suæ legis voluntatem in decem præceptis scripsit: in quo Deuteronomij, id est, secundæ, vel iteratæ Legis scriptus est liber: montem vbi Deus homini notum fecit, quod in principio Deus fecisset cælum & terram, B
Gen. 1. 1. & omnia quæ in eis sunt, & multa alia sanctitatis indicia, quæ dicere longum esset:
Psal. 67. 16. & 17. de quo Psalmista dicit: Mons Dei, mons pinguis, mons in quo beneplacitum est Deo habitare in eo. Etenim Dominus habitabit in finem. Vt ostenderet de quo diceret
Psal. 14. 1. & 2. in Psalmo quarto decimo ait; Quis requiescet in monte sancto tuo? & adiecit: Qui ingreditur sine macula &c. Et quis alius sine macula, nisi solus Dominus IESVS Chri-
1. Pet. 2. 22. stus, qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius? Nam in vigesimo ter-
Psal. 23. 3. & 4. tio Psalmo, Quis (ait) ascendet in montem Domini? Et respōdit. Innocens manibus
Psal. 47. 1. &c. Et item Dauid canit: Magnus Dominus & laudabilis nimis, &c. Et subiungit:
Isai. 2. 2. Mons Sion latera aquilonis &c. Et vnde Esaias ait: In nouissimis diebus manifestus erit mons Domini, & venient ad eum omnes gentes. Dicit & in alio loco Dauid. Qui confidit in Domino, sicut mons Sion &c. Vnde & in alio Psalmo: Mons Sion, in quo
Psal. 124. 1. habitas in eo. Dicit & de ipso monte: Hunc quem acquisiuit dextera eius. Acquisiuit
Psal. 67. 17. Psal. 77. 54. hominem dextera eius perfectum, dextera Domini qui fecit virtutem: dextera enim
Psal. 117. 16. Patris ab operatione dicitur & probatur. Ipse enim inuisibilis Filius hanc virtutem C
Ioan. 14. 9. & 10. per omnipotentiam suam operatus est, vt per hominis assumptionem ita visibilis fieret, vt diceret: Qui me videt, videt & Patrem, quia ego in Patre, & Pater in me est. SERAP. dixit: Ergo Iudæi qui eū viderunt, viderunt & Patrem. ARNOBIVS respondit: Iudæi eum sic viderunt, sicut Spiritus sanctus ad Esaiam dicit: Vade, dic populo
Isaia. 6. 9. Act. 28. 26 huic, Videntes non videbitis, & audientes non intelligetis. Vnde & ipse Dominus ad eos dicit: Neque me nostis, neque Patrem meum. Suis autem discipulis: Beati oculi
Ioan. 8. 19. Matt. 13. 16 qui vident quæ vos videtis, & audiunt quæ vos auditis. Quapropter si videtur de monte datum esse responsum, commemorat loco tertio à me dictum exemplum.

NOTAE.

1. Qui potuerit] *Clarum est hanc sententiam mutilam esse & ex meliore codice resarciendam.*

2. Christum esse euidenter assereret] *Vetus codex,* asserere.

SERAPION dixit: Primò lapidem, secundò montem, tertiò turrem, in similitudine commemorasti. ARNOBIVS dixit: Bene commemoras, si & bene recipias D
Psal. 60. 4. veritatem. Ipse est enim, de quo in Psalmo sexagesimo canitur, quod sit turris forti-
Isaia 5. 2. tudinis à facie inimici. Hæc est turris, de qua dicit Spiritus sanctus per Esaiam: AEdificaui turrim in medio vineæ, quam plantaui. Vineam hanc ipse interpretatur Spiritus sanctus, dicens: Vinea enim Domini Sabaoth, domus Israelis est. Turrim verò, de
Psal. 74. 16. qua dicit se ædificasse in medio, vt scriptura sancta dicit, Filius est hominis, quem confirmauit sibi. De quo Salomon dicit: Sapientia ædificauit sibi domum. Ipse enim
Prou. 9. 1. qui est sapientia Patris, ædificauit sibi in vtero Virginis perfectum hominem IESVM,
Rom. 1. 4. qui prædestinatus est Filius Dei in virtute secundùm spiritum sanctificationis, non secundùm coniugium pollutionis. SERAPION dixit: Noli dicere coniugij pollutionem: nam coniugium pollutionem non habet, sed fornicatio pollutio nuncupanda est. ARNOB. dixit: Coniugium pollutionem habet, & crimen non habet: fornicatio autem & pollutionem habere probatur, & crimen. Sed permitte me pro-
Matt. 21. 33 bare turris indiculum. Ipse autem Dominus in Euangelio sic ait: Paterfamilias plantauit

A tauit vineam, & sepsit eam, & ędificauit in ea turrim, & locauit eam agricolis, qui missos ad se seruos à Patre familias plagis affligere non metuerunt: postremò ab ipso patre familias missum filium occiderunt. Hoc dicto, interrogantur à Domino. Cũ venerit Dominus vineæ, quid faciet colonis illis? Et respondentes Iudæi dixerunt: Malos malè perdet, & vineam suam alijs locabit agricolis. Et Dominus ad eos. Amen dico, inquit, vobis. Auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius.

SERAPION dixit: Quarto nunc loco quęrendus sermo Dominum per virgam præfiguratum ostendens, vt promissio tua suo ordine explicetur. ARNOBIVS dixit: Loquitur in Exodo ad Moysem Dominus: Ego stabo in cacumine collis, & virga hæc, quæ in manu tua est, in ipsa faciam omnia signa virtutum. Dicit & Dauid in spiritu: Virga æquitatis, virga regni tui. Virga tua & baculus tuus, &c. Et Dauid interpellat Dominum dicens: Memento congregationis tuæ, &c. Liberasti virgam hæreditatis tuæ. Item dicit: Virgam virtutis tuæ, &c. Euidentius autem de Domino dicitur: Exurget virga de radice Iesse, &c. Quæ omnia adimpleta sunt in eo, qui factus est ex semine Dauid secundùm carnem. SERAPION dixit: Serua disputationem carnis, de qua nobis erit verus apertusque Conflictus: nunc quæ proposita sunt à te, explicare stude exempla. Nam quarto loco virgam cur posueris iam dixisti: quinto nunc loco Angelum qua ratione dixeris, pande. Exod. 4. 17. Psal. 44. 7. Psal. 73. 2. Psal. 109. Isaia 11. 1. Rom. 1. 3.

B ARNOBIVS dixit: Audi ad Moysem loquentem Dominum: Ecce ego mitto Angelum meum ante te, ad custodiendum te in omni itinere tuo: obserua eum, & obaudi ei, nomen enim meum in eo est. Malachias autem dicit. Labia sacerdotis erunt in eo, quia Angelus Domini est. Vnde etiam de populo sanctorum omnium, qui in isto mundo causa nominis sancti afflicti probãtur & passi dicuntur: Iste pauper clamauit, & Dominus exaudiuit eum, id est, populũ sanctum, & ex omnibus angustijs eripiet eũ. Misit Angelum Dominus in circuitu timentium eũ, hoc est, timentiũ Dominum, & eripiet eos, eundem populum iustorum. Item Daniel Angelum cõmemorat de cœlo descendisse in mediũ flammarum, vt tres pueros de incendio liberaret, cũ Nabuchodonosor de eo dixisset: Quartus quẽ video, similis est Filio Dei: non est mendaciũ testimoniũ eius. Dauid quoq; in suo proprio Psalmo sic dicit de Deo: Ipse misit Angelũ suum, & tulit me de ouibus patris mei, inunxit me vnctione misericordiæ suæ. Exod. 23. 20. Malac. 2. 7. Psal. 33. 7. & 8. Dan. 3. 49. Psal. 77. 70.

SERAP. dixit: Propera ad sextum, & similitudinem hominis Filium Dei ante visum: quia sufficit de quinto quod dictum est. ARNOBIVS dixit: Legimus in libro C Iesu Naue, quod illo tempore cùm Hiericho continuum iniret prelium, vidit hominem stantem contra se, & gladius in manu eius: cumq; accessisset ad eum, dixit ei: Noster es, an aduersariorum? Qui respondens ait: Ego sum dux fortitudinis Dei. Item Esaias Propheta dicit: Clamabit populus ad Deum suum in angustijs suis, & mittet illis Dominus hominem qui liberet eos. Item dicit Daniel: Vidi in nubibus cœli venientem Filium hominis ad veterem dierum, & data est ei potestas regni. Item ipse Daniel ait: Stetit contra me quasi visio hominis, & vocauit Gabrielem Archangelũ, & dixit ei, vt doceret visionem quam videbam. Item ipse Daniel: Eleuaui, inquit, oculos meos & vidi, & ecce homo qui indutus erat bysso, & lumbi eius accincti erant auro. Item Ezechiel dicit: Vidi super thronum quasi figuram hominis. Item ipse: Vidi ascendentem desuper Cherubim, vocantem ad se hominem, qui indutus erat podere, qui cinctus erat super lumbos suos zona aurea. Iosue 5. 13. & 14. Isaia 19. 20. Dan. 7. 13. Dan. 8. 16. Dan. 10. 5. Ezech. 1. 26. Ezech. 10. 2.

SERAPION dixit: Ex abundanti testimonia de eo reddenda sũt, quod in dubium venit, nunc verò breuitati studens, perge ad septimum sacerdotij à te similitudi- D nem memoratam. ARNOB. dixit: In Regum libro primo ad Samuelem loquitur Deus dicens: Suscitabo mihi sacerdotem fidelem, qui omnia ex corde meo faciet. Et Dauid dicit: Iurauit Dominus Dauid, & non pœnitebit eum, &c. 1. Reg. 2. 35. Psal. 109. 4.

SERAPION dixit: Euidẽtia sunt ista duo testimonia à te prolata de septima similitudine, explica nunc octauam, quod testamẽtum Dei, Filius Dei possit intelligi. ARNOB. dixit: Liber Geneseos loquitur quod dixerit Dominus ad Noë, & ad filios eius. Ecce ego excito testamẽtum meum vobis, & semini vestro post vos, & omni animæ quę viuit vobiscum. Item post alia dicit Deus ad Noe, & ad filios eius: Memor ero testamenti mei quod est inter me & vos, & omnem animam viuam. Item vox Dei ad Noe, & ad filios eius dicit. Ponã arcum meũ in nubibus cœli, & recordabor testamenti mei, quod est inter me & vos. Item per Esaiã dicit Dominus: Testamentũ meũ erit cũ vita & pace, lex & veritas erit in ore eius, & iniquitas non inuenietur in labijs eius. In pace dirigens habitabit vobiscũ, & multos cõuertet ab iniquitate sua. Itẽ per Esaiã dicit Dominus: Ego Dominus vocaui te, & dedi te testamentũ gentium, aperire ocu- Genes. 9. 10. Genes. 9. 15. Malac. 2. 5. Isaia 42. 7.

los

Isaia 55.3. los cæcorum. Item per Esaiam Dominus dicit: Audite me & manducabitis bona, ambulate in vijs eius, & saluabitur anima vestra, & disponam vobis testamentum æternum. Item per Esaiam Dominus dicit: Faciam vobiscum pace, cum fide, & disponam vobis testamentum æternum: quæ omnia vnum Dei Filium præfigurant. Sunt etiam alia multa genera figurarum, quæ si exegerit ratio vt proferantur in medium, sanctarum scripturarum authoritate [4] assignabo. IVDICES dixerunt: Tam rationabili manifestatione, quàm legali authoritate ab Arnobio quæ sunt defensa, firmata sunt, ita vt Serapion, qui è diuerso est, nobis tacentibus, ita vniuersa esse vt ab eo defensa sunt, suo sit ore testatus. Et quomodo aurorescente die inchoatam altercationem vespertinum tempus inuenit, nocturnæ quietis transacto silentio, die nobis à Deo salubriter restituto, permissa nobis vtriusque partis confessio orietur. A

SERAPION dixit: Peto vt sermoni nostro in eo hodie finis occurrat, vt scire me faciat Arnobius, pro qua causa præfigurationes has Domini nostri in medium proferre voluerit. ARNOBIVS dixit: [5] Quomodo sunt quædam quæ inter istas præfigurationes, etiam ipsum, pro quo figuratæ sunt, Dei Filium æstiment computandum, cùm omnibus illis imago sit veritatis in isto homine, quem Virgo peperit ipsa sit veritas: & sicut verus Dei Filius Deus, sic verus filius hominis homo, non ita mixtus, vt vtriusque rei permutatio facta sit, sed in veritate Deitatis & omnipotentia sua permanens, inuisibilis Filius Dei societatem suam cum homine habens, & verum Deum Dei Filium nostræ liberationi exhibuisse credatur. Aliter enim Deus carneis oculis videri non potuit. Quicunque ergò negat Deum esse in Christo, id est, in homine, hic Antichristus est. Qui autem negat aliquid de his similitudinibus, potest aut reprehensibilis, aut fortè nec reprehensibilis inueniri. Negat enim petram, negat virgam, negat montem, & quicquid illud potest dici Christo posse competere. Virum autem perfectum, & perfectum Deum qui negauerit, ab æterna damnatione non potest liberari. [6] Similiter qui duos filios Dei ausus fuerit cogitare, vel credere vnum qui ante tempora ex Patre genitus est sine matre, & alium qui natus est de Spiritu sancto ex Maria Virgine, æterno anathemate ferietur. Nostræ autem, id est, Apostolicæ sedis B. Petri, quæ ab ipso Apostolo cœpit, [7] fidei confessio hæc est: Vnum Dei Filium ex duabus substantijs perfectis & integerrimis credentes, ex visibili & inuisibili, ex corporeo & incorporeo, ex comprehensibili & incomprehensibili, ex passibili & impassibili, ex mortali & immortali, & vero Deo & vero homine fateamur, dicentes & credentes Deum in Christo, & Christum IESVM in gloria Patris ita vnam Deitatem habere, sicut in duobus oculis vnus aspectus est, in duabus auribus vnus auditus, in geminis naribus vnus odoratus est: ita & in his duabus substantijs Dei & hominis vnus Filius est Dei. Sanè quomodo noui solicitum auditorem memorem esse me ad vnam Patris & Filij substantiam, in duobus oculis vnum aspectum, in duabusque auribus vnum auditum, & vnum memorasse in geminis naribus odoratum: nunc tibi, non vna substantia, sed vna in duabus substantijs [8] esse credenda persona, non videatur incongruum. Nisus enim sum ostendere hoc, vt sicut in tribus personis vnam credimus esse substantiam, ita in duabus substantijs Dei & hominis vnam Filij Dei credamus esse personam. B C

1. Ioa 2. 22 & 4. 3.

NOTAE. D

Dialogo. 1. Legimus in libro Iesu Naue] *Iustinus Martyr multis sæculis ante Arnobium ex hoc loco contendit, Filium Dei olim carnem sumpturum, sese conspiciendum Iosue obtulisse & apparuisse: præsertim quod hic eum adorârit, ille verò dixerit se ducem militiæ Domini. Clemens, Tertullianus, Eusebius, Nicephorus in eadem quoque fuerunt sententia.*

2. Vide in nubibus cœli] *Iustinus martyr hoc testimonio quoque nixus, sic Filium Dei hominem futurum probat:* Cùm Daniel tanquam Filium hominis dicit assumentem regnum æternum, nonne hoc ipsum subindicat? Nam cùm ait, quasi filium hominis, narrat natum & visum hominem, sed non ex humano semine, &c.

3. Item per Esaiam] *Sequentia Isaiæ testimonia citantur secundum editionem LXX. ideò in vulgata editione Latina eodem quidem sensu, sed non ijsdem verbis comperiuntur.*

4. Assignabo.] *Vetus codex,* assignam.

5. Quomodo sunt quædam] *Hic locus sua obscuritate designat aliqua deesse.*

6. Similiter qui duos filios] *Hæc fuit hæresis Nestorij dicentis, vt est apud Socratem, Euagrium, & Liberatum, duos esse Christos, Deum vnum, hominem alterum; duas videlicet naturas duas arbitratus est esse personas: cui se se constanter opposuerunt Eusebius Dorylæus, Ioannes Antiochenus, Cyrillus Alexandrinus, Celestinus, Leo, & Gelasius Romani Pontifices, Patresque Concilij Ephesini, & Chalcedonensis, vt posteà fusius dicetur.* Lib. 7 c. 37. Lib 1. ca. 2. in breuiar.

7. Fidei confessio hæc est] *Duas priores voces addidimus, aliàs nullus sensus apparebat.*

8. Esse credenda] *Ita etiam esse,* pro est, *reponendum iudicauimus.*

Explicit liber primus Arnobij.

ALTER-

A

ALTERCATIONIS ARNOBII ET SERAPIONIS LIBER SECVNDVS.

OSTERA die, inter initia diei, eorum repræsentato conuentu, residentibus Constantio & Ammonio, ARNOBIVS dixit: Si Serapioni aliqua supersunt de hesterno Conflictu, si voluntas est, pandat. SERAPION dixit: Vna quæstio Euangelica noscitur remansisse, illa scilicet, quàm Arius videtur [1] habere palmarem, cùm dicit: Me quid culpant dicentem, Pater maior me est, cùm ipse Filius de se- *Ioan.14.28.*
B ipso testetur dicens: Pater qui misit me, maior me est? ARNOBIVS dixit: In ea forma, in qua Filius Patris est sine matre, ipse & Pater vnum sunt: in ea verò forma, in qua Filius matris est sine Patre, Patre minor est. Naturam enim seruilem assumpsit, in quà non solùm Deo Patre minor esset; sed & matre tantum minor esset, quantum matris virginis annositas extitisset. SERAP. dixit: Nouum hodie mihi dedisti responsum, in quo matrem Domini, vt gentiles delirant, Mariam esse genitricem sine patre eius. Dic cuius Pater Deus genitor sine matre extiterit? ARNOBIVS dixit: Ergo heri non tota ventilatione verborum nostrorum atque sermonum hoc ventilatum est, vt Patrem genitorem Filij sui maiorem Filio non esse docerem? SERAP. dixit: Vtique humana narratione docuisti, quod authoritate Euangelica stare non præualet. ARNOBIVS dixit: Tamē humana rationabilitate firmatū est, nihil in Patre maius, nihil in Filio minus, nihil quod non æquale sit in Spiritu sancto reperiri. SERAPION dixit: Et si hoc ego denegem, tam Iudices, quàm omnes hi qui astant poterunt approbare.

ARNOBIVS dixit: Quid ergò superest? SERAPION dixit: Hoc quod rationis tuæ expositionem sacratissima Christi impugnat assertio, qua dicit, Pater maior me *Ioan.14.28.*
C est. ARNOB. dixit: Quicquid dicit Paulus Apostolus de Christo, putas verum dicit, an fallit? SERAPION dixit: Si Paulus fallit, quis verum dicit? ARNOBIVS dixit: Memor es dixisse eum de Domino IESV Christo, [2] Qui cùm esset in forma Dei, non *Philip.2.6.*
rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo. Dixit hoc Paulus, an non? SERAP. respondit: Dixit quidem, sed integram sententiam non protulisti. ARNOBIVS dixit: Ergo scis quia Apostoli sermo conscriptus est in Epistola. SERAPION dixit: Scio. ARNOBIVS dixit: Ipsum comma integræ sententiæ dic mihi quod dixi. SERAPION dixit: Dixisti: Qui cùm in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo. ARNOBIVS dixit: De quo hoc dixit? SERAPION dixit: De Filio. ARNOB. dixit: Et de quo hoc dicit, Esse se æqualem? SERAP. respondit: De Patre. ARNOBIVS dixit: Collige formam Dei, si potes. SERAP. respondit: Forma Dei est hoc, quod immensus est, & cœlos & terram replet, & transcendit mensura eius cœlos sursum, & terram, & maria, & abyssos deorsum. Sic quidem legitur in Prophetis, quod palma eius totius cœli mensura sit, & pugillo comprehendat omnē *Isai.40.12.*
terram, & omnes aquæ mensura manuum eius sunt. ARN. dixit: Oristui testimonium verum de Deo amplector, & prædico, & ita esse confiteor. Ergò si ita est, imò quia
D ita est: explicuisti sermone formam Dei hanc esse, quod sit immensus, & incomprehensibilis, inæstimabilis, inuisibilis. ita est, an non? SERAP. respondit: Ita est. ARN. dixit: Iam modò integram Apostoli sententiam proferam de Filio Dei. Qui cùm in forma Dei esset, hoc est, inuisibilis, incomprehensibilis, inæstimabilis, & esset æqualis, non minor: sed ea forma, & in ea æqualitate qua est Pater, exinaniuit semetipsum. SERAP. dixit: [3] Quomodo exinaniuit se? Nunquid vt cessaret esse Deus? ARNOBIVS dixit: Ne fortè hoc blasphemiæ scelus nostræ æstimationi subreperet, interpretatus est istum sermonem dicens, In quo exinaniuit seipsum, id est, quia cum esset *Philip.2.6.*
Dominus, formam serui accipiens in similitudinem hominum factus, & habitu repertus vt homo, humiliauit seipsum factus obediens vsque ad mortem, &c. Hic ergò qui est Filius Patris sine initio natus ex eo Patre, qui Paternitatis suæ initium non habet, hic dicit, Ego & Pater vnum sumus. Hic autem natus ex matre sine Patre carnali, *Ioan.10.30.*
hic dicit, Pater maior me est. *Ioan.14.28.*

SERAPION dixit: Ergò duo sunt Filij Dei, & vnus de Patre sine matre, & alius de

matre sine patre est. ARNOBIVS dixit: Puto te non esse immemorem ostendisse me quidem duos oculos, sed vnum aspectum: duas aures, sed vnum auditum: duas nares, sed vnum odoratum. SERAPION dixit: Duo ista quomodo vis in vnum esse? vt sicut Dealitas Patris & Filij & Spiritus sancti vna est substantia, ita & substantia Dei cum filio hominis vna sit substantia? ARNOBIVS dixit: Non est ita. Homo enim per Deum, qui eum assumpsit, factus est Deus: [5] non Deus per hominem, quem assumpsit, factus est homo. SERAPION dixit: At per hoc duo sunt filij Dei, cùm dicis, Deus, Deus est; & homo, homo est: Deus verus, verusque homo duo sunt. ARNOBIVS dixit: Duæ sunt substantiæ in vno Filio Dei. Hic enim vnus Filius Patris, qui fecit primum hominem de [5] limo terræ virginis. Cum timore Dei & interrogare te, & audire oportet. SERAPION dixit: Quare hoc dicis? ARNOBIVS dixit: Quia quasi plausibilem fuisse te existimas, cùm dicis, duos filios Dei esse, vnum de Patre sine matre, & alium de matre sine Patre. Cum ego tibi dixerim: Deum per omnipotentiam suam formam serui assumpsisse in vtero Virginis, & cum eo sumpsisse temporalem originem. Non habet hunc Filium Dei, qui penitus temporalem non habet. SERAP. dixit: Tu dixisti alterum Virginis Filium præter Christum. ARNOBIVS dixit: Non dixi alterum Virginis Filium præter Christum: sed dixi; Hic qui de limo terræ virginis primum hominem fecit, ipse in vtero Virginis B sanctæ hominem, in quo ipse habitaret, sua incomprehensibili omnipotentia fabricauit, secundum quod legimus: *Sapientia ædificauit sibi domum*. SERAPION dixit: Quis est, qui fabricauit sibi in vtero Virginis hominem? ARNOBIVS dixit: Filius Dei Patris inuisibilis fabricauit sibi hominem, in quo quasi in domo incomparabili manens, ipse fieret visibilis sanctis. SERAPION dixit: Ergò visibilis factus est? ARNOBIVS dixit: Non dixi, [6] visibilis factus est tantùm: sed dixi, visibilis factus sanctis, hoc est credentibus, vt per fidem videretur, non per speciem, secũdum hoc quod legimus. Vidimus eum, & non habebat speciem. Carnis enim aspectus ita incredulis patuit, vt expoliatus vestimentis, totus per singula membra corporis videretur ab his, qui eum expoliauerunt, & irriserunt, & flagellauerunt, & in crucis patibulo eum posuerunt: sed quia fidei oculos non habebant, hominem purum, non illum qui in ipso erat homine videre potuerunt.

Sap. 9. 1. *2 Cor. 5 7.* *Isaie 53. 2.* *Matth. 27.* *Ioan. 19.*

SERAPION dixit: Quasi anguis lubricus, quò plus constringeris, plus de stringentibus pugnis euadis. Hominem vis esse Filium Dei, an Deum? ARNO. dixit: Verum Deum & verum hominem. SERAP. dixit: Ergò, vt dixi, duo filij Dei sunt, vnus carnalis, & alius spiritualis. ARNOBIVS dixit: Cum timore Dei loquere, blasphemum est enim duos Filios Dei dicere. SERAP. dixit: Ergò tu blasphemas, qui duos Filios Dei dicis. ARNOB. dixit: Et tu blasphemas, & mihi calumniam blasphemantis impingis. Ego enim dico, vnum Dei Filium, [7] quasi ignem, in massam auri candẽtis. Nihil in eo vides nisi ignem dum ignitum fuerit, & simul aurum purum putaueris, manus ipsa tangendo flammatur. Ita & dum in isto homine miseris manum infidelitatis tuæ, vt solum hominem æstimes, incendio æterno consumeris. Item si aurum negaueris, ignem verò qui in eo venit vt esset visibilis, cùm sit inuisibilis, denegaueris. Nunc interrogo te, responde mihi; Cur non dimittis manum ad candentem massam auri? SERAPION dixit: Quoniam manus, quæ eam contigerit, ardescit. C

ARNOBIVS dixit: Iste ignis visibilis est, an inuisibilis? SERAP. dixit: Visibilis. ARNOBIVS dixit: Vnde probas visibilem esse ignem? Per seipsum, an per alteram materiam? SERAP. respondit: Per alteram. ARNOBIVS dixit: Ergo non est visibilis ignis. SERAP. respondit: Quomodo non est visibilis ignis, qui videtur & tangitur? ARNOBIVS dixit: Non videtur, nec tangitur, nec calefaciet, nec comburet per suam substantiam, si non fuerit alteri cuicunque commixtus. SERAP. dixit: Ergo ignis per se nihil est. ARNOBIVS dixit: Non solùm non dico, nihil est: sed dico, magna vis, fortissimaque substantia: sed tamen nisi mixtus alteri fuerit substantiæ, inuisibilis & incorporeus perseuerat. SERAP. dixit: Ergò ignis Deus est. ARNOBIVS dixit: Hoc tibi dixi, quia erras. Nunquid totum quod inuisibile nobis & incorporeum est, hoc etiam Deo & inuisibile & incorporeum est? SERAPION dixit: Ergo Deo visibilis est ignis & corporeus. ARNOBIVS dixit: Omnia quæcunque inuisibilia & incorporea sunt, Deo soli secundum hoc quod ab eo creata sunt, visibilia & corporea sunt. SERAPION dixit: [8] Ergò animæ, & spiritus, & angeli corporei sunt. ARNOBIVS dixit: Nolo me per anfractus tuos à Deo tollas; & ad angelos, & ad animas, & spiritus trahas. Tamen ne putes me su- D

A

A me fugere interrogationem tuam, audi. Quicquid mensuram habet, corpus est; non humanis, sed Diuinis oculis parens: Immensus autem & incorporeus Deus solus est: (Ioan 4.) Omnes enim Angeli à Deo facti initiũ habent: & quæ initium habent, & vltimũ habent, nô nostris oculis seruiens, sicut sol, & luna, & stellæ, sed solis Diuinis oculis patescit. SERAP. dixit: [9] Ergo & anima hominis corporea est. ARNO. dixit: Quicquid tangit & tangitur, & in loco aliquo continetur, corpus esse non dubiũ est. Cùm ergo & intrare animã corpus, & habitare in corpore, & exire è corpore doceatur, quomodo non corporea esse, dignoscitur? Sed interim, si de hac re longiorem vis disputationem fieri, tibi etiam alio tempore proponere licebit. Nunc verò aienti mihi ignem incorporeum esse, sicut animam & spiritum, nobis dico ignem incorporeũ esse. Asserenti mihi, si qua præuales ratione, obsiste. SERAP. dixit: Nouam rem audio. Quotidie inter manus nos ignem habere video: sed noua stropha verborum ignem mihi vult inuisibilem comprobare. IVDICES dixerunt: Nos Arnobium audiuimus non ita dicentem ignem inuisibilem, vt negare videatur esse visibilem per alteram speciem cuicunque fuerit mixtus, siue ligno, siue ferro, aut æramento, aut argento, aut auro: sed cur hoc dicat, inquire.

NOTAE.

1. Habere palmarem] Aliquot Arij Epistolas, & librum, quem Thaleiam appellauit, citant Athanasius ac Epiphanius: sed verba subiecta ibidem non leguntur. Constat nihilominus eum hunc præsertim locum vsisse aduersus Filij consubstantialem æqualitatem, ex eo quod Patres magno studio ad eum respondent. Eo namque respiciens Athanasius scripsit in symbolo suo: Aequalis Patri secundum Diuinitatem, minor Patre secundum humanitatem. (Cap. 1. & 4.) Et Faustinus presbyter libro suo ad Flacillam, seu Placillam Augustam, de fide contra Arianos, ait: Hoc à Filio dictum est, de officio ministrantis, non de Deitate. Et rursum: Quod dixit, Pater maior me est; non impugnat æqualitatis Maiestatem, sed sacramentum susceptæ humilitatis designat. Et Augustinus in Enchiridio scribit: (Cap. 31.) C Filius in quantum Deus est, ipse & Pater vnum sunt; in quantum autem homo est, Pater maior est illo.

2. Qui cùm esset in forma Dei.] Et hoc testimonio Patres tam Græci quàm Latini magna consensione atque constantia confirmant Filium Patri omninò æqualem & consubstantialem esse. Vnius tantùm Athanasij ad Arium verba subijcio. Quid coruscum Pauli Apostoli eloquium renuis dicentis de Filio, Dum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo? &c.

3. Quomodo exinaniuit se?] Hanc Gregorij Nisseni etiam à Cyrillo laudatam explicationem hoc loco præterire non potui: (In Apologetico.) Qui rex regnantium, & Dominus dominantium erat, serui forma induitur, & subditur potestatem gerentibus. Dominus creaturæ D in speluncam diuertit. Qui vniuersum palmo concludit, non inuenit locum in diuersorio; sed in præsepio reclinatur. Mundus & immaculatus humanæ naturæ suscipit sordes: & omni paupertate nostra perfunctus, vsque ad mortis finem peruenit, &c.

4. Non Deus per hominem quem assumpsit factus est homo.] Sanè intelligendus hic locus. Nimirum sic: Deus assumptione non est factus humanum suppositum, seu persona humana, sicut homo assumptus est in supposito vel persona diuina: quandoquidem suppositi aut personæ ratio in Christo tantum Dei est, non hominis.

5. De limo terræ virginis.] Istud sic explicatur apud Tertullianum: (Lib. de carne Christi.) Virgo adhuc erat terra, nondum opere compressa, nondum sementi subacta: ex ea hominem factum accepimus à Deo in animam viuam. Igitur si primus Adam ita traditur; meritò sequens vel nouissimus Adam de terra; id est, carne nondum generationi resignata in spiritum viuificantem à Deo est prolatus.

6. Visibilis factus est tantùm] Vetus codex, pro tantùm, habet tacui: itaque scribendum fuit tantùm, aut addendum, & tacui.

7. Quasi ignem in massam auri candentis.] Damascenus libro de duabus voluntatibus, & operationibus in Christo, & in lib. de fide orthodoxa, pari similitudine suadet in Christo verè duas esse substantias, vnicã verò hypostasis.

8. Ergo animæ] Vetus est disputatio: An Angeli verè corporei sint, an verò substãtia ita spiritales, vt omnino expertes sint materiæ. Plato imprimis & Platonici omnes tã prophani quàm sacri affirmantẽ partem amplexi sunt, vt patet ex Apuleio, Iamblicho, Porphyrio, & alijs: item ex Origine, Augustino, & cæt. Tametsi hic, & alijs in locis videatur dubitare. (Aug. li. 8. de ciu. cap. 14. 15. 16. Li. 2. Peria. Ench. ca. 59. & lib. 21. de ciu. cap. 10.) Addo & Ioannẽ Thessalonicensem id quoque affirmantẽ, actione quinta septimi concilij generalis, quod est secundum Nicenũ. Tertullianus etiam scripsit, Angelos esse corporis alicuius: (Lib. de carne Christi. Collat. 7.) & Ioannes Cassianus, habere corpus quo subsistunt. Nec prætereundum est Iustinum martyrem, Athenagoram, Irenæum, ex Latinis verò Tertullianum, Lactantium, addo etiam Augustinum, ex capite sexto Geneseos, vbi scriptum est, Filios Dei accepisse in vxores filias hominum; ex eisq; Gigantes genuisse, aliquando opinatos esse; Angelos tanquã corporeos id effecisse: quod tamen de filijs Seth longè melius Athanasius, Nazianzenus, Hieronymus, Chrysostomus, & alij interpretandum censuerunt. Constat etiam Apostolum de malis angelis loquentem, negare illos componi ex carne & sanguine: (Ephes. 6. Luc. 24. Matt. 8.) & omnes passim in Scripturis appellari spiritus; qui carnẽ & ossa non habent. Ergo cũ hic ab Arnobio, aut alibi à Patribus dicuntur corporei, id propriè; & absolutè non est definitum: sed sola ad Diuinam puritatem & simplicitatem facta comparatione, vt hoc loco aperte indicatur, cum solum Deum esse incorporeum dicit.

9. Ergo & anima hominis corporea est.] Scholastici paucis & acutis hanc difficultatem expediũt, dicentes, eam corpoream esse assumptione & informatione; non autem natura, propriaue ratione. Item, quod quorundã animæ, vt Mosis, Eliæ, Oniæ, Ieremiæ, in quibuscunq; corporibus aliquando apparuerunt. Sed hic Arnobius asserit, non dubium esse quin corporea sit. Insuper, Tertullianus li. de anima, totus in eo est, vt probet

eam corpore constare. Ac certè omnes qui eam ex traduce parentum educi putauerunt, hi autem plurimi & grauissimi fuerunt, eadem opera ex materia & corporum substantia compactam esse non obscurè sunt professi. Verum, cùm passim in sacris literis appelletur spiritus, pro vt etiam spiritus opponitur corpori, spiritus autem carnem & ossa non habeat: deinde sanctissimi Patres Ambrosius lib. de Noe & arca, c. 25. Hieronymus epist. ad Augustinum, idem Augustinus epist 28. & 157. deniq; Gregorius Magnus lib. 21. Moralium, cap. 2. eadem constanter credant & doceant esse incorpoream: Ecclesia deniq; definitionibus eadem statuatur esse spiritualis & incorporea; nefarium puto aliter credere aut docere. Itaq; cùm Arnobius vel alij eam vocāt corpoream, id non simpliciter ac propriè intelligendum est: sed æquiuocè, ac comparatione quadam facta cum ineffabili atque incomparabili simplicitate Dei nostri. A

Math. 7. Luc. 23. Rom. 8. Luc. 24. — Sext. Synod. Act. 11 & 13 Concil. Later. c. Firmiter.

ARNOBIVS dixit: Gratias prudentissimis Cognitoribus refero, qui sensum verborum meorum eo quo est à me dictum per ordinem ostendentes, quasi lucem in tenebris effulserunt. Dic ergo Serapion, quod verum est: Hanc ignis substantiam nūquid sine ligno, aut quocunq; metallo videre potes, aut contingere præuales? SERAP. dixit: Cùm de Dei Filio loquimur, ad imaginem me & metalla trahis. ARNOB. dixit: Non audisti Apostolū dicentem de Deo, quomodo inuisibilia eius, per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoq; virtus eius & Diuinitas? (Rom. 1, 20.) Ergo si tu vestigas, siue vt tu de me dixisti, tortuosus anguis stringente mihi te conaris euadere, medijs iustissimis Cognitoribus penitus non euadis. B Dic ergo, cùm ignem in ligno, aut quocumque metallo videris, vnam in eo substātiam, an duas attendis? SERAP. dixit: Vnam. ARNOB. dixit: Non est ergo ibi nec lignum, nec ferrum, nec vllius prorsus materiæ genus, per quod virtus eius & inuisibilitas agnoscatur. SERAP. dixit: Est quidem per quam cognoscatur virtus & inuisibilitas, tamen ignis sola patet esse substantia. ARNOB. dixit: Ista ignis sola substantia in aere cognoscitur intra thermarum calorem, sed ni lignis admixtus intra fornacem, excitauerit flammas, nec teporem exhibet thermis, nec calorem. SERAP. dixit: Benefacis docere homines quod nullus ignorat. ARNOB. dixit: Si tecum Hebraico loqui sermone poteram, nunquid non superfluus, an consideratus arguerer? SERAPION dixit: Ita est. ARNOBIVS dixit: Ita si tecum loquar quod omnes ignorant, & non tecum hoc loquar quod nullus ignorat, vincere te qua ratione potero? Dic ergo, ignem cernis, duas substantias an vnam? SERAP. dixit: Vnam video ignis scilicet. C ARNOB. dixit: Obsecro Iudices, iam dare sententiā, & vter nostrum quod fallat ostēdat. IVDICES dixerunt: Sine causa reprobauit interrogationem tuam: & cur timeat Serapion duas substantias dicere in Igne dū cernitur, ignoramus. Vnde quia subterfugit, nos non solum Iudices, sed & testes te habere confidens, perge quò tua tendit oratio.

ARNOBIVS dixit: Ignis iste inuisibilis aliquam aliam materiam ingressus, visibilis per istam efficitur, habens in se vnum quod exurit, alterum quod illuminat: ita Filius de sinu Patris egressus, Virginea integritas ita illum suscepit, vt potest massa auri ignem suscipere: & ex ipsa massa produxit hominem perfectum ex semine David secundum carnem, (Rom. 1, 3.) in quo toto quasi aureo metallo ipse ignis incomprehensibilis, comprehensibilis fieret; impassibilis, passibilis fieret; impalpabilis, palpabilis fieret; vt dixi, prius vnum quod exurit incredulos, aliud quod omnes credentes illustrat. Itaq; per duas istas substantias, auri, quod corpus est; & ignis, quod corpus non est; vna persona, quam cernimus aut ferri, aut æris, aut argenti, aut auri, vna subsistit species, habens duas substantias auri veri, & ignis veri. IVDICES dixerunt: Vt quid declinat Serapion tam euidentissimæ rationi responsum dare, nescimus: vnde, vt diximus, perge quò tua tendit oratio. D

ARNOB. dixit: Calumniam, quam in me ingessit confirmare dum studet, fecit tē consultam homo sapiens, vt taceret; ne suo se ore confurando conuinceret. Dixit enim me, quod Deum duos filios habere per visibilem & inuisibilem substantiam credendo assererem: cùm vnum Dei Filium in duabus substantijs credam: sicut vnum auri metallum, cùm ignitum fuerit in duabus substantijs probabiliter asseram. Inuisibilis enim Filius Dei visibili filio hominis mixtus vnum Filium Dei fecit, vt in ipso esset visibilis, sicut ignis, qui inuisibilis fuit, in massa auri aut cuiuscunq; metalli factus visibilis, non amisit quomodo solus ignis sine materia alterius rei, quæ illū visibilem & sensibilem faciat, nec videri potest ab oculis, nec à corporibus omnino sentiri. SERAP. dixit: Intelligo te ad hoc peruenire, vt dicas Filium Dei deseruisse filium hominis, nec simul crucifixum in ligno. ARNOB. dixit: Ego hoc nunquam nec corde concepi, nec ore protuli: quinimò cum Propheta dico, quod non solū non deseruit eum in cruce positum: verùm etiam non eum dereliquit euntem in infernum, & non dedit sanctum suum videre corruptionem. SERAP. dixit: Ex quo tempore Dealitas in hominem quem assumpsit, aduenit? ARNOB. dixit: Ex qua hora

Gabriel

A Gabriel angelus verbum eiecit, & illa credendo concepit. SERAPION dixit: Ergo simul conceptus est. ARNOB. dixit: Dum conciperetur verbo homo in vtero, qui eũ fabricauerat, & adhuc fabricabat, vt in eo maneret, & ibi erat is qui initium nunquã habuit, in eo qui initium essentiæ suæ in vtero Virginis assumebat. SERAP. dixit. Ergo Deus & patrem & matrem habet. ARNOBIVS dixit: Patrem habet Filius Dei, qui eum genuit ante tempora sine matre: & matrem habet Virginem, quæ illum concepit & peperit sine homine patre. SERAPION dixit: Ergo mater Dei est. ARNOB. dixit: Mater Christi & Dei. SERAPION. dixit: Quid est Christi & Dei? ARNOB. dixit: Dei, qui cum initium non haberet; tamen nascendo initium assumpsit cum Christo. Christus enim sine Deo similis est Christis alijs, qui ante eum fuerunt. Christus autẽ Deus noster similem per naturam penitus non habet; præter ipsum enim nullus est Christus & Deus. SERA. dixit: Quid ergo in partu Mariæ natum credis? ARNO. dixit: Hominẽ, qui nunquã fuit, cũ Deo qui semper fuit. SERA. respondit. Maria ergo mater hominis, & non Dei est. ARNOB dixit: per hominem de Spiritu sancto conceptũ

B & natum meruit etiam eius mater fieri, qui ita fuit semper, vt & non fuerit tempus, quando non fuit. SERAP. dixit: Ergo Nestorij sectam sequeris. ARNOB. dixit: Nestorius & θεοτόκον negauit, quã & χριστοτόκον credo. SERAP. respondit: Si illum creauit ex se, qui ante non fuit, illum sine dubio non creauit qui semper fuit. ARNO. dixit: Si ad rationes humanas vadis, & fidem tecum non ducas: vadis, vacuus redis, & sẽper vacuus permanebis. SER. dixit: Si scis quia non possum & ego tecum iniuriosè loqui, loquere iniuriosè. ARNO. dixit: Iniuria esset, si non vt vides, causa exigeret vt hoc tibi dicerẽ. SERAP. dixit: Quæ causa hoc exigit sciamus. ARNOB. dixit: Quomodo totum quod circa Mariam gestum est rationem hanc habet primam, vt credas: si verò rationẽ habeas, & fidẽ non habeas, vacua erit ratio tua. SER. dixit: Aut ratio, ratio: aut fides, fides erit. ARNO. dixit: Et quæ ratio poterit me docere, quod Virgo concepit, Virgo peperit, Virgo post partum permansit? ARNOBIVS dixit: Hæc ratio est Deus omnipotẽs. SERAP. dixit, Ego tecum de puella ago. ARNOB. dixit: Ego tecum de omnipotente ago. Dicas mihi. Qui fecit cælum & terram, & omnia quæ in eis sunt, Omnipotens ipse est, an non omnipotens? SERAP. dixit. Semper aliud proponis, vt aliud tibi agere

C liceat, & non ad interrogata respondeas. ARNOB. dixit. Ego interrogationi tuæ studens respondere, interrogo te; Dic mihi, Deus est omnipotens, an non? SERAP. dixit. Qui hoc negat, nihil illo stultius est: Scriptum est: Dixit insipiens in corde suo, Nõ est Deus. ARNOB. dixit. Filius ergo Dei per omnipotentiam suam hoc facere voluit, vt efficeretur filius hominis. SERAP. dixit. Cuius hominis? ARNOB. dixit. Mariç. SERAP. dixit. Ergo hoc voluit quasi putatiuẽ, & non veraciter. ARNOB. dixit, In Deo nihil putatitium, nihil fantasticum, nihil mẽdacij existit. SERA. dixit. Vnũ è duobus stare non potest, quia Maria aut θεοτόκος erit eadem genitrix; aut χριστοτόκος eadem genitrix Christi. ARNOB. dixit. Et θεοτόκος est, & χριστοτόκος. SERAP. dixit? Ergo duorum est mater filiorum. ARNO. dixit. Vnius filij mater est. SER. dixit. Qua ratione hoc poteris docere, cũ Filius Dei, Dei Filius sit; qui ex Deo Patre ante sęcula est genitus Deus: & iste nunc ex tempore sit genitus filius hominis? ARNOB. dixit: Filius Dei omnipotens omnipotentis Patris per omnipotentiam suam hoc voluit, vt vnus cum eo fieret Filius Dei iste filius hominis. SERA. dixit. Ergo mixta est Diuinitas & humanitas. Psal. 13. 1

D ARNO. dixit: Quid est hoc quod vis dicere, Mixta est? SERAP. dixit: Deum hominem, qui mixtum carnis & Verbi vnũ corpus effecit. ARN. dixit: Blasphemũ est ita credere, vt quasi conflantib. opere duas naturas in vnam credamus redactã esse substãtiã. Euidens est enim vtriusq; partis corruptio: nã qui capax, non capabilis; penetrans, nõ penetrabilis est; implens, non implebilis est; qui vbiq; diffusus, & vbique totus est simul per omnipotentiã, ita se naturæ infudit humanæ, vt caro perficeretur in Verbo, non Verbũ in carne perficeretur. Non enim dicit Euangelista, Verbum cum carne natum est, sed Verbũ caro factum est, & homo nasci non iudicauit indignũ. SERAP. dixit. Ioan. 1. 14. Si Verbum caro factum est, Verbũ esse cessauit. ARN. dixit: Nõ homo perfectus in virginali vtero cõceptus est & natus? SER. dixit. Homo ergo cũ Deo natus est. ARNOB. dixit. Si piè hoc diceres, finita erat contentio, nunc autem quã impiè dicas hinc detegeris. Dicis enim, Homo cum Deo natus est; vt videatur nunc ipsa Diuinitas Filii Dei sumpsisse initiũ. Dico aũt & ego. Ita homo cũ Deo natus est, vt Deus qui semper est & sine initio, volũtate sua qua potest omnia quæ vult facere in cælo & in terra, in mari & in abyssis, hoc illi placuit vt salua & integra Deitate sua fieret filius hominis.

Dic mihi Serapion, potuit hoc facere, & noluit: an voluit, & non potuit? Inuisibilis

huic homini, quem assumpsit, vt vnum illum secum esset, salua sua substantia Diui- A
na, salua eius substantia humana fieret? Si voluit, & nō potuit, cesset esse omnipotēs,
qui suam implere non potuit voluntatem. SERA. dixit: Hanc reuerentiam Deo da-
re debemus, vt seorsum quæ Dei sunt, soli Deo demus: & seorsum quæ sunt hominis,
soli homini reputemus. ARNOB. dixit: Impia est ista credulitas,[10] quæ quartā admit-
tit in Diuina Trinitate personā. Duo enim Christi duo erūt filij: aut certè vnus Chri-
stus erit, non tamen Filius Dei. Et vbi est quod Symbolo vniuersalis Ecclesię nos cre-
dere confitemur, Christum IESVM Filium eius vnicum Dominū nostrum, qui na-
tus est de Spiritu sancto ex Maria virgine? Qui sicut ante sæcula natus est ex Patre,
nobis ex Maria Virgine semper confitemur, totum accipiendo quod Dei est, ho-
mo, totum suscipiendo Deus quod est hominis, aliud quàm Deus esse non pos-
set. Pars enim vna omnipotentia plena partem illam in se suscipiens, quę omnipo-
tentiam non habebat, tanta in illa se suauitate infudit, vt salua vtriusque partis sub- B
stantia, vnus nobis Dei Filius nasceretur ex Virgine. SERAP. dixit:[11] Facta est ergo hu-
manæ substantiæ transmigratio in Deum. ARNOB. dixit: Non vis dicere, Humanæ
substantiæ corruptio? Istam enim transmigrationē substantiæ si tibi concessero, cor-
ruptionem probabis: & videbitur Deus per infusionem suam à statu suo quasi inclu-
sum exclusisse substantiam. SERAP. dixit: Non tibi inclusum per quam humillimā
suam substantiam à statu suo exclusit, vt homo reuerteretur in Deum, non Deus
verteretur in hominem? ARNOBIVS dixit: Non solum à statu suo non est ex-
clusa humana substantia, sed in statu suo magis est roborata. Nam sicut status virgi-
nitatis Mariæ, homine concepto, & parto, non est ex sua integritate deiectus, sed ma-
gis est integrior factus: ita status humanæ substantiæ in infusione Diuina, ita in quā,
est fortior factus, vt quicquid per præuaricationem Adæ fragilitatis incurrerat, per
assumptionem Dei penitus non haberet, & firmius suæ integritate substantiæ possi-
deret, quàm ipse Adam ante suam præuaricationem possedit.

NOTAE.

1. Qui sensum verborum meorum] *Vetus codex paulò aliter, nimirum,* qui sensum meum, eo quo est à me dictum, ordinem ostendentes, quasi lux in tenebris effulserunt.

2. Sed ni lignis admixtus] *In veteri cod. erat:* sed in lignis.

3. Filio hominis mixtus] *Mixtionis voce nullam substantiarum confusionem inducit, quod est Eutychetis commentū: sed perfectā hominis cum Verbo vnionem, & proprietatum ex ea promanantem communicationem duntaxat intelligit. Illā etenim hoc nomine explicare nihil addubitarunt Irenaus, Tertull. Cyprian. August. Vigilius, vt ad cap. 21. lib. 3. Irenæi patefecimus.*

4. Similis est Christis alijs] *Prophetas, Sacerdotes, & Reges Hebræorum intelligit, qui in sacris literis passim appellantur Christi, tum quod ad publicū munus capessendum inuncti essent, tum quod maximum illum futurum CHRISTVM nostrum adumbrarent: qui eis vel in hoc præsertim excelluit, q. Deus omnipotens sit.*

Lib. 7. hist. cap. 32 & 34. Lib. 1. cap. 2.

5. Θεοτόκον negauit] *Socrates ac Euagrius testantur quendam Anastasium Ecclesiæ Constantinopolitanæ sub Nestorio Episcopo presbyterum, hanc primam hæresim euulgasse, Nemo Mariam Deiparā vocet. Fuit enim homo Maria, ex homine autem Deum nasci est impossibile. Cùm hanc, vt impiam & blasphemā opinionem coargueret Leo magnus Rom. Ecclesiæ Pontifex, Nestorius contra eandem & crassius extulit, & magis adhuc blasphemis adiectionibus auxit & propagauit: in synodo Ephesina blasphemans:* Ego bimestrē aut trimestrem factum Deum (*sic enim Christum Dominū appellabat*) nequaquam nominabo vel colam. *Atque idcirco hæresis ista magis sub nomine Nestorij, quàm Anastasij inualuit. Negans porrò Mariam θεοτόκον, id est, Dei genitricem & matrem, venerandum & magnum (vt loquitur Cyrillus) incarnationis Dominicæ mysteriū funditus euertebat, Deitatē Verbi ab assumpti hominis substantia separās: duosq; Christos confingens, Deū vnū, hominem alterum. Eandem verò χριστοτόκον, id est, matrem Christi admittens, Christi nomine hominem purū solūq; intelligebat, qui ex ea natus, postea munere adoptionis & gratiæ Deus vocatus fuisset; & à Filio Dei ad ostentationē suæ Deitatis circunductus; vt solo habitu, non autem vera personaliq; vnitione, inueniretur vt homo. Orthodoxi autem, vt hoc loco Arnobius, eandem & θεοτόκον & χριστοτόκον, hoc est, & Dei, & Christi, qui simul Deus et homo est, verā matrē confitebantur.* C

Leo Epist. ad Pulcher. Cyrillus in Apologet.

Cyrill. in interpret. symbol. & in Apolo. Eut. hym. in Panoplia.

6. Hæc ratio est Deus omnipotens] *Eodem pacto tam doctè quàm eleganter scripsit Augustinus:* Si rationem postulas, non erit mirabile: si exemplum requiris, non erit singulare: tota ergo ratio facti est potentia facientis.

Epist. 3.

7. Ergo duorum] *Eandem fuisse Nestorij sententiam, patet ex ista Vincentij Lirinensis ad eum responsione:* Vnum Christum IESVM, non duos; eundemque Deum pariter atque hominem Ecclesia Catholica confitetur: vnam quidem in eo personam, sed duas substantias: quia mutabile non est D Verbum Dei, vt ipsum verteretur in carnem; vnam personam, ne duos profitendo filios, quaternitatem videatur colere, non Trinitatem. *Et beatus Leo ait:* Euangelica autoritas ita Verbum prædicat carnem factum, vt non duos Christos, nec duos filios: sed in vno Domino IESV Christo & Dei & hominis nobis insinuet veritatem: & vtriusque substātiæ, id est, saluantis atque saluatæ, nec proprietates possint confundi, nec personæ geminari.

Libr. ad. uers. prof. Nouat.

Epist. ad Episc. Galliarum.

8. Vt caro perficeretur] *Vetus codex,* vt caro perficeret in Verbum, non Verbum in carne perficeret. *Puto autem sensum esse, Carnem in Verbo & ex Verbo perfectam hypostaseos ac personæ rationem accepisse: non autem Verbum in carne vel ex carne quam assumpsit. Nam* quod fuit permansit: quod *autem* non erat assumpsit.

9. Sed

A 9. Sed Verbum caro factum est] *Prætermittere nequeo verè aurea beati martyris & Apostolici viri Ignatij in hunc Diui Ioannis locum verba:* Verè, inquit, peperit Maria corpus, Deo in eo inhabitante; & verè natus est Deus Verbum ex Virgine, corpus simile nobis, passibile, sine peccato, induens: verè conceptus est in vtero, & factus est in vtero, formans & faciens sibi corpus ex Virgine, sine semine viri: portansque in vtero, sicut & nos tempore portati sumus, &cæt.

Epist. ad Trallianos.

10. Quæ quartam admittit.] *Nestoriani duas in Christo personas confingentes, deinde Patris ac Spiritus sancti alias duas confitentes, & adorantes; quartam in Trinitate admittebant & colebant personam. Ab his fascinatus Anastasius imperator præcepit Quaternitatem adorari, non Trinitatem: propter quod facinus cælesti fulmine percussus, miseram animam exhalauit, vti Pomponius Lætus in vita eius, & alij memoriæ prodiderunt.*

Paul. Diac. Pomp. Lat. Blondus, li. 3. Decadis 1.

B 11. Facta est ergo humanæ substantiæ, &c.] *Hæc fuit Eutychis & assclarum eius imputas, qua vt aduersus Nestorium vnam in Christo personam contentiosius constitueret, imprudenter simul & impudenter in eo sic confudit substantias, vt humanam affirmarit sic absorptam à Diuina, imò ita in eandem mutatam & transfusam, vt penitus esse desierit. Huius impietatis acerrimus propugnator Dioscorus Alex. aiebat;* Christum ex duabus naturis suscipio, duas naturas non suscipio. *Damnatos porrò à concilio Chalcedonensi, defendendos sibi sumpserunt Acephali, Gnapheani, Philoponiani, Monophysitæ, ac Monothelitæ: adeoque inualuerunt, vt totum ferè Orientem, & Africæ non exiguam partem infecerint, velut ex Paulo Diacono, Nicephoro, Euthymio, & Niceta facilè colligitur. Aduersus has hæreses ita scribit beatus Gelasius Papa:* Nec duas personas in Christo intelligimus, per id quod dicimus duas naturas: vt adunationis diuisionem facere videamur, & sit (quod absit) quaternitas, non Trinitas, sicut Nestorius sentit insanus. Nec confundimus easdem vnitas naturas, cum vnam personam confitemur, vt impius Eutyches credit. Et in symbolo Athanasij dicitur Christus esse vnus, non confusione substantiæ: sed vnitate personæ.

Theod. li. 4 hæret fab. Euthym in Panopl. p. 2.

Conc. Chalcedon.

Lib. Contra Nesto. & Eutych.

SERAP. dixit: Omnis substantia cùm subsistit, aut magna est, & parua non est: aut regalis est, & priuata non est: aut immortalis, & mortalis non est: aut diues est, & paupercula non est: aut Diuina est, & humana non est. Tu autem confundens omnia, vnum è duobus stare dum denegas; nec Deum nobis verum, nec hominem verum præuales edocere. ARNOBIVS dixit: Audi quid dixisti, Omnis substantia aut magna est, & parua non est. Singulatim tibi expono, si nescis: In vnico Filio Dei duas esse substantias profiteor & assigno. Habet per humanitatem, vt verè minor Patre sit: habet vnde initium verè sumpsit ex tempore: habet vnde verè sit impassibilis, habet & vnde passibilis extitit: habet vnde verè immortalis sit, habet vnde verè sit mortuus & sepultus: habet vnde nunquam cessauit viuere, & vitam omnibus qui viuunt suo arbitrio dispensare; habuit etiam vnde inter animas defunctorum C animam corporis sui defuncti ire ad inferos permitteret, & redire. Habuit vnde mortis imperium subiugatum teneret; habuit vnde mortis subiaceret imperio. Habuit vnde ploraret defunctum, & in eo erat vnde iuberet ipsum quem plorabat mortuum suscitari. Et hæc ratio Diuinitatis eius, vt cùm duas istas integerrimas substantias habeat, vnum tantùm in his duabus Filium Dei credas. SERAPION dixit: Ergo conuersionem aliquam in semetipso vnde inciperet esse quod nō erat, habuit. ARNOBIVS dixit: Non ita est: sed Sermo Patris nunquam à Patre discedens homo quippe fieri dignatus est secreto suo mysterio, quod ipse nouit, qui quoniam totum suscipiens quod est hominis, homo est; totum accipiens quod Dei est, alius quàm Deus esse non potest. SERAP. dixit: Et si incarnatus est, vt asseris, immixtus, quomodo non est facta diminutio Diuinæ substantiæ? ARNOB. dixit: Est ne aliquid quod aut non possit Deus, aut nesciat? SERAP. dixit: Nihil est quod non possit Deus, nihil est quod nesciat. ARNOBIVS dixit: Ergo si scit, & potest sine sui D corruptione misceri, sicut potuit hominem suscipere, ita vt nihil ei augmenti de susceptione accederet: sciuit, & potuit vt totum se infunderet, & nihil acciperet detrimenti.

Ioan. 14. 28.

Psalm. 15.

Hebr. 2. 14. Ioan. 11. 35. & 44.

SERAP. dixit: Quæ ratio te compellit, vt quotiescunque de Filio Dei, qui est Deus natus ex Maria, loqueris, non solùm dicis vt sit Maria θεοτόκος: sed semper hoc nominas, quod Filius hominis est, vt sit Maria χριστοτόκος? ARNOBIVS dixit: Sicut ego nunquam χριστοτόκον sine θεοτόκον dico, & tu ita confitendo confirmas fidem tuam, & finis huius nostræ altercationis occurrit. SERAPION dixit: Vnde tibi hæc authoritas huius definitionis aduenit? ARNOBIVS dixit: Apostoli Pauli non vis recipere hoc quod dixit testimonium: Factus est primus homo in animam viuentem, nouissimus homo in spiritum viuificantem? SERAP. dixit: Dic mihi quo ordine tu istum sensum accipias? ARNOBIVS dixit: Ipse Apostolus suis verbis hoc quod dixi explanauit, dicēs: Quomodo per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum. Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita in Christo omnes viuificantur. SERAPION dixit: Video quod moliris astruere, vt quia in isto loco

1. Cor. 15. 45.

1. Cor 15. 21. & 22.

nominat Apostolus hominem solum, non etiam Deum; docuisse videatur resurre- A
ctionis nostræ gloriam celebrare. ARNOBIVS dixit: Christum quando audis, &
non audis sanctæ Mariæ Virginis filium, scias te [5] vnum ex rebus Iudæorum audire:
& ideo hominem hunc solum esse iusta ratione firmamus. Virginis autem filium
Deum & Christum esse Catholica fidelitate hoc ordine confitemur, vt gloriam quã
humanum genus per primum hominem amiserat, per istum filium Virginis, qui
Deus & homo, in centuplum melius recuperaret. Nam paradisi regio per primum
hominem legitur fuisse sublata, per secundum verò hominem & regio paradisi re-
stituitur, & [6] omnium indulgentia confertur. SERAPION dixit: Ergo hæc tanta
beneficia homo nobis præstitit, non Filius Dei Deus. ARNOB. dixit: Calumniam
vis ex ea nasci, ex qua natus est qui nos ex omni liberaret, & ab omni peccato: & inde
vis me vinctum tenere, vnde à vinculis soluimur: & inde vis mihi libertatem au-
ferre, vnde libertas seruo mundo & captiuo ingenuitas generatur. SERAP. dixit:
1.Ioa.2.22. Vnde ista tam bona tamq; preclara nascuntur? ARNOB. dixit: Ex ista confessione vt
dicam, Dei Filium in carne venisse, dicente Apostolo; Qui negat Iesum Christum in
carne venisse, hic Antichristus est. Est ergo caro, hoc est, perfectus homo est: & qui
venit in carne, hic est Filius Dei inuisibilis, hic est perfectus Deus, Filius Dei, creator B
hominis, & vt cum quo dignatus fieri filius hominis. SERA. respondit: Ergo Deus,
sui s creator est. ARNOB. dixit: Vbi non est cõmixtio viri, quî creator extitit nati?
SERAPION dixit: Multum me suspectũ reddis, cùm & creaturam, & carnem,
& hominem, & filium repetis: tamen Filium Dei filium fuisse Mariæ non fateris.
ARNOBIVS dixit: Si non esset filius hominis Filius Dei factus, Maria mater Dei
esse non poterat. Per filium ergo suũ facta est mater Filij Dei: per formam serui quã
assumpsit Dominus, facta est mater Domini: nec poterat esse θεοτόκος, nisi χριστοτόκος
Luc.1. fieri meruisset. Audi quid habebat concipere in vtero, aut quid habebat parere, aut
quid habebat pannis inuoluere, & in præsepio ponere, aut quid habebat lactare, aut
Matt.2.13. quid habebat tollere & fugere in Aegyptum, aut quid habebat crescere ætate & sapi-
Luc.2. entia, aut quid octaua die circuncidi, aut quid habebat baptizari à Ioanne, nisi esset
homo perfectus, in quo esset perfectus Deus, qui ipsum sicuti hominem in vtero fa-
bricauit. SERAP. dixit: Nestorij est ista doctrina. ARNOB dixit: [7] Nestorius quæ
asserit prę manibus habeo: si iubent Iudices recitabo. IVDICES dixerunt: Legatur
quod ab Arnobio offertur, vt possit Serapionis, si vera est obiectio, demõstrari. Cũq; C
accepta esset homilia, ad locũ lecta est ita. Non peperit sanctissima Maria Deitatem:
nam quod natum est de carne, caro est. Non peperit creatura creatorem: sed peperit
Ioan.3.6. hominem [8] Deitatis ministrum. Non ædificauit Deum Verbũ Spiritus sanctus: quod
Matt.1.20. enim ex ipsa natum est, ait, de Spiritu sancto est: Deo itaque Verbo templum ex Vir-
gine ædificauit. Et paulò post: [9] Per se qui natus est Deus in vtero, Deus est. Et paulò
post: θεοτόκου formam in Deo honoremus. Item in alia prędicatione, cuius initiũ hoc
est: Sæpè mecum fructus vitæ versans, & terrestrium rerum multiplicem mutabili-
tatẽ: sparsasq; per vitam insidias cogitans, hæsitans exclamaui. Quis poterit liberari?
Et post paululum ait: Spiritum diuina separat natura, qui humanitatem eius crea-
uit, Quicquid ex Maria natum est, de Spiritu sancto est, qui & secundùm iustitiam
1.Tim 3.16. repleuit quod creatũ est. Hoc quod manifestatũ est in carne, iustificatum est in spiri-
Luc 11.20. tu. Itẽ ait. Qui fecit eum metuendũ dæmonibus, de quo dicit ipse Dominus, Ego in
Matt 3.16. Spiritu Dei eijcio dæmonia, ipse carnem eius fecit templum. Vnde dicit Baptista: Vi-
di Spiritum sanctum descendentẽ de cælo, & manentem in eo. Item paulò post: Qui
Act.1. dedit ei eleuationem in cęlum, ait, dedit mãdata Apostolis quos elegit per Spiritum D
sanctum, & postea eleuatus est in cælum. Hunc itaq; qui Christo tantam donauit di-
spensationem, qui natum putant carneũ, separant à Diuina natura. Item in alia præ-
dicatione, cuius initium hoc est, Nulla deterior ægritudo humanis animis, quàm i-
gnorantia. Et paulò post: [10] Ista autem faciunt Deum secundum post beatam Mariã,
cùm matrem temporalem creatricem tẽporum Deitatẽ assignant: imò nec matrem
Christi eam esse permittunt, quæ & χριστοτόκος est. Nam sicut illi aiunt, non humana
natura, sed Deus Verbũ ab illa natus est, & ea quę peperit nõ est mater nati. Quomo-
do enim mater esse potest alieni à sua natura? Si autem mater est, vt ab ipsis vocatur;
humanitas est quod natum est, & non Deitas. Propriũ est enim parere matri essentię
suæ similem: aut enim non erit mater, si essentiæ suæ similẽ non pepererit: aut si ma-
ter est, essentiæ suæ similem peperit. Item post alia: Deus enim mensium & creator
est, & non mẽsium partus est: fabricator sanctæ Mariæ, non postea ex Spiritu in ipsa
fabricatus. Sed sine mea doctrina audi Angelum ad ipsum Ioseph dicentem: Accipe
puerum

A puerum & matrem eius.[11] Igitur pueri dixit, non Deitatis: Item post hæc: Vis tibi addi secundum testimonium? Cōpleti sunt itaq; dies vt pareret, & peperit filium suū primogenitum. Ecce habes cuius mater fuit χριστοτόκος, id est, pueri mater quē peperit Maria, nō Deitatis, quæ omnia circumstringit. Audi & aliud testimonium. Videntes autem Magi stellā, gauisi sunt gaudio magno valde, & intrantes domum inuenerunt puerum cum Maria matre eius. Vbiq; pueri mater, non Deitatis, Virgo prædicatur. [12] Quid igitur ordinas carnem matrē Deitatis? Et paulò post: Virgini χριστοτόκῳ contigit parere humanitatem, Dei verbo Deitatis ministerium. Et cùm legeret hęc, IVDICES dixerunt: Hactenus Nestorij dicta sufficiant: quid ad hæc sentiat Serapion, pandat. Matth. 2. 13. Luc. 2. 6. Matth. 2. 11.

NOTAE.

1. Habuit vnde mortis] *His penitus similia scribit Gregorius Pontifex Max imus. Lib. 18. Moral. cap. 27 aduersus eundem, licet suppresso nomine, Nestorium.*

2. Sine sui corruptione misceri] *Iam admonuimus Veteres non abhorruisse à verbis misceri, commisceri,* B *ac componi, quando insinuant Verbi cum carne vnitionem, simulque consequentem proprietatem communicationem explicare voluerunt.*

3. Qui est Deus natus ex Maria] *Vetus codex etiam hic valde mutilus est habet enim:* Qui natus est ex Maria, vt sit Maria θεοτόκος, sed semper hoc nominas quod filius hominis est, &c. *Cætera nos addidimus.*

4. Omnes viuificantur] *Communis editio Latina,* viuificabuntur. *Sed cum Arnobio faciunt Rufinus in expositione symboli, & Tertullianus lib. 4. aduersus Marcionem.*

5. Vnum ex rebus Iudæorum.] *Quid si legeremus,* Vnum ex Rabbinis?

6. Omnium indulgentia] *Non malè forsan,* omnis, *vel* omnibus.

C 7. Nestorius quæ asserit] *Nestorium certè polygraphum fuisse non ex his duntaxat ab Arnobio citatis locis apparet, verùm etiam ex Nicephori libro 14. cap. 36. Socrates libro 7. cap. 32. & actis magni concilij Ephesini: vbi scripta eius commemorantur: quæ laudabili veterum studio, diuinaq; prouidentia, vt & aliorum hæresiarcharum monumenta perierunt.*

8. Deitatis ministrum] *Vetus codex,* ministerium. *Ibidem pro,* non condificauit, *legimus,* Non ædificauit.

9. Per se qui natus] *In actis concilij Ephesini legitur:* Non per se, & secundùm se, Deus est, quod in vtero formatum est. Non per se, & secundùm se, Deus est, quod Spiritus sancti opera effectum est. Non per se, & secundum se Deus est, quod in monumento conditum est. *&c. Ex quibus locum hunc Arnobij in nostro vetere codice corruptum emendare non est difficile: vt nimirum ita legatur,* Qui in vtero natus est, per se Deus non erat &c. Tom. 1. c. 7. noua edit.

10. Ista autem] *Fortasse* isti *melius legeretur, Inuehitur enim in Patres orthodoxos, eisdemque multa imponit, vt ex eiusdem concilij Ephesini actis perspicitur. Ita forsan, & commodius paulò post legeretur,* cùm matrem temporalem Creatori temporum & Deitati assignant.

11. Igitur pueri dixit] *Hæc paulò fusius citantur in con. Ephesino, ex Nestorij quaternione 21. sic:* Angelorum vox est: Surge, & accipe puerum, & matrem eius. Atqui certum est Archangelos natiuitatis mysterium te longè exactius perspexisse: neque hi tamen dicunt, Surge & accipe Deum, & matrem eius, sed surge, & accipe puerum, & matrem eius.

12. Quid igitur ordinas carnem matrem Deitatis?] *Commodius fortè legeretur,* Quid igitur carnalem matrem affingitis Deitati? *Et paulò post, non malè legeretur,* Deitatis ministrum, vel ministram. *Nestorius namq; Christum hominem censebat tantùm esse Deitatis adscititium ministrū, aut cooperarium, vt ex eiusdem verbis in concilio citatis apparet.* Tom. 1. ca. 3

SERAP. respōdit: Si ita non sentit, nec credit Arnobius, quare frequentat χριστοτόκον & θεοτόκον? ARNO. dixit: Si χριστοτόκον dico, & nego θεοτόκον, [1] rectè arguis me Nestorianum, vel per leue accusationis tuæ vestigium forsitan accusaris. Nunc verò totus defensionis meæ cursus impugnat negantem θεοτόκον Mariam, & tu mecum Nestoriū damnas, cùm me tecum execretur Nestorius. SERAP. dixit: Pro qua re me tecum execratur Nestorius? ARNO. dixit: Pro eo quod tecum sanctam Mariam θεοτόκον non nego. SE-
D RAP. dixit: Sermone argumentando θεοτόκον qui confiteris, χριστοτόκον illam asserendo impugnas. ARNOB. dixit: Tu negas Christum Filium Dei esse? SERAP. dixit: Non nego Christum Filium Dei: sed te increpo qui Christum hominem asseris, & non Filium Dei. ARNOB. dixit: Antequam nasceretur ex Maria, Filius Dei ante fuit? SERAP. dixit: Quis hæc [2] præter Photinum, dixerit? ARNOBIVS dixit: Ergo semper fuit. SERAP. dixit: semper fuit. ARNOB. dixit: quis est iste, qui natus est? SERAPION dixit: Ipse qui semper fuit. ARNOBIVS dixit: Qui semper fuit purus natus est, aut cum homine, aut extra hominem, aut per hominem? SERAPION dixit: Non tibi dixi, quia hominem vis ostendere. ARNOB. dixit: Si hominem dicerem, & non simul Deum, sine diminutione Dealitatis suæ simul natum negarem, rectè ista opponeres. SERAPION respondit: Erubescis Deum natum, Deum tentatum, Deum crucifixum, mortuum, & sepultum dicere, cùm & Paulus dicat: Non erubesco Euangelium: virtus enim Dei in salutē est omni credenti? Tu ergò cū erubescis hoc credere Dominum, quē Deum impassibilē volens ostendere liberatorē nostrū solū hominē assignas. Vnde necesse est mihi interrogare te: Quis est q pro nobis passus est, Deus Rom. 1. 16.

an homo? ARNOBIVS dixit: Et homo natus est Deus, & homo passus est. SERAPION dixit: Et quomodo impassibilē Deum Dei Filium à passione humanitatis extraneum reddis? ARNOBIVS dixit: Sicut natus est ex tempore, cùm sit ante tempora genitus, & tamen filius hominis est, ita & cùm sit, verè impassibilis, verè passus est: & cùm sit verè immortalis, verè mortuus est cum passibili suo. Mortuus est enim ex infirmitate nostra, sed viuit ex virtute Dei. Humana enim passibilitas ab eo qui impassibilis permanet, ita suscepta est, vt cum ipso esset quando conceptus, quando natus, quando baptizatus, quando tentatus, quādo venundatus, quādo traditus, quando irrisus, quando colaphizatus, quando spinis coronatus, quando felle cibatus, & aceto potatus, quando crucifixus est, & mortuus, & sepultus. Non enim dereliquit eum in inferno, nec dedit sanctum suum videre corruptionē. Cum ipso etiam tertia die resurrexit à mortuis, cum ipso ascendit in cęlos, cum ipso sedet ad dexteram Patris, cum eo venturus est iudex. Siquidem Apostolis angeli in hora ascensionis dixerunt: Hic IESVS, qui assumptus est à vobis in cælum, sic veniet, & cæt.

2. Cor. 13. 4. — Psal. 15. 10. — Actor 1. 11.

N O T AE.

1. Rectè arguis me Nestorianum] *Vet. cod. hîc mutilus est habens:* Rectè argueris & Nestorianum vel per leue accusationis vestigium forsitan accusaris. *Nos pro viribus expressimus.*

2. Præter Photinum] *Hunc tradunt in minori Galatia ortum, Græcis & Latinis literis eruditum, episcopatum Syrmiensem administrasse, & cum alijs orthodoxis in Nicana synodo Arianam impietatem damnasse. Sed communi omnibus hæresiarchis morbo, id est, superbia, vanaque gloria appetentia, tandem in Ebionis, Sabellij, ac Samosateni hæresim incidisse, adeò vt assereret, Deum singulum esse & solitarium: & more Iudaico confitendum esse non tres personas, sed vnam duntaxat, licet tria nomina eidem tribuerentur. Christum porrò nudum esse hominem, & ex humana generationis natura initium habere, neque esse ante sæcula genitum. Hæresibus autem eius constantissimè sese obiecerunt Athanasius, Ambrosius, Hieronymus, Epiphanius, Prudentius, Victorinus, Nazianzenus, & alij passim præstantes viri. Socrates libr. 1. capit. 20. refert Eusebium Cæsariensem confutasse librum cuiusdam Marcelli, Photini præceptoris, tribus integris voluminibus; quos aliquando Græcos vidi inter manus Ioannis Curterij, cuius anima pace fruatur.*

Socr. l. 2 ca. 8. & lib 7. c 32. Sozom. li 4. cap 6 Theod li 5. cap. 11. Hier. in Cat.

SERAP. dixit: In eo magis Nestorianum te iustissima existimo ratione, quod libros Nestorij circunferens, [1] sancti Cyrilli Episcopi, qui contra Nestorium plurima Catholico sermone scripsit, nihil memoraueris. ARNOBIVS dixit: Gratias tibi ago omnipotens Deus, quod ex ore Serapionis victoriam protulisti. IVDICES dixerunt: In quo sermone tibi autumas victoriam prolatam esse? ARNOBIVS dixit: In quo ait sancti Cyrilli episcopi, qui contra Nestorium multa Catholico sermone scripsit. Constat ergo apud Serapionem sancti Cyrilli sanam Apostolicamq; esse doctrinam. IVDICES dixerūt: Si hoc negauerit Serapion, non solùm à nobis, sed etiam à sancta Alexandrina, & ab vniuersali, quę in toto mundo est Ecclesia Catholica reprobatus abscedat. ARNOB. dixit: Apostolicæ recordationis vir sanctus Cyrillus Ecclesiæ Alexandrinæ Episcopus, cùm cognouisset Nestorianum dogma contrarium fidei pullulare, scripsit per totam Ægyptum,[2] & ad sanctum Cælestinū Apostolicæ recordationis antistitem misit, dicēs ad laudem suam pertinere, si ab eo qui Pontificatus arcem tenebat, fuisset aliquid emendatum.[3] Sanctus verò Cælestinus ita ἐγκωμιάστης eius extitit, vt in Nestorij damnationis dictasset sententiam: laudem verò Cyrilli & in conspectu Dei & omnium prædicasset, asserens sensum eius præclarorum nostræ prouinciæ Episcoporum prædicatione roborari: & Damasi, Ambrosij, Hilarij hunc fuisse sensum euidenter exposuit.[4] Ait enim in ipso Concilio: Recordor beatæ memoriæ Ambrosiū in die natalis Domini nostri IESV Christi, omnē fecisse populum vna voce Deo canere: Veni Redemptor gentium, ostende partum Virginis, miretur omne sæculum, talis decet partus Deum. Nunquid talis partus decet hominem? Et adiecit: Ergo sensus fratris nostri Cyrilli in hoc quod dicit θεοτόκον Mariam, valde concordat, talis decet partus Deum. Deum partu suo Virgo effudit, ipso potente qui omnipotentia plenus est. [5] Hilarius quoque vir acris ingenij scribens in Constantium Imperatorem, de incarnatione Domini sic ait: Filius Dei factus homo Deus. Et præposterans repetit: Deus filius hominis factus est Deus, nō Deus factus est homo, & filius hominis factus est Filius Dei. Superauit enim magnitudo Domini paruitatem seruilis formæ, ita vt ipsa forma seruilis, quam assumpsit, cessaret esse seruilis, per eum Dominum qui eam assumpsit. Si enim qui natura non filij Dei, per ipsum efficiuntur filij Dei: quanto magis ipse, qui natura Filius Dei est, hunc

A est, hunc cum quo voluntate sua aluo Virginali conceptus & natus est, ita sublimauit in Deum, vt in nomine eius genu flectatur cælestium, terrestrium, & infernorum? [6] Item præcessor meus Damasus scribens ad Paulinum Antiochenæ Ecclesiæ Episcopũ, inter cætera ait: Anathematizamus eos, qui duos filios Dei asserunt: alterum qui ex Patre est genitus, & alterum qui ex assumptione carnis natus est ex Virgine. Item ipse Apostolicæ memoriæ vir Damasus in altera Epistola ad Paulinum: Anathematizamus eos qui duos in Saluatore filios confitentur: vnum ante incarnationem, & aliũ post assumptam carnem ex Virgine, & non eundem Dei Filium, & antea & postea ipsum esse Christum verum Dei Filium, qui natus est ex Virgine confitentur. Phili. 2. 10.

Et cum persequeretur hæc Arnobius, SERAP. dixit: Non hæc abs te quæsiui; sed volui videre studium pro Catholica defensione contra Nestorianum dogma ita instructum, sicut Nestorianæ assertionis eruditus es. ARNOB. dixit: Ego & Nestorii errorem declinandum didici, & Cyrilli defendendam esse doctrinã agnoui. SERAP. dixit: Pro-

B fer ergo aliqua, per quæ in vno Dei Filio Cyrillum duas doceas asseruisse substantias; humanam scilicet & Diuinam. Protulit illicò Arnobius codicem epistolarũ Cyrilli, qui in capite hanc habebat Epistolã. [7] CYRILLVS vniuersis Episcopis, & Presbyteris, & Diaconibus, Patribus monachorum, & his qui vobiscum vitam solitariam habent, & in fide Dei confirmati sunt, dilectis & carissimis, & regionis Alexandriæ, in Deo salutem. Nuper quidam ex vobis Alexandriam more solito aduenerunt. Percũctanti verò mihi, & discere admodum cupienti, si modestè Patrum vestigia vos quoque sectantes, fidem quoque rectam & immaculatam enitescere contendatis: conuersatione autem egregia decorati religiosæ vitæ sanctis laboribus [8] voluntatem veram existimantes pro nouo labore nouiter tolerare. Et post pauca ait: [9] Sempiternæ memoriæ Pater noster Athanasius, qui Alexandrinæ Ecclesiæ Episcopatum annis quadraginta & sex coronauit, qui prophanis hæreticorum argutijs inexpugnabilem, & Apostolicam obtinebat sapiẽtiã, & quasi odoratissimo vnguento suis scriptis lætificat orbem terrarum, cuius fidem rectam & veram dogmatum scientiam cunctorũ testimonia cõprobant, cùm de sacrosancta Trinitate, & vnius substantiæ, quod Græcè dicitur ὁμοούσιον, opus componeret, in libro tertio identidem sanctam virginem θεοτόκον appellat. Vtar autem necessario vocibus & dictionibus illius, quæ se ita habet. [10] Hæc,

C inquit, sententia est & character sanctæ Scripturæ, quod sæpè diximus, duplicem esse in ea de Saluatore significationem. Hæc cum recitarentur, SERA. respondit: Nescio si Athanasius dixit, duplicem de Saluatore significationem. IVDICES dixerunt: Nulla potest ratione quispiam mentiri, quæ in archiuis retinentur Alexandrinæ Ecclesiæ. Vnde permitte recitari cum omni silentio. Certi enim sumus de scripturis sanctæ memoriæ Cyrilli Episcopi, neque Arnobium, neq; aliquem posse aliqua ratione mentiri. Et recitata sunt scripta sancti Cyrilli Episcopi de Athanasio. ARNOB. dixit: Sanctæ scripturæ duplicem habent de Saluatore significationem, quod Deus semper fuit, & est Filius, & Verbum, & lumen, & sapiẽtia Patris: & qui postea propter nos carnem sumpsit ex Maria Virgine θεοτόκῳ, & homo factus est. Item post alia: [11] Multi autem sancti fuerunt, & mundi à peccato: Ieremias ab vtero sanctificatus est, & Ioannes cum esset in vtero exultauit gaudio ad vocem Mariæ θεοτόκου, Deum portantis. Hæc Athanasius dixit, vir summæ authoritatis, & cui debet credi, & nunquã dixit ea quę sãctis literis non conueniũt: neq; poterat fieri, vt verũ præclarus vir, & memoratissimus

D ignoraret, quę etiam in sancta Synodo; quæ tunc tẽporis Nicęę conuocata est, [12] ante alios admirati sunt. Nondũ quidem in sedẽ Episcopatus ascenderat, sed adhuc adnumerabatur clericis. Cæterùm sagacitatis & modestiæ causa, & propter subtilẽ incõparabilemq; scientiã adscitus à patre nostro beatissimæ memoriæ Alexandro Episcopo; aderat semper, & quasi filius [13] gubernans patrẽ in agendis rebus consiliũ eius, viamq; vtilẽ subministrabat. [14] Sed quoniã fieri potest, vt aliqui existiment, etiã à venerabili & Diuina Scriptura oportere nos huiusmodi laborare tractatum, adijciant etiam sanctam & maximam Synodon, neq; θεοτόκον dixisse Domini matrem: nec omnino super hoc aliquid statuisse: age modò quantum verum est dispensationisq; de Christo intelligitur, ostẽdamus, quonã nobis modo diuina Scriptura prædicata sit. Quod autem & ipsi Patres loquuti sint cùm fidẽ sanctam & [15] inuiolabilem detinerent, inspirante eis Veritatem Spiritu sancto, neq; enim ipsi loquebantur, secundum vocem Saluatoris, sed Spiritus Dei & Patris loquebatur in ipsis. Et paulò post ait: Sancta & maxima Synodus ex substantia Dei & Patris ait: [16] ipsum genitum Vnigenitum, per quem omnia, propter nos homines, & propter nostram salutem descendisse de cælis, incarnatum esse & hominem factum, passum esse & resurrexisse, & in tempore venturum iudicem. Et post pauca, ait: Apprehẽdit igitur semen Abrahæ, & communicauit carni & sanguini Matth. 10. Ioan. 1. Hebr. 2. 14. & 16.

sanguini Dei Verbum faciens corpus ex muliere, vt non solùm Deus, sed etiam A
homo factus secundùm nos propter coadunationem intelligatur. Ergo ex duabus
rebus simul euidenter ex Deitate & humanitate Emmanuel est, vnus tamen Domi-
nus IESVS Christus, vnus verè Filius, & [17] Deus, & non homo deificatus, id est Theo-
petis, sicut alij per gratiam: Deus autem magis verus in humana forma apparuit. Item
paulò post: Cùm sit igitur manifestũ, quod nõ dicitur Christus extra carnem, & sepa-
ratum Dei Verbum, deceat autem eũ magis sic nominari, postquam homo factus est,
probamus autem sacris literis fidem facientes quod sit naturaliter Deus, & in coadu-
Rom. 5. nationc sua cum carne conuenerit. Item paulò post ait: *Sicut enim in Adam mori-*
1.Cor.15.22 *mur, ita*[18] *in Christo omnes viuificamur.* Nam si non est passus humano more pro
nobis, ergo neque diuino more nostræ salutis habuit rationem. Dicitur prius [19] tan-
quam homo esse mortuus; resurrexisse verò postea, quia erat naturaliter Deus. Ergo
1.Pet.3.18. 1.Cor.15.14. si non est passus carnaliter, nec mortuus secundùm Scripturas, nec viuificatus spiri-
tu; nec idem omnino reuixit. Et si hoc verum est, inanis est fides nostra, & adhuc
sumus in peccatis nostris. Item post paululum ait: Audio eundem Dominum
nostrum IESVM CHRISTVM euidenter dicentem de sua anima: *Nemo* B
Ioan.10.18. *tollet eam à me, sed ego ponam eam ex me: potestatem habeo ponendi eam, rursum
potestatem habeo sumendi eam.* Descendit enim in mortem per carnem suam, qui
mortem ignorauit, vt nos resurgamus cum eo in vitam. Reuixit enim cùm spo-
liasset inferna, non tanquam homo iuxta nos: [20] sed vt Deus in carne nobiscum & su-
pra nos. Consequebatur enim natura in ipso primo immortalitatem, & contunde-
batur mors, quæ vitæ corpus more hostis inuaserat: quemadmodum vicit Adam,
sic in Christo deuicta est. Itaque ascendenti & propter nos & pro nobis ad cælestem
Patrem & Dominum, vt terrenis hominibus [21] peruium & ascensibile faceret
Psal. 46. 6. Ephes. 4. 5. cœlum, triumphales cantus referebat diuinus modulator: *Ascendit Deus in iu-
bilo.* Vnde & Paulus ait: *Qui descendit, ipse est & qui ascendit super cœlos, vt adim-
pleret omnia.* Item iuxta finem huius Epistolæ ait: Non ignoramus eius gloriam,
qui & factus homo iuxta nos, mansit tamen idem qui fuerat Deus.

IVDICES dixerunt: Ex abundanti satis fecit Arnobius, & ratione humana,
& authoritate legis diuinæ, & assertionibus priorum Episcoporum magnorum at-
que sanctorum [22] Ambrosij, Hilarij, Gregorij, sed & Athanasij, & ipsius Cyrilli, do- C
ctrinamque eorum hanc fuisse euidenter ostendit, quæ duas astruat substantias in
vno Filio Dei existere, Deitatis scilicet & humanitatis: per quas duas substantias in
tantum duos filios esse non credit; vt etiam ità credere volentes, legerit Damasi, &
Hilarij, & Ambrosij execratione damnatos. Superfluè itaque moramur palmam da-
re vincenti: cùm etiam sancti Cyrilli Episcopi plurima protulerit, quibus & à san-
cto Athanasio legitur in vno Dei Filio Deũ hominemq; adunatum, non vt Verbum
quod semper in principio fuit, & in sua Dealitate manet, hoc quod semper fuit, per
assumptionem hominis Deus esse cessauit: sed vt homo inciperet esse Deus, quod
ante non fuerat, in vtero conceptus est Emmanuel, & ideo θεοτόκος Maria, quia ho-
mo qui conceptus est & natus à tempore conceptionis Deus cœpit esse in vtero, &
Deus natus est in partu. Hic sensus Cyrilli, hic sensus Athanasii, Damasi, Ambrosii,
Gregorii, Hilarii, hic Arnobii comprobatus est. Aut dexteram Serapion concordiæ
iungat; aut confutatus abscedat.

NOTAE. D

Theodoreti lib 5 histor. cap.25. Nicepho. lib.14.cap.14 & 33. Act. concil. Chalcedon.

1. Sancti Cyrilli Episcopi] *Cyrillus Alexandriæ fratre Theophili Episcopi natus, vir fuit ingenio excellentissimo, in omni doctrinarum genere à patruo educatus, tertia post obitum eiusdem die electus & ordinatus est Alexandrinæ Ecclesiæ Archiepiscopus. Hostẽ porrò acerrimum & vigilantissimum Nestorij ac errorum eius fuisse, non modò ex actis Ephesini concilij, cui nomine Cælestini Papæ præsedit: verum etiam ex eius Epistolis, Duodecim capitulis, Apologia, Dialogis, Thesauro, alijsque perdoctis monumentis apertius est, quàm dicere sit necesse. Prosper Aquitan. vocat eum, gloriosiss. Catholicæ fidei defensorem.*

Lib. de grat. Dei cõt. Col.

Niceph libr. 14. cap. 33. & 34.

2. Et ad sanctum Cælestinum] *Manifestum est ex historijs Ecclesiasticis Cælestinũ summum Ecclesiæ Pontificem à Cyrillo certiorem factum de Nestorij impietate, eiusdem Cyrilli pietatem simul & studiũ plurimum laudasse: ipsumq; Nestorium literis dehortatum, vt ab impietate desisteret: quod ni faceret, intra decem dies fore, vt non modò à communione piorum ipse reijceretur: sed etiã ex catalogo sacerdotum penitus eximeretur. Insuper, is etiam ad Ioãnem Antiochenum, Iuuenalem Ierosolymitanum, Rufinum Thessalonicensem, Flauianum Philippensem, & alios verè Apostolicis missis Epistolis, excitatum à Nestorio aduersus pietatem bellum ijsdem exposuit, & ad commune certamen pro eadem retinenda pro sua authoritate excitauit. Deniq; cum pro alio Nestorij loco substituendo contenderetur, eisdem Ioanni Antioch. Ruffo, Flauiano, & Proclo scripsit: Nihil obstare quo minus qui alterius vrbis aut iam sit Episcopus, aut saltem delectus, Constantinopolim transferatur, qui id instauret quod impius Nestorius labefactauerat.*

Euagr. lib. 1 cap. 3. Liberat. in Breuiar.

Nicepho. lib.14. cap. 37.

3. Sãctus verò Cælestinus ἐγκωμιάστης eius extitit]

Tam

Tam male accepta fuerat vox Græca per veteris codicis scriptorem, vt nobis de illa diutius diuinandum fuerit: Postremò tamen auxilio perdocti Patris Froutonis fulti, eam integritati suæ restituimus. Constat porrò ex aliquot epistolis B. Cælestini tom. 1. cap. 17. Concilij Ephesini insertis, eum maximi fecisse S. Cyrilli labores & studia, quando eum passim appellat, dilectum fratrem, in vera fide tuenda fortissimum antagonistam, fratrem & sanctum coepiscopum, strenuum Catholicæ fidei vindicem: cuius doctrina potens erat ad retundendam falsitatem, & vnitatem constituendam.

4. Ait enim in ipso Concilio] *De quodã concilio Romæ à Cælestino congregato, cuius Epistola concilij Ephesini ad Nestorium, semel & iterum meminit: itemq; synodus Alex. Epistola ad Nestorium, Cyrillusq; Epistola ad Ioannem Antiochenum, arbitror Arnobium loqui: quandoquidem Ephesino non interfuit, Romano autem præfuisse compertum est. Nisi tandem volueris interfuisse Ephesinæ synodi per literas, quibus & partes suas Cyrillo Alexandrino commendauit, simulq; Nestorium ob hæresim abdicauit, sicut Nicephorus recitat lib. 14 cap. 34.* Literæ referuntur tomo 2. concilij Ephesi..., cap. 14.

5. Hilarius quoq;.] *Hæc adornantes, Hilarij tres libros in Constantium diligenter percurrimus, in quibus nihil horum legimus: quapropter oportet hos mutilos esse, Cælestinum verò & Arnobium integros habuisse. Rectè tamen libro nono de Trinitate docet, Christũ ex vnitis in idipsum naturis; naturæ vtriusque rem eandem esse: ita tamen vt neutro careat in vtroque, ne fortè Deus esse homo nascendo desineret, & homo rursum Deus manendo non esset.*

6. Item præcessor meus Damasus] *Inter Damasum & hunc Cælestinum interponuntur Syricius, Anastasius, Innocentius, Zosimus, & Bonifacius: Habetur autem tomo primo conciliorum eiusdem Damasi ad Paulinum Thessalonicensem Epistola, in qua leguntur ista:* Anathematizamus eos, qui duos filios asserunt, vnum ante sæcula, & alterum post assumptionem carnis ex Virgine.

7. Cyrillus vniuersis Episcopis] *Titulus huius Epistolæ ita nunc in noua Concilij Ephesini editione redditur:* Cyrillus, Presbyteris, Diaconis, Patribus, Monachis, cæterisque solitariam vitam vobiscum exercentibus, & in fide Dei constanter perseuerantibus, dilectis & desideratissimis fratribus in Domino salutem, &c. *Deleuimus,* partibus monachorum.

Tom 1. ca. 1.

8. Voluntatem veram] *Noua editio continet:* Nec non exercitationis labores in præcipuis voluptatibus haberetis, &c. *Quibus apparet hic legendum esse,* voluptatem veram.

9. Sempiternæ memoriæ, &cæt.] *Hunc locum in vetere codice valdè mutilum, ex subiecta noua translatione Peltani Epistolæ Cyrilli restituere licebit: Habet enim:* Percelebris memoriæ Pater noster Athanasius, qui totos quadraginta sex annos Alexandrinæ Ecclesiæ Pontificatum egregia cum laude gessit; loquacibusque impurorum hæreticorum commentis inuicta, planeque Apostolica sapientia restitit; quique scriptis suis veluti fragrantissimo quodam vnguento totum hunc orbem mirificè recreauit, & ob dogmatum absolutam integritatem, fideique rectitudinem, magna apud omnes existimatione & autoritate fuit, &cæter. *Ergo pro* coronauit, *quod est in veteri codice, legendum* ornauit: *& pro* obtinebat sapientiam, *fortè legendum,* obijciebat sapientiam.

10. Hæc, inquit, sententia] *Acta concilij Ephesini:* Diuinæ scripturæ scopus ac character.

11. Multi autem sancti fuerunt] *Hæc sunt in Oratione quarta contra Arianos, referuntur etiam tomo primo concilij Ephesini, cap. primo: & tomo secundo, capite septimo.*

12. Ante alios admirati sunt] *Cyrillus ex tralatione Peltani:* In omnium admiratione habitus est.

13. Gubernans] *In actu concilij Ephesini legitur:* Versabatur cum sene tanquam filius cum patre, ad quiduis vtiliter cõficiendum sese ducem præbẽs: nec non omnibus quę obeunda forẽt, commodũ iter ostendens.

14. Sed quoniam fieri potest] *Cyrillus in actu synodi interprete Peltano, lõgè apertius:* Verùm quia verisimile est non defuturos hic quosdam, qui ex sacra diuinaq; scriptura ea, quæ hoc loco asserta sunt, corroboranda esse existimabunt: dicturos præterea sanctam illam magnamq; synodum, neque Domini matrem θεοτόκον vnquam appellasse, neque quicquam omnino super ea re decreuisse, age, quonam pacto arcanum illud œconomiæ Christi mysterium per diuinas quoque literas prædicatum sit, pro virili parte planum faciamus. *Itaque verbis illis Arnobij,* quantum verum est, *addendum,* mysterium.

15. Inuiolabilem detinerent] *Peltanus reddidit:* Sinceræ inculpatæque fidei canonem edidecerunt. *Igitur hic legendum* definirent, *pro detinerent.*

16. Ipsum genitum vnigenitum] *Cùm Græcè sit apud Cyrillum γεγεννημένον μονογενῆ,* natus est vnigenitus: *& sanctissima Synodus apertè profiteatur eum esse,* genitum, non factum: *ex vetere Arnobij codice deleuimus,* ipsum factum vnigenitum.

17. Deus & non homo deificatus, id est, Theopetis] *Cùm vetus codex haberet affirmando,* & homo deificatus, *negationem addidimus,* & non homo deificatus: *quoniam nunc apud Cyrillum legitur:* qui simul Deus & homo est, non homo deificatus, par illis, qui per gratiam Diuinæ naturæ participes efficiuntur. *Quibus consentit Euthymius parte 14. Panopliæ.*

18. In Christo omnes viuificamur] *Sic Tertullianus lib. 5. aduersus Marc. & Rufinus exponẽs symbolum, præsenti tempore legunt,* mortificamur & viuificamur.

19. Tanquam homo esse mortuus.] *Vocem* mortuus *ignorat vetus codex: addidimus ergo ex hac Peltani translatione:* Traditur namque mortem primò quidem oppetijsse, vt homo: mox verò per id quòd sua natura est Deus, in vitam denuò redijsse. Si igitur mortem secundum scripturas corpore non pertulisset: neque spiritu viuificatus reuixisset quoque.

20. Sed vt Deus in carne nobiscum] *Peltanus elegantius:* Reuixit enim despoliatis inferis, non vt nostræ conditionis homo, sed vt Deus, nostri causa nobis similis effectus. Obtinuit autem natura in ipso tanquam in capite corruptionem.

21. Peruium & ascensibile] *Peltanus:* Nobis terræ huius inquilinis viam ad cælum muniuit.

22. Ambrosij] Huius, & plurimorum aliorum Patrũ sententiæ recitantur tomo secundo concilij Ephesini, cap. 7.

SERA-

SERAPION respondit: Si non omne quod consideratione concœpit animus, fuerit climatum, non erit lucida veritatis ostensio. Vnde vt euidentius possim assertionibus Arnobij præbere consensum, integrum opusculum Cyrilli tradat in vestro recitandum auditu, ne fortè castratis sententijs commoda potius [1] secundùm arbitratum fecuerit, vt defensioni suæ probaret Cyrilli concordare doctrinam. ARNOBIVS dixit: Licet infinita sint volumina quæ doceant Cyrillum ita de Domino IESV sensisse & credidisse, vt in vno Dei Filio Deus verus & verus homo esse credendus sit & colendus, & ita esse Mariam θεοτόκον, sicut χριστοτόκον; tamen ecce Liber ex integro si iubetis, recitandus offertur. IVDICES dixerunt: Semel animus contentione attonitus etiam cùm integer lectus fuerit, nō de habebit quod ingerat, & superfluo molimine occupet morarū spatia: tamen quia est præ manibus Liber sancti Cyrilli, recitetur. Cumque fuisset codex apertus, recitatus est [2] Titulus sic. &c. A

NOTAE.

1. Secundùm arbitrium fecuerit] *Addidimus secundùm: Deinde pro sæuierit, posuimus* secuerit, *vt melius* castratis sententijs *responderet.* B

2. Titulus sic &c.] *Si res agatur de superius citata Epistola, titulus est:* Cyrillus presbyteris, diaconis, *&c. Initium vero:* Ex his qui vna vobiscum ætatem degunt *&c. Scripsit idem Epistolam ad Nestorium, cuius initium est:* Aduenerāt Alexandriam viri. *&cæt. Scripsit & ad Theodosium Imper. librum de recta in Deum fide: rursumq́, ad Eudociam & Pulcheriam Imperatrices, eiusdem nominis alterum librū: & secundum ad easdem de recta in IESVM Christum Dominum nostrum fide: aliasq́, ad diuersos epistolas quibus grauissimis plurimisque argumentis Catholicæ fidei dogmata propugnat, hæreses verò Arij, Photini, præsertim verò Nestorij coarguit. Quæ omnia tam in editis eius operibus, quàm tomo 1. & 2. Actorum concilij Ephesini reperire ac legere cuiuis obuium est.*

Post hanc epistolam publicè perlectam, IVDICES præfati dixerunt: Ecce ex integro liber lectus est sancti Cyrilli, quem Arnobius fidei suæ concordem noscitur protulisse: si quid Serapioni remansit quod ingerat, pandat. SERAPION dixit: Ego amore fidei ducor, & vinci me magis gloriari potero, quàm confundi. Non enim de sua victoria seruus agere debet, qui de honore Domini, vel ex honoratione eius cum conseruo contendit; & vt vult ostēdere suum Dominum inhonorare in suis sermonibus. Beatissimum correptionis genus est, in quo non agitur de censu pecuniæ, nec de rebus his, quarum post depositionem corporis, non egemus: sed agitur de his, quæ ad perpetuum gaudium pertinent, vel irrogant æternum incendium. Hæc ideo ingero, vt si adhuc aliqua protulero contra Arnobium, nō amore contentionis existimer protulisse, vt de mea contentione coner mihi generare victoriam: sed vt victoriam ipsam veritatis climatam per omnia membra sua & splendidam Arnobius proferat, vt nihil mihi quod nunc egerim agendi hoc tempore remansisse contestetur. IVDICES dati dixerunt: Dic ergo si quid tibi superesse cognoscis: C

SERAPION dixit: Iste liber qui lectus est sancti Cyrilli, non docet in Filio Dei duas substantias: sed vnam conatur ostendere. ARNOBIVS dixit: Ipsam vnam, quam conatur ostendere pande. SERAP. dixit: Deitatis tantùm, non humanitatis: vt Dei mater dicatur Maria, non tamen & hominis. Nam θεοτόκον vult eam vocari, non χριστοτόκον: aut si aliò consentit, & χριστοτόκον pande. ARNOB. dixit: Sanctus Cyrillus contra eos qui sanctam Mariam θεοτόκον negant, sequutus priores suos Episcopos Theophylum, siue Athanasium, ostendit illam θεοτόκον extitisse, ne fortè parem habere putaretur, cùm χριστοτόκος dicitur: [2] fuerunt enim & aliæ Christotocæ, nulla tamen ita χριστοτόκος & θεοτόκος, & virgo effecta fœta est sicut Maria. Memorans ergo hoc quod maius est θεοτόκος, quod minus est χριστοτόκος siluit. Modò qui ante dixit, Maria patrem & matrem habuit, & homo fuit, nunquid eam negasse hominem esse putandus est? Impressit igitur hunc locum, de quo erat contentio. [3] Nestorius enim nullo modo passus est debere θεοτόκον credi, & ideo frequenti assertione id egit, vt eum, hoc quod negauit θεοτόκος edoceret. SERAPION dixit: Doce ergo sensum Cyrilli talem extitisse, vt ipsum qui ex Maria natus est, Deum illum & hominem memoraret. ARNOBIVS dixit: Et nos assumus, & liber qui lectus est; accipe ex eo quæ lecta sunt ita: Non ideo factus est homo vnigenitum Dei Verbum, vt Deus esse cessaret: sed vt in assumptione etiam carnis propriæ maiestatis gloriam intueremur. Hæc primò dixisse si non sufficit, quæ in secundis dixit, ausculta. In carne positus audiebat Patrē dicentem, Sede ad dexteram meam. Audi etiam quid dixerit tertiò, Diuinam sequuti scripturam. Dei Verbum cum conditione copulantes, humanam & mortalem, Di- D

Psal. 109. 1.

uinam-

A ninamque naturam in vnum aliquid conferentes, ita tamen vt similiter non homo Theoferus intelligatur: sed Deus incarnatus, qui per dispensationem copulationis (nota quid dicat) corpus sibi ex Virgine sancta adscribit. Hoc enim modo, nec aliter intelligitur Christus. Ausculta etiam quarto loco quid astruat. In Christo asserimus quod coierunt quadam arcana ineffabilique ratione in vnum Deitas & humana cōditio, vt in eodem simul & homo intelligatur iuxta nos, & Deus supra nos. Quinto etiam loco audi quid dixerit de Filio Dei. Sicut ipsius Verbi quod est ex Deo Patre, propria fuit caro illa pura atque venerabilis, quæ ex sancta Virgine procreata est, ita omnia quæ carni conueniunt absque solo peccato, subire debuit, 5 & omnia vt nasceretur ex matre.

Audisti quid dixit? SERAP. respondit. Audiui. ARNOB. dixit: Explana mihi quod dixit. SERAP. respondit: Caro pura atque honorabilis, quæ ex sancta Maria procreata est, omnino vt nasceretur ex matre. ARNOB. dixit: Quicquid intelligis in hoc loco, fac me scire. SERAP dixit: Hoc puto illum dixisse, quod carnis sanctæ mater sit B Virgo ista quæ peperit. ARNOB. dixit: Vis videre quia bene intellexisti? Considera quid isti sermoni subiunxit. Si, inquit, extra carnem intelligatur Deitas, ipsa per se erit sine matre: & rectè quidem. SERAP. dixit: Peto vt planum mihi facias, quid conetur astruere. ARNOB. dixit: Luce clarius est, quod Dei Matrem Mariam esse per carnem, quam solam creauit, exponat. Deitas enim, ait, sola matrem non habet, vt subaudiatur, quia Deus & homo vnus Dei Filius est iste qui natus est. Vnde sexto loco subiungens, ait: Si voluerimus rectè calcare, non Deitatem nudam, sed inter carnem & natum permixtum Dei Patris Verbum sanctam Virginem creasse, quæ electa est, ad puerperium venerandum, vt carnaliter eum pareret, qui carnem dignatus est induere. SERAP. dixit: Clausis auribus mentis totum librum istum audiui: & ideo non vidi istas duas personas in vno Dei Filio Cyrilli assertione expressas. Nam quomodo non duæ docerentur personæ Virgineo partu editæ, cùm dicat Deum carnaliter natum, qui dignatus est assumere, &c ARNOB. dixit: Vtique carnem simul cum assumptore carnis. Assumptor enim carnis Deus est, caro autem integer homo est: integer autem homo est, qui carnem & animam habet. Nam Apollinaris ideo C damnatus est, quia pro anima Deum posuit incarnatum. Et ideo res in synodo Nicæna damnatas nec meminisse debemus. Audi ergo sanctum Cyrillum dicentem in libello eius qui lectus est. Si rectè, inquit, sapere voluerimus, & semitam sine errore calcare, non Deitatem permixtam Dei Patris Verbum sanctam Virginem creauisse, quæ electa est ad puerperium venerandum, vt carnaliter eum pareret, qui carnem est dignatus assumere.

IVDICES dixerunt: Liquet defensionem Arnobij Cyrilli assertionibus conuenire, iniusta ergo ratio est, quæ cunctatur deferre victoriam ei, qui post altercationis exitum palmam meretur.

NOTAE.

1. Et vt vult ostendere.] *Fortasse legendum,* & vt velit seipsum inuictum ostendere, &c. *Paulò post,* de his quæ ad perpetuum gaudium *adiecimus,* D pertinent.

2. Fuerunt & aliæ Christotocæ.] *Cùm nomen Christi communiter sumptum ab vnctione deducatur: vnctiq; legantur veteres sacerdotes, Pontifices, reges, & Prophetæ priusquam publica obirent munera:* (1.Paral.16.2.) *ipsi certè etiam Christi, & matres eorum Christiparæ appellari possunt. Nam de his scriptum est:* (Psal.104.15.) Nolite tangere Christos meos: *De hoc disserunt Iustinus in Dialogo, Tertull. in Apologetico, & Eusebius initio historiæ Eccl.*

3. Nestorius enim.] (Lib. adu. profan. nou cap.13.) *Vincentius Lirinensis apertè testatur Nestorium Mariam virginem Deiparam θεοτόκον negasse: sed χριστοτόκον tantùm nominari voluisse. Extat eiusdem Nestorij epistola ad Cyrillum, in tomo primo concilij Ephes. in qua continentur hæc verba:* Si rem diligentius consideremus, sacra Virgo non Deipara, sed Christipara appellanda erit.

4. Cum conditione.] *Id est, humanitate nostra in Virginis vtero virtute Altißimi condita & formata. Sic enim etiam Tertullianus loquutus est.* (Lib. de res. sur. carn.) Addicta conditione, *pro, orbe condito:* &, conditionem colentes aduersus conditorem, *id est, creaturam. Et paulo post:* non Theoferus intelligatur. *Extat hoc in superius citata Cyrilli epistola:* Aduerte quo pacto Esaias (Isaia.15.) Dominum non hominem deiferum, aut numine afflatum, instrumenti Diuinitatis tantùm loco assumptum & vsurpatum, pronunciet: sed Deum verè incarnatum. *Idem rursum Scholio de Vnigeniti incarnatione, cap.23. illud ipsum refellit. Quin etiam anathematismo quinto ait:* Si quis dicere audet, Christum hominem tantùm Deiferum, non verum quoque Deum, vnicumque ac naturalem Dei Filium esse, anathema sit.

5. Et omnia vt nasceretur ex matre.] *Docet communicationem idiomatum in Christo factam esse, etiam à primo instanti atq; momento conceptionis eius in vtero virginis.*

SERAPION dixit: Per iustitiam vestram obsecro, vti quomodo primo loco, & secundo, & tertio, quod de ea re, de qua agitur, dixerit Cyrillus, ita per ordinem commemorauit Arnobius, vt veniret ad sextum: nunc ne fortè sumpserit alia capitula eiusdem libri euidentiora, quæ hoc ipsum ostendere valeant, meæ petitioni concedite. IVDICES dixerunt: Ad quam partem velis eum facere dicito. SERAP. dixit: Ego quidem probatissimum iam apud me retineo, & totis ex visceribus credo ita esse vt defendit Arnobius. 1 Sympolitæ & Sympatriotæ in hoc errore positi, in quo ego fui, nulla poterunt ratione ab hoc errore vocari, nisi hac sola, vt dicatur illis & probetur ita sanctum Cyrillum tenuisse. ARNOB. dixit: Deprecor & ego æquitatem vestram vt per ordinem loca ostendentem sancti Cyrilli libri, patienter expectare dignemini, quousque finem eius attingam. IVDICES dixerunt: Licet expectationis nulla sit causa, tamen vestræ petitioni annuendum esse credentes, patimur ex abundanti loca libelli ostendi ab Arnobio, quò possint & auditores nostri, & huius actionis nostræ lectores aut non errare; aut si errauerint, ab erroris itinere reuocari. Erit Dei nostri parata clementia electis his, vt redeant ad Christū, ad pacem, ad concordiam fidei Catholicæ, qui vnum Dei Filium in duas partes diuisum existimantes tenere Romanam Ecclesiam, seipsos miserabiliter occiderunt, dicente ipso Domino nostro IESV Christo: Omnis qui irascitur fratri suo[2] sine causa, reus erit concilio. Ecce causa nulla est[3], & interfectio facta est populorum, vadit furor cœcus in vniuerso populo Christiano, per Episcopos, per Presbyteros, per Diaconos, per Archimandritas, per omnes penè monachorum, & inumerabilium turbas. Sic tota Aegyptus, sic tota est Palæstina turbata, vt effusio sanguinis humani terrā ipsam inebriauerit: & causa sola rumoris est, nullius prorsus erroris. Nam cùm omnibus Aegyptijs & Syris prædicatio sancti Cyrilli placeat, quæ tanta dementia est, quæ in suos fratres desæuit, & spumat ira, cùm eiusdem fidei sit tota fraternitas populorū? SER. dixit: Fateor errorē meum non aliunde sumpsisse exordium, nisi hinc, quòd duos filios Dei astruere asserant hi, qui duas substantias in vno Dei Filio asserunt, easque perfectas. Nam si verè Dei Filius ex Patre genitus ante sæcula creditur, qui per omnipotētiam suā voluit angustū virginei ventris intrare hospitiū: vnde qui semel natus fuerat ex Patre ante tempora solus, vt iterum non solus cū homine nasceretur, cōstat duas esse substantias in vno Domino IESV, sicut prædicatio sancti Cyrilli posuit in ferri massa, quā ignis inflammat: vt si ferrum in sua substantia, & ignis in sua natura, sed vtrunq; in vnam societatem connexa, & ita in vna coadunatione subsistunt, vt non ferrum possit, sed solus ignis sensibus manifestari humanis, sensibus, inquam, videndi atq; tangendi, quibus ratio nostra colligitur, & ad id, quod verum est, peruenitur. Prosequatur itaq; cœpta Arnobius, vt tandem erubescant hi, qui fratres suos persequuntur iniustè.

A — B — C (margin section letters)

Matt. 5.22. (margin)

NOTAE.

1 Sympolitæ & Sympatriotæ.]*Quanti passim fieret pietas ac eruditio diui Cyrilli per vniuersam Asiam & Africam ex his satis apparet.*

2. Sine causa]*Notat Desiderius in quibusdam Græcorum codicibus asscriptum esse Euangelico textui,* εἰκῆ, *id est* temere, aut sine causa. *Deinde, sequentibus adiectum:* Qui dixerit Racha sine causa: qui dixerit fatue, sine causa: *insuper Chrysostomum hom. 16. in Matth. innuere hoc ipsum legendum esse, tametsi in vulgata editione Latina non extet. Quibus addo antiquissimum martyrem Irenæum lib. 4. cap. 27.*

Tom. 1. etc. Ephes. ca. 28. (margin)

3. Et interfectio facta est populorum] *Nestorium inprimis hominem fuisse seditiosum atque crudelem, patet ex libello Basilij archimandritæ, quo apud Theodosium & Valentinianum imp. grauiter conqueritur de illius barbarie in pios monachos & clericos, nolentes eius hæresibus subscribere:* Mandat (*inquit*) decurionibus, vt nos cædant. Cæsi ad tribunal Ecclesiasticum abducimur, ibidemque velut scelerati denudamur, vapulamus, iactamur, calcibusque impetimur. Diu multumque in Episcopali consistorio diuexati, inde fame tabescentes, ad supplicum ergastulum deducimur. Hinc ciuitatis Præfecto tradi nos curauit. Per hunc ergo ferro onusti, ad publicum reorum carcerem abstrahimur, &c. *Ibidem & de pio Constantinopolis populo, publicè aliquando contra Nestorium acclamante;* Regulum habemus, Episcopum non habemus, *idem Basilius scribit:* Pars illius ipso temporis articulo comprehensa, & tribunal abstracta, tali immanitate diuerberata exceptaque est, qualis nec apud barbaras quidem nationes quandoque vsitata fuit. *Et de Nestorianis satellitibus idem ait:* Quos semel sententiæ suæ adiunxit, illos ita inflammat, vt verbera quibus lubitum fuerit, publicè inferre audeant, palamque persecutionis speciem excitare non dubitent, &c. Et quemadmodum Iudæi in Stephanum, ita & isti in Christianos Catholic. dentibus frendent, omnemque furorem suum in illos explere laborant. *Atque hæc de Nestorianorum crudelitatibus Constantinopoli. Quàm cruentas quoque in Oriente turbas excitarint, libet etiam ex fragmento epistolæ Ibæ Edesseni Episcopi, quod in decima Calcedonensis concilij actione insertum est, hoc loco commemorare.* Episcopi (*inquit*) contra Episcopos contentionibus insurgunt, populi aduersum populos, &c. *Et Socrates de his quoq; ait:* D

A Non paruā turbam orbi vniuerso ineptiæ Nestorij peperere. *Caßiodorus etiam refert, propter Nestorium, circa Miletum & Sardos facta seditione, multos occubuisse, Libr. 12. hist or. trip. cap. 4. Et de his hactenus: alibi enim de hæreticorū crudelitate copiosius disseruimus.*

ARNOBIVS dixit: Nunc vsque sexti capituli causa tractata est, quid in septimo factum sit recitabo. Carnaliter cum peperit, qui propter nos homo factus est & infans. Erat enim non iuxta nos, hoc est, non in sola nostri similitudine cōstitutus: sed erat in humana conditione propter carnem: Diuinus autem & cælestis super nos. SERAPION dixit: De quo dixit, Homo factus est? ARNO. dixit: De Filio Dei ante tempora & ex Patre genito, de quo superius dixit: Non cessauit Deus esse, cùm carnem assumpsit. SERAP. dixit: Hic qui assumpsit hominem Deus, ipsum hominem per suam omnipotentiam Deum fecit? Constat ex assumente & assumpto vnum Dei Filium Cyrillum docuisse. ARNOBIVS dixit: Ecce octauo loco prosequutus. Ratio Deitatis nuda, ac si sine carne existimetur, ipsā per se nostri sermonis non egebit auxilio. B SERAPION dixit: Explanationem huius, quæso, pande sententiæ. ARNOBIVS dixit: Ratio Deitatis si nuda, id est, sine carne existimetur, hoc est, si sine homine diuinitus, humanioris ratione non egebit. Quid enim sermo in inuisibili Deo dicere præualet? Et ideo in vno capitulo hunc intellectum aperiens ait: Sed quomodo vnigenitus Dei Sermo factus est caro, & habitauit in nobis? Ideo ad ipsum referuntur.

Sequamur nunc, & quod in nono capitulo dixerit, recitemus. Prophetissam sanctam Virginem vocat. Christo enim prægnans prophetæ impleuit officium. Item in decimo capitulo. Natus enim (ait ille) infans diuinus, & omni mundo excellentior, erat quidem in cunabulo gremioque Genitricis propter morem conditionis humanæ: sed qui erat etiam Deus. SERAP. dixit: Cùm dicit, iste infans qui natus est, erat etiam Deus, duas personas euidenter expresit. ARNOBIVS dixit: Cœpisti aures animæ tuæ aperire. Vtique qui cùm dixit, erat etiam ostendere voluit natum quidem infantem, qui non solùm infans esset, sed etiam Deus. *Exod. 33. 20*

Duodecimo etiam loco, quando his presius insistat qui negant duas substantias in vnico Dei Filio conuenisse. Ait enim: Sed dicit aliquis: Quomodo fieri potest vt C hominis natura maiestatem caperet Deitatis, præsertim cùm Deus ipse dixerit manifestissimè beato Moysi, Quomodo nemo videbit faciem meam & viuit? Etsi igitur intolerabilis Deitas inaccessibilem habet attractum, quomodo credibile videbitur, Deum & hominem in vnum conuenisse. Ego verò aduersus huiusmodi quæstionem dixerim quidem, super omnem modum & genus miraculi, & super mentis nostræ cogitationem & sensus dispensationis esse huius rationem. Sed tamen agebatur sapienter Deo suam naturam imbecillitati nostræ tolerabilem facientem. SERAP. dixit: Nullus tam euidenter Diuinam humanamque naturam in vno Christo distinxit, vt diceret, obiurgantur contra eum qui negant Deum in vnum & hominem conuenisse. Et adderet dicens, Ego aduersus huiusmodi quæstionem dixerim, & cæt. ARNOBIVS dixit: Bene considerasti solum illum Apostolicè docuisse, Deum esse in Christo mundum reconciliantem sibi, verùmetiam contra eos suscepisti, qui dicūt hominem in Dei substantiam conuenire minimè potuisse. *Luca 27*

Transeamus duodecimū, & ad quartum decimum veniamus. Ait enim in sequentibus. Quantum spectat ad rationes & sensus humanos, nequaquam possent inter se D conuenire Deitas & humana conditio: conueniunt tamen in Christum, & vnus ex ambobus Emmanuel. Qui verò separat & hominem seorsum, & Filium Dei, & alium æstimat, is mihi videtur veritatem non intelligere, & videre non posse. Item de quartodecimo dicemus. Vt ostenderet duas in vno Dei Filio inesse substantias, ait: Quemadmodum ferri materies cùm in medio fornacis æstu conflatur, ignis instar ardescit, & in eius speciem vertitur ad calorem, & candorem ipsius imitatur flammæ victricis; ita carnis natura, cum æterno atque incorruptibili Dei Filio est coniuncta, destitit esse, quod fuerat. SERAP. dixit: Quid est, destitit esse quod fuerat? ARNOB. dixit. Sequens versiculus indicat, quare dixerit, desijt esse quod fuerat. Ait enim in sequenti sermone. Nec vlterius remansit in......... SERAP. dixit: Aperi mihi vt quid dicat videam. ARNOB. dixit: Omnis natura generis humani fragilitatem habet affectuum & sensuum: hic autem in hanc pestem nunquam incurrit, nec aliquando aliquid sine sua passus est voluntate: sed sicut scriptum est, Omnia quæcunque voluit Dominus fecit in cælo, & in terra, in mari, & in abyssis. IVDICES dixerūt: Quomodo vidimus Serapionem manus tuæ dedisse victoriæ, ipsius pace dictum sit,

pacis fidei tuæ nobis verbo tenus lineam tende: vt memoranda non tegantur silentio. A

NOTAE.

1 Remansit.] *Adeò corruptus & deprauatus est in veteri exẽplari locus iste, vt eũ legere non potuerimus.*

ARNOBIVS seruus IESV Christi dixit: Dum in Vnigenito duas confitemur naturas, duasq́; substantias, obiicimus quod alterum dicamus Dei Filium, alterum filium hominis. Nos autem authoritate Apostoli dicimus: [1]Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi. (2. Cor. 5. 18.) Si enim mundum reconciliauit, ita vt credentes in se faceret filios Dei; [2]homines vtiq; natura seruos, non Dei filios; actu etiam reos, & per præuaricationem primi hominis inimico generis humani obnoxios, tamen per suam gratiam hos Dei filios fecit. (Rom. 5. 10. Rom. 6. 17. 18.) Qui ergo alios Dei filios fecit, quomodo ipse non est Filius Dei, adunatus cum Verbo, quod caro factum legitur? (Ioan. 1. 12. Ioan. 1. 14.) Verbum quod erat antequam mundus esset; (Ioan. 17. 5.) [3]Verbum quod non est à principio, sed in ipso principio semper fuit; Verbum quod caret initio, sed ipsum est initium; Verbum quod non subiacet tempori, vel momento, vel atomo, vel puncto; sed est omnium creator. Hoc Verbum nõ amittendo intemporalitatem suam, sed assumendo temporalem hominem perfectum, perfectus Deus, hominem natum de Spiritu sancto ex Maria virgine per omnipotentiam, (Luc. 1. 35. Matt. 1. 20.) [4]quia omnipotens Deus sic Pater & Spiritus sanctus. B Per hanc ergo omnipotentiam suam voluit hunc hominem, quem assumpsit, hoc facere assumendo ex tempore, quod ipse semper fuit sine tempore: vt non possit iam dici duo filii alius ante tempora genitus, & alius natus ex tempore: sed vnus Dei filius Dominus IESVS Christus. Inde est quod dictum est ab Apostolo: (2. Cor. 5. 16.) Et si cognouimus Dominum IESVM secundum carnem, [5]sed nunc iam non nouimus. Quasi quis dicat. Et si cognouimus lanam priusquam ad mixtionem conchilii fieret purpura: sed iam non nouimus lanam, sed purpuram, qua inter homines omnes nullus vti possit, nisi Augusti præditus fuerit dignitate.

(Luc. 1. 35. 36.) Impingitur hoc loco: Ergo vilis lana fuit prius IESVS, & Dealitas superueniens fecit eum purpuram? Non ita dicimus: sed antequam Spiritus veniret super Mariam, & virtus Altissimi obumbraret eam, & hoc conciperet quod sanctum vocaretur Filius Dei, ante hoc ipse vterus Mariæ; quamuis mundus esset à peccato & sanctus; tamen vilitate humanitatis erat vt lana optima & incomparabilis vniuersis quæ erant sub cælo virginibus: C eratque talis ac tanta, quæ decenter & in se Dealitatem Filii Dei, sicut conchilii lana sanguinem susceperit, & ipsa lana esse cessaret lana, sed vera purpura per sanguinem fieret memoratum. [6]Non enim lana, sed pretiosa est huius sanguinis capax. Quod si sanguis hic lanam tanta maiestate sublimat per suam admixtionem, vt nulli hac liceat vti, nisi huic, qui regia fuerit præditus dignitate; (Rom. 1. 3.) quanto magis quando Spiritus sanctus venit in Mariam, & virtus Altissimi obumbrauit eam, hoc [7]quod natum est ex ea de semine Dauid secundùm carnẽ, secum fecit Filiũ Dei, vt sic esset Maria θεοτόκος, sicut χριστοτόκος? Quia ante Mariam [8]fuerunt aliæ christotocæ, sed non virgines, nec ex Spiritu sancto, nec virtute Altissimi obumbrante. Hæc autem & χριστοτόκος est sola, & θεοτόκος, sola virgo, ex Spiritu sancto & virtute Altissimi concipiens.

NOTAE.

1. Deus erat in Christo.] *Hoc Pauli testimonium à Cyrillo aliisq́, Ephesini concilij Patribus non semel producitur, ad confirmandam vnicam Christi in duabus substantijs personam, aduersus Nestorium.*

2. Homines vtique.] *Vetus codex.* hominis.

3. Verbum, quod non est à principio.] *Temporis nimirum aut durationis, quemadmodũ Angeli cæteraq́, creata ex nihilo, quæ cœperunt esse post non esse. Sed bene est à principio producente & generante Patre scilicet diuino: quoniam solus Pater à seipso est, Filius autem à Patre, non factus, aut creatus: sed genitus.*

4. Quia omnipotens Deus] *quid si adderemus ad expletionem sensus,* sic voluit, & fecit?

5. Sed nunc iam non nouimus.] *Addidimus aduerbium nunc, ex ipso textu Apostoli: item ex Cyrillo, ita ex eo aduersus Nestorianos differente:* (Lib. 2. de recta fide ad Reginas.) Quid est obsecro, quod Paulus hic ait? Nunquid D Christùm post resurrectionem inficiatur? Nonne illum secundùm carnem resuscitatum, cumq́ue eadem in cælum profectum; ac olim inde venturum sciebat: Quomodo igitur Filium secundùm carnem se nosse negat? Quoniam simul atque ex mortuis reuixerat, satius erat ex Diuina eminentia illum & nosse & profiteri, quàm ex carnis infirmitate. Vnus itaque est Christus & Filius & Dominus.

6. Non enim lana.] *Vel addendum,* tantummodo vilis & abiecta est Maria, sed &c. *aut certè mutila est sententia.*

7. Quod natum est ex ea de semine Dauid.] Nomen Dauid *non est in vet. cod. Cæterum, Augustinus lib. 11. cont. Faustum, c. 4. testatur in aliquot codicibus Latinis fuisse,* natum ex semine, *vt hic legit Arnobius non,* factum, *vt habet vulgata editio nostra.*

8. Fuerunt

A 8. Fuerunt aliæ christotocæ] *Et hoc à Cyrillo desumptum est, ad Aegypti monachos scribente:* Ab eo quod inuncti sumus, christi appellamur. Vnctionem habetis à sancto. Ipsa vnctio docet vos. Ergo nihil faceret absurdi, qui promiscuè quorumlibet vnctorum matres χριστοτόκους, Christiparas, appellare animum induceret. &c. Sola autem inter omnes, sacra Virgo Christipara simul ac Deipara appellatur, & esse dignoscitur. 1. Ioan. 2.

OBIICITVR nunc de tentationibus & passionibus eius: Vtrum ipsa Dealitas simul [1] interpretatione Diabolica, simul fuerit in passione Iudaica? Ad hæc audi Prophetam canentem; Quomodo Dominus amat iudicium, & non derelinquet sanctos suos. Psal. 36. 28. Addo aliud: Si non deserti sunt tres pueri in camino ignis, sed ipse qui semper fuit Filius Dei, ibi [2] inter tres quartus apparuit: quanto magis non derelinquit Sanctũ suum, cùm cœpit in vulua Virginis concipi, & cum nascente nasci, cum lactante lactari, cum crescente crescere? Ipse vtique [3] cum tentato tentatus est, & cum crucifixo crucifixus est. Dan. 3. 92.

Obijcitur: Quomodo ergo Deum impassibilem asseritis, qui dicitis, simul conceptus, simul natus, simul est & tentatus, & passus, & prorsus Sanctum suum nunquam B deseruit? Respondebo. Memor esse debes exempli lanæ & sanguinis conchilij. Cùm ergò facta fuerit hæc lana per admixtionem sanguinis purpura, cùm netur, aut filatur, aut torquetur, lana vtique recipit maiestatem. Nunquid nam quæ torquetur, à purpureo colore deseritur? Addo & aliud exemplum: Verbi gratia dicamus; Securis ictu arborem cùm verberaueris, & splendorem solis, si eum simul percusseris, arbori quidem infligis vulnus, Solem verò & splendorem simul percutis, & calorem impassibilem derelinquis. Quod si arborem ad ictum percutientis Sol non deserit, quanto magis sanctum suum nequaquam Dei Filius, quod est Verbum, in passione deseruit? [4] Et sicut verè rubus flammam habuit, sic verè passus est filius hominis: & sicut verè non incensus est, sic verè non passus est Filius Dei.

NOTAE.

1. Interpretatione Diabolica] *Lubentius legerem, in tentatione: præsertim cum paulò post scribatur,* cum tentato tentatus est.

C 2. Inter tres, quartus apparuit.] *Nabuchodonozor namque exclamasse refertur:* Ecce video quatuor viros solutos, & ambulantes in medio ignis, & species quarti similis Filio Dei. *Sic & Irenæus martyr iudicauit scribens:* Patris Verbum non in vna figura olim videbatur, sicut in Daniele scriptum est, assistens tribus pueris in fornace ignis, & liberans eos. *Et Tertullianus:* Hic erat visus Babylonico regi in fornace cum martyribus suis quartus, &cæt. *Libro quarto aduersus Marcionem.* Lib. 4. c. 37.

3. Cum tentato] *Deleuimus* cum tentante, *quod habet vet. cod.*

4. Et sicut verè rubus] *Flaccus Albinus, qui & Alcuinus dicitur, Caroli Magni quondam præceptor, ante octingentos annos, huius loci etiam sub Arnobij nomine ita meminit:* Arnobius in Conflictu, quem habuit cum Serapione, rubum posuit masculini generis, dicens: Et sicut verè rubus flammam habuit, &cæt. Epist. ad Flauium Martib.

OBIICITVR iterum: Duos facis, filium hominis, & filium Dei. Respondetur: Non duos ad diuisionem facio: [1] sed in vna Dealitate duas substantias distinguo, vnam, quæ natiuitatem temporalem habuit, alteram quæ penitus tempori subiacere non potuit. Vnam, qua infans in præsepe positus, pannis obuolutus, creuit ætate & sapientia: alteram, qua ipse creat nascentes, & dat eis vt viuant, & crescant ætate & sapientia. Vnam, qua baptizatur à famulo, quasi sanctificationem accipiens: aliam; qua ipse sanctificat & aquam pariter & Baptistam. Vnam, qua dormit in naui, & excitatur à discipulis: aliam, qua ipse excitat vt excitent Dominum. Vnam, quæ subsit ventis, D flatibus, & tempestati: aliam, qua ventis imperat & tempestatibus iubet. Vnam, qua plorat hominem mortuum: aliam, qua imperat morti, vt relinquat mortuum & sepultum. Vnam, qua venditur à discipulo: aliam, qua totum redimit mũdum. Vnam, qua felle cibatur, & potatur aceto: aliam, qua pane vitæ æternæ cibat, & propinat poculum gaudij sempiterni. Vnam, qua tristatur vsq; ad mortem: aliam, qua à tristitia liberat, atque dat gaudium vitæ. Vnam, qua moritur & sepelitur: aliam, qua sepulcra aperiat, &c. Vnam, qua videntibus Apostolis eleuatus est in cœlos, & sedet ad dexterã Patris: alteram, qua [2] de sinu Patris non abscessit: sed semper in Patre, & cum Patre fuit, & esse non desinit. Luca 1. 7. Luca 3. 53. Matth. 3. 15. Marc 4. 38. Matt. 8. 24. Ioan 11. 35. & 44. Mat 26. Ioan 19. Matt 26. Matth. 27. Act. 1.

Obijcitur ergò: Et quando in vulua Virginis Verbum caro fiebat, & quando in præsepe pannis obuolutus erat infans; & crescebat ætate & sapientia, & cætera exercebat, quæ tota vita fecisse scimus; de sinu Patris nunquam ne discessit? respondetur: Cùm

quidam interrogator cuidam diceret erudito, Dic mihi, in quo loco nunc Deus est? A
Psal. 138.6. Fertur tale dedisse responsum. Dic vbi nō sit, & inquire vbi sit: At verò cùm prophe-
Iere. 23. 24. ta clamet: Si ascendero in cœlum, &c. Et ipse dicat: Cælum & terram repleo, quomodo poterat fieri, vt qui vnus est cum Patre & Spiritu sancto, deesset Patri & Spiritui sancto, cùm esset in vulua Virginis, cùm nasceretur, lactaretur, &c. tamen de sinu Patris nunquam discessit. Et cùm hæc dixisset, IVDICES & omnes auditores dixerunt: Satis subtile quod asseris, & videri à nobis non potest, nisi aliquibus hoc fuerit comparationibus declaratum.

Dicite mihi, dixit ARNOBIVS: Vnde fons nascitur? Quid respondentes dixerunt: De vena terræ. ARNOB. dixit: Vena hæc vnde nascitur fons, Patris locum opportunè in vestra mente depingat, vt sit Pater vena, Filius fons, qui natus est de vena: de vena verò & fonte non nascitur fluuius, sed procedit.[3] Aliud est nasci, aliud est procedere. Quicquid ad viuificandum pertinet, & ad medendum, & ad lauandum vnius eiusdemque substantiæ est: sed tripartitæ personæ, vt sit vena Pater generans Filium, quē diximus fontē: ex vena verò & fonte nō nascens, sed procedēs fluuius sit Spiritus B sanctus. Sitque secum connexa pergens, vt vnum sint tres, & sic verè tres, vt verè vnū sint.[4] Filius ergo idem fons vitæ simul cum fluuio eodem Spiritu sancto procedente ex Patre & Filio, circuit vniuersa orbis terræ spatia, sitientes potans, ariditates infundens, terras rigans, sordes diluens, fabricans, solidans, omniumque hominum, auium, pecudum, repentium, piscium genera viuificando sustentans: nec est omnino cuiquam vita, nisi his, quibus fons & fluuius ex vena fontis ex ipsius gremio procedens circumeundo sordes lauet, ariditates infundat, sitientes potet, æstuantes refrigeret, angustiatos recreet: hominum, auium, pecudum, reptilium & piscium generationes vniuersas suo haustu sustentet. Vena autem nunquam patitur fontis ex se ante nascentis, fluuii ex se & fonte procedentis absentiam.[5] Quod si elementum aquæ seruituti nostræ subiectum, hanc probant habere potentiam, vt vadens cursu rapidissimo per montes, per colles, per cuniculos aquæductorum, & fistulas, tamen de sinu venæ non discedendo circumfluit, sed ibidem[6] permanendo discurrit: quanto magis Filius & Spiritus sanctus de illo gremio maiestatis nunquam penitus abscedentes, inseparabili & integra Trinitate perdurant in vnitate substantiæ, in Trinitate personæ? C

Volentibus autem huius sanctæ Trinitatis inquirere maiestatem & originem, occurrit vena fontis: fodi quantum potes, nunquam poteris ad eius initium peruenire. Occurrit tibi affluentior vena, quicquid pulsando quæsieris, & eo magis plus prohiberis inquirere, quanto plus quærendo potius quàm credendo peruenire. Et si venæ huius subditæ pedibus tuis initium inuenire non præuales, quomodo poteris Patris initium reperire? Patris verò si inueneris initium, inuenies & Filij. Si enim inueneris quādo cœpit vena manare, inuenies & quando ex ipsa vena natus sit fons: inuenies etiam quando ex vena fontis fluuius procedere cœperit. Sed sicut non prę uales ad venæ peruenire principium, quomodo in principio iam erat vena, in qua erat fons, & fons erat apud venam, & vena erat Pater eius, qui erat in principio apud Deū.
Ioan 1.1.
Psal. 35 10. Verbum quippe Patris est fons, qui est venæ filius, fons vitæ, quomodo Psalmista canit ad venam dicens:[7] Quoniam apud te est fons vitæ. Fluuius autem ex fonte proce-
Psalm. 44.1 dens, & vena tunc cœpit procedere, quando vena eructabat fontem. Sic enim legitur Patrem dixisse: Eructauit cor meum Verbum bonum. Sed sicut non inuenies venæ initium, ita quoque nec fontis & sicut non inuenies initium venę nec fontis, ita nec inuenies fluminis. Vt simul ergo vena emanans, & fons fluuiusque; ita simul Pater, D & Filius, & Spiritus sanctus: & quantum dignitas Creatoris à creatura, tantùm distat comparatio creaturæ à Creatore. Quantum verò potueris aliquid melius sentire & dicere, eo amplius remanebit, vbi melius possit & verius Diuinitas credi. Bene, vt dictum est, non dictum melius excludit, sed ornat: malè autem dictum, à bene dicto eli-
Prouerb. 22. minatur & pellitur: Ideo meliora dicentibus aures semper patere, & mentibus Sapientia imperat dicens: Aperi aurem tuam verbo veritatis, & firma cor tuum in sermonibus iustis.

NOTAE.

1. Sed in vna Dealitate] *Id est, in vnica Filij Dei persona diuina humanam, diuinamq́, substantiam profitetur. Certissima & clarissima est hac fidei Christiana ex Athanasij symbolo desumpta confessio.* Sicut anima rationalis & caro vnus est homo, ita Deus & homo vnus est Christus.

2. De

A 2. De sinu Patris non abscesit] *Verus codex affirmat,* abscesit: *nos exigente sententia sensuq́, negationem adiecimus.*

3. Aliud est nasci, aliud est procedere] *Certißimum & clarißimum est ex Scripturis fideq́, Catholicæ symbolis Filium Dei à Patre genitum, vnigenitum, & ab æterno ex eadem substantia seu Deitate natum & dici & esse. Scriptum est enim:* Ego hodie genui te. Ante luciferum genui te. Vnigenitus, qui est in sinu Patris, &c. Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret. Filium suum vnigenitum misit Deus in mundum. *Passimq́, Deus Pater de cœlo contestatur Christum IESVM esse prædilectum sibi Filium, haudquaquam adoptiuum: & vicißim IESVS palam confidenterq́, illum Patrem suum appellat: Apostolos denique istud fi-*

B *dei Christianæ caput toto orbe docuisse, inculcasse, & innumeris miraculis, supplicijsq́, fortiter exantlatis in animis innumerabilium hominum confirmasse. Rursum similiter apertum & indubitatum est, Spiritum sanctū ex eiusdem Patris ac etiam Filij substantia Deitateque ab æterno procedere, quoniam scribitur:* Spiritus qui à Patre procedit. Ille de meo accipiet. Spiritus Patris mei loquetur in vobis. Mittet Deus Spiritum Filij sui in corda vestra, *&c. Et cum Athanasio profitemur omnes:* Spiritus sanctus à Patre & Filio non factus, nec creatus, nec genitus: sed procedēs. *Hæc inquam duo capita adeò ex scripturis & symbolis dilucida & certa sunt, vt nemo Christianorum de his addubitet. Sed quare Spiritus sanctus nō poßit dici amborum Filius, cum ex horum substantia naturaq́ue verè sit: quare non æquè dicatur genitus atque procedens: & quantum intersit inter nasci & procedere, non ita definitum aut clarū est. Arnobius certè hic orthodoxè scri-*

C *bit,* aliud esse nasci, & aliud procedere: *& continuò post: Spiritum sanctum tanquam fluuium, ex Patre & Filio, tanquam ex vena fonteq́ue procedere, non nasci: verùm quantum distet ista proceßio à natiuitate, non explicat.*

Libr 15. de Trin. ca. 27.

Patres Scholastici aliquid ex Augustino adferunt, nimirum, propterea Spiritum sanctum non esse Filium neque genitum, quia Filius non solet procedere à duobus, nisi eorum alter sit Pater, & alter mater: quo modo certum est Spiritum S. non procedere: atque idcircò non

Lib de Eccl. dogmat. c. 1.

nasci. Iterumq́ue ex eodem Augustin. tradut, Spiritum sanctum non esse natum, quia non est Filius: neque ingenitum, quia non est Pater: neque factum, quia non est ex nihilo: sed ex Deo Patre & Deo Filio Deus procedens. Colligunt rursum ex eodem doctore, Filij generationem esse per modum intellectus Patris fœcundi, ideoque propriè naturalem natiuitatem dici: Spiritus verò proceßionem per modum voluntatis & amoris, ac idcirco spirationem & proceßionem propriè appellari. Ait nanq́, August. Spiritus sanctus procedit à Patre, non quomodo natus, sed quomodo datus, vel donum. Filius autem procedit nascendo, exit vt genitus. *Adijciunt denique, confusionem futuram in sanctißima personarum Trinitate, si duo filij dicerentur, & non vnigenitus solusq́, Filius: Spiritum itaque non oportuisse gigni, sed spirari atque procedere.*

Li. 5. de Tri. cap. 4.

Hæc illi piè quidem ac eruditè: verùm omnium sapentißimè, quantum iudico, Athanasius Magnus, Epistola ad Serapionem, & Ambrosius libro primo de fide, capite quinto, alijq́, veteres Theologi ingenuè profeßi sunt, se huiusmodi emanationum distantiā rationeq́, nec planè capere, nec alijs dicendo explicare posse: sicq́, huius mysterij, vt & multorum aliorum, perfectam notitiam tantisper expectandam esse, donec in alio seculo videamus Deum facie ad faciē sicuti est. Ex quibus Damasc. rectè concludit: Quoniā quidem est differentia generationis & processionis didicimus: quis verò sit modus huius differentiæ, nequaquam. Quamuis autem ista intelligere non possumus: tamen ita esse veraciter confitemur & credimus. *Et Augustinus de re non absimili.* Qui potest capere capiat: qui autem non potest, credat & oret, vt quod credit, intelligat.

Lib 1. orthod. f. ca 2.

Lib. 1. cōtra Maxim. Ar. cap. 10.

4. Filius ergò idem fons vitæ] *Sicut hic Arnobius comparatione venæ, fontis, & fluuij, quibus eadem inest aquæ substantia, Trinitatis mysterium adumbrat: sic & ante eum Augustinus Solis, splendoris, & caloris: deinde ignis, lucis, & feruoris similitudinibus idem fecerat. Athanasius quoque sermone quarto aduersus Arianos docet Filium procedere à Patre, simulq́, in eo manere, veluti ex lumine proradiationem, & fluuium ex fonte.*

Lib. 3 cōtra Maxim. & Ser. 1. de verbis Apost.

5. Quod si elementum aquæ] *In vet. codic. erat* atque.

6. Permanendo discurrit.] *Maluimus legere,* discurrit, *quàm* discurrunt, *cum vetere codice.*

7. Quoniam apud te est fons vitæ.] *A seipso, non dissentit Arnobius, hunc quoque Psalmi locum in Commentarijs de Christo exponens. Et de proximè citato Psalmo, etiam ait:* Eructauit cor Patris Verbum bonum, omnia per ipsum facta sunt, &c. *Persequitur disputationem suam ARNOBIVS.*

(∴)

D

CAVENDVM est sanè, ne scelerati Sabellij sensum incurrens, Patrem & Filium, & Spiritum sanctum sic vnum Deum credas, vt non putes Patrem verum Filij genitorem, & vnigenitum verum Patris Filium: procedentem ex Patre & Filio non credas Spiritum sanctum: sicut vnus Deus secundùm sacram scripturam credendus est, quæ dicit: Dominus Deus tuus Deus vnus est. Ita ipse vnus Deus Pater verus, Filius verus, Spiritus sanctus vnus & verus credendus Deus est. Deus enim indiuisæ substantiæ nomen est, accipienti conferens totum, & nihil minuens conferenti: non ita vt Filius habeatur, qui Pater est: neque Pater credatur, qui Filius est: nec Spiritus sanctus, qui est Pater æstimetur. [1] Pater enim est, qui dicit Filio: Ante Luciferum genui te. Filius qui dicit; Ante omnes colles generauit me: & antequam quicquam faceret, ego eram cum eo. Ipsum autem Spiritum sanctum qui procedit ex Patre & Filio, sicut de fonte & de vena fontis procedens fluuius, [3] contra doctrinam Macedoni, DEVM esse, Paulus Apostolus euidenter ostendit,

Deut. 6.

Psal. 109. 4. Prou. 8, 25. Ioan. 15 26.

Isa.6.1.&9 cum ipsum, quem Esaias propheta dicit; Vidi Dominum sedentem in thronum ex- A
celsum, qui dixit mihi: Vade, dic populo huic: Videntes videbitis, & non videbitis.
Spiritum sanctum hunc Paulus hoc ordine patefecit, dicēs ad Iudæos: Bene de vobis
Act 28. 26. Spiritus Sanctus dicit per Esaiam: Vade, dic populo huic, Videntes, &c. Hoc autem, vt
dixi, sectam Macedonij superat, quæ dicit: Nusquam legitur in Scripturis sāctis, Deus
Spiritus sanctus: diximus Apostolum Paulum hunc dixisse Spiritum sanctum, quem
Esaias dicit: Vidi Dominum Deum omnipotentem sabbaoth sedentem super thro-
num, & dicentem mihi, &c. Nunc etiam Beatum Petrum ostendam Dominum di-
xisse Spiritum sanctum, & sufficit: quia quasi in capite corporis duo oculi, ita in ca-
pite Ecclesiæ Petrus & Paulus sunt. Dicit ergo Petrus Apostolus ad Ananiam menti-
Acto.5.3. & 4. entem. Quid vtique conuenit tibi & vxori tuæ mentiri Spiritui sancto? Non estis ho-
minibus mentiti, sed Deo. Alia plura poneremus, si non sufficerent horum duorum
testimonia Apostolica authoritate firmata. Sanè quomodo iam diximus & proba-
uimus, quod qui descendit de cælis pro assumptione hominis nunquam dimiserit
Item.23. cælos, quia scriptum est, Cælos & terram ego repleo: & qui cùm ab his ad cælos ascē- B
Matth.28 dit, nos nunquam dereliquit. Sic enim ipse promisit dicens: Ecce ego vobiscum sum
omnibus diebus vsque ad consummationem sæculi. Cùm ergo constat descensum
eius ad carnem, sic teneamus, vt in ipso Dei Filio duas natiuitates, sicut duas substan-
tias fateamur, ante tempora inuisibiliter ex Patre, ex tempore visibiliter ex matre: an-
te tempora Deus verus de Deo vero; ex tempore Deus verus & homo verus ex Maria
semper virgine Spiritu sancto obumbrante: natus autem verus Deus inuisibilis cum
vero homine visibili, verus Deus incomprehensibilis, cum vero homine mortali.
Natus, inquam, non aëreus, sed corporeus: nō in phantasia, sed carnem, ossa, sangui-
nem, sensum & animam gestans: vnus idemque homo verus & Deus verus, adim-
plens legem & Prophetas, passus crucem secundùm Scripturas, verè mortuus est, verè
sepultus, verè à mortuis tertia die resurrexit. Hoc tamen in eo est mortuum, quod
mori potuit. Homo enim mortalis est à Deo immortali susceptus: resurrexit autem
Act.1. non Deus in hominem, sed homo in Deum. Postea per quadraginta dies in terris vi-
sus est, ac sic assumptus in cœlum, sedet ad dexteram Patris, venturus ad iudicandum C
viuos & mortuos.

N O T Æ.

Lib 7. hist. cap. 6. Lib de fabu. haret.

1. Ne scelerati Sabellij] *Dionysius Alexandr. apud Eusebium, ac post eum Theodoretus prodiderunt Sabellium origine Afrum & Pētapolitanum fuisse: Augustinus autem libro de hæresibus, eundem impij Noeti, qui primus sanctissimæ Trinitatis personas confudit, discipulum à quibusdā perhiberi tradidit: Epiphanius verò similem saltem vtriusque sectam fuisse confirmat. Hic errores non tantùm Noeti, sed & Praxeæ ac Hermogenis, quos Tertullianus profligauerat, ab inferis reuocans, prædicabat Patrem & Filium & Spiritum sāctum vnicam esse personā, quæ his tribus nominibus vocaretur: Hancq; in veteri testamento, Patris nomine legem tulisse: in nouo autem; Filij titulo hominem factam esse: Spiritus sancti verò appellatione, ad Apostolos venisse. Tertullianus libris aduersus Praxeam & Hermogenem hanc hæresim solidè refellit, sequentium deindè sæculorum Patres eandem coarguerunt & dānarunt, vt & hoc loco noster Arnobius.*

Hil. lib 4. de Trin. Athanas. Orat aduer. Sabellij gregales.

2. Pater enim est qui dicit Filio: Ante Luciferum, &c.] *Similis sibi Arnobius ita ad hūc locum com. in Psalm. scribit:* Non ergò sicut damnabilis Fotinus credit, Dominus ex Maria virgine sumpsit exordium: sed ante Luciferum est ex Patris ore progenitus.

3. Contra doctrinam Macedonij] *Hic cùm sub Constantio Imp. vir aulicus & Arianus esset, Constantinopolitanum Episcopatum factione Arianorum, & eiusdem Constantij fauore, renitente Catholicorum populo, tanta violentia occupauit, vt circiter ter mille homines centum & quinquaginta (vt Socrates tradidit) cùm Ecclesiam intraret, conculcati & occisi fuerint. Hic Spiritum sanctum creaturam esse palam prædicans, idcircò πνευματομάχος primus dictus est, vt Basilius in expositione fidei Nicanæ testatur. Ad hanc hæresim refellendam & compescendam coactum fuit concilium œcumenicum Constantinopol. sub Theodosio. Tuncque additum symbolo Nicano:* Et in Spiritum sanctum Dominum & viuificantem. Qui cum Patre & Filio simul adoratur, &c. D

Sozom. li. 4. cap 9. & lib. 4. cap. 7. Lib. 2. ca. 16 Niceph. li. 12 cap. 30.

ET cùm hæc diceret, VNIVERSI dixerunt: Dic nobis, quomodo iudicabun-
tur viui & mortui? ARNOBIVS dixit: [1] Viuos, credentes, Catholicam fidem habē-
Ioan 3. 18 tes: mortuos, Gentiles, Iudæos, & hæreticos, qui non habent vitam secundùm sermo-
Ioan. 6. 35. nem Domini: Qui non credit in me, non habet vitam in se. Et verum dicit. Qui credit
in me, si mortuus fuerit, viuet. Ergo, vt dixi, sequamur. Venturus est vt iudicet
Psal. 115. 15. viuos & mortuos, iustos & iniustos, fideles & incredulos. Mors enim eius pretiosas
facit omnes mortes credentium atque sanctorum, in tantùm, vt in eadem carne, qua
natus, & passus, & mortuus resurrexit, & pro qualitate operū, omnes vel ad æternam
coronam

A coronam gloriæ, vel ad supplicia æterna, Deo iudicante, pertingant.

Credendum namque est, animam nostram à Deo factam: & licet sit perpetua in alterutram conditionem aut boni aut mali futuram,[2] sine initio tamen non esse animam: quia hoc solius Dei est peculiare, ac per hoc creaturam Dei esse animam sine facturam. Scriptum est enim quia figurauit flatum omnium hominum, ipse fecit omnia. Et rursum: Viuit Dominus, qui fecit nobis animam. Et iterum: Spiritus à me prodiet, & omnem animam ego feci. Carnem quoque nostram ex limo per Deum factam, & vt idcircò vtramque hominis substantiam vnius Dei esse auctoris: atque ideo omnia quæ facta sunt nobis subdita, quia illa iussu Dei sunt formata. Igitur non opere. De homine autem dixisse Deum legimus: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram: & ideo hominem nobilissimam Dei fabricam non solũ ex anima & corpore, sed & spiritu constare, & esse triplicem Apostolus probat dicens: [4]Vt integer spiritus vester, & caro, & anima in aduentu Dei seruetur. Sanè spiritum dico, qui accidens est, non naturalem, nec eundem esse in omnibus. Sic enim Apostolus dicit: Nos autem non spiritum huius mundi accepimus: sed spiritum, qui ex Deo est. Istum autem quem credentes accipimus, gratiæ diuinæ est: alterum verò spiritum intentionis diabolicæ. Quia diabolus non sine initio est creatus, vt Marcion delirat, B sed à Deo bono angelus factus est: & omne malum ex ipso initium sumpsit. *Isaiæ 57.16. Gen.2.7. Gen.1.26. 1.Thess.5.23. 1.Cor.2.12.*

[5]Malum autem esse quod prohibet fieri bonus & benignus Deus, etiam si id bonũ sit, malum iudicabitur per prohibitionem Legislatoris Dei: Iam quid tam bonum, quam sacrificium Deo offerre? Sed quomodo expectare sanctum Samuelem Rex Saul noluit, ipse autem sacrificium morante Samuele, incendit, vltra Spiritus sanctus in eo esse non potuit. Spiritus enim sanctus disciplinæ effugiet fictum, atque vtinam recedente Spiritu sancto, alio spiritu non ludificaretur, vel etiam vexaretur. Ad qualitatem igitur facti si respiciamus, bonam rem facit: sed non respiciendum est ad qualitatem facti, sed ad superbiam contemptoris. Nam & communio sacramenti sancta est, sed perniciosum opus perficitur huic, si nondum fuerit sacratissima vnda perfusus. Sunt multa his similia, quæ cùm bona sint opera, perniciem pariunt cum non eo ordine, quo sunt constituta, peraguntur. Ideo Angelus iste, qui est diabolus, de præsumptione incurrit culpam, & primus omnium angelorum in suo corde peccauit. Sic enim dicitur in Propheta à Domino. Tu dixisti in corde tuo: Ascendam super cæli sydera, &c. Primus ergo in suo corde peccauit: ex quo pullulare omniũ præ- C sumptionum genera tunc cœperunt, cùm nullius exemplum sequutus, à se dedit peccandi exordium. Natura autem bonus est, sicut effractor est homo aliena rapiens habenti, & liberalis est homo propria conferens indigenti. Vterque homo est, sed vnus bonus aliis: in aliis non natura malus, propter Creatoris iniuriam, sed prauæ voluntatis studio: bonus autem, & natura bonus, & bonæ studio voluntatis. Vnde & angelorum canores his sermonibus resonabant, vt Deo gloria in excelsis caneretur, & pacem Dei super terram cum hominibus bonæ fererent voluntatis. Malæ ergo voluntatis arbitrio Angelus bonus cum esset, declinauit ad malum: hunc sequutus est homo, qui diuinæ legis instituta contempsit. Creator autem præscius contemptores fore & angelos & homines, iustitiæ suæ subditos fecit, ita, vt absolutè eos suæ esse permitteret voluntatis:[6] quia nec aliter gratiæ retributio iusta esse posset. *1.Reg.13.10. Sap.1.5. Isa.14.13. Luc.2.14. & 15. Gen.3.*

Initium autem hominis & præuaricationis eius euidens Geneseos Liber inter sui D initia loquitur. Angeli autẽ initium testatur Propheta dicens:[9] Tu eras consignatio similitudinis, & corona decoris, in delitiis Paradisi Dei fuisti: Omnem lapidem optimum habens in te sardium, & topaziũ, & smaragdum, & carbunculum, & saphyrũ, & iaspidem, & ligurium, & achaten, & amethystum, & chrysolitum, & berillum, & onychinũ, & auro implesti thesauros tuos, & apothecas tuas in te. Nã ex qua die creatus es tu,[10] cum Cherubin posui te in monte sancto Dei, & factus es in medio lapidum igneorum: & abisti sine macula in diebus tuis, ex qua die creatus es tu, donec inueniretur iniquitates in te,[11] à multitudine cogitationis tuæ. Implesti enim promptuaria tua iniquitate,[12] & peccasti, & vulneratus es à monte Dei: & eduxi te de Cherubin, de medio lapidum ignitorum. Exaltatum enim est cor tuum in decore tuo: ideo in terrã proieci te in conspectu Regum, & dedi te in traductionem propter multitudinẽ peccatorum tuorum, & iniquitatem negotiationis tuæ, [13]quia contaminasti sancta tua. Et producam ignem de medio tui, & ipse ignis deuorabit te, & dabo te in cinerem super terrã in conspectu omnium videntiũ te, & omnes qui te nouerunt inter nationes contrista- *Ezech.28.12.*

contristabuntur super te.[14] Vt prodigium enim factus es, & non eris amplius in æternum. A

2. Mach. 7. 28. Mundum quoque ipsum credere debemus à Deo factum ex nihilo, sicut legitur in Machabæis:[15] Aspicit fili in cælū & terram: & aspectis omnibus, quæ in eis sunt, intelligite quomodo ex nihilo fecit ea Deus. Ergo sicut ex nihilo factus est mundus, ita ad nihilum redigendus erit in finem, quia scriptum est: Terram tu Domine fundasti, & opera manuum tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt, tu autem in æternum manes. Cælum autem nouum, & terram nouam fideliter Dei eloquia repromittunt, in quibus perpetuum hoc sanctis suis inhabitet: quæ cuiusmodi sint futura, ipse solus nouit, qui facturus est; quia nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparauit Deus diligentibus se.

Psa. 101. 26. Heb. 1. 10. Esa. 65. 17. Esa. 66. 22. Apocal. 21. 1. 2. Pet. 3. 13. Isa. 64. 4. 1. Cor. 2. 9.

Obtemperaui petitioni, imò iussioni vestræ; & qualiter credam, exposui: superest vt vestris orationibus mihi donetur amor timoris Domini, vt possim habere vel initium sapientiæ, & sit in me intellectus bonus, rectis operibus manifestus, quo à prohibitis abstinens, iussis insistam.

Psal. 110. 10.

NOTAE.

B

1. Viuos credentes &c.] *Iustinus martyr responsione ad quæst. 109. orthodoxorum, viuentium iudicandorum nomine eos interpretatur, qui tum adhuc superstites erunt, cùm Christus ad iudicium veniet: de quibus iuxta Græcorum lectionem, scribitur:* Non omnes obdormiemus. *Horum personam induens Paulus ait:* Nos qui viuimus, qui residui sumus in aduentu Domini, &c. *Augustinus vtramque interpretationem amplectitur, scribens:* Venturus est iudicare viuos & mortuos. Viuos qui superfuerint: mortuos qui præcesserunt. Potest & sic intelligi, viuos iustos: mortuos iniustos. *Lib. 1. de symbolo ad catechumenos, cap. 4.*

2. Sine initio tamen non esse animam] *Hæc dicta videntur aduersus Manichæos & Origenistas, quos animas Deo coæternas finxisse veteres tradiderunt.*

3. Spiritus à me prodiet] *Tertullianus lib. de anima, capite cui titulus affingitur,* Vnum esse animam & spiritum, *huius Isaiæ loci ita meminit:* Satis declarantur differentiæ Spiritus & animæ, ipso Deo pronuntiante: Spiritus ex me prodiuit, & flatum omnem ego feci. Et anima enim flatus factus ex spiritu. *Et rursus:* Qui dedit flatum populo super terram, & spiritum calcantibus eam &c. *Augustinus libro primo de anima & eius origine, ca. 14.* Spiritus à me exiet, & omnem flatum ego feci. Isaia 42.

4. Vt integer spiritus vester] *Tertullianus lib. de resur. car. sic hunc Pauli locum reddit:* Et integrum corpus vestrū, & anima, & spiritus sine querela conseruentur, &c. *Cæterùm, Irenæus lib. 5. cap. 9. Lactantius libro septimo capit. 12. & libro de opificio Dei cap. 18. & 19. Augustinus quoque libro de spiritu & anima fusè disputant, quid inter hæc tria intersit: & nos de hac re quoque disseruimus Annot. in prædictum Irenæi locum.*

5. Malum autē esse] *Theologi rectè docent quædam esse intrinsecè mala & quæ nunquam bona esse possunt, vt blasphemia, contemptus Dei, idololatria, adulteria, & cæt. Alia verò mala tantum esse, quia prohibita sunt, vt esus immundorum sub lege, & quod hic notat Arnobius de sacrificijs, & cōmunione Eucharistiæ.*

6. Atque vtinam] *Vetus codex,* vtilem.

7. Homo aliena rapiens] *Ita legendum censuimus, pro* aliena sapiens, *quod est in veteri codice. Cæterùm, de primo angeli mali peccato copiosè tractauimus Commentarijs nostris in Epistolam beati Iudæ Apost. Paulò post:* non natura malus] *Nostro iudicio adiectimus vocem* malus. *Nam ad iniuriam Creatoris referretur, si quid natura malum condidisset.*

8. Quia nec aliter] *Ita & Iustinus martyr Apostolicorum temporum vir:* Angeli *(inquit)* hominesque quoniam initio cùm crearentur acceperunt à Deo liberum arbitrium, iustè pœnam peccatorum luent in æternis ignibus. Nulla enim laude quicquam esset dignum, ni esset ad vtrumlibet flexile &c. *Hæc, & cætera plurima, quæ vetus Ecclesia tam aduersus Simonianos, Marcionitas, & Manichæos liberi arbitrij primos hostes; quàm aduersus Pelagianos eiusdem nimios præcones, sanctissimè decreuit, vtinam seriò secum meditarentur Lutherani & Caluiniani: desinerent profectò hac in re saltem nobis Catholicis esse molesti.* Apolog. 1.

9. Tu eras consignatio] *Nomina subiectarum gemmarū ita legenda proponimus ex Hieronymi interpretatione LXX. Nonnihil etiā corrupta sunt in veteri nostro exemplari. Ruffinus Iosephi interpres* Ligurius, *scribit, melius quàm Gelenius* Lincurius: *quomodo etiam legitur apud Hieronymum epist. 54. Nam Græcè est λιγύριον: & in vulgata Exod. 28. 19.* Ligurius. *Tertullianus lib. 2. aduers. Marc.* Lapidem optimum indutus est, sardium, topazium, smaragdum, carbunculum, saphirum, iaspin, ligurium, achaten, amethystum, Chrysolitum, berillum, onychium &c. C

10 Cum Cherubim posuit te] *Ita locum Prophetæ legunt ac interpretantur Tertull. l. 2. aduersus Marcionem, Origenes li. 1. de principijs cap. 5. Hieronymus in cap. 54. Isaiæ, Augustinus lib. 11. de Genesi ad literam, cap. 25.* D

11. A multitudine cogitationis] *Septuaginta, ἀπὸ πλήθους τῆς ἐμπορίας. Hinc Tertullianus:* de multitudine negociationis tuæ. *Et vulgata editio Latina:* In multitudine negociationis tuæ. *Ex quibus omnino apparet, legendum esse apud Arnobium,* negociationis, *non cogitationis.*

12. Et peccasti] *Vetus codex,* & peccatis. *Tertullianus:* Promas tuas repleti, & deliquisti. *Vulgata editio Latina:* peccasti.

13. Quia contaminasti sancta tua] *Sanctes Paguinus ex Heb.* Polluisti sanctificationem tuam.

14. Vt prodigium enim factus es. *Vulgata editio*

Si potes, adiutorio non indiges: Potes enim. Si non potes, rectè auxilium quæris. Testimonium autem Dei adiutorium tale ferre Psalmista dicit: [4] Qui habitat in adiutorio Altissimi, &c. Videamus nunc, qui ita credit, & qui ita dicit, quid ei eueniat. Scapulis suis obumbrabit tibi, &c. SERAP. dixit: quod ergo habebit libertas arbitrij? ARNOB. dixit: [5] Vt si non vis ita credere, ita credas, & auxilio te diuino suspendas: Si vis verò credere, ita ab his quæ tibi . . . ainent, faciente Dei auxilio, libereris & misericordia. A

Psal. 90. 1.

NOTAE.

1. Vt à prohibitis abstineas,] *Iam nunc Pelagianorum personam induit Serapion, sicut Sabellianorum, Arianorum, & Nestorianorum superioribus disputationibus non impigrè gessit. Nam sola vi liberi arbitrij, sine gratia salutaris auxilio, cunctas peccatorum tentationes vincere, & præceptis diuinis morem gerere posse hominem viatorem, error fuit Pelagianorum, damnatus à concilio Mileuitano, & ab Augustino l. de hæresibus, c. 88. Quin etiam plurimis & grauissimis scriptis Pelagianos insectatur, vt tribus libris de libero arbitrio, tribus libris de peccatorum meritis & remissione, Lib. de baptismo paruulorum, lib. de natura & gratia, lib. de gratia noui testamenti, lib. quatuor contra duas epist. Pelagianorum, sex libris contra Iulianum, totidemq; hypognosticon contra Pelagianos, & passim alibi: Scripsit etiam Hieronymus Dialogos aduersus Pelagianos. Deniq; Innocentius, Zosimus, & Cælestinus summi Ecclesiæ Pontifices tam scriptis quam conciliorum decretis illorum furores constanter & sapienter represserunt, vt idem testatur August. libro primo de gratia Christi, capite secundo: cui Prosper subscribit sub anno Domini 432.*

2. Ergo potest per liberum arbitrium, &c.] *Contra istam Pelagianorum sententiam admissam à Serapione, ita Hieronymus inuehitur:* Rogo, quæ ista est argumentatio: Posse esse quod nunquam fuerit? Posse fieri, quod nullum fecisse testeris? Id cuilibet tribuere, qui an futurus sit ignores? Et dare nescio cui, quod in Patriarchis, Prophetis, & Apostolis fuisse nequeas approbare? *Et August. lib. ad Quod vult Deum:* Si hoc certum esset, frustra Dominus dixisse videretur: Sine me nihil potestis facere.

Epistola ad Ctesiphontē.

3. In primi hominis præuaricatione.] *Doctè & rectè de hac re scripsit Augustinus:* Peccato Adæ liberum arbitrium de hominum natura perijsse non dicimus: sed ad peccandum valere in hominibus subditis diabolo. Ad bene autem pieque viuendum non valere, nisi ipsa voluntas hominis Dei gratia fuerit liberata, & ad omne bonum actionis, sermonis, cogitationis adiuta. B

Lib. 2. cont. duas epi. Pelag. cap. 5.

4. Qui habitat in adiutorio Altissimi.] *Per omnia sibi consentiens Arnobius, commentarijs in hunc Psalmum etiam Pelagianorum errorem his refellit:* Multi putant libertatem arbitrij eousque posse sibi sufficere, vt sese per ipsam libertatem ab hostibus inuisibilibus eruere posse confidant. Libertatem autem arbitrij & negare periculum est, & nudare peccatum. Si enim negaueris, omnibus frena laxasti: si nudaueris, decepisti, & cæt.

5. Vt si non vis ita credere.] *Ad fidem concipiendam & retinendam liberum hominis arbitrium sua consensione cooperari, his verbis asserit Augustinus:* Quid est enim credere, nisi consentire verum esse quod dicitur? Consensio autem voluntatis est: profectò fides in voluntate est. *Et paulo post:* Cum ergo fides in potestate sit: quoniam cùm vult, quisque credit: & cùm credit, volens credit. *Et idem rursum alibi:* Intrare quisquam Ecclesiam potest nolens, accedere ad altare potest nolens, accipere Sacramentum potest nolens, credere non potest nisi volens. C

Li. de spiritu & lit. ca. 32.

Tract. 26 in Ioan.

SERAPION dixit: Non ita docentem Augustinum audiui. ARNOB. dixit. In qua parte non ita audisti eum docentem? SERAP. dixit: Non imperium legis implere omnia volumina tractatuum & librorum eius testantur scripta. ARNOB. dixit: Tangit me ita sicut sunt mira eius verba, in medium proferre & probare quantū legis imperio, quantum libero concedatur arbitrio. SERAP. dixit: Testor Deum, quia solicitudini meæ vniuersa ambiguitate eliminas, si de his eius mihi diffinita proferas, & de omnibus quæ transacta sunt euidentia eius adferas, documenta. Fateor enim me eius assertiones ita probatas habere, vt seipsum ore suo hæreticum detegat, qui Augustinum putauerit in aliquo reprehendendum eloquio. ARNO. dixit: Meo sensu loquutus es: nam ea quæ eius nunc profero, ac si sacratissima Apostolorum scripta sic credo, & teneo, & defendo. Ait enim: Inquirens in diuinis Scripturis quid sit gratia, vtrum liberum arbitrium esset gratia, siue gratiam esse peccatorū, siue gratiam esse legis præcepta, & nihil eorum cognoui, quæ per administrationem Spiritus sancti pertineat ad concupiscentias tentationesque vincendas, quam ditissimè effundet super nos qui ascendit in cælum, & captiuans captiuitatem dedit dona hominibus. Hinc & oramus, vt peccatorum tentationes superasse possimus, & Spiritus Dei, vnde pignus accepimus, adiuuet infirmitatem nostram. Qui autem orat & dicit: Ne nos induci patiaris in tentationem, non vtique id orat, vt homo sit, quod est natura; neque id orat, vt habeat liberum arbitrium, quod iam accepit cùm crearetur ipsa natura: neque orat peccatorum remissionem, quia hoc superius dicitur; Dimitte D

A mitte nobis debita nostra: neque orat, vt accipiat mandatum: sed orat planè, vt fa-
ciat mandatum. Orat vt non peccet, hoc est, ne quid faciat mali: quod pro Corin-
thijs orat Apostolus dicens: Oramus autem ad Deum, ne quid faciatis mali. Vnde sa-
tis apparet, quia ad non peccandum, id est, ad non malefaciendum, quamuis esse nō
dubitetur liberū arbitrium voluntatis, tamen eius potestas non sufficiat, nisi adiu-
uetur infirmitas. Ipsa igitur oratio est clarissima gratiæ testificatio. Hæc ille confi-
teatur qui denegat, & cum gaudemus siue rectū siue correctum. Distinguenda ergo
lex est & gratia. Lex iuuaret nisi esset voluntas, nec gratia iuuaret nisi esset infirmi-
tas. Iubetur vt habeam intellectum, vbi dicitur, Nolite fieri equus & mulus, & cæt. &
tamē oramus vt habeamus intellectum, vbi dicitur: Da mihi intellectum vt discam
mandata tua. Iubetur vt habeamus sapientiam, vbi dicitur: Stulti, aliquando sapite:
& tamen oramus vt habeamus sapientiam, vbi dicitur: Si quis vestrum indiget sapi-
entia, postulet à Deo, qui dat omnibus affluenter, & non improperat, & dabitur ei.
Iubemur habere continentiam, vbi dicitur: Contine te ipsum, & tamen oratur, vt
B habeamus continentiam, vbi dicitur: Cum scirem quia nemo potest continens esse
nisi Deus det, & hoc ipsum erat sapientis scire, cuius esset hoc donum, & accessi ad
Dominum, & deprecatus sum eum. Postremò, ne nimium longum sit cuncta per-
currere, iubemur vt non faciamus mala, vbi dicitur: Declina à malo, & fac bonum:
& tamen oratur, vt non faciamus malum, vbi dicit Apostolus: Oramus autem ad
Dominum, ne quid mali faciatis. Iubemur vt non faciamus malum, & faciamus bo-
num vbi dicitur: Declina à malo, & fac bonum: & tamen oratur, vt faciamus bonū,
vbi dicitur: Non cessamus pro vobis orantes, vt ambuletis dignè Deo, in omnibus
beneplacētes Deo, & in omni opere bono. Si ergo agnoscimus voluntatem, cui hęc
præcipiuntur sic debemus agnoscere gratiam, quomodo sine Dei gratia quæ imple-
re cupimus nullū sortiuntur effectum. SERAP. dixit: Quomodo magna hæc asser-
tio sancti viri tanta est æquitate subnixa, vt contra hæc mentis homo venire non
possit: nosse cupio, si etiam de his quæ anteriori tempore egimus, tali ab eo fuerint
sensu vel sermone definita. ARNOB. dixit: Multa sunt de quibus disputatio nostra
per altercationem peruenit ad finem: de quo nunc titulo sancti Augustini vis robo-
C rari sermone? SERAP. dixit: De natiuitate IESV Christi, in qua Deus & homo no-
bis per duas substantias declaratus est, in quibus sanctā Mariam & χριστοτόκον & θεοτόκον
extitisse, te astruente & probante cognoui. ARNOB. dixit: Si verba eius per comma-
ta incisa proponere voluero, suspicionem potius quàm satisfactionem exhibuisse
videbor. Vnde congruum censeo, vt integrum tibi eius tractatum adsignem, quo
euidenter agnoscas, cum duas natiuitates, duasque substantias in vnico Dei Filio
prædicasse.

SERMO S. AVGVSTINI EPISCOPI
DE NATIVITATE DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI.

SALVATOR noster natus de Patre sine die, per quem factus est omnis
D dies, voluit in terra habere natalē hunc diem, quem hodie celebramus. *Serm. 1. in festo Natiuit. Saluatoris nostri Iesu Christi.*
Quisquis hunc diem miraris, æternū mirare potius ante omnem diem
permanentē, omnem diem creantē, in die nascentē, a malitia diei libe-
rantē. Adhuc mirare: Quæ peperit, mater & Virgo est. Quē peperit, in-
fans, & Verbum est. Meritò cæli loquuti sunt, angeli gratulati, pastores lætati, Magi *Ioan 1.1.*
inuitati, reges turbati, paruuli coronati. Lacta mater cibū nostrum: lacta panem de *Luc 1. 10.*
cælo venientem, & in præsepio positū velut piorum cibaria iumentorū. Illic enim *Math 2. 16* *Ioan. 6.*
cognouit bos possessorem suum, & asinus præsepe Domini sui: circuncisio scilicet *Luc 2.*
& præputium, cohærendo lapidi angulari, quorū primitię fuerunt pastores & Magi. *Isaia 1. 3.* *Ephes 2.21.*
Lacta eum, qui talem fecit in te, vt ipse fieret in te, qui tibi & munus fœcunditatis at-
tulit conceptus, & decus virginitatis non abstulit natus: qui sibi priusquam nascere-
tur, & diem qua nasceretur elegit. Et ipse condidit quod elegit, vt ille hinc proce- *Psalm. 18. 5*
deret vt sponsus de thalamo suo, quo mortalibus oculis posset videri, & augmen-
to lucis annuæ se lucem mundi venisse testari. Prophetæ cecinerunt conditorem
cæli ac terrę in terra cum hominibus futurum, angelus nunçiauit Creatorem car- *Ioan. 9. 6.* *Baruc. 3.*

 nis

Luce 1. & 2. nis & Spiritus in carne venturum. Salutauit Ioannes ex vtero in vtero Saluato- A
Ioan. 11. rem: Simeon senex Deum agnouit infantem: Anna vidua Virginem matrem.
Hæc sunt testimonia natiuitatis tuæ Domine IESV, antequam tibi fluctus sternerē-
Matt 2. tur calcanti, cederent imperanti; antequam ventus te iubente siluisset, mortuus te
Ioan. 19
Marc. 16. vocante vixisset, sol te moriente palluisset, terra te resurgente tremuisset, cælum te
ascendente patuisset; antequam ista & alia mirabilia iam iuuenilis tui corporis æta-
Isai 9. te fecisses. Adhuc portabaris in manibus matris, & iam Dominus orbis agnoscebaris:
Isai. 7. ipse puer paruulus ex semine Israel, & ipse nobiscum Deus Emmanuel.

Quæ & qualis est illa generatio Saluatoris, qua gignenti Patri coæternus est Filius? Quando hanc generationem ex Virgine mundus expauit, quam pia fides excepit & tenuit, infidelitas autem irrisit, superbia timuit superata? Quęnam est illa gene-
Ioan 1. ratio, qua in principio erat verbum apud Deum, & Deus erat verbum? Quod est hoc verbum, quod dicturus antea non silebat, quo dicto non siluit qui dicebatur? Hoc est verbum sine tempore, per quod facta sunt tempora. Verbum quod labia nullius aperuit cœptum, clausitve finitum. Verbum quod initium nō habet ex ore loquentium: & aperit ora mutorum. Verbum quod linguis gentium disertis non fit, & lin- B
guas infantium disertas facit. Quænam est illa generatio, cui Pater moriendo non credit, quia nō eum viuendo pręcedit? Segregata ab omnibus locorum interuallis, temporumque spatijs, quam vel in diebus, vel in corporibus sentire consueuimus? Leuemus ad eum, quantum ipso adiuuante possumus, animam nostram, si quo modo capere valeamus & natum non præuenientem qui gignit, & gignentem nō subsequentem qui gignitur, Patrem & Filium: nec Pater pariter nec Filius pariter, & pariter æternus. Non vtrunque generantem, non vtrunque nascētem, sed alterum sine altero non viuentem, & Patrem sempiternè genuisse, & Filium sempiternè natum esse cogitemus, si valemus: si non valemus, credamus. Non est hic quod dicere
Actor. 17. volumus: sed tamen non est longè positum ab vnoquoque nostrum. In illo enim viuimus, mouemur, & sumus. Transcendamus carnem nostram, in qua parentes ante filios viuunt, quia vt filios possent generare creuerunt, & filijs crescentibus iam senescunt. Nondum natis filijs parentes vixerunt, quia & parentibus mortuis filij victuri sunt.

Transcendamus & animas nostras, pariunt enim & ipsæ: aliquid cogitando, C
quod secum habent sciendo: sed possunt amittere obliuiscendo, quia non habebant antea nascendo. Cuncta corpora & temporalia, & mutabilia transcendamus, vt videamus super omnia, per quem facta sunt omnia. Ascensus noster in corde est, quia & illud quo ascendimus propè est: longè autem ab eo sumus, in quantum dissimiles sumus. Ascendit ergo ad eum sua similitudo quam in nobis fecit, & refecit: quia perspecta palpitat animi infirmus aspectus, & ineffabilem candorem lucis æternæ non potest intueri. Cuius ergo fulgorem mentis acies nondum capit: gene-
Isai. 53. rationem eius quis enarrabit? Sed verbum caro factum est, & habitauit in no-
Ioan. 1. bis.

Hanc ergo generationem, cuius hodiernum celebramus diem; hanc, in qua dignatus est venire per Israel, & fieri Emmanuel nobiscum Deus, in carnis infirmitate, non nobiscum in cordis iniquitate, accedens ad nos per id quod assumpsit ex nostro, & liberans nos per id quod mansit in suo: (visitauit quippe Dominus seruos suos per mortalem infirmitatem, vt eos liberos faceret per incommutabilem veritatem) hanc ergo generationem, cuius vtrunque capax est humana fragilitas; non il- D
lam, quæ sine tempore manet, sine matre super omnia: sed istam, quæ in tempore facta est sine Patre inter omnia. Hunc Virginis Filium, & Virginum sponsum, de incorrupta matre nascentem, & incorruptibili veritate fœtantem, laudemus, amemus, adoremus, vt in eius misericordia fisi de astutia diaboli victa triumphemus. Diabolus ad vos decipiendos corrupta fœminea mente subrepsit, Christus ad nos liberandos incorrupta fœminea etiam carne processit, qui est benedictus cum Patre & Spiritu sancto in sæcula sæculorum. Amen.

NOTAE.

1. SALVATOR noster natus de Patre) *Arnobij scriptum cum Augustini sermone impresso Lutetiæ 1571. cum reliquis eiusdem operibus, diligenter cōferentes, multa emēdanda, varias quoq; lectiones in vtroq; comperimus: quæ hic breuibus & ordine cōsignabimus. Arnob. habet*: quisquis inde miraris: *August.* quisquis hunc diem miraris. *Arnob* Magi inuitati: *August.* magi imitati. *Arnob.* qui tibi vnius fœcunditatis: *August.* qui tibi munus fœcunditatis: *Arnobius*, vt illic procederet: *August.* vt ille hinc

A

A hinc procederet. *Arnob.* venit se testari: *August.* venisse. *Idem Augustinus.* Quando hanc generationem: *Arnobius caret aduerbio,* Quando. *Augustinus,* quam pia fides agnouit & tenuit: *Arnobius,* quia fides excepit. *Augustinus* non siluit qui dicebat: *Arnobius,* qui dicebatur. *Deinde Arnobio deerant sex dictiones istæ, quas ex Augustino restituimus:* quia non eum viuendo præcedit. Segregata. *Carebat rursum his quatuor Arnobius, quæ sunt in Augustino:* quia & filios possent. *Augustinus,* Trãscendamus & animas nostras: *Arnobius,* omnes cogitationes nostras. *Augustinus,* quam nondum perfectè palpitat infirmus aspectus. *Arnobius,* quia perspecta palpitat animo infirmus aspectus. *Rursum, desunt apud Arnobium hæ voces octo,* per Israel, & fieri Emmanuel, nobiscum Deus in carnis infirmitate: *quas ex Augustino reposuimus. Aberant hæ duæ,* super omnia: *Augustinus verò scribit,* fine matre super omnia. *Denique, vbi idem Augustinus habet,* vt in eius misericordia de astutia diaboli filii triumphemus: *in veteri Arnobij nostri exemplari legitur,* vt eius misericordia astutia diaboli victa, triumphemus, & cæt. *Ex his autem perspiciet beneuolus Lector, quos locos restituerimus, simulque expendet quantum in alijs multis huiusmodi deprauatis locis emendandis nobis laborandum fuerit.*

SERAPION dixit: Satisfactum esse desiderio meo fateor. Verè enim & duas
B naturas & duas substantias euidenter asseruit. Nũc vt radicitus mihi euellatur omnis cunctatio, probari apud me cupio, Si minus meus vir Apostolicus Leo Papa venerabiles priores suos in hac parte sequutus est, vt alloqueretur Orientales suarum Epistolarum scriptis. ARNOB. dixit: Accipe quod Apostolicæ recordationis vir Papa venerabilis Damasus ad sanctum virum Paulinum sanctæ memoriæ Antiochenæ vrbis Antistitem scripserit: vt cognoscas antiquo vsu sanctum & eruditissimum virum Papam Leonem ad reuocandas ab errore Ecclesias, ad Orientales literas destinasse. Cumque hæc dixisset Arnobius, protulit codicem, ex quo recitatum est sic.

Dilectissimo fratri Paulino, Damasus. Per ipsum filium meũ Vitalem ad te scripta direxeram, quæ tuæ voluntati & iudicio omnia derelinquens, & per Petroniũ Presbyterum breuiter indicaueram me in articulo iam profectionis eius aliqua ex parte commotum. Vnde ne aut tibi scrupulus resideret, & volentes forsitan Ecclesiæ copulari tua cautio probanda differret, fidem nostram misimus, non tam tibi, qui eiusdem fidei communione sociaris, quam his, qui in ea subscribentes, tibi, id
C est, nobis per te voluerint sociari, dilectissime frater. Quia post conciliũ Nicænum & quod vrbe Roma concilium congregatum est à Catholicis Episcopis, is error inoleuit, vt quidam ore sacrilego auderent dicere, Spiritum sanctum factum esse per Filium, Anathematizamus eos, qui non tota libertate proclamant, Spiritum sanctum cum Patre & Filio vnius potestatis esse, atque substantiæ. Anathematizamus quoq. eos qui Sabellij sequuntur errorem, eundem dicentes patrem esse quem & Filium. Anathematizamus Arium atque Eunomium, qui pari impietate (licet sermone dissimili) Filium & spiritum sanctum asserunt esse creaturas. Anathematizamus Macedonianos, qui de Arij stirpe venientes, non perfidiam mutauere sed nomen. Anathematizamus Photinum, qui Hebionis hæresim instaurans, Dominũ IESVM Christum tantum ex Maria virgine confitetur. Anathematizamus eos, qui duos filios asserunt, vnum ante sæcula, & alterum post assumptionem carnis ex virgine. Anathematizamus eos, qui pro hominis anima rationabili & intelligibili dicunt Dei verbum in humana carne versatũ, cum ipse Filius sit verbũ Dei, & non pro anima rationabili & intelligibili in suo corpore fuerit, sed nostrã, id est, rationabilẽ
D & intelligibilem sine peccato animam susceperit atque saluauerit. Anathematizamus eos, qui verbum Dei Filium extensione, aut collectione, & à patre separatum, insubstantiuum, & finem habiturum esse contendunt. Eos autem qui ab Ecclesijs ad Ecclesias migrauerunt, tãdiu à communione nostra habemus alienos, donec ad eas redierint ciuitates, in quibus sint primum constituti. Quod si quis alius, alio trãsmigrante, in locum viuentis ordinatus est, tandiu vacet sacerdotij dignitate qui suam deseruit ciuitatem, quandiu successor eius quiescat in Domino. Si quis non dixerit semper Patrẽ, semper Filium, semper Spiritum sanctum fuisse & esse, anathema sit. Si quis non dixerit filium natũ de patre, id est, de substãtia Diuina ipsius, anathema sit. Si quis nõ dixerit Verbum Domini Filium Dei, Deum verum sicut Patrem eius, & omnia posse, & omnia nosse, anathema sit. Si quis dixerit, quod in carne cõstitutus Filius Dei cum esset in terra, in cælis cum Patre nõ erat, anathema sit. Si quis dixerit, quod in passione crucis dolorem sustinebat filius Dei, & non caro cum anima, quam induerat in forma serui, quam sibi acceperat, sicut ait scriptura, anathema sit. Si quis non dixerit, quod in carne quam assumpsit, sedet ad dexteram patris, in qua *Philip. 2.*

qua venturus est iudicare viuos & mortuos, anathema sit. Si quis non direxit, Spiritum Sanctum de Patre esse verè ac propriè sicut & Filium de Diuina substantia & Deum verū, anathema sit. [12] Si quis non dixerit Spiritum sanctū, omnia posse, omnia nosse & vbiq; esse sicut Patrem & Filium, anathema sit Si quis dixerit, Spiritum sanctum facturam esse, aut per Filium factum, anathema sit. Si quis non dixerit [13]. omnia per Filium postea incarnatum, & Spiritum sanctum Patrem fecisse, anathema sit Si quis non dixerit Patris & Filij & Spiritus sancti vnam diuinitatem, potestatem, maiestatem, potentiam, vnam gloriam, dominationem, vnum regnum, atque vnam voluntatem, ac veritatem, anathema sit. Si quis tres personas non dixerit veras, Patrem & Filium & Spiritum sanctum æquales, semper viuentes, omnia continentes visibilia & inuisibilia, omnia potentes, omnia iudicantes, omnia viuificantes, omnia facientes. omnia quæ sunt saluanda saluantes, anathema sit. Si quis non dixerit Spiritum sanctum adorandum ab omni creatura, sicut Filium & Patrem anathema sit. Si quis de Patre & Filio bene senserit, de Spiritu autem sancto non rectè habuerit, hæreticus est: [14] quia omnes hæretici de Filio Dei & Spiritu sancto malè sentientes, in Iudæorum atque Gentilium perfidia inueniuntur. [15] Quod si quis partiatur, Deum Patrem dicens, & Deum Filium eius, & Deum Spiritum sanctum. tres Deos dici, & non Deum propter vnam Diuinitatem & potentiam, quam credimus & scimus Patris & Filij & Spiritus sancti, Deum verum; subtrahens autem Filium & Spiritum sanctum, ita solum existimet Deum Patrem dici aut credi vnum Deum, anathema sit. Nomen namque Deorum, & Angelis & Sanctis omnibus à Deo est impositum & donatum. De Patre autem & Filio & spiritu sancto propter vnam & æqualem Diuinitatem. non nomen deorum, sed Dei nobis ostenditur atque indicatur, vt credamus, quia in Patre & Filio & Spiritu sancto solùm baptizamur; non in Archangelorum nominibus aut Angelorum, [16] quomodo hæretici, aut Iudæi, aut etiam gentiles dementes faciunt. Hæc est ergo salus Christianorum. vt credentes Trinitati, id est, Patri & Filio & Spiritui sancto, & in eam baptizati, veram solamque vnam diuinitatem, potentiam, maiestatem, & substantiam eiusdem sine dubio credamus.

NOTAE.

1 Si Dominus meus vir Apostolicus Leo Papa] *Ex his non malè mihi colligere videor, Conflictū istum Arnobij & Serapionis vel initum vel saltē scriptum fuisse temporibus eiusdem sanctißimi & doctißimi Leonis Papæ. Superiorum enim eius, vt Damasi, & Cælestini meminit, vltra Leonis ætatem non progreditur, præterea eiusdem opera & sæculo Nestorij labes magna ex parte deleta, penèque extincta fuit, denique nullum aliud tempus occurrit disputationi huic magis aptum & commodum. Paulo post, vbi legitur,* vt alloqueremur Orientales, *non malè forsan legeretur,* vt alloqueretur *Scripsit enim ad Flauianum Constantinopolitanum celeberrimam Epistolam aduersus Eutychis errores, quæ à cunctis orthodoxis in concilio Chalcedonensi laudata & probata fuit: deinde, rursum & ad alios Orientales videlicet, ad ipsum Eutychen ad Anastasium Thessalonicensem, ad Anatolium Constantinop. ad Maximum Antiochenum Episc. ad ipsos etiā Orientis imper. Theodosium, Marcianum, Leonem & Pulcheriam: denique & ad concilium Ephesinum & Chalcedonense in Oriente celebrata plurimas & doctissimas aduersus hæreses emergētes per Orientē, epistolas misit, quæ inter cætera scripta eius impressa referūtur.*

2. Antiochenæ vrbis Antistitem] *Cùm temporibus Damasi summi Pontificis alter Paulinus fuerit Antiochenæ; alter eiusdem quoque nominis Thessalonicensis Ecclesiæ Episcopus; & ad vtrumque Damasus Epistolas scripserit; addubitarunt nonnulli ad quē horū directa fuerit, quæ hic citatur eius epistola. Verum, tā ex hoc Arnobij testimonio, quàm ex Theodoreto, patet ad Antiochenum scriptā fuisse: tametsi Nicephorus disertè scribat illam missam fuisse ad Paulinum in Macedoniæ Episcopum, qui etiam Thessalonicæ fuerat, lib. 12. c. 18. In nouißima Conciliorum editione Venetijs 1585 prior Epistolæ pars dirigitur Antiocheno: posterior, cuius initium est,* Quia post Concilium Nicænum, *Thessalonicensi.*

Lib. 5. ca. 10. & 15

3. Et per Petronium Presbyterum] *Ita restituimus ex Damaso, delemusq; ex veteri Arnobij codice,* & te Petrum.

4. Dilectissime frater] *Hîc multa prætermittit Arnobius, quæ in ea lē Damasi Epistola continētur, referunturq; tomo 1 conciliorum generalium. Et quoniam ad fidei nostræ confirmationem plurimum conferunt, nō ingratum erit pijs ac studiosis lectoribus, si ea subiecerimus. Sequitur ergo;* Quapropter si supradictus filius meus Vitalis, & qui cum eo sunt, tibi voluerint aggregari, primùm debent in ea expositione fidei subscribere, quæ apud Nicæam pia patrum voluntate firmata est. Deinde, quoniam nemo potest futuris vulneribus adhibere medicinam, ea hæresis eradicanda est, quæ postea in Oriente dicitur pullulasse: id est, confitendus ipsa sapientia, ipse sermo, Filius Dei humanum suscepisse corpus, animam, sensum, id est, integrum Adam, & (vt expresſius dicam) totum veterem nostrum sine peccato hominem. Sicuti enim confitentes eum humanum corpus suscepisse, non statim ei & humanas vitiorum adiungimus passiones: ita & dicentes eum suscepisse & hominis animam & sensum, non statim dicimus & cogitationum eum humanarum subiacuisse peccato. Si quis autem dixerit: Verbum pro hu-

pro humano sensu in Domini carne versatum, hunc Catholica Ecclesia anathematizat: nec non & eos, qui in Saluatore filios confitentur, id est, alium ante incarnationem, & alium post assumptionem carnis ex Virgine, & non eundem Dei filium & ante & postea confitentur. Quicunque huic Epistolæ subscribere voluerit, ita tamen vt in Ecclesiasticos canones, quos optimè nosti, & in Nicænam fidem ante subscripserit, hunc habebis absque aliqua ambiguitate suscipere. Non quod hæc ipsa, quæ nos scribimus, non potueris conuertentium susceptioni proponere: sed quo tibi consensus noster liberum in suscipiendo tribuat exemplum. *Hactenus Damasus, Epistola ad Paulinum Antiochenum. Sequitur ibidem*

PROFESSIO Catholicæ fidei, quam scripsit Damasus Paulino Episcopo Thessalonicæ in Macedonia.

Quia post concilium Nicænum, *& cætera, quæ hic referuntur ab Arnobio: insuper & à Theodoreto lib. 5. cap. 15. & Nicephoro lib. 12. cap. 18. ex quibus signatos aliquot locos emendauimus.*

5. Et quod vrbe Roma) *Hoc totum incisum, vsque ad illud,* is error inolcuit, *additum videtur ab Arnobio, quoniam neque apud Theodoretum, neque apud Nicephorum, neque in Epistola Damasi, quæ est in tomo primo concil. legitur: Cæterum, à concilij Nicani tempore ad Damasum vsque plurima Concilia Romæ coacta fuerunt Primum sub Syluestro, præsente Constantino Augusto, in quo à 275. Episcopis confirmatum fuit quicquid Patres Nicani definierant. Secundum sub eodem, conuenientibus 67. aut vt alij volunt, 84. Patribus [illegible] & Sabellium, Arium, Photium damnan[illegible] Tertium iterum sub eodem 284. Episcopis, i[illegible] Domitianis congregatis. Quartum sub [illegible] trecentorum sexdecim Episcoporum, qui om[illegible], qui cum Ario sentiebant rursum damnarunt: A[illegible]nasium vero innumeris calumnijs vexatum, ab [illegible]bsolutum in communionem receperunt. Quintum su[illegible] Damaso nonaginta Episcoporum, qui Ariminensis conuentus symbolum damnauerunt, rursumque Decreta Nicæna comprobauerunt. Sextum sub eodem Damaso, in quo Apollinarij & Timothei hæreses publicis decretis fuerunt damnatæ. De quo autem horum conciliorum hic scribat Arnobius studioso lectori inquirendum relinquo.*

6. Ore sacrilego] *Arnobij exemplar vetus,* more sacrilego.

7. Anathematizamus eos qui Verbum] *Nicephori interpres.* Qui dicunt Verbum Dei à Patre extensione & contractione segregatum esse, & subsistere id non posse: aut qui finem id suum habiturum esse blasphemant.

8. In locum viuentis] *ita ex Theodoreto, Nicephoro, & tomo 1. conciliorum legimus. Exemplar Arnobij,* inuentus est ordinatus.

9. Si quis non dixerit Verbum Domini] *Nicephorus.* Si quis non verum Deum esse Dei Filium, sicuti verum Deum Patrem, eius &c.

10. Et non caro cum anima] *Nicephorus.* Vnà cum anima *Theodoretus.* Et non in carne solùm & anima. *Arnobius,* aut anima.

11. Si quis non dixerit] *Hic locus in Arnobij exemplari planè mutilus, potest ex tomo primo conciliorum, Theodoreto, & Nicephoro sic instaurari:* Si quis non dixerit Dei Verbum carne passum, carne crucifixum & carne mortem gustasse, primogenitum factum ex mortuis, pro eo atque vita est & viuificans, quippe Deus, anathema sit. Si quis non dicat, eum in carne, quam assumpsit, ad dexteram Patris sedere, &c.

12. Si quis non dixerit] *Hunc anathematismum reliquit Nicephorus, aut eius interpres: seruat porrò tomus primus Conciliorum cum Arnobio.*

13. Omnia per Filium)*Nicephorus, & tomus primus Conciliorum adijciunt,* visibilia & inuisibilia: *carent autem quod paulo post sequitur in Arnobio,* quæ sunt salu nda.

14. Quia omnes Hæretici) *Vocem* quia *ex tomo primo concil & Nicephoro, addidimus.*

15. Quod si quis partiatur) *Arnobius:* Quomodo si quis partiatur Patrem dicens & Filium, &c. *Nicephorus sic clarius effert:* Si quis Diuinitatem diuidat, singillatim Deum Patrem dicens, &c.

16. Quomodo Hæretici) *Notare videtur veteres Gnosticos, qui traditam à Christo baptizandi formulam æquè impiè ac imprudenter corrumpebant & immutabant, vt ex Irenæo patet, & nos obseruauimus in eius libri caput decimum octauum.*

FINIS.

INDEX SENTENTIARVM, SEV AVTHORITATVM SACRAE SCRIPTVRAE, QVAE AB IRENAEO SPARSIM CITANTVR VEL EXPLICANTVR: *librorum, capitum, & verſuum ordine ſeruato.*

EX GENESI.

29. Et

7. A summo

EX IEREMIA.

21. Hæc

EX MARCO.

EX LVCA.

10. In

EX EPISTOLA AD ROMANOS.

eam

13 Ho-

EX EPISTOLA IACOBI.

EX EPISTOLA I. PETRI.

EX EPISTOLA I. IOANNIS.

EX EPISTOLA II. IOANNIS.

EX APOCALYPSI.

Finis Sententiarum Sacræ Scripturæ.

INDEX RERVM ET VERBORVM MEMORABILIVM, QVAE IN TOTO HOC VOLVMINE INSVNT.

A.

Antoni-

I.

Marcel.

N

O.

P.

Q

R.

S.

& seq.

T

HAEC FRAGMENTA SERVIVS NOBIS A. R. P. FRONTONE MISSA, SVIS LOCIS INTRVMENTA SVNT.

Locus Irenæi libr. 5. cap. 30. ab Andrea Cappadoce citatus, habet apud Aretam in Apocalypsim.

Τὴν μὲν ἀκρίβειαν τῆς ψήφου ὡς καὶ τὰ λοιπὰ περὶ αὐτοῦ γεγραμμένα ὁ χρόνος ἀποκαλύψει καὶ ἡ πεῖρα τοῖς νήφουσιν. εἰ γὰρ ἔδει, καθώς φασί τινες τῶν διδασκάλων σαφῶς γνωσθῆναι τὸ τοιοῦτον ὄνομα, ὁ τεθεαμένος αὐτὸ ἂν ἀπεκάλυψεν. ἀλλ᾽ οὐκ ηὐδόκησεν ἡ θεία χάρις ἐν θεία βίβλῳ τὸ τοῦ λυμεῶνος ταγῆναι ὄνομα.

Accuratam calculi notitiam, vt reliqua itidem, quæ de Antichristo scripta exstant, tempus & experientia viris prudentibus & sobrijs manifestabit. Nam si in exquisita nominis huius cognitione magnum aliquod operæ precium situm esset, illi vtique, qui visionem impressit, vt veteres rectè admonent, Euangelistæ illud patefecisset. Verùm diuinæ gratiæ aliud, quàm corruptoris perditique hominis nomen diuino huic libro inserere visum fuit.

Lib 5. Cap. 36. pag. 504. d. Non enim substantia, neque materia.

Andreas Cæsariensis Episcopus Comment. in cap. 6. Apocalyp. cap. 18. serm 6. sic habet in M. S. Vaticano.

Καὶ ἕτερόν τι σημαίνεται τὸ μὴ ἀφανισμὸν τὸν οὐρανὸν ὑφίστασθαι ἀλλ᾽ οἷον εἰλιγμόν τινα καὶ ἀλλαγὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον. ὥς φησιν Εἰρηναῖος ἐν τῷ λόγῳ τοῦ ἐλέγχου τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, ἐπὶ λέξεως. Οὐ γὰρ ἡ ὑπόστασις οὐδὲ ἡ οὐσία τῆς κτίσεως ἐξαφανίζεται· ἀληθὴς γὰρ καὶ βέβαιος ὁ συστησάμενος αὐτήν. ἀλλὰ τὸ σχῆμα παράγει τοῦ κόσμου τούτου. ἐν οἷς ἡ παράβασις γέγονεν. ὡς οἱ πρεσβύτεροι λέγουσιν. καὶ ταῦτα μὲν ὁ μέγας Εἰρηναῖος.

Quin aliud quoque per hoc significatur, nempe Cęlum non subiturum aliquem interitum aut abolitionem, sed tantùm quandam inuolutionem, & ad meliorem statum mutationem. Qua de re Irenæus libro quinto reprehensionum falsi nominis scientiæ ad verbum ferè ita scribit: Neque enim Cœli, aut creaturæ essentia abolebitur: siquidem qui hanc coagmentauit verus & stabilis est; sed mundi figura, in quo præuaricatio accidit, in statum primo venustiorem, vt veteres asserunt, transitura est. Hæc magnus Irenæus.

Idem cap. 6. 3. serm. 22.

Ο μὲν μακάριος Εἰρηναῖος λέγει. Οὐχ ἡ ὑπόστασις, οὐδὲ ἡ οὐσία τῆς κτίσεως ἐξαφανίζεται. ἀληθὴς γὰρ καὶ βέβαιος ὁ συστησάμενος αὐτήν, ἀλλὰ τὸ σχῆμα παράγει τοῦ κόσμου τούτου ἐν ᾧ ἡ παράβασις γέγονεν. ἐν ᾧ ἐπαλαιώθη ὁ ἄνθρωπος ἐν αὐτοῖς. καὶ διὰ τοῦτο πρόσκαιρον ἐγένετο προειδότος τὰ πάντα τοῦ θεοῦ.

Verba B. Irenæi ita sonant: Creaturæ substantia & quidditas neutiquam interitura est; Verus est namque & stabilis, qui illam formauit & condidit; sed species, & pars illa mundi, in qua transgressio accidit, & homo inueteratus est transibit. Enimuero cùm DEVS humani lapsus præscius esset, voluit partem illam vniuersitatis, quæ humanis vsibus ad tempus seruiret, temporariam, & omnino eiusmodi esse, quæ in meliorem, & stabiliorem statum mutari aliquando posset.

